Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

~~I B 17a~~
KW 602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

MOSAÏZE HISTORIE DER HEBREEUWSE KERKE.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

MOSAIZE HISTORIE DER HEBREEUWSE KERKE,

Zoo als dezelve was in de Stam-Huyzen der H. Vaderen des Ouden Verbonds, Voor en Onder de

BELOFTE;

En in alle die Plegtelijke Toebereydzelen van het

DIENSTBAAR IERUSALEM;

Door welke de Goddelijke Wetgeever MOSES, een Ceremoniëele Godsdienst aan den Berg SINAI heeft ingesteld; om het Zaad van ABRAHAM, door de Vader JAKOB in 't Afgodisch Egipten overgeplant, naa der zelver Uytgang, van heel de Bygeloovige Weereld af-te zonderen;

En in het Land KANAANS, tot een Heylig Volk en Koninklijk Priesterdom in Bewaaringe te stellen tot op de Verschijninge van den

MESSIAS.

Uyt d'aller-Oudste Geheugnissen der

HEBREEN, KALDEEN, ZABEEN, EGYPTENAAREN, SYRIERS, FENICIERS, GRIEKEN en ROMEYNEN

Opgehelderd;

En doorgaans met veel Naauwkeurige Printverbeeldingen Gestoffeerd;

Door een Liefhebber der Joodse Oudheeden.

VERVAT IN VIER DEELEN.

Gedrukt voor den AUTHEUR, en worden te Koop gevonden

Tot AMSTERDAM

By desselfs Zonen, WILLEM en DAVID GOEREE, op de Louwrier-Gragt, tussen de Konijne en Haase-Straat, in 't Jaar 1700.

KONINKL. BIBLIOTHEEK TE S HAGE.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

VOOR-REEDEN

Aan den

GODVRUGTIGEN LEEZER.

En in 't byzonder aan de zeer Voortreffelijke Burgerſchap der Wijd-vermaarde Koop-Stadt Amſterdam.

Beminde LEEZER. *&c.*

NAADIEN dan de Goddelijke Voorzienigheyd gewild heeft, Dat de Tijd-bevatting van onze Leef-Daagen dus verre wierd uytgerekt, Dat wy onder deſſelfs helpende byſtand, eyndelijk eens magtig wierden, Onze voorgenoomen Taax in diervoegen ten eynde af-te doen, Dat wy ook dit Groot Werkſtuk over de Moſaiſe HISTORIE DER HEBREEUWSE KERKE, onder de veelvuldige TOEBEREYDZELEN van HET DIENSTBAAR JERUSALEM, uyt d'alder-Oudſte Geheugeniſſen der Volkeren en zuynig In-Oogſten van d'overnoeſte Arbeyd der Geleerde Mannen, die onder Joden en Kriſtenen op dien Akker geploegd hebben, volvoerd, en als een Voornaam en Nuttig Gevolg van dat Voorbereydzel hebben konnen in 't Ligt brengen, Dat wy onder Naamdigting van JOODSE OUDHEEDEN, onze Lees-Gierige Land-aardt over weynig Jaaren Gulhertig meede deelden; Luſt ons, Onze Godvrugtige Leezers, en onder die, met een byzondere Verpligting, De Voortreffelijke Burgerſchap deezer Beroemde Koop-Stadt Amſterdam, met een woord van Eerbied ter Inleydinge aan-te ſpreeken; Op datwe niet alleen elk en een yder van haar en haare Gebuurwoonders, in een beknopt Ontwerp, goed Verſlag van ons voorneemen in deezen Arbeyd deeden; maar ook haarer allen Gunſtig Oog over ons Perzoon en Voldiende Onderneeming, op een welvoegzaame wijs mogten afpracchen Want gelijkwe nergens meerder Glorye in ſtellen, als ons Talent in Prijswaardige dingen, en tot een Zielvermaakend Nut van onzen Naaſten op Woeker te leggen; Dagt ons geen gelukkiger middel te konnen aantreffen, dan d'Onderneeming van een Menſchelijk Meeſterſtuk, waar in wy zoo wel onze byzondere neyging kragtdaadig genoopt, als d'ontwijffelbaare Begeerte van alle waare Liefhebbers der Heylige Geſchiedeniſſen, ſcheenen te zullen doen 't zaamen loopen: Als waar toe ons de Goddelijke Schrijver Moſes, die Groote Staatveſter en Wetgeever des Hebreeuwſen Volks, de Eerſte Grondſlag geleyd heeft in het Verhaalen van alle die Goddelijke Handelingen en Toetaakelingen, waar meede dat Heylig en Afgezonderd Volk, het Zaad van de Groote Vader Abraham, eenmaal naa de Beloofde Inneeminge van het Land Kanaans, aan de Moeder-Stadt Jeruſalem is Dienſtbaar gemaakt *Met haare Kinderen*; En Moſes in diervoegen de MIDDELAAR *des Ouden Verbonds* geworden is. Voorwaar, het onverdiende Gunſtbewijs en graage Aftrek, waar meede het Voorbereydzel van dit Beſtek, binnen weynig tijd in Handen van veele onzer Leezers geraakt is; en van welke ook geen kleen aantal onder de Loffelijke Burgerſchap van deeze Aanzienelijke Stadt hebben Huysveſting gevonden, ſcheen ons te verzeekeren, Dat ook deeze onzen Arbeyd en aangeleyde Bekoſting, niet zoo ligt in zulke verſlapte Handen geraaken zal, Dat dezelve onder die zoort van Boeken zullen ingeteld worden, welke by de Oude OPISTOGRAPHA genoemd wierden; en niet zelden 't Ongeluk hadden, aan de Kruydmengers voor Scheur-Papier geveyld te worden. Doch gelijk de Voortreffelijkheyd van een uytgevoerde Onderneeming, een Getuyge is, van het Deugdelijk Oogwit des Werkmeeſters; alzoo zullen wy dit zonder verder ſtaat daar op te maaken, op zijn beloop laaten; en alleen onzen Verſtandigen Leezer met de ſtukken doen zien, Wat wy over deeze nooyt genoeg beneuzelde Stoffe, magtig geweeſt zijn te volvoeren. Als waar toe dan ook veel geholpen heeft; Dat even als wy onder het Tijdverloop deezer Beneerſtiging, ons zoo wel van Geleerde als van Aanzienelijke Luyden, aangemaand vonden, om in d'Onderneeming van dusk-een Werkſtuk voort te vaaren; wy ons ook telkens door al die Gedenkmaaningen, zoo zeer tot Volharding genoopt vonden; Dat wy in de Loopbaane, daar in wy reeds willig van zelfs liepen, onophoudelijk zijn voortgegaan; zonder dat nogtans den Ouderdom der Jaaren, noch de Swakheyd van onze Lijfs-Geſtalte, veel geleede Rampen, Smaad en Hoon, en Honderd andere teegenſtreevingen ons hebben afgeſchrikt; veelmin doen twijffelen, of d'agtervolging van zulken Aanraading, zoud ons in d'uytvoering doen zien, Dat ten minſten eenige van onze Leezers, de Rijpen Oogſt van zulk-een Zaayzel, als een aangenaame Vrugt in haaren Schoot ontfangen zullen. Een hôôpe die wy niet minder als helpende Middelen van de Hand des Almagtigen hebben willen aanmerken; die ons op 't laatſte Tijd-punt des Leevens, en als wy 't minſt te wagten en te hôôpen waaren; zelfs te midden van onze Lichaamelijke Swakheeden, die de Verouderde Jaaren, en een onverzettelijk Hertzeer Dag-aan Dag op een hoopten; met Mannelijke Kragten des Gemoeds heeft bygeſprongen: Zulx dat het ons noch aan de Vijf Zinnen, noch aan 't Geheugen, noch aan yts dat aan de neerſtige uytvoering van dusken Werkſtuk wel dubbel vereyſt wierd, ontbrooken heeft; ten zy moogelijk de tuſſen-vallende Onpaſſelijkheeden, de Voltoojing nu en dan wat langer als miſſchien de Nieuwsgierigheyd gewenſt had, heeft ſleepende gehouden: Of dat ook de Bekommering des Herten, de werkzaamheyd van onzen Geeſt niet dikmaal had needergeboogen. Boovendien

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

en konden wy op ons zelven ook niet verkrijgen, dit Werk eerder de Drukpers aan-te beveelen, voor wy 't gantze Bestek binnen de vaaten hadden, en 't Eynde van onzen toeleg zaagen; en wy ondertussen tijd vonden 't zelve naader te Polysten, en alzoo teegen 't knaagen van de Tijd, veel-meer mogt schijnen met duurzaame Olye doorkneed, dan met Water-Verwe overschilderd te zijn. Voorwaar de Groote Zeuxis wierd wel beschuldigd dat hy veel tijd aan zijn Tafereelen verspilde; maar hy Verantwoorde zig hier meede Meesterlijk; Dat hyze maakte om lange te Duuren. En wy waaren ook in al dat Tijdverloop noch geenzinds aan het Eynde gekoomen; zoo wy geen werk gemaakt hadden van meer Olye in de Lamp dan Wijn in de Keel gegooten te hebben. Onder welke Beneerstiging ons dan ook de Betragting van een Goed en Nuttig Werk te zullen doen, alle Bekommering en Moeyte grootelijx verligt heeft. 't Geên wy hier alleen in erkentenis der Goddelijke Goedheyd wilden ter sné brengen; die Ons te midden van zoo lang-sleependen Arbeyd, en eygen Onwaardigheyd, Dus verre, in Spijt van zulke Wangunstigers verwaardigd heeft, die haar voor al de Weereld beroemen, Onzen Doorploegden Arbeyd, zoo heftigen Krak te konnen geeven, Dat zelfs onze Moederlooze Weezen daar van de Smerte en Schaade gevoelen zouden: Tot hoedaanigen Vermeetelheyd zig niet lang-verleeden, een leurige Voddestamper, zijn haakelige Steert als een vuyle Roch in Zee, heeft durven opsteeken. En wy zouden ons ook al lang daar over tot Verantwoording hebben in de bresse gezet, zoo niet veele onder uwe Voortreffelijke Burgerschap ons Overreed en veel te Waardig daar toe geagt hadden. 't Geên wy dan ook met zoo diepen Eerbied hebben willen omhelzen; Dat wy 't alleen hier tot Bewijs van Dankbaarheyd, met een Enkel Woord gedenken; dewijl weynig Spreeken de naaste Trap aan 't Swijgen is. Nogtans meenen wy wel verzeekerd te zijn; Dat wy door het Eerste Ongelijk al te Geduldig te verdraagen, den Quaadwilligen tot het Tweede Misdrijf hebben aangelokt: Zoo datze door bedriegelijke Brodgrijnzen, ook andere Wijswaanige Snaateraars, tot Quaad-spreeken den Bek zoeken open te doen. Doch gelijk Sokrates van een Ezel Geschopt, niet en wilde weederom Schoppen, op dat hy hem niet gelijk wierd; alzoo houden wy voor zeeker, Dat by-aldien d'Oude Toonneel-Digter Plautus over de zulke eens mogt Regter weeze, hy gewisselijk den Agterklapper by de Tong, en die'er naa luysteren by de Ooren zou doen Ophangen: Terwijl wy voor ons deel, voortaan meer werk zullen gaan maaken, de Schijn-Oorzaaken der Lasteringen, door Prijswaardige Daaden weg te neemen, als de Laster-Tongen te Bestraffen. Waar toe ons ook de Oude vermaand hebben, Dat het Geduldig verdraagen van Bespotting en Lastering, het Beginzel is van wel te Leeven: Alhoewelmen zomtijds ook yts moet doen, om den Quaadspreekers Werk te geeven. Alcibiades liet een kostelijke Hond die hem 700 Kroonen koste, de Steert Afsnyën, en door de Stadt loopen; en als men vroeg Waarom hy zulx deed? antwoorde hy; Dat het Gemeene Volk doch altijd Quaad moest Spreeken, en datze nu aan zijnen Hond, te-gelijk Stof en Beletzel hadden om gewigtiger reeden op te zoeken. En zoo wy al ooyt een Waaragtig woord, ymand t'Ontydig of te-Naa gesprooken hebben; de Groote Tacitus zal ons vry-Pleyten, en zeggen, Dat het veel Eerlijker is yemand opentlijk te Vertoornen, dan heymelijk te Haaten. Doch gelijk wy weeten dat de Weetenschappen een Cieraad in Voorspoed, en een Toevlugt in Teegenspoed zijn: Alzoo is zulx ons een Gedenkmaaninge geweest, om in een Deugdelijke Onderneeming de Hand aan de Ploeg te houden, en teegens alle Bedremmeling voort-te gaan: Weetende dat die haar met den Draf vermengen, van de Verkens Gegeeten worden: En dat men ook naa de Lesse van Hippokrates, den Hôôpeloozen geen Geneesmiddelen voorschrijven moet: Want al word den Goddeloozen Genaade beweezen, hy zal egter geen Geregtigheyd leeren, Esaia 26:10. En alhoewel wy misschien in deezen onzen Yver niet heel-en-al zonder verslapping, en vaake beswijkingen volhard hebben, (gemerkt dat'er Wijsheyd van nooden is om een Werk aan-te grijpen; Ondervinding om het te Ordineeren, Behendigheyd om te agtervolgen, en Fortuyn om 't zelve wel te Voleynden;) heeft het nogtans die Groote Daglooner, die gewoon is alle Goed werk te Kroonen, beliefd ons t' ende Baans te brengen, op datwe onze Dagwenne, onzen Leezer buyten alle Waanwijze aanprijzingen, alleen met deeze Aanspraak mogten in Handen leeveren, en zeggen; **Komd ende Ziet, Proeft ende Smaakt.** Want indien ons Voorgeregt u Geheemelte is Smaakelijk geweest, wy zouden u voorzeeker Ongelijk aandoen te denken, Dat het Opdissen van de volle Maaltijd, uwe Graagheyd zou doen Walgen. 't Is een kennelijk blijk van een Gezonde Maag, Dat een weynig Spijs tot een Ontbijt voor-af genoomen, ons begeerig tot de Middag-Tafel maakt: En zoo en twijffelen wy ook niet aan de Spijs-Geregten zelfs, die hier op te Dissen zijn; dewijlze uyt de wel-gestoffeerde Voorraad-Kas van 't Heylig Volk en Koninklijk Priesterdom genoomen zijn; indien wy de zelve slegts elk naa de Mond, Gezuykerd, Gezouten en Gepeeperd hebben. Want gelijk de Smaaken verschillig zijn, naa 't gestel der Voel-Teepeltjes, met welke de Tong tot regt verstand der Smaaken doorweeven is; alzoo zal het voorzeeker niet wel anders konnen zijn, of alles zal elks Geheemelte niet eeven aangenaam weezen. Maar naadienwe evenwel noch al de zelve Man zijn, meenenwe niet, of ons laatste Werk, (alhoewel een Agterling) zal aan d'Eerstgeboorte van ons uytgegeeven Voorbereydzel, niet alleen als een Kind van dezelve Vader gelijk zijn, maar gissen ook vryheyd te hebben, om onder d'aanwas der Leef-Jaaren, de Spreuke, **Senesco Addiscens**, ons zelven eenigzinds te moogen toeëygenen. Wy doen'er by, Dat gelijk men op een groote Maaltijd en voor veel Gasten gemeenelijk in de ruymte Opschaft, en verschot van Spijs voorzet op dat elk zijn Eetens-lust voldoe, het ons naauwlijx schijnd te konnen missen, of ons Boek over d'**Historie der Hebreeuwse Kerke**, zal ook zoodaanig zijn toegesteld. Want in diervoegen zijn de Heylige Historien des Israëlitizen Volks, van Mannelijke Kost en Koninklijk Banket-Werk te-gaar gedraagen; en Verschaffen overvloed van

Door-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Doorlugtige Geſchiedeniſſen, die volgens 't Getuygenis des Apoſtels, 1 Kor. 10:11. eerſt in de Stam-Huyzen der H. Vaderen, naaderhand onder 't geley van de Groote Wetgeever Moſes, zoodaanig Voorgevallen en van hem Beſchreeven zijn, tot Voorbeelden en Waarſchouwingen van ons, op welke de Eynden der Eeuwen haar uytloop verwagten. Die daarom dan ook den Hebreën in dezelve Schrift aanbevoolen worden te Bewaaren, en haare Kinderen daar uyt te Vertellen van Geſlagte tot Geſlagte: Om dat het in de eerſte Ordening der Goddelijke Huyshoudinge, Dingen waaren van algemeen belang, en alzoo tot de Republijk, dat is, tot de Zaamenleeving en Godsdienſt des Gemeenen Volks, en niet ſlegts alleen aan de Prieſters en Schriftgeleerden, Overheeden en Tempel-Voogden behoorden, die tot het Volk en Kerkbeſtuur op den Stoel van Moſes zaaten; en onder een laater uytgang van Gods Voorzienigheyd, ons wel 't meeſt zouden te Nutte koomen. Want hier uyt heeft de Vermaarde Kerk-Vader Tertullianus, inzonderheyd de Volheyd en Geduurzaamheyd der H. Boeken leeren Kennen en Omhelzen; Dat niet alleen het Nieuwe Teſtament in het Oude BEDEKT, maar inzonderheyd het Oude in het Nieuwe Teſtament ONTDEKT leyd. Dus meenen wy dan dit ondernoomen Werkſtuk niet onvoegzaam de Naam van DE HISTORIE DER HEBREEUWSE KERKE gegeeven te hebben: Naadien in d'eerſte plaats niet onbekend is; Dat door het woord KERKE, voornaamelijk een byzonder Volk verſtaan word, by wien de Eenige Waaragtige Godt, als de Heemelze Vader, Schepper, Onderhouder, Heelmeeſter en Opperſte Rigter, op zeekere Plegtelijke wijze Erkend en Gediend word: Voor hoedaanig-een Afgezonderd Volk men zeederd de Roepinge van de Groote Vader Abraham, alleen de HEBREEN onder alle andere Naatien te houden heeft: Als uyt wiens Stam-Huys d'Algenoegzaame Godt is voorneemens geweeſt, Een Staat, Een Republijk en Een Kerke te Stigten, en door zeekere Verbondmaaking en ontwijffelbaare Beloften te Grondveſten: Gelijk ons dat zelve door de Goddelijke Schrijver Moſes opgeteekend, en van alle de H. Schrijvers door de gantze Draad der Hebreeuwſe Hiſtori-Boeken en Profeeten agtervolgd is. Zulx de Beroemde Volk-Planter Abraham, dan ook hier door een byzonder Regt verkreegen heeft, om zijn Naakoomelingen in alle die Dingen, over welk Godt met hem door Verſchijningen, Gezigten en Droomen, Plegtelijk gehandeld heeft, te Onderwijzen, en die zoort van Godsdienſt voort-te planten, en te doen Gehoorzaamen. Gelijk Godt alzoo zelf van hem Getuygd, Gen. 18:18, 19. ABRAHAM *zal voorzeeker tot een Groot en Magtig Volk uytbotten: En alle Volkeren der Aarde zullen in hem Gezeegend worden*: Want Ik *heb hem gekend, Op dat hy zijne Kinderen en zijnen Huyze naa hem zoude Beveelen, en zy den weg des* Heeren *houden, om te doen Geregtigheyd en Gerigte*. Dit Verbond is naaderhand Vernieuwd met Iſaak het Beloofde Zaad, en verder met Jakob de Stam-Vader Iſraëls; en ten laatſten met Moſes, wanneer de Goddelijk-Voorſpelde Dienſtbaarheyd des Iſraëlitizen Volks in Egipten voldiend; en hy haar uyt dat Dienſt-Huys Uytgeleyd, tot in de Woeſtijne van Arabien aan den Berg Sinai gebragt had: Alwaar het Volkbeſtuur onder Iſraël in zulkervoegen tot een eygen Koninkrijk Gods wierd opgebouwd, Dat Moſes als Stéhouder en Wetgeever in zijne plaatze ſtond, en als de Middelaar des O. Verbonds, voor het Volk Uyt en In ging; en zig over-al by Godt in de Breſſe zette. Al 't geên ook wel inzonderheyd gebleeken is, wanneer hem alleen 't Regt vergund wierd den Heyligen Berg te naaderen en tot Godt op-te Klimmen; terwijl Aaron en zijne Zonen, Nadab en Abihu met de LXX Oudſten Iſraëls zig alleen van-Verre moeſten Neederbuygen, Exod. 24:1, 2. zoo dat voorts alle Geeſten, de Geeſt van Moſes Onderdaanig waaren. En gelijk hy 't Getuygenis heeft, Van dat hy Getrouw geweeſt is in heel Gods Huys; zoo verſtaat men ligtelijk, Dat men door dat Huys, geen ander dan de Gemeente des Heyligen Volk Iſraëls, dat is, DE HEBREEUWSE KERKE verſtaan moet, die onder dit Verbond ſtond en Ingelijft door de Beſnijdenis en 't Geloof aan de Beloften Abrahams; en daar op door de toezegging van Gehoorzaamheyd in Moſes en in de Wolke, en in de Zee, naa datze die waaren doorgegaan, Gedoopt en Overgegaan zijn, om zijne Voetſtappen en Leer-Wet te volgen. Zulx dat heel de Meenigte die hier toe behoorden; zeer wel in klank-ſweem en beteekenis van 't Griekze woord Κυριακὴ, dat is, *Huys des Heeren*, de Naam van KERKE waardig is te draagen; gelijk dan ook dat Naamwoord niet onverſtandig by het eerſte Kriſtendom, tot onderſcheyding der Heydenze Tempelen ingevoerd, metter-tijd aan de Plaatze der Heylige Zaamenkomſte is overgegaan. Al 't geên genoeg is om te zien, waarom wy de gantze toeſtel van het DIENSTBAAR JERUSALEM, zeederd Iſraëls Eerſte Kindsheyd en Onmondige ſtaat, tot aan haar Manneſtand en Erffelijk Bezit van de Goederen aan de Vader Abraham Beloofd; Een HISTORIE VAN DE HEBREEUWSE KERKE noemen: In welke Abraham dan ook de Eerſte is moeten zijn, die Verwaardigt is een HEBREER genoemd te worden, Gen. 14:13. en Moſes zig vervolgens ook niet geſchaamd heeft, heel dikwils in de Naam van DE GODT DER HEBREEN te Spreeken. Wat nu ook eygentlijk een HISTORIE is; of hoedaanig die behoord te weezen om haar waare Nut en Oogmerk te voldoen, is aan veelen bekend: Als die van Ouds geagt wierd een Verhaal te bevatten der Gebeurde Zaaken, en alzoo de Raadſlaagen, Handelingen en Uytkomſten der Menſchelijke bedrijven, onder 't verloop der Tijdbeurten en Wiſſelvalligheeden der Koninklijke Rijksbezittingen, en Daaden van groote Mannen; als in een Leevendig Tafereel op de Rye zetten kan; en zoo de lang-verleeden Dingen van-Nieuws, als op een Speel-Tooneel voor d'Oogen brengen: Zoo datze de Wijze Mannen, niet te onregt voor DE MEESTRESSE des Welleevens hebben aangemerkt; die niet alleen door Voorbeelden van verdienſtelijke Roem; maar ook door Laſterlijke ſtukken en Quaade Naaklanken, de Beſte onder den Sterffelijken, tot alle Lofwaardige Daaden Aanmoedigden; of ook den aller-Snoodſten door Vrees van Eeuwig Schandaal en Onëer, van het Padt des Ondeugds te-rug roepen: Alhoewel het deeze Aarde te-mets ook aan geen Monſterdieren ontbrooken heeft, die veel-liever door

 Onmoe-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

V O O R-R E E D E N.

Onmoedige Baldaad en Geweldenaarye een grooten Naam, dan een Goede Faam ten Voorbeelde der Naakoomelingen gezogt hebben agter te laaten. Zoo dat het geên hen door de Deugd onmoogelijk te behaalen ſcheen, zy door allerley Schelmſtukken gezogt hebben. En wy zien datze ook even zoo in de Heylige en Weereldlijke Hiſtori-Boeken aangeſchreeven ſtaan. Invoegen zy ons voorzeeker een Nette Beſchrijvinge van de HISTORIEN geeven, welke haar Een Getuyge der Tijden, Een Ligt der Waarheyd en Een Leermeeſtereſſe des Menſchelijken Leevens genoemd hebben. Want de Hiſtorien doen ons de Geſtorvene als uyt de Graaven Opſtaan, en maakenze Leevendig door de Gedagtenis haarder Beroemde Daaden: Zy Verligten de teegenwoordige Tijden door de herdenking van 't Voorleedene, die zonder de Hiſtorien voor Eeuwig in een diepe Vergeetelheyd zouden ondergegaan zijn. Jaa wat meer is, de Hiſtorien brengen ons de Uytgangen der Goddelijke Voorzienigheyd omtrent alle Weereldlijk beſtuur, als op een Schouw-Tooneel voor d'Oogen; en doen ons derzelver opzettelijk Beſtel en Uytkiezinge, te midden der Menſchelijke Woelingen Zien en Kennen: Zoo datwe daar in verneemen, Wat Belooninge de Goede, en hoedaanige Straff-Vergeldingen de Quaade over haare Werken hebben weggedraagen: Op dat alzoo de Naakoomelingſchap door al die geſtaafde Voorbeelden, tot betragtinge van de Deugd, en al wat in elke Staat en Standsgeleegentheyd, Eerlijk, Loffelijk en Verdienſtelijk is, mogt worden aangelokt; en de Boosdoenders door Straff-Exempelen, niet alleen zoo vaak op de Schand-Tooneelen afgeſpeeld, maar ook door d'Onmiddelijke Hand des Heemelzen Regters, (die dikmaal Loon naa Werken uytdeeld;) een Afkeer van alle Booze ſtukken en Grouweldaaden, ten minſten door Vreeze wierden ingeſtampt; byaldienze anders niet vermoogens waaren, de Overgegeevene Boosdoenders tot aflegging der Quaade Begeerten te noopen: Voorziende wat Lot ook eens over haaren Weg Beſchooren leyd; en welk-een Rampzalig Grafgeley de Belooninge haarer Werken ontwijffelbaar zal naaſleepen. Maar indien al dit Vermoogen, zelfs in de Weereldlijke Hiſtorien te vinden is, op hoe veel Hoogdraavenderwijs en meerder ruymte moogen wy niet wel meenen, Datwe zulx in de Heylige Hiſtorien ontmoeten zullen; die doorgaans van al-zoodaanige Voorvallen zijn volgetaſt; en deſweegen ook alle andere Geſchiedenis-Boeken zoo verre voor-by ſtreeven, als het Goddelijk beſtuur het Dwaalziek bedrijf der Menſchen te booven gaat. En dat wy zulx noch wel voornaamelijk omtrent dat Volk konnen ontwaar worden, aan welke Godt zig te midden van heel d'Afgodize Weereld, door een byzondere Roepinge en vaake Verſchijninge aan de Vader Abraham heeft willen bekend maaken, (Op dat hy uyt hem een Zaad en een Magtig Volk Verwekte, Dat hem een Heylig en Koninklijk Prieſterdom zou zijn; over welk hy zelf het Rijksbeſtuur als Konink wilde ter-hand houden;) Dat zal ons de zaamenhang van de Hiſtorie der Hebreeuwſe Kerke, onder de Toebereydzelen van het Dienſtbaar Jeruſalem, op de Voorligtinge van de Goddelijke Schrijver Moſes, volſtandelijk konnen grondveſten. Maar gelijk heel den Roem der Hiſtori-Schrijvers al van Ouds voornaamelijk daar in geleegen lag, Dat zy de Gebeurde Dingen, Getrouwelijk en naa Waarheyd aan de volgende Tijden overleeverden; en nergens Leugenagtig noch On-overeen-ſtemmelijk in de volgreex der Tijden en Zaaken bevonden wierden; Alzoo blijkt het dat zig noodwendig veele door gebrek aan waare Kundſchap der Zaaken, hier aan hebben ſchuldig gemaakt: Gemerkt zoo een overwijde Breſſe van Verſchilligheyd onder die Schrijvers gevonden word, welke toegeleyd hebben, een-en-dezelve Geſchiedeniſſen te verhaalen: Gelijk dat onder andere Vermaarde Schrijvers, Flavius Joſefus zeer wel teegen die Groote Letter-Knaap Appion heeft aangemerkt. Alhoewel het te wenſchen waare, Dat zoo Beroemden Hiſtori-Schrijver alſwe Flavius zelfs geern wilden agten, hem zelven in 't Beſchrijven der Joodſe Zaaken, niet meenigwerf zoo Schandelijk vergeeten had, Dat men hem niet alleen van Onkunde in de Zaaken zijner Geloofs-Genooten; maar ook van Leugentaal, Fabelen en Bygeloovige Droomen te Beſchuldigen had: Gelijk wy niet ontzien hebben op zijn tijd en plaatze met kennelijke Staalen aan-te wijzen, teegens zulke, welke niet ongewoon zijn, Joſefus zonder omzien, *Een Schrijver van Onbeſprooken Trouwe* te noemen. En wy merken dat zulx ook zeer wel van den Heer Vitringa in zijn Antwoord over het Tempel-Gezigt van Ezechiel, aan de Heer Coccejus, als een al-te voorbaarige Getuygenis van hem, aangeteekend is. Maar gelijk Joſefus dit wel 't meeſt uyt Vleyzugt der Joodſe Naatie overgekoomen is, iſſet andere Schrijvers niet zelden door d'onzeekerheyd omtrent de eerſte Tijdwortels gebeurd, waar meede zy haare Hiſtorize Verhaalen aanvingen. Onder welke dan wel de meeſte Onkundig waaren in de aller-Oudſte en Eerſte Dingen; Ongeloovig in de Tweede, en ten laatſten, Onzeeker in de Derde Zoorten der Zaaken die zy te behandelen hadden. Waar toe haar ook noch dit in de weg ſtond, Dat die Schrijvers veelzinds, noch by de Tijden, noch by de plaatzen, noch de Perzoonen, noch Handelingen Teegenwoordig waaren; en zoo de Stoff van haare Hiſtorien meeſt door Erfgerugt en de Gemeene Roep te zaamen pampten; zoo dat'er ook al niet zelden een onderling Gekijf by hen opgereezen is; waar in zy elkaar van Dooling, Misſlag en Leugentaal betigten en over den Heekel haalen. En ſchoon men haar moogelijk die Dooling hier door eenigzinds kan ten Goede houden; Dat dit de Oudſte Dingen, door tuſſenval veeler Barbaarze Eeuwen, en Overſtroomende Afgoderye, Bygeloof en Fabeldigting overgekoomen is. (Waar door veele Zaaken Bedommeld en Beſommeld, jaa Vervalſt en Onkennelijk gemaakt zijn;) Kan egter de Schandvlek van Bedrog, Leugenſtoffeering en Valsheyd, omtrent de Schrijvers der Laatere tijden, minder afgewaſſen worden: Als onder welk dan ook vry geen gebrek aan zulke geweeſt is, die 't Beſtek van haar Hiſtorie, ſlegts in 't doorloopen der Landen en onder Beevaarden hebben Opgeteekend; terwijlze als Beedelaars de Gaſthuyzen Bezogten, of elders Dry Daagen Gaſtvry in een Komboff of Baijaard waaren;

ren;

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ren; en'er alzoo Vermaakshalven, hier en daar wat by Geloogen hebben. Gelijk ook zommige de Waare Geschiedenissen met Verzierzelen Gestoffeerd, of liever daar in geheel hebben omgekeerd. Ook hebben veele door Vrees van eygen Belang, of uyt enkel Vleyzugt der Princen, de waarheyd groot hinder gedaan; Schrijvende van de Daaden der Helden en Groote Mannen, die zy wilden Opzetten, niet zoo als die Geschied waaren, maar zoo als die wel hadden behooren Gebeurd te zijn: Zig kragtiglijk laatende voorstaan, Dat het haar aan geen Meedestanders der Leugenen, dat is, aan geen Brokvolgers en Tafel-Schuymers ontbreeken zou, die by de Princen nergens om de Kost vinden; dan op dat haare Histori-Schrijvers, de Manhaftigheyd van anderer Verdiensten, de Keel affnydende, haare Daaden met Beuzelen zouden groot maaken. En wanneer zulke Pluymstrijkers over dat Vuyl bedrijf, Geroskamd of van Leugentaal pleegen beschrobd te worden; is haar ter naauwernood dit slegts uyt den Hals konnen gewrongen worden: Dat zy het aller Nutst en Leerzaamst geagt hebben, haar Verhaal-Schriften zoodaanig Gevernist in te stellen; gemerkt de Goede Voorbeelden zeydenze, juyst niet altijd een Standvaste Waarheyd afvorderen. Maar dat ook deeze de Weereld door haaren toeleg Bedroogen hebben, is niet donkerlijk hier uyt te grondvesten; Datze de Snoodste Voorbeelden niet zelden, als Naavolgens-waardig bygebragt, en Handelingen Gepreezen hebben, die zeer te Verfoeyen zijn: En over-zulx niet anders gedaan hebben, Dan zulke, die Moordenaars en Schelmze Geweldenaars voor Godt en de Menschen waaren, met Windige Lof-Reeden af-te maalen: Zoo dat al het geên zy'er van verhaalen alzoo zeer Verdorven is, als 't geên wy in de Heylige Histori-Boeken, van de Koningen Jerobeam, Achab, Jehu en andere vinden aangeteekend en Veroordeeld, die der zelver Voetstappen in 't Joodse Rijk-spoor gevolgd zijn: Ongemoeyd het veelen nogtans onder hen, aan geen Dapperheyd, Wijsheyd en andere Princelijke Deugden ontbrooken heeft. En alhoewel ook waar is, Dat de Weereldze Historien een groot stukweegs met de Heylige Boeken schijnen t' zaam te loopen, is nogtans tussen de zeekerheyd van de Hebreeuwse Oudheyd, en die der Grieken en andere, zoo veel eerder in Tijd; Dat men met regt te agten heeft, Dat de Weereldlijke Historien eerst daar ter Tijd en Plaatze, met eenige Aanneemelijkheyd beginnen, daar de H. Historie ten eynde loopt. Terwijl ondertussen alles wat zy van d'Ouder tijd heeft, teenemaal Verschillig, Strijdig, Donker en Verward is: En daar toe ook noch doorgaans met Duyzend Fabelen bemorst, die uyt de Vuyle Stink-Kolk der Drek-Godize Godwarringe en Beesten-Eerdienst opgevist en met allerley Beuzelingen doorknisteld zijn. In teegendeel hebben wy in de H. Historie, een veel Zeekerder Rigtdraad en Zaamenschaakeling van Geloofbaare Zaaken; waar uyt zelfs ook noch veel andere Verouderde Dingen, die by de Weereldlijke Schrijvers, weegens hun Onkunde in 't Onzeeker staan, verder konnen Verbeeterd en Voltooyd worden: Gemerkt in de H. Historien veel dingen aangeteekend zijn, van die, welke in die Tijden Leefden; en niet zelden Deelgenooten van die Dingen waaren, dieze Beschreeven of in haar tijd wierden te Boek gesteld. Daar andere dat Geluk niet hebbende, alles door Erfgerugten in veel laater Tijden Geschreeven hebben. Boovendien is ook de H. Historie niet gelijk alle andere Historien, die gemeenelijk alleen Geschiede dingen Verhaalen; Maar zy Behelst ook veel Toekoomende Dingen, die de Voor-afgegaane op zulken Rang en Tijdbeurte volgen, en haar Uytgang zullen hebben, alsse in het Dag-Regilter der Goddelijke Voorzienigheyd Aangeteekend staan. Het geên dan ook de Reeden is; Dat de H. Historie met heel de rest der Heylige Rol-Boeken, *Een Profeetis Woord* genoemd word: Als waar in alle het Gebeurde en 't Gebeurlijke, zoodaanig Aangeschreeven staat, dat het ons, die Naakomelingen zijn, alles tot Leer-Rijke Voorbeelden en Waarschouwingen verstrekt. Dus en hebben dan zommige door-Leerde Mannen niet quaalijk aangemerkt, Dat men in een Volslaagen Ontwerp der H. Historie, een heel andere weg ingeslaagen vind, en op-te volgen heeft; dan men wel in 't Beschrijven der Weereldze Zaaken gewoon is; hoe zeer wy ons ook in veele dingen die in de H. Boeken voorkoomen geholpen vinden, door zommige andere Geloofbaare Aanteekeningen en Dag-Registers der voorgevallene Zaaken. Het zy dan dat wy de Historie der Hebreeuwse Kerke, aanmerken onder de Stam-Huyzen der H. Vaderen voor de Wet, en noch in haar Vreemdelingschap in 't Dienst-Huys van Egipten; of in haare Verlossinge onder de Toebereydzelen van het Dienstbaar Jerusalem, haar naa den Uytgang in de Woestijne voor Sinai opgeleyd: Van welke Moses niet alleen de Bestel-Meester en Staatvester was; maar ook neffens zijn Wetgeeverschap en Middelaar-Ampt, de Schrijver der Hebreeuwse Historie geworden is; op dat niet alleen alle des Volks Weedervaaren, Tijden en Stonden; te gelijk met haare Wetten, naa welkze 't Land Kanaans Bewoonen zouden; in een Heylig Histori-Boek Letterlijk wierden aangeschreeven; maar inzonderheyd ook, op dat daar in veele Dingen mogten gevonden worden, die den Staat der Kerke in alle Eeuwen zouden insluyten. Op dat al de Liefhebbers Gods, alzoo een des-te meerder Ruymte en Uytzigt hadden, om haare betragtingen niet enkel en alleen in een bloot Verhaal der Gebeurde Zaaken onder 't Israëlitize Volk, te laaten Braak liggen; maar dien breeden Akker met de Kouter wel Noest te Doorsnyden; daar naa Zaad van Opmerking daar in werpen; 't zelve Begieten, en 't opkoomend Onkruyd Uytwijen; tot dat de Vrugt van zoo Eedelen Zaayzel opgeschooten, Nut aanbrenge tot in de volgende Eeuwen: En die vervolgens zoodaanig op-te Snoeyen, en aan-te Fokken, Datze aan de Betaamelijkheyd van Godt, zijn Reedelijk Woord en Onfeylbaare Voorspellingen, Toepasselijk zijn; en alzoo een kennelijk Uytdrukzel van haar Autheur en Zegsman geeven. En om niet alleen door Voorbeelden te staaven, Dat de Historie der Hebreeuwse Kerke, Zeldzaam en Wonderlijk is, en Voorvallen op 't Tooneel brengd, die alle Historize Aanteekeningen zoo verre te booven streeven, als de Gloed der Zonne-

Straalen de Donkere Neevel verwind; daar haaperd flegts aan, eenige weynige Staalen by te brengen; om ons een groot Bezef van derzelver Voortreffelijkheyd in-te Boezemen; en overvloedig te ftaaven, Dat de Goddelijke Wijsheyd in de Huysgezinnen der Eerfte Vaderen, heel Geringe dingen heeft laaten Voorvallen, en door de Leydinge van zijnen Geeft, zoodaanig heeft doen Befchrijven, Dat daar in d'alder-Hoogdraavenfte Verborgentheeden van zijnen Raadflag zijn afgebeeld. Wat is het niet een Hiftorie van Groot gevolg, en een Koftelijk Leerftuk voor alle Eeuwen te agten, alfwe niet alleen uyt Mofes verhaal, het Verbond der Befnydenis verneemen met den Geroepen Abraham, en zijn Zaad Opgeregt; Maar dat ook aan dien Abraham, naa dat hy op Gods Bevél uyt de Afgodize Duyfternis der Kaldeën Uytgegaan was, hem het Geloof tot REGTVEERDIGHEYD gereekend is, doe hy noch in de Voorhuyd des Vleefchs was? Want het is een Aanduyding geweeft, Dat het Oude Verbond eens Vedwijnen en plaats voor een Nieuw-Verbond inruymen zou; naamelijk de Wet des Geloofs, door welke de Middelmuur tuffen de Heydenen, en het Afgezonderd Zaad van Abraham, eens Afgebrooken, en de Kerk-Deur alzoo zou Wijd-Open gezet worden. En wat zalmen zeggen van die Vrouwen-Strijd, tuffen de Onvrugtbaare Sara, en de Kinderbaarende Dienft-Maagd Hagar? De Schimp-Strijd tuffen Ifaak en Ifmaël? Den Haat tuffen Jakob en Efau, al voor de Geboorte in 's Moeders Buyk begonnen? En 't Agteloos Verkoopen van 't Eerftgeboorte-Regt, dat dien Ruyg-Haayr voor een Schootel Linzen-Moes Verquifte? De Liftige verkrijging van den Zeegen door de Moeder Rebekka bedagt, en by Jakob met Bedrog zijn Vader afgepragt? En wat dingen meer als Kinderlijk en zoo flegt van bedrijf in de Mofaïfe Hiftorie fchijnen voor-te koomen; Datze moogelijk een Aalweetig Menfch veel te Slegt zouden fchijnen, om in de H. Boeken aangeteekend te ftaan: En nogtans heeft de Hoogverligte Apoftel, Gal. 4. alzulke Voorvallen aangemerkt, als Dingen *Die andere Beduydeniffen hebben.* Zoo dat Sara en Hagar de Twee Verbonden beteekenden. En gelijk het hier door fchijnd als of Godt, in Groote dingen onder Slegte te verbergen, heeft willen Eere zoeken; alzoo heeft Salomon miffchien niet te onpas gezeyd; *Dat het Godt Eere is, een ding te Verbergen, maar den Koningen Pryffelijk een Zaake te Onderzoeken*, Proverb. 25: 2. Godt zig alzoo Verfchuylende in het Donker, op dat hy van zijne Liefhebbers te noefter mogt gezogt worden. Booven dit alles heeft men het ook hier voor te agten, Dat in Mofes Boeken de Eerfte Grondveften geleyd zijn, van al het geener naaderhand, Gefchreeven en Voorzeyd is; en wy meenden ook naa dat Beftek de Rigtdraad van de Hiftorie der Hebreeuwfe Kerke, allerveyligft te konnen leeften; op dat niet veele dingen die aan dat Lichaam behooren, overgeflaagen wierden, die zonder dat Gezag en Zaamenloop miffchien eenige veel te Gering konden agten: Als die niet geleerd en hebben de H. Boeken als een Goud-Mijn aan-te merken; in welke de Metaal-Smelters niet gewoon zijn, een Korreltje te laaten Verlooren gaan; maar de Stofjes zelfs tot groote Klompen Smelten, en 't minfte Ziertje voor Goud te agten. Zulx dat zig dan hier inzonderheyd dezulke wel aan een kant moogen maaken, die alleen toeleggen om in de H. Hiftorien, Teegenftrijdigheeden, Ongerijmdheeden, Quaade Zaamenfchaakelingen, Valze Jaarreekeningen en andere Befpottelijke dingen op-te ftikken; op dat zy zooze konden, Godt tot een Verleegen Godt, en de H. Schrijvers tot Botterikken en Weetnieten maakten. Terwijl miffchien andere meenen, Dat Godt haar veel Dank fchuldig is, zoo zy het Befchreeven Woord, van alle Beuzeling en Dwaaling, meenen vry gefprooken te hebben: Alhoewel wy de zulke nogtans geenzinds Misprijzen; die haar werk maaken, om ten minften teegens den Godverloochenaars de Waarheyd der Heylige Schriften door kragt van Dring-Reedenen, met de Reeden over-een te brengen; het zy dat zulke aalwaardige Inwerpzelen de Hiftorie des Bybels, of de Leere in dezelve begreepen, van naaby of van verre aangaan. Maar gelijk wy ons hier ligtelijk laaten wijsmaaken, Datter ten aanzien van de Inftelling der H. Hiftorie, niets Reedelijker noch Betaamelijker te bedenken is, als dat Zaaken van groot Belang en Opmerking niet altijd aan de Onzeekerheyd van een Mondelinge Overleeveringe gelaaten, maar dat die Tijdelijk by gefchrifte, in zeekere Regifter-Boeken wierden overgebragt, om die voor de Naakoomelingen te bewaaren: Alzoo komt ons voorzeeker Mofes als de Eerfte, Oudfte en Meeft-Geagte Schrijver daar van te vooren; wiens Onfeylbaarheyd en Geloofbaarheyd tot noch toe van niemand met Geluk ondernoomen is te Wraaken. En welkers Befchreeven Hiftorie dan ook met de billijkfte Reeden wel waardig is, Opgehelderd en naader aan 't Verftand gebragt te worden; op dat men de Tijd-Orden der Gebeurde Zaaken in haar eygen Rang leere aanmerken: Om niet met de Kriften-Vyand Celfus, zoo Onweetende in de Joodfe Oudheyd te zijn; Dat wy zouden waanen dat Mofes zijn Boek Genefis, uyt de Heydenze Verdigtzelen t' zaam-geraapt heeft; daar Celfus zelfs immers ten hoogften genoomen, niemand by te zetten heeft, die Ouder als Homerus is, welke eerft lang naa Mofes Bloeyde. Waar toe wy ons moeten Vermaand houden, Dat de Beuzel-Eeuwe der Griekze Digters, (die de Egiptenaars en Feniçiers eerft tot Meefters en daar op de Romeynen wel haaft tot Leerkinderen kreegen;) van Ouds niet zoo-zeer toeleyden om te Onderwijzen, als om heel de Weereld te Betooveren, dat is, op een Streelende wijs tot de Afgoderye te lokken; wel ziende dat de Bygeloovigheyd allerbeft door Verdigtzelen en Wonderen voort-te planten was. En zoo men zig hier tot d'Oudfte der Hiftori-Schrijvers keerd; voorwaar wy zullen ook daar de Deure van een Onfeylbaare Geloofbaarheyd geflooten vinden: Naadien immers heel geen ftaat op zulke Schrijvers te maaken is, die elk om beft elkander van Onwaarheyd en Valsheyd poogen te betigten, gelijk Jofefus teegen Appion met eenige Staalen aangeweezen heeft; van hoedaanigen Wangeluyd men nergens in de Heylige Hiftorie, eenige de minfte fcheemering ontwaar word. Terwijl het omtrent alle andere Schriften noch onzeeker is,

welke

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

welke men niet voor de aller-Beuzelagtigſte te houden heeft. Daar toe ontbreeken ook geen onder haar die zelf opentlijk bekennen, Datze van de dingen dieze Beſchreeven hebben, geen zeekere Kundſchap hadden; gelijk die Openhertige Belijdenis zelfs by Thucidides te vinden is; welken onder de Griekze Hiſtori-Schrijvers noch wel den Beſten geagt word. Waar by komd, Dat ons ook de Geleerde Voſſius genoegzaam verzeekerd, Dat de uyterſte Oudheyd der Griekze Hiſtori-Schrijvers, de Tijden van de Konink Cyrus en Kambyſes niet te vooren loopen, en dat de reſt die Ouder geſchat, en op de Naamlijſt gevonden worden; ſlegts in bloote Naamen beſtaan: Zonder dat men weet waar haare Beſchreeven Hiſtorien meede Geſtoffeerd zijn, of wat derzelver Voorwerpen waaren. En ſchoonze moogelijk al naa waarheyd het Hoofd in hunne Naamen opbeuren; heeft doch de Tijd haare Geſchriften zelf opgeknaagd: En daar is niet van behouden als de Begeerte omze te hebben; en te gelooven dat zy ons in veele Zaaken meer Ligt zouden aanbrengen, alſwe thans van haar hebben: Gelijk zoo de Vermaarde Maimonides van de Verloore Kerkgewoonten der Zabeën oordeeld; welke, indien wy die hadden, omtrent d'Inſtellinge der Ceremonieëele Wetten groot Ligt zouden geeven, die ons nu Duyſter blijven. En wy bemerken dat ook de aller-Geleerdſte Mannen hierom zeer Noeſt geweeſt zijn, d'aller-Oudſte ſcheemeringen van der Zabeën Godsdienſt op-te ſtikken; op dat zy de Reeden en Oorſprong van de Ceremonieëele Wetten der Hebreën, ten minſten met veel waarſchijnelijkheyd te voorſchijn bragten. Onder de Griekze Hiſtori-Schrijvers is Herodotus (dien wy noopens d'Egiptize Zaaken, dikwils hebben aangehaald;) een van de Oudſte of moogelijk wel d'Alleroudſte; maar geenzinds van Beuzelagtigheyd konnen Vrygeſprooken worden: Zoo dat hy zelf alzoo wel by d'Oude Griekze en Latijnze, als by de laatere Hiſtori-Schrijvers Verdagt gehouden is; ongemoeyd hy niet ſchaars is in 't bekennen van veele dingen op 't bloot Erfgerugt aangeteekend te hebben. Nogtans zou het konnen zijn, Dat hem de Grieken zijn Haatig gevallen; om dat zy zelf Grootſpreekers waaren, die altijd voor gaaven, alles zelfs gevonden en over-al de Oudſte en Eerſte wilden zijn; en Herodotus maar al-te ſtout uyt School Geklapt heeft, hoe veel dingen de Grieken van d'Egiptenaars en Feniciers ontleend hebben. Onder-en-tuſſen hebben ook zommige Geleerde Mannen, de weynige Zeekerheyd der Profaane Hiſtori-Schrijvers, hier in niet heel donker ontdekt; datter by hen niet dan een Verwarde Jaarreekening gevonden word; zoo datze hunne Hiſtorien van een Waggelzieke Tijdwortel beginnen: En daar toe ook noch niet zelden, Bedrieglijke en Verpoetſte Vertellingen, voor Waragtige Geſchiedeniſſen hebben te Boek gezet. En hoe zou men doch in haare Tijdbeſtekken konnen zeeker gaan; die niet zelden Jaaren van onzeeker getal van Daagen in gebruyk hadden? Zoo dat men niet weeten kan, of menze tot Maan-Jaaren, of tot Zonne-Jaaren brengen moet. Zoo dat zy'er van 30 Daagen, van 4 Maanden, andere van 360 Daagen hadden gelijk by Schaliger, in zijn Boek van de *Verbeetering der Tijden* te zien is. En dat d'Alleroudſte Egiptenaaren, hunne Jaaren naa de Maanen of Maanden van 30 Daagen telden, word uyt Plutarchus, Alexander ab Alexandro, Varro en Laktantius beweezen. Waar door het dan by gekoomen is, Datze Oneyndige reekzen van Jaaren in hunne Geſlagt Reekeningen en Rijxbezittingen op-een ſtaapelen. En den Arbeyd der Schrandere Verſtanden heeft'er ook al werk aan gevonden om 't Gebruyk der Maan-Jaaren, tot Juliaanſe Jaaren te brengen; en die Egiptize Uytſpoorigheyd alzoo een Standbaare Zeekerheyd te geeven. Terwijl onder-en-tuſſen de Jaarreekening van Vier Maanden noch wel de meeſte Verwarringe heeft ingevoerd. Een zaak waar aan zoo veel geleegen leyd; Dat Schaliger de waare Tijdreekening niet beſchroomd was; *De Ziele der Hiſtorien* te noemen. Het geenmen dan ook een voornaame Oorſprong van de Onzeekerheyd der Heydenze Hiſtorien te agten heeft: Als die buyten-twijffel hier aan veel Heul gevonden heeft, Dat de meeſte die d'Oudſte Tijden Beleefden, ongemeen Slordig en Agteloos waaren, om de Gedagtenis der geſchiede Zaaken, Getrouwelijk tot de Naakoomelingen over te brengen; of die ten minſten op zulken wijs te bewaaren, die de minſte Bedriegrye en Vervalſſing onderworpen was. Waar op de Fabeldigtende Eeuwe Inkoomende, (als wanneer de Snorkende Digters met haar Windige Veerzen daar onder Speelden,) zommige wel eenigzinds toeleyden, Dat derzelver Verzierzelen van Perzoonen genoomen wierden die waarlijk Geweeſt waaren, maar egter niet genoeg bezorgden dat de Daaden van zulke Mannen niet door Verzierde bymengzelen van haare Opſnyëryen, onkennelijk voor de Waarheyd wierden. Inzonderheyd worden zoo wel de Egiptize als de Griekze Oudheeden, voor de Inſtellinge der Olympize Speelen, vol Onzeekerheyd gevonden; doch naa dezelve heeft men de Daaden en Rijxbezittingen der Helden en Koningen volgens de Tijdmeeting der Olympize Speelen beginnen af-te meeten: En alzoo een vervolg van Tijdraaming by de Grieken in gebruyk gebragt. Zoo dat de Geleerde Tijd-Zifters onder de Laatere alleen hebben toegeleyd, om aan-te wijzen, in wat Jaar van de Heylige Hiſtorie, de Olympiaden begonnen en alzoo uytgevonden, Dat dezelve op 't Jaar der Weereld 3228 waaren ingevallen, dat is, in 't 35ſte Jaar van Uzzia Konink van Juda. Zoo dat men daar uyt een nette Reekening en Tijd-punt vind, waar in de Weereldlijke, met de Heylige Hiſtorie konnen 't zaamenloopen: Maar voor die gezeyde Tijd, heel in 't Onzeeker ſtaan en nergens dan in de H. Boeken te vinden is. Zoo men nu van de Grieken tot de Europers overgaat, men zalze voor de aankomſt der Romeynen in Italien, Duytsland en andere Landſchappen, even Verward vinden: Zoo dat de Tijd van de Bouwing der Stadt Roome, by hen zelfs in 't Onzeeker leyd, niet teegenſtaande zy egter de Tijd daar naa hebben beginnen af-te meeten. Maar by-aldien zy zelf niet zeeker waaren om die op 't Derde Jaar der Zeſde Olympiade te ſtellen, (gelijk uyt het Geſchil tuſſen Kato en Varro af-te neemen is,) iſſer voorzeeker veel minder Zeekerheyd in de Laatere Tijd te hôôpen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

V O O R - R E E D E N.

En dewijl ook de Begeerte der Menſchen altijd is uytgeweeſt om van de Oude Tijd wat Nieuws te weeten, heeft haar zulx Ligtgeloovig gemaakt, en zijn daar door heel gemakkelijk in ſtaat geraakt, om haar Blindeling door de Donkere Paaden der Oude Hiſtorien te laaten heenen leyden. Waar toe dan ook al geen gebrek aan zulke geweeſt is, die de Onbedreevenheyd en Ligtgeloovigheyd der Eenvoudige te baat naamen, om dezelve ſchandelijk te Misbruyken: En zulx noch wel te-bet onder waan van Geleerdheyd en Ervaarentheyd, die doe Ongemeen, maar waarlijk vry minder was dan de Roep ging. Want daar was eertijds onder de Kaldeën, Sabeën, Egiptenaaren en Grieken niets gemeenders, dan al de Weereld wijs te maaken, Dat de Voorkoop der Geleerdheyd alleen aan haare Prieſters, Digters en Hiſtori-Schrijvers ſtond. Waar toe zy dan ook verſcheyde Uytvindingen van Geheym-Letteren en Zinteekenen ter-hand hadden; op dat elk niet en twijffelde of de gantze Wijsheyd ruſte onder hen: Waar door het dan gebeurde, Dat Onkunde en Bygeloof veel-meer dan de waare Kennis aangroeyde, en de heele Kundſchap der Dingen, alleen door een Drift van Quak-begeerte, op Erfgerugten ſteunde. In deezervoegen heeft de Doorletterde Bochartus, van zeekere Tempel-Letteren der Feniçiers gerept, waar in de Prieſters haare eygene Dingen Schreeven, die alleen onder hen verſtaan en nooyt tot de Kennis des Gemeenen Volks quaamen. Inſgelijx deeden d'Egiptize Prieſters; en men moet het van even de zulke verſtaan, als Theodoretus in zijn Geſchillen over Geneſis, van zeekere Griexe Tempel-Letteren gewag maakt. En alhoewel zommige Geleerde Mannen voorgeeven, Datter Ouwelinx ook onder de Hebreën zoo een onderſcheyd van Schrijf-Letteren in gebruyk was: Zoo datze *Heylige* en *Gemeene* Letter-Beelden hadden; ſchijnd hen zulx nogtans alleen hier van overgekoomen; Dat zy te zeer met het Gevoelen der Heedensdaagze Joden ingenoomen, aangaande d'Oudheyd der Hebreeuwſe Letteren die wy thans Kaldeëze noemen, zig verleegen vonden, met ſtandbaare Getuygeniſſen der Oude Rabbijnen en Sikel-Penningen met Samaritaanze Letteren ten tijde van Salomon Geſtempeld, te konnen ſtaaven: Waar teegen zy dit tot een Uytvlugt verzonnen hebben; Dat de Samaritaanze Letteren tot het Gemeen gebruyk; maar die men thans heeft en Kaldeëze van Ezdras noemd, doe ter-tijd d'Heylige Schrijf-Letteren waaren: En niet als naa de Ontſlaaking des Joodſen Volks uyt Babel gemeen gemaakt zijn. 't Geên een louter Verzierzel te agten is, Dat van eenigen op der Joden voorgeeven al-te graag is ingeſlikt; op datze teegens de Kragtiger teegenbewijzen zig een weynig gehard vonden. Maar naadien omtrent het onderſcheyd der Hebreewſe Schrijf-Letteren, nooyt alzulke dringreeden plaats vonden, als by de Heydenen de voornaamſte grondveſt was, zig van byzondere Geheym-Letteren te bedienen; moet hier alles van zig zelf aan duygen vallen; gemerkt het nooyt met Gods voorneemen over-een quam, zijn Wet en byzondere Handelingen door zijnen Getrouwen Knegt Moſes Opgeſchreeven, voor het Gezigt en ſtandbaare kennis des Gemeenens Volks te verbergen; en die daar toe onder 't Masker van een Onbekende Letter te bedommelen; dewijl daar in geen de minſte Valsheyd of toeleg van Bedrog gemengd was, om 't gemeen te Mompen. En gelijk de Waarheyd altijd geeren met Open Deuren wandeld; alzoo is den Joden ook van Godsweegen in 't algemeen belaſt de Wet te onderzoeken; 't geên zy niet en hadden konnen doen, zoo zy in Onbekende Letteren had Verborgen geleegen. Dus agten wy het eenigzinds genoeg tot bewijs, Datter in de Heydenze Hiſtorien geen Standbaare Geloofbaarheyd, noch goede Zaamenſchaakeling der Aal-Oude tijden en Zaaken is; om een Waaragtige Hiſtorie over te leeveren: Gemerkt d'aller Geleerdſte Mannen daar in van Tijd tot Tijd niet alleen zeer groote Breſſen, Verwarring, Eenzijdigheyd en On-over-eenkooming vernoomen hebben; maar zommige ook werk gemaakt hebben om-te toonen, Dat in teegendeel de Geloofbaarheyd der H. Schriften, alle andere Aanteekeningen in Zeekerheyd en Oudheyd te vooren gaan. En zeeker als men aanmerkt, Dat de eerſte en aller-Oudſte Zaaken van zulken Natuure en Zaamenloop zijn, als men in de H. Hiſtorie ontwaar word, (Ontdekkende behalven de dingen die d'eerſte Weereld aangaan, de Uytgangen van Gods byzondere Voorzienigheyd omtrent zeeker Uytgekoozen Volk, met Verwerping van heel de reſt over de gantze Aarde verſpreyd;) men moet het voor een ſtuk van d'hoogſte aangeleegentheyd voor den Menſche agten Dat de dingen van zoo grooten waardye, niet zoo-zeer aan 't ligt beſwijkend Geheugen der Sterffelijkheyd zijn aanvertrouwd; als wel inzonderheyd, Dat die voor de Naakoomelingen in Geſchreeve Boeken bewaard zijn; en alzoo niet zoo ligt van de Tijd worden uytgewiſt; maar veel-eer al 't zelve Geloof der voorige tijd in welkze voorgevallen zijn, den Naakoomelingen in volle Verzeekering overleeveren: Daar dezelve zonder die, altijd in 't Onzeeker omdobberen. Zoo dat de voornaamſte Grondveſt op wel de Hiſtorie der Hebreeuwſe Kerke Gebouwd ſtaat, deeze is, Dat daar in d'Oorſpronkelijke Schepping van den Reedelijken Menſch, en te-gelijk zijn afhanklijkheyd door 't Goddelijk Gebod; zijn Val en beloofde Herſtellinge uyt enkel Barmhertigheyd toegezeyd, ten laatſten word voorgeſteld. En dit eenmaal ouwelinx met zeekere Plegtelijke toeſtel vaſt-geſteld, en van de eerſte Tijd en Deelgenooten aangenoomen en in Boeken Opgeſchreeven; heeft den Naakoomelingen dezelve Zeekerheyd der eerſte Tijden en Volken zoo volſlaagen konnen meededeelen, als of zy telkens door nieuwe Openbaaringen waaren bekend gemaakt; die egter een geduurig Onderzoek noodig hadden, zoo men niet ſchandelijk had willen bedroogen worden. Gelijk hen ook gebeurd is, die haar Daagelijx onder zulk-een dekmantel door de Prieſters en d'Afgoderye van de eerſte weg der Waarheyd hebben laaten aftroonen. Doch Godt heeft bezorgd dat die Dingen dien hy aan zommige Doorlugtige Mannen Geopenbaard heeft, niet alleen Schriftelijk aangeteekend wierden, maar dat die ook zoodaanig aangeteekend zouden zijn, Datze met de Hiſtorize Geſchiedeniſſen en Voorvallen, van zeeker Uytgekoozen Heylig

Volk

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Volk en Koninklijk Priesterdom, een geduurige zaamenloop konden hebben; en d'een van d'ander
beswaarlijk konnen afgescheyden worden. 't Geên genoegzaam grondvesten kan, Dat de Perzoonen
die Godt Verwaardigd heeft, om zoo een Volk te Polysten, Wetten voor-te Schrijven en tot een
Republijk te maaken, Getrouwelijk gehandeld hebben; gemerkt zulx t'eenemaal tot des Volks alge-
meen Belang behoorde, dat naa die Wetten Leeven zou; en zelf daar toe ook noch Aanschouwers
en Tijdgenooten daar van waaren. Waar door dan ook al zulke Staatvesters, Wetgeevers en Schrij-
vers, de Pas tot alle eygen Belang, Eerzugt en Bedrog afgesneeden bleef. En niet alleen dit, maar
zulk-een altijd-blijvend Historis Geschrift, heeft ook door de geduurige Voortplantinge der Geloof-
baarheyd belet, Dat het door de Tijd niet en is konnen Vervalst noch Veranderd worden, zoo lang
d'Oude Zeeden, de Historize Waarheyd telkens nieuwlings Grondveste, en haar Oorsprong van Ge-
slagte tot Geslagte door Onderhoudinge van zeekere Feest-Daagen, en Kerk-Gewoontens aanweês.
Want dat zonder dusdaanig-een blijvende Historie, de Overleevering der Waaragtige Zaaken zeer ligt
Bedorven word, is hier aan gebleeken; Dat niet teegenstaande alles wat van d'Eerste en Oudste din-
gen der Weereld, aangaande de Zondvloed, en de Godsdienst der Eerste Vroome Vaderen, die in
Offerhanden bestond, onder de Vermeenigvuldiging van 't Menschelijk Geslagt en Verstrooying der
Volken in de Daagen van Peleg; de gantze Aarde overgespreyd is; de Oude Geheugnis nogtans van
die Volken genoegzaam aanwijzen; Hoe zeer alle die Oude Overleeveringen, door gebrek aan waare
Historize Geschriften, Bedommeld en door d'Afgoderye Verpoetst, Bedorven en Onkenbaar gewor-
den zijn. En zulx is niet alleen den aller-verst-afgeleege Volken overgekoomen, maar ook de naaby-
geleegene, die zelf noch al geen wijd-afgewisselde Herkomst reekenden, is dit te beurt gevallen: Ge-
lijk in 't Stam-Huys van Abraham gebleeken is, die voor hem zelfs slegts het Tiende Geslagt van
Noach was. Zoo dat ook die Groote Stam-Vader der Joden, met heel zijn Vaderlijk Huys, andere Go-
den in Kaldéa Diende Josua XXIV. Gelijk meede zijn Zaad uyt Isaak door Jakob Voortgeplant, naader-
hand, in ruym Twee-honderd Jaaren, onder 't Afgodis Geslagt van Mizraïm de Zoon van Cham, in
Egipten Woonende, groot gevaar liep, de Overleeveringen der Vroome Vaderen, en d'Onderwijzingen
van den Geroepen Abraham te Verwaareloozen: Gemerkt d'Israëliten door zoo langen Verkeeringe al-
daar, zoo zeer met d'Afgodize Zeeden zijn Besmet geworden; Dat zy naaderhand zelfs niet door de
Beschreeven Wet van Moses en harde Bedreyging van Straff, zijn konnen afgehouden worden, van
de Grouwelen der Gebuur-Volken naa te Wandelen; naa dat zy reeds zoo Wonderlijk uyt het Dienst-
Huys van Egipten Verlost en in de Beloofde Erffenis van 't Land Kanaans waaren over-geplant. Waar
uyt ligt af-te peylen is, Datter noch een veel grooter Bedorventheyd had te wagten gestaan, by-aldien
zy alle deeze Goddelijke Geneesmiddelen in haare Wet vermist, en Moses haar geen Zeekere Histo-
rie in Geschrifte ter-hand gelaaten had, waar in de voorige dingen van de aanvang der Weereld, en de
Oorspronkelijke toeval van d'Instellinge der Ceremonieële Wet; in een on-afgebrooken zaamenhang
op de Rye der Tijden stonden. Al 't geên ons voorzeeker de noodzaak en 't Nut van de H. Historie der
Hebreeuwse Kerke grondvesten kan. En dat Moses nu ook de Eerste aanlegger en eyge Schrijver van
de Historize Schriften is, die op zijn Naam gaan; daar in hebben wy ten minsten zoo grooten Zee-
kerheyd, als men van eenige andere Zaaken ter Weereld zou begeeren, die zoo grooten Oudheyd
hebben, als de Staatvesting der Hebreeuwse Republijk zelf is: Zoo dat al die hier aan twijffelen, meer
begeeren als een Zeedige Zeekerheyd, waar meede men zig nogtans in alle andere dingen geern laat
vernoegen: Dewijl immers niemand ligtelijk de Reys naa Oostindien, Roome of Naapels aanvangd;
of hy geloofd op eenige Zeekerheyd, datter zulken Land en zoodaanige Steeden zijn, en dat men langs
zeekere weegen 't zy te Land of te Water kan derwaards koomen, schoon hy ze nooyt Bezeyld noch Be-
wandeld heeft. Te meer noch aanneemelijk, dewijl 'er noch veel andere blijken van Zeekerheyd in de H.
Historie doorstraalen; naadien zy ten aanzien van Godt, zeekere Voorschriften van Wetten en Regten
behelst, die met de Wet des Herten en aller Menschen Reedelijk bezef en Konscientie over-een stem-
men, en bygevolg zoo Oud in haar Natuur als 't Geslagt der Menschen zelf. En over-zulx geenzinds
op Bedrog noch Valsheyd toeleggen; naadienze in d'eerste plaatze niet ons, maar den Hebreën ten
Oorbaar; Doch alle andere in een tweede of laater Uytgang der Goddelijke Voorzienigheyd met al
de zelve Zeekerheyd te Nutte komd. En zoo yemand zulk-een Historie geloof weygerd, die met
zoo veel Oudheyd en toestemmelijk Bescheyd, en Overblijfzelen en Meedegetuygen en Omstandig-
heeden van d'aller-grootste gevolgen verzeld gaan; Dien zeggen we, is genoeg in staat om alle Historis
Geloof te Loochenen en uyt-te veegen. Zoo dat al het geene zommige hier met Hobbes, Spinosa en
andere hebben by-een geschraapt, om te betoonen, Dat Moses niet zoo wel de Schrijver van de H. Histo-
rie, als van de Wetten te agten is die'er tussen-ingeweeven zijn; (maar een laater Autheur vereyssen,)
slegts dingen zijn van kleen belang; en waar op nu al dikwils, en ook nu noch onlangs genoeg gedaan is
door den Heer van Til, in zijn VOORHOF DER HEYDENEN. 't Voornaamste dat Hobbes hier toe
inbrengd is dit, Dat Moses niet zelfs zijn eygen Dood op 't eynde van 't laatste Boek kan Geschreeven
hebben; en de rest van Spinosa zijn eenige weynige Naamen van plaatzen die een laater Geboorte als
Moses Leeftijd schijnen te stellen. Als by Voorbeeld; de Naam van DAN, Gen. 14:14. HEBRON,
Gen. 13:18. &c. NINIVE, Gen. 10:11. MORIAH, Gen. 22:2. als meede Gen. 12:6. en 13:7. daar
gezeyd word; *Dat de Kanaaniten te dier tijd in 't Land Woonden*, En Gen. 36:31. *Dit zijn de Ko-
ningen die Geregeerd hebben in den Lande Edoms, eer een Koning Regeerde over de Kinderen Israëls*,
vergelijkt 1 Kron. 1:43. daar het zelve gevonden, en van zommige tot een Reeden genoomen word om

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

te toonen, Datter doe als dit Geschreeven wierd, reeds Koningen in Israël waaren; 't geên heel niet vast en gaat. Daar naa brengenze Exod. 16: 35. te berde, naamelijk; Dat de Kinderen Israëls hebben 40 *Jaaren Manna Gegeeten tot zy in 't Land quaamen*: Daar zulx immers meer door Voorkooming by Moses gevonden word, ziet Deut. 2: 7. en 8: 2, 4. Num. 14:33,34. Verder brengd men by, Deut. 3: 11. *Ziet de Bedsteede* van Og de Koning van Basan, *Isse niet te Rabba der Kinderen Ammons?* En Deut. 1: 1 *Dit zijn de Woorden die Moses Gesprooken heeft, aan Deêze-zijde de Jordaane.* Waar uyt men wil besluyten; Dat dit aan deeze zyde der Jordaane, dat is, in Kanaan Geschreeven is, daar Moses nooyt geweest is. Eeven of alzulke Staalen genoeg waaren, om Moses ook zelfs Dat geêne uyt de Hand te wringen, Dat de eyge Boeken, daar in hy dit meend te vinden Dat een laater Hand als Moses, de Historize Zaaken tussen de Wetten dien men hem toekend, over-al heeft ingelast; nogtans aan Moses toeëygenen, Want behalven dat de voleyndinge van het Wet-Boek uyt Deut. 31: 24. klaar is, zijn'er in andere Boeken en de zaamenhang der Hebreeuwse Zaaken, blijken genoeg, Dat ook de Historize Geschiedenissen, van niemand beeter als van Moses zijn konnen aangeteekend worden. Waar toe wy zien dat hy opentlijk Last krijgt, Exod. 17: 14. De Zeegenpraal op Amalek behaald, in een Boek te Schrijven ter Gedagtenis voor Josua. En zoo word'er meede Num. 21:14. van een Boek gerept, Dat *De Oorloogen des Heeren* vervatte, in welke alle de Daaden verhaald stonden, die Moses aan de Roode Zee en omtrent de Beeke Arnon heeft uytgevoerd. Insgelijx word Moses de Aanteekening van de Reystogten Israëls toegeschreeven, Num. 33: 2. Maar by-aldien Moses zoo Gemeene dingen Aangeteekend heeft; Wie zal gelooven, Dat de voornaamste Voorvallen en Grond-Oorzaaken, waar op zommige Feestdaagen en andere Plegtelijkheeden ter Gedagtenis ingesteld zijn, en een zaamenloop met de Opkomst van de gantze Staat des Volx gekreegen hebben, ook niet van hem zouden Aangeteekend zijn: Die immers alleen daar in de Gedagtenis der Aangeteekende dingen konden grondvesten? En zy moesten ook uyt die Verhaal-Schriften den Kinderen ingestampt worden, als te zien is Deut. 6:20-24. 't Geênze immers voor-al in de vroege tijd en eerste aankomst in Kanaan niet en konden doen, met aanwijzing der Perzoonen, Geslagten en Geschiedenissen, zoo al die dingen met derzelver Omstandigheeden niet en hadden Verhaald gestaan. Jaa hoe hebben David en andere zoo dikwils aan de Historize Voorvallen der vroege tijden konnen Denken en Gewag maaken, zooze hen niet by Geschrifte waaren bekend geweest? Een zooze die van een laater Inlas erkend hadden, zouden zyze immers niet als van Moses aangenoomen hebben? En schoon al niet Waar mag zijn, Dat Moses zijn eygen Dood zelf Aangeteekend heeft; Wat Ongerijmdheyd of Bewijs steekt'er in, om hem heel de rest der Hebreeuwse Historie t'ontzeggen; Dat zijn Dood en Begraaving door Josua of uyt zijn Last daar is bygezet, om zijn Historie daar meede te Voltooyen; naa dat hy 't zelve Boek te-gelijk met het Volk-Bestuur van Moses Hand ontfangen had? En daar by ook Last krijgd, om zijn Swaanen Zang, dat is, Moses Lied of Laatste Woorden aan-te Teekenen, Deut. 31: 19, 14. Jaa dat hy 't Afschrift van dit Lied, van Moses Hand zelf ontfangen heeft, is niet donker uyt *vers* 22, 23. Die dan ook korts naa Moses Dood het gantze Wet-Boek, zoo het van Moses Geschreeven was, nieuwelijx is aanbevoolen, Jos. 1:7,8. Wiens bezorging neffens de Priesteren was, 't zelve aan de zijde van de Arke te leggen; en om de 7 Jaaren op 't Jaar der Vrylaatinge, op 't Loofhutten-Feest, aan gants Israël opentlijk voor-te Leezen, Deut. 31:9-13. Dus is 't dan zeer waarschijnelijk, Dat Moses op 't eynde van zijn Leeven, zijn gantze 5 Boeken Voltooyd en uyt verscheyde Aanteekeningen der Voorvallen en Opstellen van Wetten, die niet alle te-gelijk ontfangen zijn; te zaamen gedraagen heeft. Want in deezervoegen zijn de Tafelen des Verbonds, in welk de Wet der X Woorden Geschreeven waaren, wel eerstelijk een stuk op zig zelven geweest: Die naaderhand waarschijnelijk met de Wetten, Regten en Inzettingen, Exod. XX, XXI, XXII, en XXIII, zijn aangehegt; welke Moses in een byzonder Boek Schreef, dat hy den Volke Voorlas, en daar naa met Bloedsprenging Inwijde, en een Verbond daar over maakte, Exod. 24:4,7. waar toe niet in twijffeld schijnd te staan, of hy heeft Naaderhand ook 't Ontwerp des Tabernaakels in Geschrifte gesteld: En zy schijnd ook zonder 't Afschrift van zulken bestek, niet welvoegzaam van de Bouw-Meesters voltooyd te zijn. Daar toe is meede 't Priester-Boek Levitikus, naa alle schijn, zoo zeeker door Moses tot een Voorschrift des Plegtelijken Godsdiensts voorgeschreeven, als Moses voorzeeker Israëls Wetgeever, beyde in Kerke en Politie geweest is. Waar toe dan Moses uyt de ruymer Aanteekeningen der Historize Voorvallen, (by hem zelfs de OORLOOGEN DES HEEREN genoemd;) de dingen die tot de Zaamenloop der Wetten, Regten en Inzettingen, aangaande de Plegtelijke Ceremonien, Feestdaagen en diergelijke behoorden, op zijn eyge plaatze heeft Ingelast, en uyt alle die stukken alzoo Een Werk gemaakt: 't Zelve Voleyndende in de Velden Moabs, als hy naaby zijn Dood was: En 't Verbond met de Kinderen Israëls aldaar Vernieuwde; waar van de Woorden en Herdenking der 40 Jaarige Geschiedenis, aangeteekend staan, Deut. 29. met Deut. 31: 24. vergeleeken. Maar naadien door heel de H. Historie blijkt, Dat Moses met een Wispeltuurig Volk te doen had; dat dikwils teegen hem Opstond, en zulx niet naagelaaten heeft tot een Getuygenis teegens haar aan te teekenen; beneffens 't geên van Gods zijde daar op gevolgd is; zoo datze Inzettingen en Regten by de Wateren Mara kreegen: Daar naa Quakkelen en Manna op hun Murmureren, en naaderhand van de Quakkelen Stierven; jaa dat hun den Sabbath by geleegentheyd van het Manna gegeeven is, om haar te Heyligen, en daar van een Teeken te zijn, welke door ophouden aan de 7de Dag, als 't Man niet en viel, Gewettigd wierd; en andere dingen meer; Zoo heeft Moses die Wetten en Inzettingen, by zulken toeval ingesteld, met geen de minste welvoegzaamheyd konnen Voorschrijven; zonder ook de Historize

storize

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ſtorize Geſchiedeniſſen, als de Oorſprong en on-afſcheydelijke zaamenhang aan-te teekenen; by-al-
dien hy Iſraël in zeer veel dingen niet had willen onweetende laaten: En zoo zijnzer dan ook niet van
een veel laater Hand konnen by-gevoegd worden. Maar by-aldien Joſua als de Staatvolger van Mo-
ſes, by alles moeſt blijven wat in 't Wet-Boek van Moſes Geſchreeven ſtond; Wie zal gelooven,
Dat daar in dan ook de Hiſtorien, die wy thans daar in op zijn plaatze vinden Ingelaſt, en de zelve Ree-
den inſluyten by wat geleegentheyd die Plegtelijkheeden Ingeſteld en Belaſt zijn; ook doe daar in niet
te vinden waaren? En daarom zou het zeer Zot luyën te zeggen, Dat Moſes de Ceremonien van 't
Paſcha in zijn Wet-Boek aangeteekend heeft; maar dat een ander veel-laater Schrijver naa hem, daar
bygezet heeft, by wat geleegentheyd Iſrael dit in Egipten gehouden heeft: Daar wy de Reeden en
zaamenloop der Geſchiedenis reeds in de Wet van 't Paſcha voor de Naakoomelingen vinden aange-
teekend, op dat men die den Kinderen Vertellen zou. En dat de Joden ook Moſes Boeken altijd met
die Agtinge hebben aangezien, is onder de Konink Joſias gebleeken, 2 Kron. 34: 14. daar het ge-
noemd word, het *Wet-Boek van* Jehovah, *door de Hand van Moſes.* En in zulken Zin heeft ook
de Zaligmaaker, Moſes voor de Schrijver van de Boeken die op zijn Naam gaan, erkend, Johan. 5: 46,
47. Luc. 24: 44. ziet meede van de Joden, Luc. 20: 28. en *vers* 37. daar Moſes een Hiſtoris Verhaal
van zijn Ontmoetinge aan den Doorne Boſch van de Zaligmaaker word toegekend, uyt Exod. 3: 6.
En waar in heeft doch Moſes den Weederſpannigen Joden meer en zeekerder Verklaagd; dan in zijn
Hiſtorize Verhaalen van haar Murmureeren in de Woeſtijne, in welke Godt de Waalbaare Zeeden
van dat Volk 40 Jaaren gedraagen heeft, Pſal. 95: 10, 9. Johan. 5: 45. Booven dit bewijs uyt de H. Schrift
zelfs genoomen, zijn'er noch twee andere opmerkelijke Bewijsgronden uyt de Natuure der Hebreeuwſe
Zaaken by te zetten, die niet twijffelagtig vaſt-ſtellen, Dat Moſes Schriften Oorſpronkelijk de zijne
in Naam en Daad zijn. Naamelijk, een algemeen Toeſtemmen van Perzoonen, die genoegzaam in
ſtaat waaren, om van de dingen te Oordeelen die by yemand konden in Geſchil getrokken worden; daar
zy alle Wonderen tot noch toe hadden Gezien en bygewoond; beneffens d'Oudſten die by Verkiezing
korts hier naa waaren aangeſteld. Gelijk ook de Tabernaakel-Bouw, de Leeger-Ordening en alle an-
der beſtel genoegzaam aanwijſt, Dat d'Iſraëlitize Naatie te deezer-tijd niet van alle Verſtand en Schran-
derheyd verſteeken, maar hun Vijf Zinnen genoeg meeſter waaren; om niet zoo ligt by de Neus ge-
leyd te worden: Zoo dat de dingen van opentlijk Gedrag en Eenvoudig van Natuure, by allen niet
met volle Kennis zouden konnen Begreepen en zoo geweeten zijn, als het'er zeekerlijk mee geſchaa-
pen ſtond. Zijnde met dat opzigt als Wijze en Kloekzinnige Mannen verkoozen, om 't Volk-be-
ſtuur te helpen handhaaven, en Kennis van alle Zaaken te neemen, Exod. 18: 21. Hier-en-booven
is ook de Vaſtellinge van de Republijk der Hebreën; welke op alzulke Voorvallen door Wetten, Reg-
ten en Inzettingen geveſtigd is als Moſes haar Voorgeſchreeven heeft, van dat zelve Volk door wil-
lige Toeſtemming en Aanneeminge geſtaafd. Waar toe dan ook ten minſten alzulke uytgezogte
Perzoonen, die van de Deugdelijke Waarheyd van Moſes Handeling en Schriften te Oordeelen had-
den, even zulke geweeſt zijn, die in en naaſt aan dezelve tijd Leefden, wanneer al de Voornaamſte
Dingen onder Iſraël voorvielen. En naadien in de H. Hiſtorie zelf genoegzaam openbaar is, Dat het
Iſraëlitize Volk, Dwaalziek, Oproerig, Ondankbaar en zeer geneegen tot Afgoderye was; zoo vald
niet ſwaar te denken, Dat by-aldien zy zelf eenige Valsheyd, Bedrog of Leugentaal in Moſes Handel
en Schriften waaren ontwaar geworden, of zulx alleen vermoed hadden, daar niet is konnen in de
weg zijn, Dat de Belhamels onder dat Oproerig Volk zou belet hebben, zulke Valsheeden al de reſt
in te Boezemen, en van de ingeſtelde Godsdienſt af-te troonen. Doch nu blijkt nergens, Dat de Jo-
den ooyt aan de Onfeylbaarheyd van Moſes Boeken getwijfleld hebben: Zelfs niet in die tijden alſſe Af-
vallig geworden, genoegzaame geleegentheyd ſcheenen te hebben, om zulx ten minſten onder eenige
bewimpeling voor-te wenden. Voorwaar, indien zy ooyt hier over in 't Onzeeker hadden meenen te
ſtaan, 't had haar ten tijde der Scheurzieke Rijx-breuke onder Jerobeams Kalverdienſt, en de Valſſe
Tempel der Samaritaanen op Gerizim, wel dapper ter-hand geſtaan, hoopwerk van Waangeloo-
vige Inwerpzelen teegens de Moſaize Staat-beſtuuring in-te werpen. Want gelijk in Moſes Hiſtorie
niet en kan Geloochend worden, of die groote Staat-Veſter, is van weegen zijn Goddelijk Ampt,
en Algemeen Beſtél der Hebreeuwſe Zaaken, by zommige onruſtige Kopſtukken, genoezaam in
den Haat geweeſt. Gelijk'er onder Korach een opentlijke Zaamenrotting teegens hem aan de gang
raakte; op datze een deel van 't Volk-beſtuur gemeen maakten of zelfs aan 't Snoer kreegen: En Mo-
ſes ook by andere geleegentheyd nu en dan in Lijfsgevaar ſtond, om van den Gemeenen hoop Geſtee-
nigd te worden. Hoedaanige voorvallen genoegzaam grondveſten, Dat het Moſes onder zoo veel
Vyanden als'er met een Vals Oog geſtaadig over zijn Doen en Laaten op haar Luymen laagen; on-
moogelijk zy geweeſt, yts te willen aanteekenen, dat geen Ontwijffelbaare Waarheyd had; en niet
even zoo als hy 't Beſchreef in de Kundſchap des Volks opgeſlooten lag: Veel min eenige Wet dur-
ven voorſchrijven, die haar tot in de volgende tijden en Geſlagten verpligte, of dat naa hem by die
geêne ligt ontdekt kon worden, welke zijn Goede Naam geenzinds Gunſtig waaren. En wy moo-
gen ook niet twijffelen, of die, welke in die tijden Leefden, en het zelfs aan de Naakoomelingen hebben
Overgeleeverd; hebben van de Waarheyd konnen Oordeelen; anders zouden zy haar liever gewagt
hebben de zelve zoo Standvaſtelijk over-te Leeveren, en Goed en Bloed daar voor Opgezet, en aller-
ley Smaad en Vervolging daar om Geleeden hebben. En alhoewel zommige, die d'Agtbaarheyd van
Moſes getragt hebben te Wraaken, inzonderheyd dit als een ſteevige Storm-Ram, beyde teegen Joden

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

en Kristenen ter hand genoomen hebben, Dat de Joden alleen uyt enkel Bygeloof en Eenzijdigheyd, zoo standvastelijk hun Oude Wet en de H. Historie hunner Voorvaderen aan Moses hebben opgedraagen, op datze haar eygen Roem door de Agting van zoo Grooten Wetgeever als Moses by al de Weereld gehouden wierd, te-bet mogten staaven; (gemerkt alzinds blijkt, Dat de Joden Hoovaardig, Laatdunkend en niet traag zijn om haar in-te beelden, onder heel de Kappe des Heemels, alleen Gods Volk te zijn:) blijft het nogtans de zulken haar Pligt, om een ander en veel Bestendiger grondvest aan-te wijzen, als die Perzoonen waaren, die deeze Wet, welke met de Oude Historie van dat Volk doormengeld is, onder de Naam van Moses hebben Uytgegeeven; naa datze niet zonder algemeene Toestemming van de zelve, de meeste dingen Beleefd, Gezien en Gehoord hadden. Het geên voorzeeker de steevigste Grondvest is, waar op alle Zeedige Waarheyd kan Gebouwd staan. Want wie zal'er gelooven, Dat alle die dingen die in Moses Historie vervat zijn, zoo algemeen op zijn Naam konden Verzierd zijn, ter-tijd als de Gedagtenis van zijn Bedrijf in versser Geheugen was? En het heeft ook naaderhand niet konnen gebeuren, om dat de Wetten die een doorgaanze Zaamenloop met Moses Historie hebben, en uyt de eerste Grondvest Onderhouden zijn, heel geen Nieuwe Instellinge noch Byvoegzel dulden, of het Bedrog zou haast aan den dag gebragt hebben, Dat de zelve Verdigt, en alzoo te vooren van Moses niet Ingesteld, noch van de Vaderen onderhouden waaren. En by-aldienze zeekerlijk van Moses waaren Ingesteld; het hadde den Laatere Joden altijd vreemd gescheenen, waarom zy de zelve dan niet al van Moses tijden zouden Onderhouden hebben? Maar zooze die al van Moses tijd Onderhouden hadden; zoo was'er geen reeden van Twijffel, of zy waaren ook van zijn Instellinge, en zoo Oud als zy zelf en haare Wetten, en d'Onderhoudinge der Feestdaagen, die haar gevolg van d'Historize Voorvallen afhaalen, en ter Gedagtenis der gebeurde Zaaken, Onderhouden en den Naakoomelingen van Geslagte tot Geslagte verteld wierden: Zoo dat niet de minste Twijffel overschiet, of Moses heeft zoo wel de Historie, als de Wettelijke Onderhoudinge van de Gedagtenis der Historie zelf, in zijne Boeken aangeteekend; en hebben alzoo een-en dezelve Oudheyd; zijnde van hem in de Velden Moabs Volschreeven en aan Josua en d'Oudsten Israëls Overhandigd, op datze het Volk van Israël zouden dienen in den Lande Kanaans; staande te dier tijd gereed om 't zelve in-te Neemen: En konnen derhalven van geen Laater Oorsprong zijn. Maar zoo ooyt het Hebreeuwse Volk in staat was, om zoo een Wet te ontfangen en aan-te neemen, als die van Moses is, het is voorzeeker doe geweest, Doe zy reeds in Egipten tot een Groot Volk waaren uytgedeegen; en voordagtelijk daar toe naa de Woestijne van Arabien waaren uytgegaan, om tot een Eygen Volk gemaakt te worden, Dat het Land haarder toegezeyde Erffenis gaan Inneemen en Bewoonen zou; 't geênze niet volvoeren konden, zonder van een eygen Wet voorzien te zijn; die derhalven dan zoo Oud te agten is, als de eerste Grondvesting van haar ingestelde Republijk. Want te meenen dat zoo noodige Toebereydzelen eerst lang daar naa, op de Naam van Moses zijn konnen ingevoerd worden, schijnd veel Ongerijmdheyd naa te sleepen: Dewijl het zeer gevaarlijk vald, de eerst-aanvaarde Grondwetten en Gewoontens van een Volk, onder de Voet te smijten, en Nieuwe in plaats voor te Schrijven, die met zoo veel lastige Ceremonien van Offerdiensten, Reynigingen, Spijs-Wetten, onderhouding van Feest-Daagen, Rust-Daagen, Braak-Jaaren, Thienden en andere Lasten bezet waaren, die teegen 't belang der Winzugt laagen aangekant; en meest tot Eere van de Godt Israëls haar Verlosser scheenen te strekken; dieze op dusken wijs met hindernis van haar Voordeel moesten Dienen. Dit had voorzeeker de Republijk der Hebreën Verwoest, en teegen veeler Zin en Bewilliging aangeloopen; en daar zijn Exempelen genoeg die hier van de Quaade Uytslag te spaade geleerd hebben. Maar nu isset niet Geloofbaar, Dat de Joden ooyt zoodaanigen Wet zouden aangenoomen hebben, by-aldienze niet van Ouds gelooft hadden, Dat haar die van Moses, als de Stigter van haare Republijk gegeeven was, op die tijd alsse noch nergens vast-gezeeten waaren, en geen eygen Wetten hadden, naa welkze in 't Beloofde Land Kanaans Leeven zouden. En zulx blijkt ook zeer klaar in des Volks algemeene Toestemminge, die Moses tot een Getuygenis van haar Bewilliging niet verzuymd heeft in zijn Historie aan-te teekenen. 't Geên zy immers nooyt Verworpen noch Teegengesprooken hebben; noch Moses ook niet Oorbaar zou geagt hebben te Schrijven, zoo het niet van Onfeylbaare Waarheyd by die van zijn tijd geweest waare. Zulx dat al de Historize dingen te-gelijk met die der Godsdienst zoodaanig doorweeven, en tot het Lichaam van Israëls Gemeenebest ingelijfd, en met het Volk opgewassen zijn, Datze niet Veranderd, of van Laater Tijd zijn konnen ingevoerd worden. En gelijk Moses by de Joden daar voor gehouden word; alzoo staat hy ook even als zoodaanigen Staatvester en Wetgeever by heel de Oudheyd der Naabuurige Volken te Boek; die zelfs den Joden Vyandig waaren: Zoo datze doorgaans zijn Wijs beleyd en groote Onderneeming in 't Polijsten van dit Volk, door Lofspraaken Verheffen en Prijzen. Want dat ook d'Egiptenaars, Moses voor een Beroemd Priester onder de Hebreën gehouden hebben, heeft onder andere Josefus teegens Appion uyt Cheremon en Manethon beweezen. En Diodorus Sikulus en Strabo draagen hem d'Instellinge der Joodse Godsdienst op. Gelijk meede Grootius hoopwerk van Getuygenissen hier toe heeft bygehaald, in de Aanteekeningen op zijn Tweede Boek VAN DE WAARHEYD DES KRISTELYKEN GODSDIENST. Maar het geene ook de Waarheyd van Moses Historie niet weynig Bestendigd, is dit, Dat nergens des Mans Onkunde blijkt, in 't geên hy ondernoomen heeft te Schrijven; of zelf daar in ligtelijk is konnen Bedroogen worden: Gelijk ook heel niet Geloofbaar is, Dat hy voorneemens kan geweest zijn met zijn Verhaal andere te Bedriegen; maar veel-eer heeft toegeleyd

leyd

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

leyd, de Hebreeuwſe Kerke een Waaragtige Hiſtorie naa te laaten. Als waar toe ook zelfs zijn Hoffe-
lijke Opvoeding in Egipten, Ervaarentheyd en gantze bedrijf, ons ſchijnd te verzeekeren, Dat hy
een Man van groot Verſtand was; en alzoo te-bet bequaam om Waarheyd en Valsheyd te onderſchey-
den, en daar toe veel te Eedelmoedig, Dan dat hy by de Naakoomelingen zou hebben willen voor
een Bedrieger paſſeeren. Gelijk meede de Tijd, in welke hy zijn Hiſtorie met Iſraëls Wetten Stof-
feerde, genoegzaam aanwijſt, Dat hy doe de Rijpheyd des Oordeels en Ervaarentheyd, zoo wel van
den Aardt des Volx, als die van 't Goddelijk voorneemen (zijnde op 't eynde van Iſraëls 40 Jaarige
Reyze door de Woeſtijne naa-by den Oever der Jordaane gekoomen;) ter-hand had; en wy alzulke hoe-
daanigheeden ten minſten zoo veel Agting dienen op te draagen, als wy gemeenelijk aan zulke Schrij-
vers geeven, die ons het Leevensbedrijf van Groote Mannen Beſchrijven. En zoo iſſet ouwelinx on-
der 't Joodſe Volk Bekend en Geloofd, Dat Moſes aan 't Hof van Egipten, onderweezen was in alle
de Wijsheyd der Egiptenaaren; waar van wy ruym gehandeld hebben, om derzelver Agtinge te wee-
ten. En zoo men op zijn Hiſtorie let, men zalze voorzeeker Getrouw en Onpartijdig vinden; daar
naa, ook Eenvoudig van Stijl en Taal, en geenzinds aangeleyd om te Bedriegen. Waar toe het dan
ook den Iſraëliten van Ouds gebleeken is, Dat hy om het Hebreeuwſe Volk uyt Slaavernye te Ver-
loſſen, en als haaren Leydsman Wetten voor-te Schrijven, met de Goddelijke Kragt van Wonder-
Daaden beſchonken is, dien hy Hen en den Egiptenaaren in de Velden Soans getoond, en daar door
zijn Gezag en Heemelze Zendelingſchap heeft konnen ſtaaven. Indien nu yemand wilde onderneemen
te toonen, Dat Moſes een Bedrieger heeft konnen zijn; die moeſt zulx uyt zijn Belang daar toe, kon-
nen aanwijzen; maar dat is onmoogelijk en teegen alle Reeden, naadien hem alleen tot zijn Ampt te
nutte quam, Dat hy alzinds de Waarheyd op 't meeſt behertigde; dewijl'er voor hem heel geen voor-
deel in ſtak, met zijn Hiſtorie te Misleyden. En zoo heeft hy meede als Wetgeever alle Reedelijke
bewijzen ter-hand, die betoonen, Dat hy dezelve niet voort-en bragt als Verdigtzelen van zijn eygen
Herſſenen; maar door Goddelijke Openbaaringen; agtervolgd met Wonderen die zijn bedrijf Geloof-
baar maakten. En dat hy ook nooyt voorgehad heeft het Volk Iſraëls met zijn Hiſtorie te Vleyen, is
hier uyt openbaar, Dat hy de Gebreeken der H. Vaderen, zoo rondelijk aangeteekend; en zelfs zijn
eygen Struykelingen niet Verſweegen noch Bewimpeld heeft: Dezelve zoodaanig welvoegzaam tot
zijn Hiſtorie en Voorſchrift der Goddelijke Wet invlyënde, datze even lang konden duuren; en niet
ligt yets daar van te-loor vallen: Doorgaans toeleggende, Dat de Goedheyd en Barmhertigheyd van de
Algenoegzaame Godt, omtrent een Weederſpannig Volk, mogt Opgebeurd en Gepreezen wor-
den; zoo als dezelve doorgaans gebleeken is, in alle zijne Handelingen met het Zaad van Abraham;
en derzelver Ondankbaar gedrag zeederd haare Inwooninge in Egipten en Kanaan, tot deſſelfs uyt-
terſte Verwoeſtinge, wanneer zy den Rotſteen haares Heyls Verlaaten, en haare Bouwlieden den Uyt-
terſten Hoekſteen der Kerke Verworpen hadden; gelijk Moſes haar Voorſpeld had. Maar zoo Mo-
ſes ſlegts de minſte gedagte gehad had, zijn Agtinge onder 't Hebreeuwſe Volk door Bygeloovigheyd
te onderſchraagen, 't had hem voorzeeker heel gereed geſtaan, ten minſten zoo veel van zijn eygen
Misſlaagen agter te houden, als hy zelfs gewild had. Doch hy, die geenzinds toeley Eere van Men-
ſchen in-te Oogſten, maar de grondelooze Barmhertigheyd en Liefde Gods omtrent Iſraël te Roe-
men; (als te zien is, Deut. 7: 7, 8.) heeft hy inzonderheyd zeer agteloos omtrent zijn eygen Agting
willen zijn. En dewijl Moſes met Wonderen Gewaapend quam, om zijn Goddelijke Zendinge
Kragtig te maaken, iſſer geen twijffel aan, of de Godt der Waarheyd en kender des Herten, heeft
zulx niet aan een Man willen doen, wiens Herte geneegen was om te Bedriegen; en de uytgangen
van zijn Voorzienigheyd, alzoo een vermenging met de Leugen zouden geleeden hebben. Maar
naadien wy voor-vaſt te gelooven hebben, Dat niemand de ingeſtelde Orden der Natuure veranderen
kan, als die daar van d'Opperſte en eerſte Inſteller is; zoo blijkt ons klaar dat de Wonderdaaden van
Moſes, enkel en alleen onder vergezelſchapping der Goddelijke Magt voldiend zijn; en alzoo niet
alleen zijn Geloofs-Brief Verzeegeld hebben; maar ook genoeg geweeſt zijn, om alle gewaand Guychel-
ſpel, Tooverye en geloof aan de Magt des Duyvels, tommelings den boodem in-te ſmijten. En daar-
om beſluyten wy, Dat zoo by-aldien de Wonderwerken, door Moſes, door Kriſtus en zijn Apoſte-
len gedaan; genoegzaam geweeſt zijn om haare Goddelijke Zendinge te Grondveſten; en Gods Volk
te verpligten, haare Schriften en Wetten de zelve Agtinge te geeven: Zoo zijn'er niet alleen geen
reeden waarom men derzelver Onbedriegelijkheyd zou willen in Twijffel trekken; maar zulx verſtrekt
ons ook een ſchoone gedenkmaaning; om alzulke voorgeevens die met dusken Bewijs niet gewaapend
zijn, Verdagt te houden: En ons kragtdaadig in te Boezemen, datter geen andere Magt om Won-
deren te doen, dan van Godt, en nooyt van een Duyvel of Booſe Geeſt, zijn konnen voortgebragt of
toegelaaten worden; waar door de Goddelijke konden in Twijffel getrokken of in eenige gelijkheyd
geſteld worden: Zonder dat men nogtans daar uyt zou meenen, Datter een agtervolging van al zulke
Wonderdaaden aan de Kerke ter-hand gebleeven is, naa dat de Leere van Moſes in 't N. Teſtament,
naader verklaard, en van het Ceremonieële omhangzel ontſwagteld, tot een algemeenen reegel aan-
genoomen is. Het geene dan ook wel haaſt de grondveſt geworden is, Dat de eerſte Kriſten-Kerke,
alle die een Vervolg van Wonderen afvorderden, heeft buyten geworpen; zig vernoegende dat d'Euan-
gelize Leere des Geloofs, even als die der Wet van Moſes, eenmaal door Wonderen Beveſtigd was.
En dewijl Godt thans niet van voorneemen ſchijnd, eenige Perſoonen meer met een ongewoone laſt
tot de Kerke te zenden, of een Nieuwe Leer-Wet in plaats van die, die reeds in 't Euangelium tot

Vervullinge van Moses en de Profeeten is vastgesteld, in-te voeren; zijn de Wonderteekenen geenzinds van nooden; gemerkt wy zien, Dat haar oogmerk daar op alleen heeft toegeleyd, en de voornaame Grondvest was, op welke Godt wilde dat alzulke bewijzen zouden gelden: Aanraadende 't Geloove door zoodaanige blijken, die alle Ongeloof de pas afsneeden en veroordeelden. En zulx is dan ook de dringende Reeden geweest die Moses aanzette, om niet zonder 't Waapentuyg van zulken bewijs, by Farao voor zijn Hebreëen in te staan, Exodus 4: 1-5. Gelijk hy zelf ook niet over den Eys van zulken bewijs, als een Ongeloovig Inwerpzel, van Godt Bestraft is; maar hem veel-eer het Goddelijk Middel aangeweezen heeft, waar door hy 't Ongeloof des Volks Bemagtigen en aan den Band leggen zouw: Naamelijk Hem met zoodaanige Wonderteekenen byspringende, dat zy Gelooven zouden, Dat JEHOVAH de Godt haarer Vaderen Abrahams, Isaaks en Jakobs hem waarlijk Verscheenen was. Waar uyt dan openbaar is, Dat Godt zelf dit Middel heeft goed-gekeurd. En naa dat Moses de wijze om Godt te Dienen vastgesteld, en met zulke Wonderen Bevestigd had, die niet en konden in twijffel getrokken worden; heeft hy voorzeeker ook aan alzulke de pas afgesneeden, die onder voorgeeven van Wonderteekenen, 't Hebreeuwse Volk van de ingestelde Wetten poogden af-te troonen; Waar van de kundschap te zien is Deut. XIII. 't zelve hebben meede naaderhand Kristus en zijn Apostelen gedaan; de Kerke des Euangeliums waarschouwende teegens zulke die zouden Voorgeeven TEEKENEN en WONDEREN te doen: Op datze de wel-ingestelde Leere aan duygen smeeten en Nieuwe op de baan bragten. Waar teegens men niet alleen te Waaken heeft; maar ook geleerd worden, alle andere Voorwenzelen daar naa af-te wikken; op dat derzelver Valsheyd ontdekt worde. Waar toe zeer veel kan helpen zig geenzinds te laaten wijsmaaken, Dat men hier in door de Duyvel kan Misleyd worden, en dat hy en zijn Aanhangers Wonderen doen konnen, die eenige gelijkheyd met die van Moses, of van Kristus hebben; alhoewel het veel Fraaye Schrijvers uyt de Besmetting der algemeene Dwaalinge tot noch toe hebben voortgezeyd of tussen de Tanden gemompeld: En wy in ons Tweede Boekdeel, daarom met opzet weedersprooken hebben; op dat dien gewaanden Duyvel Satan, alleen door Quak-Leere en Joodse Fabelen uyt de Gevalle Engelen in s'Menschen Herssenen verdigt, eenmaal geheel wierd Uytgeworpen. En zulx wel met zoo veel te meer Vrymoedigheyd; als wy alzinds bemerkten, Dat zoo wel Moses de Getrouwe Dienstknegt in heel Gods Huys; als den Heere van dat Huys zelf, naamelijk de Zaligmaaker Jesus Kristus, ons teegen het invoeren van alle Leugen-Wonderen, hebben willen waarschouwen; gelijk zy beyde ook zoo wel de Kerke des Ouden als des Nieuwen Testaments, aangaande de Magt des Duyvels of zijn Weezentlijk bestaan, niet-een eenig Onderwijs gedaan of naagelaaten hebben. En d'Apostelen ook geen andere Leere der Duyvelen erkennen; dan het Dwaalziek invoeren der Afgodize Ziel-Goden en Dæmons die uyt de Godgeleerdheyd der Heydenen ook den Bygeloovigen Joden Besmet heeft, Titum 1: 14. Onder-en-tussen meenen wy hier door dit Leerstuk vastgesteld te hebben; Dat al wie in de Kerke niet en komd, met Voorgeeven van op een Ongewoone wijze van Godt Gezonden te zijn, om yts Nieuws te Leeren; maar alleen om de reeds-Geopenbaarde en Bevestigde Waarheeden naader op-te Helderen, of de Kerk van heymelijk ingesloopen Dwaalingen te Zuyveren, De zulken niet van nooden hebben met Wonder-Teekenen gewaapend te zijn; maar al wat yemand zoo Zeyd, Schrijft en Voortbrengd, moet alleen op d'aller Reedelijkste wijs aan 't Bevestigde Woord Beproeft en aan de Konscientie openbaar gemaakt worden. Waarom het zeer Zot van de Roomsgezinde gedaan was, als zy van de Reformateurs afeysten, met Wonder-Teekenen voor den dag te koomen. Dit alleen is waar; Dat onder het O. Testament een agtervolging van Profeeten noodig was, om het Israëlitize Volk in haar eerste Kindsheyd en Onmondige Jaaren op de Grondvest van Moses Wet, door nieuwe Openbaaringen allengskens te bereyden, tot op de Komste van de Zaligmaaker; Dat is, de tijd der Verbeetering en Weederoptegting aller dingen; invoerende een Nieuw Verbond; op dat het Oude Verdween, en zy daar toe ook van 't Geloof aan de Waarzeggers en Duyvels-Konstenaars wierden afgetroond, Deut. 18: 9, 18. Doch gelijk de Hebreeuwse Kerke naa Moses, zelden gebrek aan zulke Mannen had, als haar in d'aangehaalde plaatze worden toegezeyd; alzoo heeft het den Hebreeuwsen Kerkvoogden, ook niet aan Reegelen ontbrooken, om de Profeeten te Beproeven; op dat niemand ondernam de Geest der Profeetie naa-te Bootzen. Hoedaanige de Wet daarom ook dreygd met de Dood te Straffen Deut. 13:6, 10, 1, 5. 't Geên dan voornaamelijk het werk van het Joodse Sanhedrin was; gelijk dat niet alleen by Maimonides, Seldenus en Hugo de Groot te zien, maar ook in 't Hals-Gerigt over de Zaligmaaker gebleeken is; Naa dat hy alvooren haare Dwaalinge daar omtrent wel ernstig Bestraft had, Matth. 23: 37, Oordeelende deeze Raads-Mannen, Dat Jesus een Godslasteraar was. En gelijk de Pligt der Profeeten ook het Volk leerden het Zeedelijke deel der Wet, onder de Dienst der Priesteren en Leviten te onderhouden, hadden zy insgelijx niet van nooden, Dat haare Vermaaningen en Bestraffingen met Wonder-Werken verzeld gingen.

Maar gelijk hier uyt op 't schoonste blijkt, hoe fraayen Zaamenloop de Historie der Hebreeuwse Kerke, met de Ceremonieële Wet van Moses heeft, hebben wy voorzeeker niet anders te denken, Of dusdaanig-een Voorbereydzel als onze Boek-Deelen van het Dienstbaar Jerusalem vervatten; zullen daar toe zoo welvoegzaam de weg baanen; Dat niemand onder de Regtschaape Liefhebbers der H. Boeken, zig daar over zal willen onbezuyst aanstellen, of met een Aalwaardige Veragtinge zeggen; Wat hebben wy Kristenen met de Historize Geschiedenissen der Hebreeuwse Kerke te doen? Wat Leerzaam Nut zal ons de Oorspronkelijke Instellinge der Ceremonieële Wet van Moses aanbrengen, op welke

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

welke Israëls Republijk of Gemeenebest der Joden eertijds Gevestigd stond? Wat trekt gy ons agterwaards in de donkere Neevel der Voorbeeldige Schaaduwen; daarwe thans te midden in 't Ligt des Euangeliums wandelen? Wat roept gy die, welke reeds Mannen geworden zijn naa den tijd, tot de eerste Kindze Beginzelen der Weereld? Wat Draaft en Sweet gy langer op dien zelven Akker, alwaar naauwelijx Stoppelen in plaats van Vrugten; maar zeer veel Arbeyders uyt Joden en Kristenen haar alreede hebben afgeslooft? Of wat spild gy zoo grooten Zorg, Tijd, Neerstigheyd en Kosten, aan een Werkstuk, Dat misschien veele alzoo-zeer van Vermaak als van Nuttigheyd zal schijnen ontbloot te zijn? Want indien yemand alzoo by hem zelven Denkt; of ons met alzulke inwerpzelen bestormd, wy zullen meenen reeden te hebben, om van hem te gelooven, Dat hy zig als een Onervaaren, alleen met Veragtinge zoekt aan dat geene te wreeken, Dat zijn eygen Lust en Koelaardige Inborst veel te lastig gevallen schijnd, een weynig te Ontbolsteren. Maar doch! Wat wijs Mensch kan zig laaten voorstaan, Dat het geenzinds tot een Vermaakelijke Oeffening en grondige kennis der Heylige dingen behoord, De gantze Toestel van de Hebreeuwse Kerke te beschouwen, die Godt door een Hoogdraavende Uytgang zijner Voorzienigheyd, uyt den eenigen Stam-Vader Abraham voortgeplant; en hem zelven uyt heel de Afgodize Weereld Afgezonderd heeft; doende dat Zaad naa zijn Belofte tot een Groot Volk Uytbotten; en door Moses Wetten, Regten en Inzettingen Voorschrijven, langs welk zy in een eygen Erfland onder veelerhande Plegtelijke Ceremonien in Bewaaringe zouden blijven; en de Moeder-Stadt Jerusalem daar door alzoo zou Dienstbaar gemaakt zijn met haare Kinderen; zoo lang de tijd zou duuren Dat zy onder Voogden en Verzorgers zouden leeven. Maar deeze dingen in haar heele reex van Tijden en Zaaken en derzelver Oorsprong en zaamenloop der Historize Geschiedenissen; uyt d'Aal-Oude Zeeden der Eeuwen en Volken, tot een Grondvest van alle Godsdienst, Regt en Geregtigheyd ontswagteld te zien; konnen voorzeeker niet van de Geringste Beezigheeden geagt worden; daar elk genoeg bekend staat, Hoe grootelijks de Naaspooring van de Wijsheyd der Oude Atheênienzen en Romeynze Wetten, by de Beminnaars der Geleerdheyd geroemd word: En hoe geern veele Zonen der Wijsheyd haar in die Vermaakelijkheyd hebben zoeken te Baakeren. Maar indien dit zoo is; Hoe vraagenwe! Zullenwe niet voor Belachhelijke Gekken uytgestampt worden, indien wy zeggen, Datwe deeze H. Historie en Goddelijke Wetten van Moses, tot Behoud van een Afgezonderd Volk ingesteld; ooyt ter Deugden Doorleezen hebben, en dat wy ons zelven nooyt daar over Vermaakt hebben, die te Verstaan, of met Lust aangeprikkeld geworden zijn; om in haar Historize zaamenloop, der zelver Oorzaak en Wettige Reeden naauwkeurig uytgepluyst te zien? Voorwaar indien wy de half-uytgeknaagde Opschriften der Oude Steenen en Pronk-Beelden, met scherp-toekijkende Oogen Begluuren: Of dat wy de gekneusde Overblijfzelen van eenige Gedenkteekenen of staande Stukken en Stollen te midden der neergestorte Puyn, met zorgvuldige Opmerkingen beschouwen; en daar toe oók noch wel niet zelden, de Penningen van slegt Koper Duur inkoopen en groot Gezag Toewyën, om datze des Keyzers of Alexanders Troony-Beeld draagen; jaa dat wy de Oorsprong der Aal-Oude Volken, en haare Spraaken en Geschiedenissen uyt de lang-versleeten Eeuwen ophaalen, en alle Arbeyd voor dat genoegen geern verwisselen, by-aldien wy die slegts Verstaan moogen? Hoe zullen wy zoo Flaauwhertig en Lusteloos zijn, Dat wy de Oudste Geschiedenissen der Hebreën en haare Wetten, (de Bron-Aader van aller Beschaafde Volken Wetten) zoo Onagtzaam voor-by gaan; en denken Datze onze Beneerstiging met geen Vermaak beloonen zullen? Maar zoo eens de Groote Schaliger, weegens de Kennis der Romeynze zaaken, niet beschroomd was te zeggen; *Indien de Kennis der Roomze Oudheyd ons niets te Nutte is, zoo zie ik niet wat Profijt ons de Geleerdheyd doed*: Zou het ongetwijffeld veel naader aan de Waarheyd geweest zijn, indien hy gezeyd had, Dat de Geleerdheyd niet Nut is, ten zy dat wy met de Kennis der JOODSE OUDHEEDEN, ons Profijt doen; als die de Romeynze zoo wel in Oudheyd als in Waardigheyd en Afkomst verre te booven streeven. En niet alleen de Oudheyd; maar voornaamelijk ook de Verborgene en Diepgaande Wijsheyd der Mosaize Wetten, tussen derzelver Zeldzaame Geschiedenissen en Weedervaaren ingeweeven, kan en moet een Zeedig Beneerstiger, een onnoemelijk Vermaak aanbrengen. Als in welkers alderzuyverste Beschouwing, wy niet zelden ontwaar worden, dat'er als uyt derzelver eygen Natuure en Voorvallen, Zeedige en Euangelize Leerstukken, onder de bewinzelen der buytenste Schorsse liggen opgewonden. Indien wy dan in ons een Onverzaadelijken Dorst gevoelen, om de Geheymenissen der Kaldeën, Egiptenaaren en andere der Oude Oosterze Volken te onderzoeken, en dat veele de Zin-aanduydende Aape-Beelden en Gedrogten, die de Egiptize Graf-Naalden met meenigerley Raadzelen, Draayen en Wenden, en die Steenen by-naa Aanbidden, op datze ons de Heylige Geheymenissen van die Monster-Dieren mogten bekend maaken; Hoe veel Aangenaamer zal het weezen, de Reeden der Goddelijke Inzettingen door heel de H. Historie der Hebreeuwse Kerke te Smaaken; waar in niet minder Verborgentheeden dan elders te vinden zijn; ten zy dan dat onze Tong bedorven is, of gelooven, Dat het Juweel der Wijsheyd, veel-eer in de Mesthoop der Heydenze Leeringen en Joodse Fabelen, als in de Schatkist der Goddelijke Wet en Wonderbaare behandeling van zijn Volk, zal konnen gevonden worden. En daar is waarlijk niet aan te twijffelen; of elk die wel gemoed tot de neerstige Beschouwing van al die Goddelijke dingen naaderd; dien zeggenwe, zal zeer veel geholpen worden, om de Geheymenissen van het Kristen-Geloof, alzinds door de Spleeten der Joodse Geschiedenissen te zien heenen schijnen; en Kristus de Messias, die te zijner tijd koomen zou, in de Ceremonien van dat Volk, als met kenbaare trekken afgeschetzt beschouwen.

V O O R - R E E D E N.

Ook zal hem die Oeffeninge dienen, om de Kerke van haar eerſte Kinder-Wieg, door alle de trappen van Aanwas en Ouderdom te zien Opwaſſen tot een Mannelijken Ouderdom. Dat is hy zal verſtaan Hoe het Euangelium van de eerſte Scheemering der Godsdienſtige Vaderen voor de Wet; daar naa in die der Moſaize Ceremonien, allengskens tot den vollen Middag, is Opgeklaard; en dat Kriſtus het uyterſte eynde des zelfs, in haar Beginzel zeer Wijſſelijk als in H. Luyeren heeft omwonden geleegen. Maar indien het hier alzoo geleegen is, Wie en meend niet hoedaanig-een deftig Ruggeſteun ons door heel de Hiſtorie der Hebreeuwſe Kerke ter-hand komd, om Joden en andere Dwaalzieke Menſchen onder de Kriſtenen, in haare ongeſchikte Zeeden teegen te ſtaan? Want dit dienden wy voornaamelijk teegen de Plompe Joden in-te brengen; Dat zy om geen andere Reeden, met zulken Yver voor haare Wetten ſchijnen te Branden, en derzelver Geduurzaamheyd heel zelden in de ARTYKELEN van haar Geloof vergeeten, als om datze derzelver Oorzaaken niet en Verſtaan, en Gelooven, Datze veel-eer uyt Gods enkele Wil, als uyt de geleegentheyd der Moſaize Eeuwe, in welkze Godt tot een Afgezonderd Volk maakte, zijn voortgevloeyd. Zy zijn overmaaten Noeſte om den Letterlijken en Geheymen Zin van haare Wetten te doorgronden, maar weynig Bekommerd over de Hiſtorize Reeden der zelver Inſtellinge: En hier van daan ſtrijden zy zoo heevig voor de Geduurige Wet en tegelijk d'Eeuwigheyd van haar verpligtende Magt, en Deugdelijke Overleeveringen om dezelve te Verklaaren; en Vervolgen deſweegen naa de wijze van haare Voorvaders, Actor. 7:51,52. alle Naatien, welke beveſtigen, Dat de Ceremonieële Wetten van Moſes by toeval gegeeven, eenmaal zullen ophouden, met de grootſte Bitterheyd. Maar naadien deeze Dwaalinge het voornaamſte beletzel van der Joden Bekeeringe is; zal het niemand Onnut agten, Dat men om zulken Dekzel af-te ligten, door heel de H. Hiſtorie toond, Dat derzelver Oorſpronk grootdeels aan de Zeeden der Eeuwen verſchuldigd ſtaat. En zeeker by-aldien de Joden door een Heldere beſchouwing van de Staat der Hebreeuwſe Kerke, tot het Geloove van deeze Waarheyd gebragt wierden; het zou naauwlijx moogelijk zijn, Datze volharden zouden haare ontvoegde Ceremonien zoo Halſtarrig aan te hangen, of van het Kriſtelijk Geloof zoo zeer Afkeerig te blijven. Immers zou haar de Reeden zelfs leeren, Dat de Wetten welke haar opzigt op de Voorvallen en Beurten der Tijden hebben, en naa de Zeeden van een Oud Volk Gereguleerd en Uytgekoozen zijn, als dan haar eerſte Magt en Gezag verliezen, wanneer haare Oorzaaken en Geleegentheeden ophouden. Want wanneer de Geleegentheyd aflaat, ſtaat al de Goedheyd die in zoodaanigen Wet is Stil, en zy worden in plaats van Wetten, Laſten en Valſtrikken. Indien'er dan beweezen word, Dat haare Wetten naa de Bequaamheyd der Tijden en Oude Gewoonten der Vaderen Gereguleerd zijn; en dat zy Joden letten op den Oorſprong van die Wetten, zoo moeten alle Joden die de Reeden lief hebben, ten minſten uyt de Zaamenloop der H. Hiſtorien gelooven, Datze eenmaal zullen Ophouden; en aldus niet meer in de Uytzinnigheyd haarder Vaderen voortgaan. Want niemand die Verſtandig wil Oordeelen, kan zig inbeelden, Dat de Wetten welke voortkoomen uyt de Zeeden en Tijden die de Veranderinge onderworpen, en vervolgens tot een byzonder Volk en Land geſchikt zijn, Eeuwig konnen duuren; of gelooven, Dat die zelve Wetten den Joden als noch verbinden; naademaal in deeze Tijd, de Hiſtorize noodzaakelijkheyd, waar door haar die Wet eertijds opgeleyd was, Ophoud, en van zelfs te-Niete geloopen is. Maar zoo wy dit alzoo aanmerken; Hoe vraagenwe zullen het dan de Roomsgezinde maaken, die de Kerke van tijd tot tijd, met zoo veel Spinnewebben van Byplegtigheeden en Ceremonien Beſommeld en Overlommerd hebben? Of hoe zullen zy ontvlieden konnen, van niet Overtuygd te zijn haar tot over de Ooren toe, in het Ydele Jodendom ingedompeld te hebben? Of zullen die welke haare Boeken doorſnuffeld hebben, in welkze van het *H. Olyzel*, Van het *Wy-Water*, Van de *Inwying der Altaaren*, Van 't *Beſcheeren des Hoofds*, Van het *Reuk-Offer*, Van de *Cieraaden der Prieſters*, Van 't gebruyk der *Was-Keerſſen* in de Kerk-Dienſt, en Van de reſt der Kerk-Zeeden handelen; Ontkennen, Dat alle deeze dingen uyt het Jodendom en Heydendom ontleend zijn; daar zy zelf niet ongewoon zijn haare Kerk-Zeeden, voornaamelijk met de Wetten die uyt de Vijf Boeken Moſis gehaald zijn, te Beſchermen? En in deezervoegen zietmen dat haare Schrijvers, Baronius, Durandus, Bellarminus, Kaſalius, Simonville en meer andere, uyt Moſes Wet, het Gebruyk van het Reukwerk in d'Heyligen Dienſt, boovenmaaten hoog aanprijzen. En zoo doenze meede met het Wy-Water, uyt Num. 19:9. daar de Wetgeever het Water der Reyniging belaſt te maaken. Kaſalius is met andere ook niet vies te bekennen, Dat het gebruyk des Olyzels, uyt de Wet Exod. 30:32. gehaald is: En beveſtigd voorts de Inwying der Altaaren met het Voorbeeld van Moſes, van Salomon en van Judas Macchabëus: 't Zelve heeft meede Fortunatus Schacchus, in zijn groot Boek van de H. Zalf-Olyen gedaan. Het gebruyk der Keerſſen in de Kerken-Dienſt, bewijzen zy uyt Exod. 25, en 37. daar bevél van de Goude Kandelaar voor den Tabernaakel gegeeven word. Zy Oordeelen in 't gemeen, Dat de Geloften der Nazareën een genoegzaam bewijs voor de Benden der Monniken, en 't Beſcheeren der Kruynen zijn. Bellarmijn beſchermd het Vijftigſte Jubel-Jaar Feeſt met bewijs-reedenen van der Joden Jubel-Jaar. Gelijk ook eenige de Pauſſelijke Oppermagt, met het Voorbeeld beveſtigen van der Joden Hoogen-Prieſter, die zy willen dat onder d'andere Prieſters en Leviten, zig als een Kerklijk Monarch gedraagen heeft. Dit doenze; maar by-aldien yemand alle deeze invoeringen, als noodelooze Beuzelaaryen beſtraft, zijnze ſtrax gereed om Moſes voor haar bewijs tot Borge te ſtellen; en zig te Beſchermen met Bewijsreedenen die genoomen zijn van de Joodſe Godsdienſt, van den Tabernaakel of van den Hoogen-Prieſter. Gelijk daar van breed te zien is, in die vergelijkingen welke den Hr. Simonville agter de Joodſe Kerk-Zeeden van Leo de Modena

heeft

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

heeft aangelaſt: Maar vry noch fraayer Doorgeſtreeken van Flips de Marnix, in zijn Byënkorf het Eerſte Boek Kap. IX. Maar zoo deeze Luyden in Ernſt meenen, Dat Godt dusdaanigen Trijſtel-Dienſt nu noch Aangenaam kan zijn; heeft men zig waarlijk te verwonderen, Dat Wijze en Geleerde Mannen te midden in 't Ligt der Kenniſſe zoo ellendig Blind zijn: Dewijl het uyt de Hiſtorie der Hebreeuwſe Kerke openbaar is, Dat Godt den Dienſt der Ceremonien, den Joden alleen gegeeven heeft, Op dat hy het Volk dat hy Verkooren had, een wijle tijd in haare Dwaasheeden verdroeg, en ſlegts tot den Tijd der Verbeetering opleyde; tot datze uyt die Kindsheyd tot ſtandbaaren Ouderdom opgewaſſen en bequaam geworden waaren, de Mannelijke Religie te Vatten en te Bewaaren. Wel! Wat Volhardmen dan langer 't Gemeene Volk door deeze Joodſe Beginzelen, van de Vaſte Spijze der waare Godvrugtigheyd af-te troonen? Waarom Bederven zy haar Verſtand om aldus af-te wijken van de Eenvoudigheyd der Euangelize Leere die in Kriſto is? Wat Kijven en Knorren zy geduurig teegen Ons, om dat wy onze Schouderen op 't volg-ſpoor der H. Apoſtelen, al deeze Joodſe Laſten ontrokken hebben? Wat Roepen zy met volle Kaaken teegens de Ketters, Scheurmaakers, Nieuwelingen, Reformateurs en Beelde-Stormers; Indien dezelve nergens in meer van haar Verſchillen, als datze een Religie die uyt een Mengelmoes van Joodſe en Heydenze Ceremonien te zaamen Gepampt is, niet en willen erkennen aan het Euangelium te betaamen? Hier teegen en doed ook niets, Dat men van haare zijde inbrengd, Dat de Roomze Kerke deeze Ceremonien uyt het Jodendom en eenige uyt de Heydenen in de Opkomſt van 't Kriſtendom ingevoerd heeft, om de Swakke te Winnen, en tot de Kerke in-te Lijven; haar alzoo door Liſt zoekende te Vangen: Even als ofze hier in, de Neederige ontmoetingen der Apoſtelen waaren naagevolgd? Naadien 'er immers niets en is dat zy zelfs by afgaande gebruyk en in de laatere tijd van die Ceremonien hebben Afgeſchaft; noch de Kriſtelijke Religie zelfs nu noch niet in haare Natuurlijke Eenvoudigheyd herſteld hebben? Maar blijven daar in noch zoodaanig volharden, Dat zy by-naa de Kriſtelijke Religie zelfs verliezen, terwijlze onder die verkleumde bewimpeling de Joden zoeken te winnen. Voorwaar d'Apoſtelen hebben wel gewild, Datter zommige Inzettingen van Moſes zouden behouden worden, zoo lang de Joodſe Tempel ſtond, of dat'er eenige hôôp was om de Joden, die in de Vaderlijke Ceremonien der Wet waaren Opgevoed, tot de Vrygemaakte Kerke van Kriſtus in-te Lokken, gelijk we zien 1 Kor. 9:20. Actor. 16:3. &c. Maar naa dat zy, gelijk als teenemaal van haare Bekeering hebben moeten Wanhoopen, hebben de Apoſtelen geleerd; Dat de Ceremonieële Wetten van Moſes waaren afgeſchaft, en dat men de Kriſtenen in haare Vryheyd Beſchermen moeſt, vergelijkt Actor. 15:10. met 1 Korinth. 10:25. Koloſſ. 2:16. &c.

Indien ons dan de Hiſtorize Reeden en Oorſprong deezer Wetten, zoo grooten Nut tot vernielinge van alzulke Dwaalingen ſchijnd te zullen verſchaffen; en dat die Oeffening deſweegen ook teenemaal Beminnelijk en Vermaakelijk is; zal'er niemand konnen twijffelen, of dezelve is ook Betaamelijk en Eerlijk om van een Weetgierig Gemoed aandagtelijk betragt te worden. En dit meenen we dat in de Toebereydzelen van het Dienſtbaar Jeruſalem, door de H. Hiſtorie zoodaanig aan alle kanten doorſtraald, Dat het Dwaasheyd zou heeten, daar yts teegen in-te brengen. Want eerſt, zoo is Godt de Beſtuurder en Stigter beyde van dit Volk en haare Wetten, en Kriſtus te-gelijk het Oogpunt en de Vervullinge. Zy zijn Doorzigtkundige Schaaduwen onder welke niet zelden eenige Geheymeniſſen afgeſchetſt, en ten Toon geſteld worden, omze opentlijk en als in het Ligt te aanſchouwen. En alzoo de zeekerſte Gedenkboeken der Zeeden en Gewoonten, die in d'Oude Tijden gebruyklijk waaren. En gelijkze een Bewijs zijn van de Grofheyd der Eerſt-opkoomende Joodſe Kerke, uyt het Zaad van Abraham geſprooten; alzoo zijn zy ons tot een geduurige Bewijs-reeden, van Schuldige Dankbaarheyd aan Godt, die ons een grooter overvloed van Kennis, en een Vrygemaakte Godsdienſt verleend heeft. Zy zijn onder alle Beſchreevene Geſchiedeniſſen en Wetten, de Oudſte, overmids alle Heydenen te vooren naa Onbeſchreeven Zeeden, of door de Goedgekeurde Gebooden der Koningen Geregeerd wierden. Doch die der Joden uyt een zeer wel-overdagt Raadsbeſluyt, over-een koomende zoo wel met den Aardt der Aal-Oude Kerkbeſtuuring van die tijden, als met de eerſte Onkunde van het Volk Iſraëls; dat om veelerley reeden niet oneygen den Naam van KINDEREN gedraagen heeft. En alhoewel het onder ons ten deele waar is, Dat de Godsgeleerde omtrent d'algemeene Reeden van de Inſtellinge der Moſaize Wet, taamelijk eensgezind zijn; verſchillen zy nogtans veel-meer in 't byzonder Oogmerk en Oorſprong derzelve: Zoo dat zommige zelf alle d'Omſtandigheeden der gantze Ceremonieële Godsdienſt, tot het minſte ziertje toe, als Geeſtelijke Voorſchaaduwen van de Godsdienſt des N. Teſtaments willen aangemerkt hebben: Terwijl andere alleen 't Oogmerk der Verzoeninge in KRISTUS uyt den Offerdienſt, als een weezentlijk deel van de Godsdienſt der Vroome Vaderen, daar in zoodaanig meenen te vinden; Dat heel de reſt van de Plegtelijke omſlag en Wettelijke wijzen; naa den Aardt des Volks en de Tijd en Staat in welkze waaren, Geneesmiddelen waaren, om Iſraël naa den Uytgang uyt het Dienſthuys van Egipten; van de Afgodize gemeenſchap af-te Zonderen, en in Bewaaringe te ſtellen. Waar-heenen onder de Kriſtenen inzonderheyd de Geleerde Mannen Spençerus en Marſcham, en Maimonides onder de Joden gezind zijn: Die dan ook daarom by zommige ſtaan aangeklad; als of zy de meeſte Gebruyken die tot der Hebreën Godsdienſt behooren; zoodaanig behandeld hadden, als ofze t'eenemaal van de Afgodize Egiptenaars overgenoomen waaren: En aan dit Volk dat zoo lang in Egipten had Verſlaaft geweeſt, by enkel Toegeevendheyd vergund waaren; zonder daar in yts hoogers te be-Oogen, als 't verdraagen van Zeeden die door Gewoonte waaren ingeſleeten, en die men een Hardnekkig Volk niet zoo ligt noch teffens aflee-

ren kon. 't Geên onzes-agtens nooyt zoo breed, veel min met dat Oogmerk by gemelde Schrijvers beweerd is: Naadien inzonderheyd Spençerus doorgaans heeft toegeleyd te toonen, Dat de Ceremonieële Wet, zoodaanig Wijſſelijk uytgezogt, en met omſtandigheeden van zulken Natuure omtuynd was; Datze veel-eer Lijnregt teegens de Godgeleerdheyd der Afgodize Egiptenaaren en Kanaaniten lag aangekant; en alzoo by-naa niet anders Be-Oogde, dan die Aal-Oude Bygeloovige Wortel uytte roeyen; waar van ook in de Wet zelf te zien is, Lev. 18:3. Deut. 17:3. en 18:9, 10. Behoudende egter de Wetgeever al wat Goed en Nut en Leerzaam van d'Aal-Oude Zuyverheyd der Heylige Vaderen en de Natuure van eenig Godsdienſtig beſtel en derzelver Vryheyd, daar in overgebleeven en dienſtig was, om Iſraël naa tijdsgeleegentheyd onder het Tugtmeeſterſchap van bepaalde Wetten, af-te ſcheyden van heel den hoop der Menſchen; en onderwijlen van de Smette der Afgoderye zoodaanig te Geneezen; Dat d'Oude bedeemſterde Godsdienſt der Geloovige Vaderen, weederom opluyken mogt. En hoedaanig de Ceremonieële Wet zulx is magtig geweeſt te doen; hebben wy door de gantze zaamenloop van de Hiſtorie der Hebreeuwſe Kerke, in veel voornaame Staalen getoond. En gelijk daar in ook niet heel donker gezien is; hoedaanig-een groot deel der Ceremonieële Plegtigheeden haar Oorſprong by toeval en om des Volks Aardt, Gewoonte en Weedervaaren ingeſteld zijn, ſtaat ons daar uyt dan ook ligtelijk te giſſen, om wat Reeden al dien Omſlag eens heeft konnen Afgeſchaft worden. Hierom moet men met zommige niet langer meenen; Dat de Moſaïze Wet, zonder byzondere Oorzaaken en Reeden, alleen uyt Gods vrye Wil is ingeſteld: waar toe veele Joden overhellen; maar van haaren Maimonides worden teegengeſprooken. En gelijk ook veele Kriſtenen, Godt hier omtrent als een Vry Wetgeever willen aangemerkt hebben, (en daarom de Ceremonieële Wet te liever, Een WILLEKEURIGE WET noemen, op datze zulx miſſchien van wat naader-by mogten uytdrukken,) alzoo hebben zy daar toe egter geen andere grondveſt, als het kleen vertrouwen op hun zelven, om de Inſtellinge van dingen die in haar zelven noch Goed noch Quaad ſchijnen, ter Deugden thuyste brengen: Terwijl zy behoorden in-agt te neemen, Datze in een Gevoelen van quaad gevolg ſteeken; naadien ons ligt te denken ſtaat, Dat Godt nooyt eenige Wet zonder Reeden, noch teegen Reeden gegeeven heeft: En daarom kan Gods bloote Wil of WILLEKEUR en enkel Goeddunken, geen waare Oorzaak van de Ceremonieële Wet zijn, dewijl de Wetten die geen Heylzaame Reeden insluyten, noch de zelve tot haar Oorzaak hebben, niet Goed konnen zijn; maar enkel Tyrannig en van quaade naaſleep. Die hier van anders gevoelen, willen, Dat de Kriſten-Godsdienſt alleen het regt heeft van een Reedelijke Godsdienſt te zijn; en meenen daar in van de Joden geſteeven te zijn; die ſtaag voorwenden, Datter geen Reeden van de Inſtellinge der Ceremonieële Wetten op-te ſtikken zijn; daar nogtans in de H. Hiſtorien zoo veel blijken van zijn. Maar of wel waar is, Dat de Moſaize Ceremonien geen zoo Zeediglijken Goed in haar eygen Natuur hebben; (als wel die der Kriſtelijke doen;) hebbenze doch al haar Goedheyd in haar voornaame eynd-Oorzaaken en Reeden op haar tijd gehad waar toe zy dienden; naamelijk d'afſchaffinge der Afgoderye. Waar toe haar dan niet ontbreeken mogt, Datze over-eenſtemmende waaren aan de Natuure der Menſchen, en de Bevattingen des Iſraëlitizen Volx, en de Staats-geleegentheyd der Tijden, in welk dit Nieuwgeworven Volk onder een eygen Wet, en zulke Beginzelen als tot Oprigting van hun byzonder Staatsbeſtuur oorbaar ſcheenen. Om welke giſſing te grondveſten, de Donkerheyd der Reeden ons niet t'eenemaal hinderlijk kan zijn. En alhoewel ook eenige de Wetten zelfs, niet heel-en-al zonder gemoedelijke Reeden van Godt agten ingeſteld te zijn, meenen zy nogtans, Dat d'Omſtandigheeden der Ceremonien enkel van des Wetgeevers Opper-Gezag en louter Welbehaagen hebben afgehangen; zoo dat men over de bepaalingen van Omſtandigheeden altijd de Deure open vind, en Reeden kan hebben om te vraagen, Waarom dezelve niet zoo wel dus als zoo bepaald zijn; terwijl doch een Wet zonder bepaald Gebod, geen ſtandbaare Wet kan zijn noch blijven. Maar nu iſſet veel gelooffelijker, Dat ook d'Omſtandigheeden der Ceremonieële Wet van Moſes, niet zonder Reeden bepaald zijn; alhoewel ons de verloopen Eeuwen en 't verlies veeler Oude Aanteekeningen, dezelve zeer wijd uyt ons Gezigt verſchooven hebben; terwijl onder-en-tuſſen de naauwe verpligtinge aan de omſtandigheeden, een klaar blijk verſchaffen, Datze niet zonder billijke Reeden en voorgevallen Oorzaaken, alzoo ten Beſten des Volx en Goddelijke Wijsheyd betaamelijk, zijn ingeſteld: Ten zy dan dat men een groot deel van Gods Wijsheyd en Goedheyd wil verdonkeren; en Iſraëls Godsdienſt aan de Raazernye der Afgodize Heydenen gelijk maaken. Die zig nu hier aan niet geern Schuldig maaken; meenen, Dat Godt de Ceremonieële Wet wel niet zonder Reeden heeft Ingeſteld; maar dat hy dezelve voor 't Iſraëlitize Volk Verborgen heeft; op dat zy dezelve veel-meer Gehoorzaamen en Oodmoedig verheffen, dan naauwkeurig doorſnuffelen zouden: En de Goddelijk Wet meenenze, daarom ook veel-meer Gebiedender-wijs, als Aanraadende de Hebreeuwſe Kerke is aanbevoolen. Nogtans iſſet den Joden byzonder te Nutte geweeſt, Dat de Reeden der Moſaize Wet verſweegen zijn; Naamelijk, omze niet zoo ligt in Veragtinge te brengen. Waar toe zy zelfs een opmerkelijke Staal in haaren Talmud gedenken; en toonen, hoe de Konink Salomon uyt Kundſchap van de bygevoegde Reeden der Wet, in zijn Wijsheyd Geſtruykeld is; ziende in de Wet der Koningen aangeteekend, om wat Reeden den zelven noch de Wijven noch de Paarden Vermeenigvuldigen moeſt, Deut. 17: 16, 17. Nogtans ſchijndmen te moeten toeſtaan, Dat de Goedheyd des Wetgeevers, veel-meer openbaar word, als men geloofd, Dat zy veel-eer door Wijs Beraad, en uyt Oorzaak van de Kindsheyd des Volx; dan uyt enkel Heerſchappye zijn voortgevloeyd. Onder-en-tuſſen twijffelen wy niet, of de Wet der Ceremonien,

heeft

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

heeft even als de Wolk-en Vyer Kolomme; den Wijzen en Verstandigen met haar Ligt bescheenen;
maar den Onweetenden, de Beneevelde zijde toegekeerd. In hoedaanigen zin de Psalm-Digter dik-
maal aan de zelve gedenkt; en Bid dat hy de Wonderen daar van met Verligte Oogen mogt aanschou-
wen, Psal. 119:18. 't Geên ons hier een fraaye Gedenkmaaning verstrekt en inboezemd, Dat de naa-
der Ontswagteling van al die Bedommelde dingen, voornaamelijk tot de Neerstigheyd der Kristenen
behoord, en geen kleen Cieraad aan deeze Eeuwen zal geeven, zoo men gelukkig op dien Akker draafd.
En daarom twijffelen wy ook niet, of de Historize Rigtdraad der Hebreeuwse Kerke, zal ons op dien
weg een goed stuk-weegs heenen leyden; of ten minsten als in 't Verschiet doen zien, Hoe Nuttig en
Vermaakelijk het zou vallen, 't Restant van dien Oogst eenmaal in-te Zaamelen. In welke onderne-
ming niet donker blijken zal, Dat veel Geleerde Mannen de gantze toestel van het Dienstbaar Jeru-
salem, als een Slijpsteen voor 't Verstand hebben aangezien; om daar uyt yder om-best, allerhande
zoorten van ALLEGORYEN, en Heylige Voorschaaduwen op-te stikken, en die elkander voor het
waare Oogpunt des Wetgeevers in de Hand te stoppen: Waar toe elk de Deure meend open te staan;
by-aldien men slegts met die Omzigtigheyd te werk gaat, Dat de aangetoonde Verborgentheeden geen-
zinds teegens de Zaamenstemming des Geloofs aanloopen. Onder-en-tussen hebben andere groote Man-
nen over de Naalaatigheyd van Joden en Kristenen geklaagd; Dat zoo veel Doorletterde Verstanden,
hun Tijd en Vlijt met zoo grooten Noeste besteed hebben, om de Historien en Zeede-Wetten der
Egiptenaaren, Grieken en Romeynen op-te Helderen en in 't Ligt te brengen; Maar die van de He-
breeuwse Kerke voor 't grootste deel in haar Oude Asch begraaven gelaaten hebben. Over welk-
een Verkleumde bezorging, ook den Heer Burmannus al over veel Jaaren by 't uytgeeven van zijn BE-
TRAGTINGEN over de *Vijf Boeken Mosis*, dusdaanigen Taal in zijn Voorreeden gevoerd heeft. Veele,
,, zeyd hy, hebben haare gantze Geleerdheyd en Kragt aangespannen om ons te doen weeten, Wat
,, deês of geêne Volken voor Gewoonten, Zeeden en Wetten van Regeeringe gehad hebben; en wat
,, zy voor Krijgslisten gebruykten: Maar weynige hebben noch haar werk gemaakt uyt al dien Voor-
,, raad, een goed behulp te hebben, om de Dingen die van die Natuure in de H. Histori-Boeken gevon-
,, den worden, ter Deugden te Verligten; om dat zy haar misschien lieten voorstaan, Dat dusken Oef-
,, fening veel te gering aan haare Schranderheyd was; of om dat haar de H. Schrift niet in dat fatzoen
,, scheen toegesteld. Daar zy nogtans wel ingezien; alles vervat wat tot de Eerste en uyterste Oudheyd
,, der dingen, en voortreffelijke Exempelen van Staatkunde, Krijg en Oorlog, Wetten, Regten en
,, Inzettingen, en alles wat de Zaamenleeving van 't Menschdoom hoog te Waardeeren heeft; daar in
,, te vinden is. Zoo dat de Spranken van derzelver Grondvesten, zelfs door Eerfgerugt tot d'aller-
,, Onbeschaafste Volken schijnen voortgestooven. En daarom, by-aldien het Godt beliefd had, Dat
,, 'er zoo veel Arbeyds en Sweet, aan 't wel-Verklaaren en Uytleggen van Gods Woord besteed waa-
,, re; en alles wat daar aan helpen mag, even zoo omzigtig waargenoomen was, als dat wel omtrent
,, de Weereldlijke Histori-Schrijvers geschied; men zou gewisselijk al van overlang ervonden heb-
,, ben; Dat de Heylige Schrijvers ruym zoo Ligt en Gemakkelijk om Verstaan waaren als eenige an-
,, dere; en de Klagte die men over de Donkerheyd van de Stijl der H. Schrift by veelen hoord; zoude
,, haast uyt-hebben; en de uyterste Nagt der Onkunde van zelfs in een Ligten Dag zijn opgeklaard.
Dit zeyd Burmannus: En wy moogender by-voegen, Dat'er egter weynig hôôp is, dat de Joden
ooyt ontvonken zullen, om in 't aanvullen van deeze openstaande Bresse; de Kristenen voor-by te
streeven; ten minsten niet zoo lang zy noch aan de Onafschaffelijkheyd der Oude Ceremonien vastklee-
ven; in weerwil dat Godt haar dezelve nu al omtrent de 1700 Jaaren, door het Verwoesten van haare
Moederstadt, Tempel en Altaar, geheel-en-al heeft uyt de Hand gerukt: En zy daar toe ook te mid-
den van haare Verstrooying en Verlaaten Staat, alle behulp der Oude Schriften, Geleerdheyd en Aan-
teekeningen, verlooren of zelfs hebben in den Ban gedaan. Gelijk dan ook de meeste en Oudste Boe-
ken, in welke de Zeeden der Kaldeën, Sabeën, Egiptenaaren en andere, eertijds stonden aangetee-
kend, verlooren zijn. Zulx daar heel weynig Heul in deeze Eeuw, uyt de onzeekere en weynig behou-
de Stukjes en Brokjes, of de zobere Uyttrekzelen van Sanchoniaton, Berosus, Manethon of Abydenus
te haalen is. Gelijk meede Sokrates Boek PERÌ HOSIÔÔN of *Van de Heylige Bedieningen*, waar af
Plutarchus rept; lang te Zoek is: En zoo zullen 't ook de Laatere Histori-Schrijvers onvermoogens
zijn te doen; dewijl die met malkander over-hoop liggen, en veele slegts zoo wat in 't onzeeker op
d'Erfgerugten als in de Scheemering hebben aangeteekend. Zulx daar niet anders rest, als dat de laa-
tere Oude Schrijvers, 't een en 't ander uyt de voorige Aal-Oude Histori-Boeken hebben aangeteekend;
Dat ons aangaande den Oorsprong der Mosaize Ceremonien, met een Wasch-Ligtje toeligten kan:
En alzoo de middel verschaffen om Donkere dingen slegts door fraaye Gissingen af-te doen. En daar
zijn'er ook in deeze en voorgaande Eeuwen al eenige geweest, die op 't Voetspoor van zommige der
beste Rabbijnen; haar Zeyssen in deezen Oogst geslaagen hebben; alhoewel de meeste meer werk ge-
maakt hebben, de Joodse Wetten en Regten uyt de Joden en haare zaaken zelf te Verklaaren; dan
de waare Reeden van der zelver byzondere Instellingen en Omstandigheeden op-te stikken. En
zoo heeft men onder deeze beneersting, geezinds de Geleerde Mannen, Seldenus, Pokok, Schmydius
Villalpandus, Schacchus, Drusius, Guisius, de Buxtorffen, Bertramus, Sigonius, Cunæus, de Dieu,
l'Empereur, Kapellus, Waserus, Alting, Geyërus, Schikkardus, Hottingerus, Goodwin, Menochius,
Vorstius, Coccejus, Wagenzelius, Marscham, Otho, Spençerus, Ligtfoot, Heydeggerus, Braunius,
Simon, Pfeyferus, Vitringa, Bynæus, Renfardus, a Weyle, en diergelijke niet mis te tellen; zonder

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

wy ook den Hr. Surenhuizen vergeeten willen, die nieuwlinx begonnen heeft de ganze MISCHNA, of tweede Wet-Boek der Joden, uyt-te geeven, gelijk aan zijn Eerste Deel van voorleeden Jaar, te zien is; Verrijkt met alle de Beste Verklaaringen der Rabbijnen Maimonides, Bartenora en andere; die door hem zelve naader worden Opgehelderd: Zoo dat al 't geên tot noch toe slegts by Stukken en Brokken, van der Joden MONDELINGE OVERLEEVERINGEN der Regten en Gewoonten, hier en daar gevonden, en slegts stukwijs Verklaard word; nu naa der Joden eygen Verklaaringe, geheel-en-al te zaamen gedraagen zal te vinden zijn. Doch wat geloof men aan deeze Mondelinge Wet op-te draagen heeft: zullen wy op der Joden voorgeeven (die dezelve van Moses afbrengen, maar eerst naa de tijd van Kristus, door Rabbi JUDA HAKODESCH, gezeyd *Den Heyligen Meester*, te zaamen gedraagen is,) in ons Derde Boek-Deel onderzoeken; en als een ydel Voorwendzel uytwissen. Maar gelijk'er uyt de H. Historie ook blijkt, Dat de Wet der Ceremonien, een groot Deel van de Muur des Afscheydzels tussen d'Israëlitize Kerke en de Heydenen staafde, of liever hooger ophaalde en Vestigde, en voor zooverre alleen een Schaaduwe had, en niet het Beeld der Zaake zelf; alzoo is de Ceremonieële Wet zoodaanig van Natuure geweest, Dat zy noodwendig eenmaal moest Afgeschaft worden. Zijnde Ingesteld by veelerhande Voorval, Toeval en Ongefatzoeneerde gestalte des Hebreeuwsen Volks, doe het maar onlangs uyt het Afgodis Egipten naa de Woestijne van Arabien was uytgegaan, om daar een Wet t'ontfangen en tot een Eygen bestaanelijk Volk Gefatzoeneerd te worden: Alhoewel den Joden niets meer teegens de Borst stoot, Dan dat de Wet der Ceremonien, door het Euangelium de Afschaffing word aangezeyd. Een Ergernis die hen wel 't meest hier van daan komd, Datze de Wet van Moses niet geleerd hebben in Twee hoopen te schiften; zoo datze de Geboden der Wet die uyt Gods Natuure vloeyen; niet van Die weeten te onderscheyden, welke alleen in Plegtelijke Ceremonien bestaan; die weegens Tijd en Plaats, een byzonder Oogmerk hadden omtrent het Verleesten en Geneezen van zeeker Besmet Volk; onder welke Dingen de Zaligmaaker ook inzonderheyd den Sabbath teld; die den Hebreën in haare Geslagten, tot een Teeken van Afzondering gegeeven; maar ouwelinx by hen niet voor een Dag van Opentlijke Godsdienst gehouden, noch ook daar van genoemd is; maar veel-eer door het Werk der Godsdienst, in haar eygen Natuure, naamelijk in de Ruste, ONTHEYLIGD wierd; gelijk wy met opzet over Matth. 12: 5. Ezech. 20: 12. &c. hebben uytgevoerd. En dewijl by de Profeeten van een Nieuw-Verbond gerept word; moest het Oude zeekerlijk Verdwijnen, en helde alzoo van verre; door toezegging naa de Afschaffinge. Ook moest het Priesterdom naa de Ordening Aarons Wijken, en de Gedagtenis der Zonde, en het Geduurig Slagt-Offer voor de zelve, niet altijd duuren, om datter een Lichaam en Beeld der Zaake verwagt wierd, Dat de Schaaduwen doen Verdwijnen zou. 't Geên alzinds zoo Helder doorstraald; Dat zommige onder de Joodse Rabbijnen, opentlijk geleerd hebben; Dat den Heere van de Wet altijd het Regt aan hem behoud, de Willekeurige Wetten te doen ophouden. En naadien in teegendeel ook geen Joden ontbreeken welke meenen, Dat de Afschaffing der Ceremonien, een Veranderlijkheyd in Godt schijnd te stellen; kan'er niets Nuttiger noch kragtiger teegens haar worden ingebragt; dan hen door de gantze reex der Hebreeuwse Zaaken en zaamenloopende Kerkpligten te toonen, Dat de Stoffe der Wet zoodaanig toevalliger wijs, en voordagtelijk van een Veranderlijke Natuure is ingesteld, Datze met de zelve Billijkheyd der Instelling weeder is te Niete gedaan. 't Geên den Joden zoo lang zal Verborgen blijven; als zy niet en zullen konnen zien; Dat het grootste gedeelte der Wet geen Inzettingen behelst, die een Zeedelijke Goedheyd aan zig zelven hebben; maar haar geheele Wêêzen en Verpligting uyt de Reeden des Wetgeevers ontfangen: En doorgaans met Omstandigheeden doorknisteld zijn; die zoodaanig niet altijd zouden voorhanden zijn noch duuren. Al 't geên van de Joden eenmaal ter Deugden begreepen; hen voorzeeker niet meer zoo Noest zou beezig houden, om inzonderheyd de Wet in 't Priester-Boek Levitikus te Leeren; schoon hen de pas tot den Offerdienst zoo opmerkelijk is afgesneeden. Gelijkze ook haare Zonen van Jongs-aan in de Boeken van Moses doen Onderwijzen; en Leezenze zelfs in haare Synagogen op elken Sabbath des Jaars; waar toe zy dezelve in zoo veel Paraschas of Weeklijke Deelingen onderscheyden hebben. En wy verneemen uyt Actor. 15:21. Dat zy dusken Gewoonte al lang voor de tijden der Apostelen in gebruyk hadden; alhoewel 't zelve waarschijnelijk eerst naa de Weederkeering uyt Babel is ingevoerd, van Ezdras en Nehemias, Kap. 8: 5. en 13: 1. of naa dat Exempel op den Sabbath is vast gesteld. Als meede het Prediken van Moses in elke Stadt, Actor. 15: 21. Naamelijk in de Synagogen, alwaar de Joden op den Sabbath gewoon waaren te Leeren en te Leezen; gelijk zulx ook de Heere Jesus dikmaal waargenoomen heeft, Luc. 4: 16. &c. Doch in den Tempel Geschiede het Leeren Daagelijx, Matth. 26: 55. &c.

Hoe verre nu de Ceremonieële Wetten van Moses, voor een gedeelte van de Egiptenaaren Overgenoomen, of liever met eenige opzigtelijkheyd in veele Omstandigheeden zoodaanig bedisseld zijn, Dat zy naa onze meeninge, daar veel-eer teegens laagen aangekant? Is een stuk dat by de Geleerde onzes tijds, eenigzinds in geschil staat. En daar ontbreeken geene Fraaye Godsgeleerde die meenen, Dat de Geleerde Mannen door deeze Dingen aldus Vryborstig te behandelen en uyt de Oudheyd op-te haalen, zeer Verdagt te houden zijn. En zulx wel zoo veel-te meer, als dezelve onder de Dienstgebruyken die van de Egiptenaars overgenoomen schijnen, ook eenige der Voornaamste tellen; als naamelijk, de Besnijdenis, den Offerdienst, Tabernaakel, de Bondkist, Cherubinen, Priester-kleeding, d'Urim en Thummim; de Plegtelijkheyd van den Bok Azazel, de Roode Veerze en meer andere zaaken in de Godsdienst der Hebreën en Egiptenaaren onder eenige gelijke sweem gebruykelijk. Jaa men zet

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ook op haare Reekeninge; Dat den Offerdienſt by den Iſraëliten is aangezien, als by enkel Gedoogen en uyt Ouder Gewoonte Vergund; en Datze hen nooyt by een Verpligtende Wet gebooden zijn: Zulx dat derzelver Wetten alleen Regelementen te agten zijn, die den Offeraars aan de wijze van Behandeling Verpligte; behoudens nogtans de Vryheyd om zonder Offerhande Godt te Dienen. Men voegter egter tot Verligtinge by, Dat de Wetgeever in 't overneemen van al duſdaanige Gebruyken, alleen met die Omzigtigheyd te werk ging, Dat hy dezelve van de Afgoderye Zuyverde; en derzelver Afgodize Gedenkteekenen met andere Bewaarpanden verwiſſelde, die de voorige ten naaſten by gelijk waaren. En hier uyt ſchijnen zy dan te moogen beſluyten; Dat zoo by-aldienmen kan toonen, Dat zig Moſes ook van der Egiptenaaren Gewoontens bediend heeft; men als dan genoegzaam in ſtaat zou zijn, om heel Moſes Wetten-Leer, voor een Menſchelijke Uytvindinge aan te zien: En dat bygevolg alles wat men van een Voorbeeldende Wijsheyd der Inzettingen voorgeeft, alleen maar in zeer weynige gebruyken te Vinden, en ſlegts voor een minder be-Ooging des Wetgeevers te agten is. Maar die haar onder de Godsgeleerde zoo zeer aan de Gelijkformigheyd van Moſes Ceremonieële Plegtigheeden met die der Egiptenaaren Ergeren; behoorden onzes-agtens aan-te merken, Datmen dezelve niet doorgaans van eene rang vind. Want de Plegtelijkheeden die van Ouds alle Heydenze Volkeren gemeen waaren, en den Offerdienſt van Natuure aankleefden en t'zaamenliepen; zijn voorzeeker uyt een-en-dezelve algemeene en Aal-Oude Oorſprong voortgeſprooten; en van de Eerſte Godvrugtige Vaders Overgeleeverd en Voortgeplant door Voorbeeld: Als die door dezelve Dienſt genoegzaam hebben aangeduyd, Wat haar Geloof was omtrent de Verzoeninge en Dankzegginge des Zondaars met Godt; die niet zonder Voldoening aan zijn Geregtigheyd wilde aangezogt worden. Het welke door het Bloedvergieten van Beeſten verrigt, hun genoegzaam Leeraarde, Dat zulx alleen Voorſchaaduwender-wijs geſchiede: Aanduydende een ander veel Waardiger Prieſterdom en Offerhande, die beyde meer Volmaaktheyd hadden. Doch al deeze Beginzelen der Zuyvere Godsdienſt, zijn by de Heydenze Volken allenskens Bedorven, en onder veele bedommeling Verdonkerd, en by wijze van Kerk-Diefte Godt Ontſtoolen, en tot Eere der ingevoerde Goden en Leere der Duyvelen overgebragt; en hebben alzoo onder de aanwas der Bygeloovigheyd, zoo Veel en Verſcheyde Plegtigheeden Verzierd, als'er verſcheyde God-Naamen Gediend, en met verſcheyde zoorten van Offerhanden te Eeren waaren. Waar uyt ten eerſten blijkt, Dat het geenzinds de Agting van de Moſaize Ceremonien hinderlijk is, Dat zy onder 't Behouden van eenige gelijkheyd der Egiptize Zeeden; alleen van de Afgodize omhangzelen Ontſwagteld waaren: Gemerkt de Heylige Oorſpronklijkheyd uyt de Zeeden der Vroome Vaderen, ook maar alleen met d'Afgoderye Beſmet waaren, en nu door een Wet weederom in d'Oude Luyſter quaamen, en aan den waaren Godt wierden Weeder-gegeeven. Alhoewel de Wet als een Wet, dezelve Behandeling niet zoo Vry liet als voor heenen, dewijl zy zonder die Verbintenis had onmoogelijk geweeſt, om Iſraël neevens de Goddelijke Belofte den Vaderen gedaan, teegen d'Afgoderye in Bewaaringe te ſtellen. Maar alhoewel zommige niet heel-en-al ontkennen, Datter eenige kennelijke over-eenkomſt van Ceremonien tuſſen de Hebreën en d'Egiptenaaren beſpeurd word; willen zy nogtans geenzinds toeſtaan, Dat dezelve van Moſes uyt d'Egiptize Gebruyken overgenoomen noch verwiſſeld zijn; maar agten, Dat die, welke in eenige gelijkheyd by de Beſchaafſte Heydenen gevonden worden, uyt Moſes Wet en van d'Iſraëlitize Zeeden zijn overgegaan: En onder die alzoo ook onder de Egiptenaars geraakt zijn. Het zy dan uyt de eerſte Hand, of door de Naabuurige Volken tot haar doorgedrongen. Doch al die zoo gezind zijn, behoorden te merken, Dat ook de beurt aan haar ſtaat; in 't byzonder aan-te wijzen, of zy dit van de Weezentlijke Zaaken en Oogmerken, of alleen van de Omſtandigheeden verſtaan, waar meede al deeze Dingen moeſten behandeld worden? Waar omtrent groot onderſcheyd in-agt te neemen ſtaat, aangaande Dingen die door een Wet en by Hiſtorize Voorvallen bepaald zijn. Boovendien zeyd men ook, Dat d'Opgeſtikte over-eenkomſten wel voor een blijk dienen, Dat het eene Volk het ander is naagevolgd; maar dat zulx egter geenzinds aanwijſt by wien d'Eerſte Bezittinge van alzulke Zeeden en Kerkpligten geweeſt zy? 't Geên onzes bedunkens veel te Verkleumd en Algemeen word ingeworpen, by die welke zelfs eenig onderſcheyd hier in weeten te vinden; en van elk ook ligt daar in te beſpeuren is. Immers iſſer kennelijk dat d'Egiptenaars uyt de Vader Mizraïm de Zoon van Cham voortgeſprooten, Ouwelinx een Volk waaren, Dat al vroeg een Koninkrijk en Prieſterdom en zeeker zoort van Godsdienſt had, eer Godt noch de Hebreën, uyt het Beloofde Zaad van den Geroepen Abraham, tot een byzonder Volk had doen Uytbotten? Maar om dat zoo wel d'Egiptenaars, als moogelijk de Kaldeën, Sabeën en andere, al vroeg en miſſchien wel d'Eerſte waaren, die een zoort van openbaare-Godsdienſt hadden, en Tempelen Bouwden, Waarteekenen of Geheympanden der Godsdienſt en Prieſters en Plegtelijke Dienſtgebruyken, en onderſcheyd van Spijzen, en Reynigingen, en Feeſtdaagen in-agt naamen; Zoo datze zelfs met de Hebreën geen Brood wilden Eeten: Is zulx alles niet hinderlijk konnen zijn, Dat Moſes onder het Volk dat Godt dus Verkoozen en nu uyt d'Afgodize bywoonige der Egiptenaaren Wonderlijk Verloſt had; niet Een Heyligdom, Een Tabernaakel, en Geheympand, en Een Prieſterdom zou hebben konnen Inſtellen; maar dat alles zou hebben moeten naalaaten, op datter geen uyterlijke Gelijkheyd tuſſen zijn Volk en d'Afgodize Egiptenaaren gezien wierd, en des Volks Verſtand reeds naa geleeſt was? Dewijl hy anders om zulx te verhoeden, veel-eer alle zoort van Godsdienſt en Offer-Pligten, en zelfs ook de Gebeeden had moogen Afſchaffen, en 's Menſchen Gemoed en Verſtand anders Omkeeren, om dat al die Dingen reeds by de Egiptenaars in Gebruyk en Misbruyk

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

waaren: Daar immers al dat in zig zelf een Zeedelijk Goed inſloot, Dat van een Oude Herkomſt en Voorbeeld was. Maar nu heeft Godt als een Wijs Heelmeeſter van zijn Beſmet Volk, door de Bedieninge van Moſes, zoodaanige Wetten willen Inſtellen, en die met zulke Bekende en Verſtaanbaare Omſtandigheeden omhangen en Bepaalen; Datze wel uyt een gelijke Zoort genoomen, maar egter onder een geduurige REFORMATIE en Teegenſtellinge der Afgodize Oogmerken, Een Veroordeeling der Egiptize Goden verſtrekten; Verbiedende daar toe wel ſcherp in de Wet zelf; Niet te doen naa de Zeeden der Egiptenaaren; op datze te-bet agt gaaven, hoe zeer zy nu door de Wet van Moſes Afgezonderd wierden; en haare Gedagten van de Uyterlijke gelijkheyd haarer Godsdienſtige Pligten, te-gelijk met de Drek-Goden zelfs uyt haare Dwaalzieke Herten wegdeeden; en alle Dienſt alleen aan den Waaren Godt, als haaren Verloſſer leerden overbrengen; wien het de Afgodiſten ſchandelijk Ontnoomen en Bevuyld hadden; (Jaa daar toe niet zelden, de Struykelingen der Aal-Oude H. Vaderen als Vergoded hadden; gelijkwe bedenkelijk in d'Egiptize Eerdienſt der Naaktheyd, op het Feeſt van Bacchus, uyt Herodoot hebben aangeteekend; Dat niet onwaarſchijnelijk van Noach verpoetſt is;) Eerende nu die zelvige Godt, die zig aan haare Vaderen Abraham, Iſaak en Jakob door veelerley Openbaaringen als de JEHOVAH bekend gemaakt en toegezeyd hadde, aldus Wonderlijk met haar te zullen handelen naa 400 Jaar. Hierom giſſen wy, Dat wanneer Godt zijn Volk zoo voor als naa het openbaar worden van haare Dwaalzieke Herten, (in 't maaken van den Gouden Kalf-God getoond;) door Moſes belaſt een Tabernaakel of Heylige Hutte te maaken, en die met zeekere welvoegzaame Heyligdommen als een Koſtelijk Huysraad van Goud en Zilver te Stoffeeren; heeft heel die Toeſtel en Omſlag en alle Dienſtgebruyk, wel een groote Gelijkheyd konnen hebben met de Vergulde Tempelen of Kapellen der Egiptenaaren, om de Agting voor de Godsdienſt te Staaven, by een Volk dat door Gewoonte van zulk Verſtand geworden was; zonder dat daarom dat Gevaarte in aller manieren, dat is, in Beſtek en Gedaante, naa eenig der Egiptize Afgoden-Huyzen, heeft moeten Gemoduleerd zijn. Want ſchoon dit beſtel ten deel om des Volx Neyging en haar ten beſte voortquam; is 't nogtans uyt de Goddelijke Goedkeuring, door Zigtbaare Wonder-Teekenen Beſtendigd, Dat Moſes de Bouwgeſtalte van den Heemel, dat is, door een Goddelijke Inſpraak en Verſchijning aan zijn Verſtand ontfangen had; 't geên genoeg was, om der Iſraëliten Gemoederen niet aan eenige uyterlijke Gelijkheyd der Zaake noch der Stoffe te ergeren; alzoo weynig als hen naaderhand de Geboode Offerhanden, een Naa-aaping ſcheen van die Offerdienſt met welk zy den Os-God Apis in Egipten, of zelf in de Woeſtijne Geëerd hadden, jaa veele daar toe ook den Tabernaakel Molochs onder hen Omgedraagen, en den Kyun en Remphan Gediend hebben. Gelijk de Opmerkende nu ter-tijd ook alreede opentlijk door 't Afleezen van de Wet der X Woorden; en het byzonder Gebod dat hen Goude en Zilvere Goden verbood te maaken, Exod. 20: 23. en de Wet van een Altaar zonder Hoog-Ingeſneeden Trappen; die uyt Maagden-Aarde, dat is uyt Zooden of Onbehouwe Steenen moeſt Gebouwd zijn; grootdeels van alzulke ſlegte Gedagten ontheeven waaren. En zoo is dan ook naaderhand Salomons Pragtigen Tempel, niet min een Huys Gods konnen geagt zijn, ſchoon in haar Steene Dorpels, Lijſten en Kolommen, jaa in haar gantze Bouwgeſtalte en Bouw-Orden, eenige Sweem en Gelijkheyd in deſſelfs Stand van Beſchouwing en Konſtige Snijdwerken gezien wierd, Dat by de Feniçiers en by Hyram de Konink van Tyrus reeds in gebruyk was? Gelijk het ook de Bouwlieden van Tyrus waaren die Hout en Steen met de Bouwlieden van Salomon, hier toe Behouwen hebben. Jaa de Werk-Meeſter die al de groote Werkſtukken van Koper Gegooten heeft, (alhoewel hy uyt een der Stammen Iſraëls was,) ſchijnd zijn Konſt by zijn Vader onder de Tyriers geleerd te hebben, 1 Kon. 7: 14. En zoo kan men denken Dat'er veele dingen aan deezen Tempel gezien zijn, die Konſt- en Gebruyk en Natuurs-halven aan veel Afgodize Tempelen gelijk waaren. En die yts van de Bouwkunſt weet, verſtaat ligt, Dat wel veele Gebouwen naa eene Wet van Bouw-Orden konnen gereguleerd worden; die egter alle in Beſtek en Ordinantie verſchillig, en nogtans uyt een-en-dezelve Bouw-Orden genoomen zijn.

Hierom heeft het ons ook niet dan een zeer Nesk en Vaats Inwerpzel toegeſcheenen, wanneer de Hr. Coccejus weynig Jaaren geleeden, in Onzen Tempel-Bouw beriſpt heeft, een Verheeven Dak aan de zelve gegeeven te hebben; en daar toe de Wet Deut. 22: 8. teegens Ons heeft bygebragt; alwaar niet alleen klaar te zien is, Dat zulx in 't byzonder op de Woonhuyzen ziet, die Ouwlinx by de Kanaaniten 't meeſt met Platte Daaken Gebouwd waaren, op welke men Wandelen kon, als te zien is, Joſ. 2: 6. 1 Sam. 9: 25. &c. en zelf ook Loof-Hutten daar op maakten, Neh. 8: 17. En Abſalom een Tente ſpande, in welke hy opentlijk met zijn 's Vaders By-Wijven Boeleerde, 2 Sam. 16: 22. Hoedaanige Zonne-Platten of Daaken, de Romeynen SOLARIA noemden, om datze voor de Zonne open laagen. Gelijk ook SOLARIUM, by hen zoo wel een *Kooren-Zolder*, als een *Zonne-Wijzer* beteekend; om dat men 't miſſchien daar op wel te Droogen ley, of om dat te Verſchieten; even als Rachab haare Vlas-Stoppelen alzoo deede, Joſ. 2: 6. Welkers gebruyk de Wetgeever Iſraëls aan de Woonhuyzen naader heeft willen bezorgen, door 't maaken van een Lêêning of *Baluſtraade* om de zelve; maar aan de Tempelen dat Gebruyk niet en hadden: Jaa onzes weetens geen Volken, by wien zelfs de Platte Daaken aan de Woonhuyzen in gebruyk waaren, Tempelen zonder Verheeven Daaken Gebouwd zijn, het zy dan dat die Spits-opgaande waaren, of met een Koepel-Gewelf opgehaald; gelijk de Groote Salmaſius dat uyt de heele Oudheyd aangeteekend heeft. En zulx heeft ook Ruskoni, uyt de Leſſen van Vitruvius getoond, waar in hem de Heer Perrauld is naagevolgd. En daar zijn geen reeden om te twijffelen of het Modél des Tempels, is daarom in 't byzonder aan David bekend gemaakt, aan-

gaande

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

gaande alle zijn Ordinantien, Dat hem daar van niet met-allen in de aangehaalde Wet, noopens de Platte Daaken, Deut. 22: 8. voorgeschreeven was, dat de Tempelbouw onder Israël ooyt zou raaken, 1 Kron. XXVIII. Ten zy wy liever met zommige, het Jerusalemze Tempel-Gebouw, een Plat Dak toedigten, op datwe des-te beeter geleegentheyd voor de Duyvel vonden, om'er de Zaligmaaker op-te zetten; even als of zulx niet zoo wel op de Kap-Tin der Geevelspits, of op de hooge Nok van 't Afdellende Dak had konnen geschieden, zoo men 't al Lichaamelijk verstaan zal geschied te zijn. Waar toe dan ook zommige teegen B. Bekker, uyt Ligtfoot en andere hebben bygebragt, Datter aan de zijden van het Voorhuys des Tempels Trappen waaren, langs welk de Duyvel met de Heere Jesus tot het Tempel-Dak, als naa een gemeene Wandelplaats Opgeklommen is: Niet eens denkende dat niemand dan de Levitize Priester-Ordening toegelaaten was, in 't Huys des Tempels in-te gaan: Hoe zou'er dan de Duyvel, of zelfs Kristus hebben moogen ingaan, die geenzinds tot dat Geslagt noch Ordening behoorde? En zoo zienwe dat de Hr. Coccejus ook al de Gebouwen van Ezechiels Tempel met Platte Daaken, en een Balustraade rondzom maakt; niet teegenstaande hy zeer noo deezen Tempel, eenige gelijkheyd aan die van Salomon geeven wil. Hierom heeft de Hr. van Til omzigtiger geoordeeld, Dat zulx op 't Dak van de Gebouwen geschied zy, die de Voorhooven beslooten. Want alhoewel hy desselfs Daaken zonder Goed bewijs al mè Plat Beschrijft; zoo datter 't Volk zomtijds naa d'Oosterze wijs op ging Wandelen; wijkt hy strax nogtans van die Zingeeving af, en zeyd, Dat het geên by d'Euangelist *Tinne* des Tempels Vertaald word, eygentlijk *De Vlerken* beteekend; (en hy heeft'er ook gelijk in; naadien 't Griex woord πτέροξ doorgaans *Vleugel* Vertaald word;) waar door zijnesagtens dan een Afdraagende zijde van het Dak aangeweezen word; Dat Plat zijnde, egter om den Reegen-val een weynig Vlerkswijs afzijgende was, of ook wel de uyterste Zoomen en Randen van het Dak; Dat is misschien, de Uytsprong der boovenste Ornament-Lijst. Doch wy voor ons deel agten, Dat men hier zoo twijffelagtig niet en behoefd te spreeken, maar gissen; Dat'er veel-eer de hoogste Kap-Tin of Nok of Maakelaar van het Frontispies des Tempels Voorhuys te verstaan zy; bezijden welke het Dak met zijn Hoek-Straalen, Vleugel-wijs neerzeeg, of Dellende uyt de Nok als alle Verheeven Daaken, op de Gordings gedraagen wierd. En alzoo naa de gelijkenis van een Voogel die zijn Vlerken over zijn Jongen uytstrekt, niet de gedaante van een Plat Dak als Coccejus wil; maar veel-eer een Verheeven Dak kan staaven. En het zou dus doende wel konnen zijn, Dat hier door VLEUGELEN *Des Tempels*, de Gaalery-Gebouwen der Voorhooven te verstaan zijn; naadien by de Grieken niet ongewoon was, de Zy-Wandelingen (dat Gebouwen waaren die op Enkele of Dubbele Kolom-Ryën gevestigd stonden,) naa verscheyde Verkiezingen, alzoo te noemen: In hoedaaniger voegen Vitruvius van Tempelen gewag maakt, die PERIPTEROS, dat is, *Rondsom-Gevleugeld*, En DIPTEROS, *Dubbeld-Gevleugeld*; En PSEUDIPTEROS, dat is *Vals-Dubbeld-Gevleugeld*, genoemd wierden. Maar egter alle met Verheeven Daaken gedekt waaren. En op dusdaanigen Dak, het zy die der Vleugel-Gebouwen, of liever dat van het Huys des Tempels, is Jesus, niet Lichaamelijk, maar waarschijnelijk in den Geest opgevoerd, en heeft die Aanvegting geleeden aan de Zinnen en 't Gemoed; zijnde weegens de hoogste Top van heel 't Gebouw, veel opmerkelijker tot de Verzoeking van Neederwerpinge en yselijke Val, en niet op het Platte Dak met een Balustraade teegen 't Afvallen beschermd; als de Zaligmaaker had moogen bybrengen uyt Deut. 22: 8. gelijk hy wel deed uyt Deut. 6: 16. Als beyde Strijdig teegen 't Afwerpen of Afvallen; daarwe ons hier niet verder mè bemoeyen zullen: Maar zeggen alleen; Datter aangaande de Bouwgestalte des Tempels, heel geen reeden zijn; Waarom Godt in 't Voorchrift des Gebouws, voordagtelijk zou hebben willen afgaan, van 't geene een merkelijk Cieraad en Eygenschap aan alle Tempel-Gebouwen gaf, en zijn Pragtig Huys teegens de Gedagten der Menschen, Gebouwd, en juyst daar in alleen liever naa de Gemeene maniere der Huys-Gebouwen, zou hebben willen met een Plat Dak doen maaken. Waar in heel niet teegens aanliep dat ook de Heydenen aan haare Tempelen meest Verheeve Daaken hadden; naadien hy anders om alle gelijkheyd te vermijden, wel heel den Tempel, en de Gehouwe Steenen, Kolommen, Pylasters, Snydwerken, Palmboomen Goud en Zilver &c. had moogen agterlaaten; om dat zulx den Egiptizen Tempelen gemeen was. Zoo dat zelfs ook de Kapiteelen der Kolommen by d'Egiptenaars en Feniçiers, met Palmblaaden Gesneeden waaren, als Herodotus van de Tempel te Butis verhaald: En immers uyt de H. Histori-Boeken en Ezechiel klaar is, Dat het Palmloof zeer gemeen aan Salomons Tempel en derzelver Ornamenten gezien wierd: En zoo zal'er dan ook geen meer blijk van Heyligheyd, noch Goddelijke Wijsheyd in een Plat dan in een Verheeven Dak te vinden zijn. Doch den Hr. Coccejus moest hier van zoo wat te Zeggen maaken; op dat hy zijn Zalige Vaders afgebeelden Tempel van Ezechiel (hoe Vies die ook mag zijn,) beschermde zoo hy best kon; en teegens den Heer Vitringa en Ons staande hield; Dat het Tempel-Gezigt des Profeeten, geen Gemeenschap met de Stoffelijke Bouwgestalte van Salomons Tempel had, die doe Verwoest lag. Nogtans moet het niemand wonder doen, Dat hy ook die Poffer-Kraamtjes; dat zijn die Keukentjes met Schoorsteenen, welke hy in de Voorhofkens der Vierhoeken des buytensten Voorhofs, uyt Ezech. 46: 21, 24. vind; ook al geen Platte Daaken gegeeven heeft, maar een Steyl Afdak, om datze daar misschien de Water-vangst daagelijx noodig hadden, om den Hutspot der Slagt-Offeren te Kooken. Ten minsten verwonderen wy ons geenzinds, Dat hy tot zijn Plat-Gedakten Tempel, Vitruvius niet te baat genoomen heeft, die anders by hem zoo grooten Baas in de Bouwkunde is, Dat hy hem over-al voor Piloot aan-Boord roept, daar hy vreest zig van de H. Text aan de Grond gezet te vinden. Doch hier zou hem den Heer Perrauld op de voorligting van Ruskoni,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

verscheyde Tempelen uyt de Lessen van Vitruvius, met Verheevene Daaken in Afbeelding voor de oogen gehouden hebben; waar van wy in de Joodse Oudheeden, eenige Moddellen laaten zien op het 1558ste Blad. Daar wy nu alleen maar deeze Klugt uyt de Hr. Coccejus grooten Brief willen bydoen: Wy hadden om te toonen, hoe fraay de Verdeelinge der **TRIGLYFEN** en **METOPEN** tussen dezelve, in de Frieze des Tempels, tot de vast-gestelde standpunten der Kolommen, in Ezechiels Meet-Riet van 150 Vingeren gevonden worden; een Heydens Tempel-Gebouw naa de Dorize wijs, van Linië tot Trek, uyt de Hr. Perraulds uytgegeeven Vitruvius in Print bygebragt, en aan 't 1536ste Blad, op een Teekenkundige Trek de Maaten van yder gedeelte gezet: Waar toe wy dan Cieraads-halven ook de Schilderkündige Opstal naa d'Oude wijs en 't Voorbeeld van de Hr. Perrauld, het Vak van 't Frontispies, met een Afgoden Offerhande Gebootzeerd vertoonen. Maar hier zeyd de Hr. Coccejus, Nooyt gehoord te hebben, Dat de Joden Tempelen Bouwden, met Bootzeerzels van Heydenze Offerhanden aan 't Voorhoofd bemaald: Is dat niet Belacchelijk? en moet men niet Walgen of **BAK-STAA** zeggen van zulken nesken Taal? Jaa moet men 't niet neffens zijn Slinkze bevatting over de Heer Vitringâs wel-afgebaakenden Voorhof des Tabernaakels, uyt *Twee Vierkanten*, op de rye zetten? Of zal men niet denken, Dat een Man die op zulken wijs 't Heekelen in 't zin heeft, ten laatsten ook den Apostel niet wel met een Gefronst Voorhoofd schamperlijk zal durven afvraagen; Waar hy by Moses van *Twee Tabernaakels* geleezen heeft? Als hy Hebreën. 9:6, 7. van een *Eersten Tabernaakel* rept? Maar nu hadden wy ook de Voorhof-Gebouwen in onzen Tempel-Bouw, uyt 1 Kon. 7:12. en Ezech. 43:5, 6. tot Dry Bouw-Ordens booven malkander opgehaald; en met de Posten van 60 Ellen, (die by Ezechiel Kap. 40:14. zoodaanig van *Rondom* Gemeeten worden;) over-een gebragt, en getoond, Dat die met de vermindering der Verdiepingen Ezech. 43:5, 6. 't eenemaal Bouwkundig over-een quaamen. Zoo dat de Beneedenste Staadje 25, de Middelste 20, en d'Opperste met 15 Ellen gereguleerd waaren. Want alhoewel waar is, Dat de H. Schrift nergens voorheeft ons de Bouwkunst te leeren, staat dit nogtans vast; Dat of schoon zy van de Tempel-Bouwing minder zeyd als de Bouwkunde leerd; zy egter veel-meer daar meede zaamenloopt, dan elders daar teegens leyd aangekant. En derhalven zeer veel daar door kan opgeholpen en Verstaanbaar gemaakt worden. Doch nu is de Heer Coccejus met veel Arbeyds, over deeze Bouw-Ordens teegens ons uytgevallen, en wil, Dat de *Dry Ryën Gebouwe Steenen* in 't Boek der Koningen, slegts van een Muurwerk te verstaan zijn, welk uyt Dry Laagen Steen van 8 en van 10 Ellen was opgehaald. En brengd daar toe 1 Kon. 7:10. (daar van zulke Steenen tot de Grondsteunzelen gerept word.) en voor al ook de plaatze Marc. 13:1, 2. &c. Daar de Discipelen, de Gebouwen en groote Steenen des Tempels aan de Zaligmaaker vertoonen. En meend voorts zijn gissing ook hier door t'ondersteunen, Dat naadien uyt Josefus blijkt, Dat des Tempel-Bergs Muur met Steenen van 25 Ellen lang, 12 Ellen Breed en 8 Dik; Omschoeyd en Opgehaald was, ons zulx een genoegzaam bewijs Verstrekt, Dat de Voorgeevel des Voorhofs Israëls met Dry Laagen Steen hoog genoeg is konnen opgehaald worden. Dien hy dan uyt drymaal 12 Ellen, tot 36 Ellen optrekt. Maar behalven dat hem onzeeker moet blijven, of deeze Steenen met de zyden van 8 of van 12 Ellen in 't vooraanzien geleegen en zoo een Muur van 24 of van 36 Ellen hebben uytgeleeverd; (daar de Text 1 Kon. 7: maar van 10 Ellen rept.) zal nogtans een Muur-Gebouw van 8 Ellen dik, op 't minst genoomen vlak teegens Ezechiel aanloopen; die zelfs de Grond-steunzelen en Borstweeringen der Muur-Gebouwen, maar 6 Ellen of een vol Riet geeft, Ezech. 41:8. en 40:5. Behalven noch dat andere de Fondament-Steenen die Josefus alleen tot de Schoeying des Tempel-Bergs, 25 Ellen lang maakt; zelfs ook tot de Gebouwen des Tempels invoeren: Gelijk by de Heer van Til over Matth. 24:1. te zien is. Maar onzes agtens Onmoogelijk, om dat het buyten aanmerking van Kolommen en Dorpel-Lijsten, strijd teegens het Bestek der Tempel-Gebouwen en Muurwerken, die tussen de Stant-punten der Kolommen en Pylasters, en opene Boog-Poorten, met haare Vensterligten der Kameren over-al doorgebrooken, nergens tussen-spaatien van 25 Ellen leedig lieten: Ten zy men zeer Ongerijmd en teegens de H. Historie 1 Kon. 6:7. wil denken, Dat dezelve naa de Volbouwinge als in een Steene Water-Dijk, daar waaren Ingekapt; maar onmoogelijk door zoo diep-ingaande Gaaten het Ligt konden inlaaten. Maar indien we dit al willen overstappen, en ons noch niet eens de Plompe en Reusagtige Gestalte van zulken Bouwwerk aan Salomons Pragtig Tempel-Gebouw bekreunen, of om Venster-Ligten, Poorten en Kaamer-Deuren denken; zal het gevolg voorzeeker toonen, Dat de Heer Coccejus hier niet verstaan heeft wat hy van deeze Dry Laagen Steen geschreeven heeft: Want naadien in de zelve plaatze van 't Boek der Koningen blijkt, Dat ook het Voorhuys des Tempels even als 't groot Voorhof was opgehaald; en hy zelf toestaat, Dat dat Huys volgens de Leezing van 2 Kron. 3:4. (dien hy goed keurd) 120 Ellen hoog was; zoo zal'er naa zijn Reusagtige Bouwkunde volgen; Dat yder van deeze Steenen, zijn 40 Ellen in 't Vierkant geweest; Die dan in Dry Laagen op malkanderën gelegerd, dat Huys veeleer tot een Reuzen-Gevaarte van Steenklotzen op-een gestaapeld, dan een Cierlijk Tempel-Gebouw gemaakt hebben; Dat ons van rondom zeer Schoon met opene Gaaleryen, met Kolommen, Boog-Poorten, Pylasters, Lysten en Basimenten, Venster-Ligten, en Snijdwerken van Palboomen en andere Ornamenten die de Bouwkunde leerd; in de H. Histori-Boeken en by Ezechiel Gemoduleerd word. Maar lieve Godt! Welke Handen; jaa welk-een toeverzigt voor Stooten, Kneuzen en Breeken; en hoedaanige overmagtigen toestel van Windhaspels, Kaapstanden, Schijfloopen en Hystouwen, of Werktuygen van Geweld en Praktijk zijn'er magtig geweest, dusdaanig Konstig-Behouwen Marmere Blok-Steenen, Ongeschonden ter-hoogte van 120 Ellen, uyt de Laagte op-te beuren, en op de

Laag

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Laagen tot haar zaamenvoeginge in de Ryë te brengen? En hoe zal men dit gelooven zonder Kreuk aan de Vijf-Zinnen, of aan de Bouwgestalte des Tempels en de H. Getuygenissen te geeven, die de Bouwinge des Tempels zoo Voorspoedig uyt Salomons bereyde Voorraad verhaalen, dat'er naauwlijx Haamer of Byle gehoord wierd, 1 Kon. 6: 7. Dat is gelijk onze Bouwlieden spreeken, Dat het in de Voltooying; maar STRYK en ZET was. Voorwaar, indien zoo grooten Toestel gemaakt wierd, om een Steene Graf-Naald, te Roome voor S. Pieter op-te beuren, dat men'er Pragtige Print-Tafereelen van gemaakt heeft: En Herodotus als een Wonderstuk verhaald, Dat een Hol-uytgekapte Steen van 20 Ellen, in Dry Jaaren van Elefantine naa Saïs gebragt wierd: Men kan denken, Datze te Jerusalem ook werk gevonden hebben, zulke Marmere Blokken (die misschien stuk voor stuk, over de 256-maal Honderd-Duyzend Ponden Swaar woegen,) in zoo grooten meenigte tot den Tempel-Berg heen-te sleepen; en van daar op 't Werk in haar Streekze Laag in Verband te leggen. Zoo dat misschien al de Arbeyders die Salomon by beurten in 't Werk had; aan Een-Eenige Steen genoeg te Tillen hadden, zooze slegts met haar Honderd en Dry-en Tachentig-Duyzend, een Stand plaats konden hebben, om Hand aan 't Werk te slaan; daar doch het Honderdste deel niet omtrent kon koomen. Wy swijgen, Dat Noch de Noodzaak, Noch 't Cieraad, Noch 't Gebruyk, Noch de Maaten der Gebouwen, niet toegelaaten hebben zulke Steenen in Verband op-een te staapelen, zoo het haar noch al aan den TRISPASTON van Archimedes of zijn HELIX niet ontbrooken heeft. En dat wy dit niet qualijk alzoo gissen, is hier uyt kennelijk, Dat 40 Ellen met 40 vermeenigvuldigd, 1600 Vlakke Ellen maaken; welke slegts door 20 Ellen, voor de Dikte der Steen, vermeerderd, 32000 Lichaamelijke Ellen geeven. Indienwe nu stellen, Dat een El Vierkant, 8 Vierkante Voeten in houd, en zulk-een Voet Marmer, 100 Pond Weegd, zal het Voorhuys van Salomons Tempel, met Steenen opgehaald zijn die yder 25600000, dat is, Twee Honderd en Zes-en Vijftigmaal Honderd-Duyzend Ponden Swaar waaren; luyd dat niet Zot, en ruym zoo swaar te gelooven, als de Steenen zelf tot in Top van zulk-een Bouwgevaarte te Vertillen? Wy laaten noch staan, Dat de Muur-Gebouwen van zulke Swaarmoedige Steenen te zaamen gedraägen; meer plaatze noodig hadden omze in Verband tot een Tempel-Gebouw op een te staapelen; als'er aan 't Bestek van 't Hol des Huyzes zelfs voorgeschreeven is; en overzulx niet alleen teegens de Werklijke Gewrogtheyd der Bouwing aanloopt; maar ook door zijn eygen Ongerijmdheyd word uytgeveegd. En het moet voorzeeker elk wonder doen, Dat die, welke in deezen Tempel-Bouw zoo verzot op Swaare Steenen zijn, datze de hooge Muurgevaartens der Voorhooven, met Dry Laagen willen opgehaald hebben; dezelve groote Steenen van 25 of van 12 en 8 Ellen ook niet zoo wel aan de Kerkhof-Muur van Ezechiels Tempel, als de Platte Daaken naa de wijs der Huys-Gebouwen in Kanaan, laaten zien; die immers by de Hr. Coccejus misschien wel uyt 20 Laagen Steen, ter Hoogte van naauwlijx 25 Ellen schijnd opgehaald. En alhoewel de Hr. Coccejus meer alzulke Uytzinnige Geleerdheeden teegens Ons heeft ingebragt; willen wy ons nogtans niet diep inlaaten met een Man te Twisten, welke meend genoeg gedaan te hebben, zoo hy 't slegts over-al Praatende houden, en onder-en-tussen hier en daar eens snoeger uytvaaren, of met Reedenstampige Bravaaden voor de Wind-af, aan 't Godswetzen slaan kan: Zoo dat hy de Wijsheyd van Gods Geest, tot een Dekmantel van zijn Onkunde te hulp neemd. En voor de rest alle Kleenigheeden en Viezevaazen overhoop haald in een Stoffe, waar van onder Honderd Leezers (zoo'er anders ooyt zoo veel zijn grooten Boek-Brief door-Leezen zullen,) naauwlijx een gevonden word, die'er van Oordeelen kan. En naa dat hy voor-af, de Agting der lang Goedgekeurde Reegelen der Bouwkunde, onder zijn Voeten meend vertrapt te hebben, neemd hyze naaderhand weeder te baat; als hy Villalpandus en den Hr. Vitringa, niet zonder Haaybaayjige Woordestroppen en Schimpnaamen te keer gaat, en op 't laatst zig wel dapper aan 't Sweeten helpt, op dat hy ook Ons wel dapper Afswiepte: En als een groot Bengelmeester al zijn Schoolknaapen, dat zijn sijn Leezers wijs maakte; Dat eerstelijk Villalpandus, die by heel de Verstandige Weereld, voor een Groot Man in de Bouwkunde staat aangeschat, slegts een Koot-Jongen geweest is, die zelfs de eerste Beginzelen en Allergeringste dingen in de Bouwkunde noch Geweeten noch Verstaan, jaa zelfs in de Benaaminge der Dingen gemist heeft: En zoo alle Geleerde Mannen en Konstenaars die hem Gepreezen hebben, meend te Beschaamen. Want indien dit zijn voorneemen niet veel-eer geweest is, als de Weetenschap op-te Helderen; hy zou hem gewagt hebben zig doorgaans met zulke Leurige dingen teegen Luyden van Taay Verstand, zoo Onverstandig in-te brengen. Doch nu heeft hy wel meest over slegte Beuzelaaryen veel te zeggen gemaakt, en zijn Leezers omstandig gaan leeren, Wat de MODULUS in de Bouwkunst is; en Wat eygentlijk voor een Hiel-Rondje aan 't booven-deel van de Kolom, ASTRAGAAL genoemd word, en diergelijke Schoolstamperyen; die niet anders konnen Grondvesten; als dat dien Heer uyt enkel lust van Teegenspraak, zijn Neus eerst nieuwelijx daar toe tot de Bouwkunde heeft ingesteeken; en zoo van al deeze dingen, by Klaas de Timmerman, en Rokus de Steenhouwer, een Klokjen hooren Luyen, maar niet heeft konnen te weeten koomen waar de Kleêpel vast hing. Om waar van een kennelijk blijk te staaven, wy alleen zullen by haalen, 't geên de Hr. Coccejus t'eenemaal onnoodig en buyten Propoost en Geschil, van de MODULUS leerd; naamelijk 't geên elke Leerjongen weet, als hy voor d'eerste Winterze Avond by een Timmermans Baas gaat om de Vijf Kolommen, volgens Schammozzi, Vignola of Bosboom te leeren uytwerken. En wy hebben zelf ook wel op twee plaatzen gezeyd; Dat de MODULUS of *Maatzet*, uyt de Middelijn van de Kolom aan 't beneeden-deel genoomen word, ziet het 145ste Blad; schoon 't daar noch al niet noodig moest gezeyd worden; dewijl het zoo bekende dingen zijn, Datze niet zel-

den een Leerknaap aan de Schaafbank weet, eer hy een Mos-Dêêl van pas met de Roffel haavenen kan. Niet te min heeft de Heer Coccejus zulx al meede als een Onkunde teegens Ons opgeraapt; om dat wy elders gezeyd hadden, Dat het Meet-Riet zoodaanig by Ezechiel voorkomd; Dat het als de Modulus of Maatzet van 't gants beſtek des Tempels aan-te merken is; en hebben zulx in veele ſtaalen en meeſt doorgaans getoond. Zoo datwe in dat Onbekend en Donker Tempelgebouw zelfs de Stant-Punten, met de tuſſenſpaatien der Kolommen, en de moeyelijke verdeelinge der Triglyfen, (jaa ten laatſten ook de Middeldikte der Kolommen tot de Modulus,) op 't ſchoonſte daar door vinden aangeweezen; welke zonder dat onmoogelijk te vinden waaren. Maar zoo de Heer Coccejus al yts ter Deugden van de Bouwkunde verſtaan of niet quaadwillig geweeſt had; hy had ten minſten wel begreepen, Dat wy daar niet en ſpraaken van de Modulus, naa welk men de Kolommen in de proportien van haar eygen byzondere Deelen en Breuken Moduleeren moet, en die daar toe ook niet eer vaſt-ſtaat noch bekend is, voor dat'er door een andere veel-eerder Verdeeling van 't gants beſtek eens Gebouws, de Stand-Punten der Kolommen en haare tuſſenſpaatien, te-gelijk met d'onbekende Dikte gevonden en váſtgeſteld zijn, die als dan voor de Modulus te houden is, om de onderlinge deelen der Bazementen en de Ornamenten te reguleeren. Maar hier heeft de luſt tot Teegenſpreeken dien Heer zoodaanig 't Verſtand Bedwelmd, Dat hy zelf een Reegel uyt Vitruvius teegens Ons aanvoerd, die even dat zelve leerd, Dat wy van Ezechiels Meet-Riet gezeyd hebben; naamelijk een Leedig of *Gegeeven* Vak in zeekere Deelen te verdeelen, en uyt die Deelen de Standt-Punten der Kolommen en tuſſenſpaatien vaſt-te zetten, en volgelijk de Dikte van de Kolommen te bepaalen, en daar uyt de Modulus te neemen, tot d'onderlinge Proportien van haar eygen Moduleering. Derhalven ſtroopt al het zeggen van de Heer Coccejus teegen zijn Neus op, en toond dat hy niet ten klaarſten weet wat hy zeyd, als hy dus de Dogter voor de Moeder in de Weereld brengd, op dat hy elk wijsmaakte, Datwe van de Bouwkundige Reegelen ſpreekende, d'eerſte Letteren van 't ABC niet gekend hebben. Maar nu blijkt aan zulke Onkundige Verhanzelingen, Dat de Heer Coccejus het Onbekende tot een Maatzet van 't Bekende wil genoomen hebben: Dewijl immers de Modulus onmoogelijk uyt de Kolommen konden genoomen worden, voor-en al-eer de Middelijn daar van bekend was. En daarom wilden wy al-zulke Boere ſlaagen veel-eer van een Timmermans Onervaaren Leer-Jongen, als van een Doorletterd Man verneemen. Onder-en-tuſſen zeggen wy, Dat Villalpandus dit zoo Meeſterlijk in het Meet-Riet van Ezechiel ontdekt heeft, dat alle Schrandere Verſtanden (behalven de Heer Coccejus) hem daar over Gepreezen hebben. Als die daar in verſcheyde fraaye waarneemingen in de Bouwkunde ondekt heeft, waar van zelfs Vitruvius nooyt en Droomde. En zoo men voorts de Heer Coccejus gantze Boek doorziet, men zal bevinden dat hy doorgaans dezelve Zang en op eene Sleutel Zingd: En dat men hem behoudens zijn Eer, zeer wel die Vermaarde Fleuytſpeelder mag gelijk ſtellen, die als hy aangevangen had te Speelen, zoo verzot op de Kadans van zijn Gezang was; dat men hem meer Geld moeſt bieden om op-te houden, als hy bedongen had om te beginnen. Dus mag men dan ook eens denken wat men van al des Mans Geleerde beezigheyd omtrent Onze Bouwkunde, in zijn grooten Boek-Brief aan den Heer Vitringa te houden heeft; en of hy zelf niet veel Dank aan dien Heer Schuldig ſtaat, Dat hy hem Verwaardigd heeft, op zoo veel Slinkze opvattingen, Woordvitteryen en Misduydingen, in alle Zagtzinnigheyd te antwoorden. Doch gelijk die Verongelijkte Man, Standbaare Reeden over zijn Verantwoording gegeeven heeft; alzoo lag'er voor ons deel niet zoo veel aan al die Kaakelaaryen geleegen; onzes Leezers aandagt aan Noolooze Praatjes te doen verliezen; of hem met Honderd aanwijzingen te toonen, Hoe zeer dien Heer in 't ſtuk der Bouwkunde moet Verbyſterd geweeſt zijn; als hy op eene Blad-zijde, wel tot viermaal van een groot getal Ellen in ſté van Vingeren rept; daar heel geen Ellen te pas koomen; en die Boere Schermſlaagen zoo Plomp alſſe zijn, op Reekening van zijn Partye laat ſtaan; 't geên zig zelven Beſchaamd en alle die 't met opmerking leezen. Gelijk ook dit zeer Belacchelijk luyd, als hy Salomons Pragtig Tempel-Gebouw, van zulke Reuze-Steenen wil op een geſtapeld hebben, Dat Dry enkele Laagen, een Geevel-Gebouw van 36 of van 120 Ellen in de hoogte uytleeveren; en dan noch al Gabberende vraagd; Wie ooyt Pedeſtaalen van 6 Ellen gezien heeft? ſpreekende van de Ring-Muur die het buyten-Ruym des Voorhofs van 50 Ellen, ter Hoogte en Dikte van een Riet beſloot, Ezech. 40: 5. daar hy zelf aan de Baluſtraade van zijn Tempel-Dak, Pedeſtaalen van ruym Dry Ellen geeft, die maar een Borſtweering teegen 't Afvallen verſtrekt. Doch hy heeft Ezechiels Tempel liever met een Muur omtuynd die met Drommers of Steekſtylen naa buyten-uyt Geſchoord ſtaat, gelijk by ons de Kerkhooven op de Dorpen ten Platten-Lande hebben; waar aan de Boeren alſſe met een opgeſpannen Blaas uyt de Drinkwinkels naa Huys keeren, haar gerieffelijke Pishoeken vinden. Wat dunkt u Leezer! moet men hier niet denken, Hans weeter raad toe? Of zijn alzulke wel-Geſchoorde Ringmuuren des Buytenſten en Binnenſten Voorhofs (ſchoonze by hem naa de binnen-zijde veel-eer een Houten Schutting teegens ſtaande Barkoenen opgeſlaagen gelijken,) geen ſchoone Grondveſten om Geeſtelijke Verklaaringen op-te Bouwen, voor Luyden die de kennis der Goddelijke Wijsheyd alleen in Erfpagt, en alzoo meenen vrijheyd te hebben, om zelfs de Agt Trappen, aan den binnenſten Voorhof Ezech. 40: 31, 34, 37. in den Tweeden Brief van Petrus opgeteld te vinden: Alhoewel'er d'Apoſtel zelf miſſchien niet eens aan gedagt heeft, als hy 't Kap. 1: 5-7. tot het Geloove de Zeeven Deugden, naamelijk, *Kenniſſe*, *Deugd*, *Maatigheyd*, *Lijdzaamheyd*, *Godzaaligheyd*, *Broederlijke Liefde* en *Liefde teegen alle Menſchen*, wil toegevoegd hebben. Doch het zou wel konnen zijn, Dat van deeze ruymgetelde Trappen, wel haaſt een Half-Dozijn zullen uytvallen;

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

len; als wy letten dat de Zaligmaaker al de Trappen der waare Deugt tot op Twee heeft afgeteld, Matth. 22:37-40. Of misschien daar in tot de Heer Coccejus 8 Trappen, ook de twee Dorpels gevonden hebben, Ezech. 40: 6. en zoo te zaamen de 10 Gebooden der Wet. Onder-en-tussen mag het voor ons deel genoeg zijn, Datwe ten minsten zulke, die grondige Kennis van de Bouwkunde en Liefde tot de Waarheyd hebben, in veele deelen behaagen. Als die voor de rest wel weeten, Dat men van deeze dingen met geen Stiging of Voordeel aan 't Gemeenebeste Twisten kan: En wy gissen alreeds maar al te veel daar van gezeyd te hebben. Vervolgens en lust ons dan ook met den Heer Van Til geen Geschil te maaken; hy is voorzeeker een Fraay Schrijver, die voor 't minst den Lof van deês en de volgende Eeuwe wel waardig is. En daarom gelooven wy, Dat indien het zijn Eerwaarde beliefd had, hem zelven in zijn ZANG EN SPEELKONST DER HEBREEN, met die Vermaarde Autheuren te beraaden, die meer dan Honderd Jaaren geleeden; de Zang-Kaameren Ezech. 40: 44. zoo wel uyt de Bouwgestalte des Tempels, als uyt de Bewoording des Profeeten, aan de Ooster-Poorte des binnensten Voorhofs geplaatst hebben; hy zulx niet voor een Misslag op Reekening van een NIEUW SCHRYVER zou aangeschreeven hebben. Zijn Eerwaarde schijnd van Gedagten, Dat de Streek-zettinge der Vier Winden, aldaar naa de heedensdaagze Spreekwijzen te verklaaren zijn; zoo dat de Bewoordinge, *Uytziende des Wegs naa 't Zuyden*; gewis het NOORDEN: En *Uytziende des Wegs naa 't Noorden*; het ZUYDEN aanwijst. Doch wy meenen onder Verbeeteringe en 's Mans goede Gunst, Datze noch de Bouwgestalte des Tempels, noch de Spreekwijs des Profeeten hier te regt verstaan, die alzoo gezind zijn: En dat de Text, zelfs naa onze Duytze Overzetting, hier van 't regte bescheyd kan geeven; (alhoewel eenige Oosterze Taalen hier van geen Zang-Kamers reppen, als in de POLYGLOTTA-*Bybel* te zien is.) Naadien immers van de Kaameren die aan de Ooster-Poorte waaren, duydelijk gezeyd word; Dat Eene daar van was *Aan de zijde* der Ooster-Poorte, *ziende des Wegs naa 't Noorden*. Indien nu de meening van de Heer van Til stand zal houden; moet naa die Bewoording volgen, Dat dan het Noorden over 't Oosten geleegen heeft; 't geên teegens alle bevattinge aanloopt. En derhalven klaar genoeg toond, Dat'er een heel ander Verstand in deeze Streek-wijzinge aan-te merken is: (hoedaanig niet gehouden word, als de eyge Windstreek gemeend word, Ezech. 42: 13. &c. Noch ook niet 1 Kon. 7:25). Naamelijk, Dat eerstelijk eene Kaamer omtrent de Regter zijde der Ooster-Poorte, zoodaanig binnewaards geleegen was, Dat haar Voor-aanzien en Uytzigt was op de naaste weg die op de Zuyder Gaalerye des zelven Voorhofs aanliep: En dat de Kaamer omtrent de Linker-zijde der Ooster-Poorte, uytzag op de naaste weg die tot de Noorder Gaalerye ging. En het is by de Hebreën ten aanzien van de Standsgeleegentheyd des Tempels, en dikwils in de H. Schrift zeer gemeen; de Streekzetting der Winden; naa de Stantplaats der Ooster-Poorte af-te baakenen; niet zoo als men daar In-Ging; maar zoo als men daar Uytging. En overzulx lag altijd het Noorden aan de Linkerhand; en het Zuyden aan de Regter. En zoo word ook Psalm 89: 13. het Noorden en Zuyden, voor de Linker en Regterhand genoomen: Waar van zig dan hier de Profeet bediend, op dat hy ons de gelijkzijdige stand der Zang-Kaameren, aan de Ooster Uytgang ter Regter en ter Slinker-Hand, dat is aan de Zuyd-zijde en Noord-zijde aanwêês; en niet dat die Kaamers zelfs in de Noorder of Zuyder Gaalerye laagen. Dus blijven dan de Zang-Kaameren aan d'Ooster-Poorte teegen over d'Opgang des Brand-Altaars. Want dat de Profeet in deeze Standplaatze niet aan 't Noorden, noch Zuyden maar aan de Ooster Poorte was, blijkt niet Duyster uyt de volgdraad, waar in hy strax van den Altaar en 't Vooraanzien des Huyzes des Tempels rept, en daar heenen ingaat. En het ook teegen zijn gewoonte aanloopt, schrikkel-wijze sprongen te doen; maar de Tempel Ordentelijk te Meeten; beginnende doorgaans van 't Oosten. En zoo quaam ook den Binnensten Voorhof aan de zijde der Noorder Poorte van waar hy tot de Ooster-Poorte gekoomen was, vergelijkt *vers* 44. met 47, 48. en Kap. 42: 16. &c. En 't zal hier van genoeg zijn; om nu voort-te gaan en onzen Leezer indagtig te maaken, Dat Godt omtrent de Ceremonieêle Godsdienst; van veel Zeedelijke Dingen die met alle andere Godsdienst een Onafscheydelijke zaamenloop hadden, en egter yts Natuurlijks Goed en Noodigs inhadden, en aanduyden konden, geenzinds zoo verre heeft willen afwijken, Dat hy derzelver Nut en Noodig gebruyk te-gelijk met des Menschen Voorkennis der Dingen, die als een gemeene Taal des Vollx in elks Verstand huysvesten, zou hebben schijnen te Verkragten; zoo datze ook niet meer en zouden hebben moeten gelooven, Dat het Water een uyterlijke Reynigheyd aanbrengd; om dat de Heydenen 't zelve ook tot haare Uytbundige gewoontens, in Gebruyk en Misbruyk hadden. Zoo dat'er in de Ceremonieêle Wet veele dingen *Behoudender-wijs*, van weegen de Stant en Staatsgeleegentheyd des Israëlitizen Volx, en niet zoo-zêer *Overneemender* of *Ontleenender-wijs*, zijn ingevoerd: Om van welke de Wetgeever niet willende afgaan of door een ganze Omkeeringe, alles Tommelinx Over-hoop smijten; de *Behoudene* allerliefst heeft willen Zuyveren, van het Vuyle aanlaatzel der Afgoderye en Bygeloovigheyd; daar byvoegende en verschikkende zoodaanige Omstandigheeden en Uytkiezingen van Offer-Giften, Dat die genoegzaam kennelijk waaren, om niet alleen 't Hebreeuwse Volk zelf, haarer Afzondering Indagtig en Afkeerig van alle Afgoderye te maaken; maar dat zulk ook den Heydenen alzinds blêêk; niet konnende meer Gemeenschap aan haare Zaamenleeving hebben, weegens de Spijs-Wetten en Reyn en Onreyn; noch een-en-dezelve Godt Eeren; noch Daagen noch Jaaren onderhouden. Gelijk zulx van de Geleerden Outram zeer wel is aangemerkt, noopens d'Offerhanden die Moses *Den Grouwel der Egiptenaaren* noemd, Exod. 8: 26. 't Geênze immers weederzijds veel-beeter in de Teegengestelde als in de Gelijkformige Ceremonien konden ontwaar worden. Daar-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

en-booven blijkt door heel de Historie der Hebreeuwse Kerke, Dat Moses verscheyde Inzettingen by Voorval en ter Gedagtenis haarder weedervaaren in Egipten en onder haare Verlossinge heeft ingesteld: Waar van onder-andere het Pascha; d'Ongezuurde Brooden; de Lossinge der Eerst-Geboorene; de Nieuwe Stijl van Jaar-Reekening, de Loofhutten, &c. te tellen zijn. Welkers Oorzaaken wel by geleegentheyd des Tijds en hun Weedervaaren, Oorspronkelijk van de Hebreeuwse Zaaken zijn Voortgevloeyd: Maar egter wel met eenige Omstandigheeden konnen omzet zijn geworden, die of ten deel van de Egiptize Gebruyken ontleend, of by Toeval eenige Gelijkheyd hadden; en te-gelijk aan d'andere de Grondvest waaren geweest, Dat eenige Plegtigheeden daar neevens belast zijn, die Lijn-regt teegens de Bygeloovigheyd der Egiptenaaren laagen aangekant. Om waar van zulx met een Voorbeeld te grondvesten, het Pascha ons zeer gereed ter-hand staat: Als waar in een Ram, die een zeer Geëerde Egiptize God was, belast word Te Slagten, Te Braaden, Te Eeten; en zijn Bloed tot Veroordeelinge der Magtelooze Goden van Egipten aan de Deur-Posten te strijken; als die met andere Bescherm-Goden, d'Eerst-Gebooren voor de Worg-Engel niet Beschermen konden, doe de Godt der Hebreeën dezelve alle in eene Nagt Doode. En zeeker als d'Israëliten belast worden, Van 't Paasch-Lam niet Raauw te Eeten; (daar immers geen Beschaafde Volken Raauw Vleesch Eeten;) 't Kan ons niet anders Inboezemen, Dan dat de Wetgeever Israëls met dat Gebod, een snoode Gewoonte der Aal-Oude Raauwslokkende Bacchus-Priesters, onder Israël heeft willen Uytroeyen en teegenloopen. En zulke Exempelen zouden wy magtig zijn, Ontelbaare in de Mozaize Wet op-te stikken, die zoodaanigen Oogmerk hebben. Zulx men uyt de zaamenloop van Israëls 200 Jaarige Inwooninge in Egipten en Afgodize Besmettinge, gevoegd aan haar Wonderbaare Verlossinge uyt dat Diensthuys, haar Afgodisch-Gezindheyd en Weederspannigheyd in de Woestijne geopenbaard; ligtelijk bemerken kan, hoe Koel en Verkleumd van zommige word bygebragt, Dat Moses Wet al duske Zeedelijke dingen niet alleen met de Egiptize, maar ook met alle Volken gemeen had; en daarom meenenze dan ook niet van d'Egiptenaars overgenoomen, noch by dessels voorvallende geleegentheyd ingesteld. Maar die hier zoo los-heenen praaten, als of ze nooyt het byzonder Verwijt des Profeeten Ezechiel Kap. XX. en XXIII. en andere ter herten genoomen hadden; moesten ook eens met zeekerheyd toonen, Dat de Zeeden der bygesleepte Volken, zoo Oud als die der Egiptenaaren en 't Volk zelf waaren; en ooyt zoo naauwen gemeenschap als wel d'Egiptenaars met de Hebreën gehad hebben. Ook moesten de zulke eens ter Deugden aanmerken, of niet Israël in de Wet, om geen andere reeden, veel-meer gewaarschouwd word; Zig te wagten van de Zeeden der Egiptenaaren en Kanaaniten? om datze onder d'eerste lange Gewoond hadden (en desweegen Tegengestelde Wetten hadden, die zy van weegen eenige gelijkheyd van Dienstgebruyk, telkens tot Afkeerigheyd moesten indagtig zijn;) en nu ter-tijd ook onder een Volk gaan Woonen zouden: Dat Godt gedreygd had om haare Grouwelen Uyt-te roeyen, Lev. 18:3,4. Deut 18:9,12. 't Zou derhalven veel beeter Klinken, als men zey, Dat Moses d'Oude Leer van de zelve Heylige Vaderen gevolgd is; die d'Egiptenaars onder 't invoeren der Afgoderyen, ten deele gevolgd waaren, maar bedorven hadden. En zoo heeft de Ceremonieële Wet van Moses uyterlijk wel eenige gelijkheyd, tot het Verstand der aangenoome kundschap; maar heel niet het zelve Oogmerk gehad. De H. Vaderen Offerden eertijds Vrywillig: Maar Godt ziende ook de Hebreeuwse Kerke, (dat is zijn Volk uyt den Geloovigen Abraham naa zijn Belofte Voortgeplant,) van d'Afgodize Zeeden der Zabeën en Egiptenaaren Besmet en Verdrukt; heeft haar eerst Uytgeleyd, en daar-op een Wet willen voorschrijven, op dat hy voor-eerst de Vervalle Godsdienst door 't Afschaffen der Afgoderye een Teegenloop zette, en Israël daar aan Verpligt zijnde, in Bewaaringe stond, om niet weeder door Misbruyk der Vaderlijke Vryheyd, tot de gemeenen Hoop der Heydenen over-te loopen. 't Geên door de Wet van Moses besteld, geen ruymte meer schijnd over te laaten, om deeze Goddelijke toeleg omtrent Israël, door Naamstreepen van *Toegeevingen*, *Overneemingen*, *Verdraagingen van Zeeden*, *Minder of Meerder Beoogingen*; *Menschelijke Uytvindingen*, *Speelpop*, en diergelijke te bekladden. Schoon al yts daar in zoodaanig mag gesteld geweest zijn. Veel min met zommige zeggen, Dat men Godt tot een Aap van de Duyvel maakt, by-aldien men steld, Dat Moses Kerkpligten, naa den Aardt des Volks geschikt zijn; want hy zal het alzoo weynig zijn, als de Overheeden Aapen van Schelmen en Dieven zijn, om datze Wetten en Straffen teegens nieuw-opkoomende Misdrijven en Grouwelstukken instellen, en haar van de neyging des Volx en de Tijd bedienen, op dat het Gemeenebest Behouden word. Boovendien is het zeeker, Dat van weegen de Wettig-ingestelde Offerdiensten, de Vrywillige geenzinds en zijn weggenoomen; maar zoo verre in de Oude Vryheyd gebleeven of hersteld, als die eertijds by de Vaderen waaren voor de Wet. Doch daar en kon naa 't Verval der Eenvoudige en Zuyvere Godsdienst, geen Volk van de Afgoderye beeter en Makkelijker afgetrokken en alleen aan den Dienst van Godt Verpligt worden, als door een Wet die naa den Aardt en 't Verstand en Toestand des Volks geleest was: Daar in openbaar geworden, Dat Israël door zulken Wet, en zoodaanige Ceremonien is in Bewaaringe gebleeven, en door alle Reeten en Spleeten heeft doen zien, Datze van d'Afgoderye afgetrokken, deeze Plegtigheeden ter Eeren van haaren Godt deeden, die haar uyt Egipten, beyde naa 't Lichaam en naa 't Gemoed had uytgeleyd. Waar toe zy Zeekerheyd genoeg hadden, in al die Wonderen die Godt door Moses gedaan, en waar van zy Aanschouwers en ten deele Deelgenooten waaren; en derhalven geenzinds reeden hadden, de Wet die haar Moses voorschreef, voor zoodaanigen Menschelijke Vindinge te houden, als of Moses niet waarlijk daar toe van Godt gezonden waare. Men mag 'er by zetten; Dat al waar zoo een Wet met volle

Toe-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Toestemminge plaats krijgd; ook daar de pligt der Onderhouding gestaafd leyd. Jaa indien ons ook yemand al ten klaarsten kon bewijzen, Dat deeze Wet niet booven een Uytvindinge van Moses doorlugtig Verstand te waardeeren is; 't zou ons aan 't Gezag van der zelver Verpligtinge geenzinds schijnen te hinderen; zoo lang'er kragtdaadig kan getoond worden; Dat Moses zijne Goddelijke Zendinge door Onfeylbaare Wonderteekenen Bestendigd heeft; Gemerkt Godt niet ongewoon is, zijne Zaaken onder de Menschen door bequaame Werktuygen uyt-te werken. Want alzoo heeft Moses, die wel in de Wijsheyd der Schrandere Egiptenaaren onderweezen was, heel zijn Bestel door een Menschelijk Verstand gedaan, Verligt en Opgeholpen door Gods Geest, gelijk hy de Vader der Ligten is, van wien alle Volmaakte Giften en Gaaven afdaalen; en een ygelijk Mildelijk geeft, die hem daarom Bidden; gelijk uyt de H. Historie blijkt, Dat Moses niet zelden in Verleegentheyd gedaan heeft. Nogtans en moet men niet meenen, Dat Moses Wonderen door hem Zelfs, noch door zijn Staff gedaan zijn; maar dat Godt die op zijn Woord en Wenk heeft uytgewrogt; op dat Israël die ziende, zoude Gelooven in Hem en in deeze zijnen Knegt, Exodus 14:31. Die maar een Mensch zijnde, alleen tot de Tweede Ordening, dat is, tot het Schepzel behoorde, en daarom ook niet buyten die in de Eerste Ordening Werken kon; die alleen tot de Schepper behoord, van wiens Magt en Wil 't gantze Schepzel af hangd en Onderdaanig is. En zoo kan het by gevolg ook geen Engel of Duyvel doen, dewijl die immers zelfs naa 't gemeen gevoelen, niet hooger als tot de Tweede Rang der Dingen behooren.

Maar naadien de Wet der Ceremonien geen Wet kon zijn, zooze ook niet onder andere Belastingen, den Offerdienst met Volmondige Beveelen Voorschreef, kanmen voortaan de moeyte wel spaaren, de Wet zelfs hier toe tot Getuyge op-te roepen. Doch het geene te vooren by de Vroome Vaderen, uyt een Godsdienstig Gemoed in volle Vryheyd gedaan was, heeft Godt tot een Wet gemaakt; en uyt de reeds aangenoomen Gewoonten en Natuurelijke zaamenloop der Dingen, met Omstandigheeden omtuynd, die de Eere van zijnen Dienst naavolgens 't Reedelijk bezeff der Menschen, op 't Oorbaarste konden Staaven. Op dat zijn verkreegen Volk door die Afzonderinge belet wierd, niet weeder tot de Voorige Uytbundigheeden af-te dwaalen; waar door het Heydendom eertijds by gebrek van zoo een Wet, zoo wijd van de Aal-Oude Godsdienst vervallen was. Aldus zijn dan de Uytkiezingen der gezette Offerhanden, onder zeekere Bepaalingen moeten Voorgeschreeven worden: Zoo dat het den Volke niet meer Vry gestaan heeft, de Gezette Offerhanden te Offeren, ter-tijd en plaatze daarze 't goed-dagten, doe ook noch de Vrywillige in Gebruyk bleeven. Boovendien luyd het meede al te Heekelagtig, als men uyt duske Bedenkingen meend te moogen zeggen; By-aldien het Offeren aan Israël niet zoo-zeer Volmondig gebooden, als wel om haar Hardnekkigheyd, en van Oudsaankleevende Gewoonten toegelaaten is; is haar het zelve ook nooyt als Gode aangenaam konnen aangepreezen worden. Want behalven dat niemand dit zoo algemeen steld; zoo blijft het zeeker, Dat het geêne Godt uyt Reeden van des Volks Hardnekkigheyd zoodaanig toegeevende door een Wet belast; zulx egter eên genoegzaame Verpligtinge insluyt om te Gehoorzaamen: Naadien men niet te gelooven heeft, Dat Godt ooyt eenige Wet zonder Reeden gegeeven heeft; alhoewel het zommige met de Joden uyt Verleegendheyd staande houden: En dat zoo wel aangaande de Ceremonieële Wet, als eenige andere die van naader-by uyt Gods Wêêzen en Noodzaakelijkheyd van zijn Natuure vloeyen. En daarom ten minsten van zulke te meer verwonderlijk gezeyd, die anders de gantze Ceremonieële Wet, in loutere Schaaduwen, Voorbeelden en Geestelijke beduydingen weeten te versnipperen: Zoo datter geen Bywerk of Omstandigheyd zoo Kleen of Gering in voorkomd, waar in ze geen diepe Mysterien van het Euangelium weeten op-te Stikkelen. Maar die alzoo Yveren voor de Wet; Hoe zeggen veele dan noch, Dat men geen Standbaare Reeden van de Instellinge der Ceremonieële Wetten geeven kan; by-aldien het Gods voorneemen geweest is, zoo groote Geheymenissen daar in op-te sluyten? Zijn dan alzulke Voorschaaduwen en Zinnebeeldige aanduydingen geen Reeden genoeg geweest? Hoe stoptmenze dan malkander noch langer voor d'Eerste Meeninge van de Wetgeever in de hand? Maar het blijkt in de Wet der Ceremonien klaar genoeg, Dat zy voornaamelijk de Vervalle Offerpligten der Eerste Vaders naader Gereformeerd en Gereguleerd heeft; en datze de Vrijheyd die elk Huys-Vader te vooren omtrent zijn eygen Offerhanden, zoo aangaande de Tijd en Plaatze, als de Bedieninge van het Priester-Ampt, ter-hand had en gebruykte; zeederd het Opregten van den Tabernaakel en Inwying van 't Aaronize Priesterdom, zoodaanig Ingetoomd en Vastgesteld is; Dat het niemand meer Vry stond alzoo te doen, Lev. 17:3,4. Deut. 12:5,6. &c. Doch dat hier onder eenige Omstandigheeden zaamen-liepen, die zeekere Gelijkheyd met d'Egiptize Zeeden scheenen te hebben, sluyt geen standbaar Bewijs in, Dat heel de Hebreeuwse Kerk-Zeeden, uyt het Voorbeeld van die der Egiptenaaren genoomen zijn, om dat zy reeds daar aan gewend waaren; Maar wel dat eenige blijvende Zaaken, of die van een Zeedige Natuure waaren, by geleegentheyd van d'Oude gewoonte Geschikt, Herschikt en Teegengeschikt zijn; al naa dat de Wetgeever Oordeelde dat tot des Volks Beste diende; en zijnen Dienst daar van Eere had: Hier in byzonderlijk gebleeken, Dat veele Instellingen zoodaanig Lijnregt teegens de Zeeden der Egiptenaaren laagen aangekant, Dat die strijdigheyd alleen de voornaame grondvest van derzelver Instellinge was: En alzoo by geleegentheyd van d'Ingesleete Kerk-Zeeden der Egiptenaaren, en veel Historize voorvallen van Israëls Wetgeever belast. In deezer voegen zijn de Beesten die in Egipten van Ouds Heylig waaren, aan Israël belast te Offeren; en de Koeyen die aan Isis waaren Toegewijd, belast tot Assche te Verbranden; en zulx wel met Uytkiezinge van een Roodhaayrige Veerze, in Spijt misschien van Typhon, die der Egipte-

naaren zeer G[illegible]teeſden Duyvel-God was; ziet een aardige Speeling hier op, Jerem. 46: 20. *Egipten is een zeer Schoone Veerze, de Slagter komd.* Maar daar blijkt in de Wet der Ceremonien nergens, Datter eenige Egiptize Kerk-Zeeden als zoodaanig van afkomſt en Omſtandigheyd zijn ingewilligd; maar wel het Teegendeel wonder klaar; gelijk te zien is, Lev. 18: 3. Deut. 17:16. En zoo heeft meede Joſefus uyt Manethon aangeteekend; Dat Moſes aan Iſraël een Wet voorſchreef, die haar Verbood d'Egiptize Goden te Eeren, en zig van de Beeſten te onthouden die by haar Heylig waaren. Al 't geên insgelijx Tacitus beveſtigd. En geeft derhalven te kennen, Dat d'Egiptenaars voor de Hebreën, zeekere Aal-Oude gewoonten van Godsdienſt en Prieſterdom en Offerdienſten in gebruyk hadden, daar zommige der Hebreën haar Teegen-zien op hadden. Want gelijk dit een ſteevige grondveſt voor de Wetten der Hebreën is, Datze ontwijffelijk zoo Oud als 't Volk zelfs zijn; heeft men zulx insgelijx van de Zeeden der Egiptenaaren te agten, die lang voor de Hebreën een Volk waaren. In deezer voegen, is het PASCHA yts byzonders-eygen aan de Hebreeuwſe Kerke konnen zijn; en haar een nieuwe Gedagtenis zijn en blijven, ſchoon d'Omſtandigheeden, waar meede d'Iſraëliten dit Feeſt Vereerden, met zommige gebruyken gelijk waaren; andere weederom 't meerendeel daar teegen laagen aangekant. Jaa daar zal miſſchien niet veel aan haaperen, of de Goddelijke Bedreyginge, Van Gerigte over de Beeſte-Goden van Egipten te Oeffenen; heeft daar in haare Vervullinge gehad, Doodende de Eerſt-Gebooren in Egipten, die aan derzelver Beſcherm-Goden Geheyligd waaren, met Voor-by gang der Iſraëliten; van welk het Bloed des Paaſch-Lams, doe het Waarteeken des Geloofs, en een Sakrament der Hebreeuwſe Kerke was. Waarom dan ook alle deeze Omſtandigheeden van 't Paſcha grootdeels in Kanaan hebben opgehouden, alhoewel het zelve Feeſt de Jaarlijxe Gedagtenis bewaarde. En naadien d'Iſraëliten in de Wet wel ſtreng verbooden worden, Naa d'Inzettingen der Egiptenaaren te wandelen; kan men niet denken, Dat Godt in die zelve Wet, Dingen verbooden heeft, die nooyt by die Afgodiſten gepleegd, noch onder Iſraëls Inwooninge by dat Volk in gebruyk waaren. Maar 't geên by geleegentheyd van zommige Gewoonten, door een Wet Verbooden word; kan niet onvoegzaam gezeyd worden, zijn Oorſprong en Reeden uyt de Zeeden van zulken Volk ontleend te hebben. Hierom moetmen 't voor een bedremmelde Vraag houden, als eenige eyſſen, Dat men d'Oudheyd van alzulke byzondere Zeeden, als den Egiptenaaren worden toegedigt, Booven en voor de Wet van Moſes zal aanwijzen; daar immers uyt de H. Hiſtorie zelf blijkt, Dat d'Egiptenaars voor Moſes, en veel vroeger tijden; Afgodendienaars en een Volk op haar zelven waaren: die zelf in Joſefs tijden al Prieſters en ook Goden en Tempelen hadden, die op Jaar-Feeſten Plegtelijk Gediend wierden. Alle welke Zeeden, zoo lang zy niet Overheerd wierden, ten minſten tot op de Tijden van Kambyzes of laater hebben ſtand gehouden; en van daar groot-deels tot de Feniçiers, Grieken en Romeynen zijn overgegaan. Waar toe haar Aal-Oude Lijkbezorging die voor Joſefs tijd al in ſwang was, een ſteevige Grondveſt haarder Oude Zeeden leyd; die de Groot-geworde Man, immers niet naa der Hebreën, maar naa der Egiptenaaren wijze aan de Vader Jakob te koſt leyde, Gen. 50: 3. En hun buyten twijffel weegens 't Geloof aan d'Onſterffelijkheyd der Zielen Oorſpronklijk overgekoomen is. Maar hier wil men een Zorgvuldig onderſcheyd gemaakt hebben tuſſen de dingen die van een Gemeen Huysgebruyk ontleend zijn, en die welke een zonderlinge vreemdigheyd in zig behelzen: Gelijk zoo by Voorbeeld, Witte Kleederen van Lijnwaat omtrent den Offerdienſt in 't Slagten der Beeſten vereyſt wierden; dewijl de zulke allerbeſt van de Bloedſprenging konden Gewaſſen worden: En zoo Oordeeldmen insgelijx van de Vaaten welke dienden om het Warme Bloed te ontfangen; Water en Vyer aan te draagen, (om dat men 't quaalijk in de Hand kan houden;) Schop en Kraauwel en diergelijke. Doch al deeze Kommerlijke onderſcheydingen ſchijnen vergeefs, zoo lang'er niet ten klaarſten blijkt, Dat de Oude Vaders alſſe hunne eygene Offerhanden pleegen te Slagten, juyſt Witte Linne-Kleederen daar toe voordagtelijk hebben aangedaan. Doch d'Egiptize Prieſters hebben ongetwijffeld alzulke Kleederen uyt Reeden van Reynigheyd gedraagen; en 't Prieſter-Ampt vereyſte zulx ook uyt dat inzigt, als by Herodotus te zien is; die naa allen ſchijn de Ceremonien der Hebreën van Moſes ingeſteld, en by het Aaronize Prieſterdom onderhouden, nooyt heeft ingezien noch geleezen. Maar wat ſwaarigheyd by-aldien d'Egiptenaars dit Eerder als Zeedelijke Plegtelijkheeden gedaan hebben, en de Hebreën haar daar in zijn naagevolgd? Zou het geene in zig-zelven Nut en Oorbaar is, en van Natuure een Zeedelijk Goed aan-zig heeft; jaa een Leerzaame aanduydinge by-zig heeft voor het Verſtand; alleen om dat het reeds met Dwaaling vermengd is, niet weederom moogen aangenoomen, en tot Cieraad binnen 't Beſtek van zeekere Wet ingetrokken en tot het Polyſten van een Volk vaſt-geſteld worden? Zonder dat die Overneeming tot Naadeel en Kleenagtinge des Wetgeevers zou ſtrekken; die alzulke Dingen, als by Voorbeeld aan de Hebreën, om 't geener Reedelijk en Goed inſteekt, aanbevoolen zijn? En niet om dat de Wetgeever daar in veel-eer den Egiptenaaren, juyſt als eerſte Pligt-pleegers en Vinders heeft willen naavolgen; maar om 't geên Nut en Oorbaar is, tot een goed Gebruyk te behouden. Hierom ſchijnen 't ook meeſt maar Giſſingen, al wat zommige van het Overneemen der Heydenen uyt de Ceremonien der Hebreën by-brengen; en waar omtrent men wel gewoon is zeer Glibberig te vraagen; Waarom Dit en Dat niet door de Vader Abraham, door Joſef, Moſes of Salomon, (die zig aan 't Egiptis Hof Verſwaagerde,) niet en is konnen overhuyzen? Daar de beurt aan zulke behoord ons te toonen, Dat het alzoo geſchied is: Naamelijk dat d'Egiptenaars, (die een veel Ouder en Vaſtgezeeten Volk waaren als de Hebreën die uyt Abraham Voortgeſprooten, eerſt naa ruym Vier-Honderd Jaaren, tot een Eygen Volk wierden, en Wetten kreegen die met Uytgezogte Ceremonien verzeld

zeld

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

zeld gingen;) deeze en geene Gelijkformige gebruyken van een Volk geleerd bebben, Dat zy van weegen haar Hanteering en Leevens-wijs zoo Haatig waaren, Datz'er zelfs geen Brood meede Eeten wilden: Jaa wiens Godsdienſtige Offerhanden, zooze die onder hen hadden willen Oeffenen, haar een Grouwel zouden geweeſt zijn; en daarom niet gelooflijk van de Hebreën tot andere overgegaan; gemerkt den Egiptenaaren verſcheyde Zeeden zoodaanig eygen zijn, Datze ten minſten met dat Volk opgewaſſen zijn; en daarom aan Iſraël Verbooden naa-te Wandelen, Lev. 18:3,4. En wat doch! heeft de naa-byheyd of Kundſchap van der Hebreën Godsdienſt den Egiptenaaren doen aankleeven, die onder dit Volk als Verdonkerd en zonder eygen beſtel van uyterlijke Godsdienſt onder hen alleen als Vreemdelingen in hôôpe Leefden, Dat de Godt haarer Vaderen, hun eenmaal van daar Uytvoeren, en tot een Groot Volk maaken zou; gelijk de Belofte aan Abraham lag, en door Jakob en Joſef den Stammen Iſraëls dikwils vernieuwd is. En dewijl hier door aan weêrkanten zoo grooten breſſe open lag; is daar door de Gemeenſchap van Godsdienſt zoo zeer afgeſneeden; Dat de Hebreën zonder Wet en uyterlijke ſwier van Godsdienſt in dit Vreemd Land Woonende, zelf veel-eer met d'Afgodize Zeeden der Egiptenaaren Beſmet raakten, als dat zy van de Hebreën yts aannaamen. Waar van de Profeeten dikwils gewag maaken; en Moſes het Naawandelen der Egiptize Drek-Goden, in de reeds-aangehaalde plaatze zeer ſtreng Verbooden heeft. Waarom het moogelijk geen vergeefs Werk zal zijn, d'Egiptize Zaaken in ons Tweede Boek-Deel, eenigzinds breedſpraakig tot de Heylige Hiſtorie betragt te hebben: Op dat wy wiſten, Wat men van haare Beroemde Wijsheyd, Beeldeſpraak, Tooverkunde en Godsdienſtige Plegten te houden heeft; en hoedaanige Goden, Beſcherm-Engelen, Middelaars, Heylige Beeſten, Prieſters, Offerdienſten, Feeſtdaagen, Jaar-Reekening, Verbooden Spijzen, Lijkbezorgingen en Honderd andere Bygeloovigheeden, van Ouds onder hen gemeen waaren. Doch gelijk zommige Groote Schrijvers Beſtraft worden, Van al-te ſpaarzaam te zijn om in de Ceremonieële Godsdienſt der Hebreën; Een Geeſtelijke Voorbeduyding t'erkennen, maar die ſlegts tot eenige Weynige brengen; en die noch veel-meer algemeen dan in 't byzonder; alzoo hebben de zulke ook verſcheyde Reeden bygebragt om te betoonen, Dat zelfs alle Omſtandigheeden van de Wet des Vleeſſelijken Gebods, haar Geeſtelijke beduyding en Afſchaaduwende eygenſchap in Gods eerſte Oogmerk hebben. Maar daar zal ons miſſchien minder aan geleegen ſchijnen, net te bepaalen, Of zulx in het Eerſte, of in het Tweede eynde der Goddelijke Wijsheyd verborgen geleegen heeft; zoo wy ſlegts op de Eerſte Voorgrond, ter-Deugden in-agt neemen, Dat Gods voornaamſte Oogmerk geweeſt is, het Iſraëlitize Volk dat hy voorneemens was, uyt heel de Verdorve Weereld, van de Bygeloovige Afgoderye af-te troonen, en hem 't zelve daar door tot een byzonder Volk te Heyligen, dat naa zijnen Naam zou genoemd worden. Want men behoorde zoo ſtout niet te zijn, Dat men dit Voorneemen Gods, in 't aangezigt zou Weederſpreeken; Als die dit in de Voorreeden en aanvang van de Zeedelijke Wet, zoo ôpentlijk bekend maakt; en haar daar toe den Sabbath der Ruſte in haare Geſlagten tot een Teeken geeft. Voorwaar d'Egiptenaars hadden ook Daagen van Onderſcheyd en Gedagtenis-Vieringen, als by Herodotus en andere te zien is; en nogtans wilde Godt by deeze Hoogdraavende geleegentheyd, zijn Verloſte Volk door het Teeken van den Sabbath des Zeevenden Daags Uytzonderen, tot een Gedagtenis van haare Verloſſinge uyt Slaavernye; Deut. 5:15. aan Iſraël reeds voor 't Afleezen van de Wet der X Gebooden bekend gemaakt. Wanneer men nu ter Deugden op de meeninge des Apoſtels let; als hy van de Ceremoniele Wet zeyd; Dat die om der Overtreedinge-wille booven de Belofte ingekoomen is, om Iſraël in Bewaaringe te ſtellen tot op den Tijd der Verbeeteringe; zoo verſtaat men ligt, Datter booven dat voornaam Oogmerk des Wetgeevers, weynig Zeedelijk Goed in heel de Ceremonieële omſlag geleegen was. Dat nogtans zommige dit Gevoelen Ongerijmd agten en meenen Datmen naa die Gedagten, Iſraël de Wet voor een *Speel-Pop* in de hand ſtopt; komd hier van daan, Dat zy deeze Handelinge Gods naa haar eygen bevattinge afmeeten, en Wijzer willen zijn als Godt; haar laatende voorſtaan, Dat niet alleen d'Inſtelling van een Wet en Geeſtelijk Oogmerk tot Geloof; maar ook alle die Omſtandigheeden die'er met die byzondere Gebooden verzeld gingen, (en of van de Oude Gewoonte, of van de Noodzaakelijkheyd en Huysgebruyk, of van de Neyging des Volx en Bezeff der Dingen ontleend zijn;) teenemaal tot Geeſtelijke Voorbeduydingen en Zinnebeelden gerigt zijn: Om dat zeyd men, een Verſtandig Vormer van Zinnebeelden nooyt Trek te vergeefs bepaald: En derhalven niemand zoo ligt een Paal of Maat-zet in de Voorbeduydinge der Schaaduwagtige Ceremonien vinden noch aanwijzen kan. Doch wy meenen dat dit alles ten minſten, niet verder ſteek houd, als het Oogmerk ſtrekt, waar toe een Zinnebeeld of Voorſchaaduwing word uytgedagt, en niet in alle Omſtandigheeden, die het Voorbeeld uyt zijn eygen Natuur eygen zijn, of Cieraads-halven daar meede t'zaamen loopen, en heel zelden met eenige over-eenkomſt in 't Aangeduyde Beeld gevonden worden. En daar is by de Uytleggers en Voorſtanders der Hervormde Godgeleerdheyd niet gemeeners als te zeggen; Dat Schaaduwen, Voorbeelden, Zinnebeelden en Gelijkeniſſen, niet noodzaakelijk met het Teegengeſtelde Beeld der Zaake, in alle dingen behoeven over-een te koomen. Gelijk'er dan ook veel weezentlijke Inzettingen in de Ceremonien der Hebreën voorkoomen, die uyt haar eygen Natuure veel kennelijker tot Iſraëls Bewaaringe teegen de Afgoderye en Uytroeyinge derzelve in haare Herten; dan tot afſchaaduwinge van diepe Verborgentheeden des Euangeliums ſchijnen ingeſteld. Onder welke miſſchien inzonderheyd deeze niet heel twijffelagtig te tellen zijn; als I. Van zijnen Zaade niet aan den Moloch ter Verbrandinge of ook ter Reyniging door 't Vyer te geeven. II. De Spijs Wet en onderſcheyd van Reyn en Onreyn, en wat yemands Perzoon Verontreynigde. III. Geen Swijnen Vleeſch

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

te Eeten. IV. Het Boxken niet in zijn 's Moeders Melk te Kooken. V. Geen Honing te Offeren. VI. Geen Bloed te Eeten. VII. Geen Raauw Vleesch noch yts met den Bloede te Eeten. VIII. Het Hoofd niet Rond te Bescheeren. IX. Geen Insnijdinge noch Brandmerk in 't Vleesch over eenen Dooden te doen X. Het Water der Ontzondiging, niet als uyt de Loog-Asch van een Roode Veerze te maaken. XI. Geen Bosch of Boomen omtrent den Altaar te Planten. XII. Geen Kleed van Woll en Linne-Gaaren t'zaam-Geweeven te draagen. XIII. Geen Kleed-Wisseling tussen Man en Vrouw te doen. XIV. Geen Tweederley Zaad in den Wijnberg te werpen. XV. Geen Dieren van ongelijk Geslagt te laaten Voortteelen. XVI. Geen Hoeren-Loon noch Honden-Prijs in 't Huys des Heeren te brengen. XVII. Met een Os en Ezel niet te-gelijk te Ploegen. En meer diergelijke dingen die de Mosaize Wet beveeld Naauwkeurig te Onderhouden; en nogtans niet als te-byster verkleumd, en uyt gebrek in de Kennis der Uytheemze Zeeden, tot Geestelijke Aanduydingen en Voorschaaduwen, op Kristus en de Wet des Geloofs onder 't Euangelium konnen overgetrokken worden. Behalven dat ook zommige Plegtigheeden den Israëliten alleen d'uyterlijke Reynigheyd aanweezen; dat van Ouds ook by de Heydenen een aanduydinge van de Verbeeteringe des Gemoeds verstrekte: Van den Apostel heel fraay, *Wasschingen* en *Regtveerdigmaakingen des Vleesch* genoemd, Hebr. 9: 10 En van de Zaligmaaker op de Inwendige Reyniging gepast, Matth. 23: 26. En dit alles is een zoo veel-te Nutter Beezigheyd aan Israël geweest, als zy door dusken Wet, Afgezonderd en uyt het Afgodisch Egipten geleyd; de Verbanne Volken uyt het Bezit van Kanaan moesten drijven, op datze dus Gewassen, als een Reyn Volk, agter deeze Muur des Afscheydzels Bewaard, niet weeder tot de Wentelinge des Slijks, dat is, tot de algemeene Afgodize Weereld overliepen. En alhoewel men hier zou konnen teegen werpen, Dat de Ceremonieële Omstandigheeden, die niet zoo-zeer uyt Gods Raad als wel by geleegentheyd, en uyt die welke van Ouds aangenoomen waaren, den Joden als dan niets Meerders hebben konnen Leeren noch Aanduyden, als zy den Heydenen deeden; heeft nogtans de Bepaalinge des Wetgeevers, daar omtrent een byzondere Verpligtinge aan 't Hebreeuwse Volk gegeeven; dewijl het de Wetgeever niet en paste, d'Instellinge van zijnen Dienst, gebrek aan Omstandigheeden te laaten hebben, of ook die aan 's Volx Vrijheyd te laaten; naadien hen zulx van de Gehoorzaamheyd en Tugt had afgeleyd, en zy heel-niet naa 't voorneemen Gods onder de Wet hadden konnen Bewaard blijven; noch ook als zoodaanig van de Heydenen konnen aangemerkt worden. Die nu onder de Godsgeleerde niet geern toestaan, Dat in de Ceremonieële Wet van Moses, eenige Gebruyken van de Egiptenaars Overgenoomen of Behouden zijn, om datze konden tot des Wetgeevers Oogwit dienen; behoorden haar onzes-agtens ook te Speenen van zoo opentlijk te Schrijven; Dat Godt zijn Verborgentheeden naa de wijze der Oosterlingen, zeer Wijsselijk door Raadzelen en Zinnebeelden voorgedraagen heeft. Naadien bekend is, Dat zulx wel meest van de Heydenze Paapen en Waanwijze Sterrekykers geschiede, op datze alleen Wijs scheenen, en daar toe alswe strax zeyden, niet zelden in haare Commasteria, een eygen Schrift of Tempel-Letteren hadden, waar door het Gemeene Volk van de kennis haarer Geheymen afgesneeden bleef. 't Geên heel geen plaats noch belang in de Mosaize Godsdienst vond. Maar die eertijds onder d'Oosterze Wijzen en by de Egiptenaars alzoo deeden; Datze haare Meeningen, door Zaaken uytdrukten; en Beelden in sté van Leesbaare Letteren voortbragten, hebben wel de Deure tot het Vormen van Zinnebeelden wijd open-gezet; maar onder-en-tussen meest Verwarde Bevattingen ingevoerd; die ten laatsten alzoo-zeer met Dwaalingen en Fabelen zijn bemorst geworden, als veele met haar Geestelijke Beduydingen, de Oorzaaken der Ceremonieële Wet bedommeld hebben. Voorwaar 't mag den Uytleggers der Kristenen toegelaaten zijn, Gelijkenissen en Leerzaame Toepassingen te maaken, die met de Reegelmaat des Geloofs over-een stemmen; (gelijk veele Godvrugtige Mannen, het voor een blijk van een Voortreffelijk Gemoed gehouden hebben van de Kleenigheeden der Aardze dingen, tot Heemelze en Goddelijke Zaaken op-te klimmen;) maar al die Vernuftig-bygehaalde Bedenkingen op eygen Gezag, elk voor d'Onfeylbaare meeninge en Wettige Reeden des Wetgeevers Israëls op-te dringen; is t'eenemaal glibberagtig: Naadien yder zoodoende, zijn vieze Droomen ligtelijk zal konnen byhaalen, die zoodaanig zullen gesteld zijn, Datze vlak teegens die van een anders Toepassinge zullen aanloopen en nogtans niet teegen de Reegelmaat des Geloofs staan aangekant. By voorbeeld; het en loopt niet teegen de Reegelmaat des Geloofs aan; te zeggen, Dat het Roodhaayrige Koleur der Jonge Veerze, (die buyten 't Leeger Verbrand en uyt die Assche een Reyniging-Water ter Ontzondiging moest gemaakt worden;) het Bloed van Kristus heeft Afgeschaaduwd; maar daar kan naauwlijx een Mensch wel by zijn Zinnen gevonden worden, of hy verstaat zeer ligt, Dat het Verdienstelijk Bloed van Kristus, veel beeter en eygender door het Bloed van de Geslagte Veerze, als door de Verwe van haar Roode-Vagt is voorgeduyd; naadien immers het Bloed als 't voornaamste, het eerste en Minderdeel van een-en 't zelve Voorbeeld, dat is de Rood-Haayrige Verwe, t'eenemaal vernietigd en uytwist. Zulx dat'er aangaande de geëyste Verwe, (waar op in geen andere Offerhanden in de Wet der Ceremonien gezien word;) een andere Reeden des Wetgeevers diend opgestikt, die niet zoo Kragtig en Klaar in een Swarte of Witte of Bontgevlakte Os, als wel alleen in derzelver Bloed te vinden is. Invoegen het Bloed van Kristus, veel netter in 't Slagten van een Swarte Os; als in 't Rood-Haayr van een Leevende Veerze te beschouwen was. Onder-en-tussen meenen wy over de Wetten van Moses, niet zonder Reeden te besluyten, Dat de Hebreeuwse Kerke daar door aan zeekere vaste gebruyken en Ceremonien is Dienstbaar gemaakt; en de Wet voor zoo verre, voor een groot gedeelte niet anders aan-te merken is, dan een Tugtmeesterschap dat aan Israël paste,

om

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

om haar Verwilderden Aardt in-te Teugelen, en zoo te Leyden, Datze niet alleen van de Quaade Zeeden der Egiptenaaren, en Gebuur-Volken van rondom wierden afgeweerd; maar dat daar door ook in haar een Muur des Afscheydzels tussen haar en de Heydenen wierd opgerigt; op datze wierden Afgezonderd door de verschillige Ceremonien en Nieuwe Zeeden; naaderhand door de Vreedemaaker Kristus, ter needer-gebonst, Efesen 2:14. Doch de Offerhanden en Reynigmaakingen in haar zelfs en in 't algemeen aangemerkt, zijn aan Israël voorzeeker Voorschaaduwen van Toekoomende dingen geweest, die de Geloovige onder hen in Hôôpe verwagtende waaren; naamelijk zulke, waar van Kristus eens in den tijd der Verbeeteringe zou betoonen het Lichaam te zijn, Coloss. 2: 17. Dewijl de Wet alleen een Schaaduwe en niet het Beeld der Zaake zelf had, Hebr. 10: 1. Israël in 't algemeen aanduydende, Dat de Goddelijke gunste zig niet dan door een Tussen-koomende Verzoeninge met den Zondaar Vereenigde; en dat zy een Reyniging van de vuyle Smette der Zonde noodig hadden; welke nogtans beyde in het Bloed van Stieren noch Bokken, niet te vinden was; maar veel Oogzienelijker een Handschrift en Weeder-gedagtenis der Zonde afvorderde, Kolss. 2: 14. Hebr. 10: 3. Al 't geên ons behoord te grondvesten, Hoedaanigen Oeffen-School des Geloofs hier door onder Israël was opgeregt; naamelijk, om in die Afschaaduwende Voorbeelden der Zond-en Zoen-Offerhanden naa-te stikken, hoedaanigen verwagtinge hen in de Wet wierd voorgesteld, weegens zeekere Borge der Verlossinge, die eenmaal de vereyste Zoen-Prijs door zijne Offerhande zou opdokken. En niet alleen dit, maar deeze Tugt-Oeffeninge der Offerhanden, heeft ook den Geloovigen der Hebreeuwse Kerke, van de Waan der eygene Geregtigheyd konnen ontheffen, terwijl haar d'Omstandigheeden der geheele Mosaize Wet, een Betuyninge waaren om haar binnen dat Bestek te bewaaren.

Maar wanneer ons in de Historie der Hebreeuwse Kerke, over-al zoo kennelijk doorstraald, Dat Godt zijn gantze handelinge met dit Volk en de Ingestelde Wet, aan welk hy 't zelve heeft willen verpligten; niet zonder Hoogdraavende en Verrreziende Reeden, met zoo veelerley Ceremonien heeft willen bedisselen; worden wy niet Donkerlijk Vermaand de zelve weg in-te slaan; op datwe de Grond-Oorzaaken en Reeden elk op zijn eygen Padt mogten in 't gemoed loopen; en alzoo de middel ter-hand krijgen, om yder Ding in de Historize Rigtdraad van Tijd en Plaatze, des te netter te verstaan, en aan onze Leezers wel te Verklaaren: Gemerkt ons daar toe geen geringe Voorbeelden in dat Voetspoor ontmoeten, die het gantze Ontwerp van de Godsdienst des N. Testaments grondvesten: Naamelijk de Regtveerdigmaakinge *Om Niet*, dat is, uyt Genaade, door de Verlossinge die in Kristus verkreegen word; den welken Godt als het Eynde der Wet, voorgesteld heeft, *Tot een Verzoeninge door het Geloove in zijnen Bloede, tot een Betooninge van zijn Regtveerdigheyd, door de Vergeevinge der Zonden, die te vooren geschied waaren onder de Verdraagzaamheyd Gods*, Rom. 3: 24, 25. en 10: 4. Hierom en twijffelen wy dan ook niet, of elk van onze Verstandige Leezers zullen in 't ontswagtelen van al dusdaanige schoone Leerstukken, ligtelijk ontwaar worden, Dat den Mensche in dit Leeven geen grooter Weldaad, dan de Reeden gegeeven is; noch ook geen Loffelijker Daad van hem te betragten staat; dan de zelve Regtmaatig omtrent de Goddelijke Dingen te gebruyken: Doch egter zoo niet, als men een Reedelijk Mensch gemeenelijk zeer Dwaalziek, Een *Natuurlijk Mensch* noemd: Van wien d'Apostel zeyd, Dat *Hy de Dingen des Geestes niet en Verstaat*, 1 Kor. 2: 14. Want zoo verstaat d'Apostel een Mensche die de Natuurlijke Begeerte des Vleesch opvolgende, daar naa Oordeeld, en onder Strijd tussen Vleesch en Geest, te Oordeelen Lust naa zijn Will, en niet naa Gods Gebod; om welk te Gehoorzamen, hy de Reedelijke Goedheyd moet tot een Leydsman hebben: En zig niet inlaaten om de Reeden naa zijn Begeerte en Vleesch te buygen of met hem zelven over-een te brengen: 't Geên altijd maakt dat den Mensch uyt hem zelven, dat is, uyt de Quaade neyginge der Strijdige Begeerte of Satan, een beletzel krijgd in 't Oeffenen van de Reeden, zoo lang hy daar in volhard. En naa deeze meeninge heeft de Wijze Plato niet onbillijk gezeyd; Dat Godt de Wet der Wijzen, maar de Wet der Zotten, haaren Lust is. Zulx daar in 't teegendeel geen de minste Vreeze is, Dat de Geopenbaarde dingen in de Schriftuure, de Toetze van de Gezonde Reeden niet en zullen konnen doorstaan: Naadien alle Waarheyd tot Godt behoord, wiens Geopenbaarde Will de Reeden en Waarheyd, in die Reeden zelfs is; en alzoo altijd over-een komd met haar zelven, en ook altijd even zeeker: Het zy hy die laat zien in de Natuure of in de Schriftuure. Alhoewel in de Laatste wel yts kan zijn booven de Eerste, maar nooyt teegen haar zelven; gelijk meede de Eerste nooyt de Laatste kan wegneemen. En daarom behoordmen onzes-agtens niet te vraagen, Waar de Regtschaape of Gezonde Reeden omtrent Zaaken van de H. Schriftuure, en van de Godsdienst in den Natuurlijken Mensche te vinden is? noch stoutvoerig-heenen te zeggen, Dat d'Ervaarentheyd in alle Menschen, 't Gebrek hier aan bevestigd heeft? Naadien men zoodoende zou moeten stellen, Dat nooyt eenig Mensch de Reeden regt gebruykt heeft; noch moogelijk is, Dat 't geên niet tot zijn Geboorte behoord, 't zelve niet in 't opwassen zou konnen Geleerd en Verkreegen worden; en alzoo slimmer als een Beest zijn. Zeydmen dat de Mensch Natuurlijk Verdorven is; zulx is geen bewijs dat de Reeden in den Mensch Bedorven is: Die met hem niet te-gelijk Gebooren word, maar wel de Bequaamheyd, die in d'een Min, in d'ander Meer beneeveld word: En alzoo Min of Meer Kragt en Bequaamheyd en Oordeel krijgt, om de Begeerte van den Natuurlijken Mensche, die teegens de Reedelijkheyd der Geëyste dingen Strijd, af-te Leggen en te Dooden? Dewijl alzinds openbaar is, Dat den Mensch nu op geen andere wijs Begeerd en Zondigd, als hy deed voor den Val; zijnde doe zoodaanig van Godt Geschaapen, (jaa ook zoodaanig betaamelijk moest Geschaapen worden,) Dat hy geleegentheyd had om te konnen Gehoorzaamen of

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Niet. 't Geên wel in een Vrijgeſtelde, maar niet in een Bepaalde Staat plaats kon hebben. Zulx hy zoodaanig geſteld zijnde wel zonder Zonde kon yts Goeds Begeeren teegen Gods Gebod; maar niet zijn Begeerte opvolgen zonder Zonde; waar toe hy de Reeden van 't wel-begreepen Gebod te hulp had, die hem 't Gehoorzaamen konde indagtig maaken. Zoo dat den Eerſten Menſch teegens de Reeden Gezondigd heeft, en niet om dat hy de Reeden gebruykte: Maar om dat hy zijn Begeerte opvolgde die de Reeden hem leerde Verbrijzelen om des Gebods wille. Gelijk hy naa den Val zelfs alzoo wiſt te Reedeneeren. En zoo men het verlies van de Reeden, aan de Verdorven Natuure des Menſchen naa den Val vaſtmaakt; diende te volgen, Dat dan alle Menſchen even Reedenloos zijn omtrent de dingen die Godt het gebruyk der Reeden onderworpen heeft, op datze des Menſchen Verſtand en Wille te Nutte zy. Maar nu blijkt dat d'eene Menſch dezelve veel beeter als d'ander gebruykt; en zommige heel geen Reeden gebruyken. Doch d'Apoſtel heeft alleen willen zeggen, Dat den Natuurlijken Menſch, dat is, die de Leyding niet van de Reeden, maar van zijn Begeerte opvolgd, die dingen niet en Begrijpt, die des Geeſtes Gods, en zijns Gebods zijn, om de zelve met Dooding der Weederſtreevende Begeerte, dat is den SATAN te Gehoorzaamen. En alzoo heeft zelfs ook den Eerſten Menſche uyt de Reeden en het Goddelijk Gebod, gezien, Dat hy zig aan het Gebod had moeten vaſthouden, en dat hy by gevolg gants Onreedelijk gehandeld had; als zeer wel begrijpende hoe hy tot de Zonde vervallen was: Reedeneerende alzoo naa den Val, zeer net, jaa veel beeter als te vooren; gelijk zoo Eva op 't alder-zeekerſte beſluyt, Datze door een Liſtige Slange, dat is, door haar Brandende Begeerte den ruymen toom te geeven; onder 't verlaaten van de Billijke Reeden des Goddelijken Gebods, in Overtreedinge gevallen was. Kennende nu alzoo Goed en Quaad, door dat Reedelijk bezef der gebeurde Zaak, en was alzoo wijzer als te vooren, alhoewel door een quaad middel, en een Verbooden werk. En op zulken wijs Verſtaan en Begrijpen alle Menſchen, of de meeſte die eenig Verſtand hebben, wat'er van de Geeſtelijke dingen Gods Geopenbaard is, alhoewelze die juyſt daarom niet alle volſtandig en ter Deugden betragten. Want dat Eva de Reeden van Gods Gebod voor den Val zeer wel begreep, en in Goed verſtand ſtond, bleek in haar antwoord aan het Inwerpzel der Slange, teegens welkze het Goddelijk Gebod te berde bragt: Beginnende met de Geeſt; en begreep zeer wel in die Natuurlijke ſtaat de Dingen die des Geeſtes Gods zijn: En zy Begreep het, en Verſtond het door de Reeden ook noch veel-beeter zelfs naa den Val; naadien zy zonder dat Reedelijk Begrip, haaren Val en Staat der Ellende, nooyt en zou begreepen noch geweeten hebben. Zijnde doe reeds in die Natuurlijke en Verdorve ſtaat daar in de Menſch nu gezeyd word te zijn. En daarom ſchijndmen niet te moeten zeggen, Dat den Menſch de Reeden Verlooren heeft; en Onmagtig is door de Gezonde Reeden, de geopenbaarde Zaaken van Godt en Godsdienſt te verſtaan en te begrijpen: Daar wy zien dat Eva haare Overtreedinge naa den Val, door de Reeden zag uyt Gods Gebod; gelijk wy de Zonde uyt de Wet kennen. Want uyt de Wet is de kenniſſe der Zonde. Waarom onze Katechismus voor-af zeer wel Vraagd; *Waar uyt men zijn Staat der Ellende kend?* En het Antwoord is; UYT DE Reede van de WET GODS. Welkers eyſch in twee Billijke en alle Reedelijke Zaaken beſtaan; ziet het Antwoord op de IV[de] Vraag. En zoo heeft de Menſch door de Zonde, de Reeden niet verlooren; maar veel-eer geleerd die regt te gebruyken, kennende Goed en Quaad. Immers kan niemand denken, Dat zelfs een Menſch die zig tot alle Goddeloosheyd inlaat; de Wet niet en Verſtaat, noch Begrijpt dat hem alzulken ſnood bedrijf, op Dood-Straff en Verdoemenis in die Wet Verboden is. Maar terwijl zulk-een Onverlaat in zijn Overtreedinge voorgaat, en alzoo Natuurlijk Dood in de Reedeloosheyd der Zonde is; blijkt het aan zijne werken, Dat hy door zijn Begeerte te rug getrokken, zig het Ligt der Reede door gewoonte van Overtreeden hem niet te Nutte maakt; en hem alzoo gedraagd als of hyze niet en Kende noch Begreep. 't Geên den Apoſtel zeggen wil, als hy een Natuurlijk Menſch beſchrijft. Die ons ook nooyt heeft willen leeren; Dat de Begeerte in zig-zelven een Zondige Hoedaanigheyd in den Menſch is: Noch ook de Wet niet dien hy daar toe betrekt; naadien ons die alleen de Voorwerpen aanwijſt, waar omtrent de Begeerte niet Onreedelijk mag Werkzaam zijn. Want of ſchoon onze Overzetters door een inlas, de woorden des Apoſtels Rom. 7: 7. zulken meeninge opdringen; zeyd het doch den Apoſtel zelf niet, noch en kan het ook niet zeggen; dewijl het de Wet niet en zeyd daar hy zig op beroept. En hoe zou de Begeerte konnen *Zonde zijn*, daar zy zoo wel voor als naa den Val een Natuurlijke Eygenſchap is, die tot het Wêêzen en Beſtaan des Menſchen zoo Noodzaakelijk is, Dat hy zonder de zelve niet een Oogenblik zou konnen Leeven. Dus heeft de Wet dan alleen de Overmaat en Onreedelijke Begeerte Verbooden, als een Laager of Minder Trap van Zonde; langs welk men gemeenelijk tot Overtreedinge van die Gebooden komd, die te vooren in de Wet zijn aangeweezen. Die ook geheel-en-al te vergeefs gegeeven, en met de Wet des Herten over-een koomende zou ingeſteld zijn; by-aldien de Menſch naa den Val, de Reeden niet meer ter-hand had, de zelve te Verſtaan en tot zijn Doen en Laaten te onderſcheyden. Al 'tzelve heeft men te denken van het Gebruyk der Reeden, in 't Oordeelen van de Hiſtorize Zin en Meeninge der H. Schrift, en van Jaa en Neen; en watze Gebied of Verbied; of wat Zin betaamelijk is, &c. En zoo Ondervindmen te mets dat Menſchen die geheel Natuurlijk, jaa dikwils zoo Beeſtagtig Leeven, Datze de Gaave der Reeden onwaardig ſchijnen, zeer Schoon en Verſtandig, en dikwils beeter als andere van een Vroom, Eerlijk en zeer beſcheyde Leeven, Reedeneeren. Maar deeze te zeer door 't opvolgen der Begeerte, (die de Geeſt ten Satan ſtaat,) afgetrokken, en tot al wat Dierlijk is overgeboogen; maaken zig de Gaave der Reeden

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

den niet te Nutte tot de betragting der dingen die des Geestes Gods zijn. En hier konnen wy die wel Toestemmen, welke zeggen, Dat het Geloove noch ook voor-al niet de Ervaarentheyd, en Oeffeninge der Weetenschappen, geen Vernietiging van de Reeden zijn; maar die veel hooger opbeuren, en aanzetten om onder dat bequaam Hulpmiddel, in meerder Verzeekerdheyd van die dingen wel te Oordeelen, die in de H. Schrift Geopenbaard zijn, en in al wat ons van elders voorkomd. Reedeneerende alzoo uyt een Hooger en Zuyverder beginzel; zoo wel ons zelven als andere te Nutte. Want het Gemoed met de Waarheyd bekragtigd, zet het Geloof aan; en is met de Reeden der Waarheyd aangedaan, als het Vyer dat zig zelfs in 't Donker ontdekt. Een Natuurlijk Mensch dan is zulk-een Dier, Dat naa zijn Geboorte allenskens 't gebruyk der Reeden eygen heeft in hem zelven; maar de Natuurlijke Begeerte alleen Vleesselijk teegen de Reedelijkheyd opvolgende, buygt hy de Reeden zoo verre tot gelijkheyd van zijn Begeerlijkheyd; Dat hy 't bezeff der Goddelijke Wet en Reedelijke Goedheyd in zijn Gewisse Toeschroeyd; en alzoo Onverstandig en Een Beest voor Godt word. En dewijl men gemeenelijk toestaat, Dat ook de Reeden ons leerd, dat alle Getuygenisse Gods, het Geloove verpligt booven alle Begrip en Overlegginge; isset vergeefs daar over te twisten: Terwijl egter veele noch hier in oneens zijn, wie de Uytlegger en Scheydsman zal zijn; als'er Geschil is, of het met het Getuygenis der Goddelijk Geopenbaarde dingen Dus of Zoo geleegen is, ten aanzien der gewaande meeninge daar men over in Geschil staat. Waar omtrent zelfs die, die de Reeden geen Uytlegster van den Zin der H. Schrift willen maaken; nogtans gemeenelijk alle kragten inspannen om door haar eygene Reeden te toonen, Dat het in zoodaanig-een verstand Geopenbaard, en aan 't Reedelijk Geloof is voorgesteld. Zoo dat men geen Geschil meer kan maaken over de Reeden; maar of de Reeden Leeren en Toonen kan, in wat Zin een Zaak Geopenbaard is? Of dat wy zonder dat altijd zeer Glibberig en in 't Onzeeker moeten staan? En hier doet niets teegen, Dat nogtans in 't Reedeneeren vaak gemist word; en d'een in 't gebruyk der Reeden egter van des anderens Reeden niet zelden verschillig blijft; naadien zulx niet de schuld der Reeden; maar d'Onkunde in de Begin-Reegelen die tot de Natuure der waare Reedeneeringe behooren. En daarom, naadien in alle Taalen zeekere Beteekenende Kragt door 't gebruyk aan de Woorden opgedraagen is; is voor eerst zeer veel aan de Grondige Kennisse derzelve geleegen: Als waar in men voor-al toe te zien heeft, Dat men de eyge Benaamingen van de Algemeene wel onderscheyd, en verstaat wat Regt gebruyk yder in 't Begrip hebben? En ofze Eng of Ruym te neemen staan. Ook moetmen in 't zaamen-gaaderen van de Begrippen der Woorden, even handelen als men doet in 't Optellen der Getallen: Want zoo yemand de Getallen buyten haar Reex en Kragt opneemd, zal hy hem zelven strax verliezen, en de Reeden der Getallen door die quaalijk te gebruyken, verkragt zien. Zulx dat de Waarheyd en Zeekerheyd van alle Reedeneeringe, bestaat in 't wel Schikken, en Optellen van de Naamen en Beteekenende Kragt der woorden die wy gebruykt vinden: Op datwe niets daar aan Toeëygenen, Dat in haar Rang, Ordening en *Eygen Vermoogen*, niet op de Reekening gelden kan. Wy zeggen *In haar eygen Vermoogen*; om aan-te duyden dat men ook zoo moet handelen in 't Redeneeren; in welk men geen Beteekenis noch Vermoogen naa eygen Waanwijsheyd, Neyginge, Belang, of Begeerte opdraagen moet; gelijk zulke doen, die bloot 't Gezag van Groote Leermeesters, Kerkelijke-besluyten, en diergelijke verder als Ordens-halven opvolgen. En derhalven konnenwe zeggen; Dat de Grondvest van alle Reedeneeringe, bestaat in een Onveranderlijke Beteekenis der Woorden; die niet in de Wil des Leezers, maar in die des Schrijvers te vinden is. En over-zulx niet in een Aangenoomen of Gemeen Gebruyk, of belang van Ordening moet gezogt worden, wanneermen Geschil daar over heeft. Waar omtrent dan ook veel zal helpen, zoo we goed onderscheyd maaken, tussen Eyge Naam-woorden, en Stellige Naam-woorden, en andere die buyten die beyde zijn; en niet dan een enkel Geluyd hebben; hoedaanige by de School-Geleerde in gebruyk geraakt zijn, en daar men alzoo weynig Begrip van maaken kan, als van Onlichaamelijke Lichaamen. Ook zijn'er Ongestaadige Naamen, waar door dikmaal 't een voor 't ander genoomen word, (zoo dat Gestrengheyd, Wreedheyd; en Dronkenschap, Vroolijkheyd &c. genoemd word.) hoedaanige niet zoo ligt tot een waare grond der vaste Reedeneeringe konnen dienen. Zulx dat Reedeneeren niet anders is, als een gantze Zomme opmaaken, door het Opgaaderen en Ordentlijk zaamenvoegen van alle Woorden en Beteekende Zaaken: En daar uyt als uyt t'zaam-gedraagen Getallen een Overschot en Rest tot besluyt voortbrengen: Gemerkt een goede Sluyt-reeden, niet anders kan zijn, als een Onfeylbaar gevolg, dat uyt al de opgenoemde woorden in 't geheel overschiet, en de Kundschap daar van 't Gemoed indrukt. En het is ook in alle Wiskonstige betoogingen en Proportien niet anders geleegen. Als meede in de Staatkunde; alwaar de Raaden, de Verbonden en Verdraagen te zaamen voegen, en daar uyt de Pligten der Onderdaanen vinden. Insgelijx de Regtsgeleerden en Regters, die de Wetten en Daaden teegens malkander afwikken; en daar uyt vinden wat Wel of Quaalijk gedaan is. En daarom behoordmen niet langer voor een moeyelijkheyd te houden, te zeggen *Wat de Reeden is?* Of ook niet te twijffelen, Dat alle Dwaalinge uyt het quaalijk aanleggen der Reedeneeringe voortkomd: En dat in teegendeel het wel aanleggen derzelve, ons alleen agter de Waarheyd helpen kan. En schoon de Beste hier in kan Missen, even als men Missen kan in 't opneemen der Getallen, en alzoo een quaad Besluyt maaken: Staat egter de Schuld niet aan de Reeden zelfs, maar aan 't quaalijk Zaamenvoegen der Reedelijke dingen. En die hier noch al van een ander Verstand willen zijn; zoeken egter, dat alles volgens haar eygen Reeden en Zinnelijkheeden Vereffend word, dat zeer Ongerijmd is. Maar zoo men onder-en-tussen 't Gebruyk der Reeden, naa de Reedelijkste Beginzelen wil leeren;

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

diendmen voor-af wel te begrijpen; Dat de Reedeneeringe niet zoo zeer bestaat in 't geên met ons Gebooren is, maar veel-eer in een Vernuftig gebruyk van 't Verstand, omtrent de dingen die ons allengkens en in Rijper Stand en Ervaarenis voorkoomen: Dezelve wel in haar eygen Kragt en Natuure t'zaamen-hoopende en de Zomme op-maaken: 't Geên ook alleen het middel is, Dat ons tot Kennis en Weetenschap brengd. En wy zijn ook niet eer met de Reeden aangedaan voor dat wy regt 't Gebruyk van de Spraak of Bewoordinge, en de Kragt of eygen Inhoud der Naamen verkree-gen hebben; waar door dan d'een beeter Reedeneerd als d'ander. Want alhoewel ook een Kind, *Een Reedelijk Schepzel* genoemd word; geschied zulx alleen om dat het in de Moogelijkheyd staat, om'er toe te koomen: Eeven gelijk men een Jong Hondje dat noch Blind en aan des Moeders Prammen leyd; een Jagt-Hond noemd, om dat hy'er een te worden staat: Alhoewel onder-en-tussen ook de Bequaamheeden die Aangebooren worden, de Stap-steenen konnen zijn, waar door men tot ver-meerdering van Weetenschap komd. Wy voegender alleen by; Datmen om van de voorgehoude Dingen, Wel en Bescheydentlijk te Reedeneeren; men in 't beginzel derzelve zig zorgvuldig te wagten heeft; Dat men de Toevallen, geen Eyge Naamen, noch de Beteekenende Kragt van Lichaamen geeft: Of vóor bloote Naamdigtingen en Bedieningen, geen Zelfstandige Perzoonen neemd: Dat men Inbeeldingen en Neygingen des Gemoeds en van de Wille, niet als Wêêzens of Geesten aanmerkt: Dat men al 't geên buyten ons is, niet aan ons zelven toeëygend: Dat men geen Spreekwijzen die Leenspreukig, Waalspreukig of Reedenrijkkonstig zijn; in plaats van eygen Woorden opneemd: Als by voorbeeld; als gezeyd word; De *Wind en wil niet Waayen*; Het *Land Naaderd ons*; De *Boomen Wisselen*; De *Weg Loopt daar naa toe*; &c. Daar men weet dat in 't onderzoeken der Waarheyd, De Wind geen Will noch Keur heeft; Het Land Vast-leyd, De Boomen Pal-staan, De Weg niet en Loopt &c. En ten laatsten moetmen zig wagten, de Zaaken niet zoo-zeer uyt de Spreekwijzen, als wel de Spreekwijzen uyt de waare Kennis der Zaaken en Ondervindinge te verklaaren. Dits Gezond Reedeneeren; en die anders doed, maakt zig niet zelden aan Ydele Klap schuldig, en vald met den geenen dien hy zelfs doed Struykelen, geduurig overhoop. Want wy en meenen niet te moeten twijffelen, of indien Godt gewild had, Dat wy de waare Kundschap der Natuurlijke Dingen, uyt de Spreekwijzen der H. Schriftuure zouden haalen, hy ten minsten zou bezorgd hebben; Dat de meeste niet zoodaanig waaren ingesteld, Datze door d'Ondervindinge en de Gezonde Reedeneering niet zoo kennelijk weedersprooken wierden. Doch Godt heeft Twee Boeken doen Schrijven, de Natuure en de Schriftuure; die schoonze in Woorden of Zaaken schijnen te Verschillen, nogtans niet en moeten geagt worden teegens malkanderen aan-te loopen. En dit gezeyd hebbende, staat onzen Bescheyden Leezer ligt te gissen, welk-een bequaame Toe-padt wy in 't Bewerpen en naader Bedisselen van dit Werkstuk, Dat de Toestel van het Dienstbaar Jerusalem vervat, het liefst gezogt hebben te Bewandelen; alhoewelwe niet Ontveynzen willen; hoe veel ligtvoeriger het vald, den geenen die zig hier toe opentlijk in de Vegtbaane begeeft, algemeene Regelmaaten voor-te schrijven; dan zelfs zijn eygen welgeharnaste Bedenkingen, naa de zelve Leest altijd met Geluk te Verdaadigen, en alle de Gnarzieke Schermslaagen der Haayrreepers en stijfgezette Wijswaaners, die niet liever en doen, dan d'Oude aangenoome Dwaalingen, met een Vloekdoemelijke Stoutaardye te Verdaadigen, dan door Onverwinnelijke reedenen te Overmeesteren. Doch gelijk des Menschen Pligt hier in geleegen is, Dat hy yvere naa de Beste Gaaven; en zijn Ligt laat Ligten voor de Menschen, op dat zijn toeneemen opénbaar, en Godt als de Vader der Ligten daar door Verheerlijkt word; alzoo past het ook een Wijs Man niet Hooggevoelende van hem zelven te zijn, maar liever te Vreezen, Rom. 11:20. Zoo nogtans, Dat wy in de klaarder ontdekkinge van Waarheyd, naa een Reedelijk Onderzoek, noch Bedeest noch Bedremmeld moeten zijn, de dingen zoodaanig bedisseld voort-te brengen, alswijze Wel en zonder eygen of ander Belang dan de Waarheyd, in volle Verzeekerdheyd meenen begreepen te hebben: En dat wy daar toe altijd gezind zijn, De Donkere en Minder-Klaare Dingen; ten minsten naa de leyding van een Gezonde Reedeneeringe volgens de meeste waarschijnelijkheyd te bepaalen; of ons die van andere te laaten Aanpreeken; weetende datwe in dit Leeven maar ten Deele Kennen, en slegts een stukje van de Zaaken verstaan. En dit zeggenwe; zonder dat wy ons hier in bekreunen, hoe zeer het ook den Heer van Til, in zijn laatste Geschrift over d'Eerste Hoofdstukken van 't Boek Genesis mishaagd, Dat wy Smaak in de Aard-Teelinge van de Heer Burnet gevonden hebben. Als die geenzinds beschroomd zijn te zeggen, Dat ons de Bedenkingen van dien Man, vry beeter aanstaan, als zijn Eerwaardens Teegenbedenkingen, aangaande Adams Heerschappye over de Visschen; daar hy waarschijnelijk nooyt Zee Gezien noch Gekend heeft. En zoo zeggen wy meede aangaande zijn Eerwaardens Betooginge van de Val des Menschen door een Spreekende Slange; en van zijn Ligt-Bolletjes en diergelijke Dingen die moogelijk buyten de Zon, nergens in de Weereld zijn, of nooyt en waaren. Als waar omtrent ons 't Getuygenis der bygevoegde Approbaatie, van alzulke Geschriften naa Kerken-Orden uytgegeeven, veel eer van alle Verwonderinge ontheffen als verpligten 't Gevoelen van die veel-Geagte Schrijver daar in te moeten omhelzen.

Onder-en-tussen hebben wy tot de Waare Betragtinge der Historize Voorvallen onder Israël; en de dingen waar aan de Hebreeuwse Kerke door de Ceremonieële Wet is Dienstbaar gemaakt; ook niet te kaarig willen zijn; ons Werk doorgaans met Printverbeeldingen te Stoffeeren; op datwe daar door niet alleen de Aandagt des Leezers hier-en-daar wat ophielden en het Oog Vermaakten; maar ook wel voornaamelijk, om dat ons dit grootdeels de moeyte scheen uyt de hand te zullen neemen; zommige Opmerkelijke dingen, door een langer Bewoordinge Verstaanelijk te maaken, en een klaarder Denk-

beeld

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

beeld der Zaake te geeven. En wy twijffelen ook niet, of elk dieze daar toe ter Deugden Raadpleegd; zal ligt ontwaar worden, Datze niet zoo Agteloos, noch alleen naa de Gemeene Bevattinge des Schilders Ontworpen zijn; of den Verſtandigen Beſchouwer zal wel bemerken, Dat daar in veel-meer de Zorge des Schrijvers als de Konſt des Schilders, alleen den Baas ſpeeld; en daar toe de Toets van een Aandagtig Gemoed wel verdraagen konnen. En gelijkwe heel die Bekoſtiging niet en hebben aangewend; om ons Boek daar door vol Printen zaam-te Pampen, en alzoo veel-eer Duur als Fraay en Nuttig te maaken, met Dingen die reeds Tienmaal van andere Gemaakt en Daagelijx naa zulken Leeſt Geſchoeyd worden, Dat men'er van zeggen mag, *Zoo de Schilder wil moet S. Joris den Draak ſteeken:* Alzoo moet niemand meenen, datter Spaarzaamheyds-halven noodige Stukken ontbreeken; gemerkt onzen toeleg alleen is, inzonderheyd zulke Ongemeene by-te haalen, die tot noch toe van andere 't minſt Betragt, en hier tot het Denkbeeld der gebeurde en noodig-geweetene Zaaken, 't meeſte voordeel konden aanbrengen: Waar toe niet alles behoorde overhoop gehaald te zijn; op dat het Onnoodige, het Aller-Noodigſte niet in de weg ſtond; en het ook alzinds in 't uytdeelen van Prijswaardige Zaaken, oorbaar is, Dat men met de Hand en niet met de Volle Zak Zaayd; op dat elk ingeworpen Graantje ruymte in den Akker vind, om Onbelemmerd en Weelig op-te ſchieten. In deezervoegen hebben d'Oude Wijzen 't voornaamſte geagt; in alle Dingen te weeten, Hoe-veel Genoeg is. En op datwe dit Oogmerk te zeekerder voldaan kreegen, hebben wy bezorgd, Dat eenige voornaame Print-Tafereelen, niet zonder een Beknopte Verklaaringe bleeven, die het Oog des Beſchouwers door het in-agtneemen van bygevoegde Merk-Letteren, als naavolgens zeekere Stap-Steenen zou konnen naawandelen, en alzoo op elk deel, zijn Aandagt tot Verſtand van 't geheel Ontwerp veſten. Laat'er ons tot een Gedenkmaaninge byvoegen, Dat noch onzen Verſtandigen Leezer, noch die welke meenen kennis van de Schilderkundige Welſtand te hebben, de moeyte behoeven te neemen, onze Print-Verbeeldingen op den Heekel te leggen; om dat eenige hen miſſchien, weegens de Vlakke Ligten met welk de Gronden niet zelden zoodaanig beſtooven liggen, datze miſſchien veel-meer in de Maaneſchijn, als by den klaaren Dag ſchijnen gezien te worden; en alzoo eenig naadeel aan de Houdinge onderdaanig zijn; naadien alzulke Waarneemingen hier voorzeeker zouden in 't Riet loopen; dewijlwe hebben oorbaar geagt, zulx voordagtelijk te bezorgen; Op datter geen geleegentheyd ontbrak, om de Merk-Letteren ter regter plaatze by-te zetten, en de zelve maar des-te beeter tot derzelver Verklaaringe mogten in 't Oog loopen: Welk Nut wy verre booven alle andere Welſtand hebben geſchat. Voor de reſt durven wy naauwlijx zeggen, met hoe veel Kommer en Zorgvuldige Gaaſlaaging, wy het egter daar meede noch zoo verre hebben gebragt; Dat miſſchien weynig-meer als voor een Albedill yts daar in zal te Haayr-Reepen vallen. Gelijkwe ook wel giſſen, Datter geen gebrek aan Voorbaarige Beriſpingen zullen zijn, over dingen, die de Reeden van haar Toeſtel, ten aanzien van de Tijd en Plaatze in welkze voorgevallen zijn, in d'eerſte Aalwaardige bevattinge, niet zoo flux voldoen zullen, waar omtrent wy niet dan Bezaadigdheyd aanbeveelen: Verzeekerd zijnde, Dat ook de zulke naa een breeder overdenkinge, zullen ontwaar worden, dat'er meer Overleg en Reeden aan verſpild zijn, als'er zig in de eerſte opſlag opdoen: En dat menze derhalven niet terloops, en als een Hond uyt de Nyl Slabd, behoord te overzien. Doch nu zijn wy in verwagtinge, Datze even als een Schip in Zee door zijn eygen ingelaaden Koopwaaren, teegens de aanvallen der Zee-Baaren Geballaſt is; alzulke Beſtormmingen doorſtaan, en in de goede Haaven veeler Gunſtige Beſchouwers zonder Tol te betaalen zullen konnen inloopen. 't Geên wy onzen Leezer vermaanen wilden; Op dat niemand de moeyte op hem neeme hier in Onbedagtzaam te Yveren; naadien'er niet haatelijker is, dan met Wijsheyd Zot te zijn: En het ook altijd Waaragtig bevonden is, Dat de Konſten en Weetenſchappen, haar Deugdelijkheyd grootdeels van zulke ontleenen, dieze Verſtandelijk Oeffenen, of Beſcheydentlijk daar van weeten te Oordeelen. Dus en willen wy ons ook hier niet diep inlaaten breedſpraakig te zeggen; Hoe weynig men tot noch toe, door al de gemaakte Bybelze Print-Tafereelen, in 't regt Verſtand der H. Hiſtorien gevorderd is; waar in ten allerbeſten genoomen, veel meer alleen het Talent der Schilders, dan de Waarſchijnelijkheyd, eenige Proef houd. En daar toe niet zelden, door de Onkunde in de Oude Zeeden der Volken, Landſtreeken en Ouderdom der Tijden in welke de Dingen voorgevallen zijn; heel Onwaragtige Verbeeldingen worden voortgebragt: Dewijl de Beſte Konſtenaars heedensdaags meenen genoeg gedaan te hebben, over-al een Romeyns-Antijk en Schilderkundige Welſtand op 't Tooneel gebragt te hebben; en de groote ſwier van Vermaarde Meeſters door een Rijke toeſtel van Steenen en Vaazen, Grafſteeden en Cypreſſe-Boompjes ter-ſluyk gevolgd te zijn. En 't geên in deezervoegen verhanſſeld en anderen by Neus en Ooren Ontſtoolen is, word al meede met PRIVILEGIE der Hooge Magten in 't Ligt gegeeven; niet denkende dat ook wel d'Eerſte Vinders, eên veel grooter Voorregt in de Goddelijke Wet aan haare zijde hebben; gebiedende, *Niet te Begeeren dat zijnes Naaſtens is*, Exod. 20: 17. Doch het gaat'er meede als Karel van Mander van alzulke Ploomeryen zeyd;

Zy ſpeelen Raapianus Perzoonaasje;
Geſtoole Raapen maaken goede Potaasje.

En alhoewel het waar is, Dat men zig de Neerſtigen Arbeyd en Konſt van andere vryelijk mag te Nutte maaken, moeſt men ten minſten in die toeleg omtrent het Verbeelden der H. Hiſtorien, niet alleen verhoeden, Dat men de bekende Waarheeden, niet opentlijk in 't Aangezigt Spoog, maar die veel-eer door bygevoegde Omſtandigheeden, die ons de Reeden en de Geleerdheyd uyt de Zaamenloop der

Tijden, Landen, Zeeden en Volken onder bedenklijke Toevallen verſchaffen, naader Ophelderen, en Aanneemelijk maaken; en niet den Beſchouwers door dikmaal-hermaakte Dingen, die veelzinds van de Dwaaling op de Baan geraakt zijn; ten laatſten te doen Walgen. Daar men dan aldus de Oude Karre-Pad heen Rijd; kan het niet anders geſchieden of het moet elk Ervaaren Menſch Belachchelijk voorkoomen, Dat by Voorbeeld de Geſchiedeniſſen in 't Needer-Egipten in de Velden Zoans; en in 't Vlakke Wey-Land Goſen voorgevallen; met Heemel-hooge Bergen en Rotzen geſtoffeerd worden; daar die Landſtreeken weegens haar Vlakke en Berglooze ſtand by-naa geen Reegen hadden, gelijk Moſes 't zelve Deut. 11: 10, 11. teegens de ſtandsgeleegentheyd van het Heuvelagtig Kanaan afbaakend, Dat weegen zijn Bergen en Daalen, Water Dronk by den Reegen des Heemels. Wy ſwygen noch ruym uyt-te meeten, hoe Lijnregt het teegens Moſes verhaal aanloopt, den Gewilligen Iſaak, onbelemmerd aan Handen en Voeten, onder 's Vaders Slagt-Mes op den Altaar te zien liggen; daar de H. Hiſtorie zoo duydelijk zeyd, Dat hy hem Gebonden op het Hout ley; Gen. 22:9. en de Joden in haare Gebeeden daarom dikmaal aan *De Bindinge Iſaaks* gedenken; en zoo doende nu ook wel Reeden vinden om met de Kriſten Bybel-Printen de Gek te ſcheeren. Is 't meede niet zoo wel Kinderlijk als Belachhelijk, de Zonen van Joſef als Kleene Knaapjes van 7 of 8 Jaaren, voor de Vader Jakobs Bed-Leger te zien, als hy ze tot zijne Zonen ADOPTEERDE: Daar uyt de Jaar-Reekening en Zaamenloop der H. Hiſtorie zoo klaar als den dag blijkt, Datze doe ter-tijd Jongelingen van ruym XXII of meer Jaaren Oud waaren? En wat Waarſchijnelijk Denkbeeld kan een Opmerkend Beſchouwer van Joſefs Huys-Meyer hebben, als hy hem in 't Naajaagen van zijn Broeders als een Romeyns Krijgsheld, in den Borſt-Kolder geſteeken en een Gekuyfden Helm op 't Hoofd, den Gouden Beeker uyt Benjamins Zak ziet haalen? Schijnd het niet als of dusken Sweerdvoerenden Keerel, door Verleegendheyd des Schilders (gelijk een Roofvoogel zijn Aas opſtikt,) van elders uyt de Voortogt van een Bende Krijgsknegten opgeſchept, en onder-weeg den Roover uyt de Bek gevallen, hier onverhoeds in Joſefs Hiſtorie needergekoomen is? En zeeker, die Moſes ook Altaaren van Net-Gehouwe Steenen ziet Bouwen, moet hem voor een zeer Onagtzaam Man aanzien, of een groot Overtreeder van de Wet agten, dien hy het Volk Iſraëls zelfs uyt de Goddelijke Onderwijzinge voorgeſchreeven heeft; Exod. 20:24, 25. belaſtende een Altaar van Aarde Zooden, of van Rouwe, dat is, van Ongehouwe Steenen te maaken; en geenzinds het Houw-Yzer daar over te verheffen. Wy laaten af veel andere groove misſlaagen by te haalen, die wy hier en daar op zijn plaats hebben aangeteekend; en welkmen neffens die mag op de rye zetten; die ook niet zelden omtrent het Hals-Geding over de Zaligmaaker begaan worden: Als in welkmen beyde, de Roomze Stadhouder Pilatus en de Joodſe Hooge-Prieſter Kajaphas, teegens de Romeynze Zeeden van die tijd; en 't Voorſchrift der H. Wet ziet aangekant; gelijk we in de Joodſe Oudheeden hebben aangeweezen. Al 't geên dan hier meer als genoeg is, om te zien, Datter omtrent het verbeelden der Bybelze Tafereelen, vry wat meer in-agt te neemen ſtaat, dan het Cierlijk voorkraamen van Zonneſchijndjes, Maanligjes, Onweeders, Donder en Blixem, Kaamerligten, Kaarsligten, Morgen-en Avondſtonden, en diergelijke Schilderkundige Welſtanden, die elk Opmerkend Beſchouwer buyten al zulke Swets-zieke Aanprijzingen ligtelijk in 't Oog loopen; zooz'er anders maar wel te pas gebragt en in waargenoomen zijn: Inzonderheyd dan wel zoo veel te kennelijker; wanneer de Heldere Dagligten en kragt der Schaaduwen, niet over-al gelijk als met een Floers Gaas overkaaperd zijn; zoo datze niet anders als in een Neevelige Miſt, of Mot-Reegen Bedommeld, Beſommeld en Overzommerd ſchijnen gezien te worden. En naadien wy ook heel niet twijffelen konnen, of daar zullen zommige van onze Naauwkeurige Leezers, verſcheyde Bedenkingen voor de Boeg loopen, die ten minſten eenigzinds van 't Gemeen Gevoelen afwijken, of ook wel daar teegen liggen aangekant; willen wy hier niet vergeeten elks Vroom Gemoed in te boezemen, daar in niet anders voor te hebben dan Openhertig te toonen, wat aanwinninge in de Regtſchaape Kennis der Waarheyd wy meenen tot Verligtinge der H. Hiſtorie en Stijl der H. Schriften, in deeze Beneerſtiging gedaan te hebben. En daar door alzoo de eygen geſteldheyd der Zaaken, Reedelijker en Gode Betaamelijker Ontbolſterd en van het aangewaſſen Kaf der Dwaalinge Gezuyverd te hebben. Ten minſten durven wy betuygen, Dat de grondveſt van onze Beooginge derwaards zy geſtrekt geweeſt. En zulx wel met zoo veel te meer vrijheyd, als wy geenzinds door Opvoedinge in Staat Leeven, door de drift van eygen Eer voor ons Perzoon, noch door Ampt-heffinge, noch om een Waanzieke Tytel-Naam, eenige Aanhang voor ons Gevoelen in te Oogſten: Maar Wenſchen dat alleen zulke Beſcheyde en Verſtandige Leezers, ons Boek moogen in handen krijgen, die gewoon zijn alle Goede Zaaken, zonder Vooroordeel teegens d'Oude Waan in de Waagſchaal van de Gezonde Reeden te leggen; en naa de Kundſchap die d'Ervaarentheyd ten Leermeeſter heeft, in rijper overleg ter Deugten te betragten: Terwijl wy onder die Lieuwte geenzinds meenen ons zelven Bedroogen te vinden; of zulke die haar van Naalaatigheyd in 't aandagtig onderzoeken van die dingen Overtuygd vinden, die hier moogelijk eenige Nieuw, of Zeldzaam, of Ketters, of Dwaalziek, of Onbedreeven voorkoomen; zullen niet zoo ligt daar over te Paard raaken; noch gezind zijn, ons op d'eerſte Ontmoetinge, met Naamſtreepen en Laſterkladden te keer te gaan: En zoo haar zelven veel-meer den Waanwijzen Bengelmeeſters, die elk met Woordeſtroppen, en een ſtouten Bek durven overſnaateren; dan zig een Regtſchaapen Kriſten gelijk te maaken. Handelende met den Arbeyd van andere, even als die zoort van Stief-Vaders, welke de Gebreeken der Kinderen veel-meer Streng Beſtraffen, en haare Perzoonen, met Veragtelijke Naamſtreepen, Oorvygen en Stokſlaagen Roskammen, als met haar eygen Voorbeeld Verbeeteren. Hoedaanig-een ernſthaftige Vermaaninge-

ge-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ge wy hier zoo veel te liever voor af zenden, als wy hier en daar voordagtelijk hebben werk gemaakt; zommige van-Ouds-ingesloope Dwaalingen, Misverstand, Waankennis en Bygelooyigheyd te ondekken en Openhertig, dat is, zonder Bewimpelinge te Weederspreeken: Om datwe meenden dat alzulke Erfgerugtelijke Meeningen, noch op Reeden, noch op de H. Schrift, noch Ervaarenis gevestigt staan; maar van de meesten hoop des Volks malkander tot aan deezen Dag, zoodaanig Voort-gepraat, en zonder Onderzoek aangenoomen zijn; zonder te meenen, Dat ook de Pligt aan haare Neerstigheyd stond; de Oude verkorste Brod-Grijns eens af-te ligten, en van Meta-aan, de Grond-Oorzaaken der aangenoomen Denkbeelden, op-te delven en te bezien ofze zoodaanig op de Standbaare Waarheyd gevestigd staan, Datze voor een reedelijk Onderzoek der H. Schrift, Gods betaamelijkheyd, en een neerstige Beschouwinge der Natuure, konnen Proef houden. In deezer-voegen heeft ons de Rigtdraad van de Historie der Hebreeuwse Kerke, door een zaamenloop van oneyndig veel zaaken, hier en daar geleegentheyd verschaft, om niet alleen te merken, Dat d'Opinië des Gemeenen Volks een Quaade Leydsman is, als Seneka Vermaand; maar ook werk gemaakt, om hier en daar te spreeken van de Scheppinge der Engelen; van haar Zelfstandig Wêêzen; Uytzending en Werking, Plaatzelijke Teegenwoordigheyd en Verschijninge in Menschelijke Gedaante; en ten laatsten ook van haaren Val; daar wy meenen datze heel niet Vallen konnen, en ook nooyt Gevallen noch tot Duyvelen geworden zijn; als men uyt de Schrift meend te moeten gelooven; daarze het nergens zeyd. Zoo ook van den Val des Menschen en Verleydinge des Duyvels, Spreekende door een Dierelijke Slange: Daar die Listige Slange en Satan, veel waarschijnelijker in des Menschen Natuurlijke Begeerte en Strijd tusschen Vleesch en Geest te vinden is, dan in de Helle onder de Gevalle Engelen. Als meede van de Dæmons, Booze-Geesten, Baals, Veld-Duyvelen, Ziel-Goden, Beelzebul de Oversten der Duyvelen, (of liever de Vraagbaak van Akkeron;) Lilliths, Nagtspooken, Verschijningen van Geesten; en zulke Onreyne Dæmons die geloofd wierden in de Mensche te konnen Invaaren; en weeder uyt alzulk Bezeetene Uytgeworpen te worden: Daar zulx niet dan Ongeneesselijke Krankheeden, Dolligheeden, Dwaaling in de Zinnen, Vallende-Ziekten, en diergelijke Behebdheeden te agten zijn, die ouwelinx door Naamdigtinge en naa de gewoone Taal, aan Geperzooneerde Naamen geraakt zijn: Die niet naa de Spreekwijzen der H. Schriftuure, maar uyt de Natuure der Dingen zelfs, waar van de H. Schrift zelden werk maakt, moeten opgenoomen en Verklaard worden. Van 't onderscheyd der Dæmons en Duyvel Satan; en dat in heel het Euangelium nergens gerept word, Dat de Heere Jesus of zijn Discipelen ooyt een Zelfstandige Duyvel SATAN Uytgeworpen hebben. Van Kristi Wonderwerken, in 't Geneezen der Quaalijk-Gestelde en Bestraffen der Quaade Geesten, Koortzen, Onweeders en diergelijke; en hoe naadeelig het aan den Roem der Goddelijke Wonderen is, te Gelooven, Dat Jesus de Duyvel Satan uyt de Bezeetene Uytgedreeven heeft, alhoewel men'er weynig agt op geeft: En zoo hebben wy meede den Oorsprong van de Leere der Duyvelen naagevorst. Insgelijks van Jobs Verzoeking, en die van de Zaligmaaker: In welke beyde Voorvallen, 't Gemeen Gevoelen den Satan Weezentlijk invoerd; schoon hy'er waarschijnelijk heel-niet te vinden is. Van Tooverye, Tooveraars, Hexen, Waarzegster en Besweerders, die men meend dat met de Duyvel omgaan, en door zijn Magt haar Rol speelen. Van des Duyvels Magt onder Gods Toelaatinge; en wat Ongerijmde dingen daar uyt teegen Gods Betaamelijkheyd voortspruyten; en nooyt eenig Proefstuk van gezien is als door Bedrog: En zulx van ons tot een steevig bewijs gehouden, voor de geloofbaarheyd van Moses, zommige Profeeten, Kristus en zijne Apostelen, welke haare Booven-gemeene Zendinge daar door Bestendigd en heel de Wereld voor dat Bedrog Gewaarschouwd hebben. Van de Oraakelen of Godspraaken, die gemeend wierden van de Duyvel voortgebragt; maar zelfs van de Heydenen Bespot zijn; dewijlze alleen door Bedrog der Wichel-Papen wierden voortgebragt, om 't Gemeene Volk te Mompen. Gelijk ook zoo van derzelver Verstommen te Oordeelen staat. Van de gewoone Naamdigtinge en Perzooneeringe in de H. Schrift; daar geen Perzoonen noch Zelfstandigheeden, maar Zaaken, Ampten, Hoedaanigheeden en Bedieningen door worden aangeweezen. Van de Oudheyd der Besnijdinge, en de Reeden die daar waaren om den Hebreen zulx aan het Mannelijk Teel-Lid, te belasten. Van Abrahams Gastvrijheyd, en Onthaal van Dry Mannen, die ENGELEN genoemd worden. Van de Vreesselijke Ondergang der Steeden Sodoma en Gomorra. Van Israëls Wonderbaare Leydinge door de Roode Zee; en hoe van Lasterlijke Beschimpingen zommiger Bybelvitters vry te pleyten. Van het Manna, en Wonderen daar omtrent; als meede van het niet-Verouderen der Kleederen in de Woestijne. Van de Instellinge-en Oorzaaken der Ceremonieële Wet; en derzelver Voorschaaduwende, en Zinnebeeldelijke Inzigten des Wetgeevers; en hoe verre veele van die Omstandigheeden by voorvallende geleegentheyd, Oude Gewoonte en Aard des Israëlitizen Volx, tot Afschaffinge der Afgoderye zijn Ingesteld. Van het Paasch-Lam en Bloedstrijkinge aan de Posten, tot Veroordeelinge der Egiptize Bescherm-Goden. Van den Engel van Gods Aangezigte in de Wolke die Israël Geleyde. Van Kristi Verschijninge aan de Vaderen des O. Verbonds. Van de Wet door de Engelen besteld. Van den Sabbath der Ruste; en hoe alleen aan Israël tot een Teeken van Afzonderinge, en niet Ouwelinx tot een Dag van openbaare Godsdienst gegeeven: En dat het alleen uyt Onkunde van de Reeden des Sabbaths voortgekoomen schijnd, dat in de Katechismus op de 103de Vraage, (*Wat Gebied Godt in 't Vierde Gebod?*) Geantwoord word; Dat daar in den Kerkendienst en 't Hooren van Gods Woord &c. op dien Dag word aanbevoolen; daar immers niet een Woord van in 't Gebod te vinden is: En den Sabbath ook zijn Naam niet van de Openbaare *Godsdienst* maar van de *Ruste* ontfangen heeft; die ook daarom 't meest onder Israël gelden moest: Gedenkende onder

het

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

het Verblijf in haare Tenten, Dat Godt haar uyt de Dienſtbaarheyd in Vrijheyd geſteld had, Deut. 5: 15. Exod. 16: 29. in hoedaanigen zin ook aan de Ruſte gedagt word, Luc. 23: 56. Verder moeſtenwe ſpreeken van de Oudheyd en Voorrang der Egiptize en Hebreeuwſe Kerk-Zeeden en Gewoonten; en wat de Oudſte Heydenen van de Hebreën konnen geleerd hebben. Van de Geloofbaarheyd van Moſes Schriften; en hoedaanig-een eerſte Grondveſter der Joodſe Republijk, en Hiſtori-Schrijver hy te agten is. Van de Allegoryen, Zinnebeelden en Geeſtelijke Verklaaringen der Moſaize Plegtelijkheeden: En Honderd andere dingen meer, met welke Moſes de Hiſtorie der Hebreeuwſe Kerke alzinds doorweeven heeft, zijn ons in 't gemoet gekoomen; waar in wy zomtijds een heel ander verſtand meenen gevonden te hebben, dan de gemeene uytleg die by Joden en Kriſtenen in ſwang is. In welke bejeegening wy ook niet hebben naagelaaten, de Agtinge der Goddelijke Schrift door vergelijkinge van Zaaken met Zaaken, en hulpmiddel der Reeden, Natuurkunde, Weereldze Hiſtorien, en de Ervaarendheyd teegens den Spotters en Laſteraars te verdaadigen, en in de Waarheyd ſtaande te houden, door 't uytwiſſen veeler Ongerijmde en al-te Verkleumde Inwerpzelen. Want gelijk de Waarheyd wel Ontijdig maar nooyt Quaalijk kan ontdekt worden; alzoo wiſt Plato te zeggen, Dat Godt den Menſche niet Gelukkiger kan maaken, als de Waarheyd van alle dingen te doen Verſtaan. En de Zaligmaaker doet'er by, Dat de WAARHEYD ons alleen kan VRY MAAKEN, Joan. 8: 32. En zoo hebben wy dan ook al de voornaamſte Geloofs-ſtukken der Hervormde Godsdienſt, zoo als ons die van Ouds uyt de grondveſt van 't Geloof der H. Vaderen, voor en naa de Wet van Moſes, in de Hiſtorie der Hebreeuwſe Kerke voorquaamen, niet onderlaaten op zijn pas te Beſtendigen en Pal te zetten. Als die voor ons deel betuygen daar in ondervonden te hebben, Datter in geene Belijdeniſſen der geener die onder de Kriſtenen meenen een Zeekere Religie uyt de H. Schrift opgegaard te hebben; Zuyverder, Reedelijker of Eenvoudiger met de Geloofs-Leere des Ouden en Nieuwen Teſtaments gelijkformig, dan in die der Gereformeerde Kerke te zoeken is; en wy meenen niet dat men ons Oordeel hier omtrent al-te gering behoorde te agten; gemerkt onze gewoonte is, altijd met een Blank Gemoed, en zonder ander belang als de Waarheyd, tot te Beſchouwinge der Waarheyd te koomen: En op zulken Voorwaarde en onder zulken Betragtinge iſſet ook alleen voortgevloeyd dat wy door zommige Omſtandigheeden dieper in te zien, een ander Denkbeeld gekreegen hebben; en daar toe ook gereed geweeſt zijn om het onzen Naaſten zoodaanig Gulhertig meede te deelen, als wy 't zelve ook noch verder uyt den Arbeyd zommiger Geleerde Mannen onder Joden en Kriſtenen, zijn magtig geweeſt buyten alle Praalſnorkeryen t' zaamen te hoopen. Daar wy dan ook heel geen andere Belooninge voor eyſſen, dan de Eere van Godt, en 't Nut van onzen Naaſten. Wat'er meer aan reſt, zullenwe van een Hooger Gunſtbewijs en niet van eenige Verdienſtelijken Arbeyd afwagten. Want gelijk het aan d'eene zijde onze gewoonte niet en is, het Werk onzer handen met een Vergroot-Glas te bezien; alzoo en zullen wy 't aan d'andere kant ons ook niet al-te zeer bekreunen, zoo miſſchien de Vermeetele School-Waanwijsheyd, ons over 't geên een Gêêmelijke Godſwetzer of Spitsgetande Letter-Knabbelaar hier ongemakkelijk voor de Boeg loopt, met Naamſtreepen beſtaat toe-te Snaauwen, of dat een Duyvelgezinde ons met Honderd Verpoetſte Ervaareniſſen van Tooveryen, Spooken, Alfjes en Kaboutermannetjes om de Ooren ſnord, op dat hy ons Vervaard maake: Gemerkt ons dit een vaſte toeverlaat verſtrekt, Dat noch de Liefde tot eyge Dwaalinge, noch luſt tot Kerk-Schennis, ons tot het afwijken van d'aangekleefde Quakleeringen vervoerd heeft: En dat ons ook niet onbekend is, Dat de Gevoelens die met de eerſte Melk ingezoogen en door Opvoedinge beſtremd zijn, niet ligt te overwinnen zijn, ſchoonmen ook beeter Zaak als Paulus had.

Maar nu en iſſet ons ook in deeze Onderneeminge niet anders konnen gebeuren; of de Voornaamſte grondveſt des Geloofs, moeſt ons al in den aanvang met een ſchoon Voorbeeld in 't gemoed loopen, zoo draa wy van de H. Schrijver Moſes geleerd wierden, Dat de Hiſtorie van de Hebreeuwſe Kerke, met dat Vermaarde Tijdpunt haar begin moet neemen, in welke Abraham de Gezeegende Volkplanter des Iſraëlitizen Volx en Vader aller Geloovige, Geroepen zijnde, niet alleen door het Geloove is Gehoorzaam geweeſt zijn Vaderland te Verlaaten, en uyt UR der Kaldeën te gaan; maar ook de Eerſte genoemd ſtaat, aan wien het Geloove TOT REGTVEERDIGHEYD toegereekend is. Zulx dat de H. Hiſtorie van die Groote Man, zeer veel te zeggen maakt: En ook heel den Roem van Joden en Kriſtenen hier in geleegen leyd, Dat zy KINDEREN ABRAHAMS zijn; d'Eerſte naamelijk naa den Vleeſche, de Laatſte door aanneeminge des Geloofs. Hier toe heeft het ons dan geluſt, 't Geſlagt en Maagſchap des Grooten Vaders naa te ſpooren; en te bezien, hoedaanig de Geloovige Kerke zeederd de Zondvloed onder de Naakoomelingen van Noach aan 't Huys van Sem gebleeven, naa de Babylonize Verwerring in dat van Heber, en ten laatſten, aan de XII Stammen Iſraëls, (die naa de Belofte tot een Groot Volk uyt Abraham door Iſaak en Jakob uytgedeegen,) alleen is vaſtgemaakt, met Uytſluytinge van heel d'Afgodize Weereld. 't Geên miſſchien dan ook de grondveſt is, Dat het Geſlagte van Kaïn, heel zoober in de H. Hiſtorie gedagt ſtaat, en d'Euangeliſt Mattheus, de Geſlagt-Reekeninge van JESUS KRISTUS, niet hooger als van Abraham begonnen heeft. En gelijk d'Oude Godsdienſt der Vaderen te deezer tijden, zeer vervallen was, (zoo dat de Kaldeën, Zabeën en meeſt al de Volken daar omheenen, tot in Babylonien, Meſopotamien, Syrien, Egipten en Arabien, ouwelinx het Heyr des Heemels, en voornaamelijk het Vyer als 't Waarteeken van de Zonne Dienden;) is Abraham de Zone van Therach, die de Vijfde in 't Stamhuys van Heber was, door Gods byzondere Voorzienigheyd uyt het Afgodize UR der Kaldeën Geroepen; Een Stadt die zelf naa de Godsdienſt des Vyers UR genoemd

ſchijnd;

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ſchijnt; alwaar de CHAMONIM of Zonne-Beelden waaren; die allengskens door toeëygening van Hoedaanigheeden, die de Kaldeëze Sterrekykers meenden aan den Heemel Gaa te ſlaan, tot zeer veele Goden uytgeborſten zijn; die ten laatſten het Voorzeggen uyt de Sterren en Raadpleegen met de Teraphim en Afgodize Huys-Poppen, op de baan bragten: Alhoewel de Joden ſchijnen te Dwaalen alsſe Therah Abrahams Vader, d'eerſte Vinder der Afgoden Beelden maaken. Abraham aldus aan 't Goddelijk Bevél Gehoorzaam, is met zijn Huys-Vrouwe Sara en Vaderlijk Huysgezin en zijn Neef Loth, de Broeder Harans Zoon, uyt zijn Land en Maagſchap naar Charan in Meſopotamien gegaan; daar hy naa weynig verblijf de verder Reystogt naar Kanaan voort-zette; verrijkt met de Belofte, Dat in hem Alle Volken zouden Gezeegend worden; op dat daar in alzoo de Roepinge der Heydenen al van verre wierd afgebaakend; en KRISTUS het Zaad van Abraham zou genoemd zijn, Gal.8:16. Rom.9:7. Een Reystogt die ons wel waardig ſcheen, in een Land-Tafereel t'ontwerpen, en met al de verſchijnzels van des Mans Weedervaaren te ſtoffeeren. Voorwaar Moſes heeft wel aangeteekend, Dat Abraham reeds te dees-tijd Magtig geworden was in Vee, Knegten en Maagden; maar dat hy in deeze doortogt van Syrien, te Damaskus een tijd-lang zou Konink geweeſt zijn; is van de Hoovaardige Joden gedroomd. Als hy dan hier in Kanaan aan de Eyke Boſſchen More in Tenten Woonde en Goddelijke Verſchijningen had; heeft hy een Altaar Gebouwd en Offerhanden gedaan. Doch de Schaarsheyd van Brood, hem de Reys naar Egipten aanraadende; is hy derwaards getoogen, en te-gelijk een Rampſpoed aan zijn Vrouwe Sara te gemoet geſtapt; die weegens haar Standbaare Schoonheyd in hooger Jaaren, d'Egiptize Konink tot Vrouwen-Roof noopte, en zy Abraham alzoo ontvoegd wierd. Doch gelijk de Bekommerde Man alleen door een Eklipzis in zijn Gelóof hier toequam, Dat hy Sara voor zijn Zuſter uytgegeeven had; (zoo dat hy daar over naaderhand de Laſtering van Fauſtus Manichèus niet ontduyken kon,) is ook Farao om des Vroomen Mans wille ſtrengelijk Vermaand; tot hyze hem met Rijke Geſchenken weeder gaf; en alzoo een Voorſpel ſtaafde, van Iſraëls Vreemdelingſchap in Egipten, en Loffelijke Uytleydinge van daar naa Kanaan. Maar als Abraham en Loth met groote Haave omtrent Bethel waaren weedergekeerd; daar hen de Weylanden voor haare Kudden veel te Eng vielen, heeft Abraham een Proefſtuk van zijn Beleefde Inborſt gegeeven; en de Keur aan zijn Neef gelaaten, Wat Oord hy in 't Land voor zijn Haave wilde inneemen: Als wanneer Loth tot zijn Ongeluk de zijde der Jordaane verkoos en zijn Wooninge te Sodom nam. Want als daar een Krijgs-Opſtand aan de gang raakte, zoo dat Amraphel de Konink van Sinear met Kedor Laomer, Vijf Kanaanitize Koningen op 't Lijf viel en Sodoma en Gomorra Geplonderd wierden, is ook Loth met al het zijne onder de Gevangene Weggevoerd. Abraham op dit gerugt ontvonkt; is flux met de Manſchap van zijnen Huyze, en de Hulptroepen van Aner, Eskol en Mamre, den Vyand naa-gezet, en door een Krijgs-Liſt in den Nagt Overvallen; haar al den Roof uyt de hand rukkend met alle de Gevangene, en te-gelijk zijn Neef Loth: Zig hier in gedraagende als een Vry-Heer, die niemands Onderdaan was. Wiens Eedelmoedigheyd hier dan ook wel haaſt in 't Weygeren van zijn Aandeel in de verkreegen Beuyt gezien wierd, die hem naa Krijgsgebruyk toequam; zorgende alleen voor zijn Meede-Vegters. En op zijn weederkomſt van Melchizedek over deês verkreegen Zeegepraal met den Eeren-Wijn Beſchonken, en te-gelijk met al zijn Spiets-Broeders door Brood Ververſt en in zijn Perzoon Gezeegend; heeft hy aan hem als een Prieſter Gods, de Thiende van alles gegeeven, die van Ouds pleeg aan de Goden Betaald te worden. En dewijl niet onbekend is, hoe verſcheyde Gevoelens over Melchizedeks Perzoon op de baan gebragt zijn; dewijl hy een Prieſter des Alderhoogſten Gods, en Konink te Salem genoemd word; zonder Vader, zonder Moeder en zonder Geſlagt-Reekening, Hebr. 7. uyt Pſal. 110:4. alzoo hebben wy getoond; Dat d'Apoſtel nogtans niet zoo-zeer van hem, Veele Dingen vond, die *Swaar om Verklaaren* vielen; als wel den Joden te doen verſtaan, Hoedaanig Kriſtus een Prieſter was naa de Ordeninge van Melchizedek; wiens Prieſterdom geen Volgreex van Geſlagte noch Bediening Voor of Naa hem had in 't Stam-Huys zijner Ouderen, als het Prieſterdom van Aaron doorgaans had. Zoo datze te vergeefs Geſweet hebben die van Melchizedek de Zone Gods in Menſchen Gedaante gemaakt hebben: Andere dat hy een Engel of byzondere Kragt Gods, of ook Sem geweeſt zy. Waar toe wy de Gedagten van de Geleerde Mannen Cunæus, Molinæus, Kloppenburg, en die der Oude Melchizedechiaanze Secte, Weederleyd, en beweezen hebben, Dat Melchizedek is een Menſch als andere geweeſt: En dat de Roomsgezinde ook Dwaalen, alſſe hun Mis-Offer uyt het voortbrengen van Brood en Wijn, onderſteunen, Dat Melchizedek aan Abraham en zijn Zoldaaten op den Weg Geſchonken heeft. Als nu ook Abraham Geloofde aan de toegezeyde Loon en Vermeenigvuldiging van zijn Zaad; heeft hy voorzeeker in den geênen Geloofd die den Zondaar Regtveerdigd; en daar in geen andere grondveſt als KRISTUS gehad, d'eenige Oorzaak van alle Regtveerdigmaaking weegens de Toereekening van zijn Geregtigheyd, Rom.4:13. en 10:6-8. zoo datwe daar uyt verſtaan, Hoe Abraham het Geloove tot Regtveerdigheyd is toegereekend eer hy noch Beſneeden was. En gelijk te dees-tijd een Verbond met Abraham door 't Slagten van verſcheyde Beeſten gemaakt wierd; is daar in te-gelijk het Vreemdelingſchap van zijn Zaad in Egipten Voorſpeld, en daar op 't Land Kanaans als een Gods-pand Toegezeyd en in zijn ruymſte Grenzen afgebaakend.

Als nu onder-en-tuſſen Abrahams Huysvrouwe, haar eygen Onvrugtbaarheyd en Ouderdom, teegens de Goddelijke Belofte afwikte, ſcheenze zoo-zeer in de verwagting van een Zaad beſweeken, Datze haar Dienſtmaagd Hagar den Man overgaf, op datze ten minſten *Uyt haar* GEBOUWD wierd, dat is, Een Mannelijk Zaad uyt Abraham verkreeg; gelijk de ZONEN by de Hebreën van BOUWEN genoemd zijn. 't Geên dan ook alzoo gebeurde; zoo dat Hagar aan Abraham den Zone Iſmaël Baarde; alhoewel die Onwettige Beſlaapinge niet zonder Huys-Kruys, ten eynde liep. Want d'Egiptize Dienſtmaagd,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

te-gelijk Swanger en Trots geworden, heeft hyze om de Verbelging van Sara, moeten 't Huys Ontzeggen; zoo datze in die Verneedering Omdoolende; door een Goddelijke Aanſpraake Getrooſt, en onder Voorſpelling van een Zoon te Baaren, die een Woud-Ezel in Zeeden zou zijn; het Weederkeeren aangeraaden is: En alzoo niet alleen de Grondveſt in de H. Hiſtorie geleyd, op welke die ſchoone Verklaaringe der Twee Teſtamenten gebouwd ſtaat, Galaaten 4. maar ook den Geleerden 't Verſtand geſcherpt heeft, om de Houwelijx-breuk van Abraham, in de beſte Vouw te ſlaan: Alhoewel 'er ook geen ontbrooken hebben; die de Veel-Wijverye uyt deeze Geſchiedenis, veel-eer hebben afgeſchaft, dan Prijſſelijk Aangeraaden: 't Geên ons vermaande dat ſtuk niet zonder breedſpraakelijkheyd af-te doen; en te bezien, Op wat grondſteun de Joden en zommige Vrouwe-Gekken onder de Kriſtenen egter de Veel-Vrouwigheyd, teegens de Eerſte Inſtellinge des Houwelijx en de Verklaaringe van de Zaligmaaker hebben toegelaaten. Maar op dat Abrahams Geloof uyt deeze Struykeling wierd opgebeurd, is hem Godt als de EL-SCHADDAI of *Almagtige* en *Algenoegzaame* verſcheenen; en heeft onder Beding van OPREGT te zijn een Verbond met hem gemaakt; Dat zoo wel de Belofte van een Zoon, als de Vermeenigvuldiging van dat Zaad, met d'Erffenis van Kanaan, en de Goddelijke Gunſt in Kriſtus inſloot; en alzoo de Twee Teſtamenten ſtaafde; en Abrahams Geloof een vaſte grondſteun had hem niet alleen in dien Verwagten Dag te VERHEUGEN, Joh. 8:56. maar ook een Reeden van Naamdigting, Dat den Zone die Sara in Abrahams Ouderdom uyt de Verſtorvene Moeder Baaren zou; JITZSCHAK of *Iſaäk*, dat is, van *Lachhen* genoemd is. Hier toe is Abraham dan ook de Beſnijdinge van de Voorhuyd des Teel-Lids, tot een Teeken des Verbonds in 't Vleeſch aanbevoolen; als een Inſtelling die zeederd in de Hebreeuwſe Kerke van ſtrenge Onderhoudinge, en van een diepe naaſpooringe der laatere tijden geworden is, weegens d'Omſtandigheeden waar meede dat laſtig Verbonds-Teeken verzeld ging: Zoo dat de Geleerde niet zelden onderzogt hebben, Waarom deeze Beſnijdinge zoo beſtipt ten Agtſten Daage moeſt geſchieden? Of waarom alleen aan de Mannelijke Kinderen, en wel aan het Teel-Lid? Hoe en door wat Voorbeeld, veel Heydenze Volken aan de Beſnijdinge geraakt zijn? By wien de Voorbezittinge zy geweeſt, en Of ze den Egiptenaaren lang voor Abraham zy bekend geweeſt? Of ook de Beſnijdinge een Teeken of Aanduyding had, van de Vermeenigvuldiging des Zaads, zoo vaak aan Abraham toegezeyd? En hoe dat Zaad daar door van heel de Weereld Afgezonderd en in Bewaaringe blijven kon? Jaa hoe zoo Schaamagtigen en Smertelijken Teeken kon geloofd worden van Godt ingeſteld? Of een Sakrament en Geloofs-Teeken tot Verzeegelinge en Vervulling der Belofte en Zeegeninge te zijn; en Hoe zulx ten laatſten onder Moſes een Schuldenaar aan de Wet maakte: En zoo een aanduyding van Dienſtbaarheyd was, die Voldiend en Afgeſchaft zou worden, wanneer dezelve om de Nuttigheyd van Kriſtus, zou Onnut geworden zijn, Galaten 5:2. Alhoewel de Beſnijdenis een Eeuwig Verbond genoemd ſtaat; en Kriſtus ook zelfs is moeten Beſneeden worden, om dat hy van 't Zaad Abrahams was; die hem zelven om onzent-wille de Wet heeft willen onderwerpen, tot Vervullinge van alle Geregtigheyd. Zijnde in de Iſraëlitize Kerke zoodaanigen Zakrament geworden, Dat de Zaligmaaker den Joden kon zeggen, Dat Moſes haar de Beſnijdenis gegeeven had; alhoewelze uyt de Vaderen was, Joh. 7:22. En van aanvang met Bedreyginge van Uytroeyinge zelfs aan Abraham belaſt; zoo dat hy zulx ook aan hem zelfs, aan Iſmaël en alle die van zijnen Huyze waaren te werk ley, Gen. 17:23-27. En ſchoon Moſes deeze Inſtellinge in de Wet Vernieuwd heeft, iſſe Nogtans in Iſraëls 40 Jaarige Reyze door de Woeſtijne naagelaaten; en van Joſua op de aankomſt in Kanaan herſteld, Joſ. 5. Naa dat Moſes den Volke voor zijn Afſcheyd de Beſnijdinge des Herten als een Verklaaringe van 't Letterlijk Gebod had toegezeyd, Deut. 30:6. En gelijk alle deeze dingen een groot ruym in de Hiſtorie der Hebreeuwſe Kerke beſlaan, hebbenze ons niet alleen de handen vol werk gegeeven, op datweze welvoegzaam in haar Rang ſchikten; maar ook verpligt beyde het Gevoelen van Joden en Kriſtenen over deſſelfs Oogwit en Aanduydings-kragt by te haalen, en te bezien, Hoedaanige Speelingen daar op in 't N. Verbond gemaakt worden. Op datwe daar door ook de middel ter-hand hadden, om de Beſnijdenis Oorſpronkelijk van Abraham af-te brengen; en de gewaande Oudheyd den Egiptenaaren te ontzeggen. Waar in dan niet donker zal blijken, Datze de Mahumethaanen en andere van Iſmaël en Abrahams andere Zonen uyt Kethura, overgenoomen en in gebruyk gehouden, en de gewoonte hebben van zulx op het Dertiende Jaar te doen; gelijk Abraham daar in met Iſmaël was voorgegaan, Gen. 17:25. Doch hoe d'Afvallige Joden, te mets door een liſtige vond der Heelkonſt, de Afgeſneeden Voorhuyd wiſten te doen Aangroeyen, op datze Ongemerkt doorgingen; hebben wy uyt de Vermaarde Geneesmeeſter Celſus waarſchijnelijk gemaakt; en de Woorden des Apoſtels 1 Kor. 7:18. Letterlijk van de zulke verklaard. Doch het geen hier tot het voorneemen Gods merkelijk diende, was dit, Dat bey de Naamen van deeze Groote Vader en Moeder, veranderd wierden, op dat daar in een Gedenkmaaninge der Belofte geſtaafd wierd. Zoo dat SARAI nu SARAH, en ABRAM, voortaan zou ABRAHAM genoemd worden. Waar aan de Taalgeleerde werk gevonden hebben, den Meſſias daar in te ontdekken. En alhoewel Abraham over de Toezegging van een Zoon aan 't Lachhen raakte; zijn hem egter ook Vorſten uyt Iſmaël toegezeyd; die Volkplanters geworden zijn der geener die in Arabien thuys hooren; in de H. Hiſtorien gemeenelijk, HAGARENEN en ISMAELITEN genoemd; en van veele voor een-en-dezelve gehouden, die thans Sarazenen of Turken heeten; en deſweegen met haar Oud-Grootvader Iſmaël noch veel ophebben.

Als nu onderwijlen de Tijd verliep dat Abraham met een Zoon zou Beſchonken worden; is hem de Vreeſſelijke Ondergang van Sodom bekend gemaakt; waar toe hem Jehovah door 't Gezandſchap van dry Mannen bezogt; die naaderhand ENGELEN genoemd, het onderzoek werk verſchaft hebben, of dit Menſchen, of Geeſt-Engelen geweeſt zijn, en of onder die ook de Zone Gods als de Jehovah was?

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

En alhoewel wy 't gemeen Gevoelen der Uytleggers die zoo gezind zijn, hebben bygebragt; meenen wy nogtans uyt Abrahams Onthaal deezer Gasten te moogen besluyten, Dat het waarlijk Menschen geweest zijn; en in heel die Historie niets gevonden word, dat ons daartoe in de weg staat. Gelijk Godt dan ook niet noodig had, in deeze Boodschap zelfs Teegenwoordig te zijn, zonder dat Abraham zulx ter Deugden wist: Veel min dat dit een Vertooninge der H. Dry-Eenheyd zy geweest, waar aan noch Abraham noch d'Apostel in deeze Ontmoetinge gedenken, Hebr. 13:2. En het ook by Abraham genoeg bekend stond, Dat Engelen die geen Menschen zijn, met geen Eeten en Drinken Vermaakt zijn. En hier vonden wy geleegentheyd, des Gulhertigen Mans Gastvrye Inborst en Onthaal uyt der Ouden Eetwijs en Spijsbereyding wat naauwkeurig uyt-te pluyzen, en te toonen Hoe Sara, die het thans drok met Asch-Koeken te bakken had; over haar Lachhen by deeze Gasten Verklikt raakte, hoorende dat haar in hoogen Ouderdom een aanstaande Kraambed voorspeld wierd. Abraham den Ondergang van Sodom aangezeyd; gedagt eerlang aan zijnen Vriend Loth; zoo dat hy zig in 't Gebed begaf, staande voor den Heere; op dat de Regtveerdige in deeze noodval Behouden wierden. Maar twee van deeze Mannen te Sodom aangekoomen, en van Loth onder Dak genoomen; barste de Baldaad der Sodomiten wel haast teegens deezen Huyswaard uyt; zoo dat de Bedremmelde Vader de Maagdelijke Eer van bey zijn Dogters aan de Moetwil deezer Straatschenders ten Prooye veylde. Doch van zijn Gasten, hun scheurzieke Handen ontrukt, zijn de Booswigten met Bedwelmdheyd Gestraft, en Loth vermaand zonder zammelen, het naakend Ongeval door de Vlugt te ontwijken, gelijk hy deed; verkiezende den weg naa Zoar. Maar als strax een Bulderende Orkaan, te-gelijk met een Stortreegen van Vyer en Zolfer over de Stadt wierd uytgegooten; en heel dat Landgewest van het Dal Ziddim met noch dry Gebuursteeden, door een yslelijke Grondbraake ingeschokt en Tommelinx Over-hoop gesmeeten, in den Afgrond Verzonk; is d'Agter-omziende Vrouwe van Loth op weg gebleeven, en in haar Ongeloof door de Verderffelijke Swaaveldamp Gestikt. En wy mogten niet naalaatig schijnen, het Denkbeeld deezer Vreeszelijke Uytgang, door een Printverbeeldinge te ondersteunen. En naadien ook al dikmaal onderzoek gedaan is, hoe thans de Jordaane haar uytloop in de Doode Zee heeft, en egter nooyt vol word, dagt ons geen ondienst ook dit zoo wel voor, als naa de Inschokking van dit Landschap, aan te wijzen. Daar ons dan ook het Oordeel der Oude en Nieuwe Schrijvers over Loths Wijf te vooren quam, aan welke de Zaligmaaker vermaand te Gedenken, Luc. 17:32. Alhoewel het Dwaalziek Erfgerugt veel Fabelen van deeze Zout-Pylaar heeft op de baan gebragt; daar zelfs ook al zommige Vermaarde Mannen meede Betooverd zijn; terwijl moogelijk andere haar tijd besteed hebben, de Misdaad deezer Wankelmoedige Vrouwe teegens dusken ongemeen Straf-Exempel af-te weegen. Maar als Loth binnen Zoar noch niet Zeeker voor deeze Aardschokking scheên; zoo dat hy hem naa 't Gebergte begaf, heeft hy bey zijn Dogters in Dronkenschap Beslaapen en Bevrugt; zoo datze elk een Zoon uyt Bloedschande voortbragten: En zoo de Schrandere Verstanden werk verschaft hebben, een Regtmaatig Oordeel over deeze Historie te vellen; en yder zijn eygen deel aan de Misdaad toe-te eygenen. Daar dan ook de beurt aan ons scheen, Reeden te geeven; Waarom al duske Schandvlekkige bedrijven der H. Vaderen, en die Vrienden Gods waaren, van Moses zoo opentlijk aangeschreeven staan. Gelijk dan ook de Gedagtenis deezer Verfoeyelijke Daad, in de Naamdigtinge deezer Bloedschandige Kinderen bestendigd is: Want MOAB beduyd, *Van de Vader Geteeld.* En BEN-AMMI, een *Zoon uyt Bloedverwandschap Gesprooten.* En de H. Historie heeft zulke Exempelen veel. Maar gelijk de Volken Ammoriten en Moabiten uyt deeze Zonen voortgekoomen, niet zelden in de H. Boeken genoemd staan; alzoo is den Israëliten naaderhand belast haar Land in 't doortrekken naa Kanaan, Ongemoeyd te laaten; Om dat het Godt haarlieden tot een Erffenis gegeeven had, Deut. 2:9, 10. En dewijl d'Ondergang van Sodom geen gebrek aan Getuygenissen in de Weereldlijke Historien vind; en de Naa-weenen van dit Jammerlijk overval, kennelijk in de Doode Zee te verneemen zijn, heeft ons gelust ook die Getuygenissen by te haalen, en daar by te zeggen, Hoe ook de Historie van Loths Wijf, in de Fabelen der Heydenen verpoetst is.

Maar even of Abraham hem zelven op 't Gezigt van deeze Smookende Poel, niet langer aan dien Oord betrouwde, is hy uyt Mamre opgebrooken, en zig Zuydwaards wendende, heeft hy als Vreemdeling te Gerar verkeerd: Daar hem zijn Lieve Vrouwe, uyt welk hy 't Beloofde Zaad Verwagte, voor de tweede reys door Abimelech Ontschaakt en 's Mans Geloof wel dapper gepijnigd is. Doch als deeze Konink over die Vrouwen-Roof met heel zijn Hof genoeg Gestraft; en Sara onder verwijt van beyder Geveynst Zusterschap, aan den Man was weeder gegeeven, op dat hy haar voortaan *Een Dekzel der Oogen* was, en haar Trouwverbond door aanneemen van 't Vrouwelijk Hoofd-Dekzel niet meer zoo ligt verdonkerd wierd, maar toonde onder de Magt des Mans te staan; verschafte ons die Zinrijke bewoording, stof om een weynig van der Eerbaare Vrouwen Aal-Oude Hoofd-Dekzelen te spreeken, die tot onderscheyd der Ongetrouwde Maagden eertijds in gebruyk waaren; en wy alzoo de Reeden des Apostels 1 Kor. 11. daar door Ophelderden. En gelijk Abraham hier met het Geloove geworsteld had; alzoo heeft hy ten laatsten de Vervullinge der Belofte in de Geboorte van een Zoon gezien, als hy Honderd Jaaren telde, en Sara Blye Moeder van een eyge Geboorte wierd, doe zy 't Neegentig Jaar Oud was. Zoo dat Godt haar door dusken Wonder-Geboorte, EEN LACHHEN gemaakt had; en desweegen billijk staafde, Dat deezen Zone wierd ISAAK genoemd, dat by de Hebreën zoo veel als LACHHER beduyd. Gelijk de Joden ook uyt die Naamdigting niet alleen Abrahams Tien Verzoekingen, en de Jaaren van deeze Vader en Moeder weeten uyt-te Cyfferen; maar ook den Apostel tot veel hooger betragtinge heeft opgevoerd; als hy hem *Een Zone der Belofte* noemd, Gal. 4:28, 29. Op dat hy ons leerde, Dat de Geloovige als Abrahams Zaad, niet uyt de Natuure zouden Gebooren worden. En op dat hier niets aan 't kenteeken van

een

een waare Geboorte ontbrak; heeft ook Sara zelf haaren Zone Gezoogd; tot dat zijn Aanwas de Speentijd aanraade; die de Vader Abraham met zoo Rijkvoerigen Gastmaal Vereerde; Dat Ismaël daar over Nydig geworden, den Jongen Isaak die Eergenietinge door Spotternye zogt t' Ontdoggeren; en die Daad de Geloovige Moeder met zoo diepen Wonde aan 't Herte trof; Dat de Dienstbaare Hagar, met haaren Ismaël aan den naasten Morgen eens-loefs Uytgedreeven, en met een Zoobere Teerkost van Brood en Water in Ballingschap gezonden wierden. Maar gelijk Sara in deezen Heyligen Yver, Ismaël van 't Erfgenoodschap met Isaak uytsloot; alzoo heeft de Hoogverligte Apostel in dat Kinderspel, de Beduyding der Twee Verbonden opgestikt: Het eene aan den Berg Sinai tot *Dienstbaarheyd*; het andere de Wet der *Vrijheyd* door Aanneeminge tot Kinderen, Gal.4:23-31. dat is, De Dienstbaare en Vrye Kerke. 't Geên ons daarom ook noopte 't voorval van zoo Hoogdraavende Beduydenisse, in heel desselfs Omstandigheeden des te naauwkeuriger uyt-te pluyzen; en onder dies ook Hagar met haaren Zoon, in beyder Omdoolinge door de Woestijne Berseba, op 't spoor te volgen; op datwe Abrahams Slegte Uytrusting en Misnoegen over deeze Strenge Daad van Sara, mogten aan 't Bedaaren zien. 't Geên nu Abraham hier verder aantrof, was het Vreê-Verbond dat hem Abimelech weegens d' Agting van zijn Aanwas en Vermoogen aanbood; op dat hy zijn Gebuurschap min te vreezen had. In welk Verdrag hy dan ook zijn Afgepragte Waterput weeder in Bezit kreeg: En alzoo geleegentheyd gaf om daar te blijven, en een Bosch te Planten, in welk hy niet alleen den Naam des Heeren Aanriep; maar ons ook werk verschafte, de Noeste Bosch-Plantinge der Ouden, en Afgodis gebruyk derzelve, naa de Zeeden der Syriers, Grieken en Romeynen te doorwandelen; en zulx tot geen andere Grondvest, als op datwe daar in de Reeden ontwaar wierden; Waarom Godt naaderhand in de Wet Verbooden heeft Boomen by zijnen Altaar te Planten, of de Godsdienstige Bosschen en Hoogten der Heydenen onder Israël in gebruyk te laaten, om daar-heenen haare Offerhanden te brengen: Dewijl al die dingen enkel Afgodisch waaren; en de Heydenen ook daar in heel gemeen, haare Bosch-Goden, Veld-Duyvelen en Baals pleegen te Rooken, de Grafsteeden der Helden te Vieren, en weegens 't Bygeloof aan de Verschijninge van derzelver Geesten, op alle Uytbundige wijze by het Bloed der Offerhanden te Eeten en Schandelijkheeden te bedrijven; en daar toe alzoo een meenigte van Bosch-Priesters en Geheyligde Boomen hadden, waar van gerept word, 1 Kon.18:19. Ezech.6:13.

Maar zie hier eens! Wat verstel van Zaaken, en welk-een diepe Verzoekinge des Geloofs, en der Gehoorzaamheyd, de Vader Abraham naa deezen aantrof? De Goddelijke Aanspraak eyst van hem, Dat hy zijn Eenig Kind, den Zone der Belofte en Erfgenaam van heel zijn Bezit, uyt wien hem het Vaderschap van een Groot Volk was toegezeyd; Tot een Brand-Offer zal Slagten, en dat hy tot dat Meesterstuk der Gehoorzaamheyd naa het Land Moriah zal gaan, en 't zelve voldienen op een van de Bergen: Gelijk hy in de Volveerdige loop zijns Geloofs en zonder uytstel deed; en daar door de Eersteling wierd, die geloofstaafde, Dat Godt Magtig was zijnen Zone uyt de Dood op-te Wekken en aan de Vader weeder te geeven; en door dat herstel alzoo verhoeden, Dat de Goddelijke Belofte Wankelde. En gelijk deezen Zone op 't uyterste Tijdpunt van 's Vaders Offerpligt, niet alleen op den Houtstaapel Gebonden, maar ook genoegzaam in zijn Gemoed als Geslagt en in de Dood lag over-gestort, heeft de Goddelijke Stemme 's Mans Volveerdige Hand, en te-Gelijk de Dood des Gewilligen Jongelings geschut; en een Ram uyt de Wildernis, des Vaders Keel-Mes in zijn plaatze toegekeerd; op dat Abraham de Vrugt van zijn Geloove erkende; en zoo Doorlugtigen Voorbeeld staafde, Dat de Zeldzaamheyd deezer gantze handelinge, voorzeeker een groot Verschijnzel in de Historie der Hebreeuwse Kerke maakte, en hier alzoo niet zonder waarneeminge veeler Opmerkelijke Zaaken is konnen afgedaan worden.

Naa dat Abraham deeze Verzoekinge was te booven geworsteld, is hem zijn Huysvrouwe Sara Afgestorven, en Vader en Zoon in den Rouw gedompeld. Daar de Joodse Verpoetzers der H. Historien, de Duyvel al weederom zoodaanig in 't spel gesleept hebben; als of hy Sara door de Boodschap van Isaaks Dood, de Sterf-Stuypen had aangebragt: 't Geên wy niet alleen uyt Moses moesten Leugenagtig maaken; maar ook de Dwaalinge der Roomsgezinde een Schraap geeven; als zy uyt Abrahams Rouwbedrijf over Sara, het Bidden voor de Dooden meenen opgestikt te hebben. Als hy nu korts naa deezen een Houwelijk voor Isaak zogt te stigten; quam ons in de H. Historie zeer wel te staade, Dat Moses omstandig Verslag gedaan had, wat Zonen de Broeder Nahor uyt de Vrouwe Milka in Mesopotamien gewonnen had; naadien ons zulx agter 't verstand van 't Bloedverwandschap helpen kon, uyt welke Abraham gezind was een Vrouwe voor zijnen Zone op-te eyssen. Waar toe hy zijnen Huys-Meyer Eliëzer onder Eede verpligte, en met Tien gelaade Keemelen aan Geschenken naa Mesopotamien schikte: Op dat doch Isaak geen Kanaanitize Dogter aan 't Snoer kreeg. Eliëzer daar aangekoomen, quam hem de Schoone Rebekka aan de Water-Put in 't Gemoet, dien hy weegens haar Hubze Dienst in 't Drenken zijner Keemelen, uyt zijns Heeren Naam met een Gouden Voorhoofd-Cierzel en Armringen Beschonk; en daar door de weg baande, in des Vaders Bethuëls Huys ingenood en van de Broeder Laban opgehaald te worden; Daar hy aankoomende goed Onthaal en Voeder voor zijne Keemelen vond. Als nu de Bruydwerver niet Eeten wilde voor hy zijn 's Heeren Abrahams Last voldaan, en de Dogter Rebekka had Opgeëyst, wierd hem het JAA-WOORD, en te-gelijk de Reystogt tot den Bruydegom naa Kanaan met Toestemming van de Bruyd vast-gesteld. En gelijk Eliëzer daar op zijn Houwelijx-Geschenken voortbragt, voltrokmen de Voor-Bruyloft met een Maaltijd en Gelukwenschingen. De Reystogt dan van deeze Bruyd vastgesteld; isse des anderen daags onder 't geley van Eliëzer, en eenige Speelnoodjes met de Voedster Debora naa Kanaan afgereeden; daarze van Isaak als zijn Bruyd en Vrouwe Minnelijk ontfangen en in zijn 's Moeders Tente gebragt wierd; naa datze volgens 't gebruyk der Eerbaare Vrouwen,

het

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

het Aangezigt met de Schaam-Sleuyer overkaaperd had, zoo draa zy den Bruydegom als haaren Man on-
der Oogen kreeg, en van de hooge Keemels rug was afgeklommen.

Als nu Isaak aldus Getroost, en Abraham in zijn hooge Jaaren hem Eenzaam vond; ontzag hy niet
te dees-tijd ook zelfs een Houwelijk met Kethura aan-te gaan, die misschien een Dienstmaagd in zijn
Huys, even als Hagar geweest was; alhoewel de Joden buyten 't Gezag van Moses, haar dezelve met
Hagar maaken. By deeze Vrouwe heeft hy noch Zes Zonen Gewonnen; dien hy met Geschenken uyt-
zette, en Oostwaards van voor Isaaks Aangezigte heenen zond; en haar waarschijnelijk meest in Ara-
bien hebben neergezet. Waar van daan het kan gebeurd zijn, Dat deeze Volken door d'Onderwijzing
van Abraham, kennis van de verwagte Messias hadden, en alzoo d'eerste waaren, die op de Geboorte
van de Zaligmaaker uyt het Oosten quaamen. Nogtans heeft Moses weynig van Abrahams Bedrijf en
Weedervaaren zeederd zijn tweede Houwelijk aangeteekend; maar zijn Leef-Jaaren opnoemende,
voegd hy'er strax zijn Dood by, Stervende in goeden Ouderdom, zoo dat hy Verzaameld wierd tot zijnen
Volke. Als nu Isaak, d'Erfgenaam van Abrahams Bezit, wel zag Dat zijn Geloof in de verwagtinge van
't Gezeegend Zaad, dat uyt hem moest worden voorgeplant, door een Twintig-Jaarige Onvrugt-
baarheyd van zijn Wijf Rebekka, niet weynig ten agteren wierd gezet, is hy veel-eer tot het Gebed
gekeerd, als den weg van Abraham en Sara ingegaan; noch heeft zig tot de Heydenze Bygeloovigheeden
gekeerd, die de Kinder-Teeling van d'Invloed der Sterren en Meletheth des Heemels, dat is, van Ve-
nus d'Alteeldster pleegen af-te wagten, en de Maane daar toe Godsdienstig Eerden. Zoo dat ook de Kin-
derzieke Vrouwen, door Ontugtige Geesselingen zig daar toe meenden bequaam te laaten maaken, ge-
lijkwe uyt de Oudheyd hebben aangetoond. Alhoewel niet onbedenklijk blijft, of de H. Moeder-Vrou-
wen hebben door 't Geloof aan de Belofte van een Heylig Zaad, begeerig naa Kinderen geweest; en zijn
daar toe door uytstel niet zelden Beproeft. Dus is 't dan gebleeken, Dat het Gebed van Isaak verhoord,
en Rebekka van Tweelingen Swanger geworden is; die naa de Goddelijke Voorspellinge tot Twee Groo-
te Volken moesten uytbotten en heel verschillig in Zeeden zijn. Die dan ook al van 's Moeders Buyk-
aan in derzelver Strijd over d'Eerst-Geboorte afgeschaduwd wierd; zoo dat den laatst-Gebooren, die de
meeste zou zijn; daar van Jakob, dat is, *Hiel-Grijper* genoemd is; den anderen Esau, om dat hy Ros
en Ruyghaayrig ter Weereld quam: En alzinds heeft laaten blijken, Dat zijn Leeven met zijn Benaa-
minge over-een quam: Zijnde een Jaager en Bosch-looper; die in de H. Boeken geen Goede Getuygenis
draagen. Gelijk dan ook dit Woestaardig Leeven, hem zoo kleynen agtinge voor 't Eerst-Geboorte-
Regt van zijn Vaderlijk Huys scheen in te Boezemen, Dat hy 't aan de Broeder Jakob voor een Schootel
Linzen-Moes verquiste; en daar over by de H. Mannen, voor een Roekeloos Mensch en Verworpe-
ling by Godt staat aangeteekend. De Vader Isaak thans weegens Hongersnood naa Gerar geweêken,
en daar weegens 't Veynzen van zijn Houwelijk, door Troetel-Pligt verklikt, heeft hy veele Stribbelin-
gen met de Filistijnen gehad, die hem zijn Water-Putten dempten; maar nogtans in dat Land Gezee-
gend is: Terwijl Esau vast Houwelijk met de Kanaanitize Dogters maakte, en daar toe ook een Dog-
ter van Ismaël nam, die de Moeder Rebekka Verdrietig vielen. Alhoewel de Vader Oud geworden, zijn
Wildbraad beminde, en alzoo voornam hem te Zeegenen: Doch Rebekka door een Hooger Geest ge-
dreeven; heeft die Zeegening door een Listige Vermmoming op Jakob overgebragt; en zoo een stuk
begaan, Dat alle Schrandere Koppen werk verschaft heeft, Moeder en Zoon van Misdrijf vry te pley-
ten, en te zeggen hoe d'Apostel deeze Daad aan 't Geloove des Vaders Isaaks heeft konnen toeschrijven,
daar hy zoo Listig Bedroogen was. En schoon Esau op zijn Beklag ook niet Ongezeegend bleef, is die
nogtans met Quaade Voorspellingen verzeld geweest. En gelijk hy voor hem zelf met een Doodelijken
Haat over zijn vermiste Zeegeninge, teegens zijn Broeder ingenoomen was; wierd Jakob aangeraa-
den, zijn Wreede Hand t'ontduyken en naa Mesopotamien tot zijn Oom Laban de Vlugt te neemen.
Hy dan op 's Moeders bevél op weg geraakt, deed die Reystogt niet af, zonder van Godt Getroost te
zijn; die hem in den Droom 't Gezigt van een Ladder vertoonde. Hy hier op zijn weg naa Charan spoe-
dende, had het Geluk uyt de Herder-Knaapen daar omtrent, d'ontmoetinge van zijn Nigte Rachel
aan de Gemeene Water-Put te verneemen, die hy op haar aankomst met een Kus der Ontmoetinge
ontfing, en van daar ten Huyze haares Vaders binnen geraakte. Maar als Laban uyt 's Neefs Gedien-
stige ommegang, hem zelven veel Gewin toeschreef, zoo dat hy hem eerlang Loon voor zijn Dienst
aanbood; eyste Jakob zijn Jongste Dogter voor een Dienst van Zeeven Jaar: Dien hy graag aannam,
om dat hy Rachel Lief had; en die tijd hem zeer kort zou schijnen, zooze hem slegts voor zijn Arbeyd
te beurt viel: Weynig denkende dat zijn Oom hem ter verloopen tijd, zijn Oudste Dogter Lea Bedrieg-
lijk zou in 't Bruylofs-Bed stoppen; gelijk hem gebeurde en Laban alzoo den eersten Steen ley, Dat
Jakob een Vrouwe tot haare Zuster teegens de Wet der Natuure ten Wijve nam. Maar als de Goede
Jakob zig over dit Bedrog Beklaagde, dwong hem Laban onder een Vaatze Bewimpelinge van 's Lands
gebruyk ontleend, noch Zeeven andere Jaaren, voor zijn lang Verdiende Rachel de Bezorging zijner
Kudden waar te neemen: Gelijk hy deed, en alzoo naa d'eerste Bruylofts-Week met Lea voldiend te
hebben, ook Rachel kreeg. Doch gelijk de Liefde des Mans hier door verdeeld wierd onder twee
Vrouwen, is wel haast de Wangunst over 't Geluk der Kinderbaaringe aan de gang geraakt, waar in
voor-eerst Leâs Verdrukkinge vry verminderde. Want dat deeze Vrouwen op 't hebben van Kinde-
ren gezet waaren, is zoo wel in het overneemen van Rachel en Leâs Dienstmaagden gebleeken, uyt wien
Jakob insgelijx ook Zonen Gewonnen heeft: Als uyt het Afprachhen van Rubens Dudaïm, voor welk
Rachel de Byslaap des Mans aan Lea over-deed. Onder-en-tussen heeft Jakob door het Voorbeeld

zijner Bywijven Bilha en Zilpa, het Overſpel doen kleyn agten; en by zommige de Veel-Wijverye
leeren verdaadigen. Als nu Jakob naa zijn voldiende tijd, het Huys van Laban zogt te verlaaten; heeft
de Baatzoekige Vader aangehouden om een Nieuw Verbond te maaken: In welke Jakob voorzee-
ker een Avontuurlijk Beding aanging, alhoewel hy deezen Gierigaard door de Natuurkunde Ver-
ſchalkte: En zoo zijn eygen Kudde door 't Aanwinnen van Geſpikkeld Vee, booven maaten vermeer-
de. Maar als hem Laban hier over Zuur aanzag; ſcheen het Jakob tijd, om op zijn Vertrek en eygen
Huys-beſtel te denken: En zulx zijn Vrouwen Lea en Rachel aangezeyd hebbende, onderneemd hy
op de Goddelijke Aanmaaninge de Vlugt, en trekt met Wijven en Kinderen, Vee en Haave, naa
Kanaan; terwijl Laban de Scheertijd der Schaapen gaa ſloeg, en 't Hek alzoo van den Dam was:
Al 't geên ook Rachel geleegentheyd gaf, haar 's Vaders Teraphim te Steelen: Dien Laban naaderhand
tot heel aan 't Gebergte Gileads met groote Steurnis quam opzoeken; Doch Rachel hem met een
Vrouwe Liſt van de hand weês, zoo dat hy zijne Goden quijt ſchikte; en ons geleegentheyd ter-hand
liet, de herkomſt en Dienſt deezer Huys-Goden naa te ſpooren, dewijl de Theraphim d'Oudſte en
Eerſte Afgoden zijn daar de H. Schrift van meld. En hier mag men denken, Hoe zeer d'Ontvlug-
te Jakob met al deeze Huyslijke Omſlag Bedremmeld en Verleegen zat, als hy zig aan deezen Uytwijk
van Laban Vervolgd en Betrapt vond? Nogtans zullen wy den Vlugteling ſlux uyt alle Gevaar gered
zien: Want Laban door een Goddelijken Droom Vermaand, geen Kreuk aan 's Mans Goed noch
Bloed te zetten; zogt by hem ter naauwernood zijn Heymelijke Vlugt onder Geveynſde voorwendzelen
van Onreedelijkheyd te bekladden. En hem daar toe het Steelen zijner Huys-Goden opdrijſſende; heeft
Jakob al die heftige aanvallen onder Regtſchaapen Verwijt zijner Trouwloosheyd zoodaanig afgekaatſt,
Dat heel 't Gekijf door een Vree-Verbond neergeleyd, en met een Maaltijd Bezeegeld wierd: Zoo
dat elk zijns Weegs ging; agterlaatende 't Gedenkteeken van een Opgeregten Steen-Hoop, die bey-
der Eed en 't Getuygenis van deeze handeling kennelijk ſtaaven, en te-gelijk ons onder de waarneemin-
ge van veel Fraaye omſtandigheeden, een Print-Tafereel konden afprachhen. Maar naauwlijx was de
Vader Jakob dit Gevaar Ontworſteld, of ziet daar een ander Kommerlijk Voorval voor de Deure:
Want van Gilead opgebrooken, ontmoet hem een Reysgezelſchap, Dat Moſes moogelijk naa den
uytgang der Zaake, verwaardigd de ENGELEN GODS te noemen: Alhoewel het waarſchijnelijk
Menſchen waaren, uyt wien hy de Optogt van zijn Broeder Eſau vernam. En niet willende zijn
Aanwas in Meſopotamien voor hem Ontveynzen, maar wel de Eerbied zijner Eerſt-Geboorte er-
kennen, deed hy hem kundſchap van zijn weederkomſt naa Kanaan, hem noemende ZYNEN HEERE.
Hy dan uyt deeze Zendelingen, Eſaus afkomſt met 400 Man verneemende, Verſchrikte de Vreed-
zaame Man in diervoegen, Dat hy ſlux met de Vrees van een Vyandelijk overval beloopen, zijn Haa-
ve in Twee Legers deelde, en Vrouwen en Kinderen over de Riviere Jabbok in Bewaaringe bragt.
En gelijk de Godvrugtige Man dit heel beſtel niet zonder 't Gebed behertigde, bezorgd hy insgelijks de
Gramſteurige Aankomſt zijns Broeders met een aanzienelijk Geſchenk uyt zijne Kudden te onder-
ſcheppen, op dat hy zijn Aangezigte Verzoende. Maar even als des Mans Gemoed in al deeze Noe-
ſte, zeer Beangſt en vol Vegtagtige overleggingen was, niet weetende hoe deeze Beſtookinge op
het beſt was af-te keeren; is hem des Nagts de Worſtelinge met een Man overgekoomen; en zulx
heel Waarſchijnelijk in een Droom-Gezigt; alhoewel de meeſte Uytleggers zeer geſweet hebben,
deeze Ontmoetinge niet alleen van een Handdaadig Twee-Gevegt te verklaaren dat Waakende ge-
ſchied is; (naadien Moſes van Jakobs Slaapen ſwijgd;) maar ook beweerd, Dat deezen Teegen-
Worſtelaar is KRISTUS de Zone Gods geweeſt in Menſchen Gedaante: Niet willende dat de Droo-
men ooyt zoo Heftig konnen zijn, Dat yemand een waaragtige Bezeeringe daar van aan de Leeden
zou wegdraagen: Waar teegens nogtans d'Ervaarenis en Gezonde Reeden leyd aangekant. En daar
zijn ons voorzeeker geen geringe Bedenkingen omtrent dat ſtuk voorgekoomen, die een aandagti-
ge Beſchouwinge wel dubbel waardig zijn; op datwe ter Deugden bezeften, Hoe de Worſtelende
Vader hier te-gelijk als Overwinnaar wilde Gezeegend zijn; en nogtans Hinkende aan zijn Heup
gebleeven, en met de Naam van ISRAEL Beſchonken is: Die hem dan ook aanmoedigde, zijn Ge-
vreeſt Onheyl, als een Vorſtelijk Kampvegter by Godt en Menſchen te booven te ſtreeven. Zijnde
nu met Godt Sterk geworden, alle Verzoeking te booven te koomen; gelijk de Rigtdraad der H. Hi-
ſtorie ons doed zien, Dat des Mans gantze Leeven een geduurige Worſtelinge zy geweeſt: Wor-
ſtelende van de Baarmoeder aan met de Broeder Eſau om de Eerſt-Geboorte: Daar naa om de Ver-
krijging van des Vaders Zeegen; Doe in zijn Vlugt naa Meſopotamien; en aldaar in zijn Twintig-
Jaarige Dienſt met Laban: En in zijn Huyshoudinge met twee Vrouwen, en twee Bywijven: Daar
naa in zijn Vlugt op Gilead agterhaald; Hier op zijn Weederkomſt in den Droom, weegens Eſaus
Gevreeſde Vyandſchap. Daar naa met de Schennis van zijn Dogter Dina, en de Kreuk aan zijn
Goede Naam, en de Schelmze Wraakluſt zijner Zonen aan de Sichemiten die daar op gevolgd is; 't
Verlies van zijn Beminde Rachel op den Weg naa Bethlehem Efrata. Daar naa zijn hertelijk
Rouwbedrijf over Joſef, en wat hem al meer tot aan zijn Aftogt naa Egipten is over 't Hoofd ge-
waayd; zijn loutere Worſtelingen en Opmerkelijke Voorbeelden in het Leeven van de Vader des
Iſraëlitizen Volks geweeſt. Gelijkwe ons hier inſgelijks genoopt vonden, Eſau op zijn Afſcheyd
naa SEIR te-geleyden en zijn Wooninge en Naakoomelingen aldaar, dieper naa te ſpooren; om dat
ons zulx tot regt Verſtand van de Heylige Hiſtorie van groot Nut ſcheen. Jakob nu met Eſau Ver-
zoend, ſloeg zijn Tenten naa by de Stadt Sichem op; daar hem de Schendinge van zijn Dogter Di-

na

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Dina groot Onheyl baarde; en bey zijne Zonen Simeon en Levi door Wraakluft, tot een Schelms Be-
drog en Misbruyk des Heyligen Verbonds-Teeken aangezet, die Stadt en Inwoonderen, met het Sweerd
en Plonderinge sloegen; op datze haar Ontmaagde Zuster uyt des Roovers Handen rukten; schoon hy
een billijk Houwelijk aanbood; en alzoo de Goede Naam des Vaders met Bloed en Schande beklad heb-
ben. Hier naa met heel zijn Haave op weg naa Bethlehem Efrata gekoomen; is Rachel van Benjamin
in de Kraam en te-gelijk in de Dood gevallen: Zoo dat hy dat Waarde Pand by de Weg in 't Graf
afley, en een Gedenk-Teeken daar over oprigte, Dat de Turken noch op heeden door vaake vernieuwing,
als een Gewijd Overblijfzel in Eeren houden. En het schijnd dat in Herodes Kindermoord in dat Land-
gewest aangeregt, weegens de teegenwoordigheyd van Rachels Graf-Gedenkteeken, by den Euangelist
aan deeze Moeder-Vrouwe gedagt word, Matth. 2:16, 17. als een Vervullinge des Profeeten; Jerem. 31:
15. Ten laatsten is de Vader Jakob tot zijn Ouden Vader Isaak te Hebron aangekoomen; wiens Dood
en Begraafnis kort daar naa verhaald word; alhoewel Moses heel weynig van des Mans Leevens-bedrijf
heeft aangeteekend. En gelijk de H. Historie voortaan werk maakt, veele dingen van Jakobs Zonen
te verhaalen; Dagt ons van groot Nut haare Geboorten in Mesopotamien uyt Twee Vrouwen en Twee
Bywijven, met derzelver Opmerkelijke Naamdigting in haar rang en Tijd-beurte, beneffens haare Naa-
koomelingen op de rye te bezien; om dat ons zulx een schoon Voorbereydzel tot de Volgende Boekdeelen
verschaffen kon. In welke Geboorten ons dan ook geen gebrek aan ongemeene Voorvallen en Mensche-
lijke Struykelingen tussen deeze Kinder-Zieke Vrouwen onder malkander, en des Mans Verdeelde liefde
weegens de Kinder-teeling enOndersteeken van haare Dienstmaagden aan den Man ontmoeten, op datze
ten minsten de Naam van Moeder op haar zijde kreegen. En wat Huys-kruys de goede Vader Jakob te mid-
den zijner lastige Bezorginge in Labans Huys al meer is overgekoomen, is van de Uytleggers te-mets op
den heekel geleyd, en van zommige zeer noest van alle Misdrijf vry-gepleyt. En gelijk wy omtrent de voor-
naamste Voorvallen niet al-te Verkleumd in uytweyding wilden zijn; hebben wy onder die inzonderheyd
Rubens gevonden Dudaïm en Schending van zijn 's Vaders Bed; als meede het Houwelijk van Juda met
een Kanaanitize Dogter en Bloedschande met zijn Schoondogter Thamar, en derzelver zeldzaame Twee-
lings-Geboorte, omstandelijk verhandeld; dewijl Moses ons daar in is voorgegaan; die voorzeeker niet
zonder hooggaande Reeden alzulke Schandstukken, onder de Vaderlijke Stammen Israëls, zoo breed-
spraakig aangeteekend heeft; daar wy zien dat zig ook zelfs Kristus niet geschaamd heeft, uyt Bloed-
schandige Voor-Ouders naa 't Vleesch gesprooten te zijn. En tot dus verre meenen wy de Rigtdraad van
de Historie der Hebreeuwse Kerke in ons Eerste Boek-Deel uyt veele Oudheeden en den Arbeyd der Ge-
leerde Schrijvers opgehelderd te hebben; Om van dit Historis Tijdpunt in 't Tweede Boek-Deel tot de
Historie van Josef over-te gaan; en in des Voortreffelijken Jongelings Zeldzaam Weedervaaren en
Verheffinge aan 't Hof van Egipten, te bezien; door welken Voorzienigheyd de eerste Steen geleyd
is, op welke de Vader Jakob met al deês aangewonne Zielen naa Egipten afgezakt, en aldaar naa de
Voorspellinge aan Abraham gedaan, 't restant van een Vier-Honderd-Jaarige Vreemdelingschap vol-
diend, en Israël onder die Inwooninge met de Afgodize Zeeden Besmet is. Zonder welke zaamenhang
der Hebreeuwse Zaaken, de H. Historie voorzeeker een groote breuke geleeden had; zoo die in Moses
Boeken niet behouden waare. Al 't geên ons dan ook te-bet noopte, d'Egiptize Zaaken tot de Historie
der Hebreeuwse Kerke te betragten; en daar in desselfs Landaardt, en Aal-Oude Afgodize Godsdienst,
Zeeden en Gewoonten naauwkeurig te Beschrijven, om van daar tot het Derde Boekdeel over-te gaan,
en te bezien, in hoedaanigen Slaavernye de Kinderen Israëls onder de laatere Egiptize Koningen van
Egipten Gedrukt zaaten. Als wanneer Moses Gebooren, als Vondeling Weggeworpen, en door
's Moeders toegerust Schip-Wiegje uyt de Drinkelingen wonderlijk Behouden, en aan 't Koninklijk
Hof Opgevoed en Onderweezen; en daar op naa een 40 Jaarige Ballingschap tot Verlossinge van Israël,
uyt den Braam-Bosch aan Horeb Geroepen is; en dat Ampt onder betooninge van veele Wonderen in
de Velden Zoans voldiend heeft: Eerst in alle zijne Onderhandelingen met Farao; hem daar naa zoo-
daanig aan den Oever der Roode Zee Verschalkende, Dat hy met al zijn Krijgsmagt daar in Verzoopen,
en Israël te midden daar door te Land en in de Woestijne van Arabien geraakt is: Daar hy 40 Jaaren,
des Volks Ongestuymige Zeeden en Afgodisgezindheyd verduurd en veel Tobbeling gehad heeft, wee-
gens de swaare Reyzen en allerley Gebrek. En naa dat hyze aan Sinai door Inwying van een Verbond,
en door Regten en Inzettingen tot een Volk Gepolyst had; en zy daar toe de Wet der X. Woorden,
van den Heemel hadden hooren Afkondigen, hebbenze wel haast in Moses afweezen, haar Afgodize
gezindheyd in 't maaken van den Egiptizen Os-God openbaar gemaakt: Als wanneer Moses naa een
nieuw-afgebeeden Verzoeninge, een Tabernaakel of Draagbaar Heyligdom belast word te maaken;
en tot desselfs Bedieninge veelerley Ceremonien voorschrijft; op dat Godt alzoo onder dit Verkoozen
Volk, zijn Ontdiefde Eere, den Afgodize Gemoederen ontvoegde, en naa der Vaderen wijze van nu
voortaan aan hem zelven overbragt; en Israël alzoo onder een Wet in Bewaaringe wierd gesteld. En
dusdaanigen toestel omstandig afgebaakend te zien; beneffens haar verder Reystogten en Weedervaaren
in de Woestijne tot aan Moses Dood, en Ingang des Volks in Kanaan onder 't Beleyd van Josua, zal de
Stoffe zijn van ons Vierde Deel; gelijk we onzen Leezer in de Voor-Reeden van yder Boek-Deel berig-
ten en doen zien zullen, Dat aan de Historie der Hebreeuwse Kerke, als een VOORBEREYDZEL VAN
HET DIENSTBAAR JERUSALEM, niet alleen zoo wel de Leere des Euangeliums, als de gantze Wet
en de Profeeten vast zijn; maar ons ook door heel haar reex van Tijden en Zaaken niet donkerlijk zal
schijnen af-te baakenen, in wat voegen Israëls Gemeenebest alzinds gelijk EEN KONINKLYK PRIE-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

V O O R - R E E D E N.

STERDOM en HEYLIG VERKREGEN VOLK, onder Gods Regeeringe gestaan, en zelfs als KONING
Gehandhaafd heeft. Want alhoewel zommige Vermaarde Mannen van Oordeel zijn, Dat het Ko-
ninkrijk Gods in Israël, zeederd de laatste Tijden van de Groote Rigter Samuël, en wel inzonderheyd
onder Salomon een eynde genoomen heeft; ontbreeken nogtans ook geene onder de Godsgeleerde,
welke de THEOKRATIE of *Godt-Regeering* onder Israël, in zoodaanig-een Onafgebrooken volgreex
meenen te konnen grondvesten; Dat die zelfs te midden van des Volx Ballingschappen, haar Ko-
ninklijke Waardigheyd en Magt van Regeeren behouden heeft; ongemoeyd d'Israëliten door Neer-
slagtigheyd dikmaal de Moed Verlooren gaaven en in groote Waanhôôp zaaten. Zoo dat Godt zig
wel allermeest betoond heeft een Konink van zijn Volk te zijn, in haar te Verlossen en uyt hun Balling-
schap weeder te brengen in haar Land, en Tempel en Godsdienst te herstellen, en door zijn Gunst daar
in te Beschermen; gelijk in dat Doorlugtig Voorbeeld van Alexander de Groot gebleeken is. In-
voegen de GODT-REGEERING der Israëliten, niet alleen voor de Tijden datze noch geen Konink had-
den; maar ook daar naa alzinds opentlijk staafde; Dat JEHOVAH onder dit Volk een byzonder Ko-
ninkrijk had opgeregt, Dat hy hem zelven door Wonderdaaden had eygen gemaakt: Hoedaanig
hy zoo niet aan andere Volken gedaan heeft; alhoewel hy een Konink en Heer van 't Heel-Al is, en
niemand, (zelfs niet de Stomme Schepzelen,) hem die Eer ontzeggen durft. Gelijk het dan ook door
heel de Historie der Hebreeuwse Kerke blijkt, Dat Godt dit Volk op zeekere Voorwaarde van Ge-
trouwigheyd, als Konink aangenoomen heeft te Beschermen. Waar toe hy haar ook Wetten gaf, die
dit Volk door een Billijke Toestemminge en Verbondmaaking zig willig onderworpen, en daar op hem
een Koninklijk Paviljoen of Tente, dat is, een Tabernaakel belast heeft te maaken, die in Koste-
lijke toestel en Goud en Zilver, niet minder zou schijnen als die der Koningen van 't Oosten. Waar
toe hy dan ook zoodaanige Oversten en Dienaars; naamelijk Moses, Aaron, de Leviten en Oudsten,
gesteld heeft, Dat zig alles Koninklijk vertoonde; alhoewel Godt voor hem-zelven geen van al die
uyterlijke Pragt van nooden heeft. En hoedaanig Godt voords alle de Deelen van zijn Koninklijk
Ampt voldaan heeft, is gebleeken, I. in zijn Volk Wetten voor-te schrijven; II. Door het Regt te
spreeken. III. Door zijn Volk van alle Noodwendige dingen te voorzien. IV. In 't Bezorgen der
Krijgs-zaaken. V. In zijn Volk in 't Land te brengen, Dat hy haar op zijn Koninklijk Woord had
toegezeyd. En haar ten VI. daar ingebragt hebbende, Konink over haar gebleeven is; uytzenden-
de Rigters en Stadhouders om zijn Volk te Beschermen en voor haar ten Strijde uyt-te trekken. Doch
het Volk ten laatsten deeze Regeeringe moede geworden, hebbenze onder betooninge van haare Bal-
daad en byloopende verslappinge in het Loffelijk Rigter-Ampt, door de Zonen van Samuël berokkend,
een Koning uyt de Menschen begeerd; welken Godt haar niet als onder zoodaanigen afhangklijk-
heyd toestond, Dat de volgende Koningen niet dan door het tussen-koomen der Profeeten, 't Rijk-
spoor gevolgd zijn, en haar alzoo uyt Goddelijke last wierden toegeweezen. Doch de Zienders ten laat-
sten ook in de Joodse Kerke beginnende te Ontbreeken; heeft de Regeeringe Gods beginnen af-
te neemen; totze eyndeling met den Ondergang der Joodse Republijk geheel verdweenen is: En heel
geen andere Hôôp van Herstellinge agter-gelaaten heeft, dan die in het Geestelijk Koninkrijk van
den Messias haar Vervullinge kan vinden. 't Geên ten aanzien van de Verlaatene Joden, dan eens ge-
beuren zal, wanneer het Overschot van Israël naa de Voorspellinge van Hoseas; lang-genoeg zon-
der Konink, En zonder Vorst, En zonder Offer, En zonder Opgeregt Beeld, En zonder Ephod en Te-
raphim gezeeten hebbende, zig zal Bekeeren, en Zoeken den Heere haaren Godt en David haaren
Konink, DIEN HY HEN VERWEKKEN ZAL in het Laatste der Daagen; Hosea 3: 4, 5. Jer. 30: 9.
En zoo Struykeld dan ook hier onze Reeden, met welk wy d'aandagt des Godvrugtigen Leezers dus
lang hebben opgehouden: Hem van onze zijde Toewenschende, Dat geheel deeze Beneerstiging,
Yver en Kosten, hem zy tot Heyl en Vermaakelijke Uytspanninge. En zoo wy zijn Verwagtinge eenig-
zinds voldaan, en ons Boek door een Goede Taal hem hebben aangenaam gemaakt, hy Danke Godt
voor zijne Goedheyd, die ons op 't eynde der Leef-Jaaren, in welk wy yder Dag voor de Laatste te
reekenen hebben; heeft sterk gemaakt, Het Bestek van deezen Arbeyd dus verre uyt-te voeren: Ter-
wijl wy, zoo langwe noch Leeven zullen, en het voor ons Dag zal zijn om te Werken; volharden
willen, in alle Volveerdigheyd des Gemoeds te betoonen Datwe daar toe zijn, des Goed-Gunstigen
Leezers

Veel-Verpligten Dienaar,

WILHELMUS GOEREE.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

JOODSE OUDHEDEN,
OF
D' HISTORIE
DER
HEBREEUWSE KERKE
In de Stam-huyſen
DER HEYLIGE VADEREN
Voor en Onder de WET van MOSES.

EERSTE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFDSTUKS.

Dat d'Hiſtorie der Hebreeuwſe Kerke, *met de roeping van* ABRAHAM *moet begonnen worden.* Abraham *een* Vader der Joden *geroemd. Verval der* Godsdienſt *voor Abrahams tijden.* KERKE GODS *altijd door* afzondering *kennelijk geweeſt.* KAINS *nakomelingen, waarom in de* H. Hiſtorie *weynig gedagt.* Kerke *in 't geſlagt van* SETH *bewaard; met yts van* Enochs boek. *Eerſte* Weereld *alleen in't huys van* Noach *behouden.* Kerke *na de zondvloed in't huys van* Sem *geplant. Of* Cham *de Jongſte of de Oudſte zoon van* Noach *was? en ſpeling van* Hieronymus *daar op.* Kerke *na de Babyloniſe verwerring, hoe in 't huys van* Heber. Kerke *aan de* XII. Stammen Iſraëls *vaſtgemaakt, met* uytſluyting der Heydenen. *Welk de* Beſneden, *en* Onbeſneden Kerke, *en* voorregt der Joden *was?* Abrahams geſlagt, Ouderdom *en* Vaderland. *Geſchil der* Tijd-rekenaars *over* Abrahams geboorte; *met een Joods verzierzel over zijn broeder* Harans *dood. Onderzoek, waar* Nahor (*Abrahams andere* broeder,) *in de uyt-reys van* UR *gebleven is?* UR *hoedanigen* ſtadt *en* vaderland *van* Abraham? Sterrekijkers, *van ouds* Kaldeën *genoemd; met yts van de* Prieſters CHEMARIM *en* CHASDIM *geheeten. Donkere plaats van Stefanus* Actor. 7: 2, 3. *opgehelderd.* Meſopotamien *hoedanigen land-gedeelte van* Kaldeën *en* Babylonien. Sabeëſe Godsdienſt *by de Kaldëen.* Opperſte Godt, *hoe by de* Heydenen *geloofd, met yts uyt de Poëet* Aratus *van Paulus gedagt. Oorſprong der* Goden *en* God-naamen. *Der* Kaldeën Vyer-god, *vanden Egiptiſchen* Nyl-god KANOPUS *overwonnen. Der* Kaldëen *Gevoelen van de* Engelen *en* booze geeſten. DÆMONS, Duyvelen *en* Booze Geeſten *in d'Euangelien, Ongeneeslijke* quaalen, razerneijen *en* beroeringen der zinnen *geagt. Vier* Secten *van Godsdienſt, by* Epifanius *voor Abrahams tijden vaſtgeſteld. Oorſprong der* Afgoderye *by de* Kaldeën, *en hoedanig voortgeplant.* TERACH *Abrahams vader, of hy d'eerſte vinder* der Afgodiſche beelden *is? Oorſprong der* Beelden, *en opmerkelijke benaaming by d'Hebreën. Wat* afwezende *en* bywezende Godheden *waren?* Sonne *by de* Kaldeën *onder 't waarteeken van 't* Vyer *gediend.* Metallen *hoe aan de Namen der* Planeten *geraakt?* CHAMONIM *hoedanige* Sonnebeelden. *Zeldzaame vertelling der Joden van* Abrahams bekeering. Wijsheid *der* Kaldëen *en* Egiptenaaren *waar in van ouds vermaard.* Oude ſterrekunde, waarzeggerye, *en* lotſpelling *der Kaldeën: met een bedenking of ook* d'Iſraëliten inde Woeſtijne, het Heyr des hemels *en den* Moloch *gediend hebben? uyt* Amos. 5: 25, 26. Actor. 7: 41-43. &c.

OM dan eens met opzet en ſtille aandagtelijkheyd des gemoeds te ſpreken van dat HEYLIG VOLK en KONINKLYK PRIESTERDOM, welkers uyt-kiezing en opperbeſtuur, de eeuwige en waare Godt zelfs ter hand had; en wy daar by in een taamelijke ruymte van tijden en zaken, bezien mogten, onder hoedanigen ſchiklot des hemels, zeker Geſlagte, dat *Hebreën, Iſraëliten* en *Joden* genoemd word, uyt d'algemeene hoop der verdorvene weereld, (die zederd de Zondvloed, en binnen d'omtrek van Inleyding.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

omtrent 425 Jaaren, by-na geheel-en-al in een grouwelijke poel van Afgoderye, en dwaalzieke zeden verzopen lag) door redelijk-uytgezogte Wetten en byzondere Kerkpligten, die als heylzaame geneesmiddelen tegens d'ingewortelde bygeloovigheden en Duyvel-dienften lagen aangekant, van 't algemeen verderf gered is; zoo dra hen die zelve Wetten door den grooten leysdman Mofes, op zoo een Goddelijke wijze voorgefchreven zijn, datze onder een zoort van Tugt-meefterlijk beftuur, in aller manieren tot een byzonder Volk gefatzoeneerd en toebereyd ftonden te worden, om JEHOVA den *eenigen Heere*, die waarlijk Godt is, in alle zijn betaamelijkheden, dat is, in zijn deugden en volmaaktheden, te kennen: ten eynde zy de Leere der Goddelijke beloften, onder zekere vernieuwing, in hope en verwagting aan de hand hielden, tot op de tijden der verbetering; in welke Godt voorgenomen had, zig niet meer agter donkere fchaduwen te verbergen, nog de fchouderen van zijn Volk, om d'afdwaalende gewoontens der Afgoderye met wortel en al uyt te roeyen, met geenerhande fweemzel van Ceremoniële plegtigheden te befwaaren; maar haar en alle volkeren met hen, veeleer van na-by doen zien, van hoedanige nutte voorbeduydingen, de gantfe omflag van al die Eerfte Beginzelen zijn geweeft, zoo lang Ifraël nog een KIND was, en onder Voogden en Verzorgers ftond; op dat het Volk der Goddelijke verkiezing in bewaring gefteld bleef, en niet te gelijk met de reft der verlaatene weereld verlooren ging; eer noch de tijd der verbetering voorhanden en de openbaaring der zaligheyd zou gekomen zijn: welke te gelijk met de verfchijning van de Zaligmaaker en het geloove zou geopenbaard worden aan de geheele weereld. Hoedanigen voortreffelijken t'zaamenhang en heylzaame agtervolging der zaaken, ons voorzeker een zoodanig welvoegzaamen rigtdraad fcheen ter hand te ftellen, dat wy zonder de hoogdravendheyd van dusken uytgelezen voornemen merkelijk te kreuken, ons t'eenemaal verpligt vonden, d'Hiftorie der Hebreeuwfe Kerke, (zoo alze was in de Stam-huyzen der H. Vaderen voor de WET en onder de BELOFTE, en in alle die plegtelijke toebereydzelen van het DIENSTBAAR JERUSALEM onder de Wet van Mofes,) met het vermaarde tijd-punt van de Goddelijke roepinge te beginnen, dien de groote Aards-vader ABRAHAM, tot veler behoudenis te beurt viel. Agtende zulx te minder onvoegzaam, alswe aanmerkten, hoedanig beyde Joden en Kriftenen zelfs hier in by Godt zoeken roem op te fteken, datze *Kinderen Abrahams* zijn: en daar van daan ook zeer gereed in de mond hadden te zeggen; ABRAHAM *is onze Vader*, Joh. 8: 39. naamelijk, d'eerfte wel meeft door Geflagt-rekening na den vleefche; doch de laatfte door toerekening van wegen 't geloove Abrahams; die daarom dan ook voor Godt geregtveerdigt is, doe hy noch in de Voorhuyd der Heydenen was; en alzoo van doe-aan genoegzaam heeft openbaar gemaakt; dat aan zijne Stamme, de belofte van dat Goddelijk Zaad der vrouwen, waar in alle geflagten zouden gezegend worden, byzonderlijk was vaft-gemaakt: 't Geen mogelijk de reden kan zijn, dat d'Euangelift Mattheus, die zijn boek voor de geloovige Joden fchreef, 't Geflagt-regifter van Kriftus, niet hooger als van *Abraham* afhaald, en voor-af *David* als zijnen *Zone* gedenkt na de wijze der Hebreën, welke gewoon waaren een *Neef* in de regtnedergaande linie, een *zoon* te noemen. Want behalven dat aan Abraham een groot Volk uyt zijn zaad was toegezeyd, en reeds in hem door het teeken der Befnijdenis een begin gemaakt was van de affcheyding der volken, was ook aan hem, en te gelijk aan David, belofte gedaan, dat uyt haar de Meffias na den vleeffche voortkomen zou. Hierom heeft d'Euangelift niet willen buiten Abrahams geflagt-linie gaan, op dat hy te bet betoonde, dat den Heyland uyt de ftamme Davids en alzoo uyt de Joden was; terwijl den Euangelift Lukas, die voor de Grieken fchreef, zijn geflagt-regifter tot op Adam brengd; om aan te wijzen, dat Kriftus ten goede van alle

d'Hiftorie der Hebreeuwfe Kerke word alder-voegfaamft met de roeping van Abraham begonnen.

Joden hebben haar oorfprong van ouds uyt Abraham erkend.

En van daar ook een roem der Kriftenen geworden.

Waarom miffchien 't geflagt-regifter van Kriftus by Mattheus maar van Abraham begind.

Doch van Lukas hooger opgeleyd.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

alle gebooren, en 't regt van Gods kinderen te zijn, (welk Adam en al zijn nakomelingen verlooren hadden) haar in gelijkheyd van den geloovigen Abraham, genadiglijk door toerekening ſchenken wilde. Voorwaar de Belofte Gods, en 't Heylig onderwijs der eerſte Vaderen, uyt de nakomelingen van Noach voortgeſprooten, had te dees tijd door de zonde van Babel, en de verſtroojing daar op gevolgt, zoo grooten kreuk in de gemeene taal en zamenleving der vroome huysgezinnen gezet, dat alles na de verderving helde, en luyd-keels om een nieuwe afzondering riep, op dat'er een herſtel der vervallene zaaken ter baane quam, eer de Afgoderye en goddeloosheid zoo ver d'overhand nam, dat alle hoop afgeſneden wierd; zulx het thans bijſter ſlegt met de oude Godsdienſt der Vaderen geſchaapen ſtond, wanneer Abraham geroepen, en de Kerke in hem als uyt haar ingeſtorte puynhoopen wederom is opgebeurd. Gelijk dan ook de volgdraad van zijn vermaarde Hiſtorie, ons zal doen ontwaar worden, in wat voegen derzelver opbouwing, met nieuwe openbaringen, *Wetten*, *Regten* en *Inzettingen* is voorzien geworden, die de agtervolgende ſtandbaarheyd van een nieuw en afgezonderd volk konden ſtaaven. Een herſtelling die de Goddelijke wijsheyd en tijdsgelegentheyd, ook geenzinds ſcheen te konnen betamelijk zijn, dan met een affnijding van het overige deel des weerelds, welk Godt voor een tijdlang aan de ydele overleggingen van haare dwaalzieke herten wilde overgeven, op datze in haar eigen wegen wandelende, afgeſneden bleven; tot dat de uytgangen zijner voorzienigheyd ten eynde waaren uytgeloopen. Waar toe dan dit wel het eerſte middel ſcheen, dat eenige uyt de minſt-beſmette huysgezinnen, die thans dun gezaayd en wijd en zijds verſtrooyd omſworven, op het volgſpoor van Abraham, allengskens tot een eenig huysgezin van een gelovige Kerke verzameld wierden, om tot een afgezonderd volk opgebouwd te worden; dat in zekere zoort van Godsdienſt, een beſtemden tijd volharden, en onder die duuring genoegzaam zouden kennelijk zijn. Gelijk dan ook gebleken is, dat de waare kenniſſe Gods in het Stam-huys van Abraham, zederd deze nieuwe afzondering, tot op de Wetgeving onder Moſes, 430 Jaaren is ſtaande gebleven. Welke eerſte tijd-poos van de Kerklijke Hiſtorie-ſchrijvers gemeenlijk, de *Huys-houdelijke ſtaat der Kerke* genoemd word. Ook willen de voornaamſte Godsgeleerde hier aangemerkt hebben, dat de waare Kerk egter nooit te voren een algemeene uytſtrekking heeft gehad; alhoewel het zommige ſtijf en ſtout willen ſtaande houden. Om waar van het tegendeel te grondveſten, zommige de moeyte nemen van deze zaak hooger, en als van de oudſte ſchemering der tijden op te haalen: als waar in genoegzaame blijken zijn, datter van tijd tot tijd, zekere volkeren uyt-gemonſterd en als on-egte kinderen verworpen zijn; op datze daar door te bet zouden aanwijzen hoe wijd zig de waare Godsdienſt, onder de tijd-ordening der belofte, heeft uytgedegen. Wy willen ons niet ophouden met al de voorbeelden van Adam af op te halen; nog vertellen hoe den grooten Herder ſlegts vier ſchaapen in die ruyme weyde had, waar van 'er de broeder-moorder Kaïn eenen wegſleepte, noch in de ruymte ſpreeken van 't geên eenige Jaaren te vooren onze voor-ouders, aangaande d'eerſte belofte in 't Paradijs, wedervoer; en hoe daar in een afzondering van tweederhande Zaad geſteld is: maar in 't voorby-gaan aanmerken, dat dit misdrijf mogelijk de reden is, dat van Kaïns naazaten zoo weynig gewag gemaakt word, dewijlze niet van Gods uytverkoren volk waaren: doch van de Zoons en naazaten van Seth zijn de Heylige Boeken vol; en geen wonder, nadien uyt die Stamme al de geloovige Vaders, en ook zelfs de Meſſias, voortgekomen zijn. Deze Seth is omtrent 100. Jaaren naa Abels dood gebooren; wanneer Kaïns geſlagt zig nu al zeer verre had uytgebreyd, en de goddeloosheyd reeds de overhand had: doch Seth bleef godtvreezend, en heeft aan Moſes reden verſchaft, om terſtond als hy van hem rept, daar by te voe-

De Godsdienſt der eerſte vroome Vaderen was ten tijde van Abraham geheel vervallen.

d'Herſtelling der Kerke ſcheen niet als door 't oprigten van een muur des afscheidzels te konnen geſchieden. Waardoor de Heydenen in hunnen weg gelaten wierden.

Exod. 12: 40, 41. Galaten 3: 17.

De ware Kerke is altijd door eenige afzondering kennelijk geweeſt.

Wat de reden is, dat de H. Hiſtorie veel meer van Seths dan van Kaïns naa-

komelingen gewag maakt.

De zienlijke Kerk is in Seths geslagt geweest.

voegen; datmen *Te dier tijd heeft begonnen den naam des* Heeren *aan te roepen.* En alhoewel dit van Rabbi Salomon Jarchi anders verstaan word; en wil dat te dier tijd den Afgoden-dienst haar begin genomen heeft; (als ofmen die plaatze aldus moeste lezen, *Ten dien daage heeftmen den naam des waaren Gods misbruikt*) heeft hem Petrus Cunæus daar over uitgestampt, niet tegenstaande de geleerde Seldenus, met veel andere ge-agte Mannen, deze uytlegging met toejuyching hebben omhelst. In de nazaaten van Seth schijnd de waare deugd een tijd-lang overstulpt en als bedolven geweest te zijn, zoo datze by-na nergens het hooft meer boven stak. Doch Enoch, die de zesde hoofd-stam na hem was, is wegens zijn godvrugtigheyd zeer

Enoch in de eerste Kerk vermaard.

vermaard: En Godt niet willende dat hy zou sterven, heeft hem op een onbekende wijze, dat is misschien levendig ten hemel opgebeurd. En alhoewel de Joden, en onder dezelve Rabbi Aben-Ezra, van gevoelen zijn, dat Enoch gestorven is als andere menschen; rust ons geloove veel meer op 't getuygenis van den Apostel Paulus, die het rond-uyt ontkend. En waar-

Bedenking over zijn persoon en hemelvaard. Hebr. 11:5.

lijk 't geen Enoch gebeurd is, zulx zou waarschijnelijk ook alle menschen konnen geschonken zijn, indienze in d'onschuld hadden volhard. Doch nu heeft de dwaalzieke schuld des afvals, ons alle te gelijk tot de sterffelijkheyd ver-oordeeld, die wy na vele ziekten en allerhande onheylen vervullen. Buyten twijffel heeft de vroomen Enoch, de goddeloosheyd van zijn tijd heftig genoech bestraft, maar die gissing had den beuzel-digters nooit behooren aan te zetten om een Boek in 't ligt te brengen, dat zy Enoch als den schrijver toe-eigenen en vele daar mede bedrogen hebben. Voorwaar

Wat van zijn boek te houden is, dat de Joden hem toe-eigenen.

dit boek moet in de Zond-vloed niet vergaan zijn, in welke doch alle dingen ondergedompeld zijnde vergingen; of het is naderhand uyt den hemel gevallen; het welk eer belachhelijk als aannemelijk is. Doch wat zullen alzulke onbeschaamde botterikken niet wel voor geven, die daar durven zeggen, dat Elias zeven Jaaren na zijn hemelvaard, van daar brieven aan den Koning Joram geschreven heeft, en 'er noch by voegen; *Dat hy noch hedensdaags over alle de getijden Almanakken maakt*? Wat'er egter van Enochs boek mag zeker of vals zijn, hebben nogtans eenige onder de Ouden die vermaard in wijsheyd waaren, 't zelve geschrift met zoodanigen verdagtheyd van de hand gewezen; dat zelfs Hieronymus getuygt, dat den brief

Jude ℣. 14.

Waarom het boek van Enoch verworpen is, en hoe dat selfs den brief van Judas heeft verdagt gemaakt, die daar yts uyt aanteekent.

van Judas by velen uyt de naam-lijst der Heylige boeken is uytgewist, enkel en alleen om dat'er een getuygenis uyt dit boek van Enoch in aangetrokken word. 't Zelve teekend ook Eusebius aan; doch Gomarus heeft het gezag van dezen brief uyt Klemens, Tertullianus en andere geleerdelijk vastgesteld. Na dat Enoch van deze weereld was weg-genomen, is zelfs ook het Stam-huys van Seth, dat Godt voor de belijdenis van zijnen naam had uytgezonderd, met des weerelds vergif besmet. Want gelijkze te vooren dit zeer naauwkeurig hadden onderhouden, datze haar wijven uyt dat geslagt namen, aan welk de Kerk gebonden was en onder de Heylige linie behoorden; alzoo warenze nu gants van zinnen veranderd; en de bloote wellust

Het Stamhuys van Enoch wanneer vervallen.

deed hen gelooven, dat de schoonheyd des vlees meer te agten was als de Heyligheyd der zeden. Dus heeft dan de lodderlijke bevalligheyd van de dogteren der goddeloozen, de jonge manschap als een besmettelijke ziekte bekroopen, en zig met hen gemeen gemaakt. Hier op wierd de weereld met allerhande ongeregtigheyd overgoten, en daar was geen regt noch op-

Slegte staat der Kerke na de weg-neming van Enoch door vreemde houwelijken ingekomen.

regtigheyd, noch geloof noch trouw, ja geen schaamte meer onder de menschen: welke laaste eerbezitting, niet ligtelijk wederkeerd, wanneerze eens verlooren is. Daar was geen quaade daad, die niet haar voorbeelden, en noch grooter aantal van navolgers had: Niemand had tijd noch lust, of gedagten, om oude ingekankerde misdaaden te haaten en te verlaaten, overmids 'er dagelijks weder nieuwe op de baan quamen, daarze t'elkens als van meta-aan, wederom wierden ingewikkeld. En heeft Moses niet alleen 't ver-

val

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

val der eerste weereld Genesis v. en vi. aangeteekend; maar de gedagtenis daar van is zelfs ook by de Heydenen breed genoeg uytgemeten. Zoo dat haare oudste Poëten en Historie-schrijvers niet slegts van de wilde Reuzen en 't bestormen van den hemel gewag maken, als by Homerus, Hesiodus, Plato, Ovidius, Lukanus, Seneka, Varro, en Berosus onder de Kaldëen, Abydenus onder d'Assyriers, en veel andere te zien is; maar dezelve weten ook het toenemen van alle groove zonden met namen op te tellen. Gelijk inzonderheyd Katullus op de voorligting der Grieken zeyd, Dat de menschen door een algemeen verderf der zeden, van Godt vervreemd en afgesloten wierden; want aldus heeft hy'er in zijn Bruyloftsdigt van Peleus en Thetis van gesprooken.

Na dat nu d'Aard alzins tot alle quaad *verviel,*
Dreef elk geregtigheyd *uyt zijn onstuyme ziel:*
Geen Broeder *vreest de hand met* 's broeders bloed *te verven;*
Geen zoon *is meer bedroefd, indien zijn* Ouders *sterven;*
De vader *zelf verlangd na* 't lijk *van zijnen* zoon;
De stief-zoon, *dat hem word zijn* stief-moers schoot *geboon:*
De moeder *geyl en wuft by haren* zoon *gelegen,*
Durft zijn onnoozelheyd verlokken, *en bewegen:*
Dus alle afschouwlijkheyd, en grouwelijkheyd wel trots
En onbezuyst begaan, verdrijft de hoede Gods.

Zulk een ongeneeslijk quaad, had voorzeker een stevige geessel noodig; en de diep-ingewortelde goddeloosheyd scheen niet anders als tessens met de menschen zelfs te konnen uytgeroeyd worden; zoo dat een vreeslijke uytgang van de Goddelijke voorzienigheyd, alle de woelingen der menschen op eenen oogenblik verstooren moest. Alleen was noch overig den vroomen Noach, die vry en onbedorven van 't quaade met de zijne behouden wierd: En zulx noch al niet eer, als na dat Godt zig een wijle tijd van zijne stemme bediend had, op dat hy 't vervalle volkje bekeerde: Waar toe haar 120. Jaaren tijd vergund wierd: Waarom dezen vroomaard dan ook van de H. Petrus, den *Prediker der geregtigheyd* genoemd word, 2 Petr. 2: 5. En wat de tijd-gunning der gemelde Jaaren belangd, wy meenen dat men 't alzoo verstaan moet 't gene in 't zesde hoofdstuk van 't eerste boek Mosis staat; alhoewel Josefus deze woorden een onregten draay gegeven heeft: Want daar is niets tegen dat de tijd-rekening met het vervolg der Historie, niet kan over-een brengen. En dit van de geleerde Rabbynen, Aben-Ezra en Salomon Jarchi aangemerkt, hebben daar yts bygevoegd 't gene niet onagtsaam moet voor-by geloopen worden; namelijk, *Dat in de boeken Mosis niet gezeyd word, wat voor of wat'er na geschied is.* Na dat dan al die tijd te vergeefs verspild was, en Noach naderhand zijn wonderlijke Schipkist of ARKE gebouwd had, en met zijn Huysgezin en Vee tot behoud van alle levendig zaad daar was ingegaan, heeft Godt den grooten Afgrond der onder-aardse wateren, over den aardbodem uytgegoten; en alles door een ysselijke inval over-hoop gesmeten. Van zoo vele duyzenden als'er in 't leven waaren, bleven'er slegts agt zielen, dat is immers weynig over, die Godt in de Arke behield, om uyt dat Heylig zaad, het menschelijk geslagt te herstellen. Deze Noach na ruym een Jaar omdobberens wederom behouden, den voet op 't land gezet hebbende, heeft strax de oude regtzinnige Godsdienst ingevoerd. En op dat hem geen vreeze voor een tweede Zondvloed beliep, is hem belast den Regenboog, tot een onderpand des geloofs t' aanschouwen: als die nu te gelijk een volgelijk verschijnzel ten daage der regenwolken, en een zienelijk teeken van het Goddelijk voornemen omtrent den mensch en nieuwe gedaante der aarde verstrekte: Als waar van wy meenen eenmaal genoeg in de Joodse Oudheden gezeyd te hebben, dat-

Die niet als met een gants verderf te herstellen was.

Noach met zijn huys gezin alleen te dees tijd onder de vroomen geteld.

En daarom ook alleen behouden uyt alle die met de eerste weereld in de Zondvloed omquamen

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

datmen hier mag te raade nemen. Maar alhoewel de Kerke thans uyt weynig menschen bestond, scheen egter noch die menigte Godt te mishagen; om datze niet al-te wel onderscheyden noch afgescheyden was; zulx dat het getal noch door een uytschot moest verminderd worden. Want van Noachs drie zoonen, *Sem*, *Cham* en *Japhet*, wierd alleen *Sem* uytgekipt, om uyt zijn familie de Kerke te bouwen. En alhoewel veel uytleggers, uyt Gen. 9: 24. Cham voor Noachs jongste zoon houden, hebben andere die woorden liever van Chams zoone Kanaan verstaan, nadien Cham, volgens Rabbi Sakuth, zelfs een jaar ouder dan Sem geweest is. En die Japhet, uyt Gen. 10: 21. de oudste stellen, stemmen toe, dat Sem alleen weerdigheyds-halven, doorgaans d'eerste van al genoemd staat: want hy was de voor-vader van de Messias, en uyt hem is ook Heber voortgekomen; die vele voor de naamdigter der *Hebreën* en *Joden* houden, Gen. 10: 21. vergelijkt Gen. 9: 26, 27. met Gen. 5: 32. en 6: 10. en 't zal genoeg zijn om te zien dat Cham zeer gemeen als de middelste voorkomd. Maar hoe veel'er ook zijn die Sem zoodanig voor de middelste, en Japhet de oudste tellen, dat Cham de jongste zy, ontbreken nogtans geen die Cham den oudsten van Noachs zoonen willen gesteld hebben. En Hieronymus, die 't zelve gevoelen van Rabbi Sakuth is naagevolgd, heeft hier een schoone verborgentheyd meenen te vernestelen; die, ofze mogelijk wel niet waar mag zijn, niet-te-min na zijn gewoonte, heel fraay en schrander bedagt is: *De oudste zoon*, zeyd hy, *heeft den ontblootten Vader uytgelachhen, den jongsten heeft hem toegedekt: de Joden hebben ook den gekruysten Godt bespot, en de Heydenen hebben hem ge-eerd.* Waar uyt dan nu genoegzaam af te nemen is, hoedanig al vroeg naa de Zondvloed, zelfs in 't huys van Noach, een opentlijke scheyding door de verwerping van Cham en zijn geslagte geschied, en de middel-muur naderhand voltrokken is. Daar op is de Babylonische verwerring gevolgd; en de taal-afwisseling is een oorzaak geweest dat de profetische overleveringen, by hen geen stand noch voortplanting hebben gehad: invoegen de Kerke voornamelijk in het stam-huys van Heber gerust heeft; welker nakomelingen ook tot de Afgoderye vervielen: want *de Vaders* van 't Israëlitische volk, *hebben aan geén zijde der riviere andere Goden gediend.* Jos. 24: 2. Uyt dat vermaard geslagte dan, heeft Godt met naamen ABRAHAM uytverkoren; in welker gantsche levensgedrag wy ligtelijk zullen ontwaar worden, dat Godt nogtans alle zijne kinderen van doe-aan, noch niet tot de erffenis des verbonds heeft toegelaaten: want hy heeft *Ismaël* den eerstgebooren en zijn andere kinderen by Kethura gewonnen, verworpen, en alleen ISAAK, die het beloofde zaad was, verkozen. Want zoo lezenwe Gen. 21: 10. *Drijft deze dienstmaagd en haar zoon uyt; want de zoon dezer dienstmaagd zal met mijnen zoone Isaak niet erven.* En op dat mogelijk niemand hier mogt denken, dat alleen de staat dezer Heydenze moeder, dit onderscheyd doen stellen heeft, heeft Godt korts daar op in het huysgezin van Isaak, tussen broeders die zelfs tweelingen en elkanderen in alles gelijk waren, dit zelve onderscheyd ingevoerd; als in het voorbeeld van Jakob en Esau te zien is; van den Apostel zeer fraay verklaard Rom. 9: 10-14. Alleen schijnd in 't huys van Jakob dusdanigen afsnijding niet gevonden te worden, nademaal'er uyt hem XII. Aards-vaders, na welke zoo veele Stammen genoemd zijn, op eenerley wijze aangenomen zijn. Doch naa dat deze haare naazaten vermenigvuldigt en tot een groot getal waaren aangewassen, zijn eyndelijk d'overige volken, welker verwerping nu noch maar begonnen was by troepen voort te gaan, geheel en al verstooten. En naa dat dan ook ten laatsten, de Mosaïsche Godsdienst onder de X. Stammen Israëls, van langerhand bedorven was, is het voorregt des Verbonds, en de zuyverheyd der Godsdienst te gelijk met d'opper-heerschappye, aan de Stamme Juda zoodanig vast gebleeven, dat Benjamin onder derzelver vleugelen verschuylen kon-

En is een hersteller der vervalle Godsdienst geworden ondert 't verbond van den Regenboog.

Joodse Oudheden op 't 969 blad. &c.

De Kerke na de Zondvloed in 't huys van Sem geplänt.

Fraaye speling van Hieronymus daar op.

De Kerke heeft in 't huis van Noach een afsondering geleden.

En is na de Babylonise verwerring in 't huis van Heber geweest.

Uit welk Abraham geboren is na dat ook Hebers geslagt vervallen was.

In wiens zaad de Kerk hersteld en opgebouwd is.

En wederom afgegescheiden in 't huis van Isaak.

De Kerk alleen aan de XII. Stammen Israëls vastge-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

kon. Al 't gene ons nu genoegzaam grondvesten kan, dat de waare Kerke nooyt algemeen verspreyd, maar altijd met eenig zienlijk onderscheyd, in 't huys van Seth, van Noach, van Sem en Heber, en ten laatsten in 't geslagte van ABRAHAM gehuysvest heeft, terwijl de rest der vaderlijke nazaten als on-egte verworpen zijn. Indien ons nu ymand vraagd, Wanneer doch de stuks-wijze verlaating van de geheele verwerping der Volkeren gevolgd en voltrokken is? kanmen niet onvoegzaam daar op antwoorden; Dat de zelve, hoe zeer die van langerhand en vaake hervattingen ook mag geschied zijn, egter niet als na vier eeuwen agter Abrahams tijden voltrokken is, volgens 't geenmen daar van aan Abraham voorzeid vind, Gen. 15: 15,16. *Ende gy zuld tot uwe Vaderen gaan met vrede: gy zuld in goeden ouderdom begraaven worden. En het vierde geslagte zal herwaards wederkeeren: want d'ongeregtigheyd der Amoriten is tot noch toe niet volkomen.* Het geên wy immers weten dat eerst onder Josua geschied is, als wanneer te gelijk Israël en de Kerke binnen de grenzen van Palestina beslooten, de Kanaaniten tot een doelwit der Goddelijke wraake, die doe over de Afgodise volken aan 't wanken was, zonder verschooning zijn uytgeroeyd. 't geen van de oprigtinge der Joodse Republijk, met de vast-zetting der Godsdienst na de instelling van Moses, en een bestendigen Tempel agtervolgd; den middel-muur des afscheydzels zoodanig hoog heeft opgebeurd, dat alle andere volken daar door de gemeenschap en toegang tot de Kerke wierd afgesneden: al 't gene naderhand eenmaal weggenomen zijnde, gelegendheyd aan den grooten uytlegger des Ouden Testaments verschaft heeft, om door het uyt-eynde van deze afzondering, ook derzelver eerste aanleg met levendige verwen in zijnen brief aan de Efezers, met deze schoone woorden af te schilderen: *Want hy is onze vrede, die deze beyde* een *gemaakt heeft. Ende den muur des afscheydzels gebroken hebbende, heeft hy de vijandschap in zijn vleesch te niet gemaakt,* naamelijk, *de Wet der Geboden in Inzettingen* bestaande, *op dat hy die twee zoude in hem zelven tot eenen nieuwen mensche scheppen,* VREDE MAKENDE. Efes. 2: 14, 15. Hier toe ontbreken ook geen fraaye Schrijvers, welke naauwkeurigheyds-halven noch een merkelijk onderscheyd willen gemaakt hebben, tussen een *Besnedene*, en een *Onbesnedene* KERKE, waar van de Besnedene alleen by de nakomelingen van Abraham geweest is. Maar nademaal de Besnijdenis doe ter tijd nog geen openbaar Verbonds-teeken der afgezonderde Kerke was, overmids dezelve eerst met d'oprigting der Joodse Republijk onder de Wetgever Moses stand greep, maar alleen tot de familie van Abraham behoorde, heeft ook doe ter tijd de waare Kerke onder de Onbesnedene, die van 't egte bed waaren, gebloeyd; en is derhalven aan geen een Volk of byzonder Huysgezin, maar onder verscheyde afzettelingen verspreyd geweest; gelijk ons in zommige overblijfzeltjes der geloovige schijnd afgebaakend te zijn, waar van mogelijk Melchizedek in Kanaan, en andere van elders uyt de nakomelingen van Noach, een bewijs verstrekken, schoon die juist niet ten eersten, met het huys van Abraham ver-eenigd waaren. Want Job heeft na zommiger gissinge, omtrent, of niet heel-lang na deze tijden geleeft, van welke zeer veel lof in de H. Boeken te vinden is; aan wien men ook misschien dien Abimilech, die Koning van Gerar was, zou moogen toe-voegen; welke Godt, van wegen Abrahams ontvoegde Huysvrouwe, verwaardigd heeft, met zijne vermaaninge aan te spreeken: gelijk te zien is Gen. 20: 6. En daar zijnder ongetwijffeld, zulke meer geweest.

Maar gelijk den uytslag der zaake geleerd heeft, dat de Kerke zederd Abraham, niet geheel en-al zonder verderf gebleven is, en dat de overblijfzelen der vroome Huysgezinnen in vierhonderd Jaaren allengskens uitstierven, is het overschot (daar in weinig of niets goeds meer was overgebleeven) ontheiligd en buyten 't Verbond Gods geworpen, en de besnedene

[Marginal notes:] maakt zijn de Heidenen geheel daar uitgeslooten. — De waare Kerke is nooit algemeen verspreid geweest. — Heidenen wanneer geheel verworpen. — Kerk in Palestina beslooten. — Wanneer de afzondering der Heydenen een einde genoomen heeft. — Wat de Besneedene en Onbesneedene Kerke zy geweest.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Wanneer de Beſnedene Kerk alleen bloeyde.
Actor. 14. 16.
Galat. 2: 15.

dene Kerke is van die tijd, tot op de Wet-geving onder Moſes, alleen in de weereld geweeſt: en Godt heeft de Heydenen, die in de voorhuyd waaren, in haare eygene wegen laaten omdoolen. Een ſtuk dat den Apoſtel heeft in 't zin gebragt, te vraagen, *Welk doch het voordeel der Joden was?* en daar op willende betuygen, dat hetzelve, *Veel in aller manieren was*; (terwijl nogtans de Heydenen die zoo groote voordeelen nooyt gehad hadden, zoo wel als zy in den Meſſias zouden gelooven,) onderneemd hy daar op der Jooden *Voordeelen* in 't ligt te ſtellen, dezelve aanmerkende als een Volk, welker afkomſt en grondveſt op den Aardsvader Abraham gebouwd ſtond, die een Vaderlijk voor-beeld aller geloovige is, aan wien alle de Goddelijke beloften gedaan zijn. Daar-en-boven, datze zijn het uytverkooren Zaad Jakobs, dat JEHOVA door zijn magtigen arm uyt Egipten geleyd, en boven alle volkeren onder den Hemel opgebeurd heeft: aan wien Godt zijn Wet gegeven, en daar nevens een Verbond der Genaade opgeregt, en zijne weegen aller-eerſt bekend gemaakt heeft, hoedanig hy aan geen ander volk gedaan heeft: maar d'Afgodiſe volkeren uyt het toegezeyd Erf-land verjaagd; zijn pragtigen Tabernakel, en daar na zijn Tempel met een lieffelijke Godsdienſt verrijkt, en Ordonnantien, en een ſtaatkundige form van regeering verſchaft, die een eygen verkregen volk Gods paſten: haar beſchermende onder Held-haftige beſchermers, en verhoogd tot een ontzachhelijk Koningrijk, dat bloeyde in welſtand, Overwinning, Rijkdom, Vrede en Majeſteit, onder welker Sonneſchijn en

Jeſaia 5: 2.

lieuwte, Edele wijnſtokken wierden geplant; namelijk, wijze en regtveerdige Mannen, Raadsheeren, en Schriftge-oeffende, die op den Stoel van Moſes zittende, niet alleen Regt ſpraaken, maar ook vermaaningen, vertrooſtingen, en Godſpraakelijke voorzeggingen van d'aldergrootvoerigſte deelen der zaligheyd aan den dag bragten, die noch aanſtaande was, en verwagt wierd: haar voornaamelijk afbaakenende den regten tijd, op welke Godt zelve onder haar ten goede zou Tabernakelen; waar van de Koningen en Profeten onder hen onderzoek gedaan, en dikmaal en op veelerley wijze geſprooken hebben. Waar door het dan gebeurd is, dat Godt de Wet van Moſes niet alleen groot onder dit volk gemaakt, maar haar ook daar van tot Bewaarders heeft aangeſteld, aan wien de Woorden des Heeren waaren toebetroud. En ſchoonze veelzinds ontrouw waaren, zijnze daar over veel eer vaderlijk geſtraft, dan verworpen; en zelfs in de ver-afgelegene gevangenſchappen van Babylonien niet verlaaten, maar on-ophoudelijk met heylzaame beloften onderhouden, en na een Tugt van LXX Jaaren daar uytgevoerd, van nieuws vermenigvuldigd, en met verheerlijking in vollen vrede, na de leeſt van haar oude regeering herſteld: zoo dat zelfs de Wet van Moſes in voller en min-beriſpelijker zwier, dan te vooren is onderhouden, van het gantſche overſchot des wedergekeerden volks, dat ſig zederd nooyt meer aan de Afgoderyen overgaf; maar alle te gelijk en elk om s'eerſt yverden voor de vaderlijke Wet; en alzoo gereynigd en gereed gemaakt, om in volle rijpheyd, de komſte van den Meſſias, die uyt Juda als de SCHILO, en zone Abrahams uyt den geſlagte Davids moeſt gebooren worden, gelijk een eenigen Simeon, in de armen te omhelzen, als de gebieder der Heydenen, die gezonden zou worden tot de verloorene Schaapen van 't huys Iſraëls, welke zijn volk moeſt verheerlijken door 't geven van de erffenis der weereld: zulx dat de volkeren der gantſe aarde, zig tot de Joodſe mannen zouden voegen, om gezaamentlijk haar geloove te onderwerpen aan den Scepter die uyt Zion was uytgegaan: zoo datze als vrywillig gevangene, door 't verlaaten der ſtomme Afgoden, tot de gehoorzaamheyd van Kriſtus zouden weg-geleyd worden, om onder zijne Rijksbezitting, door de dienſt van den waaren Godt Iſraëls, alle de vyanden Gods te overwinnen, de gantſe Aarde met hun bezit vervullen, en erfgenaamen

Hoe lang en waar toe hen al deze voorregten gediend hebben.

der

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

der genade en heerlijkheyd des Eeuwigen Levens in de hemelen zouden zijn. Zoo dat den Apostel met regt van het zaad Abrahams, dat zijn de Joden, gezeyd heeft, *Dat haar Voorregten in aller manieren zeer vele waren.* Maar gelijkwe terstond van voornemen schenen, de dingen die het Joodse Volk aangingen, niet hooger als van de Vader Abraham op te haalen, zal het zommige toeschijnen, ofwe alreeds in den aanvang, van ons voorgestelde voetspoor waaren afgedwaald, en ons met zaaken bemoeyd hadden, die veel eer de vaake afzondering van de Kerke der voorige tijden, als de staving van het Dienstbaar Jerusalem zederd d'opregtinge van haare republijk in en met de roeping van Abraham te grondvesten? Dog het zy zoo, en dat wy daar in ook voor een oogenblik gedwaald hebben, hebben wy nogtans veel liever aldus gemist, dan het pit der opgestelde stoffe, door het agterhouden van de gewoone handelinge Gods in d'uytzondering der Volken, (waar onder hy wilde dat zijn H. Naam erkend bleef,) zoo merkelijk te verkorten.

Waar toe ons dese uytweyding dienen kan.

Maar nadien het dan Abraham die groote Geslagt-Vader is, die eeuwig onder de Helden der oude tijden vermaard zal blijven, van wegen dat al het vervallene tussen Godt en menschen, onder dien grooten Man weder heeft beginnen te bloeijen, en tot beter staat te komen, (zijnde dezen dien *regtveerdigen* van welke Jesaias schrijft, Dat hy *Uyt het Oosten geroepen is*) zullen wy voorzeker veel opmerkelijke dingen in zijn Levens-bedrijf ontwaar worden, die alzinds zullen grondvesten, dat het herte van dezen Man, te gelijk wijs, en zoo grootmoedig is geweest, dat het zijn overleggingen niet binnen de palen van dit Leven alleen heeft konnen besloten houden, maar geagt heeft dat de dingen, welke eerst vele eeuwen daar na stonden te gebeuren, ook tot zijn geloove behoorden. 't Lust ons derhalven die over-oude Historie, op de voorligting van Moses, en andere heylige getuygenissen, van nieuws te agtervolgen; en al die zeldzame ontmoetingen, door het omhutzelen der lang-bestulpte gedenkenissen, uyt de Zeden en gewoontens der aal-oude volken en Land-gewesten, te zien ophelderen; ten eynde wy ten minsten uyt zoo veel arbeyds mogen ontwaar worden, door welk-een aanbiddelijke voorzienigheyd Gods, eerstelijk de Joden, en naderhand ook Wy, die uyt de Heydenen zijn, *Kinderen Abrahams* geworden zijn.

Van Abraham is voorzeker veel te zeggen, dat tot de Historie der Israëlitize Kerk behoord. Jesa 41: 2.

Daar ontbreken geen geleerde Schrijvers welke meenen, datmen alles wat Moses van Abraham aangeteekend heeft, zeer welvoegzaam in vier groote Hooftdeelen onderscheyden kan: namelijk *Eerst*, zijn Roeping: ten *Tweeden*, de Goddelijke verschijningen, Beloften en geboden aan hem gedaan: *ten Derden* zijn Geloove, gehoorzaamheyd en hope, waar door hy met Godt gewandeld heeft: en *ten laatsten*, zijn Dood en afscheyd uyt dit leven.

De zaken van Abraham hoe in vier groote Hooftdeelen t'onderscheyden.

Wie dezen ABRAHAM geweest is, en uyt welk land-schap en Stam-huys hy gebooren is, moetmen uyt zijn geslagt vernemen, en de groote schrijver Moses heeft ook niet onderlaaten, 't zelve net-genoeg aan te teekenen: alhoewel'er by de Uytleggers ook al eenig verschil, (inzonderheyd over desselfs geboorte-tijd) op de baan gebragt is, daar over men noch-al twist voerd. Maar nadien wy afkeerig zijn alle die geschillen ten uytersten uyt-te pluyzen, hebben wy bezorgd, dat Abrahams geslagte na onze beste vlijt hier in een Tafereel wierd voorgesteld, op dat wy elks gedagten, hier in gedurig ondersteunden.

Wie Abraham was en uyt welk Geslagt en Land-aard voortgekomen.

En gelijk gemeenlijk de eerste Tijd-rekeninge gaat van de Schepping tot de Zondvloed, alzoo begind de tweede van daar, en gaat tot op Abrahams *geboorte*, die in't Jaar der weereld 2008. voorviel; of liever tot zijne *Roepinge*, in't Jaar 2083. dat is 75 Jaaren later: van waar de vermaarde Usserius zijn derde tijdpunt begind; met wien het ons lust, Abrahams geslagt-regitter in desselfs neerdalende linie, uyt onze bygebragte Tafel, dus beknopt op te stellen: want *Arphaxad* (Sems zone) gewan *Selah*; Selah gewan *Heber*; Heber gewan *Peleg*: Peleg gewan *Rehu*; Rehu gewan *Serug*; Serug gewan *Nahor*; Nahor ge-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

gewan *Terach*; en deze gewan ABRAHAM, den Man van wien wy vele dingen te zeggen hebben. In de voortogt ſtaat ons van hem in-agt te nemen, dat als Moſes van Terach zeyd, Dat hy zeventig Jaaren oud, dry zonen geteeld heeft; namelijk Abraham, Nahor en Haran, hy niet zeggen wil, datze alle te-gelijk in dat Jaar geboren zijn; maar alleen dat Terach heeft begonnen kinderen voort te brengen, wanneer hy reeds zeventig Jaaren van zijn leef-tijd had af-geleyd. Wie nu van deze dry zonen de eerſt-gebooren zy geweeſt, daar over zijn de Geleerde in verſchil; en zommige willen dat Abraham de jongſte van zijn twee ouder broeders Haran en Nahor geweeſt is, en dat hy alleen waardigheyds-halven eerſt genoemd word; even gelijk voor hem ook zoo in *Sem* geſchied was, die Gen. 5:32. voor Japhet genoemd ſtaat: en na dat zommige rekenen, zou Abraham omtrent 60 Jaaren jonger als zijn broeders geweeſt zijn: want dewijl Terach 205 Jaar oud was als hy ſtierf, en dat Abraham 75 Jaaren telde, doe hy uyt Charan ging, wanneer zijn Vader Terach al geſtorven was, Actor. 7:4. zoo volgd dat Abraham eerſt geboren is, wanneer Terach al 130. Jaaren oud was: 't geen 60. Jaaren later is als Terach heeft begonnen kinderen te teelen. Waar by gedaan de 75 Jaaren van Abrahams ouderdom, zijn de 205 Jaaren vol gemaakt: invoegen Abraham de jongſte, of als zommige giſſen, de middelſte zijner broederen geweeſt is; nadien 'er ook geen ontbreken, welke rekenen, dat Haran, wiens dogter Milka aan zijn broeder Nahor trouwde, de oudſte was, en Nahor de jongſte; dat zeer waarſchijnelijk uyt dat Houwelijk beveſtigd word. En ſchoon het wel zou konnen waar zijn, dat Terach tuſſen beyden meer kinderen geteeld heeft, heeft egter Moſes alleen deze dry aangeteekend, om dat hy voor-had de zaaken van Abraham, van Loth, en van Iſaak en Jakob met haare vrouwen uyt dat geſlagte, ruymweydig te beſchrijven; als een ſtuk daar de Joodſe Kerke, en die naderhand uyt de Heydenen daar toe ſtonden ingelijfd te worden, ten hoogſten aan gelegen was.

Geneſ. 11: 26.
De Geboorte van Abraham en zijner broederen onderzogt.
Gen. 12: 34.

	70
	60
	130
	75
	205

Gen. 12:29.

Een vierde zone van de Joden aan Terach Abrahams vader toegevoegd.

Ook ſchrijven zommige Joden, dat Terach noch eenen zone gehad heeft, met name *Soba*, wiens zone ARAM den naam aan 't Land-geweſt en ſtadt, *Syria Soba* heeft medegedeeld. Zy voegen daar by, dat Terach in zijn 180ſte Jaar, van zijn eerſte vrouw door affſterven beroofd, een andere trouwde, *Pellila* genoemd, welke hem deze zone *Soba* baarde, uyt wien wel XII. andere voortquamen, waar van den gezeyden *Aram* een was. Maar nadien wy gezien hebben, dat zommige Abrahams geboorte op het 70ſte Jaar van Terach brengen, andere dat in het 130ſte Jaar vaſtſtellen, heeft deze rekening de Tijd-zifters van overlang veel ſpel gemaakt. Doch wy meenen dat zommige minder ſwaarigheyd zouden gevonden hebben, by aldienze niet alleen wel in agt-genomen hadden, dat Moſes niet zeyd, Dat Terach Abraham in zijn 70ſte Jaar gewonnen heeft alswe terſtond toonden; maar voornamelijk gelet hadden, dat'er van Terach gezeyd word, Dat hy in Charan geſtorven is, oud zijnde 205 Jaaren; als wanneer Abraham 75 Jaaren oud zijnde, onmogelijk niet in 't 70ſte Jaar van zijn vaders ouderdom kon geboren zijn. Want de 75 Jaaren van Abraham, van 205 Jaaren afgetrokken, zullen 130 Jaaren overlaten, en de geboorte-tijd van Abraham volgens onze rekening vaſtſtellen, ten aanzien van den ouderdom zijns vaders en 't bewijs van dat hy geenzinds de oudſte zoon is geweeſt.

Moeyelijkheyd over Abrahams geboorte-tijd ten aanſien van zijn vaders ouderdom.
Gen, 11:32.

	205
	75
	130

In wat Jaar der weereld Abraham geboren is.
Verſchil in de Jaar-rekening tuſſen de Hebreeuwſe

Doch daar is noch een veel grooter twiſt-appel te grabbel geworpen, die nu al vry lang onder de Geleerde koppen over en weder gekaatſt is: namelijk in wat regte ouderdom der weereld onzen Abraham geboren is? het zy dan datmen dezelve na het tijd-punt der Schepping, of na dat van de Zondvloed bepalen wil. Hoedanig-een verſchil ontſtaat, dat zommige de Jaar-rekening der Hebeên, andere die der LXX Overzetters volgen, en elk de waarheyd en zuyverheyd van zijn voorſchrift, met hand en tand poogd te wettigen. Welk onderſcheyd der rekening zoo groot is, dat'er tuſſen de Zondvloed

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

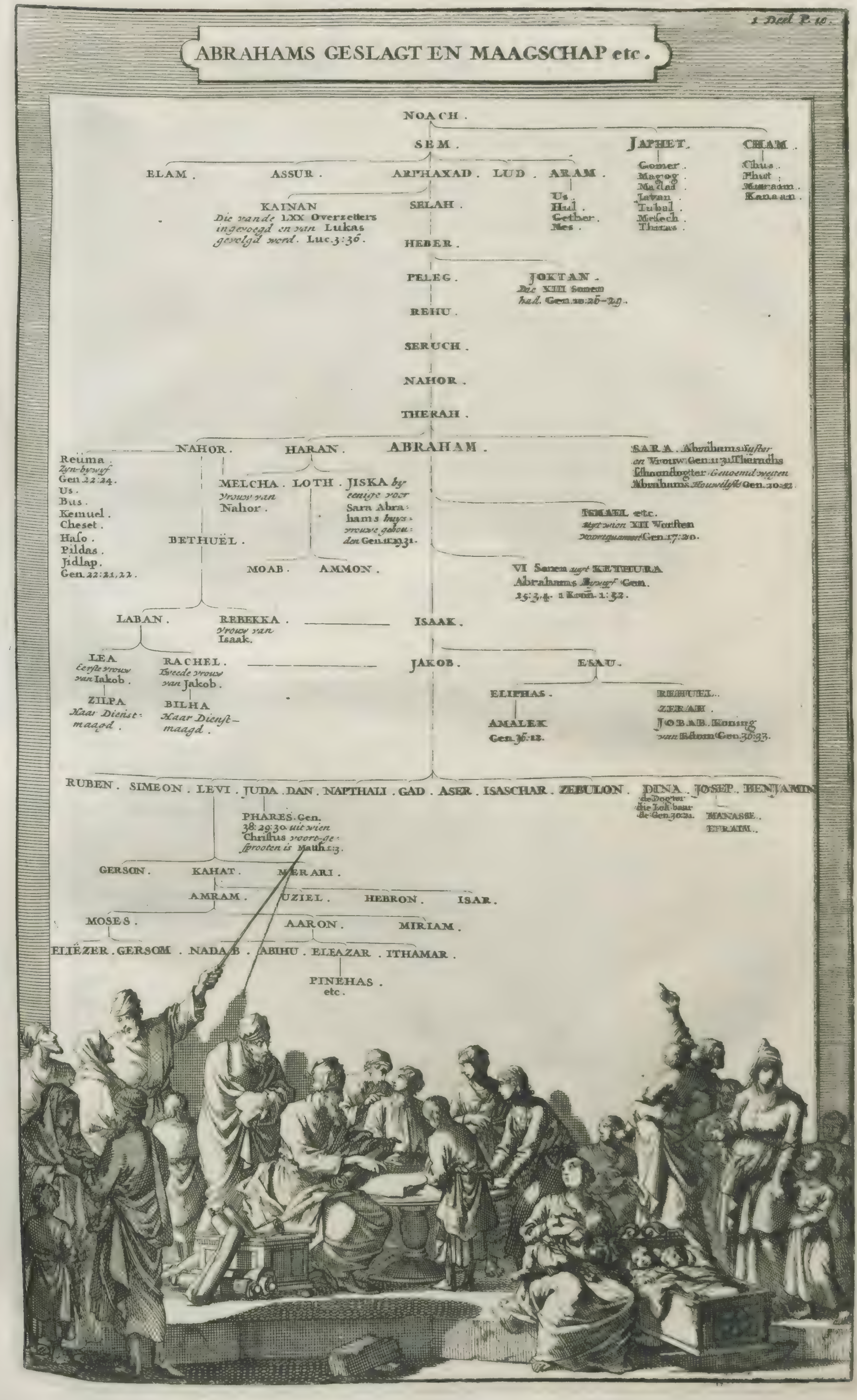

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

vloed en de geboorte van Abraham een verschil van 720 Jaaren gevonden word; of indienmen Abraham noch 60 Jaaren later steld, een bresse van 780 Jaaren open staat, die de Griekse Bijbel te veel heeft, zoo de Hebreeuwse zal stand houden. Maar gelijk wy in de Joodse Oudheden alreede over dat wigtig stuk meenen genoeg gezeyd te hebben, zullen wy 't hier niet weder op den hals haalen, hoe zeer ook zommige dit verder met bedenkelijkheden poogen te vernissen. Want als alles wel uytgeklopt, en van zijn omslag ontdaan is, komen de geleerde gedagten van I. Vossius, Stellingfleet, Rauwleyg en andere, op enkele gissingen uyt: die voornaamelijk hier in bestaan, dat wy de gedaante der weereld ten tijde van Abraham wel moeten aanmerken, als die (zooze veel meer zeggen, als ten zekersten bewijzen,) zoodanig zelfs al voor Abrahams tijden gesteld was, dat wy na een aandagtige overlegging ons zelven zullen beschuldigen van qualijk te handelen, wanneer wy zoo veel tijd-verloops tussen Abraham en de Zondvloed, ons laaten uyt de hand sluypen, en daar door de H. Historien, en 't gezag der H. Boeken verdagt maken. Dit van de geleerde Stellingfleet, uyt Walterus Rauwleyg bygebragt, zegd uyt den zelven verder tot zijn bewijs; Dat in Abrahams tijden reeds alle bekende deelen des weerelds bevolkt waaren, en alle Landschappen haar Koningen hadden. In Egipten, zeyd hy, waaren verscheyde voortreffelijke steden, en zoo hadden ook Palestina en al d'omliggende Landschappen, en daar buyten tot in Indiën toe. Dezelve waaren niet van houte tuynstaaken, maar van uytgehouwe steenen gebouwd, en met wallen en bolwerken versterkt; hoedanige voortreffelijkheden noodwendig een veel ouder herkomst belooven dan de meeste meenen. Dit zegtmen, en 't is en blijft enkel zeggen, en niet een zier meer. Maar nadien wy alreede vele in-werpzelen van meerder klem tegens de geleerde Vossius hebben aan een kant gezet, zou het van weynig nut zijn ons met zoo geringe beuzelingen op te houden, nadien wy thans andere dingen hebben af-te doen; en voor eerst Abrahams Maagschap en Vrouwen en Huys-gezin, en Vaderland en Godsdienst na te sporen. Wy hebben gezien dat Abraham twee broeders had, *Haran* en *Nahor*, tot welke de Joden eenen derden, met name *Soba* voegen. Aan Haran eygend Moses een mannelijken zone toe, dien hy LOTH noemd; een man genoeg vermaard door zijn bedrijf, en met wien wy ons hier na een weynig zullen bezig houden. Ook had den zelven Haran twee dogters, de eene *Milka* genoemd, welke haren Oom *Nahor* ten wijve wierd; d'andere, *Jiska* geheeten, Gen. 11: 29. welke zommige voor Sara houden, die Abrahams huysvrouwe wierd, gelijkwe hier na zullen ontwaar worden; niet-tegenstaande andere, die van Sara willen onderscheyden hebben, om dat Abraham dezelve naderhand niet *zijns broeders*, maar *zijns vaders Dogter* noemd: waar van terstond nader. Na 't gevoelen der Joden is den eerst-geboren van Nahor uyt Milka, HUS geweest, die de naam aan 't vaderland van Job schijnd gegeven te hebben: doch andere willen hem liever uyt Isaak, te weten de derde uyt Esaus geslagt, afgebragt hebben, als die een-en de zelve met Jobab zou te agten zijn; gelijkwe met weynig omslag in deze beknopte tafel konnen aanwijzen, om dat ons mogelijk geen andere gelegentheyd daar toe zal in de hand vallen.

en Griexze text der LXX.
720
60
780

Joodse Oudheden, op 't 1228. blad. &c.

Waarom eenige gissen dat'er meer tijd tussen de Zondvloed en Abrahams geboorte verloopen is als de Hebreeuwse text steld.

Abrahams huysgezin en maagschap.

Loth hoedanigen zoon van Haran de broeder van Abraham.

Milka de dogter van Haran, trouwd haren Oom Nahor.

Jiska Nahors dogter is Sara Abrahams vrouw niet geweest.

- ABRAHAM
  - ISAAK
    - JAKOB. &c.
    - ESAU
      - ELIPHAS Gen. 36: 4.
        - AMALEK. &c. Gen. 36: 12.
      - REHUEL Gen. 36: 10.
        - ZERAH Gen 36: 13.
          - JOBAB. Gen. 36: 13. die als Koning in EDOM regeerde, *vers* 32. en van sommige qualijk voor JOB gehouden word.
  - ISMAEL. &c.

Hus uyt Milka geboren schijnd de naam aan 't vaderland van Job gegeven te hebben.

Maar hoe mag het doch te verstaan zijn, als Haran van Moses gezeyd werd,

Hoe het te verstaan is dat Haran voor zijn vader Terah gestorven is.

voor zijn vader Terach gestorven te zijn, zijnde noch te Ur, en in zijn oude Vaderland? want alzoo schijndmen duydelijk te lezen Genesis 11:28. *Ende Haran sterf voor het aangezigte zijnes vaders Terach, in het land zijner geboorte, in Ur der Kaldeën.* Voorwaar dit dienden wy te weten, nadien het vele heeft in twijffel gebragt. Wy zullen eerst der Joden gevoelen, schoon vry fabelagtig, byzetten, en dan na beter en waarschijnlijker meeningen omzien, om yts zekers te besluyten. Salomon Jarchi brengd hier uyt d'oude overleveringen der Joden een zeldzaam verhaal te berde, het gene voorzeker niet anders luyd, als of Haran door 's Vaders eygen handen was omgebragt.

Joodze verzierzelen over Harans dood.

Want nadien zeggenze, Terach de vaderlijke Afgoden der Kaldeën heftig beschermde, en ontwaar wierd dat zijne zonen Abraham en Haran gedurig daar tegens lagen aangekant, was de vader Terach van voornemen dezelve, volgens 't bevel van Nimroth, levendig aan't vyer over te geven. Dit zijn voorzeker Joodze verzierzelen, diemen veel te grooten eer aandoet, zoo menze slegts verteld om de vaak te verdrijven, terwijl de H. Schrift genoeg vermaand, niet te twijffelen, of Abraham en zijn broeders, zijn te deez tijd ook Geloofs-genooten vande Nimrodse Kerk, en alzoo Afgodendienaars geweest. Niet veel beter isset, wanneer Cedrenus schrijft, Dat Abraham door een hertelijke droefheyd, over d'afgoderye van zijn vaders huys benepen, des nagts in stilligheyd zou uytgegaan zijn, en den afgodischen Tempel in brand gesteken hebben:

Van Cedrenus fabelagtig agtervolgd.

't geen Haran vernemende, hem zoo koen gekend heeft, dat hy te midden tot de volle vlam inloopende, de vaderlijke Goden uyt het vyer meende te verlossen; maar niet flux-genoeg konnende schrap raken, is hy door lang zammelen, vande rookdamp gestikt, en te gelijk met zijne Goden en Tempel tot asse verbrand. Doch gelijkwe dit by het voorgaande verzierzel plaatzen, mogenwe heel-wel lyen datze beyde met eene streek worden uytgewist. Andere Uytleggers en inzonderheyd Epifanius, ondersoekende, waarom juyst gezeyd word, *Dat Haran stierf voor het aangezigte zijnes vaders Terach*, hebben niet onvoegzaam geoordeeld, dat dit niet alleen wil te kennen geven, dat hy

Waarom Moses aanteekend dat Haran stierf voor 't aangezigte van zijn vader Terah.

in tegenwoordigheyd van zijn vader gestorven is, maar dat Moses dit aanteekend, als een ongewoone zaak, die zelden of nooyt in die tijden voorviel; namelijk, dat de kinders voor de Ouders stierven, maar de vaders gemeenlijk voor haare kinderen: met welke Fagius, en Klarius, en zelfs Salomon Jarchi, die wy strax bybragten, weynig verschillen. Doch waar Epifanius dit zoo naauwkeurig heeft opgevist, daar over wil Heydeggerus datmen zich verwondere. Den zelven zeyd vorder, dat het te dezer plaatze genoegzaam vry staat

Nahor word met Abrahams reysgezellen geteld. gaande uyt Ur der Kaldeën.

te vragen; Wat doch Nahor, die Milka, de dogter van Haran getrouwd had, geschied is? nademaal men nergens leest, dat als Terach te gelijk met Abraham en zijn wijf Sara, en Loth, uyt UR *der Kaldeën* gegaan zijn, hy onder dat gezelschap geteld word. Egter meend Josefus hem met regt, een reysbroeder der andere te noemen: en Chrysostomus gaat'er zoo vast op, als of het Moses genoegzaam in ronde woorden had agtergelaten. Doch Augustinus is van een ander gevoelen, als die in zijn boek van de Stadt Gods ontkend, *Dat Nahor met zijn vader Terach, uyt Kaldeëa vertrokken is, nadien hy vande vaderlijke en broederlijke godvrugtigheyd afgeweken, de Kaldeëse vervolging der vroome, sterk aankleefde.* Dit zegt Augustinus. Maar nadien het nogtans schijnd te blijken, dat Nahor zijn woonplaats in Mesopotamien gehad heeft, (gelijk te zien is in de reystogt van Abrahams huys-bezorger Eliëzer, die als Bruyd-werver derwaards tot *de stadt Nahors* gezonden is, om voor Isaak een Vrouwe uyt Abrahams bloedverwandschap af-te halen, Gen. XXIV.) wil Augustinus niet dat men langer twijffeld of dezelve Nahor is een weynig later, het zy dan door eygen berouw, of wegens eenig overlast der Kaldeën genoopt, uyt zijn oude vaderland vertrokken, en daar een wijle-tijd verblijvende, alzoo in Mesopotamien gestorven. En nadien wy korts hier na, de reys-togt van Abraham, gaande op de Goddelijke roeping, uyt zijn vaderland na Charan in Meso-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Meſopotamien, ter hand nemen en als dan met zijn huysvrouw en maagſchap, nauwer kennis zullen maken, moetenwe nu ook afdoen al't geene wy voor hebben van Abrahams vaderland en zijn verhuyzinge, in agt te nemen: waar toe veel zal helpen by-aldien men de oud-vermaarde Landgeweſten der Kaldeën, Aſſyriers, Babyloniers, Meſopotamiers, Arabiers, Syriers en Kanaaniten met der zelver gebuurvolken in de Bijbel-kaarten raad-pleegd; dewijl wy meenen dat zulx groot nut en vermaak tot deze verhandeling verſchaffen kan. En op datwe onzen Lezer niet heel-en-al van dat gerief ontbloot lieten, zijnwe niet te karig willen zijn, de reystogten Abrahams in een beknopt tafereeltjen af-te ſchetzen, waar in meeſt al de Grenz-palen der Ooſterſe landſchappen, die in de H. Hiſtorie voorkomen, ligtelijk in't oog loopen.

Wat daar toe van ons bezorgd is.

Wy hebben terſtond uyt Geneſis 11:28. verſtaan, dat Abrahams eerſte wooning was in UR *der Kaldeën*. 't Zal niet onvoegzaam zijn, deze ſtadt en des grooten mans Vaderland, na te ſporen. De LXX Overzetters worden van veel Geleerde beſtraft, dat zy de naam van deze ſtadt UR, niet als de eyge naam, maar in deſſelfs beteekenis, of als andere, voor een Landſchap hebben opgenomen: en men vind dezelve zeer verſcheyden by de Oude Schrijvers, en in de land-tafelen genoemd, en ook op verſcheyde ſtandplaatzen aangewezen: want zommige lezen en vetaalen *Ur*, andere *Or*, *Hur*, *Urien*, *Urein*, &c. Waar toe men te ligter vervallen is, om datter een tweederley UR; of plaatze van een by-na gelijk-luydende naam gevonden word, d'een aan gene, d'ander aan deze zijde van den Eufrat gelegen. Wat den naam belangd, eenige meenen dat zy zoo genoemd is van haar ſtands gelegentheyd, zijnde in een valleye gelegen; doch dat volgt geenzinds uyt de taal: en datter het landgeweſt CHASDIM, of *Kaldeëa* bygevoegd word, zulx willen eenige Geleerde uyt Aben-Ezra, dat door een voor-verhaal geſchied; nadien de naam der Kaldeën eerſt laater opgekomen is, van CHESED, Nahors zoon, die Abrahams broeder was: waar van te zien is Gen. 22:20, 22. Met welk gevoelen het Hieronymus maar ten deele ſchijnd te houden, als hy ſchrijft, Dat dit landgeweſt wel naderhand een Hebreeuwſe benaming bekomen heeft, na *Cheſed*, Nahors zone, doch daar mede geenzinds beveſtigd, dat het voor de tijden Abrahams onbevolkt was. Want men houd de inwoonders van Arphaxad Sems zone, herkomſtig, die aan 't roer van de regeering gezeten, de land-zaaten na hem Axphaxaditen hebben genoemd. Andere meenen dat dit geweſt Kaldeëa, en d'inwoonderen Kaldeën genoemd zijn, van eenen *Kaldëus* de XIV Koning der Aſſyriers na Ninus; want de Oude Land-beſchrijvers houden Kaldeëa een groot deel van Syrien, in Aſſyrien gelegen, tuſſen den Eufrat en 't woeſt Arabien; wordende door die riviere, van Babylonien afgeſneden, welke tuſſen Meſopotamien en dit geweſt gelegen is. Nogtans kan 't ligt gebeurd zijn dat 't Hebreeuwſe woord *Chaſdim*, door verwiſſeling van S in L, *Chaldim* geworden is, en dat de Grieken, en te gelijk ook Stefanus, Actor. 7:4. dezelve alzoo *Kaldeën* genoemd hebben. Ook ontbrekender geen, die door de KALDEEN, hier de *Prieſters* en *Sterrekijkers* verſtaan, welk in deze ſtadt UR bezonderlijk haar woonplaats en Afgodiſe dienſt waarnamen, van wien ook Abrahams vader Terach en zijne zonen, den dienſt der Afgoden zouden over-geërft hebben, Joſua 24:2. En gelijk deze land-aard van ouds in de Sterrekunde vermaard was, en ſterk onder hen ge-oeffend wierd, alzoo zyn in die tijden, alzulke welke de Sterreloop neerſtig gaâ-ſloegen, in 't gemeen *Kaldeën* genoemd geworden, Dan. 2:2, 10. en 4:7. &c. Maar nadien wy by zommige Oude Schrijvers dit UR *der Kaldeën* door eenige afdwalinge ſchijnen vernoemd te zien, en dat ons miſſchien daar omtrent in het een of 't ander byval eenig ſchemerligt zal toekomen, moetenwe hier zoo ligt niet afſcheyden. Eupolemus, waar van ons by Euſebius eenige ſtukjes bewaard zijn, ſteld *Uram* of *Uriam* onder den naam van *Camarina* in Babylonien; welke, zoo hy

Naſporing welk en hoedanigen ſtadt, of landſchap, UR der Kaldeën is geweeſt.

Ur der Kaldeën waar van en wanneer zoo genoemd.

Oudheyd en herkomſt der Kaldeën.

Sterrekijkers van ouds Kaldeën genoemd.

Ziet van de Kaldeën en Sterrekijkers in dezen zin Dan. 2:2, 10. &c.

Chemarim hoedanigen

 zeyd,

naam van zekere Prie-ſters.

zeyd, van eenige *Vriam* genoemd word: 't geên van Schaliger in agt genomen, ons heeft geleerd, hoe en waar van-daan deze ſtadt aan den naam van *Camarina* geraakt is? namelijk, hy zeyd, dat zulx herkomd, van de Prieſters en Wijze die in de zelve waren: want by de Hebreën wierden de Wijsgeeren en Prieſters *Chemarim* genoemd, waar van ook de Kaldeën weynig verſchillen: en zulx waarſchijnelijk wegens het woord *Chemarim*,

En hoe op de Kaldeëſe en Egiptiſe Prieſters te paſſen.

dat zoo veel als *Swart-gekleed* beteekend, en alzoo te kennen geeft, dat de Afgodiſe Prieſters aldaar in 't ſwart gekleed gingen. Dat nu de Prieſters der Kaldeën en Egiptenaaren van ouds in de waarzeggerye en ſterre-lezing zeer ervaren waren, zullen wy hier na, met beter gelegentheyd afdoen. Van wat ouderdom de Kaldeëſe volken te agten zijn, hebbenwe zoo ſtrax uyt Hieronymus aangehaald en gezeyd, Dat *Chaſdim* ſlegts een Hebreeuwſe hernoeming is: maar de Hebreën ontkennen rond-uyt dat *Kaldeëa* voor Abrahams tijden bewoond was, en willen datze hun oorſprong van *Cheſed*, Nahors zoon, ontfangen hebben: 't geenze bewijzen uyt Gen. 22: 22. Als'er dan Gen. 15: 7. tot Abraham gezeyd word, *Ik ben de Heere die u uytgeleyd hebbe uyt Vr der Kaldeën*,

Wat de CHASDIM zijn geweeſt die zommige *Kaldeën* vertalen.

word de zeer geleerde Uſſerius van Heydeggerus in dit gevoelen bygeſprongen, dat hier het woord כשרים *Chaſdim*, niet zoo zeer de eyge naam van het volk of land-aard, als wel een algemeene aanduyding der Waarzeggers en Tooveraars is, die zig daar onthielden: en het ſchijnd dat zy hun meening daar op grondveſten, dat, gelijkwe ſtrax noch eens vermaanden, de Sterrekijkers en Waarzeggers, die uyt de

Dan. 2: 2, 24. 4: 7. en 5: 2.

zamen-ſtalting der ſterren, omtrent elks Geboorte-ſtond in agt genomen, yders geluk en ongeluk voorſpellen konden, (zelfs in Kaldeëa zijnde) alzoo genoemd, en daar door van de eyge land-aard des volks onderſcheyden worden; waar van de voorbeelden te vinden zijn in het boek van Daniel. De Hebreën willen ook, dat deze Prieſters alzoo van שרים genoemd zijn, dewijlze gelooft wierden, door behulp der Duyvelen, haare waarzeggeryen uyt te voeren. Plinius gedenkt in zijn vijfde boek ook van een ſtadt UR, en zeyd

Twijfelingen over de ſtadt Ur, d'oude woonplaats van Abraham.

dat den Eufrat tot aan dezelve voorby loopt, van waarze zich na't Ooſten wendende, de Palmyreniſe woeſtenyen van Syrien verlaat. Ammianus Marcellinus maakt ook noch van een ander UR in Meſopotamien gewag, gemeenlijk *'t Kaſteel van* UR genoemd, op den weg van *Tigri Niſibin* gelegen; alwaar men meend, d'oude woonplaats van Abraham gevonden te hebben: zijnde dit een geheel ander *Vr* als daar Plinius en Eupolemus van gedenken: want uyt deze ſtadt loopt een veel regter weg, door Charan, na Judêa, als uyt het

Joſ. 24: 2

Vr in Babylonien. Hierom word'er in't boek JOSUA gezeyd, *Over gene zijde der rieviere hebben uwe Vaders van ouds gewoond*, namelijk *Terach de vader Abrahams, en de vader Nahors, ende zy hebben andere Goden gediend.*

Tweederley Ur by de Schrijvers gedagt.

Maar nu leyd het deel van Babylonien, daar Eupolemus zijn ſtadt *Vr* t'huys brengd, ten aanzien van Kanaan, niet aan gene, maar aan deze zijde den Eufrat, gelijk onze Land-tafel net-genoeg aanwijſt om'er niet langer over in den dut te zijn. Het zijn waarlijk beuzelingen, die van Benjamin Gerundenſis, door quade navolging worden by gebragt, als hy zeyd, Dat *Charan* de geboorte-ſtadt van Abraham in't landſchap *Aran* is geweeſt, en dat Terach met Abraham voor de geboorte van zijn broeder Haran met-der woon in't land der Kaldeën gekomen is, alwaar Haran geboren en ook geſtorven, doch Abraham uyt het vyer verloſt is: want hy is, zeggenze, in *Vr Chasdim*, of Kaldeëa, in den vyerigen Oven geworpen; om levendig verbrand te worden. En op dat de Joden dit verzierzel eenig onderſteunzel mogten geven, hebben zy de

Ur waarſchijnlijk na der eerdienſt des vyers genoemd.

woorden Gen. 11. 31. Abraham *en* Terach *trokken uyt Vr der Kaldeën*, vertaald, *uyt den Oven der Kaldeën*. UR beteekend *ligt* en *vyer*: en 't zou wel konnen zijn, dat de afgodiſe Kaldeërs, deze plaatze byzonderlijk aan't vyer toege-eygend en daar van genoemd hebben; en zulx, als eenige giſſen, wegens't vyer dat zy ouwelings hadden zien nederkomen op de offerhanden der

Vade-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Vaderen: hoedanigen aanſteken van den hemel mogelijk Gen. 4: 4. voor het *aanzien* of *aannemen* der offerhanden genomen word. Maar zoo de Joodſe leugendigters gelijk zullen hebben; hoe vragenwe, heeft dan Joſua gezeyd, Dat de Vaders *Van ouds*, of *eertijds*, (dat is gelijk de LXX. en de gemeene overzetters heel fraay vertaalen, *van het begin*) aan gene zijde de riviere gewoond hebben? En wat het verdigtzel zelfs aangaat, welk Abrahams gevaar aanwijſt om levendig verbrand te worden, dat ſchaamd zig zelven, zoo ſlegt en leugenagtig luyd het. Menaſſe Ben-Iſraël heeft het aangaande der Vaderen Afgodiſe dienſt *Aan gene zijde de riviere in Meſopotamien*, niet een haayr beter gemaakt, als hy ſtaande houd, Dat zy in *Ur Chaſdim*, een ſtadt in Babylonien, geboren zijn: als waar in hy mogelijk veel-eer de verbijſterde Land-tafelen en d'Oude Schrijvers (die van een twee'erley *Ur* gewag maken, en van hem niet verſtaan zyn) als de H. Schrift vereenigd heeft. Maar zegd ons doch! Wie is zoo ſlegt van verſtand, die gelooven zal, dat deze Vaders door Goddelijk bevel uyt Ur der Kaldeën uytgegaan zijnde, van nieuws-aan de Afgoden in Charan zouden gediend hebben?

Abraham uyt Ur gegaan zijnde heeft in Charam de Afgoden niet gedient.

En ſchoon mogelijk ymand zou mogen denken, dat de Martelaar Stefanus eenig ruggeſteun aan dit gevoelen verſchaft, nademaal hy zeyd, *Dat Godt Abraham verſchenen is, zijnde in Meſopotamien, eer hy woonde in Charan*; moetmen nogtans wel aanmerken, dat hy ſtrax daar by-voegd, *Dat hy uyt het land der Kaldeën uytging en in Charan woonde*: invoegen hy het land der Kaldeën met het eerſt-genoemde Meſopotamien een en 't zelve maakt; en alzoo duydelijk aanwijſt, dat *Ur Chaſdim* niet en is dat in Babylonien leyd, maar liever *Uram in Meſopotamien*. En het blijkt uyt Plinius zesde boek, dat ook de weereldlijke Schrijvers, *Kaldeëa*, Meſopotamien noemden.

De plaatze van Stefanus, Actor. 7. 2, 3. ligt aangebragt.

Dewijl nogtans onze Kantteekenaars gemelde plaatze niet al te nauwkeurig ſchijnen ingezien te hebben, zal egter ymand mogen vragen, Waarom UR CHASDIM, *Ur der Kaldeën* genoemd word, indien het volgens Stefanus, in Meſopotamien gelegen heeft? en hoe is Abraham dan uyt Kaldeëa na Charan in Meſopotamien gegaan, zoo hy reeds in Meſopotamien was eer hy in Charan woonde? Wy antwoorden, dat zulx alzoo ſchijnd gezeyd te worden, het zy om dat *Chaſdim* niet zoo zeer de eyge naam van zeker volk, maar van een byzondere Afgodiſe Sekte of gezelſchap van Prieſters geweeſt is, alswe ſtrax hebben aangemerkt; of miſſchien, om dat in de H. Schrift onder de naam van het land der Kaldeën, ook eenig gedeelte van Meſopotamien verſtaan word, zijnde wat nader aan Aſſyrien gelegen, gelijk zulx uyt onze Land-tafel, en de redenvoering van Stefanus niet heel ſchemeragtig kan afgenomen worden.

Meſopotamien hoedanig en in welken zin van Kaldeëa onderſcheyden.

En wederom onder een en 't zelve landgeweſt betrokken.

En wat aangaat dat een gedeelte van Babylonien, ja ook Babylonien zelfs, binnen de Grenz-palen van Meſopotamien is begrepen geweeſt, zulx ſchijntmen uyt Plinius te konnen vaſt-maken, daar hy aldus ſchrijft: *Babylonien is het Hooft-geweſt der Kaldeëſze Volken, en heeft lange-tijd het grootſte aanzien over de geheele weereld bezeten: zulx daar van ook het overige deel van Meſopotamien en Aſſyrien*, Babylonien *is genoemd geworden.* En wat verder zeyd hy; *Ook is* Orcheni *het derde Gebiedſchap der Kaldeën, en hebben niet wijd daar van daan haar zitplaats tegen't Zuyden gewend.* En oordeeld Tremellius hier, datmen door dit *Orchoën* een en 't zelve met *Ur* moet verſtaan.

Plin. VI. boek. kap. 26. Meſopotamien, Kaldeea, en Aſſyrien, onder Babylonien gerekend.

Verder zegt ons Plinius, Dat het zelve Meſopotamien van 't Ooſten met de Tigervloed, van 't Weſten met den Eufrat, na 't Zuyden met de Perziaanſe Zee, en van het Noorden met het Tauriſe gebergte omvangen word: invoegen niet alleen alles wat tuſſen die vermaarde rivieren ingeſloten leyd, deswegen *Meſopotamien* toe-te eygenen is, (gelijkwe hier na den eygen naam van dat Land-geweſt, uyt de ſtands-gelegenheyd, niet onfray meenen af-te leyden,) maar dat ook al 't gene aan derzelver overgelegen oevers aanſtoot, daar onder betrekkelijk geagt word. En konnen hier mogelijk de woorden van Joſefus eenige ſchemeringe toe-dienen, als

Meſopotamien van Plinius in zijn Grenzpalen beſchreven.

hy

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Josefus Joodse Oudheden 1. boek kap. 8.

hy in zijn eerste boek, de Kaldeën en Mesopotamers te zamen voegd; of gelijk andere die plaatze welke van Abrahams uyt-togt spreekt, aldus vertaalen; *Als de Kaldeën, en d'andere Mesopotamers, tegens hem opstonden, &c.* 't geen genoeg is om waarschijnelijk te toonen, dat de stadt UR daar Abraham woonde, zoo wel aan Mesopotamien, als aan Kaldeëa kan toege-eygend worden; en dat wy nu de donkerheyd in de plaatze van Stefanus, genoegzaam hebben op-gehelderd. Ten zy ymand wil dat wy ook de bedenkingen van andere Godsgeleerde hier over bybrengen, op dat het niet meer vreemd mogt schijnen, dat Stefanus, *Mesopotamien* dat is *Kaldeëa*, van *Charan* onderscheyd. Dus meenen zy dat de Martelaar zoo sprekende, ziet op de tijd als Abraham in UR, een stadt *der Kaldeën* woonde, Gen. 11: 31. en 15. 7. Actor. 7: 4. *Doe ging hy uyt het land der Kaldeën, en woonde in Charan.* Dewijl nu UR een stadt in Kaldeëa was, en Kaldeëa een gedeelte van Mesopotamien; zeyd Stefanus heel gemakkelijk, dat Godt Abraham verschenen is in Mesopotamien, *Eer hy woonde in Charam*: want het stemd niet onvoegzaam t' zamen, dat Charan genoemd word als een andere stadt, dan Ur, doch niet onderscheyden van Mesopotamien, waar inze beyde lagen: even als ofmen van zeker Man zeyde, Dat hy in Holland trouwde, eer hy tot Amsterdam ging woonen; dewijl ymand zoo sprekende, de genoemde stadt geenzinds van Holland onderscheyd. Boven-dien kan ook Charan in dier voegen van Mesopotamien onderscheyden worden, als-men steld dat Mesopotamien leyd binnen twee rivieren, den Tigris en Eufrat, en Charan aan de over-zijde. Dit zijn haar bedenkingen. En daar uyt word dan nu ook genoegzaam openbaar, dat Abrahams geboorte-stadt *Ur*, de zelve niet en is waar van Eupolemus en Plinius gewag maken, en van Usserius is goed-gekeurd: want het strijd lijn-regt tegen de klaare woorden van Josua, die getuygd dat Abraham *Aan gene zijde de riviere*, en niet aan deez-zijde gewoond heeft; en die getuygenis moet ons genoeg zijn, nademaal die strax-gemelde Schrijvers immers t'eenemaal qualijk zeggen; dat *Ur*, ten aanzien van Kanaan, aan deez-zijde de riviere gelegen heeft. Doch van deze twee Rivieren, tussen welke Mesopotamien in-gelegen was, en zijn naam van ontleend heeft, zullen wy met opzet spreken, wanneer wy met vader Abraham aldaar zullen aangekomen zijn: en nu ook noch 't een en 't ander van der Kaldeën aal-oude Godsdienst, aan een kant maken.

Bedenkingen der Godtgeleerde over Actor. 7: 2, 4.

UR, is zoo wel aan Mesopotamien als aan Kaldeën toe-te eygenen. Actor. 7: 2, 2, 4.

Abraham heeft ten aanzien van Kanaan niet aan deez maar aan gene zijde den Eufrat in Ur gewoond.

Die de Godsdienst der aal-oude Kaldeën met neerstigheyd meenen nagespoord te hebben, willen datmen dezelve dryzinds, en in even zoo veel zoorten aanmerken zal: als I. die van den waren Godt, onder zekere Afgodise wijze van bestel en dienst: II. die aan de goede en quade Geesten geschiede; en ten III. de Eerdienst die aan de Hemelse en Aardse hooft-stoffen en wel inzonderheyd aan 't Heyr des hemels, dat is aan de Zonne, Mane en Sterren opgedragen wierd: by zommige Geleerde Mannen, gemeenlijk De *Sabeësze religie* genoemd. Een Volk dat in Arabien woonde, of liever dat uyt Kaldeëa derwaards verhuyzd, en ten tijde van Job aldaar neffens de Kaldeën zeer wel bekend was, als ook hare Godsdienst; van welke besmetting dien regtveerdigen, zig wel dapper ontschuldigde; (vergelijkt Job 1: 15, 17. met Job 31: 26, 27.) alhoewel die Godsdienst, gants Oosten te deez tijd overstroomd had, en de grondvest schijnd geleyd te hebben, dat de Israëliten onder Moses, door vele Wetten daar van ontheven, en als een afgezonderd Volk in bewaring gesteld zijn, gelijkwe op zijn tijd vernemen zullen. De Kaldeën eerden van ouds den waren Godt onder den naam van een Afgod dieze BEL noemden, en dezelve was die naderhand by de Feniciers in 't gemeen BAAL genoemd wierd. Onder welke benaming ook wat later, de Hebreen of Israëliten, zelfs noch ten tijde der Koningen, haren Godt hebben aangeroepen: gelijk uyt Hoseas af-te nemen is, die het Joodse volk, wegens de gemeenzaamheyd van dien naam met die der Afgoden, onderschept, en

d'Aal-oude Godsdienst der Kaldeën dryzinds aangemerkt.

Sabeësze Godsdienst, hoedanig by d'oude Kaldeën en Arabiers gemeen.

Godt by de Kaldeën onder den naam van BEL of BAAL genoemd. Hosea 2: 16.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

'tGeen de reden schijnd, dat Godt dien naam onder Israël heeft afgeschaft.

en als uyt de eyge mond van den waren Godt Israëls, aanzeyd; Datze hem *niet meer* zouden noemen *Mijn Baal*. Waar van daan het dan ook met'er tijd voortgestoven is, dat de Grieken en andere van dezen BEL of ZEUS, het denkbeeld van de *eerste Oorsprong aller dingen*, in 't zin gekregen hebben: en onder die ook den Griexen Digter Aratus (die een groot Sterrekundiger was, en van den loop des hemels zingende, van Jupiter; als tastende na de opperste Godheyd) heeft doen zeggen; *Want wy zijn ook zijn Geslagte*. Welke getuygenis den Apostel hem zelven, Actor. 17: 28, 29. verwaardigt, den Athenienzers te nutte te maken, en op den waren Godt te passen, dien zy niet kennende, nogtans dienden; gelijk hy strax te voren over 't Opschrift des Altaars AAN DEN ONBEKENDEN GOD vermaand had, *vers* 23. Want gelijk den Apostel zeyd, Dat hy haar dien Godt verkondigde, die de weereld gemaakt had met al watter in is, en alle dingen 't leven geeft, en den mensche *Uyt eenen bloede* gemaakt had; zoo dat hy *niet verre* van een ygelijk was, ja datze alle *in Hem leefden en haar beweegden en waren*; alzoo brengt hy 't getuygenis van Aratus by, die onder al de Wijze Grieken de vermaardste Digter was, welke van de Hemel-schepping gezongen, en geleerd heeft, *dat de Sterren van Godt gemaakt zijn*; 't geen den Apostel hier door te aanminniger maakt, als hy zeyd; *Gelijk ook eenige van uwe Poëten gezeyd hebben*, WANT WY ZIJN OOK ZIJN GESLAGTE, Actor. 17: 28. Zoo nogtans, dat hy het gene Aratus, onder een Heydenze dwaling in de naam, aan *Jupiter* toeëygend, op den waren Godt past. Want voort-gaande, gelijk hy begonnen had van den Altaar, zeyd hy; *Wy dan zijnde Gods geslagte, moeten niet meenen &c.* En vangd alzoo d'Afgodize menschen *met listigheyd* in haare ydele overleggingen. 2. Kor. 12: 16. Waar toe, op dat-we dit te klaarder merken, wy een stuk van des Digters Aratus gezang hier zullen by-zetten; die zijn * *Verschijnzelen* aldus aanvangd:

Den digter Aratus in wat zin en waar toe van Paulus aangehaald.

Actor. 17: 28.

En hoe wijsselijk den Apostel hem van die getuygenis bediend.

* Phœnomena.

't Begin van mijn Gezang zy Jupiter; *Jupijn*
Vervuld het al., 't zy daar de menschen bezig zijn
In wijken en gehugt; of daar den Raad vergaderd:
Daar 't holle Zee-diep huyld, of 't nat de haven naderd:
Want wy genieten, en gebruyken dag en nagt
Zijn invloed, en zijn gaaf; * Ook zijnwe zijn Geslagt.
Diens voorbediedenis den mensche toond het goede:
En die, op dat aldus het leven zig behoede,
Ons tot den arbeyd drijft: en toond ons tijd en stond
Wanneer men spit, of best den Ploeg zet in den grond.
Wanneer men zaaijen moet, en, als 't gezaayde aan 't groeijen,
Wanneer men best den grond met water zal besproeijen:
Zijn voorzigt heeft het vak des Hemels afgedeeld
Met Sterren, welker schik zijn eer ons aanbeveeld;
Want alles heeft hy *aan zijn vaste Wet gebonden:*
Hy worde d'eerste en laaste, in ons Ontzag gevonden:
O Vader! *zegenaar van alles watter leefd,*
Gezegend moet gy zijn om 't Goede dat gy geeft.

* Actor. 17: 28.

Hier zietmen dat den Digter zeyd, *Van Jupiter 't begin*, &c. en eenige dingen daar tussen voegd, daar aan hy laat volgen, *Ook zijnwe zijn Geslagt*, te weten *Jupiters*. Doch den Apostel heeft van geen *Jupiter* willen reppen, maar alleen uyt den Digter genomen 't geen hem diende, en brengd het tot dien Godt over, welken hy den Atheners verkondigen wilde, die, even als *ook een van haar Poëten gezeyd had*, Hemel en Aarde en ook de Sterren gemaakt heeft; let wederom op Actor. 17: 29, 30. En dewijl wy reeds dus-ver met den Digter Aratus verzeyld zijn, zal 't mogelijk geen

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

misſtand geven, dat ook de Man hier zelfs verſchijnd, en zijn Trony-beeld gezien word, zoo als het ons van Fulvius Urſinus, volgens een koperen ſchouw-penning, nagelaten is: alwaar dien Digter, wegens zijn ongemeene kennis in de Sterre-loop, met het hoofd na den Hemel verheven gezien word: hoedanig hem de Pompeiopolitanen of Solenzers in Cilicien hebben willen gedenkken, gelijk uyt het Griex opſchrift ΠΟΜΠΗΙΟΠΟΛΙΤΩΝ afte nemen is: alhoewel eenige meenen dat hy geboortig van *Tarſen* was, alwaar ook Paulus van geboorte was. Doch het zy Aratus van Sole in Silicien was, is hy egter een landsmand van den Apoſtel geweeſt, en daarom miſſchien te bet bekend, en te liever gelezen, en hier onder de Atheners aangehaald; op dat hy, die alzinds den Joden als een Jode, den Heydenen als een Heyden was, haar alle winnen mogt. En wat des Apoſtels oogmerk hier in te Athenen was, (die ſtadt welke zoo over-Afgodiſch, en vermaard in wijsheyd was; en wiens inwoonderen haaren tijd niet anders beſteden als om wat nieuws te zeggen en te hooren; ja daar by zoo wel, volgens 't getuygenis van Pauſanias, Joſefus en Fotius, als die van Paulus zelf, ongemeen *Godsdienſtig* waren) kan men uyt des Apoſtels ſchoone reden en de vrugten der bekeering daar op gevolgd, genoegzaam ontwaar worden, Actor. 17: 29-34. Buyten twijffel is de meeninge van de Digter Aratus geweeſt, dat des menſchen Ziel een gedeelte van Godt was, gelijk meeſt alle d'Heydenſe Wijsgeeren geloofden: en 't zijn niet alleen de Poëten die dit in haar windrige vaarzen alzoo gezeyd hebben; maar ook Cicero en andere Redenaars, hebben met veel bezadigdheyd geleerd; Dat onze ziel van Godt was voort-geteeld, datze van den hemel afkomſtig en bloedverwandſchap met den Oppervoogd rekende. En ſchoon hier enige dwaling in ſtak, heeft Paulus dat alles zonder betwiſting overgeſlagen; en alleen verklaard op wat wijs die Godt te agten en te eeren was: onderſtellende dat den menſch Gods

Actor. 17: 26, 21, 22.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Gods geflagt en afkomft is, als een waarheyd die niet alleen Mofes in de Schepping leerd, maar ook den Euangelift; gelijk te zien is, Gen. 1: 27. en 2: 7. Luc. 3: 38. Waar van daan men zoo vaak van *Kinderen Gods* en *Zonen Gods* gerept vind, en Godt daarom een VADER genoemd word; (welk woord ook Aratus gebruykt) alhoewel niet altijd ten aanzien van de Schepping. Ook heeft zelfs Homerus weten te zeggen; *Dat Godt een* VADER *van menfchen en Goden is.* Op het rugge-ftuk van de zelve penning die Aratus trony-beeld draagd word d'afbeelding van den Digter *Philêmon* gezien, die volgens 't getuygenis van Strabo, by de Ciliciers, te gelijk met Aratus vermaard was. Ongemoeyd Suidas zeyd; Dat hy te Syrakufen geboren is. Doch wy ftellen hem maar als in 't verfchiet, om datwe alleen voorhadden Aratus te gedenken; die geagt word ten tijde van Ptolomeus Philadelphus gebloeyd, en zijn meefte leven aan 't Hof van Antigonus, de zoon van *Demetrius* POLIORCETES of *Stadtwinner* verfleten te hebben. Dat nu den Digter Aratus by al d'Oude Geleerde Mannen, in en na zijn tijd, wegens zijn kennis van den Hemels-loop en Cierlijke veerzen zeer geagt was, blijkt niet alleen hier uyt, dat den Apoftel hem aanhaald; maar dat ook Cicero zijn roem alzinds hoog heeft opgebeurd. Ook ontbreken geen onder d'Oude, die over zijn Sterrekundige gezangen, welke met den naam van * *Phœnomena* bekend zijn, uytleggingen hebben gemaakt; waar onder zelfs Thales, Zenon, Hipparchus, Numenius, Kallimachus, Kaliſthratus, Theon en andere genoemd ftaan: waar toe men mag na zien, Eufebius, Suidas, Vosſius, Morerus en andere. Gelijk mede bekend is dat Hugo de Groot, dezen Digter, al in zijn jonge jaaren, met zijn aanteekeningen verrijkt en uytgegeven heeft. Nogtans moetmen niet meenen dat het alleen Aratus en Empedokles geweeft zijn, die geleerd hebben, *Dat de woonplaats van Godt boven de Sterren was*; maar Homerus heeft voor haar tijd al gezeyd; *Dat Godt voor alle dingen geweeft is.* En Anaxagoras met andere, *Dat alles van een Opperfte Verftand geordineerd was.* Ook heeft Kallimachus in zijn *lofzang van* JUPITER, de Kretenfers voor *leugenaars* gefcholden, dat zy niet alleen roemden, Jupiter onder haar geboren te zijn, maar dat hy ook by haar geftorven was, en de ftoutheyd hadden zijn Graf te toonen, gelijk hy hen in deze woorden verwijt;

Job 1: 6.

* Verfchijnzelen.

De vermaardfte onder de Heydenen hebben Godt inde fchemering getaft, en onbekend geprezen.

Het leugenagtig volk van Kreta *bouwd, en wijd,*
Uw Graf, hoewel gy leeft, en nooyt geftorven zijd.

En hoe zeer de Kretenfen aan dusdanige leugenftofferingen vaft waren, is uyt de reden des Apoftels aan Titus openbaar: dien hy om reden in Kreta gelaten had, en hem uyt een van haare * Profeten waarfchouwd, Dat zy waren *Leugenaars, quade beeften en leuye buyken*, Tit. 1: 12, 5. welke getuygenis ook even zoo by den Digter Epimenides gevonden word. En gelijk Jupiter niet zelden by de Romeynen, *de Befte*, de *Grootfte*, &c. genoemd is, alzoo hebben veel Geleerde Mannen daar uyt geoordeeld; Dat alhoewel de Heydenen vele Goden verzierd hebben, zy nogtans geen denkbeeld van meer op 't hoogft-volmaakte Wezen gehad hebben; dewijl zulx onmogelijk is, en zig zelfs omftoot. Want dat vele onder de fchranderfte Heydenen, een opperfte Godt erkend hebben, die oorzaak van alles is, verzekerd Maximus Tyrius met d'over-eenftemming der volkeren, die in zijn eerfte verhaal, van de veelheyd der Goden en God-naamen aldus zeyd; *In zulken ftrydigheyd, twift en tweefpalt, ziet men evenwel noch eene eens-luydende Wet en Overlevering*; *naamelijk*, dat'er een Godt zy, die een Koning en Vader is van alles; en datter ook verfcheyden Goden zijn, kinderen Gods, die ook met hem regeeren: *Dit zeyd niet alleen de Griek, maar ook de Barbaar zoo wel die op 't vafte land, als die de zee-geweften bewoonen,*

* Een Filofoof en Digter van Gnosſus by den Apoftel een *Profeet* genoemd.

Heydenen hebben meeft maar een eenige opperfte Godt erkend.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

zoo wel de wijze, als de onwijze. Laat'er by-gedaan zijn, 't geen Cicero in zijn boek *van de Nature der Goden*, uyt Antisthenes verhaald; *Daar zijn wel vele Goden by 't volk; maar daar is maar eenen Natuurlijken Godt.* Waar aan Laktantius uyt den zelven Antisthenes bygevoegd; *Dat dezen een Bouwmeester des weerelds is.* Gelijk dan ook Sofokles na deze meeninge wist te zeggen;

Voorwaar die Godt is een,
Een Godt en anders geen,
De maker van 't gevaart
Van Hemel en van Aard;
Die met de Zee zoo diep
De kragt der Winden schiep.

De veelheyd der Goden is dan hier van daan gekomen, dat zy aan verzierde namen, als aan byzondere Goden, zekere eygene volmaaktheden en byzondere diensten toeschreven, en zoo allengskens een anderen God van den Oorlog, een ander van de Konsten, en andere over de Weereld, als voogden van Land en Zee verzierden; en aldus niet zoo-zeer meer Goden, als wel Goddelijke begrippen hebben gehad; gelijk Ficinus over Plato getoond heeft: zoo dat Prudentius elders wel zeyd; *'t Geen eerst een Naam verstrekt, wast tot een Godheyd op.* En schijnd d'oorzaak van deze dwaling hier van voortgekomen, dat zy eerst op het denkbeeld, en de natuur van een hoogst-volmaaktst wezen, niet ter degen gelet hebbende, na haare slinkze bevattinge gemeend hebben, dat zulx aan vele te-gelijk kon toegepast en uytgedeeld worden. Want het denkbeeld van meer Goden, vereyst geen oorzaak buyten ons, of meerder Goden die dadelijk bestaan, dewijl'er niets in is dat onze kragten te boven gaat: behalven alleen het denkbeeld van d'opperste Godt; waar aan d'Afgodendienaars alleen het denkbeeld van meerheyd valschelijk hebben vast-gehegt; invoegen zy het denkbeeld van het veel-getal met het ware denkbeeld Gods, door enkele dwaling hebben zamengevoegd. Hier by zoumen mogelijk ook noch konnen aanmerken, dat de verbystering der talen, door de veelheyd en verscheydentheyd der Goddelijke namen, in allerhande afgezonderde spraken, geen kleyne gelegentheyd tot het invoeren van een velerley Godendom verschaft heeft. Waar toe-gevoegd de eygenschappen, en de overvloed der Goddelijke werken, die elk anders en anders noemde en uytmat, heel ligt is konnen gebeuren, dat de menschelijke verstanden tot het bedenken van meer Goden uyt geborsten zijn; en hebben zoo veel en zoo groote volmaaktheden liever in vele verdeeld, als datze die alle op een-gehoopt, in een eenigen waren Godt gezogt hebben. En 't zou wel konnen zijn, dat haar de veelheyd der verscheyde begrippen van Gods wezen, belet heeft datze nooyt toe-leyden 't opperste Goddelijk wezen te verbeelden; alhoewelze vele Kristenen daar in beschaamd gemaakt hebben. Voor de rest verzekerd ons Maimonides dat de Kaldeësze Afgodendienaars de zelve zijn met de *Chasdim* of Baals-priesters of Profeten Baals in Palestina: en daar is niet aan te twijffelen of d'Oude Kaldeën hebben 't Vyer gediend, of ten minsten d'opperste Godheyd, onder het zienelijk Waarteeken des Vyers ge-eerd. En Rufinus en Suidas verhalen een Historie, diewe onzes agtens hier ter sne konnen brengen, of ons mogelijk daar toe geen andere plaats in de hand viel, dezelve met eenige wel-voegzaamheyd te verhalen. Zy zeggen dan; Dat ten tijde van de Keyzer Konstantinus zekere Kaldeësze Priesters, alle de Oosterse Landschappen door-liepen, om aan alle Heydenze volken te betoonen, dat de Godt der Kaldeën de magtigste van alle de Goden was; nademaal het Vyer dat zy van Ouds-her aanbaden, alle de andere Afgoden-beelden en waarteekenen verslond, en te niete maakte. Deze land-loopers ten laatsten ook in Egipten gekomen, verzogten de Priesters van dat Rijk, insgelijk haare Goden voor den dag te brengen, en voor het Vyer te stellen, op datmen ook een

De veelheyd der Goden uyt byzondere toe-eygeningen ontstaan.

Oorsprong der veelerley God-naamen.

Kaldeën hebben van Ouds het vyer als 't waarteken van d'Opperste Godheyd ge-eerd.

Kaldeën moedig op 't vermogen van de Godheyd des Vyers door list der Egiptize Priesters

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

I. Goeree del:

een proef van haar vermogen nam. Doch de waanwijsheyd van deze linkers
geenſinds konnende dulden verbluft te worden, bedagt eenen uyt haare
benden een liſtige vond, op dat hy der Kaldeeën Godsdienſtige triomfe te
leur ſtelde; daar hy dan aldus mede te werk ging: Hy nam een ſteene beeld
van haaren Nyl-god KANOPUS genoemd, hebbende in 't middel-rif de ge-
daante van een dik-gebuykte water-kruyk; deze doorboorde hy het holle li-
chaam met gaten, en ſtreek dezelve over-al zoo digt en effen met Waſch toe,
datze van wegen de overſchilderde huyd, onzienlijk waren. KANOPUS
dus toegeſteld, en tot de keel met water gevuld, naderde men daar mede
tot het Vyer dat de Kaldeeëſze Prieſters voortbragten; en men ſtelde bey-
de deez veel-vermogende Goden tegens malkanderen. Den ſteenen Dik-buyk
dus deun-by, van 't Vyer beſtreden, verwagten de Kaldeeën, dat hem de heete
vlam haaſt zoodanig aantaſten zou, dat hem zijn gezwollen balg aan ſtuk-
ken barſten, en hy gantzelijk aan duygen vallen zou: doch 't waſſer ver-
af, want het toe-ſmeerzel der doorgeboorde gaten begon zoo dra niet te
ſmelten, of der Egiptenaren God, ſtorte door al die openingen zoo menigte
ſtralen water uyt, dat het Vyer der Kaldeeën in een ogenblik, te-gelijk uyt-
gepiſt, en haare Prieſters, wegen dusken onverwinnelijke neerlaage, van
ſchaamte henen dropen. Dit verhalen de gemelde Schrijvers; en wy heb-
bent tot behulp der aandagt, hier in een Print-verbeelding vertoond, ter-
wijlwe niet en dagten dat zulx te overtollig zou zijn. Nu willen wy
andere dingen tot deze ſtoffe by-brengen; en uyt die, welke de Godt-
geleerheyd der Kaldeeën in 't ruyg ontworpen hebben, aanmerken; dat zy,
aangaande de goede en quade Engelen, niet wijd-af van 't gevoelen der He-
brëen geweeſt zijn: alhoewel ook dat volk waarſchijnelijk veel dingen daar van
geloofd heeft, daarze noch H. bewijs, noch reden toe hadden. En wy moe-
ten'er hier ter plaatze yts van by-halen om dat ons zulx in 't vervolg van
het

overwonnen en beſchaamd gemaakt.

KANOPUS hoedanigen Nylgod van Egipten.

Kaldeëen gevoelen van de Engelen, is ook tot de Hebreën overgegaan.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

het leven der Patriarchen, en 't gantze bedrijf der kinderen Israëls, vele fraaije bedenkingen aan de hand zal brengen. Belangende de goede Engelen, daar van maakten de Kaldeeën verscheydene Ordens; want zy stelden *Engelen*, *Archangelen*, *Troonen*, *Heerschappyen*, *Overheden* en *Magten*: en men moet het uyt die zelve oude bron-ader agten voortgevloeyd te zijn, dat op de zelve voor-wetenschap, daar van ook zoodanig in 't N. Testament gerept word. De Hebreeën eygenden ook even als de Kaldeeën, zekere uytgestrektheyd der landschappen aan't bestuur der Engelen toe; gelijk uyt Daniel schijnd te blijken. Zy plaatsten even als zy, de quade Geesten, Engelen, Dæmons of Duyvelen, in de logt, waar van zy *Magten des lugts*, *en Princen der weereld*, dat is, van de ondermanige Aarde, genoemd worden; ook *Vorsten der duysternisse*; dat is, dese donkere Aarde die wy bewoonen. Daar was by de Hebreeën niets gemeender als de gewoone verblijf-plaats der Goddelijke magt boven de vaste sterren te zetten, en vertoonden Godt in een *on-toeganglijk ligt*, omringd van Dienaren, dieze even als de Kaldeeën, *Engelen des ligts* noemden. Sy erkenden drie weerelden, die zy, even als de Kaldeeën het Heel-al deden, in dryen verdeelden; namelijk, in een aardse, een hemelse en een boven-hemelse. Aangaande de quade Engelen, of liever *Dæmons* of Booze Geesten; 't schijnd dat de Joden verscheyde Ordens in dezelve erkend en geloofd hebben, datze oorzaak zijn van veel ongelukken en quade vlagen: 't geen ook de meeste Kristenheyd door misvatting en quade navolging uyt die menigte Duyvelen vaststellen, waar van in het N. Testament gesprooken word: daar het nogtans veel meer schijnd, dat zommige Joden doe ter tijd, in al die *Bezetene* en *Qualijk-gestelde*, geen zoodanige helsze Geesten of bestanelijke Duyvels, als de hedenzdaagse Uytleggers, maar zware en ongeneeslijke Ziekten, en beroeringen in 's menschen zinnen verstaan hebben, die wy anders, *Dolheyd* en *krankzinnigheyd* gewoon zijn te noemen. En ten blijkt niet klaar dat d'Euangelise Historien in eenen erger zin daar van spreeken; als die niet zelden van eenen *Onreynen* DEMON *of geest des Duyvels* gewag maken, Marc. 1: 23. en 3: 30. en 5: 2. &c. Luc. 4: 33. van eenen *Stommen duyvel*, Luc. 11: 14. Matth. 9. 32. of een die *Blind en stom was*, Matth. 12. 22. Marc. 9: 25. &c. Gelijk dan ook Luc. 13: 32. de *Gezondmaking* on-afscheydelijk aan't *Uytwerpen der Duyvelen* vast gemaakt word: vergelijkt Luc. 7: 21. en 8: 2. met Actor. 5: 16. en 8: 7. Want zy hadden een DÆMON of *Geest der krankheyd*, Luc. 13: 11. En Joh. 10: 20. zeyden de Joden van de Zaligmaker, *Hy heeft den Duyvel en is uytzinnig*: dat is, *Dol* en *krankzinnig*, en behoorde vastgezet te worden. En zoo'er mogelijk al eenige onder hen, andere gedagten daar omtrent hebben gehad, zulx hebbenze alleen uyt de oude en valze leere der Dæmons, van de afgodise Kaldeeën ontleend. Daar in voornamelijk dwalende, datze allengskens-toevallige behebtheden, voor zelfstandige Wezens of Geesten hebben beginnen te houden, die haar eygen bestaan hadden, en van bnyten tot den menschen konden invaren, en haren geest en zinnen beroeren. En die onder dit volk al een weynig wijzer wilden zijn, of een ander begrip van de Booze geesten hadden, geloofden, dat de zielen van quaadaardige en goddeloos-gestorvene menschen, tot andere konden invaren, en dezelve jammerlijk quellen: van hoedanigen meeninge zelfs Josefus niet vies geweest schijnd; gelijk aan zijn VII[de] boek der Joodse Oorlogen kap. 23. te zien is; daar hy zeyd; Dat zulke spokende zielen, onder hen, *Dæmonia* of *Duyvels* genoemd worden; en daar by ook het geneez-middel aanwijst, hoemen alzulke duyvels uytdrijven kan. Doch zy schijnen eer te missen, welke meenen dat de namen van *Satan*, *Duyvel*, *Dæmon*, *Booze Geest* &c. van die kragt in de H. Schrift zijn, datze een *zelfstandigheyd* of *Perzoon* beteekenen, even als de namen van *Mattheus*, *Markus*, *Lukas* of *Johannes*; want het zijn niet dan loutere * *byvoeglijke* namen, door welk veel meer de *hoedanigheyd*, die

Col. 1: 16. Efes. 3: 9. 1. Thess. 4. 16. Jude ỳ. 9. Rom. 8. 38.

Efes. 2: 2.

Psal. 11: 4. en 103: 19. Jesa. 66: 1. Dan. 7: 10. &c.

De Duyvelen en quade geesten waar van in't Euangelium gerept word, zijn alleen ziekten, dolligheden en beroerdheden der zinnen geweest.

Dwaling van Josefus omtrent de bezetene.

En zulx bevestigd en opgehelderd.

* adjectiva.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

die in eenig ding overheld, ofte yts omtrent een ander ding werkt; als de *Beſtanelijkheyd* waar in dezelve is, te verſtaan gegeven word; gelijkwe zeggen, een *Wijs* man, een *Goed* man, een *Quaad* wijf, een *Vyandig* menſch, *Wederpartyder*, &c. in hoedanigen zin ook den *Engel des Heeren* hem zelven, een SATAN noemd, Num. 22. 22, 32. daar dit woord voor d'eerſte-reys voorkomt: en zoo moetmen 't over-al nemen: ja al wierd die aan een waren Satan of Helſze Geeſt gegeven, (zoo'er-al een was,) noch zou die benaming niet dan een uytdrukking van zijn hoedanigheyd zijn, en dien *Geeſt* of *Satan* laten dien hy was. Onder-en-tuſſen moet niemand hier al-te voorbarig oordeelen, dat wy aldus ſchrijvende, de groote wonderdaden van de Zaligmaker en zijn Apoſtelen, uytwiſſen, of veel te kort doen; als van welke gezeyd word; Dat zy *Duyvelen* en *Booze Geeſten* uytgeworpen hebben; nademaal zulk-eenen immers veel meer magt betoond te hebben, die d' ontſtelde en gebroken werktuygen, wederom opmaakt en in haar Goddelijke order brengd; als die eenen moetwilliger, die al wat hy in een huys vind, aanſtukken ſmijt, onder eenige dapperheyd met een ſtok daar uyt te kluppelen. Waarom wy-voor vaſt-ſtellen, dat als Jeſus, Marc. 9: 25. zeyd, *Gy ſtomme en doove Geeſt, ik bevele u gaat uyt van hem, en komd niet meer in hem*, zulx niet zoo zeer een zimpel uytjagen, als wel een onmiddelijke herſtelling der ſpraak en hoor-tuygen des lijders zy geweeſt; zoo dat ook zijn Zin-tuygen zederd niet meer van Dooſheyd, of ſpraakloosheyd bevangen wierden. En zoo ymand dit verſtaat, hy zal ligtelijk alle andere ſware invallen over dit ſtuk, aan een-kant gemaakt zien. Doch waar in eygentlijk den Duyvel *Satan* gelegen is, die den menſch tot zonde noopt? zullen wy op een andere plaats aanwijzen. Wat nu verder 't gevoelen der Oude Joden aangaat; zommige zijn van gedagten, dat zy al haar dwaal-zieke meeningen, omtrent de Zielen en Booze Geeſten, eerſt in de Babylonize gevangenſchap over-geërft hebben; daar andere zig tegens hebben aangekant, om dat de getuygeniſſen, die zommige daar toe uyt Pleton en Pſellus by brengen, niet veel te betrouwen zijn; terwijl zy zelfs bekennen, alles watze van de Godgeleerdheyd der Kaldeën voorgeven, uyt de mond van een afvalligen Kaldeër verſtaan te hebben. Hoe het hier ook mede mag gelegen zijn, word het nogtans van de gaauwſte koppen onder de Geleerde, voor een ſwaar ſtuk en moeyelijke bezigheyd gehouden, regt uyt-te vorſſen, welk doch de eerſte oorſprong en voortgang der Kaldeëſze afgoderye mag geweeſt zijn; en hoe en welke die in't byzonder zy geweeſt, waar mede het Vaderlijk Stam-huys van Abraham is beſmet geweeſt? Waar toe, op dat wy 't nader weten, wy ons noch een weynig moeten bezig houden; nadien immers dit vermaard geſlagt daar over in de H. Hiſtorie by Joſua verſchuldigt ſtaat. Laat ons derhalven werk beginnen, en voor-af eenige vieze gevoelens zommiger vermaarde Schrijvers aan een-kant maken, op datze ons naderhand, in de beſchouwing van na-by, 't gezigt in deze diepe oudheden niet bedommelen. Daar is by zommige Oudvaders, en voornamelijk by Epifanius, een vierderley zoort van Afgodiſe Ketteryen vaſtgeſteld, van welke de dry laatſte zederd de Zondvloed, d'overhand zou in de wereld gehad hebben: en weten die als met eygen namen op-te noemen; dezelve onderſcheydende in een *Barbaarze*, in een *Schytize*, in een *Helleniſtize*, en in een *Joodsgezinde* Secte. Waar van zy inzonderheyd de tweede en derde, tot op de tijden van Abraham, in haare bloey-tijd willen geſteld hebben; en dat voorts alle de overige Afgodiſe gezindheden, uyt die vier Hoofdketterijen als uyt de baar-moeder voortgekomen zijn, die elk haar tijdbeurte hebben gehad, die wy hier kort zullen inlaſſen. De *Barbaarze*, zegt Epifanius, heeft haar begin met de tijden van Adam genomen, en tot de tijd van Noach ſtand gehouden: zijnde met dien Barbaarzen naam gedoopt, om dat de menſchen doenmaals zonder Leyds-man of Opperhoofd,

geen

1. Sam. 29: 4. 1. Kon. 10: 14, 32. 2. Sam. 19: 32. Matth. 16. Joh. 6. Luc. 22: 3. &c.

Hoedanig d'eerſte Afgoderye der Kaldeën geweeſt zy, is ſwaar om aan te wijzen.

Joſua 24: 2.

Wat de Oude Barbaarze Godsdienſt of Secte zy geweeſt.

En welk de Schytize.

geen zamenstemming van een bepaalde mening hadden, maar elk de ongetoomde drift van zijn eygen wil en begeerte naspoorde. De *Schytize* Sekte, bloeyde van Noachs tijden, tot op de dagen van Peleg, als wanneer d'afkomst der Schyten, na datze tot de deelen van Europa waren afgezakt, de Wetten

Gen. 10. 2:

of reden, zederd de tijden van Tiras, hebben aangenomen. Welken Tiras zoon van Japhet, d'oorsprong der *Thracen* geworden is. *D'Hellinistize* of 't Heyden-

d'Hellenistize Godsdienst van Epifanius beschreven.

dom (naderhand by de Grieken in 't Westerdeel der weereld aangenomen,) heeft alder-eerst zijn oorsprong in een Afgoderye zonder Beelden, in de dagen van Seruch gehad, en geduurd tot op de geboorte van Terach de vader van Abraham; in welkers leef-tijd men eerst zou Begonnen hebben Beelden te maken en te dienen: doch alzoo Abraham die gewoonte allengskens, en inzonderheyd in zijn vaderlijk Stam-huys afschafte, is zederd die tijd, het *Hellenisdom*, dat is d'Afgoderye, niet meer algemeen, maar slegts by eenige volkeren in 't byzonder geweest: nadien uyt de gezeyde afwijking, het

Waar op het Jodendom gevolgd is in 't huys van Abraham.

Jodendom in Abraham begonnen, en naderhand door Moses uytgebreyd is. Dit schrijft Epifanius, en ondersteund zijn gedagten, met de bekende plaatze van den Apostel, daar hy zeyd; *In Kristo Jesu, is noch Barbare, noch Schyte, noch Griek of Jood, maar een nieuw schepzel.* Want hy gelooft

Koloss. 3: 11. met Galat. 6: 15. vergeleken.

dat den Apostel aldaar van de gezeyde vier Ketteryen, als in een beknopte reden gesproken heeft. Doch deze verdeeling zal misschien in duygen vallen, als men aanmerkt, dat de *Barbarismus*, en *Schytismus*, daar den A-

Misslag van Epifanius in 't aantrekken van de meeninge des Apostels. Koloss. 3: 11.

postel van rept, veel-eer op 't verderf der Zeden, als op 't Geloof en de Godsdienstigheyd te passen is: En waar toe zou doch de oude *Barbarye* die voor de Zondvloed was, en al lang verzopen lag, den Apostel tot zijn gesprek gediend hebben? Immers en past de Schytize ketterye geheel niet op de voorgaande tijden van Seruch en Terach, in welke geen Schyten waren. Het Hellenistize Heydendom, is ook in de dagen van Seruch niet op de

De Scyten en Hellenisten voor de tijden van Abrahams Voorouders bekend gesteld.

baan gekomen, nademaal d'Afgoderye veel-eerder in Kaldeëa, Egipten en Kanaän haar oorsprong genomen heeft, als in Hellas of Griekenland. En 't geen waarlijk wel het alderslegtste in Epifanius te agten is, is dit; Dat hy het *Jodendom* (dat immers na zijn eygen toestemmen in Abraham begonnen, en door Moses uytgebreyd is) ook onder de Moeders der aaloude Ketteryen en neffens d'Afgoderye, op eene-rije te prijk zet; daar nog-

Jodendom van Epifanius qualijk onder d'oude Sekten op de rije gezet,

tans de Joodse Godsdienst tot op Kristus gebloeyd heeft; en na hem, van wegen de te niet-doeninge der Schaduwen, en omwerpen van den Middelmuur des afscheydzels, alleen opgehouden en begonnen heeft schadelijk te zijn; en derhalven schaamd dit laatste zig zelven ook zoodanig, dat zommige hem daar over met een tamelijk-ruyme wederlegging zijn te-keer ge-

Des Apostels tegenstelling van *Schyt* en *Barbare*; *Jood* en *Griek*, hoe op de beschaaftheyd der Taal en Zeden te passen.

gaan. Onder dezelve is Heydeggerus van oordeel, dat de plaatze Kolossenzen 3: 11. de stelling van Epifanius geenzinds ondersteunen kan, nadien de Apostel daar de *Schyt* tegen den *Barbaar*, den *Jood* tegens den *Griek* steld: en men kan aan die billijke tegen-eenstelling niet lang twijffelen, alsmen aanmerkt, dat die beyde naamwoorden, daar veel-eer een Onbeleeftheyd van Taal en Zeden te kennen geven. En meenen zommige, dat beyde woorden *Schyte* en *Barbaar*, van een en-de-zelve beteekenis zijnde, te gelijk den Grieken worden tegengesteld; waar toe men niet noodzakelijk schijnd gedwongen te worden; om dat de Schyt en Barbaar in gelijke rang gesteld zijnde, even-eens aan te merken zijn, als de *Griek* en de *Jood*, dat is, de Besnijdenis en Voorhuyd, de Knegt en de Vrije. Salmasius heeft een an-

Dat van Salmasius nader verklaard word.

dere handgreep om dit wel te verklaren uytgevonden, die niet heel onfraay is; hy meend, dat de Schyten tegen de Barbaren gesteld worden, om dat zy onder d'algemeenen hoop der Barbaren, minder barbaars waren en in wijsheyd en menschelijke voorzigtigheyd, d'andere van de loef staken. Hy

En uyt Herodotus bevestigd.

versterkt zijn gevoelen uyt Herodotus, die van dezelve met deze lof spreekt; *De Pontus Euxinus, naar welke Darius zijn krijgstogt ondernam, voed d'alder-*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

d'alder-Zotste Volkeren, de Schyten uytgezonderd. Hy voegter by, dat geen Inwoonderen omtrent de Pontus woonende, tot eenige wijsheyd op-te trekken zijn, noch geen verstandig Man onder hen gebooren word, behalven de Schyten en Anacharzen; welke laatste ook afzettelingen der Schyten zijn. Gelijkmen dan ook wil, dat de Baktrianen, die een land-aard der Schyten zijn, zeer verzot zijn geweest op Duyvels-konsten en Besweeringen, die zy van Zoroaster, die haren Koning en een tijd-genoot van Abraham was, geleerd hebben. Ook teekend Justinus als wat wonders aan; Dat de natuur aan de Schyten alles mildelijk geschonken had, wat de Grieken door een langzaame weg uyt de leeringe der Filosofen, niet hadden konnen agterhalen, en dat de ongefatzoeneerde bescheydenheyd der onbeleefde, by vergelijking, zelfs de beschaafde zeden te boven ging. Dit schijnd wel yts te belooven; maar heeft weynig klem, om Paulus reden zoodanigen uytleg aan te plakken; nadien deze gedagten ons door den zelven Justinus schijnen uytgewist te worden. Voorwaar den Apostel steld hier de Schyten niet tegen de Barbaren, als minder barbaars, gelijk Salmasius meend; maar veel-eer als meerder barbaars: want vastgesteld, dat de natuur dit volk al yts meerder had bygezet, dan al d'andere Barbaren, blijkt het nogtans, datze die ongemeene mildadigheyd der natuure met de grootste wreed-aardigheyd besmet, en schandelijk misbruykt hebben. Doch laat ons wederom Justinus uyt-roepen, en hy zal haar met andere Schrijvers, een ombetemmelijke woest-aardigheyd, en grofheyd aanpassen. En zoo zal ook Herodotus ons een getuyge verstrekken; uyt wien, om niet alles te melden wat hy daar van in zijn Vierde Boek ophaald, dit eene staaltje uyt haar Oorlogs-zeden genomen, genoegzaam proef kan houden: Een Schyt *zeyd hy*, Drinkt „het bloed van den eersten die hy gevangen krijgd: hy brengd de hoofden „van alle de geenen die hy in een Gevegt ter neerveld, aan den Koning: „want indien hy het hooft brengd, dan word hy aan den beuyt, die zy gekregen hebben, deel-agtig; maar brengd hy het hooft niet, zoo blijft hy-„'er van versteken. Hy houd het hooft in de rondte by de Ooren af, vat „het by de kruyn, schud het af en vild het. Daar na als hy de huyd als „een Ossen-huyd, met de hand getouwd heeft, gebruykt hy die in sté van „een Zervet, en hangdze aan de breydel van zijn Paard, en isser moedig „op. En na dat ymand veel dusdanige kopstukken heeft, daar na oor-„deeldmen hem een Soldaat te zijn. Daar zijn ook vele die deze mensche-„huyden als Beeste-vellen te zamen naajen, en in plaats van rokken aantrekken. „Vele villen ook de regterhand der verslagene vyanden met hun nagelen, en „maken van de huyd pijlkokers. Maar onder alle huyden, is een menschen-„huyd by-na de dikste en witste. Zommige villen ook heele menschen, en „spannen de huyd op een raam, en voerenze mede op de Paarden. Deze „dingen zijn by hen in 't gebruyk. Doch dit volgende doenze niet aan de „hoofden van een ygelijk, maar alleen aan die van hunne dood-Vyanden: te „weten, een ygelijk zaagd het Bekkeneel tot aan de wijngbraauwen af, en „zuyverd het, en overtrekt het alleen met een raauwe Ossen-huyd, indien hy „arm is. Maar is hy rijk, overtrekt hy 't niet alleen met een Ossen-huyd; „maar verguld het ook van binnen, en gebruykt het in stede van een Drink-„beker. 't Zelve doenze ook aan hunne gemeenzaame vrienden, indien tus-„sen hen tweedragt ontstaan is. Zy vertoonen deze hoofden aan hunne „Gasten die tot haar in-komen, en van aanzien zijn; en verhaalen hoe deze „onder hun vrienden door opgekomen twist van haar zijn overwonnen; en „rekenen dit voor een roemwaardig Ridder-stuk. Dit zeyd Herodotus. En zoo ymand meerder lust, hy mag andere Auteuren, die van de Zeden der Heydenze Volken geschreven hebben, te raade nemen. Onder-en-tussen heeft men hier uyt tegen Epifanius te besluyten, dat de reden des Apostels niet een verscheyde meeninge der menschen van Godt wil te kennen geven,

Schijten waar in boven d'Oude Grieken beroemd.

't Geen tegen Salmasius word omgekeerd.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

maar alleen, dat in de Kriſtelijke vernieuwinge, de toeſtand van een Jood niet beter noch ſlimmer was, als die van een Griek; noch die van een Barbaar, als een Schyt, ſchoon hy d'andere in woeſtheyd mogt te boven gaan. Maar op datwe van deze afweyding een eynde maaken, zullenwe alleen noch dit uyt J. Krocius by brengen, die den zin van Paulus met deze breedſprakelijke uytlegging, een aangename ſwier heeft bygezet: *In de Herſtelling van den Nieuwen menſch*, zeyd hy, *is gants niet gelegen, of hy uyt de Heydenen, of uyt de Joden geboren is; of dat hy eertijds de Beſnijdenis, en Joodſe Godsdienſt aangenomen heeft; of dat hy inde Voorhuyd gebleven, de Heydenſze bygeloovigheden en Afgoden aankleefd; of dat hy na de aangeboorne fraayheyd der Griekze taal, met allerhande ſwier van welſprekendheyd, heeft konnen ſpreken: of dat gy onder de minder-Barbaren, of de uytſtekenſte Barbaren te tellen zijd; gelijk de Schijten waarlijk zijn. Of dat gy na den uytwendigen menſche, Dienſtbaar of Heerſchende zijd; zoo kan noch de Natuur, noch de uytterlijke Ceremonien, noch Taal, noch uytwendige toeſtand, u omtrent de verniewing en Kriſtelijke volmaatkheyd, noch beletten, noch voordeelig zijn.* Hier willen wy 't beruſten laaten, en nu den Oorſpronk der Afgoderye onder de Patriarchen, in 't Stam-huys van Abraham, zijnde noch in UR *der Kaldeën*, van wat nader-by bezien.

Verſcheyde meeningen omtrent den Oorſprong der afgoderye onder de Kaldeën 't vaderland van Abraham. d'Afbeeldſels tot gedagtenis der verſtorvene gemaakt, hoedanigen Oorſprong der Afgoden en Afgodiſe beelden. * Dat eenigen te onregt Salomon opdigten. Sap. 14. 15.

De meeſte Uytleggers houden 't buyten geſchil, dat den eerſten die d'Afgoderye onder de Kaldeëſze Vaderen ingevoerd heeft, is Seruch geweeſt, de zoon van Rehu; 't gene zy uyt Euſebius vaſtſtellen; on-aangezien hy miſt, wanneer hy dezen Seruch zegd uyt een zoon van Jafet voort-gekomen te zijn. Van den welken hy dan voorgeeft, dat hy eenige uyt d'oude opperhoofden, om de deugd en voortreffelijkheyd haar'er Daden ver-Adeld, en daar door tot gedagteniſſe der nakomelingen, als zijn voor-Ouders in eeren gehouden; zoo dat hy dezelve door Beelden zigtbaar gemaakt, en met Goddelijke Offerhanden, ſteeds hun gedagtenis vernieuwd heeft. Maar het gene de meeſte kinderen van voorname Ouderen deden, ſchijnd naderhand, (ja mogelijk wel in de zelve tijd, gebruykelijk geweeſt te zijn,) van de Ouders aan de kinderen geſchied te zijn; want alzoo vermaand ons de Schrijver van het * Boek der Wijsheyd, te gelooven op wat wijzen de Afgoden-dienſt, uyt de Gedagtenis-viering der verſtorvene haare beelden, voortgeſproten is, zeggende; Want een Vader, door ontijdige rouwe over zij-
„nen Zone die hem haaſtelijk was afgehaald, uytgeteerd zijnde, maakte
„een Beeld, en den menſche die doe dood was, eerd hy nu als een Godt;
„en ordineerden den genen die onder zijn gebied waren, Godsdienſtighe-
„den en Offerhanden. Daar na deze goddelooze gewoonte met'er tijd de
„overhand genomen hebbende, is als een Wet onderhouden geweeſt, en de
„Geſnede Beelden zijn door de geboden der Tyrannen ge-eerd geworden.
„Gelijk dan ook de eergierigheyd des Konſtenaars het onwetende Volk aan-
„gedreven heeft, tot voortzetting van den Dienſt der Beelden. Want deze
„willende miſſchien den Prince behagen, heeft zijn uyterſte-beſt gedaan,
„de gelijkeniſſen, op het ſchoonſt te leeſten. Zulx dat het gemeene Volk-
„je door d'uytnemenheyd des werks aangelokt, dien voor een Godt gehou-
„den heeft, welke weynig tijds te voren, ſlegts als een Menſch ge-eerd wierd.
Dit zijn opmerkelijke woorden, en wy mogen'er in 't voor-by gaan over aanmerken, dat dien Schrijver met vele Joden niet geloofd heeft, dat het by d'oude volkeren een vaſte gewoonte was, dat de Ouders voor de kinderen ſtierven, gelijkwe terſtond dat gevoelen zullen bybrengen. En alhoewel de nakomelingen mogelijk onkundig van 't eygen oogmerk waren, is nogtans door een kindze na-aping, dit haar eerſte raadſlag geweeſt, zeer gereed in-te willigen, dat de gedagtenis der gener die de ſtigters van haar Geſlagt en uytvinders van Goede dingen waren, gevierd en in-eeren gehouden wierd, en niet liever deden dan dezelve gelijk als hemelſche Goden dage-

lijks

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

lijks met Heylige plegtigheden dienen. Waar van wy vernemen dat de maniere der eerfte inftelling dusdanig was: eerftelijk wierden de Namen der geftorvene Adelijke Perzoonen, in de Gedenk-boeken der Heylige Ceremonien ingefchreven, en op zeker vaft-geftelde tijd, een Feeft-dag gevierd; uyt inzigt van dat nu hare Ziele in 't Eyland der Zalige verhuysd zijnde, niet meer aan 't Oordeel der quade befchuldiging, noch aan de Vlamme des vyers onderworpen was: hoedanigen gewoonte geduurd heeft tot op de dagen van Terach; gelijk Eufebius op de getuygenis van Sofokles bevestigd. En Cedrenus heeft dat gevoelen ook omhelft; doch Epifanius heeft daar in yts veranderd, alhoewel hy de Vaderlijke Afgoderye der Kaldeën,

d'Afgodérye is makkelijk voortge. plant.

ook van Seruchs tijden af-leyd: verftaande onder de eerfte, die, welke Afgodifche Beelden met uytdrukkelijke en eygen-kennelijke gedaantens plegten op-te-rigten, om de Tyrannen, Helden en Tooveraars, en alle andere, die in haar leef-tijd door de fterkte van haar lichaam eenige manhafte Daden hadden gedaan, te eeren. En aldus hebbenze tot op de tijden van Terach hare Voor-Ouders, door Beeldniffen, die van Leem-aarde, dat is uyt Klay Gebootzeerd, en daar na hard gebakken waren, ge-eërd.

Beelden der verftorvene Helden en vermaarde Voor-ouders zijn d'eerfte Afgoden geweeft.

Doch naderhand heeft elk Konftenaar dezelve uyt die ftof beginnen te maken, in welke hy zijn gewoone handwerk oeffende; zoo datter met'er tijd, niet alleen net-uytgehouwe Beelden van Steen, maar ook uyt Goud en Zilver, zijn voor den dag gekomen.

Die van Hout en Steen, en ten laatften ook van Goud, en zilver en Koper gemaakt zijn.

Aldus gevoeld Epifanius, en maakt daar toe Terach voor den Eerften Klay-vormer die Beelden uyt Pot-aarde Gebootzeerd heeft, op dat hy zijn vermaarde Voor-Ouders daar door eerde, en de grondflag ley van velerley bygeloovigheden, die op zijn voetfpoor gevolgd zijn. Hy voegd'er by, dat het tot omtrent die tijden als een vafte gewoonte was, dat de Kinderen nooyt voor hare Ouders ftierven; niet anders voorwaar, als of zy met Godt en de Dood in onderhandeling hadden geftaan, op dat de kinderen te-bet gelegentheyd hadden, om door zulke Afgodife Beelden, de gedagtenis haarder Voor-Ouderen langetijd in hare Geflagten te ver-eeuwen.

Terach van Epifanius voor den eerften Klay-vormer of Bootzeerder van Beelden gehouden.

Maar overmids de H. Hiftorie der eerfte Vaders leerd, dat Haran, Abrahams broeder, voor zijn Vader Terach geftorven is, is Epifanius ook te gelijk over die plaatze, en d'inbreuk der aal-oude gewoonte, zeer verbijfterd en als van zijn ftuk gefchokt; en nogtans blijft de Schrijver van d'Alexandrijnze Kronijk, en Damaskenus, onverzettelijk aan dat gevoelen vaft. En gelijk Suidas, in het naam-woord SERUCH, deze Man ook voor den eerften Afgoden-dienaar en Beeldvormer te boek zet, alzoo zegt hy niet alleen dat hy zulx om de voorverhaalde reden gedaan heeft; maar hy voegd 'er by, dat Terach een Beeldfnijder was, die dezelve uyt allerhande ftoffe maakte, en aan zijn volk leerde dat het Goden waren, diemen als Stigters van het Goede moeft aanroepen.

En van Suidas agtervolgd.

En deze meening onder de Kaldeën ftand gegrepen hebbende, zeyd hy, iffe van daar onder alle Volken verfpreyd, en heeft byzonderlijk gantfch Griekenland ingenomen; welkers inwoonderen reeds daar toe genoegzaam fchenen voorbereyd, door haar eygen-aangenomen Afgod, dieze onder den naam van *Hellen* eerden: zijnde dezen een Heldhaftigen Reuze uyt de ftam van Jafet, en een medemakker der Babylonize Toorenbouwers.

Het maken van Beelden hoe van de Kaldeën verfpreyd, en tot de Gricken overgegaan.

Hellen een Reuze, en aal-oude Afgod der Grieken.

Hier mede ftemmen Beda en Ifiodorus over-een, welke willen, dat men ten tijde van Peleg, al Tempels gebouwd, en eenige geftorvene Vorften, als Goden der Volkeren, aangeroepen heeft. En dat mogelijk de Profeet yts diergelijx aan de Kaldeën toe-eygend, (welk de Joden na-aapten) magmen uyt Ezech. 23: 14, 15. bedenklijk houden. Andere ftellen wel het beginzel van de Beeld-vorming ter gedagtenis der Geftorvene in de eeuwen van Seruch; maar willen alleen de Goddelijke eerbewijzing en Dienft, aan Abrahams Vader opgedragen hebben. Zulx dat de Beelden met Seruch begonnen, maar de Dienft der Afgoden door Terach ingevoerd is. Invoegen het Martialis niet qualijk geraden fchijnd te hebben,

Die 't maken der Beelden voor Seruch ftellen willen egter dat der-

ben, als hy zeyd; *Die maakt geen Goden, welke uyt Goud of Marmer Heylige Beelden vormd, maar die, dieze Raad-vraagd en aanbid.*

zelver eerdienst niet voor Terach Abrahams vader ingevoerd.

Dat Terach een Afgoden-dienaar geweest is, weetmen zeker uyt d'H. Historie; maar dat hy juyst d'eerste vinder van d'Afgoden-beelden en 't Goddelijk eerbewijs zou geweest zijn, zulx agten vele al-te stout van de Joden en hare navolgers verzierd, en tot nadeel van Abrahams vroome Vader voort-gezeyd, die niet ontzag op Gods bevel, zijn Vaderland en aal-oude Goden zoo gereed te verlaten, Gen. 11:31.

zy. 't Geen niet waarschijnelijk is.

Onder-en-tussen zijn de beste der Oosterse Schrijvers, aan deze meening vast, dat d'Afgod-Beelden haar Oorsprong van de Kaldeën hebben: en zulx word ons uyt *Eutichius Alexandrinus en Elmacinus bevestigd.

*Den eenen door Pokok den anderen door Hottingerus uytgegeven.

Oude Oorsprong der Helden-Beelden uyt Eutijchius d'Alexandrijner aangewezen.

Den eersten zeyd, dat d'oorzaak van 't Eerbewijs der Beelden op de baan gekomen is, by geval dat onder de Kaldeën zeker voortreffelijk Man gestorven was, welkers Beeldtenis men afmaalde; en dat, wanneer onder de Oudsten en Regeerders des Volks yts voor-viel, waar over men moest raadplegen, de gewoonte wierd, telkens in tegenwoordigheyd van dat Beeld te vergaderen, om niet alleen daar door aan desselfs voorledene schranderheyd en voorzigtigheyd te gedenken; maar voornamelijk, op dat de Beeldnis van een haarder voorname Voorgangers, geenzinds in hare Raadslagen mogte ontbreken Met welke gewoonte doorgaans te onderhouden, zy allengskens tot den Dienst der Beelden, en Afgoden vervallen zijn. Hoedanigen aanwas de zelve Schrijver, tot de tijden van Seruch brengd:

d'Agting der Overledene tot hare Beeldnissen betrokken, heeft die allengkens een Godheyd toegedigt.

onder wiens leef-tijd zommige den Hemel, andere de Zon, Maan en Sterren, andere 't Gevogelte, en de Aarde, de wilde Dieren, Rivieren, Bergen en Boomen hebben beginnen te Eeren: als wanneer ook eenige ondernamen, heele groote Beelden na de gelijkenis van haar Vader, of Moeder, of naaste Bloed-vrienden, uyt Goud of Zilver, of uyt Playster te gieten, en die te Eeren, en in plaats van een God te houden: schoon de meeste maar uyt Hout en Steen gevormd wierden.

Goude en Zilvere Godbeelden byzonderlijk in de Wet verboden.

En dat deze gewoonte lang voor Mosis tijd in swang geraakt was, magmen uyt de Wet gissen, die inzonderheyd al zulke Goude en Zilvere Beelden verbied te maken; vergelijkt alleen Exod. 20:23. met Dan. 5:4, 23. Psal. 115:4. en Sap. 13:10.

Mensch-Offeren hoe en wanneer opgekomen.

Hier uyt is korts daar na ook het Slagten en Offeren van Menschen op de baan gekomen; aan welk de oude Schrijver Patricides, dezen oorsprong opdraagd; Wanneer „de bejaarde Zonen, *zeyd hy*, eenig ongelijk, het zy door verlies, of „diefstal, of anders, op den hals gekomen was, zijnze aanstonds na het „Graf van haar Voor-ouders geloopen, en hebben aan derzelver opgeregte „Beeld, haar overgekomen leed, met veel krijtens en huylebalkens geklaagd; „als wanneer dan de Duyvel (dat is voorzeker een uyt den hoop der bedrie„gerze Baals-priesters) uyt den buyk van dat Beeld, aldus zijn antwoord „gaf; *Lieve Zoon, en weend doch niet, maar gaat henen na uw huys, en „brengd van daar het jongste Knegtje herwaards, op dat gy my het zelve „tot een Offerhande slagt; en gy u zelven met zijn warm bloed moogt was„sen; want als dan zal het gebeuren, dat ik u al het Ontstolene wederom „zal ter-hand doen stellen.* Dezen ellendigen dan zijn Zoon daar gebragt „en voor 't Afgoden-Beeld geslagt, en met bloed gewassen hebbende, is „die Duyvel aanstonds uyt het beeld, in dien zelven mensch * gevaren, „en heeft hem allerhande bedriegerze Guychelaryen, en Tooveryen ge„leerd.

*Zooze waanden.

Dit schrijft dien Man. Doch Elmacinus, heeft d'oorsprong der Afgoderyen van Hebers tijden afgeleyd, en gezeyd; Dat de menschen doe de gewoonte hadden, de Beelden van schoone en sterke menschen in alle swaare overvallen te raadplegen, en datze zoo vervolgens tot d'Aanbidding gekomen zijn.

De gissingen der Oud-vaders omtrent d'herkomst

Maar alhoewel dit zoo in 't gemeen de gedagten zijn welke d'Oosterse Schrijvers en de beste Kerk-vaders van d'Afgoderye der eerste Vaders, en wel inzonderheyd in 't Stam-huys van Abraham, hebben gehad; meend nochtans de Groote Seldenus, die wy aangaande dit stuk, in

onze

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

onze Joodze Oudheden wel het meest gevolgd zijn, dat het grootelijk te dugten staat, dat die, welke zoo stoutvoerig haare meening, in zoo oud-bedommelde dingen durven voorstellen, dezelve niet ligt voor d'omzigtige zullen konnen goed-maken; en dat menze derhalven, van wegen de tussengevallen eeuwen en donkere nevel, veel-eer alleen voor loutere gissingen behoorde te houden. Want dat de meeste de Afgodise beginzelen tot de tijden van Seruch brengen, daar toe schijnenze door twee-erley reden aangezet: waar van de eene genomen is, van de even-bedeeling der Geslagten; want gelijk Enoch de zevende is geweest van Adam, in wiens dagen de Boosheyd der menschen toegenomen heeft; zoo ook tot de tijden van Seruch, welke de zevende van Noach is geweest. En hier uyt besluytenze dat de Afgoderye haar wasdom gekregen heeft; 't geen waarlijk zeer slegt is, terwijl d'onderstelling van de Booze tijden, die in Enochs dagen zouden begonnen zijn, en de volgende over-een-stemming, beyde enkel verzierd zijn. Haar tweede bewijs is uyt Genesis 31: 53. genomen, waar uyt zy voortbrengen, Dat Nahor, de vader van Laban, de Afgoden gediend heeft; en meenen daar uyt, dat ten tijde van Seruch, die grootvader van Terach was, de Afgodendienst, te regt thuys-gebragt is. Maar nadien de meeste van oordeel zijn, dat de maaltijden, welkmen op de Uytvaard der dooden pleeg te houden, eindelijk in Goddelijke eerbewijzingen verwisseld zijn, en daar door gelegendheyd gegeven hebben, dat de Afgoderye door het eerbewijs dat men der Dooden opgerigte Beelden aandeed; stand gegrepen heeft, schijnd ook die mening weynig grondvest te hebben. Want alhoewel een Afgod by eenige Grieken *Eidolon* genoemd is; gelijk Diofantus over de verdigtzelkunde van Fulgentius meend, als of het mogelijk *Eidodijne* wilde te kennen geven, het welke een zoort van *Droefheyd* beteekend, gelijk mede het Hebreeuwze woord עצבים, dat * *Afgoden* beteekend; (eygentlijk *Pijnen*, *Smerten* of *Droefheden* beduyd; als of de Afgoden haren oorsprong genomen hadden, van de jaarlijkze rouw-klagten, diemen in 't bezoeken van der afgestorvene Graf-steden, en voor derzelver Beelden deed; en daar door onder 't getal der Goden geraakten:) houden eenige nogtans niet gelooflijk dat dusdanige lijkstaatzyen, en diergelijke plegtigheden, die binnenshuys gevierd wierden, in Goddelijke eerbewijzingen en Afgoderyen veranderd zijn: noch dat d'eerste Afgoderye der aal-oude Kaldeën, die buyten alle bedenklijkheyd, een-en-dezelve met die van Abrahams Stam-huys geweest is, zoodanig zy geweest als de voor-verhaalde Schrijvers meer dan alte stout voorgeven. En alhoewel Heydeggerus geern bekend, dat het een beswaarlijk stuk is, in deze duysternis ligt t'ontsteken, dat door zoo veel nevel-agtige eeuwen en bestulping der vergetenissen, ten klaarsten zou konnen henen schijnen, betoond hy zig nogtans gulhertig genoeg, om al het geen hem meest waarschijnelijk dunkt, te berde te brengen. Dus meend hy dan, dat uyt Josua 24: 2. genoegzaam zeker is, dat d'Afgoderye ten tijde van Terach al ingevoerd was; waar van de H. Text ook zoodanig spreekt, dat men daar uyt geenzinds dezen Terach, voor den eersten stigter der Afgoden-Dienst te agten heeft, noch ook daar in alzoo genoemd word; dewijl immers de Vaders van die eeuwe, en welke over gene-zijde der riviere woonden, alle te-gelijk beschuldigd en als met eene quast overstreken worden: namelijk dat zy, *Andere* of *Vreemde Goden hebben gediend.* Wie kan juyst Terach hier meer als een van alde rest uytzonderen? Daar is wel niet aan te twijffelen, of de Afgoderye zal in de tussen-tijd van den gezegenden Sem en Terach, tot de groote Huysgezinnen der Oud-vaders ingeslopen zijn, ('t geen mogelijk ook de reden is dat men alder-eerst in Abrahams geslagte van Afgoderye gewag gemaakt vind,) nogtans is men daar uyt niet verpligt te gelooven, dat dezelve Vaders, d'eerste vinders en stigters der Afgoderye zijn, maar dat men zulx de besmetting en quade navolging der Kal-

[Margin: der Afgodische Beelden van Seldenus verdagt gemaakt. Waar van de reden onderzogt word.]

[Margin: Een Afgods Beeld by Hebreen en Grieken waarschijnelijk van *smerte* of *droefheyd* genoemd.]

[Margin: * 1. Sam. 31: 9. 2. Sam. 5: 21. 1 Kron. 10: 9. 2 Kron. 24: 18.]

[Margin: De H. Schrift spreekt zoo van Abrahams voorouders, dat men noch Terach, noch Serug voor d'eerste vinder der Afgoden houden kan.]

deën te wijten heeft, die heel vroeg door d'oeffening en ydele giſſingen der Sterrekunde, daar wy ſtrax van ſpreken zullen, van den waren Godt afgeweken, en tot vele dwaalzieke nukken vervallen zijn.

De Schrijver van het Boek der Wijsheyd maakt gewag van een tweederley zoort van Afgoderye, waar van hy ſchijnd te meenen, dat d'een min beſtraffelijk dan d'andere is: en daar ontbreken geen fraaye Schrijvers die daar in het fatzoen van d'over-oude Afgoderye der Kaldeën, ten minſten waarſchijnelijk meenen afgeſchilderd te zien. Dien Schrijver zeyd dan aldus; *Voorwaar de ydele menſchen hebben gemeend; Dat of het Vyer, of de Wind, of de ſnelle Lugt, of den * Ommeloop der Sterren, of het kragtige Water, of de Hemelze Ligten,* GODEN *waren die de weereld regeerden.* Deze ſteld hy in de voortogt als de eerſte en minſte zoort. Van de tweede (alwaar hy die gene beſtraft, welke hare hope in levenlooze dingen ſtelden, en de zelve voor Goden hielden,) ſpreekt hy aldus; * *Maar het zijn ellendige menſchen, en alle hare hope is onder de dooden te rekenen; Die de werken der menſchen handen,* Goden *hebben genoemd, als Goud en Zilver, konſtig gewrogt, en de Beelden der Dieren of een onnutten Steen, zijnde 't werk van een Oude hand.* &c. De Goden van de eerſte zoort wierden tweederley-wijs gediend; eensdeels op een ſtoute Uytbundige, anderdeels op een ſlegte en Eenvoudige manier. Na de Uytbundige wijze diendenze dezelve met de oprigting van Altaren, en ſlagting van Offerhanden; verzeld met allerley gebaar-dienſt van opheffing der oogen en handen. Doch d'eenvoudige Dienſt beſtond alleen in d'Aanbidding, zonder eenig Offer of Altaar-ſtaatzye. Doch de Goden van de tweede rang en die in opgeregte Beelden van Goud, Zilver, Steen en Hout geëerd wierden, waren of algemeene, die in d'openbare Godsdienſt met zekere Ceremonien gediend wierden; of het waren heymelijke, die tot de byzondere huysgezinnen behoorden, en onder elks dak gehuys-veſt en gediend wierden; en welke in de latere tijden, PENATES of *Huys-goden* genoemd zijn; of miſſchien wel alder-eerſt PENETRALES, als of men *Binne-goden*, of *Binnen-indringende* Goden zeyde, om datze in 't binnenſte van 't huys geplaatſt wierden. Invoegen het wel zou konnen zijn, dat, gelijk zommige giſſen, d'Afgoderye der eerſte Vaders in een enkele aanbidding der ſchepzelen beſtaan heeft, en dat men met'er tijd, tot de Aanroeping van de Beelden derzelve vervallen is; het geên zy van de Kaldeën ſchijnen ontfangen te hebben. Want dat die van Ouds de Zonne en de Sterren hebben aangebeden, is uyt alle blijken der oudheden, by de geleerde aangenomen. Gelijk het zelve ons ook van Philo de Jode beveſtigd word: want ſchrijvende van Abraham, ſeyd hy; *De Kaldeën eygenden alle dingen aan de beweging der Sterren toe, en geloofden dat zy de uytdeelders van de kragten der Aarde waren, die hare getallen en evenbedeelingen opvolgden; dies eerden zy die Zienelijke dingen waar van ſe nut ontfingen, terwijlſe den Onzienelijken en Onbegrijpelijken, niet bevatten konden.* Deſe eenvoudige dienſt der Zonne, is korts daar op in een veel kennelijker verwiſſeld, en men heeft het *Vyer* als een zienelijk Beeld en Waarteeken der Zonne, beginnen te eeren. Waar van daan ook de bekende ſtadt Abrahams, haren naam *Ur*, of *Oura* bekomen heeft; die anders volgens Eupolemus *Urie*, of *Camerina*, (en zulx miſſchien van de Prieſters des Vyers die zig daar in menigte hadden neergezet,) is genoemd geweeſt; naderhand by de Grieken, die *Ur* voor een land nemen, *Kaldeëa* geheeten. Gelijk mede dezelve ſtadt *Uroe*, en 't omliggende land *Orche*, by Ptolomeus, van de Dienſt des Vyers genoemd is. En het zou heel wel konnen zijn, dat hier niet qualijk paſt, 't geen uyt d'Alexandrijnze Kronijk word bygebragt, namelijk daar van Nimrod, die Babylonien bewoond heeft, gezeyd word; Dat hem de Aſſyriers NINUS genoemd hebben, die 't volk heeft onderwezen, *Datze het Vyer voor een God moeſten eeren.*

* Ofkring van den Zodiak.

De Sonne en de Sterren van ouds by de Kaldeën gediend.

En 't Vyer als 't zienelijk Waarteeken der Zonne. &c.

UR Abrahams geboorte ſtadt van de dienſt des Vyers of oude Godsdienſt van de Zon, genoemd.

Insge-

Inſgelijks zeyd ook Maimonides van de Sabeën (dien hy met veel andere onder de Kaldeën teld, of die ouwlinx in Meſopotamien daar naaſt aangelegen waren,) dat zy geene andere Goden hadden als de Sterren, voor welke zy Beelden maakten: Voor de Zonne, Goude, voor de Maan, Zilvere, en voor de reſt der Planeten, namen zy al-zulken Metaal, als hen dagt dat met hun eygenſchap beſt over-een quam. Hoedanige Beelden zy geloofden dat een Invloed van de Sterren ontfingen, voor welkze waren opgeregt; en daar door de Kragt hadden, om Toekomſtige dingen te Voorzeggen. Invoegen men hier door niet alleen ondekt ziet, hoedanige Beelden men voor de *Taliſman* der Heydenen, en de Oude *Teraphims* te houden heeft, waar van in de Joodſe Oudheden reeds genoeg gehandeld is: maar ook ligt te merken heeft, uyt wat aal-oude Oorſprong de namen der Planeten, aan de Metallen zijn overgegaan; en noch by de Stof-ſcheyders en Aſſe-vyſters, die Genneez-middelen door 't Vyer bereyden, in gebruyk zijn; gelijk'er de Goud-zoekers ook niet weynig haar rol mede ſpelen.

De Planeten zijn als Goden door Beelden ge eerd welker metaal ſtof allerbeſt met haar toegepaſte eygenſchap overeenquam.

Metallen hoe by de ſtofſcheyders aan de namen der Planeten geraakt.

Van de Kaldeën is de Dienſt des Vyers als een zienlijk Waarteeken der Zonne, tot de Perzen over-gegaan; waar van Agathias en Strabo kennis dragen; welken laatſten, als een Oog-getuyge zeyd, gezien te hebben; Dat onder de Tempel-Dienſten der Perzize Goden, *Anaitidos* en *Omani*, of *Amani*, de *Magi* of Wijzen, *Pyrethi* genoemd, de bewaking van een Eeuwig Vyer was aanbevolen. Hoedanige bewaar-plaatzen of Cellen des Tempels, deswegen ook * *Pyretheia* genoemd wierden. Gelijk zulx mede gedagt word by Briſſonius in 't tweede Boek van 't Rijk der Perzen.

De dienſt des Vyers, van de Kaldeën tot de Perzen overgegaan.

PYRETHEIA hoedanige Kapellen daar 't Heylig Vyer bewaard wierd.

* By Suidas anders *Pyreia* genoemd.

Laat ons hier ook kortelijk uyt Herodoot by-doen, in wat voegen Xerxes, wanneer hy over den Helleſpont zou trekken, de Zonne als het eeuwige Vyer Ge-offerd heeft; *Des anderen-daags*, zeyd hy, *alſze de Zonne zagen opgaan, bragtenze allerley Reukwerk op de brug, en beſtrooyden de Weg met Myrtenloof; de Zon opgerezen zijnde, plengde Xerxes uyt een Goude-ſchaal in de Zee, en deed Beloften aan de Zon, biddende om voorſpoed tot het onderbrengen van Europa, en ſmeet te-gelijk de Schaal en Goude Beker met zijn Perziaanſe Zabel in den Helleſpont.*

Xerxes Offerd aande Zonne, Herodotus VII. Boek.

Verder oordeelen zommige Geleerde Schrijvers, dat den naam des Afgods *Nergal*, van de dienſt dezer *Vyer-ſteden*, navolgens d'oude naam-woorden der Kaldeën, *Nir* of *Galal*, oorſpronklijk is; als het welke beyde by haar een *Fonteyne des Vyers*, of *des Ligts*, of mogelijk veel eygender, *het Vyer* en een *Omdraijende plaatze* beteekend, in navolging van de omloop der Zonne; die onder de gedaante des Vyers gediend wierd.

NERGAL, een Afgod, van de dienſt des Vyers genoemd.

Gelijk dan ook den dienſt des Vyers, voor de Babyloniſze wegvoering, onder d'Hebreen ingang gekregen had; en zulx mogelijk al-eer en nader aan deze Kaldeëſze herkomſt als vele wel meenen: want de *Chamonim*, waar af gezeyd word, dat de Kinderen Iſraels dezelve aangebeden hebben, waren volgens Salomon Jarchi en andere Joodſe Uytleggers, over Leviticus 26: 30. * Afgoden die aan de Zonne Geheyligd waren. En om dit met onze voorige reden over-een te brengen, diend dit, dat Joſ. Schaliger over Katullus heeft aangemerkt, dat men deze *Chamonim* der Hebreën, niet heel-twijffelagtig voor die *Vyer-ſteden* te houden heeft, die by de Grieken *Pyretheia* genoemd wierden; waar van wy de reſt in de Joodſe Oudheden hebben afgedaan.

* Anders *Zonnebeelden.*

Chamonim hoedanige Zonne-Beelden of Vyerſteden.

En ſchoon onze Overzetters met veel andere, in gemelde plaats van 't Boek der Tellinge, *Zonne-beelden* vertalen, die de uytroeying gedreygd worden, hebben andere daar nogtans beter *Haardſteden* meenen over-te zetten, namelijk, op welke het Altijd-durende Vyer, als een Beeldelijk Waarteeken der Zonne, bewaakt en aangebeden wierd. Dat nu verder de Kaldeën, buyten den dienſt der Zonne, ook eenige Huys-Goden gediend, of daar mede Raad-gepleegd hebben, is genoegzaam uyt de Hiſtorie van Laban af-te nemen, die een Neef van Terach is geweeſt, en doorgaans in die Hiſtorie, *Goden* genoemd worden. Daar dan ook te merken is, datze

En zulx op de Kapellen gepaſt daar 't eeuwig Vyer ter

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

eeren der Zonne bewaakt wierd.

datze van kleyne Vorm, en ligtelijk mede-gevoerd en versteken konden worden. En wat haar toestel en maakzel aangaat, daar van is alreeds genoeg in de Joodse Oudheden gesproken; de rest zal ons in d' Historie van Jakob, in de hand vallen, om dat wy van voornemen zijn, ook derzelver Beeldnis, beneffens andere dingen die niet onnut te weten zijn, by-te brengen. Rest ons dan hier alleen noch na-te sporen; Of ook d' Aardsvader Abraham, zich aan deze Afgoderye heeft schuldig gemaakt? Want daar en ontbreken geen ge-agte Schrijvers die hem van die misdaad zoeken vry te pleyten. Voorwaar Josefus zeyd wel, dat hy toegeleyd heeft, de Oude aangenomen dwalingen omtrent de kennis van Godt, uyt-te roeyen, en een beter gevoelen van den waren Godt in-te voeren; en dat de Kaldeërs en Mesopotamers deswegen tegens hem opstonden; zoo dat hy vertrekken en na Kanaan wijken moest: doch hy zeyd niet, of hy van-te vooren een Afgoden-dienaar is geweest of niet; hy laat zulx on-aangeroerd; vreesende misschien uyt de waarschijnlijkheyd, dat de Oude Pochers van zijn Geloofs-genooten, daar door hun Horens zouden moeten in-haalen. Daar word voorzeker een vermakelijke Vertelling by Rabbi * Moses Hadderschan, in *Bereschit Rabba* gevonden, die ten opzigt van Abrahams bekeering tot den levendigen Godt, (waar over hy, zich aankantende tegen d' Afgoden der Kaldeën, van Nimrod zou in den vyerigen Oven geworpen zijn) hier niet en diend t'ontbreken, zoodanig als die van Raymondus Martinus is overgezet; welke Historie aldus luyd: De vermaarde Rabbi Chya, heeft gezeyd; Dat Terach „een konstig Beeldsnijder, en Afgoden-dienaar is geweest: die zelfs ook „een Winkelhouwer en Verkooper van duzdanige Beelden was. Als het dan „op zekere tijd gebeurde, dat hy na een afgelegene plaatze henen gaande, „zijn woonhuys verliet, en Abraham het opzigt, en de verkooping over „zijn Werkplaats aan-beval, isser ymand opgedaagd, die zich als een koo„per aanstelde. Dezen met Abraham in gesprek komende, heeft hy den Koo„per gevraagd, *Zoon hoe Oud zijd gy*? hy antwoorde, *een Zoon van* 50 *ja„ren:* strax voer Abraham uyt; *Wee u Zoon van* 50 *jaren, gy die daar aan„bid, en de knyen buygt voor de Zoon van eenen dag.* Den kooper dit gehoord „hebbende, is met angst strax ten huyze-uyt gestoven. Korts daar-na komd „een Vrouwe in, dragende een Vat met Meel-bloeme, zeggende tegens A„braham; *Ziet daar, neem dat, en Offerd dat aan deze*, wyzende op d' Af„godise Beelden. Abraham flux opstaande, heeft een Byl-hamer genomen, „en al zijn Vaders gemaakte Afgods-Beelden met houwen en kerven aan„stukken geslagen; uytgenomen een dat het grootste was; aan welk „hy na zijn verrigting, de Byl-hamer in de hand gaf, en daarmede te„Pronk liet staan, tot zijn Vader thuys quam; die zoo dra niet in-trad „of vraagde; Wie zoodanig-een verwaaten stuk had uytgevoerd? Abraham „antwoorde; *Ik en zal aan u mijn Vader geenes-dings verbergen van 't „gener geschied is: Ziet dan, daar is een Vrouwe gekomen, die, dragen„de een Vat met zuyvere Meel-bloeme, welke zy wilde dat ik hen allen zou„de Offeren. Doch als ik zulx aangenomen, en Hen-lieden tot een Offer „voorgesteld had, heeft den eenen beginnen te zeggen*; Ik zal eerst van de „Meel-koek Eten; d'ander isser terstond tegen uytgevaren en heeft ge„zeyd; Geenzinds, maar Ik zal eerst Eten &c. *Doe is ten laatsten dezen* „Grooten Vlegel *opgestaan, en een Byl-hamer ter-hand genomen hebbende, „heeft hyze alle aan-stukken gehouwen, en zoodanig gehavend als gyze daar „ziet.* Terach gram geworden, stoof 'er op in, en zey; Wel hoe! Waarom „bespot gy my dus opentlijk? Wat kennis of reden hebben deze Beelden, „om dusdanige dingen te doen? Doch Abraham zeyde tot hem; *Maar „doch mijn lieve Vader, zegd my eens, Hooren ook uwe Ooren wel 't gene uwe „Tonge spreekt?* Doch des Vaders Ooren thans veel-te bijster met toorn bezet, „als met Abraham verder te willen spreken, heeft zijn Zoon flux aan Nimrod

HuysGoden by de Kaldeën gemeen.

Of Abraham ook een Afgoden dienaar zy geweest, is van zommige in twijffel getrokken.

Dat van zommige ontkend en van Josefus bewimpeld word.

1. Boek kap. 9.

* of Hadderzon.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

„rod overgeleverd. Maar als die tegens hem ſtaande hield, dat men van nu „voortaan, het Vyer moeſt aanroepen, heeft Abraham gezeyd; *Waarom roe-„pen wy niet liever de Wolken aan die het Water dragen?* Nimrod antwoor-„de; *Ja wy zullen ook die Aanroepen:* Abraham zeyde wederom; *Maar „my dunkt datwe veel-eer de Wind behoorden aan-te roepen, welke de Wol-„ken van een ſcheurd en verdeeld:* Nimrod ſtond het toe; en zey, *Laat „ons ook de Winden Aanbidden:* Abraham daar op wederom; *Het zal dan „noch beter paſſen datwe de Menſch Aanbidden, die de Wind drangd:* Nim-„rod zey ten laatſten; *Mijn Woord van Beloſte is uyt-geſproken; Ik en „zal niet dan alleen het Vyer Aanbidden: En tot een proef, ziet daar; Ik „zal u in het Vyer werpen, en laat dan uwen Godt, dien gy aanroept, voor „den dag komen, en u daar uyt trekken.* Niet ver van daar, ſtond ook Ha-„ran, Abrahams broeder, die al dezen handel aanzag; en vaſt in zig zelven „mijmerde; *By-aldien Abraham het met zijnen Godt winnen zal, zal ik „ſlegts ſtoutelijk zeggen, Dat ik Abrahams mede-makker ben; doch zoo Nim-„rod winnen zal, zoo houde ik het met Nimrod.* Abraham hier op in den „Vyerigen Oven nedergedaald, is daar behouden uyt-gered: ſtrax heeft Nim-„rod ook de broeder Haran aangerand, en gevraagd, Met wien hy 't hield? „en als hy flux daar op zey, *met Abraham*, moeſt hy de zelve gang gaan, en „de proef des Ovens bezuuren, die hem gantſch qualijk bequam; want „zijn Ingewanden zijn ſtrax verſtikt, en is dood en half tot Polver-ver-„brand, in 't aanzien van zijn Vader daar uyt-gehaald: Dus luyd de Hi-„ſtorie, of liever de Joodze Fabel; uyt welke de Rabbynen geleerd hebben, de woorden Geneſis 11:31. uyt-te leggen, *Uyt het Vyer der Kaldeën*, of als andere overzetten; *Uyt den Oven der Kaldeën*, in plaatze van *Ur der Kaldeën.* En wy mogender andermaal tegens hen over aanmerken; Dat UR daar niet als een algemeen woord, voor 't *Vyer*, maar voor de byzondere benaming van een Stadt moet genomen worden. En zoo'er ymand noch aan twijffeld, of dat hem de zoete vertellinge der Joden daar toe noopt, die lette alleenig op de Hiſtorie van Moſes; welke niet alleen zeyd, Dat Abraham *uyt* UR *der Kaldeën* gegaan is; maar dat ook zijn Vader Terach, Loth en Sara, met al haar Have, met hem uyt-gegaan zijn; welke immers volgens der Joden eygene verziering, niet alle uyt den Vyerigen Oven van Nimroth uyt-getrokken, en na Kanaan gegaan zijn: nadien daar een ge-noegzaam-bepaalde tegenſtelling van plaatze in de Heylige Hiſtorie aan te merken is. Doch het zy hoe het hier mede gelegen zy, ſchijnen egter de meeſte Hebreën, en zelfs de ſtraks-by-gebragte Fabel, te leeren; Dat Abra-ham tot aan zijn Mannelijke Ouderdom, met den valſzen Godsdienſt is behebd geweeſt: en datze daar in niet mis-taſten, geven de woorden Joſua XXIV. genoeg te kennen; want ze zeggen rond en klaar; Dat de Hebreeuwze Vaders aan gene zijde der Riviere, vreemde Goden gediend hebben; onder welke immers Abraham niet kan uytgeſloten worden, nadien hy ook aan-den over-gelegen Oever van den Eufrat gewoond heeft, en aldaar, gelijk de Kinderen plegen, na het voorbeeld van zijn Ouders gedaan heeft, ge-lijkmen daar dede. En alhoewel zommige zeer geſweet hebben, om on-der de Heyligen, welkmen geern haar Sonden verduyſterde, inzonderheyd ook Abraham deze Smette af-te waſſen, hebbenze doch weynig uytgeregt. En wat ſwarigheyd iſſer doch, hem tot aan zijn Roeping, onder de Afgoderye van zijn vaderlijk Huys te laten? Want als dan zal immers de Genade Gods zoo veel te Heerlijker uytblinken; Dat hy hem en te-gelijk zijn Nazaten, uyt die grondelooze Poel der Afgodize verbyſteringen, als uyt het Vyer uyt-gerukt, en hem zijnen verborgenen Naam en Goddelijke eygenſchap-pen, ge-openbaard heeft; op dat alle die na hem den waren Godt zouden die-nen, weten zouden; Dat de Genade niet en is uyt den *Werkenden*, maar uyt de *Roepinge*, die de werken na de Goddelijke voorzienigheyd te-vooren komd.

De Joodſe vertelling uyt de H. Hiſtorie weder ſproken.

Abraham te vergeets by zommige van Afgoderye vry gepleyt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Gelijk veel vermaarde Godgeleerde onder de Reformateurs zeer wel hebben aangemerkt; alhoewel wy dat ſtuk hier niet verder zullen aanraken, om dat het thans ons werk noch voornemen niet en is.

Als wy verder met de getuygeniſſen der oude en nieuwe Schrijvers raadplegen, bevindmen, dat de Kaldeën en Egiptenaren, d'eerſte volkeren zijn geweeſt, die in menſchelijke Wijsheyd en Wetenſchappen, alle andere volken van die tijden zijn te boven gegaan; en zulx mogelijk wel van wegen dat die Landgeweſten na de Zondvloed, alder-eerſt bevolkt, en uyt de leering van Noachs nakomelingen, velerley beſchaaftheden hebben aangekleefd, die met'er tijd verdraayd en afgewiſſeld zijn. De ſchemeringen daar van naderhand tot de Feniziers overgaande, hebbenze d'hoovaardige Grieken overge-erfd, en zijn de eerſte geweeſt die dezelve in Europa overgebragt hebbende, ten laatſten de Romeynen, tot leer-jongens gekregen hebben, onder wien het lange-tijd een eer was, de Griekze Taal te konnen ſpreken.

Actor. 21. 37. Maar men heeft zig niet te verwonderen, datter een groote verbijſtering in 't begrip der Natuurlijke en Boven-natuurlijke dingen, op de baan gekomen is, daar het naſporen der kundſchappen, door zoo merkelijken verſtroyinge, en afwiſſeling van talen was voorgegaan; 't geen de band der kennis in welkze eenvoudig waren opgevoed, verbroken, en aan vele enden geſplitſt heeft. Waar in zoo het ſchijnd, de Kaldeën, als de naaſt-aangelegene van 't oude Vaderland, der gener die uyt Babylonien vertrokken waren, noch yts meerder van de oude na-tragting der Hemelze dingen, bewaard hebbende, heel ligt met hunne aardze overleggingen, hun gemoedstogten hebben opgebeurd; en de Sterre-konſt ter-hand nemende, daar in hebben gezogt uytnemende te zijn: als waar toe haar ook de ſtands-gelegentheyd der land- en - hemelſtreek dieze bewoonden, hun merklijk voordeelig was. Want liggende in een vlakte, die van weynig Bergen beſchaduwd was, en onder een warme en heldere lugt, daarze weynig met Onweder en regenbuyen beſlommerd wierden, hebbenze een veel ruymer en klaarder uytzigt gehad, om de Hemelze lichamen der Zonne, Mane en Sterren ga-te-ſlaan. Maar niet tegenſtaande haar deze kundſchap zoo ver beſaamd maakte, dat men by de * latere volken naderhand, alleen den naam van *Kaldeën* gebruykte, om een Sterre-kundiger aan te wijzen, (gelijk zelfs in 't Boek van Daniel openbaar is) zalmen nogtans zig veel-min, over deze wijsheyd te verwonderen hebben, alswe aanmerken, hoe haaſt die aal-oude Sterre-kunde, zelfs onder hen, in een *Sterre-Voorzeg-kunde* veranderd is: 't geen men daar uyt agt voort-gekomen te zijn, dat zy of al te-voren de gewoonte hadden, van de Sterren en al *'t Heyr des Hemels* als Goden te eeren, of dat het te gelijk met de uytvinding dezer kundſchap voortgekomen en te zaamen onder hen opgewaſſen is. Want dat de Goddelijke eerbewijzing der Hemelze Ligten, de oudſte en eerſte Afgoderye geweeſt is, daar-over zalmen niet lang in twijffel zijn, als men aanmerkt, datwe ook deze dwaling alder-eerſt in de Wet verboden en uytgewiſt zien. En hoe kon het onder dit volk anders af-loopen, als dat zy, die geloofden dat de Sterren Goden waren, ook hare gebeurlijke werkdaden bepaalden; waar door een nauwe gemeenſchap tuſſen de Sterre-kunde, en de Godheyd der Sterren te berde quam; en zy voor God-verloochenaars van Ptolomeus gehouden wierden, die de Sterre-kunde ver-oordeelden; als waar door de aanbidding der Sterren als Goden, t'eenemaal in gevaar liep. Hoedanigen Godsdienſtige bekommering, mogelijk ook de oorzaak is geweeſt, dat zy nooyt ter-deugden in de Sterre-konſt zijn ervaren geweeſt: want alhoewel de Kaldeën verſcheyde Boeken van de Sterre-kunde geſchreven hebben, gelijk Joſefus en Tatianus ook van Beroſus, die een geboren Kaldeër en een Prieſter van Belus was, getuygen; ja zelfs daar van in't Griex eenige ſchriften agtergelaten heeft, (en'er mede gants niet aan te twijffelen is, of de Grieken hebben de

Hoe de Kaldeën hier in gelukkiger dan andere volken konden zijn.

Waar door de Sterrekunde by de Kaldeën beter als onder andere volken is konnen ge-oeffend worden.

* Grieken en Romeynen &c.

Waarzeggerye hoe uyt de Sterrekonſt ligtelijk konde voorkomen.

Deut. 4: 19. en 17. 3.

Veragters der Sterrekunde eertijds voor Godverloochenaars gehouden.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

de beginzelen van die wetenſchap van dat volk geleerd,) zijn nogtans de Grieken, den Kaldeën naderhand daar in verre voor-by geſtapt. Egter hebben die van Athenen, die nooyt traag vielen die te verheffen, van welk haar yts nieuws toequam, by aldien 't immers met haar eygen bygeloovigheyd zamenſtemde, dezen Beroſus, een Beeld ter eeren opgeregt, Dat met een vergulde tong pronkte: niet anders, als of zy met dat zinnebeeld, inzonderheyd zijn Kaldeeſze Hiſtorie beſchuldigen wilden; te weten, datze wel en ſchoonen ſchijn maar inder daad weynig in-had. En men zou mogelijk niet een haayr beter van zijn Sterre-kundige leeringen konnen zeggen, zoomenſe in handen had. Een merkelijk blijk van der Kaldeën onkunde in de Sterre-loop, is onder andere beſpeurd, in de valſze reden welkze van de *Eklipſis* of Taaning der Zonne gaven; en welkze ook niet wiſten uyt-te rekenen noch te Voorzeggen, gelijk thans onze Almanak-makers doen, op wat voor een bepaalde tijd en ure, die geſchieden zal. Onder-en-tuſſen ſtelden zy vaſt, dat de Planeten 't beſtuur over des menſchen leven hadden, en dat alles wat hen over-quam, van hare * t'Zamen-Sterring af-hing. En wanneer de Kaldeën of Sabeën haar voor de Planeten plegen te buygen, en door Begroetingen en Aanzien te dienen, dedenze zulx gemeenlijk door de Kuſſing haarder handen: waar van zig de Godvrugtige Job verontſchuldigt, als hy zeyd; *Zoo ik het Ligt aangezien hebbe, wanneer het ſcheen, of de Mane Heerlijk voortgaande, en mijn Herte verlokt is geworden, dat mijn Hand mijn Mond gekuſt heeft.* &c. Zy plaatſten in den *Zodiak*, of Teekenkring, Twaalf Goden, die in 't Jaar elk een Maand Regeerden. Als mede Vier-en-twintig Zamen-ſterringen, waar van'er XII. over de Levende, en XII. over de Doode het gebied ter-hand hadden. En gelijkze hier by ook geloofden dat de Ongelijke loop der Zeven Planeten, oorzaak van d'Ongelijkheyd des levens was; alzoo namenze daar uyt gelegendheyd, om uyt ymands bekende Geboorteſtond vele dingen, aangaande zijn Lot en wat hem gebeuren zou, te voorzeggen. Hoedanige Waarzegeryen te gelijk met de Vogel-rameryen, die ook by de Kaldeën uyt dezelve fonteyne voortquam, verboden worden Deut. 18: 10. En egter zienwe dat Godt zig van de voorkennis der Sterre-kunde bediend heeft, wanneer hy de Ooſterſze Wijzen, door een Nieuw-verſchenen Sterre, tot den Nieuw-geboren Koning der Joden wilde leyden: zig voegende na de ervarentheyd van dit Volk; op dat hy ook die, welke verre waren, tot de kennis der Zaligheyd bragt: op hoedanigen wijze hy niet en dede aan de Herders in de landſtreke van Bethlehem, waar van hier na. Maar op dat deze Sterre-kundige Voorzegging, eertijds by 't gemeene volk in agting bleef, hadden de Wicchelaars onder hen de gewoonte, wegens de Sterre-ſtand en loop der Zonne en Planeten, veel'erley reden te geven; op datze hun ſluytreden der Voorzegging, daar uyt volgelijk geloofbaar maakten. Om waar van een herkomſtig overblijfzel aan-te wijzen, men niet alleen geen flauwe na-aping in d'hedensdaagze toegiften der Maandwijzers, (in 't gemeen, *Italiaanze Waarzeggers* genoemd,) ontwaar word, maar den Ouden Digter Lukanus, heeft zulx ook onder de ſchetz van een prevelende Sterre-raamer, niet on-aardig gedood-verfd, als hy den zelven aldus ſprekende invoerd;

Kaldeën verſtonden de *Eklipzen* niet.

* *Conſtellatie.*

Planeten hadden by de Kaldeën 't beſtuur over des Menſchen leven.

Job. 31: 26.

Lotſpelling uyt de geboorteſtond, van de Sterre-kunde voortgevloeyd.

Geboorteſtond van Jeſus waarom door een Sterre aan de Oſterſze Wijzen bekend gemaakt.

Matth. 2: 2.

Italiaanze Waarzeggers in onze Almanakken, waar van herkomſtig.

Van den Digter Lukanus niet zonder ſchimp, zeer fraay afgeſchilderd.

Help Goden! *welk een ramp zal uwen haat doen voelen?*
Wat Land-plaag ſteld gy toe, om uwe wrok te koelen?
Want veler Jongſten dag bevorderd eenen tijd:
Ontſteekt Saturnus Star, *zoo kil, van hier zoo wijd,*
In d'Opperhemel, zijn gevreeſd' en ſwarte vlammen,
Zoo ſtaat geen Water-vloed voor Dijken, noch voor Dammen;
Maar ſlorpt het Aard-rijk in; de wakke Water-Man
Deukalionze Vloen, zal Stroomen uyt zijn Kan:

Of waar de vinn'ge Leeuw van Febus *Straal beschoten,*
De wijde Weereld lag met Kolen overgoten,
d'Onsteken Hemel zelfs stond ligter-laay in brand;
Nu schort het beyd' aan Vyer: Gradivus *och! hou stand;*
Gy roost den Scorpioen, *gy hebd zijn staart ontsteken,*
Zijn schaaren zijn gezengd, zoo vreesselijk in 't wreken,
Wat hebd gy voor? terwijl Jupijn *in 't duyster leg*
Gedompeld, sluypt de Ster, der Goede Venus *weg;*
Cillenius, *zoo vlug en vaardig staat aan 't marren.*
En Mavors *heeft alleen den Hemel in: de Starren*
Verlaten elk haar Spoor, de Weereld derft haar ligt,
Nu straald Orions Zwaard, *te helder in 't gezigt.*
En kundschapt ons; daar is een Wapen-Kreet *op handen,*
't Geweld der Yzere-Vuyst verscheurd en breekt de banden
Van alle Regt; Men noemd de snoodste Schelmery
Manhaftheyd; *Jaren lang volhard de Razerny.*

Onzekerheyd der Sterre-kundige voorzeggingen.

Dat nu ook deze Sterre-kundige Waarzegging op geen vaste kennis der dingen steund, noch geen zekere konst is, schijnd daar uyt openbaar, dat dezelve by verscheyde Land-aard der Oude Volkeren, anders en anders geleerd is; zoo dat die der Kaldeen van de Egiptenaaren, en die wederom van de Joden en Grieken, en ten laasten ook al die, van de latere en zekerder ervarenissen, verschillig bevonden zijn. En wat misbruyken de Sterre-kundige Voorzeggingen (die daar toe alleen het getal der Planeten tot haren Bybel namen,) in de Weereld gehad heeft, heeft de schrandere Agrippa aardig-genoeg aangewezen en te-gelijk doorgestreeken. En daar is geen twijffel aan te slaan, of het voorspellen van Oorlog, Pest en Diere Tijd, uyt het veschijnen van Steert-Sterren, heeft uyt die aal-oude waanwijsheyd, zijn oorspronkelijke herkomst afgehaald, en is tot onder ons maar al-te bygeloovig in gebruyk gebleven. 't Zelve magmen mede van de Hand-bekijking, en *Goeder-Geluk-zeggen* gelooven; welke kundschap al mede geen andere grondvest heeft, als d'over-eenstemming van zekere Streepen, die men wil dat door een Hemelse inkratzing, navolgens de Zamenstalting der Sweef-Sterren of Planeten geschikt, zig in de Hand-palm vertoonen, en het Schik-lot der Goden aanwijzen. Doch hoe zeer ook de Sterre-kunde, met de Godheyd der Sterren vermaagschapt was; egter schijnd uyt Strabo te blijken, dat zekere *Sekte*, onder de Kaldeën, de Sterre-kunde zoodanig bepaald en onvermengd oeffenden, datze alle *Geboorte-Geluk-zegging* uyt de Sterren, t'eenemaal verwierpen; waar door een groote scheuring onder hen gemaakt wierd; zoo datze ook als twee byzondere Gezindheden na haare woonplaatzen daarze hunne leere plegen voort-te planten, *Orchoënen* en *Borsippenen* genoemd wierden. En gelijk deze konst te gelijk met al-de rest der Wicchelaryen, van de Kaldeën en Egiptenaren tot de Grieken is overgegaan, alzoo hebbenze ook de Romeynen van deze zoo graag en met zoo veel agting aangenomen, dat'er nauwlijk geene Mannen zig te Groots kenden, deel aan die Wetenschap te hebben, en dezelve in 't werk te stellen; zoo dat Romulus zelfs een Wicchelaar geweest is; die ook wilde dat men de Overheden daar door verkiezen zou. Doch gelijk den uytslag niet zelden geleerd heeft, dat die, welke door bygeloovigheyd in slaap gewiegd, deze konst dikwils tot haar eygen ongeluk de hand geboden, en met duzke Bedriegers raad gepleegd hebbende, in hun verderf geloopen zijn; (waar van ons mogelijk Zoroaster, Farao, Nebukadnezar, Belsazar, Cæsar, Krassus, Pompejus, Nero, d' Afvallige Juliaan en veel andere, tot voorbeelden zijn;) alzoo hebben zommige Groote Verstanden, een veel-beter gezigt daar omtrent gehad, en die razernye doorgaans bespot; vergelijkt Jes. 47: 13. En wy

Bygeloovigheyd omtrent de Steert-Sterren van de Afgodise Kaldeën herkomstig.

Wicchel-kunst by de Romeynen graag aangenomen.

Die met andere niet zelden daar door bedroogen zijn.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

wy zien ook, datze van de H. Profeten, opentlijk ten-toon gesteld en uyt gelacchen worden. Zoo dat het Plinius mogelijk niet qualijk geraden heeft, als hy in zijn Boek van de Leeringen der Waarzeggers zeyd; *Dat geen Ongeluk noch Voor-beduyding dien raakt of aantreft, welke, wanneer hy een ding begind, daar op niet gelet heeft.* Het moet immers zeyd Aggrippa, wel een hardnekkig en dwaalziek slag van Menschen zijn, die werk maken, van toekomstige dingen te Voorweten; terwijlze in de voorledene en tegenwoordige, t'eenemaal Onkundig zijn. Zy geven voor aan yder alle Verborgene dingen te konnen Voorzeggen, en onder-en-tussen wetenze niet, wat in hun eygen Huys omgaat; gelijk ons de fraije Digter onder d'Engelszen, Thomas Morus, dit in zeker Steek-Gedigt, na 't leven heeft afgeschilderd, daar hy zeyd;

O Sterrekijker 's avonds laat.
Wanneer de Lugt vol Sterren staat;
Ontdekken en vertoonen z' u,
't Geheym, en watze zien? Maar nu
Uw Wijf u 't Hooft met Hoorens *kroond,*
Dat word van niemand u getoond:
Saturnus *verre en stekeblind,*
Een Mopsteen *aanziet voor een Kind;*
De eerbr'e Maan, *die word beschaamd,*
De Maagd doed dat een Maagd betaamd;
Jupijn *verleend* Euroop *een Kout;*
En Mars *zijn* Venus *onderhoud;*
En Venus haar gevreezden Boel;
*Om 't * Louwer-Meysje groen en koel,* *Dafne die in een Lourier veranderde.
Denkt Febus; *en Vrouw* Majaas *Zoon,*
Op Herce *zedig, fier en schoon:*
O Sterre-vriend dus komd het by,
Dat geen van al uw Wijf, *daar zy*
Haar Minnaars *in haar laagen trekt,*
Al ziet het elk, niet eens ondekt.

Waar in ons dan ook die Schrandere Man, als van ter zijden niet heel schemeragtig dood-verfd, hoedanigen wijde deure tot alle Ongebondenheyd en snoode Onkuysheyd, die dwaazheyd heeft open-gezet, welke de Gedagtenis der beroemde Helden, tot Goden maakte. Want gelijkwe in de Oude Boeken doorgaans zien, dat de Heydensze Filozofen, Poëten en Historieschrijvers, niet zelden de Hoererye en Overspeligen handel der Goden ophalen, isset onvermijdelijk gebeurd, datmen op alzulke vuyl-aardige Zeden onder de Menschen, veel minder agt-gegeven heeft; zoo dat zelfs het schandelijk Bogger-bedrijf der Mannen die by Mannen lagen, onder hen met de Voorbeelden der Goden verdedigd wierd; gelijk Hugo de Groot uyt Klemens, Athenagoras en Theodoretus aanteekend. En in dezer voegen heeft onder andere, Euripides in zijn IONE, van der Goden ontugtig bedrijf gezeyd;

Ik zoude Apollo *zelf vermanen stond het vry,*
Dat hy zijn eer bevlekt door Maagden-schendery:
Dat hy de Kin'dren, welk hy teelde, om-hals laat bringen;
Gebied gy eerlijke, en doed gy zulke dingen?
Doe zelfs 't geen gy gebied; zoo 't Sterffelijk Geslagt
Schelmstukken doed, word niet de Wraak van Godt verwagt?
Maar zoo gy aan den Mensch uw Wetten hebd gegeven,
Is 't niet onredelijk zelf zonder Wet te leven?

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

'k Moet egter zeggen, schoon het niet gebeuren zal,
Dat u te boeten staat in een gelijk geval,
D'egt-braken, en den roof van Vrouwen en van Maagden;
Die Jupiter, Neptuyn, *en gy al-om belaagden;*
En zoo dat in 't gemoed der Menschen ingang kreeg
Uw eer wierd afgeschaft, uw Tempels stonden leeg.

Indienwe hier toe nu ook de Vogel-ramerye, met een-en-dezelve Quast overstreken en te schande willen gemaakt zien; laat'er ons slegts een aardige Vertelling by doen, welke Hekatéus van zekeren Jode, by Josefus tegen Appion, agtergelaten heeft; en van ons tot geen ander oogwit hier word ingelast, als te toonen, met hoedanigen aardigheyd dien Hebreeuwzen Krijgsknegt, (niet tegenstaande de Joden ook te-mets van die bygeloovigheyd besmet waren,) beyde Joden en Grieken, in haar ydele waan heeft doorgestreeken. Hekatéus zeyd dan, Dat als hy in de Veld-togt van den groo-„ten Alexander tegenwoordig was, en zich met eenige Joodze Ruyters „na het Roode Meyr begeven had; onder dezelve eenen Mosollam, een „kloek Soldaat was, die in't Pijl-schieten al de Grieken en Barbaren van „de Loef stak: 't gebeurde dat een Waarzegger uyt het Vogel-vliegen, „(om dat hy zeker Vogel zag stil-zitten) het voort-trekken van't gantsche „Heyrleger steuyte; als wanneer Mosollam zijn Pijl en Boge in de hand „nam en den Vogel doorschoot; lacchende met die gene welke geloofden, „dat zulken Vogel kennis zou hebben om toekomende dingen aan-te duyden, die zijn eygen ongeluk niet had konnen ontgaan, noch voorzien had, dat de Jood Mosollam, hem zou dood-schieten: waarom ook deze ydelheyd zoo dikwils onder Israël afgemaand, en als een leelijke Daad gebrandmerkt staat. En alhoewel wy van zins waren, het hier te laten berusten, viel ons egter noch yts opmerkelijks in, dat te dezer plaatze niet onvoegzaam scheen aangelast te konnen werden; nadien het ons niet-alleen met groote waarschijnelijkheyd zal grondvesten, Dat de Kinderen Israëls zelfs na de Uyt-togt, en op den Weg der Woestijne, bovenmaten aan de Afgodize dienst der Sterren, hebben vast-gekleefd; maar datze zulx ook als een oude besmetting der Kaldeën en Sabeën, in Egipten geleerd en geoeffend hebben. Het is voorwaar een merkwaardige plaatze, en die ook hier byzonderlijk te pas komd zomenze aandagtelijk betragt, wanneer by Amos op't vyfde Kapittel gevraagd word; *Hebbet gy my Veertig Jaren in de Woestijne, Slagt-Offeren en Spijs-Offeren toegebragt O Huys Israëls? Ja gy droeget de Tente van uwen* Melech *ende den* Kyun *uwe Beelden: de* Sterre uwes Gods, *dien gy uzelven haddet gemaakt.* Welke plaatze, om datze van Stefanus, navolgens de lezinge der LXX. Overzetters, aangehaald en met een verklaring, den Joden onder de neus gevreven word, noodwendig met Lukas eygen woorden moet aangehegt worden. Als dan Stefanus Actor. 7: in zijn verantwoording voor den Joodzen Raad, onder andere quade bedrijven Israëls, ook de misdaad van het Gulde Kalf bybrengd, zeyd hy; *Ende zy maakten een Kalf in die dagen, ende bragten Offerhande tot den Afgod, en verheugden haar in de werken haarer handen: ende Godt keerde* hem *ende gaf haar over, dat zy* het Heyr des Hemels *dienden, gelijk geschreven is in 't Boek der Profeten*; Hebbet gy ook Slagt-Offeren en Offerhanden, My ge-Offerd, veertig Jaaren in de Woestijne gy Huys Israëls? *Ja gy hebd opgenomen den Tabernakel* Molochs, *ende* het Gesternte uwes Gods Remphan; *de Afbeeldinge die gy gemaakt hebd, om die te Aanbidden.* Dit zeyd Stefanus; als of hy wilde vermanen, niet zoo agteloos over de woorden van Amos heene-te stappen. En zoo wy de moeyte nemen van bey deze vermaarde plaatzen een weynig in gedagten te houden, het zal ons ongetwijffeld meerder nut, en minder tijd verlies baren, om het oogmerk

Vogelramerye aardig bespot.

Lev. 19: 26. Deut. 18: 10. 2 Kon. 17: 17. en 21: 6. 2 Kron. 33: 6.

Israël uyt Egipten gaande is zelfs van de Afgodize dienst der Sterren behebd geweest. Amos 5: 25, 26.

En zulx den Joden van Stefanus verweten Actor. 7: 41-43.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

van deze H. Schrijvers wat dieper na te ſporen. Wat dan de reden van Amos aangaat; Eenige Uytleggers hebben gewild, dat dit alleen een Figuurlijke maniere van ſpreken is: doch de Hr. Vitringa heeft'er over pogen te bewijzen, dat men't na de Letter opnemen moet; en dat Iſraël zelfs in de Woeſtijne, het Geſternte, dat is *het Heyr des Hemels*, en over-zulx niet den waren Godt gediend heeft. Dezelve Geleerde Man, merkt daar toe over het 25. *vers* aan, Dat den zin der Zake die Iſraël verweten word; niet alleen vraags-wijze, maar zelfs ook loochenenderwijze voorgeſteld word; gelijk het de LXX Overzetters in dien zin genomen hebben; beveſtigende zulx met voorbeelden uyt 2 Sam. 7:5. en 1. Kron. 17:4. Waar toe hy dan ook meend, dat *vers* 26. van Amos 5. moet gelezen worden, *In tegendeel zoo droeget gy* &c. Nadien hy ons uyt de Hebreeuwze Letterkunde verzekerd, dat de ver-eeniging der Letter *Vau*, dikwils een tegenſtelling betekend; gelijk te zien is, Pſal. 7:5. Hier op dan voortgaande, bewijſt hy, Dat het oogmerk van Stefanus is te toonen, Dat Iſraël in de Woeſtijne, *het Heyr des Hemels*, dat is, de Sterren gediend heeft; welk Amos daarom aanhaald. Waar toe men ook dit in agt te nemen heeft, dat veel Geleerde Mannen hier door den MOLOCH of MELECH, de *Zonne* verſtaan; die genoegzaam *de Koning* onder de Sterren is, even gelijk de Mane, *de Koninggìnne des Hemels* genoemd word, Jerem. 7:18. Want het zy datwe met de LXX Overzetters lezen, MOLOCH, of met de Hebreeuwze text MELECH, het is even 't zelve. En gelijk'er ſchijnd onderzogt te moeten worden, waarom de LXX Overzetters en Stefanus, in plaats van 't Hebreeuwz KYUN, *Remphan*, *Rephan*, of *Romphan*, geſteld hebben? alzoo hebben wy'er ook in de Joodſe Oudheden genoeg tot een Voorbereydzel van gezeyd, op datwe zulx hier mogten te rade nemen. Men agt dat *Remphan* of *Rephan*, waarſchijnelijk van 't Arabize woord *Rapha* afkomſtig is, dat *zig Bewegen*, de *Vleugels uytſtrekken*, en ook *Verteeren* beteekend; waarom eenige dit uyt de Koptiſze-taal, dat is Over-oud Egiptiſch, op *Saturnus* gepaſt hebben; gelijk in de Overzetting van Arias Montanus te zien is; 't geen egter den Hr. Vitringa verdagt houd, en meer na het gevoelen van Druſius ſchijnd te hellen; welke van meeninge is, dat de Boek-afſchrijvers, REPHAN voor CEPHAN of CHEVAN (hoedanig men * 't Hebreeuwze woord lezen moet) geſchreven hebben: of miſſchien dat de LXX Overzetters in haar Exemplaar door verandering der Letter *Caph*, in *Res* verwiſſeld, REVAN geſchreven gevonden hebben; 't geen haar ligt is konnen gebeuren in den naam van een onbekenden God. Doch hier tegen heeft zig Seldenus aangekant, terwijl het hem ongerijmd ſcheen, dat een Man die door ingeven des H. Geeſts ſchreef, als Lukas, een vals afſchrift zou volgen. Evenwel meend Vitringa niet waarſchijnelijk te zijn, dat Lukas, die de reden van Stefanus uyt het Kaldeëz in 't Griex heeft overgebragt, eenige ſwarigheyd gemaakt heeft, in een Hiſtoriſch-verhaal, de Naam van een byna gants-onbekenden God, zoodanig te zetten, als die by de LXX Overzetters gevonden wierd, ſchoon dezelve ook aldaar met een Letter-fout behebd was. Te meer noch waarſchijnelijk, als men aanmerkt, dat zig Paulus niet ontziet, zommige leerſtukken, uyt die Overzetting te beveſtigen, alhoewelze dikmaal zeer verre van 't Hebreeuwz afwijkt. Welke gedagten onderſteund worden van Aben-Ezra en Kimchius, als die verzekeren dat de Arabiers en Perzen dezen Afgod gewoon zijn CHEVAN te noemen; hoedanig ook de oude Hebreën dit woord plegen te lezen. Doch de LXX Overzetters zullen door de ſtrax-gezeyde dwaalzieke Letterwiſſeling *Rhevan* gelezen hebben; en de latere Boek-afſchrijvers hebben die dwaling in de Naam van een Onbekenden God niet gemerkt, en overzulx onverbeterd gelaten. Korts hier na wederleyd d' Hr. Vitringa 't gemeen gevoelen der Uytleggers, welke meenen, datmen de woorden van Amos in een on-ey-

Dat de woorden van Amos veelmeer van een dadelyke Afgoderye als Figuurlijk te verſtaan zijn.

Dat Iſraël waarſchijnelijk 't Heyr des Hemels in de Woeſtijne gediend heeft.

Moloch is de Zonne of Koning des Hemels onder 't Geſternte.

Hoe 't by kan gekomen zijn, dat de LXX Overzetters Amos 5: in plaats van KYUN *Remphan* gelezen hebben, en van Stefanus is na gevolgd.

Dat is כיון moet כיון gelezen worden.

Dat dit verwijt van Amos niet oneygentlijk moet verstaan worden.

on-eygen zin opnemen moet, namelijk, als of Godt aan Israël verweet, Datze den Moloch noch in haar Herte droegen; en den Tabernakel aanmerkten als een ding dat veel eer hem, als den waren Godt toegeheyligd was. Want alhoewel 'er in dat gevoelen niets gevonden word, dat met de gezonde Godgeleerdheyd strijdig is; is dien Autheur nochtans van gedagten, dat dien uytleg met de volgende reden van Stefanus, strax voorgelezen, geenzinds kan stand-houden. Want indien ons des H. Mans woorden noch in gedagten zijn, of dat wy de moeyte nemen die andermaal na-te lezen, het zal ons niet heel swaar vallen aan te merken, Dat *het Heyr des Hemels*, hier zekerlijk de Sterren; en den *Dienst*, niet anders, als een Dienst die men aan den waren Godt doet, te kennen geeft; bestaande in hem Beloften en Offerhanden te doen, en Tempelen te maken: invoegen men deze plaatze volgens de stijl der H. Schrift, niet anders als van een uyterlijken Dienst kan opnemen; in welke dan ook den inwendigen Dienst, dien d'Israëliten navolgens de meening der Uytleggers, den Moloch bewezen, geenzinds uytgesloten blijft. Ten anderen moetmen in plaatze van Stefanus woorden aldus te lezen; *Ende Godt keerde* (hem) *Ende gaf haar over, dat zy het Heyr des Hemels dienden* &c. (hoedanig onze overzetters met zommige andere vertalen) op deze wijze lezen; *Ende Godt liet haar ten tweede-maal toe, Dat zy het Heyr des Hemels dienden:* Dewijl hier een *Hebraismus*, of spreekwijs der Hebreën is, door welk men zegd, *Zich keeren*, of *Omkeeren en doen*, namelijk *Voor de tweede-reys doen.* Invoegen den H. Stefanus dan hier wil zeggen; dat Israël gevallen zijnde in d'Afgoderye van een Kalf te maken, Godt haar verlaten heeft, om deze zonde *ten tweeden-male*, dat is, *noch eens*, haar toelatende *De Sterren te dienen.* Voorwaar deze vertaling brengd groot Ligt aan de zaak; alhoewel het zommige ongetwijffeld vry hard zal voorkomen te zeggen; Dat de Israëliten in de Woestijne den Tabernakel Molochs gedragen en uyt enkele genegendheyd de Sterren gediend hebben, terwijl den Tabernakel van Moses, reeds onder hen aan den waren Godt geheyligd was. En gelijk Koccejus gants niet vreemd van dit gevoelen is geweest; Dat de Israëliten de Cherubijnen als Beeldelijke waarteekenen der Sterren hebben aangezien; (overmids den Tabernakel navolgens 't gevoelen der Joden, de Dry-erley Weerelden vertoonden; namelijk de *Aarde*, den *Sterren-Hemel*, en ten laatsten, *de plaatze daar Godt woond*;) alzoo hebben zommige, als een tegen-bedenklijkheyd aangemerkt, dat de Joden van die tijd, veel te plomp en on-ervaren in de natuur der dingen waren, om haar zelven zoodanig Ver-uytziende gedagten uyt te vinden; maar dat zulx alleen naderhand zijn plooy gezet heeft, wanneer men alle die dingen onder hen, in een *Mystijken*, of Verborgen zin, heeft beginnen uyt-te leggen; en datmen daar het een en het ander uyt de Wijzbegeerte van Plato en Aristoteles begon onder te mengen, gelijk zulx genoeg uyt Philo de Jode en Josefus openbaar is. En het zou mogelijk niet buyten de waarheyd gaan, dat duzdanige Voorligtingen, zommige geleerde Uytleggers de weg gebaand heeft, om deze woorden van Stefanus veel meer *Allegorisch*, dat is, Byspreuklijk, als na de Letter-zin, op-te nemen; niet-tegenstaande hy Lijn-regt op de eyge woorden van Amos ziet. Doch deze tegen-bedenklijkheden rusten voornamelijk hier op, Dat Moses in geheel zijn Vijf Boeken, niet een woord van den Dienst aan den Moloch rept; en dat het swaar vald te gelooven, dat die groote Leydsman en Wetgever, gedurende Israëls Veertig jarige reyze, zoo een botte en leelijke Afgoderye, zonder straf daar over te oeffenen, zoude geduld hebben. Hoedanige dring-redenen, de Geleerde Man Samuel Petit, bewogen hebben te denken, Dat den Dienst van *Chevan* en *Moloch* dezelve Afgoderye van *Baal-Peor* is geweest, waar van te lezen staat Num. xxv. Doch om niet breed te betoogen dat Moses aldaar immers niet en spreekt van den Moloch, is dit eene genoeg, dat wy weten dat

Ligt aan Stefanus woorden Actor. 7. 42. gegeven.

Om wat reden de meeste Uytleggers, de woorden van Amos in een on-eygen zin opnemen.

d'Afgoderye, met den Kyun

dat dezen zekerlijk den God der Ammoniten was; maar Baal-Peor den God der Moabiten. En d'omſtandigheden dezer Afgoderye geven in opzigt van den Moloch, genoeg te kennen, Dat het niet een-en de zelve is. Maar het gene zommige hier en elders, in den regten zin doed ſtruykelen, of ten minſten ſchroomagtig gemaakt heeft, is dit, dat men zonder al te beſtendigen grondveſt, geloofd heeft, dat Moſes in zijn Hiſtorie voorgehad heeft, alles te verhalen, wat'er in de 40 Jaren dien hy met Iſraël in de Woeſtijne omgeſworven heeft, gepaſſeerd en voorgevallen is; daar men behoorde te weten, Dat alles wat hy aangeteekend heeft, ſlegts dingen bevat, die voornamelijk in 't Eerſte Jaar geſchied zijn; als mede eenige Maanden van het Tweede Jaar; waar-aan men noch zommige laatſte Maanden van't Veertigſte Jaar, heeft toe-te voegen. Gelijk ons mede de gaauwſte Tijdrekenaars toeſtemmen, dat'er in't * Boek der Tellinge, een opene breſſe van 38 Jaren gevonden word. Immers iſſet niet te denken, dat een Volk als Iſraël, en dat zoo zeer tot d'Afgoderye genegen was, zich ſtrax in alles zoo nauwkeurig, na de Inzetting der nieuwelijx-gegevene Wet geſchikt heeft; ofte dat zy daar in zoo ſtandvaſtelijk, zonder eenige afwiſſeling te begaan, een tijd van 38, of 40 Jaren, zouden volhard hebben. Van welke Daden en Afgodize mistaſtingen, Moſes verſcheyde diergelijke agter-gelaten of verſwegen heeft; niet tegenſtaande wy uyt Ezechiel genoegzaam vernemen; wat Haveloos huys zy nu en dan niet wel gehouden hebben: haar verwijtende, Datze de zelve Afgoderye als in Egipten, bedreven hebben. 't Geên men waarlijk voor geen kleene beſchuldiging opnemen moet. Joſua verklaagd Abraham; maar wy vinden niet dat Moſes zijne Afgoderye heeft aan geteekend. Ook zeyd hy van hem zelven niet, dat hy na zijn Doodſlag aanden Egiptenaar begaan, XL. Jaren in Madian gewoond heeft; maar wy moeten d'omſtandigheden van die Hiſtorie, by Stefanus zoeken, die zulx Actor. 7: 30. als een bekende zaak verhaald. Boven-dien ſchijnender andere plaatzen in 't Oude Teſtament gevonden te worden, daar op de zelve Afgoderye geſpeeld word, van welke Stefanus hier ſpreekt: Namelijk Pſal. 95: 10. Deut. 29: 4. en Ezech. 20: 25. welke laatſte plaatze, by de Geleerde Uytleggers zeer opmerklijk gehouden word. En alhoewel men met groot nut dat gantze Hoofd-ſtuk hier zou konnen na-lezen, luſt ons nogtans alleen de woorden van *vers* 24, 25, en 26, uyt-te ſchrijven, om dat'wer ſtrax yts over aan-te merken hebben, dat niet heel gemeen is. De Profeet dan, zeyd aldus; *Om dat hare Oogen agter de Drek-Goden haarder Vaderen waren; gaf ik hen ook Beſluytingen die niet Goed en waren, ende Regten daar by zy niet Leven zouden. Ende ik ver-Ontreynigde haar in hare Giften om dat zy* (door het Vyer) *deden Doorgaan, al dat de Baar-moeder opend: Op dat ikze verwoeſten zoude, ten eynde datze zouden weten dat ik de* Heere *ben.* Vergelijkt daar mede *vers* 31. uyt welke d'Overzetters, de inlas van *vers* 26. tot verklaring van den zin, genomen hebben. Als dan de Profeet in 't 25ste *vers* gewag maakt, van *Beſluytingen die niet Goed waren*; en *Regten daarmen niet by Leven kan;* hebben veel geleerde Mannen gemeend, Dat hier van de Ceremoniele Wet gehandeld wierd. Doch de Hr. Vitringa agt, datmen dit uyt de gantze volgdraad van Ezechiels reden, en de Spreekwijzen daar hy zig van bediend, niet als zeer hard en gewrongen, op de Ceremonien paſſen kan, welke Godt aan Iſraël door Moſes voor-geſchreven heeft: voor-onderſteld zijnde, dat hier van den Dienſt aan den Moloch geſproken word; gelijk vele toeſtemmen. Maar dit iſſer van; namelijk, Dat de Profeet aan Iſraël getoond hebbende, haar Afgoderye in den aanvang van hare reyze door de Woeſtijne, begaan, hy hen daar op de grootheyd der Misdaad omtrent d'Afgoderye van den Moloch, onder-oogen ſteld. Tot wiens Eere zy hare Eerſt-geboorne gaven om te Verbranden. Want dit iſſet dat de Profeet onderſcheydentlijk in het 31.^ſte^

of Renphan en Moloch; is niet dezelve van Iſraël met Baal-Peor, begaan als eenige meenen.

* Numeri.

Ezech. 20. 7, 8. en 23: 8.

Bedenkingen die waarſchijnelijk maken dat Iſraël 't Geſternte in de Woeſtijne gediend heeft, ſchoon van Moſes niet aangeteekend.

Joſ. 24: 2. Ezech. 23. 8-16. &c.

Ezech. 20: 24, 25, 26, 31.

Dat in gemelde plaatze veel-eer een overgeven aan d'Afgodize dienſt van den Moloch, als der Ceremoniele geboden te verſtaan is.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

* *vers* 25. En zulx uyt de Samenhang van de reden des Profeten waarſchijnelijk gemaakt.

vers aanteekend; *Gy zijd Onreyn geworden door uwe verzierde Goden, in uwe Beloften, Giften en Offerhanden; Gevende uwe Kinderen om Verbrand* „*te worden.* Invoegen den * Zin zou zijn; Ik liet haar toe, datze Beve„len navolgden, die niet Goed waren; en Inzettingen by welkze niet Le„ven zouden: Ik leêd en verdroeg haar, datze zig ver-Ontreynigden met „hare Beloften aan den Moloch te betalen, en haar Eerſt-geboorne hem ter„Eeren te verbranden; op dat ik haar Verwierp, en zy leerden weten wien „ik was. Zulx het hem laat aanzien als of de Profeet zijn reden zoodanig uytdrukt, als of Godt zelfs, een Oorzaak dezer Afgoderye was geweeſt; Te weten, na-volgens de gewoonte der Hebreën, die alles aan Godt opdragen; alhoewelze nooyt Geloofden, dat Godt een Oorzaak van haar eygen Zonden was. Homerus wiſt te zeggen; *De Menſchen beſchuldigen de Goden, terwijlze door haar eygen Misdaden verlooren gaan.* En by-aldienmen meer getuygeniſſen wil, waar in van den Afgodiſzen handel, die Iſraël bedreven heeft, gewag gemaakt word, en hier ter ſné konnen dienen; men bezie voornamelijk Pſal. 106: 35, 36. en Pſal. 81: 13. Jerem. 31: 32. Deut. 32: 17. en 't zal genoeg zijn om met vele niet al-te ſtijfzinnig vaſtte houden; Dat by-aldien Amos en Stefanus gezien hebben, op Iſraëls Afgoderye in de Woeſtijne, men 't zelve opnemen moet, dat zy dit alzoo gedaan hebben met haar Hert en genegendheyd, dragende daar in de Tente Melechs, ſchoonze den Tabernakel Gods, uyterlijk met het Lichaam droegen. Veel min, voor-vaſt zeggen; Dat hier gezien word, op de Afgoderyen, lang naar Iſraëls reyze door de Woeſtijne, gepleegd; of als zommige willen, die zelfs ten tijde van Amos geſchiede; vergelijkt eens Ezech. XXIII. En op dat wy hier met een woord ook noch deze tegen-bedenklijkheyd, aan-een-kant zetten; te weten, Dat Moſes niet waarſchijnelijk zou hebben toegelaten, dat d'Iſraëliten, de Goddelijke Wet zoo opentlijk, en met zoo veel verfoeyelijke grouwelen overtraden; datze de Sterren gediend en den Moloch hare Kinderen Ge-offerd hebben &c. Daar op konnenwe, behalven 't gene Moſes voordagtelijk kan verſwegen hebben, dit met de Hr. Vitringa antwoorden; Dat Iſraëls Leger-ſtrekking gemeenlijk zoo grooten ruymte beſloeg, dat het Moſes, hoe wel gelegerd, en geſchikt, onmogelijk is geweeſt, alles te konnen weten wat'er hier en daar onder dit Volk omging. Gelijk dan ook deze zoort van Afgoderye, veel byzonderder en niet zoo openbaar noch met algemeen toeſtemmen des Volx, als die van 't Gulden Kalf, maar op verſcheyde tijden en onder verſcheyde Perzoonen en Huysgezinnen, kan geſchied zijn. Boven-dien iſſet uyt de H. Hiſtorie klaar, dat Moſes buyten dat, ook wel geleden heeft, dat in LX Jaren de Beſnijdenis niet ge-oeffend, en het Paſcha in al dien tijd nagelaten is; gelijkwe uyt het Boek van Joſua vernemen, en ons te gelegener-tijd in de hand zal vallen, daar breeder van te ſpreken.

Hoe het heeft konnen zijn dat Iſraël deze Afgoderye buyten 't gezigt en kennis van Moſes gepleegd heeft.

TWEEDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFDSTUKS.

ABRAHAMS Roeping uyt UR der Kaldeën, *wanneer geſchied, en met welke* Beloften *agter-volgd. Misſlag van* Auguſtinus *uyt Actor.* 7: 2. verbeterd. *Of Abraham* tweemaal *Geroepen is, en of zulx geſchied zy om de* Kanaaniten *en* Egiptenaars *d'Afgoderye t'ontleeren?* Zegeningen Abrahams, *welke die waren. Abrahams* Geloof *gepreezen; en zijn* Reys-togt *uyt* UR *na* Charan *voortgezet. Gelegendheyd van* Meſopotamien; *en den* Eufrat *en* Tigerſtroom *in haaren loop beſchreven. Abrahams* aanwas *in Huysgenooten, uyt zijn* vrygekogte Slaven. *Wat* Terach *de reys na* Kanaan *heeft doen ſchorſzen, en Abrahams* kort verblijf *aldaar. Oudheyd der* SABEEN, *haar Geloof en Godsdienſt.* Abrahams *vertrek* uyt Charan na Kanaan, *en of hy op weg te* Damaskus *vertoeft en* als Koning *geregeerd heeft? Zijn eerſte Legerplaats in* ELON MORE, *en hoedanig hem* Godt *aan dat* Eyke-

Boſch

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Bosch verschenen is? *Dat de* Ware Godheyd *nooyt blijken heeft laten zien, die* d'Afbeelding *van eenig Zienlijk Schepzel, konnen onderdanig worden.* 't Land Kanaans *aan Abraham in* Elon More *getoond, met yts van zijn* Altaar *en Bid-wijze tegent Westen. Abrahams Reyzen* na 't Zuyden; *en verschillige meeningen daar over, met zommige* Joodse verzierzelen *aangaande zijn togt* na Egipten. *d'Oude dwaling van* Egiptens aanwas uyt Slijk, *wedersproken. Abraham wegens* Hongers-nood *derwaards afgezakt, bekommerd zig* de Schoonheyd van zijn Vrouwe Sara, *en geeft haar voor* zijn Suster *uyt. Bedenking over* Saraas ouderdom *en* onverlepte Schoonheyd *haarder gedaante.* Sara *hoe te-gelijk Abrahams* Vrouw *en* Suster; *en of ze een-en-dezelve met* Jiska, *de Dogter* Harans, *en alzoo zijn* Nigte *geweest is?* Terachs twee Vrouwen, *uyt* Saaidius Patricides d'Arabier, *by-gebragt.* Abrahams *Houwlijk, hoe ver onder de* Bloedschanden *te rekenen, en* verscheyde meeningen *daar over. Het Verloochenen van* Sara, *van* Manichæus *in Abraham* bespot, *en van andere tot bewinpeling van* quade gevolgen *betrokken.* Abrahams *misslag by Augustinus* verbloemd; *van Kalvinus na waarheyd aangewezen; en de Jesuyt* Nic. Abrahamus *geroskamd.* Abraham *gelukkig in de uytgang van zijn gevaarlijke toestand.* FARAO, *hoedanig een gemeene Naam van* Koninglijke waardigheyd *by d'Egiptenaars.* Vrouwen-roof *van ouds een dertele gewoonte der Grooten.* Sara *geschaakt, en* aan 't Hof des Konings, *hoe door* een sware Plage *over* Farao *en* zijn Huys, *opmerklijk beschermd; en welke blijken haar* behouden Eer, *buyten alle* verdagtheyd *stellen. Bedenking over* Faraos Vrouwen-roof, *en wat hy uyt het aantreffen dezer toegezonden* Plage, *heeft konnen gissen. In wat zin* Farao, *deze geroofde* Sara, *heeft willen* ter Vrouwe nemen? *Dien hy niet zonder* verwijt *aan Abraham* wedergeeft; *alhoewel hy ze een* Koninglijk gezelschap *tot geley van beyde hare* Perzoonen *en* Have *schenkt. Fraye Gedagten der Godsgeleerde, die* den Roof van Sara, *als een* Voor-beeld van Israëls gantze wedervaren *hebben aangemerkt.*

ALS dan Abraham in UR *der Kaldeën*, te midden van zijn Maagschap woonde, en te-gelijk met zijn Vaderlijk Stamhuys onder de Volkeren, de vreemde Goden der Sabeën diende; heeft Godt, die te vooren beloofd had, *De Godt van* SEM en zijne Nakomelingen te zijn, hem een byzondere en hoogdravende Genade betoond; en door den zelven, tot zijnen Vader Terach gezeyd; Dat hy, en Abraham, Sara en Loth, uyt die Afgodize Stadt zouden uytgaan na het Land, dat hem zou Gewezen worden. Waar van wy de Historie op 't XI. en XII^de Hoofstuk van 't Boek der Scheppinge lezen. Daar dan opmerkelijk blijft, dat Moses voor-af schijnd te zeggen; Dat deze belasting aan Terach geschied is; en nogtans in 't vervolg, dit zoodanig herhaald, als of zulx aan Abraham in 't byzonder gedaan was, en daar-toe bevel krijgt om zelfs zijn *Vaders Huys* te verlaten: Want aldus luyden de woorden; *Ende Terach nam Abraham zynen Zone ende Loth Harans zone, zynes zoons-Zone, ende Sara zijne schoondogter, zijns Zoons Abrahams Huysvrouwe; ende zy togen met haar-lieden uyt Ur der Kaldeën, om te gaan na het land Kanaan; ende zy quamen tot Charan en woonden aldaar.* Tot hier toe zoumen mogen denken, dat'er noch niets in die woorden te vinden is, dat ons enkel verpligt te meenen, Dat dit bevel eerstelijk aan Abraham gegeven is; en dat die het zelve aan zijn Vader Terach bekend gemaakt, en tot deze Reys-togt aangezet heeft. Doch gelijk de gantze H: Schrift, doorgaans deze Goddelijke Roeping, aan Abraham toepast, alzoo laat ook Moses niet na, onze twijffel-agtigheyd in dezen, strax te onderscheppen; gelijk uyt zijn volgende verhaal te zien en van onze Kantteekenaars zeer wel schijnd in-agt genomen te zijn. Dus hervat dan Moses zijn verhaal, met deze woorden; *De Heere nu hadde tot Abraham gezeyd; Gaat Gy uyt uw Land ende uyt uwe Maagschap, ende uyt uwes Vaders Huys, na het Land dat Ik u wyzen zal; ende Ik zal u tot een Groot Volk maken, ende u Zegenen ende uwen Naam groot maken; ende weest een Zegen. Ende Ik zal Zegenen die u Zegenen ende Vervloeken die u Vloeken; ende in u zullen alle Geslagten des Aardrijks Gezegend worden.* In welke groot-voerige woorden, wy niet alleen het bevel der Uyttogt, maar ook die hoogdravende Belofte Gods aan Abraham gedaan, in eenen

Abraham uyt UR der Kaldeën geroepen.

Gen. 11: 31. en 12: 1, 2, 3.

Of deze Roeping niet veel meer aan Terach als aan Abraham geschied is.

Gen. 11: 31.

En waarschijnelijkst aan Abraham gedaan.

Gen. 12: 1, 2, 3.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

adem uyt-gesprooken zien; 't geên, om dat zulx alleen aan Abraham gedaan is, ons te-gelijk inboezemd te gelooven, dat d'eerste roeping aan Abraham en niet aan de Vader Terach geschied is; en dat wy derhalven de woorden Gen. 11: 31. niet qualijk hebben opgevat; als in welke alleen van Terach gerept word, om dat hy de Vader en Oudste van dat Reys-gezelschap, en niet als of hy door Goddelijke inspraake, alder-eerst tot deze Uyt-togt aangemoedigd was. Gelijk wy dan ook hier-uyt meenen te blijken, dat deze Roeping, niet door Sem, uyt Goddelijk bevel geschied is, als zommige gissen; als die doe ter-tijd een groot voorstander der Kerke was, en de Belofte van den Messias had; ziende dat door de vervalle Godsdienst, de Belofte in gevaar stond, en de Kerke vast het Hooft begon onder te haalen. Waar toe al de volgende Openbaringen en Verbond-making Gods met Abraham, ons vermanen, ook deze roepinge van dezelve nature te agten. En niet alleen dit, maar wy hebben daar toe uyt de strax by-gevoegde belofte ook in-agt te nemen; Dat die opmerkelijke woorden, voornamelijk de Opregting van een Republijk uyt een Groot en Magtig Volk aangaan. Waar toe men niet te ontijdig de volgelijke herhalingen dezer Belofte in-te zien heeft; Gen. 17: 6. *Ik zal u tot Volken stellen, en Koningen zullen uyt u Voortkomen*; Vergeleken met het gene ook tot Sara gezeyd word *vers* 16. en wat lager, zelfs ook van Ismaël, uyt wien XII. Vorsten en een Groot Volk stonden voort te komen. Onder welke eerste, wy geen andere als de *Israëliten* of *Hebreën* te verstaan hebben; gelijk uyt de laatste, de *Hagarenen* en *Idumeërs* voortgekomen, beyde Groote Volken zijn geweest. By deze Belofte worden Zegeningen gevoegd, even als hier na; *Zegenende zal Ik u Zegenen*, Gen. 22: 17. Van den Apostel alzoo verklaard, Hebr. 6: 14. Hoedanige Zegeningen, Abraham een middel tot verkrijginge der Belofte zouden strekken; namelijk tot het aanwoekeren van een Magtig Volk, en opregting van een wel-ingestelde Republijk onder hen. Waar toe dan ook deze Zegeningen, zoo wel Licchamelijk en Aards, als Geestelijk en Hemels op-te nemen zijn; welke ten deele in Voorschaduwende beginzelen, als zoo vele panden en verzekeringen konden strekken: te weten, de dingen die men gewoon is, onder de Aardze Zegeningen te rekenen; als Rijkdommen, Eere, Gezondheyd, Sterkte des licchaams, en zoo voorts; waar in wy zien dat Abraham ook zijn deel gehad heeft. Want hy was Rijk, gelijk gezeyd word, Gen. 13: 2. Ook in Eer en Aanzien, Gen. 23: 6. en Magtig, Ja zelfs een Overwinnaar van Koningen Gen. 14: 14, 15. terwijl hy zelfs noch maar een Gast en Vreemdeling onder de Kanaaneesze Volkeren was, dien hy te vreezen had. En schoon hy slegts in Tenten woonde, zonder Bezit van eygen Land, leefde hy nogtans in zoodanigen staat, dat hy als Koning en Vry-Heer in zijn Stam-huys heerschte: zoo datter niets aan zijn Gezag ontbrak, als den ydelen Naam van een Opper-Heer of *Souvrain*, en de rampzalige plegtigheden die daar mede verzeld gaan. Hy was aan niemand verpligt, en de Koningen maakten Verbonden met hem; dien hy den Oorlog en den Vrede verschafte als hy wilde. Invoegen daar niets, dan mogelijk eenige windige Eer-tijtelen beletten te denken, Dat Abraham minder dan Amraphel of Abimelech is geweest: want hy mag zonder twijffel, ook die vier Koningen wel opwegen, dien hy met de Benden van zijn Huys versloeg, versterkt zijnde met de Hulp-Troepen van zijn dry Bondgenooten. En ook warender te dezer tijden, maar kleyne Koningskens, gelijk alle Historien van 't Oosten getuygen, die deze eeuwen, en de kortvolgende in geheugen hebben. 't Geen ons vermaand, Dat de ware Zegeningen die Abraham belooft zijn, hier-in niet te zoeken zijn. Gelijk ons de volg-draad van zijn gantze leven zal doen blijken, datmen zulx veel-eer navolgens d'uytlegging des Apostels, Galat. 3: 8, 9. van een hoogdravende aanduiding opnemen moet; Namelijk van Geloove in Godt; Heyligheyd des wandels; Regtveerdigheyd in dit leven, en naderhand de Zaligheyd, vol-

Abraham is niet door *Sem* geroepen.

Met hoedanige beloften de roeping agtervolgd is. Ziet mede Gen. 18: 18.

Aardze en Hemelze Beloften aan Abraham gedaan.

En waar in die vervuld zijn.

Abrahams Aardze Zegeningen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

volgende op de Opstandinge uyt den Dooden; de Hemelze woonstede in de stadt des Vaderlands, die Fondamenten heeft. Boven 't welke God niets meerder beloven konde, nog ook ooyt aan ymand yts meerders beloofd, of voorgenomen heeft te zullen geven. En word deze Zegening hier door verder uytgebreyd, wanneer Godt zeyd; *Ik zal uwen Naam Groot maken.* Dat is, gelijkwe hier na van digter-by bezien zullen; Gy zuld een Voorbeeld zijn van de Regtveerdigheyd des Geloofs, en een Vader van vele geloovige; dat is, van de Kerke worden; en alzoo, van een *Groot Volk,* of liever *Volken*: en een Vriend en Erfgenaam Gods genoemd worden; gelijk wy dat alzoo van Paulus verklaard zien; namelijk dat met den Geloovigen Abraham, alle Volken zullen Gezegend zijn. Een klaar Baken, dat hier wegens de Roeping der Heydenen, opgesteken word: Te vooren reeds van Noach vastgesteld, als hy zeyde; *Godt zal Jafet lokken, op dat hy Woone in de Tenten Sems.* Indien dan die, welke in het Geloove Abrahams zouden wandelen, Abraham zouden Zegenen, en alzoo van Godt Gezegend worden; alzoo zouden ook die, welke Abrahams Geloove lasterden, en een ander padt tot de Godzaligheyd insloegen, Abraham Vloeken; en derhalven als Ongeloovige, *Van Godt Gevloekt worden.* Want die niet en Geloofd is alreede ver-oordeeld. Joh. 3: 18. En zoo blijkt het, Dat Abraham, niet slegts *Een Belofte,* maar *Vele Beloften* gehad heeft; die ook daarom van den Apostel in het veel-getal *Beloften* en *Beloftenissen* genoemd worden, Hebr. 11: 13. &c.

En Hemelze hoe ver hy se is deelagtig geworden.

Abraham heeft veel heloften gehad.

Op wat tijd men de Roepinge Abrahams brengen moet, daar over is men in verschil. Want zommige stellen die op zijn 70ste Jaar, andere op het 75: en wederom andere, op 't 85ste van zijn Ouderdom. Doch het eerste gevoelen schijnd aan-nemelijkst. Om dat, wanneer men van de Uyttogt Israëls uyt Egypten, 430 Jaren te-rug teld, men regel-regt op het 70ste Jaar van Abraham uytkomd. Gelijk dan ook hierom eenige fraaye Tijd-rekenaars aanmerken, dat men van deze tijd der Roepinge en Vreemdelingschap Abrahams, de 430 Jaren (daar Moses en Paulus van spreeken, om den tijd van Israëls Dienstbaarheyd af-te bakenen) beginnen moet; en dat het derhalven een misslag is, dezelve met d'Intogt van de Vader Jakob in Egypten, te beginnen; nadien zederd Jakobs Intogt, tot Israëls Uytgang, slegts * 210 Jaren verloopen zijn: Gelijk Gutberletus heeft aangemerkt; welke ons de gezeyde 430 Jaren, in dezer-voegen heeft leeren opmaken.

Op wat tijd Abraham geroepen is. Exod. 12: 40. Gal: 3. 17.

De 430 Jaren der belofte voldongen.

** Andere tellen 215 Jaren, als hier na zal gezien worden.*

Abraham word geroepen als hy 70 Jaren oud was: Van hier word gerekend het Begin der Vreemdelingschap, en der Inwooninge in Egipten.	
Naar 30 Jaren, word Isaak, gebooren Gen. 21: 5.	—— 30
In't 60ste Jaar van Isaak word Jakob geboren Gen. 25: 27.	—— 60
In't Jaar 130 van Jakobs ouderdom, geschied de Intogt in Egipten. Gen. 47: 9.	—— 130
Israëls Inwooninge in Egipten, duurde ——	—— 210
Dus in alles	430 Jaren.

Maar als Godt aan Abraham belast, *Uyt zijn Land*, en *uyt zijn Maagschap*, en *uyt zijn Vaders Huys te gaan*, na een Land dat hy hem wijzen wilde; hebben zommige niet ongeleerde Mannen in twijffel genomen, of dit Bevel geschied is wanneer hy noch in Ur der Kaldeën verkeerde, of doe hy reeds daar uytgetrokken, in Charan woonde? 't Geên eenige vreemd voor komd, terwijlze meenen dat Moses Verhaal klaar genoeg het eerste schijnd af-te bakenen. Doch die twijffeling ontstaat mogelijk hier uyt, dat te vooren Gen. 11. 31. gezeyd is, Dat Abraham met de Zijne, reeds uyt Ur der Kaldeën uytgegaan en met'er Woon te Charan aangekomen was. Het is voorwaar een zaak om zich te verwonderen, wanneer de treftelijke

Waar en wanneer Abraham belast is zijn Land en Maagschap te verlaten.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Actor. 7. 2, 3. Augustinus, in weer-wil van zoo klaren Uytleg als Stefanus doed, zich ook hier van een twijffeling heeft laten bekruypen, en daar door in den dut gevallen is; zoo dat hy dit met deze Vieze gedagten, meer bezoeteld als opgehelderd heeft; Willende dat Godt, na dat Abraham al in't Land Kanaans gekomen was, eerst tot hem zou gezeyd hebben; *Gaat uyt uw Land*, &c. En verstaat daar door, Dat Abraham zulx niet belast word te doen, met het waarlijk verplaatzen van zijn Licchaam, 't geên alreede geschied was; maar dat hy met zijne Ziele of Gemoed, van-daar zou uyttrekken. Doch dat dit beuzelagtig van Augustinus gesproken is, heeft ons Stefanus Actor. 7: 2. genoegzaam aangewezen, als hy zeyd; Dat Godt aan Abraham verschenen is, als hy in Mesopotamien verkeerde, en dat hy hem van daar geroepen heeft, *Eer hy noch in Charan woonde*. Dit leyd klaar; en men ziet'er te gelijk ook in, datwe de woorden van Stefanus, om datze aangaande de gemeene Plaats-beschrijving van Kaldeëa en Mesopotamien, zommige duyster en tegenstrijdig met Moses verhaal schijnen, niet zonder nuttigheyd in't voorgaande Hoofd-stuk, een ligtvoerigen zin gegeven hebben; die men dan ook hier mag te rade nemen. Andere, en met namen Bolduk, schrijvende *Van de Kerke voor de Wet*, wil hier een tweederley Roeping van Abraham gezogt hebben: de Eerste in die woorden, *Gaat uyt uw Land en uyt uw Maagschap:* die dan zou belasten, *Uyt* Ur *der Kaldeën* te gaan. Doch de tweede, welke zeyd; *En uyt uwes Vaders Huys:* zulx zou te kennen geven, Dat hem Godt uyt Charan na Kanaan riep. Onses agtens, wy meenen, dat de volg-reex der Goddelijke reden, niet meer dan eene Roeping vervat: ook is het Vaderlijk Huys van Abraham niet in Charan, maar in Ur der Kaldeën geweest. En of schoon hy zijn Vader ook tot zijn Reysgezel met hem had, heeft hy nogtans door zijn Uyttogt zijn Vaders huys verlaten; zoo dat hy zelfs niet en wist, waar hy belanden zou, Hebr. 11: 8, 9.

Misslag van Augustinus.

En uyt Stefanus woorden wedersproken.

Tweederley roeping van Bolduk verzierd.

Als nu ook zommige Geleerde zoeken te weten, om wat oorzaak Godt gewild heeft, dat Abraham uyt het Land der Kaldeën vertrekken en na Kanaan verreyzen zou? hebben eenige daar op verscheyde reden by-gebragt. Bolduk is van meening, dat hy deswegen na Kanaan afgezonden is, op dat hy den Dienst der Afgoden, waar van hy nu reeds Kaldeëa en Mesopotamien verlost had, dezelve ook van Kanaan zijn Vaderland, moeste gaan afkeeren; en aldaar te-gelijk met Melchizedek, als twee makkers, den waren Godsdienst onderhouden en allengskens zoeken voort-te planten. Welk gevoelen hy hier op grondvest, dat'er gezeyd word; Dat als Abraham na Kanaan trok, hy de Zielen welke hy in Charan gewonnen had, met hem gevoerd heeft: verstaande daar door, Die, welke hy en-te gelijk Sara, van de Afgoderye der Sabeën, tot de ware Godsdienst had overgebragt. Ook zeyd Chrysostomus; Dat Godt niet gewild heeft, dat Abraham alleen een Leeraar onder de Kanaaniten zou zijn, maar dat hy ook die, welk in Egipten waren, zou onderwijzen; op dat het Ligt van dien, welke een Vader van vele Volken stond te worden, aan alle zijden doorstraalde. Gelijk hy daar toe tegen't Zuyden van Egiptenland gereyst is, op dat hy de kennis van den waren Godt, overal voortplanten mogt. Voorwaar, daar kan niet getwijffeld worden, of Abraham heeft over-al waar hy in zijne Reystogten aangekomen en verkeerd heeft, zich beneerstigd de Afgodize Dienst, neder te werpen, en de dwaalzieke Gemoederen met de ware Godsdienst als met een heylzame Olie te bedroopen. Doch dat dit de ware reden en oorzaak van Abrahams verhuyzing na Kanaan zou geweest zijn, daar aan willen vele, niet zoo ligt haar Zegel hangen. Want by-aldien Abraham tot dien eynde na Kanaan gezonden ware, had Godt zekerlijk die zending met zijn Genade agtervolgd, en de herten der Kanaaniten tot d'omhelzing van den Waren Godt gebogen: Even gelijk wy zien dat den Apostel tot de Heydenen gezonden, met die Genade verzeld was. Dat nu zulx onder de

Om wat reden Abraham uyt Ur der Kaldeën na Kanaan geroepen is.

Gevoelen van Chrysostomus over Abrahams roeping uyt Kaldeëa.

En zulx nader onderzogt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

de bywooning van Abraham, den Kanaaniten niet te beurt gevallen is, blijkt daar uyt; dat die Volken niet alleen in haar verouderde Afgoderye gebleven zijn, maar zelfs noch in allerhande uytbundigheden toegenomen, en de maate haarer Goddeloozheyd, tot aan hun Ondergang hebben opgehoopt: als waar van dan ook Godt, aan Abraham verzekering deed; *Dat de Boozheyd der Amoriten dagelijx moest toenemen*; en als die zou vervuld zijn, als dan eerst het Land Kanaans, van Israël zou in Bezit genomen worden. Chrysóstomus schrijft zeer wel, Dat Abraham een Ligt en een Leeraar der Heydenen geweest is, maar hy wagt zich wel te zeggen, Dat hy juyst met dat oogmerk na Kanaan gezonden is. En op wat wijze hy Zielen gewonnen heeft, die met hem henen getogen zijn, zullen wy in 't vervolg zien. 't Is waar, Abraham is tegen't Zuyden en na Egipten gereyst, doch hy heeft zulx als een Vreemdeling gedaan, die geen vaste verblijfplaats had; en derhalven heeft hy niet toegeleyd om Klooster-huyzen te stigten, als eenige Monniken droomen. Hierom moet men zig digt by de H. Schrift houden; die zal ons veel-eer leeren, Dat de ware oorzaak van Abrahams verhuyzing uyt Kaldeëa na Kanaan, deze is; namelijk dat Godt aan hem, van wegen 't Verbond, dat hy wilde opregten, het land Kanaans geschonken heeft; om dat, na Vierhonderd Jaren, van zijn Zaad, dat onderwijlen Vermenigvuldigen zou, in Bezitting genomen te worden; en aldaar, in 't Beloofde Zaad, zijn Godt te zijn; Dat is, In Kristus, Wezentlijk te worden, door zijn verschijning in 't Vlees; dat onder hen zoo lang zou Tabernakelen, tot hy de Zonde Verzoenen, en door zijn Dood het Volk Gods verlossen zou: op welke Dingen de Woorden der Belofte zien, Gen 12: 7. en 17: 8. waar van wy noch een weynig te zeggen hebben, om datze de Verhuyzinge van Abraham uyt Kaldeëa, voorgegaan, en op dezelve wijze naderhand, verscheydemaal herhaald zijn: zoo datmenze voor de Grondvest van Abrahams Geloof en Gehoorzaamheyd te agten heeft; ziende tot hoe groote dingen die volgen zouden, hy geroepen wierd. Zoo dat hy het slegts een ligte zaak agte, zijn Vaderland en Maagschap, dat elk van natuure anders bovenmaten bemind, te verlaten, en in een ander Land te gaan, daar hy zoo veel eygen Erf niet en had, dat hy'er een Voet zetten kon. Dus zienwe dan, Dat de Belofte, die nevens het Bevel gevoegd word, zig zoo bovenmaten breed uytstrekt, datmen onder de toezegging van Zegening, waar door hy tot een Groot Volk uyt-botten, en alle Geslagten in hem zouden Gezegend worden, zoo wel de Geestelijke als de Licchamelijke Goederen ingewonden ziet. Want behalven dat onder de Tijdelijke goederen, ook de Vermenigvuldiging der Nakomelingen behoord, die uyt zijnen Zade tot een eeuwigen Roem zijnes Naams zouden voortkomen; leyd nogtans het voornaamste Pit dezer Belofte, hier in te ontbolsteren; *Dat in zijnen Zade, alle Geslagten der Aarde zouden Gezegend worden.* Hoedanige opmerkelijke woorden, die naderhand noch wel viermaal herhaald worden, den Apostel zeer heerlijk verklaard Gal. 3:8. *Ende de * Schrift te vooren ziende, dat Godt den Heydenen uyt het Geloove zoude Regtveerdigen, heeft te vooren aan Abraham het Euangelium verkondigd,* Zeggende; *In uw zullen alle de Volkeren Gezegend worden.* Waar uyt dan blijkt, dat de Zegening der Volken, en die welk uyt het Geloove geregtveerdigd worden, gelijk van vermogen zijn. Ook en ziet die Zegening der Volkeren, niet alleen op de vermenigvuldiging van Abrahams Zaad: want daar word gezeyd; *In uw zullen Gezegend worden.* 't Geen te kennen geeft, datze Erfgenaamen van zijnen Zegen zouden worden. 't Zelve word ons noch breeder hier in agtervolgd, als'er by-gevoegd word; *Ende Ik zal Zegenen die u Zegenen, en Vervloeken die u Vloekt.* Waar in te zien is, dat die Zegening geheel yts anders aanduyd, als de Vermenigvuldiging des Zaads na den Vleesche; namelijk de toe-eygening van het Goede en deszelfs bestandelijke uytwerking, om den

bezitter

Abraham schijnd niet om de Kanaaniten van d'Afgoderye te bekeeren, derwaards geroepen.

De waare oorzaak van Abrahams togt na Kanaan voorgesteld.

Gen. 18:18. en Kap. 22:18. en Kap. 26:4. en 28:28, 14.

* Of Godt door de Schrift, op wien de voorzienigheyd alleen past. ziet Steengragt over deze plaatze.

Hoe in Abraham alle Volken zouden Gezegend zijn.

En waar in die Zegening bestaan zou.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

bezitter van die Zegening, gelukzalig te maken. Want wat de verklaring der Joden betreft, voorwaar die is zeer verkleumd; wantze willen, Dat de Volkeren te-gelijk tot haar zelven en andere, (onder een zoort van Gelukwensching) zouden zeggen; *Godt Zegene en doe my even als hy Abraham gedaan heeft*. Doch dit is zeer slegt; want Godt verstaat in die hoogdravende Belofte, niet slegts de Zegening die d'een den anderen, door Wenschen en Begeeren zou toe-kaatzen; maar een Zegening die van een uytwerkende standbaarheyd, den verkrijger aankleven zou. Beter, ja verre voortreffelijker, heeft het die groote Apostel der Heydenen opgevat, als hy aanmerkt; Dat hier door, de Regtveerdigmaking der Heydenen uyt het Geloof in Abraham beloofd word; dat is, gelijk hy dat zelfs strax verklaard; *Dat de Heydenen, met den Geloovigen Abraham zouden Gezegend worden*. En dewijl daar gezeyd word, Dat *In* den Geloovigen Abraham, alle Volkeren Gezegend worden, diendmen dit aldus op-te nemen; Dat zy om dien Zegen te verkrijgen, Abraham in haar Herte zouden Zegenen; dat is, Gelooven, dat Abraham door een bovengemeen gunst-bewijs, te-gelijk van Godt geroepen, en uyt het Geloove Geregtveerdigd is. Ten anderen; Dat deze Volkeren door kragt der Belofte aan Abraham geschied, Erfgenaamen van de zelve Zegening zullen zijn: ten laatsten; Dat de Gezegende Volkeren, met Abraham gemeenschap zullen hebben, om datze door gemeenschap met zijn Zaad, *In hem zijn*. Zulx dat de naukeurige Uytleggers hier niet onfraay hebben aangemerkt, Dat het deel-woordeken *In*, hier een dryvoudige beteekenis erlangd: *In uw zullen Gezegend worden*; namelijk I. als *In* een Voorbeeld; want Abraham is uyt het Geloove Geregtveerdigd, en is een Gezegend Voorschrift van de Zegening en Regtveerdigmaking der Heyden uyt het Geloove. Gelijk Petrus daarom tot de Joden zeyd; *Gy-lieden zijd Kinderen der Profeten ende des Verbonds, het welke Godt met onze Vaderen opgeregt heeft, zeggende tot Abraham; In uwen Zade zullen alle Geslagten Gezegend worden*. Voor het II. als *In* een Vader; want zoo zeyd Godt tot Abraham; *In Isaak zal uw Zaad genoemd worden*: als of hy zeggen wilde; Door het Noemen van het Zaad of Zonen Israëls, zal ik uw Zaad Noemen. Ten III. als *In* de Oorzaak; *Zy zullen in uw Gezegend worden*: namelijk in uw Zaad; te weten KRISTUS, de Fonteyne aller Zegening. En dat wy dit tot hier, alzoo regt en wel-verklaard hebben; daar in zet ons Paulus wederom een stevig ruggesteun by, als hy Galaten 3: 16. zeyd; *Dat de Beloftenissen, tot Abraham en zijn Zaad gesproken zijn*: en die Goddelijke woorden, dezen Zin opdraagd; *Hy en zegd niet, ende den Zaden, als van Vele, maar als van* EEN, *ende uwen Zade: welke is Kristus*. En dat deze uytleg des Apostels, zijn grondvest in de H. Schrift vind, blijkt genoegzaam uit Gen. 3: 15. daar wy door het beloofde Vrouwen Zaad, byzonderlijk *Eenen* moeten verstaan, die het Hooft van het Zaad der Vrouwe zou zijn; even gelijk hier onder het Zaad van Abrahams nakomelingschap, *Eenen* moet verstaan worden, die het Hooft van het Zaad Abrahams zou zijn, die den Apostel zegd, *dat* Kristus *is*: welkers Zegen toegeschreven word, aan het gantze licchamelijk gevaarte, aangemerkt in zijn Hoofd. Waarom dan ook Abraham gezeyd word, Dat hy van wegen zijn Geloove, den Dag van Kristus gezien heeft, Joh. 8: 56. namelijk in Isaak, in wien dit Zaad zou genoemd worden. En gelijk ons het vervolg genoegzaam aanwijzen zal, dat Abraham niet slegts *Een*, maar *Veel* en verscheyde *Beloften* heeft gehad; alzoo kan men ligtelijk denken, dat alle deze dingen, Abrahams gemoed met vele worstelingen en overleg hebben aangevallen: ziende tot hoe groote Dingen hy geroepen wierd. Buyten-twijffel heeft hy in de voorgaande Beloften, en die hem naderhand als in een ruymer opening der eerste ontswagteld zijn, ligtelijk verstaan, Dat alle deze dingen niet binnen d'enge omtrek van dit tijdelijk leven te bepalen waren: en zijn alzoo een onverzettelijke grondvest, van

Marginalia: Galat. 3: 8. — En zulx op de Roeping der Heydenen gepast. — Die Erfgenamen der Zegeningen Abrahams zouden worden. — Actor. 3: 25. — Hoe ook Kristus *het Zaad Abrahams* genoemd word. — Dat nader aangewezen word. — Wat Abraham uyt dit alles heeft konnen leeren.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

van zijn Geloof en gehoorzaamheyd geworden; waar van wy nu te ſpreken hebben. En by-aldien ymand gezind is, alle de Beloften der Zegeningen Abrahams, met een mannelijke kragt van Schrifture, uytgepluyſt te zien, hy beraade zig met de voortreffelijke waarnemingen van de Hr. Steengragt, *Over den Brief aan die van Galaten*; en wel inzonderheyd ten dezen propooſte, daar hy handeld over Kap. 3: 8-14. en hy zal zig over dat koſtelijk tijdverdrijf verheugen moeten.

Matth. 10: 37.

Abrahams gehoorzaamheyd in 't verlaten van zijn Vaderland en Maagſchap.

Maar alhoewel Abraham op deze Roeping en velerley Beloften, miſſchien een groot aantal van tegenſtribbelingen en ver-ontſchuldigingen had konnen by-brengen; is hy nogtans aanſtonds gewillig bevonden, en heeft het Goddelijk Bevel met Gehoorzaamheyd ge-eerd. De aanklevende zoetigheyd van zijn Vaderland, die hem een natuurlijke trek tot zijn Geboorte-plaats inboezemde; nog de liefde tot zijn Maagſchap, noch het gevaar der groote Reys-togten, Ongebaande wegen, en andere Ongemakken; zijn geenzinds magtig geweeſt, de ſterke zeelen der Goddelijke Roepinge in hem te verbreken; terwijl de Belofte van den Almagtigen, zijn Geloof en Hope onderſteunde; en verlangen deed na een Beter Vaderland, en een Stadt die Fondamenten heeft: en alzoo te weeg bragt, dat Abraham, alle de Heyligdommen van zijn Vaderland, verre beneden dezelve, ja min als niet agte. Voorzeker zal hy zig zelven voorgeſteld hebben, 't gene Plotinus by Auguſtinus zeyd; *Laat ons, onzen toevlugt nemen tot het alderberoemſte Vaderland; want daar Onzen Vader is, daar is alles.* Hierom ſchrijft ook Paulus deze Gehoorzaamheyd, aan het Geloove toe; zeggende; *Door het Geloove is Abraham, geroepen zijnde, Gehoorzaam geweeſt om uyt-te gaan, na de plaatze die hy tot een Erfdeel ontfangen zou: en hy is uytgegaan niet wetende waar hy komen zou. Door het Geloove is hy een Inwoonder geweeſt in het Land der Belofte, als in een Vreemd* land, *en heeft in Tabernakelen gewoond met Iſaak ende Jakob, die mede-Erfgenamen waren derzelver Belofte; Want hy verwagte de Stadt die Fondamenten heeft, welker Konſtenaar en Bouwmeeſter Godt is.*

Hebr. 11: 8, 9, 10.

Abrahams Geloove geprezen.

Wat de grondveſt van Abrahams Geloove zy geweeſt.

Zoo blijkt dan ook hier niet alleen, dat Abrahams gehoorzaamheyd, uyt het Geloove voortgekomen is, en ook niet in tijdelijke weldaden geruſt, maar het oogpunt gehad heeft, op het Zaad welk in de Belofte lag opgeſloten; namelijk, de Gezegende Gifte der Geregtigheyd, verzeld met een eeuwige Belooning. Hierom ſchijnd het een misvatting van Grootius te zijn, als hy dat Vaderland, en die Stadt welke Fondamenten heeft, op de Stadt Jeruſalem wil gepaſt hebben. Wanneer nu verder uyt Moſes blijkt, dat Godt tot Abraham gezeyd heeft; *Ik zal u Grooten Loon zijn*; magmen billik vragen, Op wat wijze hy zulx aan Abraham heeft konnen zijn, indien hy niet anders dan een Aards Vaderland, en dat noch niet aan hem, maar eerſt na 430 Jaren aan zijn Zaad, zou in Bezit gegeven worden?

Miſſlag van Grootius omtrent Abrahams Geloof.

't Geloof der Vaderen beproeft.

Maar hierom hebben de Oude Vaderen, in haar hoog-opgeklomme Jaren, zelfs beleden, Datze Vreemdelingen en Uytlanders waren: en Jakob heeft over de weynigheyd zijner Leef-Jaren, en der zelver ongenugte, weten te klagen. Doch zy worden gezeyd, In het Geloove geſtorven te zijn, Heb. 11: 13. 't geen nergens-op thuys te brengen is, als datze geloofd hebben, Datze eerſt na dit Leven haar beloofden Loon ontfangen zouden: 't geenze immers in het Hemelze en niet in het Aardze Vaderland verkregen hebben. Waarom Godt zig niet en heeft geſchaamd, (zelfs ook na haar Dood,) *Haren Godt* genoemd te worden. Zoo dat Kriſtus daar uyt beſloten heeft, datze *Gode Leven*: als of hy zeyde; Datze de Goddelijke Magt en Genade des levens deelagtig zijn; dewijl Godt de Naam van *Een Godt der Dooden*, t'eenemaal onbetamelijk is.

Luc. 20: 38.

Gelijk dan mede Paulus op dit bewijs uyt is, als hy Hebr. 11: 16. zeyd; Dat dewijl Godt den geloovigen Vaderen een Stadt bereyd had; hy daar uyt doen blijken heeft, dat hy zig niet geſchaamd heeft, *Haren Godt* genaamd te worden, ſchoon zy al begraven

ven waren: als die niets van de eere zijner toegezeyde Belofte, noch weldadigheyd, den Vaderen verkort heeft, om datze voor haar dood, geene vaste Bezittinge gehad hebben: 't geen nogtans vals zou bevonden zijn, byaldien die toezeggingen alleen met dit Leven genoten en vol-eyndigd waaren. Daar moest dan yts-wat Voortreffelijker vast-gesteld zijn, waarom hy *Haar Godt* heeft willen genoemd zijn: namelijk, *Om dat hy haar een Stadt en een Burgerschap toebereyd hadde.* Maar zoo wy deze Stadt met Grootius voor het Vaderland, en die aaloude Stadt Jerusalem nemen, welke hare kinderen eerst na zoo veele eeuwen, in bezit gekregen hebben; Hoe vragenwe, zal het dan waar zijn, en wat reden zal men konnen bybrengen, om te betoonen, hoe Hy, met de minste welvoegzaamheyd van de Kinderen, De Godt Abrahams, Isaaks en Jakobs heeft willen genoemd zijn, eer Zy zelfs noch eens, Dat Landt of die Aardze Stadt verkregen hadden? En waar toe hier langer op gestaan? Den Apostel heeft hier genoegzaam alle twist uytgewist, als hy met klare woorden zeyd; Datze *Na een Beter*, Dat is, na een Hemels Vaderland verlangd hebben: 't geen ons derhalven moet genoeg zijn, en wy willen't'er ook by laten.

Jerusalem is de stadt niet geweest die de Vaderen Abraham Isaak en Jakob gehoopt hebben.

Abraham trekt op uyt Ur der Kaldeën, na Charan.

Strax dan, na dat Abraham zoo wel het Goddelijk bevel, als derzelver bygevoegde Beloften, zijn gemoed had ingedrukt, is hy zonder lang te marren, met zijn Reys-gezellen, Sara zijn Huysvrouwe, en zijnen Bloedvriend Loth, onder 't geley van zijn Vader Terach opgetrokken, en uyt UR *der Kaldeën* gegaan; op dat hy in't Land Kanaans mogte geraken. En alhoewel hy zekerlijk eerst na Charan in Mesopotamien trok, en aldaar Vijf Jaren doorbragt; vindenwe ons egter van eenige bedremmeldheyd aangevallen, die wy aangaande zijn Togt na Kanaan, voor-af dienen van-kant te wijzen, om datze Abrahams Reyze na Charan, eeniger-wijzen schijnen voor-te gaan. Als wy dan Genesis 11: 31. lezen, Dat dit Reys-gezelschap, uyt Ur der Kaldeën optoog, *Om na het Land Kanaans* te gaan; schijndmen ten minsten bedenklijk daar uyt te moeten afnemen, Dat dit Land aan Abraham en zijn Reys-gezellen, geenzinds is onbekend geweest, en wel wisten waar na-toe zy te reyzen hadden? En nogtans zienwe dat Godt Abraham aansprekende, zeyd; *Gaat uyt na het Land dat Ik u wijzen zal:* Ja, dat den Apostel op die Grondslag ook schijnd te zeggen; *Dat Abraham uytgegaan is, niet wetende waar hy komen zoude.* Waar uyt dan volgd; Dat by-aldien Abraham niet geweten heeft, Waar hy henen ging, noch het Land kende daar hy na-toe reyzde, het hem dan zekerlijk ten laatsten na zijn uytgang, is moeten getoond worden. Invoegen de nieuwsgierigheyd hier vraagd; Hoe zy gezeyd worden uyt Ur der Kaldeën gegaan te zijn, *Op datze* in het Land Kanaans mogten komen? Eenige fraaije Uytleggers, hebben over deze woorden aangemerkt, Dat het Deelwoordeken, *Dat* of *Op dat*, hier niet als een Oorzaak, of voorbestemde Wil, maar alleen den uytgang der gebeurde zaak, wil te kennen geven: Even als of Moses zeyde; *Terach heeft Abraham, Loth en Sara, uyt Ur der Kaldeën Uytgeleyd; en't is daar door gebeurd, datze in het Land Kanaans gekomen zijn.* Hier tegens brengen eenige in, Dat nadien Terach geenzinds in Kanaan gekomen, maar in Charan gestorven is, het Deelwoordeken *Dat*, hier geen Uytgang beteekenen kan, dewijl het ten aanzien van Terach, niet met allen aanwijst: En agten derhalven de Uytlegging van Torniellus beter, die aldus schrijft; *Het heeft heel-wel konnen wezen, Dat Abraham wanneer hy uytging, Wist, dat het Gods Wil was, dat hy na 't Land Kanaans ging, zonder dat hy nogtans geweten heeft, of hy aldaar zekerlijk verblijven, of dat hy tot eenig ander ver-afgelegen Landschap zoude voortgaan; en dat hy deswegen in Charan gekomen zijnde, niet van zinne was aldaar te blijven, maar voort te gaan na het Land Kanaans; zekerlijk geloovende, Dat Godt hem aldaar het Land zoude toonen, daar hy na-toe reyzen, en daar hy*

Gen. 11: 31.

Of het Land Kanaans aan Abraham zy bekend geweest?

Gen. 12. 1.
Heb. 11. 8.

Gen. 11: 31.

En in zijn Uytgang geweten heeft waar hy komen zou om te verblijven!

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

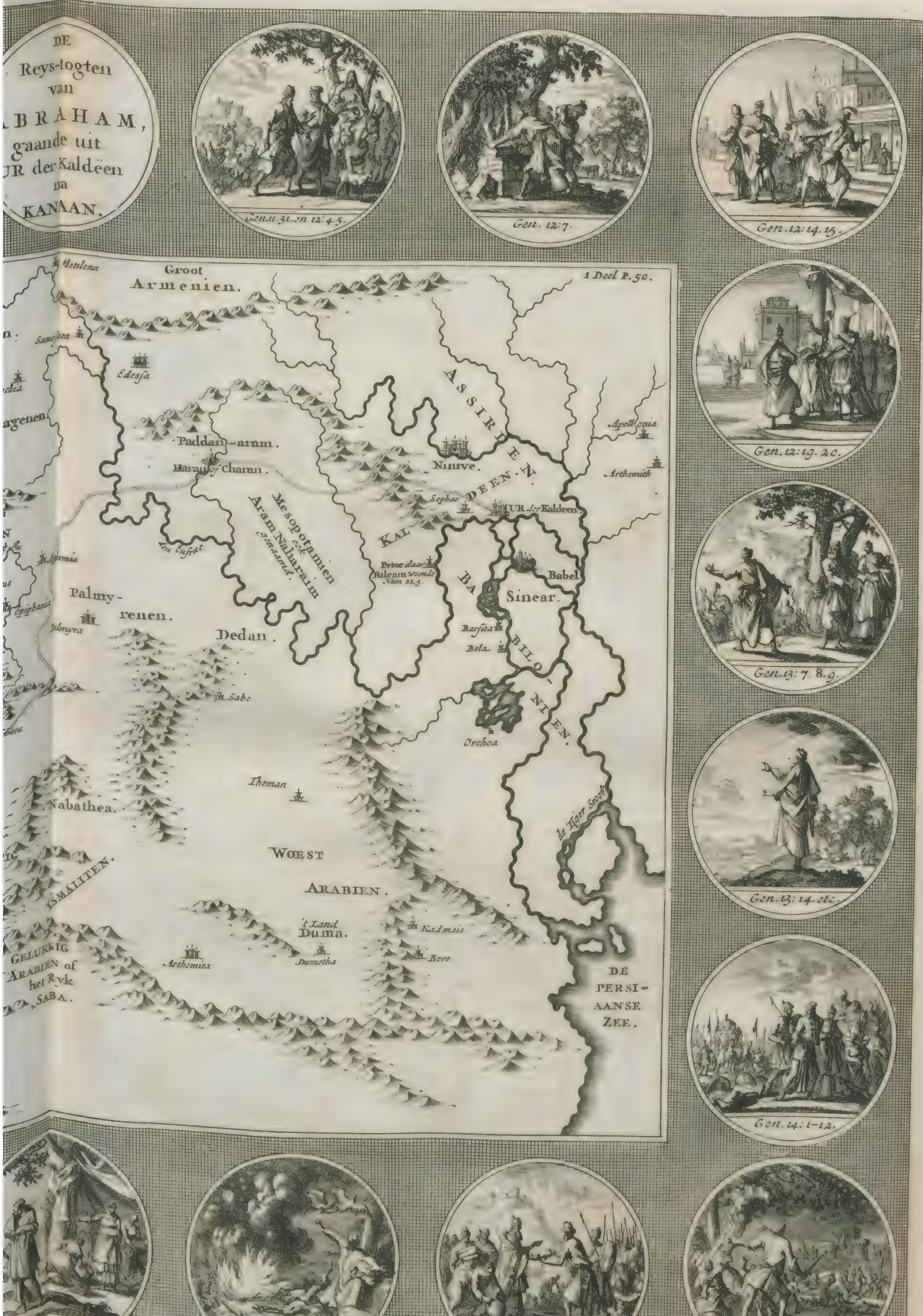

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

by woonen zou; gelijk zulx dan ook korts daar-op geschied is. Want tot Sichem aan het Eykenbosch More, in het Land Kanaans aangekomen zijnde, heeft de Heere hem in een verschijninge gezeyd; Uwen Zade zal ik dit Land geven, Gen. 12:7. En zeker, als wy in de Goddelijke aanspraak vernemen, dat Abraham belast word, na *een Land te gaan*, dat Godt *hem wijzen zou*; zietmen daar in genoeg, Dat het voornemen Gods niet en was, hem in't onzeker als een Landlooper te laten omswerven; maar op dat hy in Geloof en Gehoorzaamheyd, zijn Vaderland en Geboorte-Lugt verlatende, geleyd of gebragt wierd, in dat Land, welke Godt lang-te vooren uytgekozen had, om het Hem te geven. Waar op Stefanus ziet Actor. 7:4.

Abraham dan met zijn Vaderlijk Huysgezin, van Ur der Kaldeën uytgaande, is hy te Charan in Mesopotamien gekomen, en heeft aldaar gewoond, tot zijn Vader stierf, vergelijkt Gen. 11:31. Moses noemd deze stadt, *Haran*; Doch de Griekze Overzetters, schrijven *Charan*; welken naam de Arabiers noch heden behouden. De Stadt-beschrijver Stefanus, zegt dat *Charra* of *Charan*, een stadt in Mesopotamien is, die alzoo van een gelijk-namige Riviere in Syrien, (anders *Chaboram* geheeten) genoemd is. Men geloofd uyt Ammianus, dat dezelve naderhand van de Romeynen, *Carrac* genoemd en vermaard gebleven is, wegens de groote neerlaag van haren Veld-Heer Krassus, die daar van de Parthen dapper geslagen wierd. In de H. Schrift, wordze, in ARAM NAHARAJIM, dat is, in *Syrien der twee Rivieren* gesteld, Gen. 24:10. als mede in *Padan Aram* 't geen de Griekze en gemeene Latijnze Overzettinge, *Mesopotamien* vertaalen: en zulx van wegen desselfs gelegentheyd tussen de twee Rivieren, d'Eufrat en Tiger-stroom; en daarom veel ligt van de Latijnen, MEDAMNA genoemd, als of men *Middel-Vlied* zey: Hoedanig ons dit Landgewest naderhand, ook geheel Zinnebeeldelijk op eenen Roomzen Penning van Trajanus te vooren-komd; als op welken te zien is; Dat de zelve Keyzer aldaar rustig gewapend, den Buyk van een neder-liggende Vrouwe, onder de voet heeft; die het Hooft met een Hooge Mijter gedekt, tussen twee Stroom-Goden die Water uyt hare kruyken gieten, ingelegen is. En gelijk het Opschrift luyd, ARMENIA. ET. MESOPOTAMIA. IN. POTESTATEM. P. R. REDACTÆ; *Armenie en Mesopotamie in de magt des Roomsen Volks gebragt*; vald daar geenzinds aan te twijffelen, of Mesopotamien, word hier door de Derde Beeldenis, als te midden tussen twee Stroomen, den Eufrat en de Tiger, afgeschaduwd. Gelijkwe strax zeyden, dat het deswegen ook in de H. Schrift ARAM NAHARAJIM, dat is, *Aram der twee Vloeden*, genoemd word. De Fraaje Penning-verklaarders, hebben ook op deze Medaalje, niet ongemerkt laten voorby gaan, Dat de Stroom-Goden aldaar, d'eene hooger-gelegen dan de andere gezien word; en dat men daar in een opsigtelijke eygenschap dezer twee Vermaarde Stroomen, in-agt te nemen heeft; namelijk de Hooger-stands-gelegentheyd van den Eufrat. Waar toe niet t'onpas komd, aan't gene Dion van Trajanus verhaald; namelijk, dat als hy eenmaal toeley om door een Gragt, den Eufrat in den Tiger te leyden, hy van dat voornemen afstak, terwijl hy bevond, dat de Boezem van den Eufrat, veel hooger was dan den Tiger, en die gulle Vloed daar door, veel van zijn Volheyd verliezen zou. Maar dewijl onze Reyskaart van Abraham, den loop van beyde deze Rivieren genoegzaam aanwijst, (zoo dat men nu ook ligt ontwaar word, van hoedanigen uytstrekking het Land der Kaldeën is; en in wat voegen wy dit Mesopotamien, daar Stefanus Actor. 7. van rept, onder Kaldeën te betrekken hebben, gelijk te vooren gedagt is,) zal 't niet verder noodig zijn, deze Stroomen breed te verklaaren; ten zy voor zoo verre ons 't zelve eenig ligt in't Verstand der H. Schrift kan toe-dienen. Den Eufrat bepaald de gansche Landstreek van Kaldeëa na 't Oosten; zy word by de Hebreën, *Parath*, en *Phrath*, genoemd; dat Vrugtbaarheyd en allerley Overvloed te kennen geeft:

Abraham komd in Charan.

Gen. 28. 2.

En hoe op de Roomze Penningen verbeeld.

Den Eufrat in zijn loop beschreven.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

geeft. Gelijk haar ook eenigzinds, d'eygenschap van den Nijl word toegeschreven; namelijk, Datze met overvloeyen de Landen vrugtbaar maakt; en datze daar van den naam EUFRATES, dat is *Vrolijk-maaker*, of *Vrugtbaar-maaker* ontleend heeft. By Ezechiel word dezelve, *Chebar* genoemd; aan welk hy zijn eerste Gezigte van den Wagen met de Vier Dieren of Cherubinen zag, terwijl hy in Kaldeëa was. Deze stroom uyt Groot Armenien afzakkende, ruktze met een sneller loop regt na Kappadocien; van waarze met een bogtige swier, na twee-honderd-duyzend schreden verre, den Berg Taurus, die hem ruym duyzend schreden voor de neus werpt, met een kromme loop, eyndeling doorboord. Van hier voorby en over eenige steenklippen henen-strevende, looptze Mesopotamien (daar wy onzen Abraham gelaten hebben) voorby, en bevogtigd verscheyde Oud-vermaarde steden; als inzonderheyd, Epifania, Antiochia (by-genaamd aan den Eufrat) Zeugma, Apaméa, Seleucia, en Ur. Daar na-Babylon te midden door-boorende, watertze ten laatsten uyt, in den Perzisen In-ham. Wat de Tigerstroom belangd; men agt dat dezelve haren naam van *Snelheyd* ontfangen heeft; te weten, om dat de Armeners, Perzen en Meden, een Schigt of Pijl, in haar Taal gewoon zijn, *Tigris* te noemen: gelijk zy mede uyt gelijke inzigt by de Hebreen, *Hidekel*, of *Chidekel*, *Pison* en *Diglath*, by Josefus genoemd word: of misschien, als andere gissen, na de snelheyd van het Tyger-dier. Ten zy dan mogelijk, Dat dat beest zelf, van wegen zijn snelheyd alzoo genoemd word. Dat het evenwel den Romeynen goed-gedagt heeft, de benaming en eygenschap des Tygerstrooms, door een Tyger uyt te drukken, daar van worden by de Penning-Verklaarders genoegzaame voorbeelden, uyt die van Trajanus, (welke deze geweften zeer vernesteld heeft) bygebragt: gelijk dan ook noch te Roomen een Beeld van den Tiger in Marmersteen bewaard word; daar dit kenteeken geenzinds aan ontbreekt. Men zegt dat deze Vloed zoo veel wegs met haar loop in eenen dag doed, als een radde looper in zeven. Den Reyziger Rauwolf, die hem in zijn aanspoeling te Bagadat zelfs gezien heeft, getuygd; dat zijn gezwinde drift, de oogen beswindeld. Voortkomende uyt Groot Armenien, stuyfd hy een groot ende-weegs henen, en vele Beeken inslorpende, stort hy in 't Meyr Arethusa; met welk hy zig niet vermengd, maar voortgaande, duykt hy onder den Berg Taurus henen tot in het Meyr Zoroanda; en naderhand in een ander Thospites genoemd, verschuyld hy zig weder in onderaardze groeven, tot hy na meer als twintig-duyzend schreden uytborreld, het kruydige Gordiaanz Gebergte bevogtigd; een hoog gewest, daar zig de Arke van Noach nederzette. Van daar, Assyrien, honderd-vijfen-twintig-duyzend schreden boven Seleucien en Babylonien voorby strevende, verdeeld hy hem in twee takken; die naderhand weder tot-een loopende, in de Kaldeëfze Meyren vald, en een streek houd, van vijf-entwintig-duyzend schreden verre; tot hy eyndeling met twee Uytgangen, in de Perzisze In-ham stort. Men agt de monden van den Tiger, en die van den Eufrat, vijf-en-twintig-duyzend schreden van den anderen af-gelegen; dat andere slegts met zeven duyzend bepalen; en eenigzinds aannemelijk schijnd. Want gelijk zommige verzekeren, dat den Tiger den Eufrat, by de stadt Apaméa, en d'Altaren van Herkules, met zig sleept, en digt by de stadt Toredon, in Zee stort, (welk Toredon hedendaags Balsera genoemd word,) alzoo getuygen verscheyde Reyzigers, dat den Eufrat en Tiger onder de stadt Bagadat, in malkanderen loopen, en te gelijk digt by Balsera, in de Perzisze Zeeboezem uytvallen. 't Geên genoeg zal zijn, van de twee groote Rivieren, tussen welk een gedeelte van Kaldeëa in-gelegen zijnde, den naam van MESOPOTAMIEN, of * *Syrien der twee stroomen*, gekregen heeft; en in welke wy Abraham met zijn Vaders Huys-gezin, woonende in Charan, gelaten hebben. Van welke Stadt en landgewest, wy noch 't een en 't ander te

Betekenis van haren naam.

Ezech. 1: 3.

Tiger stroom beschreven.

* Kaldeëa zelfs, is een lid van Syrien in Af-

te zeggen hebben; daar uyt blijken zal, Dat of ſchoon Abraham nu al uyt
Ur der Kaldeën uytgetrokken was, hy egter te Charan woonende, noch in
Kaldeëa en te midden onder het zelve Afgodize volk verkeerde als te voo-
ren. Wat dan Abrahams inwoning te *Charan* betreft; Eenige fraaje Schrij-
vers twijffelen niet, of *Haran*, Abrahams broeder, heeft de Naam aan deze
Stadt, en de by-gelegene Riviere gegeven. En alhoewel Plinius deze Stadt
aan Arabien toe-eigend; heeftze egter Lukanus veel eygentlijker in Aſſy-
rien geplaatſt: ongemoeyd zy beyde een-en-dezelve Stadt in 't oog heb-
ben. Hoedanigen verſcheydentheyd, d'Oude zeer dikwils is overgekomen,
van wegen de breeder of naauwer betrekking der Oſterze landſchappen;
als Kaldeëa en Meſopotamien onder Syrien of Aſſyrien; waar van wy nu al
genoeg geſproken hebben. 't Voorige beveſtigd ook de Jode Benjamin in
zijn Reysbeſchrijving, zeggende; Dat de Mahumethanen uyt Godsdienſtige
gedagtenis van Abraham, de gewoonte hebben, van in deze Stadt, met groo-
te troepen na zeker Kerk-huys te loopen. Maar gelijk ons Moſes verhaald,
dat Abraham, terwijl hy met zijn Vrouw Sara en de reſt van zijn huys, in
dit Charan verkeerde; beneffens zommige goederen of tijdelijke Have al-
daar ook *Zielen verkregen had*; blijft aan den Onderzoeker na te ſporen,
hoedanig en op wat wijze Abraham deze Zielen gewonnen, en in wat zin
men dit op-te nemen heeft? Dewijl d'Hiſtorie tot meer als eenerley gedag-
ten, aanleyding ſchijnd te verſchaffen. De LXX Overzetters lezen hier, *El-
ke Ziel dieze verkregen hebben*: de Syrize, *Zielen*, *dieze gewonnen* of *ge-
maakt hadden*. Waar mede de taal-Geleerde zeggen, dat de Samaritaanze
en Arabize Text, over-een ſtemmen. Onze Neerduytze, heeft eenvoudig ge-
zet; *Zielen dieze verkregen hadden*; en wy zullen haar uyt-leg daar op
aanſtonds by-brengen. Zommige Joden zijn van meening, dat men hier
Menſchen moet verſtaan, die Abraham en Sara uyt de Sabeëſze Afgoderye der
Kaldeën, tot hare Geloofs-genooten gemaakt hadden. Want dat het woord
Ziele, zeer gemeen voor de Menſch, in de H. Schrift genomen word, is
bekend genoeg, en zal ons ſtrax te pas komen. Gelijkwe beneden ook waar-
ſchijnelijk zullen aanwijzen, dat men de Zabeën, in Meſopotamien, onder
de Kaldeën, en een deel by de Arabiers, thuys-brengen moet; en datze een-en
dezelve Afgodendienſt gepleegd hebben. Over de ſtrax-gemelde bekeering
der Zielen, is inzonderheyd ook Rabbi Aben-Ezra van dat gevoelen: en
de *Targum* van Onkelos, leeſt duydelijk; *En de Zielen * welkze in Cha-
ran de Wet onderworpen hebben*. Inſgelijx heeft ook de Kaldeëſze Uytbrey-
der. En de meeſte zijn daar by van gedagten, dat Abraham de Mannen, maar Sa-
ra de Vrouwen, onderwezen heeft. Onzes-agtens, alhoewel'er mogelijk niet
hard aan te twijffelen is, of Abraham heeft over-al, waar hy na zijn God-
delijke roeping verkeerd heeft, toegeleyd, om Zielen tot de kennis van
den waren Godt te brengen; is zulx nogtans geenzinds uyt deze plaatze te
bewijzen; nadien de ſpreekwijze alzulken beteekenis niet en duld. Waar
om zy dan ook noch veel meer dwalen, welke willen, dat Abraham een
Gezelſchap of Zamenwoooninge van Heylige Menſchen, te Charan opge-
regt heeft; om daar van eenige Vol-onderwezene te laten, en de ſwakke op
zijn Reyze na Kanaan, mede te voeren. Doch met alzulke verzierzeltjes
mogen haar de Monniken vermaken, wy hebbender een afkeer van. Be-
ter hebben 't die Uytleggers gevat, welke Moſes woorden] verſtaan, van het
Koopen en verkrijgen van Slaven, tot Dienſtknegten van zijn aangefokt
Vee: gelijkze daarom ook neffens zijn *Verworven Have* gevoegd worden,
op datmenze eenigzinds onder gelijke Verkrijging en Bezit, begrijpen zou.
En gelijkmen doorgaans ontwaar word, dat de eerſte Vaders, zeer noeſte
waren om hun tijdelijk bezit door aanteeling van Vee, en koopen van Sla-
ven, die zelfs hun geſlagt ook vermeerderden, en in getal toe-namen, da-
gelijks uyt-te zetten: alzoo iſt niet vreemd, dat ook Abraham met Loth

ſyrien gelegen.

De Stadt Charan van wie zoo genoemd.

Gen. 12:5. Bedenking over de Zielen die Abraham in Charan verkregen had.

En of dit zulke waren dien hy van de Sabeëſze Godsdienſt verloſt had.

** Verſtaat Abraham.*

Dat men door de Zielen die Abraham verkregen had, gekogte Slaven en hare kinderen verſtaan moet.

en

en d'andere Huysgenooten, zelfs naar dat Terach gestorven was, het Vaderlijk Erfgoed en 't oude vermogen, met nieuw-aankomende Goederen door de neerstigheyd haarer handen hebben zoeken te vergrooten; gelijk de Zonen Labans in dien zin spreken Gen. 31: 1. Dus begrijpent dan onze kant-Teekenaars ook zeer wel, alsze zeggen; Dat men hier menschen van een Dienstbare gelegentheyd verstaan moet, die Abraham ver-overd had, en die voorts uyt dezelve geboren waren; Dewijl Abraham als doe noch geene Kinderen had. En dat het Hebreeuwse woord *Ziele*, daar voor Menschen of Persoonen genomen word, daar van vindmen gelijke voorbeelden Gen. 17: 14. Exod. 12: 15. Lev. 2: 1. Num. 23. 10. Deut. 24: 7. Judic. 16: 30. Marc. 3: 4. en elders meer. Verder zeyd Moses van Abrahams Gezelschap, datze in Charan gekomen zijnde, *Aldaar hebben Gewoond*; en volgelijk daar aan, Dat Terach aldaar gestorven is, als hy 205 Jaren oud geworden was. Doch hy en teekend niet aan, hoe lange Abraham met de rest zijner Huysgenooten, in Charan gebleven is; alhoewel'er geen Fraaje Schrijvers ontbreken, die gissen, Dat hy zich na zijn Vaders dood, hier niet heel lang opgehouden en mogelijk geen Jaar gewoond heeft; op dat hy door een altezekere nedergezetenheyd, niet eenige ongehoorzaamheyd aan de Goddelijke roeping scheen te betoonen. Ook isset niet te denken, dat Terach door yts, als mogelijk door zijne Ziekte, en swakke Ouderdom, van deze voorgenomen reyze heeft doen af-laten; welke hy anders uyt een diepe eerbied voor Godt; met verlating van zijn Vaderland en Huys-Goden, zoo gewillig begonnen had. En wat doch anders, mogtmen vragen, heeft dezen afgeleefden Vader, (welke uyt loutere Godsdienstigheyd, deze reyze aangevangen, en een Leydsman wilde zijn van den geroepen Abraham, diens Gehoorzaamheyd zoo zeer geroemd word) konnen beletten, behalven de Godtvrugtigheyd, dat hy niet regel-regt na Kanaan gereyst is? Want dat eenige hier voorgeven, Dat mogelijk d'aangenaamheyd der plaatze, Terach hier toe aanlokte, gelijk Aben-Ezra meend; of als andere misschien noch veel verwerpelijker zeggen; Dat hy, wederom tot de Vaderlijke Afgoderye der Kaldeën vervallende, in Charan gebleven is, en Abraham geenzinds heeft willen volgen; zulx houden wy verzierd. Ook wraken zommige Godsgeleerde het gevoelen van Petavius, Bonfrerius en meer andere; welke van gedagten zijn, Dat Abraham, ettelijke Jaaren in Charan gewoond heeft. Dezelve vestigen haar meeninge, op de getuygenissen van den H. Stefanus, welke zeyd; Dat Abraham in Charan *Gewoond* heeft; want zy willen dat het woord *Woonen*, aldaar een verblijf van vele, of ten minsten, van ettelijke Jaren te kennen geeft. Boven-dien brengenze uyt Gen. 12: 5. by, dat Abraham in Charan, veel Have en Zielen verkregen heeft; dat is, menigte Slaven, Vee en Werk-Beesten overgewonnen; met welke te verkrijgen, door koopen en aanfokken, vele Jaaren heen-geloopen zijn. Hier toe voegenze ook noch dit; Dat Abraham, Charan, *Zijn Land* noemd, Gen. 24: 4. 't geen hy niet welvoegzaam alzoo zou gedaan hebben, by-aldien hy niet eenige Jaaren aldaar gewoond had; dewijl immers niemand een land, daar hy slegts doortrekt, *Zijn Land*, of zijn *Vaderland* noemd? dit brengen de strax-genoemde Mannen by: en wy moeten bekennen, datze ten minsten de bedenklijkheyd wel waardig zijn; schoon wy hun gevoelen niet te klakkeloos willen by-springen. De geleerde Man, Heydeggerus, die van een ander gevoelen is, heeft haar bygebragte reden in dezer voegen wedersproken: Het eerste van dezer luyden dringreden, *zeyd hy*, kan ons geenzinds van zinnen doen veranderen; want gesteld, Dat Terach met Abraham, omtrent den uytgang der Lente, uyt Ur der Kaldeën gegaan is; en de ziekte van Terach daar tussen komende, de geheele Zomer en Winter aldaar doorgebragt hebben; en dat eyndeling Abraham, met den aanvang der nieuwe Lente, uyt Charan opgetrokken is; zal zulx zekerlijk een genoegzame lange tijd zijn, om te konnen zeggen,

Dat

Abrahams inwooning te Charan. Actor. 7: 4.

Waarom Terach zijn reyze na Kanaan niet heeft voortgezet.

En bedenkingen daar over.

Actor. 7. Hoe lang Abraham in Charan mag gewoond hebben.

Bewijs dat Abraham niet lang in Charan gebleven is.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

dat Abraham *In Charan*, *Gewoond* heeft; want zoo ymand een Huys voor Zes maanden gehuurd, of het zelve noch minder tijd tot zijn verblijf gehad heeft; word daar van in geen anderen zin gesproken, als of hy'er Zes of meer Jaren, in gewoond had. Gelijk ons dan ook de Hebreeuwze Taal-Kundigers leeren, Dat het Grond-woord *Woonen*, ook *Zitten*, en elders *Vertoef* nemen, beteekend: en derhalven hier niet noodzakelijk, een verblijf van vele Jaren aanwijst. Op dezelve wijze worden wy aangaande de tweede reden van Petavius en zijn medestanders, niet hard gedrongen, om Abrahams verkregen Have en Dienstknegten, aan-te merken, als of hem die juyst binnens-huys geboren waren; en daar toe lange tijd verspild had; maar dat hy zijn Vaders Erfgoed, met gekogte Slaven, en Vee vermeerderd heeft; het gene hy in zeer korte-tijd heeft konnen doen. En wat belangd dat Abraham, Charan, *Zijn Land* noemd, zulks moetmen uyt vergelijking van Gen. 24: 4. met *vers* 10. gewaarschouwd zijn, Dat hy aldaar Mesopotamien verstaat; in welke niet alleen Charan gelegen was, maar ook Ur der Kaldeën; gelijk wy nu reeds genoeg in 't over-een brengen van Stefanus met Moses, hebben aangewezen. En of wel onze Kantteekenaars op de laatste plaats zeggen, Datmen door de *Stadt Nahors*, Charan verstaan moet; meenen wy nogtans het tegendeel waarschijnelijker te zijn, en datmender *Ur Nahors*, verstaan moet; waar van mogelijk hier-na breeder: alhoewel wy weten dat ook Gutberletus en andere zeggen; Dat als Abraham uyt Mesopotamien trok, zijn broeder Nahor, in Charan, een Stadt in Mesopotamien, gebleven is: dat wy nergens, als uyt de gissingen van zommige, vinden aangeteekend. Gelijk wy Nahor ook, onder de Reys-gezellen van Abraham niet in-geteld vinden; maar wel zijn Geboorte-Stadt, die *Ur der Kaldeën* genoemd word. Gen. 11: 26-28.

Aanmerking op Abrahams verkregen Have en Huysgenoten.

Wat men door de Stadt Nahors verstaan moet.

Genes. 11: 31.

Eer wy dan noch dit Land-gewest verlaten, en met Abraham van Charan na Kanaan verreyzen, staat ons noch yts van de Oude Sabeën, en hare Godsdienst in agt te nemen; nadien ons zulx in 't vervolg misschien meer nut zal aanbrengen, alsmen zich mogelijk hier wel zou konnen inbeelden; als die met Abraham, noch niet en weten, waar wy belanden zullen. Het is zeker dat'er van deze Zabeën, niet veel-meer te weten is, als het gene ons Maimonides, Schaliger, en Salmasius hebben opgezogt; waar toe wy den overgeleerden Spencerus, niet en mogen voorby gaan; als die met groot regt, in de voortogt behoorde geplaatst te worden, om dat hy heel naauwkeurig van haaren Naam, Oudheyd, Boeken, en Godsdienst geschreven heeft. Schaliger zeyd van dit Volk, Datze de meest-Oostwaards-gelegene Kaldeën zijn geweest; en bewijst zulx uyt de beteekenis van haren Naam: waar omtrent verscheyde gevoelens zijn. Zommige Arabiers brengen d'afkomst der Sabeën, te-gelijk uyt haar Taal en Land af; en willen datze ZABA van *Beminnen*, *Lusten*, of *Begeeren* genoemd zijn: andere van't Hebreeuws SABA *Oeffenaars*, en SABA CASCHAMAJIRA, *Hemel-dienders* of *Eer-bewyzers*, dewijl de Godsdienst der Sabeën meest omtrent *Het Heyr des Hemels* bezig was. Andere, die 't woord ZABA en de *Sabeën*, oorspronklijk in Arabien t'huys brengen, geven 't de beteekenis van *Afwenden*, *Ombuygen*, *Omkeeren* of Overgaan, te weten, van d'een Godsdienst tot d'andere: dat is, van den waren Godt tot de Afgoden, of van de Waarheyd tot de Leugen: even of men *Afvallige* of *Afgoden-dienaars* zeyde. Andere van SABA, de Zoon van Chus, Chams neef, 't geen niet aannemelijk is, om dat dien niet *Saba* maar *Seba* genoemd word, Gen. 10: 7. Doch zy schijnen nader aan de waarheyd, dieze met Schaliger, voor Kaldeën houden, welke עב״ים, en by de Arabiers ZABIN, van 't *Oosten*, of *Ooster Hemelstreek* genoemd zijn; als of men *Oosterlingen* zey: Het welke ook met Abul Pharaajus over-een komd; die daar by doed, Dat de Secte diemen in Arabien Zabeën noemd, belijdenis van d'oude Religie der Kaldeën doen: als mede dat de naam der Volken *Hara-*

Sabeën en haar oude Godsdienst zijn beyde zeer donker.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Haraniten, niet zelden in plaatze van de *Sabäiten* genoemd word, dat zoo veel als *Sterre-Dienders* is. Hy zeyd mede, dat de Sabeëfze Religie d'oudfte van allen is, en al ten tijde van Nahor, de Vader van Terach, bekend was. Doch Saaïdius Patricides en Elmacinus, houden voor vaft, dat de Sabeëfze Godsdienft, met de Leeftijd van Seruch, aller-eerft 't Hooft opftak. D'Arabiers hebben eenige Boeken van de Sabeën in hare taal overgebragt; waar door niet alleen bygekomen is, dat zommige de Sabeën in Arabien gezogt hebben; maar d'oude Joden en Ketters, hebben daar uyt gelegentheyd genomen, om eenige van die Oude Schriften aan voorname Mannen toe-te eygenen, of andere diergelijke, zelfs te verzieren, en al de Weereld daar mede te bedriegen. Van hoedanigen flag men houden mag, De VII. Boeken van Seth; 't Boek van Enoch; d'Apokalypfis van Abraham; Het Teftament der XII Patriarchen; 't Etiopis Boek-deel van Noach; De Schriften van Bileam en Salomon; 't Leven van Mofes en diergelijke. Ook loopt'er een gerugt, als of Nabopolaffer de Vader van Nebukadnezar, alle de Oude Boeken der Kaldeën verbrand heeft; op dat hy de Gedagtenis der oude Koningen, te gelijk met die van zijn onregtveerdige bezitting, uytwifchte: 't Geen van zommige niet aangenomen word, om dat het op geen andere grondveft fteund, alsdat het vermaarde Tijd-punt, welk zoo zeer in de Sterrekunde geroemd word, den Naam van *Nabonaffer* droeg. Waar uyt zommige niet onwaarfchijnlijk meenen te befluyten, Dat ook Bileam, die vermaarde Waarzegger, een Sabeër is geweeft, woonende in Mefopotamien.

Sabeën van Salmafius t'huys gebragt.

Want dat dit zijn Vaderland geweeft is, blijkt daar uyt, Dat hy woonde *te Pethor aan de Riviere* Num. 22: 5. welke volgens de Kaldeëfze Uytbreyder, is, *In Peor van Syrien by den Eufrat*: die in de H. Schrift, meermaal *De Riviere* genoemd word; ziet Jefa. 8: 7. Dat nu ook Salmafius en andere, deze Sabeën in Mefopotamien plaatzen, zulx hebben zy niet buyten 't getuygenis van Maimonides gedaan, welke zeyd; Dat Abraham onder haar zijn opvoedinge gehad heeft. Ook zeyd Jofefus, dat den Kaldeëfzen Berofus, van Abraham gefchreven heeft, alhoewel hy zijn naam niet heeft uytgedrukt, zeggende; *Omtrent het Tiende Geflagt, na de Zondvloed, was'er by de Kaldeën een voortreffelijk Man, die de Geregtigheyd lief hadde, en zeer ervaren in de Sterrekunde. Gelijk mede* Hekatéus *hem niet flegts gedagt, maar een geheel Boek daar van gefchreven heeft.* Dit zeyd Jofefus: en het is bedenklijk, of Godt niet daarom te gereeder aan Abraham belaft heeft, *De Sterren te tellen*, wanneer hy hem van de Vermenigvuldiging zijnes Zaads verzekerde; op dat hy deze toezegging, te-bet in zijn aandagtig gemoed overleyde. Verder zeyd Maimonides, Dat de Sabeën het meefte gedeelte der Oofterze Landen en ook Arabien vervulden; en dat zy geloofd hebben, dat de Sterren, eenige Godheden waren, waar onder de Zon, de grootfte was.

't Zabeëfch geloof omtrent de Godheyd.

Zy hadden aan de Zeven Dagen der Weke, den Naam der Planeten opgedragen; en zekere Dienften, alle Dagen en Maanden toegepaft. Hottingerus zeyd, een wijdluftige Befchrijving in gefchrift te hebben, waar onder verfcheyde Ceremoniele Dienften ter Eeren der Planeten, en inzonderheyd aan *Belta*, die zy den Zesden Dag der weke toe-geheyligd hadden, gevonden worden: waarom den Geleerden Heer Stanley, deze voor de Planeet *Venus* wil gehouden hebben: ook word daar in van *Sammaël* gewag gemaakt; die by de Joden de Naam is van een Quaden Engel; gemeenelijk by hen, Den *Engel des Doods* genoemd. Waar in niet heel fchemeragtig te zien is, hoe en waar van daan de meefte Joden, aan de gedagten van een *Duyvel* of *Helze Geeft* geraakt zijn. Ook hebben de *Sabeën* de Maanden met de zelve Naam der Kaldeën genoemd; als Gebuur-Volken van een zeer gelijke Taal.

Sabeën en Nabatheën on-

Ja dat alle de Oofterlingen, de *Sabeën*, te-gelijk met de *Nabatheën*, onder de Kaldeën begrepen hebben, zulx hebben Stanley, en Stellingfleet, omftandelijk bewezen. En wy hebben ook om geen andere

reden

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

reden dit Volk hier willen gedagtig zijn, als om daar over in 't voorbygaan te vermanen, hoedanig veel Geleerde Mannen daar uyt hebben aangemerkt, Dat de Sabeëſze en Kaldeëſze Godsdienſt, eertijds van ronds-om, het land Kanaans, en door heel Groot-Syrien en Arabien, heeft in ſwang-gegaan: en dat zulx de reden is, Dat de Dienſt der Sabeëſze Afgoden, namelijk de Zonne, en de Planeten, en het Vyer, zoo ſtreng in de Wet van Moſes verboden worden. Ja daar ontbreken thans geen Geleerde Mannen, welke op 't voetſpoor van Maimonides, van gedagten zijn, Dat de meeſte Stellige Geboden der Levytize Wet, zien op de Afgoderye der Sabeën; als de welke, om het Volk Iſraëls daar van af-te zonderen, door byzondere uytkiezing, daar lijn-regt tegen ſchijnen aangekant te liggen. Als waar door de Wet-gever, gelijk als een Muur des Afſcheydzels heeft willen ſtellen, tuſzen zijn Volk, en de Volkeren die rond-om haar waren. Hier in hebben Spencerus, Stanley, en Stellingfleet, niet weynig geſweet; en vele opmerkelijke dingen tot de reden der Hebreeuwze Wetten, uyt d'aal-Oudheyd dezer Volken opgehaald; die ons hier-na zullen te ſtade komen. En heeft Maimonides hier over, al lang te vooren gezeyd; Dat indien men regte kennis van de Sabeëſze Kerkzeden had, het groot ligt zou toebrengen, om de reden van vele Wetten en Geboden der H. Schrift, die ons nu duyſter moeten blijven, ten klaarſten te verſtaan. Gelijk hy dan op een andere plaatze van zig zelven opentlijk betuygd; Dat hy door zijne kennis in de Ceremonien en Gewoonten der Sabeën, tot het regte verſtand van vele dingen in de Wet van Moſes gekomen is. Maar het is te verwonderen, dat dien fraayen Jood, gezien hebbende, dat de meeſte Geboden van hare Wet, haar byzonder opzigt op de Afgodize gewoonten van dat Volk hadden; hy ook niet te-gelijk geroken, en zijn Geloofs-genooten geleerd heeft, Dat de Ceremoniele Wet, immers zoo doende, niet op een on-veranderlijke reden gegrondveſt ſtaat. Doch hier van zullen wy hier-na met opzet handelen; en ons nu met Abraham uyt Charan, na Kanaan op Reys begeven.

Sabeëſze Godsdienſt zeer wijd verſpreyd.

En zulx by Maimonides toegeſtemd.

En daar uyt zijn Joodſe blindheyd aangewezen.

Als dan Abraham een tijd-lang in Charan vertoefd had, heeft hy met zijn Huys-vrouwe Sara, en den Neve Loth, beneffens al 't geene hy aldaar verkregen had, d'aangenome Reystogt agtervolgd; en is uyt Meſopotamien uytgegaan, *Op dat hy in het land Kanaans geraakte.* En alhoewel zommige willen, als of hy hier-toe, door een tweede Roeping is aangemaand, is zulx nogtans niet waarſchijnelijk. Eene Roepinge ſtaat ons beſchreven Gen. 12:1-3. als mede Actor. 7:2,3. en die is aan Abraham geſchied, als hy noch in zijn Vaderland, in Ur der Kaldeën woonde: want aldus heeftet ons Stefanus, zonder eenige omſwagteling verklaard; *De Godt der Heerlijkheyd verſcheen onzen Vader Abraham zijnde in Meſopotamia, eer hy woonde in Charan; en zeyde tot hem; Gaat uyt uw land.* &c. Waar uyt blijkt, Dat de Roeping daar Moſes van ſpreekt, geſchied is, eer noch Abraham uyt Ur, na Charan Reysde. Daar is dan hier geen andere Roeping te vinden; gelijk Uſſerius en Salianus zeggen: welken laatſten, zig voornamelijk meend onderſteund te vinden, uyt Gen. 12:4. *Ende Abraham toog henen gelijk de Heere tot hem geſproken had, ende Loth toog met hem: ende Abraham was 70. Jaaren oud, doe hy uyt Charan ging.* Hier op zegt Salianus; Dat Godt immers Abraham in Kaldeëa niet geboden had, dat hy uyt Charan zou gaan, tot welke hy noch niet en was ingegaan. Dit ſchijnd wat te zijn, en de Geleerde Uſſerius, heeft zijn gevoelen ook daar mede zoeken t'onderſchragen; doch te vergeefs, gelijk Heydeggerus getoond heeft; Ik en behoef *zeyd hy,* hier met Konradus Paovellus, niet breedſprakig by-te brengen, Dat de twee leden van dit *vers*, zoodanig van malkanderen konnen geſcheyden worden, dat het eene deel tot Abrahams Reyze uyt Ur der Kaldeën, het andere op die uyt Charan te betrekken is: nadien in de eerſte Reyze, gelijk het Uſſerius wel heeft, niet alleen Abraham, Sara en Loth, maar ook

Abraham gaat uyt Charan na Kanaan. Gen. 12:5

Of Abraham deze Togt op een tweede Roeping gedaan heeft.

Dat niet waarſchijnelijk gehouden word.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

zijn Vader Terach uytgegaan is; den welken daar, als den aanleyder van deze Reystogt gesteld word. Want of wel de Roepinge, lijn-regt aan Abraham geschied is; word nogtans aan Terach, als de Vader van dat Huysgezin, de voorstelling en 't bewind dezer Reyze toegeschreven; en niet aan de Zoon, welke Abraham was; gelijk Schaliger dat zeer-wel heeft aangemerkt. Derhalven kanmen gemakkelijker zeggen, Dat Abrahams Reyze uyt Charan na Kanaan, in dit 4de *vers* beschreven, doch de eerste uyt Ur der Kaldeën na Charan, uytgelaten word; dewijlze Moses reeds Kap. 11: 31. verhaald had. Of indienmen de * gemelde plaats, twee-ledig aanmerkt; konnen de voorste woorden; *Abraham is uytgegaan gelijk hem de Heere bevolen had*, op de eerste reys uyt Ur; de laatste, (*Ende Loth toog met hem*) op de uyt-Reys van Charan na Kanaan passen; welke Reyze, alleen een volvoering van de eerste was: 't geên men dien Geleerden Man, heel ligt zal toestemmen, als men aanmerkt, Dat men hier niet twee Reyzen, maar slegts eene Optogt moet stellen: welke door een kort verblijf in Charan, afgebroken, doch daar na, wederom hervat en voort-gezet is. Het doet mede weynig ter zake, als men bybrengd, dat Stefanus maar van eene Roepinge gewag maakt, zonder aan eenige by-gevoegde Belofte te gedenken; daar nogtans Moses van gewag maakt; en Salianus daar uyt besluyt, Dat hier twee Roepingen zijn; waar van de eerste die Stefanus verhaald, geen Belofte gehad heeft; doch de tweede van Moses beschreven, met een Belofte verzeld is. Want Stefanus tot de Joden sprekende, heeft niet noodig geagt, alles tot den draad van zijne reden op-te haalen; sprekende tot die gene, welke wisten dat hy dit uyt Moses by-bragt. En wie zal'er aan twijffelen konnen, dat Godt d'eerste Roeping aan Abraham, zonder Belofte gedaan heeft, daarwe reeds gezien hebben, dat die, de eenige grond-steun van zijn Geloof en Optogt geweest is? Wy dan Abrahams Reys vervolgende, agtent hier de regte plaats, om niet alleen des Mans voorgenomen Togt in onze Land-Tafel na te sporen, maar ook by-te zetten, wat zommige van zijn wedervaren, op den Weg, buyten Moses verhaalen. Uyt Charan dan opgetrokken zijnde, wil het oude erfgerugt, Dat hy tot Damaskus aangekomen, en aldaar *Halte* gehouden heeft. En Josefus brengd uyt Damaskenus, de getuygenis by, dat hy aldaar Geregeerd heeft; welkers eygen woorden, Flavius aldus opsteld; Nikolaus Damaskenus schrijft, in 't Vierde Boek zijner Geschiedenissen aldus: *Abraham heeft, een Vreemdeling zijnde, by Damaskus Geheerscht, als die met zijn Heyr gekomen was, uyt de gewesten van Babylon, die het land der Kaldeën genoemd worden: niet lang daar na, ook van hier trekkende met zijn Volk, heeft hy zijn woonplaats overgevoerd, in het land dat als doe* Kanaan, *doch nu* Judéa *genoemd word.* Ook heeft Justinus uyt Trogus Pompejus gezeyd; *Deze Stadt heeft zijnen naam van de Koning* Damaskus *gekregen; na den welken vervolgens*, Azelus, Adores, Abraham *en de* Koningen Israëls, *'t Gebied ter-hand hadden.* Welk gevoelen van zommige, voor loutere waarheyd opgenomen is; inzonderheyd van Bolduk, die niet alleen van vele geagt word, al te ligtgeloovig in 't aannemen van oude erfgerugten geweest te zijn; maar daar-en-boven zelfs wel stout-voerig heeft durven schrijven; Dat Abraham binnen Damaskus, het Koninglijk Ampt bediend heeft. Hy doet'er by, dat dien *Damaskener*, aan welk Justinus de Regeering derzelve Stadt opdraagd, *Eliezer*, de Huysknegt van Abraham is; die hem tot na Damaskus uytgeleyd heeft; en dat hy deswegen, Gen. 15: 2. De *Damaskener* genoemd word. Doch hier magmen de woorden van Pererius billijk tegens aankanten; die over dit voorgeven, niet onvoegzaam besluyt; Dat Abraham dit doende, geen geringe misdaad zou begaan hebben; agterlatende het bevel Gods, dat hem belaste uyt Mesopotamien na Kanaan te gaan; dewijl hy immers van Godt geroepen was, om uyt hem een Volk, en een Kerke en Republijk, en alzoo een volglijk Koningrijk in dat

[Marginal notes:]
* Gen. 12: 4.

Of Abraham uyt Charan na Kanaan gaande, zig te Damaskus opgehouden, en als Koning aldaar geregeerd heeft.

Getuygenis uyt Justinus voor dat erfgerugt.

Maar van Pererius wedersproken.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

dat land te ſtigten; werwaards hy hem te ſpoeden had. Laat'er bygevoegd worden, dat zig immers Abraham zelfs, over-al, *Een Vreemdeling* en Uytlander genoemd heeft. En gelijk Jakob naderhand, dat zelve ook in zijn Perzoon, en in zijn Voorvaders beleden heeft; Hoe zal Abraham dan gezeyd worden, zig te Damaskus opgehouden, en daar als Koning Geregeerd te hebben, die nergens een Voet Vaſt-land of beſtendige Huysveſting had? En hoe, magm'er by vragen, hebben alle de H. Schrijvers, en voornamelijk Moſes, zoo nalatig konnen zijn, zulk-een beroemde zaak, waar uyt het Joodſe Volk, groote eer t'erlangen ſtond, in hare geſchriften te vergeten? Doch nu blijkt genoeg uyt de na-rekening der verloopen tijd, en Abrahams verder levens-gedrag, Dat het een verzierzel is, en dat het niet door ſlotheyd, in de H. Boeken vermiſt word. Want geſteld, dat miſſchien Abraham te Damaskus geweeſt, of deun daar-by-henen getrokken is; (gelijk hy zig hier en daar, van wegen de grootheyd zijns Huysgezins, dat reeds in Charan, aan Vee, Dienſtknegten en Laſtbeeſten rijklijk aangegroeyd was, heeft moeten uytruſten;) egter zal de reden der tijd, niet toelaten te zeggen, Dat hy wegens d'aangevangen Regeering te Damaskus, ettelijke Jaren geneſteld heeft. Want dewijlwe hier, het 76ſte Jaar van Abrahams ouderdom, voor de deur zien; en wy korts hier na zullen ontwaar worden, Dat hy na zijn 10. Jaarige inwooning in Kanaan, zijn Dienſtmaagd Hagar, tot een Byſlaap genomen en een Zoon daar uyt verkregen heeft, als hy 86. Jaar oud was; zoo moet hy regt-toe regt-aan, uyt Meſopotamien, na Kanaan gereyſt zijn, zonder zig ergens in eenige vaſte zitplaats op te houden, voor dat hy in Kanaan aangekomen was. En ſchoon hy zoodanigen Koningrijk, of door Gebeden of door Geweld gekregen had; Hoe zou hy dat zelve zoo klakkeloos verlaten, en zig zelfs van wegen een Hongersnood, na Egipten hebben laten troonen? gelijkwe zullen zien dat gebeurd is.

En met waarſchijnelijke reden onderſteund.

Abraham heeft zig te Damaskus niet opgehouden. Gen. 12: 5.

75
1
76
10
86

En zulx uyt de Jaar-rekening beveſtigd.

Na dat dan Abraham zijn Reys-togt dus ver volvoerd had, dat hy het Land Kanaans onder de Voeten had, heeft hy zig geenzinds met de voor-aangelegene Grenzen vernoegd, of zig daar in uyt-geruſt, op dat hy hem eenige vaſte Wooninge bouwde; maar *Hy is*, gelijk Moſes zeer nauwkeurig aanteekend, *doorgetogen in dat Land, tot aan de plaatze Sichem*; te weten, tot aan het *Eyken-boſch More* Gen. 12: 6. Derhalven heeft hy zich ten eerſten nedergeſlagen, ter plaatze, waar naderhand de Stadt *Sichem* gebouwd is; welke anders ook *Sichar*, en zoo eenige meenen, mede *Ephron* genoemd is. Men agt het zeer waarſchijnelijk, dat deze Stadt alzoo na *Sichem*, de Zone *Hemors* geheeten is: Van welke Hieronymus aldus heeft aangeteekend; *Sichem en Salem*, zeyd hy, *die by de Latijnen en Grieken* * Sicima *genoemd worden, is de Stadt* Jakobs, *en leyd thans gants woeſt: Doch de Overblijfzelen worden* in de *Voorſtadt van* Napolouze *gezien*; *beneffens het Graf van* Joſef; *welke* Abimelech *verwoeſt en met Zout overſtrooyt heeft, gelijk in't Boek der* Rigteren *te lezen ſtaat. Naderhand iſſe van* Jeroboam *herbouwd, volgens't gene Het Boek der* Koningen *verhaald: Zijnde gelegen op de uyterſte Grenz-palen* * Efraims; *en heeft haren naam* van Sichem *de Zone* Hemors *ontleend.* De meeſte Land-beſchrijvers hebben dit Sichem, ruym 60 ſtadien van Samarien geplaatſt: Gelijk by Adrichomius, Brokhardus, en den Jode Benjamin, beneffens onze Reys-kaart, te zien is. Maar gelijk deze Stadt, eerſt lang na Abrahams aankomſt in Kanaan gebouwd, en haar naam van den Stigter ontfangen heeft; alzoo blijkt het uyt zoo veelerley verſchillige Uytleggingen der Overzetters, als'er over ELON MORE of *Eyken-boſch More*, gevonden worden, dat het zelve niet zoo ligt te verklaren en thuys te brengen is. Hoe onze Nederduytſze Overzetters deze plaats noemen, is aanſtonds gezien; en zy teekenen uyt vergelijking van Deut. 11:30. daar op aan, Dat het Hebreeuwſze woord, ook te gelijk een *Effen Veld* beteekend. De gemeene Latijnze, heeft, De *Beroemde Valeye*; De

Abraham in Kanaan gekomen legerd zig in *Elon More* by Zichem. &c. Gen. 33:18. Gen. 34.

De Stadt Sichem na de Zone *Hemors* genoemd.

* Of als andere zeggen in 't *Gebergte Efraims*

Joſ. 21: 21. Jud. 8: 31. 1 Kron. 6: 67. Actor. 7: 16. anders *Sichar* Joan. 4: 5.

Sichem waar gelegen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Griekze, *De Hooge Eyke*; de Syrize, De *Eyke Mamre*, met welke de Arabize Vertaling gelijk ſtaat: Doch de Kaldeëſze zet, *De Eyke More*. Waar keeren wy ons hier, onder zoo veel zinnen? Aben-Ezra zeyd wel, Dat het woord * ELON, af-komd van't Hebreeuws woord dat een *Boom* beteekend; Doch wat voor een Boom men hier verſtaan moet, is zelfs by de Hebreën in 't onzeker. Eenige paſſent op een Eyke, andere op een Pijnboom, Maſtboom, Kaſtanien, of op een Terpentijn-boom; en zommige wederom liever op een Olm of Lindeboom. De LXX. en de Gemeene Latijnze Vertalers hebben 't by Daniel, *Een Boom* overgezet. Egter ſchijndmen met de meeſte Uytleggers te moeten gelooven, Dat'er niet zoo zeer een zeker zoorte van Boomen, als wel een *Boſch* of *Digt-bewaſſen plaats met Eyke-boomen*, moet verſtaan worden. Aangaande 't woord MORE, ſchijnd wel zeker, datze dwalen, welke deze benaming met MAMRE vermengen; gelijk nogtans eenige, op 't getuygenis van Aben-Ezra doen; meenende dat MORE geweeſt is MAMRE Abrahams Bondgenoot, en de Syrize en Arabize Uytleggers, zijn 't zelve dwaal-ſpoor ingeſlagen. 't Is zeker, dat *Elon More*, en *Elon Mamre*, twee onderſcheyde plaatzen zijn; alhoewel het de beſte onzeker blijft, of het een algemeene, of een byzonderen naam is. En het zou wel konnen waar zijn, dat zeker vermaard Man, met name *Moreh*, den naam aan dit Eyken-boſch gegeven heeft. Ten zy dan mogelijk, dat deze Boſchaadje van Abraham zelfs, wanneer hy te dezer plaatze zijne Tenten opſloeg, den naam MORETH ontfangen heeft; het zy van wegen *Het Gezigte*, dewijl hem Godt aldaar verſchenen is; (gelijk Bonfrerius niet qualijk aanmerkt) of mogelijk wel van *Den Toonder*, als Maſius en Bolduk giſſen; om dat Godt aldaar volgens de Belofte Geneſis 12: 1. het Land Kanaans aan Abraham *Getoond* heeft. Ook ſchijnd MOREH Job. 36: 22. een *Leeraar* te beteekenen. En alhoewel Moſes dit Boſch zeer digt aan Sichem plaatſt; word'er nogtans groote ſwarigheyd gemaakt, om de ſtands-gelegentheyd daar van te vinden. De meeſte zoeken 't in de vrugtbare Valeye, alwaar eertijds de Vijf Steden lagen, na welker inſchokking de Doode Zee ontdekt leyd: 't geenwe niet waarſchijnelijk agten. Want behalven dat die Landſtreek zeer wijd van Sichem af leyd, daar Moſes nogtans dit *Elon More*, heel deunby ſteld; zal het vreemd ſchijnen, hoe Abraham uyt Sichem in de Valeye der Vijf Steden, en van daar neffens Bethel, zal uytgegaan zijn, welke naaſt de Stadt Sichem is? Beter oordeeld Maſius, dat *Elon More* Sichem zelf, of daar naaſt-aan gelegen was. Adrichomius maakter de Overſchoone Valeye *Aulon* van; waar af Hieronymus deze kundſchap geeft: AULON, *is niet een Griekze, maar een Hebreëuwze benaming; en geeft een Groote Valeye te kennen; namelijk die, welke zich in een overgroote lengte, en wederzijdze Bergen van den* Libanon *af, en ver der tot aan de* Woeſtijne Pharan *uytſtrekt. In dat zelve* Aulon *of Beemd-rijke Dal, zijn voortreffelijke Steden*; Scijtopolis, Tiberias, *beneffens* een Zee; Jericho, *met de* Doode Zee, *en de Landſtreeken daar omtrent; alwaar de* Jordane *te midden doorvliet.* Dit zeyd Hieronymus; en Heydeggerus geeft hem in de beteekenis van AULON, dat hy voor een Hebreeuws woord neemd, t'eenemaal gelijk: want hy agt אלון, het zelve met אילין te zijn; alleen, dat de ruſtende *Jod*, in een beweeglijke *Vau* veranderd *is*. Invoegen hy dan ook hier den zin van Moſes verhaal zoodanig opneemd; Dat Abraham gekomen is, tot aan de Grenzpalen van Sichem, namelijk tot aan *Elon More*; het gene niet verre af was van de plaatze, alwaar Sichem naderhand gebouwd is; van Moſes zoodanig met den Naam van zijnen tijd genoemd, op dat hy ons Abrahams Legerplaats te netter aanwees. Zulx dat men *Sichem* en *Elon More*, niet voor Twee, maar voor Een-en dezelve, en ook voor de eerſte woonplaatze Abrahams in Kanaan te agten heeft. En wy hebbent ook in onze Reys-Tafel zoo aangewezen. Hier ter plaatze zig dan neergeſlagen hebbende, is

* אילין van אלה

ELON, niet onwaarſchijnelijk een *Boſch* of bewaſſen plaats *uyt Eyken Boomen* vertaald.

More qualijk met Mamre vermengd.

Gen. 13: 12. en 14: 13, 24. en 18: 1.

Eyken-boſch More, waar eygentlijk gelegen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

is hem de HEERE verſchenen, en heeft tot hem gezeyd; *Uwen Zade zal Ik dit Land geven.* Zonder twijffel moet men dit voor de Tweede Verſchijning houden; want datmen dit niet voor de Eerſte opnemen moet, daar van heeft ons Stefanus reeds ontheven, als hy zeyd; Dat de Godt der Heerlijkheyd hem verſchenen is, doe hy noch in Meſopotamien was.

Gen. 12:7. Godt verſchijnd Abraham in Elon More. Actor. 7: 2.

Dat hy Godt niet in een eygentlijke Gedaante gezien heeft, is buyten bedenken, om dat hy geen zienlijk Wezen heeft, en derhalven heeft hy hem dan gezien in den Geeſt of door zeeker teeken van Goddelijke tegenwoordigheyd. Doch wat Teeken het geweeſt is, waar mede hy zijn tegenwoordigheyd aan Abraham getoond heeft, kan niet gezeyd worden. En nogtans agten de Geleerde, dat het zienelijk geweeſt is, nadien'er gezeyd word; *Dat Jehova aan Abraham verſchenen is.*

Hoe en op wat wijs Godt aan Abraham verſchenen is kan niet geſeyd worden.

En daar ontbreken geen verſcheyde meeningen omtrent de wijze die Godt gehouden heeft, wanneer hy met zijnen Knegt, gemeenzame zamenſpraak gehouden heeft. Maimonides wil, dat hem deze Verſchijning in een Droom; En Baſilius, dat het Wakker-zijnde, en nogtans zonder licchamelijke ſtem, geſchied is. Waar van andere wederom veel verſchillen. Heydeggerus oordeeld, Dat Godt van Mond tot Mond met Abraham geſproken heeft; alhoewel'er Bellarminus zeer qualijk uyt beſloten heeft; Dat Godt in zoodanigen Gedaante heeft konnen afgeſchilderd worden, als hy verſchenen is.

Gevoelens der Geleerde over deze tweede verſchijninge. Miſſlag van Bellarminus.

Want wie kan zoodanige teekenen als Godt vertoond heeft, afbeelden? Dewijlze verdwijnende zijn geweeſt, en ten hoogſten, alleen tot gebruyk dienden den genen, aan wienze verſchenen zijn. Gelijk'er deswegen ook nooyt Beelden of ſweemzel-ſchimmen van Godt geweeſt, noch tot dat eynde van Godt gemaakt zijn, op datze tot gebruyk van andere, zouden afgeſchilderd worden. Ook word'er in 't Oude Teſtament, niemand gevonden, die hem onder dien dekmantel heeft willen nabootzen. Daar-en-boven, heeft Godt dusdanige Verſchijnteekenen voor Moſes tijden, nooyt algemeen en voor aller-oogen gedaan, maar alleen aan zommige, en dat noch met een noodzakelijk tegengift gewapend, om alle verbeelding af te keeren.

De Godheyd is nooyt verſchenen, met blijken diemen afſchilderen kan.

Doch die Gods gedaante afſchilderen, maaken die gemeen; zonder daar toe eenig waarborg by te konnen ſtellen, die de Menſchelijke gemoederen, aan welkze voorgehouden worden, (even als Godt heeft konnen doen,) zoodanig beteugeld, datze de beſchouwelijke afbeelding niet en konnen misbruyken: 't geen hier niet al-te ſlof tegen de Godt-verbeelders behoorde aangemerkt te worden.

En waarom zulx verhoed is.

Dat nu de blijken, waar door Godt zijn tegenwoordigheyd zomtijds geopenbaard heeft, niet zoo algemeen zijn geweeſt, datze onder de Vorming van eenig Schepzel te betrekken waren, zulx blijkt uyt Deut. 4: 15. daar Godt zelfs ontkend, dat het Volk Iſraëls, ooyt eenig *Beeld* of *Gelijkenis gezien heeft*, als hy met haar ſprak op den Berg Horeb. 't Zelve bybrengende tot een Grondveſt, om haar het maken van Geſnedene Beelden te verbieden. Voorwaar Abraham heeft nooyt het gelaat van den Godt die met hem ſprak, gekend, maar wel de reden en d'aanwijzinge des H. Geeſtes, in zijn gemoed bevat: hoedanige werkingen en teekenen van Gods Heyligheyd, door geen Beeld van gelijke eygenſchappen konnen afgeſchilderd worden. 't Geên dan ook de reden is waarom de H. Schrift, wanneerze de Afgoden beſpot, voornamelijk van dezelve zeyd; Dat hare Beelden *Leden hebben zonder gebruyk, en geenen Geeſt van haar Uytgaat, noch Adem halen:* Op datze daar mede niet alleen de Levenlooze en Stomme Blokken, uyt den Godsdienſt bannen, maar ook betoonen zouden, datze deswegen niet *Levendig-makende* zijn.

Niet de gedaante maar de Goddelijke reden, hebben Abrahams gemoed aangedaan. Pſal. 135: 17.

Inde eerſte Verſchijninge, hadde Godt aan Abraham belaſt, Dat hy zou uytgaan na het Land dat hy hem wijzen zou, zonder noch het Land te noemen; doch daar gekomen zijnde, heeft hy hem in deze Legerplaatze by *Elon More*, onder een tweede verſchijninge, dat Land getoond; en daar by belooft, Dat hy dat zelve aan zijn Zaad wilde geven. En gelijk Pau-

Gen. 12:1. 't Land Kanaans aan Abraham in Elon More getoond.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Gal. 3:15, 16. lus de toezegging van dit Goed, Een *Testament* genoemd heeft, (waar van onder het Verbond Gods met Abraham te handelen staat;) alzoo kanmen hier ter plaatze, in 't voorbygaan aanmerken, Dat Godt in deze Belofte, het Geloove van Abraham, op nieuws beproefd heeft. Toonende hem het Goede, waar van de toe-eygening der bezitting, noch zeer verre te zoeken scheen. Hoedanigen voorgeworpen moeyelijkheyd, niet als door het Geloof kon te boven gekomen worden. En dat Abraham hier in thans niet gebrekkig viel, nog hem t'zoek maakte, blijkt daar uyt, Dat hy strax op deze Belofte, (zijnde in *Elon More*) den Heere, die hem Verschenen was, een Altaar bouwde; en zig niet anders aanstelde, als of hy gezonden, om dit Land in bezittinge te nemen, zijn Dankbaarheyd daar voor betoonen wilde; gelijk Chrysostomus dit in een fraaye Lof-rede van Abraham, heeft uytgemeten.

En hoe Abraham daar door beproeft is.

Abraham Bouwd een Altaar in Elon More.

Uyt Elon More, brak Abraham op na Bethel; of gelijk Moses zeyd; *Hy brak op van daar na 't Gebergte tegen 't Oosten Bethel, ende hy sloeg zijne Tente op: zijnde Bethel tegen 't Westen, ende Ai tegen 't Oosten.* Namelijk het Bethel, dat te vooren *Lutz* genoemd, eerst na 162 Jaren, van Jakob zoo geheeten wierd, Gen. 28: 19. Maar hier te gelijk met *Ai*, van Moses genoemd, volgens zijn meer-gewoone *Voor-kommende maniere van spreken.* Van de stands-gelegentheyd der Stadt Ai, getuygd Masius uyt d'Oude Hebreeuwze Boeken, Dat zy omtrent dry mylen van Jericho lag; en dat Ai en Bethel, noch nader aan malkanderen gelegen waren. Daar zijn Geleerde Mannen die willen, Dat de bekende Bergen, Gerizim en Hebal, tussen deze twee Steden lagen: In welk gevoelen Tostatus, en Merkator zijn; welke Hieronymus (of liever Eusebius, die waarschijnelijk de regte Autheur van dat Boek is,) met opzet prijzen, wanneer hy in 't Boek van de Hebreeuwze plaatzen, tragt te betoogen; Dat die Bergen niet wijd van Gilgal en Jericho afgelegen zijn; invoegen de Samaritanen van groote dwaling of ontrouw te beschuldigen zijn, welke Hebal en Gerizim, by Napolouze, dat is by Sichem toonen. Maar behalven dat ons d'Inwying der Joodse Republijk, die hier onder Josua voorgevallen is, ligtelijk uyt den dut zal helpen; willen wy het egter voor zeker houden, Dat de Bergen Hebal en Gerizim, niet tussen Bethel en Ai, maar naast Sichem gelegen hebben, thans *Napolouze* geheeten. En zoo wy het hier mis-hebben, zal het swaar vallen te verstaan, hoe'er in 't Boek der Rigteren van Jotham gezeyd word, Dat hy staande op de top van den Berg Gerizim, met een luyde Stemme, de Mannen van Sichem toegeroepen heeft. Dus heeft dan die Stadt niet wijd van dezen Berg afgelegen. Doch Bethel en Ai, tussen welk den Berg van Abraham gelegen lag, is zeer wijd van Sichem geweest; gelijk alle Schrijvers en de beste Land-Tafereelen toestemmen. Om wat reden evenwel d'aangehaalde Schrijvers, de Berg Gerizim zoo deun by Gilgal en Jericho, geschooven hebben, mag men Pererius vragen, die daar over getwist heeft.

Abraham gaat van Elon More na Bethel.

Gelegentheyd van Ai en Bethel of Beth-el.

Judic. 9:7.

Dus is dan op 't Gebergte van Bethel, na 't Oosten gelegen, Abrahams tweede Legerplaats geweest; daar hy zijne Tenten opgeslagen heeft: waar van den Apostel Hebr. 11: 9. zeyd, Dat hy *In Tabernakelen gewoond heeft.* En besluyt daar uyt, dat hy, en te gelijk zijne eerste Nakomelingen, als deelgenooten van het Beloofde Land, daar in, als *Vreemdelingen hebben verkeerd*; die niet een Voet-breed eygendoms daar in hebbende, nogtans door het Geloove, in die Vreemdelingschap, een andere Stadt verwagt hebben; welke niet met sterke Muuren, nogte met Huyzen, Thuynen, Wijngaarden en andere Lustigheden door Menschen handen gestigt zijnde, vervallen en verwoest konden worden; maar een Stadt die Fondamenten had; en niet instorten kon, om dat der zelver Konstenaar en Bouw-meester Godt was. Abraham dan hier, in zulk-een vertrouwen verkeerende, steld niet lang uyt, zijn Geloove in werkzaamheyd te laten uytbotten: *Want hy Bouwde den*

Bethel Abrahams tweede Legerplaats.

Daar hy wederom een Altaar Bouwd.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

den Heere wederom *eenen Altaar*; *en riep den Naam van Jehova aan.* Als 'er nu even te vooren gezeyd was, *Zijnde Bethel ten westen*; merkt Grootius hier aan, Dat Abraham zig tegens Bethel gekeerd, en alzoo na het Westen gebeden heeft; lijn-regt tegens d'Afgodize gewoonte der Kaldeeën, welke altijd de Opgaande Zonne, dat is het Oosten, uyt een Bygeloovig eerbewijs, in 't gezigt namen. En zulx is geen wonder, nadien de Zonne en het Vyer, hun voornaamste Godheyd was; en het betamelijk schijnd, Dien, die men Aanbid, ook aan-te schouwen, en zig daar naar-toe te keeren. Anderzinds meenen zommige, Dat men aangaande de maniere van Abrahams Bidwijze, het zy tegen 't Westen, of tegen 't Oosten, niets uyt deze plaatze vast-stellen kan.

Gen. 12:8. Of Abraham hier tegent Westen Gebeden heeft, om zig tegen d'Afgodize gewoonte aan te kanten.

Maar 't en schijnd niet, dat Abraham lang op dit Gebergte gebleven is, dewijl Moses zonder eenig byzonder voorval aan-te teekenen, strax daar op zeyd; *Daar na vertrok Abraham, gaande en trekkende na 't Zuyden.* Dat is mogelijk, allengskens, en al geduurig voort-reyzende. De t'Zeventig Overzetters, lezen hier niet, *Naar het Zuyden*; maar, *Hy is verreyst, en heeft zijne Tenten opgeslagen in de Woestijne.* Boven-dien is NEGEB 't *Zuyden*, by de Hebreeën, van *Droogte* genoemd; want dat gedeelte van Kanaan, ontbrak Wateren, Judic. 1: 15. Psal. 126: 4. 't Geên dan de reden kan zijn, Dat de Grieken, 't *Woestijne* vertaald hebben; zonder nogtans van den gemeenen Zin der Text af-te gaan. Want het Steen-agtig Arabien was ten aanzien van Kanaan, na het Zuyden gelegen, gelijk onze Reys-kaart aanwijst. Na welke zig Abraham dan henen wendende, niet veel verder, als *in de Woestijne* geraken kon. Dat verder de LXX Overzetters zeggen, *Hy heeft zijne Tenten opgeslagen*, is in de woorden van Moses niet te vinden; alhoewel het als een ruymer verklaringe, ligt te denken is, Dat Abraham elders in de Woestijne, zijn Tenten zal opgeslagen hebben: en zulx misschien wel op verscheyde plaatzen en tijden. Want dat schijndmen te mogen gissen, uyt dien dat'er gezeyd word; Dat hy *Was gaande en trekkende*; dat is, gedurig Reyzende na 't Zuyden, of na de Woestijne; zonder aanwijzing van een bepaalde plaats.

Abrahams voort-reyze uyt Bethel na 't Zuyden. Gen. 12. 9. Verschil over Abrahams reyze na 't Zuyden, en zijn Legeren in de Woestijne.

Maar 't geen Rabbi Menachem hier aanteekend, schijnd een Vieze geur aan-zig te hebben: *Abraham* zeyd hy, *hing d'aanbieding der Genade aan, want dat is 't Zuyden der Weereld*; *en daarom waren alle de reyzen Abrahams tegen 't Zuyden.* Want het *Noorden* beeld de plaatze af, van waar 't Quaad komd.. Jerem. 1: 13, 14.

Vieze aanmerking van Rabbi Menachem.

Terwijl hy dan alhier omdoolde, en mogelijk dikwils van plaats verhipte, wierd dat land-gewest en voorzeker ook Kanaan, van een Hongersnood, dat is, van een schaarsse Leeftogt overvallen: die toenemende en eenige tijd aanhoudende, ook Abraham noopte, om van daar na Egipten af-te zakken, gelijk hy deed, met voornemen, *Om daar, als Vreemdeling te verkeeren.* Voorwaar Josefus heeft dien voor-treffelijken Man, veel te-kort gedaan, wanneer hy deze Optogt aldus verhaald; *Als den Hongersnood Kanaan aantaste, en Abraham hoorde dat in Egipten Overvloed was*; *heeft hy beslooten derwaards te reyzen*; *zoo om zig door des lands Vrugtbaarheyd te onderhouden, als om het Gevoelen der Egiptize Priesters, aangaande de Godheyd, na te speuren, en hare meeninge, indienze beter als de zijne was, aan-te nemen, of haar in tegendeel, beter Onderwijs te geven.* Hier Schilderd hy Abraham niet anders af, als of hem de begeerte tot de kennis van de d'Afgoderye der Egiptenaren gekitteld, en zijn gemoed in 't ware Geloof, aan 't waggelen geraakt was. Veel beter heeft Chrysostomus gevoeld, als hy zeyd, Dat de Goddelijke Voorzienigheyd niet alleen gewild heeft, dat d'Inboorlingen van Kanaan, Abraham tot een Leeraar hadden, maar dat ook het Ligt van zijn Deugden, insgelijx onder de Egiptenaren doorstralen zou. Boven-dien is 't mede zeer slegt en zonder grond, wanneer dezelve Josefus, en Eupolemus met Artabanus by Eusebius, zoo zeker zeggen als of zy 't wisten, Dat Abraham, de Heliopolize Priesters in Egipten, en ook haaren Koning, de Reken-en Sterre-

Abraham na 't Zuyden voort-reyzende wort dat gedeelte ook met Honger aangetast. Gen. 12: 10. Abraham van Josefus te-na gesproken. Fraaye gedagten van Chrysostomus.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Andere verzierzelen aangaande Abrahams Reyse na Egipten.

Sterre-konſt zou geleerd hebben. Onder welke het dan ook t'eenemaal vals is, als Artabanus voor-vaſt zeyd, Dat Abraham xx Jaren in Egipten gewoond heeft, en daar-na, wederom in Syrien gekeerd is. Want zoo wy dezen Man geloof geven, zal Moſes verhaal in duygen vallen; en Abraham zal Iſmaël in Egipten gewonnen, en aldaar, tegens die Alverwoeſtende Koningen gevogten hebben Gen. xiv. Ook zal hem hier Melchizedek ontmoet zijn, en veel andere dingen, zullen dwars tegen den draad der H. Schrift opſtroopen. Doch al deze Droomen zijn van de Joodze nakomelingen in de Beuzel-eeuwe verzonnen, op datze de Wijsheyd der Egiptenaren, die van d'Aal-

En Waar toe van de Joden verzierd.

oudheyd af, onder alle Volken vermaard was, ook aan hare Voor-Ouders opdroegen. Aan welke ervarenis dezer Land-aard, de H. Stefanus ook kennis draagd, als hy van Moſes getuygd, *Dat hy was Onderwezen, in alle de Wijsheyd der Egiptenaren.* Maar nadien deze Wijsheyd, meeſtdeels ydel,

Actor. 7: 22.

en geheel-en-al, niet zoo Heylzaam was, als die welke Moſes van een andere kant aanquam; iſſet zeer dwaalziek zig te bekommeren, of Abraham of een ander uyt d'Heylige Vaders, een Stigter en Voortplanter daar van geweeſt is. En zoo hy eertijds by de Egiptenaars in zoo grooten Eerbied ge-

Abrahams Gedagtenis is niet groot noch lang in Egipten gebleven.

houden is, iſſet te verwonderen, dat de gedagtenis van zijnen Naam en Leering, zoo-dra onder die Wijze Egiptenaren verdwenen is. Want ter tijd dat zijn geheugenis op 't hoogſte in Egipten moeſt Gebloeyd hebben, heeftmen niet de minſte ſpeur van Abrahams Naam gevonden; zelfs ook niet, als Jakob met lxx Zielen van zijn Huysgezin, Egipten ingetrokken is. Immers zou Joſef zijn vermaard Geſlagte niet verdonkerd hebben; noch wanneer hy van Farao, aangaande zijn Vader en Broeders gevraagd wierd, voor-al niet nagelaten hebben, zijn Groot-Vader te noemen; als dien zulx

En zulx uyt de reden van Joſef met Farao vaſt gemaakt.

met regt konde doen, by-aldien hy aan de Egiptenaren, de Wijsheyd geleerd had. Waar uyt dan ook zommige niet te onpas hebben aangemerkt, Dat men op al 't geêne de meeſte der Oude Schrijvers, van den Egiptizen Oorſprong gereveld hebben, niet veel ſtaat te maken heeft: hoe zeer zelfs ook Herodotus roemd, De meeſte dingen dien hy aangaande de aangroeying der Egiptize Landeryen, uyt Slijk, De eerſte Regeering van Manes, en zommige vreemde uytwerkingen van den Nyl-ſtroom, bybrengd, te Memfis uyt de Mond der Vulkanus Prieſters, gehoord te hebben. Waar toe ook behooren, alle de vreemdigheden, die Garopius Bekanus, in zijn *Niloſcopium*, te zaamen geſchraapt heeft. En daar zijn veel andere onder de Oude,

Leugenen over den aanwas van Egipten.

die heel Egipten, Een *Werkſtuk der Riviere* noemen. Homerus heeft ook volgens Plinius, veel dingen aan Egipten toe-geëygend, daar zommige zeer vaſt op gaan. Doch in wat tijd, en in wat Stadt of Landſchap, hy zelfs Geboren en gebloeyd heeft, is beyde noch onzeker; ongemoeyd'er Leo Allatius, een gants Boek over geſchreven heeft. Alhoewel het genoegzaam blijkt, Dat hy na den Troojaanzen Krijg geleeft heeft. Maar nadien de meeſte Tijdzifters ons toeſtaan, Dat hy omtrent de tijden van den Hoogenprieſter Heli, en alzoo in de dagen der Rigteren Iſraëls geleeft heeft; worden alle die Schrijvers vals bevonden, welke zeggen, Dat Egipten na de tijden van Homerus, met Slijk overgoten, en onbegaanbaar land was; dat naderhand

Egipten is van Ouds een vaſt en beſtendig Landſchap geweeſt.

door aangroeying, eerſt tot een vaſten grond geſtremd is. Want Abraham is lang voor Homerus in Egipten gereyſt; in welke tijd een Koning Farao, aldaar Regeerde, als uyt Moſis Hiſtorie blijkt. Ook is het wel zeker, dat'er geen ander Egipten moet gezogt worden, als het gene, naar welke Abraham, in deze togt hene-getrokken is; om dat andere Landen van rond-om henen gelegen, gebrek aan Granen hebbende, dat Land alleen Koren gedragen heeft: als het welke door de Jaarlijkze Overvloeying van den Nyl, Gemeſt, doorgaans zeer Vrugtbaar was. Boven-dien, blijkt de Oude beſtendigheyd van dat Landſchap ook hier uyt; Dat de Stadt Tanis, niet wijd van de Tanitize uytloop der Nyl-ſtroom, de Koninglijke Hof-houdinge van Egip-

ten

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ten geweeſt is; alwaar Moſes volgens Pſal. 78: 12. Wonderen gedaan heeft; zijnde *In Egipten-land, in de Velden* Taneos of *Zoans*. Ziet onze Kant-teekenaars op Num. 13:22. En het zal u indagtig maken, ook hier aan de Oude Stadt *Hebron* te gedenken, van welke gezeyd word, Dat Abraham langetijd daar in gewoond heeft, Gen. 13:18. en 23: 2. Want dat die Stadt, Zeven Jaren voor Zoan, dat is Tanis in Egipten, gebouwd is, ſtaat duydelijk by Moſes te lezen. En zoo dit niet genoeg is, zullen mogelijk de leugen-agtige Hiſtorien van Iſis, Orus en Oſiris, boven welke de Egiptenaars niets en hebben dat ouwer is, ons zelfs tot de waarheyd hulp bieden; als waar in volgens Plutarchus, niet zelden van het Laag Egipten, gewag gemaakt word; namelijk van de Tanitize Ingang *Taphoſidiviklis*, *Butus*, en *Peluſius*. Dat nu ook door de Overlooping van den Nyl, tot Egipten, geen Nieuw Land word aangedijkt, willen eenige hier-uyt afgenomen hebben, dat Alexandrijen, by-na twee-duyzend Jaren, zijn eygen Oevers behouden heeft. Want zoo verre als het eertijds van het Eyland Faros * afgelegen lag, leyd het noch heden ten daage. Al 't gene Bochartus breed genoeg heeft afgehandeld; als mede Kircherus, die daar-toe veele getuygeniſſen uyt d'Arabize Schrijvers aanvoerd. Doch al wat de zelve Schrijver wegens de bewooninge van Egipten voor de Zondvloed, by-brengd, en in een Naamrol opleeſt, wat Koningen aldaar geregeerd hebben; hebben wy door d'algemeene In-Val van des Aardkrings Oppervlak, zoodanig in de Zondvloed zien onderdompelen, datter niet de minſte Voetſpeur meer van na-te vertellen over-gebleven is.

Num. 13: 22.

Egipten groeyd niet aan.

** Namelijk zeven Stadien.*

Ziet Joodſe oudheden tweede deel.

Als onder-en-tuſſen Abraham uyt Elon More opgebroken, met zijne Tenten, vaſt na het Zuyden omſworf, en den Hongersnood zoo wel in de Gebuurlanden als in Kanaan, dagelijx toe-nam; is hy deswegen gedrongen na Egipten af-te zakken, op dat hy aldaar genoegzame Leeftogt voor hem, en zijn gantze Huys-Gezin vond. Van de Zeven verſcheyde Hongersnooden daar de H. Schrift van rept, ſchijnd deze in Abrahams tijd, de Eerſte. d'Andere die volgde, was ten tijde van Iſaak, Gen. 26: 1. De Derde in Jakobs leeftijd, Gen. 41: 54. De Vierde onder de Rigters, Ruth 1: 1. Die noch van Drie andere gevolgd zijn; als te zien is, 2 Sam. 21: 1. 1 Kon. 18:2. 2 Kon. 6: 25. Maar nauwlijx was Abraham alhier aangekomen, of ziet daar, Hem ontmoet aangaande zijn Huys-vrouwe Sara, een ſwaare ramp, alhoewel hy zig zelven nog-al van te vooren, daar tegen met een menſchelijke Raad-ſlag gewapend had. Want gelijk deze af-reyze na Egipten, oorzaak verſchafte, dat hy by-wijze van Vrouwen-Roof, van zijn Egte Bedgenoot ontvoegd wierd; alzoo is Moſes ook, van wegen d'ongemeenheyd des voor-vals, niet nalatig geweeſt, zoo wel aan-te teekenen, onder hoedanigen Raad-geving van Abraham aan Sara, hem dit gevaar overgekomen is; als de daad der Rooving zelfs te verhaalen. Waar by hy dan ook niet verſwegen heeft te zeggen; Hoedanig deze Vrouwen-Roof, den Koning van Egipten, en Abraham beyde bekomen zijn. Het is voorwaar een opmerkelijk deel van Abrahams wedervaren, te vernemen, Dat zijn Huysvrouwe Sara, tot twee reyzentoe, van Koningen begeerd, en als door Rooving, van hem weggenomen is: Als eens hier van Farao, de Koning van Egipten, Gen. XII. Daar na van Abimelech Koning van Gerar, in Paleſtina, Gen. XX. In beyde voorvallen zijn zeer opmerkelijke dingen in-agt te nemen, en de draad der H. Hiſtorie noopt ons voornamelijk de eerſte Rooving, door den Egiptizen Koning gepleegd, in de voorrang aan te taſten: Niet tegenſtaande in beyde niet alleen zal blijken, Dat de Goddelijke Belofte geenzinds door de ſwakheyd der Geloovige, beſweken is, maar dat daar in ook zelfs een Meeſterlijk proef-ſtuk van Abrahams Geloof en Lijdzaamheyd, op 't nadrukkelijkſt te beſpeuren is. Ter tijd dan dat Abraham in deze af-togt na by de Grenzen van Egipten aangekomen, gereed ſtond om daar in-te trekken; heeft hem de Vrees voor zijn eygen leven, op een zonder-

Abraham in Egipten aangekomen, word van een gevreezde ramp over vallen.

En van zijn vrouw berooft.

Opmerklijkheyd in dit voorval.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Abrahams Raadflag uyt vrees voor de Schoonheyd van zijn Vrouwe.

linge wijs vermaand, zorge voor zijn Huysvrouwe te dragen; nadien zy zeer Schoon van Aangezigte was; en den Egiptizen Hovelingen ligt in 't oog loopen zou, om hem dezelve af-te nemen, en den Koning daar mede als met een Uytlands Geschenk, een aangenamen dienst te doen. Hier op dan verdagt zijnde heeft hy Sara raad gegeven, welke Moses verhaald; op datze wist hoe zy haar omtrent d'Egiptize Loer-halzen te dragen had. Want aldus worden beyde, de tijds-gelegendheyd, en d'aanspraak tot Sara, in deze woorden aangeteekend; *Ende het geschiede, als hy naderde om in Egipten te komen, dat hy tot Sara zijn Huysvrouwe zeyde; Siet doch, ik weet dat gy een Vrouwe zijd, Schoon van Aangezigte: En het zal geschieden, dat als u de Egiptenaaars zullen zien, zoo zullenze zeggen, Dat is zijn Huysvrouwe; ende zy zullen my Dooden, en u in 't Leven behouden. Zegt doch; gy zijd mijn Zuster; op dat het u wel ga om u, ende mijne Ziele om uwent-wille Leve.* Dus luyd de raad-geving van Abraham; Gen. 12: 11-13. En de fraayste Uytleggers hebben daar in voornamelijk twee opmerkelijke dingen gevonden, die een nader overdenking waardig zijn: Als eerst, hoe en op welken grondvest, Abraham zijn Huysvrouwe Sara, die reeds Oud van Jaren was, zoodanig Schoon van Aangezigte heeft konnen agten, Datze de Egiptize Hovelingen, ja den Koning zelve, tegens haar, met Liefde ontvonken zou. Het tweede, wat men doch van deze raad-geving Abrahams te oordeelen heeft? Belangende het eerste, men schijnd voorzeker genoegzame reden van twijffeling te vinden; Nademaal immers Sara te dezer tijd, alreede over de * t'Zestig Jaren, en alzoo na de gemeene rekening, een Oud-Wijf was. Welke Ouderdom hier uyt zeker blijkt, dat Abraham, wanneer hy uyt Charan ging, omtrent *Vijf-en-Zeventig* Jaaren oud was. En dewijl openbaar is, dat Sara 't *Negentig* Jaaren telde, als Abraham honderd Jaren oud was; zoo volgd van zelfs, datze Tien Jaren jonger zijnde, om deze tijd, is *Vijf-en-sestig* Jaren geweest. En nogtans roemd Abraham, Datze in dusken ouderdom, *Een Vrouwe Schoon van Aangezigte* was. Waar toe men niet en moet denken, dat hem de byzondere Liefde, die geen keur van schoonheyd erkend, de oogen verblind heeft? (gelijk het oud Neerlands spreekwoord zeyd; *Elke Zot prijst zijn Marot*; of *Elk heeft zijn Liefje lief, al wasse Besnot.*) want het blijkt dat zelfs immers d'Egiptenaars, en des Konings Hovelingen, die wel gewoon waren, werk te maken van schoone Vrouwen te kippen, ook Sara als zoodanig ge-agt hebben; gelijk Moses aanteekend, Gen. 12: 14. Wy swijgen noch van de Gerariten, Kap. xx. daar wy naderhand van spreken zullen. Voorwaar de Joden zijn al over-lang dapper aan 't sweeten geweest, om dit wel te verklaren; doch het verzierzel dat Salomon Jarchi by-brengd, word van alle die niet al-willens Gek zijn, eensklaps verworpen. Ook schijnd Aben-Ezra de zaak niet regt getroffen te hebben, wanneer hy meend, Dat Sara alleen is Schoon geweest ten aanzien van de Egiptize Wijven, dewijl die Leelijke Totebellen, en Pink-oogen, door het toedoen der heete Hemelstreek, onder welke zy geboren worden, niet zoo bevallik van Troony-deelen gemaakt zijn. Buyten welke Land-aard, dezen Jode meend, Dat Sara niets boven andere Vrouwen in haar Vaderland, te roemen had. Maar by-aldien dit zou konnen waar zijn, moestze alleen te midden van deze Land-aardze Vrouwen, in d'oogen der Egiptenaren, Schoon geschenen hebben. Even als een *Een-Oog*, Koning is, in 't land van de Blinde. Of zoo dit niet genoeg klemd; hoe vragen we, heeftze dan ook Schoon geweest, by die van Gerar, die immers inwoonders van Kanaan waren? Gelijk daar-na, als Sara noch veel ouwer geworden, en omtrent 90 Jaren telde, gebleken is, Gen. xx: alwaarze van Abimelechs Hovelingen, onder roem van hare bevallijke gedaante, den Koning aangeprezen word? Hierom hebben zommige wat aannemelijker reden bygebragt; als namelijk, Dat nadien in die tijd, de lang-levendheyd, en behoud

Gen. 12: 11-13.

Twee dingen over Abrahams raadslag in agt te nemen.

Sara oud geworden hoe noch haar schoonheyd kon behouden hebben?

* Of die als eenige gissen al 66 Jaar was.

Sara bewezen thans boven 60 Jaren oud geweest te zijn.

De vieze gedagten der Joden hier over verworpen.

Sara is niet alleen ten aanzien vande Egiptize Wijven schoon geweest.

Hoe Sara haar natuurlijke

houd der jeugdige kragten, meer als thans in ſwang was; zoo is de bloey-tijd des levens, in vele trager verwelkerd; en de ſchoonheyd heeft langer ſtand gehouden: 't gene voorzeker alzoo in Sara kan geſchied zijn. Zy voegender niet heel ongerijmd by; Dat hier toe veel geholpen heeft, dat, Sara tot nog-toe Onvrugtbaar geweeſt zijnde, haar ſchoone Gedaante, beter heeft konnen bewaren, als die Vrouwen, welke in weinige Jaren, Moeder van een groot Huysgezin met Kinderen worden. En wy hebben elders noch eenige bedenkelijke giſſingen bygebragt, die niet heel twijffelagtig aanwijzen, Dat mogelijk de Vette Vollijvigheyd, die zelden van een Schoonheyd des Aangezigts pleeg misdeeld te zijn, een natuurlijke oorzaak van Saraas Onvrugtbaarheyd, kan geweeſt zijn: dewijl het by veel verſtandige Geneezmeeſters waargenomen is, Dat Vette, en ſchoon-lijvige Vrouwen, zelden Kinderen voortbrengen. Maar dewijl dit aan veel Vrouwen gemeen is, ſchijnen al die waarnemingen weynig te voldoen, nadienze de Schoonheyd van Sara, niet verre boven die van andere Vrouwen konnen opbeuren. Dus hebben dan zommige Godsgeleerde met Chrijſoſtomus gewild, Dat hare ſchoonheyd voornamelijk zoodanig geweeſt is, dat dezelve, als met de Deugden van haren Regtveerdigen Man, om ſtrijd uytblonken; waar van geen andere oorzaak is, Dan dat de boven-natuurlijke Gave Gods, en deſſelfs Voorzienigheyd, niet alleen gewild heeft, Datze eerſt in haren hoogſten Ouderdom, een Moeder van Iſaak, den Zone der Beloſte, zou worden; maar te gelijk ook, een Proefſteen van Abrahams Geloof en Lijdzaamheyd; als den welken door de rampen, die hem wegens d'onvergelepte ſchoonheyd, van zijn Huysvrouwe overgekomen zijn; niet weynig gezift is. Onder-en-tuſſen ſchijnd Sara in 't Zes-getal der Vrouwen, welker Schoonheyd in de H. Boeken geprezen word, de voor-rang te hebben. Daar na volgd die van Rebekka Gen. 24: 16. en van Rachel Gen. 29: 17. Van Abigael 1 Sam. 25: 3. Van Thamar 2 Sam. 13: 25. En van Eſther Kap. 2. *vers* 9. Die nu met aandagt, Abrahams Raadſlag wel meenen ingezien te hebben, ſchijnen daar in voornamelijk twee miſprijzens-waardige feyten aan te merken: Namelijk eerſt; het Veynzen, Dat Sara, die zijn egte Vrouwe was, zijn Zuſter was. Ten tweeden, Dat hy daar door zijn ſchoone en Godvrugtige Bed-genoot, het gevaar van een ſchandelijk Overſpel onderworpen heeft. Aangaande het eerſte, wy meenen niet, dat Abraham daar in te miſprijzen is, nadien Sara inder-waarheyd, zijn Zuſter was: gelijk gebleken is; wanneer hy naderhand, dit zelve gevaar te Gerar, was te boven gekomen, zonder eenige Veynzerye tegens Abimelech zeyd; *En ook waarlijk zy is mijne Zuſter; zy is mijnes Vaders maar niet mynes Moeders Dogter, en Zy is my ter Vrouwe geworden.* Gen. 20: 12. Dat hier *Een Zuſter* verſtaan word, welke van een Vader geteeld, en niet een *Nigte* uyt de Broeder, zulx is het gemeen gevoelen der Joden. Maar nadien dezelve daar-by uyt Gen. 11: 29. ook willen, Dat Sara is *Iiſka* geweeſt, de Dogter van Haran, Abrahams Broeder, ſchijnd het hier de tijd en plaatze te zijn, te onderzoeken; Van wat Geſlagte, en uyt welke Ouders, deze Sara geboren is: nadien ons zulx groot ligt omtrent de meeninge van Abrahams gedrag zal geven. *De Oude Leermeeſters*, zeyd Aben-Ezra, *hebben gezeyd; Dat* SARA, *is* IISKA *de Dogter van Haran.* Welk Geſlagt-regiſter Joſefus aldus opmaakt; NAHOR *en* HARAN *waren Abrahams Broeders*; Haran *ſtierf te Ur in het land der Kaldeën, daar zijn Graf noch heden ten dage gezien word; hy liet een Zone na, die* Loth *genaamd was, en twee Dogters, de eene* Sara, *de andere* Melcha *geheeten. Zy namen hun Broeders Dogters ten Wijve, want Nahor trouwde Melcha; en Abraham nam Sara.* Dus ver Joſefus; die daar in Sara, genoegzaam tot Abrahams Nigte maakt; 't geen ons miſſchien haaſt zal te-pas komen daar aan te gedenken. En hoe verre hy hier in, met de meeſte van zijn Geloofsgenooten over-een ſtemd;

[Margin notes: ſchoonheyd lang heeft konnen behouden. — Vette en vollijvige vrouwen Kinderen niet of zelden. — Sara d'eerſte onder de ſchoone Vrouwen genoemd. — Twee miſſlagen in Abrahams raadſlag aangemerkt. — Hoe Sara Abrahams Zuſter en Vrouw was? — Onderzoek of Sara ook een en dezelve met Iiſka zy geweeſt.]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Van de Joden ſtaande gehouden.

kan men eenigzinds uyt dit volgende ontwaar worden. 't Is bekend dat de Joden zelfs ook door *Gematria*, weten uyt te zijfferen, Dat Sara de zelve met Iiska is. Dus willenze dan, Dat wanneer Abraham, Sara *Zijn Zuſter* noemd, (dewijlze een Dogter van zijn Vader, maar niet van zijn Moeder was) men verſtaan moet, dat Haran, uyt een andere Moeder, voor Abraham geboren was; en derhalven dat Sara, zijns Vaders Therachs Dogtér was, uyt Haran gewonnen. Invoegen zy na de gewoone ſpreekwijze der Hebreën, De Nigte van Abraham was; welke niemand als *Iiska* kan geweeſt zijn, Gen. 11:29. Want in dezer voegen heeft ook Abraham, LOTH, *Zijn Broeder* genoemd, Gen. 13:8. Daar het nogtans klaar is, dat hy alleen zijn Neef, uyt de zelve Broeder Haran geweeſt is. Dit zeggen de Joden; en daar zijn veel * Vermaarde Schrijvers, die aan dit gevoelen, hun zegel gehangen, doch onze Kantteekenaars, beyde eenigzinds in 't onzeker gelaten hebben. Met aanwijzing nochtans, Van dat vele voor zeker houden, Dat Sara, waarlijk is Abrahams Zuſter geweeſt, uyt de zelve Vader Therach; doch niet uyt de zelve Moeder geboren. Gelijkwe zoo even te voren, uyt des Mans eygen mond, hebben bygebragt. Want gelijk 'er Gen. 11:29. te zien is, Dat Milka, met haren Oom Nahor is getrouwd geweeſt, om dat zoodanige na-beſtaande Houwelijken, in die tijden, door geen uytgedrukte Wet verboden waren; alzoo houden ook de Geleerſte Joden ſtaande, Datter van-Ouds evenwel onderſcheyd gemaakt is, tuſſen *Volle Zuſters*, (dat is, die uyt *Heelen-Bedde* geboren,) en tuſſen die alleen van 's Vaders zijde, uyt *Halven-Bedde*, voort-gekomen waren. Waar van d'eerſte den Broeder verboden, de laaſte geoorloft was te trouwen. Het gene dan ook de reden is, dat Salomon Jarchi, in zijn kantteekening over Abrahams woorden, aangaande de Naam van *Zuſter*, aanmerkt; Dat des Vaders, en niet des Moeders Dogter, volgens het Regt van Noachs Geboden, aan de Broeders kon Uyt-Gehylikt worden; dewijl onder de Volkeren van die tijd, geen reden van Vaderlijk Bloed-verwantſchap, in-agt genomen wierd. Welk gevoelen niet on-verdedigt gelaten is, van Klemens d'Alexandriner, Hieronymus, Cajetanus, Lippomannus, Oleaſter, Muskulus, Piskator en veel andere. Dat nu Terach, Abrahams Vader, twee Vrouwen gehad heeft, zulx vindmen by Moſes niet aangeteekend. Doch de Namen, zoo wel van Abrahams Moeder, als de Moeder van Sara, worden in de Jaar-boeken van Saaidius Patricides, een oud Arabiſch Schrijver, gevonden: in welke de eerſte Vrouwe van Therach, die Abrahams Moeder was, *Jona* genoemd word. En de tweede, die Sara ter Weereld gebragt heeft, de Naam van *Thevitah* draagd. Waar op men van wegen d'Oudheyd der dingen, en onzekerheyd der Onheylige Boeken, niet al-te zeker gaan kan. Te-minder noch, alswe aanmerken, hoe zeer andere Getuygeniſſen daar van verſchillen; gelijk te zien is aan die van Hermanus de Dalmater; welke uyt de Mahumetaanze Gedenkeniſſen bybrengd, Dat de Naam van Abrahams Moeder, is *Ibicilne* geweeſt; zoo anders dat Naam-woord, door lang omzukkelen, niet bedorven is. Maar het zy welk van bey deze meeningen men voor de beſte wil houden; ſchijnenze nogtans niet zonder tegen-bedenklijkheyd, de Monſtering te konnen paſſeeren. Want of ſchoon Sara de Nigte uyt de Broeder Haran, of de Zuſter was (alhoewel niet van eene Moeder, maar van eene Vader geboren), ſchijnd zulken Houwelijk nogtans volgens de Wet Gods, niet vry van Bloedſchande te zijn. En het helpt Jarchius en Cajetanus met haare medeſtanders weynig, te zeggen, Dat het voor de Wet-geving, door het ligt der Natuure, geoorlofd was, zijn Zuſter, alze niet van eene Moeder waren, te Trouwen: nadien de Goddelijke Wet, Leviticus 18:9,11. niet alleen met de Natuurlijke Wet over-een komd, maar ook geen onderſcheyd erkend, tuſſen Vaders of Moeders-zijde. Zulx dat ook zelfs Bellarminus hier uyt reden gevonden heeft, om Cajetanus op den Hekel te leggen,

* *Als* Auguſtinus, Hieronymus, Chriſoſtomus, Rivetus, Junius, Tarnovius. *En uyt de Roomze*; Lyranus, Toſtatus, Pererius, Delrio, E. Sa. Tornicllus, Salianus, à Lapide, Bonfrerius, Genebrardus, *en andere*.

Sara is waarlijk Abrahams Zuſter van s'Vaders zyde geweeſt.

Joodſe aanmerkingen daar op.

Twee Vrouwen van Terach die Abrahams en Saraas Moeders zijn geweeſt by Patricides d'Arabier gevonden.

Of Abrahams Houwelijk niet onder de Bloedſchanden te rekenen is.

gen,

gen, en hem die quaſtige ſtoppelen, uyt-te botten. Waarom het dan al mede geen aanneming waardig is, wanneer de neus-wijze Regel-maat-zetters, diemen anders, *Kanoniſten* inde wandeling noemd, voorwenden; Dat wel het Houwelijk van des Broeders zoon, met zijn Moeders Zuſter, dat is met zijn *Moeije* in de Goddelijke Wet, Lev. 20:19, 20. verboden word, doch niet het Houwelijk des Broeders Dogter, met haar Oom, of Vaders Broeder; nadien daar in immers aan weer-kanten gelijke reden van Bloedverwandſchap, en agterwaards-deynzende Eerwaardigheyd van *Ouder* tot *Jonger*, te vinden is.

Vieze uytzifting der *Kanoniſten.*

Hier-en-boven diendmen aan-te merken, Dat gelijk in de Moſaïze Wet, niet alleen de Perzoonen, uytdrukkelijk genoemd worden, maar dat ook de Trappen der verſchilligheyd, daar in begrepen worden; alzoo word mede in die Verbiedende Geboden, tuſſen Mannelijk en Vrouwelijk Geſlagt, geen onderſcheyd gemaakt.

En uyt de Wet der Houwelijken aangewezen.

Lutherus het gevaar van deze Klippen willende vermijden, heeft Abrahams woorden; *Zy is waarlijk mijne Zuſter, want ze is mijn 's Vaders, maar niet mijn 's Moeders Dogter*, verſtaan van de ADOPTIE, of *Aanneming* tot kindſchap; en niet aangaande het Bloedverwantſchap des Geſlagts: zulx Sara, ſlegts uyt reden van Kinderſchap of Swagerſchap, een Dogter van Haran zou geweeſt zijn; dewijlze de Stiefdogter van Haran zijnde, van zijn Vader Therach, voor een Dogter aangenomen was. Dit's de meeninge van Lutherus. Die zommige al-te hard om te verduwen voor-gekomen is; als dewelke te zeer met eygen uytvindinge opgepoeſt, en zoo naauwkeurig bepaald word, als of men'er by Moſes, het regte beſcheyd van had.

De meening van Lutherus verworpen.

Dus ſtaan wy hier tuſſen beyden; en nogtans ſchijnd ons de waardije der zake, tot kiezen te nopen; op dat men 't een of 't ander vaſt ſtelle. Want of men moet zeggen, Dat Sara een waaragtige Zuſter van Abraham geweeſt is, (alhoewel niet van 'sMoeders zijde,) welke hem, *Ter Vrouwe geworden is*, Gen. 20:12. of dat zy zijn Nigte geweeſt zy, uyt de Broeder Haran, en by-gevolg dezelve met Iiska Gen. 11:29. Maar niet tegenſtaande bey deze meeningen op waarſchijnelijke reden ſteunen; agten nogtans veel fraaije Godsgeleerde, Dat men voor het naaſte, die behoorde by-te ſpringen, welke ſtellen, Dat Sara de Zuſter van Abraham is geweeſt, alhoewel niet van zijn's Moeders wege; en datze derhalven ook niet en kan Iiska zijn; nademaal daar geen reden konnen bygebragt worden, waarom doch deze Iiska, Gen. 11:29, 30. van Sara zou onderſcheyden worden, zonder een woord te reppen, Dat Sara en Iiska, onder die twee verſcheyde namen, een-en-dezelve Vrouw is.

Sara is Abrahams Zuſter en niet Iiska Harans Dogter geweeſt.

Waar om het alleen voor een loſſe giſſing van Jarchius op-te nemen is, wanneer hy deze beyde, uyt derzelver Naam-letteren, eenerley beteekenis aandraayd. Het gene, om dat de H. Schrift, nergens alzoo met d'eyge namen handeld, alleen voor Joodſe kunsjes te agten zy. En wy hebben in 't voorgaande Hoofſtuk, onze Geſlagt-Tafel van Abraham, ook zoodanig ingeſteld, dat men deze twijffeling, daar in ligtelijk zal ontdekt zien. Ten anderen; wanneer Abraham zeyd; *Zy is Waarlijk mijne Zuſter; mijns Vaders maar niet mijns Moeders Dogter*; geeft hy daar mede genoegzaam te kennen, Datze niet een aangenomene Dogter zijns Vaders, maar zijn ware Zuſter was; want indienze ſlegts zijn Nigte uyt de Broeder Haran ware geweeſt, was het geenzinds noodig, daar-by te verzekeren, Datze *Zijnes Vaders*, en niet *Zijns Moeders Dogter*; maar alleen, dat het *Zijn Nigte* was. Voorzeker zou Abraham zig veel opentlijker verklaard hebben met te zeggen, Datze een Dogter van zijn Broeder Haran was; niet tegenſtaande dusdanige na-beſtaande, ook met de Naam van *Zuſter* by d'Hebreen genoemd worden, gelijk we reeds hebben aangemerkt.

En zulx uyt Abrahams reden nader beveſtigd.

Dat nu Moſes Gen. 11:31. Sara *Een Schoon-Dogter*, en niet een *Dogter* van Terach noemd, daar immers een Dogter, de Vader veel nader beſtaat, dan een Schoon-Dogter; geſchied om datze doe ter tijd, reeds aan Abraham uytgetrouwd, veel eer na den Man, als

Waarom Therach Sara zijn *Schoon-Dogter* noemd?

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

na de Vader moeſt beſchreven worden. Waar tegen heel niet en ſtrijd, dat Abraham dusdoende, niet vry van Bloedſchande zal ſchijnen te zijn;

Hoe Abraham te ligter tot duiken nabeſtaanden Houwelijk geraakt is.

nadien hy volgens de andere meening, dezelve ſmette niet ontduyken kan. Doch Abraham heeft geen Beſchreven Wet gehad; en de Natuurlijke is zeer ligt buyten de gewoonte van een naauwkeurige onderhouding konnen geraken, zoo langze niet door de Beſchrevene Wet onderſteund, en van nieuws indagtig gemaakt wierd. Waar toe den yver voor het Vaderlijk Geſlagte en d'Oude Godsdienſt, veel geholpen heeft; willende veel-liever Vrouwen uyt haar Maagſchap nemen, ſchoonze van hun naaſte Bloed waren, als zig met Vreemde en Afgodize Volken vermengen. 't Geên men niet heel-en-al, buyten de Goddelijke Voorzienigheyd te agten heeft. Ziet van deze Bezorging, een ſchoon Voorbeeld in Abraham omtrent Iſaak, Gen. XXIV. en in Iſaak over Jakob, Gen. XXVIII. Aldus meenen wy dan, genoegzaam

Uytvlugt voor Abraham bedagt.

te blijken, Dat Sara niet en is geweeſt Iiska de Dogter van Haran. Als mede, Dat Abraham, (het zy dan dat Sara een Dogter van zijn Vader Therach is geweeſt; of een Nigte uyt de Broeder van deſſelfs Groot-Vader;) haar nogtans, zonder de Broeder-en-Zuſterſchap te liegen, volgens der Hebreën gewoone maniere van ſpreken, *Een Zuſter* heeft konnen noemen; even gelijk Loth, de Neef van Abraham, uyt de Broeder van d'eygen Groot-Vader, *Een Broeder* van Abraham genoemd word.

Maar alhoewel Abraham deze Sara zonder te jokken, *Zijn Zuſter* ge-

Abraham heeft verſwegen dat Sara zijn Vrouwe was

noemd heeft; heeft hy nogtans niet zonder liſtigheyd, verſwegen, Datze zijn Huysvrouwe was: door welk een Veynzinge het ſchijnd, als of hy haar in gevaar van Rooving, en Overſpel, gedompeld heeft. En de Geleerde Mannen, zijn'er ook niet alleen over in bedenken, of de Godvrugtige Man, zig zelven, door dusk-een Menſchelijke omzigtigheyd, niet bezondigd heeft? maar daar zijn'er ook al van ouds gevonden, die hem des-

En hoe ver hy daar in gedwaald of zig in gevaar geſteld heeft.

wegen, niet onbeſpot gelaten hebben; terwijl andere van wat meerder ſchaamte, wel noeſt bezig waren, om Abraham van Veynzerye, vry te pleyten; of zelfs deze Daad in hem te prijzen. Onder die, welke Abraham beſchimpen, zijn voornamelijk te tellen, Fauſtus Manichéus, Origenes en zelfs ook de fraaye Hieronymus, van wien men 't minſt te wagten had.

Abraham van zommige over deze daad beſpot.

't Geên den eerſten tot des Mans beſchuldiging inbrengd, luyd vry ſchandelijk; en nogtans konnen wy naauwlijx agter laten, een kleyn Schetzje van die uytſporigheyd te geven. Hy zeyd van hem; *Dat hy als een trouwelooze Verkoper van zijn Houwelijks Regt, uyt enkele gierigheyd van zijn*

En zulx met een Exempel van Manichéus bewezen.

Hongerigen buyk, zijn eygen Vrouw, aan twee Koningen, Farao en Abimelech, Verloochend en voor zijn Zuſter uyt-gegeven heeft; op dat hyze wegen haar ſchoonheyd, des te gereeder tot een ontugtige Beſlaaping, opveylde. Maar dezen baſſenden Hond, heeft de vroome Auguſtinus, met geen kleenen yver, gezogt den bek te ſnoeren. Inſgelijks heeft ook Origenes, Abraham ſchijnen te verwijten; *Dat hy door een Houwelijx-oogluyking, zijn Huysvrouwe Sara tot Onkuyſſe beſmetting, Veyl geſteld heeft.* 't Geên Hieronymus, *Een vuyle noodzakelijkheyd* noemd. Hier-en-tegen, ontbreken geen onder de Rooms-gezinde, welke deze Daad zoo hoog in Abraham verheffen; dat Nikolaus Abrahamus, in zijn boek *Van Leugen en Waar-*

Abrahams daad van zommige tot de vryheyd van liegen opgenomen.

heyd, zulx tot een Voorbeeld heeft ingevoerd, om te beveſtigen, Dat het zomtijds geoorloft is, zig van de Leugen te bedienen. Waarom dan ook Lyranus, op dat hy Abraham mogt Vry-pleyten, voorgeeft, Dat hy om zijn Leven uyt een gewiſſe Dood te redden, niet anders heeft konnen doen als hy gedaan heeft; zonder dat het in dezen ooyt in zijn gemoed quam, Godt te verzoeken. Ja, zeker Biſſchop is zoo verre in yver voor hem uytgevaren, dat hy opentlijk gezeyd heeft, Dat Abraham ook dit niet zonder ingeven van den H. Geeſt gedaan heeft: als den welken, om dat hy een Profeet was, genoegzaam voorzien heeft, dat het Rooven van zijn Huys-

vrouwe

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

vrouwe, hem, noch hare Kuysheyd geen gevaar aanbrengen, maar de Heerlijkheyd Gods, op een byzondere wijze openbaar maken zouw.

Van andere met een hoogdravende reden verglimpt.

Andere wederom meenen, Dat de Belofte, welke Abraham aangaande zijn Zaad gedaan was, in zoo grooten agting by hem gestaan heeft, Dat hy liever alles, zelfs ook de Kuysheyd van zijn Vrouwe heeft willen in gevaar zetten, als zijn leven verliezen: 't geên verloren zijnde, de Belofte t'eenemaal had te-leur gesteld. Onder de Kristen Kerk-Vaders zijn 'er ook verscheyde geweest, Die Abrahams gedrag in dezen, met groote vlijt hebben zoeken te verzagten: waar in Chrysostomus, (die nooyt traag was, om de faalgreepen der Heylige Vaders te blankketten,) op ver-na, de minste heeft willen zijn. Als den welken deze daad, niet alleen noemd, Een Behendige Verziering tot behoud van beyde: Maar hy prijst ook byzonderlijk Sara, Datze uyt oorzaak van haar Mans Leven, haar zelven aan de uytheemze Barbaren, in Overspel gewaagd heeft, op dat haar beyder listige raadslag bedekt bleef.

En maar al-te hoog opgevijzeld tot Abrahams lof.

En daar na voortvarende het kloek Verstand van Abraham, te gelijk met het prijswaardig Geduld van Sara, hoog-op te beuren, ontziet hy zig niet, Dat hem noch andere ongerijmdheden ontvallen, diewe schroomen by-te zetten.

Abraham van Augustinus verschoond.

Augustinus in zijn Boek tegen Faustinus, oordeeld, Dat Abraham met het voorwendzel, Van dat Sara *Zijn Zuster* was, niet ontkend heeft *Dat het zijn Vrouwe was*; maar dat hy veel-eer yts van de Waarheyd verswegen, als yts valschelijk gezeyd heeft; op dat zijn Vrouwe, wanneer hy mogt om-den Hals gebragt zijn, niet als een Gevangene mogt gehandeld worden. Zijnde genoegzaam van Godt verzekerd, Dat hy haar niets quaads zou laten overkomen. Want *zeyd Hy*, indien Abraham had bekend gemaakt, Dat Sara zijn Huys-vrouwe was, had hy ten minsten twee hoog-gaande zaaken te gelijk, aan Gods bescherming opgedragen: Te-weten, zijn eygen Leven; en de Kuysheyd van zijn Vrouwe. Doch het behoord t'eenemaal tot de gezonde leering, Dat wanneer een Mensch yts byzonders over den hals komd, hy als dan toe-zie, Godt niet te verzoeken. Dewijl dan Abraham veel eer zijn Leven, als de Kuysheyd van Sara beschermen kon, heeft hy de Reynigheyd van zijn Vrouwe, (welke Grootius naast het Leven zet,) aan Godt bevolen; en alzoo de Menschelijke lagen verhoed, als een Mensch betaamd te doen. Want indien het Gevaar had konnen opgeschort, of een Beentje gezet worden, en hy zulx niet en had waargenomen, had hy veel-meer Godt verzogt, als in hem gehoopt. Dus ver Augustinus. En daar zijn'er ook gevonden, die zijne fraaye reden, voor heel bescheyden hebben opgenomen; terwijl andere nogtans, hier een middel-weg meenden te verkiezen; om geen van beyde in haar uytsporigheden op-te volgen. Dus meenen andere; Dat het al-te stoute Regters zijn, welke aan de eene zijde, den Godvrugtigen Abraham in deze bedremmeldheyd zoeken te Bespotten; of die aan d'andere kant al-te zagt handelen, met hem van alle schuld vry-te kennen.

Bedenking op al deze Dingtalen over Abraham gehouden.

Maar die haar eerstelijk tot Bespotting inlaten, schijnen niet te merken, dat Abraham zijn Huys-vrouwe op geenerley-wijze aan d'Hoererye overgegeven heeft; of dat hy zulx uyt een flinx Geloove zou gedaan hebben: nadien het tegen-deel hier in klaarlijk blijkt, Dat hy Sara voorwend, *Zijn Zuster* te zijn. Door het welke te belijden, hy te gelijk aanwees, Datze zijne Zorge aanbevolen was, schoon hy d'Houwelijx-band, die tussen hun beyden lag, versweeg. Invoegen, Dat zoo by-aldien ymand uyt d'Egiptenaars haar had willen ten Houwelijk begeeren, Hy, als de Broeder, na alle betamelijkheyd, daar over had moeten aangesprooken worden. Maar nu heeft Abraham ongetwijffeld, na alzulk-een bedenking by zig zelven vast-gesteld, Dat wanneer het mogt gebeuren, dat de brandende begeerte der Vrijers, by-aldienze dus na orden zouden handelen, ligtelijker een weynig opgehouden, en als men zeyd, om-den thuyn konden geleyd worden, tot d'eerste drift wat verkoeld was; als datze door de schoonheyd

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

van Sara, in liefde ontſteken zijnde, zouden hebben willen gelooven, Datze een Getrouwde Vrouwe was, en met een eygen Man te doen had. Want die yts weet, weet ook wel, dat in geval van Liefd-onſteking, d'eerſte drift, de hevigſte pleeg te zijn; welke dan ook in elk Menſchen vermogen niet en ſtaat, in aller-manieren te matigen. Indien dan Abraham alzulke overleggingen in zijn gemoed gehad heeft, gelijk het waarſchijnelijk is, heeft hy voorzeker de Kuysheyd van zijn Huys-Vrouwe, geenzinds veylgeſteld, nog ter quader-trouwen met haar gehandeld; en derhalven zijnder geen reden te vinden, om Abraham voor een Koppelaar, of Vertuyſzer van zijn Wijfs Eerbaarheyd te houden. Ten laatſten ſchijnen ook zommige fraaye Godsgeleerde, de zulke niet te konnen toeſtemmen, welke Abraham geheel en al van ſchuld willen afgewaſſen hebben. Want of hy ſchoon zijn Vrouwe niet Veyl geſteld, noch ter quader-trouwen, met haar gehandeld heeft, kan'er nogtans beſwaarlijk ontkend worden, dat hy deze veynzerye, niet uyt een ſwak Geloove gedaan heeft; De Menſchelijke voorzigtigheyd tot behoud van zijn Leven, onder 't wagen van Saraas Kuysheyd, ter-hand nemende. Want dit is uyt geen Stantvaſtig Geloove voortgekomen, dat hy zijn Huys-Vrouwe, de Veynzerye, en de miſleyde Gelijknamigheyd des Zuſterſchaps, aangeraden heeft. Ongetwijffeld had hy beter gedaan, by-aldien hy deze liſtigheyd ter zijden geſteld; de gantze zaak, onder ernſtige Gebeden, zijnen Godt had aanbevolen; zig verzekerd houdende, Dat de Belofte van het toekomende Zaad, eenmaal vaſt-geſteld, niet dulden zou, dat Hy, die de Vader van dat Zaad zou zijn, door eenige Egiptiſe ongevallen, om-'t Leven zou komen, voor dat de Goddelijke Belofte voldaan was. Boven-dien ſchijnd d'oorzaak van Auguſtinus niet wel ingeſteld te zijn; wanneeer hy oordeeld, Dat Abraham Godt minder verzogt heeft, met voor zijn Leven te waken, als de Kuysheyd van Sara, aan Gods bezorging opte dragen: Want die Godt ſlegts op het minſte Verzoekt, word gezeyd Hem Verzogt te hebben: en derhalven kon het mogelijk Abraham minder geſchaad hebben, ſchoon hy ook zijn Leven, te gelijk met de Kuysheyd van zijn Vrouwe, aan Godt bevolen had. Boven-dien had de Vroome Man, noch zijn Leven, noch d'Eerbaarheyd van Sara, behooren aan de Zonde te betrouwen, hoe wel bedagt en doortrapt ook die Veynzerye was aangeleyd; nadien het verboden word Quaad te doen, op datter Goed uyt voortkomd. Hierom moet ons niemand verdagt houden, even als ofwe de Groote Zielen der H. Geſtorvene Mannen, ongelijk aan deden, met hare ſtruykelingen, niet voor goed te keuren, en zelfs ook haar te-geval met hen den Veynzaart te ſpelen. Doch de zulke doen onzes agtens, veel-meer onregt tegen Godt en haren Naaſten, welke de Regtveerdigheyd der Goddelijke Wet verdraayen, of geheel en-al aan een zijde zetten, op datze daar door den Toom vyerden om onder 't gebruyk van miſleydende woorden, de Leugen archliſtelijk, voor de Waarheyd te verkoopen; en d'openbaare zonden, alzoo met den ſchijn van Deugdelijke opregtigheyd, te overpleyſteren. Voorwaar Kalvinus is hier na zijne gewoonte, regt door Zee gegaan, wanneer hy dit gedrag van Abraham, zonder eenige bewimpeling, aldus heeft zoeken af-te doen: *Indien wy* zeyd hy, *alles wel overwegen, heeft Abraham voorzeker door Ongeloovigheyd geſtruykeld: en niet zoo veel aan de Goddelijke Voorzienigheyd toevertrouwd, als hy wel had behooren te doen.* Doch hier heeft het de Jeſuijt Nikolaus Abrahamus, dapper op zijn kragt meenen te hebben, om Kalvinus over een opmerkelijke tegenſtrijdigheyd in zijn gevoelen, aangaande de Volharding der Heyligen, op den Hekel te leggen; Waar toe hy dan aldus tegens hem uytvaard; *Maar nadien Kalvinus immers zelve ſtaande houd, Dat het Ware Geloove niet en kan verlooren worden; of indien het Verlooren word, iſſet het Ware Geloove niet geweeſt: en zoo moet'er volgen, Dat ook Abraham, de Vader aller Geloovige,*

En te gelijk met Sara haar Eere weder gegeven.

Nogtans is Abrahams raadſlag met Menſchelijkheyd verzeld geweest, die als een Eklipzis, in zijn Geloof moet aangemerkt worden.

Waar in de miſſlag van Abraham eygentlijk gelegen was.

Van Kalvinus aangewezen.

Die daar over te onregt agterhaald is.

ge; welke na de Besnydenis door Ongeloovigheyd, als Kalvinus steld, Gezondigd heeft, het Waare Geloove niet gehad heeft. Aldus spreekt dien Lasteraar; en voegd'er tot een toemaat by; *Weg met u, gy Pest van den Kristelijken Naam.* Maar of zulke Nagt-Uylen, die duske verdraayde besluyten maaken, haar zelfs niet wel voor het aanbreken van het Zonneligt behoorden weg-te pakken, kanmen ligtelijk ontwaar worden, uyt het gene hier in-agt te nemen staat: want niet tegenstaande d'Hervormde Kerke uyt de H. Schriften leerd, Dat het Waare Geloove niet en kan verlooren worden, loochendze nogtans daar door geenzinds, Dat de vertwijffelingen, en veellerley swakheden, te midden in de Verzoekingen der Geloovige, daar benevens konnen stand houden; zonder dat nogtans, de Wortel van het Zegepralende Geloove, daar door geheellijk word uytgeroeyd. In dezer-voegen heeft dan Abraham, een tijd-lang in Verzoeking levende, Droevige verduysteringen in zijn Geloove konnen lijden, zonder dat die egter, de inklevende Gave van zijn Geloove, geheel-en-al vernield hebben.

En desselfs ombeschaamdheyd aangewezen.

Na dat dan den Raadslag van Abraham was voor-gegaan, heeft de Veynzende Daad, in Sara, onder 't voorval van 't gevreezde-quaad, niet geheel-en-al, zonder dienst geweest. Doch Abrahams Huys-Vrouwe van de Egiptize Vorsten gezien, en weg-Geroofd, is hy nogtans veel aanzienelijker uyt die Houwelijks-breuke gered, als hy zig mogelijk ooyt had durven belooven, hoe zeer hy zig ook te vooren, (ja zelfs te midden van deze rampen,) op de Goddelijke bystand, meende verlaten te hebben. Het geên haar beyde dan hier overquam, verhaald Moses met deze woorden: *Ende het geschiede, als Abraham in Egipten quam, dat d'Egiptenaars deze Vrouwe zagen, datze zeer Schoon was. Ook zagen haar* Faraos *Vorsten, en prezenze by Farao: ende die Vrouwe wierd weggenomen na Faraos Huys.* Wie of welk-een uyt de Naam-lyst der Egiptize Koningen, dezen Farao geweest zy, is vry duyster; nadien 't bekend is, dat FARAO geen *Eygen Naam is*, of die alleen maar aan een byzonderen Koning heeft toebehoord; maar een *Algemeenen Naam*, van alle de Koningen van Egipten; tot der tijd toe, Dat die der PTOLOMEEN op de baan gekomen is. Waarom Josefus schijnd te missen, als hy met even zoo grooten zekerheyd, zeyd; Dat de Naam van *Farao*, slegts tot op de tijden van Salomon, by d'Egiptize Koningen is gemeen geweest; als of hy zulx uyt de Joodse Geschriften vernomen had: Daar het nogtans openbaar is, datter in de H. Boeken, tot aan de Babylonize Gevangenschap, van d'Egiptize Koningen *Faraones*, gewag gemaakt word. Als waar van daan dan 2 Kon. XXV. onder de Regeertijd van de Tweede, naast de laatste Koning van Juda, FARAO, als *De Koning van Egipten*, dikwils genoemd word. Insgelijks word ook Jerem. 44. en 46, van FARAO NECHO, en FARAO COPHRA gesproken. Waar uyt te zien is, Dat FARAO, een Naam van Koninglijke Waardigheyd geweest is; zoo dat het noodig was, elk door zijn *Eygen Naam*, van andere *Faraos* te onderscheyden. Gelijk zoo eenige willen, Dat dezen Farao, zy *Apophis* geweest. En alhoewel Schaliger meend, Dat in de Kronijk van Eusebius, deze woorden in de Latijnze uytgevinge, agter de betuyging van de Gemeene benaming der Egiptize Koningen, van een Bedrieger daar in-gelapt zijn, alzer staat; *Dit hebben wy in de Boeken van Manethon, den Egiptizen Priester gelezen*: Belooft het nogtans zekere Oudheyd, die het voorige erfgerugt, met eenige waarschijnelijkheyd kan onderschragen. Den Schrijver *Schal Scheleth Hakab*, geeft voor, Dat d'Egiptize Koningen, omtrent de tijden van Abraham, zijn begonnen *Farao* genoemd te worden; 't welk naderhand standgehouden heeft, tot op de tijd van den Roomzen Veldheer Pompejus; agter wien de Keyzers, het bewind der Romeynze zaaken in Handen kregen. Doch van welke tijd af, en waarom de Egiptize Koningen alzoo genoemd zijn, schijnd de Geleerde meest onzeker; alhoewel het mogelijk

Gelukkige uytslag van Abrahams ongeluk.

Gen. 12: 14, 15.

FARAO hoedanig een gemeenen Naam aan al de Koningen van Egipten.

Die lange stand gehouden heeft.

niet verre buyten de waarheyd zou zijn, te denken, Datze van den aanvang der Egiptize Regeering, dien Naam gedragen hebben; 't geên ons mogelijk de eyge beteekenis van den Naam *Farao*, te-regt zou konnen zeggen, byaldien wijze regt wiſten. Euſebius en Hieronymus geven alleen voor, Dat de *Faraones*, By d'Egiptenaars even op dezelve wijze genoemd zijn, als nader-hand, By de Romeynen, de *Cæſares* en *d'Auguſti*: By de Syriers, de *Antiochi*: By de Parthen, de *Arſaciden*: By de Filiſtynen, d' *Abimelechs*; By de Egiptenaars na de tijden van Alexander de Groot, de *Ptolomeën*, en de Koninginnen, *Kleopatra*. Gelijk ook by de Mooren, de Koninginnen, *Kandaces* genoemd geworden zijn. Waar toe, indien men meerder Voorbeelden begeerd, Schaliger ons over 't XII^de^Boek van Strabo, noch verſcheyde andere opteld; zeggende, Dat op de voorige wijze, By de Paphlagoners, de *Pylimenes* genoemd zijn: By de Kappadocers, d'*Arnikates*: By de Thracen, de *Kotys*: By de Parthers, de *Arſaces*; By de Perſen, de *Artaxerxen*: En by de Indianen, de *Patimbothej*. Hoedanige alle, met algemeene Namen van Koninglijk Gezag, genoemd zijn. En alhoewel 'er mogelijk nog andere Exempelen, uyt de beſtulping der Oudheyd konden opgeſchommeld worden; meend Joſefus nogtans, Dat Minæus, die de Stadt Memphis in Egipten gebouwd heeft, veel Jaren voor Abraham geweeſt is; waar van terſtond yts naders uyt Herodoot. Onder-en-tuſſen zeyd Joſefus; Dat alle Koningen van Egipten, *Faraones* genoemd zijn, van zekeren Eerſten Koning, die met zijn eygen Naam, *Farao* genoemd was. Dit zegt Joſefus: en het zouw wel konnen zijn, Dat hy grootdeels ongelijk heeft; nadien 'er van veele niet getwijffeld word, of het woord FARAO, beteekend by d'Egiptenaars *Een Koning*. 't Geên wy aanſtonds uyt de Taal-Geleerdheyd, meenen te toonen. Hierom hebbenze in hare jonkheyd andere Namen gehad, waar doorze van andere onderſcheyden wierden. Doch zoo haaſt zy tot de Koninglijke Waardigheyd verheven waren, hebbenze den Naam der Mogentheyd, te-gelijk met d'Heerſchappye, na de Vaderlijke Taal aangenomen; en zijn *Faraones* genoemd geworden. Waar van daan het dan Herodoot overgekomen is, Dat wanneer hy gezeyd heeft, datter, *Dryhonderd en dertig Koningen, naar* Minæus, *De Stigter van Memphis, gevolgd zijn*; hy hare Namen niet op-noemd, dewijlze alle den Naam van *Farao* gedragen hebben. Het gene hy verder van dezen *Minæus* gedenkt, als of hy d'eerſte met den Naam van *Farao*, was genoemd geworden, gaat zoo heel zeeker niet; alhoewel het geenzinds tegens Joſefus ſtrijd. Dat nu het woord FARAO, by d'Egiptenaars *Een Koning* beduyd; heeft de zeer neerſtige Man Joh. Ulderikus, in zijn * *Onomatologia Sacra*, met veele waarſchijnelijkheyd zoeken te bewijzen. Den zelven zeyd dan, Dat het Naam-woord, *Faron*, of *Faraon*, by de Perſen zoo wel beteekend, *Het Hooft*, of *Vorſt van een Geſlagt*, of *Volk*, als *d'Inhoud* van een Zaak; of *d'Vyterſte Top* van eenig Ding: afkomſtig zijnde van een Woord, dat eygentlijk te kennen geeft, *In de Hoogte zijn*; of *het Hoogſte in-nemen*; of andere, in Deugd en Adeldom *Overtreffen*. Waar van daan hy dan ook meend, Dat het Eyland *Faros*, dat by Alexandryen leyd, zijn Naam ontleend heeft van den vermaarden Wagt-Tooren, die de Bouw-Meeſter Soſtratus Knidius, aldaar uyt laſt van Ptolomeus Lagi, en Philadelphus, tot een Vyer-boet voor de Zeevarende, op het Voor-gebergte, (welke een Steen-Rots is, die rondsom van de Zee beſpoeld word,) gebouwd heeft. Na welk Voor-gebergte, dewijl het zeer Hoog is, dit Eyland, te-gelijk met deſſelfs beroemde Wagt-Tooren, met den Naam van FAROS dat is, *Hoog* en *Verheven*, genoemd is. Dus ver die Geleerde Man; welke van Heydeggerus uyt byzondere Eerbiedigheyd word bygebragt; niet tegenſtaande hy voor zig zelven, aannemelijker agt, het gene Ludovikus Vives over Auguſtinus XVI^de^ Boek *Van de Stadt Gods*, geſchreven heeft. Namelijk, Dat de *Faraones*, als of men *Fa-*

* Onomatopœia, of *Naamdigting*.

Faraon beteekend by de Perſen *Hoogte*.

En zulx op den Vyerboet van Alexandryen gepaſt.

Farones zeyde, van het Eyland Faros, den Naam gedragen hebben. Zoo dat die Taal-Geleerde verre ℓeſt ſchijnen, welke dien Naam afleyden van פרע, *Ontblooten*; dewijl Farao door de Goddelijke hulpe, *Ontbloot* en *Verſtrooyt* geworden is: ziende ongetwijffeld, op Exod. 32: 25. Als waar henen ook de meeninge van Iſiodorus ſchijnd over-te hellen; als hy zeyd, Dat FARAO zoo veel te zeggen is, als *Een Verloochenaar* en *Verſtrooyer van Godt.* En het zou miſſchien wel konnen zijn, dat Philo de Jode, in dien zelven zin, FARAO, niet alleen een *Verſtrooyer*, maar ook *Een Schender van Eerbare Meeningen*, genoemd heeft. Andere dragen *Farao*, door uytlegging, de beteekenis op, van *Vry*, en een *Wreker*; 't eerſte in opzigt van hem zelven, 't andere ten aanzien van zijn Onderdanen, over welke de Koningen moeten Regten en Wrake nemen van de Quaad-doenders. Doch het zy wie of welk-een Perzoon, *Farao*, die in onze Hiſtorie van Abraham te pas komd, geweeſt zy, of wat dien algemeenen Naam meer als *Koning* mag te zeggen hebben; blijkt dit nogtans uyt de ſtrax-aangehaalde woorden van Moſes, zeker genoeg; Dat deſſelfs Vorſten en Vleyzieke Hovelingen, deze Vrouwe Sara, wegens haar Schoonheyd, zoodanig hebben weten aan-te prijzen, datze door een handdadige Vrouwen-Roof, den Vroomen Abraham ontvoegd, en in het Hof des Konings henen gevoerd is; op datze zoo het hen toeſcheen, de Dertelheyd des Overſpeligen Konings, ten Proye wierd. Want dat Farao deze Rooving met weynig-beter toeleg ondernomen heeft, zal ons de volg-reex dezer Hiſtorie, niet heel twijffelagtig ſchijnen aan-te wijzen. Als wy d'Oude gedenkniſſen omhutzelen, voorwaar het ſchijnd, Dat het Rooven van Vrouwen, van overlang by d'Egiptenaars is in gebruyk geweeſt; van wien het de Grieken hebben overge-erft: Want aldus hebben eertijds de Egiptenaars, Iſis, de Dogter van Inachus, Koning der Argiven, uyt Griekenland, weg-geroofd, en met een Vaartuyg na Egipten overgevoerd. De Grieken hebben de Maagd Europa, Dogter van den Koning Agenor, uyt Fœnicien Geroofd, en met een Schip welkers teeken een Os of Stier was, na Kreta gebragt. Inſgelijx heeft den Theſſalizen Jazon, reyzende na Kolchis, Medéa, uyt Koninglijken Bloede geſproten, Weg-gevoerd. Ook is Helena, de Vrouwe van de Koning Menelaus, van Paris, des Trooyaanzen Koning Priaams zoon, uyt Sparta vervoerd, en naar Ilium gebragt. Hoedanige Roovingen, alle uyt dertelmoedigheyd voortgekomen, mogelijk niet heel ongelijk aan de daad van dezen Farao te agten zijn. Maar aangaande de Maagde-Roof der Benjamiten, en die welke naderhand by de Romeynen gepleegd is; dezelve behooren tot een ander inzigt van noodzaakelijkheyd, om gebrek aan Vrouwſchap te voorkomen; waar van breeder op een andere plaatze. Reſt ons dan nu alleen te bezien, van wat naſleep deze Vrouwen-Roof geweeſt is; en hoedanig dezelve, Farao, Abraham en Sara bekomen is. Voorwaar het ſcheen hier bijſter vreemd geſchapen te ſtaan; Abraham was bekommerd en vol Vrees; Farao Dertelmoedig en mild; doch Sara tuſſen beyden, wel in 't meeſte gevaar. Zulx ons hier verſcheyde opmerkelijke dingen te betragten ſtaan. En wel voornamelijk Eerſt, De overgroote Goedgunſtigheyd des Konings tegen Abraham, na dat hy Sara van hem weg-genomen had: Daar na de ſware Plage, met welke Farao, om deze Vrouwen-Roof, van Godt Geſtraft wierd; beneffens zijn Boetveerdige vernederinge, daar op gevolgd; en het billijk verwijten aan Abraham, wegens 't geveynsde Zuſterſchap van Sara, daarze zijn Huys-Vrouwe was: En dan ten laatſten, De Gulhertige wedergeving van Sara aan Abraham, met haar beyder Vry-geley: want alzoo hangd de draad der H. Hiſtorie aan malkanderen. Voorzeker heeft de goedgunſtigheyd des Konings, hier in byzonderlijk ſchijnen uyt-te blinken; Dat hy hem *Geſchenken* gegeven heeft, *Om zijn Zuſter Saraas wille.* Gen. 12: 16. *Zoo dat hy had Schapen, ende Runderen, ende Ezelen, ende Knegten, ende Maagden*

Andere beteekeniſſen van 't woord *Farao.*

Rom. 13: 4.

Sara door de vleyzieke Hovelingen van Farao Geroofd en aan 't Hof gebragt.

Vrouwen-Roof van Ouds in gebruyk by Groote Heeren.

Abraham bekommerd over zijn Geroofde Sara.

Van wat gevolg.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

den, ende Ezelinnen, ende Kemelen. Nogtans liet zig Abrahams Godt, met al deze Giften, geenzinds paajen. Want als Farao op Overspel toeley, en zijn gantze Hofgezin, hem daar in gedienstig was; heeft Godt de Vrouwe van Abraham, die nu haar Man ontvoegd en van alle menschelijke hulp ontbloot scheen, in zijn Bescherming genomen; gelijk te zien is, Gen. 12: 17. *Want de Heere Plaagde Farao met Groote plagen; ook zijn Huys; ter Oorzaake van Sara Abrahams Huys-Vrouwe.* Alwaar dan voor de weetgierige in bedenken komd; hoedanig deze Plage geweest is, met welke Farao en zijn Hof-gezin Gestraft zijn. Als mede, of deze Straffe aan beyde, is Regtveerdig geweest? Voorwaar, de Uytleggers zijn over de Zoorte dezer Plage, zoo wel als over d'Oorzaak der zelve, zeer verschillig, en de meeste noch in 't onzeker. Moses noemd het alleen *Een Plage*; en dat wel, *Een zeer Groote Plage.* Of als andere in de zelve meeninge Vertalen; Hy is, *Met sware Slagen Geslagen.* Josefus zeyd, Dat het de *Pestilentie* is geweest. En Philo, spreekter met deze uytweyding van: *Godt heeft aan Farao*, zeyd hy, *de Straffe van een sware Quelling des Gemoeds toegezonden, zoo dat hy aan Lijf en Ziel, veel erger als van een Ziekte daar henen gesmeten, door de Prikkeling van zijn quaad Geweten, de Wellustige Gedagten der Ontugtige Liefde, ter zijden zette, en genoeg te overleggen vond, hoedanig hy best van deze nypende Straffe, die hem Dag en Nagt aankleefde, mogt Verlost worden.* In 't Joodse Boek-deel, *Jelammedenu*, word verhaald, Dat'er een Engel van den Hemel gekomen is, die Farao met een Stok of Geeszel-sweep geslagen heeft. Doch de meeste Joden zijn van meening, Dat Farao, met een pijnelijke * Sweering omtrent de Teel-deelen is Gestraft geworden, waar door den Overspeligen Koning, de pas afgesneden is, om Sara te konnen Beslapen. Want alzoo heeft het onder andere, Jarchius, uyt *Bereschit Rabba*, met deze duydelijke woorden aangeteekend; *Farao*, zeyd hy, *is met een Boos-aardige Sweering Geslagen, waar door hem het Byslapen, te zuur geworden is.* 't Zelve word ook gevonden in *Vajikra Rabba.* Gemelde Jarchius zegt mede, dat ראתן, een Ziekte van Beroerde Herssenen is, wegens een Worm, die daar in uytgebroed is; en dat al die daar aan vast zijn, het Byslapen heel moeyelijk vald. En zoo 'er by avontuur van zulke, Kinderen voort-geteeld worden; zijn dezelve vol Sweeren en Ongemak. Andere meenen, dat deze Plage, *d'Onvrugtbaarheyd* is geweest; doch met weynig schijn; nadien 'er gezeyd word, Dat nessens Farao, zijn gantze Hof-gezin, aan deze Plage vast was. Andere gissen wederom wat anders. Wy voor ons deel, meenen uyt de rigtdraad van Moses verhaal reden genoeg te hebben, om te gelooven, Dat deze Plage zoodanig van Natuur, en tot zulk-een inzigt is besteld geweest, Datze beyde Farao van Overspel, en de Kuysse Sara, van Quaad-gerugte, heeft konnen afkeeren. Verder ontbreken ook geene Verstanden, die in twijffel getrokken en nauwkeurig onderzogt hebben; met wat Regt of Billikheyd, doch Godt, niet alleen Farao, maar ook zijn gantze Hof-gezin, zoo swaarlijk gestraft heeft? Nadien immers Moses niet een woord rept, van dat Farao, deze Geroofde Vrouwe, dien hy niet en wist datze een Man had, noch Verkragt noch Geschonden, of Overspel daar mede begaan had, of van voornemen was zulx te doen; maar veel-eer, Dat hy uyt misleyding van Abraham, mogelijk wettelijker wijze, Sara tot een Huys-Vrouwe zou genomen hebben; overdenkt Gen. 12: 19? Dus werpenze dan in; Dat by-aldien Farao, het Overspel van Sara noch begeerd, noch volvoerd heeft; maar dezelve veeleer op een wettige wijze tot een Huys-Vrouwe nemen; zoo blijkt nergens, Dat hy dusdanig een sware Straffe verdiend heeft. Hier op kan men antwoorden, Dat of het schoon bleek dat Farao geheel-en-al aande daad onschuldig ware, hy nogtans deze waarschouwende verhoeding, Regtveerdig geleden heeft, op dat de toekomende Zonde te vooren-gekomen wierd: als op

[illegible] gerooid is [illegible] bescherming geweest.

En Farao om harend wil Geplaagd.

Verschil daar over onder de Uytleggers.

Met hoedanigen Plage Farao is aangetast.

Verscheyde meeningen der Joden daar over.

* Ulceratie.

Waartoe deze Plage strekte.

En of die Regtveerdig was, daar Farao niets quaads met Sara voor-had?

En beantwoord.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

op welk-een Goddelijke Voorzienigheyd, de Pſalmdigter ſchijnd te zien, als hy hier ter ſnede zeyd; *Hy en liet geen menſche toe, haar te Onderdrukken; zoo dat hy ook Koningen om harent-wille Geſtraft heeft.* In welke woorden wy meenen, dat niet alleen het voornaamſte oogmerk der Goddelijke Plage word uytgedrukt, maar datze ook genoegzaam aanwijzen, Dat Farao, en zijn Hof-gezin, niet heel-en-al, van Miſdaad zijn vry-geweeſt.

Pſal. 105: 14.

Voor het minſt heeft deze Koning hier in geſtruykeld, Dat hy de toeſtand van Sara niet genoeg onderzogt hebbende, zig alleen op de aanlokzelen van hare Schoonheyd, verſlingerd vindende; haar op zijn eygen geloofbaarheyd ten Houwelijk begeerd heeft. Waar toe, om zulx zonder na-bedenken, aan-te nemen, niet al-te veel ſchijn van waarheyd, aan sommigen doorſtraald; nadien het zig veel-eer laat aanzien, Dat hy van natuuren tot Onkuysheyd is genegen geweeſt, dewijl hy zoo gereed op hare ſchoonheyd ontvonkt, en zoo klakkeloos met een vreemde Vrouwe, die reeds van Jaren was, een Houwelijk wilde maken. Al 't zelve moetmen ook van des Konings Vorſten, en Hovelingen denken; die geenzinds van misdaad vry te houden zijn; als dewelke door Vleyerije gezogt hebben, Dat haren Heere, een Houwelijk met een Uytlandze Vrouwe waagde; enkel omdatze hen Schoon in 't oog geleek. Invoegen Chryſoſtomus, de zaak in deze diepzinnige woorden, niet onfray getroffen heeft; *Het was noodzakelijk* zeyd hy, *Dat deze Hovelingen, tot de toekomende Zonde, mede werkten.* Want alzoo kondenze ook Regtveerdiglijk Geſtraft, en de bewaarde Eerbaarheyd van de Geroofde Vrouwe, te loffelijker doen doorſtralen.

Miſſlag van Farao in 't Rooven van Abrahams Vrouwe begaan. Gen. 12: 19.

Fraye reden van Chryſoſtomus.

Onder-en-tuſſen heeft Farao, aldus van de Goddelijke Hand, aangetaſt, wel haaſt gemerkt, Dat hy om geen andere misdaad, als de Rooving van Sara de Egte Bed-genoot van Abraham, dus ſtrengelijk wierd aangetaſt; gelijk zulx uyt zijn overtuygende aanſpraak, Gen. 12: 18. af-te nemen is. Nogtans vraagd d'onderzoeking, Waar uyt doch Farao heeft konnen weten, Dat hem deze Plage, om de wil van Sara op den hals quam, en dat deze Geroofde Zuſter, Abrahams Huys-Vrouwe was? Joſefus meend dat hem dit alles, van de Egiptize Prieſters en Waarzeggers is bekend gemaakt, na dat hy daar over met haar had Raad-gepleegd. Andere, en onder die Oekolampadius, giſſen, Dat de Koning dit, uyt de Mond van Sara zelfs, vernomen heeft. Niet tegenſtaande het waarſchijnelijker is, Dat alzoo-wel door de wroeging van des Konings eygen Geweten, (genoopt door de daad der Rooving,) als door de Goddelijke Openbaring, hem te-gelijk d'Oorzaak der Plage, en dat Sara Abrahams Vrouwe was, is bekend gemaakt; even gelijk op een andere tijd, in 't zelve voorval, aan Abimelech geſchied is, Gen. 20: 3. En dat onder-anderen ook Chryſoſtomus van dit gevoelen niet vreemd is; ſchijnd men hier uyt te mogen vaſt-ſtellen; wanneer hy vragender-wijze, deze Koning aldus aanſpreekt: *Van waar hebd gy dat geleerd, Dat Sara een Vrouwe van den Regtveerdigen Man is?* Hy doet Farao zeggen: *Ja ik heb het klaarlijk geleerd, want de Regtveerdige Godt, de Wreker van de Zonde, heeft my dat Bekend gemaakt.*

Farao heeft ligt verſtaan waarom hem deze Plage over-quam. Zonder dat hy 't van de Prieſters of Waarzeggers vernam, als Joſefus meend.

't Geen Chryſoſtomus heel fraay aanwijſt.

Maar laat ons doch nu het Koninglijk Verwijt eens hooren, waar mede Farao dus overtuygd, tegens Abraham is uytgevaren, na dat hy hem daar toe op-ontboden had: Dus luyden zijne woorden Gen. 12: 18, 19. *Wat is Dit, dat gy my gedaan hebd? Waarom hebd gy my niet te kennen gegeven, Dat zy uwe Huys-Vrouwe is? Waarom hebd gy gezeyd; Zy is mijne Zuſter, zoo dat ikze my tot een Vrouwe zou genomen hebben: Ende nu, ziet daar is uwe Huys-Vrouwe, neemdze en gaat henen.* En alhoewel andere hier Vertalen; *En ik heb dezelve my tot een Huys-Vrouwe genomen*; &c. Houdenze nogtans voor-vaſt, dat Farao, door deze verwijting alleen heeft willen te kennen geven, Dat hy van 't zin geweeſt is, hem door een Wettig Houwelijk met Sara te verbinden, en haar als zijn Vrouwe te genieten. Want

Faraos verwijt aan Abraham met de weder-geving van zijn Huys-Vrouwe.

Hoe het te verſtaan is, dat Farao Sara

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

had willen ter Vrouwe nemen.

die alzoo vertalen, willen dat men die woorden, *Ik hebze my* &c. niet verſtaan moet van de geſchiede Daad, maar alleen van het voornemen om dat te doen. En gelijk wy ſtrax gezien hebben, dat onze Overzetters, het ook in zulken zin vertaald hebben; zeggende; *Zoo dat ikze my tot een Vrouwe zou genomen hebben*; Alzoo hebben ook de Kant-verklaarders, om dat de zin klaar is; niets daar over aangeteekend. Maar nadien het ſchijnd, als of de Gemeene Latijnze Overzetters, Farao een veel-ſcherper Verwijt aan Abraham doen toe-duwen, moetenwe ook hare Vertaling byzetten; die de Lovenze aldus verduytzen: *By wat zake hebd gy gezeyd, Dat zy uwe Zuſter was? Om dat ik haar tot een Huys Vrouwe zoude nemen?*

Andere opvatting der woorden die niet onwaarſchijnelijk zijn.

Even of het Abrahams toeleg geweeſt waar, zig zelven, door middel van zijn Schoone Zuſter, aan den Koning van Egipten te Verſwageren. Want aldus zoumen 't Verwijt miſſchien konnen opnemen. Farao nu door de Goddelijke Plagen vermaand, en Abraham daar op zijne Veynzerye onder-Oogen geſteld hebbende; heeft hy hem zijne Vrouwe, aanſtonds weder gegeven; zonder dat het uyt Moſes verhaal blijkt, Dat Abraham eenige woorden van Onſchuld, den Koning te gemoet-gevoerd heeft; als die buyten-twijffel zijn eygen Swakheyd, en Onbedagtzaamheyd, nu eerſt te-regt gevoelde, en die vaſt by zig zelve, en miſſchien ook voor den Koning bekende; overtuygd zijnde door de wonderlijke beſtuuring der Goddelijke Voorzienigheyd, die de zake van zijne Menſchelijke ſtruykeling, zoodanig hun beyden ten-beſten, had doen uytvallen, Dat de miſleyde Koning alleen zeyd; *Ziet daar, daar is uwe Huys-Vrouwe, Neemdze en gaat henen.*

Sara na een kleen verwijt aan Abraham weder gegeven.

En Abraham van zijn onbedagtheyd overtuygd ſchijnd zig over zijn misdrijf aan dezen Koning niet verantwoord te hebben.

En alhoewel ons Moſes niet uytdrukkelijk verzekerd, dat Sara geenzinds van den Koning ter Beſlaping is aangeraakt, meenenwe nogtans niet, Dat ymand reden heeft, haar Zuyverheyd verdagt te houden; nadien d'omſtandigheden daar voor, genoegzame Borg ſtellen. Want op dat Sara hare Eerbaarheyd ongekreukt bewaarde, heeft Godt den Koning door zijne Plagen zoodanig beteugeld, dat hy onvermogens was haar yts onbetamelijx te doen. Waar tegen niet en ſtrijd, als of in Moſes verhaal, op een reeds-voldane misbruyking gezien wierd; wanneer daar ſtaat; *De Heere Plaagde Farao, om* de Zake, of *ter Oorzake van Sara* (in hoedanigen zin het grond-woord by d'Hebreën ook genomen word;) want het geeſt hier niet te kennen, Dat de Koning Sara beſlapen had, maar dat hy gedagt had zulx te doen, by-aldien hy daar van, door de Goddelijke Plage niet was afgekeerd.

D'II. Historie ſteld d'Eerbaarheyd van Sara, genoegzaam buyten alle verdagtheyd.

En zulx door een fraaye aanmerking van Hieronymus opgehelderd. Eſth. 2:12.

Welk-een bedenklijkheyd, ons te waarſchijnelijker zal zijn, wanneer wy de fraaye meeninge, die Hieronymus van Saraas onbevlekte Kuysheyd gehad heeft, ter-deugden overwegen. Den zelven brengd dan hier niet onvoegzaam ter-ſné, Dat gelijk Eſther, en elk Vrouwmens by de Perzen, eerze tot de Keur des Konings ingebragt wierden, in 't Vrouwen-Huys, Zes Maanden te vooren met Welriekende Olyen en Speceryen Gezalfd, en met aangenaam Reukwerk doorzult; en daar op noch andere Zes Maanden met Blankketzels en allerley Vrouwelijk Cieraad bezorgd en opgeſmukt wierden: alzoo, zeyd hy, kan ook hier aan het Egiptize Hof, yts diergelijx omtrent Sara voor-af gebeurd zijn; onder welke tijd-ſpilling, de Goddelijke Plage, Farao heeft aangetaſt. Dits voorzeker een fraaye Gedagte; alhoewel nergens blijkt, Dat de Egiptenaars al-zulke gewoonten hebben in gebruyk gehad.

Farao ſchijnd Sara haaſtig wedergeven te hebbe.

Dat nu Farao op 't aankomen van zijn Plage zoo aanſtonds volveerdig was, aan Abraham, zijn Huys-Vrouwe weder te geven, en te laten henen gaan; Daar over heeft Rabbi Salomon, deze giſſinge gemaakt; *Farao*, zeyd hy, *doet niet als Abimelech, welke onder 't wedergeven van zijn afgenomen Wijf, tegen Abraham zey*; Ziet mijn Land is voor u: *Maar hy zeyd tot hem*, Gaat weg, *Ende en blijſt nergens vertoeven, dewijl d'Egiptenaars vol Booſheyd zijn.* Men zou 'er konnen byvoegen, dat Farao, zoo ſpreekende, dit als in der haaſt aan Abraham belaſt heeft; zig genepen vindende, van de

God-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Goddelijke Plage, op dat hy te eerder Verloſt wierd. Onder-en-tuſſen behoord dit nogtans tot Roem van de Goedertierendheyd des Konings, Dat hy Abraham en Sara, op een gants Eerlijke en Aanzienelijke wijze vertrekken liet: Gebiedende zijne Hof-Dienaars en Trouwanten, hem te Geleyden; niet gelijkmen Quaaddoenders, Bandyten en Ballingen, door Gerigts-Dienaars gewoon is, buyten de Gebiedſtrekking, uyt-te leyden; maar op dat hy deze beyde Menſchen, niet zonder Eerbewijs van-hem zond; en zy op den weg van het Hare, en wat zy boven-dienin Egipten ook uyt des Konings Mildadigheyd ver overd hadden, niet Beroofd wierden. Want Farao had Abraham Goed gedaan, om Saraas wille: *Zoo dat hy hadde Schapen, ende Runderen, ende Ezelen, ende Knegten, ende Maagden, ende Ezelinnen, ende Kemelen.* Gen. 12:16. Daar d'Hebreeuwze ſpreekwijze (*Daar was voor hem*) zoo veel beteekend als, *Al deze dingen waren* voor hem ten beſten. Waar toe dan ook, op dat men ons geloof geve, deze *Mannen des Konings*, met zoodanig-een woord worden aangewezen, Dat daar door *Een Eerlijk Gezelſchap* der Egiptenaren, beteekend word. Ook blijkt het uyt de volgende Overzetting, Dat dit *Geley*, tot Bewaringe van Abraham en het Zijne geſchiede. Dus heeft ons Duytze Bybel, de woorden bevat: *Ende* Earao *gebood zijne Mannen van wegen hem; Ende zy geleyden hem ende zijne Huys-Vrouwe met al wat hy had.* Gen. 12:20. 't Geen de LXX Overzetters aldus Vertalen; *Ende* Farao *heeft zijne Mannen Geboden, dat zy Abraham, uytleydende, zouden laten gaan.* &c. Met welke zin-geving, ook de Kaldeëſze, en Gemeene Latijnze Vertalingen over-een komen. Doch d'Arabize word hier inzonderheyd wegens hare klaarheyd geprezen, Die de woorden aldus op-geeft; *Ende* Farao, *heeft de Bezorging aan de Mannen bevolen, die Abraham en zijn Huys-Vrouwe zouden weg-voeren.* Die haar nu op de verklaringe der Voorbeelden meenen te verſtaan, zijn van gedagten, Dat het Rooven van Sara in Egipten, en 't geene daar omtrent gebeurd is, een Voorbeeld geweeſt is van de Dingen die het Volk Iſraëls, naderhand in dat zelve Land overgekomen zijn. 't Gene mogelijk niet zoo ongehoord zal ſchijnen, als men zig te-binnen brengd, wat de Apoſtel 1 Kor. 10:11. aangaande Deze en de volgende voorvallen, Vermaand te gedenken. Men kan dan in de Eerſte plaatze aanmerken; Dat gelijk Abraham door Hongers-nood na Egipten getroond is; alzoo zijn ook de Zonen Iſraëls, te-gelijk met haar Vaders gantze Huys, door den Hongers-nood, uyt Kanaan na Egipten afgezakt, en Oorzaak geweeſt van haar Inwooninge aldaar. Ten II. In Egipten was zoo wel Abraham als Sara, in Quelling en Angſtvallige benauwing; En zoo is ook Iſraël, naderhand aldaar geweeſt. Ten III. Sara is van Farao weggeroofd, en d'Heerſchappye van Abraham ont-trokken zijnde, iſſe onder de Magt van een Vreemden Heer geraakt: Zoo zijn ook d'Iſraëliten in Egipten woonende, allengskens van hare Vry-heyd beroofd, en onder de Dwingelandye der Egiptize Koningen gekomen. Ten IV. Gelijk Godt, Farao over 't beknellen van Sara, met ſware Plagen Geſtraft heeft; alzoo is ook dien Farao, welke Iſraël met Slavernye, en harde Dienſtbaarheyd, aan 't Werk hield, met zijn gantze Huys, ter-Dood Geplaagd. Ten V. Abraham en Sara, zijn met d'Aanwas van haar vermogen en Rijkdom, uyt Egipten weggezonden: alzoo zijn insgelijx d'Iſraëliten, met de goederen der Egiptenaren overladen, uyt Egipten getrokken, na dat Farao met vele Plagen genooddrukt was, haar te laten henen gaan. Ten VI. Gelijk als Abraham, uyt Egipten gegaan zijnde, de Land-ſcheydinge met Loth voltrokken heeft, zoo dat elk vaſt zijns-weegs, zijne Kudden weyde; maar aanſtonds het Sweerd heeft moeten aanbinden, om tegens vreemde Koningen te Vegten, (welke vijf Steden benaauwd, en zijn Neef Loth, Gevangen genomen hadden,) alzoo hebben ook de Iſraëliten, uyt Egipten gegaan, ſtrax op haar aankomen in Kanaan, de Spitze tegen vele Vijanden moeten afbijten.

En zulx nogtans met groote blijken van zijn Mildadigheyd tegengs Abraham.

En vrye uytleyding ondert't opzigt van goede Lijfgarden.

Roof van Sara waar in een Voorbeeld van Iſraëls wedervaren geworden.

I. Gebleken in Jakobs aankomſt in Egipten.

II. In Iſraëls Inwooninge aldaar.

III. In haar Onderdrukking en Slavernye.

IV. In de Plagen van Egipten en 't Huys van Farao.

V. In Iſraëls Rijkvoerige Uytgang.

VI. In de Inneming des Lands Kanaans door het Sweerd.

DER-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

DERDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFDSTUKS.

ABRAHAM *en* LOTH *met groote* Have *en* Vee *uyt Egipten na Kanaan* weder-gekeerd, *Scheyden haar om de* Engte der Weylanden *van elkanderen; met een Bedenking over Abrahams* beleefde handeling. Loth *Kiest tot zijn Ongeluk*, de Vlakte der Jordane *tot aan* Sodom. Land-Leven *der* H. Vaderen, *en dagelijkze Oeffening omtrent de* Vee-Weyding. Abraham *wegen deze Deeling*, *van* Chrysostomus *en* Ambrosius *gepreezen.* Land Kanaans, *hoe aan Abraham*, Getoond *en* Beloofd; *zijn* Wooning *en* Altaar *aan de* Eyke Bosschen van Mamre; *en d'Oude* Bygeloovige *gewoonte*, *van* Konstantijn de Groot, *aldaar afgeschaft.* Bosch-planting *by den* Altaar, *van de Joden qualijk verstaan.* Abrahams *voortreffelijke Daad in 't* Verlossen *van zijn* Neef Loth. *Oorlogs-opstand onder* Amraphël *Koning van* Sinear, *en wie de* Bondgenooten *van* Kedor Laomer *waren; dien hem* Vijf Kanaanitize Koningen *had* Dienstbaar *gemaakt, en nu om* Afval *en* Rebellye, *met den Krijg bestookte: met een Nasporing van al deze* Koningen, Steden *en* Volkeren. *Het* Dal Siddim *en* Zout-Zee *beschreven.* SODOMA *en* GOMORRA *geplonderd, en* Loth *met al het zijne*, Gevangen genomen, *word van* Abraham *en zijn* Bondgenooten ontzet, *en den* Beuyt weder-gekregen. *Wie Abrahams* Bondgenooten *en de* Onderwezene *van zijn* Huys *geweest zijn. Uyt wat* Regt, *Abraham deze Vyanden op 't lijf viel?* Porfyrius *en* Julianus *wedersproken, en Abraham* geregtveerdigd. *Koningen van* Sodoma *en* Gomorra, *door welk een gevolg te-gelijk met* LOTH verlost. *Abrahams* Krijgs-beleyd *en* Reys-togt; *Die zijn* Vyand by-Nagt *aantast.* List *en* Bedrog, *hoe ver in den* Oorlog *prijslijk.* Abraham *na zijn* Overwinning, *van de Koningen van* Sodoma *en* Gomorra, *op weg* ontmoet; *en van* MELCHIZEDEK *met* Brood *en* Wijn *Ververst en* Gezegend. THIENDEN, *van ouds aan de* Goden *betaald, van Abraham aan* Melchizedek gegeven. *Abraham over 't weygeren van zijn* Aanpart in de Roofdeeling *geprezen: met yts van de* wedergeving der Gevangene, *en* eysch *der* Krijgs-kosten, *uyt het* Regt der Volkeren *aangemerkt. &c.*

Abraham uyt Egipten gaande keerd weder na Kanaan.

NA dat nu Abraham, onder 't Vry-geley van Faraos Knegten, Egipten verlaten had, is Hy te-gelijk met zijn Huys-Vrouwe Sara, en al wat hy had; beneffens zijnen Bloed-Vriend Loth, die hem verzelde, na Kanaan weder-gekeerd. Of *Hy is*, gelijk Moses zeyd, *Uyt Egipten, opgetogen na het Zuyden; zeer Verrijkt in Vee, en in Zilver en Goud.* Gen. 13: 1, 2. Dat hy gezeyd word *Na het Zuyden* gereyst te zijn, moet men niet op nemen, als of Kanaan Zuydwaards tegen Egipten lag; want Egipten zelf, leyd van Kanaan veel eer Zuydelijk: Maar die Streek-zetting moet, ten aanzien van 't Land der Kaldeen en Mesopotamien, genomen worden; van welk alleen kan gezeyd worden, Dat hy *Zuydwaards* gereyst is. Zoo dat het mogelijk de Gemeene Latijnze Vertaling niet qualijk heeft, alze zet; *Na de Zuyd-zyde.* Of men zal met de LXX Overzetters, moeten vast-stellen, Dat men hier niet zoo zeer de *Zuyder*-Hemelstreek als wel een *Woestijne* verstaan moet, waar af wy vooren gerept hebben. En zulx niet ongerijmd; want de H. Historie leerd genoeg, Dat hy uyt de Woestijne te rug na Bethel getrokken is; Namelijk, tot de plaatze alwaar hy te vooren zijne Tenten, tussen *Bethel* en *Ai*, opgeslagen had, Gen. 13: 3. daar hy aangekomen, op den Altaar dien hy daar gelaten had, Geofferd en Godsdienstige Pligten geoeffend heeft. Godt ongetwijffeld Dankende over zoo veel Genade, dien hy zoo in hem zelven, als wegen de Wederkrijging van zijn Vrouwe Sara ontfangen, en dus-ver in zijne Reys-togt niet alleen bewaard, maar ook daar toe, zoo merkelijk met allerhande Zegeningen Verrykt was. Als hy zig dan hier bevond, en te gelijk met zijn Broeders zone Loth, nu boven maten Rijk-geworden was, en van bey kanten zoo grooten menigte Schapen, en Runder-Dieren hadden, dat de Landstreken daar om-henen, niet genoeg waren, hare Kudden te Weyden; en de Herders dagelijks moesten toe-leggen, om de Vetste en best-gelegene Gras-Velden en Watergreppen

En komd te Bethel.

Is zeer Verrijkt in Vee en Have.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

pen, elkander af-te zien, op datze het Vee van hare Heeren wel-deden; quam het ligt te gebeuren, Dat d'een den anderen, hier in te mets een voordeel afjoeg, en de beste Wey-Landen innam, terwijl een ander op de afgeschoren Stoppelen, een zobre Na-lezing vond: zulx datter Twist en tweedragt onder beyder Vee-Hoeders onstond; *Want dat Land en droegze niet om zamen te Woonen; dewijl hare Have zoo vele was.* Waar toe zy dan ook noch benepen waren door de Kanaaniten, en de Pheriziten die in dat Land woonden; en haar die ruyme uytweyding door Huur-beding, en andere afpersing, een Perk zetten. Zoo datze als zommige meenen, alleen in verlatene Plaatzen moesten Grazen. Doch wat gebeurd hier? De twist der Herders, is niet eens tot de Heeren overgegaan: Maar Abraham en Loth worden met malkanderen eens, om te Scheyden en te Deelen. Als waar toe wy zien, Dat Abraham, schoon hy de Patriarch en Vorst van dit aangegroeyde Huys-gezin was, d'Eerste aanbiedinge doet: en alle Vyandschap de pas afsnyd, gelijk Moses verhaald. Want *Abraham zeyde tot Loth, En laat doch geene Twistinge zijn tussen my, ende tussen u, ende tussen myne Herders, ende tussen uwe Herders;* Want wy zijn Mannen Broeders. *Is niet het gantze Land voor uw Aangezigte? Scheyd u doch van my: Zoo gy de Slinkerhand kiest, zoo zal ik ter Regterhand gaan: ende zoo gy ter Regterhand, zoo zal ik ter Slinkerhand gaan.* Doch gelijk wy Chrysostomus hier over, met een Gulde Tong zullen hooren spreken; alzoo schijnd men hier in-agt te moeten nemen, Dat Abraham aan Loth, geen volkomen Magt van Verkiezinge kon geven, om dat Land-gedeelte te verkiezen dat hy wilde, nademaal het Land Kanaans zijn Heeren en Eygenaars had: Namelijk de Kanaaniten en Pheriziten, die aldaar woonden, Gen. 13:7. Zulx dat men de aanbieding van deze Keur, onder dat Beding moet opnemen; Dat elk van hun in 't byzonder, De Wooningen en Weylanden, welkze van die Heeren Bezitters in Huur, of in Pagt hadden, gebruyken zouden. En 't zou wel konnen zijn, Dat Moses daarom aanteekend, *Dat de Kanaaniten, en de Pheriziten, doemaals in dat Land Woonden*: Op dat hy Abrahams moeyelijke Wooning en drang onder dit Boos Volk, te dees-tijd aanweês. Waarom het Zot is, als zommige Bybel-vitters hier uyt willen bewijzen, Dat Moses, de Schrijver hier van niet en is; daar zig ook Spinoza aan gestooten heeft. Maar als Abraham de Volmagt der Verkiezing aan Loth gegeven had; bediende zig Loth van dat Voorregt, en nam de Vlakte van de Jordane voor zijn uytwijk; welke Land-streek boven-maten Vrugtbaar was; zijnde doorgaans-henen van die Riviere bevogtigd; zoo datze voor den Ondergang van Sodoma en Gomorra, Was *Als den Hof des Heeren*; dat is, als een Paradijs. *Aldus wierdenze Gescheyden*, Gen. 12:11. Alhoewelze inder-daad Vrienden bleven. Gelijk Gen. XIV. blijkt, Dat Abraham Loth verlost heeft uyt de Hand der Vyandige Koningen, die hem Gevangen hadden. Na welke afscheyding, Abraham in de Land-streken der Kanaaniten gewoond heeft; Namelijk in een byzonder gedeelte van 't zelve Land, Dat zoo wel omtrent de Middellandze Zee, als omtrent de Jordane gelegen was, en waar in de Kanaaniten woonden: namelijk in wat naauwer betrekking, een van de *Zeven Volken*, welke dit heele Land bezaten. Want dat Cajetanus, de Vlakte der Jordane, die Loth verkozen had, hierom te-gelijk met de Vijf bekende Steden, buyten Kanaan band; is hem voor een misslag aan-geschat. Hoedanig nu Loth, uyt Bethel gezeyd word, Tegen 't Oosten opgetrokken te zijn, kan onze Reys-Kaart leeren; zonder dat wy hier alle den arbeyd der Oordeel-kundigers, behoeven op-te halen, om dat zommige hier, *Van het Oosten* gelezen hebben; Daar men haar mogelijk in zou konnen te goede komen, met te zeggen; Dat Loth gegaan, is in een Landschap *Van het Oosten afwaards* gelegen; want aldus is de stands-gelegendheyd der Jordane en Sodoma, ten aanzien van Bethel, van waar de Uyt-reyze lag. In deze

Gebrek aan Wey-Landen voor het Vee van Abraham en Loth.

Zoo dat de Vee-Hoeders daar over 't zamen Twisten.

Welk Abraham door een minnelijke aanspraak by Loth onderschept.

En aan zijn Neef de Keur der Land-streeke in Kanaan geeft.

Loth kiest de Vlakte der Jordane tot zijn wooninge. Alwaar voor den ondergang van Sodom, een Vrugtbare Valleye was het *Dal Siddim* genaamd.

Loth woond in de Vlakte der Jordane en ſlaat Tenten op tot aan Sodom toe.

Vlakte dan woonde Loth, *En ſloeg Tenten op tot aan Sodom toe*. Gen. 13: 12. Dat is, voor hem zelven, en voor zijne Knegten, Slaven en Vee-Herders, die zig hier en daar omtrent de Kudden, in verſcheyde Streeken, als op afgelegen Land-hoeven nederſloegen. Want op datwe dit hier eens vooral, aangaande den Rijkdom der Patriarchen, in-agt nemen: Beſtond haar Bezit voornamelijk in Vee. Als waar van wy nu gezien hebben, Dat den Overvloed dezer twee Mannen, de grondveſt van haare Scheydinge was. Gelijk

Abraham en Loth zeer Rijk in Vee.

wy ook hier na zullen zien, Dat Jakob, wanneer hy uyt Meſopotamien weder quam, zoo grooten aantal van Vee had, Dat hy vermogens was, een Geſchenk van 590 Beeſten, uyt zijne Kudden, aan zijn Broeder Eſau te doen. In welk voorval wy dan ook te-gelijk ontwaar worden, wat zoorten van Beeſten, by de Oude Vaders wierden aangefokt; namelijk Geyten, Schapen, Kemels, Ezels, en Oſſen, waar onder allerhande Runder-dieren, dat zijn Stieren en Koeyen, te tellen zijn. Doch van Paarden, en Swijnen, vindmen by hen geen gewag gemaakt. Alhoewel het uyt Deut. xx: en Joſua XI: en elders openbaar is, dat de Kanaaniten de Paarden, te dees-tijd al in gebruyk hadden. Dusdanige groote Kudden, hebben haar voorzeker de goede Water-putten,

En bezorgd voor goede Water-putten.

en uytgehouwe Bakken, doen beminnen, in een Land, Daar by-na, geen andere Riviere, als de Jordane was; en ook noch zommige Streeken had, daart niet zeer Grof en Regende; alhoewel genoeg tot Bevogtiging der Akkerlanden; waar van geroemd word, Deut. 11: 10, 11. Hier toe was 't haar

Zijn Groot van Huys-gezin, Knegten en Maagden.

noodig vele Slaven, Knegten, en Dienſtmaagden te hebben; op dat het Beeſtiaal beſteld wierd. Voornamelijk moet'er Abraham veel gehad hebben, Die met 318 Gewapende Mannen van zijn Huys-gezin, een uyt-val deed om zijn Neef Loth, uyt de hand der Vyanden te rukken. Waar onder veele gekogte Slaven, en gehuurde Knegten zullen geweeſt zijn, die met Wijf en Kinderen in zijnen dienſt gegaan zijnde, te zaamen opgewaſſen, en alzoo *Inboorlingen* van zijn Huys waren, Gen. 14: 14. Waar van reeds 't een en 't ander uyt Gen. 12: 5. is aangemerkt. Gelijk'er ook van hem gezeyd word, Dat hy uyt Egipten weder-gekeerd, zeer Rijk in Goud en Zilver was; waar

Gen. 34: 22.

van de *Brazeletten* en *Oor-cierzelen* die zijnen Huys-Knegt Eliezer, van zynent-wege aan Rebekka gaf, getuyge zijn. Dat hy mede Gemunt Geld

En Rijk in Goud en Zilver. &c.

had, blijkt uyt de betaling van de Begraafplaatze dien hy van Ephron kogt, Gen. 23: 16. Ook hebbenze Reuk-werk en koſtelijke Kleederen gedragen; als te zien is, dat zig Jakob met zulke van Eſau bediende, op dat hy hem den Zegen van zijn Vader te-vooren quam. Gen. 27: 28. En nogtans warenze neffens dezen Rijkdom, zeer Neerſtig en Arbeydzaam. Zy woonden doorgaans

Haar Levens wijs en dagelijx bedrijf.

in 't Veld, in Hutten en Leger-Tenten: Dezelve woonplaatzen telkens veranderende, werwaards haar de Vee-Weyding op 't beſt aan-rade. Waar doorze noodwendig als in een gedurige bezigheyd waren, om als Reyzigers,

Onzekere Woon-plaatzen, en vaake verhuyzingen.

van de eene Verblijf-plaatze op-te breken, en zig op een andere neêr te ſlaan. In welke Op-togten zy ſlegts korte Dag-reyzen, met zoo grooten ſleep als hun te volgen had, konden afleggen. Voorwaar, dit deden de Vaders niet, om datze onvermogender als andere waren, om vaſte Woon-Huyzen te Bouwen; maar om datze deze Maniere van Leven, boven d'andere beminden. En 't is ongetwijffeld ook d'eerſte en alder-oudſte wijze van woonen geweeſt, dewijl het ligter vald, Tenten dan Huyzen te Bouwen. Gelijk die gewoonte ook altijd, voor de volmaaktſte gehouden is; om datze de gemoederen der Menſchen, minder aan de Aarde vernageld. Van hoedanigen Levens-

Heb. 11: 9, 13.

wijze dan ook met regt gezeyd word, Dat de Vaderen *Als Reyzigers* en *Vreemdelingen*, deze Aarde bewoond hebben; verwagtende de Belofte Gods,

D'Eerſte ſteden van Goddelooze Menſchen geſtigt.

die eerſt in hare Nakomelingen en lange na hun Dood, zou vervuld worden. d' Eerſte Steden en Vaſte-bewoonplaatzen, ſchijnen meeſt van de Goddelooze en Bruske Menſchen Gebouwd te zijn: Die haar binnen digte Muuren beſloten, op datze de Straffe van hare Schen-daaden ontvlieden, en Dag

by

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

by Dag, daar in nieuwe Schelmſtukken zouden plegen, zonder Geſtraft te worden. Doch de Vroome Vaderen leefden ongedekt in 't openbaar en als buyten vreeze.

Neerſtigheyd der Vaderen omtrent de Landbouw en Vee-Weyding.

Hare grootſte neerſtigheyd, was omtrent de bezorging van hare Kudden: en het blijkt doorgaans, Dat onder de Landbouw, het Herders-Leven, noch wel de volmaakſte Staat geweeſt is. Het eerſte viel in-den beginne Kain, het laatſte Abel te beurt. En het ſchijnd dat het zelve yts Eenvoudigers, Opregter en Edelder in-heeft. Ook iſſet de Menſch minder laſtig, en meer gemakkelijk, en verbind hem minder aan de Aarde; alhoewel het hem nogtans, grooter Voordeel aanbrengd.

't Land-Leven der Vaderen geprezen.

Hierom zette de Wijze Kato, het gemeene Voedzel van Zuyvel, boven alle Neerſtigheyd; en agte die Bezorging de Beſte van alle de middelen, om Rijk te worden. Voorwaar de billijke tegenſpraak, waar mede wy zullen zien, dat Jakob Laban bejegende, toond genoeg, Hoe zeer de Vaders, dit Werk ter herten namen: en datze niets daar omtrent ontzagen: *Ik hebbe* zeyde hy, *nu* xx *Jaren Gediend: En ben geweeſt, dat my de Hitte des Daags verteerde; en de Koude des Nagts verkleumde, Ja dat den Slaap van mijne Oogen week.* Gen. 31: 40.

Arbeydzaamheyd der Jonge Dogters in de Huys-gezinnen der Oude Vaderen.

Gelijkmen dan ook de vlytige arbeyd dezer Menſchen, zelfs in de welgeboore Dogters der fraayſte Stam-Huyzen beſpeurd. Rebekka quam van zeer verre het Water voor haar Vaders Vee putten, en droeg een gevulde Kruyke op hare ſchouderen, en Rachel Weyde de Kudde van haar Vader; terwijl haar noch den Adeldom, noch hare Schoonheyd, geen handelooze teederheyd by-zette.

Waar in van andere Volken nagevolgd.

Hoedanigen Eenvoudigheyd der Ouden, ook de welbeſchaafde Grieken, eertijds gezogt hebben lang te bewaren, gelijk by Homerus te zien is; en alle de Herders-Gedigten der Oude Poëten, hebben geen andere grondveſt. Tot over de xv Honderd Jaren, na 't Leven dezer Vaderen, heeft men zeer-veel treffelijke Stam-Huyzen, in Syrien, Griekenland, en Sicilien gezien; die haar t'eenemaal met de Vee-Weyding geneerden.

Herders-leven van Ouds vermaard, bemind en vermakelijk bevonden.

Waar door het dan ook geſchied is, Dat zommige, van wegen het onbekommerd en vrolijk Gemoed, dat hen door de vermakelijke Land-geweſten wierd ingeboezemd, veel zoet-vloeyende Gezangen hebben voortgebragt. Doch hoedanig de Iſraëliten zig ook onder haare Inwooninge van Egipten, met de Vee-Weyding bezig gehouden, en daar door van die Vadzige Landaard, gehaat en afgezonderd in Gozen geleefd hebben; zal ons de volgdraad der Iſraëlitize Hiſtorie leeren. Doch laat ons weder tot Abraham, en zijn afſcheyd van Loth keeren. De fraaye Auguſtinus, is van oordeel, Dat uyt het Voorbeeld dezer Vreedzame Deelinge, de oude Gewoonte voort-geſtoven is, Dat wanneer eenige tijdelijke Goederen te deelen zijn; *De Meerdere Deeld*, en *de Mindere Kieſt*. En Seneka, heeft als uyt een zeker ingeſtelde Wet, gezeyd; *d'Oudſte Broeder Deeld, en de Jongſte hebbe de Keur*. Ook heeft Chryſoſtomus deze handeling van Abraham, tot een navolgelijk Voorbeeld willen ſtaven; in welke *d'Eendragtigheyd*, voor de *Rijkdom*, in top ge-heven is. En daar op voortvarende, onderſteund hy zijn voorgeſteld Exempel, met deze lof-rede;

Abrahams Goed-aardigheyd van Chryſoſtomus Beſchreven en geprezen.

Gy hebd gezien, *zeyd hy*, de Voortreffelijke Deugd „van dezen Regtveerdigen Abraham; welke niet dulden wilde, dat eenig „quaad-aardig zaad zou wortel-ſchieten; want zoo haaſt het wilde opko-„men, heeft hy zulx in d'eerſte uytbotting, verſcheurd en uyt-gerukt; ge-„bruykende alle billikheyd; Op dat hy door zijn groote Deugden, alle „dingen beneden den Vreede agte, en den ophef der Tijdelijke Goede-„ren, voor dezelve, het hoofd deed onderhalen. Dit zal ons te heerlijker „uytblinken, wanneerwe aanmerken, wat hier den *Ouder* niet al aan den „*Jonger*; Den *Oom* aan den *Neef* toegegeven heeft. En dat dezen, die zoo „grooten Genade van Godt ontfangen had, zulx zoo gulhertig bewees aan „dien, welke noch geen byzonder proefſtuk van eenige Deugd gegeven had, „Daar over moet men zig verwonderen. Hier had de *Jonger* wel eerſt tot de „*Ouder* behooren te ſpreeken; doch nu ſpreekt den Oud-Vader tot de Jon-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

„ ge Neef. Daar uyt behooren wy niet alleen te leeren, die welke boven ons „ en die ons gelijk zijn, te Eeren; (want dat is geenzinds de waare Nederigheyd,) maar ook die, welke Geringer zijn als wy: en alsdan zal in ons „ de waare Nederigheyd uytblinken. Dit zeyd Chrysostomus. Waar aan wy de woorden van Ambrosius mogen toe-voegen. *Den Heyligen Abraham* zeyd hy, *word, door de tegenwoordigheyd van zijn Neef, te vreden gesteld, aan den welken hy een Vaderlijke toegenegentheyd betoond. Daar rijst een Twist op tussen de Knegten van den Neef en den Oom. Doch de Voorzigtigheyd voorziet wel, dat het Geschil der Dienstknegten, door d'eensgezindheyd der Heeren, moet voldaan en neergeleyd worden. Dus heeft Abraham, het quaade spinzel, liever afgesneden, als dat de aangevangene besmetting zou voortkruypen: terwijlen hy het verdragelijker agte, Dat de Band der Zamen-wooninge los-gemaakt, dan dat de gunst der onderlinge Broederschap verscheurd wierd. Dit behoord gy na-te volgen indien u zulken lot te beurt viel; op dat alle quaad zaad verstikt word; want gy en zijd niet kloekzinniger als Abraham: Die van't zinne was, de Geschillen der Knegten, by-te leggen, maar niet te veragten. Indien gy dan niet sterker zijd, zoo wagt u dat den Minderen het on-eens Gekijf der Knegten geen Ooren leend; want dikwils verwekken d'onverdeelde bedieningen, by de Heeren zelve, on-eenigheyd. Deeld dan liever op dat de Vriendschap blijve. Want het is veel beter met Genegentheyd te scheyden, als in On-eenigheyd by malkanderen te woonen.* Dus ver Ambrosius.

Fraaye aanmerking van, den Oudvader Ambrosius over Abrabrams Gulhertige daad.

Maar gelijk hier in, d'overgroote Nederigheyd van Abraham gebleken is; en hy daar over zoo zeer te prijzen staat; alzoo steekt aan d'andere zijde ook de eygene Zinnelijkheyd, en Onvoorzigtigheyd van Loth, in de verkiezing der Sodomitize Land-streek, het hooft boven; als het gene hy tot zijn groot Ongeluk verkoren had. Want alhoewel dat Land van Naturen gelukkig was; isset nogtans van wegen de Goddelooze Zeden der Inwoonderen, zeer Rampzalig geweest; gelijkwe hier naar, in desselfs Grouwelijke Ondergang zullen zien. *Want de Mannen van Sodom waren Boos en groote Zondaars tegens den Heere*, Gen. 13: 13. En het gaat veelmaal zoo, hoe gelukkiger en Vrugtbaarder een Land is, hoe desselfs Inwoonderen erger zijn. Zoo dat d'ervarendheyd heeft doen zien, Dat in de alder-Gezegenste Land-gewesten, veel meer overdaad van Brasseryen, Onkuysheden, Doodslagen en alle verfoeyelijke dingen in swang gaan, als wel in de schraale Gewesten, daar te-mets den Honger-kamp op de Heyde Graasd: 't welk dan de Inwoonderen aanzet, om 't gebrek van haar Mager Vaderland, door arbeyd en spaarzaamheyd te vervullen; terwijl de andere, door den Overvloed, die hen de Natuur buyten haar sweet verschaft, tot Leuyheyd en enkel Brassen en Zuypen vervallen. Gelijk dan mede zommige hebben aangemerkt, Dat de Inwoonders der Schraale Landen, veel Snoggerder van Geest en van beter Verstand zijn, als die in de Vette en Vrugtbare Landen, de Vol-op genieten. Onder-en-tussen zijn de Joden hier te bestraffen, welke zonder schijn van waarheyd, tegens Loth verzieren, Dat hy zig na de Land-streken van Sodom gewend heeft; om dat, *Gelijk geern by Gelijk is;* als ofze wilden zeggen, *Zoorte zoekt Zoorte.* En dit durvenze voorgeven, ongemoeyd wy Gen. 13:10. vermaand worden, Dat Loth van wegen de Vrugtbare Land-streek, die verkiezinge gedaan heeft. Zy voegender by, Dat Godt eerst naar zijn vertrek, Abraham aangesprooken heeft; en dat die aanspraak zoo lang stil-gestaan heeft, als dezen Goddeloozen Man, by hem woonde. 't Geên Burmannus opnemende te verdedigen, uyt Jes. 54:17. heeft doen zeggen; Lijd die Lasteringe, O! Regtveerdige Man, tot dat *Gy, alle Tonge die in 't Gerigte tegen u opstaat, zuld Verdoemen.* En alhoewel het niet te ontveynzen is, dat Loth hier in gemist heeft, Dat hy om een Goed en Vet Land voor zijn Beesten te hebben, zelfs onder een Goddeloos Volk ging woonen; met welk

Loth heeft een quade Keure aan de Land-streeke van Sodom gedaan.

Weelde en Overvloed een Oorsprong der Goddeloosheyd en Overdadigheyd.

Loth van de Joden Gelasterd over de verkiezing van zijn woonplaats te Sodom. En vry gesprooken door veel Getuygenissen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

welk hy te vreezen had, dat het eens qualijk af-loopen zou. Gelijk het gebeurd is; en hy ook te-gelijk met haar zou in den Afgrond gesmeten zijn, by-aldien hem de Goddelijke beschikking, niet als met de Hand uyt dat verderf gerukt had. Nogtans heeft zulx geenzinds belet, Dat de Apostel hem niet onder de Vroome Vaderen geteld heeft, wiens woorden hier al-te wel passen, dan dats'er zouden uytgelaten zijn. Hy dan gezeyd hebbende, Dat Godt de Steden, Sodoma en Gomorra, in een Grondelooze Poel gedompeld, en door dat Oordeel een Exempel gesteld heeft; voegd 'er strax by; *Ende den Regtveerdigen Loth, die vermoeyd was van den Ontugtigen wandel der grouwelijke Menschen, verlost heeft; want dezen Man woonende onder haar, heeft Dag op Dag, zijne Regtveerdige Ziele gequeld, door het zien en hooren van hare Ongeregtige werken.* &c. Dus mogen de Joodze Leugen-Digters, haar dan voor zoo bestendigen Getuygenis wel weg-pakken, terwijl wy ons verzekerd houden, Dat de volgdraad der Historie ons zal leeren, hoe Loth, door de Goddelijke Voorzienigheyd, een Leeraar geworden is, om onder de Onregtveerdige Sodomiten te Prediken. Als mede, Dat de by-wooninge van Loth, door de Rampen die hem onder dezen Goddeloozen hoop, op den hals quamen, aan Abraham gelegentheyd verschaft heeft, om zig met magt, aan desselfs Vyanden te Wreken, en Loth uyt hare Handen te Verlossen. Waar na wy, behalven de Verdeelinge der Nakomelingen Abrahams, onder de Israëliten; ook de Moabiten en Amoriten, uyt d'onwettige Beslaping van Loth, zullen ontwaar worden.

2 Petri 2: 7, 8.

Dus heeft zig dan Abraham, zedert deze scheyding, wederom van nieuws in de velden van Kanaan onthouden. Gelijk Gen. 13: 14. te zien is, Dat hem Godt ook aldaar, voor de Derdemaal verscheenen is: op dat hy hem niet alleen van ontelbare Nakomelingen, maar ook van de Bezitting en de Heerschappye, die zijn Zaad in dat Beloofde Land hebben zoude, verzekerde. Waar toe hem Godt aldus aanspreekt; *Heft uwe oogen op, ende ziet van de plaatze daar gy zijt; Noordwaards ende Zuydwaards, ende Oostwaards, ende Westwaards. Want al dit Land dat gy ziet dat zal ik u geven, ende uwen Zade tot in eeuwigheyd. En ik zal uw Zaad stellen als het Stof der Aarde: zoo dat indien ymand het stof der aarde zal konnen tellen, zal ook uw Zaad geteld worden. Maakt u op, en wandeld door dit Land in zijne lengte, en in zijne breette; want ik zal't u geven.* Het schijnd uyt vergelijking van Gen. 13: 3, 4 met *vers* 12, 14, en 18. dat wy Abraham voor als noch, tussen Bethel en Ai moeten aanmerken, en dat hem het Land Kanaans op de hoogte van dit Gebergte getoond is. Waar toe men mag nazien Gen. 12: 8. Doch hier heeft Augustinus niet t'onpas gevraagd; Hoe Godt, willende Abraham een Denkbeeld van 't *gantsche Land Kanaan* indrukken, kan gezeyd hebben; *Al dit Land dat gy Ziet, zal ik u geven?* nadien Abraham immers niet magtig was het geheele Land in zijn omtrek, teffens te overzien; niet-tegenstaande hy belast word, na de Vier Winden uyt-te kijken: of dat men ons toestaat, Dat hem dit op 't Gebergte van Bethel belast is; dewijl het niet te denken is, dat dien Heuvel van zoo ongemeenen hoogte zy geweest; alwaar Abraham zig thans onthield, en zijn Vee ter nauwer-nood daar omtrent ter weyde ging? Doch hier op antwoord Augustinus zeer wel, (alhoewel maar ten deele) namelijk; Dat wy niets te vragen zullen vinden, zoo men aanmerkt, Dat hier geen voorwaardige Belofte is, die beyde Godt en Abraham raakte; even als of daar gezeyd wierd; *Ik zal u zoo veel Land geven als gy ziet*; (of als gy van deze stand-plaatze zien kond) maar *Ik zal u het Land geven het welke gy ziet.* Want op dat zelfs Abraham, noch ymand van ons mogt meenen, Dat hem alleen zoo veel Lands beloofd wierd, als hy met zijn oogen zag; voegd Godt daar by; *Staat op, en wandeld door dit Land, in zijne lengte en in zijne breette; want ik zal't u geven.* Invoegen ligt te zien is, dat hy door een verplaatzelijk

Godt verschijnd Abraham en belast hem het Land na de vier Winden te bezien. Gen. 13: 14-18

Waar Abraham te dees tijd woonde

Hoe aan Abraham 't gantze Land Kanaan getoond is.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

wandelen, tot dat Land zoude komen, het welk hy op d'een of d'andere plaatze ſtaande, met zijn oogen niet zien kon. En gelijk'er niet aan te twijfelen is, of hem is dat zelve Land getoond, dat d'Iſraëliten naderhand ingenoomen, en daar in als in haar Vaders beloofde Erfdeel, een Republijk na de inſtellinge van Moſes hebben opgerecht; alzoo willen wy de Verklaaring van Auguſtinus voor goed en wel afgedaan te-Boek gezet hebben; zonder verder bedenkelijk te houden; Of hier mogelijk niet een zeer Hooge Berg te pas komd; gelijk Moſes alzoo het Land Kanaan op de ſpitze van Piſga zag, Deut. XXXIV. Of dat dit gezigte, miſſchien Abraham alleen in den Geeſt, en door Inbeelding afgeſchilderd is; gelijk de Verzoeking in dier voegen, alle de Rijken des Weerelds, aan de zinnen van de Zaligmaker zoodanig vertoond heeft, of hy die van een Hoogen Berg zag; en zoo wy dit met zommige anders nemen, wy zullen 't niet wel konnen goed-maken. Boven-dien, moetmen niet meenen, Dat wanneer het Land Kanaans beloofd word, *Tot een Eeuwige Bezitting*; zulx na den Letterlijken zin op-te neemen is: maar wy moeten'er alleen *Een Langdurigheyd* door verſtaan. Hoe zeer zich ook Toſtatus en Pererius vermoeyen, dat met een uytvlucht rond te ſchieten. Want wel wetende, dat de zaak anders uytgevallen is, zeggenze (om deze toezegging *Tot in Eeuwigheyd*, vaſt-te maken) Dat zulx onder een ſtilſwijgend beding van Gehoorzaamheyd geſchied is: 't geen andere verwerpen; Om dat de toezegging van 't Land Kanaans, van Gods-wegen aan 't Zaad Iſraëls geſchied zijnde, de kragt van een Teſtament had, gelijk de H. Schrift leerd; en derhalven in zich zelven zoodanig vaſt en volmaakt heeft moeten zijn, dat'er niet de minſte veranderlijke hoedanigheyd omtrent kon plaats hebben.

En door bedenkingen op gehelderd.

Land Kanaans hoe aan Abraham tot een *Eeuwige bezittinge* toegezeyd.

Als dan de Goddelijke Belofte op nieuws aan Abraham beveſtigd was; *Heeft hy Tenten opgeſlagen, en quam ende woonde aan de Eyke Boſſchen van Mamre die by Hebron zijn; ende hy Bouwde aldaar den Heere eenen Altaar.* Aldus lezen onze Overzetters; doch andere een weynig anders. De Gemeene Latynze zet; *Bewegende zijne Tenten.* En daar mede ſtemmen ook de LXX. over-een. Doch de Kaldeëſze; *Hy heeft zijne Tente uytgeſpannen.* Indienmen dan de Griekze, en Latynze zal volgen, moetmen verſtaan, Dat Abraham terſtond, na dat hy de Belofte ontfangen had, uyt die plaatze met zijne Tenten opgebrooken is. Waar tegen ons de Kaldeëſze Vertaaler anders ſchijnd te leeren: want hy heeft volgens die, zijne Tenten geſpannen, ter plaatze daar hy de Belofte verkreeg: 't geên zommige heeft in den dut geholpen. En onze Duytze Overzetting zou ook niet gants-en-gaar vry van twijffel zijn, by-aldien de Kantteekenaars die niet onderſteund hadden. Wy voor ons deel, houdent met die, welke de eerſte meeninge voor de waarſchijnelijkſte agten; dewijl'er heel geen reden zijn, waarom Abraham na dat hy bevel had om op-te breken en 't Land te Door-wandelen, langer te Bethel geneſteld en zig door het opſlaan van Tenten, aan die plaatze meer en meer zou hebben vaſt-gemaakt: maar hy zal zig voorzeker bevlijtigd hebben, om te-gelijk de Belofte en den laſt des Heeren, met Geloove te omhelzen. En zulx hem niet ontbrekende, heeft hy zig terſtond veerdig gemaakt, om het Land te doorwandelen. Tot deze Zin-geving heeft waarlijk de Arabize Text, als een ſchoone verklaaring van 't gene ons hier te weten ſtaat, aldus Vertaald; *Abraham heeft zijne Tenten vaſt gemaakt op verſcheyde verblijf-plaatzen, tot hy gekomen is, en gewoond heeft, in het Land Mamre.* Dits waarlijk fraay; en het blijkt dat onze Kantteekenaars ook alzoo gezind zijn; alze zeggen: *Abraham ſloeg in het Reyzen hier en daar Tenten op.* Dus ſcheyden wy hier af. Maar daar word van de Geleerde ook noch onderzogt, wat plaatze men hier voor ELON MAMRE verſtaan moet, in welke Abraham op zijn aankomen gezeyd word, *Den Heere eenen Altaar Gebouwd* te hebben? Zommige zetten, *De Valeye Mamre*, de *Effene Vel-*

Abraham ſlaat Tenten op en woond aan de Eyke Boſſen van Mamre. Gen. 13: 18.

En wanneer zulx mag geſchied zijn.

Wat en hoedanigen woonplaats door *Elon Mamre* te verſtaan zy.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Velden van Mamre; en de LXX Overzetters met de Syrize, mogelijk beter, een *Eykenboom*: welke onze Duytze Text zeer-na komd, alze *Eyke Bosschen van Mamre* Schrijft. Want dat dit Geboomte hier de bynaam van *Mamre* draagt; zulx is waarschijnelijk ontleend, van *Mamre* den *Emoriter*, *de Broeder van Eskol en Aner*, met welke Abraham aldaar woonende, een Verbond gemaakt heeft, volgens Gen. 14: 13. waar van hier na. Invoegen dezen *Mamre*, te-gelijk de Planter, en den Heer van dat *Bosch* zal geweest zijn. Zijnde gelegen *by* of *nevens Hebron*, en niet *in Hebron*, gelijk de LXX. en de Gemeene Overzetters met andere qualijk schijnen gelezen te hebben: Van onze Kantteekenaars egter in dien zin ook aangehaald; terwijlze van gedagten zijn, Dat m'er kan verstaan, ELON MAMRE *Die*, of *Dat, te Hebron is*. Welke Stadt te dezer tijd genoemd wierd, * *Kiriath Arbe*, of de *Stadt Arba*: naderhand *Hebron*. En alzoo Abraham in dit *Elon Mamre*, een tijd-lang wilde verblijven, heeft hy 'er voor alle dingen, den Heere een Altaar gebouwd. Want dat zulx doorgaans zijn gewoonte was, wil de zoet-vloeyende Chrysostomus van hem in-agt genomen hebben, als hy zeyd: *In elke Plaatze daar Abraham gewoond heeft, zuld gy bevinden, dat hy voor alle dingen bezorgd heeft, den Heere eenen Altaar te Bouwen, op dat hy aldaar zijne Gebeden, te-gelijk met zijne Offerhanden ten Hemel zond; gedagtig zijnde de Vermaninge des Apostels, welke wil, Datmen in alle Plaatzen, Reyne Handen tot den Gebede opheffen zal.* Of men kan mogelijk beter zeggen; Dat de Apostel alzoo sprekende, zig zelven het Voorbeeld van Abraham, ten alderklaarsten heeft voor-gesteld. Het schijnd mede uyt verscheyde Schrijvers te blijken, dat de Plaatze *Elon Mamre*, van wegen de verkeeringe Abrahams aldaar, vele Eeuwen in agting gehouden is: Dus verhaaldmen, Datter zelfs ten tijde van Konstantijn de Groot, noch eenige Eyke Boomen gezien wierden, welke van de by-gelegen Inwoonderen, ter gedagtenis van Abraham, en de Goddelijke Verschijninge, (van welk zy een heel slinx Gevoelen hadden,) met veelerhande Godsdienstige Eerbewijzingen bezogt wierden. Welkers dwaze bygeloovigheden zoo hoog liepen, Datze daar Altaren Bouwden, en Offerhanden na de gewoonte der Grieken deden. Men plengder Wijn, Brande Wierook, Ontstak Lampen en Fakkel-ligten; en daar wierden dagelijx Ossen, Schapen, Hanen, en andere Dieren, tot Offerhanden geslagt. In welke uytbundigheden zelfs ook geen gebrek aan Geld noch aan Brood was, dat niet tot den Altaar quam. Ook wierpenze, uyt een Brood-dronken overdadigheyd, zoo veel Olyen en Zalven, in de naast-aangelegen Waterput, Dat dezelve daar van met een vuyle Stank besmet en on-bruykbaar wierd. Hoedanig-een Razernye de Keyzer Konstantijn, te-gelijk met het Bosch, heeft uytgeroeyd; zoo dat 'er niet als de geheugenis der Vertelling, van overbleef. En gelijk Nicephorus ook hier aan gedenkt, alzoo willen de Joden ons wijs-maken, Dat'er van Elon Mamre, noch een Oud-verdorden Boom gezien word, die eenige Spruyten met Eyken-Bladeren uytschieten. Dieze gezien hebben mogent weten; ons isser heel-weynig aan gelegen; niet tegenstaande ons dit Verhaal, genoegzaam kan in gedagten brengen, hoedanig het Oude Zaad der Afgoderye, onder dit Volk, wederom van nieuws heeft begonnen op-te schieten, en de gelegentheyd der Boomen in Elon Mamre, ter-hand genomen heeft, om hunne Afgoderyen te plegen. Want dat was doorgaans de gewoonte der Heydenen, datze hare Goden in donkere Bosschen Eerden; en de H. Schrift isser ook vol af. Zy stelden hare Altaren, die anders onder den Blauwen Hemel zouden gestaan hebben, onder de schaduwe van Digt-bewasze Geboomten, op dat alzoo door gelegendheyd van die bekende plaatzen, het Volk tot de Altaren, by-een komen, en haar Bygeloovigheyd, door de Naare Duysterheyd, een meerder Eerbied ontfangen zou. En gelijk wy elders ruym-genoeg zullen zien, Dat Godt aan Israël doorgaans belast heeft, al dus-

En na wien zoo genoemd.

* Gen. 23: 2. en 35:27. Num. 13: 23. Jos. 14: 15. 2 Sam. 5:5.

Abraham Bouwd een Altaar in Elon Mamre.

En daar over van Chrysostomus geprezen.

Geheugenissen van Abrahams Altaar en wooninge aldaar.

En Bygeloovig onderhouden.

Van de Keyzer Konstantijn te niet gedaan.

Eyke Bosschen van ouds tot den Dienst der Afgoden gebruykt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

dusdanige Afgodize Bosschen uyt-te roeyen, alzoo word ook deswegen in de Wet van Moses belast; *Datze by den Altaar, die men den Heere maken zou, geen Bosch van eenig Geboomte zouden planten.* Waar van wy de reden, op een andere plaatze, met meerder welvoegzaamheyd verhoopen by-te brengen. En wierd dit Gebod, volgens de getuygenis der Joden, zoo scherp onder Israël in-acht genoomen; Dat'er niet alleen geen Boom, maar ook zelfs niet een houten Paal, in 't Voorhof des Tempels gezien wierd; als dewelke zy willen, dat van 's gelijk in de Wet verboden word; dewijl'er staat, *Van eenig Geboomte.* Waar omtrent zy dan ook noch andere bepaalingen maken, die te beuzelachtig zijn om by-te haalen. Want zoo wy haar daar in gelijk wierden, voorwaar wy zouden nauwlijx die geene weten te antwoorden, welk ons zouden Vraagen, Op wat wijze dan de Loof-hutten in de Voorhoven des Tempels te maken, geoorlofd zijn geweest; en hoe men den Palmtak zoo gul en groot, ronds-om den Altaar heeft mogen swenken? Doch wy zijn geleerd, de dingen in een betaamelijken zin op-te neemen; en daarom ook niet gezind te denken, Dat Abraham Afgoderye gepleegd, of tegen dit Gebod misdaan heeft; wanneer hy zoo wel hier in *Elon Mamre*, als te vooren in *Elon More*, den Heere eenen Altaar gebouwd heeft. Want behalven dat Abraham de Boom-rijke Gewesten kan verkooren hebben, om zig daar van te beter tot het maken en opslaan van Tenten te bedienen, en onder de Koele Schaduwe te vernachten; heeft hy daar juyst niet Geofferd, uyt eerbied van die Eyke Boomen, maar zijn Altaar gebouwd, daar, daar hy zig neersloeg. Immers men kan tot noch, niet zeggen, Dat hy deze Bosschen tot zijnen Altaar geplant heeft; het geene de Wet om veel reden, eerst naderhand Verboden heeft: maar hy heeft veel-eer zijn Altaar omtrent dezelve gebouwd, zoodaanig als hyze buyten zijn toedoen vond. En daarom behoeftmen niet in twijffel te trekken, Of Abraham dit uyt een oude Aankleeving der Afgodize gewoonten gedaan heeft; dienende echter den Waaren Godt: welkers Zuyvere Dienst, genoegzaam alles goed maakt, schoon ook eenige Zeden der Heydenen, ten aanzien der Omstandigheden, daar mede verzeld gingen. Gelijk ymand lichtelijk uyt Gen. 21:33. daar toe zou mogen inbrengen, Dat Abraham zelfs in dezer-voegen een Bosch in Berseba geplant heeft, en aldaar den Naame des Heeren aanriep. Want alhoewel Godt naderhand de Ceremoniele Wet, zoodanig heeft ingesteld, datze een doorgaans Genees-middel en Tegen-gift zou verstrekken, om d'Afgoderye met wortel en-al uyt te roeyen, en Israël daar door in Bewaringe te stellen; heeft Godt nogtans daar in, geen zoodanig-een geheele Omkeeringe en Afwisseling gedaan, Dat hy door de Wet, alle de Eerste Beginzelen der vroomer Vaderen Godsdienstige Plichten, t'effens den bodem in-gesmeeten heeft; niet aanziende de bygesloopene Dwaalingen: want alsdan zou hy alle zoort van Offerhande, hebben moeten te-niete doen. 't Geen niet betamelijk scheen, om dat het ook te-gelijk de Godsdienstigheyd der Eerste Vroome Vaderen, in den Geloove gedaan, zou verloochend hebben. Dit is ons gevoelen; en wy meenen ook, dit stuk hier mede genoegzaam afgedaan, en Abraham van Afgoderye vry-gepleyt te hebben. Want al 't geen'er mogelijk aan zou schijnen te resteeren, zal ons hier en daar, genoegzaam in de hand vallen. Onderen-tussen moetmen 't niet zonder opmerking voorby slaan; Dat Abraham in de plaatze, daar hy een Bosch plante, niet gezeyd word, Dat hy aldaar een Altaar gebouwd heeft, 't geen onze voorige reden niet zonder steunzel laat; dewijl de voorgaande Historie ons genoegzame schemering over laat te denken, Dat Abraham deze Planting, veel-eer uyt een andere reden als uyt Godsdienstigheyd gedaan heeft.

Deut. 16: 21. Ziet mede 1 Kon. 15: 13. en 2 Kon. 23:6.

't Verbod van Boomen omtrent den Altaar te planten, van de Joden qualijk opgevat.

Abraham heeft zijn Altaar by toeval aan de Eyke Bosschen Mamre gebouwd.

Geboomte en Eyke Bosschen omtrent den Altaar verboden.

En hoe nochtans aan de H. Vaders toegelaten.

Waarom Godt d'Oude Godsdienst der Offerhanden in de Wet, niet geheel heeft afgeschaft.

By-aldien wy nu het Voet-spoor van Moses Verhaal achtervolgen, zal ons hier een dappere Krijgs-Daad van Abraham te betragten staan; welke voorgevallen schijnd, korts na dat de Goddelijke Belofte, hem verzekering gedaan

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

gedaan had, Dat zijn Zaad, het Land Kanaans *Tot een Erffelijke Bezitting* verkrijgen zou: Op dat de zelve Toezegging door een Heerlijk Proef-ſtuk der Goddelijke Genade, en Zegepralende Overwinning der Uytheemze Vyanden, (welke zijnen Bloed-Vriend Loth, die een Deelgenoot van de voor-afſchaduwing des Erfdeels was, het Bezit uyt de Hand gewrongen hadden;) des te Geloofwaardiger aan Abraham mogt gemaakt worden. Dit is gebleken, wanneer de Vreemde Koningen, de Vijf Steden in het Dal Siddim gelegen, Vyandelijk aangetaſt, en d'Oppergezag-hebbers met den Sweerde verdelgd, en onder andere Berooving, ook den Rijk-gegoeden Man Loth, die een Broeders Zoon van Abraham was, met alle zijn Huysgenooten en Have, Gevankelijk hadden Weggevoerd. Want Abraham, op het gerugt van zulk-een wedervaren, door de Goddelijke aanblazing, met Man-Moedigheyd Gewapend, heeft niet lange gezammeld, maar met d'Inboorlingen van zijn Huys, de Vyanden zoo flux en Dapperlijk nagezet, dat hy haar in de Naare Nagt, te-gelijk den verkregen Beuyt, en zynen Neve Loth, uyt de Handen rukte. Zoo dat hy hem, na zulk-een verkregen Overwinninge, verpligt vond, den Hemel Godsdienſtelijk te Eeren; gelijk hy dede, zoo dra zijnen Bloed-Vriend, in zijn voorigen Staat herſteld was. En gelijk ons Moſes dit Heldenſtuk door velerley omſtandigheden, ten uyterſten heeft zoeken geloofbaar te maken, alzoo ſchijnd Dit wel 't eerſte noodig, dat wy vernemen, te-wat Tijd dezen Oorlog op-Gedonderd is: Daar na, Wie, en welke d'Aanvoerders, en Wie de Afweerders van dezen Oorlog geweeſt zijn? als mede, Wat oorzaak de Beſtookte, tot deze Krijgs-opſtand gegeven hadden? Want zulx zal ons doen zien, door hoedanigen Zege-Praal, by de Vyanden, op Vijf Kanaanitize Koningen behaald, Abraham gelegentheyd ter hand gekregen heeft, de Gedagtenis van een Lofwaardige Helden-Daad, omtrent de Verloſſinge van zijnen Vriend, ter Eeren van de Godt Iſraëls, aan de geheugenis na-te laten. Wat de Tijd van dezen Oorlog betreft, dezelve word ons onbepaald van Moſes aangewezen, als hy zeyd; *Ende het geſchiede*; of, *Het is geſchied in de Daagen Amraphels*, &c. Gen. 14. 1. En het ſchijnd dat zoo wel de Overzetters, als de Uytleggers, het Tijd-punt van dit voorval, op verſcheyde wijzen, hebben vaſt-geſteld. De Gemeene Latijnze Overzetting ſchijnd het na onze giſſing, tot de zelve Tijd te betrekken, in welke Abraham zijne Tenten in *Elon Mamre* opgeſlagen had; of terwijl hy daar mede bezig was; nadien zy de woorden aldus opgeeft; *Maar het is geſchied in dien Tijd*; &c. te weten; als die dingen voorvielen, welke Moſes in 't *Dertiende Hooftſtuk* verhaald had. Gelijk het dan ook tot hier-toe, grootdeels onze bezigheyd is geweeſt, te bezien, hoedanig Abraham uyt Egipten komende, zig van Loth afgeſcheyden, en in Elon Mamre neergeſlagen heeft. Nogtans oordeelen zommige Taalkundigers, Dat deze Overzetters de meeninge van den Hebreeuwzen Text, niet Trouwelijk genoeg hebben uytgedrukt: en dat men derhalven veel meer reden heeft te gelooven, Dat Moſes geenzinds voorheeft, deze Oorlogs-opſtand, aan het voorgaande verhaal vaſt te hegten; maar dezelve veel-eer tot de Tijd van *Amraphel* de Koning van Sinear, ſchijnd te betrekken: waar henen ook de Griekze Overzetters, met al de Ooſterze Vertalingen over-hellen. Hierom heeft de Alexandrynze Kronijk, dezen Krijg zeer qualijk op het XLVIIſte Jaar van Abrahams Ouderdom gebragt; dewijl hy doe-tertijd noch niet eens uyt Charan gegaan was. 't Geên Epifanius heeft zoeken te verbeteren, als hy 't zelve in het XCſte Jaar geſteld heeft. Waar in hy nogtans vele Tijd-Rekenaars, als Pererius, Torniellus, Salianus en andere, die het LXXXſte Jaar bybrengen, wel X Jaaren voorby-geloopen is. Doch de Joden, welke van Genebrardus en andere gevolgd worden, ſtellent op het LXXVIIſte Jaar van Abraham. Welk-een verſchillige Tijd-giſſing, d'omzigtige Bybel-Verklaarders bewogen heeft, liever geen

Abrahams Helden-Daad in 't Verloſſen van zijn Gevangen Neve Loth.

Wanneer en by wat voorval deze Geſchiedenis voorviel.

Oorlogs opſtand onder Amraphel de Koning van Sinear tegen de Koningen der Kanaaniten.

Tijd vast te-stellen; als datze de H. CHRONOLOGIE, door twijffel-agtige Raadzelen, die weynig of geen Ligt aan de Historie geven, verwarren zouden. Gelijk dan ook dit verhaal zoodanig van Nature is, Dat het geen kreuk zal zetten, op wat wijze men de tijd, na eenige waarschijnelijkheyd bepaald. Doch Usserius heeft dezelve in 't Jaar der Weereld 2092. vastgesteld. De Bestookers dan, welke Moses tot Roervinken van dezen Oorlog maakt, zijn geweest *Vier Koningen*, welke aldaar met haar eyge Namen, en het Land-Gewest van yders Gebiedstrekking, worden opgenoemd. Te-weten, AMRAPHEL *De Koning van Sinear* : ARIOCH *De Koning van Ellasar* : KEDOR LAOMER *De Koning van Elam*: ende THIDAL *De Koning der Volkeren*; of *der* HEYDENEN; gelijk de Gemeene Latijnze Overzetting, het woord GOJIM Vertaald: alhoewel 'er geene ontbreken, welke meenen dat GOJIM, hier de Naam van zekere Stadt of Landschap is; waar van terstond yts Naders. Wat dit eygentlijk voor Koningen geweest zijn, is den Geleerden van overlang, lastig gevallen te zeggen; nadien 'er nergens dan hier, eenig gewag van voor-komd, waar uyt men dezelve te-regt kan thuys brengen. Eupolemus verhaald by Eusebius, dat Alexander Polyhistor voorgeeft, Dat de Armeners, de Pheniciers Overwonnen, en onder haaren Zegepraal, ook den Neef van Abraham, Gevankelijk hebben weg-gevoerd. En derhalven heeft hy deze Krijgs-gezinde Koningen uyt Armenien gehaald. Doch zeer onwaarschijnelijk; nadien 'er naauwelijx de minste voetspoor op-te zoeken is, dat ons kan doen denken, dat de Armeners, die zoo wyd van Kanaan afgelegen waren, ligtelijk door eenige Onlusten tot den Oorlog konden opgerokkend worden, en zonder eygene verongelijking, met zoo groote Krijgs-toerustingen, tegens deze Inlanders, zouden uytgestoven zijn, om een gering Voordeel te behalen. Theodorus, de Bisschop van Tarsen, en Leer-Meester van Chrysostomus, welkers overgeblevene stukken in de bewaring der Vaderen gehouden word, noemd dezen Krijg, Een Oorlog welke de Perzen tegens de Sodomitize Koningen gevoerd hebben. 't Geên insgelijx niet aannemelijk schijnd, Nadien de Perzen tot op de tijden van Cyrus, zonder eygene Koningen, onder een Vreemde Heerschappye geweest zijn. Zulx mogelijk Josefus met meerder waarschijnelijkheyd gezeyd heeft, Dat het Assyrize Koningen zijn geweest: welker Monarchye te dezer tijd niet alleen Bloeyde, en zeer Beroemd was; maar dat ook het Land, *Sinear* of *Sennaar*, (van welke AMRAPHEL *Een Koning* genoemd word,) omtrent, of liever in Babylonien gelegen heeft; gelijkmen uyt Gen. 10: 11. en Kap. 11: 9, en Dan. 1: 2. ligtelijk ontwaar word: Dewijl de Stadt Babel, aldaar in de Leegte van den Lande Sinear, ondernomen wierd te Bouwen. Waar uyt het dan ook niet swaar zou te gelooven zijn, Dat deze Oorlogs-haftige Koningen, Assyriers geweest zijn; te weten, zulke Koningen, Die als Smal-Heeren, d'alleen-Heerschende Koningen van Assyrien, onderworpen waren: by Jesaias, met levende Kleuren Afgeschilderd; als hy de Roem-zieken Assyrier aldus Pocchende invoerd: *Zijn niet mijne Vorsten al-te zamen* Koningen? Jesa. 10:8. Het zy dan dat den Assyrier alzoo spreekende word ingevoerd; Dat daar in op de Gebuur-Landze Koningen gezien word, dien hy hem zelven door Schatting-dwang had Onderdanig gemaakt; of liever, Dat hy het Onder-bestuur van verscheyde Provincien, onder een Koninglijke Titel, aan zijne Vorsten toebetroude. In hoedanigen zin, Diodorus Siculus verhaald; Dat alhoewel Priamus, een Assyrize Koning was; hy nogtans den Assyrier is Onderdanig geweest. En wat wilmen klaarder voorbeeld hebben, als dat van de Koningen *Jechonia* en *Zedekia*, welke Nebukadnezar Onderworpen waren. En gelijk deze, alzoo zijn ook Herodes en Mithridates met andere, de Roomze Mogentheyd Onderworpen geweest. Het gene dan ook Tacitus van Antiochus heeft doen zeggen, *Dat hy Rijk van Dienstbare Koningen was.* Invoegen het

Hoedanige en welke Koningen Bondgenooten van Amraphel de Koning van Sinear geweest zijn.

Josefus 1. Boek. Kap. 9.

Of Amraphel waarschijnelijk een Koning in Babylonien en de rest Assyriers geweest zijn.

het ſchijnd als ofmen de Kantteekeningen op de Duytze Bybel, hier door eenigzinds te verbeteren had; wanneer zy, Gen. XIV. op *vers* I. aldus verklaren: *Men heeft hier*, zeggenze, *geene zoo Magtige noch Groote Koningen of Monarchen te verſtaan, als wel eenige naderhand geworden zijn; maar zulke Regenten, die over eenige Landen of Plaatzen, en menigte van Menſchen Regeerden; blykende daar uyt, dat de Vijf Steden, Sodoma, Gomorra &c. elk eenen Koning gehad hebben.*

En van hoedanigen Heerſchappye.

Dit zeggen de Kantteekenaars: tegens welke wy ons zoo zeer niet zullen aankanten; als wel een nader bedenklijkheyd van zommige doorzigtige Mannen, over Flavius Joſefus bybrengen, dien wy aanſtonds geprezen hebben. Want alhoewel de meening van deze Joodze Hiſtorie-Schrijver, niet buyten waarſchijnelijkheyd gaat, heeft egter dit, eenige gaauwe Koppen, altijd in de weg gelegen, datter Gen. 14: 4. gezeyd word, Dat deze Kanaaniten, aan KEDOR LAOMER *De Koning van Elam*, XII Jaren waren Dienſtbaar geweeſt; en in 't XIII^de Jaar Afvielen.

Bedenking over der Kanaaniten Dienſtbaarheyd van Kedor Laomer de Koning van Elam.

Waar uyt dan niet alleen te beſluyten ſtaat, Dat dezen gantzen Oorlog, uyt Naam en Gezag-hebbing van Kedor Laomer, en niet uyt die der Aſſyriers gevoerd is; maar dat het ook niet aannemelijk is, dat alle deze Koningen zijn Aſſyriers geweeſt. Te weten niet zulke, alswe ſtrax uyt Joſefus bybragten, en het Gebied van den Aſſyriſchen Koning onderworpen waren. Dus willen dan zommige niet zonder reden; Dat drie van deze Koningen, alleen Bond-genooten en Medevegters van Kedor Laomer zijn geweeſt; die hem niet Onderworpen, maar yder over een byzonder Landſchap te Gebieden hadden. 't Gene mogelijk te minder vreemd zal ſchijnen, als men aanmerkt, Dat d'Aſſyrize Monarchye te dezer tijd noch tot zoo grooten Mogentheyd niet uyt-gedegen was, datze andere Koningen onder hare Magt had; 't geên haar eerſt laater te-beurt viel, gelijkwe elders ontmoeten zullen. Onderen-tuſſen meenenwe, Dat men deze Koningen veel gelukkiger zou konnen thuys-brengen, by-aldien men de Namen der Volkeren, welkers Koningen zy genoemd worden, na waarheyd aanwijzen kon. Om waar op een Proef te doen, wy van meeninge zijn, Dat die van het *Land Sinear*, en *Elam*; wel haaſt op-te ſpooren zijn.

Welke de Koningen van Sinear en Elam geweeſt zijn.

Want dat *Sinear*, of *Sennaar*, een Landſchap van Babylonien is, behoeftmen wegens de klaarheyd van Gen. 10: 10. en Kap. 11: 2. niet te betwiſten. Ook heeft de Kaldeëſze Overzetter Onkelos, dezen AMRAPHEL, regt-ſtreex *De Koning van Babylon*, genoemd.

Amraphel waarſchijnelijk den Koning van Babylonien.

Terwijl Jonathan en de *Targum* van Jeruſalem, het ſpoor ver zijn mis-geloopen; Wanneerze hem met den Naam van, *Koning van Pontus* doopen: Ten zy dan miſſchien, datze *Pontus* voor *Botika*, een Landſchap der Kaldeën, genomen hebben; waar van wy ſtrax de reden uyt de Griekze Letter-meeſters vernemen zullen. Indien wy dan onder zoo veel toe-ligtens, *De Koning van Sinear*, voor de Koning van Babylonien houden, blijft noch onzeker, Wie AMRAPHEL de Koning van Babylonien, dat is, van *Sinear* geweeſt is? En de Geleerde oordeelen dat Joſefus hem, gants qualijk, *Amarphadein* genoemd heeft. Insgelijx mede de LXX Overzetters en de Syrize Vertalers, die hem *Amarphal* noemen. 't Geên haar miſſchien door een bedorve Lezing, of Letter-verſchikking kan overgekomen zijn. Doch die hem voor de Koning van Babylonien houden, meenen, Dat hy *Aralius* de Zevende Monarch zy geweeſt. Alhoewel geen ontbreeken die *Amraphel* uyt deze Hiſtorie, veel-eer voor een Koninxken van dien tijd, als een Monarch willen gehouden hebben. Maar het gene geen verſchooning dulden kan, is dit; Dat zommige uyt de Joodze Synagoge, in navolging van Ben-Uziel, van dezen Koning, *Nimroth* gemaakt hebben. Zoo dat zig Jarchius niet en ontziet, te zeggen: AMRAPHEL *is Nimroth, welke belaſt heeft, Dat Abraham in den Vyerigen Oven zou geworpen worden.*

Van de Joden qualijk voor Nimroth gehouden.

Welke Fabel-agtige vertelling wy in 't eerſte Hoofdſtuk, hebben uytgeſtampt. En alhoewel Rabbi David Ganz zeyd; Dat in de verhalingen der Oude Leermeeſters getuygt

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

word, dat Amraphel, is Nimroth geweest, heeft hy zelfs nogtans daar by niet vergeten aan te merken, Dat zulx lijn-regt aanloopt, tegens de afnemende leeftijd der Menschen, welke na de Zondvloed geboren zijn. Want indien het voorgeven der Joodze Meesters stand zal houden; zou Nimroth, die anders slegts op het Derde Geslagte van Noach invalt; (want hy was de zone van Chus, Zoons-Zoon van Cham, en alzoo d'agter-Zoons-Zone van Noach;) de eerste voor Abraham zijn; daar nogtans Abraham zelfs, *De Tiende in Geslagte*, van Noach is. Of als men met zommige, *Kainan* daar binnen teld, *De Elfde*; gelijk onze Geslagt-Tafel leerd, en in de Joodze Oudheden genoeg is afgedaan, om zulx hier te raade te nemen. Ook steld Guthberletus, Dat Serug d'over-Groot-Vader van Abraham, onder de Regering van Nimroth geboren is; en derhalven kan hy d'Heerschappye, ten langsten uytgerekt, niet boven de LXVI. Jaren gehad hebben; en alzoo te dezer tijd met Abraham, niet in 't Leven geweest zijn.

Wie Kedor Laomer zy geweest.

Aangaande KEDOR LAOMER, die *Koning van Elam* genoemd word? Door den zelven zal buyten twijffel de Koning der *Elamiten* gemeend worden; hoedanig de H. Lukas, Kap. 2: 9. en de Gemeene Latijnze Overzetting, by Moses, dit Volk genoemd heeft. Zijnde een gedeelte van Perzien, of als eenige willen, tussen Perzien en Babylonien gelegen; het welke *Elymais*, naar ELAM de zone van Sem, genoemd is. Waar van te zien is, Gen. 10: 21. en 1 Kron. 1: 17. Zulx dat Symmachus, en Prokopius op desselfs dwaal-spoor, het zeer qualijk voor het Oude *Schytia* genomen hebben. Dat nu deze Kanaaniten, aan Kedor Laomer waren Dienstbaar geworden, heeft hen de waarheyd van Noachs Profetie doen zien; te weten, Dat *Kanaan zoude Sems Knegt* zijn. Gen. 9: 26. Want Kedor Laomer was Koning der *Elamiten*, welke na Sems zone *Elam*, genoemd zijn. Gen. 10: 22.

De voorzegging van Noach hoe in de Dienstbaarbeyd der Kanaanitize Koningen aan Kedor Laomer Vervuld.

Arioch de Koning van Ellazar en Thidal Koning der Volkeren moeyelijk om thuys te brengen.

Onder-en-tussen heeft het de fraaye Uytleggers wat meer spels gemaakt, regt te zeggen, Wat volk men door *Ellasar* verstaan zal, over welk Moses, ARIOCH, tot Koning maakt? By welkeen donkere zaak wy met goed regt, de GOJIM of *De Volkeren*, over welke *Thidal*, Koning genoemd word, mogen aanhegten; ongemoeyd nogtans, de Overzetters, en zommige Uytleggers, de handen daar niet hebben willen afhouden, voor datze die ten minsten schemeragtig, elders hadden t'huys-gebragt terwijl andere liever d'Hebreeuwze Naam-woorden behielden, als een onzekere Vertaling geven. Onze Overzetters, die insgelijx het woord אלאסר, ELLASAR behouden, verklaaren 't zelve op de kant, door *Opper-Susianen* in Assyrien. En alhoewel Symmachus, en Onkelos, met de Griekze, Syrize, en Samaritaanze Bybel, het eyge woord *Ellasar* behouden hebben; heeft nogtans de Gemeene Latijnze Overzetting daar voor, *Pontus*, Vertaald. En daar ontbreken geen Door-letterde Mannen, welke meenen, Dat indien men hier door *Pontus*, die Land-streek verstaan moet, welke in kleyn Asien, aan de zijde van de Euxinize Zee gelegen is, men dezelve geen ooren moet leenen, nadien het zeer swaar vald te denken, hoe doch de Pontize Volkeren, uyt zoo ver-af gelegen Gewest, met de Babyloniers en Elamiten zouden hebben willen aanspannen, om Medegenooten te zijn, van een Oorlog, die alleen Vijf Steden in Kanaan gelden zou?

Of Arioch niet waarschijnelijk de Koning van Pontus geweest is?

Waar tegen men met zommige niet te onvoorzigtig, eenige voorbeelden van andere Volken behoorde in-te brengen; en uyt Lukanus beweeren, Dat Pompejus, wanneer hy eens een dappere kans tegen Cæsar wagen zou, zijn Hulp-Troepen, van de uyterste deelen der Aarde bequam; dewijl'er doe ter tijd, ook om d'Heerschappy van de geheele Weereld gevogten wierd. Doch hier in Kanaan, alleen om Vijf Steden, over haar Afvalligheyd te straffen, en de voet op den Nek te zetten. Maar doch! wat wonder zou het zijn, indien men met Bochartus bedenklijk hield, Dat misschien Symmachus, voor het *Bottische Land*, PONTUS, of het *Pontische Landschap*, genoemd had? Want *Bottika* is de naam van een der Kaldeësze of Babylonize Provincien ge

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

geweeſt; waar van in 't Groot Griex Woorden-boek van Sylburgiûs, beſcheyd te vinden is. Waar toe dan ook Bochartus, heel waarſchijnelijk heeft getoond, Dat de Macedoniers deſen naam, van wegen de gelijkheyd met *Bottika* of *Bottiæa* in Macedonien, aan de Kaldeën gegeven hebben. De *Targum* van Jeruſalem heeft voor ELLASAR, *Thelaſar* geſchreven; welke plaats daar in elders uyt Gen. x. met deze woorden aangewezen word: *Thelaſar, tuſſen Ninive en Harioth*: invoegen de Landſtreek *Ellaſar*, miſſchien, aan Babylonien, gebuurvaſt heeft gelegen. Alhoewel wy het niet verzeekeren konnen, dewijl het ook andere in Arabien gezogt hebben. Reſt dan nu te bezien, over welk-een Land-Geweſt en Volkeren, THIDAL is Koning geweeſt; by Moſes anders GOJIM, dat is, gelijk het de Grieken en de Gemeene Latijnze Overzetters Vertalen, *Der Heydenen*; of *Gemengde Volken*. En zulx ongetwijffeld van wegen dat dezen Thidal, of vele Provincien, onder zijn Gebied had; of dat hy wegens de meenigte der verſcheyde Volken en Talen, zoo vermaard was, dat hy by uytnemendheyd genoemd wierd, *De Koning der Volkeren*. Met welk gevoelen het de groote Mannen, Toſtatus en Lyranus ſchijnen te houden. Ten zy dan mogelijk, dat het Maſius beter geraden heeft, als hy over Joſ. 10:9. meend, Dat Thidal, het gebied over *d'Uyterſte deelen van Galilea* gehad heeft: Want alzoo wil hy de woorden, GILGAL LE GOJIM, verſtaan hebben. (vergelijkt Jeſ. 9:1.) welke Land-ſtreek, wegens de bequame Havens en de Koophandel die daar gedreven wierd, allerhande Volken derwaards lokte en opnam; uyt wien eenige aldaar met 'er woon bleven neſtelen, en tot die Land-aard wierden ingelijfd. Waar van daan dezelve dan ook by de Profeet Jeſaias, en den Euangeliſt Mattheus, *Het Galilea der Volkeren* genoemd word. Daar Strabo niet qualijk mede over-een ſtemd; wanneer hy van Galilea getuygd, Dat die Land-ſtreek, onder alle de Provincien van Judea, wel meeſt van gemengde Volkeren bewoond wierd. Onder welke hy voornamelijk, de Egiptenaars, Arabiers, en Feniciers opteld. Zoo dat Joſefus van dit Volkrijk Galilea dorſt zeggen, Dat de minſte Vlek ruym 15000 Inwoonderen had. En alhoewel eenige dit van het Galilea verſtaan, dat na de Grenzen van Tyrus lag, alwaar de xx Steden lagen, die Salomon aan Hiram de Koning van Tyrus ſchonk, 1 Kon. 9:12. houdent andere nogtans voor dat, 't welk aan de Galileëſze Zee gelegen was; alwaar de Zaligmaker eerſt, en wel 't meeſt Predikende, *Een groot Ligt heeft doen zien aan 't Volk dat in Duyſterniſſe zat*: vergelijkt Matth. 4:15,16. met de Voorzegging Jeſa. 9:1. Maar nadien wy op al deze giſſingen geen ſtaat mogen maken; willen wy het liever daar voor houden; Dat deze Koningen, Uytlandze Koningskens, of Babylonize Heerſchappen zijn geweeſt, en dat de Naburige Provincien, van Ellazar, de by-naam van *Elymais*, en *Galilea der Volkeren* hebben gehad. De Koningen nu die met dezen Oorlog wierden aangetaſt, heeft Moſes Gen. 14:2. Vijf in getal opgeteld. Namelijk I. BERA, *De Koning van Sodom*. II. BIRSA, *De Koning van Gomorra*. III. SINAB *De Koning van Adama*. IV. SEMEBER *De Koning van Seboïm*. en ten V. *De Koning* BELA, *welke is* ZOAR. Dit zijn de Koningen der Vijf Steden, in het Dal Siddim, waar van Sodoma en Gomorra de voornaaamſte waren. De *Targum* van Jonathan verklaard de Namen dezer Koningen zoodanig, Dat die van BERA, zoo veel is als, *Welke qualijk gehandeld hebben*. BIRSA, *Die de gemeene Ruſt door Oproer verſtoord*. SINAB, *De Vader der Verandering*, of *Wiſpelturigheyd*. SEMEBER, *Een Hoerejager*; of *die zijn eygen Lichaam door Welluſt verwoeſt*. Van de Stadt BELA, daar des Konings Naam van verſwegen word, en naderhand van Loth, ZOAR genoemd is, heeft de *Targumiſt* hier ter plaaze niets gerept, dewijlze hem niets quaads voorſpelde. Gelijk dezelve ook, om datze Loth een Schuylplaatze verſtrekte, met de andere Vier Steden, niet is omgekeerd. Dat nu deze Stadhouders, *Koningen* genoemd worden, geſchied volgens d'aal-Oud-

Thidal de Koning der Volkeren nageſpoord.

Van eenige op *Galilea der Volkeren* gepaſt.

Joſ. 12:23. Jeſa. 9:1. Matth. 4:15.

Vijf Koningen der Kanaaniten in het Dal Siddim van Vier andere met den Oorlog aangetaſt.

Die by Namen worden opgeteld.

Opmerkelijke verklaring van hare Namen.

Uytgezonderd die van de Koning der Stadt Bela, die niet genoemd word.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ſte gewoonte, in welkmen ook die, die ſlegts 't Gebied over eene Stadt hadden, *Koningen* pleeg te noemen; gelijk Ariſtoteles en Cicero op verſcheyde plaatzen getuygen. Waar door het ons dan nu makkelijk omte verſtaan vald, wanneer Joſua 12: 24. gezeyd word; Dat hy XXXI. Koningen in die kleyne omtrek des Lands, Geſlagen heeft: alhoewel 'er maar Zes met Namen in dat Boek genoemd ſtaan. Zoo dat deze Meeſtermakers ten opzigt der latere en hedensdaagze tijden, ſlegts *Koningskens*, en Regenten der Steden geweeſt zijn. By d'Arabiers, is den Koning, van *'t Bezitten* genoemd: en by de Kaldeën, van *Het Raad-geven*: zulx dat elk *Raadsheer*, of *Bezitter* van weynig Rijkdommen, *Een Koning*, genaamd wierd. Voor de reſt leerd ons Moſes; Dat d'oorzaak van d'Oorlogs-Opſtand dezer buytenlandze Koningen, deze was, Dat de Koningen der Vijf Steden, het Jok der Dienſtbaarheyd hadden gepoogd van den hals te ſchudden, en Kedor Laomer de Koning der Elamiten, waren Afgevallen; dienze nu by-na XIII. volle Jaren, waren Onderdanig geweeſt. Het zy datze zulx deden om na zoo langen Onderdanigheyd, eens weder tot haar oude Vryheyd te geraken, of dat het hen toeſcheen, datze nu genoegzame Magt en Rijkdom verkregen hadden, de Slavernye eens met den Degen af-te leggen. Of miſſchien ook wel, datze uyt een al-te Slaphertigen toevertrouwen, haar zelven wijsmaakten, Dat den Koning te ver-afgelegen was, om dusken geringen Trouwloosheyd te Wreken. 't Geên haar nogtans te-byſter ontſchoten is. Want Kedor Laomer over deze Wederſpannigheyd verbolgen, heeft hy, Die ongelijk Magtiger aan Krijgs-Benden, en Bond-genooten, uyt de Naburige Koningen, dan deze Vijf Steden was, zig Ernſthaftig genoeg, derzelver Afval, willen betaald zetten. Zoo dat hyze met een Magtig Krijgs-Heyr op het Lijf quam, en niet zonder Oorlogs-liſten, den Voet op de Nek plante. Maar nadien Moſes ons de grondveſt van dezen Oorlog klaar genoeg aanwijſt, als hy zeyd; *Twaalf Jaar hadden zy den Kedor Laomer gediend, maar in het Dertiende Jaar vielen zy Af*: Gen. 14: 4. moet niemand meenen, Dat Bolduk van zommige ja van alle Geleerde Mannen te onregt uytgelachhen word; wanneer hy in zijn Boek *Van de Kerke voor de Wet*, ons wil wijsmaken, Dat dit een Godsdienſt, of *Religions-Oorlog* is geweeſt; en welke terhand genomen wierd, ter oorzake, dat gemelde Uytlandze Koningen, d'Inwoonders dezer Vijf Steden, wilden dwingen, haare by-Geloovige Kerk-Zeden te omhelzen. Dit zeyd dien Man. En 't is te verwonderen, Dat ymand die voorgeeft de H. Schrift te Verklaaren, dingen voortbrengd, daar Tittel noch Jota van in de H. Boeken te vinden is. Ja dat hy zulx durft doen, in weerwil van zoo veel blijken, die tegens zijnen Neuze opſtroopen. Andere evenwel, ſtellen vaſt, Dat den Afval dezer Koningen, Regtveerdig zy geweeſt, als die van de Vier eerſte Koningen geweldiger-hand ſchijnen 't ondergebragt te zijn, en dat Jok wederom mogten afwerpen, alze konden. 't Geên hen hier uyt te waarſchijnelijker dunkt, Dat Abraham haar met geen regt had konnen te-hulp komen, byaldienze wegens een Onwettige Rebellie, be-Oorlogt en Overwonnen waren geweeſt. Dat van nader onderzoek blijft. Onder-en-tuſſen zien wy dat het Kedor Laomer geen gering ſtuk geſchenen heeft, deze Vijf Steden teſſens t'overvallen. 't Geên wy daar uyt meenen, Dat hy zig-zelven te vooren door een Krijgs-kundige omzigtigheyd, Meeſter maakte van de omliggende Volken aan gene-zyde van de Jordane gelegen: als die hem het naaſt en meeſt in de weg-waren. Of die de Kanaanitize Steden, ligtelijk hadden konnen te hulp komen; of liever, ook wel met dat toeverzigt, Dat Kedor Laomer haar hier door te ligter tegens hem, dagt in 't Veld te lokken, en gemeenſchap aan den Krijg te verſchaffen. Al 't gene ons Moſes duydelijk genoeg ſchijnd aangeteekend te hebben, als hy zeyd; Dat Kedor Laomer met de Koningen die by hem waren, in 't Veertiende Jaar afquam;

Te weten *Adoni Bezek* K. van Jeruzalem. *Hoxam* van Hebron. *Piream* van Jarmuth. *Japhia* van Lachis. *Dibir* van Eglon. *Horam* van Gezer.

Om wat oorzaak dezen Oorlog den Kanaaniten op 't Lijf quam.

Rebellie dezer Vijf Koningen tegen Kedor Laomer.

Van Bolduk qualijk een *Religions-Oorlog* genoemd.

Of deze Kanaanitize Koningen reden hebben gehad te Rebelleren.

Krijgs-beleyd van Kedor Laomer in deze Oorlogs-opſtand.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

quam; *En ſloeg de* Rephaim *in Aſtharoth Karnaïm: Ende De* Zuzim, *in Ham.. Ende De* Emim *in Schave Kiriathaim*; *ende De* Horiten *op haar Gebergte Seyr, tot aan het effen Land Paran, 't welke aan de Woeſtyne is.* Ook ſloeg hy, *het gantze Land der* Amalekiten, *en den* Emoriter, *die tot Hazezon Tamar woonde* Gen. 14: 5, 6, 7. Eer wy dan het uyt-eynde van dezen Krijg bezien, dienenwe voor-af te weten, wat Volkeren d'eerſte Spits hier van hebben moeten afbyten.

Bedwingd voor-af de Volken aan gene zyde de Jordane.

De Rephaïm zijn een Volk geweeſt in Baſan, aan gene zijde de Jordane; als te zien is Joſ. 12:4. en 13:12. van welke gelooft word, Datze haar meeſt in Grotten en Holen der Bergen onthielden; even gelijk Homerus van de *Cyklopen* zeyd. Te meer by zommige waarſchijnelijk, om dat Jeſaias, dit naamwoord ſchijnd te gebruyken, voor Menſchen die onder de Aarde woonen. Zy dragen dezen Naam van haren Vader *Rapha*, de Zone Kanaans, waar van 1 Kron. 26: 6. gewag gemaakt word. Ook ontbreken'er geen, die haar voor *Reuzen* houden, welke dezen Naam van haar *Gezonde Kragt en Sterkte*, dragen. Derzelver voorname zitplaats is geweeſt in *Aſtharoth Karnaïm*, welke Stadt de H. Schrift, het Koninglijk Hof van Og, de Koning te Baſan, noemd. Seldenus beveſtigd, Dat deze benaming afkomd van Ascherah, dat is; *Een digt beplant Boſch tot de Godsdienſt Geheyligd.* Waar van in de Joodſe Oudheden breed-genoeg geſproken is.

Wat Volk de Rephaim waren.

Jeſa. 26.

Dat nu deze Stadt, *Aſtharoth Karnaïm* word bygenaamd, ſchijnd hier van daan te komen; Datze onder die benaming, aan zekere Fenicize of Sydonitize Godheyd was toe-gewyd; namelijk aan de *Twee-Hoornige Diana*; die doorgaans met een Gehoornd Maantje op 't Voorhoofd gezien word. Doch Jarchius, die hem zoo weynig als de meeſte Joden, op d'herkomſt van d'aal-oude Godsdienſten der Heydenen verſtond; (ongemoeyd haar voor-Vaderen, dikmaal tot aan de Keel toe, daar in verzopen lagen;) meend, Dat deze Stadt, *Twee-Hoornig* genoemd is; om datze tuſſen twee hooge Bergen in-gelegen was, welkers Toppen zig als Twee-Hoornen, in de Logt opſtaken. En het ſcheeld weynig, of onze Kantteekenaars zijn van de zelve gedagten. Anderzinds vindmen dit *Aſtharoth*, ook zonder bynaam genoemd, Deut. 1: 4. Joſ. 9: 10. en 13: 31.

De Stadt *Aſtharoth Karnaim* waar van zoo genoemd.

Wie nu de Zuzim en Emim geweeſt zijn, is mogelijk zoo makkelijk niet te zeggen; en de Geleerde hebben daar omtrent ook altijd eenige donkerheyd vernomen. Nogtans willenwe voort-brengen, 't geên wy'er van by de hand hebben. Dus agtenwe dit ten minſten zeker; Dat de *Emim*, Deut. 2: 10. onder de Reuzen geteld worden; even als die, welke uyt het Geſlagte der *Enakim* geſprooten waren; wiens Vaderland de Nakomelingen van Loth, te weten de Moabiten, ingenomen hebben, na datſer dit Reuzen-Geſlagt hadden uytgebonſt. Nu wy tot hier geraakt zijn, meenenwe ligt genoeg te ſcheppen, om ook de *Zuzim*, waarſchijnelijk thuys-te brengen. Want als Deut. 2: 20. gezeyd word; Dat de Moabiten, dit Geſlagte, *Zamzummim* genoemd hebben; twijffelen zommige niet, of de *Zuzim* worden daar niet alleen verſtaan, maar ook onder de Reuzen geteld, welker Land de Moabiten hadden ingenomen. Gelijk dan ook eenige door Zamzummim, verſtaan, *Grouwelijke Booſwigten*, *Straatſchenders* en *Roovers*, *voor welkmen te ſchrikken heeft*. De Kaldeëſze *Targum* heeft Zuzim *in Ham*, door *De Sterke in Ham*, verklaard. 't Gene nergens-na met de Griekze Overzetters over-een komd; alhoewelze d'eyge naam *Zuzim*, veel liever hebben willen verklaren als die behouden. Het gene dan ook de reden is, datze het eyge woord Rephaim verlatende, *Reuzen* vertaald hebben. En zoo hebbenze ook voor de Emim, *Verſchrikkelijke*, gezet. Voorwaar, het zou wel konnen zijn, datze *Zuzim*, afgebragt hebben van *Mezuzah*, dat by de Hebreën, de *Styl* of *Poſt van de Deur* beteekend. En niet heel zelden voor *De Sterkte*, genomen word: gelijk van Fullerus, een Geleerd Engelſman, niet onfraay waargenomen is. En hoedanigen Gedenk-teeken der Wet, *Mezuzah* genoemd,

Zuzim en *Emim* hoedanige Volken.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

noemd, d'Hedensdaagze Joden aan de Binnepoſten van hare Deuren, in een houten Kokerken, vaſt-hegten, daar van zullenwe in 't Boek van de Joodſe Ceremonien, goed beſcheyd doen. Onder-en-tuſſen meenen wy reeds genoeg gezeyd te hebben, om te zien, hoe zeer Bolduk hier wederom den onbeſchaamden ſpeeld; wanneer hy met een breedſprakig verhaal al de Weereld wil wijs-maken; Dat deze *Raphaïm*, *Emim*, en *Zuzim*, d'eerſte Herſtellers der Weereld en der Godvrugtigheyd, na de Zond-vloed geweeſt zijn. Waar toe hy dan beweerd, Dat *Raphaïm*, afkomſtig van רפא RAPHA, *De Genees-Meeſters der Zielen*, beteekend. ZUZIM, leyd hy af van, עין, dat *Een Glands* beteekend; waar door na zijn meening, EUPIPHANIUS, dat is, *Den Vermaarden*, te kennen gegeven word; van welke de Stadt חם *Ham*, zeer bequaam *Epiphania*, is konnen genoemd worden; zoo datze met *Emath*, een-en-dezelve geweeſt is. Ten laatſten zeyd hy ook; Dat de *Emim*, zulke beteekenen, *Diemen Eeren moet*. Dit zeyd dien Man; en is ook billijk over zulk-een ſcherpzinnigheyd, van alle Wijze Luyden uytgelachhen. En zeker by-aldien wy de plaatze Deut. 2:9,10. noch eens overdenken, daar gezeyd word; Dat de *Emim* d'eerſte Inwoonders van het Land Moabs waaren; (*Een Lang*, *Groot en Sterk Volk*, zoo datze als *Raphaïm*, van *Enakims* Geſlagte ſchenen;) het zal dien Schrijver heel ſwaar vallen goed-te maken, dat men daar, door *Een Lang*, *Groot en Sterk Volk*, een Godsdienſtig Geſlagte moet verſtaan, dat wegens zijn Vroomigheyd geprezen word. En daarom; zoo ooyt de Leugen voor de Waarheyd ſwigte; magze zig hier wel aan-een kant maken. Behalven deze Raphaïm, Zuzim en Emim, hebben 't ook *de Horiten* op 't Gebergte Seyr, (naderhand *Edom* genoemd;) met de *Amalekiten* en *Amoriten* moeten bekoopen. Welker Landſchappen tot aan de Woeſtijne Paran, by de Roode Zee bemagtigd zijnde, hebben de Vijf vermaarde Steden in het dal Siddim gelegen, d'Overwinnende Hand dezer Dwingelanden, geenzinds konnen ontduyken. Doch wat iſſer gebeurd, en hoe is dat ſpel afgeloopen? De Koning van Sodom, met al de reſt der Gebuurlanders, het Vyer des Oorlogs vaſt op hen ziende aannaderen, zammelden niet al te lang; maar 't Sweerd op de Heupe gordende, zijnze met hare Krijgsbenden gelijker-hand, in het Dal Siddim, tegens deze Vyanden te-veld geſtoven. Gen. 14: 8. Maar gelijk Moſes van dit *Dal Siddim*, zeyd; *Welke is de* ZOUT-ZEE: alzoo diendmen zulx van de ſtands-gelegendheyd te verſtaan, welke deze Valleye had, na den Ondergang der Vier Steden, en zoo als die was ten tijde als hy dit ſchreef. Doch wat den Naam *Siddim* voor zig-zelfs beteekend, daar in vindmen de Overzetters niet eens-gezind. De LXX hebbent *Zout-Dal* Vertaald; en zulx miſſchien uyt *vers* 10. daar gezeyd word; Dat dit Dal vol *Lijm-Putten* was; of als zy zelfs met andere Vertalen, *Putten vol Harſt*. of 't geen ons zekerder ſchijnd, zy hebben 't oog gehad op *vers* 3. daar het Dal Siddim, de *Zout-Zee* genoemd word. Welke Zee, of Waterpoel, alſwe ſtrax zeyden, de plaatze van dit Dal, naderhand ingenomen heeft. Maar ſchoon wy door een van deze beyde giſſingen, haar oogwit mogten getroffen hebben; hebbenze het beyde nogtans qualijk overgezet. Want by-aldien'er vele *Aſphaltize* of Joden-Lijm-agtige Putten in dit Dal geweeſt zijn; kan het deswegen, geen *Zout-Dal* geweeſt zijn noch genoemd worden. Ook kan het van niemand *Een Zout-Zee* genoemd worden, om dat eerſt na een ſchielijke Grond-brake, in wat later tijd, aldaar een *Zout-Zee* is opgeborreld. De Syrize Overzetter, Schrijft; *Het Dal der Sodomiten*. En gelaat zig als of 'er Geſchreven ſtond, *Een Boſch-rijk Dal*. Hoedanig het ook de Gemeene Latijnze Vertaling heeft; niet-tegenſtaande het de Doktoren van Loven, onzes agtens, met kleynen lof; *Een Wild Dal*, Vertalen. Aldus doen deze. Doch de meeſte der fraaye Uytleggers, en die haar op de Taal leggen, hebben meer behagen in het tegendeel; en willen niet zonder

d'Horiten en Amalekiten ook van Kedor Laomer aangetaſt.

De Vijf Kanaanitize Koningen komen in 't Dal Siddim tegen Kedor Laomer te-Veld. Gen. 14: 3.

Het Dal Siddim beſchreven.

En in wat zin, het *Zout-Dal* genoemd: En naderhand de Zout Zee.

Miſſlag in al deze benamingen begaan.

zonder grondsteun die in de H. Boeken te vinden is; Dat deze benaming, veel-eer Een Weelige Landsdouwe beteekend, welke rijk in Vrugtdragende Akkers, en Gras-rijke Weyden geweest is. Waarom eenige meenen dat het Salmasius beter geraaden heeft, als hy wil, dat *Siddim*, een eygen Naam van dat Land-gewest is; die het van de geploegde Akker-Landen ontleend heeft. 't Geên aan zommige Uytleggers gelegentheyd verschaft, *Siddim*, voor een algemeenen Naam, van Vrugtbare Land-streken te nemen: Van welke meening, Onkelos en de Samaritaanze en Arabize Bybel niet ver afwijken; wanneer d'eerste, van d'Optogt dezer Vijf Kanaanitize Koningen zeyd; *Deze alle, vergaderden zig te zamen, in het Dal der Velden.* Waar toe diend, dat Kimchius in zijn Hebreeuws Wortel-Boek zeyd; Dat *Siddim*, beteekend, *Vlakke en wel Bebouwde Velden.* Al 't gene Rabbi Jonathan, ons met deze omschrijving afbaakend: SIDDIM *is de Vlakte der Land-Hoeven; een Gewest dat veel Vyvers heeft, en dezelve in de Zout-Zee uytstort.* Ook zeyd Jarchius; *Dewyl in dit Dal vele Velden geweest zijn; isset* SIDDIM *genoemd geworden.* Maar alhoewel het t'eenemaal waarschijnelijk is, Dat dit Dal, voor den Ondergang van Sodoma en Gomorra, een zoo lustigen Land-streek was, datze van de doorloopende Jordane bevogtigd zijnde, van Moses, by het *Paradys des Heeren* vergeleken word, Gen. 13: 10. (en Loth ook deswegen, deze Gras-rijke streek verkoos, wanneer hy zig van wegen de veelheyd der Kudden, van Abraham afscheyde;) heeft nogtans de *Zout-Zee*, die Vlakte, na dat Sodom en d'andere drye Gebuur-Steden, door een Aard-schokking, waren omgekeerd, t'eenemaal over-stulpt, en voor eeuwig ingenoomen. Waar toe dan ook misschien, de menigte Lijmputten, die daar reeds te vooren waren, geen kleyne voorbeschikking tot derzelver instorting zijn geweest. Na welke uytgestorte vloeybare Joden-Lijm, die zederd deze vreeslijke instorting, als een vette Room, op deze Poel swom, dit Meyr den Naam van *Asphaltize Zee*, heeft mede gedeeld. Want dat de Hebreën van ouds-her, alle verzameling van Wateren, Poelen en Meyren, met den Naam van *Zee* genoemd hebben, is te bekend, dan datmen 't zou behoeven breed aan-te wijzen. Dusdanig word by Mattheus, het binnenlandze *Meyr* GENEZARETH, de *Galileëze Zee* genoemd. En by Johannes, de *Zee Tiberias*; van welke anders Lukas doorgaans, den Naam, van *Meyr Genezareth*, behouden heeft. Op de zelve wijs zeyd mede Aristoteles, Dat onder den Berg Kaukasus, een *Meyr* loopt; dat de Kolchers, *Een Zee* noemen. Dat nu deze Poel zelfs ook by Moses, de *Zout-Zee* genoemd word; daar immers de meeste Zeën, en voornamelijk den grooten Oceaan, *Zout* zijn, zulx heeft aan zommige doen denken, Dat d'ongemeene Zouttigheyd van dit Meyr, daar af de oorzaak is. Doch dat dit meer gissing als waarheyd insluyt, zal mogelijk door een waarneming blijken. Want alhoewel het zeker is, Dat dit Meyr van wegen de Joden-Lijm die het voortbrengd, *d'Asphaltize Zee* genoemd word; en Plinius zoo wel als Moses Gen. 14: 10. getuygd, Dat daar niet anders als *Joden-Lijm* vergaderd word: is nogtans bekend, dat de *Joden-Lijm*, niet Zout is, nog eenige Zout-aardigheyd by zig heeft. Hierom diend men 't waarschijnelijk te agten, dat de Oude Hebreën, de Asphaltize Zee, niet van wegen haar eygentlijke Zouttigheyd, *de Zout-Zee* genoemd hebben; maar alleen in dien zin, als zy gewoon zijn, alle Onvrugtbare, Woeste, en Verlatene Akkers, *Een Zout-Land* te noemen. Want gelijk het niet noodig was; *een Zee*, door de eygenschap van *Zoutheyd*, te beschrijven, dewijl de Zeën doorgaans *Zout*, of ten minsten *Brak* zijn; daarom heeft het Moses en al die hem volgen, goed geschenen, Dit Meyr, welke volgens der Hebreën gewoone Tale, den Naam van *Zee* had, *de Zout-Zee* te noemen. En zulx met goed regt, wegens de doodelijke aardt des Waters, in welke niets Levendigs van Visschen, of Vogelen, die andere Wateren gewoon zijn

De benaming van 't *Dal Siddim* te regt gebragt.

Het Dal Siddim hoe en wanneer een vuyle Poel of Meyr geworden.

En waarom van Moses de Zout-Zee genoemd.

En *Asphaltize Zee.*

Zout-Zee wegens zijn doode Aardt genoemd.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

te voeden, verblijf kon vinden. Zulx wy dan ook hier de reden ontdekt zien; waarom dit Meyr, *De Doode-Zee* genoemd word. Waar toe men onder-en-tussen de *Zouttigheyd*, en den aardt van *Een Zout-Land*, in plaatze van een Verwoestinge der Vrugtbare Akkers gesteld, mag nazien Deut. 29: 23. en Psalm 107: 34. Want alle *Brak*, *Zout* en *Bitter-Land*, is Onvrugtbaar. En nadien bekend is, Dat het Water van dit Meyr, ongemeen Bitter is, heeft hetzelve, met de grootste welvoegzaamheyd, (ziende op d'Onvrugtbaarheyd;) *De Zout-Zee* konnen genoemd worden. Want dat hier en elders ook *Bittere Zouten* zijn; word ons in het Jerusalemze Reys-Boek, onder deze vertellinge verzekerd: *Het Water van dit Meyr, is zeer Bitter; en daar word in 't zelve ook geen levendige Visch, nog Vogel gevonden. Ja zoo eenig Mensch zig daar in begeeft om te swemmen; laat dat Water niets onder-zinken.* Welk verhaal ook Adrichomius, met noch andere getuygenissen ondersteund. Hoedanig-een eygenschap, ongetwijffeld, van de Bittere Zoutheyd voortkomd. Nochtans isset yts anders, *Bitter* te zijn, en yts anders, *Zout* te zijn. Doch de Zouten konnen Bitter zijn; alhoewel al 't geen Bitter is, daarom ook niet Zout is. Onder-en-tussen zal ons mogelijk Justinus reden geven, waarom dit Meyr, *De Doode Zee* genaamd is. Dus spreekt hy'er van: *In dit zelve Landschap, is een Water Poel, welke om zijn groote plas, en onbeweeglijke aardt*, de Doode Zee, *genoemd word. 't Zelve word door de Wind niet omgeschommeld, nadien de dikke Room der bovendrijvende* Joden-Lijm, *de Wind wederstaat, waar door het Water stil en als gestremd blijft. Insgelijks lijd het ook geen Vaar-tuygen; Want al wat geen Leven heeft, duykt aanstonds te gronde.* &c. Waar tegen Josefus yts verhaald, Dat ons al-te vies en Fabel-agtig, van zulk-een Man schijnd, als hy behoord te wezen. Dat nu Justinus zeyd, dat het Water *stil staat*; is even zoo veel als of hy gezeyd had, Dat het door zijn Bittere Zoutheyd, Gevest, en hard gemaakt was; te weten van *Steganòsai*, of *Stegnòsai*, gelijk het Salmasius verklaard. Voorwaar Epifanius heeft zeer qualijk *Het Zout-Dal*, waar van 2 Sam. 8: 13. en 1 Kron. 18: 12. gewag gemaakt word; voor een-en 't zelve, met de *Doode Zee* genomen: vermengende *het Dal-Siddim*, Dat naderhand door een vreesselijke uytgang der Goddelijke voorzienigheyd, in een *Zout-Zee* hervormd is, met *Het Dal der Zout-Putten*, in welk David de Idumeën verdelgd heeft. Een dwaling waar in ook zommige nieuwelingen gevallen zijn: als die in de Beschrijving van hare Land-Tafelen, voorgeven, Dat de plaatze alwaar thans de Doode Zee gevonden word, eertijds *Het Dal der Zout-Putten*, en een ongemeen lustig Landschap is geweest. Doch 't is een grove misslag: overmids het Dal Siddim, na de inschokking van Sodoma en Gomorra, geen Dal meer geweest is; maar geheel-en-al, van de Doode Zee overstulpt is. Zoo dat Tertullianus hier zeer wel gezeyd heeft; *Sodoma en Gomorra, zijn met haar twee Gebuursteden, door een schrikkelijke val, in het Zout en in de Zee des Doods gezonken.* En hoe zouden doch de H. Schrijvers, Dat gewest, *een Dal* noemen, dat reeds ten tijde van David, een zoo bekend *Meyr* of *Zee* was? Want nadien daar gezeyd word, Dat David de Idumeën, *In het Dal der Zout-Putten* geslagen heeft, luyd het zeer ongerijmd, te zeggen, Datze in de Zee geslagen zijn: daar dezelve ten besten genomen, maar alleen *nevens de Zee*, dat is, omtrent haare Oevers, zijn konnen Geslagen worden. Hier-en boven, moetmen het Dal daar dit Slagt-veld gehouden is, in Idumæa zoeken, en niet aan de boord der Doode Zee; want ze zijn op haar eygen Bodem Geslagen; en Davids Bezettelingen, zijn in Idumæa zelfs geleyd. Waar toe ten laatsten noch dit in aanmerking komd; Dat Idumæa eenigzinds te ver van de Doode Zee af-gelegen is. Niet een haayr beter hebben 't ook hier, Strabo en andere Vermaarde Land-beschrijvers gemaakt; als zy deze Doode Zee, met het *Syrbonize Meyr*, vermengen.

'En ook de Doode Zee.' / 'En desselfs Bitter Water.' / 'Doode Zee van Justinus beschreven.' / 'Zout-Dal en Doode Zee van Epifanius t'onregt voor een en 't zelve genomen.' / 'Andere misslagen omtrent de Doode Zee.'

't Geên

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

'tGeên egter Plinius aan zijn vijfde Boek, beter heeft onderscheyden. Ook heeft Josefus verscheyde dingen van de Doode Zee aangeteekend; die zommige reeds gezeyd; andere ons te Fabel-agtig tegens d'ervarenis luyen, om hier ingelast te worden. Die daar toe lust heeft, mag dezelve in zijn Vierde Boek der Joodse Oorlogen na-lezen. 't Voornaamste is, Dat hy d'omtrek van deze Water-plas, met 580 Stadien in de lengte, en 150 in de breedte bepaald. 't Geên hy verder van de Joden-Lijm voorgeeft, welke deze Zee opwerpt, en tot de Bepekking der Schepen, en gebruyk in de Genees-Middelen diend; is te bekend, dan dat m'er tijd aan verspillen zou. Onder-en-tussen ontbreken ons geen Getuygen, welke verhalen, Dat noch hedens-daags eenige Putten met Joden-Lijm, (waar van Moses zeyd datter eertijds vele in het Dal Siddim waren;) aan den Oever van de Doode Zee gevonden worden. En Brokardus weet 'er by te voegen, Dat daar omtrent eenige Pyramiden opgeregt zijn. Maar nadien 'er onder d'hedensdaagze Reyzigers ook gevonden worden, welke verzekeren, Dat het Water van dit Meyr, thans niet anders, dan 't Water van andere Zeën of Meyren gesteld is, willen zommige denken, Dat al de Joden-Lijm of Pek-agtige stoffe, met 'er tijd daar uytgehaald is, of maar op weynige plaatzen meer gevonden word, die misschien van zulke Reyzigers niet aangetroffen zijn. Gelijk dan ook Kircherus wil, dat dit Joden-Pek, zig thans langs een Onder-aardze doorgang, in de Roode Zee by *El-Tor* ontlast.

Josefus vierdeBoek Cap. 28.

Doode Zee in haar Lengde en Breette Beschreven.

Verschillige Getuygenissen over de gestalte der Doode Zee.

Eer dan noch dit Beemd-rijke Dal *Siddim*, met zijne Steden, in de grondelooze Kolk der Doode Zee verswolgen lag, hebben de Vijf Koningen dezelve Vlakte tot dezen Oorlog verkozen; misschien uyt hope, dat hen deze Lijm-Putten, alzoo wel tot een gereede schuylplaatze, by toeval van Nederlaag zouden dienen; als tot een groot gevaar der vlugtende Vyanden, by-aldien haar d'Overwinning mislukte. Doch den uyt-gang der zake, heeft den Inwoonderen der Vijf Steden doen zien, Dat de Natuurlijke gesteldheyd van haar Vaderland, hen niet anders, dan een voorschaduwende bedreyging, van haaren jammerlijken Ondergang verstrekte. Want de Veld-slag aldaar met Vier Koningen tegen Vijve, aan de gang geraakt, *Zijn de Koningen van Sodoma en Gomorra, gevlugt, en aldaar Gevallen: en d'overgeblevene zijn na 't Gebergte gevloden*, Gen. 14: 10. of als andere Vertalen, *Zy zijn daar* in, *of daar* nevens *gevallen*. Dat is, gelijk zommige gissen, *In de Lijm-Putten*. 't Geên wy strax in de Joden berispen zullen. Datze *Gevallen* zijn, geeft hier onzes agtens, volgens d'Hebreeuwze maniere van spreken, niet anders te kennen, als datze in den Slag Gesneuveld, dat is, om-den hals gekomen zijn; gelijk te zien is, Jos. 8:24, 25. 1 Kron. 21: 14. Maar die hier Gevallen zijn, zijn geenzinds de Koningen zelfs geweest, maar haare Krijgs-Knegten; dewijl wy korts hier na zullen zien, Dat de Koning van Sodom, Abraham is te gemoete getrokken, naar dat hy den Gevangen Loth, door een dappere Overwinning, den Kedor Laomer, en zijn Mede-Vegters, had uyt de hand gerukt. Gen. 14: 17. Doch een Koning word verstaan in zijn Volk of Veld-Oversten geslagen te zijn, wanneer hem de Nederlaag te beurt vald: ten zy dan eenig verhaal, het blyven van des Konings Perzoon, int byzonder aanwijst. Waar van voorbeelden genoeg in de H. Historien voorkomen. Maar het gene de Joden t'eenemaal belachhelijk maakt, is dit; Dat zy de woorden, *Zy zijn Gevallen*, niet verstaan van het Omkomen, of Sterven, maar van den Val der Koningen, In de Lijm-Putten, daar we strax van repten. 't Geên haar, zeggenze, niet zoo zeer om hare onvergeeflijke Goddeloosheyd, overgekomen is, als wel om datze tot noch toe niet en hadden gelooft, Dat Abraham uyt het Vyer der Kaldeën verlost was. Doch wanneerze uyt deze Lijm-Putten gered wierden, hebbenze ook aan Abrahams Verlossing uyt den Vyerigen Oven der Kaldeën, geloof gegeven. Al 't gene Jarchius niet geschroomd

Dal Siddim waarom van de Vijf Koningen tot een Vegtperk tegen Kedor Laomer verkozen.

Twijffel of deze Koningen zelfs in de Lijm-Putten van Siddim gevallen en omgekomen zijn.

Dat waarschijnelijk van haare Krijgs-Knegten te verstaan is.

Het sneuvelen der Kanaanitize Koningen, by de Joden voor 't invallen in de Lijm-Putten genomen.

En zulx met een verzierzel opgepoetst.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ſchroomd heeft, uyt de Joodſe Schriften aan den dag te brengen. Andere uyt de zelve Synagoge, en met namen Aben-Ezra, zeggen, Datze in deze Lijm-Putten *Gevallen* zijn, om al vlugtende haar Leven te bergen; denkende datze van wegen 't gevaar, aldaar van de Vyanden niet konden agtervolgd worden. Doch gelijk dit Joodſe ſprookjes zijn, alzoo mogen zy, die met zulke krankzinnige Droomen gequeld zijn, toezien hoeze beſt, deze twee ingevalle Koningen, uyt die taaje Lijm-Putten, uyt-helpen, op dat den eenen te-been raakt, om den Zegenpralenden Abraham, *In het Dal * Schave*, te onmoeten. Dus houden wy het dan liever met Mannen van gezonder Herſſenen; welke oordeelen, dat d'eenvoudige zin, hier op uytkomd; Dat de Koningen van Sodoma en Gomorra, ziende dat de Nederlaag aan haare zijde was, de Vlugt genomen hebben; terwijl haar Krijgsmagt geſlagen wierd, en het al bleef, behalven die haar na 't Gebergte begaven. Zoo nogtans, Dat men niet geheel-en-al ontkennen moet, datter in het Dal Siddim, niet wel eenige, uyt de Vijf Steden, zoodanig door den Vyand gedrongen zijn, datze zig hol over bol na de Lijm-Putten hebben begeven; daarze dan door een al-te verſlagen vlugt, niet zonder gevaar van Lijf en Leven, konnen ingejaagd en om den hals geraakt zijn. En kan zulx ook wel de reden zijn; Waarom Moſes van de Lijm-Putten, die in dit Dal zeer veele ware, voor het aangaan van deze Veld-Slag, heeft willen gewag maken. En dewijl zommige Uytleggers voor-vaſt meenen, Dat ook de Koningen van Sodoma en Gomorra, *Gevallen*, dat is, inden Krijg geſneuveld, of in de gezeyde Putten geſmoord zijn; hebben zy gezeyd; Dat de Koning welke Abraham in zijn Overwinninge te gemoet trok, de Staat-volger zy geweeſt, die in des gevallenen plaatze Koning geworden was. 't Geen wy niet zoo gereed konnen aannemen. Want alhoewel ook *Vallen*, dikmaal, *in den Krijg Omkomen* beteekend, ſchijnd nogtans 't omſtandig verhaal, en de tijd van d'ontmoeting dezes Konings, niet toe-te laten, datm'er een nieuw-verkozen Koning door verſtaan zou.

Maar gelijk de wraakluſt van getergde Koningen, dikmaal geen Ooren heeft; alzoo had ook hier het jammer des Oorlogs, de laatſten ſteen noch niet geleyd. Want d'ontkomene door een ellendige Vlugt verſtrooyd en van haar ſtuk verzet, om hunne Steden, Vrouwen en Kinderen te beſchermen; zijn de Vyandige Koningen op haare Have gevallen, en hebben alles watze in Sodoma en Gomorra vonden, te gelijk met derzelver Leeftogt en Goederen weggeraapt; en zijn alzoo met Rijk-geladen Beuyt, en menigte Gevangelingen uyt de Burgerſchap, henen gegaan. Onder welke weggevoerde, zy dan ook den Vromen Loth, Abrahams Broeders Zone, met al wat hy had, Gevankelijk hebben mede genomen: *Dewijl hy in Sodom woonde* Gen. 14: 11, 12. en die Stadt waarſchijnelijk, van d'aanvallers geheel uytgeplonderd wierd: of dat Loth als andere giſſen, den Koning van Sodom heeft moeten te-hulp komen met al die van zijnen Huyze waren; en alzoo Gevangen genomen is. Doch hoet 'er mede mag geweeſt zijn, wy zien tenklaarſten uyt *vers* 12. Dat hy, die geen ſchuld had aan de Goddeloosheyd der Inwoonderen; nogtans, (even als die zig met andere, in een en 't zelve Schip begeven, gelijkerhand Schipbreuk lijden;) een deel-genoot vant 't zelve gevaar wierd. Waar uyt hy niet alleen, maar al-te ſpade leerde, hoe gevaarlijk het is onder de Boosdoenders te woonen; maar ook korts daar na ontwaar wierd, Dat dit gantze beſtel der zake, van Godt, over hem ten Goede was, op dat Jehova te gelijk zijn Regtveerdigheyd en Barmhertigheyd, openbaar maakte. Om welke met een heerlijke blijk te doen voort-ſpruyten, een Man-moedige Krijgs-togt van Abraham moeſt terhand genomen worden, op dat inzonderheyd dezen Gevangen Broeder, daar Abraham, Gods vriend, de Oom van was, den Vyanden uyt de hand gerukt wierd. En die Moſes verhaal aandagtelijk overleeſt, zal ligt bemerken, Dat dit zijn

* Een Stadt naderhand van de Rubeniten opgebouwd, eerſt zoo 't ſchijnd *Schave* genoemd Num. 32: 37. Joſ. 13: 10. andere Vertalen *het Dal Schave*; in het Effen Veld.

Al twijffeling omtrent de Neerlaag dezer Koningen weggenomen.

Moſes heeft niet zonder reden aan deze Lijm-Putten gedagt.

De Koning van Sodom die Abraham ontmoete, is niet waarſchijnelijk een andere als den Geſlagen Koning geweeſt.

Sodoma en Gomorra van de Vyanden geplonderd en d'Inwoonders Gevangen genoomen.

Onder welke ook Loth met zijn Huys en Have weggevoerd; en een deelgenoot aan de Straffe der Goddeloozen word.

Doch Heerlijk van Abraham daar uyt Verloſt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

zijn voornaamste toeleg is, waarom hy deze Historie zoo omstandelijk uyt haar eerste oorsprong heeft opgehaald. Naauwelijx was de Kanaanitize Koningen dit onweder op 't lijf gekomen, en Loth met Wijf en Kinderen onder de Gevangenen weg-gesleept; of ziet daar, *Een Vlugteling*, die het uyt den Slag ontkomen was, bragt Abraham de Tijding, en verhaalde met bevende lippen, al 't geen 'er voorgevallen was; en hoe de Vyanden ook zijnen Neve Loth Gevangen genomen, en vast met hem en al het zijne, in saftogt waren.

Abraham door een Vlugteling 't Gevangen-nemen van Loth bekend gemaakt.

Wie, of wat voor-een dezen Vlugteling was, zeyd Moses niet: Doch de Joden, die zig zelden traag aanstellen, om leugens te verzieren, zeggen, dat dezen Bode, (die Moses, *Een Ontkomenen* noemd) niemand anders dan den Reuze Og is geweest, welke wegens zijn groote gestalte, uyt de Zondvloed overgebleven is.

En van de Joden zeer belachhelijk van den Reuze OG verstaan:

Want alzoo heeft Salomon Jarchi uyt de Boeken *Tanchuma* en *Bereschit* geschreven; zeggende; *Den eenvoudigen zin hier van is, Dat dit*, Og *of* Gog, *is geweest, welke uyt den Oorlog ontloopen is; dewijl 'er geschreven staat, Dat alleenlijk* Og, *uyt de Kinderen* Raphaïm, *overgebleven is. En dat hy Overgebleven is, zulx is geschied, om dat* Amraphel, *en zijn mede-vegters, hem niet gedood hebben; ter tijd alze* Raphaïm *in* Astheroth Karnaïm, *Geslagen hebben.* Dus ver 't verhaal in *Tanchuma*. Volgd dan nu 't gene in *Midrasch Bereschit Rabba*, gezeyd word, daar aldus te lezen staat; *Dezen* Og *is van de Zondvloed overgebleven. Want zulx word daar in bekend gemaakt, alzer gezeyd word*; uyt de overblijfzelen van Raphaïm; *gelijk gezeyd is*, Nephilim was op de Aarde.

En van andere Fabelen agtervolgd.

Hier-en-tegen word, *in Pirke Eliezer*, uyt Eccles. 10: 20. door een flinkze Uytlegging verzierd, Dat deze *Vlugteling*, is geweest MICHAEL *de Vorst des Weerelds; welke om dat hy Gevleugeld was, Abraham dit ongeval, met groote geswindheyd heeft konnen Boodschappen.* De Fabel-agtige vertellinge voegd'er by; Dat wanneer Godt eens *Sammaël*, met zijne Bende, uyt den Hemel stiet, dien Quant zoo brusk was, Dat hy Michaël, zijn Wieken meende te snuyken, en Vederloos te maken. Doch den Heylig-Gezegenden ontsnapte hem; waar van hy den Naam van *Een Vlugteling* aannam. Een diergelijk verdigtzel word ook in de Allegorize en Kabbalistize verklaring van * Baal Hatthurum gevonden.

* Te Venetien Gedrukt. Ao. 1540.

Doch Aben-Ezra heeft een heel andere taal gevoerd, en gezeyd; *Dat dezen Vlugteling een Sodomyt geweest is.* Maar op datwe van alzulke vieze dingen ten laatsten niet en walgen, zal ons misschien deze gissing geen onvoegzaam tegen-middel verschaffen: te weten; Dat dezen *Ontkomenen*, na alle waarschijnelijkheyd, een van Loths Huys-genooten, geweest is, welke door een byzondere voorzienigheyd, door de vlugt behouden is, op dat hy aan Abraham, deze Nederlaag en te-gelijk het rampspoedig Gevangennemen van zijnen Heere Loth, op het alder-getrouwste mogt bekend maken.

Den Vlugteling die Abraham Loths ongeval boodschapte, is waarschijnelijk eenen uyt Loths Huys geweest.

Maar nadien Moses in 't verhalen van deze Boodschap, daar by-voegd, datze geschiede, *Aan Abraham den Hebreër, welke woonde aan de Eyke Bosschen van Mamre, den Amoriter, Broeder van Eskol, en Broeder van Aner; dewelke Abrahams* Bondgenooten *waren*, (vergelijkt Gen. 14: 13. met *vers* 24.)

Abraham voor d'eerste reys by Moses *d'Hebreër* genoemd.

En dat hy daar op de Krijgs-togt van Abraham verhaald in welke hy met d'Onderwezene en Ingeboorne zijnes Huyzes, die 318. in getal uytmaakten, den Vyand agter-najoeg, op dat hyze te-gelijk, Loth en den verkregen Beuyt ontzette; ist hier de plaatze, na te spooren, Wie, en hoedanige deze *Bondgenooten* en Mede-Vegters zijn geweest.

En wie zijn Bondgenooten in 't ontzetten van Loth geweest zijn.

Daar is geenzinds aan te twijffelen of de drye, welke met Abraham deze Togt gewaagd hebben, worden van Moses, *Amoriten*, en *Mannen Broeders* genoemd; te weten, *Mamre*, *Eskol* ende *Aner*. Welke Amoritize Mannen, *vers* 14. niet alleen Abrahams *Bondgenooten*, (of als de Grieken Vertalen, *Geswoore Vrienden*) genoemd worden, maar die ook *vers* 24. gezeyd worden, den Beuyt met Abraham gedeeldte hebben. Doch daar word by de naauwkeurige onder-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

derzoekers gevraagd; of deze Bondgenooten, Geloovige of Ongeloovige geweeſt zijn? En de gedagten der Geleerde zijn'er verſchillig over. Haar benaming zelfs, beteekend na den aart der Grond-Taale, zoo veel als, *Heeren van't Verbond.* Waar voor de Gemeene Latijnze Overzetting zeyd; *Deze hadden een Verbond gemaakt met Abraham.* 't Geên ons misſchien dadelijk zal te pas komen daar aan te gedenken. Bolduk droomd hier wederom van een Godsdienſtig Verbondſchap; en houd daar by ſtaande, Dat deze Amoritize Mannen, tot het Heylig gezelſchap der Hebreën, Dat is tot de afgezonderde Kerke behoorden; van welk gezelſchap hy zeyd dat HEBER, de *Vader* en ABDT, of *Klooſter-Voogd* is geweeſt; na welke de *Hebreën* genoemd zijn. Hoedanige grollen wy eens voor-al, in de Joodſe Oudheden, meenen uytgemonſterd te hebben. Ons aangaande, meenen, dat deze Amoriten, ſlegts zoo ver Abrahams Bondgenooten genoemd worden, als zy, om dezen uytval te doen, met hem gelijker-hand, opgetrokken zijn. Gelijk hy dezelve na alle waarſchijnlijkheyd, ook niet anders aanmerkt, wanneer hy met den Koning van Sodom, over de Roofdeelinge ſpreekt. Andere nogtans meenen, Dat niet-tegenſtaande deze mede-vegters, Amoriten waren, zy egter Geloovige zijn geweeſt; welke Abraham door zijn na-by wooninge omtrent Elon Mamre, in de kennis van den waren Godt onderwezen had. Onder die alzoo gezind zijn; heeft de zeer Geleerde Rivet, deze bedenklijke reden nagelaten: Het ſchijnd, *zeyd hy*, „datze met een Geloovige meeninge, omtrent Abraham zijn bezig geweeſt; „en wat groots van hem gedagt en verwagt hebben; dewijlze met eenen „Krijgs-overſten aanſpannen, die ſlegts een kleyne troep Volx uyt zijne „Huys-genooten, tegens vier Magtige, en Overwinnende Koningen, in 't „Veld te brengen had, en deelgenooten in zoo ſtoutvoerigen onderneming „hebben durven zijn; om den Vyand op het lijf te vallen en den Beuyt „t'ontzetten. Waar in wy ons boven-maten zullen onderſteund vinden, „alswe Gen. 23. zien, hoe veel agtens, zy op de voorſlagen van Abraham „gegeven hebben. Want wanneer hy niet heel-wijd van deze woonplaatze, „een Grafſtede van de Zonen Heths, verzogt te koopen, hebbenze haare, „Begraafplaatzen hem gulhertig opgedragen en gezeyd; *Gy zijd een Vorſt* „*Gods te midden onder ons, Begraaft uwe Dooden in de keur onzer Graven*, „Gen. 23: 6. waar in zy ten minſten erkenden dat Abraham met veel be- „minnelijke gaven, van Godt begunſtigd was. Dit is voorzeker een fraaye giſſing van Rivet. En zy zou ons aannemelijker ſchijnen, by-aldien de plaatze Gen. 15: 16. niet zoo ſtijf en ſteyl daar tegens in de Wind ley; nadien Godt aldaar opentlijk van de algemeene Boosaardigheyd der Amoriten klaagd. Ook ſchijnd de korte tijd, na welk Abraham eerſt onder de Amoriten te Hebron was komen woonen, niet toe-te laten, Dat hy zulk-een verlaten Volk, zou hebben konnen bekeeren. Maar indien hier door al bleek, dat deze Bondgenooten, Ongeloovige Amoriten zijn geweeſt; zou men mogen vragen; of dan Abraham wel bevoegd was, met zoodanige Ongeloovige, een Verbond aan-te gaan? Waar op voornamelijk dit tot een bedenkelijk antwoord diend; Dat Abraham ongetwijffeld, van de Hebronze Vorſten, tot dit Verbond aller-eerſt is aangezogt; 't geên de Regtveerdige Man, (dewijl de tijd noch niet daar was, om d'opentlijke Vyandſchap met de Kanaaniten t'ondernemen,) als een aangeboden onderhandeling van Vriendſchap, om vele goede inzigten heeft konnen aannemen; als nu genoegzaam verzekerd zijnde, gelijk het gebleken is; Dat hem geene beſmetting der Ongeloovige, ſchipbreuk aan het Geloof zouden doen lijden. Waar toe men ook te denken heeft, dat de voorzienigheyd Gods deze Makkers, zoodanig onder 't geley van Abraham, met Dapperheyd heeft willen Wapenen, op dat hem deze Togt te-bet gelukte. Dat nu Abraham hier voor de eerſtemaal, *Een Hebreër* genoemd word, is na zommiger giſſing van zijn

Hoe ver Abraham met deze Mamre, Aner en Eskol in Verbond ſtond.

Gen. 14: 24.

Fraaye gedagten van Rivet daar over.

Maar van wegen der Amoriten aangeboorne Boosaardigheyd niet heel aanemelijk.

Hoe ver Abraham met d'Ongeloovige Amoriten een Verbond heeft aangegaan.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Abraham waar van hier *de Hebreër* genoemd.

zijn Over-ſchepen over de Riviere; gelijkwe in de Joodſe Oudheden breedſprakig hebben aangewezen; of hy word zoo genoemd van *Heber*, zijn Voor-Vader, als eenige giſſen; alhoewel het vele bedenklijk vald, nadien'er tuſſen Heber en Abraham, verſcheyde andere Vaders zijn geweeſt, die veeleer van hem hadden konnen genoemd zijn.

Abraham Wapend uyt zijn eygen Huys 318 onderwezene Knegten.

Behalven de Amoritize Bondgenooten, *Mamre*, *Eskol*, en *Aner*, heeft Abraham noch, *Dryhonderd en agtien*, uyt *d'Onderwezene* Jongelingen, der *Ingeboorne zijnes Huyzes Gewapend*, en met zig gevoerd, om den Vyand na te jagen, Gen. 14: 14. In welke plaatze, de Gemeene Latijnze Overzetting, en ook de Griekze der LXX. voor *Gewapend*, zeggen; *Hy heeft Geteld.* d'Arabize Text; *Hy heeft Opgewekt*; dat is, *in Alarm* gebragt, of Ruſtig tot den Krijg gemaakt. Doch de *Targum* van Onkelos, en de Zyrize Overzetters, hebben beyde als d'onze; *Hy heeft Gewapend.* 't Geên Aben-Ezra even-zoo verklaard; *Daar word voorzeker gezeyd, Dat Abraham, die van zynen Huyze* Wapende, *dewijl hy haar de Krijgs-Wapenen, in zulken zin ter hand gegeven heeft, als Pſalm* 35: 3. *gezeyd word:* Brengd uwe Spieſſe voort. (dat is buyten twijffel, *Veld uwe Spieſſe tegen den Vyand*:) of gelijk men zeyd; *Bied Punt.* En daar ontbreken geen Rabbinen, zeyd Aben-Ezra, welke dit van *Het uyttrekken des Sweerds* verklaren. Dat is, gelijkwe thans zeggen; *van Leër-trekken*; of anders, *zijn Geweer toonen.* Van welken uytleg ook Lud. de Dieu, niet vreemd is; als hy wil, dat men hier, *Te voorſchijn brengen* verſtaan zal. Welke men nu door deze *Onderwezene* van Abrahams Huys verſtaan zal, daar over zijn d'Uytleggers niet-eens.

Wat men door *d'Onderwezene* in Abrahams huys verſtaan zal.

't Hebreeuwze woord dat hier gevonden word, meend eygentlijk zulke, die van jongs-aan, in eenig ding Onderwezen zijn; het zy in de Krijgs-oeffening of Huyslijke zaaken. Of het meend ook *Toe-geëygende zijnes Huyzes.* Waarom wy dezelve zoo terſtond, *Jongelingen* hebben genoemd; dewijl het openbaar is, Dat de LXX. Overzetters en Onkelos, haar dezelve Naam geven, alze zeggen; *Zijne Jongens.* De Gemeene Latijnze, noemdze, *Wakkere*, of *Geſwinde Dienſtknegten*; voor welke d'Arabize; *Getrouwe*, Vertaald heeft. Onder welke uytdrukkingen; ons deze beſt behaagd; die'er *Onderwezene Slaven*, door te kennen geeft. Namelijk, die door de neerſtigheyd van Abraham, boven de behandeling der Huyſlijke zaken, ook in de Oeffening der Wapenen, *Onderwezen* waren.

En waarſchijnelijk afgeregte ten Oorlog.

Van welke gedagten, Aben-Ezra niet heel vies ſchijnd; niet-tegenſtaande wy met hem wel weten, Dat dusdanigen verzorging, nergens aan Abraham toe-geſchreven word. Hierom wil ook Heydeggerus, dat men Bolduk geen Ooren zal leenen, wanneer hy zeyd; Dat deze Nieuwelingen, *Onderwezene, in het Huysgezin der Godsdienſtige zijn geweeſt*; of *Kinderen Gods.* Waar toe hy dan ook ſtaande houd, dat deze geen Lijf-eygene Slaven van Abraham geweeſt zijn; die uyt zijnen Huyze Gebooren waren;

By andere voor Geloofsgenooten genomen die van Abraham onderwezen waren.

maar Voedſterlingen en Aankomelingen uyt het Gezelſchap der Godsdienſtige Hebreën; dien hy *In het Huys*, te weten in het Huysgezin van zijn Gezelſchap of Gemeente, uyt de Stadt Hebron en andere Gebuurplaatzen, ſchielijk had te zamen gerukt. 't Geên zeer belachhelijk is, nadien hy zulx met geen meerder zekerheyd beveſtigen kan, als hy het Godsdienſtig Gezelſchap der Hebreën zelfs, met eenige ſchijn beveſtigd heeft. Maar wat doch kan een Krank-zinnig Menſch erger overkomen, als dat hy in dusken voorval zeyd; *Abraham heeft geen* Huys *gehad, dewijl hy in* Tenten *gewoond heeft; en daarom zijnder in zijn Huys geen* Slaven *konnen gebooren worden?*

Dwaalzieke uytvlugten van Bolduk uytgeſtampt.

Voorzeker, die maar eens van zijn leven, de plaatze Gen. 15: 2. en 17: 13. terloops ingezien heeft; zal met daar aan te gedenken, haaſt uyt den dut geholpen zijn, en daar by ligt ontwaar worden, Dat'er een vieze Monnik, met deze Verklaring is bezig geweeſt. Niet veel beter hebbent ook de Joden *In Maſſechta Nedarim* gemaakt, alwaarze voorgeven; Dat

deze

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Vaatze meeninge der Joden over d'oorzaak van Israëls langdurige Slavernye in Egipten.

deze Onderwezene Inboorlingen; *De Leerjongers der Wijzen*, zijn geweest; die Abraham tot deze noodige Krijgs-Dienst gedwongen heeft. Hoedanigen daad de Rabbinen hem ook voor zoo grooten misdrijf hebben aangeschat, dat daar door alleen verdiend is, dat zijn Nakomelingen met een swaare en langdurige Dienstbaarheyd in Egiptenland Gestraft zijn. Ziet daar de Boosaardige verwijting van deze verbasterde Kinderen, tegens haren Godvrugtigen Vader. Maar wanneer Mozes het Getal dezer Gewapende Slaven, op 318 begroot; schijndmen Josefus geenzinds te mogen gelooven, als hy voorgeeft; Dat deze Onderwezene Inboorlingen, niet alleen Krijgsluyden maar Opperhoofden en Officiers van Abrahams Leger waren: op dat hy dit Gezelschap, tot een groot Heyrleger deed aanwassen. Maar alhoewel daar geenzinds aan te twijffelen is, of daar zijn behalven deze 318 Onderwezene, noch andere min-geoeffende, met dezelve opgetrokken; is't nogtans niet bedenkelijk dat deze Uytgelezene, al-te maal Opperhoofden, en Kapiteynen zijn geweest. Zoo dat men dit alleen, volgens Josefus opsnijeryen, die hem al dikmaal over-gekomen zijn, op te nemen heeft. En om de waarheyd te zeggen; Hoe zou doch Abraham, die hier als een Vreemdeling verkeerde, zoo menigte Slaven, en willige Soldaten als tot zoo veel Bevel-hebbers behoorden, vermogens zijn geweest, behoorlijk den mond open te houden? Noch veel leugen-agtiger luyd-het, wanneer de Joden zeggen, Dat Abraham deze 318 Dienstknegten agtergelaten, en alleen met zijn Huys-bezorger Eliezer, den Vyand nagejaagd en Geslagen heeft. Want zulx wetenze uyt den Naam אליעזר ELIEZER, door de Getal-rekening der Letteren uyt-te Cijfferen. Gelijk dat *In Bereschit Rabba*, en *In Pirke Eliezer*, als mede in de *Targum* van Onkelos te vinden is. Hoedanige vieze dingen, alleen maar behoeven by-gebragt, om te-gelijk wederleyd te zijn. Onder-en-tussen kanmen uyt dit Getal der Slaven afnemen, hoe Rijk en Magtig Abraham reeds te dezer tijd was: en hoe getrouw Godt zijn Belofte, volgens welke hy zoo groote Zegeningen bekomen had, in hem vervuld heeft. Maar op dat de getuygenis van Moses, die ons dit verhaal nagelaten heeft, het ongeloof van Porfyrius, en d'afvallige Juliaan verduuren mogt; wien het vreemd geschenen heeft, Dat een eenig Man, met zoo veel Lijf-eygen Krijgs-Knegten te Velde-stoof? zullen ons de voorbeelden der Weereldze Schrijvers, genoegzaame hulp bieden, om de verdagtgemaakte geloof-baarheyd dezer H. Historie, te staaven. Aldus verhaald Diodorus Siculus, Dat den Romeynzen Ridder Tiberius Minutius, *Vier-honderd* Lijf-eygene Knegten van zijn Huys, in de Wapenen gesteken heeft. En Markus Krassus, heeft'er volgens Plutarchus, *Vijf-honderd*, in zijn Huys gespijst, en aangefokt. Insgelijx heeft Demetrius, de Vrygelatene van Pompejus de Groot; zulk-een menigte van Slaven en Knegten gehad, dat haar getal dagelijx, als een Veld-Leger moest gemonsterd worden; gelijk Seneka verhaald, in zijn Boek *Vande Ruste der Ziele*. En zoomen meerder voorbeelden eyst; Pignorius heeft'er in zijn Boek *Van de Slaven en 't Dienstwerk der Knegten*, zeer vele, met neerstigheyd te zamen gehoopt.

't Getal van Abrahams 318. Onderweze Krijgs-Knegten uyt den naam van *Eliezer* gecijfferd.

א	Aleph	1.
ל	Lamed	30.
י	Jod	10.
ע	Gnain	70.
ז	Sain	7.
ר	Res	200.
		318.

Porfyrius en Julianus wedersproken.

Maar nadien van ouds, de Magt van Oorlog te voeren, alleen tot het Regt der Opperheerschappye pleeg betrokken te worden; schijnd hier te moeten onderzogt worden, met wat Gezag, en uyt welk een Regt-hebbing, Abraham dezen Oorlog ondernomen heeft? want dewijl de uytlandze Koningen in deze Togt toegeleyd hebben, door een Regtveerdigen Oorlog, de Vijf afvallige Steden, wederom tot haar voorige Gehoorzaamheyd te dwingen; (alhoewel het eenige anders verstaan, op datze Abrahams onderneming billijken mogten,) heeft het haar vry-gestaan, daar toe haar uyterste geweld, tegens hen aan-te wenden. Waar uyt schijnd te blijken, Dat Abraham met geen het minste regt, zig in dezen Krijg heeft konnen vermengen, om de Onregtveerdige Partye, die dezen Oorlog tot een Regtveerdige

Met wat regt en Gezag-hebbing Abraham dezen Krijg heeft opgevat.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Bedenkelijkheden hier over beantwoord en opgeruymd.

veerdige Straffe had op den hals gehaald, te-hulp te komen; nadien de magt van Oorlog te voeren, alswe ſtrax noch eens zeyden, altijd tot het hoogſte Regt der Majeſteyt behoord heeft? Eenige antwoorden hier op; Dat Abraham deze Krijgstogt niet zoo zeer uyt zig zelfs, als wel uyt het algemeen Gezag, dat hem de Vorſten van Hebron, welke zijn Bondgenooten geworden waren, hadden opgedragen. Doch zulx kan uyt de Hiſtorie niet bewezen worden. En ſchoon het ook al klaar bleek; waren nogtans deze Vorſten niet bevoegd, de Vijf Steden, welke haar Onderdanigheyd, door Afval wraakten, door een opgevatte Krijgs-ruſting, te-hulp te komen. En alhoewel andere voorgeven, Dat Kedor Laomer den Koning van Elam, geen wettige reden tot dezen Oorlog had; kan zulx al mede nergens uyt waar gemaakt worden: terwijl het onder-en-tuſſen vaſt blijft, dat het hem geoorloft is geweeſt, Die, welke hem eenmaal Onderdanig geworden waren, daar in te houden: en zoo zy het opgenomen Jok, geweldelijk wilden afwerpen, over die wederſpannigheyd, te Straffen; op datze weder gehoorzaam wierden. 't Gene dan Kedor Laomer hier dede. Nogtans ontbreken in deze bedremmeldheyd, geen fraaye Godsgeleerde, welke Abrahams Veld-togt, wel met dryderhande zoort van wettige redenen, Regtveerdigen. Te weten; Door zijn Magt; Door zijn billike Oorzaak; en ten laatſten, Door zijn hoogdravend en goed Voornemen. Nopende zijn Regtveerdige Magt; dezelve had hy van Godt, dewijl hy voorzeker, niet als een privaat Perzoon moet aangemerkt worden. Want ſchoon hy geen Heer van het Land Kanaans was door waare Bezitting, was hy het nogtans zekerlijk, uyt het Regt der Goddelijke Belofte, Dat hem niemand uyt de hand kon wringen. Het gene dan ook de voornaamſte reden ſchijnd, Dat de Vorſten van Hebron, hem beleden hebben, *Een Prinze des Alderhoogſten te zijn.* Daar in mede openbaar genoeg, Dat de Edelſte uyt de Amoriten, een Verbond met hem hebben aangegaan. Boven-dien, is uyt geen de minſte ſchemering, te vernemen, Dat in deze geheele Land-ſtreek, waar in Abraham naby Hebron, en deze Bondgenooten woonde, eenig ander Vorſtendom of Oppermagt zy geweeſt, van welk deze Zaam-geſpanne afhingen, en met Abraham en zijn aanhang, over deze aangemaatigde Magt, hebben konnen twiſten. Want Abraham, en al d'andere Vaders, die Verbonden hebben aangegaan, (als Iſaak met Abimelech Gen. 21:27. &c.) zijn haar eygen Meeſter en niemands Onderdaan geweeſt. Gen. 23: 6. Pſal. 105: 15. En alzoo hebben zy haare Familien, veel-meer na de wijs der Vaderen, als volgens d'onreyne Inzettingen der Kanaaniten Gerigt: En als Vry-heeren en Vorſten, in haare Stam-Huyzen geheerſt, en zijn bewaarders van haar zelven geweeſt. En ſchoon men Abraham voor zig zelven, ſlegts als een gemeen Perzoon aanmerkt; wordmen nogtans door het ongemeengelukkig, uyt-eynde dezer onderneming vermaand, te gelooven; Dat een Goddelijke Geeſt, hem tot deze Krijgs-togt heeft aangemoedigd: op dat Godt gelegendheyd vond, te-gelijk Abraham met Overwinning te kroonen, en den Gevangen Loth, uyt de Klaauwen der Roof-zieke Vyanden, tot zijner eygene glorie te Verloſſen. Al 't gene ons dan ook zeer ligtvoerig in gedagten brengd, hier wel aan-te merken, met hoedanige blijken van regtveerdige Oorzaak, en voortreffelijk Oogmerk, Abraham het Sweerd des Oorlogs, thans heeft aangegord: als wiens Godvrugtige liefde tot zynen Bloed-Vriend, geenzinds toeliet, dat zynen weggevoerden Neef, byaldien hy met menſchen-handen te redden ware; met heel zijn Huys en Have, den Vyanden ten prooije zou blijven. Laat dan deze Vijf Steden, over haar Rebellie, na eyſch der ſchuld Geſtraft zijn; nogtans is Loth Onſchuldig voor zig zelven geweeſt; als die ſlegts nieuwlings onder dit, Oproerig geſpuys, zijn wooninge genomen had. En zeker, zoo wy met d'Oud-Vader Ambroſius gelooven, Dat de Dapperheyd, die d'Onnoozele en Were-

Abraham in deze Krijs onderneming dryzinds geregtveerdigd.

Abraham is in dit Land een Vry-Heer en niemands Onderdaan geweeſt.

Wat Abraham in duſken ſtaat al meer heeft konnen aanmoedigen zijn Neef Loth geweldigerhand t'onzetten.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

looze verdedigd, tot d'hoogste volmaaktheyd geklommen is; wie zal Oom Abraham beschuldigen, Dat hy zijnen Neve, die dus onregtveerdig weggevoerd wierd, ondernomen heeft, uyt de hand der Roovers te redden? Dat

Dat Abraham ook de Gevangene der Koningen van Sodom en Gomorra verlost, is een gevolg van zijn Heldhaftige onderneming.

hy nu ook boven dat Heldenstuk, de Onderdanen des Konings van Sodom verlost, en haare Goederen, den Vyand weder afhandig gemaakt heeft; zulx is t'eenemaal toevalliger-wijze, en uyt gevolg van deze Krijgstogt, en niet uyt het eerste voornemen van Abraham geschied. Hy dan met de Bondgenooten, en zijn eyge Krijgsbende Gewapend, is den Vyand nagezet, en op de hielen gevolgd *Tot Dan toe.* Gen. 14: 14. En hoe groot-een endeweegs, dit van Hebron en Elon Mamre af was, zullenwe best uyt de standsgelegentheyd van Dan zelfs, ontwaar worden. Men agt deze plaats een

Tot hoe ver Abraham deze Vyandige Koningen op de vlugt gedreven en agtervolgd heeft.

kleen Stedeken geweest te zijn, aan de Voet van den Berg Libanon, aan de Noorder Palen van Palestina; te vooren, *Leschem*, of *Lesem*, genoemd, als te zien is Josua 19: 47. en ook *Lais*, Judic. 18: 27. Insgelijx heeft Hieronymus, in zijn Joodze Overleveringen, daar van aldus aangeteekend: DAN *is een Stedeken in Fœnicien, heden* PANEAS *geheeten; zijnde een vande Oorsprongen der* Jordane. *Want gelijk d'andere Fonteyne*, IOR, *dat is*, een Beke *genoemd word, alzoo is de Riviere na die twee zaamenloopende Oorsprongen*, Jordane *geheeten; gelijk de Overleevering der Joden voorgeeft; en zulx is de waarheyd. Want ze willen dat dien Naam, een verklaaring is; als of men zeyde;* Vloeijende uyt DAN. Ook zeyd Hieronymus, in zijn Boek *Van de Hebreeuwze plaatzen*, dat DAN, *de Noorder Landpale van Judéa was.* En gelijkwe strax zeyden, Dat deze Stadt eertijds *Lesem* en *Laïs*, en naderhand *Dan* genoemd is; en dien naam van de Stamme DAN, ontleend heeft, die haar onder Josua bemagtigd en ingenomen heeft, Jos. 19: 47. Alzoo heeft de zeer Geleerde Masius daar uyt dwaalziek genoeg, besloten, Dat Moses de eyge Schrijver van de Boeken niet en is, die op zijnen naam gaan; maar datze van ymand anders geschreven zijn, na dat het Land Kanaans meestdeels ingenomen was. Naderhand is deze Stadt ook *Paneas* genoemd, gelijk by Plinius te zien is. By Stefanus *Panion* geheeten. En Filippus de Broeder van Herodes, heeft dezelve ten tijde van de Keyzer Tiberius, merkelijk verbeterd; en na Zijn en des Keyzers naam, *Cæsarea Philippi* genoemd. Doch naderhand, met een bedorven woord, *Pelin*, in sté van *Pany*, geheeten; welkze noch schijnd behouden te hebben. Indien wy dan met zommige vast-stellen, Dat DAN omtrent 35000 passen van Sidon afgelegen is; en datwe daar by, aan Flavius Josefus geloof geven; zullen wy Abrahams Veldtogt, uyt Elon Mamre, *Tot Dan toe*, met Vijf

Abrahams Dagreyzen in deze Veldtogt nagedagt.

Dag-reyzen afgemeten vinden. En hoe veel men daar toe voor yder Togt te nemen heeft, kan men beter uyt de Land-Taafelen gissen, als in Flavius Josefus onzeker verhaal nasporen; dewijl'er niet aan te twijffelen is, of Abraham heeft deze Togt, met zoo grooten Dapperheyd, Dag en Nagt voort-gezet; Dat hy den Vyand zelfs ook nog in den Nagt op 't lijf quam, en alzoo verrast heeft; alhoewel het onzeker blijft, in hoeveel tijd hy omtrent 40 Mijlen heeft konnen afjagen.

Abraham dan aan deze plaatze gekomen, heeft zijne Krijgs-Knegten,

Abrahams Krijgsbeleyd in 't aangrijpen van zijn Vyand.

en die der Mede-Vegters Mamre, Eskol en Aner, tegens den Vyand in Slag-ordens verdeeld; dat is, gelijk Moses zeyd; *Hy verdeelde zig tegens haar des Natgts; hy, en zijne Knegten, en sloegze* &c. Gen. 14: 15. Alwaar andere Vertaalen; *Ende zijne Krijgsbenden verdeelende, heeft hyze des Nagts overvallen.* Dat Abraham hier gezeyd word, zijn Krijgs-Volk *Verdeeld* te hebben; geeft voorzeker zijn groote voorzigtigheyd in deze Oorlogs-daad

Overvald den Vyand des Nagts en maaktze verbaast.

te kennen. En dat zoo wel, om dat hy den Vyand met veel en verscheyde Troepen en Slag-Ordens, schielijk overvallen en alzoo verbaast gemaakt heeft; als om dat hy haar, met deze Krijgs-list, in de naare Nagt op 't lijf quam. Want gelijk alle Menschelijke woelerye gemeenelijk des Nagts ophoud en in

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

in rufte is; alzoo maakt zelfs een kleyne beweging, als dan des te grooter gedruys. En 't geên in dusken aanflag, den Alarm te grooter maakt, is dit, dat de menigte der aanvallende Vyanden, niet zoo ligt onderkend word. Zulx dat de angftvallige vrees en agterdogt, het gemoed der overvallene, zoo veel te-bet, ver-'t zaagd, als de regte bevatting door 't belemmerd uytzigt, de Pas word afgefneën.

En zulx met goed geluk.

En hoedanig, de naare Donkerheyd des Nagts, het opkomende gevaar, nooyt fchuldig blijft te vergrooten, is elk genoeg bekend. Waar uyt het ons dan niet fwaar kan vallen, bedenklijk te houden; Dat mogelijk deze Vyanden, in den Nagt vermoeyd van hun dagelijkze arbeyd, en aantogt, by menigte zig zullen te flaape geleyd hebben; andere in den Wijn verzopen, en met zorgeloosheyd bedwelmd; gants ongereed, en alzoo veel te fwak, om d'aanvallende Troepen aan alle zyden wederftand te bieden: terwijl onder-en-tuffen aan de zyde van Abraham, de hoogfte voorzigtigheyd een wakend oog hield, omhet onvermogen van zijne Krijgsbenden, door een Oorlogs-lift, t'onderfchraagen.

Liftigheyd een groot fteunzel der kleen vermogende.

Maar nadien hier by de Geleerde onder-zogt word, Of het aan Abraham ook vry-geftaan heeft, zijn Vyand met liftiglijk-verdeelde Troepen, te verfchalken, en bedrieglijk op het lijf te vallen? fchijnenwe door die bedenklijkheyd van zelfs, tot die Vraag gedrongen te worden, welke Auguftinus niet ontfraay behandeld heeft: te weten, *Of het in den Oorlog vry-ftaat, zig met Bedrog en Krijgs-liften te behelpen?*

Lift en bedrog hoe ver in den Oorlog, geoorloft.

Waar op d'Antwoord met groote fchijn van billijkheyd zeyd; Dat in een Regtveerdigen Oorlog, de Krijgs-liften niet onregtveerdig konnen zijn, wanneer dezelve niet en ftrijden, tegens 't Geloof der Belofte, aan den Vyand t'eeniger tijd gedaan, en onderling aangenomen; Nog tegens de Goede Zeden, wederzijds in gebruyk. En dat zulk-een antwoord proef kan houden, fchijnd daar uyt te blijken, dat Godt zelfs, die de ftigter der Geregtigheyd is, dusdanige liftigheden, onder zijn Volk heeft goed-gekeurd. Waar van de voorbeelden te vinden zijn; Jofua 8:2. Jud. 7:16. en Kap. 20: 29. En het fchijnd dat ook Salomon daar op ziet, wanneer hy Prov. 24: 6. zeyd; *Door wijze Raadflagen, zuld gy voor u den Krijg voeren; En in de veelheyd der Raad-gevers, is de Overwinninge.* Boven-dien ftrijd het geenzinds tegens de reden; dat Den Vyand, diemen Regtveerdig beoorlogd, op de kortfte en veerdigfte wijze, Overwonnen word. Gelijk het mede beter fchijnd, den Vyand met Lift en Lagen te verfchalken, als met wederzijds veel Bloed te fpillen; en Steden en Landen, Boer en Burger, met Branden en Blaaken te Verwoeften: gelijk al die gruwelen gemeenlijk den Oorlog volgen, daar men d'Overhand alleen door 't Sweerd weet te haalen. Boven-dien hebben vele, de Daden, die veel-meer door 't beftuur des Verftands gefchieden, Edelmoediger geagt; dan die alleen door Magt van den Vleeflijken Arm gedaan worden. En zulx is ook al van ouds by de Volkeren toegeftemd.

Met voorbeelden en getuygeniffen opgehelderd en onderfchraagd.

Dus heeft Virgilius zijn Eneas doen zeggen; *Datter niet aangelegen is, of men zig in den Oorlog, met Lift of met Dapperheyd behelpt.* Ook zeyd Ammianus Marcellinus, Dat de gelukkige Oorlogs-daaden, zonder onderfcheyd van deugd, of lift, geprezen worden. En hoe weynig dit verfcheeld van 't gene Auguftinus ten laatften over de ftrax voor-geftelde Vraag, befluyt; kan men hier uyt vernemen: *Indien ymand*, zeyd hy, *een Regtveerdigen Oorlog heeft opgevat, zoo ftrijd het geenzinds tegens de Geregtigheyd, of hy door Lift of door een opentlijk Gevegt, een Overwinnaar word.* Hier by komd noch, dat zelfs ook die Oorlogs-treken, niet voor Vals of Leugenagtig te houden zijn, welke voornamelijk in een Loutere *Onkennende* Handeling beftaan: gelijk als wanneer men zijn Raadflagen veynft en bedekt houd: of ook niet in een *Vaftgeftelde* handeling. Zoo nogtans, dat het Bedrog in zulke merkteekenen beftaat, welke in een byzondere voorftelling niets te kennen geven; en alzoo geen onderlinge verbindtenis insluyten. Hoedanig-een voorbeeld by * Titus Livius te vinden is: Alwaar verhaald

* Aan 't Vijfde oek. B

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

word; dat de Romeynen, Brood in 's Vyands Leger wierpen, om haar de gedagten t'ont-nemen, datze door gebrek aan Levens-middelen, haar niet verduren konden. Waar toe men mag na-denken; hoedanig zig d'Israëliten, volgens den Raadslag van Josua, met een geveynsde vlugt behielpen, op datze de Stadt Ai, des te gemakkelijker innamen. Jos. 8: 3. &c. Maar als onder-en-tussen den Vyand, van Abrahams wel-verdeelde Troepen, aan alle zyden omcingeld lag, heeft hyze door een onverwagte aanval, niet alleen verschrikt en op de Vlugt Geslagen, maar dezelve ook den Beuyt en alle haare met-gevoerde Gevangene ontzet: dezelve najagende, van hier uyt Dan, *Tot aan Hoba toe; welke ter Slinkerhand van Damaskus leyd.* Gen. 14: 15. Van dit *Hoba*, of *Choba*, weet alleen Hieronymus te zeggen; Dat het een Land-hoeve in 't Landschap van Damaskus is, alwaar te zijnen-tijde, zeker slag van Joden woonde, die aan Kristus Geloofden, en welke na haaren Voorganger, *Hebioniten* genoemd wierden. Doch Junius wil datmen 't voor het Stedeken *Opotos* neemd, welke door een Syrize by-klank, in zijn benaming verbasterd, naderhand van de Land-beschrijvers, zoodanig genoemd is. Josefus maakter SOBA *van Damaskus* af, welke eertijds op 't Syris, *Hobal* en daar na *Choboa*, genoemd is. Doch Bochartus, heeft'et breeder genomen, en gewild, Datmen'er *Aram Damasek*, of *Damaskeëns Syrien* door verstaan zal: een schoone Valleye, tussen den Libanon en desselfs Voor-gebergte in-gelegen; waar van Damaskus de Hoofd-Stadt was. In welk Dal hy meend, dat een aanzienelijke Stadt geweest is; die hier *Hoba*, en Amos 1: 5. het *Dal Aven*; en *Het Dal der Wellustigheyd* genoemd word Zach. 9: 1. anders *Hadrak* geheeten. Gelijk het zelve mede by zommige Land-beschrijvers, den naam van *Algautha*, draagd. Nogtans twijffeld men of het gantze Dal, *Hoba* geweest is; of dat het niet veel-eer een kleen Stedeken in het zelve, na de Linker-hand van Damaskus gelegen was. Daar wy niet lang over twisten willen; nadien het ons genoeg behoord te zijn, ruym en breed te vernemen, Dat Abraham, de vervolgde Vyanden, Geslagen, en op de vlugt gedreven, en al haar geroofden Beuyt, heeft afhandig gemaakt: Gelijk de H. Historie, flux op dezen aanval, daarom van hem zeyd: *Ende hy bragt alle Have weder, ende ook Loth zijnen Broeder; ende zijn Have bragt hy weder, als ook de Wijven en het Volk,* Gen. 14: 16. hoedanig-een Overwinninge, de Faam buyten twijffel, wel haast door heel Kanaan te rug kaatste; zoo dat zig de Koning van Sodom, en met hem misschien, andere Koningen, op weg begaven, om dezen Overwinnaar, met zijn wedergekregen Beuyt, in 't gemoet te gaan: gelijk Moses in de volgende woorden aanteekend: *Ende de Koning van Sodom toog uyt hem te gemoete; (na dat hy wedergekeerd was, van het Slaan Kedor Laomers ende der Koningen die met hem waren;) tot het Dal* Schave, *dat is*, het Dal des Konings. Gen. 14: 17. De *Targum* van Onkelos en de Syrize Overzetters, Vertalen, *Het Dal* SCHAVE, het *Dal der Effenheyd.* En d'Arabize Bybel; *Een Effene Beemde.* Doch Hieronymus en Euagrius, willen met de meeste Joden, Dat *Schave* de zelve plaats geweest is, die in haren tijd, *Aulone* by de Palestiners genoemd wierd: te weten dat Lang-uytgestrekte Dal aan dees-zyde der Jordane; 't geên Adrichomius is nagevolgd. Maar nadien dit Dal zeer verre van Jerusalem af lag, alwaar men agt dat Melchizedek, Koning en Priester was; (en hy zelfs nogtans hier in dit *Dal Schave*, insgelijx Abraham ontmoet heeft:) kan het dat zelve wijd-afgelegen Dal omtrent de Jordane, niet geweest zijn. Bolduk en andere meenen, Dat het *Dal Schave* een-en 't zelve is, met *Schave Kiriathaim*, alwaar Kedor Laomer met zijn Makkers, korts te vooren gezeyd zijn, *De Emim*, Geslagen te hebben. Gen. 14: 5. Hoedanig ook onze Kantteekenaars gezind schijnen, wanneer zy *vers* 17. tot haare Verklaring op *vers* 5. te rug wijzen. Maar gelijkze aldaar zeggen, Dat *Schave Kiriathaim*, een Stadt is, die van de Rubeniten naderhand in Gilead

Abraham drijft zijn Vyand op de Vlugt en ontzet haar den Roof op de Kanaaniten behaald.

Nasporing der plaatze waar henen Abraham de Vyandige Koningen agtervolgd heeft.

Abraham de Vyanden Geslagen hebbende, brengd den Geroofden Beuyt en den Gevangen Loth weder te rug.

En word als Overwinnaar van de Koning van Sodom te gemoet gegaan.

Verschillige meeninge over het Dal *Schave* daar deze ontmoeting voorviel.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Gilead opgebouwd, eerſt zoo 't ſchijnd *Schave* genoemd is, Num.32:37. Joſ. 13: 10. of dat het anders zoo veel beteekend, als *In de Effene Velden*: alzoo beuzeld onder-en-tuſſen gemelde Schrijver zeer vuyl-aardig, wanneer hy ſchrijft, Dat *Schave* een *Oeffenplaats* of *Schoole* van Kiriathaim geweeſt is; in welke Melchizedek *Het Gezelſchap Rephaim*, daar wy te vooren van gerept hebben, dat is, *Der Profeten*; eerſtelijk ingeſteld heeft. Welke Oeffenplaatze hy dan ook wil, dat zig door de gantze Land-ſtreek van dit Dal heeft uytgeſtrekt. Maar alhoewel wy niet regt konnen zeggen, waar en in welke Land-ſtreek, dit Dal Schave gelegen heeft; meenenwe nogtans reden te hebben om te gelooven, Dat het na-by Jeruſalem lag: nadien Melchizedek, die Koning van dezelve Stadt was, daar uyt, Abraham is te gemoet gegaan.

Het Dal Schave heeft waarſchijnelijk omtrenr Jeruſalem gelegen.

Maar wanneer Moſes tot nader verklaring zeyd; Dat de Koning van Sodom, Abraham ontmoet is, *In het Dal Schave*, dat is, *Het Dal des Konings*; ſchijnd het van gelijke donker, waarom deze plaatze, *Het Dal des Konings* genoemd word? Adrichomius meend dat het van wegen de Schoonheyd der Lands-douwe, zoodanig genoemd is; gelijkmen alle uytmuntende en ongemeene dingen, *Koninglijk*, pleeg te noemen. Andere willen, Dat het dien naam droeg van de vermakelijke Thuynen en Luſtgaarden, die de Koningen daar gebouwd hadden.

En waarom van Moſes *Het Dal des Konings verklaard.*

Of, als wederom andere giſſen; om dat den Koning gewoon was zig aldaar met Krijgs-Oeffeningen en Ridder-ſpelen te vermaken. Waar op miſſchien de Kaldeëſze Overzetter ziet, als hy in ſté van *Het Dal des Konings*, zeyd; *Des Konings Verkoel*, of *Verluſt-plaatze*. Ten zy dan dat het d'Arabier, nader getroffen heeft, als hy zeyd; *Des Konings Speel-plaatze*. Maar *In Midraſch Agada*, verzieren de Joden, Dat SCHAVE *Het Dal des Konings* genoemd word, om dat de Volkeren aldaar te zamen gekomen zijn, om Abraham tot een Vorſt des Heeren, en haren Overſten Leydsmand uyt te roepen. 't Geên al-te ver uyt den hoek gehaald ſchijnd. Beter meenenwe, hebben 't onze Kantverklaarders getroffen, wanneerze giſſen, Dat dit Dal alzoo genoemd is, na de Geſchiedenis, die in het zelve omtrent de ontmoetinge Abrahams voorgevallen is. En dat het ook Heydeggerus daar mede houd, is met een half-oog, uyt deze woorden te zien: De waarſchijnelijkſte reden, *zeyd hy*, „waarom dit Dal, *Het Dal des Konings* genoemd word, is deze; Dat de „Koningen aldaar te zamen gekomen zijn, om Abraham, na dat hy Ke-„dor Laomer en zijn aanhang Geſlaagen had, over die verkregen Over-„winning, met Gelukwenſchingen te ontmoeten en te Zegenen.

Dal des Konings waar van zoo genoemd.

Waarom dan ook de LXX Overzetters, zoo wel als de Syrize, deze Land-ſtreek, niet *Het Dal des Konings*, maar *Der Koningen* genoemd hebben. Ziet mede van een *Konings-Dal*, 2 Sam. 18: 18. waar in Abſalom een Gedenk-Zuyl opgeregt had. Onder deze uytgaande Koningen, is ook Melchizedek de Koning van Salem, dat naderhand Jeruſalem genoemd is, Abraham in dit *Dal Schave* te gemoet gekomen; en niet op de Bergen der Jebuſiten, als Patricides zeyd; nog aan de Voet van den Berg Tabor, gelijk d'Inwooners van die Land-ſtreek voorgeven.

Abraham ook van Melchizedek ontmoet.

De zelve Melchizedek heeft niet alleen het Krijgs-Heyr, dat tot hier toe, van zulk-een ſware togt, dapper vermoeyd en afgemat was, in deze ontmoeting met Brood en Wijn verquikt, maar voornamelijk ook Abraham, als een Prieſter des Alderhoogſten Godts, met een Goddelijken Zegen, alle Heyl en Geluk, gelijk den Meerderen aan den Minderen pleeg te doen, zoo Godvrugtelijk toegewenſt; Dat hy de gantze Glorie der verkregen Overwinning, en wedergebragten Roof, alleen aan Godt, toegeëygend heeft; zeggende; *Gezegend zy Abraham Gode den Alderhoogſten, die Hemel en Aarde bezit. En Gezegend zy d'Alderhoogſte Godt, die uwe Vyanden in uwe hand geleverd heeft.* Gen. 14:19, 20. Alwaar zommige Taal-Geleerdê, met de LXX Grieken, en de Gemeene Latijnze Overzetters, liever *Schepper*, als *Bezitter van Hemel en Aarde*,

Met Brood en Wijn onthaald en Gezegend.

 Ver-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Vertalen: om dat gelijk Lud. de Dieu aanwijſt; het Hebreeuwze woord, in zijn eerſte beteekenis, niet *Bezitten*, of *Hebben*, maar *Maken* dat men 't *Bezit* of *Hebbe*, te kennen geeft. Of indien zulx geſchied, door zekeren Prijs, als dan heeft het de beteekenis, van *Koopen*; of het wijſt aan, yts hebben door moeyte en arbeyd: en dan kanmen 't volgens de zaak daar af geſprooken word, Overzetten door *Scheppen*, *Werken*, *Maken* &c. Daar ook Salomon Jarchi, niet veel tegen heeft. Maar aangaande MELCHIZEDEK, zijn Perzoon, en Bediening, daar aan, (om datwe vele dingen van Hem, en noch meer van zijn Tegenbeeld hebben, *Die ſwaar om te verklaaren ſchijnen*,) zijn wy voornemens het gantze volgende Hoofd-ſtuk te beſteden. Abraham onder-en-tuſſen, zijn Vroomhertige Dankbaarheyd, aan de verdienſtelijke weldaad van Melchizedek willende betuygen, heeft hem *De Thiende*, van alles betaald. Gen. 14: 20. En alhoewel de meeſte Overzettingen een weynig donker ſchijnen, zoo datm'er twijffel over kan maken, wie van beyde dien HY is, welke deze *Thiende* gegeven heeft (want het kan zoo wel op Melchizedek, als op Abraham gepaſt worden) meenenwe nogtans, Dat ons de Apoſtel Hebr. 7:4. genoegzaam uyt den dut kan helpen, om te gelooven, Dat het niet Melchizedek, maar Abraham geweeſt is, die deze *Thienden*, betaald heeft. Gelijk daarom dan ook de LXX. Overzetters, en de Komplutenzer Bybel, om deze duyſterheyd op te klaaren, den naam van *Abraham*, daar hebben by-gevoegd. Niet tegenſtaande zommige in twijffel trekken, of die *Invoeging* ten tijde van Hieronymus, wel eens in de Griekze Overzetting der LXX gevonden wierd. Gemelde Hieronymus meend egter, Dat de Joden eertijds getwijffeld hebben; *Of Abraham aan Melchizedek*, of *Melchizedek aan Abraham*, *De Thiende gegeven heeft?* Maar behalven dat ons het Gezag van de Apoſtel moeſt genoeg zijn, hebbenwe boven-dien ook noch Joſefus en Philo by-te zetten; welke uytdrukkelijk Schrijven, dat Melchizedek, de Thiende van Abraham ontfangen heeft. Zulx de Apoſtel ook een fraaye reden tot zijn grondveſt bybrengd als hy zeyd, *Dat de Mindere de Thiende geeft*, *en de Meerdere die ontfangd.* Maar nu ſchijnd het immers wel zeker, dat *De Meerdere* is Melchizedek; dewijl hy de Koning der naby-gelegen Stadt, d'Inboorling van dat Land, en een Prieſter des Alderhoogſten Gods was. Den *Minderen* is dan Abraham geweeſt; want hy was een Vreemdeling, die niet in zijn eygen Vaderland woonde. En dewijl de Apoſtel hier uyt, *De Grootheyd* van Melchizedek heeft willen aangemerkt hebben; Kan het op niemand als op hem paſſen. Waar toe eenige ook noch dit aanmerken, Dat het van oudsaf in gebruyk was, dat d'Overwinnaars, van den Roof op de Vyanden behaald, *De Thienden* uyt den Beuyt, of aan de Goden Beloofd, of aan de Koningen betaald hebben. En 't zelve is ook noch heden niet buyten gewoonte. 't Gene dan andere Volkeren, doorgaans aan de Goden plegen te doen, heeft Abraham hier aan dezen Godvrugtigen Koning en Prieſter gedaan. Hier van zeyd Xenophon: *Gy-lieden*, *Deeld het gemeene Goed*, *en neemd daar eerſtelijk een Deel af voor de Goden*, *na dat het de Wijzen goedkeuren.* En in dezer voegen heeft ook Romulus, de zeer koſtelijke Roof op den Koning Vejentus behaald, aan Jupiter opgedragen. Insgelijx verhaald Diogenes Laërtius in 't Leven van Solon, Dat Piſiſtratus Tyran van Athenen, dit onderrigt aan Solon ſchriftelijk toegezonden heeft; *Alle d'Athenienzen*, *zonderen de Thienden van hare Vrugten af*; *niet om die te beſteden tot haar eygen Gebruyk*, *maar tot Offerhanden en gemeene voordeelen.* En Pomponius Lætus en Makrobius, ſpreken even zoo van de Latinen. Hierom heeft het zommige toegeſchenen dat Kajetanus het ſpoor byſter is, wanneer hy door het woord מעשר, *De Thienden*, niet de eygentlijk genoemde *Thienden*, of elk *Thiende deel* van den Beuyt, wil verſtaan hebben; maar dat de meening is, Dat Abraham ſlegts een deel in 't algemeen, uyt alles, aan Melchizedek

Abraham betaald de Thiende van al 't weder gekregene aan Melchizedek.

Twijffeling in de Text welk eenige onzeker maakt, wie deze Thiende gegeven heeft, Abraham of Melchizedek.

Van de Apoſtel weg-genomen en Abraham toegekend. Hebr. 7: 4.

Melchizedek heeft als Koning en Prieſter de Thiende ontfangen, de Meerder van de Minder.

Oude gewoonte in 't betalen der Thienden van goederen in den Krijg veroverd.

Kajetanus hier over, een miſſlag aangewezen.

chizedek gegeven heeft; hoedanig wy *De Thienden* plegen te noemen. 't Geên ons te moetwillig verdraayd schijnd; nadien de Apostel Hebr. 7. het woord *Thienden*, in 't Gesprek van Melchizedek, in de zelve beteekenis gebruykt, als hy doed, wanneer hy van de *Thienden* spreekt, welke de Hebreën aan de Priesters gaven. Invoegen, dat gelijk de *Thienden*, welke de Joden aan haare Priesters gaven, waarlijk en eygentlijk-genoemde *Thienden* waaren, zoo zijnze ook waarlijk zoodanig geweest, welke Abraham aan Melchizedek gegeven heeft. En wy doen dit voor als noch, niet anders af. Maar het gene hier als een moeyelijk Vraagstuk van zommige onderzogt word, is dit; Of Abraham zoo wel het Thiende-deel van de wedergekregen Roof, die den Vijf Steden ontnomen was, als van den Beuyt op de Uytlandze Koningen zelfs behaald, gegeven heeft? Wy voor ons deel, meenen; Dat nadien Moses hier geen onderscheyd maakt, maar alleen zeyd, *Dat hy hem van alles de Thiende gegeven heeft*: men voor 't naast daar uyt schijnd te mogen besluyten; Dat hy van beyds, dat is, zoo wel van den Beuyt der vreemde Koningen, als van 't hernomene der Vijf Steden, *De Thienden* betaald heeft. Nogtans schijnd deze bedenklijkheyd, daar vlak tegens-aan te loopen; Dat, dewijl den hernomen Roof der Vijf Steden, zekere Heeren en eygenaars toequam, aan wienze hersteld, maar niet aan andere Verdeeld moeste worden; Of het dan Abraham, behoudens zijn Godvrugtigheyd, vrystond, daar mede te handelen, als of het zijn eygen waare: en alzoo van 't gene hem Vreemd was, en een ander toebehoorde, de *Thiende* aan Godt, of in handen van Melchizedek heeft konnen overleveren? Salianus antwoord hier; Dat Abraham, niet tegenstaande hy ook van den *Hernomen Roof*, de Thiende, aan Melchizedek opgedragen heeft, nogtans vry van misdrijf te agten is; nadien hy zulx niet als met toestemming, van de Koningen der Vijf Steden gedaan heeft; welke het voor een hoogdravende weldaad agtede, van *Thien verloorne* deelen, *Negene* wederom te krijgen; en het Thiende-deel aan Godt op-te Offeren, door tussenkomen van den Priester Melchizedek. Andere, erkennen hier het laatste, voor het eerste; te weten, Zy meenen, dat het te-gemoet-komen van Melchizedek, en by gevolg het Geven van de Thiende, alleen geschied is, na dat de onderhandeling tussen Abraham en den Koning van Sodom, alreeds voorgevallen was; 't geên ons eerst *vers* 21. in de hand komd. Welke handeling geschied zijnde; meenenze, dat Abraham slegts uyt al de rest, die doe aan hem overig gelaten was, *De Thienden* aan Melchizedek gegeven heeft. Maar gelijk deze bedenkelijkheyd niet onfraay, nog geheel onvoegzaam schijnd, alzoo meenen zommige, dat men de Vraag ligter en eenvoudiger oplossen kan, wanneermen slegts zijn gedagten omtrent de geheele Daad van Abraham, ter deugden bezig houd; en desselfs Vroomheyd en Regtveerdigheyd, tegens het uyt-eynde, afweegd. Nopens *De Daad*; het blijkt alzinds klaar, Dat hy zig de hernomene Goederen, geenzinds toe-ge-eygend, maar aan Godt opgedragen heeft; wetende dat *De Thienden* ter eeren Gods gegeven, om zoo te spreeken, een aangenamen Roof waren. Gelijk dan ook zelfs de Heydenze Volkeren, door het ligt der Nature, niet onkundig schijnen geweest te zijn; Dat men Godt over hoog-gaande weldaaden, met Dank-Offeren Eeren moest. Het gene nu onder andere blijken van Regtveerdigheyd, de Vroomhertigheyd van Abraham, in deze Daad doed uytblinken, en van alle mis-tasting vry spreekt; zal mogelijk dit zijn; Dat byaldien hy alle het hernomene, (zelfs ook de Thienden niet uytgezonderd,) in handen der eerste Bezitters hersteld had; de Ongeloovige voorzeker, een groot-deel daar van, aan hare Goden op-Geofferd, en den verkregen Zegen, alzoo aan haar zouden toe-ge-eygend hebben; die nogtans Godt aan Abraham, wegens de Belofte, en aan haar, wegens Abraham, kragtdadig bewezen had. 't Geên hem niet onbekend zijnde, zijn Godvrugtig

Wat eygentlijk de *Thiende* in deze onderhandelig te kennen geeft.

Onderzoek of Abraham van 't hernomene der Vijf Koningen, Thiende gegeven heeft.

Gen. 14. 21.

Wat Abraham in dezen Prijswaardig maakt.

gemoed

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

gemoed aangeraden heeft, Dat Geheyligde deel, voor-uyt te nemen, en 't zelve Plegtelijk aan Godt op-te daragen. En ſchoon wy ook beſtaan, *Het Regt*, door welke Abraham dit gedaan heeft, na-te ſpooren; zal hy insgelijx Regtveerdig bevonden worden. Want zulx is van Ouds het regt der Volkeren geweeſt, Dat al wat den Vyanden, ontnomen was, den Overwinnaar zoodanig eygen wierd, dat het van niemand kon weder-ge-eyſt worden. 't Geên minder ſwaar om te verſtaan is, wanneerm'er by aanmerkt, Dat het Regt der Volkeren, eerſtelijk Heeren maakt door uyterlijke Heerſchappye; daar na die, welke het den Vyanden door een Regtveerdigen Oorlog ontnomen hebben. Met hoedanigen Regt-hebbing zig Jephta tegens d'Amoriten verdedigd; dewijl het Land, dat de Amoriten hen door 't Regt des Oorlogs toe-eygenden, van haar, beneffens een gedeelte der Moabiten, tot de Amoriten, en van die wederom tot de Hebreën, was overgegaan, Judic. 11: 23, 24, 27. en 1 Sam. 30: 20. daar een diergelijke voorbeeld van David gevonden word. Als waar toe dan ook Grootius, in zijn Boek *Van 't Regt des Oorlogs en Vrede*; de Oratie van Titus Largius, in den Raad van Roomen gedaan, ter-tijd als de Volſzen haar oude Bezitting wederom eyſten; uyt Dionyſius Halikarnaſſeus, heeft by-gebragt. Boven-dien heeft ook Abraham volgens het Regt der Nature, dat Gedeelte, welke, hy onder de naam van *Thienden*, aan Melchizedek geſchonken heeft, in plaatze van Belooning, voor hem zelven konnen houden. By het welke men ook niet vergeten moet aan-te merken, hoedanigen voorwaarde de Koning van Sodom, Abraham aanbied; hem alleen, de Gevangene Zielen af-eyſſende, maar de Have tot vergelding van zijne Dapperheyd, en uytgeſtaane gevaaren, wilde laten behouden. Waar toe dan ook noch ten laatſten, het oogmerk van Abrahams Daad, alle ſwarigheyd en agterdogt tegens hem, wegneemd. Hier in voornamelijk te beſpeuren, Dat hy zoo wel aan Melchizedek, met de grootſte gulhertigheyd *De Thienden* gegeven, als geweygerd heeft, yts van het wedergekregene na-hem te nemen. Want of hy ſchoon al yts met goed regt heeft konnen aan-hem houden, (gelijk hy waarlijk kon;) zietmen nogtans, Dat het oogmerk van Abraham, heel anders gelegen heeft, wanneer hy de Thiende aan Godt Heyligde: 't geên hy na het menſchelijk gebruyk heeft konnen doen; doch volgens zijn aangenomen Godsdienſt, ſchuldig was te doen. Uyt welk-een beraading, hy dan ook niets voor hem zelven heeft willen uytzonderen, om te behouden; op dat den Naam Gods, van de Heydenen niet gelaſterd; nog de Faam van Abraham gekreukt wierd, als of hy uyt den Rijkdom der gener die hem Vreemd waren, zijn Voordeel bezorgd had. Daar hy geenzinds de Man toe was. Reſteerd dan hier alleen noch af-te doen, hoedanig-een openhertigen Handeling, tuſſen Abraham en de Koning van Sodom, over den Beuyt, dien hy den uytlandze Koningen afgenomen had, voorgevallen is. Als waar toe wy ons niet alleen door dit voor-af-gegane, zagtvoerlijk ſchijnen ingeleyd, maar ook in zommige ſchemer-agtige dingen, van eenig ligt zullen bediend vinden. Dat dan de Koning van Sodom, in zijn onderhandeling met Abraham, alleen de wedergekregene Gevangene begeerd te naderen, maar den hernomen Roof aanbied voor hem zelven te houden; ſchijnd hy uyt die gemeene kundſchap gedaan te hebben, Dat hy zig liet voorſtaan, dat Abraham volgens *Het Regt der Volkeren*, een Heer geworden was, van 't gene hy in den Oorlog ver-overd had; en hem geenzinds moeſt ontnomen worden. En derhalven, dat hem een groote weldaad en genade geſchiede, by-aldien hy ſlegt de Zielen, die nu Abrahams Gevangene waren, door zijne goedgunſtigheyd mogt wederkrijgen. Te-gelijk onderſtellende, Dat het hem vryſtond, van het Regt der Volkeren af te gaan en 't zijne weg te geven. Gelijk de gulhertige Man dan ook deed: want hy Gaf hem Alles weder, niet na het Regt der Volkeren, maar na het Goddelijk en Natuurlijk Regt; willende alzoo

Zijn handeling na der geregtveerdigd.

En met voorbeelden onderſteund.

Aanbieding des Konings van Sodom volgens wat Regt aan Abraham gedaan. Gen. 14: 21, 22, 23, 24.

Wat Abraham aangeraden heeft niets van den Roof voor zig te behouden.

De wedergekregen Gevangene, na wat Regt by de Koning van Sodom van Abraham af-geëyſt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

alzoo weynig van 't gene uyt der Vreemden Goederen, in den Oorlog hernomen was, yts naar-hem nemen, als het onge-oorloft is, eenig ding, door Geweld, of door Bedrog of heymelijke Liſt, den Roovers ontnomen, voor het zijne te verklaaren: of dat ymand de Goederen op Zee verlooren, hem zou toe-eygenen, om dat hyze had opgeviſt. Aldus Regtveerdig handelde Abraham; niet tegenſtaande hy wel wiſt, dat hem door 't zelve Regt, niet alleen de bekoſtiging der Krijgs-togt, maar ook de belooning der gedaane moeyte en levens-gevaar, behoorde voldaan te worden. Doch hy, die niet alleen een Vroom, maar ook een Groot en Edelmoedig Hert in den Boezem droeg, heeft voor hem, niet met-allen willen behouden. En zulx nogtans met zoo omzigtigen overleg; Dat hy als uyt zijn eygen Regt en aan-part, *De Thiende* van alles aan Godt, en de noodig-gedaane Oorlogs-koſten, daar van afgetrokken zijnde, een Deel aan zijn Mede-Vegters, de Vorſten van Hebron, heeft willen toe-eygenen. Als waar toe hy dan ook, op des Konings aangeboden voorwending, met deze Mannelijke redenen antwoord; *Ik hebbe mijne Hand opgeheven tot den Heere den Alderhoogſten Godt, die Hemel en Aarde bezit. Zoo ik van eenen Draad aan tot eene Schoe-riem toe, ja zoo ik van alles dat uwe is,* (yts) *neme! op dat gy niet en zegt, Ik hebbe Abraham Rijk gemaakt.* (Het zy) *buyten my; alleen wat de Jongelingen verteerd hebben, ende het Deel dezer Mannen die met my getogen zijn,* Aner, Eskol *ende* Mamre, *laat die haar Deel nemen.* Gen. 14:22,23,24. Een voorbeeld voorwaar, daar in de H. Man, te-gelijk zijn onvergelijkelijke Deugd, en Vorſtelijke Wijsheyd betoond heeft. Hy, die den Vyand, onder 't uyterſte gevaar, alleen door Beleyd en Dapperheyd Overwonnen had, eygend hem-zelven, niet een Draad van al het verkregene toe: doch de Zegepraal voor alle dingen, willende tot de eere Gods doen gedyen, Heyligd hy deſſelfs Prieſter Melchizek, *De Thiende* toe. Betoonende alzoo, Dat zijn Gemoed zoo wel van Hoovaardye, als van alle Roofgierigheyd vreemd was. Maar zie nu ook eens, des Mans voorzigtigheyd en beſcheydentheyd aan! Want op dat hy door zijn eygen Nedrigheyd en Vergenoeging, andere niet mogt ſchadelijk vallen; eyſt hy egter noch de Krijgs-Onkoſten voor zijne Knegten, en het billik Deel voor zijne Bondgenooten. Invoegen Abrahams Lofwaardigheyd, niet alleen met die van Kato, gelijk ſtaat, maar dezelve verre te-boven ſtreeft; wanneer Plutarchus, als uyt zijn eygen belijdenis van hem getuygd; *Dat hem niets toe-behoorde van 't gene hy ontfangen had.* Waar by ook zeer wel paſt, het gene de zelve Schrijver van Timoleon verhaald; Dat hy ſprekende voor Kato, oordeelde; *Dat het wel niet ſchandelijk was, uyt der Veroverden Beuyt zijn Deel te krijgen, maar dat het noch loffelijker was, niets te willen ontfangen.* En dat Pittakus van Mitylenen, even zoo gezind was, is gebleken; want wanneer hem de helft van dat hernomen Landſchap opgedragen wierd, heeft hy zijn gemoed van dat Geſchenk afgekeerd; agtende niet billik, Dat de Glorie van zijne Deugden, door de grootheyd van een aangenomen Beuyt, ontluyſterd wierd. Maar op datwe het voorval dezer Doorlugtige ontmoeting, onzen Lezer te min gebrekkig lieten, dagt het ons van eenig nut te zijn, de gantze omſlag daar van, in een Print-Tafereel t'ontwerpen; op datwe gelegendheyd vonden, de aandagt des Beſchouwers, met deze beknopte aanwijzing t'onderſteunen.

Abrahams omzigtigheyd in 't eyſſen van de Krijgs-koſten voor de Krijgs-Knegten van zijn medegenooten.

En uyt Exempelen geprezen.

VERKLARING VAN HET PRINT-TAFEREEL,

Dat d'Hoogdravende Ontmoeting van Melchizedek vertoond, die Abraham op de wederkomſt zijner Overwinning, in 't Dal des Konings te beurt viel.

A. ABRAHAM van 't Slaan der Uytlandze Koningen, Kedor Laomer en zijn Makkers wedergekeerd; word wegen zijn Overwinninge, van BERA, de Koning van

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Sodom, en MELCHIZEDEK Koning van Salem, op den weg te gemoet-getrokken. Genesis 14: 17, 18.

B. MELCHIZEDEK de Koning van Salem, en Priester des Alderhoogsten Gods, (wiens Perzoon en voorbeeldig Priesterdom in 't volgende Hoofdstuk met, eenige naauwkeurigheyd zal te bezien staan;) Abraham op den weg in het Dal Schave, te gemoet komende, doet tot Verversfing zijner afgemende Krijgs-Benden, Brood en Wijn voortbrengen; en Zegend hem wegens zijn Dappere Overwinninge; waar in hy de Gevangene Inwoonderen van Sodom; en inzonderheyd zijn Rijk-gegoede Bloed-vriend Loth, met al zijn weggevoerde Have, den Vyand ontzet, en wedergekregen heeft. Gen. 14: 18-20.

C. BERA de Koning van Sodom, verzeld met Wagens en Ruyteren, Abraham hier in 't Koninglijk Dal Schave, te gemoet gaande; eyst van den Overwinnaar, de Verloste Zielen zijner Gevangen Onderdanen weder, en wil hem den verkregen Beuyt ter hand laten: 't geên Abraham met een Edelmoedige betuyging weygerd, en begeerd, Dat alleen de Teerkosten en Krijgs-lasten, der Gewapende Jongelingen, die deês Helden-togt volvoerd hadden; en 't bescheyden Deel aan zijne Bondgenooten, ESKOL, ANER en MAMRE, daar uyt zal voldaan worden. Gen. 14: 21-24. En daar ontbreken geen die uyt Moses verhaal gissen, Dat ook d'andere Kanaanitize Koningen, die *vers* 2 genoemd staan, insgelijx, Abraham te gemoet getrokken zijn. Alhoewel te onzeker, om ons Print-Tafereel daar mede in 't byzonder te beslommeren. Boven-dien moet hier ook niemand het gezigt der Paarden uyt die voor-kennis in de weg zijn, dat den Hebreën tot op Salomons tijden, geene Paarden in gebruyk hadden; nadien uyt Deut. 20. en Josua 11. &c. openbaar is, Datze ten minsten, den Kanaaniten geenzinds vreemd waren. 't Geên de Schilders in 't Verbeelden der Bybelze Historien, behoorden in-agt te nemen.

D. De Amoritize Mannen-Broeders, ANER, ESKOL en MAMRE, Abrahams Bondgenooten, die hem met haar Hulp-troepen, tot deze Krijgs-onderneming bygesprongen en Dapperlijk de hand geboden hadden. Gen. 14. 13. Waarom Abraham ook meende, dat haar na Krijgsregt, een bescheyden Deel, uyt den hernomen Roof toequam. *vers.* 24.

E. Den Man Loth met Vrouw en Kinderen, die door 't kloek beleyd van zijn Oom Abraham, den Vyand ontweldigd, met al zijn Vee en Have, Knegten en Maagden, nu vry en vrank na Sodom wederkeeren. Gen. 14: 16.

F. De menigte des gemeenen Volx, die uyt de Burgersschap van Sodom en der Gebuursteden, (by Moses, *Mannen* en *Vrouwen* genoemd;) van de Vyandige Koningen gevangen waren; te gelijk met Loth Verlost en aan Bera, en d'andere Koningen, worden weder gegeven. Gen. 14: 16.

G. Voor-raad van Brood en Wijn, die Melchizedek tot Verversfching en Eer-Geschenk, aan Abraham doet voortbrengen; op dat hy, en de Mannen die met hem waren, daar mede 't Herte sterkten. Gen. 14: 18, 19, 20.

H. Onderdanen, Knegten, en Dienst-Knapen, uyt het gevolg van Melchizedek; die den voor-raad van Brood en andere eetbare dingen, uyt de Korven en Kanassers ont-laden en voor den dag brengen; als mede Wijn uyt de Ledere Zakken, in Schenk-Kannen storten, en met Kroezen en Bekers, aan 't Krijgs-Volk uyt deelen, op datze onder een weynig uyt-rustens, Eten en Drinken, en haar verquikken wegens de vermoeydheyd op deze Togt behaald. Gen. 14: 18. In welke bezorginge zommige niet en twijffelen, of Melchizedek heeft, tot dit onthaal, ook andere Verversfingen van Vyge-kaazen, Dadels, Olijven en diergelijke, doen aanbrengen. Die daarom dan ook hier gezien worden.

I. ELIEZER de Damaskener, Abrahams Rent-Meester, die Gen. 15: 2. zijn *Huys-Bezorger* genoemd word. Met welken Man de Joden willen, dat Abraham in deze Togt, den Vyand Geslagen en zijn Neef Loth ontzet heeft. 't Geenze alleen uyt zijn Naam ELIEZER Cijfferen, om datter Moses geen kennis aan draagt.

K. Een Ontvlugten uyt de Burgerschap van Sodom, of liever uyt de Huys-genooten van Loth, die Abraham 't Gevangen-nemen van zijn Neef, had bekend gemaakt; en na zommiger gissing, met hem getogen is, om den Vyand te helpen opzoeken.

L. Het Vee en Have en Voorraad van Spijze, die de Vyandige Koningen, in 't plonderen van Sodom, nessens d'Inwoonderen der bygelegen Steden, en Loth, Gevanklijk hadden weggevoerd, en van Abraham is weder gekregen Gen. 14: 16.

M. Het uytlezen en afscheyden der THIENDEN, die Abraham van al den Beuyt dien hy den Vyanden ontweldigd had, aan Melchizedek de Priester geeft. Gen. 14: 20. Hebr. 7: 2.

N. Opzieners die het aftellen, en ontladen van den Roof in-agt nemen, op dat de THIENDE, *van alles*, geregtelijk betaald word.

O. Dap-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Abraham vant Slaan der vijandige Koningen, met zyn Neef Loth, en den hernoomen Beuyt wedergekeerd; wu

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

...gekeerd; word van Melchizedek in't Dal des Konings met den Eeren-Wyn beschonken en Gezeegend *Gen.14.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

O. Dappere Jongelingen, en Onderwezene uyt d'Inboorlingen van Abrahams Huys, dien hy tot over de 300. Koppen, aangemoedigd, en in de Wapenen gesteken had: En zig hier, wegens de Mildadige verversſing met welk haar Melchizedek op den Weg ontmoet, een weynig uyt-rusten, en neffens de Mannen der Bondgenooten, de Borst Laven.

P. Een gedeelte der *Thienden*, uyt het Vee en Have afgeſcheyden, en reeds aan Melchizedek overgegeven, en van de rest agtervolgd word; gelijk aan al de woelige bezigheyd des Volx te beſpeuren is.

Q. 't Slagten van Reyn Vee, dat Melchizedek uyt d'ontfangen Thienden neemd; om daar mede als zommige willen, Abraham en zijn Bondgenooten, een Maaltijd te bereyden; als mede om te Offeren, en Godt te Danken wegens de verkregen Overwinning, en Verloſſing van Abrahams Broeder, dat is, zijnen Neve Loth, die Gevangen was. En alhoewel de H. Historie aan deze Offerhande geen kennis draagd; hebben 't eenige nogtans, als een Godvrugtig gevolg dezer ongemeene ontmoeting, bedenklijk gehouden.

R. Het opſlaan van een vliegende Leger-Tente, en 't bereyden der Spijze tot de Maaltijd, om Abraham en zijne Bondgenooten te onthalen.

S. Het opbouwen van een Altaar, om op dezelve uyt het geſlagte Vee, Brand-en Dank-Offeren aan te steken: hoedanig wy hebben gezien, dat eenige gezind zijn, hier aldus van de Koninglijke Priester Melchizedek te gelooven.

T. Vee en allerhande Have, dat de Monstering der Thiende geleden hebbende, vast met het verloste Volk henen trekt; en de Tilbare Goederen op Wagens, Karren, Ezels en Kemelen geladen, na Sodom voeren. En ſchoon de nood-dwang ons verpligte, hier eenige dingen, niet oorbaar tot een en 't zelve tijd-punt te vertoonen; twijffelen wy niet, of de rest zal een aandagtig beſchouwer, in ons Print-Tafereel, buyten verder verklaring, kennelijk genoeg voorkomen.

VIERDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFDSTUKS.

't Priesterdom *van* MELCHIZEDEK, *in wat zin van den Apostel*, ſwaar om
verklaren *genoemd. Verſcheyde gevoelens van zijn* Perzoon *en* Ampten *nageſpoord.* Mel-
chizedek *van zommige voor de* H. GEEST, *voor de* SONE GODS, *voor* SEM, *voor de Zoon*
van PELECH, *voor een* Ongebooren *en* Regtveerdig Menſch, *voor een* ENGEL, *en*
ook voor een gemeen Menſch, *en van afkomst uyt Egipten gehouden. Eenige* ongerijmde
gevoelens en Joodze verzieringen *wederſprooken.* Cunæus *gevoelen van* Melchizedek
by-gebragt, die hem voor de Zone Gods *houd, en zulx uyt den* Brief aan de Hebreën
kragtelijk verdedigt; met eenige waarnemingen op de kant. *die naderhand worden uyt-*
gevoerd. Joodze verdraajingen *der woorden* Davids *Psal.* 110. *en elders.* Hieronymus
en Origenes *gevoelen van* Melchizedek, *by* Cunæus *veroordeeld.* Abrahams onkunde
aan Melchizedek, van Cunæus *en* Molinæus, *tot onderstand van hun gevoelen opgevat.*
Melchizedek *uyt zijn* Naam, Ampten *en* Wooninge, *van Heydeggerus bewezen een*
bloot Menſch, *en een* Koning *en waar* Priester *geweest te zijn.* Melchizedek *is niet*
met de Gelijkenis van de Zone Gods, na den vleeſche, *noch met eenige* blijken *van* God-
delijkheyd *verſchenen.* Dag van KRISTUS, *hoe van Abraham* gezien; *met yts van den*
aardt der Voor-*en* Tegenbeelden; *dat naderhand word uytgevoerd.* Kristus *en* Melchi-
zedek, *hoe beyde* Zonder Geſlagt-Rekening, begin van Dagen, *en* Ouderloos. *Dat*
Melchizedek Sem *niet en kan geweest zijn; en zulx nogtans van* Kloppenburg *met een fraaje*
bedenking, opgepoetst. 't Gevoelen, dat Melchizedek *onmiddelijk* van Godt, *en niet* door
Geboorte *voort-geteeld agt,* onderzogt *en* wederſprooken. Melchizedek *hoe aan den*
Naam *geraakt.* SALEM *van de meeste voor* Jeruſalem *gehouden; en van zommige betwist.*
Of Melchizedek, *waarlijk* als Priester, Geofferd heeft, *en hoedanig zijn* Offerhanden
geweest zijn, met een aanmerking op 't gevoelen der Roomsgezinde. Brood *en* Wijn,
van Melchizedek niet als Priester *tot een* Offerhande, *maar tot een* mildadig Spijs-ge-
regt, *voor* Abraham *en zijn* Reys-gezellen *voort gebragt: en dat gevoelen met een ſcham-*
pere reden van Bolduk *gehekeld.* Joodze dwalingen *omtrent het* Priesterdom *van Mel-*
chizedek. Melchizedek *en* Kristus *hoe beyde* zonder Geſlagt-Rekening, *in 't* Priester-
dom van Levi *aan te merken; en zulx op de* meeninge des Apostels gepast. 't Eeuwig
Priesterdom *van* Melchizedek, *te regt verklaard; met een* besluyt, *Dat alleen wegens het*

Voorbeeld *waar in* Melchizedek *voorkomd*; *(en alzoo enkel van* Kristus) *en niet wegens zijn* Perzoon; Veel te zeggen, *en* Swaar om verklaren *valt.*

Des Apostels vermaaning aangaande Melchizedek te nutte gemaakt. Hebr. 6.

MAAR gelijk den Apostel, de Leere van Melchizedek, van wegen desselfs tegen-Beeld, *Swaar om te verklaren* genoemd heeft; alzoo heeft hy ons ook vermaand, Dat wy de Beginzelen der Leere van Kristus nalatende, moesten arbeyden, om tot de Volmaaktheyd voort-te gaan: Op dat insgelijks op ons niet en paste, 't geên hy den Hebreën verweten heeft; namelijk; Dat daar wy behoorden Mannen te zijn, van wegen den Tijd, nu noch van nooden hebben, *d'Eerste beginzelen te Leeren.* En nadien de zelve Apostel, ons ook niet duysterlijk gewaarschoud heeft, dat de Leere van Melchizedek, tot de volmaaktheyd van 't Kristelijk *Geloove* behoord; lust ons thans de zinnen schrap te zetten; en te bezien, hoe ver wy tot dit geheym des Geloofs konnen inbooren; en wat profijt wy daar by op-te steken hebben. Om van 't welk een wel-voegzaame aanleg te doen; wy twee voorname Hoofstukken te beschouwen hebben: namelijk I. de Perzoon van

Watter van Melchizedek t'onderzoeken staat.

Melchizedek; dat is, te onderzoeken, Wien en welk-eenen hy geweest is; en ten II. op hoedanigen wijze hy in zekere gelijkformigheyd, *Een Voorbeeld* is geweest van Kristus: op dat wy daar uyt weten mogen, hoe den *Laatsten*, een Priester is geweest, *Na de Ordening* van den *Eersten.* Wat de Perzoon van Melchizedek aangaat, daar van geven zoo wel Moses Gen. 14: 18. als Paulus Hebr. 7: 2. getuygenis, Dat hy was *Een Koning te Salem.* Ten anderen verklaard de Apostel, zoo wel de Naam van Melchizedek, als de Eertytel, van *Koning te Salem*, als hy zeyd, Dat MELCHIZEDEK beteekend; *Koning der Geregtigheyd*; en *Koning* SALEM, een *Koning des Vredes:* en daar is geen Taalkundiger die aan de goede Overzetting twijffel staat. Boven-dien maaken beyde, Moses en Paulus, Melchizedek, tot

Gen. 14: 18. Hebr. 7: 1.

Een Priester des Alderhoogsten Gods: alwaar de Syrize vertaaler na gewoonte, voor het woord *Priester*, כומרא gezet heeft; met welk woord hy op een andere plaatze, ook de Naam van Kristus te kennen geeft. d'Arabize Text heeft zoo veel als PRELAAT of *Kerk-Voogd* gezet, en Onkelos een *Dienaar*; welke benaming wat gemeender is. Paulus bevestigd niet alleen, Dat

Melchizedek hoedanigen Priester genoemd. Hebr. 7: 3.

MELCHIZEDEK een *Priester* is; maar hy noemd hem ook, *Een Priester in der Eeuwigheyd.* Den zelven getuygd mede van hem, *Dat hy geweest is, zonder Vader, zonder Moeder, zonder Geslagt-Register*: en voegter als een bzondere eygenschap aan toe; *Dat hy noch Beginzel der Dagen, noch Eynde des Levens heeft.* Waar uyt hy dan besluyt, dat hy een *Gedurigen*

En hoedanig den Zone Gods gelijk geworden.

Hoogen-Priester blijft. En Leerd alzoo vervolgens, Dat hy *Den Zone Gods gelijk geweest is.* En op dat hy ten laatsten de grootheyd van die voortreffelijke Perzoonnaadje voltooyde, zeyd hy; *Dat hy meerder is geweest als Abraham*: 't geên hy wel met Zeven redenen bevestigd. I. Om dat zelfs Abraham de Patriarch, aan Melchizedek, Thiende betaald heeft uyt al den Beuyt. II. Dat, daar hy een Vader der Leviten was, en 't Gebod had om van het Volk Thiende te nemen, hy zelfs nogtans als de *Mindere aan de Meerdere*, Thiende aan Melchizedek gegeven heeft. III. Dat Abraham in

En nader aangewezen.

zijne Kinderen, aan de Leviten Thiende gegeven heeft. IV. Dat hy Thiende gegeven heeft aan die gene, welke niet uyt de Leviten was. V. Dat Melchizedek, die de Zegening had, hem Gezegend heeft. VI. Dat dien van Abraham Thiende genomen heeft, welke het Getuygenis had, *Dat hy Leefde.* Ten laatsten, voor het VII^de. Dat Levi, de Thienden ontfangende, in Abrahams Lenden zijnde, selfs Thiende gegeven heeft. Dus redeneerd de Apostel, op dat hy ons de Perzoon van Melchizedek, met levende Verwen afschildere. En alhoewel wy met andere genoegzaam in deês gemeenen zin berusten konden; schijnd nogtans de nieuwsgierigheyd der Geleer-

de

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

de Mannen daar toe gekomen, datze elk-ombest hebben nagespoord, hoedanig-een Perzoon Melchizedek geweest is, die ons met al zulke eygenschappen, van Mozes, van David en van Paulus beschreven word. Waarom het niet buyten de rigtdraad van de Historie der Hebreeuwze Kerke schijnd te gaan, zoo wy ondernemen op-te haalen, wat verscheyde gevoelens daar van zijn, en watter eenige voorname Mannen, van ge-oordeeld hebben.

Arbeyd der Geleerden omtrent de Perzoon van Melchizedek.

Datter eertijds verscheyde meeningen omtrent de Perzoon van Melchizedek zijn op de baan geweest, zulx vindmen by Epifanius in zijn Boek tegens de Ketters, en by Hieronymus in zijne Brieven aan Euagrius geschreven, omstandelijk aangewezen. Den eersten maakt gewag van zekere *Secte*, die om eenig byzonder gevoelen, van de *Theodotianen*, afgescheurd zijnde, *Melchizedechianen* genoemd wierden. Deze hielden *Melchizedek* voor een Perzoon van groote Kragt; en dat hy de Hoogste is geweest in de Boven-Hemelze plaatzen: zijnde niet alleen, zekere voorname Deugd, of Goddelijke Kragt, maar zelfs ook grooter als Kristus. Hoedanigen Ketterye, daarom dan ook wel dapper bestreden word, in de *Oud-en-Nieuwe Testamentze Geschillen*, die gemeenlijk Augustinus worden toege-eygend. Deze Melchizedechianen, hebben volgens het getuygenis van Epifanius, eenen *Herakles*, uyt onzekere Overleveringen, tot een Vader van Melchizedek gemaakt: en daar by gezeyd, Dat zijn Moeder, *Astharte* geweest is. Maar *Herakles* beteekend de *Son*, en *Astharte* de *Maan* of d'Aarde. Waar uyt G. Vossius oordeeld, dat eenige gelooft hebben, Dat Melchizedek van de Son en de Maan, als van zijn Ouders, was voort-geteeld. De Tweede meeninge heeft gewild, Dat *Melchizedek* de *Heylige Geest* geweest is; en wel voornamelijk hier uyt, Dat hy by de Zone Gods vergeleken word. De Derde is eygentlijk van de Samaritanen voortgekomen; welke zeyden, Dat hy *Sem*, een van Noachs Zonen is geweest. Welk gevoelen ook eenige Joden en Kristenen hebben vast-gehouden: zeggende dat *Sem*, om dat hy de weerdigste Zone van Noach was, meerder is geweest als Abraham. Het gene zy ongetwijffeld alzoo dryven, op dat niet een Kanaanyt, en alzoo een Heydens Mensch, zou schijnen Meerder geweest te zijn, als Abraham, van wien zy roemden afkomstig te zijn. En op deze grond-vest schijnd het te Steunen, Dat de *Targum* van Jerusalem, Melchizedek noemd, HU SEM RABBA, *Dit was*, Sem *de Groote*. 't Zelve word mede in *Bereschit Rabba*, en in *Pirke Eliezer* gevonden. Het Vierde gevoelen dreef, Dat de Zone Gods in Menschelijke gedaante aan Abraham verschenen is. En wy zullen strax vernemen dat ook eenige voorname Mannen onder de latere, even-zoo gezind zijn geweest. De Vijfde meening, heeft Origenes zelfs toebehoord; die volgens Hieronymus rond-uyt gezeyd heeft; Dat Melchizedek, *De Zone Gods* geweest is; waar in zijn Leerling Dydimus, en onder de latere, Petrus Cunæus, hem zijn nagevolgd. De Zesde meening, is die van Irenæus en Hypolytus; welke van oordeel waren, Dat Melchizedek een Koning van Jerusalem geweest is; dat eerst *Salem*, daar na *Jebus*, en ten laatsten *Jerusalem* genoemd is. De Zevende, is van Hieronymus aan Euagrius, die vansgelijke meend, Dat Melchizedek wel een Koning van *Salem* geweest is, doch niet van dat *Salem*, welk naderhand *Jerusalem* genoemd is; maar van dat *Salem*, welk in het Landschap Scytopolis, omtrent Sichem, in de Stamme Efraïm gelegen was: alwaar men volgens dezelve Hieronymus, noch eenige overblijfzelen van Melchizedeks Koninglijk Paleys gedenkt. Namelijk op den weg, daarmen gaat uyt de Valleye van Damaskus na Sodom; waar toe eenige zonder vastigheyd, Gen. 33: 18. betrekken. Gelijk'er mede Joh. 3: 23. van een *Salem* omtrent de Jordane, gewag-gemaakt word. De Agste meening, word van vele, Athanasius toe-geschreven; den welken Melchizedek een Zoon van Melchus de Neef van Salaad maakt. Welke Salaad uyt de Koningin van die Stadt geboren is, die den zelven Naam draagd.

Verscheyde gevoelens over Melchizedek.

Wat de Secte der Melchizedechianen geloofden.

Melchizedek voor den H. Geest gehouden.

By andere voor Sem.

En ook voor de Zone Gods gehouden.

Van andere voor den Koning van Jeruzalem genomen.

Ander van Salem onderscheyden van Jerusalem.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

draagd. Het Negende gevoelen, dat hier by-te brengen is, is genomen uyt zekere *Kronyk der Koningen*; welke niet aan het ligt gegeven, maar alleen van de neerſtige Hottingerus, uyt de Bibliotheek van Geſnerus, by-gebragt word. 't Geên dien Autheur van Melchizedek ſchrijft, is een weynig nieuwer, als dat van Johannes Contazyçenus; en komd hier op uyt: *De Vader van* Zedek, *is uyt het Geſlagte van* Sidus, *de Zoon des Egiptizen Konings voortgekomen: den welken tot een Prieſter Gods, en een Koning der Kanaaniten gemaakt is. Doch hy is* Melchizedek, *van wegen de Vaderlijken naam genoemd. Maar hy heeft een Stadt op den Berg* Sion *gebouwd, dien hy* Salem *noemde; dat is*, Een Stadt des Vredes, *in welke hy* 13 *Jaren Geregeerd hebbende, geſtorven is.* 't Geên voorzeker niet veel van bey de Kaldeëſze uytbreyders verſcheeld; die *Salem* insgelijx voor *Jeruſalem* nemen. Welk ook *Salem* genoemd word, Pſal. 76:3. En beteekend *Vrede*, als te zien is, Hebr. 7:2. Het eynde van Kriſtus bediening, dewijl hy de *Vrede Vorſt* was, Jeſa. 9:6. Ook leefde Melchizedek in Vrede; want wy hebben gezien, dat hy met dien Kryg tuſſen de Koningen van Sinear en Kanaan, niet te doen had. Dit zijn d'Oude gevoelens. Nu willen wy de meeningen van wat later tijd, ophaalen; die niet alleen Dry-erley, maar ook van de voorgaande, in vele deelen verſchillig zijn. Onder deze ſtellen we Eerſt, dat van Patricides voor; welken Melchizedek tot een Zoon van Pelech maakt. 't Geên hy met een Hiſtoriſch verhaal willende oppoetzen; daar toe deze vertelling verzierd, of uyt een dwaalziek erfgerugt bygebragt en gezeyd heeft: „Dat als Noach op 't ſterven lag, hy aan zijn Zoon Sem, belaſt heeft, het „Doode Lichaam van Adam, ſtillekens uyt de behouden Arke te halen, „en tot zijn Teer-koſt, Brood en Wijn, als mede *Melchizedek*, de Zoon „van Pelech, tot een Reys-genoot met hem te nemen, en na de Begraafplaats „van Adam, henen te Reyzen, die hem een Engel aanwijzen zou: met „verder laſt, Dat Melchizedek aldaar ook zijn zitplaats nemen, en geen Vrou„we zou trouwen, maar zijn gantze leven aan de Godvrugtigheyd overgeven, „terwijl hem Godt verkooren had, om zijnen Dienſt van nu aan, waar te ne„men. Waerom hy zig ook geen Huys moeſte bouwen, noch geen Bloed „van eenig Beeſt vergieten; noch geen andere Offerhande, als met Brood „en Wijn doen. Verder moeſt zijn Kleeding, een Leeuwen-huyd zijn; en „geen Hayr noch Nagelen afſnijden; en zig als een Prieſter Gods aldaar „onthouden, en altijd op die plaatze blijven. Hy voegd'er by, Dat deze „plaats, namelijk daar het Doode Lichaam van Adam begraven is; en Mel„chizedek zijn Prieſterdom ingeſteld en bediend heeft; het *Middel-deel* „*der Aarde* is. Na de dood van Noach, hebben Sem en Melchizedek „niet nagelaten, dit Gebod met agter-volging te ver-eeren. En den Engel „haar op den weg voorgaande tot de beſtemde Begraaf-plaatze die in het „midde-deel der Aarde was; is korts op haare bede, de Aarde opgeſcheurd, „en men heeft het doode Lijk aan die greppe toevertrouwd. Hier op is „Melchizedek aan de plaatze welk *Jahjalah* genoemd is, een gedurigen „Prieſter gebleven. Als hy nu aan de naburige Koningen bekend wierd; „zijnze met haar Twaalven te-gelijk, tot hem vergaderd: Namelijk *Abi*„*melech* Koning van Gerar. *Markab*, Koning van Zoar. *Ariuſch*, Koning „van Deſtar. *Jardoamer*, Koning van Ilan. *Targali*, Koning van Zaglai. „*Boatz*, Koning van Gailath. *Voëz*, Koning van Sodom. *Barcha*, Ko„ning van Gomorra. *Sebath*, Koning van Edom. *Bambu*, de Koning van „Damaskus. *Baktar*, Koning van Alrabah; en *Samaan* de Koning der Amo„riten. Na dat deze Koningen hem alle gezien en met hem geſproken „hadden, hebbenze een Stadt gebouwd, en hem daar over tot een Heer en „Koning geſteld. Doch Melchizedek zelve, heeft die Stadt de Naam van „*Jeruſalem* gegeven. Dat nu de Apoſtel zeyd; Dat Melchizedek, *Noch Begin noch Eynde der dagen* gehad heeft; zulx meend de gezeyde Schrijver,

Melchizedek by zommige van een Egiptizen Vader af gehaald.

Wat men in de Latere tijd van Melchizedek gelooft heeft.

Melchizedek voor de Zoon van Pelech gehouden.

En zulx door een verzierde Fabel onderſteund.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ver, dat uyt reden geſchied, dat Moſes niet aangeteekend heeft, hoe Oud dat hy was, wanneer hy van Sem uyt het Ooſten, tot deze plaatze gezonden is, alwaar hy het Prieſter-Ampt bedienen moeſt: als mede niet, hoe Oud hy geſtorven is. Hy word ook *Zonder Vader* en *Zonder Moeder*, en *Zonder Geſlagt-Rekening* genoemd; om dat, of ſchoon Peleg de Zoon van Heber geweeſt is, geen van al deze Vaders, als *Zijn Vader* genoemd word. En om deze oorzaak word hy ook gezeyd, *Zonder Moeder* te zijn; dewijl bekend is, dat zijn Moeder geheel-en-al niet genoemd noch beſchreven is. Dit is het gevoelen van Patricides, uyt d'alderoudſte overleveringe der Ooſterze gedenkeniſſen opgemaakt: en wy zullen eerlang, gelegendheyd hebben te zien, hoe ver eenig deel hier van, by zommige fraaye Godsgeleerde, tot een goeden uytleg aan genomen is. Het Tweede der nieuw-verſchillende gevoelens; heeft de Geleerde Kloppenburg, uyt zeker Autheur zonder Naam, voor den dag gebragt: Den zelven ſteld voor-vaſt, Dat Melchizedek een bloot Menſch geweeſt is; die met dezen Naam, als met zijn eygen en blooten Naam (die eygentlijk *Een Koning* gezeyd is,) genoemd zijnde, in de Stadt Jeruſalem, een Voorbeeld van Kriſtus geweeſt is. Doch zoo, dat hy inderdaad, een zeer Volmaakt, Regtveerdig en Heylig Koning was: als mede d'eenige Hooge-Prieſter van zijn Volk; welke niet noodig had, gelijk andere Prieſters, voor zijn eygen Zonden te Offeren, dewijl hy zelfs Regtveerdig was; maar alleen voor de Sonden van zijn Volk. Zijnde waarlijk en na de letter, *Zonder Vader en Zonder Moeder*: Dewijl hy niet door Vleeſſelijke voort-teelinge maar door een onmiddelijke Schepping van Godt was voortgekomen. Waarom hy hem ook uyt Gen. XIV. invoeren wil, als zeker Menſch uyt den Hemel gevallen. En *Zonder Geſlagt*, kan verſtaan worden, ten aanzien dat hy geen Kinderen gehad heeft; en daarom heeft hy ook geen Na-volgers in het Prieſterdom. Ook *Zonder Begin der Dagen*; nadien hy geen Geboorte-dag, of Beginzel van voortteeling gehad heeft gelijk alle andere Menſchen, die tot deze Weereld niet en konnen ingaan, zonder de dagen van haare Geboorte te vervullen. Ook heeft hy *Geen Eynde des Levens gehad*; nadien hy door de Genade Gods Geſchapen was, om nooyt te zullen ſterven. Vervolgens is hy dan ook, *Den Zone Gods gelijk* geworden. Niet dien, die als de Meſſias komen zou; maar die hem voorgegaan was; namelijk *Adam* d'eerſte Menſch, welken onder alle Menſchen, van wegen zijn voortreffelijkheyd, gezeyd word, *De Zone Gods* geweeſt te zijn *; Luc. 3:38. Dit zeyd die onbekende Schrijver by Kloppenburg: En het ſchijnd als of de veel ge-agte Kameron in zijn * *Myrothecium*; zijn gevoelen heeft willen begunſtigen. Ten laatſten heeft het Derde gevoelen der Nieuwelingen, dit voornamelijk van Melchizedek voorgegeven; Dat hy thans noch met Enoch en Elias in het Paradys Leeft; welke meening beveſtigd word uyt de reden van den Apoſtel; die van hem zeyd; *Welken de Getuygenis heeft, Dat hy Leeft*. Hebr. 7: 8. Het zou waarlijk een groote naſleep hebben, al deze gevoelens uytvoeriglijk te onderzoeken en te wederleggen: En mogelijk noch van minder nut zijn, zoo wy de dwaalzieke Secte der *Melchizedechianen*, ondernamen te bevegten; nadien'er geen twijffel is, of haar gevoelen ſtaat by de meeſte reeds veroordeeld. Want wat kan'er ongerijmder voor den dag komen, als te gelooven, dat Melchizedek, een zekere Kragt Gods geweeſt is, grooter als Kriſtus? Boven-dien; hoe zou doch Melchizedek een Prieſter des Alderhoogſten Gods konnen genoemd zijn, indien hy een zoodanigen Hemelze Kragt is geweeſt; Dat zijn zitplaatze hier boven in de On-noemelijke plaatze zou zijn? Ja op wat wijze zou zoodanig-een hoogdravende Kragt, het Prieſterdom in Salem, en de Thienden van Abraham ontfangen hebben? Voor de reſt, meend Bellarminus, Dat de reden waar mede Auguſtinus voor deze Ketterye vegt, eenen Hilarius Diakonus, een Ketters Menſch, uyt bey-

de

Melchizedek van Kloppenburg uyt een onbekend Schryver voor een Prieſter gehouden die niet noodig had voor zijn eygen misdaden te Offeren.

Niet voortgeteeld maar onmiddelijk van Godt Geſchapen. En zulx uyt zijn hoedanigheyd betoogt.

* Ziet onze Kantteekenaars op No. 30. Over Hebr. 7:26.

*Specerye-Winkel.

Melchizedek van eenige noch Levende in 't Paradys geſteld.

d'Ongerijmdheden dezer oude gevoelens aangewezen.

de de Testamenten heeft opgeraapt. Gelijk mede Villalpandus, Augustinus van dat gevoelen afgewassen heeft; in zijn derde Boek-deel over Ezechiel, in welke hy veelerhande toe-takelingen tot de Beschrijving der Stadt Jerusalem en den Tempel maakt. Onder-en-tussen is de meeninge der Melchizedechianen, die Melchizedek, voor den *H. Geest* hielden, meest van zig zelven vervallen, en by niemand meer voor aannemelijk gehouden: zoo dat men 't nu niet behoeft te wederleggen. Want op wat wijze kan de H. Geest, die nooyt Vleesch aanneemd, of in het zelve aan de Mensch verschijnen zou, *Een Koning te Salem* genoemd worden; en door Koninglijk Gezag, hem de Thiende toe-eygenen? Hoe kan dezen, een Priester Gods des Alderhoogsten zijn? Ja op wat wijze kan hy by den Zone Gods vergeleken worden, zoo dat hy een Priester zy na zijne Ordening? Waarom zy dan ook zeer dwalen, welke op 't volg-spoor van Origenes, Melchizedek tot *Een Engel* maken; waar van wy strax P. Cunæus, zullen hooren. Dewijl immers een Engel op geenerhande wijze, noch een Koning van Salem, noch een Priester des Alderhoogsten kan genoemd worden: overmids een Priester na 't Getuygenis van Paulus, zoodanigen Amptenaar; is die uyt de Menschen genomen word, om die Dingen te verrigten, welke harentwege *By God te doen zijn*; En op dat *Hy Giften en Slagt-Offers voor de Zonde brenge*. Heb. 5:1. Gelijk wy ook zien, dat hy alzinds ingevoerd word, als een Mensch; *Een Koning*, en *Een Priester*. Hebr. 7: 1. Doch of hy een Bondgenoot, en een naburig Koning van Abraham is geweest, gelijk Burmannus waarschijnelijk houd; zal ons hier-na bedenkelijk te agten zijn. 't Heeft mede heel geen slot, wanneer de Oosterze Schrijvers, Melchizedek tot *Een Zoon van* PELEG maken: en Patricides, die dit gevoelen uyt d'Oude Overleveringen te zaamen geraapt heeft; heeft by geen of weynige, ingang gekregen, dewijl het al te veel met Fabelagtige vertellingen bemorst is. En wy agtent ook niet beter, alles wat reeds uyt Athanasius, en de Kronyk der Koningen by-gebragt is. Ook behoeven wy ons niet op-te houden, met dien Roomzen Schrijver te Brandmerken, welken Melchizedek, met Enoch en Elias noch Levendig in 't Paradys steld; nadien 't hem zelven schaamd: Want zoo hem met zijn voorgangers was in den zin geschooten, dat het Paradys met al d'andere Aardze Gewesten, een-maal in de Zondvloed over-hoop gesmeeten zijn; hy zou zig wel gewagt hebben, van die dry Groote Mannen, aldaar t'huys-te brengen. Want dat Melchizedek gezeyd word, *Getuygenis te hebben*, *Dat hy noch Leeft*, daar van zullen wy strax hier-na, den regten zin verklaaren.

En wel byzonder dat van de Melchizedechianen.

Die Melchizedek voor een Engel houden, wedersproken.

Melchizedek kan niet de Zoon van Peleg zijn.

Noch ook in 't Paradys op Aarden noch in 't Leven zijn.

Indien wy dan al duske dwaalzieke gevoelens, de zak zullen geven; moetenwe nu by-zetten, in wat voegen de zeer Geleerde Man Petrus Molinæus, MELCHIZEDEK, niet zonder waarschijnelijke reden, voor *De Zone Gods* gehouden heeft; Die voor een weynig tijds, het Vleesch aangenomen, en daar in Abraham zou verschenen zijn: welk gevoelen, van de Oude ontleend, hy gelijk als een Wand, die door langheyd der verloopen tijd, vry wat bedeemsterd was, van nieuws over-Wit heeft. En gelijk dezen hier in van Petrus Cunæus, niet alleen is nagevolgd; maar ook zijn gevoelen met een tamelijke breedweydentheyd heeft voorgesteld, lust ons zijn gantze Redenvoering hier in-te lassen; en zulx noch wel eerder dan wy de reden van Molinæus zelfs by-halen, om dat in zijn Gezeg, verscheyde waarnemingen voorkomen, die de reden van Cunæus, niet onfraay verklaaren konnen. Hy zelve, begind dan van Melchizedek op deze wijze te spreken: Het is waarlijk, een wonderbare en onverwagte zaak, Dat te dier tijd, wanneer de Kerke aan eene Familie gebonden was; zulken Man als Melchizedek, onder 't Goddelooze Volk der Kanaaniten gevonden wierd; die niet alleen de regte Godsdienst onderhield, maar ook aan Abraham, het hoogste Hooft der Geloovige Kerke, en die onlangs in dit Land gekomen was, den Zegen

Melchizedek van P. Molinæus voor de Zone Gods gehouden.

En van P. Cunæus nagevolgd.

Wiens gantze redeneering daar over hier word bygebragt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Cunæus beding over de vryheyd des Oordeels in donkere dingen.

gen des Hemels gewenſt en mede-gedeeld heeft. 't Is ons niet onbekend wat andere van Melchizedek gevoelen; Doch wy volgen niet een yders meening; en 't en is ook onze gewoonte niet, ons ligtelijk aan andere-Luyden gevoelen vaſt-te maken. De Vryheyd is een onwaardeerlijk ding; en al die geloofd datze de Ziele van 't Oordeel is, die is van ons gevoelen.

Hieronymus gevoelen van Cunæus voorgeſteld.

Hieronymus heeft een ſchoonen Brief geſchreven aan Euagrius, in welke hy uyt de Griekze Boeken leerd; Dat Melchizedek een Sterffelijk Menſch geweeſt is, een Inwoonder des Lands Kanaans, een Koning te *Salem*, en een Prieſter des Alderhoogſten; die als een Voorbeeld van Kriſtus is geweeſt, welken de grootſte Koning en Hooge-Prieſter is. Daar naar verklaard hy de woorden des Apoſtels aan de Hebreën. Hy noemd zommige Groote Autheuren, te weten, *Irenæus*, *Hippolytus Cæſarienſis* en *Emiſenus*; als mede *Apollinarius* en *Euſthatius*, die d'eerſte Biſſchop van Antiochien was. Dezer Mannen Oordeel, word hedensdaags van alle Gods-Geleerde met groote eenparigheyd gevolgd. Want niet tegenſtaande elk zijn reden daar van in 't byzonder bybrengd; komenze egter langs verſcheyde wegen over-een. Wy bekennen dat men niet zoo ligt ſtrijden moet, tegen 't gene by vele voor vaſt-geſteld is; want daar dit geſchied, is gevaar, Dat de nieuwsgierigheyd alles t'onderſte boven zal keeren. Doch dewijl de reden tegen dit gemeen gevoelen ſtrijdig ſchijnd, behoord de Waarheyd boven alle Gezag van Menſchen d'overhand te hebben.

Cunæus ſteld Melchizedek van een Goddelijke Natuur.

Wy agten dat Melchizedek geen Menſch van Menſchen Gebooren; maar van Goddelijker Natuur is geweeſt; en ten minſten meer en weerdiger als een Menſch, die aan zulken Patriarch als Abraham was, den Zegen gegeven heeft. Euagrius had aan Hieronymus een Boek van een onbekend Autheur gezonden, die het gene wy hier bygebragt hebben, geleerd heeft. Maar Hieronymus heeft hem ver-agt en zonder reden verworpen.

Welk gevoelen van Hieronymus verworpen is.

Want zoo dikwils als wy den Brief aan de Hebreën lezen, vallen wy in die gedagten, Dat de gezeyde Brief, of t'eenemaal onverſtaanbaar is, of dat dit moet waar zijn, het gene wy tegen 't gevoelen van Hieronymus, en van al d'andere ſtaande houden. Van Melchizedek word'er geen gewag gemaakt in de Boeken des O. Teſtaments, als op twee plaatzen; te weten, in 't XIV^de Kapittel van 't eerſte Boek Moſis, en in den 110^den Pſalm.

Op wat grond het ſteund dat Melchizedek een Menſch geweeſt is.

Daar uyt heeft d'Apoſtel alle die hooge dingen genomen, waar van hy in den Brief aan de Hebreën handeld. Zy meenen, datze een zeer vaſt bewijs hebben wanneerze zeggen, Dat de Stadt, in welke dien Koning zijn verblijf had; is *Salem* in 't Land Kanaans geweeſt; zoo datter geen ander als een Menſchelijk Rijk hier door kan verſtaan worden.

Van Cunæus verworpen.

Maar zullen wy niet liever den Apoſtel als haar-lieden gelooven? De welke uytdrukkelijk zeyd; *Die voor eerſt wel na de Uytlegging word genoemd*, een Koning der Geregtigheyd; *Doch daar na*, *ook* Koning tot Salem, *Dat is een Koning des Vredes?* Twee Namen worden aan dezen Grooten Koning in het eerſte Boek Moſis gegeven; eerſt *Melchizedek*, daar na, *Melech Salem*; want d'een is zoo wel een eygen Naam als d'ander. Het woord MELECH, heet by d'Hebreën een *Koning*, SEDEK de *Geregtigheyd*; en SALEM, *Vrede*. En zulx weten ook die, die maar eerſt beginnen de Hebreeuwze Taal te leeren. Daarom is *Salem* hier geen Naam van een Stadt; als mede *Sedek* niet;

Cunæus grondveſt uyt den Brief aan de Hebreën opgehaald.

en derhalven miſſenze zeer, die op de Oude dwaling een nieuwe bouwen, en een Stadt *Sedek* genoemd, in 't Land Kanaans ſtellen; want dit heeft de zelve reden als *Salem*. Doch dit is een kleenigheyd. Wy moeten gewigtiger reden bybrengen, anders hebben wy zulk een Oud en verjaard gevoelen, al-te onvoorzigtig aangetaſt. Daarom zetten wy wat nader by, 't geên ons de Apoſtel in de hand geeft: Hy leerd door het grootſte gedeelte van dien Brief, Dat het Prieſterdom van den Meſſias, veel uytſtekender is geweeſt, als dat van Aaron, of van de Leviten. Want het Ampt der Leviten is tijdelijk geweeſt, daar in elk-een de weerdigheyd des Prieſterdoms

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

met het leven verloor, en een ander quam in de plaatze van den Overledenen; maar Kriſtus Prieſterdom, zeyd hy, is een Eeuwig Prieſterdom, gelijk als dat ook van Melchizedek. En om des te meer geloof te hebben, trekt hy Davids Profetie van den Meſſias aan, uyt den 110de Pſalm, *Gy zyd Prieſter in der Eeuwigheyd, gelijk als Melchizedek.* Of als in 't Griex ſtaat: *Na de Wijze Melchizedeks.* Maar aldus leyd de zaak; Abraham had de Goddelooze Koningen Geſlagen, en zijn Volk met Zegepraal weder thuys gebragt. Dus iſſet gebeurd, dat hem op den weg, de Zone Gods verſcheen in Menſchelijke gedaante, gekleed als een Prieſter en Koning, en heeft hem tot groote dingen aangemoedigd. Hy heeft mede aan Abraham, die zeer afgemat was, Wijn en Brood gegeven. Abraham gevoelde voort dat dit wat groots en uytſtekende was. Dus heeft hy in zijn Hert aangebeden, het geen onder dit Beeld verborgen was, en heeft den Meſſias, de Groote Koning en Prieſter, van den welken hy wel verſtaan had, Dat hy metter tijd, den Menſch zou geſchonken worden, ge-Eerd, en aan hem *De Thiende* gegeven, en andere Giften aangeboden. En om wat reden zouden wy doch niet gelooven, Dat deze Koning der Geregtigheyd en des Vredes, de Zone Gods geweeſt is, die naderhand wel tweemaal aan Abraham, in Elon Mamre verſchenen is; en met hem Geſprooken, en Gegeten heeft? My dunkt voorwaar, dat het een veel grooter en gewiſſer Kenteeken der Goddelijke en Hemelze Natuur is, als men een Menſch onvoorziens, te midden op den weg verſchijnd, hem Zegend, en Spijs en Drank geeft; als wanneermen by hem in zijn Huys komd, met hem Eet en Drinkt en met hem Spreekt. Een onderſcheyd iſſer maar, dat in 't 18de Kapittel van het eerſte Boek Moſis, uytdrukkelijk gezeyd word, Dat Godt by Abraham geweeſt is; Doch van Melchizedek zeyd de zelve Schrijver dat niet, maar heeft deze geheymenis aan David en Paulus overgelaten, om te verklaaren; en die beyde laten ons daar ook niet aan twijffelen. Ook ſtrijd hier niet tegen, Dat die *Eeuwige Koning* en *Prieſter*, door een eygen benaming, te gelijk *Melech Salem* en *Melchizedek* genoemd word: want de H. Schrift geeft Godt dikwils diergelijke Namen, dieze uyt de voorvallende zaken ontleend; welker Namen geheele kragt beſtaat in de beduydingen van het ding daar van by geval gehandeld word. Daarom word hy op eene plaatze, EHIE ASCHER EHIE genoemd, *Emmanuel*; gelijk als hier MELEGH SALEM, en MELCHIZEDEK. Niemand behoord verwonderd te zijn, Dat hy, die alleen *Alle dingen* is, met veel Namen genoemd word. Hy heeft zoo veel Namen als wy Werken en Daden van hem zien. Wie nu zal alle zijne Daden konnen verhalen? Als gy'er veel hebt opgeteld, zijner noch meer overig die gy vergeten hebt. En dit kan ons niet doen twijffelen, Dat Melchizedek een Prieſter Gods des Alderhoogſten genaamd word. Want dit behoord tot het Prieſterlijk Kleed, welk de Zone Gods had aangetrokken. Gelijk wy dan ook voorbeelden hebben, Dat hy andere gedaanten aangenomen heeft. De voornaamſte Godsgeleerden zeggen, Dat zoo dikwils, als Godt den Menſchen is verſchenen, dat zulx de Zone Gods is geweeſt; of de tweede Perzoon in de Godheyd. En dit is de waarheyd. Want dat den Apoſtel zeyd, *Dat Godt eertijds door de Profeten; en in de laatſte tijden door zijnen Zone, tegens de Menſchen geſprooken heeft*; Daar door ontkend hy niet, dat de Meſſias van te vooren op de Aarde gezien is: maar hy wil alleen zeggen; Dat hy het Predik-Ampt te dier tijd niet geoeffend heeft: 't geên eertijds de Profeten, en naarmaals hy zelve bekleed heeft. Wy zijn mede van gevoelen, dat de Zone Gods, wanneer hy Abraham op den weg verſcheen, dezelve Tronie en Opzigt des aanziens aangenomen heeft; als hy naderhand op der Aarden verkeerende, gehad heeft. En dit iſt dat den Apoſtel wil beteekenen als hy zeyd, *Gelijk de Zone Gods.* Of *De Zone Gods, gelijk-geworden zijnde.* Hy kon wel 't Lichaam niet aannemen, dat de Menſchen

En uyt de Hiſtorie van Abrahams ontmoeting en wedervaren nader opgehelderd.

Cunæus ſpreekt hier na 't gemeen gevoelen van veel Godsgeleerden welk hier na, onderzogt en tegengeſproken zal worden.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ſchen naderhand hier beneden, gezien en getaſt hebben; dewijl het veel later Geformeerd en Geboren is. Maar daarom heeft hy aan Abraham alleen een * Beeld-ſchijnzel van dezelve Gedaante voorgeſteld, dien hy naderhand onder de Menſchen ſtond te hebben. En daarom dunkt ons hier wel te paſſen 't geên by Johannes geſchreven ſtaat; *Abraham heeft gewenſt mynen Dag te zien; en hy Zag hem, en heeft zig daar over Verblijd.* Want dit is alleen aan Abraham gebeurd, en 't is wat byzonders geweeſt: van de andere word gezeyd; vele Profeten, en Regtveerdige hadden geern gezien 't gene gy Ziet, en zy hebbent niet Gezien. En dit is ook niet tegen ons, dat dezen Koning der Geregtigheyd en des Vredes, word gezeyd *Zonder Vader* en *Zonder Moeder* geweeſt te zijn: want Paulus heeft hier niet gezien op de geheymenis der dubbele Natuur, 't welk dit is, Dat de Godheyd van de Meſſias, wel een Vader, en de Sterffelijkheyd, een Moeder heeft erkend. Zulx heeft tot die tijden niet konnen behooren, daar in den Heyland noch niet was Menſch geworden. Doch dit is de meening van den Apoſtel; Dat hy niet na de gemeene wijze, van *Vader* en *Moeder*, nogte uyt den wille en *'t Zamenvoeging des Mans* en des *Wijfs* Geboren is; maar dat hy Eeuwig is, en dat, (gelijk Jeſaias aan 't 4de Kapittel zeyd:) *Van zijn Geboorte niets kan gezeyd worden.* Voorwaar die gene, welke willen dat Melchizedek Koning tot Salem, en een Sterffelijk Menſch geweeſt is, moeten bekennen, Dat al 't gene van hem gezeyd word, mede op den Meſſias paſt. En zoo de zaak aldus leyd, konnen wy de Meſſias niet anders als op zulken wijze als gezeyd is, Vader en Moeder-loos bedenken. Wy zien ook dat Paulus het Prieſterdom van Melchizedek, *Eeuwig* en *On-eyndig* noemd, want hy zeyd, *Hy heeft geen Begin der Dagen noch Eynde des Levens, en blijft een Prieſter in der Eeuwigheyd.* Waar uyt volgd, Dat indien wy niet gelooven, dat de *Meſſias* en *Melchizedek*, even de zelve is, datter dan twee Prieſters zijn, welker Bediening aan geen tijd gebonden is; en Eeuwig duurd. 't Geên waarlijk niemand van d'Oude, noch van de Nieuwe Schrijvers, ooyt gedroomd heeft. Doch nu zullen wy ten laatſten zeggen, het geen ons voor alle dingen het eerſte en grootſte dunkt. 't Is buyten twijffel, Dat een verkeerde geeſt, de Joden tot die dwaling gebragt heeft, datze van gevoelen zijn; 't geên hedensdaags in haare Schriften gelezen word: Namelijk, Dat *Melchizedek*, Sem, de Zone van Noach is geweeſt; welke tot de tijden van Abraham en Iſaak toe geleeft heeft. Waarlijk de Apoſtel leyd de Joden, die met zulke ſlegte meeningen waren ingenomen, tot hooger gedagten op: want wanneer hy van Melchizedek handeld; gebruykt hy deze voor-reden: *Van den welken wy veel hebben te zeggen, dat zeer ſwaar is om uyt-te leggen.* Ziet daar, de Apoſtel ſtaat verwonderd over dien grooten Perzoon, en bekend dat hy on-uytſprekelijk is; 't geên hy nooyt doed wanneer hy van andere Schaduwen en Voorbeelden handeld, door welke eertijds het Rijk van den Meſſias is afgebeeld. Daar na voegd hy'er by; *Buyten twijffel, Zegend niemand den anderen, als den Grooten den Kleynen.* Waar door hy wil te kennen geven, Dat hy van een * Goddelijke Natuur is geweeſt, en niet onder de Menſchen behoord geteld te worden. Want hy die zulk een Groot Patriarch Zegend, moet immers Grooter en Waardiger zijn als hy. Hy vergelijkt hem mede by de Leviten: *En hier nemen wel de Menſchen die Sterffelijk zijn,* De Thiende, *Maar daar, van den welken Getuygenis leyd, dat hy Leeft.* Hy wil voorzeker twee dingen te kennen geven; eerſtelijk, dat de Leviten aan welke de Thiende wierd gegeven, *Menſchen* waren; ten tweeden; Datze *Sterffelijk* waren: Doch dat dezen Prieſter aan wien Abraham de Thiende gaf, geen Menſch en niet Sterffelijk is geweeſt; maar zulk-een, van wiens *Leven* en *Eeuwigheyd*, wy een zeer kragtige Getuygenis hebben. En dit is het Getuygenis van David: * *Gy zijd een Prieſter in der Eeuwigheyd, gelijk als Melchizedek.* Als of hy

* Dit zeyd Cunæus maar wy zullen hier na toonen; dat Kriſtus *te zien* niet beteekend zijn Gedaante maar zijn *Verſchijning in 't Vleeſch.*

't Gevoelen der Joden aangaande Sem en Melchizedek van Cunæus wederſprooken.

* Hier had Cunæus moeten indagtig zijn, dat *Meerder* en *Minder* geen Geſlagt veranderd.

* Dit word van Cunæus

qualijk op Melchizedek gepast, want het word van Kristus gesproken.

hy zeggen wilde; Gy zijd de Koning der Geregtigheyd en des Vredes, dien Priester die Eeuwig Leeft, den welken Abraham heeft gezien en heeft hem Thiende gegeven, en hem *Melchizedek* genoemd, om dat hy hem geen grooter Naam geven kon. Dit staat mede geschreven, Hebr. 7: 17. *Een ander Priester staat op na de wijze van Melchizedek; verscheyden van de Leviten; als zijnde niet uyt de Wet, welkers Gebod Vleeßelijk is; maar die uyt kragt van een Onverganklijk Leven Priester is.* Naamelijk, 't geen hy ontkend in de Leviten geweest te zijn, Dat steld hy in den Messias, en Melchizedek, *De Kragt van een onverganklijk Leven.* Kort van te voren had hy *vers* 11. gezeyd; *Zoo de voltrekking door den Levitizen Priester had konnen geschieden, wat was 't dan noodig datter een ander Priester quam, na de wijze van Melchizedek?* Hy wil zonder twijffel te kennen geven, Datter geen volmaking van die dingen die belooft waren, door 't Levitize Priesterdom heeft konnen geschieden. Daarom heeft'er een volmaakter Priesterdom moeten wezen; gelijk dat van den Messias of Melchizedek is geweest. Indien nu Melchizedek een Sterffelijk Mensch is geweest, en Koning en Priester tot Salem, gelijkze zeggen, zoo zou het een groote zotternye wezen, indien men aan dezen Mans Priesterdom, een grooter volmaaktheyd, als aan dat van de Leviten toeschreef. Want *Salem* was midden in Kanaan gelegen, welk Landschap de waare Godsdienst noch niet had aangenomen; doordien Abraham noch maar onlangs in het zelve Land gekomen was. Doch genomen datze den waren Godt hebben gekend, is het egter gewis, Dat de Religie te dier-tijd zelfs by de Patriarchen, noch zeer ruw en onbeschaaft is geweest; tot'er-tijd toe dat Godt zelve, de Ordens der Leviten ingesteld en belast heeft, met wat Ceremonien hy wilde gediend zijn; 't geen te vooren niet behoorlijk geschied was. Indien wy alle redenen wilden te zamen hoopen, dit gesprek zou buyten ons voornemen groot worden. Egter zullen wy ten laatsten nog zeggen, wat d'Oude en Nieuwe Schrijvers verdigt hebben, om die plaats van den Apostel uyt-te leggen. Zy zagen een duyster en swaar werk; daarom moestenze yts groots ondernemen: in een quaade zaak moet men scherpe middelen gebruyken. Dus zijnze van gevoelen, Dat als'er gezeyd word; *Zonder Vader, Zonder Moeder, Zonder Geslagte*, dat zulx niet te verstaan is, als of Melchizedek geen Ouders gehad had; *Maar om dat Moses dezelve noch voor, noch naar genoemd heeft.* En daar-en boven, *Hy heeft geen begin der Dagen, noch eynde des Levens; en blijft Priester in der Eeuwigheyd*; namelijk zeggenze; *Hy is wel Geboren, en Gestorven; maar om datter geen gewag afgemaakt word; word hy voor Onsterffelijk geagt, en heeft in dier voegen, een Goddelijk voorbeeld van den Messias verstrekt.* Voorwaar, dat is niet de geheymenissen Gods doorzoeken, maar daar mede lachhen. Want hoe veel Leviten, Priesters en andere Heylige en vermaarde Mannen zoumen niet wel konnen ophalen, van welker Geboorte en Dood, geen gewag gemaakt word; zoudenze daarom alle Voorbeelden van den Messias geweest zijn? De Joden gelooven dat Jakob niet Gestorven is, om dat in 't eerste Boek van Moses niet gezeyd word; *Jakob is Gestorven*; maar *Zijn Ziel is van hem uytgevaren.* Dit hebben andere, om 't gemeen gevoelen van Melchizedek t'ondersteunen, ook al by-gebragt, schoon'er een Jood Autheur van is. Wy zelve, hebben 't wel in de Schriften van Salomon Jarchi gelezen, maar ook voor loutere droomen gehouden; en 't kan niet verschoond worden, al het gener van Melchizedek, zoo slegt word voor-gegeven. Die zoodanige gronden tot bewijs van haar gevoelen bybrengen, verdedigen d'eene beuzeling door d'andere. Zal'er niet wel ymand konnen zeggen dat Tobias Hond geen Steert gehad heeft, om dat'er niets van te lezen staat? Immers heeft Athanasius de grootste Fabel daar over voortgebragt: als hy zekeren Melchizedek verdigt, door wiens vloek de Aarde zig geopend, en zijn Vader

Het Priesterdom van Melchizedek by Cunæus onderzogt.

Slinkzen draay van Cunæus die hier na genoeg zal ontknoopt en los-gemaakt worden.

Windige uytweyding voor zijn gevoelen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Vader en al zijne Magen verslonden heeft: en dits de reden zeyd hy, waarom de Apostel zeyd, Dat hy zonder Ouders en zonder Geslagte is geweest. Doch geen ziek Mensch schijnd wel, kan zoo slegt niet droomen, dat het niet d'een of d'ander wijs Man, voor de waarheyd uyt-meet. Indien de Apostel anders niet gezeyd had, als ἀγενεαλόγητος, zouden wy het haar wel konnen toestemmen; maar hy verklaard zijne woorden wel uytdrukkelijk en zeyd; *Hy heeft geen Begin der Dagen, noch geen Eynde des Levens, en blijft een Priester in der Eeuwigheyd*: Hy zeyd niet zoo zeer wat Moses gezeyd of geswegen heeft, maar wat de zaak zelve is, en wat hem dunkt. Al wat hem de Apostel toeschrijft, dat is niet gegrond op het verswijgen van Moses, maar op het bevestigen van David. Doch dit hebben de Uytleggers der H. Schrift, tot nu toe niet wel waargenomen; want hy zeyd niet, welkers Dood van *Moses werd verswegen*; maar in 't tegendeel, van de welke, *'t Getuygenis van David leyd*, Dat hy leeft. 't Geên voorwaar een heel-andere zaak is. Hy kan Gestorven zijn, wiens Overlyden verswegen word; hy kan ook noch in 't Leven zijn; want het geên verswegen word,

Cunæus dringreden uyt de getuygenis van David, dat Melchizedek leeft.

dat is onzeker. Maar, hy van den welken gezeyd word, *Dat hy Leeft*, en dat zeer nadrukkelijk tot onderscheyding van de Leviten, die ter zelfder plaatze sterffelijke Menschen genoemd worden. Hy zeggenwe, van wien zulx zoo klaar gezeyd word, kan geen sterffelijk Mensch geweest zijn. Onder-en-tussen, isset kennelijk genoeg wat het voor een Leven is; 't geen de Apostel aan Melchizedek toeschrijft. David zeyd, *Gy zyd een Priester in der Eeuwigheyd gelijk als Melchizedek.* Hy schrijft aan Melchizedek een Eeuwig Priesterdom toe; en na het voorbeeld van dien, ook mede aan Kristus. Deze getuygenis van David, trekt den Apostel aan, hoewel met andere woorden, egter in den zelven zin; en 't is zoo veel als of hy zey: *Hy die volgens 't getuygenis van David, Eeuwig Leeft, en Priester is.* Dit is de regte en ware zin van Paulus woorden: en zoo wy anders denken, zoo ist gedaan met de uytlegging van den Brief aan de Hebreën. Wy ontkennen niet, dat doen wy in 't begin ons werk maakten, om al deze swarigheden aan een kant te helpen, niet getwijffeld hebben, of

Cunæus ronde belydenis aangaande zijn voorig gevoelen omtrent Melchizedek.

de Latijnze Kerken, hebben dezelve uytlegging met regt verworpen. Doch wy duyden doe Davids woorden van Melchizedek, niet op de Messias, maar op yts anders: want wy volgden de Joden, welke haar dikwils in de uytlegging van den Bybel, zeer gaauw betoonen. Aben-Ezra zeyd, Dat niet David, maar een van de Zangmeesters, den Autheur van dezen Psalm is. Daarom, wanneer in 't begin gezeyd word; *De Heere sprak tot mijnen Heere, Zettet u tot mijner Regterhand, tot dat ik uwe Vyanden tot een Voetbank uwer Voeten zal gemaakt hebben.* Houd hy dit niet voor Davids

Psal. 110.

Hoe veel geloof Cunæus eertijds aan de Joodze uytleggers gaf.

woorden, sprekende van den Messias; maar van den Zanger, die zulx van David zeyd: waar van dit de zin is; Godt sprak tot mijnen Heere den Koning David; *Weest gerust; want ik zal uwe Vyanden, de Filistijnen, zoodanig Slaan, dat gy over haare hoofden zuld wandelen.* Na dat de Psalmist meer diergelijke gezeyd heeft; voegd hy'er eyndeling by: *Godt heeft Gesworen*, en *hy zal'er geen Berouw over hebben, Gy zijd Priester in der Eeuwigheyd, gelijk als Melchizedek.* Dikwils noemd de Geest Gods, de Koningen, Vorsten en Regenten des Volks, * *Priesters*, om dat de bescherming der Ceremonien en der Religie haar toekomd. Derhalven zouden de woorden; *Gy zijd een Priester*, zoo veel beduyden als, *Gy zult Regeeren*, en gy zult het hoogste Gezag over uwe Borgers hebben. Maar de woorden, *In der Eeuwigheyd*, dunken Rabbi Kimchi daarom gezeyd, Dat Sauls Magt zeer kort en wreed geweest is. In tegendeel, is David in rust en in een geneuglijk Leven oud geworden. Daar op volgd, *Gelijk als Melchizedek.* Hier zijn de Joden niet van een en 't zelve gevoelen. *Rabbi Abraham* zeyd; *Israël zal Strijden, en gy zuld de Thienden van den Roof ontfangen, gelijk*

Joodze verklaaring over Psalm 110.

* Dit dienden de Joden met Exempelen waar te maken.

Davids Rijks-bezitting tegen die van Saul Zeer vaats op.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

op de *Eeuwigheyd* betrokken.

lijk als Melchizedek van Abraham ontfangen heeft. Rabbi Moses, heeft zulx niet eens op die Historie geduyd, maar is de *Targum* gevolgd; welker verklaaring dusdanig is: *Gy zult in de volgende Jaaren, de Vorst en Regeerder wezen, van wegens de Regtveerdigheyd, want gy zijd een Geregten Koning.* En zoo verhaald *Aben-Ezra* vele diergelijke *Psalmen*, in welke niet David, maar eenen Zangmeester, wie het ook mag zijn, van David spreekt. Onder die is de xx^ste Psalm: *Godt wild uw verhooren op den Dag der Aanvegtinge:* als mede dien die daar op volgd: *Heere, de Koning zal zig verblijden in uwe Sterkte*: En met eenen ook den LXXII^ste Psalm. Maar terwijl onze gedagten hier-over bezig waren, schoot ons in 't zin, de plaatze Matth. 22:43. alwaar Kristus zelve de Farizeën onder andere, met deze Vragen vangd: *Hoe noemd David, door den Geest Gods*, de KRISTUS, *zijnen Heere?* Zeggende, *Zettet u aan mijne Regterhand* &c. Zeker, wy hebben geen ander bewijs van doen, om de ydelheyd van alzulke Joodze droomen te verwerpen. Dien geheelen Psalm door, spreekt de Zanger van David niet, gelijkze zeggen, maar David spreekt van den Messias. Dit leerd de Grooste en Wijste Leeraar, die de geloofweerdigheyd der Farizeën ligtelijk opweegd. En de Rabbinen *Aben-Ezra*, *Moses Kimchi*, met al haren aanhang, hebben grootelijx gedwaald. De waarheyd van deze geheymenis, by David van Melchizedek gesprooken, en by den Apostel nagevolgd in den Brief aan de Hebreën, blijft, en zal wel staande blijven. Ja wy weten niet, of na het Euangelium van Johannes, eenig Boek in het N. Testament is, dat meer Goddelijke en hooge dingen begrijpt. En daarom heeft onze Gewisse ons dikwils verweten, Datwe ons oordeel van zulk een Heerlijk werk, zoo lang hebben ingehouden. En terwijl wy den zin van een eenige plaatze, noch niet ter degen gevat hadden, dagtet ons evenwel, Dat de H. Geest, niets had doen Schrijven, 't gene wy eenigzinds ongeschikt konden houden. Maar gelijk wy den oorsprong van groote Rivieren met verwondering aanzien; en zommige in de Bosschen, door de donkere schaduwen die de hooge Bomen op d'Aarde werpen, een geloof van Goddelijke Magt en Vreeze gevoelen; alzoo, wanneer wy in de H. Schrift, de dingen aanschouden die de laag-swevende gedagten der Menschen te boven gaan, besllooten wy, deze dingen zoo lang stillekens by ons in eeren te houden; tot datwe metter-tijd mogten verstaan, 't geên wy voor die tijd niet en konden vatten. En de zaak is waarlijk niet qualijk uytgevallen. Want het gene wy van Melchizedek gezeyd hebben, is ten minsten waarschijnelijk, indien wy al de waarheyd niet onfeylbaar getroffen hebben. Maar het is voorzeker Gods Zoon geweest, aan wien Abraham Thiende gegeven heeft, en wy doen dit geschil, voor als noch niet anders af. Voor de rest, isset ons niet al te naauwkeurig bekend, wat voor gronden en reden den Schrijver zonder Naam, die by Hieronymus zoo veragtelijk verworpen word, gebruykt heeft. Want hy verhaaldze niet, en hy en wederlegtze ook niet. 't Kan wel wezen dat hy een goede zaak qualijk aangetast en ongelukkig verdedigd heeft; gelijk zulx meermaal pleeg te gebeuren. Zijn gevoelen kan wel waar en regt zijn; alhoewel wy niet voor goet keuren, Dat hy van gevoelen is geweest, dat de H. Geest aan Abraham is verschenen: want het is zekerder, dat het de Zone Gods geweest is. 't Gevoelen van andere by-te brengen, is onnoodig. Doch het zou ons veel helpen, by-aldienwe Origenes *Zamensprekingen* hadden; in welke hy veel van Melchizedek heeft getwist-redend, gelijk Hieronymus getuygd. Den zelven heeft ten laatsten de zaak zoo ver gebragt, dat hy gezeyd heeft, Dat hy *Een Engel* is geweest; welk gevoelen of het ons schoon niet en behaagd, om dat het yts wat ongemakkelijks in heeft; is het egter ver boven dat van Hieronymus, en eenige nieuw-geleerde te prijzen; gelijk wy geern bewijzen wilden zoo het noodig waar. Voorwaar Origenes is een gaauw en uytstekend Man geweest, zoo dat Hieronymus

Andere Psalmen die van de Joden een slinkzen draay gegeven worden.

En van Cunæus nader ondergozt, en verworpen.

De Brief aan de Hebreën van Cunæus zeer gewaardeerd.

Zijn raadslag in 't voortbrengen van zijn gevoelen.

Hieronymus over 't gevoelen van Melchizedek en 't verwerpen van een onbekend Schrijver verdagt gehouden.

Origenes gevoelen van Cunæus by-gehaald.

En zijn verstand en Geleerdheyd geprezen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ronymus zijn Geleerdheyd wel voor hem zelven gewenst had. Hy is wel den Autheur van zommige schadelijke Leeringen geweest; doch om dat hy een uytstekend uytlegger der H. Schrifture was, behoorden zijn Dwalingen ten minsten zoo ver aan een-kant gezet te worden, dat'er van zijn Deugden niets verkort wierd. Dwalen en struykelen is Menschelijk; die by de volmaakte wil Leven, moet het Gezelschap der Menschen niet zoeken. De Deugden en Ondeugden behoorden tegens malkanderen afgewogen te worden, en het gene het swaarste is, daar naar behoord een Mensch gewaardeerd te worden. Dus ver gaat de aanminnige reden van Cunæus; tot welke wy na onze belofte, zommige bedenkelijke besluyten van P. Molinæus, die met hem in een-en-'t zelve gevoelen staat, zullen toevoegen, om datze al het voorige, ten minsten waarschijnelijk verklaaren konnen. Den zelven heeft dan eerstelijk zoeken te bewijzen; Dat Melchizedek niet een Koning noch een Priester Gods, in zekere Stadt in 't Aardze Kanaan gelegen, kan geweest zijn; om dat'et nergens blijkt, datter ten tijde van Abraham, eenige vergaderingen der Geloovige in Kanaan waaren: want een Koning heeft niet konnen bestaan zonder Onderdanen; noch een Priester zonder Volk, welk hem de Offerhanden bragt; Zoo dat hy als Priester, de Heylige Kerkpligten voldiende. Indien'er elders in Kanaan, zoodanigen Volk, of Koning had geweest, voorwaar het is te denken, dat Abraham hem veel liever by die, als onder de Heydenen en Afgodize Volken zou neergeslagen hebben: gelijk het mede te denken is, dat hy ter tijd, als hy zig met zijne Knegten tegens de Vyandige Koningen ten Oorlog wapende, veel liever van dezen * Godvrugtigen Koning Melchizedek, als van *Aner*, *Eskol* en *Mamre*, eenige hulp-troepen zou begeerd hebben. Ja doe hy het Doode Lijk van zijn gestorven Sara, wilde begraaven, zou hy ongetwijffeld, geen Akker-Veld in Machpela, van Ephron de Hethiter gekogt hebben. Ten laatsten, als hy voor zijn Zoon Isaak, een Huys-Vrouwe opzoeken wilde; zou hy zijnen Rentmeester daar toe, niet na Mesopotamien gezonden hebben. Hier-en-boven mogtmen vragen, hoe het by-gekomen is, Dat zoodanig-een wel-ingesteld Koningrijk, dat te-gelijk uyt een Godvrugtigen Koning en Priester bestond, die Onderdanen van zijn zoort had, zoo haastig is konnen ondergaan en verdwijnen, dat'er noch voor, noch naar Abraham, niet een eenig Mensch, uyt dat gantze Volk te voorschijn gekomen is, by 't welk een sprankel van de ware kennisse Gods gezien wierd? De H. Schrift spreekt doorgaans en tot aan de tijden Davids, van Jerusalem als van een Heydenze Stadt; die ook daarom van d'Israëliten bemagtigd, en de Jebusiten stukswijs uyt de hand gewrongen is; Judic. 1. Die naderhand noch ten-deele van haar bezeten zijnde; Jos. 15. ten laatsten van David, geheel ingenomen is; 2 Sam. 5. Voorwaar het valt swaar om te bedenken, Hoe of op wat wijze, in het midden van het Ongeloovig Kanaan, welkers Inwoonders Godt verjagen wilde; een zuyverder Priesterdom heeft konnen zijn, als dat welk naderhand zoo wel gereguleerd en volmaakt van Moses, op Gods bevel, is ingesteld? En hoe aldaar een volmaakter Godsdienst heeft konnen zijn, als in het Stam-Huys der Vaderen, waar in immers doe de Kerk was? Hoedanige bedenkelijke redenen, op zoo goede grondvesten schijnen te steunen, dat veel treffelijke Verstanden daar door, in hun Oud gevoelen aan 't waggelen geholpen, en tot dit zijn over-gehaald; terwijl andere in twijffel bleven, of ten minsten deze schoone gedagten, in eeren gehouden hebben.

Tot deze, konnenwe niet vergeten, de openhertige belijdenis van Heydeggerus by te brengen; Die, na dat hy de reden van bey deze Geleerde Mannen overwogen had, ten laatsten daar over aldus uytbarst; Ik moet vrymoe-
,, dig bekennen, *zeyd hy*, dat my deze bewijs-redenen, zeer lang in twijf-
,, fel gehouden hebben; om te zien of mijn gemoed door de kragt der
,, waarheyd, daar toe konde overgebogen worden; op dat ik'er ook mijn toe-
,, stemming

'tGevoelen van Molinæus waar om hier noodig by te halen.

Molinæus bedenking genomen van Abrahams onkunde aan Melchizedek.

* Dit zal hier na beantwoord worden.

Gen. 14. en 20.

Gen. 23.

Gen. 24.

Belijdenis van Heydeggerus over 't gevoelen, dat Mel-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

chizedek, de Zone Gods maakt.

„ſtemming aan overgaf, en blijken liet, datze van my daarom waren by-„gebragt, want zy ſchenen my ten eerſten wel ruym zoo ſwaar van gewigt „te zijn. Naderhand evenwel, dit Stuk dieper inziende, ben ik van ſter-„ker bewijs overwonnen; en heb daar-uyt leeren beſluyten, Dat Melchi-„zedek, *Een waar Menſch*, en niet *De Zone Gods* geweeſt is. Dit betuygd Heydeggerus van hem zelven. En op dat hy betoonde, dat deze nieuw-opgevatte reden, niet als de ligt-verdwijnende Wolken waaren, die zig wel groot opdoen, maar haaſtig verſtrooyen, (zoo datmenze niet meer en ziet, of ten minſten ſtrax een andere gedaante hebben aangenomen;) heeft hy zig ook niet ontzien, dezelve in 't ligt te zetten; en wy willenze ook hier in-laſſen, om datze onzes agtens, die moeyte wel weerdig zijn. Hy dan met Moſes beginnende, meend niet duyſterlijk te blijken, Dat hy Melchizedek tot een Menſch maakt. Want *zeyd hy*, Moſes verhaald, dat wanneer Abraham van zijn verkregen Overwinning wederkeerde; hem den Koning van Sodom, en de Koningen die met hem waren, in het Dal Schave, te gemoet gekomen zijn: maar even zoo verhaald hy ook, Dat Melchizedek de Koning van Salem, hem ontmoet is, en Brood en Wijn gebragt heeft: Den welken, om dat hy een Prieſter Gods des Alderhoogſten was, Abraham Gezegend, en Thiende van hem ontfangen heeft. In welk verhaal niets is, of 't geeft te kennen, Dat Melchizedek, een Menſch geweeſt is. Want Melchizedek komt Abraham op geen andere maniere te gemoet, als de Koning van Sodom en waarſchijnelijk ook zijne Bondgenooten. En daar is tot noch toe, niet de minſte ſchemering te vinden, waar in blijken mag, Dat Melchizedek van een hooger afkomſt, als de andere Koningen was; maar alle dingen worden als na eene linie getrokken. Hem word een eygen Naam gegeven, want zulx beveſtigd ook de bygevoegde letter *Jod*, op 't eynde van dien Naam. En daarom agten wy, dat gelijk *Abimelech* een eygen Naam der Filiſtijnze Koningen was, *Melchizedek* ook alzoo een eygen Naam der Koningen van Salem is. Gelijk ook *Adonizedek*; welke eenige tot dezelve Naam van *Melchi-zedek* betrekken, een eygen Naam aan de Koningen van Jeruſalem ſchijnd geweeſt te zijn; als of men mogelijk *Melchiſalem* zeyde, gelijk'er beſloten word uyt Joſ. 10: 3. Op de zelve wijze hebben de Egiptenaars van ouds, hare Koningen, *Faraonen* genoemd; die naderhand, *Ptolomeën* geheeten zijn. De Syriers, *Antiochuſzen*; de Oude Perſen, *Choſroën*, de Nieuwe *Zofos*. De Arabiers voor de tijden van Mahometh, *Tobbaan*; naderhand *Chalifs*, en *Amirolmunenen*, en *Scherifs*. Hier-en-boven, voerd Moſes dezen Melchizedek niet in, als een onbekenden Kanaaneëze Prieſter, want hy maakt hem daar by, tot een *Koning van Salem*, even als hy den voor-genoemden Koning, een *Koning van Sodom* noemd. Voorts is *Salem* de Naam van een Kanaaneëze Stadt of plaatze; het zy dan dat het Jeruſalem geweeſt is (gelijk we hier na zullen waarſchijnelijk maken; en vele Joden toeſtemmen, Dat Godt op deze plaatze gewild heeft, dat Abraham Thiende gegeven en Gezegend zou worden; tot een Voor-beduyding, van dat het Zaad Abrahams, aldaar naderhand, namelijk te Jeruſalem, haare Thienden betalen, en Gezegend zoude worden:) of 't is een andere Stadt geweeſt omtrent Scytopolis gelegen; waar van na veler giſſing, Gen. 33:18. en mogelijk, noch een ander by de Jordane, waar van Joh. 3:27. gewag gemaakt word. Welke beyde plaatzen ten tijde van Moſes, onder 't gemeene Volk genoeg bekend waren. Maar daar zou in Moſes reden niet dan loutere diepzinnigheyd en verborgene zaken, in plaats van een Hiſtoriſch verhaal, opgeſloten zijn, by-aldien hy door dusdanigen Beſchrijving, niet zeker Menſch, die Koning van Salem was, maar de Zone Gods gemeend had. En wat zou het anders te beduyden hebben, dat Abraham aan die Koning *De Thiende* uyt den Roof gegeven heeft? als een vaſt bewijs, Dat daar door zeker Koning verſtaan word, die een vaſte Zitplaats hier op aarden had, en welke

Melchizedek van Heydeggerus bewezen een bloot Menſch geweeſt te zijn.

Bewijs uyt d'ontmoeting Abrahams als d'andere Koningen genomen.

En uyt zijn Benaming.

En uyt zijn Ampten.

En plaatze of Stadt daar hy Koning was.

Bewijs voor Melchizedeks Menſchheyd uyt het ont-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

welke door mede-Deeling van zoodanigen Beuyt heeft konnen verheugd en ge-Eerd worden. De Zone Gods in het Vleesch verschijnende, was het billik, den zelven niet met Aardze Thienden, maar met Godsdienstige Eer-bewijzingen te Aanbidden. Maar Moses maakt Melchizedek ook, tot *Een Priester Gods des Alderhoogsten.* Doch elk Priester, word uyt de Menschen genomen; te weten, door de Vleesselijke Voortteeling, uyt Menschen voort-geplant zijnde, gelijk Paulus aanmerkt Heb. 7: 7. Maar de Zone Gods, onder 't Oude Verbond verschijnende, is niet uyt de Menschen genomen, door Vleesselijke Voortteelinge. Daar-en-boven heeft de Zone Gods in het O. Testament, niet op een Werkende wijze, een Priester Gods des Alderhoogsten konnen zijn: daar nogtans een Priester, Werkende is, volgens 't Getuygenis van den Apostel; *Offerende Gaven en Slagt-Offers voor de Zonde.* Vraagdmen, op wat wijze de Gaven en Slagt-Offers dan van Kristus in 't Oude Testament geweest zijn? *Wezentlijke*, of *Voorbeeldelijke*? Wy zeggen, Dat de Wezentlijke Offerhande, niet anders is als Kristus zelve; zig door den Euwigen Geest op-Offerende voor de Zonde; het welke hy *Eens* gedaan heeft; niet in het O. Testament, maar in de vol-eyndinge der Eeuwen. Hebr. 9: 26. Ook zal'er niemand voorwenden, Dat Kristus zelfs in 't Oude Testament, Voorbeeldige Offerhanden ge-Offerd heeft; nadien wy zoo doende, niet de minste blijken konnen zien, waar door hy van het Levitize Priesterdom, heeft konnen onderscheyden worden. Hier-en-boven konnen de Geleerde Mannen, deze knoop, die wy zoo strax uyt Moses vast-leyden, niet wel los-maken: meenende dat de Namen, *Melchizedek* en *Koning van Salem*, geen eyge Namen van zeker Mensch, maar algemeene benamingen of Eer-tytels van den Zone Gods zijn: haar voornamelijk verlatende, op de woorden van den Apostel Hebr. 7: 2. *Welke voor eerst Overgezet word; Een Koning der Geregtigheyd; daar na, Een Koning Salem*, dat is, *Des Vredes.* Doch dit is haar gants onnut: nadien het niet verhinderen kan, Dat de Mindere Namen, welke waarlijk eyge Namen zijn; op een Voorbeeldige wijze, met een ander Perzoon vergeleken zijnde; niet overgezet en verklaard zouden konnen worden; op dat d'over-een-komste van het Tegenbeeld met het Voorbeeld, te naauwkeuriger blijken mogt? En daar is niets gemeender in de H. Schrift als dat. Want aldus is zelfs den Naam Jesus, die immers een Eygen Naam is, van den Engel verklaard, Matth. 1: 21. Ja daar is naauwelijx een *Eygen Naam*, die niet tot een *Algemeenen* Naam kan gemaakt worden; en den aardt van een Gelijkenis of Zinspreuk, vereyst ook die reden. Zoo nogtans, dat de dingen welke op een Historize wijze verhaald worden, nooyt in zoodanige Zinspelingen moeten veranderd worden; indien wy anders de H. Woorden en Spreekwijzen, niet ten prooye willen stellen, voor al zulke Grijp-Vogels, die haaren buyk met Spotternye, en Beuzelingen zoeken te vullen. Wat is het doch te zeggen, Dat de Apostel in dezelve plaats, waar in hy het woord Melchizedek en Salem verklaard; beyde de Hebreeuwze woorden voor-aan steld? Ja dat hy ook het woord *Melchizedek* behoud, en door een om-weg van reden, tot zijn voornemen bequaam maakt; en nogtans die woorden, *Koning des Vredes*, bybrengd, en in plaatze van het Hebreeuwze MELECH, het Griekze woord, BASILEUS, gesteld heeft. Maar ey lieve, Zegd ons doch eens; Waarom behoud den Apostel, in 't bybrengen van Moses woorden, de zelve Hebreeuwze Namen zoodanig; Dat hy in 't eene deel, 't Hebreeuwze woord *Melchizedek*, in 't ander deel, niet *Melech*, maar *Salem* verklaard? anders, als om dat *Melchizedek* en *Salem*, Eygen Namen zijn; maar het woord *Des Konings*, tot d'algemeene Namen behoord. En op datwe dit in een tussen-reden zeggen, zoo kan *Koning* en *Priester* te-gelijk te zijn, ons niets onnatuurlijks in een Mensche inboezemen; inzonderheyd niet in Eenen, die ons in de H. Schrift, zoodanig beschreven word, Dat hy zoo hoogdravenden Voorbeeld verstrekt heeft.

fangen der Thienden ontleend.

Aanmerking over zijn Priesterschap by Moses gedagt.

De Namen van Melchizedek konnen niet voor Eertytels van de Zone Gods genomen worden.

Eyge Namen niet ligt in zinspelingen te veranderen.

Aanmerking die 't gevoelen van Heydeggerus

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

onderfteu-nen. heeft. Maar dat zommige hier als een bekende waarheyd zeggen, Dat het voor de Wet van Mofes meer gebeurde, Dat een Perzoon te-gelijk Koning en Priefter was, dewijl die twee Ampten, in haar zelfs niet en ftryden; daar van hebben zy ons door gebrek van Voorbeelden onder Gods Volk by-te brengen, in 't onzeker gelaaten. Ten zy dan dat wy tot de latere Gewoonten der Heydenen keeren. In 't O. Teftament leeftmen van dry'erhande Koningen: Melchizedek was Koning en Priefter: David Koning en Profeet: d'andere zijn alleen Koningen geweeft. Hoedanigen zamen-voeging van twee zoo voorname Heylige Ordens, als daar is, de Priefterlijke en Koninglijke Magt, in een-en-dezelve Perzoon, zommige opmerkende Mannen heeft toegefchenen, Dat het ten minften fchemeragtig aangewezen heeft, Dat de Opperfte Magt, altoos behoorde vergezelfchapt te zijn, met de bezorging der Religie. Hier van zienwe, Dat wanneer Joas tot Koning Gezalft was, hy niet alleen het Wet-Boek ontfing, 2 Kon. 11:12. maar het was ook zelfs te vooren, daar in van Mofes belaft, Dat de Koningen een Dubbel van de Wet moeften affchrijven. Deut. 17: 18. Onder de Heydenen hebben de Koningen zeer gemeen, te-gelijk ook het Priefterdom bediend, waar van Virgilius in zijn Derde Eneas rept. Insgelijks had Trifmegiftus, zijnen Naam, TER MAXIMUS, dat is, *Driemaal-Grootfte*; om dat hy was, Een *Groot Filofoof*, Een *Groot Priefter* en *Groot Koning*. Dat het by de Romeynen in gemeen gebruyk geweeft is; bewijzen ons genoeg de Oude Penningen der Keyzeren; daar zy veelzinds den Naam van PONTIFEX MAXIMUS, dat is, *Opperfte Priefter* draagen; niet-tegenftaande zommige, de Godsdienft niet veel ter herten ging. Ja men ziet dat onder andere, Tiberius, dien Tytel nooyt op zijn Goude en Zilvere Penningen, agter-gelaaten heeft. Doch dit gaat buyten ons beftek, en wy zullen elders gelegentheyd vinden, daar-aan met meerder fchik te gedenken. Van Mofes, heeft Heydeggerus zig tot de Getuygenis van David begeven, en meend, Dat ook die, Melchizedek niet boven de Menfchelijke hoedanigheyd verheven heeft. Want Pfalm 110: 4. word gezeyd; Dat Kriftus een Priefter is in der Eeuwigheyd, *Na d'Ordening van Melchizedek*. Dus zetten de Griekze Vertaalders over; als mede onze Nederduytze Text. Doch Aben-Ezra zeyd, *Na de Maniere*, van Melchizedek. En Paulus fchijnd het ook Gelijkenis-'er-wijze uyt-te drukken. Hy behoud het woord *Melchizedek*, en zeyd, Dat Kriftus navolgens zijn *Ordening* of *Maniere*, Priefter is. Maar die volgens eens anderens Ordening of Maniere, een Priefter is, die is met een ander, in wiens gelijke Ordening hy gezeyd word te zijn, niet even den zelven. Doch Molinæus, op dat hy de klem van deze reden ontduyken mogt, wil dat deze woorden aldus moeten verklaard worden; *Gy zijt een Priefter op die manier, en gelijk hy ook behoord te zijn, welken Een Koning der Geregtigheyd wilt zijn.* Maar indien zulx waar is, waar toe is dan noodig, dat David d'eygen Naam *Melchizedek* behouden, en niet liever d'algemeene woorden, *De Koning der Geregtigheyd*, gebruykt heeft? Ook is Kriftus niet daarom een Priefter

De bewoording van David op Kriftus gepaft. in der Eeuwigheyd, om dat hy een Koning der Geregtigheyd is; maar dewijl hy een Priefter in der Eeuwigheyd is, behoord hy ook een Koning der Geregtigheyd te zijn. Want een Eeuwigen Priefter, ver-eyfte een Eeuwige Geregtigheyd aan zijne Offerhande, dien hy gelijk als een Koning toe-eygend. Boven-dien, behoordemen hier beter op d'eyge beteekenis der woorden te letten; die niet zoo zeer de Daad zelfs, als wel *Een Gelijkenis* te kennen geven. Maar zoo wy deze Verklaarder volgen, konnen de woorden van David, geenzinds tot die van Mofes betrokken worden; en derhalven t'eenemaal on-aanneemelijk. Maar nadien de Apoftel in 't aanhalen van die woorden, het eygenfte woord *Melchizedek* behoud, heeft hy als met de Vin-

Miflag van Cunæus in het ger op de woorden van Mofes gewezen. En dit heeft Cunæus ongetwijffeld ook aangemerkt; welke daarom de woorden van David, op d'Hifto-

rie

rie van Moſes betrekt, en na dien zin draayt, dat Kriſtus gezeyd word, Een Prieſter na de wijze van Melchizedek te zijn; namelijk, om dat hy zelve is de Koning der Geregtigheyd en des Vredes, en dien Prieſter, welke Abraham ziende, met de Thienden en Geſchenken ge-Eerd, en *Melchizedek* genoemd heeft. Doch hy wijkt opentlijk van de woorden Davids af; want Godt zeyd daar niet; *Gy zijd Melchizedek*, maar *Gy zijd een Prieſter in der Eeuwigheyd*, *Na de Ordeninge Melchizedeks*: Op dat hy den *Eerſten*, tegen den *Laatſten*, door vergelijking afbakende. Nu willenwe ons tot de reden des Apoſtels keeren; die door genoegzame kenteekenen aanwijſt, Dat Melchizedek, *Een Menſch* en niet *De Zone Gods* geweeſt is. Want op dat wy alle andere bewijzen met ſtilſwijgen voorby-gaan, zeyd hy zelve; *Dat Melchizedek den Zone Gods is Gelijk geworden.* De Geleerde Mannen hebben zeer geſweet, en met grooten angſt doende geweeſt, om deze bewijs-reden, die haar tegen ſcheen, te voldoen: en wy hebben reeds gezien, hoedanig Cunæus daar mede omgeſprongen is; als hy wil, Dat men hier een gelijke Beeldtenis des aanziens, verſtaan zal; waar mede Kriſtus verſchenen is. Indien het ons hier noch indagtig, of de pijne waard is, 't zelve te herlezen; wy zullen ongetwijffeld ontwaar worden, dat hy verſcheyde dingen, die niet van eene Nature zijn, onder-een gehutzeld heeft. Want Paulus, die veel dingen verhaald, in welke Kriſtus met Melchizedek over-een komt, maakt nergens van zoodanig een Beeld-ſtaltige Gelijkenis gewag, als de Hr. Cunæus voorgeeft, en daar op zijn verklaringe veſtigd. Daar zijn voorwaar andere opmerkelijke dingen, in welke den Apoſtel deze reden van *Gelijkeniſſe* ſteld. Namelijk hier in, datze beyde *Koningen der Geregtigheyd, en des Vredes* zijn; Zonder Vader, zonder Moeder, zonder Geſlagte; grooter dan Abraham; en een Prieſterdom bedienden, dat verſchillig van het Levitize was. Maar waar uyt zal doch Cunæus waar-maken, Dat Melchizedek, met het zelve Aangezigt, en Lichamelijke gedaante, aan Abraham verſchenen is; dat Kriſtus naderhand op Aarden omgedragen heeft? Want al 't geên hy uyt Kriſtus eyge woorden, Johan. VIII. beſluyt, is veel te flaauw tot bewijs van deze zaak. Abraham heeft zig Verheugd, den *Dag van Kriſtus* te zien; maar niet om dat hy van hem een Schim, of ſchaduwagtig Beeld gezien had. Den *Dag van Kriſtus*, beteekend zijne Verſchijning in het Vleeſch, om de Zonde af-te ſchaffen: den welken Malchias, *Den Dag des* HEEREN noemd. De H. Vaders hebben in dit Leven omwandelende, de Beloften *Van Verre* gezien; en hebben dezelve alzoo onder vele Vertrooſtingen in haare verwagtinge Gegroet. Watze van Verre gezien, en in haar wel-onderwezen gemoet Gegroet hebben, daar in heeft zig Abraham Verheugd en dat gewenſt, *Na-by te zien.* Ja hy heeft doe den Dag van Kriſtus *Van na-by Gezien*, in den Hemel en in zijne Heerlijkheyd; alwaar hem Godt zoodanige werken, gelijk ook aan alle Hemel-Borgers, bekend gemaakt heeft. Ook heeft hy na veler gevoelen, Kriſtus eensdeels gezien; wanneer hy * Jehova en de twee Mannen of Engelen gezien heeft. Gen. 18: 11,15. anderdeels in den Hemel, van waar Kriſtus, beneden op de Aarde nedergekomen is, en daar toe ook noch ten deele op der Aarden geopenbaard, door verſchijninge, van de blijken of Waarteekenen, der Goddelijke tegenwoordigheyd. Doch nergens word zulken Zien, alleen op het beſchouwen, van een uyterlijke Beeldtenis betrokken; en noch veel min op de Hiſtorie van Melchizedek; waar in niet een kruymel bewijs te vinden is, daar uyt zou te zien zijn, Dat de Heere Kriſtus hier zijn zelfs Beeld gedragen heeft. Indien dat Gezigte van Kriſtus uyterlijk Beeld moeſte verſtaan worden; moet het zelve algemeender, en by-gevolg, heel anders aangemerkt worden, als die Geleerde Autheur, hier uyt Matth. 13: 17. tragt te bewijzen: want het zal ook het zelve aan Moſes geweeſt zijn; aan wien den Engel van Jehova, heel gemeen was; als mede aan verſcheyde andere: in-

toepaſſen van Davids woorden.

Hebr. 7: 3.

Ziet terug op pag. 122. &c.

Den Apoſtel heeft nergens in het aanhalen van Kriſtus gelijkenis aan Melchizedek, van een Beeldelijke gelijkenis gerept.

Dat Melchizedek met de zelfde gedaante van Kriſtus verſchenen is, is nergens uyt bewijſſelijk.

Malch. 4: 5.

Hoe Abraham Kriſtus gezien heeft.

* Dit word wel van de meeſte Godsgeleerde gelooft. Maar zal in de verhandeling der Hiſtorie zelfs, onderzogt en waarſchijnelijk ontkend worden.

zonderheyd, by-aldien het waar is 't geén onzen Autheur, navolgens de meeninge der Fraayste Godsgeleerde, rond-uyt vast steld: Namelijk, Dat zoo dikwils als d'onsterffelijke Godt, in 't Oude Testament aan de Menschen verschenen is, dat daar altijd de Zone, als de tweede Perzoon der Godtheyd verschenen is. Dit zeyd Cunæus. Doch Molinæus heeft zijn antwoord een weynig anders ingesteld; alhoewel hy niet en ontkend, dat Melchizedek de Zone Gods geweest is, nadien hy by de Zone Gods Vergeleken is, en ymand meend hy, wel by Zig-zelven kan vergeleken worden. En brengd daar toe, Phil. 2: 7. daar gezeyd word, *Dat Kristus den Menschen is Gelijk geworden*: Daar hy immers waarlijk een waaragtig Mensch geweest is. En zoo ook Dan. 3: 25. alwaar van Nebukadnezar staat, Dat hy, ziende eenen Vierden, met de Dry Jongelingen in den Vyerigen Oven wandelen, gezeyd heeft; *Het Aangezigte des Vierden, is Gelijk de Zone Gods;* welke nogtans de Zone Gods zelve geweest is. Op de zelve wijze wil hy ook, dat'er van Godt gezeyd word, Dat hy altijd de Zelve en *Hem Gelijk is*. En zoo zeggen ook de Filosofen; Dat elk Dier zijns-Gelijk voortbrengt. Doch alle deze Voorbeelden bewijzen geenzinds, Dat ymand by hem zelven kan vergeleken worden. *Kristus* is alleen de Menschen *Gelijk geworden*: Want hy is waarlijk, de Zelve met andere Zondige Menschen, niet geweest; maar hy is haar *Gelijk* geweest, *Uytgenomen de Zonde*. Verder heeft ook de Vierden Jongeling, die Nebukadnezar in den Vyerigen Oven zag, *Gelijk de Zone Gods*, Jesus Kristus de Zone Gods, niet geweest; want Nebukadnezar, en heeft, om zoo te zeggen, hem noch gekend, noch van hem hooren spreeken. Maar het is liever eenen Engel geweest, Die die Engelen *Gelijk* was, welke eertijds verschenen: En ge-agt wierden van Godt byzonderlijk gezonden te zijn, schoon 't ook Menschen waren, en die alzoo geleken. En dat Godt gezeyd word, hem zelven, Gelijk te zijn; is in dien zin waar; maar hy kan niet gezeyd worden, by hem zelven *Vergeleken* te zijn, naar die wijze, als het Griekze woord *Theoprepoos*, dat is *Godt-voeglijk*, by de Letterkundige beteekend. Het is ook waar, dat elk Dier zijns-gelijke voortbrengt; doch daar uyt en volgt niet, dat het gene voortgeteeld word, het zelve is, het gener voortteeld; maar het tegen-deel staat onfeylbaar vast. Als nu Cunæus en Molinæus zeggen, Dat by-aldien Melchizedek eertijds in Kanaan, het Ampt van een Koning bediend en zulke Vroome Onderdaanen, als zoo eenen Koning paste, gehad heeft; Abraham zig ten minsten liever met hem, als met andere Koningen, een Verbond zou aangegaan hebben; zulx gaat zoo vast niet; want al het gene hier van, met eenige schijn van waarheyd word bygebragt, kan met de zelve waarschijnelijkheyd wederleyd worden; nadien het meest genomen is, uyt dingen, die vlak tegens het Verhaal van Moses aanloopen. Maar hoe! mogt men vragen, ist dan niet mogelijk geweest, Dat Melchizedek zelfs, of hy, met zijn gantze Huysgezin, tot de betragting der waare Godsdienst is konnen kekeerd worden; terwijlen het gemeene Volk zelve, noch in haare Ongeloovigheyd volharde; of eerst korts daar naar bekeerd is? zijnde van Godt tot een Priester geroepen; nadien zig *Niemand die Eere uyt hem zelven aanmatigd*. Hebr. 5: 4. Of indien wy stellen, Dat het Volk reeds bekeerd is geweest; heeft het daarom ook niet aan Abraham, die in dit Land als een Vreemdeling verkeerde, konnen bedekt en tot hier toe, onbekend zijn? Doch Abraham heeft hem nu ter tijd leeren kennen, schoon hy mogelijk al te vooren yts van hem mogt gehoord hebben. En zoo wy het zoodanig stellen, namelijk, Dat hem dit Volk is onbekend geweest, wanneer hy ten eersten in Kanaan komende, een Verbond met de Koningen, en Vorsten *Aner*, *Eskol* en *Mamre*, gemaakt heeft; wat noodzakelijkheyd zou Abraham gedrongen hebben, dat hy de Burgerlijke zaamenleving, dien hy door een plegtelijk Bondgenoodschap verkregen had, zoo ligtvoerig verlaaten, en zijn wooning in een andere

Melchizedek by de Zone Gods vergeleken, en den Laatsten wederom met den Eersten, bewijst dat Melchizedek de Zone Gods niet geweest is.

Kristus kon in Melchizedek niet by hem zelven vergeleken worden.

Cunæus beantwoord aangaande Abrahams onkennis aan Melchizedek.

Melchizedek is buyten gemeenschap en kennis van Abraham een Geloovig Priester en Koning te Salem konnen zijn.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

dere Landſtreek zou verplaatſt hebben, op dat hy van die Gebuuren eenige hulpe bequam. Of dat hy raadzamer zou geagt hebben, elders-henen te ſwerven, als zijn Huys-Vrouwe niet in den Akker, welke hy van zijn Gebuur-Volken gekogt had, te Begraaven? Want dat Burmannus, Melchizedek tot Abrahams Bondgenoot maakt, daar van ontbreekt hem het bewijs: en hy giſt het ook maar. Ook heeft Abraham veel-liever naar Meſopotamien als naar *Salem*, om een Vrouwe voor Iſaak willen zenden; om dat hy het niet billik agte, zijn Bloed-verwandſchap in dit Houwelijk voor-by te gaan. Daar-en-boven vragenwe; Waar uyt doch de Geleerde Mannen zoo zeker toeſchijnd, als zy het wel vrymoedig zeggen; Dat noch voor Abrahams aankomſt in Kanaan, noch naar hem, *Geen Geloovige in dat Land geweeſt zijn?* Want wie zal konnen vaſt maken, Dat de gantze Weereld te dezer tijden, zoo gants-en-gaar is vervallen geweeſt, dat'er niet hier en daar, eenige waare Aanbidders, uyt d'Oude Stam-Huyzen der Vroome Vaderen, zouden overig geweeſt zijn. Gelijk dan ook de Heydenen in het algemeen, niet voor de opregting der Joodze Republijk, door het Doodelijk beſluyt van het Verbond der Genade, uytgeſlooten zijn. Al 't gene dan ook Burmannus met andere, niet qualijk heeft doen beſluyten; Dat Melchizedek een Kanaanitis Man geweeſt is, die onder d'algemeene verdorvendheyd, de Vreeze Gods behouden had; zijnde een Overblijfzel van de Oude Kerke der Voor-Vaderen onder de Kanaaniten, by welke de kennis van den waaren Godsdienſt, ten deele was overgebleven. Gelijk zoodanig ook zijn geweeſt, Job in 't Land Uz; en Jethro in Midian. Waarom Melchizedek ook genoemd word, *Een Prieſter Gods des Alderhoogſten*. Dat is, die tot hem naderde door Gebeden en Offerhanden: gelijk d'Alderhoogſte Godt dien hy diende, hem wederom lief had, en zig aan hem Verzoend betoonde; terwijl de andere Prieſters onder die Volken, waaren Prieſters der Afgoden. Insgelijks, wat gevolg heeft dit? Indien Melchizedek een eygen Naam van zeker Kanaaneës Koninxken geweeſt is, zoo is doe ook zekere Stadt met Namen *Zedek* geweeſt? Maar dat zelve kan genoeg opgeloſt worden uyt de Naam van *Adonizedek* Joſua 10: 3. Of gelijk *Abimelech*, een eygen Naam der Filiſtijnze Koningen geweeſt is? volgd daar uyt, Dat zekere Stadt in Paleſtina met Namen *Zedek* of *Melech* behoord getoond te worden? Het tweede bewijs, welke hier uyt genomen is; Dat Melchizedek waarſchijnelijk de Zone Gods zelve geweeſt is, en even die, welke daar naar in Elon Mamre met twee Reysgezellen aan Abraham verſchenen is; (nadien alzoo veel kenteekenen van Goddelijkheyd in de Hiſtorie van Melchizedek als in de andere verſchijning der dry Mannen, gevonden worden;) dunkt ons zulx ruym zoo onzeker als 't voorgaande te zijn. Want wat zijn dat doch voor byzondere teekenen van Goddelijkheyd aan Abraham geweeſt, Dat hem ymand ſchielijk of onverwagt op den weg ontmoet, hem Zegend en met Spijs en Drank ver-eert? Daar hy ook van andere Koningen, onverwagt ontmoet is? Doch daar is by de Godsgeleerde altijd een groot onderſcheyd gemaakt, tuſſen de Verſchijning van Melchizedek, en de Verſchijning der dry Engelen, of Mannen; als die meenen, Dat de tweede Perzoon der H. Dry-Eenheyd, JEHOVA geweeſt is, die ook aldaar *De Rigter der Aarde* genoemd word. Met hoedanigen Naam Melchizedek nergens genoemd, noch aangeteekend ſtaat. En wy zien ook niet, wat plegtigheyd of ſtaatzie van eenige Goddelijkheyd, meer in de ontmoeting van Melchizedek is, als in die des Konings van Sodom, en zijne Bondgenooten; dan alleen dit, Dat Melchizedek, Brood en Wijn voortgebragt, en Abraham Gezegend heeft. Het eene is een Menſchelijke Doening, handelende Brood en Wijn tot Spijze; het andere, een eygen Pligt, die zijn Prieſterlijk Ampt paſte, zijnde uyt de Menſchen genomen. Maar Cunæus meend noch veel grooter bewijs uyt Pſalm 110 te halen; alwaar hy wil, Dat Mel-

Daar zijn in Abrahams tijd waarſchijnelijk hier en daar eenige Geloovige geweeſt.

Nader bedenking over de Naamwoorden ZEDEK en MELECH.

In Melchizedeks verſchijning aan Abraham zijn geen blijken van Goddelijkheyd nog van de Zone Gods geweeſt.

Melchizedek heeft niet dan 't geen een Menſch paſt aan Abraham gedaan.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

chizedek even als Kristus, Eeuwig is, voor een Eeuwig Priester word vastgesteld. Maar dit heeft weynig klem; want David zeyd niet, Dat Melchizedek, op gelijke maniere een Priester in der Eeuwigheyd is, als Kristus een Eeuwigen Priester is; maar alleen, Dat Kristus is een Priester in der Eeuwigheyd, volgens d'Ordening van Melchizedek. Het is geen noodzakelijk gevolg, Dat al wat in het Voorbeeld zy, ook even zoo in het Tegenbeeld te vinden is; het is genoeg dat het voorbeeld met het tegenbeeld, in zekere maniere over-een komd: Op dat men 't alleen als een Voorbeeld, en niet als de Zaak zelfs aanmerke, en alzoo ophoud een Voorbeeld te zijn.

Hoe ver de Voorbeelden en Tegenbeelden moeten gelijk zijn.

d'Ouderloosheyd van Kristus en Melchizedek overdagt.

Matth. 1: 1.

'tIs mede van de zelve onzekerheyd, als deze Geleerde Man meend; *Dat Zonder Vader, zonder Moeder en zonder Geslagte* te zijn, niet op een bloot Mensch toepasselijk is. Want noch Melchizedek, noch ook Kristus zelfs, worden niet gezeyd, Zonder Vader, zonder Moeder en zonder Geslagt-Rekening geweest te zijn. Want Kristus, dewijl hy de Zone Gods is, heeft hy een Vader gehad: en zoo ver hy een Zone des Menschen is, heeft hy een Moeder gehad; daar-en-boven heeft aan hem geen volmaakt Geslagt-Regifter ontbrooken. Doch dit wil den Apostel zeggen; Dat geen van bey deze Priesters, Melchizedek noch Kristus, uyt het Geslagt en Ordening van Levi waaren, en ook geen van beyde, tot dat Geslagt-Regifter worden ingeteld; nochte ook uyt geen Levitize Vader of Moeder Voortgeteeld zijn. Op hoedanigen wijze Melchizedek, voorzeker, *Zonder Vader, zonder Moeder en zonder Geslagt-Regifter* geweest is, gelijk ook Kristus. Maar Kristus heeft volgens de meeninge van den Apostel, *Zonder Vader, zonder Moeder en zonder Geslagt-Regifter* geweest, dewijl hy tot een andere Stamme behoort heeft; ten welken opzigt, Moses niets van het Priesterdom gesprooken heeft. Hebr. 7: 13, 14. Boven-dien kan het ook noch verder aangaande Melchizedek, uyt *vers* 6. besloten worden: nadien hy aldaar gezeyd word, Zijn Geslagte niet uyt de Kinderen Levi te voeren; maar wel, Dat hy zelfs Thiende van haar, in Abraham ontfangen heeft. Waar uyt dan blijkt, dat'er geen andere Oorzaak als deze van Geslagte te vinden is; namelijk om dat hy zijn Geslagt-Rekening niet uyt de Stamme Levi afgebragt heeft; en is alzoo daar in, tot hier, een Voorbeeld van Kristus, en hem Gelijk geweest. En dusdanig-een redenvoering diende ook op een voortreffelijke wijze tot het oogmerk van den Apostel; welke t'eenemaal voorheeft, kragtelijk te bevestigen, Dat het Levitize Priesterdom, door het Priesterdom van Kristus, afgeschaft en te niete gedaan word.

Waarom het Geslagt van *Levi* in 't Geslagt-regifter van Kristus niet gedagt word.

En hoe Kristus deswegen zonder Geslagt rekening genoemd word, in gelijkheyd van Melchizedek.

'tGeen alleen de oorzaak is waarom beyde Kristus en Melchizedek zonder Vader en Moeder en zonder Geslagt-rekening gezeyd word.

En zulx bewijst hy daar uyt, Dat dewijl Kristus niet uyt de Stamme Levi, maar uyt een andere Stam, namelijk uyt *Juda* gesprooten is, zijn Priesterdom ook niet zoodanig als dat der Leviten is geweest; maar veel-eer, navolgens d'Ordening van Melchizedek, die insgelijk niet uyt de Stamme der Leviten geweest is: Aan de welke wy weten dat Israël naderhand geboden is, De Thienden te betaalen: dewijl zy, die geen Erffenis in 't Land Kanaans hadden, behalven GODT, en *Gods Altaar*, uyt de Thienden moesten leven.

En zulx nader op 't Priesterdom van beyde overgebragt.

Boven dit alles, word ook hier toe zeer qualijk de plaatze Jesa. 53: 8. bygebragt: als waar in ontkend word, Dat de Geslagten van Kristus niet en konnen geteld worden. Want het is yts anders, Zonder Afkomst te zijn, en yts anders gebrek van Geslagt-Rekening te hebben. Want ymand kan zonder Geslagt-Regifter zijn, die egter daarom geen Afkomst derft. Maar wat zullen wy doch antwoorden op het gene Cunæus zoo hard uyt Heb. 7: 3. aandringt; want daar word van Melchizedek gezeyd, *Dat hy noch Beginzel der Dagen, noch Eynde des Levens heeft?* Wy bekennen geern, dat zoodanige dingen tot geen bloot Mensch behooren. Doch d'antwoord daar op, laten wy Theodoretus aanbevolen; en zeggen derhalven uyt hem, gelijkwe strax zeyden: *Dat het Voorbeeld niet al in zig heeft, dat het wezentlijk Tegenbeeld eygen is. Die dingen passen aan onzen Zaligmaker van Nature en uyt de waarheyd.* Dit

Onderscheyd tussen het missen van Geslagt-regifter, en afkomst.

is

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

is treffelijk geſprooken; en het is ook inder-daad alzoo. Het gene het Wezen zelfs heeft en alleen toebehoord, word zomtijds ook aan het Voorbeeld, verbeeldender-wijs toe-geëygend. Dewijl dan Kriſtus, die het Tegenbeeld van Melchizedek was, geen Beginzel der Dagen, noch Eynde des Levens gehad heeft, word dat zelve ook onder een gelijk-luydende gedaante, aan het Voorbeeld toegepaſt; alhoewel juyſt daarom niet op de zelve manier; maar zoo ver en in diervoegen, als met den aart van een Voorbeeld beſtaan kan. De ſchikking der H. Schrift, eygend aan Melchizedek, *Geen Beginzel der Dagen* toe, dewijl van Moſes noch de Tijd van zijn Geboorte, noch zijn Geboorte zelfs, nog zijn Ouders, aangeteekend worden: Ook *Geen Eynde des Levens*; nadien zijn Dood nergens beſchreven ſtaat. Van gelijke heeft Kriſtus, hoewel niet op de zelve maniere, Geen Beginzel der Dagen, noch Eynde des Levens gehad, dewijl hy een Eeuwig Prieſter is, wiens Prieſterdom niet en vergaat. Dus zijn deze dingen dan, van Melchizedek by Moſes verſwegen, en niet tot onze kennis gekomen; om alzoo des te beter de Eeuwigheyd van Kriſtus af-te beelden; (want hoe zoumen de Eeuwigheyd anders konnen afbeelden, dewijl'er buyten Godt, niemand Eeuwig kan zijn) en hem daar in alles gelijk te zijn. d'Afgebeelde Kriſtus heeft alle deze dingen van Nature en in der Waarheyd: Hy is Zonder Vader; want hy is uyt een Maagd gebooren, Eſa. 7: 14. Zonder Moeder, om dat hy is van Godt gebooren. Pſal. 2:7. *Zijn uytgangen* zijn van te vooren, en van de Dagen der Eeuwen, Mich. 5: 1. Zonder Geſlagt-Rekening; want hy is de *Eerſt-Gebooren*, Coloſſ. 1:15 en *Een eenig-Gebooren Zone*, Joh. 1: 18. Tegen niemand is voor noch naar hem gezeyd, noch gezeyd konnen worden, *Gy zÿt mijn Zone*, Pſal. 2: 7. Wie zal zijn Geſlagte vertellen? Eſa. 53:8. Hy heeft noch Begin noch Eynde. *Zÿne Jaren worden niet ge-eyndigd.* Pſal. 102: 28. Apoc. 1: 8, 11. Joh. 1: 1. Eſa. 41: 4. Dan. 7: 9. Wat nu ook de verwondering des Apoſtels aangaat, als of hy over de Grootheyd van dezen Perzoon verbaaſt ſtond, en daar van betuygd, Vele dingen te hebben, *Die ſwaar om te Verklaren zijn*; (hoedanig hy, als Cunæus aanmerkt, nooyt gewoon is van andere Schaduwen en Voorbeelden te ſpreken:) daar op diend; Dat die Schrandere Man, des Apoſtels woorden qualijk opgevat heeft: Want hy zeyd niet, Dat de reden van Melchizedeks Perzoon, *Swaar om te Verklaren was*; maar wel die, welke handelden van de Gelijkformigheyd, tuſſen Melchizedek en Kriſtus. Ook noemd hyze *Swaar om Verklaren*; ten opzigt dat de Hebreën aan wien hy Schrijft, ſchenen traag van gehoor, en loom in 't verſtand te zijn, aangaande de dingen die d'afſchaffing van 't Levitize Prieſterdom aangingen. Het komt mede niet al-te voegzaam ter ſné, Dat Cunæus hier uyt, de Goddelijke Nature van Melchizedek wil grondveſten, Dat hy *Meerder als Abraham* geweeſt is: Dewijl het yder bekend is, Dat *Meerder en Minder, geen Geſlagt veranderd.* Laat ons hier de Spreuke van de Zaligmaker, in gedagten nemen, als hy zeyd; Dat de Minſte in het Koningrijk der Hemelen, Meerder is als Johannes de Dooper; boven wien nogtans onder die van Vrouwen Gebooren zijn, nooyt Grooter geweeſt is; Doch daar uyt zal geenzinds volgen, Dat de minſte in 't Koningrijk der Hemelen van een Goddelijker Nature, als Johannes de Dooper geweeſt is. Zulx ons hier ook geenzinds in de weg is; Dat Melchizedek, Abraham Zegenende, zeyde; *Gezegend zy Abraham Gode den Alderhoogſten*, Gen. 14: 19. nadien hy daar mede den Zegen Gods betuygde, dien hy Abraham in zijne Roepinge belooft had, en door welk hy in Gods Verbond ſtond. Hoedanigen Zegen niet alleen was een Zegen van Liefde, gelijk alle Menſchen zoo malkanderen konnen Zegenen; maar een Zegen van Gezag en Ampts-halven, welk hy gaf als een Prieſter in den Name des Alderhoogſten Godt: waar in hy alzoo meerder was als Abraham; die ook wel een *Prieſter* was in zijn Stam-huys, en *Een Vorſt Gods*, Gen. 23:6. doch niet zoo een Plegtelijken

Hoe de H. Schrift aan Melchizedek geen Begin der Dagen toe ëygend.

En zulx hier te nutte gemaakt.

Den Apoſtel heeft niet van Melchizedek maar van Kriſtus en zijn Eeuwig Prieſterdom vele dingen *Swaar om Verklaren* geagt.

En wel meeſt ten aanzien van de domme Joden aan wien hy dezen Brief Schrijft.

Melchizedek *Meerder als Abraham*, is geen bewijs voor zijn Goddelijk Perzoon.

Melchizedek in wat voegen hy Abraham Gezegend heeft.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

telijken Priester als Melchizedek, die te-gelijk ook Koning en alzoo een Koninglijk Priester, en een groot Perzonaadje in deze plaatze was; Meerder dan Abraham, die hier slegts als *Een Vreemdeling* verkeerde. Gelijk dan ook Abraham in dezen Priester, een byzonder Gezag, en Roepinge Gods erkend; door zig hem te onderwerpen en den Zegen Gods aan-te nemen: hem gevende de Thienden *Van Alles*; namelijk als aan een Priester Gods, en alzoo door hem, aan zijnen Godt zelfs; op dat hy dien alzoo met Dankzegging Eerde, over zijn verkregene Viktorie; en de Geestelijke Gave der Zegening na zijn vermogen erkende, met deze lichamelijke Geschenken. Ook is het doorgaans het gevoelen der Joden, Dat Abraham deze Gaven, niet gegeven heeft, als een Schuld, of volgens eenige Wet van Instelling, maar Vrywillig: niet willende nalaten de Priester des Alderhoogsten, van welken hy boven de Zegening, met d'Eergifte van Brood en Wijn, verwellekomd was, te erkennen met de Thienden van zijn verkregen Beuyt. Een Pligtpleging, die ongetwijffeld voor Abrahams tijden, al is in gebruyk geweest. Cunæus brengt ook te vergeefs de woorden des Apostels by; daar hy van Melchizedek zeyd, Dat hy Getuygenis heeft, van *Dat hy Leeft*; even als of hy daar door aan beyde, dat is, zoo wel aan Melchizedek als aan Kristus, de Magt van een Onsterffelijk Leven toe-eygende. Doch het past zeer uytmuntende in de waarheyd der zaake op Kristus, maar aan Melchizedek slegts op een Figuurlijke wijze. Melchizedek heeft wel het Getuygenis *Dat hy Leeft*, dewijl zijn Priesterdom in den 110[den] Psalm en in Moses Historie aangetrokken word, zonder gewag te maken van zijn Dood: Maar Kristus, dewijl hy in der daad en waarheyd, een Euwigdurend Priesterdom bediend; heeft deswegen de Getuygenis gekregen, van dat hy Gestorven is, en waarlijk *Weder Leeft*. Apoc. 1: 18, en 2: 8. Zoo heeft dan Melchizedek, Figuurlijk de Magt van een Onsterffelijk Leven gehad, dewijl nergens van 't Begin zijner Dagen, noch Eynde zijnes Levens gewag gemaakt word; Doch de Waarheyd der zaake, is in Kristus te vinden, dewijl hy een Onsterffelijken Priester is; aan wien den Apostel ook alleen de Magt van 't bestendig Leven toeschrijft. Voor het laatste, heeft onzen Autheur ook gevraagd; *By-aldien Melchizedek een Kanaanitize Koning en een bloot Mensch met andere geweest is, hoe hy dan een Volmaakter Priesterdom heeft konnen bedienen, als naderhand het Levitize Priesterdom geweest is, dat immers zoo wel door de Wetgever Moses was ingesteld?* Wy antwoorden: Het Priesterdom van Melchizedek met de Koninglijke waardigheyd gepaard; heeft veel voortreffelijker geweest, als het Levitize; dewijl het in dusdanigen toestand, een byzondere en uytdrukkelijke Voorschaduwe van Kristus was. Waarom men hier niet verder behoeft te onderzoeken; of de Ceremoniële Plegtigheden der Oude Vaders, aanzienelijker als die der Israëliten naderhand geweest zijn? Alhoewel beyde Priesterdommen, Voorbeeldig waren. Nu moeten wy ook uyt Heydeggerus, de meeninge der Samaritanen te keer gaan; hoedanig wy die hier vooren uyt Epifanius hebben bygebragt: Te weten, Dat Melchizedek, zou *Sem* geweest zijn. Dit is een Oud gevoelen der Joden, niet-tegenstaande Jakobus Kappellus, hetzelve, een Nieuw verzierzel van dit Volk noemd. Wy hebben te vooren reeds uyt de *Targum* van Jonathan gezeyd; Dat *Melchizedek*, Sem, *De Zone van Noach is geweest*. En dat dit geen Nieuw Boek, maar na alle waarschijnelijkheyd, het alder-oudste onder de Joden te agten is; zulx heeft ons Buxtorfius bevestigd; zoo dat het waarschijnelijk al in agting was, voor de tijden van Kristus. En indien dit waar is, magmen eenigzinds gelooven, Dat deze meeninge van Melchizedek, een Aal-Oude Overlevering der Hebreën is; even gelijk mede de Namen van *Jannes* en *Jambres*, by dezelve Jonathan, Exod. 1: 15. en 7: 2. worden uytgedrukt, van den Apostel 2 Tim. 3: 8. herhaald; niet-tegenstaande zy nergens by Moses met Namen gevon-

De Apostel heeft aan Melchizedek geenzinds de Magt van een Onsterffelijk Leven toegekend: Alhoewel hy Figuurlijker wijs zoo van hem spreekt.

't Gevoelen der Samaritanen welk Melchizedek voor Sem houd, uyt Heydeggerus wedersproken.

d'Oude Overlevering der Jo-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

den heeft Melchizedek voor Sem gehouden.

gevonden worden. Insgelijks heeft ook de *Targum van Jerusalem*; Melchizedek, *De Groote* SEM genoemd. En 't zelve word in veel andere Joodze Boeken gevonden. Als met Namen, in *Midrasch Agada*, welke Jarchius aantrekt. Ook by de Kabbalisten, in *Baal Hatturim*; welke uyt de woorden מלך שלם *Koning Salem*, den Naam שם *Sem*, weten uyt-te Cyfferen. Ook zijnder onder de Kristenen niet weynig te tellen, die van dit gevoelen zijn; of ten minsten voor heel waarschijnelijk houden: als met Namen, Lyranus, Tostatus, Eugubinus, Kajetanus, Suarez, Villalpandus, Torniellus, Bolduk en andere. Waar by wy ook niet vergeten mogen, de Vermaarde Mannen, Kloppenburg en Vorstius; welke daar ook schijnen henen te neygen. 't Geên egter Epifanius al in zijn tijd, een belachhelijk gevoelen genoemd heeft; nadien'er tussen Abrahams Overwinning en Sem; meer dan * Duyzend Jaaren verloopen zijn. Te weten zoo, Dat Epifanius daar in, de Jaar-Rekening der Griekze Overzetters gevolgd is. Doch indienmen de Hebreeuwze Text opvolgd, en de verloopen tijd te zaamen brengd; zal *Sem*, omtrent 36. of ten minsten 24. Jaaren, na Abraham geleeft hebben. Dus schijndmen hier tussen beyden te staan; en na andere bewijzen te moeten omzien, zoumen dit gevoelen van-kant helpen.

En ongerijmd betoond.

*Namelijk, 1030. Jaren.

Wy zeggen dan; by-aldien Melchizedek, is SEM geweest, dat des Apostels reden niet bestaan kan; nadien hy hem Zonder Vader, Zonder Moeder en Zonder Geslagte, tot een Voorbeeld van den Eeuwigen Priester Kristus maakt; verschillende in aller manieren van het Levitize Priester-Ampt. Zoo dat het een groote dwaling der Joden is, alsse willen, Dat de Messias het Priesterdom van Aaron, agtervolgen en van zijne Orden zou zijn. Daar hy hetzelve afschaffen moest, om dat hy niet een Priester is, *Na de Wet des Vleesselijken Gebods*, gelijk de Apostel fraay verklaard, Hebr.7:16. noch om het Jok des Wets op te leggen; gelijk als Aaron, wiens Priesterdom uytwendig en Vleesselijk was; bestaande in 't Slagten en Offeren van Ossen, Schapen en andere Beesten. Doch Kristus is Priester, *Na de Kragt des Onvergankelijken Levens*; zoo ver het betaamde en wezen kon, door Melchizedek afgebeeld. Maar hoe nu-toe! mogtmen vragen; is SEM Zonder Vader en Zonder Moeder geweest; hoe is zijn Geslagt-Register dan alzinds zoo openbaar? En indient zoo is, gelijk het waarlijk is, hoe heeft hy dan een Voorbeeld van 't Eeuwig Priesterdom konnen zijn? Daar *Sem* immers uyt de voor-Ouders van *Aaron*, en der Leviten geweest is, welke des-wegen ook in de Lendenen van Sem en Abraham geweest zijn. Want, nadien het Priesterdom van Kristus volgens d'Ordening van Melchizedek moest zijn; en dat Melchizedek is Sem geweest? Zal'er volgen, dat Kristus Priesterdom, niets van het Levitize verscheeld; dewijl de Leviten uyt SEM gesprooten zijn.

Melchizedek kan niet dezelve met Sem zijn.

Dwaling der Joden, welke willen dat de Messias Aarons Priesterdom agtervolgen zal.

Want dat Melchizedek, niet uyt de voor-Ouders der *Hebreën* gesprooten is, besluyten wy uyt Hebr.7:6. Daar deze woorden van hem staan; *Maar hy, die zijn Geslagt-Rekening uyt haar niet en heeft, Die heeft van Abraham de Thiende genomen*. Het blijkt dan klaar, Dat Melchizedek *Een Vreemdeling* geweest is. Noch meer; Dewijl LEVI zoo wel in de Lendenen van Abraham als van SEM geweest is; kan'er ligt gezeyd worden, Dat Levi zoo wel de Thienden *Genomen*, als *Gegeven* heeft; want hy heeftze Genomen in de Lendenen van *Sem*, en heeftze Gegeven in de Lendenen van *Abraham*. Maar by-aldien men dit zoo steld; zal de gantze redeneering van den Apostel aan-duygen vallen. Boven-dien, ist niet waarschijnelijk, dat de Koning *Sem*, van Abraham, de voor-Groot-Vader, van zijn voor-Neef, de Thiende zou hebben afge-eyst; nadien het t'eenemaal tegens het Vonnis van de Zaligmaker schijnd aan te loopen; welke eerstelijk zeyd; Dat de Ouderen Schatten vergaderen voor de Kinderen; en niet de Kinderen voor de Ouders; en daar naar, Dat de Koningen der Aarde, Tol en Schattinge nemen van de Vreemde, en niet van de Zonen. Waar toe

Nader bewijs tegen de Joden uyt Kristus verschillig Priesterdom gehaald.

Met een dring-reden uyt het nemen der *Thienden* gehaald.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

noch bedenkelijk kan by-gevoegd worden; Dat nadien het Land Kanaans de Nakomelingen van Cham te beurte gevallen was; het niet waarſchijnelijk is, Dat SEM, uyt een ander Bezit, tot deze vreemde Land-Palen doorgebroken en die ontweldigd heeft; of dat ook de Kanaaniten hem in zoo een ſtaat, aldaar zouden geleden hebben. Ook zou Abraham als dan niet gezeyd konnen worden, in dit Land zijn gantze Leven, als *Vreemdeling* verkeerd te hebben; noch zijn Vaderlijk Maagſchap en Vrienden verlaaten te hebben; noch van vreemde Koningen in dit Land, Beſcherming, Hulptroepen, Wooning en Begraaf-plaats verzogt hebben; indien hy zeggenwe, tot *Salem*, als de Stigter van zijn Geſlagt, in zoodanigen aanzien en waardigheyd geſteld, zoo deun-by, en'er zoo-na in zijn Bloed beſtaande, gehad had. Gelijk'er mede geen reden kan bedagt worden, waarom Moſes, deze Hiſtorie verhalende, de Naam van *Sem* verſwegen, en dezen Menſche *Melchizedek*, zou genoemd hebben. En dit zeggenwe, zoumen tegen dit gevoelen, welke ſteld, Dat *Melchizedek* is SEM geweeſt, konnen bedenklijk houden.

Sem heeft niet waarſchijnelijk zijn Koningrijk in Kanaan gehad, om dat het Chams Geſlagte te beurt gevallen was. En zulx nader bevestigd uyt Abrahams Vreemdelingſchap in Kanaan.

Nogtans heeft zig de Geleerde Kloppenburg, heel ſterk aan deze meeninge vaſt-gehouden. Want alhoewel hy betuygt niet geern van 't aangenomen gevoelen af te wijken; oordeeld hy egter, Dat de verklaringe der Ouden, aangaande *Sem*, niet zoo gering is, Datmenze om de aangenome meening, ligtelijk van de hand behoord te wijzen. En daar op verſcheyde bedenkelijke Vragen beginnende voor te-ſtellen, heft hy aldus aan: Op wat wijze doch *zeyd hy*, heeft uyt een Volk dat Noach aan den Vloek overgegeven had; en die nu ter-tijd al zeer na-by was, de Zegening van Abraham en zijn Zaad konnen voortkomen? Ja op wat maniere heeft uyt dat Volk, zeker Koning in Kanaan, op eenen tijd met Abraham, van wegen d'uytſtekendheyd van 't Oude Vaderlijk Koninglijk Prieſterdom, zoodanig-een Meerder en Waardiger als Abraham konnen geagt worden, Dat hy aan hem Thiende heeft moeten geven van alles?

't Gevoelen welk Melchizedek voor Sem houd, van Kloppenburg verdedigt.

Maar dewijl SEM, de Vader van Abrahams voor-Groot-Vader geweeſt is, heeft Abraham met het grootſte regt van Eerbied voor hem opgeſtaan, en de Zegening verwagt; namelijk, op dat Abraham het voorregt der Erfgenaamſchap genieten mogt, waar door Godt, genoemd is geweeſt, *De Godt van* SEM. Gen. 9: 27, 29. en Godt alzoo voortaan mogt genoemd worden, *De Godt van Abraham*, en zijn Zaad, *Iſaak* en *Jakob*.

Aanmerking op Melchizedeks waardigheyd; en op Sem over gebragt.

Ook ſchijnd t'eenemaal wel-voegzaam te zijn, Dat *Sem*, welke nu het Vijfhonderſte Jaar zijns Ouderdoms vervuld had, en zat van Dagen wierd, door een Heylige Godsſpraak onderwezen, zig verblijd heeft, Abraham den Regten Erfgenaam van die Zegening te zien, welke hy van zijn Vader Noach ontfangen had; op dat hyze Abraham na 't Goddelijke beſluyt mede deelde.

En de Zegeninge aan Abraham gedaan.

Daar-en-boven, dewijl d'aal-Oude voor-Vaders, Melchizedek, tot een Koning van Jeruſalem gemaakt hebben, volgens Pſal. 76: 3. (alwaar *De Tente Gods*, *in Salem*; dat is, te Jeruſalem, en deſſelfs wooninge, in Sion, gezeyd word te zijn) ſchijnd het als of de Pſalmdigter gezien heeft, op het gene Noach van de Wooninge der Nakomelingen Japhets voorzeyd heeft; Namelijk, Dat die, *In de Tenten van* SEM *zouden Gelokt worden.*

Ziende op de Voorzegging van Noach.

Op hoedanigen maniere Kloppenburg meend; dat de Getuygenis van Melchizedek, te weten, *Dat hy Leeft*, heel makkelijk kan opgeloſt worden: als waar toe de Getuygenis van Moſes kan ter hand genomen worden; dewijl Noach door Goddelijke ingeving, Godt aldaar, *De Godt van* SEM, genoemd heeft. Gen. 9: 26. Gelijk mede de Zaligmaker op die wijze, uyt het Getuygenis van Moſes zeyd, Dat Abraham, Iſaak en Jakob, Getuygenis hebben, *Datze Gode Leven*; met verwagting der Zalige Opſtandinge. Luc. 20: 38. En alhoewel het waar is, Dat alle Geloovige in 't gemeen, op zoodanigen wijze na haare Dood, Gode Leven; iſſer nogtans van Alle, niet zulk een Perzooneele Getuygenis gegeven, als hier van Sem, Abraham, Iſaak en Jakob. Dus ver de fraaye beden-

Fraaye bedenking van Kloppenburg over 't Getuygenis van Melchizedek Dat hy Leeft.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

bedenkingen van Kloppenburg. En vele bekennen, dat haar deze giſſingen vry waarſchijnelijk zouden voorkomen, by-aldien'er geen andere, veel kragtiger, haar deden van zinnen veranderen. En wy hebben ook reeds te vooren genoegzaame bewijzen uyt hem by-gebragt, die betoonen, Dat *Melchizedek* en SEM, niet een-en-dezelve Perzoon geweeſt is. . Doch wat zullen wy den Autheur zonder Naam antwoorden; Die Melchizedek, een bloot

Melchizedek voor een ongebooren Menſch gehouden.

Menſch maakt; en wel zoo, dat hy hem agt, *Volmaakt*, *Regtveerdig* en *Heylig* geweeſt te zijn; niet door Vleeſſelijke Voortteeling, maar onmiddelijk van Godt Geſchapen? Als mede, Dat Melchizedek, Vergeleken is by *De Zone Gods*; te weten *Adam*, en niet *Kriſtus*? Dus ſtaat ons dan hier alleen tegens hem aan-te merken; Dat zulke Autheuren, noch uyt de Schriftuur, noch uyt een nieuwe Openbaringe Gods geleerd hebben, Dat Melchizedek waarlijk een Koning, en een Heylig, Regtveerdig en Volmaakt Menſch geweeſt is; Die deswegen niet noodig had, *Voor zijne Zonden te*

'tGeên zeker onbekend Schrijver en Kameron van Melchizedeks Mensheyd zeggen paſt alleen op Kriſtus.

Offeren; dewijl de Apoſtel voor-vaſt zeyd; Dat Kriſtus alleen die Prieſter is, Die *Heylig*, *Regtveerdig*, *Onnoozel* en *Afgeſcheyden van de Sondaren* is geweeſt; Hebr. 7:26. Boven-dien, is geen Menſch buyten ADAM, onmiddelijk van Godt Geſchapen; zelfs niet KRISTUS, volgens zijn Menſchelijke Nature. EVA is de *Moeder aller Levendige*, Gen. 3: 15, 20. en daarom iſſer buyten die, geen Levendig Menſch geweeſt, dan die door de Vleeſlijke Voortteeling, ter Weereld gekomen is. En zoo kan het alleen voor de waarheyd beſtaan als Paulus zeyd; Dat Godt het gantze Menſchelijk Geſlagt, *Uyt eenen Bloede* gemaakt heeft. Actor. 17:27. En dewijl Mel-

Adam en Eva alleen buyten de andere Menſchen Geſchapen. Hebr. 5:1.

chizedek een Prieſter geweeſt is, heeft hy ook na 't Getuygenis van de zelve Apoſtel, *Uyt de Menſchen* moeten genomen worden. Voorts word'er zeer qualijk gezeyd; Dat Melchizedek by *De Zone Gods*, Vergeleken word; in dien zin, Dat zulx op *Adam* zoude zien, Luc. 3: 38. die daar alleen *Gods Zoon* genoemd word, ten opzigt der Scheppinge, waar door hy uyt een Klomp Aarde geformeerd, daarom den Naam ADAM, dat is *Aarde* of *Roode Aarde* ontfing. Boven-dien kan'er ook *Adam* niet verſtaan worden, by den welken Melchizedek zou Vergeleken worden; dewijl zulx lijn-regt tegen de zamenhang van des Apoſtels reden aanloopt: overleeſt Hebr. VII. van 't begin ten eynde, en daar zal niet min dan dat te vinden zijn; maar wel, Dat hy voor heeft, den Naam *Des Zoons Gods*, aan Kriſtus op-te dragen; die in aller manieren, het voortreffelijke Tegenbeeld van Melchizedek is. En hier willen wy de dwalende gevoelens, te-gelijk met de giſſelijke bedenkingen, de Zak geven, en tot de waare meening overgaan. Waar omtrent zommige fraaye Godsgeleerde, twee voorname ſtukken neerſtelijk betragt hebben: Als I. Dat Melchizedek ons in een Hiſtorize vertelling voorkomt.

Tot de regte verklaring van Melchizedek behooren twee voorname Hoofdſtukken neerſtig betragt.

Ten II. Voor zoo ver als hy *Gelijkeniſſer-wijze*, door een vaſte verklaringe, den *Zone Gods*, Vergeleken is. Als den Apoſtel dan Hebr. 5: 11. vooraf zeyd, Dat de reden van Melchizedek, *Swaar om Verklaaren is*; meend hy niet, dat het Hiſtoriſch verhaal by Moſes, ſwaar om Verklaaren is; even als of het gene daar in, van Melchizedeks Perzoon geſchreven ſtond, een louter Raadzel was, na welkers regte zin-bevatting men als een Blinde na de Wand, moeſt om-taſten? Waarlijk het 't verhaal van Melchizedeks Per-

Wat den Apoſtel omtrent Melchizedek *Swaar om Verklaren* genoemd heeft.

zoon, is niet *Swaar om Verklaaren*; nog behoeft zelfs niet eens by *Vaſte Spijze* vergeleken te worden, welke de volwaſſene in plaats van *Melk* noodig hebben: Maar al 't gene de Apoſtel, *Swaar om te Verklaaren* noemd, en tot *De Vaſte Spijze* behoord, is de Reden van KRISTUS, en zijn *Prieſterdom*, na de Ordening van Melchizedek; En derhalven behoord men de woorden Hebr. 5: 11. Van *Den welken wy veel te zeggen hebben*; alleen op Kriſtus, en niet op Melchizedek te betrekken: 't geên men hier wel in-

Van Kriſtus en niet van Melchizedek, heeft

agt moet nemen, terwijl zulx de grondveſt zal zijn van onze redeneering. Wy vermanen verder, wel aan-te merken; Dat wanneer Hebr. 7: 2. gezeyd

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

de Apostel *Veel te Zeggen* gevonden.

word; *Die voor-eerst Overgezet word*, &c. de Apostel zijn reden daar niet begind van Melchizedeks Perzoon, maar veel-eer de Verklaring van desselfs Voorbeeld, wiens Tegenbeeld is Kristus; het waare Beeld der zaake, het Lichaam dat de Schaduwe opklaard, en de Gelijkenis daadlijk volvoerd. Zijnde deze de Vaste Spijze, en reden *Der Geregtigheyd*, welke den Apostel aanprijst. Het tweede welke deze Onderwijzing aan beyde zijden voldoed; bestaat in de Verklaaring van Melchizedek, of in de Vergelijking van Melchizedek: en wy meenen niet dat ons heel swaar zal vallen, te betoonen, op wat wijze, de Vergelijking waarlijk dat gene is, welkze gezeyd word te zijn. 't Geên dan onzes er-agtens genoeg is. Want indienze in der waarheyd dat gene was, het welkze uyt eenig Goddelijk inzigt gezeyd worden te zijn; (en voor zoo-ver zy ook d'eygenschap van 't uyt-gedrukte Beeld der zake zoude hebben;) kon de Vergelijking hier geen plaats hebben. En wy agten dit omtrent alle de Voorbeelden, voor zoo noodigen waarneming; datwe geenzinds op ons gemoed verkrijgen konden, dezelve hier agter te houden. Ten minsten zal het ons vermaanen konnen, zoo hier in Melchizedek; als hier naar, in de Gelijkenis-verklaaring, van den *Berg* SINAI, met SION; SARA en HAGAR, de *Vrije* en de *Dienstbaare*; niet te breed in haar eygen zelfs uyt-te meten, en tot het omzoeken van eygenschappen, die ons buyten 't voetspoor der Voorbeelden helpen; het gemoed te quellen; op datwe betoonden op wat wijze, Die dingen, diemen anders alleen waarlijk in 't Tegenbeeld moest zoeken, ook in het Voorbeeld konnen gezeyd worden te zijn. Wy meenen dan, dat het t'eenemaal genoeg is, in een Vergelijking, dat het gene welk gezeyd word te zijn, niet in het Voorbeeld, maar in het uytgedrukte Tegenbeeld te vinden is; waar van voornamelijk gehandeld word. En indien wy alzoo, in de zaak van Melchizedek handelen, gelijkwe meenen regt te zijn; hebben wy voor eerst alleenelijk aan-te merken; Of hy in hem zelven die gene is, dien hy gezeyd word te zijn: daar naar; Of ook dat gene welk van hem gezeyd word, geheel-en-al op de Zone Gods past, op den welken de Gelijkenis rust: En ongetwijffeld noch veel volmaakter, als in die gelijkenis uytgedrukt is, waar door hy zelve eertijds de Zone Gods heeft Voorgebeeld; of ooyt heeft konnen Voorbeelden. En zekerlijk, het woord APHOMOIOMENOS of *Gelijkenisse*, schijnd den Geleerden Kloppenburg, met een uytdrukking van het voorstel-woord APO (*van*), te kennen te geven, Een tijd van Vergelijking, die eens moest voldaan en vervuld worden; en nu alreede vervuld is. Al 't gene voor-af wel aangemerkt, ons geenzinds doed twijffelen, of zulx zal een bequaam voorbereydzel zijn, om in de regte verklaaring van Melchizedek, gelukkig voort-te gaan. Wat de Naam van *Melchizedek* aangaat, wy hebben reeds hier vooren gezeyd, Datze aan alle de Koningen van Salem is gemeen geweest. Of indien hy misschien dien Naam als een eygen Naam gedragen heeft; kan hem die veel-ligt, omtrent zijn Geboorte-tijd, tot een Pillegift of teeken van Goede Voorspoed gegeven zijn; of hy heeftze mogelijk in vervolg van tijd, uyt het gerugt van zijn Vroomheyd, en Regtveerdigheyd, (uytblinkende onder alle Goddelooze Koningen;) als een Eer-Naam, over-geërft. Gelijk d'Oude en Nieuwe Voorbeelden leeren, dat zulx meermaal alzoo pleeg te gebeuren. Wat het voor een *Salem* geweest is, daar dezen Melchizedek Koning was, daar na word doorgaans geraaden. En wy zouden wel een gantze Naam-lijst, van vermaarde Autheuren konnen oplezen, die met malkanderen daar in eens zijn, Datmender *Jeruzalem* voor nemen moet: onder welke men voornamelijk, Irenæus, Hippolytus, Eusebius, Apollinaris, Eustathius, (die Hieronymus in zijn 126ste Brief aan Euagrius aantrekt;) als mede Josefus, Egesippus, Onkelos, Jonathan, de Jerusalemze Verklaaring, en meest al de Joodze Schrijvers en Oud-Vaders, te tellen heeft. Waar by uyt de laatere

Hoe het met de eygenschappen der Voorbeelden en Tegenbeelden gelegen is. En hoe ons zulx in de nasporing van Melchizedek te nutte komd.

Hoe Melchizedek aan dien Naam geraakt kan zijn.

Salem van de meeste voor Jerusalem gehouden,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

laatere Schrijvers, mogen toe-gevoegd worden; Ribera, Abulensis, Pererius, Masius, Rivetus, Kloppenburg, Hottingerus, Heydeggerus, en veel andere, die hen daar in zijn nagevolgd.

't Geên andere pogen te wraken.

Doch Hieronymus bewijst uyt sommige Joodze erfgerugten; Dat dit Salem geenzinds Jerusalem geweest is, maar een ander Stedeken van die Naam, nevens Scytopolis; het welke, zoo hy zeyd, tot op dezen dag, *Salem* genoemd word.

En daar toe d'Overblijfzelen van Melchizedeks Paleys op een andere plaatze aanwijzen.

Zijnde dit het zelve, alwaar wy hier vooren gezeyd hebben, Dat Melchizedeks Paleys noch aan de Reyzigers getoond word; 't geên uyt deze Overlevering schijnd voortgestooven. En dat de Mahumetaanze Arabiers, ook van dat gevoelen zijn, heeft Hottingerus uyt *Kessæus* getoond. Datter nu ook een ander *Salem* onderscheyden van Jerusalem, of mogelijk wel Twee van die zelve Naam, in Kanaan waren, is reeds hier vooren, uyt Gen. 33:17. en Joh. 3:23. aangewezen. En nogtans zijn de meeste gevoelens voor Jerusalem: Want dat die Stadt eertijds ook *Salem* genoemd is, meend men uyt Psal. 76:3. te blijken, als'er staat; *In* Salem *is zijne Tente, En in Jerusalem zijne Wooninge.*

Jerusalem eertijds ook Salem genoemd.

En waarschijnelijk de Oude Stadt daar Melchizedek Koning was.

Insgelijx word ook de Koning van Jerusalem by Josua, *Adonizedek* genoemd; welk woord, dewijl het niet veel van Melchizedek verscheeld, ons schijnd te vermaanen, dat *Jerusalem* en *Salem* een-en-dezelve Stadt geweest is, in welke Melchizedek Geregeerd heeft: En zulx zeker niet te onpas als een Voorbeeld van den waaren Koning des Vredes, die van Melchizedek voor-afgeschaduwd zijnde, daarom ook in Jerusalem verschenen is.

Met een toepassing op Kristus die als Koning binnen Jerusalem is ingehuldigd.

Melchizedek was een Koning; Kristus ook, Psal. 2:6. *Ik heb mijn Koning Gezalft.* Welk Koningrijk, *Niet en was van deze Weereld*, Joh. 18:36. Melchizedek was *Koning van Salem*; Kristus ook; *Verheugd u gy Dogter Jerusalems, u Koning komd uw.* Zach. 9:9. Want SALEM is Jerusalem, en beteekend *Vrede*, gelijk den Naam des Messias, *Vrede Vorst* genoemd word, dewijl hy *Onzen Vrede* is, Esa. 9:5. en Efes. 2:14. Melchizedek was een Priester midden onder de Heydenen; Kristus een Ligt, tot haare Verligtinge, Luc. 2:32. Hier by komt noch deze aanmerking, Dat Abraham van 't Slaan der Vyanden, uyt de deelen van Damaskus naar Hebron weder-keerende, de Stadt Jerusalem, hem in 't gemoet en op zijn weg gelegen heeft; maar het ander Salem dat omtrent Scytopolis ten Westen lag, is geheel buyten zijn streek geweest; en derhalven niet waarschijnelijk dat den Koning, die in een afgelegen Oort woonde, Abraham heeft konnen ontmoeten; doch wel dien van Jerusalem, dat hem in zijn weg lag. En zoo de Oudheyd en d'aaloude Overlevering, waar uyt het eenstemmig gevoelen der by-gebragte Getuygenissen, zijn waarde ontleend, yts op ons vermag, zal *Salem* en *Jerusalem* een-en-dezelve Stadt zijn.

't Overblijfzel van Melchizedeks Paleys fabelagtig gehouden.

Ook heeft het weynig te beduyden, 't geên Hieronymus van Melchizedeks Paleys, en de vervalle Puynhoopen van het ander Salem bybrengd: want nadienze t'eenemaal geslegt en de Grond door Abimelech, na de Getuygenis van dezelve Hieronymus, met Zout overzaayd is, isset niet waarschijnelijk, Dat de verwoeste Puynhoopen, zoo veel laater hebben konnen doorschijnen; om de Oude Heerlijkheyd, der Stadt en Melchizedeks Koninglijk Huys, eenigerwijs bekend te zetten. En indien het zoo daar mede gelegen waare, het zou vry wonder zijn, dat Josefus zoo aanmerkelijken Geheugenis-pand, niet zou aangeteekend hebben. Indien'er waarlijk eenige blijken van 't Oude Paleys te zien zijn; het is te denken, dat het veel-eer een Overblijfzel is van het Huys, dat Jeroboam, de Stigter van die Stadt, aldaar gebouwd heeft; en dat de dwaling der Inboorlingen des Lands, of misschien wel de Samaritanen, die door allerhande manieren, het Volk van Jerusalem zogten af-te troonen, dit alzoo valschelijk hebben voorgegeven; waar door het van hand tot hand is voortgezeyd, Dat dit het Paleys van Melchizedek was.

Geschil over d'Heerscappye van Melchizedek te Salem.

Men twist ook, en onderzoekt nauwkeurig, onder wat Naam Melchizedek, *Een Koning van Salem* of *Jerusalem*, genoemd word? Namelijk of hy dezelve enkel door zijn

Heer-

Of Salem van Melchizedek gebouwd is.

Heerſchappye, of dat hy dezelve te-gelijk Gebouwd, en zoo door eygengen vermogen geregeerd heeft? Joſefus noemd Melchizedek, Een *Opper Gebieds-Heer van Kanaan*; en voegd daar by, Dat hy een Tempel gebouwd, en de Stadt die eerſt *Solyma* hiet, Jeruſalem genoemd heeft. Insgelijx vindmen dit by Suidas; *Melchizedek heeft een Stadt, op den Berg Gebouwd, die* Sion *genoemd word, en heeftze de Naam van* Salem *gegeven; dat zoo veel als*, een Stadt des Vredes, *te kennen geeft*. Egeſippus zeyd, Dat Jeruſalem van een Magtig Kanaanijt gebouwd is, die volgens de Taal van zijn Vaderland, *Een Regtveerdigen Koning* genoemd wierd. Uyt welke Getuygeniſſen, Villalpandus, voor-vaſt geſteld heeft, Dat Melchizedek zoo wel de Stigter als de Regeerende Koning van Jeruſalem geweeſt is. Men kan'er met zommige byvoegen, dat zoo by-aldien, Melchizedek alhier ge-Offerd heeft, hetzelve geen onvoegzaame voorſchaduwe is geweeſt, van dat Kriſtus de Zone Gods, aldaar zijn Offerhande volbrengen, en zijn Geeſtelijk Rijk aanvangen zou, Zach. 9: 9. Joh. 12: 12-15. Eſai. 2: 3. Actor. 2. Gelijk ook zijn Kerke daarom, Het *Hemels* en *Nieuw Jeruſalem* genoemd word, Gal. 4: 26. Hebr. 12: 22. Apoc. 3: 12. en 21: 2 't Gene wy met zommige bedenklijk mogen houden; en onder-en-tuſſen tot de reſt voort-vaaren. Als dan verder van Melchizedek, de Koning van 't Oude Jeruſalem, gezeyd word; Dat hy te-gelijk, *Een Prieſter Gods des Alderhoogſten* was, Gen. 14: 18. ſchijnen zig twee voorname Vraagſtukken daar over op-te doen: Eerſt; *Of dan Melchizedek*, dewijl hy een Prieſter was, *Ook zelfs ge-Offerd heeft?* En ten anderen, *Hoedanig zijn Offerhanden* waaren? En het is waarlijk vreemd, wat zommige hier-toe, niet beſchaamd zijn geweeſt, voor den dag te haalen. Omtrent het eerſte, ontkend de Vermaarde Frantzius; Dat Melchizedek de Offer-Beeſten met zijn eygen handen Geſlagt, Doorgehouwen, en ge-Offerd heeft, maar dat hy die aan een ander Prieſter, te weten aan *Sem* gebragt heeft, die de Slagting en op-Offering volvoerde. Maar wie is zoo blind, die niet en ziet, dat dit zeer ſlegt is? want by-aldien Melchizedek zelve, geen Gaven en Slagt-Offerhanden ge-Offerd heeft, is hy geen waaragtig Prieſter geweeſt, als wiens Ampt het is, om volgens 't Getuygenis van den Apoſtel, (als een Hoogen-Prieſter uyt de Menſchen genomen,) de Dingen te verrigten, die van wegen den Menſche, By Godt te doen zijn; *Offerende Gaven en Slagt-Offeren voor de Zonde*. Hebr. 5: 1. En of ſchoon het aan een Prieſter geoorloft zy geweeſt, 't Slagten der Offerhanden, door ymand anders te doen; is nogtans de Bloed-Sprenging, of al 't geen door welk de Verzoeninge geſchiede, het eyge werk des Prieſters geweeſt: en kan deswegen Melchizedek niet ontzeyd worden, nadien die alzoo Offerd, niet alleen eerſt te-regt Offerd, maar ook grooter en voortreffelijker is, als dien alleen Slagt of heel niet en Offerd. Het welke openbaar maakt, dat gemelde Schrijver, d'opperſte Eere, die de Apoſtel aan 't Prieſterdom van Melchizedek toe-eygend, t'eenemaal wegneemd. Doch het is hier van gewigte, te onderzoeken, wat Zoort van Offerhanden, Melchizedek ge-Offerd heeft; en waar uyt de zelve genomen zijn? d'Overlevering der Oſterze Kerken, heeft volgens 't getuygenis van Patricides, gewild, Dat Melchizedek zig t'eenemaal van Bloedige Offerhanden onthouden heeft; ja dat hem dit Gebod van Godt gegeven, en belaſt was, niet anders dan Brood en Wijn te Offeren: hoedanigen Overlevering ook de Geleerde Seldenus, wijd en breed heeft aangehaald. Euſebius ontkend in zijn *Evangelize Betoogingen*; Dat Melchizedek, ooyt eenige Lichamelijke Offerhanden ge-Offerd heeft; dewijl het nergens blijkt; maar wel, Dat hy Abraham met Brood en Wijn Gezegend heeft. Maar wat zal men hier af zeggen, dat Bolduk ons wil wijsmaken, Dat deze Offerhande met *Brood*, door Adam zelfs ingeſteld is; en dat Noach naderhand, den *Wijn* daar heeft by-gevoed? Invoegen Melchizedek dan hier, die aal-oude maniere is nagevolgd, en Brood en Wijn ge-Offerd

En van Villalpandus vaſtgeſteld, als een beginzel van Jeruzalem.

Of Melchizedek ook als Prieſter ge-Offerd heeft?

Melchizedeks Offerhande uyt zijn Prieſterdom beveſtigd.

Hoedanige Offerhanden Melchizedek ge-Offerd heeft.

Adam hoe van Bolduk voor den Inſteller der Offer-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Offerd heeft. Gelijk den zelven mede in een byzonder Traktaat, dusdanigen zoort van Offerhanden, uyt de H. Plegtigheden der Heydenen, tot bescherming der Roomse Mis-Ceremonien heeft opgevist. En alhoewel wy hier over geen harde twist willen opnemen, konnenwe egter niet voor-by gaan, eenvoudiglijk te verhaalen; hoedanig deze luyden hier mede, als met wat groots Zegepraalen. Want op datze niet nalieten de toestemming van 't Concilie van Trenten te verdedigen; namelijk, *Dat gelijk Kristus, een Priester in der Eeuwigheyd, na de Ordening van Melchizedek verklaard word, Hy ook alzoo zijn Lichaam onder de gedaante van Brood en Wijn, ge-Offerd heeft.* Wantze stellen uyt Gen. 14:18. vast, Dat Melchizedek, *Brood* en *Wijn* aan Godt *ge-Offerd* heeft. Waar toe haar de gemeene Overzetting een ondersteunzeltje geeft, wanneerze hier leest; *Als Melchizedek de Koning van Salem, Brood en Wijn te voorschijn gebragt had, (want hy was een Priester Gods;) heeft hy Gezegend.* &c. Dat is zeggenze; Dewijl hy een Priester Gods des Alderhoogsten was; daarom heeft hy Brood en Wijn, *Tot een Offerhande* gebragt. En gelijk eenen Gordonus Hontlæus, op zig genomen had, dapperlijk voor dit gevoelen te strijden, alzoo heeft hy den zin van die Text-woorden, ook zeer wel tot zijn voordeel gedraayd; en wil datmenze aldus verduytzen zal; *Ende Melchizedek de Koning van Salem, heeft Brood en Wijn gebragt; en hy zelve Offerde aan Godt d' Alderhoogste.* Of zeyd hy; *Even op die tijd, Offerde hy aan Godt d' Alderhoogste.* Doch dat deze, een al-te gewigtigen zaak, op een swak fondament bouwen, kan haast openbaar worden. Want alschoon men hen te geval toestaat, Dat Melchizedek Brood en Wijn ge-Offerd heeft; zal daar uyt niet anders blijken, als dat die Offerhande van Brood en Wijn, niet meer de voorname Offerhande geweest is, als die, welke in vervolg des tijds, aan de Leviten voorgeschreeven is, met Brood en Wijn te doen. Exod. 29. Want men voegde slegts Brood en Wijn, als een aanhangzel by de Offerhanden; maar niet als de Offerhande zelve: Exod. 29: 40. Num. 15: 5. en men leest ook van *Meel*. Lev. 2: 1. Invoegen ook zelfs Bellarmin bekend, Dat daar in geen waare of volkoomen Offerhande, maar alleen een deel, en als maar de *Zousse* van een volkoomen Offerhande geweest is. En wilment zoo stellen, 't kan ons weynig schelen; want wy zullen in 't bezien van de Ceremonien der Wettiggedaane Offerhanden, van deze byvoegzels genoegzaam onderwezen worden; om ons geen Fabelen voor waare Godgeleerdheyd, in de hand te laten stoppen. Het tweede Onderzoek, raakt de Zoort en de Stof der Offerhande, welke Melchizedek voor Abraham ge-Offerd heeft, uyt *De Thienden van alles*, welke Abraham aan Melchizedek betaald heeft, Genes. 14: 20. Want indien Abraham en de Leviten in desselfs Lendenen, de Thiende van alles aan Melchizedek gegeven hebben, volgd uyt de Wet Levit. 28: 32, Dat Melchizedek als een Priester des Alderhoogsten, ook de Thienden der Ossen, Schaapen en Geyten, uyt de hand van Abraham ontfangen heeft: invoegen hy ook uyt dezelve, te-gelijk een Dank en Soen-Offer aan Godt ge-Offerd, en Abraham daar door verzekering bekomen heeft, van de Zegening met welke Melchizedek hem Gezegend heeft. Ten laatsten is het voortbrengen der Gaaven van *Brood* en *Wijn*, geen Offerhande uyt die stoffe geweest, maar een zekere goed-gunstige aanbieding uyt het zijne, of een Gast-Gaave, waar door Melchizedek aan Abraham betuygde, hoe aangenaam hem zijn ontmoeting, en gelukkige wederkomst met Zegepraal was. Het zy dan dat hy Abraham en zijn vermoeyde Krijgs-Knegten, daar mede in haar beloopen Honger en Dorst, eenige verquikking verschafte; of dat hy dit buyten eenige noodzakelijkheyd, als een eerbiedige Beschenking gedaan heeft. Immers schijnd het Josefus beyde zoo opgenomen te hebben, wanneer hy niet alleen zeyd, Dat Melchizedek geenzinds wilde dulden, dat Abrahams Krijgs-Knegten aan eenig Lijfs-onderhoud zouden

gebrek

handen aangemerkt.

Sess. 22. Cap. 1.

Bedenkingen der Roomsgezinden hier over onderzogt.

Melchizedek van zommige geagt Brood en Wijn aan Godt ge-Offerd te hebben.

Brood en Wijn zijn in de Wet slegts een aanhangzel der Offerhanden geweest.

Brood en Wijn van Melchizedek niet als een Offerhande voortgebragt.

gebrek hebben; maar dat hy Abraham zelfs ook aan zijn Tafel onthaald en na verdiensten geprezen heeft &c. Hoedanigen onthaaling, ons onder *Brood* en *Wijn*, in de H. Historie is af-geschilderd. Anderzinds heeft Hugo Victor, deze Koninglijke daad, als een byzonder Eer-bewijs, en geenzinds als een werk van Barmhertigheyd verklaard, als hy zeyd; *Dat de Ontmoeting met Brood en Wijn, aan de gene die van den Kryg te-rug quamen, by de Oude Volken, een bewijs van Vredewensch, en uyterlijk teeken van toegenegenheyd was.* Dit zegt Victor. En 't zou wel konnen zijn, Dat hy zulx van de Vermaarde Joodze Leer-Meerster Salomon Jarchi ontleend heeft, die'er even zoo van spreekt. En wy vinden het ook zoo-wel van de Heylige, als van de Weereldze Schrijvers bevestigd, Deut. 23: 3, 4. Judic. 8: 5,6-15. En hoe het by de Romeynen naderhand de gewoonte was, de Gasten en Reysgezellen, van groote Fortuyn, door een Geschenk van Wijn en Brood, t'ontfangen, heeft ons Isidorus bewaard; wanneer hy van een oorspronkelijke gewoonte gewag maakt, welke belast; Wijn tot een Eeren-Gift aan de Koningen en Groot-Magtige Vorsten uyt Eerbiedigheyd te brengen. Kato zeyd elders in zijn verontschuldiging: *Als ik in de Verwonnen Landschappen gezonden was; gaven veele Verwonnelingen, de Eeren-Wijn aan de Veldheeren en Burgermeesters; doch ik hebbe het nooyt Ontfangen, zelfs niet wanneer ik'er voor mijn zelven was.* Ook zeyd Cicero aan Pizo: *Wat manier hebt gy gehad, het Koorn te waardeeren? op wat manier de Eer-Geschenken? maar kan het wel de Naam van een Eer-Geschenk draagen, dat door Geweld en Vreeze, het Volk afgeperst word?* In dusdaniger maniere Getuygd mede Polybius, Dat de Inwoonders van 't Alpize Gebergte, uyt een byzondere Eerbiedigheyd, Leeftogt aan Hannibal hebben voortgebragt; Hem daar mede ontmoetende, als hy op den weg zijn Veldtogt voorzette: Gelijk dat ook by Livius word aangeteekend. En zoomen meerder Getuygenis wil, men mach'er Stukkius over te raade nemen. Heydeggerus wil'er uyt de Oude Schrijver Eupolemus, by-gevoegd hebben, Dat hy zelve, dit niet van d'Offerhande, maar van de Geschenken die Melchizedek aan Abraham ge-Offerd heeft, verklaard: gelijk by Eusebius uyt hem is aangeteekend. En daar is niets dat ons belet anders te gelooven. Gelijk'er ook tot noch toe geen Overzetter zoo stout geweest is, die het woord *Voortbrengen*, of *Hy bragte voort*, heeft durven Overzetten; *Hy heeft ge-Offerd.* En zulx met regt, nadien Voortbrengen, nergens in de Heylige Schrift, *Offeren* beteekend; gelijk onze Kantteekenaars heel wel aanmerken: en daar in van al de fraaye Overzettingen, zelfs ook van de Gemeene Latijnze, beschermd blijven. Men zie de Voorbeelden daar van Exod. 4: 16. en 8: 28. Num. 20: 8. Ezra 1. Nehemia 9: 15. Gelijk mede de Nature der zaake niet en lijd, datmen in het gemelde voorval, Een *Offerhande* verstaat. En schoon in deze Latijnze Bybel, het *Voortbrengen van Brood en Wijn*, ondersteld word, als een Oorzaak van *Offerhande*; (*want hy was een Priester* &c.) is zulx nogtans in de Hebreeuwze Text, met die opzigtelijkheyd niet te vinden; maar komd daar in eenvoudiglijk voor, als tot een byzonder eynde, dat wy reeds breed-genoeg hebben aangewezen, om te verstaan, Dat Melchizedek, Brood en Wijn heeft Voortgebragt, niet als een Priester, maar als een Rijk en Mildadig Koning. Doch hy heeft Abraham Gezegend als een Priester; waar van wy terstond noch yts zullen aanmerken. Zoo dat andere deze plaatze veel eygender met Hieronymus hebben Overgezet; *Maar hy was een Priester.* Of als onze Overzetters lezen; *Ende hy was een Priester.* Maar indien egter een pluyspens wil, datter een Oorzaak in de Text te vinden is, wat zal 't hem helpen zoo wy 't hem toestaan? Want nadien'er niet en kan ontkend worden, of het *Zegenen*, staat zoo wel als het *Offeren* aan den Priester; konnen de woorden zoo wel tot het volgende, als tot het voorgaande betrokken worden: en dan zal

De Reys-Gezellen van aanzien hoe van Ouds met Geschenken van Verversing ontmoet.

Het *Voortbrengen* van Brood en Wijn, by geen Overzetters in de Historie van Melchizedek, door *Offeren* Vertaald.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

zal den zin zijn; Dat, dewijl Melchizedek een Priester Gods des Alderhoogsten geweest is, heeft hy Abraham Gezegend; Want *vers* 19. is een vervolg van 't 18de *vers*, daar de reden van 't gevolg in te vinden is. En dat wy dit alzoo, niet qualijk gevat hebben; is hier uyt openbaar, Dat de Apostel van geen andere handeling des Priesters gewag maakt, als van de *Zegening*; om daar door bekend te maaken, Dat Melchizedek, Meerder en Uytstekender geweest is, als Abraham. Zoo dat zijn Offerhande hier niet vermeld word. Alhoewel'er niet aan te twijffelen is, of hy heeft mede Beesten ge-Offerd, gelijk andere Priesters en Godvrugtige Mannen gedaan hebben: En Abel hem daar in wel 2000 Jaaren was voorgegaan. Hoedanige Offerhanden dan ook uyt de Thienden, welk hy van Abraham ontfing; zullen bestaan hebben, uyt Ossen en Schapen en 't geên naderhand in de Wet daar toe *Reyn* verklaard is, Lev. 27: 32. Nadien Melchizedek hier in, den Leviten gelijk was, Hebr. 7:5,6. Doch hoedanig dit van andere ontkend word, hebbenwe te vooren, uyt zommige Fabelagtige gissingen, alreede aangeteekend. Maar indien wy eens Handen en Voeten los-laaten, en toestaan dat alle dingen zoo zijn, gelijk Die willen, welke hier uyt d'Offering van Brood en Wijn, een voordeeltje voor de MIS, meenen uyt-te smeeden, en dat wy met haar zeggen; *Ja*, Melchizedek *Heeft Brood en Wijn ge-Offerd*; en 't zelve is daar-en-boven, ook zijn *Voornaame Offerhande* geweest: Wat zal dit doch helpen, tot bewijs, Van dat in deze Offerhande, een Voorschaduwe en Voorschrift van de *Offerhande der Misse* geweest is? Want indien hêt alzoo is, hoe vraagenwe, zal het mogelijk zijn te denken, Dat de Apostel, die met opzet werk maakt, om zeer naauwkeurig aan-te wijzen, de gelijkheyd van Kristus Priesterdom, ten aanzien des Voorbeeldigen Melchizedek; Hy zeggenwe, *Tittel* noch *Jota*, van die Gelijkheyd der Offerhande gewag maakt? Wel foey Paulus, magmen denken, van zulken Nalaatigheyd, of eygen Onkunde, daar hy nogtans zelfs de Hebreën mede beklad; en haar als Leerjongers en Kinderen agt, daar hyze geern tot Mannen zag; en nu dus-doende, wel zelfs na d'eerste Beginzelen, dat is na de A B C-Bank mogt verzonden worden. Maar zoo wy voortgaan, en Vraagen; Wat gelijkheyd'er doch is, tussen de Offerhande van Melchizedek, en de Misse? En offer ook in Melchizedeks Offerhande, even als in de MIS, een Wezentlijke Verandering der ge-Offerde zaak geschied is? Of dat maar alleen de toevallen van Brood en Wijn, gebleven zijn? Of dat de Zelfsstandigheyd is Kristus geweest, maar de toevalligheden tot zijn bequaam werk, uyt Brood en Wijn genomen? Zal men'er niet, als 't geên MIS is, op tot antwoord krijgen, en met verdriet aanhooren, Dat men de Goddelijke dingen, door alzulke walgelijke bewimpelingen, verdonkerd, en tot over d'Ooren toe, in de dwaasheyd indompeld. Wy vragender voor 'tlaatst noch by; Op wat wijze doch het Brood en Wijn, dat Melchizedek ge-Offerd heeft, een Voorbeeld van Kristus Offerhande heeft konnen zijn? dewijl hy immers geen *Brood en Wijn*, maar zijn *Vleesch en Bloed* ge-Offerd heeft, Hebr. 9:22. en Hebr. 8:3. 't Geên hy ook daarom maar Eenmaal ge-Offerd heeft, Hebr. 10: 10. en niet Dikwils, om dat zulke Offerhanden, *Swakheyd* en *Onprofijtelijkheyd* te kennen gaven, Hebr 7: 18. met Kap. 10: 1,2,3. vergeleken. Men heeft hier dan veel-eer te leeren, Dat gelijk Melchizedek, Brood en Wijn voortbragt tot verquikking des Lichaams; Kristus alzoo het waare Brood en Drank is, tot Vertroosting en Verzaadiging der Ziele. Het komd ook verder hier in aanmerking, Dat nadien wy uyt Moses verneemen, dat Melchizedek, te-gelijk in de Koninglijke en Priesterlijke waardigheyd uytgeblonken heeft; zommige uyt de Roomze daar uyt gemeend hebben, al de Weereld te spijte, den Roomzen Paus wel dapper op-te poetzen. Want Bolduk in zijn verhandeling, *Van de Kerke voor de Wet*; voerd deze schampere taal: *Dit moogen de Ketters van ouzen tijd,*

Indien Melchizedek al Brood en Wijn ge-Offerd heeft, is zulx geen voorschrift van de Mis der Roomsgezinde geweest.

En hoe zulx niet waarschijnelijk van den Apostel zou verswegen zijn.

Melchizedeks ge-Offerde Wijn en Brood heeft geen wezentlijke verandering ondergaan: Is ook geen Voorbeeld van Kristi Offerhande geweest.

Schampere reden van Bolduk voor de stavingdes R. Paus.

wel op haar Kerf-stok nemen om te herkaauwen; welke gemeenelijk over den Opper-Bisschop van Roomen, gesteurd zijn; Dat hy zoo een groot gedeelte van Italien, onder zijn Bezit heeft ingepalmd: want zy roepen altijd om den Paus noch in den Armen Visser Petrus te zien; en onder-en-tussen zoudenze wel geen werk daar af maken, hem zelfs zijn Scheepje en te-gelijk zijn Visch, en Netten te ontsteelen. Maar nadien Melchizedek een Kanaanijt, en met Namen als zommige gissen, een Heyden is geweest, zien-wy dat desselfs Voorbeeld alzinds tegen die aanloopt, welke drijven, Dat de Heydenen voor Kristus, (aan wien de waare kennis Gods en Kristus ontbrooken heeft,) zig alleen naar de Wet der Nature schikkende, de hoope der Zaligheyd zijn konnen deelagtig worden. Doch wy twijffelen

Melchizedek waarschijnelijk een Geloovig Mensch.

geenzinds, of Melchizedek heeft eenige kennis van den waaren Godt, en den Beloofden Messias gehad: nadien het niet waarschijnelijk is, Dat een Ongeloovig Mensch is konnen waardig ge-agt worden, zulk een hoogdraavend Ampt, (als daar was een Voorbeeld van Kristus Priesterdom te zijn,) te bekleeden. Daar-en-boven, was d'Oude Overlevering van den verwagten Messias, ten tijde van Melchizedek, (zelfs niet buytent Geslagt van Abraham,) niet zoo gants-en-gaar uytgeveegt, datter niet hier en daar, eenige waare Aanbidders, den dienst des eenigen Gods bewaard hadden. Daar ontbreken mede geen Geleerde Mannen, welke van oordeel zijn, dat zoo wel voor als naar de Instelling der Besnijding, een Vergaaderde Kerke by verscheyde andere Volkeren geweest is; welke het regt van Offerhande te doen, behouden hebben; tot dat na ruym Vierhonderd Jaaren (waar van Godt tot Abraham spreekt Gen. 15: 15, 16.) de maate der Zonden onder de Heydenen vervuld, en derzelver Verwerping rijp geworden was: als wanneer inzonderheyd den Kanaaniten, Nakomelingen van Cham, de uyterste overgeving

d'Affnijding der Heydenen hoe lang uytgesteld.

des verderfs, door *De Oorlogen des Heeren*, die Josua begonnen heeft, op den hals gekomen is. Welk verderf zoo lange-tijd uytgesteld was, alsser noch eenig overblijfzel was der Regtveerdige, die behouden moesten worden. Dus twijffelen wy dan niet meer, of hier uyt blijkt, wie Melchizedek volgens het Historis-verhaal, geweest is; namelijk (om hem met weynig trekken na 't leven af-te Schilderen;) Een waar en Natuurlijk Mensch,

Melchizedek by eenige waarschijnelijk uyt Cham voort-gekomen.

uyt Adam en Noachs Zoon Cham, en Neef Kanaan voortgeplant: Een Koning van 't Oude Jerusalem, en Een Priester van den waaren Godt: Door d'algemeene genaade der Geloovige, Wedergebooren en Geheyligd; en ook tot de Zalige Opstanding en 't Eeuwige Leven verzegeld. Al 't gene verder van hem by David, en in den Brief des Apostels aan de Hebreën, gezeyd word, word alleen Gelijkenisser-wijze gesprooken. Waarom zommige Uytleggers rond-uyt zeggen; Dat het niet geoorloft is, diep onderzoek van Melchizedeks Perzoon te doen; nadien het Godt voordagtelijk verborgen, en den Apostel Paulus, ook niet geweten heeft; Gelijk Burmannus, over dit stuk alzoo spreekt. Alles dan wat den Psalm-digter van het Tegenbeeld gezeyd heeft, word in deze beknopte woorden by den zelven vervat:

Psal. 110:4.

De JEHOVA *heeft geswooren en 't zal hem niet berouwen; Gy zijd een Priester in der Eeuwigheyd, na de Ordening van Melchizedek.* Die hier na de Ordening van Melchizedek tot een Priester gesteld word, is de MESSIAS: Waar in ons noch de bevestiging van Kristus, noch het gezag van den Apostel, niet het minste twijffel laat: en zulx belijden ook Rabbi Saadius Hagaom *In Jalkut*, en andere uyt *Jelammedenu.* Zoo dat het vergeefs van de Joden gespinnevoet is; wanneer Jarchius, en Lipmannus,

On-eenigheyd der Joden over Psal. 110:4.

hier onder, willen Abraham verstaan hebben; terwijlze het stuk doch met haar geloofsgenooten niet eens zijn: want Aben-Ezra, Kimchius en andere Joden willen, dat mender David onder verstaan zal; gelijk te vooren uyt Cunæus is aangemerkt. Maar datze dwaalen is ligt te zien: Want behalven haar verschillige gissing, zijn die H. Mannen immers niet ter Regter-

hand

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

hand Gods gesteld; noch haaren Scepter uyt Sion gezonden, noch al haare Vyanden tot een Voetbank haarder Voeten gesteld. Immers is David nooyt van Godt tot een Priester gemaakt, en daar in door een Eed bevestigd; veel min hebbenze een Eeuwig Priesterdom bediend. Ook komd de verklaaringe die Kimchius over het woord COHEN, de *Vorst* of *Leydsman*, doet, hier t'eenemaal t'onpas. Want alhoewel het niet buyten gewoonte is, 't zelve die beteekenis te geven; isset nogtans hier gants vreemd daar van, gelijk Kimchius uyt verscheyde bygebragte Rabbinen opentlijk erkend. Want כהן COHEN een *Priester*, word gezeyd, volgens *d'Ordening van Melchizedek*. Doch Melchizedek word Gen. 14: 18. genoemd, *Een Priester Gods des Alderhoogsten*. Derhalven is dan ook die gene, welke volgens dessels Ordening is *Cohen*, voorzeker niet een *Vorst*, of *Leydsman*, maar een *Priester*. Daar-en-boven, als Kimchius beweerd, Dat *David* hier moet verstaan worden, is het beuzelagtig, dat het woord *Cohen* zijn Koningrijk zou beteekenen; nadien dat woord in een Burgerlijken zin genoomen, niet een *Koning*, maar een *Vorst*, of zulken *Hof-Dienaar* te kennen geeft, die alleen de Tweede is, of het naaste Gezag van de Koning heeft. En derhalven houden wy vast, Dat Kristus in dezen Psalm, als *Een Priester* na de Ordening van Melchizedek beschreeven, en alzoo toegestaan word, Dat Melchizedek, het Voorbeeld van dat Eeuwig en Onverganklijk Priesterdom gedraagen heeft; en alzoo op een wonderlijke wijze, den Zone Gods Vergeleken is. Zijnde zulx *Met Eedsweeringe*, Hebr. 7:20, 21. dat is, Onveranderlijk. Want of schoon alle Beloften Gods, voor zoo ver hy die belooft Onveranderlijk zijn; nogtans een zaake zelfs Veranderlijk zijnde, doed Godt daar geen Eed by, die een zaak onveranderlijk maakt. En op dusdanigen wijze is Aaron, noch niemand van zijn navolgers, met een *Eed*, Priester geworden; om datze niet Eeuwig blijven maar afgeschaft zouden worden. Kristus daar-en-tegen, is Priester na de Ordening van Melchizedek met een *Eed*, over welk het Godt niet Berouwen zal; maar altijd zal Priester blijven. Waarom hy ook gesteld word, Een *Onverganklijk*, of liever, Een *Onoverganklijk* Priesterdom te hebben, Hebr. 7:23, 24. welk in Aaron over-ging, van de Vader tot de Zonen, en in haar Priesterdom ophielden met de Dood. Kristus daar-en-tegen, heeft zijn Priesterdom alleen in zijn eygen Perzoon; even als Melchizedek zoo vertoond word. En schoon Kristus gestorven is, is hy nogtans niet gestorven als *Priester*, maar als *Offerhande*, Hebr. 9:14. Als den welken ook yts noodig had, dat hy Offerde Hebr. 8: 3. naamelijk zijn Lichaam, Hebr. 10:10. Waar op hy dan is Levendig geworden, om Eeuwig Priester te zijn; hoedanig niemand van het Aaronize Priesterdom te-beurt gevallen is. Waarom wy grootelijx te twijffelen hebben, of men thans wel zonder Gods-lastering zeggen kan, Dat eenig Geestelijk Perzoon, een Priester is, na de Ordening van Melchizedek. Als den Apostel dan, de gelijkheyd dezer twee Priesters Hebr. 7. eenigzinds wil Verklaaren, doet hy zulx Voor-eerst hier door, Dat hy Melchizedek, by-wijze van uytlegging, steld tot een Koning der *Geregtigheyd* en des *Vredes*. Te weten, dewijl *Melchizedek*, en *Koning Salem*, zulx beteekend. Het is niet noodig meenen zommige, dat men zig vermoeyd t'onderzoeken, op wat wijze Melchizedek een Koning der Geregtigheyd en des Vredes geweest is: Want alhoewel 'er niet aan te twijffelen is, of hy heeft hem de Geregtigheyd en den Vrede beneerstigd; zoo is egter dit het doelwit niet, dat de Apostel be-oogd; maar wel, Dat hy de beteekende zaak door die verklaaring, aan Kristus zou toepassen. Vervolgens noemd hy Melchizedek, *Zonder Vader, zonder Moeder, en zonder Geslagt-Rekening*. Dit Past op Melchizedek alleen, van wegen de zinspeling: Want hy heeft Vader en Moeder gehad, en zijn Geslagt is buyten alle twijffel, ten minsten in Melchizedeks tijd, bekend geweest. Maar op dat hy een Voorbeeld van den Priester Kristus zou zijn,

En haare dwaling aangewezen.

David is nooyt tot een Priester Gods gemaakt.

Het woord COHEN, of Priester hier qualijk van Kimchius een Vorst vertaald.

En zulx nader bepaald.

En tot verklaring van den zin des Psalmdigters 110. aangemerkt.

En op Kristi Priesterschap met Eedsweering gepast.

Hoe Melchizedek een Koning der Geregtigheyd genoemd word.

En hoe zonder Vader en Moeder &c.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Om dat hy die niet en had uyt Priesterlijk Geslagte en nogtans een Priester was.

dat van 't Aaronize Priesterschap geheel-en-al verschillig was, (na welke hy niet en heeft konnen Priester zijn, ten zy hy van een Priesterlijke Vader, en een Moeder aan een Priester getrouwd zijnde, voortgekomen was; zoo dat hy zijn Geslagt door een on-afgebrookene volg-reex van Aaron afleyden kon;) word hy gezeyd, Zonder Vader, zonder Moeder, en zonder Geslagt geweest te zijn; nadien hy niet uyt een Priesterlijke Vader, noch van een Moeder, die aan een Priester getrouwd was; nog uyt eenige aan-een-geschakelde Ordening der Priesteren, voortgeteeld was. Invoegen dat alle deze dingen, die Melchizedek on-eygentlijk, en al zinspelende worden toegeschreeven, in een eygentlijken en volkoomen zin, aan Kristus den

En hoe hy uytnemendheyd op Kristus toepasselijk ten aanzien van zijn Priesterdom.

Eeuwigen en waaren Priester, moeten toege-eygend blijven. Melchizedek is dan heel betaamelijk, op een *Minder-maniere* de schaduwe; Doch het uytgedrukte Beeld der zaake, die de schaduwe vervuld en weg-neemd, is Kristus, *op de Grootste wijze*: welke daar door een Priester is, die waarlijk zonder Vader, zonder Moeder en zonder zoodanig-een Vleesselijke Geslagt-Rekening is; als waar op de Zoonen en Priesters na d'Ordening Aarons, Roem droegen, en al haar Regt en Wettigheyd van daan hadden. En dat wy dit tot hier toe, alzoo regt verklaaren, zal ons de rest strax konnen

Melchizedek heeft voorzeker Begin der Daagen en Eynde des Levens gehad.

leeren. Daar volgd dan nu; *Hebbende noch Beginzel der Daagen, noch Eynde des Levens.* Dit zegt de Apostel. En nogtans is 't wel zeker, Dat Melchizedek om eygentlijk te spreeken, een Begin van Daagen, en een Eynde van Leven gehad heeft; dewijl Godt alleen, *De Eeuwige van Daagen* is, Dan. 7:9. *d'Almagtige Godt, van Eeuwe tot Eeuwe*, Psal. 90:2. Rom. 16:

Hoe zulx nogtans zinspelender wijze van hem ontkend word.

26. Nogtans kan Melchizedek zeer wel-voegzaam, in een on-eygentlijken zin, spelende op het Tegenbeeld, gezeyd worden, Dat hy *Geen Begin der Daagen* gehad heeft; noch dat niemand voor hem, in het Priesterdom gestorven is, diens Navolger hy heeft konnen zijn; en van wiens Dood af, zijn Priesterdom, een aanvang genomen heeft. Hy heeft ook, *Geen Eyn-*

Melchizedek hoe Priester in der Eeuwigheyd.

de des Levens gehad; om dat van zijn Dood, nergens gewag gemaakt word, of wie hem in 't Priesterdom gevolgd is. Indien wy dit wel begreepen hebben, zullen wy haast zien, Dat Melchizedek, even om die zelve reden gezeyd word, Dat *Hy blijft een Priester in der Eeuwigheyd.* Dit past zoo wel in een eygentlijke als in een mindere en Voorbeeldige zin op Melchizedek; voor zoo ver immers het eyndigen van desselfs Priesterdom, van Moses verswegen is, en hy voor zig-zelven ook is Priester geweest, *Die geen Navolger gehad heeft*: Zoo nogtans, Dat het eerste te-regt, en eygentlijk en met waarheyd, op Kristus den Eeuwigen Priester past; den welken, overmids hy geenen Navolger heeft, zijn Priesterdom in der Eeuwigheyd bediend. Maar het gene de Apostel, Hebr. 7:8. zeyd, Dat hy, die de *Thiende* van Abraham ontfing, Getuygenis heeft van *Dat hy Leeft*; schijnd een weynig swaarigheyd in-te hebben, op dat men 't wel Verklaare; nadien die bewijs-reden, niet even als de voor-af gegaane genomen word, als een Schaduwe of Voorschetze, maar liever als de Schilderye uyt het gene in de H. Schrift daar van te vinden is. Het gene ook de grondvest is, op welke

Hoe Melchizedek als Levende tegen andere Priesters die gestorven zijn kan tegengesteld worden.

de Apostel zeyd, *Dat hy Getuygenis heeft.* Maar doch hoe isset hier gelegen? Heeft Melchizedek Getuygenis *Dat hy leeft*? Of is hy met andere Menschen ook niet onder het getal der sterffelijke geweest, Dat hy dusdanig *Levende* tegen andere die *Gestorven zijn*, met die uytnemendheyd is konnen afgebaakend worden? Heynsius door deze bedenkelijkheyd, zoo 't schijnd, als van zijn stuk geschokt, en van de gemeene gedagten hooger-op gevoerd, heeft deze woorden niet langer van Melchizedek, maar van Kristus willen Verklaaren. En het zou in den eersten aanzien wel schijnen, dat die Geleerde Man, aan de beste zijde overgevallen is. Doch hoe ver hy daar in, gebrek aan navolgers gehad heeft, moogen we uyt dit volgende van Heydeggerus gissen. *Alhoewel het zeker is*, zeyd hy, *Dat onder een be-*

knopte

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

knopte reden, en met waarheyd der zaake, Dit aan Kriſtus alleen toekomd; oordeel ik nogtans, dat de Apoſtel ook van Melchizedek ſpreekt. Dit ſchijnd ons hier uyt klaar te blijken, Dat hem de Leviten, die het regt hadden de Thiende te ontfangen, worden tegengeſteld, en hy voor de Leviten, de Thienden van Abraham ontfangen heeft. Indien dit alleen Kriſtus zou beteekenen, dienden des Apoſtels reden aldus te klinken; * *Aldaar nemen wel Thiende, de Menſchen die ſterven; maar hier die gene, welke 't Getuygenis heeft, Dat hy Leeft.* De Griekze Kerk-Vaders, ziende dat deze dingen in het geheel van Melchizedek moeſten Verklaard worden; hebben, om haar uyt ſwaarigheyd te redden, die woorden niet zoo-zeer op de Perzoon van Melchizedek zelfs, als wel op zijn Prieſterdom betrokken; het welke, na dat het Levitize Prieſterdom reeds afgeſchaft, noch overig was, en zoo gelijk als noch Leefde. Maar nadien Pſal. 110. (tot welkers Getuygenis de Apoſtel als met de vinger wijſt,) niet zoo-zeer van het Prieſterdom, als wel van den Prieſter zelfs gehandeld word; ſchijnd het vele in aller manieren toe, Dat de Prieſter Melchizedek zelfs gezeyd word, Getuygenis te hebben, *Dat hy Leeft.* Want Pſal. 110. word gezeyd, Dat Kriſtus een Prieſter in der Eeuwigheyd is, na de Ordening van Melchizedek: waar uyt ſchijnd beſlooten te moeten worden; Dat aan Melchizedek zelve, een Eeuwig Prieſterdom toe-ge-eygend word; en zoodanig een Getuygenis te hebben, *Dat hy Leeft*; want die Eeuwig is, die Leeft. Maar nadien het Getuygenis van David, en van de Apoſtel, beyde genomen is, uyt het ſtilſwijgen van Moſes, welke noch het Begin van het Prieſterdom, noch het Leven van Melchizedek, noch het Eynde verhaald; iſſer niet minder ſwarigheyd in die woorden welke Heynſius te zeer verdraayd, als in die van het derde *vers.* Maar laat ons bezien op wat maniere de Apoſtel, zoodanige Zinſpelende reden, van het Eeuwig Prieſterdom, die minder, op Melchizedek, maar volkoomen op Kriſtus paſte, den Hebreën heeft konnen geloofweerdig maken; daar zy doch het Levitize Prieſterdom, tegens welk dit alles aanliep, zoo zeer aanhingen? De antwoord zal niet wijd te zoeken zijn, indien wy uyt het agterdeel der zaake, alleen aanmerken, Dat dit alles door de byzondere beſtuuring der Goddelijke voorzienigheyd, alzoo geſchied is. Want gelijk die dingen, welke op een Menſchelijke wijze, gedurig van Melchizedek geſprooken worden, ten aanzien datze van Godt tot een Voorbeeld gegeven zijn, dat noodzaakelijk gevolg ver-eyſſen: alzoo is 't ook gelegen, met het gene door beraading des H. Geeſtes, in het Boek van Moſes verſwegen is; naamelijk, dat zulx noodzaakelijk uyt oorzaak van het Voorbeeld geſchied is. Want het Geſlagt-Regiſter van zoo grooten Prieſter, als Melchizedek was, is om geen andere reden agtergelaaten: gelijk de Hebreën, haar zelven ligt konnen vroed-maaken, wanneerze aanmerken, Dat Moſes, die anderzinds, byzonderlijk der Koningen en Prieſteren Geſlagten verhaald; (inzonderheyd in dit Boek, welk een Geſlagt-Boek is:) dit nogtans alles van deze groote Perzoonaadje verſwijgd; maar hem ſchielijk invoerd; makende voor noch naar, geen gewag van hem. En deze gewigtige reden, heeft geen hoogdravender oorzaak konnen hebben, als dat dezen Menſche, een Voorbeeld zou zijn, van zoo grooten Prieſter als Kriſtus is. Waarom David den zelven dan ook te vooren, aangaande deze zaak, hem tot een Voorbeeld gemaakt had. Op welkers Getuygenis, de Apoſtel zijn reden des te kragtiger grondveſt, om de waarheyd van dusken hoog-gaanden ſtuk, de gemoederen kragtelijk in-te boezemen. Waar toe hy niet te onpas voor-af gezeyd had; *Aanmerkt, hoe* Groot *dezen is* &c. terwijl hy veel meer op het Tegenbeeld wilde geſter-oogt hebben. En zulx zoo veel te gereeder als hem volkoomen bekend was, Dat de Hebreën gewoon waaren, groot geloof aan al dusdanige Goddelijke Zinſpelingen op-te draagen. En wy zien, dat hy ook in andere gelegentheden, voordagtlijk werk maakt, al zulke

* Ziet hier tegen de zamenhang van des Apoſtels reden Hebr. 7: 8.

Van zommige met een bedenking opgehelderd, maar verworpen.

Hebr. 7: 8. Daar is van Melchizedek veel gezeyd van wegen de noodzakelijkheyd des Voorbeelds waar in hy voorkomd.

Wat de reden des Apoſtels kan zijn dat hy de Grootheyd van dezen Perzoon

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

wil aangemerkt hebben.

Die daar door veel meer Kristus als Melchizedek wil verstaan hebben.

En zulx in de overeenkomsten getoond.

Zin-aanduydende Zinspelingen, niet on-geagt voorby te gaan. Doch wy moeten by ons stuk blijven. De Apostel dan hier-in, David opvolgende; heeft Melchizedek met Kristus Vergeleken. En men kan in die vergelijking, deze voornaame Hooftdeelen aanmerken. I. Melchizedek is geweest een Koning tot Salem; en zoo, Dat by-aldien wy de Namen verklaaren; zy te kennen geven; *Een Koning der Geregtigheyd* en *des Vredes*. De waare Koning Salem, de Koning der Geregtigheyd en des Vredes, is Kristus. Hy is een Koning Salems, of Jerusalems; nadien hy *Gezalft is over Sion, den Heyligen Berg Gods*, Psal. 2:6. De Koning der Geregtigheyd, om welken alle Geloovige Geregtveerdigd worden. Want Jehova, (Kristus) is onze Geregtigheyd, Jerem. 23:5, 6, 9. 1 Kor. 1. *De Koning des Vredes*, of *Vorst des Vredes*, volgens 't Getuygenis van Jesaias, Kap. 9:6. want dien heeft den Vrede bevestigd; zoo wel aan die, welke door den Geloove met Godt den Vader Verzoend worden; als in het byzonder aan die, welke Hy door zijn Bloed Geregtveerdigt heeft, zonder onderscheyd der Volkeren, Efes. 2:11, 17. Luce 2: 14. Want dewijl Kristus, de eenige Erfgenaam en Heer van alles is; kan in zijn Rijk de Scheyds-muur niet staande blijven, waar door de Heydenen eertijds, van de beloofde Regtveerdigheyd, en 't Volk Gods waaren uytgesloten. Ten II. Melchizedek heeft geweest zonder Vader, zonder Moeder en zonder Geslagt-Rekening: En zoo is ook Kristus geweest *Zonder Vader*, voor zoo ver hy een Zoon des Menschen is; *Zonder Moeder*, voor zoo ver hy de Zone Gods is; *Zonder Geslagt-Rekening*, dewijl hy van niemands Priesterdom, een Navolger is geweest, noch ook zelfs geenen Navolger gehad heeft. Hoedanigen vergelijking, mogelijk een weynig beter, en eygentlijk zoodanig word ingesteld, als men zeyd; Dat Kristus zonder Vader, zonder Moeder gezeyd word; dewijl hy van geenen Priesterlijken Vader, of Moeder, aan een Priester getrouwd zijnde, Gebooren is. Ten III. Heeft Melchizedek noch Beginzel der Daagen, noch Eynde des Levens gehad; en is alzoo gebleven een Priester in der Eeuwigheyd. Deze reden behoord in waarheyd aan niemand, als aan de Zone Gods; welke noch Beginzel der Daagen noch Eynde des Levens heeft, om dat hy een Waaragtig Priester by den Vader is. Ten IV. Melchizedek heeft grooter geweest als Abraham; van den welken hy nevens de Zonen van Levi, noch in zijne Lendenen zijnde, de Thienden genomen heeft; en met zijne Zegeningen gelukkig betoond. Ook grooter als Aaron, die nooyt deze twee Ampten te-gelijk bediend heeft. Abraham de Thienden aan Melchizedek betaalende, onderwierp zig alzoo te-gelijk met zijn Geslagte aan Melchizedek; waar onder ook voor-al Levi was, die naderhand zelfs Thiendenaars waaren; Doch niet Kristus, als den welken niet natuurlijker-wijze uyt Abraham, even als Levi gesproten is, zijnde dezen een Goddelijk Perzoon, die onder dit Voorbeeld Melchizedek, de Thiende van Abraham ontfing, maar niet en gaf, en alzoo meerder was als Abraham. Welke Grootheyd den Apostel belast, *Aan-te merken*, Hebr. 7:4. Gelijk dan mede Kristus een Heer van Abraham is, zoo dat de Genaade en waarheyd van desselfs Priesterdom, een oorzaak is van Abrahams Zegening; vertoonende in den Zegen van Melchizedek, hoedanig wy alle van Kristus moeten Gezegend worden, met de Verzoeninge der Zonde door zijn Offerhande. Het gene ons niet vreemd zal schijnen, wanneer wy aanmerken, Dat ons in Melchizedek, zekerlijk Kristus, en in Abraham de Kerke, dat zijn alle de Geloovige, die van Kristus Gezegend worden, vertoond worden. Want hy is het waare Zaad, in welke alle Geslagten der Aarde zouden Gezegend worden. Ja het is door hem alleen, dat de Zegeningen Abrahams tot de Heydenen gekomen zijn, Galat. 3: 14. Efes. 1: 3. Actor. 26: 23. Ten V. De Priester Melchizedek heeft zijn Geslagt-Register, niet gerekend uyt de Voor-Ouders van Levi en Aaron; en derhalven is zijn Priesterdom ook niet geweest

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

weest, na die Ordening: Zoo heeft ook de Priester Kristus zijn Geslagte niet gehad uyt de Stamme Levi en Aaron, maar uyt Juda; aan de welke niets van het Priesterdom was toegezeyd. Waar uyt dan volgd, Dat zijn Priesterdom na de Ordening Melchizedeks ingesteld zijnde, het Levitize daar door afgeschaft is; het welke van Godt door de Bediening van Moses ingesteld was, om te duuren, *Tot op den Tyd der Verbetering*. En hier willen wy verlof nemen om van Melchizedek, met dit besluyt een eynde te maaken; naamelijk, Dat de gantze Hooft-Zom hier-in gelegen is; Dat Gods voorzienigheyd alle zaaken zoo geschikt heeft, Dat zoo een Perzoon, en door het gene de H. Schrift van hem met voordagt swijgd, en naauwkeurig aanteekend, een Voorbeeld van den Hoogen-Priester Kristus wezen kan. En zulx zoo na aan de gelijkformigheyd des Tegenbeelds, als het door een Mensche mogelijk waare, afgebeeld te konnen worden: en daar is geen meerder ongerijmdheyd in dit alzoo te gelooven, als toe-te staan, Dat de Levitize Priesters ook even zoo, van de Offerhanden hebben Gegeten, om zoo veel als doenlijk was, door een Mensche te Verbeelden; Dat Kristus eenmaal zijn eygen Lichaam op-Offeren zou. Door welk een aanmerking wy nu meenen dat alle swaarigheden, der gener die Melchizedek voor de Zone Gods opnemen, of andere gedagten daar omtrent hebben; ligtelijk konnen aan-een kant geholpen worden. Besluyt over Melchizedek.

VYFDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFDSTUKS.

GODT *Verschijnd Abraham* in een Gezigte; *Wapend hem tegens* Vreeze, *en wil zijn* SCHILD *en* LOON *zijn*; *met een* fraaye bedenking *van* Chrysostomus *daar over.* Abrahams *gebrek* aan ZAAD *en* Erfgenaamen, *door* Vernieuwing *der Goddelijke* Belofte, *onderschraagd.* Zaad Abrahams, *waarom* in Menigte *vergeleeken, by de* Sterren des Hemels; *By* 't Stof der Aarde *en* 't Zand der Zee: *en zulx op een* tweederley Zaad *gepast. In wat* Zin *en op welk een grondvest*, 't Geloove, *Abraham* tot Geregtigheyd toegereekend is; *en door welke aanmerkingen*, alle twist *daar over*, *weggenomen word.* Abraham *eyst een* Teeken *tot verzekering van de* Bezitting des Lands Kanaans; *met een schoone uytweyding van* Chrysostomus. *Plegtelijke* Slagting *van Dry-erley* Vee; *en hoedanig* Godt *zijn* VERBOND *te midden derzelver* verdeelde stukken, *met* Abraham *vernieuwd heeft: beneffens eenige* Godsgeleerde bedenkingen *over al dezen Handel.* Goddelijke Lot-spelling *aangaande* Abrahams Nakomelingen, *en* wedervaaren *in* Egipten, *&c.* Oude *plegtelijkheden in 't maaken van* Verbonden, *en* Eed-sweeringen, *waarschijnelijk van deze* Verschijning *afgehaald.* Land Kanaans, *hoedanig ruym in zijn* Grens-Paalen *aan Abraham* afgebaakend; *en hoe ver* in de Bezitting vervuld; *met yts van de* Thien Kanaanitize Volken, *die door* Israël *zouden Uytgeroeyd worden. &c.*

DOE nu het Orlogs Onweder tussen Amraphel, en de Koningen van Sodoma en Gomorra, overgewaayd; en Abraham weder in Elon Mamre met de zijne, als Overwinnaar was wedergekeerd; is hem JEHOVA ten Vierdemaal Verschenen; naamelijk *In een Gezigte*, of als de Grieken Vertaalen, *In een Gezigte des Nagts*; op dat hy dien Dapperen Krijgs-Man, die hier als Vreemdeling in 't Land verkeerde, niet alleen tegens alle aanloop van Vreeze, een Hert onder den Riem stak; maar ook de Belofte, van de Vermeerderinge zijnes Zaads vernieuwde, en een Verbond met hem daar over maakte: waar van 't bewerp der Goddelijke aanspraak te leezen staat, Genesis XV. Voorwaar niemand moet twijffelen, of deze moed-geving is te regter tijd geschied; alhoewelze agter Abrahams verkregen Zegen gevolgd is: Gemerkt den Staat der Vreemdelingen, gemeenlijk zoodanig by de

Abraham in een Goddelijke Verschijninge gesterkt en Belofte van een Zaad gedaan.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Waarom Abraham thans van alle Vreeze moeft ontzet zijn.

de Inboorlingen is, dat d'Ingelanden zig altijd geern over haar quaad verblijden, en treurig over haar welvaaren zijn, datze in haar benijden: en derhalven nergens meer op toeleggen, als om de Staande, neder te werpen, en de Gevallene, zoodaanig onder de voeten te vertrappen; dat'er niets als een bespottelijke geheugenis aan 't erfgerugt van overgelaaten word. Maar dewijl 'er oogenschijnelijk, een donkere wolke van Ramp en Vreeze, den Vreemdeling Abraham, scheen over 't hooft te hangen; zoo van wegen de Inwoonderen des Lands zelfs; als van die magtige Koningen, welken hy met den Krijg op 't Lijf gevallen, en den Roof ontzet had; Ziet daar, Godt verschijnt hem te regter Ure, op dat hy hem al flux na de volvoerde Veldslag, in die Vreeze onderschepte, waar mede ongetwijffeld, zijn gemoed bedwelmd was: zeggende; *En Vreest niet Abraham, Ik ben u Schild, en zeer Grooten Loon.* Een aanspraak, waar in hem Godt te-gelijk Vermaand, en Behoed: en deswegen ons verpligt, datmenze niet agteloos over-'t hooft ziet. Want alhoewelmen nergens leest, Dat Abraham thans is *Bevreest* geweest, blijft het egter uyt de Staats-gelegentheyd, van zijn Vreemdelingschap, niet onbedenkelijk. Gelijk dan ook de Goddelijke Vermaaning, van *Niet te Vreezen*, zulx genoeg schijnd af-te baakenen, als die de Benepen-Hertigheyd Abrahams, tot haar grondvest leyd. Maar niet tegenstaande Godt, hem door deze Vermaaning alleen schijnd van de *Vreeze* t'ontheffen; moetmen'er nogtans een dobbele, en tegens-malkander over-staande Vermaaninge in betragten: namelijk, Dat Abraham niet alleen de Vrees verbannen, maar die aan-een kant gezet hebbende, ook Goeds-moeds moeste zijn; ongemoeyd hem van alle kanten, niet dan swaarigheden omringden. Maar doch! Hoe zou Godt hem van 't quaad behoeden? hy zeyd; *Ik zal u Schild zijn:* en verzekerd hem daar toe van alles Goeds; waar aan noch de Inwoonderen des Lands, noch de overval der vreemde Oorloogen, eenig beletzel zouden doen; zeggende: *Ik ben uw zeer Grooten Loon.* Een aanspraak waarlijk, rijk van zin, en troostelijk voor Abraham. Godt drukt zijn Behoeding uyt, door het Wapentuyg van een *Schild*; dat dikwils in de H. Schrift bekend staat. En alhoewel de Overzetters deze plaatze niet even-eens Vertaalen, passen doch de meeste leezingen, zeer wel op den dienst der *Schilden* in den Krijg. Zijnde dit de eerste Tijtel, die Godt na den Krijg Abrahams tegen de Vier Koningen, aangenoomen heeft; en daar na dikwils alzoo van de Vroome genoemd is; terwijl hy zig zelven nooyt een *Sweerd* van de Zijne, genoemd heeft; uytgenoomen Deut. 33:29. En zulx ook noch niet, voor dat hy hem eerst, *Israëls Schild* genoemd had; op dat hy betoonde, veel-eer te *Beschermen* als te Verderven. Gelijk dan ook te dezer plaatze in de Griekze en Syrize Bybel staat, *Ik Bescherm uw.* En zulx is ook de eyge Beteekenis van 't Hebreeuwze woord, dat gemeenlijk een SCHILD Vertaald word. Doch de Kaldeëfze Text zeyt, *Mijn woord zal u Sterkte zijn.* En heeft de fraaye Chrysostomus zeer wel aangemerkt, Dat het woordeken IK, hier van een byzondere nadruk is; als of Godt tot Abraham had willen zeggen; Ik, *zal uw Bewaaren*; Ik, *die uw uyt Kaldeëa geroepen en na dit Land gevoerd hebbe*; Ik, *die uw uyt het gevaar van Egipten verlost hebbe*; Ik, *die uw nu reeds zoo vaak belooft heb, Dit Land aan uw Zaad te geven*; Ik, *de zelve, Bescherm uw*; dat is, Ik *neem voor uw den Krijg op*, Ik *zorge voor uw*; Ja Ik, *verandere alle het gene uw swaar en lastig vald, in een ligtvoerige voorby-gang.* Hier toe voegd Godt een tweede Vermaaning, die haar opzigt op de vermeerdering van Abrahams Rijkdom heeft. Hem daar door verzeekerende, Dat of schoon hy van de Overwonne Vyanden, geen Voordeel uyt den Roof; noch van de Vrienden eenig Geschenk; noch van de Inwoonders eenige schuldige erkentenis ontfangen had; (gelijkwe gezien hebben, dat hy zig zoo gul-hertig gedraagen, en met een meer als Koninglijk gemoed, alle Belooning veragt heeft;) Godt egter geenzinds dulden zou,

Wat Abraham na zijn Overwinning te Vreezen stond.

Gen. 15. Godt belooft Abrahams Schild en Loon te zijn.

Wat het zeggen wil als Godt Abrahams Schild en Loon wil zijn.

Gen. 15:1.

Fraaye uytweyding van Chrysostomus.

Goddelijk uytzigt in de toezegging, Ik zal u Loon zijn.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

zou, dat Hy, Die te-gelijk zoo groote Weldaaden, aan zijn Bloed-Verwant, en teffens aan een Vreemd Volk gedaan had; *Onbeloond* zou blijven. Een toezegging, die dezelve Chryſoſtomus, met een gelijke fraaye bewoording, aldus is na-geſtapt; *Ik zal uw Grooten Loon zijn*, zeyd hy, *En't is zoo veel als of Godt gezeyd had; Gy Abraham, hebd voor den arbeyd die gy met Gevaar van uw Leven, voor anderen hebd door-geſtaan, geen Loon ontfangen; maar den Koning, met al dat hy uw Schenken wilde, Edelmoedig afgewezen; wel aan*, Ik *wil u den* Loon *niet alleen herſtellen, zoodanig als gy hem had moogen verwagten; maar dezelve Zeer Groot, Ja Over-Groot opleggen.* Hoedaanig-een verklaaring ons in't voorbygaan, ſchijnd te vermaanen, Dat de Gemeene Overzetting, die de Text-woorden leeſt; *Ik ben uw zeer Groote Loon*, niet al-te net is. Want by-aldien Godt zoodanig tot Abraham geſprooken heeft, zou Abraham, (indien hy deze aanſpraak in dien Zin had opgevat) niet terſtond konnen zeggen; HEERE JEHOVA, *Wat zult Gy my geven?* Maar hy zou, gelijk Junius wel aanmerkt, veel-meer na zijn gewoone Godvrugtigheyd en Wijsheyd, volkoomen op deze hoogdravende Belofte geruſt hebben; en niets boven den Schepper, die zig-zelven hem *Tot zijn Loon* aanbood, begeerd hebben. En wy verwonderen ons, Dat de Duytze Kantteekenaars, dit niet hebben in-agt genoomen; terwijl haar Overzetting, wegens de reeds-genoemde tegenſprekelijke zin, niet geheel vry is. Ten zy dan dat men hier een miſvatting van Abraham inlaat: Waar tegen nogtans alle de Ooſterze Verklaaringen liggen aangekant. En zoo wy de fraaye gedagten der Godsgeleerden hier by-voegen; zoo meenen zy, Dat 'er van zelfs ſchijnd te blijken; Dat Godt hier aan Abraham geen Aardze of Lichamelijke weldaaden alleen; maar voornaamelijk de Geeſtelijke en Hemelze toe zeyd: zullende hem *Den Loon* van zijn *Geloove* zijn, en betrouwen op hem; als mede zijne *Hoope* en Lijdzaamheyd: hem zijnde, *Zijne Geregtigheyd*; Rom. 8: 31. Gen. 15: 6. Jer. 32: 6. en zijne *Sterkte* Pſal. 22: 20. Want hoe groot en langduurig die Aardze Goederen mogten zijn, zoudenze doch eenmaal in gebrek eyndigen en ophouden; en alzoo den *Loon* Abrahams doen vergaan; 't geën met de toegezeyde, *Zeer Grooten Loon*, welk Godt zou zijn, niet betaamelijk te-gaar gaat. Doch Abraham had *In Geregtigheyd Gezaayd*, en daarom zou hy een *Getrouwen Loon Maayen*, Prov. 11:18. Waarom men hier uyt te beſluyten heeft, Dat als Godt Abraham belaſt, *Niet te Vreezen*, hy hem daar door niet alleen de Vrees van uytwendige dingen ontzeyd, maar inzonderheyd de Vreeze van de Straffe der Zonden, des Toorns Gods, des Doods en der Verdoemeniſſe; gelijk het Burmannus alzoo op-vat, uyt Rom. 8:33,34. en Eſa. 54: 17. Zijnde dit het Gebod des Geloofs; of veel-eer, een ſterke Vertrooſtinge, om de voorgeſtelde Hoope vaſt te houden, Hebr. 6:18. Doch dit raakt de Godgeleerdheyd.

En wederom heel ſchoon van Chryſoſtomus opgehelderd.

En Bedenking daar op.

Wat groote dingen Abraham onder deze toezegging, Ik zal u Loon zeer Groot zijn, belooft worden.

Abraham onder-en-tuſſen, Deze *Zeer Grooten Loon*, by-na weygerig aantenemen; brengd daar over by, Dat hy geen Wettige Erfgenaamen had; op welke dien Regtveerdigen *Loon* kon overgebragt worden; waar van wy hem terſtond zullen hooren zijn Beklag uytſtorten. Hy vraagd dan als weygerende, *Heere Jehova* Wat zuld gy my Geven?* Als of hy wilde zeggen; Ik begeer gants niet, ik ben met het tegenwoordige te Vreeden; en agte de Godvrugtigheyd met Vergenoeging voor een groot Gewin: Zoo ſpreekt hy, zoo denkt hy; en voegd'er aanſtonds by; *Daar ik zonder Kinderen henen gaa? En de Zoon des Bezorgers van mijn Huys; is de Damaskener deze Eliëzer.* Of gelijk de Duytze Text leeſt; *De Bezorger van mijn Huys is deze Damaskener Eliëzer: En my en hebd gy geen Zaad gegeven; En ziet, de Zoon van mijn Huys, zal mijn Erfgenaam zijn.* Dus ſpreekende, ſchijnd Abraham te willen zeggen; Gy Heere, haddet my na uwe Belofte, Een Erfgenaam der Vreugde toe-gezeyd; maar nu? Waar toe hebbe ik meer Voordeel van

Wat Abraham tegen deze toezegginggen inbrengd.

* Of als andere leezen, wat wild gy my geven.

Hy klaagd over gebrek aan Erfgenamen tot zoo Grooten Loon.

Gen. 15: 2, 3.

En wat hy daar in kan voor-gehad hebben.

noode, dewijl mogelijk de toezegging van dien Erfgenaam, door mijn Ongeregtigheyd is uytgewiſt, en ik reeds al eenen Erfgenaam heb aangenoomen; naamelijk de Zoon van mijn Huysbezorger Eliëzer de Damaskener; en ik derhalven, de moed van een ander wettig Erfgenaam te krijgen, verlooren geef. De Taal-zifters en naauwkeurige Uytleggers, onderzoeken hier, wat het woord בן משק *Ben Meſek* te zeggen is; en wie doch dezen

Verſcheyde meeningen over de Zoon van Abrahams Huys-Bezorger.

Huys-Knegt of Zoon *Eliëzer* geweeſt is? De Gemeene Latijnze Text, zet daar voor, *De Zoon des Bezorgers van't Huys Abrahams*. Aquila zeyd; *De Zoon van mijn Schenker*. Doch Theodotion, *De Zoon des genen die over mijn Huys is.* Andere, *De Zoon der Bediening*. De LXX Overzetters, (welke meenen dat משק MESEK, hier niet eenige Bediening beteekend, maar den eygen Naam van een Perzoon) leezen, *De Zoon* MAZEK *mijner Slavinne*. De Syrize Text, ſchijnd yts uyt-te laaten, of twee woorden tot een gemaakt te hebben, alze zet, *En Eliëzer de Damaskener mijn Huys-Genoot*. Waar toe wy ook de Kaldeëſze moogen voegen, welke zeyd; BAR PARNEZAAK, *Zone van Voedinge*; of van *Beſtiering*, of *Verzorging*: Dat is moogelijk een *Rentmeeſter*, of *Schafmeeſter*, welker dienſt is, 't Huys-Gezin, haar beſcheyden deel van Spijze te geeven. Voor hoedanig een dezelve Overzetter, *De Damaskener Eliëzer houd*. En hier ſchijnen zommige niet te twijffelen, of 't woord *Meſchek*, is veel-meer een algemeene benaaming van *Bediening*, als een eygen Naam, waar af men de beteekenis by d'Arabiers moet zoeken: welker Vertaaling leeſt, *De Regeerder* of *Bezorger van mijn Huys*. En onze Duytze Text, iſſer niet ver af. Want alhoewelze *vers* 2. van geen *Zoon* gewag maakt, teekendze nogtans op de kant aan; als of'er in 't Hebreeuws ſtond, *De Zoon der Belooping* of *Beſtiering*, of *Der Bezorging van mijn Huys*. Of gelijk andere aanmerken, een Zoon van *Laating*; of *Een Man, die rond-om loopt* en *Diend*. Of aan wien *De behandeling der Huyszaaken gelaaten zijn*. Ook meend Heydeggerus hier niet t'onpas, dat Bolduk dapper buyten 't ſpoor hold, als hy zig hier met een vieze Zinſpeling vermaakt. Want gelijk hy de Text-woorden aldus leeſt, *Een Zoon van het Netel-Huys Abrahams*, alzoo wil hy, Dat in die beknopte woorden, een fraaye beſchrijving van de Oude toeſtand der Vaderen opgeſlooten

Wat Bolduk hier door een Zoon van 't Netel-Huys verſtaat.

leyd: want zeyd hy; *Om dat de Oude Hebreën en Kinderen Gods, welke in ligt-veranderlyke Tenten woonden, zig wel het meeſt in verlaatene plaatzen moeſten onthouden, en haare Hutjes gewoon waaren, uyt Heeſters, Doorne Heggen en Netelige Struyken op-te Slaan, in welkze Sliepen, en haare Goddelyke Openbaringen ontfingen; Ziet daarom word Eliëzer*, Een Zoon van Abrahams Netel-Huys *genoemd*: *Dewijl hy in zoodanigen verblijfplaats Abrahams, in Godt geteeld is; Of miſſchien, om dat hy van't Gezelſchap der andere Huys-Genooten was; met welke hy zig mogt verblijden; in Netelen en Doorne Heggen te woonen*. Dit zeyd dien Man. Doch zoo de Joden geroemd worden, haare dwaaze Droomen, *Voor kleyn Geld uyt-te Venten*; dezen behoorde om dusken Staal, de eer te hebben, van de zijne *Goed-koop te geven*. Maar niet tegenſtaande Bonfrerius hem dien uytleg, ſchoon genoeg meend uyt de neus geveegd te hebben; wanneer hy betoond dat דמשק, even zoo veel is, als *Het Bloed Meshek*, of *des Huys-Houders*: Dewijl het openbaar

Virgilius 6. Eneas.

is, dat een *Zoon*, des Vaders *Bloed* genoemd word; (als by Virgilius te zien is;) is zulx nogtans wel by de Latijnen, maar niet by d'Hebreën in gebruyk. Daar-en-tegen agt men, Dat het woord, דמשק, over-al *Damaskener* of die *Van Damaskus* is, beteekend. Daar is niet aan te twijffelen of

**דמשק. Eliëzer voor de Zoon van Abrahams Huys-Bezorger gehouden die een Damaſkener was.*

Eliëzer is de eygen Naam, van de Zoon des Huys-Houders Abrahams; Doch * *Dameſchek*, is de eyge Naam van een Volk of Vaderland; het zy om dat dezen, in het Land van Damaskus Gebooren was, of om dat zijn Vader een Damaskener was; zijnde dezen Eliëzer ongetwijffeld, een Ingebooren Slaaf van Abraham: als of hem zulx deswegen miſſchien verpligte,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

pligte, zig over zijn eenzaame toestand te beklaagen; naamelijk, Dat zoo hy zonder wettige Kinderen bleef, hy al zijn Have aan een Gering-gebooren Slaaf zou moeten agterlaaten. De Uytleggers hebben verscheyde reden van dezen by-naam gegeven. Salomon Jarchi wil, Dat hy *Damaskener* genoemd is; om dat hy daar Gebooren was: Die onze Kantteekenaars schijnen te volgen. Doch in *Midrasch Ageda* word gezeyd; Dat hy zoo hiet, om dat hy de Vyandige Koningen tot Damaskus toe, vervolgd had; gelijk te vooren gezien is, uyt Gen. 14:15. 't Geên andere met vry noch grooter op-hef hebben aangetast, alze Eliëzer tot een Koning van Damaskus maaken, welke van wegen 't geloofs-genoodschap, Abrahams Reys-gezel, van daar tot in Kanaan geworden was.

Zeldzaame gevoelens over Abrahams Huys-Bezorger Eliëzer de Damaskener.

Doch dit zijn beuzelingen, die even zoo veel geloof behoorden te hebben, als de Fabelen der Joden, welke verhaalen; Dat deze Eliëzer, te vooren een Knegt van Nimrod, en daar na Koning van Basan is geweest, die OG genoemd word, Num. 21:33. van welken Og, de Joodze verziering zeyd, Dat als hy een Berg van dry Mijlen hoog, op 't Leger Israëls wilde neder smakken, hem zijn Tanden uyt de Bek gestooten, en van Moses naderhand, met een Kerf-Bijl, de Schenkelen gekort zijn: Want aldus luyd de Fabel, in *Berachot*, en *Schalschel Hakab*. Alwaar dezen Eliëzer, in de *Midrasch*, tot Kanaan de Zoon van Cham gemaakt word. Dus mag zig dan ook Josefus wel weg-pakken, als hy zeyd; Dat Abraham, dewijl hy geen Broeders noch andere Erfgenaamen had; Loth zijn Broeder Harans Zoon, aangenoomen heeft.

Josefus 1. Boek.

Ten zy dan dat hy nu geheel van zinnen veranderd was; en d'Erffenis liever op een zijner Ingebooren Slaaven, dan op zijn Bloed-Vriend Loth wilde laaten koomen; voor wien hy nogtans zoo veel scheen gedaan te hebben. Maar nadien wy zien dat Abraham hem zelven reeds een Erfgenaam gesteld heeft; en deswegen den Loon weygerd t'aanvaarden; zal hem dit misschien nergens, als van zijn half-besweken Geloof aangekoomen zijn: nadien hem Godt immers al-te vooren, niet alleen het Land beloofd had, maar ook het Zaad, dat dit Land, en al wat Abrahams was, als zijn wettige Erfgenaamen Bezitten zou.

Waar uyt Abraham deze kleenhertigheyd kan overgekomen zijn.

Zulx Abraham hier schijnd, als van Wanhoop overstulpt te zijn. Ten zy mogelijk de vryspraak der Oude Kerk-Leeraars, hem van die blaam, vry-pleyten kan. Dus antwoorden zommige, Dat Godt aan Abraham wel een Zaad belooft, maar eygentlijk niet naauwkeurig bepaald had; Of het een *Eygen* of een *Aangenoomen*, of een *Geestelijk* of *Lichaamelijk Zaad* zou zijn.

Daar hy doch te vooren al de Belofte van een Zaad had.

Doch deze antwoord is niet aannemelijk; nadien het niet geloofllijk is, Dat Godt aan Abraham, een aangenoomen Zaad zou belooft hebben; terwijl hy tot hem gezeyd had; *Al het Land dat gy ziet zal ik uw geven, en uw Zaad na uw tot in Eeuwigheyd.* En daarom wil Chrysostomus met andere, liever de woorden van Abraham, als een Gebed opnemen, dat hy van zijn zyde, om de verkrijging van 't Beloofde Zaad, tot Godt gedaan heeft; als dat zulx een onbetaamelijk bewijs van zijn Wanhoop zou zijn: Even als of hy zoo sprekende had willen zeggen; Waar toe zijn my doch zoo veele Goederen noodig als gy my toezegd, by-aldien ik altijd zonder Erfgenaam moet blijven? of om dat ik die aan mijn Ingebooren Slaave zal moeten nalaaten? Maar nu, gy hebd een Zegen door mijn Zaad aan alle Geslagten der Aarden Belooft; 't is tijd dat gy die Beloften niet langer opschort; laat slegts alle andere Zegeningen vertoeven, Zooze zonder Die zullen blijven.

Bedenking over den aart van het Zaad aan Abraham Belooft. Van Chrysostomus opgeheldered.

Aldus hebben eenige de meeninge van Chrysostomus, ondernoomen uyt-te breyden; terwijl zy onder-en-tussen van gedagten zijn, Dat Abrahams klagte, niet geheel zonder Menschelijke swakheyd, en Verzoeking van wanhoop, moet aangemerkt blijven. Zoo nogtans, dat Godt, die het Herte van zijnen Knegt kende, dit alles ten besten opgenoomen heeft: wetende dat deze woorden, veel-eer als Ontijdige vrugten van zijn begeerte, als uyt een verlaaten Wanhoope waaren voortgekomen. Dus onderschept hem Godt dan

Abraham in de klagte over gebrek

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

aan nakomelingen onderfteund. Gen. 15. 4, 5.

De veelheyd van Abrahams Nakomelingen door 't getal der Sterren verzekerd.

ook, met een dry-werfs antwoord; namelijk door een *Belofte*, door een *Teeken*, en ten laatften, door een *Verbond*. Waar van eerft de Belofte, in deze woorden beftaat: *Deze en zal uw Erfgenaam niet zijn; maar die uyt uwen Lijve voortkoomen zal, Die zal uw Erfgenaam zijn.* Aldus word de Zoon uyt Abrahams Lichaam, gefteld tegen *Den Zone des Huyzes*, of *Dienft-Knegt*. Maar Abraham, hier op tot buyten zijn Tente in d'opene Lugt gegaan zijnde, heeft hy flux dit Bevel ontfangen: *Ziet nu op na den Hemel, en teld de Sterren, indien gyze tellen kond; Zoo zal ook u Zaad zijn.* 't Geên buyten twijffel, in den Avond of des Nagts zal gefchied zijn. Dus word hy dan van een eygen Erfgenaam verzekerd, welke uyt hem (fchoon hy ver-ouderd fcheen) voortkoomen, en in zoo grooten menigte uytbotten zou, datze alzoo weynig, als de Sterren aan den Hemel, zouden telbaar zijn: Ja dat het zelve, over de gantze Aarde beroemd zou zijn; gelijk'er geen gedeelte der Aarde is, van welk men niet veele Sterren ziet. Gen. 13: 16. had Godt een Zaad belooft, *Als het Stof der Aarde*; nu als de *Sterren des Hemels*. Het eene paft zeer welvoegzaam op't Natuurlijk Zaad; 't ander op het Geeftelijk en Hemels Zaad. Want dat Abraham een tweederley Zaad gehad heeft, zal ons ftrax in een fraaye waarneming, uyt Rom. 9: 7. en Gal. 4. 22, 24. &c. te bezien ftaan. Boven-dien vindmen ook, Dat d'Ifraëliten in Jofefs Droom, en in Daniëls Gezigte, *Sterren* en *Heyrlegers des Hemels* genoemd worden, Gen. 37: 9, 10. Dan. 8: 10. Om waar van noch een hoog-gaander uytdrukking te geven, naderhand ook het *Zand van den Oever der Zee* word by-gedaan; Gen. 22: 17. Voorwaar, men moet deze gelijkenis *Van de Sterren* genoomen, niet gering agten, en met zommige meenen, Datze van de Sterrekundigers heel ligt konnen uytgereekend worden; gelijk die eertijds by eenige in haar gantze getal, flegts Duyzend twee-en-Twintig, of by andere, 7000 bevonden zijn. Doch behalven dat men hier een *Spreukwijze*-maniere van fpreeken moet aanmerken, die onder de Volken zeer gemeen is; (gelijk by de Digters, Katullus, Ovidius en andere blijkt, die daar van in geen andere zin fpreeken;) zoo zijn waarlijk de Sterren niet telbaar; nadien'er niet alleen, d'eene tijd veel meer verfchijnen en gezien worden als de andere, (na dat de Lugt helder of meer dyzig is;) maar ook heel waarfchijnelijk is, Dat het Geheel-Al, buyten deze onze donkere Aarde, vol Hemel-Bollen of Sterren is, zoo wijd alsmen niet bedenken kan, dat deffelfs uytgeftrektheyd gaat. En dat wy'er minder zien, als'er waarlijk zijn, zulx komd van de verliezing onzes gezigts, dat door zoo diepe inzieninge bedwelmd, en als ten eynde zijnde, van 't Hemels Gewelf, als onder een Verwijt van onze fwakheyd, fchijnd wederom gezonden te worden. Doch die dit met opmerking by Helder Weêr, in-agt neemd, zal aan de twijffelagtige grimmeling, die zig al kleynder en kleynder als geftrooyt Zilver-Zand, van tuffen de laager Sterren, laat henen zien, niet ongelooflijk agten, Dat fchoon haar Getal wel niet onbepaald mag wezen, men dezelve egter niet Tellen noch bepaalen kan. Want wie zal na den Hemel opziende, onder zoo vele Duyzenden als'er ftaan en Blinken, zig niet verbijfterd vinden, zoo hy een aanvang wilde maaken de Sterren te Tellen? Hierom eygend David deze Magt aan Godt toe, Zeggende; *Hy Teld het Getal der Sterren; hy noemdze alle by Naamen*, Pfal. 147: 4. 't geên aan de Menfchelijke magt ontkend word, Jer. 33: 22. En nadien het wel zou konnen waar zijn, Dat Abraham een Kaldeër zijnde, in de Sterrekunft ervaren was; (gelijk de Joden van hem zeggen; Ja van zommige gehouden word, voor den eerften die dezelve met zijn Vader Therah gevonden, en aan de Kaldeën geleerd hebben; van wien het d'Egiptenaars naderhand hebben over-geërft, 't geên alles onzeker is;) Godt zig deswegen niet alleen te ligter van dit Voorbeeld bediend; maar ook de grootheyd van zijn Belofte hier door, te nadrukkelijker heeft willen uytmeten; aan een Man, die niet onkun-

En hoe wel te pas deze gelijkenis aan Abraham befteed is.

Sterren in wat zin ontelbaar.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

onkundig in de Sterren, te-bet in ſtaat was, daar van te konnen Oordeelen. Hierom zijn het beuzelingen, als de Joden zeggen, Dat de Sterrekundigers, de Sterren eerſt na de tijden van Abraham, tot een bepaald Getal gebragt hebben, doch datze te vooren noch Ongeteld waaren: 't geên David vlak in 't aângezigte ſtijgd. En alhoewel Ptolomæus, Hipparchus en andere Oude Sterregiſſers, haar opgeſteld Getal der Sterren, uyt veel andere Tellingen, te zaamen gebragt, en opgereekend hebben; hebben zy nogtans de Sterren zelve niet Geteld, noch konnen Tellen; ja zelfs niet konnen weten, hoe veel'er aan haaren Zigt-eynder verſcheen. En dat zulx ook Plato en Ariſtoteles hebben toegeſtemd; heeft Pererius, uyt haar by-gebragt, ter plaatze, daar hy de H. Schrift, met de Sterrekundige leering heeft poogen over-een te brengen. Dat nu dit Beloofde Zaad, welk zoo ontelbaar zou zijn, niet alleen tot het Vleeſſelijk Zaad behoord, dat uyt zijne Lendenen voortkomende, de Wet zou onderworpen worden, (het welke dikmaals Geteld is) maar inzonderheyd ook tot het Geeſtelijke Zaad behoord; (namelijk, *Welke in de voetſpeuren van het Geloove Abrahams gingen, terwijl hy noch in de Voorhuyd was*;) zulx ſchijnd ons Paulus niet twijffelagtig te leeren, Rom. 4:18. als de Schaare die niemand tellen kon, Apoc. 7:9. Waar over onze Godsgeleerde, veel fraaye aanmerkingen hebben gemaakt, op datze betoonden, Dat de Apoſtel aldaar ontkend, dat de Belofte, alleenlijk in 't Vleeſſelijk Zaad van Abraham, (dat naderhand om der Overtreding en Afgoderye wille, onder de Wet, is in Bewaaringe geſteld;) kon beveſtigd worden. Waar op dan ook de Apoſtel zijn ſluyt-reden veſtigd, als hy zeyd; *Want indien die gene die uyt de Wet zijn, Erfgenaamen zijn, Zoo is het Geloove ydel geworden, en de Belofteniſſe te niete gedaan.* 't Geên hy alzoo niet kon zeggen, by-aldien alleen het Vleeſſelijk Zaad, (de Wet onderworpen zijnde,) Erfgenaam was. Gelijk hy zig daarom ook ſtrax in deze ronde woorden verklaard; *Daarom is* De Belofte dezer Erffenis *uyt den Geloove, op datze zy na Genaade: ten eynde de Belofte vaſt zy, alle den Zaade; niet alleen dat uyt de Wet is, maar ook dat uyt den Geloove Abrahams is, welk is onzer allen Vader.* Dit is kort en klaar genoeg geſprooken, om ons te verzekeren, Dat Godt *Een tweederley Zaad*, aan Abraham Belooft heeft. Het eene uyt zijne Lendenen voortkoomende; op wien de Erffenis van 't Land Kanaans gevallen is; welk deel van zijn Zaad, de Beſnijdenis en de Wet, ontfangen heeft; onder welke ook d'Erfgenaamen der Geregtigheyd en des Weerelds zijn geweeſt. Het andere, zijn de Geloovige uyt alle Geſlagten der Aarde, die zoodanig in de voetſtappen Abrahams wandelen; als wy haar terſtond beſchreeven hebben. Waarom dan ook geen fraaye Godsgeleerde hebben nagelaaten te zeggen; Dat Abraham op dit Geeſtelijke Zaad gezien heeft, als hy klaagde, *Dat hy zonder Kinderen henen ging.* Want ſchoon hy al een uytwendig Zaad gehad hadde, kon hem dat zelve doch niet verloſſen van alle Vreeze, noch voldoen in de Begeerte van het waare Goed, in welke Godt voornaamelijk zijn *Grooten Loon* wou zijn. Dus is hy ongetwijffeld dan om Zaad verleegen, uyt dien dat hy wiſte, Datter een Zaad zou zijn, dat het Serpent den Kop Vermorzelen zou; waar van hy verſtaan had, Een Vader te zullen zijn; zijnde *Tot Eenen Zegen* geſteld: gelijk de Apoſtel dat alzoo bewijſt in de ſtrax-aangehaalde plaatze.

Slegte gedagten der Joden over 't getal der Sterren.

Wat'er al onder dit Beloofde Zaad begrepen word.

Tweederley Zaad aan Abraham Belooft

Rom. 12: 18.

Rom. 12: 16.

Een Vleeſlijk en een Geloovig Zaad.

Hoedanigen Zaad Abraham beoogde als hy klaagde dat hy zonder Kinderen henen ging. Rom. 4:18.

Dat nu Abraham met een zuyver en opregt Geloove, in deze Belofte geruſt heeft; betuygd Moſes in deze woorden, *Ende hy Geloofde in den Heere, ende hy Rekende het hem* (tot) *Geregtigheyd.* Voorwaar Abrahams Geloof, word niet alleen in de H. Schrift zeer geroemd, maar komd ook in de eerſte plaatze voor, alwaar van 't *Geloove* gerept word. 't Geên buyten andere reden, reeds genoeg is, om hem *Een Vader der Geloovigen* te noemen. Gelijk dan ook in 't N. Teſtament, geen gebrek aan hoogdraavende Getuygeniſſen is, welke dit alles konnen grondveſten. Beziet, Rom. 4:20. Gal. 3.16. Heb.

Rom. 4: 11, 12.

6: 13.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Abrahams Geloove waarom in de Schrift geprezen.

6: 13. en 7:6. &c. Hem byzonderlijk daar in prijzende, *Dat hy door Ongelovigheyd, geenzinds aan de Belofte Gods getwyffeld heeft.* Om waar van den regten zin open te leggen, de volgdraad onzer reden, gelegendheyd verschaffen zal. Want nadien de Godsgeleerden hier gewoon zijn te onderzoeken, hoedanig dit Geloove Abrahams geweest is, en in wat zin, hem dat, *Tot Geregtigheyd gereekend is?* schijnd het, ofwe de deftigheyd der Onderhandelinge Gods met Abraham, merkelijk ver-ontwaardigen zouden, by-aldienwe ons hier over, ook niet een weynig ophielden; schoon het veel meer tot de Godsgeleerde Onderwijzing, als tot ons voorneemen behoord.

Hoe het Geloove, Abraham tot Geregtigheyd gereekend is, vereyst onderzoek.

't Is onzes agtens zeker, Dat nadien Abraham hier aan Godt geloofd heeft, Die den Zondaar Regtveerdigd; Kristus onder het beloofde Zaad, navolgens de uytleg des Apostels, uyt zijn Geloof niet en is konnen uytgesloten blijven; als zijnde dit Gezegende Zaad Abrahams, het Pit dezer Belofte, en d'Oorzaak van alle Zegening. Gelijk den Apostel zoodanigen betrekking maakt, Gal.3:16. 't geén hy niet doen zou, zoo hy niet van gedagten was, Dat Abraham Geloofd heeft, Dat in het beloofde Zaad, Kristus, als d'Oorzaak van alle Zegening, begrepen was.

Welk de grondvest van Abrahams Geloof zy geweest op welk hem dat tot Geregtigheyd gereekend is.

't Geeft ook geen afwisseling in de zaak, zoomen zeyd, Abraham heeft Geloofd in den genen die den Goddeloozen Regtveerdigd; dewijl Godt den Goddeloozen niet en Regtveerdigd, ten zy in Kristus, om de Genaadige toe-rekening van desselfs geregtigheyd. Van Paulus onwederspreekelijk klaar en net aangewezen, Rom.4:13. Waar toe ook diend, Dat de geregtigheyd des Geloofs, tot niemand als in Kristus word overgebragt, Rom.10.6-8. Zoo is dan dit zelve, en geen ander Geloove, Abraham tot Geregtigheyd gereekend: dewijl'er geen ander uytzigt der toereekening plaats vind. En hier zouden wy volkoomen in konnen berusten; ten zy moogelijk noch dit moest aangemerkt worden; Dat nadien de Apostel, het Geloove Abrahams, als een Voorbeeld of Voorschrift des Geloofs voorsteld, om aan te wijzen, Hoe alle Geloovige, in of met den Geloovigen Abraham Geregtveerdigd worden, volgd; Dat nademaal de Apostel de behoudenis der andere, op Kristus overbrengd, het Geloove van Abraham vans-gelijk op Kristus heeft gezien; of zoo niet, zal het Voorbeeld, met het Nabeeld tegens malkanderen vals bevonden worden; en Paulus wel dapper in zijn redeneering (waar in hy hem nogtans zoo Meesterlijk pleeg te draagen;) gemist hebben.

In wat zin de Geregtigheyd Abraham toegereekend is.

**Of (tot) Geregtigheyd als onze Overzetters, den zin met dese inlas te hulp koomen.*

Nu moeten wy ook onderzoeken, in wat zin, Het Geloof in Godt, Abraham *Tot Geregtigheyd* gereekend is? Moses zeyd, *Hy reekende het hem * Geregtigheyd.* Of gelijk ook de Grond-Text, van woord tot woord kan Overgezet worden; *Hy heeft hem dezelve tot Geregtigheyd gereekend.* Hier hebben wy werk gevonden, en een stuk terhand, daar de strijdende Gevoelens, onze Godsgeleerde, niet weynig over hebben by 't hayr gevat; Doch met zoo weynig Voordeel, dat wy'er niet hard voor bekommerd zijn. En schoon'er ook al veele knibbelingen en Spartelingen der Taalvitters, over ter baane gekomen zijn, heeft de eenvoudige Waarheyd, al die ditjes en datjes uytgeveegd, en als een Mist doen opklaaren: zoo datwe geenzinds van opzet zijn geworden, een stroo-breed van d'aangenoome Leere af-te wijken.

De zuyverheyd der Gereformeerde Leere, heeft in dit stuk voor geen verzierde uytvlugten 't hooft inte haalen.

Dus stellen wy dan vast; Dat als Godt het Geloove aan Abraham toereekende, Hy hem niet die *Loon* tot Geregtigheyd toegekend heeft, welk hy hem belooft had; als zommige Joden meenen: niet tegestaande het andere uyt dezelve Synagoge, voor een bederving van den zin der H. Text opnemen. Verder strekt Moses verhaal ook niet, om aan te wijzen, Dat Abrahams Geloove, wegens zekere uytmuntende Daad, hem alzoo toegereekend is; gelijk nogtans de Arabisze Overzetter schijnd gemeend te hebben, als hy leest; *En hy heeft de Heere Geloofd, en hem dat tot een Goed werk toe-geschreeven.* Waar aan niet alleen Salomon Jarchi zijn Zegel hangd; maar zelfs Origenes, ook van dien Droom bevangen is; zoo dat hy rond-uyt gezeyd heeft; *Dat Abraham een Volmaakt Geloove gehad heeft, dat*

't Geloove is Abraham niet om desselfs uytmuntentheyd toe-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

dat verdiende tot Geregtigheyd gereekend te worden. Hy voegd'er tot een reden by; *Nademaal niet aan de gene welke ſtuk-wijs Gelooven, maar alleen aan die volkoomen gelooven, het Geloof tot Geregtigheyd gereekend word.* Derhalven komd Origenes zeer wel met de Oude Joden over-een, die op haar eygen Geregtigheyd ſteunende, in de wandeling, JUSTITIARII genoemd worden. En zy zijn ook onder de Kriſtenen, noch niet geheel uytgeſtorven, welke daar meenen, Dat het Geloof als een Beginzel van Geregtigheyd, aan Abraham toe-gereekend is, door zijn eygen *Aanneeming* of *Aanvaarding*, gelijk de Regtsgeleerde ſpreken; en dat hem die tot een volle Regtveerdigmaakende Geregtigheyd toe-gereekend is. 't Geên niet anders op-te nemen is; Als dat Abraham door een hoogdraavende Geloofs-daad, de Geregtigheyd en Heyligheyd verdiend heeft; koomende deze deugdelijke daad des Geloofs, tot alle andere voorgaande Deugden, dien hy reeds geoeffend had, als een Kroone te zaamen, om al de reſt Goed te maaken. Maar zoo wy deze geloof geven; zal voorzeker het Geloove, als een uytblinkende daad aan Abraham, uyt eenige Verdienſte tot den hoop der andere Deugden toe-geteld, als een eygen aanklevende Geregtigheyd te houden zijn. Maar hoe ver dit van de weg is, konnenwe beſt zien, als-we ons indagtig maaken; Dat het Geloof van Abraham, de Zaligmaaker Kriſtus, tot zijn Voorwerp gehad heeft; gelijkwe zoo even te vooren getoond hebben. Daar-en-boven zijn de voornaamſte werkſtellige blijken van Abrahams Geloove, eerſt naderhand geſchied: Want immers en iſſer de Beſnijdenis niet onder te reekenen, want zy en was'er noch niet; En zijn Gehoorzaamheyd in de Offerhande van Iſaak, is meer als 40. Jaaren daar na gebleken. Voorwaar, Paulus Leerd klaar genoeg, Dat het Geloove op geen andere wyze tot Regtveerdigheyd, aan Abraham noodig was toe-te reekenen; nadien den Loon aan de Werkende niet uyt Genaade, maar na Verdienſte, dat is, als een Schuld-pligt, toegereekend word, beziet, Rom. 4: 4. en 't zal openbaar zijn, Dat zulx den Geloovigen, *Door Genaade* toegereekend word. Zoo ſtaan dan *Schuld* (of *Verdienſte*,) met de *Genaade*, vlak tegens malkanderen: En wy en doen dit niet anders af, hoe zeer zommige hier over ſpinnevoeten; en ons met bedenkelijke inwerpzeltjes, de zinnen zoeken op de Hol te maaken. Wy zeggen rond-uyt; *Indien de Geregtigheyd aan den Werkenden toe-gereekend word; Dat als dan het Werk en niet het Geloof, voor de Geregtigheyd gereekend word.* En dit iſſet dat ons Heydeggerus, ook zeer fraay door een omgekeerde gelijkenis heeft poogen af-te Schilderen, wanneer hy dit volgende tot een Voorbeeld ſteld: Saul, *zeyd hy*, had een Gebod laaten uytgaan, „Dat dien, welke den Reuze Goliath ter neerſloeg, des Konings Dogter „tot een Byſlaap hebben zou: Dit Geloofden alle Iſraëliten; maar nog„tans was niemand bevoegd uyt dezen Hoofde, des Konings Dogter te „eyſſen; als Dien, welke in een Gevegt dezen grooten Snorker in 't Voet„zandt geſmeten had; dewijl den Koning dit voorregt aan den Werken„den, en niet aan de Geloovende had toegezeyd. Invoegen daar uyt niet alleen blijkt, Dat het geheel anders-om zou geweeſt hebben, by-aldien dit Regt aan de Geloovende waare voorgeſteld geweeſt; Maar datwe ook ten overvloed in deze waarheyd beveſtigd worden; naamelijk, Dat nadien het aanden Geloovenden Abraham tot Geregtigheyd toegereekend is; het alsdan geenzinds aan den Werkenden toegereekend is; En dat by gevolg het Geloof niet zoodaanig zijn Werk is geweeſt, dat het hem voor een Deel tot Geregtigheyd konde toe-gereekend worden. Waar toe men mag na zien, Rom. 4:5. Al 't gene onzes agtens, zeer klaar uyt de Hiſtorie van Abraham, waar mede wy ons dus-ver hebben bezig gehouden, af-te nemen is; Op dat niet miſſchien de Joden meenen, Dat onzen Apoſtel hier een On-egte verklaaring gedaan heeft. Godt had tot Abraham gezeyd; *Vreeſt niet, Ik ben u Schild, en zeer Groote Loon.* Abraham kon niet anders Gelooven, als dat

gereekend als zommige uyt de Joden meenen.

Noch ook niet als een beginzel van Geregtigheyd als eenige onder de Kriſtenen drijven.

En zulx uyt een quaad gevolg verworpen.

Abrahams Geloof heeft noodwendig Kriſtus tot zijn voorwerp gehad.

Welk uyt de Leere des Apoſtels Rom. IV. bewezen word.

En door een gelijkenis opgehelderd.

En in Moſes verhaal alzoo bevonden.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

dat Godt hem een Schild was, en hem een grooten Loon had toebereyd. Tot deze Belofte is hy geregtigd geweeſt; dat is, hy heeft met zig door het Geloove aan den Beloovenden over te geven, het regt gehad, om van Godt, Beſcherminge tegens alle aanklaaging en geweld, af-te bidden; als mede de grootſte Erffenis, naamelijk als de Vrugt van zijn Geloof, en zoo Geregtveerdigt te ſtaan in 't Gerigte. Doch dat Geloof is geen Werk geweeſt dat yts Verdienen kon; nog het en is ook voor geen Deel zijner eygen Geregtigheyd geſchat; en noch veel min, voor een eygen algemeene Geregtigheyd konnen opgenoomen worden; nadien het Oordeel Gods, die uyt Genaade Belooft had, als dan niet na waarheyd zou geweeſt zijn. En zoo Abraham uyt de Werken Geregtveerdigd is, zou hy Roem by Godt gehad hebben, 't geên nogtans beyde van de Apoſtel word tegen geſprooken. Maar indien wy dit alzoo ſtaande houden, zal het moogelijk gebeuren, datwe van een digten drom Mugge-ziſters omringd worden, welke gewend zijn de woorden der H. Schrift, die haar zin-bevattingen tegen zijn, byſter te hekelen, en naauw uyt-te ziften: Waar aan zy te-mets ook wel zoo lang talmen, Dat het gantze wezen der zaake, in de Kaars vliegd. Dus hebbenze het dan hier niet weynig druk, met in-te werpen, Dat noch Moſes in 't verhaal van Abraham, nog Paulus geen woord gebruykt hebben, Dat eygentlijk na de Letter, *Toe-reekenen* te kennen geeft: want zy willen, Dat het Hebreeuwze woord חשב, en het Griekze, *Logizeſthein*, alleen, *Meenen*, *Gedenken*, *Agten* &c. maar niet *Toe-reekenen* beduyd; om dat'er anders *Ellogéin* moeſte ſtaan. Doch dit zijn blaauwe uytvlugten; daar die gene ligt op konnen antwoorden, welke meer gezet zijn aan de waare beteekenis der zaake, als ſtijf-koppig, aan de juyſte Vertaaling van een woord te blijven hangen. Maar laat een Letter-knabbelaar, ons doch eens zeggen; of het niet even eens zal zijn; Als men voor *Tó Logízisthai*, en חשב, zeyd, *Meenen*, *Toeeygenen*, of *Agten*? Dan of yemand, na een fraayer en meer gebruykelijker wijze van onze Moeder-taal, zeyd *Toe-reekenen*? En wie is doch hier zoo koen, Dat hy den Apoſtel, willende even zoo verſtaan zijn, als hier Vertaald is, van een quaade uytdrukking durft beſchuldigen? Hierom word de Jeſuït Salmeron, van Heydeggerus gepreezen; als die hier zeer wel in-agt genoomen heeft, Dat de Latijnze woorden, *Reputare*, Overpeynzen; *Imputare*, Toe-reekenen; en *Accepto ferre*, Aannemen, alle zeer wel met het Griekze woord *Logízethon*, over-een koomen. En daar ontbreken geen oude Vertaalers, die het ook hier alzoo hebben Overgezet. Gelijk dan ook de ſtrax-genoemde Schrijver getoond heeft, Dat het enkele woord *Logizeſthai*, wanneer het by een * *Gevend geval* ſtaat, dezelve kragt van het zaam-geſtelde woord, *Ellogéin* heeft. En hier moogenwe niet overſlaan de ſchoone gelijkenis, waar door die fraaye Schrijver, dit geſchil heeft afgedaan: De „ſpreekwijze, LOGIZESTHAI, *Toereekenen*, zeyd hy, is genoomen van de „Kooplieden die Boek-houden van *Ontfang* en *Uytgaaf*. Voorwaar Godt „is niet on-agtzaam noch een verzuymer van zijne Eere: En in het Boek „van zijn Schriftuur, zijn zoo wel de Reekeningen van Uytgift, als van „Ontfang te vinden; dat is, van 't gene hy ons Gegeven heeft, en wat „wy hem te Betaalen Schuldig zijn. Maar nadien op de andere zyde van „het Blad, niet en heeft konnen geſchreeven worden onze Gehoorzaamheyd, „en Betaalinge van onze Schuld, op dat wy mogten Geregtveerdigd worden, doende genoegen aan de Geregtige eyſch Gods; Zoo heeft daar niet „anders konnen te-Boek geſteld worden, als de *Vergiffenis* of *Verdienſte*, „welke tot Regtveerdigmaaking van veele verſtrekt; naamelijk de Geregtigheyd en Gehoorzaamheyd van Kriſtus, beneffens het Geloof waar door „wy'er Deelgenooten van worden. Dit is fraay en net genoeg tot de zaak: En de Letter-ziſters moogen wel weder na de A B C-bank loopen, en haar verquiſte tijd, al huyllebalkende beklaagen: En daar na zien te leeren, Datwe aan

De tegenwerping welk inbrengd, dat noch by Moſes noch den Apoſtel van geen toereckenen gewag gemaakt word, verydeld.

En den zin van beyde H. Schrijvers met onze Overzetters over een gebragt.

* Dativus Caſus.

De toereekening, van Geregtigheyd aan den Geloovigen Zondaar, van Heydeggerus zeer ſchoon door de gelijkenis van een Koopmans Schuldboek verklaard.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

aan die gene, welke met Abraham het Geloove tot Regtveerdigheyd gereekend worden, geenzinds ontkennen, Dat het Werk, waar omtrent het Geloove mede-werkt, niet op een andere maniere kan gezeyd worden, tot Geregtigheyd gereekend te worden. Op hoedanigen wijze ook Godt aan Phineas, zijne Daad, hem tot Geregtigheyd gereekend heeft; verklaarende, Dat hy zulx uyt Yver voor Hem gedaan had; hem zijn Verbond toe-eygenende. Want aldus word de Regtveerdigmaking in zigzelven volkoomener, en door het Werk, meer en meer beveſtigd aan de Konſcientie. En het is in geen anderen zin op-te vatten, Dat Abraham van de Apoſtel Jakobus gezeyd word, *Uyt de Werken* Geregtveerdigt te zijn: te weten, Dewijl zijne Werken de voor-heen gegaane Regtveerdigmaking uyt het Geloof, die verklaaring deden. Maar wy zijn mogelijk al-te lang in 't verhaal van de Belofte Gods aan Abraham in Elon Mamre gedaan, en wat hem daar van wegen zijn Geloof, is overgekoomen; Wy hebben belooft, ook van het *Teeken* te ſpreeken, dat Abraham in deze Verſchijning ontfangen heeft.

Het Geloove ſluyt de Werken niet uyt. Num. 25: 13.

Hoe het te verſtaan is als Jakobus zeyd dat Abraham uyt de Werken Geregtveerdigt is. Jak. 2: 21, 24.

Naauwlijx had Godt aan Abraham de Belofte, aangaande d'Erffenis van 't Land Kanaans herhaald; of ziet daar, Abraham Bid den Heere om een *Teeken*: En zulx wel met deze woorden; *Heere* Jehova, *Waar aan zal ik weeten Dat ik het Erffelijk Bezitten zal?* Hier onderzoeken de Geleerde, Of Abraham met het begeeren van een Teeken, zig door af-dwaaling niet Bezondigd heeft; Godt Verzoekende, na dat hy reeds zoo een klaare Belofte gehoord, en met het Geloof omhelſt had? Salomon Jarchi antwoord; Dat Abraham door deze Begeerte niet zoo zeer gezogt heeft te weten, Of hem Godt ook waarlijk het Land Kanaans geven zou; als wel te verſtaan, Op wat maniere, en met welk-een Levenswijze, zijn Nakoomelingen dat zouden in Bezit houden? En hem is, meend hy, geantwoord; *Door Offerhanden.* Want aldus luyden zijn eygen woorden; *Abraham heeft voor zigzelven geen* Teeken *begeerd; maar hy heeft van wegen zijne Kinderen gezeyd; Toond my doch welke de* Geregtigheyd *zy, door welke zy dezelve genooten hebbende, daar in moogen beſtaan? En d'Heylig-Gezegende, heeft geantwoord: In de Geregtigheyd der Offerhanden.* Deze Uytleg is wel niet heel onfraay, doch ofze proef-houden kan, zullenwe ſtrax bezien. Ondertuſſen zijn ook Kajetanus en Rupertus, by-na van de zelve meening; als die bekennen, Dat Abraham Godt om *Een Teeken* Gebeden heeft; Doch niet voor zig zelven, want hy had zoo ſwakke ſteunzels niet van noode; maar voor het nakoomende Zaad; dat zoo wel wegens het verkrijgen van zulken hoogdraavende Belofte, als van wegen ontallijke gebeurlijke ſwarigheden, die hen konden treffen, de Belofte hadden konnen in twijffel trekken, byaldien haar Geloof niet door een Verbond, en ongemeen Wonder-Teeken, beveſtigd wierd. Dit is haare meeninge: Doch geen van beyde ſchijnd met Moſes verhaal, noch met de meeninge van Abraham, over-een te ſtemmen. Want hy rept niet van zijne Nakoomelingen; maar hy vraagd in zijn eygen Naam; *Waar by zal Ik, (Ik Abraham,) weeten.* Daar-en-boven heeft Godt hier niet willen aanwijzen, Dat d'uyterlijke Dienſt der Voorbeeldige Offerhanden, de Nakoomelingen Abrahams, in de Erffenis des Lands zouden konnen ſtaande houden; nademaal hy immers zelfs Voorzeyd had, Dat'er een tijd aanſtaande was, in welk hy den Offerdienſt zou af-ſchaffen. Dus antwoorden andere, Dat Abraham niet zoo zeer aan de Belofte getwijffeld heeft, als wel aan de Maniere en Tijd-Ordening van derzelver Vervulling. In hoedaanigen Zin Chryſoſtomus, de Vader Abraham, met deze breedſpraakelijke woorden invoerd, als of hy zeyde; *Ik en vraag daarom geenzinds aldus, om dat ik u geen Geloof houde; maar ik ben begeerig te weeten, op wat Maniere ik dat Land Erffelijk Bezitten zal; want ik zie my zelven reeds tot de hoogſte Ouderdom geſtegen; en heb tot noch toe in dit Vreemd Land, als eenen die geen vaſte Wooning heeft, omgeſworven; en kan*

Abraham eyſt een Teeken tot verzekering van de Bezittinge des Lands Kanaans. Gen. 15: 8.

Een bedenking der Joden daar over.

Nader bedenking of Abraham dit Teeken voor hem zelven of voor zijn Nakoomelingen begeerd heeft.

En Waarſchijnelijk voor hem zelven.

't Geēn Chryſoſtomus met een fraaye invoeringe opheldeid.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

met Menschelijk Verstand niet begrijpen 't gene toekoomende is; Ik twijffele geenzinds aan 't gener van uw Belooft is, dewijl ik weet dat gy alle dingen Geschapen hebd, en doed wat u behaagd; zonder dat yts uwen Wille wederstaat: Dus vraag ik dan niet, als eenen die uyt het Geloove gevallen is; maar om dat het u belieft wederom van deze Erffenis gewag te maaken, zoo wenste ik wel een Zigtbaar en zeker Teeken, om mijne swakke gedagten te onderschraagen. Dus ver die fraaye Oud-Vader: En Augustinus en Theodoretus zijn even zoo gezind; alhoewelze geenzinds, de meening der H. Text voldoen.

Abraham heeft in dezen slegts een volkoomen verzekering voor zijn Geloof geëyst.

Dus oordeelen andere, Dat Abraham geenzinds aan de waarheyd der Goddelijke Belofte getwijffeld, maar nogtans verwagt heeft; Dat Godt hem met een volkoomener verzekeringe daar van, wilde agtervolgen, uyt aanmerking zijner swakheyd; het welke als de wettige hulp-middelen, om deze zaak naauwkeuriger te kennen, hy in zijn Verlangen niet verzuymen moest. Want op dusdanigen wijs, hebben de Geloovige, na datze alvooren door de gemeenzaame ommegang met Godt, waaren aangelokt, niet zelden ondernomen, na het betoog der zaake, welke het Geloof in de Belofte omvatte, te Vraagen, en alzoo een volkoomener kennis der omstandigheden te verkrijgen. En gelijk'er zommige van meeninge zijn, Dat in de naast-volgende Zaamenspraak en d'Offerhande, die Abraham op Gods bevel volvoerd heeft, De maniere en Tijd-Ordening, van de Vervullinge der Belofte klaar getoond word; alzoo vinden wy ons daar door, als met de hand tot die opmerkelijke Historie ingeleyd, Welke Mozes, Gen. 15:9-18. onder deze bewoording verhaald: *De Heere zeyde tot* Abraham; *Neemt my eene Dry-Jaarige Veerze, ende een Dry-Jaarige Geyte, ende eenen Dry-Jaarigen Ram, en eene Tortel-Duyve, en een Jonge Duyve. En hy bragt hem alle deze, ende hy Deeldeze midden door, en hy leyde elk Deel tegen malkanderen over; maar het Gevoogelte en Deelde hy niet. Ende het wild Gevoogelte quam neder op het Aas, maar Abraham joeg het weg: Ende het geschiede als de Zonne was aan 't Onder-gaan, zoo viel een diepen Slaap op Abraham, ende ziet een Schrik en groote Duysternisse viel op hem. Doe zeyde hy tot Abraham; Weet voorzeker dat u Zaad Vreemd zal zijn in een Land dat Haar-lieder niet en is. En zy zullen hen Dienen, en zy zullenze Verdrukken, Vierhonderd Jaar. Doch ik zal het Volk ook Rigten, welk zy zullen Dienen, ende daar na zullen zy Uyttrekken met groote Have, ende gy zuld, tot uwe Vaderen gaan met Vrede; gy zult in Goeden Ouderdom Begraaven worden. Ende het Vierde Geslagte zal herwaards weder keeren; want de Ongeregtigheyd der Amoriten, en is tot noch toe niet volkoomen. Ende het geschiede, dat de Zonne Onder ging, ende het duyster werd: Ende ziet daar was een rookenden Oven, ende een Vyerige Fakkel, die tussen die stukken doorging.* Dus ver, moesten wy 't verhaal van Moses by-haalen, waar in ons het Goddelijk *Teeken* beschreeven word, dat Abraham getoond is.

En zulx aan Abraham onder 't slagten van Dry'erley Offer-Vee nader getoond, en met Verbondmaking bekragtigd.

Onze Duytze Vertaalers hebben hier met veel andere, een *Dry-Jaarige Veerze* gezet; Doch Onkelos, heeft die woorden met de rest der Dieren; heel anders opgenoomen, en leest; *Offerd voor my Dry Kalveren, Dry Geyten, Dry Bokken: Een Tortel-Duyf en Een jonge Duyf.* Invoegen hy het getal *Dry*, in plaats van *Dry-Jaarig* heeft Vertaald. Zoo zeyd ook Salomon Jarchi; *Dry Kalveren beteekenen Dry Veerzen: Een Veerze welke ge-Offerd wierd op den Dag der Verzoeninge. Een jong Rund dat ge-Offerd wierd voor de zaak die tot de Kerk behoorde. En Een Kalf, dat het Hooft afgehouwen wierd.* Kimchius wil vans-gelijke, dat hier *Dry Kalveren* worden aangewezen, en datmender geen *Dry-Jaarige Veerze* verstaan moet; om dat die by d'Hebreeën anders genoemd word. Andere verstaan'er Dryderhande zoorten van Offerhande; Als I. het *Slagt-Offer*, II. d'Offerhande *Voor de Zonde*; en ten III. het *Verzoen-Offer*. Waar by in *Bereschit Rabba*, zeer vaats gezeyd word; Dat hier dry Koningen van Babylon, verstaan worden;

Verscheyde bedenkingen over de Slagting die hier belast word.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

worden; te weeten, *Nebukadnezar*, *Evil-Merodach* en *Belzazar*, waar van by Jeremias en Daniël te lezen is. Maar gelijk dit laatste zig zelven uyt-lagt, alzoo ontbreeken daar geen fraaye Uytleggers onder Joden en Kristenen; Die hier, *Dry-Jaarig*, en niet *Dry-Voudig*, willen Overgezet hebben; en bewijzen zulx eerstelijk met de Griekze, Samaritaanze, Syrisze, en Arabisze Text. Boven-dien Schrijven Josefus en Aben-Ezra even alzoo; want d'eene noemd het Een *Dry-Jaarige Veerze*; of *Veers-Kalf van Dry-Jaaren*; d'ander, Een *Dogter van Dry-Jaaren*. Want of schoon Maimonides in zijn Boek *Van de Offerhanden*, zoo wel als Kimchius zeyd; Dat עגל, doorgaans Een *Jaarigen Os* te kennen geeft, en Een *Twee*-of *Dry-Jaarigen Os*, פר genoemd word, zulx behoeft men niet voor goede Munt aan-te neemen: dewijl we zien dat Hosea 10: 11. het woord עגלה voor een Veerze genoomen word, die eerst begind te Dorssen. En Esaia 7:21,22. een *Runder-Kalf* of *Koeytie*, dat van Boter-Melk zwanger gaat. Ook en kan het Esa. 15:5. niet anders als Een Dry-Jaarig Kalf beteekenen; hoewel Kimchius, zig zelven aldaar vergeeten heeft. En dat de Oude zoodanig-een bejaard Runder-Beest, ook een *Kalf* plegen te noemen; kan ons Virgilius leeren; Die een Koe-Beest, *Dat tweemaal Daags tot den Melk-Emmer komd, en twee Jongen met haar Ujers voed*, een *Kalf* noemd. Doch waarom Godt juyst gewild heeft, dat deze Dieren, Dry-Jaarig moesten zijn, daar toe zou misschien konnen gezeyd worden; Dat door dusken Ouderdom, de volmaakte grootheyd, der Lijfsgestalte, en Sterkte te kennen gegeven word; want zoodaanig is een Dry-Jaarige Stier, Os, of ander Runder-Dier, dat wel tierd. Waarom ook Chrysostomus zeyd; *Godt belast* Dry-Jaarige, *Dat is, Volwaße Dieren te Slagten.* En zoo belooft mede den Geroofden Ganymedes by Lucianus, een Dry-Jaarige Bok tot zijn Randzoen te Slagten, welke voor de Kudde gaat Weyden, op dat hy ontslagen wierd. Maar of wel de Uytleggers niet veel swaarigheyd in het Naam-woord der *Tortel-Duyve* maaken; zijnze nogtans meer over het andere Grondwoord, dat men gemeenelijk *Jonge-Duyve* Vertaald, in den dut. De Grieken zetten 't Peristeran, Een *Duyve* over: De Syrisze en Arabisze, *Het Jong van een Duyve*: waar inze weynig of niet van de onze verschillen. Doch de zeer door-Letterde Bochartus is van meeninge, Dat het Grond-woord, hier geen *Duyve* kan beteekenen, om dat die ten tijde van Abraham, by de Kanaaniten niet en zijn bekend geweest: en tragt te bewijzen, Dat dezelve eerst naderhand van de Grieken, in Asien zijn overgevoerd. Dus schijnd men 't uyt andere omstandigheden, voor *Het Jong der Tortel-Duyve* te moeten neemen; nadien de Taal-zifters ons leeren, Dat het zelve Naam-woord, groote gemeenschap met de beteekenis van *Piepen* heeft; en alzoo ligt op alle zoort van Jonge-Duyven te passen is. Doch de Uytleggers laaten ons in 't onzeker, waarom hier te-gelijk een *Tortel-Duyve*, en haar *Jong* zal belast worden te neemen? Want zy agten dat hier al zulke Dieren, en geen andere geëyst worden, als naderhand onder de Wet stonden, Reyn verklaard te worden; en alzoo konden ge-Offerd worden: tot welke de Wet egter de *Muße*, heeft toegevoegd; die in 't Offer voor de Reyniging der Melaadze, mogten gebruykt worden. Gelijk mede d'andere zoodanige waaren, als meest in de Offerhanden Geslagt wierden, 't geên ook onze Kantteekenaars en Burmannus aanmerken.

Abraham heeft niet lang uytgesteld, aan dit Gebod te gehoorzaamen; maar hy bragt de ge-eyste Dieren terstond, en Slagteze en Deeldeze midden door. Over welk opmerkelijk voorval wy thans een weynig te zeggen hebben. Terwijl dan Moses verhaald, Dat Abraham dees verdeelde Offer-Dieren, elk Deel tegens malkanderen-over, en alzoo in twee hoopen geleyd heeft; naamelijk de Linkerzijde tegen over de Regter: maar zulx niet omtrent de Voogelen gedaan heeft; hebben de Gôdsgeleerde daar in een Geheymenis gezogt, dieze gemeenelijk zeer arbeydzaam verklaaren; als die niet en twijf-

 felen,

felen, of Godt heeft door deze uyterlijke Teekenen, de Verborgentheyd der Voor-verhaalde * Dingen willen te kennen geven. Al de Joodze Schrijvers, zijn by-na van oordeel, Dat Godt door de Deelen van deze Dieren, den Op- en Ondergang der Vier Monarchien heeft willen affchilderen; alhoewelze in de toepafzing van elk Dier, en Rijks-bezitting, geheel niet over-een koomen. Rabbi Eliëzer, en Jarchius zeggen, Dat door den Dry-Jaarigen Ram, het Perfize Rijk verftaan word; en dat de Jonge Duyve, het Volk Ifraëls beduyd. Doch indienmen de Monarchien, navolgens 't getal der Dieren vermeerderen mag, zalmen niet Vier, maar Vijf Monarchien vinden. Maar nadien hier van de Egiptize Dienftbaarheyd gehandeld word, gelijk by Mofes klaar is; waar toe iffet noodig zulx tot de Dienftbaarheyd der Vier Monarchien te betrekken? Hierom zal het ongetwijffeld, Theodoretus beter Verklaaren, welke van meening is, Dat die Vierderhande Dieren, Vier Geflagten te kennen geven, met welke het Zaad Abrahams zou Vreemdeling in Egipten zijn: waar van het Dry-tal der Viervoetige Dieren, de Dry Geflagten, Kaath, Amram en Mofes te kennen geven; onder welkze in Ballingfchap zouden blijven. Doch de Tortel-Duyve, en de Jonge Tortel-Duyve, is een Zinnebeeld van het Vierde Geflagt, dat als een Kirrende Tortel-Duyve, door de Woeftijne uytgevloogen is. De van-een Snijding en Deeling der Dieren, behoord tot de wijze der Verbondmaaking met Abraham, welke hier en elders meer in de H. Schrift voorkomd, en ftrax daar uyt nader zal verklaard worden. Als mede tot een aanduyding, van de Verdeelinge zijner Nakomelingen, die in verfcheyde Landen en Woonplaatzen van Kanaan, Arabien, Idumeën, Egipten en andere Landfchappen zouden verdeeld worden; Ja van haare Verdrukkinge, door welke zy in Egipten, ook als Geflagt zouden worden. Waar toe de Geheelheyd der Voogelen, het eynde der Verdrukking aanwijft; als die in haar onnoozelheyd en geduld, zouden behouden worden. Dat de Roof-Voogels op het doode Aas, met een digten drom zijn neder-gevallen, is een Voorbeduyding, Dat d'Ifraëliten, van verfcheyde Vyanden zouden aangetaft worden. Doch den af-keerenden Abraham, dieze verjoeg, is een affchaduwing der Goddelijke voorzienigheyd, die over Ifraël de Wagt gehouden heeft. Waar toe wy dan ook zien, dat deze Deelen niet heel-en-al verftrooyd, maar op haare plaatz, digt by den ander, en tegen malkanderen over, moeften liggen; om Abraham te verzeekeren, Dat zijn Zaad ook alzoo niet zou vergaan, noch haare Stam-Huyzen verlooren worden; maar dat Godt in alle tuffenvallige fcheydingen, dezelve wederom tot haar Lichaam verzaamelen wilde. Den Slaap van Abraham, en de Verveerdheyd en Angft, die hem daar in overgekoomen zijn; heeft de Benaauwdheyd zijner Nakoomelingen, voornaamelijk de laatfte in Egipten geleden, te kennen gegeven. Den rookenden Oven, is een Af beelding van de Egiptize Slavernye geweeft, welke ook Deut. 4: 20. by eenen *Yzeren-Oven* vergeleken word. Gelijk dan eyndeling ook den Vyerigen Fakkel, gaande tuffen de tegen-over malkander liggende Deelen, niet anders heeft willen aanwijzen, als de Goddelijke tegenwoordigheyd, waar door dit Verbond Geheyligd is; op dat hy te-gelijk de Straffe der Overtreders, en zijn Brandende Wraake tegen d'Egiptenaars, ten meeften in de Roode Zee gebluft, te kennen gaf. In de eerfte plaatze daar door aanwijzende; Dat die, welke van dat Verbond afvallen zouden, zoodanig in Stukken zouden geklieft worden; Dat tuffen hen en den Verbond-maaker, een zeer groote fcheure zou zijn. Hoedanigen Straffe dan ook hier na, het Verbond-breekend Ifraël, op den hals gekoomen is; wanneerze Kriftus, die in dit Verbond was afgefchaduwd, verworpen, en ter Dood ver-oordeeld hebben: Gelijk de Zaligmaaker zelfs daar op fchijnd te fpeelen, Matth. 24: 51. Indien wy nu in onze aanmerking voortgaan, 't is zeker, dat wy ook een byzondere ftandvafte waarneeming, met welk Abraham zig omtrent dit voorval gedraagen heeft, zullen ontwaar worden;

* Gen. 15. 13-17.

Godsgeleerde aanmerkingen over het Deelen van deze Slagt-Beeften.

worden; als die hem niet heeft laaten verdrieten, tot in den laaten Avond, by zijn Slagt-Offer op de wagt te ſtaan; met uytgerekten halze af-wagtende, wat doch Godt met dit geheym voor had.

Abrahams gedrag in al dezen handel.

En ſchoon de vreemde Roof-Voogels, on-ophoudelijk toeleyden, om het Vlees van zijn Slagt-Offers ten prooye te maaken, heeft hy nogtans vlijtig genoeg daar op gepaſt, dat hyze telkens verjoeg. En alhoewel'er even voor dit voorval gezeyd word, Dat de Zonne begon Onder te gaan, of reeds Ondergegaan was; diend men te gelooven, Dat het nu alreeds eeniger-maaten donker was; nadien Abraham, niet alleen te vooren, de Sterren belaſt waaren aan te zien, of hyze Tellen kon; maar dat te vooren *vers* 12. de Zon al Onder ging, als Abraham te midden van die zorvuldige agt-neeming, ten laatſten van den Slaap overvallen, en van Godt met groote Vreeze bevangen was; door welke Angſt, hy de goede Vader, tot een Heylige opmerking heeft toebereyd, om de Goddelijke reden van dit Wonder-teeken, en 't geên daar op te volgen ſtond, des te klaarder zijn gemoed in-te drukken. Van de Jooden daarom miſſchien, den *Slaap der Profetie* genoemd; in welke Godt tot de Profeten ſprak, Num. 12:6. Gelijk Abraham ook een Profeet was, Gen. 20:7. vergeleeken met Kap. 15:1. En de Voorzeggingen aangaande zijn Zaad, kort daar op volgende; waar van terſtond. Terwijl nu de gedeelde Offer-Stukken in dusken Ordening lagen, en Abraham onder zijn diepen Slaap, met Vreeze overgooten lag;

Wat Abraham te dees tijd onder een Sluymering ingeboezemd is. Gen. 15: ℣. 13.

Boezemde de Godſpraak hem veel hoogdraavende dingen in, die van een langen Adem, en ruyme tijdbevattinge waaren; hier korts te vooren uyt, Gen. 15: 13-17. met Moſes eygen woorden voorgeleezen. Als die niet alleen, de gantze Hooft-zom van Abrahams Leven; maar ook de geheele Hiſtorie van zijn Zaad, te-vooren ſpellen; en vervolgens alles, wat wy in dit Werk voor-hebben af-te doen. 't Geên ons vermaand te gelooven, datwe al deze dingen niet buyten de welvoegzaamheyd, dus breed ontworpen hebben.

De Vreemdelingſchap en Dienſtbaarheyd van Abrahams Nakomelingen hem voorzeyd.

Dus zienwe dan in deze Goddelijke reden, Dat het Zaad Abrahams, in een Land dat het haare niet en was, zou Vreemdeling en Dienſtbaar zijn, den Tijd van Vierhonderd Jaaren. Om van welke het nette Tijd-punt des aanvangs regt te weten, de Geleerde Mannen, elk om-beſt geſweet hebben. En alhoewel wy reeds hier van een beknopte ſchets gegeven hebben;

En hoe de verſcheyde tijd Vervuld en uyt gerekend moet worden.

Luſt ons egter de Reekening hier wat breeder op-te maaken, en de plaatze Galaten 3:17. (daar van 430 Jaaren gerept word,) met deze van Moſes te vergelijken. Dus hebben veele hier toe, haar aanvang genoomen, van den Uytgang Abrahams uyt Charan, als wanneer hy 75 Jaaren oud was. Doch den uytſlag ſchijnd veel-eer aan te raaden, datmen de Reekening, vijf Jaaren vroeger begind, naamelijk van zijn Uytgang uyt Ur der Kaldeën: zijnde doe 70 Jaaren oud. Het welk geſteld zijnde, zal men van den Uytgang Iſraëls uyt Egipten, agterwaards reekenende tot de Geboorte van Iſaak, net 400 Jaaren, en alzoo de zelve tijd vinden die Godt hier in de Belofte bepaald: Beginnende met de Geboorte Iſaaks. Want van doe aan, zou het Zaad Abrahams, Vreemd zijn, in een Land dat haar-lieder niet en was.

Gen. 15:19.

Indien men anders van deze tijd dat Godt dit ſprak wil reekenen; zalmen tuſſen deze en den Uytgang Iſraëls, 416 Jaaren vinden. Doch nu wijſt ons Godt duydelijk genoeg aan, Dat hy zelfs de 400 Jaaren Vreemdelingſchap, van Iſaaks Geboorte, (in welk Abrahams Zaad begon te zijn) gereekend heeft. Als den welken, 30 Jaaren na Abrahams uytgang, Gebooren, den tijd van 430 Jaaren vol-maakt. Hoedaanig het de Apoſtel Galat. 3:17. ſchijnd genoomen te hebben, vergeleken met Exodus 12:40. op datwe wiſten, hoe naauwkeurig Godt de beſtemde tijd der Beloſte, in agt-genoomen heeft; dewijl aldaar word aangeteekend, Dat even op dien Dag, als Iſraël uyt Egipten trok, de 430 Jaaren vervuld waaren, als voorzeyd was. En 't geên men hier uyt de aanmerking der nette Tijd-zifters niet ongemerkt behoorde over 't hooft te zien, is dit, Dat de Tijd-bedeelinge van 430 Jaaren, ook even

Gelijkheyd dezer Tijd-

bedeeling nage-ſpoord.

zoo in de duuring van Iſraëls Republijk, zederd de Wet-geving op Sinai, tot op de Salving van David gevonden word. En nadien'er ook 430 Jaaren verloopen zijn, tuſſen de Babylonize Verwerringe, en de Dood van Heber; na wien zommige willen dat de *Hebreën* genoemd zijn; alzoo zietmen, dat den Oorſprong der Hebreën; en de Belofte aan Abraham geſchied; en de Wet, met het Rijk Davids, alle Dry, een gelijke Tijd-Bedeeling hebben. En gelijk in deze Lotſpelling, onbepaald van *Een Vreemd Land* gerept word; in welk Abrahams Zaad als Vreemdeling Woonen en qualijk zou gehandeld worden; heeft d'uytkomſt, de Verklaaring makkelijk gemaakt, om'er niet alleen Egipten door te verſtaan; maar ten deele ook Kanaan; Ja ook een deel in Meſopotamien; en ten laatſten, 't grooſte deel in Egipten; alwaar Iſraëls Vreemdelingſchap en Dienſtbaarheyd, een eynde nam. 't Geên de reden is, dat ook zelfs Kanaan, niet zelden het Land der *Vreemdelingſchappen* genoemd word; als te zien is, Gen. 17: 8. &c. Godt voorzeyd ook, dat hy Dat Volk aan welk het Zaad Abrahams zou Dienſtbaar zijn, op gelegener-tijd, door zijn Oordeel wilde Rigten; en daar op de Nakoomelingen Abrahams, uyt dat Dienſt-Huys uytleyden, met groote Rijkdom en Have. Waar van ons de geheele Hiſtorie in het Boek EXODUS, wydloopig verhaald word; op datwe daar in de Vervulling dezer Godsſpraake, als in de Zonneſchijn zouden zien. Waar by dan ook aan Abraham, de Geruſtheyd van zijn verder Leven, en uyt-eynde door de Dood, voorſpeld word; zullende hy *Tot zijne Vaders gaan in Vrede, en in Goeden Onderdom Begraaven worden.* Ten laatſten voorzeyd hem Godt mede den tijd, wanneer zijn Zaad tot de Bezitting van het Land Kanaans geraaken zou, naamelijk dat het zou geſchieden, *In het Vierde Geſlagt*; en daar ſchijnd tot een reden dezer tijd-verlooping bygevoegd te worden, *Dat de Ongeregtigheyd der Amoriten noch niet volkoomen was.* Doch hier vindmen d'Uytleggers verſchillig, en zommige zijn'er over in twijffel, niet wetende in wat zin, van de Boosheyd der Amoriten word gezeyd, *Dat die noch niet Vervuld was.* En zulx wegens de tweederley beteekenis van het Grondwoord, dat eenige *Zonde*, *Ongeregtigheyd*, of *Boosheyd*, Vertaalen; maar ook *Straffe*, en *Wraake* over de *Zonde* te kennen geeft. Die het dan in de eerſte meening, met onze Overzetters en Kantteekenaars neemen, zijn van oordeel, Dat de Amoriten, te deze tijd, de Maat haarder Overtreding noch niet Vervuld hadden; om welker hoog-geklommenheyd, het Oordeel over haar beſlooten was; 't gene dan haare Uytroeying moeſt voor-gaan. Tot welk-een redengeving Salomon Jarchi, de plaatze, Eſa. 27: 8. bybrengd; *Met Maate hebt gy met hem getwiſt, wanneer gy hem weg ſtiet.* Insgelijx wil Chryſoſtomus, de meening van Moſes aldus opgevat hebben: *Het is even eens*, zeyd hy, *als of ymand zeyde*; *Dit Volk heeft noch zoo veel Zonden niet gedaan*; *datze die of die Straffe verdiend hebben. Want Godt is zoo Menſch-lievende, dat hy veel-eer minder Straft, als dat hy ymand de ſwaarſte Straffe, na het hoogſte Regt verdiend, op den hals werpt.* Hier van verſchillen onze Kantteekenaars weynig; alze zeggen, Dat Godt den „Amoriten dit Land gegeven en beſlooten had, niet eer daar uyt te Jaagen, „noch te Verdelgen, voor dat zy zulx ten hoogſten verdiend hadden; en „derhalven heeft hy haar dien tijd laaten vervullen: en onder-en-tuſſen de „zijne willen Beproeven. &c. Dit is haaren uytleg. Niet-te min ſchijnd Heydeggerus van andere gedagten, en meend; Dat alhoewel daar niet kan getwijffeld worden, of Godt heeft van doe-aan deze Amoriten konnen Uytroeyen, by-aldien hy met hen na verdienſte had willen voortvaaren, en zijn Regt gebruyken: nogtans waarſchijnelijk is, dat men het woord, dat by de meeſte *Boosheyd* Vertaald word, voor de beſloote *Wraak* wegens de Boosheyd, opneemen moet; invoegen den Zin zou zijn; Dat de tijd die Godt daar toe bepaald had, noch niet gekomen was, waar in hy de Straffe wegens

Gen. 28: 4. en 36: 7. en 33: 1. en 47: 9. Exod. 6: 3.

De Verloſſing van Abrahams Nakomelingen en Rijke Uytvoeringe aan hem voorſpeld.

Gen. 14: 15.

En te wat tijd Iſraël de bezitting van Kanaan verkrijgen zou.

Hoe het te verſtaan is, dat in Abrahams tijd de Ongeregtigheyd der Amoriten noch niet vervuld was.

Jeſa. 51. 13. Matth. 23: 32.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

wegens haare zonden, wilde uytwerken. Men mag'er by-doen, Dat dit gantze vertoeven, aan de Wijsheyd van het Goddelijk Besluyt is toe-te eygenen; als die op dusken wijze zijn Geregtigheyd wil oeffenen; op dat hy zelfs Verdraagzaamheyd betoonde, in het dulden der Boosheden. Als deze tijd dan zou Vervuld zijn; zou Godt het verdrukte Zaad Abrahams, *In het Vierde Geslagte* verlossen, en doen Uyt-trekken met groote Have, en in Kanaan brengen; gelijk het even-zoo geschied is. Want Kaleb was de Vierde van Juda; en de Kinderen van Moses waaren de Vierde van Kahath, die met Jakob in Egipten quam, Gen.46:11. Gelijk mede Moses zelfs, die uyt Egipten uytgetrokken is; de Vierde van Jakob was, door Levi, Kahath en Amram. Want alhoewel in den Uytgang Israëls, veele van het Vijfde, Zesde en Zevende Geslagte waaren, der gener die Egipten waaren ingetrokken; belet zulx geenzinds aan de waarheyd dezer Voorzegging, als die doe is Vervuld geworden, wanneer veele van het Vierde Geslagt in 't Leven, en alzoo noch niet uytgestorven waaren; 't geên ook alleen de Voorzegging wil te kennen geven; en nu met Voorbeelden reeds bevestigd is.

Gen. 15. 13-16.

Hoe Abrahams Nakomelingen in 't Vierde Geslagt zouden uyt Egipten verlost worden.

Maar alhoewel wy in Moses verhaal, de Zonne zien Onder-gaan; egter is noch de gantze rol van 't Goddelijk Teeken dat Abraham moest vertoond worden, niet ten eynden uytgeloopen; want de Donkerheyd op de Aarde gevallen, *Verschijnd'er een Rookenden Oven, en Een Vyerige Fakkel die tussen de Offer-Stukken der viervoetige Dieren doorgaat.* Door deze Vyerige Fakkel, heeft Chrysostomus, de tegenwoordigheyd der Goddelijke werking verstaan; en is daar over van andere geprezen. Doch den Rookenden Oven, is d'aanduyding van Abraham, en het Volk Israëls in zijne Lendenen besloten. En derhalven zijn dan beyde Godt, en het Volk Israëls, te midden tussen die doorgehouwe Stukken doorgegaan, om het *Verbond* te maken; waar van Moses terstond getuygd, Dat het ten zelven Daage geschiede, Gen.15:18. Zoo dat wy moogelijk, hier den Oorsprong gevonden hebben, van die zeer Oude Maniere in 't maaken van Verbonden; waar in naamelijk, het de gewoonte was, Dat de Verbond-maakers, te midden tussen de twee Deelen van een doorgehouwen Offer-Beest, uyt de Viervoetige Dieren genoomen, *Doorgingen.* Hier van daan komd die groote beschuldiging, waar mede Jeremias, d'Israëliten aanspreekt, zeggende; *Ik zal de Mannen overgeven, die mijn Verbond hebben overtreeden, die niet Bevestigd hebben de woorden des Verbonds, dat zy voor mijn Aangezigt gemaakt hadden,* (met) *het Kalf dat zy in tweeen hadden gehouwen, en waaren tussen zijne Stukken doorgegaan.* Naamelijk, *de Vorsten van Juda en de Vorsten van Jerusalem, de Kamerlingen en de Priesteren, en al het Volk des Lands, die door de Stukken des Kalfs zijn Doorgegaan.* Of nu deze gewoonte, te vooren in swang was, of dat de Nakoomelingen Abrahams, dezelve uyt dit Goddelijk Voorbeeld, ontleend hebben, zulx blijft eenige bedenklijk. Over het eerste zeggen onze Text-Vertaalders; *Godt maakt hier zijn Verbond met Abraham op een Zolemneele, doch gants vriendelijke wijze; gelijk den eenen Mensche, Vriend en Bondgenoot, te dier tijd, met elkandere gewoon was te doen; te weten, door Slagting van Beesten, en Verdeeling der Stukken, tussen welk de Bondgenooten, te midden doorgingen; tot een Teeken dat de Verbond-breeker, weerdig was, alzoo in Stukken gehouwen te worden.* Dit zeggen de Kantteekenaars; en wijzen ons daar toe, na gemelde plaatze van Jeremias. De Joden hebben deze Daad, ook zoodanig in gedagtenis gehouden, datze in hare Gebeden dikmaal zeggen; *Ik Bidde uw Genadige en Barmhertige Godt, Dat gy aan het Verbond wild gedenken, dat tussen de Stukken gemaakt is.* Gelijk het dan mede uyt geen ander gebruyk voorkomd; dat het woord *Deelen*, ook *Sweeren* beteekend; als om dat het Deelen en van-een-snijden der Beesten, in het Besweeren van Verbonden in gebruyk was. Als mede de spreekwijze by de Hebreën en Kaldeën, die gewoon zijn aangaande het

Gen. 15: 17.

Aanmerking op den Rookenden Oven en Vyerige Fakkel die tussen de Offer-Stukken doorging.

Waar in misschien den Oorsprong van de Oude wijs der Verbonden te maken te zien is.

Jerem. 34: 18, 19.

En zulx uyt de H. Schrift niet onbedenklijk gehouden.

Ten zy dat deze gewoonte in 't maken van Verbonden reeds in gebruyk was.

Jer. 34:18, 19.

Der Joden gedagtenis aan 't Verbond dat tussen de Stukken gemaakt is.

maaken

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Gen. 15. 18.

Een Verbond Slaan of Houwen waar van by de Hebreën afkomstig.

'tStukken-Houwen van Offer-Beesten by de Volken in 'tmaken van Verbonden gebruykt.

maaken van Verbonden, te zeggen, *Een Verbond Slaan*, of *Houwen*. Gelijk ook de strax-volgende woorden van Moses, *De Heere maakte een Verbond*; eygentlijk te kennen geven, *Smeet*, of *Hieuw* een Verbond: en zulx van wegen het Slagten der Beesten, en het Deelen der Stukken. En dat deze gewoonte ook naderhand tot de Grieken en Romeynen, (welke laatste van de Troojanen willen af-komstig zijn;) overgegaan is, is uyt veele blijken waarschijnelijk. Onder anderen word uyt Dictys Kretensis by-gebragt, Dat wanneer Diomedes en Ulysses wilden Sweeren te blijven by al 't gene waar inze met Antenor waaren over-een gekoomen; en Daar toe de hoogste *Jupiter*, De groote Moeder *d'Aarde*, De *Zon*, en den *Oceaan*, tot Getuyge hadden aangesteld; zy daar op de Offerhanden, die daar toe besteld waaren, in tween doorsneden; en die zoodaanig leyden, Dat d'eene na de Zon, d'ander na de Scheepen uytzag; als wanneerze daar te midden zijn Doorgegaan. Insgelijx word gezeyd; Dat als Agamemnon, zijn Belofte aan Achilles, door een Eed bevestigde, hy belaste Slagt-Offer te brengen; 't geên hy daar zijnde, beval door twee Dienaars, van de Aarde om-hooge op-te beuren; wanneer hy flux zijn Sweerd uyt de Scheede rukte, en het Beest in 't aanzien der Offer-bende, te midden-door hieuw. Welke Deelen in twee hoopen geleyd, is Agamemnon, met het rood-geverfde Sweerd in de hand, tussen beyden doorgegaan. Hier toe zoumen moogelijk yts diergelijx, van de Scyten konnen bybrengen; waar van Lukanus gewag maakt; naamelijk, dat wanneer ymand onder hen, van een Magtiger beleedigt was; hy zig op een uytgespreyde Ossen-Huyd zette; en aan de voorby-gaande d'uytgesnede stukken Vlees, die op 't Vyer geroost waaren, aanbood; op voorwaarde, Dat yder die zijn regter Voet op het Ossen-Vel zetten, en van 't Gebraad durfde eten; daar door als met een Eed Beloofde, den Onderdrukten, met Goed en Bloed te zullen bystaan: want op dezen *Ossen-Huyd te trappen*, was daar zoo veel als *Geswooren* te hebben. Zoo verhaaldmen mede van zeker Volk in Indiën; Dat wanneerze yts met een Eed willen kragtig maaken; zy een Hand-vol Stof-Aarde, of heete Asch in de Palm houden; en daar in blaazende, laaten zy 't zelve op Aarde vallen; daar by-voegende, Datze aldus door de Vlam tot Stof willen vermaalt worden, by-aldienze Valzelijk eenige Zaak Bekragtigd, of Ontkend hebben. Maar dewijl Godt de voor-verhaalde Plegtigheden met die Dieren, Abraham belast heeft om een Verbond te bevestigen; willen zommige Dat men hier geenzinds een *Offerhande* aan te merken heeft; nadien'er verscheyde omstandigheden, aan schijnen te ontbreeken; als I. Dat in d'Offerhanden geen *Veerze*, maar een Jong Rund genomen wierd, Exod. 29: 1. Ten II. Dat hier geen Altaar was. Ten III. Dat de Beesten hier heel anders Verdeeld waaren; als in de Offerhanden gebruykelijk was. Ten IV. Dat de Stukken hier niet van het Vyer wierden aangesteeken, maar dat alleenlijk een Vyerige Fakkel daar tussen door ging. Dit zijn der Geleerden bedenkingen: alhoewel men volgens Psalm 50: 5. niet loochenen kan; Dat in alle Offerhanden, ook een Verbond-maaking verzeld ging: *Verzameld my mijne Gunst-Genooten, die mijn Verbond-maaken met Offerhanden*; van onze Kantteekenaars te dezen propooste, heel fraay Verklaard. Gelijk dan ook d'aanvang-woorden, aangaande den last dezer Slagtinge, Gen. 15:9. *Neemd my*, of *Neemd tot my*, een Dry-Jaarige, Veerze &c. van de Kaldeëſze Overzetter, Vertaald word, *Offerd my* &c. Doch wy willen van deze uytweyding een eynde maaken; en weder tot Abraham en voornaamelijk tot het Verbond zelve oversteeken; als waar van den gantzen inhoud, hier in gelegen is; Dat Godt door zijn goedheyd; de geheele Erffenis, aan Abrahams Zaad wilde geven. Dus luyden de woorden, Gen. 15:18. *Ten zelven daage, maakte de Heere een Verbond met Abraham*, zeggende: *Uwen Zaade heb ik dit Land gegeven, van de Riviere Egipti af, tot aan die groote Riviere, de Riviere Phrat. Den Keniter ende den Keni-*

En zulx met Exempelen uyt d'Oudheyd bevestigd.

Zeldzame plegtelijkheyd in't Eedsweeren.

Of al deze Plegtigheden als een Offerhand aan te merken zijn.

Gen. 15: 18, 19-21.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Keniziter, ende den Kadmoniter. Ende den Hethiter, ende den Pheriziter, ende den Rephaïm, ende den Amoriter, en den Kanaaniter, en den Girgaziter, en den Jebuziter. Indien wy hier de Land-Tafelen te raade neemen, men zal moogelijk niet zoo ligt ontwaar worden, met wat ruyme Uytſtrekking, en Grens-Paalen, d'Erffenis van het Land Kanaans hier aan het Zaad Abrahams, toegemeeten word, (om dat men 't gemeenlijk enger pleeg te bepaalen,) ten zy dat wy de toezegging met het vervolg der Joodze Hiſtorie, en de waare Stands-gelegendheyd der Rivieren, die ons Moſes aanwijſt, wat naaukeuriger ondekt zien. Die dan voor-af ons Land-Tafereel, van Abrahams Reys-togten inziet, zal in een opſlag bemerken, Dat'er een groot Stuk Lands, tuſſen de Nyl-ſtroom van Egipten, en de bogtige gieren van den grooten Eufrat in Kaldeëa, beſlooten leyd; zonder dat wy de byzondere Landſchappen, daar onder buyten Kanaan begreepen, voor als noch noodig hebben te Beſchrijven: Want 't is tot hier toe genoeg, om te verſtaan, wat groot Geweſt hier tuſſen *Nebel Misraïm*, dat is den Nyl van Egipten-Land, en de Riviere *Phrat*, of den Eufrat, van Moſes word aangewezen.

'tLand Kanaans in ruyme uytſtrekking en Paalen Beſchreeven

De Joodze Schrijvers willen voorzeeker, dat men door *Nebel Misraïm*, geen andere Riviere, dan den Nyl-ſtroom in Egipten zal verſtaan. En ſchoon Salomon Jarchi en Kimchi, hier hard op ſtaan; wil egter Aben-Ezra, Dat men 't voor de Riviere *Sichor* houden zal: van welke te zien is, Joſ. 13: 2, 3. Jerem. 2: 18. waar mede hy buyten twijffel die *Beke* zal verſtaan hebben, welke by de Stadt Rhinokorrura, in de Middellandze Zee vald; in onze Land-Tafel genoeg bekend: ſcheydende Kanaan voor een groot gedeelte van Egipten af; gelijk de Kantteekenaars van gevoelen ſchijnen; alhoewelze die, die'er den Nyl door verſtaan, niet hard tegen vallen.

Wat men door de Riviere Egipti verſtaan moet.

Maar nadien Arabien, tuſſen Judéa en Egipten, en alzoo ook den Nyl-ſtroom, zoodaanig ingevallen leyd; Dat Judéa zig nooyt tot aan die Riviere heeft uytgeſtrekt; ſchijnd het bedenkelijk, dat de *Riviere Egipti*, by Moſes, een andere als den Nyl te kennen geeft. Ten zy dan dat wy het Oor aan die leenen, welke deze ſwaarigheyd meenen heel ligt op-te ruymen. Laat zeggenze, door de Riviere van Egipten de Nyl verſtaan worden; niet juyſt de geheele volle en groote Boezem der zelve, maar een begin, of voor-aangelegene Ader uyt dezelve; (want wy weten datze zeer veele uytgangen en takken heeft:) en laat ons die Riviere voor de naaſte by Rhinokorrura neemen, in de Land-Tafelen, De *Beke Sichor* genoemd; welke een arm van de Riviere is, die uyt de Peluzize uytgang der Nyl-ſtroom, tegen Judéa voorbyloopt.

De Riviere Egipti kan de Nyl niet zijn, maar wel een kleynen Arm van de zelve.

En van zommige voor de Beke SICHOR. gehouden.

Dus hebben het Heydeggerus en Burmannus poogen af-te doen: niet tegenſtaande, onzes wetens, daar geene Land-Tafelen te vinden zijn, die daar zoodanig kennis af draagen. Egter moet men Heydeggerus verdere waarneemingen, niet voor onfraay aanzien, als hy zijn opſtel door de Taalkunde poogd te onderſteunen: Voor-eerſt zeyd hy, kan dit ons gevoelen grondveſten; Dat de *Nyl* zijn Oorſpronkelijke Naam van, NAHAL *De Riviere* heeft: Maar voor NAHAL of NAAL, hebben de Syriers en Egiptenaars, NEEL gezeyd; even gelijk de Feniciers en andere, voor BAHAL of BAAL, BEEL gezeyd hebben. Indien dan uyt BEEL, *Bel* en metter tijd van daar BELOS is konnen voortkoomen; wat zou beletten, dat ook niet uyt NEEL, *Nel*, of NEIL, en van daar het woord NEILOS, onder de Grieken zou voort-geſtooven zijn? Boven-dien, geeft ook Pomponius Mela aan de hand, Dat de Wel-Bron van de Nyl-ſtroom, die in Ethiopien is, van de Inwoonders *Nuchul* genoemd wierd; en alzoo buyten-twijffel van נחל NAHAL, van welk wy *Neylon* af-brengen.

Nyl, hoedanig van Ouds genoemd.

Maar zoo dit niet genoeg is, laat ons de plaatze Joſua 13: 3. te berde brengen; als mede Jeſa. 23: 3. en Jerem. 2: 8. als waar in Godt, inzonderheyd in de eerſte paſſagie, het Land Kanaans, van *Sichor de Riviere, die voor-aan Egipten is*, tot aan de Land-Paalen van *Ekron* uyt-rekt: want dat men waarſchijnelijk hier de Nyl-ſtroom moet verſtaan, is niet enkel uyt d'aanwyzing der Egiptize

Nader bewijs dat SICHOR en de Riviere EGIPTI de zelve is.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Grens-Paalen af-te neemen; maar ook zelfs uyt de Naam der Riviere *Sichor*: want gelijk * שיחור *Swart-agtig* beteekend; alzoo werd'er doorgaans getuygd, Dat de Nyl-ſtroom Swart-agtig Water heeft; zoo dat het zoo veel is als of men, De *Swarte Riviere* zeyde: gelijk thans ook by ons, noch het *Swarte Water* genoemd word. Zulx de Grieken volgens Plutarchus en Euſtathius, deze Riviere, ook daarom *Melas*, en de Latijnen *Melo*, na haar Swart Koleur genoemd hebben. Ook heeft Schaliger het woord *Sirin* waar mede de Ethiopers den Nyl noemen, van het Hebreeuwze woord, SICHOR afgeleyd; gelijk elders in de Joodze Oudheden vermaand is. Invoegen men ten minſten waarſchijnelijk te beſluyten heeft; Dat *Nahal*, en *Sichor*, hier niet verder den Nyl beteekend, als dat wy daar door ſlegts een Arm uyt die groote Riviere, welke by Rhinokorrura uytloopt, te verſtaan hebben. Zulx dat alle de Land-Tafelen der pragtige Atlaſſen, en de Bybel-Kaarten, hier aan gebrek hebben, en verbeterd dienen te worden. Want alhoewel de meeſte niet nalaatig zijn, om deze Riviere tot een eynd-pale van Judéa te maaken; vertoonenze egter de zelve zoo wijd en geheel op zig-zelven voortkoomende, datze niemand tot een Arm van den Nyl, ooyt heeft konnen aanmerken. Beter heeft het miſſchien Strabo aangewezen, welke boven de groote Peluziaanze uytloop der Nyl, een kleynder Riviere by den Berg Kaſius maakt; als waar toe hy ook de Land-Paale van Judéa, met veel andere Schrijvers uyt-rekt. Zijnde egter zoo heel-wijd niet van Rhinokorrura afgelegen, welke Stadt zoo genoemd is; na d'afgeknotte Neuzen der Burgers. Hierom moet het niemand vreemd dunken, Dat in ons Land-Tafereel, hier omtrent, een kleene verandering beſpeurd word. En ſchoon deze Riviere zoo kleyn is, datze ſlegts de Naam van een *Beke* verdiend, en zelfs niet met eenige Scheep-tuygen bevaarbaar is geweeſt; moet het ons geen wonder doen, wanneer de H. Schrift dezelve noemd, De *Riviere van Egipten*, en *Sichor*; als ofze de groote Boezem van den Nyl zelfs, daar door beteekenen wilde; nadien het zeer gemeen is, Dat men in de dingen van gelijk Geſlagt, als inzonderheyd het Water is, de Naam van het Geheel, ook aan zijn Deel geeft. Wat nu verder den Nyl-ſtroom zelfs belangd, daar van zullen wy op een andere plaatze ruymer ſpreeken.

*Ziet ook onze Kanteekenaars op Joſ. 13: 3.

De Nyl en Sichor beyde van haar Swart Koleur genoemd.

En hoedanig deze Riviere na de zyde van Egipten of Zuyd Weſten de eynd-Paalen van Kanaan maakt. En waarom in ons Land-Tafereelken een weynig veranderd.

Indien wy dan hier De Goddelijke Land-Paaling van Kanaan, ten Zuyden of Zuyd-Weſten tegen Egipten, wel gevonden hebben, is ons geen ſwaarigheyd meer overig, om dezelve ook ten Noorden of Noord-Ooſten aan den Eufrat te ontdekken; die Moſes niet te onregt, De *Groote Riviere* noemd. Als waar van onze Land-Tafel genoegzaam de gelegentheyd haarder loop aanwijſt; hier vooren reeds genoeg van ons Beſchreeven. Doch daar reſt een ander geſchil uyt de ſwarte donkerheyd in het ligt te brengen; Naamelijk, hoe en waar men de Vervulling der Beloſte, in deze wijden Omtrek des Lands, te regter-tijd en plaats, thuys-brengen zal? dewijl niet alleen de Joden, nooyt alle de Landſchappen tuſſen deze twee Rivieren, den Nyl en den Eufrat gelegen; in Erffelijke bezitting hebben gehad: ('t geên nogtans in ronde woorden belooft word;) maar dat ook, Num. 34. de Bezitting des Lands, niet verder aan Iſraël gegeven word, als tot *Hamath*; 't geên waarlijk noch zeer verre aan dees-zyde den Eufrat is. Doch laat ons de meeninge der Geleerden hooren; en dan uytkiezen, met wien wy 't houden willen. Hieronymus, en na hem Maſius met andere, zijn van meening Dat de Beloſte van zoo ruymen Bezitting des Lands, geſchied is, onder Beding van een loffelijke Gehoorzaamheyd aan de zijde van Abrahams Zaad, dat is *Iſraël*: Welke van hen naderhand niet beweezen zijnde; Godt van zijn woord der Beloſte los-gemaakt, en niet gehouden is geweeſt, die te voldoen. Waar op men zou moogen aanmerken, Dat by-aldien de Beloſte onder beding geſchied is, dat zulk een verſweegen Beding, als dan veeleer tot de geheele Beloſte, en niet alleenig tot eenige Deelen deſſelfs moet betrok-

Land-Paalen van Kanaan ten Noorden en Noord-Ooſten aangewezen.

Of Abrahams Geſlagte wel ooyt het Land Kanaan in die ruymte bezeten heeft, als in deze Beloſte word toegezeyd, naamelijk van de Beke Egipti af tot aan den Eufrat of de Groote Riviere.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

betrokken worden. Ook zou Abrahams Geloove op geen vaste grond gesteund hebben, zoo Godt hem van wegen de Gehoorzaamheyd der Nakoomelingen ontrust, of niet volkoomen verzekerd had. Aldus schijnd hier Augustinus, beter uyt zijn Oogen gezien te hebben, als hy meend, Dat deze Belofte in Josua Vervuld is: En ook daar na, alhoewel niet alles op eenen tijd, noch op eenerley wijze. Want alhoewel de Kinderen Israëls, nooyt dat gantze Beloofde Land-Gewest, Erffelijk Bezeeten hebben, (het gene Godt ook in een naauwbepaalden zin, met die volle Uytstrekking, niet belooft heeft;) zijn nogtans de overige Deelen, van Berseba af, tot aan den Eufrat, onder Tribuyt en Cijns-heffinge der Israëliten gebragt: En zulx voornaamelijk in de tijden van David en Salomon, gelijk te leezen staat, 2 Sam. 8:3-6. en 1 Kon. 4:20. als mede by Josefus. En wy meenen, dat al het geên wy in de Rijks-bezitting dezer Koningen aangeteekend vinden, genoeg is, om in deze bedenkelijke uytleg, te berusten. En zulx misschien noch wel zoo veel te ligtvoeriger, als wy hier met zommige aanmerken; Dat de Ismaëliten, Idumeën en andere Volken, die ook uyt Abraham gesprooten zijn; van den Nyl-stroom af, tot aan den Eufrat gewoond hebben; gelijk ons hier naar zal te bezien staan. Waar toe dan ook eenige Uytleggers niet onvoegzaam zeggen; Dat de Joden zederd de Babylonize Gevangenschap, deze Landschappen van tijd tot tijd met haare Inwooninge vervuld hebben; naamelijk in de Daagen dat Godt haar vermeenigvuldigt had booven haare Vaderen. Maar gelijk Godt in de strax-voorgeleezen Belofte, *Thien Volkeren* aan Abraham belooft, die Moses met Naamen opteld; *Keniten*, *Keniziten*, *Kadmoniten*, *Hethiten*, *Pheriziten*, *Rephaïten*, *Amoriten*, *Kanaaniten*, *Girgaziten*, en *Jebusiten*; zulx heeft zommige al mede in twijffel gebragt; inzonderheyd als zy aanmerkten, Dat Paulus, Actor. 13: 19. maar Zeven Volkeren opteld; welke van de Israëliten, onder de In-neeming des Lands, verdelgd zijn. Gelijk dan ook in de Deelinge des Lands, en de Oorlogen die de zelve voorgingen, geen geheugenis van de rest gevonden word, beziet Deut. 7: 1, en Josua 3:10. en 24: 12. Daar de *Keniten*, *Keniziten*, en *Kadmoniten*, uytgelaaten zijn. En geven de Joden eenstemmelijk voor, Dat deze Dry Volken noch van de Messias moeten uytgedelgd worden: En dewijlze tot noch toe niet uytgeroeyd zijn; nemenze die Gissing tot een ruggesteun, om te gelooven, Dat dan de Messias ook noch niet gekoomen is. *Hier*, zeyd Salomon Jarchi, *worden Thien Volkeren opgeteld: Doch Godt heeft'er aan Israël maar Zeven gegeven: En Dry zijn de* Edomiten, Moabiten *en* Ammoniten. *Maar hier zijn de* Keniten, Keniziten *en* Kadmoniten. *Doch deze zullen in het toekoomende, tot de Erffenis van Israël worden toe-gevoegd; dewijl'er by de Profeet gezeyd is*; Aan Moab zullen zy haare Handen slaan, en de Kinderen Ammons zullen haar gehoorzaam zijn, Jesa. 11: 14. Andere onder de Joden, passen deze op *Asien*, *Turkyen* en *Karthago*. Andere op *Damaskus*, *Asien*, en *Hispanien*. &c. Doch onder de Kristen-Uytleggers, word inzonderheyd Hakspan gepreezen; als die heel waarschijnelijk bewijst, Dat de *Keniten* en *Kenisiten*, ten tijde van Josua, geheel versmolten, en als te-niete gedaan zijn; zoo dat of haaren Naam uytgewist, of ten minsten in zeer kleyne agting geweest is, om datze hier en daar, onder andere Volken ingestooken waaren, en alzoo bedekt bleeven: 't geên dan voor de reden diend gehouden te worden, dat in het Boek JOSUA, in de Verdeeling des Lands, noch in 't Optellen der Volkeren, geen gewag daar van gemaakt word. Eustatius de Kerk-Opziender van Antiochien, Schrijft, Dat de *Keniten*, omtrent de Bergen Libanus en Amanus gewoond hebben. Doch hoe hy buyten andere, aan die kennis geraakt is, zeyd hy niet. 1 Sam. 27: 10. en Kap. 30: 29. wort van de *Keniten*, en haare *Steden* gewag gemaakt; als mede Judic. 1:16. Daar de Kinderen van Moses Schoon-Vader Jethro, *Keniters* genoemd worden. Ook zeyd Bileam van de zelve, datze

En zulx door een bedenking beantwoord.

En ook grootdeels na de Letter vervuld.

Hoe van Thien Volken die door Abrahams Zaad zouden uyt gedelgd worden, maar Zeven by den Apostel worden opgeteld.

En hoe van de Joden misbruykt tot een bewijs dat de Messias nog niet gekoomen is.

Doch van andere Joden op de Turken en andere gepast.

Nader bedenking van Hakspan over de Keniten en Keniziten.

Haar Neſt in een Steenrotze geleyd hebben, en dat haar Wooninge zeer Vaſt is, Num. 24: 21. En datter ten tijde van Saul, onder de Amalekiten, ook *Keniten* gewoond hebben, leeſt men met klaare woorden, 1 Sam. 15:6. Want op dat hy haar te-gelijk met de Amalekiten niet Uyt-en roeyde, dede hyze van haar uytgaan; dewijlze Barmhertigheyd aan Iſraël hadden gedaan, doeze uyt Egipten uyttoogen. Ziende buyten-twijffel op Jethro, Moſes Schoon-Vader, waar van te leezen ſtaat, Exod. 18:19. Doch men twijffeld onder de Geleerde, of men deze, met de voorgaande die aan Abrahams Zaad belooft worden, wel voor een-en-'t zelve Volk te agten heeft: en wy zijnder ook zelve niet al-te zeker in. Wat nu ook de Kadmoniten belangd; men houd de zelve een met de Heviten, en KADMONITEN, dat zijn, *Ooſterlingen* genoemd, welke op den Berg Hermon woonden, hellende na het Ooſten van Kanaan. En het ſchijnd dat de Raphaïten die in de Belofte genoemd worden; na de tijden Abrahams ook onder dezelve gereekend zijn.

ZESDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFDSTUKS.

SARA *verdrietig over haar* ONVRUGTBAARHEYD, *geeft haare Dienſt-Maagd* HAGAR, *Abraham tot een* By-Wijf: *Met eenige Joodze Verzierzelen over d'afkomſt dezer* Egiptize Maagd. Hagar *met wat regt van* Sara, *aan* Abraham *tot een* By-ſlaap overgegeven. *De* Laſterkladde *van* Fauſtus Manichæus, *door* Auguſtinus *aan Abraham afgewaſſen.* Wettige *en* Onwettige Houwelijken, *hoedanig in 't* O. Teſtament. Abrahams *Vermenging met* Hagar, *door den uytgang der zaake*, Onwettig *verklaard.* Veel-Vrouwigheyd *van zommige toegeſtaan, is niet* uyt de Wet der Natuure, *noch uyt* d'Oude gewoonte *te Wettigen. Wat naſleep van* Ongemak *de* Veel-Vrouwigheyd *insloot; en eenige* uytvlugten *en* Joodze dwaalingen *beantwoord.* Hagar *over haar* Swanger-gaan, Trots *geworden, met wat regt van* Sara, *by Abraham* aangeklaagd, *en der zelver* Vernedering. Hagars Vlugt *na de Woeſtijne, van den* ENGEL des HEEREN *geſchut, en* Getrooſt *te* rug gezonden; *neffens een Bedenking, of men ook dien* Engel, *voor* JEHOVA, *en den* Heere Kriſtus *te houden heeft.* ENGEL *hoedanigen gemeenen Naam aan alle* Gezanten, Profeeten *en* Kragtige uytwerkingen, *die van* Godt uytgaan, *of* Gezonden *worden; en Dat ook dezulke doorgaans*, in Gods eygen Naam *Spreeken. Of ook deze gantze* ontmoeting *van* Hagar, *uyt* d'innerlijke overleggingen *van haar* gemoed, *door beſchouwing van den* uytgang der zaake, *is konnen opgemaakt worden?* Hagars *gehoorzaamheyd en overleg, in 't* wederkeeren; *en in wat zin*, Iſmaël *by een* Woud-Ezel *vergeleken word: Met toepaſſing op zijn Nakoomelingen*, d'Iſmaëliten, Arabiers, Sarazenen *en* Turken. *Bedenking of ook Hagar* Godt gezien, *en hem daar over een* byzonderen Naam *gegeeven heeft. &c.*

Sara verdrietig over Onvrugtbaarheyd; geeft haar Dienſt-Maagd Hagar aan Abraham tot een by-Wijf. Gen. 16:2.

ALS 'ER dan met deze en andere Goddelijke Verſchijningen, omtrent Tien Jaaren van Abrahams In-woonige aan *Elon Mamre* verliepen; en die goede Vader vaſt Daagelijx deze Geheymeniſſen in zijn Herte verwarmde, is ten laatſten zijn Huys-Vrouwe Sara, door 't vertoeven der Goddelijke Belofte, en d'aanmerking van haar Ver-ouderd Lichaam, aan 't wankelen geraakt; zoo datze haar Heer en Man, met deze Moedelooze reden aangevallen is; *Ziet doch, De* Heere *heeft my Toegeſlooten, dat ik niet en Baare; Gaat doch in tot mijne Dienſt-Maagd, miſſchien zal ik uyt haar* Gebouwd *worden.* Zoo ſprakze, en zoo deed ook Abraham: Want *Hy hoorde na de ſtemme van* SARA, Gen. 16: 2. En geeft ons als in een groot en breed Tafereel t'aanſchouwen; Dat de uytwerkingen der Goddelijke Beloften, niet zoo-zeer van het veranderlijk goed-dunken der Menſchelijke poogingen, als wel van de Goddelijke Genaade af-hangen.

Om

Om het welke ons zelven kragtelijk door een Exempel in-te boezemen; dit Voorbeeld van Abraham, een levendige Schilderye verstrekken zal. Indien men dan op de Natuurlijke gesteldheyd van Saraas Onvrugtbaarheyd agt-geeft, voorwaar men schijnd te moogen denken, Dat zy tot aan deze tijd, een jeugdige en Vollijvige lijfsgestalte zal gehad hebben; 't geên wy hier uyt besluyten, dat zy (gelijkwe gezien hebben) gezeyd word, *Zeer Schoon van Gedaante* geweest te zijn; en dat zy zulx ook noch in haar Oude Jaaren is geweest, blijkt, Dat Farao in Egipten, en Abimelech naderhand in Kanaan, zoo groote bevalligheyd aan haar zaagen, datze haaren Man, tot tweemaal Ontvoegd is. Welke hupze en wel-geschapene gedaante, haar wegens d'Onvrugtbaarheyd in Kinderen te Teelen, zeer lang is konnen byblijven. En doed ons gisselijk denken, dat die Vollijvigheyd een middel-Oorzaak van haare Onvrugtbaarheyd kan geweest zijn; nadien d'ervaarendheyd niet zelden heeft geleerd, Dat heel kloeke en Vet-lijvige Vrouwen, Geen, of zelden Kinderen krijgen. Gelijk dan mede Hippokrates uyt dezelve aanmerking, deze Kort-bondige Spreuke, aan zijn Vijfde Boek heeft opgesteld; *De Vrouwen die boven de Natuure, Vet zijn, Ontfangen niet; haare Baar-Moeder is door een Net bezet; en als zy wederom Vermagerd zijn, zijnze buyten de Bloey-tyd om te konnen Ontfangen.* 't Geên een Vermaard Poëet in Holland, dien Grooten Genees-Meester, aldus heeft na gestaameld.

Wat de Natuurlijke gesteldheyd tot Saraas Onvrugtbaarheyd heeft konnen toebrengen.

Nooyt prees ik al-te Vetten Bruyt,
Vermids het Vet de Moeder sluyt:
Uw diend een Schraalder lieve Vriend;
Wild gy van Kinders zijn gediend.

En zoo isset ongetwijffeld met deze Sara geweest, datze te dees-tijd, slegts een weynig van haar Poezel-Vet geslonken; wegens haar Ouderdom, de hôop van Kinderhaalen verlooren gegeven heeft. Dus leyd zy dan ook niet qualijk de schuld van haare Kinderloosheyd, op haar zelven; zonder haaren Man die Onvrugtbaarheyd op den hals te smijten, als of 't aan hem haperde; wetende moogelijk booven de kennis van haar zelfs, Dat de Onvrugtbaarheyd der Kinder-Teeling, veel-eer, en meermaals van der Vrouwen, als der Mannen kant komd: waar van dit mogelijk de reden schijnd, Datter in de Vrouwe, veel meer welgestelde Voorwaarden, als in den Man ver-eyst worden; en die ook in hem slegts eenerhande en tessens moeten tegenwoordig zijn: Doch in de Vrouw veellerhande, en een lange agtervolging van tijd, noodig hebben te volharden. Gelijk dan ook d'Onderzoekers der Natuure in-agt genoomen hebben, Datter tegen Een magteloos Man, wel Dertig Ontvrugtbaare Vrouwen gevonden worden. En nadienmen, al van overlang, wegens de Kenteekenen van Vrugtbaarheyd en Onvrugtbaarheyd, als over d'oplossing van een moeyelijk Raadzel, veel Papier beklad heeft; is 't niet al-te voorzigtig gedaan, als zommige Vrouwen, begeerig na Kinderen, zoo ligt de Schuld op Reekening van haaren Man zetten; en dikmaal daarom, quaad Huys houden; ja het wel met een Ander zouden bezoeken, in dien de Beste, 't haar niet en schaamden: Doch zoo en dede Sara niet. Indien het ons nu ook noch, uyt Gen. 15. in geheugen is, hoedanig Godt Abraham, niet alleen door Belofte, maar ook door Teekenen en Verbonden, een Wettig Erfgenaam had toegezeyd; en hoe daar uyt een Groot Volk voortkoomen zou; welker Lot-beurten en Wisselvalligheden gedurende veele eeuwen, Hem daar nevens wierden af-gebaakend? Voorwaar, wy zullen ons te verwonderen hebben, by-aldien zig ymand hier niet Verwonderd. Want wat doed de Vroome Man, op de Voorslag van zijn Vrouwe? Hy beswijkt als in 't Geloof; En ten minsten aan 't waggelen geraakt, Gehoorzaamd hy d'Onge-oorlofde raadslag van zijn Sara niet anders, als of hy, en zy beyde,

Sara heeft de schuld van haar Onvrugtbaarheyd niet op haar Man geleyd.

Vrouwen veel meer Onvrugtbaar dan de Mannen.

Abraham op den raadslag van Sara, hoe ver in 't Geloof aan de Belofte besweken

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

De Goddelijke Belofte, de behulpige-hand wilden bieden, of liever, in desselfs Vertraagen, te-vooren koomen. Want hy vermengd zig met d'Egiptize Dienst-Maagd Hagar, terwijl d'Ongeduldige Sara uyt haar, een Kind verwagt, tot vertroosting van haare Wanhoope, die geen uytstel meer scheen te konnen lyën. Een zeldzaame Historie voorzeeker; en het lust ons daar mede een weynig bezig te zijn.

Hagar de Dienst-Maagd van Sara beschreeven.

Wie deze Hagar was, en van wat Land en Geslagte, Beschrijft ons Moses in weynig woorden; naamelijk *Een Egiptize Dienst-Maagd*, Gen. 16: 1. dus zalze uyt Egipten van Geboorte geweest, en Abrahams Huys-Vrouwe, tot een Dienst-Meyd geworden zijn: En zulx ongetwijffeld, in haare Reys-togt en verblijf in Egipten, 10 Jaaren te vooren; van waarze met haar Vrouwe Sara tot hier in *Elon Mamre*, henen getrokken was. Derhalven moet men'er weynig agt op geven, als de Joden zeggen, Dat deze Hager, een Dogter van Farao geweest is. Van hoedanigen Fabel, mogelijk de Kaldeëize Uytbreyder Jonathan, den eersten Vinder is: *Sara*, zeyd hy, *had een Egiptize Maagd, met Naamen Hagar; zijnde een Dogter van Farao, welke hy aan haar tot een Dienst-Meyd gegeeven heeft, ter tijd als zy van den Koning, haaren eygen Man; Roofs-wijze Ontvoegd was, en hy daar over na het woord Gods, geslaagen is.* Salomon Jarchi, heeft'er een loodje by-gehangen, en gezeyd, Dat Farao, ziende hoe zeer hy over zijn Vrouwen-Roof gestraft wierd; tot zijne Dogter Hagar gezeyd heeft; *Mijn Dogter, het is u beter in dat Huys, slegts een Dienst-Maagd te zijn; als Vrouw in een andere Wooninge te wezen.* Een ander Rabbijn weet het noch veel netter te bepaalen: zeggende, Dat Hagar, een Dogter van Faraos By-Wijf was, dien hy Sara in Egipten, tot een Dienst-Meyd Schonk. Doch hier van verschild Rabbi Zakuth taamelijk veel; als den welken in het Boek *Juchasin* bevestigd, Dat Hagar niet de Dogter van Farao, maar van de Kamer-Dienster van zijn Wijf Kuria geweest is, die na haar dood overgebleeven, zonder Meesteresse zat; en alzoo Vry zijnde, dezelve aan Sara Geschonken heeft. Doch dat eenige deze Hagar, met *Kethura* vermengen, welke Abraham na Saraas dood, ter Vrouwe nam, zullen wy hier na uytveegen.

Joodze verzierzelen over Hagars Perzoon, en Afkomst. Gen. 12:15.

Sara erkend de Vrugtbaare Moeder een gave van Godt te zijn.

Als dan Sara in haar beklag tot Abraham zeyd, *Dat de* Heere *haar Toegeslooten had*, zoo datze niet en konde Baaren; draagd zy daar in te-gelijk, de Toesluyting en Ontsluyting der Baar-Moeder, aan Godt op; en de Hebreën zijn na haar Voorbeeld, ook gewoon even zoo van de Vrugtbaarheyd en Onvrutgbaarheyd der Kinder-Teeling te spreeken. Gelijk dan ook d'over-Oude Genees-Meester *Averroës* pleeg te zeggen; *Dat niemand als Godt, de Natuurlijke Onvrugtbaarheyd der Vrouwen Geneezen kan.*

Zonen waarvan by de Hebreën genoemd.

Waarom Sara een Zoon uyt haar Dienst-Maagd begeerd.

En zeeker vermaard Uytlegger by de Joden, voorhebbende de Daad van Sara te verklaaren, heeft'er aldus van „gesprooken: Dewijle Sara wanhoopte van zelfs een Kind te Baaren, geeft- „ze de Dienst-Maagd aan haaren Man, ofze misschien uyt de zelve, mogt „gebouwd worden: Dat is, ofze misschien, zou moogen een Kind Ont- „fangen: want het Hebreeuwze woord בן *Zoon*, word afgeleyd van בנה *Hy heeft Gebouwd*; om dat voornaamelijk de Zonen, het steunzel zijn van het Geslagt, en het Stam-Huys helpen Bouwen: Invoegen uyt deze reden van Sara, te-regt beslooten word, met wat oogmerk zy niet een Vry-Geboorne, maar een Dienstbaare Maagd aan Abraham tot een Byslaap gegeven heeft. Naamelijk, zy wilde, Dat de Zoon die uyt haar Dienst-Meyd zou Gebooren worden, voor de haare ge-agt en het Geslagte Abrahams, daar uyt zou voortgeplant worden; dewijl zy met veel grooter regt des Mans Zoon, uyt haar Dienst-Maagd, voor haar eygen Kind konde aannemen (inwilligende haar Bedde-regt) en uyt dien haar Huys-Bouwen, als een ander uyt een Vrye Maagd Gebooren. Ook vertrouwd Sara haare Dienst-Meyd niet aan haaren Man, als een Hoere, maar op datze in het toekoomende hem tot een *By-Wijf* zou zijn. Abraham aan deze wangeloovige raadslag het Oor leenende,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

leenende, Gehoorzaamd Sara; Die met regt van zommige, De *Goede* word by-genaamd. Want hoedaanigen Oogmerk ook deze Vrouwe mogt gehad hebben om haar Huys te Bouwen, en een Erfgenaam van zoo grooten Bezit alze reeds (behalven de Goddelijke Belofte) had; isset nogtans niet te denken, Dat de Vrouwen onzes tijds, hoe zeer ook op Kinderen verzot, ooyt toeleggen, om door een tweede Byslaap aan den Man te verschaffen, haar Huys te beswaaren: Zulx de meeste veel-eer daar voor, een Krabbelvuystje zouden leggen, als te zien, Dat haar Man, de Dienst-Meyd omhelst; zoo ver is het'er van daan. En heeft deze afwisseling der Oude gewoonte, ook aan den Digter Owenius, gelegentheyd gegeeven, om over die lang-uytgestorve *Mode* te zeggen;

Ongemeen oogmerk van Sara.

Van d Hedendaagze Vrouwen zelden gevolgd.

Die Vrouw zou hedendaags een raare SARA *zijn,*
Die zeggen zou, ey Man; Beslaapt de Meyd voor Mijn.

En nogtans is Sara zoo Goed geweest, dat zy dit Vrywillig en met Opzet gedaan heeft; ziende ongetwijffeld, Dat haar Onvrugtbaarheyd, den Vroomen Abraham, veel-meer dan haare Schoonheyd verdrietig viel; en zig nogtans zoo maatig droeg, Dat hy geenzinds toeley des-wegen een andere Vrouw te neemen; maar zig ter naauwer-nood, deze Raadslag moest laaten aanprijzen: gelijk Moses verhaald, Gen. 16:3,4. *Zoo nam dan Sara, Abrahams Huys-Vrouwe, d'Egiptize Hagar haare Dienst-Maagd, en gafze aan Abraham haaren Man, hem tot een Huys-Vrouwe. Ende hy ging tot haar in, ende zy Ontfing* &c. Hier hebben de Uytleggers werk gevonden, en niet zelden onderzogt; of ook deze raadslag voor goed en wel-gedaan is op-te neemen, en of ook Abraham in dit te gehoorzaamen, zig betaamelijk zijner Godvrugtigen wandel gedraagen heeft? Maar die de Gevoelens daar over raadpleegd, zal ligt ontwaar worden, Dat veele Uytleggers dit Vraag-stuk zoodaanig geringel-oord hebben, Dat eenige de schuld van beyder Misdrijf, boven-maaten hoog, en als tot overloopens-toe ophoopende; d'andere wederom zoo wel den Raad van Sara, als de Daad van Abraham, in diervoegen van alle onbetaamelijkheyd hebben zoeken Vry-te pleyten; Datze alle in 't quaade blaadje geraakt, of ten minsten onder de Vieze Uytleggers, behoorden aangeschreeven te worden. Onder die welke de schuld grooter maaken, teld Augustinus inzonderheyd, Faustus Manichæus; Dien hy ook daar over niet weynig roskamd; terwijl dien Mensch, Abraham met een twee-voudige Misdaad beklad; naamelijk, Dat hy uyt een raazende Wellustigheyd onsteeken om Kinderen te Teelen, zig met een Hoer of Byzit vermengd heeft; en ten anderen, Dat hy aan Godt, dien hem reeds met zoo veel blijken van verzekering, een Wettig Erfgenaam beloofd had, geen Geloof gegeeven, maar uyt een ander Wijf, heeft willen Kinderen winnen. Doch hoe onregtmaatig, Abraham van dezen schaamteloozen Mensch, is aangetast, zulx heeft hem Augustinus flux in deze verandwoording op zijn Brood geschooten: *Abraham*, zeyd hy, *heeft* Hagar, *niet uyt Wellustigheyd Beslaapen, maar om Kinderen uyt haar te Teelen, en daar mede geenzinds zijn eygen Vrouw te Bespotten; maar om te Gehoorzaamen; als die geloofde, Dat het een Vertroosting voor haare Onvrugtbaarheyd zou zijn, by-aldien de Vrugtbaare Baar-Moeder van haar Dienst-Maagd, volgens de Jeugdiger Togt, daar toe ook het haare zou doen: Hier is geen begeerte van wellustige Geylheyd, die Abraham tot een verfoeyelijke Egtbraak vervoerd; maar de Dienst-Maagd word van de Huys-Vrouwe, uyt Oorzaak van Kinderen te Teelen, aan den Man gegeeven: En ze word van den Man, ook om dezelve verkrijging, aangenoomen en Beslaapen.* Dit zeyd Augustinus: en men kander verscheyde dingen in aanmerken, welke Abrahams nieuw Houwelijx-Verbond met Hagar, een voegzaame swier by-zetten; schoon de Daad in zig zelven, waar-

Hagar met verlof van Sara door Abraham Beslapen en Bevrugt.

Verscheyde bedenkingen over deze Daad.

Abraham van Faustus Manichæus leelijk beklad.

En van Augustinus wedersproken.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

waarlijk zoo heel pluys niet en is. Want I. iſſe geſchied door goedkeuring

Abrahams vermenging met Hagar inde beſte vouw gêſlagen.

en Raad van de Vroome Sara. Ten II. is het niet geweeſt een ydele Zaamenkomſt des Vlees, maar een Houwelijx-Verbinding in den tweeden Trap: Dat is, alhoewel niet van Godt goedgekeurd, nogtans naar de Burgerlijke gewoonte van dien tijd, onſchuldig. Om van welke regtmaatige Onderſcheyding, heel goed berigt te hebben, Heydeggerus ons naar Junius wijſt; die het Onderſcheyd des Verbonds tuſſen Man en Vrouw, zeer wel heeft weeten te bepaalen; om te kennen, welke men voor Regtveerdig of Onregtveerdig, of voor Middelmaatig te houden heeft. De zelve Geleerde Man, agt, Dat

Wettige en Onwettige Houwlijken in 't O. Teſtament toegelaten, van Junius fraay bepaald.

de Regtveerdige Verbintenis, tweezinds in 't O. Teſtament geſchied is; Die beyde nogtans dit gemeen hadden, Datze van Goddelijke Inſtelling, en ook uyt de Zaamenſtemming waaren, der gener, die daar over te zeggen hadden. Doch een van deze verbinteniſſen, heeft een gelijke gemeenſchap uyt de Goddelijke en Menſchelijke Regten gehad; by-aldien men d'Ordening van 't Houwelijk uytzonderd. Doch de Tweede Houwelijx-Verbintenis, heeft in het geheel niets van het Goddelijke, maar alleen een Deel van het Menſchelijk Regt gehad: Gelijk als wanneer een Vrouwe den Man wierd toegevoegd, buyten Wettig aan-part van Goederen. Hoedanig-een Vrouwe, gemeenlijk, Een *By-Wijf* genoemd wierd. En dat Abraham zoodaanigen Houwlijx-Verbond, naderhand met Kethura heeft aangegaan, zulx ſtaat ons naar Saraas Dood te verneemen. Waar toe wy dan ook hier d'Onwettige of Hoer-agtige verbintenis, overſlaan, om datze geen verklaaringe van nooden heeft. Ook zijn wy hier niet in een Bordeel, maar te-midden in Abrahams Huysgezin, daar wy ons noch wat willen ophouden. Een Middelmatig

Van hoedanigen Verbintenis een middelmatig of toegelaten Houwelijk is.

Houwelijk dan, is zoodaanig, Dat tuſſen twee akkordeerende, in diervoegen geſchied; dat'er nogtans yts van het wezentlijk Regt des Wettigen Houwelijx toe vereyſt word: Gelijk als by Voorbeeld; Dat de Verbintenis van beyde zijden, Geloof gehouden word; niet tegenſtaande die ingeſtelde Verbintenis, niets van de Goddelijke goedkeuring heeft, waar op het Heylig of Weereldlijk Regt ſteund. En dusdaanige Vrouwen wierden ook

Wat By-Wijven waaren. En hoe onderſcheyden van Hoeren. 't Houwlijk van Abraham met Hagar hoedanig middelmatig.

By-Wijven genoemd, welke of tegens d'Inſtellinge Gods, of tegens de Wil der gener die 't aanging Daar over te zeggen: Of die ten laatſten, tegens de Goddelijke Wet Getrouwd wierden. Zoo nogtans, Datze een weynig Eerlijker gehouden wierden, als Gemeene, of *Alle-Mans Hoeren*, welker vermenging, altijd Onregtveerdig geagt is. Hier uyt is dan ligt te zien, Dat de Verbindtenis van Abraham met Hagar, *Middelmaatig* is geweeſt; naardien hy haar niet als een Hoer in een Bordeel, maar zoo wel met voorgaande Beraading en Vrywillige toeſtemming van zijn Huys-Vrouwe, als met het houden van wederzijds Gegeven Woord, Beſlaapen heeft. Ten III. heeft Abraham deze Beſlaaping, niet zoo zeer uyt een Verkeerde togt gedaan, als wel uyt een vergeetenheyd der Eerſt-ingeſtelde Wet, welke *Veel Wijven* te hebben, verbied. Waar by ten IV. noch dit komt; Dat Abraham geenzinds

En is geenzinds met Verſtooting van Sara vermengd geweeſt. 't Welk in in 't weg zenden van Hagar gebleeken is. En van Auguſtinus fraay verdedigd.

op deze Hagar zoo zeer is verzot geweeſt, Dat hy, wraakende de naauwe Verbintenis aan Sara, de minſte quaade Nuk, in dit By-Wijf niet heeft willen over 't hooft zien: Want Hagar, uyt zijn Beſlaaping Swanger en tegelijk Hoovaardig geworden, heeft hy deze Spijtige Deerne, enkel op 't aanhouden van Sara, laaten henen gaan; Dewijl het haar niet luſte langer, onder de Veragtinge van deze Egiptize te zijn; welkze onder hôôpe van Kinderen, haaren Man zoo gulhertig had in den Schoot gegeven. Al 't geên dan ook van Auguſtinus in de Beſte Vouw geſlaagen zijnde, heeft hy't op deze wijs zoeken te verzagten: *Wanneer de Bevrugte Maagd, tegens d'Onvrugtbaare Vrouwe hooveerdig was; en Sara zulx uyt een Vrouwelijk agterdogt, ten grootſten-deel haaren Man toeſchreef; betoonde zig de Mannelijke Abraham, veel-eer een Vrye Vader, dan een Slaafzen Minnaar van zijn By-Wijf te zijn, die Saraas Dienſt-Maagd was. Zoo nogtans, dat hy in Hagar de*

Kuys-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Kuysheyd van zijn Huys-Vrouwe Sara bewaarende, niet zijnen wille, maar die van zijn Vrouw voldaan heeft. Hy heeftze Ontfangen, doch niet daarom gebeeden; En toe-treedende, heeft hy niet geſchoorvoet, maar Gezaayd en niet Bemind: Want hy zeyd; Wel aan, uwe Dienſt-Maagd is in uwe hand, doet haar dat Goed is in uwe Oogen. *Ziet hier dan een Man, die zig Mannelijk 't gebruyk der Vrouwen verſtaande, zijn Huys-Vrouwe maatig Gehoorzaamd; en de Dienſt-Maagd niet Onmaatig Gebruykt heeft.* Als dan de voornoemde Fauſtus, Abraham verder van Ongeloovigheyd betigt; heeft Auguſtinus zig ook niet ontzien, hem aan Leugentaal ſchuldig te zetten: welker grondſteun voornaamelijk hier in beruſt;

Bedenking over Abrahams kundſchap aangaande de Belofte, uyt wien hy een Zaad winnen zou.

Dat ter tijd als Abraham deze Hagar tot een By-Wijf nam, hem noch niet ten klaarſten geopenbaard was, of hy dat Beloofde Zaad, uyt Sara of uyt een andere Vrouw ontfangen zou. Nu willen wy ook bezien hoedaanig andere in tegendeel, Abraham en Sara, t'eenemaal buyten Schuld gehouden hebben: Onder deze, neemd Joſefus de ſtoutheyd, om buyten Moſes te zeggen, Dat Sara haare Dienſt-Maagd, uyt Gods Bevel aan haaren Man gegeven heeft.

Stoutheyd van Flavius Joſefus.

En Filo de Jode, heeft dit onder al de vroome Deugden, dien hy van deze Vrouwe ophaald, tot een puyk-ſtaaltje van haare Eere, boven-aan gezet. En daar zijn verſcheyde Kerk-Vaders en Roomze Schrijvers, welke deze gantze handeling, niet alleen Onſchuldig houden, maar ook prijzen.

De Daad van Abraham als een ſtruykeling in 't Geloof aangemerkt.

Doch die hier de Vierſchaar der Goddelijke Wet, na geſtrengheyd ſpannen; merken de Daad in haar omſtandigheyd, niet anders, als een Struykeling in 't Geloof aan: Agtende dat de raadgeving van Sara, lijn-regt tegens het Goddelijk en Natuurlijk Regt aanloopt; in welke de onverbreekbaare Band tuſſen Man en Vrouw, is vaſt-geſteld; als een Geheym, dat maar aan Twee kan toevertrouwd worden. Want indien dezelve Verbintenis alleen van haar beyder toeſtemmen afhing, kon dezelve ook van haar beyder, zeer ligt Ontbonden worden.

Houwlijx-Verbinteniſſen, hangen niet enkel van de Menſchen af.

Maar nu deze Verbintenis ook afhangd van Godt; naamelijk van wegens d'Eerſte ingeſtelde Ordening des Houwelijx, en van de Natuur tot hier toe is agtervolgd, en onderhouden, (ja die ook zelfs de toeſtemming inboezemd;) zoo blijkt klaar, Dat die, welk eenmaal het Houwelijx-Verbond hebben toegeſtemd en aangegaan; 't zelve niet als met de hoogſte ver-agting der Goddelijke Inſtelling verbreeken konnen.

Houwelijk Wettig aangegaan waarom vans Menſchen zyde onverbreekelijk.

Hierom kan het niets tot verſchooning by-brengen, als men zeyd, Dat Abraham zijn Wijf Sara met deze Daad niet verſtooten, maar in Houwelijk gehouden heeft? Want die eens van 't Goddelijk Regt afwijkt, waar aan hy door deſſelfs wille verbonden is, die wijkt niet alleen ter zyden uyt, maar hy breekt ook de Band des Houwelijx.

't Gebrek in Abrahams Houwelijks pligt met Hagar nader aangewezen.

Daar-en-boven ſtrijd d'aanneeming van een andere Vrouw; of de toevoeging van een Tweede tot de Eerſte, zoo wel tegens het Goddelijk als tegen het Natuurlijk Regt; en daarom moet men agten, Dat Sara, deze byvoeging van een andere aanraadende, zoo wel als Abraham die dezelve opvolgde, Gezondigt heeft.

Kinderen uyt een by-geleyde Vrouw te Teelen hoe en waarom Onwettig.

Hier toe is mede het Oogmerk daar uyt Sara deze Vrouwelijke Bylaage gedaan heeft, nadeelig aan de Natuurlijke Wet; zeggende, *Miſſchien zal ik Kinderen uyt haar verkrijgen.* Doch ten is met de Wet der Natuure niet over-een koomende, Dat een Egte Vrouwe, uyt een by-geleyde Maagd, Kinderen krijgd: Noch dien welke uyt zoodanigen by-voeging Gebooren word, heeft deswegen, De *Zoon van Sara*, of *Der Belofte* konnen zijn, waar op zy beyde te zien hadden; maar zulx heeft alleen door zekere toe-reekening, en by gelijkenis konnen genoomen worden.

En daar by gevaarlijk en onſtandvaſtig omtrent de Kind-aanneming. Als in Sara gebleken is.

En hoe Ligtveerdig en Onſtandvaſtig dusken gewaanden *Zoon-aanneming* by Sara geworteld lag, is daar uyt genoeg gebleeken, dat zy, ter tijd als het Kind noch in des Moeders Lichaam was, 't zelve, te-gelijk met de Moeder, ten Huyze-uyt ſtiet. En voorwaar geen wonder, want den raadſlag, om de Goddelijke Belofte door haar eygen uytvinding te onderſchraagen, of in 't geheel te voorkoomen, is niet dan en-

Gen. 16:6.

Met bewijs van beyder Ongeloof of waggeling in haar vertrouwen-

Als welkers Onwettigheyd aan den uytgang gebleken is.

kel Vleeſchlijk geweeſt. En Moſes heeft ons ook door d'omſtandigheyd, van het tijd-verloop; (namelijk, datze dit opzet in 't werk geſteld heeft, wanneerze nu Tien Jaaren in Kanaan gewoond had;) genoegzaam aangewezen, Dat de ſwakheyd des Geloofs, haar tot deze Ongeduldigheyd vervoerd heeft; Die dan Abraham heeft opgevolgd en onderſteund; in plaats van de Belofte Gods af-te wagten, dien hem nu al meer dan eens gedaan was. En by-aldien dit niet genoeg is, om Abraham met Sara in 't Geloof te zien Struykelen; zal ons miſſchien hier nogtans, d'overgroote wangunſt tuſſen Sara en Hagar, en te-gelijk 't verwijt van Sara tegens Abraham, een klaar bewijs verſchaffen, om te weeten, Dat dit Houwelijk Buytens-beens, Godt niet aangenaam geweeſt is.

d'Oud Vader Ambroſius al-te voorbarig in 't prijzen van Abrahams Houwlijk met Hagar.

Die van andere Geleerde Mannen is nagevolgd.

Veel Vrouwigheyd van zommige voor de Wet vry-gepleyt.

Veel Vrouwigheyd ſteund geenzinds op de Wet der Nature, zelfs niet voor de Ingeſtelde Wet.

Oude gewoonten moeten niet algemeen tot het Regt der Natuure betrokken noch daar mede vermengd worden.

Maar by-aldien het hier alzoo gelegen is, mag men zommige onder de fraaye Kerk-Vaders, geen gehoor meer geeven, alze deze Daad met zoo veel ſchoone Kleuren hebben zoeken te Verniſſen. Onder welke dan wel vooreerſt, d'Oud-Vader Ambroſius, diende uytgeſtampt, wanneer hy ſpreekende van de Daad Abrahams, vaſt-ſteld; Dat het Overſpel voor de Wet geoorloft was: want dus luyden zijne woorden; *Laat ons voor eerſt bedenken*, zeyd hy, *Dat het Overſpel voor de Wet Moſis en het Euangelium, noch niet ſcheen Verbooden te zijn: de Straffe der Miſdaad, begind eerſt van de tijd der Wet, die de Miſdaad Verbied: Gelijk deswegen ook geen ver-Oordeeling van eenige zaak is, als uyt de Wet, die dezelve Verbied. Dus heeft dan Abraham niet tegens de Wet gezondigd, dewijl hy de Wet te-vooren gekoomen is. En ſchoon Godt het Houwelijk in het Paradijs aangepreezen had, nogtans heeft hy daar geenzinds het Overſpel Verdoemd.* Dit zeyd Ambroſius; maar hy iſſet niet alleen; Want de Geleerde Mannen, Seldenus, Grootius en menigte Joodze Schrijvers, houden voor-vaſt, Dat de veel-Vrouwigheyd voor de Wet, vry van Misdaad was. Doch hoe zy daar over van de Godsgeleerde op den Hekel geleyd zijn, zullen wy elders aanwijzen. En alhoewel andere het Trouwen van veele Vrouwen, niet geheel voor goed keuren, willenze 't nogtans in deze Oud-Vaders over 't hooft gezien, en voor een Goddelijk beſtuur opgenoomen hebben. Hoedanigen voorwendzel Theodoretus bybrengd; en beſtendigd de Goddelijke beſturing hier uyt, Dat het geſchied is, ter tijd als noch de Natuurlijke, noch de Geſchreevene Wet, in wezen was. Maar alhoewel wy mogelijk elders onder de Joodze Zeden, breed genoeg van de Houwelijx-Wetten der Hebreën, en het Regt van veel Vrouwen te hebben, zullen handelen; moetenwe egter hier met eenige blijken toonen, Dat de Veel-Vrouwigheyd niet op de Wet der Natuure ſteund, op welk het nogtans Theodoretus, en naar hem, Seldenus, Grootius en veel andere Geleerde Mannen, hebben gezogt te grondveſten. 't Is bekend dat die, welke de Veel-Vrouwigheyd voorſtaan, gemeenlijk heul zoeken, in het bedrijf der meeſte Oude Volken, onder welkmen ziet dat zulx zeer gemeen geoeffend is: en willen daar uyt by gevolg vaſtſtellen, dat zulx ſteund op de Wet en 't Regt der Natuure. Maar behoudens d'Eerbied voor die Geleerde Mannen, dunkt ons, Dat d'antwoord zeer gereed is, om te toonen, Datmen zeer qualijk ter ſné, het Regt der Natuure, met de Gewoonten der Menſchen vermengd, of het laatſte, tot een grondveſt van 't eerſte ſteld. Immers leerd het Regt der Natuure, Dat men altijd het Beſte moet verkiezen, en doen al wat Godt aangenaam is? Maar hier toe loochenen de veel-Wijvers niet, Dat Een-eenige Vrouwe te neemen, niet een volmaakter Staat is, dan Veele te hebben. Want dat zullen wy ſtrax uyt een gematigd Voorſtander, met voorbeelden waar-maaken. Gelijk hy ook zeer onbedreeven in de H. Hiſtorien zou zijn, die ontkende; Dat de Standzaame verzaaming van twee Perzoonen, Godt veel aangenaamer zy geweeſt, dan de Vermenging met Veele, die lijn-regt aanloopt tegens d'eerſte Inſtelling. Behalven noch, Dat een onbepaalde Vermenging uyt haar eygen aardt,

genoeg-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

genoegzaam doet zien, dat'er de Natuur, een Natuurlijke afkeer van heeft, en haare Dienſt-Knegten gemeenelijk een eygen Straf en ellendig Graf verſtrekt. Voorwaar indien de Praktijk-Oeffening der eerſte Volken, ons een Wet voorſchreef, wy mogten ook wel d'Afgoderye aankleeven; want de meeſte menigte heeft daar in verzonken gelegen. En iſſet alzoo? waarom Offeren wy ook geen Menſchen? Verbranden onze Kinderen den Moloch, en Eten onze Ouders op? Gelijk veele gedaan hebben.

Een onbepaalde Vermenging, van de Natuure wederſprooken.

Doch niemand is zoo dwaas, dat hy agt, Dat al die Gruwelen, uyt het Regt der Natuure, maar veel eer door een geweldig verkragten van dezelve geſchied zijn. En al wat zommige uyt de Voorbeelden der Oude Vaders, en de Koningen Iſraëls &c. konnen by-brengen, heeft de Zaligmaaker zoo ſchoon uytgeveegd, dat'er niets meer tot bewimpeling van deze Daad, kan voor den dag gehaald worden: Alhoewel wy onder-en-tuſſen die Miſdaad, zoo hooggaande niet willen aangemerkt hebben, Datze met de Dood heeft moeten Geſtraft worden; of datze het als noch verdienen zou:

Daar kan geen Wet uyt d'Oude gewoonten der Volken gehaald worden die enkel daarom zou Regt en billik zijn.

Nademaal wy zien, dat het Godt zelfs onder de Wet verdraagen heeft: Het gene ongetwijffeld de reden zal geweeſt zijn, Dat ook d'Apoſtelen zulx geleden hebben in de Heydenen, die veele Vrouwen hadden, en tot het Kriſten-Geloof bekeerd waaren. Waar uyt blijkt, Dat een andere zoort van ſtraf, na vereyſch van zaaken daar toe behoord. Gelijk de Heer J. Meyer, zulx in een byzonder * Boek, zeer wel heeft uytgevoerd.

De veel-Vrouwigheyd eertijds verdragen, maakt de zelve egter niet onbeſtraffelijk.

* Uxor Christiana.

Nu moeten wy ook noch yts van de Onheylen der veel-Vrouwigheyd bybrengen; welk, hoe zeer ook van zommige verglimpt, genoegzaam zal doen zien, Dat het Regt der Natuure, 't zelve nooyt als het Beſte heeft konnen aanraaden. 't Geën, om dat ons zulx van een groot Voorſtander der Veel-Wijvigheyd, met veel aardige bedenkingen ontworpen is, wy goet gevonden hebben, met zijne aanminnige reden hier in te laſſen: Alhoewel hy 't ten aanzien van tijden en zaaken, niet al-te net onderſcheyden heeft.

Veel-Vrouwigheyd nooyt van de reden of Wet der Natuure aangeraden.

Hy dan begind aldus: Het was *zeyd hy*, de Begeerte van veel Kinderen te verkrijgen, die d'Oude Hebreën aanporde om verſcheyde Vrouwen op eenen-tijd te hebben; behoudens nogtans, datze zig onder dies, door 't gebruyk der Houwelijks-pligt, niet verwaarloosden. Zy onthielden haar niet alleen van dezelve, geduurende het Swanger-gaan der Vrouwen, en andere ongemakkelijke tijden, die haar te mets On-gans maakten; maar zelfs geduurende de tijd, datze haar Kind Zoogden; met hoedanigen Bezorging, gemeenelijk Dry-Jaaren henen liep: En men verneemd niet, Dat de Vrouwen deswegen de Zoogtijd van haar Kind, ingekort, of door een ſtraffe Speening hebben afgeſchaft.

De toeſtand vander Oude Vaderen veel-Vrouwigheyd aardig van d'Hr. Fleury afgeſchilderd.

Dus moet het ons niet vreemd dunken, Dat Godt de Veel-Vrouwigheyd toegelaaten heeft, die voor de Zondvloed ingekroopen was; niet tegenſtaande zy tegens d'Inſtelling van 't Houwelijk, tuſſen twee Menſchen, lag aangekant. Want wanneer die in 't Paradijs, eerſtelijk wierd ingeſteld, haddenze noch geen over-Welluſtige Begeerte: Maar door tuſſen-val der Zonde, heeft Godt aan eenige egter toegelaaten, veel Vrouwen te hebben, overziende zulx voor een tijd. Invoegen het even met de Veel-Vrouwen, als naderhand met d'Egtſcheydinge, door den Scheyd-Brief gelegen was, welke volgens de Leere van de Zaligmaker, Moſes alleen, van wegen haare walbarke hertstogten, toegelaaten, of liever, alleen daar in verdraagen heeft. Boven de Egte Vrouwen, was het hen noch toegelaaten, *By-Wijven* of *By-Zitten* te hebben, die veelzinds Slaavinnen waaren. De Wettig-Getrouwde Vrouw, had niets boven dezelve, als dat haare Kinderen tot d'Erffenis van des Vaders Goederen, geregtigd waaren, en met dien Eer-tijtel pronkten; zoo dat de Naam van CONCUBINE of *By-Wijf* doe ter tijd, geenzinds zoo vuyl-aardigen of veragtelijken klank, als hedendaags had; maar het was een Houwelijk van minder Aanzien.

CONCUBINE of By-Wijf eertijds geen ergerlijken Naam.

En alhoewel het dus met de Zaak gelegen was, iſt'er egter zeer verre van daan geweeſt, Dat deze Vryheyd, eenig gemak aan het Houwelijk verſchaft heeft: Maar is in-der daad aan alle die

Veel-Wijvigheyd heeft geen

het

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

gemak aan 't Houwelijk verstrekt.

het aanging, een swaar Jok geweest: Nadien het onmogelijk is, dat een Man, zijn Hert aan verscheyde Vrouwen, zoodaanig te-gelijk, en in evengrooten maate van genegendheyd uytdeelen kan, Datze alle even vernoegd, en niemand zig van een Minder-Deel aan zijn Onthaal, te beklaagen heeft. De Man was gehouden, zijn Wijven met een volstrekt Gezag en Heerschende Magt te bestuuren, even als nu noch de Levanters: En aldus wasser in het Houwelijk minder gelijkheyd van Geslagte, van Minzaamheyd, van Gemeenschap, van Willen, en van Doen en Laaten. Ook wasser heel zelden te hôopen, Dat de By-Wijven, wel met malkanderen akkordeerden: zijnde niet zelden Verdeeld, of Zaam-gerot; of in Binnens-Huyzige Oorlog en Kyvaasje. Al de Kinders van een-en-dezelve Vrouwe, hadden zoo veel Norsse Stijf-Moers, als haar Vader verschot van Wijven had; en elk van dien zaam-getisten hoop, omhelsde 't belang van zijn eygen Moeder, en was daar over met d'andere in Alarm of in Gevegt; en keken malkanderen als Vreemdelingen, en als zijn Vyand aan. Invoegen het zeer wel zou konnen zijn, Dat hier van daan, die zeer-gewoone spreekwijs in de H. Schrift voortgekomen is; *Het is mijn Broeder, en de Zoon mijner Moeder*: Tot een onderscheyding van andere, Die wel Broeders, maar geen Zonen van ymands eygen Moeder waaren. Van dusdanige verdeelde Huys-Gezinnen heeft-men voorbeelden in 't Stam-Huys van David: En noch veel erger in dat van Herodes. En schoon men zig daar van kon ontslaan door den Scheyd-Brief, had die Vryheyd egter een moeyelijke naasleep. Men Verbond zig zeer ligt, en men dwong d'een minder als d'ander: En de meenigte der Houwelijken vermogt zoo hoog te klimmen, Dat het niet anders, dan een verglimpte Ontugtigheyd was. Het is bekend, wat Ongeregeldheden dit te Roomen gaf, zederd dat die Republijk aan 't gijpen raakte, in plaats dat de Goede Zeden haar zou in staat gehouden hebben. Ook waaren de Kinderen zeer Behoeftig, en zelfs al Weezen in 't Leven van haar Vader en Moeder: En daar by noch hagchelijk, zooze niet ten minsten van een van beyden gehaat, en deswegen genoopt wierden, om meer d'eene dan d'andere zyde te kiezen. Al 't geên genoeg zal zijn om te doen zien, Dat alhoewel het naar de Staatkunde van Israëls Republijk, uyt het erfgerugt der eerste Vaderen, als een eygen Voorregt van die groote Mannen, geduld en over 't hooft gezien wierd; Godt nogtans, die den Mensch, Een Vrouwe gegeeven heeft, Die *Tegen hem-over zou zijn*, niet meer dan *Eene Vrouwe* gegeeven heeft; om dat niet veele te-gelijk, in zulker-voegen, hem konden *Tegen-over zijn*. Wy hebben strax uyt een voornaam Oud-Vader aangetrokken, Dat egter deze daad van Abraham en andere H. Vaders, door een Goddelijk bestuur terhand genomen is: En Pererius heeft zig niet ontzien, die misselijke meening, uyt de woorden Gods tot Noach gesprooken, op-te poetzen; naamelijk daar tot hem gezeyd word; *Zijt Vrugtbaar en Vermenigvuldigd de Aarde.* Doch dit is alles zeer slegt; Want Godt had die zelve Woorden reeds in den Beginne tot den Mensche gesprooken; die hier slegts herhaald worden, als een agtervolging van d'eerste Instelling, die nu wederom onder den voorigen Zegen zou stand grijpen wettig te zijn, waar van in de Joodze Oudheden, eenmaal genoeg gezeyd is. De strax-bygebragte reden van de Hr. Fleury, en die van Ambrosius, gaan noch minder vast; naamelijk, Dat de begeerte tot veele Kinderen, oorzaak tot veel Wijven gegeven heeft; of als den laatsten zeyd, Dat het Houwelijk niet zoo-zeer tot voldoeninge der Wellust, als uyt bezorging voor de Kinder-Teeling, zijn voortgang genoomen heeft; Want den Apostel heeft eens-klaps verbooden, *Quaad te doen, op dat 'er Goed uyt komd.* 't Helpt ook de fraaye Augustinus niet, wanneer hy ten besten van Abraham zeyd, Dat hy dit door de aanzoeking van zijn Huys-Vrouwe, en alzoo niet zijnen wille, maar die van Sara voldaan heeft: want op dusdanigen wijs had ook Adam konnen onschuldig zijn: Die de Verbode

d'Onheylen die de veel-Vrouwigheyd na sleepte beknoptelijk opgeteld.

't Gebrek in gelijke Liefde des Mans.

On-eenigheyd der Vrouwen onder malkanderen.

En onder de Kinderen.

En in 't algemeen een opene Deure tot Ontugtigheyd en verwerring.

Kinderen onder de veel-Wijverye ongelukkig.

Speeling op Gen. 2: 19, 20. en het Houwelijk alleen tussen twee Perzoonen vastgesteld.

Kale uytvlugten van zommige hier tegen aangewezen en verbeterd.

Augustinus verschooning van Abrahams Daad, in 't ongelijk gesteld.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

de Vrugt niet zelfs genoomen, maar uyt de Hand van Eva Ontfangen heeft. Zoo dat dan Abraham, niet alleen Sara, veel-eer van haar opzet had moeten afmaanen, dan opvolgen; maar het is ook een mis-tasting van Augustinus, als hy zeyd; *De veelheyd van Kinderen te Teelen, was d'Oorzaak van d'Onstrafbaare gewoonte, dat een Man veele Vrouwen vermogt te hebben*: Dewijl dit rond-genoeg gesprooken is, om te weeten, waar de Man heen wil; en dat hy een medemakker van Chrysostomus is, die 't even zoo verstaat. En gelijk men gemeenlijk het regte eynde van een voorgestelde zaak, niet al-te wel door onwettige middelen treft; alzoo heeft de Oud-Vader Ambrosius zulx ook gants te onpas, onder een Geheymenis willen dompelen, op dat hy Abraham Verontschuldigde, zeggende; *By-aldien wy het een Zonde Oordeelen te zijn; nemen wy de * Geheymenis weg, waar door die Dingen, geopenbaard wierden, welke in de toekomende Eeuwen stonden te gebeuren.* Wat nu die Geheymenissen zijn, zulx zal ons eerlang te bezien staan. Dus merkenwe dan hier alleen over zijn blaauwe reden aan; Dat nadien immers de Dieverye niet kan Verontschuldigd worden, om dat de Toekomste van de Zaligmaker daar by vergeleken word; alzoo is ook niet het Houwelijks-Verbond tussen Abraham en Hagar, te minder Zondig, om dat het een Voorbeelding van toekomende dingen is geweest. En hier hadden wy 't gemeend by te laaten, als wanneer ons noch inviel 't gene Petrus Cunæus, meer met een stoute Geleerdheyd, als vaste betooging ter snė gezeyd heeft: Welkers reden, wanneermenze wel inziet, genoeg laat blijken, Dat hy alleenig dus gesprooken heeft, om ons te doen weeten, dat hy veel ruymer als ymand, het regt van Veele Vrouwen te hebben, den Joden heeft toe-gekend. Terplaatze dan daar hy van de Houwelijks Wet des Hoogen-Priesters handeld, Schrijft hy aldus: In den Talmud in *Massechta Joma*

Ende bewimpelingen van Ambrosius ontswagteld.

* Hy ziet misschien op Gal. IV. &c.

de Voorbeeldings kragt van Abrahams Houwelijk met Hagar; neemd geenzinds de onregtmatigheyd der Daad weg.

't Regt van veel Vrouwen te hebben hoo ver den Joden van Cunæus toegekend.

,,aan 't eerste Hooftstuk word gezeyd; Dat den Hoogen-Priester geen twee
,, Wijven te-gelijk heeft moogen hebben; en by-aldien hy'er van-te vooren
,,twee had, moest hy d'eene laaten gaan, voor den Tienden dag der Maand
,,*Tisri*. Wanneer hy zulx niet en deed, kon hy dien Dag, de Plegtelijke
,,Verzoen-Dienst niet doen. Dit is voorwaar wat byzonders geweest: Want
,,al d'andere Joden, is by de Wet ge-oorloft geweest, meer als een Wijf te
,,Trouwen; 't geên wy bewyzen zullen, wanneer 't ons de gelegentheyd
,,zal in de hand geeven. Aldus spreekt Cunæus in 't IV. Hooftstuk van zijn tweede Boek. Doch of hy woord gehouden heeft, magmen oordeelen uyt de plaatze, waar in hy voorgenoomen had, zijn Belofte te voldoen; die dan aan 't XXIII. Hooftstuk van 't zelve Boek te vinden is: Daar hy, handelende van de Dingen die den Joden onder de Roomze Moogentheyd, Verbooden en afgeschaft zijn, aldus van hun Houwelijks-Wetten spreekt; Eynde-
,,ling is mede deze Wet daar by-gevoegd, Datze in Houwelijks Zaaken,
,,hun Oude Manieren niet en moesten volgen, of te-gelijk veel Wijven heb-
,,ben. Waar uyt kan afgenoomen worden, Dat de Wet van-te vooren hen
,,heeft toegestaan, meer als een Wijf te hebben, 't geên wy hier boven ge-
,,zeyd hebben, handelende van den Hoogen-Priester, die zulx alleen is ver-
,,booden geweest. Voorwaar Godt zelfs zeyd tot David door den Profeet
,,Nathan, Dat hem Sauls Wijven gegeeven zijn. En in 't 18 Kap. des 3 Boeks
,,Mosis, staat het Bevel Gods, by 't welk den Joden verbooden word, twee Zus-
,,ters te-gelijk te hebben; en zulx voorzeker om geen andere reden, als
,,om datter d'aldergrootste jaloersheyd tussen twee Zusters pleeg te zijn;
,,en dat andere, die zoo-na aan malkander niet ver-Maagschapt zijn, beter
,,zaamen-stallen, en ligter yts van malkander verdraagen. 't Is kennelijk genoeg,
,,Dat onze eerste Ouders, een geheel andere Wet hebben gehad, die ook
,,eyndeling door den Messias hersteld is: Egter isset zeker, Dat deze Vry-
,,heyd in de Joodze Republyk, is toegelaaten geweest. En dit zeer Oud ge-
,,bruyk, hebben de Joden, die den Messias niet aangenoomen hebben, onder

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

„ d'Heerschappye der Romeynen, langen tijd onderhouden: Tot dat eyndelijk Theodosius, Honorius, en Arkadius, een Wet gemaakt hebben, „ Datze in Houwelijks-Zaaken, niet anders moesten Leven als de Romeynen: „ Ter welker tijd dan ook veele andere dingen, dieze van-te vooren onderhielden, zijn afgeschaft. Dus verre Cunæus, die zeer wel doed, dat hy den Ophef te vooren zoodanig ingesteld, als of den Joden by zekere Wet, De Vryheyd tot veele Wijven verleend was, op 't laast van zijn reden, door een laage daaling verzagt; en dat Misbruyk, een *Toelaating* noemd. En zoo hy het egter anders verstaan heeft en by zijn stuk blijft; mag men hem Josefus tegen stellen, Die in zijn treffelijk Boek tegen Apion, staande houd; *Dat de Wet alleen een Natuurelijke Vermenging met zijn eygen Vrouw erkend. En datze het Onbetamelijk agt, ondervinding van Andere te neemen* &c.

De veel-Vrouwigheyd van Cunæus bekend, door toelating der Joden vergund te zijn.

Om nu wederom tot Abraham te keeren, schijnd men te moeten erkennen, Dat de Daad van Hem en Sara, (het Geloove met misverstand vermengd zijnde) blijken van Menschelijke swakheden gegeeven heeft. Het verlangen na Erfgenaamen was wel prijsselijk, doch niet naar de gemeene loop der Natuure, zoo alze kon, maar na de Belofte, gelijkze moest gewagt worden; in welke Alle Volken der Aarde, zouden Gezegend worden. Waar henen ook alleen de hôôp van haar Geloove had uyt-te zien. Dus is dan hier het Oogmerk en Eynde waar toe, wel pryſselijk, maar de maniere om daar toe te geraaken, is niet zonder gebrek geweest. Voorwaar, niemand behoord ons te lasteren, noch van Eer-Schending der Heyligen te betigten, wanneer wy gelooven, dat de voornaamste onder de Oude Vroome Vaderen, ook nu en dan met Menschelijke Swakheden zijn behebt geweest, en daar door gestruykeld zijn: Want zoo dat de Lasteringe van Bellarmijn en andere verdiend, zal de gantze H.Schrift, met Lasteringen der Heyligen opgepropt zijn. En zy, te-gelijk met ons, die al 't zelve gevoelen, tessens van zijn snerpende Pen doorstooken worden. Dus mogenze dan toezien, die het met de zulke houden.

Om wat reden Abraham den raadslag van Sara had moeten van de hand wijzen:

H. Schrift heeft de faalgreepen der Heyligen niet verswegen.

Gen. 16:3.

Als nu Moses 't Beswangeren van Hagar, na de tijd van 10 Jaaren bepaald; naamelijk, *Ten eynde van 10 Jaaren*, die Abraham in 't Land Kanaans gewoond had, besluyten de Joden uyt die omstandigheyd des tijds, Dat het na het voleyndigen van 10 Jaaren, ge-oorloft is, zijn Vrouw, indienze Onvrugtbaar blijft, te verstooten, en een andere te Trouwen. Want alzoo Schrijft Aben Ezra over deze plaatze; *Hier uyt hebben onze Voorgangers beslooten, Dat een Man niet booven de 10 Jaaren verpligt is, by zijn Vrouw te blijven, zoo zy hem in al dien tijd geen Kind gebaard heeft.* Diergelijke verhaald ook *Baal Hathurim*, en *Jarchius*. Doch het is zeer slegt, indien anders niet belachhelijk: Want hoe zal men uyt een geschiede zaak, besluyten konnen, wat Regt is? En waar uyt zullen doch deze Joodze Meesters bewijzen, Dat dit voorval, hen een Wet mag zijn? Ja vraagenwe, waar uyt blijkt het, Dat Abraham met Hagar te Beslaapen, zijn Vrouwe Sara, ooyt in zijn gemoed Verstooten heeft? Daar hy immers dit zelfs, haar te-geval deed; en haar naderhand ook noch zoo-zeer Beminde, dat hy zijn Beswangerde By-Wijf Hagar, op 't believen van Sara, (*Haar gevende Eere*) heeft laaten-gaan: Invoegen hy, deze Hagar veel-eer dan Sara, Verstooten heeft. Indien dan de Joodze Uytleggers haar Oogen willen open doen, zy zullen haast zien, Dat Moses om geen andere reden, deze omstandigheyd des tijds heeft aangeteekend, als om te toonen, Dat den raadslag van Sara, en het Houwelijk Abrahams met Hagar, uyt zekere zoort van Onlijdzaamheyd voortgekomen is; niet konnende, naar zoo veel verloopen tijd, langer in de verwagting der Belofte staande blijven. Dits kort en klaar.

't Besluyt der Joden aangaande 't verlaaten van een Wettige Vrouw, na 10 Jaaren Onvrugtbaarheyd, zeer qualijk van Abrahams Daad afgeleyd.

Waarom Moses de tijd van Abrahams Vermenging met Hagar zoo net heeft aangeteekend.

Gen. 16:4. Hagar Swanger zijnde, sweld haar

Naar dat dan Abraham, d'Egiptize Dienst-Maagd Hagar, tot zijn By-Wijf genoomen, en haar Bekend had, isse niet alleen Bevrugt, maar ook zoo haast alze dat merkte, te-gelijk Trots en Opgeblaazen geworden, gelijk Moses in deze korte woorden zeyd; *Als Hagar nu zag, Dat zy Ontfangen had,*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

had, wierd haare Vrouwe Veragt in haare Oogen. Dus ging het Hagar als in 't Boek der Spreuken vermaand word; te weeten, Datter niets haatelijker noch opgeblaazener is, Dan wanneer een Knegt, tot d'Heerſchappye gekoomen is. Doch Joſefus ſchijnd ons noch een andere en byzondere reden, van Hagars Trotsheyd aan de hand te-geeven; *Als Hagar* zeyd hy, *voelde datze een Kind droeg, begonze Sara te Verſmaaden, en wilde Vrouwe zijn; als voorſchikkende, Dat doch het Gebied op haar Kind moeſt koomen.*

Trotsgemoet te gelijk met haaren Buyk op, en begind haar Vrouw te veragten.

Waar toe ook yts kan geholpen hebben, Dat de Vrugtbaarheyd in 't Kinder-haalen, al van Ouds zoo hoog gewaardeerd was, dat men doorgaans van de Onvrugtbaare geloofde, datze dit Ongeluk tot een Brandmerk van haare Verwerping hadden. En zoo wil het ook den Heer Fleury, hier opgenoomen hebben: den welken over Hagar aanmerkt, Dat haar de Eer van de Beſlaaping Abrahams, (die haar Heer en Meeſter was) te zeer gekitteld, en veel aan deze opgeblaazendheyd heeft toegebragt. Alhoewelze door haar Ondankbaarheyd, de Goedheyd van haar Vrouw, welke Abraham uyt een byzonder oogmerk, daar zelfs om gebeden had, gants qualijk beloonde. Maar gelijk de laatdunkendheyd in Hagar door-ſtak; Alzoo is de Vroome Sara, ook niet geheel van byzondere ſwakheyd vry geweeſt: Want niet konnende de Smaadzieke bravaade van haar Dienſt-Maagd verdraagen; iſſe flux in Toorn opgeſtooven, en haar eygen Man met deze woorden op 't lijf gevallen; *Mijn Ongelijk is op U; Ik hebbe mijne Dienſt-Maagd in uwen ſchoot gegeeven, nu Zy ziet datze Ontfangen heeft, ben Ik Veragt in haare Oogen; De Heere Rigte tuſſen my en tuſſen u.*

'tKinder Baaren van Ouds Bemind en aangezogt.

Voorwaar, men moet niet meenen, dat Sara aldus ſpreekende, het Ongelijk welk haar wierd aangedaan, op den hals van haaren Man wil leggen; of zig even zoo aanſteld, als of'er t'eenemaal Onregtveerdig gehandeld wierd, gelijk de LXX Overzetters, en de Gemeene Text, de woorden alzoo ſchijnen te leezen: Maar zy wil alleen zeggen, Dat het nu Abrahams pligt was, zijn uyterſte beſt te doen, om deze verſmaading, zijn eygen Vrouw van den hals te ſchudden. Want wanneer, Gen. 27: 13. Rebekka tot Jakob zeyd; *Uwen Vloek zy op my*, is zulx niet anders te zeggen; als, *Dezelve zal mijn Schuld zijn, ik ben gehouden de zelve te voldoen.*

Sara gramſteurig over de Trotsheyd van Hagar, rand Abraham aan.

Hierom meenen onze Uytleggers, Dat Sara aldus ſpreekende, heeft willen zeggen; *Mijn Ongelijk is om u*, dat is, *Om uwent wille*; of, *Het is u toe-te reekenen, om dat gy wel merkt dat Hagar my Verſmaad, en gy haar niet en Beſtraft.* Dit zeggen de Kantteekenaars: En wy agten 't niet alleen beter, maar ook als een genoegzaame uytwiſſing, van 't gêen zy ſtrax-te vooren hadden gezeyd; naamelijk, Dat Sara uyt Onverduldigheyd, het Ongelijk op Abraham zou geleyd hebben: Daar het onzes er-agtens, veel-eer een aanmaaning is van zijn Pligt, waar in hy ſcheen te-kort te-blijven, gelijkze naderhand wel verklaaren. Hoedanigen maniere van ſpreeken en doen, zoo wel by de Hebreën, als by d'Arabiers gebruykelijk is, wanneer zy ymands pligt willen onder-Oogen ſtellen. De Hebreën drukken dit aldus uyt; *Uwe Pligt is my te Onderwijzen*: In plaats dat d'Arabiers zeggen; *Geeft my wederom, het gene my over u is.* En in dezen zin ſtaat'er Pſal. 16: 2. * *Mijn Goed is niet meer over u*: Dat is, Gy zijd daar aan niet meer Verpligt, noch Verbonden het zelve te doen, dewijl gy dat alreede voldaan hebt; Dus laat ik naar, die Verbintenis langer aan-te dringen.

En hoe ver zy de Schuld op Abraham leyd.

* Onze Overzetters lezen, Mijn Goedheyd raakt niet tot u.

Het Ongelijk nu daar Sara over klaagd, lag hier in, Dat zy *Veragt was in de Oogen van Hagar.* Het is waarlijk vreemd, en al-te zeer by 't hayr getrokken, wanneer Jarchius meend, Dat deze woorden, Abraham verwytender-wijze toegeſmeeten worden; om dat, wanneer hy Godt met deze woorden Bad; Heere *Wat zult gy my geeven, daar ik* Onvrugtbaar *henen ga*; Hy aldaar, maar voor zig-zelven, en ook niet voor Sara Gebeden heeft. Waarom het dan ook gebeurd is, meend hy, Dat Abraham Vrugtbaar was; zoo dat Hagar in d'eerſte Beſlaaping uyt hem Swanger wierd, doch Sara

Vaatze Uytleg van Sal. Jarchi over 't verwijt van Sara aan Abraham.

Gen. 15: 2. daar onze lezen, Daar ik zonder Kinderen henen ga.

Onvrugt-

Onvrugtbaar bleef. Maar wie zal het Oor aan deze Jood leenen, zoo lang ons Moses verhaal, vermaand te denken, Dat de veragting zelfs, waar mede deze Dienst-Maagd Sara bejegende, het Ongelijk was dat haar smerte, en onverdraagelijk viel; als die in plaats van Dankbaarheyd, en Eerbewijs, niet dan schampere blijken toonde; en van Dag tot Dag, met de Vrugt haares Buyks, meer en meer dreygde op-te swellen.

In wat zin Sara tegen Abraham zeyd, Mijn Ongelijk is op u?

Dit Ongelijk klaagdze niet alleen haaren Man, maar zy roept ook zelfs Godt tot een Wreekende Rigter tegens hem, Dien hy haar tot een Heer, en tot een Hooft gesteld had, als *Een Magt over haar*, op dat hyze Beschermde: Zoo nogtans, Dat zy in die onbezuysdheyd, niet weynig de Vrouwelijke Swakheyd, den Toom vierde; draagende zig Onregtveerdig tegen Godt, haar Man, en haar Zelven.

De Daad van Abraham en raadslag van Sara, beyde door den uytslag afgekeurd.

Hier op staat Abrahams Menschelijkheyd ook niet stil; als die aanstonds gereed is, om de Swaargaande Maagd, dien hy tot een By-Wijf genoomen, en reeds Bevrugt had, Vredens-halven, zoo flux aan de driftige wil van Sara over-te geven: Daar hy veel-eer aan Hagar, om de Vrugt dieze droeg, een ander middel van aanraading, had behooren in 't werk te stellen.

Hagar van Sara vernedeid, doch onzeker waar door of met welk een Straffe. Gen. 16: 6.

Doch waar toe veel woorden by-gebragt; men ziet alzinds blijken, Dat Godt de Daad van Sara en Abraham, mishaagd heeft; als die dezelve reeds van begin-aan, met Bitterheyd en Jaloersheyd gestraft heeft. Als nu Hagar in de hand van Sara gesteld was, op dat zyze Strafte, zeyd Moses wel, Dat Sara haar *Vernederde*, (zoo datze de Vlugt nam &c.) Doch hy drukt niet uyt, door wat maniere van Straffe dit geschied zy: En nogtans meenen de Joodze Rabbijnen, het tegendeel.

Een Leerstuk hier over van Augustinus by 't hayr getrokken.

En zoo wy Augustinus om bescheyd vraagen, hy zal'er ons een leer-wijs besluyt, aangaande het Straffen der Ketters, over in de hand stoppen; want hy heeft'er aldus van geschreeven: Meend „gy, *zeyd hy*, Dat men geen geweld mag gebruyken tegens een Mensche, op „dat hy van 't Verderf der Dwaling verlost word? En *Vernederde* Sara niet „liever de Wederspannige Hagar, wanneerze magt over haar gekreegen had. „Als de welke die, dieze te-vooren door haar Weldaad tot een Moeder „gemaakt had, niet Wreedelijk Haate, maar in haar Hoovaardye, heylzaa- „melijk tugtigde? Immers ist u niet onbekend, Dat door deze twee Vrouwen, „Sara en Hagar, en beyde haare Zonen, de *Geestelijke*, en de *Vleeschelijke* „verbeeld worden. En alhoewel wy leezen, Dat deze Maagd te-gelijk met „haaren Zone, swaare Verdrukkingen geleeden hebben: Zeyd Paulus nog- „tans, Dat Isaak, van Ismaël vervolgd is; op dat men zou verstaan, Dat d'Al- „gemeene Kerk, veel Vervolging door de Hoovaardye en Ongodvrugtig- „heyd der Vleesschelijke moet verdraagen; dieze met tijdelijke Tegenloopin- „gen en Verschrikkingen, zoekt te verbeeteren. Dit zeyd Augustinus; doch Pererius is anders gezind; als den welken hier in, de Grondvest meend gevonden te hebben, waar door den Antikrist zijn Dwingelandye in de gemoederen der Menschen vast zet.

Van Heydeggerus beantwoord.

Maar hier op antwoord Heydeggerus heel wel; Dat wy veel-eer lyen moogen, Dat de Ketters van Onze Gemeenschap worden afgeweerd, als haar swaare Straffen aan-te doen. Hy kend d'overgroote Straffheyd niet voor Goed; En is ook verder van gedagten, Dat zulx uyt de *Vernedering* van Hagar niet en volgd. Sara zogt alleen haar eygen Ongelijk te Wreken; en zulx in diervoegen, Datze slegts de d'opgeblaazen Hoovaardye van haar Dienst-Maagd, en niet eenige byzondere Ketterye of Dwaaling des gemoeds, beteugelde. En by-aldien dit te swak is, om ymand van Zinnen te doen veranderen; laat hy aanmerken, Dat de Goddelijke Ontmoeting korts hier naar betuygd, Dat Godt deze Verdrukking Hagars, verhoord heeft: En 't zal hem niet alleen blijken, Dat Sara met Hagar dus te *Vernederen*, het zy dan door hoedaanigen wijze van *Slaan*, of harde handeling, zy dit heeft uytgevoerd; (*Want een Knegt wil doch door Woorden niet Getugtigd worden*, Proverb. 29: 19.) Gode geen behaaglijk Stuk gedaan heeft; maar dat het Gekken zijn, die'er een ander gevoelen van hebben,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

hebben, op datze haare vieze uytleggingen een Ondersteunzeltjen verschaffen mogten. Indien dan d'Overheden eenige Ketterze Menschen Straffen; zy die het doen, moogen toe-zien, Datze de billikheyd niet te buyten gaan; maar wy en laatent ons uyt het Voorbeeld van de Verdrukte Hagar, geenzinds op de mouw spellen. Liever willen wy de Vernederde Hagar in haar Vlugtelingschap, zagjes na-wandelen, en bezien, wat haar daar in wedervaard, Dat aanmerkens waardig is.

Hagar Vlugtende word op den weg van den Engel des Heeren ge vonden.

De Swangere Maagd dan door haar Vlugt, genoegzaam 't Huys Abrahams uytgestooten; doolde zoo 't schijnd, niet lang Ongetrooft op den weg om; *Want den Engel des Heeren, vondze aan de Water-Fonteyne in de Woestijne, op den Weg gaande na Sur*, Gen. 16:7. Wat voor een Engel hier, *Den Engel des Heeren* genoemd word? Daar over zijn de Godsgeleerde eenigzinds verschillig; Want zommige willender *Den Engel des Verbonds*, andere, *Een Geschapen Engel*, verstaan hebben.

Wat voor een Engel dit geweest is.

Onze Kantteekenaars met veel andere, verstaan'er het *Hooft der Engelen*, de Heere *Kristus* door, als die daarom ook *vers* 13. *De Heere*, zouw genoemd worden.

Gen. 18:26, 33. Judic. 6:14 en 13. 19, 22.

Hier tegen houd Hakspan wel strengelijk staande, Dat het een Geschapen Engel is geweest, nadien hy zig-zelven elders, van *Jehova* onderscheyd. Welke Onderscheyding hem Heydeggerus, wel toe-staat, voor zoo veel hy daar was, *Als een Onderscheyden Perzoon van Godt de Vader*; maar niet *Wezentlijk*: Om dat zeyd hy, Een Geschapen Engel, niet in zijn eygen Naam heeft konnen zeggen; *Ik zal u Zaad Vermenigvuldigen, Zoo dat het van wegen de Menigte, niet zal konnen Geteld worden*. Zoo dat hier het Werk van den Schepper, en niet dat van een Schepzel, toegezeyd word. Gelijk dan ook Hagar zelfs, dezen Engel, met de Naam van JEHOVA noemd.

Gen. 16:13.

Welken Hagar dan hier vond, aan de Water-Fonteyne in de Woestijne; een plaatze die zy naderhand, BEER LACHAI-ROI, De Put *Des Levenden die my ziet*, genoemd heeft. En zulx na een zeer-gemeene maniere, in de H. Schrift gebruykelijk; in welke, een *Put* voor een *Fonteyne*, en wederom, een *Fonteyne*, voor een *Put*, of *Water-Put* genoomen word; om datze ongetwijffeld beyde, het Water door Opwelling uytgeeven.

Gen. 24: 62. en 25: 11. Cantic. 4:15.

Invoegen deze Put, zijn Naam van het voorval ontfing; te weten, Om dat de HEERE, Hagar aldaar Gezien had; of misschien beter, Om dat den Engel des Heeren, Hagar aldaar in haare Bedroefden staat, *Had Aangezien*. Dit zijn der Geleerden gedagten.

Daar zijn geen reden waarom men dezen Engel voor Jehova of de Zone Gods moet nemen.

Doch wy zien heel geen reden, waarom men, hier veel-eer een Zienelijke Verschijning van Jehova, in de Perzoon van Kristus, als een Troostelijk wedervaaren aan de Swangere Maagd, verstaan zal; hoedanig haar uyt Goddelijk bestel, of door een Mensche, of moogelijk alleen door een byzondere Inspraak kan toegezonden zijn; en alzoo naar de gemeene wijs der Hebreën, en Stijl der H. Schrift, Een *Engel*, *Gezant*, of *Bode*, wegens de Zending en zijn aanbrengen, genoemd; en wel niet zelden met by-voeging van *Den Engel des Heeren*; van wegen de Kragtig hulpbiedende Vertroosting, ten-Goede van ymand. En gelijk deze Vlugtende Dienst-Maagd, dusken Ontmoeting niet anders als zoodanig Heylzaam konde opneemen; heeft zoo wel Zy, als de H. Schrijver, *Jehova*, als Zelfs spreekende ingevoerd. En schoon'er tot duske Bedieningen, Menschen uytgezonden zijn; ist nogtans zoodanig d'algemeene gewoonte van alle Gezanten Gods en Profeten geweest, Datze nooyt anders Spraaken. En wie zal ons beletten te denken, Dat dezen Engel, niet veel-eer een Mensche zy geweest van Godt gezonden, als juyst *Een Geschapen Engel*, waar van de H. Schrift nergens gewag maakt; om dat alzulke Geestelijke Wezens, ook niet zoo-zeer tot de *Schepping*, als wel tot een *Kragtige Uytzendinge*, van Gods *Wil* en *Geest* schijnen te behooren; welke hy ook aan Menschen, Hagel, Vyer en Wolken, me-deelen kan, om zijn Engelen te zijn.

Schepping ziet meest op Lichamen en Stoffelijke wezens.

Gelijk dan ook zoo onder de Menschen, de Profeet Haggai, De *Engel des Heeren* of *Gezant* genoemd word, Hag. 1:13. En Johannes de Dooper, Malch. 3:1. Matth. 11:10. Ook de

Priefters onder de Wet, Malch. 2: 7. en onder 't Euangelium, Apoc. 1: 20. doch hier van zullen wy in de Ontmoeting der *Dry Mannen* aan Abraham en Loth, Gen. 18. en 19. (daar die Mannen ook *Engelen*, en eenen uyt haar, als de *Jehova* fpreekende, fchijnd ingevoerd te worden;) gelegentheyd vinden, om yts meer te zeggen, en te zien, Dat men hier en elders, zonder beftendige grondveft, Een Verfchijning van *Kriftus*, als Den *Engel des Verbonds*, indringen wil. De Fonteyne nu, alwaar deze Hagar gevonden wierd; Word gefteld, Op den *Weg van Sur, tuffen Kades en Bered*; vergelijkt Gen. 16: 7. met *vers* 14. De Kaldeeïfze Uytbreyder Onkelos, zet hier, *Op den Weg Hagars*. Maar de Jerufalemfe Uytlegger, heeft voor SUR, *Elufa* gezet; het gene Bochartus verklaard, Dat van Ptolomeus, Idumæa genoemd word. Stefanus maakter een Stadt van, die eertijds aan Arabien, naderhand onder het Derde Paleftina behoorde: Waar van ook Hieronymus in 't Leven van Hilarius, met deze woorden gedenkt; *Gaande in de Woeftijne Kades* &c. *Is hy naar Elufa gekoomen.* Hier van verfcheeld de Arabifze Text veel, ftellende voor *Den Weg Sur*, Het *Landfchap Meccha*. Doch andere Verklaaren, Den *Weg van Sur*, leydende na *Sur*; een Stadt in de Woeftijne, tuffen Kanaan en Egipten. Als dan *vers* 14. de *Put* Hagars, op deze weg *Naar Sur*, tuffen Kades en Bered gefteld word; heeft Onkelos *Rekam* voor *Kades* gezet, daar de Arabifze Text *Rokim* leeft. Doch *Bered* word van de Kaldeën, *Hagara* Overgezet: Van Adrichomius, in de Woeftijne Berfeba, niet verre van de Beke *Sichor*, anders de Riviere van Egipten genoemd; hier vooren breed genoeg befchreeven. Invoegen het onze Kantteekenaars niet qualijk fchijnen geraaden te hebben, als zy over *vers* 7. zeggen; Dat men langs deze *Weg Sur*, ging naar Egipten, gelijk te zien is, Gen. 25: 18. Exod. 15: 21, 22. 1 Sam. 11: 7. Nogtans fchijnd men te moogen twijffelen, of hier dezelve Woeftijne te verftaan is; Nadien Ifraël hier Gebrek aan Water vond; als uyt d'aangehaalde plaatze van 't Boek Exodus blijkt. En nadien Hagar een Egiptize van Geboorte was, fchijnd ons dezen Weg, op welkze Godt doen ontmoeten heeft, niet fchemeragtig aan-te wijzen, Datze in haar Vlugt, gezind was weder naar haar Vaderland te keeren; gelijk Verftootene, en qualijk-gehandelde Menfchen, zulx wel gewoon zijn te doen. Hagar dan in deze Eenzaame plaatze gevraagd, *Van waar zy quam, en waar zy heenen ging?* heeft egter niet rond-uyt verklaard, datze naar Egipten trok; maar gezeyd; *Ik ben Vlugtende van het Aangezigte mijner Vrouwe Sara*; verfwijgende haare heen-reyze, om dat den Weg, op welkze Gevonden wierd, miffchien genoegzaam aanwees, werwaards haare Reyze lag: 't Geên zy mogelijk ook zoo heeft konnen opneemen, wanneerze aangefprooken wierd, van eenen, Die haar met voorkennis noemde; *Hagar gy Dienft Maagd van Sara.* 't Geên hier doed bedenklijk blijven, of niet deze gantze Ontmoeting, een enkel Gefprek, in de overleggingen van Hagars gemoed zy geweeft, waar door Godt haar ontrufte Ziele, onder een Trooftelijke infpraake gefterkt, en tot wederkeeren kragtelijk genoopt heeft? Maar naaulijx had Hagar de reden van haar Vlugt uytgeboezemd, of de Goddelijke aanfpraak beveeldze niet alleen flux tot haare Vrouwe weder te keeren, maar haar ook *Te Vernederen onder haare Hand*; on-aangemerkt zy mogt denken dat haar zulx hard zou vallen. En op datze met dusken laft niet zou fchijnen haar zelven een nieuwe Verdrukking op den hals te haalen, word de Swangere Maagd, met deze Belofte ondersteund; *Ik zal u Zaad grootelijx Vermenigvuldigen, zoo dat het van wegen de menigte niet zal konnen Geteld worden.* En op datze te bet agt op dezen inval gaf, brengd de Goddelijke aanfpraak, haar deze overlegging te-binnen; *Ziet gy zijd Swanger en zuld een Zone Baaren, Ende gy zult zijnen Naame* ISMAEL *noemen; om dat de Heere uwe Verdrukkinge heeft aangehoord. Ende hy zal Een* WOUD-EZEL *van een Menfch zijn: Zijn Hand zal tegen allen zijn*

Waar Hagar deze ontmoeting had.

Gen. 21: 14.

Hagar is waarfchijnelijk gezind geweeft met deze Vlugt na haar Vaderland weder te keeren.

Gen, 16: 7.

Hagar aangeraaden weder te keeren tot haare Vrouwe. En onderfteund met een Belofte.

Gen. 16:10.

zijn, ende de Hand van alle tegens hem : Ende hy zal woonen, voor het Aangezigt aller zijner Broederen. Zulx zy dan hier door, zoo wel een besluyt van haar Zoons Naam, als van zijn Levens-wijze en Zitplaats ingeboezemd word; by-aldien zy anders dit alles klaar verstaan heeft, of dat het na den uytslag der zaake, hier alzoo word ingevoegd; gelijk veel-maal in de H.Schrift gebeurt: Waar van terstond yts naders.

Wat Hagar uyt deze aanspraak aangaande haaren Zoon haar zelven heeft konnen te binnen brengen.

Rabbi Eliëzer, heeft over dit geval aangemerkt, dat'er Zes voornaame Perzoonen, met Naame genoemd zijn, eerze noch Gebooren waaren; naamelijk *Isaak, Ismaël, Moses, Salomon, Josias*, en den *Messias*. Doch dien Meester heeft hem eenigzinds vergist: Van Isaak, Ismaël, Salomon en Josias, isset de waarheyd; maar van Moses en de Messias, agten veele geen klaar blijk te zijn. Want aangaande Moses, is de Wortel waar uyt hy de Reekening opmaakt, t'eenemaal onbequaam: Want hy wil, Dat nadien de Letteren van het Hebreeuwze woord בשגם (dat Genesis 6: 3. gevonden word, het zelve Getal uyt-maaken, als die van het woord משה MOSCHE of *Moses*;) besslooten hebben, Dat in het woord Moses, zijn Naam voorzeyd is; ziet zijn uytreekening hier op de kant.

ב	Beth	2
ש	Schin	300
ג	Gimel	3
ם	Mem	40
		345
מ	Mem	40
ש	Schin	300
ה	He	5
		345

Maar zoo wy zulken Voorspelling plaats geeven, zullen honderden van Menschen, haar Naam voor de Geboorte genoemd zijn: En Rabbi Eliëzer zijn getal, vry te kleyn ingezet hebben. Doch van den Messias, zou-ment uyt Dan. 9: 25, 26. bedenklijk moogen houden: Alhoewel 'er veele ook tegen zijn, om dat den Naam MESSIAS, daar niet zoo zeer een eygen, als een Naam van Waardigheyd en Ampt is. En wat de blijken in 't N. Testament aangaan, die zijn by de Joden verworpen; alhoewelze Rabbi Eliëzers stelling begunstigen. Onder-en-tussen schijnd het mede heel vreemd, als dezelve Jode meend, Dat ISMAEL alzoo genoemd is, *Om dat de Gezegende Godt, de Zugtende Stemme, welke d'Ismaëlitize Volken in 't laatste der Daagen, in 't Land Kanaans zouden doen hooren, Verhooren zou.* Daar nogtans de H. Text genoeg te kennen geeft; Dat hy zoo genoemd zou worden, Om dat de Heere, *De Verdrukking* van Hagar, *Gehoord* had: Want ישמעאל ISMAEL beteekend, *Godt heeft Gehoord.*

Ismaëls aart en Levensbedrijf voorspeld.

Van Ismaël gaat de Godspraak over tot de *Zeden*, welke in deze beknopte woorden uyt gedrukt staan; Hy zal *Een wild Mensch* zijn, of *Een Wild Man*, als de LXX Vertaalen; Of gelijk moogelijk onze Overzetters beter door een kleene aanvulling, zeggen; *Hy zal een Woud-Ezel van een Mensch zijn*; dewijl 'er niet getwijffeld word, of het Hebeeuwze woord פרא heeft die beteekenis.

En waarom een Woud-Ezel genoemd.

Hoe onze Overzetters lezen, is strax gezien. Doch de Syrisze leest, *Hy zal een Woud-Ezel tegens de Menschen*, of *onder de Menschen zijn*; en zoo heeft het ook de Kaldeër. Invoegen ISMAEL voorzeker een *Woud-Ezel* genoemd word, om aan-te wijzen, Dat hy Zoo *Wild als een Woud-Ezel* zou zijn. De *Woud-Ezel*, zegtmen, is wel een wild Dier, beminnende de Woestijnen, en eenzaame plaatzen, maar niet Roofagtig. Ten zy dan dat mogelijk ymand hier tegens uyt Job. 24: 5. zou willen in-de wind leggen. Voor de rest, zeyd ook Salomon Jarchi, dat *Ismaël* פרא genoemd word, Om dat hy in het toekoomende, een Liefhebber van de Woestijne zou zijn. En hoeveel ook d'Arabisze Vertaaling hier van verschild, houdze egter dezelve zin in 't Oog, alze zet, *En hy zal Eenzaam van de Menschen zijn.* Waar van daan ook een Mensch, die eenzaam in zijn voornemen is; by zeker Oud Schrijver, *Een Eenzaam Ezel-Jonk*, dat is, Een Eenzaam Veulen van een Woud-Ezel genoemd word. Andere by Aben-Ezra, verklaaren dit woord zoo veel als *Vry*, dat is misschien, *Ongetemd*, dewijl Ismaël, Vry- en Vrank in de Woestijne zou omswerven, zonder ymand te willen Onderdanig zijn. Hier van daan word ongetwijffeld, Job 39: 8. den Woud-Ezel van חפשי, *Vry en Ontbonden van Banden* genoemd: Of gelijk men die plaatze leest; *Wie heeft den Woud-Ezel Vry henen gezonden? En wie heeft de Banden des wilden Ezels gelost?* Te kennen gevende, dat d'Onbetemmelijke Natuure

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

des Woud-Ezels, zeer groot is. En alleen tot Gods bestuur behoord, die te regeeren. Gelijk mede Olympiodorus en Polychronius, van den Woud-Ezel zeggen, Dat hy van Menschen niet en kan Getemd worden. Leo Afrikanus zeyd mede, Datze zoo snel in 't loopen zijn; Datze geenzinds de Afrikaanze Paarden hoeven te wijken: En zulx is voorzeeker niet on-eygen aan de benaaming des Woud-Ezels פרא, welke by de Taalkundigers afgeleyd word van פרי, of פרא, dat by de Kaldeeën en Syriers, *Loopen* te kennen geeft. Dezelve gelijkenis tussen een Wild-aardig Mensch en een Woud-Ezel, vindmen ook Job 24: 5. *Ziet zy zijn Woud-Ezelen in de Woestijne; zy gaan uyt tot haar werk, maakende hen vroeg op ten Roove: Het * vlakke-veld is hem tot Spijze, ende den Jongeren.* En zeer fraay by Hoseas Kap. 8:9. alwaar Assur by een *Woud-Ezel* vergeleeken word, *Die alleen voor Zig-zelven is*, dat is, Die Eenzaam en alleen Weydende, nooyt de Welvaard van een ander bezorgd; en alzoo zou de Hulpe die Israël van hem verwagte, ydel zijn. Maar op datwe mogelijk de over-eenkomst van Ismaël met den Woud-Ezel, kort hier naar, te bet in zijn Nakoomelingen mogten ontwaar worden; Lust ons noch 't een en 't ander, uyt de Natuur-Beschrijvers ter sné te brengen; Die gemeenelijk van twee-'erley Woud-Ezels gewag maaken. Den Woud-Ezel is by hen dat Dier, welk de Grieken, *Onagron* noemen, even als of men zeyde, ONON AGRU, een *Veld-Ezel.* Oppianus Beschrijft hem, Wit van haayr: 't gene Gesnerus *Grys*, of *As-Graauw* verklaard; hebbende langs den Rug, een swartagtige Striem, die tot de Billen neergaat. Het is bekend, dat hy liefst in eenzaame Wildernissen en Klip-agtige plaatzen verkeerd, en datze in Afrika veel gevonden worden. Schaliger erkend'er ook twee Geslagten van; en Schrijft, Dat'er behalven in Afrika, ook op 't Gebergte, dat Narsinga van Malabar afscheyd, zeer veele zijn; en datze de Kop als een Paard, en een Afgraauwe Verwe hebben; en daar by zoo gefwind loopen, datze beswaarlijk te Vangen zijn. Zy Eten graag de Groene Kruyden en Bladen van Heester-gewas, en de Gras-Velden vermaaken haar zeer. Isidorus getuygd, Datze op zekere gezette tijden van den Dag, en ook des Nagts, *Gigaajen*, dat is Loeyen, of Kryten, en dat de Bosch-Luyden daar omtrent, de Uuren van den Dag, daar naar weeten af-te meeten. Datze in geval van Dorst heel Ongeduldig zijn, schijnd ons d'H. Schrift aan-te wijzen. Alsse Menschen zien, blijvenze stok-stil staan; slaan in 't begin alleen met de agterste Beenen uyt; en loopen ook niet eer, voor dat de Jagers hen zoo digt op 't lijf zijn, dat menze zou konnen vatten. En alhoewel wy strax uyt Jobs Boek, haar Onbetemmelijke Wild-aardigheyd vermaanden, Schrijft Jonston nogtans, datze heel ligt Tam worden; en eens Getemd zijnde, nooyt tot haar voorige Wildigheyd wederkeeren; Doch wy twijffelen aan zijn ervaarendheyd. Zoo men egter Lucianus mag-gelooven, wordenze van de Garamanten veel gevangen. En of schoon zommige Schrijven, Dat de Woud-Ezels by de Scyten niet gevonden worden, zeyd egter Strabo, datze omtrent de Meotize Poel, veel gevangen worden. Het is waarlijk vreemd, het gene Plinius en Solinus van des Woud-Ezels Yver-zugt verhaalen: *In dit Geslagte*, zeggenze, *Heerschter Een over een Kudde der Woud-Ezelinnen. Zy vreezen die, welke Yver-zugtig van haar eygen Geylheyd zijn: Daarom bewaarenze de Swangere Ezelinnen, om aan de Mannekens-Veulens, zoo 't moogelijk is, de hôôp van 't Voort-Teelen, met een Beet af-te knotten; 't geën de Ezelinnen willende verhoeden, verbergen zy haar jonge Vrugt, in eenzaame afwegen, en Werpen graag in 't heymelijk.* Maar nadien wy deze beyde zoorten, doorgaans niet ongehoornd vinden afgebeeld; schijndmen den *Woud-Ezel*, een-en-dezelve met den *Hoorn-Ezel* te moeten agten; welke de Schrijvers voornaamelijk in dry verscheyde Land-Gewesten thuys-brengen; naamelijk in Indiën; by de Scyten, en in Afrika. Van de laatste gedenkt Herodotus in zijn IV^de Boek. En Elianus heeft van de Indiaanze, dit Berigt naar gelaaten:

Ik

Woud-Ezels by d'Hebreën van loopen en Ongetemdheyd genoemd.

* Andere lezen, De Woestijne is harer en haar Kinderen Brood.

De Woud-Ezel, tot de gelijke levens wijze van Ismaël nader Beschreeven en over-een gebragt.

Psal. 104: 11.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Ik heb verstaan zeyd hy, *Dat by de Indianen* BOSCH-EZELS *voortkoomen, die zoo groot als Paarden, heel Wit, maar Ros van Kop zijn.* De rest van zijn verhaal schijnd, veel-eer op 't geen'er gemeenlijk van den *Eenhoorn* gezeyd word, als op den *Woud-Ezel* te passen. Dus scheyden wy van den Woud-Ezel af, en willen nu bezien, in welker-voegen, d'Afschildering van dit Dier, op Ismaël past, en in zijn Nakoomelingen vervuld is.

Watter van den aardt des Woud-Ezels in Ismaël en zijn Nakomelingen Vervuld is.

't Geên wy meenen in de Levens-wijze der Hagarenen, Ismaëliten en Sarazenen te zullen vinden. Van Ismaël zelfs, zeyd de H. Historie, Gen. 21:20. zeer wel ter snê; *Hy woonde in de Woestijne, en wierd Een Boogschutter.* Voorwaar, indienmen hier toe, Het Leven der Oude Sarazenen, of liever *Hagarenen*, bybrengd; men zal haast zien, hoe naar zy aan de Zeden van haar Vader komen: Waar in ons dan eerstelijk Ammianus Marcellinus, Dit van de Sarazenen ter hand steld; *Niemand van haar*, zeyd hy, *neemd den Ploeg in de Hand, of Plant een Boom; of zoekt zijn Kost door de Land-Bouw: Maar zy swerven altijds herwaards en derwaards van malkanderen in de Lengte en Breedte afgescheyden; Levende zonder Godsdienst, zonder vaste woonplaatze of Wetten: Ook blijvenze niet lang onder eene Hemel-streek, maar zoeken geduurig een andere Zonneschijn; zoo datze leven als in een geduurig Vlugten.*

Hagarenen of Sarazenen van Ammianus beschreven.

Dus verre Ammianus. En wy willen'er by aanmerken, Dat ook Hagar, booven den Wilden aart van *Ismaël*, van de Handeling en Daaden, die dezen Mensche uytvoeren zou, kundschap gedaan is: Naamelijk, *Dat zijn Hand zou Tegens alle zijn; en Allemans Hand Tegens hem*, Gen. 16:12.

Wat het zy dat Ismaëls Hand tegen alle zou zijn: en elk tegens hem.

Hier is waarlijk groot verschil in de woorden, en noch meer in den Zin, wanneer de Kaldeësze Onkelos, Vertaald; *Hy zal alle van nooden hebben. En ook alle Menschen Kinderen zullen hem van Nooden hebben.* En nogtans heeft Fagius deze Overzetting geheel anders verklaard; zeggende; *Hy zal alle Werk maaken; En alle Menschen zullen hem Werk maaken.* Welken Uytleg zommige verwerpen; om dat volgens de Hebreeuwze maniere van spreeken, *De Hand Tegen* of *over ymand te zijn*, zoo veel te zeggen is, als *Onderdrukken*: Want zoo staat'er 1. Sam. 12:15. *De Hand des Heeren zal Over*, of *Tegens u zijn.* Voor welk de Kaldeësze Text zet; *De Plaage des Heeren zal over u zijn*; en de Arabisze, *De Heere zal Straffe over u Zenden.* Invoegen hier onder een Spreuke, van Ismaël gezeyd word; Dat hy allen een Aanstoot wezen, en van yder zou Gehaat zijn. En hoe zeer de Turken, voornaamelijk de Sarazenen, Arabiers, en andere Wild-aardige Menschen, met deês afgeschilderde Inborst van Ismaël over-een stemmen, en deswegen, als een Doel-wit van den haat, in 't Oog der geheele Weereld loopen, behoorde yder-een bekend te zijn. Want dat wy hier niet al-te voorbaarig aan de Turken gedenken, is niet zoo-zeer hier uyt klaar, Dat Ismaël zelfs, in de Wildernis en in dit eygen Land gewoond heeft, en *Een Boog-schutter* of *Krijgs-Held* was, Gen. 21:20. Maar dat ook de *Ismaëliten* waar van Gen. 37:25. gerept word, in de Jerusalemze *Targum*, SARKAIN, of *Sarakenen* genoemd worden; welk door uytlegging, *Dieven* en *Roovers* beteekend. Die daar toe dan ook, voor den Vloek des Weerelds bekend staan, als wiens Hand, tegen alle Menschen is Waar van strax yts naders.

En zulx op zijn Nakomelingen gepast en in de Turken waar bevonden.

Maar wat of het mag te zeggen zijn, Als de Zitplaats van Ismaël, met deze woorden afgebaakend word; *Hy zal Woonen voor het Aangezigt aller zijner Broederen?* Of gelijk de Gemeene Latijnze Text leest; *Tegen over zijne Broederen?* Voorwaar dit dienden wy te weeten; nadien het zommige Geleerde Mannen onzeeker schijnd, wat men onder die woorden te verstaan heeft? Terwijl'er onze Kantteekenaars minder swaarigheyd van gemaakt, en gezeyd hebben, *Dat Ismaël de Paalen van zijne Wooninge, wijd en breed zou uytspreyden tot onder zijn Maagschap, die hy niet zou Vreezen, maar hen stoutelijk het Aangezigt bieden.* Dit is haare Verklaringe, en brengen daar toe zeer wel by, Gen. 25:18. daar zoo wel tot verklaaring als ver-

Wat het zy dat Ismaël voor t' Aangezigt zijner Broederen zou woonen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

vullinge dezer Voorſpelling gezeyd word; *De Iſmaëliten woonden van Havila tot Sur toe, 't welk tegen over Egipten is, daar men gaat na Aſſur; Hy heeft hem neder-geſlaagen voor het Aangezigte aller zijner Broederen.*

In de Beſchrijving van Iſmaël word niets gevonden dat na een beſchaafdheyd der Zeden gelijkt.

Hier tegen ontbreeken geene die willen, Dat Iſmaël, niet tegenſtaande hy een Wild-aardig Menſch was, die in 't Veld woonde en daar by zeer Strijdbaar was, nogtans met zijne Broeders, de Zonen van Kethura, Vreedzaamelijk geleefd heeft. 't Geên niet waarſchijnelijk is, om dat in de gantze Beſchrijving van Iſmaëls Aardt en Levens-gedrag, niet het minſt gevonden word, Daar in eenig ſweemzel van Beleefdheyd, of Lieftaalligheyd der Zeden te beſpeuren is. Andere beſluyten'er uyt, Dat Iſmaël zoo Magtig en Volkrijk van Nazaaten zou worden, Dat hem niemand zou konnen tegenſtaan. En wederom andere; Dat hier door het *Tegenwoordig* Woonen, moet verſtaan worden, Dat Iſmaël zelfs, in tegenwoordigheyd van zijne Broeders (dat is, terwijlze noch Leefden) zijne Wooninge vaſtmaaken zou.

Wat Landgeweſt Iſmaël bewoond en Bevolkt heeft. En hoe van rond-om in 't aanſien zijner Broederen gewoond heeft.

Nogtans zou het wel konnen zijn, dat men dit van de Zitplaats moet verſtaan, alwaar Iſmaël en zijn Nakoomelingen, haar metter Woon hebben nedergezet: Want Iſmaël en zijn Nazaaten, hebben in de Woeſtijne *Paran* en het Landſchap *Kedar* gewoond: Invoegen zy van de Noorder kant, De *Broeders Idumeën*, uyt Eſau geſprooten, tegen-haar over hadden: Van het Zuyden, De *Broeders Midianiten*, van Abraham uyt Kethura voortgekoomen. Na het Ooſten, De *Broeders Amalekiten*, wederom uyt Eſau; en De *Moabiten* en *Ammoniten*, die uyt de Bloedſchandige Beſlaaping van Loth, hun Oorſprong hadden. Gelijkze dan ook noch boven de *Idumeën*, ten Noorden, De *Hebreën* gehad hebben. En derhalven word'er zeer wel gezeyd; Dat Iſmaël *Tegen-Over*, of *Voor het Aangezigte* aller *zijner Broederen* zou Woonen. Ook iſſet aanmerkelijk, dat als'er gezeyd word ישכן *Hy zal Woonen*, zulx zoo veel te kennen geeft, als *In Tenten* te woonen: Zijnde dit woord van die beteekenis afgeleyd.

Gen. 25:13. 1 Kron. 1:29. Pſal. 120:5. Cant. 1:5. Jeſa. 21:16. en 21:17. en 42:11. en 60:7. Jer. 2:10. en 49:28. Ezech. 27:21.

Gelijk het ook bekend is, dat in de Heylige Schrift, dikmaal van *Kedar*, een der Zonen Iſmaëls, en 't Land *Kedar*, en *Kedarenen*, en *Tenten Kedars*, gewag gemaakt word, welke van de Iſmaëliten bewoond wierden.

Arabiers uyt de Iſmaëliten voortgeplant waar van SKENITEN genoemd.

't Geên dan ook de reden is, dat d'Aarabiers, welke uyt d'Iſmaëliten voortgeplant zijn, by de Grieken bedektelijk *Skeniten* genoemd worden. Als dan Plinius zeyd, Dat de *Skeniten* Arabien noch verder bewoonen als Peluſien dat tot *Beaten* voortgaat, heeft hy zulx niet van alle *Skeniten* verſtaan, maar van die Arabiers, die de Noorderkant van het Gelukkig Arabien in-hebben; welke naderhand *Sarakenen* genoemd zijn; of ten minſten tot Gebuuren gehad hebben; als uyt Salmaſius ſchijnd te blijken. Doch van Iſmaëls Nakoomelingen, haar Zeden en Woonplaatze, zullen wy na zijn Geboorte en Opvoeding by zijne Moeder, met meerder beſcheyd ſpreeken.

Hagar brengd een Gedenk-Naam ter gedagtenis dezer ontmoeting op de baan.

Als dan de Vertrooſte Hagar, over dusken heylzaamen ontmoeting niet Ondankbaar wilde ſchijnen, heeftze aan deze plaatze, Een Gedenk-Naam ter geheugenis voor de Nakoomelingen geſtigt; want ze noemde den Naame *Des Heeren, die tot haar ſprak*; Gy Godt des Aanziens. *Want zy zeyde, Heb ik ook hier Gezien, na dien die my Aanziet?* Of als zommige zetten, *Want zy heeft gezeyd; Voorzeeker, Hier heb ik gezien die my agter-na ziet.* Of als andere mogelijk beter zeggen; *Ik heb ook Gezien na hem die my Ziet.* Dat is, Omgezien en Geluyſterd na de Goddelijke Vertrooſtinge, waar mede ik op deze Dool-weg, onderſchept en Aangezien ben tot mijn behoud.

Verſcheyde Bedenkingen over deze Naamdigting.

Want dat Hagar hier eenen Engel zou JEHOVA, en de *Godt die haar ziet*, genoemd hebben, als veele meenen, iſſer ver af; nadien geen fraaye Vertalingen ontbreeken, die zulx niet toelaaten; De Kaldeëſze zeyd, *Zy riep den Naaam des Heeren aan.* En de *Targum* van Jeruſalem zeyd'er op; Zy Bad in den Naam van 't woord des Heeren, dat haar Geopenbaard was, en zeyde: Gezegend zijt gy ô Godt &c. אל ראי EL-ROI, *Godt die my Ziet*; of *Godt des Gezigts.* Dat is, als de Kaldeër Vertaald, *Die alles ziet*; en

zoo

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

zoo ook my nu hebd Aangezien, in mijne Verdrukkinge. Want gelijkze moogelijk tot hier-toe, met de Krop vol Spijt in de Woestijne omdoolde, niet eens gedagt aan de Goddelijke Voorzienigheyd; maar ten laatsten, met dusken Vertroosting ('t zy hoe haar die ook toegekoomen is) in 't Gemoed is aangetast; alzoo erkendze flux, Dat de Menschelijke zaaken Godt ter herten gaan. Onder-en-tussen word in de LXX Overzetters bestraft, dat zy de volgende woorden; (*Want zy zeyde; Heb ik ook hier Gezien, na Dien die my Aanziet?*) niet wel na d'Hebreeuwze meening, in dezen Zin Vertaalen, *Dewijlze gezeyd heeft, Want hy is voor my Verscheenen.* Daar wy noch andere willen toebrengen, om te zien of'er ook beter zijn. De *Targum* van Onkelos leest, *Dewijlze gezeyd heeft; Immers heb ik begonnen te Zien, naar dat Hy my Verscheenen is.* Doch andere hebben geleezen: *Of blijf ik hier draalen, Ziende na Hem, welke my eenigzinds Geopenbaard is?* Even ofze haar zelven bestrafte, datze zoo lang noch in twijffel-stond, en niet op staande voet, en zoo haast zy door eenig Kenteeken, de Goddelijke Voorzienigheyd over haar bespeurd had, naar het Huys van haar Vrouwe Sara wederkeerde. Indien wy tot deze, ook noch d'Arabisze Text met andere by-zetten, wy zullen uyt haar verschillige Zin geving, ligt ontwaar worden, datzer eenige moeyelijkheyd in gevonden hebben. d'Arabier leest dan aldus; *Ende zy heeft genoemd den Naame Des Gods die met haar sprak*; Gy zijd Magtig Ziende: *Het welkze* (in deze meening,) *gezeyd heeft; Om dat ik uwe Ontferminge gezien hebbe, naar dat ik Droefheyd gezien hebbe.* Maar ook deze Overzetting meend Heydeggerus, niet genoeg met de Grond-Text over-een te koomen. En daarom verschild hy ook met de meeste Uytleggers, veel van onze gedagten; als die Kristus hier niet in een Menschelijk gedaante konnen vinden. Maar na dat ook Vatablus, hier over verscheyde Overzettingen der Hebreën heeft bygebragt, Vertaald hy 't egter zelfs aldus; *En heb ik hier ook niet Gezien, de geene die Na my Ziet*; en is daar over van zommige Godsgeleerde gepreezen; om dat hy den Zin even zoo opmaakt, als of Hagar haar verwonderde en verbaast stond; Datze naar het Zien van Godt, noch levendig overbleef; overmids te dier tijd, de gemeene inbeelding leerde, Dat geen Mensche kon Godt zien, en Levendig blijven, gelijk uyt Gen. 32: 30. en Judic. 13:23. af-te neemen is; en daarom een goeden Zin uytleverd, als by onze Kantteekenaars te zien is: Alhoewel'er zommige noch over in twijffel zijn; om dat het woord הלם *Hier*, haar in de weg is; het welke nergens in de H. Schrift, voor de beteekenis des Tijds, maar eygentlijk tot die der Zaak of Plaats te betrekken is: In hoedanigen meening Lud. de Dieu, het tot de Zaak neemd, en de Zin vervolgens aldus opmaakt; *Of ook tot hier-toe? Heb ik Gezien die na my Ziet*: als ofze zeyde; *Ey wat! waarom Twijffel of Draal ik? Ook tot hier-toe, heeft my Godt met zijne Gunst omhelst? My is aan mijn Gezigt vergund, hem Na te Zien, die my Gezien heeft. En het is een groote Weldaad, die geenzinds zoo ligt diend vergeeten te zijn.* En daarom heeftze hem genoemd, אתה אל ראי, *Gy, De Godt Ziet my*, of *Godt des Aanziens.* En deze Verklaaring heeft Heydeggerus beter als de voorgaande gehouden: Of indienze ymand minder behaaglijk schijnd, zeyd hy, magmen de Text-woorden aldus Overzetten; *En heb ik niet van Agteren Gezien, den genen die my Gezien heeft?* Als ofze wilde „ te kennen geven; datze den Engel van *Jehova*, in Menschelijke gedaan„te Gezien had, Doch *Weg-gaande*, zoo datze hem alleen maar van ag„teren gezien heeft; even gelijk zoodaanigen Goddelijk zien, aan Moses te beurt viel, Gen. 24: 2. 33: 22. En alhoewel veel Godsgeleerde, deze gedagten heel fraay houden, meenen wy nogtans, Dat de Lichaamelijke Verschijninge van Kristus, tot een rijper tijd, bespaard is; Om dat alzulke Verschijningen, te vergeefs zouden geweest zijn, dewijl Kristus als een Kind is willen Gebooren worden, en als *De Zone des Menschen* in de Weereld

Of Hagar gemeend heeft Godt te zien, en daar over is verwonderd geweest als zommige meenen.

Kristus is onder 't Oude Testament nooyt waarlijk met een Lichaam Verschenen.

komen.

koomen. Welke komste, veel eygender door de Belofte, als door Voorschaduwende Verschyningen, en met een aangenoomen Lichaam kon geschieden; nadien immers elk wel wist, wat het was, Een Menschen Lichaam te hebben, of Mensch te worden. Al 't geên ons elders zal te pas komen, hier aan te gedenken. Maar op dat de Geheugenis van dusken Opmerklijken ontmoeting, by de Nakoomelingen niet te ligt wierd uytgewist, isser een Naamdigting over deze plaatze bezig geweest; zoo dat de Fonteyne, by welke Hagar deze Ontmoeting had, genoemd is; BEER LACHAI-ROI, *De Put des Levenden my Ziende*; of *De Put, Des my Levend Ziende*. De *Targum* van Onkelos, noemd hem, *De Put, over welke den Engel des Levens verscheenen is*. En d'Arabisze; *De Put des Levendig-Ontfermenden*. Doch Aben-Ezra schijnd het woord *Leven*, tot de Put, en niet tot den Zienden Godt te betrekken: *De Put des Levendigen*; dat is, zeyd hy, *Welke het Leven had in 't ander Jaar; dewijl d'Ismaëliten, Jaarlijx by deze Put zullen Feest houden*. Van wien nu deze Put alzoo genoemd is, van Hagar of naderhand van de Ismaëliten uyt erfgerugt, dat en zeyd Moses niet; maar verhaald dit in 't gemeen, en zonder bepaaling tot eenig Perzoon; *Daarom noemdemen dien Put*, den PUT LACHAI-ROI: Vergelijkt de herdenking dezer Geheugenis, Gen. 24:62: met 25: 11. En d'aanduyding waar die Put gelegen was, (naamelijk *Tussen Kades* en *Bered*,) Gen. 16: 15. en 't zal hier van genoeg zijn. Dat nu Hagar deze beraading strax opgevolgd, en weder tot het Huys van Abraham gekeerd is, is uyt de volgdraad der Historie af-te neemen, alhoewel Moses niet en verhaald, hoedanig zy aldaar ontfangen; of hoeveel tijds tussen haar Wederkomst en haar Kraambed over de Geboorte van Ismaël, verloopen is: Maar hy voegd'er aanstonds by, Dat Hagar Abraham eenen Zone Baarde, dien hy den Naam van *Ismaël* gaf: Het zy dan dat hy nu reeds de reden daar toe, uyt de Goddelijke vermaaning aan Hagar geschied, door haar eygen vertelling verstaan had, of daar over zelfs van Godt aangesprooken is. En nadien Moses ook niet en verhaald, wat tussen de Wederkomst, en de Vervullinge der daagen, dat Hagar Baaren moest, voorgevallen is; blijft het zeer waarschijnelijk, Datze te dees-tijd van haare Vlugt, op het uytterste is Swanger geweest; 't geen ons alle omstandigheden schijnen aan-te raaden. Voornaamelijk ook dit, wanneer Moses zeyd; Dat Abraham 86 Jaaren Oud was, als Hagar hem Ismaël Baarde, Gen. 16:16. Want gelijk hy 75 Jaaren was in zijn Uytgang, en naar 10 Jaaren omswervens in Kanaan, deze Hagar tot een By-Wijf nam, is zy op deze tijd met haaren Ismaël voor den dag gekoomen, als Abraham 86 Jaaren telde. Hoedanigen Ouderdom ook misschien daarom uytgedrukt word, op datwe de waarheyd der voorgaande Belofte, begrijpen, en in-agt naamen, Dat de Vervullinge der Goddelijke Beloften, om de Overtreedingen wille, zomtijds veele Jaaren worden uytgesteld: Want Abraham krijgd dezen Zone Ismaël, als hy 86 Jaaren Oud was; maar Isaak, die het waare Zaad der Belofte zou zijn, niet voor dat hy Honderd Jaar geworden was; gelijkwe uyt de volgdraad van Moses Historie zullen ontwaar worden.

[Margin: Gen. 16:14.]

[Margin: De Put des Levenden my Ziende hoedanig na dit voorval aan Hagar op de baan gebleven. Ziet hier onze Kantteekenaars op vers 14. Kap. 16. No. 26. Doch onzeker van wien eerst ingevoerd.]

[Margin: Hagar Baard een Zone, die Abraham Ismaël noemd.]

[Margin: 75 / 10 / 1 / 86]

ZEVENDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFDSTUKS.

d'Aanbieding *van* 't Verbond, *waarom aan* Abraham *met een* Voorreden *van* Gods Almagt *en* Algenoegzaamheyd *begonnen*. Verbond *met Abraham, hoedanig* Eenzijdig, *en nogtans met zekeren* Eysch *verzeld*. *De* Belofte *van Abrahams* Zaad te Vermenigvuldigen, *Vernieuwd*; *en Wie voor het* Zaad Abrahams *te houden zijn*. Abraham *Beloofd*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

loofd een Zoon te geeven; en tot Een Godt te zijn; En met hem, te-gelijk ook van den Zon-
daar. Onderscheyd tussen Abrahams ZAAD naar den Vleessche, en 't ZAAD des Geloofs.
Godt Israëls, wanneer en hoe lang, niet een Godt der Volkeren genoemd. Eeuwig Leven,
den Joden onder 't O. Testament niet onbekend; alhoewel het Sosinus, Smalsius, Groo-
tius en andere meenen. Land Kanaans, tot een Erffelijke Bezitting aan 't Zaad Abrahams,
onder veel Hooger Beloften toegezeyd, als d'Heydenen daar in genooten. Abraham, hoe
by den Dag van Kristus Gezien heeft. Wet des Geloofs, hoedanig aan Abraham voorge-
steld. Dat het TEEKEN der Besnijding, alleen tot vast-stelling van 't Verbond, en niet als
't Verbond zelfs gegeven is. d'Instelling der Besnijding, in al desselfs omstandigheden na-
gespoord. Agtsten Dag, waarom tot de Besnijding verkoozen; De meeningen der Joden
daar omtrent, verworpen, en zommige andere Bedenkingen gepreezen. Besnijdenis altijd
naauwkeurig Onderhouden, en een Roem der Jooden: met eenige Bedenkingen, waarom
dit Verbonds-Teeken alleen aan de Mannen, en in 't byzonder, aan het Teel-Lid belast is; als
mede hoedanige Ontugtige gewoonten der Heydenen, daar door onder de Joden zijn inge-
toomd. Besnijding aan het Teel-Deel, op de toezegging van het Zaad Abrahams en haar
Vermenigvuldiging gepast. Bedenking, hoe zulk-een Pijnelijke en Schaam-agtige Cere-
monie, als een Goddelijke Instelling is konnen Gelooft, en Streng onderhouden worden.
Abrahams Zaad, hoedanig door de Besnijding van alle Volken onderscheyden. Besnij-
ding, een Teeken van veelerley aanduyding, en niet als wegen hooge Noodzaakelijkheyd
aangenomen: En wat het den Joden heeft konnen Leeren en Verzegelen. Waarom het
Teeken des Verbonds moest Schaam-agtig en een lastig Jok zijn, welk aan de geheele on-
derhouding der Wet verpligte: Als mede, hoe lang 't Vleesselijk Zaad Abrahams daar
aan gehouden was. ISMAEL zoo wel als ISAAK, uyt Gods bevél Besneeden; als mede A-
brahams Inboorlingen, en Vrygekogte Knegten; met een bedenking over den Oorsprong
der Slaaf handel. Aanmerking tegen de Joden, aangaande d'Eeuwigheyd des Verbonds.
Voorhuyd by de Joden, Vierderley gesteld. Bedreyging over 't nalaaten der Besnijding,
op wien toepasselijk; en fraaye reden van Prokopius daar over; met een aanmerking over 't
niet Besnijden der Kinderen in de Woestijne Gebooren. Wat het zy, Uytgeroeyd te
worden onder zijnen Volke? Besnijding, door wien gedaan, en met welk een zoort van Sny-
Tuyg. Tien omstandigheden in de Joodze Besnijdenis opgeteld. De meening der Jo-
den over d'aanduyding der Besnijdenis, verworpen; en de bedenkingen van andere, hoo-
ger opgebeurd. Wat de Besnijding zonder handen zy; Een nader aanmerking over de
Besnijding der Kinderen ten Agtsten Daage. Abrahams Ouderdom als hy Besneeden wierd,
van Chrysostomus fraay betragt; en eenige Leugen-praatjes ver-ydeld. 't Gevoelen dat de Be-
snijding, lang voor Abraham, by veele Volken steld, onderzogt, en met verscheyde rede-
nen op desselfs tegenwerping, wedersprooken. d'Herkomst, dezer Ceremonie van Abra-
ham en zijn Nakoomelingen, tot veele Volken afgeleyd. Onzekerheyd der Heydenze Schrij-
vers, omtrent de dingen die d'Oude Vaders en 't Heylig Volk raaken: En dat Ismaël
ongetwijffeld, de Besnijding van zijn Vader Abraham, heeft voortgeplant. Twijffelagtige
Getuygenissen van Sanchoniaton, Josefus, en Philo te-regt gebragt. Besnijdenis is niet
Oorspronklijk by d'Egiptenaars te vinden; en de plaatzen, Jer. 9:25. Josua 5:9. daar
toe opgehelderd. Tegen-Bedenkingen van Spencerus na-gewoogen, en te ligt bevonden.
Abrahams Nakoomelingen nooyt Onbesneedene genoemd. Vuyl-aardige redenen der Besnij-
ding verworpen. Abraham heeft niet waarschijnelijk d'Egiptize Zeden aangenoomen, schoon
hy daar verkeerd had. Besnijding der Egiptenaaren, waar in verschillig van die der Jo-
den. Besnijding voor Abraham, reeds by de Heydenen in gebruyk, is niet tot een Tee-
ken van Gods Verbond konnen Ingesteld worden; met eenige tegen-bedenkingen die we-
dersproken worden. 't Weder aanneemen der Voorhuyd, hoedanigen Schending van Gods
Verbond, en hoe nogtans van zommige gepleegd. Dwalinge van Hieronymus, over 't aan-
trekken der Voorhuyd, van Cunæus aangeweezen, en d'Apostels reden, 1 Kor. 7. na de
Letter, te-regt gebragt. d'Afgesneeden Voorhuyd, hoedaanig door de Heelkonst wederom te
doen Uytwassen, uyt Celsus aangeweezen; en de Joden die dit loochenen, uyt haar eygen
Boeken wedersprooken. Misslag van Baronius, omtrent die, welke de Romeynen Recutiti
noemden. Besnijding in Vierderley staat aangemerkt, en dat die met de komste van Kris-
tus vol-eyndigd was; alhoewel hy zelfs ook noodwendig Besneeden is. Bedenking waarom
Timotheus Besneeden, en zulx in Titus niet toegelaaten is; als mede op wat grond-steun,
veele na Kristus, in d'eerste Kerk, dat Teeken ontfangen hebben, zonder een Schuldenaar
aan de onderhouding der Joodze Wet te worden. Zeldzaam verhaal uyt Zaga Zabo,
wegens de Koningin van Sceba en haaren Zoon, by Salomon gewonnen; met een Belijde-
nis van de Koning Klaudius, aangaande d'Onderhouding der Besnijdenis, uyt Hottin-
gerus bygebragt. Besluyt dat de Besnijding der Voorhuyd, thans niet zonder groote dwa-
ling en Onkunde in de Schriften, kan geoeffend worden.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

De Tijd van het Verbonds Teeken der Besnijdenis waarom van Moses aangetee- Gen. 17: 1. 86 13 — 99

NAAR dat Moses de Geboorte van Ismaël, op het LXXXVIste Jaar van Abrahams Ouderdom verhaald, en een tijd-verloop van XIII. Jaaren agter gelaaten heeft; vangd hy aan te vertellen, hoedanig Godt al verder met Abraham, Een Verbond gemaakt, en door een Teeken in zijn Vleesch Verzegeld heeft: Waar van de Historie aan het XVII. Hooftstuk van het Boek der Schepping te leezen staat. Het is waarlijk niet zonder reden, Dat Moses hier wederom d'omstandigheyd des tijds, op welke Godt tot dit hoogdraavend werkstuk, aan Abraham nieuwelijks Verscheenen is, duydelijk heeft aangeteekend; zeggende, *Dat hy nu Negen-en-tnegentig Jaaren Oud was*: Nadien wy daar door schijnen vermaand te worden, Dat of schoon de Goddelijke Beloften, wegens de Menschelijke struykelingen in 't Geloof, opgeschort en ten agteren schijnen gesteld te worden, dezelve nogtans by Godt vast staan; en niet zelden zoo veel te heerlijker in haare Vervullinge uytblinken, als zy laater, en naar alle Menschelijke gissing, buyten moogelijkheyd te voorschijn koomen. Dits byzonderlijk hier aan Abraham, en het Verbond daar wy nu van spreeken zullen, gebleeken: Waar toe hem dan ook Godt zelfs, als de klem van dat Verbond, op een ongemeene wijs en veel hoogdraavender als ooyt te vooren Verschijnd: Op dat hy door zijn onbepaalde Genaade, de broosheyd des Menschelijken gemoeds, dat tot hieraan toe, eenigzinds in 't Geloof waggelde, van den last des gevaars verloste; en in 't Vertrouwen op de Belofte bevestigde. Hier toe komt Godt ook niet, of hy spreekt Abraham in zijn Verschijning met een Voorreden aan, die van zijn *Vermoogen* genoomen is, zeggende; ***Ik ben Godt d'Almagtige***; of gelijk'er staat, De אל שדי *El Schaddai*. Hoedanigen Naame Gods, van een breede beteekenis is. Het woord אל EL, beduyd de *Magtige*, of *Almagtige Godt*, aan wien niets Onmogelijk is, Luc. 1: 2-7. Het woord SCHADDAI, *Genoegzaam*, beteekend hem, Die *Genoeg*, dat is, Die *In hem zelfs Genoeg is*; Die alles Overvloedig, en geenes Dings gebreekt, noch ymand van nooden heeft: Ook *De Gelukzalige*, die voor het Schepzel Genoeg is, op dat hy het Verzaadige: Zelfs mede voor den Zondaar, op dat hy hem Regtveerdige, Verlosse en met hem Verzoene. En gelijk de Taalgeleerde aanmerken, dat שדי, SCHADDAI, *Algenoegzaam*, afgeleyd word van שד SCHAD, dat is, *Borst* of *Mamme*; alzoo word ook Gods Algenoegzaamheyd zoodaanig genoemd; Als die aan alle, De Borst toereykt, op datze Zuygen en Verzaadigt worden, met de Vertroostinge Jerusalems, Esa. 66: 11. Invoegen wy ligt ontwaar worden, Dat Godt met d'aldergrootste betaamelijkheyd, in de Voorreden van zijn Verbond met Abraham, inzonderheyd van zijn *Vermoogen* en *Algenoegzaamheyd* heeft willen gewag maaken; op dat hy, en te-gelijk alle Geloovige met hem, erkennen zouden, Dat die Godt, welke 't vermoogen had al zijn Schepzelen t'Onderhouden, ook Algenoegzaam was, om behoudens zijne Heyligheyd en Geregtigheyd, met den Zondaar een Verbond aan-te gaan; zoo dat hy hem met de grootste blijk zijner Magt, de Zonde kon Vergeeven, en in staat stellen, om langs die Gemeenschap, de Zaligheyd, als een Genade-gifte, te verkrijgen. En niet alleen dit; Maar Godt heeft ook zijn *Almoogentheyd*, in de voorrang van zijn Verbond gesteld; op dat hy Abraham en Ons, te-bet het over-groot onderschyd inscherpte, welke daar is, tussen de Verbonden die Menschen met Menschen maaken, en dat Verbond, welk Godt van zijne zyde thans met den Mensch zou aangaan, en nu reeds dus-ver met Abraham aangevangen had, op dat hy 't voltooyde. Voorwaar de Menschen maaken Verbonden van Onderlinge Weldaaden, en Wedergaaf; Maar de Godt SCHADDAI, is *Alvermoogende*, en daarom ook alleen met het zijne *Vergenoegd*. Doch den Mensch die alles gebrek heeft; kan aan Godt, die de Fonteyne en Oorsprong alles goeds is, uyt zijn Naakte Armoed en geheele Derffenis, niets aan Godt Be-looven,

Godt met Abraham van een Verbond zullende spreeken begind van zijn Almagtigheyd.

En van zijn Algenoegzaamheyd.

Waarom zulx geschied.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

looven, noch voor den dag haalen, op dat hy 't hem voorstelle. Waar uyt wy dan vermaand worden te gedenken; Dat het Verbond Gods met den Mensche, niet anders is, dan een Goddelijke verklaaring van de wijze en maniere, op welke de Liefde en Barmhertigheyd Gods te begrijpen, te gelooven, en de Gemeenschap desselfs, te verkrijgen is. En alhoewel dit Verbond niet zonder een Onderlinge toestemming en tweezinds Beding geslooten is; blijkt nogtans, hoemen desselfs Eenzydige Stigting, van de Godt *Schaddai*, betaamelijk opneemen, en verstaan zal, in wat zin, dit Verbond, en alle andere die Godt met den Mensch gemaakt heeft; of *Een-Zydig* of *Twee-Zydig* geweest zijn? Nadien dan dit Verbond, niet van Abrahams zyde; maar door den Wille, Raad en Stigtinge Gods, ondersteund en bevestigd is, isset zeker, Dat hy met hem niet een Onderling Verbond gemaakt heeft, maar alleen uyt zijn Weldaadigheyd, de maniere om zijne Liefde te verkrijgen, heeft voorgesteld. Even by-na, als den Overwinnaar d'Overwonnene, De Heeren de gekogte Slaaven; en d'Ouderen den Kinderen pleegen voor-te stellen. Hoedanige Verbonden wy niet ongewoon zijn, *Een-Zydig* te noemen. En nogtans moetmen het Verbond met Abraham, ook *Twee-Zydig* en Onderling agten; te weten, voor zoo ver het bestond in een Onderlinge toezegging, Belofte en Verwilliging: Alzoo dat ook Abraham, Godt, volgens de Wet des Verbonds, en volgens de kragt der Goddelijke Ordinantie, als tot betooning van Liefde en Weldaaden, heeft konnen verbinden; schoon hy zelve uyt zijn eygen kragten, niets tot het Verbond toebragt, waar door Godt van zijn zyde, konde verbonden worden. Den eysch die Godt tot de voorreden van zijn Verbond, aan Abraham toevoegd, bevat inzonderheyd d'HEYLIGHEYD, en *d'Opregte* beneerstiging van *Een Onbesmette Konscientie*; Waar van hy het eerste, onder deze woorden begrijpt; *Wandeld voor mijn Aangezigte*. Dus eyst hy van hem, de *Navolginge Gods*; het *Betrouwen* op hem, den *Dienst* en volkoomen *Gehoorzaamheyd*; als een geheel werk der *Heyligmaaking*. De LXX Overzetters, die niet zelden voorhebben, den Zin der H. Text, met hun Vertaaling te verklaaren; zetten, *Behaagd my in mijne Tegenwoordigheyd*. Maar het is zeker, Dat niemand met Godt kan wandelen, of hy moet hem behaagen: Gelijk Godt ook dien niet anders als beminnen kan, die zijne wegen Beminnen. En hier van daan heeft mogelijk de *Targum* van Onkelos, geleezen; *Diend voor my*: nadien de Wandeling met Godt, ook desselfs *Dienst en Gehoorzaamheyd* insluyt. d'Opregtigheyd, of beneerstiging van een goede Konscientie, eyst Godt in deze woorden; *En zijd Volkoomen*. Of als onze Overzetters leezen; *Zijd Opregt*. Dat is, hangd Godt met u gantze Herte aan: In tegenstelling van *Verkeerdheyd*; of een die *Dobbel-Hertig* is, en op twee wegen gaat, waar van te zien is, Prov. 28: 18. En Cantic. 6: 9. word de Bruyd, De *Volmaakte* of *d'Opregte* Duyve genoemd; dewijlze alleen van hem Bemind, en den Vreemden Minnaar afgezeyd wierd. De Grieken hebben Vertaald, *Zijd Onstrafbaar*. Doch de Geloovige konnen voor de Menschen wel onstrafbaar zijn; maar voor de Oogen Gods, is niemand van Besmetting vry, Job 15:14-16. Den zelven beschrijft ook een *Volkoomen Man*, vry van Veynzerye te zijn: en steldze Kap. 13: 16. beyde tegens malkander. 't Geên genoeg is om te zien, dat het slegts beuzelingen zijn, al wat de Joden hier toe van Abrahams *Volmaaktheyd* ophaalen. Onder andere vaatze bedenkingen, meenen zy ook; Dat Abraham, dit Gebod hoorende, al Bevende gezeyd heeft; *Misschien isser een Schandelijk stuk by my*. Welk Schandelijk stuk, zommige willen, Dat de *Sterrekijk-kunde*; of moogelijk, de Kaldeëesze *Sterre-Voorzeg-kunde* geweest is, die Abraham tot noch toe, of weynig Jaaren te vooren, hem zeer beneerstigd had. Andere Joden, zoeken deze Volmaaktheyd in de Besnijdenis; want de meeste willen, Dat Abraham, alhoewel hy te vooren alle de Geboden Gods onderhouden

In wat voegen Godt een Verbond met Abraham gemaakt heeft dat Een-Zydig was.

Godt de eerste en eenige stigter van dit Verbond.

En hoe ver nogtans Twee-Zydig aan te merken.

Zekeren Eysch aan Abraham voorgestelt

Vaatze verklaringe der Joden over de Goddelijke Eysch aan Abraham wegen zijn opregtigheyd.

De Besnijdenis voor

een zoort van volmaaktheyd genomen.

den had, egter niet *Volmaakt* of *Opregt* is geweeſt, voor dat hy Beſneeden was: Dit zeggen de Joden. Doch Kimchius heeft zig daar omtrent Verſtandiger weeten te draagen. Voor de reſt agten wy het niet een haayr beter, wat eenige Roomze Voorvegters hier aangaande *De Volmaakte Gehoorzaamheyd der Wet*, meenen te vinden; en de hebbelijke Volmaaktheyd Abrahams, daar de aanhangers der Photinianen, haar zelven mede plagten te trooſten. Ons aangaande meenen, Dat *Opregt te zijn*, hier een belaſting is, van niets te doen, met een Dubbel Herte. Waar toe mede behoord, Dat hy voor-al, in zijn Geloove niet zou wankelen, noch twijffelagtig worden, aangaande het Zaad dat uyt hem zou Gebooren worden, gelijk Sara reeds gedaan had, en Abraham ſtuk-wijs was nagevolgd, in 't Beſlaapen van Hagar.

Gen. 17: 2. Abrahams Geſlagt Belooft zeer te Vermenigvuldigen.

Abraham vald op zijn Aangezigte maar niet van ſchrik voor Godt, als de Joden meenen.

Na dezen Eyſch, Belooft Godt te-gelijk de Oprigting van zijn *Verbond*, met den Wasdom der Nakoomelingen Abrahams, welke deelgenooten van dat Verbond zouden zijn: zeggende, *Ik zal mijn Verbond ſtellen tuſſen My, en tuſſen U, ende ik zal u gants zeer Vermeenigvuldigen.* Dus was Godt den Inſteller des Verbonds ter beyder zijden; Waar aan Abraham alleen het Teeken van een volſtandige Toeſtemming doet; *Vallende op zijn Aangezigte*, Gen. 17:3. Naamelijk, op dat hy zig bereydwillig aanſtelde, om hem verder met Godt te laaten Verbinden, en de Weldaad van het aangeboden Verbond te omhelzen. Dit zoumen moogen denken; en niet dat Abraham zig uyt Verſchrikking en Vreeze, voor de Goddelijke Majeſteyt, ter Aarden nedergeworpen heeft; in hoedanigen angſtvalligen Zin, Salomon Jarchi, deze woorden verklaard, zeggende; *Hy is van Vreeze voor de tegenwoordigheyd der Majeſteyt Gods, op zijn Aangezigt ter Aarden geploft, dewijl'er geen kragt in hem was om ſtaande te blijven.* Doch het is bedenkelijk, dat hy dit veel-eer uyt betooning van Nederigheyd gedaan heeft; willende niet dan met alle Eerbied, de Goddelijke Beloften ontfangen; op dat hy te-gelijk zijn Swakheyd en Onwaardigheyd, erkende voor dien, die zig vernederde tot zijnen Knegt te naderen, om met hem een Verbond aan-te gaan. Gelijk dan ook terſtond volgd; Want *Godt ſprak met hem*; naamelijk van veele en verſcheyde dingen, die in dit Verbond zouden ingeſlooten zijn: In welk Ontwerp het zeer ver-afgelegene, van naby verklaard word. Namelijk, eerſt de Belofte Gods, daar naar de tegen-Eys. Welke Belofte in dry Deelen onderſcheyden word: Waar van 't Eerſte is, de Goddelijke Zegeningen, in 't mededeelen van Erfgenaamen: Het Tweede, de zelfsſtandigheyd des Eeuwigen Verbonds zelfs, waar uyt alle d'andere Zegeningen, als uyt haar Bron-ader voortvloeyen. Het Derde, d'Ordening der Goddelijke Zegeningen en Weldaaden. De Belofte der Erfgenaamen, is algemeen, en zoo wel door de *Reden* als door een *Teeken* geſchied, naamelijk in deze woorden; *My aangaande, ziet mijn Verbond is met u: ende gy zuld tot een Vader van menigte der Volken worden.* Dat is, van de meeſte Volkeren; gelijk deze ſpreekwijs, daar 't een woord voor 't ander geſteld word, van den Apoſtel Paulus verklaard word. En door het *Teeken*, wanneer Godt Abrahams Naam, door by-voeging van de Letter ה *He*, veranderd heeft; zoo dat hy na dezen, niet meer ABRAM, maar ABRAHAM zou genoemd worden. Doch wat de reden van deze Naam-verandering was, en wat fraaye Zinſpelingen zommige Geleerde Mannen daar over hebben gehad, willenwe in 't volgende Hooftſtuk niet onge-agt voorbyſlaan, om dat wy met den aanvang deſſelfs, ook de Naam-verwiſſeling van *Sarai* in SARAH, ontmoeten zullen. Indien wy dan 't verhaal van Moſes opvolgen; men zal ligt ontwaar worden, in wat voegen ons de gelegendheyd van Abrahams Nakoomelingen afgebaakend word. Dus zeyd de Godſpraak verder: *Ende ik zal u gants zeer Vrugtbaar maaken, en ik zal u tot Volken ſtellen, en Koningen zullen uyt u voortkoomen.* Waar in wy zekerlijk de Vol-

Belofte Gods aan Abraham in III Deelen aangemerkt.

Abrahams Vaderſchap van veele Volken, hoe aan-te merken.

Abrahams Naam verwiſſeling, uytgeſteld.

אברם in אברהם

Gen. 17:6. Volken en Koningen

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

keren en Koningen der Israëliten, Joden, Idumeën, Ismaëliten en andere te verstaan hebben; welke uyt Abraham, door Isaak, Ismaël en de Zonen van Kethura, zouden voortgebragt worden. En gelijk niemand, wegens het veelvoudig Geslagt der Koningen, Abraham in Eerwaardigheyd is gelijk geweest; alzoo Pronkt hy ook alleen door alle Eeuwen, met die Eer. Van hem zijn alle de Vorsten en Koningen der Hebreen voort-gesprooten: En wel voor eerst die der Twaalf Stammen Israëls; daar na over Twee; en ten laatsten die, welke 't Gebied over Tien Stammen hadden. Van hem zijn d'Oude Koningen der Idumeën; en uyt die, naar een lange reex, ten laatsten de Herodessen. Van hem zijn de Koningen in Afrika, uyt Kethura voortgesprooten. Van hem zijn de Sarazeenze Koningen in Arabien, Babylonien, Egipten en Hispanien; Ja van hem is ten alderlaatsten, de Koning der Koningen, en Heere aller Heeren, Jesus Kristus, De Koning der Kristen Koningen voort-gesprooten; dien te vooren met zoo veel doorlugtige blijken, reeds in de Belofte van Abrahams Zaad doorstraalde. Maar op dat Abraham te-regt bevatte, wat Godt met dit Verbond voor-had, en wist, welke dingen hy aangaande zijn Zaad en haare Geslagten, met het Geloof t'omhelzen had; Ziet daar, Godt heeft het hem met deze omstandelijke woorden uytgedrukt; *Ende ik zal mijn Verbond oprigten tussen My en tussen U, ende tussen uwen Zaade na u in haare Geslagten tot een Eeuwig Verbond; om u te zijn tot eenen Godt, en uwen Zaade na u*, Gen. 17:7. alwaar de Uytleggers vermaanen wel te onderscheyden, Dat de Vervullinge van die groote toezegging, niet gezogt moet worden in alle en elk Vleesschelijk Zaad dat uyt Abraham t'allen-tijde Gebooren is; dewijl Godt veeler Volken en Koningen Godt, niet heeft betoond te zijn. 't Geen hy zelfs duydelijk aan Abraham verklaard, als hy tot hem zeyd, *In Isaak zal u Zaad genoemd worden*, Gen. 21:12. En derhalven niet in elk Vleesschelijk Zaad, dat t'eeniger tijd daar uyt onstaan zou; waar van Godt even te vooren, een ruyme beschrijving gemaakt had. Want de Ismaëliten en andere Volken die uyt Kethura voortgekomen zijn, zijn na datze van het Vaderlijk Geloove Abrahams, waaren afgevallen; niet dan een Vleesschelijk Zaad uyt hem geweest; in welk de Goddelijke toezegging; *Ik zal uwen Zaade na u, tot een Godt zijn*: Schipbreuk geleeden en te-niete gegaan is. Doch waar-toe meer by gebragt, daar het de Apostel, Rom. 9:7, 8. zoo fraay in deze woorden opgehelderd: *Niet om datze Abrahams Zaad zijn, zijnze alle Kinderen: maar in Isaak zal u het Zaad genoemd worden: dat is, niet de Kinderen des Vleesches, die zijn Kinderen Gods; maar de Kinderen der Beloftenisse, worden voor het Zaad gereekend.* Het gene Paulus bevestigd, met de woorden die tot Abraham te-dien eynde gesprooken zijn; willende dat dit de reden der Belofte zy, als tot hem gezeyd word; *Omtrent deze tijd zal ik koomen en Sara zal een Zoon hebben.* Doch dat hier wederom een uytzondering plaats vind, en zelfs niet elk Zaad uyt Isaak, het Zaad der Belofte zy geweest; blijkt in Esau, die schoon hy uyt Isaak Gebooren, nogtans van Godt gehaat en niet tot de Kinderen des Verbonds ingereekend is. Maar welk, zulje moogelijk vragen, heeft dan het Zaad Abrahams geweest, met welke Godt dit Verbond heeft opgeregt? Paulus antwoord; *Zoo verstaat gy dan, Dat die uyt den Geloove zijn, Abrahams Kinderen zijn.* En waarom doch anders aldus besllooten? Als om dat Abraham Geloofft heeft, naar dat hy de grondvest der Genade en Regtveerdigmaaking gehoord en omhelst had, en hem zulx *tot Regtveerdigheyd is toegereekend.* Zoo dat alle die aan dien Godt, Gelooven, die de *Regtveerdigheyd* belooft, het Zaad van Abraham zijn. Niet na het Vleesch, maar na het Geloove, en na de Belofte, en na de Verkiezinge. Om nu niet breedspraakig op-te haalen, wat algemeene Beloften in dit Verbond begreepen zijn en t'zaamen gaan, kanmenze heel beknopt aanmerken. I. In de vermenigvuldiging der Nakoomelingen: II. In de genadige aan-

uyt Abrahams Geslagte voorzeyd.

Endesselfs Vervulling beknopt aangewezen, alhoewel die van breede uytstrekking zy geweest.

Gen. 17:7. 't Verbond Gods hoe aan Abraham en zijn Zaad en haare Geslagten toegezeyd.

Onder wien dat Zaad moet gezogt en gereekend worden.

Gen. 17:6. Geestelijk en Vleeslijk Zaad Abrahams.

Een Zaad in Isaak Belooft doch met zekere uytzondering.

Welk dat waare Zaad Abrahams zy.

Gal. 3. 7.

Wat algemeene Beloften in 't Verbond Abrahams begreepen zijn.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

neeming tot een Goddelijk Kindschap; III. In de bezitting van Kanaan, en daar in de verwagtinge van den Messias, de groote Profeet die uyt het Gezegende Zaad zou Gebooren worden. Hier toe merken de Geleerde, Dry voornaame tijd-beurten aan: De Eerste, van de Godvrugtigen Abraham, tot den Ingang Israëls in Kanaan. De Tweede, van desselfs Ingang tot Kristus; en de Derde, van die komste, tot de vol-eyndinge der Weereld. In de eerste omloop des tijds, is het Verbond, voor zoo veel de gemeene Beloften, tot de Geloovige Nakoomelingen Abrahams behooren, niet alleen van Isaaks Kinderen, maar ook van Ismaël, en de Zonen uyt Kethura voortgeplant: Waarom zy dan ook door de Besnijdenis, als het Teeken des Verbonds, daar aan zijn verbonden geweest. In de tweede omloop des tijds, hebben d'Israëliten alleen tot dat Verbond behoord, en zulx zoo wel aangaande d'algemeene als de byzondere Beloften. Ten laatsten, is in de derde omloop des tijds, het Onderscheyd der Volkeren afgeschaft; en de Deure open gezet; zoo dat alle Geloovige die in de voetstappen van Abraham wandelen, deel aan de algemeene Belofte des Verbonds verkrijgen. Dus lust ons hier een luttel van de Zelfsstandigheyd des Verbonds in-agt te neemen.

Belofte aan Abraham hoedanig in dry tijd-beurten voortgeplant.

Wanneer Godt van zijne zijde betuygd, Een Verbond met Abraham op-te rigten; op dat hy hem en zijn Zaad na hem, *Tot een Godt zou zijn*; blijft het zeker, dat hy hem niets grooters, noch van een breeder uytstrekking, heeft konnen toezeggen; en wy meenen ook, dat men niets voortreffelijker zou konnen bedenken; Dat voor deze hoogdraavende aanbieding niet beswijken zou. Chrysostomus, niet weetende hoe breed hy dit had uyt-te meeten, (op dat hy de Goddelijke reden ongekreukt liet) zey alleen; *Het is een Begrijp van alle Goed.* En 't is de waarheyd. Nogtans zullen wy de fraaye gedagten zommiger Uytleggers, niet agterhouden. Eenige dan hebben hier Vier verscheyde Leerstukken waargenomen, die ter sné koomen; I. Dat deze Belofte aan Abraham en zijn Zaad geschied is, wanneerze beyde noch Zondaars, en den toorn Gods onderworpen waaren. Ten II. dat Godt niet anders aanden Zondaar, Een Godt kan zijn, als door de Vergeeving der Zonden, en hem alzoo Regtveerdigd. Want Godt kan des Zondaars Vriend niet zijn, ten zy hy hem voor-af, De Zonde, die de Vyandschap steld, Vergeeven heeft; om dat hy anders doende, den Zondaar zou schijnen gelijk te zijn, Psal. 51: 21. Ten III. kan de Zonde niet vergeeven worden, ten zy'er te vooren Voldoening van gedaan is. Waar van wy de waarheyd moeten zoeken, in de Geregtigheyd Gods; In de Wet der Werken voor de magteloosheyd der Wet, en Vloek desselfs; En in de Voorbeelden des O. Testaments, welke de toekoomende Voldoeninge hebben afgeschaduwd; waar van de H. Schrift vol is, van treffelijke en onwedersprekelijke uytleggingen, die ons dit alzoo leeren te gelooven. Indien wy hier op, met aandagt letten, 't zal ons eer lang schijnen tot het gemoed in-te druypen, Dat Godt alleen in deze toezegging, de genadige Vergiffenis der Zonden, d'Aanneming tot zijn Volk, en Erffenis, en ten laatsten ook d'Heyligmaaking, aan Abraham en zijn Zaad Belooft heeft. Zoo dat het hem hier gegaan is, gelijk by Hoseas staat; *Ik zal zeggen, Gy zijd mijn Volk, en dat zal zeggen, O mijn Godt.* Dit staat onbesweeken vast; Wiens Godt, dat Godt is, diens Godt is hy gewis. Doch niemand kan Godes zijn, voor dat hem de Zonde vergeeven en alzoo Verzoend is. Maar dewijl de Zonde niet anders kan Vergeeven noch Verzoend worden, als door Kristus en de Kragt zijner Verdienste; diend men daar uyt te besluyten, Dat dan inzonderheyd Kristus, als de Verlosser, en desselfs Verdienstelijke Voldoening, in deze Belofte ingeslooten is. Dien dan, aan wien Godt tot een Godt is, is in staat van in zijnen Godt te roemen; want hy heeft hem gevonden, als Een *Vader*, als Een *Vriend*, als zijn *Geregtigheyd*, en als zijn *Leeven*. Waarom dan ook die, welkers Godt, Godt is, niet al-stervende konnen te-Niet worden; maar

Gen. 17:7. Wat het zy dat Godt belooft Abraham tot eenen Godt te zijn.

En dat Abraham deze Belofte gekreegen heeft doe hy noch een Zondaar was. In wat voegen Godt, een Godt van den Zondaar word en is.

En dat zulx het voornaamste is dat Abraham belooft is.

Hosea 2. 22.

Kristus als d'eenige grondvest en kragt der Verzoeninge aangemerkt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

haare Ziele moet na de Lichaamelijke Dood, Gode leeven: Ja ten laatsten ook wederom in de Opstandinge, met het gestorvene Lichaam vereenigd worden om te Leeven; op dat Godt, volkoomender-wijze, Een Godt der Leevende worde: Want beyde behooren onder Gods Verbond. Dit heeft Abraham dan ook gelooft, terwijlen hy Hem, dien zulx Beloofde, volkoomentlijk Getrouw agte, Hebr. 11:11. Rom. 4: 19. Matth. 22: 32. En dat wy dit aldus zeer wel verklaaren, meenen wy, Dat ons de H. Schrift, geen gebrek aan bewijs zal laaten; alhoewel wy'er slegts eenige weynige van zullen by-haalen. Dus staat'er Psal. 33:12. *Wel Gelukzalig is het Volk, diens Godt De Jehova is; het Volk dat hy zig ten Erve verkooren heeft.* Ook word de Belofte dezes Verbonds, even zoo verklaard; Lev. 26: 12. *Ik zal in het midden van u Wandelen, en ik zal u tot Een Godt zijn, en gy zuld my tot een Volk zijn.* Waar uyt de Apostel beslooten heeft, Dat de Geloovige, *Tempelen des Leevendigen Gods zijn.* Hierom isset ook gebeurd, dat zoo lang JEHOVA, *De Godt Israëls* heeft willen genoemd zijn, hy niet *Een Godt der Volkeren* genoemd is. En die Volkeren aan welke hy niet belooft, een Godt te zullen zijn, heeft hy gelaaten, *Zonder Godt in de Weereld*, Ephes. 2: 12. Waar van daan zy dan ook niet erkend hebben, *Dat Godt was*, of *Wat Godt was*; en hoe hy een Godt des Menschen, en met Naamen *Des Zondaars* was? Zulx zy in alle haare Dienst-bewijzen, veel-eer *Den Godt dezer Weereld*, als den *Waaren Godt* ge-eerd hebben. Datze zig dan flux weg-pakken, alle die ontkennen, Dat in de woorden van het Verbond met Abraham, te-gelijk de Vergeeving der Zonden, door Kristus, en het Eeuwige Leeven belooft is. Onder deze magmen inzonderheyd Smalsius uytjaagen; welke hem niet geschaamd heeft, zig met deze Joodze Spinnewebben te bedekken; *Datter geen opentlijke Beloften des Eeuwigen Leevens, in haare Wet gevonden worden; nogte in het Verbond dat Godt door Moses met haar gemaakt heeft.* Voorwaar, indien de Joden alzoo gezind zijn, als deze Man zeyd; moet het ons geen wonder doen, Dat zy Kristus, die te vooren in haare Wet afgeschilderd was, niet gevonden hebben; noch hem daar in ook niet willen zoeken. Maar Smalsius liegt, Dat de Joden de Belofte van het Eeuwige Leven, in haare Wet ontkennen: Als waar toe, (op dat men andere blijken hier niet en zou behoeven om-te hutzelen,) men het Joods geschrift SEPHER IKKARIM, of 't *Boek der Geloofs-Artikelen*, mag te raade neemen; alwaar uyt Deut. 32:46,47. beslooten word; *Dat het Eeuwige Leeven in de Wet belooft is.* Maar indien wy dit zoo qualijk van Smalsius, Socinus en Bellarminus opneemen, moet ook Grootius hier in 't Oog loopen; welke de Belofte des Eeuwigen Leevens, door heel 't Oude Testament, heeft uytgewischt. Doch die het met haar houden, moogen van Meta-aan, bezien, ofze het tot haare stigtinge, konnen goed-maaken.

En oorzaak van 't Eeuwig Leeven.

2 Cor. 6: 16.

Zoo lang Godt, de Godt Israëls genoemd was, wierd hy niet een Godt der Volkeren geheeten.

2 Cor. 4: 4.

Joden hebben nooyt geloochend, dat haar in de Wet een Eeuwig Leeven was toegezeyd als Smalsius wil.

Smalsius aangaande der Joden geloof van 't Eeuwig Leeven van leugen betigt.

En uyt der Joden belydenis-Boeken getoond.

Grootius van ter zyden gestraald.

Hier op verklaard Godt de Weldaaden, dien hy in zekere volg-reex, aan Abraham en zijn Zaad schenken zou; zeggende; *Ik zal u en uwen Zaade na u, het Land uwer Vreemdelingschappen geeven; 't geheele Land Kanaans tot een Eeuwige Bezittinge: En ik zal hen tot Een Godt zijn*: Of gelijk zommige hier de laatste woorden leezen; *En dan zal ik haar tot een Godt zijn.* 't Geên ons strax zal te-pas koomen. Heydeggerus wil, datmen hier twee byzondere deelen in de Goddelijke raadslag aanmerkt: Het Eerste is, Gods Wil en voorstel, waar mede hy vast-steld, aan zeker Zaad van Abraham, Dat *In Isaak zou genoemd worden*; Het land Kanaans, als een eygen Vaderland, tot een Erffenis te geeven: Naamelijk dat Land, daar Abraham met de zijne, nu gelijk een Vreemdeling, en als by Gedooge, onder de Heydenze Volken woonde. Waar toe men ook aan-te merken heeft, Dat dit Land der Vreemdelingschap, niet zoo slegts-hene, als een aardze Erffenis aan 't Zaad Abrahams belooft word; maar ook als een Onderpand van zoodanige Goederen, welkers ruymte niet binnen d'enge omtrek van dit aard-

't Land Kanaans aan Abraham tot een Bezitting aan zijn Zaad gegeven.

En zulx ook noch tot een Onderpand van een beter Erffenis

ze

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

die hier door ſlegts wierd afge-ſchaduwd. ze Leeven kan beſlooten worden. En zoo wy dit hier qualijk beſluyten, of daar in van de waarheyd afgaan, zal'er ten minſten dit vaſt ſtaan, Dat Godt dan in deze plegtelijke toezegging, niets meerders aan het Zaad Abrahams Belooft, als de Goddelooze Volken, die dat bewoond hebben, en veel meer van deſſelfs Vrugtbaarheyd en tijdelijke Goederen, haar hebben opgevuld en verzaadigt als de Geloovige, die Abrahams Voetſtappen in de aanneeming des Verbonds, zijn nagewandeld. Doch nu heeft het Godtvrugtig gemoed der Geloovige Vaders, haar genoegzaam ingeboezemd, Datze yts meerders van Godt, als de Ongeloovige te hôôpen en te eyſſen hadden. Gelijk het dan ook aan de Goddelijke Natuure, niet betaamelijk ſchijnd; Dat hy zelfs, boven alle andere, niet yts-wat Beters zou te Belooven en te Geeven hebben, dan 't geên den Menſch alleen in dit Leeven verheugen kan. Gelijk'er dan ook geen Land in hem zelven, zoo Waardig en boven andere in Voortreffelijkheyd uyſteekt, dat daarom alleen, Een *Erffeniſſe Gods*, Een *Heylige wooninge Gods*, En het *Land van* JEHOVA, zou konnen genoemd worden; gelijkmen nogtans ziet, Dat dit Kanaan, met zoo hoogdraavende Eer-tijtelen begifstigd word, Gen. 15:13. Hoſ. 9. 3. Hier komd by, Dat de H. Vaders, de Beloſte van *Een zeer Grooten Loon* gehad hebben; die ten minſten zoo groot betaamde, alſſe met haar Gemoed begrijpen konden; en zulx ook al ter tijd, wanneerze noch niet een Voet-breed van dat Land in Bezit hadden. En dewijl Godt niet alleen een Godt is van het Lichaam, maar ook van de Geeſt, ſchijnd het niet zeer duyſter, datter yts-wat meer als tot het Lichaamelijke vermaak behoord, in de Beloſte der Erffenis, opgeſlooten was. En eylieve? Wat zou'er doch aan die Belooft zijn geworden, welke in gevaar van dit Leeven, en der Aardze Erffenis zijnde, om de Liefde Gods, haare Ziele vrywillig hebben uytgeſtort, by-aldien haar booven deze Aardze Erffenis, niets meerder Belooft was? Voorwaar het zou een onbillijk Oordeel geweeſt zijn, Dat de Godt-lievende, om haare Zonden, in den Dood des Lichaams, en d'allerſwaarſte droeffeniſſen geraakt zijnde; van wegen hun misdaaden zoo ſwaar Geſtraft zijn, Datze daar door ook te-gelijk, van de Vrugt haarer hôôp en Geloof, zouden zijn verſteeken geworden: En dat onder-en-tuſſen de Vyanden Gods, Overvloed en allerhande Welluſtigheden, tot aan de Dood, en alzoo, om datze geen andere hope hadden, in volle verzaadiging des Vleeſchs geleeft; Doch de Kinderen Gods, gebrek zouden gehad hebben? Dits niet te denken; maar 't geeft ons alles te-gelijk te kennen, Dat de Goddelijke Beloſte, niet binnen d'omtrek der Aardze Goederen, dat is, niet binnen dit tijdelijk Leeven, bepaald ſtond; maar dat'er hooger dingen in be-Oogd zijn; naamelijk de Bezitting van een Beter Leeven; waar van de Aardze Erffenis des Lands Kanaans, Een Kenteeken en Een Voorbeeld was. Nu moeten wy het Tweede deel der Goddelijke raadſlag bezien, 't welk op het voorgaande, ſtrax in deze woorden volgd; *En Dan zal ik haar tot Een Godt zijn.* Want met alzulken nadruk, willen zommige, dat men de Text-woorden moet Overzetten; nadien deze Beloſte niet juyſt *Dan*, zou voldaan worden, wanneer Abrahams Zaad, het Land Kanaans zou beginnen in-te neemen; maar eerſt *Dan*, alſſe het Geheel ingenoomen hadden. 't Geên voornaamelijk in de laatere tijden, en wel met naamen onder de Aſſamoneën, of Macchabeën voltrokken is: Als wanneer de Joden, verre booven haare Vaderen uytgedeegen, het gantze Land Kanaans vervuld hebben. Want als-dan zou Godt haar tot Een Godt zijn; naamelijk, wanneer den Heyland Kriſtus, in het Land Kanaans verſchijnen zou; welk het Zaad Abrahams tot hier-toe, als het Onderpand dezer Beloſte, bezeeten had. Want als Kriſtus verſcheenen is; heeft Godt van zijnent-wege gedaan, het gene noodzaakelijk geſchieden moeſt; naamelijk de Middel voorſtellen, waar door alle Geloovige, Godt als haaren Regtveerdigmaker, en Heerlijkmaker noemen, en daar in roemen konden. En alhoewel Godt onder-

[Margin notes:]

En zulx met bedenkelijkheden nader beveſtigd.

Godt heeft voorzeker yts meer aan 't Zaad Abrahams toegezeyd, als de Heydenen reeds genooten.

Gen. 17:8.

Waar in en wanneer Godt aan 't Zaad Abrahams betoond heeft haar Godt te zijn en te worden.

onder-en-tuſſen, ook zekerlijk de Godt Abrahams, Iſaaks en Jakobs is geweeſt, voor dat Kriſtus in het Vleeſch verſcheen; is hy zulx nogtans niet, als ten aanzien van de Beloofde Kriſtus geweeſt; Den welken in de Volheyd des Tijds koomen, en de voorgaande Zonden, (dat is, ook die van Abraham en al de Geloovige der Oude tijden,) Verzoenen zou. En dat het doe eerſt geſchieden zou, ſchijnd ons niet heel twijffelagtig voorzeyd, Deut. 30: 5, 6. Num. 24: 17, 18. en Jerem. 3:16. Want doe is hy haar *Tot een Godt geworden*; haar zulx metter-Daad toonende, en in Kriſtus alle zijne Beloften Vervullende. Verzoenende in hem zelven, zoo wel de Zonden Abrahams als zijnes Zaads, op eenen Dag. Zoo dat zijn Zaad, en in het zelve, hy mede, Erfgenaamen des Weerelds geworden zijn. Doe is de Dienſtbaarheyd Jeruſalems afgeſchaft, de Heydenen zijn Bekeerd, en hebben zig Gezegend in het Zaad Abrahams, en ten vollen Geroemd in Godt. Invoegen hy doe volkoomentlijk geworden is, De Godt Abrahams, en zijnes Zaads, navolgens dat hy hem had bekend gemaakt te zijn, De EL SCHADDAI, *d'Algenoegzaame* en *Magtige Godt*, Gen. 17:1. En dit zijn beyde de Deelen van de Goddelijke Raadſlag omtrent het Verbond met Abraham en zijn Zaad. Maar nadien ons dit *Verbond*, onder de Naam van een *Teſtament* voorkomd, welk een Verklaaring ſchijnd te beteekenen, van de Goddelijke Wil en Voorſtel, die van geen *Konditie* of Beding afhangd; worden wy vermaand, te denken, Dit daar van de reden te zijn; Dat dat zelve, welk Godt hier Een *Verbond* noemd; de H. Schrift Act. 7: 8. by gelijkenis, Een *Teſtament* noemd. Want daar is niet aan-te twijffelen, of het gene Godt aan Abraham belooft heeft, is niet afhangelijk van eenig Beding of *Konditie*. Als dan Paulus, Galaten 4:24. ſpreekt, van *Twee Teſtamenten*, ziet hy nogtans maar op dezen eenigen Raad Gods, in't Verbond met Abraham en zijn Zaad geopenbaard: Doch zoo, dat daar in wel deugdelijk onderſcheyden is, de maniere van des Volks Regeering, bedeeld na de verſcheyde tijden en ſtands-gelegentheyd, waar in zig het Zaad Abrahams zou bevinden, en de Beloofde Erffenis genieten. Welke Bedeeling, Godt alzoo in verſcheyde tijden bepaald heeft; en daarom, *Twee Teſtamenten* genoemd: Te weeten; Die geopenbaard zijn, en kragt gehad hebben, in de Kinderen Abrahams. In dezen Zin heeft dan het Eerſte *Teſtament*, (dat daarom in het Tweede of Nieuwe, het *Oude* en *Ver-Ouderde* genoemd word;) in vervolg zijn opentlijk beſtand gekreegen, wanneer Moſes begonnen heeft, het Zaad Abrahams na het Land Kanaans te voeren; en aldaar onder de oplegging der Wet, in Bewaaring doen ſtellen heeft; tot op de Verſchijninge van het *Tweede Teſtament*; Dat de Tijd der Verbeetering, en Weder-Opregting aller vervalle dingen, genoemd word. Naamelijk wanneer Kriſtus in het Vleeſch zou Verſcheenen zijn, en alles *Nieuw* zou gemaakt hebben, om een Begin te zijn van het *Nieuwe Teſtament*; waar op den Apoſtel ſpeeld Galaten 4. Indien het ons nu noch indagtig is; hoedanig wy ſtrax hebben aangemerkt; Dat het Geloove der H. Vaderen, niet beruſt heeft in de Belofte van de tijdelijke Bezitting des Lands Kanaans; Voorwaar het zal hier te-pas koomen, de reſt van die Bedenking te voltooyen. Want wat wel-bezonnen Menſch, kan'er twijffelen, of Abraham en andere Geloovige, hebben onder 't herdenken dezer Belofte, dezelve met een vaſt Geloof omhelſt; en haare werken geeven Getuyge van dat Geloof. Doch dit is't niet al, maar hier behoord voornaamelijk aangemerkt, Dat het niet anders als d'Overdenking van een Beter Leeven, en de Verſchijning van Kriſtus is geweeſt, welke d'Oorzaak van Abrahams Blijdſchap en groote Vreugde was; die ook des-wegen in hem, als in het Patroon der Geloovige, van de Zaligmaaker, zoo zeer geroemd word: Als die met zoo ſtandzaamen Geloove, de Verſchijninge Gods in't Vleeſch, uyt Gods Verbond en Belofte, zijn Godtvrugtig gemoed tebinnen bragt; Dat hy zelfs ook, den Dag van den Heere Kriſtus gezien

't Verbond met Abraham in wat Zin van den Apoſtel de Twee Teſtamenten genoemd.

De Grondveſt van Abrahams Verheuging in den Dag van Kriſtus nageſpoord.

heeft; ja die zoo tegenwoordig en klaar gezien heeft, Dat hy daar over als over de daadelijke verkrijging der Goddelijke Belofte, is *Verheugd* geweest. Joh. 8:56. Zoo dat hy, voor de Goddelijke aanspraak, op zijn Aangezigte gevallen, *Lachte*, wanneer hem verzekering van een Zoon gedaan wierd, uyt wien den Heyland voortkoomen zou, Gen. 17:17. Gelijk dan ook *Isaak*, als het Kind dezer Belofte, van 't woord *Lachen* genoemd is, ziet *vers* 19. daar gezeyd word, Gy zuld zijnen Naam noemen, יצחק JITZSCHAK, dat is ISAAK; welk *Lachen* of *Vreugde* beteekend. En zoo heeft ook Sara, na de Geboorte van Isaak, gezeyd; *Godt heeft my Een* Lachen *gemaakt*; *al die het hoord*, zal met my Lachen; dat is, zig *Verheugen* in de Geboorte van

En zulx op de hôôpe van 't Eeuwige Leeven overgebragt.

dit Kind der Belofte. Maar als Abraham hier zoo grooten getuygenis van de Mond der Waarheyd wegdraagd; Hoe zeggenwe, zullen wy noch denken, Dat aan Abrahams Geheyligd begrijp, niets meer in de Goddelijke Belofte, dan een Aardze Erffenis toegezeyd word? En die daar-toe ook noch zoo lang in haar Vervulling verschooven lag? Gelijk hy immers zelfs in dat Beloofde Land, tot aan zijn Dood, als een Vreemdeling omsworf. Doch het blijkt uyt Heb. 11:10. Dat hy een Stadt verwagte die Fondamenten had; daar men geenzinds Jerusalem voor neemen moet, als zommige dwaalzieke herssenen des Apostels woorden alzoo bespottelijk uytleggen. Maar op dat Abraham en zijn Zaad na hem, alle de weldaaden dezes Verbonds erlangen en daar in onbesweeken volharden zou, is Godt hier met een Eysch by-gekoomen, en heeft hem en zijnen Zaade, de Wet des Geloofs, in deze woorden belast; *Gy nu zuld mijn*

Den Eysch van de Wet des Geloofs hoe aan Abraham voorgestelt.

Verbond houden, en u Zaad na u in haare Geslagten. Dus wil Godt, Dat Abraham en zijne Nakoomelingen, het Verbond, dat hy uyt Genaaden had ingesteld, door de Gehoorzaamheyd des Geloofs, in alle waarheyd bewaaren zouden. Daar op betrekt Godt aanstonds, die zelve Gehoorzaamheyd tot

Hoe het Teeken der Besnijdenis tot de vastigheyd des Verbonds gediend heeft.

zeker Teeken des Verbonds, naamelijk De *Besnijding* van het Vleesch der Schaamte, dien hy hem, als in den zelven adem aanbeveeld, gelijk we strax verneemen zullen. 't Geên ons voor-af diend te vermaanen, Dat wy de Belasting van de uytvoerlijke Daad des Teekens, niet zoodanig opneemen, als of daar in niets anders, dan enkel Een *Besnijding* des Vleesch, van Godt wierd aanbevoolen, nadien wy immers uyt, Gen. 17:1. gezien hebben; Dat Godt een volkoomen en Heyligen Wandel, van Abraham had afge-eyst; en dit *Teeken* derhalven, niet yts gerings heeft konnen aanduyden, noch afvorderen. 't Geên ons hier naar zal te-pas koomen, om te betoonen, Dat dit

Waar in dit Teeken voornamelijk is konnen voldaan worden.

Bevél, niet enkel en alleen in de Besnijding der *Voorhuyd*, is konnen voldaan worden. En gelijk Godt hier niet toe komd, voor dat hy Abraham Beloofd had, zijn en zijnes Zaads Godt te zullen zijn; alzoo eyst hy dan ook nu van die beyde, d'Eerbiedigheyd van zijn Verbond; 't geên zy zouden betoonen, in dat naauwkeurig te *Onderhouden*. Waar in ons dan dit Leerstuk, op een gantze aardige en fraaye wijze, aan-te merken staat; Dat even als Godt in zijn Verbond verzekerd, Abrahams en zijnes Zaads Godt te zijn, Godt ook hier wederom aan hem, door de last der Gehoorzaamheyd, stilswijgende vermaand, of liever eyst, Dat hy en zijn Zaad, hem dan ook voor

Schoone reden van Moses aangaande de aanneming des Verbonds onder Israël.

haaren Godt zullen houden. En op dat wy dusdanig-een Onderlinge Belofte, niet verzierd, noch qualijk te-pas schijnen bygebragt te hebben, lust ons de kostelijke woorden van Moses hier by-te zetten, op dat wy die Goddelijke Schrijver zelfs, dit stuk onverbeterlijk laaten afdoen. *Heden*, (zeyd hy, Deuter. 26:17-19.) *hebd gy den Heere doen zeggen, Dat hy u tot een Godt zal zijn,*

De grootheyd der Belofte Gods nader aangewezen.

en dat Gy zult wandelen in zijne Weegen, en houden zijne Inzettingen en zijne Gebooden, en zijne Regten; En dat gy zijne Stemme zuld gehoorzaam zijn. En de Heere heeft u heden doen zeggen, Dat gy hem tot Een Volk des Eygendoms zult zijn, gelijk als hy tot u gesprooken heeft; ende dat gy alle zijne Gebooden zuld houden: Op dat hy u alzoo booven alle de Volken, die hy gemaakt heeft, Hoog zette, tot Lof ende tot eenen Naame,

ende

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ende tot Heerlijkheyd; ende op dat gy een Heylig Volk zijd, den Heere uwen Godt; gelijk als hy gesprooken heeft. Ziet daar eens, of men wel grooter of kragtiger uytdrukkingen van Gods Onderlinge Belofte, zou konnen wenschen of begeeren?

Gen. 17: 10. d'Instelling van 't Gebod der Besnijding een stuk van diepe naspooring.

Als Godt dan ook ten laatsten tot het TEEKEN des Verbonds komd; naamelijk, het Gebod van de *Besnijding der Voorhuyd*; dringd hy 't zelve gestrengelijk aan; en laat daar op het Bevél der Besnijding zelfs, niet zonder verscheyde opmerkelijke omstandigheden volgen; Die ons nu, zoo van wegen de vreemdigheyd der Instellinge zelfs, als van wegen de Verschillige Bedenkingen der Geleerde, een wijle-tijd, zullen bezig houden. Al 't geên, om dat wy ons verzekeren durven, Dat die onderneeming, met veel fraaye waarneemingen zal verzeld gaan, wy ons niet en moogen laaten verdrieten, De Goddelijke dingen, met moeyte en tijdspilling na-te spooren. Wy vinden dan eerstelijk het Gebod, van het ingestelde TEEKEN *des Verbonds*, by Moses aldus aangeteekend; *Dits mijn Verbond dat Gy-lieden houden zuld, tussen my en tussen u, en tussen uwen Zaade na u;* Dat al wat Mannelijk is, u Besneeden worde. *Ende gy zuld het Vleesch uwer Voorhuyd Besnijden; En dat zal tot Een Teeken zijn des Verbonds tussen my en tussen u.* Dus luyd het Bevél; en de byzondere omstandigheden; zullenwe strax op gelijke voet, met Moses eyge woorden by-haalen.

Gen. 17: 10, 11. 't Gebod der Besnijding zelfs.

Als Godt hier spreekt, van een *Besnijdenis*, die tot een *Teeken des Verbonds zou zijn*, merktmen wel, Dat wanneer te vooren gezeyd was, *Dit is Mijn Verbond*, Gödt zulx alleen na een meer-gewoone Spreek-wijze gedaan heeft, waar in men het Deel, de naam van 't Geheel, of het Teeken, den Naam der Beteekende Zaak geeft, waar van het tot een Teeken voor-komd. Gelijk zoo het *Lam*, 't PASCHA *des Heeren* genoemd word, Exod. 12: 11. en 't *Brood*, KRISTI *Lichaam*; en den *Beker*, zijn *Bloed*, Matth. 26: 27-29. Ook moetmen zoo slegt niet zijn, en meenen, Dat de *Besnijdenis*, tot de zelfsstandigheyd des Verbonds behoord? gants niet; maar alleen tot desselfs Beteekenis: Waar aan niemand langer twijffelen zal, als die moogelijk al-te ydelhoofdig vergeeten heeft, Dat de zelfsstandigheden des Verbonds, reeds meer dan een-maal te vooren uytgedrukt zijn; gelijk voornaamelijk Genes. 15. te zien is; En ook nergens te vooren, eenig voetspeur of schemering der Besnijdenis gevonden word.

De Besnijdenis is niet het Verbond zelfs, maar het Teeken daar van geweest.

Voorwaar Bellarminus, heeft wel gerooken, dat d'Hervormde Kerk, hier een ontwijffelbaare Grondvest had, om de *Sakramenteele* spreekwijzen der H. Schrift, regt op haar kooten te zetten: Maar doch! wat heeft hy in deze bedremmeldheyd gedaan? Hy verzierd zig twee sluyp-hollen; op dat hy voor het eene bezet, het andere mogt insnappen, en alzoo nergens betrapt worden. Maar zy bedriegen haar jammerlijk, welke daar even als de Kinderen meenen, Dat alsse de hand voor haar eygen Oogen doen, zy dan van niemand gezien worden.

d'Onregtzinnige meeningen hier omtrent aangeweezen en te regt gebragt.

Deze groote Man geeft voor, Dat de Besnijding in haar zelfs, zoo wel voor het Verbond, als voor het Teeken des Verbonds, in een-en-dezelve eygentlijke zin kan genoomen worden. 't Geên hy aldus verklaard; Het is, *zeyd hy*, Een Verbond, *voor zoo ver het Verbond genoomen word voor een Middel, waar door de Belofte verklaard word:* Maar een Teeken des Verbonds, *voor zoo verre het Verbond genoomen word, voor de Goddelijke Belofte zelve.* Dus wil het Bellarmijn *genoomen* hebben, Doch hy *Neemd* wel zoo veel weg; Dat'er noch 't een noch 't ander overblijft, maar alles in de kaars vliegd; gelijkwe strax zullen zien. Andere neuswijze misleyders, zeggen; *Dat de Besnijding wel niet zelve het Verbond genoemd word, maar het Bevél der Besnijding.* Dit is spitsvindig, en men dienter naauw op te letten; want zy willen dat het Bevél in deze woorden te vinden is; *Al wat Mannelijk is zal u Besneeden worden.* En op datje weeten moogt, waar hun deze schranderen draay van daan komd; zoo let wel, dat zy het Voorstel-woordeken *Dat*, welk hier gevonden word;

even zoo neemen, als of het dezen zin maakte; *Dat is het Gebod mijn Verbond.* Maar dat deze beyde, tot over d'Ooren-toe in een Dwaalsloot gedompeld liggen; magmen haar onzes er-agtens, niet onwaarschijnelijk hier door onder de Neus douwen, Dat op een-en dezelve plaats, niet het Verbond zelfs, en te-gelijk, Een *Middel des Verbonds* of der *Belofte*, kan genoemd worden, nadien een-en het zelve woord, ברית *Berith*, geen zoo verscheyden zin toelaat; maar een ander woord daar toe vereyst word, zou'er een goeden zin uytgedrukt worden. 't Geên, om dat het hier niet gevonden word, blijk geeft, Dat men'er ook geen andere Beteekenis aan opdraagen mag. Dat nu ook het Bevél der Besnijding, en niet de Besnijding zelve, het Verbond niet kan genoemd worden; schijnd hier uyt klaar, Dat Gen. 17: 13. gezeyd word, *Mijn Verbond zal in U-lieder Vleesch zijn*: Want het Bevél der Besnijding, is niet in het Vleesch geweest, maar de Besnijding zelve; en dewijl het *Bevél*, een deel van het Verbond geweest is, heeft het desselfs *Teeken* niet konnen zijn; Dits klaar genoeg tot de zaak. Zou nu Abraham en zijn Zaad, het Teeken van Gods Verbond naauwkeurig onderhouden, 't was noodig dat hy ook van desselfs omstandigheden en Ceremonien, goed Onderrigt bequam; en wy zien, datze hier ook terstond volgen: Waar van wy voornaamelijk eerst den *Tijd*, met deze woorden bepaald vinden: *Een Zoonken van Agt Daagen zal u Besneeden worden, alwat Mannelijk is in uwe Geslagten.* Naamelijk dan, ten Agtsten Daage zyner Geboorte, of op den Agtsten Dag, dat het Zoonken van zijne Moeder gescheyden is. Om waar van de waare reden te geeven, men gemeenelijk bybrengd, Dat een Nieuw-Gebooren Vrugt, niet voor den Agtsten Dag, zijn Natuurlijke volkoomenheyd heeft, en dat onder die tussen Daagen, 't behoud van zijn Leeven, grootelijks in twijffel staat; 't welk vry vaster en zekerder te agten is, wanneer het nu reeds Agt Daagen geleeft heeft: Gelijk Valesius hier toe, uyt de groote Geneesmeester Galenus aanmerkt. En dezelve reden word ook van Maimonides en Aristoteles, bygebragt; *De meeste Kinderen*, zeggenze, *Sterven voor den Zevenden Dag: Waar door het gebeurd, dat haar op den Zevenden Dag, den Naam gegeeven word, om dat men gelooft, datze dan behouden zijn.* En dit is ongetwijffeld ook de Natuurlijke oorzaak, waarom de Eerst-Geboorne der Beesten, niet voorden Agtsten Dag, aan Godt Geheyligd wierden; ziet Exod. 22: 30. daar van de Ossen en Schaapen belast word; *Zeven Daagen zullenze by haare Moeder zijn; en ten Agsten Daage zult gyze my geeven.* Het is voorwaar al-te verre gezogt, wat sommige neuswijze Joden, hier omtrent uyt de Zamenstalting der Planeeten, en de Geboorte-stond der Kinderen, voor den dag haalen; als mede wat andere van de Agt-Daagze Ouderdom voorgeeven, welke de Dooden tot het Eeuwig Leeven zal doen ingaan. Ook willen zy, Datter niets volmaakt kan zijn; ten zy datter een Sabbath overgegaan is. En daarom heeft Petrus Cunæus, hier wel ter sné gezeyd; Dat uyt alle openbaare en gemeene dingen, Geheymenissen te willen trekken, den genen toekomd, Die na de gemeene swier der Menschen, niet regt willen Wijs zijn. Wy voor ons deel *zeyd hy*, zien niet zoo zeer op de Diepzinnigheyd der uytvindingen, als wel op het Gewigt der zaake. Dus lugt-hertig isser dien Geleerden Man over-heenen gestapt; waar aan zommige zoo swaar getild, en veel werks overhoop gehaald hebben. Egter verscheeld Cunæus niet veel van 't geene wy tot noch toe, aangaande de Agtste Dag, hebben bygebragt: Agtende van gelijke, Dat alle Dierelijke Schepzels niet voor den Agtsten Dag, onder de Leevende gereekend worden; zoo om dat het onzeker is ofze in het Leeven zullen blijven, als om dat ook de Onreynigheyd en Vuyligheyd voor die tijd, noch niet van haar afgegaan is, die hen gemeenlijk uyt des Moeders Lichaam aanhangd. En al wat Onreyn en Vuyl was, is Godt na de Wet on-aangenaam geweest. Waarom ons ook de reden, die van de Kraam-Vrouwen

't Gebod der Besnijding moet als een deel des Verbonds, van de Besnijding zelfs onderscheyden worden.

d'Omstandigheden der Besnijding aan Abraham nader verklaard. Bedenkingen waarom den Agtsten Dag tot de Besnijdenis is vast gesteld.

De meeninge der Joden aangaande den Agtsten-Dag der Besnijding van de hand geweezen. En van P. Cunæus ligtvoerig behandeld.

En zijn Natuurlijke reden eenigzinds uyt de Wet der Kraam-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Vrouwen ontleend is, best schijnd te behaagen; want gelijk die onder de Wet, *Zeven Daagen* Onreyn geagt wierden, alzoo is ook haar Nieuw-Gebooren Kind, van wegen d'aanraking, Onreyn konnen gehouden worden; volgens de Instellinge der Wet, Lev. 12: 2, 3. *Wanneer een Vrouwe een Knegtje zal Gebaard hebben: zalze ZevenDaagen Onreyn zijn, en op den Agtsten Dag, zal het Vleesch zijns Voorhuyds Besneeden worden*; Exod. 22: 30. en Lev. 22: 27. Hier by komd, Dat nadien de Besnijdenis, ook een Plegtelijke Godsdienst is geweest, door welkmen de hôôpe der Kinderen, aan Godt op-Offerde; moester ook zulken bequaamen omstandigheyd, van Natuurlijke Ouderdom en tijd by gesteld zijn; En nogtans niet langer als tot den Agtsten Dag, (die de eerste was, naar dat de Moeder in haaren Bloede hadde geweest) uytgesteld worden; op dat de Ouderen, geenzinds van die Vertroostinge, welkze door een Vroege Inlijving des Verbonds, over haare Kinderen verwagtende waaren, versteeken bleeven. Dus heeft Godt, (vervolgd Cunæus) hier toe den Agtsten Dag ingesteld, niet uyt Oorzaak van eenige Geheymenis in dat Getal; maar om dat dit Heylig gebruyk, wegens de gezeyde Oorzaaken, niet welvoegzaam eerder heeft konnen geschieden; en 't zelve langer uyt-te stellen, had geen noodzaak. Daar-en-boven, by aldien het Gebod, den Ouderen eenen anderen Dag na den Agtsten, had vry-gesteld te verkiezen; zou het alle daage door der Menschen nalaatigheyd, erger geworden zijn; want zoo pleeg het te gaan: Eerst behaagd ons het uytstellen, en de Leuyheyd; daar na volgd de Veragtinge, en ten laatsten het Verzuym. Hierom is zelfs de Sabbath, wanneer dezelve d'Agtste Dag der Geboorte-stond was, by de Joden niet verschoond; alhoewel zy op dien Dag, geen ander Werk deden. Gelijk de Zaligmaker den Joden zeer fraay onder Oogen steld, Joh. 7: 22, 23. 't geên men hier behoord na-te leezen: Alhoewel het onzes-agtens, weynig te beduyden heeft, dat de Joden hier uyt, een spreekwoord gemaakt hebben, en zeer gemeen zeggen, De *Besnijding verdrijft den Sabbath*; of *Den Sabbath maakt plaatze voor de Besnijding*. Als daar in, meer lettende, hoe zeer zy de Besnijdenis der Vleeschelijke Voorhuyd, booven d'Heyligheyd des Sabbaths, zouden moogen verheffen; als op de Gehoorzaamheyd der beyde Geboden. Maar of wel deze reden, Cierlijk en fraay van Cunæus bedagt zijn, voldoenze nogtans de zaak niet geheel en-al; en wy hebben noch andere Bedenklijkheden by-te zetten, diewe niet moogen agter-houden. Dus schijnd niet qualijk van zommige aangemerkt, Dat de tijd der Besnijding, voornaamelijk eenige Daagen na de Geboorte heeft moeten ingesteld worden; uyt een byzondere Voorzigtigheyd en zorge voor het Leeven der Nieuw-Gebooren Kinderen: Om dat in de Knegtjes, niet alleen een blijk van bestendig Leeven, en aflegging der vuyligheden, die haar uyt de Baar-Moeder aankleeven, ver-eyst word, maar ook ten minsten eenige sterkte des Lichaams, om de Smerte, welke door d'afnijding der Voorhuyd veroorzaakt word, te konnen doorstaan.

Vrouwen opgehelderd.

De Wetgever heeft een bequamen Dag tot de Besnijdenis ingesteld om den Mensch aan d'onderhouding dezer Inzettinge des te vaster te verpligten.

Van de Joden daarom ook altijd streng onderhouden.

Doch eer wy tot dit Stuk, eenige Godsgeleerde aanmerkingen byvoegen; willen wy niet overslaan, wat de Geleerde Spencerus ons van de *Besnijding ten Agsten Daage*, uyt de bestulpte Oudheyd opgegraaven heeft; op dat hy niet naliet ook de bepaaling van dezen tijd, tot een Waarburg te stellen, door welk de Hebreën, van de Zeden der Afgodize Volken wierden afgekeerd. Hy meend dan, Dat het van zeer Oude tijden af, by de Heydenen gebruykelijk was, datze haare Jong-Gebooren Kinderen met een uytbundige Bygeloovigheyd, aan zekere Afgoden toe-eygenden: Als mede, dat de Grieken in navolging van d'aal-Oudheyd, haare Kinderkens op den *Vijfden Dag* der Geboorte, pleegen een Naam te geeven, en met zommige Ceremonien aan haare Goden toe-te wyen. Gelijk zulx dan ook volgens d'aanmerking van Servius, de Romeynen naderhand gedaan hebben: Want aldus luyden zijne woorden; *d'Oude plagten den Agtsten Dag, tot een Geboorte-*

In wat voegen de Besnijding ten Agtsten Daage, een waarborg tegens de Bygeloovigheyd der Heydenen geweest zy.

Heydenen hebben zommige bestemde Daagen gehad, op welkze

boorte-

hare Kinderen aan de Goden en Bescherm-Engelen opdroegen.

boorte-Dag des Kinds te stellen. En op de Jaarlijkze wederkomst van dien zelven Dag, een vroolijk Gastmaal te bereyden; even gelijk de Joden op den Agtsten Dag Besnijden. Dit zeyd Servius. Veele Volken hebben ook haar gezette Daagen van *Naam-geeving* gehad: De Romeynen dedent op den Negenden Dag, zoo het een Knegtje was; de Meyzjes op den Agtsten. By die van Athenen, op den Tienden Dag; andere op den Zevenden: Waar van daan Tertullianus deze Daagen NOMINALIA, als of hy *Noem* of *Naam-Daagen* zeyde, genoemd heeft. Behalven de 10[de] Dag, die de Grieken in-agt naamen, hadden ze ook de Vijfde Dag in gebruyk; op welke tijd de Vroed-Wijwen het Kind naamen, en daar mede na zeker toebereyd Vyer liepen. Agtende die Ceremonie, als een Reyniging van het Kind en haar zelven: En wel moogelijk, een nasweemzel van den Dienst des Molochs; en het Gaan door het Vyer, waar van de H. Schrift gewag maakt. En gelijk op die tijd de Gebuuren, of Bloed-Vrienden gewoon waaren; eenige Giften voor het nieuw-Genoemde Kind te zenden: Alzoo agtmen heel waarschijnelijk, dat het van daar onder de Kristenen geraakt is; naamelijk, dat de PETERS of hef-Vaders eenige Geschenken, aan de Nieuw-Gedoopte Kinderen zenden. En men zou'er moogelijk, de Offer-Giften van de Wijzen uyt het Oosten, ook onder konnen bedenkelijk houden. Uyt alle welke waarneemingen der Oude Zeden, Spencerus dan besluyt; Dat nadien'er van Ouds, dusdanig-een Afgodize gewoonte onder de Heydenen in swang was, het t'eenemaal billik heeft geweest, Dat Godt, om zijn Volk alle gelegentheyd tot duske bygeloovigheden t' ontneemen, belast heeft, Dat men de Knegtjes *Ten Agtsten Daage* Besnijden, en hem alzoo dezelve door die Gehoorzaamheyd Heyligen zou. Boven dien ist wel zeker, Dat de Hebreën, die bepaalde Dag, zoo hoog gewaardeerd, en zoo nauwkeurig onderhouden hebben; Dat de Apostel zelfs, daar uyt heeft schijnen een Oorzaak van roem op-te vatten; als hy zeyd, Dat hy *Ten Agtsten Daage Besneeden was*, Philipp. 3: 5. 't Geên hy nergens om bybrengd, als om te doen gelooven, Dat de nauwkeurige onderhouding van den *Agtsten Dag*, geen kleyn Cieraad en deugdelijke Wettigheyd, aan zijn Besnijdinge toebragt. Dezelve Autheur vraagd verder; Waarom doch de Joden dezen Agtsten Dag, zoo plegtelijk zouden waargenoomen hebben; en de Besnijdinge, op een anderen Dag, of eerder of laater gedaan, voor Onwettig gehouden hebben, by-aldien'er in dien bestipten Dag, niet eenige Verborgentheyd opgewonden lag, die niet minder als de Besnijdenis zelfs, het Kind betoonde aan Godt te Heyligen? Doch dewijl het Zeven-getal aan de hoogste Godt toe-Geheyligd was, en den Sabbath-Dag, den Schepper erkend moest worden, is dit gebruyk op *Den Agtsten Dag* verrigt; en het Kind door de Besnijding geteekend, heeft de toe-eygening aan den Waaren Godt te kennen gegeeven: Op dat alzoo tijdelijk wierde weggenoomen, allerhande Bygeloovigheden, diemen van Ouds-her, al-terstond na de Geboorte, plagt in 't werk te stellen. En dit zeyd Spencerus, aangaande de bepaling des tijds. Den welken verder meend, Dat de Natuurlijke reden, genoomen van d'onzekerheyd der Kinderen Leeven voor den Agtsten Dag, en datze voor dien tijd, Onreyn zouden zijn, van wegen d'aangeboorne Vuyligheyd der Baar-Moeder, al-te swak zijn, om een Oorzaak van deze Goddelijke bepaling te wezen, die den Joden onder swaare bedreyging van Straffe, zoo strengelijk verpligte: Niet tegenstaande hy ook met de voorgaande Uytleggers, geern bekend, Dat in de Wet zeer dikmaals de Onreyne en Onvolmaakte Dieren verboden worden te Offeren. En aldus meend hy ons een veel-wigtiger omzigtigheyd der Goddelijke Instelling, in gedagten gebragt te hebben. Maar gelijkwe elks Oordeel hier ruymte laaten; meenen wy, dat men hier ter snê voornaamelijk noch een treffelijk Leerstuk, in-agt te neemen heeft: Naamelijk, Dat hier in zeer kennelijk aangeduyd word, Dat de Regtveerdigheyd en Zaligheyd niet bestaat in het uyterlijk gewrogte

Den Agtsten-Dag veelligt tegent gebruyk der Heydenen aangekant.

En by de Joden als yts eygens geroemd.

Agtsten-Dag der Besnijding van de Joden altijd standvastig waargenomen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

gewrogte werk der Besnijdenis zelfs. Want by-aldien de Zaligheyd aan de Besnijdenis waar vast-gehegt, had de tijd der Besnijdenis, niet een oogenblik na de Geboorte, moeten uytgesteld zijn; byaldien men anders door het ontijdig Sterven, of het uytstellen wegens haare krankheyd, niet altijd van de Zaligheyd der Kinderen had willen wanhôôpen. Doch nu heeft Godt alle die bekommeringen door het vast-stellen van zekeren Dag, schoon uytgewist;

De Zalig. heyd is niet aan de Besnijdenis vast gewees.

op dat het gantze Zaad Abrahams, en by gevolg ook wy die Gelooven, zouden leeren, Dat de Zaligheyd, die Godt in zijn Verbond toezeyd, geenzinds aan het uytwendig Teeken des Verbonds vast-geschaakeld, noch veel-min, een werkende Oorzaak daar van is: Niet tegenstaande Godt nogtans, op verbeurte van Uytsluyting verboden heeft, dit Verbonds-Teeken te verwaarloozen. En passen hier onzes-agtens, de woorden van den Apostel heel fraay, als hy zeyd; *Dat het Geloove, Abraham tot Regtveerdigheyd gereekend is, zijnde niet in de Besnijdenis, maar in de Voorhuyd.* En derhalven was hy dan al een Erfgenaam van de Regtveerdigheyd uyt het Geloove, en had deel aan de Zaligheyd, eer hy zelfs eens de Wet der Besnijdenis ontfangen had: Daar naar heeft hy eerst het Teeken der Besnijdenis ontfangen, tot een Zegel van de Geregtigheyd des Geloofs, *Zijnde noch in de Voorhuyd.*

En zulx nader beweezen uyt het vaststellen van den Agtsten Dag.

Rom. 4: 20.

Als mede uyt het Regtveerdigen van Abraham voor de Besnijdenis.

Waarom het zeer belachelijk is, dat de hedensdaagze Joden, haare Kinderen, wanneerze voor den Agtsten Dag Gestorven zijn, op het Kerk-Hof Besnijden, en geeven de zelve eenen Naam, doch zonder Gebeeden daar over te doen. Alles op dat quanswijs het Zaad Israëls, aan dat Teeken zou Gekend, en zy door zulx te derven, niet en zouden uytgeslooten worden. Niet temin agten zommige van onze Godsgeleerde, Dat het uyt vergelijking van Marc. 2:27. (Daar van d'Instelling des Sabbaths gehandeld word) ge-Oorlofd is geweest, de tijd der Besnijding in geval van noodzaakelijkheyd, uyt-te stellen.

Joden Besnijden haar Kinderen op 't Kerk-Hof die voor den Agtsten Dag Sterven.

Gelijk nu de Besnijdenis geschiede ten Agtsten Daage naar de Geboorte; alzoo begind ook de Weder-Geboorte, laater als de Geboorte; en daar word maar eenen gevonden, van welke de H. Schrift getuygd, Dat hy van 's Moeders Buyk-aan, *Geheyligd* is geweest; naamelijk Johannes de Dooper, Luc. 1:41. Die, alhoewel hy de Voorlooper van den Heere Kristus was, egter in die Getuygenis, geenzinds moet ge-agt worden, de Zaligmaaker voorby geloopen te zijn: Waar toe wy niets meer behoeven, als des Heyligen Mans eygen woorden, daar hy van de Zaligmaaker zeyd; *Die na my komd, is Voor my geworden, want hy was Eerder dan ik; wien ik ook niet weerdig ben, Dat ik zijnen Schoenriem ontbinden zoude.*

Joh. 1:15, 27.

Nadien'er dan blijkt, Dat de Besnijding, met dusken bestiptheyd des tijds belast word; isset niet alleen openbaar, dat die Dag buyten d'alder-onvermijdelijkste beletzelen, niet verschooven, noch verder heeft moogen uytgesteld worden; maar het schijnd ook dat zig de Schrijvers, Menochius en Bonfrerius, vergeefs bemoeyd hebben, om het tegendeel onder verscheydevaatze inwerpzelen, aanneemelijk te maaken. Zy vraagen dan; Of by-aldien de Dag der Besnijding, door vergissing in de tijd, of door een dwaalzieke meening, verhaast waare, of men dezelve niet en zou verpligt zijn, te Gezetter tijd, te herdoen? Hier op heeft den Grollist Vasquez, *Jaa* gezeyd, en zulx uyt Epifanius meenen goed-te maaken, alhoewel hy Augustinus tegen had, die het om deze waarschijnelijke reden, rond-uyt ontkend;

Of ook de Besnijding moest herdaan worden zoo'er inde tijd mogt gemist zijn?

Nadien het Kind, zeyd hy, maar Eene Voorhuyd heeft, en geen Tweede om te Besnijden over houd. Gelijk dan ook de handgreep die eenige hadden, om een andere van nieuws te doen uytwassen, onmoogelijk Gode behaagen kon. Dit zeyd Augustinus; en is daar mede alle andere Verzierzel-digters, met veel roem voorby gestreefd.

Van Augustinus beantwoord.

Dus staat'er dan nu te bezien, Wien'er heeft moeten Besneeden worden; naamelijk, *Alles wat Mannelijk was*, of *Elk Manneken:* en daar toe voornaamelijk ook Abraham zelfs, en zijn Zaad in al haare Geslagten; jaa ook, *d'Ingeboorne des Huyzes, ende de gekogte met Gelde*

Gen. 17: 12-14

van

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Besnijdenis moest alleen aan 't Mannelijk Geslagte geschieden.

van allen Vreemden, de welke niet en is van uwen Zaade. Hier pleegen de Geleerde malkanderen werk te verschaffen; en onder andere, te Vraagen; Of dan de Vrouwen en al die van het Vrouwelijk Geslagt waaren, dit Teeken des Verbonds, minder als de Mannen, of geheel niet van nooden hadden? Nademaal de Besnijding aan haar niet Geboden word, en ook van wegen het Deel, aan welke de Besnijding bevoolen word, niet en konden Besneeden worden? Daar-en-booven Vraagdmen; Wat zy dan voor een Geneesmiddel tegens d'Erfzonde gehad hebben? Hoedaanigen bedenking, de Godsgeleerde Bekanus, ingeworpen, en aldus beantwoord heeft, zeggende; Dat dusdaanig-een Genees-Middel der Erfzonde, niet door Geschrifte, maar alleen door Overlevering moet ge-agt worden bevestigd te zijn.

Waarom de Vrouwen het Teeken des Verbonds niethadden, van Bekanus beantwoord.

En of schoon het Verbond zelve, zoo wel tot de Vrouwen als tot de Mannen behoorde, (want het wierd met Abraham en al zijn Zaad opgeregt;) hebben zy nogtans het By-gevoegde Teeken des Verbonds, niet noodig gehad, om dat de Vrouwen geoordeeld wierden, in de Mannen besneeden te zijn. Waarom zy dan ook zoo wel als de Besneedene Mannen, tegens d'Onbesneedene Volken, onderscheyden worden, als te zien is, Gen. 34:14. Gelijk zy mede desweegen, *Dogteren Abrahams* genoemd worden, Luc. 13:16. van onze Kantteekenaars fraay verklaard.

1 Cor. 7: 14.

Hoe de Vrouwen nogtans Deel aan de Beloofde Zaak hadden zonder Teeken.

Exod. 12: 7, 13.

Booven-dien isset ook niet geheel ongewoon, dat ymand Deel heeft aan eenige beloofde Zaak, schoon hem het Teeken daar van niet aankleeft: Dus zietmen dat de Posten van de Huyzen der Israëliten in Egipten, met het Bloed des Lams bestreeken wierden; maar niet de Menschen, die doch alleen Deel hadden aan de beteekende Zaak. Het Schaarlaaken Snoer te Jericho uyt de Venster gehangen, was aan de Hoere Rachab tot een Teeken van Behoudenis gegeeven; nogtans wierd zy niet alleen behouden, maar ook alle die van haar Huys waaren, Josua 2:13.

Besnijding is geen Genees-Middel der Zonde maar het Teeken van die Geneezing in Kristus.

Daar-en booven is de Besnijding in haar zelven geen Genees-Middel der Erfzonde, maar het Teeken van desselfs Genees-Middel, naamelijk, De Zaligmakende Genaade van Kristus. Invoegen de Besnijdenis dan niet en was, Een *Natuurlijk* Middel of Oorzaak van Behoudenis, maar alleen *Manierlijk*, of *Afschaduwende*, om dezelve te konnen beteekenen. Dat nu dit Teeken, alleen de Mannen., en niet den Vrouwen, belast is het Vleesch in-te Drukken, schijnd onder andere reden geschied te zijn, om dat het Beginzel der Voortteelling, in den Mannen het meest werklijkst is; waar door de Natuurlijke Bedorvendheyd in de Nakoomelingen, word voortgeplant.

Waarom alleen de Mannen Besneeden zijn,

En van dit Gevoelen zijn veel fraaye Uytleggers. En daarom zullen wy deze aanmerking korts hier na, dieper inzien. Maar nadien de Geleerde Autheuren, ook verscheyde reden hebben meenen by-te brengen, Waarom doch Godt mag gewild hebben, Dat zijn Volk dit H. Teeken des Verbonds, aan haar Schaam-Deel zouden hebben; meenen wy 't hier de plaats te zijn, om zulx na-te spooren, en haare gevoelens by-te brengen.

Waarom dit Verbonds Teeken juyst aan het Schaamdeel gegeeven is.

Om het welk niet al-te breed te doen, wy'er slegts drye zullen by-haalen, die waarlijk fraay zijn. En daar toe voor-af in-agt neemen; Dat alhoewel wy in d'Oudheyd vinden, dat de Kenteekenen waar mede de Heydenen zig eertijds betoonden aan de Afgodize Duyvelen toe-Geheyligd te hebben, gemeenelijk op elk Deel des Lichaams, daar 't yder gezind was te draagen, wierden Ingedrukt: (Het zy dan datze zulx deeden door Branding, door Snijding of door een wijze van Beschildering;) Abraham nogtans en zijn Zaad, dat door een Teeken zou bekennen den Waaren Godt Geheyligd te zijn; de vryheyd niet gekreegen heeft, zulx over-al, maar alleen aan het Mannelijk Teellid te draagen; gelijk uyt Gen. 17:11. en andere plaatzen openbaar is.

De Heydenen hebben de Kenteekenen van haar Godwijding aan allerley deelen des Lichaams gedraagen.

Resteerd dan te verneemen, Om wat reden dit alzoo mag Geboden zijn? De Geleerde stellen voor eerst, een Natuurlijke Oorzaak; naamelijk op dat door de Besnijding, zekere Ziekte, die by d'Oosterze Volken zeer schaadelijk ge-agt wierd, zou voorgekoomen worden: Als mede dat de Joodze Natie, tegen die quaale, al-

dus

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

dus aan de Schaamdeelen Befneeden, veel bequaamer gemaakt wierd, om Kinderen Voort-te Teelen; dewijl zy ook van weegen de Belofte der Vermeenigvuldiging, groot Geluk ftelden, in veele Kinderen te krijgen. Dit is zommiger gevoelen, alhoewel het mifschien eenige niet al-te wel, met het gevoelen der Joden, fchijnd over-een te koomen: Als die boven de kennelijke Onderfcheyding van andere Volkeren, ook willen, Dat haar de Befnijding gegeeven is, om de Vleeffelijke Welluft te verfwakken: By-aldienze mifschien anders niet beter zouden giffen, Dat hen dit een middel geweeft is, om zig niet al-te vroeg, tot de Voort-teeling in-te laaten. Maar indien dit alzoo mag gefchaapen ftaan, zou men moogen giffen, Dat deze beteugeling, Oorzaak geweeft is, Dat het uytftellen des Houwelijx, doorgaans by de Oude Vaders uytgeblonken heeft. 't Geên onder andere Voorbeelden, daar uyt af-te neemen is, Dat hoe grooten begeerte Abraham had, om de Belofte van Kinderen, in Ifaak vervuld te zien, hy den zelven nogtans; niet eer een Vrouwe bezorgde, als naar dat hy 40 Jaaren Oud was. Doch op dat wy dit ten minften eenigzinds fcheemeragtig, door een Voorbeeld mogten verklaaren, agten wy de Wet der Boomen, daar toe opmerkelijk; waar van Lev. 19:23,24,25. aldus te leezen ftaat: *Als gy ook in dat Land gekoomen zuld zijn, en alle Geboomte ter Spijze geplant zuld hebben, Zoo zuld gy de* Voorhuyd daar van, des zelven Vrugt Befnijden: *Dry Jaaren zal't u Onbefneeden zijn: Daar en zal niet van Gegeeten worden. Maar in het Vierde Jaar, zal alle zijne Vrugt, een Heylig Ding zijn, ter Lofzegginge voor den Heere. En in het Vijfde Jaar, zuld gy des zelven Vrugt Eeten.* Invoegen, haar door deze Wet bevoolen word, in de eerfte dry Jaaren, van de Vrugten der Boomen niet te Eeten, maar de Voorhuyd der zelver Boomen, geduurende dien tijd, weg-te doen; zijnde de Vrugten van het Vierde Jaar, *Den Heere Heylig*: En die van 't vijfde Jaar, geoorloft voor elk *Te Eeten*. Maar indien, *De Voorhuyd weg-te neemen*, na het oordeel van zommige, mag genoomen worden, voor het afplukken der Botten, eer zy tot Bloeyffem open gaan, kan deze fpreekwijs, uyt de gelijkformigheyd der Spruyten en Botten, ligtelijk leeren, wat Vrugtbaare Deeltjes dezelve befluytende, en eenigzinds naar de Voorhuyd der Mannelijkheden fweemende, moeften afgefneden worden. En hier in fteekt een veel grooter Konft der Landbouw, als Theofraftus en Kolumella, mifschien ooyt geweeten hebben. Want door het wegneemen der Botten, en 't verhinderen van Vrugt te draagen, word den Boom zoo wel kloeker in zijn Wasdom, als in het toekoomende, des te beter en zekerder Vrugt te draagen. Door zulk een middel zegtmen, verkreeg de Koning Pyrrhus, een treffelijke zoort van Runderen, die heel Griekenland door, begeerd wierden: Te weten, om dat hyze tot aan 't negende Jaar, niet en liet Voort-teelen. 't Geên by-aldien men tot het uytzigt der Joodze Befnijding zou willen paffen, Ons niet meer vreemd zou doen fchijnen, als ymand zeyde, Datze hier door Gefchikter tot de Voort-teeling wierden gemaakt: Alhoewel de hedensdaagze Jooden, door haar Vroeg Trouwen, genoeg betoonen, daar weynig zorg voor te draagen. De Tweede reden, die de Geleerde Mannen by-brengen, is van de Zeden der Volken genoomen: Want nadien de Oude Heydenen, op datze te-bet in een uytbundige Onkuysheyd leefden, de Hoererye met het Blanketzel van Godsdienftigheyd bewimpelden, heeft Godt belaft, Dat die Deelen, welke in d'Onkuysheyd de grootfte rol te fpeelen hadden, *Befneeden*, en Abrahams Geflagt daar door zoodaanig wierd ingetoomd, datze een afkeer kreegen van de Schandelijke Zeden der Heydenen; welke met het Mannelijk Teel-Lid, zoo veel op-hadden, datzer Beelden van opregten, dieze met groot Eer-bewijs van Bloem-vlegtingen, Befproeyingen, en Offerhanden, daagelijx Dienden: 't Geên daar toe ook noch wel 't meeft, van de Vrouwen waargenoomen wierd. En dat alzulke uytbundigheden, te mets al meede by de Joden zijn na-geaapt,

Bedenkelijke redenen waarom de Befnijdenis aan de Mannelijkheyd belaft is.

't Befnijden der Mannelijkheyd hoedanig tegen de Zeden der Heydenen aangekant.

't Mannelijk Teel-lid van Ouds veel Eerbewijs aangedaan

Dat zomtijds van de

Joden is nagedaan.

1 Kon. 15: 13.

aapt, hebben eenige niet alleen ſcheemeragtig uyt Ezech. 16:17. beſlooten, (alwaar van het Hoereeren met zeker zoort van *Mans-Beelden* gerept word,) maar ook gemeend, Dat dien *Afgrÿzelijken Afgod*, welke de Koninginne *Maacha*, voor haar in een Boſch had opgeregt, geen ander, als het Beeld van *Priapus* of *Pan* geweeſt is: Die van wegen zijn Groot en Stijf-uytgeſpannen Teel-Lid, *Shrikkelijk* voor alle Eerbaare Oogen was, en niet zonder *Grilling* en *Beving der Leden*, van de Schaam-agtige kon aangezien worden: Waar van dezen ook met een woord genoemd word, dat die beteekeniſ heeft. Gelijk dan ook miſſchien, de Vuyle Dienſt die den Iſraëliten in de Velden Moabs, van de Dogteren der Moabiten aankleefde, geen andere te agten is. Want Hoereerende met deze Vrouwſchap, hebbenze *Baal-Peor* Gediend, Num. XXV. Welke eenige voor de God der Natuure houden, wiens toe-geëygende Kragt, van de Zonne ontleend was; om dat die, De ver-Oorzaaker aller Zaaden, en Voort-teeling is. Waarom den zelven dan ook al van Ouds, op een Oneerlijke wijs, met een uytſteekende Vermoogendheyd des Teel-Lids, en Schaamtelooze Ontblooting verbeeld is; tot den zelven daar naar by ruymer toepaſſing, ook voor d'Operſte Voorſtander der Onkuysheyd Gediend is; aan wien de Vrouwen haare Offerhanden deden. Als waar toe, op datwe dit te-bet, tot Iſraëls Beſmetting met de Moabitize, en Midianitize Dogteren verklaaren, de woorden van Origenes, konnen dienen, die'er aldus van Spreekt; BAAL-PHEGOR, *is de Naam van een Afgod, die by de Midianiten, voornaamelÿk van de Vrouwen Geëerd wierd; tot welke Afgodize Geheymenis Iſraël is ingeluyd. Alswe de Beduydenis van deezen Naam, onder d'Hebreeuwze Naamen met aandagt naſpeurden, hebben wÿ'er ſlegts dit van aangeteekend gevonden;* Dat BAAL-PHEGOR zy, Een zoort van Schandelijkheyd. *Doch* die deeze verklaaring gemaakt heeft, *Heeft (zoo ik agt, Eerbaarheyds-halven,) niet opentlÿk willen aan den dag brengen; Welk of hoedanig-een zoort van* Schandelijkheyd *dit is, om het Gehoor der aanhoorders niet te ontzuyveren. En dewÿl'er veele zoorten van* Schandelijkheyd *zijn; word eene derzelver*, Baal-Phegor *genoemd.* Dit zeyd Origenes. Dat nu ook dezen Dienſt, boven een Brood-Dronken Eeten van 't Afgoden-Offer, in een Verkoppeling en Onkuyze Hoere-Min, ter Eeren van dezen Onkuyſſen God, beſtaan heeft, betoond de Daad van SIMRI, met de Medianitize Ligte-Kooy KOZBI, die beyde in de *Hoere-Winkel*, van Pinehas, met een Spies in den Buyk doorſtooken zijn; Num. 25: 6-9. Alwaar ook aangeteekend ſtaat, Dat om deze Afgoden-Hoererye, 24000 Zielen, onder Iſraël Uytgedelgd zijn: Gelijk ons de rigtdraad der H. Hiſtorie, op zijn plaats zal in de hand reyken; en ook elders gelegendheyd doen vinden, yts meer van De *Heylige* of *Kerk-Hoeren* te zeggen, die aan zeekere Onkuyſſe Goden, en haaren Dienſt, waaren Toegewijd: Hoedanige zeer waarſchijnelijk, in de Wet Verbooden worden, Lev. 19: 29. En op datwe met dien Naam of Beeld-verklaarder, (by Origenes ſtrax gedagt,) hier ook Eerbaarheyds-halven, mogten aflaaten, De Schandelijke Dienſt van *Priapus*, en *Baal-Phegor*, breedſpraakig en opentlijk, aan den dag te brengen, zal moogelijk d'Afbeelding van zeker aal-Oude Steen, dien wy hier in Print-verbeelding uyt Boyſſardus te berde brengen, zulx genoeg verantwoorden konnen: Als op welken den Dienſt aan Priapus, als *De Vader der Zaaden*, en *Behoeder der Generaatien*; (en vervolgens, als *De Behouder der Weereld*,) onder 't Bekranſſen en Beſproeyen van zijn Stijf-Uytgeſpannen Teel-Lid, van de Vrouwen, als aan een Veel-Vermoogende Godheyd gepleegd word. En zeker, die met eenig aandagt dezelve Steen beziet, merkt ligtelijk, met hoe gantſch-noeſten yver, dit Eerbewijs, onder 't aanbrengen en op-Offeren, van allerley Loover-Bloemen Vrugt-Gewas toegaat; en verzeld is, met Geluyd van Bom-en-Rinkel-tuygen, Pypen en Schalmeyen, die in alzulke wellustige Offerhanden

BAAL-PEOR een God der Natuur en Voort-teeling gehouden.

En met een groot Teel-Lid verbeeld.

Baal-Peor van Origenes gedagt.

De Dienſt aan Priapus door een aal-Oude Steen aangeweezen.

nooyt

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

vertoonen; welke insonderheid vande Vrouwen, als de Vade

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

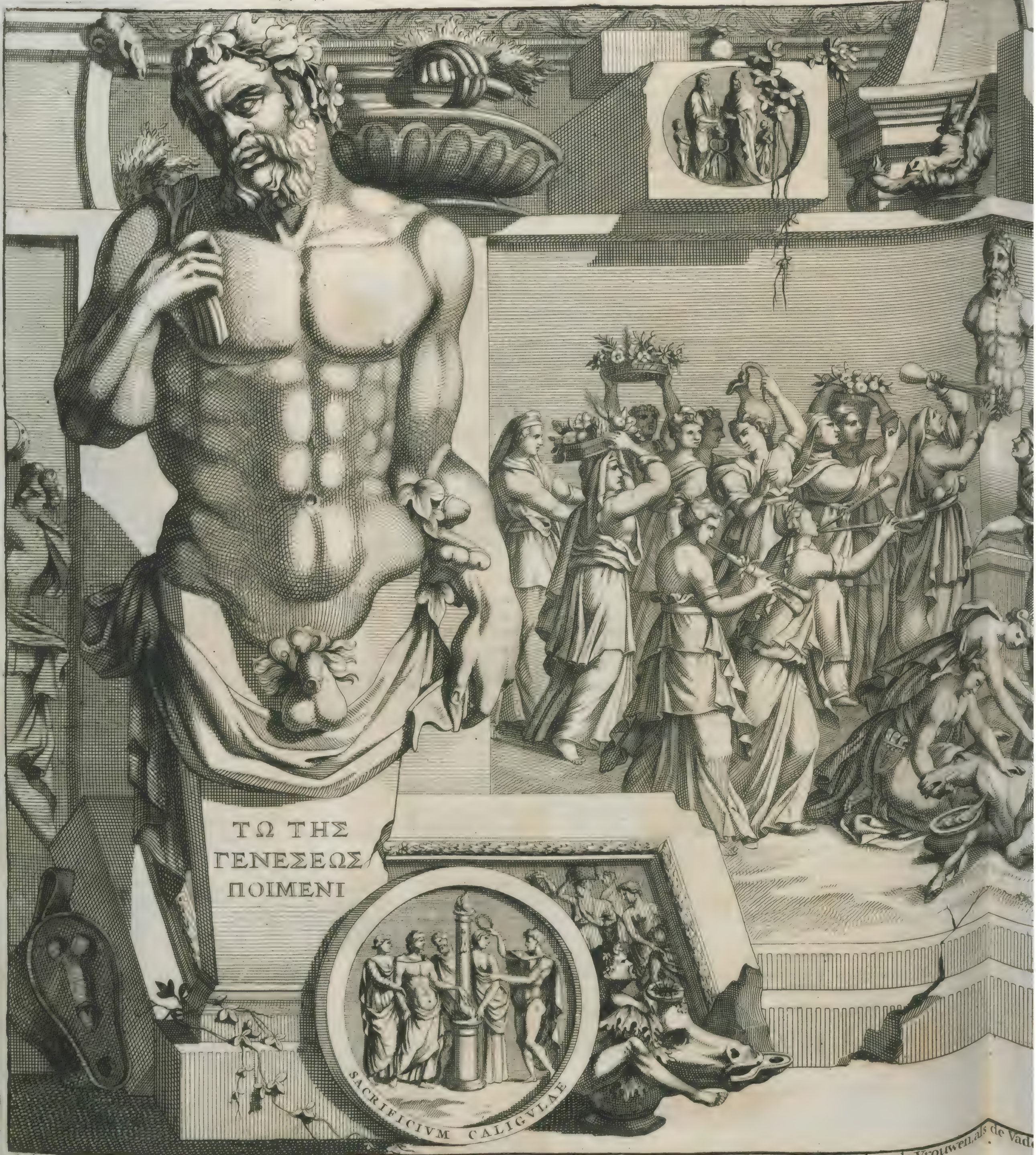

Aal-Oude Steen met bygevoegde Lampen en Vasen, die den Offerdienst aan PRIAPVS vertoonen; welke insonderheid vande Vrouwen, als de Vad

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ouwen, als de Vader der Generatien, door't slagten van eene

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

wen, als de Vader der Generatien, door 't slagten van eenen Ezel geëerd; en ΣΩΤΗΡ ΚΟΣΜΟΥ, dat is, Behouder des Weerelds, genoemd wierd.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

nooyt ontbraaken. Waar toe dan ook hier, het Slagten van eenen Ezel gezien word; die men van wegen zijn onmanierlijk Groot Teel-Lid, (en om dat hy misschien ook het Ry-Paard van den Zaapigen Silenus is;) aan Priapus toe-eygende. En de rest der by-gevoegde Steenen, Beelden, Vaazen en Lampen, met derzelver Opschriften, ondersteunen door haar gelijke vertooningen, al 't zelve Schaamteloos Eerbewijs. Als die zoodanig toegesteld, niet zelden, aan al zulke Godsdiensten eygen, en in gebruyk waaren, Gelijkwe ons die, beneffens veel andere Afbeeldzels van Ontugtige Lampen, te midden onder die van Zediger maakzel, in de Verhandeling der Egiptize Afgoderyen, zullen te-nutte maaken; en daar ook yts, van haaren *Swanszen Ommegang* zeggen; op welke d'Egiptenaars, onder 't opentlijk Vertoonen, Beweegen en Omvoeren, van zekere Groote Teel-Leden, het Feest PHALLUS of *Priapus*, Pleegen te Vieren. Om waar van met een Staal, de veellerhande Dertelheden, en vreemde uytvindingen dezer Ongebondendheden, in 't Verbeelden van *Priapen*, en *Mans*, of *Swans-Beelden*, te toonen, die in alzulke Plegtelijke Ommegangen in gebruyk waaren; (en daar mede ook niet zelden, d'Afgodize Onkuysheyd, in de Kerk-Hoeren ont-vonkten;) hebben wy boven die, welke in ons groot Print-Tafereel gezien worden, alleen deze Twee ongemeene, willen te-berde brengen, waar van 't een, 't Beeld van Priapus vertoond, zoo als dat in de Bewaar-Kamer van den Heer, R. Fabrettus, gevonden word, met het Opschrift, SOTER KOSMOY, dat is, *Behouder der Weereld*. 't Ander, vertoond een *Gevleugelden* PHALLUS, of *Mannelijkheyd*, zoo die in 't Kabinet van Petrus Bellorius bewaard word: Waar van wy niets meer tot verklaaringe zullen zeggen, dewijl het hier de plaatze niet en is, deze dingen breed uyt-te haalen: En wy moogelijk reeds al een schamperen Al-bedil, de Mond zullen open gedaan hebben, om te vraagen, Hoe doch deze Slordige dingen te-pas koomen, daarwe van de *Besnijding* spreeken, welke de Godvrugtige Vader Abraham, *Tot een Tee-*

Ziet het IIde. Deel.

Verschoöning dezer bygebragte afbeeldingen.

ken van Gods Verbond ontfangen heeft? Maar op datwe ook deze voor een Oogenblik aan 't ſwijgen helpen, zullen wy Getuygeniſſen van Geleerde Mannen by brengen, die miſſchien deze uytweyding, van Onvoegzaamheyd zullen Vry-pleyten. Dat dan onder andere reden, aan Abraham, en heel zijn Geſlagte, De Beſnijding aan het Mannelijk Teel-Lid, tot een Genees-Middel, tegen al dusdaanige Onkuyſſe Eerbewijzingen gegeeven is; zulx heeft ons behalven andere, ook de Vermaarde Photius, beveſtigd: En daar toe dit tot een grondveſt bygebragt; Dat Abraham uyt het Geſlagte der Kaldeën was, alwaar door een zeer verfoeyelijke Gewoonte ingebrooken was, Dat de Mannen zig met de Moeders, Dogters en Zuſters, Vleeſſchelijk vermengden. Gelijk mede Moſes, de Kanaaniten van zijnen tijd, te gelijk met de Nabuurige Volken, aan dusdanige ſchandelijke nukken ſchuldig maakt, Lev. 18: 2-12, 24. en 20: 17, 23. En 't blijkt in de Hiſtorie van Loth, Datzer doe ook niet heel vry van waaren. En nadien'er uyt veele Getuygeniſſen der aal-Oudheyd, en de latere Zeden, die daar van ſchijnen voortgeſtooven, openbaar is, Dat de Heydenen, in de Feeſtelijke Plegtigheden, van Venus en Priapus, wonderlijk veel werks maakten, met aan de Mannelijke Teel-Deelen, veellerhande baldaadigheden te pleegen; Jaa daar van ook zelfs by d'Egiptenaars, Plegtelijke Omgangen, *Phalloforia* genoemd, in ſwang waaren; zijn eenige Geleerde Mannen, van gedagten geweeſt, Dat Godt om die reden, als een Tegen-gift, belaſt heeft, Het Teeken zijnes Verbonds, aan dat zelve deel des Lichaams, door Afſnijding van deſſelfs Voorhuyd, in-te drukken. Onder wat Volk nu deze Ceremonien, meeſt, of alder-Eerſt in ſwang gegaan hebben, is niet al-te zeker uyt d'aal-Oudheyd op-te haalen. Doch zoo men Diodorus Sikulus mag gelooven, is die Vuyle gewoonte, Oorſpronkelijk van de Egiptenaars op de baan gebragt, en van daar tot andere Volken voortgeſtooven: Want men ziet alzinds dat by veele, De Mannelijke Schaamte, in de Ceremonien, als een Heylig Ding, niet alleen Onbeſchaamdelijk, maar zelfs Godsdienſtelijk ge-Eerd is. En alhoewel deze reden niet onwaarſchijnelijk, en zeer wel uyt de Geleerdheyd der Oudheyd-lievende, is opgehaald; heeftze nogtans geen ingang by de Vermaarde Montakutius gevonden; en de Doorleerde Spencerus, heeftze ook maar alleen aan de proef der verſtandige Oordeelers willen voorſtellen; op datmenze tegens zijn Gedagten, zou in de Weegſchaal leggen. 't Geên men nu voor de Derde en laatſte Oorzaak, der Beſnijding aan 't Mannelijk Teel-Lid, bybrengd; is t'eenemaal Ceremonieel; Naamelijk, aan de plaatze der Schamelheyd, op dat het des te voegzaamer een Teeken zou konnen zijn; om het Goddelijk Verbond te Verzegelen en kragtig te maaken. Want nadien Godt in het maaken van zijn Verbond met Abraham, zig Verbonden had, om zijn Zaad naar hem, boven-maaten zeer te Vermenigvuldigen, en door hen, Alle Volken der Aarde te Zegenen; heeft het t'eenemaal betaamelijk geſcheenen, Dat het Teeken van dat Verbond, aan het Teel-Deel, door Beſnijding wierd ingedrukt; op dat wanneer den Beſneedenen, d'Over-eenſtemming des Verbonds, in het voldoen der Natuure, indagtig wierd, hy niet kon nalaaten, daar in te-gelijk te yveren, en Eere aan 't Goddelijk Verbond te geeven. Dat is, gelijk het zommige in deze beknopte woorden afſchetzen; Godt heeft gewild, Dat de Beſnijding in het Deel der Voortteeling zou zijn, tot een Teeken van de Vermenigvuldiging des Zaads in 't Verborgen Deel; gelijk de Beſnijding des Herten, in 't Verborgen is, Rom. 2: 28, 29. Spencerus, ſchijnd'er van 't zijne by-te doen; Dat Godt miſſchien het Teeken des Verbonds, daarom aan de Voorhuyd der Schaamelheyd belaſt heeft; op dat het daar door te-bet, de agting van een H. Teeken of Zegel, van het Goddelijk Verbond kreeg. Want dewijl het aan dat Deel geſchiede voor welkers Bedekking 't minſt-beſchaafd Menſch, gemeenlijk zorg draagd; en de Natuure zelve, ſchijnd Schande in de Ontblooting te

In wat voegen 't Beſnijden der Mannelijkheyd. op de Belofte van Abrahams Zaad, toepaſſelijk te houden zy.

En hoe een Teeken van de Vermenigvuldiging van Abrahams Zaad.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

te ſtellen; heeft het niet wel anders konnen gebeuren; dat'er een zoodanigen Teeken, of van de Natuure zelfs, of door de Menſchelijke Raadſlag, of van eenig ander beginzel, als van de Goddelijke Inſtelling en Stigter des Verbonds, heeft konnen voortkoomen: En desweegen alzoo te ligter verpligte, om van 't Geloove aangenoomen te worden, by Die, welke dit door de Voorbeelden in haare Stam-Huyzen, en Overlevering der Vroome Vaderen alzoo ontfingen.

En hoe zulx te ligter van een Goddelijke Inſtelling geloofterd onderhouden is.

Wat andere Leerſtukken en Geeſtelijke aanduydingen, de Godsgeleerde verder over den Eyſch der Beſneeden Voorhuyd, hebben aangemerkt, zullen wy korts na dezen gedenken: daar wy dan ook van 't zinne zijn, van dit Teeken en de Beteekende Zaak, te handelen. Onder-en-tuſſen meenen wy 't hier de plaats te zijn, om te toonen, op wat wijze De Beſnijding, het Zaad Abrahams, tot een Middel heeft konnen dienen, om haar van de Vuyle Afgodize gewoonten af-te keeren; waar van wy ſtrax begonden te ſpreeken.

Hoe de Beſnijdenis den Iſraëliten een Genees-Middel zy geweeſt, tegens de gewoonten der Afgoden Dienaars.

Om het welk eenigzinds met welvoegzaamheyd te doen, wy eerſtelijk aanmerken, Dat de Beſnijdenis veelligt daarom tot een Teeken van Godt is ingeſteld, op dat het zou te kennen geeven, Dat den Menſch door het aangegaan Verbond, met Godt Vereenigd, en alzoo aan zijne Kerke getrouwd was. Want dat zulx het eenig en voornaam Oogwit van die Inſtelling was, heeft Godt zelfs te kennen gegeeven, in de woorden die wy al meer dan eens, uyt Gen.17:7,9. hebben by-gebragt. 't Zelve word mede beveſtigd uyt de aal-Oude Zeden der Heydenen, Joden en Kriſtenen, waar van een Voorbeeld te zien is; Macchab.1:63.

Met Voorbeelden nader aangeweezen.

Naamelijk, Dat de Afgodize Syriers, nergens anders om, tegens de Vrouwen die haare Kinderkens Beſneeden hadden, ſchijnen Gewoed te hebben, als om datze wiſten, Dat hen de Beſnijding een Teeken van de Goddelijke Dienſt, en Afkeering van 't Heydendom was. Waar van daan het dan ook voortgekoomen is, Dat wanneer eenige uyt de Oude Joden, wederom tot de Heydenze Godsdienſt overliepen, zy alle Konſt-Middelen hebben aangewend, om de afgeſneeden Voorhuyd, weder te doen Uytwaſſen; of ten minſten dat Oude Lid-Teeken, te bedommelen en uyt-te wiſſen.

Beſnijdenis altijd voor een Kenteeken van Gods Verbond en Joodze Godsdienſt.

Gelijk daar van te leezen ſtaat, 1 Macch.1: 15. En by Joſefus aan zijn XII^de^ Boek. 't Geen zy ongetwijffeld nergens om gedaan hebben, als om dat de Beſnijding een opentlijke Belijdenis, van het Goddelijk Verbond, en de Joodze Godsdienſt was.

Joſefus XII. Boek Kap. 6.

Jaa dat de Nieuw-Bekeerde Kriſtenen, die uyt het Jodendom overgekoomen waaren, eertijds ook van dat oordeel zijn geweeſt, blijkt daar uyt niet heel donker, datze van gelijke, door de Genees-Konſt hebben gepoogd, de Voorhuyd wederom aan-te trekken. Op welke daad den Apoſtel ſchijnd te zien, 1 Kor. 7:18.

Voorhuyd waarom van de Afvallige Joden wederom aangenoomen.

Want dat Teeken zou haar al-te dikwils doen gedagtig zijn, aan de Oude Godsdienſt des Verbonds, welkze op de voorligting haarer Voor-Vaderen, waaren ingetreeden; en haar zelven alzoo geduurig ſchuldig, aan Ontrouw en Meyn-Eed kennen. En nadien de Beſnijding der Joden, met'er tijd een ſchandelijk Brandmerk by andere Volken was, quelde haar dit Teeken zomtijds, wanneerze maar al-te ſchaamteloos, tot de Leger-Benden der Vyanden Overliepen.

't Ken-Teeken der Joodze Godsdienſt lag tegen d'uytbundigheden der Heydenen aangekant.

Ten anderen is de Beſnijding den Joden, een voornaam Kenteeken geweeſt, om te doen blijken dat derzelver Godsdienſt, lijnregt tegens die der Heydenen lag aangekant. Want de Heydenze Godsdienſt, wierd meerendeel met Onreyne, en Verfoeyelijke Ceremonien verrigt; en in dezelve was, gelijk we reeds begonnen hebben te zeggen, de Omdraging en 't Plegtig Eerbewijs de Mannelijke Schaamte, een voornaame Dienſt. Hoedanige Vuyle gewoonten, de Kerk-Vaders, desweegen den Heydenen, dikmaal verweeten, en onder-Oogen geſteld hebben. En dat ook de Heydenze Volken, ten tijde van Moſes, met duske Onkuyſſe en Schandelijke Dienſten, de Veld-Duyvelen, Satyrs en Priapen, ge-Eerd hebben; heeft hy zelfs genoegzaam in de Vuyle Eerbewijzing aan Peor, beveſtigd. Maar dewijl nu het Zaad Abrahams, door een Verminking, of Beſnijding der Schaam-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Deelen, in de Wet en 't Heylig Verbond Gods, waaren In-gehuld, en door dat gebruyk, d'Onreyne Godsdienst der Heydenen, Vervloekt en Afgeswooren hadden; Beleedenze daar mede stilswijgens, Datze zig aan dien Godt Geheyligd hadden, die Kuys en Zuyver wilde Gediend zijn. Aldus is den Joden, de Besnijding dan als een Scheydsmuur geweest, die haar van de Heydenen en haare uytbundige Vuyligheden afzonderde. Want de Heydenen wilden met haar geen Houwelijk aangaan, nog zig tot een Volk met haar vereenigen, om datze al-te afkeerig waaren, zig de Smerte der Besnijding, als een Beding van Vereeniging, te onderwerpen. Gelijk dan mede de Joden aan haare zijde, met dat byzonder Merk geteekend, zeer ligt hebben konnen verstaan, datze zig niet ligtveerdiglijk met andere Volken vermengen moesten, maar veel-eer een afkeer van haar Maagschap hebben. Hier van daan blijkt dan ook genoegzaam in de H. Schrift, en by de Rabbijnen doorgaans, Dat de Joden, al die Vreemde Wijven onder hen Trouden; Of die met d'Uytlandze Volken gemeenzaame ommegang, of Verbonden te zaamen hadden gemaakt; alle die handelingen, voor ***Nul en van Geender waarden*** gehouden hebben. Zoo lang dan, als de Joden van alle Onderhandeling en gemeenzaame Ommegang met de Vreemdelingen, afgezonderd leefden, wasser geen gevaar van door de quaade Zeden der Heydenen bedorven te worden, of van de Heylige Wet af-te vallen, en tot de Afgodize Ceremonien over-te gaan. Booven-dien, was de Besnijding ook zoodanigeen Teeken, Dat, gelijk we strax zeyden, niet ligt kon Uytgewist worden; en haar deswegen, het Overloopen tot andere, ligtelijk ten agteren stelde. Want gelijk het Vee Geteekend zijnde, te kennen geeft wat Heer het toekomd, indien by Avontuur een van de Kudde afdwaald, alzoo heeft het ook nauwelijks anders konnen gebeuren, of dusdanige Overloopers zijn onder de Heydenen, voor Verspieders, of onder de Joden, voor Afvallige gehouden; en hebben alzoo nergens de Straf van haare Trouwlooze ligtveerdigheyd konnen ontduyken. En men moet het voor geen andere reden houden, Dat de Joden op dusken wijze verklikt, met de Lasterlijke Naamen, van ***Gekorte***, ***Ontdekte*** en ***Besneedene***, zoo wel van de Poëten, als andere Schrijvers, gedoopt zijn. En dit zy genoeg aangaande de reden van de Besnijding der Voorhuyd, om een Teeken van Afzondering te zijn, tussen het Zaad Abrahams, en de Vuyl-aardige Heydenen, voor zoo-veel die, d'Onkuysheyd met de Godsdienst hadden bewimpeld, en deswegen van den Dienst aan den Waaren Godt, t'eenemaal moest uytgebannen zijn. Nu zullen wy andere reden by-brengen, waar in blijken zal, Op wat wijze de Besnijding, den Joden niet slegts een ***Enkel***, maar een ***Veel-Voudig*** TEEKEN is geweest. De Geleerde Spencerus wil, dat men voor-af Tweederley Besnijding aanmerkt; Een die d'Oude Vaders voor de Wet, in gebruyk hadden, welke het Verbond tussen Godt met Abraham en zijn Zaad, beteekende: De andere van Moses, welke een zeekere nieuwe Ordonnantie door de Wet verkreegen heeft, en als een Eerste Eed of Verpligting aan de Joodze Godsdienst, heeft konnen ge-agt zijn. Waarom zommige zeggen, Dat in de Eerste Tijd-Orden, de ***Besneedene Kerke***, geweest is in haare ***Kindsheyd***; doch in de Tweede, in haar ***Volwassen Staat***. Den zelven meend dan, Dat de Besnijding eerstelijk Een ***Teeken*** van Onderscheyding zy geweest, om 't Heylige Volk, van al 't overige Volk des Weerelds, af-te Zonderen. Want het is zeker, dat de Menschen, tot op deze Instelling, ettelijke Honderd Jaaren, zonder eenig uyterlijk Kenteeken, onder andere Volkeren, vermengd geleeft hebben. Abraham is d'Eerste, aan wien belast is, de Voorhuyd hier toe te Besnijden, en het Voorbeeld daar van, door geduurig onderhoud, op zijne Nakoomelingen over-te brengen; op datze door dat kennelijk Merk-Teeken, zouden afgezonderd worden. Welke eerste Instelling der Besnijding, egter niet en moet aangemerkt worden, als een openbaar Sakrament der geheele

Besnijding is den Joden een Scheydsmuur geweest waar doorze van de Heydenen, wierden Afgezonderd.

En haar Houwelijken met Vreemde aangegaan zijn voor NUL verklaard. Ezra Kap. 9:10. Neh. 13.

Het Teeken der Besnijdenis kon niet ligt uytgewist worden. En verhoede den Joden datze niet ligt tot de Heydenen weder keeren.

Besnijdenis is den Joden op veelerhande wijs een Teeken geweest.

Joh. 7.22. &c.

geheele zigtbaare Kerke van dien tijd; maar dat alleen tot het Huys van
Abraham behoord heeft: Zoo dat zijn gantze Nakoomelingschap is moe-
ten Besneeden worden. Doch zy en is de rest der Geloovige van die tijden, Gen. 17: 25.
niet Opgeleyd: Die nogtans daarom, van de Algemeene Kerke niet uytge-
slooten waaren, dewijl de Kerke als doe noch niet geheel-en-al, aan Abra-
hams Huysgezin was vast-gehegt; en den Heydenen voor haare Verwerpinge,
noch eenige tijd vergund scheen. Verder is 't gezeyde Kenteeken van On-
derscheyding, zoo wel ten aanzien van Godt, als ten aanzien van dit Volk, op
't hoogste noodzaakelijk te agten: Want nadien Godt Heyliglijk, en wijd en
breed Belooft had, het Zaad Abrahams te Vermenigvuldigen als de Ster-
ren aan den Hemel, en door haar, alle Volkeren te Zegenen; was het zeer
noodzaakelijk, Dat zijn Nakoomelingen Afgezonderd, en door een zeker
Kenteeken, van de andere Kinderen Adams, te Onderscheyden waaren: Op
dat het alzinds klaar blijken mogt, Dat Godt zijn Belofte, in dit Zaad
Vervuld hadde: 't Geên zonder zoodaanig-een uytgezonderd Teeken, niet
zoo kennelijk had konnen openbaar zijn. Waar toe het dan ook ten aanzien
van dit Volk, noodzaakelijk was, Datze door een Merkteeken in haar
Vleesch Gedrukt, haar zelven onder het Maagschap van Abraham, verze-
kerden te zijn; en alzoo tot dat Heylig Zaad behoorden: Haar wagtende,
van alle Vermenging. Ten Tweeden, is de Besnijding een Gedenk-teeken
geweest, waar door het Verbond met Abraham gemaakt, en-te-gelijk ook het
Geloove en de Godvrugtigheyd van dien Vader, de Deelgenooten der Be-
snijding, gestadig in gedagten gebragt wierd. Want Godt heeft een Ver-
bond met den Vader der Geloovige gemaakt, waar by hy Heyliglijk Belooft
heeft, Dat hy *Abraham, Tot een Vader van veele Volkeren zou stellen*: Met Ziet Joh. 8:39.
by-voeging, van in zijn Zaad, Alle de Volkeren der Aarde te Zeegenen.
Want de Besnijding is daarom niet alleen Ingesteld, op dat het Stoffelijk Tee-
ken van het Verbond; maar op dat het Geloove, en de Regtveerdigheyd,
Rom. 4:11. (als de voornaamste Oorzaak van 't Verbond) de Gemoederen
der Israëlijten ingeboezemd, en van hen zou betragt worden. Het Eerste,
was enkel in 't Zondige Vleesch; het Tweede, raakte het Geloovige Herte.
In de Derde plaats, was de Besnijding ook een voor-Afschaduwend Teeken,
om een Figuur en Beeldtenis van een Geestelijke zaake te vertoonen. Want
gelijk den Doop (wiens uyterlijk deel, een Tegenbeeld is 1 Petri 3:21.) heeft
aangeweezen, en noch Leerd, alle Vleesschelijke Onreynigheyd af-te leg-
gen; (inzonderheyd die, welke ons door besmettelijke ommegang met de Jac. 1:21.
Volkeren dezer Aarde, aankleeven;) alzoo heeft ook de Besnijding geleerd,
Alle Overdaadigheyd en quaade Gewoonten, die inzonderheyd in de Vuyle
Feesten der Heydenen, gepleegd wierden; af-te leggen, en eens voor-al
de schop te geeven. Want dat zulx de eyge en waare beteekenende aanduy-
ding zy, konnen ons de zeer-gewoone manieren van spreeken in de H. Schrift
getuygen, die gevonden worden, Deut. 10:16. en 30:6. Rom. 2:24. Jer.
4:4. Coloss. 2:11. En daar ontbreeken noch Geleerde Joden, noch wel On-
derweezen Kristenen, die dit alzoo hebben opgenoomen. Als mede dit, Dat
zy ook vertoonde, De Natuurlijke *Onreynigheyd* des Menschen; die in zijn
Geboorte Onreyn is, en alzoo weerdig, om van Godt als Afgesneeden te
worden, Job 14:4. Joh. 3:6. Het Vleesch en den Ouden Mensche, moet Af-
gesneeden en Gedood worden, Gal. 5:24. Rom. 6:5, 6. En het Lichaam
der Zonde, word afgeleyd in de Dood, Rom. 7:24. En daarom is ook Kri-
stus, als een gedeelte van het Lichaam Israels, (zijnde uyt de Joden) Afge-
sneeden, tot behoud van het Zaad Abrahams, Esa. 53:8. En alhoewel zom-
mige Godsgeleerde; deze toepassing gants qualijk, ja Godslasterlijk genoo-
men hebben, (dewijl de Voorhuyd een Vuyl Lid was, dat de leelijkheyd der
Zonde beteekende, die Afgesneeden en weg-gedaan moest worden; en deswee-
gen meenenze, geen Figuur van de Heylige Jesus kan geweest zijn;) zulx is
hen

d'Eerste Besnijding behoorde alleen aan 't Huys van Abraham.

En van hoedanigen noodzaakelijkheyd.

Een blijk van de Vervullinge der Belofte in 't Zaad Abrahams dat hier door gekend en van andere onderscheyden wierd.

En opgewekt tot het Geloove Abrahams als zijn Zaad.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

hen misschien daar van daan gekoomen, Dat zy de plaatze 2 Kor.5:21. niet ter deugden herkaauwd hebben. En daarom isset ook Blaauw, ja *Donker-Blaauw*, wat Ridderus in zijn *Schriftuurlijk Ligt*, hier tegen inbrengd.

Besnijding is ook een Teeken van onder wijzing geweest.

Ten Vierden, is de Besnijding een Teeken van Onderwijzing geweest; naamelijk, waar door de Menschen in de Heylige dingen der Joodze Godsdienst, Onderweezen wierden: Belijdende, Datze haar zelven alleen aan den Dienst van de Godt JEHOVA, Opgedraagen en Geheyligd hadden. Hier toe heeft Godt het gebruyk der Besnijding, ook onder Moses ingesteld, op dat die, als een kennelijk Zegel van de geheele Wet en Joodze Godsdienst, elk Besneedene daar aan verpligte: Zijnde door dat Pand, aan de Wet niet alleen Verbonden, die te Onderhouden; maar daar door ook merkelijk Onderscheyden, van alle die een Vreemden Godsdienst oeffenden. Al 't geen men kan agten de reden te zijn van des Apostels woorden, Galat. 5: 3. 't Gene ook blijkt Esther 8:17. Gelijk de Joden ook alleen de Besnijdenis af-eysten, als een noodzaakelijk Middel, om de Zaligheyd te verkrijgen, Actor. 15: 1. Ten Vijfden, hebben eenige de Besnijdenis niet onvoegzaam, als een Bescherm-Teeken tegen het verderf van alle Lastering en quaade Leere, meenen aante merken; als het welke, door de bygevoegde Genaade Gods, aan alle die met dat Merk Geteekend waaren, 't vermoogen had, dezelve te Beschermen, en alle quaade Begeerten, die haar gemoed bevogten, af-te keeren: Staande vast in 't Geloof, en de Liefde tot Godt, om zijns Verbonds wille; welker Teeken, zy in 't Vleesch droegen. Van hoedaanigen Gevoelen, ook Origenes geweest is, die met veel Oude Joden, hier den *Satan* wil invoeren: En daar toe de reden schijnen gevonden te hebben, in de woorden welke de Kaldeëfze Uytlegger, tot Verklaaringe van Cant. 3: 8, 9. bybrengd: Zeggende; *De Priesters met de Leviten, en alle de Stammen Israëls, aanveerden de woorden der Wet, welke by een Sweerd vergeleeken worden.* &c. *Booven of op elk een van haar, is de Besnijding in haar eygen Vleesch Geteekend, even zoo, als die in het Vleesch van Abraham Geteekend was: In dusdanigen stand, zijnze Vermoogende, en worden in standbaarheyd bevestigd, gelijk een sterken Held, die booven zijne Heupe, met een Sweerd is aangegord, en daarom Vreezenze niet voor de Schaadelijke Geesten en Duyvelen, die in de Nagt omwaaren.*

De Besnijdenis onder Moses ook als een Teeken van Staatkunde aangemerkt.

Ten Zesden, is de Besnijding die Moses van nieuws herstelde, den Joden ook *Een Teeken* van Politie of Staatkunde geweest, als door welk alle Menschen, van een Vreemd en Uytheems Bloed, tot de Republijk van Israël wierden ingelaaten, en d'Eergenieting des Hebreeuwzen Burgerschaps, deelagtig gemaakt. Invoegen zy gelijke Deel, met de eygen-Gebooren Joden hadden, in d'Ampten, Regten, Houwelijken en andere Voorregten des Gemeenen Volks. Want die Republijk, welk door byzondere Wetten bestuurd wierd, was ook een byzondere form van Beheersching onderworpen; waar van de Rigters en Raad-Vergadering, uyt die zelve Borgerschap, niet alleen van wegen hun uytsteekend Verstand verkooren wierden; maar die ook onder een byzondere Beschermingе Gods geleyd zijnde, over alle de Feestelijke Plegtigheden, en den Godsdienst te zeggen hadden.

Die een Burger in Israëls Republijk wilde worden moest Besneeden zijn.

Invoegen de Besnijding in de Joodze Republijk, dat byzonder Teeken is geweest, waar door alle Vreemdelingen, in 't groot Register-Boek van het Joods Gemeene-Best, wierden Ingeschreeven. Om waar toe eenige grondvest by-te brengen, wy meenen, Dat zulx eerstelijk rust op de woorden Gods, Exod. 12: 43. als mede Esth 8: 17. 't welk de Overzetters op de Besnijdinge passen. Hier-en-booven is ook het Israëlitize Volk, dat in de Woestijne 40. Jaaren Onbesneeden gebleeven was, ten laatsten onder 't bestuur van Josua, aan de Voorhuyd Besneeden, wanneerze nu even in Kanaan gekoomen, in Volle Toe-Rusting stonden, om het Land van Beloften, in Bezit te neemen, en haare Republijk daar in vast-te stellen. En dat ook d'Apostelen, dusdanig-een Oogmerk en Dienst-gebruyk der Besnijding

Josua 5: 4-6, 9.

hebben

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

hebben goed-gekeurd, blijkt uyt de woorden Ephes.2:12. Alwaar die groote Leerraar aan het Efezize Volk, De Natuurlijke toestand der Heydenen, zullende beschrijven; zijn woorden al-Zinspeelende ontleend van de Wet, en de Zeden der Joodze Politie. Even als of hy had willen zeggen; Zoo lang als in de Hebreeuwze Republijk, het Ken-Teeken van de Voorhuyd duurde, was het u-lieden geenzinds ge-oorloft, d'Eer van een Jode-Genoot te ontfangen; noch voor Borgers gehouden te worden.' Laat'er ons by doen, Dat ook de Besnijding tot dit Oogmerk zeer bequaam is geweest: Want dit Teeken was dusdaanig verkoozen, dat het niet ligt in ymand viel, zulx heel ligtveerdig, zijn Vleesch in-te Drukken; nademaal d'Onderwerping der Besnijding, verzeld ging met Pijn, Schaamte, en Versmaading by de Vreemdelingen; jaa met de Vreeze des Doods. Daar-en-booven, was het ook zoodaanig-een vast inkleevend Teeken; Dat het naauwelijks, kon uytgeveegd worden. Zoo dat het Teeken zelfs, genoegzaam scheen te verbieden, dat de Vreemdelingen die van een Vrees-agtig, Onbedagt en Onstandvastig gemoed waaren, haaren Naam door dit Middel, in het Stam-Boek der Joden, zouden getragt hebben te laaten Overschrijven. Booven dit alles, is de Besnijding ook Ingesteld, op datze beneffens het Teeken, in plaats van een *Zegel* zou zijn; te weeten, Op dat het niet alleen eenige Geheyligde dingen zou aanwijzen; maar de zelve ook *Verzegelen*; dat is, Vast en Zeker maaken. Want in zulken zin heeft de Apostel, Rom.4:11. De Besnijding, te-gelijk een *Teeken*, en een *Zegel* genoemd. Maar op dat'er mag blijken, Dat de Besnijding, zoo wel ten aanzien van Godt, als ten aanzien van den Mensch, *Een Zegel* ter Verzegelinge is geweest; moetenwe noch deze aanmerking by-zetten: Naamelijk, Dat wanneer eerstelijk de Beloovende Godt, Een Verbond met Abraham gemaakt, en daar in Belooft had, zijn Zaad te Vermenigvuldigen; en in het zelve, alle Volkeren der Aarde te *Zegenen*; hy om de Geloofbaarheyd en 't Vertrouwen van die Belofte, te bekragtigen, de Nakoomelingen Abrahams, door de Besnijding, als door een byzonder Kenteeken heeft willen Onderscheyden en Afzonderen: Het welke dan, naauwkeurig onder die Geslagten onderhouden, heel-ligt om te verneemen was, of ook Dat Volk, dat zoodanige *Beloften* had, en zulk-een *Teeken* aan 't Vleesch droeg, eenige byzondere Weldaaden van Godt ontfing; en de Goddelijke Beloften alzoo eenen goeden uytslag kreegen. En dit gebeurende, gelijk het waarlijk gebeurd is; ontbreekt'er niets, om te bekennen, Dat het Teeken der Besnijdenis, den Nakoomelingen Abrahams tot een Gods-Pand, en waare Verzegeling zijner Beloften, verstrekt heeft. Dat nu ook de Besnijding ten aanzien van de Mensch, de Bediening van een *Zegel* gehad heeft; blijkt hier in, Dat alle die haar Vrywillig de Besnijding onderwierpen, zig te gelijk Verbonden de Wet te-houden en alle Afgoden de Schop te geeven; waar doorze haar zelven geheel-en-al, aan den Dienst van Godt hadden overgeleverd. Want al die Besneeden wierd, moest Geloof geeven aan de Beloften Gods aan Abraham en zijn Zaad gedaan: En wel inzonderheyd, Dat Godt uyt hem eens zou doen voortkoomen, Dat *Gezegende Zaad*, in welke alle Geslagten der Aarde, zouden Gezegend worden: Welk Geloove in den toekoomenden Messias, haar gereekend is; tot Geregtigheyd en Vergeevinge der Zonden; even gelijk ons het Geloove in den Messias, die gekoomen zijnde, in-der daad, een en 't zelve Geloove is, Rom.4:11,13. Dit schijnd van Spencerus gedagten te verschillen, die hier wil aangemerkt hebben, Dat de Besnijding, den eersten Oud-Vaderen, een Kenteeken of *Leuze* geweest is, van de Wet der voorgeschreeven Natuurlijke Godsdienst: Doch die van Moses, de Lieverey van de Godsdienst, welke in de Boeken der Wet vervat staan. Zoo nogtans zeyd hy, Datze beyde door een-en-dezelve Besnijding beleeden, Schuldenaars van die Godsdienst te zijn; zoo datze zig in alle staat, Verpligt vonden dezelve alleen te Eeren. En

Zoo dat de Besnijding zig niet Ligtveerdig aanrade.

Hoe de Besnijding ook een Zegel is geweest, en watze Verzegelde.

De Besnijdenis is een Duydelijk Kenteeken van de Beloofde Zegeningen geweest.

Gen. 17: 10. &c. Besnijdenis hoedanigen Zegel ten aanzien van den Mensch

En een verpliting aan de gantze Wet.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

dus ver dagt het ons goed, De Gedagten van zommige Geleerde Mannen op te volgen. Nu willen wy kortelijk, eenige andere waarneemingen uyt de Godsgeleerdheyd by-brengen; op datwe niet zoo-zeer het *Teeken* der Besnijding, als wel het gener door Beteekend word, van wat nader-by bezien; En voor-af, ook noch zeggen, Wat Leerzaame aanduyding, de Besnijding van de Voorhuyd der Schaamelheyd in zig had; om dat wy zoo-even, daar geen regte plaats toe vonden, zonder den Draad onzer opgestelde reeden, al-te klakkeloos af-te knakken. Daar naar zullen wy bezien, Wie en welk Zaad Abrahams, de Besnijding onderworpen was; en hoedanig Abraham die zelfs, door zijn eygen Perzoon heeft ingevoerd.

Wat de Besnijding der Schaamdeelen den Joden heeft konnen leeren,

Dat dan de Besnijdenis aan het heymelijke Schaamdeel geschiede, daar op merken zommige Geleerde aan, Dat de Bondgenooten des Geloofs, daar door vermaand wierden, Dat de waare Besnijding des Herten, niet openbaar in 't Vleesch, maar in 't Verborgen in den Geest is; en derhalven niet na de Letter, Rom. 2: 28, 29. Zoo dat die, welke des Heeren zijn, niet Uyterlijk, maar Inwendig Geteekend zijn: Want de waare Wedergeboorte is Inwendig, en bestaat gantsch niet in Geveynsdheyd, noch in een Porceleyne Tronie, en Fijne Praatjes, maar in het Herte, zig openbaarende in Goede Werken. Even alsmen de Goede Boomen, kend aan de Goede Vrugten. Hoedanigen proef ook zoo onfeylbaar gaat; Dat de Zaligmaaker zelfs, zijn eygen Geloofbaarheyd, daar aan heeft willen waagen, op dat hy'er uyt bekend wierd.

Goede Werken een voornaam bewijs van Godvrugtigheyd.

Gelijk mede d'Afsnijding der Voorhuyd kan Leeren; Dat de Geloovige zig niet meer over haare Naaktheyd behoeven te Schaamen; noch beschreumd zijn, om tot de Goddelijke Genaade te naaderen. Adam heeft na de Zonde, gezien Dat hy Naakt was, en is met Schaamte overgooten geworden; zoo dat hem Godt daar tegen moeste Schorten maaken: Maar die door het Geloove Abrahams, waarlijk in Kristus zijn, en zijn niet Naakt, noch worden door de Schaamte van haare Naaktheyd verzet, om met Adam te moeten zeggen; *Ik Vreesde om dat ik Naakt ben*, Gen. 4: 10. Doch nu heeft Godt alle Wijsheyd des Vleesch, willen Beschaamd maaken; Inzettende zoo een Verbonds-Teeken, dat Schaam-agtig was in zig-zelven: Even gelijk hy zoo in het N. Testament, het Kruys van Kristus, tot een grond-vest des Geloofs gesteld heeft; beyde Schaam-agtig op haar zelven, en Belacchelijk ten opzigt van die Werken, welke de H. Schrift, die twee dingen toeschrijft: Op dat zoo alle Menschelijke Wijsheyd stille staa, en in dit Dwaaze Gods, zijn Zaligheyd zoeke, 1 Kor. 1: 23, 24, 25. Doch dit is'et op ver-na niet al, wat hier over aan-te merken is: Want alhoewel het ten aanzien van Abraham, en de Geloovige Joden waar is, Datze in deezen Vader, de Besnijdenis ontfangen hebben, als een Teeken en Zegel van de Regtveerdigheyd des Geloofs, is het zelve Teeken nogtans ook van die Natuure geweest, Dat daar door yts wat Lastigs voor het Vleesch is ingevoerd; naamelijk, als een Voorbeduyding van het Jok, dat Godt noch konde, en te zijner-tijd ook wilde, met een harde Dienstbaarheyd, het Zaad Abrahams op den Hals leggen. Want daar diend wel op gelet, Dat voor dit Verbond der Besnijding, de swakheyd des Vleesch, was voorgegaan; naamelijk de Beslaaping Hagars; welke Abraham, zonder, jaa tegens den raad Gods, op 't aanraaden van Sara, bestaan heeft. Dit is waarlijk een Zonde geweest, en hy heeft eenen weg ingegaan, die van Godt afwijkt: En derhalven is de Wet daar op gevolgd, om als op een Nieuw, door Bekeeringe van deze swakheyd, wederom voor Godt te wandelen en Opregt te zijn. Al 't welkwe, voor een welvoegzaame tegenstelling, van de voorige on-Opregtigheyd moeten aanmerken. Hieren-booven, was de Besnijding wel een Zegel, maar Schaamtelijk en Pijnelijk; aanduydende het Verwijt der Wet, en der Onverzoende Zonden, die naderhand moest afgeschaft worden. Waarom het mede hier niet zonder opmerking behoord voor-by gegaan te zijn; Dat omtrent de Besnijding en d'Onder-

Waarom het Verbonds-Teeken Schaam-agtig was.

Besnijding ook als een lastig Jok aangemerkt, en een voorbode der Dienstbaarheyd.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

d'Onderhouding van de zelve, als een Jok, alleen van een dreygende Vloek en Uytroeying word gehoord; waar van niet een jota dat daar na sweemd, omtrent het Eeuwige Verbond der Genaade vernoomen word; aan welkers Onderhoud immers veel meer gelegen was. Jaa wat meer is, wy hooren zelfs niet, Dat Godt, de Oude Vaderen voor Moses, om haar swakheden en Zonden, Gestraft heeft, of zelfs eenig verwijt doet, of haar die toereekend, Rom. 4: 15. Gelijk in tegendeel daar na wel door de Wet geschied is; die de Overtreedingen doed Gedenken, en door die te Vermenigvuldigen, Toorn werkt. Waar van zig dan ook de Besnijding laat zien, als een kennelijk Staal, en onfeylbaare Voorbode, van dat dezelve, de Besneedene zou stellen tot Schuldenaars, om de geheele Wet te doen: die ook Toorn werkt; en alzoo het Jok te draagen, dat om der Overtreedinge wille, daar by gesteld is. Waarom dan ook dit Verbond, welke het *Oude* te kennen gaf, in deezen opzigt met Abraham gemaakt, niet is Ingewijd, zonder Bloed-storting, noch zonder Brandende Fakkel, en Verschrikking; beneffens d'aanzegging van veel Quaad en Dienstbaarheyd over zijn Zaad in Egipten: Beduydende de Dienstbaarheyd van Jerusalem, onder de Wetgevers, die op den Stoel van Moses zouden zitten, Matth. 23: 2. En misschien ook wel de Dienstbaarheyd van 't Geestelijk Egipten, die koomen zou, Apocal. 11: 8.

Besnijding met een zoort van Vloek aan bevoolen.

En maakt een Schuldenaar aan de geheele Wet.

Gen. xv.

Maar nadien het vast staat, Dat Godt aan Abraham belast, Al wat Mannelijk is, aan de Voorhuyd te Besnijden, en dat dit Verbonds-Teeken, zoo wel van hem zelfs als van zijn Zaad moest onderhouden worden; Vraagd de naauwkeurigheyd; Welke doch dit Zaad Abrahams mag zijn, of Wie men te regt voor zijn Nakoomelingen te houden heeft? Op dat men te-gelijk verstaa, wie en welke Kinderen dit Gebod, met uytsluyting van andere, zijn onderworpen geweest? Wat de meening der Joden aangaat; Dezelve willen, Dat de Besnijding alleen gezien heeft, op de Nakoomelingen Abrahams, uyt Jakob en Kethura gesprooten; zoo dat de Kinderen van Ismaël en Esau, daar van uytgeslooten waaren. In deezer-voegen, heeft'er Maimonides van Geleerd, als hy zeyd; *Het Bevel der Besnijding, behoord alleen aan Abraham en zijn Zaad; Want daar is geschreeven*; En u Zaad na uw. *Doch Ismaël word uytgeslooten dewijl'er van Isaak gezeyd word*; In Isaak zal u het Zaad genoemd worden. *Ook word Esau uytgeslooten; want Isaak heeft tot Jakob gezeyd*; En hy geve u de Zegeningen Abrahams, uw en uwen Zaade na uw: *Invoegen dat het geheele Zaad Abrahams, welke zijn Leer-Tugt, omhelzen en den weg der Godtvrugtigheyd bewandelen; tot de Besnijding Verbonden zijn*. Dit is waarlijk niet onfraay, van die Joodze Meester gesprooken; en men zou moogen denken, dat hy niet ver-af is, van 't geene de Zaligmaker eens tegens dit Volk zeyde; *Indien gy Abrahams Kinderen waard, Zoo zoud gy Abrahams Werken doen*, Joh. 8: 39. Doch waar in Maimonides gemist heeft, zullenwe terstond hooren. Hy verder zijn reden opvolgende; bevestigt uyt het gemeen gevoelen der Rabbijnen, Dat ook de Zonen van Kethura aan de Besnijding zijn verbonden geweest: En dit doet hy, niet tegenstaande meest al d'Oude Joden van gevoelen zijn, Dat ook de Nakoomelingen van Esau, de Besnijding zijn onderworpen geweest. Als waar toe zy dan ook van Hyrkanus verhaalen, Dat hy te zijnen tijd, d'Idumeën tot de Besnijding gedwongen heeft; gelijk by Josefus te zien is. Als mede by Seldenus, die zulx uyt d'Arabisze Overzetting van het II[de] Boek der Macchabeën, heeft by-gebragt. Maar alle het gene hier, zoo tegen Maimonides, als op de ingeworpene twijffeling, te zeggen vald; kan onzes-agtens heel ligt, door een welvoegzaame onderscheyding van tijden, afgedaan worden. Want zoo lang het Vleesselijk Zaad Abrahams, uyt Hagar en Kethura voortgekoomen, het Geloove van Abraham, en den Dienst van den waaren Godt aanhingen, en daar door in het Verbond van Abraham stonden, was ook dat Zaad aan het Teeken des Verbonds, dat is, aan

Wie voor het Zaad Abrahams te houden zijn.

Fraaye gedagten van Maimonides.

Jos. Jod. Oud. 13: 17.

Hoe lang het Vleesselijk Zaad Abrahams aan de Besnijding is

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Verpligt geweest. aan de Besnijding der Voorhuyd verbonden, dewijl deeze Verbintenis aan niemand, als aan de Bondgenooten kon behooren, en ook behoord heeft. En alhoewel'er niet aan-te twijffelen is, of Abrahams Nakoomelingen uyt Hagar en Kethura, zijn allengskens van den waaren Godt afgewiffeld, en tot de Goden der Heydenen vervallen; zijnze nogtans, navolgens het bepaald Oordeel Gods, van het Verbond Abrahams niet uytgeflooten geweest; voor de tijden, in welke Israël tot een Groot Volk opgewassen, door een byzondere weldaad afgezonderd, en tot een eygen Republijk gesteld is. Invoegen tot op die tijden, niet alleen de Nakoomelingen van Isaak uyt Jakob, als Maimonides schijnd af-te zonderen; maar ook die uyt Hagar en Kethura, hebben moeten Besneeden worden. Gelijk het dan ook hierom geschied is, dat niet alleen Isaak, maar ook Ismaël, van Abraham Besneeden is: En'er ook niet aan-te twijffelen is, of Abraham heeft hem, zoo lang hy in zijn Huys was, in de waare Godsdienst onderweezen. Want dat zommige hier meenen, Dat Abraham de Besnijding aan Ismaël, niet uyt een Goddelijk bevél, maar uyt zijn vrye wil en Vaderlijke toegenegentheyd, ge-oeffend heeft, schijnd niet aanneemelijk. En het word ook in de H^r. Voogelzang, wedersprooken. En doch, hoe zal men zulx denken konnen, als men het algemeen bevél der Besnijding, Gen. 17:12. in zijne ruymte ter deugden beschouwd. Want het zal haast openbaar worden, Dat Ismaël niet onder de Huys-Genooten Abrahams, kan mis-geteld zijn, daar zelfs de Gekogte Slaaven niet vergeeten worden: Dits onze bedenking. Zoo dat Heydeggerus, hier zeer wel gevraagd heeft; *Indien Abraham belast is, te Besnijden al wat Mannelijk is, Hoe zal hem in dat Bevél belast zijn, den Vreemdeling en Slaaven te Besnijden; maar zijn Zoon, die uyt hem Gebooren was, is hy niet verpligt geweest zulx te doen?* Dit sluyt heel niet. Daår-en-booven, heeft Godt ook wel uytdrukkelijk aan de Israëliten belast; Den Idumeër, voor *Geenen Grouwel* te houden, om dat hy haar Broeder was; gelijk te zien is, Deut. 23:7. 't Geên niet anders te verstaan is, als voor zoo ver dat Volk, van het zelve Bloed Abrahams, en alzoo een Deelgenoot van het Teeken des Verbonds waaren. Burmannus schijnd hier-in verder te gaan, en vry veel van 't voorgaande te verschillen, wanneer hy zeyd; Dat Ismaël Besneeden is, alhoewel hy buyten 't Verbond geslooten was, van welk de Besnijding een Zegel was: Doch om dat dit een Sakrament van dat Huysgezin was, is hy ook met andere Huysgenooten Abrahams, Besneeden. Dit zeyd Burmannus. Die anders in zijn Godsgeleerdheyd, doorgaans niet ver-af is, van te gevoelen, Dat deeze Verbintenis der Nakoomelingen Abrahams uyt Hagar en Kethura, heeft beginnen op-te houden, zoo haast Godt begonnen heeft, alleen een Godt te zijn van Abrahams Zaad, dat door Jakob voortgeplant was, naamelijk het *Volk Israëls*, Gods Eygendom; als wanneer al de rest door een Muur des afscheydzels, buyten het Verbond Gods uytgeslooten is. Onder-en-tussen hebben veel fraaye Godsgeleerde; De Zaligheyd aan de Zonen van Abraham uyt Kethura, toege-eygend: Doch zoo, datze niet zijn konnen behouden worden, als door het Deelgenootschap van het Verbond. En daarom, wanneer Godt, Gen. 17:21. verklaard, Dat hy zijn Verbond in Isaak wilde bevestigen, sluyt zulx de overige Zonen Abrahams, voor de vast-gestelde Repulijk van 't Israëlitize Volk, en de bygevoegde Erffenis van het Land Kanaans, geenzinds buyten het Verbond; maar geeft alleen te kennen, Dat de Nakoomelingen van Isaak, Erfgenaamen van het Beloofde Land, en Godes eygendom en verkreegen Volk zouden zijn; welke uyt de Lendenen Jakobs Voortgeteeld, het Gezegende Zaad zou zijn, waar op de heele Belofte rust. Maar aldus zou het met de Nakoomelingen van Hagar en Kethura niet meer zijn, wanneerze door deeze afscheyding, en Ondertrouw aan Godt, met alle andere Volken (daar zy haar ook doe al mede vermengd, en Vreemde Goden gediend hadden) zouden buyten geslooten

Ismaël is zoo wel als Isaak Besneeden.

Of Abraham zijn Zoon Ismaël uyt Goddelijk Bevél, of eygen goedvinden Besneeden heeft? En waarschijnelijk uyt Gods Bevél bevonden.

Wanneer deeze verpligting aan Abrahams Nakoomelingen uyt Hagar en Kethura heeft beginnen op te houden.

De Nakoomelingen Isaaks uyt Jakob voortkoomende, alleen Erfgenaamen van 't Beloofde Land.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

flooten blijven. Invoegen de geheele inhoud der zaake, hier op uytkomd;
Dat de Kerke naar Vierhonderd Jaaren, (als wanneer de Vroome onder de
Heydenen uytgestorven, en al de-rest Verworpen was;) alleen binnen de
Nakoomelingen Abrahams, is beslooten geworden. Wanneer dan ook de Be-
snijding der Voorhuyd, tot een openbaar Sakrament, van die afgezonderde
Kerke gemaakt is. 't Geên de Zaligmaker heeft doen zeggen, *Dat Moses
haar de Besnijdenis gegeeven heeft*, Joh. 7:22. alhoewelze uyt de Vaderen
was. In welke tijd dan de Heydenen, begonnen zijn Vervreemd te weezen, van
het Borgerschap Israëls; en Vreemdelingen van de Verbonden der Belofte,
En Zonder Godt in de Weereld, Eph. 2:12. Want de Vrye Moeder, Baarde
doe niet, zy was Onvrugtbaar en verlaaten, Esaia 54:1. Galaten 4:27. Zoo
dat niemand een Lid der Kerke kon zijn, dan die Besneeden was, Exod.
12:48. In hoedanigen staat de Kerke geweest is van Moses af tot op Kristus.

Wanneer de Besnijdenis een Sakrament der Afgezonderde Kerke geworden is onder Israël.

Maar wanneer niet alleen aan Abraham belast word, alle het Mannelijke
te Besnijden dat uyt hem voortgekoomen was; maar ook d'Ingeboorne Slaa-
ven, Knegten, en Gekogte Vreemdelingen; die alreede uyt den Vloek van
Cham, Genesis 9:25. Slaaven waaren, en van de Patriarchen derhalven,
vryelijk tot Knegten mogten Gekogt worden; dewijlze ten minsten daar
door, van Erger tot Beter staat overgingen: (hoedaanige wy te vooren ge-
zien hebben, dat Abraham veele gehad heeft;) Schijnd zig hier een twijf-
felagtig Vraagstuk op-te doen; naamelijk, *Of dusdanig Ingeboorne des Huy-
ses? Deeze Slaaven en Vreemdelingen, die niet uyt Abraham waaren voort-
gekoomen, ook tegen wil en dank, en tegenworsteling, zijn konnen Besneeden
worden?* Want dewijl de Besnijding elk verpligte, de Wet en het Geloo-
ve van Abraham aan-te neemen, (en het vast staat, Dat het Geloove niet
kan gedwongen worden,) schijnd het vans-gelijke vast-te staan, Dat zoo by-
aldien zy de Besnijding geweygerd hebben, zy ook alsdan niet zijn kon-
nen Besneeden worden. Dus hebben dan eenige gemeend, Dat men niet te
twijffelen heeft, of die Knegten welke Abraham reeds in zijn Huys opge-
voed had, zijn Geloovige geweest; en alzoo vervolgens, Geloofs-Genooten der
Geregtigheyd willen genoemd zijn. Voorwaar, wanneer in deeze Belasting,
gewag gemaakt word, van de *Gekogte met Gelde van allen Vreemden*; En dat
die ook moesten Besneeden worden; merktmen ligtelijk, Dat niet alleen de ge-
woonte van Slaaven te Koopen, doe al in gebruyk geweest is, maar ook
dit; Dat Abraham en andere Aards-Vaders, deeze gewoonte opgevolgd,
en zulke Knegten gekogt hebben, die alreede naar den Vloek van Kanaan,
Dienstbaar waaren; dezelve Koopende van andere. 't Geên haar, om de strax-
gezeyde reden van Verbetering, niet ongeoorloft was: Want men leest ner-
gens, Dat zy vrye Knegten, tot Slaaven gemaakt hebben. Alhoewel'er
niet aan-te twijffelen is, of de maniere van *Slaaf-handel*, dat is, van Men-
schen tot Knegten te Koopen, heeft uyt deeze Oude wijze van doen, haar
plooy genoomen. Deeze *Gekogte Knegten* dan, te-gelijk met *De Ingeboor-
ne* van Abrahams Huys, worden belast te Besnijden: En zoo isset ook nader-
hand moeten geschieden, zouden zy met de Huys-Vaders, het Pascha kon-
nen Eeten, Exod. 12:44. 't Gene doch alzoo niet en moet verstaan worden, als
of zy met geweld, tot de Besnijding gedwongen zijn; nadien zulx veel-
eer Valsheyd, Haat en Bitterheyd tegen haare Heeren, als Godsdienstig-
heyd en Trouwe, verwekt had; en over zulx ook geenzinds een Teeken van
Gods Verbond. Waarom het geloofwaardiger schijnd, Dat dit Gebod van
de Gekogte Knegten te Besnijden, moet verstaan worden, datze dezelve
Besneeden hebben, voor zoo veel in haar stond te doen, haar daar toe over-re-
dende; en zulx niet aanneemende, hebben zy de zulke Uytgestooten, en
van haar weg-gezonden. Onder-en-tussen isset heel anders gelegen geweest,
met de *Ingeboorne des Huyzes*; te weeten, die in haares Heeren Huyze, uyt
haare Knegten Gebooren waaren: Want die mogten ook tegen dank van

Gen. 12:5. Of d'Inboorlingen, van Abrahams Huys en de Gekogte Slaaven, tegen wil en dank Besneeden zijn.

Bedenking op den Slaaf-handel en Ziel-Koopers.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

de Ouders, door laſt van haare Heeren, Beſneeden worden: Dewijl de Kinderen in Dienſtbaarheyd Gebooren, niet zoo-zeer des Vaders, als des Heeren zijn, als te zien is, Exod. 21: 4. 't Gene wy voornaamelijk uyt de Beſnijding der Knegten, Inboorlingen en Gekogte met Geld, te leeren hebben, is dit, Dat gelijk zy geſchiede, doe Abraham in de Voorhuyd reeds Geregtveerdigd was; even ook zoo de Beſnijding des Herten, zoo wel den Joden, als die geen Joden waaren, gemeyn zou zijn; naamelijk wanneer zy in het Zaad Abrahams, door 't zelve Geloove zouden Ingelijft zijn: Want het Geloove zou te zijner tijd, in de Voorhuyd Regtveerdigen, als de Apoſtel Verklaard, Rom. 4: 11, 12. Galat. 3: 8, 3. Gelijk het dan ook verder waarſchijnelijk is, Dat het Gebod der Beſnijding, naderhand niemand verbonden heeft, als de Nakoomelingen der Geloofsgenooten: 't Geên men daar uyt alzoo zou moogen beſluyten, Dat de Onbeſneedene Vreemdelingen, Knegten en Huurlingen, die voor Loon Dienden, en de plegtigheden der Joodze Wet niet aangenoomen hadden, wel in 't byzonder onder de Joden konden woonen en verkeeren, zonder aan de Beſnijdenis verbonden te zijn; (mits onderhoudende de Goede Wetten, die de Joden, *De Gebooden van Noach* noemen,) maar nogtans niet in het Huys van een Hebreêr opgenoomen worden, ten ſy zy, de Uytheemze bygeloovigheden afgeſwooren, en d'Heylige Ceremonien der Joden, by-wijze van aan-neeming, omhelsden, en alzoo door het ontfangen Teeken der Beſnijding, als Jode-Genooten tot het Volk Gods waaren Ingelijft. 't Geên zy alzoo moeſten bezorgen, op dat de Goede Zeden des Volks, door haar quaad Exempel, niet bedorven wierden, en het Verbonds-Teeken in veragting raakte. Voorwaar, de Joden beuzelen hier wederom zeer, alze zeggen, Dat Abrahams Knegten, niet als Deel-Genooten van datzelve Verbond en deſſelfs voorregten, Beſneeden zijn; maar dat zy dit Pijnelijk Kenteeken, alleen tot voordeel en believen van haare Heeren aangenoomen hebben. Ziet hier de woorden, van Rabbi Eliezer; *Maar waarom Beſnijd hy haar? Om de Reynigheyds wille; Op datze haaren Heere niet Beſmetten mogten in 't neemen van Spijze of Drank; want al wie met eenen Onbeſneedenen Eet, doet even als of hy zulx met eenen Hond deed.* Maar nadien de Kriſtenen ook Onbeſneeden zijn; kan men ligtelijk denken, met hoedanig een Hondze Onbeſchaamdheyd, d'hardnekkige onder de Joden, dezelve niet veel beter, als Honden agten: Want haare hoovaardye, heeft hen lang doen vergeeten, Dat, indien haar uytleg niet en waggeld, Abraham en alle Heylige Vaders, die voor hem in de Voorhuyd waaren, dan ook Honden geweeſt zijn. Indienze dan Roemen willen, datze vry hier in Roemen, Dat zy, hoe dikwils van haaren Drek afgewaſſen, 't elkens tot de Wentelinge van het Aardze Slijk, dat is, gelijk een Hond tot haar eygen Uytbraakzel wederkeeren.

Hoedanige Knegten zonder de Beſnijdenis onder de Joden konden woonen.

Joodze beuzelingen aangaande 't Beſnijden van Abrahams Knegten.

En den Joden tot onregtmatigheyd aangeſchat.

Boven-dien, heeft Godt ook niet gewild, Dat de Beſnijding, ſlegts voor een tijd zoude duuren; maar dat zulx een *Altijd-duurende Inzetting* zou zijn: Want het Verbond zou in het Vleeſch zijn, *Tot een Eeuwig Verbond*, Gen. 17: 13. welke geduurzaamheyd noodwendig tot op die tijden te betrekken is, in welke de Beſnijding het Verbond zoodaanig heeft konnen beteekenen, Dat daar in, den Beloofden Meſſias is konnen gezien worden. Want Kriſtus, als het Lichaam, en het Weezentlijke des Verbonds, verſcheenen zijnde; was niet meer van nooden, het Voorbeeld dat dien afgeſchaduwde, te gebruyken; en hield derhalven op; Jaa wierd een beletzel, om Deel aan Kriſtus te hebben; gelijk de Apoſtel daarom zeyd; *Indien gy u laat Beſnijden, zoo en is u Kriſtus niet nut*: Naamelijk, niet tot het Geloove in zijne Geregtigheyd, waar in alleen 't Verbond was opgeregt. En op dat men de Joden geen geloof zou geeven, alze hier uyt beſluyten, Dat de Godsdienſtige Ceremonie der Beſnijdenis, Een *Eeuwige en on-afſchaffelijke Inſtelling is*; diend men zeer-wel tegens haar aan-te merken; Dat uyt die plaatze

Hoe de Beſnijding, een Teeken van een Eeuwig Verbond zou zijn.

En nogtans met Kriſtus zou ophouden.

Gal. 5: 2.

Fraaye aanmerking tegen de Joden aangaan-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

plaatze niet zoo zeer blijkt, Dat de Besnijding der Kinderen, als een *Eeuwig Verbond* altijd zou duuren; als wel dit, dat de Besnijding *Een Teeken* zou zijn, van dat *Eeuwig Verbond*. 't Geên ons niet meer duyster zal zijn te verstaan, wanneer men let, Dat de *Besnijding* zelve niet het *Eeuwig Verbond*, maar het *Zegel* van 't Eeuwige Verbond gesteld word; waar in alles Opgeslooten was. Gelijk men ook nergens leest, Dat Godt aan Abraham, eenige Menschelijke of Goddelijke Wetten gegeeven heeft, dien Hy, of zijn Huys-Genooten, moesten onderhouden; dan alleen deeze Besnijding der Voorhuyd: 't Geên men behoorde na te denken. Daar-en-booven moestmen zeer on-ervaaren in de H. Schrift zijn, die niet en wist, Dat het woord *Eeuwig*, veelzinds in een enge zin genoomen word; en een bepaaling van een lange Tijd insluyt; en derhalven niet altijd, voor On-Eyndigheyd moet genoomen worden. Gelijk zelfs ook Sal. Jarchi, over 1 Sam. 1: 22. heeft aangemerkt, Dat de woorden, welke te kennen geven dat Samuel in het Huys Gods zou blijven, *Tot in Eeuwigheyd*, een aanduyding zijn, Dat zulx een Eeuwe der Leviten zou duuren; naamelijk 50. Jaaren, volgens Num. xxv. vergeleeken met Deut. 15: 17. Exod. 21: 6. Psalm 119: 93. Prov. 22: 28. Jerem. 11: 20. En Raymondus Martinus, heeft tot dit stuk veele andere bewijzen bygebragt, die betoonen, Dat de Eeuwigduurendheyd des Verbonds, gants niet op het Teeken toepasselijk is; en dat de Joden zeer qualijk, de Onveranderlijkheyd der Besnijdenis, uyt desselfs Instelling poogen vast-te maaken. Men moet'er ook niet vergeeten by aan-te merken, Dat de Joden gemeenlijk Vierderley Zoort van Voorhuyd gesteld hebben; naamelijk, De Voorhuyd des Vleesch; De Voorhuyd des Herten; De Voorhuyd der Lippen, en De Voorhuyd der Ooren. Hoedanig-een fraaye Onderscheyding, ons Rabbi Zehira, heeft leeren maaken. Maar men kan hem ligt toestemmen, Dat de Besnijding altijd noodig is; doch niet zoo zeer die van 't Vleesch der Voorhuyd, als wel die des Herten, der Lippen en der Ooren; nademaal die zelfs, naar de afschaffing van de Besnijding des Vleesch, in de Kerke overgebleeven zijn. Ook heeft Godt het Gebod der Besnijding, door een swaare bedreyging vastgesteld; gelijk in deeze woorden te zien is; *Al wat Mannelijk is, de Voorhuyd des Vleesch hebbende; wiens Voorhuyd niet en zal Besneeden worden, Dezelve Ziele zal uyt haaren Volke Uytgeroeyd worden: Hy heeft mijn Verbond gebrooken.* Wat hier nu voor een Straffe gedreygd word, zullen wy elders met meerder welvoegzaamheyd afdoen; en hier alleen in bedenken neemen, Of deeze Bedreyging der Straffe, eygentlijk behoord tot de Kinderen, welke niet op den Agtsten Dag haarer Geboorte, Besneeden zijn; of datze aan die Volwassene gedreygd word, welke de Besnijding door Agteloosheyd, of Ongehoorzaamheyd verwaarloost hadden? Het Eerste schijnen de LXX Overzetters voor-vast te meenen, alze de strax-verhaalde Textwoorden aldus Vertaalen; *Welk Knegtje niet Besneeden is; en de Voorhuyd van zijn Vleesch niet Besnijden zal op den Agtsten Dag; diens Ziele zal Uytgeroeyd worden uyt zijn Geslagte.* En alhoewel die Overzetting, zommige van d'Oude behaagd, om datze geloofden, Dat d'Onbesneedene Kinderen het Verbond Gebrooken en Verkragt hadden; Verklaarden zy die Verbreeking nogtans, niet van het Verbond der Besnijding; (dewijl niet zoo-zeer de Jong-Gebooren Kinderen, vermoogens waaren die Onderscheyding te doen; als wel de Ouders die dat konden doen; en schuldig waaren te onderhouden;) maar van dat Verbond, dat Godt met den Eersten Mensche gemaakt heeft. Waar op dan Augustinus, aangaande 't Verbond met den Eersten Mensche, over den zin deezer woorden zeyd, Datze een aanduyding zijn, van dat alle, die niet Weder-Gebooren zijn, zullen Uytgeroeyd worden; om dat zy het Verbond gebrooken hebben, wanneerze te-gelijk met de rest in Adam Gezondigd hebben. Aan welke uytleg, Beza over Lukas 2: noch toe-voegd, Dat „ in de plaatze van 't Boek Genesis; geenzinds het Verbond der Besnijding be-

„ teekend

d'Eeuwigheyd des Verbonds en niet die des Teekens

Eeuwigheyd dikwils in de H. Schrift in engen zin genoomen.

Vierderley Voorhuyd van de Joden gesteld.

Besnijding onder een swaare bedreyging vastgesteld. Gen. 17: 14.

Aan wie deeze bedreyging gedaan word.

Dat deeze Uytroeying niet op de nalaatigheyd der Besnijdenis maar op 't schenden van 't Verbond met Adam, gedreygd word.

Gen. 17: 14.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

„teekend word; welk het Kind in zoo teederen Jonkheyd niet magtig was „te verstaan; maar wel de Ouders, die de reden van het Onderhoud wisten; (en derhalven gekonnen en gemoest hebben;) het Verbond geschonden hebben. Doch door dat Verbond, moetmen dat zelve verstaan, welke Godt met den Eersten Mensch gemaakt heeft; van welke yder Mensch, „zoo draa hy een Dag op Aarden Geleeft heeft, Overtuygd staat, het zelve Overtreeden te hebben; en desweegen niet in staat is, om te ontkennen, Dat hy niet eenig Hulp-Middel tot zijn Behoudenis van nooden heeft. Voor de rest was het niet noodzaakelijk, Dat d'Heylige Vaders haaren toevlugt daar toe naamen: Want de Straf der Uytroeying behoorde waarlijk tot die geene, welke niet alleen het Verbond zelve, maar ook het Teeken des Verbonds, dat is, De Besnijding verzuymd hadden. En alhoewel de LXX. Overzetters, de stoutheyd hebben gehad, om buyten de Hebreeuwze Text, daar by-te voegen; *Op den Agtsten Dag*; is 't nogtans zeker, dat in de zelve plaatze, alleen eenvoudiglijk de Straf gedreygd word, *Aan een Onbesneeden* Manneken; *welke de Voorhuyd van zijn Vleesch niet en zal Besneeden hebben*; en niet aan dien welke het juyst op *Den Agtsten Dag*, niet gedaan heeft. Invoegen veel fraaye Godsgeleerde oordeelen, Dat de LXX Overzetters deeze woorden, op datze haare gedagten ondersteunden, qualijk herhaald hebben. En hoe zou Godt doch de Straffe der Uytroeying, over die Kinderen hebben willen vast stellen, die immers veel-eer uyt nalaating van haar Ouders, als van haar eygen zelfs, op den Agtsten Dag, Onbesneeden gelaaten waaren, en de Kinderen aan die nalaatigheyd, noch part noch deel hadden? Laat'er ons by doen, de Voorbeelden der gener die in 't Huys van Abraham zijn Besneeden geworden, onder welke ligtelijk niemand gevonden wierd, die niet boven d'Agt Daagen, jaa booven d'Agt Jaaren Oud, de rest meest Volwassen waaren; En daar zal niet meer schijnen te resten om te zien, Dat deeze Straf niet op de Overtreeding der Agt Daagen ziet, die tot het Besnijden der Kinderen vastgesteld word; noch ook te dier tijd, op de Kinderen zelfs. En alhoewel de herhaling des *Agtsten Daags*, even zoo in de Samaritaanze Bybel als in de Griekze gevonden word, hebben nogtans al de Oosterze Uytleggers, en bey de *Targums* van Onkelos en Jonathan, beneffens de Syrisze en Arabisze Overzetters, een andere meening. Waarom Seldenus van oordeel is, Dat zulx uyt Dositheus, of van een ander Verklaarder der Samaritaanze Bybel, uyt de Griekze Text daar ingedraayd is. Daar ontbreekender ook geen, welke meenen dat deeze Straf, aan de Ouders of Voogden gedreygd word; welke de Besnijding der Kinderen verzuymen: Want op deeze wijze heeft eenen Diodorus van Tarsen, in zijn Keten over Genesis, gesprooken: *Hoe*, zeyd hy, *Zal het Onbesneeden Kind Verlooren gaan? Het is immers der Ouderen Pligt, dat op den Agtsten Dag te doen. En daarom oordeel ik, dat het de Syrisze Text wel heeft; alze leest*; Wie niet Besnijd, zal Verlooren gaan. Noch fraayer spreekter Prokopius Gazæus van; *Wat misdoed doch*, zeyd hy, *het Kind van Agt Daagen, indien het niet tot de Besnijding word ingelaaten? Zoo is dan het verhaal der Misdaad op de Ouderen te neemen: Of het is hier bedommelder wijze, als van de Kinderen gesprooken, op datter blijken mogt, hoe qualijk het Godt opneemd, by-aldien de Kinderen niet Besneeden worden: Of op dat wy mogten verstaan, Dat hy de Ouderen zonder Verhooring zal Schuldig houden en Straffen, by-aldienze de Besnijding door nalaating in Veragting brengen.* En tot dit gevoelen schijnen veel Vermaarde Schrijvers over te hellen: Dezelve neemen het Voorbeeld van Moses te baat, als den welken Godt heeft willen Dooden, over de nalaatigheyd van de Besnijding zynes Zoons Gerson of Eliëzer, Exod. 4:24. Maar alhoewel'er geenzinds aan te twijffelen is, of de nalaatigheyd der Besnijding heeft de Ouders der Kinderen, grootelijx schuldig aan de gedreygde Straf konnen maaken; inzonderheyd

De Kinderen konden over de nalaatigheyd haarder besnijding niet schuldig staan noch Gestraft worden.

De Jonge Kinderen over 't nalaaten der Besnijdenis onschuldig verklaard.

En van Prokopius aangedrongen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

heyd zoo zy dit Verbonds-Teeken, uyt Veragting en Ongeloof verzuymden; Oordeelen nogtans veele Uytleggers, Dat de Straf evenwel uytdrukkelijk, tegens het Onbesneeden Knegtje word vast-gesteld. Want wat het Voorbeeld van Moses aangaat, die zaak was buyten Ordening, en niet te waardeeren navolgens de rigtdraad der Goddelijke Wet. Daar-en-booven meend Heydeggerus, Dat het uyt d'aangevoerde plaatze, niet al-te klaar blijkt, of Godt Moses zelfs in zijn Perzoon, of zijn Onbesneeden Zoon, heeft willen Dooden. Maar nadien egter onze Kantteekenaars met zommige, zulx genoegzaam van Moses zelfs verstaan, hopen wy in de volgdraad van Israëls bedrijf, gelegentheyd ter hand te hebben, dat geschil dieper in-te zien. Wy voor ons deel, agten dat de Straffe van Uytroeying, niet gedreygd word aan het Onbesneeden Kind *Van Agt Daagen*, hoe zeer het ook eenige groote Mannen, als Chrysostomus, Kalvinus, Chamiérus, en die haar na-gevolgd zijn, waarschijnelijk gedagt heeft. Nog ook niet aan de Ouders of Voogden der Kinderen, die de Besnijding ten Agtsten Daage verzuymden; alhoewel deeze haar zelven wel allermeest hier aan schuldig konden maaken. Als mede het Onbesneeden Knegtje, wanneer het tot Jaaren van Onderscheyd gekoomen, deeze Verzuymde Besnijding der Ouderen, niet nootwendig om verbeeterd te worden, geagt, of die nalaatigheyd voor Goed-gekeurd heeft. Voorwaar het is hardt, een Kind zonder Schuld, de Straffe te onderwerpen: Maar Godt verstaat hier, *Een Manneken*, Dat zijn Verbond verbreeken kan; Doch zoodanig-een Verbond-breeker kan een Kind van Agt Daagen niet zijn, maar wel een Volwassen Jongeling of Man, die het gebruyk der Reden en der Onderscheydinge van Goed en Quaad weet. En zoo heeft het ook Junius verstaan. Invoegen wy op zulken voorligting besluyten moogen, Dat de reden der Straffe, alleen tegens de moetwillige Veragters aangekant leyd; naamelijk zulke, welke de Besnijding der Voorhuyd, aan haar of haar Kinderen, uyt zekere opzettelijke Quaad-willigheyd, verwaarlooft hebben. Dat nu ook de Hebreën deeze meening omhelst hebben, blijkt niet ontwijffelbaar uyt Aben-Ezra, welke over deeze plaats aldus Spreekt: *De meening der Bedreyging is, Indien hy een Zoon des Gebods is*, (dat is, Ouder als omtrent 13 Jaaren, want zoo bepaalenze de Ouderdom van *Een Zone der Wet* of des Gebods:) *en hy de Voorhuyd zijnes Vleesch niet en zal Besneeden hebben, zoo hangd hem d'Uytroeying over't hooft: Want nademaal het Gebod van het Kind, aan de Vader gegeeven is; en hy te dezer Ouderdom verneemd, Dat de Vader zulx verzuymd heeft, is hy verpligt zig-zelven te Besnijden, of te doen Besnijden. Doch de Straf der Uytroeying, komd van Godt*. Dezelve Jood voegd'er by, Dat die Menschen groflijk dwaalen, welke meenen, Dat een Jongeling die Onbesneeden Sterft, geen Deel aan het Eeuwig Leeven heeft. Maymonides heeft insgelijks, de Ouders, die de Besnijding naar-lieten, schuldig aan de Verbond-breeking verklaard. Doch hy verschild in de Uytroeying; en meend, dat de Straf alleen tot een Volwassenen die Onbesneeden was, behoord heeft. Hoedanigen meening ook de Geleerde Man, Gerh. Vossius behaagd heeft; die zijn grond-vest van het woord *Manneken* of *Man* afhaald; dat hy uyt Gen. 1:27. ook hier meend, niet zoo-zeer een Kind, als wel eenen Volwassenen te beteekenen: En dat alzoo de Straffe gedreygd word aan de Ouders, die de Besnijding verzuymd hebben; of aan den Volwassen Onbesneedenen, die het verzuym zijner Ouders voor Goed keurd. Maar nadien in dit zelve Hoofdstuk, onder het woord *Man* of *Manneken*, ook *Een Zoon van Agt Daagen* aangeweezen word; willen eenige, dat die Geleerde Mannen, geen zoo steevigen grondvest voor haar gevoelen hebben, als zy wel meenen; dewijl ook Levit. 12:2, 7. gezeyd word, *Een Manneken te Baaren*. Doch men diend te weeten, Dat het woord *Man*, of *Manneken*, daar niet zoo-zeer een *Ouderdom*, als wel het *Geslagt* in elke Ouderdom, wil tekennen

Hoe egter eenige willen dat de Straffe tegen het Onbesneeden Knegtje word vast-gesteld.

Maar niet een Kind van Agt Daagen maar van eenige Jaaren.

Van de Joden op 13 Jaaren geschat.

Nalatigheyd der Besnijding hoe den Ouderen schuldig maakte aan Verbondbreeking.

Gen. 17: 12.

nen geeven. Onder die welke hier de Jonge Kinderen verſtaan, ontbreeken

Nader Gevoelen der gener die meenen dat de Uytroeying aan de Kinderen gedreygd word.

ook geen die gemeend hebben, Dat deeze bedreyging merkelijk door de Goddelijke Verdraagzaamheyd verzagt, en on-geoeffend gebleeven is; zoo wanneer hy, zoo veel Duyzend Iſraëlitize Kinderen niet heeft willen Uytroeyen, alzer in de Veertig Jaarige Reyze door de Woeſtijne, Gebooren en Onbeſneeden gebleeven waaren; tot dat het geheele Volk onder Joſua, door de Jordaane 't Land Kanaans ingetrokken, te GILGAL, op den *Heuvel der Voorhuyden*, zig needergeſlaagen, en de Beſnijding hervat hebben, Joſua 5:2,3. Maar

Joſ. 5: 4, 5, 6. &c.

En niet waarſchijnelijk gehouden.

die zig hier mede ophouden, vermoeyen haar te vergeefs, en men kanze heelligt van de hand wijzen: Want dewijl het zeer wel kan zijn, Dat de Beſnijding te deezer tijd naargelaaten is, om dat dezelve van wegen de moeyelijkheyd der Reyze, niet altijd op den bepaalden Agtſten Dag, zijn konnen Beſneeden worden; dewijl hen de voortreyze en Verblijfplaatze, van wegen de voor-uyt-gaande Wolke, altijd in 't onzeker hield. Hier uyt blijkt klaar, Dat niet de veragting des Gebods, maar Godt zelfs, hier van d'Oorzaak is geweeſt.

Tot het gene Godt zelfs verhinderd is men niet ſchuldig.

En niemand word Verpligt te doen, waar van hem Godt zelfs, de middel door een tweede belaſting ontzeyd. Waarom wy dienden te gelooven, dat de Goddelijke laſt, altijd moet verſtaan worden, met uytſluyting van de hoogſte Verhindering, en wel inzonderheyd zulke, waar van Godt zelve, den Autheur is, en de verhindering noodzaakelijk maakt. En dit zeggenwe, kanmen voor een bedenkelijke reden der naarlaating opneemen. Maar alhoewel wy ſtrax andere Gevoelens zullen bybrengen; moetenwe egter noch die van P. Cunæus, tot de rigtdraad van onze voorgaande reden aanlaſſen: Den zelven zeyd aan zijn Derde Boek; Dat de Beſnijding, terwijl de Hebreën in de Woeſtijne van Arabien waaren, in 40. Jaaren niet onderhou-

Cunæus gevoelen aangaande het niet Beſnijden der Kinderen in de Woeſtijne Gebooren.

den is, om datze dikmaal van Legerplaats moeſten veranderen, en de ſwakheyd der Zieken, haar alzoo aan hunne Reys zou verhinderd hebben. Daaren-booven waaren doch in die groote Wildernis, geen andere Menſchen, die zig met Gods Volk konden vermengen: En dus was het hen niet noodig, zoo ſtipt, een Merkteeken van Onderſcheyd te hebben. Maar onder-entuſſen, om dat Godt de Beſneedene inzonderheyd Beminde, zouden die gene, voor zeer ongelukkig konnen geagt worden, die in de Woeſtijne, zonder Beſnijding Overleeden zijn. Maar indien wy de H. Text ter deeg beſchouwen, wy konnen geen reden vinden, waar uyt wy zullen gelooven, datter zommige van die in de Woeſtijne Gebooren waaren, Geſtorven zijn. 't Is wel bekend, Dat geen van die gene die Moſes uyt Egipten gevoerd heeft, in 't Beloofde Land zijn ingegaan, behalven, Joſua en Kaleb. En daarom, als'er gezeyd word, Dat Joſua met de Regeerders des Volks, over de Jordaane gekoomen zijnde, 't Volk heeft laaten Beſnijden, is zulx te verſtaan, van die gene, die noch niet Beſneeden waaren, om datze in de Woeſtijne Gebooren waaren. Waarom daar ter plaatze, van *Weêr te Beſnijden*, gewag gemaakt word, om dat het gebruyk van dien, te dier-tijd herſteld is; welke eertijds in Egipten onderhouden, naderhand verlaaten, en daar op t'eenemaal vergeeten was. Doch Hieronymus vermoeyd zig hier te vergeefs, wanneer hy onderzoekt, Wat voor een Beſnijding het geweeſt is, die Joſua weder gebooden heeft? *Want indien wy zulx naar de Letter verſtaan* zeyd hy, *kan het t'eenemaal niet gelden; want het Afgeſneeden Vel der Voorhuyd, groeyd niet wederom aan?* Doch hy moeſt hier wel een uytvlugt zoeken: By vervalle zaaken, zijn de ſtoutſte raadſlaagen de beſte. Daarom, op dat hy zig door een groote ſprong zou los-wikkelen, verzind hy by deeze Tweede Beſnijding, zeker Euangelijs Mes, en zeyd, Datter anders niet te kennen gegeeven word, als de Zuyvering, of Reyniging der Gemoederen. Dit is geen kleene dwaaling, hoewel het verzierzel zijn eygen vinder behaagd. Doch het gene wy gezeyd hebben, van die in de Woeſtijne Gebooren zijn, Dat is alleen onze giſſing; want wy meenen 't alleen, maar

zeggen

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

zeggen het niet voor gewis. Niet te min, indien'er zommige Geſtorven zijn, terwijl de Beſnijding niet en wierd onderhouden; wy gelooven, Dat hen Godt niet minder zal Genaadig zijn, als de gene die Geſtorven zijn, eer de Beſnijding was ingeſteld. 't Zelfde behoord ook gezeyd te worden van de Kinderen, die de Dood voor den Agtſten Dag, van des Moeders Borſten afrukt. Andere zijn van meeninge, Dat het moogelijk niet heel mis-getaſt is, te denken, Dat Godt hen dit alzoo tot een Vloek verordineerd heeft; dat is, Dat zy gelijk als onwaardig van dit Verbonds-Teeken, zoodanig verſchooven zijn, dat egter de Onthouding zelve, d'Onnoozele Kinderen niet ſchaaden zou; Hoedaanig het Kalvinus opgenoomen heeft; dewijl Gods Oordeel tegen deeze Wet niet en ſtrijd; om dat hy de Wet niet aan zig zelven, maar aan de Menſchen gegeeven heeft. Of het iſſer miſſchien zoo mede geleegen, als Junius zeyd; Naamelijk, dat Godt d'Ongehoorzaame in de Woeſtijne Uytroeyende, gewild heeft, Dat de Straf van veele, zou dienen tot een Voorbeeld van alle. Even gelijk d'Overheyd, een algemeene Miſdaad des gantzen Volks verſchoond, en niet zoo ſwaar Straft, als wel de Miſdaad van byzondere Perzoonen gepleegd, ten allerſtrengſten verdiend heeft. Of zoo, gelijk eertijds de Romeynen, de ſchuldige Benden der Krijgs-Knegten, pleegen te Straffen, door een Uytleezing van den Hondertſten of Twintigſten, of Tienden Man, die'er dan voor Boeten moeſt. En dus zal moogelijk ligt te zien zijn, Dat die, welke ſchuldig aan 't verzuym der Beſnijding waaren, geenzinds van de Straf zijn vry geweeſt; Dewijl zy na den eyſch der Goddelijke Inſtelling, ook van Godt zelve zijn Uytgeroeyd, niet tegenſtaande de Strafheyd des Oordeels, zig niet over alle heeft uytgeſtrekt: 't Geên genoeg is om-te toonen, datwe niet zonder nut, dit Voorbeeld hebben bygebragt. Belangende de verder omſtandigheden, waar door de Beſnijding in de Woeſtijne nagelaaten is, en wat de Joden daar over bybrengen; daar toe zullen wy hier naar, meer dan op eene plaats, gelegentheyd ter hand hebben, ruymweydig te ſpreeken. Wat dit voor een zoort van Straf geweeſt zy, *Uytgeroeyd te worden uyt zijnen Volke*, ſchijnd by de Geleerde Schrijvers niet al-te net geweeten. De Joden zijn van gedagten, Dat het geen Straf van de Overheyd of van Menſchen, maar van Godt was; haar wegneemende door een ontijdige Dood; of datze zonder Kinderen Stierven, of buyten de Zaligheyd geſlooten wierden. In tegendeel houdent zommige Kriſtenen, voor een Hooft-Straf die by d'Overheyd wierd uytgevoerd: Of door Uytwerping uyt de Gemeente, Of door niet meer geteld te worden onder Iſraël. Andere evenwel, houden met de Joden, Dat deeze Straf, niet tot d'uytvoeringe der Menſchen behoord heeft, nadien'er nergens belaſt word, *Gy zuld hem Uytroeyen* : Maar wel, *Hy zal Uytgeroeyd worden* : Even als of'er een Werk Gods te kennen gegeeven wierd, dat hy zig-zelven toeſchrijft: En moogelijk wel als dan het allermeeſt wankende, wanneer de Menſchen daar in te Slap of nalaatig waaren. Waar toe men mag na-zien, Exod. 31: 14. Lev. 17: 10. en 20: 4-6. Exod. 4: 24, 25. Immers ſchijnd in geval van nagelaatene Beſnijding, de Uytroeying geen kapitaale Straf der Overheyd geweeſt te zijn; nadien die nooyt gepleegd wierd. Noch ook niet d'Uytwerpinge uyt de Gemeente; dewijl eenen Onbeſneeden, nooyt een Lid daar van was geweeſt, noch weezen kon in Iſraël. Zulx de Uytroeying der Onbeſneedene; veel-eer een Goddelijke Straf was: Gelijk uyt Exod. IV. blijkt. Naamelijk waar door hy met een haaſtige Dood, uyt dit Leeven weggerukt; en zoo hy zig niet en bekeerde, uyt de toekoomende Zaligheyd geſlooten wierd. Want die het Zegel des Verbonds verzuymde, kon geen Deel hebben aan den Zegen Abrahams; dewijl hy gehouden wierd, het Verbond Gods verbrooken te hebben, Gen. 17: 13, 14. als eenen die de Genaade en Beloofte Gods verwierp. Al het zelve kan mede verſtaan worden, van de Uytroeying der gener, die van het Gedeeſſemde Aten op

Kalvijns gevoelen over 't nalaten der Beſnijding.

Wat het zy uyt zijn Volk Uytgeroeyd te worden.

het Feest der Ongezuurde Brooden, Exod. 12:15, 16. Alhoewel de Uytroeying in andere plaatzen der H. Schrift, hier en daar schijnd verscheyden te zijn, na gelegentheyd der Misdaaden. Want het word van verscheyde Uytleggers aangemerkt, Dat wanneer de Uytroeying gevoegd word by een Misdaad, die van het Huys des Gerigts met de Dood Gestraft word, als dan ook die Straffe des Doods schijnd te beteekenen, welke de Joden in zoodaanigen geval, in gemeen gebruyk hadden. Hoedanig voornaamelijk geschiede, in *Overspel*, *Bloedschande*, *Godslastering*, *Afgoderye*, en *Sabbath-schending*. Waar beneffens ook verzeld ging, d'Eeuwige Verdoemenis des Onbekeerden Zondaars. Doch wanneer dezelve gedreygd word omtrent zulke Misdaaden, die met geen Doodelijke Straf op Aarden Geboet wierden, dan schijnd zy zoo een onmiddelijke Straffe Gods te beteekenen, alswe strax gemeld hebben. En dat het zoodanig in een moetwillige nalaating der Besnijding gelegen is geweest, schijnd ons noch naader hier in bevestigd te worden, Dat die Straf in d'aangetooge plaatze, Godt zelfs toegeschreeven word. Hier uyt nu te willen besluyten, zeyd Burmannus, Dat de Onbesneedene Kinderkens der Joden, welke buyten haar Schuld Onbesneeden Stierven, Verdoemd zijn, zou de Genaade en het Verbond Gods, veel te kort gedaan zijn; als de welke aan het Teeken niet gebonden was; en ook voor het zelve Teeken geweest is. Want in die gelegentheyd is het Verbond en het Woord der Belofte, genoeg geweest tot Zaligheyd van alzulke Kindertjes, gelijk we leeren uyt 2 Sam. 12:18, 23. 1. Kor. 7:14.

Exod. 31. 14.

Eenige houden voor zeker, Dat Abraham een Bedienaar van d'eerste Besnijding geweest is: Alhoewel men aangaande de Bediening met eygen hand, uyt Gen. 17:24-27. zou moogen twijffelen; nadien Abraham zelfs, eerst Besneeden is, en zoo vervolgens niet instaat, om Ismaël en al d'andere van zijn Huys te Besnijden; alhoewel hem *vers* 23. zulx toegeschreeven word. Derhalven hebben zommige in bedenken genoomen, of hy zulx naarvolgens de Goddelijke Instelling, als een Huys-Vader, of als een Priester en Kerk-Amptenaar gedaan heeft? waar van niet een enkel woord gerept, en alzoo in 't onzeker gelaaten word, Wien voornaamelijk het Ampt van Besnijden toekomd. Nadien'er nogtans niet aan schijnd te konnen getwijffeld worden, of de Besnijding is een openbaar * *Verbonds-Teeken* der Kerke; willen zommige, dat zulx van niemand als van de Priesters, is konnen bediend worden. En tragten zulx met het Voorbeeld, 1 Macchab. 2:46. te bevestigen: Dewijl daar gezeyd word; *Ende zy Besneeden met Kragt*; naamelijk, Matthias de Hoogepriester met zijne Vrienden. Doch de Joden zijn anders gezind; want zy stellen voor-vast, Dat de Bezorging tot den Huys-Vader behoord: En zoo die afweezig is, behoord zulx tot het Huys des Oordeels, of des Gerigts. En hier van zeyd Rabbi Levi Barselonita; Dat niet de Vrouwen haare Zoonen moeten Besnijden, maar de Vaders of het Huys des Oordeels, byaldien de Vader niet by de hand kon zijn. Hier van verschild nogtans Maimonides ten deele, als den welken niemand het Besnijden ontzeyd, als een Heyden; welken daar over ook in een Kanteekening, bestraft word. Voorwaar de Bedienaar der Besnijding, schijnd geen Priester geweest te zijn: Want nadien men den geheelen Dienst der Priesteren en Priesterlijke Mannen, zeer naauwkeurig in de Wet van Moses beschreeven, en den omslag van des-zelfs byzondere deelen, verklaard vind, zou het vreemd en nalaatig schijnen, Dat niet een enkel woord, van de Besnijding zou gerept zijn, by-aldien dezelve alleen van haar is moeten bediend worden. En derhalven besluytmen niet qualijk, Dat (het zy Abraham dit zelfs in zijn Perzoon, of onder zijn Bezorging gedaan heeft,) deeze Bediening aan de Huys-Vaders, of aan die welk haar plaats vervulden, heeft toebehoord. En aangaande het Voorbeeld van Zippora, die haaren Zone Besneed, zulx is niet alleen buyten, maar tegens de Goddelijke Instellinge geschied.

Wie de bediening der Besnijding toekomd.

* Sakrament.

Exod. 4: 24, 25.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

gefchied. En de Vaders die reeds Befneeden waaren, konden zulx in Perzoon, ligtelijk waarneemen; alhoewel'er eenige Ervaarendheyd toebehoorde, die dit doet bedenkelijk houden. Gelijk dan ook die Bediening, in wat laater tijden, aan zekere publijke Mannen overgelaaten is, die door Oeffening in de Konft van Befnijden, wel Ervaren waaren; en defweegen by de Joden, MOHEL, dat is *Befnÿder* genoemd. Hoedaanigen gewoonte, men niet voor geheel nieuw te agten heeft; overmids zommige Geleerde Mannen, niet onwaarfchijnelijk giffen, Dat zulx al ten tijde van Johannes de Dooper, in fwang was, gelijk Gomarus over Luc.2:21. verklaard heeft; dewijl'er Luc. 1:59. gezeyd word, *Als zy op den Agtften Dag quaamen om het Kindeken te Befnÿden; noemden zy het Zacharias, na den Naam zÿnes Vaders.* Alwaar niet donker te zien is, dat zoo wel de Befnijding als de Naamgeving des Kinds, aan den toegekoomenen opgedraagen word, doch niet aan Zacharias; want die en iffer niet by geweeft, maar t'Huys gebleeven: gelijk hy mede het Kind, den Naam van Zacharias niet gegeeven fchijnd te hebben, om dat hy den zelven aanftonds in *Joannes* veranderde, Luc.1:60. en 63. En alhoewel den Joden ook niet en fchijnen te gelooven, Dat Abraham hem zelven Befneeden heeft, Iffet nogtans niet onbedenklijk, dat hy dit Heylig Verbonds-Teeken, niet zonder de Heyliging van 't Gebed begonnen heeft: En de Joden onderhouden zulx ook noch tot op deezen Dag: Zegenende voor-af, hem die haar de Befnijding Gebooden heeft. Welke Zegenfpreekingen by Maimonides te vinden zijn: Die daar by aanteekend, Dat dien, die zoo-een Volwaffen Man Befneed als Abraham was; de Naaktheyd bedekken moeft terwijl hy Zegende: Daar naar Ontdekken, en de Befnijding voldienen.

Befnijding in wat later tijd aan byzondere Perzoonen opgedragen.

Het Gereedfchap met welke de Befnijding in d'Oude tijd wierd uytgevoerd, word Exodus 4:25. en Jofua 5:2. gevonden; Doch wat men daar voor een Werktuyg, uyt de Hebreeuwze Befchrijving te verftaan heeft, daar in zijn de Uytleggers niet eenftemmig. Onze Overzetters leezen *Steene Meffen*, en de meefte der Oofterze Verklaarders, zijn zoo-ver malkanderen gelijk, datze het alle van een *Steen*, *Keyfteen*, of *Steenrots* afleyden: En zeggen, Dat Zippora haaren Zoon, met een *Scherpe Steen* Befneeden heeft. *Doe nam Zippora een Steenen* (of Scherp) *Mes, en Befneed de Voorhuyd haares Zoons*, Exod.4:5. En zoo ziet men ook, dat als Pfalm 89:44. gezeyd word: Gy hebd *Omgekeerd*; zoo veel beduyd, als gy hebd *Stomp* of *Bot-gemaakt*, TZUR *De Scherpte des Sweerds*. De Grieken hebben, Exodus 4. een *Steentje* gezet; doch Hieronymus, *Een zeer Harden Steen.* De *Targum* van Onkelos, Een *Steenrots*; De Syrier en Arabier, Een *Keyfteen.* En zoo hebbenze even gedaan in de plaatze Jof. 5:2. Hoedanige *Steene Meffen*, aan Jofua belaft worden te maaken, op dat de Kinderen Ifraëls Befneeden wierden. Waarom de LXX Overzetters daar ook leezen, *Steene Meffen van een Scherpe Steenrots*: En onze Kantteekenaars, *Meffen van Rotzen.* Daar word ook niet aan getwijffeld, of het woord צור TZUR, beteekend eygentlijk een *Steen* of *Steenrots*; doch niet *Scherpte*, of een *Scherp Sweerd*: Dan alleen door een overgebragte beteekenis, die een *Keyfteen*, van weegen zijn hardigheyd, met de *Sny-Tuygen* heeft. 't Geene dan ook de reden fchijnd, Dat de Oude Joden in Berefchit Rabba, *Steene Scheermeffen* leezen. Ook ontkend Maimonides, dat Jofua, Scherpe Sweerden gebruykt heeft; maar hy noemd het Befny-Tuyg *Harde Keyfteenen.* Hoedanigen beteekenis van het woord *Tzur*, eenige zoo veel te liever aanneemen, als het bequaamer is, om een welvoegzaamer toepaffing op Kriftus, in zig te befluyten; welke 1 Kor.10:3. Een *Steenrotze* genoemd word. Doch dit fchijnd te-ver gezogt en by 't haayr getrokken. En wy merken, Dat ook Petrus Cunæus, alzulke gedagten, in Thomas Aquinas, en andere, fchamper genoeg beftraft heeft: Niet tegenftaande hy'er na zijn gewoonte, hem met een draay, heeft

Met hoedanigen Tuyg de Befnijdenis gefchiede

uyt-geslingerd; gelijk uyt zijn eygen betuyging blijkt, als hy zeyd; *Wy zullen onze handen hier van afhouden; want de lofwaardige Schrijvers, behooren zig niet als met heerlijke Dingen te bemoeyen. De rest moetmen aan die overlaaten, die in slegte Dingen haaren lof zoeken* &c. En alhoewel het aan zommige gants ongerijmd schijnd, te denken, Dat men de Mannelijke Voorhuyd met een Gescherpte Steen heeft konnen Besnijden; hebbenze haar egter niet al-te omzigtig noch ervaaren in haare twijffeling betoond. Want het is uyt veele Oude Getuygenissen openbaar, Dat de Over-Af-Godize Heydenen, haar zelven eertijds de Mannelijkheyd, met een Key-Steen, of met een Samische Pot-Scherf, hebben afgesneeden. Hier van daan vraagd Minutius Felix; *Hoe een Man, die met een Pot-Scherf het Mannelijk Teel-Lid weggenoomen, en alzoo schandelijk Geschonden is, Godt behaagen kan?* 't Zelve zeyd ook de treffelijke Arnobius. En van zommige West-Indianen word verhaald; Dat niet tegenstaande zy thans overvloed van Yzer hebben, nogtans tot alle Besnijding des Vleesch, en Aderlaten, harde Key-Steenen weeten te slypen. Onder de laatere en hedens-daagze Joden, getuygd Maimonides, Dat men uyt allerhande Tuyg, dat tot Snijden bequaam is, Scheermessen mag gebruyken; en verstaat daar onder, Steen, Glas, Hout en diergelijke. *Nogtans* (voegt hy'er by,) *Besnijdmen niet met een Gespouwen Riet, om dat'er groot gevaar in steekt.* En nademaal wy voorneemens zijn, de gantze Behandeling der hedens-daagze Besnijding, onder de Joodze Ceremonien, breed-genoeg af-te doen, willen wy dezelve hier, in haar geheele Omslag overslaan; en alleen maar eenige algemeene dingen uyt Maimonides *Hilkoth Milah*, en *Pirke Eliezer* bybrengen; die ons een genoegzaam Voorbereydzel, tot de rest verstrekken zullen. De Geleerde Joden dan, stellen voornaamelijk X. Hooftdeelen omtrent de Besnijding vast, die'er noodwendig vereyst en niet ontbreeken moogen. Als I. een Jonge *Zoon* of *Knegtje*. Ten II. de Tijd, naamelijk den *Agtsten Dag*; ten zy dat een hooggaande nood of de swakheyd des Kinds, de tijd verpligt op-te schorten. Ten III. het Gereedschap; dat is een *Besny-Mes* of *Scheermes*. Ten IV. de Bedienaar der Besnijding, *Mohel* genaamd; die Een Wakker, Nugter en fraay Man, en wel in die konst moet ervaaren zijn. Ten V. d'Afwassing en Inswagteling des Kinds. Ten VI. de Zegeningen die de Besnijding voor-gaan. Ten VII. de Plaats der Besnijding, naamelijk een byzondere Kamer of Vertrek. Ten VIII. de gewoone Behandeling; waar onder behoord, De Vryving der Voorhuyd, tot verdooving des gevoels; d'Afsnijding der Voorhuyd, De Uytzuyging des Bloeds, De Scheuring des overigen Vels, tot Ontblooting van het Voorhooft der Mannelijkheyd; en daar naar, De Zalving met Olye en Plaasterdoexkens. Ten IX. de Zegening des Vaders en der gantsche Vergadering, die onder d'Afsnijding der Voorhuyd en Ontblooten des Voorhoofds geschied. En ten X. de Zegening *Hammohel*, die naar de Besnijding, over den Beker met den Rooden Wijn gedaan word. Onder al welke Gewoonten, Raymundus Martinus, voornaamelijk het Uytzuygen des Bloeds, als een leelijke daad verfoeyd heeft, zeggende; *Ziet tot wat een Schandelijk gebruyk, d'Onheylige Mond, die zoo dikmaal den Heere Kristus gelasterd heeft, vervald? Want zoo dikwils als'er een Kind, of eenen Bejaarden Besneeden word, neemenze het Mannelijk Teel-Lid in de Mond; en Zuygen daar aan zoo lang, tot daar geen Bloed meer in is; en als dan agten zy de Instelling der Rabbijnen, ter Deugden voldaan.*

Messen uyt Scherp-geslepen Steenen hoe van Ouds in gebruyk.

Tien omstandigheden van de Joden in de Besnijding aangemerkt.

Het Uytzuygen des Bloeds in de Besnijding van R. Martinus overgehaald.

Maar nadien de Besnijding in haar zelven, geen ding schijnd dat Godt heeft konnen behaaglijk zijn; zoo'er niet yts wat anders agter schuylde; Vermaand ons deeze aanmerking, dat wy naspooren, Wat doch de Beteekenis en inwendige aanduyding daar van geweest zy? Want dat wy zulx niet te vergeefs zullen doen, meenen wy uyt 1 Kor. 7: 19. verzekerd te zijn. Gelijk dan ook de Besnijdenis klaar genoeg, *Een Teeken des Verbonds* genoemd

De Besnijding is voorzeker van hooge beduyding.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

noemd word Gen. 17:11. En dat'er een *Geheymenis* onder verborgen was, zul-
len ons de Joden geern toestemmen, dewijlze de Besnijdenis zelfs, met dien
Naam verëeren. Doch wat het voor een *Geheymenis* zy, daar in dwaalen
zy booven-maaten zeer; en konnen van weegen het Dekzel op haare Oogen,
op het Eynde der dingen niet zien. Gelijk wy meenen dat genoegzaam open-
baar zal worden; wanneer wy d'inzigten van 't Gebod der Besnijding, naar-
volgens haar eyge meening zullen onderzogt hebben: Waar van zy verschey-
den reden bybrengen, die by Filo, Josefus, Maimonides, Rabbi Levi Bar-
celonita, en andere te vinden zijn. Zy geeven voor, Dat d'Oorzaak der Be-
snijding is, om in plaats van een *Merkteeken* te zijn; op dat heel het Volk
Gods, daar door, als een afgezonderd Volk, van alle andere Volken, die
Gods Volk niet-en zijn, zouden afgescheyden blijven. Want gelijkze door
gesteldheyd van Gemoed en Godsdienst, van andere Volken onderscheyden
waaren; scheen het billik, datze ook aan het Lichaam door eenig byzonder
Teeken, daar van Onderscheyden wierden: 't Geene wy wel dienden in ge-
dagten te houden; om dat het ons zal te passe koomen, wanneer wy de Oud-
heyd der Besnijding naspooren, en bezien zullen, Of'er ook een Besnijding der
Voorhuyd, by eenige Oude Volkeren voor Abraham, is in gebruyk ge-
weest: Dewijl dit een Stuk der Geleerdheyd is, daar niet weynig over te
doen vald, en wy doch niet ontgaan moogen, indienwe niet een mistand
aan onze onderneeming willen overlaaten. Voor de Tweede reden, stellen
de Joden, *De Volmaaktheyd des Lichaams.* Want zy willen, Dat de weg-
doening der Voorhuyd, het Menschelijk Lichaam een Volmaakter gedaan-
te geeft; dewijle haare Wijze Rabbijnen zeggen, Dat de Voorhuyd, aan
het Mannelijk Lid, te veel, en hinderlijk is. De Derde reden, vervat een
voornaame Zinspeeling, welk inzonderheyd Rabbi Levi, zoodanig ver-
klaard, Datze insgelijks op de Volmaaktheyd ziet. En alhoewel zijn be-
denking, met wat meer Schranderheyd omswagteld is, laat hy nogtans ge-
noeg blijken, Dat hy een Jood is. *Godt heeft gewild,* zeyd hy, *Dat de Vol-
maaktheyd in des Menschen Hand zou zijn: En daarom heeft hy hem niet
Volmaakt Geschaapen van 's Moeders-Lijve aan; op dat hy hem bekend maak-
te, Dat gelijk de Volmaaking van des Menschen Lichaam, in des Menschen
Hand is; dat alzoo ook in zijn Hand is, De gestalte der Ziele te Volmaa-
ken, om zijne Werken regt te bestuuren.* Voor het Vierde zeggenze, is
de Besnijding ingesteld, Om de *Onmaatige wellust des Vleesch te beteugelen.*
Welk gevoelen ook de groote Schrijver Tostatus aanhangd. Voor de Vijf-
de; Op dat de Vrugtbaarheyd der Kinder-Teeling, daar door bevorderd,
en te Gelukkiger voortging. Voor de Zesde, Op dat dit Deel, door zeke-
re gelijkheyd het Menschelijk Hert mogt vertoonen, Gelijk'er Filo de Jo-
de alzoo, niet On-vies van gesprooken heeft, als hy zeyd; *Nadien door het
eene Deel, de Ziel-togten, van 't andere, de Voortteelende Vogten worden
voortgebragt: Hebbent d'Oude eertijds goed-gedagt, dat zienelijk Deel waar
van de groover Zinnen des Lichaams voortkoomen, by dat verborgen en Edel-
der Deel te vergelijken, waar uyt de togten des gemoeds voortkoomen.* Den
zelven Filo, brengd noch andere reden by, die alle van de Joden niet voor
goed-gekeurd worden. En waar toe doch meer opgehaald, daar wy reeds
uyt de bygebragte wel zien, Datze gants slegt zijn, en alle meest tegen den
zin der Goddelijke Instelling, koomen aan-te loopen; zoo dat'er mogelijk niets
dat proef houden kan, in te bemerken is. Zelfs niet d'eerste reden; naame-
lijk, De Onderscheyding van andere Volken; waar van ook C. Tacitus ge-
wag maakt: Want of dit wel met eenige schijn, zommige Oudvaders, als
Chrysostomus, Theodoretus, Augustinus en andere, behaagd heeft; raakt het
nogtans niet eens aan 't Pit der Inzetting: Nadien het niet te denken is, dat
Godt door dit verborgen Teeken, Dat gene heeft willen uytvoeren, 't welk
hy op Honderd andere manieren, veel kennelijker en klaarder had konnen
aan-

Wat de Joden we-gensd'Oor-zaak der Besnijdenis voorgee-ven.

De Joden meenen dat de Besnijde-nis een Volmaakt-heyd aan 't Lichaam geeft.

Als mede tot intoo-ming van onmatige Wellust en Togten des ge-moeds.

De Jood-ze meenin-gen onder-zogt en slegt be-vonden.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

aanwijzen. De Tweede reden is lasterlijk, en wederspreekt Godt in de Schepping des Menschen, die hem met al de rest, *Goed*, en alzoo Volmaakt Geschaapen heeft; en derhalven niets aan zijn Lichaam Ontbrooken heeft; noch ook niets Overvloedigs had. Want indien de Mensch in die Volmaakte staat volhard had, kon de Besnijding niet tot wegneeming der Voorhuyd, als of hy die te veel had, ingesteld worden. Doch dit zal hen misschien hier van daan koomen, Dat zy met zommige andere Vertaalers, te stijfzinnig op 't woord, GNORLAH staan, 't welk *Overvloedigheyd* beteekend; of ook *Stopping van eenige Doorgang*; en zoo hebben zommige Gen. 17:11. *'t Vleeschuwes Overtolligen Voorhuyds* Vertaald. Doch de Grieken hebben *Akrobustia* gezet; welk woord ook den Apostel gebruykt, Rom. 2:25. &c. En beteekend die losse Velligheyd, welk het Hooft der Mannelijkheyd, En in een gematigde gesteldheyd, ook d'uytgang, der Water en Zaad-loop, als 't waare Dekt of Stopt: Als waar van moogelijk het spreekwoord, by den Joden gemeen geworden is, als zy van Adams Zonde spreekende, pleegen te zeggen; *Adam overtrok zig, met zijn Overtollige Voorhuyd*; Dat is, hy Brak zijn Verbond met Godt, en wierd een Zondaar. En het schijnd by-na, als of de Apostel Rom. 2:25. haar dit by wijze van Omkeering, heeft willen op 't Brood schieten, als hy zeyd; *Indien gy een Overtreeder der Wet zijt, is uwe Besnijdenis Voorhuyd geworden.* Als of hy zeggen wou: Gy zijt met de Voorhuyd, dat is, de *Overvloed* der Zonde, Overdekt, en Adam weder gelijk-geworden. De Derde reden der Joden, schrijft de Menschelijke Natuure zulke Kragten toe, die de H. Schrift over-al uytveegd. En de Vierde, is niet een haayr beter: Want zoomenze staande houd, zal noodzaakelijk volgen, Dat de Besnijding een Natuurlijk middel, en niet een Boven-Natuurlijk Teeken des Verbonds geweest is; hoedanig het de H. Schrift nogtans uytdrukkelijk noemd. En op die grondvest, moet ook de Vijfde Oorzaak aan duygen stooten. Waar by komd, dat eertijds de Joden, Egiptenaars, Zarazenen en de hedensdaagze Turken, die Besneeden zijn; immers niet min dan te vooren, of die Onbesneeden zijn, tot Wellust en Onkuysheyd geneegen zijn. Ten laatsten is ook de Zesde reden, Onnut en gants ydel; dewijlze noch met de gezonde reden, noch met de H. Schriftuur over-een stemd. Maar by-aldien haar alle deeze reden ontvallen, moet der Joden over-groote blindheyd, genoegzaam openbaar worden: Als die, daarze in geen ding meer roem draagen, nog zig Verheugen als in de Besnijding, nogtans in 't Geheym van desselfs Beteekenis, zoo boven-maaten onkundig zijn. Waarom het ons geen wonder moet doen, dat zy het Verbond zelfs, waar van haar Godt, de Besnijdenis tot *Een Teeken* gegeeven heeft, van weegen haar Natuurlijke bottigheyd, (waar inze noch al meenen wijs te zijn,) nie te-regt hebben konnen begrijpen. Laat ons derhalven zelfs werk beginnen, en bezien,

't Geheym der Besnijding dieper na-gespoord.

Of wy uyt de diepe Verborgentheden der H. Schrift, 't geheym der Besnijding konnen uythaalen? want alsdan meenen wy een goed Voorbereydzel te hebben; om al wat naar deezen uyt de Oudheyd en Gedagten der Geleerden word by-gebragt, elk aan zijn regten Oord te konnen inschikken. Godt dan heeft gewild, Dat de Besnijding zou zijn, *Een Teeken des Verbonds*:

Kristus de Stigter van 't Verbond van welk de Besnijding een Teeken was.

Maar doch, wat hield dat Verbond in? *De Belofte der Zaligheyd*; naamelijk, De Vergeeving der Zonden uyt Genaade, en alzoo de Aanneeming tot Kinderen &c. Van al-welke hoogdraavende Weldaaden, wy te vooren gezien hebben, Dat Kristus de stigter is. Invoegen daar uyt volgd, Dat deeze breed-uytziende Weldaad, door het Teeken der Besnijding, te vooren afgeschaduwd en beteekend is.

Wat de Besnijding is die zonder Handen geschied.

Want dat wy hier in niet mistasten, zal ons d'Apostel leeren Koloss. 2:11. alwaar hy het Vleesselijk *Teeken der Besnijding* steld, tegens de Beteekende zaak; die noemende, *De Besnijding welk zonder Handen geschied*. Doch die steld hy voor-eerst, *In de Aflegging van het Lichaam der Zonde.* Want zoo lang de Mensch Leeft, moet hy strijden

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

den *Met het Lichaam des Vleesch der Zonde.* Van welke strijd de Geloovige dan verlost worden, alsse Sterven; en door de Dood ontkleed worden van 't Zondige Vleesch, en alzoo gelijk als Besneeden worden. Het geene het beginzel is der Volmaakte Heerlijkmaaking, intreedende in den Voorhof der Zaligheyd; die in zekere voleynding van de Verzaameling der Zalige Geesten, verder zal voltrokken worden. Voor het Tweede, *In d'Opstanding des Lichaams*; en voor zoo ver ook in de Besnijding van de Dood des Lichaams en Stoffe; naamelijk, door d'Opwekking des Vleeschs, tot het deelgenoodschap der Heerlijkheyd; gelijk ook Kristus van den Dooden Opgestaan is, Kol:2:12. Voor het Derde, Door *De Levendig-maaking* uyt den Dood der Misdaaden, en de Voorhuyd des Vleeschs *vers* 13. Doch die Levendig-maaking uyt de Dood der Misdaaden, is de weldaad der Wedergeboorte zelfs. Voor het Vierde, *Tot Vergeeving der Zonden*; Gelijk terstond volgd; *U vergeevende alle uwe Misdaaden*, *vers* 13. Want met de Wedergeboorte en Gifte des Geloofs, word te-gelijk de Regtveerdigmaaking, door de Vergeeving der Zonden verkreegen. Voor het Vijfde, In de Verlossing van het *Hand-Schrift*, bestaande in Inzettingen *Tegens Ons*, *vers* 14, 15. In hoedaanigen Verlossing voornaamelijk ook begreepen word, de Beschuldigingen, die ons noch op den Hals liggen; welke door het Bloed van Kristus worden uytgewischt: Als mede d'Affschaffing van 't Jok des Vleesselijken Gebods, en de Dienstbaarheyd daar in begreepen. Invoegen, de Vorsten en Magthebbers, (die op den Stoel van Moses zaaten, om het Zaad Abrahams, die Dienstbaarheyd te onderwerpen,) daar door nu ook zoo ver de klem quijt-geworden en uytgeschud zijn. En gelijk dit alle, deelen der Besnijding zijn die Zonder Handen geschied; alzoo heeftze de Apostel ook zeer naukeurig onder de Belofte Gods ingeslooten, waar door hy Abraham en zijn Zaad toegezeyd heeft; *Ik zal u tot een Godt zijn.* Want hy heeft daar door niet anders als Dit willen te kennen geeven; *Ik die uw Wederbooren en Geheyligd heb*, *Ben ook uwe Geregtigheyd*, *en zal derhalven maaken*, *Dat de Beschuldigingen die noch op het Menschelijk Geslagt liggen*, *eenmaal door* Kristus *Verzoend*, *den Vloek ophouden*, *en den last van de Dienstbaarheyd der Wet*, *weggenoomen word: En daar op ten laatsten u Vervullen met de Blijdschap en Heerlijkheyd van een Beter Leeven.* En dat de Apostel al die dingen zoodanig in het Verbond opsluyt, blijkt niet alleen uyt zijne reden, (schoonze moogelijk een Jood bespotten zal;) maar inzonderheyd hier uyt, Dat wy immers van een Besnijding des Herten leezen, die belast word zelfs te doen, Deut 10: 16. Jer. 4: 4. en de Belofte daar omtrent Deut. 30:6. Hoedanige blijken, Jood noch Kristen, langer behoort in den dut te laaten. Want dat alles heeft niet anders in, dan dat de inwendige Besnijding des Herten, als de beteekende zaak, het Teeken der uyterlijke Besnijding word tegensteld; dewijl'er niets beters over-eenkoomende kan verzonnen worden, als dat de Besnijding des Vleesch, met de Besnijding des Herten, in Vergelijkinge staat. Want gelijk het Herte geenzinds kan Besneeden worden, als aan een Wedergebooren Mensch, welke van de Beschuldiging der Zonden vrygesprooken is; alzoo kan de Mensch ook niet Wedergebooren of Regtveerdig-gemaakt worden, dan alleen door de Verdiensten van Kristus. Maar indien wy dit vast-stellen en wel in gedagten houden, zal'er geen swarigheyd meer overblijven, om het *Teeken* met de *Beteekende Zaak* over-een gebragt te zien. De Besnijding der Voorhuyd zelfs, vertoond op 't alderklaarst, De Vernietiging des Ouden Mensch, en d'Affnijding der begeerlijkheden des Vleeschs, en te-gelijk, De vernieuwing en Wedergeboorte des Menschen. De Dood der Voorhuyd, drukt genoegzaam de Dooding des Ouden en Vleesselijken Mensch uyt: En zoo schaduwd de aflegging der Voorhuyd, ook zeer wel de aflegging van 't Lichaam der Zonde door de Dood af; naar dat de Geest in de Voleyndiging, tot d'heerlijkheyd des

En van hoedanigen gevolg, die de gezonde Leere der Kerke toe-stemd, tot de Besnijding zonder Handen te behooren.

De Belofte Ik zal u tot een Godt zijn nader uytgebreyd.

Lev. 26:41. En op de Besnijdenis des Herten gepast.

De Besnijder der Voorhuyd in haar aanduydinge betragt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Eeuwigen Leevens ingegaan is. De uytstorting des Bloeds, waar van Zipporaâs Zoon, (of moogelijk Moses zelfs,) *Een Bloed-Bruydegom* genoemd is, Exod. 4: 25. vertoond zeer wel, het Bloed des Testaments, daar in de Zegening Belooft is; en tot Heyliging van het Zaad Abrahams, (dat zijn de Kinderen des Verbonds) naderhand stond uytgestort te worden. En nadien deeze Bloed-storting eenmaal in Kristus, als in 't afgeschaduwde Beeld der zaake, voldaan is; is de Bloed-storting dan ook in de Sakramenten des N. Verbonds weg-genoomen, en word niet meer gezien, om datze niet meer te Beteekenen heeft.

Wat de uytstorting des Bloeds te kennen gaf. Zach. 9: 11. Matth. 26: 28.

Waar uyt wy dan van wat nader-by zien, Dat Godt belast heeft, Een Manneken, of Knegtjen te Besnijden, op dat dien te Naauwkeuriger, een Voorbeeld van de Zaligmaker verstrekte. En dat Godt voornaamelijk gewild heeft, Dat de Kinderkens zouden Besneeden worden, zulx heeft insgelijx, eenige overeen-komst met het Verbond Abrahams, en zijnes Zaads na hem; Hem ondersteunende in de Hôôpe des Zaads, en van wien hy de Zegening te verwagten had.

De Besnijdenis aan de Kindertjes in haar Beteekenis aangemerkt.

Dat nu de Besnijding op den Agtsten Dag heeft moeten geschieden, kan zeer wel deeze Geestelijke verklaaringe dulden; Dat daar door aangeweezen wierd, d'eerste Dag der Volgende Weeke; naamelijk in dien zin, Dat d'omstandigheyd van dien Dag, een Voorbeeld van den *Zondag* is geweest, welke de Agtste is, en na een volkoomen Week, De Eerste, aan welke de Besnijding opgedraagen is; waar door de Konscientie des Zondaars, heeft moeten gereynigd, en van de Beschuldiging vry-gemaakt worden, Gal. 5: 1. Die dan ook geschied is, door de Opstanding van Kristus uyt den Dooden, navolgens 't Getuygenis van Paulus, *Hy is opgewekt tot onzer Regtveerdigmaking*. Rom. 4: 25. Doch deeze bedenking heeft Ridderus in zijn *Schriftuurlijk Ligt*, Verdonkerd, of liever als een verzierzel doorgestreeken.

Aanduyding van den Agtsten Dag der Besnijding.

Heb. 9: 14.

Maar indien wy mogelijk hier in, al-te lang zijn bezig geweest, wel aan; wy willen weder tot Abraham keeren, en eerstelijk bezien, met hoedaanigen bereydwilligheyd, hy dit Gebod der Besnijding, terhand genoomen, en aan wien hy zulx eerst heeft uytgevoerd? Want wy meenen, dat ons zulx niet duysterlijk zal konnen afbaakenen, Hoe en door wat middel, de Gewoonte der Besnijding, aan veel en verscheyde Volken, is konnen overgaan: Waar van de laatere Schrijvers, hoe Oud die ook moogen zijn, niet dan met groote Onzekerheyd en tegenstrijd, hebben konnen gewag maaken; gelijk we met veele Voorbeelden zullen toonen. Ter tijd dan dat Godt de gantze reden van het Bevél der Besnijding, te-gelijk met de Vernoeming van Saraas Naam, met den Zegen Ismaëls, en d'Opregting des Verbonds in Isaak, die nu stond Gebooren te worden, voleyndigd had; *Nam Abraham zijnen Zoone Ismaël, ende alle de Ingeboorne zijnes Huyzes, en alle gekogte met zijnen Gelde, al wat Mannelijk was onder de Lieden des Huyzes Abrahams: Ende hy Besneed het Vleesch haarder Voorhuyd; even ten zelven Daage, gelijk als Godt met hem gesprooken had*. Gen. 17: 23. Zoo dat hier een merklijk Proefstuk van Abrahams Gehoorzaamheyd gezien word; als die zoo een swaare en ongewoone zaak, hem zelven en alle zijne Nakoomelingen, tot een *Eeuwige Inzetting* Onderwierp: En daar in voorzeker niet en schijnd, met Vleesch en Bloed te-raade gegaan, noch zig lange opgehouden te hebben; maar terstond, en op den zelven Dag als hy het Bevél van Godt ontfing, in alle onderdaanigheyd voldiend heeft.

Gen. 17: 15. tot 22.

Hoedanig Abraham 't Gebod der Besnijding agtervolgd heeft.

Zoo dat hy, die dit Gebod ontfangen had, ook de Eerste geweest is, aan welk hy deeze Besnijding verzorgde; niet ontziende, dat zijn hoogen Ouderdom, dusken behandeling des Vleesch, veel minder lêed, en de Geneezing der Wonde, met meer gevaar verzeld ging. Maar schoon hy dit hem zelven al getrooste, zoumen moogelijk konnen gissen, Dat zijn Perzoon al-te grooten Gezag en aanzien onder de zijnen had, als dat hy zig zoo ligtvoerig voor zijn Huysgenooten zou hebben willen ontblooten? 't Geên nogtans van dien Godtvrugtigen Vader gedaan is. Gelijk gezeyd word; *Abraham was Oud Negen-*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

gen-en't Negentig Jaar, als hem het Vleesch zijner Voorhuyd Besneeden wierd, Gen. 17: 24. 't Geên ons doed denken, dat Moses de omstandigheyd van zijn Ouderdom heeft aangeteekend, op dat hy het Geloove en Gehoorzaamheyd van Abraham, des te schoonder met zijn eygen kleuren afschilderde. Zoo dat Chrysostomus, zig daar over niet onnuttelijk in deze woorden uytgelaaten heeft; *Meend niet dat de H. Schrift, het Getal der Jaaren Abrahams, te vergeefs heeft aangeteekend: Maar het is geschied, op dat gy daar uyt zoud Leeren; de veelvoudige Gehoorzaamheyd van dezen Regtveerdigen; die de hoogste Smerte der Besnijding, geduldig heeft ondergaan, op dat hy het Goddelijk Gebod Eere gaf: Dewijl het geen kleene zaak is; aan het Vleesch der Naaktheyd Besneeden te worden, wanneer het in een Gezonden staat is.* Dits niet onwaarschijnelijk gesprooken; Doch de Joden liegen al-te bot, wanneerze niet alleen verzieren, Dat Abraham, als hy Besneeden was, met een Helsze Pijn aangetast is; maar ook, dat hem Godt en de Engelen bezogt hebben, op dat hy verligtinge van Smerte kreeg. Hoedaanige dingen de Rabbijnen verhaalen, in *Pirke Eliëzer*, in *Bereschit Rabba*, *Tanchuma*, en by *Baal Hatthurim* &c. En weeten zulx ook op zijn Rabbijns, uyt Gen. 18: 1. te haalen, daar gezeyd word, Dat Jehova aan Abraham Verscheenen is, in *Elon Mamre*, zittende by de Deure zijner Tente, *Als de Dag begon heet te worden.* Welke woorden, om datze volgens de beteekenis der Letteren, het zelve Getal, van deeze woorden uytmaaken, *Om te bezoeken in de Ziekte*; (naamelijk 381.) zy uyt de Goddelijke bezoeking van Abraham, besluyten, *Zijnde in de Smerte der Besnijding.* Even als of de bezoeking der Engelen, (of *Dry Mannen*, waar van Gen. 18: 2. gerept word) om geen andere reden, als om Abrahams Pijne te verligten, aan hem geschied waare; daar nogtans het verhaal van Moses, ons zoo duydelijk aanwijst, Dat dit Gezandschap met geen ander oogmerk ondernoomen is, als om aan Abraham, d'aanstaande Ontfangenis van zijn Huys-Vrouwe Sara, en de Verbrandinge van Sodom te boodschappen. En hier heeft dan ook Abraham, zijnen Zone Ismaël Besneeden, welke nu Dertien Jaren Oud geworden was; beneffens al de rest van zijn Huysgezin. Niet dat hy juyst zelfs in Perzoon de bediening van al deeze te Besnijden, op zig genoomen heeft; maar het is waarschijnelijk, dat hy zulx door zijn last en bezorging, heeft doen uytvoeren; nadien'er gezeyd word, Dat zoo wel Abraham als zijnen Zone Ismaël, en de Mannen van zijnen Huyze, op eenen Dag Besneeden wierden, Gen. 17: 26, 27. Waar van daan het ongetwijffeld ook voortgekoomen schijnd, dat de Arabiers, die Afzettelingen van Ismaël zijn, haare Kinderen eerst op het 13de Jaar Besnijden; gelijk wy korts hier na, beneffens andere opmerkelijke dingen, die d'afkomst zommiger Volken uyt Abrahams Zonen, en haare Zeden aangaan, breeder zullen uytvoeren. Dat nu ook de Joden uyt deeze woorden, *Ten zelve Daage* Besneed *Abraham* &c. Leeren, Dat niemand als by Daage, wanneer de Zon op is, moet Besneeden worden, is een viezigheyd, dieze uyt haar Duym gezoogen hebben.

Aanmerking van Chrysostomus over Abrahams Ouderdom als hy Besneeden wierd.

Joodze leugenpraatjes van Abrahams Pijnelijke Besnijdinge en bezoeking der Engelen daar over.

De Engelen zijn niet wegens de Besnijding aan Abraham verscheenen, maar om de Geboorte van Isaak te verzekeren.

Arabiers Besnijden haar Kinderen op 't XIII. de Jaar.

Indien ons dan hier noch niet vergeeten is, in wat voegen het Gebod der Besnijding, zoodanig tot het geheele Zaad Abrahams behoord heeft, dat daar onder ook die begreepen waaren, welke uyt Hagar en Kethura waaren voortgekoomen, (zoo lang naamelijk, als zy het Goddelijk Verbond aanhingen, en door het bepaald Oordeel Gods niet Uytgesllooten waaren,) zal het niet meer duyster te verstaan zijn, hoe het bygekoomen is, dat behalven de Israëliten, veele andere Volken, die niet uyt Abraham Afkomstig zijn, alleen uyt navolging der Kinderen Abrahams, die onder haar woonden, de Besnijding hebben toegelaaten. En gelijk wy doorgaans uyt de Oude Schrijvers ontwaar worden, dat deeze gewoonte eertijds by verscheyde Volken in swang ging, alzoo verneemen wy ook, datze aangaande den Oorsprong der Besnijding, nog van dessels eenpaarige waarheyd, weynig zekers hebben weeten

Hoe de Besnijdenis ook by andere Volken aangenoomen is.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

te beveſtigen. En nogtans heeft zulx zoo veel konnen te-weeg brengen, Dat zommige Geleerde Mannen, ten minſten Bedenkelijk hebben gelooft, Dat de Beſnijding der Voorhuyd, al lang voor Abraham, onder verſcheyde Volken in gebruyk was.

Eenige meenen dat de Beſnijding al voor Abrahams tijd by zommige Volken in gebruyk geweeſt is.

Wy willen dan voor-af eenige getuygeniſſen der Oude Schrijvers by-brengen, en daar naar, de redeneering der Geleerde van bey-kanten, in 't byzonder afdoen. Aldus heeft dan eerſtelijk Herodotus van de Kolchers, Egiptenaars, Ethiopers, Feniciers en Syriers geſchreeven:

Getuygeniſſen uyt Herodoot aangaande de Beſnijdenis.

De Kolchers, Egiptenaaren en Mooren, zijn van Ouds alleen Beſneeden geworden. Doch de Feniciers en Syriers die in Paleſtina woonen, zeggen, Datze deeze gewoonte van de Egiptenaars ontleend hebben. Maar die Syriers welke aan de Riviere Thermedon en Parthenius woonen, beneffens de Markones die haar gebuuren zijn, geven voor, Datze die onlangs van de Kolchers geleerd hebben. Want deeze zijn het alleen die Beſneeden worden, en doen daar omtrent even als de Egiptenaars. Doch of het de Ethiopers en Egiptenaaren, van andere Volken ontfangen hebben, zulx kan ik niet ten klaarſten zeggen.

Velerley Getuygeniſſen aangaande de gewoonte der Beſnijding by de Vreemde Volken.

Joſ. J. Oudh. XII. Boek.

Diergelijke Getuygeniſſen hebben ook Diodorus Siculus, van de Kolchers; Strabo van de Troglodyten; Ammonius van de Idumeën, en Joſefus van de Iſmaëliten, en meer andere gegeeven. Doch hoedanig alle deeze Getuygeniſſen met dwaalingen en onzekerheden bezet zijn, zal ongetwijffeld, wel alder-meeſt in Herodoot uytſteeken. Als dezen dan, eerſtelijk voorgeeft, Dat de Kolchers de Beſnijding *Toegelaaten* hebben; zeydmen dat deeze Kolchers, dezelve zijn, welke in de H. Schrift, *Kaſluchim* genoemd worden. Welke uyt Egipten na Kolchis getrokken, die Verhuyzing voor de tijden van Abraham gedaan hebben; naademaal de Filiſtijnen uyt de Kasluchim geſprooten zijn; en na het verdrijven der Avideën, Paleſtina in Bezit genoomen, en haare Konningen gehad hebben, met welke Abraham een Verbond gemaakt heeft. Maar dewijl de Filiſtijnen, die uyt de Kolchers ontſprooten zijn, de Beſnijding ten tijde van Abraham, niet in gebruyk hadden; en zelfs noch ten tijde der Rigteren, *Onbeſneedene* genoemd ſtaan, Judic. 14: 3. &c.

Kolchers hebben de Beſnijding niet voor Abrahams tijd gehad.

Hoe zal men ook niet gelooven, dat de Oude Kolchers, desgelijks daar van zijn onkundig geweeſt? Zulx niet onwaarſchijnelijk blijft, Dat de Kolchers, die van oorſprong Egiptenaaren waaren, eerſt eenige Eeuwen na hunne verhuyzing, haar ook in deeze maniere hebben willen gelijk zijn: En zy derhalven de Beſnijding, van de Egiptenaars hebben overgenoomen; 't geên ook Diodorus Siculus wil te kennen geeven.

Herodotus in de herkomſt der Beſnijding bedroogen.

Hier-en-booven, is Herodoot ook grootelijx bedroogen, als hy zeyd, Dat de Syriers die in Paleſtina woonen, (verſtaande ongetwijffeld de Joden;) zelfs belijden, Datze de Beſnijding van de Egiptenaars en Kolchers geleerd hebben; want dat is zeer-ver van de waarheyd af; nadien immers de Joden het tegendeel betuygen, en wel dapper ſtaande houden, dat d'Egiptenaars, de Beſnijding van Joſef geleerd hebben; gelijk Druſius uyt het Joodze Boek *Aruch*, heeft bygebragt.

En van Montakutius voor leugenagtig uytgekreeten, als Herodoot de Beſnijdenis van de Egiptenaars tot de Joden overbrengd.

Exod. 12: 48.

Maar op dat niemand meend, dat Herodoot, in dit verhaal, de waarheyd te ligter aan den dag gebragt heeft, om dat hy aangaande de zaak zelfs, noch te Zaayen noch te Maayen had, moetenwe hier noch yts uyt Montakutius aanlaſſen, die het gantze verhaal van Herodoot genoegzaam voor leugenagtig uytkrijt: *Het is vals*, zeyd hy, *Dat de Beſnijding van d'Egiptenaars tot de Joden gekoomen is; en het is noch meer valſch, dat het de Joden in 't openbaar belijden. Zy belijden 't niet; noch zullen 't nooyt belijden 't geên hy verteld: Jaa zy ſtrijdend'er met geweld tegen; en betoonen met de grootſte waarſchijnelijkheyd, Dat de Beſnijding voortijds, onder hen alleen is in gebruyk geweeſt. Gelijk dan ook tot een merklijk onderſcheyd, alle Heydenen eertijds*, Onbeſneedene *genoemd zijn geworden.* Ook beveſtigd Filo Biblius, datze de maniere van Beſnijding, niet aan de Egiptenaars, maar aan * Saturnus pleegen toe-te eygenen. Wat nu verder tegens de Beſnijding, uyt andere Oude Schrijvers word bygebragt, zullen wy ſtrax bezien; alhoe-

** Dat is Abraham of Iſraël.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

alhoewelwe niet konnen nalaaten te zeggen, Dat het ons met zommige veel-eer toeschijnd; Dat de Besnijding van Abraham tot de Arabiers, en van die tot de Egiptenaars overgekoomen is. Gelijk het dan ook van Ouds, niet alleen aan de Egiptenaars gemeen is geweest, Besneeden te worden; als eenigzinds schemeragtig, uyt het Voorbeeld van Appion by Josefus blijkt. Ten laatsten heeft ook Herodoot, de Feniciers qualijk voor d'Idumeers gesteld; gelijk mede Aristophanes ter plaats daar hy de Egiptenaars en Feniciers, Ψωλὲς, dat is, *Ontbloote* of *Besneedene* noemd. En Ammonius van het Onderscheyd der woorden, ontkend, dat de Idumeërs Joden, maar Feniciers en Syriers zijn; Doch het is veel-meer zeker, Dat de Idumeërs de Besnijding niet van d'Egiptenaars, maar van Esau aangenoomen hebben; gelijk mede de Ethiopers van de Nakoomelingen Abrahams uyt Kethura; by aldien het anders waar is, 't geên de Profeet Kleodemus, anders *Malchas* genoemd, by Alexander Polyhistor verhaald; 't zelve aanvoerende uyt Josefus, en Eusebius. Doch Heydeggerus wil veel liever, dat de Ethiopers deeze gewoonte van de Arabiers en Egiptenaars overgenoomen hebben. En daar op onderneemende, een beter Volg-reeks in de over-Erving der Besnijding van 't een Volk tot het ander, t' ontwerpen, als Herodoot gedaan heeft; doed hy zulx in deeze Ordening. *Abraham*, zeyd hy, *heeft op Gods Bevél, de eerste van allen de Besnijding aangenoomen. En zulx is ook van Theodoretus beleeden in zijn Gezang van de Joden; welkers Verssen wegen dit stuk, ook by Eusebius worden by-gebragt. De Arabiers en Ethiopers hebben de Besnijding van Abraham, door Ismaël ontfangen. De Egiptenaars van de Arabiers; de Kolchers van de Egiptenaaren, en de Idumeën van Esau.* Verder is de Besnijding van d'Oude Arabiers en Ismaëliten, tot de Sarazenen gekoomen; en van die tot de Turken, die dezelve als noch in gebruyk hebben. Gelijk zy die ook niet voor een nieuwe Inzetting van Islam of Mahometh, maar voor een aal-Oud Gebod agten, Dat van Ismaël of van Esau is voortgeplant. En alhoewel Pokok getuygd, dat zommige Mahometaanze Schrijvers, over dit stuk vry zedig zijn, word nogtans dit volgende by haaren ALGAZALI geleezen: *Wat de Reyniging belangt die door de Besnijding gedaan word; daar van hebben de Joden de Gewoonte, datze haare Kinderen na den Zevenden Dag Besnijden*; (de dag der Geboorte reekend hy niet;) *maar andere hebben een geheel andere maniere, want zy stellen de Besnijding zoo lang uyt, tot dat het Kind al zijn Tanden heeft, het welke my ook beter behaagd, en ook met minder Gevaar vermengd is.* Welke tijd der Besnijding, by de Arabiers, den Mahometaanzen EBNOL ATHIR, tussen de x. en xv. Jaaren bepaald. En dus zienwe klaar genoeg, datze zulx naar het Voorbeeld van Ismaël doen. Want de Arabiers Besnijden niet als na het XIII^de Jaar, als wanneerze bequaam zijn om Belijdenis van ISLAM te geeven: 't Geene haar ligt met deeze woorden te doen vald; *Daar is niet meer dan Eenen Godt, en Mahometh is zijn Profeet.* Maar alhoewel de Turken deeze Besnijding naauw onderhouden, heeft egter Mahometh zelfs, daar van niet zekers vastgesteld: Alleen weetmen deeze Spreuke van hem te verhaalen; *De Besnijding is een Gewoonte, die den Mannen heel noodzaakelijk en den Vrouwen Eerwaardig is.* Waar van het dan gezeyd word, dat niet alleen de Mannen, maar ook de Vrouwen, by de Mahometaanen Besneeden worden: Gelijk Gabriel Sionita, van d'Arabize Besnijding voorgeeft. 't Geên Bartholomeus Georgewitz, in zijn Turkze Zeden ontkend: *De Vrouwen* zeyd hy, *lijden de Besnijding niet, maar spreeken alleen de woorden der Belijdenis; en alzoo wordenze* Musulmans *gemaakt*. De Turken zeggen ook, Dat Mahometh zelfs, met een Afgesneeden Navel, en zonder Voorhuyd ter Weereld gekoomen is. Het geene zy uyt een na-Aping, van de Joden verzierd hebben, (die zulx even-zoo van Moses, en andere voornaame Oudvaders gezeyd hebben;) op dat haaren Mahometh, die Groote Mannen mogt gelijk zijn.

Idumeërs hebben de Besnijdenis van Esau en niet van de Egiptenaars.

d'Herkomst der Besnijding onder de Vreemde Volken van Abraham afgeleyd.

Van wien de Besnijdenis tot de Turken overgegaan is.

En zulx waarschijnelijk van Ismaël afgeleyd.

Bedenklijk voorgeven of ook de Vrouwen by de Turken Besneeden worden? Dat ontkend word.

Eer wy dit verder opvolgen, en bezien, wat Volken de Besnijding Onderhouden, en uyt wien dezelve voortgekoomen zijn, willen wy nu de verscheyde Dringreden en bedenkingen voorden-dag haalen, welke by de Geleerde over de Oudheyd en eerste Instelling der Besnijding, in swang zijn. Want alhoewel de meeste, die de Heylige Schrift geleezen, en met ons tot dusver, de draad der H. Historie zederd de Roeping van Abraham, zijn opgevolgd, geen andere gedagten schijnen te konnen maaken; Als dat deeze Gewoonte, alder-eerst by Abraham, op Goddelijk Bevél ter-hand genoomen is; zijn nogtans eenige niet onbedreeve Mannen, welke meenen, Dat de Egiptenaars en Mooren, d'eerste van allen, en ook voor Abraham, *De Voorhuyd hebben Afgeleyd.*

De Gevoelens der gener die de Besnijding Ouder als Abraham stellen onderzogt.

Derhalven zullen wy de Gevoelens van beyde zijden, zoodaanig by-brengen, datwe de tegenstrijdige de voor-rang laaten, en d'oplossing telkens daar aanschaakelen. Wat men van de Getuygenissen te houden heeft die by Herodotus gevonden worden, is reeds gezien: Doch men agt hem niet alleen te-staan; maar men wil, Dat de meeste Heydenen, zoo wel de Filosoofen, als d'Histori-Schrijvers, den Oorsprong der Besnijding aan de Egiptenaars opgedraagen hebben.

De Getuygenissen die zulx schijnen te begunstigen bygebragt.

Want na dat Diodorus Siculus, de Joden en Kolchers, afkomstig van de Egiptenaars gemaakt heeft; voegd hy dit terstond daar by: *Hierom is by die Volkeren, een Oude Overleevering in gebruyk, Datze haare Jonge Knegtjes, strax na de Geboorte Besnijden; hoedaanigen gewoonte van de Egiptenaars afkomstig is.* Ook isset zeker, dat Celsus van die meening is. En Julianus verhaald opentlijk, dat Abraham Isaak en Jakob, de gewoonte van de Voorhuyd te Besnijden, door de gemeenzaame ommegang met de Egiptenaars, geleerd hebben. Dit zeggenze:

d'Oudste onder de Heydenze Schrijvers zijn niet zeker in veele dingen om datze van later Tijd zijn, als Moses.

Doch ten is niet heel noodzaakelijk, dat men zig lang ophoud, met dusdaanige Heydenze Schrijvers te wederleggen, welke by-na geene kennis hebben, als van dingen, naar den Troojaanzen Krijg voorgevallen, maar in al de voorige, steeke-blind zijn. Want al wat zy daar van zeggen, rust op gissingen en afgewisselde erfgerugten. Dus is hun dit dan aldus op 't lijf gekoomen; dat nadien de Egiptenaars van Ouds booven andere Volken, in Oudheyd, Godsdienst en Kennisse zijn beroemd geweest; en dat de Grieken en andere, haare Verborgendheden, en Heylige Kerkpligten, als mede de Wijsbegeerte, van haar ontleend hebben; de Heydenen daar uyt alzoo ligtelijk hebben konnen gelooven, Dat ook de Ceremonie der Besnijding, tot de Egiptenaars behoorde; en beneffens veel andere gebruyken, de eerste vinders daar van waaren. Welke meeninge, zy nergens om schijnen aan de hand gehouden te hebben, als om datze de Joden, die by haar dapper gehaat waaren, de Eer van zulken Geheymenis, stilswijgens misgunden. Behalven Herodotus, Celsus en Julianus, brengd men ook noch Josefus, Origenes en Cyrillus by; die de woorden van deeze Autheuren, niet eens wederspreeken, en alzoo door haar stilswijgen, schijnen toe-te stemmen. Want Josefus de strax-aangevoerde plaats van Herodoot, tegen Appion vertellende; voegd hem deeze Lap by, (die in d'hedensdaagze asschriften ontbreekt,) *Onder de gene die Palestina bewoonen, doen dat de Joden alleen:* En voegd 'er verder niet een enkel woord van den Oorsprong by, als of hy stilswijgende *Jaa* zeyde. Ook zeydmen, Dat Origenes en Cyrillus, de woorden van Celsus en Julianus, niet wederleyd hebben. Maar indien dit eens alzoo was, wat steekt hier doch in, Dat ons te hard vald om verantwoorden?

Josefus naalaatigheyd verdeedigd.

Josefus heeft heel waarschijnelijk in die plaats, de woorden van Herodoot, niet ten aldernaauwkeurigsten willen onderzoeken, op dat hy daar misschien, niet al-te wijd van zijn voorgenoomen Oogpunt afdwaalde. Want op een andere plaatze, heeft hy met alle-magt gedaan 't geene hy hier schijnd nagelaaten te hebben; naamelijk, zeer kragtig te toonen, Dat al de Zeden der Volken, die eenige gemeenschap en over-eenkomst met de Joden hebben, van de Heylige Ceremonien zijnes Vaderlands afkomstig zijn. En naadien Josefus van de Ara-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Arabiers getuygd, datze haare Kinderen op het XIII[de] Jaar Besnijden; om
dat Ismaël omtrent dien Ouderdom van Abraham Besneeden is; geeft hy
genoeg te kennen, datze deêze Besnijding te vooren niet en hadden, noch van
een andere geweeten hebben. En hoe zoudenze gekonnen hebben, nadien
zy zelfs van Ismaël afkomstig zijn? Jaa Ismaël zelfs, van een Egiptize Moe-
der Gebooren, en zelfs met een Egiptize Vrouwe Getrouwd zijnde, by
welke hy XII Zonen kreeg, scheen immers veel-eer reden te vinden om de
Besnijding der Egiptenaren, (by-aldienze doe al in gebruyk waare geweest,)
als die naar de wijze van zijn Vader Abraham, aan zijne Nakoomelingen
voort-te planten? Hoedanige Kinderen Ismaëls dan ook, het Land tussen
den Eufrat en de Roode Zee, van Ouds bewoond hebben; gemeenelijk *Na-*
bathea geheeten: Van welke d'Arabiers hunne Stammen genoemd hebben;
en dat, zoo om haar Deugd, als om het gezag van Abraham. Zulx men zig niet
te verwonderen heeft, hoe doch de gerugten van de Beloften Abrahams,
onder dit Volk zijn konnen bewaard blijven; zoo dat de Wijzen uyt dit Ge-
west, na Kanaan gekoomen zijn, ter tijd als de Messias Gebooren was, en
zy, *Zijne Sterre* hadden gezien. Doch hier van, en van Ismaëls Nazaa-

De geheugenissen van Abraham en Ismaël hoe onder de Volken van 't Oosten bewaard.

ten, en de Volkeren uyt Kethura voortgekoomen, zullenwe hier-na spree-
ken. Dat nu het stilswijgen van Origenes, gants qualijk word bygebragt,
om te bewijzen dat hy de Besnijding aller-Oudst aan d'Egiptenaars opdraagt,
blijkt hier uyt, Dat hy deeze stoutheyd van Celsus, op een andere plaatze
genoeg heeft doorgestreeken. En 't zeggen van Julianus, heeft aan Cyrillus
zulken schaamteloozen leugen gescheenen, Dat hy hem niet waardig ken-
de te wederspreeken. Verder wil men uyt Sanchoniaton, (die een heel
Oud Schrijver der Fenysisze zaaken is,) by-gebragt hebben, Dat hy d'Oor-

De Besnijdenis van Sanchoniaton van Saturnus afgeleyd.

sprong der Besnijding, van Saturnus afleyd, zeggende; ILUS, *die* SATUR-
NUS *is, heeft aan zijn Mannelijk Lid Besneeden geweest; en heeft zijn Me-*
de-gezellen verpligt het zelve vans-gelijke te doen. Maar alhoewel de Ge-
leerde niet eens zijn, wie men voor deezen *Saturnus* te houden heeft, schij-

Maar onzeker wie deezen Saturnus is.

nen de meeste nogtans van dat gevoelen te zijn, Dat hy voor Abraham ge-
weest is. En nogtans hebben wy in de Joodze Oudheden gezien, Dat *Sa-*
turnus by de Feniciers, ISRAEL genoemd is. Zoo dat het waarlijk met
gevaar van dwaalinge gemengd is, dat men aan een-eenigen Sanchoniaton, het
bewijs van een zaak, die van de uyterste Oudheyd en belang is, opdraagen
en volkoomen geloof geeven zal; in weerwil van zoo veel andere blijken en Ou-
de en Nieuwe Schrijvers, die de Besnijding van Abraham, en niet van ee-
nen onzekeren Saturnus afhaalen, die men nergens te-regt thuys brengen kan.
En als het by Sanchoniaton moogelijk al ter-deugden overdagt word, zal hy

Sanchoniathon nader overwoogen en na by de Waarheyd gezien.

misschien zelfs noch wel van een Hemelze af-komst der Besnijding gewag
gemaakt hebben, en 't stuk ons zelfs gewonnen geeven; niet tegenstaande
hy de zaak na de gewoonte der Heydenen, met eenige Fabelen bedommeld,
en verdonkerd heeft. Want eylieve doch? wat zal 'Ιλος anders, als een be-
naaming zijn, die van het Syrisze woord, אל *Godt*, af komstig is? En daarom,
dewijl de Heydenen door verval der tijden, en op-eenhooping der Fabe-
len, niet en hebben geweeten, wien dien 'Ιλος was, welke de Menschen nood-
zaakte de Voorhuyd te Besnijden, hebben zy den Oorsprong van dat ge-
bruyk, aan *Saturnus* toegeëygend, welke in de Syrisze of Fenysisze Taal,
'Ηλ, of Βῆλ, en ook *Israël* genoemd wierd; en derhalven ist Sanchoniaton,
ten minsten daar in met ons eens, Dat de Besnijding van een Goddelijke,
en niet enkel van een Menschelijke Instelling is. En zoo men op de Naam
van ISRAEL steunen mag, met welk de Feniciers ook deezen *Saturnus* ge-
noemd hebben, isser niets klaarder, als dat de Besnijdenis van Abrahams
Nakoomelingen, tot andere Volken is over-gegaan. Insgelijx is het een

Andere swakke bewijzen voor de Oudheyd

swak bewijs, dat men uyt Filo de Jode inbrengd, om te betoonen, Dat
d'Egiptenaars de Besnijding niet van d'Israëlijten ontfangen hebben; nadien
zy

der Besnijding verydeld.

zy uyt hem alleen weeten te zeggen, Dat hy de Besnijding niet slegts by de Hebreën, maar ook onder andere Volken vast-steld; en daar by betuygd, Datze inzonderheyd by d'Egiptenaars in groote Eere gehouden is. En dewijl hy zeggenze, verscheyde reden van de Onderhouding dezer moeyelijke gewoonte, onder de Egiptenaars en andere Volken opteld, is hy het Voorbeeld der Hebreën, met stilswijgen voorby-gegaan: 't Geën hy niet en schijnd te zullen gedaan noch nagelaaten te hebben, by-aldien hy geoordeeld had, dat het exempel der Hebreën, by de Egiptenaars en andere, eenig vermoogen of aanleyding tot navolging verschaft had: Daar hy nogtans wel meest onderzoekt, om wat Oorzaak, de Heydenen de Besnijding onderhielden. Boven-dien brengd men ook in, dat Filo de Heydenze Besnijding schijnd te bespotten; maar die der Egiptenaaren verdeedigd: Te weten in deeze woorden: *De Besnijding onzer Voor-Ouderen is Belachhelijk, alhoewelze ook by andere Volken in grooter agting gehouden is; inzonderheyd by d'Egiptenaaren; welke alle andere Volken in Menigte en in Wijsheyd, verre Overtreffen.* Maar het is ligt te merken; Dat de overgroote haat, waar mede de Joden, d'Heydenen, en die wederom de Joden vervolgden, Oorzaak geweest is, Dat de Joden deeze Ceremonie, niet minder in de Heydenen wraakten, als de Heydenen den Joden ontzeyden, 't Oorspronklijk gebruyk daar van te bezitten. Dus isset dan gebeurd, Dat terwijl de waanwijze Egiptenaars voor-vast hielden, dat het Godsdienstig gebruyk der Besnijdinge, onder haar zijn Oorsprong genoomen had; Filo niet hard heeft willen aandringen, om aan zijn Volk, die'er genoeg meenden van verzeekerd te zijn, te betoonen, Dat het Oudste gebruyk dezer Ceremonie, onder de Hebreën thuys hoorde; op dat hy zig den haat der Egiptenaaren en Grieken, met welk hy daagelijx verkeerde, niet op den hals rokkende. 't Geën ons heel waarschijnelijk dunkt. Maar wat zullenwe antwoorden aan die, welke zelfs uyt de Getuygenissen der Heylige Schrift, d'Eer der Besnijding aan die van Egipten toepassen? En na welke zijde ook de zeer Geleerde Spencerus schijnd over-te hellen? Wy willen derzelver reden, op de voorgaanden Voet byhaalen, en naar de reeds-begonne swier beantwoorden. Men brengd dan voor-eerst, Jer. 9:25. te berde; daar de Profeet zeyd; *Ziet de Daagen koomen, spreekt de Heere, Dat ik Bezoekinge zal doen over alle Besneedenen, met de geene die de Voorhuyd hebben: Over Egipten, ende over Juda, en over Edom, en over de Kinderen Ammons, ende over Moab, en over alle die aan de hoeken Afgekort zijn, die in de Woestijne woonen.* Hier meendmen dat d'Egiptenaars ook *Besneedene* genoemd worden; en wel in dien zin, dat men durft vraagen; Waarom Godt hier de eerste plaats der Besneedene Volken, aan de Egiptenaars gegeeven heeft, by aldien 't niet was, Om dat de gewoonte van de Mannelijkheyd te Besnijden, by hun van Ouder-gebruyk, als by de Joden was, en van daar tot andere Volken was over-gegaan? Maar nadien het niet onmoogelijk is, dat Godt zoodanig heeft konnen spreeken, zonder door die voor-rang de Oorsprong der Besnijding noodzaakelijk den Egiptenaaren op te draagen; alzoo zien wy ook niet de minste reden, die ons tot dat gevolg dringd. Veel beter agten wy bedenkelijk te zijn, Dat zoo het in zulke donkere dingen geoorloft is, zig met Gissingen te behelpen; men het daar voor houden mag, Dat Godt deeze Volken voornaamelijk dreygd te bezoeken, die de Besnijding in gebruyk hadden: En nefsens die, de Joden welk haare voornaamste hôope daar in stelden. Doch onder deeze Besneedene, heeft Godt waarschijnelijk, de eerste plaats aan de Egiptenaars toe ge-ëygend, op dat hy de Joden, die de Voorhuyd des Hertten quelde Jer. 9:26. te bet indagtig maakte, dat zy te vergeefs op de Magt en Glorie der Egiptenaaren (die doe verre boven de haare uytstak,) haar vertrouwen stelden. Waarom zy niet onvoegzaam onder de Besneedene, de voor-rang verdienden. En 't en zal ook niet lang aanloopen, of wy zullen gelegend-

Filo de Jode, over zijn schijndwalinge vry gesproken.

't Gevoelen der gener die de Besnijding uyt de H. Schrift den Egiptenaaren toe-ëygenen onderzogt en wederspro-ken.

De plaatze Jer. 9:25. opgeheldered.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

legendheyd hebben, om over deeze plaatze, noch een fraaye gedagte van
Petrus Cunæus by-te brengen. In de tweede plaats, wil men ons uyt de H.
Schrift wijs-maaken, Dat d'Egiptenaars lang voor de tijden van Josua, De
Voorhuyd voor een Schande, en groote Versmaading geagt hebben: En
meenen dat zulx opentlijk blijkt uyt Josua 5:9. alwaar na de hervatte Be-
snijding die Josua te Gilgal dede, gezeyd word, *Heden hebbe ik den Smaad
van Egipten, van u lieden afgewend.* Wantze willen dat daar door blijkt,
Dat de Besnijding lang te vooren, eer de Wet eens gegeeven was, by de Egip-
tenaars in gebruyk geweest is; en datze niet door 't Voorbeeld der Hebreën,
maar door opmerking, tot die gewoonte gekoomen zijn, en in Eeren gehou-
den hebben.

Voorhuyd eertijds Schandelijk by d'Egiptenaaren geagt, en de Plaatze Jos. 5:9. ligt gegeeven.

Maar behalven dat onze Kantteekenaars, die plaatze beter ver-
klaard hebben, schijnd ons toe, Dat men de *Smaadheyd van Egipten*, veel-
eer voor de *Dienstbaarheyd* van 't Volk Israëls op-te neemen heeft; als waar
door den Roem van het loffelijke Zaad Abrahams, van weegen zijn Slaaf-
ze staat, en inwooning te Gosen en elders, jammerlijk verdonkerd was. Hier-
om heeft dan Godt gewild, Dat zy van nu voortaan niet meer als Slaaven,
en Inboorelingen van 't Huys der Dienstbaarheyd, maar van nieuws-aan, als
Kinderen Abrahams, en Erfgenaamen van het Land der Beloften, datze nu vast
onder de Voeten hadden, zouden geagt worden. Invoegen de Besnijding, de
voorgaande Roem en Adeldom van 't Israëlitize Bloed, van nieuws bevestigd; en
de *Smaadheyd* der Egiptize Dienstbaarheyd afgewenteld en opgeklaard heeft.
En zoo het ymand lust, hy mag hier toe, de duytze Kantteekenaars bedenkelijk
te raade neemen.

Het afwenden van de Smaadheyd van Egipten is niet de wegneming der Voorhuyd, maar de Verlossing uyt Dienstbaarheyd geweest.

Maar het schijnd dat ons Spencerus, wel wederom met
de Getuygenissen van Herodoot, die wy al lang aan-een kant geholpen heb-
ben, zou willen aanboord klampen; en uyt hem, ten minsten schemeragtig
betoonen, Dat d'Egiptenaars van haar eerste beginzel, de Besnijding inge-
bruyk gehad hebben. Den zelven agt, dat Herodoot, dit niet alleen klaar
zeyd, maar dat het ook de reden bevestigd: Te weten, Dat men'er door
geen waarschijnelijke gissingen agter koomen kan, te-wat tijd zy de Besnijding
van de Israëlijten ontleend hebben; en dat voorts alle de rameryen der Geleerde
in 't onzeker staan. Want eenige zeyd hy, zijn van gevoelen, dat d' Egiptenaars
door het Voorbeeld en het Gebod van Josef, daar toe overgevoerd zijn. Andere
zeggen, dat het van de langduurige Inwooninge der Hebreën, den Egipte-
naars, door ommegang is aangekleeft. Andere bedenken wederom yts anders.
Doch met geen vast bewijs gewapend zijnde, konnenze hunne gissingen den
verstandigen niet geloofwaardig maaken. En nogtans heeft het Spencerus
zeer behaagd, te gissen, Dat de Egiptenaars de Besnijding, te-gelijk met haare
eerste en alder-Oudste Zeden hebben in gebruyk gehad. Maar wie is doch zoo
blind, die niet en ziet, Dat dit dan ook maar een Gissing is? Doch zoo Gissin-
gen gelden moogen, vald de Besnijding veel-eer den Hebreën toe, als den Egip-
tenaaren. Van de Eerste hebben wy het doorlugtig Voorbeeld in Abraham,
zeer omstandig van Moses beschreeven: En dien heeft het tot een zienelijk
Teeken, van Gods byzonder Verbond met hem en zijn Zaad, ook strengelijk
onderhouden. Dit Zaad is in Egipten gekoomen, en is daar met dat Merk-
teeken, na de Goddelijke Belofte Vermenigvuldigt. Men word ook in de
laatere tijd, uyt de Heydenen en Griekze Schrijvers (die zaam-getist zijn, en
krielen van onzekerheden, Leugens en raazende Fabelen) ontwaar, datze
van deeze gewoonte der Besnijding, die door de Oudheyd, doe al bedom-
meld en als met vergeetenis overstulpt lag, het een en 't ander gerammeld,
en dezelve ook aan de vermaarde Egiptenaaren opgedraagen hebben. Maar is
dat een reden, die ons dwingd, deeze gantze Oudheyd den Egiptenaars toe-
te kennen? Wy meenen neen; en agten, dat de waarschijnelijkheyd heul ge-
noeg, aan de getrouwe blijken der H. Boeken, en Joodze Leerstukken voor
de Hebreën verschaft. En wy en laaten ons dit ook hier door, (Dat de
tijd, in welke de Egiptenaars dit van de Israëliten zouden over-geërft heb-

Spencerus reden uyt Herodoot nagedagt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ben, Onzeker is,) geenzinds zoo ligt uyt de hand neemen: Dewijl het gants tegens onze Giſſingen niets vermag noch bewijſt. Waarom wy ook genoegzaame reden meenen te hebben, om de giſſingen van Montakutius en andere, voorby te gaan; als die oordeelen waarſchijnelijk te zijn, Dat d'Egiptenaars, de Beſnijding hebben beginnen te Oeffenen, ter tijd dat de Koning Salomon, de Dogter van Farao Getrouwd had; als wanneer een zeer gemeenzaame ommegang tuſſen de Iſraëliten en d'Egiptenaars; wegens het Inkoopen van Paarden en anders, op de baan quam. Maar behalven dat dit niet met-allen voor de Oudheyd der Beſnijdenis, aan dat Volk bybrengd; vald het ſwaar om te gelooven, Dat gants Egipten, om het Houwelijk van eene Vrouw, of Koop-handel van Paarden; een zoo Pijnelijken Ceremonie als de Beſnijding is, zig zou hebben willen op den hals laaden, en een Gewoonte aanneemen, die van Bejaarde Mannen, naauwlijx zonder gevaar van 'er 't Leeven by in-te ſchieten, kon in 't werk geſteld worden. Andere tegen bedenkingen houden egter ſtaande, Dat uyt d'aangevoerde Getuygenis van Herodoot, ten minſten dit kan beſlooten worden, Dat de Kolchers en Mooren, den Oorſprong der Beſnijding, van d'Egiptenaaren als Gebuur-Volken ontfangen hebben; die veel-eer tot haar, als tot de ver-afgelegene Landſchappen, heeft konnen overgaan. Doch indien meenenze, de Beſnijding van Abraham en zijne Kinderen afgevloeyd is; kan'er geen reden gegeeven worden, waarom de Egiptenaaren altijd met zoo grooten Haat tegen de Joden ingenoomen zijn geweeſt, indienze zoo een merkelijk Voorbeeld van haar overgenoomen, en neerſtelijk hadden nagevolgd? Noch ook hier van niet; Waarom de Mooren, en Kolchers, die door zoo een groote tuſſen-ruymte van de Joden afgezonderd laagen, zoo klakkeloos tot de Joodze Zeden zouden overgevallen zijn. Maar alhoewel miſſchien, de ſchijn van deeze reden, ymand in 't oordeel mag doen waggelen, meenen wy nogtans, dat een fris gezigt, ons ook hier niet zal verleegen laaten. Want na dat Godt aan Abraham en zijn Zaad, het Merkteeken der Beſnijding, als een Nieuwe Inſtelling overgeleverd had, zijn zonder twijffel de Ammonitize, Moabitize, Iſmaëlitize en Midianitize Volkeren, die uyt Abraham en Loth voortgekoomen zijn, het Exempel van haare Voor-Ouders opgevolgd, en hebben de Beſnijding in-agt genoomen: Nademaal die ſtrax-opgeſtelde Natien, onzes weetens, nergens, *Onbeſneedene* in de H. Schrift genoemd worden; maar dat Brand-merk, is altijd aan de Filiſtijnen gegeeven en gebleeven: Zijnde uyt het Geſlagte van Cham, door Mizraim voort-gekoomen: En hebben derhalven, noch tot het Stam-Huys van Abraham, noch tot het Verbond Gods, maar aan den Egiptenaaren behoord. En nadien wy de Arabiers, aan Abraham hebben Vermaagſchapt gezien, is 't ligtvoeriger te denken, Dat de Beſnijding, van haar tot de Nabuurige Volkeren voortgevloeyd is. Dat men verder hier tegen verzierd; Dat d'Egiptenaars, Mooren, en eenige andere Volken van 't Ooſten, haar eygen Land-gewoonten en Godsdienſt hebben gehad; en niet getwijffeld word, of zy hebben lang voor Abraham, de wijze ingevoerd, van het Oppervelleken der Mannelijkheyd, af-te ſnijden; Zulx haalenze wederom uyt Filo, en andere; welke geoordeeld hebben, Dat de Beſnijding uyt een Burgerlijke raadſlag ingevoerd is; naamelijk, tot wegneeming van eenige Melaatze quaad-aardigheyd, of Bloedvin, diemen *Karbonkel* noemd; welkmen houd dat eertijds by deeze Volken onder de Voorhuyd verſchuylde. Waar toe dan ook Herodotus, een andere reden, die alleen uyt het begrip der Egiptize Godsdienſt geput is, heeft bygebragt: Want hy zeyd, Dat de Egiptize Prieſters van weegen de Zuyverheyd, die zy zeer naauwkeurig bezorgden, het Vel der Voorhuyd, als een Bewaarbeursje van beſmettelijke Onreynigheyd, hebben Afgeſneeden. Doch dat alle die dingen, enkel opgepoeſt, en met ver-gezogte waarſchijnelijkheden omwimpeld zijn; meenenwe, dat ons zoo wel de gezonde reden als

Marginal notes:
1 Kon. 10.
Andere tegen-bedenkingen beantwoord.
De Nakoomelingen Abrahams zijn nooyt Onbeſneedene genoemd.
De Volken aan Abrahams Geſlagt Vermaagdſchapt, hebben waarſchijnelijk de Beſnijdenis van hem overgenomen.
Eenige vuylaardige reden der Beſnijding verworpen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

als d'ervarendheyd, duydelijk aanwijſt. Immers komd het met de reden niet over-een, Dat de Natuure de Voorhuyd verſchaft heeft, om een Vuylis-neſt van een ſchaadelijke en verderffelijke Onreynigheyd te zijn; zoo datze door wegſnijden heeft moeten aan-een kant geholpen, en de Natuure als verbeterd worden. Hier-en-booven heeft ook de ervaarendheyd nu al geleerd, Dat de Melaatsheyd, Bloed en Etter-Sweeren, Spaanze-Pokken en diergelijke Beſmettingen, zoo wel de Beſneedene als d'Onbeſneedene, zonder onderſcheyd aantaſten, wanneerze zig beyde in ongebondene Wellustigheden te buyten gaan, of haar met alzulke Garſtige en Stinkvuyle Menſchen Vermengen. Gelijk het mede niet te denken is, Dat d'Egiptenaars de Schaamte van Onreynigheyd, zoo-zeer behertigd hebben, dat zy alleen Zuyverheyds-halven, de Smerte van de Beſnijding, zig zouden hebben willen onderdanig maaken. Maar het is veel waarſchijnelijker, Dat zy door een Oud erfgerugt verſtaan hebben, dat de Beſnijding van een Goddelijke herkomſte was; 't welk de Egiptize Prieſters, als een ſtuk dat haar aanging, opneemende te behandelen, en na haar zin te ringel-ooren; in verval der tijden, als wanneer de regte Oorſprong door vergeetelheyd verbijſterd was, dezelve hebben beginnen voor-te geeven, op datze die af keerige daad, een Mantel tot haar voordeel omhingen en voorgaaven, Datze zulx uyt Oorzaak van Onreynigheyd en Heyligheyd deeden. En alhoewel het uyt de Hiſtorie van Abraham, tot hier toe, genoegzaam openbaar is, Dat die Godvrugtige Man, alleen door Hongersnood, zijn Reys-togt naar Egipten ondernoomen heeft; en dat hy het Goddelijk Gebod der Beſnijding, niet zoo terſtond na zijn wederkeering van daar in Kanaan, maar eerſt veele Jaaren daar naar, ontfangen heeft; willen die van het tegenſtrijdig gevoelen nogtans hier uyt doen blijken, Dat Abraham, ſchoon hy over de 90 Jaaren oud was, niet eer yts in een Gebod, van zig zelven, en zijn gantze Huysgezin te Beſnijden, ontfangen heeft, als naar dat hy eenige tijd in Egipten verkeerd had. Doch Abraham meenenze, heeft, na dat hy een lange gemeenzaamheyd met d'Egiptenaars genooten had, van de voorgeſtelde Zede en Maniere, dien hy eenigzinds verſtond, ſchoonze hem Nieuw en Onbekend was; niet geheel-en-al willen af keeren. Voor het laatſte, brengd Spencerus wel inzonderheyd noch deeze reden voor de Egiptenaars by; Dat nadien de Joden en Egiptenaars een onderlinge over-een-komſt in de omſtandigheden der Beſnijding hebben gehad; men zig zeer beſwaarlijk kan wijs-maaken, dat de Egiptenaaren, de Beſnijding van de Hebreën, die haar altijd Onderdaanig, en by haar gehaat waaren, zouden hebben willen ontfangen: Want of wel waar is, zeyd hy, Dat de Joden van Ouds een zeer Eerwaardig gevoelen van de Beſnijding gehad hebben; hebben doch de Egiptenaars al dat zelve daar van gehad; gelijk uyt de woorden, die in Horapollo gevonden worden, te beſluyten ſtaat. En gelijk de Joden geen Onbeſneedenen tot het Paaſch-Feeſt toelieten, alzoo ook niet de Egiptenaaren tot eenige Godsdienſtige Oeffening. Waarom'er van Pythagoras verhaald word, Dat hy zig heeft moeten laaten Beſnijden, eer hem eenige toegang tot haare Geheyme Wijsbegeerte vergund wierd: En voorde reſt, is zoo wel by de Egiptenaars als by de Joden, De Beſnijding, een Ceremonie van Intrede of Inwying geweeſt. Maar dat dit alles ruymborſtiger gezeyd, als vaſt beweezen is; kan uyt de Schriften der Oude Hebreën blijken; als de welke waarlijk geen kleene afwiſſeling der aal-Oude Deftigheyd, in d'omſtandigheden der Beſnijding by d'Egiptenaaren, aan den dag brengen. Waar toe eerſtelijk dit uyt Strabo tot een ſtaal diend; Dat ook de Vrouwen by d'Egiptenaars, pleegen Beſneeden te worden: Niet tegenſtaande, hy de Maniere hoe dat geſchiede, heeft agter-gehouden. Doch wy weeten, Dat de Wet der Hebreën, beſtiptelijk alleen belaſt, *De Mannekens te Beſnijden.* Dezelve wierden by de Joden Beſneeden op den Agtſten Dag; by de Egiptenaars, meeſt-deels op 't begin van haar 14de Jaar. De Beſnijding

De Voorhuyd is aan den Menſch niet ſchaadelijk noch overtollig.

Onder wat verglimping d'Egiptize Prieſters de Beſnijding ter hand konnen genoomen hebben.

Dat Abraham in de Beſnijding den Egiptenaaren is nagevolgd is niet waarſchijnelijk.

Tegenwerpingen uyt de gelijkheyd der Beſnijding, by de Egiptenaars en Joden, genoomen, beantwoord.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Verschey-de omstandigheden die de Besnijding der Egiptenaaren van die der Hebreën verschillig maken.

snijding was inzonderheyd aan de Egiptize Kerk-Voogden, en Bedienaars der Heyligdommen eygen; doch by de Joden, was dit Teeken aan yder-een; dat is, ook aan de Leeken gegeeven. Alle welke waarneemingen, ons waarschijnelijkheyd genoeg aan de hand reyken, om te gissen, Dat de Egiptenaars dat gebruyk van de Joden ontleend, maar het zelve allenskens met haare Bygeloovigheeden bezoeteld hebben: Of datze in vervalle tijden, de maniere en Oorsprong, niet meer geweeten hebben; of dat de Besnijding in Egipten, ten minsten zoodaanigen verandering door afwisseling en be-swalking ondergaan heeft; Datze genoegzaam de gedaante gekreegen heeft, om haar met de rest, een Egiptize Oorsprong op-te draagen. Waar van daan het dan ook zal voortgekoomen zijn, dat zelfs Herodotus, (daar Spencerus en andere zig wel meest op beroepen, om dat hy d'Oudste schijnd;) daar van alleen met dusdanige onzekere woorden heeft weeten te spreeken; zeggende; *Doch of d'Egiptenaars de Besnijding van de Moorenlanders, of dat het de Moorenlanders van de Egiptenaars geleerd hebben, dat en weet ik niet te zeggen: Want het schijnd yts aal-Ouds te zijn.* &c. Wie zal hier staat op maaken?

d'Onzekerheyd van Herodoots getuygenis uyt hem zelfs aangewezen.

Maar gelijkwe ons tot noch toe hebben bezig gehouden, met de Bedenkingen te overweegen, der geener welke meenen, Dat de Besnijding lang voor de tijden van Abraham, inzonderheyd by d'Egiptenaars en Mooren, is in gebruyk geweest; willenwe nu ook de gedagten van die onderzoeken, welke onzes-agtens, met meerder bestaanelijkheyd beweeren, Dat Abraham de eerste is, welke de Besnijding ontfangen, en onder zijne Nakoomelingen geoeffend heeft; en daar toe bezien, hoedanig andere die redenen, tot het tegendeel, hebben weeten te verdraayen, en anders-om te werpen. Dat dan eerstelijk de Besnijding geen Bygeloovige of Menschelijke, maar een Goddelijke Instelling is geweest, om een Teeken te zijn van het Goddelijk Verbond; leerd de H. Schrift buyten alle tegenspraak. En 't is ook de reden geweest, Dat de onderhouding daar van by de Nakoomelingen Abrahams, onder bedreyging van Uytroeying, veele Honderd Jaaren stand gehouden heeft; navolgens den last, Gen. 17:10. Waarom dan ook de Zaligmaaker Joh. 7:22. zeyd: *Moses heeft Uw-lieden de Besnijdenis gegeeven, (niet datze uyt Moses is, maar uyt de Vaderen:)* op dat hy niet alleen zou te kennen geeven, Dat Moses geen Insteller nog Wetgever der Besnijding was; maar om aan-te wijzen, dat Abraham en niet d'Egiptenaars, die alder-eerst ontfangen en aan zijn Geslagt en Nakoomelingen overgeleverd heeft. Eer wy hier over eenige tegenbedenkingen bybrengen, moeten wy voor-af, ook die genoeg doen, welke vraagen, Hoe Moses kan gezeyd worden, de Besnijding aan Israël gegeeven te hebben; daar men immers bevind, dat hy heel zelden daar van gewag maakt? Jaa, gelijk wy terstond hebben aangemerkt, dat hyze zelfs aan zijn Zoon schijnd verzuymd te hebben, Exod. 4. 25, 26. en aan alle de Kinderen in de Woestijne Gebooren, doeze uyt Egipten toogen, welke niet Besneeden zijn? Jos. 5:5, 7. Waar op wy eerstelijk antwoorden: Dat de Wet door Moses gegeeven is, Joh. 1:17. naamelijk, *De geheele Wet*, en derhalven ook *De Besnijdenis*. Ten anderen heeft het Moses genoeg geschieden, Dat hy, Gen. 17:9. d'Eerste Instelling der Besnijding met duydelijke woorden verklaard, en gezeyd had, Dat de Besnijdenis, als het Teeken van Gods Verbond, van het Zaad Abrahams moest waargenoomen worden in alle haare Geslagten. Zoo nogtans, Dat hy het zelve Gebod, ook noch eens herhaald, Lev. 12:3. zeggende; *Op den Agtsten Dag zal hem het Vleesch zijnes Voorhuyds Besneeden worden.* Dat nu Moses de Besnijding selfs aan zijn Zoon verzuymd heeft, zulx heeft hy heel waarschijnelijk gedaan, om zijn Wijf Zippora te believen, als die uyt het Geslagte van Midian zijnde; een afkeer van de Besnijding schijnd gehad te hebben; of die misschien, veragt en quaad voor haaren Zone geschat heeft. Doch hier

Hoe Moses gezeyd word de Besnijdenis gegeeven te hebben daarze nogtans uyt hem niet en was.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

hier over van Godt bestraft, heeft hy die misslag verbeterd; gelijk in de Historie, Exod. 4: 24. gezeyd word: *Ende het geschiede op den Weg in de Herberge, dat hem de Heere tegen quam, ende zogt hem te Dooden.* Dat is, hy dreygde hem een haastige Dood; of hy wierp hem misschien, in een Doodelijke Krankheyd. *Doe nam Zippora een Steenen Mes, en Besneed de Voorhuyd van haaren Zone.* Doende zulx moogelijk uyt Bevél van Moses, die na het schijnd, van wegens zijne Ziekte, die daad zelfs nu niet uytvoeren kon; lettende in dit noodgeval, niet zoo-zeer, Door wien het gedaan wierd, of had behooren gedaan te worden, als wel, Op dat het gedaan wierd. Waarom het by alle Verstandige Mannen, voor een misgreep gehouden word, wanneer zommige uyt dit eenig Voorbeeld, voorwenden, Dat het by gevolg ook niet ongeoorloft is, dat de Vrouwen, en wel inzonderheyd de Vroed-Wijven, den Doop bedienen. Daar Paulus dezelve geenzinds toe-laat, *Te Leeren*, maar *Te Swijgen in de Gemeente.* 1 Kor. 14: 34. 1 Timoth. 2: 12. En 't geene wy zoo strax van de onwilligheyd van Zippora, schemeragtig hebben aangemerkt, word ons in 't vervolg nader verklaard. Want na datze haar Zoon Besneeden had, wierpze de Voorhuyd aan Moses Voeten, en zeyde; *Gy zijd my een Bloed-Bruydegom geworden.* Als ofze wilde zeggen; Ik ben gedwongen geweest, u Leeven met het Bloed van mijnen Zone te verlossen van de Dood. Maar hoe klaar het onder-en-tusschen hier mag geschaapen staan, om te betoonen, Dat Abraham voor alle andere Volken, de Besnijding der Voorhuyd alder-eerst in zijn Geslagte heeft ingevoerd; brengdmen egter daar tegen in, Dat alhoewel'er geen Verstandig Mensch ooyt getwijffeld heeft, of de Besnijding heeft, voor zoo-verre zy Abraham en zijn Zaad, *Een Teeken* van het Goddelijk Verbond geweest is, haar Begin en Heyliging van Godt ontfangen. Doch voor zoo-ver het Een Lichaamelijk Teeken, Een zoorte van Reyniging, Een middel tot Vrugtbaarheyd, of ook, Een Geneesmiddel tegens Ziekte geweest is, zulx meendmen, belet niet, dat dezelve niet van de Egiptenaars of Mooren zou uytgevonden zijn: Nadien'er ook geenzinds te twijffelen is, of Moses heeft verscheyde Wetten, inzonderheyd omtrent het onderscheyd der Spijzen, ingesteld, die reeds te vooren by zommige, als Leeringen der Gezondheyd in-agt genoomen waaren. Als nu verder in de tweede plaats, uyt de Heylige Historie blijkt, Dat de maniere van Besnijding, te-gelijk met het Verbond Gods haar aanvang genoomen heeft; wil Spencerus daar wel geenzinds aan getwijffeld hebben, voor zoo-ver als de Besnijding, alswe strax zeyden, een bygevoegd Teeken van dat Verbond was; doch hy wil dat de H. Schrift nergens bevestigd, noch ontkend, Dat de Volkeren voor Abraham, de Besnijding niet tot een ander oogmerk gebruykt hebben; nadien zelfs d'Amerikanen, die nooyt van Abraham gehoord hebben, De Besnijding alzoo ingebruyk hebben; gelijk ons van verscheyde plaatzen der Nieuw-gevonden Wereld verhaald word. De derde reden, is deeze, Dat het met een algemeene toestemming van Oude en Nieuwe Schrijvers voor vast en zeker gehouden word, dat Godt de Besnijding tot een byzonder Kenteeken ingesteld heeft, waar door zijn Heylig Volk, van andere zou konnen afgezonderd blijven: Want indien de Besnijding reeds lang te vooren, by d'Egiptenaars in gebruyk geweest was, haddet onmoogelijk geweest, d'Israëliten, door dusken algemeen Teeken te Onderscheyden. Maar ook deeze reden agt Spencerus op swakke beenen te staan: Want zeyd hy, alhoewel de Besnijding, de plaats van een Onderscheydings-Teeken bediende, isse nogtans van Godt met dat goed-vinden niet ingesteld, dat d'Israëliten daar door van alle andere Volken zouden onderscheyden worden: Nadien het als dan even veel-geweest had, ofze dat Teeken van onderscheyd, aan het Voorhooft, of in het Aangezigte, de Borst, Arm of Schouder gedraagen hadden; en niet aan de Schaam-Deelen, die d'ingeschaape tugt zelfs, schijnd

Of de Besnijding van Ouds reeds in gebruyk, egte aan Abraham tot een Teeken van 't Verbond is konnen gegeeven worden.

Besnijding der Egiptenaaren kon niet tot een TEEKEN van Gods Verbond gegeeven worden.

Welke bedenking van Spencerus gering geagt word.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

te vermaanen, datmenze bedekt. Dezelve meend ook, dat het bewijs van d'Onderscheyding, niets tegens hem doed; nadien het Oogmerk, de maniere, de tijd, en andere omstandigheden, genoegzaam aan de hand geeven, Dat d'Egiptize Besnijding, yts anders als de Joodze is. Boven-dien, word ook noch tegen Spencerus ingebragt, Dat het naauwlijx geloofelijk is, Dat de Egiptenaars of andere Volken, de Besnijding, die niet als met groote Smerte en Schrik t'onderneemen was, van weegen eenige ligtvoerige reden haar zouden hebben willen onderdanig maaken? Jaa dat zy veel-eer van zulken wreedaardigen gewoonte, een afkeer zouden gehad hebben; ten zijze haar zelven, om eenige gewigtige reden verpligt gevonden hebben, zulx te moeten doen. Doch daar schijnd geen andere reden bedagt te konnen worden, waarom dit Volk, zoo een afkeerige gewoonte, zoude hebben willen aanneemen, als dat zy gelooft hebben, dat haar Voor-Ouders, dit als een Goddelijk Gebod eertijds van d'Oude Israëliten ontfangen hebben. Maar hier tegen heeft Spencerus aangemerkt; Dat het geenzinds te verwonderen is, Dat de Heydenen zig zoo bereydwillig zommige H. Gewoontens onderworpen hebben: Nadien het genoegzaam openbaar is, dat zy om haare leelijke Goden, en Schrik-Duyvels te behaagen, haar gereed genoeg hielden, om zelfs haare Mannelijke Teel-Deelen, gants-en-gaar af-te Snijen en op-te Offeren. Immers weet men dat zy haare Kinderen den Moloch ge-Offerd, en aan 't Vyer overgegeeven hebben; en datze haare Lichaamen met Snijen en Kerven pleegen te doorwonden; Merkteekens in te Branden, en veel andere onmenschelijke mishandelingen haar getrooft hebben; op datze de Gunst haarder Goden verkreegen; 't geen de Besnijding der Voorhuyd, verre overtreft.

d'Heydenen hebben zeer ligt alle Grouwelen en on-Menschelijke Diensten aangenoomen.

Maar onder-al het geene de fraaye Godsgeleerden, voor haare meeninge pleegen in-te brengen, is deeze reden niet voor de minste te agten; Dat het geenzinds welvoegzaam, noch betaamelijk met de zaak schijnd over-een te koomen; Dat Godt, zullende met Abraham een Verbond maaken; hem daar van tot een Teeken zou hebben willen geeven, zekere Ceremonie, die reeds by de Afgoden-Dienaars in gebruyk was, en zelfs Abraham van-weegen zijn verkeering aldaar, niet is konnen Onbekend zijn? Doch Spencerus hier op ook zijn antwoord by-brengende, heeft hyze onzes-agtens, al-te mager ingesteld, om aan de zaak te voldoen; alhoewel hy meend, dat hem zulx heel ligt valt. Doch hoe ver 't hem gelukt is, laaten wy onzen Leezer Oordeelen. Hy wil dan, dat men alleenlijk aanmerkt, Dat het Gods gewoonte is, dat wanneer hy met de Menschen handeld, hy meestdeels zoodanige, Oeffeningen en Teekens geeft; Verbonden maakt, en Heylige Plegtigheden insteld; welke hy doorzien hebbende, weet datze in gebruyk zijn. En bewijst daar op zijn zeggen, met deeze twee Voorbeelden: Ter tijd, zeyd hy, Dat Godt met Noach, en 't gantze Menschdom een Verbond maakte; heeft hy den Regenboog tot een Teeken des Verbonds gesteld; daar immers dezelve navolgens de Wetten der Natuure, alreede voor de Zondvloed aan de Lugt verscheenen en bekend was. Ten anderen isser niet aan-te twijffelen, of Kristus heeft daarom de Teekenen, die de Wet des Nieuwen Verbonds Verzegelen en kragtig maaken zouden; uyt *Eten* en *Wassen* genoomen; om dat'er niet gemeenders onder de Menschen gevonden wierd. Dit zeyd die Geleerde Man. Maar indien men hem vroeg; Wie hem verzekerd heeft Dat den Regenboog voor de Zondvloed gezien wierd, en reeds bekend was? Hy had ongetwijffeld niet anders by-te zetten, als 't gemeen gevoelen. Maar nu wy in onze Joodze Oudheden, uyt de eerste Aard-teeling getoond hebben, Datter Natuurlijk geen Regenboog voor de Zondvloed verschijnen kon; en dat die slegts een volgelijke daad der tegenwoordige stand der Aarde, en Lugt en Hemelen is, in welkze naar de Zondvloed gevallen is; zoo valt het Voorbeeld, daar uyt van Spencerus by-gebragt, los aan duygen. Ook agten wy het tweede, veel te algemeen, dan dat het tot een gelijk Exempel van 't byzonder

De redenen van Spencerus, na gewoogen ente ligt bevonden.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

zonder Gebod der Besnijding zou konnen dienen: Als zijnde na zijn zeggen, maar aan weynige bekend. Voorwaar niemand kan Leeven zonder Eeten; maar het blijkt dat men wel Leeven kan, zonder Besneeden te zijn. Waarom wy niet alleen bekennen moeten, dat ons zommige van zijn andere reden, vry meer behaagen, maar dat ons zulk-een Natuurlijk en algemeen noodzaakelijk gebruyk, tegens een byzondere opgevatte Gewoonte, stillekens vermaand, Daar uyt noch andere tegen-bedenkingen op te-maaken: Want ten zy dat wy den Oorsprong der Besnijding tot het Gebod aan Abraham, of zijn Exempel brengen; zullen'er naauwlijx reden gevonden, worden waarom alleen de Egiptenaars, Feniciers, Kolchers, Mooren, Idumeërs, Trogloditen, Homoriten, Sarazenen en Turken, uyt alle andere Volken, Besneeden worden, en d'andere niet; gelijk ons d'Oude Getuigenissen aan de hand geeven. Maar indien wy voor-vast stellen, Dat Abraham voor alle andere, de eerste in de Besnijding is; staat alles klaar, en de knoop is ligtelijk los te maaken. Als waar toe ons dan ook vooornaamelijk diend, dat Grootius door geloofwaardige Getuygenissen bevestigd; Dat meest alle de strax-genoemde Volkeren, uytgenoomen d'Egiptenaars en Feniciers, van Abraham haar afkomst hebben; te weten, uyt Ismaël, de Kinderen van Kethura, en van Esau, die uyt Isaak Gebooren is. Waarom het gelooffelijk is, Dat deeze De Besnijding, uyt der Voor-Vaderen gewoonte behouden hebben; alhoewel door lankheyd van tijden, met andere omstandigheden, die ook der Volkeren gedagten daar omtrent, merkelijk hebben konnen verleesten, en doen afwisselen, gelijk het blijkt. Zoo dat men hier meede voor de Oude Besnijding der Egiptenaaren, weynig opdoed, als men zeyd, Datze heel anders als die der Joodze is; nadien'er moogelijk wel eenige omstandigheden, by de Joden zelfs te vinden zijn, die eertijds alzoo niet in swang waaren. Dezelve Grootius brengd onder andere, ook 't Getuygenis van Theodorus te berde, wiens Gedigt van de Joden, Eusebius bewaard heeft, in welk hy leerd, Dat de Besnijdenis aller-eerst aan Abraham gegeeven is: Daarwe alleen dit van by-zetten:

De Besnijding oorspronklijk van Abraham afgebragt en de bewijzen nader aangedrongen

Die uyt zijn Vaderland, den Heylig' Abraham
Vyt-Leyde, en hem beval al't Manlijk *in zijn Stam*
En Huys, gelijk hy deed, De Voorhuyd *te Besnijden.*

De Geleerde Spencerus, dit Stuk egter zoo ligt niet willende gewonnen geeven; onderneemd uyt Dionysius en Eusthathius, te beweeren, dat Grootius aangaande den Oorsprong der Kolchers, van Abraham af-te leyden, het Spoor byster is; dewijlze uyt Egipten voortgekoomen zijn. En wy hebben hier vooren ook al-genoeg van de Kasluchim gezeyd, om hem daar in niet hard tegen te vallen: Maar het kan Spencerus egter weynig helpen, om dat het dit Volk maar alleen raakt; en hy ook d'andere zig wel wagt, niet uyt Abraham af-te leyden. Onder-en-tussen van de rest stilswijgende, zeyd hy ten laatsten; Het zy ook hoe het weezen mag, is dit ten minsten openbaar, Dat de Egiptenaars de Besnijding geoeffend, en nogtans haar Oorsprong niet uyt Abrahams Naakoomelingen gehad hebben. Hy voegd'er by, Dat by-aldien, d'Egiptenaars de Besnijding van Josef, of de Kinderen Israëls, ontfangen hadden, zy buyten twijffel even-zoo, aan alle de Egiptenaars zou gemeen-geweest zijn, alsse aan de Israëliten was; gelijk door 't Exempel van Appion, die een Egiptenaar was, by Josefus schijnd geleerd te worden. Maar behoudens d'agting van die Geleerde Man, dunkt ons, Dat men deeze reden, met de zelve ligtigheyd anders-omkeeren, en zeggen kan: Dat nadien d'Egiptenaars, de Besnijding niet zoo algemeen als de Joden Geoeffend hebben; het dan ook geenzinds blijkt, datze die met den aanvang van haare zaaken gehad hebben: Want al't geên met het opkoomen van een

Grootius van Spencerus berispt.

De dring reden van Spencerus tegens hem omgekeerd.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Dingen die haar Oorsprong te gelijk met een Volk hebben houden lange stand.

een Volk begind, word meest algemeen onderhouden, en behoord als yts eygens aan dat Volk. En zoo isset met de Joden gegaan, die de Besnijding te gelijk met haar begin in Abraham ontfangen hebbende, dezelve ook als een algemeene Pligt, die haar Geslagt eygen was, onderhouden hebben. Doch by de Egiptenaars, om datze die van de Israëliten t'eeniger tijd; en mogelijk langzaam ontfangen hebben; isse by zommige aangenoomen en in gebruyk gebleeven, terwijlze andere naa-lieten: Tot welk dan de Priesters wel de naaste scheenen; om dat men 't een Plegtelijkheyd van Godsdienst, en Afzondering agte. Meer hier van te zeggen, zou moogelijk verdrietig vallen; en wy durven niet ontkennen, datwe reeds niet al-te lang daar in zijn bezig geweest; Doch wy hôopen dat de Verstandige ligt bemerken zullen, dat de lekkerheyd der stoffe, ons dus ver vervoerd heeft.

d'Afgeleyde Voorhuyd weder aante neemen, hoedanigen schending des Verbonds-Teekens.

Maar gelijk de Besnijding der Voorhuyd, den Joden tot een Teeken van het Heylig Verbond Gods gegeeven is; alzoo wierd het eertijds ook voor een groote Schendaad en Ontheyliging der Besnijding gehouden, wanneer zommige toeleyden, om d'Afgesneeden Voorhuyd wederom aan-te trekken. Die zulx ondernaamen te doen, wierden by d'Hebreën משובים MASHUBIM, en by de Grieken, *Epispastikoi* genoemd. Dat nu eenige Joden naar de Babylonize wederkeering, haar zelven hier aan hebben schuldig gemaakt, op datze Gods Wet verlieten, en Ongebrandmerkt tot de Nabuurige Heydenen, veylig konden overloopen; daar van vindmen onder anderen, een opmerklijk Voorbeeld in de Historie der Macchabeën, daar aldus verteld word; *In dezelve Daagen gingen uyt Israël eenige Boosdaadige Kinderen, die veele aanrieden zeggende; laat ons heenen trekken, en een Verbond opregten met de Heydenen die ronds-om ons zijn.* &c. *Ende zy maakten haar zelven* Voorhuyden, *en vielen af van het Heylig Verbond, en voegden haar by de Heydenen, en waaren verkogt om Quaad te doen.* 't Zelve heeft meede Onias uyt begeerte om te Heerschen gedaan: Want deezen te Jerusalem Hooge-Priester gemaakt zijnde, en ziende dat hy den aanhang van Jason te swak viel, heeft hy Antiochus te geval (terwijl hy zijn hulp van nooden had) de Mosaize Wet, teffens afgeswooren, en in plaats van die, de Griekze Bygeloovigheden omhelst. En om geen Merkteeken der Besnijding aan zijn Vleesch te hebben, liet hy zig een Voorhuyd door de kunst aanflanssen; en belaste aan geheel zijn Huysgezin, hem daar in naa-te volgen. En alhoewel de Getuygenis van Josefus daar leyd; en opentlijk leerd, Dat zommige Joodze Mannen, inder waarheyd ondernoomen hebben, de Voorhuyd weder aan-te trekken; heeft de fraaye Hieronymus nogtans, deeze woorden zoodanig verklaard; als of de Joden deeze nieuwe Voorhuyden, niet zelfs aan haare Schaam-Deelen hermaakt hebben; maar in de Nieuw-Geboore Kinderen, welkers Besnijding zy door moetwillig verzuym naarlieten. Waar tegen zig veele fraaye Uytleggers hebben aangekant. En nadien Petrus Cunæus, ook dit stuk niet alleen tegens Hieronymus ter-hand genoomen, maar ook fraaye bedenkingen heeft, die deeze verhandeling van ver en van naa-by, veel zieraad konnen toebrengen; zal 't niet onvoegzaam weezen, zijn geheele reden hier in-te lassen, en Hieronymus zijn deel te geeven. Den zelven haald dan zijne reden aldus van-verre op. 't Volk Gods, *zeyd hy*, heeft lange-tijd onder andere Volken, door geen byzondere verscheydentheyd uytgemunt: Godt kende de Zijne dien hy Uytverkooren had, en zy kenden hem: Alleen ontbrakker een Teeken dat zigtbaar was. Abraham is de eerste geweest, die de grootste hôope heeft gekreegen, en die de Beloften heeft ontfangen; uyt welkers kragt hy van 't toekoomende kon zeker zijn. Hy is belast hem en de zijne te Besnijden, en het Voorbeeld van dien op zijne Nazaaten te brengen tot navolging: 't Geenze ook zeer neerstig hebben onderhouden. Doch dit gebruyk is by andere Volken nagedaan; 't geên de Neerstige Schrijvers heeft doen dwaalen, niet weetende waar zulx van daan quam. Herodotus

Wanneer van zommige ondernomen.

Een Exemdel uyt 1 Macch. 1: 12, 16. bygebragt.

Onias sweerd de Joodze Wet af en terkt de Voorhuyd weder aan.

Het weder aanneemen der Voorhuyd van Hieronymus oneygentlijk genoomen.

En van Petr. Cunæus tegens hem betwist en na de Letter verklaard.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

dotus zeyd, Dat alleen d'Egiptenaars, de Kolchers en die van Ethiopien,
zulx gedaan hebben; en dat de Syriers die in Palestina woonen, dat zijn
de Joden, zulx van de Egiptenaars geleerd hebben; gelijkze zelfs beken-
nen. Maar wy moeten medelijden met deeze dwaaling hebben; om dat de
beginzelen dezer zaake donker zijn, van weegen haar Ouderdom. Wy zijn
niet alleen van gevoelen, maar weeten ook voor-vast, Dat Abraham de Besnij-
ding onder de Joden, heeft ingevoerd. In dit deel heeft egter Herodotus,
zijn meening hem niet bedroogen, dat hy van gevoelen is, Dat de Ethio-
piers, zulx van de Egiptenaars hebben overge-erft. Want de Egiptenaars zijn
d'eerste geweest, die het de Hebreën, (welkze om in haar Land te woonen had-
den opgenoomen) hebben naa-gedaan; en van die isset tot de Nabuurige Kol-
chers en Ethiopiers overgebragt. En gelijk de eerst-bekende Godsdienst der Gen. 4: 26
waare Kerke, ten tijde van Enos haar opentlijk begin schijnd genöomen te heb-
ben, alzoo is dezelve een wijl-tijds by Sems Geslagte gebleeven; tot dat die ook
tot Afgoderye en andere zonden vervallen, Abraham uyt Kaldeën naar Ka-
naan geroepen wierd: Wiens Nakoómelingen, met hem onder uytsluyting
van alle andere Natien, alleen de Waare Religie van Godt, onder het Ver-
bonds-Teeken der Besnijding hebben ontfangen. Het is waar, Dat d'Egip-
tenaars van Josef, en d'Arabiers van Ismaël, en de Ethiopiers van Moses; ge-
zeyd worden, de Besnijding ontleend te hebben, en ook Besneeden zijn
geweest; Doch zulx is onder hen niet algemeen geweest: Noch zy heb-
ben dezelve ook niet op die Wettige wijze geoeffend; Dewijlze niet alle
Besneeden wierden; als by Josefus in 't Exempel van Appion blijkt. Ook
deeden zy zulx niet op den Agtsten Dag volgens de Mosaize Wet. d'A-
rabiers dedent op het 13de Jaar naar het Voorbeeld van Ismaël. Doet'er by Gen. 17:
dat de Besnijdenis der Egiptenaaren, na alle waarschijnelijkheyd laater, en 25.
buyten-twijffel, eerst na de verstrooying van de Joden, haar begin genoomen
heeft. En dewijl wy van de Besnijding der Heydenen hebben beginnen
te spreeken, moeten wy ook dien Geleerden Rabbijn wederleggen, welkers
Boek *Aruch* genoemd, in der Menschen handen is. Hy onderneemd waar-
lijk een wigtig stuk, die de dwaalingen der Rabbijnze Geschriften poogd
te onderzoeken: Want de Hebreën, die wel-eer Schrander en Geleerd waa-
ren, hebben tot de Uytlegging der H. Schriftuure, veele dingen gelukkig
gevonden, die moogelijk andere met al haar neerstigheyd, niet en zouden ge-
vonden hebben: Doch de eergierigheyd, en het al-te vast betrouwen op
haar zelven, heeft haar zomtijds, eenige Uytleggingen ingeboezemd, wel-
ker onwaarheyd by d'on-agtzaame niet heel ligt bemerkt word, om datze
met veel waarschijnelijkheyd omswagteld zijn. Wy spreeken nu niet van
de Afgoderyen, Geheymenissen, en Fabelen, waar mede zy haare Schriften
infaam gemaakt hebben; want het zijn Schrikdieren, die Herkules voor
zijn Derthiende Heldenstuk zou uytgeroeyd hebben; maar wy spreeken,
van die Uytleggingen, waar door d'eenvoudige zin der woorden verklaard
word. Want hier in zijn de Joden zomtijds uytsteekende. En hier willen
wy de woorden van Jeremias ophaalen, uyt welke den Autheur van het
Boek *Aruch*, eertijds een nieuwe vond bedagt heeft, die by veel Geleerde
onzes tijds, voor goedgekeurd en aangenomen is. Godt zeyd by de gemelde
Profeet, *Ziet de Daagen zijn naa-by, dat ik die geene Straffen zal, die*
met de Voorhuyd zijn Besneeden. En hy voegd'er by, De *Egiptenaars, Jo-* Jerem. 9:
den, Edomiten, Ammoniten, en *Moabiten*. Met de Voorhuyd Besneeden 25, 26.
te zijn, worden in dat Joodze Boek, zulke genoemd; welke, *Naar dat-*
ze Besneeden zijn, de Voorhuyd hebben aangetrokken. En deeze waaren
onder andere de Egiptenaaren: Wantze waaren wel Besneeden ter tijd als
Josef noch in het Leeven was: Maar naar zijn Dood, hebbenze de Voor-
huyd aangetrokken. Dits de meening van dien Rabbijn; Dat de Egiptenaars
door haat tegens d'Israëliten, naar dat Josef overleeden was, de Besnijding

agter-naa gelaaten hebben, welk gebruyk zy van hem geleerd hadden: Jaa datze ten dien eynde kunsjes, en Hulpmiddelen gebruykt hebben, om de Afgesneeden Voorhuyd wederom te doen aangroeyen; terwijlze geen ding meer wilden gemeen hebben, met-zulk een Volk, dat meest Vee-Hoeders waaren; welker handteering by d'Egiptenaars zeer gehaat was. Daar-en-booven, datze haar alleen om Josefs wille, in haar Land hadden laaten woonen. Aldus is dan deeze Joodze Meester van gevoelen, Dat d'Egiptenaars van die tijd af, dat de Israëlijten, uyt haar land gegaan, en Palestina ingetrokken zijn, niet meer Besneeden zijn geworden. Maar 't en is met oorlof niet zoo: Want Herodoot, en Strabo, en Hieronymus met Ambrosius, die lange-tijd naar dezelve geleefd hebben, getuygen, Dat het zelve zonder Voorhuyd is geweest. Het is ons ook wel bekend, Dat de Geleerde Drusius van 't zelve gevoelen is geweest, als den Autheur van het Boek *Aruch*. Doch indien hy thans noch in 't Leeven was, overmids hy een eerlijk en opregt Man was, hy zou onze vryheyd niet qualijk opneemen. Voorwaar wanneer de Heylige Geest, de Egiptenaars, en daar naar ook de Joden noemd, *Met de Voorhuyd Besneeden*, kan'er wel een veragting, en traage onderhouding, of nalaatigheyd der Besnijding, met eenige glans van waarheyd op de Egiptenaars gepast worden; niet tegenstaande de rest egter vals is: Doch zoo men op de Joden ziet, van de welke op die plaats gerept word, heeft die vond t'eenemaal geen plaats. Want alhoewel dit Volk tot Goddeloosheyd is vervallen, en geleerd heeft, Godt te veragten, en Goddelijke en Menschelijke dingen te verwarren, heeft het zelve egter het gebruyk der Besnijding, gestaadig onderhouden, en heeft zig geduurig en dikmaals, belachhelijk, en zottelijk daar op beroemd. Doch laat ons weêr tot d'eerste Oorzaak dezer Instelling, koomen; welke geweest is, Dat het Volk Israëls door eenig Merk-teeken van andere Volkeren wierd onderscheyden. Wy voegender noch een andere en veel grooter reden by: Naamelijk deeze, Dat onder die dingen, welke de Offerhande van den Messias hebben afgeschaduwd, ook dat Bloed te reekenen is, dat by de Besnijding der Voorhuyd gestort wierd. Doch om dat het Lichaam zelve, de Schaduwen verdrijft, was 't billik, Dat deeze Voorbeelden, wanneer de Messias op de Weereld quam, wierden weggenoomen. Daarom heeft de Besnijding van dien zelfden tijd af, haar kragt verlooren. Want de Heydenen die aan den Messias wilden gelooven, behoefden niet Besneeden te worden; En de Joden, die hem wilden aanneemen wierden daarom niet belet datze Besneeden waaren:
1 Kor. 7: 18, 19. Waar van Paulus klaar genoeg aan de Korinters geschreeven heeft; zeggende; *Is ymand Besneeden geroepen, die trekt de Voorhuyd niet aan. Is ymand met de Voorhuyd geroepen; die behoefd niet Besneeden te worden. De Besnijding is niet met allen, maar de waarneeming der Geboden Gods.* Dit zeyd de Groote Paulus ongetwijffeld, om dat'er in die tijden zommige by-geloovige Menschen gevonden wierden; welke naar datze van 't Jodendom tot het Kristendom waaren over-gegaan, geheel geen Merkteeken van het Jodendom aan haar Lichaam dulden wilden; zoo datze de Voorhuyd dieze in haar jonkheyd verlooren hadden, wederom getragt hebben te doen uytgroeyen: Waar toe zy zelfs Heel-Meesters en Lapzalvers gebruykten; 't geên den Apostel met regt tegengesprooken en verworpen heeft. En dit zoo zijnde, hebben wy'er dikmaal om gedagt, hoe het doch mogt bygekoomen zijn, Dat Hieronymus, die de Geleerdste Man van heel zijn tijd was, de meening van den Apostel niet gevat heeft. Hy is van gevoelen, Dat op die plaatze doorgaans van den Egten staat, en van de Ongetrouwde gehandeld werd: En verklaard daar toe de woorden aldus: *Tertijd* zeyd hy, *dat gy geroepen zijd, en geloofd hebd; indien gy Besneeden, dat is, Ongetrouwd zijd, moet gy niet Trouwen, dat is, gy moet de Voorhuyd niet aantrekken; op dat gy de Vrijheyd der Besnijding en Kuysheyd, met de last van*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

van den Egten ſtaat niet beſwaard. In tegendeel, zoo daar ymand in de Voorhuyd is geroepen, die hoeft niet Beſneeden te worden. Gy had een Vrouwe ter-tijd dat gy het geloof hebd aangenoomen: Denkt niet dat het Geloof een Oorzaak van twiſt is; want in de Vreede zijn wy geroepen. 't Geêne den Apoſtel verder van de Dienſt-Knegten ſchrijft, verklaard hy even op dezelve manier. Veele diergelijke dingen ſchrijft Hieronymus, inzonderheyd over Eſaias; en om te toonen dat de woorden van Paulus, niet van woord tot woord, of zonder Byſpreuklijkheyd moeten verklaard worden, zeyd hy uytdrukkelijk, *Dat het in onze magt niet en ſtaat, de Voorhuyd aan-te trekken naar de Beſnijding.* Wy zullen d'eenparige over-eenſtemming der Genees-en Heel-Meeſters, welke ſtaande houden, Dat zulx geſchieden kan, niet tegens Hieronymus ophitzen; 't is genoeg dat zijn dwaaling door zoo veel geſchiedeniſſen, en d'ervaarendheyd beſtraft word. En alhoewel hy het geêne in de Boeken der Macchabeën geſchreeven ſtaat; van Tobias Zonen, die hun-zelven Voorhuyden maakten, om de Grieken gelijk te zijn, met een ſlegte Uytlegging verdonkerd; is egter Flavius Joſefus, zoo zekerlijk Autheur daar van, Dat niemand die nugter van verſtand is, daar aan twijffelen kan. Maar dus leyd de zaak: De liefde tot den Ongetrouwden ſtaat, had Hieronymus al-te zeer ingenoomen: Want om dien ſtaat aan de Menſchen ſmaakelijk te maaken, heeft hy zig van alle Spreuken der Profeeten en Apoſtelen bediend, en aan zommigen, ook geweld gedaan. Gelijk eenen die quaalijk ziet, zomtijds voor Goud kan aanzien, dat geen Goud en is; alzoo wanneer ymand met eygenzinnige opinien is ingenoomen, voorwaar die vergeet de zaaken ter deugden t' onderſcheyden; en meend dat al 't geên hy voor Oogen krijgt, dienen moet om zijn dwaaling te beveſtigen. In 't Boek tegens Jovianus, is hy zeer los, Straf en Groots; en de grondveſt veeler dingen, heeft hy niet wel onderſcheyden. Want hy heeft veele dingen in 't Hooft gehad, die hem de haaſtigheyd en vierigheyd des gemoeds, heeft doen ter Weereld brengen, eerze moogelijk lang genoeg, by hem waaren uytgebroed. Dus heeft d'agting van zijn Naam, groot gevaar geloopen; wy ſwijgen dat hy al-te kragtig is geweeſt in den Lof der *Maagden-Staat*, met veragting van den *Egten-Staat*; want het ſchijnd als of hy Marçion en Manichæus heeft willen gunſtig zijn. En terwijl hy d'eene zijde beſchermd tegens Jovianus, ontfangd hy aan de andere zijde een dappere Wonde van de ſchandelijkſte Ketters. Daarom heeft Pammachius zijn groote Vriend, de meeſte zijner Voorbeelden en Leſſen aan een-kant geholpen. En hy zelve, heeft een verantwoording voor zig geſchreeven, die zoo uytſteekende is, dat wy nu in dien Grooten Man, de groote liefde der kuysheyd, niet alleen verdraagen konnen, maar wy beminnen hem ook om dies wille; Want het geên de meeſte voor een Vloek agten, dat houden wy voor de grootſte Lof. Wy bekennen wel, datter behoord maate gehouden te worden; maar dewijl de gelijkmaatigheyd ſwaar is, behoord zig al 't geên de billikheyd overtreft, op deeze zijde te neygen. Dus ver luſten 't ons, d'aanminnige reden van dien Geleerden Man by-te haalen. Nu willen wy Epifanius, aangaande de Vernieuwing der Voorhuyd, eens tegens Hieronymus aankanten: Want den zelven ſchrijft opentlijk, Dat de Samaritaanen eertijds, de Aantrekking der Voorhuyd, door behulp der Genees-en Heel-Konſt, hebben te-weeg gebragt. Dus luyden zijne woorden: Ten tijde van de Keyſer Severus, waſſer eenen „Symmachus een Samaritaan, en uyt de Bende der Wijzen onder hen: De„zen als hy geen geloof by zijn eygen Volk vond, en egter na wat Groots „ſtond; is hy van de zijne afgevallen, en tot de Joden overloopende, heeft „hy zig voor de Tweedemaal laaten Beſnijden; op dat hy zig een Joode-Ge„noot maakte. Niemand verwonderd zig hier over; want dits de gewoon„te onder deeze wiſpeltuurige Menſchen, dat al wie van de Joden tot de „Samaritaanen overloopen; andermaal Beſneeden worden; en zoo doed-

Symmachus een Samaritaan hoedanig volgens Epifanius de Voorhuyd aangetrokken heeft.

„ men ook die, welke van de Samaritaanen tot de Joden keeren. En 't geên

Nieuwe Voorhuyd tot een tweede Beſnijding hoedanig toe teſtellen.

„ noch wel de ſwaarſte ſchending der Wet is, is dit, Dat zy haar tot die „ tweede Beſnijding, door d'aantrekking van een Nieuwe Voorhuyd, we- „ ten te bereyden; op dat het gevoegelijk geſchied. Hoedanigen Voor- „ huyd, zy door een werktuygelijke Geneeskonſt, dat is, door middel van „ een Iuſtrument, datze *Spaſthera* noemen, haar zelven weten aan-te flans- „ ſen. Als door het welke zy, de reſt van 't Vel der Schamelheyd, door „ zagtmakende Batting, weeten uyt-te rekken, en met bewinding van Zalf en „ Heel-plaaſters een beſtendigheyd doen krijgen, dat het een tweede Beſnij- „ ding lyen kan. En dits de *Weder-aantrekking der Voorhuyd*, voor zoo ver ons die van Epifanius ter hand gelaaten is.

Maniere hoe zommige door Konſt de Voorhuyd wederom deden uytwaſſen.

Fallopius heeft meede heel wijdloopig gehandeld van de middel, om d'Afgeſneede Voorhuyd, door 't loſtornen van het dunne Binne-Vel, door een andere Snijding omtrent het Kul-ſakje, wederom te herſtellen; waar in hem Ægineta was voorgegaan. Den zelven noemd dit wel een ongemeene behandeling; doch egter niet met zoo veel gevaar gemengd, dat de Heel-Konſt daar voor ſwigten zou, of noodwendig eenig Menſch bederven kan.

Voorhuyd van zommige uyt welluſt weder aangenomen.

Bartholinus, welke van oordeel is, Dat de Voorhuyd by zommige eertijds, of om Zieraad der Mannelijkheyd; of om meerder welluſt, pleeg herſteld te worden; en dat de Joodze Vrouwen ook zelfs betuygden meer vermaak te hebben, by eenen Onbeſneeden te Slaapen, dan by eenen dien de Voorhuyd geſneept was; heeft in zijn Verhandeling der Bybelze Ziekten, verſcheyde dingen by gebragt, die niet onvoegzaam hier te-pas koomen.

De Konſt om de Afgeſneeden Voorhuyd wederom aan-te trekken uyt Celſus bygebragt.

Uyt Celſus heeft hy de maniere om de Voorhuyd aan-te trekken aldus voorgeſteld: Men maakte, *zeyd hy*, omtrent de kring van het Voorhooft der Mannelijkheyd, het Opper-deel der Velligheyd, rond-om met een Ontleed-Mesje, los; 't zelve rektemen al zagjes voorwaards-uyt, tot over den Eekel heenen: Dan Batte en Stoofdemen dat, met koud of verkoelend Water, en ley'er een Beſchermplaaſter om, op dat de Brand en quaade toevallen, te rug gehouden wierden. Als'er nu geheel geene ontſteeking meer aan was; overkleedemen het Hooft der Roede met een omgekeerde Plaaſter; en haalde het losgemaakte Vel daar over heen; en zoo gebeurdent, Dat het Binnedeel zoodanig genas dat het Booven-Vel gantzelijk niet aankleefde.

En van Galenus beveſtigd.

't Zelve word mede by Galenus gevonden; die tot de uyt-rekking, 't gebruyk van *Gom* en *Tapſia*, merkelijk aanprijſt. En alhoewel de Geleerde Rhodius, uyt een Brief van zeker vermaard Man, verſcheyde Getuygeniſſen van Joodze Rabbijnen bybrengd, welke rond-uyt ontkennen, Datter ooyt alzulke dingen by haare Voor-Ouders ondernoomen zijn, of dat'er eenige geheugenis van is;

Hoedanigen handel te vergeefs van de Joden geloochend word.

heeft nogtans de neerſtige Bartholinus, uyt andere van dezelve Synagoge, overvloedig betoond; dat alzulke Joodze Meeſters, of leugenagtig, of ten minſten, geheel Bot en Onweetende in haar eygen dingen zijn; nadien'er zeer dikwils by hen, Van *De Aantrekking der Voorhuyd*, gewag gemaakt word. Dus worden in het Talmudis Traktaat *Jevamoth*, die geene MASCHUCH, dat is, eenen *Aangetrokken* genoemd,

En uyt haar eygen Boeken getoond.

welke de Voorhuyd, of van zelfs door de Natuur, of door de Praktijk der Heel-Konſt, weder hadden doen uytwaſſen. Hoedaanige de Rabbijnen ook willen, Dat geenzinds vermogten, van de H. Offerhanden te Eeten; dewijl hy aan-te merken was, als eenen Onbeſneeden, en die in de Voorhuyd is; en derhalven van nieuws moeſt Beſneeden worden. Gelijk zy mede willen, dat Gen. 17:14. in deeze woorden; *Hy heeft mijn Verbond Verbrooken*, ook MASCHUCH, dat is, een die de Voorhuyd herſteld is, begreepen word. En daarom teldze Maimonides ook onder die, welke geen deel in 't Eeuwig Leeven hebben. De Joodze Schrijvers, brengen veele Exempelen te voorſchijn, van zulke die de Voorhuyd weder aangetrokken hebben. Onder deeze beſchuldigen zy in haaren Talmud, Achan; waar van Joſua 7. te leezen ſtaat. In het *Boek* JALKUT

word

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

word over Jerem.9:25. gezeyd, Dat *Onder de Besneedene met de Voorhuyd*, Maschuch te verstaan zijn. In het Joods Geschrift *Jelamedenu*, vindmen uyt 2 Kron.36:8. van Jojakim aangeteekend, Dat hy van's gelijk, de Voorhuyd aangetrokken heeft. Ook zijnder ten tijde van de Valsse Messias Ben Cosiba, die 52 Jaaren na de Verwoesting des Tempels leefde; veele afgevalle Joden Besneeden, welke de Voorhuyd door de Genees-Konst aangetrokken hadden; gelijk in beyde de Talmuds gevonden word. Geen wonder dan, Dat ook d'Apostelen weynig tijd te vooren reden vonden, yts daar van te reppen. Doch van de maniere hoe men dit onder de Joden pleeg te doen, daar van weeten de Rabbijnen, ons niet met-allen te zeggen. Alleen heeft Rabbi Salomon, een fraay Verklaarder van den Talmud, zijn Volkje, van Achan willen wijs-maaken, Dat hy het overgelaaten Vel zijner Mannelijkheyd, door een langduurig, en dikwerf Rekken en Trekken, zoo ver verlengd had, Dat het Hooft zijner Roede daar mede in dier voegen bedekt wierd, dat hy Onbesneeden scheen. Maar alhoewel wy voor de waarheyd van deeze Joodze Getuygenissen, geenzinds willen Borg blijven; is niet te min uyt dezelve openbaar, Dat deeze Konst van Ouds by hen bekend was, en ook gelooft hebben, Dat de Afgesneede Voorhuyd, zoo wel door middel der Heel-Meesters, als door de Natuure, kon hersteld worden. Invoegen men niet beschroomd hoeft te zijn, om de woorden van den Apostel; naar de Letter, en niet als zommige, alleen in een Geheymen Zin op-te neemen. 1 Kor. 7: 16. De Joden maaken ook dikwils gewag, van die welke van Natuuren Besneeden zijn; hoedanige zy, *Een Kind van Besneeden Geboorte* noemen: En willen, Dat Moses en David zoodanig zijn geweest. Doch op wat maniere alzulke Kinderen moeten Besneeden worden; daar over zijnze met malkanderen noch al in twist: Daar wy ons willen buyten houden; en vermaanen alleen te gedenken, Dat by-aldien wy den vermaarden Italiaan, Talikotius, geloof moogen geeven, het ons niet heel-lang onmoogelijk zal schijnen, de Uyt-wassing der Voorhuyd te bevorderen; nadien wy het Uyt-rekken van een Zagt en Lenig Velleken, veel-eer konnen toestaan, dan ymands Afgesneeden Neus, en Mond-Lippen, van nieuws wederom aan-te zetten; gelijk de voornoemden Heel-Meester nogtans geleerd, en met Print-Tafereelen getoond heeft. Maar hier afscheydende, staat ons noch in agt te neemen; Dat gelijk de Besnijding der Voorhuyd, een Teeken van de waare Godsdienst was; de Weder-aantrekking der Voorhuyd, alzoo ook een Teeken van Afval en Ongeloove geweest is. Het is voorwaar een groove dwaling van Baronius, wanneer hy meend, Dat die, welke de Voorhuyd weder hadden aangetrokken, by de Romeynen, *Recutiti*, van wegen de herstelde of nieuw-Uytgerekte Voorhuyd, genoemd wierden. Doch het tegendeel is waar: Want het blijkt uyt alle de Latijnze Digters, Dat deeze benaaming op alle Joden past, en haar van wegen de Besnijding gemeen is. Want Recutitus, meend by Martialis, Persius, Sidonius Apollinaris en andere, niet anders, als *Een die van zijn Vel ontbloot is*. En zommige hebben deswegen in haare Kant-teekeningen gezeyd, Dat *Recutiti*, die waaren, aan welke het Vel der Mannelijkheyd, ingekort of te-rug getrokken was. Nu weet men ligt, dat wanneer de Voorhuyd Afgesneeden word, het overige Vel zig van Natuure te rug trekt, wegschuyft en als met de Geneezing inkrimpt. En die slegts de Woorde-Boeken der School-Jongers na ziet, zal bevinden, dat Recutitus, te zeggen is, *Besneeden als een Jood*.

Het Weder aanneemen van de Voorhuyd een teeken van Afval en Ongeloove.

Recutiti van Baronius qualijk voor die genoomen welke de Voorhuyd hersteld hadden.

Wy vinden de Besnijding by zommige fraaye Godsgeleerde, in Vierderley staat aangemerkt; als naamelijk, I. wanneerze in haar *Kragt* was; II. alsze *Verflaauwde*, III. alsse *Stierf* en *Dood* was; Ten IV. en laatsten, alsse *Begraaven* is. Zy is in haar Kragt geweest, zoo lang alsse een Teeken van de Verbinding aan de Wet was; Dat is van haar Instelling af tot op Kristus. Zy Verflaauwde, als Kristus gekoomen was tot aan zijn Dood: Zy Stierf te-gelijk

De Besnijding in vierderley staat aangemerkt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

lijk met het Sterven van Kristus. En eyndeling isse Begraaven, met de Begraaffenis der Joodze Synagoge, welke na de Hemelvaard van Kristus een weynig eerlijk is moeten Begraaven worden, tot aan de Verstooring der Stadt Jerusalem; in welke den Tempel en de Glorie der Joodze Godsdienst en Republijk, tessens het hooft onderhaalden. Want in het Rijk van Kristus heeft de Besnijding moeten afgeschaft worden, en de schaduwe voor het Lichaam plaats maaken. En dat zonder de schuldige Onderhouding der geheele Ceremoniele Wet, en ver-ydeling van Kristus komste, de Besnijding na zijne Hemelvaard, niet en heeft konnen behouden worden, leerd den Apostel heel klaar Gal. 5: 2. *Ziet ik Paulus zegge u, Dat zoo gy u laat Besnijden, dat Kristus u niet nut zal zijn. Ende ik betuyge wederom, Dat eenen ygelijken Mensche die hem laat Besnijden, een Schuldenaar is de gantze Wet t' onderhouden.* Zoo dat'er niet aan-te twijffelen is, of Kristus is de waare Oorzaake, van de affchaffing der Besnijding. Want alhoewel hy geen Zonde had, en voor zig-zelve dit Genees-Middel derven kon; is hy nogtans om Onzent-wille Besneeden. En zulx niet alleen, op dat hy door d'aanneeming van dit Teeken, betoonde, Het waare Zaad Abrahams te zijn; *Geworden uyt den Zaade Davids, uyt de Vaderen na den Vleesche*, Rom. 1: 3. en 9: 5. (en alzoo de Besnijding tot noch toe in de Kerk gebruykt, zou goed keuren en bevestigen,) Maar wel inzonderheyd, Op dat hy daar meede betuygen zou, Dat hy zig om Onzent-wille de Wet onderwierp: *Geworden onder de Wet*, Op dat hy ons die onder de Wet waaren, Verlossen; en wy de aanneeming tot Kinderen verkrijgen zouden, Gal. 4:4,5. Als mede, op dat wy daar uyt onderweêzen wierden, Dat Godt zijne Gehoorzaamheyd, aangenoomen heeft en de Zonde waarlijk Verzoend is: Jaa dat hy daar door ons Geloove, door het Teeken der betaalde Geregtigheyd, merkelijk versterken zou. Het geên men voor de reden moet houden, Dat wy gezeyd worden, *In hem Besneeden te zijn*, met een Besnijding *die zonder Handen geschied.* Kol. 2: 11.

Besnijdenis heeft met de komste van Kristus en voldoening der Wet, moeten ophouden.

Waarom egter Kristus ook is moeten Besneeden zijn.

Maar zal moogelijk ymand vraagen, Wat nut heeft dan de Besnijding aan Timotheus gedaan? en Wat heeftze doch beduyd, aan de * Kerk-Opzienders van Jerusalem, welke van Jakobus tot Judas toe, en van daar aan die welke tot ruym Honderd Jaaren naar Kristus geboorte, zijn Besneeden geworden; gelijk Patricides in zijn Alexandrijnze Jaar-Boeken getuygd? Jaa aan alle de Jerusalemmers, welke tot aan de tijden van Hadrianus, de Besnijding toegelaaten hebben; als Sulpitius Severus verhaald? Of wat ten laatsten, aan de Abyssinen in Ethiopien, die Kristenen geworden, te-gelijk met den Doop, de Besnijding in Man en Vrouw geleeden hebben; gelijk Zaga Zabo getuygd? Wel hoe! Heeft Kristus dan aan deêze niet nut geweest; of zijnze Schuldenaars geweest de geheele Wet te Onderhouden? Wat dunkt u? Of lust het u liever, datwe zelfs beknoptelijk antwoorden? Jaa wy zullen antwoorden. Wat dan eerstelijk Timotheus aangaat, welke een Zoon van een Joodze Moeder was, den zelven is Besneeden volgens Actor. 16: 1, 3. Maar Titus, die van Oorsprong een Griek was, heeft den Apostel geenzinds, de Besnijding toegestaan Gal. 2: 3. Doch dit onderscheyd in beyde deêze Mannen komt nergens van daan, als dat in Timotheus d'ergernis der swak Geloovige Joden moest vermijd worden; en in Titus, op dat d'ergernis der Heydenen opgeschort bleef? ten eynde ook die, welk reeds Jong en Teeder onder haar in 't Geloove stonden, niet yts ter-hand kreegen, om daar van booven haare kennis en swakheyd, stoutelijk, en zonder Gods woord, te Oordeelen. Want de Joden konden ten eersten niet regt bevatten, hoe zy Vry waaren van de Ceremonien der Wet; in welke zy haare Geregtigheyd zogten, Nogte ook ergens yts vinden, waar door de Heydenen belast worden, Tot het Rijk van Kristus in-te gaan. En daarom hebbenze deswegen zig daar tegen aangekant; en Godt Verzogt, om de zulke een Jok op den Hals te leggen, Actor. 15: 10. Aldus is Timotheus dan Besneeden, niet uyt noodzaake-

** Bisschoppen.*

Waarom egter eenige lang na Kristus Besneeden zijn.

Waarom Timotheus Besneeden en Titus niet toegelaten is.

Swakheyd der Joden en Nieuw-bekeerde Heydenen, in den aanvang van 't Kristen Geloof.

zaakelijkheyd der Godsdienſt, maar uyt vreeze van Ergernis, die de ſwakke Joden treffen mogt. Titus is niet Beſneeden om de ergernis der Heydenen niet gaande te maaken; als ook zelfs uyt vreeze voor de Joden, die nog ſwak in 't geloove waaren, en wiſten, Dat in het Gebod niet en ſtond, dat de Heydenen zouden Beſneeden worden. Waarom dan ook het Gebod der Beſnijding, den Heydenen op-te leggen, haar aan een ſwaare Zonde zou ſchuldig gemaakt hebben. Die reden nu, welke Timotheus gehad heeft, dezelve hebben ook de Biſſchoppen van Jeruſalem, en alle d'andere Geloovige gehad. Wat in 't byzonder d'Abyſſinze Kriſtenen betreft; daar van heeftmen al overlang gelooft, Datze de Beſnijding uyt een aal-Oude gewoonte onderhouden hebben; Of datze de Joden, om eenige andere Oorzaak zijn nagevolgd. Hoe het'er om is, dit zienwe, dat Schaliger klaagd, dat men deeze Menſchen ongelijk aandoed, als men meend, datze deeze gewoonte uyt eenig Godsdienſtig inzigt onderhouden. Zy hebben het Kriſtendom aangenoomen, zeyd hy; Doch datze de Voorhuyd afleggen, zulx doenze buyten noodzaakelijkheyd van eenige Wet of Godsdienſtige Inſtelling. d'Abyſſinze Biſſchop Zaga Zabo, voegd'er by, datze het niet en doen, om daar door booven andere Kriſtenen uyt-te ſteeken, of Godsdienſtiger te zijn; maar als een Oude gewoonte die niet ligt verſlijten wil. Den zelven verhaald mede, Dat de Koninginne van Sceba, welkers Naam *Maqueda* was, deeze gewoonte onder haar Volk gebragt heeft. Want als dezelve Koningin, Salomon bezogt, iſſe van hem Beſwangerd geworden; die dus Bevrugt thuys koomende, een Zoon Gebaard heeft, dieze *Meilech* noemde: Deezen tamelijk opgewaſſen, heeft zijn Moeder hem na Jeruſalem, tot zijnen Vader gezonden; door wiens bezorging hy niet alleen Beſneeden en in de Wet van Moſes onderweezen is; maar hy is ook voor, of regt tegens-over d'Arke des Verbonds, tot Koning van Egipten Gezalft, en zijn Naam in DAVID veranderd. En op dat deeze zaak in geheugen bleef en aan de Nakoomelingen blijken gaf, Datze niet alleen uyt Salomon, maar ook van Abraham afkomſtig waaren; hebbenze de Ceremonie der Beſnijdenis behouden. De Vermaarde Hottingerus, heeft ook de belijdenis van den Koning Klaudius aangevoerd; waar in hy hem en zijn Volk, wegens d'onderhouding der Beſnijding, op deeze wijze ver-ontſchuldigd; *Wat onze maniere van Beſnÿding belangd; wy Oeffenen die geenzinds gelÿk de Joden; nademaal ons de Leere van Paulus, die Bron-Ader der Wÿsheyd, niet onbekend is; als de welke zeyd;* Ende gy en kond niet Beſneeden worden &c. *Alle de Boeken van Paulus leering, zÿn onder ons, en Onderwÿzen ons, wat van de Beſnÿding en de Voorhuyd is. Nogtans geſchied de Beſnÿding by ons, volgens de gewoonte van het Land; even gelÿk de Beſnÿding in 't Aangezigte by de Ethiopiers, en Numiden; en gelÿk de Doorbooringe der Ooren by d'Indiaanen. Maar het geene wy doen, geſchied niet om daar door de Wet van Moſes te onderhouden, maar enkel, gelÿk de Menſchen haar Land-wÿze gewoon zÿn te Eeren.* Dit Getuygd Zaga Zabo, by Hottingerus aangehaald; en voegd'er korts daar-naa by: *Dat geêne welke egter door het Teeken der Beſnÿding in 't breede word aangeweezen, Dat onderhouden wy op een byzondere wÿſe; naamelÿk, om dat wy van Herten Beſneeden zÿn.* Invoegen de Geleerde Man Rivet, daar uyt niet qualijk over Gen. 17. beſlooten heeft, Datze de Beſnijding immers als een Godsdienſtige Ceremonie onderhouden; als waar mede zy zelfs belijden, Dat de Beſnijding des Herten, daar door afgeſchaduwd word. En daarom, of deeze luyden voorgeeven, Datze niet volgens een Verbond-beteekenende Plegtigheyd, maar na een Burgerlijke Land-wijze Beſneeden worden; of datze daar door, voor Geloovige Zonen Abrahams, uyt andere Volkeren, mogten onderſcheyden worden; Zulx belet geenzinds, haare Beſnijding voor een bygeloovige Ceremonie te houden, welke den Apoſtel Verdoemd. Gelijk den zelven mede op die voorwending genoeg-

Hoedanige Exempelen in de eerſte Kerk wel zijn nagevolgd, maar korts geheel afgeſchaft.

Verhaal uyt ZAGA ZABO aangaande de Koningin van Sceba, die van Salomon Beſwangerd, en haar Zoon de Beſnijding doen aannemen heeft.

Belijdenis van den Koning Klaudius aangaande d'onderhouding der Beſnijdenis.

Bedenking van Rivet over die betuyging.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

genoegzaam antwoord, als hy Galaten 3: 7. zeyd: *Die uyt den Geloove zijn, zijn Abrahams Kinderen.* En aangaande de Geslagt-Reekening na het Vleesch uyt Abraham; waar door die, welke Zonen uyt Abraham waaren, gehouden wierden voor Natuurlijke Takken van den Boom, uyt welkers Maagschap ook Kristus was; dezelve hebben eertijds wel eenig voorregt booven andere Volken gehad, volgens Rom. 9: 3-5. Maar na dat die Takken afgebrooken, en andere Volkeren, als tegen de Natuure daar in ge-Entet waaren; is dien roem t'eenemaal verdweenen; en kan derhalven van een goed Kristen, niet als met een quaaden yver bejaagd worden. Zoo dat Paulus ook zelfs verbied, Kristus na het Vleesch, te kennen. 2 Kor. 5:16. Want alzoo meenen wy die plaatze eenen goeden Zin te geeven. En de woorden zijn na zijne gewoonte, kort en klaar, en veel te schoon, dan datze hier ontbreeken zouden: *Wy en kennen dan van nu-aan*, zeyd hy, *niemand na den Vleesche: Ende indien wy ook Kristum na den Vleesche gekend hebben, nogtans en kennen wy hem nu niet meer na den Vleesche.* Meer behoefde den Apostel niet te zeggen, om aan-te wijzen; dat het waare Geloof in Kristus, ver booven het Vleeschelijk kennen van Kristus te agten is; en datter nu niets byzonders in het Vleeschelijke Maagschap met den Messias, (waar in de Joodze Vaders eertijds veel voortreffelijkheyd stelden,) gelegen is. En niet alleen dit, maar wy moetender ook by aaanmerken; Dat nademaal de onderscheyding der Zonen Abrahams na het Vleesch, een Teeken van byzondere verkiezing dezes Volks, uyt andere Volkeren was; beneffens de afschaduwing van den Messias, die uyt dat Volk zou Gebooren worden: Daar uyt zeggenwe, blijkt niet alleen, Dat dusdaanigen Besnijding, welke inzonderheyd de Joden noch pleegen na dat Kristus verscheenen is, onder de groove Dwaalingen te tellen zy; maar ook nu al genoegzaam daar uyt geleerd hebben, Dat de Besnijding by den Joden, een geheel ander dienstgebruyk geweest is, als by alle andere Volken; die deeze gewoonte na alle waarschijnelijkheyd van de Oude Hebreën ontleend hebben: Nadien de Egiptize Priesters en een groot gedeelte Mooren, Kolchers, Arabiers en andere die wy genoemd hebben, dezelve niet Geoeffend hebben, als een Gebod Gods, of om haar zelven tot het Verbond Abrahams in-te lijven, maar uyt een ydele Overlevering, die zeer verre van het inzigt der Godsdienst, afgewisseld was: En over zulx onder hen wel meest uyt een Natuurlijke, of Burgerlijke goedvinding agtervolgd; in hoedaniger manieren deze thans noch by de Turken Geoeffend word. Waar van reeds hier vooren beneffens die der Abissijnze Kristenen, die zulken gebruyk der Besnijding opentlijk belijden, genoeg gezeyd is, om van deeze Stoffe, een Eynde te maaken.

Besluyt dat de Besnijding thans zonder dwaling niet en kan geoeffend worden.

AGTSTE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFDSTUKS.

Naam-Verandering *van* ABRAM *en* SARAI, *hoedaanig opmerkelijk tot het* voorneemen Gods. Naamen *der* Vaderen, *als* Gedenkteekenen *der gebeurde* Zaaken; *en hoedanig nuttig aan de toestand* der Geloovige Kerke van dien Tijd. *De Letter* HE, *of* H. *van wat Kragt in de* Vernieuwde Naam *van* ABRAHAM *en* SARAH. *Van wat* Volkeren *Abraham voornaamelijk* Een Vader geworden is? *De Naamen* Sarai *en* Sarah *van wat* Beteekenis? *De* LXX Overzetters *wegens de* dubbele R. *in* Saraas Naam-Verandering, *verdagt gemaakt, en nogtans van de* Apostelen *nagevolgd. Van de* KABBALA *of* H. Geheymkunde *die in de* Kerk *overgebleeven is. Fraaye waarneeming van* Alting *over de* Letter-Wisseling *in de Naamen* Sarai *en* Abram; *en hoe de* MESSIAS *in bey die Naamen verborgen lag: als mede waarom de Letter* Jod, *aan de Naam van* Sarai *in* HE *veranderd, en die* eygen Letter *aan die van* Abram *is toegevoegd? Abrahams* Lachhen *op de* Belofte *van* een

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

een Zoon *te hebben, hoedanig mißchien op zijn* Verheuging, *Joh.* 8:56. *toepasselijk. Wat Abraham bewoog*, voor Ismaëls Leeven te Bidden, *daar hy zulx niet en deed* voor Isaak *doe hy hem* Slagten moest? XII. Vorsten *uyt* Ismaël *voorzeyd; en wat* Volken *uyt* zijne Zonen *voortgekoomen zijn; met een onderzoek of de* Hagarenen, *en* Ismaëliten *onderscheyde Volken zijn. Wat slag van Arabiers Oorspronkelijk uyt* d'Ismaëliten *en* Hagarenen *zijn voortgeplant; en hoedanig van de* Joden, *voor eenerley Volk met de* Mahometaanen *gehouden.* Ismaëliten *waar van ook* Sarazenen *en* Sceniten *genoemd; als mede dat de* Sarazenen *niet van* Sara, *maar van* Rooven *en* Steelen *genoemd zijn: Met een aanmerking over* d'onkunde *der* Mahometaanen *in de* H. Historien.

Dus ver heeft ons de Besnijding der Voorhuyd, het Teeken van Gods Verbond, en de reden van derzelver Instellinge, beezig gehouden: Nu moeten wy tot Abraham wederkeeren; wiens opmerkelijke *Naam-verandering* tot hier toe was uytgesteld, om dezelve nu te-gelijk met die van Sara te verhaalen; op datwe door zulk-een Goddelijk voorbereydzel, als met de Hand tot de Geboorte van den Aards-Vader Isaak, (*Waar in het Zaad Abrahams zou genoemd worden;*) wierden opgeleyd. 't Zelve hier beyde af-te handelen, scheen ons t'eenemaal betaamelijk, om datze Man en Vrouw zijnde, door Moses tussen-verhaal, niet en mogten gescheyden worden; en wy doch voorneemens waaren, d'Instelling der Besnijding, te-gelijk met de Gehoorzaame uytvoering in Abrahams Huysgezin, agter malkanderen af-te doen. Als dan de Naam-verandering van dit paar Volks zou aangaan, heeft Godt eerstelijk Abraham aangesprooken, en gezeyd; *Uwen Naam en zal niet meer genoemd worden* ABRAM; *Maar uwen Naam zal wezen* ABRAHAM: En de reden van die verandering word'er tot verklaaring strax in deze woorden bygevoegd; *Want ik hebbe u gesteld tot een Vader van menigte der Volkeren*, Gen. 17:5. 't geên wy strax zullen naspooren. Doch aangaande Sara, daar van word Abraham zelfs aldus belast; *Gy en zuld uwer Huys-Vrouwen Naame niet* SARAI *noemen, maar haar Naam zal zijn* SARAH. En waarom doch alzoo? *Want ik zalze Zegenen, en ook uyt haar een Zone geeven: Jaa ik zalze Zegenen, zoo datze tot Volken worden zal; Koningen der Volkeren zullen uyt haar worden*, Gen. 17:15. Voorwaar, groot en hoogdraavend was deêze toezegging, en noch grooter dieze deed. Maar nadienwe voorneemens zijn van beyde te spreeken; zal 't moogelijk geen onvoegzaamheyd heeten, voor-af aan-te merken, Dat de Naamen der aal-Oude Patriarchen, ons genoegzaam als zekere zoort van Gedenk-Teekens haarder gemeene verkeering en uytvoering zijn; beteekenende meest-altijd eenig ding dat of haar Geboorte of haar Afkomst; of byzondere Lot-beurte heeft aangekleeft: En wel inzonderheyd, het geêne haar als yts byzonders, van wegen het voorneemen Gods, als een voorgeziene weldaad over 't Hooft hing; en ook t'eeniger tijd in haar, door Vervulling geopenbaard is: zulx dat dezelve in haar eygen beduyding, even eens waar te neemen zijn, als een beknopt verhaal van haar gantze Leevens-rol: Gelijk wy ook in veele Voorbeelden ontwaar worden, datze geenzinds naalatig zijn geweest, om de reden van dusdanige Zin-rijke benaamingen, haare Nakoomelingen te verklaaren. 't Geênze dan ook niet en deden zonder daar by zelfs haar eygen geheugen, en die van haare Nakoomelingen, merkelijk te ververssen, en d'uytgangen der Goddelijke Voorzienigheyd in haare Stam-Huyzen, Leevendig te houden. En dewijl wy dit ook alzoo zelfs van Godt omtrent Abraham en Sara te-werk gesteld zien, wijst ons zulx genoegzaam; dat de Oude Hebreën, niet alleen in al dusdanige uytzigten, van een Groot en Edel Gemoed geweest zijn: Maar dat hen hier-toe ook de Goddelijke voor-ligting, merkelijk gesteeven heeft: Hoedanigen aanmerking ons korts hier na, grootelijx zal te nutte koomen. Voorwaar het schijnd wel, dat de Belofte van dat deezen Abram, die in het toekoomende een Vader van veele Volken

Abrams Naam-verandering hoedanig opmerkelijk tot het voornemen Gods.

Naamen der Oude Vaderen hoedanige gedenk-Teekenen van Gebeurde zaken en 't geên noch te gebeuren stond.

En van wat nut dit in de Hebreeuwze Kerk geweest is.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

zou zijn, de voornaame grondvest geweest is, op welk deeze Naam-verandering geschied is. En daar ontbreeken geen schrandere Mannen, onder Jôden en Kristenen, die daar omtrent niet met verscheyde bedenkingen zijn beêzig geweest. Maar nadien'er niet aan te twijffelen is, of hy heeft den eersten Naam, *Abram* van zijn Vader Terach bekoomen; zoektmen d'oorzaak en beteekenis, van beyde deze benaamingen te weeten; om dat zulx ons alleen agter de reden dezer verandering helpen kan? Wat de meening der Joden hier van zy, word ons in de *Jerusalemze Maßeseth Bikurim*, met deeze woorden aangeweezen: *In het begin heeft* de Vader Abram, ARAM (dat is, de *Syrier*) *geheeten*; *Maar naderhand, de Vader der gantze Eeuwe.* Boven-dien heeft Hieronymus in zijn Joodze Geschillen, waargenoomen; Dat d'Oude Hebreën geloofden, dat aan de beyde Naamen, *Abram* en *Sarai*, de Letter ה *He* toegevoegd is, om dat die de voornaamste in den Vierletterigen Naam יהוה JEHOVA is; en daar in ook tweemaal herhaald word. Waar uyt de schrandere Verstanden gelegentheyd genoomen hebben, om verscheyde diepzinnige Geheymenissen, op-te vissen: Waar van zommige hier op uytloopen; Dat Godt daar door aan Abraham en Sara, en meer andere Heylige Mannen, niet alleen zijne Goederen, maar ook Zig-zelven heeft medegedeeld: En wel voornaamelijk dit, Dat uyt Abraham en Sara, ook dien zou Gebooren worden, Die Godt zou zijn: En dat zulx geschieden zou op het Vijf-Duyzenste Jaar der Schepping; dewijl de Letter ה *he*, het *Vijfgetal* by d'Hebreën beteekend. Boven-dien hebben de Geleerde uyt de Joodze KABBALA, of *Leering der Geheymenissen*; de verborgentheyd der Goddelijke Dry-eenigheyd, weeten uyt-te Cijfferen: Want na die leerwijze geeven de dry aanvang Letteren van ABRAM (welke zijn א.ב.ר.) אב AB, des *Vaders*, בן BEN, des *Zoons*, en רוה RUAH, des *Geestes* te kennen. Belangende de Letter ה *He* die de vierde in ABRAHAMS vernieuwde Naam is, daar door zeggenze, kan men de Goddelijke wezendheyd verstaan, die de Dry Perzoonen gemeen is: Waarom ook alleen de Letter ה *He* d'eerste en de laatste is in het woord היה welk als de wortel is, daar de Vierletterige Naam Gods van afkomd. Dat nu Abrahams Naam ten laatsten in een ם *Mem* eyndigd, zulx geeft de *Messias*, dat is de Zaligmaaker der Weereld te kennen. En de vermaarde Man Nikolaus Abrahamus, heeft in zijn Boek *Pharus* genoemd, verscheyde diergelijke dingen uyt de Joodze Geheym-kunde te voorschijn gebragt; die wy om veele reden overslaan; en zulx wel inzonderheyd, om dat wy strax yts tot besluyt hier over, uyt de Geleerde J. Alting zullen bybrengen; dat, hoe zeer het ook na de Joodze Kabbale mag rieken, nogtans alle andere fraaye gissingen te-booven gaat. Want dat diezelve Man zig ook niet al-te ligt, aan de Joodze grollen en Geheym-leere buyten de H. Letteren, van Land begeeven heeft, zal uyt zijn bygebragte reden, die hy voor-af geeft, haast te zien zijn. Indien wy ons dan liever bemoeyen willen, om de Geheymenis uyt de Text zelfs te haalen, als uyt de dikke duysternisse van der Joden Chaos; meenenwe heel waarschijnelijk te zijn; dat hy *Abram* van zijn Vader Terach genoemd is; dat is, gelijk d'Oude Talmudisten eerstelijk wel geoordeeld hebben, *Vader* ARAM, of *De Syrier*. Of gelijk het moogelijk Filo en Augustinus beter verklaaren; den *Hoogen* of *Verheeven Vader*. Dezen Naam heeft Godt veranderd met byvoeging van de Letter ה *He*: niet uyt de vierletterige Naam Gods, maar uyt de voorletter van't woord המין HAMON, dat *Menigte* beteekend; gelijk het de Text zelfs, klaar genoeg te kennen geeft. Invoegen de Naam *Abraham*, afkomstig is van AB-RAB-HAMON; beteekenende *Een Vader van groote menigte*, wanneer naamelijk uyt het woord רב RAB de Letter ב *Beth*, en uyt het woord המין HAMON, de laatste Letter ן *Nun*, uytgenoomen is. Invoegen Godt dit alzoo heeft willen buygen na zijne Belofte; want hy zou niet meer ABRAM Een *Hoogen Vader*, maar ABRAHAM, *Een Vader van*

Of de Letter He, met welk beyde de Naam van Abram en Sarai vermeerderd is voordagtelijk uyt de Naam JEHOVA genoomen is. En Waar toe zulx geschied is.

Vader, Zoon en H. Geest uyt de dry begin-Letteren van Abrahams Naam gevonden.

Bedenking of de Letter MEM op 't eynde van Abrahams Naam, de Messias te kennen geeft.

Abrahams eerste Naam van hoedanigen beduyding.

De Letter He, is niet uyt Gods Naam Jehova, maar van Hamon ontleend.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

van veele Volkeren zijn: Of als andere de Vertaaling opmaaken; *Een Hooge Vader van een menigte der Volkeren*, Gen. 17: 5. En hier meend Heydeggerus, dat Filo de Jode zijn onkunde in de H. Taale ondekt heeft; als hy wil dat *Abraham*, beteekend *Een Uytverkooren Vader van 't geluyd.* Den zelven ſtrijkt ook Heſychius door, als hy het woord אברם ABRAM, een *Overganger* verklaard heeft; hoe zeer ook die mistaſting Chryſoſtomus behaagd. 't Geên haar miſſchien over-gekoomen is door het woord אברם met עברי te vermengen. Doch dat Abraham veel-eer een *Hebreër*, van wegen zijn *Overgang* over de Riviere genoemd is, hebben wy in de Joodze Oudheden met veel waarſchijnelijkheyd beweezen. En Iſiodorus, het Oog te ſterk geveſtigd hebbende op d'Iſraëliten, die uyt Abraham ſtonden voort te koomen, heeft de Naam ABRAM verklaard; *Een Vader veel Volk ziende.* Over welke faalgreep die verreziende Man, van zommige, voor blind te boek geſteld is. Wie en welke *Meenigte der Volkeren*, onder dit Vaderſchap Abrahams worden toegezeyd, daar op ſchijndmen met eenige omſtandigheyd te moeten antwoorden: Want alhoewel het ligt kan verſtaan worden, van de Volkeren die uyt Abraham geſprooten zijn, en wel byzonderlijk d'Iſraëliten, en Edomiten, die beyde uyt de Gezegende SARAH voortgekoomen zijn, Gen. 17: 16. blijkt nogtans uyt vergelijking van deze woorden, met Geneſis 12: 3. en 15: 5. en Kap. 21: 18. Dat door deeze Volkeren de Heydenen verſtaan worden, die hem Godt belooft heeft tot Geeſtelijke Kinderen te ſtellen; als van welk hy volgens de verklaaring des Apoſtels, Rom. 4: 11. *Een Vader* zou zijn door 't Geloove: Zijnde dit *De Erffenis des Weerelds* die Abraham belooft is. 't Geën Paulus naderhand, Rom. 11: 25. noemd, de *Volheyd der Heydenen*, die door het Geloove Abrahams Zalig worden. Waar aan wy in 't voorbygaan noch dit byvoegen, Dat gelijk Abraham thans vry was en niet onder een Wet ſtond: Alzoo ook de Heydenen, gelijk Galaten 3. en 4. verklaard word. Zoo dat alle die uyt de Heydenen, met den Geloovigen Abraham Gezegend worden, Kinderen der Belofte zijn, door den wille Gods, die uyt Steenen, Abraham Kinderen verwekt, en de Dooden Leevendig maakt, En Abraham niet ſlegts op eene, maar op veelerhande wijze een Vader veeler Volkeren geworden is. Als Naamelijk I. Van Volken dien hy tot een Zaad en uyt zijne Zonen gehad heeft. Ten II. om dat hy door het Voorbeeld des Geloofs, dezelve als Kinderen in Kriſtus geteeld heeft: En ten III. om dat gelijk de Zonen, Erfgenaamen van haar Vader pleegen te zijn, de Volkeren ook door het Geloove Frfgenaamen van de Zegeningen Abrahams worden. Maar nadien'er een zeker Gezegend Zaad uyt deeze Belooft word; moeſt ook Sara Abrahams Huys-Vrouwe zelve niet on-Gezegend blijven: Derhalven heeft ook Godt, naar dat hy zijn Verbond door het Teeken der Beſnijding, aan Abraham en zijn Zaad verzegeld had; den Naam van *Sara* veranderd; en belaſt, zy zou niet meer SARAI maar SARAH genoemd worden. d'Uytleggers ſchijnen in de beteekenis van dezen Naam eenigzinds te verſchillen: d'een zeyd, SARAI beteekend *Mijne Vorſtin*; en SARAH *Een Vorſtin der Volkeren.* Doch andere Vertaalen, SARAI, *Mijne Princen*; en SARAH eene *Princeſſe.* Dit ſcheeld merkelijk van 't voorige, zoo moogelijk niet SARAI een Kaldeeſze naam is, die in 't Hebreeuws is SARA een *Princeſſe*; even als PRINCEPS by de Latijnen, beyde een *Prins* en een *Princes*, dat is, *d'Eerſte* of *Principaalſte* beteekend. Hier by, ſtaan ook alle fraaye Schrijvers toe, dat de byvoeging van de Letter ה *He*, of H. dezelve beteekening gaf, als die in den Naam van ABRAHAM; naamelijk *Een Menigte der Volkeren*: Want Godt beloofd haar een Zone, uyt wien *Volken*, Jaa *Koningen der Volkeren* zouden voortkoomen. Zoo datze ook een MOEDER en *Vorſtinne* is, van de menigte der Geloovige Volkeren in Kriſtus; want alle die Gelooven, zijn Zonen en Dogteren van Sa-

Van wat vermoogen deze bygevoegde Letter H. in Abrahams nieuwen Naam is.

Joodze Oudheden op 't 63. blad.

Van Wat Volken Abraham een Vader geworden is.

En wel voornaamelijk van de Heydenen, die 't Geloove hebben aangnoomen.

Rom. 4-13.

Abraham op veelerhande wijze een Vader veeler Volken geworden.

De Naam van Sarai moeſt op de Belofte van een Zaad, insgelijks veranderd worden.

Wat de Naamen SARAI en SARAH beteekenen.

Gen. 17: 15, 16.

De LXX Overzetters in de Naam Sara van Hieronymus verdagt gemaakt.

rah, naar de Beloftenisse, 1 Petr. 3: 6. Doch Paulus noemd haar *Een Vrye Vrouwe*; en maaktze tot een Afbeelzel van 't N. Testament, en Hemelze Jerusalem, Gal. 4: 22, 24, 26. Onder--en-tussen heeft Hieronymus die gene uytgestampt, welke willen dat de verandering van de Naam Sarai, door byvoeging van de Letter R geschied is; invoegen, dezelve in 't midden verdubbeld zijnde, zy voortaan heeft moeten SARRA genoemd worden. Of nu daar in een Geheymenis schuyld, is ons niet te regt bekend; en zy die het alzoo voor goed op neemen moogender na omzoeken; Of zulx aan de LXX Overzetters vraagen; die, om datze geen andere, als deeze verandering der verdubbelde R, in haare Text te voorschijn brengen; by zommige Bybelgeleerde van verdorventheyd, verdagt gehouden worden. Nogtans hebben andere deeze Overzetting verdedigd, en gezeyd; Dat de Grieken geen H op 't eynde der woorden gebruykende, de R inde Naam van SARA verdubbeld, en vervolgens SARRA, met zoodanigen ademblaazing geschreeven hebben, dat men SARRHA moet leezen, waar door zy de Hebreeuwse *He* behouden hebben, in welk haar de Apostelen gevolgd zijn, als te zien is, Rom. 9: 9. 1 Petri 3: 6. En nogtans wil Heydeggerus, dat de Text der LXX Overzetters, door de dubbele R bedorven is: Want wanneer hy de verklaaringe van Hieronymus hier over te berde gebragt heeft; welke zeyd; dat SARAI vertaald word, *Mijne Vorstinne*; SARAH slegts *Vorstin*, (om datze te vooren alleen Abrahams Vorstin was;) voegd hy strax daar by; *Hier uyt blijkt dat Hieronymus, niet de bedorve Griekze, maar de Hebreeuwze Bybel-Boeken gevolgd is*. Dezelve Hieronymus heeft 'er verder over aangemerkt: Dat *Sarai*, met regt SARAH of *Vorstin* genoemd is; dewijl zulx met het volgende 16. *vers*, zeer wel overeen stemd; alwaar Godt haar een Zoon belooft te geeven, uyt welke veel Koningen der Volkeren zouden voortkoomen. Maar nadien wy weten dat zulx ook geschied is; hoe zalmen 't onvoegzaam agten, dat zoo grooten Moeder, die Volkeren en Koningen voortbrengen zou, de Naam van een *Vorstin* draagd? dit zeyd Hieronymus. Bovendien schijnd ook Augustinus buyten 't spoor der goede verklaaring gehold, wanneer hy SARAH de beduyding van *Kragt* geeft; en meend zulx heelwel te passen op de woorden des Apostels aan den Hebreën; *Door het Geloove heeft ook Sara zelve*, Kragt *ontfangen om Zaad te geeven*. Maar het is een quaade Vertaaling; en de toepassing is noch veel slimmer. Want DYNAMIS *De Kragt*, (in 't Hebreeuws כיחהל en אל) word nooyt, שרה *Sarah* genoemd.. Hier hadden wy 't gemeend by te laaten; Doch 't herdenken aan onze Belofte, vermaand een weynig uytstel te neemen. Zoo even te vooren hebben wy de Droomeryen der Joodze Kabbalisten, ten minsten in dit stuk, genoegzaam de zak gegeeven; maar nogtans geenzinds daar door alle Geheymkunde der aal-Oude Overleeveringen, die met eenig Goddelijk gezag, en Praktijk-Oeffening der H. Vaderen verzeld gaat, schoon uytgebannen. Want het fraay onderscheyd dat ons Petrus Cunæus, en na hem, inzonderheyd de Geleerde J. Alting, hier in heeft leeren maaken, verpligt ons dat wy des laatsten Mans reden, beknoptelijk hier inlassen; op dat wy daar op ook zijn Bedenking over deeze Naamverwisselingen aanknoopten, die als de eerste en voornaamste in de H. Boeken voorkomd. Den zelven dan, onderzoekende d'Oorsprong van het woord KABBALA, welke Naam de Joden aan haare *Geheymkundige Overleeveringen* gegeeven hebben; meend, dat Godt zelfs na de Wetgeeving door Geschrifte, een zoort van Godspraakelijke Overleevering daar bygevoegd heeft; welke in de Hebreeuwze Kerke bewaard is, zoo lang dezelve Profeeten en Apostelen had. Hy voegd'er by, dat de Joden na de Verstooring van Jerusalem, groot werk gemaakt hebben, om een andere *Kabbala* te formeeren; die zy, hoe gebrekkig en Zot die ook mag op haar beenen staan, nogtans neffens de voorgaande, Jaa nog booven dezelve gesteld hebben: alhoewelze niet in haar

Margin notes:

Aanmerking der Taalgeleerde over de Overzetting die de Letter R in Saraas Naam verdubbelen.

Misslag van Augustinus. Heb. 11: 11.

KABBALA of Godspraakelijke Overleevering hoedanig na de Wetgeving in de Kerk overgelaaten.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

haaren Talmud begreepen, maar in de Boeken gevonden worden, die niet zoo algemeen bekend zijn: Hoedanige de Rabbijnen, ten deele onder haar verborgen houden; en ten deele van wegens haar donkerheyd, onverſtaanbaar zijn. d'Hr. Alting daar op voortgaande, verwerpt eens-klaps, de geheele Oeffenkundige Kabbala, welke uyt de *Magize* Studie voortkomd. Maar aangaande de beſchouwelijke, waar van dry zoorten aan-te merken zijn; dezelve houd hy by-naa als een Zinnebeeldelijke, of Symbolize Godgeleerdheyd, welkmen even als de *Allegoryen*, of Byſpreukige dingen behandelen moet. Dus meend hy dat men voornaamelijk veel Eerbied mag hebben, voor de Allegoryen, die de H. Schrijvers tot haar Autheur hebben; als by voorbeeld Galaten, 4: 22. En datmenze voor de reſt, met groot afkeer behoorde aan-te zien, die geen grondveſt in de H. Schrift vinden. Hier op tot de waare *Kabbala* wederkeerende, onderſteld hy datmenze behoorde in-agt te neemen, nademaal'er niemand is, die yts in de Boeken des O. Teſtaments gezien heeft, of hy weet dat ons aldaar verſcheyde, *Verzettingen*, *Veranderingen*, *Byvoegingen*, en *Agterlaatingen* van Letteren voorkoomen, die niet zonder Verborgentheyd zijn. Waar toe hy dan, ook het voorbeeld van ABRAM en SARAI by-brengd; waar in de Wijsheyd Gods byzonderlijk geſpeeld heeft. Dus meend hy dat die bekende Naam-verandering, door een byzondere voorzienigheyd Gods alzoo gegeeven is; om aan-te wijzen, dat dezen het Hooft zou zijn van de Gezegende Wortel, waar uyt de Meſſias voortkoomen zou. En aangemerkt hebbende, Dat ABRAM zoo veel is, als *Verheeven Vader*, of liever *Vader der Verheevene*, of der *Verkoorne*; zeyd hy, dat den Naam SARAI te kennen geeft, Dat deezen *Verheevenen*, de MESSIAS de *Zone van den Almagtigen is*. Zijnde dezen Naam 't zaamen gezet uyt שר *Sar*, en de י *Jod*, die de eerſte Letter van de Naam יהוה JEHOVA is. Invoegen datze beteekend, De *Vorſt* onzen *Heere*, of *Den Vorſt* HEERE; nadien de Letter י *Jod*, welke JEHOVA aanwijſt, in den Naam van *Sarai* en niet in *Abram* gevonden word. Waarom het ook ſchijnd, dat de Belofte van de Meſſias aan de Vrouwe, naamenlijk aan Eva, en niet aan Adam gedaan is. Doch Godt willende 't Geloove van Abraham onderſchraagen, en merkelijk vergelden, heeft hem ook gelijke deel aan de Belofte, met Sarai gegeeven: Verdeelende het Kenteeken in gelijke deelen. Naamelijk de *Jod*, die *Tien* by de Hebreeën beteekend, doort by voegen van de Letter ה *He*, die *Vijf* dat is de helft van *Tien* doet, tot verandering van beyde haare Naamen: Zoo dat nu *Abram*, ABRAHAM, en *Sarai*, zoude SARAH genoemd worden. Dus ver de gedagten van Alting; die meer diergelijke Exempelen by-brengd om te toonen, dat dit alzoo meermaals in hoogdraavende gevallen geſchied is; diemen niet agteloos behoorde over 't hooft te zien.

Hoedanigen Kabbaliſtize Wijsheyd van J. Alting geprezen word.

Tot hoedanigen Geheymkunde de Naamverandering van Abram en Sarai te betrekken zy.

De Meſſias in de Naam van Abram en Sarai gevonden.

Jod d'eerſte Letter van Jehova wat die in de Naam van Sarai kan beteekend hebben.

Waarom de Jod in de Naam van Sarai weggenoomen, en de He, aan Abrahams Naam toe gevoegd is.

Als Godt dan op deeze Vernoeming wederom zijn Belofte van een Zone uyt Sara, vernieuwde; is Abraham op zijn Aangezigte gevallen, en heeft *Gelachhen*. Naamelijk zoo men giſſen kan, van Vreugde; en de Kaldeeſze Overzetter, Vertaald het ook zoo; in welke beteekenis het woord, Gen. 21: 6. gevonden word. Alhoewel ons de Text-woorden genoegzaam ſchijnen te verklaaren, Dat hy zulx niet heel-en-al zonder eenige twijffeling gedaan heeft, (gelijk ook het Grond-woord, zomtijds *Twijffelen* beduyd, als te zien is, Gen. 18: 12, 13.) Want *Hy zeyde in zijn Herte, zal eenen die Honderd Jaaren Oud is, een Kind Gebooren worden; en zal Sara die t' Negentig Jaaren Oud is Baaren*? Ten minſten ſchijnen dit overleggingen, van een waggelagtig gemoed te zijn. Doch gelijk den Lof van Abrahams Geloove, hem van dat verwijt ſchijnd te bevryen; alzoo heeft de *Targum* van Jeruſalem hier verklaard, *Hy verwonderde zig*. Maar ſchoon Abraham hier al aan 't wankelen mag geweeſt zijn; wy zien dat hem Godt terſtond, door een nader verzekering onderſteund heeft: Zeggende, *Voorwaar Sara, uwe Huysvrouwe*

Abraham op de Belofte van een Zoon te zullen hebben aan 't Lachhen geraakt. Gen. 17:17.

Hoedanigen lachhen dit mag geweeſt zijn.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Vrouwe zal een Zone Baaren ; en gy zuld zijnen Naame noemen ISAAK: Hier door is hy de verzoeking des Vleesches te booven gekoomen, en heeft navolgens 't Getuygenis van den Apostel, *Tegen hôôpe, op hôôpe Geloost*. Rom. 4:18,19. Gelijk misschien ook dit het verdenken van Abrahams Wangeloof merkelijk verminderd ; Dat Sara naderhand, over dezelve Belofte *Lachhende*, bestraft, doch Abraham hier over van klagte vry-gebleeven is. En

Gen. 18: 12,13.

hoedanig ISAAK van het *Lachhen* zijner Ouderen, den Naam gekreegen heeft, en Abraham in die Verheuging, *Den Dag van Kristus* gezien heeft, zullen wy kort hier na bezien. Onder-en-tussen Bid Abraham voor zijnen

Gen. 17: 18. Abraham Bid voor Ismaël dat hy mag Leeven.

Zone Ismaël, *Dat hy Leeven mogte voor Gods Aangezigte?* Als of hy zeggen wilde, Dat Godt hem het Leeven alzoo wilde geeven, als hy voorgenoomen had, het Leeven aan het Zaad Abrahams te geeven: Wenssende dat Ismaël ook daar onder mogt gereekend worden, op dat hem de Erffenis van 't waare Leeven, niet ontschoot. Gelijk'er daarom ook geen Uytleggers ontbreeken welke meenen; dat Abraham dit alzoo van Godt Afbid; om dat hy zelfs van Ismaël, noch geen Belofte ontfangen hebbende; wel zag of ten minsten vreesde, Dat hem Godt in zijn Verbond en Beloftenissen voorby-

't Geên hy egter niet voor Isaak gedaan heeft, zelfs doen hem belast wierd dezen Zone tot een Slagt-Offer te Slagten.

ging; en alzoo een quade Voorbeduyding gaf. Dus Bid Abraham voor Ismaëls Leeven, daar wy nogtans niet heel-lang hier na zullen zien, Dat hy zulx niet voor zijnen Zoone Isaak, de eenige hôôpe der Goddelijke Belofte, gedaan heeft, ter tijd, als hem dien belast wierd tot een Slagt-Offer te dooden. En waarom doch anders? als om dat hy vast op Gods Belofte steunde, en geloofde, Dat de Dood geenzinds de Belofte kon ten agteren zetten, noch beletten dat Isaak niet een Vader van veele Volkeren wierd. Dewijl hy overley, dat Godt magtig was, *Hem uyt den Dooden op te wekken*, Hebr. 11: 18. Voorwaar Moses heeft niet vergeeten aan-te teekenen; Dat Godt het Gebed van Abraham aangaande Ismaël, verhoord heeft: Want op dat hy Abraham te bet verzeekerde, verhoord te zijn; antwoord hem

Abraham, XII. Vorsten uyt Ismaël voorzeyd.

Godt, met deeze woorden; *Ziet ik hebbe hem Gezegend, en zal hem Vrugtbaar maaken en gantz zeer vermenigvuldigen : Twaalf Vorsten zal hy gewinnen, en ik zal hem tot een Groot Volk stellen.* Dat is, gelijk het de meeste verklaaren, ik zal hem tot een Volk stellen, Dat door XII. Vorsten geregeerd word; of dat uyt XII. Vorstendommen bestaan zal. Welke Vorstendommen in Arabien moeten thuys-gebragt worden; van Ouds by Stra-

En d'Oprigting des Verbonds met Isaak en zijn Zaad belooft. Gen. 17: 23.

bo en andere, De *Twaalf Phylarchen* genoemd, gelijk te zien is, Gen. 25: 16. waar van terstond nader in 't byzonder. En alhoewel uyt deeze toezegging, en andere omstandigheden, niet schijnd te blijken dat Godt Ismaël, uytdrukkelijk buyten het Verbond sluyt; (want wy hebben reeds gezien dat hy ook het Teeken daar van door de Besnijding ontfangen heeft,) herhaald Godt nogtans tot tweemaal toe, Dat *Hy zijn Verbond zal opregten met Isaak en zijnen Zaade na hem.* Welkers Geboorte hy bepaald, *Op dees gezetten tijd, in het ander Jaar*, Gen. 17:21. Waar van wy de Vervulling aangeteekend vinden, Gen. 21: 1. Doch watter tussen beyden voorgevallen is, zullen wy volgens de Rigtdraad van Moses terstond bezien; en niet langer uytstellen, als tot dat de beloofde Volken, die uyt Ismaël zouden voortkoomen, de Monstering zullen gepasseerd zijn.

Gen. 25, 13, 15, 16. Naamlijst der Zonen Ismaëls.

De Zonen van Ismaël, worden Gen. 25: 13. *Twaalf* met Naamen opgeteld: Te weeten, *Nabajoth*, *Kedar*, *Adbeël*, *Mibsam*, *Misma*, *Duma*, *Massa*, *Hadar*, *Thema*, *Jetur*, *Naphis*, en *Kidma*. En nademaal Strabo van Twaalf *Phylarchen* der Arabiers, dat zijn *Oversten der Stammen van de Arabiers*, gewag gemaakt heeft; en dat Menander van gelijke de Vorsten der Sarazenen, *Phylarchen* noemd; alzoo heeft Grootius daar uyt niet qualijk meenen te besluyten, Dat deeze uyt de Twaalf Vorsten Ismaëls, haar afkomst hebben. Men vind nergens in de H. Schrift als hier, van deeze XII. Zonen met Naamen gerept, uytgenoomen 1 Kron. 1: 29-31. en daar na dee-

ze

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ze vier; *Nebajoth*, *Kedar*, *Duma* en *Thema*; die dikwils genoeg voorkoomen om'er yts zekers van te konnen zeggen. Dat men dan eerst, de *Nabatheën*, van NABAJOTH moet afhaalen, daar van schijnd zelfs den blooten Naam geen twijffel te laaten.

Nabatheën van wien afkomstig.

En Eusthatius van Thessalonien; schijnd zulx ook toe-te stemmen, als hy eenvoudig-heenen bevestigd; Dat eenen NABATH, de Volkplanter der *Nabatheën* is, Inwoonders van Arabien: Want *Nabathèa*, is geen ander als dat gedeelte van Arabien, dat van andere gemeenlijk het *Steen-agtige* Arabien genoemd word; anders ook wel het Laage, of *Neder-Arabien*: Welkers Godsdienst en Levens-bedrijf, de vermaarde Hottingerus in zijn Orientaalze Historien, naauwkeurig beschreeven heeft.

En wat deel van Arabien zy bewoonen.

d'Arabiers zelve willen, Dat van KEDAR, die van zijn Oomen, met de Koninglijke Hoed, en d'Heerschappye begiftigd is; de *Kedarenize Arabiers* afkomstig zijn: By Plinius *Cedrei*, en by andere oude Schrijvers, *Kedariten* genoemd; zijnde by hen een gedeelte der Sarazenen. Het woord KEDAR beteekend in 't Hebreeuws zoo veel als *Verdonkeren*; of om eygentlijk te zeggen, van de Zon, eenige *Swartigheyd*, of betaaning *Aantrekken*. En waarlijk heel toepasselijk; want de Kedarenen, zijn doorgaans van de hitte der Zonne Verbrand en swart gemaakt.

Kedarenen van wien afkomstig.

Waarom de Bruyd in 't Hoogelied, by gelijkenis zeyd; *Ik ben* Swart *gelijk de Tenten Kedars*, *Cant*. 1:5. 't Geên de Kaldeëfze Uytbreyder verklaard; *Gelijk de Kinderen Chus*, *die in de Tenten Kedars woonen*. Van *Duma* blijft ons twijffelagtig, of de plaatze Jesa. 21:11. op d'Arabiers past: Alhoewel het zommige daar voor houden; andere aldaar *Iduméa* of *Edom*, willen verstaan hebben; gelijk onze Kantteekenaars verklaaren.

De Volken uyt Duma een der Zonen Ismaëls, onzeker thuys te brengen.

Voor de rest houdmen ongetwijffeld, dat THEMA, den Oorsprong aan dat *Theman* gegeeven heeft, waar van Job. 6:18. en Jer. 25:23. gewag gemaakt word.

Themaniten bedenkelijk afkomstig van Thema een der XII. Zonen Ismaëls.

Waar toe wy ook noch dit moeten aanmerken, Dat Moses ons de eynd-paalen, alwaar de Ismaëliten gewoond hebben, heeft aangeweezen; *Van Havila tot Sur toe. Het welke tegen over Egipten is, daar gy gaat na Assur*.

Gen. 25:18.

Ook heeft Josefus haar een groote streek Lands te bewoonen, toegemeeten, naamelijk het gantze Land-gewest tussen den Eufrat en de Roode Zee geleegen. Dat men in onze Land-Tafel hier vooren bygebragt, mag nazien. En daar toe het zeggen van Josefus in zulken ruymte verstaan; Dat egter ook de Amalekiten, en Moabiten, meerder naar het Oosten gewoond hebben, en nogtans niet eens, den Oever van den Eufrat, hebben aangeraakt.

De woonplaats der Ismaëliten van Josefus heel wijd tussen den Eufrat en de Roode Zee gesteld.

Invoegen men te besluyten heeft, Dat de Ismaëliten, de geheele ruymte van het Woest Arabien hebben ingenoomen, die na eenige verscheydentheyd van Streek en Gebiedschap; met'er tijd ook verscheyde Naamen gekreegen hebben. Want hier van isset voortgekoomen, Dat het gedeelte dat na het Oosten gelegen was, De *Woestijne* HEVILA, en 't gedeelte na Egipten gestrekt, De *Woestijne* SUR genoemd is. En wederom een anderen Oord; de *Woestijne* KEDAR, PHARAN, SIN en diergelijke geheeten is.

Land gedeelten van Woest Arabien hoedanig aan verscheyde Namen geraakt die in de H. Schrift gedagt worden.

Maar nadien het mogelijk eenige te voorbaarig kon schijnen, van Ismaëls Zonen gewag te maaken; eer wy noch zijn Leevens wijze, en verscheyde Houwelijken hebben gezien; moetenwe met een woord vermaanen, Dat ons de Vervulling van Gods Belofte hier toe noopte, om den draad der zaake niet af-te breeken; maar alles wat Ismaëls Geslagte raakte, agter malkanderen af-te doen; niet tegenstaande ons hier-na, de Vlugt van zijn Moeder *Hagar*, daar toe een tweede gelegentheyd scheen te verschaffen. Terwijl ons dan deêze vermaaninge, aan *Hagar* doed gedenken; konnen wy niet ontsnappen, ook yts van de *Hagarenen* te zeggen; Die, om datze zommige voor dezelve Volken van Ismaël houden, van andere wederom onderscheyden worden, en hier noodwendig schijnen bezien te zijn.

Wie en welk d'Hagarenen zijn.

En hoe van zommige voor de zelve met d'Ismaëliten gehouden.

Over Ismaël had Godt Belofte gedaan, van hem te Zegenen en Vrugtbaar te maaken; en ziet daar, Moses heeft ons ook voor-af, desselfs Wasdom aangeteekend, zeggende; *Godt was met den Jongen en hy wierd groot. Hy wierd*

Gen. 17:20.
Gen. 21:20.

een

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Iſmaël een Boogſchutter en Inwoonder van de Woeſtijne Paran geworden.

Gelijk van hem voorzeyd was.

een Boogſchutter. En kort daar op; *Hy woonde in de Woeſtijne* PARAN. En alhoewel deeze Woeſtijne zeer breed is; zoo datze van d'eene zyde, het Land Kanaans raakt; en van daar tot aan den Berg Sinai voort-ſtuyft; is 't nogtans waarſchijnelijk, dat Iſmaël het gedeelte van die Woeſtijne verkoozen heeft, welke naaſt aan de woonplaats Abrahams gelegen was, van waar zijn Nakoomelingen zig metter tijd, wijd en breed hebben uytgedeegen. Te vooren hebben wy gezien, dat Godt van hem voorzeyd had, Dat hy een *Woud-Ezel*, dat is, een Wild-aardig Menſch zou zijn; en ziet hier, hier komd Iſmaëls Handteering, met de Godſpraak over-een; wanneer hem Moſes, een *Boogſchutter* noemd. Gaande, als eenen die by den Roof Leeft, op de Jagt in de Boſſen en eenzaame Woeſtijnen. Gelijk dan ook de *Kedarenen*, Nakoomelingen van Kedar, een van Iſmaëls Zonen, Jeſa. 21: 17. genoemd worden, *De overgebleevene Schutters, de Helden der Kedarenen.* Hier toe verhaald hy ons ook zijn Houwelijk; naamelijk, Dat zijn Moeder, Die een Egiptize was; hem *Een Vrouwe nam uyt Egiptenland.* Welke by Rabbi Eliezer, *Hishka* genoemd word; by welke noch een andere, met Naamen *Phitome* gekoomen is.

Hagar geeft Iſmaël een Egiptize Vrouwe. Gen. 21: 21.

Nu willen wy yts van de *Hagarenen* zeggen, en bezien hoe ver die mogelijk de zelve met d'Iſmaëliten, of eenigzinds daar van t'onderſcheyden zijn; alhoewel gebuurwoonders, en ongetwijffeld malkander noch wel nader in Bloed beſtaande. 't Gemeen gevoelen wil, Dat de Hagarenen haaren Oorſprong uyt Hagar hebben; gelijk uyt Iſmaël de Iſmaëliten voortgekoomen zijn, welke naderhand de naam van *Skeniten, Sarazenen*, en *Arabiers* gekreegen hebben. *d'Hagarenen*, worden by Proloмeus *Agræen* genoemd: En eenige ſtaan in twijffel, ofze beyde Pſal. 83: 7. niet met eenig opzet onderſcheyden worden; als'er ſtaat; *De Tenten Edoms, en der Iſmaëliten, Moab ende de Hagarenen.* Daar onze Kantteekenaars, nogtans voor *Hagarenen*, de Nakoomelingen van Iſmaël (daar Hagar Moeder van was) willen verſtaan hebben: En zy ſchijnender gelijk in te hebben.

Hagarenen by eenige van de Iſmaëliten onderſcheyden.

En bedenklijk wederſproken.

Maar laat ons ook andere hooren. d'Hedensdaagze Joden, noemen de Hungaren, *Hagaros*, of *Agrios*; als byzondere en onderſcheyden van de Iſmaëliten: Maar zy ſchijnen zeer te miſſen; want of ſchoon den Pſalmiſt eenig onderſcheyd tuſſen de Hagarenen en Iſmaëliten heeft ſchijnen te ſtellen; zullen egter *d'Hungaren* geenzinds voor de *Hagarenen* te houden zijn; als die veel eer in Arabien thuys te brengen zijn.

Hagarenen van de Joden qualijk voor Hungaren gehouden.

Arabien door de Iſmaëliten en Hagarenen bevolkt.

Om waar toe eenig bewijs uyt den hoek te halen, wy de Beſchrijving van Arabien, door Gabriël Sionita te berde brengen; die daar in deeze getuygenis aan de hand laat: *Arabien* zeyd hy, *heeft den Naam gekregen van* ARABA, *een Landſchap niet verre van Medina gelegen; het welke bewoond word van* Iſmaël, *de Zoon van Abraham uyt* HAGAR; *waar van ook* d'Iſmaëliten, *den Naam van* HAGARENEN *gekreegen hebben.* Zoo zegt ook Schaliger in zijn Boek, *Van de Verbetering der Tijden*; Dat de benaaming der Arabiers, zeer wijd en breed is, doch datze ontallijke bynaamen heeft; voornaamelijk *zeyd hy*, ſteeken hier onder uyt, *d'Hagarenen* en *Sarakenen*: Want zy worden van de Hebreën, *Hagarenen* genoemd, na de Dienſtmaagd Hagar, en van de Arabiers zelve, *Arab-El-Hagarin.* Ook wil hy, datze *Elma-Garin*, genoemd worden; en dat die benaaming hier van daan, ook by de Griekze Schrijvers doorgebrooken is; Die *Magarizein*, voor *Maometizein*, en *Magarismos* voor *Maometiſmos*, genoomen hebben; doch het is twijffelagtig. Dit zeyd Schaliger: En Heydeggerus meend, dat die beroemde Man, daar in gemiſt heeft, dat hy toeſtemd, Dat d'Arabiers *Elmagarin*, van HAGAR genoemd worden: Nadien het bekend is, dat die Arabiers, welke met Mahometh in Ballingſchap gingen, zederd die tijd, *Elmagarin* genoemd zijn: Willende door die Naam zulke te kennen geeven, *Die wegens haar Godsdienſt, de Vlugt naamen, of in Ballingſchap gingen.* Want האגר HAGAR meend by d'Arabiers zoo veel als, *Om de Godsdienſt het Land ruymen.* Belangende d'Iſma-

d'Ismaëliten, of *Het Volk Ismaëls*, gelijkze d'Arabiers noemen; willen eenige uyt het verhaal van Leo Afrikanus, Datze niet alle Arabiers zijn, die zoo genoemd worden; maar alleen die, welke onder d'Arabiers den Naam van *Schachinen* en *Hillelen* draagen, en Inwoonders van het Wester-Arabien zijn. Ook heeft Pokok, in zijn aanmerkingen over Abulfarajus, navolgens dien Autheurs meening, onderscheyd gemaakt, tussen de Arabiers, die uyt *Kathan* voortgekoomen zijn; en die, welke Nakoomelingen van Ismaël zijn. Waarom dan ook die, welke uyt Kathan zijn, opregte, of eyge Arabiers, maar die van Ismaël, *Ingeplante* Arabiers genoemd worden: Hoedaanigen onderscheyding nu noch by d'Arabiers bekend staat. En alhoewel de Ingeplante Arabiers haar Oorsprong van Ismaël hebben, noemen de Mahometanen hem evenwel haar *Grootvader*: Waar door het dan gebeurd is, Dat de Schrijvers, de Arabiers en de Ismaëliten onder eenen Naam hebben te Boek gezet. Want in zulker voegen heeft Onkelos, Gen. 37: 25, 27. voor *Ismaëliten*, het woord *Saaidas Arabs* gesteld. En den Persiaan Tavasius, heeft daar *Arabiers* vertaald. Jaa Giggæus, heeft in zijn Arabisze Schatkamer aangeteekend, Dat de Arabiers in haare Taal, Ismaël tot haaren Stigter maaken. Hierom hebben ook de Joden, De Mahometanen, een-en dezelve met d'Ismaëliten gemaakt: En zulx zoo wel van weegen, dat Mahomeths Geslagt van Ismaël afgeleyd word, als om dat de Ismaëliten zelve, die Arabiers zijn, haar Religie van Mahometh hebben aangenoomen. 't Geên de reden is, Dat de Mahometanen, doorgaans in de Schriften der Rabbijnen, onder de Naam van Ismaëliten voorkoomen. Doch waarom zy ook *Skeniten* genoemd worden, hebben wy reeds in een ander Hooftstuk aangeweezen. Met verloop der tijden, zijnze ook met den Naam van *Sarakenen* genoemd: En de *Targum* van Jerusalem, heeft de *Ismaëliten*, Genesis 38: 25. door dien Naam overgezet. Epifanius en Hieronymus, getuygen, Dat de Stadt Pharan, van d'Ismaëliten gebouwd is. Den laatsten zeyd mede, Dat de H. Schrift genoegzaam aanwijst, dat d'Ismaëliten, in de Woestijne Pharan gewoond hebben; en dat zy daar van ook haaren Naam hebben, die thans * *Sarakenen* genoemd worden. Ptolomeus steld het Land der *Saraken*, zeer verre van Pharan. En Schaliger merkt over Eusebius aan, dat de Schrijvers die Ouder als Ptolomeus zijn, van geen Sarakenen gewag maaken: Terwijl uyt anderen het tegendeel schijnd te blijken; als die onder Sarakenen die verstaan, welke d'Oude, *Arabiers* of *Skeniten* genoemd hebben. Dus heeft dan Hieronymus gezeyd datze dwaalen, die meenen, Dat de *Sarakenen* haaren Naam van SARA, Abrahams Huys-Vrouwe ontleend hebben; ongemoeyd de Sarakenen zelve, daar op haar roem draagen. En de Letterkundigers agten ook, Dat de beteekenis van den Naam daar tegen strijd; nadien in de Naam סרקין SARKIN, de Letter ק is, welke altijd een Wortel en nooyt Ingeplant is. Gelijk mede geen Historie gevonden word, die hier van geheugen draagd. En hoe zouden doch d'Arabiers van SARA, den Naam van *Sarakenen* ontfangen hebben, daarze nooyt over haar Geregeerd, en van welkze niet eenen Gebaard heeft? Schaliger Schrijft, dat d'hedensdaagze Sarakenen, van haar Gebuurlanders, אלסרק ELSARAK, genoemd worden. En daarom brengd hy dien Naam alderliefst af van סרק SARAK, dat *Steelen* beteekend. Maar dewijl niet alleen hun Gebuurlanders, haar met zoodanigen Naam brandmerken, maar dat zy ook haar zelven zoo noemen; blijft het eenige niet waarschijnelijk, dat d'een of d'ander, een Naam van quaad gerugt, zou hebben willen aanneemen. Laat'er ons uyt de Taalgeleerde by aanmerken, Dat סרק SARAK by de Arabiers, niet eygentlijk zoo-zeer *Steelen*, als wel, *Heymelijk Steelen* beteekend; invoegen met dien Naam, niet eygentlijk zulke, die van openbaare Diefte, Roof, of Straatschenderye berugt zijn, konnen beteekend worden. Salmasius heeft dien Naam, zoo eenige meenen, waarschijnelijker van *Saraka*, een Stadt in Arabien afgeleyd, waar van ook

Mahometanen noemen Ismaël haar Grootvader.

Mahometanen en Ismaëliten van de Joden voor een en dezelve gehouden.

Ismaëliten naderhand Sarakenen genoemd.

* Of Sarazenen.

En van eenige voor de Skeniten der Oude genoomen.

Hieronymus wil de Sarazenen geenzinds van Sara Abrahams Vrouw genoemd hebben, schoonze het zelfs voorgeven.

Hedensdaagze Sarazenen waarom van de Gebuurlanders Elzarak genoemd.

En zulx van eenige [illegible]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Roofzieke aard gepaft.

Ptolomeus gewag maakt. En het zou misschien wel konnen zijn, Dat hem egter de Geleerde Pokok, hier in was voorbygestapt, wanneer hy meend; Dat de *Sarakenen* genoemd zijn, SCHARKIUN en SCHARKIIN; als of men *Inwoonders van 't Oosten*, of *Oosterlingen* zey: Voor hoedanige d'Arabiers voornaamelijk by de Joden gehouden wierden; als welker Landpaale zig naar 't Oosten strekkende, door Arabien bepaald word. 't Geen veele niet heeft doen twijffelen, of de Wijzen die uyt het Oosten na Jerusalem quaamen, zijn Arabiers geweest, gelijk we op een andere plaats, breeder zullen uytvoeren. Verder is Ismaël, by de Mahumetanen, in groot aanzien gehouden: En zy noemen hem ook op verscheyde plaatzen, Een *Profeet*; als mede de *Grootvader van Mahometh*. Jaa den Alkoran voegt hem dikwils, met Abraham, Isaak en Jakob te zaamen; als Mannen van eener waarde. En op dat men aan een staal zou moogen zien, hoe onwetend de Mahometanen in de H. Historien zijn; is dit ten minsten een onverdraagelijke Dwaaling, dat zy in plaats van Isaak, zeggen, Dat Mahometh gestaan heeft om aan Godt Opge-Offerd te worden. Indien het ons noch indagtig is, wat wy aangaande *Kedar*, een van Ismaëls Zonen gezeyd hebben; en hoe zommige de Naam der *Sarakenen*, van 't Arabisze woord, dat *Steelen* of *Rooven* beteekend, afleyden; voorwaar 't zal ons konnen te-pas koomen, omtrent het geene de Joden van de Ismaëliten verhaalen; en alszinds betoonen, geen heel-groote Vriënden te zijn. Zy houden voor vast, dat door De *Tenten Kedars*, De Tenten der Ismaëliten en Hagarenen, moeten verstaan worden. Voor de rest heeft ymand onder hen, van dezelve in dezer voegen geschreeven: *De Ismaëliten, woonden van ouds in de Woestijne, en Geneerden haar wel by de Schaap-hoeding; maar behielpen haar onder-en-tussen daagelijx ook met Rooven en Steelen: En 't geen noch wel het slimst van allen is, was dit, Dat zy haare Schelmeryen, met de schijn van een Heylige Vry-leevendheyd bewimpelden; en zeyden, Dat alle de goederen der Aarde gemeen waaren: Waarom zy zelfs ook de gewoonte hadden, van alle Door-Reyzers, Herberg, en de Vol-op van Leeftogt te verschaffen. Dezelve Eeten zoo wel Kemelen-Vleesch als dat van Schaapen: Ook zijnze van Ouds heel beroemd in 't Wel-Schieten geweest; zoo datze zelfs, op de ritzeling aan 't Gehoor, Doel treffen. Zy zeggen ook, dat de Ismaëliten, met de andere Kinderen Abrahams uyt Kethura, alle dry de Landgewesten van Arabien bewoond, en d'Oude Natuurlijke Arabiers, daar uyt gedrongen hebben; zoo datze van daar getrokken zijn. Ook hebbenze met geweld van Waapenen, een groot deel van Asien, Afrika en Europa, onder haar geweld gekreegen; en Bezitten daar in ook noch eenige Koningrijken.* In 't byzonder verhaalen ook de Joden van de Kedarenen; (dat zijn die welk in 't Landschap *Kedar* woonen,) dat zy van Ouds-her, de geheele Zoomertijd, Jaar-Markten van Schaapen houden; in welke haar voornaamte Rijkdom bestaat; op welke tijd de omliggende Moabiten en Amoniten, uyt Egipten en Palestina, en d'Arabiers uyt Mesopotamien, derwaards koomen, om-te koopen, en te handelen: En doen de Vreemdelingen, welkze niet zelden tot haare Tenten in-noodigen, door haar zierlijke Behangzelen en Tapijten, groot vermaak aan. Dit Schrijven de Joden van de Ismaëliten: En in 't byzonder van die, welke uyt *Kedar* en zijn XII. Zonen voortgekoomen zijn.

Ismaël by de Mahometanen in groot aanzien gehouden.

Onkunde der Mahometanen in de H. Historien.

Sarakenen van Rooven en Steelen genoemd.

NEGENDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFDSTUKS.

GODT *verschijnd Abraham door* een Gezandschap van DRY MANNEN; *die hem de Geboorte van een* ZOON, *en den* Ondergang van SODOM *bekend maaken. Onderzoek, of*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

of dit Menſchen, of Engelen geweeſt zijn, en of onder een van die, De Zone Gods als de Jehova Verſcheenen is; of alle Drye, een voorſchaduwing der H. Dry-eenheyd zijn geweeſt? En wat miſſchien den meeſten Uytleggers, tot een van bey die gevoelens heeft doen overhellen? Met eenig bewijs, dat Abraham deeze Mannen niet voor Engelen aangezien, noch een onder die, als de Jehova in Perzoon, heeft aangeſprooken; 't geên uyt Abrahams Onthaal, nader beveſtigd word. Auguſtinus, met onze Kantteekenaars en Grootius gepreezen; met een aanmerking, Dat deeze Mannen, Engelen of Boden, hier alleen ſpreekende als Godt, worden ingevoerd. Dry Mannen van Abraham Gezien, Genoodigd, en te Eten voorgediend; en zijn Herbergzaamheyd gepreezen. Geſprek dezer Mannen met Abraham, en haar vraagen na SARA; die agter de Deure ſtaande, over de Boodſchap van een Zoon te Baaren, Lagt datze beſtraft word. Ondergang van Sodom, waarom aan Abraham bekend gemaakt; en wat Zonden der SODOMITEN, Roepende Zonden genoemd worden. In wat meeninge, Abraham voor de Sodomiten Bid; met yts van zijn Staan voor 't Aangezigte des Heeren. Godt is hier niet Perzoonelijk by Abraham geweeſt, noch heeft met hem geſprooken, noch is van hem weggegaan. Twee Mannen, wegens haar Bezending, Engelen of Boden genoemd, koomen te Sodom; worden van Loth gezien, in zijn Huys genoodigd en onthaald. Loths Gaſten van de Sodomitize Boggers uytge-eyſt, Bied haar beyde zijn Dogters aan: En verder voor de Bewaaring zijner Gaſten, in nood geraakt, word van haar zelfs gered, en de Booswigten met Bedwelmdheyd geſlaagen. LOTH over het veyl-ſtellen van zijn Dogters, gelaakt en gepreezen; met yts over de Staatkunde van Ariſtoteles, en de reden des Apoſtels, Rom. 1:27. Loth word vermaand uyt Sodom te gaan, met een onderzoek na zijn Maagſchap aldaar, die weygeren mede te gaan. Loth kieſt de Vlugt na Zoar, met een bedenking over die Stadt. Sodom en haar dry Gebuurſteeden, met Vyer en Zolfer aangeſteeken, worden met heel de Vlakte daarze laagen, Omgekeerd en in den Afgrond geſmeeten. Wie hier, Vyer en Swavel van den HEERE Gereegend heeft? met een aanmerking van Heydeggerus daar op. Vreeſzelijke Ondergang van Sodom, waar toe van ons ook in een Printverbeelding vertoond; en hoedanige Zede-Leſſen van Ouds, uyt het Geſtrafte Sodom ontleend zijn. Jordane waar zig voor en naar den Ondergang dezer Vier Steeden, ontlaſte? met een aanmerking op de Bybel-Kaarten, die Sodom te wijd van Zoar leggen. Bedenking of alle die hier omgekoomen zijn, ook in de Eeuwige Verdoemenis gevallen zijn. Loths Wijf hoedanig in een Zout-Pylaar veranderd; en haar Omzien, of Draalen op den weg, nader verklaard; met een Gedigt daar over, dat men Tertullianus toe-eygend. Waarom Loths Wijf met Zout Geſtraft is; met een fraaye ſpeelinge van Auguſtinus daar op. Loths Bloedſchande, hoedanig, en uyt wat Raadſlag van zijn Dogters beſteeken. 't Bedrog door den Wijn, waarom Loth niet ontſchuldigen kan; en dat hy niet waarſchijnelijk, zijn Dogters al-Slaapende Beſwangerd heeft. Loths Dronkenſchap ontnugterd, en zijn Miſdaad nader opengeleyd: Met een fraaye reden van Auguſtinus daar op. Wat en hoedanigen Dronkenſchap, niemand van Miſdaad Onſchuldig maakt. Loth twee Zonen uyt zijn Bloedſchande Gebooren, en haare Naamen, woonplaatze, Erfdeel, en Nakoomelingen beſchreeven. Getuygeniſſen der Weereldze Schrijvers, die den Ondergang van Sodoma en andere Steeden, beneffens de geſtalte der Doode Zee gedenken; en hoe ook de Fabel-Digters haar profijt uyt de Bybelze Oudheyd gehaald, en de dingen zeldzaam vermomd hebben.

Nu willen wy andere dingen ter hand neemen; en voornaamelijk die Vreeſſelijke uytgang der Goddelijke Voorzienigheyd bezien, door welke het Vermaarde SODOM en der zelver gebuurſteeden, Verwoeſt, en 't Onderſte-booven geſmeeten zijn. Maar gelijk Godt geenzinds tot d'uytvoering van zulk-een Schrik-Vonnis voortgevaaren is, zonder zijn verderflijk Beſluyt, door een ſtaatelijk Gezandſchap, alvoorens aan Abraham in Elon Mamre, bekend te maaken; alzoo noopen ons bey deês hoogdraavende voorvallen, Dat wy dezelve in haar eygen volgdraad van tijden en zaaken betragten. Het eerſte, naamelijk, de Goddelijke Verſchijninge, waar in hy Abraham door het bezoeken van *Dry Mannen*, de Geboorte van een Zoon, en het naakend Verderf over Sodom aankondigt; beſchrijft ons Moſes, onder een omſtandig verhaal van Abrahams Gulhertige Herbergzaamheyd; beneffens 't geen'er tuſſen hem, deeze Mannen, en zijn Huys-Vrouwe Sara, opmerklijk voorgevallen is; in het XVIII^de Hooftſtuk van 't Boek der Scheppinge: Alwaar de Joden haar IV^de PARASCHA of *Sabbath-Leezing* beginnen;

Ondergang van Sodom aan Abraham bekend gemaakt.

Godt verſchijnd Abraham door een Gezantſchap van Dry Mannen.

ginnen; die na de aanvang-woorden, VAJERA genoemd word; dat is; *Ende de* Heere *verscheen.* Doch het laatste, waar in de Vier Kanaanitize Steeden, *Sodoma*, *Gomorra*, *Adama* en *Zeboïm*, welke in het Vrugtbaare Dal Siddim laagen, van een Vyer-en Swavel-braakende Orkaan, uyt den Hemel aangesteeken, en door een heymelijk voorbeschikte Gond-braake, (die veelligt een naaween der algemeene Zondvloed was,) in den Afgrond van een Stinkende Poel van Pik en Joden-Lijm verzonken zijn; zulx heeft de Goddelijke Schrijver, aan het XIX^de. Hooftstuk van 't zelve Boek, breedspraakelijk verteld. Voor hoedaanige Perzoonen men deeze *Dry Mannen*, (die korts daar na, ook *Engelen* genoemd worden,) in dit verhaal te houden heeft, daar over is t' allen tijden, groot verschil geweest; en d'Uytleggers, zijn op ver-naa, het stuk met malkander noch niet eens. Wy voor ons deel, willen niemand in zijn Eer of Leer te kort doen, noch zijn bedenklijk gevoelen agterhouden of bedommelen; maar volveerdig zijn, om de beste gedagten by de Geleerde Mannen aangenoomen, of heel waarschijnelijk gehouden, opentlijk te berde te brengen; en daar 't pas geeft, niet vergeeten onze eyge bedenking, by te klampen. Den Leezer mag naar de maate van zijn Waarheyd-lievend Gemoed, het Beste en Godebetaamelijkste, voor waarschijnelijkst houden; gelijk in donkere dingen geraaden is. 't Gemeen gevoelen der Godsgeleerden is, Dat deeze Dry Engelen, Gen. 18:2. alleenlijk met dat opzigt, *Dry Mannen* genoemd worden, Datze aan Abraham in een Menschelijke gedaante verscheenen; en ook eeven-zoo van hem ontfangen en bediend zijn; niet tegenstaande het waarlijk *Engelen*, dat zijn, Geestelijke zelfsstandigheden, tot dienst Gods uyt gezonden zijn geweest. Doch hier konnen wy in 't voorby-gaan aanmerken; dat, de sluyt-reden veel fraayer schijnd te luyjen, alsmen zeyd; Dat nadien Abraham deeze Mannen voor Menschen aanzag; en de gantze Historie leerd, Dat hy dezelve ook als zoodanig opgenoomen en bediend heeft; het gantze Denkbeeld van *Engelen*, (dat zijn, zelfsstandige Geesten,) zoo wel in Abraham, als in ons, uytgeslooten blijft. Want gelijk'er niemand meer dan Abraham aangeleegen was, te weeten of dit *Mannen* of *Engelen* waaren, alzoo blijkt ook uyt zijn Onthaal, Dat hy dezelve als *Menschen* heeft aangemerkt; wel weetende dat d'Hemelze Geesten of *Engelen*, noch Vleesch noch Been hebben, en alzoo ook niet en Eeten noch en Drinken, noch van nooden hebben de Voeten te Wassen: En daar stak ook niets agter, Abraham hier in te misleyden, of te blinddoeken. En wy hebben ook tot noch toe, niemand gevonden; die ons regt wist te zeggen, Wat doch een *Engel* voor een Dier of Schepzel is, Dat zoodanig met een Menschen Lichaam vereenigd is, Dat het Eet en Drinkt als een Mensch, en egter een Engel blijft; die 't aangenoomen Lichaam weder afleyd, en niet meer en Eet noch en Drinkt? Hierom gissen wy, Dat by-aldien Abraham, deeze Mannen voor *Engelen* had aangezien, hy dezelve voorzeker niet als Menschen zou behandeld hebben: Veel-min had hy zulx gedaan, indien hy gemeend had, Dat de *Jehova*, hem onder dit Gezelschap bezogt; of dat hem in dit Dry-tal, d'aanbiddelijke Dry-eenheyd geopenbaard wierd: Als waar-heenen nogtans onze Kantverklaarders, ondersteund van de fraayste Uytleggers, schijnen heenen te hellen, wanneer zy op *vers* 2. van Gen. XVIII. aldus aanteekenen: *De Drye, die Abraham verscheenen, waaren slegts Mannen* in gedaante, en naar de meeninge van Abraham; *Doch inder waarheyd* twee Engelen, en de Derde, de HEERE zelfs; *Die voor den tijd van dit Gezandschap, haar met Menschelijke Lichaamen vertoonden; met de welke zy Gingen, Zaaten, Spraaken en Aten.* Want dat de een is Godt zelfs geweest, meenen zy klaar uyt het eerste *vers* te blijken. Maar laat ons dit geschil eens voor weynig-tijd, tussen beyden laaten: En in d'eerste plaatze bezien, Of niet Abrahams Onthaal, een genoegzaam bewijs verstrekt, Dat hy dezelve *alle Dry*, voor Menschen heeft aangezien; doch zoodanig, dat hem

Wat voor Mannen hier aan Abraham verscheenen zijn is van Ouds betwist.

Onderzoek of deeze Dry, Menschen, of Engelen geweest zijn.

Van de meeste voor Engelen, en als een verschijning der Dry-Perzoonen in de Godheyd gehouden.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

hem dezelve hier zeer waarſchijnelijk, als Eerwaardige Mannen of Gezanten Gods, tot zijn geluk ontmoeten: Gelijk hem nu meermaal wedervaaren was; herdenkt ſlegts het voorval van Melchizedek &c. 't Geên Abraham dan ook hier te gereeder maakte, deeze Mannen tot zijne Tente te noodigen, en alle Dienſt en Eerbewijs óp-te draagen.

Dat het zijn Menſchen geweeſt, is uyt Abrahams onthaal af-te neemen.

Want datter voor-af gezeyd word; *Dat de* Heere *Abraham Verſcheen* &c. zulx behoord niet tot de wezentlijke verſchijning van deeze Engelen; noch tot een derzelve in dat Gezelſchap; als of hy de JEHOVA, in Menſchen gedaante waar; maar het behoord eygentlijk en alleen, tot de toe-eygening der uytgewrogte Daad, welke Moſes zeyd daar op gevolgd te zijn; En door deeze Mannen, aan Abraham is bekend gemaakt.

Godt had niet noodig in deeze Verſchijning tegenwoordig te zijn.

Waar toe Godt zelfs, alzoo weynig noodig had te Verſchijnen; als hy geenzinds door verplaatzing, van den Hemel needergekoomen is; om te bezien, wat de dwaaze Stadt en Tooren-Bouwers te Babel deeden, Gen. 11:5. Of ook zelfs, om de Wet af-te kondigen, alwaar hy ſlegts in een Wolke verſcheen met Vyer daar in, als een Teeken zijner tegenwoordigheyd, Exod. 19:9. En Moſes zelfs ook nooyt, *Gods Aangezigte* gezien heeft. Invoegen men in meeſt alzulke paſſagien, het Teeken (welk hier, in de Bezending dezer Mannen en haar Boodſchap was:) of het Uytgewerkte, voor de tegenwoordigheyd van den Werker opneemen moet: Ten zy wy ons ſchuldig willen maaken, om op ontelbaare dwaaze Vraagen te moeten antwoorden; en ten laatſten met beſchaamde kaaken, of door een ſtoute raadſlag, (die de eenige uytkomſt der verleegendheyd is,) daar af te koomen. 't Geên wy alleen in 't voorby-gaan zeggen, tot onderſchepping der voorbaarige, welke meenen, Dat hier alles zoo effen gebaand leyd, als het de meeſte Uytleggers tot hier-aan toe, veel-meer gezeyd, als kragtelijk beweezen hebben. Waarom wy geen gelegentheyd verzuymen zullen, onze gedagten hier over gemeen te maaken; terwijl het een ſtuk is, dat in veel andere voorvallen, ons merklijk zal te-nutte koomen.

Waarom de Uytleggers hier liever Engelen als Menſchen verſtaan hebben.

En wel voornaamelijk, om te doen zien, dat men zoo wel in de Hiſtorie van Abraham, als elders, veel meer *Engelen* als *Menſchen* heeft willen indringen; Enkel en alleen, op dat daar in de H. Dry-eenheyd van heel naa-by, of ten minſten, een vroege Voorbeelding van Kriſtus Menſch-werding, mogte gezien worden. 't Geên eenigen onder ons, voorzeeker niet anders heeft toegeſcheenen, als oft'er enkel op aangeleyd was, om de Vyanden der Goddelijke Dry-eenheyd, en Kriſti waare Godheyd, met ons te doen lachhen.

Waarom juyſt Dry Mannen aan Abraham Verſcheenen zijn.

Dat hier nu ook juyſt, *Dry Mannen*, of *Engelen*, en geen minder noch meerder, aan Abraham Verſcheenen zijn, daar van geeven de Joden deeze reden; Dat dezelve eeven zoo veel onderſcheyde Boodſchappen te verrigten hadden; nademaal eenen Engel, nooyt meer als een Bediening te-gelijk uytvoerd. Dus heeft Salomon Jarchi gezeyd; *Daar zijn Dry Engelen geweeſt; d'Een om Sara de Geboorte van Iſaak te Boodſchappen; de Tweede om Sodom te verdelgen; en de Derde, om Abraham van de ſmerte der Beſnijdinge te Geneezen. Want 't en is geen gewoonte, dat eenen Engel, Dry Boodſchappen te-gelijk nytvoerd.* Den Jode Baal Hatthurim, doed'er in zijn Kabbaalze uytlegginge by, Dat het door de *Gematria*, openbaar is, dat deeze Engelen zijn geweeſt, MICHAEL, GABRIEL, en RAPHAEL: En datze Abraham in dusken rang ontmoet zijn; Dat *Michaël*, in 't midden, *Gabriël* aan de Regter, en *Raphaël* aan de linkerhand ging.

En hoe de Joden deze Dry elk haar werk beſtellen.

Doch dit zijn Joodze verzieringen, die geenzinds grondveſt in Moſes verhaal vinden; noch in 't geên 'er waarſchijnelijk gebeurd is. Immers heeft de toegepaſte dienſt van den tweeden Engel, niets byzonders te zeggen; nadien'er Gen. 19:1. gezeyd word, Datter *Twee Engelen* naar Sodom gegaan zijn. En wie zal gelooven, dat Abraham, met wien het Verbond der Beſnijdenis opgeregt is, meer als allè andere, eenen Engel tot Geneezing zijner Smerte van nooden had. Doch deeze ongeſchiktheyd, heeft Aben-Ezra, van zinnen doen verande-

ren; zoo dat hy liever gezeyd heeft; Dat een van deeze Engelen gekoomen was, om Sara de Geboorte van Isaak te Boodschappen; Doch dat de twee andere naar Sodom gegaan zijn; d'een om de Stadt te Verwoesten, d'andere om Loth daar uyt te Verlossen. Maar dit is ook al Joods, dat is, zeer dwaalziek: Nademaal'er Gen. XIX. zonder onderscheyd, *Twee Engelen* genoemd worden, die beyde zoo wel tot de Verdelging van Sodom behooren, als zy aan de Uytleyding van den behouden Loth, zijn hand-daadig geweest, gelijk uyt *vers* 16. openbaar is. Want als Loth vertoefde uyt te gaan, hebben *Die Mannen*, (te vooren *Engelen* genoemd;) zijne Hand, en die van zijne Huysvrouwe en twee Dogteren, genoomen, en haar tot buyten de Stadt uytgeleyd. Andere oordeelen; Dat dewijl'er juyst *Dry Engelen* aan Abraham Verscheenen zijn, welke hy onder den Perzoon van *Een*, Aangebeeden heeft, (en Moses voor-af-gaande verhaal ook zeyd; *Dat de Heere hem Verscheenen is*;) Hem hier door alswe strax zeyden, het Geheym der Goddelijke Dry-eenheyd, voor-afgeschaduwd is. Als waar van daan dan ook het gemeen zeggen voortgekoomen is; *Hy heeft, Drye gezien, en* Eenen *Aangebeeden*. 't Geên zoo veel zeyd, als of Abraham, zig de Dry-eenheyd, in *d'Eenheyd*, en de Eenheyd, in de *Dry-eenheyd*, vertegenwoordigd had. Welk gevoelen van de Joden, en alle Socijns-gezinde, zoo veel te heeviger uytgestampt is; als zy Vyanden van 't Geloof der H. Dryvuldigheyd wilden betoonen te zijn. *De Ketterze dwaalgeesten*, zeyd Aben-Ezra; *willen dat Godt*, Gen. 18. *in Dry Perzoonen aangeweezen word; en dat hy is*; Een en Dryvoudig &c. 't Zelve doed mede Rabbi Lipman, in zijn wederlegging tegens de Kristenen: Als ook Enjedinus, een uytgebroed Kieken van Socinus; die uyt dit gevoelen, veel lasterlijke dingen heeft opgevist. Ons aangaande, bekreunen ons zulx hier zoo heel gevoelig niet, als die van gedagten zijn, dat de Dry-eenheyd genoegzaam proef kan houden, zonder door deêze verschijning aan Abraham, ondersteund te worden.

't Verschijnen der H. Dry-eenheyd aan Abraham, van de Joden en Socinianen bespottelijk gehouden.

En gelijk de Geleerde Heyddeggerus, met meer andere, ook van meening is, dat het den Kristenen niet aan veel vaster Bewijs-gronden ontbreekt; alzoo schijnd hy ook te erkennen, Dat de bygebragte verklaring, niet al-te steevig op haar beenen staat: Uytgezonderd nogtans, voor zoo-veel men de Dry-eenheyd, daar uyt niet zoo-zeer in de waarheyd zelve, als wel in een zeker voorbeeld aanmerkt. Dit zeyd die fraaye Schrijver; die daar by van oordeel is, dat men niet al-te zorgvuldig onderzoeken moet, waarom hier juyst *Dry Engelen*, en niet minder of meerder verscheenen zijn: *Het en past* zeyd hy, *een zedig knegt niet, de Handelingen van zijnen Heere, zoo nauwkeurig te onderzoeken, dat hy geheel-en-al de reden naspoord, waarom hy juyst Dry Gezanten zend, daar doch eenen de Boodschap doen kan? Maar hy behoorde zig veel-meer te beneerstigen, om zulx met goed vertrouwen, aan de vryheyd van zijnen Heere te laaten: En daarom laaten wy ook af, dit Goddelijk Gezandschap, dieper te doorpolssen.*

En van Heydeggerus en andere voor eenswak bewijs voor de Goddelijke Dry-eenheyd gehouden, schoon zy die Leere met ons vaststellen.

Onder-en-tussen hebben sommige, over de Verschijninge der Engelen, in 't algemeen aangemerkt: Dat als Godt zijn Oordeelen wilde uytvoeren, hy gemeenelijk maar *Een*, of ten hoogsten *Twee* Engelen zond; doch als hy wat Goeds werken of Boodschappen wilde, alsdan niet zelden, *Twee, Dry*, of *Een groot Getal* quaamen; zoo om getuyge van haar Boodschap te zijn, als te leeren, Dat de Engelen meer ten Goede, dan ten Quaade van den Mensche Geschaapen zijn.

Algemeen gevoelen aangaande de Verschijning der Engelen.

Doch 't is wonder, dat Die, die alzoo gevoelen, thans zoo weynig van de Bescherming der goede Engelen weeten te zeggen; dat zy den Mensche, en noch wel meest de Vroomste, zoodanig tot een Doelwit van de Duyvel en al zijn Quaade Engelen stellen; Dat die Booswigt vast alles op zijn hoorens neemd, zonder dat'er de goede Engelen zig tegen kanten. 't Welk zeer slegt is; en noch veel slegter, Dat de Kerke die Schandvlek op den hals haald, zulke Leeraars, die hen de Leere van des Duyvels vermoogen ontfutzelen willen, met alle

Bedenking hoemen thans zoo veel aan de Duyvel toeschrijft.

magt

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

magt van den Kantzel te ſtooten: Doch *Godt zal 't Verzien* ſprak Abraham: Welken ons hier noopt, deun-by Hem, en 't Gezelſchap deezer Dry Mannen-Engelen te blijven. Wy voor ons deel, zijn van gedagten, Dat wanneer het Denkbeeld der verſcheenen Dry-Eenheyd, aan een zyde geſteld word, ons de reden genoegzaam leeren kan, Dat de onderzoeking van het Dry-tal dezer Mannen, t'eenemaal onnut is. Maar nadien'er nogtans *Eenen* onder deeze Dry Mannen, uytdrukkelijk אדני ADONAI of *Heere*, met een *Lange* A genoemd word, Gen. 18:3. En *vers* 13, 17, 20. &c. wel tot agt maalen JEHOVA; word'er by de Uytleggers, welke hier doorgaans waare *Engelen* verſtaan; niet alleen onderzogt, Of ook deezen, die *Adoni*, of na de bygevoegde klankſtip *Adonaai* genoemd word, onder de Geſchaapene Engelen moet geteld worden? Maar de meeſte ſtellen ook vaſt; Dat deezen *Adonaai*, ook *Jehova* genoemd word, en alzoo de waare JEHOVA, dat is, d'Almagtige Godt geweeſt is; niet tegenſtaande zy alle Dry, in eenerley gedaante, als *Mannen* aan Abraham Verſcheenen, en ook als zoodanige Onthaald zijn. Van welk Gevoelen, zoo grooten aantal aanzienelijke Godsgeleerde, haar hebben betoond te zijn; Datter geen eynde aan zou weezen, dezelve ſlegts op-te noemen. 't Geên ons dan ook aanraad, alleen de voornaamſte, met wien veel andere zaamenſtallen, in haar eygen Bewoording by-te brengen. En gelijk'er ook van overlang, geen ſchrandere Verſtanden ontbrooken hebben; welke geloofden, Dat hier niet eygentlijk *Engelen*, dat zijn Hemelze Geeſten; maar *Dry Mannen*, dat zijn, *Dry* waaragtige *Menſchen*, geweeſt zijn; alzoo hebben haar de Geleerde Mannen, Burmannus en Heydeggerus, met Momma, en veel andere, op het voetſpoor van Coccejus, (die daar in zommige Oudvaders gevolgd is;) daar tegens aangekant: En wy hebben reeds gezien, Dat ook onze Duytze Kantteekenaars, eeven-zoo gezind zijn; niet tegenſtaande zy in eenige omſtandigheden, met de voorige verſchillen. Waar toe dan Heydeggerus zijn Gevoelen, in deêzer voegen heeft voor den dag gebragt: Wy, *zeyd hy*, ſtellen voor-vaſt, Dat twee onder het „getal deezer Dry Mannen, zijn waare Engelen geweeſt: Want of zy „ſchoon Gen. 18. niet onder den Naam van *Engelen* voorkoomen, worden „zy nogtans Kap. 19: 1. uytdrukkelijk genoeg, שני מלאכים, *Twee Engelen* „genoemd. Welke met de *Twee Mannen*, (waar van *vers* 16. gezeyd „word, datze van Abraham vertrokken, en naar Sodom afgegaan zijn;) eeven „dezelve zijn: Terwijl de Derde, naamelijk de JEHOVA, Gen. 18. 22. by „Abraham ſtaan bleef. Want wy meenen dat de zaamenhang van 't geêner „verhaald word, zulx genoeg te kennen geeft. Waarom wy hier dan ook met „regt ontkennen, Dat de Derde Perzoon, een Geſchaapen Engel geweeſt „is; en zulx om deeze volgende reden: I. Om dat Gen. 18: 1. gezeyd „word, Dat JEHOVA aan Abraham *Verſcheenen is*. Ten II. Dat Abraham, „eenen uyt die Dry Mannen, onder den Naam van ADONAI, Aangebeeden „heeft; 't geên niet een Borgerlijke, maar een Godsdienſtige eerbewijzing „is geweeſt. Ten III. is den Naam JEHOVA, den Naam van Gods *Weezentlijkheyd*, en Hem alleen eygen; gelijk de Joden zeer wel in-agt neemen, „uyt Jeſa. 42. Jerem. 16:21. Amos 5: 8. Hoſ. 12:5. Welke plaatzen, Maimo„nides *In More Nobochim*, wydloopig en fraay behandeld heeft. Ten IV. „word Dezen Engel JEHOVA, ook genoemd, *De Rigter der Gantze Aar„de*, Gen. 18: 25. Ten V. word aan de andere twee Engelen, welke daar „naar te Sodom gekoomen zijn, niets dan een Knegtelijke bedieninge toege„paſt; te weeten haare *Zendinge*, om Loth met zijn Huysvrouwe en Dog„teren, uyt Sodom uyt-te leyden: Terwijl het onder-en-tuſſen blijkt, Dat „de Derde zig doorgaans, van diergelijke Knegtelijke Dienſtbaarheyd, voor„dagtelijk onthouden heeft. En van dit gevoelen is eertijds Euſebius, met „veel andere Godsgeleerde geweeſt; als aan wien het toegeſcheenen heeft, „Dat Kriſtus zelve, hier in een Menſchelijke Gedaante aan Abraham Verſcheenen

Gen. 22: 14.

Gen. 18: 3

Dat hier Dry Engelen aan Abraham Verſcheenen zijn waar van een Jehova was, van Heydeggerus vaſtgeſteld.

„ſcheenen is; en dat hy zulx ook toeſtemd, wanneer hy Joh.8:56. betuygt, „*Dat Abraham hem gezien heeft*. En op deeze grondveſten, heeft Heydeggerus het voor een dwaalzieke giſſing van Enjedinus gehouden, wanneer hy ſtaande houd, Dat het een Geſchaapen Engel is geweeſt, welke hier den Naam van JEHOVA voerd; om dat, zeyd Enjedinus, den Apoſtel Hebr.13:2. geenzinds aandringd, op de weezentlijkheyd Gods, noch die van de andere Engelen onderſcheyd; 't geên hem nogtans merkelijk zou te-pas gekoomen hebben, om de Herbergzaamheyd ten hoogſten aan-te prijzen: Als door welke deugd het gebeurd zou zijn, Dat Abraham, niet alleen *Onweetende*, ENGELEN, maar zelfs ook *De waare* GODT, zou onder zijn Dak genoomen hebben. En gelijk deeze dringreden ook van Grootius word ingebragt, alzoo heeftze Heydeggerus, in beyde die groote Autheuren, als een ligt-verdwijnelijk bewijs uytgeveegd, en gemeend; Dat den Apoſtel in die plaatze, niet zoo-zeer en ziet op de Herbergzaamheyd van Abraham Gen. 18. als wel voornaamelijk op die van Loth, Gen.19. En beſluyt derhalven; Dat alwaar gezeyd word; Dat de Engelen Verſcheenen zijn; de zulke, Geſchaapen Engelen zijn geweeſt, die hier met het getal van *Twee*, genoemd wordende, de Derde, die de JEHOVA was, daar buyten ſluyt. Maar behoudens d'agting die wy voor die Geleerde Man hebben; mag hier zonder opmerking, niet voor-by ſlippen; Dat de Apoſtel ſpreekende van d'Herbergzaamheyd, niet zoo ligt in duske ruyme woorden zou gezeyd hebben; *Dat* Zommige *Hier door onweetens*, ENGELEN Geherbergd hebben; by aldien hy het Oog alleen op Loth; en ook niet op Abraham gehad heeft; welker beyde ontmoetingen, den Joden genoeg bekend was. Voorwaar het woord *Zommige*, paſt veel-beeter op het meerder, als op het enkel getal: En daarom houden wy voor heel waarſchijnelijk, Dat den Apoſtel alzóo breedelijk ſpreekende; voornaamelijk op Abraham, en in de tweede rang, op Loth, als zijns gelijk in deeze Weldaadigheyd, gezien, en alzoo gezeyd heeft, Dat het *Zommige* hier door gebeurd is &c. terwijl hy zulx, meer als in Eenen erkende. En daarom voegen wy'er by, Dat het weynig zou te beduyden hebben, dat den Apoſtel, hier het Herbergen van Engelen, zoo zeer geroemd, en de groote Verſchijninge van Godt zelfs, zou vergeeten hebben; daar immers Een Engel, ſlegts Eenen is, uyt de Tien-Duyzend-maal Tien-Duyzenden, die voor Gods Troon ſtaan. Dits onze bedenking.

Indien Godt hier zelfs aan Abraham Verſcheenen waare zou den Apoſtel, (die Hebr. 13. van Engelen ſpreekt) ook dit niet agtergelaaten hebben. Hebr. 13:2.

Dat onder-en-tuſſen Sligtingius gewild heeft, Dat eenen uyt deeze Engelen, JEHOVA genoemd word; *Om dat hy zig door het Boodſchappen van Gods Wil en Voorneemen, voor die tijd, als de* JEHOVA *gedraagen heeft, op dat zijn ontmoeting, tot d'uytvoering van des Heeren laſt, niet dan te meerder aanzien by den Menſche had: Even als ymand gevolmagtigt zijnde, ſpreekt in de Naam des geênen die hem gezonden heeft*? Zulx heeft de meeſte onzer Godsgeleerde ſchijnen te mishaagen; om dat Godt zijne Eer, aan geen ander en geeft: En het ook niet te denken is, Dat Abraham, die deezen alſſe zeggen, als de JEHOVA Aangebeeden heeft, daar in miſleyd of bedroogen is geweeſt: Gelijk zulx onder anderen ook Heydeggerus, tegens hem aanmerkt.

De Tegenbedenking van Sligtingius verworpen.

Den welken mede daar in geen genoegen neemd, Dat Auguſtinus zig tegens die heeft aangekant, welke van gevoelen waaren, Dat Kriſtus hier aan Abraham Verſcheenen is: Voor-vaſt houdende, dat de redenen waar mede hy zig tegen die meeninge heeft aangekant, veel te ſwak zijn. Dit zijn Auguſtinus woorden: *Indienze hier uyt beſluyten, dat een van deeze dry Mannen, is Kriſtus geweeſt; en dat Abraham dezelve ziende, nogtans maar tot eenen, als den* HEERE *in 't byzonder geſprooken heeft? Waarom en neemenze dan ook niet in-agt, Dat Loth, de twee Engelen, eeven zoodanig heeft aangemerkt, dat hy in zijne zaamenſpraak met dezelve, ook* de Heere *in 't byzonder aangeſprooken heeft*? 't Geên hem Heydeggerus hier door meend te ontleggen; Dat zoo by-aldien die groote Kerk-Vader, de Hebreeuwze Taal

Een Fraaye waarneeming van Auguſtinus door Heydeggerus tegen geſprooken.

verſtaan

verstaan had, hy ligtelijk had konnen merken, dat geen van die Engelen, welke aan Loth Verscheenen zijn, met den Naam van JEHOVA, noch in het enkel getal, met den Naam van ADONAI *Heere*, genoemd of aangesprooken word. Want die maar yts van de H. Taal verstaat; behoorde te weeten, Dat ADONAI, met het *Enkel-getal* zaamengevoegd; heel wat anders is, dan wanneer 't met het *Veel-getal* is te zaamen gezet. Dit zeyd dien Man. Wy voegender by; Dat by-aldien Augustinus hier mag gemist hebben; Dat dan onze Kantteekenaars op 't zelve dwaalspoor zijn, en ook geen Hebreeuws verstaan hebben: Want niet tegenstaande zy in haare verklaaringe, het stuk met Heydeggerus taamelijk eens zijn, zeggenze nogtans, dat het woord אדני ADONAI, zoo als het Gen. 18: 3. gevonden word; ook *Myne Heeren*, beteekenen kan, alhoewel haare Overzettinge, in 't Enkel-getal zeyd *Heere*. Of gelijk de Gemeene Latijnze Overzettinge, aanbiddender-wijze Vertaald; *O Heere*. Gelijker ook geen ontbreeken die hier ADONAI *Heere* leezen, als een Eer-Naam diemen gemeenlijk aan Menschen geeft. Doch al wie op de Noodiging, en heel het Dienstbewijs van Abraham let; en hoedaanig zig deeze Mannen daar op ter Maaltijd gedraagen hebben, zal daar uyt veel-meer, dan uyt al deeze Taalzifterye verneemen, Dat deeze Mannen alle te-gelijk aangesprooken zijn; en dat zy elk voor haar zelven, dat ook alzoo hebben opgenoomen; anders zal'er maar eenen Genoodigt schijnen, de rest als op den hoop toegeloopen hebben; 't geên heel ongerijmd is te denken. En hoe zou doch Abraham, een van deeze Mannen, met den Godt-Naam van *Heere* genoemd hebben, daar hy geen van alle kende, noch wist waar toe zy quaamen; en veel fraaye Uytleggers ook zeggen, Dat hy eerst *Daar naar*, wist, *Dat het De* Heere *was*? Booven-dien hebben ook die, welk op de strax by-gebragte grondvest, voor-vast gesteld hebben, Dat Eenen van deeze *Engelen*, de JEHOVA geweest is; zeer wel gerooken, dat nadien Abraham deeze Mannen in de eerste ontmoeting, niet anders als Menschen schijnd onthaald te hebben; de beurt aan haar stond, te onderzoeken, Of ook Abraham, JEHOVA onder deeze Drye, terstond en onderscheydentlijk gekend heeft? Of dat hy zulx eerst naaderhand is ontwaar geworden? Het laatste heeft haar niet gepast te zeggen; terwijlze willen dat hy den eenen terstond, dat is, op de eerste ontmoeting onder den Naam *Adonai* als de JEHOVA Aangebeeden heeft, want alzoo willenze uyt *vers* 3. besluyten; schoon'er in d'omstandigheden niet een Jota van te vinden is: Maar wel dit, Dat Abraham zig met een Burgerlijke Eerbiedigheyd, na de wijze van die tijd, als voor Eerwaardige Mannen, *Needergeboogen* heeft: Gelijk onze Kantteekenaars zeer fraay uyt Gen. 23:7, 12. 1 Sam 25: 24. 2 Sam. 14:2. 1. Kon. 1. 23. &c. hebben aangemerkt. Die ook daar by van gedagten zijn; Dat Abraham eerst naderhand gewaar wierd, Dat zeggenze, een van deeze, *De Heere* was. Invoegen hier door het gantze gebouw, dat de woord-Vitters uyt den Naam ADONAI, hebben opgetimmerd, van zig zelven nederstort, en overhoop vald. En wy ons derhalven niet veel over *De Aanbidding*, die zommige hier door aan Abraham toeschrijven, behoeven te bekommeren. Dat Heydeggerus nogtans vast-steld, dat Abraham de *Jehova* aanstonds gekend, en als zoodaanig *Aangebeeden* heeft; daar in schijnd hy ons veel naader met de Gemeene Latijnze Overzetting, als met de waarschijnelijke blijken der H. Historie over-een te koomen. Dus Vertaalenze de woorden; *Ende Abraham, Aanbad ter Aarden needergeboogen; ende zeyde*, O Heere. &c. Om 't welk dan voorvast, op de verschijninge van JEHOVA zelfs te passen; Heydeggerus de volgende reden voor heel ontwijffelbaar houd. I. om dat uytdrukkelijk gezeyd word; Dat JEHOVA hem *Verscheenen* is, als hy de Dry Mannen zag. Ten II. Dat hy kennende wie hem Verscheen, hem daarom ook met de Naam van ADONAI Aangebeeden heeft. Ten III. Dat Abraham in deze gantze onderhandeling, niemand uyt die Dry Mannen, als dien eenen aan-

Wie deeze Mannen geweest zijn, is alderbest uyt Abrahams onthaal en gedrag dezer Mannen te kennen.

Gen. 18. 3. Dat Abraham deeze Mannen in 't begin niet en kende is een bewijs dat hy eenen ook uyt dezelve niet en konde Heere, als Godt noemen.

Heydeggerus bewijs dat JEHOVA onder deez Engelen Verscheenen is.

ſpreekt, welke hy de JEHOVA agte te zijn; en daar is niet aan-te twijffelen meend hy, of hy heeft dien Gekend dien hy Zag; en dien hy zag was De JEHOVA *Die hem Verſcheenen was*, of liever, die hem nu hier *Verſcheen*: Het zy dan dat hy zulx ontwaar wierd, uyt een meer-gewoone beſchouwing van dat Gezigt, dewijl hem de Heere nu meermaal Verſcheenen was, of dat hem zulx door de H. Geeſt, ingeboezemd wierd. Dit zeyd dien Man. Waar tegens onzes-agtens Grootius, met groot ſchijn van regt, deeze Vraag ingeworpen heeft; zeggende, *By-aldien Abraham zoo aanſtonds geweeten heeft, Dat hy hier met Godt zelfs te doen had; Hoe komd het dan dat hyze alle Dry, als Menſchen van gelijke aart en Natuure, noodigt om Spyze te neemen*? Dits voorwaar een Mannelijke Vraag: En wy meenen datze niet zoo ligt als Burmannus, en noch gereeder Heydeggerus, wel ſchijnen te gelooven, kan beantwoord worden; by-aldien anders haar eygen uytleg, ſtand zal houden. Laat ons derhalven die Geleerde Mannen zelfs hooren: Zy zeggen; Dat Abraham dit gedaan heeft, door een geopenbaarde Voor-weetenſchap, uyt welke hy wiſte, dat Godt zou Menſch worden, die even als wy, met Honger en met Dorſt zou verzogt worden; zoo dat hy Spijze en Drank tot voedzel zou van nooden hebben. Invoegen zig Abraham hier geſchikt heeft, naar het voorneemen Gods, en zoo als hy hem in deeze verſchijninge, wilde openbaaren. Doch die alzoo antwoorden, zeggen meer alſſe bewijzen; en wy hebben alreede aangemerkt, dat het zelfs noch niet eens beweezen is, Dat Abraham op d'eerſte ontmoeting geweeten heeft, dat Een van deeze Dry, De JEHOVA was: Gelijk wy ook gezien hebben, dat onze Kantteekenaars aanmerken. Hoe zal Abraham dan uyt die voorweetenſchap, dat Godt eens Menſch zou worden, JEHOVA te-gelijk met deeze twee andere *Engelen* of Mannen, Spijze voorgezet hebben? Voorwaar Dien die men niet en kend, en bewijſt men geen Eerdienſt, uyt voorkennis die ymand om zulx te doen, alleenelijk verpligt; gelijk hier nogtans gezeyd word. Maar by-aldien Abraham al geweeten heeft, dat Godt eens de Menſchelijke Natuure aanneemen zou, heeft dat Denkbeeld, niet dan zeer dwaalziek, aan Abraham konnen doen gelooven, Dat d'Almagtige Godt, ook in een ontijdig aangenoomen Lichaam, in welke hy nogtans niet als in het zijne woonen wilde, zou hebben willen Spijze neemen. Immers wiſte Abraham wel, Dat het Lichaam, dat Godt eenmaal door de Geboorte, *Uyt zijn Beloofde Zaad* aanneemen zou, nu ter-tijd, niet als reeds aangenoomen, en tot Mannelijke ouderdom opgewaſſen; hem weezentlijk verſchijnen, en nogtans toekomende blijven zou; nadien hy reeds van die Tijden en ſtonden onderweezen was; maar onder-entuſſen zelfs noch geen Zaad had. En daarom meenen wy, Dat al wie de H. Hiſtorie met aandagt overleeſt; niets daar in zal vinden, dat hem tot die ombetaamelijke gedagten brengen zal, Dat Godt zelfs in een aangenoomen Lichaam, waarelijk Gegeeten heeft. 't Verhaal ſpreekt eenpaarig als van *Menſchen*; en zy zelve gedraagen haar ook even zoo, in 't genieten van Abrahams Onthaal? Wel hoe? heeft Godt dan zijn Perzoonaadje willen veynzen? waar toe verſcheen hy dan Abraham hier alzoo? Booven-dien word'er ook geen uytzondering van Perzoonen gemaakt, geduurende de toeſtel en 't houden der maaltijd; Jaa zelfs niet uyt de minſte ſchemering vernoomen, dat deeze Mannen eens inden Naame Gods ſpreeken, tot aan het 10de *vers*. Jaa ook niet in het naavraagen, *Waar Sara was*? als waar toe Moſes in 't meerder getal van deeze Mannen die met Abraham Aanzaaten, zeyd; *Ende Zy zeyden, waar is Sara uwe Huys-Vrouwe*? &c. Naamelijk deeze Gaſten onder malkanderen, als een zaamengevoegde reden, daar elk het zijne aan toebragt. En zeeker, by-aldien Abraham voorvaſt geweeten had, Dat een uyt deeze, waarlijk Godt geweeſt waare; hy zou zig aan hem niet zoodaanig, als ſlegts tegen een Eerwaardig Menſche gedraagen hebben; Jaa wy meenen, dat zoo hy alleen deeze Mannen, voor waare *Engelen* had aangezien; hy zoo geringen Denk-

Kragtige tegenwerping van Grootius

En van de Godsgeleerde beanwoord.

Abrahams voorkennis der Goddelijke Verſchijning in 't Vleeſch heeft hem niet geleerd dat Godt hem onder deeze Engelen Verſcheen.

En zulx door bedenklijke ongerijmdheden onderſteund.

Abraham heeft buyten twijffel wel geweeten dat de Engelen die

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Denkbeeld van de Hemelze Geeſten niet gehad, en gemeend zou hebben, Datze ook Eeten en Drinken, tot Verſterkinge van haare Herten; en verquikking der vermoeydheyd, op den heeten Dag, noodig hadden. Voorwaar Eeten, Drinken, en Voeten waſſen, is geen werk van Geeſten, nadien immers Kriſtus zelfs daar uyt beweezen heeft, Dat hy waarelijk van den Dooden opgeſtaan, en alzoo geen, *Geeſt* kon zijn die aan zijn Diſcipelen verſcheen. Luc. 24: 42, 34. Vraagende zelfs, *Ofze niet wat te Eeten hadden*; op dat hyze van dien waan onthefte.

Geeſten zijn, niet en Eeten noch en Drinken.

Hier tegen in-te brengen, dat deeze Engelen, ten opzigt van haare aangenoomen Lichaamen Spijze noodig hadden; zal'er ſchijnen te volgen, Dat dan ook Abrahams onthaal alleen, aan die bloote Rompen geſchied zy; en d'Engelen'er niet met-allen van genooten hebben. En alzoo met Joſefus moogen zeggen; datze ſlegts *Waanden* of *Veynſden te Eeten*: 't Geên zoo veel zal zijn, als het bewijs van de Zaligmaaker wraaken: Want al 't zelve konde ook van zijn Eeten en Drinken, gezeyd en gedagt geworden zijn. En daarom houden wy niet veel van zulke Uytleggers, die zoo ligtvoerig van *Aangenoomen Lichaamen* ſpreeken; dewijl'er niets van-te maaken noch van te denken is, dat proef kan houden by luyden van gezonde Herſſenen; of het kan met on-eyndige twiſt-vraagen aangevogten worden:

'T Bewijs van der Engelen aangenoomen Lichaamen ontbreekt.

Want het moeten of waarelijk Nieuwgeſchaape Lichaamen zijn, die geen Menſchelijke Ziel toebehoorende, naaderhand wederom met dezelve ſchielijkheyd, alſſe Geſchaapen waaren, vernietigd worden; of ten minſten, als Doode Krengen op 't Veld, door de Lugt en 't Ongedierte verſlonden worden. Of het moeten geleende Lichaamen van Leevendige Menſchen zijn, in 't welke d'inwoonende Ziel, voor een wijle tijd verhuyzende, of zoo lang in verrukking van Zinnen en zonder kennis van gevoel zijn; als een *Engel*, of *Godt*, het zelve tot zijnen Dienſt van nooden heeft. Tot hoedaanigen gevoelen ook Burmannus ſchijnd over te hellen. Maar het is onzes agtens zeer ſlegt, en met veel ongerijmdheden beſwangerd. Gelijk het mede zeer dwaalziek is, als zommige meenen, Dat het konnen Lichaamen van onlangs-geſtorven Menſchen zijn. &c. Doch het is te verwonderen, dat die, die alzulke vieze dingen droomen, daar by ook niet bekommerd zijn, hoe ligt, zoodaanige Doode Lichaamen, of uyt de Sterfhuyzen, daar de naabeſtaande de Rouwklaage by den Overleedenen deeden, of uyt de geopende Graaven; zouden vermiſt geworden, of hoeze na verrigter zaaken, weder derwaards gekeerd zijn? Of zoo het al in de Leevende geſchied waare; hoe zouden niet wel eenige, in zommige Daagen en Nagten uytblijvens, breedwijlige verplaatzing en diergelijke ondergaaningen, by haare Maagden en bekenden, vermiſt geworden zijn? En haar eygen Huys-zaaken, een zeldzaame *Ekklypzis* ondergaan hebben? Wy verſwijgen veel andere ongerijmde dingen op-te haalen, die het aanneemen van Lichaamen zekerlijk zou naſleepen: Dewijl wy niet en twijffelen, of elk aandagtig gemoed, zal hier over veel meer ongerijmde gevolgen invallen, als hier welvoegzaam moogen by-gebragt worden. Maar hoe veel gemakkelijker zullen wy hier alles niet wel vinden, by-aldien men ſteld; Dat Godt tot dusk-een voornaame Dienſt, *Menſchen* voor die tijd met zijnen Geeſt begunſtigd heeft, om dit alzoo ten beſten van zijnen Knegt Abraham, te konnen Boodſchappen.

Deeze gantze Verſchijning word alder gemakkelijkſt van Menſchen verklaard.

Als waar toe Godt dan ook te dees tijd, noch geen gebrek aan Vroome Mannen, in het niet heel-wijd afgeleegen *Salem* had, alwaar de groote Melchizedek, die Abraham te vooren zoo Godvrugtig ontmoet, en Gezeegend had; Koning, en een Prieſter des Alderhoogſten Gods was; en bey die Ampten daar voorzeeker, niet voor hem zelfs en zonder Onderdaanen en Geloofs-Genooten bediende: Jaa uyt welke ongetwijffeld ook eenige niet van de geringſte, Melchizedek in die ontmoeting verzeld hebbende, nu wederom Dry uyt die Mannen, door Goddelijk beſtuur, tot deeze Bezending konnen afgevaardigt zijn; die zelfs ook Abraham, 't zy door eygen aanſchouwen,

Waar deeze Mannen konnen van daan gekoomen zijn.

door erfgerugt, eenigzinds konnen gekend hebben: Nadien zulx te denken, niet ongerijmder schijnd, als het uytgaan van Melchizedek zelfs, welkers ontmoeting den meesten Uytleggers, zoo hoogdraavende dunkt; Dat veele die groote Perzoonaadje, (even als hier Een deezer *Mannen*,) voor *Kristus* en de *Jehova* zelve, gehouden hebben. Want hy is Abraham, als uyt de Lugt gevallen, en heel onbekend voorgekoomen; Gelijk in een byzonder Hooftstuk, breed is afgedaan. En zoo wy hier op Abrahams eerste Gesprek letten; voorwaar het schijnd als of hem ook zelfs eenige voorkennis, hier van schielijk ingeboezemd was, wanneer hy onder de noodiging, deezer Mannen zeyd; *Daarom dat gy tot uwen Knegt overgekoomen zijd.* Gen. 18:5. Want dat hy daar in op de Goddelijke Voorzienigheyd, in 't algemeen, en niet op het byzonder voorneemen deezer Gasten ziet, zal terstond blijken. Hierom dan, nadien Moses in dit verhaal, het Oog houd, op d'eerste Oorzaak, en alzoo 't opperbestuur deezer Verschijninge, aan JEHOVA toeeygend, en hem ook daarom als zelfs spreekende invoerd; paste hem teenemaal, ook Abraham alzoo spreekende in-te voeren; en zulx zoo veel te meer, als beyder gedagten derwaards-heenen strekken. Want eylieve doch? Wat wanschik zou het hebben, by-aldien een Histori-Schrijver, d'Aanspraak van een Afgezant verhaalende, begonnen had dessels Voorstel in den naam des Konings, die hem gezonden had, te vertellen; hy ook de Antwoord der aangesprookene, even als aan den Koning gedaan, daar by voegde? Voorzeker gants geen: Maar het zou veel-eer blijk geeven, dat hy alzoo Schrijvende, zijn aandagt zeer wel op de Natuure der zaake gevestigd had. Doch laat ons d'Historie vervolgen; en bezien, wat ons misschien daar in uyt Moses Verhaal, tot deeze bedenking zal te-nutte koomen; en onder-entussen niet vergeeten daar by te doen, wat zommige vermaarde Mannen hebben gemeend, dat daar in haar Gevoelen begunstigde. Terstond dan, als Abraham deeze Dry Mannen tegens den Middag, *Als de Zonne heet wierd*, omtrent de Deure van zijne Tente gewaar wierd, is hy dezelve, met betooning van een Burgerlijk Eerbewijs, te gemoet geloopen; en heeftze niet alleen met een vriendelijke toespraak Gegroet, maar ook onder zijn Dak genoodigd; zeggende; *Heere*, (of *Mijne Heeren*,) *hebbe ik nu Genaade gevonden in uwe Oogen, zoo gaat doch niet van uwen Knegt voor-by: Dat doch een weynig Waters gebragt worde, en Wasset uwe Voeten, ende Leenet onder deezen Boom. Ende ik zal een Beete Broods langen, dat gy u Herte sterket; daar naa zuld gy voortgaan; daarom dat gy tot uwen Knegt overgekoomen zijd.* &c. Gen. 18: 3, 4, 5. Daar is niet aan-te twijffelen, of Abraham verstaat, door *Een beete Broods*, volgens de Taale der Hebreën, allerley Spijze, met welke hy voornam deeze Gasten t'onthaalen. Waar toe men mag naazien, 1 Sam. 14: 24. Matth. 6: 11. en 15: 2. Luc. 14: 1, 14. met Gen. 3: 19. vergeleeken. En het gevolg van Abrahams gedrag, kan ons dien uytleg goed maaken; nadien hy, behalven den last der *Brood-Koeken*, dien hy Sara aanbeveeld, zelfs in der haast tot de Runder-Kalveren loopt, en een daar uyt doed Slagten; waar van hy flux een goed *Pater-Stuk*, wel gaar-gemaakt, met Melk en Boter opdischt, Gen. 18:6, 7, 8. Waar uyt blijkt, dat de Herbergzaame Vader, veel meer gaf dan hy belooft had; by-aldien onze voorige aanmerking, over d'aanbieding van *Een beete Broods*, geen stand zal houden. Maar gelijk de meeste Overzetters hier *Een stukje Broods*, Een *Beete Broods*, en een *Mondvol Broods*, of als Kimchius zeyd; *Een Sneede Broods* Vertaalen, agten zommige naauwkeurige Uytleggers, dat men hier niet zonder reden, *Een Stukje Broods*, verstaan moet; dewijl d'Oude Joden de gewoonte niet en hadden, haar Brood te Snyen, maar met de Handen te Breeken; waar toe dan ook haare Brooden, gemeenlijk een platte Form hadden; gelijk Moses daarom ook zeyd, Dat Sara *Koeken* of *Vlaayen* maakte; verstaat platte Brood-Koeken, die op Koolen, of onder

Bedenking waarom Godt hier nogtans spreekende word ingevoerd.

De Historie van deeze ontmoeting agtervolgd.

Abraham ziet Dry Mannen zijne Tente naderen en spreektze aan.

Wat Abraham door d'aanbieding van een Beete Broods verstaan heeft.

Brooden der Hebreën van Ouds plat als Koeken.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

onder den heeten Affen, op een Heerdfteede gebakken wierden, als te zien
is; Exodus. 12: 39. Num. 11: 8. 1 Kon. 17: 13. en 19: 6. Booven-dien wil-
len zy ook dat de LXX Overzetters, noch veel eygender, hier alleen *Brood*
Vertaalen; zoo datze Abraham doen zeggen; *Ende ik zal Brood neemen* &c.
En dat dit den regten zin der grond-Text is, leerd de zeer Geleerde Man
Lud. de Dieu, over deeze plaatze. Alwaar hy toond, dat door פת, niet zoo-
danig, Een *Stuk Brood* verftaan word, gelijkmen een *Beet*, of *Sneede Broods*
noemd, maar een *Geheel Brood*; (het welke anders, ככר לחם *Een ftuk*,
of *Klomp Broods* genoemd word: Naamelijk zoo veel tot *Een Geheel Brood*
van nooden is) Doch פת, word gezeyd, ten aanzien van het *Gekneede Deeg*; 't
geên in verfcheyde Klompen verdeeld zijnde, verfcheyde *Brooden* uyt lee-
verd; die defwegen Een voor Een, dat is, yder voor zig zelven, פת ge-
noemd worden. In hoedaaniger-voegen dan ook Maimonides *In Berachot*
geleerd heeft; Dat alle *Deeg* dat uyt gemaalen Meel van *Tarwe*, *Geerft*,
Spelte, *Boekweyd*, &c. gebakken is, met den Naam van פת beteekend
word. En zoo'er ymand meer van luft, hy beraade zig met *Het Groot Rab-
byns Woorden-Boek* van Buxtorf; die 't gebruyk van dit woord, ruymwey-
dig verklaard. Dat nu Abraham deeze Gaften verzoekt, om door een Beete
Broods, *Het Herte te fterken*, zulx is van Ouds, een gewoone maniere van
fpreeken by de Hebreën geweeft; gelijk te zien is; Judic. 19: 5. Pfal. 104.
15. 1 Kon. 13: 17. Invoegen *Sterken*, hier zoo veel beteekend, als *Voeden*
Spyzigen, en *Verquikken*; 't geên voornaamelijk het *Brood* doed, als *De
Staf des Leevens*, Pfal. 104. 5. en zulx door een byzonderen Zegen: Deut.
8: 3. Matth. 4: 4. Om welk belaft word, als een *Daagelijkze Koft*, te Bid-
den, Matth. 6: 11. Abraham heeft deeze *Heeren*, niet alleen met vrien-
delijke woorden genoodigd, en'er zig onder-en-tuffen, met enkele Eer-Bewijf-
lijke pligtpleegingen afgemaakt; maar hy is na d'aangebragte Dienftbewijzing
der Voet-waffing, flux tot de Tente van zijn Huys-Vrouwe Sara geloopen;
en belafte inder-yl, *Dry Maaten Meel-Bloemen*, tot *Vlaaden*, of *As-Koe-
ken* te bakken: By de Grieken anders *Enkryphias* genoemd; Gelijk by Ga-
lenus, Hippokrates, en Athenæus te zien is; 't geên zoo veel is, als of
men *Verborgene* zeyde: Te weeten, onder de Affche. Andere noemenze *A-
panthrakidas*; dat is, *Op*, of *Onder de Koolen* Gebakken: Waar tegen de
Brooden, die in den Oven gebakken zijn, volgens Ifidorus, *Klibanoti* ge-
noemd wierden. En 't zou wel konnen zijn, dat de Bak-Ovens te dees tijd,
noch in geen gebruyk waaren; alhoewel het Hebreeuws woord כבשן CHIB-
SCHAN, dat een *Oven* of *Fournais* beteekend, Gen. 19: 28. gevonden word.
Gelijk dan ook de Gebouwen, zeer lang zonder Schoorfteenen zijn geweeft,
als in de Joodze Oudheden getoond is. By de Perziaanen, Arabierrs en Sy-
riers, baktmen gemeenlijk alle Daag vers Brood. Te Ifphahan, doenze zulx
in een Aarden Vat, by-na als een Pot, of diepe Broeder-Pan: Tegens wel-
kers warme kanten, zy het Deeg plaamooten of aanplakken. Doch de Rey-
zigers die door de Zand-Zee, en andere Woeftijnen trekken, doen dat op een
andere zeldzaame maniere: Zy maaken een rond gat in d'Aarde, by-naa
twee Voeten diep, en dry Voeten wijd; waar inze eenige ruygte werpen en
aan brand fteeken: Daar over leggenze Key-fteenen, die haaft gloeyen,
en de plaats heet maaken; terwijl word het Deeg bereyd, en tot platte Koeken
opgemaakt, omtrent twee Vingeren dik, en in fatzoen, als de Brooden die de
Bakkers in Vrankrijk op Dry-Koningen-Avond, aan haare Kalanten zenden.
't Gat warm geworden, leggenze de Koeken daar in, en dekken 't met de
heete Steenen weder toe, en laaten 't Brood zoo bakken, van den Morgen
tot aan den Avond; en is als dan zeer fmaakelijk.

Abraham doet deeze Mannen de Voeten Waffen. En laat As-Koeken bakken.

Terwijl Sara dus noeft de Brood-Koeken bezorgd, loopt Abraham zelfs
tot de Runderen; en daar een Teeder en Vet Kalf uytgepikt hebbende,
geeft hy 't zijnen Huys-Knegt om te Slagten, en inder haaft tot Spijze toe-

En doet een Gemeft Kalf Slagten.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

te maaken: In 't Hebreeuws eygentlijk, Een *Runds-Zoone*, dat is, Een *Jonk Rund*, of *Runder-Kalf* genoemd. Alwaar men ook voor *Teeder en Goed*, diende te verstaan, dat zeer *Mals* en met *Jeugdig zap doorvoed* was. Of als de Gemeene Latijnze Overzetting, by die van Leuven Vertolkt is; *Hy nam een van de beste Kalveren dat zeer teeder was*. En als zoodanig word ons ook het Kalf-Vlees, dat wel gevoed is, beneffens desselfs deugdzaamheyd en goede smaak, verre booven dat van den Os, by de Natuurkundigers aangepreezen. Hier naa dan, discht Abraham, Melk en Boter op; en zet hen van het toegemaakte Kalf voor. Inzulker voegen, Dat de Herbergzaame Vader zelfs in Perzoon, voor het Aangezigte zijner Gasten onder den Boom staande, van zijn smaaklijk-toebereyde Kost, voordiende; *Zoo datze Aten*. Gen. 18:7,8. Waar uyt wederom blijkt, Dat deeze Gasten, *Menschen* waaren; want nooyt worden Mannen die Gegeeten en Gedronken hebben, en geen Menschen waaren, *Engelen* genoemd; maar daar worden heel dikwils *Engelen* of *Boden* genoemd, die geen *Geesten* waaren. 't Geên elk weet die de H. Schrift geleezen heeft. En dat Abraham hier als tot een Voorspijze, Boter en Melk op zet; ziet misschien, op der Ouden gewoonte, waar in men de Boter voor de Maaltijd, en niet naar dezelve nuttigde; En daar ontbreeken geen Genees-Kundigers, dieze als dan beeter agten, om datze agter de Maaltijd gegeeten, belet de Maag te sluyten, en alzoo 't wel-verteeren der Spijze; zoo dat het Spreekwoord; *Boter voor en Boter naar, doet ons Leeven Honderd Jaar*, geheel niet en deugt. Jaa de Melk-Spijze kan ook op deeze Maaltijd, voor-af gegeeten zijn, om dat de Oude die best hielden voor een leedige Maag, en een weynig daar-naa, andere Kost daar op te eeten. En zoo magmen gissen, dat Abraham zijn Gasten hier meede wat opgehouden heeft, terwijl het Kalf-Vlees gaar-gemaakt wierd. Want alhoewel Moses dit verhaal zoodaanig te zaamen trekt, als of hy deeze geregten te-gelijk had voorgediend, rept hy nogtans van *Boter* en *Melk* in d'eerste plaatze, Gen. 18:8. Maar wanneer Abraham in zijn noodiging, tot de Mannen zeyd; Versterkt u Herte, en daar naa zuld gy voortgaan, *Daarom om dat gy tot uwen Knegt overgekoomen zijd?* Schijnd zulx in den eersten opslag, eenigzinds vreemd van Abraham voorgewend; inzonderheyd zoo wy de Gemeene Latijnze Vertaaling volgen; die hier van veele omhelst word: Want dan zal de zin aldus zijn: *Want daarom zijd gy tot uwen Knegt overgekoomen*. Of gelijk onze Kantteekenaars ook noch deeze Overzetting by brengen. *Want gy daarom tot uwen Knegt overgekoomen zijd*. Nogtans moetmen niet denken, Dat de reden van haar aankoomen was, op datze aldus van hem zouden Onthaald worden; maar dat de Goddelijke Voorzienigheyd haar daarom derwaards geleyd, en hem doen ontmoeten had, op dat hy moogelijk niet alleen gelegentheyd zou hebben, zijn Goedgunstigheyd aan haar Eerwaarde Perzoonen te bewijzen; (van welke spreekwijze men een Exempel vind, tussen Jakob en Esau, Gen. 33:10.) Maar ook om misschien yts Goeds-Nieuws uyt haar te verneemen. Waar toe wy andermaal moogen aanmerken, Dat zig Abraham tot noch toe, niet anders als tegens Eerwaardige Perzoonen gedraagt, dien hy voor *Menschen* hield: En niet de minste schemering geeft, waar uyt blijkt, dat hy een van deeze Mannen, of voor *Godt*, of alle Dry voor *Engelen* heeft aangezien. Veel meer geeft de H. Vader te kennen, Dat hy met het grootste regt, als een volmaakt en onverbeeterlijk Voorbeeld der Herbergzaamheyd, aan alle Kinderen Abrahams, is konnen voorgesteld worden; en dat hem derhalven den Apostel, Schrijvende *Aan de Hebreën*, veel te kort zou gedaan hebben, by-aldien hy zoo Gulhertigen Huys-Vader, als Abraham hier betoonde te zijn, in 't aanprijzen van deeze Deugd, over 't hooft gezien, en alleen het Oog op Loth gehad heeft; gelijk nogtans Heydeggerus, met veele, wel dapperlijk staande houden. Dat het nogtans onze Kantteekenaars anders verstaan

Laat Melk en Boter met een deel van 't Geslagte Kalf ter Tafel aandienen.

Noodigt deeze Gasten datze Eeten.

Abraham heeft deeze Engelen voor Menschen en niet voor Geesten gehouden.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

verstaan hebben, blijkt uyt haare aanwijzing op Hebr. 13: 2. dewijlz'er Abraham geenzinds uytsluyten. En dat zy zulx niet zonder reden doen; is niet alleen daar uyt waarschijnelijk, Dat den Apostel, 't zelve aan *Zommige* toepast; maar wy meenen, Dat al wie deeze Historie ter deugden inziet, niet anders zal konnen merken, of deezen voortreffelijken Man, heeft uyt zig zelven, alle gelegendheyd gezogt en waargenoomen, om de Vreemdelingen, op te neemen en zijn Huysvesting aan-te bieden. Hier toe zet hy zig aan de Deure van zijne Tente; en dat tegens den Middag, als de Zonne hoog geklommen, en den *Dag begon Heet te worden*; op welke tijd de Reyzigers in de warme Landen gewoon zijn, naa de Herberg om te zien, en zig onder Dak begeeven. Dus bleef Abraham dan niet tussen de Schuttingen zijner Tente, en onder zijne Huysgenooten zitten; maar begeeft zig voor de Deure, en ziet naar buyten uyt, om de Gasten te grijpen en te Vangen, gelijk de Groote Oud-Vader Basilius zeyd. Alzoo dat hy naauw wagt hield, dat geen Eerwaardig Reyziger, zijn Gezegend Huys voor-by ging; maar dat hyze mogt te gemoet loopen, en met Noodigen te-vooren koomen: Even eens gelijk naderhand van de *Tegesdelten*; Dat zijn d'Inwoonders van zekere kleyne Stadt in Afrika, verhaald word; welke de Deurwagters pleegen te belasten; Dat zoo een *Vreemdeling* haare Deure genaakte, zy hem vraagen zouden; *Of hy in de Stadt ook Vrienden had?* En by-aldien hy zulx ontkende, moest hem strax dat Huys tot zijn Herberg aangebooden worden; gelijk in de Beschrijving van 't Koningrijk Marokko te leezen is. Naa deeze wijze van doen, heeft dan ook Abraham, die zelfs hier als *Vreemdeling* verkeerde; en zijne Tenten hier slegts als by gedoogen had; de Dry Mannen genoodigd, zoo dra hyze zijne Tente zag naaderen; niet wagtende totze by-hem quaamen en Herberg zogten; maar is haar liever vrywillig te gemoet geloopen, op dat hyze zoo wel door de noesten yver van zijn volveerdig Gelaat, als met zijn Beleefde woorden, tot hem Innoodigde; niet bekommerd zijnde, voor onvoorziens aankoomende Gasten; zoo dat hy haar ziende, aanstonds de vlugt in zijne Tente genoomen, en zig daar voor zou weggepakt hebben. En op dat hy de Gulhertigheyd van zijn gemoed te-bet betoonde, heeft hyze niet alleen de toebereyde Spijze voorgezet; maar hy zelve heeft zoo 't schijnd, ook *Al Staande*, het ampt van Tafel-Diender en Schenker bekleed, daar hy nogtans geen gebrek aan meenigte Knegten en Dienst-Maagden had. Maar zoo Minzaam en Vriendelijk hy deeze Gasten ontfangen, en met Spijs en Drank getoeft heeft, zoo beleefdelijk heeft hyze ook naar de Maaltijd, in het weg-gaan, Eerbiediglijk Uytgeleyd. Van welk Dienstbewijs, de Digter Homerus, deeze Wet naagelaaten heeft; *Den tegenwoordigen Gast, moet men Beminnen; en den Weggaanden, Een Vriendelijk Uytgley vergunnen*, vergelijkt Gen. 18:16. En gelijk deeze Herbergzaamheyd, Abraham rijkelijk beloond is, door de Geboorte van een Zoon, alzoo hebben ook zommige aangemerkt, Dat Abraham die een Herbergier der Engelen, of Gezanten Gods geweest is; van de Zaligmaaker naa zijn Dood, als een Herbergier der Zalige Menschen aangemerkt is; dezelve ontfangende in zijnen Schoot, Gelijk te zien is in de Parabel van Lazarus, Luc. 16:22. En dat hy hier in alle andere Heylige Mannen, als *Enoch*, *Noach*, en zelfs *Adam*, die d'Oudste was, te booven gekeurd is, is veel-ligt, om dat hy is De Vader aller Geloovige, aan wien de Beloften gedaan zijn; Daar-en-booven is de Herbergzaamheyd zoo groot in Abraham geweest, Dat hy ten opzigt van die Deugd, als een Herberge en Rustplaatze voor de Geloovige gesteld is. En dits voorzeker geen onvoegzaame bedenking. Alhoewel men zig over 't besluyt van Abrahams Maaltijd verwonderen moet; Dat zoo grooten zaak als dit zou geweest zijn; dat Abraham met Godt zelfs onder een Boom Gegeeten en Gedronken heeft; niet aangeteekend is; daar die groote Man Moses geweygerd is, alleen zijn

Abrahams Herbergzaamheyd gepreezen.

Eu zulx Leevendig in 't onthaal deezer Dry Mannen waar gemaakt.

Abraham als Tafel-Diender en Uytleyder zijner Gasten aangemerkt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Aangesigte te moogen zien, Exod.33:20. Voorwaar deeze Herbergzaamheyd, is Abraham grootelijx te-nutte gekoomen; als de welke daar door, de zeer blijde Boodschap van een toekoomende Erfgenaam, van heel naa-by bekoomen heeft. *Zoo dat hem*, gelijk den Oud-Vader Ambrosius zeer wel zeyd; *De Vrugt der Nakoomelingschap, tot Belooning zijner Herbergzaamheyd geschonken is.* Waar van d'onderhandeling, tussen hem, deeze Mannen en Sara, te leezen staat, Gen.18:9-16. Alwaar gezien word, dat de Gasten onder 't Eeten, naa Sara vraagen; 't geêne Moses uytdrukt; *Doe zeyden zy, Waar is Sara uwe Huys-Vrouwe?* En eenen uyt haar, (naamelijk die

d'Aanzittende Gasten vraagen na Sara.

last had, Abraham en zijn Wijf, de Geboorte van een Zoon te Boodschappen;) verzekerd hem, Dat als hy over een Jaar wederkoomen zou, Sara een Zone zou hebben; te kennen geevende, dat zulx ook de reden was, waarom hy naa haar vroeg. Doch als Sara, (die aan de Deure der Tente stond, *Welke agter*, Dat is, heel deun-by deezen Gast was;) dat hoorde, *Lagte

Sara lagt, en word verklikt.

zy by haar zelven*: Overleggende hoe weynig deeze Boodschap, met haar hoogen Ouderdom over-een quam. Onder welk doen, het niet onwaarschijnelijk kan gebeurd zijn, Dat Sara haar zoo wel van Vreugde, als uyt Ongeloof aan de Moogendheyd Gods, zoodaanig in 't Grimlachhen vergeeten heeft, dat deeze Boodschapper daar van yts ontwaar wierd; gelijk hy zelfs ook uyt zijn zeldzaam aanbrengen, dusdaanigen swakheyd, een Oude Vrouwe, ligtelijk toe-digten kon: En daarom ook strax zeyd; *Waarom

Wie hy was die 't Lachhen van Sara ontdekt.

heeft Sara Gelachhen? zoude yts voor den* Heere *te Wonderlijk zijn?* Alzoo spreekt deezen Boode, die thans Abrahams Gast was, en niet *De Heere* by Monde zelfs; nadien hy anders scheen te moeten zeggen; *Zoude My yts te wonderlijk zijn?* Want dat strax te vooren gezeyd was; *Ende de*

Gen.18:13.

Heere *zeyde tot Abraham, waarom* &c. Zulx word alleen in den Naame Gods gezeyd, en als *'t Woord des Heeren* gesprooken, of van Moses als zoodaanig tot verklaaring ingevoerd; en de gewoonte van alle Gezanten Gods, is ook zelden anders geweest. En alhoewel men deeze wederkeering *Binnen een Jaar*, nergens aangeteekend vind; isse nogtans in de Vervulling zoodaanig waaragtig geworden, Dat niemand behoefde Weder te koomen; want de Goddelijke Boodschap, is Abraham in de Geboorte van zijn Zoon Isaak Verscheenen, als de eyge Getuyge deezer Belofte; overdenkt alleen Gen.21:1, 2. en 't zal uw uyt de Goddelijke *Bezoeking* van Sara, openbaar zijn. Dat wy nu ook de spreekwijs, *Omtrent deeze Tijd des Leevens*, niet qualijk *Een Jaar* genoemd hebben; blijkt hier uyt, Dat de woorden eygentlijk beteekenen, *Als deeze Tijd herleefd*; 't Geên Jaar om Jaar geschied. Maar gelijk het gevoelen der meeste Godsgeleerde daar heenen strekt, Dat het

't Gevoelen der gener die willen dat Jehova hier zelfs spreekt onderzogt.

niemand dan de *Jehova* is, die hier met Abraham zaamenspraak houd; alzoo stellen zy vervolgens vast; Dat wanneer de Godvrugtige Huys-Vader deeze Gasten, in haar opstaan en heenen gaan, Uytgeley geeft; den eenen uyt dat Gezelschap, naamelijk JEHOVA *De Zone Gods* zelve, Abraham het gedreygde Noodlot over Sodom heeft bekend gemaakt. Om waar van nu te handelen, wy voorneemens zijn, de Gedagten der voornaamste Godsgeleerde by te brengen, en onze bedenking daar over hier en daar in te lassen. Onder die dan welke werk gemaakt hebben, deeze voornaame Historie, met opzet te behandelen, is Heydeggerus neffens veel andere, van meening, Dat Gen.18:17-20. Een twijffelagtige raadslag van JEHOVA schijnd

Donkerheyd in de Goddelijke raadslag over Sodom en desselfs bekendmaking aan Abraham.

voor-te koomen, die naader te betragten staat; nadien Moses ons dezelve zoodanig voorsteld, als of Godt by Zig-zelven een Overslag maakt, of hy zijn voorneemen aangaande 't Verderven van Sodom, aan Abraham zal bekend maaken of niet? Doch die Verstand hebben, en eenigzinds Godt en de Stijl der H. Schrift kennen, behoorden te weeten, Dat Moses dit alles op een Menschelijke wijze van *Jehova* gesprooken, en tot zeker Oogwit strekkende, heeft ingevoerd; dewijl het niet te denken is, Dat deeze woorden

in

in tegenwoordigheyd van Abraham gesprooken zijn; want hy was immers met deeze Mannen op Weg om haar te Geleyden, naar datze van de Maaltijd waaren opgestaan, Gen. 18: 16, 17. Want dat zommige dit agten als tot de Engelen gesprooken, ontzeggenze Abraham de tegenwoordigheyd van dit gants Gezelschap, van welk hy nogtans, zoo wel den Uytleyder en Medeganger, als hy haar een goeden Waard geweest was: Let op de draad der H. Historie, en 't zal uw meer dan wonder doen, Dat, zoo een van deeze, is *Jehova* geweest, aan wien Abraham hier zelfs een Leysdman heeft willen zijn; de Apostel, die 't Geluk van Engelen te Herbergen gedenkt, deeze Daad zou vergeeten hebben. Onder-en-tussen schijnd het wel zeker, Dat Moses, het Voorstel van deeze twijffelagtige Raadslag, in de volgende woorden vervat: *Zal ik voor Abraham Verbergen wat ik doe?* Of gelijk andere liever volgens de Gemeene Latijnze Overzetting leezen; *Ende de Heere heeft gezeyd; Zal ik ook aan Abraham verbergen 't geene ik doen zal?* 't welk buyten-twijffel zoo veel is, als of'er stond; *Ik en zal het Abraham geenzinds Verbergen.* Want zoo ymand zoekt te weeten, waar doch, door een diergelijke maniere van *Vraagen*, sterk *Geloochend* word; hy bezie 2 Sam. 7: 5. vergeleeken met 1 Kron. 17: 4. en Matth. 7: 16. met Luc. 6: 44. &c. Maar daar worden in onze Historie, Vier byzondere Oorzaaken bygebragt, waarom Godt vast-steld, het Schrikkelijk Oordeel over Sodom, aan Abraham bekend te maaken. d'Eerste is daar van ontleend, Dat Godt alreede zijne Geestelijke en Aardze Goederen, hem geopenbaard had; waar toe men *vers* 18. aandagtig naaleezen mag; en daar by uyt *vers* 19. in de tweede plaatze, niet vergeeten, Dat Godt, die de Fonteyne van alle Goed is, dit deede, om dat hy Abraham *Kende*: Dat is, om dat hy hem *Erkend*, en uyt Genaade, met zijne liefde omhelsd had; even als of JEHOVA zeyde; Ik hebbe hem Uytverkooren, en Bezind en Bezorgd als mijn eygendom: Gelijk zoo het woord *Kennen*, in verscheyde plaatzen genoomen word; ziet Psalm. 1: 6. Jerem. 1: 5. en 24: 5. Hosea 13: 5. Amos 3: 2. Johan. 10: 27. 2 Thim. 2: 19. Invoegen door *Kennen*, niet zoo zeer beteekend word, De Voorkennis van eenig Goed, dat van Abrahams eygenzelfs deugdelijkheyd afhing, als wel d'Erkentenis der beweezene Liefde Gods, van wien alle Goed afhangd. Zulx dat Salomon Jarchi, niet quaalijk uyt zijn Oogen ziet, wanneer hy hier, *Een Teeken van Liefde* erkend. Waar toe kan naagedagt worden, Psalm 101: 4. Jerem. 9: 23. Amos 3: 2. als mede Psal. 142. 5, en Deut. 33: 9. alwaar *Kennen*, in diergelijke zin genoomen word. En zoo ymand de moeyte neemd, deeze plaatzen naa-te denken, hy mag'er in 't voorbygaan uyt leeren, in wat meening, de Goddelijke *Voorkennis* op-te neemen is, waar van de Apostel spreekt, Rom. 8: 29. De Derde Oorzaak deezer Bekendmaaking is, Dat het door dit middel geschieden zou, Dat Abraham te-bet onderrigt wierd, om de Godzaaligheyd in de Gemeente van zijne Nakoomelingen voort-te planten: Want zoo luyden de woorden, Gen. 18: 19. *Want ik kenne hem, (of ik heb hem Gekend;) op dat hy zynen Kinderen, en zynen Huyze naa hem zou beveelen, en zy den weg van Jehova houden, om te doen Geregtigheyd en Gerigte.* &c. Waar in dan ligt te zien is, Dat Abraham, tot Een *Leeraar* in de Huyshoudelijke Kerke der Hebreeën, ingehuldigd en vastgesteld word; met Last en Begeerte, Dat hy *De Leere van* JEHOVA, van Geslagte tot Geslagte voortplanten zou. Zulx de Joden voor zoo ver, niet wijd buyten 't spoor loopen, als zy willen; Dat gelijk deeze Leere, door de Mondelinge Onderwijzing, van Abraham is leevendig gehouden; de Waare *Kabbala*, daar in berust heeft; zy dezelve ook desweegen, van dit beginzel afhaalen. Voor welk gevoelen zig Rabbi Bechai, een dapper Man betoond te zijn: Niet tegenstaande hy met al de rest, daar in te bijster heeft misgetast, Dat hy d'agtervolging der Kabbaalze leering, even grooten roem opdraagd; daar hy met al zijn Geloofsgenooten had behooren aan-te

Abraham van Godt gekend en tot een Leeraar der Huyslijke Kerke gesteld.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

merken, Dat de Kerke naa het Invoeren van 't Geschreeven Woord Gods, de Kabbaalze Overleevering, geenzinds meer van nooden heeft. Ten laatsten blijkt dan ook voor de Vierde reden, dat Godt door deeze zelve weg, zijn Beloften heeft willen vervullen; gelijk ons het restant der woorden *vers* 19.

Wie hier wederom de Spreeker is en 't woord voerd?

wil te kennen geeven; *Op dat Jehova over Abraham brenge, het geene hy over hem gesprooken heeft.* Dit zijn dan de Oorzaaken, waarom Godt heeft vastgesteld; zijn Verschrikkelijk Oordeel over Sodom, aan Abraham Bekend te maaken. Doch dat hy zulx hier niet als de JEHOVA, zelfs spreekende met Abraham, in zijn eygen Naam zeyd, zulx meenen wy klaar uyt de laatst-bygebragte woorden van *vers* 19. te blijken; nadien'er anders buyten twijffel, niet zou staan; *Op dat Jehova*; maar, *Op dat Ik over Abraham brenge* &c. 't Is derhalven een ander als Godt zelfs, die hier spreekt; Naamelijk de Schrijver Moses, ster-oogende van agteren, op den uytgang van 't Goddelijk voorneemen. Of liever een van deeze Mannen, van Godt verwekt, om dit aan Abraham bekend te maaken. Onder-en-tussen is dan ook dit een voornaame Oorzaak, van de vast-stelling der swaare Straffe over Sodoma en Gomorra geweest; *Dat het Geroep van die Steeden, Groot was, en haare Zonden zeer swaar waaren.* Of als andere hier Vertaalen; *Dewijl het*

Om wat Oorzaak Sodom met den Ondergang moest gestraft worden.

geroep van Sodoma en Gomorra vermeenigvuldigd, en haare Zonde zeer toegecomen was, Gen. 18: 20. *'t Geroep van Sodom*, verklaard Augustinus zoodaanig, Dat d'Onkuysheyd, en los-gebrookene vrijheyd tot het bedrijf der Boosheyd, zoo groot geworden was, Datze langer noch door de Schaamte, nogte door de Vreeze voor Straffe, te beteugelen was; zoo datze niet meer heymelijk en in 't verborgen, maar Openbaar, en als met luyd-roepende Stemmen, gepleegd en uytgekreeten wierd. Waar op dan ook Gregorius het Oog heeft, als hy zeyd; *Alle Ongeregtigheyd heeft by Godt zijn roepende Stemme.* En vervolgens heeft hy dan gezeyd, Dat de Zonde met het woord *Der Stemme*, een Misdaad was in de handeling; maar de Zonde *Met Geroep*, een Misdaad, der los-gebrookene uytbundige stoutheyd. En zeker zoomen op deeze uytdrukking let, men zal niet twijffelen konnen, of daar door word te kennen gegeeven; Dat het bedrijf der alderhoogstgaande Grouwelen, de Goddelijke Wraake, met zoodanig-een onverzaadelijke moetwil getergd en uytgedaagd heeft, datze behoudens de blijken van Gods Regtveerdigheyd, niet langer konden verdraagen worden. En zoo ymand lust te

Wat Roepende Zonden zijn?

weeten, wat Zonden in d'H. Schrift, onder de *Roepende* geteld worden? Het is, Onschuldig Bloed-Vergieten, Gen. 4: 10. Het Verdrukken der Weerlooze Menschen, Exod. 3: 7. Het Verkorten van den Dag-Loon der Werk-Lieden, Jakob. 5: 4. Hoedaanige Misdaaden, ook wel niet on-

Wat eygentlijk de Roepende Zonde van Sodom was.

voegzaam, in onze Historie der Sodomiten, konnen verstaan worden; maar het is voornaamelijk d'alder-afgrouwelijkste Onkuysheyd, der verboodene Wellustigheden, waar van Gen. XIX. gewag gemaakt word. En al van Ouds naa haar Oorspronkelijke herkomst, *Sodomie* genoemd; of door naader bepaalinge, *Mannen by Mannen te liggen*; en *Mannen met Mannen schandelijkheyd bedrijvende*; in de H. Schrift Gebrandmerkt, Lev. 18:22. en 20:15. Rom. 1: 27. 1 Kor. 6: 10. 1 Tim. 1: 10. En of wel dusdanig een Vuyl bejag, van zommige, *Een Stomme Zonde* genoemd is, isse nogtans van weegen haar grootheyd en Onbeschaamde Daad, tot een *Roepende Stemme*, en een Spreekwoord geworden, als te zien is, Jesa. 1: 9. Jer. 23: 14. Gelijk ook haare Straffe gedagt word, Deut. 29: 13. Jer. 49: 18. en 50: 40. Zeph. 2: 9. Jesa. 13: 19. Doch elke Misdaad is voor hem zelven, *Een Roepende Zonde*, welke door de swaarte van zijn Gieriglijk bedrijf, om de tegenwoordigheyd der Goddelijke Wraake roept. Dus heeft dan Chrysostomus gezeyd, Dat'er by zommige aangemerkt is; *Dat d'Inwoonders van deeze Steeden, met zoodaanigen besmettelijke Pest, van raazende Boosheeden overgooten laagen, Datze alle Verbeteering wraakende, een geheele Uytroeyinge noodig hadden.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

den. Maar waarom doch! vraagd Salvianus, worden hier de Zonden der Menschen, door *Een Geroep* afgeschilderd? Hy antwoord; Daarom, op dat Godt betuygde, Dat zijn Gehoor door *'t Geroep der Zonden*, wederhouden, en zoodaanig terug gekaatst wierd, dat de Straf geenzinds kon opgeschort worden. Hierom dan, als Godt zeyd; *Dat het Geroep der Sodomiten tot hem opgeklommen was*; toond hy genoegzaam, Hoe ongeern hy zelfs, de aldergrootste Sondaars Straft: Want het is even zoo veel als of daar gezeyd wierd; *Mijne Barmhertigheyd raad wel te Verschoonen; doch het Geroep der Zonden, dwingd my den Grouweldoenders te Straffen.* Dus zijn het dan slegts beuzelingen der Joodze Rabbijnen, wanneerze *Dit Geroep van Sodom*; een Geroep van Loths Dogter *Pelothyt* noemen; welke aan een van de aanzienelijkste Zonen der Sodomiten ten Houwelijk verloofd zijnde, Veroordeeld was, om Leevendig Verbrand te worden, om datze zeker Arm Gezel, uyt die Burgerschap, met het beste Voedzel van haar Huys, heymelijk Onderhouden had; gelijk Rabbi Jehuda, *In Pirke Eliezer*, niet beschaamd geweest is dit alzoo te verhaalen. Wy verswijgen noch veel andere zottigheeden, welkze in den Talmud, Van de Goddelooze Regters in Sodom verhaalen. Doch gelijk wy voor-vast houden, Dat *Het Geroep van Sodom*; hier niet anders, dan een zeer groote Overmaat der Boosheyd te kennen geeft, alzoo word in dezelve Historie ook te kennen gegeeven, Dat Godt het zelve wilde Onderzoeken; en Onderzogt hebbende, toezien, Wat'er te doen stond? Want aldus schijnen de woorden in haar zaamenhang, met de uytgang van *vers* 20. te willen zeggen: *Dewijl haare Zonde zeer swaar is; zal ik nu afgaan, en bezien of zy naa haar Geroep, dat tot my gekoomen is, het uyterste gedaan hebben; en zoo niet, ik zalt weeten*, Gen. 18:21. Over welke plaatze d'Uytleggers verschil hebben: Want zommige verstaan dit Onderzoek, van de vol-eynding der Straf; andere van de maate der Zonden: Even als of Godt verklaarde, Dat hy, eer hy Strafte, naauwkeurig wilde Onderzoeken, of de Sodomiten ook zoo geheel-en-al onverschoonelijk Gezondigt hadden; Datze de uyterste verwoesting t'eenemaal waardig waaren, en zoo als het geroep dat ten Hemel aan-klopte, haar scheen te verklaagen? Waarheenen de LXX Overzetters, zoo wel als de Gemeene Latijnze, en ook onze Duytze Vertaalers, schijnen over-te hellen. Maar naadien Godt alles volmaaktelijk van zig zelven weet, word dit alleen Menschelijker-wijze, als van een Regter gezeyd, die niet wil Straffen, zonder voorgaande Onderzoek, en volle kennis van zaaken; op dat Godt niet alleen zijn yver en bezorging tegens den Mensch betuygde, aan wiens Dood, hy geen Gevallen schept; maar ook op dat hy voornaamelijk, aan alle die het Regt te spreeken aanbevoolen is, leerde, niet ligtveerdiglijk een Oordeel te vellen; veel min 't zelve stoutelijk uyt-te voeren. Invoegen het zeer wel zou konnen zijn, dat Lud. de Dieu, dit beeter als ymand verklaard heeft, als hy Schrijft; Dat Godt hier wil te kennen geeven, hoedanig hy vastelijk beslooten had, te Onderzoeken, of de Sodomiten dan t'eenemaal voorgenoomen hadden voort-te vaaren, om te doen, gelijkze tot noch toe gedaan hadden? Waar op dan zeer wel schijnd te passen, als Godt zeyd; *Zoo niet, ik zal't weeten.* Of als zommige met eenige verzetting der woorden, zeggen; *Indienze geen vol-eynding gedaan hebben; Ik zal 't erkennen.* Dat is, volgens de fraayste verklaaring van Aben-Ezra; *Ik zal my haarder Ontfermen.* En hier zijn zommige van meening, Dat het uyt deeze maniere van *Doorzoekende Oordeelen*, (die op meer plaatzen in de H. Boeken gevonden worden;) voortgestooven is; 't Geêne Ovidius in zijn eerste Boek der Herscheppingen, zijnen Jupiter toe-eygend; wanneer hy den zelven aldus spreekende invoerd; *Ik zal zien of het Quaad, minder dan het Gerugte geweest is?* Als dan Moses verhaald heeft, met wat omstandigheyd, den Raadslag van JEHOVA, aan Abraham was medegedeeld; rept hy strax van het Weg-gaan der Mannen,

Zonden waarom hier door een geroep afgemaald.

Joodze beuzelingen over de roepende Zonden van Sodom.

Wat het zy dat Godt de Misdaad der Sodomiten wilde Onderzoeken.

En van Lud. de Dieu heel fraay opgelost.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Abrahams Dry Gasten keeren zig na Sodom.

met deeze woorden; *Doe keerden die Mannen haare Aangezigten van daar, ende gingen naar Sodom.* Daar andere Vertaalen; *Zoo zijn die Mannen van daar afgegaan, en naar Sodom gereyst.* De Leuvenze Bybel, die uyt de Gemeene Latijnze Vertolkt is, het woord *Mannen* agterlaatende, zeyd alleen; *En zoo zijn zy van daar omgekeerd, en weg-gegaan naar Sodom*, Gen. 18: 22. Wanneer hier nu gezeyd word; *Dat die Mannen* van daar gegaan en

Geschil of hier Dry of maar Twee waaren.

naar Sodom gereyst zijn; voorwaar, 't schijnd uyt vergelijking van *vers* 16. niet anders, of daar word op 't gantze Gezelschap der Mannen gezien, waar van *vers* 2. gezeyd was, Datze *Drye* in 't getal waaren: En nogtans verstaan het de meeste Uytleggers alleen, van die *Twee Engelen*, van welke Kap. 19:1. gezeyd word, datze noch dien zelven Avond, binnen Sodom gekoomen zijn; als de welke JEHOVA in deeze handeling met Abraham, alleen tot hier, vergezelschapt hadden: En zulx zoo veel te zekerder, als zy uyt Gen: 18:

En of de Derde die Godt was, by Abraham staan bleef.

22. Oordeelen; Dat de *Heere*, die hier de Derde Perzoon was, noch zigtbaarlijk met Abraham spreekende bleef. Zy voegender by, dat d'andere Twee, het Doodelijk besluyt, uyt den raadslag van den Derden Engel *Jehova*, gehoord hebbende; zy terstond als Uytvoerders van Gods Oordeelen, naar Sodom gereyst zijn; gelijk zy zelfs schijnen te zeggen; Gen. 19:13. Aldus verklaaren het veele van onze beste Godsgeleerde: Die daar in wel voornaamelijk meenen gesteeven te zijn, Dat op het weg-gaan van *Die Mannen*, (gelijkwe strax maar schemeragtig aanmerkten,) gezeyd word; *Maar Abraham bleef noch staande voor het Aangezigte des Heeren*, vers 22. Waar over, om dat hier een heel andere taal als te vooren schijnd gevoerd te worden, wy terstond yts naaders zullen aanmerken; en daar naa bezien,

Wat Abraham bewoogen heeft voor de Sodomiten te Bidden.

waarom Kap. 19:1. gezeyd word, Dat maar *Twee Mannen*, of *Engelen*, te Sodom gekoomen zijn. Gemelde Uytleggers dan op deeze grondvest voortvaarende; willen dat Abraham by *Jehova* blijvende stilstaan, gemeend heeft dat het zijn pligt was; met Gebeden voor den Elendigen Mensche, in het midden te treeden, en Verschooninge te vorderen; ten minsten voor de Regtveerdige, zoo'er mogten gevonden worden; onder welke hy buyten twijffel, zijnen Bloed-Vriend Loth, met zijn Huysgenooten, niet en zal misgedagt hebben. Het geene hy dan hier gedaan heeft, terwijl hy noch Stond, of

Hoe Abraham gezeyd word voor het' Aangezigte des Heeren gestaan te hebben, zoo hy hier slegts als een Mensche stond?

Staande bleef, voor het Aangezigte des Heeren. Voorwaar de Joodze Uytleggers, geeven hier zommige bedenkingen aan de hand, die ons de voorgaande verklaaring, welke de Weezentlijke tegenwoordigheyd van *Jehova*, onder de gedaante van een deêzer Dry Mannen vast-steld, weynig schijnen te begunstigen. Ten hoogsten genoomen, heeft de *Targum* van Onkelos, deeze plaatze niet anders dan aldus Vertaald; *Ende Abraham stond noch in het Gebed met Jehova*; om dat עמדה, als Maimonides leerd, zomtijds *Een Gebed*, beteekend, dewijl d'Oude gewoon waaren, *al-Staande* te Bidden. Want *Staan voor* JEHOVA, is hem volgens onze pligt, Dienen, of voor andere, Bidden en Instaan; gelijk daarom mede den Dienst der Priesters, om datze die doorgaans *al-Staande* deeden, voornaamelijk door deeze maniere van spreeken uytgedrukt word, Lev. 4. Deut. 10. Luc. 18: 13. en op andere plaatzen. Ook isset van de Zedekundigers aangemerkt, dat *Staande te Bidden*, een teeken van *Vertrouwen* te kennen geeft. Al het geene, byaldienmen 't tot de voorgaande woorden van 't zelve 22ste *vers*, te zaamenvoegd, zonder eenig wanstal, deeze zin zal konnen dulden; te weeten, Dat

Abraham heeft niet voor Godt als hier Perzoonelijk-Verscheenen, gestaan noch gebeden.

wanneer die Mannen haar van Abrahams Tente omkeerden, en naar Sodom gingen; Abraham onder-en tussen ter plaatze, alwaar hy deeze Mannen Uytgeleyd had, noch in het Gebed tot JEHOVA, is blijven staan, Dat is, volhard heeft: Zoo dat hy met de Mannen niet verder voortging, noch zig naa zijn Huys wende. Dit Staande Bidden, en zulx *Voor het Aangezigte van* JEHOVA, sluyt dan geen noodzaakelijkheyd in, die ons verpligt te Gelooven, Dat Godt hier in Lichaamelijke Gedaante van een deezer Dry Mannen, is

blijven

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

blijven ſtaan, en Abraham den zelven alzoo Aangebeeden heeft, als de JE-
HOVA; van wien wy reeds te vooren vernoomen hebben, Datze alle Dry
opgeſtaan waaren, om naar Sodom te gaan, en Abraham hen ook daar toe, ge-
lijkmen aan Eerwaardige Gaſten gewoon was te doen, had begonnen Uytgeley
te doen, vergelijkt *vers* 16. met 22. 't Geên hy alzoo niet en ſchijnd te zul-
len gedaan hebben, zoo hy geloofd of geweeten had, Dat eene van deeze
Gaſten, (dien hy geen van al kende,) De JEHOVA was; niet tegenſtaande het
van de meeſte Uytleggers gezeyd word. En by-aldien hy zulx eerſt naa- Hebr. 13: 2. Gen. 18: 3.
derhand, dat is, nu in het weg-gaan, ontwaar geworden is, gelijk onze
Kantteekenaars van gevoelen ſchijnen; moogen haar die wel weg-pakken,
die het tegendeel daar uyt hebben vaſt-geſteld; willende dat zulx daar uyt
blijkt, Dat Abraham den eenen, terſtond in d'eerſte ontmoeting, daarom
met den Naam van *Adonai* genoemd heeft; waar van reeds hier vooren ge- Donkerheyd en geſchil der Joden over de plaatze Gen. 18:22.
ſprooken is. Voor de reſt merken de Joden ook aan, Dat deeze woorden;
Maar Abraham die bleef noch ſtaan voor het Aangezigte des Heeren; on-
der de Agtien plaatzen, *De Eerſte* is, welke de Schriftgeleerde eertijds ver-
beeterd hebben: En datter van Ouds heeft geſchreeven geſtaan; *Ende de
Heere ſtond noch voor Abraham.* Welke leezing de Geleerde Druſius ook
aangenoomen, en verre booven die, welke hedensdaags in de Hebreeuwze
Bybel gevonden word, aldus gepreezen heeft; *Deeze leezinge bekragtigd zeer
het volgende* 23[ſte] vers: *Want Abraham is tot den Heere toegetreeden, en heeft
naaderhand neevens den zelven geſtaan.* Zulx den zin zou zijn, Dat Abra-
ham niet terſtond, of alreede by den Heere geſtaan heeft; by-aldien de
Heere volgens d'Oude leezing, alreede geſtaan heeft. Invoegen Druſius
ſchijnd te willen, Dat dit *Toe-treeden*, even zoo te verſtaan is, als of A-
braham tot den Heere getreeden is, voor welk hy ſlegts eerſt zoodanig ſtond,
gelijk eenen doed, die ſtrax wat naader by-komd, wanneer hem aan een zaak
meer dan gemeen geleegen leyd. Maar zal moogelijk ymand vraagen; Is dan
deeze plaatze, waarlijk zoodaanig verdorven geweeſt, datze de Verbeetering
der Schrifgeleerde noodig had? Wy zullen beſcheydentlijk antwoorden; en
elk ruymte voor zijn Oordeel laaten: Daar kan niet ontkend worden, datter
geen gebrek aan Geleerde Mannen is, welke alzulke Schijn-heylige Vleyëryen Watter van de Joodze verbeetering des Bybels te houden zy.
der H. Schriften, voor loutere Verdigtzelen der waanwijze Talmudiſten hou-
den. Ook wordender gevonden, die deeze geheele Beneerſtiging, aan den
Schrift-Geleerden Ezdras opdraagen; andere wederom tot de Oudſte onder
de Schrift-Geleerde der groote Synagoge. Welke twijffelagtige giſſingen
en raameryen, de Groote Buxtorf in zijnen Brief aan Glaſſius, heeft poogen
weg-te ruymen; zeggende, Dat deeze SOPHERIMS, of *Schriftgeleerde*,
niemand anders geweeſt zijn, dan de H. Schrijvers zelfs; te weeten Moſes
en de Profeeten; die nooyt anders geſchreeven hebben, als'er hedensdaags
in d'H. boeken geleezen word. Maar het zijn alleen de Neuswijze Joden,
welke willen, dat de H. Schrijvers in die waargenoomene plaatzen, anders
hadden behooren te Schrijven; zoo datter volgens de zaamenhang der voor-
afgegaane Text-reden, Zoo of Zoo, had moeten geſchreeven ſtaan. Zeer ligt-
veerdiglijk vergeetende, hoe ſcherp haar belaſt is, *Niets By noch Af-te doen*;
en by gevolg, ook niets van 't Geſchreevene te veranderen. Op deeze wijze
dan iſſet bygekoomen, dat de Joodze Meeſters, in de plaatze daar wy thans
van handelen, niet beſchroomd zijn geweeſt, zelfs ook Moſes te beriſpen;
en te zeggen, dat hy daar had behooren te Schrijven; *Ende de Heere ſtond
voor Abraham.* En beveſtigen zulx hier uyt, datter gezeyd word; *Dat de
Heere tot Abraham gekoomen is, en hem aangeſprooken heeft.* Maar de-
wijl het Moſes niet betaamde, op dusken Slaafzen wijze van Godt te ſpreeken,
ziet daarom heeft de THIKUN SOPHERIM, of *Verbeetering der Schriftge-
leerde*, d'Oude leezing der Hebreën, Eerbiedigheyds-halven, alzoo Ver-
beeterd. Waar tegens andere met veel meer waarſchijnelijkheyd ſtaande hou-

 den,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

den, dat d'hedensdaagze leezinge, de Regte, en alder Oudste is, die nooyt eenige verandering geleeden heeft. Om 't welk met Bewijs t'ondersteunen, zy niet onvoegzaam de plaatze Gen. 19: 27. bybrengen; alwaar gezeyd word, Dat Abraham *Voor den Heere*, en niet de Heere, *Voor Abraham* gestaan heeft. En het is te verwonderen, dat de Joden, tot ver-effening van deeze strijdigheyd, ook daar aan niet gepeuterd hebben. Onder-en-tussen diendmen aan-te merken, Dat wanneer gezeyd word; *Abraham bleef staan voor het Aangezigte des Heeren*; Zulx niet wil zeggen, Dat dit het Aangezigte was van den Derden Engel die Godt was; waar van de Twee andere naar Sodom gingen: Nadien deeze gedagten nergens op rusten, als dat d'Uytleggers anders niet bedenken konnen, waar den Derden gebleeven is; dewijl'er maar Twee Engelen te Sodom aangekoomen zijn. Doch elk voeld wel, dat deeze reden, veel te swak is, om van een Man, die strax met Abraham noch At en Dronk, Godt te maaken. Immers zijn deeze Dry Mannen door haar aanbrengen: Zoo wel een kennelijk Teeken konnen zijn, der Goddelijke tegenwoordigheyd, waar in hy Abraham Verscheenen was, Gen. 18:1. Als hy naaderhand Verscheen in de Wolke, en Tegenwoordig was met de Arke des Verbonds, die van Hout en Goud gemaakt en Stom was; en nogtans niet zelden als *Gods Aangezigte* word aangemerkt; daar deeze Mannen Leevendige Menschen waaren, voorzien met Gods Geest en Woord. 't Welk vry wat meer was; zoo dat Abraham voor deeze *Staande*; Stond als *voor 't Aangezigte des Heeren*. En men heeft die spreekwijze van de Hebreën ontleend, zelfs noch by de Kristenen in gebruyk, wanneer ymand in eenige Vergaaderinge verschijnd, daar men hem yts plegtelijk en van Gods-weegen betuygen zal.

Aangesigte des Heeren is niet het Aangezigte des Engels als Godt geweest voor welke Abraham stond.

Als dan Abraham in deeze standplaats ondernam, *Voor de Heere*, in 't Gebed te Staan, schijnd dit wel de voornaame grondvest zijner Voorbidding te zijn, Dat hy volgens den Aardt der liefde, Oordeelde en Dagt, dat onder zoo grooten hoop der Goddeloozen, noch Eenige Vroome te vinden waaren. Waar toe hy dan ook zijn redenvoeringe zoodaanig bestuurd, Dat hy daar in genoegzaam schijnd te zeggen, Dat het de Goddelijke Regtveerdigheyd niet en paste, Dat het naakend Verderf, welk in 't algemeen over Sodom uytgesprooken was, zoo wel den Onschuldigen als den Schuldigen treffen zou. Hierom zeyd hy; Heere, *zuld gy ook den Regtveerdigen met den Goddeloozen ombrengen?* Gen. 18:23. 't Geêne Godt meend hy, alsdan doen zou, by-aldien hy de Gedreygde, te-gelijk, en zonder Onderscheyd verdelgde. Maar nu, wilde Abraham zeggen, wasser niet aan-te twijffelen, of daar zou onder zulken menigte van Menschen, ten minsten noch *Vijftig* overig zijn, om welker Liefde, hy de Schuldige behoorde te Verschoonen, indien hy anders niet voor-vast beslooten had, Den Regtveerdigen met den Onregtveerdigen te Dooden; want alzoo luyd het 24ste. *vers.* 't Geêne te doen, Abraham aanstonds met de volgende Onderstelling, van Godt Ontkend, zeggende; *Het zy verre van u, zulk een ding te doen, te Dooden den Regtveerdigen met den Goddeloozen, (zoo) dat de Regtveerdige zy gelijk de Goddelooze: Verre zy het van u; Zou de Rigter der gantze Aarde geen Regt doen?* Gen. 18: 25. Alwaar de *Targum* van Onkelos, in plaats van, *Het zy verre van u*: Vertaald; *Uwe Oordeelen zijn Waaragtig*. En de LXX Overzetters; *Gy en zuld het geenzinds doen*. En alhoewel meest al de Oostersze Vertaalers; zetten; *Het zy verre van u*; komd nogtans den Zin, met de voorige zeer wel over-een: Nadien hier een maniere van spreeken is, die yts als Ongerijmd te doen, Ontkennenderwijs van Godt afkeerd, zoo datze hem op geenerley wijze wil toeschrijven, *De Onschuldige met de Schuldige te Straffen*. Tot welke zin-geving de meeste Taalgeleerde en ook Aben-Ezra geneegen zijn. Verder hebben de Godsgeleerde hier een Vraagstuk gevonden, of misschien by voorkooming zelfs bedagt: Terwijl het hen niet moeyelijk scheen, te

Abraham Bid dat Sodom om de Regtveerdige die'er in waaren mogt behouden worden.

En ontkend dat Godt d'Onschuldige met de Schuldige Straft.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

te gissen, Dat hen zulx niet onvoegzaam kon afgevorderd worden. Dus vraagdmen dan; *Of de reden van Abraham*; te weeten, *Dat de Heere den Regtveerdigen niet te-gelijk met den Goddeloozen behoorde te Verderven, kragtig genoeg geweest is?* (zoo dat het Godt zekerlijk onbetaamelijk zou geweest zijn, indien hy 't nogtans gedaan had;) En daar word van zommige vermaarde Mannen geantwoord; Dat by-aldien hier van de Eeuwige Verderffenis gehandeld wierd, daar geen twijffel over zou zijn; naadien de Goddelijke Geregtigheyd niet gedoogd, Dat de Regtveerdige en Onschuldige, tot d'Eeuwige Verdoemenis veroordeeld word: Maar nu word hier van de Tijdelijke Straffe gesprooken; waar van genoegzaame blijken zijn, Dat zoo wel de Vroome, als de Goddelooze, daar door getroffen worden, en uyt dit Leeven geraaken. Want zoodaanig zijn twee Heylige Profeeten, Ezechiel en Daniel, te-gelijk met veel andere Vroome Mannen, in een Slaafagtige Gevangenschap weggevoerd, en hebben met den Boos-en Hartnekkigen hoop, een en 't zelve Ongelukkig Lot bezuurd. Gelijker dan ook niet en kan getwijffeld worden, of daar zijn'er veele in d'algemeene Zondvloed, omgekoomen, welker Zielen ten Eeuwigen Leeven behouden zijn. Maar naadien zulx gants niet tegens Gods Regtveerdigheyd strijd, heeft de Grondvest van Abrahams Onderstelling, voor zoo-verre die op de Rampspoeden van dit tijdelijk Leeven ziet, gants niet noodig geweest. Niet-te min, dewijl Abraham zag, hoedaanig-een Vreesselijke maniere van Straf, Godt gereed maakte, om den Verdoemelijken hoop der Sodomiten, met een eeuwige schandvlek te Brandmerken, heeft hy in dusken ongewoone zaak, ligtelijk konnen oordeelen, Dat Godt de Regtveerdige geenzinds, tot de Straf der Goddeloozen zou indompelen. Alhoewel'er egter geen ontbreeken, die deeze Godvrugtige Man, hier in niet vry van Menschelijke swakheyd aanmerken; maar houden, Dat hy met zijn al-te grooten yver voor de Sodomiten ingenoomen, door zijn Voorbidding getragt heeft, de Goddelijke handeling tegens dezelve, te besnoeyen, en de Geregtigheyd van den Rigter der gantze Aarde, paalen te zetten. Indien nu ook ymand vraagd, Hoe doch Abraham heeft konnen weeten, Dat onder dit Goddeloos Gezelschap, noch eenige Regtveerdige te vinden waaren? naadien hy daar immers niemand, behalven den eenigen Loth met de zijne kende; nog ook geen andere, op zijn aanwijzing behouden wierden? Men kan'er dit op antwoorden; Dat hy zulx naar den Aardt der Liefde geoordeeld heeft, die altijd het goede hôôpt. Waar toe men onder-en-tussen ook noch in 't voorby-gaan aan te merken heeft; Dat of schoon Abraham, door een byzondere Roepinge Gods, van andere Volken afgescheyden, en een Verbond met hem gemaakt had, zulx nogtans niet belet heeft, dat'er ook onder andere Volkeren, niet eenige Vroome, te midden van den algemeen-verdorven hoop, als in een Spaarpot, zijn bewaard geweest. Voorzeker had Godt veel dingen tegen de Voorbidding van Abraham konnen inbrengen; op dat hy hem zijn Eysch ontzey. Doch hy heeft zulx naavolgens zijn Goedertierendheyd tegen de zijne, niet willen misprijzen, maar veel-eer, yts aan zijnen Knegt *Toegelaaten*, uyt bekommering voor zijn gebuuren, (onder welk ook Loth zijn wooninge genoomen had) Biddender-wijze voor-te draagen. Jaa, wat zeggenwe *Toegelaaten*? Hy heeft deeze Beede, zelfs naa des Godvrugtigen Mans eygen reekening, Voor Goed opgenoomen; en met toezegging van d'aldergrootste Barmhertigheyd belooft, Dat hy om *Vijftig Regtveerdige*, de gantze Stadt verschoonen wilde, Gen. 18:28. En Abraham de Heere dit naader aan 't Hert dringende; belooft hy de Stadt, om *Vijf-en Veertig* te behouden, *vers* 29. daar naar om *Dertig* vers 30. Strax om *Twintig*, vers 31. En ten laatsten om *Tien*, vers 32. Want dat Abraham hier zijn eerste Voorstelling, dusdaanig by trappen verminderd; zulx schijnd van hem gedaan te zijn, Op dat hy daar door, de Leere der Goddelijke Genaade voortplante. Doch aangaande dit, Dat zijn al-

der-

Bedenking der Godsgeleerde over Abrahams Gebed.

Algemeeen Plaagen treffen ook de Vroome.

En zulx nader op Abrahams Voorbidding toegepast.

Wat voorkennis Abraham van de Inwoonderen van Sodom had, dat hy voor haar Bad.

Het Gebed van Abraham is Godt niet onaangenaam geweest.

Waarom Abraham de goede in Sodom niet boven 50. schat en niet lager als tot 10. afgeklommen is.

der vyerigste Beede voor de Goede, niet booven getal 't van *Vyftig* opgeklommen, noch beneeden het aantal van *Tien*, afgeloopen is? daar aan schijnd ons zoo heel-veel niet geleegen, dat wy 't weeten: Alhoewel het nogtans eenen Thomas Engelsman, by Pererius, ondernoomen heeft naauwkeurig te onderzoeken: Die dan ook neffens andere bedenklijkheden, deeze Geheymenis, voornaamelijk omtrent het niet-beneeden daalen van het *Tien Tal*, uytgevonden heeft; te weeten, Dat zulx geschied is, Om dat beneeden het Onderhouden van de *Tien Gebooden*, welke hier door het *Tien-Getal* beduyd worden, geen plaatze van Regtveerdigheyd is. Dits wel aardig bedagt, maar onzes-agtens, te verre gehaald, om'er een Zegel aan-te hangen. 't Mag ons genoeg zijn, te zien, Dat den uytgang der Goddelijke Voorzienigheyd, gewild heeft, dat Abraham alleen tot het Getal van *Tien*, neederdaalde; op dat hy daar door, zoo wel de algemeene Goddeloosheyd der Menschen, als de Barmhertigheyd Gods; en ten laatsten ook, de Regtveerdigheyd en Billikheyd der Straf, in den hoogsten top voerde.

Waarom Abraham niet in 't byzonder voor Loth Gebeeden heeft.

Dat nu zommige hier vraagen, Hoe het bykomd, dat Abraham in 't byzonder niet voor Loth Gebeeden heeft? daar op kanmen ten minsten dit zeggen; Dat hem de behoudenis van deezen Man, naar alle waarschijnelijkheyd, al van-te vooren is belooft geweest: Of dat hy zekerlijk voor hem Gebeeden heeft, schoon 't Moses niet uytdrukkelijk aangeteekend heeft, om dat'er minder aangeleegen was. Gelijk wy ook mede voor ons deel; niet en zien, Dat in Moses verhaal yts voorkomd, dat ons beletten kan bedenkelijk te houden, Dat Abraham onder die *Tien*, ook Loth met zijn Huysgezin heeft ingeteld: Waar tegen geenzinds strijd, dat *vers* 32. gezeyd word; *Ik zalze niet verderven om die Tiene wille*; naadien Loth met zijn Vrouw en twee Dogters, maar vier Zielen te zaamen uytmaakten, Gen. 19: 15, 16. Van de rest zyner Vrienden, Knegten en Veehoeders, word geen gewag gemaakt.

De Verwoesting van Sodom leerd datter geen 10. Regtveerdige binnen waaren.

En naadien de gedreygde Stadt met al zijn Inwoonders, zekerlijk Verwoest is, heeft men daar uyt makkelijk te besluyten, datter geen Tien Regtveerdige zijn te vinden geweest. Hoedaanigen bedenkelijkheyd moogelijk, minder vreemd zal schijnen, wanneerwe de plaatze Gen. 19:29. aandagtig naazien; alwaar uytdrukkelijk gezeyd word; *Ende 't geschiede doe Godt de Steeden deezer Vlakte verdierf; Dat hy aan Abraham gedagt, en hy leyde Loth uyt het midden deezer omkeering, in de welke hy gewoond had.* 't Geên onze Kantteekenaars zoodaanig opvatten; Dat Godt eensdeels gedagtig was, aan de Voorbeede van Abraham; anderdeels aan zijn Belofte. En wy agten datze dit veel beter gevat hebben; dan wanneerze Kap. 18: 25. over deeze woorden (*zoude de Rigter der gantze Aarde geen Regt doen?*) zeggen; Dat Abraham een van die Mannen, te weeten die met hem sprak, voor den Rigter der Aarde hield, en als nu eerst wist, Dat het de JEHOVA was. Vergelijkt haar aanteekening op *vers* 3.

Hoe het te verstaan is, dat de Heere van Abraham weg-ging.

Die nu tot het gepasseerde, den uytgang van het Goddelijk Straf-Vonnis over Sodom, en derzelver Gebuursteeden overweegd, zal terstond ontwaar worden, Dat Abraham te vergeefs voor deeze Misdaadigers Gebeeden heeft. Doch dit, dat de Uytleggers hier uyt *vers* 33. een Perzoonelijk heenengaan van JEHOVA besluyten, als den welken nu ter tijd van den Biddenden Abraham zijn afscheyd nam, naa dat hy geëyndigd had met hem te spreeken; is een Stuk dat naader overdenkinge waardig is. Doch wy verstaan, het *Weggaan* van den HEERE, even-zoo als zijn *Verschijninge*, Gen. 18:1. in welke hy Abraham door deeze Mannen, zijn Voorneemen had bekend gemaakt; waar van nu Eenen, naar 't verrigten van zijn Boodschap, hem verlaat, en elders heenen, of naa zijn Huys keerd; gelijk ook Abraham naa zijne Tente: Terwijl d'andere Twee, haar Boodschap naar Sodom afdoen. Zoo dat, gelijk Moses 't Gesprek met Abraham, *Een Staan voor 't Aangezigte des Heeren* genoemd had; hy nu ook 't Vertrekken van deezen Eenen, of moogelijk

van

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

van alle Drye, Een *Weg-gaan van den Heere* noemd. En daarom bekreunen wy ons weynig, als de Kaldeër hier zeyd, *d'Heerlijkheyd des Heeren voer op*: Naadien zy doch deeze Mannen, voor Dry Engelen neemen; en hier nergens van *d'Heerlijkheyd des Heeren* gerept word. En het verwonderd ons, Dat onze Kantteekenaars deeze opmerkelijke plaatze, ſtilſwijgens voorby-gegaan zijn. Onder-en-tuſſen gevoelen veel van onze fraayſte Godsgeleerde, dat d'andere Mannen, die Kap.19:1. *Twee Engelen* genoemd worden, en dien zelven Avond noch te Sodom binnen geraakt zijn; die reyze aanvaard hebben, terwijl JEHOVA, noch daar *Stond*, en met Abraham in Geſprek bleef. Welke Twee Mannen, haar dan voornaamelijk naar Sodom hebben geſpoed, om het Goddelijk Vonnis tegens die Stadt en deſſelfs Inwoonders, uyt-te voeren. Gelijkmen uyt haar eygen getuygenis, ſchijnd te konnen beſluyten, Gen.19:13. Alhoewel naaderhand, in d'uytvoering zelfs, Tittel noch Jota, van haar aandaadigheyd gevonden word; overziet met aandagt *vers* 23. en 't geen'er volgd. Jaa, daar word zelfs niet eens gezeyd, waar deeze Mannen of Engelen, ten laatſten gebleeven zijn; maar wel, Datze Loth met zijn Vrouw, en Twee Dogters, naa Zoar, hebben uytgeleyd; gelijk *vers* 16,17. te zien is. Alwaar het dan ook *vers* 21. opmerkelijk blijft, Dat een van deeze Twee Reyzigers naar Sodom, wederom als De JEHOVA ſpreekende met Loth, even als te vooren met Abraham, word ingevoerd; alhoewel niet met uytgedrukten Naam. 't Geên, indienmen 't hier alzoo beſtaat op-te neemen, gelijk het zeer waarſchijnelijk voorkomd; al het voorige geſtel der Godsgeleerde, tommelings overhoop ſmijt. Naadien'er met geen welvoegzaamheyd kan gezeyd worden, Dat *Jehova* als de Derde Perzoon van dit Gezelſchap, met Abraham in Geſprek gebleeven is, of van hem *Heenen gegaan is*, en nogtans ook hier Perzoonelijk als een van de Twee Engelen, of een Derde, met Loth geſprooken heeft; dewijl die Uytleggers niet meer dan Twee Perzoonen, tot deeze uytvoeringe vaſt-ſtellen. Doch andere niet ſchijnende te konnen ontgaan, Dat in 't Geſprek met Loth, ook eenen als De *Jehova* ſpreekt; hebben den Derden Engel, ook te Sodom weeten te vinden; alhoewel het eenige maar twijffelagtig zeggen, en als tuſſen de tanden mompelen; ziet eens hoe 't de Kantteekenaars maaken, over Gen. 19: 17, 18. Zulx dit een ſtuk van naader betragting is, Dat men zoo ligt niet moeſt agten, genoeg verklaard te zijn, zoo lang zig daar in alzulke bedeemſteringen opdoen. Doch nu! Wat gebeurd'er? Twee van deeze Mannen koomen te Sodom; En daar als toevallige Reyzigers van Loth, *In de Poorte* gezien, noodigd hyze ſtrax met d'eygenſte beleefde Herbergzaamheyd van Abraham, *Tot Hem in-te koomen*, op datze dien Nagt zijne Gaſten waaren. Maar zy zulx afſlaande, onder voorwending van *Op de Straate*, dat is, onder den Blaauwen Hemel te Vernagten; heeft Loth te ernſtiger aangehouden; en niet afgelaaten van Noodigen, voor datze by hem Inkeerden, en zijn aangebooden Herberg voor lief naamen. Eer wy dit voorval ten eynden afdoen; diend'er onzes-agtens, een ſwaarigheyd opgeruymd, die miſſchien, een aalweerdigen Wijs-Neus, zou ſchijnen voor de Borſt te ſtooten. Want naadien deeze *Mannen-Engelen*, voorzeeker als Gezanten, tot behoud van Loth uytgezonden waaren; ſchijnd'er te konnen Gevraagt worden; Waarom zy de gulhertige Herbergzaamheyd van Loth, zoo ernſtig geweygerd hebben? Gelijkwe, Gen.19:2. zien, datze gedaan, en daar door als 't Waare, een openbaare Geveynſtheyd gepleegd hebben? Het geene noch den vroomen Menſchen, noch veel min, den waardigen *Engelen* paſt alzoo te doen? Doch men diende te weeten, Dat naar-dien de Geveynſtheyd, op haar zelven aangemerkt, een middelmaatige zaak is; die als-dan eerſt quaad word, wanneerze door Onge-oorlofde middelen, tot eenig Vals en quaad-aardig Oogmerk geoeffend word; zoo kan'er uyt het voorneemen, en de maniere van handeling, welke deeze Mannen met Loth gehouden hebben, genoeg-

Jehova van zommige wederom als een der 3 Engelen te Sodom gevonden.

Twee van deeze Engelen te Sodom aangekoomen, worden van Loth inde Poorte gezien.

En in zijn Huys genoodigd.

Loths aangebooden Herbergzaamheyd waarom van deeze Engelen afgeſlaagen.

zaam blijken, Datze van geen quaad-aardig inzigt behebd waaren. Voorzeker hebbenze geen ander Oogwit gehad, als om zoo wel den yver van Loths Herbergzaam gemoed meer op-te scherpen, als om geleegentheyd te verschaffen, datter van het Nagt-gevaar, welk het Verblijf op de Straate, zeekerlijk nasleepen zou, gewag en naavraagen gedaan wierd. Boven-dien hebben zommige hier ook een blijk van groote Omzigtigheyd aangemerkt; als niet willende eenige de minste geleegentheyd geeven, om de Euvelmoed der wreevelige Sodomiten, tegens den Vreemdeling Loth, te tergen en op-te hitzen. Ook is de maniere van handeling, ligtelijk van Schuld vry te pleyten; want deeze Mannen zeggen niet volstrekt; Datze 't niet doen wilden; maar schijnen het alleen maar daarom te weygeren, Om datze voornaamelijk met dat Oogmerk gekoomen waaren, om op de Straate te Vernagten. Want het is heel wat anders, te Ontkennen yts te willen doen, 't geên men nogtans te doen vastelijk voorgenoomen heeft; en yts anders, een ding te weygeren, ten aanzien van zekere Raadslag, welkers Oorzaak als toevallig bygekoomen is. Hierom kan men zeggen, Dat het by haar voorzeker vastgesteld was, op de Straate te Vernagten; by-aldienze door de ernstige Noodiging van Loth, niet en zouden onder Dak geraaken. Aldaar dan ingekoomen, heeftze Loth met dezelve Gast-Vrijheyd onthaald, als haar Abraham dien zelven Dag, die nu meest verloopen was, gedaan had; en heeft daar door verdiend, Dat hem den Apostel, Hebr. 13: 2. Onder de Voorbeelden van *Zommiger* gulhertige Herbergzaamheyd, niet vergeeten heeft. Want hy heeft haar *Een Maaltijd toebereyd, en Ongezuurde Koeken gebakken; en zy hebben Gegeeten*, Gen. 19:3. Alwaar de Hebreeuwze en Griekze bewoording, eygentlijk beteekend; *Hy maakte haar* Een *Eer-Drinken*. Want het was de gewoonte der Ouden, over de Maaltijden veel te Drinken.

Engelen tot Loth ingekoomen van hem onthaald.

Esth. 5: 6. en 7:1,7. en 3: 16.

Als zy dan Gegeeten hadden, en gereed waaren haar tot den Slaap needer te leggen, is de Goddeloosheyd der Sodomiten, met zoodaanigen overmaat van raazende Moetwil, tegens het Huys van deezen weldoenden Waard uytgeborsten, als ofze daar door alleen hadden willen waar-maaken, Dat het Oordeel Gods, over haar ten Verderve uytgesprooken, geen langer uytstel leed, en het haar dienvolgens Regtveerdig over den hals koomen zou. Daar is voorzeker geen twijffel aan, Dat indien wy met de dwaalzieke Josefus, hier gelooven wilden, dat deeze Engelen, haar alleen zoo gelaaten hebben, *Als ofze Aten*, en onder-en-tussen *Niet waarlijk Gegeeten hebben*; men ook al het zelve in dien Zin, van derzelver voorbereyding tot de Slaap-ruste, zal te denken hebben. Doch dit schijnen onze Kantteekenaars beter gevat te hebben: Gelijkwe vooren, ruym-genoeg hebben afgedaan. De Sodomiten dan, Jong en Oud, en van alle hoeken der Stadt te zaamen rottende, hebben 't Huys van Loth, van alle kanten omcingeld: En als dolle Menschen daar op aandruyssende, de ingenoode Gasten, geweldiglijk daar uyt ge-eyst; Op datze dezelve, tot een prooye van haar On-Menschelijke Wellust maakten. En niet beschaamd zijnde haar verfoeyelijk Misdrijf opentlijk uyt-te krijten, vallenze luytkeels aan 't Roepen, en zeggen; *Waar zijn die Mannen, die deezen Nagt tot u Ingekoomen zijn? Brengtze tot ons uyt, Op dat wijze Bekennen*, Gen. 19: 5. En wat voor een Grouwel-daad deeze *Boggers*, hier door hebben willen te kennen geeven; is zoo wel uyt de Antwoord van den Huys-Vader Loth af-te neemen; als uyt de plaatzen, alwaar van deeze On-Natuurlijke Zonde, gewag gemaakt word; men bezie alleen, Levit. 18: 22. en Kap. 20: 13. Rom. 1: 26: 27. 1 Kor. 6: 9. Jude *vers* 7. en 't zal genoeg zijn, om ons hier geen naader Uytleg af-te perssen. Maar hoe schandelijk ook deeze verwaaten Roem der Sodomiten te agten zy, is in het quaade verwijt Gods te hooren, Jesa. 3: 9. alwaar van Israël gezeyd word; *Zy zelve Roemen in haare Zonden, als die van Sodom, ende en Verbergenze niet*. Of als andere daar Vertaalen; *Haare Zonden spreekenze regt uyt*. &c.

Het Huys van Loth van de Sodomiten bestormd, en zijn Gasten uytgeeyst.

Voor-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Voorwaar Moses heeft geenzinds vergeefs aangeteekend, Dat zoo wel *De Jonge* als *de Oude*, uyt alle wijken, en van het *Uyterste der Stadt*, De hand aan dit Schelmstuk geleyd hebben: Nadien hy zulx gedaan heeft, op dat hy door een opmerkelijke Voorreden, niet alleen afbaakende, Hoe gants en gaar, de Boosheyd, deeze toomelooze Inwoonders doorkroopen en ingenoomen had; (en alzoo noch veel erger waaren, als de Voorbidder Abraham, van hun gelooft had.) maar ook, op dat hy de Uytgang, van het Goddelijk Besluyt, Regtveerdigde. Zoo dat niemand zou reden vinden om te denken; Wat hebben doch de Kinderen voor quaad gedaan, Datze-te gelijk met de Volwassene, tot het Verderf worden ingedompeld? Ziende aan den uytgang der zaake, datter niemand ontquam. Naar dat dan de Stormbuy, van hun schandelijk Geroep, en Uyt-eyssing haar poos te-Roer gestaan had; begondenze tessens ook tegens Loth zelfs te woeden; die vast meende verpligt te zijn, Voor de Bewaaring zijner Gasten te waaken. Dus is 't gebeurd, Dat de getrouwe Huys-Vader zig niet ontzag, tot de raazende meenigte uyt-te gaan, en de Deure agter hem toe-te haalen; op dat hy waare het doenlijk, het naakend Ongeval, zijn Gasten met schoone woorden van den Hals keerde, zeggende; *Mijne* Broeders, *en doed doch geen Quaad*: Aldus noemd hy deeze Straatschenders, en alzoo lieftaalig spreekt hyze aan; om dat hy geloofde, *Dat een Vriendelijk Antwoord den Toorn stild*, Prov. 15:1. En niet alleen dit; maar ziende watter gaans was, vond hy zelfs geraaden, haar voor dees tijd, zijn twee Ongehuwde Dogters aan-te bieden; op datze die naa haar welgevallen misbruykten. Doch de bruske baldaad geen Ooren leenende, hebbenze hem onder allerley uyt-tartende woorden, verder van zijn Woon-Huys zoeken af-te troonen, op datze hem te vryer aan 't Lijf quaamen. Gelijk andere haare woorden, (die onze Overzetters, *Komd vorder aan*, Vertaalen) *Gaat heenen van hier*, vertolkt hebben: Zoo datze hem zelfs van zijn Huys wilden af-jaagen, op datze des te vryer met malkanderen overleyden, Hoe best, hun Schelmze Raadslaagen uyt-te-voeren. En alzoo niet min Onbeschoft handelen, als ofze zeyden; *Komd u 't Huys toe, zoo Bruyt' er uyt*: Want zoo spreeken Moetwilligers, en alzoo stellen haar de Geweldenaars in 't gemeen aan. Zig laatende voorstaan, niets zoo Beestagtig te konnen onderneemen, dat niet ligt een Vreemdeling onder hunne Burgerschap, kon op den Hals gesmeeten worden; veel min toelaaten, Dat zoo eenen, haar *Als een Rigter*, de Wet voorschrijven, en aanzeggen zou, Wat hy billijker Oordeelde van haar gedaan te zijn: Te weeten, zijn Dogters te Misbruyken, of hun gewoone Zonde, met deeze Jongelingen te pleegen; die met een eeuwige Schandvlek haarder zeden, *Sodomie* genoemd word. Aldus gelaaten haar deeze Onverlaaten; onder die verwaande meening; Dat het een Vreemden Inwoonder onder haar, betaamde, niemand tegen te vallen, maar op alle bejegeningen, hoe Godt-verlaaten die ook waaren, *Amen* te zeggen. Maar wanneer zy onder al deeze braavaaden, malkanderen ook noch met deeze Schamp-rede aanstooken, en Loth verwijten; *Dezen eenen is gekoomen om als een Vreemdeling hier te woonen, en zoud hy alzinds Rigter zijn?* Hebben de Joodze Rabbijnen daar uyt besllooten, Dat Loth *Een Rigter* te Sodom is geweest; gelijk ook uyt Gen. 19:1. blijkt, Dat Loth te Sodom *In de Poorte Zat*; naadien de Rigters daar veelzinds pleegen te zitten, Deut. 16:18. 17:5. &c. Jaa wat meer is; de Joden willen, Dat de Sodomiten, Loth op deezen zelven Dag, tot een Rigter over haar gesteld hadden; en zelfs de Opperste over Vier andere was, die nevens-hem waaren. Doch zy hebbender weynig bewijs toe. De Sodomiten dan aldus te byster over des Mans Voorbiddinge verbolgen, Sweerenze hem veel erger dan d'op-ge-eyste Gasten te handelen. En daar op niet lang zammelende, zijnze eens-loefs op den Onschuldigen Man, en desselfs Huys aangevallen, met opzet hem van kant, en de Deure op de Vloer te loopen. Gelijkze dan ook

Waarom Moses aanteekend dat zoo wel Jonge als Oude dezen uytval gedaan hebben.

Naa het op Eyssen van Loths Gasten beginnenze ten laatsten ook tegens hem te woeden.

Die nogtans van Loth vriendelijk bejegend worden.

Die haar zijn twee Dogters aanbied.

En daar over noch meer tegens hem uytvaaren.

Loth van de Joodze Rabbijnen voor een Rigter binnen Sodom gehouden. Gen. 19:9.

De Sodomiten pogen te gelijk Loth en de Deure

zekerlijk zouden gedaan hebben, indien niet de Gasten zelve, naar vooren uytstuyvende, haaren Goedertieren Huys-Waard, hun Verwoede klaauwen ontrukt, en onder de Goddelijke bystand, haar met Bedwelmdheyd geslaagen hadden; waar van terstond wat naader. Maar dat Loth hier beyde zijn Dogters zoo ligtvoerig, en tegen de Pligt van een regtschaapen Vader, aan de Vuyl-aardige Onkuysheyd, der Sodomiten schijnd te willen overgeeven, op datze die met verschooning zijner ingenoode Gasten, misbruykten; zulx is een Daad, die niet zelden met verscheyde nauwkeurige Vraagen, pleeg aangevogten te worden. En het scheen ons ook een agteloosheyd te belooven, Zoo wy'er niet aan gedagten. Voorwaar daar ontbreeken geen, welke het Gedrag van Loth, met dit Blankketzel, voor Billijk en Regtveerdig doen passeeren; Dat hy door vreeze van een Grooter quaad te laaten doorbreeken, Vroomelijk gehandeld heeft, met te doen, als Moses verhaald, Dat hy gedaan heeft. En dat zommige onder d'eerste Kerk-Vaders, van die meeninge geweest zijn, konnen de Voorbeelden uyt haar van zommige bygebragt, genoegzaam grondvesten. Dus heeft Ambrosius gezeyd; *De Heylige Loth gaf de Schaamte zijner Dogteren ten besten: Want of zulx ook een schandelijke Ontugt scheen te zijn; was het nogtans beter volgens de Natuure zig te vermengen, als opentlijk tegens de Natuure te Zondigen. Hy agte de Gonst-bewijzing der prijswaardige Herbergzaamheyd, die zelfs by de Barbaaren onverbreekelijk gehouden wierd, veel hooger als de Vleeschelijke Schaamte zijner Huysgenooten.* En Chrysostomus, die zeer gewoon is, De Oud-Vaders Vry te pleyten, heeft mede niet naalaatig willen zijn, deeze Daad, met dusken uytval te prijzen: *Wat voor een Groote Deugd,* zeyd hy, *is 't niet wel van deezen Regtveerdigen Man geweest? Die zelfs zijn Dogters niet gespaard heeft, Op dat hy d'Eere zijner Gasten bewaarde, en Verloste van de schandelijke verkeerdheyd der Sodomiten?* Dus spreekender deeze twee van. Doch Augustinus is heel anders gezind: En wy meenen dat men zijn fraaye reden, zeer welvoegzaam tot een Antwoord, op de voorgaande Vleyjerye mag bybrengen; *Indien wy,* zeyd hy, *deeze Deure voor de Zonde openzetten, zullen niet alleen alle Grouwelen door die breede weg ingaan; maar ook buyten alle Betuyning losgebrooken, in een oneyndige ruymte, de meester speelen.* Ten laatsten zal ons ook den Apostel hier in byspringen, als hy Rom. 3: 8. zeyd; *Dat men geen Quaad moet doen, op datter het Goede uyt voortkoome.* Kajetanus is van oordeel, dat Loth door het Opveylen van zijn Dogters, wel stof aan de Sodomiten om minder quaad te doen; maar niet tot minder Schendaad, aanleydinge gegeeven heeft. Verder merkt Heydeggerus aan, Dat het yts anders is, eenige stof tot minder quaad te geeven; en yts anders, tot een minder quaad te verleyden; schoon zulx ook geoorloft was te doen, om een Grooter quaad te ontduyken. Maar naadien Loth hier niet alleen stof van minder quaad gegeeven heeft, maar ook zelfs De Stigter daar van geweest is; zeggende; **Doed met haar zoo als het u Goed dunkt*: Schijnd hy de toekoomende Misdaad in dier-voegen toegestemd te hebben; Datze met geenerhande uytvlugt kan bewimpeld worden. Andere meenen dat men altijd verpligt is, uyt Twee Quaaden, 't minste te kiezen, by-aldienmen verzekerd is, Dat een van beyden, noodzaakelijk moet plaats hebben. En gelijk de groote Gregorius van dat gevoelen is geweest, alzoo heeft hy ook zijn gedagten door deeze Gelijkenis meenen uyt-te drukken, *Die zig door een hooge Heyning-Muur omzingeld vind, vind hem over-al beslooten waar hy vlugt, tot dat hy een lager Muur ontmoet, daar hy over kan. Als wy dan in een twijffelagtige zaak benaauwd worden, is het raadzaam, Dat wy ons het mindere Onderwerpen, op dat wy geenzinds in het grootere zonder verlof zondigen.* Doch hier zijn de Godsgeleerde tegen, als die dit wel inde Natuurelijke en Borgerlijke, maar niet in de Wettelijk-ingestelde zaaken dulden konnen; dewijl men

Marginal notes:

van zijn Huys te overweldigen.

Hoe Loth zijn Dogters aan deeze Booswigten heeft konnen of willen aanbieden.

En hoedanig die leelijke daad van Sommige verschoond is.

Loth van Augustinus over 't aanbieden van zijn Dogters bestraft.

Van andere bemiddeld.

* Daar de duytze Bybel van Leuven leest; Misbruykt die na u welgevallen.

Uytvlugt van Gregorius over 't verkiezen van Een, uyt Twee quaaden.

En bedenking der Godsgeleerde daar op.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

men daar in verpligt blijft, al het geene te vermijden, dat tegens de Wet Gods ſtrijd. De verkiezing van het minder quaad in de Natuurlijke en Burgerlijke dingen, kan dikmaal tot een Goed eynde beſtuurd worden; maar de Zonde op zig zelven, kan noch uytgekoozen, noch tot een Goed eynde geordineerd worden. Doch hoe zeer ook eenige hier in, den Toom te onbedagtzaam gevyerd hebben; zal moogelijk een ſtaal uyt de Staatkunde van Ariſtoteles doen blijken; als den welken Oordeeld, Dat het den Gemeenten-Staat nut en Oorbaar is, dat het Gemeene Volkje, de pas tot het aanwinnen van veele Kinderen, afgeſneeden word; want aldus luyden zijne woorden; *De Wetgeever heeft veel dingen wijſſelijk en voordagtelijk aangeleyd, als tot een zeer nutte gemaatigtheyd der Spijs; En belangende de onttrekking der Vrouwen, naamelijk, Opdatze geen ondienſtige meenigte ter Weereld brengen zouden, daarom heeft hy de Verzaameling met Mannen gebooden* &c. Wat dunkt u Leezer? Schijndmen hier in niet van heel-naaby te zien, waar van daan het *Natuurlijk gebruyk der Vrouwen*, eertijds *Naagelaaten* is, en de Mannen tegens elkanderen *Verhit geworden* zijnde, *Schandelijkheyd bedreeven hebben*? Waar van den Apoſtel gedenkt, Rom. 1:26,27.

1 Kor. 6: 10. 1 Tim. 1: 10. Lev. 18: 22. en 20: 13.

Jaa waar door dan ook de Vrouwen, tot *Oneerlijke beweegingen overgegeeven*, een Gebruyk van haare Lichaamen, *Tegen Natuure* hebben beginnen te pleegen? Zoo datze alle Reden en Eerbaarheyd uytſchuddende, het Onderſcheyd en Wettig gebruyk, dat den Schepper tot onderhoud van 't Menſchelijk Geſlagt, ingeſteld en *Gezegend* had, Gen. 1:28. (op dat hyze door een Ingeſchaape Begeerte, tot onderlinge Liefde verbond:) teenemaal omkeerden: Vergeetende Datze Gods Beeld waaren, Dat tot zijne Heerlijkheyd gemaakt was. Gelijk dan ook de Heydenze Schimpdigters, geen ſchandelijkheden, meer dan Deeze, met haare Beſpottingen zijn te-keer gegaan: Dewijl zelfs de Keyzeren en Koningen des Volx, hier aan vaſt waaren; gelijk onder anderen, Suetonius van Tiberius en Nero aanteekend. Zulx de ſtrenge Roskammer Agrippa, dien grooten Wijsgeer, over zijn ſtrax-gemelde Staatbeſtierkundige Leſſen, met een Smaad-Vinger billijk naageweezen, en van hem gezeyd heeft; *Ziet daar; Dit is deezen* Ariſtoteles, *welkers Zeden van Plato miſpreezen, dien grooten Haat en Ondankbaarheyd, tegen zijnen Meeſter gerokkend heeft.* Maar aangaande de Daad van Loth; wy meenen, Dat men onder de gevoelens der Kerk-Vaders, veel-eer Auguſtinus toeſtemmen mag; welke rond-uyt bekend, Dat de Man hier gezondigd heeft; en dat men zig wagten moet zijn Voorbeeld naa-te volgen; alhoewel nogtans zijn Misdaad, hier door eenigzinds verligt word, Dat hy zulx niet zoo-zeer met een opzettelijk gemoed, als wel uyt bedwelmdheyd des Oordeels gedaan heeft.

't Oordeel van Auguſtinus gepreezen, en andermaal bygehaald.

En om dat Auguſtinus woorden daar toe kort en fraay zijn, zullenze hier niet te lang vallen, ingelaſt te worden: *De Regtveerdige Huys-Vader*, zeyd hy, *door Vreeze voor vreemde Zonden, die niet als door toeſtemming beſmetten konden, bedremmeld en van zijn ſtuk verzet, heeft naauwelijx 't Belul gehad, op zijn eygen Zonde aandagtelijk te denken, waar door hy d'Eerbaarheyd van zijn Dogters, aan de Geylheyd van deeze Boggers ten beſten gaf.*

Loths verdonkerde Lof, opgehelderd.

Onderen-tuſſen, moetmen niet meenen, Dat de dwaalinge van Loth, zoo geheelen-al, van onnaarvolgbaar goed aan-te merken is, datter niet yts-wat tot een Voorbeeld van het Geloof en Vroomheyd, in zou te vinden zijn. Te weeten, zijn yverig Gemoed in 't Beſchermen van de Geherbergde Gaſten; niet tegenſtaande zy hem onbekend waaren. Van welke pligt zig ook Job heeft ſchijnen te beroemen, als hy zeyd; *Ik bevrijde den Elendigen, die riep; ende de Weeze, ende die geenen Helper en had*, Kap. 29:13. Of als andere die woorden met eenige zaamenhang uyt *vers* 12. wat Zin-rijker ſchijnen te Vertaalen; *d'Alziende Oog zal my Getuygen, Dat ik den Armen die riep, Gered heb; ende den Weeze die geenen Helper en had.* Gelijkmen dan ook die ligt kan genoeg doen, welke Vraagen; Hoe Loth, de Goddelooze Sodomi-

Hoe Loth de Goddelooze Sodomiten zijn Broeders heeft konnen noemen. Gen. 9: 5. en 29: 4. Lev. 19: 17. Exod. 10: 23. Jesa. 4: 6. Jer. 12: 6. Neh. 4: 13. Prov. 18: 9. en 5: 10. 14. Matth. 5: 22.

domiten heeft konnen *Zijn Broeders* noemen, Gen. 19: 7? nadien het woord *Broeder*, van ruyme beteekenis by de Hebreën was, en zoo ook in de H. Schrift voorkomd: Want het word gebruykt weegen gemeenschap van *Geboorte*, van *Bloed*, van *Land-aardt*, *Burgerschap*, *Amptgenootschap*, en ook enkel uyt *Beleeftheyd*, en goede *Bejegening*; jaa ook om yemands *Quaade Driften te streelen*: In hoedanigen zin dan Loth, deeze Booswigten, met den Naam van *Broeders* aangesprooken heeft.

Loth van zijn Gasten ontzet, en in Huys getrokken.

De Moetwilligers aan Loths Huys met Blindheyd geslaagen. En hoedanig die was.

Als nu onder-en-tussen, Loths Gasten wel zaagen, hoe zeer hun Huys-Waard, om haare behoudenis in de neep was; hebbenze haar geenzind te verkleumd aangesteld, om hem kragtelijk by-te springen; op dat hy gered wierd. Want ten Huyze-uyt spattende, rukkenze Loth wederom naar binnen, en bonzen de Deure agter hem toe. Doch het geene zy verder aan deezen moetwilligen hoop deeden, zulx schijnd ons by Moses, met eenige duysterheyd omswagteld; waar toe ongetwijffeld d'Overzettingen, het haare zullen hebben bygebragt. In onze Duytze Bybel, worden als in meer andere, de woorden aldus gevonden: *Ende zy Sloegen de Mannen die aan de Deure des Huyzes waaren, met Verblindheden, van den Kleynsten tot den Grootsten; zoo dat zy moede wierden, om de Deure te vinden*, Gen. 19: 11. Alwaar de LXX Overzetters, voor *Blindheyd* het woord *Aorasia* gebruyken; 't welk niet zoo-zeer een Berooving van het Gezigt der Oogen, als wel het Berooven van 't Belul, om yts tegens zeeker voorwerp te doen, beteekend. En gelijk onze Overzetters in 't veel-getal, *Verblindheden* zeggen; alzoo schijnen zy in haare Kantteekening, ook niet veel van de Griekze zin-aanduyding te verschillen, wanneerze zeggen: Dat deeze *Verblinding*, niet alleen te verstaan zy van die des Lichaams, maar ook des Geestes. *Want deeze wonderdaadige Straf, was niet zoodanig in 't Gezigt der Oogen, datze gants niet zien konden, maar meest in 't Oordeel des Verstands; zoo datze niet en konden onderscheyden, 't geenze eenigzinds Zaagen.* Ziet diergelijke 2 Kon. 6: 18. De *Targum* van Onkelos, heeft het de beteekenis van *Straalen*, of *Bestraaling* gegeeven: Te weeten, zoo als yemand door het Schijnzel van een groot Ligt, de Oogen bedwelmd en verbijsterd worden; (dat men moogelijk *Spriet-Oogen* noemen kan) zoo dat hy verhinderd word, onderscheydentlijk te zien. 't Geên ongetwijffeld de Syrisze en Arabisze Overzetters bewoogen heeft, om het door *Donkerheyd* of *Verduystering*, te verklaaren. Aben-Ezra leyd het door een twee-zinze *Blindheyd* uyt; naamelijk, *Der Oogen, en des Herten*; dat is, alswe strax uyt de Kantteekenaars bybragten, als ymand wel van buyten ziet, Doch het Geziene geenzinds in zijn gemoed bevat, noch een bescheyden Denkbeeld daar van heeft. 't Geen moogelijk door een Dronke-Mensch, ligtelijk te verklaaren is; welken de Zinnen, door de Wijndamp beswijmeld, dikmaal geen Verzier hebben, de Deure van haar eygen Woonhuys te vinden, alhoewel haar de Oogen daar toe genoegzaam openstaan, en zien konnen. Invoegen wy geen groote reden vinden, om die, welke meenen dat de Sodomiten met dusken zoort van Blindheyd overvallen zijn, hard tegen te loopen. De Schrijver van het Boek der Wijsheyd, vergelijkende de Negende Plaage van Egipten, met deeze Verblinding, heeft zulx met dusken bewoording gedaan: *Maar zy wierden ook met Blindheyd geslaagen, gelijkerwijs de gene die voor de Deure des Regtveerdigen waaren: Want zy met dikke Duysternis omzet zijnde, zogten elk den Weg van zijne Deure*, Sap. 19: 16. In welke reden hy voor-eerst, *De Blindheyd* niet zoo-zeer betrekt tot eenige verandering in de Perzoonen zelfs, als wel omtrent de gesteldheyd der omswervende Lugt waar inze waaren. Waar uyt de Schrift-verklaarders gelegendheyd genoomen hebben, daar op aan-te merken; Dat het voorzeker door de hulpe der Engelen heeft konnen gebeuren, dat d'omliggende Lugt, Bedeemsterd en Verdonkerd is geworden. 't Geên haar de Goddelijke

Voor-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Voorzienigheyd ook wel heeft konnen toeſchikken, ſchoon deeze Gaſten, waarlijk zijn Menſchen geweeſt. Want het zy aan wien de H. Schrift yts Booven Natuurlijx te doen, toeſchrijft; *Het is*, en blijft, *Alleen Godt*, Die *Wonderen doed.* Onder-en-tuſſen zijn eenige van gevoelen, Datmen niet eens behoorde te twijffelen, of daar is ook eenige verandering in het Lichaam en 't Gemoed van deeze Moetwilligers geſchied. En agten mede, dat De Schrijver van het Boek der Wijsheyd, hier in dwaald, als hy wil, Dat elk-een van deeze Roervinken, de toegang van zijne Deure, niet en heeft konnen vinden; dewijl'er uyt het geene te-vooren Verhaald is, genoegzaam blijkt, Dat het niet-vinden der Deure, niet van veel andere Deuren te verſtaan zy, maar alleen van die Deure, voor welkze tot noch toe, de Pypen geſteld, en die op de Vloer hadden willen loopen: Doch nu-ter tijd, naar dat Loth ontzet was, haar voor de Neus was toegeſlooten. Waar in ons ook de Taalzifters eenigzinds byſpringen, alſſe aanmerken, Dat hier doorgaans van *Een Deure*, in 't Enkel-getal gerept word. Andere, en onder die Pererius en Janſſenius, van 't zinne zijnde, om het Boek der Wijsheyd, ook in de rang der * *Gekaſte Boeken* ſtaande te houden; hebben deeze *Verblinding*, op d'Egiptenaars, en niet op de Sodomiten betrokken; dewijl dien Schrijver aldaar ſchijnd te zeggen, Datze met zoodaanigen Duyſternis overvallen zijn, datze het Gat van haare Huys-Deuren niet en konden vinden. Waar tegen zig nogtans haaren medemakker Bonfrerius, zig heeft aangekant: En dat zoo wel om dat de Bybel van Sixtus, 't zelve anders onderſcheyd, als om dat het ook niet en blijkt, Dat d'Egiptenaars naar d'Ingang van haare Deuren, hebben omgetaſt: Gelijk uyt het verhaal Exod. 10: 22, 23. af-te neemen ſtaat, daar aldus gezeyd word: *Zy en Zaagen d'een den anderen niet, daar ſtond ook niemand op van zijne plaatze, in dry Daagen.* Onder-en tuſſen meend de zelve Bonfrerius, Dat dit beyde voor waarſchijnelijk te houden is, te weeten; Dat de Sodomiten, noch de Deure van Loths Huys, noch die van haare eygen Wooninge konden vinden. Doch zulx en zeyd Moſes niet: Maar alleen, *Datze moede wierden, om de Deure te vinden.* Dat is, de Deure met grooten arbeyd zoekende; en in de Donkerheyd der Nagt, daar naa omtaſtende, zijnze ten laatſten zoo afgemat en onder malkanderen verward, datze van haar voorneemen afſteeken, en van-daar vertrekken moeſten. En nu ſcheen de laatſte Uure, Dat het Straf-Vonnis van de Vernieling der Stadt, zou uytgevoerd worden, verſcheenen te zijn: En wagte alleen, dat deeze Gaſten, Loth met die van zijn Huys, uyt een byzonder gonſtbewijs hen aanbevoolen, van het naakend Ongeval verloſten. En het zou wel konnen zijn, dat daar op gezien word, wanneer *vers* 22. gezeyd word; *Haaſt u: Want Ik en zal niets konnen doen, voor dat gy daar-heenen*, (te weeten naa Zoar;) *gekoomen zijd.* Doch in wat voegen zy dit alzoo als Verkondigers van het voorneemen Gods, in deſſelfs naam ſpreeken, en IK zeggen; daar aan zullenwe een weynig hier-naar gedagtig zijn. Als deeze Mannen dan Loth, met Raad en Daad wilden byſpringen, op dat hy de Rampzaalige Ondergang der Stadt ontquam; ſchijnd yts in der zelver aanſpraak voor-te koomen, daar wel op te letten ſtaat: Zy zeggen tot Loth; *Wien hebt gy hier noch meer? Eenen Schoon-Zone, of uwe Zonen, of uwe Dogteren; ende alle wien gy hebd in deeze Stadt, brengd uyt deeze plaatze*, Gen. 19: 12. Waarover men niet alleen in 't voorbygaan aan-te merken heeft, Dat deeze Mannen, als Onkundig, en in 't onzeker zijnde, naar het Maagſchap van Loth vraagen; maar datter ook geleegentheyd gegeeven word, te onderzoeken; Ofze hier naar eenen of meer Schoon-Zonen vraagen, die aan zijn Dogter, of Dogters uytgetrouwd zijnde, buyten zijn Huys waaren? Want alhoewel de meeſte Uytleggers van gedagten zijn, Datter alleen van Twee verloofde Schoon-Zonen gerept word, alswe ſtrax uyt *vers* 14. zullen by-haalen, hebben 't nogtans de LXX Overzetters, te-gelijk met de Syriſze en Arabiſze,

Verſchil over de Straf dezer Blindheyd.

*Kanonyke Boeken.

d'Ondergang van Sodom aan 't naderen.

En Loth vermaand uyt te gaan.

Wat Maagſchap Loth in Sodom had?

Of Loth ook meer Dogters of Swagers had als in zijn Huys waaren.

(ver-

(versterkt door veel Rabbijnen,) daar voor gehouden, Dat Loth noch eenige uyt-Getrouwde Dogters, buyten zijn Huysgezin, ten prooye van 't Algemeen Verderf, agtergelaaten heeft. Alhoewel het andere veel-liever van zulke Schoon-Zoonen verstaan, aan welke hy beyd zijn Dogters wel belooft, maar de Bruyloft noch niet voltrokken had: Gelijk het de *Targum* van Onkelos, zoodaanig uyt *vers* 14. verklaard; dewijl daar duydelijk schijnd gezeyd te worden; *Dat Loth tot zijne Schoon-Zonen uyt-gegaan is, Die zijne Dogters neemen zouden.* En meenen die, welke alzoo gezind zijn, hier door merkelijk ondersteund te worden; Dat het niet waarschijnelijk is, dat Godt; die zoo grooten zorg voor Loths behoudenis heeft willen betoonen, hem daar by zoo grooten Droefheyd zou hebben laaten overkoomen, Dat hy zelfs uytgaande, zijn eygen Dogters in den Brand zou hebben moeten agter laaten. Dus stellenze dan voor-vast, Dat in de gantze H. Schrift, geen voetspoor te vinden is, waar uyt blijkt, dat Loth andere Dogters gehad heeft, als die met hem zijn uytgegaan: Hoe zeer ook andere het tegendeel uyt *vers* 15. bedenkelijk houden; naadien'er gezeyd word; *Neemd uwe Twee Dogteren die voorhanden zijn*, &c. Even of zulx met Onderscheyding en uytsluyting van andere Dogteren, welke *Niet voorhanden* waaren, moest opgenoomen worden. Het geene daarom ook van onze Kantteekenaars gerooken, niet verzuymd hebben, zulx als een bedenkelijke waarneemmnge by-te zetten. Doch het zy hoe het ook hier mede mag geleegen zijn, zulx wederspreekt nogtans geenzinds, Datze dit niet als Menschen gedaan hebben, die geen openbaring van Loths Maagschap hadden. Nadien zy immers als onkundige Vraagen; *Wien hebd gy hier noch meer?* Te weeten buyten die, welkze by hem in zijn Huys gevonden hadden. Waar by komd, dat Loth haar dit ook als een byzondere weldaad toeschrijft; overdenkt *vers* 19. en let daar by, hoe algemeen en breed haar naavraagen ingesteld word, Wanneerze hem vermaanen, zig met al de zijne op-te maaken en uyt Sodom te gaan: Zeggende naar de opleezing van alle bedenkelijke Maagschappye, *Wien gy* Ook *hebd in deeze Stadt, brengdze uyt* &c. Loth zelfs onder-en-tussen wel weetende wien hy daar had, die hem van naa-by aangingen; stapt op die vermaaning aanstonds derwaards, op dat hy inzonderheyd zijne Schoon-Zonen, die zijne Dogters neemen zouden, Deelgenooten zijner behoudenis maakte, zeggende; *Maakt u op gaat uyt deeze plaatze, Want de Heere gaat deeze Stadt Verderven.* Zoo spreekt hy; maar Eylaas! De Trouwhertige Vader, klopt voor een Doof-Mans Deure. Want zy lieden met het algemeen Zop des Verderfs overgooten, hebben de bekommerde Man bespot: Zoo dat hy in haare Oogen was, als eenen die aan 't Boerten slaat, Gen. 19: 14. En zoo heeft Josefus dan onder deeze, die de Vermaaning van Loth bespot hebben, niet quaalijk de twee Bruydegoms geteld, die deswegen ook niet en zijn uytgegaan. Middelerwijl brak de Daageraad door; en Loth noch zammelende, is 't deeze Mannen, te-beter ernst geworden, hem 't Vertrekken aan-te raaden. Zy dan zoo wel met Woorden als met Werken, Loth tot zijn Behoudenis willende uytdrijven, hebbenze ten laatsten, Hem, zijn Vrouw, en twee Dogters, by de hand gevat, en alzoo de Stadt-uyt geleyd, Gen. 19: 16. Daarze nauwelijk heenen op Weg gekoomen waaren, ofze hebben Loth aanstonds met eenige byzondere Beveelen gewaapend. En wel voor-eerst belast, Dat hy zig niet bekommeren zou, met *Agter hem Omme te zien*: Noch op de gantze Vlakte van die Landstreek *Stil te-Staan*; maar hem ter vlugt naar het Gebergte weg te pakken: Op dat hy niet te-gelijk met de Stadt, en de Grondvest zijner Voetzoolen, in den Afgrond heenen-Zinken, en jammerlijk met al de Zyne omkoomen mogt, Gen. 19: 17. Veel fraaye Godsgeleerde meenen hier, Dat de belasting van niet Rugwaards naar Sodom Om-te zien, noch op den Boodem van deeze Landstreek Stil te-Staan, hier toe behoord; Dat daar door

Gen. 19: 14.

De twee Bruydegoms van Loths Dogters zijn niet mede uytgegaan.

Loth met zijn Wijf en twee Dogteren, uyt den Ondergang van Sodom gerukt.

En waarom belast niet naar Sodom om-te zien.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

door eensdeels de Gehoorzaamheyd van Loth beproeft, en anderdeels blijken mogt, Dat hy de verfoeyelijke Boosheyd dezer Inwoonderen, niet langer verwaardigde aan-te zien; nog zelfs ook het Land ronds-om dezelve Stadt geleegen, met zijne Voeten te Betreeden: En ten laatsten misschien wel voornaamelijk daarom, Op dat Godt hier door de pas affneéd, dat niet eenig Slings-opgevat misnoegen, over 't Verlies zijner Wooning, en wat hy meer Beminnelijx aldaar moest agterlaaten, hem 't Gemoedt quellen, en beletten mogt, Dit alles met zoo grooten Kloekmoedigheyd op-te neemen, Dat hy deeze Goddelijke Verlossing, veel Grooter en Hoogdraavender agte, dan de Oude Wooning met al watter in was. Zeker, die over d'Oorzaak van deeze beveelen, zoodaanige gedagten hebben, schijnen ons veel-beter te behaagen, als die andere Viezevaazen verzieren; en daar by niet anders van belang hebben by-te zetten; Als die ten hoogsten genoomen, alleen voor Natuurlijke toevalligheden, behoorden aangemerkt te worden. Alhoewel men ook Die in duske Vreesselijke voorvallen, niet zoo ligt als zommige doen, behoorde uyt-te monsteren. Dus willen dan zommige, dat de Venijnige en Swavelige Lugt, die agter deeze Uytgangers aan 't Woeden was, of nu strax stonden aan de gang te raaken, aan het Leeven van Loth zouden schaadelijk geweest hebben; zoo dat hy Ommeziende, gevaar liep door eenige zoort van opstijgende Zalpeter-Zoute Waassem, schielijk overgooten te worden, en alzoo door een haastige Stremming van Bloed en Vogten, om-te koomen. Of ook, als eenige uyt de Joden gelooven, Dat hy zig na Sodom omkeerende, De SCHECHINA, of *De Majesteyt Gods*, zou gezien hebben, afdaalende om Sodom te verderven; welk verzierzel ook Aben-Ezra behaagd heeft. Maar wanneer deeze Mannen Loth aanraaden, zijn Vlugt naar het Gebergte te neemen, heeft hy zulx met een Ootmoedige Beede uytgesteld, en verzogt zig naar een anderen Oort te keeren. Want vreezende hem zoodaanig niet te konnen spoeden, dat hy d'aannaaderende Tempeest van Swavel en Vyer ontquam, (door swakheyd des Ouderdoms, en gebeurlijke toevallen, niet zoo verre konnende geraaken, of hy zou gewisselijk van het Quaad aangegreepen worden, en Sterven;) spreekt hy zijn Geley-Gasten aldus aan, zeggende; *Neen doch Heere.* &c. *Ziet deeze Stadt is naa-by, om derwaards te Vlugten; en zy is kleyne, laat my derwaards behouden worden: (is zy niet kleyne?) op dat mijne Ziele Leeve*, Gen. 19: 18, 20. En alhoewel de meeste Uytleggers, deeze aanspraak met de Naam van *Heere*, tot de Twee Engelen agten te geschieden; dunkt het eenige nogtans vreemd, Dat de Duytze Kantteekenaars willen, dat Loth egter zijn reden tot JEHOVA rigt, die nu zeggenze, by de Twee Engelen schijnd geweest te zijn; even als te vooren Kap. 18. by Abraham, en nu van hem afgescheyden was: Zoo datter thans wederom Drye waaren. Doch andere, als Ainsworth en eenige met hem, agten dat het Onzeker is, of Loth hier zeyd, *Heere*, of *Mijne Heeren*; nadien het Hebreeuwze woord *Adonai*, van wegen de Zinscheyding, in twijffel laat, Of dit een Eertytel van Godt, of van Menschen zy. En ook heeft de Kaldeër *Heeren* gezet; doch de Grieken *Heere*. Dezelve Uytleggers schijnen ook de woorden, Gen. 19: 20. *Zy is Kleyne*, en korts daar na; *Is zy niet kleyne?* met Tremellius en Rivetus, op de Beede van Loth te passen; als of hy zeyde; *Het is doch wat Kleyns of Gerings*, het geene ik verzoeke: En zoo uyt het volgende; *Is dat niet een Kleyne Zaake?* Dit doenze, niet tegenstaande, meest al de Oosterze Overzetters, 't zelve op de Kleynheyd der Stadt passen; als die ook naderhand, wegens deeze Behoudenis, ZOAR genoemd is. Gelijk uyt haar eygen beteekenis blijkt *vers* 22. Maar even als het hier geen tijd van blijven was, alzoo stemde ook yder van die Mannen, de Beede van Loth ligtelijk toe. Waar tegen niet en strijd, Dat zy als in den Naam van Eenen, en wel van Godt, aldus spreekende van Moses worden ingevoerd, zeggende

Loth verzoekt niet naar 't Gebergte maar na Zoar te Vlugten.

Loth de Vlugt naar Zoar toegestaan.

Wie hier wederom de Spreeker is.

de; *Ik hebbe u Aangezigte opgenoomen; ook in deeze zaake, Dat ik deeze Stadt niet Om-en keere, daar van Gy gesprooken hebd.* Want dat de Uytleggers willen, Dat hier JEHOVA weder zelfs spreekt, daar in schijnenze onzes agtens, zoo wel als te vooren, mis-te hebben. Gelijk dan ook de Kantteekenaars daar op niet zeer hard aandringen, als zy over *vers* 21. alleen zeggen; *Ik zal u Goedertieren zijn, en deeze Beede uyt Genaade vergunnen.* Maar nu had Loth zulx immers van de Mannen-Geleyders Gebeeden; die hem uyt Sodom uytgeleyd hebbende, aanrieden, zig naar het Gebergte te begeeven; overdenkt alleen *vers* 16, 17. en *Jehova* zelfs, zal'er niet gevonden worden. Het *Aangezigte opneemen*, beteekend doorgaans in de H. Schrift, Een Genaadige verhooring der Biddende; als te zien is, Gen. 31: 20. Job. 42: 8, 9. Zulx het de Arabisze Overzetter heel fraay Vertaald heeft; *Ik heb u Gebed toegelaaten.* En daar is moogelijk niet aan-te twijffelen, of de Spreekwijs van *Het Aangezigte op-te neemen*, heeft zijn Oorsprong van de Zeden der Oosterste Volken genoomen; als die de gewoonte hadden, met een Neergeboogen Aangezigt te Bidden: Dien dan gelast wierd het zelve wederom Op-te beuren, wierden geagt, alderkragtigst en met aangenaamheyd Gebeeden te hebben. En van de zulke zeydemen, *Het Aangezigte Opgenoomen* te zijn. Ten laatsten word'er aan Loth belast, Dat hy zig *Haasten*, en derwaards naar die Stadt spoeden zou; en dat wel met deeze bygevoegde reden; *Want* Ik *zal niets konnen doen, tot dat gy daar-heenen zuld gekoomen zijn*, Gen. 19: 22. 't Geên niet anders dan een aankondiging van het Goddelijk besluyt was; waar in het vast stond, Sodom niet eerder te Verderven, voor dat Loth met de zijne, in behouden Haaven was. Tegens welk besluyt, Godt dan voorzeker niets heeft konnen doen, voor dat Loth in die Stadt ontkoomen was. Dat nu Moses zeyd, *Daarom noemdemen die Stadt* ZOAR, zulx ziet voornaamelijk op de Roemrugtigheyd van Loths Behoudenis; zederd welkze aan deezen Naam quam; dewijlze te vooren *Bela*, genoemd was; gelijk Gen. 14: 2. blijkt. Even als of'er een Voorspelling van eenig gedreygd Quaad in voorschaduwd wierd; want Bela meend een *Verslinding*, gelijk Hieronymus in-agt genoomen heeft. Doch nu heeftze van Loth een Nieuwen Naam, en van een andere beteekenis gekreegen; te weeten ZOAR, dat is, *Kleyn*. En zoo had hyze ook voor zijn aankoomen aldaar, als noch in 't verschiet liggende, aangemerkt, *vers* 20. Waarom de Geleerde ook zeer wel in-agt genoomen hebben, Dat Theodoretus, deezen Nieuwen Naam *Zoar*, zeer quaalijk met *Bela*, zooze van Ouds hiet, ten aanzien der Beteekenis vergeleeken heeft: Zeggende; *Een van Een-gaapinge word ook door* Segor *beteekend:* Naademaal het *vers* 22. zoodanig Overgezet word. Te weeten, de LXX Overzetters, en de Gemeene Latijnze, die dezelve gevolgd zijn, hebben 't, *Segor* Vertaald. De *Targum* van Onkelos zet *Sugar*; De Syrisze en Arabisze, *Zagor*. Zijnde een van de Vijf Steeden in het Dal Siddim; welk alleen uyt byzonder Gunstbewijs tegens Loth, van de Vyer en Zalpeter-braakenden Orkaan verschoond is. Wanneer nu ook by Jesaias word gezeyd; *Mijn Herte schreeuwd naar Moab, haare Grendelen zijn naar Zoar toe; de Dry-Jaarige Veerze.* Of als de Grieken Vertaalen: *'t Herte van Moab schreeuwd in het zelve tot naar Zegor; want het is een Dry-Jaarige Koe:* Hebben zommige Uytleggers, en onder die ook Bonfrerius, daar uyt beslooten; Dat de Stadt ZOAR, een *Dry-Jaarig Koe-Kalf* genoemd word; om datze in een Aardbeeving verslonden is, en in haaren Ondergang, gelijk een Dry-Jaarig Kalf, onder verscheyde Schokkingen, Drymaal in de Bogt gesprongen heeft. Het geêne mede de reden is, Dat d'Oude Joden, (wien Hieronymus in 't verklaaren van deeze Stadt *Zoar*, al-te vertrouwd naagevolgd is,) 't zelve Landgewest, 1 Sam. 9: 4. *Salissa* genoemd hebben. En alhoewel onze Bybel-Kantteekenaars, deeze woorden; *De Drij-Jaarige Veerze*, op de Sterkte, Wulpsheyd, en

Wat het is het Aangezigte op-te neemen.

De Zekerheyd van Loths behoudenis naader uytgedrukt.

ZOAR van Loths Behoudenis genoemd, te vooren BELA geheeten. En van hoedanigen beteekenis die beyde Naamen zijn.

Jesa. 15: 5. Andere bedenkingen over Zoar en of die Stadt naaderhand ook Verzonken is?

Der-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Dertelheyd, der Stadt *Zoar* betrekken, niet tegenſtaande zy van *Kleynzÿn*, haar Naam ontleend; (vergelijkt haar aanteekening op Jerem. 48:34.) meenen nogtans andere, Dat zulx veel-eer op d'aanvang-reden, van 't zelve *vers* te paſſen zy. Te weeten, *Mÿn Herte ſchreeuwd*: Naadien de gelijkſtemmige plaatze, ſtrax uyt Jeremias bygebragt, zulx genoegzaam grondveſten kan, zoo wy haare fraaye Vertaalinge plaats geeven; want alzoo ſtaat'er; *Zy zullen haare Stemme verheffen van Zoar tot aan Horonaim, Gelÿk een Dry-Jaarige Veerze.* Doch onze Overzetters, hebbent Gelijk-luydig met Jeſaia 15: 5. Vertaald. Maar naadien hier voorzeker Een Os verſtaan word, Die, gelijk hem Homerus noemd, ERIMYKOS, Dat is, die MEGALOPHONOS of van *Een Verheeve Stem* is; Heeft de Profeet, hier veel-eer van het Runder-Wijfje, als van het Mannetje willen gewag maaken, om dat onder deeze zoorte van Beeſten, het Wijfje in het Bulken, een ſterker geluyd ſlaat. Waar by dan ook noch word aangemerkt, Dat het alleen uyt deeze quaade toepaſſinge voortgekoomen is, Dat d'Oude Joden, *Saliſſa* voor de Stadt *Zoar* genoomen hebben.

Jeſa. 15: 5.

Naar dat de Zon booven de Kim gereezen, 't Aardrijk verligte, en Loth vaſt in een zekere Bewaarplaatze geſteld was; vangd Moſes aan-te verhaalen, Met welk een ſchrikkelijk Overval de Stadt Sodom vernield, en met al watter in, en om-en aan was, tommelings van den Afgrond is Ingeſlokt: zeggende, *Doe Deede de Heere, Swavel en Vyer over Sodom en Gomorra Regenen, van den Heere uyt den Hemel; en hy keerde dezelve Steeden om, met de gantze Vlakte; ende alle de Inwoonderen deezer Steeden; ook het Gewas des Lands*, Gen. 19: 24, 25. In welk verhaal ons voorzeker niet anders, dan een leevendig Tafereel voor Oogen geſteld word; om den Naakoomelingen als met een Eeuwigduurend Voorbeeld, indagtig te maaken, door hoedaanigen vreeſſelijken Tempeeſt, alles wat in deeze Steeden, en op derzelver Grondvlakte was, van een Stortende Slag-Regen, doormengd met Vyer en Stinkend Zolpher aangegreepen, en onder het Gedruys van een tuymelzieke Aardſchudding, in de yſſelijk wyd-op-geſcheurde Kolken, der langzaam uytgebrande Pik en Zalpeter-Putten, gelijk als van een Al-vernielenden Orkaan, teffens in de Doodelijke Poel des Afgronds ingedompeld zijn. Het geene wy dan hier, een weynig naader betragten willen. De Uytleggers, welke vaſt-ſtellen, Dat de Naam *Jehova*, aan niemand dan aan den waaren Godt kan toege-eygend worden; noch ook niet geern toelaaten, dat ymand anders hem in de H. Schrift, zulx in eenig Geſprek aanmaatigd, of zoodaniger-wijs in deſſelfs Naam ſpreekt; dezulke ſtellen ook hier niet alleen voor vaſt, Dat d'Oorzaak van de werkdaadige uytroeying deezer Steeden, is *Jehova* geweeſt; als die *Van* JEHOVA *Geregend heeft*: Maar willen daar by ook, Dat men geen Ooren leenen zal, aan Manaſſe Ben-Iſraël, Rabbi Albo, en Simeon: Noch ook aan Grootius, die hier te veel, na hun meeninge, den Jood ſpeeld; verſtaande door den eerſten Naam JEHOVA, *Gabriel* als een Dienaar, en door de laatſte, *Godt* zelve, als de voornaamſte Oorzaak.

Loth met bey zijn Dogters te Zoar binnen, word Sodom met Vyer en Zolfer aangeſteken, en door Grondbraaken omgekeerd.

Nogtans word'er onderzogt, Waarom hier met zoo ongewoone maniere van ſpreeken gezeyd word; JEHOVA *deéde Regenen van* JEHOVA? En de Geleerde hebben daar over, verſcheyde redenen bygebragt, die van zommiger ſtijfzinnige Gevoelens verſchillig zijn. De meeſte onder d'Ouden, hebben gemeend, dat Moſes hier bedektelijker-wijze ſpreekt; zoo dat den Zin daar in verborgen, deeze zou zijn; Dat Godt de Zone, hier van den Vader *Geregend* heeft; invoegen daar door het Geheym-ſtuk der Dry-Eenheyd zou te kennen gegeeven worden. Want alzoo hebben eertijds Ignatius, Juſtinus, Athanaſius, Hilarius, Tertullianus, Cyprianus, Epifanius, en veel andere geſchreeven. Jaa d'Opper Kerk-Vergaadering van Smyrna, heeftze met den Vloek-Ban geſlaagen, die van dit Gevoelen verſchillig waaren. En het ſchijnd, dat onze Kantteekenaars ook daar-heenen hellen, gelijk we ſtrax

Bedenking over de woorden; Doe dede de Heere Regenen van den Heere.

Hoe van zommige op den Zone Gods gepaſt.

zullen zien. Nogtans hebben andere niet min vermaarde Mannen, niet eens aangemerkt, Dat'er zoo een groote Verborgentheyd agter school; zoo dat het Augustinus, Hieronymus, Chrysostomus, Pellikanus, Mercerus, Kalvinus, Piskator, Paræus, Drusius, Amama, en zommige andere, met de voorige niet gehouden hebben; alhoewel zy nogtans op een Grondvest steunen, daarze wel ligtelijk van de Joden, konnen afgestooten worden; nadien zy doorgaans drijven, Dat hier niet anders dan een Hebreeuwze Spreekwijs in-agt te neemen is, volgens welke maniere dikmaal het Voorgaande Woord, in plaatze van *Een Verhaal-Woord* gesteld word, en het *Voor-Naam woord*, de plaatze van een *Naam-woord* inneemd. Waar toe eenige, Num. 10: 29. Psal. 82: 1. 1 Kron. 8: 1. Luc. 3: 19. bybrengen. Gelijk zy dan ook willen, Dat dit tot de Cierlijkheyd van de Taal behoord, waar van de Voorbeelden te vinden zijn; Gen. 4: 23. 49: 2. 1 Kon. 1: 33. Esth. 8: 8. &c. Hierom dan, dewijl'er gezeyd word, *Dat* Jehova *Geregend heeft van* Jehova, is zulx even zoo veel, als of'er gezeyd wierd, *Van zig Zelven.* Zulx eenige de Arabisze Overzetting hier gepreezen hebben; welke zeyd; *De Heere heeft van zig Zelven Geregend.* Waar teegen niet en strijd, Dat zommige aanmerken, dat de Naam JEHOVA, hier de beteekenis van een Booven-Natuurlijke en Wonderdaadige handeling heeft, schoon men juyst met onze Kantteekenaars en menigte andere, niet en zeyd, Datmender *Den Zone Gods* moet verstaan, door welken de Vader werkt, Joh. 5: 19. Wy weeten wel, Dat Hunnius en andere, by Heydeggerus aangehaald, die geêne voor Joden en Turk-genooten houden, welke durven zeggen, Dat men deeze plaatze tegen de Joden niet en behoorde aan-te voeren: Maar die heevige uytval, heeft de Geleerde Hakspan, al van over-lang, met groote zedigheyd aan 't bedaaren geholpen: Willende, dat men met Twijffel-agtige, en Donkere dingen, zig zoo halsterrig tegens de Joden niet aankanten moest. *Want*, zeyd hy, *By-aldienmen in d'Openbaare en Klaare dingen, naauwlijx yts tegens dit Verstokt Geslagt kan staande houden; Wat zal'er dan konnen uytgeregt worden, met zulke twijffelagtige zaaken, waar in zy haar niet zonder waarschijnelijke Voorbeelden, op een* Hebraismus *beroepen konnen?* Maar hier is ook-al geen helpen aan; men meend voor-vast; Dat dewijl deeze Spreekwijs; nergens zoodaanig gevonden word; moetze *Mysterieus* zijn, en de H. Dry-Eenheyd aanwijzen. Maar naadien wy korts voor deezen, uyt *vers* 13. vernaamen, Dat Twee Mannen gegaan zijn, om Sodom te Verderven, zou moogelijk ymand met Manasse Ben-Israël, konnen vraagen; Hoe hier gezeyd word, Dat *Jehova* zelve, het Vyer van den Hemel zendende, deeze Stadt Verdorven heeft? De strax-genoemde Jood, antwoord; Dat de Mannen of *Engelen*, als werktuygen, en een ver-af geleegen Oorzaak, maar Godt als d'allernaaste en voornaamste Oorzaak kan-gezeyd worden, deeze Steeden Vernield te hebben. 't Geên hy hier meede meend goed-te maaken, dat'er gezeyd word; *De Heere heeft doen Regenen van den Heere.* Te weeten, d'Engel van *Jehova*, als het Werk-tuyg van de *Jehova Godt*; die de voornaame Oorzaak is. Maar zoo dit zal stand houden, moogen haar die wel uyt-de weg maaken, welke onbesweeken vaststellen, Dat de Naam JEHOVA, aan niemand als aan de waare Godt, door de gantze Bybel word toegepast. En gelijk Heydeggerus, deeze verdraaying, aan dien Jood heeft zoeken regt-te buygen; alzoo heeft hy derzelver vertiste knoop, aldus getragt los-te maaken. De handeling, *zeyd hy*, van den „Regenenden Godt, heeft op een Onmiddelijke en Wonderdaadige wijze „gewrogt; Of zy is Middelijk en volgens de loop der Natuurlijke Ordening „geweest? Indien op d'eerste wijs, die wel de waarschijnelijkste is; (de„wijl'er gezeyd word, *Dat hy van zig Zelven*, dat is, zonder een tweede „Oorzaak van Regenen gebruykt te hebben;) kan'er met goed fatzoen ge„zeyd worden, Dat deeze Mannen de Stadt bedorven hebben, dewijlze

Die hier de Dry-eenheyd of den Zone Gods invoeren, van Hakspan wedersprooken, en te swak tegen de Joden gehouden.

Godt en niet twee van deeze Mannen hebben over Sodom Vyer doen Regenen.

d'Uytwerking over Sodom van Heydeggerus aangeweezen.

„daar

„daar toe welvoegzaame Werktuygen ſcheenen; te weeten zulke, in wel-
„ker tegenwoordigheyd, JEHOVA dat Wonder-Werk heeft uytgewrogt.
„Even gelijk'er gezeyd word, Dat Moſes in Egipten, en d'Apoſtelen op
„verſcheyde plaatzen, veel Dingen gedaan hebben, die nogtans alleen tot
„de eyge Werking van Godt, moeten betrokken worden. Indien men het
„laatſte vaſt-ſteld; hebben deeze Mannen, de tweede Oorzaak geweeſt;
„dienende aan Godt als d'eerſte Oorzaak, in d'uytvoering van dit Oordeel.
Dit zeyd Heydeggerus. Doch hoe verre ons zulx gevald, zal hier en daar genoeg door ſtraalen, zonder daar teegen met een opentlijke kyvaasje aan-te druyſſen.

Maar als hier gezeyd word, Dat de Heere Geregend heeft, *Vyer en Zwavel*; voegen eenige daar ook מלה MELACH, dat is, *Zout* by; het welke inſgelijx 't vermoogen heeft, den Brand, even als Zalpeter, door een zoort van winderige uytbarſting, Knarſſen en Kraaken, aan-te drijven en voort-te jaagen. Gelijk het inzonderheyd ook de bequaamheyd heeft, om de Vettigheyd van d'aller-Vrugtbaarſte Akker-Landen uyt-te zuygen, en als door Vyer, Dor en Onvrugtbaar te maaken. En dat zulk-een zoort van Vergiftig Zalpeter-Zout, in dit Tempeeſt, ook zijn rol geſpeeld heeft, geeft niet zoo-zeer de klakkelooze Stremming, van Loths Wijf te kennen, als wel d'opmerkelijke plaatze, Deut.29:23. alwaar Godt het Zondig Iſraël dreygd, Dat hy het gantze Land, *Met Zwavel en Zout* wilde Uytbranden; gelijk hy gedaan had, in de Omkeering van Sodoma en Gomorra, Adama en Seboim. Van waar het dan voorzeker voortgekoomen is, dat deeze heele Land-Vlakte, in een *Zout-Zee* verſwolgen, en daar meede overgooten is. Booven-dien, geeft de beteekenis van 't Woord, dat doorgaans *Regenen* Vertaald word, niet anders, dan een groote Stort-Vlaag van Swavel en Vyer, verzeld met Zalpeter-Zoute dampen, te kennen, by-aldien men 't in een oneygentlijke zin op neemd: Of indien dat Woord, eygentlijk genoomen word, zal'er buyten-twijffel, een Swavelagtige Waterſtorting verſtaan worden, die door de heevigheyd des Donders, met den Blixem aan Brand geſlaagen, van booven uyt de Lugt-Hemel over Sodoma en Gomorra, in groote meenigte, en als met Volle Stroomen needergevallen is; zoo dat het alles wat het Verbrandelijk ontmoete, in de Vlam zette, en onder byſtand van een bulderende Tempeeſt, die dusken ongewoone beroering der Lugt, zekerlijk naaſleepte, heftig Vernielde, en in Rook en Aſſe verkeerde. Waar by koomende een ſwijmel-zieke Aardſchudding, veroorzaakt door de los-breekende Lugt, welke dus lang in de half-uytgebrande Kolken der Aſphaltize Pik en Lijm-Putten had beſlooten gezeeten; is door een ſchielijk beſwijken der onder-Aardze ſteunzelen; het gantze Gevaarte dezer Steeden, met het Land-geweſt daarze laagen, onder beurtwijze Grondbraaken Ingeſchokt, en naar den Afgrond geſtuurd. Salomon Jarchi zeyd, dat'er voor-af een felle Plas-Regen gevallen is; en dat naderhand uyt die Regen, Swavel en Vyer ontſtaan is. Hoe het'er om is; 't gantze beſtel is ten hoogſten Verſchrikkelijk; en wy meenen niet misgetaſt te hebben, de plotzelinge Inſtorting deezer vier Steeden, in de Joodze Oudheden, *Een Naa-Ween van de algemeene Ondergang der eerſte Weereld in de Zond-Vloed*, genoemd te hebben: Als door welker Beſchrijving, ten minſten de uytgang der Goddelijke Voorzienigheyd, werkende met, en langs d'Inſtelling der Natuure, dit voorval niet duyſterlijk zal te verſtaan zijn. En zoo moogelijk noch yts aan 't Verſchrikkelijk Denkbeeld deezer Verwoeſting haperen mogt, hebben wy ook die, welk haar gemeenelijk beter met de Oogen, als met de Zinnen alleen behelpen konnen, de Uytvoering van dit grouwzaam Straf-Vonnis, zoo veel te gereeder in een Print-Tafereel willen tevooren Schetzen, als wy daar door ook meenden de dwaaling der Schilders te zullen verbeeteren: Alhoewel wy ons geenzinds laaten voorſtaan, De yſ-

Zout waarom van eenige by Vyer en Swavel over Sodom Geregend.

De werkende Oorzaaken der aangeſteeken Elementen in den Ondergang van Sodom aangemerkt.

En derzelver verſchrikkelijke omkeering onder hulp van een Print-Tafereel nader aangeweezen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ſelijke toeſtand van dusken Al-verwoeſtenden Orkaan, na eygen bedrijf Afgebeeld te hebben; want dats onmoogelijk. Doch wy agten ons uyterſte vermoogen genoeg afgeſlooft te hebben, indienwe ſlegts met eenige ſlaauwe trekken, de kragt van elks inbeelding zoo verre hebben opgewekt, Dat zy eenige aanleyding ter-hand hebben, om d'Ontzaghelijkheyd der Goddelijke Oordeelen, in haar uytgangen, 't Gemoed in-te boezemen; en den Ondergang van Sodom, als een kennelijk Voorbereydzel van de aanſtaande Ondergang deezer Weereld aan-te merken; in welke *De Elementen al Brandende zullen Verſmelten.* Gelijk den Apoſtel zeyd, 2 Petr. 3: 10, 12. Als waar in hem de Zaligmaaker door zijn toepaſſing der gelijke uytgang, had ſchijnen voor-te gaan, Luc. 17: 28-30. En zeker, als men overdenkt, Dat dit gantze Landgeweſt, te gelijk met alle de Steeden, Inwoonderen en Veld-Gewas, door Zolfer en Vyer van den Hemel aangeſteeken, en zoo al-Brandende, t'Onderſte-booven gekeerd, en eens-klaps in een Grondelooze Poel gedompeld is; men kan denken, Hoe Bijſter? Hoe Reddeloos? Hoe Grouwzaam? Jaa, Hoe Droef-en Trooſteloos het'er uyt-gezien heeft? Daar alle Aardze Weelde, alle Rijkdom, alle Eer en Aanzien, als een ydele Water-Bel, teffens in een Stinkende Rook en Damp verging? Zoo dat ons Print-Tafereel, niet meer dan ſlegs d'Eerſte Beginzelen deezer Vreeſſelijke uytgangen vertoond; gemerkt het groot reſtant der agtervolging, genoegzaam door zig-zelven, is Onzienbaar geweeſt, van weegen de woedende zaamenſtolping der ingeſchokte Aardbrokken; die verzeld met heele reexzen van inſtortende Huys-gevaarten, Boomgaarden en Thuynen, en geen kleen aantal, Doode en Leevende Lijken, die tuſſen de gekneusde Muur-Vakken en ontzette Kamer-Wulfzelfs, van d'aangeſteeken Zolfer-Vlammen, Gezengd, Gerooſt, Jaa heel en half Gebraaden, of jammerlijk Verpletterd, ginds en herwaards geſtrooyt; of door 't geweldig bruyſſen, van d'uytkiemende Wateren der Jordaane, ingeſlokt en weg-geſleept zijn; Die thans Ont-teugeld en buyten zijn Oevers Geſcholpt, de Neus over-al doorboorde; tot dat de gantze Opſtal deezer Vlakte, met Grondveſt en al, onder 't yſſelijk Geloey der Aardſchudding, 't Knakken en Kraaken der losbreekende deelen, en aangeſteeken Lugt-Hemel, in den Afgrond Verzonk, en met dat Vloek-Water overſtulpt wierd; gelijkze noch is tot op huyden deezen Dag. En by-aldienmen de Joden hier gelooven zal, hebben Sodom, en d'andere Dry Steeden, voorzeker geen langen duur gehad; want zy willen, Dat zy voor haaren Ondergang, ſlegts 51 Jaaren geſtaan hadden; en dat Vier voornaame Mannen uyt het Geſlagte van Cham, dezelve Gebouwd hebben. En gelijk al deeze dingen aan zommige, welke in de laater tijd gereed ſtonden, om 't Kriſten Geloof aan-te neemen, ongelooflijk ſcheenen; alzoo getuygd Chryſoſtomus, die in de Derde en Vierde Eeuwe Leefde, dat veele van die derwaards trokken, om de Gelegentheyd der Doode Zee, en wat daar meer te zien was, naauwkeurig te onderzoeken.

En dat zulx noch maar d'eerſte beginzelen van dit Schouſpel vertoond.

Onder-en-tuſſen zijn ook de Kerk-Vaders al van Ouds, bezig geweeſt, om deeze ongemeene Straf, niet zonder toepaſſelijke Zede-Leſſen voor by-te gaan. En zulx ongetwijffeld wel zoo veel te gereeder, als zy bemerkten, Dat ook den Apoſtel Judas, aan het Geſtrafte Sodom gedenkt; als een opmerkelijk Voorbeeld der Eeuwige Straffe in den Poel des Vyers, gelijk in zijnen Brief *vers* 7. te zien is. Als mede Luce 17: 29, 30. alwaar de Zaligmaaker zelfs, de laatſte Verbrandinge der Weereld, met deeze van Sodoma vergelijkt. Waar toe, zoo ymand de moeyte luſt, mag naazien, 2 Petri 3: 7, 12. En het geenwe daar over, in de Joodze Oudheden tot een Voorbereydzel deezer dingen, hebben aangemerkt. Hier op dan ſter-Oogende, heeft de Oud-Vader Gregorius, in zijne Zede-Leeringen, waargenoomen, Dat Swavel en Vyer, zeer wel op de Zonde van dit Booze Volk paſte. ***Door Swavel**, zeyd hy, **word de Stank des Vleeſch beteekend: Want zulx***

Zede-Leſſen uyt den Ondergang van Sodom ontleendt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

omkeerende, laat lyſ

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Doe dede de HEERE, Swavel en Vijer regenen over Sodom en Gomorra; en de Steden door een ijslyke Grond-braake omkeerende, laat hyse i

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

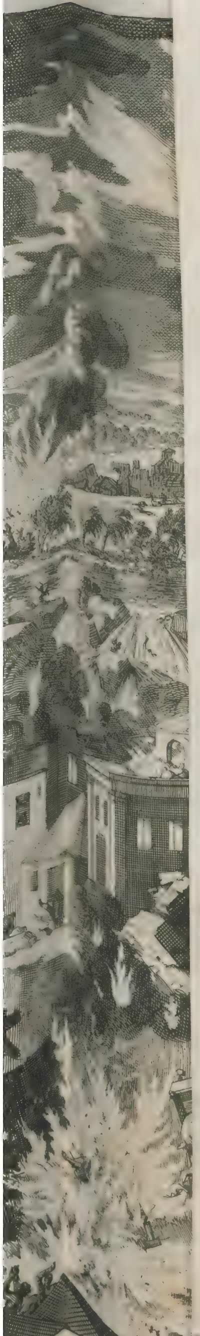

rende, laat lyse in d'Ond

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

de, laat hyse in d'Onder-aardse swelgkuyl der Jordane nederstorten, en dat vak met een Stinkenden Poel overstulpt blyven. *Gen. 19:24. 25.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

zulx getuygt de H. Schrift klaar; alze zeyd, Dat het tegens Sodom, Swavel en Vyer, van den Heere Geregend heeft. *Hy die beſlooten had, De Stinkende Miſdaaden van haar Vleeſch te Straffen, heeft in d'hoedaanigheyd der Wraake, de Smerte der Miſdaad weeten in-agt te neemen. Want de Swavel heeft een vuyle Stank; Het Vyer een verteerende Brand. Die dan door de Stank des Vleeſch, Ontſteeken en Brandende waaren, zijn waardig geagt, datze te-gelijk door Vyer en Swavel Vergingen; op datze uyt zulkeen Regtveerdig toegepaſte Straf, te-bet erkenden, Datze zulx door haar Onregtveerdige Begeerlijkheden, zig hadden over den Hals gehaald.* Dus verre Gregorius, die by-genaamd word, *De Groote*. Onder-en-tuſſen diend noch aangemerkt, dat alhoewel hier gezeyd word; Dat deeze Vyerige Regen, *Over Sodoma en Gomorra* gevallen is, en dat de *Heere* dezelve Steeden, te-gelijk met derzelver Grond-vlakte, en al wat'er op was, *Om-gekeerd*, dat is, in den Afgrond doen Verzinken heeft; (zulx daar alleen maar van *Twee Steeden* gewag gemaakt word; gelijk ook op veel plaatzen meer; zelfs ook by Solinus;) zijnder nogtans *Vier Steeden*, door deezen Vyerigen Orkaan Vernield. Te weeten; Sodoma, Gomorra, Adama en Zeboim; gelijkze Deut. 29:23. Onderſcheydentlijk worden opgeteld. En derhalven hebben eenige uyt de Weereldlijke Schrijvers, zeer qualijk overgeleeverd, Dat'er *Vijf Steeden* Vergaan zijn; gelijk de Schrijver van 't Boek der Wijsheyd doed. Want of hier wel te vooren Vijf Steeden waaren, waar van deeze Landſtreek *Pentapolis* genoemd wierd, is egter Zoar, om Loths wille verſchoond. Naadien nogtans Joſefus ook zeyd, Dat'er Vijf Steeden aldus vergaan zijn; zou het konnen waar zijn, dat Zoar, of naaderhand inſgelijx vergaan is, of ten tijde van Loths aankomſt aldaar, ook met het Blixem-Vyer aangetaſt is, en dat daarom gezeyd word, *Dat Loth Vreeſde binnen Zoar te Woonen*, Gen. 19:30. Alhoewel hem die vreeze weegen de Boosheyd der Inwoonderen kan overgekoomen zijn. Noch erger maakt het de Stadt-Beſchrijver Stefanus, die'er *Tiene* teld: En Strabo, datter *Dertien* Verbrand zijn. Ten zy dan miſſchien, dat zy'er eenige Dorpen of Vlekken onder geteld hebben. De Vlakte van het Land-geweſt, welk Moſes zeyd, dat neevens de Steeden Omgeworpen, en van een Vuyle en Doodelijke Water-Poel Overſtulpt is; magmen op 't geloof van Joſefus, op 580 Stadien lang, en 150 breed giſſen. By Plinius anders, op Honderd-Duyzend Schreeden in de lengte, en Vijf-en-Twintig Duyzend in de breette geſchat: Te vooren *Het Dal Siddim* genoemd; en een zoo Luſtige en Vrugtbaare Valleye, Datze was *Als den Hof van* Jehova, *En gelijk Egipten-Land*, Gen. 13:10. Nu gemeenlijk *De Doode Zee*, of *Het Alſphaltize Meyr*, en ook *De Zout-Zee* genoemd; gelijkwe de reden daar van reeds, in een ander Hooftſtuk hebben aangeweezen; alhoewel wy dezelve daar ter plaatze, niet zoo naauwkeurig Beſchreeven hebben, datter niet eenig reſtant aan deezen Oord, zou ſchijnen te ontbreeken.

Gen. 19: 24, 25.

Miſſlag der uytheemze Schrijvers welke willen, dat'er Vijf of 10. of 13 Steeden vergaan zijn.

Grootheyd der Zee, die het gantze Dal Siddim naa deezen inval ingenoomen heeft.

Dewijl het dan door een algemeene Getuygenis openbaar is, Dat de Jordaane zig thans in de Doode Zee ontlaſt; ſchijnd'er voor den Weetgierigen Onderzoeker, geleegentheyd te zijn, om te vraagen, Waar heenen zig doch deeze Riviere, voor d'Omkeering der Vier Steeden, (wanneer het Dal Siddim, met dit Meyr noch niet overgooten lag,) Ontlaſt heeft? Wy voor ons deel, hebben hier toe geern bezorgd, Dat de Stands-geleegentheyd deezer Vier Steeden, beneffens de voorige Aal-Oude ſtrekking van het Dal Siddim, na de beſte giſſing in een Tafereel ontworpen, hier een plaatsje wierd ingeruymd; op datwe daar in zoowel de Loop der Jordaane, voor de Inſchokking deezer Land-ſtreek, als de ingenoomene ruymte, die de Zout-Zee, binnen haar Oevers betrokken heeft, zouden aanwijzen: Hoe zeer ook de zaak die hier t'onderzoeken is, de meeſte Uytleggers onzeker en donker geſcheenen heeft. Wat dan d'Aal-Oude uytgang der Jordaane betreft: Eenige

Waar zig de Jordaane voor den Ondergang van Sodom ontlaſt heeft.

meenen,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

meenen, Dat zy haar eertijds in de Roode Zee Ontlaſt heeft; niet met een opentlijke doorvloeying binnen d'Oevers der tuſſen-geleegen Woeſtijne, maar langs een Onderaardze doorgang (die zelfs noch hedensdaags, naar dat den loop dezer Riviere, te-gelijk met de Grondvlakte van het Dal Siddim, reeds zoo veel Eeuwen van het Water der Doode Zee, als van de Aarde weggeveegd is,) dezelve gang gaat. Want niet tegenſtaande eenige gegiſt hebben, Dat de doorvloeying der Jordaane, door dit opgeborreld Meyr; (dat grootdeels van de overſtrooming, der afloopende Jordaane, die de Klooven der Grond-braake in-nam, geholpen is geworden;) in haar loop niet verder heeft konnen volharden, overmids d'Onderaardze doorgangen onder deeze Inſchokking, ſchielijk verſtopt zijn: Hebben nogtans andere met meerder waarſchijnelijkheyd aangemerkt; Dat naadien het Doode Meyr, door het invloeyen van de Jordaane nooyt opſweld, noch overſwemd; de ontlaſting derhalven, noch heden als voor heenen, door Onderaardze Buyzen, in de Roode Zee geſchied. Waar by komd, dat ook geen gebrek aan Getuygeniſſen is, welke verzekeren, Dat aan den Oever der Roode Zee, die naa de zijde van het Doode Meyr geleegen is; zeer veel Joden-Lijm pleeg opgeviſt te worden: Welke, om datze nergens meer, aan deſſelfs Oever gevonden word, doed beſluyten, Dat dezelve Joden-Lijm, uyt de Doode Zee, door de gezeyde Onderaardze Doorgangen, te-gelijk met d'Ontlaſting der Jordaane, word derwaards gevoerd: Al 't geene niet zoodanig zou konnen geſchieden, by-aldien niet haar Water aan deeze plaatze, zijn uytgang vond. En dat meer alzulke Ontlaſtingen, aan Binne-Lantze Zeën geſchieden, heeft onder anderen Kircherus, ook van de Kaſpize Zee aangeweezen. Die dan hier toe ons Land-Tafereel beziet, merkt wel, dat wy 't zelve in twee Ontwerpen onderſcheyden hebben, en dat het bovenſte Rondeel, een Vertooninge van 't Land Kanaans is, zoo als het zelve in de lengde, door de gantze loop der Jordaane doorwaterd word, van Dan af, dat is, van den Libanon, tot aan Edom toe; alwaar dezelve Riviere, te midden, door het Vrugtbaare Dal Siddim heenen gaande, zig een weynig beneeden de Stadt Adama verlieſt; en alswe ſtrax zeyden, langs een Onderaardze Doorgang van ettelijke Mijlen, haar in de Roode Zee ontlaſt; gelijk het beneedenſte Tafereeltje, met een Afgeſtipte Weg kennelijk aanwijſt. Aanmerkt verder; Dat wy de gantze Vlakte van het Dal Siddim, (alwaar eertijds de Vier vermaarde Steeden, *Sodoma*, *Gomorra*, *Adama* en *Zeboïm*, geleegen waaren;) duydelijk genoeg van de gemeene Land-grond onderſcheyden hebben, om te zien, hoedaanig deſſelfs geleegentheyd en Doorloop der Jordaane; voor de ſchrikkelijke Ondergang van Sodom en haar Gebuur-Steeden, mag geweeſt zijn: Het geen men dan met de beneedenſte Land-Tafel mag vergelijken; in welk deeze weelige Valleye, (die eertijds was als een Paradijs, *En den Hof des Heeren*, Gen. 13: 10.) met de Doode Zee overdekt leyd. Het welk zoo ymand in-agt neemd, hem genoeg zal aanwijzen, in wat voegen, zig de Jordaane in deeze Zee-Kolk inſtortende, d'overvloed van haar Water, langs de gezeyde Onderaardze Weg, in 't Roode Meyr ontlaſt; zonder dat wy 't zelve hier naader behoeven te verklaaren. Maar 't geene hier noch in-agt genoomen diend, is dit, Dat men deeze Verwoeſte Steeden wel in de Bybel-Kaarten, en de Land-Tafelen van Adrichomius, Geelkerken, en andere aangeteekend vind, ſchoon dit Land-geweſt met de Zout-Zee overdekt leyd; Doch zoo, dat zy van weegen d'onzekerheyd waarze geleegen hebben, op verre-naa, niet eenpaarig en op eene plaatze geleyd worden; en alzoo genoegzaam laaten blijken, datze elk naar zijn goeddunken geſteld heeft; waar in zig den eenen nogtans beter als den anderen gedraagen heeft. Maar alhoewel aangaande Gomorra, Adama en Zeboïm, geen zekerheyd uyt de H. Schrift te haalen is, waarze geleegen hebben, heeftze nogtans in Loths ſpoedige behoudenis, niet heel ſchemeragtig aangeweezen, Dat Sodoma, niet

Aanmerking over de Land-Tafel, die de loop en uytgang der Jordaane voor en naar den Ondergang van Sodom aanwijſt.

Sodom in de meeſte Land-Kaarten te wijd van Zoar geleyd.

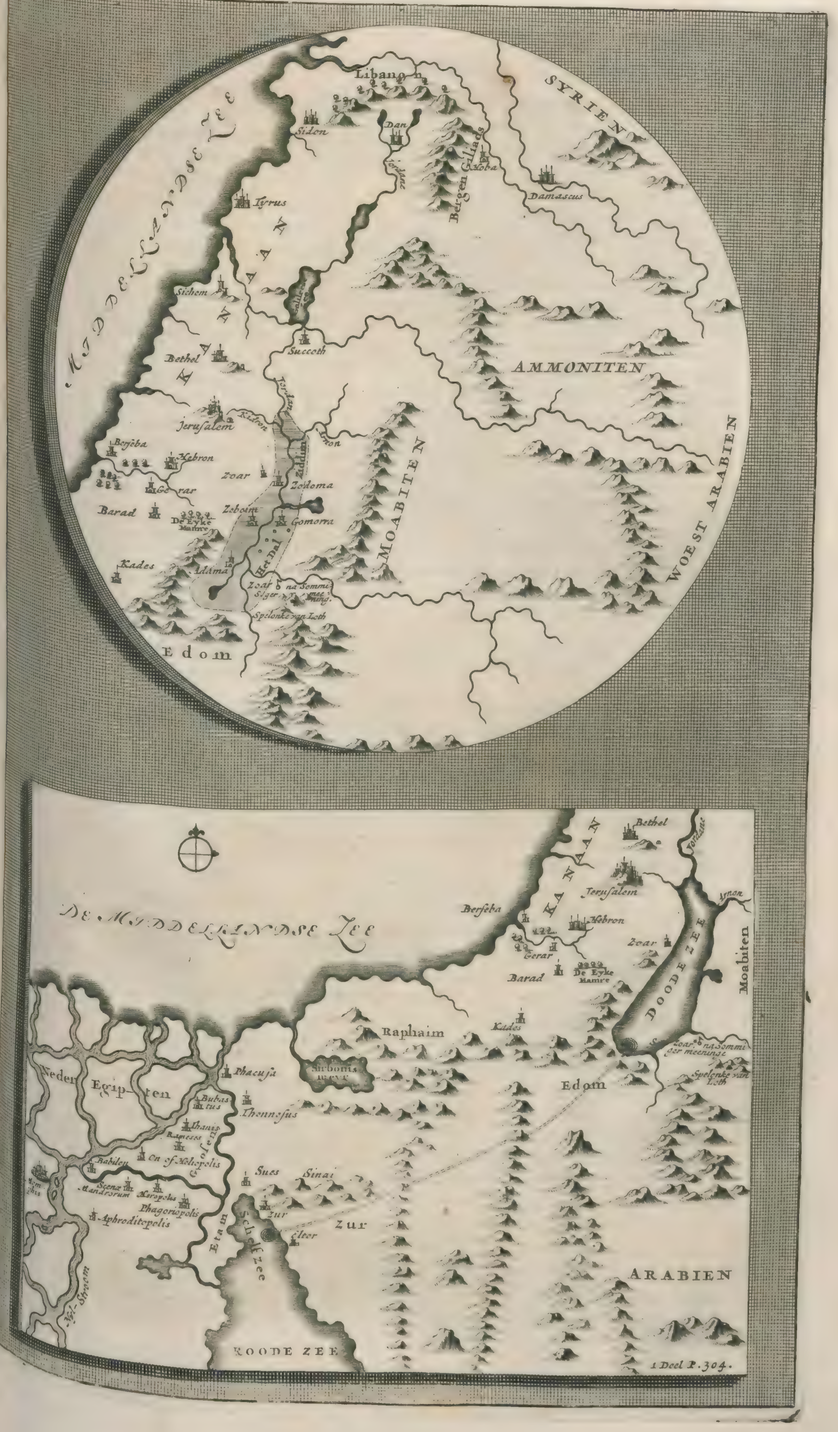

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

niet zoo wijd van Zoar af lag, als de Kaarten gemeenelijk vertoonen. Want dewijl Loth met het aanligten van den Dag, uyt Sodom gegaan, en met Zonnen-Opgang te Zoar binnen-gekoomen is, moet Sodom niet zoo wijd van daar, en te midden van dat Meyr geplaatst worden, welke tegen over Zoar, omtrent 6 Engelze Mijlen wijd is, en Loth alzoo in dien korten tijd niet zoo verre is konnen heenen koomen. 't Geêne wy dan in ons Land-Tafereeltje getragt hebben te verbeteren; en daar by ook niet onbedenklijk willen gehouden hebben, Dat deeze Steeden wel meest aan de Stroom-Wateren der Jordaane geleegen hebben, 't zy dan ook hoedanigen loop dezelve door deeze Vlakte mag gehad hebben. Maar het geene egter van alle goede Land-Tafelen afwijkt, is niet alleen dit, dat Ligtfoot het Steedeken Zoar, en 't Gebergte daar Loth woonde, aan geêne zijde van de Doode Zee, en naa-by het Land der Moabiten en Ammoniten, tegen Edom geleyd heeft; (welk Gewest door beyde Zonen Loths, Bevolkt en tot een Erfland in Bezit gegeeven is, Deut. 2: 9, 19.) maar ook Sodom, met de rest der Omgekeerde Steeden, anders-om en heel naa-by 't Land Edoms steld; daar al d'andere Land-beschrijvers, 't zelve meer naa de Beeken Kidron en Arnon leggen, die daar teegen-over, in de Doode Zee loopen. Waar toe hy moogelijk uyt die aanmerking gekoomen is, dat Loths Naakoomelingen daar gewoond hebben, en van hun eyge Verhuyzinge, nergens gerept word. Dits onze gissing: En zoo ymand de plaatze, Jesa. 15:5. hier te-raade neemd; Hy zal misschien liever willen, Dat onze voorige bedenking uytgewist, en de laatste stand houden mag. Ten minsten, hebben wy deeze gedagten in ons Tafereelken, zoo verre willen opvolgen, Dat de plaatze, alwaar Ligtfoot de Stadt SODOM thuys brengd; met de Letter S. gemerkt; en de Vlugtplaatze ZOAR, door een * niet wijd van de Berg-Spelonke van Loths verblijf, den opmerkenden Beschouwer aangeweezen is.

Gen. 19: 15, 23.

Nu wy tot hier gekoomen zijn; en vernoomen hebben, Dat deeze Steeden Verbrand, en de rest van den Opstal, der stand-plaatze, door een schielijke Omkeering, in den Afgrond gesmeeten is; staat'er ligt te gissen, hoe het met de Inwoonders afgeloopen is. En wat doch zoumen anders konnen denken, Dan datze als Moses zeyd; *Alle Verdelgd zijn*, Gen. 19:25. Voorwaar Strabo heeft zeer qualijk aangeteekend, Dat zig eenige uyt deeze Burgerschap, door de Vlugt gered, en den Brand ontkoomen zijn; by-aldien hy anders, niet door eenig schemerligt van Loths Behoudenis, daar toe gekoomen is. Immers heeft Jesaias bestipt-genoeg willen aanwijzen, dat'er niet *Een-Eenige*, tot een Overblijfzel, Behouden is. Gelijk te zien is, terplaatze, daar hy aan deeze algemeene Ondergang gedenkende, zeyd; *Zoo niet de Heere ons noch een Weynig Overblijfzel en had gelaaten; wy hadden geweest als* Sodom, *en wy zouden* Gomorra *gelijk-geworden zijn*, Jesa. 1: 9. Hier onderzoeken de Godsgeleerde, of al die, welke door deeze Tijdelijke Straffe, in de Dood gestort zijn, daar by ook in Eeuwigheyd Verdoemd zijn? Dit heeft de fraaye Hieronymus ontkend, en daar toe deeze reden bygebragt; *Indien het ymand*, zeyd hy, *hard en Wreedaardig schijnd, Dat Godt het Menschelijk Geslagt in de Zondvloed Versmoord heeft; of dat hy over Sodom, Swavel en Blixem-Vyer Geregend, en d'Egiptenaars in de Roode Zee vernield heeft; Gy moet weeten, Datze daarom de Tijdelijke Straffe geleeden hebben, op datze niet in de Eeuwige Vergingen.* Dit zeyd Hieronymus; die nogtans zelve, korts daar naa, (even als of hy d'al-te grooten Zagtvoerigheyd van zijn Vonnis Bestrafte,) al 't geêne hy gezeyd had, tot de kleene en ligt-Vergeeflijke Misdaaden betrekken wilde; daar by ontkennende, Dat de ligte Straffen van dit Leeven, de groote Zonden Uytwissen, noch Voldoen konnen. Onder Joden en Kristenen, zijn veele Uytleggers, Die gelet hebbende op de speelingen, welk hier en daar door d'H. Schrift verspreyd, op het Voorbeeld van Sodom gevonden worden; volstrektelijk

Dat naa allen schijn niemand uyt deeze 4 Steeden dan Loth met zijn beyde Dogters behouden is.

Of ook die welke in deeze Steeden aldus Vergaan zijn, Eeuwig Verdoemd zijn.

geloofd hebben, Dat deeze Menschen alle, voor Eeuwig Verlooren zijn. De Kristenen aangaande, hebben ligtelijk aangemerkt, Dat de Apostel Judas, De Sodomiten, die door deezen Brand Vergaan zijn, niet heel twijffelagtig tot d'Eeuwige Straf Veroordeeld. Desselfs woorden *vers* 7. luyden als volgd; *Gelyk Sodoma en Gomorra, ende de Steeden rondsom dezelve, die op gelyke wyze als deeze, Gehoereerd, en ander Vleesch zyn naagegaan, tot een Exempel voorgesteld zyn, Draagende de Straffe des Eeuwigen Vyers.* Alwaar dan gezeyd word, Dat de Steeden, en voor zoo verre ook de Menschen, die zig in die Steeden ophielden, 't Eeuwige Vyer onderworpen worden te draagen, Doch yts anders zijn de Steeden; en yts anders de Menschen in de Steeden. De Steeden draagen ook wel de Straffe van het Eeuwige Vyer, voor zoo verre zy niet hersteld zijn, noch ook hersteld konnen worden. Want zoodaanig schijnd ook nu noch, het Vyer te Branden. Maar de Menschen, voornaamelijk de Volwassene, die te-gelijk het gebruyk der Reden, en de Misdaad deelagtig zijn; zijn gelijk als door deeze Trap der Tijdelijke Straffe, in 't Eeuwige Vyer gevallen; want haaren Geest word zoodaanig tot in Eeuwigheyd Gequeld, als ofze in dat oogenblik in de Verdoemenis waaren afgestort. Dit zeggen in 't gemeen de Godsgeleerde. Die daar toe ook niet ongewoon zijn, de plaatze, 2 Petr. 2: 6. by-te brengen; alwaar gezeyd word; Dat de Steeden, Sodoma en Gomorra, tot Assche Verbrand, en met Omkeering Veroordeeld zijn, *Tot een Voorbeeld der geener die Goddeloosselijk Leeven.* Dus heeft dan ook Heydeggerus besllooten; Dat naadien de Sodomiten schielijk overvallen zijn, haar derhalven, naauwelijx tijd van Bekeering over-gebleeven is. Den zelven meend ook, Dat of schoon de Zaligmaaker, Matth. 11: 24. van de Veragters des Euangeliums zeyd; *Dat het die van Sodom Verdraaglyker zal zyn, in den Dag des Oordeels*; hy daar meede geenzinds ontkend, Datze niet voor het Oordeel zullen gesteld worden; noch van de Eeuwige Straffe vry zijn; maar hy ondersteld zulx veel-eer beyde-gaar. En dat d'Oude Joden ook even zoo gezind waaren, word ons uyt het Talmudize Boek-Deel *Sanhedrin*, goet-gemaakt; alsze daar zeggen; *De Mannen van Sodom, hebben geen Deel aan 't Eeuwige Leeven.* Doch de reden waar op zy hun Vonnis grondvesten, is meestdeels vies, en de rest t'eenemaal Joods.

Tot de Vervaarlijke Ondergang van Sodoma en Gomorra, voegd Moses noch een tweede Oordeel, Dat niet min zeldzaam dan ysselijk om verhaalen is. Naamelijk, De Herschepping, welke Loths Wijf, van weegens haar Ongeloof aan 't Goddelijk Bevel, op den Weg, gaande uyt Sodom, klakkeloos op 't Lijf gevallen is. De woorden van deeze Vertelling, worden Gen. 19: 26. aldus geleezen: *Ende zyne Huysvrouwe Zag Omme van agter hem: Ende zy werd een Zout-Pylaar.* Deeze ongewoone Straf, heeft van alle tijden, den Schrijvers veel werks verschaft; en den eenen heeft het Dus, den anderen Zoo zoeken te verklaaren. Waar in zig dan ook zommige, niet heel onnuttelijk, van de Natuurkunde hebben weeten te bedienen. Alhoewel de zaak zelfs, ook niet heel vry, van Fabelagtige vertellingen gebleeven is, Die de Bygeloovigheyd, door Erfgerugt, heeft voortgeplant. Ons voorneemen is, de bedenkelijke Gissingen der Geleerde Mannen, niet zoo onwaard te houden, datwe dezelve vergeeten, en in het donker zouden laaten vernagten; noch ook de Oude-Wijfs praatjes, als een Euangelium aan-te prijzen. Wat Moses eygen verhaal betreft; voorwaar het blijkt genoeg, Dat de schuld der Straffe, op Reekening van Loths Wijf gesteld word; dewijlze *Te Rug, agter haaren Man heeft Om-gezien.* En zulx wel tegens het Gebod der Mannen, die tot haar behoud waaren uytgezonden; zeggende; *Behoud u, om uwes Leevens wille, Ende en ziet niet agter u Om, nogte en staat niet Stil op deeze gantze Vlakte*, vers 17. Dus hing'er dan het Leeven aan, hier in Ongehoorzaam te zijn. En 't is haar ook even-zoo gebeurd.

Loths Wijf in een Zout-Pylaar veranderd.

En waarom alzoo tot een Exempel Gestraft.

Doch

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Doch het zal haaſt blijken, Dat de Misdaad van deeze Vrouwe, met verſcheyde andere quaadaardigheden is verzeld geweeſt: Die ook daarom van de Duytze Kantteekenaars, met de Naam van *Gierigheyd*, en *Ondankbaarheyd*, Gedoopt ſtaan; als te zeer vaſtkleevende aan de Aardze Dingen: Overdenkt de Vermaaninge van de Zaligmaaker, Luce 17. Datze te Rug of *Ommegezien* heeft, Vertaalen zommige, een weynig anders: De Grieken zeggen; *Agterwaards*, en zoo ook de Syrier, met de Duytze van Leuven. De *Targum* van Jonathan, *Zy Zag Agter haar*; 't geên de Jeruſalemze *Targumiſt*, zoodaanig verklaard; Dat Lohts Wijf, zijnde uyt het Geſlagte der Sodomiten, te Rugge gezien heeft, Op datze vernam, Hoe 't met haar Vaders Huys zou afloopen. Rabbi Eliëzer geeft voor, Dat de Miſdaad van deeze Vrouwe, hier in beſtaan heeft; Datze uyt Geneegentheyd tot haar twee Verloofde Dogters, welkze te Sodom gelaaten had, haar naar de Stadt toe, *Ommekeerende*, de MAJESTEYT van den Swavel-en-Vyer-Regenenden Godt, gezien heeft. Doch dit verzierzel hebben wy korts te vooren reeds uytgewiſt. 't Is waarſchijnelijker, Dat den Zin der woorden, dit wil te kennen geeven: Dat zy in 't haaſtig Vlugten van haaren Man Loth, wat gezammeld heeft; zoo datze ter tijd, als Loth reeds binnen Zoar gekoomen was, noch op den Weg gebleeven is: Even als het gaat in een Vlugt, daar elk voor hem zelven, ſlegts na een Goed heen-koomen omziet: In hoedaaniger voegen ook Virgilius, het agterblijven van *Kreüſa* ſchijnd te beſchrijven, als haaren Eneas haaſte, om zijn Ouden Vader Anchiſes, uyt den Brand van Trooye te redden: Waar heenen ook den Uytleg onzer Kantteekenaars ſchijnd te hellen, wanneerze over deeze woorden; *Ende zijn Huys-Vrouwe zag Omme van Agter hem*, zeggen; Van Agter Loth, die de Leydsman en Voorganger was; haaſtende, om te koomen aan de plaatze, daar hy mogt behouden zijn. Zulx datze ſlegts al Schoor-voetende, een ſtuk-weegs, met Loth voortgezukkeld, ten laatſten, Agter-hem gebleeven is. Want dat haar deeze Rampzalige Hervorming, niet op de Reyze, gaande aan de zijde van Loth, is overgekoomen, zulks meenen wy hier uyt vaſtelijk te konnen beſluyten; Dat de Geley-Mannen, korts te vooren aan hem verzekerd hadden, Dat de *Heere*, niets en wilde doen, Voor dat hy in de naaby-geleegene Stadt, Behouden was binnen geraakt. Hier door iſſet dan gebeurd, Dat deeze Vrouwe, door een byzonder Oordeel Gods, tot *Een Zout-Pylaar* geworden is. En tot een langduurend Exempel, waar aan de Zaligmaaker belaſt te Gedenken, Luc. 17:32. Den Jode Aben-Ezra, verklaard dit Overval zoodaanig, als of deeze Vrouwe, door de Damp der Brandende Swavel, niet alleen ſchielijk Geſtikt, Verſtijft, en daar op in een Zout-verhard Statuw-Beeld veranderd is; (te weeten miſſchien, zoo door d'ingeſnooven Ziltige Lugt, als wel van weegen de Zalpeter-Zoute Deeltjes, die door middel der Ontſteekene Brand, tot derzelver Lichaam ingegaan en verſpreyd waaren;) maar dat zelfs ook haare inwendige Beenderen Verbrand zijn. Dit zeyd Aben-Ezra. Doch van dusdaanige Natuurlijke uytwerkzelen, zullen wy terſtond andere hooren; die het ongetwijffeld beter verſtaan hebben. Onder-en-tuſſen ontbreekender geen, Die hier het woord *Zout*, of *Zout-Pylaar*, Oneygentlijk en alleen maar in een Vergelijkende maniere opneemen; te weeten, volgens welke gemeenelijk het *Zout*, een voornaam Gedenkteeken is, van Langduurigheyd. Invoegen, het Verſtijfde Lichaam van Loths Wijf, in dien zin, *Een Zout-Pylaar* genoemd word; Datze Onbederffelijk en tot in Eeuwigheyd, dat is, Zeer lange zal Staande blijven. En het zou wel konnen weezen, Dat het de *Targum* van Jeruſalem, ook in die meeninge heeft opgevat, als dezelve zeyd; *En alzoo is 't geſchied, Dat die Zout-Pylaar duuren zal, tot aan de Opſtandinge, wanneer de Doode zullen Leevendig worden*. Onze Kantteekenaars verſcheelen hier van maar ten deele; alze zeggen, *Dat haar Lichaam veranderd is, in een Zoutagtige Stoffe*,

Luce 17: 31, 32.

Het Ommezien, of Agterwaards Wijken van Loths Wijf, nader verklaard.

Loths Wijf is niet in haar Mans tegenwoordigheyd en aan zijn zijde Hervormd. Gen. 19:22.

Door welke hoedaanigheden der Lugt, Loths Wijf aldus in een Zoutſteen Verſtijft is.

Of men deeze Zout-Pylaar niet op de Geduurzaamheyd van dit Gedenkteeken te betrekken heeft?

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

die zeer Hard was, om lange te duuren, en staande te blijven. Gelijk dan ook Josefus getuygd, Datze te zijnen tijde noch stond. Egter behaagd eenige meer, de aanduyding der Geduurzaamheyd, door het *Zout* uytgedrukt. Gelijkwe zien dat Num. 18: 19. *Een Zout-Verbond*, niet anders en beteekend, Dan een Verbond, dat nooyt ophouden, maar Altijd blijven zal; even als d'Ingezoute dingen lange stand houden, en niet ligt Verderven. Dus zal ongetwijffeld, de Historie hier van daan koomen, Dat deeze Zout-Pylaar noch staat; en tot een Voorbeeld van Dwaalzieke Ongehoorzaamheyd, tot aan het eynde der Weereld staan zal. Zoo dat het niet alleen Flavius Josefus is, welke zeyd, *Dat hyze Gezien heeft*; maar ook veele andere onder de laatere, Getuygen, Datze noch tot haaren tijd stond. En dat ook de voortreffelijke Tertullianus, zulx in zijn *Gedigt van Sodom* beleeden heeft, hebben wy voorgenoomen korts hier naa, onder de fraaye Redenvoering van Thomas Bartholinus, in-te lassen: Naadien het geêne hy aangaande dees behoudene Beeldnis, zeyd; (te weeten, dat in die Versteende Klomp, egter noch het onderscheyd des Geslagts, zoodanig overgebleeven was, Datze ook haar Maanden-Vloed krijgd;) alle Geloofbaarheyd te booven streeft. En wy meenen ook, dat men zulx niet dan de Overgeloovigheyd aan 't Erfgerugt, dank te wijten heeft, Dat Wijze Mannen, haar ook van zulke Fabelen hebben laaten bekruypen. Want dat onder-andere de fraaye Irenèus, alleen door ligt-geloovigheyd bedroogen is, zal men alderbest uyt zijn eygen woorden konnen grondvesten; als hy zeyd; *De Huysvrouwe van Loth is in Sodom gebleeven; en heeft nu niets meer van 't Verderffelijk Vleesch; maar is een Altyd-duurende Zout-Pylaar; vertoonende door d'uytwendige deelen, Van wat gebruyk dat Mensch geweest is.* Laat'er ons Rabbi Eliëzer byvoegen, welke zeyd; *Zy is een Zout-Pylaar geworden, en staat noch Hedendaags. Haar Tronk Lekken de Koe-Beesten; en 't geen daar van afneemd; is des Morgens weder Aangewassen.* Den Reyziger Benjamin, die zig zelden digt aan de Waarheyd houd, verhaald ook het zelve. Gelijk mede al wat Junius in zijn Boeken van de Schilderkonst der Ouden, uyt Aurelius Prudentius bybrengd, veel-meer Zierlijk en Schilderagtig opgepoetst, dan naar Waarheyd schijnd te sweemen. En men zou ons ook wel willen wijsmaaken, Dat haar Versteende Beeld, ter zelver plaatze noch op heeden gevonden word. Maar dat dit Verzierde praatjes zijn, die onder de bystand van veel bedrieglijke voorwendzels der Geld-Gierige, te-byster aangefokt zijn, zal ons moogelijk Brokhardus verzekeren konnen: Die in 't Jaar 1283. derwaards is geweest. Den zelven verhaald in zijn Beschrijving van 't H. Land; Dat hy zeer swaare en moeyelijke reyzen gedaan heeft; op dat hy deeze vermaarde Zout-Pylaar mogt te zien koomen: Doch hy is tot zijn voorneemen niet konnen geraaken; naadien de Inwoonders daar om-heenen, hem doorgaans wijsmaakten, Dat de plaatze ontoeganklijk was; of ten minsten datm'er niet, dan met het uyterste gevaar des Leevens geraaken kon; dewijl'er niet alleen veel Venynige Slangen en Ongedierten waaren; maar dat ook de *Beduïnen*, dat zijn d'Inwoonders van die plaatze, welke noch wel de quaadste Beesten waaren; zulx aan de Vreemdelingen beletten. Dit zeyd Brokhardus: En 't is ligt te zien, hoe hier door het erfgerugt, welke zeyd; Dat de Zout-Pylaar van Loths Wijf, noch Over-end staat; op het alderbest word Leevendig gehouden. Zoo dat het Heydeggerus, niet qualijk schijnd geraaden te hebben; als hy van gevoelen is, Dat deeze Overleevering, nergens van op de baan geraakt is, als van die Uytlegging, welk Een *Zout-Pylaar*, voor een Harde, en Onvergankelijke Pyler gesteld heeft. Den zelven zeyd meede, Dat alhoewel deeze Pylaar van weegen haar hardigheyd, heel lang kan gestaan hebben; en ook misschien wel niet stijfzinnig en kan Ontkend worden, datzer niet noch en Staat, en altijd Staan zal; men zulx nogtans beschroomd mag zijn toe te-stemmen, dewijl de H. Schrift dat nergens

Van welke geduurzaame stand, veele Getuygenissen zijn.

En ook veele Fabelen verdigt zijn, die zommige groote Mannen bedroogen hebben.

Nader bedenking over de Zout-Pylaar van Loths Wijf:

gens uytdrukkelijk zeyd. Onder-en-tuſſen meend hy ook, Dat'er geen wettige Oorzaak is, om hier van de Letterlijke zin af-te wijken, en tot een Figuurlijke maniere van ſpreeken over te gaan. Voorwaar, yts anders is Een *Verbond*, Dat Num. 18:19. *Een Zout-Verbond* genoemd word, van weegen de Geduurzaamheyd en Vaſtigheyd: Naadien het genoegzaam openbaar is, Dat zulx volgens een Figuurlijke wijs van ſpreeken gezeyd word. Want een Verbond is niet anders, dan een wederzijdze Onderhandeling, tuſſen twee Perzoonen; het welke geenzinds in Zout kan veranderd worden, gelijk het Lichaam van Loths Wijf: Niet tegenſtaande men het Zout daar toe gebruykende, 't zelve zoo kan vaſt-geſteld worden; even als eertijds de Offerhanden met Zout gezouten zijn. De vermaarde Heinſius meend, Dat hier een * *Woord-uytlaating* agter ſchuyld, zoo dat'er moet verſtaan worden, *Gelijk een Zout-Pylaar*; even gelijk in 't Hoogelied gezeyd word; *Uwe Oogen zijn Duyven*: In plaats van, *Gelijk als Duyven*; of als onze Overzetters met eenige zin-aanvulling zeggen, *Uwe Oogen, zijn Duyven*-(Oogen.) Dus meend die Geleerde Man, Dat hier niet anders te kennen gegeeven word, als dat deeze Vrouwe, ſchielijk op den weg, Stijf geworden is, als een Pylaar of Beeld-Zuyl. En gelijk hy daar byvoegd, Dat door zulk-een beſluyt, de gewaande Verandering zekerlijk weg-genoomen word; alzoo voerd hem Heyderus, tot een tegenberigt te gemoet; Dat die Verklaaringe, welke zonder perſſende nood, van d'eygenſchap der Letter afgaat, veel meer ſpitsvindig, dan naar waarheyd ſmaakt. Hy voor zig zelven, vry meer als Heynſius, aande Letter vaſthoudende, meend, Dat de ſchielijke Stremming, waar door Loths Wijf, Een Zout-Pylaar geworden is, zoodaanig toegegaan is; Dat haar gantze Lichaam van binnen en buyten, in een zeer Harde door-Zoute Klomp, te zaamen geſtold is. Zoo dat de Omloop des Bloeds geſtremd, en al de Vloeybaare Deelen Verſtijft, en Hard-geworden zijn. Zonder nogtans, dat de zelfsſtandigheyd van het Vrouwelijk Lichaam, veranderd zy, in de zelfsſtandigheyd van het Zout, maar wel daar van ingenoomen; dewijl ons den Artijkel van de Opſtandinge der Lichaamen, zulx verbied te gelooven. Maar wy zeggen, Dat het geheele Lichaam van de Vrouwe, van binnen en buyten, zoodanig met Stremmend Zout, doorkroopen en opgevuld is, datze Stok-Stijf geworden, en alzoo in een Zout-Pylaar veranderd is: Niet zoo-zeer door Vernietiging der zelfsſtandigheyd, als wel door de Bygevoegde Stoffe, die *Zout* genoemd word. Waar toe dan ook noch de Natuure van het Zout, dat in die Geweſten eertijds gemeen was, zeer veel kan toegebragt hebben. Plinius getuygd, Dat omtrent de Stadt Utika, Zout-hoopen, in maniere van ſpits-opgaande Heuvelen, pleegen te-gaar gedraagen te worden; Die, naa datze door de Zon en Maane waaren Hard geworden, van zulken Beſtendigheyd waaren, datze door geen Vogten Geſmolten, noch zelfs met geen Yzere Houweelen konden beſchaadigd worden. Ook verhaald Petrus Martyr, Dat in 't Eyland Bainoæ, zeker Zout vald, dat zoo Klaar als Kriſtal, en harder is als Marmerſteen; zoo dat het met geen Yzere Bylen, noch Beytels te beweegen is. 't Zelve zeyd mede Paulus Venetus; en maakt daar by van zeker Zout gewag, dat men zòo hard Kookt, dat het in kleene Vormkens Gegooten, voor Gangbaare Munt gebruykt word. Boovendien heeft Ariſtoteles, de Steenen, die zoodaanig uyt Zout verharden, met de zeer Vaſte Steen Parius vergeleeken. En men kon veele Voorbeelden van dusdanige Verſteeniging byhaalen, zooze moogelijk de Geloofbaarheyd niet te-booven gingen. Aventinus verhaald, Datter omtrent het Jaar 1348. in Beyeren, eenige Boeren, te gelijk met haare Koeyen, onder een Aardſchudding, verzeld met een Vergiftige Lugt, zoodaanig zijn aangetaſt, Datze teffens Verſtijft, en in Zout-Steen Verhard zijn. Doch hoe het ook met al deeze Veranderingen mag geleegen zijn; heeft onder-en-tuſſen het Menſchelijk Vernuft, al meer dan eens omtrent d'Herſchepping van Loths

*Ellipſis.

Hoe de Verſteening van Loths Wijf kan geſchied zijn.

De zelfsſtandigheyd van 't Lichaam is niet wezentlijk veranderd.

Voorbeelden van Steen-Veranderingen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Wijf bezig geweest; en onder anderen ook dit, als een Raadzel van dezelve voorgeschreeven:

HIER HEEFT HET LYK GEEN WETTIG GRAF,
NOCH 'T GRAF, EEN KOUD-BESTURVEN LYK;
EN NOGTANS IST 'ER NIET VER AF,
OF 'T LYK EN 'T GRAF ZYN HIER GELYK.

Of ook aldus;

Wat hadmen voor het Lijk een Grafstêê op-te Delven?
Daar 't Lijk *een eygen* Graf *verstrekte aan hem zelven.*

Redeneering van T. Bartholinus over de Schielijke verandering van Loths Wijf.

Maar naadien wy belooft hebben, te geleegener tijd, by te zetten, 't geên ons de Vermaarde Thomas Bartholinus aan de hand gegeeven heeft; zal het hier de plaatze zijn, om zulx ter sneé te brengen; dewijl'er 't een en 't ander in voorkomd, dat het voorgaande Gezeg, naader verligten kan. Dezelve Schrijver dan, in zijn Boek *Vande Ziekten die de H. Schrift gedenkt*; Van deeze Stof gewag maakende, vangd zijn reden met de Bedenking van Augustinus aan: De H. Oud-Vader, *zeyd hy*, meend, Dat het dunste-deel van „het Zout, dat Loths Wijf in haar Lichaam had, 't zelve geheel-en-al „aangesteeken en doorzult heeft. 't Zelve bevestigd mede Merkurialis noch „breeder; en verklaard het zelve, op gelijke wijze geschied te zijn, als noch „hedensdaags in de Geel-en-Waterzugtige geschied: Welker binnenste „deelen van de Gal zoodaanig overloopen en doorkroopen zijn, dat ook zelfs „d'uytwendige deelen des Lichaams, daar van Geverft, Doorschijnig, Bol, „en als van een leelijke Taaning Misvormd zijn. Hier toe kan ook de ingesnoove Swavelige Rook van het Brandende Sodom, ter-tijd dat zig Loths „Wijf met open-Mond en Neusgaaten, derwaards omkeerde, veel hebben „toegebragt; gelijk wy tot Puzzola in een Solfer-Mijn, zoodaanige Dood-verstijfde Honden gezien hebben. Misschien zijn'er ook zoodanige Vergiftige Winden onder geweest, waar van in de Beyersze Verhaal-Boeken gezeyd word, Datze een Harder met zijn gantze Kudde, in harde Steen Verstijft hebben. Zoo word ook niet wijd van de Land-Hoeve *Syën*, op „Zeeland in Denemarken, een diergelijke Schouwspel gezien; te weeten „aan de kant van de Zee *Tie*; Alwaar het Oud Erfgerugt wil, Dat een reest, „van Zaam-geschaakelde Steenen; de toestel is, van zekere Bruyloft, welke door de Goddelijke Wraake tot Steen geworden is. 't Geên wy voor een „Sprookjen houden, dat beter van een Oude Bés in 't Hoekje van den Haard, „als van wijze Luyden behoord verteld te worden. Voorzeker zijn het „niet anders, dan aan-een-Geschaakelde Steenen; hoedaanig de Oude Deenen, eertijts tot zekere Gedenkteekens pleegen t' zaamen te raapen: En „van de Oudheyd-Onderzoekers, niet zelden, voor Pronk-Graaven der Reuzen gehouden zijn. Als dewelke zulke Steen-verzaamelingen, tot Begraafplaatzen van Vermaarde Geslagten verkoozen, op datze lang in Geheugen bleeven. Gelijk'er mede in andere plaatzen, Overblijfzelen gevonden worden, die naar allen schijn, tot Altaaren voor de Goden, opgeregt „zijn. Dus oordeelen wy dan, Dat te deezer plaatze, een Kerk-Hof der „Dorpluyden is geweest; naadien eenige noch onlangs aldaar Graavende, „om Pot-Aarde uyt-te haalen, verscheyde Kruyken gevonden hebben, „waar in men gewoon was, de Dooden, het zy dan in haar Asch, of in „haar Beenderen, te bewaaren. Waar van wy'er noch eenige in onze Oeffen-Kamer vertoonen konnen, in welke Ringen en Griffyën, en diergelijke

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

„lijke Snuysteringen gevonden zijn. Dat onder-en-tussen het Stok-Beeld, „van dit Gestrafte Wijf, door zaamen-pakking van ligtelijk Vastwordend „Zout voortgekoomen is, schijnd hier uyt te blijken, Dat dezelve noch ten „tijde van Tertullianus, van yder-een gezien wierd; niet tegenstaande onze „Reyzigers daar aan geen kennis draagen. 't Zijn voorzeker waardige Veer-„zen, om uytgeschreeven te worden, dewijl'er eenige verwonderens-waardige „dingen in voorkoomen, die ons verpligten, dezelve in nageaapte Taal, hier „in-te lassen:

Loths Wijf, van 't Stremmend Zout, doorzult in al haar Leéden;
Verstrekt zig zelfs een Graf; doch 't Beeld houd zijn Fatzoen:
En schoont de Ziele derft, het Lijk verduurd met Vreéden
Het knaagen van de Lugt: Geen Regen kan het doen
Versmelten, noch aan Hooft, of Hand, of Voeten schenden:
Jaa zoo een Vreemdeling, yts van deéze Klomp Ontsteeld,
't Verminkte Lid werd flux vervuld aan alle enden,
Door heymelijke Onderstand, die zulk-een Wonde Heeld.
Ook zegtmen, Dat gelijk het Vrouwelijk Geslagte,
Zig Maandelijx is gewoon, te Zuyvren 't Stondig Bloed;
Dees Zout-Steen, hoe ontaard van Leevens-Vogt en Kragten;
Nogtans die Reyniging, ter zelver tijd ook doed.

„Deeze Veerzen verteld Majolus uyt Cyprianus. En alhoewel Bellarminus „in zijn Boek *Van de Kerklijke Schrijvers*, dezelve onder de twijffelagti-„ge dingen van dezen Oud-Vader steld; eygentze Sixtus Senensis nogtans „aan Tertullianus toe; waar in hem Pamelius gevolgd is: Gemerkt heb-„bende, dat het zijn Stijl was; en Cyprianus nooyt onder de rang der Dig-„ters plaats vond. Maar het zy ook wie men die Veerzen toe-te passen „heeft; staan wy dit egter wel in dezelve toe, Dat de toevallige Wonden „der Zout-Pylaar, door het opvallende Water ligtelijk konnen aangevuld „en Toegeheeld worden; dewijl deeze zoort van Zilte Berg-Eerds, het „zelve aanstonds in zijn Natuur veranderd; even als de Uytgegraaven „Zout-Mijnen telkens Aanwassen. Doch het tweede, naamelijk de Vloejing „der Maand-Stonden, naar de wijze der Vrouwen, begrijpen wy op geener-„ley maniere: Ten zy dan dat eenige Smelting des Zouts, door de van-„buyten-aankoomende Lugt geschied, die van de By-geloovige in voori-„ge tijden, tegen Heug en Meug, daar voor is willen opgenoomen zijn. „Filo de Jood, vergelijkt deeze Verandering by de geêne, welke schielijk „buyten haar Geheugen vallende, al de voorgaande dingen, tessens vergee-„ten. Te weeten in dien zin; Datze van alle Deugdelijke Werken, af-„steekende, alleen naa Ydele en Ligt-Vergankelijke dingen Omzien. Waar „toe hy gants quaalijk, het Zout, als een aanduyding van weynig bestaane-„lijkheyd heeft aangemerkt. Veel beter hebben andere Geleerd, Dat het „Zout 't voornaamste beginzel, van alle Stremming in de Steenagtige Stoffe „is. En zoo ymand meerder van de Versteenende Hardigheyd der Zou-„ten begeerd te weeten; hy bezie wat Martinus Kramerus, daar van in zijn „Beschrijving van Polen, gezeyd heeft. Dus verre T. Bartholijn. Waar toe veel andere Historien, uyt Marcellus Donatus, en andere die by zommige Geleerde Schrijvers worden aangevoerd, zouden konnen bygebragt worden. Voorwaar het schijnd uyt de Straffe, welke tot een Altijd-duurend Gedenkteeken der Goddelijke Geregtigheyd, heeft moeten te Pronk staan, voortgekoomen, Dat de Oude Joden aan Loths Wijf, de Naam van ADITH, dat is, *Getuyge* gegeeven hebben: Naamelijk, op datze by de Naakoomelingen, doorgaans *De Getuygenis* der Goddelijke Gestrengheyd zou doen blijken. Doch andere hebben van deeze *Adith* een tweede Wijf van Loth gemaakt, Joodze Verdigtzelen omtrent de Geheugnis van Loths Wijf.

gemaakt, alswe strax verneemen zullen. Ook isset Booven-maaten vies, wanneer de Joden onderzoeken, Waarom doch de Huysvrouwe van Loth, in Een *Zout-Pylaar* verhard, en niet eenige andere Straf onderworpen is? En daar op zeggen; Dat zulx geschied is, *Om datze in het Zout Gezondigt hadde.* Waar toe, op dat het te beter klinken zou, zy verhaalen; Dat wanneer haar Loth, Daags te vooren op het Gastmaal der twee Mannen, *Om Zout* Gebeeden had, op dat hy'er de Spijze mede Zoute, zy zulx naa de Onbeleefde wijs van die stugge Land-Aard, (welke doorgaans zeer Onherbergzaam was,) geweygerd, en geen Zout heeft willen geeven. Waarom zy dan ook, op dat de Straf te bet met de Zoort der Overtreeding, over-een quam, met het Zout geplaagd is. Tot welk-een Verzierzel, de Vermaarde Salomon Jarchi, zijn Tijd niet te kostelijk heeft willen agten, 't zelve zoodaanig fraay uyt-te vinden. Maar het geen hier van het Zout gezeyd is, betrekken andere op het gedrag van deêze Vrouwe: Te weeten, Dat Loths Wijf, d'Ingenoode Gasten niet Minzaam, maar met een Stuurs Aangezigt, ontfangen; en daar door als 't waare, de Herbergzaamheyd, (waar van het Zout een Zinnebeeld is,) gewraakt, of ten minsten geschonden heeft. Waar van daan het dan ook ligtelijk zal op de baan gekoomen zijn, Dat men in het aanregten der Maaltijden, by veele de gewoonte heeft; voor alle andere Spijze, *Zout*, of *Zout en Brood*, op de Tafel te brengen. Gelijk daarom de zoetvloeyende Digter J. Kats, gezeyd heeft;

Zinspeelingen en bedenkingen waarom Loths Wijf met Zout Gestraft is.

Wie dat de Tafel Dekt, en Zout *daar op Vergeet,*
Die toond dat hy zijn Ampt in geenen deele weet.

Zeker Uytheems Schrijver, bevestigd ook naar de meening van zommige Oosterze Uytleggers, dat Loths Huysvrouwe, daarom voornaamelijk in een Vast Zout Versteend is, Datze tegens haaren Man gezondigd heeft. Want naar dat deeze vreemde Gasten, tot Loth waaren ingegaan; heeftze zulx door zeker Teeken, dat zoo wel een Goeden als Quaaden zin kon hebben, aan de Burgerschap van Sodom bekend gemaakt; te weeten, ze heeft aan de Muur Gebonst en gezeyd, *Geeft my Zout.* Want dat het Zout een Teeken van Herbergzaamheyd was, zulx heeft Stukkius uyt Eusthatius zeer fraay getoond. Onder die, welk haar Hooft over deeze Historie gebrooken hebben, is ook Kircherus te tellen, welke meend, Dat'er twee reden zijn, waarom Loths Wijf, veel-eer in een Zout-Pylaar, als in eenige andere Steen Veranderd is; te weeten, een Natuurlijke en een Zedelijke. Want zeyd hy zoo wy de gestalte van de Landstreek beschouwen, zalmen volgens 't Getuygenis van al d'Histori-Boeken bevinden, Dat die plaatze alzinds vol Zout is. Waar uyt te denken is, datze door die naa-by zijnde Oorzaak, veeleer in een Mengzel, waar van dit Dal vol was, als van eenig ander Steenagtig Runzel, aangegreepen en Veranderd is. En wat hy van de rest zeyd, is vry blaauw; die 't lust, mag het by hem naazien. Veel beter heeft Augustinus gezeyd: *Daar de Vrouwe van Loth Ommezag, daar isse gebleeven: En in Zout Veranderd zijnde, isse den Geloovige Menschen tot een Door-zuykerd Inzultzel geworden; op datze daar yts van zouden Proeven, waar door zoodaanigen Voorbeeld mag geschuwd worden.* En daarom, *Let op haar die Stil-Staat, en gaat voorby* &c. En wat het is, zig voor dit Voorbeeld te wagten, Dat verklaard ons misschien de Zaligmaaker Luc. 9:62. als hy zeyd; *Niemand die zijn Hand aan de Ploeg slaat, en* Om-*ziet naar het geene Agter is, is bequaam tot het Koningrijke Gods.* Het geêne dan ook de reden is, waarom dezelve Heyland, Luc. 17:32. Ons vermaand, aan het Wijf Loths, *Gedagtig te zijn.* Onder-en-tussen hebben andere niet naagelaaten, hier van eenige Zede-Lessen te geeven: Die, om datze niet heel On-goelijk aan-te hooren zijn, hier moogen ingelast worden. Dezelve

Fraaye aanmerking van Augustinus.

De waarschouwing van de Zaligmaaker over Loths Wijf, te nutte gebragt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

zelve besluyten uyt de Straffe, welke Lohts Huysvrouwe overgekoomen is, Dat die geene, welke eens het voorneemen, van het Goddelijk Leeven aangevangen hebben; en daar wederom zoodaanig van afvallen, datze aan 't Geloof en de Goede Konscientie Schipbreuk lyèn, zekerlijk in die Straf vervallen, Datze met Verharding des Herten, in het Eeuwige Vyer neederzinken; daarze als Slagt-Schaapen zullen Gezouten worden; overdenkt eens, Marc. 9: 49. Niemand behoord zig hier te verwonderen, Dat deeze Vrouwe zoo swaarlijk Gestraft is, daar de uyterlijke begaane Daad, ten eersten aanzien, heel gering schijnd: Want d'omstandigheden van dit Oordeel inziende, zal men ligt ontwaar worden, Dat de Zonde heel swaar is geweest.

De Straf van Loths Wijf, tegens haar Misdaad in de Waagschaal geleyd.

Want Eerst; Daar was een Goddelijk Verbod voor-af gegaan, 't welk Hardnekkig te Overtreeden, zig noodwendig de Schuld op den Hals rokkende. Daar naar is haare Rugziening een klaar blijk, Datze de Goddelijke Verlossing weynig agte; zoo datze veel-liever, tot de Wellustige verzelling, der Schelmze Sodomiten heeft willen Wederkeeren. Dat nochtans de uyterlijke handelingen der Menschen, niet altijd uyt de Goddelijke Ordeelen, af-te weegen zijn, schijnen ons de Voorbeelden van zommige voortreffelijke Mannen onder Gods Volk, genoegzaam te vermaanen: Want Moses en Aaron; Zacharias en andere, zijn wel zeer swaar Gestraft; alhoewel'er in haar Bedrijf, zulk-een swaare Misdaad niet te vinden is. Maar naadien'er in Godt geen Onbetaamelijkheyd noch Onregt plaats heeft, moet men nogtans uyt de Straffe zelfs, De Schuld; en uyt ymands Handeling, Van 't Gemoed Oordeelen: Vast-stellende, Dat voor Godt, de heymelijkste schuylhoeken, niet verborgen zijn.

Eer wy affcheyd van deeze Historie neemen; rester noch een voornaam Voorval af-te doen; In de wandeling gemeenlijk, LOTHS *Bloedschande* genoemd.

Dat Loths Bloedschande ook tot de draad van deeze Historie behoord.

Van welker omstandigheden, Moses niet eerder rept, als naar dat hy verhaald had, met welk-een Godvrugtige waarneeminge, Abraham zig naa die plaatze begeeven heeft; alwaar hy Daags te vooren, Voor het Aangezigte des Heeren had in 't Gebed gestaan; en aldaar van deeze Vyer en Zolferbraakenden Orkaan, gewaarschouwd was. Van die Stand-plaatze dan uytziende, vernam hy wel haast wat'er gebeurd was; en welk-een vervaarlijk Oordeel te gelijk Sodom en 't ganze Dal Siddim getroffen had. Want hy zag den Rook-Damp der overstulpte Stadt en ingeschokte Aardklonten, als den Rook van een Oven, naar den Hemel opstijgen, Gen. 19: 28.

Abraham ziet de Naween van den Ondergang der Steeden in de Vlakte van het Dal Siddim, van Verre.

En alhoewel Sodom, te-gelijk met der zelver Gebuursteeden, Omgekeerd; dat is, alswe gezien hebben, door 't beswijken der Onderaardze Grond-Steunzelen, naa den Afgrond geduykeld; en ten deel van het doorbreekende Water der Jordaane, ander-deels van het Opborrelende Water, dat die wijdgaapende Kolk van onder uyt-Braakte, met een vlakke Zee overgooten was; heeft nogtans Abraham, van verre naar Sodom, welke hem het naast lag, uytziende, een swaare Rook-Damp konnen verneemen. Want d'Ingeschokte Steeden, voor af, al-om van Vyer en Swavel aangesteeken, en Doorgloeyd, hebben even-eens als eenen Door-gebranden Steen, teffens in 't Water geblust, naar het onderdompelen, een dikken Rook-Damp konnen opzenden.

De Schilders dwaalen die den Ondergang van Sodom even als de Brand van Trooyen verbeelden.

Zulx dat de Schilders haar dan ook behoorden te wagten, van deeze Steeden, even als den Ondergang van Trooyen, in den Ligten Brand te vertoonen; zoo datze noch in haar volle Stand-plaats, schijnen over-end te staan: Daar immers d'H. Historie duydelijk zeyd; Datze *Omgekeerd*, dat is, in den Afgrond verzonken zijn. Moses hier op als met een tussen-val, verhaalende, Dat de Heere, onder 't voorneemen van Sodom te Verderven, aan Abrahams Voorbeede gedagt, op dat hy Loth daar uyt leyde; begind met die Reden, ook wederom aan den Uytgeleyden Vader, welke zijn Bedgenoot op den Weg verlooren had, te gedenken; en een Stuk te verhaalen, Dat de Betragting van een aandagtig Gemoed wel waardig is; niet tegenstaande daar in nogtans, niet veel meer, dan een openbaare vertooning, van Mensche-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

lijke swakheyd te vinden is; die zig zoo wel omtrent het Geloof, als de Zeden heeft laaten zien. Indien het ons dan nu noch heugd, hoedaanig Loth te vooren, uyt Vreeze van door het naakend Ongeval, beloopen te worden, zijn toevlugt tot de naast-by geleegen Stadt, en het niet naar het verder-afliggend Gebergte-heenen wilde zetten; het zal ons ook hier niet moeyelijk te verneemen zijn, Dat hy hier andermaal van diergelijke Swakheyd en Ongeloof overvallen is. Dewijl hy vol van angst de Stadt Zoar verlaat, en met zijn twee Dogters, op het naaste Gebergte Vlugt. Daar hy te vooren belast was heenen te Vlieden; en nu zijn Wooning aldaar in een Spelonke neemd; zig zelven uyt wan-vertrouwen te Zoar, niet langer durvende waagen; alhoewel hem de Goddelijke Gezanten, die Verberg-plaats hadden toegestaan: Zijnde buyten twijffel voor een volgelijk Verderf bekommerd, dewijl Zoar zoo naa-by aan Sodom lag. Of als Jarchius zeyd; Om dat hy wist, Dat die Stadt dikmaal van Aardbeevingen wierd aangetast; en op zommige plaatzen reeds met groote Klooven, van-een gescheurd lag. 't Geen niet waarschijnelijk is; dewijl Loth die Vlugtplaats nochtans zelfs voor de zekerste had uytgekoozen: Ten waare men bedenkelijk hield, Dat hy zulx op zijn aankomst aldaar, eerst vernoomen had; en'er alzoo yts van wist. Of misschien ook, Dat hy daar gekoomen zijnde, op dezelve tijd, als Sodom in nood was, van die Nabuurige Neerlaag, een zoort van Aardschudding is ontwaar geworden; gelijk Hieronymus zulk-een gissinge, uyt d'Oude Overleevering der Joden heeft opgepoetst; alhoewel'er zommige Godsgeleerde, weynig smaak in hebben. Hoe het'er om mag zijn, schijnd egter dit wanvertrouwen, de grondvest geleyd te hebben, tot veel andere Onheylen; en wel voornaamelijk, tot Loths begaane Bloedschande; gelijk dezelve Hieronymus heeft aangemerkt. Die nu tot dit Versoeyelijk stuk, d'eerste-Steen geleyd hebben, zijn Loths beyde Dogters; welke de Vreeze Gods veragtende, daar by ook d'Eer en Menschelijke Schaamte, zoodaanig hebben ter zijden gezet; Datze een Raadslag ondernaamen, die zoo wel in haar eygen Oogmerk, als in desselfs maniere van uytvoeringe, enkel Schandelijk en tegens de Natuure aanloopt. Want wat haar Voorneemen betreft, 't zelve was niet anders, dan datze uyt een Bloedschandige Byslaap, met haaren Vader te pleegen, haar mogten Zaad Verwekken, Gen. 19:31,32. Alwaar d'eerstgeboorne Dogter, die de Joden *Pelothit* noemen, haar Jonger Zuster, met deeze woorden aanrand, zeggende; *Onze Vader is Oud, ende daar en is geen Man in deezen Lande, om tot ons In-te gaan naar de wijze der gantze Aarde: Kom-aan, laat ons Onzen Vader Wijn te Drinken geeven, ende By hem Liggen, op dat wy van Onzen Vader, Zaad in 't Leeven behouden.* Dits haaren Raadslag: En daar wordender eenige onder de Oude Kerk-Vaders gevonden, die dezelve zoodaanig van alle Vuyl hebben willen Afwassen, Datze haar zelfs niet ontzien hebben, ook d'H. Schriftuure, daar toe, als een Zeep-Bal in-te voeren. Onder deeze behoord Chrysostomus als Vaandraager voor te gaan; die'er aldus van spreekt; *Ziet*, zeyd hy, *Hoedaanig de H. Schrift deeze Meyzjes onder haar Bescherminge neemd? Maar doch! hoe doetze dat, alsse haar opneemd te verdeedigen? Ze zeyd*, d'Eerst-Geboorne heeft tot de Jongste gezeyd &c. *Let wel op haar Oogmerk, gy zuld haar ligtelijk van alle lastering Afgewassen zien. Zy hebben gemeend, Datter een algemeene Ondergang des Geslagts geschied was; en niemand meer was Overgebleeven.* By-naa op dezelve wijs, wordenze ook van Josefus vry-gesprooken, als meede van Irenèus, Ambrosius en Theodoretus: Dewijlze oordeelen, Dat deeze Dogters inder waarheyd hebben gemeend, Datter Niemand onder 't Mensdom overgebleeven was. Welke Onkunde, om datze Onverwinnelijk was, Vergiffenis verdiende; als die verzeld ging met een Godvrugtige bekommering, omtrent de Voortplanting van het Menschelijk Geslagt. Dit zijn haare Bedenkingen. Maar wy meenen

Gen. 19: 19.

Loth met zijn Dogters uyt Zoar naa 't Gebergte gegaan, Woond daar in een Spelonke.

Waarom Loth Zoar verliet en na dit Gebergte Vlugte.

Loths Dogteren d'eerste aanleysters van haar Vaders Bloedschande.

En haar Raadslag daar toe.

De toeleg en Oogmerk van Loths Dogters van Chrysostomus van alle Vuyl Afgewassen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

nen, Dat hoe grooten Onkunde, ook by haar mag geweeſt zijn, zulx haar nogtans geenzinds van de Schuld heeft Vry-gemaakt; nadien'er niet en blijkt, Dat die haar heeft konnen noodzaaken, de Vaderlijke Natuure, door Bedrog te Verkragten; maar veel-eer noopte, om den wille Gods af-te wagten. Gelijkze dan ook deeze geheele Onkunde, hier door ligtelijk hadden konnen te booven koomen, by-aldienze ſlegts alles ter Deugden in haar Gemoed hadden overleyd. Want gelijk zy maar even te vooren, binnen Zoar hadden gewoond, welke plaatze Godt om haares Vaders wil, Verſchoond had; kon haar geenzinds onbekend zijn; Dat alle Landen niet tegelijk met Sodom Verbrand, noch t'Onderſte-booven geſmeeten waaren. Daar-en-booven was haar niet moeyelijk te raamen, dat deeze Overval, een byzonder Oordeel Gods was, naadien zy immers wel hadden gehoord, Dat die Inwoonders, om haar Verfoeyelijke miſdaaden, ten Verderve waaren overgegeeven. En dat ook haar Verloofde Bruydegoms, die hen op haar Vaders aanhouden, niet en hadden willen volgen, daar door al 't zelve Lot verdiend hadden, en daarom haar te minder ſpijten moeſt. En wie doch is zoo ſlegt, dat hy zal denken, Datze niet geweeten hebben, dat haar Oud-Oom Abraham, dien Vriend Gods, welke by-al de weereld voor een Heylig en Groot Man te-Boek ſtond, noch in 't Leeven, en door dit ongeval niet en was weggerukt. En dewijlze immers zelfs, met goeden verſtande, *Dat Land*, te weeten haar Land, van de geheele overige Aarde onderſcheyden; geevenze genoeg te kennen, datze geloofden, Datter noch andere Landen met Man-Volk voorzien overig, waaren. *Zy wiſten wel*, zeggen onze Kantverklaarders, *Dat te Zoar ook Mannen waaren, maar vreeſden dat die als andere Vergaan zouden.* Met welke uytleg zy ten minſten halver-weeg koomen. Wy voegen'er daarom alleen maar dit by, Dat by-aldien zy dit alzoo niet gezeyd hebben, om dat nu ter tijd ook Zoar al vergaan was, als zommige uyt de vreeze van Loth vaſt-ſtellen; zy ten minſten van die meening geweeſt zijn; Dat naadien haar Vader deeze Eenzaamheyd, zoodanig ſcheen verkoozen te hebben, als of hy vaſtelijk beſlooten had, zig van de reſt der Menſchen af-te ſcheyden; het voor haar nu niet anders geſchaapen ſtond, als ofze in een Mensze-looze Weereld gebannen zijnde, altijd in eenzaamheyd ſouden moeten Leeven, by-aldienze niet van 't zinne wierden, op zoodaanigen wijs, alsze eyndeling beſlooten, haar Gezelſchap te vermeerderen. Waar toe, alsmen aanmerkt, Datze niet zoo-zeer van het geheele, als wel van haar eygen Land ſpreeken; Dit Oogmerk genoeg doed zien, dat de voorwending van Onnoozelheyd en Onkunde, te vergeefs van de Kerk-Vaders word bygebragt. Gelijk dan ook deeze zoort van Beſlaaping, by de meeſte Volken, zoo Ongerijmd en onnatuurlijk aangemerkt is, Dat de Kaanaaniten daar over, te-bet zijn konnen Veroordeeld en uyt het Land gejaagt worden. En indien wy hier ſlegts uyt de Reysbeſchrijvers verhaalden, hoe ſwaar de Bloedſchande zelfs by de Hottentotten Geſtraft word; daar zou een Grilling door al onze leeden gaan. Zoo ymand onder-en-tuſſen luſt te weeten, hoe Onnoozel deeze Deernen in dit Stuk geweeſt zijn; hy lette ſlegts op de maniere, waar doorze haaren Raadſlag vaſtgeſteld en uytgevoerd hebben. *Kom-aan*, zeyd de Eerſt-Geboorne, *Laat ons Onzen Vader Wijn te Drinken geeven.* Dus haddenze dan wel zoo veel verſtand, Datze uyt de Ongeſchiktheyd der voorgenoomene Daad, ligtelijk Oordeelden, dat haaren Vroomen Vader, zulk een Stuk alſſe voorhadden met hem te doen; geenzinds met Nugtere Zinnen waagen zou; ten waare zy eerſt, zijn Gezonde Herſſenen, door den Wijn bedwelmden. Buyten-twijffel wiſten zy ook, Dat de Wijn, de Welluſt gaande maakt, en zelfs de Verkleumde Ontfonkt; 't geene ook Ariſtoteles, in zijn * Vraagwijze Leerbeelden heeft aangeweezen. Jaa dat Venus, zonder Bacchus en Ceres, Verkoud, En de Liefde, zonder Eeten en Drinken geen tier heeft, is het gemeen zeggen al van Ouds ge-

En van Ydelheyd. betigt.

Wat deeze Dogters had behooren van 't Beſlaapen haares Vaders af-te Maanen.

Gen. 19: 30.

Aanmerking op 't beleyd deezer Dogteren waar door zy haar Vader bedroogen hebben, Gen. 19: 32.

* Problemen.

geweest. En zoo heeft mede den Digter Heynsius, in zijn Lofzang van Bacchus, den Wijn ter Eeren Gezongen:

O! Bacchus, zonder u leyd Venus als gebonden,
Kupidoôs Vyer gaat uyt, zijn Pylen zijn geschonden:
Maar als gy ons toelagt, Dan zijnwe bly van Zin,
Bequaam tot zoete Praat, en Vyerig in de Min.
Hierom ist dat men pleeg, uw eertijds op d'Altaaren
Van Grieken wijd vermaard, met Venus zaam te Paaren;
Want zonder Bacchus Nat, en Ceres nutte Vrugt,
Is't met de Min gedaan, tijd Venus op de Vlugt.

En alhoewel Marcilius Ficinus, over het Banket van Plato, aanraadzig tegens d'aanvallen der Wellustige liefde, te mets eens Dronken te Drinken; schijnd die Leermeester hier nogtans, door de Bloedschandige Beslaaping van Loth, en de toeleg van zijn Dogters, opentlijk wedersprooken. Onder-en-tussen isser ook geen gebrek aan fraaye Uytleggers, welke van gedagten zijn, Dat deeze Meysjes voor haar zelven, geenzinds door de Brand van Wellustige Onkuysheyd, tot deeze Bloedschandige Beslaaping zijn aangehitst; dewijl het niet en blijkt, Datze naa haare Beswangering, de Beslaaping hebben agtervolgd, Waar uyt men dan veel-eer te besluyten heeft, Dat alleen de malle drift om haar Geslagt voort-te planten, en d'Eenzaamheyd te verzetten, haar tot deeze Onderneeminge vervoerd heeft. Tot welk-een dwaasheyd zy waarschijnelijk nooyt zouden gekoomen zijn, by-aldien haar had in den zin gekoomen, 't geene Augustinus, elders tegens Faustus invoerd. *'t Is beeter* zeyd hy, *Nooyt Moeder te zijn, als een Vader zoo te Misbruyken.* Op hoedaanigen wijze het ook noch andere gelust heeft, Loths Dogters, van deeze Schuld vry-te spreeken; onder voorgeeven, Dat in die handeling, een groote Verborgentheyd schuyld; willenwe niet heel breed ophaalen; dewijl het Beuzelingen zijn, die buyten de H. Schrift gaan, en gants niet met de zaak over-een koomen. Maar hoe slim den Aanslag besteeken was, noch slimmer was d'uytvoering van de Daad deezer Dogteren; als die daar toe, met haar Vader aldus omgesprongen hebben. *Zy Gaaven,* zeyd Moses, *Dien Nagt, haaren Vader Wijn te Drinken; En d'Eerst Geboorne Dogter quam ende Lag by haaren Vader*, Gen. 19: 33. En zoo deed in de volgende Nagt de Jongste Zuster, naar't Voorbeeld van d'Ouste; gelijk te zien is *vers* 34 en 35. Doch dat'er in bey deeze Beslaapingen, bygevoegd word, *Dat Loth het niet gewaar wierd, in haar Needer-Liggen, nogte in haar Opstaan*; zulx word niet alleen van zommige, bedenklijk opgevat; maar ook wel in een heel anderen Zin vertaald. Dus hebben de LXX Overzetters, de woorden gegeeven: *En hy zelve heeft niet Geweeten, wanneer hy Geslaapen heeft, en wanneer hy Opgestaan is.* En de *Targum* van Onkelos, heeft by-naa al 't zelve. Doch de Hebreeuwze Text en de meeste Oosterze Vertaalers, geeven genoeg te kennen, Dat Loth niet Onkundig is geweest, van zijn zelfs Slaapen-gaan, en Opstaan; maar wel, Dat hy niet geweeten heeft, wanneer de eene of d'ander van zijn Dogters, haar by hem hebben Needergeleyd; en wanneer zy zijn Opgestaan. Want het is niet waarschijnelijk, Dat Loth, de Dronkenschap uytgeslaapen hebbende, niet zou geweeten hebben, te wat tijd hy was Opgestaan. Waarom moogelijk onze Kantteekenaars, dit ongemoeyd gelaaten hebben. Maar of Loth, behalven dit Liggen en Opstaan zijner Dogters, ook Onkundig geweest is, van 't geen'er verder tussen beyden omgegaan, en waar door de Beslaaping volbragt is, Dat is van weegen de twijffelagtigheyd, by veele van een naader onderzoek gehouden: Hoe zeker nogtans Chrysostomus, en zijn naavolger Kajetanus, gevoelen, Dat hem de gantze geschiede zaak, is Onbekend geweest. En zoo hebben

Dat deeze Dogters dit niet uyt Geylheyd gedaan hebben.

Loth van zijn Dogters Dronken gemaakt en Bekroopen.

Of Loth zijn Dogters onweetende en al Slaapende Beswangerd heeft.

hebben ook d'Oude Joden d'hedensdaagze Leezing, even als de Grieken en Onkelos, niet van Loths Onkunde, aangaande de Byligging van bey zijn Dogters, maar op zijn eygen zelfs Neederliggen, en Opſtaan gepaſt. Wy voor ons deel meenen, Dat men hier het gevoelen van Muskulus, met meerder zekerheyd mag naavolgen; Dien'er zig met deeze ronde woorden heeft afgemaakt: *Moſes zeyd geenzinds; Dat Loth niet gewaar geworden is, dat hy met een Vrouw te doen had: Maar alleen, Dat hy* niet Vernoomen, *Dat is*, niet Gevoeld heeft, *Dat zijn Dogters haar by hem Neederleyden, of alſſe van zijn Leger Opgeſtaan zijn: Want hy was zoodaanig van den Slaap overvallen, dat hy zulx beyde niet gewaar wierd. Want onder 't Slaapen hebbenze zig ſtillekens by haar Vader needergeleyd: En de Beſlaaping door de Vleeſchelijke Bekenning verrigt zijnde, zijnze, wanneer de Vader, naa de gewoonte der Dronke Menſchen, weder inſluymerde, Zagtjes van zijne zijde afgeklommen. Nogtans moetmen niet zoo grof beuzelen, en Zeggen; Dat Loth zijn beyde Dogters, al Slaapende Bekend heeft: Neen voorzeker; hy heeftze waakende Bekend; maar Dronken-zijnde, heeft hy door de Bedwelming van den Wijn, gelijk Dronke Menſchen meer gebeurd, gemeend, Dat hy met zijn eygen Vrouw te doen had: Op die tijd, zoo het ſchijnd, vergeeten hebbende, wat'er gebeurd was.* Dit zeyd Muskulus.

Van Muſkulus vrymoedig ontkend.

Loth van den Wijn bevangen heeft gemeend dat hy thans met zijn Vrouw te doen had.

Laat ons nu bezien, in wat rang van Misdoening, de Dronkenſchap en de Bloedſchande van Loth, behoord geſteld te worden? Dewijl'er dog eenige Voorvegters gevonden worden, dieze beyde opneemen te Verdedigen. Dezulke geeven aangaande zijn Dronkenſchap, voor, Dat zijne Dogters hem die Bedriegelijk hebben aangebragt, Door Wijn, die met Herſſen-roerende Kruyden waaren toegemaakt. Indien dit waaragtig waar, men had voorzeker een makkelijk middel ter hand, om den Regtveerdigen Man, buyten Schuld te ſtellen. Maar dewijl de H. Schrift daar van geen kennis draagd, en ſlegts in 't gemeen, Van *Wijn*, en niet van *Gemengden Wijn* gewag maakt, behoordmen zulk-een ligtveerdige Giſſing, t'eenemaal verdagt te houden: En zulx wel zoo veel te meer, alſwe zien, Dat Moſes nergens toeleyd, haar Bedrieglijke Raadſlag te bewimpelen. Hierom hebben dan zommige Godsgeleerde, voor waarſchijnelijker gehouden, Dat het niet buyten gewoonte was, Dat Loth, (niet tegenſtaande hy den Naam van Den *Regtveerdigen* draagd,) zig te mets zoodaanig in den Drank vergat, Dat hy de maatigheyd te-buyten ging.

Loth is niet waarſchijnelijk door gemengde Wijn beſchonken.

Invoegen de toeleg van zijn Dogters, geweeſt is, Dat zy haaren Ouden Vader, op deeze tijd, door Vleyerye, en aanzoeking, wat rijkelijker dan naar gewoonte, zouden Inſchinken: En zulx moogelijk onder voorwending, van noodzaakelijkheyd, Om de Droefheyd van het Herte te zetten. Waar toe men miſſchien zou moogen giſſen, Dat de kragt van den Wijn, in een Menſch die by-naa van Hert-zeer beſweeken was, veel-eer en meer, zijn Kragt betoond, en Loth alzoo te ligter by de Neus gevat heeft.

Maar eenigzinds tot Wijn genegen zijnde van zijn Dogters thans meer aangezet.

Alhoewel hem zulx nogtans, niet Vry van alle Misdaad ſteld. Want de Eenzaamheyd, welk hem de Droefheyd zeer vermeerderde, heeft hy alleen uyt een verkeerde Vreeze verkoozen. En dat hy aan de liſtige Raadſlag van zijn Dogters geleegentheyd verſchaft heeft, zulx is hem niet dan door een On-agtzaame zorgeloosheyd over-gekoomen. Te grooter Miſlag, naadien wy zien, Dat hy zulx naa de Eerſte reyze, niet te-vooren komd, noch het Berouw ter hand neemd; maar het zelve op den volgenden Dag, van nieuws hervat.

De verdubbeling van Loths Dronkenſchap aanden tweeden Dag vermeerderd zijn Misdaad.

Zoo dat Auguſtinus wel ge-Oordeeld heeft, als hy zeyd; *Hy is wel te miſprijzen, maar niet zoo ver de Bloedſchande betreft, maar voor zoo veel het de Dronkenſchap verdiend heeft; Dewijlze van de Eeuwige Wet, die Spijs en Drank niet dan volgens d'Ordening der Natuure, tot onderſtand van Leeven en Gezondheyd toelaat, Verdoemd word. Nogtans iſſer een groot onderſcheyd tuſſen een Dronkaard en eenen Dronkenen. Want ook eenen Dronkaard, is niet altijd Dronken. Maar in een Regtveerdig*

Fraaye reden van Auguſtinus daarover.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Mensch, staat niet zoo zeer de Geneegentheyd tot den Drank; als wel de Oorzaak van Dronkenschap te onderzoeken. En doch! Wat drong Loth zoo hard daar toe? Dat zijn Dogters zoo vaak den Wijn Mengden, of misschien wel Ongemengd, hem zoo dikwils den Beker toe-pooyden? 't Was geen dwang, Dat hy 't telkens naa-binnen lapte. Of zou hy misschien zijn Dogters, die zig heel Bedroeft veynsden, zelfs hebben willen troosten, en 't Verlies van haar Moeder, in den Beeker doen vergeeten? Oordeelende datze met hem een Gelag Dronken; terwijlze op list bedagt, Bedrieglijk handelden, en inderdaad niet en dronken? Maar wy en zien niet, hoe het een Regtveerdig Man past, zoodaanige Troost-middelen van zijn Bedroefde Dogters, ter hand te neemen. Dus ver Augustinus. En het kan ons genoeg zijn, aangaande Loths Dronkenschap. En zoo misschien deeze Dogters, hier toe ook al een Goeden Beker ingenoomen hebben, ('t geen nogtans haar toeleg niet sterk aanraade,) 't zou moogelijk haar Vonnis, by de strenge Zede-Tugters, weynig verligten konnen: Dewijl de Wet der XII. Tafelen, naaderhand goed vond; Dat een Vrouwe die Wijn dronk, en die Overspel deed, met gelijke Straf Gestraft wierd. Doch hier komd aangaande de Bloedschande, die op deeze Dronkenschap gevolgd is, noch een swaarder Vraage voor; Die hier in voornaamelijk geleegen is, Of ook voor zoo-ver, de Zonden in Dronkenschap begaan, de Dronkenschap konnen en moeten toege-eygend worden? Het is door eenparige meeninge, voor-vast gehouden, Dat de Misdaaden in Dronkenschap begaan, tot zoo-ver aan den Dronkaard toe-te eygenen zijn, als de Dronkenschap Vrywillig is geweest. Het Spreekwoord zeyd; *Watmen Dronken Doed, word Nugteren Geboet.* En Die, worden voornaamelijk Vrywillige en Schuld-draagende Dronkaards ge-Oordeeld, Welk te vooren gezien, en gemerkt hebben, Wat gevolgen dikmaal op de Dronkenschap gebeuren; en zulx noch wel zoo veel eygender, als hy, die zig Dronken drinkt, daar van dikwils als een gewoone Doening, overvallen is. Waar uyt dan dit te besluyten staat, Dat deeze Regtveerdige Man, welke tot hier-toe, te midden van een Vuyl en Besmettelijk Volk, als een Vis zijn Zoetigheyd in Zout Water behoud, Onbevlekt gebleeven is; niet geheellijk van Bloedschande is Vry-geweest. Want dat hy dezelve niet gants-en-gaar, en teegen zijn eygen Wil gedaan, maar met zeekere Ongeregtigheyd vermengd heeft, daar van is reeds genoeg gezeyd, om'er niet meer van op-te haalen. Maar alhoewel hy te vooren geenzinds aan Dronkenschap, noch aan de Zonde van Bloedschande schuldig stond; Jaa ook nooyt gedagt had, zulke nukken op-te volgen; Had hy, het zy hoe bezet met Droefheyd, nogtans behooren te weeten, *Dat de Wijn een Spotter* was, die de Brug tot allerley Ongeregeldheyd leyd; en by gevolg, Dat al wie zig daar in vermaakt, *Niet Wijs en is*, Prov. 20: 1. Onder-en-tusschen hebben zommige Godsgeleerde gewild, Dat men 't aan Godt behoorde te laaten, te Onderzoeken, tot hoe hoogen Trap van Schuld, zig Loth door zijn Dronkenschap en 't geener op gevold is, Verschuldigd heeft? Overmids de H. Schrift, ons de faalgreepen van alle zoodaanige Heylige Mannen, geenzinds daarom voorsteld, Op dat wy dezelve ten aldernaauwsten doorzoeken, en strengelijk zouden door en door Heekelen; maar veel-meer, Dat daar door de Bygeloovigheyd weggenoomen, de Wanhoop verhoed, en de Vleeschelijke Gerustheyd mogt uytgebannen worden. Wat de Daad zelfs aangaat; De H. Historie prijst die gants niet; maar schijndze alleen te verhaalen, om te toonen, Dat zelfs de Vroome, weegens de swakheyd des Geloofs, nergens vry zijn voor de Zonde, die over-al aan de Deure leyd; gelijk we zien, Dat Loth, die te Sodom in de Schoole der Onkuysheyd, wel heeft Kuys geweest; een Bloedschender word, naa dat hy van daar in deeze Eenzaame Spelonke vertrokken was. Want hem niet wagtende voor Dronkenschap, is hy, die te vooren zoo wel in Sodom op zijn hoede was, van zijn eygen Dog-

Bloedschande hoe ver den Dronken Loth tot te eygenen.

Wat Dronkenschap een begaane Misdaad niet verschoond.

Eenige willen niet naauw onderzogt hebben hoe ver Loth zig verloopen heeft.

Waar toe d'H. Schrift deeze Zonde van Loth, en andere H. Mannen beschrijft.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Dogters schandelijk bedroogen: En heeft door verdubbeling van zijn Misdaad, geleerd, Dat hy voorzeeker wel Kuysch gebleeven waar, zoo hy flegts Nugter gebleeven had. Dus schijnd hier dan alleen te resteeren, Datwe de uytkomst van deeze quaade handeling bezien: Welk hier in bestaat, Dat Loths twee Dogters, door deeze Beslaaping, van haaren Vader Ontfangen hebben, en Swanger-gemaakt zijn, Gen. 19:36. Zoo datze yder op haar tijd, met een Jonge Zoon voor-den dag quaamen. *Want d'eerst Geboorne Baarde eenen Zone, ende noemde zijnen Naame*, Moab: *Deeze is de Vader der Moabiten, tot op deezen Dag*, vers. 37. Maar gelijk MOAB, zoo veel beteekend, als *Van den Vader Geteeld*; Alzoo ziet men daar in ook niet heel twijffelagtig, Dat de verfoeyelijkheyd der Geboorte, zelfs niet in den Naam verswegen is. Gelijk dan meede de *Moabiten*, die van deezen *Moab*, haar Oorsprong hebben, een zeer bekend Volk in de H. Schrift zijn; als die haare wooninge genoomen hadden, Oostwaards aan geên-zyde der Jordaane en de Doode Zee, tussen de Beeken *Arnon* en *Jabbok*. Maar de Jongste Dogter Baarde ook eenen Zone, *En noemde zijnen Naame*, Ben-Ammi: *Deeze is de Vader der Kinderen Ammons, tot op deezen Dag*. En voorzeeker heeft deezen Naam ook even als die van den Eersten, De Gedagtenis zijner besmettelijke Geboorte, willen in geheugen houden; want *Ben-Ammi*, meend zoo veel, als *Een Zoon uyt Bloedverwandschap gesprooten*. Zulx hier moogelijk het Vonnis niet quaalijk ter snê komd, Dat de Hollandze Poëet, over alle Ontugtige Beslaaping, in 't algemeen uyt-gesprooken heeft; als hy zeyd;

Twee Zonen uyt Loths Bloedschandige Beslaaping voortgekoomen.

Moabiten en Ammoniten van Loth afkomstig, Gen. 19:38.

't Geeft nadeel aan het Land, als ymand quaalijk Mind;
Een Ongereegeld Bed, een Ongereegeld Kind.
Zy doen een dubbeld quaad, die van den Wijn verwonnen,
Ooyt met een Dronken Hooft, dit wigtig stuk begonnen:
Wat kan het anders zijn als Schuym van ligten Aard,
Dat Bacchus heeft Geteeld, en Venus heeft Gebaard?

Dat nu d'Ammoniten, haare Zitplaatze noordwaards de Moabiten gehad hebben, kan men in de Bybel-Kaarten ligt ontwaar worden. En gelijk de Joden verhaalen, Dat Loth over dit begaane stuk verdrietig geworden zijnde, aan geên-zijde de Jordaane en verre van Abraham afgetrokken is, alwaar zijne Zonen, de Dogters der Emoriten ten Wijve naamen; alzoo willen zy ook, Dat Loth by zijn Wijf *Adith* genoemd, noch twee Zonen en dry Dogteren gewonnen heeft; van welk zy noch eenige andere beuzelingen verhaalen. Doch de H. Historie maakt van deeze Zonen geen gewag; maar wel van de *Kinderen Loths* uyt deeze Bloedschande geteeld; welkers Landbezittinge Godt den Israëliten, in het door-trekken der Woestijne; belast, *Ongemoeyd te laaten*, om dat hy het deeze *Ammoniten* en *Moabiten*, tot een Erfenis gegeeven had, Deut. 2:9, 19. En nogtans zijn bey deeze Volkeren, het Volk Gods, tot een plaage geweest; en veel meer van Godt verworpen als de Edomiten; gelijk te zien is Deut. 23:3, 7. En naadien'er dikwils van haar gewag gemaakt word; isset zeer dienstig, Dat Moses haar Afkomst nauwkeurig aangeteekend heeft. Indien het ons nu ook lust tot al het voorverhaalde, noch by te brengen, wat voetspeuren van de Verwoesting van Sodom, en andere Steeden, by de Wereldlijke Schrijvers te vinden zijn; als mede hoe de Fabel-Digters, ook de volgelijke geschiedenis van Loth, en zijn Wijfs Rampzaalige Versteening verhansseld hebben, wy hadden hier voorzeeker, geen kleene uytweydinge te doen. Doch wy willen 't kort maaken. Ter plaatze dan, daar Diodorus Siculus, het Asphaltize Meyr beschreeven heeft; voegd hy'er dit by; *Dewijl het naast-geleegen Landschap, van onderen, door het Vyer uytgebrand is, Waassemd aldaar zoo vuylen Stank op, dat*

En waar zy haar woonplaats genoomen hebben.

En aan Israel belast ongemoeyd te laaten.

Wat de Profane Schrijvers van den Ondergang van Sodom en de Doode Zee gedenken.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

En I. Diodorus Siculus. *de Lichaamen der Inwoonders Ziek worden, en haastelijk in't Graf vallen.* Insgelijks Strabo, (alhoewel hy het Syrbonize Meyr of Moeras, zeer qualijk met de Doode Zee vermengd, gelijk Kasaubonus in-agt genoomen heeft;)
II. Strabo. spreekt van dit Gewest, aldus: *Dat in dit Land Vyer is, bevestigen veele kenteekens; want ze vertoonen Ruwe en Uytgebrande Steen-Kolken omtrent Moasada; als meede op andere plaatzen, Uytgeknaagde Hoolen en Asch-agtig Land. De Druppelen Pik, leeken van de Steenen af, en daar word als een Ziedende Riviere gezien, die een verfoeyelijke Stank van hem uyt-geeft. Hoedaanige dingen, het gemeen erfgerugt by d'Inwoonders geloofbaar maaken; Dat'er eertijds Dertien Steeden in dat Land over-end stonden; waar van Sodom de voornaamste was; en welkers omtrek noch gezien word, en wel ruym t' Zestig Stadien wijd van-een gaapt. Doch het is door Aardbeeving, en Vyer, vermengd, met Ziedend Pik-Water gebeurd, Dat eenige van deeze Steeden vernield zijn; en van die, welke het Ontvlugten konden, zederd verlaaten zijn.* In welk verhaal ligt te zien is; Dat hy het Waare met het Valsse, door malkanderen hutzeld, en daar toe ook noch de dingen, die tot de Grond-Oorzaake dienen, zoo schoon uytlaat, als ofs'er niet eens te passe quaa-
III. Tacitus. men. 't Zelve doed meede Tacitus, welke voorgeeft, Dat'er eertijds eenige Velden met groote Steeden en Inwoonderen pronkten, Die door den Blixem Verbrand zijn. Desselfs woorden koomen ten naasten by, hier op uyt: *Niet verre daar van daan, zeyd hy, zijn Velden, waar vanze verhaalen, Datze eertijds zeer Vrugtbaar geweest zijn; en datze met groote Steeden bewoond, van den Blixem aangegreepen en Verbrand zijn. En alhoewel derzelver voetsporen noch overig zijn, is het Aangezigte des Lands, nogtans zoodanig Dor en Verbrand; Dat het alle Vrugtdraagende kragt verlooren heeft.*
IV. Plinius. Ook heeft Plinius het Asphaltize Meyr beschreeven: Hy zeyd, Dat het behalven de Joden-Lijm, niets voort-brengd; ook geen Leevendig Dier inneemd, maar datze onder zinken: En dat Ossen en Kalveren daar in Swemmen. Waar van het gerugte voortgestooven is, *Datter geenerhande Leevenlooze*
V. Solinus. *Lichaamen, in konnen te-gronde gaan.* Laat'er ons yts uyt Solinus byvoegen, zoo als hy van Salmasius uyt-gegeeven is. *Verre van Jerusalem, zeyd hy, vertoond hem een droevige Inham, waar van de Verbrande en Asch-verwige gedaante der Aarde, van rondzom genoeg laat zien, Dat die Landstreek van den Hemel geslaagen is. Aldaar hebben twee Steeden geweest, d'een Sodoma d'ander Gomorra; omtrent welke een zoort van Appelen wassen, die schoonze een schijn van Rijpheyd hebben, nogtans niet en konnen Gegeeten worden, dewijlze van binnen vol van Bitter Assche zijn, die door de buytenste Schil, te-zaamen gehouden word. Doch gedrukt wordende, geeft het uytstuyvende stof, niet dan een Musse reuk van zig. De Jordaane vloeyd'er voorby een aangenaame Landsdouwe; en ten laatsten zig in het Asphaltize Meyr verliezende, wordze van dat staande Poel-Water, dat niet dan Pik en Joden-Lijm uytleeverd, bedorven. Dat Water laat ook geen Dier in hem Levend blijven, noch eenig Lichaam Onderdompelen.* Dus ver Solinus, die Salmasius uyt Plinius verbeeterd, en meenigen schraap gegeeven heeft. Maar als Plinius en Solinus Schrijven, Datter in het Doode Meyr, niets kan Inzinken, diend men zulx alleen van Leevende Dieren, en niet van an-
VI. Justinus. dere Lichaamen of Doode Krengen te verstaan. Als waar in ons egter Justinus anders onderrigt, als hy zeyd; Dat in dat Landschap een Meyr is, welk „ van weegen zijn groote ommetrek en Onbeweeglijkheyd, *De Doode Zee* ge„ noemd word. Het en kan ook niet ligt door den Wind beroerd noch be„ woogen worden, om dat de Vette Lijm, die daar op als een Drassige „ Vlag of Room drijft, de Golven wederstaat. Het diend mede tot geen „ Scheepvaard, dewijl alle Levenlooze dingen daar in, Onderzinken; en't „ en kan geenerhande Stoffe draagen; ten zy die te vooren met Aluyn be„ streeken is. Doch hier van heeft Kircherus andere reden gegeeven: Het

Zout,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Zout, *zeyd hy*, van de Doode Zee, is zeer Bitter van smaak, en zoo grof van Deelen, dat het tweemaal swaarder als Zee-Zout is: Waar door 't geschied, dat de Lichaamen die daar in geworpen worden, van weegen het bymengzel der Lijmige stoffe, niet en zinken, maar Menschen en Beesten draagen kan, zonder eenige beweeging van Swemmen te oeffenen: Doch zy koomender zoo draa niet uyt, of zy schijnen over 't gantze Lijf, met Zout bestrooyt; en nogtans gebruyken de Menschen die daar om-heenen woonen, 't zelve tot haare Spijze, als wy het onze doen. En alhoewel wy hier genoegzaame reden hebben, waarom het Doode Meyr ook de *Zout-Zee* genoemd word; gelooven wy nogtans geenzinds, Dat het niet-inzinken der Lichaamen, zoo volstrekt op-te neemen is, als zommige daar van schrijven; dewijl ook d'ervaarenissen daar tegen strijden. Gelijkwe reeds hebben aangemerkt. Dat nu ook de Fabel-Digters, de Versteende Zout-Pylaar van Loths Wijf, niet ongemoeyd gelaaten hebben, zoumen moogelijk niet zoo duydelijk in het Verzierzel van Niobè vinden, welke uyt groote droefheyd over haare Zonen, in een Steen veranderd is; als misschien wel in de Fabel van de groote Zang-Meester Orphéus, waar van de Geschiedenis by de Poëeten, onder dusken vertelling voorkomd; te weeten, Dat hy als de Zoon van Apollo, uyt de Zang-Nimf Kalliopé gebooren, zijn aangenaame Stem, zoo wel aan zijn Gesnaarde Lier kon paaren, Dat hy alle andere Zang-Meesters van de Loef stak. Een konst voorwaar, die hem wonder-wel te pas quam, om zijn Wijf Eurydice uyt de Hel wederom te krijgen; en ons te doen zien, van waar de Heydenze Digters de Stof, om haare Verzierzelen te stofferen, van daan gehaald hebben. Als dan deeze Eurydice, d'Omhelzing van Aristéus de Koning van Arkadiën, ontvlieden wilde, en onvoorziens op een Slange trapte, van welker Beet zy al hinkende Stierf; is haaren Man Orphéus, rouwig over 't verlies van zulken Pand, tot aande mond van de Hel gestapt; alwaar hy door de streeling van zijn Gezangen, de Helze Geesten, Pluto en Proserpina, met al watter Onmenschelijx en Verwoest in was, zoodaanig bekoorde, Dat hem de wederkrijging van zijn Eurydice, wierd ingewilligd; op dat hy'er noch een weynig tijd meede leefde. Met dat Beding nogtans, Dat zy hem in 't uytkoomen, op de hielen naavolgende, hy niet Omzien zou, voor dat hy met haar buyten de naare ingang, in het Ligt, en op de vaste Aarde zou gekoomen zijn. Doch Orphéus, door zijn ongeduldige Liefde, zijn Aangezigt Omwendende, op dat hy vernam, Of hem zijn Eurydice, ook waarlijk Volgde; Wierdze op 't zelve oogenblik weeder in de Hel gestort. &c. ziet Ovidius X. Boek der Herschepping aan 't begin; en 't laatste van Virgilius Vierde Land-Gedigt: En 't zal niet alleen genoeg zijn, om uyt een Staal te gissen, hoedaanig de Digters haare diefte hebben weeten te Vermommen; en hoe zy hier, het geêne waarlijk in een Vrouw gebeurd is, ten deel in een Man hebben weeten over-te gieten, op datze te min betrapt; of betrapt zijnde, over haare schranderheyd te-bet gepreezen wierden; maar ook openbaar maaken, met hoe veel zekerheyd Origenes getoond heeft, Dat al 't geene onder de Joden van Ouder geloofbaarheyd is, verre d'Oudheyd der Grieken en haare Beuzelingen overtreft; en dat het derhalven Celsus geloogen heeft, als hy zeyd; Dat de Verbranding van Sodoma en Gomorra, uyt de vertelling van Phaëton genoomen is: Daar naar allen schijn, Die verdorvendheyd der Overleevering, veel-meer den Grieken, dan den Joden opte digten is. En zoo wy tot een toegift hier ook aan de Bedroefde Moeder Niobè, gedenken wilden; Die over 't verlies van Zeeven Zonen, haar Man, en Zeeven Dogters, in een Rotsteen Herschaapen wierd; 't zou ons ten minsten een leevendige Vertooning verstrekken, van een Mensch; Die, (even als men zig van Loths Wijf verbeelden moet,) in een Steen veranderd is; want aldus heeft Ovidius dit Geval, aan zijn VI^de^ Boek beschreeven:

Anderereden van Kircherus aangaande de Zoutigheyd der Doode Zee.

Fabel-Digters hebben ook haar profijt uyt de Zout-Pylaar van Loths Wijf gezoogen.

En zulx in de Fabel van Orpheus en Eurydice getoond.

En haare listigheyd in 't vermommen der Naamen en Perzoonen.

Daar zit de Bange Vrouw, by Vyftien droeve Lyken,
Die van haar heenen gaan en in het Duyster wyken;
En by dien zy Bemind, en met haar was Gepaard,
En watze vander Jeugd, voor Kinders had Gebaard.
Flux word haar 't killig Hart, van Droefheyd overwonnen,
Haar Lyf is zonder Verf, haar Bloed dat is geronnen;
Haar Oogen staan verstyft, haar koude Tong bevriest;
Zoo dat haar bleeke Mond, de spraak geheel verliest:
Haar Pols is zonder slag, zy kan geen hooft beweegen,
Maar blyft in dusken stand, gelyk het is gezeegen:
Haar Voeten worden vast, haar Ingewand Versteend,
Alleen blyft dit haar by, dat zy geduurig Weend.
Ten lesten quam de Wind, omtrent haar Leeden sweeven,
En heeftze weg-gerukt, en op een Rots gedreeven;
Daar staat nu 't Steenen Beeld: En wie het immer ziet,
Verneemd het droevig Nat, dat van haar Wangen vliet.

TIENDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFDSTUKS.

Abraham *van Elon Mamre opgebrooken*, Verkeerd als Vreemdeling te Gerar: *Daar hem zijn Vrouwe* Sara, *van* Abimelech *Ontvoegd; en dien Koning over zijn Vrouwen Roof*, Gedreygd *en* Gestraft *word.* Onvrugtbaarheyd *der Baarmoeder, hoedaanigen* Plaage *over Abimelechs* Hofgezin. Sara *van Abimelech onder de Bylaage van een* Koninklijk Geschenk, *aan Abraham* weder gegeeven, *en Heusselijk* Bestraft. Abraham, *hoedaanigen* Dekzel der Oogen, *van Abimelech aan* Sara *toe-gezeyd; met eenige* Vaatze Uytleggingen *der Joden daar over.* Vrouwelijk Hooft-Dekzel, *hoedaanig en waarom van Ouds in gebruyk?* Abimelechs Hofgezin, *op Abrahams Voor-beede* Geneezen; *met eenige Joodze verklaaringen over De* Plaage *der* Geslootene Baarmoeder. Roof van Sara, *waarom van Moses tot twee-maal, zoo omstandig* Beschreeven? ISAAK Gebooren, Besneeden, *en van zijn Moeder* Gezoogd; *met een Bedenking over zijn* Naamdigting; *en waarom deezen* Zone der Belofte, *in zoo* Hoogen Ouderdom *van zijn Vader en Moeder, moest Gebooren worden?* Speen-tijd *van* Isaak, *hoe van Abraham met een* Maaltijd *ver-eerd; met eenige* stoute verzierzels *der Joden over dezelve.* Ismaël *over zijn* Bespotting aan Isaak *gepleegt, met zijn* Moeder *uytgedreeven; en hoedaanig die* Bespotting *mag geweest zijn, Dat ook* Hagar *moest* in Ballingschap gaan? *met eenige verder* bekommering *van* Sara *daar over.* Abraham *over 't Vonnis van Sara, gemelijk geworden*, Hoe van Godt getroost. HAGAR met Brood en Water *uytgerust en* Weg-gezonden, *hoe naaderhand is konnen verzorgd worden.* Haat der Jooden *tegen* Ismaël *en zijn* Nakoomelingen; *en hoe zy in de Woestijne* Omdoolende, *door een* Water-Put, *voor den* Dorst *van den half Versmagten* Ismaël, *Getroost is; met eenige* vieze gedagten der Joden *daar over.* Aanmerkingen *over des Apostels woorden* Gal. 4. *welke de handeling dezer twee* Vrouwen *en haare* Zonen, *noemd,* Dingen die andere Beduydenis hebben; *en zulx op de* Twee Verbonden *past. 't Onderscheyd der* Dienstbaare *en* Vrye Kerke, *in beyder Staat aangemerkt.* Abraham *te* Gerar *verkeerende, gaat met Abimelech een aangebooden* Verbond *aan: Met yts van de Naam-geving der plaatze* Berseba: *Alwaar Abraham* een Bosch plant, *en den* Naam des Heeren *Aanroept.* Bosch-planting *tot de Godsdienst*, van Ouds *in gebruyk, en waar van afgekoomen.* Heydenen, *eertijds zeer verslingerd op de* Eerdienst der Bosschen: *En waarom aan de Joden* streng Verbooden. Bosch-Planting by den Altaar, *waarom* in de Wet *afgeschaft? De* Naam van Bosschen, *hoe ook tot de* Beelden der Afgoden *overgegaan.* Gewijde Bosschen *en* Boomen, *hoedaanig aan* byzondere Goden, *en tot* Vuyle Eerdiensten *afgezonderd: Met yts van de* Bosch-Goden, Veld-Duyvels, Pannen, Priapen, Faunen, Saters *en diergelijke; en hoedaanig yder zijn eygen* Gewijde Priesters *had die naa de Bosschen genoemd wierden.* 't Bekranssen *der* Altaaren, Offer-Stieren *en* Wichel-Paapen, *waar van Oorspronklijk; en hoedaanige* Boomen *en* Loof-Bladeren *aan byzondere* Goden *waaren toege-eygend.* d'Aal-Oude Bosschen *en* Bosch-Goden-Viering, *tot d'Afgodize Leere der Syriers, en Feniciers, Grieken*

Grieken en Romeynen overgebragt. Bok, *hoedaanigen Zinnebeeld van* de Duyvel, *en noch eygentlijker van de* Zonde *gehouden.* Duyvel *of* Satan, *waar van daan met* Hoorens *en* Boxvoeten *verbeeld*: *Met een Bedenking over den* Bok, *welke tot een* Zond-Offer *Geslagt wierd, en dat moogelijk de* Zondaars *hierom in de H. Schrift*, Bokken *genoemd worden.*

Abraham verhuyst van de Eyke Mamre en verkeerd als Vreemdeling te Gerar.

ALS nu Sodoma en Gomorra, al deeze Vreesselijke dingen waaren overgekoomen, en Abraham de gantze Vlakte van den Lande Siddim, in een Smookende Poel zag needer geploft; is hy uyt zijn Oude woonplaats Elon Mamre, opgebrooken en naar 't Zuyden gekeerd; daar hy zig needergezet, en *Als Vreemdeling te* Gerar *verkeerd heeft*, Gen. 20: 1. Welk een Stadt en Landschap van Palestina was, niet verre van Berseba en Ziklag, tussen KADES en SUR: Met hoedaanige Naamen, gemeenelijk twee Woestijnen genoemd worden; waar van d'een aan Egipten behoord, d'ander zig tot aan de Arabize Woestijne uytstrekt; gelijk Hieronymus leerd. Nogtans blijkt niet al-te zeker, of Abraham deeze Verhuyzing uyt Schrik voor de Regtveerdige Oordeelen Gods over Sodom; en de Bloedschande van zijnen Vriend Loth ondernoomen, of dat hy zulx weegens de Boosheyd der Inwoonderen gedaan heeft, die daagelijx aangroeyde, en meer-en meer tegens hem dreygden t' ontsteeken. Doch Abraham was naauwlijx hier aangekoomen, of ziet daar, het zelve Lot dat hem in Egipten te-beurt viel, heeft hem ook hier getroffen; en is voor de tweede-maal, en waarschijnelijk om dezelve Oorzaak, van zijn Vrouwe Sara Berooft. Want gelijk hy zijn Huys-Vrouwe in deeze optogt, niet alleen met een diergelijke Raadslag van veynzerye gewaapend had; om haar voor Zijn *Zuster* uyt-te geeven; alzoo schijnd hy hem zelven ook volgens Moses verhaal, *De Broeder* van Sara genoemd te hebben, Gen. 20: 2, 5. zig niet ontziende, hem met dezelve streek van Menschelijke Voorzigtigheyd te behelpen, dien hy in Egipten gepleegd had; het mogt hem vergaan zoo als het wilde. Maar alhoewel de Veynzerye in veele opsigten, onder de middelmaatige dingen behoord; en zomtijds goed te agten is; (te weeten, wanneerze niet tot naadeel der noodig geweetene waarheyd, noch tegens de Godvrugtigheyd en liefde des naasten aanloopt;) blijkt nogtans uyt d'onderlinge Verbindtenis, die tussen Abraham en Sara lag, Dat hy hier wederom, niet zonder misslag afgekoomen is. Want dat hy door deeze Veynzerye, ook zelfs de onderlinge Liefde in gevaar gesteld heeft; schijndmen uyt de Verwijting, die Abimelech hem naaderhand hier over toe-beet, genoegzaam te konnen afneemen. En daar ontbreeken geen voortreffelijke Uytleggers, die deeze misgreep in Abraham, hier door vergrooten, Dat hy uyt diergelijke Gevaar verlost zijnde, zig zelven van nieuws, daar wederom ingedompeld heeft: Ten zy misschien ymand zou meenen, Dat hy voor d'eerste reys, door de Goddelijke Voorzienigheyd gered, hem ook nu door 't Geloof aan de Belofte, verzekerd hield, Dat hem deeze daad, ten besten gelukken zou: Dit zoumen moogen denken, by-aldien het gantze beleyd der zaake, Abraham geheelijk vry sprak, van in deezen, Godt niet Verzogt te hebben. Abraham zig dan gelaatende, als of Sara zijn Zuster, en hy haar Broeder was; *Heeft Abimelech de Koning van Gerar gezonden, en Sara doen weg-haalen*, Gen. 20: 2. Welke Vrouwe-Roof, ons hier naader te bezien staat. Den Naam ABIMÉLECH, beteekend eygentlijk, een *Vader des Konings*: Of *Mijn Vader is Koning*; en heeft volgens de waarneeming van Basilius, Euthymius en Hieronymus, van Ouds onder de Filistijnen, d'algemeenen Naam der Koningen geweest: Even als die van Egipten, *Farao*, en die der Amalekiten, *Agag* genoemd zijn. Waar toe de Geleerde dan ook zeer wel aanmerken, Dat deezen Koning van Gerar, welke Gen. 26: 1. insgelijx *Abimelech* genoemd word, nogtans van deezen, niet alleen in Perzoon te onderscheyden is; maar dat ook 1 Sam. 21: 10. den Koning van Gath, tot welke David gevlugt was, met

Word voor de tweede-maal zijn Vrouw ontnoomen van Abimelech.

En zulx door zijn eygen Raadslag.

Gen. 20: 9, 10, 11.

Sara, van Abimelech Koning te Gerar weggehaald.

Wie deeze Abimelech was.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

zijn byzonderen Naam, *Achis* geheeten word; welke Psalm 34: 1. naa de gemeene benaaming der Palestijnze Koningen, *Abimelech* genoemd is. Zulx daar uyt openbaar is, Dat de Gemeene Latijnze Overzetting, deezen zeer qualijk *Achimelech* noemd, en alzoo geleegentheyd geeft, om den zelven met Achimelech de Priester van Nob, 1 Sam. 21:1. te vermengen. 't Geên misschien den Schrijver Bolduk, in 't zin gebragt heeft, om van deezen Abimelech voor-te geeven, Dat hy een zeer Heylig Man en een Profeet is geweest. En daar toe met zijn uytleggingen voortvaarende, steld hy zig niet anders aan, als of hy Abraham tot een *Monnik*, en Sara een *Nonne* wilde maaken. Want datter verhaald word, *zeyd hy*, Dat Abimelech, Sa„ra Begeerd en Gerooft heeft, heeft hy geenzinds door de drift der wel„lustigheyd, maar uyt loutere opgetoogen Heyligheyd gedaan; zig door „de hôôpe van zijn gewisse Zaligheyd, te-binnen brengende; Dat hem die „niet konde missen, by-aldien hy met dusken Godsdienstige Huys-Moeder, „dikwils verkeeren en gemeenzaam van Goddelijke dingen handelen Mogt: „Als die in deeze kennis door haar Broeder Abraham, en de wandeling met „Godt, te midden van 't Gezelschap der Vroome Hebreën, grondig On„derweezen was. Hy voegt'er by, Dat het dan ook desweegen gebeurd is, Dat Abraham als een Vader der Profeeten, een zoort van *Hooft-Dekzel*, aan Abimelech opgedraagen heeft, tot bewijs van zijn Moogendheyd. Maar die al zulke zotte dingen durft schrijven, had moogelijk beter gedaan, dat hy voor dit *Hooft-Dekzel*, Een *Monniks-Kap*, gezeyd had. Wat gedagten Abraham van Abimelechs Heyligheyd had, betuygd hy zelfs al-

Dwaalzieke gedagten van Bolduk over Abimelechs Deugden.

te openhertig, om aan zulke Vieze Grollen het Oor te leenen. Want als den Koning, Abraham de reden van deês Geveynsden handel afvraagd; Antwoord hy; *Ik dagte, alleen en is de Vreeze Gods in deeze Plaatze niet, zoo datze my om mijner Huysvrouwen wille, zullen Dooden*, Gen. 20:11. Van hoedaanigen betuyging Abraham zig wel zou gewagt hebben, by-aldien hy niet uyt aanmerking van de Valsse Godsdienst, en bedorve Zeden der Gerariten, daar toe was aangezet. En zoo dit niet genoegzaam tegens Bolduk leyd aangekant, zullen ten minsten de Goddelijke Plaagen, waar meede het gantze Huys van Abimelech, *Om de Berooving van Sara*, Gestraft is; genoeg te kennen geeven, met welk-een Oogmerk, Abimelech deêze Vrouwe weg-genoomen heeft. Alhoewel'er uyt de zaamenspraak die de Koning met Abraham hier over gehouden heeft, niet alleen genoegzaam blijkt, Dat hy onder dit Booze Volk, niet van de aldersnoodste was; maar dat hy ook niet geheel-en-al, zonder Vreeze en kennisse Gods geweest is: Of zoo niet, is hy ten minsten door dit voorval, daar in merkelijk verligt en Onderweezen.

Gen. 20: 10.

Abrahams wantrouwen omtrent de Gerariten.

Want hy had Sara zoo draa niet weg-gevoerd, of Godt is hem des Nagts in een Droom Verscheenen. En op dat hy den Koning afschrikte, een Houwelijk met de Geschaakte Vrouwe aan-te gaan, is hy met deeze bedreyging aangetast; *Ziet gy zijd Dood, om der Vrouwe wille die gy Gerooft hebd; want zy is met eenen Man Getrouwd*, Gen. 20:3. Andere Vertaalen, *Gy zult Sterven*, of *Gy gaat Sterven.* Naamelijk by-aldien gy deeze Vrouwe niet aanstonds en Ongeschonden wedergeeft: Gelijk uyt *vers* 7. te besluyten is. Ziet diergelijke maniere van spreeken, Gen. 30:1. 48:21. en 50:24. Te vooren is gezien, Dat Farao de Koning van Egipten, door zeer swaare Plaagen afgekeerd is, op dat hy Sara Onbevlekt liet; Doch hier schijnd Abimelech, alleen door Bedreyging, en zonder eenig gevolg, daar van afgemaand. Waar van Aben-Ezra tot reden geeft; Dat deezen Koning, Regtveerdiger als Farao is geweest; 't geên hem misschien alzoo uyt *vers* 4, 5, 6, zal in 't zin geschooten zijn. Waar tegen andere uyt *vers* 7. en 17. veel waarschijnelijker agten, Dat de Straf alreede over Abimelech en zijn gantze Huys aan 't wanken was, wanneer hem Godt deeze Bedreyging doed: Naadien den Koning beloofd word, Dat hy op de Voorbeede

Abimelech van Godt in den Droom verschrikt, wegens de Roof van Sara.

En met de Dood gedreygd.

En niet alleen gedreygd; maar ook Gestraft met de

van

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

van Abraham *Zal Leeven*, by-aldien hy Sara ongemoeyd weder geeft. Watter voor een Straf over Abimelechs Huys geweest is, schijndmen, Gen.20. 17, 18. te verneemen: En zy was voorzeeker wonderlijk; naamelijk d'Onvrugtbaarheyd, in Kinderen te Baaren; by zommige de *Genaade der Inhoudinge* genoemd. Doch *Godt genas Abimelech en zyn Huysvrouwe, en zyne Dienst-Maagden, zoo dat zy Baarden*; *want de* Heere, *had alle de Baarmoeders van het Huys Abimelechs Toegeslooten, ter Oorzaake van Sara, Abrahams Huysvrouwe.* En op dat niemand uyt dusken scherpe Bestraffing, denken mogt, Dat Sara van Abimelech Beslaapen was, heeft Moses, die argwaan, niet alleen onderschept als hy zeyd; *Dat Abimelech tot haar niet Genaaderd was*; maar hy voerd deeze Koning ook met zoodaanigen antwoord, tegens die swaare dreygementen in, Dat hy zig zoo wel op de Geregtigheyd Gods, als op zijn eygen Onschuld beroept. 't Eerste doed hy, als hy zeyd; *Heere, zuld gy ook een Regtveerdig Volk Dooden*? Gen. 20:4. Het laatste als hy betuygd; *En heeft hy my zelve niet gezeyd, Zy is myn Zuster? En zy ook heeft gezeyd; Hy is myn Broeder; in Opregtigheyd mynes Herten, en in Reynigheyd myner Handen, hebbe ik dit gedaan.* vers 5. In welke reden d'Opregtigheyd des Herten, tegens de Quaade Konscientie; en de Reynigheyd der Handen, tegens d'On-eerbaare daaden, worden afgewoogen. Maar naadien hier niet zoo-zeer, de Geregtigheyd van een Perzoon in 't gemeen, als wel die van een Oorzaak in 't byzonder, aan-te merken is; besluyten zommige, Dat Abimelech egter niet geheel-en-al, van schuld is vry geweest; dewijl'er gezeyd word, Dat hem Godt met zijn gantze Huys Gestraft heeft; en hy naar 't schijnd, hem alleen door Geyle Wellust, een vreemde Vrouwe heeft willen neemen; die het buyten alle twijffel geweygerd had. Alhoewel hy onder-en-tussen hier in van de schuld is vry geweest; dat hy gemeend heeft, Dat Sara, Abrahams Zuster was; en dezelve ook tot hier toe, ter Beslaapinge niet en had aangeroerd. Hierom komd dan ook het Goddelijk antwoord, de bedremmelde Koning, zoo verre in 't gemoet, Dat des Mans ronde belijdenis, in deeze woorden Bevestigd word; zeggende; *Ik wiste dat gy dit in Opregtigheyd uwes Herten gedaan hebt*, Gen.20:6. Doch wanneer daar by-gedaan word; *Ende ik hebbe u ook belet van tegens my te Zondigen*: schijnd zulx te kennen te geeven, Dat den Koning zig voorzeker, aan Sara zou misgaan hebben. Maar dewijl Godt hier door schijnd te verklaaren, Dat des Konings gedrag in deezen, Onstrafbaar was; vraagd de naauwkeurige Onderzoeker; Hoe dan Abimelech heeft konnen Zondigen, by-aldien hy alleen door dwaaling in de Perzoon, Sara als zijn Wijf, had in zijn Bed genoomen? Doch men kan'er dit op antwoorden; Dat het heeft konnen gebeuren; Dat den Koning door het vermaanen en af-raaden van Sara, met zoo veele hinderpaalen, belet en ten agteren gezet is, Dat hy voor-eerst, door voldoening van zijne begeerte, niet en heeft konnen Zondigen. Hier op is hem in de volgende woorden, van Godt belast, wat hem te doen stond, zeggende; *Nu dan, geeft deezes Mans Huysvrouwe weder; want hy is een Profeet, ende hy zal voor u Bidden op dat gy Leevet: Maar zoo gy ze niet weder-geeft, weet dat gy voorzeker Sterven zult, Gy en al wat uwe is*, Gen.20:7. En gelijk het de Uytleggers hier twijffelagtig schijnd; of men het deelwoord *Want*, of *Dewyl*, (*Hy een Profeet is*,) tot de voorgaande of tot de volgende woorden te betrekken heeft? alzoo heeft het onder andere Pererius, tot de voorgaande woorden gebragt; zoo dat de zin is, *Dat Abimelech, aan den Wettigen Man, zyn Huysvrouwe zou wedergeeven*; dewijl *hy als een Profeet, zeer wel geweeten heeft, datze tot hier toe, van den Koning niet en was aangeraakt.* En zoo is by-naa Junius ook gezind: Welke het deelwoord zoodaanig tot het voorgaande betrekt, als of den zin waare; Dat Abraham zijn Vrouwe moest weder gegeeven worden; *Dewyl* hy als een Profeet, Gode zeer lief was. Kalvinus

Plaage van Onvrugtbaarheyd over heel zijn Huys

Sara van alle argwaan vrygesprooken.

Abimelech betuygd zijn Onschuld, tegen Godt.

En door aanneming ten deel goedgekeurd.

En hoe vernogtans schuldig gehouden.

Abimelech gelast om Sara weder te geeven.

Hoe gezeyd word dat Abraham een Profeet was.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Kalvinus is van gedagten, Dat de zaamenhang der reden, deezen zin uytleeverd; Dat de Koning met regt Gestraft wierd, welke zoo grooten Profeet verongelijkte. Doch andere willen 't liever tot het volgende betrekken: En dan zal den zin weezen; Dat *Dewijl* Abraham een Profeet was, hy voor den Koning zou bidden, naadien hy nu zijn Pligt voldaan en Sara aan haaren Man weder-gegeeven had. Onder-en-tussen heeft zig Rabbi Salomon, hier tot Scheydsmand, of liever als Koppelaar aangebooden; en wil het zoo wel tot het volgende, als tot het voorgaande opzigtelijk gemaakt hebben: En verklaard zulx aldus; *Dewijl hy een Profeet is, welke weet dat gyze niet aangeraakt hebd; en ook voor u Bidden zal.* En zeker, zoo wy al deeze meeningen, eens onder malkanderen hutzelen; of dat wijze liever zediglijk op een rye naast malkanderen zetten; zal naar onze gissing, de meening hier op uytkoomen; Dat Sara terstond aan Abraham is moeten weder-gegeeven worden, dewijl hy als een Profeet Gods, Gode zeer aangenaam was, en derhalven geen Ongelijk moest aangedaan worden: Zulx dat wanneer deeze Vrouwe haaren Man weder terhand gesteld wierd; hy ook wel weeten zou, Datze Onbevlekt tot hem wederquam; en daar door vermaand worden, een Voorbeede by Godt te doen, op dat hy den Koning en al die tot zijn Huys behoorden, Genas. Doch gelijk deeze zingeving, zig heel digt aan Moses verhaal houd, alzoo wil ook Heydeggerus, die geenzins toestemmen, welke meenen, Dat Abraham hier alleen *Een Profeet* genoemd word, om dat hy een Uytverkooren Mensch was; die zeer gemeenzaam met Godt wandelde; maar buyten dat, geen kennis van Verborgene Dingen had, noch 't geên toekoomende was, wiste te Voorzeggen; 't geên hy voor een al-te stouten twijffeling, over deezen Goddelijk-begaafden Man houd. Naadien het by hem vast-staat, Dat Abraham weegens de familiaare ommegang met Godt, waar door hy hem zijnen wille openbaarde, van de Gaave der Profeetize Voorzegging, geenzinds is misgedeeld geweest.

En hoe zulx Abimelech verpligt om Sara weder te geeven.

Abimelech onder-en-tussen door dit Goddelijk Vonnis aan't Gemoed getroffen, beneerstigde vast dat zijn qualijk-aangeleyde zaaken, flux hersteld wierden. Want des Morgens vroeg opstaande, zammeld hy niet een oogenblik, om zijn bereydwilligheyd te toonen: Maar strax *Zijne Knegten*, dat zijn, Zijne Raadsheeren, Officieren en Hoovelingen te zaamen roepende, heeft hy haar 't Bevél Gods, en desselfs bygevoegde Dreygementen, in een Koninglijke aanspraake bekend gemaakt. Die, om datze buyten twijffel, den Koning in de Rooving van Sara, waaren behulpig geweest, met groote vreeze wierden aangevogten, Gen. 20:8. Hier op doed hy Abraham tot hem koomen; en Bestraft in hem wel dapper; Dat hy buyten regtmaatige Oorzaak, de waarheyd versweegen; en den Koning nooyt aan hem verdiend had, Een Oorzaak van zijn Val, en Ondergang van zijn ganzte Huys te zijn. Om 't welk misschien beeter uyt Moses verhaal te verstaan, wy Abimelechs eygen woorden niet ontzien uyt-te schrijven: Die Gen. 20:9. aldus luyën: *Ende Abimelech riep Abraham tot hem ende zeyde*; Wat hebd gy ons gedaan? Ende wat hebbe ik aan u Gezondigt, Dat gy over my, en over mijn Koningrijk, eene groote Zonde gebragt hebd? *Gy hebd Daaden met my gedaan, die niet en zouden gedaan worden.* Dat is, die Onbetaamelijk zijn, en niet en behoorden gedaan te worden. Ziet diergelijke maniere van spreeken, Gen. 34:7. Levit. 4:2, 13. En daar op voortvaarende, vraagd hy naa de Grondvest, waar op hy dit alzoo gedaan had, zeggende: *Wat hebd gy doch Gezien, dat gy alzoo gehandeld hebd? vers* 10. waar op als Abraham zig zelve verandwoord, en niet alleen gezeyd had, Dat hy zulx uyt een angstvallige Bekommering gedaan had; om dat hy meende, *Datter geen Vreeze Gods in die plaatze was*; en het derhalven met zijn Vrouwe qualijk afloopen zou; maar ook, op wat wijze, Sara waarlijk zijn Zuster was; heeft Abimelech, Abraham rijkelijk met Schaapen en Runderen, Knegten en Maagden beschonken; en zijn Huys-Vrouwe Gul-

Abraham van Abimelech over zijn handeling bestraft, onder ernstige tegenbetuygingen.

En zulx met zijn eyge woorden aangeweezen.

Abraham na zijn verantwoording van Abimelech rijkelijk beschonken.

hertig

hertig weder gegeeven, Gen. 20: 14. Jaa wat meer is, Hy heeft hem daar by ook zijn gantze Land open gezet; op dat hy daar in zou woonen waar het hem zelfs goed dagt.

Gen. 20: 15.

En op dat hy insgelijx ook Sara niet geheel zonder proef zijner Gunste heenen zond; spreekt hyze onder de toe-eygening van zeker Geschenk, met deeze hupze vermaaning aan, en zeyd; *Ziet ik hebbe uwen Broeder, Duyzend Zilverlingen gegeeven; Ziet hy zy u een* Dekzel der Oogen, *allen die met u zijn; Jaa by allen, ende weest Geleerd.* Gen. 20:16.

Sara van Abimelech vermaand.

Dus Vertaalent onze Overzetters; Doch Vatablus, die de woorden een weynig anders Vertaald, zeyd; *En zy is in allen Onderweezen geworden.* Maar naadien'er yts donkers in dit *vers* gevonden word, is daar uyt ook geen kleen verschil by de Overzetters, en noch wel ruym zoo veel onder de Uytleggers op de baan gekoomen: Waar toe voornaamelijk twee swaarigheden de grondvest hebben geleyd; als eerst, Wat'er door *Het Dekzel der Oogen*, moet verstaan worden, en waar toe het zelve eygentlijk te betrekken staat; en daar naa, Wat het woord ונכחת te zeggen is? Wat het eerste aangaat, de LXX Overzetters, betrekken *Het Dekzel der Oogen*, op de Duyzend Zilverlingen: Wantze hebben deeze plaatze aldus Vertaald; *Ziet ik hebbe uwen Broeder gegeeven, Duyzend Zilverlingen; deeze zullen u zijn tot een Dekzel van vergelding voor u Aangezigte, en aan allen die met u zijn.*

Wat het' zy dat Abraham voortaan, Sara, een Dekzel der Oogen zou zijn.

Hoedaanig het ook de *Targum* van Onkelos, de Syrisze en Arabize Overzetters Vertaalen; alhoewel niet in eenerley zin. Onkelos geeft de woorden aldus: *Ik hebbe aan uwen Broeder, Duyzend Zilvere Zikelen gegeeven: Ziet dat is aan u een Dekzel van Eere, Om dat ik gezonden hebbe om u weg-te neemen, en dat ik u gezien hebbe, en al het geene dat met u is.* De Syrisze Bybel zeyd; *Ziet ik hebbe aan uwen Broeder Duyzend Zilvere Penningen gegeeven, en die zijn u aan vertrouwd, om dat gy de Oogen bedekt hebd, van alle die by my zijn.* En de Arabize, die wel 't meest van d'andere gemeene Vertaalingen verscheeld, zeyd; *Ik hebbe alreede aan uwen Broeder, Duyzend* Dragmaas *gegeeven, dat die voor u besteed worden aan schoone Kleederen, en alle die by u zijn.*

Verklaaring van Onkelos en andere wegens de vermaaninge Abimelechs aan Sara gedaan.

Deeze verklaaring betrekt *Het Dekzel der Oogen*, zoodaanig tot de Zilverlingen, welke Abimelech aan Abraham geschonken heeft, als ofze tot Vergelding waaren, van 't Ongelijk dat hem door 't Rooven van zijn Vrouw was aangedaan: Of het is, volgens de zin-geeving der LXX, en de Kaldeësze Overzetters geschied, wegens 't beschouwen van Saraas Schoonheyd. Of als een tegenbetuyging van Abimelech, wegens d'aangedaane Schande; waar heenen het de Syrisze Text schijnd te brengen. Of gelijk het ten laatsten, de Arabize Overzetter tot Een *Prijs* of *Bruydschat* opneemd, om dezelve aan kostelijke Kleederen te besteeden. En Chrysostomus, die de LXX Overzetters volgd, heeft zijn bedenking in deeze woorden uytgeboezemd: *Wat isser*, zeyd hy, *tot Eere van u Aangezigt gegeeven? Uw, die ik door onkunde heb laaten verzoeken; Zoo dat ik u, die een wettig Bedgenoot van den Regtveerdigen zijd, in mijn Huys doen voeren heb? Deeze daad alleen, Dat ik eenigzinds spytiglijk aan u gescheenen, en daar door tegens u, en uwen Man misdaan heb; hebbe ik willen boeten, met Duyzend* Dragmen *aan hem te geeven.*

De Duyzend Zilverlingen van Chrysostomus als een Bruydschat voor Sara aangemerkt.

Andere betrekken 't ook tot de Sikels; maar in zulken zin, Dat dezelve *Een Dekzel der Oogen* zijn, tot getuygenis van Saraas ongeschonde Kuysheyd; Dat is, zoodaanig een Dekzel des Aangezigts, dat by elk en een yder te weeg kon brengen, Dat Sara haar niet en behoefde te Schaamen, aan 't Hof van een vreemden Koning vervoerd geweest te zijn. Want by-aldien Abraham eenig agterdogt gehad hadde; of van Godt niet onderweezen waare geweest, Dat de Kuysheyd van zijn Vrouw, Onbesmet gebleeven was, hy had voorzeker niet eenen Penning, veel min Duyzend Zilverlingen aangenoomen. Want alzoo magmen van des Mans Opregtigheyd, vryelijk oordeelen, die te vooren tegens den Koning van Sodom, en Melchizedek, zoo Edelmoe-

Van andere tot het Dekzel der Oogen betrokken.

dige

dige proeven van zijn, groot Gemoed gegeeven had. Andere verstaan de Zilvere Sikelen, zoodaanig tot *Een Dekzel der Oogen*, Dat Abraham met dat Geld, voor Sara, *Een Dekzel der Oogen* Koopen zou: Dat is, zoodaanig-een Hooft-Dekzel, welk als een kennelijk Teeken aanwijzen zou, Datze Getrouwd en niet noch uyt-te Trouwen was; en alzoo verhoeden, dat niet ymand door haar Houwelijk te Veynzen, Misleyd en Bedroogen wierd. Eenige onder de Joden, hebben dit veel verder, en zelfs op Isaak, de Zone van Sara betrokken, die nu noch niet eens Ontfangen, veel min Gebooren was; Doch in 't kort uyt haar stond Gebooren te worden. Maar hoe beuzelagtige reden zy tot zulken Uytleg bybrengen, kan men aan een Staal uyt Baal Hatthurim verneemen; *De woorden* (zeyd hy,) deeze zal u een Dekzel der Oogen zijn; *Beteekenen een Zoon die Sara Baaren, en een Dekzel op de Oogen hebben zal; want daar staat Geschreeven;* Isaak was Oud, en zijne Oogen waaren Donker geworden, *Zoo dat hy niet Zien en konde.* Gen. 27: 1. En zulk een Fabel heeft Aben-Ezra ook noch al goed-genoeg gescheenen, om insgelijx van hem verhaald te worden. Andere wederom, betrekkent eyndeling op Abraham, om dat'er gezeyd word, *Dat hy aan* Sara, *Een Dekzel der Oogen zou zijn.* Maar ook die koomen met malkanderen niet over-een; alsse betoonen zullen, op wat wijze Abraham aan Sara, *Een Dekzel der Oogen* zy geweest? Dus meenen zommige fraaye Uytleggers, en onder die Junius en Rivetus; Dat Abraham aan Sara, *Een Dekzel der Oogen* had behooren te zijn, weegens d'Onderdaanigheyd der Vrouwe, aan de Magt des Mans: Waar van het gewoone *Hooft-Dekzel* der Getrouwde, het zienelijk teeken was; volgens 1 Kor. 11: 10. Zulx hier het Teeken, voor de Beteekende zaak gesteld word; te weeten, het Regt en Vermoogen des Mans, over zijn Huysvrouwe: Welker Gezag en Aanzien, de Getrouwde Vrouw haar zoodaanig heeft onderworpen, Datze aan alle, uytgezonderd haaren Man, Bedekt en Verborgen blijft; en zulx wel by alle uytneemendheyd, voor zoo verre, als het Geheym des Houwelijx, *Alleen aan twee* is toevertrouwd. Oleaster, heeft wederom een andere reden bedagt, die zeker niet onfraay luyd: Want hy meend, dat Abraham aan Sara, *Een Dekzel der Oogen* geweest is, wegens de Regtveerdige ver-ontschuldiging die haar aankleefde; want by-aldien, *zeyd hy*, ymand had willen weeten, waaromze haar Houwelijk met Abraham Geveynst heeft, hadze met het grootste regt konnen voorwenden, Datze zulx uyt Gehoorzaamheyd aan 't bevél van haaren Man gedaan had: 't Geén zoo zijnde; was hy haar een zoodaanigen Dekzel der Oogen, Datze desweegen, geenzinds behoefde Schaamrood te worden. Maar alhoewel wy korts te vooren, alle de voornaamste Overzettingen hebben bygebragt; is nogtans de Gemeene Latijnze, tot hier agter gebleeven; die wy dan ook hier willen inlassen, om dat 'er zoo wel yts bedenkelijx tot het voorgaande, als het geene misschien wat ongemeen luyd, in schijnd voor-te koomen. Aldus heeft de Leuvenze Bybel, uyt d'oude Latijnze Vertaald: *Ziet ik hebbe uwen Broeder, Duyzend Zilvere Penningen gegeeven; Dat zal u weezen tot een Dekzel uwer Oogen, voor alle die met u zijn; en waar dat gy Reyst weest gedagtig, dat gy bevonden zijd geweest.* Maar gelijk het voorzeker een groot beslag zou maaken, al de bygebragte gevoelens, een voor een, op den Hekel te leggen en 't fijnste uyt-te pluyzen; alzoo gissen wy, dat het genoeg kan zijn datwy naa-spooren, Van hoedaanigen *Dekzel des Aangezigts*, Abimelech, zijn reden tegens Abraham ontleend; of wel eygentlijk zelfs gemeend heeft? De Taalgeleerde twijffelen geenzinds, of de Hebreeuwze Text, geeft hier zoodanigen *Dekzel der Oogen* te kennen, waar meede de Getrouwde Vrouwen, eertijds haare Aangezigten bedekten: En zulx zoo wel om daar mede aan te wijzen, Datze onder de Bescherming van den Man stonden; als om de Beschouwing van andere Mannen, van haar af-te keeren; en te beletten,

Het Dekzel der Oogen van de Joden zeer vaals op de blindheyd van Isaak gepast.

Het Dekzel der Oogen is niet anders als het teeken van d'Onderdaanigheyd der Vrouwe aan den Man, en zijn Verpligting t' haarder bescherming.

Fraaye bedenking van Oleaster.

Ongemeene Vertaling der oude Latijnze Bybel.

Het Dekzel der Oogen op der Vrouwen Hooft-Dekzels of Bekapering der Getrouwde gepast.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ten, dat haare ſchoonheyd, niemand zoo ligt Ontvonkte, veel min aanprikkelde, derzelver Eerbaarheyd, door liſtige laagen te verſchalken. Daaren-booven is hen zulken Dekzel tot een Teeken van Eerbaare Schaamte geweeſt, die den Vrouwen van Ouds zoodaanig geagt wierd te paſſen, als ofze hen Natuurlijk aangebooren was.

En zulx naader met voorbeelden uyt de H. Schrift beveſtigd.

En daar is mede niet aan te twijffelen, of het zal zoodaanigen Hooft-Dekzel, of Vrouwen Sleuyèl geweeſt zijn, waar meede de Eerbaare Bruyd Rebekka, haar Aangezigte voor Iſaak bedekte, Gen. 24:65. alwaar het Hebreeuwze woord הצעיף, van de Grieken *Theriſtron* genoemd word. En wy zullen in 't vervolg der H. Hiſtorie, geleegentheyd vinden, om daar van wat naauwkeuriger te handelen. Paulus heeft het 1 Kor. 11: 10. EXUSIAN *Een Magt* genoemd. Want de Oorzaak voor d'uytwerking neemende, zeyd hy; *Daarom moet de Vrouwe* Een Magt *op 't Hooft hebben om der Engelen* (dat is, om der *Jongelingen* of Ongetrouwden) *wille*. Alwaar *Exusia* een Dekzel beteekend; welk een blijk was van haar Onderwerping aan de Magt des Mans, die zulx door zeeker Regt der Natuure, over de Vrouwe gekreegen heeft. En het heeft eenige toegeſcheenen, als of hier van daan de Verzierde Bruylofs-God *Hymen*, eertijds met een Zaffraan-kleurig Kleed omhangen was; gelijk hy van Ovidius beſchreeven word. Welk Voorhangzel by d'Oude, *Flammèum*, of *Flammèolum*, genoemd wierd, van weegen de Rood-Vlammige Verwe, gelijk het Salmaſius verklaard. En 't zal voorzeeker om geen andere reden zijn, Dat Venus by Homerus, aan Andromache voor de Bruylofts Daagen, Een *Dekzel* of *Voorhang* komd te geeven.

De Getrouwde Vrouwen pleegen van Ouds met het Hooft Gedekt te gaan.

Van over lange, zeyd Plutarchus, *was het in gebruyk, Dat de Vrouwen met Gedekten Hoofde onder 't Volk verkeerden*. En by Valerius Maximus, ſcheyd zig C. Sulpitius Gallus, van zijn egte Vrouw af, om dat hy gezien had, Datze met Ongedekten Aangezigte onder 't Volk gegaan was. Onder welke verſtooting, hy haar deeze woorden tot een Scheyd-Brief in de hand duwde; *De Wet had uwe Schoonheyd alleen aan mijne Beſchouwing toevertrouwd; en gy waard altijd verpligt, My met groot verlangen daar in te Behaagen*, &c.

En waarom de Dogters Ongedekt.

Als ook Charillus eens gevraagd wierd, Waarom de Lacedemonize Meyzjes, Ongedekt gingen, maar de Getrouwde Vrouwen, Bedekt te voorſchijn quaamen? Antwoorde hy; *De Meyzjes moeten Mannen Zoeken, maar de Vrouwen haare Mannen zien te Behouden*.

't Vrouwelijk Hooft-Dekzel van Tertullianus beveſtigd.

Inſgelijx zeyd Tertullianus; *De Heydenze Vrouwen van Arabien, Zullen u Oordeelen; welke niet alleen het Hooft, maar ook het Aangezigte zoodaanig geheel Bedekken, Datze zig veel-liever vernoegen het halve Dag-ligt met een vrye Oog te genieten, als het gantze Aangezigt voor allen Bloot te ſtellen*.

d'Arabize Vrouwen van Mahometh belaſt het Hooft te Dekken.

En dat deezen voortreffelijken Schrijver, dit niet uyt zijn eygen Poot gezoogen heeft, blijkt onder anderen hier uyt, Dat zelfs ook Mahometh, d'Arabize Vrouwen, deeze Wet voorgeſchreeven heeft: *De Vroome Vrouwen zullen haar naauwkeurig wagten, Datze niemand Aanſchouwen, die de Vallende Ziekte heeft: Ook zullenze zig met haaren Sleuyèl, Bedekken, aan den Hals, aan de Borſt, en aan haare geheele Schoonheyd; en haar alzoo Verbergen; Behalven, wanneer de noodzaakelijkheyd, d'Ontdekking vereyſt; zelfs zullenze ook den ſchijn van haare Voeten in 't gaan, bedekken, uytgenoomen voor haaren Man*.

Sara had waarſchijnelijk op haar komſt te Gerar, haar Hooft-Dekzel nagelaaten.

Naadien het dan Een over-Oud gebruyk was, Dat de Getrouwde Vrouwen, haare Aangezigten, met zeker Hooft-Dekzel Overkaperden, en dat zulx ook door het Voorbeeld van Rebekka beveſtigd word; blijft het gelooflijk dat Sara, die haar in dit voorval te Gerar, even als te vooren in Egipten, voor een Ongetrouwde uytgegeeven had; Haar gewoone Hooft-Sleuyèl naagelaaten had; Waar door dan Abimelech miſleyd, en niet ligt heeft konnen denken, Datze aan eenen Man Getrouwd was. Als waar op dan ook zijne Beſtraffinge des te voegzaamer paſt, wanneer hyze Vermaand, *In het toekoomende, haar met een Gedekt Aangezigt te vertoonen*: Op dat-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ze opentlijk voor een Getrouwde Vrouwe aangezien, niemand meer tot dezelve dwaalinge indompelde. Ook meenen zommige, dat'er weynig aan geleegen is, of hier het woord הוא, (dat men zeer twijffelagtig houd) tot de Zilverlingen die aan Abraham geschonken zijn, of op Abraham zelfs betrekt. Want by-aldien men 't op de Zilverlingen betrekt, zal'er naar zommiger meeninge, deeze schamp-schoot in schijnen opgeslooten te liggen: *Ziet, Ik hebbe uwen Broeder, Duyzend Zilverlingen tot een Dekzel uwer Oogen gegeeven, welke gy in het toekoomende kond gebruyken, niet alleen by die geêne, welke onder u Gezelschap en Geley behooren, maar ook over-al en by allen: Op dat door dit Teeken mag blijken, Dat gy onder eenen Man staat, en alzoo door u Geveynst gelaat, niet meer in vertwijffeling moogt gebragt worden.* Maar naadien het niet waarschijnelijk is, Dat den Koning in zoo ernsthaftigen zaak, waar in hy zelfs van Godt Bestraft en Vermaand was, zig van dusdaanigen Verwijt bediend heeft; Kan men veel bedenkelijker agten, Dat het op Abraham moet betrokken worden; te weeten, wanneer men door een welvoegzaame Naam-wisseling, het Teeken voor de Beteekende zaak opneemd. Want alsdan zal den zin zoodaanig konnen zijn, alsse onze Kantverklaarders niet heel onfraay schijnen opgevat te hebben: *Ziet, Ik hebbe Duyzend Zilverlingen, aan uwen Broeder Abraham gegeeven*; Dezelve Broeder, zy u tot een Dekzel des Aangezigts; *Bekend naar deezen vryelijk, Dat hy u Egte Man is; En Dekt u Aangezigte tot een Teeken dat gy Getrouwd zijd; En dat hy by gevolg, Een Schut en Scherm uwer Kuysheyd is.* En gelijk deeze verklaaring aldernaast met Moses verhaal, en 't Oogmerk des Konings schijnd over-een te koomen, alzoo betuygd Heydeggerus ook, daar in ligt te konnen berusten. Dat nochtans Abimelech, hier teegen Sara zeyd; Dat hy deeze Zilverlingen *Aan haaren Broeder* gegeeven heeft; daar hy nu alree wist dat het haar Man was, daar meede schijnd hy moogelijk Sara, heymelijk onder de Neus te wrijven, Dat zy zelfs dit Onheyl gebrouwen had, met te zeggen; *Dat Abraham haar Broeder was.* Ten zy dan dat Abimelech zoo spreekende, gezien heeft, op de naader Ontdekking haarder Bloed-verwandschap; waar van Abraham *vers* 12. den Koning Onderrigt, en betoond had, op hoedaanigen wijs Sara, *Zijn Zuster* was. Maar wat mag het doch te beduyden hebben, Dat Abimelech als met een nieuwen Adem hier by doet, en teegen Sara zeyd; *Jaa by allen, En weest Geleerd?* Dit diendenwe te weeten, eerw'er moogen affscheyden. Die dan ooyt over deeze Historie gesuft hebben, weeten wel, Dat de Text-woorden verscheydentlijk Vertaald, en naar veelerhande zinnelijkheeden der Uytleggers, geboogen en hervormd zijn. Dus zijn'er die het met de voorgaande woorden te zaamen voegen; niet tegenstaande zy wel zien, Dat het zoodaanig gekoppeld, geen goeden zin uytleeverd. De Grieken zettent over; *En zegt in alles de Waarheyd.* Even of Abimelech gezeyd had; *Belijd voor allen, Dat gy een Egtgenoot zijd.* Doch Buxtorf heeft de zingeeving van Onkelos, aldus Vertaald; *En zy is, om alles watze gezeyd had, Bestraft geworden.* 't Geêne Fagius en naa hem, Lud. de Dieu, door onderzetting der klank-Stippen, deeze meening hebben bygezet: *En in al het geene gy Gesprooken hebd, Zijd gy Waaragtig bevonden.* Hier van verscheeld de Syrisze Overzetting, die aldus heeft; *Over alles hebd gy my berispt.* d'Arabize; *En dat alles tot uwer Beschaamd-wordinge.* Andere Overzettingen; *En zy is in allen Onderweezen geworden.* In hoedaanigen meening ook Sixtus Amama is, in zijn Bestraffinge der Gemeene Latijnze Overzetting. Andere, en die ook van onze Kantteekenaars worden bygebragt, geeven deezen zin: *Ende dit alles op dat gy Geleerd zijd.* Dat is, Onderweezen, om in 't toekoomende Voorzigtiger te zijn. Nogtans ontbreekender geen, die dit niet voor Abimelechs, maar voor Moses eygen woorden opneemen; als of hy daar door wilde te kennen geeven; *Zoo wierd zy Bestraft.* 't Geên de Samaritaanze Text, met die van

Hoe Abimelech, Abraham noch Saraas Broeder noemd daar hy al wist dat het haar Man was.

Abimelechs verdere reden van vermaaning aan Sara dieper nagespoord.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

van Vatablus, en de Geneefze begunſtigen; als ook Sixtus Amama. Andere evenwel, ſchijnent beeter zoo te verklaaren, Dat deeze woorden, niet Moſes, maar Abimelech toebehooren: Terwijl de verſchilligheyd in deeze plaatze ook noch geſteeven word, door de donkere beteekenis van het woord, Dat de Gemeene Latijnze Overzetting, de meeninge *Van yts heymelijks te Bevinden* geeft; *Gedenkt* ſtaat'er, *dat gy Bevonden zijd.* Of *Heymelijk bevonden zijd.* Maar het zou miſſchien konnen zijn, dat Junius en Vatablus, het beſt van-al getroffen hebben; wanneer zy deeze *Onderwijzing*, verſtaan, *Door betooglijke reden ymand Overtuygen.* Even als Gen. 24: 14, 44. met diergelijke bewoording; *Een Overtuygen aan 't Gemoed* gevonden word. Waar van dan ook de Dring-reden door welk men yts *Verdedigt* en Bewijſt, even zoo genoemd worden, Job. 23: 4. *Ik zoude mijnen Mond met Verdedigingen vervullen.* Vergelijkt de Kantteekening over 't Hebreeuwze woord dat Job 13: 6. *Beſtraffing*, of *Beriſping*, beteekend. En dus doende zal den zin van Abimelech weezen; Dat Sara door zekere betooglijke blijken, *Onderweezen*, en Overtuygd is geworden, van Onvoorzigtig gehandeld te hebben; en dat Abraham met waarheyd haar een Dekzel der Oogen was, niet alleen by die, welke met haar waaren; maar ook by de Magtige Koningen, die van Godt, weegens het Schaaken zijner Vrouwe, met openbaare Plaagen geſtraft zijn. Waar toe dan ook eenige willen, Dat men deeze duyſtere plaatze in haar zaamenhang, aldus behoorde over-te zetten: *Ziet ik hebbe uwen Broeder, Duyzend Zilverlingen gegeeven: Den zelven zal uw een Dekzel der Oogen zijn by alle welke met u zijn; en alle anderen: Het geene thans aan u genoegzaam Betoond, en door de waarheyd Beveſtigd is.* Gen. 20: 16.

Naar dat dan Abraham zijn Huysvrouwe, te-gelijk met veele Geſchenken uyt de hand des Konings had weedergekreegen, heeft hy volgens de toezegging die Godt aan Abimelech gedaan had; een zoo kragtigen Voorbidding, ten beſte des Konings en zijn gantze Huys gedaan; Dat zoo wel Abimelech als deſſelfs Vrouwen en Maagden; die Godt met Onvrugtbaarheyd geſtraft had, Geneezen zijn. *Want de Heere had alle de Baarmoeders van het Huys Abimelechs gantſchelijk Toegeſlooten, ter Oorzaake van Sara, Abrahams Huysvrouwe*, Gen. 20: 18. Maar naadien uyt d'H. Hiſtorie ſchijnd te blijken, Dat Sara flegts een korten tijd in de magt van Abimelech is geweeſt; kan'er ligtelijk Gevraagd worden; Hoe d'Onvrugtbaarheyd van Abimelechs Vrouwen, zoo opentlijk is konnen rugtbaar worden. De LXX Overzetters zijn in die meeninge geweeſt, Dat *Het Sluyten van de Baarmoeder*, niet zoo-zeer voor d'Ontfankenis, als wel naar dezelve moet verſtaan worden: Zoo dat de Vrugt in's Moeders Lichaam Opgeſlooten en Voldraagen, niet en kon Gebaard worden: Want zulx is klaar genoeg uyt haare Vertaaling af-te neemen, alze zetten; *Dewijl de Heere, van buyten alle Baarmoeders Sluytende, geſlooten heeft.* Waar heenen ook de *Targum* van Onkelos ſchijnd te hellen. Maar by-aldien deeze Vertaaling ſtand zal houden, moet het ook wel zeker gehouden worden; Dat alleen de Baarmoeders der Bevrugte en die te Baaren hadden, in des Konings Huys met deeze Plaage Geſtraft; d'andere daar van vry waaren? Maar behalven, dat de Text deeze Plaage zonder uytzondering, op alle de Baarmoeders van des Konings Huys paſt; iſſet niet gelooflijk, Dat al de Vrouwen van dat Huys, te-gelijk op 't uyterſte zijn Swanger geweeſt; zoo datze op deeze tijd, Nood te Baaren hadden. Hierom heeft de Arabize Vertaalder, deeze Plaage niet zoo-zeer in de Straffe der Onvrugtbaarheyd zelve, even of die reeds in-der Daad geſchied was; maar veel-eer in deſſelfs Dreygement geſteld: Gelijk aan deeze Vertaalinge blijkt; *Want Godt had alreede Gedreygd, alle de Baarmoeders van Abimelechs Huys te Sluyten.* 't Geên wy niet aanneemelijk houden. Want dat Abimelechs Huys, reeds met het gevoel der Straffe was aangetaſt, ſchijnd

Abimelech en zijn gantze Huys op Abrahams voorbidding van de Plaage der Onvrugtbaarheyd geneezen.

Hoe d'Onvrugtbaarheyd van Abimelechs Hofgezin zoo ras is konnen rugtbaar worden.

Bedenking hoe deeze Plaage over Abimelechs Huys geſchaapen lag.

daar uyt zeker, Dat het noodzaakelijk geworden was; dat Abraham de Qualijk-Gestelde door zijn Voorbeede Genas, Gen. 20:17. De Joden zijn hier over *In Bereschit Rabba*, niet beschroomd te zeggen; Dat alle Opening, zoo wel der Mannen als der Vrouwen, zoodanig Verstopt en Toegeslooten was, Dat geen van beyde Geslagten haare Natuurlijke pligt konden doen. 't Geên zy ook zoo ver uytrekken, dat zelfs niemand onder hen, de lust had om de Mond tot het nuttigen van Spijze, Open te doen; of om de Uytdygzels van 't ingenoomene, door den Stoelgang uyt-te werpen. Ziet daar eens, hoe wijd en Breed de Joden, De *Baarmoeder* weeten uyt-te rekken. Wy doender haarent-weege noch by; Dat deeze Straffe ook den Onvernufte Beesten getroffen heeft. Jaa zy zeggen, Dat de Mannen met zoodaanigen Onmagt en Slappigheyd aan de Teel-Deelen geslaagen zijn, Dat zelfs Abimelech noch met Sara, noch met een van zijne Wijven, heeft konnen te doen hebben. En nogtans is dit laatste by veele, wel voor het alderwaarschijnelijkste gehouden; te weeten, Dat Abimelech en desselfs Huysgezin, met zoodaanig-een Toesluyting der Baarmoeder is bezogt geweest, dat zoo wel de Teel-Kragten der Mannen, als die der Vrouwen, niet alleen tot het Byslaapen onbequaam waaren geworden; maar de laaste ook zelfs de Geboorte der Voldraagene Vrugt, geenzinds bevorderen konden. 't Geên zy te geloofwaardiger houden, om dat zulx een zeker middel geweest is, om de Kuysheyd van Sara, Ongekreukt te laaten; en alzoo te doen blijken, Datze met behoud van haar Eerbaarheyd, tot Abraham is wedergekeerd: Waar aan hier ten hoogsten geleegen scheen. Inzonderheyd alswe aanmerken, hoedaanig Sara, korts naa dit voorval, volgens de Goddelijke Belofte, uyt Abraham Bevrugt wierd, en haaren Zone Isaak Baarde, Gen. 21. &c. Waar van terstond yts naaders te betragten staat. Dat nu de Jesuït Delrio meend, Dat al het geene Godt hier om een Regtveerdige Oorzaak, en tot een roemwaardig Oogmerk gedaan heeft, nu en dan ook vande Booze Geesten en door Tooverye gedaan is; Zoo dat het Baaren aan Menschen en Vee verhinderd wierd; schijnd niet alleen te veel met bygeloovige vertellingen opgepoetst, maar ook door d'ervaarendheyd en al de blijken van des Duyvels Onmagt, en Niet zijn, Vals en onmoogelijk te zijn. Onder-en-tussen blijft het wel zeker; Dat zoo by-aldien wy in deeze bedenklijke uytleg, niet geheel misgetast hebben; dit ongemak der Natuure in Abimelechs Huys, binnen korten tijd, zoo wel aan de Mannen als aan de Vrouwen kon bekend worden. En ons alzoo doen blijken, Wat de Straf van Abimelech is geweest. Want als 'er *vers* 17. gezeyd word; *Zoo datze Baarden*: of *Zy hebben Gebaard*, geeft zulx niet alleen te kennen, Datter een opschorting van Baaren is geweest; maar dat ook, het eerste Beletzel der Bevrugtiging, weggenoomen is. Zoo datze nu weder Beswangerd worden en Baaren konden. Ten zy dan ymand een andere waarschijnelijker Bedenking by-te brengen weet, die ons noch niet ingevallen is. En alhoewel wy de tweede Rooving van Sara, tot hier toe, genoegzaam meenen afgedaan te hebben, (want wy behoeven nu niet wederom op-te haalen, Hoe Sara *Waarlijk Abrahams Zuster was*; om dat zulx in haar eerste Schaaking getoond is;) zal het nogtans geen misstand geeven; te onderzoeken, Om wat reden, en uyt welk een byzonder Oogmerk doch Moses, zoo wel deeze als de voorgaande Vrouwen-Roof in Egipten, dus naauwkeurig Beschreeven heeft? Wy zullen 't kort maaken, en in weynig woorden zeggen, 't geên ons 't alder-waarschijnelijkst dunkt. Abraham had voor-eerst een bloote Belofte ontfangen, die daar naar door het Verbond des Testaments, met een Eed bevestigd is, Dat Godt zijn en zijns Zaads Godt wilde zijn. Maar op dat Abraham, noch zijn Geloovige Nakoomelingen, door byvallende swakheden niet in twijffel naamen, Dat de Waarheyd der Goddelijke Belofte, kon gebrooken worden; heeft Gods Voorzienigheyd, deeze Rooving van Sara, zoo wel willen toelaaten, als Moses dezelve

d'Onvrugtbaarheyd in Abimelechs Huys, van de Joden ook tot de Mannen betrokken.

En dat zulx onmoogelijk van de Duyvel is na geaapt als 't gemeen gevoelen wil.

Waarom bey deeze Vrouwe-Roveryen zoo omstandiglijk beschreeven zijn.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

dezelve neerstig Beschreeven heeft; Op dat daar in zoo wel de Swakheyd van Abraham, als de Bestendigheyd der Goddelijke Belofte, niet zonder grondvest zou te bespeuren zijn. Voorzeker had Abraham de Goddelijke Belofte konnen te leur stellen, by-aldien Godt om de Waarheyd van zijn Belofte te handhaaven, zig niet verwaardigt had, hem zoo Goedgunstelijk te bewaaren. Zulx uyt deeze Historie, ten alderklaarsten blijkt; Dat niet tegenstaande de Godvrugtige Vaders, door de Belofte en het Verbond Gods bevestigd zijn; nogtans uyt haar natuurlijk-aankleevende swakheeden tot zoodaanige daaden van Verwaarloozing zijn konnen vervallen; die aan haar zelfs te kennen gaaven, Datze haarenthalven, De Goddelijke weldaaden onwaardig waaren: Doch daar door te-bet ontwaar wierden, Dat de Goddelijke Kragt, in haare swakheyd volbragt wierd. Verder blijkt ook uyt het Geloove, waar door Abraham, die Groote Vader der Geloovige, in de Goddelijke Belofte gerust heeft; het Leerstuk der Standvastigheyd en Lijdzaamheyd, in de van buyten-aankoomende Verzoekingen: In welke Abraham, zoo een voornaam Voorbeeld is geweest, Dat de Joden in zijn Leeftijd, wel Tien verscheyde *Verzoekingen* weeten op-te tellen; die wy hier-naar met meerder welvoegzaamheyd zullen voorleezen; en doen zien, Datze bey deeze Berooving en van Sara, daar onder niet vergeeten hebben. Verder is zelfs deeze Verzoeking, niet alleen een bewijs, van het Geloove dat alreeds van te vooren op de Belofte steunde; maar zelfs ook de Lijdzaamheyd van Abraham in het Quaad, dat hy door zijn eygen toedoen, hem had op den hals gehaald, is in dezelve Rooving niet weynig geoeffend en vastgemaakt. Wat heeft hy niet wel Bekommering, magmen denken, in zijn Gemoed gevoeld, wanneer hy zijn Godvrugtige en Liefste Bedgenoot, die hem zoo getrouw uyt het Kaldeëesze Vaderland, in alle Omzukkeling en wedervaaren, tot hier toe Verzeld had, nu voor de tweede reys, van een Minzieken Koning, afgenoomen zag; ter-tijd als hy noch niet vergeeten had, wat Gevaar hy reeds te vooren in Egipten daar over had uytgestaan? Maar wat kragt van een dapper Gemoed, heeft hem ook niet wel moeten in den Toom houden, Dat hy zonder met Ongetoomde woorden daar teegen aan-te druyssen, heeft konnen aanzien, Dat hem zulk een waardig Pand, dat hem van naa-by zoo eygen was en alleen toebehoorde, onder de magt van een Vreemde hand, ontvoegd was? Jaa, Wie zal ten laatsten konnen uytspreeken, wat voor worstelingen hy niet wel in zijn Boezem geleeden heeft, wanneer hy aan de eene kant, ster-oogde op de Goddelijke Belofte van het Zaad dat hem uyt Sara zou Gebooren worden? Aan d'ander zijde zijn Gemoed geprikkeld en beneepen vond, van eygen Schuld; Zoo dat hem zijn Gewisse van weêrzijden scheen in 't Aangezigt toe-te roepen, Dat hy van de Goddelijke Belofte vervallen was. Ten minsten is hy niet geheel zonder Aanvegting noch gevaar geweest, om door duske twijffelmoedige bekommeringen, aan 't waggelen te geraaken; en zou voorzeker Gestruykeld hebben, by-aldien niet zijn half-verkleumd Geloove, door de Hôôpe was opgewarmd en weeder Leevendig gemaakt. Gelijk hy dan ook niet lang naa deezen, daar in kragtiglijk met de Daad ondersteund is: Dewijl *Godt Sara Bezogt*, agtervolgens 't geên hem door die Mannen, welke met hem onder den Boom Gegeeten hadden, was toegezeyd. Zoo dat zy Bevrugt wierd, en aan*Abraham *Een Zone Baarde in zijnen Ouderdom*, Gen. xx. alwaar de Geboorte, te-gelijk met des Knegtjes Naamgeeving, Besnijding en Moederlijke Opvoeding, omstandelijk verhaald word.

Het wegrooven van Sara als een merkelijke Beproeving van Abrahams Geloof aangemerkt,

En hoe hy daar over is konnen te moede zijn.

En hoedaanig door hôôpe ondersteund en door de Geboorte van een Zoon getroost.

Rom. 4: 19.

Dus is dan de Geboorte van den *Zone der Belofte*, voorgevallen in de Plaatze die naderhand * *Berseba* genoemd is, ter tijd als Abraham 100 Jaaren Oud was; en Sara reeds, 90 Jaaren telde: Zoo datter zederd de Eerste Belofte aan Abraham in Charan gedaan, omtrent 25 Jaaren verloopen waaren, Gen. 12: 4. In welke Historie dan ook niet alleen dit in-agt te neemen

* Gen. 21. 31.

Gen. 17: 17, 21.

Isaak Gebooren als Abraham

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

100. en Sara 90. Jaaren Oud waaren, in 't Jaar der Weereld, 2108. Gen. 21:3.

neemen is, Dat Abraham deezen Zone, den Naam van *Isaak*, volgens Gods bevél geeft, weegens zijn Vroolijk *Lachen*, Gen. 17:17, 19. Maar het blijkt, Dat ook Sara zelve, op de Geboorte-stond van haaren Zone zeyd; *Godt heeft my* Een Lachen *gemaakt*; *Al die dit hoord, Zal met my Lachen*, Gen. 21:6. Want zulx komd beyde, zeer wel met den Naam overeen; want gelijk יצחק JITZSCHAK, by d'Hebreën, *Lachen* beteekend, is ISAAK zoo veel als *Lacher* gezeyd. d'Eerste Pligt die de Vader Abraham aan zijnen Zone oeffende, was *De Besnijding*, dien hy *Ten Agtsten Daage* deed, *Gelijk hem Godt gebooden had*: Waar uyt schijnd te blijken, Dat Isaak den Eersten is, welken dit Teeken des Verbonds, *Ten Agtsten Daage* ontfangen heeft. En gelijk de Verheugde Kraam-Vrouwe Sara, al verder op den Naam van haaren Zone willende zin-speelen zeyd, *Wie zou Abraham gezeyd hebben*, Sara heeft Zonen Gezoogd, *Want ik heb hem eenen Zone Gebaard in zijn Ouderdom*; alzoo verstrekt zulx niet alleen een vast Bewijs, Dat zy Isaak zelfs *Gezoogd* heeft; maar bevestigd inzonderheyd, Dat deezen Nieuw-Gebooren Zone, ook waarlijk in deezen hoogen Ouderdom, van haar ter Weereld gebragt, en zy alzoo een volle Moeder was. Gelijk ons deeze Spreuke leerd;

ISAAK van zijn Vaders Lachen genoemd.

Gen. 21:4. En schijnd de eerste te zijn die de Besnijding ten Agtsten Daage ontfangen heeft.

Isaak van zijn Moeder Gezoogd.

Een Vrouw die Kinders Baard, is Moeder voor een Deel;
Maar die haar Kinders Zoogd, is Moeder in 't Geheel.

* Depositaris.

Maar naadien'er ook niet aan te twijffelen is, of Abraham en Sara, hebben door het Geloove, (ziende de Belofte in deezen Vervuld,) Isaak als een * *Bewaar-aanneemer* en Pand van het Verbond Gods aangemerkt, en daar door gezien op den Messias, Dat Beloofde Zaad, dat uyt haare Lendenen voortkoomen zou; waar van Isaak een Voorbeeld was, Joh. 8:56. Daarom zal het genoegzaam de pijne waard zijn, over deezen ISAAK, ons een weynig op-te houden. Wanneer dan eens Augustinus, in weynig woorden wilde reeden geeven, waarom de Lachende *Sara*, van den Engel Bestraft is, en niet vans-gelijke den *Lachenden Abraham*? heeft hy'er dit van gezeyd: *De Vader had ook Gelachen als hy hem Belooft was, als twijffelende in de Vreugde: Alhoewel den Engel naaderhand aan Sara verwijt deede, om dat haar Lachen, schoon uyt Blijdschap, niet uyt een volkoomen Geloof geweest is. Doch daar naar is zy ook door dezelve aanspraak, in 't Geloove Bevestigd.* De Joodze Kabbalisten; welke gemeenlijk geern met de *Naamen* speelen, geeven van deezen Naam een heel andere reden, en weetent beeter uyt-te leggen, als Isaaks Moeder zelfs. Dus vraagd Rabbi Eliezer; *Waarom is doch zijnen Naam* ISAAK *genoemd*? Hy antwoord, *De Letter* י Jod, beteekend *de* Tien *Verzoekingen met welke onzen Vader Abraham Bezogt is. De* צ Tzade; *'t Negentig Jaaren, want onze Moeder Sara was even zoo Oud alsse Isaak Baarde. De* ח Chet, *de Agtste Dag op welke hy Besneeden is. De* ק Koph *Honderd Jaaren, welke onzen Vader Abraham te deezer Geboorte-stond had; volgens 't geene geschreeven staat*, Gen. 21:5. *Ende Abraham was Honderd Jaaren Oud, als hem Isaak zijnen Zone Gebooren wierd.* Dit zeggen de Kabbalisten. Zonder twijffel, is zoo wel de Geboorte als d'Ontfankenis wonderlijk geweest: Want hy is Voortgeteeld uyt een Ouden Vader, welke een Verdord Lichaam had, en als een Steenrots geworden was: Ook was zijne Moeder niet alleen Onvrugtbaar, maar ook zelfs uytgestorven, en als een Droogen Born-Put: Gelijk de Profeet in diervoegen daar van spreekt, Jesa. 51:1, 2. *Aanschoud den Rotsteen, daar Gy-lieden uyt Gehouwen zijd, ende de holligheyd des Born-Puts daar Gy uyt Gegraaven zijd. Aanschoud Abraham; uw-lieder Vader, ende Sara, die u Gebaard heeft.* &c. van Paulus naader bevestigd, Rom. 4:19. en van Gregorius Nyssenus opgevat, om de Oorzaak deezer spaade Geboorte, met dusdaanige woorden te verklaaren

Aanmerking van Augustinus over 't Lachen van Sara en Abraham.

י Jod 10.
צ Tzade 90.
ח Chet 8.
ק Koph 100.

Vreemde verklaaring der Joden over den Naam van Isaak.

Isaaks Geboorte is gants wonderlijk geweest.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

klaaren; *Daar moesten* zeyd hy, *eerst Quellingen en Verzoekingen voorafgaan, op dat de Standvastigheyd Abrahams Beproeft en Gelouterd wierd; naamelijk de Gehóópte dingen, lange op-te schorten. Daar was een lange tijd voorby geloopen, en de Natuure heeft onder-en-tussen gedaan, wat haar eygen is te doen en te lijden. De Jaaren van Abrahams Ouderdom, liepen op het hoogste; en noch wierd de Hóópe door uytstel leevendig gehouden. Het Lichaam van Sara hing naar den Ouden-Dag overgeboogen; Doch de hóópe in Godt Verouderde niet, maar nam veel-eer toe. Onder-en-tussen wierd Isaak uyt haar Gebooren, op dat het blijken mogt, Dat het geêner Gebooren was, niet uyt het Werk der Natuure, maar door de uytwerking der Goddelijke Kragt was voortgebragt.* Hierom dan is Isaak met regt, *Een Zone der Belofte* genoemd, dewijl hy booven Natuurlijk'er-wijs, uyt de Belofte ende den Geest Gebooren is, Gal. 4: 23, 28, 29. Hoedaanigen byzondere Geboorte, Godt naar alle waarschijnelijkheyd, heeft laaten geschieden, tot een Voorbeeld, en om een Voorbereydzel te zijn, van noch grooter Wonderdaad, die daar naa geschieden zou: Naamelijk in de Zaligmaaker Jesus Kristus; Den welken niet slegts uyt een Onvrugtbaare Vrouwe, maar zelfs uyt een Maagd zou Gebooren worden, door de Booven-Natuurlijke werkdaad des H. Geestes, die haar zoude Overschaduwen, met de Kragt des Alderhoogsten, Luc. 1: 35. Ook heeft deeze Geboorte genoegzaam aangeduyd, Dat alle Geloovige als het Zaad Abrahams, niet uyt de Natuure zouden Gebooren worden, maar uyt de Kragt der Belofte, als Isaak, door Gods woord en Geest, Gal. 4: 28, 29. Rom. 9: 8. Ook kanm'er dit in aanmerken, Dat gelijk Abrahams Lichaam Verstorven zijnde, kragt kreeg om een groot Volk te grondvesten; onzen Zaligmaaker ook alzoo Gedood zijnde in het Vleesch, Leevendig gemaakt zou worden door den Geest, en daar door het Leeven uytdeelen aan dat groot Volk, dat uyt Joden en Heydenen, in hem, even als Abraham, Gelooven zou. Want gelijk Abrahams Geloove zag op Godt die de Doode Leevendig maakt, en hem zulx tot Regtveerdigheyd gereekend is: Zoo is zulx een uytgedrukt Voorbeeld van ons Geloove, waar door wy insgelijx *In hem Gelooven, die Kristus uyt den Dooden Opgewekt heeft tot onzer Regtveerdigmaaking*, Rom. 4: 17, 22-24. Die daan ook daar-en-booven, onze Doode Lichaamen Leevendig maaken zal, Esa. 26: 19. Isaak Gebooren zijnde, hebben Vader en Moeder, beyde het Jonge Kind in zijn Opvoeding bezorgd; Want Abraham op het Verbond Gods en zijn Bevêl, agtgeevende, heeft omtrent d'Eeuwige Behoudenis van zijn Zaad, niet slof geweest, maar hem op den Agtsten Dag, door de Besnijding tot het Verbond Gods Ingelijft; gelijk strax uyt Gen. 21: 4. is aangeteekend. En Sara het Lichaam van haaren Zone bezorgende, heeft hem zelfs Gezoogd. Doch waarom zy dit in zoo hoogen Ouderdom zelfs gedaan, en niet door een ander heeft laaten bezorgen, gelijk van Ouds veel pleeg te geschieden; Daar van heeft Chrysostomus reden gegeeven, die onze voorafgegaane Bedenking t'eenemaal bevestigen: *Daarom*, zeyd hy, *zijn aan Sara de Fonteynen der Moeder-Melk geopend; op datze daar door alzinds een des-te geloofbaarder Geboorte betoonde, en niemand reden ter hand vond, om te meenen, Dat dit een Ondergeschooven Kind was. Maar nu gaaven de Melk-volle Borsten opentlijk te kennen, Dat het een regte en waaragtige Geboorte was, buyten alle Menschelijke verwagting, welke den hoogen Ouderdom, zelfs eerst by Sara, veel meer aan andere naaderhand, had schijnen Ongeloofljk te maaken.* Booven deeze aanmerking, heeft ook de Kerk-Vader Ambrosius hier uyt een Lesse voor de Kinder-Baarende Vrouwen opgehaald: Want naa dat hy 't Voorbeeld van Sara gepreezen heeft; zeyd hy; *Dat Sara zelfs haar Kind Gezoogd heeft, behoord ten minsten dit aan alle Moeders te vermaanen; Dat zy onder 't herdenken van haar eygen waardigheyd, De Borsten aan haar eygen Kinderen nooyt en quaamen te weygeren.* Dit zeyd dien

Waarom Isaak dus laat in zijn Vader en Moeders Ouderdom Gebooren is.

En als een Voorbeeld van Kristus verklaard.

Gen. 21: 7.

Waarom Sara haar Kind in zoo hoogen Ouderdom noodig had zelfs te Zoogen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

dien Oud-Vader. Doch wat Aristoteles, Plutarchus en andere, hier van Geleerd hebben, zou buyten ons Bestek gaan. Die lust heeft, een fraaye reden hier van te zien, beraade zig met het geene A. Gellius, aan zijn XII[de] Boek uyt Favorinus heeft aangeteekend. Dus zetten we alleen by 't geên d'Hollandze Poëet, alle Huys-Moeders uyt de Natuur-Leere, in deeze Veerzen vermaand:

U Tepels zijn gemaakt, niet om uw Borst te Cieren;
Maar liever tot gebruyk van uwe teere Dieren.
Wel Voed dan met uw Melk, de Vrugt van uwen Buyk,
Dat is uw eygen werk, en Regt en Reyn gebruyk.
Ziet alle Dieren aan, die in de diepe Kuylen,
Die in het Woeste Bosch of in de Rotzen schuylen:
Niet een van al den hoop zoo Vinnig of Verwoed,
Dat niet met eygen Borst, zijn kleyne Jongen Voed.

Indien nogtans de Kinder-Baarende, zoodaanig d'eyge Melk ontbreekt, Dat een Voedster, 's Moeders Pligt vervullen moet, op zulke rust de zorg, toe-te zien, wienze haare Zuygelingen aanbeveelen; want

d'Ervaarendheyd die leerd, en't is een Oude vond;
De Visch Aard naar de Zee, de Plante naar de Grond.

Onder deeze Bezorging dan, is de Zuygeling Isaak Groot geworden: Zoo dat hy van des Moeders Borsten *Gespeênd* wierd, Gen. 21: 8. En gelijk Moses hier toe verhaald; *Dat Abraham een groote Maaltijd maakte op den Dag dat Isaak de* Moeder-Melk ontwend *wierd*; alzoo zijn'er verscheyde Uytleggers doende geweest, om de Oorzaak van dit Gastmaal op deeze tijd, wel te verklaaren. Waar in dan ook eenige zoo het schijnd, veel meer de Geheymenis daar van Godvrugtelijk, als wel de waare Oorzaak hebben waarschijnelijk gemaakt. Om van welke eenige Staalen te toonen; het niet onvoegzaam zal zijn, Dat wy voornaamelijk Augustinus bybrengen; welke van verscheyde andere daar in is naagevolgd. Daar word, *zeyd hy* met regt „Gevraagd; Waarom doch Abraham, noch op den Dag dat hem zijnen „Zone Isaak *Gebooren* is, noch op den Dag dat hy *Besneeden* wierd; maar „juyst als hy *Gespeênd* is, Een Gastmaal heeft aangeregt? Indien dit niet tot „eenige Geestelijke beteekenis betrokken word; zienwe niet hoe deeze „Vraage te ontknoopen is? Want dan behoord'er immers een groote Vreugde „des Geestelijken Ouderdoms te zijn, wanneer de Mensch Nieuw en Geestelijk geworden is: Naamelijk niet meer zoodaanig te zijn, als van wel„ke den Apostel zeyd; *Gy zijd als de geêne die Melk van nooden heeft,* „*en niet Vaste Spijze, want gy en kond ook niet, om dat gy Vleesselijk zijd.* Dit zeyd Augustinus; En verscheeld daar in weynig van Ambrosius, en Rupertus by zommige aangetrokken: Die daar by van gedagten zijn, Dat Abraham waarschijnelijk dit Gastmaal toebereyd heeft, naavolgens de gewoonte die by de Kanaanitize Volken in gebruyk was, daar hy onder verkeerde; als de welke naar zommige schemeragtige blijken, de maniere hadden, den Dag, wanneer haar Eerstgebooren Zone, van zig-zelven begon te Eeten; met een Plegtelijk Vreugden-Feest te ver-Eeren. Dit dan ook by Abraham, op de *Speêning* van Isaak gedaan, is naaderhand die gewoonte uyt zijn Voorbeeld, onder de Geloovige Nakoomelingen in gebruyk gebleeven; gelijk zulx naar zommiger meening, niet duysterlijk afgeschilderd word, in de Historie van Samuel, wanneer hem zijn Moeder Hanna, *Speênde*, 1 Sam. 1. Alhoewel andere daar geen zoodaanigen Gastmaal; maar wel de voldoeninge van het Jaarlijx Offer, en Elkanâs Gelofte weeten te vinden. En daar zijn verscheyde geleegentheeden geweest, op welke de Oude Joden Maal-

Isaak Gespeênd.

En van Abraham met een Gastmaal ver Eerd.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Maaltijden plagten aan-te regten. Als naamelijk op de *Geboorte Dag*, Gen. 20:40. Marc.6:21. Als meede op *Het maaken van een Verbond*, 2 Sam. 3: 20. En *Vertooninge van Heerlykheyd*, 1 Kon.3:15. Eſth.1:3.&c. Men agt verder, Dat dit alzoo van de Ouders, en zoo ook hier van Abraham met zoodaanigen gemoed gedaan is, op datze Godt daar meede, te-gelijk met haare Vrienden, eensdeels zouden Danken en zaamen Vrolijk zijn, over haar aangegroeyde Kind; en anderdeels, op datze daar by zouden Bidden, voor het toekoomende Welvaaren des Kinds, onder zijn verdere Wasdom: Als meede ten laatſten; Om het Kind door dit onthaal tot de gunſte der Vrienden in-te huldigen. De Joden die dit Gaſtmaal der tijd van Iſaaks Speêning, ſchandelijk verdraayd en als by het haayr op den Dag van zijn Beſnijding getrokken hebben; houden deeze Maaltijd niet op de Speêning van haare Zonen; maar op den Dag der Beſnijding, welkze *Bris-Milach* noemen. Maar naadien wy voorgenoomen hebben, van het Beſny-Maal der heedensdaagze Joden, ruym-genoeg onder derzelver algemeene Ceremonien te handelen, zullen wy dat hier voor-by gaan. Het is meede niet minder beuzelagtig als ſtout, 't geên de Joden niet zoo-zeer aangaande de Tijd, als wel weegens de Gaſten, die op Abrahams Gaſtmaal verſcheenen, voor den dag brengen. Salomon Jarchi merkt omtrent de tijd aan, Dat de Speêning van Iſaak, geſchied is, *Op het eynde der Vier-en-twintigſte Maand*: Dat is omtrent het tweede Jaar van zijn Ouderdom. Doch Uſſerius brengt het op zijn Vijfde Jaar. Want gelijk hy zijne Geboorte ſteld in 't Jaar 2108, alzoo vald deeze Maaltijd by hem op 't 2113de Jaar. En wat de Gaſten belangd, daar van verhaalenze in *Bereſchit Rabba*, Dat de Koning *Gogus* met al zijn Hoovelingen daar geweeſt is; als meede de Twee-en-dertig Koningen, die naaderhand van Joſua Gedood zijn. Dits voorwaar wonderlijk, maar waarſchijnelijker, noch veel grooter leugen. Salomon Jarchi evenwel, is op ver-naa zoo ſtout in 't liegen niet, als hy zeyd; *Dat dit Gaſtmaal waarlijk Groot geweeſt is, om dat aldaar de Grootſte van die Eeuwe verſcheenen; want* Sem, Heber *en* Abimelech, *hebben daar geweeſt*. Daar andere ook noch *Melchizedek* byvoegen. Gelijk dan ook eenige onder de Joden willen, dat Melchizedek, *Sem* zelve geweeſt is. 't Geên doch alles onzeker en buyten Moſes van de Joden verzierd word; terwijlze waanen, Dat het ringel-Ooren der H. Dingen, een Oud-eygen by hen is; en daar uyt regt hebben, Om al waar de Heylige Schrijvers ſwijgen, zelfs te ſpreeken. Van Abrahams Gaſten op deeze Maaltijd rept Moſes niet een woord; maar wel van een voornaam Voor-val, Dat Iſmaël met zijne Moeder, dit Gaſtmaal qualijk deed bekoommen, en haar beyde 't Huys uyt-boende. Waar van dit de Oorzaak was, Dat Iſmaël *Spotternye* bedreef, ter-tijd als zijn Vader dit Gaſtmaal hield: Zijnde nu naar alle giſſing, omtrent ruym 16, jaa miſſchien wel 20 Jaaren Oud. 't Geên wy nu ook hier in 't voorby-gaan, te-gelijk met zijn Ballingſchap, die thans voorviel, wat dieper willen naaſpooren; en daar by bezien, Wat doch Iſmaêl, tot de Beſpotting van zijn Jonge Broeder Iſaak, heeft gaande gemaakt; en tot hoe grooten uytbundigheyd die geloopen is, Dat flux daar op, Hy en zijn Moeder het Huys uytgeſtooten, en beyde in Ballingſchap gejaagd zijn.

Stoutheyd der Joden in 't verhaalen van veele dingen buyten Moſes.

Iſmaël over zijn Beſpotting met zijn Moeder 't Huys van Abraham ontzeyd.

Iſmaël is in het Dertiende Jaar van zijn Ouderdom Beſneeden, Gen.17: 23. En Iſaak de Zone der Belofte, en waare Welluſt zijner Ouderen, is in het tweede Jaar daar-naa Gebooren. Indienmen nu de Speêninge van Iſaak, met zommige Joden, twee andere Jaaren laater ſteld, zal Iſmaël ten tijde van dit Gaſtmaal, alswe ſtrax zeyden, meer dan 16 of omtrent 17 Jaaren, of naa Uſſerius reekening, by de 20 Jaaren Oud geweeſt zijn: En alzoo mans genoeg om Schimp en Spotternye te bedrijven uyt argwaan. Ongetwijffeld zal hem het Gelukwenſchen, dat de Vrienden en Gaſten aan Abraham deeden, weegen den Zone zijnes Ouderdoms, in 't Oog geloopen zijn; en daar over

Iſmaëls Ouderdom te dees tijd onderzegt.

13
2
2
—
17
3
—
20

Nijdig geworden, heeft hy door Bespotting, die Eere aan Isaak zoeken te kreuken; Roemende op zijn Eerst-Geboorte, En dat hem de Erffenis voor Isaak toequam. Gelijkmen uyt de opvatting van Sara, eenigzinds schemeragtig zou moogen denken. Deeze Jongeling dan, zijn quaade nukken voortbrengende; zeyd Moses niet alleen, Dat Sara dit merkte, maar hy voegd'er aanstonds blijk genoeg by, Datze zulx niet zonder groote steurnis aanzag: Zoo datze in Gramschap uytbarstende, tot Abraham zeyd; *Drÿft deeze Dienstmaagd en haaren Zone uyt.* Maar gelijk Moses d'Oorzaak deezer uytvoering, in deeze woorden voorsteld; *Ende Sara zag den Zone Hagars der Egiptize, dien zy Abraham Gebaard had, Spottende*: Alzoo zienwe dat de Overzetters, het woord dat d'onze, *Spotten* Vertaalen, niet alle even eens vertolken. De LXX Overzetters leezen; *Speelende met haaren Zone Isaak.* En de Gemeene Latijnze, Kaldeësze en Arabize Vertaaling, heeft even alzoo.

Gen. 21: 10.

Hoemen de Spotternye van Ismaël opte neemen heeft.

Maar het schijnd dat het woord *Speelen*, veel te zagtvoerig is; naadien het niet te denken is, Dat Sara hier over kan Toornig geworden zijn, byaldien Ismaël uyt enkele geneegendheyd des Gemoeds, en om tijd-verdrijf, met Isaak *Gespeeld* had. Want dat Sara niet zonder reden op Ismaël vergramd is, zulx meenenwe dat de strax-volgende vermaaning aan Abraham, genoegzaam grondvesten kan; Godt zelfs hem aanraadende, De Stemme van Sara, die Ismaël wilde Uytgestooten hebben, te Gehoorzaamen, Gen. 21:12. Doch dat eenige meenen, dat hier zoodaanigen *Speelen*, van weegen de ongelijke Ouderdom, geen plaatze heeft konnen hebben; terwijl Isaak slegts *Twee*, of alswe strax toonden, maar *Vÿf Jaaren*, Ismaël nu al over de 16 of omtrent 20 Jaaren Oud was; zulx dunkt ons van kleen belang; dewijl immers zelfs de Ouders wel gewoon zijn, daagelijx met haare Kinderen te Speelen en te Boerten; en zeer gemeen ook de Volwasse Kinderen, met de Zuygelingen.

Ismaëls Spotternye van de Joden heel vaats van zijn Afgoderye verstaan.

Onder die, welke egter dit *Speelen*, niet zonder de grootste waarschijnelijkheyd, ten quaden duyden, zijn onzes-agtens, zommige onder de Joden hier wederom, zeer verre buyten 't spoor der waarheyd geraakt, wanneer zy in dit voorval, een *Afgodis Spèl* verstaan; even als of Sara zou gezien hebben, Dat Ismaël eenige Beelden, of als men zeyd, *Mannekens* of *Poppen* maakte, dien hy door eenige Poetzen of Speels-wijze Grillen, scheen te Eeren. Waar heenen onder anderen, dien Hieronymus dit gevoelen optijgd; ook Sal. Jarchi schijnd over te hellen: Dewijl hy van gedagten is, Dat d'Afgoderye hier even zoo word aangemerkt; als'er van de Kalver-Dienst gezeyd word; *En zy stonden op om-te Speelen*, Exod. 32:6. Maar indien dit alzoo van Ismaël bedreeven is; wie zal'er aan twijffelen konnen, Dat Moses deeze Misdaad, niet op eenigerwijs zou aangeteekend hebben?

Bedenking van Sal. Jarchi, over de Bespotting van Ismaël die zijn Broeder Isaaks Besneeden Schaamdeel zou ontdekt hebben.

Jarchius evenwel, op zijn voorgestelde Uytlegging, niet te veel staat konnende maaken, brengd noch dit by; *Daar zÿnder ook die meenen, Dat men door dit woord* Speelen, *verstaan moet, de Ontdekking der Schaam-deelen.* Dat is, gelijkmen misschien zou moogen denken, Dat hy aan Isaak de Besnijding, Bespottenderwijze, en onder Spél, de Schaamelheyd ondekt; of de zijne Ontbloot en tegens hem gemonsterd heeft; gelijk de baldaadigheyd der Jongens, zig te mets in alzulke uytbundigheeden uytlaat. 't Geên wy alleen tot verklaaring der Joodze bedenklijkheyd, en niet voor ons eygen gevoelen willen opgenoomen hebben, dewijl wy strax andere waarschijnelijker en beschaafder reden zullen geeven.

Fabel van Rab. Eliezer over Ismaël verzonnen, die zijn Broeder Isaak zogt te Dooden.

Daar zijn ook eenige die meenen, Dat Ismaël zijn Broeder, den Dood gedreygd heeft; en dat zulx door het woord מצחק aangeweezen word: Waar toe Rabbi Eliëzer dit Fabeltje verzonnen heeft; *Ismaël* zeyd hy, *heeft zÿn Boog en Pÿlen terhand genoomen; en als hy op eenen tÿd naa zommige Voogels mikte, zag hy den kleenen Isaak alleen zitten; op wien hy toeley, meenende hem te Dooden.* Andere gissen datter tussen Ismaël en Isaak, Gekijf ontstaan is, weegens het Regt der Eerst-geboorte, waar op zig Ismaël meende te Beroemen, en Isaak te Veragten:

Het

Andere bedenkingen die Ismaëls Bespotting van zijn Nydigheyd afleyden.

Het geene zy ongetwijffeld alzoo uyt het Vonnis van Sara willen besluyten, alsse zeyd, *De Zoon deezer Dienstmaagd, en zal niet Erven met mijnen Zone Isaak.* En het zou wel konnen zijn, dat het deeze ten minsten stukswijs geraaden hebben. Andere die de Rabbijnen volgen, hebben gezeyd, Dat Ismaël op de Maaltijd der Speêning, gezien hebbende, dat de Gasten en Vrienden, d'Ouders en het Kind veel Geluks toe wensten, en d'Ouders daar over met deezen Zone veel-op hadden, Jaloers geworden, en desweegen aan Beschimping en *Spotternye* geslaagen is. Hoedaanigen bedenkelijkheyd, wy zoo even te vooren hebben bygebragt, om datze ook zommige fraaye Schrijvers onder de Kristenen behaagd heeft. Doch Heydeggerus meend dat wy een veel beter Verklaarder aan Paulus hebben; die de Bespotting van Ismaël, Galat. 4:29. Een *Vervolginge* noemd, zeggende; *Die naar den Vleesche Gebooren was*, Vervolgde *dien die naar den Geest Gebooren was*. Het woord צחק, beteekend eenvoudig-heenen, of een *Spèl*, of een *Bespotting*, of ook wel een schampere *Belachhing*; zijnde van een middelmaatige beduyding, die zomtijds in een Goeden, zomtijds in een Quaaden zin genoomen word. Van 't eerste ziet men een Voorbeeld, in de Liefkoozende Boerterye van Isaak met Rebekka, Gen. 26: 8. daar het onze Overzetters, *Jokken*, (Isaak was *Jokkende*) Vertaalen; Doch in een quaaden zin, Gen. 39: 17. Alwaar naamelijk het Wijf van Potifar beschuldigender-wijze van Josef zeyd; *Den Hebreeuwzen Knegt dien gy ons hebd ingebragt, is tot my gekoomen, Om met my te Spotten.* Invoegen het dan een Schimpagtige *Bespottinge* geweest is, waar meede Ismaël teegen zijn Broeder Isaak uytgevaaren is.

En zulx uyt de aanmerking des Apostels Gal. 4. verder opgehelderd.

Ismaëls Bespotting waarom van Paulus een Vervolging genoemd.

Hoedaanigen Spotagtig bedrijf wy meenen, dat den Apostel met regt, Een *Vervolginge* genoemd heeft. Want dat dit een swaare Misdaad is geweest, schijnd hier uyt te blijken, Dat dezelve alzoo wel uyt Veragting, als uyt Haat geschied is, en alzoo een zoort van Doodslag was; gelijk de Zaligmaaker verklaard, Matth. 5:22. Want die tot zijn Broeder zeyd *Raka*, is schuldig aan het Gerigte: En die tot hem zeyd, *Gy Dwaas*, zal Strafbaar zijn door het Helsse Vyer. Zoo dat ymand Schamper uyt-te Lachen, een zoorte van *Vervolginge*, te agten is. Sara door deeze Bespotting aan 't Hert geraakt, is daar over teegens Abraham, met dusdaanige woorden uytgevallen; *Drijft deeze Dienstmaagd en haaren Zone uyt: Want de Zoon deezer Dienstmaagd, en zal met mijnen Zone Isaak niet Erven.* Zoo spreektze; het zy dan datze dit uyt eenige drift, of moogelijk door een byzondere ingeevinge Gods, alzoo gedaan heeft. Want dat dit Godt niet on-aangenaam geweest is, zal ons in 't vervolg genoeg blijken; en de verklaaring die den Apostel doed, aangaande de Geheymenis welke daar in verschuyld, zal'er ons ook niet lang over in den dut laaten; niet tegenstaande'er wel een Menschelijke drift van Sara heeft onder gespeeld; als die doch zelden in dusdaanige gevallen, daar van konnen uytgeslooten blijven; waar van alleen onze Zaligmaaker, in Verzoeking vallende, is vry geweest. Maar gelijk Sara dit Vonnis, zoo wel teegen de Moeder als teegen haaren Stouten Jongen veld; Die aan zommige Uytleggers te-dezer tijd, noch te weynig Jaaren hadde, om dit alzoo uyt hem zelven, en met zoo breeden uytzigt te doen; heeft het haar moogelijk toegescheenen, Dat Hagar haaren Zone hier toe zal Opgerokkend hebben; invoegen zy dan ook hier over van Sara verdagt zijnde, haar beyde te-gelijk wilde Uytgedreeven hebben. Ook schijndmender naauwelijks aan-te moogen twijffelen, of Sara heeft in het Ontzeggen van Ismaëls Erfgenaamschap, twee voornaame dingen be-Oogd; te weeten zy vreesde, Dat wanneer zig moogelijk Isaak naar Abrahams Dood, in d'Erffenis indrong, hy van Ismaël daar mogt uytgestooten worden; of ten minsten met zijn Broeder, een gelijke Erffenis willen beuren. Waar toe zy hem de pas affnijd alze zeyd; *Den Zone deezer Dienstmaagd zal met mijnen Zone Isaak niet Erven.* Want naar het Joodze Regt, dat naaderhand

Ismaëls quaade daad uyt de natuure der zaake nader verklaard.

En door 't Vonnis van Sara bekragtigd.

Dat Hagar te gelijk met haar Zone uytgezeyd word; geeft bedenking dat haar Sara insgelijks verdagt hield.

Wat Sara verder over Ismaël kan bekommerd hebben.

Hoedaanigen regt van Erffenis Ismaël had konnen voorwenden.

uyt deeze en diergelijke Voorvallen, ingevoerd is, mogten de Zonen der Bywijven ook wel Erven; en voor zoo verre Ismaël ook. Doch de Zonen van Dienstmaagden konden niet Erven, Maar wierden met Geschenken uytgezet: En desweegen meenen zommige, kon Ismaël ook niet Erven: Ongemoeyd de Beslaaping van Hagar, onder de bewilliging van Sara, als die van een Bywijf aan-te merken is. Waar teegen men kan bedenkelijk houden, Dat by-aldien Ismaël, van weegen zijn Geboorte, uyt de Dienstmaagd niet Erven kon, de uytspraak van Sara, dan slegts een Verwijt, en geen Straffe is geweest. Doch hoe het ook hier meede naaderhand, als Israël onder Wetten leefde, is geleegen geweest; heeft doch Ismaël geen Erffenis moogen beuren, op dat de Goddelijke Voorzienigheyd geen kreuk zette, aan d'ingewondene Beduydenissen, der *Twee Verbonden*; Het eene aan den Berg Sinai *Tot Dienstbaarheyd*; Het andere, *De Wet der Vrijheyd*, door d'aanneeminge tot Kinderen. Gelijk Paulus zeer schoon verklaard, Gal.4:22-31.

Hoedaanig Ismaël met zijn Moeder tot het voorneemen Gods is moeten uytgestooten worden. Gen. 17.

En hoe verzulx egter quaad in Abrahams Oogen kon zijn.

Abraham evenwel, door Natuurlijke liefde, omtrent zijn Zoon Ismaël bewoogen, (zoekende alzinds het Beste over hem, gelijkwe in zijn Gebed gezien hebben uyt Gen. 17:18,20. Als meede hoedaanigen Belofte, hy daar over bekoomen heeft:) keurd hy deeze Strafheyd van Sara niet alleen af, maar haar woord was zelfs *Zeer Quaad in zijne Oogen*; *ter Oorzaake van zijnen Zone*. Dat is, gelijk het de doorletterde Lud. de Dieu verklaard; om dat'er *Yts-wat omtrent zijn Zoon was*; ziende ongetwijffeld op de Belofte die hy aangaande Ismaël ontfangen had; naamelijk, Hem te stellen, *Tot een Groot Volk*, terwijl hy ook Abrahams Zaad was: 't Geên dan hier een reden of Oorzaak was, Dat zig Abraham bekommerde. Doch hy blijft niet lang hier over verleegen; want Godt vermaand hem Goeds-moeds te zijn; en in het Woord van Sara te berusten. Daar byvoegende zoodaanig-een twee-zijdze Belofte, Dat'er voor hem noch aan d'een noch aan d'ander zijde, geen schreum noch twijffel, in 't Weg-zenden van Ismaël en zijn Moeder, scheen te zullen overblijven.

Abraham in 't wegzenden van Ismaël en zijn Moeder getroost.

Godt dan zeyde tot Abraham; *Laat het niet Quaad zijn in uwe Oogen over den Jongen, en over uwe Dienstmaagd: Al wat Sara tot u zeggen zal, hoord naa haare Stemme, want in Isaak zal u Zaad genoemd worden. Doch ik zal ook den Zone deezer Dienstmaagd tot een Groot Volk stellen, om dat hy u Zaad is*, Gen.21:12,13. Abraham de Goddelijke inspraak, naar zijn gewoonte willende Gehoorzaam zijn; staat niet lang te marren, maar des Morgens vroeg op, neemd Brood, en een Voeder-Fles met Water, leydze Hagar op de Schouderen; en haar den Jongen terhand gesteld hebbende, Zend hyze beyde weg.

Abraham verzorgd Hagar van Brood en Water en zendze met haaren Zone in Ballingschap. Gen. 21: 14.

Misslag der Schilders die Ismaël te dees tijd een Kind verbeelden dat op den Arm gedragen word.

Hier dwaalen de Schilders dikwils, en noch wel voordeezen meer als heedensdaags, wanneerze Ismaël niet heel zelden, een zoo kleenen Jongen maaken, dat hy tegelijk met deeze Teerkost op den Arm gedraagen, of op den Rug geschort zijnde, met zijn Moeder in Ballingschap heenen gaat. Daar hy nu wel zeker, een Jongeling van omtrent XX Jaaren is geweest. En alhoewel men hier moogelijk uyt de beknopte woorden der Grond-Text, zou konnen bybrengen, Dat Moses verhaal zoo wel den Jongen, als het Brood en de Water-Fles, Hagar op de Schouderen schijnd te leggen, hebben nogtans de meeste Overzetters, hier een *Uytlaating* waargenoomen, en een kleyne Inlas gemaakt; waar doorze een zeer goede onderscheyding, tussen de Teerkost en den Jongen Ismaël doen. Zoo dat Abraham voorzeeker wel het Brood met de Water-Fles, op den Schouder van deeze Dienstmaagd gelaaden; Doch den Jongen, alleennelijk aan haar overgegeeven heeft, als haar mede-Balling, en Reysgenoot, maar niet te-gelijk op haare Schouderen geleyd; nadien hy nu al een Volwassen Knaap was. Daar schijnd dan zekerlijk in de Hebreeuwze Text yts uytgelaaten te zijn, waar door ons de reden wat verdonkerd voorkomd; en de meeste der Oude en Nieuwe Overzetters vermaand, een aanvulling, tot verklaringe van den zin daar by te doen. Die daar in ook van de

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

de Arabiſze Overzetter zijn naagevolgd; als die het woord, *Jongen* niet betrekken, tot *Hy heeft Geleyd*, (naamelijk op den Schouder van de Moeder,) maar haar toevlugt tot deeze vervullinge neemen, *Hy gaf haar*, of *Hy ſtelden haar terhand*, dat is, *Hy leeverde haar den Jongen over*; Op dat hy met haar te-gelijk in Ballingſchap ging. Hoedaanigen vervulling der uytlaating, de Griekze Overzetting in den Koninglijken Bybel, als meede de Syriſze Text, niet opgevolgd zijn; maar het zelve zoodaanig hebben Vertaald; als of den Jongen Iſmaël, vans-gelijk, op de Schouderen van Hagar is geleyd geworden: Van waar dan de dwaaling der Schilders voortgeſtooven is. Doch datze eertijds anders geleezen hebben; kanmen uyt Auguſtinus, Hieronymus en eenige Bybel Texten verneemen. En alhoewel ons den Ouderdom van Iſmaël hier in genoeg verzeekerd, willen zommige Joden nogtans, (op datze de beknopte Text-woorden liever behielden, als te zeggen, Dat'er een woord te kort gelaaten of uytgevallen waare;) Dat Iſmaël hoe groot hy ook reeds te dezer tijd opgeſchooten was; op zijn Moeders Schouderen geleyd is, en dat van weegen zijne ſchielijke Ziekte die hem uyt de Gramſchap en Stuurs Gezigt van Sara was op 't Lijf geſmeeten; waar door hy zoo ſwak was, dat hy Gaan nog Staan kon. Maar wie weet niet, Hoe ſtout de Joden niet wel in 't verzieren zijn, en wat bruske raadſlaagen zy niet wel ter hand neemen; om wanneer 't haar ſchijnd aan ligt te ontbreken, zelfs Vyer, uyt een klomp Ys te ſlaan, op datze ten minſten de Letter-zin, een ligtjen ontſtaaken.

De Joden willen Iſmaël hier liever Dood-Krank maken, en Hagar op de Schouderen ſmijten als een verſwijging in de Text toeſtaan.

Daar zijn ook Muggeziſters geweeſt die beweeren, Dat Abraham hier niet eygentlijk alleen Water en Brood tot Teerkoſt aan Hagar heeft meede gegeeven; alhoewel het Moſes zoo beſchrijft. Zulx dat zy met wat meerder Mededoogen omtrent Iſmaël en zijn Moeder ingenoomen als de Joden, (Die hem gemeenlijk niet wel lugten moogen, en naauwlijx Water en Brood gunnen) meenen, Dat de goeddaadige Vader, hier niet zoo ſtreng teegens zijn Bywijf, en eygen Kind gehandeld heeft, als de H. Hiſtorie naar de Letter ſchijnd te melden. Dus heeft het dan onder deeze, ook Kajetanus rond-uyt ontkend; en gewild dat men, hier onder *Brood en Water*, alle noodzaakelijke Behoeftigheeden verſtaan moet; naadien zeyd hy, Moſes hier een *Vervangende* maniere van ſpreeken houd, die by de Redenkundigers gemeenlijk, *Synecdoche* genoemd word; dat is, alwaar het Deel voor het Geheel geſteld word. En aldus meend hy, Dat men onder *Brood* en *Water* aan Hagar gegeeven; ook *Beeſten*, en *Slaaven* verſtaan moet.

Eenige hebben gemeend dat men onder Brood en Water, alderhande Teerkoſt verſtaan moet.

Maar dewijl Moſes hier een Verhaal van Menſchelijke onderhandeling doed, ſchijndmen geenzinds van den Letterlijken zin te moogen afgaan; Jaa wy meenen, dat ons die vryheyd, welk in andere diergelijke verhaalingen daar toe mogt ſchijnen overig te zijn, hier teenemaal uyt de hand gewrongen word, naadien het vervolg deezer Hiſtore genoegzaam vermaand, datmender niets anders als Brood en Water verſtaan kan; gelijk Toſtatus, hier tegen zeer wel heeft aangemerkt.

Moſes moet in de Hiſtorie van Hagars Ballingſchap naar de Letter verſtaan worden.

Maar behalven, dat eenige Joden hier ook in Water en Brood beruſten, willen zy nogtans, Dat Abraham deeze Hagar, overvloedig met Goud en Zilver Begiftigd heeft, alhoewel de H. Schrift daar niet met-allen van zeyd. Van dit gevoelen is inzonderheyd Aben-Ezra, die daar by voegd; Dat Abraham alleen maar zoo veel Brood en Water meede gegeeven heeft, alſſe ten hoogſten noodig had, om van zijn Huys tot aan *Berſeba* te geraaken.

Geſchil der Joden over Hagars Teerkoſt, van Abraham meede gegeeven.

Maar dit ontkend Jarchius, en zeyd met zoo ronde woorden, als of hy'er meer als wy, uyt de Text van verzeekerd was, Dat Abraham, niet anders als *Water en Brood* gegeeven heeft; hy voegd'er by, Dat hy zulx gedaan heeft, uyt een byzonder opgevatten Haat, dien hy teegens deezen Ontaarden Zone had. Zoo dat Iſmaël dan hier by wijze van Straffe, *Te-Water en te-Broode*, van zijn Vader geſteld is. Voorwaar, Jarchius had'er ook wel yts tot naadeel van zijn Moeder moogen byvoegen; zoo 't hem anders in 't

Iſmaël en zijn Moeder van Sal. Jarchi, met Water en Brood Geſtraft.

Abraham heeft geen Natuurlijke Haat tegen Ismaël noch zijn Moeder gehad.

zin gekoomen was, dewijl die te vooren immers ook al genoeg De Beest gespeeld had. Want aangaande Ismaël, is korts hier vooren opentlijk gebleeken, Dat Abraham den Jongen Lief had, als meede dat de reden van Sara, om deeze Verstootinge te doen, Quaad in zijne Oogen was: Waar onder wy de Moeder geenzinds uytsluyten moogen; gelijk dan ook Hagar genoegzaam over haar eerste Baldaadigheyd noch Swanger zijnde, met een Ballingschap zoodaanig verneederd was; Dat deswegen hier geen tweede Straf scheen plaats te vinden. Doch al deeze bedenkelijkheeden, teffens aan een kant zettende, schijnd het Theodoretus veel beeter begreepen te hebben, als hy meend; Dat de spoedige gehoorzaamheyd van Abraham, Oorzaak van zoo zobere uyt-rusting der Teerkost geweest is; als niet zoo veel tijd willende verspillen, om andere Spijze te laaten toe-maaken, en Hagar *Een Kouwe-Keuken* te bestellen: Nadien zulx geleegentheyd zou verschaft hebben, van deeze Dienstmaagd en haaren Stouten Bengel Ismaël, langer onder d'Oogen van Sara te laaten blijven. En schoon egter ymand inviel te denken, Dat zulx hier heel geswind had konnen geschieden, terwijl immers deeze Ballingschap schijnd voorgevallen te zijn, op den Dag naar het Gastmaal der Speêning, op welke ongetwijffeld, overvloed van Spijze zal geweest hebben, met welker Overschot Hagar kon uyt-gerust worden; kan zulx egter naagelaten zijn, om geen Scheel-Oog te maaken; (gelijk een eygen Vader te mets yts doet of laat, om d'afgunst van een Stijfmoer niet te tergen; en zoo ook wel een eyge Moeder, weegens een Stijfvader,) of dat dit niet zoo kort op die tijd heeft konnen geschieden, als het verhaal schijnd toe-te laaten. Onder-entussen konnen zoo wel de Heylige als de Profaane Historien grondvesten; Dat het Water-Drinken, eertijds zoo wel by luyden van Hooge als van Laage Staat, in gemeen gebruyk was, en ook noch is: Inzonderheyd in de Landstreeken daar het byzonder Goed en Gezond vald. Waar van daan dan ook Euripides by Athenæus zeyd;

Wat de reden kan zijn, dat Hagar alleen met Water en Brood weggezonden is.

> *Hebje Water, hebje Brood,*
> *Klaagd dan niet van Hongers-nood.*

Laat'er ten laatsten noch bygedaan zijn, 't geêne Heydeggerus hier toe als zijn eygen Bedenking voorsteld, naamelijk; Dat den Vroomen Vader ongetwijffeld de bezorging der Leeftogt, niet zoo-zeer geheel-en-al met deeze zobere uytrustinge, ter zijden gesteld, en uyt zijn Gemoed gebannen heeft, Dat hy haarder naaderhand niet verder zou gedagtig geweest zijn. Dus wil hy dan dat men waarschijnelijk gelooven zal, Dat Abraham haar alleen voor weynig daagen, met deeze geringe Kost, als een noodig hulpmiddel teegen Honger en Dorst voorzien heeft; Doch dat hy naaderhand, wanneerze gekoomen waaren, tot die plaatze, welk haar ongetwijffeld van Abraham zelfs aangeweezen was, zijn Vaderlijke voorzorge genoegzaam aan haar betoond, en van allerhande Nooddruft bezorgd heeft. Waar toe ook de Woestijne PHARAN, in welke Ismaël met zijne Moeder gewoond heeft; niet al-te verre van Gerar, en Berseba afgeleegen was; Om niet te doen denken, Dat Abraham deeze verstootene Sloof, en haaren Zoon, door zijn Dienst-Volk en Last-Beesten, allerhande Behoeftigheeden, van Kost en Kleederen heeft konnen laaten toevoeren. Hagar en Ismaël dan met deeze zobere Leeftogt aldus uytgerust, heeft Abraham haar Weg-gezonden; en zy is ook als eene Verstootene, *Heenen gegaan*, Gen. 21: 14. Datze dus uyt Abrahams Huys uytgaande, in Ballingschap verzonden is, kan geenzinds geloochend worden; maar dat de Joden van deeze beyde voor-vast zeggen, Datze niet alleen in deeze, maar ook in de toekoomende Eeuwe Uytgestooten, en alzoo Tijdelijk en Eeuwiglijk Rampzalig zijn, behoeftmen haar niet toe-te staan; om datze het niet alleen buyten Moses zeggen; maar ook met

Dat Abraham deeze zobere uytrusting van Hagar alleen voor weynig Daagen gedaan en daar naar verbeterd heeft.

Hagar en Ismael uyt Abrahams Huys gezonden worden van de Joden ook Verdoemd.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

met een verzierde omſwagteling oppoetzen. Gelijk het dan meede de Joodze Rabbijnen, zeer eygen is, in 't Oordeelen van Banning, teegens de Vreemde, heel wreed te zijn. Om waar van een Staal te geeven; dit uyt Rabbi Eliëzer, niet qualijk ter ſné komd; *Abraham* zeyd hy, *des Morgens vroeg opſtaande, heeft een Scheydbrief Geſchreeven, en die aan Hagar ter-hand ſtellende; heeft hyze te-gelijk met haar Zoon uyt deeze, en uyt de toekoomende Eeuwe uytgeſtooten.* En de meeſte Rabbijnen zijn even zoo gezind. Gelijkze deſweegen ook niet alleen Iſmaël, maar zelfs ook zijn Naakoomelingen d'Iſmaeliten, en heedensdaagze Turken, te-gelijk met haaren Vader, in d'Eeuwige Verdoemenis werpen. Zoo dat het al uyt eene Koker komd, als Maimonides, de Hagareenen of Sarakeenen, die uyt Hagar geſprooten zijn, onder die teld welke geen Deel aan 't Eeuwige Leeven hebben. Maar dit zijn dwaalingen, dieze moetwillig Droomen, naadien deſſelfs Wedervaaren en Verſtrooying korts hier naar, zoo een Eeuwige Verſtootinge niet toe-en laaten. Bovendien is door deeze Ballingſchap zelfs niet eens de hôôpe van weederkeering aan Iſmaël afgeſneeden, naademaal wy hier naar zullen zien, Dat hy by de Lijk-Staatzie van zijnen Vader geweeſt is, en dat hy daar-en-booven, ook onder de Zoonen der Bywijven geteld is, welke Geſchenken ontfangen hebben.

Hagar dwaald door de Woeſtijne Berſeba. Gen. 21: 14.

In wat Landſtreek deeze omdooling geſchied is.

Hagar van Abraham aldus weg-gezonden, *Iſſe heenen gegaan, en dwaalde in de Woeſtijne* Berzeba. Waar deeze plaatze geleegen was, ſchijnd men alleen door giſſinge te konnen vaſt-ſtellen; alhoewel uyt onze voorgaande aanmerking ligt te denken is, Datze niet heel wijd van Abrahams Woonplaats zal afgeleegen zijn geweeſt. Patricides zeyd in zijn Jaar-Boeken, Datze uytgedreeven zijn, *In het Land* Jathreb Jamam: Doch *Jatreb* is by d'Arabiers zoo wel de Stadt *Medina* zelve, (waar van daan de Medinenzers in den Alkoran, *Het Volk Jathreb* genoemd worden,) als het geheele Land omtrent de Streek daar *Medina* geleegen is; gelijk zommige Landbeſchrijvers getuygen. Stefanus in zijn Boek van de Steeden, noemdze *Jathrippa*; en Theophanes in zijn Mahometaanze dingen, *Æthribum*. En heeft ons de Taal-Geleerde Man Golius, verzeekerd, Dat Jamam, het Gelukkig Arabien beteekend. Als het dan Hagar in deeze Woeſtijne, aan Water ontbrak, heeftze den Jongen Iſmaël *Needer-geworpen*; dat is, zy heeft haaren Zoon die moogelijk eerſt aan haar Hand of Zyde ging, en nu Flaauw van Dorſt geworden was, onder een Struyk of Heeſter-gewas, laaten Liggen, terwijl hy niet meer voort kon. Hoedaanig wy het *Neederwerpen*, hier dienden op-te neemen; op datwe den Schilders wederom geen quaad voorbeeld geeven; en Iſmaël een Kind leeren Maalen, dat men op den Arm draagd, daar hy nu omtrent 20 Jaar Oud was, en belaſt word aan zijn Moeders Hand of Zyde te gaan, Gen. 21: 18. Haar Zoon dan aldus half Verſmagt, daar laatende, gaatze een Boogſchoot-verre van hem zitten, (men kan denken, hoe Bedroeft en Trooſteloos voor een Verſtootene) op datze de laatſte Dood-Snikken van haaren Zone, met haare Oogen niet en zag. Maar het geene ons hier als een vreemde Uytlegging voorkomd; is dit, Dat Rabbi Eliëzer, het woord dat onze Vertaalen, *Zy heeft Gedwaald*; van *Afgoderye* wil verſtaan hebben; invoegen hy zulx voor een dwaaling in 't Geloof wil opgenoomen hebben: *Om de Verdienſten van Abraham*; zeyd hy, *heeft het Water in de Voeder-Fles niet Ontbrooken: Maar zoo haaſt Hagar in de Woeſtijne quam, heeftze beginnen te Dwaalen, en naar d'Afgoden van haaren Vader* * *Farao gebunkerd: Waar op aanſtonds het Water in de Fles Ontbrooken heeft; zoo datze haaren Jongen van weegen de Smagtende Dorſt, op den Weg liet; volgens het geene Geſchreeven ſtaat*; Alſſe weg-gegaan was, Dwaaldeze in de Woeſtijne. *Zy Dwaalde niet, maar zy Oeffende d'Afgoderye*, &c. Al 't zelve zeyd ook Jarchius; *Zy is weg-gegaan en heeft Gedwaald*; dat is, *Zy is vervallen tot d'Afgo-*

Iſmaël in de Woeſtijne van Dorſt Aammegtig geworden; blijft onder de Heggen liggen.

Hagars Omdooling in de Woeſtijne van de Joden zeer qualijk van Afgoderye verſtaan.

* Dus ſpreekt dien Jode, om dat het gemeen gevoelen der Rabbijnen is, dat Hagar een Dogter van Farao de Koning van Egipten was, waar van elders geſprooken is.

derye

derye van het Huys haares Vaders. Dit zeggen de Joden; terwijl wy genoegzaam, zoo door de Historie zelfs, als meenigte andere voorvallen, vermaand worden te gelooven, Dat hier van een eygentlijke *Omdooling* of *Dwaaling in de Woestijne* gesprooken word. En wy meenen niet dat een Wijs Mensch, die de Historie by Moses leest; van andere gedagten zal zijn.

De Doolende Hagar roept den Hemel te hulp over Ismaël die van Dorst scheen te Smagten.

Hagar onder-en-tussen haar Zoon onder de Hegge laatende, gaat haar zelven een Boogschoot verre van daar, teegen hem-over zetten; en begind Luyd-Keels, den toestand van haar Ellende naar den Hemel op-te zenden; zoo dat haar Geklag niet alleen door de wildernisse heenen Galmde, maar ook van Godt, haar ten besten gehoord wierd. Dit was dan geen Afgodisch bedrijf, gelijk de strax-genoemde Rabbijnen Droomen; om datze moogelijk niet wel gelet hebben, hoe vierkant haar vieze Uytleg teegens Moses verhaal aanloopt. Want hoe zal Godt Hagar Verhooren, daarze naar de Egiptize Afgoden van haar Vaders Huys Omdwaalde? Doch wy zullen Moses gelooven, op welk immers de Joden zelfs hoopen; en die zeyd met ronde woorden, Dat Godt de Stemme des Jongens hoorde; en dat den Engel Godes tot Hagar uyt den Hemel riep: *Vreest niet Hagar, want Godt heeft naar de Stemme des Jongens gehoord, terplaatze daar hy is: Staat op, en heft den Jongen op, en houd hem vast met uwe Hand, want ik zal hem tot Een Groot Volk stellen.*

Gen. 21: 17, 18.

Hagar getroost, en een Water-Put voor den Dorstigen Ismaël ontdekt.

Dus is Hagar door de Goddelijke teegenwoordigheyd, niet alleen van de Vreeze aangaande Ismaël en haar eygen ongeval ontbonden; (haar zelven te binnen brengende, wat haar te vooren geschied en Belooft was, doe zy eerstmaals Vlugte voor het Aangezigte van Sara;) maar haare Oogen worden ook Geopend; zoo datze eenen Water-Put ziet; daar zy heenen spoede, haar leedige Flesse vuld, en Ismaël te Drinken geeft.

Ismaël verder opgewassen en aan een Egiptize Vrouwe Uytgetrouwd.

Doch gelijk Moses hier op verhaald; Dat Godt met den Jongen was, zoo dat hy Groot, en *Een Boogschutter* wierd, woonende in de Woestijne PARAN; alzoo zienwe dan hier niet alleen, der Ismaëliten vaste Woonplaats aangeweezen, maar ook, Dat zijn Moeder, die uyt Egipten was, hem een Egiptize Maagd ter Vrouwe bestelde; uyt welke hy Twaalf Zonen kreeg, die wy in een andere Hoofdstuk, beneffens haare Gebiedschappen, en Landstreeken ruymweydig genoeg hebben afgedaan, om'er ons nu niet verder meede op-te houden. En aangaande zijn Dood, die word ons Gen 25:17. met korte woorden aangeweezen; naar dat hy, 137 Jaaren geleeft had. Gelijkwe dan ook nu niets meerder van Hagar te zeggen hebben, voor zoo veel haar Historie belangd; naadien de H. Schrift van dezelve geen gewag meer en maakt, naar datze de strax-gemelde Vertroosting ontfangen had.

Naar dat Hagar dus getroost was, maakt Moses geen gewag meer van haar.

En dat de Joden voorgeeven, Dat Abraham, deeze Hagar naar de Dood van Sara, door een nieuw Houwelijk wederom tot zijn Vrouwe zou aangenoomen hebben, zoo datze dezelve met Kethura zou zijn; zulx schijndmen voor een Fabelagtige vertelling te moeten houden, en wy zullen in 't vervolg van Abrahams Leeven, geleegentheyd terhand vinden, om met beeter welstand daar aan-te gedenken.

Gal. 4.

d'Uytwerping van Hagar en Ismaël van hooge Beduydenis.

Maar naadien den Apostel ons leerd, dat deeze Lot-Deelinge der twee Vrouwen Abrahams, SARA en HAGAR, beneffens beyde haare Zonen, ISAAK en ISMAEL; *Dingen zijn die andere Beduydingen hebben*; dat is, die zoo gezeyd, en verhaald worden geschied te zijn, Datze een Voorbeeld der *Dienstbaare* en *Vrye Kerke* verstrekken: Afschilderende, den Staat der *Twee Verbonden*, dat is, het Oude en Nieuwe Testament; zijn wy begeerig op de voorligting van dien grooten Leydsman, een weynig dieper tot die Verborgentheyd in-te zien. Waar toe wy dan dit Voorval in zijn zaamenhang, van Trap tot Trap kortelijk zullen opvolgen. Daar is dan onses agtens niet aan te twijffelen, Dat alhoewel de twist tussen Ismaël en Isaak, op het strax verhaalde Speên-Maal voorgevallen, maar een Kinder-Strijd is geweest, Godt nogtans gewild heeft, Dat daar door Groote Dingen zouden afgeschaduwd

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Ismaël naar den Vleesche Gebooren.

duwd worden; welke Paulus Gal. 4: 22. opneemd vervolgens te verklaaren. Wy hebben op zijn plaatze gezien, Dat Ismaël den Zone der *Dienstmaagd*, Gebooren is *Naar den Vleesche*, naamelijk uyt het vermoogen der Natuure; ter tijd dat Abraham, en wel inzonderheyd Hagar, noch Jeugdig, en alzoo beyde bequaam tot de Kinder-Teelinge waaren:

Gal. 4: 23. En Isaak naar de Belofte en Geest.

Maar Isaak den Zone der *Vrye* SARA, is Gebooren *Naar de Belofte*, dat is, door de Kragt van Gods Belofte, booven de Natuurlijke Kragten; doe Abraham 100 Jaaren Oud, en Sara reeds Verstorven was: En alzoo *Naar den Geest*, dat is, door de Kragt des Geestes Gods: Als den welken dan ook daar door, De Geest zijnes Vaders ontfangen heeft, die hem Heyligde, op dat het Geloove van Abraham in hem woonde. Hierom dan is Isaak uyt Abraham niet alleen als Een Vader des Vleesches Gebooren, maar ook als uyt het Hooft des Verbonds, En Vader aller Geloovige: Zoo dat meede het Beloofde Zaad uyt hem voortkoomen zou.

De twee Verbonden Gods, hoe en waar in door Ismaël en Isaak afgeschaduwd.

Ismaël daar-en teegen, maar Vleeschelijker-wijze uyt Abraham Gebooren zijnde, Heeft noch dat Verbond, noch Al die Beloften gehad: Het geene dan de reden is, waar op de Apostel zeyd, Dat door die twee Perzoonen, *De Twee Verbonden* worden afgebeeld. Ismaël beduyd het *Oude Verbond*, welke by veele word opgenoomen, als een Verbond der Werken, waar door zy wierden als Werk-Heyligen, die niets en hebben dan 't geene uyt de Natuure is, (gelijk als Ismaêl,) naamelijk haaren Vryen Wille en de Werken des Wets.

Jerem. 31: 32, 33. en Gal. 4: 24.

Isaak vertoond het *Nieuwe Verbond*, het welke voor de Geloovige, t'eenemaal is een Verbond der Genaade; zijnde even als Isaak, Kinderen der Belofte; hebbende het Geloove, welke de H. Geest naar de Belofte in haar werkt; haar Wederbaarende tot Kinderen Gods.

Dienstbaare en Vrye Kerke hoe in bey deeze Vrouwen en Zonen afgeschaduwd.

En gelijk deeze twee Zonen uyt twee verscheyde Moeders waaren, De eene uyt De *Vrye*, en d'andere uyt De *Dienstbaare*; alzoo word in SARA vertoond het Hemels Jerusalem, *Welk Vry is, en ook de Moeder is van ons allen*, Gal. 4: 26. Dat is de Kerke der Geloovige, die haare Kinderen Baard uyt het Geloove, tot de Vryheyd, en den Geest der Aanneeminge tot Kinderen. In HAGAR word het Verbond aan den Berg Sinaï verbeeld welke tot Dienstbaarheyd Baarde: Zijnde Hagar, dat is, Beduydende den Berg Sinaï die in Arabien is, (want Petra de Hooft-Stadt van ARABIA PETRÆA, dat is, *Het Steenagtig Arabien*, heet ook in 't Arabisch HAGAR;)

HAGAR een Zinnebeeld van 't Dienstbaar Jerusalem.

Of Jerusalem, dat inzonderheyd doe, dat is, ten tijde van Paulus, *Op Aarden* was, by de Vleesselijke Joden, welke zijn Kinderen uyt de Werken tot Dienstbaarheyd, naar den Geest der Dienstbaarheyd die uyt de Wet was. Invoegen De *Kinderen der Dienstmaagd*, inzonderheyd die geene zijn, welke in den tijd der Vryheyd en der Erffenis onder 't N. Testament, noch Onder de Wet willen zijn; hoedaanige men met regt ook de heedensdaagze Joden noemen mag. Teegens deeze *Vleesselijke Kinderen*, staan de Kinderen der *Belofte* ende der *Vrye*; Dat zijn, de Geloovige onder het N. Testament, die geheel Vry zijn. Maar gelijkwe nu gezien hebben, Dat de Zone der *Dienstmaagd* Eerst Gebooren was, daar naar de Zone der *Vrye*: Alzoo heeft Godt Eerst en voor-af, de Israëliten willen stellen onder de Dienstbaarheyd der Ceremoniële Wet, waar van wy de Toebereydzelen op zijn plaatze bezien zullen. Daar naar hebben de Heydenen met de Geloovige Joden, in Vryheyd des Geestes, Godt en zijnen Zone moeten Dienen.

Dienstbaare Kerke wanneer begonnen.

d'Eerste Dienstbaarheyd in Israël, heeft begonnen met den Uytgang uyt Egipten, en heeft geduurd tot aan de laatste Verstooring van Jerusalem, Dat is, volgens zommige Tijd-Reekenaars, omtrent 1560 Jaaren. Zederd welke tijd de Vryheyd begonnen heeft; Die door Gods Genaade volharden zal te duuren, tot aan het eynde der Weereld.

De plaatze Jesa. 54: 1. ligt gegeeven. Gal. 4: 27.

Als nu Paulus uyt Esa. 54: 1. hier over zeyd; *Dat de Kinderen der Eenzaame, en der Onvrugtbaare die niet en Baarde, veel Meerder zijn, als die den Man heeft*; wil hy daar door te kennen geeven, Dat de Geloovige uyt de Joden en Heydenen, die onder 't Nieuwe Testament in Vry-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

De Kerke in Vryheyd gesteld, hoe en waar in gelijk aan den Staat der Vaderen voor de Wet.

Vryheyd zijn, Meerder zijn dan de Vleesselijke Joden die te vooren waaren. Zijnde deeze nu Kinderen van de Moeder die eerst Onvrugtbaar was, Dat is, van Sara, en de Oude Aardsvaders die wy Naawandelen in haare Vryheyd. Want Abraham, en al de Vaders voor en naar hem tot De Wet toe, waaren Vry van het Jok der Dienstbaarheyd, dat de Israëliten gedraagen hebben. Doch de laatere Oud-Vaders, Baarden geene Zonen, die de voorgaande in Vryheyd gelijk waaren; want zy en haare Naakoomelingen waaren onder de Wet; en derhalven waaren die Vaders Onvrugtbaar. Haare Kinderen nu zijn Wy, als die ook Vry zijn, gelijk als zy Vry waaren voor de Wet. Maar die onder de Wet Baarde, was de Dienstmaagd, dat is de Joodze Kerke, die met Hagar over-een quam; welker Kinderen Dienstbaar waaren onder de Wet; en wiens Getal ook minder was, als die der Geloovige onder 't N. Testament, die Vry zijn.

De Vrye Kerke waar in gelijk Isaak van Ismaël Bespot en Vervolgd.

Even nu, gelijk Ismaël, Isaak Bespotte, Dat is, gelijk het Paulus verklaard, *Vervolgde*; alzoo Vervolgen de Geveynsde en Werkheyligen die even op haare Vleesselijke Geregtigheyd steunen, als Ismaël op zijn Eerste-Geboorte en Aardze Voordeelen, naamelijk de Vleesselijke Joden, De Vrye Kristenen: Waar toe men mag naazien, 1 Thess. 2:14-16. en men zal ligt ontwaar worden, Dat de Dienstknegten die Kinderen des Vleesches zijn, De Vervolging van de Kinderen der Beloftenissen, worden toegereekend. Doch geen swaarigheyd in dit Onweeder der Bespottinge: Want gelijk wy gezien hebben, Dat Ismaël Uytgeworpen en van de Erffenis versteeken wierd; alzoo en is ook de Erffenis niet door de Wet nog uyt de Werken der zelve, maar uyt het Geloove en de Genaade, voor de Geloovige, en niet voor de Werkheylige. Waar door dan ook een Afzonderinge geschied, der geener die *Naar den Vleesche* zijn, van de geene die *Naar den Geest* zijn; De *Dienstbaare* schiftende van de *Vrye*.

De Dienstbaare Kerke is niet geheel verworpen.

't Geên men egter zoo niet opneemen moet, als of al de Kinderen der Dienstbaare die onder de Wet waaren, Uytgeworpen zijn geworden: Want de Kinderen des O. Testaments waaren van tweederhande zoort: Zommige van haar zijn alleen Gebooren naar den Vleesche; en die worden uytgeworpen, Joh. 8:35. 't Geên niet alleen geschied is ten tijde van het Euangelium, doe de Moeder-Stadt en haaren Tempel in de Assche raakte, maar ook te vooren, als zy uyt haar Land geworpen, of in het zelve onder veele Rampen, Ellendig vergaan zijn.

Maar is stukswijs tot de Vryheyd en 't Geloove overgegaan.

Andere van die, zijn ook Gebooren naar den Geest, alhoewel niet alle; en zijn alzoo even als wy onder 't Nieuwe Testament, Vry geweest; alhoewelze naar het Uytwendige noch Dienstbaar waaren. Deeze zijn, wanneer het N. Testament geopend is, en zy Kristus aangenoomen hebben, *Kinderen* van het zelve geworden; en alzoo met de Heydenen, Meede-Erfgenaamen van den Zegen Abrahams, in dien Staat overgebragt, in welk zy alleen naar den Geest zijn, en Zonen blijven in het Huys haares Vaders Abrahams, Joh. 8:25.

Die naar den Vleesche Gebooren zijn en blijven, zijn met den Huysraad der Dienstbaarheyd Uytgeworpen.

Doch de andere, die alleenelijk naar den Vleesche Gebooren worden; zijn met den gantzen Huysraad van haare Dienstbaarheyd, Uytgeworpen; zoo datze als Ballingen buyten haar Vaderland gejaagd, thans door de gantze Weereld Omdoolen. En dit agten wy genoeg, tot ontswagteling van des Apostels hoogdraavende Zinspeelinge aangaande de Voorbeduydiging deezer Twee Vrouwen en haare Zoonen, om nu van daar, tot Abrahams verder wedervaaren, over-te gaan.

Abimelech de Koning van Gerar zoekt Abraham aan om een Verbond te maaken.

Ter tijd dan als Abraham noch te Gerar verkeerde, is 't geschied Dat Abimelech die aldaar Koning was, een Verbond met hem maakte; by 't welk ook Pichol des Konings Krijgs-Overste geweest is: Ziende dat het Abraham alzinds Wel ging, En dat hy *Een Gezegend Man was*, Gen. 21:22. En alhoewel de LXX Overzetters, onder dit Bondgenoodschap ook eenen OCHOZAD, die een Oversten Leydsman was, hier invoegen, word den zelven nogtans in den Hebreeuwzen Text, noch in geen van al d'andere Overzettingen gevonden. Doch zy hebben zulx genoomen uyt Gen. 26:26. alwaar van

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Abraham door Aardze Zegeningen, Ontzachelijk by de Filiſtijnen gemaakt.

van diergelijke Verbond gewag gemaakt, en deezen *Ochozad*, (of als onze leezen, *Ahuzzah*,) den Vriend, en *Pichol* den Overſten van Abimelechs Krijgs-Benden, genoemd word. Maar PICHOL ſchijnd zoo veel gezeyd, als *De Mond van Allen*, Dat is ongetwijffeld, van weegen zijn Bediening; naadien alle Verzoeken, en Klagten onder deſſelfs Naam, en door zijn Bewind, tot het Oor des Konings quaamen. Hoedaanig-eenen wy moogelijk, *Intendant*, *Penſionaris*, of *Requeſt-Meeſter* zouden noemen. De geleegentheyd tot dit Verbond, ſchijnd haar Oorſprong genoomen te hebben, dat deeze Filiſtijnen door verſcheyden Proef-ſtukken ondervonden hadden, Dat Godt deezen Abraham, ongemeen Zegende, en alzinds Gunſtig was; zoo dat deſſelfs Goederen, Magt en Vermoogen, zelfs in dit Vreemd Land, van Dag tot Dag, booven-maaten toenaamen. Op dat dan Abimelech zijn Magt niet t'eeniger tijd te Vreezen had, veel min op 't Lijf zou krijgen, Verneederd zig deezen Koning, te-gelijk met zijne Overſten; en agt het niet te kleen om tot deezen Vreemdeling te koomen, en hem de Voorſlag van een Vreê-Verbond aan-te bieden. Dus doende, Eyſt hy van Abraham een Eed van Geruſtheyd en Trouwe; en zulx zoo wel onder zijn Naam, als onder den Naam van zijn Zoon en Neef; Zeggende,

Abraham Sweerd Abimelech den Eed van Geruſtheyd en Trouwe.

Sweerd my hier by Godt, Zoo gy my of mijnen Zone of mijnen Neeve Liegen zuld? Naar de Weldaadigheyd die ik by u gedaan heb, zuld gy doen by my, ende by het Land, daar in gy als Vreemdeling verkeerd, Gen. 21:23. Alwaar de Uytleggers willen, Dat het woord *Liegen*, in dezelve zin genoomen word, als Habac. 3: 17. daar gezeyd word; *Dat het Werk des Olijfbooms Liegd*. Gelijk meede Ovidius, (wanneer de Landeryen de hôôp van den Akker-Man niet beantwoorden,) zeyd; *Het Gezaaide Liegt aan de hôôpe*.

Vreê-Verbonden tweezinds aangemerkt.

Maar dewijl'er twee-derhande Vreê-Verbonden by de Menſchen in gebruyk zijn; het eene van *Geruſtheyd*, zoo datze malkanderen niet Beleedigen zullen, noch met den Krijg op 't Lijf vallen; 't ander zoodaanig, Datze malkanderen ook zullen *Verdeedigen*, by-aldien'er ymand van beyde, door een ander, Vyandelijk aangetaſt word: (by de Grieken *Symmachia*, en *Epimachia* genoemd;)

Hoedaanigen Verbond Abraham met Abimelech heeft aangaan.

Schijnd het, dat hier van de Eerſte zoort der Verbonden gehandeld word; Bedingende dat'er weederzijds, niet eenige Ontruſting onder malkanderen ontſtaan mogt; het zy onder de Vorſten, het zy onder de Volken en Benden, die de Vorſten, en haare Onderhandelingen onderworpen waaren. Abraham aan de billijke voorſlag van Abimelech, niet willende agterwaards gaan, heeft hem den Eed des Vreêdes gedaan; en zulx ongetwijffeld in dezelve form en met d'eyge woorden, die Abimelech hem had voor-gezeyd: Gelijk uyt het beknopt Antwoord af-te neemen is, als Abraham met alle volveerdigheyd des Gemoeds zeyd: *Ik zal Sweeren*. En op dat dit Vreê-Verbond mogt ſtand houden, bezorgd Abraham flux, Dat alle beletzelen daar toe opgeruymd, en zijne Goederen dien hy reeds Bezat, in Vryheyd mogten beveſtigd worden. 't Geên nu Abraham als een hinderpaal des Vreêdes aanmerkte, was dit, Dat Abimelechs Knegten, den Water-Put, welke de zijne met arbeyd Gegraaven hadden, hem Geweldiger-hand ontnoomen hadden.

Den Put die Abrahams Knegten gegraaven hadden, en hem ontweldigd was, weder in Bezit gekreegen.

Hoedaanigen Beklag, Abimelech met een twee-werfze Verontſchuldiging beantwoord, en ten eerſten hier meede zoekt af-te doen: Dat het geheel-en-al buyten zijn kenniſſe geſchied, en nooyt eenige Klagte noch van Abraham zelfs, noch door andere, hem daar over ter Ooren gekoomen was. Bewijzende alzoo met klaare reden, Dat hier door geenzinds teegens de voorgenoomen Vreêde, noch teegens derzelve gehoopte beſtandigheyd, gezondigt was. Verder lag de Getrouwe ſtaaving van 't Vreê-Verbond, noopens de Geruſte Bezitting der Goederen, hier in, Dat Abraham als tot Verzegeling, een openbaar Gedenk-Teeken, aan Abimelech gaf, *Oſſen* en *Schaapen*. Want alzoo verhaald Moſes de Hiſtorie, welkers woorden hier, om de draad der reden vol-te maaken, niet ontbreeken moogen: *Abraham nu, nam Schaapen ende*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Door welk een openbaar blijk dit Vreê-Verbond verzegeld is.

de Runderen, en Gafze Abimelech: Ende die beyde maakten een Verbond. Doch Abraham stelde Zeeven Oy-Lammeren der Kudde byzonder. Doe zeyde Abimelech; wat zullen deeze Zeeven Oy-Lammeren die gy byzonder gesteld hebd? Ende hy zeyde; Dat gy de Zeeven Oy-Lammeren van mijner Hand neemen zuld; op dat het my tot een Getuygenisse zy, Dat ik deezen Put Gegraaven hebbe. Daarom noemde men die plaatze Berseba, *Om dat die beyde daar Geswooren hadden.* Over welke benaaming BERSEBA, Hieronymus aanmerkt, Dat dezelve van tweederley beteekenis is: Want die plaatze is, of *Een Put des Eeds* genoemd, van weegen de *Eedsweeringe* Abrahams; of zy is genoemd, *De Put Zeeven*; van weegen de *Zeeven Lammeren*, die tot Getuygenisse gegeeven waaren van dit Verbond, en de Geruste Bezitting van den Put, met het Land daar om-heenen. En alhoewel ons deeze Naamdigting voorkomd, als ofze Abraham aan die plaatze gegeeven had; strijd zulx nogtans geenzinds teegen Gen. 26:33. alwaar Isaak den Stigter van deezen Naam *Berseba*, schijnd te zijn: En de Geleerde Jood Manasse Ben-Israël, heeft ook verscheyde reden bygebragt, om dit wel over-een te brengen. Ook meend Heydeggerus, Dat Abrabanel niet qualijk Oordeeld, wanneer hy wil dat de zin, Gen. 26.33. zoodaanig is; Dat de plaatze om den Eedt van Isaak, *Seba* genoemd is; even gelijk die te vooren, om de zelve reden van Abrahams Eed, dien Naam bequam; en doe ter tijd ook noch *Ber-Seba* genoemd wierd: Invoegen SEBA, en BER-SEBA wel verscheyde Naamen, maar nogtans, eenerley beteekenis schijnen te hebben. Hy voegd'er by, Dat zoo ymand deeze meeninge niet en behaagd; men ligtelijk te agten heeft, Dat de Naam van Abraham aan die plaats gegeeven, allengskens in vergeetenis geraakt zijnde; van Isaak op gelijke voorval, van nieuws kan hernoemd zijn.

Abrahams herstelde Water-Put BERSEBA genoemd, en wat dien Naam beteekend.

Hoe nogtans Isaak als de Stigter van dien Naam voorkomd.

Hoe Abraham een Verbond met d'Onbesneeden Filistijnen heeft moogen maken.

En alhoewel Abraham, dit Verbond met Een Filistijner gemaakt heeft, die Onbesneeden, en Vreemd van de kennisse Gods was, is het zelve desweegen niet Onwettig, noch strijdig teegen zijn Godvrugtigheyd geweest. Want wat paste doch beeter en reedelijker aan een Gast en Vreemdeling, als dat hy den Koning, door wiens toelaating hy het Land daar hy was, bewoonde, van zijnent-weege Vreêde en Zekerheyd beloofd; en den Koning ook zulx met gelijke Goedgunstigheyd toezeyd; By-aldien men Zegenen moet die ons Vloeken of Vervolgen, en dat men zelfs De Vyanden Beminnen moet? Abimelech had Abraham goedgunstelijk toegestaan, Dat hy Vry en Vrank in zijn Land mogte woonen; en was hem derhalven Schuldig den Eed van Getrouwigheyd te doen en te houden, in alles wat geenzinds de Godsdienst en 't Godvrugtig Leeven hinderlijk was. Waar buyten niets kon zijn, waar toe hy zig niet door een onderling Gunst-bewijst tot behoud van elkanders Gerustheyd, met deezen Koning zou hebben moogen verbinden. Gelijk het dan ook geenzinds hier teegen strijd, Dat Abraham uyt de Goddelijke Belofte, genoegzaame voorkennis had, van dat eyndeling eens zijne Naakomelingen, De Inwoonderen van Gerar, uyt hun Gebied jaagen, en het Land zelfs in Bezitting neemen zouden; dewijl het vast stond, Dat Godt het Land Kanaans, aan het Zaad Abrahams wilde geeven. Doch hy wist daar by ook zeer wel, Dat de tijd deezer Erffelijke Bezittinge, noch niet gekoomen was, en eerst naar Vierhonderd Jaaren t'aanvaarden stond. Hy zelfs als de Wortel-Stam van dit Volk, bezat het Land alleen in de hôope zijner Naakoomelingen, wel gelijk een Heer, maar nogtans den Koningen te dier tijd, slegts als een Vreemdeling. Het geene dan ook de Grondvest is, op welk hy Abimelech het Verbond Goed doed, aan hem, aan zijn Zoon en aan zijn Neef, maar niet aan alle Geslagten; beloovende die zoo lange hy Leefde, Vreêde, en geenzinds te willen schaadelijk zijn. In 't welk Abimelech, als onkundig in 't geên de volgende tijden zouden naasleepen; (en men ook zelfs niet heel lang naar zijn Dood, een Ryk verzeekeren kan,) ongetwijffeld ook zoodaanig berust heeft; zoo dat Hy en Pichol zijn Krijgs-Overste heenen gin-

Hoe vet en waar in Abraham aan Abimelech thans verpligt was.

Abraham bezat zijn Wooning in Kanaan als Vreemdeling schoon hem d'Erffelijke Bezitting voor zijn Zaad belooft was.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

gingen, en *Weederkeerden naar der Filiſtÿnen Land*, Gen.21:32. blijvende deés Onderling-gemaakte Vreêde, een langen tijd Beſtendig; dewijl'er Moſes byvoegd, Dat Abraham, *Als Vreemdeling veele Daagen woonde in der Filiſtÿnen Land.* Zig zoodaanig van nieuws in zijne Wooninge vaſt-maakende, Dat hy hier ter plaatze, dat is, *In* BERSEBA, *Een Boſch plante, en aldaar den Naame des Heeren, des Eeuwigen Gods Aanriep.* Als een vaſt bewijs, van dat hy lange tijd daar naa, Dat is *Veele Jaaren*, (welke ons naar den Stijl der H. Schrift, door *Veele Daagen*, aangeweezen worden) Een geruſte Vreêde en vaſte Zitplaats genooten heeft.

Abraham plant een Boſch in Berſeba.

Gen. 21: 34.

Gen. 21: 33.

Wat men hier door אשל ESCHOL, of het *Boſch* verſtaan moet, welk Abraham in deeze plaatze Geplant heeft, daar over is groot geſchil onder de Uytleggers en Overzetters by Joden en Kriſtenen. De Griekze Text der LXX Overzetters, Vertaald, Een *Veld*; de Syriſze, een *Plante*. En zoo zet ook d'Arabiſze, *Hy heeft een Plante Geplant*. Doch de Kaldeëſze leeſt eenvoudiglijk, *Een Boom*. Onder de Joden, Verklaarent zommige, een *Boſch*, of *Woud*; andere noement een *Luſthof* of *Paradÿs*. Maar Jarchius wil het van de *Bouwing eener Tente* verſtaan hebben. Onder alle deeze verſchillige meeningen, ſchijndmen niet onvoegzaam de Geleerde Mercerus te moogen volgen, welke Oordeeld, Dat'er een Schaaduwagtig Geboomte onder verſtaan word. En zekerlijk zeyd Heydeggerus, als wy letten hoedaanig de Beenderen van Saul, te Jabes onder אשל ESCHOL Begraaven zijn, 1 Sam.31:13. en 1 Kron. 10: 12. daar als een fraaye Verklaaring hier van, gezeyd word; Dat zulx *Onder een Eyken-Boom* geſchied is; ſchijndmen niet qualijk te Oordeelen, Dat ESCHOL, een *Eyken-Boſch* of een Luſthof met Eyken-Boomen beplant, diend overgezet te worden. Zoo dat het met *Elon* of * *Ailon*, Een-en-dezelve beteekenis kan hebben.

Wat men door deeze Boſchplanting te verſtaan heeft,

* אילן

Maar naadien ons Moſes tot de Plantinge van dit Boſch, als met de Vinger heenen wijſt, en zeyd, Dat Abraham *Aldaar* den Naame des Heeren Aangeroepen heeft; ſchijnd hy niet duyſterlijk daar door, de voornaame Oorzaak deezer Boſch-plantinge aangeweezen te hebben; naamelijk, Op dat hy onder die Lommer-ſchaaduwe, *Den Naame des Heeren* Aanriep. En verſcheyde fraaye Uytleggers ſtaan toe, Dat het aanwijs-woordeken *Aldaar*, niet zoo-zeer op Abrahams woonplaats in Berſeba; als wel in 't byzonder op het Geplante Boſch of Luſthof te betrekken is. In welk Boſch dan Abraham, den Naam des Heeren aangeroepen heeft: Want dat ſchijndmen uyt Moſes verhaal waarſchijnelijk te moogen houden.

Of Abraham dit Boſch tot een Godsdienſtig gebruyk geplant heeft.

Doch dat de Uytlegging van Jeruſalem hier by doed, Dat Abraham onder dit Geboomte, luſtig de Tafel uytgetrokken en Een groot Gaſtmaal gehouden heeft; welke te-hoop-gezaamelde Gaſten, hy niet en heeft laaten van hem gaan, voor-al-eer hyze den weg tot de Zaligheyd geleerd, en alzoo Geloofs-Genooten gemaakt had, zulx dunkt ons een louter verzierzel.

Of tot een Luſthof om Gaſten te trakteeren, als de Joden willen.

Alhoewel'er niet aan-te twijffelen is, of de Godvrugtige Vader, heeft zig de Voortplantinge der kenniſſe Gods, doorgaans laaten ter Herten gaan. Onder-en-tuſſen vraagd hier een ſwaarmoedige uytvorſſcher der H. Hiſtorien; of dan Abraham in het toeſtellen van dusdaanigen Boſch, dat tot zijn Godsdienſt dienen zou, zig niet en heeft ſchuldig gemaakt aan die Afgodize Zonde, welke zoo dikmaal in de H. Schrift gewraakt word? En de fraaye Godsgeleerde onſes tijds, antwoorden; *Geenzinds*: Naadien'er te dees-tijd, noch geen Beſtemde plaatze tot den Godsdienſt aangeweezen was. Ook blijkt nergens, Dat Abraham dit Boſch, met die meening aan Godt Toe-Geheyligd heeft, als of in die afgezonderde Plaatze, overlommerd met Boomen, een byzondere Heyligheyd of Godsdienſt ſtak.

Of Abraham door dusken Boſch te planten niet gedaan heeft't geen naderhand ſcherp verboden is.

Voorwaar Abraham is verre van alzulke Bygeloovigheeden geweeſt, waar op naaderhand de Heydenze Volken, zoo zeer verſlingerd waaren, Dat zy, en alle die hen daar in naawandelden, daar niet en zijn konnen afgebragt worden. By dezelve is het van Ouds de grootſte Godsdienſtigheyd geweeſt, zekere zoorten van Boomen, uyt andere af-te zonderen, die te Heyligen, en

Boſſen en Boomen aan byzondere Afgoden toe-te Wyen van Ouds in gebruyk.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

de Goden door zeekere uytkiezing toe-te Wyën; en daar van Bosschen en Lustwouden te planten: Op datze onder der zelver Goede schaaduwe, niet alleen Offerhanden deeden, Vryheeden stelden, en Bé-vaarden derwaards pleegden; maar ook Naare Schuylplaatzen vonden, om allerhande Onkuysse, en Schandelijke Ontugtigheeden te pleegen. Gelijk dan ook d'Afgoderye in dusdaanige plaatzen, niet eer en ruste, voor datze zelfs eenige Boomen, Een Goddelijkheyd hadde aangedraayd: Zoo datzer meede Goddelijke Antwoorden van verwagt hebben. Hier toe hebbenze niet slegts kleyne plaatzen en weynige Boomen, te-gaar getroept; maar heel Breede Wouden en Bosschaadjen van wijde uytstrekking, en Naar en Donker, van weegen de Digt-bewassen Boomen geplant; en niet zelden, *Heylige*, of *Gelukzalige Bosschen* genoemd. En alhoewel deeze plaatzen wel meest, en van weegen de *Naare Donkerheyd*, met des te meerder Godsdienstigheyd scheenen ge-Eerd te worden; zijnze nogtans ook *Ligtende*, of *Verligte Boßchen* genoemd; en zulx, zoo Schaliger meend, van weegen de Offerhanden en 't geduurig Branden der Altaaren; die in dezelve, Nagt en Dag ligt gaaven. 't Geen egter Isiodorus regt anders-om wend; terwijl hy meend, Datze daarom alzoo genoemd zijn, *Om datze het Ligt der Zonne wegnaamen.* En het zou wel konnen zijn, dat hy 't niet qualijk geraaden heeft, wanneer wy op de Vervaard-maakende donkerheyd, (die doorgaans in d'Afgodize Bosschen, een voornaame Bezorginge was,) het Oog houden; waar toe men mag naadenken het geene de Profeet, te deezen propooste zeyd, Hos. 4:13. En naadien wy daar, en in meer andere plaatzen der H. Schrift, ontwaar worden, Dat d'Israëlijten naderhand, haar zelven ook aan dusdaanige ydelheeden hebben schuldig gemaakt, (zoo datzé Afgodize Beelden in de Bosschen stelden, en dezelve aldaar met plegtige Diensten Gerookt en Geofferd hebben; of haar tot alzulke Heydenze uytgietingen der Overdaadigheeden begaaven, en alzinds naawandelden, in 't geene haar d'Afgodize Volken die onder hen, en van ronds-omme woonden, voordeeden;) Daarom isset datze doorgaans in de H. Schrift, inzonderheyd van de Profeeten, zoo dapper bestraft worden. En zulx met regt, naadien het haar duydelijk en klaar in de Wet Deut. 16:26. verboden was; Naamelijk haar te wagten, van *Een Bosch of eenig Geboomte*, uyt Oorzaak van Godsdienstigheyd, *Omtrent den Altaar des Heeren te planten.* Gelijk'er dan ook twee voornaame reden aan-te merken zijn, waarom De *Bosschen*, en *Schaaduwagtige Boomen*, als meede, De *Hoogten*, met zulken quaaden Naam, in de H. Schrift Gebrandmerkt staan; Datze doorgaans belast worden, *Uytgeroeyd* te worden. Want zulx geschied eerstelijk wel daarom, dat in dezelve meestdeels de Valsse Goden gediend; en aan die plaatzen, Een byzondere Heyligheyd toegeëygend wierd; welke van de Goden die men daar Diende, gezeyd wierd af-te vloeyen. Ten Tweeden, om dat wanneer het niet meer geoorloft was, elders eenige Godsdienst te Oeffenen, als aan die plaatze, welke Godt alleen daar toe verkooren had, en waar in de Arke des Verbonds, als het zienelijk Teeken van Gods tegenwoordigheyd woonde; te dier tijd nogtans, in weerwil van Gods Gebod; die alleen in Silo en te Jerusalem in den Tempel huysveste, dusdaanige Bosschen en Hoogten uyt een eyge verkiezing, en tot Afgodize Oeffeningen misbruykt zijn: Het geene doorgaans in de H. Schrift Verfoeyd word; dewijl de Goddelijke Wet eyste, Dat de H. Godsdienst aan Eene plaatze zoodaanig Vast-gehegt bleef; Dat al wie eenig Reyn Beest Slagte, en 't zelve niet en bragt aan de Deure der Tente der Zaamenkomste, om een Offerhande te Offeren, gereekend wierd, als of hy een Man Geslagt had, Lev. 17:3. Hoedaanige Oorzaaken geenzinds plaatze vonden te dees tijd dat Abraham, onder de Schaduwe der Boomen zijnen Godt Diende. Want hy heeft voor-eerst den waaren Godt, dat is, *De Godt inder Eeuwigheyd* Gediend; en zulx ter tijd in deeze plaatze gedaan, wanneer Godt noch geen Vaste Woonplaatze of eygen Huys tot den Godsdienst verkoozen

Bosschen met groote Bygeloovigheyd ge-Eerd.

d'Israëliten over het Eeren der Bosschen en Bosch-Goden, doorgaans Bestraft.

Bosschen of Boomen Verboden omtrent den Altaar te planten.

Abraham heeft voor de Wet van Moses en oprigting van den

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

koozen hadde. Waar teegen ook niets en doed, Dat de Heydenze Volken zelfs voor Abraham, op dusdaanigen wijze haare Goden in Digte Bosſchen gediend hebben; naadien Abraham niet meer verpligt was, het Geboomte in zijn waare Godsdienſt te vlieden, als Offerhanden te doen; die onder de Heydenen ook gemeen waaren; en hy zulx nogtans daarom niet en heeft naagelaaten. Zoo dat het de Wet alleen is, Die de middelmaatige dingen, Goed of Quaad maakt. En alhoewel wy naaderhand geleegentheyd dagten te zullen hebben; om omtrent d'Inſtelling van den Altaar, die Iſraël in de Woeſtijne belaſt wierd te maaken, ook van die Wet te ſpreeken; welke Verbied, Eenig *Boſch* of *Geboomte omtrent den Altaar des Heeren te Planten*; ſcheen het ons nogtans niet billik, die Verhandeling, zoo lang uyt te ſtellen, maar hier af-te doen; terwijl eenige fraaye dingen daar in voorkoomen, die aan 't voorgaande, ten minſten eenig ſchemerligt konnen toebrengen. De woorden van deeze Wet vindmen aldus Vertaald: *Gy en zuld u geen Boſch planten, van eenig Geboomte by den Altaar des Heeren uwes Gods dien gy maaken zuld.* Deut. 16: 21. Doch andere Overzetters zeggen; *Een Gewÿd Boſch.* Het woord אשרה ASCHERAH, beteekend in de H. Schrift, dikmaal *Een Boſch.* Waarom het de LXX Overzetters LUKOS of een *Luſtige Groene Thuyn*, Vertaald hebben. Doch de Gewijde Bosſchen, waaren Wouden, of plaatzen met groote Boomen beplant, en met Cierlijk-opgebouwde Altaaren, die meeſt altijd den Dienſt van eenige Godheyd toe-Geheyligd waaren: En wy hebben reeds hier van in de Joodze Oudheden gezien, Dat meeſt alle Geleerde Mannen in dat verſtand zijn. Booven deeze Beteekenis, koomen in de H. Schrift, noch wel Dry andere Beteekenisſen van 't zelve woord voor; die wy willen inzien. Want het beduyd Eerſt, niet alleen een *Boſch*, of *Luſt-Woud*, maar 't geeft ook een zoort van *Houte Beelden* te kennen; naamelijk, Het *Waar*-of *Kenteeken*, of *Beeld* van het BOSCH; gelijk het alzoo ſchijnd genoomen te worden Judic. 6: 25. en zeer duydelijk 2 Kon. 23: 4, 6. Ten anderen, beteekend dit woord niet alleen, Een geheele Rye, of Digt-beplante Bosſchaadje van Boomen; maar ook een Enkel en Alleen-Geplante Boom; gelijk ons de Geleerde Jode Kimchius; in deeze woorden aanwijſt: *Elken Boom*, zeyd hy, *die Geplant of Geboud word ter Eeren van eenigen Godt, die de Afgodendienaars Eeren; word* ASCHERAH *genoemd.* Het geene hy ongetwijffeld alzoo uyt de ſtrax-by-gebragte Wet beſluyt; naadien in dezelve, naar der Joden verklaaringe, dezelve woorden, *Elken Boom neevens den Altaar geplant zÿnde*, voor-aan ſtaan; en alzoo het Woord ASCHERAH, zeer wel ſchijnen te verklaaren. 't Zelve beteekend zomtijds ook Een *Tempel*, of *Gewÿde Plaatze* der Afgoden: In hoedaanigen zin het zeer naadrukkelijk gevonden word, 1 Kon. 14: 23. *Zy bouwden hen Hoogten, en Opgeregte Beelden, ende Bosſchen; op allen Hoogen Heuvel, en onder allen Groenen Boom.* En dat het de Heydenze Poëeten en andere Profane Schrijvers, ook in de zelve meening gebruykt hebben, blijkt uyt Strabo; die'er aldus van ſpreekt: *De Oude Poëeten*, zeyd hy, *hebben van weegen de geduurige gewoonte van Boomen neevens de Tempelen te planten, alle de Tempels*, Lukos, *dat is*, Bosſchen *genoemd, ſchoon dat ook eenige van de zelve, geene Boomen omtrent haar en hadden.* Boovendien meend de Geleerde Spençerus, Dat wanneer men, de Schriftuur-plaatzen, Judic. 2: 13. en Kap. 3: 7. met 1 Sam. 7: 4. naauwkeurig met malkanderen overweegd, men niet heel ſcheemeragtig zal ontwaar worden, Dat ook door ASCHERAH, nu en dan, ASTARTE of het *Beeld van Aſtarte* beteekend word. Wanneer ik deeze plaatze zeyd hy; volgens d'Hebreeuwze en Griekze Text vergelijk, beſluyt ik zeer gemakkelijk, Dat de woorden עשתרות en אשרה, wel in Geluyd, maar niet in Meeninge verſchillen; en datze beyde door malkander; dat is, zonder Onderſcheyd, d'een voor d'ander, gebruykt word en om ASTARTE, dat zijn De *Gewÿde Bosſchen* en *Beelden van* ASTARTE te betee-

Om wat Oorzaak Godt in de Wet verboden heeft dat geen Boſch of Geboomte by den Altaar zou geplant worden.

Van hoe veel'er hande beteekenis het grondwoord is dat gemeenlijk een Boſch Vertaald word.

De Tempelen by de Oude ook Bosſchen genoemd.

Den Naam van Bosſchen is ook tot d'Afgode Beelden overgegaan.

Zoo dat ook de Godinne ASTARTE met dezelve Naam van 't Boſch daarze Gediend wierd genoemd is.

b teekenen. Hierom wil dezelve Geleerde Man, Dat dit woord in een gants Breeden zin moet genoomen, en de gantze Wet Deut. 16:21. op deeze maniere verklaard worden: *Gy en zuld niet planten*, אשרה, dat is, Een *Boſch*, *Boom*, *Beeld*, of *Beeld van* ASTARTE; *Pilaar*, *Stokbeeld*, of *Houten Beeld*. En dat deeze Verklaaringe der Wet niet te veragten is, zal ons moogelijk uyt de volgende reden, eenigzinds toevallen. Het is voor-eerſt kennelijk, Dat de LXX Overzetters, de woorden van de Wet, in deezen zin Vertaalen: *Gy zuld u geen Boſch planten; geen Hout zult gy neevens den Altaar uwes Gods ſtellen, of u zelven Formeeren.*

En zulx uyt verſcheyde meeningen naader beveſtigd.

Ook hebben d'Oude Joden geoordeeld, dat deeze Wet niet alleen van *Een Boſch*, maar ook van *Een Beeld, van Een Hout*, of van *Een Boom*, of yts omtrent den Altaar geplant zijnde, moeſt verſtaan worden; waar aan niemand twijffelen kan, die Hekatèus toeſtemmen; wanneer hy van den Tempel en Altaar der Joden zeyd; *Een Beeld of Heylig Teeken, is daar niet te vinden, noch eenige Plantaasje, dat naar Een Boſch gelijkt; Of yts van dat zoort.* Verder, beteekend het woord ASCHERAH op zig zelven genoomen, ook een *Boſch* beſtaande uyt Boomen zonder bepaaling genoomen; het zy dan; Eyke-Boomen, Cypreſſen, Olmen en diergelijke. Invoegen de Taal-Geleerde niet quaalijk Oordeelen, Dat de bygevoegde woorden כל-עץ, geheel overtollig ſchijnen, by-aldienze niet om den zin van het woord אשרה, een weynig te verklaaren, daar waaren bygezet. Ten anderen heeft ook het volgende woord, een tweederhande Beteekenis; want נטע, beduyd *Hy heeft Geplant*, en ook *Hy heeft In-geſteeken*, of *In-gehegt*. En word in de Schriftuur niet alleen van Boomen, maar ook van dingen verſtaan, die gants geen Groejig Leeven hebben. Waarom het dan ook in deeze plaatze der Wet, niet alleen van *Boomen* en *Boſſchen*, maar ook van *Op-geregte Teekens*, BEELDEN of *Afgoden*, die van den Altaar moeſten geweerd blijven; te verſtaan is. Indien wy door deeze Verklaaringe, de duyſterheyd der woorden, eenigzinds verdreeven hebben; ſchijnd nu onze beurt te zijn, Dat wy de Reden of Oorzaak, van de Inſtelling deezer Wet verklaaren; dewijl zulx ons de meeſte nuttigheyd aanbrengen zal, omtrent het geene wy zoo korts te vooren, aangaande Abrahams Boſch-planting, terloops hebben aangemerkt.

d'Oorzaak van de Wet die alle Boomen en Stok-Beelden van den Altaar weerd, naader onderzogt.

Daar is voorwaar geenzinds aan-te twijffelen, of al die eenige ervaarenis in de Heylige en Weereldlijke Hiſtorien hebben, weeten, Dat het by d'Aal-Oude Afgoden-Dienaars de gewoonte was, aan de Godsdienſt van haare Goden, Boſſchen en Schaduwrijke Geboomten toe-te Wyën, en voor Heylige plaatzen te houden: Als meede haare Altaaren en Heylige Tempelen niet zelden, te miden in zekere wel beplante Boſſchen en neffens groene Boomen, te bouwen.

En waarſchijnelijk teegen 't gebruyk der Afgoden-Dienaars aangekant die met de Boſſchen en Heylige Boomen veel op hadden.

Want dat zulx voor-eerſt by de Ooſterze Volken, zeer gemeen was, verneemd men uyt verſcheyde Paſſaasjen der H. Schrift, alwaar de Altaaren en Boſſchen, of Digte Geboomten, by malkanderen gevoegd ſtaan. Laat ons eens naar zien, Exod. 34:13. Deut. 12:3. Judic. 6:25. 2 Kon. 21:3. en Kap. 23:6. 2 Kron. 34:7. Jeſ. 17:8. en Kap. 27:9. Ezech. 6:13. Hier toe heeft miſſchien ook de Letter-Meeſter Heſychius, niet quaalijk gegiſt, Dat Kadmus deeze maniere, uyt het Ooſten tot de Grieken heeft overgebragt; als den welken inſgelijx den Naam ASKRA, van het Eyken-Boſch dat omtrent zeker aangeleyd Steedeken, Geheyligd was, aan dezelve Stadt gegeeven heeft.

En by-naa over al door gebrooken zijn.

Doch het zy waar van daan ook de Godsdienſtige Heyliging der Boſſchen, in Europa mag overgewaayd zijn, iſſet nogtans uyt ontelbaare getuygeniſſen der Oude Boeken wel zeker, Dat dezelve, niet alleen by de Syriers, en andere Ooſterze Volken, maar ook vansgelijk by De Grieken, Romeynen, Duytzen en Britten, grootelijk toegenoomen, en in ſwang geraakt is. Maar naadien de gewoonte van Boſſchen aan de Goden te Heyligen, al van heel-Oude tijden af, haar vaſte plooy genoomen had; ſchijndmender niet aan-te moeten twijffelen; of zoodaanig-een alge-

meen

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

meen Afgodiſch gebruyk, heeft geleegentheyd verſchaft; om deeze Wet In-te ſtellen, Die zulx omtrent den Altaar van den waaren Godt, aan de Iſraëliten Verbooden heeft. Al 't geene ons te klaarder zal toeſchijnen, zoo wy de reden overweegen; Waarom doch de Oude Bygeloovigheyd der Heydenen, De Boſſchen in zulken agting hield; Datze die doorgaans met zoo veel Eerbied, tot de Bediening van haaren Godsdienſt gebruykt, en zelfs met allerhande uytbundige raazernye, naar dezelve gehunkerd hebben. Als waar van wy meenen, Dat verſcheydene reden konnen gegeeven worden, die wy willen byzetten Want in d'eerſte plaatze, heeft d'aangenaamheyd der Boſſchen, hier toe een groot aanlokzel verſchaft; naadien dezelve uyt haar eygen toeſtand, De Menſchelijke Gemoederen tot ſtille aandagt, en het Oeffenen van Heylige Plegtigheeden ſcheenen te noodigen. Want in de Boſſchen was alles zoodaanig toegeſteld, Dat het naauwelijks heeft konnen gebeuren, of wanneer dezelve onder voorweetenſchap, van eenige toegekende Heyligheyd, bezogt wierden, de Gemoederen der Menſchen, (inzonderheyd die van 't Gemeene Volk) zijn met een groote Liefde en Godsdienſtig verlangen, tot dezelve ontſteeken. En dewijl dusdaanige plaatzen gemeenlijk met zeer Hooge en Digt-getakte Boomen beplant waaren; welker Schaaduwe niet alleen Vermaakelijk en Goed was in de Ooſterze Landen, daar alles by-naa in de opene-Lugt, van de Zonne Gebraaden en Verbrand word; maar die aangenaame ſchaaduwe ſcheen hen ook een ſtille aandagt; en bequaame geleegentheyd tot de Dienſt der Goden, die deeze Boſſchen toe-Geheyligd waaren; in te boezemen: Welke dan ook niet zelden naalieten, 't genot van zoo aangenaame ſchaaduwe, den Goden Dank te wijten. En dat de Joden zelfs ook van weegen de aangenaamheyd der Schaaduw-rijke Boomen, met heele ſwermen tot dusdaanige Afgodize Boſſchen heen geloopen zijn, zulx heeft ons Hoſeas genoeg in deeze woorden afgeſchilderd: *Op de Hoogten der Bergen Offeren zy, en op de Heuvelen Rooken zy, onder een Eyke, en Populier en Ypen-Boom, Om dat derzelver Schaaduwe Goed is*, &c. Wanneer het onder de Heydenen gebeurde, Dat hen de Boſſchen te ver afgeleegen waaren, deedenze haare Heylige Plegtigheeden, meeſtdeels onder een Digt-bewaſſen Boom, welke van weegen zijn breede Takken, genoegzaame ſchaaduwe gaf, om de hitte der Zonne af-te keeren: En dat hier toe nooyt eenige Vrugt-draagende, maar alle andere Boomen die Schoon van Loof en Rijk van Lommer waaren, uytgezonderd wierden, wil ons Cyrillus Alexandrinus beveſtigen. En de Oude Digters, inzonderheyd Virgilius, hebben doorgaans de Mond vol, van dusdaanige Gewijde Boomen, die lang in Heylig gebruyk gehouden, d'een of d'andere Godheyd opgedraagen waaren. Als ook Herodotus den Tempel van Diana beſchrijft, zeyd hy; *Naar binnen-toe ſtaat Een Tempel-Woud; van Hoog-geplante Boomen, met een Kapèl waar in een Beeld ſtaat.* Den zelven geeft ook aan Merkurius Tempel, *Hemel-hooge Boomen.* Hierom dan, zoo haaſt als Godt de plaatze had aangeweezen; welk hy tot zijn Heyligen Dienſt voor hem uytgekoozen had, Deut. 12: 11, 12. voegd hy terſtond daar by; *Wagt u, Dat gy uwe Brand-Offeren niet en Offerd in alle plaatzen die gy zien zuld*, vers 13. Als of de Wet-geever wilde zeggen; Wagt u dat gy door het aanſchouwen, van de aangenaame Boſſchen, waar in de Heydenen haare Afgoden dienen, niet verlokt en word, om uwe Offerhanden daar heenen te brengen; en alzoo de Heylige Plaatze die ik Verkoozen hebbe, in Veragtinge komd en verlaaten word. Booven dit alles, meend Spencerus, Dat de Digt-beplante Boſſchen, een zeer gereed middel voor de dwaalzieke drift der Menſchen ſcheen; als die waanden, Dat de Ziel-Goden en Schimmen, daar meeſt verſcheenen, en 't Afgodize Volk derhalven dikwils in zulke plaatzen te zaamen quam: En zulx noch wel zoo-veel te liever, als die Donkere en Eenzaame Wouden, hen bequaame geleegentheyd verſchaften, om haare Vuyle en Ongeſchikte Ceremonien,

Wat den Heydenen zoo zeer tot de Eerdienſt der Boſſchen bewoogen heeft.

Naare Donkerheyd wekt de aandagt der Bygeloovige Menſchen byzonder op.

Waar toe de agting der Goden veel hielp aan wien de Boſſchen Geheyligd waaren.

En zulx heel fraay van de Profeet aangeweezen. Hoſea 4: 13.

Gewyde Boomen in plaats van Boſſchen ge-Eerd.

Alle Godsdienſt en Offerhande in de Boſſchen en op de Hoogten verbooden zoo haaſt den Tabernakel onder Iſraël was opgeregt.

De Bosſchen ook wel meeſt tot d'Onkuyſſe Godsdienſten in Gebruyk gehouden.

monien, (die eenige als wat lekkers geern in 't heymelijk en onder den haaren deeden,) te pleegen, zonder van andere die minder Schaamteloos waaren, geſtoord te worden. Gelijk ook de Naarheyd der Boſſchen yts aan zig heeft, Dat de Bygeloovigheyd niet weynig vermeerderen kan. Want in de Boſſchen die tot de Godsdienſt Geheyligd waaren; ſcheen van weegen de Digtheyd der Boomen, een groote Stilte te zijn; ook Aandagt voor die geloofden, Dat de Goden niet zelden met haare Invloeden, daar teegenwoordig waaren, alwaar haare Altaaren, omtrent zeer Hooge en digte Boomen, Gediend en haare Beeldniſſen, of ten minſten haare Waarteekenen ſtonden opgeregt. Jaa waar toe dan ook d'Afgodize Prieſters, niet zelden heele Legénden wiſten byte haalen, van Godſpraaken en Verſchijningen, die daar ter plaatze geſchied waaren: En alzoo te-bet d'Eerbied voor deeze plaatzen, tot Verwonderinge en Vreeze, den Bygeloovigen Gemoederen indrukten. Als waar toe wy Ovidius, Seneka, Lukanus, Virgilius en diergelijke, tot Getuyge moogen oproepen.

En van de Afgodize Prieſters die 't bewind over alzulke Boſſchen aanbetrouwd was; voortgeplant en in ſwang gehouden door verzieringen.

Dewijl dan de Boſſchen tot d'Afgoderye en Duyvel-Dienſt grootelijx bequaam waaren, en uyt haar zelven ook noch hulp aan de Bygeloovigheyd toebragten, heeft men daar uyt ligt te beſluyten, Dat de Paapen, die deezen Dienſt bezorgden, met groote Liſt en Yver, De Godsdienſtigheyd der Boſſchen in ſwang gehouden en voort-geplant hebben. Eenige onder d'Oude Volken, hebben ook zoodaanigen neyging tot den Dienſt der Boſſchen gehad; Dat het veele voor een Overleevering der Oude Godvrugtige Vaders hebben gehouden; welke van Abraham de Vader veeler Volkeren, op de Naakomelingen is voortgezet.

Bedenking of niet de Bygeloovigheyd daar in 't Exempel der Vroome Vaderen verkeerdelijk is naagevolgd.

Want dat Abraham by het Eyke Boſch Mamre gewoond en aldaar Een Altaar Gebouwd en ge-Offerd heeft; hebben wy, uyt Gen. 13:18. gezien. En het is van de meeſte aangenoomen Dat hy onder die Schaaduwe, d'Engelen Geherbergd heeft. Welk Eyken Boſch, Spencerus meend, Dat niet zoo-zeer een Woonſteede van Abraham, als wel een Tempel Gods geweeſt is. 't Zelve hebbenwe ook hier uyt zijn Boſch-planting *In Berſeba* verſtaan, als ook uyt Gen. 12:6. daar van het *Eyke-Boſch More*, dat by Sichem was, gewag gemaakt word: Welke plaatze Godt met een voornaame Verſchijning en God-Spraak, heeft willen Ver-eeren.

Abraham heeft de Boſſchen in Elon More en Mamre, en 't geên hy hier te Berſeba plante niet uyt Godsdienſtigheyd ge-Eerd.

En alhoewel de bequaame Stands-geleegentheyd van zoodaanige Boſſchen, geleegentheyd aan Abraham konnen verſchaft hebben, om aldaar zijn Altaar en Godsdienſt te Oeffenen; zou het nogtans al-te vermetel zijn, indienmen daar uyt yts tot een Voorbeeldige naavolging wilde beſluyten; naadien het veel-eer te denken is, Dat Abraham zijne Tenten meer vermaaks-halven, en om de aangenaame ſchaaduwe, als uyt Godsdienſtigheyd omtrent de Eyke Boſſchen, en groote Geboomten opgeſlaagen heeft. En zoo ſchijnd het ook dat Abraham in 't Onthaal van die Dry Mannen, deeze Lommer-ſchaaduwe, veel aangenaamer als de Beſte-Kamer in zijn Tente geagt heeft. Jaa hy kan ook dusdaanig-een Beplante plaatze verkoozen hebben, Op dat dit Geboomte, zeker Merkteeken zou zijn, waar aan de Wooninge Abrahams, van d'omliggende Gebuuren zou gekend en onderſcheyden worden.

't Land Kanaans was wel van Boſſchen voorzien,

Die ook meeſt van de Eyke Boomen zoo genoemd zijn.

Al 't geene zeer fraay hier meede over-een-ſtemd, Dat het Land Kanaans in de Eeuwen der Oud-Vaders, en ten tijde van Homerus, weegen d'overvloed van Eyke Boomen, zeer vermaard was. Gelijk het meede uyt geen andere reden voortkomd, Dat zeer dikwils van de *Eyken*, en *Eyken Boſſchen*, onder de Naamen van *Elon Paran*, *Elon Bachoth*, *Elon More*, *Elon Mamre*, *Elon Meonemim*, *Elon Thabor* en *Elon Bethanan*, in de H. Schrift gewag gemaakt word. Welke plaatzen alle van de Eyke Boomen die daar wieſſen, haaren Naam ontleend hebben, en van de Naakoomelingen daar voor gekend zijn.

En van Abraham verkoozen om-te Woonen als hy kon.

Hierom, naadien Abraham in een Land verkeerde, dat Vrugtbaar en vermaard in Eyke Boomen was; wat wonder iſſet, Dat wy hem zoo dikwils in Eyke Boſſchen te Woonen vinden? Daar ontbreeken ook geen die meenen, Dat het gebruyk der Boſſchen, van Ouds-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Ouds-af voortgeplant is; En dat de Oude Vaders dezelve al dikmaal, in plaats van Tempelen gebruykt hebben; zoo datze haare Heylige Ceremonien aldaar doende, dezelve door 't gebruyk aan haare Naakoomelingen hebben aangepreezen. Van dit gevoelen is onder anderen, den vermaarden Schrijver Medus, als meede Cluverus; welke Oordeelen, Dat de Wying der Bosſchen, van een over-Oud gebruyk is; zoo dat het zelfs, om zoo te ſpreeken, van Adam ſchijnd afgekoomen te zijn. Van de Fennen, zeyd Tacitus; Dat de Kinderen geen andere toevlugt teegen de wilde Beeſten, en den Slag-Regen hebben; *Als datze van Digt zaam-gevlogte takken van Boomen bedekt worden: Ook gaan de Jongelingen derwaards, en de Oude hebben zelden een andere Schuylplaatze.* Kort-om, het blijkt alzinds, datze van meeninge zijn, Dat d'Eerſte Plantinge der Luſt-Wouden en Bosſchen, zoo wel tot een Heylig als Burgerlijk gebruyk gediend heeft; 't welk de Naakoomelingen allengskens, op het voorbeeld van zommige vermaarde Vaders, die in zoodaanige plaatzen haare Tempels en Altaaren hadden, tot dat gebruyk gewettigd hebben. Den Dienſt der Afgoden daagelijx meer doorbreekende, zijn die Bosſchen, welke in 't begin Heylig en Eerlijk gehouden wierden; door veelerhande Uytheemze, en Onreyne Ceremonien, zoodaanig beſmet, Datze in ſchandelijke Bordeelen der Onkuysheyd, en ten laatſten in Hoolen en Schuylhoeken der Duyvel-Dienders veranderd zijn. Waarom dan ook aan Iſraël doorgaans belaſt is, Alle Bosſchen Uyt-te Roeyen, en zig daar toe ook wel nauw te wagten, van Eenig *Boſch* of *Geboomte*, *omtrent den Altaar des Heeren te planten.* Maar naadien het onbetaamelijk ſchijnd te Oordeelen, Dat d'Oude Vaders haare Godsdienſt in zulke Naare en Donkere Bosſchen hebben gepleegd; dewijl'er ſlegts van deezen eenen Abraham uyt de gantze Bende, gezeyd word, Dat hy een Boſch geplant heeft; en zulx noch om eenige andere reden wille; ſchijnd deeze reden weynig klem van bewijs te hebben. Hoe het'er ook om mag zijn; is nogtans uyt het gezeyde genoegzaam af-te neemen, Dat de Bosſchen van Ouds een Gemeen-gebruyk gehad hebben; als waar toe wy ook zien, dat de Tempels en Altaaren der Heydenen, als door een gedurig Verbond, zijn te zaamen gevoegd geweeſt. Gelijk'er nu ook minder reden als te vooren overig ſchijnd, om te twijffelen, Dat de Wet, welk alle Boſch-Gewas en Geboomte Verbied, omtrent den Altaar te planten, uyt deeze gewoonte der Heydenen, haar Oorſprong genoomen heeft. Maar naadien zommige Geleerde Mannen meenen, Dat de reden die wy aanſtonds hebben bygebragt, niet genoeg zijn, om de waare Oorzaak van de Inſtelling der Wet, die den Joden de Godsdienſt der Bosſchen Verbood, te grondveſten; willen wy noch eenige andere bewijzen uyt het ligt der Reden en d'Hiſtorien bybrengen, waar door de meening des Wet-geevers naader zal bloot ſtaan. En zulx meenen wy in deeze Vijf volgende Oorzaaken aan-te wijzen. I. Om dat de gewoonte van die Eeuwe, De Bosſchen aan de Onder-Aardze Goden, als eygen gemaakt had; en dezelve aan den Dienſt der BAALS, dat is, aan De *Heeren*, of *Dappere Mannen*, of *Helden* opgedraagen hebbende, klaare en kennelijke Teekenen daar toe hadde ingeſteld. Want het ſchijnd dat d'Oude Volken haare Bosſchen, gelijk als *Graffteêden*, of Eenzaame Wooningen, aan de BAALIMS, of *Dappere Helden*, hadden toe-Geheyligd. Waar van daan het dan ook in de H. Schrift gebeurt; Dat wanneer daar van de Bosſchen gerept word, te-gelijk meede van de Graffteêden gewag gemaakt word, gelijk te zien is, 2 Kon. 23: 15, 16. en zeer opmerkelijk, Jeſa. 65: 3, 4. *Offerende in de Bosſchen, en Rookende op de Tichel-Steenen; Zittende by de Graaven zoo Vernagten zy by de geene die bewaard worden; Eetende Swijnen Vleeſch, en daar is Zop van Grouwelijke Dingen in haare Vaaten.* Met welke woorden, ons de Profeet, niet alleen de Afgodize Bosſchen afſchildert; waar in de Graffteêden der Helden Vermaard bleeven; Maar ook aanwijſt, hoedaanig zy in

Bosſchen veelzinds de Wooning der Ouden.

En allengskens tot d'Afgodize Dienſten misbruykt.

Welke daarom aan Iſraël moeſten Verboden en afgeſchaft worden.

Waar toe de reden uyt de Zeden der Heydenen naader worden onderzogt.

Wat Huys de Heydenen in de Bosſchen pleegen te houden.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

De Ziel-Goden en Geesten der Gestorvene Helden hoe van Ouds in de Bosschen aange-sprooken en gediend, met Offerhanden.

in deeze Digt-beplante plaatzen, met allerhande Grouwelijke Ceremonien gewoon waaren, De Geesten der Gestorvene, aan-te spreeken, op-te Dryssen, en over toekoomende dingen te Raadpleegen. Gelijk zulx te meenen, grootelijks uyt d'overeenstemming der Heydènze Zede-Leer, en de resterende blijken der Oude Schrijvers, ondersteund word. Want datze de Graffsteêden der Dappere Helden, van Ouds in dusdaanige Gewijde Bosschen pleegen te maaken, getuygd Virgilius aan zijn Zesde en Negende Boek: Als ook Cicero in zijn Oratien. Ook schijnd de Geleerde Man Perrot, de gewoone Plegtigheeden deezer Bosschen, zeer wel geweeten te hebben; wanneer hy ons dezelve in deeze woorden Doodverfd: *Een Bosch*, zeyd hy, *is geenzinds zoodaanig als een Woud, of van zig-zelfs voortgekoomen Wildernisse; maar uyt Godsdienstigheyd met Handen Geplant, en aan eenig God, of aan de Assche van eenig Gestorven Mensch toe-Gewÿd. Waarom het zelve gemeenelÿk, of omtrent de Tempels der Goden, of omtrent de Vermaarde Graffsteêden Geplant was. Zÿnde* LUCUS, van LUCE, *dat is, van het* LIGT *der Offerhanden genoemd.* Dit zeyd Perrot; en geeft ons daar door genoegzaam ligt om te zien, waarom de Afgodize Israëliten, te-gelijk, *De Baals en de Bosschen pleegen te Dienen.* En het word niet alleen gedagt Judic. 3: 7. maar ook heel nauwkeurig aangeweezen 2 Kon. 17: 16. *Zy verlieten alle de Geboden des Heeren haares Gods; ende maakten hen Gegootene Beelden, twee Kalveren; ende maakten Bosschen, ende boogen zig voor alle't Heyr des Hemels, ende Dienden den* BAAL.

En met Getuygenissen uyt de H. Schrift bevestigd.

De Graffsteêden der Helden of Baalims, hoedaanig en waarom in de Bosschen gevierd.

Naamelijk om dat de Bosschen Graffsteêden der BAALIMS, of der Groote Heeren en Dappere Mannen waaren; En terwijlze geloofden, Dat derzelver Geesten aldaar verkeerden, en de Bosschen door de teegenwoordigheyd van haare Schimmen Heyligden; hebbenze de Bosschen met gelijke Waardigheyd, als de Ziel-Geesten der Dappere Mannen zelf ge-Eerd. Men kan ook hier uyt heel-ligt besluyten, waarom dusdaanige Bosschen, veelzinds uyt Cyprès-Boomen geplant waaren; naadien deezen Boom van alle geheugenissen af, als een Doodelijk Teeken onder al't groene Loof, aan de Ceremonien der Dooden en Onder-Aardze Goden, Gewettigd en toe-Geheyligd was. En de Digter Virgilius heeft'er ook dikwils in zoodaanigen zin van gesprooken.

Welke Eerbied weegens de verschijning van haare Geesten, allengskens tot de Bosschen is overgegaan.

Dewijl dan de Heydenen haare Bosschen zeer gemeen aan De *Baalims* en haaren Dienst quaamen toe-te Wyën, is in de Wet der Hebreën raad geschaft, Dat in den Dienst welke aan den waaren Godt gedaan wierd, niets gezien mogt worden, dat met de uyterlijke Bygeloovigheeden der Heydenen, de zelve gedaante had.

Godt heeft door de Uytroeying der Bosschen, ook 't geloof aan de Spooken weggenoomen.

En dewijl de Wet-geever in dit Gebod, grootdeels hier op uyt was, Dat de Bygeloovigheyd omtrent de verschijning van Geesten (die wy anders *Spooken* noemen,) onder Israël wierd Uytgeroeyd, op dat niemand onder haar bestond, *De Dooden* alzoo *aan-te Spreeken*; schijnd het ons een geheele verloochening van de Wet en de Profeeten te zijn; wanneermen heedensdaags gelooft, Datter zulke Spookende Ziel-Geesten zijn, of ooyt Verscheenen zijn; en dat der-halven dan ook het praatje van de Duyvel, en al zijn Konsten, omtrent het Op-roepen der Dooden, welker Zielen in Gods Hand zijn, een louter verzierzel is, Dat ons van de Oude Godsdienst der Bosch-Goden, en Waarende Zielen, is aangekleeft.

Tweede aanmerking over 't Gebod dat de Boomen aan den Altaar verbied.

Ten II. heeft Godt niet gewild, Dat zijn Altaar met eenig Bosch zou omplant worden; op dat hy daar door alle geleegentheyd, en schijn van Onkuysheyd wegnam.

De Bosschen zijn Gewijde Bordeelen en Schoolen van Onkuysheyd geweest.

Naadien immers den uytslag der Heydenze gewoonten geleerd heeft, Dat de Bosschen, door de Digtheyd de bewasse takken, Donker gemaakt zijnde, regte Sluyphoolen en Winkels der Ontugtigheeden geworden zijn. Gelijk dan meede in die plaatzen, alwaar d'Afgodendienaars haare Vleesschelijke Plechtigheeden ter Eeren van Bacchus, van Venus, en Priapus deeden, dezelve met zoodaanig-een uytbundige Schaamteloosheyd te-werk leyden, Dat haare Onkuyze gebaarden, geenzinds het openbaar ligt verdraagen konden. En dat de H. Schrift

ook

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ook werk maakt aan dusdaanige Vuyle Zeden te gedenken, kan 1 Kon. 14: 23, 24. en Kap. 15: 12, 13. gezien worden. Ook kan men uyt de woorden der Profeeten niet ſpaarzaam afneemen, Dat de Boſſchen, *Heylige Bordeelen* zijn geweeſt, in welke de Heydenen en de Iſraëlijten, die haare Zeden naawandelden, de Drek-Goden, met Godsdienſtige Zonden en Schandelijke Feyten hebben Gediend. Laat alleen naagezien worden, Jeſa. 57: 4, 5. en Hoſea 4: 13, 14. en 9: 10. als meede 1 Kon. 15: 13. Daar gezien word, Dat de Koninginne Maacha, een Schandelijk Beeld in 't Boſch geſteld had, dat waarſchijnelijk van de Vrouwen Gediend wierd, die eertijds met den Dienſt van Priapus zeer veel op hadden, weegen de Grootheyd des Mannelijken Teel-Lids; Gelijk hen, en teſſens haar Ontugtige gebeerden verweeten worden, Ezech. 16: 25, 26. *Gerrende met de Beenen*; en Hoereerende met de Egiptenaars, *Die Groot van Vleeſch* zijn. Zoo datze ook *Huysjes*, of Tentjes, of moogelijk, Groene Kransjes *Voor het Beeld des Boſch Weefden*, 2 Kon. 23: 7. Want alzoo pleegen zy Priapus te Eeren, gelijk we te vooren op een bygebragte Steen van Boyſſardus gezien hebben. En wy zullen ſtrax een fraaye aanmerking uyt Grootius en J. Oudaan by-brengen, welk ons niet duyſterlijk afbaakenen zal, door welk een toe-eygening, moogelijk de Godheeden van Priapus, Venus, Pan, Iſis, Cybele, en diergelijke, voornaamelijk in de Boſſchen Gediend zijn. Onder-en tuſſen hebben ook zommige uyt de vermaarde Schrijvers, Van de Onkuysheyd in de Boſſchen, gewag gemaakt. Want aldus heeft Euſebius zeker Boſch beſchreeven, Dat in Feniciën aan Venus toe-Geheyligd was; *Daar ſtond*, zeyd hy, *Een Schoole van Schandelijke Stukken open en vry voor alle Ontugtige Menſchen, en die haar eygen Lichaamen door miſbruyk van allerhande vrijheyd bedorven hadden. Ook wierden in dat Boſch de ongeoorloofde Byſlaapingen der Wijven, Overſpeelingen en allerhande Verfoeyelijke Ontugtigheeden, als in een Plaatze zonder Wet gepleegt.* Naardien dan de Boſſchen van Ouds, met zoo veellerhande Vuyle Dienſten beſmet wierden; heeft de Wet-geever Iſraëls, niet gewild, Dat den Dienſt van Godt, eenige gemeenſchap met de Werken der Duyſterniſſe zou ſchijnen te hebben; en daarom Belaſt, Dat zijn Altaar openbaar in 't ligt ſtaan, en niet met eenig Geboomte zou Overſchaaduwd en Verdonkerd worden. Waarom dan ook Filo de Jode, deeze reden kragtig onſteund, als hy van den Tempel te Jeruſalem zeyd; *Daar was geen Boſch in des zelfs ommeloop geplant; want den Tempel Gods ver-eyſt niet zoo-zeer een luſtigheyd der Woud-gezigten, als een ſtrenge Kuysheyd.* Voor het III. heeft Godt deeze belaſting aan Iſraël gegeeven; Op dat niet miſſchien het Volk, dat van Natuure tot d'Afgoderye geneegen was, aan de Boſſchen en Boomen, die omtrent den Altaar geplant waaren, eenig Godsdienſtig Eerbewijs opdraagen zou. 't Geênze heel ligt, jaa zekerlijk zouden gedaan hebben; naadien doch de Oude Volken in die Dwaalinge verzoopen laagen, datze naavolgens d'Aal-Oude Godsdienſtigheyd, de Boſſchen zelfs voor Heylig hielden; en vaſtelijk geloofden, Dat in dezelve eenige Godtheyd ſchuylde, die door Godsdienſtige Ceremonien, moeſt geſtreeld worden; gelijk men uyt de Oude Hiſtorien verneemd. Van de Inzettingen der Indiaanen verhaald Kurtius, dit volgende: *Zy Eeren voor Goden al watze begonnen hebben te Eeren, maar aldermeeſt de Boomen; welke te Schenden een Hals-Zaak is.* Van gelijke zeyd meede Theophylactus van d'Oude Zeden: *De Natuure der Menſchen was tot zulk-een Dwaasheyd vervallen, Datze ook d'aanzienelijkſte Boomen, en wel inzonderheyd de Cypreſſe Boomen, om haare ſchoonheyd, Offerhande deeden.* Ook zeyd Zonaras, Dat zommige Heydenen zulx noch ten tijde van de Keyzer Juſtinianus deeden. Verder is den Dienſt der Boſſchen en Boomen op verſcheyde manieren gepleegt: Want de meeſte Boomen pleegenze aan deeze of geene Goden toe-te Heyligen, en dezelve met brandende Lampen te verçieren: Die door haar eygen maakzel genoegzaame

En daarom met regt aan de Iſraëliten verbooden.

Een Derde aanmerking waarom de Boom-planting om den Altaar verbooden is.

Boomen meede Goddelijke Eer beweezen en Heylig gehouden.

En met welk-een Dienſtbe-

zaame

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

wijs en Offer-Giften verçierd.

zaame kenteekenen droegen, aan welk haar byzondere Dienst en toe-eygening aan de Goden, ligtelijk te bespeuren stond; en veele niet zelden Schandelijk waaren, en een Brandmerk van een Onkuysse Dienst vertoonden; gelijkwe in een Printverbeeldinge, onder d'Egiptize Zaaken zullen aanwijzen. Boovendien deedenze ook Beloften aan de Bosschen, Boomen en Bosch-Goden, en hingender Tafereelen aan; en den Beuyt den Vyanden afgestroopt, wierd daar ook afgeleyd, als Heylige Giften. Gelijk meede de Reyzigers aldaar voor de Altaaren, of het Beeld van eenige Godheyd, gemeenelijk bleeven stil staan. Ook Graveerdenze de Naamen en de Beeldenissen der Goden daar in: Jaa wie de Boomen of haare Takken quam te schenden, begingeen swaare Misdaad. Gelijk den Oudheyd-onderzoeker P. Rubenius uyt veele Getuygenissen heeft aangeteekend. En op dat de Dienst in deeze Bosschen, des te beter in-agt genoomen wierd, en stand houden mogt; leest men ook, Datze daar toe haare Gewijde Priesters en Overste Voorstanders hadden; waar toe, om niet veel omslags tot bewijs by te brengen, dit Opschrift dienen kan, welke de gedagtenis van zulken Overste Bosch-Priester bewaard, en van Gutherius tot dien eynde word bygebragt. C. BETUO. C. F. SACERDOTI. III. LUCORUM. PR. UMBRIAE. En men schijnd ook die Vierhonderd *Profeeten van het Bosch*, 1 Kon. 18:19. voor geen andere te moeten houden. Dat nu ook dusdaanig-een doodelijke Besmetting, naamelijk het Eerbewijs der Bosschen èn Boomen; onder de Israëliten ontsteeken is, meenen zommige hier uyt waarschijnelijk te zijn, Dat d'Inbeelding van yts Goddelijks in de Boomen, zig van Ouds-af zoo wijd en breed onder alle Volken verspreyd heeft; Dat by-naa geen Volk daar van onbevlekt gebleeven is. En op dat de gantze Afgodize toestel, een sweem naar de Dienst der *Bosschen*, *Bloem-Hooven*, en *Thuynen* had, (waar van Ezech. 13: 20. gewag gemaakt word;) zijn ook zelfs de Priesters en Altaaren, met allerhande toepasselijk Loof, Behangen, Bekranst, en aan het Hooft Verçierd geweest: Want yder God was een eygen zoort van Loof toe-Gewijd, waar meede zijn Offerhanden, Priester en Altaar Besteeken wierd. In dezer-voegen had, Jupiter de *Eyke*, Apollo de *Louwrier*, Minerva de *Olijf*, Venus de *Myrtus*, Pan de *Pijn-Boom*, Herkules de *Populier*, Bacchus het *Klimblad*; en de *Cypressen* behoorden tot de Onder-Aardze Goden. En gelijk den H. Lukas Actor. 14: 13. aan dusdaanige Bekranssingen der Offer-Stieren en Altaaren gedenkt, welke Jupiters Priesters te Lijstren voortbragten; alzoo ziet men dat Virgilius, (die dikwils van deeze Gewoonten rept;) Eneas, weegen zijn eygen Offer-bestél, aldus spreekende heeft ingevoerd:

Priesters en Bosch-Verzorgers die derzelver Heyliging in agt naamen.

d'Altaaren, Offer-Stieren, en Priesters van Ouds met Loof en Festoenen behangen.

Ik trad naar 't Myrthen Bosch dat digt van Telgen stond,
En poogd een groenen Boom te rukken uyt de Grond;
Om met Festoen en Loof, d'Altaaren te bekleeden.

Hierom dan; Op dat Godt eenmaal alle Sweemzel van zulk-een bespottelijke Inbeelding, die over-al diepe wortelen geschooten had, eensklaps onder zijn Volk wegneemen, en de Bygeloovigheyd doen versterven zou, heeft hy door deeze Wet willen verhinderen, Dat zijnen Dienst niet omtrent de Bosschen, en voordagtelijk-geplante Boomen gepleegd wierd. Naadien hy het wankelmoedig Geloove der Israëliten zeer wel kende; en voorzag, Hoe ligt zy op de minste geleegentheyd, tot de Vuyle Zeden der Heydenen zouden wederkeeren. Ten IV. heeft Godt, een Bosch of Geboomte, rond-om zijnen Altaar te Planten Verbooden; Op dat niet misschien het Volk op die plaatze, van weegen zulken bygevoegd Teeken, Godsdienstigheyds-halven, als tot een Beroemde en Voortreffelijke Uytmunting, zouden te zaamen koomen. Hoedaanigen reden Rabbi Levi, is in 't zin geschooten: *d'Afgodendienaars*, zeyd hy, *pleegen Boomen neffens haare Altaaren te planten, op dat het Volk*

Vierde aanmerking over 't Gebod dat de Boom-Planting aan den Altaar verbied.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Volk daar als naar een bestemde plaatze zou by-een koomen: En daarom heeft Godt aan Israël verbooden Bosschen te Planten: En Maimonides is even zoo gezind. Maar naadien Godt belast had, dat d'Israëliten haare Godsdienstige by-een-komsten, in of neevens den Tempel of Tabernakel zouden hebben, heeft hy gewild datze geen Bosch noch Geboomte, noch eenig ander kennelijk Teeken, nessens zijn Altaar zouden stellen, op dat het Volk daar niet zoodaanig als den Heydenen gemeen was, te zaamen koomen, en alzoo Oorzaak van Afgoderye aan de Israëliten of aan de Jode-Genooten, die in 't waare Geloove en den Dienst van de Godt Israëls, niet genoegzaam bevestigd waaren, verschaffen zouden. En of wy schoon leezen dat zommige Godtvrugtige Mannen, Bosschen en Boomen neevens haare Altaaren gesteld hebben, is zulx nogtans geschied, op dat de plaatze der Altaaren, Eenzaamheyd en Stilte betoonde; of ten minsten aanwijzen, Dat dezelve aandagtelijkheyd, daar aan zeer welvoegzaam was: Gelijk zy dezelve dan ook zoodaanig niet en hebben gesteld tot een algemeene Vergaader-plaatze, maar tot een buyte-gewoonelijke Godsdienst, waar toe zy te mets door eenig voorval scheenen vermaand te worden: Want zulx hebben wy reeds in Abraham gezien, die geen teegengestelde Wet daar van had. Voor het laatste, schijnd ook, Dat de gewoonte der Oude tijden, een *Bosch* of *Boom* by een Altaar geplant, doorgaans voor een onfeylbaar Teeken van Afgodendienst doen houden heeft: Naadien van de meeste Koningen welker Godvrugtigheyd onder de Hebreën geroemd staat, gezeyd word; *Datze De* Bosschen *hebben Uytgeroeyd*: Doch van die, welker Afvalligheyd en Afgoderye gebrandmerkt staat; daar van word doorgaans getuygd, *Datze Bosschen Geplant hebben*. Gelijk dan ook meede de zelve Bosschen, meestdeels met *Hoogten*, en *Beelden*, als zeker Gereedschap en Leerstukken der Afgoderye, in de H. Schrift worden afgeschilderd. Door welke zaamenvoeging het ongetwijffeld zal gebeurd zijn, datter tussen de Bosschen en de Afgoden, zoo naauwen gemeenschap op de baan gekoomen is, Dat de Bosschen zomtijds voor *Afgoden*, en de Afgoden wederom voor *Bosschen* in de H. Historien gesteld zijn: Ziet de eerste omwisseling, Judic. 3:7. en de tweede, 1 Sam. 7:3, 4. en wat wy korts te vooren over de breede beteekenis van het woord ASCHERAH, hebben aangemerkt. Wy besluyten dan; Dat naadien de Bosschen opentlijke kenteekens van Afgoderye, en zoo naauw met dezelve vereenigd waaren; is den Israëliten, met alle noodwendige billikheyd Verboden, eenige Bosschen of Boomen omtrent des Heeren Altaar te planten; op dat alle schijn en geleegentheyd tot Afgoderye, mogte weggenoomen worden: En dat alzoo de Openbaare plaatze des Heyligen Altaars, niet voor een Gemeene, maar alleen tot Eere van den Alderhoogsten Godt en zijnen Dienst, mogte schijnen gebouwd te zijn.

De Vroome Koningen onder Israël gepreezen om datze de Bosschen hebben Uytgeroeyd. En dieze geplant hebben, staan voor Afgodendienaars gebrandmerkt.

En zoo 't ons verder lust den Dienst der *Bosschen* en *Bosch-Goden*, tot d'Afgoden-leere der Syriers, Feniciers, Grieken en Romeynen, overgebragt te zien, wy gissen dat ons de reden, welke Joachim Oudaan, uyt Grootius, tot zijn Gesprek over Cybele, Vesta, Juno, Isis en Venus aanhaald, eenigzinds zal te nutte koomen. Dezelve Grootius, heeft dan over deeze dingen, dit volgende aangeteekend; „ASTEROTH en ASTHAROT, zijn *Bosschen*, als te zien is, Exod. 34:13. Deut. „7:5. en 12:3. Judic. 2:7. alwaar *Astaroth* vervoegd word met *Bahalim* en „genoeg laat blijken, Dat het wel een andere uytspraak, doch dezelve Be„teekenis heeft. Weshalven ook de Grieken, de plaatze 1 Sam. 7: 4. met „het woord *Bosschen* Vertaalen. In dusdaanige Bosschen wierd de *Aarde* „gediend, die daarom ASTAROT, en van de Grieken, gelijkze de Syrisze „dingen uytdrukten, ASTARTE genoemd wierd. Deeze gewoonte is on„der de Naam van CYBELE, tot de Frygen en andere Volken overgegaan. „In diervoegen heeft Ovidius gezeyd; *Dat de Moeder der Goden, haar* „*Tempel in het Digt-bewossen Woud had*; en Tacitus, Dat de Duytzen,

Hoe de Dienst der Bosschen en Bosch-Goden tot de Syries, Feniciers en andere zijn overgegaan; uyt een aanmerking van Grootius en J. Oudaan bygebragt.

De Godheyd der Aarde in de Bosschen Gediend.

Het

,, *Het Kuyſſe Boſch aan de Aarde Geheyligd hadden*: Elders zijn ſlegts en-
,, kelijk de Boſſchen aan de Aarde toe-Gewijd, en elders zijnder Beelden
,, by-gedaan; als by de Moabiten, in de gedaante van een Schaap, gelijk
,, de Rabbijnen zeggen. Eenige giſſen dat ASTARTE de *Maan*, andere dat-
,, ze VENUS, andere datze JUNO is; Doch 't geên wy gezeyd hebben, is
,, 't gelooflijkſte: Daar-en-booven is VENUS de *Teelſter der Dingen*, 't geên
,, niet qualijk met de Aarde over-een komd, en de MAAN by d'Oude, de
,, weerga van d'Aarde; en JUNO, de Lugt die d'Aarde naaſt omvangd; Dit
zeyd Grootius; wiens reden Oudaan betuygd, hem wederom indagtig te
maaken; Dat JUNO meede voor de *Aarde*, of een gedeelte derzelver be-
houd, en zoo wel als CYBELE, VESTA, ISIS en VENUS, De *Voortbreng-
ſter* en *Teelſter* der Dingen beteekend; en onder deeze Schorſſe haar Naam
LUCINA, van de *Boſſchen*, zoo wel als van het *Ligt* ontleenen kan, dewijl
de Aarde in de Boſſchen Aangebeeden wierd. Alhoewel het eenigen kan
bedenkelijk blijven, Dat zoo verre JUNO LUCINA, als een Byſtandſter der
Baarende Vrouwen aangemerkt word, en den Kinderen 't Ligt geeft, zy
geen gemeenſchap met de Boſſchen ſchijnd te hebben, dewijl deeze Byſtand
minſt in de Boſſchen, en meeſt in Volkrijke Steeden en plaatzen van noo-
den is: Doch wy hebben te vooren uyt Schaliger en Iſiodorus, twee tee-
genſtrijdige gedagten hier over bygebragt, diemen uyt deeze beyde mooge-
lijk vereffenen kan. Wanneer nu gevraagd word; Waarom deeze Eerbe-
wyzing in de Boſſchen eerſt is aangevangen, en waarom onder anderen ook de
Iſraëliten op deeze Boſch-Dienſten, en Afgoderyen zoo zeer verſlingerd
waaren? Word by gemelde Schrijver ge-antwoord; Dat voor zoo veel de
,, *Boſſchen* aan *d'Aarde* zijn toe-Gewijd; zulx geſchied is, om onder deeze
,, doorgevlogte Schaauw en Duyſterheyd, het Groove en Vaſte Lichaam der
,, Aarde te beteekenen. Daar-en-booven is bekend, Dat alle Donkerheyd,
,, Schroom, Angſtvalligheyd en Eerbied verwekt; waarom veelligt dusdaani-
,, ge plaatzen van Ouds, en eer noch de Tempelen gebouwd waaren, tot het
,, gebruyk des Godsdienſt verkoozen zijn; hoedaanig men ook van den Aards-
,, Vader Abraham leeſt, Gen. 21:33. Doch door verloop van Tijd zijn de
,, Afgoden in deeze Boſſchen begoſt Gediend te worden; welke de H.
,, Schrift, *Veld-Duyvelen* noemd: Dat zijn Ruyg-Haayrige en Gedrogtelij-
,, ke Beelden, gelijk de Grieken en Romeynen, haaren *Pan*, de *Saters*
,, *Faunen*, en andere *Boſch-Goden* uytbeelden: Hoedaanig-een miſſchien ge-
1 Kon. 15: 13. ,, weeſt is het afgryſſelijk Beeld, dat de Koninginne Maacha in een Boſch maak-
,, te. En wanneermen 2 Kon. 17:10. leeſt; *Dat de Kinderen Iſraëls haar-
,, zelven ſtaande Beelden hadden opgeregt, en Boſſchen op allen hoogen Heu-
,, vel, en onder alle groen Geboomte*; moetmen agten dat zulx een vermen-
,, ging van Godsdienſt is geweeſt, naamelijk der Aardze Afgoden met de
,, Hemelzen, of een toepaſſing van de Neder-Aardze kragten en Hoofdſtof-
,, fen, met de Lugtelijke en Hemelze Invloeyingen. Doch gelijk het by de
,, Taalkundige, dikwils in geſchil ſtaat, of'er van *Boſſchen* of van *Afgoden*
,, geſprooken word; (en dat ook niet zelden de Beelden der Afgoden, naar het
,, Boſch genoemd zijn, om datze van Ouds veel van Hout pleegen gemaakt te
,, zijn,) alzoo zijn eenige van gevoelen, Dat'er by-naa doorgaans, daarmen
,, in de H. Schrift, van *Boſſchen* leeſt, niet anders dan d'eygenſchap der
,, Beelden moet verſtaan worden, die veel van Hout Geſneeden, veragten-
,, der-wijs alzoo genoemd zijn, om haare nietigheyd aan-te wijzen, even
,, gelijkze deſweegen ook *Drek-Goden* genoemd worden: En Hiskias de
,, Metaale Slang onder 't verbreeken der zelve, den Naam van NEHUSTAN,
,, dat is, *Een Stuk Koper*, gegeeven heeft. Doch hoe het hier meede mag
zijn, Dit ſchijnd egter niet alleen uyt veele plaatzen der H. Schrift, maar ook
uyt d'Oude Schrijvers zeker, Dat de Beelden der Boſch-Goden, eertijds 't meeſt
van Hout Geſneeden waaren: En wy zien ook dat de Lier-Digter Hora-

Dat de Afgodize Beelden temets ook Boſſchen in de H. Shrift genoemd zijn, geſchied weegens veragting, om datze van Hout Geſneeden waaren.

tius

tius, zelfs den Vuylen Thuyn-God PRIAPUS, aldus veragtelijk van hem zelven ſpreekende, heeft ingevoerd;

'k Was eertijds maar een Blok, van Vijgboom, onnut Hout;
Doe d'Hand des Konſtenaars niet wiſt wat hy wou maaken?
Een Bank *of* Priapus, *om Thuynen te bewaaken?*
Flux vormd hy m' in Een God, *gelijk gy ziet, zoo Stout;*
Dat Dief en Voogelen, voor my in Vreeze raaken.

Jeſ. 37:19 en 44:15, 16. en 45: 20. Jer. 2: 27. en 10. 3, 8. Dan. 5: 4. Hoſ. 4: 12. Sap. 13. 11, &c.

En alhoewel eenige deeze Bedenking behaagd; ſchijnd het zelve nogtans in al die opmerkelijke plaatzen wederſprooken te worden, daar van 't Rooken onder de Eyken, Populier en Ype-Boomen gemeld word; inzonderheyd, door 't geên van de Koningen Hiskias en Joſias gezeyd word; *Datze de Hoogten weg-naamen, De Opgeregte* Beelden *Verbraaken, en De* Boſſchen *Uytroeyden:* Als meede door de van hand tot hand Ontfange Overblijfzelen der Heydenze Godsdienſten, waar door haare Godheeden in de Boſſchen ge-Eerd en Aangebeeden wierden. Doch wy willen deeze uytweydinge inkorten; als die tot hier-toe genoeg is, om ons wederom aan De *Veld-Duyvelen* en *Boſch-Goden* te doen gedenken, waar van de H. Schrift vermeld; te weeten, Die Ruyg-haayrige *Saters* of Knaapen van PAN, met *Box-Voeten*; van welker Gedrogtelijke Beeldniſſen, ontwijffelbaar voortgekoomen is, Dat niet alleen den Dienſt aan de Goden der Voortteeling en Generatien, tot allerhande Ontugtige gewoontens uytgeborſten is; (zoo dat ook zelfs de Geyle *Saters*, dat zijn De Veld-Duyvelen of Boſch-Goden, van een Oorſpronklijk woord genoemd zijn, dat eertijds by de Grieken en Latijnen, Een Vuyle en Onbeſchaamde prikkeling van Venus beteekende;) maar dat ook zelfs de Duyvel, de Over-Oud Groot-Vader van heel dit Bok-en-Geyten gebroedzel, dat zijn De *Saters* en *Veld-Nimfen*, of Heylige Hoeren, met Een Saters-Bakhuys, en Een Steert en Hoorns op de Kop, en geſpleeten Box-Voeten is Verbeeld geworden. Gelijk het ook al uyt dien zelven waan voortgekoomen is, Dat zommige Toovereſſen, maar al-te leugenagtig, of van Raazende Fantazien bedwelmd, in haar Belijdeniſſen bekend hebben, Dat haar de Duyvel in zulken Gedaante Verſcheenen is; waar van by Bodinus en Delrio te leezen is. Ook heeft Piërius aangeteekend, Dat den Bok van Ouds een *Hieroglijfiſch*, of Heylig-Letter-Beeldelijk Zinnebeeld van de Duyvel is geweeſt. En zeker, als wy aanmerken, Dat de Goddelijke Wet belaſt, den BOK tot een *Zond-Offer* te Slagten; (met welk d'Afgodendienaars en Tooveraars eertijds zeer veel bygeloovige grillen ter-hand hadden) men kan niet anders denken, of den Bok is van weegen zijn Eygenſchappen, veel-eer Een Zinnebeeld van *De Zonde* aan-te merken. En of niet deſweegen de Godlooze Menſchen, en die, welke weegens haaren * Stank, d'Uytwerping en Verſmaadinge verdienen, in het Euangelium, *Bokken* genoemd worden; is voor elk die de Zinrijke Spreuken van de Mond der Opperſte Wijsheyd naaſpooren wil, wel een aandagtige opmerkinge waardig.

2 Kon. 18: 4, en 23: 24.

De Duyvel waar vandaan met Hoorns en Box-Voeten verbeeld.

Den Bok als een Zinnebeeld van de Zonde aangemerkt.

* Hircus meend by de Latijnen zoo wel Stank als een Bok.

Matth. 25: 33.

ELFDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFDSTUKS.

Abraham *van Godt* Verzogt, *en Belaſt zijnen Zone* Iſaak *tot een* Brand-Offer *te Slagten.* Tien Verzoekingen Abrahams, *van de Joden* opgeteld *en* verpoetſt. ISAAKS *onzekere* Ouderdom *ter tijd deezer* Verzoeking, *naader onderzogt.* Satan *hoe van de Joden tot Een* aanraader deezer Verzoeking *ingevoerd; en waar in* Ten Deele *van de* Kriſtenen *naagevolgd: Daar ook 't Gevoelen der geêner die geen zoo* Weezentlijken Stookebrand *erkennen,*

kennen, (welk Een Helze Geest zou zijn) gepreezen word. Hoe Godt gezeyd word, Abraham door Verzoekinge, Beproeft te hebben, daar hy Alles weet? Fraaye Verklaaring van Rabbi A. Salom daar over; en dat het Gebod, welk ISAAK belast te Offeren, een Stuk van diep onderzoek is; en waarschijnelijk veel meer tot de Gehoorzaamheyd als het Geloove behoord. Mensch-Offerhanden, altijd Wreedaardig gehouden. Gods Regt in 't eyssen van Isaaks Leeven. Betragting over den Berg en 't Land MORIJAH, en opmerkelijke Beteekenissen van dien Naam. Abrahams Volveerdigheyd tot de Reys naar Morijah en d'op-Offering van zijn Zoon: En hoedaanig des Mans bedenkingen, van de Joden bezoeteld zijn; Als meede hoe Abraham zijne Knegten de wederkomst van Beyde toezeggen kon, daar hy ging om Isaak te Offeren? Dwaalzieke invoeringe van den Satan, in de Joden wedersprooken. Isaak, hoedaanig bedommeld van zijn Vader, weegens het vereyste Brand-Offer, geantwoord. Abrahams Bid-wijze, van de Joden tegen 't Westen opgevat, en zulx aan het Bouwen van haare Synagogen overgebragt. Isaak aan Handen en Voeten Gebonden, en op 't Hout des Altaars geleyd; met een Bedenking over zijn Vry-willigheyd, die by de Joden, Een Verdienstelijk werk by Godt gehouden word: Met een fraaye reden van Chrysostomus daar over; welken daar in egter van de Bisschop van Veronen, overtroffen word. Abrahams Lof, hoe van zommige door quaade voorbeelden beswalkt, en de Scherpe aanmerking van Filo beantwoord. Vader Abrahams Geloove van den Apostel gepreezen; en zulx uyt zijn Geloof van d'Opstandinge der Dooden bekragtigd. Abraham door de Roepende Stemme van den Engel des Heeren wederhouden, en Isaak van de Dood Verlost. 't Gevoelen der geener welke Kristus hier in Menschen gedaante vinden, wedersprooken. Roepende Stemme, hoe ten aanzien der Bedieninge, Een Engel des Heeren genoemd. Gebod Gods aan Abraham gegeeven, hoe weder is konnen ingetrokken worden? Abraham Geroepen, ziet een Ram, dien hy in Isaaks plaatze Offerd; met eenige Bedenkingen der Taal-geleerde aangaande 't Struyk-Gewas dat deezen Ram by d'Hoornen hield; En of ook dit Beest in deeze vertooning, Een Afbeelding van Kristus aan 't Kruys geweest zy? Eenige verzieringen der Joden over den zelven Ram. Hoe Abraham, een Beest dat zijn eygen niet en was, heeft moogen Offeren? Abrahams Gebed onder 't Slagten van den Ram, waar toe van de Joden Verzierd? Naam-digting van Abraham aan deeze Offer-plaatze ingesteld; met hoedaanigen Spreekwoord in Israël onderhouden; en van de Joden op de plaatze der Godsdienst, en Tempel te Jerusalem gepast. Belofte Gods aan Abraham, met een Eed vernieuwd. Isaaks voorbeeldige Offerhande, in alle deelen met die van Kristus, als in haar Tegenbeeld over-een gebragt. Geheugenis van Abrahams Offerhande by de Heydenen bewaard en met Fabelen verdonkerd. Abraham voor Saturnus, en Isaak voor Jehoud by de Feniciers gehouden; en wat Agting hy by de Kanaaniten had. Dat de Bygeloovigheyd de Verschrikkelijkste dingen alderliefst aanneemd. SARA Sterft 127 Jaaren Oud, en word van Abraham Beweend en Begraaven. Joodze verzierzelen omtrent d'Oorzaak van Saraas Dood. Abrahams Koop en Grafbestelling in de Spelonke MACHPELA; en de standsgeleegentheyd van die Begraafplaatze, agtervolgt met yts van 't Kerklijk Regt der Graf-Verkooping. Geslagt-Register van Nahors Zonen, hoedaanig van Moses verhaald, om 't Bloedverwandschap van Rebekka de Dogter Bethuëls (die ISAAK ter Vrouwe wierd,) naauwkeurig aan te wijzen; &c.

Abraham Verzogt en belast zijnen Zone Isaak tot een Brand-Offer te Slagten.

NU zullen wy andere Dingen van Abraham gewaagen, En een zeldzaam Stuk ter hand neemen: Want wat kon'er de Godvrugtige Vader verschrikkelijker voorkoomen, Dan dat JEHOVA, die tot hier toe, op d'alderhoogdraavenste wijze betoond had, zijn GODT en *Grooten* LOON *te zijn*, hem belast, Zijn Eenig-Gebooren Zone, dien hy Lief had; van Leevenden-Lijve, door het Slagt-Mes ter Dood te brengen, en het Bloed van zijn Gehoorzaam Kind, met eygen Handen te Vergieten? Op wiens Behoud nogtans, De Goddelijke Belofte zoodaanig gevestigd lag, Datze buyten 't Leeven van dit Zaad, geenzinds konde Vervuld worden: En ook niet en zou Vervuld geworden zijn, zoo niet de Goddelijke Voorzienigheyd met een voorbestemde Raadslag, daar onder gespeeld, en dees Angstvallige Verzoeking, in een Bly-eyndend Treurspél had omgekeerd. Op dat zoo wel aan de Geloovige Vader, als aan zijn Geslagte, van Eeuwe tot Eeuwe blijken mogt, Dat Godt *Niemand Verzoekt ten Quaaden*, gelijk de Apostel leerd Jak. 1:12. Voorwaar, Abrahams Geloof is hier door strengelijk Getoetst; en byzonderlijk Beproeft, hoe hy omtrent de Belofte van het Beloofde Zaad, te-

En waar toe die Verzoeking dienen zou.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

te-moede was, en of hy d'Almagt Gods, ook de Opſtanding uyt den Dooden toe-vertrouwde? Want gelijk de Belofte deeze toezegging had; *Dat in Iſaak*, het Zaad *zou Genoemd worden*, moeſt hy volgens Hebr. 11: 18, 19. in zijn Geloove overleggen en vaſt-ſtellen; Dat ſchoon hy ook zijnen Zone op 't bevél Gods Slagte, Godt nogtans magtig was, hem *Uyt den Dooden op-te Wekken*, en aan den Vader weder te Geeven. Dus behoorden 't ons dan hier te geluſten, de H. Hiſtorie van deeze hoogdraavende Verzoekinge, ter Deugden in te zien; als waar toe wy voor-af, tweederley gedagten der Uytleggers, uyt d'omſtandigheyd des tijds, die Moſes eenigzinds onzeker ſteld, in-agt willen neemen. Als dan de H. Schrijver Gen. 22: 1. zeyd; *Het geſchiede naa deeze Dingen, Dat Godt Abraham Verzogt*, &c. meenen zommige, Dat men zulx zoodaanig voor d'Oorzaak der Goddelijke Raadſlag op-te neemen heeft, als of'er gezeyd wierd; Dat Godt dit ten laatſten deêd, naar dat hy reeds veelerley Verklaaringen aangaande de Belofte en zijn Eeuwig Verbond aan Abraham gedaan had; en nu opentlijk bleek, Dat Jehova hem getrouw bleef, dewijl Iſaak reeds Gebooren, en in 't Huysgezin van Abraham tot eenige Manbaare Stand was opgevoed: Jaa dat ook de Dienſtmaagd Hagar met haaren Zone Iſmaël Uytgeworpen, zoodaanigen ruymte voor d'alleen-Erfgenaamſchap gemaakt hadden; Dat het niet anders ſcheen, of den Vroomen Vader, was alle Swaarigheeden te booven gekoomen, en liep nu vaſt de Haaven der Heylige ruſte, met volle Zeylen in. Invoegen Moſes, door d'aanmerking van dusken omſtandigheyd, niet alleen heeft ſchijnen toe-te leggen, om de Verzoeking van Abraham te Vergrooten, en Ongemeender te maaken; maar te-gelijk ook heeft willen Betoonen, met hoedaanigen volſtrekten Gehoorzaamheyd, Abraham, dit Streng en Bloed-dorſtig Gebod, is gezind geweeſt, in den Geloove te voldienen. Zoo dat hy zijnen Zone Iſaak, ook maar alleen, om *By Gelijkenis* te ſpreeken, als van den Oever des Doods, opgevat en wedergekreegen heeft; gelijk den Apoſtel alzoo ſpreekt, Hebr. 11: 19. Maar alhoewel dit geen onfraaye Bedenkingen zijn; meenen nogtans andere vermaarde Uytleggers, Dat Moſes door deeze Voorreeden, *'t Geſchiede naa deeze Dingen*; heeft willen aanduyden, Dat Godt deês alderſtrengſte Beproeving, ten laatſten heeft willen terhand neemen, naar dat hy Abraham te vooren, al dikwils en op verſcheyde wijzen Verzogt had. Gelijk we tot hier-aan-toe gezien hebben, In 't Verlaaten van zijn Vaderland; In zijn Omdoolen in Kanaan; In 't Berooven van zijn Huysvrouwe Sara, hem tweemaal niet zonder gevaar van zijn Leeven, op den hals gekoomen; In d'Onvrugtbaarheyd van Sara, getergt door de Belofte van een Zoon, terwijlze buyten tijd van Baaren was; In het Uytwerpen van Iſmaël, en in andere Rampſpoeden meer. Op welke hem nu noch wel de alderſwaarſte van allen, In Iſaak, zijn Eenige Hôôp en Ruggeſteun des Geloofs, (zoo veel het Vleeſch aanging,) een harden Strijd aanbood. Zoo dat de Joden niet zonder grondveſt ſchijnen te zeggen; *Met Tien Verzoekingen, is Abraham onze Vader Verzogt geworden, en heeftze alle Kloekmoedig doorgeſtaan, Op dat het openbaar wierd, hoe groot zijne Liefde was tot Godt.* Want dat d'Oude Hebreën, van overlang voor-vaſt geſteld hebben; Dat Abrahams Geloof en Gehoorzaamheyd aan Godt, door Tien onderſcheyde Verzoekingen, als met zoo veele Storm-Rammen Gebeukt en Aangevogten is, wordmen uyt haare Overleeveringen by Rabbi Levi, en in Pirke Eliëzer, en in veel andere Joodze Boeken ontwaar; alhoewelze in de Ordening der optellinge, op ver-naa met malkanderen niet eens zijn. Rabbi Levi zeyd, Dat Abraham, I. Verzogt is, wanneer hy uyt zijn Vaderlijke Geboorteplaats en Maagſchap geroepen is. II. Als hy van Honger geperſt, naar Egipten moeſte trekken. III. Als hem aldaar zijn Huysvrouwe Sara, ontvoegd en in 't Koninglijk Hof van Farao, als een Geroofde Vrouwe opgenoomen is. IV. Als hy genood-drukt wierd teegens

De Verzoeking Abrahams is opmerkelijk.

En te wat tijd voorgevallen.

Abrahams Verzoeking is Swaar en Hoogdraavende geweeſt.

Gen. 22: 1. Is te vooren als dikwils Verzogt door Rampſpoeden.

Tien Verzoekingen Abrahams van de Joden opgeteld.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

d'Uytlantze Koningen, om de zaake van zijn Neeve Loth, den Oorlog op-te vatten. V. Als hy vol van Wanhoop om Wettige Naakoomelingen uyt Sara te verwekken, met desselfs Dienstmaagd, heeft moeten een Houwelijk maaken. VI. Als hy hem de Besnijding aan zijn eygen Lichaam heeft moeten onderwerpen. VII. Als hem Sara, door Abimelech, de Koning van Gerar, Ontrooft is. VIII. Als hem van Sara belast wierd; Hagar uyt-te Drijven, terwijlze by hem Swanger ging. IX. Als hy gedrongen wierd om Ismaël, die zijn Zoon was, Erfloos te maaken. En ten X. Als hem nu hier van Godt belast word, zijnen Allerbemindsten Zone Isaak, tot een Brand-Offer te Slagten. Dusdaanig heeft Rabbi Levi *In Tanchuma*, d'Ordening der Verzoekingen aan-een geschaakeld. Maar alhoewel deeze alle haar grondvest in de H. Historie vinden; en Ongemakken zijn die Abraham getroffen hebben; heeftze Rabbi Eliëzer egter niet alleen heel anders opgeteld, maar ook eenige Verzierde dingen daar by gelapt; die zoo wel buyten Moses zijn, als teegen de waarschijnelijkheyd aanloopen.

Abrahams Verzoekingen van de Joden verpoetst.

Den zelven steld dan dit voor d'Eerste Verzoeking; Dat alle Groote der Aarde, zoo draa als Abraham Gebooren was, hem hebben gezogt van-kant te maaken. Voor het Tweede; Dat hy Tien Jaaren Gevangen gezeeten, en daar naar in den Vyerigen Oven geworpen is. Hy voegd'er ten Derden by, Dat hy belast is uyt zijn Vaders Huys en Maagschap te gaan &c. Daar hy dan 't meeste der voorverhaalde Rampspoeden by-flanst, om 't Getal vol te maaken. Hoedaanigen Tien-tal, Baal Hatturim in zijn Kabbaalze verklaaringen over Gen. 26: 5. met groote scherpzinnigheyd heeft weeten uyt-te Cyfferen. Te weeten, om dat in dat *vers*, Tien *Woorden* of *Stemmen* gevonden worden. Maar alhoewel de laast-bygebragte niet onvoegzaam onder de Verzoekingen Abrahams te tellen is; zullen nogtans de dry voor-af gegaane geheel-en-al Fabelagtig blijven: En waar die uyt opgevist zijn, kanmen in ons Tweede Hoofdstuk, dat van Abrahams Roepinge handeld, overvloedig ontwaar worden. Waarom wy'er ons hier niet verder meede bemoeyen zullen; maar tot de rigtdraad van Moses Verhaal keeren; niet teegenstaande hy het Tijd-punt van Isaaks Ouderdom; als Abraham 't Gebod van hem te Slagten ontfing, eenigzinds in 't Onzeker laat; en de Uytleggers stof tot allerhande gissingen verleend heeft.

Te wat tijd van Isaaks Ouderdom deze Verzoeking Abrahams voorgevallen is.

Onder de Joodze Schrijvers heeft Aben-Ezra geOordeeld, Dat deeze Verzoeking, in 't Dertiende Jaar van Isaaks Ouderdom voorgevallen is: 't Geên d'H. Historie schijnd te wederspreeken, dewijl het eenigen moeyelijk gevallen is te gelooven, Dat een Kindze Jongen van Dertien Jaaren, mans-genoeg geweest zy, een Bussel Hout, die niet heel kleen, noch ligt kan geweest zijn, op zijne Schoften te neemen, en daar meede van een ver-afgeleegene plaatze, een steylen Heuvel op-te steygeren? Uyt deeze aanmerking, hebben andere 't zelve liever op het 37ste Jaar van Isaak gebragt,

Verscheyde gevoelen over Isaaks Ouderdom.

en zijn daar in van Patricides en Harvillæus naagevolgd; die hunne meening, daar toe ook noch zelfs uyt Aben-Ezra poogen goed te maaken; Alhoewel hy'er dit van zeyd: *d'Overleevering, luyd wel van zoodaanige Jaaren zoomen die moet gelooven; maar ten komd met de reden niet over-een, dewijl Isaak zelfs noch qualijk zoo Oud geweest is, als Sara Stierf.* Dat de Moeder Sara, voorzeeker te deezer tijd noch in 't Leeven was, is uyt de volgdraad der Historie openbaar;

De Verzoeking Abrahams is by 't Leeven van Sara voorgevallen.

welke zeyd, Dat Abraham naa deeze Verzoeking, wederom naar Berseba gekeerd, en aldaar Gewoond, dat is, eenige tijd zijn verblijf gehad heeft; Gen. 22: 19. Van daar is hy opgebrooken naar Hebron, alwaar Sara Gestorven is, Gen. 23: 2. Invoegen deeze laatste meeninge niet verder verwerplijk schijnd, als datze deeze Verzoeking juyst op het Tijd-punt van Saraas Dood brengd; en'er noodwendig eenig verloop van tijd, weegen Abrahams verblijf in Berseba, moet in agtgenoomen worden.

Gen. 23: 1.

Dit kanmen ligtelijk bemerken, als men steld, Dat Isaak Gebooren is op 't Neegentigste Jaar van Sara; die in het 127ste Jaar haares Ouderdoms

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

doms Gestorven is. 't Geên zekerlijk doet volgen, Dat Isaak, ter-tijd van zijn Moeders Sterf-Dag, omtrent 37 Jaar is Oud geweest. Josefus zoo 't schijnd, dit een welvoegzaamheyd willende toebrengen, heeft Isaak te deezer tijd, 25 Jaaren gegeeven. Waar aan Rabbi David Ganz, noch een Jaar toevoegd, en'er 26 af maakt. Andere, en onder die, d'Alexandrynze Kronijk, die van Bolduk gevolgd word, stellen hem 35 Jaaren. Jaa de Jooden en schaamen haar niet, om zelfs de Maand en Dag, daar by aan-te teekenen. Wantze stellen voor vast, Dat het op den Eersten der Maand Tisri geschied is; en dat Moses dien zelven Dag naderhand tot Gedagtenis van Isaaks Slagtinge, uytgekoozen en vastgesteld heeft; om op den zelven *Het Feest der Trompetten*, of d'Herdenking des *Geklanks*, of *Geroeps*, te onderhouden: En dat men daarom ook op een Rams-Hoorn pleeg te blaazen, om dat een *Ram* in Isaaks plaatze ge-Offerd wierd. En vervolgens heeft de Joodze Land-Beschrijver aangeteekend; Dat Isaak, als hy hem gereed maakte om ge-Offerd te worden, 36 Jaaren Oud was; en dat zulx gebeurd is op dén Dag die de Hebreën *Ros Haschana* noemen. Maar naadien d'H. Schrift, niets van Isaaks Ouderdom bepaald, isset ongetwijffeld veyliger, Dat men Jaar, noch Maand noch Dag vast-steld. Of nu Sara, dewijlze noch in 't Leeven was, ook van al deezen handel geweeten heeft? gelijk Augustinus en Gregorius Nyssenus voor gewis houden; of dat zy'er geheel-en-al Onkundig af geweest is, als Chrysostomus gelooft; laaten wy tussen beyden; en houden 't voor genoeg, uyt de strax-bygebragte redenen, te konnen gissen, Dat Isaak om deeze tijd, een Jongeling van Mannelijke Standbaarheyd, dat is, van 25 of 26 Jaaren zy geweest: En dat derhalven de Schilders hier met regt moogen uytgestampt worden, die Isaak gemeenlijk in deeze Historie, als een kleenen Jongen, in haare Tafereelen laaten zien. 't Is waar, Dat Moses hem נער en de LXX Overzetters, PAIDARION, *Een Jongen* noemen, Doch uyt dat woord, kan niet besllooten worden, of hy eygentlijk een Kindze Jongen, (gelijk de Leuvenze Bybel hier heel vies, *Een Kind* Vertaald heeft;) of een Jongeling die tot de Mannestand overgegaan is, geweest zy? wy laaten af te zeggen, Dat daar uyt het eygentlijke Jaar des Ouderdoms zou te bepaalen zijn. Men diend dan te weeten, Dat *Jongen* en *Jongeling* by de Hebreën, een Gemeen Woord is, waar door zoo wel de Kindsheyd als de Jongelingschap, teegens de Bejaarde Manschap en die Oud geworden zijn, gesteld word. Invoegen, men de Kinderen en de Jongelingen uyt het Bedrijf dat hen toegeschreeven word, heel makkelijk t'onderscheyden heeft. Want op deeze wijze ziet men dat dezelve Naam ook aan Abrahams Gewaapende Knegten gegeeven word, Gen. 14: 14. en aan den wulpzen Jongeling Sichem, die Dina geweldiglijk ont-Maagde, Gen. 34: 19. Insgelijks aan Josef als hy Faraos Droom uytley, Gen. 41: 12. En aan Josua, als hy by Moses voor Lijf-Knaap diende, Exod. 33: 11. Zoo meede aan Absalom, doe hy zijn Vader met den Krijg bestookte en uyt het Rijk joeg, 2 Sam. 18: 29. Welke Voorbeelden voorzeker genoegzaam aanwijzen, Dat het geen Kinderen noch kleyne Jongens zijn geweest; en ons vermaanen, dat wy hier van Isaak, uyt vergelijking van Gen. 22: 5. met *vers* 3: (daar Abrahams twee Ezel-Drijvers, ook *Jongens* genoemd worden) gelooven moogen, Dat hy ten minsten van zoodaanigen Ouderdom en Kragten zal geweest zijn; dat hy een goeden Bussel gekloofd Brand-Houd, tot zijn Vaders voorgenoomen Offerhande, heeft konnen op de Schouderen torssen. En zoo is hy voorzeker te dees-tijd Mans genoeg geweest, om zijn Ouden Vader, indien hy Onwillig deeze Slagting ondergaan had, met Geweld teegen te staan, en t' Ontworstelen; zoo dat hy hem niet als een Kind, Handen en Voeten, als een Lam ter Slagting zou hebben laaten Binden. Want veele hebben hun zelven in de tijd van zulken Ouderdom, door haare Daaden al Vermaard gemaakt; gelijk te zien is, aan David, die omtrent zijn 25

127
90
———
37

Joodze gissingen omtrent Isaaks Ouderdom en Saraas Dood.

Isaak is te dees-tijd een Mannelijke Jongeling en geen Kindze Jongen geweest. Gen 22: 5.

 Jaaren,

Jaaren, Sterk genoeg was, voor een Leeuw en een Beër te ſtaan. Jaa Alexander, Hannibal en Pompejus, die Veld-Overſten der Grieken en Romeynen waaren, hadden om deeze tijd des Leevens, den by-Naam al verdiend, van *De Groote* genoemd te worden. Maar het is voorzeeker een al-te plompen Overleevering, die in het Talmudize Boekdeel *Sanhedrin* gevonden word, welke zeyd; Dat deeze Verzoeking Abraham, van den *Satan* zou op 't Lijf gekoomen zijn. 't Geên de Joodze Meeſters aldus Godslaſterlijk verhaalen: *Wanneer Vader Abraham op de Speên-tijd van Iſaak, Een Groo-*
„ *te Maaltijd had aangerigt, heeft de* Satan, *Abraham by Godt aange-*
„ *klaagd, en gezeyd*, Ziet den Ouden Vader, over welk gy u zoodaanig
„ Ontfermd hebd, Dat hy zelfs in 't Honderſte Jaar van zijn Ouderdom,
„ met een Vrugt des Buyks beſchonken is; heeft uyt d'Overvloed zijner
„ Maaltijd, niet een Tortel-Duyfjen ten beſten gehad, om dat aan U op-te
„ Offeren? *Godt heeft geantwoord*; 't Is waar, hy heeft niets gedaan dan al-
„ leen om zijn Zoons wille. Nogtans, indien ik hem Gebieden zal; *Snijd*
„ *uwen Zoone voor my de Keel af, zal hy terſtond Gehoorzaamen en zijn*
„ *Kind Dooden.* De SATAN flux daar op aandringende, Dat zulx mogt ge-
„ ſchieden; *Is Abraham aanſtonds daar toe van Godt Verzogt geworden.*

Gen. 21: 8. De Joden willen dat Abrahams Verzoeking door aanraaden van den Satan bevorderd is.

Maar Lieve Godt! Waar bergen wy ons, voor al zulke ſchaamtelooze Verzierzelen, die immers verre de nietigheyd der verworpene Pot-Scherven te booven ſtreeven? En doch! Wie ziet ook met een half Oog niet, Dat de Joden zulken ydelen klap, uyt een vuyl-aardige naa-aaping van Jobs Verzoeking verpoetzen; Die zy eerſt qualijk verſtaan, en daar naar ſchandelijk misbruykt hebben. Want zoo Armzalig en beſchaamdelijk naakt is gemeenelijk de Dwaalinge, datze haar altijd met eenig Bedekzel, dat van de Waarheyd ter-ſluyk ontſtoolen is, zoekt te omgorden; vreezende, Dat zooze haar zelven bloot op ſtraat begaf, elk haar zou kennen en vlieden. En het zou miſſchien niet verre buyten de waarſchijnelijkheyd gaan, te denken, Dat d'invoeringe des Satans, die zoo in 't Boek van Job, als in andere plaatzen der H. Schriften gevonden word, de Oude Kriſten Kerk-Vaders, en de Geleerde Mannen die hen daar in niet al-te omzigtig op 't ſpoor gevolgd zijn; door veel diergelijke Joodze Verklaaringen, in 't zin gekreegen hebben, meeſt alles, waar ſlegts de Naam van SATAN, dat is *Teegenpartijder* of *Weederſtreever* gevonden word, op Een Helzen Duyvel te paſſen; en die zoodaanig door alle Quaade en Rampſpoedige voorvallen, uyt en in te doen rinkinken, Dat 'er niets gebeurd, daar hy niet een klaauw in ſlaat: Zoo dat men hem zelfs niet uyt den Hemel ſluyt; noch buyten Gods Geheymen Raad houd, maar met den zelven redeneerd; Jaa Godt zelfs teegens de Vroome *Op-Hitſt*; gelijk men zoo meend dat die ſpreekwijze, Job 2:3. gevonden word; en wy nu ſtrax gezien hebben, hoe ſchandelijk de Joden zulx ook omtrent den Godvrugtigen Abraham doen: Niet anders als of d'Eenige, Eeuwige en Algenoegzaame Godt, zig nu en dan, van een Vervloekten Geeſt bepraaten liet; daar 't gemeen gevoelen nogtans van den Duyvel gelooft, Dat hy in de Helle, dat is, buyten kennis en toegang, of eygen uytkomſt, van Godt zelfs Gevangen leyd. En hoedaanig by-naa al de Weereld, noch aan dit Dwaalziek en zinneloos Gevoelen ver-ankerd leyd, en onwillig is, zig daar van te laaten losmaaken, (op dat veele dwaalingen daar meede in duygen vielen,) Dat is gebleeken aan die Kerkelijke Aardbeeving, die onlangs op het Boek, DE BETOOVERDE WEERELD, gevolgd is. 't Is onze gewoonte, elk in zijn Oordeel vry te laaten; en agten aan niemand beeter de Naam van een Menſch te paſſen, dan die de Overlegging van zijn eygen Gemoed, aan de Beſchouwing van de Reden te-koſt leyd; terwijl wy onder-en-tuſſen weynig agting draagen, voor zulke, Die zig alwillens in een Kerker van blinde Onweetenheyd laaten gevangen houden. Met de zulke moet men meêlijden hebben; alhoewel het ons meede niet onbekend is, op wat wijze het helder

Waar de Joden duſken laſterlijk gevoelen van daan hebben.

Die ten deel van de Kriſtenen daar in zijn naagevolgd door 't invoeren van een Duyvel of Helſſe Geeſt die alle quaad ſtookt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

der uytzigt van 't gemoed, ook wel door een Voordeelige Dwaalinge belemmerd en afgesneeden blijft; zoo dat alle waarheeden, die juyst niet van 't alderfijnste slag zijn, daar niet en konnen inbooren. 't Geên wy dan in deezen een ander vergunnen, behoord ons ook niemand te weygeren, noch beletten vryborstig-uyt te zeggen; Dat hoe zeer ook teegens dit Gevoelen Gedonderd en Gedaaverd word; de grondvest daar van nogtans, zoodaanig van aard is, Dat het ongemoeyd eenige byzonderheeden, Proef houden, en by de fraayste Verstanden zoodaanig doorbreeken, en verder uytbotten zal, dat niemand die de H. Schriften doorzoekt, niet de minste scheemering van Een Duyvel, die een Zelfsstandige en Werkzaame Geest is, daar in zal weeten te vinden. Ziet daar, hoe veel wy in 't voorbygaan, tot Lof durven zeggen, van een Gevoelen, dat noch onlangs van zoo veel Geleerde Mannen, Aangevogten, Geringel-Oord, en Geleêbraakt is; maar van noch grooter aantal Veragt, Verfoeyd, Jaa tot het Vyer Verdoemd is; eer het haar noch eens gelust had, Gods woord, en de Gezonde Reden daar over te raadpleegen.

Maar wanneer Moses de Goddelijke Raadslag in deeze woorden aanwijst, *Godt heeft Abraham Verzogt*: Of als andere Vertaalen, *Beproeft*, *Ondertast*, *Aangevogten*, *Getempteerd*, of *Bekoord*; Verklaaren de meeste Joodze Uytleggers het woord נסה, niet Hy *Heeft Verzogt*, maar *Hy heeft Opgeheeven*: En zulx van נס *Een Vaandel* of *Baniere*. Als of de H. Schrijver wilde zeggen; Dat Abraham door dit Proefstuk van zijn Vast en Onbesweeken Gemoed, als een *Vaandel* of *Vyerbaak* aan een hooge Wagt-Tooren uytgesteeken, Een Voorbeeld verstrekken zou, tot wiens verheeven Ligt, en Opgesteekene Vaane, zig veele begeeven, en haare Daaden naar zijne voedstappen rigten zouden. Dit hadden voorzeeker de Schrift-Geleerde en Farizeën, ten tijde van de Zaligmaaker, al vergeeten; als hy Johan. 8:39. op deeze grondslag tot haar zeyde; *Indien gy Abrahams Kinderen waard, zoo zoud gy Abrahams Werken doen*. Maar op dat wy de verklaaringe van het woord, welk de Hebreën hier *Opheffen*, en niet, *Verzoeken* Vertaalen, niet zonder Getuygen schijnen bygebragt te hebben; zullen wy'er Vier uyt Manasse Ben Israël voortbrengen, dien hy zelve by Naamen opteld: Te weeten, Rabbi Jose Galilæus *In Jalkut*: Rabbi Salomon Lebeth Halevi: Rabbi Samuel Japhe, en Rabbi Bahye. Wy bekennen, Dat alhoewel de Joodze Uytlegging, op zig zelfs aangemerkt, niet buyten de waarheyd gaat; veel Geleerde Mannen nogtans twijffelen, Of het grond-woord zulken beteekenis toelaaten kan? naadien het insgelijks ook in een quaaden zin kan gebruykt worden van de geene die gezeyd worden, Godt *Te Verzoeken*. De LXX Overzetters hebben hier ter plaatze EPEIRASE, *Hy heeft Verzogt*; en d'Arabier, *Hy heeft Beproeft*; of *Hy heeft Onderzogt*. Het woord *Verzoeken* is in 't Gemeen, en moet als een middelwoord aangemerkt worden, dat naar verscheyde bepaalingen, nu in een Goeden, dan in een Quaaden zin genoomen word. Want yts anders is de *Verzoeking* van DOKIMASIAS of *Beproeving*; en wat anders de *Vervoering* of *Verleyding*. 't Eerste kan in een Goeden zin genoomen worden, maar het tweede niet welvoegzaam, noch naar gewoonte der Goede Schrijvers. Volgens deeze Goede meeninge dan, heeft Godt Abraham *Verzogt*, Op dat hy desselfs *Wel-doorzogte Gehoorzaamheyd*, tot een voortreffelijk Voorbeeld stelde. Anderzinds Verzoekt Godt niemand met een Verzoekinge van *Verleyding*, dat is, *Ten Quaaden*; maar hy Verzoekt de Heylige, wanneer hyze Heyliglijk Oeffend, en aan andere, haar Geloove, Liefde en Hôôpe (verzeld met Lijdzaamheyd,) wil openbaar maaken. Om dusdaanigen Verzoeking heeft zelfs David Gebeeden, als hy Psalm 26:2. zeyd; *Beproft my Heere, en Verzoekt my; Toetst mijne Nieren ende mijn Herte*. Boovendien komd ook dit in aanmerking, Dat naademaal het schijnd, dat Hy, die een ander *Onderzoekt* en *Beproeft*, gemeenlijk Onkundig geagt word; niet weetende hoedaanig hy 't Gemoed des

Aanmerking der Joden op 't woord dat hier Verzoeken Vertaald word.

Waar toe Abraham Verzogt is.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Hoe Godt gezeyd word ymand te Verzoeken of te Beproeven daar hy Alweetende is?

des geenen die Onderzogt word, bevinden zal? En daarom, dewijl Godt voorzeker Alweetend is, zoo dat hy zelfs d'alderdiepste Schuylhoeken des Herten doorgrond; kan'er ligtelijk Gevraagd worden; Hoe d'Alweetende Godt mag gezeyd worden, Abraham en andere H. Mannen, *Verzogt*, en *Beproeft* te hebben; dewijl hy immers weet watter in den Mensch is, dien hy zelfs Gemaakt heeft? En gelijk de Joden niet te traag zijn geweest, dit als een wigtig Vraagstuk op-te geeven; Alzoo heeft Rabbi Abraham Salom, in zijn Boek *Neve Salom*, in dezer voegen daar op geantwoord, zeggende: Naadien het woord נסה, tot de Zaamenvoeging *Pihel* behoord, „moet men 't niet, *Hy heeft Verzogt*, of *Beproeft* Vertaalen; maar *Hy* „*heeft Gemaakt, dat hy Beproeft* of *Onderzogt geworden is*. Want dewijl „Abraham van der Jeugd-aan, gewoon was niets aan te neemen, als 't gee„ne van de Reden ontleend, en van de Natuure ondersteund wierd; heeft „Godt, op dat hy hem van deeze meeninge onthefte en leerde, Dat zom„mige dingen, alleen Eenvoudiglijk te Gelooven zijn; twee voornaame Ge„loofs-stukken, teegens de Natuure belast: Als Eerst, Dat hy zig aan de „Mannelijkheyd zou *Besnijden*; en voor het Tweede, Dat hy zijn *Lie-* „*ven Zone* ISAAK, met eygen Handen *Dooden* zou: Door welke Twee hoog„draavende Proefstukken, hoewelze teegens de Reden strijden, en aan het „Menschelijk Verstand, Schandelijk en Afkeerig schijnen, Het Geloof van „Abraham, daar door nogtans ten uytersten Beproeft en Volmaakt geworden „is. Want die zig zoo naauwkeurig aan 't Goddelijk Gebod verpligt houd, „Dat hy dusdaanige Dappere en Stoutvoerige stukken, met een volle swier „van Gehoorzaamheyd durft onderneemen, Dien zeggenwe, kan ligt be„woogen worden, om zijnen Godt in alles Geloof te geeven. In deezer„voegen heeft dan Godt zelfs (מנסה) *Gemaakt*, Dat Abraham, *Onderzogt* „*is geworden*; En dat door zoodaanige Gebooden, die het Verstand ge„heel-en-al te booven gingen; op dat hy in het toekoomende niet zoo ligt „yts mogt ontkennen, dat teegens zijn Vernuft scheen aan-te loopen; maar „ervaaren, Datter aangaande Godt en de Godsdienst, zommige dingen waa„ren, die alleen met het Geloof omhelst moeten worden: Waar van on„der andere, d'Opstandinge der Dooden, geen van de minste te tellen is. Dus verre 't Antwoord van gemelde Rabbijn. Maar behalven, dat moogelijk ymand, buyten d'ongewoone Beteekenis, welke deeze Jood aan 't woord נסה opdraagd, eenig welgevallen aan des Mans fraaye Bedenkingen scheppen mogt; hebben egter zommige Geleerde Mannen dit voornaamelijk, in zijn Uytleggingen mispreezen, Dat hy Abraham niet van Ongeloovigheyd vry houd; daar hem nogtans al lang voor deeze Beproeving, Het Geloove tot Regtveerdigheyd toegereekend was; en zelfs veele dingen, die noch zeer verre van de hand waaren, *Op Hôôpe* en *teegen Hôôpe Gelooft heeft*. Dus schijnd het Maimonides, naader geraaden te hebben; als hy Oordeeld, Dat Godt eygentlijk niemand Verzoekt, dewijl hy den uytslag der Zaaken te vooren weet; en alle dingen Hem van Eeuwigheyd bekend zijn: Maar Godt doed zulx egter geschieden, tot heldere Voorbeelden voor den Mensche, op dat hy leere, wat hy te Doen en wat hy te Gelooven heeft. Voorwaar de Verzoeking, word Godt in de H. Boeken toegeschreeven, op een *Mensch-Gelijkvormige* wijze; en zy moet verstaan worden, op een *Godt-Voeglijke* wijze. Dus blijft het zeker, Dat Godt niet en Verzoekt, Op dat hy yts van nieuws Leere of Ervaare, dewijl'er niets voor zijne kennis Verborgen is; maar op dat hy aan andere zou toonen, wat hem tot in den Diepsten Grond bekend is. Hier-en-booven is ook den geenen die Verzogt worden, veel daar aan geleegen; op datze haar zelven Beproeven, Doorzoeken en Waapenen, om zoo wel haar zelven als andere in 't Geloof en Lydzaamheyd der Heyligen, op-te Wekken; Op dat Godt, weegens haare naavolging in Goede Werken, Verheerlijkt word. Hierom schijnd men het van kleen belang te moogen agten,

Fraaye verklaaring van Rabbi Abraham Salom.

De Verzoeking word Godt op een Menschelijke wijze toegeschreeven.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Aben-Ezra teegens Maimonides aangekant.

agten, wanneer Aben-Ezra, de fraaye Verklaaringe van Maimonides, met deeze zegs-reden poogt uyt-te wissen; *En ziet de voortreffelijke Man niet, Dat wanneer Abraham zijnen Zone Gebonden heeft, om op den Houtstapel geleyd te worden, niemand daar is by geweest*, (die'er een Voorbeeld aan nam, wil hy zeggen:) *dan alleen de twee Knegten van Abraham?* Maar of schoon niemand by deeze toebereydinge der Slagtinge geweest is, noch eenige Getuygen Isaak zien Binden hebben, behalven de Knegten, die Aben-Ezra noch al-te onpas tot Scheydsmannen inroept, (dewijl immers Abraham dezelve belaste, met den ontlaaden Ezel, aan die plaatze te blijven, tot welk hy zeyde te zullen wederkoomen, naar dat hy zou Aangebeeden hebben, Gen. 22:5.) isser heel geen gevaar voor Maimonides opmerkelijke verklaaringe: Want naadien Abraham weegens dit Beroemde Stuk, van Godt zelfs Getuygenis in de H. Boeken vind, die alle Geslagten verduuren, en voornaamelijk by de Naakoomelingen en Kinderen Abrahams stand zal houden; is zulx even zoo veel, als of al de Geloovige, De Daad van Abraham met eygen Oogen aanschoud hadden. Maar wanneer Moses op het 12de *vers*, Godt aldus spreekende invoerd; *Nu weet ik*, of *Nu heb ik Erkend, Dat gy Godvreezende zijd*; geeft zulx geenzinds te kennen, Dat hy voor zig zelven yts in Abraham Onderzogt heeft, dat hy te vooren niet Ondervonden had, en hem onbekend was. Al 't geene onzes-agtens, de Duytze Kantteekenaars zeer beknopt, in deeze woorden hebben opgemaakt: *Dit zeggenze, word op Menschelijke wijze van Godt gezeyd; want Abrahams Godvrugtigheyd was Gode te vooren genoeg bekend; maar hy word gezeyd nu daar van kennis te hebben, om dat hijze door deeze Verzoekinge aan zijn gantze Kerke, ten vollen hadde bekend gemaakt. Zoo word het Hebreeuwze woord genoomen* Psal. 139:23. Beproeft my en Kend mijne Gedagten. *Want te vooren had hy gezeyd*; Gy verstaat mijne Gedagten van verre. Dus behoeven wy dan met Aben-Ezra, daar toe niet te koomen, Datwe hier het woord ידע, De beteekenis van *Ontfermen* opdringen; schoon het ook in dien zin kan genoomen worden; gelijkwe korts te vooren over Gods Bezoeken van Sodom, Gen. 18:21. uyt de Getuygenissen der Taalgeleerden hebben aangemerkt: Maar agten dat het Maimonides hier wederom beeter getroffen heeft, wanneer hy de zaamenhangende woorden dusdaanigen zin geeft; *Nu weet ik*; Dat is, zeyd hy, *Nu hebbe ik de Weereld getoond, Dat Abraham my Vreest.* 't Geene voorzeeker niet verre-af is, van 't geenwe strax uyt onze Kantverklaarders bybragten. Wy voegender by; Dat Godt voorzeker hier meede betuygd heeft, Dat al 't geene hy te vooren in Abrahams Herte gezien en gekend had, hy zulx nu van buyten, in de Werkdaad zelve zag. Kort-om, het isser zoo meede geleegen; Dat dit gantze Verhaal niet zoozeer een Veranderinge der weetenschap in Godt, als wel in de Zaake zelfs, dat is in het Voorwerp te kennen geeft. 't Geen wy meenen genoeg te zijn om hier van af-te scheyden, en tot den Inhoud van het Goddelijk Bevél zelfs over te stappen: Hier in bestaande; Dat Abraham zijnen Zoone Isaak, door Slagtinge tot Een Brand-Offer aan Godt zal Op-Offeren; want in dusken zin hebben alle fraaye Overzetters de Goddelijke aanspraake Vertaald; zeggende, *Neemd nu uwen Zone Isaak, uwen Eenigen, dien gy Lief hebd, ende gaat heenen naar het Land Moriah; ende Offerd hem aldaar tot een Brand-Offer, op Een van de Bergen dien ik u zeggen zal.* Godt noemd Isaak, Abrahams *Eenigen Zoone*; 't geên de LXX Overzetters niet al-te deugdelijk, AGAPETON *Beminden* Zone Vertaald hebben; alhoewel het Grootius in zijn verklaaringe is naagevolgd. Heydeggerus meend, Dat het niet alleen minder zin insluyt, maar ook een aanduydinge is, van een ydele bewoording; zulx hy van gedagten is, Dat Godt hem veel liever יחיד JEHID, *d'Eenig Gebooren*, heeft willen noemen; gelijk de Gemeene Latijnze Overzetting en Aquila, 't zelve zoo gegeeven hebben: Verstaande d'Eenig Gebooren

d'Ondervinding van Abrahams Gehoorzaamheyd, moet alleen ten aanzien van de Openbaarmaaking, en niet in de kennis Gods gesteld worden.

Abraham belast zijnen Zone Isaak tot een Brand-Offer te Slagten.

En zulx onder uytdrukking van zijn eenigen Zone.

booren *Van Natuure*, en niet enkel van toegeneegentheyd; gelijk hem de Samaritaanze PENTATEUCHUS, לביב *Het Hertje* noemd. Voorzeker is Isaak d'Eenig Gebooren geweest uyt de Moeder Sara; en voor zoo verre ook alleen uyt het Wettig Houwelijx-Bed voortgesprooten. Waar van daan de Griekze Overzetters, Aquila, Symachus en Theodotion dit woord, Prov. 4: 3. *d'Eenig Gebooren* Vertaalen. Als meede de LXX Overzetters elders in de Psalmen, *Mijn Eenig Gebooren*. 't Geên ons ten minsten dit kan indagtig maaken; hoe welvoegzaam het Voorbeeld, met het Teegenbeeld; Dat is Den Aardzen Isaak, met den Hemelzen over-een komd.

De Goddelijke eys over Isaaks op Offering, een stuk dat veel Vraagen onderworpen is.

Die nu eens het Goddelijk Bevél zelve, aandagtig overleyd; en merkt Dat Godt daar in belast, Dat hem een Mensche Geslagt, en tot Een Brand-Offer Op-Geofferd word; dien zal voorzeker in zijn Gemoed ontwaar worden, Dat het Menschelijk Vernuft, hier een genoegzaame grondvest schijnd te vinden, om verscheyde Vraagstukken voort-te brengen, die niet van zoo geringen belang zijn, Dat menze met geen Bondige Antwoorden behoorde op-te lossen, en aan eenkant te maaken. En zeker, 't geên de gaauwste Verstanden nu en dan pleegen in Geschil te brengen, is onder anderen Dit geen van de minste onder

Bedenking of Godt van Abraham heeft willen Geloost hebben, 't geên hy niet voorneemens was te laaten geschieden?

d'eerste Voorstellen; Dat, *Naademaal Godt niet gewild heeft, Dat Isaak inderdaad* zou Geofferd worden; *of hy dan Abraham door dat Gebod Verpligt heeft, yts te Gelooven, Dat waarlijk Vals was?* Invoegen daar uyt zou vast-te maaken zijn; *Dat onder het Geloof wel yts Vals kan zijn?* Gelijk zommige daar uyt gants verkeerdelijk hebben willen besluyten; terwijlze voorgaaven, Dat het juyst niet al Waaragtig moet zijn, 't geene wy Belast worden te Gelooven? Hier teegen heeft zig Heydeggerus opgemaakt, en de quaade gevolgen poogen aan-te wijzen, op dat men alzulke slingkze gedagten geen

Van Heydeggerus opgelost.

plaatze in-ruymde. Zekerlijk, *zeyd hy*, die maar een weynig Oordeel heeft, „ zal ligt begrijpen, Dat by-aldien het geene welk ons Godt voorsteld om te „ Gelooven, Vals kan zijn, daar ook niets ontbreeken zal om vast-te stellen, Dat „ Godt zelfs, Een Stigter en Beschermer van de Leugen kan zijn: Doch nu „ Verzegeld het Geloof, *Dat Godt Waaragtig is*, Joh. 3:33. Maar indien „ 'er yts Vals onder het Geloof verschool, zou het niet Waar noch zonder „ Gebrek zijn, Dat het altijd Waarheyd was, 't geêne zelve Godt Verzegeld.

't Goddelijk Gebod moet veel meer tot de Gehoorzaamheyd van Abraham als tot zijn Geloof betrokken worden.

Hier uyt blijkt dan, Datze zeer verkeerdelijk handelen, welke dit Goddelijk Gebod, tot het Geloof van Abraham betrekken: Want hem zelfs, is niet Belast te Gelooven, Dat het zeekerlijk gebeuren zou, Dat zijnen Zone Isaak, door hem zelfs Geslagt en met eygen Handen Gedood zou worden? Ook niet, Dat hy door het tussenkoomen van een Goddelijke vermaaninge, tegelijk van het Slagt-Mes en de Dood zou ontzet worden: Maar hy heeft Abraham door dat Gebod, niet verder verpligt te Gelooven, als hy hem geopenbaard had. Doch watter zeekerlijk gebeuren zou, had hy hem niet geopenbaard. Indien Abraham dan al gemeend heeft, Dat geêne te zullen volvoeren, waar toe hy hem gereed maakte, is het veel-meer alleen Een *Meeninge*, als *Het Geloof* van Abraham geweest. Boovendien, wierd ook tot de Gehoorzaamheyd des Geloofs, niet ver-eyst, Dat zulx de uytwerking verschafte van 't geener Geboden was; maar wel, Dat hy zijn best doen en zig gereed

Of het Gebod van een Eygen Zoon te Dooden niet teegen de Liefde en Beeld Gods aanliep?

maaken zou, tot de volbrenginge van 't Gebod. Verder doorsnuffelen de Geleerde in dit zelve Gebod, Of dat ook wel met de Geregtigheyd, en Liefde tot zijnen Naasten heeft konnen bestaan; een Mensche, Jaa een Eygen Kind, zoo Onmenschelijk en met een Kalm Gemoed door den eygen Vader te doen om-den Hals brengen? Naadien het van Ouds-aan bekend is, Dat het Slagten van Menschen t'allen tijden, by de Beschaafde Volken, voor een zeer Wreed-aardige en Barbaarze gewoonte gehouden is: Als door welker

't Slagten en Offeren van Menschen altijd

Offerhanden, ook nooyt den Waaren Godt, maar den Verzierden Onder-Aardze Goden, diemen voor *Dæmons* of Booze Geesten en Vyanden van 't Menschelijk Geslagt hield, pleeg te Verzoenen; en allengskens ook tot de Aard-

ze

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ze en Hemelze Goden, die haare Naamen, uyt de Daaden van zommige
Vermaarde Helden en Groote Mannen of *Baals* erlangden, is overgegaan.
De God-Duyvelen dan, en niet den Waaren Godt, heeft men eertijds Men-
schen Op-ge-Offerd, en zulx niet alleen by d'Oude Gallen, waar van Ci-
cero gewag maakt, maar ook by d'Afrikaanen, Siciliaanen, Italiaanen,
Grieken, Schyten, Tracen, Syriers, Brittanners en andere. Dezelve Slag-
tende aan Saturnus, Jupiter, Apollo, Mars, Herkules en diergelijke Af-
goden Die *Niet* zijn. 1 Kor.8:4. En gelijk de Kanaaniten ook dapper aan
deeze Grouwelen vast waaren, zoo datze haare Kinderen door het Vyer
deêden Doorgaan, en alzoo met Verbrandinge, Leevendig aan den Moloch
Op-Offerden; ziet daarom is die Verfoeyelijke Daad, ook met een scherp
Gebod, den Kinderen Israëls Verbooden, als te zien is, Levit. 18:21. ver-
geleeken met Kap. 20: 2. Deut. 18: 10. en 2 Kon. 17: 17. En hoedaanig de
Vroome Koning Josias, die Vervloekte gewoonte heeft zoeken uyt-te roeyen,
word ons 2 Kon. 23: 10. in deeze woorden aangeteekend: *Hy Verontrey-
nigde ook Tophet, dat in het Dal der Kinderen Hinnoms is; Op dat niemand
zijnen Zone, of zijne Dogter den Moloch door het Vyer deede Doorgaan.*
Geen wonder voorwaar, Dat dan ook de plaatze alwaar deeze Grouwelijke
Duyvel-Dienst gepleegt wierd, met een eeuwige Vloek-Naam Gebrand-
merkt is. Want gelijk dit TOPHET, naa-by Jerusalem in een Schoone en
Vermaakelijke Landsdouwe geleegen was; die haar gemeenen Naam droeg
van de Kinderen eenes Mans, *Hinnom* genaamd, aan wien die plaatze eer-
tijds toebehoorde; zoo datze daar van hiet GE BEN-HINNOM Jos. 15: 8.
Dat is, *Het Dal der Kinderen Hinnoms*; of slegts GEHINNOM *Het Dal Hin-
nom*; Nehemia 11: 30. Alzoo is de *Helle* naar die plaatze, van weegen de
Grouwelijke Smerten des Vyers, waar in de Kinderen Verbrand en aan den
Moloch Op-ge-Offerd wierden, *Gehenna* genoemd, als te zien is Matth. 5:
22. Datze nu ook TOPHET genoemd word, zulx komd van TOPH, dat
is *Een Trommel*, of Bom-Tuyg; om dat d'Afgodize Priesters de gewoon-
te hadden, onder de Verbrandinge der Kinderen, op Trommelen te slaan;
en door dat Geraas te verhinderen, Dat het Gekerm der Onnoozele Martel-
Schaapen, niet tot de Ooren der Ouderen en Vrienden quam, die d'Offer-
handen van verre aanzaagen. Daar ontbreeken ook geen Geleerde Mannen,
die het voor heel waarschijnelijk houden, Dat al dusdaanige Vervloekte
Mensch-Offerhanden, door een dwaalziek Erfgerugt, van dit Goddelijk Bevél
aan Abraham, tot de Kanaaniten en der zelver Gebuur-Volken, dat zijn De Fe-
niciers, Syriers en andere, voortgestooven is; en by den eenen Dus, en by
den anderen Zoo opgevat, en plooy genoomen heeft; om zulx op verschey-
de wijzen naa-te doen. Doch wat zullen wy hier zeggen? Heeft Godt
door dit Gebod willen te kennen geeven; Dat hy met het Slagten en Ver-
gieten van Menschen-Bloed kon gepaayt worden? Geenzinds voorzeker
niet te deezer tijd; ten waare Voorbeeldig, maar niet tot Naavolging: Naadien
het alzinds openbaar is, Dat dit Gebod alleen diende, tot een Onderzoek,
waar door Godt Abraham wilde Beproeven: En dien Beproeft hebbende,
Heeft hy geenzinds den Dood van Isaak gewild: Maar door het verkiezen
van een andere Offerhande, dien hy in desselfs plaatze *Hem zelven* Voor-
zag; heeft hy Abraham, en met hem allen Geloovigen, Een Voorbeeld der
Verzoeninge, door Kristus, Het Lam Gods, Draagende de Zonde der
Weereld; als den Waaren Verlosser, willen aanwijzen. Naamelijk in den
Ram, dien Abraham zag met de Hoornen verward in de Struyken; afschaa-
duwende Jesus de Zaligmaaker aan het Kruys, met de Hooft-Haayren Ver-
tist tussen de Doorne Kroone. Nogtans en moet het by niemand in twijf-
fel getrokken worden, Of het stond Godt naar de ruymte van zijn Onbepaal-
de Magt over de Schepzelen, Vry, Isaak hem zelven tot een Slagt-Offer, van
zijn Vader op-te Eyssen, zonder eenige kreuk aan zijne Regtveerdigheyd
te

Wreed en Grouwelijk geagt.

En ook als een Verfoeyelijke daad in de Wet van Moses Verbooden.

Godt wilde Abraham door die Slagting van Isaak Beproeven, en niet het Dooden van Isaak zelve.

Godt heeft als Heere van alles het Leeven van Isaak konnen op-Eyssen.

te zetten. En zulx noch wel met zoo veel te meerder Regt, als de Dood, door tussen-val der Zonde, noodzaakelijk geworden was. Voorwaar Godt gebied Abraham niet, Dat hy Isaak zou *Haaten*, (met welke Lijding d'eygentlijke Doodslag altijd verzeld gaat, en teegens de Liefde en 't Beeld Gods strijd;) maar dat hy hem zou *Dooden*, Dat is, *Slagten tot Een Offerhande*; 't welk hy eyst, als *Een Heer van 't Leeven*; 't welk hy kan Neemen en Geeven, door zulken middel als hy wil. Zulx Abraham hier wel een ander Werk, maar niet een ander Hert omtrent zijnen Zone aanbevoolen word. Maar gelijk Godt alreede zijn Mensch-lievendheyd, in veeler manieren geopenbaard had; heeft hy ook korts hier naar, Door de Wederhouding van Abrahams volveerdige Hand, niet duysterlijk willen te kennen geeven, Dat hy geenzinds behaagen had, in 't Vergieten van Menschen Bloed. 't Zelve is inzonderheyd gebleeken, wanneer hy in de Ceremonieële Wet, alle Eerst-Geboore Schepzelen, van Menschen en Beesten, uyt het Voorregt zijner Opper-Heerschappye, zig-zelven toe-geeygend Had; hy nogtans gewild heeft, Dat d'Eerst-Geboorne der Menschen, niet Gedood, maar voor den Prijs van Vijf Zikelen Zilvers, die men aan den Priester moest betaalen; zouden Gelost worden; gelijk te zien is, Num. 18: 15, 16. Exod. 13: 2, 12. en 22:29,30. En zoo heeft hy ook voor 't Leeven van den Mensche, en al wat hem daar naast aan, het alderwaardigste is, in de Wet der Tien Geboo-den zorg willen draagen, Exod. 20: 13-17. Als men nu ook d'omstandigheyd der plaatze in-agt neemd en beziet, waar Abraham belast word heenen te gaan, om zijnen Zone te Offeren; wy zullen daar uyt voorzeeker ontwaar worden, Dat zulx de Verzoekinge van Abraham, niet weynig bezwaard heeft. Moses noemd dezelve, *Het Land Moriah:* Welke volgens 't gemeen gevoelen, alzoo van de uytkomst deezer Verzoekinge genoemd is. Want gelijk Abraham, Gen. 22: 8. aan Isaak dit troostelijk antwoord gaf; *Godt zal hem zelven Een Lam ten Brand-Offer verzien*; alzoo zienwe dat hy korts daar aan, den Naam van die plaatze, te weeten den Berg *Moriah*, noemde; *De Heere zal 't Verzien.* En zulx niet on-eygen; naadien het woord *Moriah*, gehouden word by-naa dezelve Beteekenis te hebben; naamelijk *Het Gezigte Gods*. Gelijk dan ook de Gemeene Latijnze Overzettinge te deezer plaatze, voor *Moriah*, *Het Land des Gezigts* Vertaald heeft. Ook word'er uyt 1 Kron. 22: 1. en 2 Kron. 3: 1. niet getwijffeld, of deezen Berg is dezelve, waar op naderhand de Koning Salomon zijnen Tempel Bouwde: Geleegen ter zijden van den Berg Sion. Alhoewel men meend dat het geheele Nabuurig Bergagtig Landschap, *Het Land Moriah* genaamd is. 't Geen moogelijk de LXX Overzetters in 't zin gebragt heeft, *'t Land* MORIAH, Het *Hooge Land* te noemen; als zijnde Bergagtig, Dat van verre kon gezien worden. Gen. 22:4. En gelijk deezen Berg een zoo langen Reyze afgeleegen was van Berseba en Gerar, daar Abraham thans met zijn Huysgezin woonde, Dat hy eerst aan den derden Dag, dien Heuvel in 't gezigt kreeg; alzoo kan men denken, hoe zeer het Gemoed van den Vroomen Man, onderwijlen Gepijnigd is; en wat het Vaderlijk Hert door de geduurige teegenwoordigheyd van zijn Lieven Zoon, met welk hy vast naar de Slagt-Bank heenen ging, niet al heeft te Overdenken gevonden; Op dat hy in de volveerdigheyd zijnes Voorneemens niet en wankelde, noch kreuk zette aan de Proef van het aller Voortreffelijkste Voorbeeld des Geloofs, waar toe hy nu was uytgedaagt? Genoegzaam in al dien tijd konnende Herkaauwen, Dat het Gebod; *Offerd uwen Zoon aldaar*; niet slegts te kennen gaf, Hem *Te Dooden*, 't welk met eene Slag geschieden kon; maar *Te Offeren*; 't welk niet zonder toestel en Voorbereydzel zou geschieden, die 't Herte van Abraham zoo veel te langer doorsteeken konden, als den uytgang van dit Brand-Offer tijd vereyste, om tot Assche-toe verteerd te worden. Voor de rest hebben zig ook veele Uytleggers bemoeyd, ver-

Hy Gebied Isaak te Dooden, maar niet te Haaten.

Gods Mensch-lievendheyd word over al bespeurd.

De verre Reys naar 't Land Moriah een Merkelijke beswaaring van Abrahams Verzoeking.

Wat MORIAH beteekend.

Gen. 22:2.

verſcheyde reden en Beteekeniſſen van den Naam מריה *Moriah* by-te brengen: Onder welke het Pagninus, Barradius en andere, van מור MOR, dat *Mÿrrhe* beteekend, hebben afgebragt; als of men *Het Mÿrrhe-draagend Land* zeyde. Haare meeninge veſtende op Canti.4:6. alwaarze willen, Dat door den *Mÿrren-Berg*, Jeruſalem te verſtaan is: 't Geên by andere verworpen word, om dat het geenzinds blijkt, Dat Jeruſalem daar Gelijkenis-'er wijze gemeend word. En ſchoon het al bleek, datter Een Zinſpelinge op was, meenen egter zommige Taalgeleerde, Datter volgens de gewoone *Afsnÿding*, die de Letter-Meeſters APOCOPE noemen (teweeten wanneer de laatſte Woordgreep naagelaaten word:) מיר *Mor* voor מריה *Moriah* is konnen geſchreeven worden. Oleaſter en A Lapide, brengent af van מור, *Hy heeft Bitter gemaakt*; om dat het zoo wel aan den Offerenden Abraham, als aan Iſaak die ge-Offerd ſtond te worden, Een *Bitterheyd* verwekt heeft. De Syriſze Vertaaler, heeft deeze Offer-plaatze, de Naam van 't *Land der Amorrheën* gegeeven: En Seldenus gewaagt van een Arabiſch Afschrift, daar 't zelve; *'t Land der Moabiten* genoemd word. De Joodze Meeſter Kimchius, meend dat het gantze Land Iſraëls, *Het Land Moriah* genoemd is, van weegen dat het Vogtig en een Waterdrinkend Land is geworden, naar dat de *Schechina*, of d'Heerlijkheyd Gods aldaar gewoond heeft. Waar toe hy zig dan ook genoeg vermoeyd, om deſſelfs Benaaming, van *Bevogtigen*, *Dronkenmaaken* en *Overvloedig zÿn*, af-te leyden. Daar weynig ſtaat op te maaken is; naadien het openbaar is, Dat het zelve Land reeds lang voor dat eenige Goddelijke *Heerlÿkheyd* aldaar Huysveſte, een Waterdrinkend Land van Natuure was: Gelijk zulx miſſchien niet heel ſcheemeragtig uyt Deut. 11:10,11. af-te neemen is; alwaar Kanaan aan Iſraël toegezeyd word, Een Land te zijn van Bergen en Daalen, *Drinkende Water by den Reegen des Hemels*; en zulx wel in teegenſtelling van het Droog Egipten, Datze *Bevogtigd hadden met haaren Gang als eenen Kruyd-Hof*. Ten zy moogelijk Kimchius of een zijner Geloofsgenooten, hier teegen wilde inbrengen, Dat ook de Goddelijke Verſchijninge aan Abraham, onder de voorgaande *Heerlÿkheyd des Heeren*, te reekenen is. Andere leyden de Benaaming van dit Landſchap af, van ירא *Hy heeft Gevreeſt*; dewijl Godt naaderhand op deezen Berg, heeft willen Ge-Eerd en Aangebeeden zijn. Invoegen het wel zou konnen zijn, Dat de *Targumiſt* Onkelos het Oog daar op gehad heeft, als hy hier Vertaald, *Het Land der Godsdienſt*. En zoo word meede in de Arabiſze Text, het Land Moriah, *Het Land der Aanbiddinge* genoemd: Met welke bey de *Targums* van Jonathan en Jeruſalem, over-een ſtemmen: Onderſtellende dat deezen Berg alzoo van-te vooren genoemd is, Om dat het vaſt ſtond, Datt'er in de toekoomende tijd, den Heere Een Tempel Gebouwd, en de H. Godsdienſt aldaar zou geoeffend worden. Waar toe men mag naa-denken, Deut.12:5,10,11. Maar alhoewel het waar is, dat dit Een plaatze van Godsdienſt en Aanbidding wierd; kan zulx egter uyt de Naam *Moriah* niet beveſtigd worden. Ook niet uyt ירא *Hy heeft Gevreeſt*: Maar veel eer van ראה *Hy heeft Gezien*; 't geên eenige voor heel waarſchijnelijk houden: Gelijk daarom ook Symachus gepreezen word, die hier *Het Land des Gezigts* heeft overgezet: En wy hebben 't zelve ook terſtond, even zoo uyt de Gemeene Latijnze Bybel bygebragt. Ook zijn'er veel Geleerden van Oordeel, dat Zephan. 3:1. door het woord מוראה *Des Gezigts*; al 't zelve Land word aangeweezen. Gelijk meede om geen andere reden Deut. 32:15, ישורון *Jeſchurun* genoemd word; naamelijk van שור, *Zien*. Nogtans houdent veele met Fullerus, voor een zaamgevoegd woord; te weeten, מראה *Gezien zÿnde*, en יה, welke met den Vierletterigen Naam *Jehovah*; een en dezelve is: Zoo dat מריה *Moriah*, met יה *Jah* te zaamen geleezen, even zoo veel te kennen geeft als, *De Heere is Zienelÿk geworden*: En met een woord; *De Verſchÿninge Gods*. 't Geên waarlijk een voo treffelijk

Ezech. 20:40. Ezech. 43:12.

De beteekenis va i Moriah op

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

de Verschijninge van Kristus in 't Vleesch betrokken.

felijk gedenkbeeld van Kristus te agten zy, Dat aldaar van Abraham en Isaak, teegenwoordig zijnde, in een Voorbeeld gezien is: Tot een Voorspél van de Volheyd des Tijds, in welke hy met groote Heerlijkheyd, onder 't geley van veele Teekenen, als zoodaanigen Groot-afgebeelde Offerhande, in 't Vleesch Verschijnen zou. Waarom ook Johannes, naar dat hy hier toe Geopenbaard was, van hem zeyd; *Wy hebben zijne Heerlijkheyd aanschouwd, als d'Eenig Gebooren van den Vader*, Joh. 1: 14. En al wie let, hoedaanig zelfs Abraham, Gen. 22: 14. den Berg te deezer plaatze, uyt het antwoord dat hy Isaak gegeeven had; Eenen Naam opdraagd, hy zal zig niet onthouden konnen te denken, Dat hy den Oorsprong daar van, van de Gebeurde zaak ontleend heeft; om de zelve tot een Eeuwige Geheugenis der Goddelijke Voorzienigheyd, aan de Kerke agter te laaten. Zulx de Godgeleerde deeze Naamdigting, niet zoo-zeer hier van daan haalen, Dat Godt Abraham van een *Ram* voorzag, Dien hy in Isaaks plaatze Offerde; maar inzonderheyd, om dat Godt aldaar in 't Vleesch zou ge-Openbaard en Gezien worden, 1 Tim. 3:16. En het blijkt ook dat Kristus in de Nabuurschap van deeze plaatze Gebooren, en aldaar in den Tempel Geleerd, Wonderen gedaan, en deun-by, Geleeden, Gestorven, en van den Dooden Opgestaan zijnde, niet verre van daar, ten Hemel gevaaren is. Van al welke Gezigten dan deezen Berg, en heel die Landstreek, met even zoo veel regt, is MORIAH genoemd; als het zelve ook *Het Land* IMMANUELS genoemd is, Jesa. 7: 14. en 8: 8. En daarom, wanneer zommige, onderzoeken of ook dit Berg-Land, voor Abrahams Verzoeking, den Naam van 't *Land Moriah* gehad heeft, zou men misschien moogen denken, Dat Moses, dit alzoo door *Vervroeginge* genoemd heeft, gelijk veelmaal zijn gewoonte is; alhoewel wy'er niet zeker in zijn. Gelijk het meede noch veel Onzekerder is, Jaa naar alle schijn, niet waar kan zijn; als de Joden voorgeeven, Dat Kain en Abel op deezen Berg, beyde haare Offerhanden gedaan hebben; Indien wy anderzinds voor vast houden, Dat de gantze Aarde in de Zondvloed, door het Opbreeken van den Grooten Afgrond, niet alleen met desselfs Wateren overstolpt, maar ook zoodaanig Vergaan is, Datze geheel in Duygen gevallen, en van haar eerste Gedaante ontmaakzeld is: Gelijk dat ruym en breed, in de Joodze Oudheden getoond is. 't Geên de Joden verder van Noachs Offer, op deezen Berg *Moriah* verhaalen, luyd al-meede Fabelagtig, naadien hy met de Arke op Ararat gestrand, aldaar uytgegaan is langs het Armenize Gebergte, alwaar hy terstond Gode Dank-en Brand-Offeren Geslagt, en niet zoo lang daar meede vertoeft heeft, tot hy van daar tot aan 't Gebergte Moriah in Kanaan was afgezakt; dewijl het uyt Gen. 11:1,2. openbaar is, Dat eerst zijne Nazaaten, ruym Honderd Jaaren daar naar, noch maar tot in de leegte van den Lande Sinear afgezakt, en de Stadt Babel met desselfs vermaarden Tooren, aldaar begonnen hebben.

Gen. 22:8.

Abraham vind zig Volveerdig om 't Goddelijk Bevél omtrent zijnen Zone uyt te voeren.

Als dan Vader Abraham 't Goddelijk Bevél der Slagtinge ontfangen had, zammelde de Godvrugtige Man niet lange, op dat hy 't Gehoorzaamelijk volvoerde. Dit deêd hy, niet teegenstaande de Belofte daar lag, Dat hem *Het Zaad, in* ISAAK zou gegeeven worden; en stelde voorzeeker een Wonderstuk door dusk-een Daad ten toon: Als niet eens Verschrikt zijnde over Een Gebod, Dat zoo geheel-en-al teegens de Belofte aanliep; Jaa die te-Niet dreygde te doen loopen, zoo hy de Goddelijke last quam op-te volgen. Maar doch! Hoe was Abraham hier zoo Kloek, en hoe is hy'er toe gekoomen? Hy overley by zig zelven, Dat Godt ook Magtig was, de Gestorvene *Uyt den Dooden op-te Wekken*; en zoo kon hy by gevolg hem ook zijnen Zone ligtelijk weeder geeven, alwaar hy door zijn Handen in de Dood overgegaan; gelijk den Apostel Hebr. 11: 19. deeze Getuygenis van hem geeft. Dus heeft hy dan behoudens Een Ongekreukt Geloof, het Gebod Gods, met een Kalm Gemoed opgevolgd. Nogtans en was hy niet verbonden

Wat Abraham hier zoo Kloekmoedig maakte.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

den te gelooven, Dat het zeekerlijk geſchieden zou, dat zijn Zoon van hem Gedood wierd? Maar alles gereed maakende watter tot de Slagtinge van dit Brand-Offer noodig was, beveeld hy d'Uytkomſt der zaake, met een diep vertrouwen aan Godt. Jaa dat hy zelfs op weg met zijnen Zone naar de Slagt-Bank heenen gaande, het Denkbeeld van een Gode-betaamelijke Uytkomſt, in zijn Gemoed gevoeld heeft; kan onzes-agtens niet heel twijffelagtig, uyt des Vaders eygen Mond afgenoomen worden, wanneer hy Iſaak, die hem naar het *Lam ten Brand-Offer* vroeg; Dit tot antwoord toezeyd: *Godt zal hem zelven Een Lam ten Brand-Offer verzien*, MYN ZOON: Dus koſtelijk ſpreekt hy, En zoo grooten blijk van een Onbeſweeken vertrouwen, ademd hy ten Boezem-uyt. Want te denken Dat hy dit dobbelzinnig ſprak, om de voorgenoomen Slagting voor zijnen Lieveling te bedekken, en vaſt zijn Zoon zelfs, onder Dat *Lam* verſtond; ſchijnd ons niet al-te Eerbiedig van den Godvrugtigen Vader te giſſen. Waar van terſtond yts naaders uyt Gen. 22: 5. alwaar Abraham aan zijne twee Knegten, ſchijnd te verzeekeren, Datze naar d'Aanbiddinge gezaamentlijk tot haar zouden weeder keeren. Verder had Abraham dit te overleggen; Dat by-aldien het Gods wille was, zijnen Zone te behouden, De Belofte alsdan geenzinds kon te loor gaan: Of by-aldien hy immers toeliet, Dat hy zeekerlijk door zijne Hand in de Dood ſtorte; zulx egter evenwel de Belofte niet ſchaaden, noch te-niet doen zou; dewijl Godt *De Dooden Opwekken*, en hem het Beloofde Zaad alzoo toonen kon. Abraham dus aan alle zijden onderſteund, ſcheen'er niets in de weg te ſtaan, dat hem te rug hield, het Bevél des Heeren uyt te voeren: Waar toe hy dan des *Morgens zeer vroeg is Opgeſtaan*; gelijk Moſes Gen. 22: 3. onder een fraaye wijs van * Overtolligheyd verhaald. Want dat de Gemeene Latijnze Vertaalinge zeyd; Dat Abraham D*es Nagts is Opgeſtaan*, zulx zetten de Taalgeleerde voor een misſlag te Boek: Ten zy miſſchien in die woorden, een Overneeming (dat is een *Metalepſis*) is, waar in het voor-afgegaane, in plaats van 't naaſt volgende geſteld word: Zoo dat hier alleen het aankoomende Scheemerligt beteekend word. En alzoo minder ſchijnen te dwaalen, die uyt het Vroeg Opſtaan van Abraham beſluyten, Dat hy dit Gebod des Nagts gekreegen, en hy zig ſtrax daar op gehaaſt heeft. Hy dan in den Vroegen Morgenſtond zijn Ezel gezaadeld hebbende, verkieſt hy zig twee Reysgezellen uyt zijne Knegten, dien hy te-gelijk met Iſaak zijnen Zone, op Weg met hem neemd. Daar naar het Hout tot het Brand-Offer uytleezende, kliefť hy 't tot een bequaam Altaar-Vyer; en trekt met aldien toeſtel naar de plaatze die hem van Godt beſtemd was. Maar niet teegenſtaande men Moſes woorden, *Van het Zaadelen des Ezels*, verſcheydentlijk by de Overzetters Vertaald vind, geeven zy doch alle niet anders dan de toe-ruſting van Abrahams Laſt-Beeſt te kennen: Alhoewel zy daar in verſchillen, Dat het den eenen tot Dienſtgebruyk van Abraham, om daar op te Rijden, den anderen tot het Draagen van het Brand-Hout, met het Offer-Gereedſchap en Teerkoſt, ſchijnd op-te Toomen. Dus heeft de Syriſze Text gezet, *Hy heeft zig op den Ezel gevlijd*; De LXX Overzetters; *Hy heeft de* BAGAASJE, of *het Reys-Tuyg op zijnen Ezel Gelaaden*. De *Targum* van Onkelos; *Hy heeft den Zaadel aangegord* of *Gereed gemaakt*. Het woord בש meend eygentlijk *Aanbinden*, *Bewaaren*, of *Inſluyten*: Doch oneygentlijk een *Toom* of *Halfster* aanbinden; en in dien zin alzoo, Een Paard of Ezel *Optoomen*, *Optuygen* en in 't *Gareel brengen*. Voorwaar Rabbi Eliëzer behoord hier uytgeſtampt te worden, Dat hy zijn tijd niet te goed geagt heeft, eenige raazende Zotternyen van dezen Ezel voor den dag te brengen: Zoo dat hy ook van deſſelfs Geſlagt-Regiſter gewaagt, en hem tot een Vader van Bileams Ezels ſteld; welken de Joden zeggen, in de Scheemer-avond van den Sabbath, gemaakt te zijn. Wie ſchaamd zig niet over alzulke vieze Droomen? d'Oosterze Volken hebben van Ouds, ver-

ſcheyde

Dat Abraham op een goede Uytkomſt gezien, en in d'Algenoegzaamheyd Gods geruſt heeft; is in zijn antwoord aan Iſaak gebleeken.

Abrahams verder Overleggingen nagedagt.

* Pleonaſmus.

Abrahams volveerdigheyd, in zijn vroeg-Opſtaan tot de Reyze naar Moriah beſpeurd.

Abraham Zaadeld zijn Ezel tot de Reys naar Moriah.

Ydele bedenkingen der Joden over den Ezel met welk Abraham naar Moriah trok.

ſcheyde zoorten van Laſtdraagende Beeſten tot haare Reystogten, en 't vervoeren van allerhande tilbaare Laſt gehad. Eenige gebruykten Paarden en Ezels; andere en wel voornaamelijk d'Arabiers en Syriers, Kemelen: Gelijk meede de Olyfanten by de Babyloniers, en d'omliggende geweſten, in gebruyk waaren. Ook ſpanden zommige Oſſen voor Karren en Waagens; die ook in den Ploeg, en op den Dorſch-Vloer zeer gemeen waaren. Abraham nogtans, niet teegenſtaande hy van allerhande Werk-en Laſtdraagende Beeſten, genoegzaam voorzien was, heeft miſſchien liever op eenen Ezel als op eenig ander Beeſt willen Rijden: 't Geên ons niet verwonderen moet; want den Ezel en het Rijden op Ezelinnen, was in d'Oude tijd niet alleen voor het Arm en Slegte Volkje, maar wel byzonderlijk by d'Aanzienelijke Luyden en die van groot vermoogen waaren, in zoo gemeen gebruyk, Dat zelfs d'alder-Edelſte op Ezels en Muylen reeden. Van welke gewoonte ons ook de H. Schrift geen gebrek aan Voorbeelden laat. Dus zienwe Exod. 4: 20. Dat Moſes zijn Vrouw en Zonen op een of meer Ezelen voerde. Insgelijks reed Bileam op eenen Ezel, Num. 22:21. Zoo meede die twee Profeeten, d'een van Bethel d'ander van Juda, 1 Kon. 13: 13, 23. Ziet ook van Achſa de Dogter van Kaleb, die een Vorſt uyt Juda was, Joſua 15:18. Van Abigail, die te vooren Nabals Vrouwe was, en naaderhand David ten Wijve wierd, 1 Sam. 25: 20. Van Achitophel de Koninglijke Raadsheer 2 Sam. 17: 23. En van Mephiboſeth, de Neef van Saul, 2 Sam. 19: 26. Deeze alle hebben zig niet geſchaamd op Ezels te Rijden. Jair, een uyt de Rigteren Iſraëls, heeft Dertig, en Abdon die agter Jephta en Elon het Rigter-Ampt ter hand had, heeft Veertig Zonen en Dertig Neeven gehad, Die alle gewoon waaren op Ezels te Rijden. Ziet van den Eerſten, Jud. 10:4. en van den Laatſten Kap. 12: 14. Hier van daan Zong dan ook de Heldinne Debora niet te onpas, in haar Gezang Jud. 5: 10. *O! Gy die op Witte Ezelinnen Rijdet; gy die aan het Gerigte zittet.* &c. Immers heeft Kriſtus zelve, Rijdende op een Ezelinne, onder een ſtaatelijke Toejuyching en Swenken van den Palmtak, zijn Intreede binnen Jeruſalem gedaan, Matth. 21: 2. gelijk de Profeeten, als van een groote Hoſanna-Dag, den Dogteren Sions, voorſpeld hadden, Jeſa. 62: 11. Zach. 9: 9. Ook zegt Chryſoſtomus, over den Brief aan Titus, Dat het hem tot een blijk van Hoovaardye en Staatzugt verweeten is, Dat hy Knegten hield die hem Dienden, en op een Ezel reed. Wie deeze twee Knegten geweeſt zijn, die Abraham in deeze Reystogt verzelden, heeft de H. Hiſtori-Schrijver niet met Naamen aangeteekend; ook iſſer ons weynig aangeleegen: 't Zijn alleen de Joden en onder die Salomon Jarchi, Die zig verſtout, dezelve te noemen: zeggende; Dat het *Iſmaël* en *Eliëzer* geweeſt zijn. Hy voegt Abraham voornaamelijk deeze twee Reysgezellen by, Om dat het *zeyd hy*, een Eerbaar Man niet en paſt, zonder een koppel Megangers van Huys te gaan. Doch de reden die hy daar toe te berde brengd, op dat hy zijn Gezeg met een noodzaakelijkheyd verglimpte, is al-te Vuyl en aanſtootelijk voor Kuyſſe Ooren, dan dat menze hier met eenige welvoegzaamheyd zou konnen inlaſſen. Waarom hy dan ook van zommige fraaye Schrijvers, niet ſlegts voor een Fabel-Digter, maar ook voor eenen ſtinkenden Leugenaar gehouden word, Die met een Berderen Aangezigt liegt. 't Zullen voorzeeker zoodaanige *Jongens* geweeſt zijn, die by ons gemeenlijk *Dienaars* of *Lijfknegten* genoemd worden; en wiens Werk het is, op haare Heeren te paſſen. Met dit Gezelſchap voorzien, is Abraham heenen gereyſt tot aan de plaatze die hem van Godt getoond is; gelijkwe beſluyten moogen uyt vergelijking van *vers* 2. met *vers* 4. En genoegzaam vermaand, niet naauwkeurig t'onderzoeken, wat Leydsman Abraham hier den weg aanweês, zooze hem by avontuur mogt Onbekend geweeſt zijn: Gemerkt hy te gaan had, naar het Land Moriah, tot Een van de Bergen, *Die hem Godt zou zeggen.* Het gemeen gevoelen der omzigtige Gods-

Marginal notes: Het Rijden op Ezelen van Ouds heel gemeen. — Johan. 12: 15. — Wie Abraham in deeze togt als Lijf-knegten verzeld hebben, weet men niet zeker. — Gen. 22: 2.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

geleerde wil, Dat al waar de H. Schrift ſwijgd; geraaden is, het onbekende tuſſen beyden te laaten; alhoewel wy veel agtinge draagen voor die Verſtanden, welke uyt een luttel ſcheemerings, ten minſten eenige Bedenkelijkheeden voortbrengen. Dus zal het hier dan niet heel buyten ſpoor loopen, aangaande Abraham, die zoo gemeenzaame Inſpraaken van Godt deelagtig was, te denken, Dat hem zoo wel de Weg, als den Berg zelfs, in het Land Moriah, naarvolgens de Goddelijke toezegging aangeweezen is. En zulx wel voornaamelijk aan den Derden Dag, als hy zijne Oogen ophief, en den Berg *Van verre* Zag. En alhoewel den Berg *Moriah*, naar alle waarſchijnelijkheyd, ſlegts een goede Dag-Reyze van Berſeba afgeleegen was, ſchijnd Abraham nogtans, met eenige Omſlag belemmerd, niet zoo ſpoedig te hebben konnen Voortreyzen. Maar als Moſes zeyd, Dat Abraham den Berg *Van verre zag*; ſchijnd hy daar meede niet alleen aan-te wijzen, Dat hem Godt dezelve uyt die ſtandplaatze, door eenig kenteeken heeft Bekend gemaakt; maar dat zulx voornaamelijk hierom in een ruyme afſtand geſchied is, op dat den Vroomen Vader, zig allengskens, en niet te klakkeloos tot deezen Strijd gereed maakte. En alhoewel den Naam deezer Vertoef-plaatze, in d'H. Hiſtorie verſweegen blijft; vindmen dezelve nogtans in Pirke Eliëzer, *Tzophim* genoemd: dat wy voor ons deel, niet regt weeten thuys-te brengen. In het Boek der Tellinge word wel van *Een Veld* TZOPHIM gewag gemaakt; alwaar Bileam en Balak op de hoogte van Piſga, ge-Offerd hebben. Maar naadien die plaatze aan geên-zijde de Jordaane, en in het Land Moabs lag, heeft die Landſtreek te verre uyt Abrahams weg geleegen, om die beyde voor een-en 't zelve *Tzophim* te neemen. Reſteerd dan hier alleen noch by-te zetten, Door hoedaanigen Kenteeken, de Joden willen, Dat deezen Berg, Abraham is aangeweezen: Alhoewelze ons op verre-naa, de zeekere ondervindinge daar van niet en weeten op-te dokken. In Pirke Eliëzer word dan gezeyd, Dat hy uyt de Vertoefplaatze *Tzophim*, De Goddelijke Majeſteyd over dien Berg gezien heeft. Waar toe het Gemeen Gevoelen der Joden wil, Dat zulx onder het Teeken van een Vyerige Kolomme, geſchied is. Jarchius maakt'er een Dikken Rook van, die over den Berg Moriah opging. Jaa, by den ſtrax-gemelden Eliëzer, is een zoo omſtandigen Verhaal daar van te vinden, als of hem zulx een Konſtig Schilder, naar 't Leeven had afgemaald. *Wat heeft hy gezien?* (word'er aan 't XXXIſte Hoofdſtuk gevraagd,) *Hy heeft een Vyerige Kolomme van de Aarde tot aan den Hemel gezien. En als Abraham tot Iſaak zeyde*; Ziet gy dat alles wel, op een van die Bergen? *En daar op* jaa *geantwoord had*; heeft hy daar uyt beſlooten, *Dat den Jongen gewillig naar de Slagt-Bank ging. 't Zelve heeft hy ook aan* Iſmaël *en* Eliëzer *gevraagd; maar ze hebben hem*, Neen *ge-antwoord. Derhalven heeftze Abraham voor* Domme Ezels *gehouden, en tot haar gezeyd*; Blijft hier zitten by den Ezel. Ziet hier op naar Gen. 22: 5. en gy zuld haaſt ontwaar worden; hoe zoet het de Joden vertellen konnen, 't geenze in haare Krankzinnigheyd gedroomd hebben.

Gen. 22: 2. vers 4. Abraham ziet den Berg Moriah aan de derden Dag van verre.

En krijgd daar door alzoo tijd zijn Gemoed tot deezen Strijd te bereyden.

Num. 23: 14.

Door wat Teekenen de Joden willen dat den Berg Moriah aan Abraham is bekend gemaakt.

Naar dat Abraham de beſtemde. Offerplaats ontwaar wierd; deed hy zijne Knegten met den Ezel, aan de Voet van den Berg ſtil houden: *Maar Ik*, zeyde hy, *en den Jongen zullen heenen gaan tot daar; als wy zullen Aangebeeden hebben, dan zullen wy weeder tot u keeren.* Dus Hartvogtig en Verzeekerd, ſpreekt de Geloovige Vader. Maar zal moogelijk ymand denken; Wel hoe iſſet hier geleegen? Abraham is immers met geen ander Gemoed, dus verre tot deeze plaatze genaaderd, als om zijnen Zone Iſaak te Slagten, en Gode tot een Brand-Offer op-te Offeren? Hoe, en met welk-een Oogmerk heeft hy dan zijne knegten konnen toezeggen; Dat hy, *Te-gelijk met zijnen Zone*, (dien hy geloofde op deezen Berg te zullen Sterven,) wilde wederkeeren? Wy bekennen geern, zoo ymand deeze Bedenkinge queld, Dat het niet buyten reden, noch zonder opmerkinge van hem geſchied;

Abraham doet zijn Knegten aan de Voet des Bergs blijven, en gaat met Iſaak naar de Hoogte des Bergs Moriah.

Gen. 22: 5 Hoe Abraham zijn Knegten toezeyd, naar zijn

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Aanbidding met Isaak weeder te keeren, daar hy ging om hem te Offeren.

en d'Oude Kerk-Vaders, en laatere Godsgeleerde, hebbent oók de moeyte waardig geagt, elk om-best, daar op te antwoorden, en die swaarigheyd op-te ruymen. Ambrosius meend, Dat Abraham hier met een hoedzaame arglistigheyd gesprooken heeft; bekommerd zijnde, Dat zoo hy had Rond gegaan, zy mogten toegeleyd hebben, hem van zijn stuk te brengen. Origenes zeyd; Dat hy alzoo gesprooken heeft, *Om dat hy wist dat Godt zijn Zoon wederom uyt den Dood Opwekken zou.* Doch hier op heeft de Schrandere Kalvinus zeer wel aangemerkt, Dat by-aldien de Godtvrugtige Vader, van zulk-een schielijke Opstandinge waare verzeekerd geweest, naar dat hy hem Gedood had; Den Lof van des Mans Beroemd Geloove en Gehoorzaamheyd, op ver-naa, zoo groot niet en zou geweest zijn, als de Oude Vaders, en de H. Boeken, dat nogtans Verheffen en Prijzen. Laat ons derhalven eens hooren, hoedaanig die Geleerde Schrijver, deeze knoop heeft zoeken los te maaken. Dus spreekt hy'er van: *Naadien het zeker is, Dat hem de Belofte nooyt ontschooten is, maar tot hier toe vermaand had, Dat hem het Zaad in Isaak zou Verwekt worden; kan het gebeurd zijn, Dat hy steunende op de Voorzienigheyd Gods, hem zelven kragtelijk ingeboezemd heeft, dat zijn Zoon, zelfs in de Dood behouden was. En daarom; Dewijl hy hem als met toe-gelooken Oogen, veerdig maakte om zijnen Zone te Slagten, is'et geenzinds ongerijmd te zeggen, Dat hy in zulk-een Donkere en Beneevelde Zaake, eenigzinds verwardelijk gesprooken heeft.* Abraham voorzeeker op de Goddelijke Magt steunende, heeft volkoomentlijk gelooft, Dat het Godt geen moeyelijk werk was, zijnen Isaak uyt den Dood Op-te wekken, gelijk den Apostel van hem Oordeeld. En zulx noch te gereeder, dewijl hy noch niet ervaaren had, op hoedaanigen wijze Godt zijn Belofte zou vervullen; Dewijl het door het Woord Gods, noch niet geopenbaard was. En derhalven heeft hy uyt kragt van het voorgaande Bevél om zijnen Zoone te Offeren, ook niet zekerlijk konnen hôopen, Dat hy met Isaak tot zijne Knegten zoude weederkeeren. Andere meenen, Dat Abraham hier een Onbekende zaak Geprofeteerd heeft, even als naaderhand de Hooge-Priester Kajaphas; welken Voorzey, het geene hem geenzinds Bewust was. En dat dit gevoelen ook zommige onder de Joden behaagd, blijkt niet te onpas uyt Jarchius, die met ronde woorden zeyd; *Dat hy haar beyder wederkomste Geprofeteerd heeft.* Waar teegens'er nogtans geen ontbreeken, die Abraham van Leugen en Geveynstheyd beschuldigen durven: Gelijk eenen Melchior Kanus, met groote Onbeschaamtheyd doed. Veel beter heeft de Geleerde Man Rivét geoordeeld, Dat in deeze plaatze, aan Veele toege-eygend word, 't geene slegts in Eenen vervuld, of aan Eenen uyt Veele geschied is. Want zoodaanig is de H. Schrift wel gewoon, dat geêne, welk aan Eenen uyt zeker Gezelschap gebeurd, Al de overige die tot den hoop behooren, toe-te passen. Waar van voorbeelden te zien zijn, Joh. 12: 4. Matth. 26: 8. Marc. 14: 3. Luc. 23: 39. alwaar het geene Den Moordenaar die met Kristus Gekruyst was, gedaan heeft, aan Beyde word toegeschreeven. Want in deezer voegen ismen gewoon aan De gantze Vergaadering toe te Schrijven, het geene Veele uyt die gedaan hebben, als te zien is, 1 Cor. 15: 5. In zulken zin word'er gezeyd, Dat Kristus naar zijn Opstandinge De Twaalf Apostelen, Dat is, aan de gantze Vergaaderinge Verscheenen is, daar hy nogtans maar van Elve kon gezien worden, dewijl Judas reeds van-kant was. En zoo men wel toe ziet, De Weereldlijke Schrijvers zelve, zijn vol van deeze gewoonte. Boovendien is'et ook niet dan een leugenagtig tijdverdrijf van leedig-gaande Rabbijnen, wanneer dezelve in *Tanchuma*, en in *Bereschith Rabba*, Abraham, eenen andere Leydsman toeschikken, zoo haast hy den Berg Moriah, dus verre genaaderd was; naamelijk den SATAN, die hem de Regter-Hand Sloot, en van zijn Voorneemen poogde af-te schrikken. Maar al wie zulke vaatze dingen riekt, kan zig naauwelijks intoomen te twijffelen, of

Fraaye aanmerking van Kalvijn aangaande Abrahams vertrouwen.

Die naader overdagt word.

Abraham heeft naar zommiger gissing, zijn weederkeeren met Isaak (even als Kajaphas) onweetende Geprofeteerd. Johan. 11: 49.

Andere teegen-bedenkingen bygebragt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Het invoeren van de Duyvel omtrent alle quaade feyten, is van de dwaaling der Joden tot de Kriſtenen overgegaan.

of niet alzulke, die onder de Kriſtenheyd gewoon zijn, Den Duyvel overal by Gods Werk in-te voeren, by de Joden hebben School-geleegen. 't Is hier de plaatze niet, Dit in 't breede op-te haalen, maar wy konnen niet voorby-gaan, zulx hier en daar met de Vinger aan-te wijzen, Op dat men al van verre mag leeren zien, hoe'er de Menſchen aangekoomen zijn, zoo gereed, alle quaade Nukken, en flinkze Overleggingen, die uyt de Bron-Aader van haar eygen Verdorvendheyd der Begeerte, onder 't zoeken van veele Vonden, opborrelen, de Werking van Een Duyvel *Satan* toe-te ſchrijven; die'er moogelijk nooyt omtrent was, noch Hand noch Vinger in ſteeken kon: Alhoewelze hem zelfs met een Verrekijker, al in 't Paradijs meenen ontdekt te hebben. Laat ons dan ook hier den Satan uyt Abrahams gezelſchap bannen, (als die zulken Teegenpartijder in zijn Onderneeminge nooyt ontwaar wierd; noch ook nooyt bekommerd was, Of hem niet een Duyvel inblies, Dat hy zijn eygen Kind Slagten, aan Stukken Houwen, en tot Aſſche Verbranden zouw;) En liever volgens Moſes Verhaal gelooven, Dat hy zijne Knegten ter zijden gelaaten hebbende; met al het noodig Offer-Gereedſchap, (te weeten den Hout-Buſſel, dien hy Iſaak op de Schouderen ley; En het Vyer en het Offer-Mes dat hy zelfs droeg,) den Berg opgeſteygerd is, overleeſt Gen. 22:6. daar Tittel noch Jota, van den *Satan* te vinden is. Maar ons ſchieter over in 't zin, Dat de Joden, en de Kriſtenen zomtijds door naar-aping, Den Duyvel doorgaans in zulker voegen Bootzeeren en naa haar hand zetten, als hy hen beſt in haare Verzierzelen te-pas komd. Want

De Joden Speelen met het invoeren van den Satan zooze willen.

gelijk de Joden te vooren, deeze Verzoekinge Abrahams, alleen op d'Aanklagte van den Satan, zeyden by Godt ondernoomen te zijn; daar willen zy nu, Dat hy zulk-een Geloovig Proefſtuk, zou getragt hebben een Beentje te zetten. Doch een ander ſpotter meede, en Vraagd; Of dan ook den Satan, die zoo Nydig over Abrahams Geluk was, Medelijden met den Vroomen Iſaak had, en zonder Schreyen niet en kon aanzien, Dat hem zijn eygen Vader de Keel af-Stak; en alzoo in Barmhertigheyd Godt gelijk was? Wy voor ons deel, willen alzulke aanſtootelijke Praatjes, geen Ooren leenen, maar veel-eer aandagtig luyſteren, met hoedaanig-een Vriendelijke zaamenſpraak, Abraham zijnen Zone Iſaak, in 't beklimmen van den Offer-Berg onderhouden heeft, Op dat hy Hem en Zig Zelven Trooſtende, Digt by Godt hield. Want als Iſaak tot hier toe, en onder het heenen gaan naar

Iſaak vraagd zijn Vader naar het Brand-Offer.

Moriah, wel alle dingen tot een Offerhande gereed zag, en zelfs het Brand-Hout op de Schoften torſte, maar het Slagt-Beeſt geenzinds vernam; barſte d'Onnoozele Knaap ten laatſten in deeze Hert-grievende woorden uyt, en zeyde; *Mijn* Vader, *Waar is het Lam tot het Brand Offer*? Aldus hebbend onze Overzetters en meeſt al dē Ooſterze Vertaalingen, met de LXX Grieken Vertolkt. Doch de Gemeene Latijnze Text, heeft in plaatze van *Lam*, *Slagt-Beeſt* gezet. Abraham onder-en-tuſſen 't gantze Stuk voor

Die hem onder eenigeomzigtige bedommeling antwoord.

Iſaak, onder eenige bedommeling willende Verbergen, heeft zijnen Zone met zoodaanigen omzigtigheyd tot de Goddelijke Voorzienigheyd geweezen; Dat hy ten minſten daar in, Een ſchemeragtig blijk liet doorſtraalen, Dat hy yts Hoogdraavens voorhad, waar in hy de Hand van Godt Verwagte: *Mijn Zoon* zeyd hy, *Godt zal hem zelven Een Lam ten Brand-Offer verzien.* Zoo ſpreekt de Godvrugtige Vader: En egter niet anders, als of hy zijn voorneemen in diervoegen voor Iſaak veynsde, Dat Godt zijn Tonge daar toe niet On-aangeroerd gelaaten had. Want ſchoon hy

Bedenkelijke ſpeelinge waarom Iſaak van zijn Vader een Lam genoemd word.

Een Lam noemd, en nogtans voorhad zijn *Zoon* te Slagten, heeft hy geenzinds teegen zijn Gemoed geſprooken; dewijl ook Iſaak, in gelijke zin als Kriſtus, *Een Lam* dat ter Slagting ging, konde genoemd worden. Ook heeft hy niet teegens d'uytkomſt van de geheele zaak geſprooken; dewijl hy doe gezien heeft, Datter een *Ram* te voorſchijn quam, die in de plaatze van Iſaak ge-Offerd is. Onder-en-tuſſen is Abraham al-vaſt tot de Offer-plaatze

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

naaderd, die hem Godt hadde aangeweezen; daar hy voor alle dingen, ſtrax *Een Altaar Bouwd*: Want aldus verhaald het Moſes, Gen. 22: 9. Doch de Joden geeven voor, Dat Godt ook zelfs de plaatze des Altaars aangeweezen heeft: Waar van in Pirke Eliëzer, aldus te leezen ſtaat; *Terſtond, als deeze beyde tot de plaatze des Bergs gekoomen waaren, heeft de Gezeegende Godt, Abraham de Offer-plaatze met de Vinger aangeweezen, en gezeyd;* Dit is den Altaar, Jaa dit is den Altaar daar Kain en Abel, en haare Zonen ge-Offerd hebben. *Gelijk gezeyd word*; Ende Noach Bouwde den Heere eenen Altaar. *Doch zoo word'er niet gezeyd*; Maar, *Noach Bouwde den Altaar op, op welke de Oude Ge-Offerd hebben.* Dus wil Rabbi Eliëzer, Dat Abraham, even als te vooren Noach, de vervalle Puynhoop van dien Aal-Ouden Altaar, weder opgebouwd heeft: Waar toe hy uyt d'Hebreeuwse Taal-eygenſchap, veel overhoop haald, om te toonen, Dat den zin hier alleen van de Herſtellinge of Vernieuwinge des Ouden Altaars te verſtaan zy. Maar deeze Letter-klooverye aan-een kant zettende, agten wy 't waarſchijnelijker, Dat Abraham deeze zijnen Altaar, uyt Groene Zooden, en groote Klonten van Steen-agtige Aarde, dien hy op deezen Berg by de hand vond, opgeſtaapeld heeft. Gelijk men dit al meede, onder de Joodze Overleeveringen te tellen heeft, Dat Abraham ſtaande by deezen Altaar, zig in het Bidden, met het Aangezigte naar het Weſten uytziende, geſteld heeft; en door die maniere den toekoomenden Tempel en de Standsgeleegentheyd van het Heylige der Heyligen, Ingewijd en Vaſt-geſteld heeft. En dat zelfs ook de fraaye Maimonides, daar niet anders van gelooft heeft, kan moogelijk dit eene Staal, zoo als het Seldenus uyt een Oud Arabis Afſchrift heeft overgezet, geſtand doen: *Op deeze maniere* zeyd hy, *heeft Abraham den Berg Moriah ter hand genoomen, als een Heuvel die booven d'andere Bergen uytſtak: En hem aldaar de maniere van Inwijing, te-gelijk met de Hemelſtreek, waar naar-toe men Bidden moeſt, geopenbaard zijnde, heeft hy dezelve Ingewijd; Naamelijk teegen 't Weſten; dewijl het Heylige der Heyligen, naar het Weſten geſtaan heeft; volgens het geene onze Leer-Meeſters met eygen Hand* in de Gemara Joma, *hebben Overgeleeverd*; te weeten; Dat Abraham deeze plaatze dus beſtemdelijk Ingewijd heeft, tot een vaſten Oord, waar heenen men zelfs ook Op deezen Berg zou Bidden. Dezelve Maimonides, heeft mede d'Oorzaak aangewezen, waarom Abraham, en naar hem, d'Iſraëliten, in den Tempel naar het Weſten moeſten Bidden, naamelijk van weegen de Heyliging der Nieuwe Maanden. Want naadien men de Verſchijninge der Nieuwe Maane, naar welkze de Nieuwe Maanden Heyligden, door het Uytzien naar het Weſten, waarneemen moeſt; iſſet voortgekoomen, Dat ook den Altaar en den Tempel, teegens 't Weſten gebouwd, en de Gebeeden naar die Hemelſtreek gedaan zijn. Gelijk het ook om geen andere reden, als uyt die naavolging geſchied, Dat de heedensdaagze Joden haare Synagogen en Beede-Huyzen, zoodaanig teegen 't Weſten bouwen, Dat de voornaame Ingang daar van, teegen 't Ooſten open ſtaat. Maar het zy, Dat het zoodaanig met d'Iſraëliten haar Bidden, en des Tempels Bouwgeſtalte te Jeruſalem, geweeſt zy; kan'er egter met geén welvoegzaame reden vaſt-geſteld worden, Dat Abraham dit alles, door het Voorbeeld van zijnen Altaar en Stand-wijze daar omtrent, Geleerd, of zijn Naakoomelingen, zulx te Doen Belaſt heeft. 't Is waarſchijnelijker, Dat hy in deeze Daad, geheel-en-al daar op geen agt-genoomen heeft; maar dat hy op den Berg die hem van Godt getoond was, Een Altaar opgeworpen heeft, zonder in zijn Godsdienſtige plegtigheyd, de Hemelſtreek in-agt te neemen. Want by-aldien zulx naar het zeggen der Joden de waarheyd was, daar is geen twijffel aan, of zulk-een Gedenkwaardige afkomſt, zou in de H. Schrift, niet zoo ſtilſwijgende voorby geſlaagen zijn. Maar nu begon het'er op-aan te koomen; Want Abraham het Hout op deezen Altaar zaamen gedraagen, en tot een Altaar-Vyer geſchikt

Gevoelen der Joden over d'aanwijzing van den Altaar op Moriah.

Abrahams Bidwijze by deezen Altaar van de Joden, op de Bouwgeſtalte van 't Heyligdom des Tempels betrokken.

Waar van daan de Joden zeggen dat het Bidden teegen 't Weſten onder Iſraël is in gevoerd.

d'Ingangen der Joodze Synagogen en Beede-Huyzen worden teegen 't Ooſten gebouwd.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ſchikt hebbende, *Heeft hy zijnen Zone Iſaak Gebonden, en op het Hout geleyd, dat op den Altaar was.* Welk *Binden* d'Uytleggers gemeenelijk zoo verſtaan, Dat het geſchied zy, even alsmen gewoon was de Beeſten die tot de Offerhanden Geſlagt wierden, aan de Vier Voeten te Binden: Invoegen Iſaak hier alzoo aan Handen en Voeten Gebonden is, (dat is yder Hand aan een Voet, gelijk veele meenen dat naaderhand, in de Offerhanden naar dit Exempel, de voorſte Voeten in plaats vande Handen, met d'agterſte zaamen Gebonden wierden;) Dewijl het Hebreeuwse woord, omtrent de Offerhanden gebruykt, dikmaal die Beteekenis heeft. Maar gelijk dit alles niet zonder een ongemeene Goedwilligheyd en Gehoorzaamheyd, van Iſaak onder-gaan is, valt'er naauwlijx aan te twijffelen, of hy zal daar toe te vooren van zijn Vader, op het kragtigſte over-reed en toebereyd zijn. Voorwaar, het ſcheen ten hoogſten noodzaakelijk, Dat Iſaak van de Vader Gebonden, en daar toe door een bemagtigende Verklaaringe van de voor-af gegaane Godsſpraake, weegens de Noodwet van Gehoorzaamheyd en Standvaſtigheyd der Goddelijke Belofte, wierd toebereyd. 't Geên men ten minſten voor een fraaye en waarſchijnelijke Bedenkinge opneemen mag. Doch dat de Joden zeggen, Dat Iſaak Gebonden is, *Om dat hy het Gebod van zijn Ouders te Eeren, verbrooken had*, als Rabbi Eliëzer verhaald; is niet een Boone weerd; en 't zal terſtond blijken, Dat het zelfs teegens haaren Neuze opſtroopt. Als dan de Joodze Uytleggers verder willen, Dat zig Iſaak geheel-en-al Vrywillig overgegeeven heeft, daar van rept de H. Schrift niet een woord: En 't is ook niet waarſchijnelijk, maar wel dat hy door de ſtrax-gezeyde Bemiddeling, daar toe bewoogen is: Alhoewel het een Stoutheyd in Joſefus te agten is, als hy 't Geſprek van Abraham met Iſaak, en des Zoons antwoord, zoodaanig verhaald, als of hy'er zelfs by geweeſt was, en beyder woorden, in zijn Tafelboekjen opgeſchreeven had. Onder-en-tuſſen zijn de Joden gewoon, deeze gantze Hiſtorie, *De Bindinge Iſaaks*, Of *d'Hiſtorie der Bindinge* te noemen. Die zy dan ook zoodaanigen vermoogen toeſchrijven, Dat zelfs de Zonden des Volks, daar door Verzoend worden: Voornaamelijk op den Grooten Verzoen-Dag: Wantze zeggen, Dat Godt alsdan niet alleen tot Barmhertigheyd Ontfermd word, door het Bloed der Beſnijdenis, noch des Paaſch-Lams, maar ook zoodaanig door het Slagt-Offer van Iſaak, Dat de Zonden van zijn Volk worden Uytgewiſcht. 't Geêne ook de reden is, Dat d'heedensdaagze Joden in haare Nieuwe-Jaars Gebeeden, Bidden, *Dat Godt gedenken wil, aan de Banden waar meede Abraham zijnen Zone Gebonden heeft.* Als meede dit: *Laat doch de Beſnijding des Eenig-Gebooren, voor u Aangezigte zijn.* Gelijk zulx in *Sepher Thephileth* gevonden word. Ziet zoo doen de Joden Eylaas! En zoo Biddenze vaſt heenen, zonder eens om-te zien, naar het waare Teegenbeeld van dit Schaaduwagtig Slagt-Offer; Datze zelfs Ver-agt, Gebonden, en aan 't Kruys geklampt hebben.

Gen. 22. 9.

Iſaak aan Handen en Voeten Gebonden en op 't Hout geleyd.

Iſaaks gewilligheyd in deezen handel.

Waar toe hy waarſchijnelijk door zijn Vader zal aangemaand zijn.

Joſefus Eerſte Boek Kap. XIV.

Bygeloovigheyd der Joden aangaande 't Binden van Iſaak als of dat zeekere Verdienſt aanzig had.

En nu lag dan Iſaak alreede aan Handen en Voeten Gebonden, op het Hout des Altaars; en daar ontbrak niets meer, dan hem met het Offer-Mes de Strot af-te veegen. Want op dat men niet twijffelen zou, hoe digt hy thans den Oever van de Dood genaaderd was, voegter d'H. Hiſtorie ſtrax by, *Dat Abraham zijne Hand uytſtrekte en het Mes nam om zijnen Zone te Slagten.* Of als andere den zin geeven; *Om hem de Keel af-te Snijen.* 't Geên de fraayſte Uytleggers zoo verſtaan; Dat Abraham nu gereed ſtond om het Slagt-Mes uyt de Scheede te rukken, en 't Gebonden Offer te Slagten. Maar het luyd al-te Fabelagtig, Dat Rabbi Eliëzer en R. Juda, even als ofze van een Onthoofdinge ſpraaken, zeggen, Dat het uytgetoogen Sweerd, Iſaak zoodaanig in de Nek ſchampte, Dat hem de Ziel uytging; die op het roepen van den Engel; zeggende, *Dat hy de Hand aan den Jongen niet en zoude leggen*, daar weeder invoer. Maar hoe nu! mogt men vraagen?

Iſaak Gebonden en op het Hout geleyd vergagt het Slagt-Mes van zijn Vaders Hand.

Fabelagtige vertelling der Joden over de Slagtinge van Iſaak.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

gen? Op wat wijze heeft dan Abraham, volgens het Bevél van de Goddelijke Stemme, Niets aan den Jongen gedaan, indien hem het Sweerd alreede de Nek-Wervels door-korven had, en Isaak waarlijk daar van Gestorven is? 't Schijnd voorwaar, als of de Joden al haare kragten ingespannen hebben, om geen van al d'H. Historien, meer met Fabelen te bemorssen, als deeze van Isaak? Zoo vol-getast zijn alle haare Uytleggingen over dit Voorval. Onder-en-tussen moetmen zig hier niet alleen over de Gehoorzaamheyd van Abraham, maar te-gelijk ook over de Lijdzaamheyd van Isaak verwonderen: Zijnde de Vader tot het uyterste punt van 't Goddelijk Gebod voortgevaaren; Zoo dat hy zoo flux zijnen Zone zou Geslagt hebben, indien niet de Stemme van den Engel des Heeren, zulx belet had. Zoo dat hy tot hier toe, alles gedaan had, wat in de Meeninge van zijn Herte lag. Ook heeft Isaak, die ge-Offerd zou worden, geen teegenstreevelig Gemoed getoond: Zulx de Welspreekende Chrysostomus, met regt over deeze beyde uytroept; *O Godsdienstige Ziel! O Dapper Gemoed! O Groot vermoogen des Verstands! O Reden die alle drift der Menschelijke Natuure Overwind! Wat doe ik hier? Zal ik my Verwonderen, of niet liever Verbaast staan, over de dappere Geest des Oud-Vaders, of zal ik zulx noch veel meer doen, over de Standvaste Gehoorzaamheyd des Jongelings, Dat hy niet teegen Geworsteld, noch euvel opgenoomen heeft, 't geên hem zijn Vader afvorderde; Zoo dat hy als een Lam op den Altaar, zijnen Mond niet open deede, als hy 't Slagt-Mes van zijn Vaders Regter-hand verwagte?* Dus verre Chrysostomus; die van zijnen Leerling Isiodorus Pelusiota, in zeekere Loffspraak, over Abrahams Geloove, niet onfraay is naagevolgd. Den zelven ontleend daar in een aardige Gelijkenis van de Lijfwagten en Hellebaardiers, die op den Koning passen: *Want* zeyd hy, *even gelyk de Magtige Vorsten haare Trouwanten, zoodaanig met een Wenk weeten in Toom te houden; Dat niemand een woord kikken durft*; alzoo heeft ook *Abraham, alle Natuurlyke reden en Hertstogten, zoodaanig onder zyne Heerschappye bedwongen, Datze veel-eer scheenen door hem Verçierd, als Gevreest te worden.* Noch veel beter en met meerder naadruk heeft het Zeno, de Bisschop van Veronen afgemaald; wiens woorden wy hier in haaren eygen breedspraakelijkheyd, niet en mogten agterhouden: 't Is, *zeyd hy*, Een wonderlijke Verzoekinge,
„ welke Abraham tot Eenen Goddeloozen maakte, by-aldien hy het Gebod,
„ veragte, Of tot eenen wreeden Moordenaar, indien hy zijnen Zoon Ge-
„ dood had: Ten zy, dat hy door een by-naa Goddelijke Lijdzaamheyd,
„ getemperd met Godsdienstigheyd, Geduld en Hôôpe, aan Godt niet en wey-
„ gerde, het geene hy teegens Hôôpe, van hem Ontfangen had. Daarom ver-
„ agt hy zijnen alder Bemindsten Zone, die aan Godt noch een veel zoe-
„ ter Slagt-Offer was, op dat hy hem behouden mogt. Hy neemd voor
„ om hem te Dooden, op dat hy nogtans niet en Doode; en die Misdaad
„ heeft hem niet konnen Mishaagen, welke hy door d'aanleyding van Gods
„ Gebod ondernam te doen. O! Nieuw en Ongehoord Schouwspel, dat nog-
„ tans waarlijk, Waardig aan Godt was! En waar in het swaar vald, te be-
„ paalen, Of de Priester, dan of het Slagt-Offer, de meeste Lijdzaamheyd
„ betoond heeft? De Verwe des Aangezigts Verblikte zig niet aan den
„ Slagter, nogte aan dien die Geslagt zou worden: De Leeden schudden niet
„ door Beeving, noch hangen slap geboogen; ook staat hun 't Gezigte Nors
„ noch Stuurs in 't Hooft. Niemand Vraagd, niemand Vreest, niemand
„ Onschuldigt zig, niemand toond zig ontroerd. De Vader heeft het Slagt-
„ Mes uytgetoogen, en de Zoon zijn Hals aangebooden; alles met gelijke
„ Aandagt: En op datter niets Onheyligs zy, word alles even neerstig en
„ met Lijdzaamheyd gedaan. Isaak draagd het Hout, waar meede hy zou
„ Verbrand worden; en Abraham Bouwd zelfs den Altaar met noesten ar-
„ beyd; en nogtans zijnze beyde Vroolijk onder 't behandelen van zoo Vreef-
zelijken

Schoone reeden van Chrysostomus over Abrahams Geloof en Isaaks Geduld.

Die van zijn Leerling, Isiodorus van Pelusioten fraay word naagevolgd.

En beyde daar in van een Veroneezen Bisschop voorbygestapt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

„zelijken toeſtel. De Natuurlijke toegeneegentheyd des Vaders, wijkt „voor de Vroomheyd, terwijl de Vroomheyd, Yverd voor de Godsdienſt. „Kort-om, het Scherpe Staal, zou door een verſchrikkelijke Slagtinge, Lof „en Eere, en niet Een Misdaad ten toone gezet hebben. Doch wat is'er „gevolgd? *Den Moordenaar keerd Onbebloed weeder, En die ge-Offerd is, „die Leeft!* Beyde zijnze Een Voorbeeld van de Eere der Liefde; Beyde „Een Opgeſteeken Baaken onder die, welke ooyt de Louwer-Kroon in den „Strijd des Geloofs hebben weggedraagen: Zoo dat de Weereld zou ge- „lukkig zijn, indienze alle zoodaanige Moordenaars wierden. Dus verre d'opmerkelijke Loffpraake van dien Veroneêſſen Opziender; daar heel weynig aan-te verbeeteren vald. En hoemen ook de Gehoorzaamheyd van Abraham en Iſaak, dieper inziet, hoe zig daar in al meer aanmerkens-waardige dingen opdoen. Hem, dien in zijn Eenig Gebooren Zone, De Heerſchappye der Weereld Belooft was, word Belaſt zijn Kind te Dooden: Hy word daar toe bevoolen in een Eenzaame en ver-afgeleegene plaatze te gaan, op dat hy zelfs onder het heenen reyzen, door de langduurige weg, Verdrietig wierd. Hy trekt niet eens in twijffel, Of het ook de Goddelijke Stemme is, welke dit Gebied te doen; noch mord'er teegen met ſluyt-reden van 't blinde Vernuft. Hy eygend hem niets toe, als d'Eere van Gehoorzaamheyd; en onder de Liefde Gods ſtaande, Verwind hy door Dapperheyd, Een beroemden Naam. Hy gaat haaſtig naar de Offerplaats, en laat de Knegten agter hem, Op dat hy niet en ſcheên, Lof van Menſchen te willen ontfangen. Den Zone naar het Slagt-Offer vraagende, antwoord hy met een Ongeſtoord Gemoed, en zeyd zonder verblikken van zijn Aangezigte, *Dat Godt hem zelven van een Slagt-Offer zou verzien.* Strax naar dat woord, Bind hy den Jongeling, leyd hem op den Altaar, en trekt het Keel-Mes uyt de Koker, om met hem een Eynde te maaken: En wil alzoo, zijn eygen Zone om Godswil niet ſpaaren. Maar gelijk Filo de Jode, en naar hem Auguſtinus, dit Meeſterſtuk der Gehoorzaamheyd, zeer breedelijk hebben uytgemeeten; alzoo getuygd ook den eerſten, Dat'er nu en dan geen ontbrooken hebben, welke door allerley Laſtering en Leppig ſpreeken, toeleyden, om de Lofwaardige Daad van Abraham, te Ontluyſteren en uyt-te veegen. Onder welke dan eenige rond-uyt pleegen te zeggen; Wat iſſer doch gebeurd, dat wy Abraham alzoo zouden Roemen, als of hy een Nieuwe en Ongehoorde Daad beſtaan had, die zelfs nooyt van Gemeene Borgers, of van Koningen, of van geheele Volken gedaan waaren? Immers hebben veele haare Herts-togten zoo verre Overwonnen, Datze haar Lieve en zeer Beminde Kinderen, om-te Slagten hebben aangebooden, voor de Welſtand des Vaderlands; Of op dat den Oorlog, Of de Brandende Droogte, Of de Watervloeden, Of de Peſt-ziekte, en andere Onheylen van 't Gemeenebeſt wierden afgekeerd? Ook zijnder voornaamelijk onder de beroemde Grieken geweeſt, die niet alleen Eenen uyt de Borgerſchap, maar zelfs ook den Koning, of zijne Zonen, volgens Raads-Beſluyt, om een geringe Oorzaak tot een Zoen-Offer Geſlagt; en daar meede groote Overwinningen op de Vyanden hebben behaald. d'Oude Schyten en Barbaaren, hebben veele Eeuwen lang, haare Kinderen door Slagtinge ge-Offerd: En dat zulx ten tijde van Moſes al bekend was, blijkt onder andere Voorbeelden, die'er in d'H. Boeken gewag af maaken, Dat hy de Volken beſchuldigt, datze haare Zonen en Dogters, aan hunne Goden Verbranden. In Amerika, in de Landſtreeken van Florida, was volgens 't Getuygenis van *J. le Moyne*, by Theodorus de Bry, niet lang geleeden, noch in gemeen gebruyk, De Eerſt-Geboorne Zoontjes aan den Koning op-te Offeren: Welke Kinderen in 't by-zijn van de Moeders, en een Ronden Dans Naakte Wijven, van haaren Prieſter op een Houten Blok, als op een Altaar Geſlagt wierden: Gelijkwe dat erbarmelijk Schouwſpél, in een ander Boek-Deel door een Print-Tafereel vertoonen zullen,

dewijl

Aanmerking over Abrahams Gehoorzaamheyd.

Abrahams Lof van zommige Ontluyſterd.

En Zulx door grouwelijke ſtukken getragt uyt te werken welk by de Heydenze Volken door 't Slagten van Menſchen geoeffend wierden,

dewijl het hier geen plaatze scheen te vinden. Waar toe ook noch bygebragt word, hoe ligtvoerig de Vrouwen der Braminen gereed zijn, haar zelven in het Lijk-Vyer van haare afgestorvene Mannen te werpen; terwijl'er van rond-om, Vroolijk op-gespeeld word. Doch al zulke bytende inwerpzelen heeft Filo, met over-grooten ernst, de Tanden verstompt; en 't zou te lang vallen, zijn teegenbedenkingen hier geheellijk in-te lassen. De Voornaamste nogtans daar van loopt hier op uyt; Die geêne, *zeyd hy*, welke eertijds haare

Antwoord van Filo de Jode op al deeze tegenwerpingen bygebragt.

„ Kinderen Geslagt hebben, Hebben zulx ten-deele gedaan uyt gewoonte; „ waar van de Eerste Voorgangers door een flinxze bevattinge meenden, Dat „ zommige groote Onheylen, niet anders, dan met Menschen-Offers konden „ van den hals geschooven worden; waar onder ook eenige Onwillig en door „ dwang der Magtige; andere door Menschelijke angstvalligheyd aangegreepen „ zijn. Gelijk'er eenige uyt enkele Begeerte van Eere en Roem by de Naa- „ koomelingen te hebben, zig daar toe gewillig hebben Overgegeeven. Doch

Abrahams Offerhande omtrent zijn Zoon voorgenoomen, vind geen gelijke by de Mensch-Offeren der Heydenen.

„ met Abraham staat het heel anders geschaapen; Dewijl hy noch door de Ge- „ woonte, noch door den prikkel van Eere, noch door Vreeze, noch door „ een diergelijke maniere, tot het Slagten van zijnen Zone genoodzaakt is. „ Immers heeft hy zulx niet door *Gewoonte* gedaan, naademaal'er niet klaar „ bekend is, Dat de maniere van Kinderen te Offeren, ter tijd als Abra- „ ham in Kaldeëa woonde, en in Mesopotamien verkeerde, by die Volkeren „ is in gebruyk geweest. Niet *Uyt Vreeze*, dewijl hem geene Vreeze van „ Menschen noopte, noch hy buyten Gods Bevél, geen andere Godspraaken „ kende. Niet *Uyt Begeerte van Eere*, gemerkt hy in een Woeste en Een- „ zaame plaatze ging, daar hy van niemand Gezien, ook van niemand kon „ Gepreezen worden; want zelfs ook zijne twee Knegten, agter hem doen- „ de, heeft hy genoegzaam getoond, Dat hy geen Roem uyt Mensche- „ lijke Getuygenis behoefde. Die onder de Heydenen haare Zonen of Dog- „ teren, voor de Welstand des Vaderlands, of 't Geluk der Krijgs-togten, „ tot Een Slagt-Offer gegeeven hebben; zijn onder-en-tussen zelfs thuys „ gebleeven, of hebben zeer verre van de Altaaren af-gestaan: Of zooze „ by Avontuur de Plegtigheyd der Slagting moesten by-woonen; hebbenze „ de Oogen daar van afgewend, niet konnende dezelve aanzien; of zy heb- „ ben aan eenen anderen, 't zy Een Priester of Wichelaar, het Dooden overge- „ laaten. Doch Abraham heeft zelfs, als Priester en Offeraar, het Slagten „ van zijnen Zone terhand genoomen. Dien hy ook misschien volgens de „ Oude Offer-wijze, in Stukken gehouwen en op het Vyer om-te Verbran- „ den zou geleyd hebben. Maar ey-lieve, Zeg doch eens Gy Lasteraars? „ Wat hebben deeze dingen met die Ont-aarde Zeden der andere Volken ge- „ meen? Wat is hier niet zoo Hoogdraavend en Voortreffelijk, dat het met „ eenige Welspreekendheyd, naar waardye zou konnen Geroemd worden? Dus gaatze Filo te keer, Op dat hyze, die quaalijk van Abrahams vermaarde Offerhande spreeken, den Mond stopte. En zeeker, dewijl Abraham zijn Eenigen Zone, in dien Ouderdom heeft willen Offeren, in welk, hy buyten staat was, andere te Teelen, heeft hy gewisselijk in deeze Daad, niet alleen de grootste Volveerdigheyd der Gehoorzaamheyd betoond; maar ook laaten blijken, Dat hy geen grooter Gewin, dan de Eere Gods be-Oogde. Booven de Gehoorzaamheyd der Daad, flonkerd ook het Geloove van Abraham uyt; gelijk het den Apostel in hem naar 't Leeven Afschil-

Abrahams Geloof en Gehoorzaamheyd van den Apostel gepreezen en hoog opgebeurd.

derd; Hebr. 11:17,18,19. *Door het Geloove heeft Abraham als hy Verzogt wierd, Isaak ge-Offerd; Ende hy, die de Belofte ontfangen had, heeft* (zijnen) *Eenig-Geboorenen ge-Offerd; (Tot den welken gezegt was, In Isaak zal u het Zaad genaamd worden,) Overleggende, Dat Godt Magtig was,* (hem) *ook uyt de Dooden te verwekken: Waar uyt hy hem ook by Gelijkenis wedergekreegen heeft.* Voorzeeker heeft den Apostel dit regt gevat: Want Abraham zijn Zoon willende Offeren; heeft hy een Opstandinge der Dooden

geloofd.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

geloofT. En zulx met een veel kragtiger Geloove, als andere naar hem; om dat hy dit ter-tijd geloofde, Dat noch geene Dooden waaren Opgewekt, waar in hy Exempelen van Gods Magt gezien had. En daarom heeft hy Isaak ook *By Gelijkenis* weeder gekreegen; te weeten *Uyt den Dooden*, Leevendig zijnde; naadien hy reeds in zijn Herte al Gestorven was: Want in deezer voegen, heeft Isaak Een Voorbeeld geweest der Opstandinge. En zoo is ook dit Volstandig Geloove Abrahams, dat hy van de Opstandinge uyt den Dooden had, aan alle Geloovige, een Kragtig hulp-middel der Gehoorzaamheyd en Hôôpe in Godt, teegen den schijn van Onmoogelijkheyd geweest. Want men kan zeer ligt aldus Redeneeren: Indien Godt de Dooden Op zal Wekken, veel-meer zal hy die Dingen doen, die van minder Vermoogen zijn, en zijne Belofte houden. Jaa hy zal zoo veel-te meer de Dooden Opwekken; op dat hy de Belofte van Zegeninge, en het Leeven Vervulle. Tèn anderen heeft Abraham door deeze Gehoorzaamheyd, zijn Schuld Beleeden, en gelijk als teegen hem zelven, een Handschrift onderteekend; gelijk de Oude Vaders zulx in alle Offerhanden geloofden te doen. Boovendien heeft hy ook gelooft, Dat Kristus, d'Eenig-Gebooren Zone Gods, Het Gezegende Zaad, Die *Het Hooft en d'Eerstelíng uyt den Dooden is*; Voor Ons in de Volheyd des Tijds, Een Slagt-Offer, en Een Stigter der Zegeninge aan alle Volken zou zijn; Die Sterven en uyt den Dooden Opstaande, in Heerlijkheyd Leeven zou. En daar heeft hem onder dit Ongewoon Mensch-Offer van zijn Zoon, naauwelijks yts anders konnen in den zin koomen, als dat eens Kristus, Om de Zonde, zijn Bloed Vergieten, en daar naar tot Regtveerdigmaaking der Geloovige, zou Opgewekt worden? Welke Beschouwinge van Verre, 't grootste deel zijner Verheuginge *Inden Dag van Kristus Verschijninge* te agten is. Wy voegender by; Dat naadien Abraham ook Gelooft heeft, Dat hem in Isaak het Zaad zou Genoemd worden; en dat Dat Zaad zou zijn uyt Veele Volkeren; hy dan ook te-gelijk de Wedergeboorte en Nieuwe Scheppinge der Heydenen, door de kragt van Kristi Dood, en desselfs Leevendigmakenden Geest Gelooft heeft. En dus verre meenen wy genoeg gezeyd te hebben over het Geloove, en de Gehoorzaamheyd van Abraham, welke in deeze Goddelijke Verzoekinge gebleeken is. Rest dan alleen den Blyën uytgang, waar meede de wel-beproefde Vader zonder uytstel verquikt, en het Eynde van zijn Geloove bekoomen heeft, op den voorigen trant af-te doen.

En wat Abraham daar omtrent verder heeft konnen denken.

Die hier met ons het Voetspoor van Moses inslaat, word haast ontwaar, Dat hy het Ontzet van Isaak, op het eyge Tijdpunt begind, waar in Abraham gereed stond, om zijn Zoon het Slagt-Mes op de Keel te zetten. In 't zelve oogenblik dan, word de voortvaarende Vader van de Stem-voerende Engel des Heeren, onder een naadrukkelijke verdubbelinge van zijnen Naam, ABRAHAM, ABRAHAM; uyt den Hemel toe-Geroepen, dewijl 'er haast was hem terug te houden, op dat hy geen Bloed Vergoot; zeggende; *Strekt uwe Hand niet uyt aan den Jongen, ende en doet hem niets.* Doch dit en ist niet al; maar de spreekende Stemme, voegt'er flux d'Oorzaak by, en betuygd, Dat Godt nu zijn Geloove Beproeft, en van buyten uyt het Werk erkend had, 't geên hy te vooren in zijn Gemoed gezien had. Want aldus luyd de Goddelijke Aanspraake; *Nu weet ik dat Gy Godtvreezende zijd, en uwen Eenigen Zone van my niet en hebt onthouden.* De meeste die over deeze Historie Geschreeven hebben, zijn gewoon deezen Engel, *Den Engel van* JEHOVA te noemen; om dat haar Moses zoodaanig voorgaat: En hy heeft'er ook groot gelijk in; naadien alle de Engelen, *Engelen van* JEHOVA zijn, en van niemand anders Uytgezonden worden, noch onder ymands Magt en Gebied staan. Doch wie, en welken Engel in 't byzonder, men door Deêzen, die hier zoo Genoemd word, te verstaan heeft, daar over zijn de Godsgeleerde al van Ouds, niet eens geweest. Want alhoewel men daar in genoeg schijnd te

Abraham doort 't Geloof behouden en Isaak Ontzet van de Dood.

En zulx door een roepende Stemme die den Engel des Heeren wegens de Uytvoering van deeze Boodschap genoemd word.

Gen. 22: 11, 12.

Dat deezen Engel is Godt zelfs geweest welker Stemme weegen

de Bedieninge de Naam van een Engel draagd.

te konnen berusten, Dat de Goddelijke Stemme, *Roepende tot Abraham*, door toe-eygening, en weegens haar Dienst en Stijl van Moses, den Naam van een *Engel* gegeeven word; zijn nogtans de meeste Uytleggers anders gezind; en daarom zullen wy'er eenige van ophaalen, en bezien hoe Deêzen *Engel*, waarlijk is Godt zelfs geweest; schoon zommige haare meeninge daar omtrent anders schijnen uyt-te drukken. Origenes is van Gevoelen, Dat deezen Engel, JEHOVA *De Zone Gods was*, welke in het O. Testament, tot Een *Engel* gemaakt is, gelijk hy in het N. Verbond, is *Mensch* geworden: En daar haperd niet veel aan, of onze Kantteekenaars zijn ook met veel andere, van dat Oordeel. De Reden die Origenes voor zijn meeninge bybrengd, zijn deeze; Dat'er verhaald word, Dat den Engel tot Abraham Gesprooken heeft, en in 't vervolg duydelijk blijkt, Dat hier toe den Engel van Jehova ingevoerd word; zulx dat gelijk hy onder de Menschen, in de Gedaante van een Mensch verkeerd heeft; Hy insgelijks onder de Engelen, voor Eenen Engel gehouden, en ook zoo bevonden is. Deeze byzondere Gedagte, hebben Zixtus Senensis, en Pererius, met veel yvers in dien Kerk-Vader zoeken te verbeeteren en aanneemelijker te maaken: Willende dat *De Gedaante*, by Origenes, niet *De Natuure*, maar *De Bedieninge* van Een Engel beteekend. Maar naadien Origenes zijne speelinge buyten twijffel, op Filipp. 2: 8. heeft; alwaar SCHEMA, niet *De Gedaante*, maar *De Natuure* van een Mensch beteekend; schijnd Origenes naar 't gevoelen der Godsgeleerde, niet zoo schoon van Ongerijmdheyd afgewassen, als beyde die Mannen wel meenen: Naadien hy op een andere plaatze over Mattheus, Beweerd; Dat Kristus, niet alleen, in de laatere tijd; maar altijd, is Weezentlijk teegenwoordig geweest; En dat zelfs ook in Moses, en in de Profeeten; en noch wel aldermeest in de Engelen, dienende tot de Zaligheyd der Menschen. Maar als onder anderen ook Heydeggerus, hier over zijn eygen Gedagten bybrengd, Zeyd hy niet zonder Vermaarde Meedestaanders, Dat

De Engel des Heeren van Origenes en andere, voor de Zone Gods gehouden.

Heydeggerus wil dat Kristus als d'Engel des Heeren Verscheenen is.

„ het uyt verscheyde Bewijs-redenen blijkt, Dat deezen *Engel van Jehova*, is
„ Kristus geweest: Als dewelke niet zoo-zeer van *Natuure* als wel door
„ *Bedieninge*, gelijk een Engel, *Een Lichaam aangenoomen heeft*; Op dat
„ hy als in een Voorspél der Mensch-wordinge, die inder Tijd te geschieden
„ stond, aan de Vaderen des O. Verbonds Verschijnen mogt. Waar op hy
„ dan ook zig zelven in deeze Verschijninge, met goed regt toe-eygend, het
„ geêne eygentlijk tot Godt behoord: Zeggende; *Want gy uwen Eenigen*
„ *Zone, van my niet Onthouden hebd*: Nu isset openbaar, Dat Abraham niet
„ om de Wille van een Geschaapen Engel, maar om Gods Wille, zijnen Zo-
„ ne niet Gespaard had: Ook had hy niet voorgehad deeze Offerhande aan
„ den Engel te doen; noch hy wasser van den zelven ook niet toe Verzogt,
„ noch Belast zulx te doen: Kort daar naar, heeft den Engel voor de twee-
„ de reys uyt den Hemel Geroepen: *Ik Sweere by mijn Zelven, spreekt*
„ *de Heere.* &c. *Dat ik u voorzeeker grootelijks Zegenen, en u Zaad Ver-*
„ *meenigvuldigen zal, als de Sterren aan den Hemel*, Gen. 22: 16, 17, 18.
„ Maar een Dienenden Engel, kon noch by hem Zelven Sweeren, noch als
„ de Jehova spreeken, en toe-zeggen, zijn Zaad te Vermeenigvuldigen.

Dus verre Heydeggerus: Welke eerst zeyd, Dat de *Roependen Engel* was Kristus in Menschen Gedaante: En strax daar naar over *vers* 15, 16. Dat deeze Stemme uyt den Hemel riep. Daar doch de spreekwijze by Moses dezelve is; en *Roepen*, heel niet tot een Lichaamelijke teegenwoordigheyd behoord; maar tot een Stemme die van verre komd. En dewijl Abraham op 't eerste Roepen, agter-zig omziet, geen Engel, maar wel een Ram ziet; had voorzeeker deeze Menschelijke Verschijninge van Kristus, te vergeefs geweest. Gelijk dan ook Godt, om een Stemme in Abrahams Ooren te doen klinken, geen Lichaam noodig had. Dezelve Geleerde Man, op zijn Grondvest voort-vaarende, kant zig ook teegens Hakspan aan; den welken uyt de

Welke Bedenking wedersprooken word.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

de woorden, *vers* 16. *Zoo ſpreekt de Heere*, beſluyt, Dat hier alleen Een Geſchaapen Engel word ingevoerd, ſpreekende de woorden Gods; Dat is uyt, of In zijnen Naam. 't Geêne Heydeggerus meend hier door wederleyd te worden; Dat deêzen Engel, in de voor-af gegaane reden, niet eenes Anders, maar zijn Eygen woorden ſchijnd te verhaalen: En daarom wil, dat menze geen Ooren zal leenen, welke in naavolging van Auguſtinus, voorwenden, Dat den geênen die hier Geſprooken heeft, waarlijk Een Engel geweeſt is; doch die Godt vertoonde. En nogtans behaagen ons de woorden van Auguſtinus ten meerendeel: *Waar toe*, zeyd hy, *is dat aangenoomen Lichhaam, en dat te-gelijk van den Engel noodig geweeſt, by-aldien zig Godt zelve, in dat Lichaam heeft willen vertoonen?* En wy, (die hier de Bedieninge der Stemme, van Godt onmiddelijk aan Abraham toegezonden, *Een Engel* noemen, en onder-en-tuſſen Jehova zelve voor dien houden, welke hier de Stemme formeerde en in zijn Eygen Naam ſprak;) wilden wel geern weeten; Wat doch de Godsgeleerde, die alzoo Schrijven; door Een *Geſchaapen Engel* tot Onderſcheyd van *Ongeſchaapene*; en daar naar, Watze door *Een Aangenoomen Lichaam*, willen verſtaan hebben? Want zoo lang zy hier van zoo gereed en ligtvoerig ſpreeken, zonder een klaare Gedagte daar van te leeren maaken, ſchijnd ons al haar Gezeg in deezen, Donker en t'eenemaal Onzeker; zonder dat wy nogtans hier door, Hand of Vinger leenen, om als Heydeggerus meend, een wijde Deure voor de Samozateenze Spotters open te zetten; welke op haare wijze gewoon waaren, alle het geene in Naamen, of in Werken, op Een Goddelijke wijze, aan den Zone Gods toegeeÿgend word, als zeer Belacchelijk door-te ſtrijken; naadien het immers veel-meer Een Verheffinge, dan Een Nederwerpinge der Goddelijke Natuure is, te zeggen, Dat den Zone van Eeuwigheyd, niet noodig had Een Lichaam aan-te neemen, om Eens-weezens met den Vader te werken. Waar teegen nogtans niet en ſtrijd, Dat zommige Profeeten, als Ezechiel en andere, in haare Goddelijke Gezigten, *Menſchelijke Gedaanten* hebben gezien: Dewijl zy zulx voorzeeker alzoo weynig in waare aangenoomen Lichaamen hebben gezien, als zy in alle andere Gezigten Gods, Landen en Steeden, daarze veele Dag-reyzen van daan waaren, gezien hebben; Zoo datze zelfs in Babylonien Weggevoerd zijnde, zonder een Voet te verzetten, naar het Land Iſraëls gebragt, de Stadt Jeruſalem, en den Geſloopten Tempel zelfs, wederom als in Opſtal hebben zien afmeeten: En 't iſſer verre van daan te denken, Dat al die vertoonde dingen door aanneeminge van eenige Lichaamelijkheyd, haar voor-Oogen geſteld zijn; Doch heel waarſchijnelijk door een Gedaant-verbeelding in de Zinnen; die daar op, als Waakende Droomen gewrogt hebben. Onze Kantteekenaars zeggen wel, Dat het uyt *vers* 12. blijkt, *Dat het Godt zelfs is*, die hier ſpreekt: Maar terſtond van taal veranderende, zeggenze op *vers* 13. dat het ſchijnd als of Abraham *De Stemme des Engels*, van agter hem hoorde, naadien hy Omziende, eenen Ram ontwaar wierd: Ongemoeyd laatende, Of Godt door den Engel ſprak, Of dat Godt zelfs in den Engel was; Of dat hy Godt zelfs was? Hoe de Engelen die van Natuure geen Lichaam noch Werktuygen tot de Spraak zijn toegepaſt, Spreeken, of Spreeken konnen, is niet bekend, en de H. Schrift (die zelfs van haare Scheppinge ſwijgt, om datze tot een Geeſtelijke Zelfsſtandigheyd behooren) leerd ons ook de wijze niet; niet teegenſtaande zy nogtans, van *Haar Spreeken*, niet zelden gewag maakt; en daar door de Betaamelijke uytlegging onderdaanig word. Dus zoumen konnen giſſen, Dat Godt thans de Ooren van Abraham, als met een zoort van Stem-klanken aangedaan heeft, en dat d'H. Schrift, volgens haare gewoonte, deêze Onderhandeling, het byzijn van een Engel toepaſt, als Een uyt de gewoone Beſtel-Meeſters der Goddelijke doeningen: Waarom hy dan ook *Den Engel van Jehova* genoemd word. Gelijk ook Abraham flux op de Roepende Stemme

Kriſtus heeft om van Eeuwigheyd met den Vader te Werken, geen Lichaam hoeven aan-te neemen.

De Gezigten der Profeeten zijn niet in waare Lichaamen vertoond.

Gen. 22: 12.

Waarom hier van een Engel des Heeren gerept word zoo het doch Godt zelve was die ſprak.

om-

ommeziende, wel den Ram zag, maar niet den Engel; die nogtans niet en zou Onzienelijk geweest hebben, by-aldien hy een Menschelijk Lichaam aangenoomen had. 't Geên, zoo het niet geschied en is, om van Abraham te konnen gezien zijn, dan ook niet noodig was 't zelve aan-te neemen; ten zy men zegge Dat zulx geschiede, om Een Stemme te formeeren, en Abraham daar door van 't Offer-Slagten af-te keeren. 't Geên voorzeeker slegt, en een al-te naauwen bepaalinge der Goddelijke Magt is; aan wien de Winden Gehoorzaam zijn; jaa die zijn Engelen tot Vlammen Vyers maakt, en door de Stemme zijnes Donders Spreekt op de Wateren, zoo datze vlieden vanvoor zijn Aangezigte.

Hoe Godt het Gebod aan Abraham gegeeven, wederom heeft konnen intrekken en beletten 't geên hy belast had te doen.

Maar wanneer men aanmerkt, Dat aan Abraham belast is, zijnen Zone te Offeren; en dat Godt zijn Gebod op de laatste oogenblik der Uytvoeringe, wederom In-trekt, en Verbied dat het geschieden zal; Wat dunkt u aandagtige Leezer? Schijnd hier niet een teegenstrijdigheyd in de woorden van zulk-een *Gebod* en *Verbod*? 't Zou voorzeeker ymand alzoo toeschijnen, indien hy niet wist in-agt te neemen, hoemen dit door een Betaamelijke Onderscheydinge van de Goddelijke *Wille des Gebods*, en die *Des Besluyts*, ver-effenen moet. Waar by men ook wel zal doen, aandagtig te letten, op den *Verborgenen*, en op den *Geopenbaarden* Wille Gods: Buyten welke waarneemingen, wy geen kans zien, tot de regte bevatting deezer zaake inte booren.

En zulx met verscheyde reden beantwoord.

Dus stellen zommige Godsgeleerde vast, Dat het gebeuren kan, Dat Godt yts Gebied, 't geên hy nooyt Besllooten heeft te zullen geschieden; en derhalven ook nooyt zijn uytgang krijgt, noch Betaamelijk is te verkrijgen. Zy voegender by, Dat Godt eenige dingen slegts zoodaanig Gebied te geschieden, dat hy alleen genoegen schept, in het Voorstél van de Daad, doch niet in de uytkomste zelve: Of hy Gebied eenig Ding zoodanig, Dat hy zig vernoegd in de zaak welk hy Gebied, zooze belast word uyt-te voeren. Godt heeft dan Gewild, Dat Isaak zou ge-Offerd worden; Dat is, hy heeft Geboden, Dat hy zou ge-Offerd worden, en dat om die Offerhande te doen, alle dingen zouden Gereed-gemaakt worden; Jaa hy heeft daar by gewild, Dat Abraham dat zelve zou uytvoeren: Doch in de Daad zelve, heeft hy geen Behaagen gehad; noch ook Gewild dat d'Uytvoeringe zou volgen; gelijk d'uytkomst geleerd heeft. In 't kort, Godt heeft de Gehoorzaamheyd Gewild, maar d'uytkomst door d'Uytvoeringe des Gebods, heeft hy niet gewild. Voorwaar, het Denkbeeld van 't Goddelijk Gemoed, schijnd een tweederley Bevattinge gehad te hebben; waar op het zig tot yder, van een bequaam Teeken voorzien heeft. 't Eerste moetmen stellen in den Wille Gods, om Abraham door het Gebod te Verbinden, dat hy zijnen Zone zoude Slagten: Die door dat Bevél aangevoerd, zig aanstonds gereed maakte om een proef van zijn Voortreffelijke Gehoorzaamheyd te geeven. Met welk Denkbeeld, het eerste Teeken zeer wel over-een komd; te weeten, Het Verzoekende Gebod van Godt; *Offerd my uwen Zone tot een Brand-Offer:* Alhoewel Abraham doe noch niet en wist, hoe dit Teeken der Gehoorzaamheyd, met het Voorneemen Gods over-een quam; niet konnende raamen, Dat hy op zulken wijs Verzogt en Beproeft wierd. Het tweede Denkbeeld der Goddelijke Bevattinge, was de Wille Gods, om Isaak te behouden; en Abraham daar toe van den Doodslag zijnes Zoons, te-rug te roepen. Zoo dat hem het uyterlijk Teeken aankondigd en zeyd; *Strekt uwe Hand niet uyt aan den Jongen; ende en doed hem niets.* Zulx hier genoegzaam blijkt, Dat'er geen teegenstrijdige afwisseling, noch veranderinge in de Goddelijke Wille, maar een naauwkeurige Overeenstemminge met het uyterlijke Woord te bespeuren is. Op dat nogtans Abraham niet zonder volbragte Offerhande mogte weder-keeren, heeft de Goddelijke Voorzienigheyd, hem een Slagt-Offer besteld: Want Abraham onder 't ophessen van zijn Oogen omziende, *Zag agter hem eenen Ram, in de verwarde*

Gen. 22: 21.

't Ontslaan van Abrahams voorgenoomen Offerhande steid geen verandering in de Goddelijke wil.

Struy-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Struyken, *vast met zijne Hoornen*. Of gelijk de Gemeene Latijnze Overzettinge heeft; *Hy zag eenen Ram*, *met de Hoornen in de Doornen hangen*. Van welke zin-aanduydinge, onze Kantteekenaars niet veel verschillen. Doch wy moeten noch andere Uytleggingen bybrengen: 't Is de Geleerde bekend, Dat de Taalkundigers, omtrent de Beteekenis deêzer woorden, niet weynig met malkander overhoop liggen; en dat zommige daar in niet zoo-zeer een aanwijzinge van de *Plaatze*, als wel *Van de Tijd*, aanmerken: Invoegen Abraham dan niet, als onze Overzetters Vertaalen, deezen Ram *Van Agteren*, of *Agter hem*, gezien heeft; maar dat hy zijn Oogen opheffende om te zien, Eenen Ram gezien heeft: Gelijk zulx de Geleerde Bochartus getoond heeft. En daarom, gelijk deeze Vertaalinge volgens de gemeenste en zuyverste leezing, zeer wel met de meeninge van andere vermaarde Taalgeleerde overeenstemd; als meede met Dan. 8: 3. (daar even zoo gezeyd word; *Ende ik hief mijne Oogen op ende Zag*, *en ziet eenen Ram*) alzoo heeft ook Abrabanel, het Ontdekken van deezen Ram aan Abraham, zeer fraay in deêzen zin uytgedrukt; *Ende Abraham heeft zijne Oogen opgeheeven en Gezien*; *en ziet een Ram*. Dat is, volgens de verklaaringe van die Geleerde Jood; Dat hy eerst gezien heeft, Eenen Ram, gaande aldaar weydende: Maar daar naar heeft hy den zelven Ram, strax daar op, met de Hoornen *Verward gezien*, *in een Doornen Struyk*. Invoegen Abraham tweemaal gezien heeft: Eerst den Ram op zeekere plaatze daar geen andere Beesten neevens hem Graasden: Voor de tweede reys, heeft hy den omdwaalenden Ram, in de Doornen verwaard Gezien. Zulx hy hem in d'eerste opslag, Vry en Ongebonden zag, en flux daar naar, Vertist en in de Doornen vastgehouden. Zoo dat d'Uytleggers en Overzetters, over de Verwarringe van deezen Ram, niet zonder verwarring gebleeven, maar de Hebreeuwse woorden, verscheydentlijk Vertolkt hebben: Niet tegenstaande nogtans, uyt gelijkluydentheyd van zommige plaatzen blijkt, Dat de zaamenschik der Textwoorden, niet anders aanwijst, als dat den Ram met zijne Hoornen is Verward geweest, in de *Verwarringe*; 't geên nergens van, als van het Struwellig en Doorknisteld Woud of Bosschaadje te verstaan is, waar in hy Vertist en als Gevangen raakte: Beziet 2 Sam. 18: 19. Psalm 75: 5. Jesa. 9: 17. en Kap. 10: 34. Waarom dan ook de meeste Vertaalers, deezen Zin schijnen te behouden, niet teegenstaande zy haare meeninge verschillig uytdrukken. Dus zeyd Rabbi Jonathan, Dat den Ram Verstrikt was *Onder de Struyken*; Onkelos, *aan een Boom*; De Syrisze Text, *Aan de Takken*. d'Arabier, *In de Doornen*; Aquila, *In het Digt-bewaßen Woud*, of Geboomte; Symachus, *In het Net*. Cyrillus en Phavorinus, hebben 't *Chrÿsolachanon* Vertaald; waar voor Bochartus *Chrÿsogonon*, wil geleezen hebben: 't Welk by Dioskorides, *Een dikke Struyk* beteekend, welke Bladeren maakt, de Eyke niet ongelijk. Doch de LXX Overzetters, hebben d'eyge Hebreeuwse Naam *Sabek* behouden; en de Textwoorden alzoo deezen zin gegeeven: *Een Ram welke met de Hoornen*, *in het Bosch* Sabek, *Vast-gehouden wierd*: Niet anders als of *Sabek*, d'eygen Naam van een Bosch of Boom was. Al 't zelve doed meede Hesychius; SABEK zeyd hy, is *Bàthos*, maar men moet leezen *Bàtos*, Dat is, *Een Braam* of *Braam-Haage*; gelijk dat naar Bochartus, zeer wel in de laatste uytgevinge van Schrevelius in-agt genoomen is. En gelijk 'er meer Vermaarde Mannen zijn, die dit omhelzen; verwonderd ons, dat zig Heydeggerus eenigzinds daar aan stoot, wanneer Isaak Vossius, in zijn Verdediging der LXX Overzettinge, ook deeze plaatze niet zonder opmerkinge over 't hooft gezien heeft. Laat *zeyd hy*, „d'heedensdaagze Overzetters doch eens ophouden, d'Oude Vertaalders „van Onweetendheyd te beschuldigen; maar liever Oordeelen, datze veel „Hebreeuwse woorden onder haare Overzettinge hebben genoemd, om dat- „ze den waaren zin daar van niet wel in de Griekze Taal konden uytdruk-

Gen. 22: 13.

Abraham toegeroepen ziet een Ram in de Struyken verward.

Of Abraham deezen Ram ten eersten gezien heeft.

Taalgeleerden geschil over het Struykgewas welk deezen Ram by de Hoornen gevangen hield.

„ken. Maar dat *Sabek*, de Naam is, van een Doornagtig Gewas, daar aan „twijffelen wy geenzinds. Dus verre Vossius. En zeeker, als wy de Kruyd-Boeken inzien, wy vinden niet anders of *Rubus*, (gelijk 't Griexe woord *Bàtos* in 't Latijn Vertaald word;) is een zoort van Braamen, met Doornagtige Lôôten, die zeer haakkig zaam-getist, door elkanderen hangen: Zoo dat eenig ding daar ligt aan haperd, en zoo moeyelijk daar uyt-te redden is; Dat men als met een Spreekwijze, van eenig moeyelijk-verkreegen ding, gewoon is te zeggen; *'t Is als uyt de Braamen gehaald.* Nogtans meend Heydeggerus, dat'er reden genoeg zijn, om aan Vossius gevoelen hard te twijffelen; alhoewel dien Man met grooten aanhang gewaapend staat, en Theodotion, Eucherius, Prokopius, Athanasius en Ambrosius, voor hem heeft: En derhalven zoumen hier een Verwarden Braam-Bosch, of Braam-Haage konnen verstaan. Onder-en-tussen schijnen de Oude Griexe Verklaarders, veele zoodaanig in den dut geholpen te hebben, datze derzelver Beuzel-agtig Verzierzel, als wat fraays hebben aangezien. Dezelve hebben SABEK, *Opgeregt*, Overgezet; en daar meede een Opgeregten Ram te kennen gegeeven, die teegens een Bosch-agtige Struwelle van Haage-Doorn, opgeklommen was. En gelijk dit al meede van Eusebius Emisenus, voor klokspijs ingenoomen is, is hy daar over ook van Hieronymus op den Hekel geleyd. Onder de Oude zijnder meede veele geweest, die het voor zeeker hielden, Dat deezen Ram, met d'Hoornen in verwarringe geraakt, in zoodaanigen lijfs-gestalte Gehangen heeft, Dat het Hooft en de voorste Voeten om hoog, het Onder-Lijf met de agter-Beenen naar om laag, Een waar Voorbeeld zy geweest van Kristus, hangende aan het Kruys: Zulx dat zommige uyt die Bende, opentlijk in haare Verklaaringen over de Parabelen zeyden, Dat het Gewas *Sabek*, het Alderwaardigste Kruys is: En dat den vastgehouden Ram, de Hegting van de Zaligmaaker aan het Hout, heeft Afgeschaaduwd. Onder die, is meede Prokopius, in deeze woorden uytgevallen: SABEK, „*zeyd hy*, is een zoort van Struyken daar den Ram aan hing: Want als „het Beest teegens de hoog-opgeschoote Struwelle, met de voorste Voeten „opgeklommen was, is het met de Hoornen daar in verward, en heeft al-„zoo door het needer-zakken van 't gantze Lijf, de gedaante van het Kruys-„Hangen verbeeld. En 't geêner Ambrosius van gewaagd, is met zoo veel Schrandere Gedagten, van Leo Kastrius, Beneuzeld en Doormeuyërd, dat hy daar over van A Lapide gepreezen is. Dus luyden des Mans woorden; *Kristus heeft met de woorden*, Heli Heli Lamà Sabachthani, *Op deeze Plante* Sabek *gespeeld, op dat hy mogt te kennen geeven, Dat hy was dien Hangenden* Ram, *welke eertijds aan de Struyken* Sabek *Hangende, van Godt tot een Voorbeeld aan Abraham vertoond was: Want het woord*, Sabachthani, *schijnd van het woord* Sabek, *afgekoomen te zijn.* Maar alwie ooyt heeft aangemerkt, Dat het gantze beslag deezer gebeurde Zaake, een Doorlugtig Voorbeeld van het Lijden onzes Heeren is; zal zig zelven ligtelijk konnen te binnen brengen, Dat het niet noodig is, de Hebreeuwse woorden zulken geweld aan te doen; of zoo Ongewoone dingen uyt Byzondere voorvallen, te voorschijn te brengen, Dat ook den Hangenden Ram een Voorbeeld van Kristus zou geweest zijn, Hangende aan het Kruys; even als of men veel dieper Gedagten van desselfs Voorbeeldige Verhooging aan het Hout, dan de Zaligmaaker zelfs had; die daar toe de Gelijkenis van Moses Metaale Slange nam, Johan. 3:14. Wy voor ons deel, agtent waarschijnelijker te zijn, Dat deezen Ram door Gods bestuuringe, van de naast-by geleegene Kudden afgedwaald, en Abraham toegezonden is. En daar is ook niemand of hy weet, Dat d'afdwaaling, den Schaapen zeer eygen is, en ligt te beurt vald: Waar van daan dan ook de H. Schrift, dikwils daar van gewaagt, en haare zinspeeling op heeft. 't Is by-naa te walgelijk om hooren, wanneer de Beuzel-zieke Joden, van deezen Ram zeggen, Dat hy meer als

't Gevoelen van een Hangende Ram is, waarschijnelijk uyt de korte verklaaring der Grieken voortgekoomen.

En dien Hangenden Ram, als een verbeelding van Kristus aan 't Kruys by zommige aangemerkt.

Vieze gedagten over de Plante Sabek, en Kristi woorden aan 't Kruys.

En verydeld door de reden van de Zaligmaaker zelve.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

als voor Twee Duyzend Jaaren, te weeten op den Avond van den zesden Dag der Scheppinge, Geschaapen is. Want zulx heeft niet alleen Rabbi Jonathan, in zijn Uytbreydingen gezeyd; maar ook Salomon Jarchi en diergelijke, hun Zegel daar aangesteeken. Nogtans moetmen haar die Eere niet geeven, dat alle deeze Joden, met malkander onderling over-een koomen. Want in de Uytbreydinge die R. Jonathan, over het XXII[ste] Hoofdstuk van 't Boek *Numeri* gemaakt heeft, en in *Pirke Avoth*, als meede in het Talmudize Boek-Deel *Pesachim*, en in *Pirke* Eliëzer, worden Tien voornaame Dingen verhaald, die zy verzieren op den Avond van den Zesden Dag Geschaapen te zijn; daar egter van deezen Ram, geen gewag gemaakt word. Voorwaar, indien'er Moses yts van geweeten had, hy zoude niet verzuymd hebben daar aan te gedenken. Want hoe kon hy, of liever Abraham, daar toe beeter geleegentheyd hebben, als ter plaatze, daar Isaak zijn Vader naar het Brand-Offer vroeg, te Zeggen, Dat Godt daar toe van overlang, Eenen Ram Geschaapen had. Doch nu zeyd Abraham alleen, Dat Godt hem zelven daar van Voorzien zou; en niet dat hy den zelven reeds Geschaapen had. 't Geên veel-eer een Werk van Gods Almagt, dan van zijn Voorzienigheyd was. Zoo dat de meening is, Dat deezen Ram, door Afdwaaling van de Kudde, Abraham, tot een Voorbestemd Offer, in de hand gevallen is; en over zulx niet tot de Scheppinge, maar enkel tot de Goddelijke Voorzienigheyd te betrekken is. Maar wanneer ymand Gode een aangenaame Offerhande pleeg te Offeren, vereyste die Plegtigheyd inzonderheyd, Dat men naar het Voorbeeld van alle Deugdelijk-gedaane Offerhanden, *Van het Zijne*, en niet yts van *Eenes anders Goed*, ten Offer bragt: En derhalven schijnen de Geleerde niet heel zonder Reden, onderzogt te hebben; Of Abraham deezen Ram, die hem als by Geval in de Hand quam, en een anderen Heere toebehoorde (van wiens Kudde hy was Afgedwaald,) op een betaamelijke wijze aan Godt heeft konnen Offeren? Wy zullen 't kort maaken, om dat de Bondigste en Stout-voerigste antwoorden, veelzinds de beste zijn. Wy zeggen dan; Dat al wat op een Gemeene plaatze eerst gevonden word, het Onze is, en zoo lange blijft, als ons den waaren Eygenaar, Onbekend is. Zulx dat wie een Buydel met Geld op den weg vind, hy dezelve mag behouden als het zijne, zoo lang hy niet en weet, wien dezelve toe-behoord. Hier van daan word'er in de Wet, Deut. 22: 2. Belast; *Dat als ymand zijnes Naastens Os of Ezel vind, welkers Heer hem Onbekend is, hy dien zoo lange mag behouden, tot den regten Eygenaar dezelve wederom eyst.* Indien dan geenen Eygenaar opdaagt, noch dezelve ooyt wederom Eyst, vermag hy dezelve als zijn Eygendom behouden: Want zoo lang'er niemand verschijnd, kan'er geen anderen Heer of Eygenaar geagt worden te zijn. d'Heerschappye zeyd Grootius, heeft alleen het Regt: En daarom heeft *Niet zijn*, en ook *Niet Verschijnen*, even zoo veel Kragt, als of 't hem niet toebehoorde. En op deeze wijze, meenen veel fraaye Uytleggers, Dat Abraham, 't geên hy op een Gemeene plaatze gevonden had; en waar van den Heere Onbekend was, als het Zijne tot een Offerhande heeft moogen gebruyken. Zoo ymand hier nogtans Knoopen in de Biezen zoekt, en uyt de strax-bygebragte Wet inwerpt, Dat alhoewel ymand het Gevondene voor zig mag Behouden, zoo lang'er niemand opdaagd; zulx den Vinder egter geen Vrijheyd geeft, om 't Gevondene te Niet te doen, of buyten staat van Wedergeevinge te brengen. Want gelijk Een Os of Schaap Geslagt zijnde, voor zoo verre op houd te zijn, van 't geêne het was in 't Bezit des Eygenaars; Alzoo was ook deezen Ram, van Abraham Geslagt en ge-Offerd zijnde, buyten staat, om aan den regten Heere wederom ter Hand te stellen. Invoegen, Dat by-aldien de betaalinge der Waarde, in dusken Geval niet en kan gelden; het hier zoo klaar niet en schijnd geschaapen te staan, als zommige wel meenen. Doch men behoorde in dit Voorval wel aan-te merken, Dat zig deezen Ram in een Woeste plaatze liet vinden,

zoo

Walchelijke verzieringen der Joden omtrent deezen Ram.

't Bestel van deezen Ram behoord enkel tot Gods Voorzienigheyd.

Hoe Abraham een Ram die een anderen Heer toequam, aanpakken en als de zijne Offeren mogt.

Een teegen bedenking byge bragt welk Abraham 't aanvaarden van gevonden Goed ontzeyd.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

En zulx Beschey-dentlijk be-antwoord.

zoo datze Abraham in dusken Hoogdraavend Voorval, in zulker voegen toevallig in de Hand quam, Dat het de Geloovige Vader niet anders kon toe-ſchijnen, of de byzondere Voorzienigheyd Gods, keerde hem dit Beeſt toe; weetende dat de gantze Aarde en haare Volheyd, des Heeren is. 't Geên hy dan Godvrugtiglijk overleggende, hem geenzinds heeft doen twijffelen, of dusken voorval verpligte hem, het Ontfangene, door Offerhande weeder te geeven; als hy ook deed: En in die Daad, niet geheel-en-al zonder Naa-beelden gebleeven is. Want Elias, in de Woeſtijne van de Raaven met Brood en Vleeſch Geſpijſt wordende, bekommerde zig geenzinds, om te weeten, waarze het van daan gehaald hadden. En het Volk van Samaria, door Gods Hand, van de Belegering der Syriers ontſlaakt, hebben geen ſwaarigheyd gemaakt, op het Leger der Vyanden uyt-te vallen, en al haar agter-gelaaten Leeftogt, tot hun gebruyk te neemen, 2 Kon. 7: 1-16. En wie doch zal van Abraham konnen twijffelen, of zijn Gemoed is hier in door Gods byzondere ingeeving, t'eenemaal Geruſt-gezet en beveſtigd. Om waar toe eenige verzeekeringe te geeven, Moſes Verhaal niet heel-en-al zonder aanleydinge ſchijnd. Want zoo haaſt wierd Abraham den Ram niet ont-waar, en als in een Net Gevangen, tuſſen de Braam-Haagen by de Hoor-nen Verſtrikt; of hy verſtoute zig dit Goddelijk Geſchenk aan-te pakken;

Gen 22: 13.

of als Moſes zeyd; *Hy nam dien Ram, en Offerde hem ten Brand-Offer, in zijnes Zoons plaatze.* Niet anders, als of hy zig verzeekerd hield, Dat gelijk hy by-zig zelven vaſt-geſteld had, zijn Zoon tot een Brand-Offer te Slagten, (doch nu van Godt Verbooden wierd daar meede voort-te vaaren;) Godt hem door het toeſchikken van deezen Ram, Belaſte, dien niet alleen in de plaatze van zijnen Zone te Offeren; Maar te-gelijk ook te vermaanen, Dat zijnen Zone niet zonder eenige Offerhande behouden was. Waar uyt zommige deezen zin opmaaken; Dat ook dit Verhaal een aanduydinge is, van dat Abraham, deezen Ram, by-naa even op dezelve maniere Geſlagt heeft, als hy voorneemens was, zijnen Zone te Offeren. En zoo wy de

Abrahams Gebed onder 't Slagten van den Ram, door de Joden opgemaakt.

Joden hier Gelooven, heeft Abraham over alles wat hy aan den Ram gedaan heeft, Godt met deeze woorden Aangebeeden: Wild dit doch met dezel-„ve Goedheyd aanneemen, Als of 't aan mijnen Zone geſchied waare: Als „of mijn Zone Gekeeld wierd; Als of zijn Bloed Vergooten wierd; Als „of hy de Huyd wierd Afgevild; Als of hy ge-Offerd wierd; Jaa, Als of „hy tot Aſſche-toe Verbrand wierd. &c. Gelijk Salomon Jarchi, Rabbi Bena-jah, en R. Phineês, in Bereſchit Rabba gezeyd hebben. Waar toe eeni-ge ook noch deezen zin in aanmerkinge brengen; Dat Abraham deezen Ram ge-Offerd heeft, *Voor zijnen Zone.* Te weeten, Voor de Verloſſinge zijnes Zoons; Godt Dankende, Dat hy hem Verloſt had. Maar alhoewel dit de Waarheyd is; Schijnd het nogtans de Taalgeleerde niet toe, Dat zulx door het Grondwoord beteekend word; nademaal het alleen een Herſtél of Sté-

Abraham heeft door Naam-digting de plaatze van zijn Offer-Daad een Gedagtenis bygezet.

houding in eens anders plaats aanwijſt. Dus reſt dan nu alleen noch over 't Bly-eynden Spél van Abrahams Verzoekinge aan-te merken, Dat de Godvrug-tige Vader, Een Eeuwige Gedagtenis van deeze zaake heeft willen agterlaa-ten: De Plaatze een zoodaanigen Naam opdraagende, Dat dezelve naamaals in een Gemeen Spreekwoord veranderd is: *Want hy noemde den Naam van die plaatze*, De Heere zal 't Verzien. *Daarom heeden ten Daage gezeyd word*; Op den Berg des Heeren zal 't Verzien worden, Gen. 22: 14. Of gelijk het de Gemeene Latijnze Bybel heeft; *De Heere zal het Zien.* Waar-om heedensdaags gezeyd word; *Op den Berg zal 't Jehova zien.* Te wee-ten Abraham noemde de plaatze deezes Altaars, Verbeeldender-wijze, JE-HOVA JIREH; even gelijk Moſes naaderhand, zijnen Altaar noemde JEHO-VA NISSI, *De* Heere *is mijn Baniere*, Exod. 17: 15. En zoo word ook Jeruſalem, JEHOVA SCHAMMAH *De* Heere *is Aldaar* geheeten, Ezech. 48: 35. Voorwaar men ſchijnd niet te moeten twijffelen, of de reden van dee-

zen

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

zen Naam, is uyt het Antwoord genoomen, Dat de Vader aan Iſaak gaf: Als die gedagt heeft, Dat het geêne, welk hy zoo in 't gemeen den Vraagenden Zone geantwoord had, te deezer plaatze, daar hem de Heere zelfs Een Slagt-Offer Verzien heeft, Vervuld is geworden.

Gen. 22:8. En waar in de Kragt van die Naamdigting gelegen is.

Nogtans worden deeze woorden verſcheydentlijk van de Overzetters opgegeeven: De LXX Grieken zetten; *Gelijkze heedensdaags zeggen.* De *Targum* van Onkelos; *Daarom wierd gezeyd tot op deezen Dag.* Andere hebbent wederom anders. Maar hoe weynig'er ook van d'eygenſte Beteekenis behouden word, iſſer egter niets in de weg, Dat beletten zou, het 14de *vers* aldus te Vertaalen; *Ende Abraham heeft den Naam van die plaatze genoemd*, De Heere zal 't Verzien. *Het welke heedensdaags pleeg genoemd te worden*; Op den Berg des Heeren, *Zal 't Verzien worden.* Invoegen Moſes daar door wil te kennen geeven, Dat van Abrahams tijden af, De Gedenk-Naam deezer plaatze, niet en is veranderd geworden: En dat het geêne voor deezen pleeg Gezeyd te worden, *De Heere zal het Verzien*; doe in laater tijd gezeyd wierd, *Op den Berg des Heeren zal 't Verzien worden*: Aldus heeft d'Arabize Text van Erpenius uytgegeeven, en ook onze Duytze Overzettinge. Doch dat de Grieken zetten; *Op den Berg is De Heere Verſcheenen*; ſchijnd geen welvoegzaame zin te geeven; naadien deeze plaatze den Naam niet zoo-zeer gekreegen heeft, van de voor-afgegaane Verſchijningen, als wel van de Goddelijke Voorzienigheyd, die Abraham Vertrouwd, en aldaar Ontwaar geworden was.

Of de Naamdigting van Abraham ten aanzien van deezen Berg, op de Godsdienſt ziet; die daar op in den Tempel zou geſchieden.

Noch veel minder ſchijnd het aan veel Godsgeleerde te konnen proef-houden, wanneer zommige Joden meenen, Dat in die woorden, een Voorzegginge van den Tempel opgeſlooten leyd; in welken zig Godt vertoonen zou. 't Geên onder anderen, Salomon Jarchi ons met deeze bewoording, voor den Eenvoudigen Zin in de Hand ſtopt, zeggende; *De meeninge is, Dat Jehova deeze plaatze Verkooren en Voorzien heeft; op dat de Goddelijke Mayeſteyt daar in Gediend, en Offerhanden zouden ge-Offerd worden.* En wy zullen ſtrax zien, dat dit eenige onder de Kriſtenen, ten minſten ſtuks-wijs behaagd heeft. Andere daar-en-teegen Oordeelen, Dat deeze meeninge; *Op den Berg zal Jehova Voorziende worden*; veel Eenvoudiger en beeter is. En zulx moogelijk wel zoo veel te waarſchijnelijker, als men voor vaſt houd, Dat wanneer de Hebreën naar Abrahams tijden, zig in twijffel-agtige en donkere Zaaken bedraayd vonden, (zoo datze voor Onheyl bedugt waaren;) men de zulke gewoon was door het Voorbeeld van Abraham te vermaanen, op datze haare verſlaagene Gemoëderen weeder opbeurden en d'Helpende Hand Gods verwagten mogten; Waar van Hieronymus in zijn Hebreeuwse Geſchillen, aldus ſchrijft: *Dit is by de Hebreën in een Spreuke veranderd; zoo dat alze in Benaauwdheyd zijn; en door de hulpe des Heeren wenſchen verloſt te worden; gewoon zijn te zeggen*; Op den Berg zal het de Heere Zien: *Dat is, gelijk hy zig over Abraham Ontfermd heeft, zal hy onzer ook Voorzienig worden, en Ontfermen.*

De Joden ſchrijven veel Verdienſte aan de Binding van Iſaak toe.

Inſgelijks brengd Salomon Jarchi uyt *Midraſch Agada*, de volgende woorden by; ,,Deeze *Bindinge*, zal aan Iſraël veel vermoogen, zoo dat Godt alle Jaaren ,,haar zal Genaadig zijn, en Verloſſen uyt haare Benaauwdheyd. Daarom ,,word'er gezeyd, *Op den Berg des Heeren zal 't Gezien worden.*

De Roepende Stemme heeft aan Abraham de Oude Belofte met een Eed andermaal toegezeyd. Gen. 22: 16.

Maar gelijk tot hier toe genoeg getoond is, Dat dit alles tot de byzondere Blye-Uytkomſt van Abrahams Verzoeking behoord; alzoo ſchijnd het; dat dezelve ook noch van een algemeene uytgang agtervolgd word; die hier in beſtaat; Dat de Roepende Stemme ten tweedemaal Spreekende, de Belofte, te vooren aan Abraham gedaan, niet alleen van nieuws herhaald; maar ook wijdloopiger Verklaard, en met een Eed Beveſtigd. Als waar van Moſes eerſtelijk aldus zeyd: *Daarom dat gy deeze Zaake gedaan hebd, en uwen Eenigen Zone my niet Onthouden hebd.* Alwaar men voorzeeker geen verdienende Oorzaak moet verſtaan, even of Abraham door zijn Gehoorzaamheyd,

Nogtans word Abraham deeze Belofte niet als een Verdiende Weldaad gedaan, als eenige qualijk meenen.

deeze Goddelijke Belofte Verdiend had: Gelijk nogtans Pererius daar uyt op deeze wijs meend vaſt-te maaken; *Naadien de Spreekwijs*, Om dat, *Een Oorzaak beteekend, geeftze voorzeeker een Verdienſtelijke Oorzaak aangaande Abraham te kennen; en leerd ons by goed gevolg beſluyten; Dat hy door deeze zijne uytſteekende Daad, Verdiend heeft, dat hem zoodaanige Beloften van Godt gegeeven wierden als terſtond volgen.* Maar ziet deeze Man niet dat hy dwaald? Of zou zulk eenen van den Apoſtel niet konnen aangeweezen worden, hoe ſlinkzen beſluyt hy maakt, wanneer hy Rom. 4: 3, 4. klaar genoeg zeyd; Dat *Het Geloove* Abraham tot Geregtigheyd, toegerekend is, maar niet *De Werken*? Laat'er ons by aanmerken, Dat den Apoſtel, dit beſluyt maakt; te weeten, Dat de Belofte reeds aan Abraham geſchied was, eer noch eens zijne Gehoorzaamheyd, door het Bevél om zijn Zoon te Slagten, Beproeft was. Beziet Geneſis Kap. 12. 13. 14. 17. 18. Wat vald hier dan te *Verdienen*, zoo de Werken te-gelijk met den Roem uytgeſlooten blijven? Boovendien ſteld den Apoſtel ook zijn dringreden zoodaanig in; Dat *Het Gezegende Zaad*, gelijk als de grondveſt van die Belofte geleyd word; te weeten d'Oorſprong van Geſlagte, en Vleeſch-aanneeming van den Meſſias, uyt het Zaad Abrahams. 't Welk voorzeeker, geenzinds door Verdienſte heeft konnen te-weeg gebragt worden. Doch Godt heeft daarom, deeze Gehoorzaamheyd van Abraham met vernieuwinge der Belofte willen Kroonen, op dat hy blijken deed, Dat zulke, die door het Geloove Geregtveerdigd zijn, geheelijk betaamd, in Godzaligheyd toe-te neemen.

Abrahams Gehoorzaamheyd waarom met vernieuwing der Belofte Geloond.

Gelijk dan ook de Schoolze Woorden-Ziſters, hier toe reeds net-genoeg meenen aangeweezen te hebben, Dat het deel-woordje; *Daarom*, of *Dewijl*, en *Om dat* &c. hier niet zoo-zeer *Veroorzaakende*, als wel, *Uyt de Oorzaake koomende*, op-te neemen is; en derhalven, geen *Verdienſtelijke Oorzaak* te kennen geeft; maar wel de Geſteltenis van den geênen, aan wien hier een Belofte gedaan word: Naamelijk aan Abraham, aan wien Godt beſlooten had, dezelve naar zijn beproefde Gehoorzaamheyd, te geeven. En zoo ymand onze Duytze Kantteekenaars hier over te raade neemd, hy zal haaſt zien, Datze van deeze Verklaaringe, weynig verſchillen zouden, by-aldienze haar breedſpraakig hadden uytgebreyd. Hier en doet niets teegen, Dat Jakobus zeyd; *Ziet gy dan nu niet dat een Menſche uyt de Werken Geregtveerdigt word, en niet alleenlijk uyt het Geloove?* Want die wel ingezien heeft, hoedaanig hy korts te vooren zijn redeneering, van Abrahams Geloove en Regtveerdigmaakinge heeft afgeleyd; en hoe de Werken 't zaamen gaan tot *Volmaaking des Geloofs*; dien zeggenwe; zal ook haaſt bemerken, Dat den Apoſtel zulx niet en verſtaat, van de Regtveerdigmaakinge voor Godt; maar van die, welke geſchied voor de Menſchen, aan wien het blijkt: Noch ook voor-al niet van de Oorzaak der Regtveerdigmaakinge; maar van deſſelfs Verklaaringe en maniere hoe, voor de Menſchen: En zoo ook niet van de Oorzaak der Volmaaktheyd des Geloofs; maar van het Getuygenis van die Volmaaktheyd; aan welke Getuygenis en Openbaaringe, nogtans de uytwerkinge der zaake toegeëygend word, volgens de ſtijl der H. Schrift, waar in de zaaken zeer dikmaal gezeyd worden te geſchieden, wanneerze Openbaar en Bekend gemaakt worden.

De Regtveerdigheyd uyt de Werken, verydeld, en de woorden Jac. 2. te regt gebragt.

Jak. 2: 21, 23, 24.

Maar laat ons de Geſchaapendheyd der voorgeſtelde Belofte zelfs bezien; Die in haar aanvang-reden, dusdaanig by onze Overzetters luyd; *Ik Sweere by mijn zelven, ſpreekt de Heere.* De Gemeene Latijnze Vertaaling zeyd; *Ik hebbe by mijn zelven Geſwooren* &c. De Kaldeër zet het over; *Door mijn woord heb Ik Geſwooren.* Doch den Apoſtel Hebr. 6: 13. zeyd volgens de LXX Overzetters; *Door mijn zelven*, of *By Hem zelven*, &c. Godt word dan Inzonderheyd gezeyd by zig-zelven te Sweeren, wanneer hy om ons te voldoen, en 't Betrouwen op hem, te onderſchraagen; *Zijnen Naam* daar by voegd; of dat hy van *Zijn Leeven* gewag maakt; op dat wy mogten Gelooven, Dat het Eeuwig en Onveranderlijk is, en dat Godt al het geêne hy Sweerd,

Het Goddelijk Eed-ſweeren tot de vernieuwing der Belofte verklaard.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Sweerd, wil Doen, en Doen zal; zoo om zijne Deugden en Volmaaktheeden te openbaaren, als om dat hy zig zelven niet Verloochenen kan. Hoedaanigen Denkbeeld, de gantze Heylige Schrift van Godt leerd maaken. Alswe hier toe nu ook de Belofte zelfs bezien; men ſchijndze zeer welvoegzaam in Twee voornaame Hooftdeelen te konnen betragten: Naamelijk eerſt, De Vermenigvuldiging der Naakoomelingen Abrahams, Verheerlijkt door de Vergelijking met het getal der *Sterren*, en 't ontelbaare *Zand* aan den Oever der Zee. Daar naa, de toezegginge van het Zaad, in welke Alle Volken zouden Gezegend worden. Doch gelijkwe te vooren ruym-genoeg van die dingen gehandeld hebben, meenen wy daar door Verlof gekreegen te hebben, om zulx hier met een welvoegzaame naalaatenheyd, over-te ſtappen. Behalven dat wy uyt Moſes, dit kleen reſtantje, noch hebben by te zetten; Dat Abraham naar dat hy alles volbragt, en de ſtrax-gezeyde Belofte; ontfangen had; te-gelijk met den Behouden Iſaak, van den Offer-Berg Moriah, tot zijne Jongers is weedergekeerd; en dat hy gezaamentlijk met haar, van daar naar Berſeba gegaan is, alwaar hy woonde; Gen. 22:19.

Wat de vernieuwde Belofte aan Abraham met een Eed beveſtigd inhield?

Dat nu al deeze gebeurde dingen, een naauwkeurige over-eenkomſt met d'hoogdraavende Offerhande van de Zaligmaaker Jeſus Kriſtus hebben, daar aan hebben de voornaamſte Godsgeleerde, al van Ouds groot Geloof gegeeven, en geenzinds getwijffeld, Of Godt heeft dezelve, door het uytſteekend Voorbeeld van Iſaak willen Afſchaaduwen. Dus hebben de Oud-Vaders, ziende dat Iſaak, in deeze Hiſtorie tot een Slagt-Offer op-geëyſt, door Een Ram die in zijne plaatze Geſlagt is, Verloſt word, geen andere Zinſpeeling konnen zien, dan dat zulx een leevendig Tafereel is, waar in ons de Dierbaare Offerhande van Kriſtus, tot Verloſſinge van het Menſchelijk Geſlagt, word afgeſchilderd. *Voorzeeker*, zeyd Auguſtinus, *Behoord Iſaaks Offerhande tot de Voorbeeldige Gelijkeniſſen ingevoerd te worden: Doch wiens Gelijkenis zal hy beeter zijn, als diens, van welke den Apoſtel Getuygd*; Dat hy zijnen Eenigen Zone niet geſpaard, maar hem voor ons allen overgegeeven heeft. *Daarom dan ook Iſaak, even gelijk den Heere Kriſtus, zijn Kruys naar* Kalvarien, *het Brand-Hout tot de Offerplaatze* Moriah, *zelve gedraagen heeft, alwaar hy zou Geſlagt worden.* Dits de waarheyd: Want gelijk Abraham, zijn Eenig-Gebooren Zone afge-eyſt, Om de Eere Gods niet geſpaard en heeft; alzoo heeft ook Godt de Hemelze Vader, zijn Eenig-Gebooren Zone Jeſus Kriſtus, in welken hy een Welbehaagen had; tot Een Slagt-Offer voor het Menſchelijk Geſlagte gegeeven, *En hem niet Geſpaard.* Vergelijkt Rom. 8:32. met Gen. 22:12. Iſaak is alleen van Abraham, gelijk Een Lam ter Slagtinge, tot den Offer-Berg heenen gevoerd: Kriſtus heeft de Wijnpers-Bak des Goddelijken Toorns, alleen Getreeden. Iſaak is met een Kalm en zagtvoerig Gemoed, zonder eenige teegenſtreeving, zijnen Vader gevolgd; en ſtrax daar op met d'Offer-Banden Gebonden wordende, hoordmen niet, dat hy zijnen Mond heeft opgedaan: Kriſtus, het Lam Gods, draagende de Zonde der Weereld; is gelijk een Schaap dat Stom is, voor de Hand des Scheerders geweeſt, Eſa. 53:7. Actor. 8:32. Joh. 1:29. Iſaak, als hy zou Geſlagt worden, is aan Handen en Voeten gebonden geworden: Kriſtus is naar de Straf-wijze der Romeynen, met Koorden aan 't Vervloekte Hout des Kruyſſes gebonden, en aan Handen en Voeten, met Nagelen vaſt-geklampt. Iſaak de Eenig-Gebooren Zone van Abraham, heeft niet moeten Gedood maar Verloſt worden: Kriſtus, d'Eenig-Gebooren Zone Gods, voor zoo-ver hy ook d'alleen-Zalige en Onſterffelijke Godt is, vansgelijke niet. Maar even op dat Abraham niet zonder Offerhande, van de beſtemde plaatze mogt weederkeeren, door Gods Voorzienigheyd, Een Offerhande, door een tuſſenkoomenden Ram, terhand geſteld is: Alzoo heeft ook Godt zijn Eenig-Gebooren Zone, een Lichaam toebereyd, waar door hy Gode kon worden, *Een Offerhande van Lieflijken Reuk.* Den Ram is,

De Voorbeeldige Offerhande van Iſaak, met het waare Slagt Offer van Kriſtus over-een gebragt.

Getuygenis van Auguſtinus.

Gelijkheyd in Abrahams Eenigen Zone.

En zijn Gewilligheyd.

Zijn Binden aan Handen en Voeten.

Zijn Verloſſing uyt de Dood.

Den Ram in Iſaaks plaatze Geſlagt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Dessels Aan en Stille Lijdzaamheyd.

een Onnoozel, Neederig, Zagtvoerig en Lijdzaam Dier: Kristus heeft in de Deugd van Onnoozelheyd, Zagtmoedigheyd, Needrigheyd en Lijdzaamheyd, zijns gelijke niet gehad, Actor. 8: 32. 1 Petri 2: 22, 23. Zoo dat hy in die Kunst, Een Groot Leermeester was, gelijk te zien is, Matth. 11:29.

Zijn Voedzel en Dekzel.

Den Ram Voed den Mensche met zijn Vleesch, en Bekleed hem met zijn Wolle: Kristus Spijst ons met zijn Vleesch, en Overkleed ons met de Snee-Witte Wolle zijner aangebragte Geregtigheyd: 't Geên den Apostel Rom. 13: 14. heeft geleerd te zeggen; *Dat wy Kristus Aandoen.* Ziet meede Galaten 3:27. Waarom dan ook in de Openbaaringe belast word, Datwe ons *Witte Kleederen* van hem zouden bezorgen, Apocal. 3: 18.

Vreemde ontmoeting van den Ram.

Jesa. 9: 5.

Den Ram is niet uyt de Schaap-Stal van Abraham genoomen, maar van Godt uytgezonden, en Gevonden van hem die hem niet en zogt: Kristus is ons een Kindeken Gebooren, en van die hem niet en Zogten, Gevonden; Jesa. 65:1. Joh. 3: 16. Rom. 10: 20. Als den Engel des Heeren, of De Stemme Gods sprak, heeft Abraham zijne Oogen opgeheeven en den Ram gezien, dien hy van te vooren niet in-agt genoomen had: Kristus is in zijn eerste omwandelinge Onbekend geweest, maar daar naa, Door het woord Gods ge-Openbaard, Matth. 6: 13-18.

Den Ram met de H[oo]rnen in de Struyken verward.

Den Ram hing met zijn Hoornen in de Doorne Struyken verward; Kristus is zijn gantze Leeven door, met steekende Tongen, van Slangen en Adderen gebroedzel gesteeken; als die geduurig toeleyden om hem te Verstrikken en te Vangen: En ten laatsten naa veel Ongemak des Leevens, en Verzoekingen, met Een Steekende Spot-Kroone op 't Hooft, uyt Doornen 't zaam-gevlogten, aan 't Kruys Hangende, in de Dood gegaan. Den Ram is in de plaatze van Isaak Geslagt: Kristus voor het Volk Gods, Joh. 10:11, 15. en 11:50. Rom. 4:25. 1 Kor. 10:3. 1 Petri. 2:24. Esa. 53:4,5. &c.

Isaak by gelijkenis uyt den Dooden weedergekreegen.

Eyndelijk, gelijk Isaak aanden Derden Dag van zijn uytreys naar Moriah, op de plaatze aangekoomen is, alwaar hy Belast was tot een Brand-Offer Geslagt te worden; Doch van zijnen Vader als by gelijkenis, uyt de Dood weder-gekreegen is, tot een Voorbeeld der Opstandinge uyt den Dooden: Alzoo is ook Kristus, aan den Derden Dag naa zijn Sterven, te-gelijk uyt de Dood, en het Graf Opgestaan, en d'Eersteling geworden der geener die Ontslaapen zijn. 1 Kor. 15: 20. Ziet daar, Hoe fraay en aanminnig het Teegenbeeld van den Gekruysten Kristus, met het Voorbeeld van den ge-Offerden Isaak, over-een komd.

De geheugenis van Isaaks Offer, hoe door Erfgerugt by de Vreemde Volken overgebleeven.

Rest dan hier noch te bezien, hoe kennelijke Voetspeuren, van deeze H. Historie, onder de Heydenen, en Weereldlijke Schrijvers gevonden worden; op datwe weeten, hoe verre de Straalen der Bybelze Waarheeden, te mets haar Ligt uytgeschooten hebben, en hoe zeldzaam verhansseld dezelve niet wel door afwisseling der Oude Erfgerugten, met Fabelen en Leugenen omswagteld zijn. Inzonderheyd hebben de Grieken veele dingen van de Kanaaniten en Feniciers over ge-Erfd, met welkze te mets zoo dertel in de Bogt gesprongen, en dezelve onder-een gehutzeld hebben, datze uyt twee onderscheyde Historien, Een-en-dezelve Vertelling hebben verzierd.

En door Fabelen verhansseld.

Want gelijk veel Geleerde Schrijvers van meeninge zijn, Dat het Verhaal van Iphigenia, die van haar Vader Agamemnon, aan Diana ge-Offerd wierd, uyt de Historie van Jephta voortgestooven is; alzoo heeft men van weegen de gelijke omstandigheeden en uytkomst, veel-meer te denken, Dat dezelve niet anders, dan een Vermomde naa-aaping, van Abrahams Offerhande is; waar in alleen, om de Dieste beeter te verbergen, Een Dogter, in de plaatze van een Zoon bedagt is.

En zulx in de verzierde Offerhande van Agamemnon aan Iphigenia getoond.

Dus geeven de Grieken voor, Dat wanneer Agamemnon, zijn Dogter Iphigenia, aan de Jagt-Godinne op-Offeren zou; en zy vast gereed lag, om van Kalchas, die d'Offerdienst waarnam, Geslagt te worden; Een Stemme uyt het Bosch geroepen heeft; Dat dusken zoort van Offerhande, de Godheyd mishaagde; en dat men geen Hand aan 't Maagdelijk Lichaam slaan zou; maar neerstig overleggen, wat'er doch waardig in de plaats van Iphigenia, tot een Offer zou moogen Geslagt worden.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

den. Terwijl men over dat Stuk raadpleegde, iſſer ſchielijk een Hinde van wonderlijke Schoonheyd, uyt het naaſtgeleegen Boſch toegeſchooten, die voor den Altaar ſtil ſtond. Strax Oordeeldenze, Dat dit een voorbeſtemd Slagt-Offer was, Dat Agamemnon op een Goddelijke wijze toegezonden wierd: Zulx zy dat Dier aanpakten, en zonder zammelen in ſté van Iphigenia onder 't Offer-Mes bragten. Nogtans heeft Tzetzes over den Ouden Digter Lykophron, een ander Dier verzierd, naamelijk Een Stier, Beër of Hart. d'Oneenigheyd der beuzel Digters, blijkt onder anderen ook hier uyt, Dat Lukretius en Propertius, jaa Kalchas zelfs by Virgilius, verzeekeren, Dat deeze Iphigenia ge-Offerd is: Alhoewel naar de Verklaaringe van Servius, niet in waarheyd, maar zoo als het ſcheen te geſchieden: Voorgeevende dat Kalchas bedroogen is. Want als hy meende dat hy een Maagd zou Slagten, lag'er een ſwoegende Hinde, voor hem op den Altaar. En daar worden meer diergelijke Voorbeelden by Plutarchus verhaald. Op dezelve wijze ſchijnd ook de zeer Oude Hiſtorie van Saturnus, geheel-en-al met d'Offerhande van Abraham doorſpekt te zijn. Waar toe ter-ſné diend, het geene Euſebius in zijn Euangelize Voorbereydzelen, uyt Porfyrius bybrengd, daar hy zeyd; „Wanneer SATURNUS, die de Feniciers *Iſraël* noemen; (welken Naam zy „naa zijn Dood, aan zeeker Geſternte Toegewijd hebben, en in die Land- „ſtreeken Regeerde;) Een Eenige Zoon uyt de Vaderlandze Maagd *Ano-* „*breth* Geteeld had, dieze deſweegen JEOUD noemden; heeft hy dien Zo- „ne, ter tijd dat het Land met een Verderffelijken Oorlog overvallen was, „een Koninglik Kleed om-gehangen, en op een Staatelijken Altaar ge-Offerd. Dit zeyd Porfyrius: In wiens woorden Vier aanmerkens-waardige dingen aan Saturnus worden opgedraagen: Als Eerſt, Dat hy van de Feniciers, *Iſraël* genoemd is. II. Dat hy een van de Aal-Oudſte Koningen in Fenicien was. III. Dat deezen *Iſraël* een Eenig-Gebooren Zone gehad heeft, welken daarom, by de Feniciers *Jeoud* genoemd is. En ten IV. Dat deeze Zoon *Jeoud*, van zijn Vader ge-Offerd is. Men mag'er voor 't Vijfde by doen, Dat deeze *Anobreth* waarſchijnelijk *Sara* is, die alzoo genoemd word, om datze uyt Genaade Zaad ontfangen had. Voorwaar hier is niets in de weg, dat beletten kan te zien, Dat de Grieken hier de Neef, te weeten JAKOB, Dat is *Iſraël*, met de Groot-Vader Abraham, onder-een mengen: Dewijl immers aan Abraham, en niet aan Jakob belaſt was, zijnen יחיד JEHID, of *Eenig-Gebooren Zone*, te Offeren. Jaa wie en merkt niet, Dat deezen JEHID met JEOUD der Feniciers, naauwkeurig over-een komd? naadien deeze Taalen, maar voornaamelijk alleen in de wijs van uytſpraak verſchillen. En zoo zal de Vrouwe *Sara*, weegen haar Onvrugtbaarheyd, in Een Maagd verwiſſeld zijn, die *Anobreth* genoemd is. By de Orphaïten, word Abraham, *d'Eenig-Gebooren* genoemd, en alzoo met Iſaak vermengd; Dat is, De Vader, door d'hoedaanigheyd des Zoons beſchreeven. Inſgelijks word van dezelve Saturnus, dit by Sanchoniaton gevonden; *Hy Offerde zijn Eenig-Gebooren Zone tot een Brand-Offer: En hy zelve wierd aan zijn Mannelijkheyd Beſneeden; en heeft ook zijne Medegezellen gedwongen, datze even alzoo moeſten doen.* Uyt welke plaatze klaar genoeg blijkt, Dat Saturnus dezelve Abraham is. Zoo dat'er uyt beſlooten word, Dat den Ouden Voſſius, de Leezinge van Euſebius te onregt beſtraft heeft; als die voor IL, EL, of *Elohïm*, de by-Naam van Saturnus, *Iſraël* geſchreeven heeft. En zeeker, de Reden van Voſſius ſchijnen daar toe, op een ſwakke grondveſt te ſteunen, wanneer hy wil, Dat het niet waarſchijnelijk is, Dat de Feniciers *Iſraël*, voor den hoogſten Godt, Dat is, voor Saturnus zouden gehouden hebben, die de Vader van een Naabuurig Volk was, datze zoo byſter haatig waaren. Want als men aanmerkt in hoe grooten rang van Agtinge, de Kanaaniten, welke met de Feniciers een Volk waaren, Abraham gehouden hebben; (zoo datze hem *Een Vorſt Gods* genoemd

Ook-ſchijnen die dingen die van Saturnus gezeyd worden van Abrahams handeling ontleend te zijn.

En zulx uyt Porfyrius kennelijk gemaakt.

Sara hoedaanig al mede by de Fabel Digters gekend en verpoetſt.

Iſaak voor JEHID der Feniciers gehouden.

Abraham ook by Sanchoniaton onder de Naam van Saturnus of Iſraël bekend.

Abraham is by de Filiſtijnen en andere Kanaaniten zeer geagt en een Vorſt Gods genoemd.

 hebben,

hebben, Gen. 23: 6.) Zal het ons geen wonder doen, dat deeze Volken uyt eenen *Vorst van Godt*, ook eenen *Vorst-Godt* of *Vorstelijke Godt* gemaakt hebben: Waar teegen niets en doed; Dat Sanchoniaton en Porfyrius Verhaalen; Dat *Saturnus*, waarlijk zijn Kinderen Geslagt heeft; daar nogtans Abraham, wanneer Godt zijn Geloove en Gehoorzaamheyd ondervonden had; van het Slagten zijns Zoons afgehouden is? Want de List der Schelmze Offer-Paapen, in-agt neemende, dat d'Ongemeenheyd der Zaaken, boovenmaaten kragtig is, om de Bygeloovigheyd der bedwelmde Gemoederen te Betooveren; heeft gewild, Dat d'Afgodize Menschen in naarvolging van dit vermaarde Voorbeeld, gelooven zouden, Dat deezen Zone waarlijk Geslagt is. Waar toe dan ook de meeste Godsgeleerde niet ongewoon zijn voor waarschijnelijk te houden; Dat de heyllooze Gewoonte van Menschen te Offeren, onder een verkeerde Overleevering, door den Duyvel ingeboezemd is; als of zulx zijn Oorsprong, uyt de onderneeminge van Abraham omtrent zijn Zoon genoomen had; op dat hy de Heydenen, en die van haare Grouwel-Diensten besmet wierden, te minder afschrikte, en hardt maakte, om alle andere Bygeloovige Overdaadigheeden en Schandelijke dingen, die 't Gemoed niet van zoo naa-by als Vader en Kind raakten, over-te haalen. Nogtans meenen wy, Dat de Baatzugt der Bedriegerze Wichelaars, die onder Heyllooze en Leugenagtige voorwendzelen, de Kost raapen; en hun Gezag by 't Verblinde Volk door Schrik bewaaren moesten, uyt hun afgedwaalde gewoontens genoegzaam Ontmenst waaren, om 't Heydendom in verleegen tijden, het Slagten van Menschen, tot Verzoeninge der Vergramde Goden, aan-te raaden, zonder datter Een loozen Duyvel behoefde onder te speelen: 't Was genoeg dat hun Godt op haar eygen weegen liet wandelen, en overgaf in een Verkeerden Zin; zoo datze naar de Vonden van haar zelfs verdorven Verstand deeden; 't geen niet betaamelijk is te doen, naarvolgens den staat des Menschen, zoo als hy Regt-Geschaapen is. En hoe besmettelijk zelfs d'uytbundigste dwaalingen der Afgodize Kanaaniten, Feniciers, en Syriers, eertijds geweest zijn; is daar in gebleeken, wanneer zelfs d'Israëliten, die Moses en de Profeeten hadden, daar van niet Onbesmeurd gebleeven zijn; zoo datze den REMPHAN en den KYUN Gediend, en van haaren Zaade, den Helzen MOLOCH hebben Op-ge-Offerd. Te minder waarschijnelijk van haar te wagten; als men aanmerkt, Dat by-naa de meeste Ceremoniële Wetten, zoodaanig van Moses ingesteld waaren, Datze niet anders, dan Heylige Geneesmiddelen, teegens de Afgoderyen schijnen geweest te zijn; op datze het afgezonderd Volk Israëls, buyten de Gemeenschap der Heydenze Zeden hielden. Het Voorbeeld dan van Menschen te Offeren, door quaade naarvolging, eenmaal by de Kanaaniten en Feniciers doorgebrooken, is van daar door geheel Asien, Afriken, en ook by de Grieken en Latijnen doorgebrooken. En gelijk Porfyrius deeze zaak, wijdloopig verhandeld heeft, alzoo zeyd hy ook onder anderen van de Feniciers; Datze in swaare Ongevallen van Pest, of Rampspoedige Oorloogen, Eenen uyt haare liefste Vrienden pleegen te Offeren, die daar toe door 't Lot verkoozen wierd. 't Geënze ongetwijffeld alzoo uyt het vervalst Erfgerugt van Abraham hebben gedaan; gelijk Klemens d'Alexandriner, in zijn Vermaaningen aan de Heydenen gedenkt: Als meede Eusebius in zijn Voorbereydzelen; en Vossius in zijn Boeken van den Oorsprong en Voortgang der Afgoderyen. Maar zoo verwonderens-waardig het Geloove, en de Gehoorzaamheyd van Abraham is; zoo Verfoeyelijk, is de Wreedaardigheyd der Afgodize Heydenen; als de welke niet alleen uyt een quaaden Yver, en flinkze naavolging van Abrahams Offer, maar ook zonder Bevél, Jaa teegen Gods Bevél, haare Zonen, aan de Verzierde Drek-Goden hebben Opge-Offerd. Of nu deeze Gruweldaad geen voedzel aangebragt, jaa merkelijk bevorderd heeft, dat het Geloof en de verwagtinge der eenige Offerhande, die Kristus als de

De Bygeloovige Heydenen hebben ligt aangenoomen dat Abraham zijn Zoon waarlijk Geslagt heeft.

Waar toe de Priesters de Verschrikkelijkste dingen 't liefst ter hand naamen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

de Beloofde Verlosser ondergaan zou, wierd Uytgeroeyd, zulx houden eenige bedenklijk. En 't zou misschien wel konnen zijn, Dat behalven de verdwaalde Heydenen, dit zelfs den Joden, wiens Voorvaderen, ook nu en dan haare Zonen en Dogteren den Moloch op-Offerden, merkelijk veragterd heeft. En gelijk wy dit Hooftstuk hier meede meenden te voleyndigen, alzoo viel ons noch in, yts van de Mahometaanen, dat zijn de Turken, te gedenken; want wy haddenze by-naa vergeeten. By dezelve is de Gedagtenis van Abrahams Offerhande, noch zoodaanig in geheugen, datze Isaak niet alleen gewoon zijn te noemen, *Den Ge-Offerden*, of *Dien aan Godt heeft zullen Ge-Offerd worden*; maar ook in hooge erkentenis van dit Voorbeeld, Een Jaarlijx Feest op den Tienden der laatste Maand houden; 't geên der Joden Pascha niet ongelijk is: By hen anders gemeenlijk, *Den Dag der Op-Offeringe* genoemd: Op welke zy dan de gewoonte hebben, Een groot getal Schaapen, en Geyten te Slagten, en die onder het Arme Volkje uyt-te deelen: En zulx alleen, op datze het Voorbeeld van den Godvrugtigen Abraham, in Groot-agtinge houden.

De Turken houden noch een Jaar-Feest ter gedagtenis van Isaak.

Naa dat dan Abraham ook deeze Beproevinge te booven geworsteld, en wel Getroost, met den Behouden Zone tot zijne wooninge te Berseba was weedergekeerd; is hy korts daar naa van een ander Droefgeval aangerand; zoo dat zijn gantze Huys, te-gelijk in den Rouw gedompeld, en Isaak Moederloos gemaakt is: Want Sara, die thans 127 Jaaren Oud was, is in 't Jaar der Weereld 2145 te Kiriath-Arba, (dat is *Hebron*,) Gestorven, en d'Oude Vader over 't Verlies van zoo waarden Pand, aan 't Weenen geholpen; gelijk ons uyt de rigtdraad der H. Historie Gen. XXIII. te verneemen staat. Daar men tot haar Lof, niet zoo ongeagt behoorde over 't hooft te zien, Dat deeze Groote Moeder d'eenigste is, welker Leef-Jaaren in de H. Schrift gedagt worden; En ook d'Eerste is, wiens Dood Beweend is. En gelijk de Joden met dit Kapittel, haar Vijfde PARASCHA of *Sabbath-Leêzinge* beginnen, welk zy CHAIJEE SARA, Dat is, *'t Leeven van Sara* noemen; alzoo zijn ook haare Schrijvers niet beschroomd geweest, d'Oorzaak van haar Overlijden, aan het Hertzeer dank te wijten, Dat d'Oude Moeder over 't Op-Eyssen van haaren Zone getroffen had: Als die rond-uyt zeggen; Dat het Goddelijk Gebod om Isaak tot een Brand-Offer te Slagten, haar zoodaanig het Hert bekneld had, Datze van enkel Droefheyd des Gemoeds besweeken, den Geest Gegeeven heeft. Maar alhoewel de Joden dit in 't algemeen vast-stellen, zijnze nogtans in de verklaaringe der omstandigheeden niet eens-gezind, en zommige hebben niet wel konnen naalaaten, Fabel-agtige Vertellingen te verzieren, op dat haare meeninge eenige grondsteun vond. Salomon Jarchi vestigd zijn gevoelen hier op; Dat Moses de Dood van Sara verhaald, korts naar dat hy gezeyd had, hoedaanig Isaak tot een Slagt-Offer op den Hout-Staapel gebonden was; 't geên Sara ter-Oor gekoomen, zoo verslaagen heeft, Datze van droefheyd schielijk overstolpt, bywijze van Hertvang, den Geest Gegeeven heeft. 't Zelve word meede in *Schalschel Midras* verhaald; alwaar deeze woorden staan; *Sara is Gestorven in de Maand* Merche Suan, *Naa dat Isaak tot een Slagt-Offer gebonden was*. Gelijk dan ook hier toe *In Pirke Eliëzer*, Een vermaakelijke Vertellinge gevonden word, die hier op uytloopt; te weeten, Dat den Engel SAMMAEL, Dat is de Duyvel, ziende dat zijn aanslag, om Isaak door Een Slagt-Offer van-kant te helpen, mislukt was, van Spijt en Boosheyd, een weynig voor Abrahams weederkomste, tot Sara geloopen is, en haar Geboodschapt heeft, Dat Isaak onder zeer Bitterlijk Schreyen, van Abraham Geslagt was. Waar op dan Sara insgelijk aan 't Weenen, Drywerf Gehuyld heeft, volgens de Dry Blaazingen op 't Feest der Bazuynen; en flux daar op den Geest heeft Uytgeblaazen. Dezelve Oorzaak van Saraâs Dood, brengd ook Eutychius de Patriarch van Alexandryen te berde, alhoewel minder met Fabelen omswagteld;

De Moeder Sara Sterft niet lang naa Abrahams Verzoeking en is d'eenigste Vrouw wiens Leef-Jaaren in d'H. Schrift worden aangeteekend.

d'Oorzaak van haar Dood door de Joden heel onzeeker aangeweezen.

De Joden hebben hier al weeder den Duyvel ingevoerd.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Sara by veele geloofd van droefheyd over Isaak Gestorven te zijn, meenende dat hy Dood was.

teld; gelijk uyt deeze woorden blijkt; *Sara geboord hebbende, Dat Abraham haaren Zone Isaak met hem genoomen had, om hem op het Gebergte te Slagten, is daar over met groote Droefheyd bevangen, zoo datze in Krankheyd te Bed viel, en noch in dat zelve Jaar daar van Gestorven is.* Doch wy meenen uyt de H. Historie genoegzaam verzeekerd te zijn, Dat deeze Dood van Sara, een louter verdigtzel is: En zulx blijkt niet alleen uyt het stilswijgen van Moses, maar voornaamelijk hier uyt, Dat hy naauwkeurig genoeg heeft aangeteekend; Dat Abraham van deeze Beproevinge naar Berseba weederkeerende, *Te Berseba woonde*, Gen.22:19. Welk-een aanwijzinge van verblijf, men volgens de Stijl der H. Schrift, niet minder dan een Jaar of een Half reekenen kan, om te zeggen, Dat ymand elders Gewoond heeft. Waar by komd, Dat Sara immers niet in Berseba Gestorven is, maar naar dat Abraham uyt Berseba naa *Hebron* vertrokken was: Alwaar Moses zeyd, Datze Gestorven is, Gen.23:2: En naardien hy in dezelve Adem daar byvoegd; *Dat Abraham quam om Sara te Beklaagen, ende haar te Beweenen*; hebben zommige gevraagd, Van waar Abraham gekoomen is? En of hy niet by Sara geweest is, ter tijd alsse Stierf? En het schijnd als of het eenigzinds van verre, het strax-gemelde gevoelen, aangaande d'Oorzaak van Saraâs Dood, in Abrahams afweezen, bevestigen wil. Dus meend Aben-Ezra, Dat Abraham op een andere plaatze geweest is, als Sara Stierf: En meest al de Joden, Dat men door dit *Koomen*, verstaan moet, Dat Abraham van den Berg Moriah te rug gekoomen is; en zoo stemd het ook best met haare Vertelling over-een. En schoon eenige willen, Dat hy uyt de Stadt op het Land gekoomen is, alwaar het Doode Lichaam lag, meenen wy dat men d'eenvoudige zin beeter treffen zal, als men zeyd; Dat Abraham, naar het Afsterven van Sara, tot derzelver Tente gekoomen is, welke van de zijne afgezonderd was; gelijk van Ouds de Adelijke Huys-Vaders, en die groote Familiën hadden, de Vrouwen, en haare Dienstmaagden, byzondere Verblijfplaatzen hadden: En 't word noch huyden onder de Koningen en groote Princen, even zoo in-agt genoomen. En dat ook deezen Uytleg, onze Duytze Kantteekenaars behaagd, kan men over deeze plaatze haast naazien. En daar is niet aan-te twijffelen, of Abraham heeft *Veele Tenten* gehad; even als Loth, Gen.13:5. En zoo heeft Sara ook daar onder, haare byzondere Tente gehad; als te zien is Gen. 24:67. en 18:6. Ook zoumen 't met de Geleerde Merçerus konnen houden; welke meend, Dat *Koomen*, hier zoo veel kan zijn; als *Aanvangen*, *Beginnen*, *Opneemen*, of *Zig om yts te doen Gereed maaken*. 't Geên, hoe eenvoudig, egter niet onbedenkelijk is, omtrent d'onderneeminge van Abrahams Rouwbeklag over Sara. En alhoewel de H. Historie niet aanwijst, hoe lange Abraham in 't Beweenen van zijn Gestorven Huysvrouwe volhard heeft, en dat de strax-volgende woorden, die van Abrahams *Opstaan*, en Graf-bezorging melden, slegts een korte tijd schijnen in-te sluyten; heeft nogtans Rabbi Jose, *In Pirke Eliëzer*, zig verstout, den tijd in welke Isaak zijn Moeder Beklaagd heeft, met Dry Jaaren te bepaalen. Doch Filo de Jode, meend genoegzaame reden te vinden, om het maatigen van deeze Rouwklagte, zeer te prijzen; 't geên hy niet zou gedaan hebben, by-aldien hyze gezind waar, een tijd van Dry Jaaren toe-te denken.

En uyt Moses verhaal, leugenagtig gemaakt.

Gen:23:2.

Hoe Abraham gekoomen is om Sara te Beweenen.

Gen.23:2.

Gen.23:3.

Gen.23:3.

Abraham de Rouwklagte over Sara voldaan hebbende, is hy opgestaan.

Dwaalzieke bevattinge der Roomsgezinde.

Als nu Abraham zijn Rouwklagte geëyndigt had, *Is hy Opgestaan van het Aangezigte zijnes Dooden*. Dus Leezen onze Overzetters met veel andere die Vermaard zijn. Doch de Gemeene Latijnze Text zeyd, *Ende als hy Opgestaan was van den Dienst des Lijks*. En heeft daar door aan Bellarmijn geleegentheyd verschaft, om daar uyt te-gelijk de Leere van het *Vaagevier*, en 't *Bidden voor de Dooden*, te ondersteunen. 't Geên hy ook meend zoo vast op zijn Duym te hebben; Dat hy als een Vraage in 't ronde, zeyd; *Wat belet ons doch hier te Gelooven; Dat door de Bedieninge des Lijks, niet alleen*

de

de Traanen, maar ook de Gebeeden en het Vaſten, zouden te verſtaan zijn? Maar hier op is ligt te antwoorden; Want even dezelve Schrift, welke Verſwijgd, Dat Abraham voor zijnen Dooden, Gebeeden en Gevaſt heeft, die Verbied ons ook zulx te Gelooven. En wie is doch zoo ſtout, die in de Hebreeuwse Text, *Een Bedieninge des Lijks* durft vinden, daar niet een Tittel van Geſchreeven ſtaat? Moſes zeyd alleen, Dat Abraham Van *Zijnen Dooden* opgeſtaan is; en de Griekze Overzetters leezen even zoo. En hoe zoudenze doch anders hebben konnen Overzetten; daar alle Taalkundigers bekend is; Dat d'Hebreeuwse Spreekwijze, *Van het Aangezigte des Dooden*, hier even zoo veel is, als *Van de Doode*. En dus heeft ook de Kaldeëſze Vertaaler gezet; *Abraham is opgeſtaan van het Aanzien zijnes Dooden*. En de Syriſze en Samaritaanze Bybel, noch eenvoudiger, maar fraay; *Doe is Abraham opgeſtaan, van de teegenwoordigheyd zijnes Dooden*. Doch Aben-Ezra, leeſt; *Hy heeft het Lichaam toegewenkt*. Dat is moogelijk, gelijk wy zouden zeggen, in zijn Opſtaan en Weggaan, voor het laatſte Aangezien, en Den *Adieu* gezeyd. 't Geên de Heydenze Schrijvers en Poeëten in de Lijkvieringen, gemeenlijk De *Vaar-wel* noemen. Die hier dan wat anders zoeken te vinden, willen onder de plooyen van een donkere reden ſchuylen, en een laatere Bygeloovigheyd, uyt een ver-af geleegene tijd afleyden, in welke de Dingen zelfs niet eens bekend waaren. Want geſteld, Dat Moſes gezeyd had, *Abraham is opgeſtaan van de Bedieninge des Lijks*; Zal dat daarom, om dat men naaderhand, het *Bidden* en *Vaſten voor de Dooden*, onder de Naam van *Bedieninge*, malkanderen in de hand geſtopt heeft, het zelve by Moſes in Abrahams *Rouw-bedrijf* te kennen geeven? Of zal 't'er niet veel-eer, als een eygenzinnige Verklaaringe, door De * *Gemeene* Latijnze Overzettinge bygeflanſt zijn? Voorwaar Abraham is opgeſtaan en heeft een eynde gemaakt, van de Rouwklagte over zijn Huysvrouwe Sara, op dat hy haar Doode Lichaam een Eerlijke Begraaffenis bezorgde: Hebbende miſſchien een wijle-tijd by haar Lijk op de Aarde gezeeten, gelijk de maniere der Rouw-Klaagers was, Job 2:12. Eſa. 47:1. Maar naadien hy in het Land alwaar hy thans woonde, niet een voetbreed Eygendoms had, om een Erf-begraaffenis voor zijn Stam-Huys te beſtellen, is hy tot de Zonen * Heths met dit Verzoek gegaan; *Dewijl ik een Vreemdeling en een Inwoonder ben by u; zoo geeft my Een Erf-Begraaffenis onder u, Op dat ik mijnen Dooden, van voor mijn Aangezigte Begraave*. De Zonen Heths dus Beleefd aangezogt, hebben Abraham dit Eerwaardig antwoord toegediend, en Gezeyd; *Hoord ons mijnen Heere: Gy zijd een Vorſt Gods, in 't midden van ons; Begraaft uwen Dooden in de keure onzer Graaven*. &c. Dat zy Abraham hier Een *Vorſt Gods* noemen, is geenzinds te verwonderen, naadien Abrahams Gezegende Staat, alzinds bekend, en te vooren ook van Abimelech erkend was. Gelijk dan ook de benaaming van Een *Vorſt Gods*, een kennelijk Voorteeken van Goede Voorſpoed, in de volgende tijden is geweeſt; afſchaaduwende, Hoe eens de Naakoomelingen Abrahams in dat Land, De Hoogſte Magt zouden in de Hand krijgen. Abraham dus bejeegend; Boog zig met een diepe Eerbiedigheyd; en verzogt onder die Pligt-pleeging, Dat de Zonen Heths, voor hem by Ephron de Zone Zohars, wilden aanhouden; Om aan hem, *Voor het volle Geld*, Dat is, voor den Geheelen Prijs, *De Spelonke* MACHPELAH, *die op't eynde van zijn Akker was, te Verkoopen, tot Een* ERF-BEGRAAFFENIS; Dat is, tot Bezittinge van Een *Eygen Grafſteêde*, Gen. 23:9. Hoedaanig nu, of van wat Stants-geleegentheyd deeze *Spelonke* MACHPELAH geweeſt zy, vindmen weynig beſcheyd. En zommige willender ook geen Eygen Naam door verſtaan hebben. De Gemeene Latijnze Overzettinge, leeſt *Een Dobbele Spelonke*: En de Griekze, Samaritaanze, Syriſze en Arabiſze Text, heeft ook alzoo Vertaald; als meede Onkelos. In *Bereſchit Rabba*, word dezelve plaatze, DYTARAN genoemd; 't geen zoo veel

*Ook in de d'Duytze Overzetting van ons Exempelaar Anno 1543. tot Leuven by Bartholomeus van de Grave.

*Of Cheth dat is des Chethiters of Hittiters, een Volk dat afkomſtig is van Cheth, de Zone Kanaans Gen. 10:15.

Gen. 23:4.

Gen. 23:6.

Spelonke Machpelah van hoedaanigen Naam en ſtandsgeleegentheyd.

beduyd als een *Dobbel Hol*; of een Grott met twee Kelders uytgehoold. Doch hoedaanig men die Verdobbeling verstaan zal, op dat men der Een Schilderkundig Denkbeeld van krijgd, daar over zijn de Geleerde Uytleggers, op verre-naa niet eens. De meeste Joden, die doch waanen nergens in Onweetende te zijn, meenen dat het twee Hoolen booven malkanderen zijn geweest; De Opperste voor de Mannen, De Beneedenste voor de Vrouwen. Hier van verschild egter Jarchius, want hy wil datze *Tweevoudig* genoemd word; *Om datze Gedobbeld geweest is van Egtgenooten*, Naamelijk, van Adam en Eva; Abraham en Sara; Isaak en Rebekka &c. Waar toe Aben-Ezra zeyd; Datze Gedobbeld was, Om dat'er een Mindere Spelonke in het midden van een Grooter Spelonke was, en alzoo twee Grotten of Kelders in malkander waaren. Andere gissen, Dat deeze Spelonke een Gragt of Greppe had, door welkmen als met een diep-ingaande Portaal, tot de Spelonke der Begraafplaatze inging. Dus maakter elk wat van. Doch het zou zeer wel konnen zijn, Dat Salmasius het aldernaast aan de Waarheyd is; wanneer hy meend dat deeze Spelonke, *Dobbel* genoemd word, van weegen de Dobbele Ingangen, of Openingen, waar door men tot de Begraafplaatzen Inging; hoedaanige plaatzen de Grieken *Amphedyma* noemden: Gelijk onder andere, ook de Zee-Haavens welke twee Ingangen hebben, *Amphidymoi*, pleegen genoemd te worden. En hoe naa wy moogelijk deeze meeninge in ons Print-Tafereel voldaan hebben, zal in Josefs Rouw-bedrijf over Jakob, te bezien staan. Onze Kantteekenaars meenen uyt *vers* 17 en 19 verzeekerd te zijn,
Gen. 23: 17. 19. Dat *Machpelah*, hier een eygen Naam van de Spelonke en het Akker-Land geweest is daarze lag. Hoedaanigen meeninge ook Heydeggerus omhelst; om dat gelijk de Spelonke, alzoo ook het Land, *Het Veld Machpelah* genoemd word, Gen. 23: 19. Maar indien om eenige van de voor-verhaalde meeningen, deeze Spelonke, MACHPELAH, Dat is *Dobbel* genoemd is; schijnd het wat moeyelijk te zeggen, in wat Zin of Meeninge het Land daar deeze Spelonke lag, ook MACHPELAH genoemd is? Ten zy men zeyd, Dat het alzoo naar deeze Dobbele Spelonke genoemd is. En zeeker, als *vers* 17 gezeyd word; Dat deeze Spelonke geweest is, *In Machpelah, die teegen-over Mamre lag*, is zulx te verstaan, Datze was in zoodaanigen plaatze of Akker-Land, welke was in het Landschap Mamre. Zulx wy de overhoopgehaalde Verklaaringen der Joden, over de *Dobbele* Standsgeleegendheyd in Machpelah, misschien maar half behoeven uyt-te wissen; want het lust ons teegen de Letterknabbelaars, geen Harnas aan-te trekken, noch al-te naauwkeurig t'onderzoeken, Waar en hoe dikwils d'Uytleggers Eyge Naamen voor Algemeene, en Algemeene voor Eygene hebben opgenoomen. Onder-en-tusschen verhaald Rabbi Benjamin in zijn Reysbeschrijving, Dat wanneer hy tot deeze Spelonke gekoomen was, hem een Yzere Deure geopend wierd, die daar van de tijden der H. Oud-Vaders geweest was. En hier ingaande, en dieper afklimmende, *zeyd hy*, word men met de Hand van ymand geleyd weegen de donkerheyd; en men vind'er in de Eerste noch in de Tweede Spelonke niets, tot dat men in de Derde komd, alwaar de Begraafplaatzen zijn van Abraham, Isaak, Jakob, Sara, Rebekka en Lea; die malkanderen teegen-over gesteld, en Een voor Een, met een Opschrift van Ingehouwe Letters, onderscheyden worden: Zoo dat op de Grafsté van Abraham, met Hebreeuwze Letteren te leezen staat: *Dit is de Graffteéde van onze Zaligen Vader Abraham*. En zoo ook op alle d'andere. Dit verteld dien Jode, die men weet, Dat niet zelden van het pat der Waarheyd is afgedwaald. Gelijk dan ook de Joden veel andere Fabelen *In Pirke Eliëzer*, voor den dag brengen, die aanwijzen, by wat geleegentheyd Abraham deeze Spelonke opgespeurd, en om wat reden hy dezelve zoo ernstig, De Zonen Heths, heeft willen Afkoopen.

Als dan Ephron zoo wel d'opgeëysten Akker, als de Spelonke die daar in

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

in geleegen was, zonder Beding, uyt Gulhertige toegeneegendheyd aan Abra-
ham wilde geeven; heeft hy egter aangehouden, den zelven van hem te Koopen,
en met Baaren Gelde te Betaalen; agtende niet billijk te zijn, eenes anderens
Goed, anders als met zulken Voorwaarde, in zijn Bezit te neemen. Ephron
eyndeling zijnen Akker onder verder Gesprek, op den Prijs van Vierhon-
derd Zikkelen Zilvers zettende; heeft hem Abraham te-gelijk by zijn Woord
gevat, en de geëyste Waardye in Gereeden Gelde, (*Zoo als het onder den
Koopman Gangbaar was*,) toegewoogen, Gen. 23:15, 16. Doch hier hebben
verscheyde Roomsgezinde onderzogt; of Abraham deeze Graffteêde heeft
konnen Koopen; en Ephron konnen Verkoopen? Dewijl het teenemaal waar-
schijnelijk is, Dat het Regt der Begraaffenis, (als yts Heyligs en Kerklijks,)
niet buyten de Misdaad van * *Simonie*, heeft konnen Gekogt noch Ver-
kogt worden? En het blijkt dat d'Oud-Vader Gregorius, met alzulke re-
den, teegens Januarius de Bisschop van Sardinien, uytgevallen is, om hem te
Benaauwen; brengende dit Voorbeeld van Ephron teegens hem in, als of
hy geen Geld noch Betaaling voor zijn Graffteêde begeerd had; op dat hy hem
zijn Misdaad te-bet onder de Neus vreef, welken hy begaan had, met zee-
kere Beroemde Vrouwe, *Honderd Schellingen voor een Begraafplaats af-te
pracchen.* Verder besluyt Hieronymus; Dat de Verkoopinge van Ephrons
Graffteêde, niet zonder misslag geweest is. Die daar by ook van meeninge
is, dat dit alleen de reden is, Dat Ephrons Naam veranderd is, naar dat
hy 't Geld voor deeze Begraafplaatze getrokken had. Want in het eerste is
zijnen Naam op deeze Maniere צפרון geschreeven. Maar naar dat hy zig met
Abrabams Geld bezoeteld had; is zy עפרן geschreeven, als te zien is Genesis
23: 16. waar door de H. Schrift heeft willen aanduyden, Dat deezen in
zijn Doen, niet van een Deugtzaam Gemoed geweest is; naadien hy de Ge-
dagtenis-plaatze der Dooden, heeft willen Verkoopen: Dit zeyd Hieronymus.
Ongemoeyd nogtans Ephrons Naam *vers* 17. even als te vooren עפרון ge-
schreeven staat. Maar behalven dat een andere maniere van Heylige Din-
gen is, die zonder Misdaad noch Gekogt noch Verkogt konnen worden:
En een andere maniere, welke in haar zelven noch Heylig noch Geestelijk
zijn, maar tot Heylige en Geestelijke Dingen dienen, (hoedaanig men de
Begraaffenis te agten heeft,) konnender veel dingen bygebragt worden,
welke zoo wel Abraham als Ephron, in deeze Koophandel van *Simonie* vry-
pleyten: En hoedaanig fraay zig hier in de Goede Bonfrerius gequeeten heeft,
laaten wy den Verstandigen Leezer, uyt zijn eygen reden Oordeelen. Veele
„ *zeyd hy*, quellen zig hier te vergeefs, wanneerze naaspooren, Hoe doch A-
„ braham heeft konnen begeeren, Dat het Regt van deeze Graffteêde aan
„ hem zou moogen Verkogt worden, dewijl het Regt der Graffteêden,
„ in zig zelfs yts Heyligs en Geestelijks is? Want voor-eerst heeft immers
„ Abraham niet alleen slegts het bloote Regt der Graffteêde begeerd, maar ook
„ de Plaatze. En het blijkt niet dat die Plaatze welke Abraham tot Een
„ Kerk-Hof, of Begraafplaatze Begeerde, van-te vooren tot dat Gebruyk
„ gediend had; of dat daar reeds Graffteêden Gebouwd, of Dooden Be-
„ graaven waaren. Boovendien isset ook t'eenemaal onzeeker, of het Regt
„ der Begraaffenis onder die Volkeren, wel is Heylig geweest, zoo datzer
„ die agtinge van hadden. Gelijk het daar by ook vry onzeker is, of de Zo-
„ nen Hethts, wel eens waare Dienaars Gods geweest zijn? En zoo by hen geen
„ waare Godsdienst is geweest, isser vansgelijke ook geen Heyligheyd der
„ Graffteêden, noch eenig Regt der Kerke geweest. En schoon het van wee-
„ gen de Heyligheyd en Toe-Wying, niet geoorloft is, Een Zaak buyten
„ d'Eerbied van die Heyliging, als yts Gemeens te schatten; is nogtans de
„ Zaak, die deeze toegevoegde Heyligheyd aankleeft, in zig zelven in staat
„ om buyten het gestelde Gebod Verkogt te konnen worden; en het kan
„ zoo veel Gewaardeerd worden, als het zou Geschat worden, indien het

Aanmerkingen over 't Regt der Begraafplaatzen, welk veele aan de Kerk vastmaaken.

*Geestelijke Amptkooping.

En hoe van Bonfrerius beslegt.

„ niets van eenige toegevoegde Heyligheyd aan zig had: En dat wy zulx niet „ zonder reden zeggen, blijkt aan de Gewijde Drinkbeekers en Kelken &c.

Waarom Moses 't Geslagt-Regifter van Abrahams Broeder Nahor, kort voor Saraäs Dood opgehaald. Gen. 22: 20-24.

Maar wat mag doch anders de reden zijn, Dat Moses strax op Abrahams thuyskomst van zijn Offerdienst op Moriah, met zoo veel omstandigheyd aanteekend; hoedaanige Zonen zijn Broeder Nahor, die in Mesopotamien woonde, uyt de Vrouwe Milka Gebooren zijn; en dat hy de Dood van Sara aanstonds daar op laat volgen? Als dat hy zulx hierom gedaan heeft, Op dat niet alleen de Goede Tijdinge, waar meede Abraham korts naa deeze Verzoekinge Verblijd is; maar voornaamelijk 't Geslagt-Regifter aangeteekend stond; Uyt welke Isaak een Vrouwe genoomen heeft; te weeten *Rebekka*, de Dogter Bethuëls Nahors Zone, die hem Milka Gebaard had. Gen. 22: 23. Uyt welke dan 't Beloofde Zaad is voortgeplant; gelijk 't vervolg van de Historie der H. Vaderen aanwijst; en ons noopte, daar van noch een woord te zeggen: De rest mag men in de Tafel van Abrahams Maagschap, in 't Eerste Hooftstuk naazien. Dus is dan d'Eerst-Gebooren van Nahors Zonen uyt Milka, *Uz* geweest, die men van eenen andere *Uz*, Sems Zone uyt Aram, te onderscheyden heeft, Gen. 10: 23. 1 Kron. 1: 17. Ook van eenen anderen *Uz* in 't Land Edoms, Gen. 36: 28. En alhoewel Klaagl. 4: 21. van een Land Uz gewag gemaakt word, schijnen zommige nogtans te twijffelen, of dit het Vaderland van Job geweest zy, Job. 1: 1. Om dat hy dieper in Arabien schijnd gewoond te hebben; gelijk moogelijk uyt den tweeden Zone Nahors, *Buz* genoemd, te zien is; uyt wien dien Ervaaren *Elihu* gesprooten is, Job 32: 2. Want hy woonde by zijn Ouder Broeder *Uz* in Arabien Jer. 25: 20, 23, 24. Naa deezen volgd *Kemuël*, de Vader van Aram, die de Griexe Text, De *Syrier* noemd; gelijk ook de naam Aram, door heel de Bybel van haar, *Syrien* en *Syriers* Vertaald word. Doch gelijk Genesis 10: 22. van eenen *Aram* uyt Sem gewag gemaakt word, moetmen de *Syriers* van dien afhaalen. De Vierde Zoon is *Chesed*, van wien de Kaldeeën genoemd schijnen; want alhoewel dit Volk te vooren Bekend staat, agtmen zulx door Voorkoominge geschied te zijn. De Vijfde is *Hazo* by de Grieken *Nazou*. De Zesde, *Pildas*: En de Zeevende *Jidlap*, welkers Naamen nergens meer in de H. Schrift gedagt worden. De Agtste en laatste, is *Bethuël* uyt wien de vermaarde Dogter *Rebekka* voortgekoomen is, welken Abraham door de Bruyd-Werver Eliëzer, voor Isaak, tot een Vrouwe doen Op-eyssen en Verkreegen heeft, Gen. 24: 15, 67. Om welker Bloedverwantschap te weeten, Moses dan hier terplaatze aan Abrahams Broeder Nahor gedenkt, die in Mesopotamien woonde, waar van hy nu lange-tijd gesweegen had. Daar naar verhaald hy ook de Zoonen Nahors uyt *Reüma*, dien hy פילגש PILEGESCH, Dat is, een *Bywijf* noemd; van welke benaaming de Grieken 't woord *Pallakis*, en de Latijnen *Pellex* overgenoomen hebben; 't welk naa de gemeene Beteekenis, Een Getrouwd Mans *Hoere* te zeggen is; maar by d'Hebreën, naa een beschaafder klank, Een *Half-Wijf*, of Een *Verdeeld Wijf*; Dat is, *Een Wijf voor 't Bedde*; en voor zoo-verre verschillig van Een *Hoere*; zijnde niet tot Eere, noch om het Huys te Regeeren: En welkers Kinderen ook maar met Gaaven wierden Uytgezet. Van hoedaanige Bywijven d'H. Schrift dikmaal rept. En datze even zoo by de Grieken en Latijnen geagt waaren, is uyt Demosthenes en den Digter Plautus kennelijk. En wy zien dat de H. Schrift ook deeze vier Zonen Nahors, (te weeten, Tebah, Gaham, Tahas ende Maacha,) nergens meer gedenkt.

Wat Zonen Nahor uyt Milka Gebooren zijn.

Bethuël de laatste Zoon van Nahor, wiens Dogter Rebekka Isaak ter Vrouwe wierd.

4 Zonen van Nahor uyt het Bywijf Reüma.

Wat eygentlijk een Bywijf by de Hebreën was.

TWAALF-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

TWAALFDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFDSTUKS.

Abraham *Stigt uyt zijn Maagſchap*, Een Houwelijk voor Iſaak; *waar toe hy zijn Rentmeeſter* Eliëzer *als* Bruyd-Werver, *met Geſchenken naar* Meſopotamien *zend.* Iſaak *waarom geen* Kanaanitize Dogter *mogt Trouwen? Als ook yts van't* Eedſweeren *met* de Hand onder de Heupe: *En wat* andere Gewoonten *daar van Ontleend zijn.* Eliëzers *aankomſt te* Charan de Stadt Nahors, *en Gelukkig wedervaaren met* Rebekka, *de* Dogter Bethuëls, *aan De Water-Put.* Rebekka *in haar Perzoon en* Hubs gedrag *omtrent* Eliëzer, *en zijn Dorſtige* Kemelen *Beſchreeven*; *en hoedaanig van dien* Man *met een* Gouden Voorhooft-Cierzel *en* Arm-Ringen *Beſchonken.* Eliëzer *van Rebekka in* haar Vaders Huys *genoodigt*, *word van* haar Broeder Laban *Opgehaald en Gehuysveſt.* Laban, *hoedaanigen* Beſtel-Meeſter *en* Woord-voerder *in 't Huys van de Vader* Bethuël. Eliëzer *opend* zijns Heeren Abrahams Laſt, *en Eyſt* de Dogter Rebekka, *als* Bruyd *en* Vrouwe *voor zijns Heeren* Zoon; *die hem toegeſtaan*, *en* 't Houwelijk *te-gelijk met de* Heên-Reyze *worden vaſtgeſteld.* Rebekka *van Eliëzer met* een Bruydſchat; *en haar* Ouders *met* Koſtelijkheeden *Beſchonken*; *die daar op met* Gelukwenzingen *en* Kleederen *Uytgeruſt*, *de* Reys naar Kanaan, *in't Gezelſchap van haar Voedſter* Debora, *en eenige* Speelnooten *aanneemd*: *Daarze onder* 't Geley van Eliëzer *aangekoomen*, *van* Iſaak *Minnelijk* Ontfangen *en* tot de Tente van zijn Moeder Sara *word Ingehaald.* Bedenkingen *over* 't Oorbaar gedrag van Rebekka, *en naar welk-een wijze zy op d'eerſte* Ontmoetinge *van den Bruydegom*, haar Aangezigte dekte? *Met een fraaye waarneeming van* Tertullianus *daar over*: *En hoedaanige* Spreuken *de Joden van* Iſaaks Houwelijx-geval *ontleend hebben.* Abraham *neemd* Kethura *tot een Bywijf*; *met bewijs dat deeze*, dezelve *niet en is met* Hagar, *als de Joden voorgeeven*; *en dat haar* Afkomſt *en* Landaard *onzeeker is*: *Met een* onderzoek, *Waarom Abraham dit Houwelijk*, *zoo* laat op zijn Daagen *begonnen heeft*? *Onderſcheyd tuſſen* Vrouwen *en* By-wijven. *Wat* Zonen *Abraham* uyt Kethura Gewonnen heeft, *en de plaatze* Rom. 4: 19. *ligt aangebragt*; *als meede* Waarom *Abraham de* Zonen der Bywijven *met* Geſchenken van voor Iſaak *weg-gezonden heeft*; *en* hoe Laſterlijk *zommige* Joden *daar van ſpreeken.* Zonen *van* Abrahams Bywijven, *meeſt in* Arabien *gezonden*, *en wat* Volken *aldaar van haar voortgekoomen zijn.* Wijzen uyt Ooſten, *waarſchijnelijk* uyt Arabien naar Jeruſalem gekoomen; *en hoe deeze Volken*, kennis van de Geboorte des Zaligmaakers *konden hebben*; *en zulx uyt haare* Geſchenken, *en andere* blijken *aanneemelijk gemaakt. Den* Kemel, *en deſſelfs* Aart *en* Gebruyk *by de* Ooſterlingen, *beſchreeven. Abraham* Geſtorven, *word van* Iſaak *en* Iſmaël *Begraaven*; *met een Bedenking over de* Spreekwijzen *die Moſes omtrent* Abrahams Dood *gebruykt*, *en waarom* dezelve *hier* buytens-tijds *verhaald word. Dat* Iſaak *niet* Ongezegend *van zijn* Vader *gebleeven is*, *ſchoon het Moſes niet uytdrukkelijk verhaald.* Bewijs *dat Abraham niet in een* Voorburg der Vaderen, *noch* Vaagevyer, *maar* in den Hemel *en Staat der* Eeuwige Zaligheyd ingegaan is. *Fabelagtige Vertellingen* van Abrahams Jonkheyd *by de* Joden *en* Sarazeenen *Verzierd*; *als meede hoe groote* Getuygeniſſen *van* Abraham, *in de* Oudheyd *en by* de Heydenze Schrijvers *gevonden worden.*

ALS nu Abraham, de Lijkſtaatzie over zijn Huys-Vrouwe Sara voleyndigd had; en zijn eygen Leeven nu ook vaſt naar een hoogen Trap des Ouderdoms haaſte, quam hem eerlang in't zin, Een Houwelijk voor zijnen Zone Iſaak te Stigten. En dewijl hy 't geenzinds billijk agte, dit Beloofde Zaad, aan een Kanaanitize Dogter uyt-te Trouwen, noch dat Iſaak zelfs, deſweegen weeder naar 't Oude Vaderlijk Land der Kaldeën gebragt wierd, heeft hy zijn Getrouwen Huys-Bezorger en Rentmeeſter Eliëzer, dit Houwelijx-beſtél aanbevoolen, en hem daar toe in 't Jaar der Weereld 2148. met een Plegtelijken Eed, tot BRUYD-WERVER aangenoomen; met Beding, hem geen ander Wettig Bedgenoot, als uyt zijn Bloedverwanten op-te ſpeuren: Als waar toe hy deêzen Eliëzer aldus aanſpreekt en zeyd; *Legt doch uwe Hand onder mijne Heupe, Op dat ik u doe Sweeren by* Jehova *de Godt des Hemels en der Aarde.* Zoo ſpreekt hy; en voorwaar niet anders, als of hy elk met zijn Voorbeeld wilde leeren, Dat de Eeden by den Godt des Hemels en der Aarden, moeten begreepen worden.

Abraham ſtigt een Houwelijk voor Iſaak.

Gen. 24:6. En Verpligt zijn Rentmeeſter Eliëzer, om als Bruyd-Werver voor Iſaak naar Meſopotamien te gaan.

worden. Doch 't geêne hy wilde dat zijn Huys-Knegt, door deezen Eed Belooven zou, bestond in deeze woorden; *Dat gy mijnen Zone geene Vrouwe neemen zuld, uyt de Dogteren der Kanaaniten, in welker midden ik woone.* 't Geên hy moogelijk niet zoo-zeer daarom be-yverd, Dat hy van de

Abraham wil zijn Zoon aan geen Kanaanitize Dogter uyt-Trouwen.

Houwelijken der Kanaaniten al-te afkeerig was, (dewijl haar Geslagte weegens den Vloek van Noach, Veragt en On-Edel was;) als wel, Om dat hy alzinds bemerkte, Dat de Vreeze Gods en het Waare Geloove, onder hen gants en gaar uytgebannen was. Draagende voornaamelijk Zorge voor de Deugd der Ziele, gelijk Chrysostomus heel fraay heeft aangemerkt. Zijnde Abraham wel bewust, hoe ligt de Vroome gemoederen, door gemeenschap der Goddeloozen, van Godt worden afgetroond. 't Geên dan ook de reden is geweest, Dat alzulke Houwelijken, den Zonen Israëls naaderhand in de Wet verbooden zijn, Deut. 7:3,4. Ook heeft deeze Rebekka, zelfs haaren Zone Jakob korts hier naar, daar van gespeend, als te zien is Gen. 27:46. Doch daar is noch een andere reden van Abrahams Houwelijks-bezorginge te geeven, die onzes-agtens van meeder klem is, en vry een schoonder uytzigt heeft. Want naadien

Hoog-draavende reden van Abrahams Houwelijks-bezorging.

Isaak, Den Zone der Belofte was, uyt welken De Messias voortkoomen moest, is hy aan geen Kanaanitize Vrouwe konnen uyt-Getrouwd worden, en alzoo zijn Afkomst uyt Cham hebben; overmids Sem het Voorregt had; *Dat uyt zijnen Bloede, den Heyland der Weereld zou Gebooren worden:* waar van elders genoeg gezeyd is. En alhoewel ook in Mesopotamien de Afgoderye d'overhand had, als te zien is Jos. 24:2. Gen. 31:19,30. was die nogtans niet zoo snood als onder de Kanaaniten, Deut. 12:31. Wat de maniere deezer Eedsweeringe aangaat, dezelve is zoodaanig geweest, Dat den Huys-Knegt Eliëzer zijn Hand *Onder de Heupe* van zijnen Heere geleyd heeft; hoedaanigen wijze van doen by de Oudste Volken van 't Oosten, schijnd in gebruyk geweest te zijn; naadien ook Jakob zulx aan Josef belast wanneer hy hem Sweeren zal, Gen. 47:29,31. Ook heeft Josefus eenig

Eedsweeren by d'Oude waarom met de Hand onder de Heupe gedaan.

schemerligt, aangaande deeze Gewoonte ter hand gelaaten: Want van deeze Houwelijks-bezorginge spreekende, zeyd hy; Abraham heeft zijnen Knegt gezonden, naar dat hy hem alvooren, met groote Eeden van Getrouwigheyd Verbonden had; welke Verbintenisse aldus geschiede: *Alle beyde leydenze de Handen te zaamen onder de Heupe, en riepen haaren Godt aan tot Getuyge van het geene'er in't toekoomende gebeuren zou.* En alhoewel wy hier alles niet moogen overhoop haalen, willen wy nogtans niet verswijgen, hoe Verschillige Gedagten niet wel, over deeze maniere van Eedsweeren gevallen zijn; niet teegenstaande het naast aan de waarheyd schijnd; Dat de meeste

En hoe van de Joden tot de Besnijdenis betrokken.

alleen uytvindingen, van 't Verstand zijn. Onder deezen hebben de Oudste Joden gewild, Dat de maniere van de Hand in geval van Eedsweeringe, onder de Heupe te leggen, geschied is, tot Eerbewijzinge der Besnijding, welke het Teeken des Eeds en Verbonds was, Dat met Abraham gemaakt is: Het geêne Rabbi Eliëzer, aldus verklaard: *In het begin, en voor de Wetgeevinge, Swoeren de Oude in't Verbond der Besnijdinge.* Insgelijks zeyd Aben-Ezra; *Daar zijnder die meenen, Dat de Hand in't Eedsweeren onder de Heupe te leggen, de Besnijdenis beteekend.* Welke meeninge Hieronymus daarom als een gemeen gevoelen der Joden wil gehouden hebben. Zy zelve bewijzen meede uyt *Baal Hatturim*, *Dat* נא ירך, door de *Gematria*, dezelve Beteekenis van מילה *De Besnijding* heeft. Want aldus word het van de Rabbijnen aldaar verklaard; *De Besnijdinge door de* Gematria *is, alsse door de Besnijdinge Geswooren hebben.* En het zou wel konnen zijn, Dat ook de Arabisze Overzetter, van dezelve meeninge is, wanneer hy de woorden van Abraham Gen. 24:2. aldus Vertaald; *Geeft een Teeken met uwe Hand tot mijn Verbond.* Verstaande ongetwijffeld door *'t Verbond*, de Besnijdinge. Maar naadien alle de Joden eertijds eenerley Besnijdinge hadden, is 't waarschijnelijk, Dat zy deeze Gewoonte ook wel naauwkeurig zouden onderhouden

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

houden hebben, by-aldienze glooft hadden, Dat zulx door de Instellinge van de Vader Abraham, Gewettigd was. Voor de rest zijn ook de meeste Kerk-Vaders van meeninge, Dat in deeze Ceremonie der Eedsweeringe, Een Voorzegging is geweest; naamelijk, *Dat Kristus de Heere des Hemels en der Aarden, in het Vleesch toe-koomende was. Welken*, gelijk Augustinus spreekt, *Van de Heupe voortgeplant is*: Naadien het bekend is, Dat gelijk de Hebreën gemeenlijk door Den *Buyk* en De *Lendenen*, De Voortplantinge van 't Menschelijk Geslagte beteekenen, zy ook niet zelden gewoon zijn, 't zelve door De *Heupe* te doen. Invoegen zy meenen, *Dat de Hand onder de Heupe te leggen*, even zoo veel by de Oude was, als door den Messias te Sweeren, welken haar uyt de Heupe zou Geblooren worden. En alhoewel het zeeker is, Dat Hieronymus, Ambrosius, Augustinus, Theodoretus en meer andere, van dat Gevoelen zijn, zijn nogtans alzulke meeningen, veel-eer voor Godvrugtige Bedenkelijkheeden, als waare Betoogingen, die grondvest in de H. Schrift vinden, by de verstandige Uytleggers opgenoomen. Gelijk daarom ook zommige Uytleggers, opentlijk Belijden, Dat aangaande deeze Eedsweeringe, niets zeekers te zeggen is, als dat moogelijk dusdaanigen maniere, doe ter tijd is in Gebruyk geweest, om door die Ceremonie, De Gehoorzaamheyd, en geheele overgeevinge van den *Minderen* aan den *Meerderen*, te Betuygen. Waar in dan ook al 't geëne beslooten was, wat Abraham van zijnen Knegt afvorderde: En heeft derhalven geen verdere Uytleg van nooden. Strax bragten wy yts tot Verklaaringe uyt Josefus by; en het schijnd waarlijk, Dat Aben-Ezra zeer geneegen is, om zulx als een Oude Gewoonte toe-te stemmen. *Het is* zeyd hy, *By my teenemaal waarschijnelijk, Datze in die tijden de gewoonte hadden, de Hand onder de Heupe van den Heere of Meester te leggen, aan wien den Eed gedaan wierd; En 't was even zoo veel als of den Heere daar meede wilde zeggen*; Indien gy Bereydwillig zijd, mijn Beveelen onder mijne Magt, uyt-te voeren; zoo leyd uwe Hand onder mijne Heupe. *Dat gezeyd hebbende, plagt den Heere zig needer te zetten, terwijl de Hand des Eed-doenders onder zijne Heupe geleyd wierd, en deëze woorden sprak*: Ziet daar mijne Hand onder uwe Heupe; Ik Belijde uwen wille te doen. *Hoedaanigen Gewoonte ook noch by zommige Indiaanen in gebruyk is.* Dus meend hy dan, Dat dit een Teeken van den Eed der Getrouwigheyd geweest is, die aan den Zittenden, met de Regterhand gedaan wierd. ook getuygd Grootius, Dat deeze maaniere van Eedsweeren, ten tijde van Abraham in gebruyk was: En voegd daar by, Dat *De Hand op de Heupe te leggen*; zoo veel te kennen gaf, als ofze zeyden; *By-aldien ik u Trouwloozelijk Afval of Bedriege; moet ik door u Sweerd Vergaan.* Want de Heupe is de plaatze van het Sweerd, Judic. 3: 16, 21. en Psal. 45: 4. *Gord u Sweerd aan de Heupe, O Held!* En gelijk het Sweerd van Ouds den Mannen paste, schijnd het ook te mets voor de Man zelfs genoomen; naadien de Regtsgeleerde by ons het Maagschap van 's Vaders kant, niet ongewoon zijn, Van *Sweerd-Zijde*; en dat van de Moeder, Van *Spil-Zijde* te noemen; en zulx misschien van der Vrouwen gemeen Handwerk, in Wol en Gaaren te Spinnen. Zulx men hier uyt door naauw Onderzoek, niet alleen agter den Oorsprong van de Naamen *Swaager*, en *Sweer*, (dat is een *Schoon-Vader* van Man of Vrouwen-kant, Exod. 38: 25.) schijnd te konnen geraaken; maar ook ons Duytz woord *Sweeren*, of *Eedsweeren* zelve, daar van niet donker afkomstig te vinden. Ook is niet onbedenkelijk te houden, of het is van het draagen der Sweerden op de Heupe, en de Hand-oplegging onder 't Eedsweeren voortgekoomen, Dat de Krijgs-Oversten hunne Sweerden, Punt aan Punt over malkanderen pleegen te leggen, en alzoo den Eed uyt-spraaken. Boovendien zijn'er noch verscheyde andere manieren van Eedsweeren geweest; want Exod. 6: 7. en elders by de Profeeten, word zulx door *d'Opheffing van de Hand* verstaan. Lilius Gyraldus en Philochorus,

Van zommige Kerk-Vaders op de Mensch-werding van Kristus gepast.

Verscheyde maanieren van Eedsweeren.

Num. 14: 30. Psal. 106: 26. Ezech. 20: 6, 15, 23, 28. en 36: 7: en 44: 12. en 47. 14.

rus, maaken van *Het Sweeren by den Steen* gewag: Als wanneer de Sweerende, Een Steen in de Hand hielden, dieze naar de uytspraak van den Eed lieten vallen. Livius zeyd, Dat daar een Lam bystond, welk met dien Steen voor de Kop gesmeeten wierd. Dat zulx ook door een Gloeyend Yzer gedaan wierd, Dat in Zee gesmeeten wierd, is uyt Sofokles te verneemen. Gelijk meede Rosinus, van het Sweeren by de Hand-Spies of Werp-Schigt, gewag maakt. Maar het Eedsweeren in Regt-zaaken, is onder ons gemeenelijk met het Opsteeken der twee Voorste Vingeren van de Regter-hand, gebruykelijk, als by wien den Eed gehouden word, voor Een Waaragtige Belijdenis, van 't geên men spreekt, met Aanroepinge van Godt, tot Getuyge van de opregte Waarheyd; als die een Regtveerdige Wreeker is van Leugentaal; en zulx met besluyt van deeze Betuyginge; ZOO WAARLYK HELP MY GODT ALMAGTIG. En alhoewel by andere, Den Eed met de Hand op 't H. Euangelium voldaan word; leerd egter de Gemeene Praktijk, Dat den Eed by twee Partyen aangebooden; nogtans aan 't Oordeel van den Regter staat, aan wat zijde te doen; zulx dat den Regel, *Sweerd of Ik Sweer*; niet altijd geldig is. Doch in Beschuldigingen van Hals-zaaken, schijnd het Eedsweeren naar 't Oordeel van veele, niet toegelaaten te konnen worden.

Abraham rust Eliëzer met 10 Kemelen uyt naa Mesopotamien, om voor Isaak een Vrouwe uyt zijn Maagschap te haalen.

De Huys-Bezorger Eliëzer dan op deeze wijs, Den *Eed van Getrouwigheyd*, aan zijnen Heere afgeleyd hebbende, heeft hy zig in het Veertigste Jaar van Isaaks Ouderdom, beginnen Reys-veerdig te maaken, om voor hem naa Mesopotamien, tot de Stadt Nahors heenen te trekken: Waar toe hem Abraham dan ook als een Aanzienelijk Afgezant, niet alleen met Tien Kemelen uytrust, maar hem ook voorziet van allerhande Schatten en kostelijke Schenkaadjen, van Goud en Zilver, en Kleederen tot een Houwelijks Geschenk, en Betooninge van de Zegeningen waar meede Godt hem Gezegend had. Gen. 24: 53. En dat deezen Eliëzer, ook eenige Mannen tot Reysgezellen met hem hadde, en Lijfknaapen om op de Gelaade Kemelen te passen; kanmen *vers* 32. verneemen, daar zy met deeze Bruyd-Werver te gelijk in 't Vaderlijk Huys van Rebekka, de Voeten Gewassen, en wel Onthaald worden. Ook kanmen uyt het Getal der gelaade Kemelen gissen, Dat de toestel deezer Uytrustinge, niet Gering geweest is; naadien deeze Last-Beesten gemeenlijk met 600 Ponden gewigt, beleyd worden, die zy heel gemakkelijk over weg brengen; Jaa wel 1000 Ponden konnen draagen, alsmenze overlaaden wil. Eliëzer aldus heenen Reyzende, is hy met zijn Rijk-gelaaden Kemelen, meer dan 120 Mylen verre, *Naa-by de Stadt Nahors* aangekoomen; Naamelijk te Charan in Mesopotamien; in welke Stadt Therach, Abrahams Vader Gestorven was. En hy zelve ook een wijle-tijd Gewoond had, Actor. 7: 4. Daar genaaderd zijnde; heeft zig Eliëzer deun-by de Water-Kom van zeekere Fonteyne onthouden, tot dat de Dogteren der Stadt, teegens den Avondstond naar gewoonte zouden uytgaan, om Water te Putten en Sté-waards in-te brengen. Terwijl hy dan hier op Een Gelukkig Lot voor zijns Heeren Zone vertoeft, laat hy niet af van ernstige Gebeeden uyt-te storten; en De Godt zijns Heeren Abrahams, te smeeken, Dat hy niet alleen zijn Voorneemen waar toe hy op Reys getoogen was, wilde doen Gelukken; maar dat Dat Geluk hem ook door eenig Goed Voorteeken mogt afgebaakend worden, waar door hy weeten zou, Dat den Wensch van Isaak, zeekerlijk zou voldaan worden: En hy zelfs, Eer en Dank van zijn Gezandschap op-te steeken had. Hy hem zelven dan als in de plaatze van den eygen Minnaar stellende, zeyd hy al zugtende; *Ach!* HEERE, *doedze my doch Ontmoeten? Ziet ik staa by de Water-Fonteyne, en de Dogteren van de Mannen dezer Stadt, koomen uyt om Water te Putten.* Zoo Wenst hy, en zoo Spreekt hy. En daar op zijn Begeerte in het voorstellen van een Kenteeken, voor den dag brengende, barst hy in deeze woorden uyt; *Laat het zoo geschieden*, (Heere,) *Dat die Jonge Dogter, tot welke ik zal zeggen;*

Eliëzer by de Stadt Nahors gekoomen, rust zig uyt by de Water-Putten en verwagt Geluk.

Eliëzer Bid dat hem de Dogter mag ontmoeten, die Godt voor zijns Hee-

gen; Neygt doch uwe Kruyke dat ik Drinke, ende zy zal zeggen; Drinkt, en ik zal ook uwe Kemelen Drenken; die zelve (Dogter zy,) *die gy uwen Knegt Isaak Toegeweêzen hebd, ende dat ik daar aan bekenne, Dat gy weldaadigheyd by mijnen Heere gedaan hebd?* Hier hebd gy dan het Teeken en te-gelijk de Voorwaarde, waar toe deezen Knegt, het zelve aan Godt heeft voorgesteld. En het zou wel konnen zijn, dat den uytslag der zaake ons zal leeren, Dat hy zig daar in, niet zoo Vermeeten noch Stout teegens Godt gedraagen heeft, als zommige vaatze Uytleggers haar laaten voorstaan: Als die reden genoeg meenen te vinden, deezen Vroomen Knegt, De vryheyd te ontzeggen, om van Godt in zijn Gebed, Een Teeken tot verzeekeringe van de hôôpe zijner Boodschap, voor-te Schrijven. Doch de zaak zal veel minder last lyën, als men aanmerkt, Dat hy zulx niet uyt Vermetelheyd, maar uyt een zeeker Oordeel gedaan heeft. Want alhoewel hy dusdaanigen Teeken, niet volgens een uytgedrukt Bevél geëyst heeft, schijnd'er nogtans niet aan te konnen getwijffeld worden, of zulx is door een Goddelijke Inboezeming geschied. Gelijk dan ook de uytkomst geleerd heeft, Dat Godt deeze Beede, als zoodaanig opgenoomen heeft; 't geên hy niet en zou gedaan hebben, by-aldien zijn Eys Onregtmaatig, en met een stoute Hoovaardye had verzeld geweest; want *Godt weederstaat de Hoovaardige.* Doch zijn Gebed heeft zeekerlijk op de Belofte Gods gerust, die zoo wel by deezen Huys-Bezorger, Door 't Geloove aangenoomen was, als van Abraham, die Autheur en Insteller deezer aangevange Reystogt was; en zijnen Knegt te vooren verzeekerd had, Dat *Jehova*, zijnen Engel voor zijn Aangezigte zoude laaten heenen gaan, Genesis 24: 7. Hoedaanigen toezegging, geen kleen ruggesteun aan zijn vertrouwen gaf. En hier heeft Pererius naar zommiger goed-dunken, niet qualijk, Vier Oorzaaken bygebragt, die de Daad van deezen Knegt, geheel-en-al, van Laatdunkendheyd schijnen vry-te pleyten. I. De Goddelijke Drift die hem verwekt heeft, om zoodaanigen Teeken te begeeren; waar van d'uytkomst getoond heeft, Datze alzinds met het Afgebeeden Teeken over-een quam. II. Isser ook niets onder vermengd geweest, Dat of een Afgodisch, of een Bygeloovige smeur had; maar veel-eer verzeld met blijken van een opregt Geloof, en zuyvere Godsdienstigheyd; verwagtende de Goede uytgang van den Hemel: Gelijk Salomon vermaand; *Wenteld uwe Werken op den Heere; Ende uwe Gedagten zullen Bevestigd worden*, Prov. 16: 3. III. Hy begeerde Een Teeken in een Zaake die van Gewigte was; en aan welke hy wiste, Dat zijns Heeren zorge, alleenig Ster-Oogde op de Gelukkige uytkomste: Dewijl het om Een Vrouwe te doen was, uyt welke niet alleen zoo veel Heylige Mannen, maar ook zelve, De Messias, De Zaligmaaker der Weereld, zou Gebooren worden. En ten IV. Dewijl hy zig zelven om alzoo te Bidden, aangemoedigd vond, door de toezegginge van zijnen Heere; zeggende; *Godt zal zijn Engel voor u Aangezigte zenden.* Zoo dat wanneer hem in 't zin quam, om dusdaanigen Teeken te Bidden; hy zig ongetwijffeld zal verzeekerd hebben, Dat hem die heylzaame gedagten, op een Goddelijke wijze, en als van een Hemelzen Bode, of *Engel* ingeblaazen wierden. Boovendien zietmen ook Den Wensch en 't verlangen van deezen Godvrugtigen Man, zoodaanig uytgedrukt, Dat hy daar in zelfs niets aan Godt voorschrijft, maar zig geheel-en-al zijnen wille onderwerpt. Gelijk men ook niet en schijnd te moogen Oordeelen, Dat hy dusdaanigen Teeken, zoo hardnekkig en stipt bepaald, van Godt Afgebeeden heeft, als of het vastelijk in zijn Gemoed had Beslooten geleegen; Dat by-aldien 't hem zoodaanig als hy 't voorstelde mislukte, hy de geheele Bezorging van 't gantze werk, aan een zijde zetten, zijn Eed verlaaten, en middelen van eygen Beraading ter-hand neemen wilde.

ren Zone Voorzien had.

En eyst daar by een Teeken waar aan hy deeze Dogter kennen mogt.

Vieze gedagten daar over by de Uytleggers.

En wederom te-regt gebragt.

Naauwelijks had de Bruyd-Werver zijn Gebed geëyndigd, of ziet daar, terwijl hy noch sprak, *Quam Rebekka uyt, welke Bethuël Gebooren was,*

Rebekka de Dogter Bethuëls

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

kend naar buyten om Water te putten. Van Moses in haar Perzoon naauwkeurig beschreeven. Gen. 24: 15, 16.

de Zone van Milka, Huysvrouwe van Nabor de Broeder Abrahams, met de Kruyke op haare schouder; zijnde een Jonge Dogter Schoon van Aangezigte, Een Maagd die geen Man Bekend had. Met hoedaanigen Beschrijving ons Moses, niet alleen zoo wel het Geslagte van Rebekka en haare bevallige Schoonheyd, als haare Onbevlekte Maagdom, aangeweezen heeft; Maar ook genoeg zeyd, om te weeten, Datze hier *Met de Kruyke in de Hand*, beêzig was in 't Werk van haar Vaders Huys, en niet onder de Dansseressen der Dogteren Silo, Judic. 21: 21. Gelijk dan ook de Waterputting, te deezer tijde, tot de Berzorging der Maagden behoorde, als te zien is, Exod. 2: 16. En aangaande de hupze Volveerdigheyd; welke Eliëzer aan deeze Jonge Deerne bemerkte, met hem uyt haare Kruyke te Drenken, en d'aanbieding om ook voor zijne Kemelen te putten, Daar hy nogtans maar Water voor zijn eygen Dorst eyste; daar in word men ligtelijk met deezen Knegt ontwaar, Dat hy dus-verre, den Eysch van zijn begeerde Teeken voldaan zag. En dat hier niet alleen van Rebekka, gezeyd word, Datze *Een Maagd* was, maar *Een Maagd, welke geen Man bekend heeft*; zulx heeft zoo wel stoffe voor de Joden, om te Beuzelen gegeeven, (gelijk by Salomon Jarchi te zien is,) als aan Origenes, om met zijn Byspreukelijke Zinspeelingen, van den zin der woorden af-te dwaalen: Verstaande hier door *Den Man*, De Duyvel, welke *de Pijlen der Vleesselijke Begeerte, in 't Herte schiet, en de Kuysheyd der Ziele schend.* Voorwaar het schijnd dat deeze Man, door d'Overtollige maniere van spreeken, die hier gebruykt is, tot deêze gedagten vervoerd is; Doch hy had'er niet de minste reden toe. Want alhoewel den zin van deeze woorden; *Geen Man had haar Bekend*, genoegzaam onder de Naam van *Maagd* ingesloten is; isset nogtans in de H. Schrift zeer gebruykelijk, Dat een-en-dezelve zaak, tot een naader verzeekeringe der Waarheyd, door tweederhande Spreekwijzen word uytgedrukt. De Joden zelve, wanneerze in zoodaanigen PLEONASMUS, dat is, *Overtolligheyd*, of *Onnoodig gezeg*, vervielen; pleegen dit in haare Taal te noemen; *Een Zaak met Twee Woorden uytgedrukt.* Op dat dan de Zuyvere Maagdelijke-staat van Rebekka, des-te volmaakter en onverdagt geagt wierd, heeft'er de H. Schrijver die naarder uytdrukkinge t'haarder Eeren bygevoegd; op dat'er niets aan 't Getuygenis van een Maagd, die zoo grooten Vrouw en Moeder stond te worden, ontbreeken mogte. De Schoone Dogter onder-en-tussen naar de Fonteyne afgegaan, om Water te putten, quamze met haare Gevulde Kruyke op de Schouder gelaaden, by derzelver neederwaards-gaande Trappen wederom op. Eliëzer haar strax te gemoet stappende, eyste voor hem te Drinken, en kreeg insgelijks zulx ook onder betooninge van Rebekkaâs Gulhertige Dienstwilligheyd, voor zijne Kemelen. En uyt haar vernoomen hebbende, wiens Dogter zy was, en offer ook goede Huysvesting in haar s'Vaders Wooninge was; is hy van alles verzeekerd, en met zoo veel aanminnige woorden uytgelokt, dat hy zig over haar Hubs Gelaat verwonderde; en met een verbaasde stilswijgendheyd, poogde te bemerken, *Of de Heere zijnen weg Voorspoedig gemaakt had of niet*, Gen. 24: 21. Want alhoewel hy reeds zijn gewenste Teeken vervuld zag, vertoeft hy nogtans zeer voorzigtiglijk; En meer zijn eygen Oogen, als de Voorzienigheyd Gods mistrouwende; gebruykt hy Verstand, en Aandagtig overleg, Op dat hy zig verzeekerde, of ook al de andere vereyste omstandigheeden, aangaande haar Geslagt, Maagschap en Perzoon, wel met malkanderen, en zijns Heeren last, over-een quaamen. Zulx wy hier door zijn Voorbeeld vermaand zijn te letten; Dat Moses in dit Verhaal, niet zoo-zeer de Tijd-Order deezer ontmoetinge, als wel 't geêner voornaamelijk in voorgevallen is, in-agt genoomen heeft, gelijkmen uyt *vers* 23. ligt ontwaar word; dewijl daar in yts verhaald word, dat voor het 22ste *vers* gaat. Waarom Moses ook, naa het voor-den dag haalen van het Gouden Voorhooft-

Die Eliëzer wel haast te kennen raakt.

Rebekka waarom een Maagd genoemd die geen Man Bekend had.

Eliëzer met zijn Reysgezelschap en Kemelen van Rebekka Gedrenkt.

En verneemd haar Ouders en Maagschap.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

hoofd-Cierzel en de Brazeletten, zeyd; *Want hy had Gezeyd, Wiens Dogter zÿd gy?* Dat dan Eliëzer ſtrax gezeyd word, zig Ontzet en Stilſwijgende gehouden te hebben; moet in geen quaaden zin, maar veel-eer, voor een Betooninge van Omzigtigheyd opgenoomen worden; overmids hy het Teeken met de zaak vergeleek, op dat hy zig niet en bedroog, met alles wat hy aan deeze Maagd zag, zonder grondveſt tot zijn Voordeel te duyden, gelijk meermaal een Minnaar, of die 't Ampt van een Bruyd-Werver bediend, pleeg te gebeuren. Naar dat hy dan van alles verzekerd was, en geenzinds twijffelde, of hy had waarlijk de Dogter Bethuëls voor; heeft hyze ſtrax, met een Gouden Voorhoofd-Cierzel, en twee Arm-Ringen aan haare Handen Beſchonken, Gen. 24:22. Alwaar de Grieken, in ſté van *Voorhoofd-Cierzel*, in 't veel-getal, *Oor-Ringen* Vertaalen. Hoedaanige Vercierzels dit geweeſt zijn: En wat haar gewigte in Goud beloopen heeft? daar over zullen wy thans geen werk overhoop haalen; om dat wy daar van in de Joodſe Oudheden, breed genoeg geſprooken hebben; welk Voorbereydzel men hier mag raadpleegen, en verneemen, Van hoedaanigen Gebruyk, de naaſpooringe der Oudheyd is.

Rebekka van Eliëzer met een Gouden Voorhoofd-Cierzel en Arm Ringen Beſchonken.

Eenige Fymelaars pleegen over dit Geval te vraagen; Of Rebekka wel-gedaan heeft, Datze dusdaanige Cieraaden zoo vrywillig en gereed aangenoomen heeft? Als meede of Abraham, niet gedwaald heeft, met haar alzulke dingen te doen Ver-Eeren, welke meer tot Weereldze Pragt, als tot de Eerbaare Zedigheyd aan-te neemen waaren? Wat Rebekka aangaat, is niet veel ſwaarigheyd te maaken, ſchoon zy deeze Gifte aannam, zonder met die, welke over haar te zeggen hadden, daar over te Raad-pleegen; naademaal zy dit ligtelijk als een Geſchenk van haaren Oom ontfangen kon: Waar by kan gevoegd worden, Datze zulx moogelijk ook niet eerder aanvaard heeft, als naar datze van het gantze werk onderrigt, wel zag, wat ſchoonder Houwelijx-Lot haar beſchooren was. 't Geënze zeker en klaar genoeg, uyt het Godvrugtig gedrag van deëzen Man, verneemen kon; als den welken zig Neederbuygende over haare Ontmoetinge, Godt op deëze wijze Dankte; *Geloofd zy de Godt mÿns Heeren Abrahams, die zÿne Weldaadigheyd en Waarheyd, niet naagelaaten heeft van mÿnen Heere: Aangaande my, De Heere heeft my op den weg geleyd, ten Huyze van mÿns Heeren Broederen*: Gen. 24:26,27. Hier uyt heeftze dan alles geweeten; en voor Geluk geagt, Een Schoondogter van den Gezegenden Abraham te worden, wiens Grooten Naam, haar niet onbekend kon zijn, overdenkt Gen. 22: 20. &c.

Bedenking over 't aanvaarden deezer Geſchenken.

Wat nu 't Geſchenk deëzer Oor-en Arm-Cierzelen belangd; daar over heeft Kalvinus voorzigtelijk aangemerkt; Dat onder den Dekmantel van dusdaanige Voorbeelden; verſcheyde Misbruyken doorſluypen. Zonder twijffel iſſet ten tijde van Abraham, gebruykelijk geweeſt, Dat de Houwbaare Dogters der Vermoogende luyden, zoodaanige Cieraaden droegen; buyten welke gewoonte, het Abraham veel-ligt niet eens in 't zin zou gekoomen zijn, zijn Zoons toekoomende Bruyd, daar meede te doen Beſchenken. En naadien het onder de Vroome en Godvrugtige menſchen, altijd voor een noodige betragtinge geagt wierd, in alle dingen, de Zedigheyd en Maate te houden, heeft men te gelooven, Dat Abraham genoeg bezorgd heeft, dat een zaak, die in zig-zelven niet quaad en is, De paalen van Zedigheyd, noch de Staat van zijn Vermoogen te buyten ging. En alhoewel eenige voor vaſt ſtellen, Dat beyde d'Apoſtelen, Petrus en Paulus, den Vrouwen het uyterlijk Cieraad verbieden, naamelijk de Vlegtingen des Hayrs, en het Omhangen van Goud, en koſtelijke Kleederen; meenen wy nogtans, Dat zy beyde veel-meer de Overdaad, en Buyten-maat verbieden; en onder die middelweg, 't alder-noodzaakelijkſte aanprijzen: Naamelijk de Vercieringe van den innerlijken Menſch, welke niet door de Hayrtuyten Cierlijk te Vlegten, en met Gou-de Oor-Baggen, te behangen bevorderd word. Die dit anders verſtaat, en ſtrengelijk naar de Letter neemen wil, is van onze meeninge niet. Rebek-

Aanmerking van Kalvinus:

1 Petr. 3:3:
1 Tim. 2:9:

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Rebekka bied Eliëzer haar Ouders Huys tot een Herberg aan, en gaat zelfs d'aankomst der Gasten de Moeder boodschappen.

Gen.24:28.

ka door de Beleefdheyd van Eliëzer en dit Geschenk verpligt, Biedze hem niet alleen haar Ouders Huys tot een Herberg aan, (verzeekerende dat aldaar Stroo en Voeder genoeg was, voor zijn vermoeyde Kemelen;) maar zy zelfs, loopt ook met grooten haast, naar haar s'Moeders Huys, en geeft aldaar te kennen, hoedaanig het met de zaaken, die haar gebeurd waaren; geleegen was. Dat hier gezeyd word, Datze *Ten Huyze van haar Moeder liep*; en niets van haar *Vader* Bethuël gerept word, heeft Josefus en andere doen besluyten, als of de Vader van Rebekka, te deëzer-tijd, niet meer in 't Leeven was. En alsm'er wel op let, 't en zou nergens blijken, Dat hy noch Leefde, dan alleen *vers* 50, alwaar hy slegts agter zijnen Zone Laban, in 't toestemmen van dit Houwelijx-Verzoek, te voorschijn komd. En wy zien ook dat Moses, alle de voornaamste zaaken en onder-handelingen van dit Houwelijk, aan Laban, als de Broeder van Rebekka, toeëygend. Het geêne ongetwijffeld onze Kantteekenaars over *vers* 50, heeft doen besluyten, Dat Laban, hoewel de Zone, nogtans in Orden, voor zijn Vader Bethuël gesteld word, Om dat het waarschijnelijk te agten is, Dat hy van zijn Vader Volmagt had, om het Woord te voeren en de voornaame Huys-Regeering ter-hand had. Ook kan het zijn, Dat de Vader nu niet alleen Oud van Jaaren; maar daar by misschien op deeze tijd, Ziek en Swak was. Dit zijn haare gedagten. En het zou wel konnen zijn, datze het niet qualijk geraaden hebben; naadien wy zien, Dat Laban ook de zaake van zijn Zusters wedervaaren terstond behertigde, zoo haast zijn Moeder, dit voorval uyt Rebekka vernoomen had. Als waar toe ook Moses niet vergeefs aanteekend; (*Rebekka had een Broeder wiens Naame was Laban: Ende Laban liep tot dien Man naar buyten tot de Fonteyne*, Gen.24:29.) want het zal ons naaderhand te passe koomen, Dat wy hem kennen. Van deezen dan, die Eliëzer d'eerste gaat Verwelkoomen, en hem tot zijnen Huyze noodigd, en alle verder bewijs van Goed Onthaal aanbied; moetmen geen wonder agten, dat hy doorgaans, de plaatze van den Oud-en afgeleefden Vader bekleed. Alhoewel zommige den Ouden Bethuël, teegen zoo klaaren Text van Moses, liever uyt het Boek des Leevens willen schrabben, als hem dus On-Eerbiedig, (meenenze) van zijnen Zone Laban, te laaten uyt zijn Vaderlijk Bewind schoppen. Maar indien hy doe is Dood geweest, hoe zeyd Mo-

Laban in 't Huys van zijn Vader Bethuël, de woordvoerder en Bestel-Meester van alles.

Gen. 24: 50.

ses dan *vers* 50, Dat hy noch sprak: *Doe antwoorden Laban en Bethuël, ende zeyden*, &c. Voorwaar indienmen Bethuël om deeze voortrekking, Dood

Gen. 24: 53.

zal reekenen; magmen ook Rebekkaâs Moeder wel doorstrijken, dewijl immers Laban voor zijn Moeder genoemd staat, in 't ontfangen der Schenkaadien, die Eliëzer gaf. Hoe het daarom mag weezen, dit zienwe nogtans, Dat Laban alles beschikt; Hy gaat Eliëzer zelfs van de Fonteyne ophaalen daar hy by zijne Kemelen vertoefde, en brengt hem met zijn gantze Sleep, naar zijns Vaders Huys; doed de Kemels van haare opgelaaden Pakken en Zadeltuygen ontgorden; Belastze Stroo en Voeder in de Stallingen te verschaffen: Ook Water om de Voeten van deëzen Gezant, en alle de Mannen die met hem waaren te wassen, gelijk de gewoonte der Oosterze Volken, in d'Ontmoeting van aangenaame Gasten meede bragt: En ruym genoeg, in de Joodse Oudheden is afgedaan, om'er ons hier niet over op-te houden. Als het nu Laban zoo verre gebragt had, Dat hy deeze Gasten de Maaltijd bereyd, en tot Eeten genoodigd had; weygerde Eliëzer Spijze te neemen: Want zijn Gemoed noch met het Pak van zijns Heeren Bevél gelaaden, barst hy voor de Ooren van alle die met hem zouden aanzitten, in deeze woorden uyt, en zeyd; *Ik en zal niet Eeten tot dat ik Mijne Woorden gesprooken hebbe*. Doch Laban zeyde, *Spreekt*. En Eliëzer zijn Mond opdoende, Ving hy aan te Verhaalen, hoedaanig zijn Voorneemen tot hier gelukt was; waar op hy dan de gantze last Abrahams, in een digt aan-eengeschakelde reden, getrouwelijk verklaarde. Gelijkmen van *vers* 34, tot aan

Eliëzer opend zijn Kommissie in ronde woorden eer hy aan de Maaltijd wil.

het

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

het 50ſte *vers* ontwaar word. En gelijk hy in deeze redenvoering, voornaamelijk Bethuël en Laban ſchijnd aan-te ſpreeken, alzoo geevenze beyde ook haare toeſtemming met deeze woorden te kennen; *Ziet Rebekka is voor u Aangezigte, neemtze en trekt heenen, Zy zy uwes Heeren Zoons Vrouwe, gelijk de Heere geſprooken heeft*: Zoo nogtans, Dat zy in deeze toezegginge Onderſtellen, Dat ook Rebekka daar toe volkoomentlijk Gezind was; 't geên zy reeds uyt haare aangebragte Boodſchap, en 't Verhaal van Eliëzer, ſcheênen verzeekerd te zijn; gelijk ook d'aangenoomene Bruyd-Giften, eenigzins van zelfs ſpraaken. En alhoewel wy zien, Dat Rebekka, de Galante ontmoetinge van deezen Eliëzer, aller-eerſt aan haar Moeder bekend maakte, (gelijk Jonge Dogters gemeenelijk Vryer en allerliefſt, over Houwelijx-Zaaken met de Moeder raadpleegen,) heeft Abrahams afgezonden Huys-Bezorger nogtans, *De Toeſtemminge* van de Vader en d'Ouder Broeder Laban verworven; zonder dat de Moeder daar in genoemd word; als naaderhand, in 't Verzoek *Van noch eenige Daagen verblijvens*, als niet konnende zoo klakkeloos van haare Dogter afſcheyden, Gen. 24: 50, 55. En daar is ook in onze heedensdaagze Houwelijx-Verzoekingen, niets gemeender, als de Bewilliging van de Ouders; en wel inzonderheyd noodzaakelijk, die van de Vader te ſtreelen; en dat wel zoodaanig, Dat veele voornaame Regtsgeleerde, onderſcheyd maaken tuſſen Vader en Moeder; en agten dat de toeſtemminge van de Moeder, alleen Eerbaarheyds-halven daar toe vereÿſt word; gelijk men uyt Menochius en Covaruvias aangeteekend vind. Met dat verſtand nogtans, Dat zoo daar geen Vader was, *De Bewilliging* van de Moeder zoo noodig geagt word, Dat by gebrek van dien, een Houwelijk Onwettig te agten zy, gelijk by Cujacius en Donellus te zien is. Doch daar word in al zulke Gevallen, eenigzinds anders en anders gehandeld, ten aanzien van Minder en Meerder-Jaarige Perzoonen; gelijk elk uyt de Gemeene Regten, en gewoonten onzer Landaard bekend is.

In Houwelijx Verzoeken word voor al des Vaders toeſtemming vereyſt.

Maar naauwlijx had Eliëzer het JAA-WOORD, met zoo Gulhertige toeſtemming aangehoord; of hy Dankte Godt; en daar op zijn met-gevoerde Pakken open-doende, heeft hy een Goede Bruyd-Schat van Goude en Zilvere Vaaten, en koſtelijke Kleederen aan Rebekka gegeeven. Ook beſchonk hy haaren Broeder Laban en haare Moeder, met Koſtelijkheeden. Daar naar Aaten en Dronken zy, Eliëzer en t'zaamen de Mannen-Reysgezellen die by hem waaren; en zy Vernagten aldaar. Des Morgens opgeſtaan zijnde, heeft hy om het vrywillig afſcheyd van Rebekka aangehouden. Maar als de Moeder en haar Broeder, ten minſten noch 10 Daagen Verblijf eyſten, heeft Eliëzer 't verlangen van zijnen Heere, ernſtig te berde gebragt; zoo dat Rebekka zelve geroepen, de Spoedige Reyze, met eygen Mond toeſtemde, zeggende; *Ik zal Trekken.* Aldus heeft dan Eliëzer zig aanſtonds tot de Wederom-Reyze veerdig gemaakt. Waar op de Huysgenooten van Bethuël, De Bruyd Rebekka, met de volgende Geluk-Wenſch Gezegend, en tot de heen-Reys hebben toegetaakeld, zeggende; *O! Gy onze Zuſter, wordet gy tot Duyzenden Millioenen; ende u Zaad bezitte de Poorte zijner Haaters*, Gen. 24:60. Met dusdaanigen Zegenwenſch lieten zy haare Zuſter heenen gaan, verzeld met derzelver Voedſter en eenige Speel-Meyſjes, rydende op Kemelen; die te zaamen met Rebekka wel uytgedoſt, de Geley-troep van Eliëzers Reysgezellen volgden, en naar Kanaan trokken. En het ſchijnd by-naa, als of het *Gelukwenſchen*, en 't maaken van *Bruylofts-Digten*, (daar gemeenelijk altijd yts van de Voortteelinge des Geſlagts onderloopt;) van dit Voorbeeld, zijn Oorſpronk te reekenen heeft. Gelijk dan ook Plato zelve, in zijn Boek van de Wetten, zeyd; Dat het Houwelijk alleen om de Voortplanting van 't Menſchelijk Geſlagt begonnen word. En gelijk Jakob over de Zonen Joſefs wenſte, Datze Vermeenigvuldigen mogten, *Als de Viſſchen in Meenigte*, Gen. 48: 16. Alzoo zeydmen dat zommige Joden, ook wel

Eliëzer krijgd het Jaa-woord, waar op hy zijn Schatten en Bruydgiften voor den dag langd.

Eliëzer houd te gelijk om de Bruyd en zijn ſpoedig vertrek aan.

Rebekka van haar Ouders en Broer ontſlagen, word veel Geluk Gewenſt en tot de heen-Reys toe getaakeld.

Rebekka met haar Voedster en Speeldogters op weg bezorgd.

de gewoonte hebben, de Getrouwde op hun Houwelijx-dag, een Korf met kleyne Visschen, ter Gedagtenis van deêze Zegenwensch, voor haar uyt-te storten.. Dat nu deeze Voedster, is *Debora* geweest, schijnd uyt Gen. 35: 8. te blijken, alwaar van haare Dood gerept word. Ook willen de Joden dat zy een Dogter was van Uz, een Zoon, die Nahor uyt het Bywijf, Reüma gewonnen had, gelijk in 't voorgaande Hoofdstuk te zien is. Deeze zal ongetwijffeld onder de Speel-Dogteren, de voornaamste geweest zijn, die 't Opzigt over deeze Nieuw-geworven Bruyd in-agt genoomen heeft, gelijk de H. Schrift, den Voedsters toeschrijft, 1 Thess. 2:7. Num. 11:12. Gelijk meede al deeze Stoet, genoegzaam aanwijst, Datze van Goeden Huyze en treffelijke Opvoedinge zijn geweest, welke het Vermoogen en de toestel die Abraham in dit Gezandschap getoond had, ten minsten van verre, betaamelijk scheen. En dat ook Eliëzer zijn Pligt omtrent de Bescherminge van deeze Bruyd, niet verzuymd heeft, laat zijn Godvrugtigheyd, die alzinds gebleeken is, geenzins toe, dat mender aan twijffeld: En moogelijk heeft ons Moses zulx ook met een woord aangeweezen, als hy zeyd; *Ende die Knegt Eliëzer, nam Rebekka, en toog heenen*, Gen. 24:61. Maar op datter misschien, wat minder aan de volvoerde Pligt van de Getrouwe Bruyd-Werver Eliezer, en zijn Onthaal ten Huyze van Bethuël, Rebekkaás Vader, mogt schijnen te haperen, luste het ons dit Houwelijx-Geding in een Print-verbeelding af-te schilderen, en dezelve met deêze weynige aanwijzingen te

VERKLAAREN.

A. Het Huys en Hofgezin, met de Stallinge van Bethuël de Zone Nahors Abrahams Broeder, uyt de Moeder Milka Gebooren, die te Charan in Mesopotamien woonde, Gen. 22:20-23.

B. d'Oude Vader Bethuël, van Abrahams Huys-Bezorger Eliëzer, om een Houwelijk voor zijns Heeren Zone Isaak, met de Dogter Rebekka, aangezogt, Gen. 24:34-50.

C. De Huys-Vrouwe van Bethuël, Moeder van Rebekka, wiens Naam in de H. Historie versweegen word: Aan welke Rebekka de aankomste van Eliëzer en zijn ontmoeting aan de Fonteyne, had bekend gemaakt, Gen. 24:28. Die dan ook hier met haaren Zone Laban, naar des Vaders gegeeven *Jaa-woord*, Verzoeken, Dat de Jonge Dogter eenige Daagen, *Of Tiene*, by haar Ouders blijven, en dan met de Bruyd-Werver Eliëzer, naar Kanaan trekken zou, Gen. 24:55.

D. Laban de Broeder van Rebekka, die d'afgezondene Huys-Knegt Eliëzer, buyten aan de Fonteyne opgehaald en in zijns Vaders Bethuëls Huys genoodigd had, Gen. 24:29, 31. Die ook als de voornaame Huys-Bezorger, doorgaans met de Vader Bethuël, het woord voerd, aangaande 't Houwelijk van Isaak met zijne Zuster Rebekka, Gen. 24:50, 55. En niet alleen met de Moeder Verzogt, Dat Rebekka *Noch eenige Daagen verblijven mogt*; maar ook met de Vader Bethuël, de Jonge Dogter deed roepen, op datze weegens de Reys naar Kanaan, *Haaren Mond Raad-vraagden*, Gen. 24:57, 58.

E. Eliëzer d'afgezondene Knegt van Abraham, die hier als *Bruyd-Werver* met 10 Kemelen en eenige Mannen, aangekoomen, Een Houwelijk met Rebekka voor zijns Heeren Zone Isaak Verzoekt; wiens Groot Vermoogen en Rijkdom, hy voordraagd; naar dat hy de Jonge Dogter aan de Fonteyne, reeds door de Gifte van een Gouden Voorhooft-Cierzel, en twee Arm-Ringen aan haare handen, als Ondertrouwd had, Gen. 24:34, 41. en 22. &c.

F. De Jonge Dogter Rebekka, van Eliëzer aan de Fonteyne met een Gouden Voorhooft-Cierzel en Arm-Ringen Beschonken; word van haar Broeder Laban en de Vader Bethuël, naa 't gegeeven *Jaa-woord*, afgevraagd, Of zy met deêzen Eliëzer naar Kanaan tot haaren Bruydegom zal heenen trekken; en tot antwoord geeft; *Ik zal Trekken*, Gen. 24:57, 58, 22. En alhoewel dit eerst des anderen Daags geschied is, wanneer reeds 't Houwelijk van Vader en Moeder, en de Broeder Laban, toegestaan en de Maaltijd met de Bruyd-Werver en al zijn Reysgezellen gehouden was; kon egter ons Print-Tafereel deeze tijd-verschikking niet ontduyken; naadien Rebekka, (die hier, als men zeyd, De *Bruyd was*, *daar 't al om Danste*,) anders geen plaats kon vinden; dewijl uyt d'Historie niet duysterlijk blijkt, datze by het Houwelijx-Verzoek, en Eliëzers Verhaal, niet en is teegenwoordig geweest, Gen. 24:54-56, ten zy misschien op de Maaltijd des Avonds, als wanneer Eliëzer haar met Zilvere en Goude Kleynoodien Beschonk, Gen. 24:53. Doch de Verschijninge die Rebekka hier doed; is des anderen daags geschied, Gen. 24:54, 55, 57, 58. Vergelijkt, Gen. 24:54. met *vers* 57, 58. en 't zal

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Eliezer Abrahams Huys-bezorger, te Charan in Mesopotamien aangekoomen; versoekt van Bethuel een

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Bethuel een Houwelyk voor zyns Heeren Zone ISAAK, met de dogter Rebekka te ſtigten. Gen. . 4.
1 Deel P. ;

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

'tzal genoeg zijn, om een Neuswijze betweeter de moeyte voor-te koomen, van zig hier over te misnoegen, of onze Printverbeelding een ſchraap te geeven.

G. Mannen-Reysbroeders, die met Eliëzer aangekoomen, van Laban ingenoodigd, en Huysveſting aangebooden waaren; welke haare Voeten-Waſſen en zig verfriſſen naar de Ooſterze wijs der Beleefde ontmoetinge, Gen. 24: 32.

H. Het Aanregten van de Tafel en 't Voor-zetten van Spijze om de Bruyd-werver Eliëzer en zijn Reys-Gezellen te onthaalen, Gen. 24: 33. Doch Eliëzer weygerd te Eeten, tot dat hy zijns Heeren Laſt uytgeſprooken, en 't *Jaa-woord* weegens de Bruyd *Rebekka* van de Vader Bethuël en haar Broeder Laban ontfangen, en daar op zijn Geſchenken van Goude en Zilvere Kleynoodien voor Rebekka, en veel Koſtelijkheeden aan haare Moeder en Broeder Laban, tot Een Bruyd-Schat gegeeven had, Gen. 24: 50-54.

I. Kemelen, die van haar Laſt en Zaadeltuygen ontgord worden, en Stroo en Voeder krijgen, volgens 't beſtel van Laban, Gen. 24: 32. 't Geen hier in 't Huys van Bethuël overvloedig was; beneffens plaats om te Vernagten, gelijk Rebekka aan Abrahams Knegt by de Fonteyne verzeekerd had, Gen. 24: 25. Daar het dan ook niemand in ons Print-Tafereel vreemd moet dunken, Dat hier de Kemelen met de Voeten in den Drink-Bak gezien worden; naadien deeze Dieren gewoon zijn, het Water eerze Drinken, met de Voeten Onklaar te maaken, op dat het haar langer by mag blijven, gelijkwe op zijn plaats hebben aangeteekend.

K. Het ontpakken en voortbrengen van Goude en Zilvere Kleynoodien en Kleederen, voor de Bruyd Rebekka, welke Abrahams Knegt, de Jonge Dogter gaf; als meede, veelerley Koſtelijkheeden die hier ontlaaden, ontpakt en aangebragt worden, als een Bruyd-Schat aan de Moeder en de Broeder Laban; zoo draa zy het Houwelijk hadden toegeſtemd; en Eliëzer hem daar over plegtelijk had Needergeboogen *Voor den Heere*, Gen. 24: 52, 53. *Daar naar Aaten en Dronken zy te zaamen, en Vernagten aldaar*, vers 54.

L. De Voedſter van Rebekka, die Gen. 35: 8. *Debora* genoemd word; met eenige Speelmeysjes uyt de Jonge Dogteren, welke met Rebekka de Reys naar Kanaan deeden; en hier vaſt de Kleederen van de Bruyd, met de voorraad van Linnen en Hulledoeken; in Reysmanden en Kannaſters beginnen t'zaam te pakken, Gen. 24: 59, 61.

M. Zuſters en Broeders van Rebekka, welke de Bruyd op haare Afreyze met Gelukwenzinge Gezegend hebben, alſſe zeyden; *O! Onze Zuſter, wordet gy tot Duyzenden Millioenen &c.* 25: 60.

De Bruyd Rebekka op weg naar Kanaan.
Iſaak in verlangen gaat aan den Avondſtond naar buyten om zijn gedagten te Oeffenen.
Gen. 24: 62, 63.

Als de Bruyd dan op weg was, en haar Reystogt met Eliëzers ſnelle Kemelen gelukkig voortzette; is Iſaak (wiens Herte vaſt blaakte, den goeden uytſlag van 's Vaders onderneeminge te zien,) Veldewaards ingegaan; het zy, *Om te Bidden*, of om zijn Gedagten, in den Avondſtond, met ernſtige Overleggingen bezig te houden. En gelijk hy in het Zuyder-deel des Lands Kanaans, het zy omtrent Berſeba en Gerar, of liever te Kiriath-Arba, dat is Hebron woonde, alwaar zijne Moeder Geſtorven was, Gen. 23: 2. Is hy in dit uytgaan, en al peynzende gekoomen, omtrent de Put LACHAI ROI, dat is, de *Put des Leevende my Ziende*; zoo genoemd weegens de Vertrooſtinge Hagars, als zy voor haar Vrouwe Sara de Vlugt nam, Gen. 16: 14. Alwaar Iſaak dan 't geluk had, de wederkomſt van zijn Vaders uytgezondene Kemelen t'Ontdekken, gelijkwe ſtrax zullen zien. Voorwaar de Overzetters en de Uytleggers, hebben van overlang zeer verſchillig geweeſt, in ons te zeggen, Tot wat eynde Iſaak te deezer tijd, (het zy uyt een byzonder inval, of naar zijne gewoonte) in 't Veld was uytgegaan? Onze Overzetters, hebben even als de *Targum* van Onkelos gezeyd; Dat het was *Om te Bidden*. De Gemeene Latijnze, *Om Aandagtelijk te Denken*. Doch de LXX Overzetters, leezen; *Iſaak is uytgegaan om zig in 't Veld te Oeffenen*. En zoo heeft ook Auguſtinus; alhoewel hy'er by vermaand; Dat die geen Griex verſtaan, welke het woord *Oeffening*, in dit geval, van de Oeffeninge des Lichaams verſtaan; naadien gemelde Griekze Overzetters aldaar, *Adoleſcheiſthai* gezet hebben: En *Adoleſchein* behoord tot de Oeffening des Gemoeds. En alhoewel het dikmaal voor een Daad geagt word; word het nogtans volgens den ſtijl der H. Schrift, hier in de volmaaktſten zin genoomen. *Hierom ſchijnd het my toe*, zeyd Auguſtinus, *dat het in deeze plaatze beteekend; de geneegendheyd des Gemoeds, en yts Aandagtelijk overdenkende. Dits mijn gevoelen*,

Bedenkingen over de Oorzaak waarom Iſaak te dees tijd, in eenzaamheyd naar buyten gegaan was?

ten

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ten zy dan, Dat een ander moogelijk, de Griekze woorden beeter verstaat. Hier in word Augustinus van Heydeggerus en andere gepreezen: En Suidas heeft de H. Schrift ook zoodaanigen zin toegedagt; *In de H. Boeken* zeyd hy, *word een geduurige Overdenking*, ADOLECHIA *genaamd*. En daar worden verscheyde Voorbeelden van in de Griekze Bybel gevonden. Anderzinds is Suidas van gevoelen, Dat het by de Weereldlijke Schrijvers, doorgaans in een quaaden zin genoomen word. En zoo men verder omzoekt, Hesychius zal daar meede over-een stemmen; als meede het Oude Griekze Woorden-Boek; in welk, ADOLECHO, zoo veel is, als *Ik Berispe, ik Klappe*, &c. In hoedaanigen zin het ook tweemaal van Syrach gebruykt word, gelijk Kap. 7: 14. en 32: 9. te zien is. Dat onze Vertaalers, het met Onkelos voor *Bidden* neemen, is reeds gezeyd; en zulx heeft ook de Arabize Overzetter behaagd; en de meeste Joden zijn even zoo gezind. Doch onze Kantteekenaars geeven toe, dat het ook, *Denken*, en *Peynzen*, kan te kennen geeven. Maar Jarchius wil, Dat het woord שוח, de beteekenis van *Bidden* heeft. Waar van egter de Syrisze Overzetter veel verscheeld; terwijl hy zulx van Isaaks *Wandelinge* opneemd. In hoedaanigen meeninge ook Aben-Ezra is, als hy zeyd, *Om te Wandelen onder de Heggen.* Aquila, heeft gezet, om *t'Zaamen te Spreeken.* 't Geën wat on-eygentlijk schijnd; dewijl Isaak alleen uytgegaan, met niemand kon Zaamen-spraak houden; ten zy, Inwendig met zig zelven: Doch dan zullen de gemelde zingeevingen, die *Peynzen*, of *Overdenken*, &c. willen geleezen hebben, beeter in de Man willen. Onder-en-tussen zijn uyt al deeze Overzettingen, veelerley meeningen ter baane gekoomen: Alhoewel'er eygentlijk maar twee voornaame behooren in-agt genoomen te worden, tot welkmen d'andere ligtelijk thuys brengen kan. Want men mag het, Of tot de Oeffening des Lichaams betrekken; Zoo dat Isaak uytgegaan is, om zig al Wandelende te Vermaaken, of als men zeyd, Een *Avond-luchjen* haalen; gelijk zulx in warme Landen, inzonderheyd aangenaam was, wanneer de Zonne naar de Kimmen daalde, en Boomen en Bergen Breede Schaaduwen gaaven: Of men kan het neemen van de Oeffeninge des Gemoeds; bestaande in Overdenkinge van Goddelijke dingen; en zoo ook, In 't *Gebed*: En indien wy het op beyderley wijze neemen, zal de Verklaaringe niet zonder waarschijnelijkheyd zijn. Eenige Taal-Geleerde willen, Dat het woord שוח, eygentlijk beteekend, *t'Zaamen Wandelen*; *Met zig zelven*, of *Met een ander Spreeken*; even als Aquila, by-naa heeft: Zoo dat het niet veel van *Overdenken* verscheeld. Nu twijffeld niemand, of d'Overdenking van Isaak kan met het Gebed zaamen gegaan zijn: Waar van elders in de Psalmen Voorbeelden te vinden zijn. Zoo dat die Uytleggers niet qualijk schijnen te gevoelen, welke meenen, Dat Isaak in zijn Eenzaamheyd teegens den Avonstond uytgegaan is, om te-gelijk eenige dingen te Overdenken, en te Bidden. En zeeker zoo wy Isaak in deezen staat aanmerken, en letten op wat Heyl hy wagte, men kan ligt denken, hoe veel Overleggingen zijn Gemoed hebben aangetast; inzonderheyd wanneer de tijd van Eliëzers uyt-Reyze, meer en meer verliep; en hy nu eens yts ten Goeden, dan weeder ten Quaaden dagt; welke invallen hy niet willende al-te agteloos door de Zinnen laaten swieren; heeft hyze ongetwijffeld met Godvrugtige Gebeeden verzeld, gelijk der Vroomen Vaderen gewoonte was. Zoo datze te belacchen zijn, welke in sté van Isaaks Gebed voor de Behoude Overkomst van zijn gewenste Bruyd Rebekka, verzierd hebben, Dat hy te deezer tijd uytgegaan was, om voor de Ziele van zijn Overleëden Moeder te Bidden. Gelijk zeeker Monnik met ronde woorden, voor 't Gevoelen van veel Geleerde Mannen, zijn Geloofsgenooten in de Hand stopt. Doch indien hy daar over niet waardig is uytgestampt te worden, isset ten minsten wonder, Dat niemand onder alle, die hun hier meede bemoeyd hebben, zulken genoeg-lijken

Isaak is te dees tijd vol Gepeynzen geweest.

Maar was niet uytgegaan om voor de Ziel van zijn Doode Moeder Sara te Bidden.

lijken Klugt, voor 't Oud Geloof aan 't Vaagevyer, in den zin gekoomen s. Voorwaar Pererius heeft wel Tien verſcheyde meeningen over Iſaaks i*Avond-Oeffeninge* opgegaard, maar hy ſchijnd onder heel dien hoop niet een van die GeleerdeMannen, gevonden te hebben, op welke hem deeze Monnik zoo ſtoutelijk beroept. Zoo dat men 't voor een Uyltjen moet houden, dat in de Kap van een Franciskaaner is uytgebroed.

De Godvrugtige Iſaak dan vol Gepeynzen, hier in 't Veld omwandelende, heft hy by geval zijn Oogen op, en in de ruymte van hem uytziende; ziet hy de gantze Drift van zijn Vaders uytgezondene Kemelen, Eliëzer en de Mannen die met hem waaren, in aller ſpoed door 't Voetzand ſtuyven, en aannaaderen. Men kan denken hoe ligt Iſaak thans den gang viel om een Goede Tijdinge te krijgen, of om zijn gewenſte Bruyd t'Ontfangen en in-te haalen. Terwijl hy zelve dan noch verre was, ziet Rebekka van de hooge Kemels rug, een weynig voorwaards uyt, De Groote Bruydegom, (die haar van Aangezigte onbekend was) vaſt op haar Reysgezelſchap aannaaderen; en zoo 't ſchijnd aan 't Hert geraakt, verneemdze flux van Eliëzer, wien deezen Wandelaar was. En hoorende dat het *Zijnen Heere* was, ſtijgtze haaſtelijk van den Kemel af, en Bedekt haar Aangezigte, met de Sleuyer. Zoo doetze; en zoo dagtze daar in, de Maniere der Eerbaare Vrouwen naar-te volgen, die haar Hooft pleegen te Dekken: Gelijk den Apoſtel prijſt, 1 Kor. 11: 10. uyt Gen. 20: 16. En alhoewel het uyt Moſes verhaal ſchijnd; als of Rebekka van haaren Kemel afgeſprongen is, eer zy Iſaak noch waarlijk kende; zijn nogtans de fraaye Uytleggers van een andere meeninge. En wy giſſen dat onze Kantteekenaars het niet quaalijk geraaden hebben, alſſe over *vers* 64, en 65. zeggen: REBEKKA *is haaſtelijk afgeklommen uyt bedenkelijk vermoeden, of deeze Perzoon niet wel mogt Iſaak zijn; met eenen den Knegt Eliëzer daar naar vraagende*. Andere *Giſſen, dat zy niet afgeklommen is, voor dat zy van den Knegt vernoomen had, Dat het Iſaak was: En in zulken zin word het volgende* vers, *van zommige overgezet*; Want *Zy had gezeyd tot den Knegt* &c. In welke Uytlegginge wy ligtelijk beruſten konnen; naadien'er geen reden zijn, waarom Rebekka op 't aannaaderen van een onbekend Man, daadelijk van haaren Kemel zou vallen, dewijl zy uyt Meſopotamien tot hier toe, niet gereyſt was, zonder Man-volk gezien en ontmoet te hebben. Dat Rebekka 't Aangezigte met haaren Sleuyer Bedekte, zulks agtmen naar de Oude gewoonte geſchied te zijn, welke de Eerbaare Vrouwen en Maagden, die ter Vrouwe wierden, en de vroolijke tijd van De Bruyd te zijn beleefden, tot een teeken van Eerbaarheyd en Schaamte deeden. En gelijk deeze Bedekking ook naaderhand by de Grieken en Romeynen in gebruyk gekoomen is; alzoo geeft men uyt Feſtus voor; Dat niet alleen Een Getrouwde Vrouwe, maar inzonderheyd de Bruyd, *Nupta*, en de Bruyloft *Nuptiæ*, van het Bedekken der Bruyds genoemd zijn. Waar van onder andere Taalgeleerde, Gerardus Voſſius, in zijn Boek van de *Woord-Oorſpronkelijkheeden*, taamelijk ruym Geſchreeven heeft. En Tertullianus, in zijn Verhandelinge van het Bedekken der Maagden, zeyd van de Bruyd, *Datze ook Gedekt tot haaren Man gebragt word*. Dezelve fraaye Schrijver, heeft ook onze Rebekka, met deeze Reden als met een Bruyds-Kroone zoeken te Verçieren, en tot een naavolgbaar Exempel, Den Houwbaare Maagden voorgeſteld: *Hier* zeyd hy, *hebben de Bruyds een Eerbaar Voorbeeld*: Rebekka *meen ik*; *Die, wanneerze noch niet Gekend zijnde, tot een onbekende Bruydegom gebragt wierd, heeft zy wel erkend, den Geenen dieze van verre Gezien had; Doch zy heeft geenzinds toegelaaten het geeven van de Regterhand; noch de zaamenkomſt van een weederzijdze Kus, noch de gemeen-maaking door Plegtelijk Groeten en Knye-ſtuypen; maar wel beleeden, het geënze in haar Herte gevoelde; Naamelijk Door den Geeſt Getrouwd te zijn: En met haar Sluyer Bedekt zijnde, heeftze haar Maagdom,*

Rebekka ziet haar Bruydegom in 't Veld wandelen.

Valt van den Kemel, en Bedekt haar met den Sluyer, Gen. 24: 64.

Rebekka weegens haar Eerbaare ontmoeting beſchermd.

Waarom Rebekka haar Hooft Dekt.

Fraaye bedenking, van Tertullianus.

al weygerende Beschermd : O! Regte Vrouwe uyt de School van Kristus? Als die ons leerd, Dat'er ook zoo wel een Bruyloft, door 't aanzien en in 't gemoed, gemaakt kan worden; als het Overspel. En zoo heeft de Digter Propertius heel fraay gezeyd;

Het Oog is in het Minnen,
De Leydsman van de Zinnen.

Voor de rest heeft dezelve Tertullianus, *Het vertoonen van de Maagdom*, als een Onbeschaamde gewoonte mispreezen. En schoon haar eertijds ook de Vroed-Vrouwen, bemoeyden om daar van te Oordeelen; heeft de groote Regtsgeleerden Cujacius, zig daar teegen gekant en gezeyd; Dat haar zulx nooyt by de Burgerlijke Wetten was toegestaan. En wat de Kundschap der Maagdom zelfs betreft; dezelve word misschien kennelijk genoeg in het Boek der Spreuken, onder *De Vier Dingen* geteld, waar van geen Spoor of Teeken gevonden word. Verder is Tertullianus ook van gedagten, Dat den Apostel niet alleen de Vrouwen, maar ook de Maagden, Dat zijn, die Ongetrouwd zijn, belast te Dekken. En daar zijn veele van gevoelen dat alle Vrouws-Perzoonen, Eerbaarheyds-halven met een Dekzel des Hoofts behooren Overdekt te zijn. Maar het zal buyten twijffel een andere maniere van Dekzel geweest zijn, waar meede Rebekka haar Aangezigte naar de Syrisze Landwijze Bedekt heeft; als onder welke het de gewoonte was, Dat de Bruyds een byzonder-eygen Dek-Kleed of Sluyer hadden. En dat dit even zoo by de Romeynen in-agt genoomen is, zal moogelijk een Penning van Aurelius konnen goedmaaken; op welken hy met Faustina in Houwelijk verbonden wordende, de Bruyd gezien word, met een afhangend Hulzel *Flammeolus* genoemd; welk haar tot Verçiering en Bedekking des Aangezigts, en Een Teeken van Kuysheyd en Eerbaarheyd pleeg gegeeven te worden. En gelijk Faustina, daar met de Vinger op de Mond verbeeld staat; alzoo geeft zulx niet anders dan Stilswijgentheyd en Onderwerpinge te kennen. En zoo wy hier toe wederom op Moses verhaal naauw agt geeven, voorwaar ten schijnd nergens te blijken, Dat Rebekka, voor de ontmoeting van haaren Bruydegom, is bedekt geweest; het zy alsse in haar Vaderland, uyt de Stadt naar de Fonteyne ging om Water te scheppen; of datze nu al uyt haar Vaders Huys, vrywillig met de Bruyd-Werver Eliëzer op weg was: Invoegen haar Isaaks Knegten, doorgaans, Ongedekt hebben aangezien; tot datze hier d'Ontmoetinge van Isaak naaderde. Want hem die haar Bruydegom was, gezien hebbende; isse van haaren Kemel afgestapt, en heeft het Dekzel des Aangezigts aangenoomen.

Prov. 30: 18, 19.

Onder-en-tussen naaderde Eliëzer tot Isaak zijns Heeren Zone; en in weynig woorden zijn gantze weedervaaren en wat hy gedaan had, verhaald hebbende; Bezorgd Isaak dat zijn Gewenste Rebekka, in de Tente van zijn Moeder Sara, gebragt word: Naamelijk in het Vrouwen-Huys, Dat volgens de gewoonte van die tijd, van de Wooninge Abrahams afgescheyden was; gelijkwe te vooren uyt Gen. 18: 10. en Kap. 23:2. gezien hebben. Dus heeft Isaak dan Rebekka, naarvolgens het gemaakte Houwelijk, *Aangenoomen; Zoo datze hem tot Een Vrouwe wierd*; dien hy *zeer Lief had*, en alzoo Getroost wierd naar zijns Moeders Dood, Gen. 24: 67. Als wanneer hy zelve, 40 Jaaren Oud was, Gen. 25:20. En alhoewel Moses geen verder omstandigheeden van dit Houwelijk aanteekend, heeft men nogtans uyt al de voorgegaane toestel en pragtige uytrusting, met welke Eliëzer deeze Bruyd uyt Mesopotamien had herwaards gevoerd, geenzinds te twijffelen, of 't Houwelijk, dat aan bey-zijden van zoo Magtige Vriend-genooten goed-gekeurd was, is niet zonder alzulke Staatelijke Ceremonien voltrokken, als in die Landgewesten gebruyklijk waaren. Voornaamelijk zullen Abraham, en

Rebekka van Isaak ontfangen en in zijns Moeders Tente gebragt

Dat dit Houwelijk waarschijnelijk met Staatzie en vreugdemaal voltrokken is.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

en ook zelfs Isaak, niet naagelaaten hebben; aandagtige Gebeeden en Dankzeggingen, door aanroepinge van den Naame Gods te doen: Want alzoo betaamd de Heyligheyd des Houwelijx, Dat de Verzaaming niet naarvolgens de maniere der Beesten, maar met het Voorbereydzel van Heylige Gebeeden begonnen, en met Een Vroolijke Bruyloft voltrokken word. Wat Ouderdom Rebekka op de tijd van haar Houwelijk had, heeft Moses niet aangeteekend; waarom Salomon Jarchi met regt verworpen word, wanneer hy uyt het eerste Hooftstuk van *Seder Olam Rabba*, bevestigd, Dat Rebekka op deeze Bruylofts-Dag, *Een Dogterken van Dry Jaaren Oud was.* Doch andere Rabbijnen hier over beschaamd, hebben haar Veertien, andere Dertien Jaaren toegepast, op datze wat minder belachelijk scheenen. Doch het zy ook hoe Jonk de Joden deeze Rebekka willen uytgetrouwd hebben; schijndmen nogtans uyt haar Hubs Gedrag, met Abrahams Knegt aan de Fonteyne, en Moses verder verhaal, genoegzaam te bespeuren, Datze thans een Houwbaare Dogter geweest is: Gelijk meede niet te denken is, Dat de getrouwe Huys-Bezorger Eliëzer, zijns Heeren Zone, veel eer Een Jonge Speel-Pop, als een fiere Maagd, tot een Huysvrouwe heeft willen thuys brengen. Want alhoewel d'heedensdaagze Joden, heet genoeg gebaakerd zijn, om haare Zonen en Dogteren heel vroeg Uyt-te Trouwen, en daar in zomtijds de Rijpheyd der vereyste Jaaren te voor-koomen; schijnen nogtans de spaade Houwlijken der H. Vaders, ons te doen gelooven, Dat de Hebreën haare Dogteren niet heel gemeen, met haar Tien of Twaalf Jaaren, Den Man hebben toegevoegd; naadien'er anders niet de minste gelijkstemmigheyd, tussen Man en Wijf had te bespeuren geweest; maar veeleer gescheenen had; Dat de Jonge Kleuters, met haar Groot-Vader waaren te Bed gestuurd. Het is waar, dat de *Instituten* der Roomse Regten zeggen, Dat de Perzoonen die haar in Houwelijk begeeven moogen, moeten zijn, Jongmans booven de *Veertien*, en Dogters booven de *Twaalf Jaaren*; maar het blijkt ook uyt dezelve Wet, dat dit een toelaating is, op 't scherpste genoomen; en om d'uytbundigheyd in toom te houden, zelfs by de Volken daar de Hemelstreek en de Natuure, een vroege Mondigheyd verleend. Onder-en-tussen vindmen by Cæsar, van de Oude Duytzen aangeteekend; Dat het volgens haare Wet en Gewoonte, groote Schande was, Dat een Dogter beneeden xx Jaar, Houwelijk maakte. En veel Regtsgeleerde twijffelen niet, of het is hier van daan voortgekoomen, Dat een Dogter op haar Twintigste Jaar Houwbaar geoordeeld zijnde, de Ouders zonder Wettelijke reden, haar Trouw niet en konnen teegenstaan; daar zy zulx nogtans voor de xx Jaaren, wel zonder reden vermoogens zijn te doen. Gelijk *de Derde Artykel* van de Polityke Ordonnantien leerd; als mede de Keure van Zeeland, van den Jaare 1496. Doch dit loopt buyten ons bestek.

Ouderdom van Rebekka is verzweegen.

Omwat tijd Geoorloofd is te Trouwen.

Hier vooren is omtrent Saraäs Dood gezien, hoe de Joden vast-stellen, Dat Isaak zijn Moeder dry Jaaren beweend heeft; Doch hier schijnd ons de Schriftuurplaatze in de hand te koomen, uyt welke zy die reekening weeten op-te maaken: Want als Moses het Houwelijk van hem verhaald heeft; voegd hy daar by; *Alzoo werd Isaak Getroost naar zijns Moeders Dood*, Gen. 24: 67. En het kom ook met de Tijd-reekening over-een: Want Sara is Gestorven A°. 2145. en Isaak Getrouwd 2148. Daar is niet aan te twijffelen, of Isaak had tot noch toe niets gevonden, dat hem de Droefheyd over 't verlies van zijn Moeder, die nu al dry Jaaren had in 't Graf geleegen, beeter heeft doen verzetten, dan het aangenaam Gezelschap van een Wettige Huysvrouwe; om welke te Beminnen, hy zijn Herte geheel-en-al overgegeeven, en de Droefheyd daar uyt gebannen had. Doch hier uyt zijnwe niet verpligt, ons van de Joden te laaten wijsmaaken, 't geên Rabbi Eliëzer *In Pirke*, uyt de Mond van Rabbi Jose, met deeze woorden vast-steld: *Dry Jaaren heeft Isaak Rouw bedreeven over zijn Moeder Sara:*

Isaak Getrouwd, dry Jaar naa zijn Moeders Dood.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ra: Naar dry Jaaren heeft hy Rebekka genoomen, en de Droefheyd over zijn Moeder vergeeten. Dits buyten de Schrift; Want dat Isaak in een geduurig Rouw-bedrijf zou geleeft hebben, tot dat Rebekba hem ter Vrouwe wierd, zulx zeydze nergens. Zy geeft wel te kennen, Dat hy Leedweezen over zijns Moeders Dood gehad heeft; maar niet dat hy daar in zoodaanig de Maate te buyten gegaan is, Dat men die gantze tijd, voor een geduurige Rouwklaage op-te neemen heeft. Onder-en-tussen zou 't wel konnen zijn, Dat de Joden van dat Gelukkig thuys-gebragte Trouw-Geval, haare Spreuke ontleend hebben, alsse zeggen; *Den Eenen wandeld tot zijn Houwelijk en Zoekt het; en tot den Anderen komt het van Zelfs.* Gelijk dan ook de strax-gemelde R. Eliëzer, uyt Isaaks Vertroostinge wil geleerd hebben; *Dat zoo lang een Man geen Wijf neemd, zijne Liefde tot de Ouders gaat; maar wanneer hy een Wijf neemd, dat dan zijne Liefde tot het Wijf overgaat.* Ziende buyten twijffel op Gen. 2:24. En daar is geen gebrek aan wijze Mannen, die het Houwelijk met een Jeugdig Wijf, als een Geneesmiddel der Droefheyd, hebben aangepreezen. Want alhoewel Ovidius elders zeyd:

Joodze Spreuken van Isaaks dry Jaarig Rouwbedrijf over zijn Moeder ontleend.

Wie Treurig is of Ongerust,
En heeft geen trek tot Minnelust;

Trooste egter de Goede Thetis by Homerus, haaren Zone Achilles in zijn Swaarmoedigheyd, en viel hem met deezen raad aan boord;

Indien gy Treurig zijd, en swaar in u gedagten;
Wel aan ik weet Goed raad, gaat maakt u Blijde Nagten:
Gaat kiest tot u Vermaak, een Maagd of Jeugdig Wijf,
Dat is voor een die Treurd, Een Vroolijk tijd-verdrijf.

Eer wy nogtans voort-vaaren, Isaaks Leevensbedrijf, staande zijn Houwelijk met Rebekka, te agtervolgen, en te bezien, hoedaanig de Goddelijken Zegen, eerst naar zijn Vader Abrahams Dood, en 20 Jaarige Onvrugtbaarheyd van zijn Wijf Rebekka, is vervuld geworden; Lust ons 't restant van Abrahams Bedrijf af-te doen: En alswe hem naar een tweede Houwelijk met Kethura, by Sara zullen in 't Graf geleyd hebben, zullenwe tot Isaak weeder keeren; want alzoo vermaand ons de Tijd-Ordening der H. Historie, die wy behooren te volgen.

Abraham Trouwd met Kethura die doorgaans een Bywijf genoemd word.

Naar dat dan Abraham van zijn Huysvrouwe Sara, was Weduwenaar gelaaten, en hy aan Isaak een gewenste Vrouw uyt zijn Maagschap besteld had; is hy zelfs ook niet langer Eenzaam gebleeven, maar heeft volgens Gen. 25:1. van Nieuw-aan Bruyloft gehouden, met een Vrouwe, *Welkers Naam was* KETHURA. By welke hy noch verscheyde Zonen Gewan, daar wy strax van spreeken zullen. Meest al de Oosterze Schrijvers en veele Joden, zijn van meeninge, Dat deeze KETHURA, is HAGAR geweest, welke dus lange uyt het Huys van Abraham, Balling geweest, naar de Dood van Sara, van hem weederom te rug geroepen, en tot zijn Huys-Vrouwe aangenoomen is. Welk gevoelen ook onder veel andere Getuygenissen, in de *Targum* van Jonathan te vinden is: Alwaar over de woorden Gen. 25:1. (*Ende Abraham voer voort, ende nam een Vrouwe welker Naame was* KETHURA.) gezeyd word; *Deeze is Hagar, aan welke hy hem te vooren Verpligt hadde.* 't Zelve zeyd ook de Jerusalemze Uytbreyding, en Jarchius met deeze woorden; *Het is* Hagar *zelfs, welke* Kethura *genoemd was, om dat haare Werken Schoon waaren als* KETHOREH *of* Reukwerk; *Naadienze den toegang verzegeld had, zoo datze aan geenen Man was toegevoegd, zederd datze van Abraham was afgezonderd geweest.* Rabbi Eliëzer zeyd rond-uyt: *Naar de Dood van Sara, is Abraham weedergekeerd, en heeft zijn Verstooten*

Die waarschijnelijk niet de zelve is met Hagar als de Joden meenen.

Ha-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Hagar *van nieuws aangenoomen.* Want daarom word'er gezeyd; *Ende Abraham Voer voort, en heeft een Vrouwe genoomen met Naamen* Kethura: *Want waarom word'er doch anders gezeyd,* Dat Abraham Voort-gevaaren is? *Als om dat hy tot Die weeder keerde, welke te vooren zijn Vrouwe was geweest.* Dus redeneeren de Rabbijnen, en alzoo besluyten de Joden. Maar het schijnd ons veel-eer toe, Dat men het teegendeel van 't geenze vast stellen, uyt die woorden besluyten kan: Naamelijk, dat dit een Nieuw Houwelijk geweest is; naadien in die maniere van spreeken gezien word, op het eerste Houwelijk met Sara gestigt. En onze Kantteekenaars verklaaren ook Moses woorden tot die meeninge, alsse zeggen; *Dat Abraham naar Isaaks Houwelijk, niet langer Weduwenaar gebleeven, maar voort-gevaaren is, om wederom te Trouwen.* En niet alleen dit, maar wanneer, Gen. 25: 6. gezeyd word, Dat Abraham *Aan de Zonen der Bywijven*, Geschenken gegeeven heeft; schijnd daar uyt ontwijffelbaar, Dat Abraham niet alleen Hagar, maar ook meer Bywijven, genoomen heeft. Waar door de beste Uytleggers ten naauwsten genoomen; *Hagar* en *Kethura* verstaan: Als waar toe dan ook even te vooren, De Zonen van de laatste, die Geschenken ontfingen, genoemd zijn geworden. 't Geên hierom kan geschied zijn, Dat schoon Abraham meer Bywijven als Kethura gehad heeft; deeze nogtans de voornaamste onder die geweest is. En gelijk Aben-Ezra ook deeze reeden teegens zijn Geloofsgenooten inbrengt; alzoo betoond hy daar in meerder doorzigt dan andere gehad te hebben. En zoo ons meer Getuygenissen noodig zijn, deeze uyt 1 Kron. 1: 28. met Gen. 25:12. vergeleeken, schijnd ons niet verleegen te laaten; naadien Ismaël, aldaar niet onder de Zonen van Kethura, maar in het byzonder geteld word; Op datwe zouden weeten, Dat Hagar, en niet deeze Kethura, de Moeder van Ismaël is geweest; en by gevolg kanmenze niet voor een-en-dezelve met Hagar houden. En zoo ymand hier een uytvlugt maakt, en zeyd, Dat alleen haar Naam veranderd is; dien Vraagenwe, Waarom zy dan op het 21ste *vers*, daar van *Hagar* gewag gemaakt word, insgelijks niet met de Naam van *Kethura* genoemd word, gelijk Moses booven-aan begonnen had? En hy zoudet ook zeekerlijk gedaan hebben, by-aldien hy dezelve Vrouwe voor had, welkers Naam nu veranderd was. Doch nu word in die plaatze met goed onderscheyd, van Hagar d'Egiptize Dienstmaagd, en de Moeder van Ismaël gewag gemaakt, en wat Zonen uyt hem voortgekoomen zijn, gelijk zoo ook te vooren, van die uyt *Kethura* gewonnen zijn. Maar naadien ons Moses niet en zeyd, uyt wat Geslagt of Landaard deeze Kethura geweest is, of waarze regt thuys hoord, heeft zulx aan de Neus-wijze geleegentheyd verschaft, om'er blindeling naar te raaden, en elk om 't seerst van malkanderen te verschillen. Waarom wy'er te liever onze Handen willen af houden. Want dat Elmacinus haar Een *Dogter des Konings te Rama* maakt: Patricides tot *Een Dogter van Paktar, Koning te Rabba*; andere alleen zeggen, Datze een *Kanaanitize* was; is alles even onzeeker, en buyten de H. Historie Gedroomd. Egter meenen zommige, Dat by-aldienze een Kanaanitize Dogter geweest is; het waarschijnelijk is, Datze in het Groot Huysgezin van Abraham, naamelijk in het Vrouwen-Huys van Sara, Opgevoed, en alzoo niet Ongeloovig zal geweest zijn. Dits een fraaye en aanneemelijke Bedenkelijkheyd. Maar op dat het moogelijk niemand vreemd schijnen, en Abraham als een onbetaamelijk Voorbeeld van Wulpsheyd der Grijze Hayren mogt aangeschat worden; Dat hy dus Oud van Daagen en reeds met den eenen Voet in 't Graf gaande, Een Houwelijx-Verbond met deeze Kethura aangaat; die men uyt haare Zonen dieze Baarde, waarschijnelijk, voor een Jong Meysje, of een Dogter van Jeugdige Jaaren te-agten heeft; heeft de Vroome Augustinus, daar toe willen de pas afsnijden, op dat geen Spotter geleegentheyd had, om van dien Grooten Man te zeggen, Dat hy zulx

En zulx naader uyt d'H. Historie beweezen.

Of Abraham meer Bywijven als Kethura en Hagar gehad heeft.

Nader bewijs dat Kethura een andere als Hagar zy geweest.

Gen. 25: 12, 13.

Gen. 25:2. Uyt wat Geslagt of Landaard Kethura geweest is, is niet bekend.

Abrahams Houwelijk met Kethura in zijn Ouden Dag begonnen,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

van Augustinus van naaspraak gezuyverd.

ondernam, om dat hy (als men van den Ajuyn zeyd;) *Wit van Bol en Groen van Steêl was*. Daar nogtans het Spreekwoord zeyd; Dat de Min, een Oud Man, even als het Harnas past; en Ovidius vermaand;

Is ymand Kaal of is hy Grys,
Indien hy Mind, hy is niet Wys.

Als meêde Horatius Flakkus;

———— *Voorwaar den Gryzen Baard,*
En raad niet sterk aan, om weêr te zyn Gepaard.

Hierom heeft Augustinus, in Abrahams hervatte Houwelijk, veel-liever een Goddelijke Geheymenis gezogt: Want gelijk door de Naakoomelingen van Hagar en Ismaël, de Joodze Synagogen; Dat zijn, de Vleesschelijke Israëliten, des Ouden Verbonds, afgebeeld zijn: Alzoo worden ook door Kethura en haare Kinderen, De Vleesschelijke Menschen des Nieuwen Testaments Afgeschaaduwd, als de welke niet zoo-zeer in der daad, als wel naarvolgens de uyterlijke Belijdenis, schijn-Kristenen zijn. Want Hagar en Kethura worden beyde *Bywyven* genoemd; maar Sara nooyt. En derhalven hebben de Zonen der Bywijven, Geschenken ontfangen, maarze komen niet tot het Beloofde Koningrijk; naadien'er behalven Isaak, geen Erfgenaam erkend word. Want Abraham *Gaf hem, Alwat hy had*, Gen. 25:5. En zoo haddet ook zijn Moeder Sara, in haar mondeling Testament begeerd, daar Ismaël uytgemonsterd wierd, als te zien is, Genesis 21: 10. Dus verre loopen de Godvrugtige gedagten van Augustinus; daar Origenes veel van verscheeld; niet teegenstaande hy'er ook een Geheymenis in erkend. Den zelven meend, Dat door dit Houwelijk, het Geestelijk Houwelijk des Menschen met de Wijsheyd afgebeeld is; Dat alleenlijk in den Ouderdom voltrokken word. Gelijk de Filosofen ook plagten te zeggen, Dat de Wijsheyd, of het Verstand, gemeenelijk in de Oude overvloeyd. Waar van ons Spreekwoord; *'t Verstand komd niet voor de Jaaren*, Een afzetzel schijnd te zijn. Maar alhoewel deeze dingen fraay bedagt zijn, en de toepassing daar van by zommige, niet zonder nut word opgenoomen, agten eenige nogtans, Dat'er veel zeekerder Oorzaaken van dit Houwelijk te vinden zijn: Naamelijk dat zulx in Abrahams hooge Jaaren geschied is, Op dat de Goddelijke Belofte, aangaande de vermeerderinge van Abrahams Zaad; daar in ook des-te Overvloediger zou Vervuld worden: Naadien deeze Belofte niet alleen het Zaad van Isaak naar den Geeste, maar ook het Zaad des Vleesches aanging. Waar toe ook dit in aanmerking komd, Dat Abraham, in zijn Ouden Dag, een aangenaame Gezellinne noodig had, nu Isaak, door 't Houwelijk met Rebekka, van hem gescheyden, hy niet te Eenzaam bleef. Gelijk hy dan ook dus gesteld zijnde, een meede-Zorgdraagster der Huysselijke dingen, ten hoogsten scheen noodig te hebben. Voor de rest blijkt ook, Dat deeze Kethura, zoo wel de Naam van een *Vrouwe*, als van een *Bywyf* draagd, als te zien is Gen. 25:1,6. 1 Kron. 1:32. Daar-en-teegen heeft Sara wel de Naam van Een *Huysvrouwe*, maar nooyt van Een *Bywyf*. En gelijk dit ook van Augustinus in de strax-aangehaalde plaatze in-agtgenoomen is, alzoo isser van verscheyde, naar de reden van dit Onderscheyd gevraagd. Elias Levita, geeft voor, Dat het Hebreeuwze woord פילגש PILESGESCH, dat men gemeenlijk *Bywyf* Vertaald; eygentlijk, Een *Halve Vrouw*, of *Wyf voor 't Bed* beteekend; naadien het zaamgezet is, is uyt פלג en אישה. Waar van wy gezien hebben, dat het Latijnze woord *Pellex*, en het Griekze naamwoord *Pallake* afkomd. Doch dit is te zeer gemengd. De Joden zijn meestdeel gewoon, De *Huysvrouwen* van de *Bywyven* t'onderscheyden, door de verbinding van 't Houwelijx goed, en de Plegtelijke Ceremonien der Bruyloft; gelijk in de

Vieze Allegorie van Origenes over Abrahams Houwelijk met Kethura.

Wat de Oorzaak kan zijn dat Abraham in zoo hoogen Ouderdom a[illegible]maal getrouwd is.

Onderscheyd van Vrouwen en Bywijven.

GE-

GEMARA *van Jerusalem* gevonden word: Doch deêze twee voornaame dingen hebben geen plaats, in het Houwelijk, of d'aanneeminge der *Bywyven.* Maar of deeze Onderscheydinge, voor de Wet, of eerst naar dezelve, met opzet in-agt genoomen is, zulx blijkt niet al-te klaar. Alleen schijnd het eenigzinds scheemeragtig, Dat dit Onderscheyd metter-tijd zijn plooy genoomen heeft, Dat een Bywijf, wel een waare Huysvrouwe was, die door wederzijdze toestemminge verkooren en aangenoomen was, om een geduurige Met-Gezellinne des Mans Leeven en Bedgenoot te weezen; Doch die een minder Waardigheyd en Afkomst als den Man had. Waarom dan ook de Kinderen uyt zoo een Bywijf Geteeld, geen Regt tot de Wettige Erffenis van des Vaders Bezit hadden; het welke alleen de Kinderen uyt een Wettige Huysvrouwe toequam. Gelijk dan ook naar de heedensdaagze Regten, alzulke On-egte Kinderen by ons alleen van's Moeders-Zijde Erven, als ook van haar Maagschap, volgens het Spreekwoord; *De Moeder maakt geen Bastaard.* Doch die daar toe Onwettig en in Bloedschande Gebooren worden; moogen noch van Vader of Moeder, of van haar Bemaag-taalden, yts by Erffenis verkrijgen; al was het haar by Uyterste-Wil gemaakt, ten zy eenige Gifte tot haar noodig onderhoud.

Maar alhoewel Abraham te deezer tijd Oud van Jaaren, en als t'eenemaal Afgeleeft was, heeft hy nogtans Zes Kinderen by deeze Vrouwe Geteeld; die Gen. 25: 2. worden opgenoemd; *Zimram*, *Jokzan*, *Medan*, *Midian*, *Jisbak*, ende *Suah*. Indien het ons nu noch indagtig is, hoedaanig wy Abraham reeds Oud en wel Bedaagd hebben gezien, ter-tijd eer Sara van Isaak Swanger ging; Voorwaar het zal ons hier noch meer wonder schijnen te verneemen, Dat hy thans omtrent 140 Jaaren Oud zijnde, deêze Kethura tot een Vrouwe genoomen, en daar uyt zoo veele Kinderen heeft voortgebragt. Inzonderheyd zeggenwe, zal dit vreemd schijnen, Dat den Apostel Rom. 4: 19. als een Wonder aanmerkt, Dat Abraham 40. Jaaren Jonger, (dat is op zijn Honderste Jaar) Isaak, den Zone der Belofte geteeld heeft; En van des Mans Lichaam zeyd, Dat het reeds *Uytgestorven* was? Dus zijn hier over verscheyde Bedenklijkheeden gevallen; Die Pererius in deezer-voegen, heeft zoeken over-een te brengen; naamelijk; Dat Abraham niet voor zijn eygen Perzoon gezeyd word, *Uytgestorven* te zijn; Maar ten aanzien van zijn Oud Wijf Sara; die doe al 90 Jaaren telde; en daar toe ook noch tot aan deezen Ouderdom, had Onvrugtbaar geweest; en derhalven buyten hôôp en Zaayzoen, om ooyt Kinderen te zullen Teelen. Doch zulx heeft hy niet geweest ten aanzien van de Jonge Dogter Kethura; in welke de Vrugtbaarheyd noch in haar Jeugdige Bloey en volle Kragten, om te Verwarmen, en op-te Wekken, te Ontfangen en Voort-te brengen was. Hoedaanigen aanmerkinge ook Augustinus gaande gemaakt heeft, om van Abrahams Ouderdom te zeggen; *Wy moeten alleen verstaan, Dat zijn Lichaam slegts eenigzinds Uytgestorven was, en niet geheel-en-al; Want in dien het geheel-en-al Uytgestorven waare geweest, zou het niet den Ouderdom van eenen Leevendigen, maar veel-eer het Doode Aas van eenen Gestorvenen zijn geweest.* Andere maaken een Onderscheyd, tussen 't geên *De Natuure*, en 't geên de Gunste der *Genaade* eygen is geweest. Want ten aanzien van de Natuure, was het Lichaam van Abraham Ouwelijk, Swak en als Stervelijk Verdord; gelijk ons niet onvoegzaam alzoo te denken is, van een Man die nu niet alleen Honderd Jaaren telde; maar wiens Kragten ook door ontallijke moeyelijkheeden, van Arbeyd, Reystogten, en Angstvallige Bevreestheeden afgemat en uytgeput waaren. Hoedaanigen versleetenheyd, alle door de Goddelijke Genaade in hem hersteld, en van Nieuws Kragtig geworden zijn: Gelijk een Arend Jong word, volgens de Belofte Jesaia 40: 29-31. en Psal. 103: 5. Welke Teelkragt, in hem, tot de voortbrenginge van Isaak hersteld, alleen eenige tijd volhard heeft. Want dat hy hem

Abraham heeft uyt Kethura noch Zes Kinderen gewonnen.

En hoe nogtans al met zijn Honderd Jaar scheen Verouderd en tot de Teeling onbequaam.

En daarom van den Apostel eenen Uytgestorvenen genoemd.

Abrahams Teelkragten tot de voortbrenging van Isaak vernieuwd; hoedaanig

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

naderhand ſtand gehouden.

hem zelven op zijn Honderſte Jaar hier in mistrouwde, ſchijnd hy Gen. 17:17. zelfs te bekennen. Als dan Abraham Kinderen had, die niet alleen van verſcheyde Vrouwen, maar daar door ook naar Ouder gewoonte, van verſcheyde Geſlagt en Staat waaren; Verdeeld hy onder haar by Leevende Lijve, (dat is, *Met de Warme Hand*, als de Regtsgeleerde zeggen;) zijn Aardze Goederen, met dat voornaam Onderſcheyd; Dat alleen Iſaak die uyt Sara Gebooren, en door de Goddelijke wil, tot een Erfgenaam van al wat hy Roerlijk en Onroerlijk had, deeze Erffenis zou aanvaarden: Als meede het Regt tot de Erfbezittinge van het Land Kanaans, 't geên verre het voornaamſte Erſpand, in vergelijking van Abrahams Bezittelijke Goederen was.

De Kinderen der Bywijven hoedaanig aan Abraham met Geſchenken weg gezonden.

Doch d'overige Zonen welke uyt de Bywijven waaren; kreegen alleen Geſchenken, tot een Uytzet; en waar meede zy Weg-gezonden wierden, Gen. 25:5,6. Welke, hoe Koninglijk die ook naar de Gezegende Staat van haar Vader Abraham moogen geweeſt zijn; nogtans met de Schaaduwe van Iſaaks Erffenis, in geenen deele te vergelijken waaren. Zonder dat nogtans in die Daad, de minſte afwijkinge gevonden word, van 't geêne Regt en Billijk is. Naardien Abraham dit alles doed, volgens het voor-af gegaane Bevél Gods. Gelijk'er dan ook geen Voorbeelden van Menſchelijke Inzettingen ontbreeken, in welke niet alleen een merkelijk Onderſcheyd der Erffenis, tuſſen Kinderen by verſcheyde Vrouwen Geteeld, word aanbevoolen, maar ook zelfs onder Lichaamelijke Broeders van de zelve Moeders voortgebragt. Verder behoord ook dit, tot de verſcheyde Erffenis van Abrahams Zonen, Dat hy de Kinderen der Bywijven, by zijn Leeven, van voor Iſaak, Weg-gezonden heeft; *Ooſtwaards naar het Land van 't Ooſten*, Gen. 25:6. Voorwaar de Joden handelen hier gants Ongodvrugtig teegens den Godvrugtigen Abraham, wiens Kinderen zy roemen te zijn: Onder welke inzonderheyd Rabbi Eliëzer niet weynig ſchuldig Staat, wanneer hy zeyd, Dat gelijk Abraham deeze Zonen in dit Tijdelijk Leeven, Den Scheydbrief gegeeven heeft; hy dezelve ook alzoo in het toekoomende Leeven, van het Zalige Gezelſchap Iſaaks Uytgebannen heeft. Maar nooyt zijn andere Volken zoo Onbeſchaamd geweeſt; Als by wien alleen de Vader, en niet de Moeder, den Adeldom en Aanzien aan de Kinderen geeft. En zooze by avontuur uyt een Byzit Geteeld zijn, blijvenze egter onder de Edelen gereekend; maar egter zoo, Dat haare Wapens de monſtering niet paſſeeren, als met een *Baar*, of *Streep* daar door van de Linker-hand, ſchuyns opwaards naar de Regterhand toe, doorgehaald; gelijk by Chaſſanæus, Tyraquellus en Zypæus te zien is. Waar van dan ook miſſchien het Spreekwoord, *Daar loopt een Streep door*, voortgekoomen is, alsmen aanduyden wil, Dat yts zoo heel zuyver niet en is.

Laſterlijke Taal der Joden omtrent Abrahams handel met de Zonen der Bywijven.

Met noch een veel ſchandelijker Brandmerk heeft onder de Joden, Salomon Jarchi, De Vader Abraham geteekend; als hy volgens de meeninge der Rabbijnen leerd; Dat Abraham aan de Zonen, welke Moſes *Geſchenken* toeëygend, den *Onreynen Geeſt*, heeft meede gedeeld; door welkers hulpe hy de *Magia* of Tooverkonſt oeffende. Kan'er wel ſchandelijker ſtuk bedagt worden, als daar deeze Ont-aarde Kinderen, haaren Godvrugtigen Vader meede bekladden; terwijlze toeleggen, om andere d'Erffenis der Zaligheyd, die hun dusdoende zelfs niet toe-en komd, uyt de Hand te wringen; aan wienze buyten haar wangunſt, niet een ſtroo aan ſtukken konnen byten? Foey zulke Leugenaars, die voorgeeven, Dat Abraham een Tooveraar geweeſt is. Doch hier mag ons bedenkelijk voorkoomen, of moogelijk dezelve verkeerdheyd niet ten tijde van de Zaligmaaker, onder haare Schriftgeleerde haar Rol ſpeelde, alze zoo gereed waaren om Jeſus ook al voor Een *Tooveraar* uyt-te maaken; zoo dat hy niet alleen zelfs De Duyvel *Belzebul* in-had, maar ook zelfs zooze zeyden, De Duyvel, door den Overſten der Duyvelen uytwierp; gelijkwe in de Euanlize Hiſtorien leêzen. Zoo dat het ons nu geen wonder doed, dätze dit

zoo

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

zoo onbeſchaamd van Jeſus zeyden, dien zy een Doodlijkén haat toedroegen; daar zy haar niet ontzien zulx van Abraham te Leeren. Doch zy zouden alzoo niet doen, *Indienze Abrahams Kinderen waaren*, Joh. 8: 39. Dus willen wy dan ook aan dusdaanig-een Onreynen Geeſt, geen kennis maaken, maar ons ſtuk vervolgen en bezien, werwaards Abraham, de Zonen der By-wijven hêenen gezonden heeft. Joſefus, in zijn XV[de] Boek der Joodſe Oudheden, en uyt hem Hieronymus, zeggen, Dat Abraham deeze Zonen naar verſcheyde Landſtreeken, en Hoeven gezonden heeft; zoo datze het Landſchap *Troglodytis*, ingenoomen en een groot deel van het Gelukkig Arabien bevolkt hebben; naamelijk het deel aan de Roode Zee geleegen.

Waar heênen Abraham zijne Zonen uyt de By-wijven gezonden heeft?

Ook meenenze dat een van de Zonen Midians die Gen. 25: 4. *Epher*, of *Apher* genoemd word, met eenige Krijgsmagt naar Lybien getrokken, 't zelve bemagtigd, en dat Groot Landſchap, den Naam van AFRIKA heeft meede gedeeld; tot welker Getuygenis Joſefus, De Schrijvers, Alexander Polyhiſtor, en Kleodemus de Profeet, die ook Malchus genoemd word; heeft bygebragt.

Of Afrika van een der Zonen Abrahams genoemd zy.

Hy verhaald ook noch veel andere dingen, die by zommige weynig ſchijn van waarheyd hebben. Waar onder voornaamelijk dit te tellen is; Dat Herkules in deêze Veldtogt, een Meede-Makker, of Bondgenoot van *Epher* geweeſt is: Daar immers Herkules niet alleen veel laater als Abraham gebloeyd, maar zelfs ook volgens Euſebius, laater als Moſes geleeft heeft; alhoewel wy hier naa, uyt de ſchemering van een Oude Steen in 't Eyland * Walcheren gevonden, meenen te zullen aanwijzen, Dat men dêezen Held, omtrent de tijden van Moſes en Joſua, moet ſtellen.

* Zijnde thans in de Kerk van Weſt-Kapelle te zien.

Het ſchijnd ook zommige vreemd, hoe zy het Troglodytize Landſchap, in Afrika zouden ingenoomen hebben, daar Moſes zeyd, Datze *Ooſtwaards naar 't Land van 't Ooſten* gezonden zijn; en het Afrikaans Troglodyten, meer naar het Zuyden en Weſten, als naar 't Ooſten geſtrekt leyd. En hoe zal ook *Epher*, of *Apher*, d'Afrikaanze Geweſten ingenoomen en alder-eerſt naar zijnen Naam genoemd hebben; (gelijk onze Kantteekenaars dat gevoelen ook bybrengen:) Daar zijn Vader Midian, met de reſt van zijne Kinderen, niet in Afrika, maar volgens Moſes, veel-eer Arabien in bezit genoomen hebben; dat daarom van hem met regt, *Ooſtwaards naar 't Land van 't Ooſten* genoemd is.

De Kinderen van Kethura hebben, zig meeſt in Arabien neergezet. Gen. 25.6.

Dat Joſefus hier verder bydoed, Dat de Kinderen van Kethura tot heel in Indiën doorgeboord zijn, agtmen niet aanneemelijk; en hy is daar in met de reſt van zijn meeſte Voorgeeven, van Beroaldus weêderſprooken. Vier van deêze Kinderen en Neeven Abrahams uyt Kethura; worden dikmaals in de H. Schrift met Naamen genoemd: Te weeten Midian en zijn Zoon *Epha*, daar naa van *Jonkſans* twee Zoonen, *Seba* en *Dedan*. Vergelijkt *vers* 2, 3, 4.

En welke onder die meeſt in Arabien gewoond hebben.

Van *Midian*, ſchijnd Hieronymus, de Naam der Arabize Stadt Midian niet qualijk afgeleyd te hebben, geleegen in de Woeſtijne der Sarakenen teegent Ooſten van de Roode Zee: Waarom het ook het *Landſchap Midian* genoemd word; alhoewel het naar 't gevoelen van zommige gants qualijk voor dat zelve Midian genoomen word, alwaar Moſes gevlugt, zijn Vrouwe Zippora Getrouwd heeft: Want dat deêze uyt dat zelve *Midian* zou afkomſtig geweeſt zijn, ontkend dezelve Oud-Vader rond-uyt. Maar alhoewel daar een tweederley Midian geweeſt is, iſſer niets dat ons belet te denken, datze te-gelijk hun Naam van een-en-dezelve Stigter hebben; dewijl zy beyde in Arabien geleegen waaren. In welke bedenkelijkheyd ons Origenes is voorgegaan.

Midian en Midianiten waar van afkomſtig.

Dat nu ook de Naakoomelingen van *Epha* Midians Zoon, onder deêze Midianiten gewoond hebben, is niet alleen waarſchijnelijk uyt zijns Vaders Naam; maar zy hebben ook te-gelijk dien Naam en Woonplaats, noch ten tijde van de Profeet Jeſaias in Bezit gehad, gelijk uyt Kap. 60:6. en de fraaye Kantteekening daar op, te zien is. *Een hoop Kemelen zal u bedekken; De ſnelle Kemelen van Midian ende Hepha, zy alle zullen uyt Scheba koomen: Goud en Wierook zullenze aanbrengen, en zy*

Gen. 25:4.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

De Kinderen van Seba waar zig in Arabien hebben neder gezet.

zullen den Overvloedigen Lof des Heeren *Boodschappen.* SEBA zelfs, heeft aan den ingang van 't Gelukkig Arabien, naast de *Nabateën* gewoond, gelijk Bochartus uyt Strabo aanwijst. En Philostorgius uyt Kappadocien, verhaald, Dat de Homeriten, met deeze Sabeën, een en dezelve zijn: 't Zelve heeft ook Prokopius Gazéus gezeyd, en d'Oude Schrijvers by Surius, die Baronius aanhaald. Gemelde Philostorgius zeyd meede, Datze weegens haar afkomst uyt Abrahams Zaad, haare Kinderen gewoon zijn op den Agtsten Dag te Besnijden; niet teegenstaande zy zoo-verre tot d'Afgoderye vervallen zijn, Datze hunne Offerhanden, aan de Zonne en de Maane, en aan de Vaderlandze Duyvelen opdraagen. De Geleerde Gothofridus, die Aanmerkingen op 't Boek van Philostorgius gemaakt heeft, betoond, Dat ook Uranius, de Homeriten, een en-dezelze met de Arabize Sabeën gemaakt heeft. Doch zy vermengen de Sabeën uyt Joktan, met die van *Joksan* uyt Abraham voortgekoomen. Eyndeling schijnd het, als of *Dedan*, den Oorsprong aan de Naam der Stadt *Dedan*, in het middel-Gewest van *Iduméa* gegeeven heeft, waar van Jerem. 25:23. en 49:7,8. gewag gemaakt, en de Inwoonderen, Esa. 21:13. niet alleen *Dedanim* genoemd, maar ook haar stands-geleegentheyd in Arabien, en hoe zy met heele *Karavanen* pleegen te Reyzen; niet duysterlijk in deeze beknopte woorden worden Afgeschilderd: *Den last teégen Arabia: In den Woude van Arabia zuld gy-lieden vernagten, O! gy Reyzige Gezelschappen van Dedanim.* En zoo wy hier, uyt destrax-aangehaalde plaatze van Jeremias, willen aanmerken, hoedaanig de Arabiers en Sabeën uyt Dedan voortgekoomen, onder die gereekend worden, welke aan De *Hoeken des Hoofts Gekort*, dat is, rond-om Beschooren waaren, het zal ons naaderhand, in de Betragtinge van de reden der Goddelijke Wet, Levit. 19: 27. (daar zulx aan Israël verbooden word,) zeer wel te passe koomen, hier aan-te gedenken. Gelijk dan ook zelfs de Heydenze Volken die zulx deeden, niet zelden in de H. Schrift, tot een Doelwit der Goddelijke Wraake, uyt-geteekend staan; Als in de aangehaalde plaatzen, en Jerem. 49: 32. te zien is Maar wanneer gezeyd word, Dat Abraham de Zonen der Bywijven, by zijn Leeven, *Van voor Isaak*, weg-zond, blijkt niet alleen, Dat hy zulx gedaan heeft, om de Twist tussen haar en Isaak weg te neemen, die alleen Erfgenaam was; maar men kan daar uyt ook niet heel scheemeragtig besluyten, Dat Kethura, een Dienstmaagd van Abraham, even als Hagar geweest is; en dat derhalven haare Zonen, alzoo weynig regt op d'Erffenis des Lands Kanaans, als de Ismaëliten hebben gehad; alhoewel de laatste zulx nogtans ten tijde van Alexander de Groot, gezeyd worden, weegens hun afkomst van Abraham, voorgewend te hebben. Gelijk dan ook hier door, dat de Kinderen Abrahams uyt Kethura, te-gelijk met die van Hagar uyt Ismaël, (waar van te vooren gesprooken is,) haar in Arabien hebben needer gezet; Die geêne in haar gevoelen niet weynig ondersteund worden, welke voor vast-houden, Dat de *Wijzen*, die *Uyt het Oosten* quaamen, om *Den Nieuw-Gebooren Koning der Joden*, met Offer-Geschenken t'Aanbidden, ARABIERS geweest zijn; als die weegens haar Afkomst uyt Abraham, en gemeenschap aan 't Verbond der Besnijdenis, voor alle andere waardig geagt zijn, De Geboorte des Zaligmaakers, door haar aankomst rugtbaar te maaken. Want datze hier van niet zonder Goddelijke voorkennis, of affchaaduwing gebleeven zijn, betoond misschien de Voorzegginge van Bileam onder haar; welken ook van *Een Sterre* Profeteerde, die *Uyt* JAKOB zou uytgaan. En waarom doch anders door Een Sterre mogtmen vraagen? Als om dat dit Volk van doen-aan, gewend was, De Sterren gaa-te slaan, en den loop des Hemels in-agt te neemen. Gelijk dan eyndelijk ook gebleeken is, Dat Een *Sterre* haar tot deeze voor-gespelde STERRE, den Weg geweezen en heênen geleyd heeft, als uyt haar eygen Getuygenis blijkt, Matth. 2:2. En alhoewel eenige willen dat deêze Oosterlingen uyt Per-

Oorsprong der Dedanim en haar zit plaats in Arabien.

Kethura is waarschijnelijk even als Hagar een Dienstmaagd in Abrahams Huys geweest.

Gen. 25: 13. &c.

Matth. 2: 1, 2.

Wijzen uyt Oosten Matth. 2:1,2. waarschijnelijk Arabiers en afkomelingen van Kethura en Hagar geweest.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

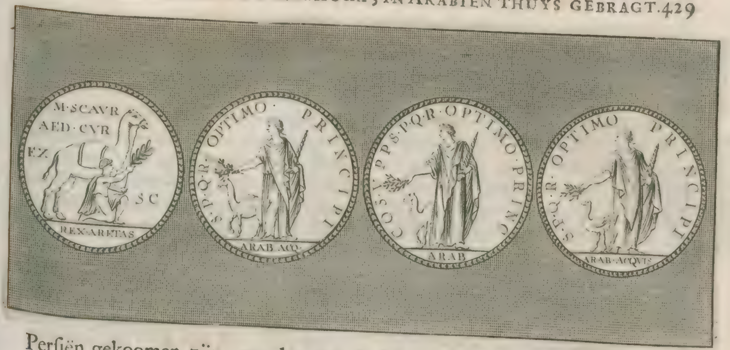

Persiën gekoomen zijn, om dat ook de MAGI of *Wÿzen* onder hen, wee-
gens Daniels Voorzeggingen, kennis van den Messias konnen gehad hebben;
schijnd nogtans het eerste gevoelen, naader bestendigd te worden, uyt der-
zelver aangebragte Geschenken van *Goud*, *Wierook* en *Myrre*: Naardien zoo
wel de Weereldlijke als de Goddelijke Schrijvers Getuygen, Dat deêze,
d'eygene Land-Vrugten van Arabien zijn. Want derzelver Koningen en
Vorsten, zonden *Goud* aan Salomon, 2 Kron. 9: 14: En de Koningin van
Sceba, die een Arabize Vorstin van 't Zuyden was, bragt insgelijx, *Goud* en
Speceryen, 1 Kon. 10: 10. 2 Kron. 9: 1. Ook Getuygen al d'Oude en Nieu-
we Kruyd-Beschrijvers, Dat de *Wierook* in Arabien, als op haar eygen grond
wast, en datze van Ouds, een schoone Gom, in alle Koninglijke en Gods-
dienstige Reukwerken geagt is. Insgelijx de *Myrre*, die in Arabien als
een Vette Harst of Gom uyt zeekeren Boom traand; en zoo wel tot het Bal-
zemen van Doode Lijken, als om allerley Ruykende Zalven te Begeu-
ren gebruykt word; zoo datze in alle voornaame Reukwerken gemengd
wierd, als te zien is, Cant. 3:6. Psal. 45:9. Prov. 7:17. En zeeker zoo wy ver-
der op de Getuygenissen der Oudheyd agt-geeven, men zal Arabien even
met de zelve kenteekenen op de Roomse Penningen, uytgestempeld zien.
Om waar van eenig zigtbaar blijk by te brengen, deeze eenen Penning van
Scaurus, en de dry neevenstaande van Trajanus, de waarheyd konnen ge-
stand doen. Op den eersten zietmen dat Aretas Koning van Arabien, welke
door Scaurus van Jerusalem afgedreeven, en tot aan de Stadt Petra in Ara-
bien nagejaagd, Een Kemel by den Toom houdende, uyt Eerbiedige On-
derwerpinge, met d'eene Knye op d'Aarde gestuypt, een Takje van Wie-
rook of Myrre-Boom aanbied, en door die toestel, waarschijnelijk niet an-
ders dan d'Arabize Land-aard vertoond: Alwaar den Kemel het gewoone
Last-Beest, en de Wierook-tak, of eenig ander Geurig Kruyd-gewas, het ey-
gen kenteeken van het Specery-draagend Arabien is. En zoo koomen ons
ook d'andere dry Penningen van Trajanus voor; Den eersten ondert Op-
schrift ARAB. ACQ. of AQUIS; *Arabien aangewonnen*; of ook enkel met het
woord ARAB. als op den tweeden Penning van Trajanus te zien is: Alwaar
dan op beyde, een staande Vrouw in lange Kleederen, de Regterhand uyt-
strekt met een Takje; houdende in d'ander Hand een langwerpig ding, dat
de Penning-Verklaarders, een * *Kisje* of *Wierook-Koffertje* noemen; aan
de Regterhand, word een Kemel gezien, welke alswe strax zeyden, 't ge-
woone Last-Beest van Arabien is. Gelijk men dezelve standsgeleegendheyd
wederom op den derden Penning van Trajanus, onder 't zelve Opschrift
des eersten, ARAB. ACQUIS ontwaar word; alwaar in plaats van den Ke-
mel een Struys-Vogel gezien word; als een Eygen Land-Vogel die in Ara-
bien gevonden word; en met den Kemel zoo wel op de Oorlogs gewoonte

Matth. 2: 11. En zulx door haare aangebragte Geschenken naader bedenklijk gemaakt.

Ander bewijs uyt de Roomse Penningen genoomen, die hier booven vertoond worden.

* Of 't geen men moogelijk een Zalf-Oly-Hoorn zou konnen gissen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

der Arabiers; als op desselfs Land-eygenschap toe-te passen is. Want gelijk
d'Arabiers den Kemel, weegens zijn Lang en Snel Loopen, in den Krijg ge-
bruykten, alzoo dienden haar de Struys-Vellen voor Borst-Waapenen; Ge-
lijk Herodotus en Julius Pollux hebben aangeteekend.

Naauwkeurige Beschrijving van den Kemel en desselfs gebruyk en onderhoud.

Maar gelijk ons deêze Beschouwinge te-rug voerd, en weederom aan dien
Getrouwen Huys-Bezorger Eliëzer doet gedenken, welken met Tien Rijk-
gelaaden Kemelen van zijns Heeren Abrahams Kudde, naar Mesopotamien
spoede, om de Gewenste Bruyd Rebekka, voor den Zone Isaak af-te haa-
len; zal 't moogelijk geen mistand geeven, 't een en 't ander van die Ooster-
ze Last-Dieren by-te brengen, dat ligt aan Moses Verhaal zal geeven; ter-
plaatze daar hy in dit Houwelijx-bestel en elders, van het Knielen, Gor-
den en Ontgorden der Kemelen spreekende, ook aan derzelver Voeder,
Stroo, en Drink-Water gedenkt: Hoedaanige byzondere dingen te voo-
ren geen pas gaaven, Dat wy'er naauwkeurigheyds-halven, yts van zeyden.
Voorwaar de Taalgeleerde hebben zeer gesweet, om uyt het Hebreeuwze
woord GAMAL, Dat een *Kemel* of *Kameël* Vertaald word, een voornaa-
me eygenschap van dit Beest aan-te wijzen. Want gelijk de Natuur-Be-

Kemel waar van zoo genoemd.

schrijvers zeggen, Dat den Kemel zijn Gramschap weet in te Kroppen, en
geleegentheyd waarneemd om zig te wreeken, alzoo wil ook de Vermaar-
de Bochartus, dat GAMAL, De Beteekenis heeft van *Speenen* en *Weêdergeeven*;
en dat die Naam, aan den Kemel gegeeven is, om dat hy 't quaad dat hem
aangedaan is, lang by zig houd, maar naaderhand weet te Vergelden. Doch
hier in is hem den Hr. May teegen gevallen: Want schoon hy aan de af-
komst van 't woord niet en twijffeld, agt hy nogtans niet waarschijnelijk,

Bochartus weedersprooken.

Dat Adam, die de Beesten noemde, *Naar haaren Aardt*, alle Deugtzaame
eygenschappen van den Kemel over 't hooft gezien, en hem alleen een Naam
zou toegepast hebben, die niet als een Quaade Getuygenis aan zig had: En
wil derhalven dat *Gamal* een breeder Beteekenis heeft, die zoo wel ten Goe-
den als ten Quaaden genoomen, hier Beteekend, *Goed en Quaad doen.* Andere
hebben den *Kemel* van 't Hebreeuwze woord עמל GAMAL, of van 't Griekze
ΚΑΜΝΩ genoêmd, dat beyde *Arbeyden* beteekend; om dat dit Beest tot
Lastdraagen bequaam is: Of van CHAMA dat *Lang en Kort* beduyd; het
zy om dat dit Beest zig door Knielen verneederd, als het zijn Last opneemd;
of om dat haar Dye-Beenen in 't midden krommen. Wat haar Lijfs-gestal-
te aangaat, zy hebben een Dik-Gehaayrde Bult op den Rug, als meede
een aan de Borst, daarze op liggen. Doch de Kemels die men *Drome-*
darissen noemd, hebben twee Bulten, en vallen wat kleender van Gestalte;

Onderscheyd der Kemels en Dromedarissen.

en egter zoo Snel in 't loopen, Datze 100 kleyne Mylen op eenen Dag af-
doen: Waar van daan ook niet zelden van *Snelle Kemelen*, in de H. Schrft
gerept word, ziet alleen 1 Kon. 4: 28. Esth. 8: 10, 14. Ook heeft Solinus
aangeteekend, Dat de Kemels, die 't loopen gewend waaren, 187000 Passen
op eenen Dag spoeden. Ook zeydmen dat'er Dromedarissen met eene Bult
gevonden worden, die in Syrien en Arabien meest om te Reyzen gebruykt
worden: Doch die twee Bulten hebben, agtmen beeter om swaare Last te
draagen; en zulke worden meest in Asien gevonden. En alhoewel deeze Bult in
beyde zoorten, geheel zagt is, houtze zig nogtans verheeven, en 't Haayr
rijst teegen de Hand op; en daar is geen Dier dat zoodanig als den Kemel
gebult is. Die de hooge gestalte van den Dromedaris, in-agt genoomen
hebben, zeggen, Datze gemeenelijk 7 Voeten en een half hoog zijn; gemeeten
van 't opperste des Hoofts tot aan de Voeten: En vijf Voeten en een half, van
de Bult, tot op de grond. En van de Borst tot de Steert gemeeten, Zes Voet
en een half. Gelijkze ook de Kop met 21 Duymen bepaalen, gemeeten van
de Kruyn tot het uyterste der onder Lip. Van agteren zijnze kreukig en
opgeschort van Billen, waar doorze meer Leeden aan de Beenen schijnen te
hebben, alsse waarlijk doen. Zy zijn aan de Voeten, Twee-Klaauwig, en
naar

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

naar vooren wel open, maar naar agter vast gehegt met een Heeld-agtige Zenuwe, als tussen de Ganze-Pooten gezien word; en daarom niet onder de Dieren geteld, die *De Klaauwen Verdeelen*, Lev. 11:4. Boovendien hebben haare Voeten ook geen Hoorns die quaad konnen doen; (schoon het Kardanus bybrengd, tot vergoedinge van de Hoornen des Hoofts die hen onder de Herkaauwende Beesten ontbreeken;) want yder Voet is alleen voorzien met twee kleene Nagelen naar vooren: De rest van 't Onderdeel is Zagt, Vleesig en Breed; en met een Buygzaam Vel overkleed; en overzulx zeer bequaam om door Zandige weegen te Reyzen. Zijnde heel Kraakbeenig, doch Uujeragtig of Mammig; zoo dat het niet en Verslijt door veel gaan. Want dat Aristoteles zeyd, Datmenze zomtijds met Leerzen aan de Voeten heeft moeten verzorgen, is niet zoo-zeer teêgen 't Ongemak van 't Gaan, als teêgen de Wonden in den Krijg te verstaan, waar toe zy eertijds gebruykt zijn. Doch nu belet haar de Zagte Heeld, dat hun de Voeten niet zoo ligt door 't Ongemak der weêgen, Splijten en Scheuren, gelijk de Gehoornde Voeten doen. Nogtans vindmen aangeteekend, Datze te mets met de Voet-euvel gequeld zijn, en dat haar die quaal zomtijds ook in de Bult van de Borst vald. Haare Knyen zijn ook zeer wel met Heeld voorzien teegens het Knielen, en by-naa zoo hard als d'Hoorns van andere Beesten: En daar zijn digt aan de Borst, en aan de agter-Dyën naa-by den Buyk, ook zoodaanige verharde knoopen: Want hy buygt zijn Beenen als andere Viervoetige Dieren, op agt plaatzen. Het Teel-Lid staat agterwaards en is heel Zenuagtig en stijf; en de Wijfjes hebben, vier Speenen even als de Koeyen. De Steert is die van den Ezel gelijk. Het Haayr is Lever-verwig Graauw; of naar den Grijzen Asverwig; Zagt om aan-te raaken en kort als Koeyen-Haayr; uytgezonderd, dat het aan zommige plaatzen langer is; als aan 't Hooft, onder den Hals, en de Keele; Doch alderlangst op de Bult van den Rugge, daar 't zomtijds wel een Voet lang uytwast. Ook is het Haayr van de Steert, verschillig van al 't andere, dewijl het Hard, Grof en Lang, by-naa als dat van een Paard is. Het Hooft van den Kemel, is vry kleen, naar even-maat van 't Lichaam, en de Muyl by-naa als die van den Haas; maar de Tanden zijn even als die van de Herkaauwende Dieren. Onder al de gehoornde Beesten, heeft alleen den Kemel twee Maagen, om dat hy geern Distels en Stokagtig Voedzel eet; waarom ook haar Mond en Maag-Vlies heel rouw is. Voorts is haar Maag met vier Kamers voorzien, die weegens d'Herkaauwing, alle aan malkanderen vast zijn, en waar van de eerste de grootste is. Men vind dezelve allermeest in Arabien en in Afrika, als ook by de Baktrianen; welke laatste in Lijfsgestalte van de andere Verschillen. Ook word inzonderheyd van de Afrikaanze Kemels gezeyd, Datze 50 Daagen de moeyelijkheyd der Reyze konnen uythouden. Daar zijn behalven de Dromedarissen, Swaare en Ligte Kemels; de Swaare houdmen om Lasten te draagen, de Ligte om te Ryden en Reystogten te doen. Andere stellen dry Zoorten; een die ongemeen groot zijn en wel Duyzend Pond konnen draagen; de tweede die kleender zijn, en twee Bulten hebben, om gemeene Lasten te voeren; en de derde alleen om te Ryden. Waar toe zy ook zoo bequaam zijn, Dat noch heeden de Reys-togten in Arabien en Egipten, zonder Kemelen niet en konnen gedaan worden. En datze daar toe van Ouds ook by al de Oosterlingen gebruykt zijn, ziet men doorgaans in de H. Schrift. Abraham zond zijn Knegt Eliëzer naar Mesopotamien, met Tien Kemelen, om de Bruyd Rebekka te haalen; en zy zelve, quam ook op eenen Kemel gereêden naar Kanaan, Gen. 24:64. Ook zette Jakob zijne Wijven, en Zonen op Kemelen, als hy van Laban de Vlugt nam, Gen. 31: 17. En datze veel in den Krijg gebruykt zijn, mag men niet alleen uyt de Leger-tijdinge der Midianiten verneemen, Judic. 6: 5. en 7: 12. 1 Sam. 30: 17. 1 Kron. 5: 21. Ezra. 2: 67. maar ook uyt Herodianus, Solinus, Frontinus,

Zeldzaame gesteldheyd der Kemels Voeten.

In wat Gewesten de Kemels meest gevonden worden.

De Kemels in dry zoorten onderscheyden.

Kemel van Ouds in groot gebruyk by de Oosterlingen.

Als meêde in den Krijg.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Diodorus Siculus, Plinius, Xenophon, Vegetius, en Hermanus Hugo, kan men'er breed Bescheyd van hebben; uyt welke ook den Heere Paffenrode, verscheyde Staalen heeft aangeteekend. Ook zijnze van Ouds tot de Karavaanen en Reysgezelschappen der Kooplieden gebruykt, gelijk aan de Ismaëliten te zien is, welke met Speceryen, Balzem en Myrre, uyt Gilead naar Egipten gingen, aan welke Josef Verkogt, en van haar meede gevoerd wierd, Gen: 37: 35. als meêde 2 Kron. 9: 1. En dat zy dit Last-Beest zoo wel in den Oorlog als in de gemeene Reystogten, niet zonder Teuyëring en Cieraad hebben Opgetoomd, magmen uyt de *Maankens* en *Halsbanden* afneemen, welke Gideon den Kemelen der Midianiten afftreek, Judic. 8: 21, 26. En alhoewel dit Beest zeer bequaam is om Last te draagen, wil het nogtans zeer noo, booven een regtmaatige Swaarte van zijn Vermoogen opneemen. Zy draagen gemeenelijk 600 Pond, alhoewelze vry wat meer konnen voeren. Alze gelaaden worden, Knielenze tot aan den Buyk needer; en wanneer zy gevoelen dat den Last hun kragt evenaard, ryzenze op. Datze pleegen Zadel-tuygen te hebben, op welke de Reyzigers Zaaten, en ook wel den Last booven-op Gegord wierd; magmen, Gen. 31: 34. en Gen. 24: 32. verneemen. En alhoewel de Koe-Vlieg, den Kemel zeer queld, weeten d'Arabiers hen met het Vet van zeekere Gebraade Visschen, daar teegens te Waapenen. Onder al wat den Kemel Eet, Eet hy niet liever als de topjes van SCHOENANTUM; anders *Kemels-Hooy*, of *Kemels-Voer* genoemd: Welk eygentlijk voor de JUNKUS ODORATUS, of *Welriekende Bieze* gehouden word; by de Franzen *Pasture de Chameau* genoemd; als by welke gemeenelijk *Pasturage*, of *Paturage*, een *Weye voor de Beesten* beteekend. Gelijk dan ook dit *Kemels-Hooy*, in Arabien en veel Oosterze Gewesten, in zoo grooten meenigte wast, als by ons het Gras. En zoo quam het moogelijk by, Dat ook Rebekka zey, dat haar Vaders Huys, zoo wel van *Stroo* en *Voeder*, voor de Kemelen van Eliëzer, voorzien was, Gen. 24: 25, 32. Dat dit Gewas by de Grieken *Schoenanthos* genoemd word, is weegens de Roosagtige Reuk die dessels Bloempjes geeven: Dezelve zijn Bleekagtig Rood naar den Geelen aardende, naar binnen eenigzinds Wolagtig. Het gewas zelve, heeft Grasagtige Blaaden, maar wat langer, booven heel dun, en van binnen digt als een Bieze. Zoo dat het eygentlijk meer als Gras, en minder als een Bieze is: Maar in d'Oosterze Gewesten, een dienstig Voedzel voor alle Dieren des Velds. 't Zelve word meede om zijn goede Reuk, met zijn Bloem gedroogd en in Busseltjes gebonden, van de Arabize Kooplieden Verkogt en Vervoerd. By de Turken word het insgelijks *Kemels-Voeder*, of *Kaf van Mekka* genoemd. Doch de Persianen noement *Alaf*; en is ook by d'Indianen met den Naam van *Adcher* bekend. Dioskorides zeyd, Dat het beste Kemels-Hooy welk in de Geneeskonst gebruykt word; uyt Nabathêa gebragt word; daar naa, 't Arabize, en 't geên uyt Babylonien, Kaldeën en Mesopotamien komd; Doch de slegtste, uyt Afrika. En alhoewel de Kemels ook Distels en allerhande Schor en Houtagtig Voedzel Eeten, alsse van haar gemeene streek af zijn; Eetenze nogtans niet liever als deêze *Junkus*, of Ruykende Bieze; Die als haar eygen en Natuurlijk Voedzel, daarom *Kemels-Hooy* of *Voeder* genoemd word. De Zoberheyd van de Kemel, is ten aanzien haarder Vermoeying, in 't lang Reyzen zeer vermaard: En daarze Gestald worden, Eetenze gemeenlijk den gantzen Nagt over. 't Geên ons aan de Kemelen van Abraham doet gedenken, die moogelijk de gantze Weg over, dat is, in ruym 120 Mylen, noch Gegeeten noch Gedronken hadden, voor datze naa-by de Stadt Nahors aan den Water-Put quaamen, alwaar Eliëzer haar deede Neederknielen om te Rusten, Gen. 24: 11. En aldaar van Rebekka Gedrenkt, zijnze dien Nagt over, in de Stal van Bethuël, met Stroo en Voeder bezorgd, Gen. 24: 32, 54. En zulk lang Dorst lijden, moet ons geen wonder doen, naardien 't gemeen gevoelen verzeekerd, Dat den

De Kemelen zijn zeer vies aangaande haar behoorlijke last.

Wat Voetzel de Kemels Eeten.

Kemels-Hooy hoedaanig in Arabien.

Kemels konnen lange Dorst Lijden,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

den Kemel, wel vier Daagen zonder Drinken uytharden kan. Doch wanneer zy dat Overvloedig krijgen, voldoenze haar voorgaande Gebrek zoodaanig, datze eenige daagen genoeg hebben. Hier toe beminnen zy ook meer het Geroerde, dan het Klaare Water, jaa ſtampen daar gemeenelijk zoo lang met de Vuyl-beſtooven Voeten in, tot het Onklaar word: 't Geên zy alzoo van Natuure doen, om dat haar het Water op deeze wijs, minder afſchiet, en zy alzoo op lange Reyzen en Heete en Drooge weegen, minder van den Dorſt zouden overvallen worden. En zeker, zoo wy op d'Hiſtorie van Abrahams Knegt letten, en bezien hoedaanig de vlijtige Rebekka, niet alleen zijn Verdorſte Kemelen Drenkt, en daar toe ook zoo lange draaft, tot zy *Volëyndigd* hadden te Drinken, zoo datze den Buyk vol hadden; (want den Kemel kan veel Water by hem houden;) maar dat zy ook haare Kruyke telkens in den Drinkbak uytſtort, zulx heeft den Kemelen gelegentheyd gegeeven, om 't geputte Water naar haaren luſt, om-te ſchommelen en te beroeren. Ook hebben eenige onder de laatere Schrijvers gezeyd; dat wanneer de Kemels Gras te Eeten hebben, zy wel een Reys van 14 of 15 Daagen, zonder Drinken konnen afdoen. En noch Getuygen Plinius, Solinus en Elianus, dat zy, niet zelden 50 en te mets 100 Jaaren konnen Leeven. En alhoewel dit Dier met zijn Melk en Vleeſch, den Menſche groot nut aanbrengd, en by eenige ook voor goede Spijs gegeeten word; iſſet nogtans den Joden in de Wet Verbooden, Lev. 11:4. om dat het zelve Dier wel Herkaauwd, maar de Klaauwen niet volkoomen Verdeeld, gelijkwe ſtrax hebben aangemerkt; en elders breeder zal te paſſe koomen; Want wy zijn alreede met den Kemel, veel-te lang op Weg geweeſt; wy moeten weeder keeren, en bezien, Hoe doch den Vroomen Iſaak en zijn verkreegene Rebekka, beyde in haar aangevangen Houwelijk te-Moede zijn. En het zou voorzeeker hier de plaatze zijn, haar Weedervaaren op-te haalen, zoo niet de Rigtdraad der H. Hiſtorie, de langwijlige tuſſen-val van deeze Kinderlooze Rebekka, met de Dood van de Groote Vader Abraham had aangevuld. Welkers Sterf-Tijd voorgevallen is, in 't Jaar der Weereld 2183. dat is, 38 Jaaren naar de Dood van Sara, en 100 Jaaren, naar dat hy in 't Land Kanaans gekoomen was. Waar uyt blijkt, Dat of ſchoon Moſes de Dood van Abraham, voor de Geboorte van Jakob en Eſau verhaald, hy nogtans wel 15 Jaar naar derzelver Geboorte Geleeft heeft.

of zonder Drinken zijn.

En alzoo bequaam om lange Reyzen door drooge Woeſtijnen te doen.

Gen. 24: 20.

Als dan Moſes des Ouden Mans laatſte Houwelijk met Kethura, en de Kinderen, en Kinds-Kinderen uyt dezelve aangeteekend had; heeft hy ſtrax daar toe zijn laatſte Uytvaard, met deeze Zinrijke woorden volëyndigd: *Dit nu zijn de Daagen der Jaaren des Leevens Abrahams, welke hy Geleeft heeft*; Honderd Vijf-en 't Zeêventig Jaaren. *Ende Abraham gaf den Geeſt, ende Sterf in Goeden Ouderdom, Oud, ende* (des Leevens) *Zat, Ende hy werd tot Zijne Volken Verzaameld*, Gen. 25:7,8. Dat hier niet alleen gezeyd word, Dat Abraham *Geſtorven* is; maar Dat hy den *Geeſt-geevende* Geſtorven is; (daar zommige Joden leezen, *Afneemende*, of *Uytblaazende*,) daar meêde meend Salomon Jarchi, Dat Moſes heeft willen aanwijzen; Dat zijn Dood; *Een Dood des Regtveerdigen* is geweeſt: Naadien het Grondwoord hier niet anders kan beteekenen. Maar dewijl dat zelve woord ook gebruykt word omtrent de geêne die in de Zondvloed zijn omgekoomen; *Alle Vleeſch dat zig roerde, Gaf den Geeſt*, Gen. 7:21. ſchijnd hy daar door genoegzaam weederleyd te zijn. En zoo heeft ook Hippokrates in zijn Kort-Bondige Spreuken, van de Stervende weêten te zeggen;

Abrahams Dood, van Moſes agter Iſaaks Houwelijk ingelaſt.

Bedenking over de Spreekwijze welke Moſes omtrent het afſterven van Abraham gebruykt.

Wanneer de Menſch zijn Tijd beſluyt,
Dan vliegt de Geeſt allenskens uyt;
En dan iſt Lichaam niet met al,
Als Vleeſch en Bloed, en Snot en Gal.

Aben-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Aben-Ezra en Kimchius maaken een anderen Uytleg; die egter niet veel beêter als die van Jarchius is; wanneer den eerſten zeyd; Dat het woord יגוע, den uytgang van de Geeſt beteekend, *Wanneer die Schielijk, dat is, In een Oogenblik en zonder Pijn of Ziekte, uyt het Lichaam vertrekt.* Maar Heydeggerus meend, Dat'er veel-eer Een Godzalige en gereede Dood door te verſtaan is, welke Abraham niet anders als een Zoeten Slaap aangekoomen is; hoedaanigen Dood Suetonius verhaald, Dat de Keyſer Auguſtus hem zelven, en al de zijne pleeg te wenſchen.

De Dood der Oude Lieden van Cicero zeer nut geagt.

Ook heeft Cicero zeer fraay van den Ouderdom vermaand, 't geên hier ter ſné komd: *Wat iſſer,* zeyd hy, *beêter met de Natuure over-eenkoomende, als dat de Oude Sterven? Want alhoewel het ook de Jonge gebeurd, geſchied het nogtans, met teêgenworſtelinge der Natuure. Voorwaar de Jongelingen ſchijnen my even zoo uyt dit Leeven weg-gerukt te worden; als de heevige Kragt van de Vlamme des Vyers, door de meenigte des Waters overſtulpt en Uytgebluſt word: Doch in de Oude, is het als met een Uytgebrand Vyer, dat langzaamerhand Uytgeteerd, eyndeling door gebrek aan Voedzel en Kragten, van zig zelven Uytgaat. Of gelijk de Appelen, wanneerze noch Onrijp zijn, met geweld van de Boomen moeten afgeſchud worden; alzoo zijn de Jonge die Sterven: Maar alze Rijp en wel van de Zonne Door-Kookt zijn, vallenze van haar zelven af; alzoo ook de Oude die in volkoome Jaaren ten Graave gaan: Het welke my zoo vermaakelijk is om aan-te merken; Dat het my toeſchijnd, dat hoe ik door d'aanwas mijner Jaaren, de Dood naader koome, ik beginne Land te zien, om naar een lange Reyze, een Goede Haaven te zullen inloopen.*

Hoe Abraham in Goeden Ouderdom Geſtorven is?

Dat nu Moſes verder van Abraham zeyd, Dat hy Geſtorven is *In Goeden Ouderdom*; verklaard de Taalgeleerde Druſius, van zoodaanigen Ouderdom, welke niet verzeld was met die Ongemakken, die den Ouderdom gemeenlijk naaſleept; en daagelijks geleegentheyd verſchaft, om met het gemeene Spreekwoord te zeggen, *Den Ouderdom komd met veele Gebreeken.* En weynige zijnder die Oud van Daagen worden, welke niet of met Blindheyd der Oogen, Doofheyd; traage Gang, ſwak Gebit, Gigt, Steen, Graveel en andere gebreeken aangetaſt worden. Doch nu heeft ook de Vertaaler Vatablus; de *Goeden Ouderdom* van Abraham, ons zoodaanig Verklaard; Dat zijn Ouden Dag, van al zulke Gebreeken des Ouderdoms is vry geweeſt: En iſſet derhalven daar in, met Druſius eens. Lodewijk de Dieu, is van een ander Verſtand; En onder die, die hem aanhangen, heeft ook Heydeggerus zijn partye gekoozen: Ik wil zeyd hy, veel-liever met L. de Dieu, eenvoudiglijk gelooven, Dat men hier een Vol-Rijpe en hoogen Ouderdom te verſtaan heeft; en dat'er daarom bygevoegd word, *Oud en Zat.* Het geêne de Syrize Overzetting agtervolgd met een woord, dat, *Grootelijx, Zeer*, en *Heêvig* kan beteekenen. Waar teêgen egter niet heel hard ſchijnd aan-te loopen, Dat onze Overzetters, tot beêter Zingeevinge, een inlas hebben gemaakt, en de woorden aldus leêzen; *Oud, ende* (des Leevens) *Zat.* En Verklaaren zulx van de *Vermoeydheyd des Leevens en des Arbeyds, waar door hy verlangde naar de Ruſte des toekoomenden Leevens.* Want alhoewel den Ouderdom waarlijk in zig-zelven Een Ziekte is; kanze nogtans *Goed* genoemd worden, ten aanzien van haare Grootheyd en Volkoomenheyd, waar toeze in ymand opgeklommen is. Want dat word met regt *Goed* genoemd, Dat een Volkoomenheyd der zaake in zig bevat, niet teêgenſtaande eenige toevallige quaaden daar meede zaamen loopen.

Hoe het bykomd dat niet gezeyd word dát Abraham zijnen Zone

Maar naardien wy by Moſes niet aangeteekend vinden, Dat den Stervenden Abraham, zijnen Zone Iſaak, met eenige Plegtelijke Zegeningen *Gezegend* heeft; gelijk naaderhand Iſaak aan Jakob, en Jakob wederom aan zijne Zonen gedaan heeft? Hebben zommige Geleerde Mannen, en onder anderen ook Bolduk, in zijn Verhandelinge *Van de Kerke voor de Wet*; ſcherp onderzoek over deeze naarlating gedaan. En hy zelve heeft daar toe

deêze

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

deeze Oorzaaken bygebragt: Naamelijk dat deeze Zegeninge naargelaaten is; om dat Isaak zelfs in zijn Perzoon, Den Zone des Zegens was, in welke alle de Volken, De Zegening ontfangen zouden: Als den welken ook door zoo veele Voorregten en Kenteekenen by Godt vermaard stond; Dat hy op veelerhande manieren, den Messias, dat is, Kristus de Waaragtige Zone Gods, verbeelden kon: En wel voornaamelijk hier in, Dat hy d'Hoogepriester was naar de Ordening van Melchizedek; Welk Priesterdom Isaak ontfangen had, voor Abrahams Dood: Om welke reden hy dan ook zijnen Zone Isaak, niet gelijk als Isaak, aan Jakob deede, met Brood en Wijn heeft konnen Zegenen en in verzeekeringe stellen. Dit zeyd Bolduk; en voegd'er by, Dat hy zulx voor de *Eenvoudige* Reden houd. Doch zoo ymand dit gezeg ter Deugden inziet, hy zal veel-eer bemerken, Dat de Redenen van deeze Man, zeer gemengd, jaa met verscheyde beuzelingen zaamen gelapt zijn, die minder als Droog Zand aan malkanderen hangen, en nergens grond in de H. Schrift vinden. Want waar uyt blijkt het doch, Dat Isaak een Priester naar d'Ordening van Melchizedek geweest is, welke de H. Schrift geen anderen Naarvolger als Kristus toe-ëygend? Waar uyt blijkt, Dat d'Offerhande van Melchizedek in Brood en Wijn bestaan heeft? Waar blijkt, Dat Melchizedek of Abraham zoodaanigen Priesterdom aan Isaak heeft overgeleeverd? Jaa vraagenwe ten laatsten, Waar uyt blijkt het voor vast; Dat Abraham, Isaak *Niet Gezegend* heeft? Immers bevestigd Moses zulx hier door veel-meer, dan dat hy Reden van Ontkennen geeft; wanneer hy duydelijk zeyd; Dat Abraham korts voor zijn Dood; *Alles aan Isaak gegeeven heeft wat hy hadde*: 't Geên niet anders zeggen wil, als dat hy hem tot een algemeen Erfgenaam gesteld heeft; zoo wel van de dingen die van Godsweegen aan hem Belooft waaren, (anders de *Zegeningen Abrahams* genoemd, Gen. 28:4.) als van die, welke hy op Aarden reeds in Bezitting had; en hem niet als door byzondere Zegeningen waaren aangekoomen, gelijk Moses meer dan eens, in 't Leeven van deeze Man aanteekend. En derhalven; Wie zal'er aan konnen twijffelen, dat Isaak van Abraham Gezegend is, wanneer hy hem een Erfgenaam, van alle deeze Goddelijke Zegeningen maakte.

Isaak voor zijn Dood Gezegend heeft.

En hoe ten deel dwaalziek van Bolduk beantwoord.

Gen. 25:5. Isaak is als de eenige Erfgenaam met de Zegeningen Abrahams Gezegend.

Abraham dan Gestorven, is 't Ontzielde Lichaam, door des Overleeden Vaders Zonen, Isaak en Ismaël, in de Spelonke Machpelah Begraaven; alwaar wy te vooren gezien hebben, Dat ook zijne Huysvrouwe Sara, ter Ruste besteld was, *Teegen over Mamre*, Gen. 25:9, 10. En alzoo is hy, Gestorven zijnde, *Tot zijne Volken Verzaameld*. Voorwaar Filo de Jode, heeft zig zeer vermoeyd, om in zijn Boek *Van de Erfgenaamen der Goddelijke dingen*, te onderzoeken, Wat voor *Volken* men hier verstaan moet, tot welke Abraham *Verzaameld* is: Doch hy heeftze met zoo veel Platonize en Stooize Leeringen bemorst, Dat de fraaye Uytleggers dezelve niet eens waardig agten, voor den dag te haalen: Die'er lust toe heeft, mag hem zelfs te raade neemen. Moogelijk zal ymand de meeninge van Augustinus beter gevallen: Die dit, *Van het Volk des Hemelzen Jerusalems* wil verklaard hebben; waar af de Apostel spreekt, Hebr. 12:22, 23. Zulx dat Abraham; *Verzaameld*, dat is, Overgezet is in 't Gezelschap der Heyligen en Hemelze Borgeren. Hoedaanigen meeninge ook van Tostatus en verscheyde Glossen verdeedigd word. Waar toe zig egter Lyranus stoutgenoeg betoond heeft, om die Verklaaringe te wraaken; alhoewel met geen andere Reden, als te meenen, of liever stoutelijk te zeggen, Datter geen van de Regtveerdig-Gestorvene voor Kristus komste, in den Hemel gekoomen, noch onder 't Gezelschap der Engelen opgenoomen zijn; maar in zeeker *Voorburg*, ingegaan, en aldaar Bewaard zijn. Maar zoo dit waar is, zal'er ten minsten dit volgen, Dat dan dit *Voorburg*, aan Augustinus is Onbekend geweest; 't geên hem en de zijne, nogtans dapper in de weg zou liggen. En gelijk dit de Bisschop Paulus Burgensis, heel ligt gerooken heeft; heeft hy

Abraham van Isaak en Ismaël Begraaven.

Gen. 25:8. Tot wat Volkeren Abraham in zijn Dood Verzaameld is?

En hoe van Augustinus beantwoord.

Abraham van Lyranus uyt den Hemel, in 't Voorburg der Vaderen gebannen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

En dat gevoelen zeer plomp van andere onderſchraagd.

zeer gearbeyd om dit Roomsgezinde *Voorburg*, met Auguſtinus over-een te brengen: En hoedaanig hy dat heeft uytgevoerd, magmen hier uyt giſſen, Als hy zeyd; Dat'er eenigzinds kan gezeyd worden, dat de Vroome Oud-Vaders, tot het Gezelſchap der H. Engelen vergaaderd zijn; ſchoon dezelve juyſt niet te-gelijk by de Engelen in den Hemel waaren: Naardien zy in den *Voorburg* daarze gekoomen waaren, dikmaal van de Engelen Bezogt wierden. Is dit niet ſchrander? Maar dat Auguſtinus, het Gezelſchap

Voorburg der Vaderen van Auguſtinus niet gekend.

der Engelen, nergens als in den Hemel geſteld heeft; ſchijnd niet duyſterlijk hier uyt te blijken, als hy zeyd; *Anderzinds wierden d'Heylige Mannen, alze hier noch op de Aarde verkeerden, dikmaal van de Engelen Bezogt; maar nu konnenze te regt gezeyd worden, Tot het Gezelſchap der Engelen Vergaaderd te zijn.* Zoo blijft het dan vaſt, Dat Auguſtinus geenzinds van meening is, Dat Abraham in een *Voorburg*, en niet tot de Zalige Geeſten zelve ingegaan is. Dezelve Lyranus, en Rupertus die hem naarvolgd, verklaaren dan rond-uyt, *Dat Volk*, van alle Regtveerdige, Die van den aanvang des Weerelds, in het Borgerſchap, van den *Voorburg* aangenoomen zijn. Doch hier aan draagt de H. Schrift heel geen kennis, maar leerd veeleer, Dat de Vroome en alzoo ook Abraham naar zijn Dood, in den Hemel, dat is, in den Staat der Zaligheyd opgenoomen zijn. En daarom, als Moſes van Abraham zeyd; *Dat hy tot zijne Volken Verzaameld is*, wil zulx naarvolgens de Spreekwijze der Hebreën, te kennen geeven, Dat hy opgehouden heeft in deeze Weereld te Leeven; het welke de H. Schrift anders noemd, *Tot zijne Vaderen vergaaderd te worden.* Voor de reſt moet

De ſpreekwijze der Hebreën op de Onſterffelijkheyd der Ziele gepaſt.

men deeze Spreekwijs, ook niet zonder naadruk noch aanduyding van een hooger Geheymenis aanmerken: Als die zeer wel d'Onſterffelijkheyd der Ziele afſchaaduwd; in hoedaanigen meeninge ook zommige Joden, met Kajetanus geweeſt zijn. Van de Beeſten die ook Sterven als de Menſchen, word nooyt gezeyd, Datze *Tot haar Volk* of *Geſlagte Vergaaderd* zijn; maar wel van de Godvrugtige Menſchen; als ook van de Godlooze. Invoegen door die Spreekwijze ſchijnd aangeweezen te worden, Dat den Menſche naar de Dood, niet geheel Vernietigd word, of dat den geheelen Menſche Sterft; maar dat de Ziele Verzaameld, dat is, opgenoomen word *Tot haar Volk*; zijnde of in den Staat der Zaligheyd of Verdoemenis. En hoe zullen wy de Geeſt van Abraham, elders dan onder de Zalige in den Hemel plaatzen? Daar Kriſtus ons den Staat der Zaligheyd, zoo opmerkelijk en fraay, tot het geene hier te weeten is, onder Den *Schoot van Abraham*, afgeſchilderd heeft; in den welke dan ook den Vroomen Lazarus naar zijn Dood

Luc. 16: 22, 23.

geruſt heeft. Want alhoewel de Zaligmaaker, hier door een Parabel geſprooken heeft, heeft hy nogtans zijne reden, enkel en alleen, Van de Waarheyd der zaake afgeleyd: En die Gelijkenis te dier tijd voort-gebragt, als de Vaders naar deëzer-luyden zeggen, noch in het *Voorburg* waaren. Veel beeter en Godvrugtiger gedagten, hebben voorzeeker die Schrijvers van den

Abraham is voorzeker in den Hemel en Staat der Zalige Geeſten ingegaan.

Staat der Vaderen gehad, welke zeggen; Dat gelijk Abraham in 't Geloove geleeft heeft, hy ook in het Geloove Geſtorven is, Hebr. 11: 13. en derhalven weggedraagen heeft, *Het eynde van zijn Geloove*; naamelijk de Zaligheyd zijner Ziele, 1 Petri 1:9. Zoo dat hy Stervende, naar de Ziele ingegaan is, niet in een *Voorburg*, maar *In de Stadt die Fondamenten heeft*; hoedaanig hy hier op Aarden in Tenten Woonende, verwagt hadde, Hebr. 11:9, 10. Want zijne Ziele is niet te-gelijk met het Lichaam Geſtorven, maar heeft het Leeven beërft om der Geregtigheyd wille, Rom. 8:10. Het Aardze Stof van Abrahams Sterffelijk Lichaam, is tot de Aarde weedergekeerd, waar uyt het zijn Oorſprong had; Doch zijn Geeſt is weedergekeerd tot Godt dieze hem gegeeven had Eccleſ. 12: 7. En naadien de Godt Abrahams, voorzeeker een Godt *Der Leevendigen* is, betaamd het, Dat Abraham *Gode Leeft*: En zulx naar de Ziele, dewijl het niet en is naar den

Matth. 22: 32.

Lichame,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Lichaame, dat Geſtorven en in de Spelonke Machpelah Begraaven is, Gen. 25: 9. Dit zeggen de fraaye Godsgeleerde; en 't zal tot hier toe genoeg zijn, om met het Leeven en Sterven van den Zaligen Abraham, den Vriend Gods, en tegelijk met dit Hooftſtuk, een Eynde te maaken; naadien het veel te breed uytloopen zou, alles by-te haalen, Wat Joden en Mahometaanen niet wel Fabelagtige Vertellingen, van Abrahams Bedrijf, verzierd en uytgevonden hebben, op datze haar zelven daar in Vermaakten, en Belacchelijk aanſtelden. Waarom wy 'er ſlegts een Staal van zullen geeven, op dat wy'er yts van weeten mogten. Dus heeft Vorſtius uyt zommige getuygeniſſen, over *Pirke Eliëzer* aangeteekend; Dat Abraham in zijn Jonkheyd, noch Jood noch Kriſten, maar Een *Charifæus* is geweeſt; (dat is volgens de Syrize beteekenis; Een *Hypokrijt*, of *Afgodendienaar*;) of anders Een *Muſelman*, gelijk Surata van hem Getuygd; als meede, Dat hy met Nimroth, aangaande d'Eenheyd der Godheyd en d'Opſtandinge der Dooden getwiſt heeft: Dat hy zijn Vaderland verlaatende, zig naar Mekka begeeven, en aldaar de eerſte Grondveſten der Mekkaanze Tempel geleyd heeft; van hoedanige dingen den Alkoran vol is. Hier-en-booven worden 'er ook, zoo wel van de Joden als van de Kriſtenen, Abraham geheele Boeken opgedraagen, dien hy zou Geſchreeven hebben. En gelijk de Joden hem onder die, ook Het *Boek der Scheppinge* toe-eygenen; alzoo vind men daar van ook in het vermaarde † *Boek* COSRI, dit volgende aangeteekend: *Het Boek* Jezira, *van onzen Vader Abraham, is van een zeer diepe en Breede Uytlegginge; leerende in 't eerſte aanzien van Godt en deſſelfs Eenheyd, met veele woorden, die ten tweede-maal ingezien, ligt vereenigd worden, en tot een uytloopen.* Dat dit Boek vry Oud is, blijkt uyt de Talmudiſten die van 't zelve gewag maaken; en men vind het in de *Gemara* van 't Boek *Sanhedrin* op 't VII^de Hooftſtuk aangehaald: Alwaar gezeyd word, Dat de Rabbijnen, Chanina en Hoſchaja, des daags voor den Sabbath, De Gewoonte hadden, van in het *Boek Jezira* te leezen. Doch daar zijn veele Joden die ontkennen, Dat het van Abraham geſchreeven of in 't ligt gebragt is. En Rabbi Zachut, doed daar van een opentlijk verwijt aan zijn Geloofsgenooten in het Boek *Juchaſin*. Ook worden in de tweede Voorreden van het * *Boek* ZOHAR, deëze woorden gevonden; *Wie heeft doch aan Rabbi* Akiba, *de magt gegeeven, Het Boek* Jezira, *te Schrijven onder den Naam van onzen Vader Abraham?* Inſgelijx getuygd Epifanius, Dat onder de Oude Kriſtenen, de Ketters die van de Sethiaanze Sekte waaren, Een Boek hebben uytgegeeven, *De Openbaaringen Abrahams* genoemd. En Origenes, Schrijvende over Lukas, trekt uyt dit Geſchreeven Boek, een plaatze aan, alwaar de Engelen der Boosheyd, met de Engelen der Geregtigheyd, twiſtvoeren aangaande Abrahams Verderf en Ondergang. Ook vindmen in 't Kort Begrip van Athanaſius, van een Boek gemeld, het welke *De Aanneeminge Abrahams* genoemd, en onder de Verworpene Schriften geſteld word. De reſt laaten wy vaaren, en geevenze geern aan die over, welke zig liever in Fabelen en klugtige Vertellingen, als in de Waarheyd baakeren. Onder-entuſſen moogen wy niet geheel voorby-gaan, Wat zommige heel Oude en Uyt-

Fabelagtige Vertellingen van Abrahams Jonkheyd en Bedrijf.

Abraham vind veel en groote Getuygeniſſen in de Oudheyd en Uytheemze Schrijvers.

† Het Boek COSRI (by eenige ook CUSARI genoemd,) word van veele voor zeer Geleerd gehouden: 't Zelve handeld van de waare Religie; zijnde t' zaamen geſteld, van *Rabbi Juda Levi*, de Tijd-Genoot van *Aben-Ezra*. Daar worden twee Druk-uytgeevingen van gevonden, te Venetien opgeleyd; waar van d'een ſlegts den blooten Text des Autheurs vervat; d'andere heeft Uytleggingen van *Rabbi Juda Muskati*. Den Autheur heeft het in 't Arabiſch Geſchreeven, en is daar naar van Rabbi *Juda Ben-Tzibbon*, in 't Hebreeuws Overgezet, en te Venetien Gedrukt. Gelijk meede Buxtorf, een Latijnze Text, met Hebreeuws daar neevens, uytgegeeven heeft: En men agt dat'er weynig Boeken der Joden geleezen worden, die van zoo grooten Waardye zijn als *Het Boek* COSRI.

* ZOHAR, is de Naam van een Allegorize en Kabbaliſtize Uytleg over de Vijf Boeken Moſis, die de Joden agten zeer Oud te zijn. Men ziet'er twee Drukken van, een te Mantua, d'andere te Kremonen Uytgegeeven.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Uytheemze Schrijvers naar Moses tijden, van Abraham weeten te zeggen; en hoedaanig zy dien grooten Man, zonder Voor-Oordeel, of deel daar aan te hebben, uyt enkel Erfgerugt zijns Goeden Naams, met Loffelijke Getuygenissen hebben gekroond.

Als I. by Berosus de Kaldeër.

By Eusebius vindmen dit uyt Berosus de Kaldeër, aangeteekend: *Omtrent de Tiende Eeuwe naar de Zondvloed, heeft zeeker Man by de Kaldeën Geleefd; die met zeer groote Regtveerdigheyd van Zeden, in waardigheyd, en kennisse der Hemelze dingen Leefde.*

II. By Hékatæus.

En zoo wy Josefus moogen Gelooven, heeft Hekatæus, niet alleen van Abraham gewag gemaakt, maar zelfs van hem, Een geheel Boek Geschreeven.

III. By Nikolaus Damaskenus.

Nikolaus Damaskenus Schrijft, Dat hy uyt Kaldeëa vertrokken zijnde, te Damaskus Geregeerd heeft; en daar naar zijn Zitplaats veranderende, met zijn gantze Huys-Stoet, naar Kanaan getrokken is: Hy doet'er by, Dat in het Damaskeênze Landschap, noch een Land-Hoeve of Dorp is, *Het Huys Abrahams* genoemd. Hy verhaald meede zijn Reystogt naar Egipten, en hoedaanig hy aldaar de Dwaalingen der Afgodize Priesters weedersprooken heeft; zoo datze hem als den eenigen en Al-Wijzen Leermeester aanzaagen, die magtig was, De Waarheyd in te scherpen: Ook zou hy De Reekenkonst en Landmeeterye, den Egiptenaaren *Om niet*, hebben by-gezet.

IV. By Polyhistor uyt Eupolemus.

Alexander Polyhistor, brengd in de Historie der Joden, ook het Getuygenis van Eupolemus te berde; daar hy van Abraham zeyd; Dat hy te Kamarina, een Stadt in Babylonien Gebooren is; en dat hy andere in Wijsheyd en Deftigheyd des gemoeds, overtroffen heeft. Van daar zou hy in Fenicien gekoomen zijn, en aldaar de Hemels-loop en andere Weetenschappen hebben voortgeleerd: Als meede dat hy den Koning van Fenicien in den Oorlog zoodaanig by-gestaan, en zijn Gevangen Neef uyt de Hand der Vyanden Verlost heeft; dat hy daar over van Melchizedek de Priester Gods, Geschenken ontfangen heeft. Den zelven verhaald ook zijne Reyze naar Egipten, en de Berooving van zijn Vrouwe Sara; beneffens veel andere dingen, welke Josefus stuks-wijs aanhaald, en ook by Eusebius te vinden zijn.

V. By Artabanus.

Artabanus gedenkt in de Joodze dingen ook aan Abraham; zeggende dat hy hem uyt Egipten, met zijn gantze Huysgezin naar Phareton begeeven, en aldaar 20 volle Jaaren gewoond heeft.

VI. By Molon.

Zelfs Molon, welke hard teegens de Joden geschreeven heeft, ontkend geenzinds dat Abraham een Man geweest is, die Vermaard in Wijsheyd en Deugd was. Hy verhaald ook zijn Houwelijken, en spreekt van zijn eenigen Zone, welken uyt de Wettige Huysvrouwe voorgeteeld, een Naam ontfangen heeft, *Die by de* Hebreën, *een Lacchen beteekend.* Jaa hy weet zelfs ook van de Slagtinge Isaaks te spreeken.

VII. By den Digter Orpheus.

En of ook niet de Griekze Digter Orpheus, op Abraham gezien heeft; zal misschien uyt dit Veers bedenkelijk schijnen, als hy zeyd;

> *Een uyt* 't Kaldeësze Bloed, *heeft ons alleen geleerd,*
> *Te kennen wien Hy is, die al wat Leeft Regeerd.*

Ten minsten zal'er Abraham door afgebaakend staan, by-aldien wy ons met de gissinge van Hugo de Groot vernoegen; vergelijkt eens Jesa. 51:1, 2.

VIII. By, Filo Biblius, Sanchoniaton en Porfyrius.

Hier-en-boven heeft ook Eusebius, zommige dingen uyt Filo Byblius, de Uytlegger van Sanchoniathon bewaard, die hier toe behooren; als meede Theodorus in 't Gedigt van de Joden, waar in van 't Goddelijk Bevél der Besnijdinge aan Abraham gegeeven, gewag gemaakt word; Hier vooren van ons aangehaald. Ook hebben wy reeds van 't Getuygenis gerept, Dat by Porfyrius in het Boek *Perì Judaiôn* gevonden word; en hier op uytloopt: *Daar word verhaald, dat* Saturnus *uyt een Eenig-Geboorne Nimph* Anobreth *genoemd, Een Eenigen Zone Geteeld heeft; diemen deswegen den Naam van* JEUD *gaf gelijkmen ook heedensdaags by de Feniciers, Een Eenig Gebooren Zone, als noch, zoo gewoon is te noemen.* Alwaar de meeste naaspoorders der Oude

Getuy-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Getuygenissen gissen; Dat ANOBRETH, (dat is, *Uyt Genaade Ontfangende*, Sara, en JEUD, niemand dan Isaak beteekend. Welken Gen. 22:2. en Hebr. 11:17. JEHID, den *Eenig Geboornen Zone* genoemd word. Waaruyt men vermaand word, SATURNUS by deezen Schrijver, voor ABRAHAM op te neemen; die de Kanaaniten naaderhand, dewijl hy meermaal, *Een Vorst Gods* genoemd word, Gen. 23:6. tot eenen Opperſten Godt gemaakt en alzoo aan Sanchoniathon en Porfyrius, geleegendheyd verſchaft hebben, om van Saturnus te zeggen, *Dat hy zijnen Zone Geslagt heeft.* Zoo dat wy tot hier toe, de Goddelijke Voorzegging in Abraham, genoegzaam Vervuld zien, welke Gen. 12:2. in deeze woorden te Leezen ſtaat; *Ik zal uwen Naam* GROOT *maaken.*

DERTIENDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFDSTUKS.

Isaak *door* d'Onvrugtbaarheyd *van* Rebekka, *Beproeft en* in 't Geloove *geoeffend.* Onvrugtbaarheyd *der Kinder-Teeling van Ouds* Veragt; *en hoe van de* Heydenen, *door* d'Invloed der Sterren, *gezogt te Verbeeteren; die daar toe onder veel Verzierde* God-Naamen *wierden* Aangebeeden. *Veele* Goden, *ten aanzien van haare* Werkinge, *tot* Een *gemaakt.* Venus, *de* Maan, *en* Juno Lucina *met* Melethet des Hemels, *als Een-en dezelve* ge-Eerd, *en in de* Kinderbaaring *te-Hulp geroepen; en zulx door* XXIII. Roomze Penningen *Verklaard.* Maane, *van wat Werking in de* Kinder-teeling *en 's Menschen Lichaam.* Onvrugtbaare Vrouwen, *in den Tempel van* Juno Lucina, *door* Geesselen *Vrugtbaar gemaakt.* Daagen der Weêke, *naar de* Planeeten *genoemd.* Geboorte-ſtond-Leezers, Handkijkers *en* Goeder-geluk-Zeggers, *uyt hoedaanige* Bygeloovigheeden *voortgekoomen.* Lilith *van de Joden voor de* Moeder *van de Duyvel* Sammaël *gehouden; en waarom dezelve uyt de Kamer der Joodze* Kraam-Vrouwen *gejaagd word. Wie deeze* Lilith *was, en waarom* de Kinderen *niet meer van haar* Beſchaadigt *noch* Weg-genoomen *Worden? met yts van de* Witte-Wijven, Spookſters *en diergelijke.* Begeerte naar Kinderen, *hoe by de* Hebreën *door* Gods Belofte *verwakkerd.* Rebekka *op* Isaaks Voorbiddinge, *van* Tweelingen Swanger *geworden, Voeld* Worſtelingen *in haaren* Buyk; *zoo datze* Bekommerd, *daar over* Godt Raad-vraagd. *Verscheyde Bedenkingen hoe zy dit* gedaan *en* tot wienze *daar toe* heenen-gegaan is. Bygeloovige Raadpleeging, *hoedaanig van zommige hier* ter ſné *gebragt. Tweederley Vertaaling over* Job 4:12, 13. Rebekka van *Godt verzeekerd,* dat'er Twee Volken *in haaren* Buyk *zijn; en de* Donkere *Lotspelling,* De Meerder zal de Minder Dienen, *tweezinds Verklaard. Zeldzaame* Geboorte-Strijd *tussen* Jakob *en* Esau; *en waar van* Jakob *zijn* Naam *gekreegen heeft; met eenige Bedenkingen over desselfs* Voorbeduyding. Jakob *en* Esau *hoedaanig* verſchillig in Zeden en Leevens gedrag; *met een fraaye aanmerking van* Kalvijn *daar over.* Esau *hoedaanig* Ros van Verwe *en* Haayragtig van Huyd *Gebooren, en wat zulx* Natuurlijk *te kennen gaf. Den Naam* Esau, *van wat* Beteekenis, *en waar van daan hy ook* Seyr *en* Edom *genoemd is.* Esaus Leeven *met zijn* Naam *over-een gebragt.* Jaagen *en* Wild-Vangen, *van ouds een* Oeffening der Welgeboorne; *en uyt wat Oorsprong, de* Wild-vangſt *aan de* Poorten der groote Huyzen, *opgehangen word; en* tot Teekenen *van* Adeldom *in de* Waapen-Schilden *geraakt is.* Jaagers *hebben* geen goeden Naam in de H. Schrift; *en hoe allengskens tot* Struyk-Roovers *en* Moordenaars *geworden.* Esau *hoedaanig om zijn* Smaakelijk Wildbraad, *van zijn Vader* Bemind; *met eenige twijffelingen over zijn* Nalaatigheyd *omtrent* de Goddelijke Voorzegging der Heerſchappye, *over de Geboorte der Zonen voorspeld. Esaus* Gedienſtigheyd *en* Heldhafte Stoutheyd, *hoedaanigen Oorzaak, Dat* zijn Vader hem Lief had. Esau *van de* Jagt *koomende,* verkoopt zijn Eerſt-Geboorte. Zobere Koſt *der Ouden; en van wat gebruyk de* Linzen in Kanaan *waaren; en ofze ook van de Joden* in den Rouw *gegeeten wierden. Dat* Esau *zijn* Naam, *van* Roode Verwe op verſcheyde wijzen *gekreegen heeft; met* een fraaye waarneeming *uyt der Joden* Bereſchit Rabba. *Jakobs* Rood Linzen Kookzel, *hoe van* Esau *voor zijn* Eerſt-Geboorte *Gekogt; en op wat wijs* die Koop *heeft konnen* van waarde *zijn.* Eerſt-Geboorte, *van Esau* kleen geagt, *Jaa* Veragt; en hoe veel *by nogtans* Daar by verlooren heeft? *Jakobs gepreezen* Opregtigheyd, *van veele meeningen*

bestormd,

bestormd, hoe verre te Regtveerdigen. *Isaak weegens opkoomenden* Honger *genoopt* naar Gerar *te gaan*; *woond aldaar onder 't Gebied van* Abimelech; *geeft* Rebekka *voor zijn* Zuster *uyt*, *en word door* Egtpligtelijke Boerterye *verklikt*, *en van* Abimelech *Bestraft*. Isaak *door* goede Jaar-Zayzoenen Gezegend, *word van de* Filistijnen benijd, *die hem zijn* Drink-Putten stoppen, *en 't Land* Ontzeggen; *en daar naar in Aanzien by de Landzaaten geraakt*; *zoo dat* Abimelech *met* Ahuzzath *en* Pichol, *hem een* Vreê-Verbond *aanbieden*, *welk hy met een* Maaltijd *en* Eedsweering Bevestigd, *en daar toe de Naamgedagtenis van* Seba *insteld*, *weegen deezen Eed*, *ook om 't Behouden van zijn* Put *gedaan*; *waar naar de* Stadt Berseba *genoemd is*. Esau *neemd* Twee Vrouwen *uyt de Kanaanitize* Hethiten, *en ook* een Dogter van Ismaël; *die zijn Moeder* Verdrietig zijn. *Isaak* Oud *en* Blind *Geworden*, *neemd voor om* Esau te Zegenen; *welk* Rebekka *door een* Listige Vermomming, op Jakob overbrengd, *en Isaak dryzinds* Bedriegd: *Met een byzondere Bedenking over de* Kostelijke Kleederen *van Esau*, *die* Jakob aangetrokken had. *Jakob zijns Moeders* Spijze, uyt de Geyte Boxkens, *tot zijn Vader brengende*, word onder voorgeeven dat hy Esau was, *van Isaak* Gezegend. *Onderzoek* met welk Regt, *en* op wat grondvest, Rebekka *dit onderleyd*, *en* Jakob *den* Zegen ontfangen heeft. *Aanmerking op des* Apostels woorden Hebr. 11:20. *welke zeyd*, *Dat* Isaak *zijne Zonen*, door 't Geloove *Gezegend heeft*; *daar hy nogtans* Bedroogen *is?* 't Formulier *deezer* Zegeninge, *naader overdagt*, *en of daar in ook aan den* Messias *gedagt word*. *Wat* Voor-regten *Jakob door* deeze Zegeningen verkreegen heeft; *en hoedaanige* gevolgen *die waaren* der Eerst-geboorte, *dien hy van Esau* Gekogt had. *Esau* van de Jagt *koomende*, *vind zijnen* Zegen *door Jakob* weggenoomen: *Hy valt aan* 't Weenen, *en houd zoo lange aan*, *Dat hy ten laatsten* ook Gezegend word; *maar die met* Quade Voorspellingen *verzeld gaat*; *zoo dat hy* Jakob *begind te* Haaten, *en* in zijn Herte voorneemd, hem te Dooden; *waarom hy geraaden word*, *naar* Charan *in Mesopotamien* de Vlugt te neemen.

Isaak door d'Onvrugtbaarheyd van Rebekka Bedroeft, en Beproeft.

MAAR hoe Troostelijk ook aan Isaak, het aangevangen Houwelijk met Rebekka was, is nogtans zijn Verwagtinge van 't Gezegende Zaad, Dat uyt hem zou Voortgeplant worden, door een Twintig-Jaarige Onvrugtbaarheyd, van zijn Jonk en Jeugdig Wijf, niet weynig op de Proef gezet; en zijn Geloove, door een langwijlig uytstel geoeffend; op dat het dies-te meer aangroeyde en hy tot het Gebed ontvonkt wierd; als die zulk-een hôôptergende Verzoeking, voorzeeker niet gering te agten had; ziende vast zijn Leeftijd door zoo veel toegevoegde Jaaren, tot hoogen Ouderdom opgeklommen; terwijl hy daagelijx de Goddelijke Belofte, in zijn Gemoed koesterde en overdagt, Dat het Zaad Abrahams, uyt hem, als de Sterren aan den Hemel, moest Vermeenigtvuldigd worden, Waar toe hy naar den loop der Natuure, en 't voorbyschieten van Rebekkaâs Jeugdige Tijd, niet de minste blijken voor zijne hôôpe zag. Ten zy moogelijk dit alleen 't Geloove in hem heeft Leevendig gehouden, Dat Godt meermaals, Onvrugtbaare Vrouwen, aan Mannen van Grooten Naam had toegevoegd; op datze vermaand wierden, Dat het Beloofde Zaad, niet zoo zeer door een gevolg der Natuure, als door de Goddelijke Genaade moest Vermeerderd worden.

En hoe zulx tot opwekking van Isaaks Geloove gediend heeft.

Want gelijk hy hier van een doorlugtig Voorbeeld, aan zijn eygen Moeder en Vader had, (waar uyt hy zelfs als *Den Zone der Belofte*, in haar verloopen Jaaren voortgekoomen was,) heeft hy zig-zelven deeze overdenking, booven alle vertroostinge konnen te nutte maaken. En gelijk Abraham dit Gezegende Zaad, zelfs eerst 30 Jaaren naar de Goddelijke Belofte ontfangen heeft; heeft dit ook een byzondere grondvest van den roemelijken Adeldom des Israëlitizen Volks verstrekt, wanneerze naaderhand verstonden, Datze niet zonder Wonderdaad van den Hemel, en als een Zaad Gods, uyt Onvrugtbaare Moeders waaren voortgesprooten.

Bedenking van Chrysostomus hier over.

Een waarneeminge voorwaar, die Chrysostomus heeft doen denken, Dat Godt hier door, als langs een voor-uytgaanden weg, de Booven-Natuurlijke Geboorte des Zaligmaakers uyt de Maagd Maria, heeft willen afschaaduwen: En wy meenen niet dat ymand deeze gedagten gering zullen schijnen, die ooyt by den Euangelist

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

gelift Lukas, in-agt genoomen heeft, Dat den Engel, die Maria deeze Geboorte Verkondigd; haar het Voorbeeld van Elizabeth voor-houd, welke te vooren Onvrugtbaar en reeds *Oud van Jaaren* was; zeggende; *Ziet Elizabeth uwe Nigte is ook zelve* Bevrugt, *met eenen Zone* in haar Ouderdom; *en deeze Maand is haar*, *die* Onvrugtbaar *was*, *de Zesde*: *Want geen ding en zal by Godt Onmoogelijk zijn.*

Luc.1:36.

Men kan'er ook by aanmerken, Dat d'Onvrugtbaarheyd der H. Moeders, een schoon Voorbeeld verstrekt heeft, om in de volgende tijden, de Swak-Geloovige Vrouwen, t'ondersteunen, welke onder 't Oude Testament, van diergelijke Kinderloosheyd bezogt waaren; op datze nooyt de Moed verlooren gaaven, Of door Onlijdzaamheyd, meenden van Godt veragt te zijn; Of ook wel uyt Bygeloovigheyd, door Konsten en Menschelijke Uytvindingen, Godt zelfs, als 't waare, De Sleutel der Baarmoeder te ontfutzelen, gelijk by zommige Heydenen pleeg te gebeuren: Waar van zelfs de Gedagtenis op de Roomze Penningen niet vergeeten is.

En van wat nut voor de volgende tijden.

En naardien ons de quellinge der Onvrugtbaarheyd, meermaalen in de Huyzen der H. Vaderen voorkoomen zal, lust ons daar toe 't een en 't ander uyt de Oudheyd op-te haalen, Dat hier ter snê diend. Voorwaar de Begeerte om Kinderen aan-te winnen, schijnd wel haar Natuurlijke Oorsprong en Ouderdom, van den Goddelijken Zegen ontleend te hebben; maar of die Bygeloovige middelen, welke daar toe by de Heydenze Volken ter-hand genoomen zijn; ook deeze Rebekka, en d'andere Groote Moeders, Lea en Raachel, met al-de rest, zijn bekend geweest, schijnd nergens zoo klaar te blijken; als wel, Dat zeekere Dwaalzieke meeningen en Gewoonten, met den Voortgang der Afgodize Eerbewijzingen aan de *Zonne*, *Maane* en *Sterren*, in swang geraakt zijn:

Gen.1:28. Heydenze Bygeloovigheyd hier omtrent gebleeken;

Alhoewel'er door gebrek van d'alder-Oudste aanteekeningen, eerst in wat later tijden, 't regte bescheyd onder veele bedommeling, van te voorschijn gekoomen is. Wat den Hebreën aangaat, wy bemerken uyt de H. Schrift, Dat *De Vrugtbaarheyd*, van Ouds onder hen, zoo hoog geagt was, dat *d'Onvrugtbaare* Vrouwen, zulx als een Teeken van veragtinge opnaamen, en zig gelieten van Godt Verworpen te zijn. En zoo hebbenwe ook gezien, Dat de Bevrugte Dienstmaagd Hagar, haare Vrouwe Sara, Veragte, om datze tot aan haar Ouderdom, Onvrugtbaar was.

Onvrugtbaarheyd in Kinder-Teeling van Ouds veragt.

En alhoewel de Begeerte tot Kinderen, in zommige Vrouwen zoo groot is, Dat zy, zooze'r geen en krijgen, zelfs door Praktijken, ten minsten alleen den Naam daar van hebben willen draagen, door haar zelven Swanger te doen schijnen, en Miskraamen te verzieren, (jaa ook wel Gekogte Kraam-Kinderen hebben laaten ondersteeken, als de Exempelen waarmaaken;) zijn nogtans weynige Vrouwen onzes tijds zoo mal, Datze die als Sara, en naderhand Raachel en Lea, met het Beslaapen van haar Dienstmaagden, zoeken over-te gaaren: En alzoo 't geheym des Houwelijx (dat de Wijze insteller der Natuure, maar aan Twee had toevertrouwd,) aan Dry of Veele, gemeen-maaken. Gelijk dan ook al die regt Wijs zijn, wel weeten, wat hier van te wagten staat; en dat het'er aldus meede geleegen is;

En waar in onder andere blijken te bespeuren.

Het lieffelijkste Zoet dat Eerbaare Herten Wenschen,
Is maar Een enkel Paar *van twee geliefde Menschen*;
Een Derde *wie het zy*, *en paster niet met al*,
Alwaar men Mind en meend, is Twee *een vol Getal.*

Maar gelijk d'Heydenze Godgeleerdheyd, de Vrugtbaarheyd der Kinder-Teelinge, grootdeels van de Invloed der Sterren, en voornaamelijk van de Maan en Planeëten afleyd; alzoo zien wy ook, Dat'er byzondere God-Naamen by de Syriers, Babyloniers, Grieken en Romeynen verzonnen zijn; aan welke de Bezorging der Kinder-Teelinge, met zoo veel Verwarring en Bygeloovigheyd opgedraagen is, Dat den grooten Seldenus, die deeze dingen,

Heydenen hebben groot heul in de Kinder-Teeling by 't

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Heyr des Hemels gezogt. En die onder veel God-Naamen daar toe aangeroepen en ge-Eerd.

gen, diepelijk heeft naagespoord, opentlijk bekend; Dat eenen, die ten aanzien van de Asiatize Goden, de Naamen van *Minerva*, *Juno*, *Venus*, *Diana*, de *Maan*, *Isis*, &c. noemd; hy altijd een-en-dezelve noemd: Naadien aan alle die, een-en-dezelve Werking omtrent de Kinder-Teelinge, word toegeschreeven; en daarom ook wel 't meest van de Vrouwen ge-Eerd. Gelijk onder andere Voetspeuren, diemen by d'Oude Poëeten vind; ook op de Penningen van eenige Kinder-Zalige Keyzerinnen en Roomze Vrouwen blijkt.

Meletheth des Hemels, dezelve met Venus en Juno.

Jer. 7: 18. en 44. 17, 18.

En zoo wy deeze dingen met opzet naarvorssen, wy zullen bevinden, Dat de Geleerde in 't uytpluyzen der Heydenze God-Naamen, voor zeeker Houden, Dat die *Meletheth des Hemels*, (waar van de Profeet zeyd; dat de Vrouwen *Gebeelde Koeken* voor dezelve maakten, en *Rook-Werk* aanstaaken;) dezelve Godinne zy, die by de Latijnen, GENETRIX, dat is, *Teelster*, genoemd word. Welke benaaminge, niemand eygender dan *Venus* toebehoord; die daarom ook op de Penningen der Keyzerinnen Agrippina,

Hemelze Venus I. Penning.

en Julia Soëmia, VENUS CAELESTIS, De *Hemelze Venus* genoemd word, gelijk dit Tafereel, door d'afbeelding van den eersten Penning, duydelijk aanwijst; En Seldenus ons ook ligt zal toestaan; Die d'afkomst van Venus, den Babyloniers toe-ëygend, en niet onwaarschijnelijk bewijst, Dat SUCCOTH BENOTH, eygentlijk *Tentjes* voor de Dogteren van *Venus* waaren; als die de Naam *Venus*, van BENOTH, niet duysterlijk afbrengd. En hoedaanig Venus daar, als Moeder van de Min, of Hoeren-Godin gediend wierd, is in de Joodse Oudheden getoond, en zal ons elders met meerder

Joodse Oudheden op 't 1382. blad &c.

nut te pas koomen, daar aan te gedenken. En gelijk de Vrouwen van Ouds de Vrugtbaar-maakende kragt, aan deeze *Meletheth*, of Al-Teelster *Venus*, en ook aan *Juno*, en *Juno Lucina* opdroegen, alswe strax zullen zien; alzoo

Venus de Teelster II. Penning.

heeft ook Faustina, die in 't Kinder-Haalen zeer gelukkig was, *Venus*, met een Kind in de Luyren, op een van haare Penningen verbeeld, tot teeken van haare Vrugtbaarheyd; gelijk het Opschrift van onzen tweeden Penning, VENUS GENETRIX, *Venus de Teelster*, te kennen geeft. Vergelijkt de twee volgende van Sabina, en dezelve Faustina, in ons Tafereel met III en IV geteekend.

III. en IV. Penning.

En dat de Romeynen door een verslingerde agtinge, deeze Koningin, als de Bestuurster aller dingen, zoo wel ook VICTRIX *Overwinster*, als GENETRIX, *Teelster*, ge-Eerd hebben, wijst hier den Pen-

Venus de Overwindster. V. Penning.

ning van Titus uyt met V. geteekend: Alwaar Venus een Helm op de Hand, en een Staf in d'anderhand houdende, op een staande Zuyl leund: En zoo wordze by-naa ook op een Penning van Karakalla gezien. En dat ook Julius Cæsar wilde gelooft hebben, Dat hy zijn Overwinningen aan Venus toe-eygende, is hier uyt twee van zijne Penningen VI. en VII. te zien; alwaar

VI. en VII. Penning.

Venus Naakt, en ook Moedernaakt, met de Rijx-Arend, Helmet en Krijgs-Teekenen gezien word. En om dat Cæsar hier in van zommige Keyzers naargevolgd is, heeft de ernstige Digter Prudentius, daar op al smaalende gezeyd;

——————— *'t Gaat Roomens Roem te naa,*
Wanneer men d'Overhand der Moedige Bedrijven,
'sHelds Strijdbaarheyd ontrekt, en Venus *toe gaat schrijven.*

Met het zelve Opschrift word Venus ook op een Penning van Etruscilla gezien; houdende in sté van een Spies en Helm, een Palmtak en den Appel:

VIII. en IX. Penning.

Zoo meede op een Penning van Faustina, met de eene Hand op den Roomzen Schild, die met twee Overwinning-Beelden en de Wolvin bemaald is, in d'ander Hand een Gewaapend Pallas Beeld: Vergelijkt de Penning VIII. en IX. als meede den Penning X. alwaar Venus Naakt, de Krijgs-God

X. Penning.

Mars by d'Armen teegenhoud: 't Geên de Penning-Verklaarders doed denken, Dat haar Overwinninge hier geen ander opzigt heeft, dan de Magt waar meede zy den Woedenden Mars Ontwaapend en te rug trekt; gelijk

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Roomse Penningen die de Vrugtbaarheyd der Kinder-Teeling gedenken. *1 Deel p. 442.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

de Vrouwelijke Schoonheyd, meermaal d'Overwinninge aan Doorlugtige Veldheeren gestut heeft. En zoo komdze moogelijk in dezelve meening, doch zonder Opschrift voor, op een Penning van Titus (XI.) op welkze een Paard by den Toom houd, by 't welk Mars needer gezeeten is. En het schijnd dat ook de Digter Ovidius hier aan gedagt heeft, als hy het Griexe Juffertje Brizeïs, in haar Minne-Klagt aan Achilles geschreeven; zulkeen vermoogen op reekening van haar bevallige Aanlokzelen doet zetten, op datze de Gramsteurigen Held (van wienze te vooren tot een Boelin, uyt de gevangelingen, geroofd was,) tot een Bedgenoot weederkreeg; XI. Penning.

Indien'er ymand vraagd; waarom gy 't Vegten weygerd?
't Gevegt vald zuur; de Snaar, de Nagt en Venus Zoet;
't Is beeter op het Dons in 't Minneperk gesteygerd,
Daar de Tracize Lier uw Ooren tuyten doet;
Als Schilden in u Hand, en scherp-gepunte Speêren,
En dat een Stormhoed drukt uw braaf gekrulde Pruyk;
Maar zeeker u beviel al ongemeender Eere
Dan vry te zijn; uw Vreugd was Strijd en Krijgs-gebruyk.
Stond u den Strijd slegts aan, doe gy my naamd Gevangen?
En leyd uw Lof nu met mijn Vaderland ter neer?
De Goôn verzient dat gy met fiere kragt meugd prangen,
Noch zelfs in Hektors Borst uw Peliaanze Speer;
Ha! Grieken zend my zelfs; 'k zal zelfs mijn Heer gaan vleyen
Als Afgezante; en by mijn woord veel Kusjes doen;
'k Zal meer als Fenix, of Ulysses Tong bereyen,
Geloof my, ik zal meer als Ajax Neefschap spoen.
't Is wat byzonders, zelfs hem om den Hals te vaaren;
En dat maar zijn gezigt weêr in mijn Boezem zeeg;
Weest vry dan Straf en Wreed gelijk uw Moeders Baaren,
Al swijg ik stil, ik wed mijn Schryen maakt u dweeg.

Zoo doed ook dezelve Digter, Dejaneira aan Herkules verwijten, die haar Egte Man was; Dat hy, die alles dwong en Verwon, nogtans door de Liefde van Iöle zoo verre Vermand was, Dat hy teffens zijn Knods en Leeuwen-Huyd, afgeleyd hebbende, op zijn Juffers gekleed, met een Verwijfde onderdaanigheyd, aan 't Spinnen en Naayen viel. Waar over zy hem in haaren Brief, aldus te keer gaat;

Nu moet Echalien ons Hoogheyd meê bekleêden,
Maar foey! De Winnaar bukt voor een Verslaafde *Vrouw;*
Lest liep een snoode maar door al de Griexe Steêden,
Die uwe Deftigheyd te schandelijk passen zouw;
Dat gy, wien nooyt een Berg van Rampen kost verwinnen,
Noch Juno zelfs, nu waart van Iöle *verheerd.*
Dat wenst Euristheus en des Hemels Troon-Goddinne
Uw Stiefmoer, die u Schand tot haar verheuging keerd.

En een weynig verder; op dat Dejaneira, Herkules te-bet betoonde, hoe weynig dusken Slaafzen Verwijftheyd onder een Overspeelige Hoere, aan zijn Oude Deftigheyd paste; vrijftze hem ook noch dit in zijn Mannelijke Baard;

Men zeyd ook dat gy by d'Toonze Juffer-Poppen,
De gaave Spin-Korf hield, en vreesde u Meesteres;
Die al-verwinb're Hand, die Duyzend Monster-Koppen
Vernielde, past nu op een Spin-Korfs Hengeles

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Gy ſlaat uw Sterken Duym aan Linde en Wol te Spinnen,
Gehoorzaam op de Taax der Schoone Meeſtervrouw.
Hoe meenigmaal, als gy den Scheerdraad om zoud Winnen,
Brak in uw groove Hand de Spil aan 't Weefgetouw!
Men zeyd dat gy, Och arm! Zoo dikwils hebd ſtaan beeven,
Voor 't Geeſſel-tuyg dat uw Baazin te voorſchijn brogt.
Hier bralde gy van Roem, en uw Grootdaadig Leeven,
Die dingen die gy doe, uw beeter ſchaamen mogt. &c.

XII. Penning. Verder ziet men Venus hier op den XII^de^ Penning, die van Plautilla is, wederom met het Opſchrift VICTRIX, *Overwinſter*; alwaarze met den Arm op den Schild Leunende, een Kupido voor haare Voeten heeft, en den Palm, of Myrtentak met den Appel toond; als die op d'Overwinnige paſt, waar doorze by Paris den Prijs der ſchoonheyd behaalde: Alhoewel haar ook den Appel als een eygen Pand van Min en Liefde, even als den Myrtus-Tak toe-te eygenen is; en daarom ook te Roomen als *De Myrtize Venus* Aangebeeden is. En zoo wy hier den XIII^de^. Penning bezien, die Salonina toebehoord; zy word op den zelven, VENUS FELIX, De *Gelukkige Venus* genoemd: En zittende op een Zetel-Stoel, wordze van een Bokje op de Schoot beſprongen; 't geên niet anders dan De Geylheyd en Vrugtbaarmaakende kragt van Venus te kennen geeft. Gelijkze meede ſtaande onder 't zelve Opſchrift, op een anderen Penning van Julia Mamea, gezien word, daar het Overwinning-Beeldeken vlak op haar Hand zit, vergelijkt N°. XIV. Maar gelijkwe ſtrax uyt d'Heydenze God-warringe aanmerkten, Dat Venus ook is *Melethet des Hemels*, en *Juno* genoemd, en voor de *Queekſter* en *Al-teelſter* gehouden word; alzoo zijn al die eygenſchappen, voornaamelijk ook aan de *Maan* toegepaſt; en alzoo met Venus en Juno, jaa ook met Diana, dezelve gemaakt. Want dat zy op een Penning van de Keyzerinne Julia, LUNA LUCIFERA, De *Ligtgeevende Maan*, genoemd word, is niet alleen om datze met haar Schijnzel den Nagt Verligt, (ziet den Penning XV.) maar ook gelooft wierd, de Geboorte der Kinderen; jaa de Groeyzaamheyd aller dingen te bevorderen, en in 't Ligt te Brengen. Want het Oud Erfgerugt heeft gewild, Dat de Werkinge van de Maan, in alle Planten, Wateren en Gewaſſen, en Ziekten en geſteldheeden, kennelijk te zien is: Gelijk ons Apuléus in zijn aanſpraak tot de Maan, zeer aardig aanwijſt, en in 't onzeeker laat, aan welke Godin-Naam, ('t zy Juno, Luna, Ceres, Venus, Diana of Proſerpina) men dit alles op-te draagen heeft; en daar onder ook geenzinds de Baarende Vrouwen vergeet, dien zy te hulp komd. Zulx geen wonder is dat de Maan, daar men zoo veel van te wagten had, onder de Godinnen geteld, en niet zelden onder den Naam en Werking van *Juno Lucina* gediend, en van de Vrouwen in Baarens-nood (weegens de gemeenſchap aan Juno die de Godinne der Houwelijken is;) aangeroepen is. Gelijk mede de Digter Katullus, in zijn Lofzang, zoo wel DIANA *De Ligtbrengſter*, als JUNO LUCINA, die beyde van LUX, dat is *Ligt*, zoo genoemd worden, om datze den Jongen Kinderen 't eerſte Ligt t' aanſchouwen geeft; als Venus en de Maan, op deeze wijs aanſpreekt;

Gelukkige Venus XIII. Penning. — *XIV. Penning.* — *De Teel-Kragt van Venus en Juno, ook aan de Maan toe gepaſt.* — *Ligtgeevende Maan XV. Penning.* — *d'Heydenze God-warring en onzekere Bediening aardig van Apuléus aangeweezen.* — *Juno-Lucina met de Maan dezelve.* — *En van den Digter Katullus agtervolgd.*

Vrouwen die haar Noodwee weeten;
U Lucina-Juno *heeten;*
Trivia *van grooter magt,*
Ligt geworde Maan *by Nagt;*
Gy Godinne die by Maanden
Houd de lange Jaaren gaande,

Maakt de Schuuren van den Boer
Vol van Vrugten en van Voer:
Nu, verkies onder u allen
Zelf een Naam naar uw gevallen,
En koom 't Roomze Volk te ſtaa
Met u Goedheyd en Genaa.

Diana de Ligtbrengt- Waar door het dan bykomd, Dat zoo wel DIANA, als LUNA de *Maan*,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

DIANA LUCIFERA, *Diana de Ligtbrengster* genoemd word; en vervolgens ook de Voedster en Vrugtbrengster van alles: Gelijk Diana eerstelijk op den Penning van Faustina (XVI.) met twee ontsteeken Fakkelen; en daar naar op een Penning van de Keyser Klaudius (XVII.) als * *Diana Multimammia* of *Mammosa* in een Tempel staat, die *d'Efesise Diana* genoemd word. Gelijk dan ook JUNO LUCINA, Dat is *Venus* en de *Maan*, weegens haar hulp in de Kinder-Teeling en Baaring, van de Keyserinne Faustina op haaren Penning (XVIII.) met Dry Kinderen, een op den Arm, en aan yder zijde een, met dat zelve Opschrift vertoond is; naar datze misschien haar Derde Kind Gebaard had; en hier in van deeze Godin, Drymaal was by-gestaan. En even als Brissonius aanteekend, Dat d'Oude in haar Houwelijx-Besprekken die Opgeschreeven wierden, deeze betuyging deeden invloeyen; *Datze een Vrouwe Trouwden enkel om Kinderen te Gewinnen*; (Jaa de Regten ook toelaaten, Dat zelfs een Wettig Houwelijk gescheyden word, zoo een van beyde door Natuurlijk gebrek, Onbequaam tot de Voortteelinge word aangeklaagd;) alzoo ziet men niet alleen, Dat op een Penning van Plautilla (daar de Keyser en Keyserin elkander de Hand geeven,) de Houwelijx-Verbintenis schijnd vertoond te worden, onder 't Opschrift; PROPAGO IMPERII, *Voortplanting des Rÿx*: Dat is de verwagting van Erfgenaamen, (XIX.) maar men heeft'er ook uyt aan-te merken, hoe veel haar de Oude, aan de Kinder-Teelinge lieten geleegen zijn: Zoo dat de Ouders die by de Romeynen slegts Dry Kinderen hadden, met eenige Voorregten begunstigd wierden: Gelijk daar van onder hen die beroemde Naam van *Jus Trium Liberorum*, of Regt van Dry Kinderen, op de baan gekoomen is, waar van strax yts naaders. Gelijk nu *Juno*, of *Juno Lucina*, de Zorg over de Swangere Vrouwen had; alzoo riepenze dezelve niet alleen aan, als 't op een Kinderbaaren ging; maar hadden ook dien last te-gelijk met Diana, naar de Geboorte, over haare Opvoeding; gelijk de Digter Kallimachus haar ter Eeren gezongen heeft. En wanneer de Vrouwen Onvrugtbaar waaren en niet Ontfangen konden, gingenze Godsdienstigheyds-halven, in den Tempel van *Juno Lucina*, alwaar zig dan de Luperkale Priesters lieten vinden; voor wien zy haar Moeder-Naakt Ontkleeden, en zig ter Aarden needer wierpen, op datze van een deezer Priesters, met een Geessel-Sweep van Box-Leere Riemen gemaakt, voor de Billen en op de Handen geslaagen, en alzoo onder hulp deezer Godinne, bequaam gemaakt wierden, om te Ontfangen, en Kinderen voort-te brengen: Waar van men de Gedagtenis bewaard ziet, op den Penning van Lucilla, alwaar deeze Juno als een aanzienelijk gekleede Vrouwe, in een deftige Stoel gezeeten, deeze Geessel-Sweep in de Hand heeft; met het Opschrift, JUNONI LUCINAE. Gelijk u hier zoo wel deês ongemeene zugt, tot de Kinder-Teelinge, door een schaamtelooze Plegtigheyd bevorderd, als door den gemelden Penning, in onze Afbeeldinge vertoond word; alwaar tot verligtinge, den Penning van Faustina met haar Dry Kinderen, nogmaals is by-gevoegd; als die deeze Godinne booven-maaten Eerde, weegens haare Vrugtbaarheyd in de Baaring. En gelijk den Beschouwer wel ziet, Dat deêze Schilderkundige Print-verbeeldinge, als in twee Tafereelen verdeeld is, mag hy in 't boovenste ontwaar worden, hoedaanig de Luperkale Priesters gants naakt, alleen de Schaamdeelen met een Bokken-Vel bedekt, langs de Straat liepen; als wanneer haar de Vrouwen te gemoet koomende, heel graag met deeze Leêdere Sweepen lieten op de Handen slaan, op datze te Vrugtbaarder wierden. En dat deeze Naaktloopers *Luperkaalen* genoemd wierden, was naar zeekere plaats *Luperkal* in 't Palleys van Roomen, den God *Lupin* Toegewijd; by de Romeynen anders ook Den *Lyceêsen Pan* genoemd. Waar van ook Virgilius in zijn agtste Eneas gewag maakt. En zy koomen niet zelden, als Priesters van Pan voor, die by d'Arkadiers voor den God der Herders en Kudden gehou-

ster, een met de Maan &c. XVI. Penning.

* Diana met veel Mammen. XVII. Penning.

Juno Lucina byzonder in de Kinder-Baaring aangeroepen.

XVIII. Penning. Kinder-Teeling 't eenig Oogmerk des Houwelijx gehouden.

XIX. Penning.

't Regt van Dry Kinderen by den Romeynen.

Onvrugtbaare Vrouwen hoe van de Luperkaalze Priesters in den Tempel van Juno Lucina Gegeesseld en Vrugtbaar gemaakt.

Naader aanmerking over dit Print-Tafereel.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

den wierd. En gelijk d'Oude ook d'Hoererye en Onkuysheyd aan Pan opdroegen, weegens d'Overvloedige Zaad-Kragt dieze in hem erkenden, jaa ook de Natuure van't Heel-Al door hem verstonden: Alzoo kanmen denken, waar van daan al die Bygeloovige meeningen voort-gestooven zijn; en wat den Eersten Steen geleyd heeft, aan al die Poëtize verzierzelen der Saters, Faunen en Bosch-Goden die de Maagdelijke Nymfen zoo vaak verschalkten, als by Kartarius en andere te zien is. Als meede by Herodotus, die ons den Oorsprong van al deeze Boxvoeten niet duysterlijk aanwijst. Want dat *Pan*, in Egipten Een Bok onder den Naam van *Mendes* genoemd is, is elders van ons getoond. Maar op dat onder-en-tussen ook de Keyser Augustus betoonde, hoe zeer hy de Kinder-Teelinge Gunstig was, deed hy onder andere Bezorging, de Wet te-niet, welke de Vrygemaakte Slaaven, aan haare Heeren verpligte, niet te Trouwen. Ook is by de Romeynen een Wet geweest, Dat geen Man, bequaam om Kinderen te Teelen, een Vrouwe neemen mogt van 50 Jaaren, om datze tot de Kinder-Haalinge Onbequaam was. In deezer voegen zien wy ook, De *Vrugtbaarheyd*, op de Roomze Penningen uytgedrukt; om waar toe, weederom ons Print-Tafereel met Penningen gestoffeerd, te raade te neemen, aldaar den Penning XX. eenen van Lucilla, met een Zittende Vrouwe met Dry Kindertjes vertoond: Welkers Opschrift FECUNDITAS, *Vrugtbaarheyd*, zig-zelven verklaard: Het zy dan dat dit ziet op de Drywerfze Baaring deezer Roomze Vrouwe; of op *De Regtvergunning van Dry Kinderen*: 't Geên den Jongen Plinius in zijn Brieven zeyd; Dat hy 't voor verscheyde, van de Keyser Trajanus verkreegen heeft. Gelijk daarom ook Martialis aan Domitianus bid;

Kinder-Teeling van de Keyser Augustus bezorgd.

Vrugtbaarheyd hoedaanig op den Penning XX. Verbeeld.

't Geên my Natuur ontzeyd, O Cesar gun het my,
Dat ik, die 't niet en ben, de Vader schijn van Dry.

XXI. Penning. Onder 't zelve Opschrift ziet men de *Vrugtbaarheyd* ook op een Penning van Etruscilla N°. XXI. alwaarze een Hooren van Overvloed houdende, een staande Kind de Hand bied, om dat op-te beuren. Laat'er ons den Penning XXII by doen, die weder van Faustina is; alwaar de Vrugtbaarheyd met een Staf ondersteund, een naakt Kindje op de Hand houd; en zulx ongetwijffeld tot een blijde vertooninge, van haar eerste Kind. Gelijk Lea zoo haar eerste Zoon noemde RUBEN, dat zoo veel is, als *Zone des Ziens*; of *Ziet gy den Zone wel*? Gelijkmen van de zelve Faustina ook noch eenen anderen Penning ziet, (XXIII.) daar zy op elken Arm een Kind draagd, en'er twee heeft neevens haar staan; met het Opschrift; FECUND. AUGUSTAE, *Vrugtbaarheyd der Keyzerinne*, of *Aande Vrugtbaare Keyserinne*. En alhoewel deeze vermaarde Faustina, ook de KUYSHEYD op haare Penningen deed verbeelden; (waar van'er een in ons Print-Tafereel, met het Opschrift, PUDICITIA, verschijnd; Op welk de *Kuysheyd* met haar Kinders durft praalen:) schijnd nogtans deeze Keyserin, die de Vrouw van de Keyser Markus Aurelius was, in haar eygen Huys-Deugden, op verre-naa, de Beste Juffer niet geweest te zijn. Als die volgens 't verhaal van Julius Kapitolinus, met zoo toomelooze Liefde, op een Scherm-Meester verslingerd was, datze'er niet, als door zijn Dood was af-te troonen. Want gelijk d'Oude verscheyde hulpmiddelen teegens d'Ongetemde Liefde ter hand naamen; hebben de Kaldeën den Keyser geraaden, deezen Scherm-Meester te doen Doorsteeken; en zijn Wijf Faustina, van dat Bloed te laaten Drinken, ter zelver Nagt als hy haar Beslaapen zou: 't Geên geschiede. Doch wat isser opgevolgd, en hoe is de Voorspelling uytgevallen? niet anders dan'er gemeenelijk op alzulke snoode teegengiften en Tooverze Minne-Dranken, pleeg te volgen. Want de Keyserin van die Byslaap Bevrugt, is daar van voortgekoomen, ANTONINUS KOMMODUS, een der Wreedaardigste en Bloeddorstigste Keyseren van Roo-

XXII. Penning.

XXIII. Penning.

XXIV. Penning.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Roomen, die hem doorgaans onder de Schermers begaf, en ook zelfs den Vermoorden Schermer, meer als den Vroomen Markus Aurelius geleek: Die befaamd staat, alleen dit quaad aan zijn Vaderland gedaan te hebben; *Dat hy* Kommodus *heeft voortgebragt*, gelijk Ausonius in dit Veersje doodverfd;

Ziet van deezen, J. Oudaan op 't 72ste blad.

Hy deede maar een eenig Quaad,
Tot Naadeel van den Roomsen staat:
Dat was vermids de Goede Man,
Een Zoon by zijn Faustina Wan.

Hoe verder de Vrugtbaarheyd by de Romeynen in agtinge was, magmen ook hier aan weeten; Dat op het Swanger gaan van Poppëa, Neroos Vrouw, door Raadsbesluyt een Tempel *Aan de* VRUGTBAARHEYD wierd Toegewijd. Al 't geên dan tot hier genoeg is, om niet alleen te doen zien, hoe zeer de Vrugtbaarheyd der Kinder-Teeling be-yverd wierd, en d'Onvrugtbaarheyd in den Haat was, maar dat ook alle Bygeloovigheyd omtrent de Verzieringe der God-Naamen, en de toeëygening haarder Vermoogen, alleen uyt d'Oude Heydenze waan voortgekoomen is, Dat de Sterren en Planeeten, en inzonderheyd de Maane, zoo grooten Werking omtrent de Kinder-Teeling deed; Datze waardig scheenen, als Goden Ge-Eerd en Aangeroepen te worden. Alhoewel ook het Heydendom dit niet doorgaans, met eenerley Oogmerk gedaan heeft; naardien de eene alleen het *Goede* daar van verwagte, d'ander alleen *'t Quaade*. En deeze Diendenze dan ook alleen uyt Vreeze. Dus verhaaldmen van de Wilde Yeren, Dat zy de Maan over haar en over haar Vee wel aanroepen; maar alleen om datze veel Quaads in den Mensche werkt; zeggende in haar Gebed; *O! Maane, laat ons doch zoo Gezond als gy ons vind.* En Matth. 4: 24. word om geen andere reeden van *Maan-Zieke* gerept, als om dat het Gemeen-Gevoelen waande, Dat de Maan met haar veranderinge, zonderlinge quellingen aanbragt; zoo dat zy de Menschen met Lammigheyd, Mymmering, Vallende Ziekte, en Stuypen aantaste; gelijk Matth. 17: 15. niet donkerlijk verklaard word, als de bekommerde Vader aldaar zeyd; *Mijn Zone is* Maan-Ziek, *en in swaar Lijden; Want meenigmaal vald hy in 't Vyer en in 't Water* &c. En dat ook zomtijds al jokkende van het Vrouw-Volk gezeyd word, datze *Maan-Ziek* zijn; komd al meede uyt die zelve waanwijsheyd voort, dat alleen door de Werkinge der Maane, de Maandelijke Vloed in haar veroorzaakt word. 't Geên dan geleegentheyd aan dit Veersje gegeeven heeft;

Bygeloovigheyd omtrent het Vermoogen der Sterren in de Kinder-Teeling.

En omtrent de werking der Maane.

Maane heeft geen werking omtrent de Maandelijke Reyniging der Vrouwen.

Een Jonge Vrouwe krijgd, op Nieuwe-Maan haar Stonden;
Maar d'Oude hebben die, met d'Oude meest bevonden.

Doch de beste Schrijvers hebben thans andere Reden bygebragt; waar door zy het Vertraagen en Verhaasten deezer Stonden, heel wel uyt de Natuurlijke gesteldheyd, *Buyten de Maaneschijn* verklaaren konnen: Alhoewel de tijd gemeenelijk 30 Daagen van d'eene Zuyvering tot d'andere in Gezonde Lichaamen is. Ook zijn al die Maanekijkers, nu al lang door de Kerklijke Doop-Regifters leugenagtig gemaakt, welke voor-vast stellen, Dat een Vrouwe in de Wassende Maan Ontfangende, een Knegtje Baard; en een Meysje, zoo 't haar in 't Afneemen van de Maan gebeurd. Doch het blijkt nu zeggenwe klaar, uyt zoo veele Zonen en Dogteren, als'er te-mets in een groote Stadt, op eenen Dag Gedoopt worden; Datze volgens de gemeene loop der Natuure, al omtrent op eenen tijd, Ontfangen en Gebooren zijn. De Sineezen, die zeer nauwkeurig in haare Almanakken zijn, weeten yder Uur van elken Dag, het gantze Jaar door te zeggen, Wat Gelukkig of Ongelukkig gedaan of gelaaten diend: En zoo wijzenze ook bestipt de Uur aan, op welkmen een Vrouwe Bekennen moet, om zeekerlijk een Kind te Maaken.

De Wassende of Afneemende Maane geen oorzaak dat een Zoon of Dogter Ontfangen word.

Almanakken der Sineezen heel nauwkeurig.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ken. Alhoewel wy gelooven, Dat men in de Provintie Kiangsi; niet veel agt daar op en geeft; naardien de Vrouwen daar zoo Vrugtbaar in Kinderen zijn; Dat het Land haar niet Voeden kan, maar by hoopen naar andere Quartieren van Sina verzonden worden, om haar Kost met slegte Handwerken, en wel inzonderheyd met Guychelarye te raapen; en daarom door heel dit Rijk, met de Naam van * *Muyzen* onderscheyden worden. 't Geén ons aan die armgestelde Landloopers uyt Savoyën doet gedenken, die hier te Lande, met een houten Kas op den Rugge, alle Straaten en Wijken doorkruyssen, om voor een Kôôperen Deuyt, den Kinderen, onder 't rinkelen van eenige Schellekens, een Poppedans voor de Oogen te draayen; by ons in de gemeene wandeling; *Kijke de Kurieux* genoemd. Onder-en-tussen is elk die yts weet, genoeg bekend, Wat dingen niet al uyt Bygeloovigheyd, aan de Werkinge van de Maan, in onze Almanakken, aangaande 't Hayr-snyen, Bloed-Laaten, Pooten en Planten &c. naar de vordering der Maaneschijn bepaald staan: Even als of men niet en wist, Dat de Maan-Verandering, veel meer alleen in ons Gezigt, als in haar werking te bespeuren was. En schoon eenige dingen daar meede zaamen-loopen, en daar naa af te peylen zijn, gelijk de Water-Getijden en diergelijke, is nogtans de Maane zelfs geen werkende Oorzaak van die Ordening. En gelijkmen van Ouds geloofde, Dat de Zeeven Planeeten, de Weereld, elk op zijnen Dag der Weeke Regeerde; alzoo geloofdemen ook, Dat d'eene Dag zoo veel beeter tot Dit of Dat Werk was, als best met de Natuurlijke Goedheyd, van die Planeet-God over-een quam; waar uyt dan een Dag-verkiezinge voortquam. En men ziet dat de Gedagtenis van de Naamen der Planeeten heeden noch in die der Daagen, niet uytgesleeten is. Zoo dat den *Zondag*, naar de Zonne: *Maandag* van de Maane (*Dies Lunæ*;) *Dingsdag*, van Dyssen, dat is Mars, (*Dies Martis*,) *Woonsdag*, of *Wodensdag*, van Woden, of *Boden*, dat is Merkurius, (*Dies Mercurii*,) zoo als die by de Voor-Ouders genoemd wierd, om dat hy der Kooplieden en Goden *Bode* geagt wierd. *Donderdag*, van den Donder, by de Latijnen *Dies Jovis*, dat is de dag van Jupiter, die de Magt des Donders toegeschreeven word. En zoo houdmen meede *Freda*, voor een Ouwelinxe Naam van *Venus*, van welke dan *Vrydag*, by ons overgebleeven is; die by de Friezen noch heeden, alleen *Freed*, zonder *Dag* daar by te doen, genoemd word; en zoo meede by de Latijnen, *Dies Veneris*. Waar toe men dan verder niet te twijffelen heeft, of de *Saterdag*, is wel zeekerlijk van Saturnus genoemd. Zulx ons daar uyt dan niet alleen ligt te gissen staat, waar van daan den eenen Dag, beeter tot d'Ontfankenis en Geboorte, dan d'andere geagt wierd; maar dat ook de Neuswijze Sterrekijkers en Hemelloop-kenners, hier geleegentheyd gezogt hebben, om uyt de zaamenstalting der Sterren, veele dingen te Voorzeggen; en alzoo *Geboorte-stond-Leezers* geworden zijn; Dat is, die uyt de bestipte tijd van 's Menschen Geboorte, zijn Inborst, Leevens-Bedrijf en Wedervaaren wisten te Voorzeggen. En gelijk'er gelooft wierd, Dat d'omstandigheyd der Geboorte-Uur, als wanneer Dit of Dat Gesternte verscheen; het een of 't ander eygen Merk of Plooy-kreuk in de Hand-Palm en aan 't Voorhooft drukte; zijn'er al meede Hand-Kijkers op de baan gekoomen, die daar uyt wisten te Voorspellen, wat den Mensch gebeuren zou. En dat zulke Handkijkerye, en Tronye-schouwing, al van Ouds tot het *Goeder-Geluk-zeggen* in swang was; Blijkt niet duyster uyt Juvenalis die'er in zijn zesde *Satyra*, aldus van zeyd;

* Als die alles op-Eeten.

De zeeven Daagen naar de Planeeten genoemd.

Geboorte-stond-Leezers waar uyt geleegentheyd, tot Voorzegging gekreegen hebben.

Hy toond zijn Voorhooft en zijn Hand,
En vraagd den Wichelaar 't Verstand.

Booven-dien zijn ook de Kinder-Zieke Joden van overlang met het Bygeloof

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

loof van MAZAL TOB, en MAZAL RA, Behebd geweest, waar doorze den Invloed van Een *Goed*, of *Quaad Gesternte* verstonden, ter tijd dat ymand Gebooren wierd; of welkers Kragt by zijn Leeven op hem vald: En wy zullender in de Geboorte van GAD, die uyt de Dienstmaagd van Lea voortquam, en van haar BAGAD, dat is *Tot mijn Geluk*, of *Daar komd een Hoop*, genoemd wierd, 't een en 't ander van zeggen; De rest mag in de Joodse Oudheden naagezien worden. By Filo de Jode, en Maymonides, is het Zeggen zeer gemeen; *Dat de Planeeten ymand Rijk en Wijs maaken*: Zoo nogtans, Dat de Planèet van den Dag, niet met allen Werkt, maar de Planeet vande Uure der Geboorte: En volgens dien waan, is men noch heeden gewoon, van een Rampspoedig Mensch te zeggen, *Dat hy onder een Ongelukkig Planeet Gebooren is*. Gelijk dan ook in der Joden Boek-deel *Sabbath*, de Natuure van yder Mensch, onder elke Planeet Gebooren, naauwkeurig aangeweezen word: Zoo dat die onder *Sol*, dat is de Zonne, Gebooren zijn, Schoon van Gedaante, Openhertig en Ongeveynst zijn. Onder *Venus*, Rijk en Dertel. Onder *Merkurius*, Gaauw en Goed van Geheugen. Onder LUNA, De *Maan*, Ziekelijk en Ongestaadig; vergelijkt Matth. 4:24. en 17: 15. Onder *Saturnus*, Ongelukkig. Onder *Jupiter* Regtveerdig. Onder *Mars*, Gelukkig, &c. En dit weeten zy alles zeer net op haaren Duym, die daar zeggen, *Datter geen Planeet voor Israël is, om datze van een en dezelve Planeet en alzoo van eener-ley Aard en Staat zijn*: Niet anders voorwaar, als ofze dit uyt de Mond van Bileam ontleend, en wat verhansseld hadden, als hy Num. 23:23. zeyd; *Datter Noch Tooverye noch Waarzeggerye teegen Israël is*. Dus zijnze dan alleen wijs genoeg, om anderen haar Lot te Spellen, terwijlze by de Donkere Maane wel dapper verleegen vallen, om datze die voor haar zelfs, Een Ongelukkig teeken agten. En gelijk de Uytgangen der dingen, ook de Maanwijze Lotspellers, al van Ouds, niet zelden pleegen Leugenagtig te maaken; heeft een fraay Poëet onzes tijds, de zulke in naarvolging van * Thomas Morus, met dit Puntdigt niet onaardig beschimpt;

Goed en Quaad Gesternte van de Goden omtrent de Geboorte Gelooft te werken.

Als ook die der Planeeten.

* Hier vooren op het 37ste blad bygebragt.

> *Gy die daar snoeven durft van elks aanstaande Lot,*
> *Slaat Stout en Onbeschaamd, uw Tong in 't Ampt van Godt:*
> *Gy poogt ons 't naakend Lot, elk uyt de* Maan *te toogen;*
> *En voeld niet eens wat* Maan *uw uytwast booven d'Oogen:*
> *Gy raaskald wonder veel, van* Steenbok, Ram *en* Stier;
> *Maar tast eens naar uw Hooft*; Wat zijd Gy voor een Dier?

Maar naardien wy strax van der Joden Bygeloovigheyd omtrent de Geboorte begonden te spreeken, zal 't misschien geen Ontijd zijn, ook yts van haar ydele Vreeze voor de Nagtspookster *Lilith* te zeggen; naardien dezelve niet alleen haare Kraamvrouwen te-byster Vyandig is, maar ook voor de Moeder van de Duyvel *Sammaël* gehouden word. Doch deeze Kinder-Beulster en Bytebaauw, heeft ons Buxtorf, in zijn verhandeling *Van der Joden Kinder-Geboorte*, zoo net naar 't Leeven afgemaald, Dat wy dezelve niet beeter, dan met des Mans eygen Bewoording hier konden inlassen. Dus spreekt hy'er af; Wanneer een Joodse Vrouwe Swanger is, en de Daagen naaderen „dat zy Baaren zal; word de Kamer en de Bedsteede daar zy het Kinder„Bed houden zal, naar yders Staat toebereyd en van alle Ding, tijdelijk be„zorgd. Voor al beneerstigd de Vader, (en by gebrek of afweezendheyd, „een ander Joods Man, die Vroom geagt word;) Dat hy met Krijt, ronds„om de Bedsteede van buyten en van binnen, en aan alle de Wanden, en „booven de Deur van de Kamer, Een Kring maald, en in dezelve met He„breeuwse Letteren deeze woorden schrijft; ADAM CHAVA, CHUTS LI„LITH, dat is, *Adam, Eva, pakt u van hier Lilith*. Waar meede zy Be„teekenen; Dat zoo by-aldien de Vrouwe een Zoontje Baaren zal, Godt hem

Der Joden Vreeze voor Lilith.

Hoe de Kamer voor een Joodse Kraamvrouw teegen het Beschadigen van Lilith bezorgd word.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

„hem een Vrouwe wil geeven als *Eva*, en niet als *Lilith* was: Doch indien-
„ze een Dogterken zal ter Weereld brengen; Dat dezelve Oud geworden
„zijnde, haaren toekoomenden Man, even zoo Een Onderdaanige Hulpe
„en Manninne mag zijn, als Eva aan Adam was, en niet Ongehoorzaam
„mag zijn, gelijk als *Lilith* haar teegens Adam gedraagen heeft. Doch

Wie deeze Lilith is.

wie is deeze *Lilith*? Voorwaar, Dat dienden wy te weeten; en wy hebben-
der in de Joodſe Oudheden yts van gedagt, Dat men hier mag te raade nee-
men. Het woord LILITH, word in d'Hebreeewſe Text gevonden Jeſa. 34:
14. daar het onze Overzetters, *Nagt-Gedierte* Vertaalen: Andere maaken-
der een *Schuyf-Vyt* van, welk een leelijke Nagt-Voogel is, die in de Spijs-
Wet, Lev. 11:17. en Deut. 14:16. onder een anderen Naam, Verbooden word
te Eeten: En van zommige Uytleggers, voor *Een Nagt-Vyl*, of *Kleyne Vyl*,
of *Vleedermuys* gehouden word; waar van zy hier en Jeſa. 34:11. ינשוך JAN-
SUPH genoemd word, VAN *in't Twee-ligt*, of *By Duyſter te vliegen*. Naar-
dien nogtans *Lilith vers* 14. by de Profeet, van *Janſuph*, zoo merkelijk
onderſcheyden word, kanmenze niet voor een-en-dezelve, maar beyde wel voor
een zoort van verſchrikkelijke *Nagtvoogels* of andere Spook-Dieren houden.
Gelijk ook Arias Montanus, *Lilith*, door STRIX, dat is, *Alvinne*, *Spookſter*,
Tooveraarſter, of *Duyveljaagſter* Vertaald. Andere noement een Quaad-Voor-
ſpellend *Nagt-Spook*, dat een Vrouwen Aangezigt vertoond, gelijk mogelijk
Virgilius, de *Harpyën* aan zijn III[de] Eneas Beſchrijft, en waar aan de Joden wel
meeſt geloof ſlaan; en daar by zeggen, Dat het eertijds de Kinderen op den
Agtſten Dag, als wanneer zy moeſten Beſneeden worden, pleeg te Dooden,
of wel geheel-en-al weg-te neemen. En zommige Taalgeleerde agten, Dat
LILITH, den Naam heeft van 't Hebreeuwſe woord LEL, dat den *Nagt* be-
teekend. Waar toe dan ook de Geſchiedenis behoord, welk men in 't Boek van
Ben-Sira vind, Dat de Joden tot Konſtantinopelen Gedrukt hebben; waar in

Lilith voor Adams eerſte Vrouwe gehouden.

dit Verhaal gevonden word: Wanneer Godt in den Beginne Adam alleen
„in 't Paradijs Geſchaapen had, zeyde hy; *Het en is niet Goed dat den Menſch*
„*alleen zy*: Derhalven heeft hy hem een Wijf uyt de Aarde doen voort-
„koomen, dat hem Gelijk was, dien hy *Lilith* noemde. Maar daar zijn
„terſtond Twiſtingen en Scheldwoorden onder haar ontſtaan, en hebben
„beyde, niet weynig om 't Meeſterſchap Gekeeven. 't Wijf Lilith, viel eerſt

Die Adam niet en wilde Gehoorzaam zijn.

„uyt, en zey; *Ik begeer geenzinds Onder u te liggen noch my te laaten Over-*
„*heerſchen*: Den Man antwoorde; *Ook en zal ik my niet Onder u vernee-*
„*deren, maar Booven liggen en over u Heerſchen, dewijl het u betaamd Ge-*
„*hoorzaam en Onderdanig te zijn.* Het Wijf bragt'er weêder teegens in;
„*Wy zijn beyde malkanderen Gelijk, en d'Een is niet Booven den anderen,*
„*maar wy zijn uyt Eene Aarde gemaakt; en derhalven* &c. Dus bleevenze
„weederzyds Stijfzinnig en Vervreemden meer en meer haare Gemoederen
„door leelijke toeſpraaken. *Lilith*, niet anders dan een Oneyndige Twiſt te
„gemoed ziende, heeft den Geheyligden Naam, SCHEM HAMPHORASH,

Maar van hem is weggevloogen.

„Dat is, den Vierletterigen Naam יהוה *Jehova*, met een *Kabbaliſtize* Ver-
„klaaringe uytgeſprooken; en heeft zig al-Vliegende door de Lugt, inder
„haaſt uyt Adams gezigt weg-gepakt: Die dus moetwillig van dit Onge-
„hoorzaam Wijf, Weduwenaar gemaakt, ook ſtrax daar over aan Godt Ge-
„klaagd en gezeyd heeft; Dat het wijf welk hy hem gegeeven had, van
„hem Weg-Gevloogen was. Derhalven heeft Godt dry Engelen gezonden;
„naamelijk *Senoi*, *Sanſſenoi* en *Sanmangeloph*, die de Vlugtende Lilith
„zouden te-rug haalen; met toezegging, Dat zoo Lilith gezind was weeder
„te keeren, alles zoude wel ſtaan; in dien niet, Dat dan alle Daage, Hon-

Lilith van de Engelen agterhaald en gedreygd.

„derd van haare Zonen zouden om den Hals geraaken. Dus zijn haar de En-
„gelen naargeſpoord, en hebbenze eyndeling op zekere Ongeſtuyme Zee
„agter-haald, en Gods Bevél bekend gemaakt, op de plaatze alwaar naa-
„derhand, De Egiptenaars Verzuypen zouden. Maar als Lilith geen Ooren
„leende,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

,,leende, en Weygerig bleef weeder te keeren; hebben de Engelen gezeyd;
,,*Indien gy met ons niet te rugge gaat, zullen wy u in deeze Zee onder-*
,,*dompelen en Versmooren.* Hier op Bad Lilith, zy wildenze laaten gaan,
,,naardien zy doch Geschaapen was, om de Knegtjes van Agt Daagen, en
,,de Meysjes van Twintig Daagen Oud, te Plaagen en te Dooden. Maar
,,de Engelen dit hoorende; wildenze met geweld wegneemen en tot Adam
,,brengen: Doe verpligte Lilith haar van stonden-aan met een Eed; en
,,Verswoer alle Magt, om den Kinderen Schaade te konnen toebrengen,
,,by-aldienze slegts de Naamen of Beelden van deeze Engelen, op een Ceel-
,,ken, of elders op Geschreeven of Geschilderd vond: Beloovende ver-
,,der, De Goddelijk-opgeleyde Straffe, (naamelijk datter daagelijx Honderd
,,van haare Zonen om een Luchjen zouden raaken;) op haar te neemen.

Lilith Sweerd alle magt afom te Beschaadigen.

,,En derhalven zijn'er zeederd alle Daagen, Honderd SCHEDIM, Dat zijn
,,*Jonge Duyveltjes*, Gestorven. En dits de Oorzaak zeggen de Joden, waar-
,,om zy de Naamen deezer Engelen, op een Perkemente Ceelken Schrij-
ven, en den Kinderen als een Geneesmiddel, aan den Hals hangen; op dat
Lilith die ziende, haaren Eed indagtig worden, en haare Schaadelijke Poo-
ten van die Kinderen afhouwen zouw. En hier op rust dan ook het Schrij-
ven van deeze Naamen, en *'t Vertrekken van Lilith* uyt de Kamer der Joodse
Kraamvrouwen. Zoo nu ymand vraagd, Waar de Rabbijnen deeze Histo-
rie gehaald hebben? De Joodse *Brand-Spiegel*, zal het hem in deeze beknop-
te woorden, en zonder bewimpelinge zeggen; *Godt heeft de Vrouwe uyt een
Ribbe des Mans Geformeerd, op datze als een Lid des Lichaams, met dee-
ze wonderbaare Eendragt en over-eenstemming aller Ledemaaten, die el-
kander onderling Dienen, naar vermoogen over-een koomen, en daar in aan
den Man een Hulpe en Troost des Leevens zou zijn. En hier van daan twis-
ten onze Leermeesters over 't geëner geschreeven staat*; Godt Schiep den
Mensche naar zijn Beeld en Gelijkenisse; naar het Beeld Gods Schiep hy hem,
Een Man ende Vrouwe Schiep hyze. *Maar naardien in't tweede Kapittel,
strax daar bygevoegd word*; Het en is niet Goed dat den Mensch alleen zy;
laat ons hem een Helperinne Maaken, die hem gelijk is: *Zoo vraagen on-
ze Rabbijnen*, die alle Menschen in Wijsheyd verre Overtreffen; *Waarom het
eerste Wijf, dat met Adam Geschaapen en de Wetten der Natuure doorge-
staan had, haar Man Ontloopen is?* En onze Scheydsmannen ontknoopen
de Vraage aldus: *Het eerste Wijf* zeggenze, *hiet* Lilith, *en die stelde haar
zeer Hoovaardig en Ongehoorzaam aan teegens haaren Man; om datze bey-
de van gelijke Aarde gemaakt waaren: En daarom heeftze Godt den Man
afgenoomen; en een ander Wijf uyt zijn eygen Lichaam gemaakt, die Ge-
hoorzaam was, en hem met alle Hulpe en Neerstigheyd diende, gelijk het
eene Lid des Lichaams het andere ten Dienste staat.* Dus verre der Joden
BRAND-SPIEGEL, welk een Boek is, Dat by hen zoo genoemd, en in 't
Hoogduyts met Hebreeuwse Letteren te Krakouw Gedrukt is in 't Jaar 1597.

Gen. 2:17.

't Onderscheyd tussen Lilith en Eva die beyde Adams Vrouwen waaren.

Verder word deeze Lilith hier en daar by de Joden, *De Moeder der Duy-
velen en Quaade Geesten* genoemd. Ook Schrijvenze van haar, datze zelfs
in de Hemelze Zaamenwooninge dikwils Twist, Haat en Nijd verwekt,
en de Zalige daar niet zelden met leelijk Huylebalken Beschuldigt en Aan-
klaagd. En dits genoeg van *Lilith*. Van wien misschien niet alleen het
Spreekwoord, *De Duyvel en zyn Moer*; op de baan gekoomen is; maar
ook van 't Geloof aan de Magt der *Quaade Geesten*, *Toover-Hexen*, *Ver-
schiersters*, *Alvinnen*, *Spooksters*, *Nagt-Merryen*, *Kol-Rijdsters*, *Duyvel-
Jaagsters*, *Waarzegsters*, *Witte-Wijven* en diergelijk Gespuys; van welk
het Bygeloovig Erfgerugt, de gemeene-man wijs-maakt, Dat ook zeekere Boo-
ze Geesten, met deeze, als Mans met Vrouwen, zoo verre konnen Gemeen-
schap hebben, Datter een Kind van komd. En gelijk men by zommige
Land-aard noch in die meeninge is, Dat alzulken slag van Quaad-aanbren-

Lilith de Moeder van de Duyvel.

De Duyvel en zijn Moer, waar van misschien zoo genoemd.

Spooksters en Nagt-Merryen.

brengende *Nagt-Spooksters*, *Alven*, *Witte-Wyven* of *Liliths*, 't meest, omtrent de Nieuw-Gebooren Kinderen en Kraamvrouwen beezig zijn; alzoo zijn al die dwaalzieke Erfgerugten, door de zugt der Vrugtbaare Voortteeling, by veele, noch niet heel-en-al in 't Vergeet-boek geraakt.

Bygeloovigheyd der Wijven omtrent de Kraamvrouwen.

Zoo dat zelfs noch niet lang-geleeden binnen Hamborg en daarom-heen, naauwlijx de Naam van 't Jonge Kraam-Kindje mogt genoemd worden, zonder *Godt-Zegens* daar by te doen; Want zoo eenig Vrouwmensch, die niet al-te wel bekend was, zulx naar-liet, wierdze strax voor een *Verschierster*, dat is, voor een *Begoogelster* of *Tooveres* aangezien, die 't Kind gezind was te Verminken of een *Dood-Neep* te geeven.

Witte-Wijven waar van zoo genoemd, en qualijk verstaan.

Boovendien ist ook alleen van 't mis-Verstand voortgekoomen, Dat zeeker slag van Waarzegsters, *Witte-Wyven* genaamd, gelooft wierden in Witte Kleederen te Verschijnen; of zig gemeenelijk daar meede lieten zien, als menze Bezogt, en Raadpleegde. Doch zy zijn *Witte-Wyven* genoemd, om dat zy zelve voorgaaven, *Veel te Weeten*; *en misschien Vroedvrouwen* of *Quakzalfsters* en *Kopsters* waaren; naardien het woord *Wit*, *Witte*, en *Wittig*, by d'Oude Neederlanders, (en nu noch by de Friezen,) Beteekend, *Kennis*, *Kundschap*, en alzoo *Weetende*, en *Kundige*; waar van by ons het woord *Verwittigen*, dat is, *Doen Weeten*, *Verkondigen*, en *Bekendmaaken*, in gebruyk gebleeven is. Invoegen *Witte-Wyven*, zoo veel is als *Wyze* of *Weetende Vrouwen*; gelijk de Friezen nu noch zeggen; *Hy het nin Wit*, hy heeft geen Verstand. En 't heeft by d'Oude Saxen en Engelzen, dezelve beteekenis. Zoo dat alsmen deeze *Witte-Wyven* hoord noemen, men daar door *Weetende Wyven*, en vervolgens, *Waarzegsters* verstaan moet, tot welke de Bygeloovige Menschen uytgingen, om 't een en 't ander van haar te weeten: Gelijk zommige noch wel de gewoonte hebben, by de Landloopsters te gaan, die men *Heydens* in de wandeling noemd; (en thans veel beeter *Swarte*, dan *Witte-Wijven* gelijken;) op datze haar de Handen bezien en *Goeder-Geluk* moogen zeggen.

En voor Waarzegsters gehouden.

En gelijk ook L. Meyer, in zijn *Verouderde Woordenschat*, WITTIGEN, *Waarzeggen*, *Voorspellen*, en *Wichelen* verklaard; alzoo heeft men te denken dat Pikkart, met Kempius en Wiérus, deeze *Witte-Wyven* zeer qualijk voor *Nagt-Spooken*, *Quaade-Geesten* en *Duyvels* hebben uytgemaakt, die De Kraamvrouwen quelden, de Kinderen Beschaadigden, of uyt de Wieg weghaalden en in haare hollen sleepten, dieze in zeekere laage Heuveltjes Veldewaards-in hadden; en alzoo by-naar niet anders deeden als wy van *Lilith*, der Joden Kinder-Duyvelin gehoord hebben.

Witte-Wijven gingen niet met de Duyvel om.

Maar dat deeze *Witte-Wijven*, zelfs niet eens met de Duyvel omgingen, noch een Stroo aan stukken byten konden, kan uyt al die Sprookjes geweeten worden, welke zeggen, Datze in Witte Kleederen verscheenen; en datze met een Wit Laaken dat voor 't Bed van de Kraamvrouw hing, Verzoend wierden; zoo datze aan Moeder noch Kind, geen Schaade deeden. En 't zou moogelijk wel konnen zijn, dat men in Friesland, uyt deeze Oude waan, noch heden in gebruyk heeft, het Kraam-Bed, met Wit Linnen te behangen. Gelijk moogelijk ook de Dienstvrouwen, welke de Kraamvrouwen in 't Kinder-Bed bystaan; hier van by zommige, *Bewaarsters* of *Kraam-Bewaarsters* genoemd konnen zijn.

Witte-Vrouwen Poort tot Utrecht.

En dat noch op heden binnen Utrecht, een der Stadspoorten, *De Witte-Vrouwen Poort* genoemd word, agten eenige datze ook van duske *Witte-Wijven*, (die zig aan dien Oord der Land-zijde eertijds onthielden) alzoo genoemd is. Alhoewel andere d'afkomst van dien Naam, aan zeeker Klooster opdraagen, alwaar de Nonnen, *Witte-Vrouwen*, weegens haare Kleedinge genoemd wierden. Ook ontbreeken geen, die deeze Witte-Wijven voor *Gewyde Vrouwen*, of *Priesterinnen* houden, tot welke eenige Godsdienstelijk uytgingen, en door verval van Naamdigting, *Profeteßen*, *Waarzegsters* en *Goeder-Gelukzegsters*, en vervolgens *Toovereßen* genoemd zijn. En die 't lust daar van te leezen, bezie wat gemelden Pikkard, van dezelve Geschreeven heeft, in zijn Oud-

heden

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

heden van Drenthen en Oud Frieſland; die ook de Heuvelbergjes in Print vertoond, waar in deeze *Witte-Wijven* haar onthielden, en de Kinderen te mets daar binnen Sleepten; alhoewel moogelijk niet in zoo grooten getal, als dien Hamelenzer Fleuyt-Speelder (van welke Fabel, Schookius een Boekjen uytgegeeven heeft;) die'er op eene reys, ruym 130 ſtux, van 4 tot 12 Jaaren Oud, zoo ſchoon weg-knapte, Dat niet een daar van weeder teregt gekoomen is. Die dan gezind zijn haare Kinderen, door Spooken en Quaade Geeſten, Vervaard te maaken, en de Vrees daar voor, hun eerſte Onnoozelheyd willen inſtampen, moogen haare dan onder 't Schreeuwen en Huylebalken, wel met duske *Kinderhaalders*, *Leelijke-Mans*, en *Witte-Wijven*, die'er zullen *Meede-Neemen*, zoeken te ſtillen, en met die Bytebaauwze Bullebakken, zoo kort als een Muys doen ſwijgen; want daar door worden zy maar des te gemakkelijker toebereyd, om alſſe wat Ouwer geworden zijn, veel meer Geloof aan de Magt des Duyvels te geeven, als agt op haar eygen Quaade geneegentheden te ſlaan; Op datze van *Die Slange*, welke *Liſtiger* is dan al 't Gedierte des Velds, (alle zoorten van Natuurlijke Slangen daar onder geteld; zelfs meede Die, door welke de gemeene Dwaalinge wil, Dat de Duyvel, Eva Verleyd heeft,) niet willens Bedroogen worden; toeſtemmende de Begeerte die teegen 't Gebod van Godt leyd aangekant. Doch dit zal zoo lang *Paradox*, of Wonderſpreukig klinken, als men niet en verſtaat, in wat voegen *Den Tweeden Adam*, naamelijk Kriſtus, even als den Eerſten Verzogt, en nogtans Zonder Zonde gebleeven is; en daar door getoond heeft, hoe men *Die Slange*, den Kop Vermorzelen moet. En daarom dwaalen zy zeer, welke meenen, Dat deeze Overwinninge van zijn Godheyd afgehangen heeft, en hem daar door alleen is moogelijk geweeſt. Die het Vatten kan, Vatte het, wy ſcheyden'er af, om dat wy andere dingen voor hebben, en bezien willen, Of niet een veel hoogdraavender Inzigt der Goddelijke toezegginge, De Drift der Hebreeuwſe Vrouwen heeft doen verlangen, om de Kerke Gods in de Stam-Huyzen der H. Vaderen; met Een Heylig Zaad, uyt Iſaak den Zone der Belofte, te Vermeenigvuldigen. Om waar van nu te ſpreeken, wy dit Hooftſtuk ondernoomen hebben.

130 Kinderen van een Fleuyt-ſpeelder weggenoomen die nooyt weeder quaamen.

Bytebaauwen en Bullebakken om de Kinderen Vervaart te maaken.

En ſchadelijk gevolg daar van.

Kriſtus heeft niet van weegen zijn Godheyd; minder, als Adam konnen verleyd worden.

Daar is dan onzes-agtens niet aan te twijffelen, of de Kinderloosheyd, heeft booven d'aangebooren Drift der Voort-teelinge (waar door elk Dier zijn Geſlagt poogd voort-te planten,) De Gemoederen der Geloovige Vrouwen, voornaamelijk gepijnigd, als zy haar zelven de Goddelijke Belofte van de Vermeenigvuldiginge des Zaads Abrahams, te-binnen bragten, en Hoofd voor Hoofd, meenden deel aan de zelve te hebben: Zoo dat zy die misgedeeld van Naakoomelingen waaren, geloofden van den Zegen Abrahams, verſchooven, en alzoo veragt in Gods Oogen te zijn; waar van zy het gewis Teeken, in de *Onvrugtbaarheyd* ſtelden. Dit doed ons voorzeeker weeder aan Iſaak en Rebekka gedenken; welk'er Geloove en Lijdzaamheyd, beyde hier in byzonder uytblinkt; Dat eerſtelijk deeze Jonge Vrouwe, in haare Onvrugtbaarheyd, geenzinds haar Schoon-Moeder Sara is naargevolgd, en haaren Man een onbetaamelijke Byſlaap, met een ander aangeraaden heeft: Gelijk dan ook Iſaak, ſchoon hy geen uytgedrukte Wet had, die hem verbood Twee Wijven te hebben; zijn Vader Abraham niet en is naargevolgd. En waarom doch anders? als om datze beyde door het Voorbeeld van haar Ouders hadden geleerd, en ook geloofden; Dat hy, die Abraham en Sara, in haar hoogſten Ouderdom, met een Bly Kind Vermeenigvuldigd had, De gedaane Belofte, geenzins in haar zou laaten Wankelen. Daar-en-booven, was hen ook niet Onbekend, hoe weynig Geluk het Houwelijks-Bed met verſcheyde Vrouwen te Verwarmen, agter-naa ſleepte; en ſlegts als een Tondel waaren, dat op de minſte-ontfange Spranken van Gekijf, het Vyer der tweedragt zoodaanig aanſtak, Datter zommige 't Huys ruymen, en de Zaamen-Wooninge verlaaten moeſten. En alhoewel Iſaak deeze Klip voor-

De Belofte van de Vermeenigvuldiging des Zaads, heeft de Vrouwen begeerig naar Kinderen gemaakt.

zigtelijk wist te vermijden, moet men nogtans daar uyt niet besluyten, Dat hy zijn Vader Abraham, in Kuysheyd overtroffen heeft; naardien wy reeds genoeg gezien hebben, Dat Abraham het Houwelijk met de Dienstmaagd Hagar, noch uyt Onmaatige Wellust, noch uyt Verkoelde Liefde teegens Sara, heeft aangevangen. Maar doch? Wat doed Isaak ten laatsten, en naar dat hy nu een ruyme tijd, door de Kinderloosheyd van Rebekka Gepijnigd was? Hy heeft *Godt in Teegenwoordigheyd van zijn Huysvrouwe Gebeeden, om datze Onvrugtbaar was*, Gen.25:21. Daar andere Overzetters leezen; *Hy heeft Godt Gebeeden voor zijne Huysvrouwe.* En daar is geschil over by de Uytleggers, te weeten, of Isaak hier alleen, of te-gelijk met Rebekka Gebeeden heeft? Het Grondwoord, dat hier *Bidden* vertaald word, geeft niet alleen Een enkel *Bidden*, maar Een *Geduurig* en *Aanhoudend Bidden* te kennen; naadien het de beteekenis heeft, van *Kragtige woorden in overvloed uytstorten.* Als welkers eerste beduyding of wortel-zin, is *Veel zijn*, te weeten, door aanhouden. Waarom het Ezech.35:13. zoo veel te kennen geeft, als *Veel woorden maaken*: of *Gy hebbet uwe woorden teegen my Vermeenigvuldigd.* Dus heeft Jarchius hier wel in-agt genoomen, Dat Isaak *Veel en Geduurig* in het Gebed is beezig geweest. Als'er dan gezeyd word, Dat Isaak *Gebeeden* heeft, verklaaren 't meest al de Oosterze Vertaalers, en de Gemeene latijnsse; Dat hy zulx gedaan heeft, *Voor zijne Huysvrouwe.* Andere, gelijkwe uyt onze Overzettinge voor-geleezen hebben; *In teegenwoordigheyd* van zijne Huysvrouwe. En hoe de Kantteekenaars ook de andere Vertaalinge bedenkelijk Goedkeuren, kan men haast naarzien. Salomon Jarchi verklaard dit Bidden aldus; *Isaak* zeyd hy, *stond in eenen Hoek en Bad; ende Rebekka stond in d'anderen Hoek en Bad.* Nogtans wil Heydeggerus, de Oosterze Overzettinge, voor d'Eenvoudigste opgenoomen hebben; niet teegenstaande daar niet aan te twijffelen is, of Rebekka heeft ook haare Gebeeden by die van haaren Man gevoegd, op dat de gehoopte uytwerking aan hun beyden, te kragtiger beklijven mogt. Zulx dit Paar Volx, een heel andere weg zijn ingegaan, als veele met haar Exempel hun qualijk zijn naargevolgd; als die niet zelden, naar een kijfagtige heen en weederkaatzing, van de schuld der Onvrugtbaarheyd; d'een of d'ander, Een Natuurlijk Gebrek aantyën, en Wettelijk willen Gescheyden zijn. Om 't welk niet zoo ligt noch Onbezuyst te doen; by eenige Regters verstaan is, Dat een Vrouwe hier over niet als naar Dry Jaaren geduld, vermogte klagtig te vallen; Gelijk die groote Rijm-Schrijver der Houwelijx-Wetten; beneffens andere nutte Lessen, niet onaardig in deeze Veerzen aanwijst:

Isaak en Rebekka over haar Onvrugtbaarheyd in 't Gebed.

Aanmerkingen der Overzetters en Uytleggers over Isaaks Bidden.

Gy moogt geen BED-GEBREK *in Regten Openbaaren,*
Als naar een Koude zugt van Dry geheele Jaaren;
Dit Onheyl heeft den aardt om niet te zijn geklaagd,
Als van een Egte Wijf, en noch een volle Maagd:
Want heeft de Zoete Trouw *maar eens haar volle Leeden,*
Zoo is voor alle tijd het Klaagen afgesneeden;
En of dan eenig Man zijn eerste Kragt verliest,
Geen Wijf en heeft de magt dat zy een ander kiest.
Al watter naaderhand, kan ymand overkoomen,
Dat moet, hoe dat het gaat, ten besten zijn genoomen;
Jaa schoon uw Bedgenoot vergat zijn Egte schuld
Daar is geen beeter raad, als lijden met geduld,
Maar zoo misschien de Man met onbequaame Leeden,
Is van den eersten aan, by uw te Bed getreeden;
En dat zijn Onheyl duurd tot aan het derde Jaar,
Zoo Eyst *uw Jeugt te-regt een ander Wederpaar:*

Niet

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Niet dat om deeze Feyl, de Trouwe word Ontbonden,
Maar dat geen waare Trouw daar immer is gevonden.
Want als een Vrouwe Trouwd, die niet en is Ge-Mand,
Zoo blyft de Vrouwe Los, de Trouwe zonder Band.

't Geên de Poëet hier zeyd; vind ook zoo-verre zijn Grondveſt in de heedensdaagze Regten; Dat een Houwelijk met een Perzoon aangegaan, Die van Natuuren of door een Ongeneeslijk Gebrek, onbequaam tot de Kinder-Teelinge bevonden word; op d'Aanklagte en Verzoek der Beſchaadigde partye, van geender Waarde mag verklaard worden: Zulx datze Wettelijk Geſcheyden zijnde, de Beſchaadigde met een ander vermag Wettelijk Houwelijk te maaken, gelijk in de Regtbanken dikwils verſtaan is; waar van een opmerkelijke *Sententie* gevonden word, in de Neederlandze Hiſtorie van Pieter Bor. Doch laat ons weeder tot Iſaak keeren, wiens Gebed, wy geenzinds moogen aanmerken, als een blijk van zijn Wanhôôp of Vertwijffelinge. Want ſchoon hy de Belofte had, Dat uyt hem het Zaad Abrahams Gezegenderhand zou Vermeenigvuldigd worden; en hy ook Geloofde, Dat zulx niet agter blijven zou; is 't nogtans zijn Pligt geweeſt, door middel van Heylige Gebeeden, (welke de Belofte Gods onderſtelden), de Vervullinge daar van in-te vorderen. En heeft Thomas Aquinas, uyt dit Voorbeeld van Iſaak, zoeken te beveſtigen, Dat de Predeſtinaatie, door 't Gebed der Heyligen, kan geholpen worden; te weeten, niet zoo-zeer de Goddelijke Voorbeſchikking van 't Eeuwige Beſluyt, als wel des zelfs Uytwerkinge in den tijd. Doch dit is buyten ons beſtek. Maar gelijk Moſes Gen. 25:19. tot een *Opſchrift* van de Hiſtorie, in welk hy de Geboorte van Jakob en Eſau, voorhad te Verhaalen, zeyd; *Dit*, of *Deeze zyn de Geſlagten van* Iſaak *de Zone Abrahams*; (dat is, d'afkomſt der Kinderen Iſaaks, en de zaaken die hem daar omtrent overgekoomen zijn;) alzoo beginnen de Joden ook haar VI^de^ PARASCHA, of *Sabbath-Leezinge*, met deeze woorden; Die zy, *De Geſlagten Iſaaks* noemen.

Bor 4 de deel XXIV. Boek.

Zeſde Paraſcha der Sabbath-Leezing begind. Gen. 25:19.

Terwijl Iſaak dan aldus in 't Gebed volhard; toonde Godt ten laatſten, Dat hy niet Verre was van de geene die hem Aanriepen: *Want de Heere liet zig van hem* Verbidden; *Zoo dat Rebekka, zyne Huysvrouwe ſwanger wierd*, Gen. 25:21. Het is voorwaar een ſlegte Reden die Jarchius bybrengd, om ons te leeren, Waarom hier gezeyd word; Dat Godt Iſaak Verhoord heeft, (*En ook niet Rebekka?*) als hy meend, Dat zulx geſchied is, om dat Iſaak Een Zoon des Regtveerdigen, maar Rebekka, Een Dogter des Onregtveerdigen was; want aldus luyden zijn eygen woorden: *Godt heeft* Hem, *en niet* Haar *verhoord: Dewyl het Gebed van eenen Regtveerdigen, die ook Een Zone des Regtveerdigen is; gantzelyk niet en is, gelijk als het Gebed van een Regtveerdigen, die een Kind van een Onregtveerdigen is: En daarom heeft Godt Iſaak en niet Rebekka Verhoord.* Dit zeyd Jarchius; Maar onzes-agtens, Onkundig en Onwaaragtig genoeg geſprooken, van een Geleerde Jood; naardien Godt de Gebeeden van yder-een, Die aan Hem uyt een Waar Geloove gedaan worden, zonder onderſcheyd Verhoord. Indien hy dan had willen toonen, waarom Rebekka niet Verhoord is; hy had moeten aanwijzen, Datze zonder Geloove Gebeeden heeft; Als den Apoſtel zeyd; *Gy Bid en Ontfangd niet, om dat gy Qualyk Bid.* Doch wy hebben een waarſchijnelijker reden by de hand, welke betoond, waarom de Gebeeden van Iſaak, veel-eer dan die van Rebekka Verhoord zijn: Naamelijk, dewijl het Gebed van Iſaak de Zone der Belofte, als het kragtigſte, meer by Godt vermoogen heeft; en niet alleen dit; maar mitsdien hy Verhoord is, zijn ook de Gebeeden welke Rebekka aan die van Iſaak toevoegde, tegelijk Verhoord: En zoo agten wy dit genoegzaam afgedaan.

Iſaaks Gebed Verhoord en Rebekka Swanger geworden.

Miſſlag van S. Jarchi.

Jak. 4: 3.

Waarom alleen gezeyd word dat Iſaaks Gebed Verhoord is, daar doch Rebekka meede Gebeden heeft.

Naar dat Rebekka dan Swanger geworden was; En zy reeds *Leeven* droeg,

Gen. 25: 22.

Stieten zig niet alleen de Kinderen in haaren Buyk, teegens malkanderen; maar zy heeft daar uyt ook zeer ligt konnen afneemen, Datze *Tweelingen* droeg; gelijk wy heel gemakkelijk te denken hebben, ſchoon Moſes zulx niet uytdrukkelijk aanteekend. En men vind de woorden hier verſcheydentlijk Vertaald.

Rebekka Swanger voeld Worſtelingen in haaren Buyk.

Naar het Hebreeuws, zeyd de Text, *De Zonen Stieten in 't binnenſte van haar.* Onze Overzetters, *De Kinderen Stieten zig te zaamen in haaren Lijve.* En de Gemeene Latijnze Vertaalinge: *Maar de Kinderen wierden den eenen van den anderen Geſtooten.* De Targum van Onkelos; *En haare Kinderkens maakten Geweld in haaren Buyk.* De Arabize Vertaalinge zet; *Doe hebben twee Zonen malkanderen in haaren Buyk gedrongen.* De Griekze Bybel leeſt; *Doe Huppelden de Kinderkens in haar.* Uyt hoedaanigen zaamenſtemming der Overzetters, het ſchijnd, Dat Hieronymus dit niet al-te fraay Vertaald noch Verklaard heeft, *Zy Speelden*, of *Stieten malkanderen met de Hielen.* Auguſtinus leeſt, *Zy Verheugden haar.* En Aquila; *Zy wierden Verbrooken.* Symmachus; *Zy waaren Beroerd*; of *Hobbelende gelijk een Schip op de ongeſtaadige Baaren.* Nogtans hebben zommige in de Afſchriften van Symmachus niet geleezen *Dièplion*, maar DIEPALAION *Zy Worſtelden.* Doch het Hebreeuwſe woord dat hier gevonden word, beteekend niet alleen Een *Beweeginge*, maar ook Een *Roeringe* die met een zonderlinge *Stooting*, *Aanbotzing* en *Schuddinge* verzeld gaat. Invoegen het waarſchijnelijk is, Dat de beweeging deezer Kinderen, zoodaanig in de Baarmoeder is geweeſt, als de Worſtelende, die door Slaan en Stooten, elkander zoeken van de Loef te Steeken.

Voorbeelden van Tweelingen die in haars Moeders Buyk Geworſteld hebben.

Van hoedaanigen Voor-kooming der Geboorte, onder andere Voorbeelden, Euſtathius in zijn Uytleggingen over Homerus, van Epis de Worſtelaar en zijn Broer verhaald. Ook zeyd Apollodorus yts van twee Gebroeders, die met malkanderen in Verſchil raakten, terwijlze noch in haar 's Moeders Lichaam waaren. Waar toe wy aangaande Rebekka niets meer willen by-haalen, om dat de Opſchudding van deeze Kinderen, niet Natuurlijk en Gemeen, maar Booven-Natuurlijk en Ongemeen is geweeſt. Want dat de Vroome Rebekka zulx ook niet lang daar naar ontwaar wierd, konnenwe ligtelijk hier uyt zien, Datze den Mond des Heeren, ſtrax daar over Raad-vraagd:

Rebekka heeft uyt deeze beweeginge van haar Teedere Vrugten, yts ongemeens aangemerkt.

En daar door geleegentheyd geeft te denken, Datze uyt die zeldzaame Worſtelinge der teedere Vrugten, Oordeelde, Dat zulx wat byzonders te beduyden had; naardien het in een zaake die naar de gemeene loop der Natuure geſchied, geen noodzaak had om de Godſpraaken Raad te pleegen. Gelijk dan ook het Goddelijk antwoord, haar genoeg te kennen gaf, Dat de Aanſtooting deezer twee Gebroeders, in ſté van een hoogdraavende Voorzegginge was. En wy leezen ook in het Euangelium van Lukas, Dat Johannes de Dooper, een diergelijke Beweeging

Johannes de Dooper Huppelde in den Buyk van zijn Moeder.

in de Baarmoeder van Elizabeth gehad heeft, en van Vreugde in zijns Moeders Buyk Opgeſprongen is, zoo draa haar Maria quam Begroeten, Luk. 1: 41, 44. Hoedaanigen beweeginge buyten twijffel, niet door een Natuurlijk toeval, maar uyt een byzondere beſtuuringe Gods geſchied is, gelijk de Reden van Elizabeth te kennen geeft: Want aanſtonds Vervuld wordende met den H. Geeſt, Profeteerd zy d'Ontfankenis van 't Kindeken Jeſus, daarze niet omtrent geweeſt had, noch anders yts van konde weeten. Andere gemeene geſteldheeden der Swangere Vrouwen, hebben al van Ouds, haar gewoone Voorbeduydingen gehad: Daar zommige haar, tot Straf van hun Bygeloof, te mets, jammerlijk in bedroogen vonden, ſchoonze in haare verwagtinge, ook noch al met de Kort-Bondige Spreuken van den grooten Hippokrates meenden onderſteund te zijn: Als die daar in zoo wel de Kenteekenen van een Blye Moeder; dan of'er een Zoon of een Dogter zal Gebooren worden, aangeweezen heeft: Zoo dat hy over het eerſte geval zeyd;

Als aan een Vrouw die Swanger gaat,
De Borſt in haaſt ter Neederſlaat;

Houd

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Houd vast dat om dit Ongeval,
De Vrugt haar niet Belachen zal.

En om van het tweede een goede Voorspellinge te doen, heeft hy deeze Les tot een Kenteeken op-gegeeven;

Die van een Zoontje Swanger gaat,
Heeft vaak een Schoon en Bly gelaat:
Maar gaatze van een Meysje Swaar,
Zoo is haar Weëzen niet te Klaar.

Rebekka dan nu door een booven-gewoone Worsteling der Teedere Vrugten, in haaren Buyk Ontsteld, en aan den Geest geraakt, barst daar op in deeze Klagte uyt, en zeyd; *Isset zoo, Waarom ben ik dus?* Als ofze door een *Verswijgende* maniere van Spreeken (die de Redenkundigers APOSIOPOSIS noemen,) wilde zeggen; *Indien het my alzoo zal gaan*; (te weeten, Dat ik zulke dingen moet gevoelen;) *Waarom ben ik dan Swanger geworden?* Want aldus fraay heeft het de Kaldeëesze Uytbreyder verklaard. Of zy zeyd, gelijk de Gemeene Latijnze Overzettinge heeft; *Stondt het my alzoo te gebeuren, wat wast noodzaakelijk dat ik Ontfing?* Ten zy misschien de Arabisze Vertaalinge, den Zin ruym zoo goed aangetroffen heeft, alze zet; *Indien ik geweeten had dat de zaak zoo geleegen was, ik zoude om dezelve niet Gebeeden hebben.* En alhoewel zommige Swangere Vrouwen te mets, weegen het moeyelijk Kinder-haalen, haar zelven het Byslaapen beklaagen, (als te vooren niet genoeg aan de Goddelijke uytspraake Gen. 3:16. gedagt hebbende;) schijnen Rebekka nogtans deeze woorden, niet zoo-zeer uyt Een Pijnelijk Ongemak in haaren Buyk, ontvallen te zijn; als weegens de bevattinge dieze had, van een wonderlijke Geboorte; zijnde daar over bekommerd, en voor de Goddelijke Gramschap bedugt. Aldus ontrust, heeftze geen tijd verzuymd; maar is *Heenen gegaan om Jehova te Vraagen*, Gen. 25:22. Doch waar heenen, of op wat wijze zy deeze Raadpleeginge met Godt ter-hand genoomen heeft, daar over magmen een weynig Onderzoek doen; en de nieuwsgierigheyd der Geleerde Mannen, is ook van weegen Moses stilswijgen, daar omtrent al dikmaal doende geweest; naardien wy zien, Dat *Den Heere Raad te Vraagen*, in de H. Schrift, genoomen word voor elke Raadpleeging der Godspraake, het zy die door de Profeeten, of door de Lotwerpinge, of door den Hoogen-Priester; of ook wel op een byzondere maniere geschiede; naamelijk, wanneer den Hoogen-Priester zulx deede door de *Urim* en *Thummim.* Welke laatste wijze, wy nergens leezen, Dat voor de Wet is in gebruyk geweest, maar wel de twee andere; naamelijk door de *Profeeten* en door *Droomen* en *Gezigten.* Van Rebekkaäs Raadpleeginge meend Theodoretus, Datze tot den Altaar van haaren Man Isaak, of tot dien van Abraham, of een ander Oud-Vader gegaan is: Waar van Prokopius Gazëus niet veel verschild, als hy wil, Dat deeze Vrouwe in een afgezonderde plaatze van het Huys, gegaan is om te Bidden; alwaar den Uytslag van de toekoomende zaak haar is bekend gemaakt: Welke gedagten ook Pererius, Delrio, Salianus en veel andere omhelzen. Ook word in *Pirke Eliëzer*, door Overleeveringe van de Joden gevonden, Dat Isaak en Rebekka tot den Berg Moriah gegaan zijn, en aan dezelve plaatze gebeeden hebben, daar hy op den Altaar was gebonden geweest. Doch de Rabbijnen die groot geloof aan de *Targum* van Jerusalem geeven, willen meest, Datze tot Sem gegaan is; waar toe zy zoo-veel te ligter overhellen, als zy voor vast-stellen, Dat deezen met Melchizedek, een-en-dezelve Man is: Ziet hier de eyge woorden van den Jerusalemsen Overzetter; *En op dat Rebekka in den Heere mogte Raad-Vraagen, isse gegaan in 't Huys, alwaar Rabbi* Sem *Predikte.* Andere Joden,

Bedenkingen hoe Rebekka deeze Raadpleeging gedaan heeft.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

En tot wien zy daar toe heenen gegaan is.

den, en met Naamen Maymonides, zeggen, Datze tot Heber gegaan is, en datze door zijnen Mond, den Heere Raad-gevraagd heeft. Welke verschillige gevoelens, Augustinus hebben doen zeggen; *Wat hier van is; Of hoe het ook op eenige andere wijze als my tot noch toe is te-binnen gekoomen, mogt geschied zijn; kan nogtans de H Historie niet liegen, welke zeyd; Dat Rebekka gegaan is om den Heere te Vraagen, en dat den Heere haar geantwoord heeft.* Zoo spreekt hy; op dat hy alzoo tussen het Zeekere en het Onzeekere, een voorzigtig Onderscheyd leerde maaken. Want dat Rebekka *Tot den Heere* gegaan is, om *Raad te Vraagen*, En dat hy haar geantwoord heeft, is uyt Moses verhaal zeeker: Doch ofze den *Heere* door den Mond van Heber, Abraham, Sem of Melchizedek Geraadpleegd heeft, of datze haar tot eenen Altaar heeft begeeven, is alles even onzeeker. Nogtans konnen wy die meeninge eenigzinds waarschijnelijk agten, welke steld, Datze zig naar een byzondere plaatze begeeven heeft; en aldaar Vyerige Gebeeden tot Godt uytgestort hebbende, Antwoord ontfangen heeft; het zy dan of in den Slaap, of Waakende; of op eenige Ongewoone wyze, door Verligtinge in 't Verstand; of door Offerhande: Waar in moogelijk haar Schoon-Vader Abraham, die doe te-gelijk Een Profeet en Een Priester in de Kerke Gods was, haar behulpig is geweest. 't Geên niet onmoogelijk is; Naardien Abraham omtrent tot het 15de Jaar van Jakob en Esaus Geboorte, schijnd geleeft te hebben. Doch van Sem en kan het niet gezeyd worden; naardien hy al 10 Jaaren voor dit geval Gestorven was. En schoon Heber zelfs Abraham Overleeft heeft, leest men nogtans nergens, Dat hy in 't Land Kanaans woonde, of elders by de hand was, om Gevraagt te konnen worden. Maar behalven deeze aanmerkinge, willen ook eenige, Dat men hier de byzondere gedagten der Schoolgeleerde niet heel-en-al behoorde te verwerpen; uyt welke dit volgende word bygebragt; te weeten; Dat Rebekka tot den Berg Moriah gegaan is, welke

Byzondere Gedagten over de Raadpleeging van Rebekka.

„zy geloofde, een Heylige plaatze te zijn, alwaar Abraham eenen Altaar „gebouwd had, wanneer hy zijnen Zone meende te Offeren. Hier ge„koomen, en Ge-Offerd hebbende, heeftze zig op de Vellen der Geslagte „Beesten ter Slaapen needergeleyd, op datze in een Droom, de Waarheyd van „Godt verneemen mogt; gelijk zulx aan veele Profeeten gebeurd is. En „op datze niet door eygen inbeeldelijke Droomen bedroogen wierd, maar de „loutere Waarheyd van Godt vernam, heeftze naarvolgens de gewoonte der „Volkeren, een zoort van Louwrier-Blaaderen, welke Dry-Voet genoemd „worden, beneffens de Blaaderen van * Kuys-Lam, (die men agt de Droomen „der Inbeeldingen te verdrijven,) onder haar Hooft geleyd; en zoo Onbelemmerd Slaapende, heeftze antwoord van Godt Ontfangen. En gelijk Bolduk, hier in Komestor, (welken hy met andere, voor den Autheur van deeze Schoolgeleerde Historien houd,) grootelijks prijst, en hem daar in naargevolgd; alzoo bevestigd hy ook niet alleen, Dat Rebekka, Slaapende op dusdaanige Groene Taxkens, den Heere Raad Gevraagd heeft; maar dat meede de Profeeten van die tijd, gewoon waaren alzoo te doen: En betrekt daar toe de plaatze Job 4:12,13. alwaar Eliphas, volgens zommiger Vertaalinge zeyd; *Tot my is een Heymelijk woord gesprooken, mijne Oore heeft een weynig daar uyt vernoomen, op de Taxkens van de Nagt-Gezigten, in het vallen van den Slaap over* ENOSCHIM. En alhoewel onze Overzetters deeze Text-woorden met zommige andere Vertaalers aldus leezen; *Tot my is een woord heymelijk gebragt en mijne Oore heeft een weynigsken daar van gevat: Onder de Gedagten van de Gezigten des Nagts, als een diepen Slaap vald op de Menschen*; zijn de Kantteekenaars nogtans van gedagten, Dat daar eygentlijk van *Taxkens*, of *Takken*, als Jesa. 17:6. en 27:11. gesprooken word; Doch alleen door Gelijkenis, genoomen voor *Gedagten*; als Job 20:2. en 1 Kon. 18:21. te kennen geeven: *Dat gelijk de Takken van de Stamme des Booms voortkoomen; alzoo ook de Gedagten van den zin of meeninge*

* Agnus Kastus, een Boom by de Hoogduytzen Schafmulle geheeten; ziet Dodonèus.

Zeldzaame Vertaaling der woorden Job 4:12, 13.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ninge des Herten. Dits haare Verklaaringe. Onder-en-tussen meend Bolduk, zijn voorneemen met deeze woorden, (welke Eliphas omtrent 200, of meer Jaaren laater, als Abrahams tijden, gesprooken, en Rebekka voor haare Kinderen den Heere Raad-Gevraagd heeft;) ten minsten zoo verre uytgevoerd te hebben, Dat hy daar in Vierderley omstandigheeden van de Goddelijke Raadpleeging der Oude Vaderen, met der zelver Openbaaringen meend gevonden te hebben. Als I. *Dat het by Nagte geschiede.* II. *Dat het was in een diepen Slaap.* III. *Dat het door een zagt Geruys aan de Ooren quam*, en ten IV. *Dat zulx geschiede aan de Rustende op de Taxkens.* Maar ik ben bekommerd zeyd Heydeggerus, of niet deeze Man, door de dertelheyd van dusdaanige lekkere dingen der Oudheyd, raazende geworden, en daarom aldus gesprooken heeft. Want schoon het waar was, Dat dusdaanige manieren van Godt Raad te Vraagen, ten tijde van Job, en in zijn Vaderland moogen in swang geweest zijn, blijkt nogtans geenzinds daar uyt, Dat die gewoonte aan Rebekka is bekend geweest; en het by veele onzeeker blijft, of deeze Vrouwe niet wel 400, of ten minsten alswe strax zeyden, ruym 200 Jaaren voor Job geleefd heeft; gelijk'er ook van tijd tot tijd, verscheyde manieren om Godt te Vraagen zijn geweest. Boovendien zeyd ook Eliphas niet, Dat hem d'Openbaaringe, *Op de Takken der Boomen Slaapende*, geschied is: Want alhoewel, het Grondwoord, dat Job 4: 12. *Gedagten* Vertaald word, in andere plaatzen, *Een Tak*, en op een ander, De Scherpe Hoek of *Tand* van een Steen-Rots beteekend; geeft het nogtans ook de *Gedagten* te kennen, welke volgens Kimchius, even dat zelve aan het Herte des Menschen zijn, dat de Takken aan de Boomen zijn. En daarom, als'er 1 Kon. 18: 21. gezeyd word; *Hoe lange Hinkt gy op twee Gedagten*: Is zulx naar de strax-gezeyde meeninge, en d'Hebreeuwse Taal, zoo veel gezeyd, als *Hoe lange Huppeld gy op Twee Takken.* Even als wy van Dubbelzinnige en Onstantvastige Menschen, gewoon zijn te zeggen; *Hy springd van den eenen Tak op den Anderen*, of *Van den Os op den Ezel*, &c. Ziet hier toe de fraaye Kantteekeninge op de Duytze Bybel. Zulx dat dan Eliphas, in de aangehaalde plaatze, niet anders wil te kennen geeven; als dat hy ter-tijd, wanneer hy de Gezigten des Nagts over-Peynsde en met Opmerkinge en Gebeeden verlangde te verstaan, hy in zijn Gedagten, met Schrik bevangen is. &c. En schoon deeze Man het anders verstaan heeft; kan hy zulx naar de Oude Bygeloovigheyd der Sabeën en Arabiers gedaan hebben; Die aan alzulke dingen vast-hingen; en moet derhalven niet tot de Huyslijke Kerke van Abrahams Geslagte betrokken worden, daar in men nu al beeter Onderweezen was.

Wat Bolduk, hier uyt meend gevonden te hebben aangaande het Raadpleegen van Rebekka.

Die daar over van Heydeggerus op den Hekel geleyd word.

Job 4: 12, 13.

Als Godt dan de Raad-Vraagende Rebekka, goedertierentlijk wilde Antwoorden, heeft hy haar de Geheymenis van zijn Voorzienigheyd, aldus Geopenbaard; *Twee Volken zijn in uwen Buyk, ende Twee Naatien zullen haar uyt u Ingewand van-een scheyden; ende het eene Volk zal Sterker zijn dan het andere; en De Meerder zal de Minder Dienen*, Gen. 25:23. Zulx de Voorzegginge klaar genoeg te kennen geeft, Dat Rebekka *Tweelingen* Baaren, en datter Vyandschap tussen haar en haare Naakoomelingen weezen zou. En ziet daar, de uytkomst, is niet een zier aan de Voorzegginge schuldig gebleeven. Want de Kinderen die uyt Rebekka voortquaamen, zijn zoo wel in Verstand en Wille, als in Zeden, Woonplaats en Godsdienst, op het hoogste Verschillig geweest: Naamelijk *Jakob* en *Esau*, de Vaders of Vorsten van Twee Magtige Volken; De *Israëliten* en *Edomiten*. Waar van d'Eerste Sterker en Magtiger dan de Laatste geworden, dezelve ten tijde van David, onder haare Dienstbaarheyd hebben gebragt, gelijk uyt 2 Sam. 8: 14. 1 Kron. 18: 13. Psal. 60: 2, 11. en Josefus blijkt. Want niet teegenstaande d'Edomiten, Israël te vooren dikwils gequeld, en zomtijds ook Overwonnen hebben als te zien is, Amos 1: 11. En haar ook al vroeg, met het Sweerd gedreygd hadden, Num. 20:18-21. Zijnze nogtans

Rebekka van Godt Geantwoorden verzeekerd datze Tweelingen en Vaders van twee Volken Baaren zal.

Waar in deeze Voorzegging Vervuld is.

ten laatsten geheel-en-al Overwonnen, en ten tijde des tweeden Tempels, Israël Onderworpen geweest: Zoo datze zig hebben laaten Besnijden, en tot den Tempel, als de plaatze der Waare Godsdienst gekoomen, aldaar Aangebeeden hebben. Jaa wanneer de Romeynen, Jerusalem Belegerd hadden, Hebben zy dezelve Stadt Mannelijk verdeedigt, Gelijk Flavius Josefus verhaald. En alzoo Vervuld, 't geên van haar gezeyd was, Num. 24: 18. *Edom zal een Erffenisse zijn, en Seir zal een Erffenisse zijn zijnes Vyands; want* (* Of Kragt doen.) *Israël zal* Dapperlijk handelen.* Waar uyt dan genoegzaam blijkt, Dat het een louter verzierzel der Joden is, alsse willen, Dat door EDOM, doorgaans *De Roomse Moogendheyd* verstaan word: En dat die ook hier, door (Gen. 25. 23.) den *Meerderen*, welke den *Minderen* Dienen zou, te kennen gegeeven word. En alhoewel zommige hier Vertaalen, *De Grooter* zal de *Kleynder* Dienen; verschild nogtans de meeninge niet: Naardien De *Grooter*, of ook De *Ouder*, in De *Waardigheyd* bestond, die door 't Regt der Eerst-Geboorte quam: Want het Hebreeuwse woord רב RAB (waar van de groote Lieden en Meesters, *Rabbi* genoemd worden Joh. 1: 39. Matth. 23: 8.) beteekend, Een Opperste *Waardigheyd.* En 't geên hier aan mag schijnen te ontbreeken, zal ons in de Zegening, die Jakob van Esau weg-nam, van-zelfs in de hand vallen. Als nu onder-en-tussen, *De Daagen der Swangere Rebekka Vervuld waaren om-te Baaren*, Ziet, *Zoo waaren* Tweelingen *in haaren Buyk*, Gen. 25: 24. 't Geên Moses hier, door d'aanwijzinge *Ziet*, te kennen geeft; op dat men 't niet zoo-zeer op de zekerheyd der Tweelingen, (want dat was Rebekka ligtelijk zelfs, door Natuurlijke kenteekenen ontwaar geworden;) als wel, tot de Vervullinge der Godspraake betrok, ten aanzien van beyder Staats-geleegentheyd, die naaderhand in haare Perzoonen en Naakoomelingen (Hoe het met de Geboorte van Jakob en Esau afliep.) te Vervullen stond. Hoe 't nu verder met de Geboorte deezer *Tweelingen* afliep, zulx verhaald hy met Omstandigheeden die wel waardig zijn, datm'er agt op geeft; Dus luyden zijne woorden: *Ende de Eerste quam uyt, Ros,* (Gen. 25: 25, 26.) *hy was geheel als een Hayren Kleed, daarom noemden zy zynen Naame,* Esau. *Ende daar naar quam zijn Broeder uyt, wiens Hand, Esaus Versenen hield; daarom noemde men zijnen Naame* JAKOB. Invoegen Jakob de laatste deezer Geboorte was. In den aanvang van *vers* 26. daar onze leezen, *Daar naar*, heeft de Gemeene Latijnze Vertaalinge, niet quaalijk; *Terstond*; naamelijk, terstond, zoo als *De Eerste* deezer Tweelingen uyt de Baarmoeder voortquam, en als noch ten deele in de Geboorte stond, is ook *Den Tweeden* voortgekoomen, houdende met zijne Hand, *De Hiel*, of als andere leezen, *De Voet-Plante*, of *Versene* van zijn Voor-uytgaanden Broe-(En derzelver Geboorte nader verklaard.) der. 't Geen men nogtans zoo niet opneemen moet, als ofze beyde te-gelijk, en in deeze Vasthouding, dat is, terwijl den Agtersten den Voorsten *By 't Been hield*, ter weereld gekoomen zijn; naardien eenige meenen, Dat dusdaanigen aan-een geschaakelden Baaring, beyde Moeder en Kinderen, of misschien alle Dry, in gevaar des Leevens zou gesteld hebben. Dus heeft de Geleerde Mercerus, een beeter uytleg meenen ter-hand te hebben, als hy dee-(En van Mercerus niet quaalijk opgehelderd.) ze Geboorte aldus Verklaard: *Ik ben van Oordeel*, zeyd hy, *Dat zoo haast als de Vroedvrouwen, ontwaar wierden; Dat Esau, by-naar Gebooren zijnde, De Hiel van zijn Broeder Jakob vastgehouden wierd; en reeds de Hand ook al uyt stak om voort-te koomen; (Jaa daar door als 't waare, zijnen Broeder het Eerst-Gebooren worden wilde beletten, en zelfs de Voorste zijn;) zy de Hand van Jakob in des Moeders Lichaam te rugge geschooven hebben, op dat hy daar naar, volgens de gewoone wijze van Baaren, met het Hooft Voorwaards, mogt Gebooren worden: Zoo dat hy in Orden, een weynig daar naar, ter Weereld gekoomen is; alhoewel niet al-te lang, gelijk uyt Moses verhaal t'eenemaal gelooffelijk is.* En dit heeft Mercerus misschien niet quaalijk geraaden; naardien de Genees-Meesters zeggen, Dat dit een van de gevaarlijkste Geboorten is, wanneer het Kind met den Arm of Hand, eerst

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

eerst uytkomd. En het scheen een Geluk voor de Moeder Thamar, wanneer een van haar Bloedschandige Tweelingen, zijn uyt-gesteeken Hand, weeder inhaalde, en alzoo plaats maakte, Dat zijn Broertje voor hem uytbrak; die daar van PEREZ, dat is, *Breuke* genoemd wierd; Gen. 38: 28-30. De Joden, die niet zelden meer behaagen, in het Vleesch, als in den Geest hebben, zijn hier over in zeldzaame Gedagten gevallen. Onder deeze ontziet zig Jarchius niet te zeggen; Dat of Jakob schoon de Laatste van beyden is te voorschijn gekoomen, hy nogtans van Natuure de Eerste geweest is, naardien hy in zijn 's Moeders Lichaam, alder-eerst Ontfangen en Geformeerd is. Dit zeyd Jarchius; en spreekt'er voorts zoo net en naauwkeurig van, als of d'Ontfangenis en Formeeringe, dingen waaren, diemen met d'Oogen Zag. Verder heeft Aben-Ezra dit met zommige, als een Groot Wonder aangemerkt; Dat naardien yder Vrugt zijn byzondere Naageboorte en Vlies-Net heeft, waar meede het omswagteld, by zijn Moeder Huyshoud, en daar uyt te voorschijn komd; Jakob egter zijn Vlies gebrooken, en met een uytgesteeken Hand, zijn Broeder, die in een ander Vlies omwonden zat, by het Been gevat heeft. Waarom hy dan ook strax op de Geboorte, naar zijn bedrijf, met den Naam van JAKOB genoemd is; welk zoo veel als *Hielhouder*; of *Hy heeft de Voetzool gehouden*, te kennen geeft; het zy dan dat zijn Vader Isaak, of zijn Moeder Rebekka hem alzoo genoemd heeft, gelijkmen zou moogen denken, als Moses zeyd; *Daarom Noemdemen* &c. Gen. 25:26. Dat dit alzoo geschied is, heeft voorzeeker een hoogdraavende Voorzegging ingeslooten, en van verre, d'Heerschappye van Jakob over Esau aangeweezen; Dat is van de Israëliten over d'Edomiten, welke Naakoomelingen van Esau zijn geweest. Esau is eerst ter Weereld gekoomen, en dat Voor-Regt heeft hem toebehoord; Doch Jakob hem in de Geboorte by de Hielen vattende, is zulx een zienelijk kenteeken geweest, Dat hoe zeer ook thans Bedommeld, en onder eenige twijffeling Verborgen, eer-lang, meer en meer Verklaard en Openbaar gemaakt heeft, Dat Jakob en zijne Naakoomelingen, van Godt, als de Eerste, booven Esau en zijn Geslagte, Uytverkooren waaren: Zoo dat deeze Gods *Eygendom*, maar geêne, eenigzinds *Verworpen* zijn geworden. En hoedaanig Esau hier over is Nydig geweest, bleek, doe hy den Naam van *Jakob* naaderhand, een quaade beduydenis aandraayde; zeggende, *Is't niet daarom, Datmen zijnen Naame noemd* Jakob, *Dat hy my nu twee reyzen* Bedroogen *heeft*, Gen. 27: 36. En alhoewel 't zelve woord, ook in een quaaden zin genoomen word Jer. 9: 4. kanmen nogtans Jakob, (zijnde noch in zijn 's Moeders Buyk,) geen andere bedriegelijke onderneeminge aantyën, als de Worstelaars wel pleegen te gebruyken: In hoedaanigen meeninge hem de Grieken *Pternistes* of *Pternister* noemen, van PTERNIZEIN, de *Hiel aanraaken*, *Agter-uytslaan* of ook *Bedriegen*: Dat is, ymand door een knaphandige greep, *Een Beentje zetten.* En op deeze wijze heeft Filo de Jode, den Naam JAKOB verklaard, als van eenen die de Deugd niet zonder Worstelinge bezit: *Want* JAKOB zeyd hy, *is niet de Naam van Een* Overwinnaar, *maar van Een* Worstelaar, *zoekende te Bedriegen.* En het schijnd dat ook Hosea 12:4,5. op dusken wijze aan hem gedagt word. Maar gelijk de Gebroeders, Kaïn en Abel, met verschillige Zeden begaaft waaren, en ook een verscheyde maaniere van Leeven hebben opgevolgd; even-alzoo isset ook met Esau en Jakob afgeloopen, als men in beyder Leevens-bedrijf ontwaar word. Gelijk dan ook Moses de verschilligheyd van haare Zeden, niet onvoegzaam in deeze woorden Afschilderd, daar hy zeyd; *Als deeze Jongers Groot wierden, wierd* Esau *een Man, Verstandig op de Jagt, en een Veld-Man*: *Maar* Jakob *wierd een Opregt Man, woonende in Tenten*, Gen. 25: 27. Van Esau zullen wy strax, en nu vooraf van Jakob spreeken. De Griekze Overzetters zeggen, *Hy was een Eenvoudig Man, niet Verçierd* of *Opgepoetst.* Welk laatste woord, Augustinus, ver-

Gedagten der Joden over de Geboorte van Jakob en Esau.

Jakob van weegen het Hiel-grijpen van zijn Broeder, alzoo genoemd.

En van hoedaanigen voorbeduyding dit te houden zy.

Jakob en Esau verschillig in Zeden, en gedrag.

verklaaad, *Niet Geveynſt*; Dat is, dat hy zig met geen omgehangen Schijn, anders vertoonde dan hy was; gelijk de Zaligmaaker aardig uytbeeld, door *Grijpende Wolven*, die een Lammere-Vagt omhangen, en daar meede elk Bedriegen. Hierom hebben zommige Overzetters gezeyd; *Jakob was zonder Bedrog, woonende in een Huys.* Zoo dat het eygentlijk een Opregt Menſch, *Zonder Galle* beteekend. Of gelijk Jarchius zeyd; *Zijn Hert en Tong, gaaven eenerley geluyd.* Maar aangaande dat hy word gezeyd, *Woonende in Tenten* of *in een Huys*; zulx wil de *Targum* van Onkelos, van Jakobs Wijsheyd der Hemelze Leere verſtaan hebben; want hy agt hem *Een Dienaar van het Huys der Onderwijzinge*; Dat is, Eenen die School gaat, om de Godvrugtigheyd te Leeren. Hier toe heeft ook Jarchius aangemerkt, Dat Jakob, in de *Tente van Sem* en *Heber* gewoond heeft, op dat hy van haar de Wijsheyd en grondige kennis der Goddelijke dingen Leerde. Alhoewel zommige meenen, dat het weynig ſchijn van waarheyd heeft, Dat Heber nu in den hoogſten top des Ouderdoms zijnde, zig met de Onderwijzing van Kinderen zou bemoeyd hebben; of dat hy hier toe zoo lang te vooren, met Abraham over den Eufrat zou getrokken zijn: Maar houden gelooflijker, Dat hy zijn Onderwijs, alleen van zijn Vader Iſaak gehad heeft; als die aan Abraham een groot Leermeeſter had gehad.

Matth. 7: 15.

Vieze gedagten der Joden over Jakobs aangebooren aardt.

Die van Bolduk in haar dwaalzieke meening weynig verbeterd worden,

Bolduk, in zijn *Boek van de Kerke voor de Wet*, heeft dit Woonen, ook van de plaatzen die tot Heylige Gebeede-Huyzen, en Offerplaatzen aangeſteld waaren, verklaard: Waar toe hy veel ligter als andere is konnen overſtappen, naardien hy voorvaſt meend, Dat Rebekka zig naar deeze plaatze begeeven had; om den Heere Raad te Vraagen: Hy voegd'er by, Dat Jakob noch Jong zijnde, aldaar het Ampt van *Koſter* bediend heeft. Dit zeyd hy even zoo, als 't hem goed-dagt, fraay verzierd te zijn.

Jakobs Stil en Geruſte Leevenswijze, hoedaanig by Moſes in teegenſtelling van Eſaus Jagtloopen gedagt.

Wy voor ons deel, willen liever gelooven, Dat door de woorden, *Hy woonde in Tenten*; de Geruſte Leevenswijze van Jakob, in teegenſtellinge van Eſaus Woeſt Leeven afgebaakend word; want een *Veld-Man* of *Wey-Man* en *Een Jaager* zijnde, heeft hy een Ongeruſt Leeven gehad, dat vol Woelens, Draaven en Beweeginge geweeſt is. Jakob daaren teegen, was omtrent het geëner tot het Leeven van doen is, met een ſtille Neerſtigheyd beezig: En alzoo een Man op wien de Spreuke der Ouden paſt; Te weeten; *Dat de Wijze Geruſt zitten, en Zorge voor het Gemeene-Beſt draagen: Doch de Ongeſtaadige van Oeffeninge, zijn Onkundig en Bot in het toekoomende, terwijlze opgeblaazen zijn van ydele hôôpe.* Jakob dan een geruſt Leeven Beminnende, heeft *In Tenten* willen Woonen; gelijk de Herders pleegen te doen, die al het haare, nu eens hier, dan eens daar met haar omvoeren. En zoo hebben ook zijne Zonen en haare Naakomelingen gedaan, als te zien is, Gen. 46:34. Waar uyt dan ook haar *Vreemdelingſchap* bleek, Hebr. 11:9. En hier heeft ook Aben-Ezra, over Jakobs Wooninge *In Tenten*, aangemerkt, Dat die zeer wel over-een komd met het geene Gen. 4:20. van Jabal gezeyd word; naamelijk, *Dat hy een Vader is geweeſt, der geener die in Tenten woonden, ende Vee hadden.* Dat is gelijk andere Vertaalen, die *Herders* waaren.

De Onderſcheyde Leevens-wijs van Jakob en Eſau naader vergeleeken.

En dewijl het gantze Leeven van Jakob, niet anders, als dat der Herderen ſchijnd, die by de Schaaps-Kooyen verkeeren; word ons daar in genoegzaam, De Verſchillige geſtalte van het Gemoed deêzer Gebroeders gedoodverft. Eſau was Liſtig en Sneedig genoeg, om onder Veynzerye zijn Vader yts behaagelijx in de Hand te ſtoppen, en met een ſchoonen ſchijn, wat wijs-te maaken: Doch Jakob Eenvoudig en zonder bewimpelinge, Standvaſtig van Hert en Tong. Eſau beminde de Woelerye, 't Vliegen en Jaagen, en groote Swier te maaken; Jakob hield zig in de Stilte, en beneerſtigde wat daar door konde beneerſtigd worden. Zoo dat hy van weegen zijn bezaadigd Verſtand, en ommegang, alleen het Vermaak van zijn Moeder Rebekka was: Doch de Vader ſcheen wat meerder naar Eſau over-te hellen: Waar van Moſes dit tot een reden bybrengd;

brengd; *Dat het Wild-Braad*, welk hy hem daagelijks opjoeg, zeer wel *Naar zijnen Mond was*, Gen. 25:28. *Maar Rebekka hadde, Jakob lief.*

De verscheyde Staat van Jakob en Esau, van Kalvijn kort te zaamen getrokken.

Doch deeze geheele zaak, heeft moogelijk Kalvinus, in de volgende woorden vervat; Op dat Godt *zeyd hy*, te-bet betoonde, Dat in zijne Verkiezinge „vastigheyd genoeg was; en alzoo van een andere van buyten-aankoomen-„de kant, geen hulpe noodig had; (Jaa datze ook magtig was, alle hinderpaa-„len weg-te neemen;) heeft hy toegelaaten, Dat Esau door de liefde van „zijn Vader, waardig ge-Oordeeld is, voor zijn Broeder Jakob, Bemind te „worden; Op dat daar door, als door zeekere Figuure, Een Mensch die naar „de Weereld Verworpen was, wierd voorgesteld. Maar gelijkwe Gezind zijn, zoo wel d'Historie van den Eerst-Gebooren Esau, als die van Jakob, in beyder Leevens-bedrijf en haare Naakoomelingen te bezien; Willen wy van den Eersten een Aanvang maaken; en niet twijffelen, of in het zelve zal ons geleegentheyd ter-hand vallen, om ook desselfs Onderhandelinge met zijn Broeder Jakob, welvoegzaam af-te doen. Dat dan Esau, als de Eerst-Geboorne uyt de Baermoeder van Rebekka voort-gekoomen is, wanneer Isaak nu 't Zestig Jaaren Oud was, is even te vooren uyt Gen. 25:20,25. gezien: Daar hy volgens onze Overzettinge, gezeyd word; *Roodverwig, en over 't ganze Lijf, als een Hayren Kleed*, ter Weereld gekoomen te zijn.

Esau hoedaanig Ros of Rood en Hayrig ter Weereld gekoomen.

Met welke Vertaalinge, de *Targum* van Onkelos, met de Syrisze en Arabize Bybel, ten minsten zoo verre over-een koomen, Dat Esau *Ros*, dat is *Rood* en *Hayragtig* in zijn Geboorte te voorschijn quam. Hoedaanig-een zeldzaame Lijfsgedaante, de Uytleggers onder Joden en Kristenen, naar verscheyde Voorspellingen heeft doen omzien. *Dat hy* Rood *ter Weereld quam*, zeyd Jarchius, *was een gewis teeken, Dat hy een* Bloedvergieter *zou zijn. Doch geheel en al* Ruyg *en als een* Hayren-Mantel, *over 't Lichaam Gebooren te worden* (dat is gelijk de Poëeten, de *Saters*, of *Bosch-Goden* beschrijven;) *is een zaak, die buyten gewoonte der Natuure gaat, en zonder Voorbeeld.* Welk wonder, ook hier door geenzinds verminderd, wanneer de H. Historie zeyd, Dat zelfs zijn Hals en Handen, zoo Ruyg waaren, Datze Jakob beyde, door aangetrokke Geyte-Vellen naar-aapte, Gen. 27:16,22,23. Dits voorzeeker yts ongemeens, en van een byzondere Voorspellinge geweest:

Menschen die sterk gehayrd zijn, gemeenelijk Rouw en Wreedaardig.

En zoomen op d'ervaarendheyd der Natuurkundigers staat zal maaken, kanmen ten minsten zeggen, Dat het een aanduydinge van een Overwarme Gemaatigdheyd, en een Woest-aardig Begrip der dingen is geweest; waar toe een Sterk Lichaam verëyst word. Hoedaanig een Mensch Esau dan ook in zijn gantze Leevens-bedrijf geweest is. Gen. 25:25. word hem van weegen zijn Hayrige Huyd, den Naam van ESAU toe-geëygend; welke volgens de Hebreeuwse Taal; *Gemaakt*, of *Volmaakt*, te kennen geeft: En zulx niet onwaarschijnelijk, om dat hy *Hayr* had als een Volwassen Man:

Wat de Naam ESAU beteekend.

Waar van terstond, yts naaders moet gezeyd worden; Dewijl hem de Heylige Schrift wel Dry onderscheyde Naamen toe-eygend; Als I. *Esau*, II. *Seïr*, III. *Edom.* Waar over wy de Geleerde Uytleggers willen raadpleegen. Hieronymus in zijn Boek van de Hebreeuwse Naamen, brengd verscheyde Vertaalingen over het woord ESAU by: Zoo dat het zomtijds beteekend, *Rood*, of een *Hoop Steenen*, of *Ydelheyd*, of alswe strax al mompelende zeyden, Een *Maakzel.* Van welke laatste Verklaaringe, Kajetanus niet verre afwijkt, wanneer hy'er aldus van Schrijft:

'tWoord Esau, de beteekenis van Gemaakt opgedraagen. En zulx van weegen dat Esau Ruyg van Hayr

Men zeyd, Dat Esau *daarom alzoo genoemd is, dat hy als een Volmaakt Mensch Gebooren is; want de Gehayrdheyd was een teeken van Volwassen Ouderdom; voor zoo verre het doorgaans een Natuurlijke uytwerking is van een Volmaakt Mensch.* Insgelijks spreekter Oleaster van: Het woord ESAU *zeyd hy*, geeft zoo veel als desselfs *Maakzel* „te kennen; Of 't is een blijk van desselfs Daad. Doch hoedaanig waarlijk „in deeze Naamdigting, op de Natuurlijke Inborst, en Lijfs-gestalte van „Esau gespeeld word, is niet al-te zeeker: Ten zy wy'er uyt eenige waar-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

als een Volwaſſen Menſch ter Weereld quam.

„ ſchijnelijkheyd naar raaden, en zeggen, Dat hy zoo genoemd is, Om dat „ hy als een *Volwaſſen* Menſch, uyt de Baarmoeder ter Weereld gekoomen „ is; meede brengende *Lang-uytgewaſſe Hayren*, die in andere Kinderen, „ alleen met vervolg van tijd, Uytbotten en toeneemen. Dus verre Oleaſter. Zoo is hy dan עשו Esau, van עשה *Maaken*, genoemd. Ten zy miſſchien die Verklaaringe beeter is, welke van 't Voorval zijner Geboorte ontleend word; zoo dat hy עשו *Eſau*, genoemd is, van עסס *Met Voeten Treeden, Drukken* of *Trappen*; dewijl hy de Hand van Jakob, welk hem in de Geboorte, by de Hiel greep, *Trad* of *Drukte*. Waar van daan dan ook *Jakob*, zijn Naam van עקב, *Ondertreeden*, De *Hiel* of *Voetzool houden*, bekoomen heeft; gelijkwe korts te vooren uyt Gen.25:26. hebben gezien. Maar even alswe doe vernaamen, Dat eenige den Naam Jakob, *Hiel-houder*, Verklaaren; alzoo ſchijnd Eſau zulx naaderhand, zijn Vader Iſaak, op een ſchampere wijs, onder de Neus te duuwen, Gen.27:36. *Is 't niet*, zeyd hy, *om dat men zijnen Naame noemd* Jakob, *Dat hy my nu twee reyzen heeft Bedroogen?* Waar in hy zijns Broeders Naam zoo duyd, Dat, gelijk hy hem in de Geboorte, *By de Hiel gevat* had, hy hem nu weederom de Voet geligt, dat is, door 't wegneemen van den Zegen, Verſchalkt en Bedroogen had. Eſau is ook שעיר *Seïr* genoemd, van שער *Een Hayr*; om dat hy *Ruyg* en *Vol Hayr* was: Alhoewel het andere voor zeekerder houden; Dat hem dien Naam, van *Het Gebergte* Seir, welk hy bewoond heeft, gegeeven is. Dat hy ten laatſten ook *Edom* genoemd is, zulx zal hem miſſchien van het *Roode Linſen Kookzel* aangekleeft zijn; welk hy van zijn Broeder Jakob door 't afſtaan der Eerſt-Geboorte gekogt had. Of ook wel, van de *Ros* of *Roodverwige* Hayren, waar meede hy Bewaſſen was. Van waar dan die zeer Breede en Wijde Landſtreek die van Eſau Ingenoomen is, den Naam van *Edom*, en het Volk zelfs, *Edomiten*, of *Idumeën* genoemd zijn. En gelijk dit Volk by de Grieken, *Idumaioi* en *Edumaioi* genoemd zijn, alzoo heeft Stefanus in zijn Boek van de Steêden, die Benaaminge, in deezer voegen verklaard; *d'Idumeêrs zijn Een Arabiſch Volk van* Adomo; *want de Joden noemen* het Roode, * Adom, *Dewijl de Broeder als hy hem* Roode Spijs *vergund had, d'Opper-Magt daar door ontnoomen heeft*. Maar hoe weynig 't Hebreeuſe woord, אדם Adom of Adam van *Edom* verſcheeld, kan moogelijk haaſt gezien worden. Booven-dien ſtaat'er aan-te merken, Dat gelijk de Hebreën, Eſau, *Edom* noemen; de Grieken hem *Erythrum* of liever *Erythram*, heeten, gelijk Salmaſius de Gemeene Leezing der Schrijvers, alzoo verbeeterd heeft. Want alhoewel eenige onder d'Oude voorgeeven, Dat deeze Koning *Erythrus* of *Erythra*, dezelve is, naar wien de Roode-Zee, *Het Erythreëſze Meyr* genoemd is, (gelijk Agatarchides By Strabo uyt de Mond van eenen Buxus verteld;) zeggen andere niet alleen, Dat deêzen uyt de Vader Perſeus en Een Griek was; Maar de zeer Geleerde Fullerus, heeft ook in 't breede getoond, Dat deêzen Koning *Erythrus*, niemand als *Eſau*, of *Edom* geweeſt is. Want אדום *Edom*, in 't Griex *Pyrròs*, *Erythros*, is *Rood* te zeggen. Doch dat Suidas, Edom, door *Thermasian* wil verklaaren; daar in is hy naar de giſſing van zommige miſleyd; naardien daar door veel-eer de Griekze Naam *Aithon*, als het Hebreeuwſe woord אדום *Edom* verklaard word. Dat Eſau by de Mahumetaanen *Eiz* genoemd word, word uyt Keſſæus en andere Arabiſze Schrijvers beweezen. En dat den geheelen Naam *Eſau*, in het woord עיצו te kennen gegeeven word, daar van kanmen in 't Arabize Woorden-Boek van Golius, over de wortel עין *Eiz*, genoegzaam onderregt worden.

Andere beteekenis van Eſaus Naam.

Eſau waar van Seïr genoemd.

En Edom.

*Of Adam

Eſaus Leevenswijze met zijn Naam en Geboorte over-een gebragt.

Nu willen wy Eſaus Aardt en Leevenswijze ter-hand neemen, en bezien hoedaanigen Over-eenkomſt, dezelve met d'Aangeboore Voorteekenen in hem gehad heeft; op datwe daar in Leerden afſpeylen, wat d'uyterlijke grond-Oorzaaken van zijn Agterſtellige Heerſchappye zijn geweeſt; Zoo dat De *Meer-*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Meerdere, aan de *Mindere* is Dienstbaar geworden. Want als'er tot de Swangere Rebekka gezeyd was; *Twee Volken zijn in uwen Buyk*; *en Twee Naatien zullen haar uyt u Ingewand van-een scheyden*; *het eene Volk zal Sterker zijn dan het ander*; *en de Meerder zal de Minder Dienen*; Verklaaren deeze laatste woorden, de voorgaande in zulken zin, Dat men door den *Meerderen*, geenen anderen dan *Esau* te verstaan heeft; waar van wy korts te vooren yts begonden te zeggen: Als den welken, ten aanzien van de Eerst-Geboorte, Sterkte zijnes Lichaams, en uyterlijk Vermoogen, De *Grootste* geweest is. Zoo dat zijne Naakoomelingen, het Gebergte Seïr, lange Bezeeten, en daar in d'Heerschappye gevoerd hebben; terwijl de Kinderen van Jakob; dat is Israël, Vreemdelingen in Kanaan, Slaaven in Egipten, en swervende Reyzigers in de Woestijne waaren. Nogtans is deezen *Meerderen*, den *Minderen* Onderdaanig gemaakt: Als eerst in Jakob zelfs, voor zoo verre hy het Regt der Eerst-Geboorte en Zegen verkrijgende, Een Heer van zijn Broeder geworden is: Daar naar in zijne Naakoomelingen, als zy het Land Kanaans Ge-Erfd, en de Edomiten hebben Cijnsbaar gemaakt; als te zien is, 2 Sam. 8:14. Onder-en-tussen vindmen geen reeden om te twijffelen, of de Vader Isaak, heeft geenzinds naagelaaten, deêzen Zone, tot eere van Godt op-te brengen; en dat hy daar toe eerstelijk Bezorgd heeft, Dat hy door het Teeken der Besnijdenis, tot het Verbond Gods wierd Ingelijfd. Het zijn alleen de Hoovaardige Joden, welke uyt naarvolginge van Rabbi Juda willen, Dat Esau de Besnijdenis ver-agt en met de Voet gestooten heeft. Maar zoo deeze dwaalzieke Menschen niet alwillens Blind waaren, zy zouden haast ontwaar worden, Dat dusken ydele klap, regt-streex teegen d'Instelling der Besnijding, en haar gewoone Kerk-pligt aanloopt. Want de Wet Gebiedende, Een Knegtjen op den *Agtsten Dag* te Besnijden; blijft'er geen reeden over te denken, Dat een Kind van Agt Daagen, door Veragting, geweygerd heeft, zig te laaten Besnijden; noch dat de Godvreezende Isaak die gezette tijd verspaad heeft. Als dan Esau Opwies, is hy een Man, *Verstandig op de Jagt*, dat is, *Een Land* of *Veld-Man* geworden; hoedaanig men by ons, *Een Jaager*, of *Wey-Man*, zou noemen; den welken veel liever te Veld, het Wild op de Hielen, als in Huys zat en de Schaaps-Kooyen waarnam; welke maniere van Leeven, ook alderbest met zijn Stout en Wilden Aardt over-een quam. Voorwaar men kan niet zeggen, Dat de Oeffeninge der Jagt, in zig zelven te veragten is; naademaal het opentlijk bekend staat, Dat Godt den Mensche, d'Heerschappye over de Dieren des Velds heeft opgedraagen, Op datze haar zouden tot Spijze zijn. Waar in hy dan ook het Jaagen en Vangen van dezelve, heeft Goed-gekeurd; dewijlze buyten die Oeffening, geenzinds van de Menschen gekreegen, noch tot haaren nutte konnen toebereyd worden. Waarom dan ook Aristoteles, in zijn Staat-en-Burgerbestuur, het Jaagen en Vangen van Vee, op deeze Grondvest, onder de Natuurlijke zoorten van Leeven steld; Dat door dezelve alleen dat geêne gezogt word, het welke de Natuure om der Menschen-wille Geschaapen heeft. Gelijk meede alle Beesten, in 't Wilde Leevende, en niemand toebehoorende, volgens d'eerste Instellinge der Wetten, van yder mogten Gevangen worden: Tot dat de Jagt der voornaamste Wilde Dieren, den Princen en Heeren, en andere hooge Overheeden, eygen-geworden, en onder zeekere Ordere bepaald is. Zoo dat daar over Hout-Vesters, en Meester-Knaapen, tot Regters; en Koddebeyërs en Duynmeyërs, tot Op-passers en Aanklaagers der Misdoeningen gesteld zijn; waar van breed te zien is by Merula *Van de Wildernissen*; en Hugo de Groots *Inleydinge*; als meede by Kristinæus, Gudelinus en Gayl. En dat misschien Isaak, Groot Vermaak in zijn Zoons Jagt-Oeffeninge gehad heeft, zoumen waarschijnelijk daar uyt konnen besluyten; Dat hy Esau om zijn Jagt-Vang Beminde. Dat is, gelijk Moses zeyd; Dat het Wild-Braad welk hy Daage-

lijx

Gen. 25: 23.

Esau is ook door de Besnijdenis tot het Verbond Ingelijft.

Gen: 17:12.

Esau een Wey-Man of Jaager geworden.

Jagt een Geoorlofde Oeffening.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

En van Ouds onder de Volken ge-Agt.

lijx Op-deed, zeer wel *Naar des Vaders Mond was*, Gen. 25:28. Waarom dan ook de Heydenen, op datze de Jagt een Adelijke Afkomst verzierden, zig niet ontzien hebben, den Oorsprong daar van, aan Apollo en Diana op-te draagen; En daar toe meede de gewoonte hadden, wanneer eenig Edel Wild Dier gevangen was, een voornaam Deel daar van, ter Eeren der Jagt-Godinne, aan een Boom van 't Bosch daar het Gevangen was, op-te hangen. 't Geên ons doed bedenkelijk houden, of niet daar van daan ingevoerd is,

Waar het van daan gekoomen is, Dat de Poorten der Adelijke Huyzen met Wilde Beesten behangen zijn.

Dat de Voorpoorten der Adelijke Land-Huyzen, welkers Heeren, 't Regt van Wild-Vang hebben, niet zelden met het Hoofd van een Wild Swijn, van een Hert, of dessels Hoornen, of diergelijke blijken van de Jagt, Verçierd en Behangen zijn. Gelijk meede al van overlang, de Adelijke Waapen-Schilden, op veelerhande wijze, met de Koppen van Leeuwen, Stieren, Arends-Klaauwen en diergelijke; Jaa ook dikmaal met heele Dieren uyt alle Geslagten genoomen, Beschilderd pleegen te worden. En alhoewel'er by Xenophon, Plato, Plutarchus, Dion Chrysostomus, Vegetius, Pollux en andere, welke uyt die, Verzaamelingen gemaakt hebben, veel aangaande de Nuttigheyd der Jagt Geschreeven is, lust ons egter hier alleen, de woorden van Plinius in haar eygen beknoptheyd by te brengen: *De Wellustigheyd der Jagt*, zeyd hy, *was eertÿds Een Oeffeninge der Adelijke Jeugd; want door deeze Konst wierden de Aankoomende Veld-Oversten onderweezen; Op datze* De Vlugtende, *Door naar-*Loopen; De Stoute, *Door Sterkte*; en de Snoode, *Door Argligtigheyd leerden Overmeesteren.*

Jagt een Oeffening voor Adelijke Perzoonen.

Nogtans moet men bekennen, Dat zoo dikmaal in de H. Schrift Van *Jaagen* gewag gemaakt word; 't zelve daar in doorgaans, onder een Quaad Gerugt voorkomd. Gelijk dat niet heel duyster uyt d'Historie van de Stoute Nimrod; uyt de Psalmen, en uyt Micha 7:2. te Besluyten is. Hieronymus hier op gelet hebbende, is niet beschroomd te zeggen; Dat Esau een Jaager geweest is, om dat hy een Zondaar was; en datter in de gantze H. Schrift, van geen *Heylige Jaagers* gerept word. 't Zelve herhaald hy naaderhand noch eens, en zeyd; *Daar worden wel* Heylige Visschers, *maar geen* Heylige Jaagers, *in de H. Boeken gevonden*: Waar van de Kantteekening op die plaatze, dit tot reden geeft: *Om dat het Visschen, zonder Roepen en groot Gebas te maaken; maar het Jaagen niet alzoo geschied.* Ten zy dan zoumen konnen zeggen, wanneer het zonder Honden, en alleen door uytgespanne Netten en Warre-gaarens geschied.

Gen. 10:9. Jagt vind geen goede Getuygenis in de H. Schrift.

Maar naardien de tijden by zommige Volken geleerd hebben, Dat zig de Jaagers en Bosch-Loopers, zeer ligt tot Moorden, Rooven en Steelen gewennen; zijn Aristoteles en Plinius met andere, niet te-vies geweest, het Moorden en Rooven, *Een Zoort van Jagt* te noemen. En zoomen Voorbeelden van heele Volken eyst, die uyt enkele Gewoonte van op Wild-Jagt uyt-te loopen, ten laatsten tot Schelmen en Struyk-Roovers geworden zijn, men verneeme slegts, Wat voor Roof-Voogels de heedensdaagze Tarters en Arabiers zijn, en 't zal haast blijken, Datze voor de Oude Schyten en Numidiers, geenzinds behoeven te wijken.

Jagers en Bosch-Loopers allengskens tot Moordenaars en Struyk-Roovers geworden.

De Overzetters hebben de woorden *vers* 28. (*Isaak hadde Esau Lief, want het Wild-Braad was naar zÿnen Mond*) Verscheydentlijk Vertaald; en zommige ook in een anderen Zin verklaard, die wy zullen bybrengen. De LXX Overzetters, en de Gemeene Latijnze, geevenze aldus: *Esau was Isaak zeer Lief, om dat hy van zÿne Jagten At.* 't Geên de Leuvenze Bybel Verduydst; *Om dat hy At van het Wild-Braad zijner Jagt.* En zoo heeft meede de *Targum* van Onkelos: Maar de Hebreeuwse Spreuk van woord tot woord aldus; *Isaak Beminde Esau, dewÿl de Jagt in zÿnen Mond.* En gelijk het schijnd dat hier yts aan de Zin ontbreekt; teekend Jarchius daar op aan; *Verstaat volgens de* Targum, *In dessels Mond.* En volgens de Zingeeving van *Midrasch*, In de Mond van Esau; *Dewÿl die hem Jaagde en met dessels woorden Bedroog.* Nogtans schijnd het veel zeekerder, tot de Mond van Isaak te

Gen. 25. Esau van zijn Vader Isaak om zijn Wild-Vang Bemind.

moeten

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

moeten betrokken worden: Dewijl daar ſchijnd gezeyd te worden; Het Wild-Braad, dat Eſau voor zijn Vader Opjoeg, *Monde hem wel*, en was hem *Een Smaakelijke Spijze*, en verkreeg daar door zijne Gunſt. En dit ſtemd de Zingeeving van Aben-Ezra toe, als hy zeyd; *Hy bragt het Gejaagde in zijnen Mond.* Zulx dat, hoe ook deeze woorden Vertolkt worden, het daar op uytkomd, Dat Iſaak zijn Zoon Eſau, om zijn Jagt-Vang Bemind heeft. Maar naardien Moſes ſtrax hier by doed, Dat Rebekka, Jakob *Lief had*; heeft het eenige toe-geſcheenen, Dat die byzondere toegeneegentheyd diend, om daar door Iſaaks Menſchelijke Swakheyd aan-te duyden. Gelijk'er dan ook geen naauw-gezette Onderzoekers ontbrooken hebben; om te Vraagen, Of het ook een Deftig en Heylig Huys-Vader paſte; Den Jagt-Looper Eſau, om zoo geringen Nut, als zijn Wild-Vang aanbragt, booven den Vroomen Jakob te Beminnen? Dat het eenige van onze Uytleggers voor een Menſchelijke Swakheyd in hem opneemen, als of de Oude Man, te veel op zijn Mond gezet was geweeſt, is uyt haare Kantteekeninge niet moeyelijk te verneemen; als die zulx ook noch daar meede ſchijnen te beſwaaren; Dat hy nogtans Gods meeninge omtrent Eſau, reeds te vooren genoeg verſtaan had: Daar andere vry wat teegen hebben, en ziet daar, wy willen derzelver fraaye bedenkingen, geenzinds agterhouden. De meeſte Godsgeleerde ſchijnen van Oordeel, Dat Iſaak van begin-aan, de Godſpraake, waar door de Erffenis veel meer aan Jakob als aan Eſau bepaald was, van begin-aan wel geweeten heeft; maar datze hem naderhand allengskens vergeeten is; Doch Rebekka de Godſpraake indagtig zijnde, heeft desweegen reden gevonden, om Jakob booven-al Lief te hebben. Indien zulx waar is, kan Iſaak niet Onſchuldig zijn, Van niet Godsdienſtig genoeg op de Godſpraak gelet te hebben. Doch hier teegen brengen andere bedenkelijk in; Dat jaa, Iſaak van de Godſpraake bewuſt en indagtig geweeſt is, maar dat hy naar alle waarſchijnelijkheyd, den Zin daar van in haar volle omtrek en Oogmerk, niet regt begreepen had. Zoo dat hy tot hier toe, de Goddelijke Verkiezinge van Jakob, en Verwerpinge van Eſau niet geweeten heeft. Ons aangaande, wy meenen, Dat bey deeze Ouders, eenigzinds in onzeekere gedagten geſtaan hebben: Want haar was wel Voorzeyd, Dat twee Volken uyt de Swangere Rebekka ontſtaan zouden, en dat die door verſchil van Sterkte, geduurig teegens malkanderen zouden aangekant liggen; maar geen van beyde wiſt doe noch, Dat het geen'er van die Twee Volken Voorzeyd was, ook tot deeze Twee in Perzoon behoorde: Zulx wy daar uyt vermaand ſchijnen; Dat die verdeelde geneegendheyd der Ouders, ten deele tot de Drift der Natuure, ten deele tot de Verborgene Regeeringe Gods moet betrokken worden; als die zoodaanigen geleegendheyd verſchaft heeft, waar in elk uyt zulke Oorzaaken, met zulken byzondere Geneegenheyd wierd aangedaan, waar toe hy volgens 't Begrip van zijn eygen Driften, 't meeſt overhelde. Dus agte Iſaak, Eſau meer, om dat hy behalven d'Eerſt-Geboorte, teegens zijnen Vader zeer Gedienſtig was: En wel voornaamelijk daar in, dat hy 't Gehemelte van zijn Afgeleefden Vaders Mond, met aangenaame Spijze van zijn Jagt Vermaakte. Voorwaar daar is niet dat de Vaderlijke Gunſt omtrent de Kinderen, Kragtiger ontvonkt, dan de Gedienſtigheyd die zy haar met noeſte Vlijt in haaren Ouden dag betoonen. Zulx dat dan de Stok-Oude Vader, juyſt niet zoo-zeer met Eſau is ingenoomen geweeſt, weegens de ſmaakelijkheyd der Spijze zelfs, als wel van weegen de Gedienſtigheyd en onvermoeyde Voorzorge, waarmeede hy de Vader zulx verſchafte. Ook zal hy buyten twijffel hier door gemerkt hebben; Dat hy Dapperder en veel Kloekhertiger als zijn Broer zou zijn, om Stoute en Manhaftige dingen uyt-te voeren. Zulx het Iſaak moogelijk gegaan is, als Cicero elders zeyd, te weeten: *Dat de Hôôpe, veel meer dan de Werken, in de Jongelingen te prijzen is.* En daar zouden moogelijk meer bedenkelijke reden

Iſaak van naalaatigheyd omtrent de Goddelijke Voorſpelling over Eſau verdagt.

En beſcheydentlijk ten beſten genoomen.

En de Oorzaak van der Ouderen verſchillige Geneegentheyd tot deeze Zonen nader aangemerkt.

reden konnen opgezogt worden, waarom Isaak, Esau heeft Lief gehad: Alhoewel wy onder-en-tussen niet ontkennen willen, Dat hy ook niet van eenige Menschelijke Swakheeden is Behebd geweest. Maar dat Rebekka Jakob meer Bemind heeft als Esau; Zulx is voorzeeker niet zoo-zeer geschied, om datze de Godspraake beeter dan Isaak begreepen had; als wel uyt de Natuurlijke toegeneegentheyd, die haar noopte; ziende hoe zeer de Inborst van haaren Zoon, tot een Stille en Geruste maniere van Leeven helde, die met haar eygen Huysselijke ommegang, byzonderlijk over-een quam.

Jakob waarom van zijn Moeder meer dan Esau Bemind.

Onder-en-tussen houden 't zommige fraaye Godsgeleerde daar voor; Dat Godt de Geneegentheyd van bey deeze Ouders, naar zijn Verborgene reden, zoodaanig bestuurd heeft, Dat zijn Voorzienigheyd daar door haar uytgang gekreegen, en getoond heeft, Dat de gantze volgdraad der zaaken, van zijn Verkiezing afhing; zonder door eenige hulpe onderschraagd te worden: En alzoo veel liever toegelaaten heeft, Dat het Vaderlijk Oordeel, Esau voor Jakob Beminde. Zoo dat de laatste als een Verworpeling geagt wierd; op dat'er bleek, Dat de Verkiezinge is, Een loutere Voorstellinge zonder eenige hoedaanigheeden die de Verkiezinge konnen aangenaam maaken, Rom. 9: 11, 12, 13. &c: Dus besluyt Chrysostomus dan heel fraay; *Vader en Moeder, hebben dat wel gedaan uyt een drift der Natuure: Doch de Verkiezinge ging kort te werk*; zeggende, *De Meerdere zal de Mindere Dienen.* Gen. 25: 23. Dit heeft die Gulde-Mond wel gezeyd; want het is de waarheyd. Door de Natuurlijke neyging, en 't Verborgen bestuur van Godt, is de Liefde der Ouders verscheyden teegen deeze Kinderen geweest: Isaak had Esau als den Eerst-Geboornen Bemind; en zoo Liefde Rebekka haaren Jakob; Doch de Goddelijke Verkiezinge Jakob hooger agtende, is hy voor Esau aangenoomen.

Hoe en waar toe de Goddelijke Voorzienigheyd daar onder gespeeld heeft.

Treffelijke Spreuke van Chrysostomus hier over.

Want het Voorregt dat Esau over Jakob had, naamelijk d'Eerst-Geboorte, heeft hy zelfs Vrywillig en moetwillig verwaarloost. En hoe zulx geschied is, verhaald Moses Gen. 25: 29, 30. Want Jakob had *Een Kookzel Gekookt*, dat is, een zoort van *Moes, Potaasje, Soppe*, of *Bry-Pap*, gelijk het Hebreeuwse woord alzulke beteekenissen toelaat: Doch *vers* 34. word deeze Kost, *Een Linzen Kookzel* genoemd. Maar naardien bekend is, Dat de *Linzen* een gering Peul-Gewas en een slegte Kost is, kan hier uyt de overgroote Zuynigheyd en Zoberheyd der Oude Hebreeuwse Vaderen gezien worden: Als dewelke haar in zoo ruymen Keuken, daar alles Overvloedig was, nogtans met zoo Gemeene Kost beholpen hebben: Gelijk het meede nergens blijkt, Dat d'Aal-Oude Israëliten, heel naauw op haar Mond gezet waaren; maar derselver Zoberheyd blinkt veel-eer alzinds door.

Esau Verkoopt zijn Eerst-Geboorte-Regt aan Jakob. En zulx voor een Schootel-Linzen-Moes, als een teeken dat hyze weynig Agte.

En zeeker, by-aldien Lekker-Eeten en Hoffelijk Opschaffen onder hen gemeen geweest waare, 't is niet te denken, Dat Jakobs Rood Linzen-Moes, Esau zoo graag zou gemaakt hebben. 't Was ongetwijffeld al een ongemeen en heerlijk Onthaal, wanneer Abraham de Dry Gasten, die hem teegens den Middag by-quaamen, met Kalfs-Vleesch, en Vers Brood op de Koolen Gebakken, met Melk en Booter Spijsde. Wat de Lekkernyën belangd, die Isaak uyt de Jagt van Esau bekoorden, zulx kan door des Mans overgrooten Ouderdom, grootelijx ontschuldigt worden. Nogtans behoeft men daar over geen groot gevoelen te hebben, naademaal wy zien, Dat Rebekka, twee Geyte-Bokjes zoo Goed als 't Beste Wild-Braad van Esau wist toe-te maaken, Gen. 27: 9. Doch dat eenige uyt de Maaltijd van Abraham gissen, Datze in d'Oude tijd, doorgaans Groote Eeters zijn geweest; en daar toe Moses verhaal zoodaanig verklaaren, als of de Herbergzaame Huys-Vader, zijn Dry Ingenoode Gasten, Een heel Kalf voorgezet had; en daar by gevoegd, Brood uyt Dry-Maaten Meel, 't welk naar zommiger Reekening, omtrent 50 Pond Brood is; zulx schijnd ons niet bedenklijk te zijn: Ten waare wy het deugdelijk Verhaal der H. Schrijvers, met de Opsnyëryen der Heydenze Poëeten vermengden: By de welke, inzonder-

De Hebreën van Ouds Maatig in Spijs en Drank.

Als die zig met geringen Kost vernoegden.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

> Dat d'Oude Helden by de Poëeten Groot-Eeters genoemd zijn is maar Opsnyërye.

derheyd onder de Grieken gelooft wierd, Dat de Menschen in de tijden der Helden, veel Grooter en Sterker dan heedensdaags waaren: Zoo datze daar by ook zoo wel Schaffen konden, Datze Homerus desweegen, *Groot-Eeters* genoemd heeft. Gelijkmen ook by den zelven Digter verneemd, Dat wanneer Eumenes, Ulysses ontfing, hy een Groot Swijn van Vijf Jaar voor Vijf Gasten Slagte. Maar Schoon Abraham een Kalf Slagte, en dat naar Moses verhaal, aan Dry Gasten voorzette, zulx geeft niet noodzaakelijk te kennen, Dat hy haar 't zelve geheel-en-al Opdiste; en noch veel min, Datze het geheel hebben Op-Gegeeten. Doch de Gast-Vrye Vader zal'er ongetwijffeld het Beste doen uytkappen, en laaten toemaaken hebben, zoo als het op het aldergereedste konde Gaar en Smaakelijk gemaakt worden.

> Voorbeelden uyt de Oudheyd, die de Zoobere Spijze in voorige tijd gebruykelijk, genoegzaam aanwijzen.

En wil men zien wat Eenvoudigheyd by zommige Vermaarde Volken, omtrent de Verkiezinge der Leeftogt, en derzelver Toebereyding zy geweest? Elianus heeft daar van verscheyde Voorbeelden aangeteekend. Die van Arkadien, *zeyd hy*, waaren gewoon Eekelen te Eeten; d'Argiven, Appelen, die *Appia* genoemd wierden: d'Athenienzers, Vijgen; de Tyrintiers, Peeren die in de Bosschen Wiesschen; d'Indiaanen, Riet; de Karmaniers, Palm-Nooten; de Sauromaaten en Meoten, Geerst; en de Persen, Terbintijn-Nooten en Tuyn-Kors.

> Linzen hoedaanigen Kost by d'Ouden.

Maar om weeder tot Jakobs Linzen-Kookzel te koomen: Augustinus, over Psalm 46. Heeft'er dit van weeten te zeggen; *Wy bevinden* zeyd hy, *Dat de* Linzen *een Kost der Egiptenaaren is*; *Want dit Gewas vald aldaar zeer Overvloedig: En onder die word de* Alexandrijnze Linze, *hier zoo hoog gewaardeerd*; *en in zulken meenigte overgevoerd, als of'er in ons Land zelfs, geen* Linzen *wiessen.* Esau *dan naar dusken Spijze Begeerig, is daar op, om datze moogelijk van Jakob, booven de Gewoonte, zeer wel toegemaakt was, zoo Verslingerd geworden, Dat hy'er zijn Eerst-Geboorte aan gewaagd heeft.* En alhoewel d'heedensdaagze Kruydkenners, van de *Linzen* weynig Lof zeggen; en by hen voor Slegte Kost te-Boek staan; worden nogtans in de Oudheyd zommige Voetspeuren gevonden, waar uyt blijkt, Datze by de Grieken, welke de *Linzen* PHAKOS noemen, een Aangenaame Spijze voor de Filosoofen is geweest. Onder anderen, vindmen by Athenæus aangeteekend, Dat het by Zeno de gewoonte was, *Linzen* te Kooken. Gelijk dan ook dezelve Vermaarde Schrijver getuygd, Dat de Stoiçe Leermeesters deeze Spreuk veel in de Mond hadden; *Een wijs Man behoord alles regt te doen, en de* Linzen *wel te bewaaren.*

> Linzen waarom in Rouwtijd van de Joden Gegeeten.

Onder-en-tussen hebben de Joden verzierd; Dat het Eeten van *Linzen*, by de Oude Vaders, ten tijde van Rouw-bedrijf en Droefheyd, is in gebruyk geweest; en alzoo willenze dat Jakob te deezer-tijd, ook Linzen gekookt hadde, terwijl hy Bedroefd was, om dat d'Eerst-Geboorte en alzoo ook de Heerschappye, Esau toequam. Waar uyt Jakob dan zoo veel te gereeder was, hem die Voorregten, voor zijn Linzen-Moes af-te troonen; dewijl hem dat altijd in de Krop stak. Waar heenen het Rabbi Eliëzer zoekt te wenden. Maar zoo dat de reden geweest was, Had Jakob voorzeeker wel altijd, dat is daagelijx, moeten Linzen Kooken en Linzen Eeten. Waarom dan ook andere Joden, en onder die Salomon Jarchi, wat omzigtiger zeggen, Dat Jakob deeze Linzen gekookt had op de Rouwtijd van zijn Groot-Vader Abraham; wiens Dood zy zeggen, dat op deeze tijd voorgevallen is. Doch in wat Keuken zy dit alzoo hebben leeren Kooken, en weeder Opwarmen, moogen zy zelfs weeten.

> Linzen een Kost die in Kanaan gemeen was.

Dat nu ook De *Linzen* naaderhand in Kanaan, en onder Israëls Inwooninge aldaar, gemeen zijn geweest, en tot Spijze gediend hebben; is uyt verscheyde blijken in de H. Schriften openbaar. Dus zienwe dat Davids Vrienden, 2 Sam. 17: 28. onder de Nooddruft, waar meede zy hem en de Vermoeyde die by hem waaren, Verversten en Spijsden, ook *Linzen* en *Boonen* aanbragten. Gelijk meede Kap. 23: 11. van een Gants Akkerland, *Dat vol* Linzen *stond*, gewag gemaakt word. Ziet

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Linzen in haar verscheyden zoorten en gebruyk Beschreeven.

meede Ezech. 4: 9. De Herbaristen of Kruydkenners, onderscheyden De *Linzen*, in *Gemeene*, *Groote* en *Kleyne Linzen*. Waar by ten laatsten koomen *De Lombaardze Linzen*, De Zee en *Water-Linzen*, of Ende-Kroos: Welke laatste alleen de Naam van *Linze* draagd, van weegen de gelijkheyd die dezelve Blaadjes die op 't Water drijven, met de waare Linzen hebben. De Linzen Wassen in kleene Peultjes, de Erten niet ongelijk, De Vrugten zelve, zijn Kleen, Rond en Plat-gedrukt; Dry of Vier in eene Peul. In de Bloeytijd, draagenze Donker-Purperverwige Bloempjes; Doch de Vrugten zijn verscheyden van Kleur: Zommige Rood-agtig Bruyn, Zommige Witagtig, andere by-naar Swart. Zy Wassen geern in Drooge Gewesten, en in losse Aarde. Geeven wel een taamelijk goede Spijze, maar Droog en Hardlijvig maakende; en overzulx de Vogtige en Waterige Lichaamen nutter, in de Potaasje, met Beet of Spenaasje gekookt. Voor de rest zeyd Dioskorides, Dat de Linzen veel Gegeeten, d'Herssenen Beswaaren, Ongeruste Slaap, en Verschrikkelijke Droomen maaken; ook zijnze het Gezigt der Oogen niet voordeelig; maar toomen de Geylheyd in; en zijn in de Genees-Middelen van goed Gebruyk. Deeze Peul-Vrugt is in onze Landen niet gemeen, en worden alleen in de Kruydlêêzers Hooven gevonden. Italien leeverd Linzen uyt, die grooter als de gemeene zijn; en datze veel in Egipten gevonden worden, is zoo terstond uyt Augustinus aangehaald.

Esau van de Jagt thuys koomende eyst van Jakobs gekookt Linzen-Moes.

Als dan Esau op zeeker tijd uyt het Veld vermoeyd van de Jagt, tot zijns Vaders Huys inkeerde; en de Versse lugt van het Linzen-Kookzel rook, dat Jakob voor zig zelven had toegemaakt; is hy hem daar over met deeze woorden aangevallen: *Laat my doch Slorpen van dat Roode, dat Roode daar, want ik ben moede*, Gen. 25:30. Aldus hebben 't onze Overzetters Vertaald. De Grieken; *Geest my te Proeven van dat Roode Kookzel, dewijl ik Kragteloos ben.* En zoo by-naar de *Targum* van Onkelos, en de Syrisze Bybel. En het scheeld meede weynig van den zelven zin, als de Gemeene Latijnze Overzettinge, heeft; *Geest my te Eeten*, &c. En veele Joden met Aben-Ezra, *Laat my Eeten.* Doch Salomon Jarchi, Verklaard het; *Ik zal de Mond open doen, en gy zult veel daar in Gieten.* 't Geên misschien eenige Overzetters, *Het Slorpen*, veel-eer als *Het Eeten* heeft in 't zin gebragt. Noch vreemder luyd het, als in *Bava Kama* staat; *Laat de Goddelooze Eeten op dat hy Sterve.* 't Geên de Talmudisten in 't Boekdeel *Schabbath*, op het Spijzigen der Beesten betrekken; wanneer haar het Eeten in de Mond gesteeken word; en zy het daar weeder Uytwerpen als 't hen niet en smaakt. Kort om, Esau heeft begeerd, Dat Jakob hem van zijn *Roode Kookzel* zou te Eeten geeven: Want zoodaanig was het Koleur van dat Moes; het zy dan Natuurlijk van de Linzen, die zomtijds Bruynagtig Rood vallen, of van de bygemengde Kruyden, die 't zoodaanigen Kleur deeden aanneemen. De Verdubbeling, *Dat Roode*, *Dat Roode*; schijnd den Taalkundigers, een Vergrootinge van de hoeveelheyd te kennen te geeven; Of het is een aanmerking van de Verwe, als of-er gezeyd wierd; *Dat zeer Roode.* Zulx dat het moogelijk onze Kantteekenaars niet quaalijk gevat hebben, alsse meenen, Dat het woord hier verdubbeld word; of om Esaus Onmatige begeerte tot dit Kookzel uyt te drukken, dat hem zeer smaakelijk voor zijn graage Keel scheen; of om dat dit Kookzel, *Zeer Rood* was. Gelijk diergelijke Verdubbeling te zien is: Jud. 11:25. Alwaar voor *Beeter* of *Veel Beeter*, in 't Hebreeuws staat; *Beeter Beeter*, of *Goed Goed*, dat is, *Zeer Goed.* Insgelijks Prov. 20: 14. *Quaad Quaad*, voor *Zeer Quaad*; als d'Overzetters hebben. Booven deeze waarneeming schijnd die Verdubbeling noch yts byzonders in te hebben; naardien Moses zeyd; Dat Esau daarom, of daar van daan, *Edom* genoemd is. Hoedaanigen Naam hem volgens Josefus, alleen uyt Schimp is aangepast. Want aldus spreekt hy'er in 't Begin van zijn

Waarom Esau dit Moes, Dat Roode, Dat Roode genoemd heeft.

En hoe zulx gelegentheyd tot Esaus Naam EDOM gegeeven heeft.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

zijn Tweede Boek van: *Ter Oorzaake van de* Roode *Verwe deezer Spÿze, is Esau spots-wÿze, van zijn Makkers,* Edom *genoemd: Het welke zoo veel als* Rood-agtig *beteekend. En is dien Naam naaderhand ook op het Land van zijn Bezittinge gebleeven; welke de Grieken onder eenige verzagtinge van uytspraake,* Iduméa *noemen.* Dit zeyd Flavius.

Esau heeft zijn Naam op verscheyde wijzen van de Roode Verwe ontfangen.

En zeeker niet heel onwaarschijnelijk; want Esau is *Ros*, of geheel *Rood-Hayrig* geweest; en heeft daar-en booven ook voor een Schootel *Rood Linzen Moes*, zijn Eerst-Geboorte verlooren. Maar Esau is niet alleen EDOM, dat is *Rood* van 't Linzen Moes genoemd; maar ook alswe strax zeyden, van zijn *Ros* of *Rood*-Hayrige Huyd, daar hy meede ter Weereld quam.

En van hoedaanigen Voorspelling.

En daar ontbreeken ook geen, die zulx voor het teeken van een Haastig, Wreed, en Bloedgierig Gemoed hebben opgenoomen. En gelijk van hem niet veel Goeds Voorzeyd word, Gen. 27:40,41. Alzoo zijn ook zijne Naakoomelingen geweest; Obadia 1: 10. Ezech. 25:12. En de Vervolgende Draak Apoc. 12: 3. is insgelijx van *Roode* Verwe.

Fraaye aanmerking daar over uyt der Joden Bereschit Rabba.

Ook hebben de Joden *In Bereschit Rabba*, aangemerkt, Dat Esau was Rood *Aan zijn Lichaam*; Rood *in zÿne Spÿze, en* Rood *in zijn Land.* Zy doender by; *En hy die voorneemd zig te Wreeken, is* Rood *en in* Roode *Kleedinge*, Gen. 27:41. Cant. 5: 10. Jesa. 63: 1,2. En indien wy de Joden al verder geloofden, en dagten, Dat Jakob dit Linzen-Moes gekookt had, om dat hy Treurig over Esaus Voorregten der Geboorte was, en toegeleyd had, om hem, die zelfs al in de Baaringe af-te winnen; wy mogten gissen, Dat Jakob hier zijn Kans nu Schoon had. Doch dits buyten Moses en slegts een inval in 't voorby-gaan.

Gen. 25: 29, 30.

Jakobs Linzen Kookzel voor Esaus Eerst-Geboorte aangebooden.

Jakob dan beloofd zijn Broeder het Linzen Kookzel, met Beding, zoo hy zijn Eerst-Geboorte wilde afstaan: *Verkoopt my*, zeyd hy, *op deezen Dag, uwe Eerst-Geboorte.* Dat is, *Het Regt der Eerst-Geboorte.* Of gelijk het de Leuvenze Bybel niet quaalijk heeft; *Verkoopt my de Voordeelen van u Eerst-Geboorte*, Naamelijk; d'Heerschappye, Dobbele Portie in 't Vaderlijk Erfgoed, en zoo-voorts. Maar dat'er gezeyd word, *Verkoopt my* heeden, of *Op deezen Dag*, als onze Overzetters hebben; verklaard Salomon Jarchi, als of Jakob wilde, Dat hem het Regt der Eerst-Geboorte, zoo Klaar, Zeeker en Oog-zienelijk mogt Verkogt worden, als den Dag zienelijk is. Dat is, met een Vrye en Onbelemmerde Verkoopinge; welke naaderhand, noch van hem noch van ymand anders konde in Geschil getrokken, of *Genaaderd* worden. Andere beweeren wel, dat hier een scheemering van Verzeekering en Bevestiging plaats vind; doch egter zoo, Dat de meeninge zy, *Verkoopt my* Heeden *op deezen Dag*, dat is, zonder Vertoeven of uytstel van Beraading: En de Taalkundigers hebben ook aangemerkt, Dat het woord, כיום CAJOM, *Als ten Daage*, dikwils gebruykt word voor היום HAJOM, *Deezen Dag.* Invoegen Jakob alzoo spreekende, hôôpte, het Voorregt der Eerst-Geboorte, den Hongerigen Esau, daar door af-te perssen. En waar in die Voorregten bestonden, zulx is ter bestemder plaatze ruym-genoeg afgedaan; behalven dat'er hier en daar in 't voorby-gaan, aan gedagt word. En zoo konnenwe nu ook hier ligtelijk aanteekenen; Dat de Wet, de Weerdigheyd der Eerst-Geboorne, zeer Groot maakt. Als I. Om datze byzonder wierden *Geheyligd en aan Godt gegeeven*, Exod. 22: 29. II. *Zy waaren de naaste in Eere aan haar Ouders*, Gen. 49: 3. III. Hadden een *Dubbel Deel* van haar Vaders Goederen, Deut. 21:17. IV. Volgden haar *In de Regeeringe van 't Huysgezin* of *Koninkrijk*, 2 Kron. 21:3. Waarom ook een *Eerst-Geboorne* gebruykt word, voor de geene die *Bemind* en Dierbaar is aan zijn Vader Exod. 4:22. En *Hooger* dan zijn Broederen Psal. 89:28. Verbeeldende Kristus, Rom. 8. 29. En de waare Kristenen, als Erfgenaamen van 't Koningrijk der Hemelen Hebr. 12: 23. En daarom Vertaald de Griekze Overzetter hier te regt in 't Meergetal, *Eerst-Geboorte-Regten*, 't geên den Apostel naarvolgd Hebr. 12: 16. Booven-dien, moetmen aanmerken, Dat het Eerst-Geboorte-Regt

 in

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

in 't Stam-Huys van Isaak, noch dit in 't byzonder had, dat aan 't zelve de Voortkoominge van den Messias belooft was. Het geene dan Natuurlijk was, volgde noodwendig de Ordening der Geboorte, en het kon ook niet geschieden, dat het van Esau tot Jakob wierd overgebragt. Maar het geene uyt de Instellinge Gods, of de Menschelijke Wetten, of gewoon Gebruyk, aan de Eerst-Geboorte vast-gemaakt was, Dat kon op anderen overgebragt worden. Maar naardien de voornaamste Weerdigheyd deezer Eerst-Geboorte, bestond in 't Regt van 't Gezegende Zaad; En zulken Zaad voort te brengen, niet zoo-zeer in de magt van Esau, als wel in de magt van Godt zelve geleegen was; schijnd'er te moeten Onderzogt worden; Of dan deeze Verkoopinge van Esau, en de Koopinge van Jakob, beyde niet dwaazelijk begonnen, en belacchelijk voltrokken zijn? Want hoe, magmen vraagen; heeft Esau konnen Verkoopen, en Jakob konnen Koopen, 't geëne niet onder 't Regt van Verkoopinge behoorde; en beyde daar by wel wisten, Dat het een Genaadige Uytdeelinge van Godt was? Doch wy antwoorden; Deeze Verkoopinge zou zeekerlijk *Nul en van Geender Waarden*, jaa Bespottelijk geweest zijn, byaldien de Godt Abrahams, Isaaks en Jakobs, niet in waarheyd, Dat geene Goedgunstelijk gegeeven had, welke Esau door zijn eygen inbeelding, en uyterlijke Belijdenis Verkogt. Invoegen deeze Koophandel, geenzinds Vast noch Bondig genoeg in haar zelven is geweest; maar alleen zoodaanig geworden is, door den wille Gods, die dezelve Kragtig gemaakt en Bevestigd heeft. Voor de rest, zienwe ook in dit Koopen en Verkoopen, de Gemoederen van bey de Broeders, klaar ontdekt en bloot-geleyd: Want Esaus Herte aan de Aardze Goederen, en Woeleryen vast-gehegt, zag in dezelve geen verder Volg-draad, dan tot aan het Graf: En agte derhalven de Geestelijke Goederen, die 't Regt der Eerst-Geboorte, voornaamelijk in zijn Vaders Stam-Huys aankleefden, zeer weynig en voor Hem van kleyne Nut, gelijkwe strax uyt zijn eygen Mond zullen hooren. Maar Jakob agte die zeer veel, en zogtze met groote Vlijt t' aanveerden. Waarom den Apostel ook niet ontzien heeft, Esau van weegen deeze Veragtinge, Een *Onheylig* of Profaan Mensch te noemen; als die de Geestelijke en Hoogdraavende dingen, met de Voet stiet, Hebr. 12:16. En hoe ligt hy'er ook van afgescheyden is, is uyt Moses verhaal te zien; daar hy d'aangeboode Voorwaarde, (die anders in haar zelven van swaar gewigte was,) eens-klaps aanneemd, en de Koop aan Jakob toeslaat. Want gelijk hy Dagt, en hem om 't Hert lag, even zoo spreekt hy, en zulx noch buyten nood; *Ziet* zeyd hy, *Ik gaa Sterven; en waar toe my dan d'Eerst-Geboorte*: Of als andere Vertaalen; *Ziet ik gaa, dat ik Sterve; en wat Nut doet my deeze Eerst-Geboorte?* Gen. 25:32. Hier in schijnd wat ruymer Zin; en de Uytleggers, hebben'er ook tweederley Bedenkelijke meeningen over: Zommige zijn van gedagten, Dat Esau te deezer-tijd, zoodaanig van den Honger aangetast wierd, dat hy uyt Vreeze van een schielijke Dood, tot deeze haastige daad gedreeven is; Zoo dat hy niet en zou ontzien hebben, zijn Leeven te lossen, voor het alderdierbaarste dat hy had: En hier door alzoo des te gereeder is geweest, van zijn Eerste-Geboorte af-te gaan, op dat hy niet zoo flux in de Dood storte. Doch dit schijnd niet aanneemelijk; dewijl niet te denken is, Dat in zoo Overvloedigen Huys als de Vader Isaak had, Esau van raazenden Honger zou hebben konnen vergaan; of dat Jakob zoo wreed geweest is, Dat hy zijn Broeder in d'uyterste Nood, zoo harden Beding zou durven voorslaan? Beeter zal het klinken, met andere waarschijnelijk te houden, Dat Esau Vermoeyd van de Jagt t'Huyskoomende; hem de Reuk van zijn Broeders Linzen-Kookzel graag gemaakt heeft, om dat te moogen Nutten; gelijk hy dat ook terstond op zijn aankoomen afvorderd; zulx hy in deeze laatste reden, ongetwijffeld heeft willen zeggen; Dat het heel ligt gebeuren kon, dat hy zelfs voor zijn Vader Stierf, dewijl hy zig daagelijks met

Op wat wijze deeze Koop en Verkoop is konnen van waarde zijn.

Den Uytgang der Goddelijke Voorzienigheyd heeft deeze Koop alleen bondig gemaakt.

Esau heeft d'Eerst-Geboorte weynig en Jakob veel Geagt.

Wat het zy dat Esau zeyd, Ik gaa Sterven?

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

De Vader Jakob met Vrouwen en Kinderen, Vee en Haave, thuys van Laban ontvlugt, en van hem opt gebergte G

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

…ebergte Gileads agter-haald, maaken 't zaamen een Verbond, dat zy met een Gedenkteeken verzeegelen. *Gen.31.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

met Loopen en Jaagen afmatte, en in mêênig Gevaar begaf, daar hy kon Omkoomen. By zulken toeval konde hem voorzeeker het Regt der Eerſt-Geboorte niet baaten: Want ziende op de Aardze genieting der Voorregten, konden die in hem geen ſtand grijpen, als naar des Vaders Dood. Tot welke bedenkinge wy wel lyën moogen dat men onze Kantteekenaars raadpleegd: Want zoo zal ligt gemerkt worden, Datze niet verre af-zijn van 't geên Aben-Ezra in deeze woorden vervat: *Eſau, Spreekt hier alzoo, dewyl hy zig Dag by Dag aan 't Gevaar opveylde; zoo dat hy op de Jagt zijnde, van een Wild Dier kon Verſlonden worden; en alzoo voor zijn Vader om 't Leeven koomen.* En zoo doende heeft hy zig als een Buyk-Beeſt, over het toekoomende Leeven, weynig bekommerd; maar veel eer het Lied der Vreete-Baſten gezongen, waar van de Profeet gedenkt, Jeſa. 22:13. *Laat ons Eeten en Drinken, want Morgen zullen wy Sterven.* En hier moeten wy ons Schaamen, aan die leelijke naa-aapinge te gedenken, door welk men nu noch dikmaal onder de Kriſtenen, met een half dronken Kop, op de Wijn-Feeſten hoord joelen; *Laat ons Drinken zonder Storten, minderd ons Geld ons Daagen die Korten*, &c. Maar op dat Jakob deeze Koop te deugdelijker vaſt-maakte; heeft hy Eſau gedwongen, de zelve met Eedſweeringe te Beveſtigen: Zeggende *Sweerd my op deezen Dag*; of nu *Op heeden. Ende Eſau Swoer hem; en hy Verkogt Jakob zijn Eerſt-Geboorte.* Zoo doed Eſau: En Verzegeld daar meede niet alleen de zeekerheyd der Koop, maar laat daar in ook een kennelijk blijk zien, van zijn Dwaaze daad: Als die een ſtuk van zoo grooten aangeleegentheyd, voor zoo Geringen Prijs, afſtallig is; en zulx noch met een Eed bekragtigd; niet eens denkende hoe roekeloos hy een zaak, die een Eed vorderde, Verkogt had. En daarom, gelijk we gezien hebben, Dat den Apoſtel deezen Menſche, met den Naam van *Onheylig* Brand-merkt, moet men niet meenen, dat de Miſdaad van Eſau heel Gering te agten is. Want zoo men'er wel op let; is in deezen handel, eerſt zijn Gulzigheyd gebleeken: Daar naar heeft hy veel Geeſtelijke gevolgen, van 't Regt der Eerſt-Geboorte, Veragt en voor Geringen Prijs hem quijt-gemaakt. Want dat Eſau *De Eerſt-Geboorte Verkogt heeft*; zulx moet niet zoo-zeer, als Aben-Ezra wil, van de Tijdelijke Goederen verſtaan worden, die hem uyt 's Vaders Erffenis te beuren ſtonden, als wel van de Geeſtelijke Voorregten, die daar meede verzeld gingen; naamelijk, d'aanneeminge tot d'Erffenis der Kerke, die aan 't Zaad van Iſaak was toegezeyd; en zoo eenige meenen, ook het Regt des Prieſterdoms, die d'Heerſchappye in 't Vaderlijk Huys over de Broeder volgde. Zulx het wel zou konnen zijn, dat Jarchius het Oog daar op heeft als hy zeyd; *De H. Schriftuure Getuygd van Eſaus Goddeloosheyd; als die de plaatze der Godsdienſtigheyd Veragt heeft.* Inſgelijx de Targum van Jeruſalem: *Eſau heeft d'Eerſt-Geboorte Verſmaad; en het deel der toekoomende Eeuwe gering agtende, heeft hy d'Opſtandinge der Dooden Verzaakt.* Booven-dien heeft hy ook door zijn Eedſweeren, met byvoeginge van Gods Naam miſdaan: Want dit was een opentlijke aanwijzinge van zijn verbyſterd Verſtand; Dat hy een Eed, dien hy nooyt als naar een rijp overleg zijns Gemoeds, en in hoogdringende nood behoorde te doen, zoo terſtond, aan den Eyſſer toeſtaat en voldoet. Daarom dan ook Moſes, zoo haaſt de Miſdaad volvoerd is, de Onboetveerdigheyd van Eſau daar byvoegd; *Alzoo ver-agte Eſau de Eerſt-Geboorte*: 't Geêne zeer waarſchijnelijk wil te kennen geeven, Dat hy ook noch naar die Daad, in de Ver-agtinge volhard heeft.

Eſau Sweerd aan Jakob zijn Eerſt-Geboorte-Regt af.

En hoedaanig onbedagt van Eſau gedaan.

Gen. 25. 34.

Hoe veel Eſau by deeze Koop verlooren en Jakob gewonnen heeft.

Maar naardien wy reeds van Jakob hebben hooren Getuygenis geeven, Dat hy een heel *Opregt Man* was, die geen Bedrog noch Geveynſtheyd pleegde; ſchijndmen hier te konnen vraagen; Of dit ook met zijn Godvreezendheyd en Opregtigheyd over-een quam, Dat hy Spijze aan een Verhongerd Menſch weygerde; die daar toe ook noch zijn Broeder was, en 't Regt

Gen. 25: 27.

Jakobs Opregtigheyd hier omtrent onderzogt.

der

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

der Eerst-Geboorte had; ten zy dat hy al-vooren, daar over een zoo hoogdraavenden Beding aanging, Dat hy, die Gebrek had, daar voor, eerstelijk zijn Eerst-Geboorte, en voor zoo-ver ook al wat daar in tot zijns Broeders Geluk geleegen was, af eyste? Als dewelke immers Gaaven Gods zijn, gelijk den Apostel die noemd, Actor.8:20. En noch door Geld noch andere Schatten konnen Gekogt worden? Jaa dat Jakob dit alles noch niet aangaat, zonder dat hy zijnen Broeder eerst daar over met een Eed Verpligt, en zijn Geweeten als 't waare, aan den band leyd? Wy voor ons deel, bekennen, dat dit een wigtig Vraagstuk is, en gissen daar by, Datze vry haar Lendenen moogen schorten, welke met de Joden op haar eygen Geregtigheyd steunende, gewoon zijn hun zelven hier in 't Worstelperk te begeeven, op datze Jakob van alle Schuld moogen vry houden. Doch gelijk'er van zommige Geleerde Mannen genoegzaame reedenen bygebragt zijn, die bewijzen, Dat Jakob in deezen Gezondigt heeft; alzoo heeft Bonfrerius daar van het teegendeel, in ronde woorden beweerd. En Manasse Ben-Israël, heeft volgens de meeste Rabbijnen, zijn gedagten aldus verklaard: *Indien den Aarts-Vader Jakob, het Regt der Eerst-Geboorte voor hem zelven begeerd had, om het dubbel deel der Eerffenis te verkrijgen, gelijk die in de Wet belast word; of dat hy zulx uyt begeerte van Eere gewild had; hy hadde zeekerlijk niet vry van Schuld geweest. Doch hy is geenzinds uyt inzigt van alzulke Voordeelen, daar toe aangeport; maar 't was alleen de Begeerte tot Geestelijke Goederen, welke d'Eerstgeboorne voor de mindere geniet: Dewijl het onbillik is, datze ymand anders, als dieze verdiend heeft, zouden toekoomen.* Dus spreeken de Rabbijnen, en Manasse Ben-Israël haaren naarvolger. Maar op datwe ons niet in sluyphoolen schijnen te verbergen, noch te-zoek maaken, daar het op de ronde Bekentenis aankomd; willen wy ons op de Koninglijke Weg begeeven; en voor-af eenige dingen uyt de Godsgeleerde bybrengen; Die tot een goed Voorbereydzel van deeze dingen schijnen te behooren. Dus agten zommige voor eerst wel zeeker, Dat de Zeeden veeleer volgens de Wet, als naar de Voorbeelden moeten geoordeeld worden: Waar uyt ligtelijk volgd; Dat wy deeze handeling van Jakob, niet verder moeten naarvolgen, als voor zoo veel dezelve t'eenemaal oogen-schijnelijk en klaar, met Gods-woord schijnd over een te koomen. Ten anderen is in deeze handelinge, voornaamelijk de wonderbaare Voorzienigheyd Gods te merken; die hier alles zoo beschikt, en gewild heeft, Dat de Woestaardige Esau, met grooten Honger van de Jagt naar Huys keerende, zijn gemoed, als 't waare, aan een Schootel Moes verhangen zou: 't Geên zijn Broeder Jakob zoodaanig, had gereed-gemaakt, als Esaus graage Maag begeerde: Hoedaanigen geleegentheyd, om d'Eerste-Geboorte te verkrijgen, Jakob naar allen schijn, by de Hand gevat heeft, terwijl Esau dezelve gering agte, hy aldus te ligter verkreeg. Invoegen de Voorzienigheyd Gods zig niet alleen in beyden haar Verstand openbaard; maar zy heeft ook de geheele zaak, die in haar zelven van geen groot gewigt was; tot een byzonder hoogdraavend Oogmerk bestuurd. En vraagdmen wat dat Oogmerk zy geweest; 't was dit, Dat de Goddelijke Verkiezinge, die tot noch toe meest bedommeld en verborgen scheen, meer en meer ontdekt wierd, en dat, naarvolgens de Getuygenis van de Zaligmaaker, aan den geenen die *Heeft*, zou *Gegeeven* worden. Voor het derde toond de geheele Historie, het ernstig verlangen dat Jakob had, waar door hy gebragt kon worden, tot het Voorregt des Verbonds. Met welke aanmerkinge genoeg bevestigd schijnd, Dat men niet tot in den Draad des Leevens insnyen, nog al-te strengelijk onderzoeken moet, Wat Jakob gedaan en gesprooken heeft; als meede dat men dien niet al-te geweldig bestormen en aanvallen moet, welke uyt verlangen naar Goddelijke dingen, niets Onbezogt gelaaten heeft, op dat hy de Voorregten van het Goddelijk Verbond, mogt deelagtig worden.

En met verscheyde meeningen bestormd; op dat den Roem van zijn Opregtigheyd ongekreukt bleef.

En alle swaarigheden bescheydentlijk opgeruymd.

Godt heeft deeze ganze zaak bestuurd op dat zijn Voorzienigheyd geopenbaard wierd.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

den. Onder-en-tuſſen hebben alle Ontſchuldigingen, die men gemeenelijk hier over inbrengd, weynig te zeggen; en konnen niets van de zaak afdoen, veel min van alle ſchuld vry maaken; als daar is I. Dat Eſau zulx willende, hem geen Ongelijk geſchied is. II. Dat aan Jakob eygentlijk d'Eerſt-Geboorte toegedagt is geweeſt. III. Dat Jakob wel geweeten heeft, Dat Eſaus Beede om zijn Moes, niet uyt Nood, of Gebrek van Spijze, maar uyt een Gulzige Keele, of uyt eenige andere Onbezuysde begeerte quam &c. Doch dit zijn ſlegts Vygeblaaden, wy laaten de gantze zaak aan Godt over. Want alſchoon 'er om zoodaanigen ſtuk uyt-te voeren, ook de Menſchelijke ſwakheyd van Jakob onder geloopen heeft; heeft de Goddelijke Genaade maar des te grooter geweeſt, Dat hy dit zoo Goedertieren toegelaaten heeft, naademaal het geheellijk van de Verkiezinge en niet van de Werken af hing, Dat *De Laatſte*, de *Eerſte* zou voor-getrokken worden.

De Vyge blaaden met welk het gedrag van Jakob pleeg bewimpeld te worden verworpen en 't gantae ſtuk de Goddelijke beſchikking opgedraagen.

Als het nu onder-en-tuſſen by deeze Gebroeders aldus Geſchaapen ſtond, iſſer in de Landſtreeke daar Iſaak woonde, Een Hongersnood opgereezen; welke Moſes, *Een andere Schaarſe Tijd* noemd; te weeten, als die in Abrahams Daagen voorviel, Gen. 26: 1. En overmids dezelve daagelijx toenam, is de Vroome Huys-Vader Iſaak, van Godt vermaand, Dat hy niet volgens de Voetſtappen van zijn Vader Abraham, naar Egipten, maar in 't Land Kanaans, ter plaatze die hem Godt wilde aanwijzen, zijn verblijf neemen, en als Vreemdeling verkeeren zou. Daar by doende een zeer kragtige Belofte, van Hem en zijn Zaad te Zegenen; *Hem en de zijne alle de Landſchappen Kanaans te geeven, en alzoo den Eed beveſtigen, dien hy zijnen Vader Abraham Geſwooren had*, Geneſis 26:3,4. Maar wanneer Strax daar by-gevoegd word; *Daarom dat Abraham mijne Stemme Gehoorzaam is geweeſt, en heeft Onderhouden mijn Bevél, mijne Gebooden, mijne Inzettingen, ende mijne Wetten*: Beſluyten zommige zeer quaalijk, Dat de Zegeningen van Iſaak, uyt Abrahams Verdienſten voortgevloeyd zijn. Want alhoewel die Goederen welke Godt uyt Genaade aan Abraham en zijn Zaad Beloofd heeft, niet zoo-zeer als Beloften, maar voor zoo verre zy te zijner tijd vertoond zijnde, Belooningen van Abrahams Geloof, en Gehoorzaamheyd geweeſt zijn; zijnze nogtans niet uyt de eygentlijke Oorzaak van de zoo-genoemde Verdienſte voortgevloeyd: Naademaal zy uyt dezelve Genaade waar doorze Belooft wierden, ook als Belooningen uyt Genaade wierden meede gedeeld. En is dit zomtijds omtrent Tijdelijke Goederen, ook wel aan den Goddeloozen gebeurd; welke, ſchoonze van een Vuyl-aardig Gemoed waaren; te mets op haare wijze, wel eenige Deugd geoeffend hebben. Aldus zeyde Godt van den Goddeloozen Koning Jehu, die de Kalver-Dienſt omhelſde; *Daarom dat gy welgedaan hebd; doende dat Regt is in mijne Oogen* (ende) *hebd den Huyze Achabs gedaan, naar alles dat in mijn Herte was; zullen uwe Zonen tot het Vierde Gelid, op den Throon Iſraëls zitten.* Voorwaar hier moeten wy niet meenen, Dat de Koning Jehu, deeze Vergeldinge uyt de voorgenoemde Verdienſte ontfangen heeft? Laat'er ook eens op naar gezien worden Ezech. 29:19,20. en daar zal Daageraad genoeg in de Donkerheyd opgaan. 't Is waar dat Auguſtinus in de Hiſtorie van Iſaak, het woord *Verdienſten* gebruykt, (*Ik Ontken niet*, zeyd hy, *Dat de Verdienſten van Abraham Vermoogender als die van Iſaak geweeſt zijn*;) Doch hy verſtaat aldaar door *Verdienſte*, De voor-afgegaane handelinge, die het Gevolg der Beloofde Goederen, van weegen de Goddelijke Ordening naaſleepten. Want *Verdienen*, is by de Oude, niet anders geweeſt, als *Agtervolgen* en *Verkrijgen*; Gelijk Kaſaubonus over de Brieven van Plinius, heeft aangemerkt. Als'er nu ook verder van Abraham gezeyd word, Dat hy de *Gebooden, Inſtellingen en Wetten* Gods bewaard heeft; daar uyt beſluyten de twiſtzieke Joden, Dat Abraham alle de deelen der Wet, volkoomentlijk onderhouden heeft; zelfs ook die, welke tot de Ceremonien, en Kerkpligten behooren.

Iſaak beleeft een Hongersnood.

Gen: 26: 2.

En word vermaand niet naar Egipten te gaan.

Gen. 26: 5.

De Zegeningen Iſaaks zijn niet uyt Abrahams Verdienſten voortgevloeyd.

Dwaalzieke meeninge der Joden omtrent Abrahams onderhouding der Goddelijke Wet.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Het is de waarheyd, en wy ontkennen 't niet, Datter eenige Ceremonien, voor d'Instellinge van Moses Wet, in de Kerke by de H. Vaders in gebruyk geweest zijn: Als voornaamelijk De *Offerhanden*, De *Besnijdinge*, *d'Ont-houdinge van Bloed*, &c. Doch dit staan wy haar geenzinds toe, Dat die zelve Ceremonien, welke naaderhand van Moses beschreeven, en aan Israël Belast zijn te doen; alle van Abraham Onderhouden zijn. Het is genoeg tot de Reden der Goddelijke Getuygenisse, Dat Abraham die Geboo-den onderhouden heeft, welke hem van Godt Belast waaren. En die noch stonden Belast te worden, daar toe konde hy geenzinds verpligt worden. Hoedaanig nu ook Isaak naar deeze Godtspraakelijke Belofte, van woonplaats veranderd is, en waar van daan hy Opgebrooken is, zulx schijnd Moses niet ten klaarsten te zeggen; zoo dat men zig in deeze scheemering, met Gisselijke Bedenkingen redden moet. Als'er dan aan 't begin van Genesis 26. word gezeyd, Dat Isaak van weegen den Honger, *Optoog naar Gerar, tot Abimelech de Koning der Filistijnen*: En weederom *vers* 6, *Dat Isaak te Gerar woonde*: Willen zommige Uytleggers, Dat hy uyt Gehoorzaamheyd aan Gods Bevél, en wel verblijd zijnde, over de vernieuwinge der Belofte, van Hebron afgetrokken is; alwaarze meenen dat hy doe tertijd woonde; Of misschien van Berseba, Doch niet van dat, welke van weegen *Den Put des Leevenden my ziende*, zoo genoemd was; maar van een ander Berseba, dat van Gerar, teegens de Woestijne Sur, verder afgeleegen was; gelijk onder andere Bolduk, taamelijk fraay schijnd aangemerkt te hebben. En aldus te Gerar koomende, heeft hy aldaar onder 't Gebiedschap van den Filistijnzen Koning Abimelech gewoond. Hoedaanigen woonplaats hem ook van Godt schijnd aangeweezen te zijn, Gen. 26: 2-6. Josefus wil, dat dit den zelfden Abimelech geweest is, by den welken Abraham, Een Vreemdeling geweest is, om dat zoo wel de Naam des Konings, als die van den Oversten der Krijgsbenden, een-en-dezelve is. Doch dit bewijs schijnd op een losse grond te steunen: Naardien in die tijden, de Koningen van een en 't zelve Landschap, (zelfs ook de Hooft-Mannen des Konings, hoedaanigen eenen *Pichol* was,) zulke Naamen in 't Algemeen pleegen te hebben. Daar-en-booven; dewijl'er tussen het Verbond, dat Abraham met Abimelech maakte, en de tijd dat Isaak by deezen Abimelech aanquam, wel Vijf-en 't Zeventig Jaaren verloopen zijn; schijnd de groote tussen-val der Jaaren, ons te doen Gelooven, Dat dit eenen anderen Abimelech of Koning van Gerar is geweest. Laat'er ons by aanmerken, Datter in de gantze handelinge welke tussen Isaak en deezen Koning voorgevallen is, niet het minste gewag gemaakt word, van Abraham, en dessels ommegang; het geene niet waarschijnelijk zou naargelaaten zijn, by-aldien deezen Abimelech, dezelve Koning waare geweest; met wien Abraham te vooren, Een Verbond gemaakt had. Als dan de Mannen van Gerar, aan Isaak onderzoek deeden, aangaande de toestand van Rebekka, welker Schoonheyd moogelijk den Hoovelingen d'Oogen tergde; (zoekende te weeten in wat voegen zy tot zijn Huysgezin behoorde, en of het zijne Vrouwe, of datze van zijn Maagschap was,) volgde Isaak de Geveynsde voetstappen van zijn Vader naa, en ontziet zig niet, Rebekka voor zijne *Zuster* uyt-te geeven, 'daarze nogtans waarlijk zijn Huysvrouwe was, *Dien hy zeer Lief had*, Gen. 24: 67. Want hy vreesde, Dat de Filistijnen hem zouden Dooden om Rebekka, dewijlze schoon van Aangezigte was. Doch van deeze Vreeze wierd hy eerlang geneezen. Want Abimelech t'eeniger tijd, uyt zijne Venster uytziende, zag hy by toeval, Dat Isaak met Rebekka, Minzaamelijke Omhelzingen had; of als onze Overzettinge leest, Datze *Jokkende* waaren: Andere leezen *Boertende* of *Speelende*. Waar uyt Abimelech bemerkte, Dat Rebekka niet zijne *Zuster*, maar zijne *Huysvrouwe* was. Wat dit voor een Boertig Speelen geweest zy, is onzeeker om te zeggen, en wy laaten-elks Eerbaar Gemoed vermaand, het

Isaak trekt weegens den Honger op naar Gerar, maar onzeker uyt wat plaatze.

Wie deezen Abimelech zy geweest tot welke zig Isaak heenen gewend heeft.

En waarschijnelijk niet den zelven met wien Abraham een Verbond gemaakt had.

Isaak te Gerar gekoomen geeft Rebekka voor zijn Zuster uyt.

En word door zijn Minnelijk Boerten verklikt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

het doen van Wettig-Getrouwde luyden, met geen vuyle Tong te besmetten. Indienw'er egter yts van zeggen zullen, De H. Historie laat genoeg toe, Dat de Liefkoozeryen en Streelingen, niet alleen meerder vryhertig, maar ook verder gaan onder Gehuwde als onder de Ongehuwde; en dat het derhalven den Koning ligt te besluyten stond, Dat deeze handeling, niet alleen teegens de zedige ommegang van Zusters en Broeders aanliep; maar ook genoeg waaren om te zien, Dat Isaak en Rebekka, Egt-genooten, en zy Twee, Een Vleesch waaren. Hierom zeyd Augustinus zeer wel; Dit zou de Koning niet gemerkt hebben, by-aldien Isaak met zijn Huysvrouwe niet zoodaanig Gespeeld had; als het hem Ongeoorloft was te doen, met eene, die zijne Vrouwe niet en was. Gelijk het dan ook niet zelden gebeurd, Dat een Man, die al-te Vry met eenig Vrouwmensch buyten zijn Trouw, aan Liefkoozende Jokkernyen slaat, ligt van verder Gemeenschap, Verdagt gehouden word. Doch het geene wy hier zeggen willen, word ons buyten verder uytleg, heel fraay in dit Punt-Digt afgeschilderd;

Hoedaanig deeze Boerterye mag geweest zijn.

Van Augustinus kort en fraay verklaard.

Als Fyllis lest haar Man, wat met haar Minn *zag* Jokken;
Heeft zy het wel te regt, haar heftig aangetrokken:
Schoon ik u, (zeyze) Minn, *het Moeder-Ampt vertrouw,*
'K en wil u daarom 't Ampt, *niet toestaan van de Vrouw.*

Maar naardien'er ook geen Geleerde ontbreeken, welke uyt d'Oude Getuygenissen voorgeeven, Dat eertijds Zusters en Broeders, Jaa ook d'Ouders met haare Kinderen, zig by de Egiptenaaren, Persen en andere Volken, heel gemeen, door Houwelijken pleegen te Vermengen; en niet waarschijnelijk is, Dat de Kanaaniten, daar van zijn vry geweest; schijnd zulx nogtans uyt deeze Historie weedersprooken, of al de Uytleggers aan de grondgezet te worden. Want alhoewel Abimelech, uyt Isaaks gemeenzaame ommegang met Rebekka, wel besluyten kon, Datze Getrouwde Luyden waaren, scheên hy'er nogtans geenzinds uyt te konnen gissen, Dat dit Vrouwmensch zijn Zuster was; 't geên hem heel-niet swaar gevallen had, by-aldien 't doe in gemeen gebruyk was, Een Zuster ten Wijve te hebben. En hoe zou Abraham, zig daar meede hebben konnen verschoonen, ten aanzien van Sara, daar hy immers om niet Getrouwd te schijnen, haar voor zijn Zuster uytgegeeven had? Want zy had naar de gewoonte der Egiptenaaren, zoo wel zijn volle Zuster, als zijn Vrouwe konnen zijn. En nogtans brengen voornaame Regtgeleerde, deeze Aal-Oude gewoonte by, om te toonen, Dat de Natuure geen ingebooren afkeer van al-te naa Vermaagschapping in Bloed heeft; maar dat het teegendeel vast gaat. Gelijk onder anderen, Simon van Leeuwen, uyt de Getuygenissen der Historien, en 't Oordeel van Hugo de Groot, daar van aldus Schrijft: Wat de Maagschap aangaat, leerd de blinde Natuur en „ Ingeschaapenheyd, Dat hoe naader Maagschap, hoe grooter toegenee„ gentheyd; en dienvolgende van den Beginne niet Quaad, of Ongeoor„ loft, maar noodzaakelijk is geweest, Dat Broeders en Zusters haar met „ den anderen Vermengden; in welke onderhoudinge ontwijfelijk Adams Kin„ deren van den Begin aan, en zoo ook naar de Zondvloed, de Afkoome„ lingen van Noachs Kinderen, geleeft hebben. Welke maniere van doen, „ met de Babylonize Verwerringe tot alle Volken overgebragt, en lang is „ onderhouden geweest; zoo ook noch by zommige Barbaaren onderhouden „ word. Van die van Athenen, zeyd Æmilius Probus van Cimon, *Dat hy* „ *hem in Houwelijk begeeven had met* Elpenize, *zijn volle Zuster, niet zoo* „ *zeer door de uyterlijke Liefde, als wel naar de wijze van dat Land.* Ook „ word by d'Histori-Schrijvers doorgaans van de Egiptenaars en Persen Ge„ tuygd, Dat dezelve niet alleen met haar Broeders en Zusters, maar ook „ d'Ouders haar met de Kinderen Vermengden. Ziet Cyrill. *Contra Jul. Imp.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

„ Lib. VI. Lucian. *Dialog. De Sacrificiis.* Strabo. *Lib.* X. *De Cretensib.* Theo-„ doret. *Orat.* IX. *De Legibus.* Diog. Laërt. *in Proœm.* Gelijk ook Jul. „ Cæsar. *De Bell. Gallico Comment.* V. Van den Brittannen, der Duytzen „ Verwanten en Bondgenooten, met deeze woorden Getuygd; *Zy hadden* „ *met hun Tien en Twaalven, onder den anderen Gemeene Wyven: En wel* „ *meest Broeders met Zusters, en Ouders met Kinderen.* En derhalven schijnd „ de reden die de Godsgeleerde geeven; van dat het Houwelijk onder al-te „ naa Gemaag-taalde, zou bestaan in een aangebooren afkeer; en een al-te „ naauwen verpligtheyd en Schaamte tussen de een en den ander; welke door het „ Houwelijk zou verkort en verminderd worden; als dat een Man aan zijn „ Moeder zoo veel Eer niet zoude konnen bewijzen, zoo hy die te Wijf „ had, als hy Schuldig is: Dat het ook Onbetaamelijk, en als teegen de Na-„ tuure strijdig zoude zijn, Dat Broeders en Zusters elkanders Schande „ Ontdekten; en diergelijke Naauw-gezogte gronden; (waar van breeder by „ Grootius, in zijn Tweede Boek van 't Regt des Oorlogs te zien is;) die op ver-„ naa, niet genoeg zijn; als die alleen in Op en Needer-gaande, een byzonde-„ re naadruk hebben, en in 't Verder al-te ligt zouden konnen weederleyd wor-„ den; zoo daar niet de Politijke en Weereldwijze reden byquam; dat is, „ Dat door aanwas van Menschen, bevonden is, Dat door zoodaanige Ver-„ eenigingen, zommige Geslagten zoo Magtig wierden, Dat zy haar boo-„ ven andere, die zoo sterk niet en waaren, hebben beginnen te Verheffen, „ en die te Overheerschen; waar uyt den Oorlog voortkoomende, zig in „ veele, die elkander, om de grootheyd van haar Geslagt, onder den an-„ deren, niet verdraagen konden, zoo heevig uytspatte, dat den Ondergang „ van het Menschelijk Geslagt daar uyt te vreezen stond; derhalven tot be-„ ter bestaan van het zelf, De Burgerlijke Wet heeft ingevoerd, Dat hoe „ meer Verdeelingen van Geslagten onder den ander, hoe Vaster en hoe zee-„ kerder Gemeenschap van veele te zaamen. Zoo is tot dien eynde by meest „ alle Volken, als een gemeen Volk-Regt naar de Wet van Moses Lev. 18: „ 7. &c. Num. 36:11. het Houwelijk binnen zeekere Maag-taalen, voor Quaad „ en Schaadelijk geagt. Dus verre Symon van Leeuwen. Die ons daar in egter niet rondelijk weet te zeggen, tot hoe lange, de Houwelijx-vermen-gingen, in Broeder en Zusterlijk Bloed-verwandschap, en tussen Ouders en Kinderen, in gebruyk waaren. Maar behalven dat het niet alleen uyt de H. Historien nergens blijkt, Dat zulx ten tijde van Abraham en Isaak, of in Moses tijd, in swang was; zoo leeren ook de Exempelen, van Loths Bloed-schande, en die van Juda met zijn Schoondogter Thamar, Dat de Beschaaf-de Volken hier vreemd van waaren; zoo dat de Goddelijke Wet, die Ge-bied Vader en Moeder te Eeren; (en nogtans gelijkformig aan de Wet des Herten te houden is,) t'eenemaal schijnd uytgewist te worden, by-aldien men zeyd, Dat d'Oude lange tijd, in dusken gemeenzaamen Vermenging, der Bloedverwanten volhard hebben; en wy moogen heel wel lijden, Dat-men dit verder naadenkt: Als meede dit; Dat ook zelfs d'Oude Poëeten, de Bloedschandige Vermenginge, onder zommige Heydenen doorgebrooken, als een Verval der Goede Zeden hebben aangemerkt; gelijk we hier vooren hebben gezien, Dat onder anderen Katullus, daar in eenige Grieken is naar-gevolgd. Egter zou misschien Ovidius den Regtsgeleerden gevoelen kon-nen Onderstand bieden, als hy aan zijn Tiende Boek der *Herscheppinge*, van Mirre; die op haar Vader verliefde, met een agter-open zeyd;

———— Myrre kan haar Misgreep voelen,
En weeder streeft dien Brand en Geylheyd, niet te koelen;
En redeneerd aldus; O Góón! Godvrugtigheyd!
O Wet der Ouderen, door 't Hemelze beleyd

Ge-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Geheyligd! 'k Bid u keerd, verhoed dees vuyle ſchennis.
Belet ons Laſterſtuk, dit Schelmſtuk zonder kennis,
Indien het trouwens voor een Schelmſtuk zoude gaan.
Maar 't word ontkend dat een Godvrugte, wel beraân,
Dien luſt zoo diep Verdoemd: Want alderhande Dieren,
Ook zonder Miſdaad zig Vermengelen en Vieren
Dien Geylen Togt den Toom. De Vaars zoo luſt haar dring',
Gedoogd heel geerne dat de Vader haar Beſpring',
De Merry Paard zig met de Spring-Hengſt, die haar Teelde.
De Bok Bemind de Geyt, zijn Dogter rits van weelde;
De Voogel Broeyd een Jong uyt zijn Geteelde Spruyt:
Gelukkig zijnze, wien dit vryſtaat ongeſtuyt.
De drift der Menſchen ſmeed veel Goddelooze Wetten,
En Nijdigheyd durft 't geên Natuur beſtemd beletten,
Door reegels: Even wel vermeld de Faam niet blind,
Dat men ter Weereld hier en daar noch Volken vind,
Daar Vader, Dogter, Zoon en Moeder eerlijk Paaren.
Zoo word de Liefde door het Egtelijk Vergaaren
Verdobbeld van wêêr zy, met Onderlinge Min.

Maar om tot het *Jok-Spèl* van Iſaak weeder te keeren; Zommige Joden, en Kajetanus met Lyranus, en al De Griekze Verklaarders, noemen het *Yts dat Beſchaamdelijk, en met Eerbaarheyd niet te zeggen is*; en geeven daar door alzoo ſtilſwijgens te kennen; als of deeze voortreffelijke Man, als een Honds-Menſch zig met zijn Vrouwe in 't openbaar Vermengd had. Doch hier van heeft Kimchius met meerder zedigheyd Geſprooken, als hy zeyd, Dat Iſaak, alleen, De Ingetoogenheyd van zijnen Geeſt, met een kleyne ſtraal, den loſſen toom omtrent zijne Huysvrouwe gegeeven heeft. Of als Burmannus zeyd; Het ſchijnd dat Iſaak en Rebekka, haare Droefheyd, met deeze Vriendelijke Vermaaking, wat verligt hebben; en brengd daar toe by Syrach. 26:2,3,4. Abimelech dan ervonden hebbende, Dat Rebekka De Huysvrouwe van Iſaak en niet De Zuſter was; heeft hy hem ontbooden; en 't Gevaar dat in deeze Veynzerye geleegen was, onder-Oogen geſteld; dewijl het ligt had konnen gebeuren, Dat een van zijn Volk, Rebekka Beſlaapen had, en alzoo een Schuld op 't gantze Rijk leggen. Hier op heeft hy ſtrax 't gantze Volk belaſt; *Dat al wie deezen Man of zijne Huysvrouwe aanroerde, zeekerlijk zou Gedood worden*, Gen. 26: 11. Een treffelijk Waarborg voorzeeker; waar door deeze Koning, zoo wel voor het Leeven van Iſaak, als voor de Kuysheyd van Rebekka waakte; naardien hy zijn Vonnis zeer wel ſchikt naar 't Gevaar, waar in Iſaak meende dat beyde, hy en zijn Wijf gevallen waaren. Iſaak dan hier te Gerar, was daar teegen den overval des Hongers beſchermd; want hy Zaayde aldaar, en wierd in dien arbeyd, zoodaanig Gezegend, Dat hy in dat zelve Jaar, *Honderd-Voud* Inzaamelde. Onze Overzettinge leeſt, *Honderd Maaten*: De Griekze en Syriſe, *Honderd-Voudige Geerſt*. En zoo de leezinge alzoo goed is, zou den zin ligt op te maaken zijn: Naardien de Hebreeuwſe benaaminge niet alleen, *Geerſte*, maar ook de *Maate* van Geerſte beteekend, te weeten, wanneer daar 't Getal bygedaan word: Als te zien is; Ruth. 3:15. Maar naardien de Oordeelkundigers ons vermaanen, Dat hier een Verſcheyde leezinge is; ſchijnd het alder-zeekerſte, Dat men den zin opneemd als of 'er gezeyd wierd; *Voor Een, Honderd in zijne Maate.* Zoo dat Eene Mudde of Maate Gezaayd, Honderd Maaten gaf; hoedaanig het ook de *Targum* van Onkelos, en d'Arabiſze Overzetter opgehelderd. Zoo dat men der uyt te beſluyten heeft; Dat den Oogſt, het Gezaayde, Honderd-Voud vergolden heeft; Even gelijk Seneka in den zelven zin zeyd, Dat men in Afrika Velden had, die Jaar

Iſaaks Jokkernye van andere vuylaardig en agterdogtig verklaard.

Iſaak van Abimelech over zijn Veynzerye Beſtraft.

Gen. 26: 9, 7.

Iſaak te Gerar met overvloedig Koorengewas Gezegend.

Ziet meede de Kantteekenaars op Gen. 26: 12.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

om Jaar, Honder-Voud opbragten. Ludovicus de Dieu, wil dat dit woord hier veel-eer, De *Poorten*, dan De *Maate*, zal beteekenen; zoo dat den zin over Isaaks Zegening bevestigd, Dat hy Honderd-Voud bevonden is In-te zaamelen, zelfs naarvolgens de Getuygenis der Regters, die in de *Poorten* zaaten, alwaar alle Inkomsten Gemeeten wierden. Doch andere houden de voorige meeninge beeter.

Filistijnen Nydig over Isaaks Welvaaren

En Stoppen zijn Vader Abrahams gegraaven Putten toe. En word van Abimelech belast den Bodem te ruymen.

Maar als Isaak in vervolg des tijds, meer-en-meer Groot wierd, en in Vermoogen uytbotte, zoo dat hy meenigte Schaapen en Runderen en Breede omslag van Huysgezin had, zijn ten laatsten de Filistijnen hem Nydig geworden; en hebben alzinds toegeleyd, hem in den loop van zijn Geluk de Voet dwars te zetten. Als waar toe zy dan eerstelijk hier in haar quaade geneegentheyd lieten zien, Dat zy de Vermaarde Water-Putten, welke Abrahams Knegten, met Noesten Arbeyd Gegraaven, en Omschoeyd hadden, met Aarde vulden, en toe-stopten; 't geên Isaak voorzeeker swaar viel, terwijl hy zeer Rijk van Vee was. Hier by quam noch, Dat de Koning Abimelech, hem het Land omtrent Gerar, belaste te ruymen: Hem niet zonder schijn van een stuurze Barsheyd aanzeggende; *Vertrekt van ons, want gy zijd reeds Magtiger geworden dan wy.* Aldus is Isaak van daar Opgebrooken en heeft zig in de Vlakke Landstreeken, of in *Het Dal van Gerar* neêr geslaagen, Gen. 26: 17.

Isaak vertrekt naar de laagte van Gerar.

Doch de Gemeene Latijnze Overzetter en de Arabize, leezen, *Een Beek* en niet *Een Dal*; en ligtelijk beyde met andere, en ook met onze Vertaalers, niet quaalijk: Dewijl het ongetwijffeld een Dal zal geweest zijn, dat in de meeste leegte, rijk van Water was; en Isaaks Kudden zulken Landstreek noodig hadden; en zulx wel noch te-bet, nu de Filistijnze Moetwil d'Oude Erf-Putten Abrahams, verstopt hadden.

Dien hy noodig voor zijn Kudden had, nu zijn Putten verstopt waaren.

Ook leeren ons de Taalkundigers, Dat נחל by de Hebreën, Een *Dal* en ook Een *Beeke* beteekend; naardien de Beeken gemeenlijk in de leege Daalen afloopen en haare Wateren daar in afleggen. Gelijk dan ook van eenige in 't voorbygaan word aangemerkt, Dat de Syrise Text hier quaalijk *Gadar* voor *Gerar* gezet heeft. Als dan Isaak naar deeze laage Velden afgetrokken was, op dat hy daar woonde, en zijn Vee aan derzelver Water-rijke Gras-Velden weyden mogt; isser nieuwe onlust opgestaan.

Daar hy weeder nieuwe onlust over zijn nieuwgegraave Putten heeft.

Want behalven de verstoppinge die de Filistijnen, aan de Water-Putten in 't Gebied van Gerar gepleegd hadden, hebbenze ook aan die, welke Isaak hier ter plaatze, nieuwelijx uytgegraaven had, haare schenzieke pooten geslaagen; en twist met Isaak gemaakt. Hy dan alhier, Schop en Spaa in d'Aarde zettende, vond een Put van *Leevendig Water*, dat is, welk van zelfs uyt de Grond opborrelde; of die naar de verklaaringe van Onkelos en Aben-Ezra, *Zuyver* en *Klaar Water* uytgaf. Doch deeze Put, alhoewelze buyten haar Gebied was, hebbenze hem insgelijks afhandig gemaakt, en gezeyd; *Dit Water behoord ons toe.*

Welk en van wat beteekenis den Put ESEK zy geweest.

Zoo dat Isaak deeze Waater-Put, van weegen 't Gekijf der Herders van Gerar, ESEK genoemd heeft: Welk woord, naarvolgens de Leere der Oude Rabbijnen, zoo veel, als Een *Twist* of *Geschil* beteekend, dat Gezogt, of buyten Nood, voordagtelijk gerokkend is.

Graaft een en andermaal nieuwe Putten, van welk hy ten laatsten eenen, REHOBOTH noemd.

Isaak hier door noch niet afgeschrikt, verzorgde dat andermaal een Water-Kom, voor zijne Kudden opgedolven wierd; maar daar over ook al krakkeel opkoomende, is hy van daar Opgebrooken; En een weynig met heel zijn Haave voort-gerukt, heeft hy aldaar een Nieuwen Put Gegraaven; welken hy, om dat zijne Vyanden dien zonder eenige Twist lieten; den Naam van *Rehoboth* gaf: *Om dat de Heere Ruymte gemaakt had*, en zy in dit Land waaren aangewassen, Gen. 26: 22. Gelijk zoodaanigen wijze van spreeken, ziende op de plaatze der Wooninge, gevonden word; Psal. 4:2. Prov. 18:16.

Isaak trekt op naar Berseba, en Bouwd aldaar een Altaar.

Van daar is Isaak Opgebrooken en naar Berseba getrokken; alwaar hy in dezelve Nagt zijner aankomste, niet alleen weegens het Verbond en de Beloften aan de Vader Abraham gedaan, nieuwelijx bevestigd word, maar ook weegen de bequaamheyd der plaatze, geleegend-

heyd

heyd gevonden heeft, om een Altaar te Bouwen, en den Naame des Heeren aan-te roepen: Naar welkers Inwying hy aldaar Tenten opsloeg, en een Water-Put groef: Waar door hy zoo veel Eerbied te booven haalde; Dat de Vreemde van rondzom, en de Vyanden, die hem te vooren zoo byster haatig waaren, hem nu begonden Aan-te zien; en van weegen den Goddelijke Zegen, die alzinds van Vettigheyd over zijn Huys droop, teegen heug en meug, wierden ingenoomen, en met hem zeer-veel op-hadden. Zoo dat zelfs Abimelech de Koning van Gerar, met *Ahuzzath* zijnen Vriend, ende Pichol de Krijgs-Overste, te zaamen optrokken en tot hem quaamen, om een Verbond te maaken, Gen.26:26-31. Hoemen hier het woord *Ahuzzath*, op-te neemen heeft, daar in zijn de Uytleggers on-eens: Want zommige willen het liever voor een algemeen woord, als een byzonderen Naam gehouden hebben. Gelijk onder andere verschillige Overzettingen, de *Targum* van Onkelos, den Zin dusdaanig heeft; *Ende Abimelech is van Gerar tot hem gekoomen, vergezelschapt zijnde met zijne* Vrienden, *en* Pichol *de Veld-Overste.* &c. 't Zelve beveſtigd meede Hieronymus als hy zeyd: Het Hebreeuwse woord beteekend niet de Naam van een byzonder Mensch, maar van het *Gezelschap* of *Schaare*, die als Vrienden met Abimelech naar Isaak opgetoogen zijn. En verzeekeren ons de Taalgeleerde, Dat het woord אחזת AHUZZATH, welke een *Bezittinge* beteekend, zoodaanig opgenoomen en Overgezet kan worden; Dat het hier de *Bezittinge* van Abimelechs *Vrienden* kan te kennen geeven. De LXX Overzetters, hebben hier NYMPHAGOROS AUTU, *Desselfs Bruyd-Werver*; en d'Arabise Text; *Desselfs Gast* gezet. Maar naardien 't nogtans waarschijnelijker in 't Enkel, als in 't Veelgetal voorkomd, en de rest der fraaye Overzettingen, 't voor een eygen Naam opneemen, meend Heydeggerus, Dat men deeze meeninge behoorde toe-te vallen; en dat *Ahuzzath*, Een Vriend van Abimelech geweest is. De Koning dan met deeze Mannen opkoomende, Verzoeken met Isaak Een Verbond te maaken, en leggen derzelver aanbieding (naar dat Isaak de reden van haare komste afgevraagd; en onder-Oogen gesteld had, Dat zy hem Haatig waaren, en zy hem van haar-lieden, stoutelijken doen vertrekken hadden;) aldus te-werk, Zeggende; *Wy hebben merkelijk gezien, Dat de Heere met u is, daarom hebben wy gezeyd; Laat doch eenen Eed zijn, tussen ons, ende tussen u: En laat ons een Verbond met u maaken,* * *op dat gy ons geen Quaad en doed, gelijk als wy u niet aangeroerd en hebben, ende gelijk als wy by u alleenelijk Goed gedaan hebben, en hebben u in Vreede laaten vertrekken!* † *Gy nu, zijt de Gezegende des* Heeren, Gen. 26: 28, 29. Zoo spreekt Abimelech, en zoo spreekt zijnen Vriend *Ahuzzath*, en al 't Gezelschap. Isaak wel gedagtig, hoe zig deeze Mannen tot hier-aan toe, teegens hem gedraagen hadden, heeft nogtans geoordeeld, datmen zijn Vyanden Beminnen, en geenzinds Quaad met Quaad vergelden moest. Te minder, naardien hem ongetwijffeld te-binnen quam, Dat hy zoodaanig-een aangebooden Verbond des Vreedes, met een opregt Geloove, en Goede Gewisse maaken kon. Derhalven *Bereyd hy deeze Gasten een Maaltijd; en zy Aten en zij Dronken* te zaamen: Gelijkmen gewoon was te doen in 't maaken van Verbonden, als te zien is, Gen.31:54. Jos.9:14,15. 2 Sam.3:20,21. Onder-entussen viel de Nagt; maar des Morgens vroeg Opstaande, hebben zy malkanderen weederzijds den Vreede Geswooren, en haar Verbond door den Eed bevestigd. En gelijk Isaak ter zelver tijd geboodschapt wierd, Dat zijne Knegten een Put Gegraaven en Water gevonden hadden; alzoo heeft hy daar uyt geleegentheyd genoomen, den zelven Put, SEBA, dat is, *Een Eed* te noemen, Gen. 26: 33. Doch de Gemeene Latijnze en de Syrise Vertaaling; welke het Hebreeuwse woord שבעה, geleezen hebben met een *Punt* in de flinker hoorn; zetten 't *Overvloedigheyd* over. 't Geên Bonfrerius beyde voor goed opneemd; en zeyd, Dat die dubbele zin, t'eenemaal naar de Letter is.

Abimelech komd tot Isaak met Ahuzzath en Pichol om een Verbond met hem te maaken.

Wie of wat hier Ahuzzath te kennen, geeft,

Abimelech slaat het maaken van een Verbond voor.

* Andere zetten, Zoo gy ons geen Quaad en doet.

† Of, Gy zijt nu de Gezegende des Heeren

Welke aanbieding Isaak geenzinds afslaat, schoonze hem te vooren Vyandig waaren.

Maakt derhalven een Maaltijd.

En Beſweeren het Verbond weederzijds.

Gen. 26: 33.

En steld een Naamdigting over deeze plaatsze in.

Doch

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Verschillige beteekenis van 't woord SEBA welk Isaak aan deeze Put en de plaatze des Eeds geeft.

Doch hy had niet noodig, deeze gelijkstemmigheyd plaats te geeven; naardien ons de voor-afgegaane *Eed des Verbonds*, opentlijk genoeg aanwijst, dat שבעה *Een Eed*, en niet *Overvloedigheyd* beteekend. Ten zy dan ymand, die benaaming op den Put wil betrekken, die Overvloedig Water uytleeverde, waar van Isaaks Knegten, hem zoo even te vooren hadden geboodschapt. 't Geên niet onbedenklijk is, by-aldien 't anders de Overzetters, die *Overvloedigheyd* Vertaald hebben, met de Grondtaal konnen goedmaaken, en de plaatze Gen. 21:31. haar niet teegen vald. Maar dat'er strax volgd, Dat die Stadt, daarom *Ber-Seba* genoemd is, heeft aan de Bybel-Geleerde geleegentheyd tot Onderzoek verschaft. Dus isser dikwerf gevraagd, Op wat wijze hier gezeyd word, Dat deeze Naam aan die Stadt gegeeven is, daar dezelve nogtans al voor Honderd Jaaren, zoodaanig van Abraham genoemd was? Welke swaarigheyd onze Kantteekenaars hier door meenen opgelost te zijn; Dat Abraham Gen. 21:31. dien Naam aan het Land gegeeven heeft, Dat *Berseba* genoemd wierd, van weegen den Eed, dien hy en Abimelech aldaar deeden: Doch hier word gesprooken van een Stadt, in dat Land, die ook dien Naam gekreegen heeft van den Eed, die Isaak en Abimelech malkanderen Swoeren. Dit heeft voorzeker eenige waarschijnelijkheyd: Doch wy zullen terstond andere Bedenkingen bybrengen, die ruym zoo veel klem hebben; en eerst de dwaalzieke meeningen aan-een kant helpen. Die hier de quaade Vertaalinge der Gemeene Latijnze Text beschermen, welke het woord שבע SEBA, *Overvloed* Vertaald, en daar door een gereed middel ter hand meenen te hebben, om deeze knoop los te maaken; zeggende, Dat in plaats van באר שבע BEER SCHEBA, *Put des Eeds*; den Naam gegeeven is, BEER-SEBA *Put des Overvloeds*, te weeten, wanneer de Punt van den regter hoorn der Letter *Schin*, op de linker gezet word. Doch die zoo doen, onderstellen een valsse voor een waare leezinge. Booven-dien meenen zommige, Dat het met de Eerbiedigheyd van Isaak niet wel overeen stemd, yts zoo stoutelijk teegen 't Bevél van zijnen Vader te veranderen. Ook blijkt niet dat het dezelve plaatze geweest is, aan welke Isaak deezen Naam opgedraagen heeft; en ofze niet heel verschillig is, van die welke Abraham *Berscheba* genoemd heeft? Maar by-aldien het een-en-dezelve plaatze geweest is, kan men heel waarschijnelijk agten, Dat de Put van de Qaadwillige Filistijnen, Verstopt zijnde; de opgeleyde Naam van Abraham allengskens verdweenen is; en dat die Oude en uytgestorven Naam, van Isaak in een en 't zelve Voorval, nieuwelijx hernoemd is. En waarom misschien Moses, veel korter is in 't Beschrijven van Isaaks Leevens-bedrijf, als wel omtrent zijn Vader Abraham, en zijnen Zone Jakob? daar van zullenwe hier naar, eenige waarschijnelijke reden geeven; En nu tot Esau weder keeren; en volgens de rigtdraad van Moses Verhaal, Gen. 26:34. eerstelijk van zijn Houwelijk en Vrouwen spreeken; welke hier van de H. Histori-Schrijver begonnen, in 't XXXVIste Hooftstuk van 't zelve Boek, breeder word afgedaan: Naar dat hy tussen beyden zijn voornaamste handeling, met de Broeder Jakob; welke op den verkreegen Zegen des Vaders gevolgd is, en des-zelfs Land-bezittinge en Geslagte, had ingelast: Welke Ordening van Tijd en Zaaken, wy voorneemens zijn, op de hielen te stappen.

Hoe hier gezeyd word, Dat de Stadt Berseba, van deeze Put Seba genoemd is, daar dien Naam reeds te vooren bekend was.

Esau 40. Jaaren Oud neemd zig Vrouwen uyt de Kanaaniten.

Als nu Esau Veertig Jaaren Oud was, heeft hy, volgens Genesis 26:34. het Houwelijk met twee Vrouwen aangegaan; Te weeten met *Judith* de Dogter van Beëri den Hethiter: En *Basmath* de Dogter Elons des Hethithers. Maar naardien Kap. 36:2. Dry Vrouwen, aan Esau worden toegeschreeven; en Twee daar onder, verschillige Naamen schijnen te draagen; (naamelijk, *Ada*, de Dogter Elons, des Hethithers; *Aholibama*, de Dogter van Ana, de Dogter van Zibeon den Hiviter; En *Basmath*, Ismaëls Dogter; Nebajoths Zuster:) heeft zulx eenige moeyelijkheyd aan d'Uytleggers gegeeven, om dezelve over-een te brengen. Wat *Ada* belangd, 't is heel waarschijnelijk, Datze een-en-dezelve is

met

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

met Basmath, waar van Kap. 26. gewag gemaakt word. Naardien haar Ouders op beyde plaatzen, den Naam van *Elon*, en *Hethiter* draagen. En zoo gissen ook eenige, Dat *Aholibama*, dezelve met *Judith* is, Gen. 26. wiens Moeder hier *Ana*, en de Vader aldaar *Beëri* genoemd word: Of datze twee Mannen heeft gehad, en zoo ook haar Vader. Ten zy dan, als zommige meenen, Dat het onderscheyde Vrouwen, en Schoon-Vaders zijn; dewijl het blijkt, Dat Esau tot veel Vrouwen teffens te hebben, geneegen was. Doch die welke Kap. 36. *Basmath* de Dogter Ismaëls genoemd word; zal zeer waarschijnelijk de zelve met *Mahalath* zijn, waar van Gen. 28: 9. gezeyd word; Dat Esau *Uytging tot Ismaël, en booven zijne Wijven, tot Een Vrouwe nam*, Mahalath *de Dogter Ismaëls des Zoons Abrahams, De Zuster van Nabajoth.* Waar uyt dan ook te-gelijk Esaus neyging tot veele Vrouwen, opentlijk genoeg te kennen is. Datter nu ook van zoodaanige Naam-wisselingen, meer Voorbeelden in de H. Boeken voorkoomen, daar toe brengd Aben-Ezra, De Koning Abiâ by; welke 1 Kon. 15: 2, 10. *De Zoon van* Maacha *de Dogter* * *Abisaloms*, genoemd word, die 2 Kron. 13: 2. *Michaja*, de Dogter Uriëls van Gibea geheeten word. Onder-en-tussen meenen zommige onder Joden en Kristenen, dat'er over *Aholibama* de Dogter van Ana, noch te onderzoeken staat; Hoe dezelve hier *De Dogter van Zibeon den Hiviter*, genoemd word? En heeft Manasse Ben-Israël gelust daar over verscheyde meeningen der Rabbijnen by-te haalen, op dat hy die twijffelinge weg-nam. Wy voor ons deel, zien'er geen ongerijmdheyd in, alsmen zeyd; Dat *Aholibama*, een Dogter is geweest van Ana; en dat *Ana* zelfs, een Dogter van Sibeon is geweest: Invoegen Aholibama de Dogter van Ana en Nigte van Zibeon was; als of men *Kinds Kind*, of *Dogters Dogter* van de Vader Sibeon zey. Waar teegen nogtans niet onverzettelijk in de weg leyd; Dat *Ana* vers 24. *De Zoon*, en niet *De Dogter* van Sibeon genoemd word, naardien het heel ligt kan gebeurt zijn; Dat Sibeon beyde Een Zoon en Een Dogter, van een en dezelve naam gehad heeft: Ten minsten, kanmen 't bedenkelijk houden; dewijl het onze gewoonte niet en is, over een donkere en onzeekere zaak, het Harnas aan-te trekken. Dat nu Esau, inzonderheyd, de twee eerst-genoemde Vrouwen *Judith*, en *Basmath*, getrouwd heeft, voor de tijd dat hem Jakob den Vaderlijken Zegen afgewonnen had, en uyt vreeze voor zijnen Haat, naar Paddan Aram tot zijnen Oom Laban de Vlugt moest neemen, blijkt niet alleen uyt de aanspraak van Rebekka tot Jakob, zeggende, *Datze Verdriet aan haar Leeven had van weegen de Dogteren Heths*, Gen. 27: 46. Maar dat ook * Moses te vooren reeds van bey Esaus Wijven, gezeyd had, Datze Isaak en Rebekka, *Een Bitterheyd des Geestes waaren.* En zoo ymand meer Bewijs eyst, hy vergelijke, Gen. 28: 6-10. en 't zal hem haast blijken; Dat Esau, ziende Jakob voor hem Gezegend, en naar Mesopotamien tot zijns Moeders Stam-Huys gezonden, om uyt dat Verwandschap, en niet als hy gedaan had, uyt de Dogteren der Kanaaniten, een Vrouwe te neemen; (jaa daar by ook wel zag, hoe zeer zijn twee Afgodize Wijven, zijn Ouders teegen de Borst waaren,) hy zeggenwe, tot Ismaël zijn Groot-Vader Abrahams Zoon gegaan is; en booven zijne Wijven, dessels Dogter Mahalath, ter Vrouwe genoomen heeft; op dat hy zig daar door te aangenaamer maakte, terwijl hy onder-en-tussen genoeg liet blijken, Dat hy naar 't Volk van zijnen doen omzogt; en Hy en Ismaël, Voogels van Eender Veeren waaren. En alhoewel de LXX Overzetters, *De Bitterheyd*, die Esaus Wijven, Isaak en Rebekká aandeeden; *Een Tergende Oproerigheyd*, en *Weederstreevinge* noemen, (zig niet verwaardigende de Ouders van haaren Heere te Gehoorzaamen;) komd doch den Zin, met de meeninge van meest al de beste Vertaalingen, en de *Targum* van Onkelos, op een-uyt. Tot welk-een knaagend Hertzeer men denken kan, Dat de Vuyle en over-Afgodize Zeden deezer Wijven, als meede haar

En geschil daar over.

Neemd ook een Dogter van Ismaël.

* Die eenige qualijk met Absalom Davids Zone vermengen, dewijl die geene Kinderen gehad heeft

Tijdgisting wanneer Esau deeze Vrouwen genoomen heeft.

* Gen. 26: 35.

Esaus Wijven waaren aan de Moeder Rebekká Verdrietig.

Waarom Esau ook een Dogter van Ismaël nam.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

haar Afkomst uyt een Vervloekte Naatie, die Godt Verderven en Uytroeyen wilde, niet weynig geholpen hebben.

Gen. 27: 29. Gen. 12: 3. Isaak Oud en Blind geworden neemd voor, zijnen Zoone Esau te Zegenen.

Als onder-en-tussen de Vader Isaak, Oud en Blind van Oogen geworden was, is hem niet alleen in 't zin gekoomen, Esau, die zijn Eerst-Gebooren Zone was, te Zegenen, met den Zegen des Verbonds die naar *Abraham* genoemd was, maar hem ook daar toe te herstellen in zijn Regt, Dat hy al-te roekeloos, aan zijn Broeder Jakob Verkogt had: Op dat hy alzoo den Vaderlijken Zegen, van de Erffenisse des Lands-Kanaans, op hem mogte voortzetten; dewijl ook deezen, zijn Ouden Vader, door veelerley Gedienstigheyd zoo wel behaagde, en Daagelijx lekker Wild-Braad naar zijnen Mond wiste te verschaffen.

Belast Esau een Wild-Braad voor hem op-te Jaagen.

Hy dan op zeekeren tijd, hier toe met Lust bevangen, Gebied hy Esau zijn Boog en Pijlkooker te neemen, en een Wild-Braad op-te Jaagen; Op dat hy daar van een Smaakelijke Spijze toegemaakt hebbende, mogte Eeten, *En hem Zegenen, eer hy Stierf*: Spreekende als van zijn haastaanstaande Dood, die hem doch Onzeeker was; gelijk uyt Gen. 35: 28, 29. blijkt, Dat hy naar deeze tijd, noch meer dan 40. Jaaren geleefd heeft: Zoo dat hy daar naar Verhuyst is van Berseba naar 't Effen Veld Mamre, of Hebron, alwaar hem Jakob quam vinden, naar dat hy 20 Jaaren by Laban te Charan in Mesopotamien was Balling geweest, Gen. 35:27. Waar teegen niet en strijd, Dat hy hier alreede door Ouderdom, *Blind van Oogen* gezeyd word, zoo dat hy zijne Zonen niet Onderkennen, maar Betasten moest: Dewijl zulx alleen maar een *Donkerheyd* van zijn Gezigt te kennen geeft, waar door hy belet wierd, alle dingen regt te konnen onderscheyden. Isaak heeft in alles, 180 Jaaren geleeft; waar van thans 137, verlooopen waaren, en heeft alzoo met een Verdonkerd Gezigte, noch 43. Jaaren Geleefd.

Genx. xxv.
137
43
———
180

Doch gelijk Isaak zelve zeyd, Dat hy nu Oud-geworden, *Den Dag zijnes Doods niet en wist*, alzoo wil hy, als een Wijs en Zorgvuldig Huys-Vader, De Zegening van zijn Zoon bezorgen, *Eer hy Sterft*.

En eyst een Smaakelijk-toegemaakte Spijze van Esau, op dat hy hem met een Bly Gemoed mogt Zegenen.

't Geên, op dat hy zulx met een volveerdige Geest mogte doen, eyst hy een Verquikkinge voor zijn Oud en Afgeleefde Kragten; Op dat ook *Zijne Ziele*, dat is, Hy zelve, Opgewekt wierd, en alzoo een bequaamer Werktuyg van Gods Geest mogt zijn, om deeze Zegening te doen, Gen. 27:4. Dewijl bekend is, Dat d'Hertstogten van 't Gemoed, door Flaauwhertigheyd, Droefheyd, Toorn en andere Lijdingen, Ontrust, dikmaal tot Quaade dingen Verzoeken. Waar teegen den Staf des Broods en den Wijn, des Menschen Ellende doed Vergeeten, Prov. 31:16. En gelijk 't Gezang den Toorn Verkoeld, en Snaaren-Spel de Geest der Profeeten gaande maakt, 2 Kon. 3:14, 15. Alzoo zienwe, Dat ook de Geest van Isaak, door het smaakelijk Wild-Braad, Brood en Wijn, Opgewekt en Leevendig gemaakt is, Gen. 27:25. 't Zou te lang vallen, hier in de ruymte t'onderzoeken, Hoe de Vroome Vader, getragt heeft Esau te Zegenen, daar hy wel wist, Dat de Godspraak Voorspeld had, Dat de *Meerder den Minder zou Dienen*, naardien den uytgang der zaake heeft doen zien, Dat dit alles niet zoodaanig door de Voorzienigheyd des Menschen, maar van Godt bestuurd is.

Hoe het kan by gekoomen zijn, dat Isaak, Esa voor Jakob wilde Zegenen, teegen de Voorspelling der Godspraake.

Waar teegen dan het voorneemen van Isaak, moest aangekant liggen, op dat het Goddelijk Bestél, te-Bet in den uytgang doorstraalde; en zelfs teegen Esau, zijne Verwerpinge Getuygen mogt. En zoo zienwe, Dat gelijk Godt niet zelden zijne Raadslaagen, door de swakke doed bestaan, en uyt de Duysternis Ligt voortbrengd, hy dit gantze Voorneemen, door tussen-koomen van Isaaks Verduysterde Oogen, heel anders, en lijn-regt teegen des Vaders meeninge bestuurd heeft.

Rebekka wil dat Jakob den Zegen van Esau door list verkrijgen zal.

Want als Esau op zijn Vaders Bevél, Veldewaards-in gestooven was, op dat hy hem een aangenaam Wild-Braad opjoeg, heeft de Moeder Rebekka, niet alleen alles wat-ze gehoord had, aan Jakob te-kennen gegeeven; maar ook een Voorslag van de Middel gedaan, Hoe hy den Zegen, onder den Naam van Esau, op hem konde Overbrengen, indien hy slegts zijn Moeder wilde Gehoorzaam zijn.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

zijn. Strax dan Belaſtze Jakob, Twee Geyte-Boxkens van de Kudde te haalen, dien zy tot zoo-een Smaakelijke Spijze toebereyden zou, als zijn Oude Vader, geerne At, nu zijne Maage andere groover Spijze, niet meer zoo wel verdouwen kon. En gelijk Eſau door zijn Lekker Wild-Vang, den Ouden Man, hier in dikwils ten Dienſt geſtaan, en behaagd had, had zijn Vader hem deſweegen, veel-eer om die Gedienſtigheyd, als om 't Wild-Braad zelfs, Lief gekreegen. 't Geên dan Rebekka aanlokte, om Jakob te-gelijk door een onderſchepping van zijn Broeders Dienſt, zijn Broeder ook in den Zegen, van de Loef te ſteeken: Waarom zy voorſlaat, de Spijze, welkze van die Geyte-Boxkens, op zijn Eſaus toemaaken zou, met Brood en Wijn aan de Vader te brengen; Op dat hy van zijne Hand mogt Eeten, en hem alzoo voor Eſau Zegenen, Gen.27:10. Waar toe d'omzigtige Moeder dan voordagtelijk *Twee* Geyte-Boxkens eyſt; niet als of de Gulzige Vader, zoo-veel noodig had; maar eensdeels, op dat zy daar uyt neemen mogt 't geên haar 't Edelſte en lekkerſte ſcheen, om in de gelijkheyd van eenig Wild-Braad, te konnen toegemaakt worden: Gelijk onze Koks, zoo van een Lams of Schaapen-Bout, Een *Rhee-Boutje*, en uyt een ſtuk Kalfs-Vleeſch, Een *Herte-Paſtey*, &c. weeten te maaken: Anderdeels, op dat zy aan de Vellen genoeg had, om Jakobs Hals en Handen, daar meede te Bekleeden, en hy alzoo den Ruyg-Haaver Eſau, zelfs in 't Betaſten gelijk wierd.

En wijſt daar-toe de middel aan.

Waarom Rebekka twee Geyte-Boxkens noodig had.

Dat nu Rebekka, deeze Geyte-Boxkens niet buyten reden noch gewoonte der Ouden verkoozen heeft, blijkt hier uyt, Dat het Geyten-Vleeſch eertijds weegens zijn Gezondheyd en Goede Smaak, in zoo groot-agtinge was, Datmen 't in de beſte Maaltijden, en Onthaal van Vrienden voorzette; waar van niet alleen Voorbeelden genoeg in de H. Schrift te vinden zijn; Maar het Geyten-Vleeſch word ook by de Genees-Meeſters en Natuur-Beſchrijvers, voor het Gezondſte Wild-Braad gehouden, wanneer het jong is; naardien het als dan Goed van Smaak en ligt te verdouwen is. Dezelve meenen, Dat deeze Diertjes door haar geſtaadig dribbelen, alle overtolligige Vogtigheeden verteeren, en haar Vleeſch daar door Kort en Fijn van draad maaken; alhoewel het wat droog vald. 't Geên buyten twijffel Rebekka, door een bygemengde Zouſſe zal geholpen hebben: Gelijkmen uyt haar *Toemaaken* giſſen mag. Dus ſcheen het deeze Moeder dan niet te konnen miſſen, of wanneer zy het Vleeſch van deeze Geyte-Boxkens, door toemaaken en by-gemengde Zous veranderd en een Vreemde Snuf had bygezet, het op 't minſt voor een Wild Boſch-Geyte, van de Oude Vader zou konnen Gegeeten worden; als die nu Donker van Gezigt, alleen onderſcheyd door de Smaak kon maaken. Gelijk ook den uytgang heeft doen zien, Dat het haar gelukte, en den Ouden Vader, tweezinds door deeze Geyte-Boxkens Bedroogen is: Als Eerſt in de Smaak, meenende, Dat hy Wild-Braad At; en daar naar in 't Gevoel, meenende dat hy Eſau voor-had. Maar als Jakob Vreeſde van zijn Vader Betaſt te worden; (gelijk Oude Luyden die 't Gezigt ontbreekt, gewoon zijn;) en zijn Bedrog alzoo haaſt uytgelekt zou zijn; Dewijl Eſau een Hayrig Man was, en hy een Gladde Huyd had; en hy alzoo een Bedrieger bevonden zijnde, veel-eer den Vloek, als den Zegen van zijn Vader op den Hals haalen zou; (Gelijkze in de Wet Vervloekt worden, *Die eenen Blinden doed Dwaalen op den Weg*, Deut.27:18.) Wiſt Rebekka nu raad daar toe; Want eerſt den Vloek op haar neemende; trektze Jakob Eſaus Koſtelijke Kleederen aan, die naar d'Ooſterze wijs, Geurig van 't bygeleegen Reuk-werk waaren; en doet hem de Geyte-Vellen over zijn Handen, en Bedekt de Gladdigheyd van zijn Hals en Boezem; en maakt hem alzoo Eſau in Reuk en Gevoel gelijk. Ziet daar eens, hoe gevaarlijken weg deeze Vrouwe in-ſlaat, om den Zegen, die Iſaak, aan Eſau had toegedagt, op Jakob over-te brengen: Het zy dan dat zy hem alleen uyt Moederlijke toegeneegentheyd, zoo-zeer Beminde, Gen.25:28. Of dat zy zulx uyt den Ge-

Geyte-Boxkens van Ouds een goede Spijze geagt.

Judic. 6: 19. en 13: 15. 1 Sam. 16: 20. Judic. 15: 1. &c.

Iſaak tweezinds door deeze Geyte-Boxkens Bedroogen.

Jakob is bekommerd zijn Moeders raad te volgen.

Maar word van haar overreed, en in de gedaante van Eſau vermomd.

Bedenking waar op Rebekka in deeze onderne-

ming mag gesteund hebben.

loove gedaan heeft; om datze mogelijk de Godspraak, *De Meerder zal de Minder Dienen*; niet als Isaak, van de Volkeren verstond, die uyt Jakob en Esau zouden voortkoomen, maar van haare Perzoonen. Naar welke meeninge dan ook de Kaldeëze Uytbreyder, Rebekka, aangaande Jakobs gevreesden Vloek, doed zeggen; *'t Was my door een Voorzegginge Voorspeld, 'Dat'er geen Vloeken maar Zegeningen op u zullen koomen.* Doch Isaak de Voorzegginge door Ouderdom vergeeten hebbende; of dat hy die alleen op de Naakoomelingen paste, heeft gemeend zijn Pligt te zijn, den Zegen aan Esau als aan zijn Eerst-Gebooren te geeven, dien het ook van Natuuren toequam, en door Geneegentheyd niet en mogt veranderd worden. Gelijk de Wet naaderhand, ook daar teegen voorzien heeft, Deut. 21:15,16. Als'er nu gezeyd

Bedenking over Esaus Kostelijke Kleederen die Jakob aantrok.

word, Dat Rebekka, Esaus *Kostelijke Kleederen* nam, en die haaren kleynsten Zone aantrok; hebben zommige daar voor, niet alleen *Begeerlijke Kleederen*; *Zoete*, *Lieffelijke Kleederen*, *Schoone Tabberd*, &c. Vertaald, maar ook gewild, Dat dit *Priesterlijke Kleederen* waaren; als in welke d'Eerst-Geboorne pleegen te Offeren. Hoedaanige dan ook Esau hier noch zou gehad hebben in 't Huys van zijne Moeder, Gen. 27: 15. 't Geên alleen op dat gevoelen rust, welke steld, Dat het Priesterdom voor de Wet, aan 't

Zijn geen Heylige of Priesterlijke Kleederen geweest als zommige meenen.

Regt der Eerst-Geboorte vast was. Doch deeze meeninge hebben wy elders genoegzaam uytgewist. Nogtans heeft den Engelsman Ainsworth, zulx over deeze plaatze niet on-aangemerkt gelaaten: *Of de Eerst-Geboorne*, zeyd hy, *voor de Wet, ook Heylige Rokken hadden om in te Dienen, als naaderhand* Exod. 28: 2-4. *zulx en is wel niet zeeker, maar waarschijnelijk door dit voorval: Want zoo't Gemeene Kleederen waaren geweest, waarom bewaar de Esau of zijne Wijven dezelve dan niet? Maar dewijl't Heylige Kleederen waaren, Ontfangen van zijn Voor-Ouders, heeft de Moeder van't Huysgezin, die in wel-Riekende Kisten, voor de Motten en Kakkerlakken Bewaard: Gelijk daar naar ook volgd, Dat de Vader Isaak, den Reuk zijner Kleederen Rook.* Dit zeyd Ainsworth. En wy merkender op aan; Dat indien Isaak, zijnen Zone Esau aan den Reuk zijner Kleederen meende te kennen, daar hy van de Jagt quam, en uyt de Keuken, daar hy zijns Vaders Wild-Braad toegemaakt had; hy voor zeeker ook wel zou geweeten hebben, Dat hy de Priesterlijke Kleederen, die zoo naauw bewaard wierden, niet van nooden had, om op de Jagt te gaan. Doch nu Rooken zijne Kleederen *Als de Reuk des Velds*, dat is, als die

Speelinge van Isaak op den Reuk van Esaus Kleederen, die hy tot zijn Zegen overbrengd.

van 't Bloem en Specerye-Gewas, en waar meede hy meermaal by zijn Vader verscheenen was: Zoo dat de Vader daar op speelende, hem ook *Den Zegen des Velds*, in Tarw en Most, door den Daauw des Hemels toezeyd; Gen. 27: 27, 28. Doch van 't Priesterdom, word niet een woord vermaand. En hoe zou'er ook Isaak van vermaand hebben, daar immers de Vaders van deeze tijd, 't Priesterdom zelfs ter-hand hadden; gelijk zulx zoo wel aan haare Offerhanden, als aan haare Zegeninge te bespeuren is.

Jakob brengd zijn Vader de toegemaakte Spijze, in de gedaante en Naam van Esau.

Jakob dan aldus met Esaus Kleederen, en Ruyghayrige Huyd der Geyte-Boxkens Vermomd, ontfing de Smaakelijke Spijze, en het toegemaakte Brood, van zijns Moeders hand, en bragtze tot zijns Vaders Bed-Leeger, op dat hy At en Wijn Dronk, en hem onder de Gedaante van Esau, Zegende: Gelijk hy hem dezelve daar toe ook strax aanbied en zijn Vader Bedriegd. Want of schoon Isaak in twijffel raakte, en eenig Onraad merkte; zoo dat hy zig verwonderde over Esaus Geswinde Vangst; jaa dat hy hem aan Hand en Hals Betast, en uyt de Stemme optijgd, Dat die Jakobs is, (alhoewel de Hayrige Handen Esaus waaren; en daarom afvraagd, *Zijt gy Esau?*) Houd het egter Jakob staande, en blijft'er by. *Dat hy 't was.*

En word Gezegend.

Zulx den Ouden Vader, booven de Blindheyd van zijn Oogen, nu moogelijk ook aan 't Zuffen geraakt, onder deeze bedommeling van zijn Verstand, den Zegen aan Jakob gegeeven heeft, meenende Dat hy Esau voor had; en volbrengd alzoo niet alleen, Den wille Gods zonder zijn kennis, maar zelfs ook door zijn eygen Dwaasheyd. Zulx bey-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

beyde Godvrugtige en Ongodvrugtige, hier ſtof meenen gevonden te hebben, Om met verſcheyde Bedenkingen, omtrent deeze Daad bezig te zijn. Voorwaar Jakob was niet te miſprijzen, Dat hy 't Regt der Eerſt-Geboorte Gekogt hebbende, ook ſtond naar den Zegen, die als een Vrugt daar aan Vaſt was, en alzoo zijn Begeerte toonde, tot den Goddelijken Zegen: Doch de Middelen waar door hy'er toe gekoomen is, (gebruykende Bedrog en Leugentaal,) zijn Quaad in haar zelven; alhoewel minder quaad, voor zoo veel hy zulx veel-meer deêd uyt Begeerte tot Geeſtelijke, als tot Aardze Goederen. Zoo dat moogelijk zommige niet heel mis-gekeeken hebben, als zy in deeze Dry Perzoonen, Iſaak, Rebekka en Jakob, Een Vermenginge van de Geeſt Gods, en van haar Eygen Geeſt, in Een-en 't zelve Werkſtuk hebben aangemerkt. En zoo heeft het onder andere ook Burmannus opgevat: *Gods Geeſt*, zeyd hy, *Deêd Iſaak door den Geloove, zijnen Zone Zegenen, en Profeteeren van toekoomende Dingen; maar zijn eygen Geeſt, deêd hem Dwaalen in de toe-eygeninge daar van op Eſau: Zoo zoeken ook Rebekka en Jakob door Gods Geeſt den Zegen; maar door haar eygen Geeſt pleegen zy Bedrog daar by. Gelijk dan ook doorgaans in Jakobs Leeven, meer als by eenige der Patriarchen, een Stille Gaauwigheyd en Liſtigheyd zig vertoond heeft; welke dikwerf met ſwakheyd gemengd, Godt wel Vergeeven heeft, maar egter daarom niet en moet naargevolgd worden.* Dit zeyd Burmannus van Jakob, die Gen. 25:27. Getuygenis heeft, *Dat hy een Opregt Man* wierd.

Met wat Regt Jakob dit Bedrog heeft konnen doen.

Hebr. 11: 20.

Indien men ook op de byzondere handelinge ziet, door welke Jakob deezen Zegen verkreegen heeft, men ſchijnd zig te moeten verwonderen, als den Apoſtel zeyd, Dat Iſaak zijne Zonen Jakob en Eſau, *Door 't Geloove Gezegend heeft*, Hebr. 11:20. Daar immers Iſaak zulx maar aan Jakob, door louter Bedrog en Leugentaal gedaan heeft. Maar dewijl Jakob, (behalven zijn vermomming met de Geyte-Vellen en Eſaus Kleed,) tot tweemaal gezeyd had; Dat hy Eſau was, *Zijns Vaders Eerſt-Geboorne*; heeft Iſaak daar in volkoomen beruſt; en den Apoſtel Oorlof gegeeven, om te zeggen, Dat hy Jakob *Door 't Geloove Gezegend heeft*; naardien hy voorvaſt Geloofde, Dat Jakob, Eſau was. En ſchoon hy naaderhand merkte Bedroogen te zijn, heeft hy nogtans Geloof aan 't Goddelijk beſtel gegeeven, en daarom den Zegen niet willen herroepen; Zoo dat hy zeyde; *Jakob is Gezegend, en zal Gezegend weezen*, Gen. 27: 33. waar op den Apoſtel gezien heeft. En zoo is Eſau dan ook met minder Zegeningen, door 't Geloove Gezegend. En alhoewel dit niet Waaragtig was, als Jakob zeyde, Dat hy *Eſau, zijns Vaders Eerſt-Gebooren was;* en in dien opzigt aan Leugen ſchuldig ſtaat; is 't nogtans Waar geweeſt in 't Verborgen voorneemen Gods, in welke Rebekka en hy, als in de ſchemering inziende, door den Geloove, geſteund hebben op de Godſpraake, Gen. 25:23. waar in hem den Zegen, ſtilſwijgende was toegezeyd. Waar by komd, Dat Eſau zijn Regt tot d'Eerſt-Geboorte, verkogt, en aan Jakob door Eedſweeren overhandigd had; van welke Koop dan Godt tot Getuyge ſtond. En zulx moogelijk van Rebekka diep-genoeg ingezien, heeft Jakob door zijn Moeder te Gehoorzaamen, dat geene zoeken te bekoomen, 't geên hem alzoo toequam. Booven-dien heeft ook de H. Geeſt, door welke Iſaak deezen Zegen gaf, 't zelve goed-gekeurd; en daarom moet niemand meenen, Dat zoo hoogdraavende Gevallen, naar de gemeene Ellemaat des Leevens-gedrag, moeten afgemeeten worden. Doch nergens vindmen, dat de H. Geeſt, het middel welke Jakob en zijn Moeder ter-hand naamen, heeft Goed-gekeurd. En heeft ook Iſaak zelfs, naauwelijks een middelmaatig Vonnis daar over uytgeſprooken, wanneer hy Eſau hier over trooſtende, zeyd, *Uw Broeder is gekoomen door* Bedrog, *en heeft uwen Zegen weggenoomen.* Doch de Kaldeër heeft *Wijsheyd*, in plaats van *Bedrog* gezet. En Iſaak voortvaarende met Eſau hier van te ſpreeken, Verklaard hy hem daar by, de Voorzegginge, (*De Meerdere zal de Mindere Dienen*)

En hoe van den Apoſtel gezeyd kan worden dat Iſaak zijne Zoonen door 't Geloove Gezegend heeft.

Dat de uytgang van deeze dingen genoeg leerd dat menze niet naar de gemeene handeling moet afmeeten.

Gen. 27: 35.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Iſaak het Bedrog van Jakob gemerkt hebbende heeft nogtans niet willen herroepen.

nen;) hier door zeer opmerkelijk, als hy zeyd; *Ende ik hebbe* Jakob, *Een Heer over u gezet*, Gen.27:37. Zoo dat hy de Godſpraake nu veel-beeter dan te vooren ſcheen te verſtaan. En hier ſchijnen dan ook die al-te zeer het Futzel-Boek te zoeken, welke om Jakob van Leugentaal vry-te pleyten, zeggen, Dat hy Dobbel-zinnig geſprooken heeft: Zoo dat, als hy zeyd, *Ik Ben het*; zou verſtaan hebben, *Ik Bend die u Spÿze brengd*: En zoo ook; *Eſau is u Eerſt-Geboorne*; of, *Hy heeft zÿn Eerſt-Geboorte my Verkogt*. &c.

Vergeefze moeyte, van die Jakob zoeken vry te pleyten.

Doch dit zijn Spinnewebben en ydele bewimpelingen, dewijl ons de H. Text klaar genoeg leerd, Dat noch Rebekka, noch Jakob, haar met duske *Meniſte-Streeken* beholpen hebben. Maar Jakob heeft Dry openbaare Leugens geloogen die niet te verbloemen zijn, en miſſchien wel Vier, zoomen'er naauw op wilde letten: Want hy heeft I. gezeyd, Dat hy Eſau was; II. Dat hy gedaan had, dat zijn Vader hem Gebooden had. Ten III. Dat zijn Wild-

Jakob heeft zeekerlijk Geloogen.

Braad 't zelve was, Dat Godt hem doen Ontmoeten had. Aldus heeft Jakob, volgens den uytgang van Gods Voorzienigheyd, Een Goedeynde, door een Quaad middel verkreegen, waar in hy Loog, en zijn Ouden Vader Bedroog. En alhoewel Moſes deeze Geſchiedenis zoo verhaald, als of Iſaak den Zegen zoo ſtrax uytgeſprooken heeft, als Jakob met de toegemaakte Spijze genaaderd, en hem Gekuſt had; Gen.27:27. (Zoo dat hy den Reuk van Eſaus Kleederen, van naar-by riekende, *Als den Reuk des Velds*; daar op al Zinſpeelende, tot zijne Zegening voortgevaaren is;) blijkt nogtans uyt des Vaders eygen Getuygenis, Dat hy eerſt van alles Gegeeten en Wijn Gedronken had, eer hy hem Gezegend heeft: Welken Zegen, Iſaak dan in deeze rijkvoerige woorden voortbragt; *Ziet, de Reuk mÿnes Zoons is als den Reuk des Velds, welke De* Heere *Gezegend heeft: Zoo geeve u dan Godt*

Formulier van den Zegen, waar meede Jakob Gezegend is.

„*van den Daauw des Hemels, ende de Vettigheyd der Aarde, ende Mee-*
„*nigte van Tarwe en Moſt. Volken zullen u Dienen, en Naatien haar voor*
„*u Needer-Buygen; weeſt Heere over uwe Broederen! En uwes Moeders*
„*Zoonen, zullen hen voor u Neederbuygen: Vervloekt moet hy zijn, zoo wie*
„*u Vervloekt; en zoo wie u Zeegend, zy Gezegend.* Dus luyd den Zegen, met welke Iſaak Jakob *Gezegend*, heeft, Gen.27:27-29. Vervattende Een Gebed tot Godt, en naar de letterlijke bewoordinge, Een Voorzegginge aangaande alle uytwendige Goederen, uytgedrukt door *Den Daauw des Hemels*; welke, gelijk die een middel is om 't Veld Vrugtbaar te maaken, niet en

't Welke naader verklaard word, aangaande Tijdelijke Zegeningen.

kan gegeeven worden als van Godt, Jer. 14: 22. Waarom het Inhouden van den Daauw of Regen, *Een Vloek* genoemd word, 2 Sam. 1: 21. Deezen Daauw dan was het Land Kanaans noodig, en ook zeer eygen, van weegen zijne Bergen en Daalen, en weynige Beeken die het beſproeyde; en desweegen van Moſes geroemd, in vergelijking van het Regenloos Egipten, Deut.

Daauw des Hemels noodig in Kanaan.

11:10,11. Hier door kon de Aarde haare Vettigheyd in meenigte van Tarwe en Moſt opgeeven; gelijk Kanaan *Een Vet Land* genoemd word; Neh. 9: 25. dewijl het zeer Rijk in Olijf-Gaarden was, en Overvloeyde van al-

Voorſpelling aangaande d'Heerſchappye. En waarin Vervuld.

le Veld en Boom-Gewas, dat in Vette Akkers weelig groeyd. Zoo dat het Olye en Moſt, Koorn, Hooning, Booter en Melk, en Koſtelijke Balzem, in meenigte voortbragt. Booven-dien Voorſpeld deezen Zegen; d'Heerſchappye, als een Regt der Eerſt-Geboorte, over zijne Broederen. En de woorden, *Volken zullen u Dienen*, verklaard de Kaldeër, van de *Idumeën*, of Nakoomelingen Eſaus; en de *Naatien*, die zig voor hem zouden Neêderbuygen, de *Iſmaëliten*. Gelijk meede voor *De Broeders*, over wien hy *Een Heere* zou zijn, de Zonen van *Kethura*, en *Laban* konnen verſtaan worden; Jaa ook zelfs *Eſau* de Zone van zijn Moeder, over wien zijn Vader hem *Een* HEERE geſteld had. Deeze alle zouden zijnen Zaade, *Als*

Gen. 27: 37.

Knegten Dienen. En dewijl ook de Koninglijke Waardigheyd by het zelve Zaad zou zijn, zouden de Broederen, dat zijn de Geſlagten in zijn Stam-Huys, haar voor hem *Needer-Buygen*, of ook *Aanbidden*, in een breeder

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

der zin genoomen, van weegen Den Messias, die uyt zijnen Zone Juda, in 't Vleesch zou geopenbaard worden. En naardien Isaak Getuygenis heeft, dat hy zijnen Zone Jakob door 't Geloove Gezegend heeft, *Aangaande toekoomende dingen*; moet men niet zoo aalwaardig Vraagen, Hoe in deeze Zegening, niets van den Messias gerept word? Naardien alle *Zegeningen Abrahams*, zaagen op 't geêne Abraham in zijnen Zaade Belooft was: En ook aan Jakob toegezeyd zijn, wanneer hy den Haat van Esau ontvlugtende, naar Charan ging, Gen. 28:4. 't Geên ons leerd, dit hier alzoo te Verklaaren. En zoo egter ymand stijfzinnig meend, Dat den Zegen Jakobs, niet als Lichaamelijke Zegeningen vervat, is hy voorzeeker dan ook niet anders, noch Meerder dan Esau Gezegend; en 't had dan heel niet noodig geweest, Dat de goede Vader Isaak, verneemende dat Esau van den Zegen versteeken was, zoo-zeer *Verschrikte*; by-aldien hy niet gemeend had, Dat den Byzonderen Zegen, op den geenen gebragt was, dien hy meende daar toe niet te behooren. Ook en zou daar over tussen Esau en zijn Vader, zoo grooten geschil niet gereezen zijn alswe nogtans zien, Gen. 27: 34, 36, 38, 41. Zoo dat het Esau wel dapper over zoo grooten berooving aan 't Huylebalken zette. En schoon dit alles in bey deeze Perzonen niet vervuld is, is 't nogtans in haare Naakoomelingen geschied; naardien de Tijdelijke Bezittinge van 't Land Kanaans, Een Figuure van de Geestelijke Zegening in dat Land geweest is; waar van de Messias, die daar moest Gebooren worden, niet is konnen uytgeslooten blijven; Profeteerende Isaak in deeze Zegening, *Van toekoomende dingen*, Hebr. 11: 20. En zoo past dan ook hier op, Dat de Zegenende Vader zeyd; *Vervloekt moet hy zijn die u Vloekt*; en *Zoo wie u Zegend, zy Gezegend*; te weeten van weegen het Verbond Gods met Jakob, en zijn Vader als een Naakoomeling van Abraham, uyt Isaak den Zone der Belofte, Gen. 12: 3. En zoo wy op de Voorregten der Eerst-Geboorte zien; heeftze Jakob in deeze Zegening alle ontfangen: Als naamelijk, De dobbele Erffenis in 't Vaderlijk Goed; dewijl het Land Kanaans, beeter en ruym eens-zoo Groot als 't Land Edoms is geweest. Daar naar De Heerschappye over Edom; want hy word *Een* HEER over Esau gesteld, Gen. 27:37. En hoe, en wanneer zulx in zijn Naakoomelingen gebleeken is, is te vooren uyt 1 Sam. 14: 48. 2 Sam. 8: 14. 1 Kon. 11: 15, 16. &c. getoond: Dewijl d'Edomiten doemaals, als Vyanden Israëls gereekend wierden. En alhoewel ook het Priesterdom aan Jakobs Geslagt, in 't Stam-Huys van zijnen Zone Levi, gekoomen is, is zulx wel een blijk van Zegening, maar geen gevolg der Eerst-Geboorte, als de meeste Godsgeleerde meenen; dewijl dat Ampt te vooren, alzoo weynig als 't Gebed, aan byzondere Perzoonen eygen was; maar is onder Israël een Voorspel geweest van 't Geestelijk Priesterdom, Dat naar een andere Ordening, uyt Jakob opkoomen zou. Van alle welke Zegeningen, Esau en zijn Geslagte, zijn Vreemd geweest, en hebben alzoo een blijk van zijn Verwerpinge gegeeven. Nogtans is Esau niet geheel zonder Zegening gebleeven; maar de Vader heeft die insgelijx door den Geloove, over hem uytgesprooken, en daar in Zijn Lot Voorspeld. Want gelijk hem Isaak in 't Veld gezonden had, om een Wild-Vang op-te Jaagen, is hy strax, naar dat Jakob maar even van zijn Vaders Aangezigte was uytgegaan, met zijn Gevangen Wild-Braad thuys-gekoomen; en een Smaakelijke Spijze toegemaakt hebbende, brengd hyze tot zijn Vader; en Verzoekt van hem Gezegend te worden; ongemoeyd die bruske Stoutaard wel wist, Dat hy zijn Eerst-Geboorte lang-te vooren, aan zijn Broeder Verkogt had. Doch wat gebeurd hem? Zijn Vader *Verschrikt met een groote Verschrikkinge*; en Verhaald hem, Hoe zijn Broeder Jakob *Met Bedrog* gekoomen was, en *Den Zegen*, dien hy hem te Geeven had, reeds *Weggenoomen had*. Maar daar op zet hy flux zijn Keel Open en vald aan 't Schreeuwen en Roepen, *Mijn Vader*, *Mijn Vader*, Zegend *my ook*; Ay! Ze-

Hebr. 11: 20.

Zoo den Zegen van Jakob niet meer dan de Aardze Goederen belooft heeft, isse niet meerder als die van Esau geweest.

En Isaak en Esau zijn dan te vergeefs daar over Bedroeft geweest.

Jakob heeft al de Voorregten der Eerst-Geboorte ontfangen.

Die hier worden opgeteld.

Esau van de Jagt komende, vind zijnen Zegen weggenoomen en vald aan 't Huylen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Jakob heeft al de Voorregten der Eerſte-Geboorte ontfangen.

Dus valt hy aan 't Schelden.

Zegend *my ook*! Zoo ſpreekt hy; jaa zoo Smeekt hy, en zoekt onder Traanen by zijn Vader, plaatze des Berouws, maar hy vondze niet, Hebr. 12: 17. om dat hyze te ſpaade zogt daar Beeterens-Tijd ontbrak. Zoo dat hy, ziende Dat zijn Vader den Zegen over Jakob, niet Herroepen wilde, maar die veel-eer beſtendigde; (want hy merkte aan den uytgang, dat dit Beleyd, van Godt was,) is hy aan 't Schelden gevallen, en Schimpende op de Naamdigting, waar door hy in zijn Geboorte, was JAKOB, of *Hiel-Grÿper*, genoemd; zeyd hy van hem, Dat hy een Bedrieger was, die hem nu *Tweemaal Bedroogen*, dat is, alſmen zeyd, *By 't Been* gehad hadde; zoo dat hy hem eerſt, zijn Eerſt-Geboorte, en nu van zijnen Zegen Beroofd had. Doch hy Looch het Schaamteloos: Want hy had zijn Eerſt-Geboorte-Regt, Vrywillig aan Jakob Verkogt; en zoo ſtond hem ook van den Zegen te denken, die'er aan vaſt was; als die zijn Eerſt-Geboorte Veragtende, te-gelijk ook den Zegen, als een ſlegt gevolg, Veragt en Beſpot had: Dien hy dan hier te-laat zoekende, daarom Verworpen is. Doch Jakob had den Zegen hoog geagt, en te-gelijk het Regt daar toe Gekogt, en 't Verkrijgen met Liſt betragt.

Hebr. 12. 17.

En vraagd naar eenen anderen Zegen en, of zijn Vader maar dien Eenen Zegen had?

Maar als Eſau van Huylen niet op-en hield, en zijn Traanen over dit Verlies, niet zoo teſſens opſchorten kon; Vraagt die Boſchlooper met een ingekropte Tuſſen-Snik; Of zijn Vader dan maar *Deezen Eenen Zegen* had? Niet denkende, Dat zijn Broeder reeds Gezegend, en tot Een Heer over hem geſteld zijnde, Hy, in Gemeenſchap en Liefde met hem Leevende, Een Erfgenaam van den zelven Zegen kon worden, en blijven volgens de Belofte. Doch nu vraagt hy zulx zoo veel te Boers en Ruyghaaverlijk, als hy Onkundig was, Datter buyten 't Zaad van Jakob, geenen anderen Zegen was; naamelijk niet Buyten Kriſtus, die uyt Jakob moeſte Voortkoomen.

Eſau word van Iſaak Gezegend, maar met quaade Voorſpellingen.

Op welke Betooninge, Iſaak hem dan ook Een Zegen Voorſpeld; waar in zijn quaade Gemeenſchap, en die van zijn Naakoomelingen, met Jakob en zijn Zaad, genoegzaam afgebaakend ſtaat. Hem toezeggende, zoodaanigen Land, en Vettigheyd der Aarde; Welk, ſchoon Zoo Goed, Zoo Groot, noch Zoo Vrugtbaar niet, als die van Kanaan; nogtans zou Vet zijn; en zoodaanig geleegen, Dat alles wat hem daar ontbrak, van andere kon op den Roof gehaald worden. Want dat het Land Edoms, Malch. 1: 3. *Een Dorheyd* geſteld word; word alleen als een Vloek en Straffe gedreygd, die daar over koomen zou. Want het Gebergte Seïr, is Vrugtbaar geweeſt, Gen. 36: 6, 8. En 't zelve was aan Eſau van Godt gegeeven, Joſ. 24: 4 Bovendien, als Iſaak zeyd; *Dat Eſau op zijn Sweerd zou Leeven*: Geeft hy heel-niet duyſterlijk te kennen, Dat hy Een Soldaat en Een Vegter zou zijn; Die zijn Wooninge en Bezit, met den Deegen inhouden; en die hem in de weg waaren, met den Krijg beſtooken zou.

Gen: 27: 40.

Wat het' Zeggen wil dat Eſau op zijn Sweerd zou Leven.

En 't is gebleeken, Dat hy ook zijn Sweerd al vroeg teegen Iſraël Gewét, en nooyt daar meede heeft willen *Een Volk* zijn; dan alleen in de laatſte tijden, wanneer Edom is geworden, *Een Erffelÿke Bezittinge van Jakob*, Num. 24: 18. Amos 4: 12. Gelijk dat te vooren is aangeweezen, doe wy zeyden; Dat deeze Quanten, zelfs al Vyandſchap in haar s'Moeders Buyk gehad hebben: Zoo dat de Swangere Vrouwe, daar over Ongemakkelijk en Bekommerd was, Gen. 25: 22. Invoegen alzinds blijkt, Dat dit geenen Zegen des Verbond is geweeſt; en alzoo eygentlijk geenen Zegen, die Iſaak voor hem, als in Een Spaar-Pot, had *Overgehouden*, als Eſau meende: Het welke van de Vader Iſaak, ook even zoo aangemerkt, hem heeft doen zeggen; *Wat zal ik u doen mÿn Zone?* Ziet, *Ik hebbe Jakob tot een Heere over u gezet, en alle zÿne Broeders heb ik hem tot Knegten gegeeven; Ook heb ik hem met Koorn en Moſt onderſteund*, Gen. 27: 37. Dus was'er dan voor hem niet meer ten beſten.

Eſau Haat Jakob om den Zegen en neemd voor hem te Dooden.

Als het Eſau dan hier aldus geſchaapen vond; *Haatede* hy Jakob om dien Zegen waar meede zijn Vader hem gezegend had: En beſloot in zijn Herte, hem te Dooden; dewijl doch zijn Vaders Rouwtijd naaderde; en het alzoo met Eene Smerte zou doorgaan,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

gaan, indien hy van Droetheyd over zijn Broeder-Moord quam te Sterven. Een klaar bewijs, Dat zijn Traanen uyt geen waar Berouw waaren voortgekoomen, maar dat hy zelve, was *Uyt den Boozen*; als Kaïn, die op zijn Broeder Toornig wierd; om dat zijn Offer van den Hemel aangesteeken, maar zijn eygen Altaar, on-aangeroerd bleef: Want alzoo verklaaren wy die Historie geeren. En dat den Haat van Esau ook in zijn Naakoomelingen tegen Jakobs Kinderen volhard heeft, is uyt de H. Schrift openbaar. Maar als Rebekka wel zag, Dat Esau dusdoende, toe-ley, om een Dubbelen Doodslag te begaan; dat is, zijn Broeder te Vermoorden, en zijn Vader door enkel Hertzeer in 't Graf te dompelen; heeftze Jakob aangeraaden, naar Mesopotamien tot haaren Broeder Laban te Vlugten: Welke Reys-togt derwaards, wy in 't Volgende Hooftstuk zullen Naaspooren. Maar naardien Moses zeyd, Dat Esau deeze Moordaadige Raadslag in zijn Herte besloot, en nergens gewag maakt, Dat hy die opentlijk aan ymand bekend gemaakt heeft, schijnd het zommige moeyelijk te verstaan, Hoe aan Rebekka is konnen Geboodschapt worden; (gelijk nogtans *vers* 42. gezeyd word;) 't geêne Esau alleen in zijn Herte besslooten had? Wy antwoorden; Dat alhoewel dit niemand als Godt heeft konnen weeten, hy zulx nogtans naaderhand, met woorden of andere kennelijke blijken, heeft konnen bekend maaken: Want zoo gaat het gemeenelijk, het geen de Mensch in zijn Herte voorneemd en vast besluyt, Openbaard hy te mets aan vertrouwde Vrienden, door wien hy de voorgenoomen zaak wil uytvoeren; en zoo ist van Esau ligt konnen uytlekken, by die, welke reeds reeden genoeg meenden te hebben, om hem Verdagt te houden. De Dwaas zeyd wel in zijn Herte, *Daar is geen Godt*: Doch de Dwaas zeyd dat altijd zoo stil in zijn Herte niet, of David haddet wel gehoord, of wist elders aan-te merken, Dat zy alzoo spraaken.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFDSTUKS.

Jakob *op Weg, om voor den* Haat van Esau, *naar* Charan *in Mesopotamien* te Vlugten; *ziet in den* Droom, *Een* Ladder *langs welke* d'Engelen Op en Afklimmen; *en word van Godt* Getroost. *Waarom* Godt *eertijds zijn* Openbaaringen *door* Droomen *gedaan heeft? en hoe van de* Heydenen *door* Valsse Droomen *naar-geaapt.* Ladder Jakobs, *van wat* Beduyding, *en waarom hy deeze plaatze den* Naam BETH-EL *of* Huys Gods *opgedraagen heeft; en welk-een Oude wijs van* Steenen te Salven, *daar uyt voortgekoomen is.* Jakob *zig* naar 't Oosten *keerende, komd omtrent de Stadt* Charan, *daar hy de* Vee-Herders *naar zijn* Maagschap in Labans Huys *ondervraagd; en van zijn Nigte* Rachel *aan de* Water-Put *ontmoet word; aan wien hy hem* Bekend *maakt, en haar* Kussende, *van Blijdschap* Traanen stort: *Met eenige* aanmerkingen der Joden *over deeze Ontmoetinge.* Onderscheyd *in 't* Kussen *by de Oude, en welke onder de* Hoere Kussen *gereekend zijn.* Jakob *in 't Huys van* Laban *Onthaald; hoe noodig hy had, Verslag van zijn* Zobere aankomst *te doen.* Laban *wil Jakobs Gedienstigheyd* Beloonen, *die hem* Rachel, zijn Jongste Dogter, *voor den* Dienst *van* Zeven Jaaren *af eyst. In wat zin hier van Leaâs* Teedere Oogen *gerept word.* Schoonheyd der Oogen *gepreezen; en om wat reden Jakob,* Rachel *voor zijnen* Dienst, *tot een* Vrouwe *eyst.* Of Jakob *deeze Vrouwe* Voor *of* Naar de Zeven Jaaren Dienstbaarheyd *ontfangen heeft, en hoe* die Tijd zoo Kort in zijn Oogen *kon zijn, als* Weynig Daagen. LEA, *hoe in plaats van* Rachel, *aan Jakob is konnen* te-Bed geleyd worden, *zonder dat haaren* Bruydegom *dat Bedrog gemerkt heeft? En zulx Door de* Bed-leyding *der* Ouden, *eenigzinds opgehelderd; en met Bedenklijkheeden, ondersteund.* Jakobs *Beklag hier over, hoe* Schaamteloos *van* Laban *met de* Lands-Gewoonte *verantwoord; die daar op,* Rachel *voor* andere Zeven Jaaren *aanbied.* Houwelijk, Geboorte *en* Dood, *hoe alle* Drye *met een* Ceremonie van Zeven Daagen *voltrokken.* Rachel *wanneer aan Jakob* gegeeven; *en te gelijk aan* Lea, *met een* Dienstmaagd *beschonken.* Veel-Vrouwigheyd *hoe in* Jakob *op-te neemen; en of hy* geweeten heeft, *Dat zulx* teegen de Natuurlijke Wet *streed. Jakobs* Huys, *waar*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

waar door niet zonder Twist en Jalouzie geweest. Kinder-Teeling by d'Oude Hebreën, Een Gaave Gods genoemd. Jakob houd by Laban aan, om met zijne Wijven en Kinderen te Vertrekken: Die hem zoekt by 't Been te houden, en door Vleyingen, van nieuws aan zijn Huys verpligt. Verscheyde aanmerkingen over Labans betuygingen, aangaande de Zegeninge van Jakobs Dienst; en hoe desweegen van zommige, Schoonvoet genoemd. Jakob eyst voor de rest van zijn volgenden Dienst, al 't Gespikkeld, en Bond-gevlekt Vee, dat Labans Kudden voortaan Werpen zouden; met eenige verscheyde Vertaalingen over 't Beding van den Loon; als meede wat men van zulk-een Avontuurlijk Beding denken mag; en in wat voegen Laban dit ondergaat. Jakob steld Dry Konsten uyt de Natuurkunde in 't werk, die hem in 't Voortbrengen van Gespikkeld en Bont-gevlekt Vee, wonderlijk gelukken. Wat eygentlijk Vroegelingen en Spaadelingen der Kudde zijn; en wanneer de Baar-tijd in Mesopotamien viel. Schaapen en Rammen, Geyten en Bokken, in haar Geslagt en Voortteelinge Beschreeven. Verscheyde Twist-vraagen over Jakobs Konst-Oeffening beantwoord: Als meede of deeze Voortteelinge alleen door de Konstmiddelen van Jakob geschied zijn, dan of ook de Goddelijke Hulp daar by gekoomen is. Hoe veel de Geziene Voorwerpen op d'Inbeeldings-kragt der Dieren onder 't Beswangeren vermag, en hoe zulx Natuurlijk toegaat; met eenige Voorbeelden uyt d'Historien en Oude Getuygenissen der Geneesmeesters bevestigd. Met een Redenvoeringe, die Jakob in deeze Onderneeminge, teegens Laban Regtveerdigen.

Jakob neemd de Vlugt voor Esau, en gaat naar Mesopotamien.

ALS dan de Ouders van d'Opgewasse Tweelingen wel zaagen, Dat de Ruste van beyde haare Zonen, niet beeter als door de Vlugt van den Gezegenden Jakob te Staaven was, hebben zy haar Kind ernstig aangeraaden, naar Paddan Aram *Tot Laban* zijns Moeders Broeder, heenen te trekken, en daar te blijven, tot de Hitte van zijn Broeder Esaus Gramschap, aan 't bedaaren geraakte: Naardien doch dien Ongestuymigen Mensche, geen andere troost in den Boezem droeg, als zijnen Broeder *Te Dooden*, en van-kant te maaken Gen. 27: 41. En gelijk de zorgvuldige Huys-Moeder Rebekka, haaren Vlugteling Jakob, genoegzaam van de Kanaanitize Dogteren afschrikte, alzoo doed'er de Vader Isaak in ronde woorden by, *Doch geen Vrouwe uyt derzelver Geslagt te neemen*, maar naar Paddan Aram, ten Huyze van Bethuël zijns Moeders Vader te gaan, en daar Een uyt de Dogteren Labans te zoeken, welke zijn Oom was. Jakob, 't bevél van zijn Ouders omhelzende; heeft hem onder 't geley der Vaderlijke Zegeninge, strax op Reys begeeven, Gen. 28:2-5. *Vlugtende naar het Veld van Syrien*, Hosea 12: 13. En ziet daar, wy zijn niet alleen gezind, des Vroomen Reyzigers weedervaaren op deezen Weg, naar-te spooren, (uytgaande van Berseba naar Charan in Mesopotamien;) maar ook te bezien, wat Lot hem geduurende zijn verblijf aldaar, te-beurt gevallen is. Jakob dan de Reystogt naar Charan zullende voortzetten, *Is uytgegaan van* BERSEBA; zoo genoemd van het Verbond Abrahams, gemaakt met Abimelech; Gen. 21:31. Doch het geen hem alder-eerst en opmerkelijks Ontmoet, is dit, Dat hy aan de plaatze gekoomen, dien hy naar d'uytkomst van zijn weedervaaren, den Naam van * BETHEL gaf, De JEHOVA, *In zijnen Slaap* gezien heeft; en de Engelen, als op een *Ladder*, van den Hemel, Op en Needer klimmen. En gelijk Moses dit gantze Gezigte ruymweydig verhaald; zou 't niet voegzaam schijnen, dit voorval, in zoo grooten haast voor-by te stappen, als of wy toeleyden, om eerder als Jakob zelfs, te Charan, in 't Dienst-Huys van den Gierigen Laban te zijn. Jakob hier op weg van den Nagt overvallen, heeft een Steen genoomen dien hy aldaar vond, Op dat hy zijn Hooft daar op zoodaanig ter Ruste neederley; Dat de Aarde zijn Bed-leger, en den Blaauwen Hemel, desselfs Dak verstrekte. Hier in Slaap gevallen, heeft hem Godt, onder 't byvoegen van veel Heerlijke Beloften, het Gezigte van een Ladder vertoond; want alzoo luyd de H. Historie; *Ende Jakob Droomde: En ziet, Een Leeder was gesteld op der Aarde, welkers opperste, aan den Hemel raakte: Ende*

Gen. 28: 1, 5.

En vertrekt uyt Berseba.

*Naamelijk een Stadt die te vooren Luz genaamd was Gen 28: 19

Krijgd een Gezigte in den Droom.

Tewijl hy met het Hooft op een Steen te Slaapen leyd.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Jakob ziet in den Droom een Ladder van de Aarde tot aan den Hemel.

Ende ziet, de Engelen Gods, klommen daar by op en needer. Ende de Heere *stond op dezelve, ende zeyde :* Ik Ben de Heere de Godt uwes Vaders „ Abrahams, ende de Godt Isaaks : Dit Land daar gy op ligt te Slaapen, „ zal ik u geeven, ende uwen Zaade. Ende u Zaad zal weézen als het Stof „ der Aarde, ende gy zuld Uytbreeken in Meenigte, Westwaards en Oost- „ waards, ende Noordwaards en Zuydwaards: En in u, en uwen Zaade, zul- „ len alle Geslagten des Aardbodems Gezegend worden.

En word van Godt aangesprooken. En groote Beloften gedaan.

Ende ziet Ik Ben „ met u, en ik zal u Behoeden over-al waar gy heenen trekken zuld; En „ ik zal u weederbrengen in dit zelve Land: Want ik zal u niet verlaaten, „ tot dat ik zal gedaan hebben, 't geene Ik tot u gesprooken hebbe, Gen. 28: 12-16. Dus verre de Goddelijke aanspraake tot Jakob in den Droom.

Goddelijke openbaaringen door Droomen in 't O. Testament.

Voorwaar, Godt heeft zig onder het O. Testament, niet alleen dikwils aan de Heylige Vaderen, Profeeten en Vroome Mannen, door Droomen bekend gemaakt, (gelijk te zien is Num. 12: 6. Gen. 15: 12, 13. en Kap. 37: 9. 1 Kon. 3: 5.) maar ook aan de Heydenen en Ongeloovige; als aan Abimelech, aan Laban, aan Farao en aan Nebukadnezar en andere; van welke Voorbeelden te Leezen staat, Gen. 20: 3. en Kap. 40: 5. en 41: 1, 5. Dan. 2: 1. en Kap. 4: 5.

Van de Heydenen na-geaapt.

Hier door schijnen de Droomen ook by de Heydenen bekend geraakt; zoo datze uyt die Kundschap, eenen Godt met Naamen *Morpheus* maakten; welken *Een Godt der Droomen* was, en de Kragt hadde, om allerley Gedaanten aan-te neemen. Men agt datter Dry-derley zoorten van Droomen den Mensch bevangen konnen; te weeten, *Natuurlyke*, *Bygeloovige* en *Leugenagtige*, gelijk de Valsse Profeeten voortbragten;

Jer: 23. Zach. 10. &c.

by zommige misschien maar al-te ligt, aan de werkinge des Duyvels toegeschreeven; daarze veel-eer een louter Bedrog der Wichelaars en verzierde Droom-Droomers te agten zijn; Gelijkmen uyt derzelver Bygeloovige Vonden bespeuren mag. Want wanneer ymand de Godspraaken door Droomen wilde raadpleegen; moest hy Een Ram Slagten, en zig op die Hayrige Vagt ter Slaapen neederleggen; En 't geêne hy in deezer-voegen Droomde, wierd voor de Godspraake gehouden. Ook ontzaagen de Bedriegerze Paapen niet, het Volk byzondere Spijzen, en Herssen-bedwelmende Slaapmiddelen voor te Schrijven, op datze het veel Droomen vorderlijk waaren, en geleegentheyd vonden, om uyt eenige Voorkennis der Naatuurlijke uytwerkinge, het slegte Volkje door haare Droom-beduydingen, in den Dut te houden. Doch watze gekonnen hebben, is ten tijde van Josef en Daniel gebleeken. En aangaande de Goddelijke Droomen, welke den Menschen overgekoomen zijn, om haar Gods voorneemen omtrent Teegenwoordige en Toekoomende dingen te openbaaren; daar van vindmen de waarheyd in deeze Historie van Jakob bevestigd; die daar in niet minder is geweest, dan Abraham, Josef, Salomon, Daniel, Judas Macchabèus, Josef de Man van Maria, en andere daarwe van leezen.

Waarom Godt zig eertijds door Droomen wilde bekend maaken.

Waarom zig nu ook de waare Godt, zoo dikwils door Droomen en Nagt-Gezigten heeft bekend gemaakt; Daar van word dit onder andere reden, als de voornaamste bygebragt; Dat de Ziele des Menschen des Nagts en als hy Slaapt, in meerder ruste; en bequaamer is, om op de Goddelijke Openbaaringen te letten, dan wel te midden onder 't gewoel des Daags: Even gelijk in Stil Water, zig yts beeter Spiegelen kan, dan in 't geene Beroerd is. Dus kan men wel gissen, dat de Goddelijke Droomen haar gewisse kenteekenen hebben gehad, waar door hy dieze Ontving, verzeekerd was, datze van Godt waaren.

Goddelijke Droomen zijn van de Valsse onderscheyden geweest.

Om waar van buyten d'ervaarenis der Godvrugtige Mannen, zelfs kennelijke blijken by te brengen, van de Heydenen, die Godt met Droomen bezogt heeft; ons den Egiptizen Farao, Abimelech, Laban, Nebukadnezar, en het Wijf van Pilatus, genoegzaame Getuygen verstrekken. Doch dat Jakob voor-al, ook hier in heeft zeeker gegaan, zullen wy strax naar zijn ontwaaken, uyt Gen. 28: 16, 17. ontwaar worden. Want dat de Goddelijke Droomen, en die welke den Mensche, *Door veel*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Bezigheyd aankoomen(Ecclef.5:2,6.) van de *Valze*, en Gepraktizeerde *Droomen* te onderfcheyden zijn, is openbaar uyt Jer.23: 32. 27: 9. 29: 8. Zach. 10: 2. &c. Onder-en-tuffen moogenwe in 't voorby-gaan aanmerken, Dat of fchoon Godt zijne Droomen ook zomtijds den Ongeloovigen en Goddeloozen heeft meede-gedeeld; hy zulx meeft-tijds niet zoo-zeer haar zelfs ten Goede gedaan heeft, als wel om andere te nutte te zijn: Waar van de uytgangen der H. Hiftorien te bekend zijn, dan datwe dezelve behoeven op-te haalen.

Joden hebben verfcheyde bedenkingen over Jakobs Gezigt van den Ladder gehad, daar onder zommige fraay zijn

En alhoewel de Joden over de beduyding van Jakobs Droom; (ziende *De Engelen langs een Ladder van den Hemel Op en Af-klimmen*,) veel Fabel-agtige bedenkingen hebben gehad, zijn nogtans eenige van haar voortgebragt, die niet onfraay zijn. Deeze willen we alleen uytziften en ter fné brengen; om datze niet verre van die der Kriftenen afwijken.

Ladder van Jakob Gedroomd van wat beduyding.

Dus agten zommige, Dat deeze Ladder, den Weg kan beduyd hebben, dien Jakob te Reyzen had: En datze tot aan den Hemel Reykte, gaf te kennen, Dat alle de Aardze dingen van booven afhangen. *d'Opklimmende* Engelen, weêzen zijn Bewaaringe aan, uytgaande naar Mefopotamien: Doch de *Neederklimmende*, waaren een aanduydinge zijner Bewaaringe in 't Weederkeeren naar zijn Vaderland; gelijk gebleeken is in 't Gezigte van 't Heyrleger Gods, aan de plaatze, dien hy defweegen *Mahanaïm* noemde, Gen.32:2. Dat hy nu ook de *Jehova* zelfs, Staande booven aan de Ladder gezien heeft; zulx gaf te kennen, Dat hy alles Regeerd; Want alzoo fchijnd Godt het zelve te verklaaren, in het ftrax-voorgeleezen 15de *vers*. Doch dit iffet op verre-naa niet al; maar de Kriften-Uytleggers zijn langs deeze Ladder, tot veel hooger Beduydinge opgeklommen: Als waar toe haar de Groote Leermeefter Jefus, door zijne treffelijke Verklaaringe, den weg gebaand heeft;

Ladder Jakobs van Kristus op hem zelven gepaft.

Joh.1:52. *Voorwaar zeg ik u lieden; Van nu aan zuld gy den Hemel zien Geopend, ende de Engelen Gods Opklimmende, ende Neederdaalende op den Zone des Menfchen.* En zeeker, wanneer wy met Auguftinus gelooven, Dat Godt geen menfchelijke Droomen zou hebben laaten opfchrijven, by-aldienze geen hoogdraavende Beduydinge in-hadden; zal 't ons niet vreemd geeven, als zommige volgens d'uytlegginge van de Zaligmaaker zeggen,

En naader verklaard uyt Auguftinus,

Dat deeze Ladder, den geenen Beduyd heeft, door wien den Hemel met de Aarde is te zaamen gevoegd; naamelijk de Middelaar Kriftus, Die uyt den Hemel en niet uyt de Aarde is; en nogtans van de Aarde den Hemel bereykte; ten deel door zijn Perzoon, zijnde op de Aarde naar het Vleefch, welke uyt de Aarde, dat is, uyt de Lendenen van deezen Vader Jakob was; maar in den Hemel naar zijn Godheyd; en alzoo in Hemel en op Aarde te gelijk, Joh.3:13. En nogtans maar een-en-dezelve Kriftus; gelijk hier maar Eene Ladder was, welken als Middelaar Hemel en Aarde, dat is Godt en Menfch ver-eenigde, Joh. 14: 6. In wiens Leeven, van de Geboorte af tot aan zijn Lijden, Dood, Opftandinge en Hemelvaard, veele Sporten te tellen zijn, die deeze Ladder vol-maaken; welke Laag beginnen, maar in de Hoogfte Heerlijkheyd eyndigen. Andere hebben wederom andere Bedenkingen.

Jakob van zijn Slaap ontwaakt en met Goddelijke Vreeze bevangen.

Maar als dit Gezigte voorbygegaan, en Jakob van zijn Slaap ontwaakte, is hy niet met een Verfchrikkende, maar Ontzachelijke *Vreeze*, van weegen deeze Goddelijke Verfchijninge bevangen. Want hem zelven geenzinds zoo Grooten Weldaad waardig agtende; barft hy ftrax in deeze woorden uyt; *Gewiffelijk is de* Heere *aan deeze plaatze; en ik hebbet niet geweeten.* Hy voegter met geen minder Eerbiedigheyd by; *Hoe Vreeffelijk is deeze plaatze! Dit is niet dan Een Huys Gods, en dit is de Poorte des Hemels.*

De Plaatze van Jakobs Droom een Huys Gods genoemd.

Gen.28:16,17. Aldus fpreekende, verklaard hy niet alleen net genoeg, Wat zoort van Vreeze hem getroffen had; maar dat hy daar by ook zeer wel verftond, Dat alle plaatze daar zig Godt openbaard, als *Een Huys Gods*, moeft aangemerkt worden. 't Geên zoo lang onder de Vaderen des O. Verbonds heeft konnen Gelden, als Godt noch geen Tabernakel of Tempel,

tot

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

tot een algemeene plaatze van Goddelijk Eerbewijs, had laaten opregten. Dus hebben zommige aangemerkt, Dat naardien Godt gezeyd word, *Zijnen Troon in den Hemel te hebben*; en Jakob in den Droom, van de Aarde, als met zijn Gezigt, tot in den Hemel doorgedrongen, Godt gezien heeft; Hy zulken Gezigt niet zonder reden, *Een Poorte des Hemels* genoemd heeft. Of als andere misschien ruym zoo doorzigtig Oordeelen; hy heeft bekend, Dat de Aarde, op welke zig Godt aan hem bekend gemaakt had, de Plaatze was, in welke Godt zig wilde openbaaren, om onder de Menschen te Woonen, en haar den toegang tot den Hemel bekend te maaken. Waar heenen wy hebben gezien, Dat ook de Zinspeelinge van de Zaligmaaker loopt, Joh.1:52. En zeeker, by-aldien Jakob hier uyt niet verstaan heeft, Dat de Aarde, daar hy thans op geslaapen had, van Godt alzoo bereyd was, dat op dezelve, d'Inwooninge Gods onder den Mensche zou zijn, en daar uyt den ingang tot het Heyligdom voortkoomen; ('t welk in Kristus vervuld is:) schijnd het nergens uyt te blijken, wat Jakob met deeze woorden heeft willen zeggen. Hy dan met dat Overleg, in den Vroegen Morgenstond, opgestaan, neemd hy die zelve Steen, welke hem des Nagts tot Een Hooft-Peuluwe gediend had, en regtze tot een Gedenkteeken op van dit Gezigte, Gen. 28: 18. Welke plaatze ook genoegzaam schijnd te grondvesten, datwe de woorden *vers* 11. *Hy nam van de Steenen dier plaatze*, niet qualijk verklaard hebben; *Hy nam Een van die Steenen* &c. Ten zy dan misschien ymand denkt, Dat Moses *vers* 18. alleen in 't Enkel Getal spreekt, om dat Jakob, de verscheyde Steenen, te-gaar Gehoopt, en door een Verband, als tot eene Klomp gemaakt heeft: Waar teegen dit eenigzinds schijnd aangekant, dat d'H. Schrijver tot Verklaaringe van 't voorgaande, zeyd; dat hy *Dien Steen* nam, welk hem tot een Hooft-Peuluwe gediend had. Daar naar Zalfde Jakob deezen Steen met Olyë, dien hy daar booven-op goot. Van welke Olyë, hy zig buyten twijffel op de Reyze voorzien had, om tot Spijze te gebruyken, of hem naar de wijze der Oosterze Volken, daar meede te Zalven. Aldus Heyligde Jakob deezen Steen, en Wijdeze in tot een Voorbereydinge, om naaderhand, op of neffens den zelven, met andere toegebragte Steenen, eenen Altaar te Bouwen. Want alzoo schijnd het datmen *vers* 22. verstaan moet; te weeten, om dat het *Huys Gods*, aldaar, *Een Altaar* beteekend; gelijkwe in de Vervullinge, van des Mans Godvrugtige Belofte zullen zien, Gen.35:1. En is deeze maniere van Zalven, welke een van de alder-Oudste gewoonten schijnd, ook naaderhand in de Wet bevestigd; zoo dat by-naar alle Ceremoniële Heyligdommen *Gezalfd* wierden, gelijk te zien is; Exod.29. Zulx nu ook niet meer swaar vald te verstaan, waarom Jakob deeze plaatze, den Naam BETHEL, dat is, *Een Huys Gods*, opgedraagen heeft; die te vooren *Luz* genoemd wierd. En zoo ymand aan deeze waarneeminge yts mogt schijnen te ontbreeken; hy bezie de reden van die Naamdigting *vers* 22. En alhoewel de Joden, en zommige onder de Kristenen, hebben gemeend, Dat dit *Bethel* de plaatze geweest is, waar naaderhand Jerusalem en den Tempel gebouwd is; worden al die vaatze Gedagten hier door uytgewist, Dat dezelve van Jerusalem onderscheyden word, en ook onder de Stamme Josefs behoord heeft; als te zien is, Judic.1:22. Maar gelijk wy gezien hebben, Dat Godt Jakob, in deezen Droom, zijn Genaadige bystand en Zegen heeft toegezeyd; Alzoo doed nu ook de Godsdienstige Man van zijne zijde, Een Gelofte, zeggende; *Wanneer Godt met my geweest zal zijn, ende my Behoed zal hebben op deezen weg die ik reyze, ende my gegeeven zal hebben, Brood om te Eeten en Kleederen om aan-te trekken; en ik ten Huyze mijnes Vaders in Vreede zal weeder gekeerd zijn: Zoo zal de* Heere *my tot Een Godt zijn. En deezen Steen dien ik tot een Opgeregt Teeken gezet hebbe, zal Een Huys Gods weezen, ende alles wat gy my geeven zult, des zal ik u voorzeeker de Thiende geeven.*

En naader verklaard.

Jakob regt een Gedenkteeken van dit Gezigte op.

En Zalft den Steen op welk hy Geslaapen had.

Zalven der Heylige en Gewijde dingen een Oude wijs van doen.

Waarom Jakob deeze plaatze den Naam van BETHEL opgedraagen heeft.

Jakob doet een Gelofte aangaande deezen Steen.

Gen.28:20,21,22. Alwaar wy voor *Het Huys Gods*, niet anders, dan eenen *Altaar* te verstaan hebben, welke hy van dien Steen maaken, en tot den Godsdienst Heyligen zou. Ten zy dan misschien, dat hy dit Voorzeggender wijs, dat is, *In den Geest* gesprooken heeft; zoo dat hy Belooft heeft op deeze Plaatze te zullen doen, 't geêne naaderhand zijn Naakoomelingen, zouden doen op den Berg Moriah. Want als hy zeyd, *Deezen Steen dien ik tot Een Opgeregt Teeken gezet hebbe, zal een Huys Gods weezen*: Verstaan zommige treffelijke Uytleggers, Dat zulx zoo veel te kennen geeft, als of hy zeyde; *In plaatze van deezen Steen*, zal ik, (*Dat is*, 't Volk van mijn Geslagte,) *Godt een Huys bouwen*. 't Geên Israël in waarheyd naar de Wet gedaan; en aldaar, even als Jakob in zijn Perzoon Belooft, de Tiende betaald hebben; Op dat te-gelijk het Huys en den Godsdienst in het zelve, gehandhaafd, en in Eeren gehouden wierd. Dat nu Jakob deeze Offerhande, en 't Geeven der Tiende, alleen Belooft te geeven, wanneer hem Godt zou Gezegend hebben; is hem hier van daan gekoomen, Dat hy thans van alle Bezit ontbloot, en slegts met een Staf in de Hand, over de Jordaane naar Mesopotamien trok, gelijk hy naaderhand dit tot roem van de Goddelijke Zegening, bybrengd; Gen. 32:10. Doch Gezegend weedergekeerd zijnde, heeft hy zijn Gelofte betaald, als te zien is, Gen.35:1,2,7. Alhoewel het schijnd, of hy om zulx te doen, een tijd-lang vertraagde; zoo dat hy, gelijk de Joden zeggen, daar toe van Godt is moeten aangemaand worden, overweegd Gen. 35:1. En merkt'er by aan, Dat deeze Gelofte van Jakob, de Eerste is, waar van in de H. Schrift gewag gemaakt word. Die nu d'Aal-Oude Godsdienst der Heydenen hebben naargespoord, meenen, Dat van deeze Zalvinge, welke Jakob te-gelijk met de Naamdigting BETHEL, aan deezen Steen deede, onder de Heydenen voortgestooven is, Groote Steenen en Pylaaren, voor haare Goden op-te regten, en dezelve niet alleen Plegtelijk te Zalven en te Eeren; maar ook haare Goden, als Waarteekenen van haare Perzoonen, daar in aan te Bidden: Zoo datze dezelve ook in enger naarvolginge van Jakobs opgeregte Steen in Bethel, BAITULIA, genoemd hebben. Waar toe zy misschien zoo veel te ligter gekoomen zijn, als d'Oude gewoon waaren, BAITEL, voor *Bethel* te leezen. En gelijk d'Oudheyd onderzoekers deeze naa-aaping gewoon zijn, alder-eerst aan de Feniçiers op-te draagen; alzoo word ook van dezelve gezeyd, Datze deezen Steen *In Bethel*, Godsdienstelijk Aangebeeden hebben. Van wien dan dit Afgodisgebruyk, 't welk in de Wet Lev.26:1. Deut. 7:5. en Kap.12:3. streng Verbooden word; tot andere Volken, en wel voornaamelijk tot de Grieken is overgegaan: Die insgelijx by haare EPIPHANIEN, of verzierde *Verschijningen* der Goden, Steene Kolommen en Gedenk-Steenen pleegen op te regten. Pausanias verhaald, dat in Achajen, wel Dertig Steenen zonder eenige gedaante, als zoo veel verscheyde Godheeden Ge-Eerd wierden: Als meede dat'er eenen van groote Agtinge te Delphos in den Tempel van Apollo pleeg te zijn; aan welke inzonderheyd op de Feest-Daagen, ter gedagtenis van Saturnus, veel Olyë geplengd wierd; om den zelven te Zalven en in-te Wyën, waar van Arnobius gedenkt. Doch van deeze Steenen BAITULIA genoemd, is in de *Joodse Oudheden uyt Filo Byblius 't een en 't ander aangeteekend, dat men hier mag te raade neemen. Nogtans heeft Jakob zijnen Gedenk-Steen, buyten alle Bygeloovigheyd en Afgoderye, zoodaanig konnen opregten, als Moses verhaald dat hy gedaan heeft; naademaal de Oeffening der waare Godsdienst doe ter-tijd, noch aan geen plaatze was vast-gemaakt; zoo dat de Godvrugtige Vaders haare Altaaren, op alle plaatzen mogten bouwen. Wy voegender by, Dat naardien wy zien, dat Jakob deezen Steen, al vroeg schikte om een Altaar te bouwen, op welken hy Godt zijne Offerhanden wilde Offeren, zulx een genoegzaam blijk is; Dat hy niet de minste Afgodize Eerbewijzing, noch Offerhande, aan den Steen zelve gedaan heeft.

En wat hy daar in kan voorgehad hebben.

Hoe Jakobs Gelofte van zijn Altaar en betaalen der Tiende te verstaan zijn.

Zalving der Steenen hoe van Jakob tot de Heydenen overgegaan.

Gezalfde Steenen Baitulia genoemd, waar en by wien in gebruyk.

* Joodse Oudheden het 1345. blad.

Hier

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Hier naar hief Jakob zyne Voeten op van Bethel, *En ging naar het Land der Kinderen van 't Ooſten*, Gen. 29: 1. Dat is naar het Volk dat teegen 't Ooſten van Kanaan woonde: In de H. Boeken dikmaal met den Naam *Van Kinderen van 't Ooſten* genoemd; als te zien is; Judic. 6:3,33. 1 Kon. 4:30. Job 1: 3. Jerm. 49: 28. Doch de LXX Overzetters hebben die plaatze door een Omſchrijvinge, aldus gegeeven: *In het Land van 't Ooſten tot Laban de Zoon van Bethuël den Syrier, de Broeder van Rebekka, Jakob en Eſaus Moeder.* Waarom de Profeet moogelijk zeyd; Dat Jakob Vlugte *In de Velden van Syriën*, Hoſ. 12: 13. Dewijl Syriën van Ouds zeer ruym genoomen wierd. Hy zelve onder en-tuſſen naa-by Charan koomende, zag in het Veld een Water-Put, by de welke dry Kudden Schaapen laagen; welke Put, naar de wijze van die Landen, met eenen grooten Dek-Steen aan de Mond of Drink-Kolk, was toegeſtulpt; naar welke Put alle de Kudden der Gebuurlanders, heenen gedreeven wierden, om te Drenken: Als wanneer deze Dek-Steen van de Herder-Knegten afgeligt, en weeder toegeleyd wierd. Waar toe dezelve ongetwijffeld met Yzere Ringen en Handvadzels zoodaanig verzorgd was, datze aldus handelbaar was; dewijlze ſwaar was, en niet en kon afgeligt worden, voor dat alle de Herders, welker Heeren Regt aan deeze Put hadden, te zaamen gekoomen waaren, Gen. 29:8. Als dan Jakob deeze Herders gevraagd had, Van waar zy waaren? Hebbenze geantwoord, *Uyt Charan.* Des vertoefde hy niet, ſtrax naar zijn Maagſchap te verneemen, en *Of zy Laban de * Zone Nahors kenden?* Die hem daar op niet alleen van haare kundſchap aangaande Labans Perzoon en welvaaren, goed beſcheyd deeden; maar hem ook als met de Vinger aanweezen, Dat hy ter regter Uure daar gekoomen, en naar zijn Maagſchap gevraagd had; dewijlze wiſten, Dat ook zelfs Rachel, Labans Dogter, op weg was, om haar Vaders Schaapen te koomen Drenken. Jakob ziende dat de Zon noch hoog aan den Hemel ſtond, vermaande de Herders haare Kudden te Drenken, en daar naar noch een wijltje te Weyden, dewijl de Bergen noch geen breede Schaaduwen gaaven, en het veel te vroeg was de Kudden te Verzaamelen en naar Huys te drijven: Dus zogt hyze te bepraaten, op dat hyze moogelijk bezijden-af leyde, en des te Vryër met d'aankoomende Rachel ſpreeken, en hem zelven bekend maaken mogt. Waar in hy ook zijn reden heel voorzigtig afleyd van de Gewoonte der warme Landen, alwaar men de Kudden, weegens de Hitte des Middags, die 't Vee ſchaadelijk is, pleeg onder de Schaaduwe en aan de Koele Water-greppen te Drijven, daar te Drenken, en daar op 's Naamiddags weederom te Weyden. Van welke Ververſſchinge, de H. Schrijvers, dikwils haare Spreekwijzen ontleenen. Maar als de Herders dit weygerden, om dat het van weegen de ſwaarheyd des Waterſteens, hunne gewoonte was, Dat eerſt alle de Herders te zaamen quaamen en elkanderen de Hand booden, om de Dek-Zerk te ligten, en als-dan de Kudden by beurte te Drenken; Ziet daar, Daar komd Rachel met haar Vaders Wollig Vee, naar den Water-Put toe; *Want zy was een Herdereſſe*, Gen. 29: 9. En zulx beteekend ook haaren Naam. 't Geênze haar naar de Leevens-wijze der Oude Vaderen, hoe Breed en Wel-gegoed zy waaren, niet en behoefde te Schaamen. Naardien ook haare Voorvaderen, *Herders* en *Heeren van groote Kudden* waaren: Gelijk meede die Groote Zang-Meeſters David en Aſaph, haar niet ontzien hebben, Godt zelfs, Een *Herder* van zijn Volk te noemen, Pſal. 23:1. en 80:2. Als nu Jakob de Schoone Deerne, van verre met de Kudde van zijns Moeders Broeder zag, zammelde hy niet lang van kloekkelijk op zijn Hoede te zijn; want toe-treedende, ſloeg hy ſtrax Hand aan 't Werk, en hielp de Herders den Dek-Steen, van de Mond des Water-Puts afligten, op dat de Dorſtige Kudden Gedrenkt wierden; niet duldende dat Rachel haar in zijn by-zijn, aan den Steen vertilde. Een gedienſtigheyd die hem ongetwijffeld by zijn Nigte, die hy haaſt Lief kreeg, niet weynig te-Baat quam. En dat wy dit alzoo te-

regt

Jakob gaat uyt de plaatze van hem Bethel genaamd naar 't Land der Kinderen van 't Ooſten.

En komd naa by de Stad Charan aan eenen Water-Put,

Vraagd de Herders naar zijn Maagſchap in Charan.

*De Zoons Zone uyt Bethuël.

Rachel komd naar de Water-Put met haar Vaders Kudde.

Gen. 47: 3.

Jakob helpt de Herders de Steen van den Water-Put afligten.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Jakob maakt hem aan Rachel bekend, en Kuſt haar als zijn Nigte dien hy ſtrax Lief kreeg.

Joodze aanmerking over het Kuſſen van Rachel door Jakob gepleegd.

regt van Jakob verklaaren, (daar Moſes nogtans deeze Daad zoodaanig ſchijnd te verhaalen, als of Jakob den Steen alleen opgebeurd had;) daar in worden wy uyt *vers* 8. genoegzaam verzeekerd; naardien de Herders zelfs bekennen, Dat haar zulx zonder gemeenzaame hulpe, onmoogelijk was. Nogtans hebben de Joden 't Afwentelen van deezen Steen, als een Daad van Jakobs groote Kragt, neffens de Overwinninge van zijne Worſtelinge geſteld. Jakob onder-en-tuſſen zijn Maagſchap, aan Rachel te-kennen geevende, *Heeft hy haar Gekuſt*, en daar by, *Luyd-keels Geweend.* Maar gelijk het ſchijnd dat Moſes deeze Ontmoetinge zoodaanig verhaald, als of Jakob, haar eerſt Gekuſt, en daar naar bekend gemaakt heeft, Dat hy haar 's Vaders Zuſters Zone was; (overdenkt *vers*, 11, 12.) alzoo hebben andere de aanvang-woorden van *vers* 12. liever willen Overzetten; *Want Jakob had Rachel te kennen gegeeven, Dat hy haars Vaders Broeder was, en dat hy de Zone van Rebekka was.* En alzoo zal Jakob dan zijn Nigte, onder deeze zaamenſpraak, en als hy haar reeds bekend was, naar de wijze van Ontmoetinge der naabeſtaande, *Gekuſt*, en van Blijdſchap over zoo Gelukkigen weedervaaren, *Geweend* hebben. In de Joodze Boeken, worden verſcheyde waarneemingen over deeze *Kus* gevonden: *In Bereſchit Rabba* zeggenze; *Dat alle Kuſſinge met Zotheyd verzeld gaat*, behalven Dry; Als I. *Een Kus van Eerbiedigheyd*; waar van een Voorbeeld gevonden word; 1 Sam. 10:1. Ten II. *Een Kus der Ontmoetinge op den Weg*; Van welke te zien is, Exod. 4:27. En ten III. *Een Kus des Afſcheyds*; dat is, wanneer ymand van ons weg-gaat. Waar van in 't Boek Ruth, een Voorbeeld te Leezen is, Kap. 1:14. Aan de welke het Boek TANCHUMA, *de Kus van Maagſchap*, als de Vierde heeft toegevoegd. Want *Jakob* ſtaat'er, *heeft Rachel Gekuſt, dewijlze zijn Naabeſtaande was.* 't Geên de Joden verder *In Schemoth Rabba*, van het, *Geyl en Brooddronken Kuſſen* bybrengen, behoord niet tot deeze plaatze; alwaar wy Jakobs Kus, geheel-en-al, voor Een Kus van Bloedverwandſchap, en Ontmoeting op-te neemen hebben: En zulx noch wel zoo veel te-meer, als dezelve verzeld ging met Traanen, welk hem de Blijdſchap der Natuurlijke neyging tot zijn Maagſchap, uytperſte. Hoedaanigen Kus, t' allen tijden by de Hebreën, voor zoo Kuys en Eerlijk gehouden is, Dat noch Jakob dieze Gegeeven, noch Rachel dieze niet Geweygerd heeft, daar over te miſprijzen zijn. En zeeker, zoomen hier d'Oudheyd omhutzeld, men zal van overlang een groot Onderſcheyd gemaakt vinden, tuſſen de *Groetenis-Kus* der Borgerlijke Beleefdheyd; in de Kuyſſe *Liefde-Kus*, en in een *Hoere-Kus*. Plutarchus verhaald, Dat als eens Demetrius van de Reys koomende, zijn Vader Antigonus te hartig Kuſte, hy tot antwoord kreeg; *Ik Denk, gy meende datje* Lamia *Voorhad.* Meenende zijn Zoons Hoere, daar hy zig te ſchendig aan verliep. Ook hebben Martialis en Lukretius niet zelden, het Hoeragtig, Fleem- en Quijl-zabberig Kuſſen, als de naaſte trap tot het On-Egte Bed aangeteekend; En ook andere Digters den Jonge Mannen vermaand, haar voor 't ſchaadelijk Vergif der Hoere Bekuſſingen te wagten, gelijk uyt dit veersje te zien is.

Jakobs Kus hoe op te neemen.

Onderſcheyd in 't Kuſſen van Ouds waargenoomen.

Welk On-Eerlijk Kuſſen te agten zy.

Als uw een Hoere Kuſt, en met haar Quijl Beſproed,
Brengd zy de Mot in 't Bloed, in Goede Naam en Goed.

Waar uyt dan ook een Geleerd Schrijver, geleegentheyd genoomen heeft te zeggen, Dat zoo ymand, een Vrouwe op zulken-wijs Kuſt, en zeyd, Dat hy niet verder wil, even doed, als een die Olyë in 't Vyer giet, en zeyd, *Ik wil niet dat het Brand.* Daar ontbreeken ook niet alleen geen Regtsgeleerde, die zulk Kuſſen aan een Vrouwe gepleegd, een gedeelte van Overſpel gehouden hebben; maar daar word ook uyt de zelve beweezen, Dat eertijds eenige daarom aan den Hals Geſtraft zijn. Booven-dien hebben d'Oude, op de Bekuſſinge heel naauw agt gegeeven. P. Mevius Strafte zijn Vryëling

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ling die hem Lief en waard was, wel dapper, om dat hy zijn Dogter maar eens Gekuſt had. En binnen Athenen, wilde de Huyſvrouwe van Piſiſtratus, een Jongeling, die haar Dogter uyt Liefde-drift op Straat Gekuſt had, aan de Galg helpen. Voorwaar Rachel is van Jakob aan de Water-Put Gekuſt, als zijn Nigte, en alzoo met de Kus van Ontmoeting en Bloedverwandſchap Gegroet: En miſſchien dat hyze ook al Lief gekreegen had, zoo draa hyze zag, dewijl hy uytgegaan was, om onder zijn Maagſchap, Een Vrouwe te zoeken. Doch nergens leeſt men in de H. Schrift, Dat d'Eerbaare Dogters, dusdaanigen Bekuſſinge zelfs gedaan hebben; naardien het van Ouds Opſpraakelijk was, als zulx van een Vrouwmenſch buyten Trouw-Verbintenis aan een Mans-Perzoon geſchiede: Zoo dat zelfs de minſte Aanlokkende Gebeerden daar toe, hen verdagt maakten. 't Geên van de Poëet in-agt genoomen, hem heeft doen zeggen;

Als 't Vrouwvolk Gooyd met Bloem of Groen;
Dat is het Voorſpel van een Zoen:
Wanneer het werpt met Groen of Nat;
Dat is gezeyd, Kom Fooldme wat.

Joodze meening over Jakobs Weenen.

Onder-en-tuſſen hebben de Joden Jakobs Kus-Traanen, uyt een zeldzaame Bron-Aader afgeleyd: Want Jarchius, zeyd; Dat hy Geweend heeft, om dat hy door den Geeſt Voorzag, Dat deeze Rachel, ſchoonze zijn Vrouwe zou worden; nogtans neffens hem niet en zou Begraaven worden. Een fraay verzierzel, dat ongetwijffeld van den uytſlag der zaake, Gen. 35: 19, 20. ontleend is. En 't geene andere Joden hier tot een Oorſaake by-brengen, luyd noch ruym zoo Fabelagtig. Rachel onder-en-tuſſen door al de blijken van Jakobs Bloed-Verwandſchap bemagtigd, is geſwind heenen geloopen, op datze haar Vader, de Goede Mâåre van zijn Neefs aankomſt t' Huys bragt: Die dan ook op zoo goeden tijdinge, zijn Bloed-Vriend niet verkleumd inwagt, maar 't Huys uyt-ſtuyft, en hem te gemoet loopt; op dat hy hem Kuſte, Omhelſde, en tot binnen zijn wooninge inleyde, Gen. 29:13. Daar dan Jakob zijnen Mond opdoende, een Verhaal teegens Laban aanhief, van al het geene hem tot hier toe overgekoomen, en wat d'Oorzaak van zijn Reystogt herwaards was: *Hem Vertellende alle deeze dingen, vers* 13. Want alhoewel Moſes niet aanteekend, Wat hy teegen zijnen Oom verhaald heeft, is nogtans uyt de toeſtand der verhaalde zaaken, en het antwoord van Laban af-te neemen, hoedaanige dingen hem Jakob in dit Geſprek verteld heeft. Al 't geêne onze Uytleggers niet on-Zin-rijk in deeze beknopte Kantteekening ſchijnen vervat te hebben, alſſe giſſen, Dat Jakob d'Oorzaak van zijn Reyze verhaald heeft: Op dat hy daar door alle quaad vermoeden van zoo Schielijke en Zoberen aankomſt wegnam; en de Agtinge van zijn Perzoon, en Vaderlijk Huys, by zijn Oom en Maagſchap ſtaafde: Dewijl hy enkel met een Staf in de Hand, geen gelijkenis had met Abrahams Huys-Berzorger Eliëzer, die met 10. Kemelen, en Goud en Zilver, koſtelijke Kleederen en andere Geſchenken, overlaaden quam, Gen. XXIV. Zulx moogelijk hier in maar alleen, eenige gelijkheyd zou te vinden zijn, Dat Rachels ontmoeting aan deeze Water-Put, d'eerſte grondveſt van haar Houwelijk met Jakob geleyd heeft: Hoedaanige Trouwgevallen, door geleegentheyd van een Put of Fonteyne, in 't geheel, *Drye* in de H. Schrift worden opgeteld. Ziet behalven deeze, Gen. 24. en Exod. 2. Daar Moſes aan een Dogter van Jethro geraakt. En gelijk Jakob in dit Verhaal, ongetwijffeld niet en zal vergeeten hebben, aan zijn Vaders Zegeningen te gedenken, waar van Gen. XXVII. gerept word; alzoo heeft ook Salomon Jarchi dit niet on-eygen, *De Zaaken van Zegening* genoemd. Doch Laban haaſt hier van voldaan; heeft zijne reden, met deeze woorden poogen af-te ſnyen; zeggende, *Waarlijk gy zijt mijn Been ende mijn Vleeſch.* Als of hy had willen zeggen; Wat is al u Verhaal

Rachel Boodſchapt d'aankomſt van haar Neef aan 't Huys van haar Vader.

Jakob in 't Huys van Laban aangekoomen, verhaald de reden van zijn aankomſt.

Jakob had noodig reden van zijn Zobere aankomſt te geeven.

langer noodig; want of die dingen ſchoon buyten de waarheyd liepen, zal ik alles ter zijden zetten, en u als mijn naaſte Bloed houden: En daarom; *Blyft by my.* Jakob door dusken Gulhertigheyd overmand, is in 't Huys van Laban gebleeven, *Een volle Maand*: Of als eygentlijk in 't Hebreeuws ſtaat, *Een Maand der Daagen*; Dat is zoo veel Daagen, als'er in een gantze Maand gaan: Waar van daan Gen.41:1. een heel Jaar, *Een Jaar der Daagen* genoemd word. Hoedaanigen ruymte van Daagen hy te baat nam, om te onderzoeken, of de hoedaanigheyd van den eenen, den anderen onderling behaagen mogt. Naa dat deeze tijd ten eynde was, zijnder zoo merkweerdige zaaken, tuſſen hun beyden voorgevallen, dat wy dezelve met goed regt, voor de Grondveſt van Jakobs wiſſelvallige Fortuyn, en 't gantze gevolg van zijn Leeven moogen te-Boek zetten. 't Geên zig dan eerſtlijk in Labans Huys opdeed, was Jakobs Houwelijk met bey zijn Dogters, en de Dienſtbaarheyd die hem zijn Oom deſweegen onder veel Bedrogs afperſte.

Jakob bezoekt het Huys van Laban een Maand.

Die dan op de zaamen hang van deeze Hiſtorie let, zal ligtelijk ontwaar worden, Dat Labans woorden; (*Om dat gy mijn Broeder zijt, zoud gy my daarom om Niet Dienen? Verklaard my wat zal u Loon zijn?*) Oorzaak tot beyde deêze Houwelijken gegeeven hebben. Hoedaanigen vraage hy moogelijk, (ziende Jakobs Gedienſtige ommegang) als een beleefde erkentenis heeft willen voorwenden. Hier op dan, dewijl Laban de Keur van twee Dogters had, en Jakobs Oog alreeds op Rachel gevallen was, heeft hy een Eys gedaan, en gezeyd; *Ik zal u Zeven Jaaren Dienen om Rachel u Kleenſte Dogter?* Tot welke aanbiedinge hy moogelijk zoo-veel te gereeder was, als hy zig thans ontbloot van Goud en Zilver vond, om een Bruydſchat voor zijn Nigte te betaalen. Hoedaanig in Oude tijden de gewoonte was, Hoſ. 12:13. 1 Sam. 18:25. Dat nu Jakob hier de Jongſte voor de Oudſte uytpikt, Daar van ſchijnd Moſes den Prijs, in Rachels Schoonheyd te ſtellen; dewijl hy'er niet vergeet tuſſen-in te voegen; *Doch Lea had Teedere Oogen*, Gen.29:17. 't Geên hier van Leaâs Oogen gezeyd word, hebben de Uytleggers verſcheydentlijk opgenoomen. De LXX Overzetters zeggen; *Maar d'Oogen van Lea waaren ſwak.* En zoo verklaarent ook onze Kantteekenaars, die'er *Gebrekkige Oogen* by doen. De Gemeene Latijnze Bybel zet; *Leepe* of *Druypende Oogen.* Zoo dat deeze haar Gezeg, tot het Gebrek der Oogen betrekken; en nogtans niet veel verſchillen van *Teedere Oogen*; als die door ſwakheyd der Traanklier, de Vogtigheeden geſtaadig laaten uytloopen. Doch hier van verſcheeld de Kaldeeſze en Arabize Overzettinge veel; welke *De Teederheyd*, voor *De Schoonheyd* van Leaâs Oogen opneemen; zoo datze *Bevallige*, *Lodderige* en *Aanminnige Oogen* had; maar aan het overige van haar Lijfsgeſtalte, Miſmaakt, en op verre-naa zoo hubs, noch wel Beſneeden niet van Leeden als Rachel. Waar in men nu van Ouds, de Schoonheyd van een Vrouwmenſch pleeg te ſtellen, magmen in ons Boek *Van de Menskunde* ervaaren. Doch gelijk in 't Boek der Spreuken, de Bevalligheyd, *Bedrog*, en de Schoonheyd, *Ydelheyd* genoemd word; alzoo word den Prijs aan een Vrouwe toegekend, *Welke Godt Vreeſt*, Prov. 31:30. Maar naardien Moſes de Oogen van Lea tot een Oorzaak bybrengd, waarom Jakobs Liefde meer tot Rachel, als tot Lea neygde, ſchijnd d'Oudſte Zuſter met geen Schoone Oogen begaafd geweeſt te zijn. Joſefus eygend haar wel een minder Schoonheyd toe, maar maakt van haar Miſvormige Leeden geen gewag; en 't is ook buyten Moſes. Maar om dat de voornaamſte Schoonheyd des Aangezigts, niet zelden in de Oogen te zien is; heeft de H. Schrijver voorzeeker door deeze waarneeminge willen te kennen geeven, Dat Lea niet zoo Schoon van Aangezigt als Rachel was. Die dan ook de laatſte by Jakob daar door beminnelijker maakte. En zoo word inzonderheyd de Schoonheyd der Oogen, van de Bruyd gepreezen, en by *Duyven-Oogen* vergeleeken, Cantic. 1:15. 4:1. Zoo datze

Jakob Eyſt Rachel de Jonkſte Dogter van Laban voor een Dienſtbaarheyd van Zeven Jaaren.

In wat zin Lea gezeyd word, Dat ze Teedere Oogen had.

Andere Vertaalingen onderzogt.

De Schoonheyd van Rachel in haar Oogen afgepeyld.

het

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

het Herte konnen Steêlen, Cant. 4: 9. en van zoo grooten vermoogen zijn; Dat de Brüydegom moet zeggen; *Wendet doch uwe Oogen van my af, want zy doen my Geweld aan*, Cant. 6: 5. En die meer hier van luſt, bezie wat den Heer Jonktijds daar van, in zijn ROOSELYNS OOGJES heeft aangemerkt. Doch of de kragt van Schoon en Klaar-ziende Oogen, ook dat vermoogen heeft, Dat zy eenen Blinden, door ſterk Aanzien, zouden Ziende maaken, blijft ons heel twijffelagtig. En nogtans word yts diergelijx by Diodorus Sikulus, van Seſoſtris de Koning van Egipten verhaald: Want den zelven Blind zijnde, wierd hy van zijne Prieſters geraaden, een Vrouwe aan te Zien die geen anderen Man als haar eygen erkende: En daar toe van zijn eygen Vrouwe beginnende, bezogt hy 't ook met andere; maar vond'er geen die Zuyver waaren. Dan ten laatſten een Arme Tuyn-Mans Vrouwe, dien hy Ziende geworden, Trouwde, en d'andere deed Verbranden. Nogtans moetmen niet denken dat de Schoonheyd der Oogen, alleen de grondveſt van Jakobs Liefde geweeſt zy, maar veel-meer d'alder-eerſte bejegeninge; die hem niet anders toeſcheen, als van Godt zoodaanig tot zijn Geluk beſtuurd te zijn: Gelijk ook de Onderlinge kennis met haar voor-af gemaakt, eer hy noch ooyt haar Zuſter of Ouders gezien had, daar toe niet weynig geholpen heeft. Boovendien is Rachel ook met uytſteekende Deugden begaafd geweeſt; die, alhoewelze eerſt naaderhand hebben uytgeblonken, zig nogtans wel haaſt aan Jakob met kennelijke ſtraalen vertoond hebben. Die hem dan ook in zijn eerſt-gezette Liefde deeden volharden. Daar het anders geleegen is; gaat het gemeenlijk even zoo, als ons dit Puntdigtjen affchilderd;

Rachel van Jakob eerſt gezien, en eerſt Bemind.

Een Houwelijk gebouwd, op enkel Oogen-Luſt,
Of Vleeſchelijk vermaak, ſtaat los en gaat op Stelten;
Want als het Nieuwe Wijf, het Nieuw is afgekuſt,
Komd vaak de Min in Haat en afkeer te verſmelten.

Zoomen hier verder de reden van wil weeten, wy agten dat gemelde Heer Jonktijds, die hem dit Stuk verſtond, den nieuwsgierigen voldoen zal: Als die d'Oploſſing van zijn Voorſtel hier over, zoo knaps in eenen Adem uyt; Dat (ſchoon 't ook een Wijs-neus wat Derteljes gepraat mag agten,) het zelve nogtans hier deugdelijk ter ſné komd;

Het Jonge Vrouwtje Zugt en Klaagd,
Datz' haaren Man niet meer Behaagd;
Zy kan niet denken wat haar hinderd;
Dat zijne Liefde ſteeds verminderd?
Maar lieve Vrouwtje ſwijgd doch ſtil;
Eerſt keek hy door een Minne-Bril:
G' hebd nu zijn Neus zoo ſcherp Geſnooten;
Dat daar de Minne-Bril is afgeſchooten.

Dat nu Jakob voor deeze Rachel, Een Dienſtbaarheyd van *Zeven Jaaren*, aan haar Vader belooft; moetmen geenzinds, als een dwaaze en ligtveerdige daad opneemen; naardien hy 't gedaan heeft volgens de gewoonte van Tijd en Plaatze, waar in hy doe was: Naamelijk by de Kinderen van 't Ooſten; onder welke van Ouds niet gemeender was, dan dat de Mannen haare Vrouwen, voor zeekeren Prijs kogten; of dezelve onder Beding van Verdienſte, die haar voor een Bruydſchat verſtrekte, als een Loon bequaamen. In diervoegen heeft David, voor Honderd Voorhuyden der Filiſtijnen, Sauls Dogter tot een Vrouwe gekreegen. En Hoſeas hem zelven voor 50 Silverlingen en anderhalf Homer Geerſte, Een Overſpeelige Vrouwe Gekogt, Hoſ. 3: 2. En dat by de Romeynen de Houwelijken door Koop pleegen

Waarom Jakob deeze Dienſtbaarheyd voor Rachel aanbied.

Vrouwen eertijds voor zeeker Prijs of Bruydſchat gekogt.

Hoſea 12: 13. 1 Sam. 18: 25.

pleegen te geschieden, heeft Brissonius uyt d'Aal-Oude Trouw-Gewoontens, ruym-genoeg opgehaald. Laban heeft zig over Jakobs aanbiedinge, niet lang beraaden; maar gevallen daar in schijnende te neemen, Belooft hy hem Rachel te zullen geeven; maar doed zulx onder deeze twijffelagtige en listige antwoord, zeggende; *Het is beeter dat ikze u geeve, dan dat ikze eenen anderen Man geeve; Blijft by my.* Zoo spreekt hy; en d'Houwelijxkoop was geslooten. Want Labans Baatzugt zag wel haast, Dat hy dusdoende, niet alleen zijn Dogter als een Slavinne zonder prijs, zoo loffelijk uyt-Besteede, maar dat hy ook van zijn Schoonzoon en Dogter, langdurige Voordeelen, omtrent zijne Kudden genieten zou. Jakob zijn Gelofte willende houden; *Heeft Zeven Jaaren om Rachel Gediend*, Gen. 29: 20.

Laban belooft zijn Dogter aan Jakob voor de Dienst van 7 Jaaren.

Maar naardien wy zien, Dat Jakob strax daar aan, zijn Huysvrouwe van Laban op-eyst; is het gevoelen der Bybelgeleerde, daar omtrent, In Twee hoopen gevallen: Want eenige willen, Dat Jakob zijn Bruyd geëyst heeft, eer de Zeven Jaaren Dienstbaarheyd voldaan waaren; dat is, van stondenaan, en met het ingaan van 't Akkoord. In deezer voegen wil Fr. Junius, Dat de dingen, welke hier van *vers* 21 tot 25, van Jakobs Bruyloft, en Labans Bedrog, verhaald worden; voor 't verloop der Zeven Jaaren geschied zijn. Want dat Moses zeyd; *Alzoo Diende Jakob Zeven Jaaren om Rachel*: En dat Jakob strax daar aan zeyd; *Geeft my mijne Huysvrouwe, want mijne Daagen zijn vervuld, dat ik tot haar Ingaa.* Zulx betrekt die Geleerde Uytlegger, niet tot de Vervulde tijd van Jakobs Dienstbaarheyd; maar tot die van zijn eygen Ouderdom: Even als of hy had willen zeggen; Laat my nu dan Rachel gegeeven worden; naardien ik reeds meer als tot behoorlijke Ouderdom gekoomen ben, en my niet Raadzaam is langer te wagten; op dat ik niet zonder Huysgezin en Kinderen blijve; en alzoo door gebrek aan Erfgenaamen, te-gelijk van de Erffenis mijnes Vaders berooft worde. Zig laatende voorstaan, Dat hy door een Deugdelijk Houwelijk aan-te gaan, haast eens stond zijn Eygen Man te worden, om een Byzondere Huyshoudinge op-te regten.

Geschil der Geleerde of Jakob Rachel aanstonds of eerst naa Zeven Jaaren bekoomen heeft.

Want om dat de standzaame kragt hier van, allermeest in 't Houwelijk geleegen is, heeft de Tugtmeester Metellus Numidikus, het Roomze Volk tot d'aanvaardinge van het Houwelijk, met deeze Mannelijke Vermaaninge opgewakkerd; *Konden wy* O! Quiriten, *zonder Vrouwelijk Weederpaar zijn, wy alle, konden die moeyelijkheyd ligt van de hand wijzen. Maar nu het de Natuure zoo geschikt heeft; Dat men met dezelve niet al op zijn gemak, noch zonder dezelve op eenige maniere Leeven kan, hebben wy liever de geduurige* Welstand, *dan de Korte* Genugte *gaade te slaan.* Doch van deeze dingen, heeft Aulus Gellius aldus gezeyd: Zonder Wijf, kan geen Huys noch Huysselijke staat, blijven noch „beklijven; Zonder Wijf, kan geen Naazaat verkreegen, noch Erfgenaam „genoemd, noch Erfgoed gebeurd, noch Maagen gereekend, noch Huys„gezin, noch Vader des Huysgezinds genoemd worden: Die geen Wijf en „heeft, en heeft geen Huys, om dat hy geen Huys en Vestigd; en by-al„dien hy'er een heeft, hy vertoeft in 't zelve, als een Vreemdeling in een „Herberge. Jaa die geen Wijf en heeft, Alwaar hy ook Schat-Rijk, heeft „by-naar niets, dat het zijne is, om dat hy niet en heeft wien hy 't Naar„laaten, noch wien hy 't Vertrouwen kan: Alle het zijne staat Open voor „Listen en Laagen; zijn Knegten Besteelen, zijn Makkers happen, zijn „Buuren veragten, zijn Vrienden kleyn-agten, en alle zijne Maagden belaagen „hem. Heeft hy Kinderen buyten Egt; zy zijn hem tot Schande; want „hy en mag haar noch de Naam van 't Huysgezin, noch de Waapens der „Groot-Vaderen, noch zijne Middelen agterlaaten, dewijl hem de Wet„ten zulx verbieden: En zelfs is hy ook teffens van alle gemeene Eer-Amp„ten en waardigheeden, door over-eenstemminge, aller Wetgeeveren ver„stooten; dewijl hy niet waardig geagt kan worden, een Stadt te bestuuren,

En waarschijnelijk bevonden naar de 7 Jaarige Dienst.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

„ren, die geen Eygen Huys heeft leeren bestuuren; noch een Gemeenten-„staat te beheerssen, die nooyt de toestand van een eygen Huyssselijke staat „gekend heeft; waar in de regte Schets en waaragtig Voorbeeld derzelver „toestand gekend word. Dit zeyd Aulus Gellius.

Maar alhoewel de Groote Tijd-Reekenaars Usserius, en Thomas Lijdiat, in zijn Boek *Van de Verbeetering der Tijden*; die meeninge omhelzen, welk 't voltrekken van Jakobs Houwelijk, met d'aanvang van zijn Eerste Dienstbaarheyd beginnen; agten nogtans andere, Dat hier door een al-te grooten verzettinge van de Ordening der H. Historie, schijnd ingevoerd te worden; zulx andere, het teegengesteld gevoelen, voornaamelijk hier uyt meenen vast te maaken; Dat Jakob, *vers* 25, naar 't voltrekken der Eerste Bruylofts Nagt, ondervonden hebbende, dat hem Lea in plaats van Rachel te-Bed gestuurd was; tot Laban zeyd; *Heb ik niet by u Gediend om Rachel*? 't Geên hy voorzeeker zoodaanig niet als een gepasseerde zaak konde zeggen; ten zy dat hy nu vast, de Zeeven Jaaren van zijnen Dienst voldaan had. Zy voegender by; Dat naardien Laban *vers* 27, van Jakob begeerd, Dat hy voor Rachel, *Noch andere Zeven Jaaren Dienen zal*; De eerste als dan schijnen verloopen geweest te zijn. En hebben deeze bewijs-redenen aan Heydeggerus en andere, zoo bondig gescheenen, Dat zy bekennen, geen andere te behoeven, om 't laatste gevoelen te omhelzen. Dus houd men voor 't alderwaarschijnelijkst, Dat de Dienstbaare Jaaren met het sluyten van 't Akkoord, zijn ingegaan; en dat Jakob naar 't eyndigen van dezelve, met Rachel de Bruyloft gehouden heeft: Alhoewel hy bedroogen wierd, gelijk d'uytkomst leeren zal. Maar als Moses zeyd; Dat die Zeven Jaaren, *In Jakobs Oogen waaren als weynige Daagen*, *Om dat hyze Lief had*: Men zou moogen gissen, Dat deeze langwijlige bekorting, een volstandig blijk van zijn Onthoudinge geweest is: Aan welke bedenkinge, wy ook zijn byzonder Geloove niet en moogen uytsluyten. Want als hy onder 't zelve Huysgezin, woonde, tot welk ook zijn Verloofde Bruyd behoorde, dien hy Lief had; heeft hy niet gezogt de tijd voor-te koomen, dien hy zig zelven had voorgesteld. En schoon hem een Groot Aantal van Naakoomelingen belooft was, en hy nu reeds 77 Jaaren telde, heeft hy nogtans niet ge-oordeeld, dat hy al-te zeer haasten moest; op dat het gevolg van 't Goddelijk Besluyt gevorderd wierd; maar heeft zulx veel-liever met al wat hem aanging, aan deszelfs Voorzienigheyd overgelaaten; en alzoo te-gelijk een Proefstuk van zijn Maatigheyd en Geloove gegeeven. Maar naardien elke Vertoevinge een Minnaar pleeg Lang en Verdrietig te vallen; en Moses nogtans van Jakob zeyd, Dat die Zeven Jaaren, slegts als Weynige Daagen in zijn Oogen waaren, *Om dat hyze Lief had*; schijnd hier niet onvoegzaam te konnen gevraagd worden; Hoe hem de verkreegene Liefde van Rachel, Zeven Jaaren lang, maar een uytstel van *Weynig Daagen* kan gescheenen hebben? Dit kan zeekerlijk van de gewoone Minnaars niet gezeyd worden, als die gemeenelijk de Korte tijd zoo Lang vald, Dat haar de Daagen Jaaren, en de Jaaren Eeuwen toeschijnen, voor datze de Genietinge van haar Verlangen bekoomen hebben. Want daar en is niet dat de Verliefde meer queld, als dat haar vastgestelde hôôp, door langwijlige Vertoevingen gefoold word; dewijl al 't geen wy verlangen, buyten dat, altijd langzaam schijnd by-te koomen; zoo dat Salomon gelijk heeft, als hy zeyd; *Dat de uytgestelde hôôpe het Herte krenkt*, *maar de Begeerte die komd*, *een Boom des Leevens is*, Prov. 13:12, En zoo wy niet eenzijdig Oordeelen, zullenwe graag bekennen, Dat Aben-Ezra, hoe slegt hy 't zomtijds laat liggen; deeze knoop egter niet qualijk los-maakt; *De H. Historie*, zeyd hy, *verhaald*; *Dat Jakob Zeven Jaaren voor Rachel aan Laban Gediend heeft*, *gelijk hy belooft had*; *en dat hem die Lange Tijd*, *maar weynige Daagen scheenen*. *Maar dat hem zulx zoo toescheen*, *daar hy geheel-en-al over haar in Liefde Brande*,

Gen. XXIX

Hoe de Zeven Jaaren zoo kort in Jakobs Oogen scheenen.

Daar de uytgestelde tijd den Minnaars gemeenlijk lang vald.

Fraaye aanmerking van Aben Ezra over Jakobs geduldig wagten.

de, daar van is dit de reden; Dat die groote Liefde hem geduurig inboezemde, dat hy voor een zoo Geringen Prys, als hy de tyd van zyn Dienstbaarheyd schatte; zoo Grooten Loon in deeze Vrouwe te wagten had. Want die yts voor een kleynen Prys verkrygd, is Vrolyk en heft met Vreugde zyn Hooft en Oogen opwaards. Dit heeft dien Jode voorzeeker wel ter ſné gezeyd; want de Daagen waaren weynig, niet met haar zelven vergeleeken, maar met de Voortreffelijkheyd der zaake, dien hy hem zelven door zoo gewilligen Dienſt verſchafte; naamelijk de Genieting van zijn gewenſte Rachel. Zoo dat dan nu den zin hier van, in deezervoegen niet moeyelijk op-te maaken is: Te weeten, Dat, naardien hy Rachel, welke hy naar verloop van Zeven Jaaren Dienſtbaarheyd verhoopte te genieten, zoo kragtelijk Beminde; heeft hy den laſt van zijn beloofden Dienſt, zoo dapperlijk verduurd, Dat hem de tijd gants kort geſcheenen heeft. Ook heeft Rabbi Bechai over deeze woorden, *Geeft my myne Huysvrouwe want* mijne Daagen *zyn Vervuld*, aangmerkt, Dat Jakob niet van *Daagen* maar van *Jaaren* zou gerept hebben, by-aldien hem *Den Tyd, Lang gevallen had.* Andere doender by, Dat hy moogelijk in die woorden veel-eer ſchijnd te Zinſpeelen op het Bevél van zijn Moeder Rebekka, welke Gen.27:44. hem belaſt, *Eenige Daagen* by haar Broeder Laban te blijven. Zoo dat ook Moſes Gen. 29:20. heeft willen aanduyden, Dat die Zeven Jaaren, even als *Die weynige Daagen* verblijvens, Jakob toegeſcheenen hebben.

Joodze bedenking waarom Jakob de Tijd van zijn wagten door Daagen en niet door Jaaren uytdrukt.

Als dan nu de Zeven Jaaren waaren uytgeloopen; Eyſte Jakob van Laban, Dat hem zijn Bruyd mogt gegeeven worden? Hy noemd dezelve *Zyne Huysvrouwe*, en zulx met regt, naademaal d'Onderlinge toeſtemming van 't Houwelijx-Verdrag, en niet de Byſlaap, het Houwelijk maakt. Hierom worden de Bruyds, ſchoonze noch niet Getrouwd waaren in de H. Schrift, *Huysvrouwen* en *Ondertrouwde Vrouwen* genoemd: Ziet onder andere blijken, Matth.1:18,19. en Luce 2:5. Gelijk meede by de Romeynen, Een *Bruyd*, en Een *Getrouwde Vrouwe*, niet zelden met dezelve Naam genoemd wierd. 't Geén veel-eer in Jakobs tijd, als naaderhand geſchieden kon, dewijlmen doe noch van geen *Ondertrouwen* wiſt. Maar dat Laban, (wiens Naam anders d'aanduyding van *Wit-Blinkende* heeft) hier met een Swart-Gallig Hert behebd was, zal eerlang openbaar worden: Als den welken het Alder-Heyligſte Geheym des Houwelijx, Dat Godt van den Beginne, alleen aan Twee had toevertrouwd, in zijn eygen Dogters, en aan zijn naabeſtaande Bloed, met een ſchandelijk Bedrog vermengd heeft. Maar doch wat deed hy? Hy zig gelaatende, op zijn Dogters Trouw-verzaaming, Staatelijk te willen Vroolijk zijn, Noodigt veele van de Charanze Burgers; of als Moſes zeyd, *Hy verzaamelde alle de Mannen van die plaatze*, Gen. 29:22. verſtaat alle zijne Vrienden, Goede Bekende, Naagebuuren, en aanzienelijke der Stadt, volgens de gewoonte, Judic.14:12. Joan.2:1,2. &c. Zoo dat hy *Een Bruyloft* maakte, gelijk de LXX Overzetters en de Gemeene Latijnze Vertaalinge, in ſté van *Maaltijd* zetten. Welke Bruyloft, het eerſte Trouw-Maal ſchijnd, daar men van leeſt. Alhoewel'er van andere vermaarde Houwelijken, geen twijffel aan te ſlaan is; niet teegenſtaande de Mannen zoo wel voor de Zondvloed als eenige tijd daar naar; haare Vrouwen ſlegts eenvoudiglijk genoomen hebben, als te zien is, Gen. IV. V. VI. En men word ook naar dezelve, geen andere wijze, als de bloote toeſtemminge ontwaar, in Abraham en zijne Broeders Gen. 11:29. noch in Iſaak Gen. 24:67. Doch onder de Wet ſchijnd naader hand de *Ondertrouw* ingeſteld; op dat d'ingeſloopene Verwarringen en Ongebondenheyd, afgeſchaft, en 't Houwelijk niet zonder Orden noch kennis van 't Gemeene Volk voltrokken wierd. Van welk *Ondertrouwen* dikmaal in de H. Schrift gerept word. Als nu vaſt de Dag met Banketteeren verliep, en de Nagt viel; heeft Laban bezorgd, Dat niet RACHEL, maar LEA in Jakobs Tente gebragt wierd; gelijk geſchiede, zonder dat hy voor den

Jakob Eyſt zijn Bruyd Rebekka naar 7 Jaaren.

Laban rigt een Bruyloft of Trouw-Maal ter Eeren van zijn Dogters Houwelijk aan.

't Houwelijk wierd van Ouds zonder Ondertrouw door bloote byeenkomſt voltrokken. Exod.21:8, 9. Exod. 22:16. Deut.20:7. en 22:23, 25,27,28. en 28:33, 2 Sam.3:14 Matth. 1:18.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

den Morgenstond ontwaar wierd, Dat hy Lea in plaats van Rachel Beslaapen had. Welk een schendig Bedrog onzes-agtens, niet al-te klaar kan begreepen worden; ten zy zulx uyt de scheemeringen der Aal-Oude Bruylofts-Gewoonten opgehelderd word. En gelijk de kennelijkste voetspeuren hier van by de Grieken te vinden zijn; alzoo twijffelen veel Geleerde niet, of zy hebben zulx wel meest van de Syriers en Fenicers, die ook Kanaaniten waaren, ontleend. Onder dezelve wierd dan eertijds de Bruyd by stille Nagt, tot de Slaapkaamer van den Bruydegom gebragt; en daar naar wierd de Bruydegom ingelaaten: Zoo nogtans, Dat de Bruyd wel met een Fakkel-Ligt tot aan't Poortaal der Slaapkaamer ingeleyd wierd; Doch zoodaanig met een Hoofd-hulzel omhangen, dat niemand haar Aangezigte bekennen kon. Waar toe de Oude Grieken en Romeynen, gemeenelijk een Goudgeelen of Vyervlammig Dekkleed naamen, by hen in 't gemeen, *Flammeolus* genoemd; gelijk zoo Ovidius zijn Cydippe, in haaren Brief aan Akontius doet zeggen, *Dat de Sluyër om't Hooft van enkel Bruyd-Zaffraan glimpte.* Anders gemeenelijk HYMEN, de Bruylofts God toege-ëygend. Ten laatsten wierd de Bruyd zonder Ligt, Dat is by Donker, de Slaapkaamer ingedromd; en de Deure geslooten zijnde, aan den Man overgelaaten. Datze dus Overdekt ingeleyd wierd, geschiede om daar door de Vrouwelijke Schaamte en Eerbaarheyd te vermaanen. Van welke gewoonte ook by de Grieken, die anderzinds quaade Dorpel-wagters van de Kuysheyd waaren, den volgenden Dag naar de Bruyloft, *De Ontdekkinge* genoemd is. Naamelijk om dat alsdan het Kaproen of Hooft-Dekzel, waar meede de Bruyd behangen was geweest, weggenoomen, en zy nu Ongedekt in 't aanzien van de Man ging: Als een zienelijke aanduydinge, Dat door een Wettige Beslaapinge, *Haare Schaamte Ontdekt was.* 't Geên op eenige andere wijze te doen, naaderhand in de Wet Verbooden is, Lev. XVIII. En gelijk het zeer waarschijnelijk is, Dat dusdaanige gewoonten, ook by de Mesopotamers zijn in gebruyk geweest; (dewijl het anders naauwelijx Bedenkelijk is, Hoe Jakob op een andere wijs is konnen Bedroogen worden;) alzoo zoumen, op de *Ondekking* der Grieken zinspeelende, met regt, de Tweede Dag van Jakobs Bruyloft, insgelijks, *d'Ondekking van Labans Schandelijk Bedrog*, moogen noemen. En nogtans is de Zagtmoedige Jakob over die Schennis, in geen grooter heevigheyd uytgevaaren, dan dat hy zijn Schoonvaar in deezer voegen heeft aangesprooken, zeggende; *Wat is dit, dat gy my gedaan hebd? Heb ik by u niet Gediend om Rachel? Waarom hebd gy my Bedroogen?* Laban ontkende de Daad niet, maar hy Onschuldigdeze met 's Lands Wijze; zeggende, *Men doed alzoo niet te deezer plaatze, Dat men de Kleenste uytgeeft voor de Eerst-Geboorne.* Zoo sprak de Bedrieger: Even als of hy die Gewoonte niet geweeten had, doe hy met zijn Neef voor Zeven Jaaren, het Beding over Rachel maakte. Voorwaar, indien Laban hier de waarheyd al mag gezeyd hebben, kan hy nogtans niet ontsluypen, onder die zoort van Guyten geteld te worden, welke dan eerst op't aldersnoodste Liegen en Bedriegen, wanneerze de waarheyd aldernaast schijnen. En gaave Godt, dat wy dit van Laban Schrijvende, niet weeder indagtig wierden; hoe Smertelijk het ons gevallen is, onze Beste Leeftijd met zulke Weeze-Duyvels en Erf-verslinders versleeten te hebben, welke nooyt ander Ambagt als dat van Laban geleerd hebben, om de Kost te winnen; en haar Tafel-Vrienden, van Weeuw en Weezen-Roof, *Met Brood der Goddeloosheyd te* Spijzen, en met den *Wijn des Gewelds* te Drenken: En alzoo Getuygen voor haar Valsse handelingen vinden; welke door Broodbeestige Smeychel-Schriften geblind-doekt, haar Verantwoordingen laaten in de Handen stoppen, waar in de Brandmerken van haar Trouweloosheyd, zoo kennelijk staan uytgedrukt, datze niet als met Verloochening van haar eygen Handschrift en Dag-Blaffers, konnen uytgewist worden. En gelijk dezulke voorzeeker in haar vuyst Lachen, alze zien, Dat Waan-

Gen. 29. 25.

Laban van Jakob over 't Bedroch aan hem met zijn Dogter gepleegd, aangerand en naa reden gevraagd.

Prov. 4: 17.

wijze

wijze Gekken, zig daar door ligtelijk Bedriegen laaten; alzoo konnen zy ook wel met meer Vloeken op den Hals, als Hayren op de Kop, gerustelijk Slaapen gaan, en agter de Brodgrijns van Smokkel-zieke God-ſwetzers, of een ander zoort van Slemptroggelaars, aan 't Droomen geholpen worden; En alzoo meenen, *Dat haaren Naam in Zegeninge blijft*. Doch wy willen ons over de Ploomzieke naamſtreepen, van alzulke Waanwijze Beſchimppers, niet hard verſtooren;

Want als men Smaad en Schimp geen Gramſchap waardig agt;
De Schimper blijft Beſchaamd, de Schimpſchoot zonder kragt.

Indien nogtans een Haybaajige Betweeter hier in roem zoekt, Dat hy ons en elk-een, onder een Stort-Reegen van onbeſlopte woorden, ydele Kaakelarye, en valſſe Rede-Stroppen, met een ongeſnoerden Snaaterbek meend van de Baan te konnen knikkeren; dien willen wy dit alleen op 't Brood geſchooten hebben:

Verwaande Onweetendheyd, heeft over u 't Gebiet:
Zoo datje Een Weet-Niet *zijd, en Gy en Weet het niet.*

Onder-tuſſen magmen meedelijden met al zulke Praal-Snorkers en Schuym van Gekken hebben; en daar toe Godt bidden, dat hy haar die zelve Genaade wil bewijzen, dien hy eens aan Nebukadnezar deed; dat is, Dat hy van een Beeſt een Menſch wil maaken. Wy voegen'er der zulker Tafel-vrienden te-geval, uyt het Boek der Spreuken noch by; Dat of ſchoon *Het Brood der Leugenen, den Menſche dikmaal Zoet is; zijn Mond nogtans daar naar, noch wel eens vol Zand-Steenen word.*, Proverb. 20:17. Doch laat ons wederom in 't ſpoor ſlaan, en tot Laban weederkeeren, en zeggen, Dat naardien hy 't Akkoord over Rachel, zonder Beding of Voorwaarde had aangegaan, hy zeggenwe, zig te vergeefs met *De Gewoonte des Lands*, (dien hy om een Vreemdeling in 't Land, te bedriegen, verſweegen had;) heeft zoeken te verantwoorden. Tot deeze Trouwelooſheyd, voegd hy ſtrax noch een andere, die veel ſnooder dan de eerſte was. Te weeten, Dat hy zijn Dogter Lea, als een ſchaamteloozen Hoere-Voogd, aan de Man van een andere Vrouwe voorſteld; zelfs niet ontziende, datze *Zuſters* waaren. Maar naardien Lea deeze Trouw-ſchending door misbruyk van haar eygen Lichaam, niet anders als uyt laſt van haaren Godvergeeten Vader, ſchijnd uytgevoerd te hebben, ('t welk geenzinds tot de pligt van haar Gehoorzaamheyd behoorde; weetende dat Jakob haar Zuſters, en niet haaren Man was) kanze onder geenerley bewimpeling, van Misdaad Vry-geſprooken worden. Doch het geene voor alle dingen in Joſefus te verwonderen is, is dit, Dat hy, die een Jode was, Jakob (d'Oorſpronkelijke Vader van het Volk dat naar hem *Iſraël* genoemd is) deeze Schandvlek op den Hals geſmeeten heeft; *Dat hy door den Wijn, en Donkere Nagt bedroogen, Lea voor Rachel Beſlaapen heeft.* 't Geen hy daar-en booven, noch hier door veel-eer ſchijnd te verſwaaren als op-te poetzen; wanneer hy Laban in 't maaken van 't Verbond der Zeven Jaaren Dienſt; zoodaanig affchilderd, als of hy zig niet uyt Gierigheyd, maar uyt Voorzigtigheyd alzoo in 't volbrengen van zijn Beloſte gedraagen had: Op dat daar door, in een voor-afgenoome proef, blijken mogt, *Wat Man Jakob was.* Aldus praat'er Flavius van. Maar op datwe de Rol van deeze Bedriegelijke Byſlaap, ten-eynde zien afgeſpeeld, diend noch aangemerkt, Dat, niet teegenſtaande Moſes Verhaal, en de ſtrax-bygebragte Trouw-Gewoonten; veele egter niet klaar begrijpen; Hoe het heeft konnen geſchieden, Dat Jakob een gantzen Nagt in die dwaalinge geweeſt is, Dat hy meende met Rachel in 't Bedde te zijn, daar het nogtans Lea was? Om dit met eenige waarſchijnelijkheyd effen te maaken, hebben Salomon Jarchi en andere Joden verzierd; Dat gelijk Rachel, haar Vader

Dan. 4:16, 33, 34.

† Die een bedrieger bevonden word, ſchoon hy miſſchien zig met de waarheyd verantwoord.

Hoe Jakob een gantze Nagt over niet heeft konnen merken dat Lea in

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Vader in dit Bedrog voor Speelnoot diende, zy ook daar toe de Houwelijx-Teekenen dieze van Jakob ontfangen had, aan haar Zuster Lea gegeeven heeft; op dat Jakob dit onmanierelijk Bedrog te minder merkte. Zulx zy willen, Dat de zeer Beminde Rachel, haar aandeel gehad heeft aan het schandelijkste Roffiaanschap, dat ooyt een Hoere-Waard, 'k laat staan een Deftig Huysvader, in 't zin quam. Met meerder waarschijnelijkheyd gelooven wy; Dat Rachel hier van, geheel niets geweeten heeft, of zoo zy'er eenige kennis van gehad heeft, zy zulx met groote Droefheyd verdraagen heeft. Maar om zonder bewimpelinge, en egter niet buyten de Zedigheyd, te zeggen; Op wat wijze Jakob by Lea Slaapende, het Bedrog niet voor aan den Morgen, is konnen ontwaar worden; zullen moogelijk deeze weynige Bedenkelijke gissingen, den nieuwsgierigen voldoen konnen. Wy stellen dan voor vast, Dat hy zijn Bruyd, by de Donkere Nagt, door geen ding beeter van een ander heeft konnen Onderscheyden, als door de Spraak: Maar 't heeft konnen gebeuren, Dat Lea hier toe van haar Ouders onderrigt, zeer weynig en dat noch Zagt, of in het geheel dien Nagt-over, niet en sprak; en de Vroome Jakob gemeend heeft, dat zulx een blijk der Maagdelijke Schaamte was: Waar toe hy zig ook wel yts byzonders, van de Bruylofts-Gewoonten der Mesopotamers heeft ingebeeld. Ook kan het gebeurd zijn, Dat bey deeze Zusters eenerhande Stem hadden; of zooze al gesprooken heeft, zy 't zelve egter spaarzaam, en Zagtjes Veezelende, onder eenige Liefkoozenke Fleem-Kussen gedaan heeft. Gelijk moogelijk elk weet dat zulx meest, in zoodaanigen geval geschied; naardien 't weynig pas geeft, de zaamenspraak van 't Bruylofts-Bed, luyd-uyt te roepen; maar wel, Dat elk zig stillekens vernoegd, in 't Genieten van zijn verlangen. Als waar in haar Lea dan ook, wel zoo-veel te omzigtiger kan gedraagen hebben, als zy kennis van haar eygen Oogmerk had, en Vrouwen in dusken geval, wonder listig zijn. En zoo zalze moogelijk Jakob zelfs, het spreeken, door minnelijk streelen, en als een Mossel aan zijn Mond te hangen, belet, en naar de volvoerde Omhelzing in Slaap gezust hebben. Zoo dat moogelijk van haar Onthaal kan gedagt worden, als de Poëet zeyd;

plaats van Rachel by hem Sliep.

Bedenkelijke gissingen die dit waarschijnelijk maaken.

Zy Fleemde met zoo langen Zoen,
Als Duyven op haar Bruyloft doen.

En dits misschien genoeg om binnen 't perk der Eerbaarheyd te blijven, en te verstaan, Hoe een Man van zoo ouden Opregtigheyd en Jaaren als Jakob was, in 't Beslaapen van zijn Bruyd, is konnen Bedroogen worden. De rest zullen we agter de Gordijnen laaten; dewijl ook de H. Schrift hier van niet vreemd is, Datze de dingen van 't Houwelijx-Bed, onder de Geheymen teld; en daarom ook Natuurlijk, maar aan Twee, die'er gelijke deel aan hebben, is toevertouwd. En zoo men naar Exempelen wil omhooren, men zou moogelijk waaragtig bevinden, Dat meermaal twee Zusters op eenen Dag Getrouwd, yder met een Onregten Bruydegom zijn te Bed geraakt. Doch hier zal misschien noch van elders een Hooftbreeker opdaagen; en meenen dat'er voorzeeker meer Kenteekenen aan Jakob moesten bekend weezen als de Spraak; daar hy Rachel nu reeds Zeven Jaaren Bemind, en in 't zelve Huys verkeerd had? Doch wy antwoorden; Dat dit een merkelijk blijk van beyder volstandige Kuysheyd is, als dewelke tot aan de vervulde tijd, in alle Eerbaarheyd, met malkanderen hadden omgegaan. Waar toe dan ook de gewooone Huyshoudinge der Ouden, in welke de Moeders met de Dogters en Dienstmaagden, in afgezonderde Vertrekken en Tenten verkeerden, weynig aanleydinge tot het tegendeel gaf. Zoo dat Jakob moogelijk van zig zelven konde zeggen, 't geene eens de Huysvrouwe van zeeker Filosoof, met groote betooninge, van haar Eerbaarheyd tot antwoord gaf: Want als hy dezel-

Onderzoek of Jakob Lea niet door meer teekenen als de Stem heeft konnen kennen.

Dat ook de Oude Opregtigheyd van Jakob hier in geholpen heeft.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

dezelve eens heusselijk Bestrafte, om datze hem niet gewaarschouwd had, *Dat hy eenen Stinkenden Adem had?* ('t Geên hem een van zijn meede Wysgeeren had bekend gemaakt,) Antwoorde die hubze Vrouwe: *Mijn* Heer, *Gy moet weeten, Dat nooyt een ander Man als gy, my zoo-naa geweest is, dat ik zijnen Adem gerooken heb; en daarom meende ik, dat alle Mannen zoodaanigen Reuk hadden.* Zoo dit niet fraay gesprooken is, hebbenwe nooyt woord op zijn pas gehoord. Dus moetmen dan deeze daad geenzinds zoo geheel-en-al aan Jakobs Onvoorzigtigheyd, noch Dolschootige liefde, toeschrijven; dewijl het Bedrog zoodaanig geweest is; Dat het van een Eenvoudig en Opregt Minnaar, die geen erg op de Leever had, niet ligtelijk konde gemerkt worden. Noch minder mag men hem met de Smet van *Trouw-Schending*, of *Overspel* bekladden, overmids hy alleen door een Egtelijke Toegeneegenheyd, een Ander, voor zijn Eygen Vrouw Beslaapen heeft. Alhoewel dit Bedrog ook al een hulp-middel kan geweest zijn, Dat deeze Vrouwe, minder als Rachel Bemind is, en in Twist met haar Zuster heeft moeten Leeven.

Maar gelijk de spoorelooze Baatzugt, den Gierigen Laban reeds verre buyten de Pligt van een deftig Huysvader geslingerd had; alzoo scheen hy nu ook het spél zoodaanig te willen eyndigen, als het van hem begonnen was.

Laban bied Rachel voor een tweede Vrouw aan Jakob voor Zeven Jaaren Dienst.

Want zijn Bedriegerze daad, als door een Nieuw Gunstbewijs zoekende te bewimpelen, bied hy de klaagenden Jakob, strax het Tweede Houwelijk met Rachel aan: 't Geên hy egter niet en doed, zonder een bygevoegde Verbintenis, van andermaal Zeven Jaaren Dienstbaarheyd, in gelijkheyd der geener die nu verstreeken waaren. *Vervuld* zeyd hy, *de Weêke van deêze; Dan zullen wy u ook die geeven, voor den Dienst, die gy noch andere Zeven Jaaren by my Dienen zuld*, Gen.29:27. Voorwaar die Laban alzoo hoord spreeken, merkt ligt, Dat hem niets, dan d'enkele Baatzugt, aangeraaden heeft alzoo te doen.

De Bruylofts-Weeke van Lea nader onderzogt.

De Geleerde Uytleggers staan hier in twijffel; wat *Weêke* Laban hier verstaan heeft? Te weeten, de Jaaren der Dienstbaarheyd; of het Bruylofts-Feest? Daar ontbreeken geen, welke meenen, Dat Laban hier verstaat, *De Weêke der Jaaren*, dat is, Zeven Jaaren; welke Jakob eerst Voldienen moest, eer hy Rachel zou Trouwen. Want alzoo zeyd Josefus; *En als de andere Zeven Jaaren voorby waaren, heeft hy Rachel gekreegen.* Insgelijks Chrysostomus, die Laban aldus tot Jakob spreekende invoerd: *Gy zuld ook deeze verkrijgen, naar welke gy verlangd, by-aldien gy noch Zeven andere gelijke Jaaren voor dezelve wild Dienen.* Maar naardien'er nergens van *Een Weêke der Jaaren*, als in de Profeetize Schriften, gewag gemaakt word, daar van toekoomende zaaken gesprooken word, en niet van Historize Geschiedenissen, en Menschelijke onderhandelingen; hebben de meeste Uytleggers, de Weêke van Laban, met veel meer waarschijnelijkheyd, op de Daagen van het Bruylofs-Feest betrokken. Want dat men van Ouds zoo veel Daagen aan de Bruyloften pleeg te besteeden, wordmen Judic.14:12,15,17. ontwaar.

Bruyloft van Zeven Daagen van Ouds in gebruyk.

En het schijnd niet heel twijffelagtig, of 't Getal van die Daagen, heeft ten minsten in wat laater tijd, zeeker opzigt gehad. Want zoo duurde de Rouwklaage over eenen Dooden, *Zeven Daagen*, en naar *Zeven Daagen*, was den Nieuw-Gebooren Mensche, eerst Reyn om Besneeden te worden; zulx de Ceremonien van de GEBOORTE, HOUWELYK en DOOD, even lang duurden; gelijk ook met dien Band, het gantze Leeven van den Mensch besllooten word. Doch Tobias, heeft een Bruyloft van 14 Daagen gehouden, Tob.8:17. In deezer voegen zal dan Laban gezeyd hebben; *Houd deeze Zeven Bruylofts-Daagen van het begonnen Houwelijk met Lea uyt: En alsdan*, dat is, *naar het voleynden van deeze Weêke, zullen wy u ook die geeven.*

Jakob van Laban in een nieuwe Dienstbaarheyd door List bedraayd.

Aldus heeft de doortrapte Bedrieger, Jakob te-gelijk met zijn Tweede Houwelijk, in een Nieuwe Dienstbaarheyd bedraayd; weetende dat zulx volgens het Regt niet veylig stond, ten waare, naar d'Ontdekking van een begaane Dwaalinge, desl-

zelfs

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

zelfs eygen toeſtemming daar by quam. Die nu op de volgdraad van Moſes Verhaal let, word ligt ontwaar, Dat Rachel ſtrax naar het eyndigen van de Bruylofts-Weêke met Lea, hem ook ter Vrouwe gegeeven is; want alzoo luyd de Hiſtorie: *Ende Jakob deede alzoo; en hy vervulde de Weêke van deeze; doe gaf hy Rachel zijne Dogter, hem tot eene Vrouwe.* En ſtrax daar op; *Ende Laban gaf zijne Dogter Rachel, zijne Dienſtmaagd Bilha; haar tot eene Dienſtmaagd*, Gen. 29:28,29. Als nu ook daadelijk volgd, Dat Jakob tot Rachel *Ingegaan is*, en dat hyze *Meer Beminde als Lea*; zulx geeft klaar te kennen, Dat hy Rachel aanſtonds, dat is op 't uytgaan der Bruylofts-Weêke met Lea, als zijn Tweede Egte Vrouwe Beſlaapen, en daar naar, de beloofde Zeven Jaaren voldiend heeft. En zoo wy het anders ſtellen, en met Joſefus en andere zeggen; Dat hem Rachel eerſt naar het eyndigen van de nieuw-beſprooken Jaaren, gegeeven is, zulks zal voorzeeker uyt de Jaar-Kronijk van Jakobs Kinderen, ten opzigt van haar Geboorte, en Ouderdom, weederſprooken worden. En ziet daar, wy willen 't een weynig naaſpooren, op datw'er met fatzoen af koomen. 't Is zeeker, Dat Jakobs verblijf in Meſopotamien, in alles Twintig Jaaren beſluyt. Nu blijkt 't uyt Gen. 30:24. Dat Joſef, in het Veertiende Jaar Gebooren is; en dat Jakob naar de Geboorte van deezen Zone, noch 6 Jaaren Gediend heeft. Gelijk het meede buyten geſchil is, Dat Rachel immers niet dan eerſt lang naar haar Houwelijk, Gekinderd heeft; dewijl'er geen reden zijn te denken; Dat zy eerſt Getrouwd en zoo-zeer van haaren Man Bemind en gezind zijnde; aanſtonds getragt zou hebben, om Zaad uyt haar Dienſtmaagd te verwekken; maar zulx veel-eer ondernoomen heeft, naar datze al een tijd lang in den Houwelijken ſtaat geleefd, en haar eygen Onvrugtbaarheyd ontwaar geworden was. En daarom, naardien het openbaar is, Dat Jakob alree twee Kinderen uyt Bilha, Rachels Dienſtmaagd, Gebooren waaren, eer Rachel zelfs van Joſef in de Kraam quaam; moet'er volgen, Dat Rachel voor het verloop der Zeven Jaaren Dienſtbaarheyd; gemeenſchap aan Jakobs Houwelijx-Bed gehad heeft: En wy doen dit niet anders af; dewijl ons daar in zoo wel, de Joodze als de Kriſten-Uytleggers de hand bieden. Nogtans hebben haar eenige over de *Weêke* van Laban, niet voldaan gevonden; op dat men te-regt wiſt, hoedaanig hy die zelfs verſtaan heeft. Dat de gemeene Uytleggers zulx van de Bruylofts-Daagen verſtaan, is reeds gezeyd; als meede dat men 't niet waarſchijnelijk, voor een Profeetize *Jaar-Weeke* opneemen kan. Rabbi Nachman, meend, Dat Jakob op deeze Eerſte Bruyloft, noch eenige tijd der voorige Zeven Jaaren ten agteren was; en dat de Gitzige Laban hem deſweegen vermaande, 't reſtant dat hy noch te Dienen had, eerſt af-te doen; op dat'er zonder verwarringe geweeten mogt worden, Van waar en wanneer, de tweede Zeven Jaaren, dien hy hem voor Rachel wilde doen Belooven, haar aanvang neemen zouden. 't Geên men voor een loſſe giſſinge te houden heeft. Want wanneer Jakob tot Laban zeyd; *Geeft my mijne Huysvrouwe, want mijne Daagen zijn Vervuld*; ſchijndmen te moeten verſtaan; Dat de voorige Jaaren der Weeke, doe al Vervuld waaren. En alhoewel de Geleerde Merçerus, en de meeſte Uytleggers gelooven, Dat het Houwelijk met Rachel gevolgd is, voor het ingaan van de laatſte Zeven Jaaren; verklaard hy dezelve nogtans deeze *Weêk*, voor een Profeetize *Weêk der Jaaren*. Ongemoeyd hem daar in teegen vald, dat niet alleen de Reekening met de Profeetize Jaaren, nergens in de H. Hiſtorien gebruyklijk is; (noch ook alleen, dat Laban zelve zeyd; *Vervuld deeze Weeke en daar naar zullen wy u ook Rachel geeven*;) maar dat 'er tot een opmerkelijke Opluyſtering van deeze Hiſtorie, bygevoegd word; *Ende Jakob deede alzoo; ende hy Vervulde de Weeke van deeze, doe gaf hy hem Rachel zijne Dogter hem tot eene Vrouwe*, Gen. 29:28. Derhalven is de Vervullinge der Bruylofts-Weeke, volgens de gewoonte, met Lea

Jakob ontfangd Rachel naa 't volëyndigen der Bruylofts Weeke met Lea.

Jakob heeft Rachel naar de eerſte Zeven Jaaren bekoomen. En zulx uyt de Jaar-Reekening beweezen.

Gen. 29: 21.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

voor-afgegaan, en de Besteêding van Rachel, is daar op gevolgd. Waarom dan ook de Gemeene Latijnze Overzettinge, te-gelijk met de Syrize, booven andere Vertaalingen gepreezen worden, wanneer d'eerste deezen zin geeft; *Vervuld de Weeke der Daagen van dit Houwelijk.* En de Syrier; *Vervùld het Gastmaal van deeze, en ik zal u ook d'andere geeven, voor den Arbeyd van noch andere Zeven Jaaren die gy my Dienen zuld.* In hoedaanigen meeninge het ook Hieronymus, Augustinus, met de *Targum* van Jerusalem, en veel andere Joodze Schrijvers verklaaren; die by de Geleerden Seldenus worden aangehaald. En de Jaar-Reekening laat ook geen twijffel, of Jakob is 84 Jaaren Oud geweest, als hy Lea, in ste van Rachel besliep.

Jokob neemd d'onbillijke aanbieding van Laban aan.

Maar hoe Onbillik en Vuyl-aardig besteeken, ook Labans Aanbiedinge was, heeftze de mishandelde Jakob nogtans aangenoomen; ten deele geperst zijnde door de groote Liefde tot Rachel; ten deel over-reed door zijn aangebooren Lijdzaamheyd, waar door hy dusken Leed te ligter verkropte: Zoo dat hy de Bruylofs-Weêke aan Lea voldeede, en Rachel daar op verkreeg, en als zijn Huysvrouwe Bekende, gelijk te zien is, Gen. 29: 28. Daar vervolgens bygevoegd word; Dat Laban, aan yder van deeze Vrouwen, Een Dienstmaagd gegeeven heeft; te weeten *Zilpa* aan Lea, en *Bilha* aan Rachel.

Jakobs 2 Vrouwen elk met een Dienstmaagd beschonken.

Josefus loochend dat Zilpa en Bilha Dienstmaagden waaren.

Doch Flavius Josefus, yverig voor de Gloriëuze Afkomst der Twaalf Stammen Israëls, zeyd, Dat deeze geen Dienstmaagden, maar Inwoonende Maagden van Labans Huys waaren; welkers Dienstbaarheyd alleen was d'Onderdaanigheyd: Als of hy wilde zeggen, Dat het Vry-gekogte of Vrygelaatene, of die van alzulke, in 't Huys van Laban Gebooren waaren. Maar naardien de H. Schrift haar *Dienstmaagden* noemd; en dezelve hier ook zoodaanig voorkoomen, Datze als tot Een Prijs, en Deel van de Bruydschat, uyt Labans Eygendom genoomen, aan Lea en Rachel Geschonken zijn; schijnd het zeggen van Flavius veel te flaauw, om'er eenige staat op-te maaken. En dat haar ook doe de Vryheyd niet eerst gegeeven is, wanneerze Laban aan zijn Dogters gaf; zulx schijnd men daar uyt te konnen besluyten, Dat hy zoodoende, veel-meer Geluk aan zijn Dienstmaagden, als hulp en aanzien aan zijn Dogters zou meede-gedeeld hebben. Waarom het ook maar een Belachelijke Vertelling is, als den Autheur van Het *Testament der XII. Patriarchen* voorgeeft, Dat Bilha de Dogter van eenen Retheus was, de Broeder van Debora, die Voedster van Rebekka wierd: Welken Retheus, uyt het Geslagte van Abraham voortgekoomen, een Kaldeër, en Vry-Edelgebooren Mensch was; die Gevangen zijnde, van Laban los-gekogt, en aan zijn Maagd Eva Uytgetrouwd was. 't Geên men met heel de rest van dat gantze Boek, hoe fraay het ook Salianus toelacht, zonder eenige misdoening, onder de Verwerpelijke dingen reekenen mag.

Of men Jakob weegens zijn Veel-Vrouwigheyd te prijzen heeft.

Malch. 2: 11,14. &c.

Maar naardien men naauwelijx twijffelen kan, Of de eerste Stigters van Veel Vrouwen tessens te hebben, zijn Goddelooze Menschen geweest; of de Vroome Vaders hebben zulx door struykeling in 't Geloof gedaan? (dewijl het zoo-zeer strijdig schijnd, teegens 't Natuurlijk Regt, welk Moses Gen. 2: 24. beschreeven, en van de Profeet zoo strikt aangevoerd word;) Zoo schijnd men in dit voorval van Jakob, naauwelijx te konnen ontduyken, yts over 't stuk der Veel-Vrouwigheyd op-te haalen. Voorwaar Moses heeft ons Jakob, als zoo eenen voorgesteld, die Veel Vrouwen gehad heeft; want hy heeft niet alleen Twee Vrouwen tegelijk gehad; maar die zelfs daar-en-booven ook noch volle Zusters waaren. Jaa, hy heeft daar toe noch ingewilligd, derzelver twee Dienstmaagden, tot Bywijven nessens haar te neemen; naamelijk *Bilha* en *Zilpa*; uyt welke Vrouwen en Dienstmaagden, hy de Aards-Vaderen of Hoofden der Stammen Israëls, Geteeld heeft, gelijkwe korts hier naar, volgens haar Geboorte zullen afdoen. Wat zeggen wy dan van Jakob? En onder wat rang der geener die Veel Vrouwen gehad hebben, zullen wy hem stellen? En hoe ten laatsten van zijn Daad Oordeelen? Dat Jakob van 't regte voetspoor der

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

der Nartuurlijke Wet afgedwaald is, doe hy Twee Zusters te-gelijk in Houwelijk nam; meenen wy by Moses in de reeds-aangehaalde plaatze, vast te staan: En daar zal terstond een genoegzaame grondvest te vinden zijn, waarom men geen Ooren aan zulke leenen moet, welke met Lutherus willen, Dat dit Dubbel Houwelijk, niet zoo-zeer naar de Zedelijke instelling, als wel naar het Voorbeeld der Dappere Mannen, den regel der Natuurlijke Wet gebrooken heeft, hoedaanige men zig geenzinds tot naarvolginge behoord voor te stellen. Noch ook aan Petrus Martyr, of aan Pellikanus, en zommige andere; welke meenen, Dat dit te dier tijd, Een Middelmaatige zaake was; diemen doen en laaten mogt. Maar deeze alle, worden van Bellarminus te-bijster beklapt, wanneer hy de snaar noch stijver spannende, uyt *De Bruyloft met twee Zusters*, besluyt, Dat de trappen van Bloedverwandschap en Verswaagering door Houwelijken, zoodaanig niet tot het Eerste algemeen Regt der Natuure, noch tot de Goddelijke Wet behooren, dat yder daar aan verpligt is. Maar die dezen Kardinaal zulken taal hoord voeren; word ligt ontwaar, Dat hy dit Houwelijx-stuk alleen deezen draay aannaayd, op dat hy den Paus van Roomen, wat meerder ruymte in 't * Uytdeelen van zijn Vrygeevingen verschaffen mogt. Onder-en-tussen laaten wy ons van niemand wijsmaaken, Dat Jakob geenzins van de regelmaat, die Moses, eerst in de Scheppinge, naaderhand in de Wet des Houwelijx bevestigd heeft, afgeweeken is. Bellarminus werpt hier wel teegens in; Dat d'Oud-Vaders zomtijds hebben konnen Zondigen als Menschen; maar dat het den Heyligen geenzinds past, geduurig in de Zonde te blijven, maar zig die geheel te ontslaan, en alzoo Reyn te zijn. Doch gelijkmen dit niet anders, dan een Doekje voor 't Bloeden op-te neemen heeft; Alzoo zijn ook de Godsgeleerde wel gewend, alzulke zobere Bewimpelingen, op verscheyde manieren te ontswagtelen. Want zommige ontkennen rond-uyt, Dat de Mannen Gods haar geheel-en-al van de Zonden hebben vry-gemaakt; zoo datze gants Heylig en zonder Smette waaren. Want of schoon de Joodze Koningen, Asa en Josaphat, van weegens haar opregt Herte voor Godt, in de H. Schrift gepreezen worden, word'er nogtans bygevoegd; *Datze de Hoogten niet weg en naamen.* Hoe zijnze dan geheel Zuyver geweest? en hoe zalmenze niet houden, als andere Beroemde Heyligen, die noch een restant van Zonden en dwaalzieke gewoonten, zoo in haar eygen Perzoonen, als in haare Onderdaanen, de Hand booven 't Hooft hielden? De Beroemde Rivet, heeft dit op een andere wijze meenen te beantwoorden: Den zelven is van Oordeel, Dat het Goddelijk bestuur hier tussen gekoomen is: Alzoo dat de Overpeynzingen van Jakobs Gemoed, terwijl hy Twee Zusters in Houwelijk behield; genoegzaam konden afpeylen, Dat hy in desselfs zeldzaame bestuuring, veylig berusten mogt. Jaa die fraaye Godsgeleerde twijffeld niet, of zulx is ook aan Jakob, door een byzondere Openbaaringe bekend gemaakt. Doch gelijk andere hier teegen inbrengen, Dat de Wet der Naatuure, een uytgedrukt Beeld der Goddelijke Heyligheyd is; alzoo zienze geen vaste grondsteun, op welkze aan Godt zoodaanigen bestuuringe, konnen toe-eygenen; als die dusdoende zijn zelfs Heyligheyd, zou schijnen te beswalken en uyt-te wissen. Hierom meenen zommige, dat het veyliger is te denken, Dat het den Oud-Vaderen, en in 't byzonder Jakob, niet en is bekend geweest, Dat dusdaanige Houwelijken, met de Wet der Natuure Strijdig waaren. Want het is zoodaanigen Wet geweest, die naar datze onder de Eerste Eeuwen in 't Vergeet-Boek geraakt was, in 't Gemoet der Oude zeer ligt ver-ouderd is, dewijl'er geen zoo klaar Beginzel is van de Natuurlijke Wet, noch bepaald besluyt dat van die Beginzelen afvloeyd; maar wel van 't geene wat verder afgeleegen was. Indien het dan aan Jakob niet ten klaarsten is bekend geweest, Dat het Zonde was 't geên hy beging; magmen van hem Oordeelen, dat hy een algemeene Bekentenis en verborgene Boete daar over gedaan heeft; volgens

Onder wat rang der geener die Veel Vrouwen hadden, Jakob te stellen zy.

Veel Vrouwen nooyt geoorloft.

En waarom egter van zommige verdedigd of bewimpeld.

* Dispensatien in de wandeling genoemd.

1 Kon, 15: 11, 14. &c.

Onderzoek of Jakob geweeten heeft dat veel Vrouwen te hebben teegen de Wet der Naature was.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

'tgeêne men in 't Formulier der Vroomer Bidwijze afgebaakend vind; *Wie zoude de Afdwaalinge verstaan? Verlost my Heere van de Verborgene Misdaaden*, Psal. 19: 13. De Geleerde pleegen ook noch andere dingen by te brengen, op datze de Schuld van Jakobs Houwelijk met Twee Zusters, eenigzinds verligten mogten. Waar onder dit van Petrus Martyr, wel het voornaamste te agten schijnd; naamelijk, Dat deeze Daad den Vroomen Jakob, geenzinds door Wellust, noch raazende Min overgekoomen is: Dewijl het openbaar is, Dat hy slegts *Eene Dogter* van Laban begeerd heeft; doch hy heeft'er Twee, dat is, d'Eene tot d'Andere genoomen; dewijl hem, d'ongeëyste, door de Boos-aardige Wreedheyd van zijn Schoonvader, onder een bedremmelde noodwang, opgedrongen is. En heeft derhalven niet gedaan als Lamech, die daar toe van zig-zelven verviel, Gen. 4: 19. En gelijk Jakob, de Lasteringen van Faustus Manichæus, alzoo weynig als Abraham weegens Hagar, is konnen ontduyken, maar van hem gezeyd heeft, Dat hy uyt loutere Geylheyd, *De* POLYGAMIE *met Twee Zusters ingewilligd heeft*; alzoo hebben'er zig ook al vroeg opgemaakt, om die Schaamteloozen Blafkaak, uyt het gantze Leevens-bedrijf van dien Regtveerdigen Mensche, den Bek te snoeren. Meer dan 77 Jaaren, heeft Jakob in den Staat der Eenzaamheyd en buyten Houwelijk geleeft, en nogtans beschuldigd de H. Schrift hem nergens, van Onkuysheyd. Ten laatsten hem zullende Een Houwelijk bezorgen, heeft hy geen Huysvrouwe naar zijn eygen zinnelijkheyd; het zy uyt de Wulpze Dogteren der Kanaaniten, of derzelver Gebuurlanders genoomen, maar is de wil van zijn Vader en Moeder opgevolgd, en naar Mesopotamien, tot zijne Bloed-Vrienden gegaan. Hy heeft Zeven volle Jaaren met Rachel den Verloofden Bruydegom geweest, in welke tijd hy dezelve op 't vyerigste Beminde; nogtans heeft hem het Genieten van zijne Liefste, noch d'Erffenis van zijn Vaderlijk Huys, en wat'er meer zijn Gemoed Dag en Nagt aan 't Waaken houden kon; nooyt bewoogen, De Bruylofts-Nagt voor den verloopen Tijd te verhaasten. Tot hoe verre dan ook deezen Vroomen Man, van zijn aangewreeven Misdaad afgewassen is. Indienwe ons hier nogthans met zommige Regtsgeleerde beraaden willen, 't is te dugten, dat zy toeleggen zullen, om ons Oordeel eenigzinds aan 't Wepelen te helpen: Als die al-de Weereld poogen wijs-te maaken; Dat alhoewel Godt van den Beginne, Goed-gedagt heeft, Dat Een Man maar Eene Vrouwe zou hebben; Zulx nogtans geen zoodaanigen gevolgd *Sorteerd*, Dat het altijd Goed of Ongeoorloft is, anders te doen. Doch laat ons haar zelfs hooren; Dus spreeken zy'er gemeenlijk van, uyt Josefus, en uyt haare *Instituten*, en Menochius, Sande, Grootius, en andere; TROUW of HOUWELYK, *Is „een Verknogte Eenigheyd van Man en Wijf, tot een Onscheydbaar Leeven „en Omgang.* Het welk daar uyt zijn Oorsprong heeft, om dat de Opvoe„dinge van Kinderen, niet zoo wel kon behertigd worden, zoo niet yder „de zijne afzonderlijk kende; 't geên niet en konde geschieden, zoo Een „Wijf omtrent eene tijd, haar met meer als Eene Man quam te vermengen. „En gelijk dit ook zeeker is, Dat hoe de Liefde van een Man tot de Op„voedinge van zijn Kinderen sterker is, hoe die minder Verdeeld is; zoo „heeft de Reden en 't beeter bestaan van 't Menschelijk Geslagt, het Hou„welijk zoodaanig genoodzaakt, Dat daar door, Een Wijf, onafscheydelijk „aan Een Man, en Een Man aan Een Wijf gebonden zouden zijn: Het welk „ongetwijffeld, uyt het Voorbeeld van Adam en Eva, is aangemerkt, en als „Een Gebod in de Ziele van den Mensch schijnd ingeschaapen, Dat elk de „zijne kend, en hem alleen daar aan houd. Naar deeze meeninge worden „de Farizeën en Schrift-Geleerden van de Zaligmaaker Matth. XIX. Be„rispt en Gevraagd, Ofze niet geleezen hadden, *Dat die van den Beginne „den Mensche gemaakt heeft, hy dezelve Man en Wijf gemaakt heeft? En „dat die Twee* tot Een Vleesch *zijn*: Verklaarende 't zelve met deeze opmerke-

De daad van Jakob in 't neemen van twee Zusters in de beste vouw geslaagen.

Jakob zeer ongerijmd van Faustus Manichæus gelasterd.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

„merkelijke naadruk; *'t Geên Godt te Zaamen-Gevoegd heeft, en scheydè*
„*den Mensche niet.* Waar uyt de Onscheydbaarheyd volgd; zoo als het
„zelve Gebod by Moses word aangeteekend, Genesis 2:24. Het geëne door
„Noach, Japhet, Gomer, en alzoo voorts tot de jegenwoordige Volken
„van Europa, overgebragt, en onderhouden is. Zulx by de Kristenen een
„algemeene Wet is; Dat Een Man maar Een Wijf, en Een Wijf Maar Een
„Man te-gelijk, in Houwelijk mag hebben. Die anders doen, worden daar
„over als Overspeelders gestraft. Alhoewel onder-en-tussen, zoo wel voor
„als naar de tijden van Moses, toegelaaten was; Dat Een Man meer als Een
„Wijf mogt hebben; want alhoewel Godt door het Voorbeeld van Adam
„en Eva, had aangeweezen, Wat Goed en Best was, daar uyt volgd niet,
„Dat het zelve altijd, en eenpaarig Goed geweest zy: Of dat het Onge-
„oorloft was anders te doen. Aldus heeft Sara haare Onvrugtbaarheyd, uyt
„haare Dienstmaagd Hagar, zoeken goed-te maaken, en 't is * Goed in Gods * Dit word
„Oogen geweest, Gen. 16. Gelijk dan ook uyt de veelvuldige Voorbeelden meer stou-
„des O. Testaments te zien is, Dat het zelve niet alleen ook naar de tijden telijk ge-
„van Moses, by allen en t' allen tijden onderhouden is, en in zig-zelf niet zeyd, als
„voor Quaad Geoordeeld, maar voor een Middelmaatige Zaake opgenoomen uyt de Text
„is, die by veele Volken in Oude tijden, alzoo aangenoomen is. Ook beweezen; als vooren
„Getuygd Josephus, Dat het by de Joden een algemeen gebruyk was, Veel aangeteekend is.
„Wijven op eene tijd te hebben. Van die van Athenen, leerdmen uyt het
„Voorbeeld van Sokrates en andere, Dat het geoorloft was, meer als Een
„Wijf te-gelijk te hebben. En het is noch heeden by de Persen, Turken,
„en meer andere, in gebruyk, Dat een Man, zoo-veel Wijven mag Trou-
„wen, als hy Onderhouden kan; en vervolgens word ook naar de Veelheyd
„der Wijven die ymand heeft, zijn Staat en Vermoogen afgemeeten. Zulx
„het geen wonder is, Dat de Turken, die zoo groote Fokkers van Vrou-
„wen zijn; den *Vrydag*; dat is, VENUS-DAG, tot haaren SABBATH ver-
„koozen hebben. Doch van de Duytzen, zeyd Tacitus, Dat zy d'eenige
„onder al d'Uytheemze Volken zijn, daar onder yder Man zig met Eene
„Vrouwe te vreeden houd: Zulx ook by de Romeynen altijd onderhou-
„den is; Waarom het zelve by haar in den Duytzen, zeer gepreezen word;
„gelijk Hugo de Groot heeft aangeteekend. En dit zeggen gemeenelijk de
Regtsgeleerde tot verschooninge van der Ouden Veel-Wijverye. Ten minsten hebben eenige, 't zelve als een *Vrygeevinge* aangemerkt; naardien ook in de Wet van Moses, zommige regelen daar omtrent voorgeschreeven zijn: als te zien is, Deut. 21:15. Doch dat dit alleen Een Toelaatinge voor eenige tijd was, en nooyt van Godt is Goed-gekeurd, is moogelijk uyt Maleach. 2:15. en Matth. 19:4, 5. openbaar. Want naardien de Zaligmaaker aldaar uyt de Historie der Scheppinge leerd, Dat Een Man, en Eene Vrouwe, Zullen *Twee*, tot *Een Vleesch* zijn; en daar in de Wettige band des Houwelijx zoodaanig besluyt, Dat zy *Niet meer Twee* zijn: Heeft hy onzes-agtens daar door genoegzaam Aangeweezen, Dat het Houwelijk in diervoegen dan niet met Dry, Vier of met Veele te-gelijk, en kan *Tot Een* zijn; (Efes: 5:31.) Dewijl Veele Vrouwen teffens, niet naar 't Voorbeeld van Eva, konnen als uyt eene Ribbe des Mans genoomen, en alzoo *Vleesch van zijn Vleesch, en Been van zijn Been* schijnen, en alzoo *Manninne* genoemd worden. (Gen. 2:23.) Waar op de Zaligmaaker schijnd te speelen. En dat ook zelfs de Voortteelinge, alleen aan duske *Twee* tot *Een gemaakte*, en niet *Aan Veele* booven dat getal, toegeeÿgend word; is uyt de Zegening aan den Nieuw-Geschaapen Mensche openbaar, als Godt tot deeze *Twee* zeyd; *Zijt Vrugtbaar en Vermeenigvuldigd*, Genesis 1:28. (Vergelijkt Maleach. 2:15.) Al 't geên moogelijk in dit Puntdigtje, niet onaangenaam vervat word:

De Mensch voor-eerst maar Een, *wierd* Twee, *wanneer de Vrouw*,
Uyt zijnder Ribben Een, gemaakt wierd of Gebooren.

Daar

Daar naar, als Godt die Twee, *Ver*-Eende door de Trouw,
Strax wierdenze weêr Een, *en waaren als te vooren.*
Dus heeft Godt Een *tot* Twee, Twee *weederom gebrogt*
Tot Een; *op dat uyt* * Twee, *de Veelheyd spruyten mogt.*

* Die tot EEN gemaakt zijn.

En alhoewel eenige dit ook al tot naadeel van de Vrouwe duyden, Datze uyt de harde Been-stof des Mans genoomen is; en daar door meenenze, zoo wel van Vleesch als van Gemoede, vry Hard en Onbuygzaam is; isser nogtans van andere teegen in de Wind geleyd; zoo dat niet alleen de Geneeskundigers, de Zagte Poezelheyd van 't Vrouwen Lichaam, booven die van de Man verheffen; maar ook de Taalgeleerde willen, Dat zy by de Latijnen, van *Zagter-zijn* genoemd is. 't Geên beyde in dit Steek-Gedigt bedenkelijk gehouden word:

Hoewel Galeên *de Vrouw, veel* Malsser *agt te weêzen,*
Van Lichaam als de Man; en dat ook Varro *meent,*
Dat Muliër *zou zijn, uyt* Mollior *gereêzen:*
Wierd nogtans d'Eerste Vrouw, gemaakt uyt 's Mans Gebeent.

Booven de Veel-Wijverye, hebben ook eenige den Toom des Houwelijx, noch ruymer gevyerd; en zelfs de Voorbeelden der H. Vaderen tot een Dekmantel van Overspel bygebragt: Gelijk we zien dat ook die groote *Zelf-Strijd-*Schrijver, daar uyt geleegendheyd genoomen heeft, om als uyt de Mond van de zulke, het Minzieke Wijf van Potiphar, teegens Josef, het Overspel gering in-te zetten, en met het Exempel van zijn Oud-Groot-Vader en zijn eygen Vader, (haar invoerende als ofze zijn Afkomst en Geslagte wist;) aldus te verglimppen;

Hoe Zeydz', heeft Abraham, *uyt wien gy zijd Gesprooten;*
Niet zijn Manhaftig Zaad wel elders uytgeschooten?
En Hagar, SARAAS *Maagd, bezijden-af Gedekt;*
En uyt haar buyten Trouw, zijn Ismaël *Verwekt?*
Die Maagd uyt dit Gewest, heeft hem zoo wel bevallen,
Dat hy schoon Oud en Grijs, van nieuws bestond te Mallen,
En wierd als weeder Jong: Ziet wat een Zoeten aard
Van Vrouwen, ook van Ouds, het Rijk Egipten *baard.*
Maar wie'er swijgd of spreekt; Gy meugd dit stuk niet drijven,
Uw Vader Jakob *zelfs, Slaapt by verscheyde Wijven;*
Schoon Lea *was zijn Vrouw, de Man en had geen deêg,*
Voor dat hy Rachel *ook in zijne Armen kreeg.*
En noch wast niet genoeg; twee Lodder-zieke Maagden,
Die op haar Vrouwen woord, haar zoete Maagdom waagden,
Ververs ten zijnen lust: Quam Zilpa *deeze Nagt,*
Zoo wierd de naaste reys, hem Bilha *toegebragt.*
Wat wild gy dat ik zeg? Beziet u Land en Steêden,
Waar houd hem doch een Man *met Eene* Vrouw *te vreeden?*
Den Eersten Band wel-eer, maar over Twee *gestrekt,*
Is door de lange tijd, ook Langer uytgerekt.
Dat Godt tot Adam *sprak, en word niet meer gehouwen,*
Ziet Lamech *heeft van Ouds, aan tweederhande Vrouwen,*
(Eer Adam *noch Ontsliep) zijn heete Brand geslist,*
En Adams *harde Rib, als doen in tween gesplist.*
Een yder zoo ik hoor, neemd Veel of Luttel Vrouwen,
Naar dat zijn Haave en Goed, is magtig t' onderhouwen.
Is dit noch niet genoeg, zoo denkt op uwen Loth,
Die met een Vuyler lust, ging buyten het Gebod.

En

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

En wie doch heeft'er ooyt des Hemels ſwaare Plaagen;
Om zoo een Zoet Bedrog, in Lijf of Goed gedraagen?
Zoekt waar gy zoeken wild, daar is noch Straf noch Wet,
By Godt noch by de Menſch op't Overſpél *gezet..*

Dus verre de Poëet; die dit Geyle Wijf, d'opmerkelijke Straf-Exempelen, in Farao en Abimelech, alleen om de Roovinge van Sara gedreygd en geoeffend, met een ſchaamtelooze Stilſwijgendheyd doet overſtappen, op datze die ook in Joſefs geheugen uytwiſte. Maar noch zoo niet, dertele Prye, mogtmen zeggen; want als deeze Jongeling, teegens uw, in deeze woorden uytvald, en zeyd; *Zoud ik zulken Quaad doen, en Zondigen teegen Godt*, Gen.39:9. Belijd hy opentlijk genoeg; Dat het *Overſpèl* by de Vroome van zijn Stam-Huys, voorzeeker een *Zonde* geagt wierd; en de Daad van Juda, en zijn uytgeſprooken Vonnis over Thamar, zal ook dit Egiptize Wijf, en haare Voorſtanders genoegzaam van openbaare Leugentaal betigten: En de reſt ons in Joſefs Hiſtorie zelfs, beter als hier te-nutte koomen. Nogtans kanmen niet Loochenen, Dat ook zelfs de Wijſte onder de Grieken, het Overſpel met Troetel-Wetten begunſtigd hebben. Onder deeze was by Lykurgus Een Inſtellinge gegeeven: *Dat indien een Man op zijn Daagen, en Ontijdiger tot het Houwelijk, een Meysje van haar eerſte Bloeyzem Getrouwd had; het Meysje vry ſtond een Jong Gezel te kiezen, die Maggtiger in 't Minneſpel, De Dragtige Deerne met Jeugdiger Zaad Beſwangeren zouw; behoudens nogtans, Dat het geêner Gebooren zou worden, des Mans genoemd wierd.* Inſgelijx liet ook de Wet van Solon toe; *Dat indien de Mannen, naarlaatig in de Minne-Oeffeninge waaren; de Vrouwen haar voorzien mogten van ymand uyt haar Bekende, met wien zy zouden te-Doen maaken; op dat het geen Vreemde genoemde wierd, 't geener Gebooren wierd.* Ziet daar hoe ſlegte Dorpelwaarders de Grieken van de Kuysheyd waaren. Wy ſwijgen noch uyt Petrus Krinitus aan-te haalen, hoedaanige Vrygeevingen, van allerley Hoerdom, eertijds te Roomen in de Tempel van Venus, in twee Tafelen Uytgehouwen waaren; Want wy zijn alreede met dit weynige, te verre buyten ons Beſtek geraakt.

Aldus is deeze Rachel dan wel door een Tweede Bruyloft, Jakob tot Een Huysvrouwe geworden, en hy heeft te-gelijk met bey deeze Zuſters, als zijn Egte Bedgenooten geleeft, (voldoende de andere Zeven Jaaren Dienſtbaarheyd;) Maar is onder 't verloop van dien tijd, wel haaſt ontwaar geworden, Dat hy niet vry van Huyſſelijk Ongemak, en Onderling Krakeel was; wel ziende hoe ſwaar het viel zijne Liefde, met zoodaanigen evenmaat, aan twee Vrouwen te-gelijk uyt-te deelen, Dat niet d'een booven de-ander Bemind wierd. En zulx heeft ons Moſes ook klaar genoeg aangeweezen, wanneer hy ſtrax, naar dat hy Rachel verkreegen had, zeyd; *Dat hy Rachel Liever dan Lea had*, Gen.29:30. Dat is, gelijk het de Gemeene Latijnze Overzettinge heeft; *De Liefde tot de Laatſte, ging de Liefde der Eerſte te booven.* Jaa daar was zoo grooten onderſcheyd tuſſen de Liefde tot Rachel, en die tot Lea; Dat Moſes niet ontziet te zeggen; *Dat Lea van Jakob* Gehaat *was.* Want alzoo heeft den uytſlag der zaake, de H. Schrijver verpligt, te beſluyten, als hy zeyd; *Doe nu de Heere zag, Dat Lea* Gehaat *was?* &c. 't Geên men voorzeeker niet op zoo een volſpraakelijke wijze moet agten gezeyd te zijn; als of Jakob zijn Huysvrouwe Lea waarlijk *Gehaat* heeft; maar by vergelijking van naalating en verzuym zijner Pligt: Zoo dat Rachel van hem met zoo groot-en aanhoudende Liefde Bemind wierd, Dat het ſcheen als of hem Lea niet meer aanging; haar zoo Zelden en zoo Zoberlijk aanhaalende, dat het genoegzaam bleek, Dat hy ze verre beneeden Rachel Beminde. Hoedaanig-een verklaaringe uyt het voorgaande *vers* vloeyd; als'er gezeyd word; *Dat Jakob, Rachel Liever dan*

Hoe het te verſtaan is dat Lea van Jakob Gehaat was.

Lea had. Zoo dat Kimchius het wel-gevat heeft, als hy oordeeld, Dat hier niet zoo-zeer den *Haat*; als wel de *Verslapping* van Jakobs Liefde, beteekend word. En alhoewel het Formulier der heedensdaagze Trouw-Verbintenis, *Het Liefhebben*; beyde aan Man en Vrouwe, in 't byzonder vermaand, schijnd'er nogtans niets zoo eygen aan de Pligt van de Man, als zijn Huysvrouwe *Lief te hebben*; als van wien ook de Liefde in 't Houwlijk, haar eerste Oorsprong diend te hebben. En in diervoegen meenen we dat de fraaye Digter Jeremias de Dekker, de Pligt van Man en Vrouw, zeer wel en naar de konst aldus beschreeven heeft;

Het Lieven neem de Man, de Vrouw 't Believen waar;
Want zy is 't Hert van Hem, en hy het Hoofd van haar.

Maar naardien de Man *d'Heerschappye over de Vrouwe* toegeeÿgend word, Gen. 3: 16. En d'Apostelen ook de *Onderdaanigheyd*, den Vrouwen dikwils hebben ingestampt; is derzelver *Gehoorzaamheyd*, en vervolgens ook *d'Onderwerpinge aan den wille des Mans*, in 't Houwelijks FORMULIER niet vergeeten: Zoo dat het wel schrander, maar egter zonder grondsteun scheen, wanneer een aardig Wijf, om datze de *Vrye-Wil* geloofde, dezelve ook omtrent haaren Man, die het teegendeel dreef, zogt af-te troetelen, gelijk ons dit Schimp-Digt heel aardig afschilderd;

't Armijnze Vrouwtje met een heevig Gomarist,
Zig vindende Gepaard, bestond aldus te kallen;
Op dat wy Lief ontgaan, de stormen van de Twist;
Leeft Zagtelijk met my, Hard zal ik u niet vallen,
Alleenlijk staa my toe de Vryheyd van de Wil,
Wy zullen om de rest niet treeden in Geschil.

Lea over haar Verdrukking van Godt Vertrooft en by haar Man Bemind gemaakt door de Kinderbaaringe.

Als het dan met deeze Vrouwen aldus geschaapen stond; heeft Godt door bewijs van een byzondere Barmhertigheyd, een voordeftig Genees-middel weeten uyt-te vinden; waar door Jakobs eenzijdige Liefde getemperd, en naader ver-eevend wierd. Want gelijk hy Rachel tot hier-aan toe, om haar ongemeene Schoonheyd Bemind had, heeft de Goddelijke goedheyd gewild; (op dat Lea ook een waare Oorzaak had, om des Mans Liefde teegens haar op-te wekken;) *Dat haare Baarmoeder geopend wierd! Doch Rachel was Onvrugtbaar.* Zoo dat Lea, die in 't begin deezer Houwelijken, van weegen haar minder Schoonheyd, Veragt was; nu Beminnelijk wierd, weegens haare Vrugtbaarheyd. En dat zy het zelve ook even zoo verstond, en opnam, zulx magmen uyt haar eygen woorden besluyten, alsse zeyd; *Om dat de Heere mijne Verdrukkinge heeft aangezien; Daarom zal mijn Man my nu Lief hebben*, Gen. 29: 32. En niet alleen dit, Dat het Houwelijx-Bed van Lea, meer Gezegend is als dat van Rachel; (geevende haar ten eersten, Vier Zonen agter malkanderen; te weeten, Ruben, Simeon, Levi en Juda;) maar zy is ook Moeder geworden van die Groote Vader, uyt welke de Messias moeste voort-koomen: Gelijk den Apostel getuygd, als hy zeyd; *Want het is openbaar dat onzen* Heere, *uyt* Juda *gesprooten is*, Hebr. 7: 14. Het welke indien Jakob geweeten had, hy voorzeeker Lea, meer als Rachel zou Bemind hebben. Doch Godt heeft het hem op zijn Dood-Bed Geopenbaard; wanneer hy zijne Zonen Zegenende, dit van Juda Voorspelde, Genesis 49: 10. En alzoo een waaragtig kenteeken gestaaft, waar aan blijkt, Dat den Messias, niet door de Voorzienigheyd van Menschen zou Gebooren worden, dewijl'er die doorgaans teegens aan liep: Zoo dat ook zelfs Isaak, den Zegen aan Esau wilde geeven; daar het nogtans Jakob moeste zijn, als gebleeken is. 't Geên hier nu uyt de Joodze Boeken ter sné diend, is dit, Dat zy

Lea is ook de Moeder van Juda geworden waar uyt de Messias voortkoomen moest.

zy *Dry Sleutels* aanmerken, welke Godt voor hem zelven behouden heeft. Naamelijk de Sleutel *Des Leevens*; des *Regens*, en *Der Opstandinge uyt den Dooden*. Om waar van der Joden eygen bewoordinge by-te brengen; zy gemeenelijk daar van aldus gewoon zijn te spreeken: *De Dry Sleutels, welke nooyt aan eenig Goddelijk Gezant gegeeven zijn, zijn deeze; De Sleutel des Leevens, gelijk geschreeven is*; Ende de Heere heeft haare Baarmoeder Geopend. *De Sleutel van Regen; gelijk geschreeven is*, De Heere Opene over u zijnen Goeden Schat. *De Sleutel der Opstandinge uyt den Dooden; gelijk geschreeven is*; Ik de Heere, Opene de Graaven. Doch in de *Targum* van Jerusalem, word over Gen. 30:22. aangeteekend, Datter *Vier Sleutels* in de Hand des Heeren zijn, dien hy aan geen Engel of Seraphim gegeeven heeft. Te weeten, *De Sleutel des Regens*; *De Sleutel der Onderhoudinge*; De *Sleutel der Graaven*, en De *Sleutel der Baarmoeder*. Diergelijke ook inden Talmud gevonden word; en hier tot onze Historie, voornaamelijk wil te kennen geeven, Dat de Vrugtbaarheyd der Kinder-Teeling, van Ouds onder Israël is aangemerkt, als een byzondere Gaave Gods. En dat den Aards-Vader Jakob ook van die gedagten is geweest, magmen uyt zijn eygen Bekentenis afneemen; wanneer hy teegen zijn al-te Kinder-Zieke Rachel, met deeze woorden uytvaard en zeyd, *Ben ik dan in de plaatze van Godt, die des Buyks Vrugt van u geweerd heeft?* Gen. 30:2. Doch gelijk Moses in dat Kapittel een volgelijk Verhaal doed, van de Zonen die by beurten uyt Lea, Bilha, Zilpa, en Rachel Gebooren zijn; (zoo dat hy binnen Zeven Jaaren, Tien Kinderen gewonnen heeft;) alzoo hebben wy goed-gedagt, derzelver Geboorte, in een byzonder Hoofdstuk naar dit en 't volgende, af-te doen; terwijl wy bekommerd waaren, Dat de teegenwoordige verhandeling, door de inlas van zijn XII Zonen, veel te lang zou vallen.

Dry Sleutels van de Joden aan Godt toegekend.

Van andere Vier geteld.

Kinder-Teelinge van Ouds by de Hebreën een Gave Gods gehouden.

Waarom de Geboorte van Jakobs Zonen hier ontbreekt.

Naar dat dan Jakob in zijn langduurige Dienstbaarheyd volhard, en Veertien Jaaren onder veellerley wisselvalligheeden der Fortuyn, in Mesopotamien ten eynde-gebragt had; is hem ten laatsten het weederkeeren tot zijn Vaderland in 't zin gekoomen: (als die niet alleen wel zag, dat den Bode, welke van zijn Moeder Rebekka toegezeyd was, hem te zullen afhaalen, vertoefde te koomen Gen. 27:45.) maar daar-en-booven nu ook begon Verdrietig te worden, over den Dienst aan eenen Gierigen Schoon-Vaâr gedaan, die hem tot hier toe Bedroogen had, en nergens op-uyt was, als op dat hy hem in 't toekoomende, noch meer Bedriegen mogt. Jakob nogtans niet Ongezegend, en in Ongunst van zijnen Vaderlijken Huyswaard willende afscheyden, heeft Laban met deeze woorden aangesprooken; *Laat my vertrekken, Dat ik heenen gaa tot mijne Plaatze ende naar mijn Vaderland: Geeft my mijne Wijven, en mijne Kinderen, om welke ik u Gediend hebbe; dat ik vertrekke, want gy weet mijnen Dienst, dien ik u Gediend hebbe*, Gen. 30:25,26. Aldus begeerd hy een vrye en volkoomene Ontslaaking van zijn Schoon-Vaders Huys en Dienst; en eyst geen ander Geschenk noch Uytzet, als zijn Vrouwen en Kinderen, Dien hy met zijnen Zuuren Arbeyd verdiend had; vergelijkt met dit Verhaal, zijne Verantwoordinge teegens Laban Gen. 31:40,41. &c. Maar doch wat zeyd Laban van dusken Ontslaaking? Hy leyd aanstonds toe, om hem langer by hem te houden; niet uyt Liefde tot zijne Dogters, nogte alleen weegens de Deugden van haaren Regtveerdigen Man; maar op dat hy door haar langer verblijf, zijn eygen Voordeel staafde. Dus gedraagd hy hem dan, onder 't gelaat van een slaafsze Beleeftheyd zoodaanig, Dat'er ligt uyt bleek, hoedaanig-een Beuzelagtig Man hy was, zeggende; *Zoo ik nu Genaade gevonden hebbe in uwe Oogen: Ik hebbe waargenoomen, Dat de* Heere *my om uwent-wille Gezegend heeft; Noemd my uytdrukkelijk uwen Loon, dien ik geeven zal*, Gen. 30:27,28. Woorden voorzeeker, in welke de Uytleggers geen Opregt Hert meenen

Jakob houd by Laban aan om te vertrekken.

Daar Laban weynig zin toe heeft.

En hem Pluymstrijkt om te behouden.

te vinden; naardien Laban wel wist hoe Trouweloos hy met zijn Dienstbaaren Swaager gehandeld had: En zig-zelven egter nu zoo Slaafs aanstelde, Dat hy zeyd; *Zoo ik Genaade in uwe Oogen gevonden hebbe*; dat is, naar de gewoone beteekenis der Hebreeuwze Spreekwijze; *Indien gy my Lief hebd, en ik my Aangenaam by u gemaakt hebbe?* Doch dit wist dien Vals-aard wel beeter. Daar naar, op dat hy Jakob tot zijn Oogmerk aanlokte, streeld hy hem d'Ooren hier meede; Dat hy geduurende zijnen Dienst, *De Goddelijken Zegen* over zijne Kudden *Waargenoomen* had. De H. Histori-schrijver gebruykt daar toe een woord, dat de Gemeene Latijnze Overzettinge Vertaald; *Ik heb door Ondervinding geleerd.* De LXX Grieken; *Ik heb eenigzinds waargezeyd.* De *Targum* van Onkelos; *Ik heb Ondervonden.* En zoo heeft meede de Syrize en Arabize Bybel. Doch in het Afschrift van Bibliander, word die plaatze aldus gevonden; *Ik heb gelijk een Slange gedaan.* dat is, naar d'Oude Verklaaringe: *Ik hebbe als een Listige Slange, uwe beezigheyd, naauwkeurig Bespiet, en uwe Neerstigheyd en Getrouwigheyd in-agt genoomen.* 't Geên hoe vreemd, en van andere Vertaalingen verschillig, nogtans heel toepasselijk, op d'Arglistige handeling van Laban te agten is: Terwijlen Aben-Ezra, deeze *Waarneeminge*, van de Ramerye, of Waarzegginge, door de TERAPHIMS wil verstaan hebben, waar van wy in de Joodse Oudheden gehandeld hebben. Maar het zy dat Laban dus spreekende, het Oog op de Raadpleeging met zijn Afgodize Huyspoppen, of *Theraphim*, gehad heeft of niet, erkend hy nogtans opentlijk, Dat hem Godt om Jakobs wil *Gezegend* heeft: En steld zulx niet onwaarschijnelijk voor, tot een grondvest, waar op hy reden vond, om by Jakob aan-te houden; Dat hy zou by hem blijven, voor zulken Loon als hy zelve instellen zou. Jakob niet al-te gereed hier toe, liet geenzinds naar, deeze Beede onder een Heusze betuyginge af-te wijzen; want daar toe flux zijn volvoerden Dienst, en eygen staats-geleegendheyd van zijn zelfs-Huysbezorging, te berde brengende, spreekt hy Laban aldus aan; *Gy weet hoe ik u Gediend heb, en hoe u Vee by my geweest is? Want het weynige dat gy voor my gehad hebd, is tot een Groote meenigte Uytgebrooken: Ende de* Heere *heeft u Gezegend by mijnen Voet*: Nu dan, *Wanneer zal ik ook eens werken voor mijnen Huyze?* Gen. 30: 29, 30. Aldus spreekt hy; en voor zeeker zoo klaar en wel ter snê, dat'er weynig by-te doen vald, om zijn meeninge voor yder open te leggen. Alleen hebben zommige verschil in den zin van deeze woorden gezogt; *De Heere heeft u Gezegend by mijnen Voet.* Daar andere Vertaalen; *Hy heeft u Gezegend tot den Ingang van mijnen Voet.* Dat is, zeggen d'Uytleggers; *Met dat ik mijnen Voet binnen uwen Huyze gezet hebbe.* De LXX Overzetters schijnen aldus geleezen te hebben; *De Heere heeft u Gezegend in mijnen Voet*: Dat is, *Alwaar ik den Voet in uwen Dienst gezet heb*: Of als onze Kantteekenaars zeggen; *Al daar ik u Werk beloopen hebbe*, zijd gy Gezegend. Doch de *Targum* van Onkelos, heeft alleen eenvoudig-heenen; *De Heere heeft u om mijnent-wille Gezegend.* En zoo heeft ook de Syrize en Arabize Vertaalder. Nogtans wil de regte meeninge van Jakob, dit te kennen geeven; Dat de Heere, Laban had begonnen te Zegenen, zoo haast als hy zijnen Voet in desselfs Huys gezet had. Zoo dat het Aben-Ezra zeer wel verklaard; *Gy zijd Gezegend van de Uure af dat ik in u Huys gekoomen ben.* En by gevolg heeft ook Salomon Jarchi, den zin niet onfraay getroffen, als hy Jakob doed zeggen: *Met den ingang van mijnen Voet, is de Zegening te-gelijk tot uwen Huyze ingegaan.* Ziet daar hoedaanig-een Man den Mishandelden Jakob, aan Laban was? Al waar hy zijnen Voet keerde of wende, had hy de Goddelijke Zegeninge tot een Reysgezel. Voorzeeker is Jakob onder die Gezegende te tellen, die men eertijds volgens Augustinus, in d'Oude Punise Taal, NAMPHANIONES pleeg te noemen. Te weeten zeyd hy, Die *Een Gezegenden Voet* hebben; en wel-

> Joodze Oudheden het 1286. blad.

> Jakob beroept zig op zijn Getrouwen Dienst.

> Wat het zy dat Laban Gezegend was by den Voet van Jakob.

> En zulx bedenklijk verklaard.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

welkers aankomſt, altijd yts Heylzaams meede bragt. En in deezer voegen weet Virgilius ook te ſpreeken, van *Met een Gelukkige Voet*, tot de Heylige Plegtigheeden van Herkules en Evander te naaderen. Doch Auguſtinus heeft moogelijk niet qualijk aangemerkt, Dat het woord *Namphanio*, bedorven is; en dat men *Namphamo* behoorde te Schrijven: Het welke volgens de waarneeminge van Petitus en Bochartus, op het Puniſch en Hebreeuws, beteekend, *Schoon is zijnen Voet*. En dusdaanigen NAMPHAMO of *Schoon-Voet*, is Jakob waarlijk geweeſt; in den welken Vervuld is, 't geêne zijn Nazaat David, van den Regtveerdigen Menſche geſprooken heeft, Pſalm. 1:3. *Al wat hy doed zal wel gelukken*. Maar dewijl Godt, al Labans Geluk, om Jakobs wil had toegebragt; meende hy daar uyt billijk te moogen volgen; Dat hy nu voortaan bedagt wierd, ook *Zijn eygen Huys* te gaan bezorgen. Hy had alreede zoo veele Vrouwen, uyt welke hem nu al Tien Kinderen Gebooren waaren, daar af Joſef de Jongſte was: En was daar toe de Zoon van een zeer Rijke Vader; die hem tot een Erfgenaam van alles geſteld had: En wierd derhalven tijd, zijn Eygen Man te worden, en uyt-te zien hoe hy beſt in 't wederkeeren tot zijn Vaderlijk Huys, zijn wreveligen Broeder Eſau, die hem den Dood gedreygd had; van 't Lijf houden en aan 't bedaaren helpen mogt.

Jakob den Naam van Schoon-Voet geeven,

Wat Jakob bewoog van Laban ontſlaagen te zijn.

Maar als Laban dees billikke Ontſchuldiging, door een nieuwe Voorſlag zogt van de hand te wijzen, en Jakob aan 't Snoer te houden; ſteld hy met vollen Monde, de Vrye Keur weederom aan hem, op dat hy naar zijn eygen believen, Den Loon van zijn nieuw-ingaanden Dienſt begroote. *Wat zal ik u Geeven?* zeyd hy. Doch Jakob teegen zijn Schoon-Vaders Liſt en Gierigheyd gewaapend; eyſte geen andere Belooninge, als die enkel van den Goddelijken Zegen, en niet van Labans Getrouwigheyd zou afhangen. Als nu genoeg geleerd zijnde, datter aangaande 't genieten van een regtmaatige Belooninge, met Laban kant noch wal te bezeylen Was. Aldus antwoorde dan Jakob; *Gy zuld my niet met allen geeven: Maar indien gy my deeze zaake doen zuld; zal ik weederom uwe Kudde Weyden en bewaaren*, Gen. 30:31. Die daar op zijn Eyſch aan Laban, niet zoo ras had voorgeſteld; of de Winzieke Huys-Vader belooft hem aanſtonds, de Zorge over zijne Kudden, volgens zijn Eys terhand te laaten. Welken Eys hier in beſtond, Dat Laban van zijn gantze Kudde *Afzonderen*, en aan andere Herders zou te Weyden geeven, alle Schaapen en Geyten, die Spikkelig en Bont van Vagt waaren, en dat hy aan hem zou laaten al d'overige die Eenverwig, dat is, die of geheel Wit, of die geheel Swart waaren. En al het Jonk dat naaderhand uyt deeze Eenverwige, zouden *Bont* of *Geſpikkeld* &c. Gebooren worden; zou Jakob voor zijn Loon hebben. Want alzoo luyden deſſelfs woorden, Gen. 30:32, 33. *Ik zal heeden door uwe Kudde gaan, daar van afzonderende al het Geſpikkelde, ende Geplekte Vee, ende al het Bruyne Vee onder de Lammeren, ende het Geplekte, ende Geſpikkelde onder de Geyten: En zulx zal mijnen Loon zijn*. (Verſtaat, dat niet die, welke in deeze afzonderinge, *Geſpikkeld* of *Bont-vervig* bevonden wierden, Jakobs Loon zouden zijn; maar die naaderhand, uyt de overgeſchootene Eenverwige Schaapen, en Geyten dien hy zelve Hoeden zou, in zulker voegen Geſpikkeld en Bont-verwig zouden Gebooren worden;) *Zouden zijnen Loon zijn*. En zoo ymand vraagd, Waar toe doch zulken hazardeerlijk Beding gemaakt? Jakob zal u, en te-gelijk aan Laban antwoorden; *Dat op die wijze, zijn Geregtigheyd op den Dag van Morgen, met hem getuygen zou, als Laban zou koomen over zijnen Loon; want al wat niet Geſpikkeld ende Geplekt zou zijn onder de Geyten, en Bruyn onder de Lammeren; dat zou een bewijs zijn, Dat hy 't Geſtoolen had*. En alhoewel de Gemeene Latijnze Vertaalinge, weynig verſcheeld van onze Overzetters, iſſer nogtans *vers* 32. eenige afwiſſelinge en verzettinge van woorden, by andere te beſpeuren, die wy

Jakob noch zullende by Laban blijven, Eyſt een Belooning, die alleen van den Goddelijken Zegen zou afhangen.

Gen. 30: 35.

Jakob Eyſt al het Bont, en Geſpikkeld Vee van Labans Kudde tot zijn Belooninge.

Om wat reden Jakob zoo Avontuurlijken akkoord met Laban aangaat.

Gen. 30: 33.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Verschey-de Vertaa-lingen van deezen Eys.

wy willen opgeeven; en dan noch 't een en 't ander over de Naam-Woorden van dit *Gespikkeld Vee*, in-agt neemen. De LXX Overzetters hebben de woorden aldus Vertaald: *Laat op heeden alle uwe Schaapen voorby-gaan; en zonderd daar uyt af, elk Schaap dat Bruyn is onder de Lammeren, en al dat Wit-Bont en Wit Gesprenkeld is onder de Geyten: Dat zal mijn Loon zijn.* De Targum van Onkelos; *Ik zal heeden gaan door al uwe Schaapen; neemd van daar weg elk Bont Lam, dat Swart is onder de Lammeren, en dat gesprengd en Bont is onder de Geyten: En dat zal mijn Loon zijn.* De Syrise Bybel; *Ik zal heeden door u gantze Vee gaan; en ik zal my Afzonderen elk Lam dat geen Hoorens heeft en Bontverwig is; en elk Lam dat Swart met Wit gemengd, Bondverwig en zonder Hoorens onder de Geyten is: En dat zal mijn Loon zijn.* Laater ons de Arabise Vertaalinge byvoegen, die aldus heeft; *Heeden zal ik door uwe Schaapen gaan, en van haar afzonderen, alle Bonte en Gevlekte Geyten; en elk Schaap dat Bontverwig is, onder de Schaapen; en Vlakkerig en met Stippen Gesprenkeld onder de Geyten: En dat zal mijn Loon zijn.* Dus verre de Oosterze Vertaalingen. Rest nu de Naam-woorden deezer Afzonderinge een voor een, te Verklaaren. Door *Gespikkeld* Vee, verstaat d'Hebreeuwse Text, Dat met kleene Spatjes of Sproetjes Gestipt, en als met fijne Puntjes, aan zijn Eenkleurige Vagt, geteekend was. Hoedaanig *De Zilvere Stipkens* in de Goude Spangen verstaan worden, Cantic. 1: 11. En pleegen de Grieken alle Dieren, die Bontverwig en met Vlakken gemerkt waaren; STIKTA en KATA STIKTA, dat is, *Gestipte* te noemen. Zulx dat het de Arabise Overzetter, beeter van *Steeken*, *Stippen* of *Punten inschrijven*, afleyd, als de Gemeene Latijnze Overzettinge, die'er *Bont-verwige Schaapen* af maakt. Waarom dan ook eenige, Onkelos, Jonathan, en de Samaritaanse Vijf Boeken misprijzen; die het zoodaanigen beteekenis opdraagen, als of men PARDALEION of PARDALOTON zey, dat is, *Bontverwig en Gevlekt als een Panther-Dier.* De *Targum* van Jerusalem, en de Syrise Overzetters, zeggen; *Elk Lam dat geen Hoorens heeft*: Of *Die de Hoorens ontbreeken*: En zijn daar in van Gabriël Sionita, Ferrarius, en andere gevolgd. En zulx moogelijk wel uyt aanmerkinge dat de Talmudisten, door het woord קרח, de Beteekenis van *Glat-zijn* geeven; en eygentlijk *Kaal* te zeggen is. Invoegen zy 't zelve woord de aanduydinge van *Zonder Hoorens* hebben konnen geeven, voor zoo veel de Lammeren, in teegenstelling van de Gehoorende Rammen of Bokken, *Een Glat en Effen Voorhooft* hebben. Maar naardien'er nergens blijkt, Dat Jakob, of Laban, zulx heeft willen te kennen geeven, zal de Syrische Vertaaler misschien door het woord קרח een *Ram* of *Bok* verstaan hebben, welkers Witte Vlakken of aan het Voorhooft, of over het gantze Lichaam, *Gesprenkeld* zijn. Het tweede dat Moses *Geplekt Vee* noemd; is als zommige 't Hebreeuwse woord Verklaaren, Dat met groote Bonte Vlakken geteekend is; te weeten, welkers Wollige Vagt, als met groote Lappen van verschillig koleur, gelijk een Zots-Rok zaam-genaayd is. Even als met dezelve beteekenis van 't Hebreeuwze woord, Ezech. 16: 16. gezeyd word; *Gy hebd van uwe Kleederen genoomen, en u gemaakt Geplekte Hoogten*; dat is, *Gy hebd d'Altaaren der Afgoden met uwe Kleederen van verscheyde Kleuren zaamen-genaayd, Behangen en Opgepronkt.* Waar op onze Kantteekenaars, geen onvoegzaame Verklaaringe doen. Zulx deeze Gevlekte Schaapen, die waaren, welkers Vagt, als een Bedelaars Mantel, uyt verscheyde zaam-genaayde Lappen, en Stukken van verschillig koleur, scheenen zaam-gezet te zijn. Maar nu willen de meeste hier Witte Vlakken verstaan hebben; want alzoo hebben 't Onkelos, en d'Arabise Vertaaler Overgezet. Te weeten Vlakken die met Witte Boorden, tot de rest der Vagt als ingelast zijn. De Grieken zetten *Dialeukon*; dat wel niet donkerlijk *Vaal-Wit*, beteekend, maar 't geen binnen zijn heel bestek

Wat door het Gespikkeld Vee te kennen gegeeven word.

Wat door 't Geplekt Vee verstaan word.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

bestck, van de midden tot de Boorden, een geheele Witte Lap of Vlak is; welkers uyterste Kanten van rond-om, van 't een of 't ander verschillig Koleur worden aangegreepen. Daarom dan een Schaap DIALEUKOS is, 't geêne in een Swarte, of Bruyn-Rosse Vagt, *Witte-Vlakken* heeft. En de Taalkundigers vermaanen ons, dat zulx ook door 't Hebreeuwse woord, טלוא beteekend word. Doch Symachus heeft op 't Griex, LEUKOPODAS Vertaald; Dat zijn zulke Schaapen, die *Witte Voeten* hebben. Ziet onder andere van Schaapen *Daar Wit aan was*, Gen. 30: 35. Naar deeze Wit-Gevlakte; maakt Jakob ook gewag van *Het Bruyne Vee*: En zulx met een woord dat by de Hebreën en Arabiers, *Brand*, *Hitte* of *Warmte* beteekend; waarom zommige hier *Roodagtig*, en ook *Brand-verwig* Vertaalen. Gelijk het deswegen by de Arabiers, in de Tweede en Derde * *Vervoeginge*, de beteekenis van *Swart-maaken* heeft. Waar van daan het de Syriers en Kaldeërs, *Swart* hebben Overgezet: By d' Egiptenaars CHEMIA geheeten; gelijk Plutarchus in zijn Boekje van Isis getuygt. En wat de CHEMARIM voor *Swart-gerokte* Priesters waaren, zulx magmen in de Joodze Oudheden, als een Voorbereydzel van al deeze dingen, nuttiglijk verneemen. Doch de Grieken hebbent beeter PHAJON dat is, *Bruyn* Vertaald; en zoo hebbent ook onze wel-gedaan. Ten laatsten hebben de Taal-Geleerde aangemerkt; Dat *vers* 39. noch een andere By-Naam aan de Schaapen die *Gevlakt* en *Veelverwig* waaren, gegeeven word: En welke aldaar, עקדים genoemd worden; van עקד, dat *Binden* beteekend. Doch niet elk Schaap in 't gemeen; maar een Schaap dat Geschooren, of Geslagt zal worden. Want gelijk het gebruykelijk was, dat het kleen Vee welk Geschooren of Geslagt zou worden, de Voeten Gebonden wierd; alzoo heeft Rabbi Salomon, dit woord, de beteekenis opgedraagen van Lammeren, die aan de plaatze der Bindinge, dat is aan de beneeden-Schenkels der Voor en Agter-Voeten *Geschaakeerd*, dat is van verscheyde Koleur zijn. En zoo heeft het meede Kimchius. Ook schijnd Onkelos niet anders gezind, als hy zet; *Geschaakeerde* of *Gebondene Voeten*. En het zou moogelijk ymand konnen toeschijnen, of'er zulken Vee verstaan wierd, dat aan de beneede-Voeten, met een breede Witte Vlak, in de gedaante van een Bindzel of omgebondene Band, geteekend, de rest van 't gantze Lijf, Eenverwig was. Nu wy agter den zin der woorden geraakt zijn, kan ons de meeninge van Jakobs begeerte, niet lang verduysterd blijven; als die van Laban eyst; Dat al het Vee, dat even gelijk dit Uytschot, *Gesprenkeld en Gevlakt*, hier naar, uyt de Eenverwige Kudde dien hy hem aan-Vertrouwen zou, zou Geworpen worden, hem tot zijnen Loon zou te-beurt vallen. Doch die niet alzoo Gevlakt, maar Eenverwig zouden voortkoomen, zouden aan Labans Kudde blijven. Invoegen zijn Belooninge, niet voor de aanstaande Baaringe der Kudde inging. Want dat Jakob strax, naar den voorslag der Afzonderinge, zeyd; *Zulx zal mijn Loon zijn* vers 32. is te verstaan van de Jonge Lammeren en Geyten, die in zulker voegen Gesprenkeld en Gevlakt Gebooren wierden, als d' Afgezonderde waaren. 't Geên hier uyt te klaarder af-te neemen is; Dat Laban, dit Afgezonderd Vee, in de Hand van Labans Zonen gaf, en dezelve dry Dag-Reyzen verre, van d'andere Kudde die Jakob Weyde, afzonderde. Onder-entussen vertoeft Jakob niet lang, om het voornaam Oogmerk van dusken twijffelagtigen Loon, tot een Regter en Scheydsman tussen hem en Laban te stellen; overleest zijne woorden *vers* 33. En ziet of hy dit niet en heeft willen zeggen; *Als gy* Vader Laban, *hier naar eens wild Reekening houden,*
„ *weegens mijnen Loon, en bezien wat my volgens ons Beding, ten deele ge-*
„ *vallen is; zuld gy Ondervinden, Dat ik in het geheel niets onder mijne*
„ *Kudde hebbe, dan 't geene my toebehoord*: Te weeten, niet dan *Gespikkeld*
„ en *Gevlakt* en *Bruyn Vee*; 't welk my uyt de toevertrouwde Eenverwige
„ Kudde, aan-Gebooren is. Doch zoo gy als-dan yts onder 't mijne vind,

dat

En welk door het Bruyne Vee verstaan wierd.

* Conjugatio.

Vee met Witte of Veelverwige Voeten.

De meeninge van Jakobs voorstel aan Laban naader opgehelderd.

Gen. 30: 35, 36, 32.

En hoe hy altijd van Laban zou konnen bevonden worden Regt gehandeld te hebben.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

„dat niet Bruyn, niet Gevlakte nogt Gespikkeld is; zal'er niets in de weg „zijn, dat gy my niet voor een Dief zuld moogen houden. Maar byal„dien gy geen ander Vee, als zoodaanig Bont-geverfd en Gespikkeld onder „mijne Kudde vind; *Zal mijne Geregtigheyd op den Dag van Morgen, Ge„tuygen voor u Aangezigte*: Zoo datje my Vryspreeken en bekennen zult, „Dat ik Regtveerdiglijk hier in gewandeld heb. Aldus spreekt hy: En roemd alzoo met byzondere omzigtigheyd, niet zoo-zeer de Regtveerdigheyd van zijn Perzoon, als wel van zijne Zaaken. Maar zal moogelijk een Naauw-Onderzoeker vraagen: Heeft Jakob wel omzigtig gehandeld, met zig-zelven voor zoo gants onzeekeren Belooninge en Lotwaaginge, aan zijn Schoon-Vaders Dienst te Verbinden? En had het niet veyliger voor hem geweest, Een vastgestelde Loon te bedingen? Naardien immers dit wankelbaar akkoord, Laban een voornaame aanleydinge verschaffen kon, om 't zelve dikmaal te veranderen en in 't War te smijten? Ziende misschien den Loon daagelijx Aangroeyen. Al 't geêne Jakob hadde konnen voorkoomen zoo hy een bepaalden Loon geëyst had. Doch de zaak zal moogelijk strax minder last lyen, en Jakob van Onvoorzigtigheyd vrygepleyt zijn. Want naardien hy nu alreede meer dan eens, de Ontrouwe en Bedriegerze Hand van Laban geproeft had, heeft het by hem heel niet zeeker gescheenen, een vasten Loon te stellen; maar wel zoo een Beding aan-te gaan, Dat zijn Belooninge voortquam uyt het gelukkig Tieren der Schaapen, dien hy zelfs zou Weyden; en waar van hy te hôopen had, dat hem die, zonder verschil met Laban te hebben, zeekerlijk zou ter hand koomen. Dewijl dan Jakob hier in zulk-een Land, en Huysgezin verkeerde, daar hy van alle Menschelijke hulp, 't zy Regter, Scheydsman of Naabestaande zijnes Huyzes, ontbloot was; (en onder-en-tussen ook naar den Ouden aard van een regtschaapen Herder-Man, héel zijn Welvaaren, in den Aanwas der Kudden zette;) heeft hy liever al het zijne aan Godt willen beveelen, als van nieuws, een Proef van Labans Trouweloosheyd neemen. En daarom, gelijk'er niet aan-te twijffelen is, of indien hem Jakob Jaar-om-Jaar, een zeeker Getal uyt de Kudde afgevorderd had; Laban minder genoegen genoomen had; dan nu zijn Gierig Oog, de kans aan bey-zijden even schoon zag; en derhalven heeft Jakob zoo een Beding gemaakt, waar op hy te-gelijk hôopen en rusten kon. Gelijk het meede in de meeninge van Laban, geduurig Onzeeker stond; naar wat zijde 't Geluk zig wenden zou. En zoo het nu of dan alten besten van Jakob uyt-viel; scheen het verschil nogtans kleen te zullen zijn. Onder-en-tussen heeft Jakob zig zelven door een vast Geloove verzeekerd gehouden, Dat Godt, wiens Rijke Zegeninge zijnen Voet tot hier-toe in den Dienst van Laban, gevolgd was, hem ten minsten nu, nu'er hem Bet-van zou te nutte koomen, zoodaanigen Loon verschaffen zou, als hem voor zijnen Arbeyd toequam. Hoe'ter om mag zijn, Wy zien, dat Laban, hoe naauw ook op Woeker gezet, zonder lang daar op te dutten, den ge-eysten Loon aan Jakob toestaat; en daar door alzoo van nieuws een Onderling Verbond aangaat: Zeggende; *Och jaa: Het zy naar uwe woorden*, Gen. 30: 34. Waar toe hy ongetwijffeld wel zoo veel te ligter overgevallen is, als zijn Winzugtig Gemoed, hem scheen in-te boezemen, Dat uyt een gants Eenverwige Kudde, niet veel Bontverwige Lammeren te wagten waaren; overleggende, dat de Verwe der Jonge Dieren, zeer gewoon, de eyge gesteldheyd der Oude volgd; gelijk de Kinderen veelzinds naar de Ouders gelijken: Als waar van ook den Digter gezeyd heeft;

Of Jakob al voorzigtig gedaan heeft met zulk een Avontuurlijk akkoord aan te gaan.

Jakob heeft het Geluk van zijn Loon liever aan 't welvaaren der Kudde als aan de Bedrieglijke Hand van Laban willen waagen.

Laban heeft deeze Konditie aangegaan om dat hy 't Geluk aan weeder zijden meende even schoon te staan.

En wat zijn nader overleg kan geweest zijn.

Die de Jonge Hond bekijkt; Vindze veelzinds beyde gaar;
Of het Boksken vergelijkt; Geverft met des Moeders Haar.

Boovendien mag men ook bedenkelijk houden, Dat naardien de Schaapen, van

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

van Naatuure, niet zoo gemeen, Bont-gevlakte, als de Geyten Gespikkelde Jongen werpen, heeft Jakob te liever dezulke voor zijn Loon ge-eyst, op dat hy Laban 't Akkoord dies-te smaakelijker maakte: En het ook al van Ouds den Wolscheyders toescheen, Dat de Gevlakte Lammere-Vagten, minder dan de Spier-Witte te agten waaren: Gelijk daarom Virgilius in zijn *Derde Boek der* LAND-GEDIGTEN, aldus vermaand; *Hebd gy lust in Wolwerk, wagt u voor Braam-Klissen en Distelen: Schuw weeldige Weyen: Kies Witte en zagte Schaapen: Wraak den Ram, die alhoewel hy Wit is, een Swarte Aader onder de Tong heeft, op dat hy de Jongen niet met Swarte Vlakken Spikkele, en kies u eenen andere Belhamel uyt de Kudde.* Aldus heeft dan Laban, d'Afgezonderde Bontgevlakte Schaapen, zeer verre van d'Eenverwige Kudde, door zijne Zonen Afgeweyd; zoo datter *Eenen Weg van Dry Daagen*, tussen beyden was; En de Eenverwige, Jakob aan bevoolen; op dat hy te-gelijk de Natuure, en Jakobs Belooninge, alle toevallig Voordeel, de pas affneed. Maar dewijl deeze deelinge der Kudden en beyder aanbeveeling; (te weeten de Bont-Gevlakte aan Labans Zonen, en de Eenverwige aan Jakob,) zoo wel door de Hebreeuwse waarheyd, als door de zaak zelfs, bevestigd word; moet men 't voor een misslag agten, wanneer de Gemeene Latijnze Overzettinge, dit Verhaal zoodaanig opgeeft; Dat Laban d'Eenverwige Kudde, aan zijne Zonen te Weyden geeft. Om wel- Gen:30: 35.
ke leezinge staande te houden, de Voorvegters der Oude Latijnze Bybel, veelerley uytvlugten en bewimpelingen hebben opgezogt: Terwijlze, och-arm! In haare Verdeediging zelfs, te byster met malkanderen overhoop liggen. Dus hebben dan zommige onder hen voorgewend; Dat de Zonen aan welke de Eenverwige Kudde toevertrouwd was, niet Labans, maar Jakobs Zonen zijn geweest. Even eens, als of de Kinderen van Jakob, waar van de Oudste en Eerstgebooren, nu ter tijd, naauwelijx Zes Jaaren Oud was; over de Weydinge der Kudde konden gesteld worden? Andere, en onder die voornaamelijk Pererius, zeggen, Dat dit een Verhaal is, dat uyt de laater Tijd der Historie opgenoomen is; zoo dat het geeven van de Eenverwige Kudde aan Labans Zonen, moet verstaan worden, niet van de eerste Afzonderinge, ophet aangaan van 't Verbond gevolgd; maar naar de Geboorte der Lammeren, uyt d'Eenverwige voortgekoomen; wanneer hy Reekening met Jakob hield en de Kudde Monsterde. Want als doen zeggenze, heeft hy eerst nieuwe en Eenverwige Lammeren en Geyten gekreegen, en aan zijne Zonen overgegeeven om te Weyden. Doch dit schijnd te verre gezogt, en Kornelius â Lapide, heeft het zelve ook niet zonder reden, al-te hard gewrongen genoemd: Naademaal Moses aldaar veel te klaar van de eerste Afzonderinge der beyde Kudden handeld, om niet te konnen zien, Dat het Verbond tussen Jakob en Laban, daar meede zijn begin genoomen heeft.

En te vergeefs van â Lapide door Uytvlugten bewimpeld.

Dus heeft die groote Schrijver, een andere Uytvlugt bedagt, te weeten; Dat wel d'Eenverwige Schaapen aan Jakob gegeeven zijn; doch dat Laban hem zijne Zonen heeft toegevoegd, op datze als Zielwagters, een Oog in 't Zeyl hielden, Dat Jakob, d'Eenverwige Schaapen, niet bedriegelijk van de Kudde Afweyde, of door Konst Verbasterde. Doch deeze meeninge zal haast in rook verdwijnen, als men wel aanmerkt, Dat Jakob door het aangaan van dit Verbond, zijn eygen Geregtigheyd, en niet de Trouwe wagt van Labans Zonen heeft willen doen betuygen. Want zoo hem deeze Zonen waaren toegevoegd om op zijn Handen te passen; had hy geen andere Getuygenis voor zijn Geregtigheyd, als de Mond van deeze Loerhalzen noodig. Overdenkt *vers* 33. Maar eylieve! zegd eens; Indien Labans Zonen, by Jakob teegenwoordig waaren, op datze veel-meer over hem, als over de Schaapen wagt hielden; Hoe vraagenwe, is 't Jakob dan moogelijk geweest, de Konst van zijn Gespikkelde roeden in 't werk te stellen, waar van nogtans strax op 't ingegaan Akkoord, gewag gemaakt word? Wy voegender

En zulx uyt een ongerijmdheyd getoond:

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

by, Dat noch d'Hebreeuwſe Text, noch de Gemeene Latijnze Overzettinge zeyd; Dat d'Eenverwige Kudde aan Jakob en de Zonen Labans tegelijk gegeeven zijn; maar alleen duydelijk, Dat de Bont-Geſpikkelde, aan de Kinderen Labans gegeeven zijn; Doch de Gemeene Overzettinge, in teegendeel, Dat alleen de Eenverwige aan de zelve gegeeven zijn: Hier is geen over-eenkomſt te maaken, hoe zeer zig ook de Roomze Schrijvers vermoeyd hebben, die Overzettinge de Hand booven 't hooft te houden. Als dan vaſt de Bont-Geſpikkelde Schaapen, in Handen van Labans Zonen beſteld, en Jakob het Eenverwig Vee, in een ver-afgeleegene Landſtreek, alleen te hoeden had; heeft hy, niet zonder * Goddelijk ingeeven, dryërley Konſtgreepen ter-hand genoomen; op dat hy de Kudde tot zijn merkelijk Voordeel, *Gevlakte* Jongen deede Baaren. Welk hem ook alle zeer-wel gelukt zijn. Niet om dat hyze door Bedriegelijk beleyd, maar door Goddelijk Ingeeven, en beſtuur heeft uytgevoerd; gelijk hy zelve betuygt Gen. 31: 9. Godt niet willende dulden, Dat Laban hem Leedig naar Huys zou laaten gaan; gelijk hy zeekerlijk zou gedaan hebben; overdenkt Gen. 31: 42. en 't zal u moogelijk korts hier naar te pas koomen. Hy dan zullende de Vrugtbaarheyd der Kudde bevorderen; heeft veele Takken van zoodaanige Boomen genoomen, alſſer in die Landſtreeke overloedig by de hand waaren. En deeze Boom-Rijzen met beurtwijze tuſſen-ruymten der Groene Baſt, tot op het Witte Hout afgeſchild hebbende, heeft hy alzoo Bont-Geſpikkelde Staaven gemaakt, en dezelve, By en Om en In de Drink-Bakken en Water-Gooten geleyd, ter-tijd als het Vee Teel-ziek geworden, derwaards verzaamelde om-te Drinken: Op dat de Schaapen onder 't Rammelen en Beſpringen, niet dan deeſ Bont-Geſpikkelde Roeden voor Oogen hebbende, door die Veel-Kleurige aandoening der Zinnen, een gelijke indruk tot de Baarmoeder ontfangen, en daar uyt, alzulke Geſpikkelde Jongen zouden voortbrengen. Want aldus meenenwe dat Moſes ons des Mans Onderneeminge beſchreeven heeft: *Doe nam zig Jakob Roeden van Groen Populier-Hout, ende van Haſelaar, ende van Kaſtaanien: Ende hy Schilde daar in Witte Streepen, ontblootende het Witte, het welke aan die Roeden was. Ende hy leyde deeze Roeden, dien hy Geſchild had, in de Gooten, ende in de Drink-Bakken, van het Water, daar de Kudde quam om te Drinken, teegen over de kudde; ende zy wierden Verhittet, als zy quamen om te Drinken. Als dan de Kudde Verhit wierd by de Roeden; zoo Lammerde de Kudde, Geſprenkelde, Geſpikkelde en Gevlakte*, Gen. 30: 37, 38, 39. Aldus hebbent onze Overzetters Vertaald: Daar de Gemeene Latijnze weynig van verſcheeld; alleenelijk dat zy in plaatze van *Haſelaar en Kaſtaanien*, *Amandelen* en *Platanus-Boom* gezet heeft. En naardien andere Overzettingen, wederom van deeze beyde verſchillig zijn, ſchijndmen vermaand, Dat hun de Hebreeuwſe Text, donker geſcheenen heeft. Voor *Groene Populieren*, hebben de LXX Overzetters, *Takken van Groene * Styrax* gezet; welk men zeyd een Boom te zijn, die veel in Syrien waſt, den Qué-Appel-Boom niet ongelijk; en wiens Gom, volgens Dioskorides, inſgelijx *Styrax*, en de Zalve die 'er uyt gemaakt word, *Styrakinon Myron* genoemd word. Onkelos heeft het ook *Roeden van Populieren* gegeeven. Maar לבנה beteekend eygentlijk een Boom, welke een Blanke of Witagtige Schors heeft; hoedaanig de *Witte Populier* of *Berkenboom* is. De tweede zoort van Stokken, die onze Overzetters *Haſelaar*, en de Gemeene Latijnze, en Syriſe Vertaalers, met Onkelos, *Amandelen* noemen, hebben de LXX Overzetters inſgelijx, *Haſelnooten* Vertaald. Doch daar zijnder die uyt het zeer-gelijke Arabis woord, vaſthouden, datmender *d'Amandel-Note-Boom* te verſtaan heeft. Ten laatſten hebben zommige voor *Kaſtaanien-Boom*, even als onze Overzetters en Fagius verklaaren, *Platanus* geſteld; waar in de LXX Overzetters, met de Gemeene Latijnze gelijk ſtaan. En alhoewel Onkelos deeze Roeden

* Ziet Gen. 31: 9. 42.

Jakob ſteld dryderhande Konſtgreepen te werk om Geſpikkeld Vee uyt zijne Kudde voort-te brengen.

Neemd Takken van Boomen dien hy beurtwijs Afſchild en leydze op de Spring-tijd der Kudden in derzelver Drink-bakken.

Wat voor Takken Jakob hier toe genoomen heeft.

* Een Boom die wy elders wat naauwkeuriger verklaaren.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Roeden noemd, דרלוב, en dat Fagius zulx, *Roeden van Kaſtaanien* verklaard; beweeren nogtans andere uyt de Arabize Taal, Dat het alderbeſt, *Roeden van Platanus-Boom* Vertaald word: Naardienze by dezelve op 't Arabis דולב DULB genoemd word; gelijk dat by de Woord-Gaarder Stefanus, en in De * *Pandecten der Medicijne*, gevonden word. Waar toe meede diend, dat Salomon Jarchi zeyd; Dat deezen Boom by de Joodze Meeſters, דולפי genoemd word: 't Geén voorzeeker door Letter-verwiſſeling, de *Beth*, in *Pe* veranderd zijnde, weynig van דולב *Dulb* verſcheeld. En of ſchoon de Arabize Overzetters zelfs, te-gelijk met de Syrier, *Roeden van Populieren* verklaaren; raaden ons nogtans de beſte Taalkundigers, Dat men der uyt agtinge der alder-Oudſte Overzettinge, De *Platanus-Boom* verſtaan zal.

* Albegrip.

d'Hoedaanigheyd van de Platanus-Boom.

Als den welken in Aſien, een zeer hoogen Boom is, als een Ceder of Denneboom; met heel Breed en diep-ingeſneeden Blaaderen, die de Wijngaard en Vygeboom-Blaaderen te booven gaan: Hangende aan lange Roodagtige Steelen; doch de Schors van de Stam, is meeſt Lootverwig.

Waarom miſſchien Jakob hier toe meer dan Roeden van eenerley Boom genoomen heeft.

Aldus heeft dan Jakob dryërley zoorten van Boom-Ryſſen, beurtwijs, de Groene Baſt Afgeſchild; en met tuſſeningen de Schors daar aan-gelaaten. Op dat hy door dit dryderhande Hout, een meerder verſchilligheyd, van Bont-Geſpikkelde Stokken maakte: Naardien'er niet en ſchijnd te konnen getwijffeld worden; of de Groene Baſt, heeft zoo wel als het Afgeſchilde Hout, een verſchillig Koleur gehad; en alzoo een grooter Vermenginge gegeeven. Want zoo dit, of yts diergelijks, de reden hier van niet waare geweeſt; hy zou ongetwijffeld, niet naar Stokken van verſcheyde Boomen omgezien hebben; ten zy Moſes deeze alleen noemd, zoo alſſe Jakob by geval en ongeagt in de Hand gevallen waaren. Dus verre d'eerſte Konſtgreep.

Jakobs Tweede Konſtgreep om zijn Gevlakt Vee te vermeerderen.

Het tweede Beleyd, dat het voorige niet ongelijk was, was dit, Dat hy, naar 't wel-gelukken van zijn Geſpikkelde Roeden, (en dat hem in de eerſte Werpinge, veel Bont-Gevlakte Lammeren Gebooren waaren,) dezelve Nieuwelingen van de overige Kudde afzonderde, en die by een vergaaderd hebbende, ſtelde hy zijn Bont-Gevlakte altijd de Schaapen van Laban voor, op dat hy de Bevrugte Moeders door die Geſpikkelde Voorwerpzelen, geduurig trof, en de Naatuure als 't waare daar meede al-ſtreelende, aanleydinge gaf, om gelijke Lammeren voort-te brengen. Waar toe hy dan Daagelijx bezorgde, Dat de Bont-Geſpikkelde, by Troepjes, in het Weyden, d'Eenverwige Moeders altijd voorgingen, en d'Oude haar volgden; zoo datter geen andere in haar gezigt verkeerden, als die een Geſpikkelde Vagt hadden; doch d'andere malkanderen nooyt of zelden in 't gezigt kreegen. Waar uyt het dan gebeurde, Datter weynige of geene Eenverwige aan Laban te-beurt vielen. Want dit is 't dat Moſes wil te kennen geeven, als hy zeyd; *Doe ſcheyde Jakob de Lammeren, ende hy wende het Gezigt der Kudde op het Geſprenkelde, ende al het Bruyne onder Labans Kudde; ende hy ſtelde zijne Kudden alleen, ende hy zetteze niet by Labans Kudde*, Gen. 30:40.

Derde Konſtgreep die Jakob te werk ſteld.

En ſtrax daar op, de Derde Konſtgreep verhaalende, doet hy dat met deeze bewoording: *Ende het geſchiede telkens als de Kudde der Vroegelingen Verhit wierd, ſtelde Jakob de Roeden, voor de Oogen der Kudde in de Gooten; op dat zy Hittig wierden by de Roeden. Maar als de Kudde Spaade Hittig wierd, ſtelde hyze niet; zoo dat de Spaadelingen Laban, en de Vroegelingen Jakob toequaamen*, Gen. 30: 41, 42. Maar naardien de fraayſte Uytleggers toeſtaan, Datmen voor *Vroegelingen*, verſtaan moet, *De Sterke* en *Vaſte Schaapen*, die *Beklonken van Lijf* waaren; en door *De Spaadelingen*, welke *Swak*, en *Onſterk van Geſtalte* waaren; zal hier de meeninge zijn, Dat Jakob de Geſchilde Roeden nooyt in de Drink-Bakken ley, dan wanneer Labans Beſte en Sterkſte Schaapen Togtig waaren; maar dat hy zulx geheel en-al naarliet, wanneer de ſwakke en minſt-Beklonkene Verhit wierden; op dat de laatſte niet voor Hem, maar voor Laban mogten Baaren. En nogtans heeft dit den Overzetters

En dezelve nader verklaard.

ters en de meeste Uytleggers, een tweederley Springtijd der Schaapen leeren aanmerken; en die te onderscheyden, in een *Eerste* en *Tweede Dragt*, gelijkwe strax verneemen zullen. Valesius heeft deeze Vroege en Laate tijd, voorzeeker al-te kort ingekrompen, wanneer hy in zijn H. Natuurkunde meend, Dat in deeze woorden alleen Onderscheyd gemaakt word, tussen de Schaapen die in den Morgenstond Besprongen wierden, en die, welke op den Avond Ontfingen: Waar van de Morgenstondze Dekking, Vrugtbaarder en beeter Lammeren uytleeverde, dan die in de Avond-Schaaduwe geschiede. 't Geên dien Schrijver door veele bewijs-redenen, genoomen van de Spijze der Dieren, en d'omstandigheeden des tijds, yder voor de loutere waarheyd poogd in de Hand te stoppen. Maar naardien de H. Historie nergens van de Ontfankenis des Avonds of des Morgens gewag maakt; en'er by de Geleerde Mannen ook niet getwijffeld word, of de Hebreën en meest al de Oosterze Volken, hebben een tweederhande Dragt en Baar-tijd gehad; die by hen onderscheyden wierd, in de *Lente* of *Voorjaarze*, en in de *Herfst* of *Najaarze Dragt*: 't Geên de reden is, Dat Onkelos, De *Vroegelingen* hier ter plaatze, *Eerst-Geboorne* noemd: En d'Arabier, *Lammeren van 't Voorjaar.* En Aquila, Symachus en Hieronymus met veel andere, *Lammeren die van de Eerste tijd zijn.* Alzoo verstaan de Overzetters en Uytleggers met hen, door de *Vroegelingen*, zulke Lammeren, die van de Voorjaarze Bevrugtinge zijn. Welke tijd Kimchius met Aben-Ezra en andere Joden, in de Maand * NISAN stellen; die tot onzen *Meert* en *April* invald. Zy voegender by, Dat de Eerste en Voorjaarze Lammeren, *Gebondene*, genoemd worden, dewijlze een Vaster en Beklonkener Lichaam, als de Lammeren der Herfst-Dragt hebben. In welker naarvolginge dan de Arabize, Syrize, Kaldeëize en onze Duytze Overzetters, dezelve niet onvoegzaam, *Spaadelingen* hebben genoemd. Welke laatere tijd de Joden gewoon zijn tot de Maand * TISRI te betrekken; die op onzen *September* en *October* invald. Zulx ons nu niet meer moeyelijk te verstaan is; waar in de Uytleggers meenen, Dat het Beleyd van Jakobs Konstgreep, geleegen was: Te weeten, Dat hy in de Voorjaarze Onfankenis, zijn Gespikkelde Roeden geleyd heeft; maar niet omtrent die, welke in de Herfst-tijd geschiede: Waar door het dan gebeurd is, Dat de Bont-Gespikkelde Lammeren, welke uyt de Voorjaarze Bespringinge voortquaamen, veel Vaster en Sterker van Lichaam geweest zijn, dan die uyt de Naajaarze Bevrugtiginge voortquaamen. Dits 't gemeen gevoelen; en het zou ons moogelijk geheel aanneemelijk schijnen, by-aldien niet een andere reden, die geenzinds verwerpelijk schijnd, vlak daar teegens aangekant lag. Te weeten, Dat de Oude doorgaans de Winter-Dragt der Schaapen, verre booven die van het Voorjaar geagt hebben. *De Winter-Lammeren* zeyd Plinius; *worden by veele beeter als de Voorjaarige gehouden; dewijl'er voor de Welvaard van dit Beest meer geleegen schijnd, voor den* Langsten, *als voor den Kortsten Dag des Jaars, Gebooren te worden.* Insgelijx Kolumella, aan 't derde Hoofdstuk van zijn Agtste Boek: *Het Herfst-Lam is beeter als het Voorjaarige Lam: Dewijl het volgens* Celsus, *meer tot de welstand behoord voor den Zonnen Stilstand, als des Winters sterk te worden; en dat ook dit Dier onder alle andere Dieren, alderbequaamst op den Kortsten Dag Gebooren word.* Waar toe, wanneer wy terstond noch andere bedenkelijke bewijzen uyt de Natuurbeschrijvers en d'ervaarendheyd der Vee-Hoeders zullen bybrengen, genoegzaam zullen vermaand worden; Dat moogelijk *De Vroegelingen*, niet zoo zeer van de Geboorte der Lammeren in 't Voorjaar, als wel van de Vroeg-tijdige Bespringinge der Schaapen te verstaan zy; dewijl die, welke in 't Voorjaar Bevrugt wierden, teegens de Winter Jongen Wierpen, en overzulx *Herfst-Lammeren* voortbragten, die d'Oude voor de beste hielden. En alzoo zullen dan *De Spaadelingen* voor die Lammeren te agten zijn, welke, uyt de

Wat de Vroege en Laate Baar-tijd by de Oosterse Volken was.

En hoe het Geworpen Vee daar naa Vroegelingen, en Spaadelingen genoemd wierd

* Of ABIB de Eerste Maand der Hebreën

* De Zevenste der Hebreën.

En wat Jakob daar omtrent met zijn Konstgreep waargenoomen heeft.

Plin. Lib. VIII. Kap. 47.

De deugdelijkheyd der Vroegelingen en Spaadelingen naader aangeweezen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

de Naajaarze Bevrugtinge, in 't Voorjaar Gebooren wierden; gemerkt de Lammeren gemeenlijk Vijf Maanden Swanger gaan. Want de Lammeren die in de Maand Nisan, dat is tussen *Meert* en *April* ontfangen wierden, zijn omtrent September konnen Gebooren worden; gelijk aanstonds zal blijken. Daarom gissen eenige Uytleggers, Dat dit de meeninge van Moses is, Dat Jakob, de Bont-Gespikkelde Roeden, voor de *Frisse*, *Vette* en *Vollijvige Schaapen* geleyd heeft, op dat hy daar uyt, zijn *Bont-Gespikkelde* Lammeren bequam: Doch dat hy die Konstgreep naarliet omtrent de *Swakke*, *Maagere* en *Slegt-gestelde Schaapen*; op dat daar uyt, Eenverwige Lammeren, voor het deel van Laban Gebooren wierden. Ook isser by de Oosterze Taal-Geleerde geen twijffel; of bey de woorden welke Moses hier gebruykt, om het onderscheyd deezer Schaapen aan-te wijzen; beteekenen eerstelijk zulke, die wel in 't Vleesch, Vet en Welvaarende zijn; en daar naar, die Maager en Swak zijn. Waarom de Griekse Overzetters, hier van geen tweederley Baartijd, noch *Voor* of *Agterwaard-Jaarze* Geboorte, gewag maaken, maar dezelve alleen onderscheyden, in *Edele*, en *On-Edele*; en voorts den zin zoodaanig opmaaken; Dat de Eerste aan Jakob, de Laatste aan Laban te-beurt vielen. Waar op Moses ten laatsten over heel deezen handel besluyt; Dat den Wasdom van deezen Man, booven maaten zeer, Uytbrak in Meenigte; *Zoo dat hy hadde Veele Kudden, ende Dienstmaagden, ende Dienstknegten, ende Kemelen, ende Ezelen*, Gen. 30: 43.

Het *Schaap* is een zeer bekend Dier, en behoeft niet veel tot zijn Beschrijvinge. Desselfs Naam en Geslagte, zijn beyde Vrouwelijk; alhoewel den Woord-vitter Festus wil, Dat het ook in 't Mannelijk Geslagt genoomen word: Zoo dat men onder dezelve, de Rammen, de Hamels, en misschien ook wel de Geyten en Bokken, om datze veelzinds zaamen Weyden, daar onder verstaat. Het Schaap, is eygentlijk het *Wijfje*, en den Ram het *Mannetje* van 't Schaap. Die gesneeden zijnde, een *Hamel* genoemd word; in 't gemeen *Belhamel* geheeten, om dat hy met een Schaape-Bel aan den Hals, voor-uyt gaat: Waarom ook zijn Naam niet zelden aan d'eerste Roervinken van Muyteryën en Oneenigheyd word toegepast. En alhoewel den Ram zijn Hoorens agterwaards omgeboogen staan, zegtmen nogtans dat de Gelubde, dezelve verkeerd draagen. Omtrent Damiaten, hebben de Hamels zulke Ronde en Dik in-een gedronge Steerten, Datze die naauwelijx draagen konnen. En datze meede in Arabien en Syrien, zoo Lang en Swaar vallen, datze die op een Rolwaagentje moeten naakruyën, zullen wy elders in de Verhandeling der Joodse Offerhanden aanwijzen. De Oude Latijnen, hebben veel opgehad, met het Schaap door veelerley benaamingen te onderscheyden; Dezelve afzonderende, in *Wey-Schaapen*, *Glad-Buykige Schaapen*, *Breed-Lijvige* en *Kaal-Gewolde Schaapen*. Doch Lanata of *Gewolde*, was eertijds een Bynaam van 't Schaap, die niet zelden in sté van 't Schaap zelfs gebruykt wierd. Gelijk dan meede het woord Pecus *Vee*, dikmaal voor Schaapen genoomen word. En al dezelve verscheydentheyd vindmen ook by de Grieken omtrent het Schaap en den Ram gedaan. De Oy is de Moeder van een Nieuw-geworpen Lam; die ook *Moeders* genoemd worden, zoo lang zy haare Lammeren zelfs Voeden. Waar toe zy twee Uyers en even zoo veel Speenen hebben, die Melk geeven. Het Jong van een Schaap, word een Lam genoemd, en voerd dien Naam zoo lang het noch geen Jaar Oud is. En alhoewel de Oy-Lammeren van een Jaar Oud, Jonge konnen voortbrengen, agtmenze nogtans beeter die van een Ouden Ram en een Oy, van meer dan een Jaar Oud voortkoomen: Gelijk dan ook Kolumella leerd, dat men een Tweejaarig Oy-Lam, den Ram zal onderwerpen. En schoon het Veersje zeyd, *Een Jonge Oy, en Ouwen Ram; Geeft zeeker yder Jaar een Lam*; Getuygen nogtans de Natuur-Beschrijvers, Dat den Ram, den Ouderdom der Schaapen zeer Bemind; en een Natuur-

Het Schaap en de Geyte in haar Geslagt en Voorttee-ling naader onderzogt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

tuurlijke afkeer van de Lammeren heeft. Als meede dat hy voor hem zelven, nutter in zijn Ouderdom, als in zijn Jonkheyd is. De Oyen die Gelammerd hebben, geeven gemeenelijk agt Maanden Melk: En zulx wel meest in de Voorwinter; wanneer zy ook zoo veel Graager in 't Eeten zijn, als ofze voor Teerkost, teegens 't naastkoomende Gebrek bezorgd waaren. De Schaapen, Rammen, Bokken en Geyten, hebben Oogen die ter zijden uytzien, en verre van Malkanderen staan. De Schaapen hebben meest geen Hoorens, of zooze die elders krijgen, zijnze zeer dun. Alle deeze Dieren zijn Kruyd en Gras-Eetende; en Weyden graag de Groente af die op de Omgeploegde Akkers voortkomd. Des Winters Eetenze Hooy; en in zommige Landen, de Blaaden van den Olm, Esse en Berke-Boom; ook Thijm, Veyl en Heyde. De Schaapen die Ziltig Water Drinken zeyd Aristoteles; Verzaamelen eerder; en konnen aan Brakke Gronden meer dan eens zoo lang Leeven. 't Geên ongetwijffeld de reeden is, dat de Schaapen met heele *Stellen*, dat zijn Kooyen of Kudden, op de Zilte Schorlanden, en buytens-Dijkze aangroeyingen, veel Geweyd worden: Gelijk in Zeeland en aan de Vlaamze Ingedijkte Polders, die van de Zee bespoeld worden, te verneemen is. Wat den Drank der Schaapen belangd, eenige zeggen datze van Onklaar Water Vet worden. Ook getuygd Varro, Dat de veranderingvan Water, den Schaapen in de Spring-tijd schaadelijk is. Anders beminnenze doorgaans het Koele Water. De Spring-tijd is volgens d'Hedensdaagze Schrijvers, in 't begin van Mey; welke der Joden Maand Nisan, die in onze Meert en April invald, niet veel voorby loopt. En deeze Rammeltijd duurd tot in Augustus: Die naaderhand Beswangerd worden, verswakken; en zoo zijn ook haare Jongen gesteld, welke in 't Voorjaar Gebooren worden. Ook pleegen d'Oude Vee-Hoeders, in de Spring-tijd, naauwkeurig op Wêêr en Wind agt te geeven; als meede op 't Water dat de Kudden dronken. Dus heeft Aristoteles geleerd, Dat de Zuyde Wind goed om Oyen, en de Noorde Wind, voordeelig was om Rammen voort-te brengen. Wanneer de Herders de Maandstonden aan de Schaapen en Geyten ontwaar worden, neemenze zulx voor een gewis teeken, datze Togtig worden; ook weetenze uyt het zelve, de tijd der Baaringe te Raamen. Daar de Oyen heel dikke Steerten hebben, als in Illyrien en elders, word dezelve voor de Spring-tijd afgesneeden, en Olyë daar uyt gesmolten; om te makkelijker te konnen Besprongen worden. Die in Macedonien, eertijds op Witte Lammeren verslingerd waaren, bragten de Schaapen, naar Aliakmon, en die liever Swart-Gewolde hadden, naar Axium, gelijk Theofrastus verhaald. Ook zegtmen dat het Lam van Verwe zal zijn, als de Aaderen van de Tong der Swangere Oyen gesteld zijn. De Oyen worden dikmaal in de Derde of Vierde Verzaamelinge Swanger. Zy Draagen gemeenelijk Vijf Volle Maanden; en Werpen meest maar Een Jong; en zomtijds ook wel Twee of Dryë. En gelijk de Natuur Beschrijvers veel gevallen weeten op-te tellen, waar door de Oyen ligtelijk Misdragten voortbrengen, ('t geên niet zelden door de naalaatige zorge der Vee-Hoeders gebeurd;) alzoo zullen wy zien, Dat Jakob zig teegens Laban hier over beroemd; dat zijne Kudden zulx niet onderhaavig geweest zijn, Gen. 31:38. In Illyriën, Magnesien en Mesopotamien, werpen de Oyen tweemaal 's Jaars, en dat meest Tweelingen. Ook weeten de Oyen haaren Lammeren alsse voor haar gaan, van agter by de Reuk te kennen. Doorgaans is de Huyd der Schaapen met Wol omhangen, maar in Egipten, en in 't grootste gedeelte van Ethiopien, zijnze meest Hayrig, en by-naar als een Kameêl. Doch aangaande de nuttigheyd der Schaapen, dezelve wierd van Ouds zeer veel geagt. En wy zullender elders yts byzonders van gedenken; alhoewel zig deeze Getuygenis, breed genoeg daar over uytstrekt:

't Schaap

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

't Schaap leeverd Melk, en Mest, en Snaaren zonder tal;
't Schaft Vleesch, en Vlies, en Wol: 't Schaap heeft en geeftet al.

Daar schijnd ook een verborge Vriendschap tussen de Oyen en de Geyten te zijn; zoo datze zeer graag te-gaar Weyden. En daar worden ook in de Historie van Jakob en Laban, geen andere als Schaapen en Geyten en haare Jongen genoemd; uytgezonderd Gen.31:10:12. Daar yts van den Bok, en ongetwijffeld in hem, ook van den Ram gerept word. De Geyt is het Wijfje, den Bok het Mannetjen, en draagen beyde Hoorens, maar verschillig in grootte; en daar worden Geyten in Frygien gevonden, die'er Vier hebben. En naardien de Geyten veel Zagter Hayr als de Bokken hebben, word in 't Eyland Cyprus, het *Kamelot* daar van gemaakt. Ook heeft Bellonius verzeekerd, Dat de beste Tapyten der Turken, en de meest-geagte Grofgreynen en Kamelot-Stoffen, daar uyt gemaakt worden. En het zou wel konnen zijn, dat het *Turx-Gaaren*, dat veele *Kemels-Hayr* noemen, meest van dit *Geyten-Hayr* Gesponnen word. De Huyd van dit Dier heeft ook eertijds tot Kleederen gediend, want daar word van de Lokrensen en Getulen verhaald, Datze haar voortijds met Bok-en Geyte-Vellen pleegen te bekleeden, Waar toe men eens mag naazien Hebr. 11: 37: 2 Kon. 1: 8. en Matth.3:4. En hoedaanig ook de Vrouwen naderhand, dit *Geyten-Hayr* Gesponnen hebben, om Gordijnen voor den Tabernaakel te Weeven, zullen wy op zijn tijd en plaatze, uyt Exod.35:26: en 36: 14. verneemen. De Geyten veranderen heel ligt de Verwe van 't Hayr in haare Jongen; en koomen door kleene toevallen, jaa door geene diemen naaspooren kan, verscheydentlijk Gevlakt, Bont en Gespikkeld ter Weereld; gelijk ons Jonston getuygd. Ook is dit Dier byzonderlijk Geyl en Teelziek van Aard; zoo datze zelfs met haar Zeven Maanden, en alze noch Zuygen, met den Bok Verzaamelen. En wy zien ook dat Oude en Nieuwe Digters, de *Geylheyd* der Geyten in haare Herders-Gezangen dikmaal Gedenken. Gelijk dan eenen onder haar, zijn Huppelende Geyten aldus vermaand;

Geyten-Hayr van groot gebruyk by d'Oosterzen.

De Geyten zijn doorgaans Der.tel en Geyl.

Ey! Geyle Geytjes, Springd zoo niet,
Een Dertelen Bok u doen bespiet,
Om onder 't Huppelen door het Groen,
Zijn kans zoekt om een Sprong te doen.

Boovendien stemmen ook al de Natuur-beschrijvers toe, Dat de Verzaameling tussen den Bok en de Geyt, veel Hittiger als die van 't Schaap toegaat; en derhalven geen wonder, dat de Fabel-Digters zoo wel de *Geylheyd*, als het *Bokken-Aangezigt* en de *Ruyge Voeten*, aan de Satyrs hebben toe-geëygend. En gelijk de Winterze Zonne-stilstant, de beste tot de Springtijd van dit Vee geagt word; Alzoo zeyd Plinius, datze in November Ontfangen om in Meert te Baaren; als wanneer de Boomen beginnen te Botten. Zommige houden tot Tien Geyten, Eenen Bok, andere slegts Eenen tot Twintig Geyten. Het eerste heeft Jakob zoo wel in de Schaapen als in de Geyten waargenoomen, naardien hy in zijn Geschenk aan Esau, Gen. 32: 14. Tot 200 Geyten, *Twintig Bokken*, en tot 200 Oyen, *Twintig Rammen* afgezonderd heeft. Hun Jongen draagenze insgelijx Vijf Maanden, en werpen meest maar Een te-gelijk; en zomtijds ook Twee of Drye. En byaldienze onder een warmen Hemel Leeven, Werpen zy Tweemaal in 't Jaar. Zy hebben even als de Schaapen, twee Uyers tussen d'agterste Beenen: En Eeten al 't zelve Voedzel; maar zijn inzonderheyd zeer verslingerd op de topjes der Wijngaarden, en teere Uytspruytzels der Heester-gewassen. Dat de Geyt, een Krijgsmans Kost pleeg te zijn, heeft ons Homerus in Achilles willen wijs-maaken, welken de Gezanten van Agamemnon te Gast noode. En dat de Geyte-Boxkens, voor een lekkere Spijze by de Hebreën gehouden zijn, hebben wy in d'Historie van Rebekka, uyt Genesis

Geyten eertijds een Lekkere Spijsgeagt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

nesis 27: 9, 14. gezien. Plinius zeyd meede, Dat de Geyt zoo grooten gebruyk in de Medicijne heeft, datter Duyzend Geneesmiddelen uyt konnen bereyd worden. En zoo ymand lust heeft te zien, wat het Oud Erfgerugt niet al van de *Ladanum* gelooft heeft, welke als een Vet Smeerzel van het Kruyd *Cistus Ledon* geheeten, aan de Baarden der Geyten en Bokken, bleef hangen, tertijd alsse dat Kruyd-gewas Aten, hy bezie Gesnerus, Aldrovandus en Jonston: Als meede de Kruyd-Boeken van Dioskorides, Theofrastus en Dodonéus. Indien het eyndelijk ook waar is, Dat d'Oudste Geneezers ondervonden hebben; Dat het Bokke-Bloed, de *Leepe Oogen* Geneest; voorwaar het spijt ons, dat Lea die Konst niet geweeten heeft, op datze haar door dezelve Vergoelijkte en behaagelijker aan haaren Man had moogen maaken. Een aanmerkinge voorwaar, die ons vermaand, tot Jakob weeder te keeren en te bezien, met hoedaanige Vraagstukken, de Geleerde Mannen, de Konstgreepen van deezen grooten Schaap-Herder, gewoon zijn op den Hekel te leggen, en zijn Geplekt Vee, als tot den Bloede te Wolkammen: Terwijlze van meeninge zijn, Datter zoo wel over *De Daad*, als omtrent *Het Regt*, door welk Jakob dit ondernoomen heeft, geen kleene swaarigheeden te vertillen zijn; op dat hy van alle wanbedrijf en Ongeregtigheyd Vry-gesprooken blijft. Dus onderzoektmen; I. *Of het een werk der Natuure, of der Goddelijke Almagt geweest is, Dat de Schaapen van Laban; het zy door de afgeschilde Roeden, of door de voor-aangestelde Bont-Gespikkelde Lammeren, Bont-Gevlakte Jongen hebben voortgebragt?* II. *Of het aan Jakob heeft vrygestaan, door deeze Konstgreepen zijn Oom Laban, van het Beste en meeste gedeelte zijner Kudden, te berooven?* Wat het eerste belangd, meest al de Griekze Kerk-Vaders, hebben 't voor een Wonderdaad Gods opgenoomen, Dat de Moeder-Schaapen, op het voorleggen der Gespikkelde Roeden, zoodaanige *Bont-Gevlakte Lammeren* geworpen hebben. Van welk gevoelen onder andere, Chrysostomus en Theodoretus zijn; welken laatsten aldus spreekt; *Jakob heeft de Groene Bast van de Stokken wel Afgeschild, doch niet als zig daar op verlaatende; maar heeft de Goddelijke Hulpe daar over verwagt.* Doch hier van verschillen de Latijnze Oud-Vaders; die zeer veel aan de Natuurlijke meedewerkinge, door d'uyterlijke Aandoeninge toeschrijven; en nogtans de Goddelijke Kragt, booven de Natuure, daar door geenzinds willen uytgesllooten hebben. En dus heeft Hieronymus gezeyd; Dat het niet te verwonderen is, dat het Vrouwelijk Geslagt, in haar Ontfankenis van die Natuure is, Dat het geëne zy ernstig aangezien hebben; of het geëne van haar te midden van de Hitte der Welust, in 't gemoed bevat word, ter tijd datze ter Bevrugtinge Ontfangen; ook zoodaanigen Jonk, door de Geboorte te voorschijn brengen: Naadien 'er voorvast gezeyd word, Dat dit ook even zoo in Spaanjen, onder de Aanfokking der Paarden geschied, die aldaar door Konstgreepen onderschraagd word. Gelijk dan ook Quintilianus, omtrent zeeker Geschil, waar in een Vrouwe verdagt gehouden wierd, om datze een Jonge Moor Gebaard had, deeze reden tot haar Verdeêding bybrengd; Dat haar Natuure op dusken wijze Ontfangen heeft, als wy zoo terstond gezeyd hebben. Ook word'er in de Boeken van Hippokrates een verhaal gevonden, van zeekere Vrouwe, die weegens een schoon Kind, datze gants Ongelijk aan de Vader en Moeder, ter Weereld bragt, van Overspel Verdagt, en Gestraft zou zijn, byaldien niet die Groote Genees-Meester, dit Stuk hier meede had weeten goed te maaken; te weeten, Datze rond-om in de Slaapkaamer zouden omzoeken, of niet eenig diergelijke Beeldnis of Schilderye, met dusdaanigen sweeming aldaar te zien was; welke gevonden, de Vrouwe genoegzaam van alle slinx vermoeden, vry-gehouden is. Een diergelijke Historie verhaald Galenus in zijn Boek *Van den Teriaak*. En gelijk de Geneeskundigers aanmerken, Dat de Vrouwen gemeenlijk groote Eer daar

De Daad van Jakob is van de Geleerde Verstanden dapper gehekeld, en onderzogt.

Vraagstukken over Jakobs bedrijf op de baan gekoomen.

En hoe van de Griekze Kerk-Vaders beantwoord.

En hoe van de Latijnze Vaders.

Fraaye bedenking van Hieronymus over de Natuurlijke meedewerking.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

daar in ſtellen, dat haar Kind de Vader Gelijkt; alzoo ontbreeken ook de Hulp-Wijven, die by de Geboorte zijn, zelden, om, eer zelfs het Kindje noch eens ter deegen Opgebaakerd is, de Gelijkenis aan de Vader, uyt-te Schaateren; en met een volmondige JEEMENI! te zeggen; *Dat het als uyt zijn Aangezigt Geſneeden is.* Gelijk dan ook de Minnemoers, Baakers en Dienſtmeyden, haare Vrouwen niet beeter Vleyen konnen; dan datze Dag-aan Dag, en dat het elk hoord, den Man aankladden, Dat het Jonge Kindje, zijn Vader Gelijkt. En daar zijn groote Natuurkundigers welke meenen, Dat deeze Gelijkenis, merkelijk bevorderd word, wanneer de Getrouwde elkander wel Gezind zijn, en haare Denkbeelden in de Omhelzinge, niet door Onkuyſſe Gedagten, op andere Perzoonen leeſten. En om dat dit den Deugdelijken Vrouwen, niet zelden een Kenteeken en kragtig Bewijs van Eerbaarheyd en Kuysheyd verſtrekte, als haare Kinderen den Wettigen Man geleeken, is dit ook de voornaame Wenſch geweeſt, waar meede de Digter Katullus, Manlius Torquatus, en Julia, in haar Bruylofts-Gedigt te keer ging, gelijk in deeze Veerzen te zien is;

Ik wenſche dat een aardig Kind,
Het Schoonſte dat men ergens vind,
Het Zoetſte van de gantze Stadt,
In uwen Schoot gedooken zat:
En dat het met een zoeten Lach,
Zijn Vader wenſte Goeden Dag:
En hem alzinds zoo wel geleek;
Dat yder die het maar bekeek,
Terſtond aan't Kroos en Wezen zag,
Wie dat de Vader *weezen mag;*
Ter Eeren van de Egte Trouw,
En u ten goede, waarde Vrouw.

En zoo heeft meede Horatius, tot een blijk der Vrouwelijke Kuysheyd, gezeyd;

Men vind geen Huys,
Door Overſpél Onkuys;
Goe Zeède en Wet
Verdrijft die ſnoode Smet:
Men Prijſt den Aard
Van die vaſt Kinders Baard,
Wanneerm' in't Kind;
Des Vaders Wezen vind.

In Egipten, zeyd Auguſtinus, heeft het nooyt aan een Os ontbrooken, die met zeekere kennelijke Vlakken geteekend was, en welkze voor een Voornaamen Godt hielden, dieze *Apis* noemden. En gelijk die Oud-Vader nooyt traag geweeſt is, alle Onguure dingen aan den Duyvel toe-te Schrijven, voegt hy'er by, Dat die Booze Geeſt, deeze Geboorte te-weeg bragt, met de Beeldnis van zoodaanig-een Bont-Gevlakt Dier, aan de Inbeelding van het Togtig Koe-Beeſt, voor-te ſtellen, ter tijd als het Beſprongen wierd; op dat hy, de Bygeloovigheyd der Afgodize Egiptenaars te-bet koeſterde. Even als of dit, volgens d'ervaarenis, (en zelfs van dit voorval in Jakob;) door de Bedriegerze Papen, niet en heeft konnen in 't werk geſteld worden; of dat in heel Egipten, geen Gevlakte Oſſen genoeg te vinden waaren, om de rol van Apis uyt-te voeren, ten zy'er Juyſt de Duyvel meë ſpeelen moeſt. Laat'er ons de woorden van Iſiodorus by doen, en dan een beſluyt maaken. Dus ſpreekt hy'er van: *Jakob heeft teegens de Natuure, de Gelijkheyd der Bontverwige Roeden in de Lammeren te-weeg gebragt: Want het zy wat ſlag van Rammen, zijne Schaapen van booven in't Beſpringen overſchaaduwden, Ontfingenze nogtans zoodaanigen Vrugt, alſſe in de Spiegeling van het Water beſchouden.* Om uyt al dit Gezeg, de Keur te neemen, zoumen onzes-agtens, moogen denken, deeze meeninge de zeekerſte te zijn, welke het byzonder Oogmerk Gods, met Jakobs byzonder Beleyd omtrent de Natuure, te zaamen voegd. Want aangaande de Natuure, het blijkt genoeg, Dat de Voorwerpzelen door 't werktuyg der Oogen, zeer dikmaal, d'Inbeeldinge der Bevrugte Moeders zoodaanig treffen, datze aan 't Geèn'er Gebooren zal worden, zoodaanige kenteekenen indrukken, datzer nooyt uyt-te wiſſen zijn.

Getuygenis van Auguſtinus aangaande de voortkooming van den Gevlakten Os Apis in Egipten.

En van Iſiodorus.

Hoe de Voorwerpen op d'Inbeelding der Bevrugte Moeders werken konnen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

En zulx met Exempelen waarſchijnelijk gemaakt.

En 't is openbaar, Dat meeſt al de Natuurkundigers van dat Gevoelen zijn By Galenus, heeft de Oude Filoſoof Empedokles geleerd; Dat de Vrugt in de Baarmoeder der Vrouwen, onder d'Ontfankenis zoodaanigen Indruk door d'Inbeeldinge krijgt, datze dikmaal Kinderen voortbrengen, die aan de bevalligheyd van een Pronkbeeld, of ook wel naar eenige Miſmaaktheyd in dezelve, niet ongelijk zijn. Ook verhaald Galenus zelve; Dat twee Wanſtaltige Ouders, door middel van een Tafereel, daar een Schoone Jongen in geſchilderd ſtond, en de Vrouwe van haar Man belaſt was, dezelve altijd onder zijn Omhelzing aan te zien, een Kind te voorſchijn bragt, Dat niet de Vader, maar de Schilderye geleêk. En het geene Oppianus van de Schoone Kinder-teelinge der Lakoniërs verhaald, loopt vaſt hier-op uyt; als meede 't geêne hy van de Paarde-queêking, en 't aanſokken van ſchoone Duyven bybrengd; welkze door het behangen van geſchilderde Kleeden te weeg bragten. Voorwaar Ariſtoteles heeft hier ter ſné niet qualijk aangemerkt; Dat

Waarom de Moederlijke Verwe veel zekerder in de Beeſten als aan de Menſchen overgaat.

de Beeſten veel kennelijker, de Natuurelijke Lijfsgeſtalte en Verwe der Oude, in haare Geſlagten bewaaren, dan de Kinderen der Menſchen; om dat het Menſchelijk Gemoed, zelfs in de Verzaameling, meer verſcheydendheyd van Hertstogten en Overleggingen, onderworpen is; naar welke Verſchillige geſteldheyd van Vader of Moeder de Kinderen die daar uyt voortkoomen; niet zelden Verſchillig zijn. Doch met de Beeſten is 't anders geleegen; overmids zy alleen hier toe aangeprikkeld worden, Datze haars-Gelijke voortbrengen, volgens de kragtigſte Indruk van 't geêne haar Dierelijke Geeſten onder 't Verzaamelen aandoed. 't Zelve ſchijnd meede Plinius aangemerkt te hebben: d'Overdenking der Gelijkeniſſen, *zeyd hy*, vermag zeer veel

Waarneeming van Plinius.

„op 't Gemoed; en kan door toeval van 't Gezigt, 't Gehoor en de Geheug„nis, d'opgevatte Beeldnis, zelfs in d'Ontfankenis der Bevrugting, een „vaſte plooy doen zetten. Want d'Overdenkinge van beyde Gemoederen der „Teel-oeffenende, konnen zoo ſchielijk door alle de deelen des Lichaams „heenen vliegen; Datze een zoort van Evenbeeld of Gelijkenis maakt, (of „ten minſten Vermengd;) aan het geener uyt de Teel-oeffening van twee word „uytgewrogt. En hier van daan word'er een veel grooter Verſcheydentheyd, „in de Menſchen als in alle andere Dieren gevonden; naardien de veeler„hande ſnel-vliegende Gedagten, veel gereeder zijn, om het gangveerdig „Gemoed, veelvormige kenteekenen in-te drukken. Daar-en-teegen zijn, „de Gemoederen van al d'andere Dieren, bepaald, en als onbeweeglijk, „en aan alle dingen, een voor een, elk in zijn Geſlagt gelijk. Hier uyt magmen giſſen, hoe het gebeuren kan, Dat een Schaap, (gelijk L. Lemnius verhaald, in zijnen tijd gebeurd te zijn,) een Lam ter Weereld brengd, Dat het Hooft van een Zee-Kalf heeft; wanneer naamelijk de Moeder onder 't Beſwangeren, zoodaanigen Beeſt, meer dan 't gewoon was, heeft aangezien; gelijk in dit voorval geſchied was. En zoo wy ons met de Leſſen van Petrus Meſ-

Hoe de Inbeeldings-kragt op de Ontfange Vrugt in 's Moeders Lichaam werken kan.

ſias, en Viénus, die een Boek *Van de Kragt der Inbeeldingen*, geſchreeven heeft, wilden beraaden; wy zouden een groot aantal van Voorbeelden konnen byhaalen. Hoe nu, en op wat wijze, deeze Teekenen, aan de Ontfange Vrugt worden meede gedeeld? daar omtrent hebben d'Onderzoekers ook niet leedig geweeſt, om te zien, of zy 't ons konden zeggen. Onder die heeft de Geleerde Man, Joh. Gerh. Voſſius, gemeend, Dat de Kragt der geduurige Inbeelding, de bevatte Gedaantens zoo wel in de Geeſten, welke het middel der Vormende kragt zijn, indrukt, als in het Bloed, welke het Voedzel en de Stoffe van de Vrugt is. Welke Inbeeldingen onder de Verzaameling, de Gedaante der Ingêbeelde zaak, tot de zaadelijke Geeſt invoeren, en zoodaanig beſtuuren, Dat ook des Vaders Inbeelding, niet heel zelden tot de Vrugt komd, en een Vermenginge met die van de Moeder maakt. Maar om dat naar d'Ontfankenis, de Ziel van de Moeder, tot aan de Geboorte, altijd by de Vrugt tegenwoordig blijft, kan zy alleen verſcheyde dingen op dezelve werken.

Maar

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Hoe vèr ons deeze dingen in de beschouwing van Jakobs ondernee-ming te nutte zijn.

Maar of schoon d'Ondervinding al deèze dingen leerd; en de bygebragte reden genoezaam toonen, Dat de Natuure daar toe helpen kan; (zoo dat het zou konnen geschieden, Dat zoo wel door dusdaanig-afgeschilde Stokken als Jakob ter-hand nam, als door middel van de voor-aangestelde Bont-Gevlakte Lammeren; ook zoodaanig Gespikkelde Jongen geworpen wierden;) schijndmen nogtans niet al-te hardnekkig te moeten gelooven, Dat dusdaanig-een uyterlijke aandoening van Labans Schaapen, de geheele Oorzaak van deeze uytwerkinge is geweest: Want indien die Konstgreep door haar eygen kragt, zoodaanig werkzaam was geweest, Dat d'uytwerkinge zeekerlijk daar op volgen moest, Daar is voorzeeker niet aan-te twijffelen, of d'heedens-daagze Schaapherders, die deeze Konst weeten, zouden zulkeen doorlugtig Voorbeeld, onder veelerhande inzigten naarvolgen.

Dat Gods Hulpe dë Konst van Jakob onderSteund en merkelijk geholpen heeft.

Hierom diendmen te gelooven; Dat de getergde Inbeeldinge der Beesten, slegts een Helpende Oorzaak is geweest; en dat voorts de kragt Gods, de swakheyd der tweede Oorzaak te hulp koomende, door zijne Zegening, booven de Natuure heeft doen te voorschijn koomen, 't geën door de Natuure alleen Onmoogelijk was.

En hoe aan Jakob bekend gemaakt.

En dat zulx ook aan Jakob is bekend gemaakt, door de Goddelijke aanspraake, die hem in den Droom, de *Gesprenkelde*, de *Gespikkelde* en *Hagelvlakkige* Rammen en Bokken, die de Kudde der Schaapen en Geyten in de Springtijd beklommen, toonde; (zeggende, Dat het Godt genoeg bekend was, alles wat hy van Laban geleeden had; en dat hy hem derhalven opnam te Verdaadigen, en voor zijne zaake te zorgen;) zulks is ons uyt Gen. 31: 10-13. openbaar. Laat'er ons by aanmerken, dat Jakob in 't zelve Hooftstuk *vers* 8. zeyd; Dat al de Beesten zoodaanig Gebaard hebben, als Laban hem telkens tot zijnen Loon had toegereekend. Invoegen P. Martyr niet quaalijk spreekt, als hy zeyd; *Dit kan voorzeeker, niemand als het Goddelijk bestuur dank-geweeten worden.* En alzoo heeft ook Rivèt goed gedagt, Dat Godt door zijn byzondere Hulpe, Jakob willende Zegenen en Rijk maaken, hy de Inbeeldings-kragt der Schaapen, door de Beschouwinge der Gevlakte Stokken, werkzaam gemaakt, en de tweede Oorzaak door die bestuuringe zoodaanig opgewekt heeft, Datter tot het voortbrengen van alzulke Bont-Gespikkelde Lammeren, als Jakobs Loon zouden groot maaken, niets in de weg quam, welk beletten kon, Dat niet alles volgens 't aangeleyd Oogmerk gelukte. Het welke indien wy toestemmen, ons ruym-baan maakt, om nu ook de tweede swaarigheyd ligtvoeriger aan-een kant te maaken.

Onderzoek of Jakob zijn Oom Laban in zijn Inbeelding aldus heeft moogen misleyden; dewijl hy alleen zulke Lammeren en Geyten verstond als'er door toeval en niet door Konst zouden voortgebragt worden.

Wanneer hier dan verder Gevraagd word, Of Jakob deeze Konst, door welke hy zijn Oom en Schoonvader, van 't meest en 'Beste deel zijner Kudde beroofde; met regt heeft moogen in 't werk stellen? naademaal zy beyde alleen zoo verre met elkander verdraagen waaren, Dat de *Bont-Gespikkelde Lammeren*, die by toeval en zoo als 't Geluk de Natuure gunstig was, Jakob zouden te-beurt vallen; maar niet die, welke door Konst, alzoo zouden Gebooren worden; (welk laatste, verre buyten Labans meeninge ging?) willen wy voor-eerst byzetten, hoe zig eenige uyt deeze moeyelijke Vraag, hebben gezogt te redden; en daar naar zeggen, Watter ons alderbetaamelijkst van te Oordeelen staat.

En hoe van zommige beantwoord.

Zommige zijn van gedagten, Dat het Jakob vrygestaan heeft, de Eene Naagel met de Andere doorte drijven, en Bedrog met Bedrog te vergelden. Gelijk zoo de Beschermers van *'t Natuurlijk Regt*, zeggen; *Dat men Geweld, met Geweld mag afkeeren*; En daar toe deze Spreuk, zeer gereed hebben;

> *Breek vry den geënen u Beloft*
> *Die Trouw brak, eerst aan Trouw verknoft.*

Dus meenenze hier door zoo veel te zeekerder grondvest voor Jakobs Weeder-wraak te vinden, als het openbaar is, Dat Laban hem swaarlijk beleedigt

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

digd had. Want wanneer hy hem zijn Dogter Rachel toegezeyd had voor den Dienst van Zeven Jaaren, en dat noch zonder eenige Bruydschat, daar hyze waarlijk wel Om Niet, had behooren te Schenken, (weetende van hoe grooten Huys en Erffenis hy was;) heeft hy hem naar 't voleyndigen van dien tijd, onder een schaamteloos Bedrog, Lea in haare plaatze toegestopt. En daar op noch andere Zeven Jaaren Dienst afgeperst, op dat hy daar voor ten laatsten ook de Bedonge Rachel kreeg; zoo dat hy alzinds Vuylaardig en ter Quaadertrouwen met hem gehandeld had. En gelijk'er geheel geen andere Regters waaren, by welke Jakob zijn Oom, weegens desselfs aangedaane Ongelijk Verklaagen kon, is hy gedwongen geweest, zijn eygen Regt te spreeken, en zijn geleeden Schaade, zoo goed als hy kon, weeder in-te haalen. Maar naardien het de Vroome niet zoo zeer geoorloft is, in haar eygen zaaken, Quaad met Quaad te vergelden; noch haar geleeden Schaade door eygen Wraak te herstellen; als wel dat zy met alle betaamelijk Geduld, het Quaade met het Goede overwinnen, en Godt als de Beschermer en Wreeker afwagten, volgens Rom. 12:21. Deut. 32:35. konnen veele die Verklaaringe, niet voor Goed keuren. Doch al wie op het gedrag van Jakob ter deugden let, zal moogelijk bekennen, Dat hy de gezeyde Pligt, gants Heylig en Godsdienstig, teegen zijn Oom, in-agt genoomen heeft. Want niet teegenstaande, hy zoo vaak van hem Bedroogen en misleyd was, heeft hy nogtans niet toegeleyd, om onder veelerhande teegenstreevingen, zijn Schoonvaders Jok van den Hals te werpen; maar veel-eer beneerstigd, hem als een getrouw Dienstknegt te draagen; tot dat hy ten laatsten, door zijn Konstgreepen, het zijne weederom begeerd heeft. En alhoewel eenige Godsgeleerde meenen, Dat'er ten minsten eenige zoort van Bedrog, met deeze Konsten zaamen geloopen heeft; hebben veele nogtans bezorgd, Dat het zelve niet al-te streng, op de Kerfstok van deezen Regtveerdigen Mensche, mogt aangeschreeven staan: Als die van Oordeel zijn, Dat ons de Natuure en d'eygenschap van veele zaaken kan leeren, Dat het Bedrog by de Menschen, tweederley is, Goed en Quaad. Welker beyde Beschrijvinge, aldervoegzaamst kan opgemaakt worden, ten deele uyt den Raadslag en 't Oogmerk waar toe; en ten deele uyt de Maniere, zoo als dat gepleegd word: Naardien in zeedelijke zaaken, den Raadslag en 't Oogmerk, zeekere gedaante aan de handelinge geeven. Maar de Maniere en de Middelen zijn even als de Hooftstof der zaake zelfs. Indien dan of den Raadslag en 't Oogmerk, of de Maniere en de Middelen welke Jakob ter-hand genoomen heeft, Quaad zijn, zal voorzeeker ook het Bedrog Quaad en niet Goed zijn. Maar geen van beyden, noch de Raadslag, noch de Maniere die Jakob in deeze Konst gebruykte, is Strafbaar geweest. Want wat zijn Raadslag betreft, die zal niet Menschelijk bevonden worden, byaldien wy zullen letten op den aanleyder van dezelve: Die niemand dan Godt geweest is, die hem dezelve in den Droom bekend gemaakt heeft; gelijkwe niet alleen Gen. 31:10-13. ontwaar worden: Maar inzonderheyd daar in versterkt worden, alswe zien, Dat het gantze Voorstel, en d'eygen inhoud van dien Raadslag, niet geweest is, Dat Jakob een ander van het zijne Berooven zou; maar alleen op dat hy verneemen mogt, hoe veel hem Godt, door zijne Zegeningen verschaffen wilde. En daarom, dewijl Jakob naar alle waarschijnelijkheyd, die hulp-middelen doe ter tijd noch niet geweeten heeft, welke hem God naaderhand Gebood in 't werk te stellen; heeft hy door het vast-betrouwen op de Goddelijke Belofte, onder het aangaan van zijn Verbond, tot Laban gezeyd; *Zoo zal mijne Geregtigheyd met my Getuygen*, Gen. 30:33. of, *Zoo zal my mijne Geregtigheyd getuygen.* Met welke woorden, by-aldien hy eenig Bedrog op de Lever had, hy voorzeeker den Naame Gods, en de Geregtigheyd, schandelijk zou misbruykt hebben. Boovendien, zijn ook de Middelen welke Jakob gebruykt heeft, noch Onregtveerdig noch Ontwettig, naademaal zy nog

Een teegenwerping beantwoord.

't Bedrog is by de Mensch tweederley.

En krijgt zijn Deugt en Ondeugt uyt den Raadslag en 't Oogmerk waar toe het word aangeleyd.

En zulx tot verdediging van Jakobs handeling omtrent Labans Kudden te nutte gebragt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

nog teegens de Natuur nog teegens d'instelling van zijn gemaakt Verbond aanliepen. Zy zijn voor-al niet teegen de Natuure geweest, dewijlze uyt de Natuure genoomen waaren; ook niet teegen d'Instelling van 't Verbond, naardienze noch in 't Openbaar noch in 't Byzonder was. Want in 't Openbaar heeft hy zig met niemand Verbonden: In 't Byzonder had hy ter Goedertrouwen een Verbond met Laban gemaakt. Maar hy had tot hem gezeyd; Dat hy niets van hem begeerde; maar dat hy d'uytwerking van den Heere verwagte; zoo dat desselfs Regtveerdigheyd, hem Getuygen zou. Door hoedaanig-een aanvertrouwdheyd, dan ook het goed Geloof, en de Regtveerdigheyd van zijne zaake, bevestigd word; naardemaal hy den uytslag van die geheele handeling, den wille Gods onderworpen heeft. Maar nu heeft Godt, op dat hy Jakobs Loon in Regtmaatigheyd uytdeelde, hem de middelen Gebooden; dien hy ter Goedertrouwen naar 't Bevél Gods, en niet ter Quaatrouwen naar den Mensche opgevolgd heeft. En daarom, dewijl hy door zijn Natuurkonst, het zijne volgens de Goddelijk aanleydinge, weederom begeerd heeft; (op dat alzoo een goed gedeelte, van de Goederen, die Laban, uyt den zuuren Arbeyd van Jakob, opgesteeken had, Regtveerdiglijk aan hem wierd uytgekeerd;) moetmen 't even op die wijze aanmerken geschied te zijn, als Godt naaderhand gewild heeft, Dat de Reysveerdige Israëliten, der Egiptenaaren, Goude en Zilvere Vaaten zouden afhandig maaken, tot Belooninge van haare onverdraagelijke Dienstbaarheyd, waar voorze in veele Jaaren, geen Bezoldinge van haare Heeren genooten hadden. 't Geên wel ingezien, en aandagtig over-een gebragt, niet alleen genoegzaam grondvest, Datter niet de minste agterdogt van quaad-aardig Bedrog teegens Jakob op-te neemen is; maar dat ook dit alleen de reden is, die het Bedrog van hem gepleegd, kan Goed en Billik maaken; naardien het hem op dusken wijze en tot zulk-een regtmaatig inzigt, van Godt aanbevoolen is. Zoo datze haar te vergeefs vermoeyen, welke zig zelven Jakob tot een Patroon en Beschermheer stellen, om Archlistige Bedriegeryen te pleegen; of andere uyt dit Exempel wijs te maaken, Datmen d'eene quaade kneep met d'andere mag betaald zetten. Niet onderscheydende, hoe Jakob dit geheelen-al, door een byzondere magt, buyten 't algemeen Bevel gedaan heeft; maar genoeg agten, slegts een Voorbeeld gevonden te hebben, Datze zonder van gelijke magt voorzien te zijn, begeeren naar te volgen. Doch zulke moogen toezien, want wy scheyden'er af, en willen Jakobs Vertrek uyt Labans Huys, in 't volgende Hooftstuk bezien. Want hier in't breede naar te vorsschen of niet de Griexe Digter Kallymachus, 't Verzierzel van Apollo, (die in zijn Ballingschap als Herder onder Admetus diende; en welke Reyze hy alleen uyt liefde begon; en ook een zeldzaame Vermeenigvuldiging van 't Vee terhand nam;) uyt d'Historie van Jakob verpoetst heeft? Zulx schijnd ons met te veel onzeekerheyd beswagteld, om'er tijd aan te verspillen. Beeter zal moogelijk hier, tot een Toegift van Jakobs Herders-Leeven passen, te bezien, met hoe noesten Arbeyd, d'Oude omtrent de Vee-Weydinge zijn bezig geweest, en wat Werk'er aan vast was, die wel gaade te slaan, en hoedaanige Rampen, de Kudden onderhaavig waaren. Want gelijk wy in 't volgende Hooftstuk uyt Jakobs Beklag teegen Laban, verneemen zullen, met hoe lastigen Bezorging hy zijne Kudden Geweyd, en wat Geluk hy in heel zijnen Dienst gehad heeft; luste ons dit volgende, tot een aangenaam Voorbereydzel daar van, uyt de Digter Virgilius aan-te lassen; als den welken, aan 't derde Boek zijner LAND-GEDIGTEN, (naar dat hy genoeg van 't Aansokken der Paarden, Runderen, en Koebeesten gesprooken had;) ook van het Weyden der Schaapen en Geyten rept; en'er met deezen Ophef van begind; Dit zy genoeg zeyd hy, van het Groote Vee; nu schort ons noch het ander deel van dit Werk, te weeten, hoemen Woldraagende Schaapen en Ruyghayrige Geyten hoeden zal. O Kloeke Huysluyden, dits uw, Werk; hier kund

En zulx blijkt ook dat Godt deeze middel aan Jakob heeft willen Zegenen.

En moet derhalven niet tot een quaad Exempel naargevolgd worden.

Gen. 31: 38, 39, 40.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

gy Eer inleggen: En ik twijffel niet dat het wat Voortreffelijx zy, dit met woorden uyt-te Beelden, en zulken geringen Stof, hoog op-te beuren. O! Eerwaardigste * PALES, nu wil ik mijnen Toon verheffen: Eerstelijk Beveel ik, Dat men de Schaapen in bestrooyde Kooyen Voedere, tot dat de Groene Zomer aankoome; en d'Aarde met Stroo en Vaaren-Kruyt bestrooy, op dat dit weeke Vee niet van Koude Verkleume, noch van Schurft of Voet-Euvel gequeld worde. Voorts gebiede ik, Dat men de Geyten, Blaaderen van Haag-Appel-Boomen beschaffe, en met Versch Water drenke, en de Kooyen des Winters van de Winden af naar het Zuyden en de Middag-Zon keere; wanneer de Watergieter ondergaat, en het Najaar Besproeye. Men moet zoo wel op Geyten, als op Schaapen passen: Ook is hier geen minder Voordeel aan-vast, al verkoopt men Milesische Vagten, in Tyrisch Purper geverfd, tot hoogen Prijs. Hier koomen meer Jongen, hier komd meer Melk af. Hoe gy de Geyt meer Melkt, dat de Melk-Emmer schuymd, hoe d'Uyer meer Melks geeft. Onder-en-tussen scheerd men ook Baard en Grijze Kin en ruyge lok des Cinyfizen Boks, tot gerief des Krijgs-Mans, en een Dekzel voor den Armen Zee-Man. Zy weyden Bosschen en Bergen af, ruyge Braamen en Heggen, die gaarne op de hoogten Wassen: Zy koomen van zelfs te Kooy, en brengen haare Jongen meede; en konnen met het volle Jadder quaalijk over den Drempel. Hierom zult gyze, hoeze min haar Nootdruftigheyd kennen, des-te meer met alle neerstigheyd voor Vorst en Sneeuw beschutten, gewillig Voeder en Blaaders bestellen, en 's Winters zomtijds met Hooy Voederen. Maar wanneer de Weste-Wind den genoegelijken Zomer inlokke, Drijft dan Bokken en Schaapen in Woud en Weyde: Laatze met het krieken van den Dag, in de Koelte, in het Veld Graazen, terwijl de Rijp op het Gras leyd, en de Daauw op het jonge Gras, het Vee verlekkere. Daar naar, wanneer de vierde Uur, van Hitte, Dorst krijge, en de Krekels zig in het Veld laaten hooren; laat dan de Kudden uyt Putten Drenken, of met Water, het welk door Eyke Buyzen loopt: Doch dat men 's Middags, als de Zonne steekt, een Beschaaduwd Dal zoeke; indien'er Jupijns hooge Eyk en oude Stam ergens zijn geweldige Takken uytspreyd; of zoo'er ergens een Bruyn en Digt Eekel-Bosch met zijn Gewijde schaaduwe overhangt. Wanneer de Zon begind te daalen, de koele Avond de Hitte maatigd, De Daauwende Maan alree de Bosschen verquikt, d'Ys-Voogel zig aan Strandt, de Distel-Vink zig in de Haage laat hooren; dan drijfze weeder in de Weyde, en Drenktze met klaar Water. O gy Libyaanze Herders, wat zal ik u meer van het Vee-hoeden Zingen? Wat zal ik u Digten van uwe Hutten en Wooningen, die dun gezaayd zijn? Het Vee gaat'er meenigmaal, Nagt en Dag, en een geheele Maand lang, in wilde Woestijnen Weyden, zonder eens onder Dak te rusten: Zoo luttel Stallen vind men hier. d'Afrikaanze Vee-Hoeder voert al zijnen Schat met zig, zijn Huys, zijnen Haard, zijn Geweer, den Lakonizen Hond, en zijnen Kretenzer Pijlkooker: Even-eens gelijk wanneer de Strijdbaaren Romeyn, in zijn Vaders Harnas, met een Pak overlaaden, heene trekt, en onverhoeds den Vyand in Slag-Orden opkoomende, zijn Leeger plant. Doch zoo gaat het niet by de Schyten en aan het Meotize Meyr, en daar de snelle Isterstroom het roode Zant omroerd, Rodope midden onder de Noorder Asse toereykende, weederkeerd: Daar houdenze het Vee in den Stal geslooten: Alle Velden staan'er Graazeloos, alle Boomen Blaaderloos: Het Land leyt'er Woest, met Bergen van Sneeuwjagt bedekt, en het Ys wijd en zijd, Zeven

Vadem

*PALES was de Goddine der Herders; wiens Feest-Dag op den 21ste April, dat is, *Gras-Maand*, met Offerhanden van Melk en Hooning Gevierd wierd: Welke Heydenze gewoonte, misschien aan de Wetgeever Moses, geleegentheyd gegeeven heeft, om aan Israël te Verbieden, het Boxken in 's Moeders Melk te Kooken, en Hooning op den Altaar te brengen, Exod. 23:19. en 34:26. Deut. 14:21: Lev. 2:11. Waar van elders breeder.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Vadem dik Gevroozen: Het Wintert'er Eeuwig; het Ruyscht'er Eeuwig uyt den Noord-Westen: De Zonne verdrijft'er nimmermeer de bleeke Schaaduwen; het zyze met haare Paarden ten Hemel vaare, of met den steylen Waagen zig in de Roode-Zee afspoele. De stroomende Vliet Bevrieft'er haastig met een korst, dat'er een Waagen met Beslaage Wielen strax over rijden mag: Eerst voerde het Water groote Scheepen, nu Waagens: Kopere Kannen springen in stukken, en de Kleederen staan stijf aan het Lijf Bevroozen: Zy houwen den Bevroozen Wijn met Bylen in stukken: Gantze Poelen veranderen in louter Ys: Kille Yskegels hangen aan d'ongekamde Baarden Gevroozen. Onder-en-tussen Sneeuwt het wel digt uyt de Lugt: Het Vee Vrieft'er Dood: De groote Ossen staan met Rijp overgooten: De Harten staan by groote meenigten Verstijst, tot den Hals toe diep in het Sneeuw, dat de Hoorens effen uytkijken: Geene losgelaate Honden, geene Netten, noch Roode Pennen jaagenze schrik op het Lijf: Vergeefs duwenze met hun Borst teegens den Sneeuwberg aan: Men duwtze, van digt by, het Yzer in de huyd, Datze al Brullende neerstorten, en met een vroolijk geroep t'Huys gebragt worden. De Russen Leeven gerust en leedig, in diepe Hoolen, onder d'Aarde, en leggen eenen hoop Eykenhout en gantze Olmen aan den Haard. Hier brengenze den Nagt met Tuyssen over, en spoelen met Bier en Appeldrank, in steede van Wijn, de swaarigheyd van het Hart. Dit Woeste slag van Menschen, houd zig onder de Koude Noord-Star, daar d'Ooste-Wind uyt het Rifeëze Gebergte bulderd, en het Bekleed zig met Rosse Vellen.

Maar gy, Hebd gy lust in Wolwerk, wagt u voor Braam-Klissen en Distelen: Schuw weeldige Weyden: Kies Witte en zagte Schaapen: Wraak den Ram, die, hoewel hy Wit is, een Swarte Aader onder de Tong heeft, op dat hy de Jongen niet met Swarte Vlakken Spikkele, en kies eenen andere Belhamel uyt de Kudde. Zoo bekoorde (magmen 't Gelooven) Pan de God van Arkadie, met zijn Sneeuwwitte Vagt, De Maan, die hy in de hooge Bosschen aanriep, en zy sloeg zijne Beede niet af. Doch die Melk begeerd, smijte hun Klaaver, Zeefgety-Kruyd en Zilte Kruyden in de Kribben voor: Dan drinkenze te meer, het Jadder spand te stijver, en de Melk behoud hier van, buyten ons Verstand, een Zoute smaak. Meenig Herder om de Bokken, als zy wat Groot worden, van de Moeder te stooten, Muylbanden hun den Bek met eenen Band vol Yzere Pennen. De Huysluyden perssen 'sNagts Kâàs van de Melk, dieze 'sMorgens vroeg of op den Dag Melken: Watze 'sAvonds en in 't Ondergaan van de Zonne Molken, dat brengenze 'sMorgens met den Dag in Korven naar de Stadt, of Zouten het een luttel, en bewaaren het teegens den Winter. Verzuym ook niet Honden, snelle Spartaanen, en bitze Molossen met Vette Huy aan-te fokken. Zoo lang deeze uwe Kooy Bewaaken, zuld gy 'sNagts voor geen Dieven noch aanloop van Wolven vreezen, of schrikken dat stroopende Spanjaars u heymelijk opkoomen. Gy zuld ook dikwijl agter bloode Woud-Ezels zitten, en Hazen met Hazewinden, en Dassen met Windhonden jaagen. Gy zuld dikwijl met hun Gebas het wilde Bosch-Swijn door den Modder jaagen, en het Hart, met zijn Getakte Hoornen, op hooge Bergen al roepende naa-Rennen, en in het Net drijven. Leer ook den Stal met Cederen-Hout Berooken, en schaadelijke Water-Slangen met stank van Galbaan verdrijven. Dikwijl schuylde een booze Adder uyt schrik in Stallen, in langen tijd niet gevaagd, en zogt zig hier te verzekeren: Of een Huys-Slang, een swaare Vee-plaag, en die de Kudde Vergiftigd, nestelde op het Veld, in d'Aarde. O Huysman, neemd Steenen, neemd Stokken; Verpletze, die haaren geswollen Hals opsteekende, vast Piept, vast dreygd. Zy verbergd alreede uyt blooheyd haaren Kop wel diep onder d'Aarde, terwijlze het middellijf en de krullen van haaren Staart ontknoopt, en de kringkels van het agterlijf lankzaam naar-zig sleept. Ook is de

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

de Kalabrize Bosch-Slang een vinnig Dier, dat de Borst opsteekende, den Geschubden Rug intrekt, en langs den Buyk heene met groote Vlakken Gespikkeld is: Dat, terwijl Beeken uyt Bronnen springen, en de natte Lente de Landsdouwe met Regen uyt den Zuyden bevogtigd, zig in Poelen houd, en hier zijn verblijf op den Oever neemende; zijnen Swarten en Verslindende Balg met Visschen en Borrekikkende Vorsschen opvuld. Wanneer de Poel uytdroogd, en de Grond van Hitte splijt, dan springd de Water-Slang op het drooge Veld, en haare Roode Blikken opslaande, glipt verwoed van Dorst, en Raazende van Hitte, vervaarlijk over den Akker heenen. Dan zou my niet lusten onder den Blaauwen Hemel te Slaapen, noch onder 't Geboomte in den Schoot van het Gras te liggen; wanneerze d'oude Huyd afgestroopt hebben, weeder Glimpt en Jeugdig word; of haar Jongen en Eyers in het Nest laatende, met haare Drypuntige Tonge teegens de Zonne-aan leyd en flikkerd. Ik wil uw ook d'Oorzaaken en Teekens der Ziekten leeren kennen. De Schaapen worden met een leelijke Schorftheyd geplaagd, wanneerze Door-Nat en Koud Bereegend, of 's Winters Wit en Stijf van Rijp, of naar het Scheeren niet van hun Sweet afgewist, en van scherpe Doornen gesteeken zijn: Weshalve de Herders al hun Vee in Zoet Water Wassen, en den Ram met zijn ruyge Vlokken in den Vlied Plompen, dat hy voor Stroom heene-drijfd: Of zy strijken het Geschooren Schaap met dikke Olimoer; en mengen'er Zeeschuym in, Leevende Swavel, Teer van Ida, Lijmagtig Wasch, Zee-Ajuyn, Swarte Lijm en Nieskruyd, dat een swaare lugt heeft. Evenwel is de gereetste raad, in die swaarigheyd, de Puysten booven met het Scheermes op-te snijden. Zoo lang de Herder ontziet zijn Handen aan het Gebrek te slaan; en leedig zittende, vast de Goden Bid, datze alles ten beste keeren, ergerd het Gebrek, en groeyd al heymelijk aan. Wanneer een drooge Koorts het Bloed ontsteekt, het Quijnende Lichaam pijnelijk uytteerd, jaa den Schaapen tot in het Merg van 't Gebeente zit, dan is het dienstig haar Hitte te breeken, en een Aader onder in den Klaauw te slaan, gelijk de Bisalten plagten en forsse Gelonen, die, naar Rodope en de Getize Woestijnen optrekkende, Paarde-Bloed drinken, met Melk onder een gemengd. Ziet gy het Schaap dikwils verre in Koele Schaaduwe gaan, of al Kieskaauwende het Gras booven af Eeten, en agteraan koomen, of al liggende op de Heyde het Groen kaauwen, en spaade by Nagt alleen dwaalen; straks met Aaderlaaten de swaarigheyd voorgekoomen, eer die Booze Smet onder al de Kudde onverhoeds voortkruype. De Stormwinden bulderen niet zoo dikwils op Zee, als de Plaag het Vee, en de Krankheyd in de Zomer, hier en daar niet een Schaap, maar al teffens Lammers en Schaapen, en geheele Kudden en de Gantze Kooy haastig aantast. Dat zou hy gelooven, die de Hemelhooge Alpes en Norische Berg-Kasteelen en de Landen van den Iäpischen Timavus zage, daar nu, van over langen tijd, zoo veele Schaapeweyden en Bosschen wijd en zijd, Woest en leedig liggen. Hier quam eertijds, uyt een Bedorve Lugt, een deerlijk Onweeder op, en een Ziekte ontstak in het Heetste van den Herfsttijd, en Doode allerhande slag van Vee en Dieren, Bedorf het Water, en Vergiftigde de Weyde: Ook Storvenze niet Natuurelijk; maar naar dat de Versmagte Dorst, al d'Aaders uytdroogende, de Leden deerlijk deede krimpen, groeyde d'overtolligheyd van Bedorven Bloed aan, en bragt al het Gebeente allengs door de Ziekte aan 't Quijnen. Het veege Offer-Lam, terwijl het met den Sneeuwitten en Wolle Offer-Band voor het Altaar bewonden stond, quam meenigmaal, midden onder het Offeren, onder de Handen der Offer-Mannen te Sneuvelen: Of zoo de Priester het te vooren met zijn Mes Keelde; het Ingewand wou op het Altaar niet Branden, en den Offer-Vinder om Raad gevraagd, wist niet te Antwoorden; het Mes, waar meede men het Keelde, was naauwlijks van Bloed besmet; en het Zand werd booven op slegts Swart van een weynig vuyl Bloed. Hier af Storven de Kalvers overal in de Groene Weyde, en schey-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ſcheyden aan de volle Kribben van het Lieve Leeven. Hier af ſlaan de ſtreelende Honden in een Dolheyd, en de Zeugen Kuchen met een benaauwde en geſwolle Keel, van een Aamborſtigen Hoeſt. Het ongelukkige Paard vergeet den Renſtrijd, en zijn Graazen, wil niet Drinkken, trappeld reys op reys op d'Aarde, laat zijn Ooren hangen: Zijn koud Zweet, een veeg teeken, baard agterdogt, en de Huyd is Zoor en hard in het aantaſten. Dit zijn d'eerſte teekens van de Dood. Indien de Ziekte zig daar naar verheffe, dan branden d'Oogen, het haald zijnen Adem uyt het diepſte van zijn Borſt, Zugt by wijlen ſwaarlijk, Hijgt door het ſpannen van zijn Darmen: Het ſwarte Bloed loopt ten Neus uyt, en de drooge Tong benaauwd zijn enge kuwen. Het plagt te helpen, zoo men 't met eenen Hooren Wijn in de Keel goot: Dit ſcheen 't eenige middel voor de Dood, en nu was het ſchaadelijk: Doch hier door wat verquikt zijnde, ſloegenze aan het raazen, en nu tot Stervens toe Krank, zoo ſcheurdenze (de Goden gunnen den Vroomen wat beeters, en zenden den Vyand die plaag over den Hals) met Bitze Tanden hun eyge Leeden in ſtukken. De Stier komt, daar hy al rookende den ſwaaren Ploeg trekt, needer te ſtorten, braakt Schuym en Bloed ten Mond uyt, en geeft den leſten ſnik. De droeve Akkerman ſpand de weergaa uyt, die om des Broeders Dood treurd; en dees laat, midden in 't werk, den Ploeg ſteeken. Geen Boſch-ſchaaduwe, geen vroolijke Beemd, geen Stroom, doorlugtiger dan Barnſteen, van de Rotzen ten Daale ſchietende, kunnen het Vee Verquikken: Maar de Lendens worden ſlap, d'Oogen ſtijf, en den Hals hangt, zoo ſwaar als Loot, naar d'Aarde toe. Wat komd hun nu Arbeyd en Gedienſtigheyd te ſtaade? Wat baat het, datze den harden grond met het Kouter Braaken? Geen Maſſiſche Wijn, noch overdaad van Spijze bedorven hen. Zy hielden ſlegts het Lijf by Gras en Blaaderen, dronken ſlegts uyt klaare Bronnen, en loopende Beeken, en geen bekommering brak hunnen Gezonden Slaap. Men zegt dat men nooyt dan toen in die Landsdouwen, Oſſen voor Junoos Offer-Feeſt liep zoeken, en Ongelijk-gepaarde Wout-Oſſen den Waagen naar den hoogen Tempel trokken. Hierom Bouwd men het Land met Eggen, Poot de Vrugten met de Handen, en trekt met uytgerekten Halze zelf den kraakende Waagen over het hoog Gebergte. Geen Wolf beloerd de Schaaps-kooy, nochte beſpied by Nagt de Kudden. Nu ſwerven bloode Daſſen en ſchuwe Harten onder de Honden, en om de Huyzen. Nu werpt de wilde Zee, haar gebroetzel en allerhande ſlag van Viſſchen, gelijk Drenkelingen, die Schipbreuk leeden, aan Strand op: De Zee-Kalvers vlieden, teegens hun gewoonte, naar de Vlieten toe, d'Adder zoekt te vergeefs zig in haar kromme hoolen te bergen, en Sterft'er, en de Water-Slangen ſteeken vreeſſelijk haare Schubben op. De Lugt zelf vergiftigt de Voogels, die om hoog uyt de Wolken neederſtortende, den Geeſt geeven. Onder-en-tuſſen baat het niet, dat men het Vee verweyd: Alle Artzenye is kragteloos. De Artzen Chiron, Fylliras afkomſt, Melampus, Amythaons Zoon, moeten het opgeeven. De doodze Tiſifone, uyt den duyſteren Jammerpoel in de Weereld opdonderende, loopt raazen, brengt Ziekte en angſt met zig, en ſteekt den verſlindenden Kop daagelijks trotzer in de Lugt. Vlieten, dorſtige Oevers en vlakke Heuvels weedergalmen reys op reys, op 't Gebleet der Schaapen, en 't Geloey der Runderen. Alree tijdze aan het neederhouwen, en hoopt zelf in den Stal het Doode Vee op elkander, dat in zijn Etteragtig Bloed geſtikt leyd. Tot dat de nood leert dit in d'Aarde te begraaven en in kuylen te delven; want de Huyd tot geen Lêêder nut was: En niemand koſt het Ingewand met Water zuyveren, of door het Vyer vaagen; of de Vagten, van Etter en Vuyligheyd opgegeeten, ſcheeren; nochte de ſtinkende Wol ten Oorbaar brengen. Indien ook ymant deeze beſmettende Kleeders aanroerde, die kreeg Vyerige Puyſten aan zijn Lichaam, het Vuyle en bange Sweet brak hem uyt, en het leed niet lang, of de Wolf at de Bevlakte Leeden op. Dus verre Maro,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Van de Bezorginge der Schaapen en Geyten: Die het ook geluſt heeft, zijn Digtkonſt aan Tien verſcheyde Herders-Kouten te beſteeden; waar in hy onder 't beklag van den overlaſt des Oorlogs, en aanminnige Vryaadjes, Zangſtrijd, tuſſen de Vee-Hoeders, en wie beſt een Deuntjen op zijn Riet Speelen kon; volgens de beſte Uytleggers, zomtijds hem zelven, zomtijds anderen aan 't Roomſe Hof, jaa ook den Keyſer Auguſtus zelfs, konſtig afſchilderd. En op deeze trant heeft hy dan meede in zijn Vierde Herders-Gezang, yts uyt de Voorſpellinge der Sybille bygehaald, ſpreekende van de GOUDE EEUWE die aanſtaande was; waar in hy naar de meeninge van Hugo de Groot, Onweetende, de toekomſtige Geboorte van Kriſtus en zijne Weldaaden, niet donkerlijk afmaald: Gelijk wy uyt het Euangelium weeten, Dat die ook op een doorlugtige wijze, aller-eerſt aan de Herders van Bethlehem verkondigd is, Luce.2:8-20. En dewijl ook Auguſtinus hier over aan deezen grooten Digter gedenkt, luſt ons een voornaam ſtukjen, uyt dit Gezang, hier by te zetten; alhoewel'er niet aan-te twijffelen is, of hy heeft het zelve Geboorte-Lied naar de Letter-ſchors, den Roomſen Veldheer Aſinius Pollio toe-gezongen, als hem zijn Jonge Zoon SALONIUS, naar de * Overwinninge der Dalmatize Stadt SALONE Gebooren was: Daar in mengende den Lof van de Vader Pollio, en die des Keyſers Auguſtus zelfs; onder wiens Gelukkige tijden men weet, Dat de Zaligmaaker Gebooren is, Luc.2:1.

* Waar door hy eerſt den Louwrier, en daar naar ook het Burgemeeſter-Ampt verdiende.

Nu komt de laatſte tijd van Kumaas Eeuw-Gedigt,
Nu komt de Nieuwe reex der Eeuwen in het Ligt;
Geregtigheyd, *De Maagd ten Hemel opgevloogen,*
Keerd weeder; en met een Saturnus *Rijks-vermoogen;*
Den hoogen Hemel zend, een Nieuw-Geboorte *neer:*
Lucina, *Kuyſſe Maagd, begunſtig meer en meer*
Het Nieuw-Gebooren Kind; *door wien nu op zal houden*
Het Yzeren Geſlagt; waar op'er weer een Gouden
De gantze Weereld door ontſtaan zal, want men ziet
Dat uw Apollo *zig komd zetten in 't Gebied:*
Uw Burgemeeſterſchap ziet deezen glans Gebooren,
d'Eeuw-Maanden zetten 't in, veel grooter dan te vooren,
O Pollio! *die Zoon, als Leyder, zal voortaan,*
Zoo'er eenig onzes Schulds Voetſtappen overſtaan,
Het Aardrijk zuyv'ren, en van d'Eeuw'ge Vrees ontbinden;
Hy zelfs, zal 't Leeven Gods *ontfangen, en zig vinden*
Daar hy de Helden, *met de* Goden, *ziet vermengd*
En van hen word beſchouwd, als hy ze derwaards brengd:
Hy zal de Weereld, dien zijn wijze Wetten bragten
Tot ruſt, regeeren met zijn Vaders *Deugd en Kragten.*

En vervolgens meend Grootius, dat ook de reſt van heel dat Herders-Gezang, daar heenen draayd. En naar dat die groote Poëet in zijn Zesde Herders-Kout, den Dronken Silenus in zijn Hol betrapt en Vaſt-gekneeveld, van den Oorſprong der dingen had doen Opzingen, heeft hy de Stof van zijn Zevende Geſprek, uyt de Herders-Gezangen van Theokrijtus gehaald. Gelijk zoo de Agtſte Zaamen-kout tuſſen Damon en Alfeſibeüs, inzonderheyd verhaald, hoe Damon op Niſe Verliefd was, en Klaagd dat Mopſus met haar ſtrijken ging. En wy haalen dit nergens anders om by, als op datwe bezien, hoe zig de grootſte Verſtanden bemoeyd hebben, om onder 't Eenvoudig Kleed der Herder-Knaapen; zoo wel Staatelijke en Ernſthaftige zaaken, als Getrouwe Liefde-pleegingen, Vryaadjen, en Trouw-aanbiedingen, op 't Tooneel te brengen. Waar van niet alleen Theokrijtus, Longus, Virgilius en andere uyt de Oude, Getuygen zijn; maar wy moogen daar

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

daar toe ook den GETROUWEN HERDER, van den Heere Guarino, en de AMINTAS van Torquato Tasso, beneffens de Werken van den Ridder Kats, Krul, en andere uyt de laatere, op de rye zetten. En gelijk wy zoo wel in 't Herders-Bedrijf van Jakob, als uyt heel de gewoone Dienst der Vee-Weydinge verneemen, Dat de Bezorginge der Herder-Knaapen, meest omtrent het wel Paaren en Voortteelen der Kudden beezig was; schijnen eenige daar uyt gemeend te hebben, dat dit slag van Man-Volk, hier door, als door een Natuurlijke meede-neyging, meer als andere, zig genoopt vond, de Herder-Meysjes met Vryaadjen, en Minzaame Trouw-verzoekingen aan-te vallen, en naar d'Eenvoudigheyd van die Handteering, door veelerley aanminnige Vleyingen, en Loffpraaken van haare Kuysheyd, Zuyvere Min, Heusse Ommegang, en Getrouwe Zorge over haar Vee, hebben gezogt te streelen, en haar Gemoed, tot Weedermin over-te buygen. Gelijkze dan ook in meest-al haare Liefkoozende Troetel-stropjes, nergens meer op toeleggen, als om de Herder-Meysjes, inzonderheyd weegens haar Ongeveynstheyd, zeer verre booven de Steedze Juffer-Poppen te verheffen. Ten minsten hebben haar de Digters, geeren als zoodaanige ingevoerd: En daar toe niet zelden, haare Zaamen-Kouten, zoo deun-by een Water-Put, Fonteyne, of loopende Beêke verzierd; als of zy 't Modél daar van, uyt de Trouw-gevallen,
van Isaak, Jakob en Moses hadden afgekeêken. En gelijkze in deeze stof Gen. 24.
een grondvest meenden te vinden, om buyten alle Hoofze Praalsnorkeryen, Gen. 29:
te-gelijk Bevallig en Cierlijk te konnen spreeken; alzoo meenen wy, Dat de Exod. 2.
volgende Herders-Klagt, onder de Naamdigting van Kloris aan zijn Filida, hier de Deure van den Schaap-Stalle zal konnen sluyten.

Herders-Kind, opregt in 't Minnen,
Niet Geveynst, noch Vals van Zinnen,
Niet gelijk het Steeds-gebroed,
Wispeltuurig van Gemoed:
Loos en Vals in Minne-treeken,
Anders meenen alsse spreeken;
Anders Loven alsse doen,
't Geên men nimmer zou vermoen:
Vals van Herten, schoon voor d'Oogen;
Trotzig op haar groot vermoogen,
Pronken op haar Weytze Pragt,
Snorken op haar Adels-dragt;
Op haar Afkomst moedig praalen,
Op haar Tytels, die zy haalen,
Ik en weet niet waar van daan,
't Is te vreemd om te verstaan:
't Steeds gebroed is niet met allen;
't Gaat'er altijd op een kallen,
Met een schamper nors Verwijt,
Meênig Vryër totzen spijt:
Meênig moet daar 't quellen Lyën,
Van zijn Minnen, van zijn Vryën;
Heeft hy wat te Hoog gezien,
Strax verwijt hem elk yen:
Is men slegtjes in de Kleeren,
Niemand zalje Trouwheyd Eeren,
Pronkje niet met Zijde Pragt,
Zoo en benjer niet Geagt:
Zoumen daar een Meysjen zoeken,
En niet letten op de Doeken,
Ofze niet met Kanten fijn,
Louter opgekeuveld zijn?
Zoumen daar niet naar de Boordjes,
Naar de Strikken, naar de Koordjes
Kijken, die daar dik en stijf
Swieren aan het Steedze Lijf?
Daar en geld geen Trouw in 't Minnen,
Maar als Liefde GELD kan winnen,
Maaktmen strax het Hijlik klaar,
Met het Ongelijkste Paar.
Is 't my zelve niet ervaaren,
Als ik in mijn eerste Jaaren,
Als ik in mijn eerste Min,
Stelden op een Meyd mijn Zin?
Op een Sté-Meyd trots van Leêden;
Maar als ik in Pragt van Kleeden,
Niet met haar quam over-een,
Heb ik groot Verwijt geleên.
't Land dat kies ik voor de Steêden,
Daar men Minnen mag met Vreeden,
Daar men niemand om zijn Pragt,
Maar om zijn Getrouwheyd agt.
Herderinnen Rijk van Schaapjes,
Agten Rijk de Herder-Knaapjes,
Die in Trouwigheyd van Min,
Dienstig zijn haar Herderin.
FILIDA mijn Uytgeleêzen,
Filida was 't, die zal 't weêzen,
Filida en Mind geen goed,
Als een Trouw Opregt Gemoed;
Dat in KLORIS is te vinde:
FILIDA, mijn wel-Beminde,
Og! Wat doe ik meenig-maal,
Aan dit Beekje mijn verhaal;
Hoe dat wy onlangs te zaamen,
In het Elzen-Boschjen quaamen,
Als ik digte by de Sloot,
Ruste in uw lieve Schoot.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Als de Nagt begon te naaken,
Als ik 't Bofchjen hoorde kraaken;
Als ik noch denk om de tijd,
Ben ik Duyzendmaal verblijd;
Duyzend reyzen, Duyzend-maalen
Gaan ik met mijn Schaapjes dwaalen,
Op de plaats, daar Ik en Gy
Pleegden onze Vryëry:
't Schijnd dat al de zoete Stroomen,
't Schijnd dat al de Groene Boomen,
't Schijnd dat al het Klaaver-Gras,
Doe zoo blijd en vroolijk was:
Dat nu al de Voogel-Dieren,
Niet en doen dan Tierelieren;
't Schijnd het Gras dat zy genaakt,
Al mijn Schaapjes zoeter fmaakt.
Door 't herdenken heb ik Vreugde,
Door het miffen Ongeneugde;
Dat my FILIDA niet ziet,
Is my Duyzendmaal verdriet.
Loop ik doolen door de Heyden;
Loop ik dwaalen door de Weyden;
Waar ik loop of waar ik gaa,
Nimmer vind ik FILIDA.
't Regte vonkje van mijn Minne;
Weg met Steêdze Pronk-Godinne;
Nooyt by FILIDA en had,
Eenig Juffer van de Stadt:
Hubs van Lichaam, fchoon van Leeden,
Zoet van praat; geen Hoofze Reden
Zal zy brengen voor den dag,
Maar de Oude Herders flag:
Niet Laatdunkend, niet Hoovaardig,
Openhertig en Goedaardig,
Ongeveynft in al haar Reên,
Minzaam teegen yder-een.
FILIDA, als mijn Gedagten,
d'Oude Vroolijkheyd betragten,
Die wy dan zoo hier zoo daar,
Dikwijls hadden met malkaar:
Denk ik om het vroolijk Speelen,
Om het Zingen, om het Queelen;
Om dat Deuntjen, om dat Lied,
Dat ik Neurden op mijn Riet:
Als wy Kransjes gingen Vlegten,
Als wy naar de Oude Regten,
Naar de wijze van het Land,
Hadden d'Herder-Mey geplant.
d'Herderinnen Kransjes booden,
d'Herders aan den Dans te nooden;
FILIDA om KLORIS dagt,
Heeft haar Kransje my gebragt.
Daar ik meed' ten Danffe quam,
Daar ik FILIDA vernam;
Die mijn Handen grijpen dorft,
Drukten s'aan haar Linker-Borft,
Ofze daar mè zeggen wouw,
Dits Getuyge van mijn Trouw:
Waar by op dat zelve pas,
Noch een Steêdze Vryër was;
Die uw daar van Lof beweês,
Jaa tot aan den Hemel Prees:
Is men hier zoo rond van Aardt?
Is men hier zoo Lief en Waard?
Als men Trouw Bemind, zeyd hy,
Weg dan Steêdze Veynzery.
Naar dit zeggen, zeyd hy mijn,
'k Zeg dat zy Gelukkig zijn;
Die haar nergens anders meê,
En bekomm'ren als met Vee;
Die opregte Trouwe Min,
Toonen aan een Herderin.
Onlangs heb in de Stadt,
Liefde tot een Meyd gehad,
Die ik vry een langen tijd
Opregt, zeyd hy, heb Gevrijd;
Maar door looze Veynzery,
Toonden s'haar geneygd tot my,
Tot dat zy van my verftond,
Al mijn Wenfch en al mijn grond:
Neffens dien noch zoo veel meer,
Dat zy toeliet mijn Begeer,
Zoo veel Luft en Vryigheyd,
Die nu niet en diend gezeyd.
Och! Hoe vreemd fcheen dat voor mijn;
Zouden zoo de Juffers zijn,
Dagt ik dikmaal in mijn zin,
Lof zy dan een Herderin.
Wat zijn zulke Meysjes doch?
't Zijn Serpenten vol Bedrog;
Jaa wat zal ik zeggen meer?
Moordereffen van de Eer.
Kies dan voor een Pragtig Huys,
Een opregte Herders Kluys;
FILIDA ik kies de Wol,
Van uw vette Lammers Bol,
Voor de Zijd die 't Lichaam dekt,
Dat met Schanden is Bevlekt.
Wift mijn zoete FILIDA,
Dat ik hier dus eenig ftaa,
'k Weet zoo wis, of ik het zag,
Zy quam daad'lijk voor den dag,
Zy quam daad'lijk hier in 't Groen,
Om haar Tierig Vee te voen:
Wift zy dat ik hier dus zat,
Om haar af-zijn Droefheyd had,
Wift zy dat ik met Geween,
Hier dus doolen ging alleen;
Wift zy dat ik meênig reys,
Om haar Zoete by-zijn peys:
Wift zy dat ik met Geklag,
Hier gaa doolen Dag-aan-Dag;
Wift zy dat ik op mijn Veel,
Daag'lijx droeve Deuntjes Speel;
Wift zy dat ik met mijn Riet,
Met mijn Fleuytjen by de Vliet,
Neury al de Vooysjes jong,
Dien ik leftmaal met haar zong:
Wift zy als ik hier wat Eet,
Dat ik nimmer Zoete Beet,
Nimmermeer een Dronkje doe,
Of ik wens 't haar hallef toe;
Heb ik een Verfnaapering,
Van het een of 't ander ding;

Wift

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Wist zy hoe dat ik dan staa,
Och! Had dit mijn FILIDA:
Wist zy hoe ik Trouw en graag,
's Morgens voor den Douw, en Daag,
Digt omtrent haar Wooning blijf,
Als ik eerst het Vee uytdrijf:
Al mijn Schaapjes blijven staan,
Willen qualijk verder gaan:
Wist zy hoe mijn Hertje jaagd,
Wist zy hoe het my behaagd,
Dat zy al de Steêdze Pragt,
Min als niet met allen agt:
Dat zy voor een Kante-Kap,
Voor een Weydze Doek of Slab,
Kiest een Krans van Roosjes Zoet,
Om haar Geele Strooyen-Hoed.
Wist mijn FILIDA dat ik,
Tien-maal in een Oogenblik,
Tien-maal in een korten tijd,
Ben Bedroeft, en weêr verblijd:
Wist zy hoe ik op het Zand,
Van de Duynen, van de Strand
Twee, of drymaal alle Daag,
Om haar Droevig af-zijn Klaag?
Dikmaal klim ik d'hoogste top,
Van de Zand'ge Duynen op.
Maar ik zie om heynd noch veer,
FILIDA uw nimmermeer:
Dikmaal denk in mijn zin,
FILIDA mijn Herderin;
Wist gy wat ik om uw ly,
'k Weet gy quaamd' terstond by my;
Doch ist nu niet FILIDA,
't Beurt dan noch wel eens daar naa.

VYFTIENDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFDSTUKS.

Jakob *van* Godt *vermaand* Labans Huys te Verlaaten, *maakt dat voornee-men aan zijn* Twee Vrouwen *bekend.* Oorzaak *van* Labans stuurs Gelaat, *en* Leppig Verwijt *zijner* Zonen: Jakobs Beklag *daar over, met een fraaye reden van* Hieronymus *opgehelderd. Aanmerkelijke* bedenkingen, *of* Laban *waarlijk Jakobs* Loon, Tien-maal veranderd *heeft?* Of Labans Dogters *toequam, haar* Vaders Onregtveerdigen handel *teegens* Jakob *te Verstaa-ren?* Laban *van Huys om zijn* Schaapen te Scheeren, *neemd* Jakob *de* Vlugt, *en* Rachel *geleegentheyd, om haar Vaders* Teraphim *te Steelen. Wat en hoedaanige* Waarzeggende Goden *de* Teraphim, *in 't Huys van* Laban *waaren? Als meede yts van de* Talisman *der* Arabiers *en* Sabeën. *Waarom* Rachel *haar* Vaders Huys-Goden *Stal, Onderzogt en verscheydentlijk beantwoord; met een aanmerking, Waarom de* Afgodize Beelden *eertijds van* Hout *waa-ren. Fraaye verklaaringe van* Abrabanel *over Jakobs* Heymelijke Vlugt. Jakob *van Charan* over den Eufrat *getrokken*, Legerd *zig op 't* Gebergte Gileads; *daar hy van* Laban *naagezet en* Agterhaald *word.* Laban *in den* Droom *vermaand*, Jakob geen Leed te doen; *met eenige Joodze Bedenkingen daar op.* Jakob *van* Laban *aangerand en inzonderheyd*, het Steelen van zijn Goden *opgetijgd; en hoe zagtvoerig hy zig daar over* Verantwoord; *hem zelven nogtans weegens zijn heftig* opgestreeden Diefte, *in Gevaar brengd.* Laban *onder 't noest* zoeken van zijn vermiste Goden; *van* Rachel *die'er booven-*op Zat, *met* een Vrouwe Leu-gen Bedroogen. Laban, *van* Jakob *al zijn* Trouwlooze handelingen *onder de Neus ge-wreeven; en van wat* nut *zulx geweest zy.* Laban *maakt een* Verbond *met* Jakob, *over welk zy te zaamen een* Gedenk-Teeken van Steenen opregten; *en door Naamdigting*, Gi-lead *en* Mizpah-*noemen; van Laban op 't Syrisch*, Jeger Sahadutha *geheeten. Den* Inhoud *van dit* Verbond, *uyt* Moses *opgesteld; en de* regte meeninge *neerstig uytgepluyst.* Laban *en* Jakob Besweeren het Verbond; *met een* onderzoek, *of Jakob dit* Verbond, *op een* Af-godize wijze Beswooren, *heeft konnen* aanneemen, *en met een* Gastmaal besluyten. Jakob *van* Gilead *opgebrooken*, ontmoet *een Reysgezelschap, Dat Moses* de Engelen Gods *noemd; en Jakob aan die plaatze, den Naam van* MAHANAIM, *of* Twee Leegeren *geeft; met een* onderzoek, *of het waare* Engelen *of* Menschen *geweest zijn, waar uyt Jakob* d'Optogt van Esau vernam? *Welk laatste van de* Godsgeleerde *met weynig zeekerheyd* weedersprooken word. Jakob *zend* Booden *uyt, om* Esau *zijn* Weederkomst in Kanaan *bekend te maa-ken; en waarom hy belast, hem*, zijnen Heere *te noemen; met een Bedenking over* 't Natuure-lijk *en* Heylig Regt *deezer twee* Gebroeders. *Jakob van* Esaus Optogt met 400 Mannen, *Verwittigd en* Verschrikt; *met een Onderzoek, of ook* Esau *met een* Vyandelijk opzet, *zijn Broeder teegengetrokken is? Jakobs* bestel *in 't afwagten van Esaus Vyandlijke* Aankomste: *Deeld zijn Have in* Twee Legers, *en voerd zijn* Vrouwen *en* Kinderen *over de Rieviere* Jabbok; *ook* Bid *hy, en zonderd een* Geschenk *van ettelijke Honderd stux* Vee, *van zijne* Kudden *af, welk hy voor-uyt zend om zijn Broeders* Aangezigte te Verzoenen. *Waarop hy in de volgende* Nagt *een* Worsteling *heeft, die in 't volgende* Hoofdstuk *t'onderzoeken staat.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Jakob maakt zig op Goddelijk bevél veerdig om in stiligheyd Labans Huys te verlaaten en naar zijn Vaderland te keeren.

NAAR dat dan Jakob, de Veertien-Jaarige Dienstbaarheyd, voor bey zijne Vrouwen, in 't Huys van Laban voldaan had; en dat nu ook de Zes andere van 't Nieuw Verbond, vast ten eynde liepen; is hy niet alleen over d'Onbillikheyd van Labans handelinge en Nors Gelaat, Verdrietig geworden; maar d'innerlijke zugt tot zijn Vaderlijk Huys, en Bestél van zijn eyge Famijlje, die nu al ruym en breed was uytgedeegen, heeft hem ook aangeraaden, het Dienst-Huys van zijn Oom te verlaaten, en zig tot het Vertrekken naar zijn Vaderland, Reysveerdig te maaken. Zijnde daar toe, door de Goddelijke Aanspraake opgewekt en ondersteund, met deeze Belofte, *Ik zal met u zijn*; Gen. 31: 3. En zoo wy op Moses Verhaal verder agt-geeven, men word ligt ontwaar, Datter dry voornaame Oorzaaken zijn, waar uyt Jakob geleegentheyd nam, zijn Vertrek uyt Mesopotamien, naar Kanaan te verhaasten.

Dry reden waarom Jakob 't vertrek uyt Labans Huys verhaasten wilde.

Als I. De openbaare Nyd en Jaloersheyd van zijn Swagers, Labans Zonen, morrende over zijn toeneemen. Ten II. De veranderinge van Labans Gelaat, als die vast daagelijx, de Lip liet hangen. En ten III. Het Bevél Gods en zijn Belofte. Noopens de Nyd van zijn Jaloerze Swaagers, dezelve heeft ons Moses, in deeze woorden uytgedrukt: *Doe hoorde * Hy de woorden der Zonen Labans*, zeggende; *Jakob heeft genoomen alles wat onzes Vaders was, en van 't geene dat onzes Vaders was, heeft hy hem alle deeze Heerlijkheyd gemaakt*, Gen. 31: 1.

* Te weeten Jakob.

'tMisnoegen van Labans Zonen teegen Jakob haaren Swaager.

Aldus beschuldigen zy hem zoodaanig van Roof en Diefstal, als of al de Zegening die hem op de tussenkomst van 't Verbond met haaren Vader gemaakt, niet dan een Rijkdom was, dien hy door enkel Bedrog en Dieverye gezogt en veroverd had. En daar is by de Uytleggers geen twijffel, of *De Eere*, of *Heerlijkheyd*, welke Labans Zonen zeggen, Dat zig Jakob uyt haar Vaders goederen gemaakt had, word van de Kaldeëze Uytbreyder, zeer wel *Alle die Rijkdommen*, verklaard: Gemerkt uyt den Rijkdom, gemeenelijk *Eere*, *en Heerlijkheyd* en *Aanzien* pleeg te volgen.

Rijkdom sleept ook de Eere van de Weereld naar zig.

Hier van daan heeft d'Arabize Overzetter, de woorden aldus gegeeven, *Uyt de Goederen onzes Vaders, heeft hy deezen Rijkdom zaamen-Geschraapt*. En de Syrier; *Uyt het geene onzes Vaders geweest is, heeft hy hem al dit Bezit gemaakt*. En gelijk Jakobs beyde Vrouwen, dit, door *Rijkdommen* schijnen te verklaaren, hebben de LXX Overzetters aldaar, *Ende deeze Eere*, als een Verklaaringe tot de woorden der Vrouwen gevoegd. En in dusken zin, word ook Abraham Genesis 13: 2. genoemd, *Zeer Swaar*, of *Aanzienelijk* van *Vee*, *Zilver* en *Goud*. Alwaar het onze met zommige, *Zeer Rijk* Vertaald hebben. Zulx dat dan de Gemeene Latijnze Overzettinge den zin Gen. 31: 1. niet quaalijk treft, alsse zeyd, *Van dessels Goederen is hy Rijk en Heerlijk geworden*. Want de Rijkdom brengd ook *Eer* en *Aanzien* voort; gelijk den Digter van 't Geld zeyd:

Gen. 31: 16. Vers 1.

't Geld draagd de Eer op zy, en heeft Gevreesde Kragten;
Het maakt de Droeve Bly, en doed de Prinzen Agten.

Labans Aangezigte veranderd weegens Jakobs Zegening.

Maar noch veel swaarder scheen het Gemoed van den Gierigen Laban gewond; aan wien zijn Schoon-Zoons Welvaaren, met zoo snerpende pijn door 't Hert sneed, Dat de Weedom daar van, met uytdrukkelijke merkteekenen, in zijn Aangezigt te leezen stond. Want zulx, en niet anders, willen Moses woorden te kennen geeven als hy zeyd; Jakob zag ook *Het Aangezigte Labans aan*; en ziet, Dat en was teegens hem niet, *Als Gisteren en Eergisteren*, Gen. 31: 2. dat is, volgens den stijl der H. Schrift; 't en was niet, *Als Eertijds*. Gelijk te zien is, Exod. 4: 10. *Ik ben geen Man wel ter Taale van Gisteren of van Eergisteren*. Het geene ook by de Oude als een Spreekwoord opgevat is: Want op die wijze zeyd Irenæus aan zijn eerste Boek,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Boek; *Gisteren en Eergisteren, gelijkmen pleeg te zeggen.* En even zoo ook Epifanius; *Datze Gisteren en Eergisteren zouden verkrijgen, als men zeyd.* Nogtans moetmen aanmerken, Dat den zin van dit spreekwoord eenigzinds verschillig is, met de meeninge van Jakob; die de voorleedene tijd met eenige Verlenginge verstaat; in welkers plaatze wy gewoon zijn te zeggen, *Eertijds.* Doch in het aangehaalde spreekwoord, word die meeninge gebruykt, waar in wy zeggen, *Onlangs-geleeden.* Aldus was dan Laban van Binnen en van Buyten zeer veranderd. *Eertijds* had hy tot Jakob gezeyd; *Gy zijd mijn Vleesch en mijn Been*: En daar naar; *Om uwent-wille heeft de Heere my Gezegend.* Doch nu zijn Gelaat veranderd is, geeft hy een opentlijk blijk van zijn Vyandelijk gemoed teegens zijn Neef te kennen. Al 't geene voorzeeker in Jakob, niet dan Bedroefde overleggingen kon te weeg brengen. Doch Godt hem te midden van deeze grijpende Wolven, Laban en zijne Zonen, van alle Menschelijke Hulp versteeken ziende, is met zijn Voorzorge daar tussen gekoomen, en heeft hem vermaand met al het zijne op-te breeken en Labans Huys te verlaaten: Op dat gelijk hy, volgens het aanraaden van zijn Ouders, uyt zijn Vaderland herwaards gekoomen, en op weg van Godt Getroost was met Beloften, hy niet zonder Goddelijk Bevél weederom derwaards keeren zou. Jakob met deeze overleggingen beswangerd, heeft het billik geoordeeld, d'Oorzaak van zijn spoedig Vertrek, aan zijne Vrouwen bekend te maaken: Op dat hy dezelve als deelgenooten van zijn Lot, volgens Goddelijk en Menschelijk Regt, te raade nam. Hy noodigtze dan by hem op 't Veld, daar hy de Kudden gaade sloeg, op dat hy met min verlet des Werks, en meerder vrijheyd, met haar sprak. En daar op al wat Ooren had, van de hand gezonden hebbende; verteld hy zijne Vrouwen, om wat Oorzaaken de tijd ver-eyste, Dat hy zijn Vertrek bevorderde, en haar Vaders Huys den Scheydbrief gaf. En dit doet hy ook maar alleen aan zijn *Egte Vrouwen* Lea en Rachel, die d'eyge Erfgenaamen van haar Vader waaren, en 't Bewind over zijn eygen Huys hadden. Doch Zilpa en Bilha, die zijne Bywijven waaren, en hem reeds Zonen gebaard hadden, erkend hy in deezen Raadslag niet. Deeze dan maakt hy eerst 't Veranderd Gelaat van Laban bekend; en daar naar het Goddelijk Bevél, beneffens al de voorheen-gepasseerde zaaken; te weeten zijn Onbeschaamde Bedriegerye en Bespottinge: En hoedaanig hy uyt Goddelijk ingeeven, de voorgemelde Konsten omtrent de Kudde had in 't werk gesteld. Neffens des Vaders Schaamtelooze daad, voegd hy voornaamelijk noch deeze mishandelinge by; *Dat hy hem zijn Loon*, Tienmaal *Veranderd had*, Gen. 31:7. En erkend daar by; *Dat Godt nogtans niet toegelaaten had, aan hem eenig quaad te doen.* Dat Jakob hier klaagd, dat Laban zijn Loon *Tienmaal Veranderd heeft*; hebben de LXX Overzetters op 't Griex, *Ton deka Amnoon*, Vertaald; te weeten als of hem Laban, den Loon van *Tien Lammeren* veranderd had. Doch hoe deeze woorden tot de Griekze Overzettinge ingesloopen zijn, zeyd Hieronymus niet te weeten. Drusius meend dat d'Overzetters MNOON, uyt het Hebreeuwze woord מנים, hebben willen behouden; en dat een Neuswijze Betweeter, of Boek-afschrijver de Letter *A* daar by gedaan heeft; zoo datter vervolgens AMNOON geschreeven is. Welke gissing eenige waarschijnelijker zou dunken, by-aldien derzelver Vertaalinge *vers* 41 daar niet teegens aangekant lag; dewijl aldaar, *Deka Amnasin* gevonden word. Als dan Jakob volgens de toestemming van alle andere Overzetters en Uytleggers, klaagd, Dat hem zijn Loon, *Tienmaal Veranderd is*, staat 'er t'onderzoeken, Waar in en op wat tijd, Laban deeze veranderinge, *Tienmaal* gepleegd heeft? Dewijl het bekend is, Dat de gedagten der Geleerden, daar over niet eens zijn; en den eenen deeze *Loon-Veranderinge* Eygentlijk, d'ander alleen onder een gemeene Spreekwijze, Onëygentlijk wil verstaan hebben; zoo datmen voor *Tienmaal*, alleenlijk *Zeer dikmaal* verstaan moet.

Jakob in een vreemd Land van Hulp en Regtbank versteeken, word van Godt vermaand tot zijn Vaderland te keeren.

Gen. 28: 13. 15.

Gen. 31:3.

En maakt derhalven dit voornemen aan zijn twee Vrouwen bekend.

Beklaagd zig van haar Vaders strenge handeling.

Hoe het te verstaan is dat Laban Jakobs Loon Tienmaal veranderd heeft.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

moet. Hoedaanig het waarschijnelijk genoomen word, Lev. 26: 26. Num. 14: 22. 1 Sam. 1: 8. Job. 19:3. Hieronymus schijnd nogtans zeer tot een Eygentlijke beteekenis over te-hellen; en heeft daar toe zijn gissinge, in deeze opmerkelijke woorden voorgesteld: Uyt dit volgende *zeyd hy*, word zeer „ wel bevestigd, Dat Laban by alle Baaringe der Kudde, het Verbond van „ den Bedongen Loon veranderd heeft. Want als hy zag datter Bont-Ge„ vlakte Lammeren te voorschijn quaamen, zeyde hy naar de Baaringe; *Ik* „ *wil dat de Bont-Gevlakte in 't toekoomende voor my zullen zijn.* En wee„ derom, ziende dat de Kudde de naaste reys, Witte of Eenverwige Jongen „ Lammerde; (want Jakob van zijn Eysch verwittigd, en ley als dan de „ Gespikkelde Roeden in de Drinkbakken niet,) zeyde Laban weederom; *Dat* „ *de Eenverwige in de naast-koomende Baaringe, hem ten deele moesten vallen.* „ En zoo van tijd tot tijd voortvaarende, heeft hy het Akkoord *Tot Tien*„ *maalen* veranderd: Ziende dat het geener telkens op zijn afgewisselde be„ geerte, Gebooren wierd, anders uytviel. Maar op dat het niemand won„ der doed, Hoe de Schaapen binnen den tijd van Zes Jaaren, Tienmaal „ hebben konnen Lammeren; mag men niet alleen den Digter Virgilius te raa„ de neemen, welke van Schaapen Zingd, die Tweemaal 's Jaars Swanger „ gaan; maar de Natuurkundigers zullen hem ook verzeekeren, Dat de Schaa„ pen van Mesopotamien, met die van Italien van eenen aard zijn. Dus verre Hieronymus: En wy hebben een weynig te vooren over de Natuure der Schaapen gezeyd; Datze in verscheyde Gewesten van 't Oosten, Tweemaal in een Jaar Jongen Werpen; en dat noch wel meest Tweelingen. Maar naardien uyt de bygebragte reden van Hieronymus schijnd te volgen, Dat Labans Schaapen, in Zes Jaaren *Twaalfmaal* Gelammerd hebben; en by gevolg Jakobs Loon in dien tijd, niet slegts *Tienmaal*, maar *Twaalfmaal* zou veranderd zijn? Antwoord hy zelve daar op en zeyd; Het eerste Jaar wanneer „ het onderling Akkoord gemaakt wierd; hebbenze maar eens Gebaard; de„ wijlze korts voor het ingaan van den bedongen Loon, al eens Gelammerd „ hadden. En zoo hebbenze meede in het laatste Jaar maar eens Jongen ge„ worpen, dewijl Jakob zig genoodzaakt vond, noch voor het uytloopen „ van het Zesde Jaar te vertrekken, en alzoo de tweede Baaringe niet ge„ zind was af-te wagten. Welke twee tijden uytgezonderd, niet meer dan „ *Tien Dragten* voor Labans quaade parten overlaaten. Maar alhoewel men bekennen moet, dat dit niet onfraay van Hieronymus bedagt is, op dat hy de Text-woorden waarschijnelijk naar de Letter voldeed, zijn nogtans de meeste Uytleggers anders gezind, en meenen, Dat men Jakobs woorden hier zoo naauw niet uyt-cijfferen moet, dewijl, *Tienmaal*, alswe strax begonden te zeggen; niet anders, als *Veelmaal* of *Dikwijls* wil te kennen geeven; Een Bepaald getal, voor een Onbepaald neemende: Waar van de Voorbeelden te zien zijn, Num. 14: 22. *Zy hebben my nu Tienmaalen verzogt*: en Job 19: 3. *Gy hebd my nu Tienmaal Schande aangedaan*, Dat is, *Zeer dikwijls*. En in diervoegen zeggen de Latijnen; *Duyzend* en *Zes Honderdmaalen*, voor *Dikmaal*: Gelijk dan meede die Oude Spreekwijze onder ons noch niet uytgestorven is; Maar zeer gereed in de Mond hebben, over een vaake herhaalinge; te zeggen; *Tien-en-Tienmaal*; *Honderdmaal*, *Duyzendmaal*, &c. In meeninge van 't geene in een onbekend Getal van reyzen, Geschied, Geleeden, of Gesprooken is. En daarom, alhoewel Moses de Trouwlooze en meenigvuldige Veranderinge des Loons, die Laban gepleegd heeft, niet zoodaanig in 't byzonder aanteekend, datmen dezelve zonder daar naar te raaden, niet naauwkeurig tot Tien toe, optellen kan; agten nogtans de meeste Godsgeleerden, Dat men uyt een voornaam Staal dat de H. Histori-schrijver verhaald, (al komd'er geen verder Klagte van Jokob, noch van zijne Vrouwen by:) zoo wel Labans Onregtveerdigen handel, als Jakobs aldergootste Lijdzaamheyd bespeuren kan. En dits de waarheyd; alhoewel

Opmerkelijke verklaaring van Hieronymus weegens 't veranderen van Jakobs Loon tot Tienmaal.

En zulx naader uytgereekend binnen de tijd van Zes Jaaren in welk de Schaapen van Laban 12 maal geworpen hebben.

Naader bedenking op de spreekwijs Tienmaal.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

alhoewel'er onzes-agtens, niet naauwkeurig genoeg omgezogt schijnd, of'er misschien niet van elders eenig scheemerligt te scheppen was, Dat de bedenkelijke gissinge van Hieronymus, naader aan de waarheyd bragt. En wy moeten ons verwonderen, Dat zig niemand hier toe, de plaatze Genesis 31:8. heeft laaten ter Herten gaan: Daar de Gemeene Latijnze Vertaalinge Jakob op de klagte van zijn dikwerf veranderden Loon, doed zeggen; *Wanneer Laban zeyde, het Vee van verscheyde Verwe zal uwen Loon zijn; Zoo Lammerden de Schaapen, Bonte en Gevlakte Jongen: En als hy in teegendeel zeyde, Gy zuld alle de Witte Lammeren voor uwen Loon neemen, zoo bragten alle de Kudden, Witte Jongen voort.* Wie ziet hier de grondvest niet, op welk Hieronymus zijn bedenkelijke Rekening gebouwd heeft? En het spijt ons, Dat de Kantverklaarders en zoo veel treffelijke Uytleggers, daar in geen ligt gezien hebben. Jakob daar op verhaalende, Hoedaanig hy aangaande zijn handelinge omtrent de Kudden, en zijn Vertrek uyt Labans Huys, in den Droom vermaand is, Gen. 31:10-13. betuygd hy zijne Wijven voor-af, *Dat Godt haaren Vader het Vee Ontrukt, en hem Gegeeven had*: Zoo dat hy 't niet enkel door de Konst der Gespikkelde Roeden, noch door ander Bedrog gekreegen had, Gen. 31:9. De misnoegde Man had zoo draa geen eynde van dit Verhaal gemaakt, of ziet daar, zijne Vrouwen Lea en Rachel, stemmen 't Beklag over haar Vaders onbillijke handelinge toe; jaa vergrooten noch zijne Misdaad, door veelerley Beschuldigingen; Zeggende, *Isser noch voor ons een Deel, of Erffenis in ons Vaders Huys? Zijn wy niet als Vreemde van hem geagt? Want hy heeft ons Verkogt: Ende hy heeft ook steeds ons Geld Verteerd. Want al den Rijkdom die Godt onzen Vader heeft ontrukt, die is onze en onzer Zonen: Nu dan, doed alles Wat Godt tot u gezeyd heeft*, Gen. 31:14, 15, 16. Zoo spreeken zy; en Ontkennen genoegzaam, Datter in haar 's Vaders Huys, *Eenig deel of Erffenis voor haar ten besten was*: Gelijk het zoo van de beste Uytleggers verklaard word: En de Gemeene Latijnze Overzettinge, heeft ook die zelve meeninge uytgedrukt, alsse zeyd; *Hebben wy ook yts meer in de Erffenisse van ons Vaders Huys?* Zy willen zeggen, *Neen*; dewijl hy ons zelfs den Bedongen Loon niet en gund, maar telkens veranderd. Waar toe, zoo wy op de volgdraad van haare verdere redenvoeringe letten, zy haar Vaders Ongeregtigheyd, door dry-erley zoorten van Misdrijf beswaaren. I. Dewijl het van Ouds tot het Regt der Egtgeboore Dogteren behoorde, een Bruydschat van haar Ouders te krijgen, en Erffenis te beuren; hy nogtans zonder eenig diergelijk Uytzet te geeven, haar had Uytgetrouwd. II. Datze Hier door niet alleen van het Dogterlijk Regt der Bruydschat beroofd waaren, maar dat zy, 't geen noch ergens is, van haaren Vader, niet anders als Vreemde en Lijf-eygene Slavinnen Verkogt, en van haaren Man voor den Prijs van Dienstbaarheyd Gekogt waaren. En ten III. Dat hy, naar alle deeze verontwaardigingen; indienze yts eygens in haar 's Vaders Huys hadden; zig niet ontzien had, al het haare te Verteeren; of gelijk'er eygentlijk in 't Hebreeuws staat, *Op-Eetende had Gegeeten*: Of als andere Vertaalen; *Verteerende heeft hy ons Geld Verteerd.* Verstaande door dit Geld; de Vrugt en het Gewin van Jakobs Dienst, welke Laban haar niet alleen onthouden, maar 't zelve ook als het zijne Verteerd of ingeslokt had, zonder haar en haare Zonen, daar van yts meede te deelen. Al 't geene de Gemeene Latijnze Overzettinge zeer beknopt, in deezen zin uytdrukt; *Hy heeft onzen Loon Opgegeeten.* En alzoo veel-beeter onzes agtens, als de LXX Grieken, die aldus Vertaalen; *Met een Verslindinge heeft hy ons Geld Verslempt.* Salomon Jarchi, heeft de t' zaamen-hang van *vers* 15. aldus opgegeeven: *Ter welker tijd het de gewoonte onder de Menschen was, haare Dogters, een Houwelijx-Goed te geeven wanneerze Bruyloft hielden, daar heeft onzen Vader met ons als Vreemdelingen gehandeld, en ons Verkogt voor den Loon des Arbeyds. En Verteeren-*

Lea en Rachel stemmen de Klagte van Jakob over haar Vaders handeling toe, en beswaaren die ook noch.

Labans Ongeregtige handeling van zijn Dogters dryzinds aangeweezen.

Gen. XXXI

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

teerende, heeft hy ons Geld Verteerd. Als ofze tot haaren Man zeyden; hy heeft het Geld dat hy ons voor uwen Zuuren Arbeyd schuldig was, Geroofd. Doch Aben-Ezra heeft den Zin beknopter ingesteld; *Het is voorzeeker niet anders, dan of hy ons Verkogt had; dewyl hy met ons niet gehandeld heeft, als andere Vaders pleegen te doen; maar hy heeft ons voor den Loon van het Hoeden der Beesten, aan u ter Vrouwe besteed.* En van dusken Vaderloos bedrijf, Beschuldigen beyde Lea en Rachel haaren Vader Laban. Doch of zy zulx met een genoegzaam Zedelijk-ingestelde Klagte, en als Godtvrugtige Dogters hebben gedaan, zal moogelijk ymand de pijne waard schijnen t' onderzoeken en naar bewijs te vraagen? De Joden, en onder die, Abrabanel en Isaak Ben Arama, hebben hier geantwoord; Dat Lea en Rachel geenzinds over haaren Vader geklaagd, maar gelijk het Verstandige Dogters betaamde, in deeze zaamenspraak besllooten hebben; niet eerder te willen vertrekken, voor datze ten minsten hem, die anders haare Weg-reyze, met een Onverzoenelijk Misnoegen, zou opgenoomen hebben; met zeekere Bondige Bewijsredenen zouden onder Oogen gesteld, en getoond hebben, in wat voegen hy haar-lieden tot hier toe, teegens alle billijkheyd, als Huurlingen en Lijf-Eyge Slaaven gehouden had; Zoo dat hy haar zelfs, de gewoone Bruydschat niet gegeeven had. Dit zeggen de Joden: En zijn daar in van Simeon de Muys, als goede voorgangers naargewandeld. Terwijl nogtans zommige niet anders konden zien, of de woorden van deeze Vrouwen, zijn met een Bittere Klagte verzeld. Doch de fraayste Uytleggers vermaanen hier een onderscheyd te maaken; I. In de waarheyd van de Zaak. II. In de Hertstogten of Geneegentheyd der spreekende; En ten III. In het Verstand of Meede-kennis der geener tot welke deeze reeden gesprooken word. Dat de Waarheyd der zaake zoodaanig is, als Labans Dogters hier verhaalen, is uyt al 't geene Moses daar van gezeyd heeft, buyten twijffel. En wat de Geneegentheyd der Hertstogten belangd; dezelve diendmen tweezinds aan-te merken; te weeten, of in 't Algemeen; of naarvolgens de wijs van Bestuur: In 't algemeen is de Geneegendheyd der Vrouwen geweest, Datze door haaren raad, de bygebragte reeden van haaren Man onderschraagden; maar wat de wijs betreft, die is ongetwijffeld niet zoo Goed aan-te merken, om datze deeze Beneerstiging, (die anders in zig zelven niet quaad en was;) met een Beroerd Gemoed schijnen gedaan te hebben. En wat het Verstand des geenen aangaat, tot wien al deeze Klagten gedaan zijn? 't Is openbaar, datze beyder-zijds van de dingen, waar van gehandeld word, een langduurige ervaarenis, en onderlinge kundschap hadden. Dus heeft dan de Waarheyd der zaake, de Maniere van overleg, en het Eerbiedig gezag des Mans, beneevens de Konscientie, deeze Vrouwen konnen verzeekeren, in alle vertrouwen, van deeze dingen met hem Zaamenspraak te moogen houden. Zulx in deeze daad, niets te misprijzen vald; als voor zoo veel zy naar alle waarschijnelijkheyd, niet zonder een Wijfagtige steurnis des Gemoeds, aldus van haaren Vader gesprooken hebben.

Of Lea en Rachel regt hadden haar Vader aldus te beschuldigen.

En zulx dryzinds onderzogt.

En alleen de steurnis des Gemoeds te misprijzen gevonden.

——————— Want elk weet dat Wijven,
Heel zelden Maatig zijn, wanneerze Slaan of Kijven.

Als'er dan nu de volle Toestemminge der Vrouwen toe lag, marde d'Afgesloofde Man niet langer, om Labans lastige Kudden te Verlaaten; maar d'eerste kans waarneemende; Zadeld hy zijne Zonen, en zijne Wijven op Kemelen, en maakt al de rest van zijn gantze Bezittinge Reysveerdig: Want alzoo Beschrijft ons Moses zijne Optogt, Gen. 31:18. *Ende* Jakob, *voerde al zijn Vee weg, ende alle zijne Haave dien hy Geworven had; het Vee dat hy bezat, 't welke hy te Paddan Aram Geworven had; om te koomen tot Isaak zijnen Vader naar het Land Kanaans.* Maar 't geên hem als een schoone

Gen. 31: 17. Jakob neemd het vertrek uyt Labans Huys ter hand, terwijl zijn Schoon-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ne geleegentheyd toelagte, en inboezemde, Dat het nu tijd van Vertrekken was, was dit, Dat Laban heenen gegaan was, *Om zijne Schaapen te Scheeren.* Gen. 31: 19. Want dat dit van Ouds by de Heeren die Rijk van Vee waaren, met byzondere Plegtelijkheyd, en 't geeven van Vreugde-Maaltijden, pleeg te gebeuren, omtrent het eynde van 't Voorjaar, kanmen zien, Gen. 38:12. 1 Sam. 25:2-8. 2 Sam. 13:23. En gelijk de Heerſchappen hier zelf teegenwoordig waaren en op haar Inkomſt paſten, alzoo heeft ook Labans vertrek derwaards, aan Rachel de deure des te wy'er ſchijnen open te zetten, om haar Vaders TERAPHIM te Steelen en meede te neemen. Gelijk Moſes dit beyde, met een tuſſen-reeden invoegd, zeggende, Als nu *Laban* gegaan was, om zijne Schaapen te Scheeren: *Zoo Stal Rachel de* Teraphim *die haar Vader had*, Geneſis 31:19. Van de TERAPHIM, en hoedaanige Afgodize Beelden of Huys-Poppen dezelve waaren, is in de * Joodſe Oudheeden, breed genoeg aangeweezen; en daar reſteerd hier alleen maar by te doen, 't geên daar van tot de rigtdraad deezer Hiſtorie behoord. De beteekenis van 't woord TERAPHIM, word by veele vry onzeeker gehouden. Zommige brengen 't af van רפה *Ruſten*; om dat dezelve nooyt uyt de Godshuyzen of Tempelen Verhuysden, maar die geduurig als haare Ruſtplaats inhielden. Andere van רפא *Geneezen*; om dat de Geneezinge der Ziekten aan dezelve opgedraagen was. 't Geên ons miſſchien hier naar zal te pas koomen daar aan te gedenken. Andere, die wat meer op den Dienſt deezer Afgoden letten, brengen 't van 't Hebreeuwſe woord TARAPH, of THARAPH; en het Griekze woord, TERAPEYEIN af, Dat *Eeren* of *Dienen* beteekend. 't Geên weederom andere uyt een gedeelte van 't woord, op 't *Geneezen* paſſen, gelijkwe ſtrax zeyden. En hoedaanig Onkelos, het woord TERAPHIM, doorgaans TZILMANEIA Vertaald, dat *Trony-Beelden*, of *Konterfeytzels* beteekend, is in de Joodze Oudheeden aangeweezen. Athanaſius Kircherus, heeft den Naam TERAPHIM, heel arbeydzaam met het Egiptis Naamwoord SERAPIS zoeken over-een te brengen: Om waar toe te geraaken, hy voor-af, deeze Verklaaringe geeft: De SERAPES der Egiptenaaren, *zeyd hy*; waaren niet anders dan zeekere Beelden, die zonder uytgeſtrekte Leeden van Armen, Handen of Voeten gemaakt, zoo ſluyk te-gaar gevormd waaren, ofze met Swagtels omwonden, geen Lid beroeren konden. Hoedaanige van de Liefhebbers verſcheyden uyt Egipten, herwaards over gebragt zijn; die zommige uyt Steen, andere uyt Metaal, of uyt Hout en veel uyt Yvoor en Been Geſneeden zijn. Van duſdaanigen zoort, wierden zommige op gemeene plaatzen, als Beſcherm-Engels; en wederom andere, om die te bewaaren geſteld: Die men ook deſweegen voor Vaſt-geſtelde *Beſcherm-Engelen* hield. Andere waaren zoodaanig, datmenze by zig houden, en heenen voeren konde waar men wilde; zoo datzer ook hadden, dieze als Genees-Middelen teegen Vergif, en alle quaade overvallen, aan den Hals, aan den Gordel, en aan de Hand droegen. Hoedaanige dan ook oneyndig van Fatzoen, en uyt verſcheyde zoorten van Natuurlijke dingen ontleend en toepaſſelijk t' zaamgedrold waaren; zoo datter niet zelden, een zeldzaame Vermenginge aan beſpeurd wierd. Dus hadden zommige de gedaante van de Dieren, die by de Egiptenaars voor Heylig gehouden wierden; andere waaren wel uyt een Menſchelijk Lichaam Gevormd, maar hadden de Kop van 't een of 't ander H. Beeſt op den Hals; als naamelijk van een Hond, van een Bok, van een Os, of een Voogel. Booven deeze, waarender die zeer Monſtreuze, en vermengde Lichaamen hadden; gelijkwe hier naar ruymer zullen verklaaren, wanneerwe van de Quaad-afweerende Goden handelen. En wierden deeze Huys-Goodjes, ook met verſcheyde Aangezigten gemaakt; want zommige hadden een Vrouwelijk Aangezigt, en een overdekt Hoofd; andere de gedaante van Kinderen, die zeldzaam Gehuld waaren; en veeltijds een Vieze en Miſvormige geſtalte.

Vader uyt Schaap-Scheeren is.

Plegtelijke gewoonten omtrent de Jaarlijkze Scheer-tijd der Schaapen.

Rachel Steeld op haar vertrek, de Huys-Goden van haar Vader.

* Joodze Oudheden op 't 1286 Blad.

Aanduyding van 't woord TERAPHIM.

Den Naam Teraphim met Serapis hoe van Kircherus over-een gebragt.

En wat die beyde eygentlijk voor Afgoden waaren.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

„ ſtalte. Ook waaren dezelve door byzondere toepaſſelijke Gereedſchappen „ dieze in de Hand droegen, van malkanderen onderſcheyden. Want die, „ welkze *Beſcherm-Engelen* noemden, hadden Sweepen, Geeſſels, Cirkels, „ Netten en diergelijke in de Hand; welke zommige naar agteren van de „ Schouderen neederwaards hingen, en waaren meeſt altijd, zoo wel van „ agteren, als van vooren daar 't Aangezigt heenen zag, met verſcheyde Gra- „ veeringen Verçierd. En dit houden wy voor de Geſneedene Beelden, wel- „ ke de Hebreën, TERAPHIM noemen, en hoedaanig Rachel haar Vader „ Laban Ontſtoolen heeft, Gen. 31. Gelijkwe ook elders beweezen hebben, „ Dat de Slaaven van Abraham, deeze Afgooden uyt Egipten in Paleſtina „ overgebragt hebben, wanneer hy naar het weeder-krijgen van zijn Vrou- „ we Sara, van den Koning Farao, Rijkelijk uytgedoſt, met Knegten en „ Maagden, van daar getrokken is, Gen. 12:16,20. Welke Afgodize Slaa- „ ven, dan ook het Dienſtgebruyk der TERAPHIM, by de Kanaaniten hebben „ voortgeplant. Te weeten dezelve Goden, die by de Egiptenaars waaren „ de SERAPES. Want deeze Volken, niet zoo wel de Letter *S*, als de *T*, „ konnende uytſpreeken, hebben zy dezelve TERAPHIM genoemd; veran- „ derende daar by ook de uytgaande *S*, volgens de Kaldeëſze en Hebreeuw- „ ze gewoonte, in *im* of *in*. En hebben alzoo de Geſneede Beelden, die d'Egip- „ tenaars *Serapes* noemden; den Naam van TERAPHIM gegeeven. Doch „ het zijn dezelve Huys-Goden der Egiptenaars geweeſt, welke OSIRIS, I- „ SIS, NEPTHE, HORUS, HARPOKRATES, APOPIS, en diergelijke waaren. „ Die, alhoewelze voor algemeene Hemelze Geeſten der Natuure gehouden „ wierden, nogtans zoodaanig in uytwerkinge verſchillig geagt waaren, Dat, „ tot welk-een Bewaaringe zy geſteld wierden, zy ook zoodaanigen Naam van „ een Beſcherm-Engel verkreegen: En by-gevolg ook voor zoo verre, voor „ byzondere Goden Ge-Eerd wierden. Dus verre Kircherus; die'er korts daar naar noch dit by doed: Dat TERAPHIM, *Serapis* zelfs is: Door welk Egiptis woord, beteekend word, *De Kaş van Apis*; of de Beſlooten Apis, dat is, *De Heylige Os*. Waar in hy onderſteund meend te worden, uyt het gezag van den Arabizen Schrijver Abenephus. Maar hoe waarſchijne- lijk deeze groote Schrijver, dit uyt d'Egiptize Oudheeden heeft opgehaald, houden zommige Geleerde Mannen, nogtans Verdagt, Hoe in zoo korten tijd, de Godsdienſt der Egiptenaaren tot de Kaldeën is konnen overgaan? En dat zulx door de Slaaven van Abraham aan de Paleſtijners zou geſchied zijn, word zonder grondveſt bygebragt; en voor een louter Verdigtzel buy- ten de H. Schrift geagt. Maar zoo'er eenige kragt in die giſſelijke bewijsreden was, zou 't eer geloofwaardiger ſchijnen, Dat den Dienſt der *Theraphim*, van de Kaldeën, tot d'Egiptenaaren, als datze van deeze, tot geene is over- gebragt. Waarom nu ook deeze TERAPHIM en al de Draagbaare Huys-Goden van Ouds, zonder merkelijk-uytgeſtrekte Leeden, en met onderſcheyde Ge- reedſchappen gemaakt wierden, daar van zullen wy hier naar, 't een en 't ander bybrengen; als wanneer wy d'Afgoden der Egiptenaaren van wat naader- by bezien zullen. Indien wy dan voortvaaren alleenig over de TERAPHIM te ſpreeken; zal moogelijk de Uytlegginge van Bybliander, niet veel ver- ſchillen, van 't geên wy ſtrax aangaande de Miſvormelijke Geſtalte dezer Af- goden hebben bygebragt. Want deezen de beteekenis van 't woord TERA- PHIM zullende naaſpooren, zeyd aldus: תרף, is *Een Blok* te zeggen; doch „ men moet de Beteekenis van dat zelve woord, uyt het Syris neemen; waar „ in תרף, *Miſmaaktheyd*, of *Verfoeyelijkheyd* te kennen geeft. Zulx het „ niet alleen aanwijſt, wat een leelijk ding, een Afgod voor de waare Godt „ en de Heylige Menſchen is, maar ook hoedaanig deeze Beelden, in haar zelfs Wanſtaltig maakzel te agten waaren. Dus verre 't Oude Afſchrift van Bibliander. Andere maaken daar Beelden van Engelen af, in welke de- zelve Geeſt der Engelen dieze Toegewijd waaren, ingegaan zijnde; Raad- gevraagd

't Gevoelen van Kircherus aangaande de Teraphims en Serapes naader onderzogt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Andere bedenking die de Teraphim tot die der Engelen Seraphim brengen.

gevraagd wierd en Antwoord gaf. Uyt welke giſſinge Lud. de Dieu, gemeend heeft, Dat TERAPHIM, niet anders dan voor de welbekende Naam der Engelen *Seraphim*, diend gehouden te worden; waar in volgens de gewoone uytſpraak der Syriers, de ש in ת, dat is, de *S*, in *T*, veranderd is. Hy doed'er tot onderſchraaging van zijn meeninge by; Dat naardien uyt deeze Hiſtorie van Jakob en Laban klaar blijkt, Dat de TERAPHIM, *Huys-Goden* geweeſt zijn, welke Ge-Eerd en Aangeroepen wierden, om de Huyszaaken te Beſchermen en uyt-te breyden; men d'afkomſt van derzelver Benaaming, tot het Arabize woord תרף, (dat is, die *Overvloedig* en *Toevloeyende* maakt,) betrekken moet. Hoedaanigen beteekenis, dat woord by-naar ook in de Etiopize Taal heeft; te weeten *Overig zijn*, *Overblijven*, &c. Gelijk hy uyt Matth. 14:20. poogd te bewijzen; als meede uyt Matth. 12:34. daar תרף לב, *De Overvloed des Herten*, te kennen geeft. Hoedaanige gedagten voorzeeker niet te veragten zijn. En gelijk wy op het 1289ſte Blad der Joodſe Oudheeden, verſcheyde andere Benaamingen der *Teraphims* hebben bygebragt; alzoo is daar ook ruymweydig aangeweezen, van hoedaanigen geſtalte de TERAPHIMS by de Hebreën beſchreeven worden, die veele niet onwaarſchijnelijk agten. Onder die, heeft Kimchius gemeend, Dat het Beelden zijn geweeſt, die door de Sterrekijkers, volgens zeekere Waarneeminge der Hemelze Zaamenſtalting gemaakt waaren, om toekoomende dingen te Voorzeggen. Welke Beelden Aben-Ezra, de geſtalte van een Menſch aanpaſt: Ten minſten agt hyze voor Beelden, die een Menſchelijk Aangezigt hadden, en bequaam waaren, d'Invloeying der Hemelze Lichaamen t'ontfangen; niet teegenſtaande hy rond-uyt ontkend, ons de wijze daar van, regt te konnen verklaaren. Dat het Beelden in Menſchelijke gedaante zijn geweeſt, bewijzen eenige uyt 1 Sam. 19:13-17. Alwaar gezeyd word, Dat Michal een Beeld genoomen en in 't Bed geleyd heeft, onder ſchijn, of David aldaar Ziek lag; op dat hy de laagen van Saul ontquam. Zulx het een Beeld is geweeſt van Laaken-Stof, met Hout, of Kaf opgevuld, om de Menſchelijke Leeden te vertoonen. Doch dits een weynig te laf en te twijffelagtig, om daar uyt yts zeekers van de TERAPHIM te beſluyten. Datter nogtans by d'Oude veele redenen geweeſt zijn, waarom zy de Goden, meeſtdeels de Geſtalte van een Menſch gegeeven hebben; hebben wy in de Joodſe Oudheeden, uyt Hermes aangeweezen. Miſſchien zeyd Burmannus, zijn het Beelden van Engelen geweeſt, of ten minſten de ſchemeringe derzelve, aan wienze waaren toegekend; zijnde zoo veel als SERAPHIMS, in welk men geloofde, Dat de Geeſt eenes Engels quam, en daar uyt Antwoord gaf. En wie weet, of van deeze Bygeloovigheyd niet voortgeſtooven is, Dat veele omtrent de verſchijninge der Engelen, zoo ligt van *Aangenoome Lichaamen*, de Mond vol hebben. Maar naardien wy in de H. Hiſtorie zien, Dat Laban deeze TERAPHIM, niet onwaarſchijnelijk, *Zijnen God*, of *Zijns* en *Zijner Vaderen God* noemd, Gen. 31: 53. willen zommige, Datmenze geenzinds, de gedaante van een Menſch behoorde aan-te paſſen. Dus meenenze, Dat het zeekere Koopere Gereedſchappen, en Konſttuygen zijn geweeſt, welke dienden, om Tijden en Stonden naarvolgens de Sterrekunde-loop, te onderſcheyden, en daar uyt yts te Voorzeggen: In eeniger maanieren miſſchien, als by ons de Wêêr-Glaazen, en diergelijke in gebruyk zijn. Van welk den gemeenen hoop des Volks, geen kennis had; maar voor zeer zeldzaam en Goddelijk hield, al wat daar door Voorzeyd en Ontdekt wierd. Maar het geen ons vreemd dunkt is dit, Dat Bolduk, die by veele voor zeer Schrander gehouden word om verzierzelen te ſmeeden, van meeninge is, Dat de *Theraphim* Beeldniſſen geweeſt zijn, van den Geſtorven *Raphaïm*, welke hy gemaakt had tot Bezorgers van den Godsdienſt; zoo datze genaamd zijn TERAPHIM, als of men *Tau-Rephaïm* zeyde, om dat het een Beeld of Teeken was van REPHAIM. Waar toe hy dan onderſcheyd maakt, tuſſen de *Teraphim* en *Che-*

Hoedaanige Beelden de Teraphims waaren.

Gebruyk der Teraphims.

Onderscheyd tusfzen de Afgode Beelden Teraphim en Cherubim van Bolduk bedagt.

rubim; van welke hy zeyd, Dat de *Teraphim*, den Mensche met desselfs Teekenen uytdrukt zoo als hy Leefde; maar de *Cherubim*, alleen in Verbeelding van een Waarteeken, welke met desselfs Gesternte eenige over-een komst had. Doch dit zijn vieze en dwaalzieke gissingen, daarwe ons niet meede verletten willen. En alhoewel de *Teraphim* doorgaans in de Heylige Schrift, als Goden voorkoomen, twijffelen nogtans de Joden, of men dezelve ook Goddelijke Eere aandeed. Terwijl andere evenwel, niet heel quaalijk schijnen waargenoomen te hebben; Dat dit de eerste Afgoden, en Afgodendienst is, waar van de H. Boeken gewag maaken; niet teegenstaande zy eerder in de

Teraphim d'eerste Afgoden daar de H. Schrift van gedenkt.

Weereld waren. Maar hier nogtans zoo veel te opmerkelijker, als dezelve in 't Stam-Huys van Abraham gevonden worden. Zoo dat het desweegen den Joden ook heeft doen gelooven, Dat d'Afgoderye, haar eerste Oorsprong uyt zijn Voor-Ouders, te weeten uyt zijn Vader Terach genoomen heeft; waar van in 't Eerste Hoofdstuk, breedspraakig gehandeld, en zulk gevoelen weedersprooken is. Doch het zou wel konnen zijn, Dat Laban Sweerende by de Goden zijner Vaderen, deêze *Teraphim* verstaan heeft, Gen. 31: 53. waar van terstond yts naaders, Dat niet onfraay zal klinken. Boovendien hebben wy ook de maniere, om de *Teraphim* toe-te stellen, en In-te Wyën, uyt Elias in Thisbi, zoo als hy dat uyt de Hoofdstukken van Rabbi Eliëzer, aan den dag gebragt heeft, in de Joodse Oudheeden aangehaald. 't Geên ingezien, ons niet heel verschillig voor zal koomen, van 't geene He-

Hooft des Vaders hoe by de Issedonen geEerd.

rodotus, uyt de Zeden der Issedonen verhaald; welke het Hoofd van haar Gestorven Vader Afsneeden, van Hayr ontblooten en ook pleegen te Vergulden; op datze het naaderhand dus opgepoetst, in sté van een Goddelijk Beeld, met Jaarlijkze Offerhanden aanspreeken en Eeren Mogten. En alhoewel d'Arabisze Vertáalder, doorgaans voor TERAPHIM, *Verheevene Beelden* of *Statuën* zet; meenenwe nogtans uyt Hosea 3:4. een genoegzaam onderscheyd,

Onderscheyd tussen staande Beelden en Teraphim.

tussen *Opgeregte Beelden*, en de *Teraphim* gemaakt te hebben; naardien de Profeet d'eerste, MATZEBAH, *Staande Beelden*, de laatste, TERAPHIM noemd. 't Geên ons doed gelooven; Dat de Beelden *Matzebah*, een grooter Lijfsgestalte hadden, en hier en daar tot de opentlijke Godsdienst waaren opgeregt; doch de *Teraphim*, alleen tot byzonder gebruyk, in de Huyzen gehouden wierden; zoo datmenze verplaatzen en met zig draagen kon. Gelijkwe ook Judic. 17:3,5. verneemen, Dat de *Gesneedene* en *Gegootene Beel-*

Teraphim als Huys-Goden aangemerkt.

den, van de TERAPHIM onderscheyden worden. En zulx met groot regt, dewijl de laatste, een byzonder Dienstgebruyk hadden; en even by-naar gehouden wierden, als naaderhand by de Romeynen de Huys-Goden, dieze PENATES of LARES noemden; het zy dan datmenze Eerde om het Huys te Zegenen, (als schemeragtig te zien is, Judic. 17:5.) Of datze dienden om Raad te pleegen? Waar aan omtrent de *Teraphim*, geenzinds te twijffelen is. Ook hier aan niet, Dat meest al de Oosterze Uytleggers, de TERAPHIM, alleenelijk om die Eerbewijzing, doorgaans *Beelden*, en de Grieken EIDOLA genoemd hebben. Dat verder het gebruyk der *Teraphim*, by de Kaldeêsze Afgodendíenaars, in groote agting was, en geloofden datze de

Raadpleeging met de Theraphim.

Vraagende antwoord gaaven, is in ons Boek uyt Ezech. 21: 21. aangeweezen. Want als daar gezeyd word, Dat de Koning van Babel, de Godspraak op twee weegen zoû Raadpleegen, word'er bygevoegd, *Dat hy de* TERAPHIM *Gevraagd heeft*, gelijk meede Zach. 10:2. blijkt, Datze in twijffelagtige zaaken, Antwoord gegeeven hebben; niet teegenstaande wy voor ons deel, de woorden, *De Teraphim spreeken Ydelheyd*; veel-eer voor

De Teraphim hebben niet Gesproken.

een aanduydinge opneemen, van de Valsse uytslag der Waanwijze Sterre-Raaming, welke de Afgodize Wichelaars in 't Raadpleegen met deeze Afgooden gewoon waaren, haar zelven en anderen wijs te maaken; als dat dezelve door eenig verstaanelijk Geluyd, haare Godspraaken hebben bekend gemaakt. Invoegen zy alleen door d'uytgang der Afgodize beschouwinge,

aan-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

aanwijzing deeden; 't geên hier *Spreeken* genoemd word. Waarom Jesaias al zoodaanige Sterre-en Zonnewijzer-schaduw-bekijkers en Revelaars, die de *Teraphim* Raadpleegen, niet weynig Bespot, en ten-toon gesteld heeft; Kap.47:13. *Laat nu Opstaan*, zeyd hy, *Die den Hemel waarneemen, Die in de Sterren kijken, Die naar de Nieuwe Maane Voorzeggen; en laatze u verlossen van die dingen die over u koomen zullen.*

En worden daarom van de Profeeten Gods bespot.

En alhoewel de *Teraphim* ons zeer waarschijnelijk als quaad-Afweerende Goden voorkoomen; (hoedaanig'er ook zeer veele by d'Egiptenaars en Arabiers waaren) hebben wy nogtans in onze Joodse Oudheeden, eenig onderscheyd tussen die, en de *Teraphim* aangemerkt; waar meede men zig hier mag beraaden. Rest hier alleen noch te zeggen, Dat ook de TALISMAN, of TILSEMATH der Arabiers, Syriers en Egiptenaaren, onder deeze Quaad-Afweerende Goden te betrekken zijn: Als die daar toe met de Beeldnis van eenige Zaak, daar het quaad van daan quam, onder zeeker HOROSKOOP, of *Tijdbeschouwing* van eenig Hemel-Teeken, hier of daar op Gesneeden, in de voornaamste Steeden pleeg opgeregt te worden; om door het zelve eenig Quaad af-te keeren, en 't Goede aan-te lokken.

Talisman der Arabiers hoedaanige Quaad-afweerende Goden.

Dus word'er verhaald, Dat de Landstreek der Aal-Oude Stadt EMISA, nu *Hims* genoemd, geleegen aan de Riviere Orontes, met geen Scorpioenen, noch Slangen geplaagd wierd; om dat teegen dezelve 't Beeld van een Witten Steen, tot een Quaad-Afweerende Godt opgeregt stond; die de gedaante van een Man vertoonde, die een Scorpioen onder de Voeten hield. Dat de Arabiers dusdaanige Beeldnissen, *Talismath* en *Talisman* noemen, geeft in haare Taal niet anders te kennen, als *Beelden, op d'Invloeying der Sterren* of *Hemel-Teekenen gemaakt*. Niet teegenstaande andere, *Talismath* voor een Grieks woord neemen, uyt welkze *Telesma* maaken; dewijl'er geen ontbreeken die de *Telesmatha* der Grieken, en de *Tilsemaths* der Arabiers, met de *Seraphinen* en *Teraphinen* der Hebreën, en Kaldeën, eenen dezelve houden.

En hoe geloofd wierd dat deêze Afgoden-Beelden door haar Waarteekenen, Hulp aanbragten.

Hoedaanige Bend-Naamen ons ook hier aan de TELAMONES der Oude Gebouwen doed gedenken; over welker afkomst der Benaaminge, de Uytleggers van VITRUVIUS, en hy zelfs, altijd zijn in den dut geweest. Te weeten, het waaren zeeker slag van kleene, of Dwerg-agtige Mannekens, diemen maakte om de Uytsprongen en Overstekken der Gebouwen, in plaatze van *Krolneuten* of *Kardoezen*, op haare ingeboogen nekken te draagen; maar veel-eer daar zelfs van gedraagen wierden.

Wat de Telamones by de Grieken waaren.

En of wel zommige Taalkundigers meenen, dat TELAMON, een Latijns woord is, voor welk de Grieken *Atlas* zeggen; houden wy nogtans waarschijnelijker, dat TELAMON, van 't Griexe woord TLEMON, dat *Ellendig* en *Slaafagtig* beteekend, afkomstig is; 't geên op dusdaanige Lastdraagende Kaboutermannekens, (die de Monstreuze Huys-Gode-Beeldekens der Ouden *Teraphim*, en *Serapes*, niet ongelijk geweest zijn;) byzonder-wel schijnd te passen. Men agt verder, Dat de Sabeën die 't Gelukkig Arabien bewoonden, en haar afkomst uyt de Kaldeën hebben; d'Eerste uytvinders van al deeze *Talismath* zijn: Alhoewel zommige onder de Kristenen willen, Dat Apollonius Tyanæus, welke onder Domitianus bloeyde, dezelve eerst bedagt heeft.

d'Oorsprong der Talisman is waarschijnelijk by de Sabeën te vinden.

Men zeyd van hem, dat hy een Groot Tooveraar was, die by de Efesers in groote agting, en ook van zommige, voor een God of Mensch met Goddelijke kragt voorzien, gehouden wierd. Gelijk dan ook Philostratus van hem verhaald, Dat hy een Gestorven Dogterken, dat reeds op de Doodbaar lag om Begraaven te worden, even als Kristus, weeder heeft Leevendig gemaakt; vergelijkt'er meede, Luc.7:12-15. Matth.9:24. In het toestellen der *Talismath*, wierd de waarneeming der Sterren en Zonnestand, die daar op toepasselijk was, zoo noodig geagt, Dat'er buyten die, niets en kon gedaan worden: En de Arabiers en andere Oosterze Schrijvers, hebben daar ook werk aan gevonden, om zulks op haare wijze, den Nakoomelingen in haare Boeken agter te laaten. In welke dan ook gevonden word, datmender aldus

Hoe de Talismath wierden toegesteld.

meede

meede te werk ging: By-aldien men by voorbeeld, een Quaad-Afweerende
Beeldnis, of een Toover-Ring wilde maaken teegens de Steeken der Scor-
pioenen; ondernam men zulx niet eer te doen, voor dat de Zonne in het
Hemel-Teeken van den Scorpioen was ingegaan. Want de Konſtenaars, die
alzulke Taliſmath maakten, gaaven voor, Dat wanneer de Beeldnis naar
de Gelijkenis van het Heemel-Teeken, in welke de Zon was, gemaakt wierd;
de Hemelze Kragten, alſdan tot die Beeldnis Invloeyden, en Werkzaam
wierden. Zulx zy haar dan ook daar door verpligt hielden, om op de zel-
ve Uur en ſtond, dat de Zon in zulken Streek des Hemels was, aan zulken
Beeldnis Offerhande te doen, 't zelve te Aanbidden, en zeer hoog te agten.

Wonderen door de Taliſmath gedaan.

Gelijk'er dan ook in de Arabize Boeken, heele Legenden van duſdaanige TA-
LISMATH gevonden worden; die om verſcheyde Ongemakken van de Stee-
den af-te keeren, in dezelve waaren opgeregt. Dus word in het Boek, welk
in de wandelinge, *De Samaritaanze Kronijk* genoemd word, verhaald;
Dat de Romeynen op de Kruyn van den Berg Garizim, zoodaanig-een TA-
LISMATH gezet hadden, naamelijk een Kopere Voogel, die met de Zonne
omdraayde: En op dat de Samaritaanen te-bet het beklimmen van deezen
Berg belet wierd, riep deeze Voogel, zoo haaſt ymand van hun, d'opgang naa-
derde; *Een Hebreër, Een Hebreër?* Waar op ſtrax de Wagten uytquaamen,
en den Jood Kapot maakten. Op dezelve wijze, was aan den Oever van
de Riviere Orontes, een TALISMATH uyt een Hond gemaakt, die Blafte
zoo dra hy eenige van 's Vyands Roof-Scheepen omtret den Oever vernam.

Verſchooning over deeze Uytweyding.

Die 't gezien en gehoord hebben, moogen 't waarmaaken: Terwijl wy van
onzen Leezer verhoopen, niet quaalijk te zullen neemen, datwe om het duy-
ſter begrip van de Bygeloovige toeſtel der *Teraphim*, eenigzinds van verre,
wat ſcheemerligt toe-te brengen, dus verre van ons voorgeſteld Voetſpoor
afgedwaald zijn.

Om wat reeden Rachel haar Vaders Afgoden Geſtoolen heeft.

Zoo wy dan nu genoeg van de TERAPHIM geſprooken hebben; ſtaat'er
t'onderzoeken, Waarom en met wat Oogmerk, Rachel deeze Huys-Goden
haar Vader Ontſtoolen, en op haar heen-Reyze naar Kanaan, meede genoo-
men heeft? Als meede of zulx wel Eerlijk en Godvrugtig van haar gedaan
was? Zommige onder de Joden meenen, Dat zy daarom haar Vaders *Te-
raphim*, weggenoomen heeft, op datze Laban de Middel uyt de Hand
rukte, om door Raapleeging met dezelve, te verneemen, werwaards het Ja-
kob met de Vlugt had heenen gewend: Zoo datze bevreeſt was, indien haar

Daar verſcheydentlijk opgeantwoord word.

Vader by avontuur, de *Teraphim* Raadpleegde, zy haaren Man beklap-
pen zouden: 't Geên hy, meenden zy, ligt had konnen doen, dewijl hy dee-
ze Huys-Poppen voor Goden hield, en gewoon was zijn Waarzeggeryen met
dezelve te oeffenen. Aldus heeft het onder andere, Rabbi Nachman ver-
klaard. Gelijk dan ook eenige meenen, Dat hy dezelve hier door quam te
miſſen, dat hy met haar wilde Raadpleegen. En wanneer ook in der Joden
Midraſch gevraagd word; *Waarom doch, heeft Rachel d' Afgoden Geſtoolen?*
Word'er geantwoord; *Op datze niet en zouden te kennen geeven, dat Ja-
kob Gevlugt was.* Maar de TERAPHIM konnen immers niet ſpreeken, de-
wijl'er geſchreeven ſtaat, *Zy en Spreeken niet uyt haare Keele?* Antwoord;
Ja, zy konnen Spreeken; Want daar ſtaat geſchreeven; *De Teraphim Spree-
ken Ydelheyd*, Zach. 10:2.

Aardige trek van Rabbi Chanaeël.

Rabbi Chanaeël Oordeeld, Dat Rachel de Vader-
lijke Huys-Goden Geſtoolen heeft, op dat zy de Vader Laban, daar door leerde
wijs worden, en verſtaan, Datze geenzinds voor Goden te agten zijn, die
haar zelven niet voor Dieſſtal hoeden konnen. Van hoedaanigen Bewijs-re-
den, wy zien, Dat ook Joas de Vader van Gideon, zig teegens de Baal-
dienders bediend, zeggende; *Zoo Baal een God is, hy Twiſte voor hem zel-
ven, om datmen zijnen Altaar omgeworpen heeft*, Judic. 6:31. Salomon
Jarchi en Rabbi Bechaj, brengen een andere Oorzaak by; alhoewelze niet
geheel verſchillig, aan de voorgaande ſchijnd: Zy zeggen dat Rachel dit ge-
daan

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

daan heeft, op datze d'Afgoderye in haar Vaders Huys mogte Uytroeyen. Doch deeze meeninge weederspreekt Aben-Ezra: Want hy Oordeeld, Dat by-aldien dit haar voorneemen was geweest, zy als dan de Afgoden niet en zou meede genoomen, maar veel-eer heymelijk onder de Aarde Begraaven hebben. Andere, verwerpen het een met het ander, en agten 't gantsch-niet geloofiijk, dat Rachel haar met die hôope zou hebben konnen voeden, dat haar Vader, die van Kindsbeen-aan, d'Afgoderye ingezoogen, en tot hier-aan toe gepleegd had, zig op deeze wijze, daar van zou hebben laaten aftroonen. Want of hy schoon al deeze Goden miste, kon hy ligtelijk weederom andere diergelijke laaten maaken. Dus Oordeeld dan Aben-Ezra waarschijnelijker te zijn, Dat Laban in de Sterrekunde ervaaren, Rachel bekommerd is geweest; dat hy zijne Goden Raadvraagende, en 't Gesternte beziende, daar uyt ervaaren mogt, naar wat uyt-wijk Jakob de Vlugt genoomen had. Flavius Josefus heeft een andere reeden van deeze Gestoole Goden bygebragt; Zeggende, Datze Rachel niet meede-genoomen heeft, om datze die Eerde; (dewijlze van haaren Man geleerd was, dezelve te Veragten;) *Maar op dat Rachel, by-aldienze misschien in haare Vlugt van Laban mogt agterhaald worden, eenige toevlugt had, om Vergiffenis te verkrijgen.* Dit zeyd Flavius. Andere weederom, meenen, Dat de Waardye der Stoffe, waar uyt deeze Afgodize Beelden gemaakt waaren; aanleydinge gegeeven heeft, dat Rachel dezelve Stal, op datze zig daar meede verrijkte; en op deeze wijs, isse ook van Pererius, Onschuldig verklaard; naardien zy dezelve op Reekening en afkortinge, van haar Mans behoorlijken Loon genaaderd heeft. *Die het vatten kan die vatte het*; wy voor ons deel, zijn daar toe zoo handgaauw niet, overmids het misschien maar al-te bekend is, Dat der Aal-Ouden Huys-Goden en Vaderlandze Kerk-Panden, eertijds niet uyt zoo Kostelijken Stoffe pleegen gemaakt te worden, Dat haar hoogen Prijs, de Dieven aanlokte. Gelijk dat onder andere Oude Voetspeuren, schijnd onderschraagd te worden, door het Voorbeeld van Michal 1 Sam. 19: 13, 16. Daar men in plaats van BEELD, (gelijk de Overzetters hebben,) TERAPHIM leest; naardien d'Historie genoegzaam aanwijst, Dat het zelve noch van Goud, noch van Zilver kan geweest zijn. Voorwaar, het Troojaanze *Palladium*, of Pallas-Beeld, dat men geloofde uyt den Hemel gevallen te zijn, is slegts van Hout geweest; en de meeste der Eerste en Aal-Oudste God-Beelden waaren niet anders; als een aanduydinge, Dat de Goden, d'Armoede Beminden, in welke gemeenelijk, d'Eer en Deugdelijkheyd gevonden word; volgens 't geên de Digter Tibullus tot de Goden zeyd;

De Gedagten van Sal. Jarchi en Bechai van Aben-Ezra weedersprokken.

En agt dat Rachel door 't wegneemen der Teraphim haar Vader de Vlugt van haar Man belet heeft naar te spooren.

d'Oudste Afgode-Beelden waaren van Hout of andere slegte Stof.

Laat u niet Schaamen uyt een Stronk te zijn gemaakt;
Gelijk de Vaderen van Ouds u pleegen te vertoonen;
Toen wasser beeter Trouw, wanneermen Arm en Naakt
Een God van Hout Gesneên, deed een Slegt Huys bewoonen.

Datter nogtans ook Goude en Zilvere God-Beelden gemaakt zijn, blijkt niet alleen uyt die, welke in 't Huys van Micha waaren, Judic. 17. noch by Nebukadnezar, Dan. 5:4. maar zy waaren zelfs ten tijde van Moses al zoodaanig doorgebrooken, datze Godt met een byzonder Gebod Verbooden heeft, als te zien is, Exod. 20:23. welk Gebod, de Israëliten met haar Gulden Kalf, wel haast verbraaken. Maar of schoon de Huys-Goden van Laban, uyt Goud of Zilver waaren, zal 't nogtans moeyelijk te denken vallen, Hoe doch Rachel zou in 't zin gekoomen zijn, die Heyligdommen tot Betaalinge van haar Mans verdienden Loon aan-te pakken, daarze reeds duydelijk uyt hem verstaan had, hoe rijkelijk Godt zijnen Arbeyd vergolden had. Onder-en-tussen heeft Heydeggerus hem hier zoodaanig van gedagten verklaard; Dat men uyt al deeze bygebragte meeningen, twee voor de aller

En naaderhand van Goud en Zilver.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Het Diefstal van Rachel om twee reden begaan.

aller-waarschijnelijkste te agten heeft. Waar van d'eerste deeze is; Dat Rachel de TERAPHIM weggenoomen heeft, op dat Laban dezelve niet en mogte Raadpleegen, aangaande den Weg door welke zy waaren heenen gegaan. De tweede, datze toegeleyd heeft, haar Vader alle Hulpmiddel uyt de hand te draayen, waar door hy langer in den Droom der Afgodize Bygeloovigheeden blijven kon. Dezelve Geleerde Man, voegd'er by, Dat of schoon d'een of d'andere maniere, haar Oogmerk mag geweest zijn, zy nogtans aangaande d'onvoegzaamheyd der daad, niet te verontschuldigen is, naardienze in zig zelven Onregtveerdig was. Gelijkze dan ook dat Oogmerk niet bekoomen heeft, alschoonze met een Godvrugtig inzigt de Afgoden weggenoomen heeft; jaa zeer beswaarlijk te bekoomen was, naardien het niet heel zelden gebeurd, Dat d'Afgodendienaars, op zulk-een geweldige Berooving, maar des te raazender tot d'Afgoderye verslingerd, in plaats van afgetroond te worden. Maar even gelijk Rachel haar Vaders *Teraphim* Gestoolen had; alzoo zeyd ook Moses; *Dat Jakob zig Ontstal van het Herte Labans des Syriers: Overmids hy hem niet en hadde te kennen gegeeven, Dat hy Vlood*, Gen. 31:20. Maar doch! Op wat wijze heeft Jakob, *Het Herte van Laban Ontstoolen*? 2 Sam. 15:6. word wel gezeyd, *Dat Absalom het Herte der Kinderen Israëls Stal*: Dat is, haar geneegentheyd door Vleyingen van zijn Vader David aftrok, en aan zijn zijde lokte: Doch hier staat, Dat Jakob, 't Herte van Laban Gestoolen heeft; naademaal hy zonder zijn weeten van hem de Vlugt genoomen had? Maar dat ymand, die yts doed, zonder kennis van een ander, die'er zig ten hoogsten mag laaten aangeleegen zijn, kan gezeyd worden, zulk eenen *'t Herte te Steelen*, zulx verklaard Moses in 't vervolg van 't zelve *vers*: *Dewijl hy hem niet en had te kennen gegeeven, Dat hy Vlood*. Waarom het ons misschien minder vreemd moet schijnen, Dat de Gemeene Latijnze Vertaalinge, d'Ontsteeling van Labans Herte, alleen onder deeze woorden verbergd; *Ende Jakob en heeft het zijn Schoonvader niet te kennen gegeeven, dat hy Vlood*. Want dat de H. Schrift, het woord *Steelen*, ook gebruykt, voor ymand yts *Heymelijx* of *Steels-wijs* te doen, zietmen klaar genoeg 2 Sam. 19:41. *Waarom hebben u onze Broeders de Mannen van Juda Gestoolen?* Dat is, *Zonder ons weeten* gedaan, 't geenze Gedaan hebben: Ziet d'Historie aldaar en 't geên'er op aangeteekend word. Welke Kantverklaarders voorzeeker, niet verre van deezen zin afwijken, alsse zeggen, Dat Jakobs Diefstal hier in bestond, Dat hy Heymelijk en Steelswijs weg-ging, zonder Laban daar van kennis te geeven. Waar teegen ziet een diergelijke maniere van spreeken 2 Sam. 19:3. En wat dunkt u? of het misschien Laban zelfs, ons niet wel alderbest verklaard, wanneer hy *vers* 26, 27. aldus teegen Jakob uytvaard; *Wat hebd gy gedaan? Dat gy u van mijn Herte Ontstoolen, en mijne Dogteren ontvoerd hebd, als Gevangene met den Sweerde? Waarom zijd gy Heymelijk Gevlooden; en hebd u mijn Ontstoolen? Ende en hebd het my niet aangezeyd, Dat ik u geleyd had met Vreugde* &c. Op dezelve wijze word meede het woord *Steelen*, by de Weereldlijke Schrijvers gebruykt, voor *Verbergen*, *Wegduyken*, *Verschuylen* of *Bedekken*; Want als Seneka in zijn Agamemnon zeyd; *Gy Germanen, ik zal u Gedaante door het Kleed Steelen*; is zulx niet anders, als haar *Bedekken*, *Bedommelen* en *Wegduyken*. En by Plautus word deeze plaatze gevonden; *Gy hebd zeekerlijk een quaad Diefstal in die tijd gedaan, dewijl gy die dingen voor my en de Vader verborgen hebd*. Aldus verklaard den Ouden Digter, zijn eerste zeggen, even op dezelve wijs, als Moses de Daad van Jakob, vergelijkt *vers* 20 met 26, 27. En hier van daan zal het ongetwijffeld ook de LXX Overzetters met de Kaldeër en Syrier, overgekoomen zijn, Datze deêze woorden, niet anders als door de Beteekenis van *Verbergen*, Vertaald hebben; want aldus hebben de Grieken; *Jakob heeft zig Verborgen*, of *Versweegen voor Laban*. En zoo meede Onkelos. 't Geên ons vermaand dat Aben-Ezra

Hoe Jakob zig Ontstal van 't Herte Labans.

En dat zulx voornaamelijk in Jakobs Heymelijk Vertrek van Laban gebleeken is.

Ezra den zin op deeze wijze niet onfraay gegeeven heeft; *Jakob heeft Laban niets Ontstoolen, dan alleen de Kennis van zijn Vertrek; want de Kennis heeft haar zitplaats in 't Herte.* Lud. de Dieu heeft het overgezet; *Ende Jakob heeft het Gemoed van Laban Bedroogen.* En by Maimonides, word *Het Gemoed Steelen*, voor *Bedriegen* genoomen. Invoegen men in d'aangetooge plaatze Gen. 31: 20. niet alleen voor *Steelen*, *Verbergen*, maar ook door dat Verbergen, verstaan moet, ymand *Misleyden* of *Bedriegen*. Maar naardemaal de voortreffelijke Joodse Uytlegger Abrabanel, dit stuk met een breedspraakelijke Verklaaringe opgehelderd, zal het niet verdrietig zijn, zijne woorden hier in-te lassen: Wy konnen *zeyd hy*, deeze woorden op Dry-„derhande maniere verklaaren; d'Eerste is, Dat de H. Schrift zeyd, Dat „Jakob 't Herte van Laban Gestoolen heeft, zoo dat hy hem niets Bekend „maakte van de dingen, waar af booven gewag gemaakt is; naamelijk de „Woorden van zijn Nydige Zonen; en dat ook zelfs zijn Aangezigte „teegens hem niet zoodaanig en was, gelijk Gisteren en Eergisteren. Dewijl „dan Jakob niets daar van aan Laban had te kennen gegeeven, ziet daarom „heeft zijn Herte op hem een Vast Vertrouwen gesteld; en hy heeft ook „niet eens gemerkt, Dat zijn voorneemen was, de Vlugt by de hand te „vatten. De tweede maniere is; Dat Jakob zoo Wijs en Voorzigtig in „zijne zaaken geweest is, dat hy 't Herte van Laban Stal, en zoodaanig in-„nam, Dat hem niets van zoodaanige dingen in 't zin quam. Ook gaf hy „hem niet te kennen, Dat hy wilde Vlugten: Want dikmaal voorzeyd des „Menschen Herte hem yts dat toekoomende is, door Natuurlijke en waar-„schijnelijke reeden, die van elders doorstraalen. Maar ziet eens! Wat zou „Laban doch geweeten hebben? Jakob was geheel-en-al Verborgen in zijn „Handelingen: Hierom voorzey Labans Herte, Dat het niet geschieden zou, „noch geschieden konde, dat Jakob de Vlugt onderneemen zou. De der-„de maniere is, Dat de H. Historie hier d'Oorzaak te kennen geeft, waar-„om Jakob, 't Herte van Laban Gestoolen heeft; hier in bestaande, Dat „hy hem niet en had te kennen gegeeven, doen hy uyt zijn Vaders Huys „naar Mesopotamien quam, Dat hy voor het Aangezigte van zijn Broeder „Esau Gevlugt was; maar dat hy alleen weegens eenig opgereezen Geschil „tussen haar beyden, derwaards gekoomen was. Dewijl hy dan niet en „had Bekend gemaakt, Dat hy voor 't Aangezigte van Esau Gevlugt was; „heeft Laban door een Goed Vertrouwen, vastelijk geloofd; dat hy ook van „hem nimmermeer de Vlugt neemen zou. Dit zeyd Abrabanel. Om de keur uyt deeze Dry aanminnige Verklaaringen te doen, zou misschien de middelste, aldernaast met Moses, en de rigtdraad der H. Historie over-een koomen: Als die ook zeer gemakkelijk deezen zin uytleeverd; Dat Jakob zig in al zijn handelingen, niet alleen zeer Digt en Verborgen gedraagen heeft; maar dat hy ook al zijn doen, zoo Hubs en Getrouw heeft uytgevoerd, dat het Laban nooyt is konnen in den zin koomen, Dat hy 't eeniger tijd dus Steelswijs zijn Huys verlaaten, en met al het zijne zou heenen gaan. Zoo dat Jakob Labans Gemoed, onder dusdaanig-een gedurige Overpeynzinge, en Verswijgen van zijn byzonder voorneemen, Bedroogen heeft. En zulx voorzeeker, zonder eenige Misdaad te begaan. Want dat hy zonder Verlof, en zonder Affscheyd te neemen, teegens de verwagtinge van zijnen Huyswaard Verreyst, en desselfs Dogters met hem genoomen heeft; zulx heeft hy niet als op het Goddelijk Bevel gedaan; naar dat hy nu by-naar, Twintig Jaaren lang, het uyterste Geweld, van zijn Ondankbaaren Schoonvader geleden had.

Fraaye Verklaaring van Abrabanel.

Labans groot vertrouwen op Jakob.

De reden van Abrabanel overwoogen.

Als Jakob dan in deezer voegen, met zijne Vrouwen en Kinderen, en al zijn Haave, de Vlugt begonnen, en het over den Eufrat gezet had, heeft hy zijne Reyze naar het Gebergte Gileads genoomen, welke agter Fenicien, niet heel wijd van de Grenzen Libanons geleegen was. Want zulx heeft ons Moses in deeze woorden aangeweezen; *Hy zette*, of *Hy wende zijn Aan-*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

gezigte, naar de Bergen Gileads, Gen 31:21. Welke Benaaminge hier door *Voorkoominge* gegeeven word, gelijkwe hier naar zullen zien. De Grieken zetten *Galaad*: Zijnde een ſchoon Gebergte, aan welkers beneedenſte deelen, een Vrugtbaar Land was, dat naar 't zelve, *'t Land Gileads* genoemd wierd, Jerem. 22:6. Deut. 34:1. De zelve Bergen waaren voorzien met Balſſem, Myrre en andere Speceryen Gen. 37: 25. Jerem. 8: 22. En waaren zeer goed om 't Vee aldaar te Weyden, Cant. 4:1. Naderhand den Amoriten afgenoomen zijnde, wierd het zelve Landgedeelte, gegeeven aan de Kinderen Rubens, Gad, en de halve Stamme Manaſſe, Num. 32: 1, 39. Deut. 3: 12, 13, 15, 16. Maar naardien Moſes klaar-genoeg zeyd, Dat Jakob zig opmaakte, en met al het zijne *Over de Riviere Voer*, iſſet onnoodig met de Joden te verzieren, Dat den Eufrat door een Goddelijke Wonderdaad Uytgedroogt, en Jakob alzoo daar door-gegaan is; naardemaal het niet te denken is, Dat de H. Schrijver, zulk-een hoogdraavende Geſchiedenis, met ſtilſwijgen zou voorby gegaan zijn. Die het luſt, kan onder-en-tuſſen, d'afgeleegentheyd van Paddan-Aram in Meſopotamien, en het Land Kanaans, werwaards Jakob nu de Reys heenen gezet had, in de Land-Tafel van Abrahams Reystogten, naaſpooren. Jakob dan aldus op de Vlugt getoogen, is deſſelfs onverwagte Optogt, binnen dry Daagen, aan Laban bekend geworden; en zulx ongetwijffeld, door ymand van Jakobs agtergelaatene Leen-hulpen, of miſſchien door ymand die korts te vooren van Laban, of van zijne Zonen, om eenige Verrigtinge, derwaards gezonden was: Want de Kudden van zijne Zonen, en die welke Jakob aan-vertrouwd waaren, laagen dry Dagreyzen van malkanderen; gelijk te zien is, Gen. 30:36,37. invoegen deeze Poſt-Bode korts naar Jakobs vertrek, tot Laban is heenen getrokken, op dat hy hem de Boodſchap bragt: Te weeten niet naar zijn Huys, maar waarſchijnelijk, naar de Kudden die zijne Zonen in-agt naamen; waar heenen hy thans gegaan was, om zijne Schaapen te Scheeren, Gen. 31:19. Doch naardien Moſes niet met Naamen opnoemd, wie deeze quaade tijdinge aan Laban heeft overgebragt, willen wy ons ook met der Joden onzeekere giſſingen niet ophouden, naardien'er niets aangeleegen leyd dat wy 't weeten. Laban de Vlugt van Jakob verneemende, rukt aanſtonds zijn Broeders, met al wat van zijn Naabeſtaande Bloed, by der hand was, te zaamen, en jaagt hem met dat Gezelſchap zonder tijd-verzuym agter-naa, *Een Weg van Zeven Daagen*, Gen. 31: 23. Dat is, als andere hier liever Vertaalen, *Zeven Dag-Reyzen*; even als te vooren, Gen. 30: 36. Hier onderzoeken de Geleerde, of men deeze Zeven Dag-Reyzen, beginnen moet te tellen van Jakobs heenreyze, of van Labans optogt om hem te agtervolgen? Want beyde wijzen, ſchijnen haar Voorſtanders gevonden te hebben. Zommige dan tellenze af van Jakobs Reyze; Zoo dat op den Derden Dag naar zijn vertrek, deſſelfs Vlugt aan Laban is bekend geworden; den welken op den Zeſden Dag van de Scheeringe zijner Schaapen t' Huys gekoomen; ter zelven tijd opgetrokken en Jakob naargezet is. Aldus heeft het niet alleen Petrus Martyr verklaard; maar Salomon Jarchi wil ook, Dat Laban, zijn Reystogt in deeze Vervolginge, op eenen Dag gedaan heeft: Want zeyd hy, Jakob is Dry Daagen van de Leegerplaatze Labans afgeleegen geweeſt. En even zoo veel ruymte ook naader aan den Eufrat: Zoo dat wanneer den Bode uyt Jakobs Leegerplaatze tot Laban quam, Jakob al Zes Dag-Reyzen van Charan is afgeweeſt. En daarom dewijl Laban hem op den Zevenden Dag aangetroffen heeft, kan'er uyt beſlooten worden; Dat Laban in zijn eene Dag-Reyze, zoo verre gekoomen is, als Jakob, die met veel Omſlag beſlommerd was, in Zeven Dagen is konnen geraaken. Maar naardien uyt al de beſte Land-Tafereelen openbaar is, Dat het Gebergte Gileads, alwaar deeze Vervolger den Vlugtenden Jakob aantrof, veel te wijd van Charan afgeleegen was, dan datmen zulk-een eyndelooze tuſſen-ruymte, op eene Dag-Reyze af-

'tLand en Gebergte Gileads vermaard.

Laban word de Vlugt van Jakob naar Dry Daagen ontwaar.

Die hem aanſtonds Naajaagd, met al dien hy by de hand had.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

afleggen zou; ſchijndmen daar door genoegzaam vermaand; 't begin van deeze Zeven Dag-Reyzen, met den aanvang van Labans Vervolginge te tellen. Waar toe, zoo wy de Aardbeſchrijvers raadpleegen, geen ligt ontbreeken zal, om te doen zien, Dat de Wraakgierige Laban, voorzeeker geen tijd heeft over-gehad, om Jakob binnen 't verloop van Zeven Daagen, aan 't Gebergte Gileads op de Hielen te zijn. En zoo wy Moſes, buyten belemmering van eenige voor-ingenoomentheyd bezien, dezelve ſchijnd niet anders te zeggen; als dat Laban de Vlugt van Jakob, en het Steelen zijner Goden vernoomen hebbende, hem drijvende is naar-gezet; met voorneemen, Dat hy den Vlugteling en deſſelfs Vrouwen en Kinderen, met al wat hy by hem had, te rug-drijven, en Jakob onder een Eeuwige Slavernye brengen mogt. Met dusk-een opzettelijke Vervolginge, heeft hy hem op 't Gebergte Gileads aangetroffen; alwaar hy zijne Tenten om te Vernagten opgeſlaagen had, gelijk te zien is, *vers* 25. Waar uyt het niet onwaarſchijnelijk blijkt, Dat Labans aankomſt alhier, omtrent den Avond des Zevenden Daags geſchied is. Doch hoe zeer dit ſchielijk aantreffen, den Vlugtenden Jakob en al de zijne Verſchrikt heeft, kan men denken; ziende zijne Leegerplaatze daar hy zig needergeſlaagen had, om van zijn vermoeyde Reystogt, een weynig uyt-te Ruſten, door het opſlaan van Labans Tenten, zoo booven-maaten Ontruſt. Maar doch wat gebeurter in deeze uyterſte verleegentheyd? En hoe word den Vroomen Jakob, dit Gevaar van den Hals gekeerd? Godt Verſchijnd Laban ter zelver Nagt in den Droom: Of als de Kaldeër zeyd; *Het woord quam van 't Aangezigte Gods*: Met dit Bevél; *Wagt u dat gy met Jakob niet en Spreekt, noch Goed noch Quaad*, Gen. 31: 24. Daar andere moogelijk de laatſte woorden beeter naar den Hebreeuwſen zin uytdrukken; *Van het Goede tot het Quaade toe*. Doch de Gemeene Latijnze Vertaalinge heeft aldus gezet; *Wagt u dat gy tot Jakob geen harde woorden Spreekt*. De LXX Overzetters alleen; *Spreekt met Jakob geen Quaad*. En de Uytleggers maaken de meening daar van dusdaanig op; *Gy en zuld Jakob noch met Goede, noch met Quaade woorden van zyne Reyze zoeken af-te troonen, maar met Vreede laaten heenen gaan*. Zulx dat dan ook Aben-Ezra, geen onvoegzaame verklaaringe doet, als hy zeyd; De meeninge van 't Goddelijk Bevél is; Dat Laban geenzinds beſtaan zou, Jakob met *Goede woorden*, dat is, met Vleyeryën en Beloften, noch *Met Quaade*, dat is, met Dreygementen, weederom naar Meſopotamien te voeren. Andere neemen 't zoo op, als of'er Belaſt wierd; Dat Laban *Niets Quaads* met Jakob ſpreeken zou, maar alleen *Goed*, dat is, niet anders, dan Vreedzaam en Vriendelijk met hem handelen. Zoo dat hy zig niet alleen van Handdaadige Beleediging aan Lijf en Goed, maar ook van alle Quaade Bejeegening, Scheldwoorden, en Smaadige Verwijtingen te wagten had. Invoegen hy met hem moeſt doen, als hy te vooren met Bethuël in dusken zin teegens Abrahams Huysknegt gezeyd had; *Wy konnen Quaad noch Goed tot u Spreeken*, Gen. 24:50. Dat is, *Wy en hebbender niet met allen teegen te zeggen*. vergelijkt 2 Sam. 13:22. Den Uytlegger Pellikanus, het Oog op deeze Zingeeving hebbende, *Wagt u met Jakob te Spreeken van 't Goede tot het Quaade toe*, verklaard dezelve woorden door deeze Uytbreydinge: Ziet wel toe, en wagt u zelven, dat gy met Vreedzaame woorden tot Jakob beginnende te ſpreeken, u allengsken niet en vergeet; zoo datje van u ſtuk afraakende, hem ten laatſten met Scheldwoorden en Snerpende Verwijtingen verongelijkt. Doch dit ſchijnd al-te verre gehaald: En 't geên Abrabanel zijn Geloofs-Genooten, voor een Goeden Zin, heeft opgedrongen, ſchijnd noch minder bequaam tot de regte meeninge. Den zelven Oordeeld, Dat Godt aan Laban belaſt heeft, Dat by-aldien hy immers met Jakob in Gekijf wilde koomen, hy met Quaade woorden beginnen, maar met Goede eyndigen moeſt, en niet met Goede beginnende, met Quaade daar uyt ſcheyden. Want zulx

Jakob van Laban op 't Gebergte Gileads agterhaald.

Laban in den Droom vermaand aan Jakob geen Quaad te doen.

En waar in die vermaaning eygentlijk geleegen was.

Joodze bedenkingen hier over.

zeyd Abrabanel, zou zelfs ook aangenaam by Jakob zijn; dewijl elk-een gewoon is op 't Besluyt en eynde van ymands reeden te zien. En aldus meend hy heeft Laban gedaan, en overzulx Gods Gebod niet overtreeden. Dat Laban even zoo gedaan heeft, als deezen Joodze Meester zeyd; is uyt Moses vast en zeeker, Doch dat de Goddelijke meeninge zou geweest zijn, Laban te Belasten, zijn redenen met Harde woorden aan-te vangen, daar van zien wy niet de minste scheemering. Veel meer heeft hem Godt belast, Jakob noch met Woorden noch met Handdaadige Beschaadigingen aan-te randen; niet teegenstaande hy hem nogtans in zijn quaadaardig Voorneemen, zoo verre den Toom vierde, als zijn Uytspoorige Verwijtingen, Jakobs vertrek, tot Beschaamdheyd des Vervolgers, onder veele Vertroostingen, den Vlugtende Regtveerdigen konden. Als dan Laban des anderen-Daags, Jakob met een Woorden-Strijd aanviel, heeft hy ongemoeyd de Goddelijke Vermaaninge, met hem *Van het Quaade tot het Goede* gesprooken: En hem zoo wel zijn Heymelijk heenen-Reyzen door de Vlugt, als het Diefstal zijner Goden, met deeze Hertsnyende woorden verweeten, zeggende; Wat hebd gy ge-

Jakob weegen zijn Heymelijke Vlugt van Laban aangerand en over den hekel gehaald.

„daan, Dat gy u van mijn Herte Ontstoolen, en mijne Dogteren ontvoerd „hebd, als Gevangene met den Sweerde? Waarom zijd gy Heymelijk Ge„vlooden, ende hebd (u) my Ontstoolen? Ende en hebd het my niet aan„gezeyd, Dat ik u Geleyd hadde met Vreugde, en met Gezangen, met „Trommel en met Harpe? Ook en hebd gy my niet toegelaaten mijne Zo„nen, ende mijne Dogteren te Kussen: Nu gy hebd Dwaasselijk gedaan, „(zoo) doende, Gen. 31: 26, 27, 28. Aldus snijd hy op, en zoo treffelijk

De Geest van Laban ondekt.

kan hy Liegen, Om zijn Getergde Gierigheyd, met het Mom-Aanzigt van Zagtmoedigheyd, en Mildaadigheyd te bedekken; terwijl'er niets minder in zijn Gemoed was, als Jakob en bey zijn Dogters, met Vreede en een Heerlijk Geley uyt-te zetten, op datze heenen gingen en haar eygen Huys Bezorgden. Doch hy had zig goed hier op te Beroemen, nu de tijd om alzulke Vaderlijke Pligten gestand te doen, lang verscheenen was. Maar ik bid u, let eens, wat zijn plegtelijke Eerbewijzingen, daar hy zoo breed van opgeeft, doch in-hebben? Waarlijk niet met-allen. Hy zeyd, *Dat hy hem, en zijne Vrouwen, zou heben laaten heenen gaan, met Vreugde, met Gezangen, met Trommelen en met Harpen; En dat hy zijne Dogters en haare Zonen, zoude Gekust hebben.* Dit is 't al daar hy van rept, en laat'er genoegzaam in blijken,

En zijn Windbreekeryen omtrent zijn verzuymde Pligten verydeld.

Dat hy niet dan Labanze Giften over-had; te weeten, ydele *Bravades* en Windbreekeryën, die even gelijk de Maatzang in de Ooren Sterft, niet dan een enkele klank van woorden inhebben; en welke noch aan Jakob, noch aan zijn Vrouwen, die alzulke geveynsde Bedieningen niet van nooden hadden; niet het minste Voordeel aanbrengen konden: als die slegts zoodaanig van Natuure waaren, Datze ook van ymands Geswooren Vyand, konden aangedaan worden. Laban voegd tot zijn stoutvoerige reden noch dit by; *Het waare in de*

Dien hy noch met halfbakke bedreygingen agtervolgd.

Magt mijner Hand, aan Uw-lieden Quaad te doen, vers 29. Daar andere, en onder die meede Onkelos, Vertaalen; *Daar is Magt in mijne Hand om u Quaad te doen.* De Gemeene Latijnze Bybel zeyd; *Voorzeeker mijne Hand is nu wel Magtig, u met Quaad weeder te loonen.* Doch de *Targum* van Jerusalem; *Ik hebbe Krijgsvolk en een Leeger.* Maar hoe zeer hy hier op zijn Magt stoft, om Wraak te konnen oeffenen; Belijd hy nogtans, Dat de Godt des Vaders Jakobs, hem zulx in den Nagt Verbooden had. En daar op hem zijn Heymelijk Vertrek zoodaanig willende door de Neus wrijven, als of de Begeerte naar zijn Vaders Huys, slegts een Leugenagtig voorwendzel was; Verwijt hy hem daar by, het Diefstal van zijn vermiste *Teraphim*,

En tijgd Jakob het Steelen van zijne Goden op.

zeggende; *Waarom hebd gy mijne Goden Gestoolen?* Als of hy zeggen wilde; Indien gy deeze Vlugt enkel en alleen ondernoomen hebd, om dat gy zoo grooten Begeerte haddet tot uw 's Vaders Huys; Wat had gy dan met mijn Huysselijk Heyligdom te doen, Dat gy my van mijne Goden beroofdet?

det? Aldus ſpreekt de Dwaalzieke Afgodendienaar, zonder noch eens te merken, Hoe Zottelijk het luyd, al-zulke Huys-Poppen, *Goden* te noemen, die de Hand der Dieven onderdaanig zijn; zoo datze van een Vrouwe, Steelſwijze weggenoomen, en onder haaren Aars konnen weg-geſtommeld worden. 't Geên een voornaam Uytlegger van deeze Hiſtorie, heeft doen aanmerken, Dat d'heedensdaagze Afgodendienaars, niet anders als volgens Labans uytzinnigheyd, Roepen en Klaagen, Dat d'Hervormers der Euangelize Godsdienſt, de God-Beelden van haare Aanbiddelijke Heyligen, zoo wel Heymelijk als Openbaar, Verbrooken, en de Gods-Huyzen, uytgeboníſt hebben: En haar daar over zoo gevoelig aanſtellen, als of'er een Onvergeeffelijke Zonde begaan waare, aan zulke Goden, die haar zelven teegen geen Menſchelijk Geweld verdaadigen konden, noch zelfs vermoogens zijn, te beletten, Dat haar Blinkende Aangezigten, van de Vleedermuyzen, en Nagt-Uylen Bedreeten, of geheel-en-al met Spinrag overkaaperd worden. Let eens op de aardige Beſpottinge deezer dingen, in den Brief van Jeremias, welke agter 't Boek van Baruch gevonden word.

En daar door zijn domme Afgoderye en Bygeloovigheyd openbaar maakt. Gen. 31: 34.

En nu ſcheen de beurt aan Jakob gekoomen, dat hy Spreeken en Antwoorden zou; gelijk hy zonder uytſtel doed: En zijn reeden ook zoodaanig inſteld, Dat hy al de opgepoetſte woorden van Laban met groote Zedigheyd voorby ſtapt, en dezelve niet waardig agt yts daar op te zeggen. Dus Verantwoord hy dan alleenelijk het Verwijt, aangaande zijn Steelswijze Vlugt, met deeze woorden; *Om dat ik Vreeſde: Want ik dagte, op dat gy niet miſſchien uwe Dogteren my Ontweldigdet* vers 31. Als of hy had willen zeggen; Dat ik zonder mijn Afſcheyd van u Vertrokken ben, is niet zonder Regtveerdige Vreeze geſchied; want voor zoodaanigen Man heb ik u nu Twintig Jaaren verſleeten, Dat ik niets Heylzaams van u te hôôpen noch te wagten had. Hy had voorzeeker veel andere dingen teegens hem konnen ophaalen; Als naamelijk de Beſpottinge in zijn Houwelijk; zijn hardigheyd in 't Eyſſen van een Dubbele Dienſtbaarheyd, voor zijn beyde Dogters, die zijne Nigten waaren; en waar van hy hem d'een, Bedriegelijk en teegen zijn Belofte in de Hand geſtopt had. Als meede zijn Ondankbaarheyd, Gierigheyd en Wangunſt. Maar neen, Jakob laat het by dit weynige blijven. Doch het Op-getigte Diefſtal, verantwoord hy met veel meerder ernſt: Want hem zelven hier van gantzelijk Vry kennende; (*Dewijl Jakob niet en wiſt, Dat Rachel de Teraphim Geſtoolen had*;) ontziet hy zig niet, deeze reeden, tot zijn voorige aanſpraak vaſt-te klampen; *By den welken Gy uwe Goden vinden zuld, laat hem niet Leeven: Onderkend gy voor onze Broederen, wat by my is, en neemd het tot uw*: &c. Geneſis 31:32. De Gemeene Latijnze Overzettinge heeft; *By dien gy uwe Gôden vind, laat die Gedood worden voor onze Broederen.* Aldus ſpreekt hy het Vonnis des Doods uyt, over de geêne, by wien het Geſtoolene zal gevonden worden; of ten minſten, hy ſtemd deſſelfs Dood toe. De LXX Overzetters met de ſtrax-bygebragte Latijnze, en ook d'Arabize Vertaalers, betrekken de woorden, *Voor onze Broederen*, zoodaanig tot het voor-afgegaane, en niet tot het volgende, Dat Jakob zijn reeden als tot de pligt van Teegen-Sweeringe inſteld; als of hy zeyde; *Ik zegge dit voor de Ooren van onze Broeders, Dat die geene Sterven moet, welke dat Stuk gedaan heeft.* Doch de *Targum* van Onkelos, de Syrier en onze Overzetters, hebben 't tot het volgende ſchijnen te betrekken; zoo dat de Zin is; *Voor onze Broeders*, dat is, *in haare teegenwoordigheyd, kond gy al het mijne Doorzoeken, en Bezien of yts van 't geen u Ontſtoolen is, by my gevonden word.* Hoedaanigen Zingevinge wy meenen, dat ook zelfs Jakob, korts hier naar heel kragtig onderſteund, *vers 37*. Onder-en-tuſſen hebben zommige Joden, *Een Vervloekinge* aangemerkt, om welker wille, Rachel Jakobs Huyſvrouwe, (dewijlze aan dit Diefſtal ſchuldig was) hem niet lang hier naar, door de Dood ontvallen

Jakob verantwoord hem teegens Laban. Met verſwijging van zijn ſnoodſte Feyten en bedrieglijke handeling.

En wil zig alleen van 't opgetigte Diefſtal. Zuyveren Gen. 31: 32.

Waar in zijn Ernſt te groot en voorbaarig is, niet weetende dat Rachel aan de Diefte van Labans Goden ſchuldig ſtond.

En geeft aan Laban vryheyd al zijn Pakgoed en Tenten te doorzoeken,

Gen. 35: 18, 19.

is.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

is. Want aldus Schrijſt Jarchius met ronde woorden; Als meede Aben-Ezra; die alleen belijd, dat dit alzoo van veele Joden geloofd word. Doch beyde onzes-agtens, te ſtout en zonder grondveſt; naademaal d'omſtandigheden der geſprooke woorden, ons veel-eer verzeekeren, Dat men Jakobs reeden alleen voor een toeſtemminge in de Dood des geenen by wien yts gevonden wierd, als een Vervloekinge ter Dood, of des Doods, op-te neemen heeft. Willende alleen te kennen geeven, Dat hy'er geenzinds teegen had, dat

Jakob weegen zijn eygen Straf-Vonnis over de Geſtoole Goden Labans, in groot gevaar gebragt.

den Schuldigen zijn Dieſſtal met den Hals boete. Dus ſtoutvoerig en onbeſweeken van Gemoede, ſpreekt de Regtveerdige Man, terwijl hy op zijn Onſchuld ſteunende, Och-arm niet eens op Vrouw en Kinderen giſt, die het konden gedaan hebben: Zoo dat hy zig-zelve voorzeeker over zijn al-te Onbedagten Vonnis, had moeten Schaamen en Treurig zijn, by-aldien het Dieſſtal zoo als 't geſchaapen ſtond, was te voorſchijn gekoomen. En ſchoon het hem en Rachel wonderlijk gelukte, was dezelve nogtans hier door, in 't uyterſte gevaar des Leevens gebragt. Te meer noch alswe aanmerken, Dat niet teegenſtaande Laban, in deeze ernſthaftige Betuyginge, van Jakob had konnen beruſten, hy nogtans, deezen Weglooper, t' eenemaal verdagt houd;

Laban doorzoekt Jakobs Tente wel naauw.

zoo dat hy hem niet en ontziet, alles wat Om en In en Omtrent Jakobs Tente was, wel noeſte te Doorſnuffelen en te Betaſten. Maar daar niets vindende, heeſt hy inſgelijx de Tente van Lea, en die van beyde Dienſtmaagden doorzogt. En ten laatſten tot de Tente van Rachel koomende, heeft zy haar Vaders

Daar naar ook die van Rachel die hem met een Vrouwe-kneep afwijſt.

Doorkniſtelende Omzoeking, met een flux-bedagte vond bedroogen. Want de Geſtoole *Teraphim* in het Zaadeltuyg van een Kemel verſteeken hebbende, zat zy booven-op de zelve. En om van haar Vader niet genoodzaakt te worden op-te ſtaan; Zeydze onder Afbidding van zijn Gramſchap, Dat haar het vloeyen der Vrouwelijke Stonden, Ongans maakte. 't Geêne Moſes, volgens onze Overzetters, haar met deeze bedommelende woorden doed zeggen; *Want het gaat my naar der Wijven wijze*, Gen. 31: 34, 35. Haar voor die tijd, hier meede alzoo behelpende, Datze haar Dieſſtal door de Leugen verbergde: Want zoo gaat het; ***Steelen leerd wel Liegen***: En het Spreekwoord zeyd niet te vergeefs; ***Wijſt my een Leugenaar, Ik wijs u een Dief.*** Laban onder-en-tuſſen, door de Liſt van een Vrouwe bedroogen; heeft van zoeken afgelaaten, en zijne Goden quijt-geſchikt: Zonder noch-al eens indagtig te worden, Hoe Dwaas het was, met zulke Goden langer te willen Raadpleegen, die, wanneerze in een heymelijke hoek Verſteeken en Gekluyſterd zaaten, niet eens Piepen konden, om haar zelven aan-te melden. Ziet zoo hardnekkig kleeft d'Oude Afgoderye der Vaderen, den Kinderen aan; niet teegenſtaande wy zien, Dat Laban ook noch-al eenige kennis van den Waaren Godt had, Gen. 30: 27. en 31: 29. Doch nu meende Jakob maar

Laban zijn Geſtoolen Goden nergens vindende, meende Jakob den Toom los te hebben om zijn Oom te keer te gaan en al zijn quaade handelingen op een rye door de Neus te wrijven.

des-te vaſter in zijn Schoenen te ſtaan; Want ziende hoe Valſſelijk zijn Schoon-Vader hem de Diefte van zijne Goden had opgetigt; ſcheen zijn Gramſchap den ruymen Toom te hebben, om nu eerſt met Laban in Gekijf te koomen. Hy dan op hem van nieuws een aanval doende, taſt hy hem voornaamelijk, over zijn Vervolginge, en Onregtveerdige Beſchuldiging aan: Daar by voor-al niet verſwijgende, hem zijn Twintig Jaarige Dienſtbaarheyd, door-de Neus te wrijven. En zulx eerſt, naar dat hy zig-zelven alvoorens op Labans Zonen beroepen had; op dat die als Onpartydige Scheydsmannen Getuygden, Wat hy doch gevonden had, van 't geene hy Zogt, en hem zoo Smaadelijk Verweeten had? Jakob dan zijn Mond opdoende om met Laban te Twiſten, vangd hy aldus aan te ſpreeken: ***Wat is doch mijne Zonde, dat gy my zoo Hittiglijk hebd naar-gejaagd?*** Gen. 31:36. Want als
„gy al het mijne Betaſt hebd, wat hebd gy gevonden, van al den Huysraad
„uwes Huyzes? Legt'et hier voor mijne Broederen, en laatze Rigten tuſ-
„ſen ons beyden: Deeze Twintig Jaaren ben ik by u geweeſt, uwe Oyen
„en uwe Geyten hebben niet Miſdraagen, ende de Rammen uwer Kudde,

„en

„en heb ik niet Gegeeten. Het Verscheurde heb ik tot u niet gebragt, ik hebbe „het Geboet, * *Gy hebt het van mijne Hand ge-ëyst; het waare des Daags* „*Gestoolen, of des Nagts Gestoolen.* Ik ben geweest, Dat my des Daags de „Hitte Verteerde, en by Nagt de Vorst, en dat mijnen Slaap van mijne „Oogen afweek. Ik ben nu Twintig Jaaren in uwen Huyze geweest: Ik „heb u Veertien Jaaren Gediend om uwe beyde Dogteren, en Zes Jaaren „om uwe Kudden: En gy hebt mijnen Loon Tienmaal Veranderd. Ten „waare, Dat de Godt mijnes Vaders, De Godt Abrahams en de Vreeze „Isaaks by my geweest waare; Zeekerlijk, gy zoud my nu Leedig weg-ge- „zonden hebben: Godt heeft mijn Ellende, en den Arbeyd mijner Handen „aangezien, en heeft u Gisteren Nagt Bestraft, Gen. 31:38-43. Dus spreekende betoonde Jakob, Dat hem voorzeeker het Goed Geweeten, en byzonderlijk, de Goddelijke Openbaaringe, dien hy verstaan had aan Laban geschied te zijn; hadden kloekmoedig gemaakt, om voor zijn geleeden Ongelijk te Twisten. Die dan ook weegens deeze gramsteurige uytval, geenzinds te misprijzen is; naademaal hy niet alleen de aller-Regtveerdigste reden aan zijne zyde had; maar ook niet een-eenig woord voortbrengd, met welk hy Laban Verongelijkt. Als waar toe hy zig ook op zoodaanige Scheydsmannen en Regters beroept, die Laban geenzinds konden verdagt zijn; dewijl hyze zelfs tot zijne Noodhelpers teegens Jakob, had meede gevoerd. En met wat Zorge de Vee-Weydinge van Ouds, Nagt en Dag moest be-yverd worden, op dat alle Ongemakken van de Kudden wierden afgekeerd, (waar op zig Jakob hier beroept;) is in 't voorgaande Hoofdstuk, uyt het Derde Land-Gedigt van Virgilius aangeteekend. Boovendien ziet men ook Jakobs redenvoeringe, niet zoodaanig gesteld, als men gewoon is van Ongestuymige Menschen te zien. Zoo dat het niet anders als van de Goddelijke Geest schijnd voortgekoomen te zijn, Dat de-zeer Verongelijkte Man met dusken bezaadigdheyd, teegen zoo eenen als Laban hem geweest was, zig heeft konnen verdaadigen. Alhoewel ook dit als een Deugd van veele Heydenen, door het Natuurelijk ligt, behertigt en aangepreezen is, *Dat men geen Ongelijk behoord te vergelden*: Gelijk Grootius uyt Plato en Maximus Tyrius aanteekend. En zoo heeft meede de Griexe Digter Menander gezeyd;

* Dat dit teegen alle billikheyd was, is naaderhand in de Wet gebleeken Exod. 22: 10, 11.

En hoe Jakob in deeze bejegening teregtveerdigen is.

Houw vry, O Gorgias, *dien voor den besten Man;*
Die 't meeste Onregt lijd, en best Verdraagen kan.

Nogtans vald het de Beste swaar, zig in Kijvaadjen, te wagten dat haar niet wat Menschelijx ontvald; gelijk Terentius in zijn Eygenzelfs-Queller daarom zeyd;

Ik ben een Mensch, en agt dat my
Niet vreemd is, yts dat Menschlijk zy.

Als ook ymand eens teegen Ariston, de Spartiaaner zeyde; Dat het Koninglijk was, *Zijn Vrienden Goed, en zijn Vyanden Quaad te doen*; antwoorde die Wijze Man; jaa, *Dat is regt Koninglijk, Dat men zijn Vrienden Weldoed, en zijn Vyanden tot Vrienden maakt.* Naardien nogtans de Godvrugtige Jakob, De Zorgdraagende Voorzienigheyd Gods over hem, buyten zijn Vaderland bespeurd, alzinds wilde roemen Een Getrouwe agtervolging te zijn van het Verbond met Abraham en Isaak opgeregt; belijd hy zulx hier volmondig teegens Laban; gelijk in 't strax-bygebragte 42ste *vers* te zien is. En in die Mannelijke reden, al het weedervaaren geduurende zijn Ballingschap in 't Huys van Laban herdenkende; schijnd hy ook deeze waarheyd in zijn Perzoon bestendig te maaken:

Een Man van Deugd en Kloek Verstand,
Vind over-al zijn Vaderland;

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Want over-al is Godt zijn Vader,
Zijn Heyl, zijn Schutsheer en Beraader.

Maar wanneer Jakob hier ter plaatze, en korts daar naar *vers* 53. Godt noemd, *De Vreeze Isaaks*; schijnd de Vertaaler Onkelos, niet quaalijk daar voor gezet te hebben; *Dien welke Isaak Vreest*. En wy zien dat het ook de beste van onze Uytleggers, even zoo verklaaren; te weeten, als of Jakob gezeyd had; *De Godt die mijn Vader Isaak met groote Eerbiedigheyd, Godvrugtiglijk Diend.* Gelijk Godt genoemd word, *Onze Vreeze*, Jesa. 8:13. En even als de Joden, door *Vreeze* verstaan, Datmen Godt Vreezen moet; alzoo is 't dat zy in haare Gebeeden zeer dikwils deeze woorden herhaalen; *Verhoord ons Heere, gy* Vreeze *Isaaks*. Dat is, Gy Godt, voor wien men Vreezen en Beeven moet. Want datter ook een zoort van *Vreeze* is, die niet veragtelijk maar prijswaardig gehouden word; kanmen zien Prov. 14:16. en Kap. 28:14. &c. In hoedaanigen zin de Uytleggers willen, dat men verklaaren zal, 't geene by de Digter Persius staat; *Gy groote Moeder die te Vreezen zijd*. En Tibullus heeft in sté van GODSDIENST, *Vreesagtig* gezeyd; gelijk Taubmannus over Plautus aanteekend. Hierom heeft ook Castellio Vertaald; *De Godt die van Isaak Gevreest*, dat is, *Gediend* word. Junius meend, dat Jakob aldus spreekende, een Zinspeelinge maakt, op die *Vreeze*, waar meede Godt zijn Vader Isaak in Toom gehouden heeft; zoo dat hy de Zegeninge welke hy aan hem, in plaats van Esau gegeeven had, niet herroepen, noch ingetrokken heeft, waar van de Historie Gen. 27:33. te leezen staat: Het geene Rivet en andere, niet aanneemelijk gescheenen heeft: Naardien deeze byzondere Daad aan Laban niet en is bekend geweest. Maar Jakob heeft Godt daar-en-teegen, met een algemeenen Naam moeten beteekenen, om Laban aan-te zeggen, wiens Godt hy was, die hem zoo kragtelijk ondersteunde, en op wien hy Vertrouwde. En gelijk hy ook genoemd word, *De Godt Abrahams*; zoo dat hy is, De Godt der Naakoomelingen Abrahams; alzoo word hy meede genoemd *De Vreeze Isaaks*: Zoo dat hy is, De Godt der Naakoomelingen Isaaks; dat is, der Geloovige. Doch waarom Jakob hier zijnen Godt genoemd heeft, *De Vreeze Isaaks*; en niet *De Godt Isaaks*, even als *De Godt Abrahams?* Daar van hebben de Joden verscheyde reden gegeeven. Abrabanel meend, Dat door *De Vreeze Isaaks*, die Vreeze moet verstaan worden, waar meede hy Godt in zijne Bindinge Gevreest heeft, wanneer hy onder het Slagtmes van Abraham lag. En wil daar by, dat Jakob erkend, Dat hem weegens die Vreeze, alle deeze Zegeningen van regtsweegen toegekoomen zijn. 't Geene Abrabanel, met deeze woorden uytdrukt; *Deeze zijne Regtveerdigheyd, of Liever de Verdienste van desselfs Regtveerdigheyd, die heeft my bygestaan.* Waar toe beziet al 't geene wy van der Joden Gebeeden, in de Verzoekinge van Abraham hebben bygebragt; en 't zal haast te merken zijn, Dat deezen Jode even-zoo spreekt, als of Jakob, de ontfange Zegeningen, veel-meer aan de Geregtigheyd en Verdienste van zijn Vader Isaak, als aan de Genaade Gods opdroeg. En zoomen de Verklaaringe van Aben-Ezra hier teegen vergelijkt, dezelve verscheeld hier van niet veel; want hy steld dezelve zoodaanig in, als of de Geregtigheyd van Isaaks Verdienste, (hem laatende Binden tot een Brand-Offer,) d'Oorzaak geweest is, Dat hem Laban niet had konnen schaaden. Vergelijkt onder-en-tussen Gen. 31:7. met *vers* 42. en ziet hier, d'eyge woorden van Aben-Ezra: *De Vreeze Isaaks*; dat is, *de Vreeze, waar meede Isaak Godt Gevreest heeft, die is my Profijtelijk geweest, dewijl d'Onoozelheyd des Vaders, den Zone Voordeelig is.* Dit zeyd hy. Maar de reden die Jarchius bybrengd, zal ongetwijffeld noch veel onnutter schijnen, niet teegenstaande Hugo de Groot, dezelve omhelst, en'er zig voor zijn gevoelen van bediend heeft. Want onderzoekende, waarom doch

Hoe en in wat zin, Jakob Godt de Vreeze Isaaks noemd?

Verscheyde Gedagten der Joden over deeze Godt-naam, de Vreeze Isaaks.

Een dwaaling van Grootius dien hy by de Joden geleerd heeft.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

doch Jakob, Godt, niet zoo wel genoemd heeft, *De Godt Isaaks*, als hy zeyd, *De Godt Abrahams*? Meend hy dat zulx geschied is, om dat Isaak noch in 't Leeven was; en Godt zijn Naam niet gewoon is, aan de Leevende toe-te eygenen, Om dat het konde geschieden, Datze van haare Heyligheyd en Opregtigheyd afvielen. Maar dat die redenkaaveling t'eenemaal vals is, blijkt hier uyt, Dat jaa, Godt zig genoemd heeft, *De Godt Abrahams* als hy noch Leefde; zeggende, *Ik ben uwe Godt*. Zoo dat het te-gelijk ook ligtelijk te zien is, hoe schandelijk het luyd, den Geloovigen Vaderen, die Vrienden Gods waaren, zoodaanigen meeninge aan-te draayen; Dat in dit geval, Jakob, in zijn Vertrouwen op het Goddelijk Verbond, en d'Erffenis der Vaderlijke Zegeninge, niet anders dan een waggelzieke Koordedansser, in gedurige Twijffelinge en in gevaar zou gestaan hebben, om aan het Geloof en de Goede Getuygenis Schipbreuk te lyen. Maar dit geschil af breekende, staat ons te bezien, Wat doch de Regtveerdige Man, met al deeze Betuygingen op Laban uytgewonnen heeft? Voorzeeker veel in aller-manieren; en wel voornaamelijk dit, Dat zelfs deeze Vervolger, d'eerste Stigter word, om een Vreê-Verbond met Jakob aan-te gaan; het zy dan Geveynsdelijk daar toe gedwongen, of in Ernst; hem vindende al-te zeer Overtuygd, om in zijn Boos Opzet te volharden? daar wy hem zelfs voor laaten staan. Alhoewel het wel zou konnen zijn, Dat onder zijn Aanminnige Voordraaging, een genoegzaame Betuyginge ingewonden leyd, *Dat den Luypaard zijn Vlakken niet veranderen kan*; alhoewel hyze nogtans zoo insteld, als of zijn meeninge was; Dat niet teegenstaande deeze Dogters en haare Zonen, met de weggevoerde Kudde, al t'zaamen de zijne waaren, hy nogtans niet gezind was, noch aan Jakob, noch aan zijn Huysvrouwen of Kinderen, eenige Schaade te doen: Dus luyden zijn eyge woorden, Gen. 31:43. *Deeze Dogters zijn mijne Dogters, en deeze Zonen zijn mijne Zonen, en deeze Kudde is mijne Kudde, Jaa al wat gy ziet is mijne: Ende wat zoude ik deeze mijne Dogteren heeden doen? Of haare Zonen die zy gebaard hebben?* Zommige betrekken deeze woorden; *Wat zal ik heeden mijne Dogteren doen?* &c. tot Labans verwijt; zig zelven al de strax-genoemde dingen toe-eygenende; even als Benhadad de Koning van Syrien, zig teegens Achab de Koning Israëls beroemende, zeyde; *U Zilver en u Goud; dat is mijne, daar toe uwe Wijven en uwe Beste Kinderen*, 1 Kon. 20:3. Doch andere betrekken zulx met veel-meerder waarschijnelijkheyd, tot de Vaderlijke Voorzorge, en Betuyginge; het zy dat dezelve nu eerst in hem ontwaakte; of dat hy 't alleen wou laaten blijken uyt Geveynstheyd, om dat het hem noodzaakelijk dagt alzoo te doen: Even als of hy had willen zeggen, Dat zijn alle mijne Kinderen; waarom zoude ik u beroeren en leed aandoen? Neen, ik zal in deeze zaake liever toegeevenderwijze handelen, en een Verbond met u maaken. Want zulx is de gewoonte der Geveynsde, dat wanneerze door de Regtveerdigheyd van een zaake, te pijnelijk Overtuygd zijn; Strax aan 't Huychelen slaan, en al-troetelende de Schoot vieren; haar gelaatende in 't begaane, meer Deugt-bewijs als Archlist betragt te hebben; op datze haare Guyte-stukken, allengskens met voorgewende Treuzemeuzen bewimpelen moogen. Want als zoodaanig, heeft ons de Poëet dat Schuym van Mensche-Schuym, de Brodgrijns kennelijk-genoeg afgeligt, als hy zeyd;

Wat vrugt Jakobs verantwoording omtrent Laban gedaan heeft.

Jer. 13:23.

Labans bygebragte woorden hoe te verstaan.

Labans Geveynstheyd ontdekt.

> *Die in zijn Borst verborgen draagd,*
> *Een Hert van Schelmerye geknaagd;*
> *Dien is de Waarheyd enkel Smert:*
> *Als die hem dat Ver-etterd Hert,*
> *Ontdekt en bloot leyd met haar Kaars,*
> *En steld hem onder d'Huychelaars.*

En dat d'afgeperste Betuyginge van Laban, by Salomon Jarchi by-naa even-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

zoo verklaard word, alſwe ſtrax begonden te zeggen, is uyt deeze beknopte woorden openbaar; *De Zin is*, zeyd hy, *Hoe zou het my in den zin koomen, mijne Zonen en Dogteren te beleedigen?* 't geên niet verre af is van 't geên onze Kantverklaarders te deezer plaatze aanteekenen, zeggende; *Hoe zoud ik daar toe koomen, Dat ik haar Quaad zou doen, overmids het mijn eygen Vleeſch en Bloed is. Hy gelaat hem nu Vriendſchap te zoeken, ziende Dat hy niet en vermogt, Jakob en de zijne, eenig Leet aan-te doen. Dit was voorzeeker het Beleyd des Heeren, die Laban tot dien eynde Verſcheenen was.*

Labans reden van Abrabanel overwoogen en uyt hem zelfs bygebragt.

Abrabanel, heeft beyde de meeningen der Uytleggers t' zaamen gevoegd; en geoordeeld, Dat men den Zin van Laban aldus moet opmaaken: Wat gy „hebd, dat is mijne, ik kon als ik wilde, 't zelve nu weederom naar-my nee- „men: Maar wat zal dan aan mijne Dogters en haare Zonen gebeuren, wel- „ke ik Opgevoed en als mijn eygendom Bemind heb? Zal ikze door Ge- „brek laaten Vergaan? Neen, maar kom-aan, laat my liever een Verbond „met uw maaken. En zoo miſſchien ymand meend, een beeter bevattinge van deeze Zingeevinge te konnen voortbrengen, ziet daar, wy willen de eyge woorden van die vermaarde Joodſe Schrijver, hier inlaſſen; die aldus luyden: *Laban heeft voorzeeker willen zeggen; By-aldien gy Gevreeſt hebd weegens de Mannen, gy behoord veel meer te Vreezen weegens de Zonen, en noch meer weegens de Schaapen, welke gy uyt mijne Kudden Geroofd hebd. Want alle de Zonen en Dogters, en den Aanwas der Schaapen, zijn mijne, en ik zoudze met regt konnen weederom eyſſen. Maar indien ik dat zoude doen; Wat zoude ik alſdan aan mijne Zonen en Dogteren doen, welk ik Opgevoed en Bemind hebbe, gelijk men zijne Dogters en Zonen gewoon is te doen. Hoe zoud ik deeze konnen zien Verlaaten, en in Honger en in Kommer vervallen. Hierom wel-aan, laat ons een Verbond maaken.* Dit zeyd Abrabanel.

Laban en Jakob naaderen om 't zaamen een Verbond te maaken.

Als wy hier dan beyde Jakob en Laban, in Onderhandelinge van een Verbond zien, worden wy te-gelijk Dryërley omſtandigheeden daar in ontwaar: Te weeten, Het *Teeken* van dat Verbond; deſſelfs *Inhoud*, en daar naar, *De Beveſtiginge* door Eedſweeren, en het Eeten van *Een Maaltijd*. Wat het Teeken belangd; Laban noemd het zelve, *Een Getuygenis*. Of als andere Vertaalen, *Een Gedenk-Teeken* van 't opgeregt *Verbond*, vers 44. Doch van Jakob word gezeyd, Dat hy eenen Steen genoomen, en die Verhoogd heeft

En regten een Steenen Gedenk-Teeken weegens dit Verbond op.

tot een *Pylaar*, of Opgeregt Teeken, *vers* 45. Gelijk dan ook de Broeders, of Zonen Labans, op Jakobs vermaaninge, Veele Steenen te zaamen gedraagen, en *Eenen Hoop gemaakt hebben.* Invoegen *vers* 45. alleen in 't algemeen te kennen gegeeven word, Dat de zaake geſchied is: Doch *vers* 46. Op wat maniere, en door welke meede-helpers. Nogtans in zulken Verſtande, Datmen de *Pylaar* of *Spits-Naald*, die van Jakob alleen opgeregt is, niet verder van den Steenhoop die Labans Zonen te zaamen raapten, onderſcheyden moet, als dat zy den zelven by, of liever rondom Jakobs Opgeregt Teeken, tot eenen breeden Hoop of Heuvel, in manieren van een Voetſtal opgeworpen hebben; waar van de boovenſte top der Pylaar, het Hooft opbeurde en uytſtak. Want alzoo wil onder anderen, Heydeggerus, dat men dit Gedenk-Teeken opneemen zal, terwijlen hy het gevoelen van Abrabanel en Junius die hem gevolgd is, niet aanneemelijk agt; meenende, dat dit Twee onderſcheyde Gedenk-Teekens zijn geweeſt: Daar nogtans beyde Jakob en Laban, niet anders dan van een Gedenk-Teeken ſpreeken. 't Geên ook noch door de weederzijdze oplegginge, van den Naam

En hoedaanigen Naam Laban en Jakob aan dit Gedenk-Teeken opdraagen.

beveſtigd word; welke deêze beyde Bondgenooten, van eenerley Beteekenis inſtellen; niet teegenſtaande elk van zijne zijde, de woorden van zijn eygen Taal daar omtrent gebruykt. En het zou wel konnen zijn, dat uyt deeze aanmerking alleen, de ſtrax-gemelde Abrabanel en zijn Naavolger, tot de gedagten van een tweederley Gedenk-Teeken gekoomen zijn. Maar nu heeft Laban het zelve volgens de Kaldeëſze of Arameëſze Taal, welke onder 't Geſlagte

Nahors,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Nahors, en in 't Land daarze woonden, in ſwang ging, en alzoo op 't Syriſch genoemd, JEGAR SAHADUTHA; dat is, *Een hoop van Getuygenis.* Of een *Gedenk-maaninge*; want יגר JEGAR, beteekend volgens de Syriſe Taal niet ſlegts *Een Hoop*; maar met uytzondering, *Een Steenhoop*, dat is, Een Hoop of Heuvel, die van Steenen 't zaam-gedraagen is. Gelijk dan ook de Syrize Kantteekeninge zeyd, *Een Hoop Steenen, die zonder Leem of Metzeltras, tot eenen Heuvel gemaakt zijn.* Ook word het woord JEGAR, voor *Steenigen* gebruykt, om dat in die Dood-Straf, een Steenhoop over des Miſdaadigers Lijk wierd heenen geworpen; gelijk Lud. de Dieu heeft aangemerkt. Doch Jakob deezen Steenhoop ook een Naam willende opdraagen, heeft dezelve op 't Hebreeuws GALHED genoemd; 't geên onze Overzetters *Gilead* Vertaalen. Die dan ook niet anders in Jakobs Taal, dan de voorige benaaminge van Laban te kennen geeft; te weeten, *Een hoop van Getuygenis.* Of als zommige met de Grieken zeggen; *Een Hoop die Getuyge is.* En daar is geen gebrek aan zulke geweeſt, die hier uyt beſlooten hebben, Dat de Voor-Ouders van Abraham, niet de Hebreeuwſe, maar de Syrize Taal geſprooken hebben; tot dat Abraham in 't Land Kanaans gekoomen, de Hebreeuwſe, dat is de Taale Kanaans, aldaar geleerd heeft, en van hem zijne Kinderen, en zoo ook Jakob en het gantze Volk Iſraëls. Waar toe men mag te raade neemen, 't geên wy van de Oudheyd en 't Gemeen-Gebruyk der Hebreeuwſe Taale, in het Stam-Huys van Sem en Heber, in de Joodſe Oudheeden hebben aangeweezen. Maar alhoewel GALHED d'eygen Naam van dit Gedenk-Teeken was, is dezelve nogtans ook eygen geweeſt aan de Landſtreek of 't Gebergte, alwaar het zelve Gedenk-Teeken wierd opgeregt. En gelijk het zelve te vooren *vers* 21, 23. van Moſes alzoo genoemd ſchijnd, als onze Kantteekenaars aanmerken, willen 't eenige nogtans, veel-liever voor een Naam-verandering van GALHED in *Galaad* of *Gilead* opgenoomen hebben; welke naderhand van den Naam eenes Mans uyt de Naakoomelingen Joſefs, aan het geheele Land opgedraagen is. Waar van te leezen ſtaat Num. 26:29. Invoegen Moſes dit Gebergte, door Voorkoominge, *Gilead* ſchijnd genoemd te hebben. Boovendien heeft Jakob, dit opgeregt Teeken ook den Naam van MIZPAH gegeeven; Dat waarſchijnelijk *Een Wagt-Tooren* beteekend; gelijk het ook alzoo de *Targum* van Onkelos, en de Syrize Overzetter, zeer wel tot de eygenſchap der zaake Verklaaren. d'Arabier zet; *d'Aanziende Steen.* En zoo hebben de Grieken in den zelven zin; *Het Gezigte* Vertaald. Doch de Gemeene Latijnze Vertaalinge, heeft het beeter uytgedrukt, dan al deeze te-gaar gehoopt; wanneerze eenvoudigheenen zet; *De Heere ziet het aan, en Oordeele onder ons.* 't Zelve zoo opneemende, Dat MIZPAH niet een Eygen, maar een Algemeenen Naam is. Maar by-aldien alle de Overzetters, die MIZPAH *Een Wagt-Tooren* verklaaren, van de Geleerde gepreezen worden; ſchijnent onze Kantteekenaars niet quaalijk getroffen te hebben, wanneerze door 't Hebreeuwſe woord, מצפה MIZPAH, een *Opzigt*, of *Toezigt-plaatze* verſtaan; dewijl Godt, gelijk terſtond volgd, een Waakend Oog op 't gemaakte Verbond zou houden. Want zoodaanigen reden word'er in dezelve Text gegeeven, te weeten; Dewijl Laban *Gezeyd had*, (of veel meer als Jarchius meend; *Elk een tot zijnen Makker*,) JEHOVA *zie toe tuſſen my en u.* Dat is, als of Laban gezeyd had, *De Heere zal daar naar bezien en aanſchouwen, of het geene wy doen zullen, met dit Verbond over-een komd of niet.* Want alhoewel in de Text onzeeker blijft, wie van bey, d'Inſteller van den Naam MIZPAH is, is nogtans de Verklaaring van die Naamdigting niet duyſter; naadien'er ſtaat, Men noemde den Steen MIZPAH; om dat hy zeyde; *Dat de* HEERE *opzigt neeme tuſſen my en tuſſen u: Wanneer wy d'een van d'ander zullen verborgen zijn.* Dits klaar genoeg om te zien, waar al de voorgaande Vertaalingen van daan koomen en heenen willen. En heeft Aben-Ezra hier voorzeeker niet quaalijk in-

Het Verbonds-Teeken van Jakob Gilead genoemd.

En ook Mizpah geheeten. Gen. 31:49.

En van wat beteekenis.

Gen. 31: 49.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

agt genoomen, Dat de woorden, *De Heere zal het zien*, even dezelve zijn van Abraham יהוה יראה *De Heere zal het Zien.* Deeze hoogdraavende toe-eygening, van den Naam MIZPAH, is niet alleen aan de plaatze van dit Opgeregt Gedenk-Teeken gebleeven, maar is ook overgegaan tot de naaſt-geleegene Stadt, die aldaar gebouwd, en zeer beroemd geworden is, weêgens het verblijf van de Arke des Verbonds, en dat de groote Rigter Samuël, het Volk Iſraëls aldaar ook Geregeerd heeft; als te zien is, 1 Sam. 7: 5, 6. Geleegen in de Stamme Benjamin: Alwaar veele zaaken onder Iſraël voorgevallen zijn. Dat nu Moſes kort agter het Opregten, van dit Gedenk-Teeken, zeyd; Dat de Bondgenooten, dat is Jakob en Laban, beneffens elks Reysgezellen * *Op deezen Steenhoop, te zaamen Gegeeten hebben*; zulx heeft hy door een Vervroeginge gedaan; naademaal deeze Maaltijd eerſt gehouden is, naar dat het gemaakte Verbond, alvoorens door den Eed bevestigd was, gelijkwe ſtrax uyt *vers* 53 en 54. verneemen zullen. Invoegen ons nu voor-af te bezien ſtaat, van welk een inhoud dit onderling Verbond geweeſt is.

* Verſtaat dat zy neevens of over, of van weegen dit Opgerigt Teeken, aldaar te zaamen Gegeeten hebben.

Wat eygentlijk het Verbond tuſſen Jacob en Laban behelſt heeft.

By-aldien wy dan op de Zelfsſtandigheyd van hun weederzijds Verbond letten, zal dezelve voorzeeker hier in beſtaan, Datze malkanderen in het toekoomende, d'algemeene pligt der Vreede zullen geſtand doen. Waar toe Laban, het Beding van zijn begeerte zullende voordraagen, van Jakob een Volſtandige Getrouwigheyd, teegens zijne Huysvrouwen afvorderd; op dat hy dezelve, noch hem, aan d'een of d'andere, noch Schaadelijk noch Verdrietig zy: Zeggende; *Dat de Heere opzigt neeme, tuſſen my, en tuſſen u: Wanneer wy d'een van d'ander zullen Verborgen zijn. Zoo gy mijne Dogteren Beleedigd; ende zoo gy Wijven neemd booven mijne Dogteren, niemand is by ons*: Ziet toe, *Godt zal Getuyge zijn tuſſen my, en tuſſen u.* Vorder zeyde Laban tot Jakob: *Ziet daar is deeze zelve Steen-Hoop, en ziet daar is dit Opgeregt Teeken, 't welke ik opgeworpen hebbe, tuſſen my ende tuſſen u: Deeze zelve Hoop zy Getuyge, ende dit Opgeregt Teeken zy Getuyge; Dat ik tot u voor-by deezen Hoop niet koomen en zal. Ende dat gy tot my voor-by deezen Hoop, en dit Opgeregt Teeken niet koomen en zuld ten Quaade.* Dus verre Laban: Wiens reden tweederley Beding bevatten: Het een in 't Byzonder, 't ander in 't Gemeen. Het byzonder Beding is van de Dogters, Jakobs Vrouwen; vaſtſtellende Dat hy dezelve niet en zou quaalijk handelen; noch ook booven haar eenige Vrouwen neemen. Welk-een Beſprek deezen Veynzaard, zoodaanig inſteld, als of hy, Die in Twintig volle Jaaren, van zijn zyde, niet de minſte Pligt van Vaderlijke toegeneegendheyd betoond had; met zoo grooten kommer voor de Welſtand van zijne Dogters ingenoomen waare, Dat dezelve in den eerſten Artikel van zijn Verbond, niet en mogten vergeeten zijn. Het Tweede Beding en 't geên weederzijds gemeen was, hield deeze Verklaaringe in; Dat hy voor hem zelven, en zijn Naakoomelingen heeft willen verhoeden, Dat noch Jakob, noch zijne Nazaaten, yts Vyandelijx teegens zijn Stam-Huys mogten onderneemen. Hier toe Verbied hy dan door de Paal-Scheydinge van haar beyder Opgeregt Teeken, de zelve Steenhoop, noch van d'een noch van d'ander kant, te zullen Voorby-gaan; of malkander verder als deeze Myl-Paal, die beyderley Volk van een ſcheyde, te zullen naaderen. Want in dusken zin word het by veele, naarvolgens onze Overzetters opgenoomen; 't geên wy ſtrax naader zullen onderzoeken. Gelijk dan ook zommige daar toe meenen, Dat Laban dit Beding uyt zig-zelven alzoo wil vaſtgeſteld hebben, terwijlen hy genoegzaam bewuſt was, en nu niet alleen eerſt te-regt indagtig wierd, Wat al Verſmaadinge en Onregt hy Jakob had aangedaan; maar thans ook overzag, met hoedaanigen Zegeninge, hem Godt tot hier-toe Gezegend had; en dat zulx niet anders dan een opmerkelijke voorbeduydinge ſcheen, van dat ook zijne Naakoomelingen, tot een Groot Volk uytbotten en Magtig zouden

Gen. 31: 49-53: En zulx uyt de woorden van Laban opgemaakt.

Labans Beding naader ontſwagtelt.

De reden waarom Laban dit Verbond zoo kragtig wil maaken dieper ingezien.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

den worden, om t'eeniger tijd, aan zijn Geslagte Wraake te neemen. Om welk Gevaar te ontduyken; hy enkel en alleen schijnd goed-gevonden te hebben, Dit Verbond met Jakob aan-te gaan. Maar wanneer Laban zeyd; *Deeze Hoop zy Getuyge, en dit Opgeregt Teeken zy Getuyge, Dat ik tot u voor by deezen Hoop niet koomen en zal* &c. vers 52. hebben zommige Joodse Uytleggers, en die geen van de Slegtste onder hen zijn, een swaarigheyd in die woorden gevonden; die onder andere van den Geleerden Abrabanel, aldus voorgesteld en opgehelderd word: Voorwaar *zeyd hy*, de reden „van Laban is swaar om verklaaren, naademaal het Voorby-Gaan van dit „Opgeregt Gedenk-Teeken, in een Ontkennende zin word voorgesteld: *Indien ik niet en zal Voorby-Gegaan zijn tot u; Ende indien gy niet en zuld Over-gegaan zijn tot my.* Want daar had in een Bevestigenden zin, behooren gezeyd te worden; *Indien ik zal Voorby-Gegaan zijn tot u; ende gy zuld Voorby-Gegaan zijn tot my.* Welke swaarigheyd ook noch hier door vermeerderd schijnd, Dat de LXX Overzetters dit 52ste *vers*, aldus Vertaalen; *Ziet deezen Hoop en dit Opgeregt Teeken, is Getuyge; Zoo, of By-aldien ik niet en zal Overgaan tot u, noch gy niet en zuld Overgaan tot my, Voorby deezen Hoop, en Voorby dit Opgeregt Teeken tot het Quaade. De Godt Abrahams, ende de Godt Nahors, Oordeele onder ons.* Indien deêze meeninge stand houd, gelijk de Hebreeuwse Text schijnd te vereyssen, hebbenze beyde voorzeeker niet Geswooren, *Datze niet en zouden Voorby-Gaan*, maar datze jaa, *Immers wilden Voorby deezen Hoop koomen tot het Quaade*? Onze Kantverklaarders, hebben den Zin aldus meenen goed-te maaken; te weeten, als of Laban zeyde; *Indien ik my Verongelijkt houdende, Voorby passeeren mogt, Dat ik het niet en zal doen in Vyandschap maar in Vriendschap, en zoo zuld gy insgelijx doen.* Of anders aldus; *Indien ik het ben, die hier Voorby passeere naar u, Dat ik het niet ten Quaade zal doen noch gy van's gelijken.* 't Geên wel geen onvoegzaame Zin insluyt; maar nogtans grootdeels verscheeld van den Uytleg, met welke de strax-gemelde Abrabanel, de Knoop heeft zoeken t'ontbinden. Want den zelven van Oordeel zijnde, Dat Laban niet zoo-zeer wil vast-stellen; De Land-Paale niet te Overtreeden, om te Beschaadigen; als wel, datze weederzijds dezelve willen Overtreeden, en in tijd van Nood daar Voorby-Gaan, om elkander bystand teegens den Vyand te doen; heeft daar over zijn meeninge in deêze woorden uytgedrukt: *Hierom* zeyd hy, *schijnd het my toe, dat men zeggen moet; dat haar Verbond hier in niet geleegen heeft, datze onder malkanderen beloofden, Deêzen Steen niet Voorby te gaan, om malkander te Beschaadigen: Maar de meeninge is, Datze by inval der Vyanden, weederzijds verpligt zouden zijn, elkander te hulp te koomen, en te Verlossen. gelijk het Getrouwe Broeders betaamd: Want een Broeder word in den Nood Gebooren; en een Vriend in Teegenspoed gekend: Daarom heeft Laban in een Ontkennende zin gezeyd;* By-aldien ik niet en zal Voorby-gaan; en by-aldien gy niet en zuld Voorby-gaan; zoo zal deêzen Hoop, en deêze Steene Pylaar, Getuyge van zulken Ontrouw zijn. Volgens welk-eene Zingeevinge, dit dan niet alleen is geweest, een Verbond van Onderlinge Vreede; maar ook van *Bond-Genoodschap* ten Oorlog; als waar doorze haar zelven verbonden, d'Onderlinge Paalen teegens den Vyand te Beschermen. Aldus luyd de meeninge van Abrabanel; en daar Ontbreeken geen Geleerde Mannen onder ons, die zijn Verklaaringe voor de beste houden. Als die ook zeer wel hebben konnen Oordeelen, Dat de swaarigheyd zeekerlijk daar in geleegen leyd, te weeten; op wat wijze Laban heeft konnen zeggen; *Dat Godt zal Getuyge zijn, by-aldien hy Voorby-gaat, om Quaad aan-te brengen*? En dat zulx ook van Tremellius gemerkt is, schijnd men uyt zijn Vertaalinge te konnen verzeekeren; wanneer hy deeze plaatze aldus overzet: *Deezen Hoop zal Getuyge zijn, en deeze Opgeregten Steen zal Getuyge zijn, of ik*

Over-

Een swaarigheyd in Labans woorden van Abrabanel opgelost.

Labans Paalscheyding door deezen Steen; hoe van onze Kantteekenaars verklaard.

Een andere verklaaring van Abrabanel die verder gaat

't Verbond tussen Jakob en Laban als een Verbond van Alliantie aangemerkt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Overtreede, *Dat ik deezen Heuvel niet en zal Voorby-gaan tot uw*; *of gy zuld Overtreeden*, *zoo gy deezen Heuvel zuld Voorby-gaan tot my*, *of deezen Opgeregten Steen tot het Quaade.* En dusdaanig was den inhoud van dit Verbond: Het welke gemaakt en weederzijds toegestemd zijnde, eensdeels door Eedsweering, andersdeels door een Onderling Gastmaal bevestigd is. Het Formulier van haaren Eed word Gen 31:53. gevonden: Daar Laban

Het Verbond tussen Laban en Jakob met Eedsweeren kragtig gemaakt.

aldus Sweerd; *De Godt Abrahams en de Godt Nahors*, *de Godt haares Vaders*, *Rigte tussen ons.* Doch van Jakob word gezeyd: *Dat hy Swoer by de Vreeze zijns Vaders Isaaks.* Dus word Godt van beyde zijden tot Getuyge geroepen; want dat is de Godsdienstigheyd en Heyligheyd van den Eed, Dat Godt word Aangeroepen, en niet Ongestraft wil laaten, Die Valschelijk Sweerd, of die den Eed Overtreed. Maar wanneer Laban Sweerd;

Naader bedenking over beyde Eedsweeren.

By de Godt Abrahams en de Godt Nahors de Godt haares Vaders: Doch Jakob, *By de Vreeze Isaaks*, meenen zommige, Dat in 't bewerp van Labans Eed, een twijffelinge te vinden is, die misschien ook noch wel door eenige Overzettingen ondersteund, en vermeerderd word. De LXX Overzetters hebben alleen; *De Godt Abrahams*, *en de Godt Nahors Oordeele onder ons.* De *Targum* van Onkelos, by-naa, als onze Duytze Bybel; *De Godt Abrahams*, *en de Godt Nahors*, *Oordeele onder ons*, *de Godt haarer Vaderen.* Welke beyde Vertaalingen niet qualijk luyën, en met de Abrabisze, verre de Syrisze overtreffen; die zeer dwaalziek voor *Haares Vaders*, gezet heeft; *Onzer Vaderen.* Voorwaar daar zijn veel Geleerde, welke meenen, Dat het niet al-te klaar en blijkt, of Laban, hier de Vreemde Goden verstaat, welke zijne Vaders, volgens Josua 24:2 in Mesopotamien Gediend hebben? Of dat hy den Waaren Godt Abrahams, met de Valze Goden vermengd? Tot de laatste meeninge, schijnen onze Uytleggers geneegen; Zeg-

Labans Eed verdagt gehouden.

„gende; Laban vermengd den Godt Abrahams, die de eenige waare Godt „is, met de Afgoden die Terach, Nahor, en Abraham zelve voor zijne „Roepinge, in Kaldëa gediend hadden, en zulx niet alleen om hem eenigzinds

Jos. 24:2.

„naar Jakob te voegen, maar ook als een Afgodizen Huychelaar, aan bey„de zijden te hinken. Andere verstaan, dat Laban, op zijn Afgodisch, al„dus gesprooken heeft; *De Goden Abrahams*, *ende de Goden Nahors*, *en„de de Goden haares Vaders* &c. Met welke woorden hy Jakob verwijt, „dat hy van zijner Voorvaderen Religie was afgevallen: En dat alzoo Ja„kobs Eed hier teegen gesteld word, dien hy doed by den Waaren Godt „alleen. Dus verre de Kantteekenaars. Zulx dat Laban, sweerende ten deele by den Waaren Godt, en ten deele by de Afgoden; daar in van Jakob mispreezen, of liever Verbeeterd word; wanneer hy als Bestraffender-wijze daar teegensteld, *De Vreeze zijns Vaders Isaaks*, dat is, hy Swoer by den waaren Godt, dien Isaak Diende en Vreesde, Esa. 8:13. Dien hy moogelijk daarom niet *De Godt Isaaks* genoemd heeft, om dat Isaak noch Leefde, en Godt niet zoodaanig van een Mensche pleeg genoemd te worden, zoo lang hy Leefd, als eenige met Grootius, uyt Exod. 3:6. Matth. 22:32. besluyten; en wy niet zonder reden, korts te vooren, Verdagt gehouden hebben. Salomon Jarchi, meend dat door *De Godt Abrahams* verstaan word, *De Heylige Godt.* En door de Godt Nahors, *d'Onheylige Godt.* Waar teegen andere weederom Oordeelen, waarschijnelijker te zijn; dat hy niet by den Waaren Godt Abrahams, maar *By den Godt Abrahams en Nahors*; dat is, *De Godt van Terach* Geswooren heeft. Maar doch, wat had Te-

Waarom Jakob by de Vreeze Isaaks Geswooren heeft?

rach voor Goden? *Vreemde Goden*, Jos. 24:2. Want aldus heeft Laban volgens de gewoonte der Bygeloovige Menschen, zijn Godsdienst van de Oudheyd afgeleyd, en gemeend dat hy de Deugdelijkheyd derzelve, door Naavolginge der Voorvaderen, heeft konnen bevestigen. Maar Jakob, d'Onheylige vertwijffelingen van Laban, willende vermijden; heeft liever *By de Vreeze van zijn Vader Isaak* Geswooren: Dat is, by den Waaren Godt, wel-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

welke Isaak naarvolgens de Goddelijke Instellinge van Abraham Diende. Vraagd nu ymand, of Jakob den Eed, die met dusken Afgodizen Eerbewijs vermengd was, heeft konnen aanneemen en de zijne daar neffens leggen? Hy behoorde in de afwisseling van des Mans eygen Eed, te konnen zien, Dat hy den Eed van Laban, geenzinds toegelaaten noch toegestemd heeft: Maar naar dat hy zulx genoegzaam getoond had, heeft hy dien tot Bevestiging der waarheyd, konnen aanneemen; dewijl hy met Laban op geen andere wijs konde handelen. Want of schoon d'Ongeloovige, met de Geloovige, hun Verbond niet zonder Zonde Besweeren; kan haaren Eed nogtans zonder Zonde aangenoomen worden; Om dat dezelve, in Wettige Onderhandelingen, gedaan word by 't geêne voor Godt gehouden word; en alzoo zonder Meyn-Eed niet en kan gebrooken worden. Vergelijkt eens Matth. 23: 20-22. En dat ook de Heydenen hier in niet heel onkundig waaren, zal ons moogelijk Virgilius niet onbetuygd laaten als hy zeyd;

Leerd Regtveerdigheyd Waardeeren;
En de Godheyd niet t'Ont-Eeren.

Nogtans hebben eenige Filosoofen, zoo wel als den Apostel Jakobus geleerd, Dat men zig zoo-veel als moogelijk is, van den Eed moet afhouden. Pythagoras zeyde, *Dat men niet en behoorde by de Goden te Sweeren; maar dat elk hem zoo moest draagen, Dat men hem altijd zonder Eed te doen, Gelooven mogt.* Ook heeft M. Antoninus, in zijn Beschrijvinge van een Vroom Man geleerd, *Dat hy geen Eed behoefd te doen.* Waarom ook de Pythagorist Klinias, liever een Geschil van dry Talenten verliezen wilde, *Als een zaak die Waaragtig was, met een Eed Bevestigen.* Ziet daar eens, hoe wel dit met de Lesse van den Zaligmaaker over-een stemd, als hy leerd *Heel niet te Sweeren*: Maar dat ons JAA *Jaa*, en NEEN *Neen* zal zijn: Om dat al wat daar booven is, *Uyt den Boozen is*, Matth. 5: 34, 35. Zoo dat ook Sofokles in zijn Oedipus, hier wel ter snê zeyd;

'k Zal u, als aan een Quaaden niet
Af-eyssen, dat den Eed geschied.

En nogtans is den Eed, in veele Noodgevallen, *Een eynde van alle Teegen-Spreekinge*, Hebreën 6: 16.

Het Verbond met Laban by Jakob door een Gastmaal Besloten.

Naar het afleggen van den Eed, is het Gastmaal gevolgd; 't geêne Moses aldus Beschrijft; *Doe Slagtede Jakob eene Slagtinge op dat Gebergte, en by Noodigde zijne Broederen, om Brood te Eeten? Ende zy Aten Brood, ende vernagteden op dat Gebergte*, Gen. 31:54. Naamelijk dan, *Een Slagtinge*, tot een Vroolijke Maaltijd. Want alhoewel het Hebreeuwse woord, eygentlijk *Offeren* beteekend, heeft het nogtans ook de beduyding van *Een Slagtinge tot de Maaltijd*, Gelijk te zien is, 1 Sam. 28:24. 1 Kon. 1:9. 2 Kron. 18: 2. &c. En in zoodaaniger-voegen is dan ook dit, Dat Jakob zijn Broeders noodigd *Om Brood te Eeten*; zoo veel te zeggen als *Om de Maaltijd te houden.* Want alzoo word het verstaan, Gen. 37: 25. Exod. 18: 12. 2 Kon. 6: 22. Luc. 14: 1. &c. Maar waarom hier gezeyd word, Dat Jakob *De Broeders*, tot het Gastmaal genoodigd heeft, en niet Laban? Daar op heeft Abrabanel, in deezer-voegen geantwoord; *Jakob heeft zijn Schoonvader niet tot de Maaltijd genoodigt, weegens d'Eer die hem daar toe uyt zig zelven toequam; en Eeten kon en Eeten mogt naar zijn believen; gelijk* * Rambam *Geschreeven heeft.* Men macher by-voegen, dat hy niet als andere Gasten behoefde genoodigt te worden, dewijl hy de eerste en voornaamste Stigter van 't Verbond was, 't welk met deeze maaltijd, tot een betuyginge van Onderlinge Vriendschap, voltrooyd wierd. Waar teegens geheel niet en

Laban waarom niet uytdrukkelijk van Jakob op 't Gastmaal genoodigd.

* Dat is Maymonides.

Jakob heeft deeze Maaltijd alleen gegeeven.

doed, dat de Toebereydinge van deeze Maaltijd, aan Jakob toegeschreeven word; naardien hy hier alleen de Man was, die de keur van het Vette zijner Kudde by te zetten had; Doch Laban niets en had, dan het Gezelschap dat hy meede genoomen had, om den Vlugtenden Jakob te Vervolgen. Welke Reysgezellen dan van hem Genoodigt zijnde, insgelijx niet dan Leêdige Handen en Scherpe Tanden, tot deeze Maaltijd hadden by te brengen. Het Verbond dan door deeze Maaltijd, aan den Avondstond voltrokken, is Laban des Morgens vroeg opgestaan; en heeft, naar dat hy zijne Dogteren en haare Zonen, met een *Vaar-wel*, *Gekust* en *Gezegend* had, zijn afscheyd genoomen, en is naar Charan, tot zijne plaatze weedergekeerd, Gen. 31:55. Welke Zegeninge ongetwijffeld hier in bestond, Dat hy haar tot Afscheyd, *Alle Geluk en Heyl*, heeft toegewenst; gelijk het van Ouds gebruykelijk was te doen, als de Menschen malkanderen in het Weggaan, of in het Aankoomen pleegen te Groeten, ziet Gen. 47:7, 10. Ruth. 2:4. 1 Sam. 13:10. 2 Sam. 8:10. Of nu dit plegtelijk Gunst-bewijs Waaragtig, of slegts Geveynsdelijk was, word van Moses niet aangeteekend. Doch het zy hoe het daar meede mag geleegen zijn, heeft egter Jakob, de waarheyd van deeze Spreuke ondervonden; *Als ymands Weegen den Heere behaagen, zal hy ook zijne Vyanden met hem Bevreedigen*, Prov. 16:7. In hoedaanigen Zin ook een vermaard Digter onder d'Oude gezeyd heeft:

Laban neemd afscheyd, en vertrekt weeder naar Charan.

Als Godt slegts wil; op zijn begeer,
Legd den Pœnier zijn Hoogmoed neer.

En zoo past dan meede deeze Spreuke zeer wel op de Gewenste tijd, die ons in den Jaare 1697. den Vreêde door heel Europa verkondigde;

Als Godt de Vorsten noopt, een Vreê-Verbond te stigten;
Dan moet het Oorlogs-Sweerd voor den Olijf-Tak swigten.

Maar op dat moogelijk het bedaaren van Labans windrige Gramsteurigheyd, niet zoo ligt uyt de Gedagten waayen mogt, scheen ons een gereed middel, het Voorspook van Jakobs verdere Rampspoeden, met welk hy kort hier naar te Worstelen kreeg, in een Print-Tafereel te ontwerpen, en 't gantze Geval daar in zoo digt t' zaam te trekken, dat des Beschouwers aandagt, ligtelijk door een kleen naarigt kon ondersteund worden: 't Geên dan hier volgens de Stapsteenen van weynig Merk-Letteren, kan naagewandeld worden.

VERKLAARINGE VAN HET PRINT-TAFEREEL,

Dat de Verbonds-handelinge tussen Jakob en zijn Oom Laban vertoond.

A 't Gebergte *Gileads*; alwaar Jakob naar zijn Heymelijk Vertrek uyt het Huys van Laban, met Vrouwen, Kinderen en al zijn Vee en Haave, aangekoomen, zijne Tenten heeft needer geslaagen en zig Uyt-rust; maar van Laban, naar *Een Reyze van Zeven Daagen*, agterhaald word, Gen. 31:21, 23.

B 't Voorbogt van Jakobs Tente, die hier, om de voornaame Handelinge niet te belemmeren, een weynig agterwaards geweeken schijnd.

C Laban, de Oom en Schoonvader van Jakob, met eenige van zijne Broeders, Maagschap en Zonen, zijn Gevlugten Neef tot hier Vervolgd en agterhaald hebbende, maakt met hem *Een Verbond*, naar dat hy hem over zijn Heymelijke Vlugt, Bestraft, en zijn Gestoole Goden afgeëyst, en overal by hem had opgezogt, Gen. 31:26-44.

D Jakob hier van Laban agterhaald; neemd Labans aangebooden Vreê-Verbond aan, en doed een hoogen Steen Opregten tot een Teeken, dat hy Besweerd *By de Vreeze zijns Vaders Isaaks*; Slagt Vee; en Noodigt Labans Broeders om Brood te Eeten, naar dat hy hem weegens zijn Vertrek Verantwoord, en Laban zijn Ongeregtige Handeling door de Neus gewreeven had, Gen. 31:36-54.

E. La-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

E Labans *Broeders*, Maagschap en Zonen, die met hem Opgetoogen waaren om Jakob te agterhaalen, en hier 't Verbond helpen staaven; terwijl andere van haar Gezelschap, vast Steenen tot Jakobs Opgeregt Teeken t' zaamen gaaderen, gelijk haar belast word, Gen. 31:46.

F De Tente van *Rachel*, alwaar zy haar Vaders Teraphim, in een Kemels Zadel-Tuyg versteeken hadde, en op dezelve zat; en hem in 't onderzoeken met een Leugen van haar Vrouwelijke Krankheyd ontleend, zoo verre afzet, dat hyze niet naader betast; Gen. 31:33, 34, 35. Alwaar dan ook haaren Zone Josef gezien word, die nu omtrent 6 Jaaren Oud kon zijn. Vergelijkt Gen. 30: 25, 26. met Gen. 31:38. En alhoewel eenige gegist hebben, Dat Rachel te dees-tijd, waarlijk met haar Vrouwelijke Krankheyd kan behebd geweest zijn, (om welke reden de Vrouwen naaderhand, wierden afgezonderd, Lev. 15: 19.) en deswegen reeden had, haar Vader de Pligt der Eerbied t' ontzeggen, welke Lev. 19: 32. belast, *Voor de Graauwe Hayren Op-te staan, en 't Aangezigte der Ouden te Eeren:* Waar door Rachel dan hier van Leugentaal, ligtelijk Vry te Pleyten is; Daar wy haar te vooren nogtans, als een gevolg van haar Diefstal, meede betigt hebben; om dat wy meenden, Dat zulx uyt haar toeleg in 't versteeken van haar Vaders Goden, (die zy, door haar Zitten op dezelve, zogt te bedommelen) genoegzaam af te neemen is. En by-aldien ook de tussenval der Historie, die van hier-af tot aan Benjamins Geboorte gevonden word, zig niet te breed uytstrekte; men zou moogen denken, dat Rachel thans van dit Kind is Swanger geweest; en alzoo min nood van eenige Vloed had: Waar toe men mag te raade neemen, wat wy elders van Benjamins Geboorte, uyt den Ouderdom van zijn Broeder Josef zullen aanmerken.

G De Tente van *Bilha* Rachels Dienstmaagd, met haar twee Zonen, *Dan* en *Naphtali*. Die Laban ook doorgezogt had, om zijn Gestoole Goden te vinden, Gen. 31: 33.

H De Tente van *Lea*, Met haare Zes Zonen, *Ruben*, *Simeon*, *Levi*, *Juda*, *Issaschar*, *Zebulon*, en de Dogter *Dina*; alwaar noch eenige van Labans gezellen, Huys-zoekinge doen naar de Teraphim, die Rachel heymelijk Gestoolen had, Gen. 31:33, 19.

I De Tente van *Zilpa* de Dienstmaagd van Lea, met haare Twee Zonen, *Gad* en *Azer*; &c.

K Andere Tenten der voornaamste Huysknegten en Dienstmaagden, die 't Gepak en de Huysselijke zaaken met het Keuken-Werk waarneemen,

L De Hoog-Opgerigte Steen van Jakob, aan welke de Broeders en Gezellen van Laban, Steenen te gaader hoopen tot een Gedenk-Teeken en Getuygenis des Verbonds tussen haarlieden gemaakt; en van Laban, JEGAR SAHADUTHA, maar van Jakob, GILEAD en MIZPAH genoemd is, Gen. 31: 45-47, 52.

M Jakob doed een Slagtinge Slagten, tot een Verbonds-Maaltijd, en Noodigt de Broederen Labans om Brood te Eeten, naar dat zy-lieden 't Verbonds-Teeken hadden Opgeregt: Gen. 31: 54.

N 't Bereyden en Bakken der Brood-Koeken tot de Maaltijd, naar de wijze der Ouden: Waar van onder hen niet zelden de Maaltijden, en 't Noodigen tot dezelve, *Brood-Eeten*, en *Brood-Breeken* genoemd word, Gen. 31: 54, 46. Gen. 43: 31, 32. &c.

O Het Kooken en Braaden van 't Slagt-Vleesch tot de Maaltijd, vergelijkt Gen. 31: 54. met 2 Kron. 35:13. Daar het Braaden by den Vyere, ook *Kooken* genoemd word.

P Het aanregten van de Maaltijd, om *Op*, *By* of *Over den Steen-Hoop* te Eeten; gelijk in d'Oude Verbond-maakingen de gewoonte was, Gen. 31:46. *Ende zy Aten aldaar op dien Hoop.* &c.

Q De Kudden van Jakobs Vee, Ossen, Schaapen, Geyten, Bokken, Kemelen, Ezelen, en verdere Haave, dien hy in Paddan Aram veroverd had: En hier van de Herder-Knegten naar de geleegentheyd der plaatze, Geweyd, en Bezorgd worden; terwijl andere uyt de Dienstmaagden, de Zuyvel-geevende en teedere Zuyg-Lammeren waarneemen.

R Tenten die Laban voor hem en zijne Broeders, op 't Gebergte Gileads niet wijd van Jakobs Legerplaatze opsloeg, zoo draa hy hem hier agterhaald had, Gen. 31:25.

S De Naamdigting van 't Verbond tussen Laban en Jakob aan deeze plaatze gemaakt, Genesis 31: 47-49.

T Spijs-bezorgsters die Boter en Melk van de Kudde tot de Tenten van Lea, Rachel en haare Dienstmaagden brengen, &c.

V 't Aanbrengen van Voeder en Stroo voor de Kemelen en Last-Beesten, die hier daagelijx moesten Bezorgd zijn.

W Het laaden der Kemelen, die nu genoeg uytgerust, weederom tot de Voort-reyze naar Kanaan, worden Opgetoomd, Gen. 32:1. En 't geen 'er meer in ons Print-Tafereel gezien word, verklaard zig zelven.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Jakob van Gilead opbreekende, ontmoet een Heyrleger welk Moses de Engelen Godes noemd.

En Jakob den Naam MAHANAÏM geeft.

Onderzoek of dit waare Engelen, of een Reyzend-Gezelschap van Menschen zijn geweest.

Als dan ook Jakob naar Labans vertrek, van dit Gebergte Opbrak, en zijn Reyze naar Kanaan voortzette; zijn hem *De Engelen Godes ontmoet.* Gen. 32: 1. Op welkers gezigte hem terstond deeze woorden ontvallen, *Dit is, een Heyrleger* GODES. Zoo dat hy de plaatze alwaar hyze zag, MAHANAÏM, dat is, *Twee-Legers*, of *Een Dobbel-Leger* noemde. Wat dit voor Engelen of Menschen geweest zijn, en hoe zy Jakob ontmoet zijn, daar over zijn de Geleerde niet eens-gezind. Rabbi Levi Ben-Gerson, verstaat door deeze *Engelen Godes*, de Profeeten van die Eeuwe. En Abrabanel meend, Dat men dezelve niet onvoegzaam, voor een Reyzende KARAVAANE; dat is, voor een groote Bende Koopluyden uyt dat zelve Landschap, opneemen mag: Die Jakob in 't voorby-trekken verhaald hebben, Dat zijn Broeder Esau, teegens hem met een Vyandlijk Leger in aantogt was. Welke Reyzigers hier den Naam van *Engelen Gods* draagen, om datze in Jakobs Oogen, niet anders als zoodaanige Booden of Engelen waaren, welke aan hem die dingen Boodschapten, dien hy noodzaakelijk weeten moest. En dat deeze Jood dit niet onbedenkelijk alzoo verklaard, mag men hier uyt gissen, Dat Jakob strax daar op, Gezanten naar Seïr tot Esau zend, op dat hy zijnen Broeder, niet alleen door Gedienstige Pligtpleegingen, zijn Genaad-en Gunstbewijs afvorderde; maar ook deed weeten, hoe Ontzachhelijk hem Godt gemaakt had, in 't Land zijner Vreemdelingschap; *Zoo dat hy hadde Ossen, Schaapen, Ezelen, Knegten ende Maagden*, Gen. 32:5. Doch andere zijn hier teegen: Want alhoewel veele toestemmen, Dat de H. Schrift, zeer dikwils, Menschen, *Engelen* noemd; en dat menze ook hier daar voor zou konnen neemen; willen nogtans de meeste, dat het geên Abrabanel van Esaus Optogt teegens Jakob, daar by doet, niet waarschijnelijk gehouden hebben; naardien by Moses niet een woord gerept word, van 't geên deeze Leger-Benden MAHANAÏM, als Boodschappers tot Jakob gesprooken hebben: En hy zelve ook zijn Gezanten op deeze Ontmoetinge, lijnregt *Naar Seïr, de Landstreeke Edoms* zend; en niet als of Esau reeds op Weg was, en hy zelve van zijn Vyandlijke aantogt kennis had: Het welk, indien hy geweeten had, onnoodig had geweest, deeze Booden, heel naar Seïr heenen te zenden. Doch deeze Bedenking schijnd ons van kleen belang: Want behalven dat Moses ook niet en zeyd, waar toe deeze meenigte *Engelen Godes* als Hemelze Geesten aangemerkt, aan Jakob verscheenen zijn, of wat zy omtrent hem gedaan of gesprooken hebben; kan zeer ligt gezeyd worden, Dat Jakob zijne Booden, *Naar Seïr de Landstreeke van Edom* gezonden heeft; niet weetende, hoe verre Esau reeds van daar afgeweeken en hem genaaderd was; maar zulx door zijn Knegten wilde doen RECOGNOSCEEREN of *Herkennen*; en dat moestenze doen, uytgaande naar Seïr, tot daar, daar zy hem ontdekken en Ontmoeten konden: Gelijk het dan ook blijkt, Dat zijne afgezondene, Esau niet in Seïr gevonden hebben, noch ook tot daar toe geweest zijn, naardien zy weeten te zeggen, Dat hy Jakob te gemoet trok, en derhalven al van Seïr af was; gelijk hem misschien de Engelen MAHANAÏM, gewaarschouwd hadden. Dits onze Bedenkinge; terwijl nogtans de meeste Godsgeleerde meenen, Datter geen reden zijn, om hier van de Letterlijke beteekenis af-te gaan: En derhalven voor vast houden, Dat dit waare Engelen, en geen Menschen, noch een Reyzende Karavaane zy geweest, die Jakob hier ontmoet is: Maar een meenigte van Engelen, die hem in de Gedaante van een Heyrleger verscheenen: Gelijk Godt gemeenelijk in 't Wel-doen, de Engelen in grooter Getal uytzend, als om te Straffen. Welke meenigte Jakob dan hier MAHANAÏM, dat is, *Twee Heyrlegers* noemd: Het zy om datze hem in twee Hoopen verscheenen, (gelijk eenige meenen dat Een Heyrleger der Engelen, hem uyt Mesopotamien geleyde, en het ander uyt het Land Kanaans hem te Gemoet quam, om hem te Ontfangen;) of om dat derzelver Heyrleger met het zijne, te zaamen *Twee Heyrlegers* uytmaakten. Van welk ge-

Dat dit waaarschijnelijk Menschen geweest zijn.

Maar van de meeste Godsgeleerde voor waare Engelen gehouden.

voe-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

voelen zommige Joden niet heel vies zijn: Want Salomon Jarchi ſtaat wel toe, Dat het voorzeeker Engelen geweeſt zijn; doch zulke, die *Engelen van het Land*; naamelijk van Meſopotamien waaren, welke Jakob te-gemoet quaamen om hem tot in Kanaan te geleyden. En daar gekoomen zijnde, is hem een andere Bende Engelen ontmoet, welke Voorſtanders of Beſcherm-Engelen van 't Land Kanaans waaren, die hem in 't doorreyzen voor alle Gevaar Beſchut hebben. Waarom hy dan ook de plaatze deezer Ontmoetinge, niet ſlegts *Een Leger*, maar in 't veel getal, מחנים, *Twee Heyrlegers* genoemd heeft. Een Uytleg, die by de Roomſgezinde groot aanhang gevonden heeft; op datze ongetwijffeld daar door, het Verzierzel der Beſcherm-Engelen, een ruggeſteunzeltjen mogten byzetten. Voorwaar Moſes en zeyd niet, Dat dit Heyrleger der Engelen, Jakob als een Lijfwagt, geduurende zijne Reyze bygebleeven is: Maar veel-eer, Dat hem dit Leger Ontmoet is: En dat hy weegens die Ontmoetinge, de plaatze deezen Naam opgedraagen heeft. 't Geên niet alleen beveſtigd, Dat deeze Ontmoetinge, ſtrax van een Voorby-gang gevolgd is; maar dat het zelve Leger ook niet altijd by hem gebleeven is. Nogtans Oordeeld Heydeggerus, Dat dit Leger der Engelen, zig met het Leger van Jakob heeft te zaamen gevoegd; en dat zulx de grondveſt is, waar op hy deeze plaatze, *Twee Legers* genoemd heeft; het zy dan, om dat zijn Leger met dat der Engelen te zaamen gevoegd was; Of om dat miſſchien, deeze zeer groote meenigte der Engelen, in *Twee Legers* verdeeld waaren. Van welke meeninge ook onze Kantteekenaars niet verre af-zijn; alſſe zeggen: *Twee Legers*, of *een Dobbel-Heyr*, *het zy dan dat de Engelen haar verdeeld hebben in twee Legers, om Jakob tuſſen beyden te laaten door-paſſeeren*; *of om datter een Leger was*, *Dat uyt Engelen*, *en een ander*, *dat uyt Jakobs Huyſgezin beſtond.* Gemelde Schrijver Oordeeld
„ verder, dat uyt de Text genoegzaam blijkt, Dat deeze Bende Engelen, niet
„ in een Profeetis Gezigt, aan Jakob Verſcheenen is; maar dat hem de zel-
„ ve, buyten allerley wijs van Vertooninge, in Menſchelijke Gedaante ontmoet
„ zijn; en zoodaanige Kenteekenen aan haar droegen, Dat Jakob weeten
„ kon, dat het Engelen waaren. Dit zeyd Heydeggerus; die met de meeſte Uytleggers, veel eerder de Engelen, Menſchelijke Lichaamen aanpaſt, als dat hy ons geleerd heeft, wat Denkbeeld men van alzulke aangenoome Lichaamen te maaken heeft. Dezelve Geleerde Man voortvaarende; wil, Dat Jakob deezen Naam aan die plaatze gegeeven heeft, op dat zijn Nakoomelingen mogten indagtig zijn, Dat de Beſcherminge der Engelen, haar overal zou Verdaadigen; by-aldienze even als haar Vader, haaren Godt met het Geloove aanhingen. Naaderhand heeft de zeer Vaſte Stadt *Mahanaïm*, in de Stamme Gad geleegen, dezelve Naam gekreegen; Joſ. 13: 26. Welke den Leviten te-Beurt gevallen is, Joſ. 21: 38. Gelijkmen ook meend dat Isboſeth, in dezelve Geregeerd heeft; 2 Sam. 2: 8. Onder-en-tuſſen heeft Joſefus het Oogmerk van deeze Ontmoetinge, aldus verklaard; *Jakob*, zeyd hy, *naar het Land Kanaans Reyzende, zijn hem verſcheyde Vertooningen ontmoet*; *en is van dezelve in een Goede Hôôpe onderſteund*, *aangaande de dingen die hem in 't toekoomende ontmoeten zouden.* Doch onze Kantteekenaars zeggen, Dat het geſchied is; *Om Jakob van Gods Teegenwoordigheyd, en Byſtand, des te meerder te verzeekeren.* Zoo nogtans, dat de meeſte Uytleggers meenen, Dat hem deeze Ontmoetinge niet alleen gebeurd is, om hem te verzeekeren, Dat hy teegens allerley aannaaderende Quaaden, en de Vyandelijke optogt van zijn Broeder Eſau, zou Beſchermd worden, (welkers Wraakgierigheyd hy buyten twijffel, al voor lange, door Vreeze in zijn Gemoed overwoogen had;) maar ook, op dat hy daar door beveſtigd wierd in 't Geloove aan de Belofte, die hem op zijn Uytreyze naar Meſopotamien, in 't Gezigte der Op-en-Afklimmende Engelen, gedaan was; hem verzeekerende, Dat Godt hem weederom in zijn Vaderland brengen zou,

En van Salomon Jarchi op de Geley-Engelen gepaſt, ſchoon de H. Schrift daar van ſwijgd.

't Gevoelen van Heydeggerus bygebragt die dit van waare Engelen verklaard die Jakob op den weg geleyd hebben.

d'Aangenoomen Lichaamen worden den Engelen veel ligter aangepaſt als klaar beweezen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Gen. 28: 15. Zulx hem dit Gezigt zoo veel als Borge gebleeven is, van dat hem al de quaade Voorteekens van den wreevelzieken Eſau, zijn Gelukkige weederkeeringe niet hinderlijk zouden zijn. In hoedaanigen zin, ook Chryſoſtomus de Oorzaak van deeze Verſchijninge der Engelen opgenoomen heeft. *Naar dat Jakob* zeyd hy, *de Vreeze voor Laban, agter rugge hadde, is die voor zijn Broeder Eſau gevolgd. Doch de Menſch-Lievende Godt, willende Bezorgen, dat Jakobs gemoed zou Zeeker zijn, heeft hem door 't Gezigte van het* Heyrleger der Engelen, *alle Vreeze benoomen.* En op dusken grondveſt willenze, Dat Jakob in de Naamdigtinge van deeze plaatze, dien hy MAHANAÏM doopte, zig dat geene in 't Byzonder heeft toegepaſt, dat David naaderhand in 't Gemeen geleerd heeft; Pſalm. 34: 8. *De Engelen des Heeren, Legeren zig rondzom de geene die hem Vreezen, en hy ruktze uyt.* Invoegen zy meenen; Dat dit een diergelijk Gezigte geweeſt is, waar meede Eliſa is verſterkt geworden, wanneer hy van de Syriers binnen Dothan Belegerd was; 2 Kon. 6: 16, 17. Maar alhoewel deeze Bedenkingen fraay en Godvrugtig zijn, iſſer nogtans weynig blijk van in de Hiſtorie zelfs, en het moet'er van verre toegebragt worden. Want ſchoon men al voor vaſt hield, dat Jakob door deeze Bende, als van Menſchen gewaarſchouwd is, heeft hy daar door de Goddelijke Zorge konnen ontwaar worden, die hem niet teſſens van zijn Broeders Gramſchap, wilde laaten overvallen noch opſlokken.

Jakob zend Booden naar Eſau zijn Broeder, om zijn weederkomſt bekend te maaken.

Doch het zy op wat wijze Jabob, zig door dit Gezigt onderſteund vond, heeft hy nogtans geenzinds daar op geſluymerd, noch de middel willen verzuymen, waar door hy (was het doenelijk,) de Gramſteurigheyd van zijn Broeders Gemoed Verzoende. Het geene hy dan zoodaanig ter Herten nam, Dat hy Afgezanten aan hem naar Seïr, het Landſchap Edoms ſchikte; met Bevél, aan Eſau te Boodſchappen, in wat voegen hy met alle het zijne op Reys was, om naar zijn langwijlig verblijf by Laban in Meſopotamien, en veel genooten Zegeningen des Heeren, weeder naar zijn Vaderland te keeren, Gen. 32:3. Van welke Zendinge, de Joden haar VIII^{ſte} PARASCHA of *Sabbath-Leezinge* beginnen, die van de aanvang woorden וישלח VAJISHLAH *Ende hy Zond*, genoemd word; maar zy is niet Onderſcheyden met groote Letteren, alſſe gemeenelijk onderſcheyden worden.

VIIIſte Paraſcha der Joden, begind Gen. 32:3.

Alwaar dan den inhoud van deeze Boodſchap den Gezanten, aldus voorgeſchreeven word. *Zoo zuld gy zeggen tot mijnen Heere, tot Eſau: Zoo zeyd Jakob uwen Knegt; Ik hebbe als Vreemdeling gewoond by Laban, en hebbe tot nu toe vertoeft. Ende ik hebbe Oſſen ende Ezelen, Schaapen ende Knegten ende Maagden: En ik hebbe gezonden, om mijnen Heere aan te zeggen, op dat ik Genaade vinde in uwe Oogen*, Gen. 32: 4, 5. De Uytleggers welke dit Gezigt van waare Engelen, en niet van een Leger uyt Reyzigers verſtaan (van wien Jakob den Optogr van Eſau vernam) onderzoeken hier, Wat doch de reden was, Dat Jakob, weetende dat zijn Broeder Eſau

Waar toe Jakob deeze Bezending tot Eſau ondernoomen heeft.

reeds uyt Kanaan vertrokken, en naar Iduméa, tot het Maagſchap zijner Wijven overgegaan was; dit Gezandſchap ondernoomen heeft? Terwijl het heel-niet noodig ſcheen, zijn Broeder, die hem een Dood-Vyand was, in een vreemd Land, op dusken wijze uyt zijnen Naam te doen aanſpreeken, en gelijkmen zeyd, *Den Slaapenden Wolf, Wakker te maaken?* Het is de waarheyd, en daar zijn weynig reden toe te bedenken; ten zy wy zeggen, Dat d'eenige Oorzaak daar van geweeſt is, de Liefde die hem daar toe noopte. Want gelijk de Naatuure ſchijnd te belaſten, Datter tuſſen Broeders Liefde zy, alzoo heeft Jakob, uyt de Naatuurelijke pligt van Liefde; zijnen Broeder noodzaakelijk laaten Groeten. Waar toe hy ongetwijffeld ook overſlaagen heeft, Hoe noodwendig het was, Dat den Ouden Haat vernietigd wierd; dewijl hem niet onbekend was, dat zijn Broeder weegens de Voortogt van de Vaderlijke Zegening, voorgenoomen had, Hem om 't Leeven te brengen. Zulx hem te vreezen ſtond, Dat de verouderde Wrok, door een nieuw-

Opge-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Opgevatte Beleediging, ligtelijk weeder kon leevendig worden; by-aldien hy buyten handhaaving, van deeze Voorzigtigheyd, in het Land Kanaans, tot zijnen Vader, als een regte Erfgenaam, uyt kragt der Vaderlijke Belofte, (welk hy zijn Broeder heymelijk Ontnoomen had;) waare weeder-gekeerd. Invoegen wy te besluyten hebben, Dat Jakob, zoo om de gemeene Oorzaak der Broederlijke Liefde; als om de Byzondere inzigten die wy verhaald hebben, dit Gezandschap tot Esau afgevaardigd heeft; zonder dat daar nogtans teegen strijd, Dat hy hier toe door eenige Voorkennis uyt dit Heyrleger *Mahanaïm*, opgewekt en gaande-gemaakt kan zijn. Maar zal moogelijk ymand denken, Waarom belast doch Jakob deezen Broeder, *Zynen Heere* te noemen; en zig zelven, aan hem, als *Zijnen Knegt*, voor-te draagen? Daar hy immers wel wist, hoedaanig hy door de Vaderlijke Zegening, en 't Ingekogt Regt der Eerst-Geboorte, booven zijn Broeder opgebeurd, en alzoo tot *Een Heer* over Esau gesteld was? Wy Antwoorden; Dewijl Esau van Natuure, d'Eerst-Geboorne was, en voor zoo-verre, Regt tot alles hadde wat daar aan vast was; heeft het Jakob billijk gescheenen, zijn Broeder volgens de Natuure, met alle Eerbied voor-te koomen; niet alleen weegens het Burgerlijk Eerbewijs, maar ook weegens de Konscientie, waar meede hy volgens de Wet der Natuure aan zijn Broeder verbonden was. Waar teegens niet lang zal schijnen te strijden, Dat de byzondere Instellinge en verklaaringe der Goddelijke Voorzienigheyd, teegens de Natuure, in dit voorval aangekant leyd; wanneerwe slegts d'Ordening der handeling, die Jakob zeekerlijk schuldig was te onderhouden, ter Deugden overweegen. Voorwaar Jakob was wel tot Erfgenaam en een Heer van Esau verklaard, Doch de Ordening van Godt ingesteld, was noch niet volmaakt door haar uytgang. Dat is, Gods Wil en Voorkennis, was wel geopenbaard, maar noch niet overgeleeverd, door de uytwerkinge. Doch naar dat dezelve uytgewrogt was, is de voortogt der Erffelijke Bezittinge, te-gelijk met het Eerbewijs aan Jakob alleen eygen geweest. Zoo heeft dan het Regt der Eerst-Geboorte van Natuure, uyt de verklaaringe van de Daad, Esau toebehoord; doch naar de volmaakte Ordening der Goddelijke Voorbeschikkinge, heeft ten laatsten, te-gelijk het Regt, en de Daad aan Jakob eygen geweest. Met dusken voorweetenschap des Gemoeds, heeft Jakob dan de Broeder Esau, *Zijnen Heere* genoemd; en daar en ontbreeken geen Voorbeelden, die dit geval taamelijk gelijk zijn. Want behalven dat David, alzoo aan Saul deede, 1 Sam. Kap. 24. en 25. Heeft zelfs Abraham, die reeds tot een Erfgenaam van het gantze Land Kanaans gesteld was, zijn Aangezigte met bewijs van Onderdaanigheyd, voor de Zonen Heths, die doe-ter tijd Heeren van die Landstreeke waaren; ter Aarden needergeboogen, Genesis 23:12. Waar teegens niet en strijd, dat Ephron den Hethiter, welken het woord voerde, ook Abraham *Zijnen Heere* noemd; dewijl dit Volk hem voor *Een Vorst Gods* hielden; gelijk de H. Historie verhaald. Dus was dan Abraham even als Jakob, wel van Regts-weegen, een Erfgenaam van Kanaan, doch de Uytwerking der Goddelijke Belofte, bleef noch uytgesteld. En daarom, gelijk Abraham heeft moeten wagten tot hem Godt in de Bezittinge stelde, alzoo heeft ook Jakob de uytgang der Goddelijke Voorzienigheyd, met een kalm en lijdzaam Gemoed verbeyd; en zig onder-en-tussen, zoodaanig naarvolgens de toestand der tijden en zaken, binnen de paalen der Natuure gehouden; Dat hy Esau, *Zijnen Heere* genoemd heeft. Zulx het in deeze daad gegaan is, volgens 't geên men in de Regten pleeg te zeggen; *De Magtigste heeft de Oorzaak der Bezittinge aan zig zelve*. Esau had noch de Bezittinge van 't Voor-regt, zoo veel het tijdelijke aanging, (want met het Geestelijk Eygendom, had het een andere geleegentheyd;) tot dat de Naakoomelingen Jakobs, d'Erffenis van het Land Kanaans, uyt kragt der byzondere Belofte aanvaarden. Dus heeft dan Jakob niet buyten de Menschelijke pligt, die

Waarom Jakob belast Esau zijnen Heere te noemen daar hy zelfs een Heere over hem was.

de

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

de Natuure aanwijst, noch teegen de Betaamelijkheyd van hun beyder staat gehandeld; maar zig behoudens zijn Vroom Gemoed, naar de geschaapenheyd des tijds geschikt. En het is te gissen, Dat alle de twijffelmoedige gedagten, die zommige hier over gehad hebben, op deeze wijs, veel beeter zullen konnen weggenoomen worden, als 't geene Manasse Ben-Israël, in zijn *Vereeniging der Geschillen*, heeft bygebragt. Want om de Needrigheyd van Jakob, met de Overdragt der Vaderlijke Zegening, en Regt der Eerst-Geboorte, wel over-een te brengen; verzierd hy, dat de Goddelijke antwoord aan Rebekka, Gen.25:23. Twijffelagtig en Dubbelzinnig is; zoo dat daar in zoo wel de Verwisselinge der Baaringe, als het Veranderlijk Gebied der Regeeringe, in beyde Broeders aangeweezen word. Zulx dat naardien de Heerschappye eerst van Esau begonnen is, het betaamelijk is geweest, Dat Jakob hem voor *Zijnen Heere* erkende; Doch naar dat hy de Dienstbaarheyd by Laban; en deeze Onderdaanige Pligt-erkentenis vol-eyndigd had; heeft de geduurige Heerschappye, in hem een aanvang genoomen: Even als of de Godspraake met opzet, dusdaanig-een Dubbelzinnig antwoord aan de Moeder Rebekka had willen geeven. Gelijk dan ook eenige buyten al deeze Joodse Bedenkingen, Dit voor een Heldhaftige Daad van Jakob hebben aangemerkt, Dat hy, die een Heere was, zig voorzigtelijk naar den tijd schikte, en zijnen Knegt, op zoo een wijs streeld, dat hy niets van zijn Regt over-geeft, maar te-gelijk zijn Leeven en Regt bewaard. Want wanneer hy aan zijn Broeder Geschenken zond, was zulx niet alleen een blijk van Mildaadigheyd; maar ook een openbaare staaving van zijn Heerschappye: Jaa een genoegzaame Overwinninge van zijn Broeder; hem de pas afsnijdende, Dat hy zig aan zijnen Heere niet en vertaste: Want dien zeyd Augustinus, word met groot voordeel Overwonnen, welke de Magt om te Beschaadigen uyt de hand gewrongen word, het zy dan ook op wat wijs hy dat doed. Dat nu Jakob onder-en-tussen door zijn Afgezanten, aan Esau heeft laaten weeten, Hoedaanig hy zig tot hier-toe by Laban, als een Vreemdeling opgehouden, en aldaar een Bezittinge van Goederen verkreegen had; (zoo dat hy Rijk geworden was, aan Ossen, Ezels, Schaapen, Knegten en Maagden :) Zulx heeft hy enkel en alleen gedaan, op dat hy daar door de Gunst van zijn Broeder streelde: Als daar in genoegzaam te kennen geevende, Dat hy geenzinds te hoogmoedigen Geest gehad hadde; noch ook door de prikkel der Eergierigheyd tot deeze Staat gekoomen was; naademaal hy niet ontzien had, zig zoo langen tijd in een Slaafze Dienstbaarheyd te begeeven, verre buyten zijn Moeders Huys en Vaderland. Daar naar, op dat hy ook niet en mogt schijnen, het Vaderlijk Huys, van nu voortaan tot een Last te willen zijn, of als een hongerige Gitshals, naar de Erffenis gaapen; of ook, dat hy slegts toeley zijns Broeders Gunst, meer om zijn eygen profijt, als uyt waare Vriendschap te verkrijgen; ziet daar, zoo verhaald hy wat Goederen hy in Mesopotamien had te booven-geleyd. Zulx dat hy alles opruymd en aan-een kant maakt, waar meede hy dagt dat de Gramschap van zijnen Broeder, teegens hem eenigzinds getergd en gaande gemaakt kon worden. En nogtans doet hy dit alles met dat bescheyd, Dat hy voor hem zelven alreede Ontzachhelijk voor zijne Vyanden geworden was. 't Geen Esau in zijn quaad voorneemen naar-te denken had. Doch Salomon Jarchi heeft den zin van de reden deezer afgezondene aan Esau, aldus opgemaakt: *Ik ben geen Vorst of Man van groot Aanzien, maar een Slaafzen Huurling; en daarom hebd gy geen Oorzaak om my te Haaten, weegens de Zegeninge waar meede my uwen Vader Gezeegend, en aan u als uw Broeder heeft voorgesteld.* Even als of Jakob de Vaderlijke Zegening weynig heeft schijnen te agten, terwijl hy voor-had hem zelven te Verkleynen, en zig aan Esau Gering in-te stellen. Noch veel verkleumder is de uytlegginge dien hy strax daar by voegd, zeggende: *Een andere Verklaaringe door de* Gematria *van 't*

Staatkundige waarneeminge van Jakob omtrent Esau.

Jakob heeft zijn vermoogen voor Esau niet willen verbergen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

van 't woord, גרתי, (dat is, een *Gast* of *Vreemdeling.*) *maakt* 613 *Gebooden. Als of hy wilde zeggen*; Ik hebbe by de Goddelooze Laban een *Vreemdeling* geweest; en 613 Gebooden bewaard; *Maar niet een van zijn Quaade kneepen geleerd.* Dat egter Jakob opentlijk belijd; Dat hy Ossen en Ezels en Schaapen heeft, daar meede heeft hy volgens de Zingeevinge van Salomon Jarchi, willen te kennen geeven, Dat hem zulx van een andere kant, als van de Vaderlijke Zegeninge aangekoomen was. Want de Vader had hem in de Zegening, *Den Daauw des Hemels, en de Vettigheyd der Aarde, tot Vermeenigvuldiging van Tarwe en Most*, toegezeyd: Doch deeze Ossen en Schaapen, waaren hem noch *Uyt den Hemel, noch uyt de Aarde* toegekoomen. Dit zeyd Jarchius: En voorwaer niet anders, als of hy Jakob opentlijk van Ondankbaarheyd teegens de Vaderlijke Zegeninge beschuldigde.

Gen. 32: 4.

ג	Gimel	3
ר	Res	200
ת	Tau	400
י	Jod	10
		613

Gen. 27: 28.

Wanneer nu Jakob de Gezanten tot de voorige last, verder aan Esau doed zeggen; *Dat hy hem zijn Aankomste bekend maakte, Op dat hy Genaade mogt vinden in zijne Oogen*, Gen. 32: 5. agten zommige zulx niet alleen geschied te zijn, om Vriendschap en Vergeetenis van alle voorgaande On-Minne te verwerven; maar ook om met Vreêde door het Land te moogen trekken. 't Geên weynig zal te beduyden hebben, by-aldien wy Esau thans aanmerken op 't Gebergte te woonen, dat Kanaan van de Woestijne PARAN afscheyde. Ten zy dan dat wy het zoo opneemen, Dat Jakob voor allerhande Vyandelijke ontmoetinge van Esau is bekommerd geweest. Maar om van deeze plaatze *Mahanaïm*, tot zijn Vaderlijk Huys te geraaken; lag hem dat Seïr in de Landstreeke Edoms, gants niet in de weg; zoo dat hem Esau, zonder van heel-verre af-te koomen, geenzinds de Doortogt beletten kon.

Den last van Jakobs Gezanten aan Esau verder agtervolgd.

Hoedaanig nu deeze Afgezondene, haar Boodschap volvoerd hebben; staat ons uyt haar spoedige wederkeeringe te verneemen: Die dan met dit Berigt te-rug koomen; *Wy zijn gekoomen tot uwen Broeder, tot Esau; en ook trekt hy u te Gemoete, ende Vierhonderd Mannen met hem.* Maar naardien deeze Afgezanten geen antwoord van Esau zelfs te-rug brengen, maar alleenelijk weeten te zeggen, Dat hy met een Bende van 400 Man, Jakob te Gemoet trekt; schijndmen te moeten gelooven, Datze geen lang Gesprek met hem gehouden hebben; Jaa veel-eer met Abrabanel denken, datze niet eens tot aan Seïr toe Gereyst zijn; maar Esau met zijn Reysgezellen halver-weg ontmoet hebbende, voor zijn Magtige Uytrustinge, zoodaanig zijn ver'tzaagd geworden, datze zonder Esau aangedaan te hebben, te-rug gekeerd zijn: Gelijkze deswegen ook maar alleen zeggen; *Wy zijn gekoomen tot* (dat is naar-by, en in 't gezigt van) *uwen Broeder Esau*; maar niet, *Wy zijn gekoomen tot Esau op 't Gebergte Seïr.* 't Geên heel waarschijnelijk is.

Met hoedaanigen Bescheyd Jakobs Afgezanten te-rugkeeren.

Want zoo men vraagd, Hoe deeze Afgezondene zoo draa hebben konnen weeten, Dat Esau zijn Broeder Jakob, met dus-veel Volk te Gemoete trok, zooze hem niet zelfs gesprooken hebben? Kanmen antwoorden, Dat zy reeds te vooren door het Leger *Mahanaïm*, daar van voor-kennis hadden; zoo datze Esau maar van verre ziende, daar uyt wisten, Dat hy zeekerlijk afquam. Gelijk het ook niet onmoogelijk schijnd, indienmen gist, Dat zy dit uyt ymand van de Voorloopers van Esaus Gezellen, alzoo vernoomen hebben; en strax van schrik zijn wedergekeerd. Waar door het dan gebeurd is, Datze niet anders dan Esaus Optogt met 400 Mannen, weeten te verhaalen, en het Jakob *Zeer Bange* maaken, Gen. 32: 7.

De Afgezonde Booden van Jakob schijnen Esau niet gesprooken te hebben.

Voor *Vierhonderd Mannen*, heeft Jonathan en de *Targum* van Jerusalem, *Vierhonderd Gewaapende Mannen*, gezet; te weeten POLEMARCHOI, of *Hooft-Mannen ten Oorlog.* Maar naardien het niet waarschijnelijk is, Dat Esau met zoo-veel Hopmannen opgetrokken is; meend Drusius, dat deeze Text-Verklaarders, 't woord פולמרכין, misbruykt hebben, om Krijgsluyden, daar door te beteekenen, welkze korts hier naar Kap. 33: 15. פולמוסין noemen, van 't enkel getal פולמוסי *Een Krijgsman.* Waarom dan ook het Oude Griekse Woorden-Boek; 't woord POLEMARCHEIN, *Een Oor-*

Of Esau met 400 Gewaapende Helden afgekoomen is.

Oorlogsman verklaard. Maar alhoewel de H. Historie niet en zeyd ,Dat deeze Mannen Gewaapend waaren, word het nogtans van veele Uytleggers, uyt *vers* 8 en 11 gegist; en zulx wel meest van die geene, welke voor vast houden, Dat Esau deeze Togt, met een Vyandelijk Opzet ondernoomen heeft. 't Geên aan zommige heel onzeeker schijnd. Dat nogtans de Afgezondene, niet anders gemeend hebben, of Esau quam met een Vyandelijk Gemoed, Jakob teegen, is uyt haar Verhaal, en Jakobs Verslaagentheyd wel zeeker: En Salomon Jarchi, die de woorden van deeze Booden, op de volgende wijze verklaard, is ook van die gedagten; *Haare meeninge* zeyd hy, *is deeze; Den geenen van den welken gy zeydet, hy is mijn Broeder, die staat met u noch in Geschil: Want Esau volhard noch in zijn Ouden Haat, en komd op u af.* 't Zelve heeft ook Bibliander beleeden. Doch andere zijn van Oordeel, Dat Esau door Broederlijke Toegeneegentheyd bewoogen, deeze Reystogt met een goed Oogmerk ondernoomen heeft; Op dat hy Jakob, naar zoo langduurigen Ballingschap tot zijn Vaderland keerende, met alle Broederlijke Pligt-bewijzingen, Verwellekoomen en Omhelzen mogt. Van welk gevoelen, de vermaarde Pellikanus, Rivetus en Junius zijn. Om waar toe de reden van zulk-een meeninge by-te brengen, Rivet deeze tot een grondvest leyd: Eerst, dat alle dingen op de zagtvoerigste wijze behooren verklaard te worden, wanneer zulx zonder naadeel aan de waarheyd te doen geschieden kan. Ten anderen dunkt hem mede niet waarschijnelijk te zijn; Dat Esau, (hoe zeer hy ook eertijds over zijn geleeden Leed, tot Raazens-toe Verbolgen was;) thans de Droefheyd van zijn Oud-en Afgeleefden Vader, door zijn Hand aan Jakobs Leeven te leggen, zou hebben willen vergrooten; dewijl doch de tijd, van meer dan Twintig Jaaren, zijn Gramschap nu te zeer verkoeld had, dan dat hy zelfs noch by 't Leeven van hun beyder Ouderen, van nieuws, teegen zijn Broeder zou hebben willen woeden, die uyt zoo verre Landen thuys-quam. Waar toe dan ook ten laatsten, de uytkomst geleerd heeft, Dat hy met een gants-Geneegen Gemoed, tot zijnen Broeder afgekoomen is: Niet teegenstaande 't vervolg der H. Historie genoegzaam leerd, Dat Jakob deeze Optogt van zijn Broeder, zeer Verdagt gehouden heeft; zoo dat hy niet alleen *Vreesde, en het Zeer Bange had*; Maar ook al het Volk dat by hem was, en zijne Schaapen, Runderen en Kemelen, in Twee Hoopen verdeelde; Op dat niet alles te-gelijk, in de Bloedgierige Hand van zijnen Broeder vallen mogt: Alhoewel in Moses verhaal nergens blijkt, Hoe, of waar door Esau zoo draa, de weederkomst van Jakob naar Kanaan, vernoomen had; Zijnde zoo wijd van hem afgeleegen. Onder-en-tussen hebben wy noch niet al gezeyd, Wat de Godvrugtige Man thans beneerstigde; Want hy heeft hem zelven wel op Dry wijzen, teegens zijn Broeders Ontmoetinge zoeken te Waapenen: Als naamelijk door *Beraadinge*, door *Gebeeden*, en door *Uytzonderinge van Geschenken*. Wat het eerste belangd; hy heeft tot bey de Verdeelde Troepen gezeyd; *Indien Esau op het eene Heyr aanvald, en Slaat het; zoo zal het Overgebleevene ontkoomen*, Gen. 32: 8. Dus heeft dan deeze Raadslag dit ten goede van beyde Legers in, Dat hy haar als door een Krijgskundige Waarneeminge, bekend maakt; Dat wanneer het eene Heyr Geslaagen wierd, het andere onder-en-tussen met de Vlugt, naar een Goed heenen-koomen, omzien en behouden mogt worden. En gelijk dit een Raadslag was, die in den Oorlog gebruykelijk is; alzoo heeft ook Jarchius dit tot bewijs bygebragt, Dat Jakob, terwijl hy d'aankomst van Esau verdagt hield, thans wel dapper is beêzig geweest, om zig tot den Oorlog schrap te zetten. Dit meend die groote Schrijver. Doch de volgende woorden, geeven genoeg te kennen, Dat Jakob geenzinds van meeninge geweest is; *Geweld met Geweld af-te slaan*: Maar dat hy veel-eer deeze voorzigtigheyd heeft aangeleyd, Op dat by-aldien hem Esau met Vyandelijke gedagten mogt op 't lijf koomen, zy alle niet teffens in

En of hy zulx met een Vyandig Gemoed gedaan heeft.

Andere meeningen by-gebragt.

Esau is naar veeler meeninge met een Goed voorneemen, Jakob teegen getrokken:

Nogtans is Jakob voor zijn afkoomen zeer bevreest.

En wagt niet anders dan een Vyandelijk overval van zijn Broeder.

Waar toe hy zijn gantze Haave in twee Legers verdeeld.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

in de Kaars vloogen; maar ter naauwer nood met de helft, van beyde Troepen, geleegentheyd vonden om elders heenen te vlugten, en met hem behouden te worden. Neffens deeze Bezorginge, ftort hy een heftig Gebed uyt; in welke hy de Godt zijnes Vaders Abrahams en Ifaaks, met een doordringende reden aanvald: Op dat JEHOVA, die hem belaft had weederom naar zijn Vaderland te keeren, hem uyt de hand van zijne Broeder verlosfen wilde; en geenzinds toelaaten, Dat Efau zou koomen, *En Slaan Hem, en de Moeder met de Zonen.* En in zijn Gebed niet willende vergeeten, zijn Onwaardigheyd teegens de grootheyd der Goddelijke Weldaaden af-te peylen, zeyd hy; *Ik ben Geringer dan alle deeze Weldaadigheeden, ende dan alle deeze Trouwe, die gy aan uwen Knegt gedaan hebd; Want ik ben met mijnen Staf over deeze Jordaane gegaan, en nu ben ik tot Twee Heyren geworden*, Gen 32:10. Daar hy ten laatften zijn ernftig vertrouwen op de Goddelijke Belofte byvoegd, gelijk *vers* 12 te zien is. Als dan onder-en-tuffen de Nagt voorby fchoot, heeft hy met het aanligten van den Daageraad, zijn Gefchenk afgezonderd, op hôôpe van door het zelve, het Wreed Gemoed van zijn Broeder, aan 't bedaaren te helpen. 't Geên zig in 't beftel van deeze Gefchenken, aanmerkens-weerdig opdoed, en in een verfchillige zin by de Uytleggers opgenoomen word, is dit, Dat hy derzelver Uytkiezinge zonder eenig quaadaardig inzigt, het zy voor hem zelven, of voor zijn Broeder, fchijnd gedaan te hebben; *Neemende van't geene hem in zijne hand quam*: Gelijk onze Overzetters *vers* 13 Vertaalen: En volgens de Verklaaringe van Jarchius, te zeggen is, *Hy nam van't geene in zijne Magt was.* 't Geên hy in *Midras Agada*, van koftelijke Gefteenten, en Peerlen verklaard, die in een bindzel of Kasje te zaamen-gezet, op de Hand gedraagen wierden; dat heel belachhelijk is; dewijl Mofes alleen de Gemeene maniere van fpreeken gevolgd is, waar door ymand, yts noemd, van 't geene in zijne Magt, en gereed voor de hand is, om te konnen Weg-Gefchonken worden. Waar toe dan ook Abrabanel niet heel quaalijk aanmerkt; Dat gelijk het heel niet en pafte, aan Efau, die een Magtig Vorft was, een gering Gefchenk te brengen; het alzoo ook niet en betaamde, yts anders aan hem op-te Offeren, dan 't geene Jakob in zijn eygen vermoogen had. Dit raad dien Jode voorzeeker heel wel; niet teegenftaande hy even als Jarchius, in den zin van Mofes woorden mift: Die waarfchijnelijk niet anders willen zeggen; als dat Jakob in deeze Bekommeringe, metter-haaft, Een Gefchenk voor zijn Broeder Efau, uyt al zijn Vee genoomen heeft, terwijl hem eenfdeels de tuffenvallende Nagt; anderdeels, de Vreeze voor het aanftaande Gevaar, niet toe-lieten, veel keur te neemen. Dus verklaaren het onze Kantteekenaars; die daar terftond, even als Jarchius zeyd, noch byvoegen; Dat het meede deezen zin kan hebben; *Hy nam van 't geên in zijn Vermoogen was*: Dat is, van 't geene hy Verworven had, en Vermogt. Het welke naader overdagt, misfchien ook deezen zin kan hebben; *Hy nam naar zijn Vermoogen*; of *Volgens de Meenigte die in zijn Hand was*; naamelijk, om te konnen en te moogen Weg-fchenken: Als of'er de Rijkvoerigheyd van dit Gefchenk door uytgedrukt wierd. En zeeker niet heel onbedenklijk: Want gelijk hy den Gezanten belaft had te zeggen, Dat hy Gezegend was met een Bezittinge van veel Vee, alzoo maakt hy ook uyt dat zelve Vermoogen zijn Gefchenk gereed; te weeten;

Jakob fteld hem zelven veeleer in Postuur om het zijne met de Vlugt te behouden als Vegtender-hand te verdaadigen.

Jakob begeeft zig in 't Gebed voor zijn Behoudenis.

En zonderd Gefchenken af om zijn Broeders Aangezigte te Verzoenen.

Waar in dit Gefchenk beftond.

200 GEYTEN, met 20 *Bokken.*
200 OYEN, met 20 *Rammen.*
30 *Zoogende* KEMELEN, met haare *Veulens.*
40 KOEYEN, met 10 *Varren.*
20 EZELINNEN, met 10 *Jonge Ezels.*

Dus in alles 580 Stuks.

200
20
200
20
30
30
40
10
20
10
580

Want zoodaanig hebben onze Overzetters de Lijft van Jakobs Gefchenk, met toeftemminge van meeft al de Oofterze Vertaalingen opgemaakt. Die dan ook

genoegzaame blijk geeven, Dat Jakob thans geen kleene Bezittinge had. En het geene wy hier vooren, over de Natuure der Schaapen en Geyten hebben aangemerkt, dat-zelve hebben de Joden ook hier in-agt genoomen; te weeten, Dat de Mannetjes in zulken getal worden by-gevoegd, als de meenigte der Wijfjes, noodzaakelijk tot de Voorteelinge vereysten: Waar toe het Tiendedeel van Ouds in-agt genoomen is. Hier van zeyd Varro, *Van de Mannetjes is dit in-agt te neemen, Dat men* Tien Geyten *met* Eenen Bok *Paard, gelijk als ik doe.* Aldus doed Jakob: En het is heel waarschijnelijk dat ook, 2 Kron. 17: 11. Een diergelijke Paaringe gevonden word: Naamelijk 700 Rammen tot 7000 Schaapen; en 700 Bokken tot 7000 Geyten. Waar van in der Jooden *Bereschit Rabba*, zoo veel Onnutte dingen zijn by-gebragt, dat het wonder is, dat zig Salomon Jarchi daar aan niet gestooten heeft. Maar hoe Beangst en Bang, ook Jakob het aannaaderen van zijn Broeder Esau viel, heeft hy zig nogtans in die bedremmeldheyd, gants Voorzigtig en Wijsselijk, omtrent het Beschik van dit afgezonderd Vee gedraagen. Want op dat hy zijn Geschenk een grooter Aanzien byzette, heeft hy 't zelve belast, niet zoo teffens, en in een Digten Drom, verwardelijk te-gaar-Getroept, voor hem henen te drijven; maar hy heeft tussen elke Kudde, een groote Tussen-ruymte geordineerd; en yder Troep, byzondere Herder-Knegten aanbevoolen. Gelijk te zien is, Gen. 32: 16 Die de Kudde Geyten dreeven, heeft hy vooraan gesteld; daar naar, die, welke de Hoede over de Schaapen hadden. Daar op deed hy de Kemel-Drijvers volgen, en in de vierde rang, de Osse-Weyërs; En ten laatsten, de Ezel-Drijvers. Gelijk we in 't volgende Hooftstuk met een Print-Verbeeldinge zullen aanwijzen. Aldus ging het kleene Vee voor-aan; Om dat, zoo het in de Agtertogt gevolgd had; het Groot Vee, het gantze Gezigt der agterste Kudden, zouden belemmerd, en het aanzien verminderd hebben. Doch den Ezel heeft om bedenkelijke reden de laatste rang gehad. Want indien by avontuur, dit Geschenk veel-eer Vyandelijk overvallen, als Minnelijk was aanvaard geworden, hadden Jakobs Vrouwen en Kinderen, een gereed middel ter-hand, om met deeze Last-Beesten de Vlugt te neemen; 't geen haar met de voor-uyt gaande Schaapen en Geyten, niet zoo wel had konnen gelukken: Gelijk dan ook de drift der Kemelen, Koeyen en Varren voor de Ezels gaande, haar daar toe een goede Agterlaage verstrekten. Naar deeze Kudden, volgde Jakob zelve met zijn Reysgenooten, dien hy insgelijx in Benden verdeelde; voornaamelijk zijne Vrouwen; zijne Vrouwelijke Dienstmaagden, en zijne Kinderen. Waar van wy in 't volgende Hoofdstuk zullen spreeken, en 't Beleyd van de Vader Jakob hier omtrent, met een aanzienelijk Print-Tafereel ophelderen; op datter niets Ongemerkt verlooren gaat. Ook verzuymde de Bekommerde Man niet, al zijne Knegten, d'een naar d'ander, in-te Boezemen, wat antwoord zy te geeven hadden, wanneer haar Esau yts van deeze Kudden vraagen zou; te weeten, Zy zoude zeggen; *Dit is een Geschenk uwes Knegts Jakobs, gezonden tot mijnen Heere, tot Esau, ende ziet hy zelfs is ook agter ons*, vers 18. &c. Dat nu Jakob zulk-een aanzienelijke meenigte van Vee, en zoo grooten Inkomst, welk hy onder den Goddelijken Zegen, met Zuuren Arbeyd verkreegen had, zoo ligtvoerig Verdoed, en door een Geschenk, aan deezen Ruyghaaver, als uyt zijn hand smijt, daar over en moet geen Wrekkige Pluyspens, zig met twijffelmoedige Bedenkingen beezig houden: Want Jakob is een Heer van zijn Goed geweest, en heeft zoodaanigen Geschenk gedaan, Dat hy dit doende, zig zelven niet alleen, gantzelijk niet te-kort deede noch Ver-armde, maar noch veelmeer overhield, dan hem met al de zijne noodig was. Zulx hem dit Weg-geeven, gelijk men zeyd, niet eens aan zijn Koude Kleederen raakte, veel-min hem in zijn Hert sné, 't zelve te moeten missen. En overzulx hem zoo veel minder leed deed, als hy lust had, zijnen Broeder daar meede te Verzoenen. Want gelijk Abigaël ook een Geschenk bragt, om David te Verzoenen,

Hoe hier de Mannetjens naar 't getal der Wijfjes toegevoegd zijn naar de Oude Teelwijze by de Herders in-agt genoomen.

En in wat Order voor-uyt gezonden, om Esau te onderschep-pen.

Als ook, in wat voegen zijn voor-uyt-gaande Herder-knegten, Esau van dit Geschenk onderrigten zouden.

Jakob is door 't geeven van dit Geschenk geenzinds Ver-armd.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

nen, heeft de Wijze Koning Salomon, met waarheyd gezeyd: *Eene Gifte in 't Verborgen, houd den Toorn onder; ende een Geschenk in den Schoot, de sterke Grimmigheyd*, Prov. 21: 14. met Kap. 17: 8. en 18: 16. vergeleeken. Hierom belaste dan Jakob, niet alleen zijn Herder-Knegten, tot Esau te zeggen: *Ziet uwen Knegt Jakob is agter ons, En dit is een Geschenk van hem gezonden, tot mijnen Heere.* &c. Maar hy had ook by zig zelven gedagt en in zijn Herte overleyd; *Ik zal zijn Aangezigte Verzoenen met dit Geschenk, dat voor my heenen gaat; en daar naar zal ik zijn Aangezigte zien; misschien zal hy mijn Aangezigte aanneemen*, Gen. 32:20. Alzoo ging dan dat voortreffelijk Geschenk van Beesten, heenen voor Jakobs Aangezigte: Doch hy zelve, vertoefde dien Nagt met zijne Reysgenooten, noch in de Legerplaatze *Mahanaïm*. Van waar hy onder 't verloopen van den Middernagt, zijn beyde Huysvrouwen, en zijn Dienstmaagden en haare Kinderen, over de *Beêke* JABBOK zette. Anders ook het *Vëyr* JABBOK, genoemd, *vers* 22. 't Geên zommige, *Ondiepten* of *Wadden* noemen; dat is, een plaatze in 't Water, daar men *Te Voet* kan door gaan. Van Moses door Vervroeginge, JABBOK genaamd van weegen de *Worstelinge* die Jakob omtrent dien Oever gehad heeft: Gelijk dan ook dat Naamwoord der Beêke, van אבק dat is, *Worstelen* afgeleyd is. Zijnde een Riviere of Beêke die haar Oorsprong neemd, by Rabba de Hooft-Stadt der Ammoniten; en by-naar regt neerwaards loopende, haar beneeden de Galileëze Zee, in de Jordaane stort. Ziet van dezelve Num. 21:24. Deut. 2:37. en Kap. 3:16. Jos. 12:2. Jud. 11:13. en de Bybel-Kaarten. Maar als de Bezorgde Vader, alles wat by hem was, had doen overgaan; is hy alleen aan dees-zijde van de Beêke, niet wijd van *Mahanaïm* gebleeven. Of als zommige niet onwaarschijnelijk meenen; daar weeder naar-toe gekeerd; om-te bezien, of niet misschien d'Onagtzaamheyd der Dienstbooden, yts mogten agtergelaaten hebben, dat noodwendig te behouden was. Of als andere meenen, hy heeft zig hier alleen begeeven, om buyten alle belemmeringe, Godt met meerder vryheyd te Bidden, om Verlossinge in deeze Benaauwdheyd; *Want, hem was zeer Bange*, Gen. 32: 7, 24. Doch hier van en rept de H. Historie niet. En daarom meenen eenige, Dat hy zelfs ook hier in Slaap gevallen is; en een Goddelijk Gezigte gehad heeft; waar van in 't volgende Hoofdstuk. Want hier alleen zijnde, heeft hy inder Nagt, met *Een Man* Geworsteld, tot dat de Daageraad opging: En is door zijn Dappere teegenstand, onder 't ontfangen van een Verstuykte Heupe, die hem aan 't Hinken hielp; merkelijk teegens de Vreeze van Esau Versterkt, en met eenen nieuwen Naam begiftigd: Zoo dat Hy, die tot hier toe, *Jakob* genoemd was, voortaan den Naam van ISRAEL zou draagen. Hoedaanig nu deêze Worstelinge geweest is; Eygentlijk of Oneygentlijk, dat is, *Waakende* of *In een Nagtgezigte*, en Droomende? En wie hy was die met hem Geworsteld heeft? zullen wy, beneffens veel andere dingen, die tot den uytgang van deeze Historie behooren en fraay te weeten zijn; in 't volgende Hoofdstuk afdoen.

Jakob zet zijn Vrouwen en Kinderen &c. over de Beeke Jabbok.

Jakob alleen omtrent de Legerplaatze Mahanaïm blijvende, heeft met een Man, Geworsteld waar van in 't volgende Hoofdstuk te bezien staat of zulks in den Droom of Waakende geschied zy.

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFDSTUKS.

Jakob *in de Legerplaatze* Mahanaïm, *alleen gebleeven*, Worsteld *des Nagts met* een MAN, *tot den* Daageraad. Wie *deeze* Worstelaar *was*, *en of hem zulx* Waakende, *of* in den Droom *gebeurd is*; *welk laatste* waarschijnelijker *en ligter om verklaaren te agten is*. *De* verscheyde Gevoelens *der vermaardste* Joden *en* Kristenen *bygebragt*; *En* wat de reden zijn, *Dat de meeste* Godsgeleerde, *deeze Worstelaar*, *voor* Kristus, *ande-*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

re een Geſchaapen Engel, en ook te-gelijk voor Godt zelfs, in Menſchelijke Gedaante houden. Of de Droomen zoo heftig konnen zijn, Dat een Slaapenden hem zelven Bezeerd; en zulx in 't voorval van Jakobs Worſtelinge, waarſchijnelijk aangenoomen. Wat men van die Oud-Vaders denken moet, die deeze Worſtelinge, een Aanvegtinge van de Duyvel, in den Perzoon van Eſau, noemen. Dat de Lichaamelijke Bezeering van Jakobs Heupe, geen volſtrekt bewijs is, van een Waaragtige Worſtelinge met een Teegenpartijder; veel min noodzaakelijk ſteld, Dat dit een Engel, of Godt, of in't byzonder is Kriſtus geweeſt; als meede hoe Godt met Jakob, het zy in den Droom of Waakende, Worſtelende, gezeyd word, hem niet Overmoogen te hebben? Jakobs Heupe Aangeraakt en Uytgeleedet, wat die Bezeering hem heeft konnen aanduyden; en hoe verre zulx een noodwendig Hinken naaſleepte; met een fraaye aanmerking van Bartholinus daar over; en d'Allegorize Zinſpeelinge van Filo verworpen. Waar toe Jakob deeze Worſtelinge nut was, door verſcheyde Bedenkingen aangeweezen; en dat zijn gantze Leeftijd, Een geduurige Worſtelinge zy geweeſt. Waarom Jakob van zijn Partye wilde Gezegend zijn; met eenige Joodze Bedenkingen; welke willen, dat hy hier meede om de Geneezinge van zijn Ontleede Hèupe Gebeeden heeft. Naamveranderinge van Jakob, in ISRAEL, En wat beteekenis dien nieuwen Naam heeft; als meede waarom Jakob den Naam van zijn Teegen-Worſtelaar begeerde te weeten: en om wat reden hem die verſweegen bleef. De Naamdigtinge PNIEL, hoe weegens het zien van Gods Aangezigte, ingevoerd; en waar van daan Jakob geweeten heeft, Dat Godt behoudens het Leeven, niet Zienelijk en was. Dat Jakob waarſchijnelijk nooyt van zijn Hinken Geneezen is; en van wie Ingeſteld is, Dat de Joden de Verrukte Zenuwe, al van Moſes tijden af, niet Gegeeten hebben. Jakobs Huyſgezin en Haave, met hoedaanigen Wijs Beleyd, op 't aannaaderen van Eſau verdeeld; en zijn Onderdaanig Eerbewijs en Buygingen voor zijn Broeder Eſau, verder naargedagt. Jakob van Eſau te-Gemoet geloopen, Omhelſt en Gekuſt: Bied zijn Geſchenk een-en andermaal aan, en word met d'Opdragt van een weeder Beleeftheyd vergolden. Hoe het te verſtaan zy, Dat Jakob deeze Ontmoeting opneemd, als of hy Godt gezien had. Of Jakob Eſau in Seïr gevolgd is, gelijk hy hem ſcheen te belooven; met een aärdige uytvindinge van Abrabanel en Auguſtinus daar omtrent. Moeyelijke Bedenking, aangaande Eſaus Wooninge te Seïr, aan een kant geholpen. Hoe veel'er de Iſraëlitize Kerke aan geleegen lag, Dat Moſes het Geſlagte van Eſau breed heeft aangeteekend. Tts vande Koningen der Idumeën, en Horiten, haar Land-Bezitting en Afkomſt. Wie ANA onder de Horiten geweeſt is, en of van hem gezeyd word, Dat hy de Muyl-Ezels, of Warme Wateren, of de Reuzen EMIM gevonden heeft. Wooninge van Eſaus Naakoomelingen op 't Gebergte Seïr, en hoe groot haar Gebied-ſtrekkinge in 't Land Edoms was; als meede van wat Oorſprong de Roode Zee genoemd is. &c.

Jakob in de Legerplaatze Mahanaïm Worſteld des Nagts met een Man tot den Daageraad.

ZOO was dan nu de Zorgvuldige Huys-Vader Jakob, hier alleen gebleeven, naar dat hy Vrouwen en Kinderen, met al zijn Haave, uyt de oude Legerplaatze MAHANAÏM, by ſtille Nagt, over de Beêke Jabbok gezet had: Onder welk-een verblijf, die Beroemde Worſtelinge voorgevallen is, waar in hy van weegen zijn Vorſtelijk gedrag, hem zelven en al zijne Naakoomelingen, den Vermaarden Naam ISRAEL, tot een Erffelijke Bezittinge Veroverd heeft. En gelijk wy voorgenoomen hebben, dat Hoogdraavend Voorval in dit Hoofdſtuk af-te doen; alzoo ſcheen 't ons raadzaamſt, Moſes gantze Verhaal voor-aan te zetten, en daar naar, uyt de verſcheyde meeningen der Uytleggers, de Keur aan de hand te houden, Of wy deeze Worſtelinge voor een waar en Handdaadig *Twee-Gevegt* op-te neemen hebben; Of dat het alleen in een Nagtgezigt geſchied is, even als hem te vooren den Ladder, langs welke de Engelen Op-en-Af klommen; en in Meſopotamien, onder zijnen Dienſt by Laban, het Beſpringen der Kudde, hem in den Droom vertoond zijn. Waar by dan ook te onderzoeken ſtaat, Met wien en teegens wien, Jakob deeze Worſtelinge, die Joſefus, *'t Gezigte van een Engel*, en Moſes *Een Man* noemd, uyt-gehouden, en Overwonnen heeft. Moſes dan nu, Verhaald de gantze Hiſtorie aldus:

Hoe Moſes deeze Worſteling verhaald.

Doch Jakob bleef alleen over: Ende een Man Worſtelde met hem tot dat de Daageraad opging. Ende doe hy zag dat hy niet en Overmogt, roer-
„de hy 't Gewrigt zijnder Heupe aan, zoo dat het Gewrigte van Jakobs
„Heupe Verwrongen wierd, als hy met hem Worſtelde. Ende hy zeyde
„laat

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

„laat my gaan, want de Daageraad is opgegaan: Maar hy zeyde, Ik en „zal u niet laaten gaan, ten zy Dat gy my Zegend. Ende hy zeyde tot hem, „Hoe is uwen Naam? Ende hy zeyde, *Jakob*. Doe zeyde hy: Uwen Naam „en zal voortaan niet *Jakob* heeten, maar ISRAEL: Want gy hebd u Vor„ſtelijk gedraagen, met Godt ende met de Menſchen, ende hebd Overmogt. „Ende Jakob vraagde ende zeyde; Geeft doch uwen Naam te kennen: Ende „hy zeyde; Waarom is 't dat gy naar mijnen Naam vraagd? Ende hy Zegende „hem aldaar. Ende Jakob noemde den Naam dier plaatze *Pniël*: Want „(zeyde hy) Ik hebbe Godt gezien (van) Aangezigte tot Aangezigte, en „mijne Ziele is gered geweeſt. Ende de Zonne rees hem op, als hy door „*Pnuël* gegaan was, Ende hy was Hinkende aan zijne Heupe. Daarom „Eeten de Kinderen Iſraëls de Verrukte Zenuwe niet, die op het Gewrig„te der Heupe is, tot op deezen dag, Om dat hy het Gewrigte van Jakobs „Heupe aangeroerd had aan de Verrukte Zenuwe, Gen. 32: 24-32. Voorwaar de Ordening van Moſes Verhaal, verpligt ons t'onderzoeken; Wie deezen *Man* en *Worſtelaar* geweeſt zy, die Jakob by Nagt, door Hand-gemeenſchap den Krijg heeft aangedaan? Naardien de gedagten der Geleerde, daar over niet alleen Verſchillig, maar ook zommige, met Vieze en quaalijkonderſteunde meeningen zijn beezig geweeſt; die miſſchien van eenige, noch wel voor de Beſte gehouden worden; terwijl'er ook al van overlang geen ontbrooken hebben, die deeze Worſtelinge in 't geheel zoodaanig opneemen, Datze Jakob in den Droom vertoond is. Doch hoe hy egter zoo-doende, is konnen aan de Heupe Verſtuykt, en *Hinkende* worden, zullen wy ſtrax met waarſchijnelijke reden toonen, of ten minſten van Ongerijmdheyd zuyveren. Eenige Joden houden voor-vaſt, Dat deezen Worſtelaar is *Eſaus Engel* geweeſt, die aan hem alleen eygen was. Doch andere Joden; Dat het den Engel van Eſaus gantze Geſlagte was. Andere zeggen, Dat het *Een Goeden Engel*, andere dat het *Een Quaaden Engel* is geweeſt. Doch Joſefus, noemd hem, *Een Engel des Heeren*; als meede *Een Gezigte, Dat met Jakob beſtond te Worſtelen, en van hem Overwonnen wierd: Zoo dat deezen* Teegen-Staander, *hem daar over aanſprak en* Dapper *noemde; als dien niet een Gemeen Teegen-Streever, maar zelfs* een Engel des Heeren *had Overwonnen*. Dit zeyd Joſefus, aan 't XIX^de^ Hoofdſtuk van zijn Eerſte Boek. Alwaar hy het woord PHANTASMA, *Verſchijninge, Vertooninge* of *Spook* gebruykt; even als hy doed in de Verſchijninge, die Gideon en Manoah tebeurt vielen. Nogtans ſchijnd het Abrabanel, met d'Oude Rabbijnen te houden, welke willen, Dat het den *Engel* of *Vorſt* van Eſaus Geſlagte geweeſt is: Want aldus luyden zijne woorden: *Onze Wijze Leermeeſters hebben gezeyd; Dat deeze* Man, *Een Vorſt van Eſau is geweeſt. En het is uyt de woorden niet waarſchijnelijk, Dat hy een eygen Vorſt van Eſau is geweeſt, noch dat het Een Vorſt des Hemels is geweeſt; naardemaal daar uyt zou volgen, Dat elk Menſch Hooft voor Hoofd, zoodaanig-een Engel had; zoo dat dezelve in zoo grooten Getal zouden moeten zijn, als het Getal der Menſchen, welke zijn, en die geweeſt hebben, en noch zijn zullen. Maar haare meeninge is volgens de woorden van Aben-Ezra, Dat aan yder Volk, zeeker Vorſt en Geſternte aan den Hemel toe-geëygend is; en dat zoodaanig-een Vorſt, als eerſtelijk Eſaus Vorſt in 't byzonder was, aan dat Volk gemeen geweeſt is; gelijk by Daniel gewag gemaakt word, van de Vorſt des Koningrijks der Grieken; en van de Vorſt des Rijks der Perzen en Meden.* Onder de Kriſten-Uytleggers zijn zommige van gevoelen, Dat het een Geſchaapen Engel was; dien, alhoewel hy *Godt* genoemd word, zulx nogtans niet van Natuure moet gehouden worden; maar ſpreekende met Jakob, niet alleen de Perzoon van Godt vertoond, maar ook uyt deſſelfs Bevél en Vermoogen, met Jakob Geworſteld heeft. Hoedaanigen meeninge miſſchien niet heel ver-af is, van 't geene ons Pererius, volgens de trant der

God-

Wie deeze Worſtelaar geweeſt zy, onderzogt.

't Gevoelen der Joden, die willen dat deeze Worſtelaar den Engel van Eſau zy geweeſt.

Van Joſefus een Engel des Heeren genoemd.

Wat gevoelen Abrabanel van deeze Worſtelaar heeft.

Zommige onder de Kriſtenen houden deeze Worſtelaar voor een Geſchaapen Engel.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Godſwetzers of *Schoolgeleerde*, onder deeze beknopte woorden, in de Hand ſtopt; *Perzoonelijk was't een Engel; maar volgens de Vertooninge en Magt, was by Godt*: Doch 't zouw wel konnen zijn, Dat die zoo ſpreeken, haar zelven niet en verſtaan. Beeter dan agten de meeſte Godsgeleerde, dat de Oud-Vaders geloofd hebben, Dat deeze *Man*, Godt zelve zy geweeſt; en wel in 't byzonder Kriſtus, in Menſchelijke Gedaante; en daarom *Een Man* genoemd: Gelijk het Koccejus, Burmannus, Momma en onze Kantteekenaars uyt *vers* 28, 30, en Hoſea 12: 4, 5. verklaaren: En van d'Oude Kerk-Leeraar Theodoretus met veel bewijs-redenen onderſteund word: Die dan zijn eerſte Bewijs hier van daan neemd, Dat in dit Verhaal, den *Naame Gods*, dikmaal genoemd word; Maar niet die van den *Engel*: Als waar van daan Jakob ook gezeyd word, aan den Opperſten, *Een Vorſt* geweeſt te zijn: dat is, gelijk het gemeenelijk Vertaald word; *Gy hebd u Vorſtelijk gedraagen met Godt*, Gen. 32: 28. Daar naar heeft Jakob de plaatze alwaar deeze Worſtelinge voorviel, den Naam van PNIEL, dat is, *Gods Aangezigte*, opgedraagen; *Want* zeyd hy, *Ik hebbe Godt gezien, (van) Aangezigte tot Aangezigte*, vers 30. Onder-en-tuſſen moetmen bekennen, Dat deezen Engel by Hoſeas genoemd word, *Den Engel Jehova*, of den Engel *Des Heeren*; en alzoo den Engel des Verbonds. Want zoodaanig luyen de woorden van de Profeet; *En hy Overmogt den Engel*, JEHOVA *was de Godt der Heyrſchaaren*; JEHOVA *was zijn Gedenk-Naam*, Hoſ. 12: 4, 5, 6. In dusken zaamenhang worden de woorden gemeenelijk uyt gemelde Kerk-Vader by-gebragt. Om tot welker onderzoek, het Oordeel meerder ruymte te geeven; wy onze Duytze Overzettinge niet en willen agterhouden; die den zin van Hoſeas aldus opgeeven: *In zijne Kragt droeg hy zig Vorſtelijk met Godt. Jaa hy droeg zig Vorſtelijk teegen den Engel en Overmogt (hem;) hy Weende en Smeekte hem; (te) Beth-El vond hy hem, en aldaar Sprak hy met * Ons: Naamelijk de* Heere, *de Godt der Heyrſchaaren*: Heere *is zijn Gedenk-Naam*. Die hier nu uyt Gen. 28: 12, 13. en 31: 11. indagtig is, Hoedaanig Godt aan Jakob alleen in den Droom verſcheenen is; en met hem geſprooken heeft, zal miſſchien uyt deeze zaamenſchik, niet alleen veel verligtinge in 't kennen van deezen Worſtelaar krijgen, maar ook niet onwaarſchijnelijk agten, Dat deeze Worſtelinge zelfs, Jakob in een diergelijk Gezigte overgekoomen is; waar van terſtond naader; dewijl we de Dring-redenen van Theodoretus, noch niet ten-eynde hebben uytgehoord. Hy dan voortvaarende, agt het een ydele verklaaringe, Dat een Geſchaapen Engel, beyde *Godt* en *Jehova* zou genoemd worden, om dat hy zig als een Goddelijke Gezant, vertoond heeft. Want niet teegenſtaande de Engelen, zomtijds een Goddelijk Gezandſchap by de Menſchen uytvoeren; zijn'er nogtans dikwils zoodaanige dingen te Doen, en te Spreeken, aan welke (zeyd hy,) d'Onmiddelijke en Perzoonelijke teegenwoordigheyd Gods, ten hoogſten noodzaakelijk is, en nooyt aan de Gezanten kan meede-gedeeld worden. Ten anderen komd ook nooyt een Afgezant onder den eygen Naam, des geenen die hem gezonden heeft. Doch hier word den *Man* genoemd, GODT en JEHOVA. Ook word de Zegeninge aan den *Man* toe-geëygend, die van een Gezant Gods, niet en kon afvloeyen. En dit is des Oud-Vaders Eerſte Bewijs. Zijn Tweede is, Dat die *Man*, wanneer hem Jakob naar *Zijnen Naam* vraagd, hem dezelve weygerd; zoo dat den Vraager niet alleen een afwijzend antwoorde krijgt; maar ook in zijn Begeerte, van zoodaanig-eenen afgeſlaagen word, wiens eygenſchappen de Natuure en 't Menſchelijk begrip te booven gaan: *Wat vraaagd gy*, zeyd hy, *naar mijnen Naam; dewijl dezelve Wonderlijk is?* Doch dit laatſte; *Mijn Naam is doch Wonderlijk*; heeft Theodoretus uyt de antwoorde des Engels aan Manoah, Judic. 13: 18. hier by gedaan: Want daar ſtaat eygentlijk; *Waarom is 't Dat gy naar mijnen Naam vraagd? Ende hy Zegende hem aldaar*, Gen. 32: 29. Te weeten

zoo

En van andere voor Kriſtus en Godt zelfs gehouden.

Om wat redenen Theodoretus deezen Worſtelaar voor Kriſtus wil gehouden hebben.

* Verſtaat met zijn Nakoomelingen die doe in zijn Lendenen beſlooten waaren, en haar aangiug 't geener geſproken wierd.

De reden van Theodoretus agtervolgd.

Welke wil dat Jakob met Godt Perzoonelijk Geworſteld heeft.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

De Gezondene ſpreeken doorgaans in den Naam der geener die haar zend.

zoo als Jakob in den aanvang der Worſtelinge *vers* 26. begeerd had, zeggende; *Ik en zal u niet laaten Gaan, ten zy dat gy my Zegend.* Maar indien men in de ſtrax-aangehaalde plaatze van 't Boek der Rigteren aanmerkt, Dat den Engel aldaar genoemd word; *Een Man Gods die van Godt gezonden was*; ſchijnd ons niet ongerijmd, te denken, Dat een gezonden Engel, of Gezante Gods kan ſpreeken, (en niet zelden geſprooken heeft,) in den Naam en Perzoon des geênen die hem Gezonden, en met Magt en Gezag voorzien heeft om te ſpreeken: En zulx noch wel zoo veel te meer; als de H. Schrijvers, die gewoonte, volgens 't Gemeen gebruyk; aan haar eygen vrijheyd neemen; zonder nogtans eenige Ontrouw aan de voorgenoomen Hiſtorie te pleegen: Laat het XIII^de^ Hoofdſtuk van 't Boek der Rigteren eens aandagtig overleezen, en met onze Hiſtorie van Jakob vergeleeken worden; en het zal een opmerkend gemoed, niet al-te byſter voorkoomen te denken, Dat hierom miſſchien, in al duske voorvallen, de aanvang-redenen, gemeenenlijk zoodaanig ingeſteld worden, Datze als een Beſchrijvinge van de Perzoon, dan eens gewag maaken van *Een Man*; dan van *Dry* en van *Twee Mannen*, dan van *Een Engel*, of van *Een Engel des Heeren* &c. eer noch yts, van de Goddelijke Laſt, of Uytvoeringe eeniger Daad, (waar toeze ſchijnen uytgezonden te zijn) gerept word. Maar daar toe koomende, word doorgaans niet zoo-zeer in den Naam, noch Vermoogen des *Gezondenen*; als wel in dien des *Zendenden* geſprooken, waar op men diende te letten; by-aldienmen de meeſte talmeryen zommiger Godsgeleerden, teſſens wil aan eenkant gemaakt zien. Maar laat ons ook de Derde reden van Theodoretus hooren: Dien hy dan vooornaamelijk hier uyt neemd; Dat ook deezen Man, den *Naam van Jakob veranderd*, en daar door alzoo deſſelfs Overwinninge

Theodoretus reden uyt Jakobs Naam-verandering genoomen.

opentlijk te kennen geeft. Maar wie is zoo blind die niet en ziet, Dat een Gezant ook dat uyt kragt van zijn Volmagt, ymand verzeekeren kon; inzonderheyd als wy letten, Dat hier van een zaak, geſprooken word, die haar uytgang eerſt in Jakobs Nakoomelingen hebben zou? Dezelve Oud-Vader voegt'er ten Vierden by; Dat Jakob, de Kragt van deezen Worſtelaar, aan zijn Heupe gevoeld hebbende, daar door erkende, wie hem Verſcheenen was: En daar

Als meede uyt het Verwringen van zijn Heupe, en d'ontfange Zegening.

op begeerd heeft, Van hem *Gezegend* te worden, *vers* 26. Gelijk hy ook deed, eer hy hem verliet, beziet *vers* 29. Aldus redeneerd Theodoretus. Maar niet teegenſtaande onze Kantverklaarders, ook deeze meeninge omhelzen, en uyt *vers* 30 aandringen, dewijl Jakob deeze plaatze, den Naam PNIEL, of *Aangezigte Gods* geeft; bewijſt zulx onzes-agtens geenzinds, Dat deezen *Man* of *Engel*, Jakob niet zoo wel uyt kragt van zijn Gezantſchap, heeft konnen Zegenen, als met hem Worſtelen en zijn Heupe Verſtuyken:

Theodoretus gevoelen door teegen-bedenkingen beproeft.

Dewijl ook de Menſchen malkanderen Zegenen. Ook iſſet niet noodig, dat Godt tot dit alles, meerder heeft moeten Perzoonelijk teegenwoordig zijn; als in d'andere Gezigten; die Jakob nogtans met hoogdraavende Naamen Gedoopt, en door Gedenkteekenen heeft willen in geheugen houden. En daarom, zoo ymand deeze Worſtelinge, als 't Voorval van een Goddelijk Gezigt opneemen kan, hy zal voorzeeker veel Twiſt-vraagen aan-een kant gemaakt, en ruymte vinden, om met een netter Oog, tot binnen deeze Verſchijninge in-te zien. Om 't welk egter te verzeekeren, wy ons geenzinds laaten voorſtaan, reeds gedaan werk te hebben. Voorwaar Pererius heeft weynig genoegen aan de Godsgeleerde gegeeven; wanneer hy liever Een *Engel*, dan *Godt* zelfs onder deeze bewoordinge invoerd en zeyd; *Jakob heeft die*

Het dwaalziek gevoelen, van Pererius weeder-ſprooken.

Zegeninge niet als van den Geever of Meededeelder, maar als van Een aangenaamen Voorbidder by Godt, Afgebeeden. Doch dit riekt naar Paperye; en Heydeggerus is hem ook daar over geen antwoord ſchuldig gebleeven. Van een *Voorbidder*, zeyd hy, kan alleen dit begeerd worden, Dat hy yts van eenen anderen Af-bid; op dat hy 't hem Geeve voor wien hy Bid; maar niet dat hy yts Geeve van 't geene in zijn Magt niet en is. Welk laatſte hy nogtans

tans meend dat geſchied zou zijn, by-aldien Moſes verhaal, met het zeggen van Pererius zal ſtand houden. Hy voegt'er tot vaſtmaaking van zijn en Theodoretus gevoelen by; Dat Jakob niet alleen erkend, dat hy in deeze Worſtelinge *Godt gezien heeft*, maar dat hy hem zelven deſweegen Verbaaſt vind en Verwonderd is, Dat hy zulx doende, nogtans *Behouden* gebleeven is. Want aldus vaart hy naar 't Voleynden van deezen ſtrijd, by hemzelven uyt: *Ik hebbe Godt gezien van Aangezigte tot Aangezigte; ende mijne Ziele is Gered geweeſt*, Gen.32:30. Of als 't andere Overzetten; *En mijne Ziele is behouden Ontvlugt*. En daar op voortvaarende, zeyd hy, *Dat het* Kriſtus *is geweeſt, die hier met Jakob Geworſteld heeft*; Naardien,

Heydeggerus wil dat deeze Worſtelaar is Kriſtus geweeſt.

het den zelven was, die doorgaans den Vaderen des Ouden Teſtaments Verſcheenen is; en hem voornaamelijk eygen was, zig alzoo tot Zaligheyd van de zijne te Verneederen, alhoewel hy in de Geſtalte Gods was. Dit zeyd Hy, en laat hem voorſtaan, Dat ook de meeſte der Godsgeleerde Oud-Vaders, van dat Gevoelen zijn geweeſt. En gelijk hy opgenoomen heeft, dit ſtuk met ernſt te verdeedigen, moeten wy een endje-weegs met hem 't zelve ſpoor inſlaan. Hy Oordeeld dan, Dat zoo wel de Joden, als zelfs Tertullianus, in zijn Boek *Van Kriſti Vleeſch*; (welke beyde drijven, Dat deezen Engel, die zig van een Natuurlijk Menſch heeft laaten Overwinnen, niet Godt zelfs geweeſt is;) hier door genoegzaam weederleyd worden; Dat een Engel, door Menſchelijke Magt niet te Overwinnen is. Doch op wat voor een wijze, en in hoedaanigen zin, Jakob nogtans Godt heeft Overmogt, belooft hy daar naar te verklaaren; en wy zullen niet vergeeten, hem ten verval-daage, over de Voldoeninge van zijn Belofte te maanen. Laat ons tuſſen beyden eens bezien, Wat doch die bybrengen, welke meenen, Dat dit een Geſchaapen Engel, en te-gelijk Godt geweeſt is, welke hier met Jakob in de donkere Nagt Geworſteld heeft? Dusdaanig heeft Merçerus zijn gedagten uyt-

Den Worſtelaar van zommige voor een Engel en Godt te-gelijk gehouden.

geboezemd; *Wy voor ons deel*, zeyd hy, *maaken geen Onderſcheyd, of men zeyd, Dat het een Engel of Godt zelver geweeſt is; dewijl Godt in den Engel was; en de H. Vaders ongetwijffeld, de Goddelijke Mayeſteyt in den Engel erkend hebben*. Dus meend hy dan, Dat Godt in den Engel geweeſt is, niet zoo gelijk hy over-al is, met zijn Weezen, Magt en Al-om Teegenwoordigheyd, maar met een byzondere Teegenwoordigheyd. Dit van

En van Heydeggerus op de Proef gezet.

Heydeggerus aangemerkt, zeyd'er op; Dat alhoewel dit naarvolgens de Regtzinnige Leere verdraagelijk'er is, dan 't geene de Joden, en onder de Kriſtenen, Pererius voorgeeven; meenen wy nogtans, Dat het niet voor heel Opregt en Zuyver, de monſteringe paſſeeren kan; naardemaal men nergens leeſt, Dat Godt waarlijk in het Beeld van een Geſchaapen Engel verſcheenen is. Doch de zaak zal zig miſſchien allengskens laaten ontſwagtelen,

Hoe Moſes deeze Worſteling beſchrijft. En den zin door verſcheyde Vertaalingen opgehelderd.

by-aldien wy verder gaan: En daarom laat ons bezien, hoedaanig de Worſtelinge van deeze beyde, afgeſchilderd word. Onze Overzetters zeggen; *Een Man Worſtelde met hem*. En zoo heeft meede de *Targum* van Onkelos en d'Arabize Overzetter. De LXX Grieken; *Een Menſch Worſtelde met hem*. Alwaar het woord *Epalaien*, van de Naam der plaatze daar men Worſtelde, ontleend, zoodaanigen Hand-Gevegt tuſſen twee beteekend; als d'Oude Worſtelaars, op zeeker beſtemde plaats gewoon waaren met malkanderen te Oeffenen. Aquila en Symachus, hebben 't door een uytdrukkinge van de Daad zelve Vertaald, zeggende; *Hy Keerde en Wentelde zig met hem*. De Syrier zeyd; *Een Man heeft met hem Gevogten*. En om dat hier ter plaatze een woord gevonden word, dat af-komd van een ander woord dat *Stof* beteekend; (met hoedaanigen Naam ook eertijds het Middel-Pleyn der Worſtelperken genoemd wierd, om dat het zelve in de Schouwburgen, met Zand en Stof der Aarde pleeg beſtrooyd te zijn;) daarom hebben eenige Overzetters, den zin niet quaalijk gegeeven; *En hy is met hem in 't Zand, Afgedaald*. Als die daar in niet heel onzeeker, hebben zoeken te zinſpe-

len,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

len, op der Grieken en Romeynen Vegt-plaatzen, in welke de Worſtelaars zig met Stof aan 't Naakte Lijf begruyſden; op datze malkander in 't aanvatten, des-te vaſter konden houden. Ook was de Vloer-grond met duſdaanig Stof en Zand beſtrooyd, op dat haare Voeten niet zoo ligt Glibberden, maar vaſt-ſtonden; gelijk zulx heel ruymweydig by Merkurialis te zien is.

En door het Worſtel-Strijden der Ouden naader verklaard.

Ook ontbreekender geen Joodſe Uytleggers, welke het woord כאבק *Worſtelen*, (dat nergens als in deeze Strijd, zoodaanig gebruykt word;) te liever van אבק, dat is van *Stof*, afbrengen, dewijl de Worſtelaars onder 't aanvallen, en pooging om elk om s'eerſt, zijn Partye een Beentje te zetten, het Stof met haare Voeten van de Aarde affchoffelden, en deêden opſtuyven. Ziet Exod. 9: 9. daar 't woord אבק voor *Kleyn Stof* gebruykt word. Andere nogtans meenen, Dat het even zoo veel is, als of'er ſtond; *Hy heeft Zaamen-gekoppeld*, of *zig Verknogt*; waar toe wy dit uyt Jarchius by zetten: Rabbi Menachem, *Verklaard dit Worſtelen, door de beteekenis van het* Stof *dat door de Voeten der Worſtelaars gemaakt word: Maar ik ben van Oordeel, Dat de beteekenis, naarvolgens den aard der Syriſze Taal, van* Zaamenbinden, *of* Vertiſſen *moet afgehaald worden; naardemaal de maniere van twee die zaamen Worſtelen, zoodaanig is*, Datze haare Lichaamen krommende, zig door Onderlinge Omvattinge der Armen, Handen, Dyen en Voeten, in diervoegen door malkander ſtrengelen, datze als met zoo veel Banden, en Trek-Zeelen te gaar gebonden, yder hun beſt doen, om malkander in 't Voetzand te werpen.

Waar toe de bedenking van Rabbi Menachem word bygebragt.

Als meede die van Jarchius en Abrabanel.

Zoo dat אבק, volgens de meeninge van Jarchius, welken van Abrabanel en veel andere gevolgd word; over-een komd met חבק, *Hy is Omvat geweeſt*; dewijl bekend is, Dat de Letteren ח en א, veranderlijk zijn. En komd deeze meeninge ook zeer-wel over-een, met het geene Homerus van de Worſtelinge zeyd die tuſſen Ajax en Ulyſſes voor-viel; dien hy aldus beſchrijft; *Deeze Omgord zijnde, zijnze uyt het midden der Bende afgegaan, en hebben malkanderen met de Armen en Handen ſchielijk aangegreepen en omvat.* &c. En zeeker, naardemaal Jakob onder deeze Worſtelinge, de Bezeeringe van een Verſtuykte Heup ontfing; heeftmen zig niet anders in-te beelden, of het Gevegt van deeze Worſtelaars, is op zoodaanigen wijze geſchied; het zy dan dat wy vaſt-ſtellen, Datze waarlijk Handdaadig is geſchied; of dat Jakob zig alleen in een Droom of Nagt-Gezigte, heeft laaten voorſtaan, op dusken wijze, met een Man te Worſtelen, teegens welken hy hem wel Dapper Verweerde. Waar in ons geheel-en-al niet vreemd moet ſchijnen; Dat de kragt der Inbeeldinge, welke hier van een byzondere en Goddelijke indruk was, hem zijn Lichaam in den Droom, zoo geweldiglijk deed Beweegen en Verwringen, Dat zijn Heupe-Been daar door Verſtuykt, dat is met het Hooft ten deele uyt zijn Panne ſchoot, waar door hy wakker-geworden zijnde, niet by Inbeeldinge, maar door die Bezeeringe in den Slaap bekoomen, waarlijk Hinkende was; en zoodaanig blijven moeſt, gelijkwe korts hier naar, uyt de Getuygenis der voortreffelijkſte Heelmeeſters verneemen zullen.

En derzelver verklaring tot Jakobs Worſtelinge overgebragt, het zy die Waakende, of in den Droom geſchied zy.

Om waar toe, een des-te welvoegzaamer aanvang te maaken, wy ons genoodzaakt vinden, voor-af te onderzoeken, Op wat maniere deeze Worſtelinge geſchied is; naar dien wy alreede hebben beginnen in twijffel te trekken; of dezelve in den Droom, of Waakende geſchied is; want beyde Gevoelens hebben van Ouds, haar aanhangers gevonden; en beyde word ook noch by eenige voorgeſtaan. En alhoewel het ons niet onbekend is, Dat de laatſte meeninge, de grootſte toeſtemminge vind, en het veele gants ongerijmd ſchijnd, wanneer het eerſte van nieuws word aan den dag gebragt, houden wy 't nogtans om veele ſwaarigheeden aan-een kant te ruymen, voor alderwaarſchijnelijkſt. Het is zeeker, Datter geen onder de Joden noch Kriſtenen ontbreeken, die van gedagten zijn, Dat deeze Worſtelinge door een Profeetis Gezigte geſchied is; en de Schrandere Man B. Bekker, heeft het, met zulx van nieuws, tot

Men heeft al van Ouds getwijffeld of Jakob deeze Worſteling in den Droom of Wakker zijnde gehad heeft.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ſtaaving van zijn gevoelen, op de baan te brengen, zoo byſter by heel de Betooverde Weereld verkorven, dat men 't nooyt zou geloofr hebben, indien 't ymand voorſpeld had.

Jakobs Worſteling van R. Levi Ben-Gerſon voor een Profeetis Gezigt gehouden.

Dat de Worſtelinge Jakobs, *Een Profeetis Gezigt* is geweeſt; heeft Rabbi Levi Ben-Gerzon, overlang opentlijk Geſchreeven; en de voortreffelijke Jode Iſaak Abrabanel, heeft zig niet geſchaamd dat gevoelen te omhelzen. Doch Rabbi Nachman, en de meeſte van onze Uytleggers, zijn van Oordeel, Dat Jakob deeze Worſtelinge, Waakende gedaan heeft. 't Geên Rabbi Nachman, tot onderſteuning van zijn gevoelen by-brengd is dit; *By-aldien Jakob dit in een Profeetis Gezigt overgekoomen is, hoe iſ'et dan gebeurd, Dat hy aan zijne Heupe Verſtuykt en Hinkende geworden is?*

Dat van R. Nachman uyt Jakobs Verſtuykte Heup weederſprooken word.

En wy zien, dat ook Burmannus en veel van de Beſte Schrijvers, dit tot een grondig bewijs voor haar gevoelen neemen. Doch hier op is ligt te antwoorden; en Abrabanel heeft zulx ook niet naargelaaten, terwijl hy Oordeelde, Dat in de reden van Nachman te weynig klem was: En reeds niet onbekend is, Dat ook eenen Slaapenden, zig in den Droom genoegzaam Bezeeren kan, om'er een Verſtuykte of Verwrongen Lid van over-te houden; gelijk hy met Voorbeelden toond, die hier te lang vallen in-te laſſen:

Droomende konnen haar zelven Bezeeren.

En buyten twijffel, maar alleen aan de meeſte onzer Godsgeleerde vreemd ſchijnen, om datze 't gemeen Gevoelen, aangaande deeze Worſtelinge, merkelijk teegen zijn. Nogtans heeft het Rabbi Levi Ben-Gerſon, makkelijkker geſcheenen, wanneer hy giſt, Dat zig de zaak met Jakob aldus toegedraagen heeft, te weeten, hy meend; Dat als Jakob een tijd-lang met ernſtige Bedenkingen in zijn Gemoed overleyd had, Op wat wijze hy de gevreeſde Ontmoetinge van zijn Broeder Eſau mogt teegen ſtaan, zooze tot eenige Vyandlijke bejegening uytbarſte; hem dezelve *Fantazie* of Inbeeldinge in den Slaap overgekoomen, en te-gelijk in hem de kommerlijke Vreeze vernieuwd heeft, met welke hy zijn Vrouwen en Kinderen, beneffens al zijn Omſlag en Haave, over de Beêke gebragt had; welke Inbeeldingen, vermengd met een Vegtagtige Verweeringe en Verkleumdmaakende Koude des Nagts, hem zijn Lichaam zoodaanig Worſtelende, heeft doen Beweegen, Vertillen, en Verwringen, dat hy wakker-geworden, een letzel aan zijn Heupe-Been ontwaar wierd; waar door hy *Hinkte*.

En hoe dit ook Jakob is konnen gebeuren.

En zulx aanneemelijk door de reden gemaakt.

Dits voorzeeker niet heel mis, maar ten deele wel-geraaden; en wel met naamen voor zoo verre, als dien Jode agt, Dat men zijn Lichaam in den Droom, ook tot merkelijke Bezeering en Uytleeding der Gewrigten, beweegen kan. En hoe ligt de ſwarmoedige Gedagten, den Menſche door Bekommering en veelvoudig overleg Afgeſlooft, in den Slaap aan 't Droomen helpen, en haar rol met de Denkbeelden konnen ſpeelen, die als een reſtant der Daagelijkze Woeleryën, in de ſpeuren der Herſlenen omdwaalen, zulx heeft ons Lukretius in zijn IVde Boek, aldus naar 't leeven afgebeeld;

> *Al wat de Zinnen doen, en wat de Geeſten pleêgen,*
> *Of waar toe eenig Menſch, van Herten is geneêgen;*
> *Dat word hem in den Zin en voor het Oog gebragt,*
> *Ook als een yder Slaapt te midden van de Nagt:*
> *Een Krijgsman, (ſchoon hy Ruſt) ſchijnd meenigmaal te Vegten,*
> *Een Pleyter ſchoon hy Droomd, begeeft hem om te Regten,*
> *Een Jaager ſchoon hy Slaapt, is met zijn gantze kragt,*
> *Geſtaadig in het Woud, en beezig met de Jagt.*

Die hier toe nu ook te-regt verſtaat, of zelfs ondervonden heeft, hoedaanig een Menſch, onder 't ſtilſtaan van zijn gewoone Beezigheyd; (als wanneer de leevendige Geeſten, die de wil tot de roering der Ledemaaten dienen, in Ruſte en buyten gehoorzaamheyd der Reden liggen;) zig zelven te-mets, veel kragtiger en ſneller in den Droom kan beweegen, by-aldien een

een Schrikkelijk voorval de Geesten schielijk aandoed en bepaald; dan wanneer ymand Waakt, en met veelerley Beezigheeden bezet is, over welk de Reden 't bestuur heeft; die zeggenwe, zal hem met veel Godsgeleerde, niet zoo-ligt ontvallen laaten, Dat de Fantazyen, nooyt zoo veel konnen te weeg brengen, als men wil datze in Jakob hebben uytgewrogt. Dat is, geen zoo kennelijken Verandering des Lichaams, konnen te weeg brengen; datze een Mensche, die regt op zijn Kooten en wel ter Gang was, Kreupel maaken en aan 't Hinken helpen zouden. Naardien al de Voorbeelden der Nagt-Wandelaars, en andere heftige Droomers, daar teegen liggen aangekant; welk te loochenen, opentlijk zou Geloogen zijn. En wy durven van ons zelven zeggen, Dat het meer dan eens gebeurd is, dat wy Pijn gevoelden Wakker zijnde, van een ingebeelde Bezeering, welk ons in den Droom op den hals gekoomen was; 'k laat nu noch staan, hoe zulx te heftiger kan geschieden, indien ymands Droom, zoo een Geweldige Worstelinge insluyt, Dat hy door zijn Dapperheyd meend Overwinnaar te zullen worden. Hierom meenen wy dan ook, dat het weynig te beduyden heeft, wanneer zelfs Abrabanel, welke deeze Worstelinge voor een Profeetis Gezigt houd; aanmerkt, dat Moses zeyd, *Dat Jakob Alleen gelaaten is*; waar uyt hy een teegenbedenking maakt, die dit Voorval in den Droom, weynig schijnd te begunstigen: *By-aldien* zeyd hy, *Dat dit in den Slaap en Droomende geschied waare, wat wasser dan aangeleegen of hy alleen gelaaten, of midden onder 't Gezelschap zijner Huysgenooten gebleeven waare; naardien hy ook onder dezelve, Droomen en Slaapen konde? Gelijk andere doen en gedaan hebben; en'er ook niet aangeteekend staat, dat hy om aldus te Droomen, alleen gelaaten is?* Maar daar-en staat ook niet, Dat hy, om dit Profeetis Gezigte te ontfangen, van Godt alleen geroepen is; dus zijn wy hier in dan noch eeven naa. En hier teegen helpt niet, Dat Moses het aanraaken van Jakobs Heupe, als de Daad van een waaragtige Worstelaar verhaald, naardien de Stijl der H. Schrijvers doorgaans gewoon is, d'Inbeeldinge des Menschen, schoon zelfs in Droomen, als Waaragtig-gebeurde doeningen van Perzoonen, en als uytgesprooken woorden te verhaalen: 't Geên elk behoord te weeten die de H. Boeken geleezen heeft. Hierom hebben moogelijk andere, met meerder waarschijnelijkheyd gezeyd, Dat Jakob zig naar deeze Worstelinge verwonderd; Om dat, naardien hy Godt van Aangezigte tot Aangezigte gezien had, hy egter *Behouden gebleeven was*; 't geên hy, meenen die Geleerde Mannen, niet en heeft konnen zeggen, by-aldien hy by zig-zelven verzeekerd was, Dat dit Gezigte Gods, en te-gelijk deeze Worstelinge, niet Gevoelig en onder een Waakende Hand-daadigheyd geschied waare, jaa ook nergens leezen, Dat eenige onder de Heylige Vaders, met de Vreeze des Doods zijn bevangen geweest, wanneer Godt zig aan haar in een Nagt-Gezigte of Droom geopenbaard had: Maar dan wel voornaamelijk, wanneer hy haar Waakende, in een zeekere zienelijke Gedaante, die Godt vertoonde, voorgekoomen was. En deeze Bedenkelijkheyd houd Heydeggerus van groote kragt voor zijn gevoelen; alhoewel wy zulx noch zoo ruym en groot niet en verneemen. Immers is Jakob, doe hy te Bethel ontwaakte, *Bevreest* geweest; zoo dat hy zelfs de plaatze, *Vreesselijk* of *Verschrikkelijk* noemde, daar hem de Heere nogtans in den Slaap Verscheenen was. Waar teegen niet en doed, dat die Vreeze, niet zoo-zeer voor zijn Leeven, als wel uyt Godsdienstigheyd was, gelijkwe het ook zoo waarschijnelijk verklaard hebben; naardien dezelve over hem gekoomen was, om dat Godt aan die plaatze was, en hy het niet geweeten had; want hy had *Godt Gezien* en *hooren Spreeken*, staande booven aan de Ladder, langs welke de Engelen Op-en-Afklommen. Nu heeft de Heere tot Moses gezeyd; *Niemand kan my zien en Levendig blijven*: En daarom, als Jakob hier zoodaanig spreekt, geeft zulx niet anders dan de naadrukkelijkheyd van zijnen Droom te kennen, en dat hy uyt

De Mensch kan van Droomen, Pijn overhouden.

Teegenwerpinge van Abrabanel.

De H. Schrijvers volgen in 't verhaalen der gebeurde dingen, d'Inbeeldingen der Menschen van wienze yts verhaalen.

Een teegenwerping der Godsgeleerde beantwoord.

Genesis XXVIII.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

den Angst deezer Worstelinge, alleen met een kennelijk Teeken aan zijne Heupe daar was afgekoomen.

Waarom hier van Jakobs Slaapen niet gerept word zoo dit Gezigt in den Droom geschied is.

Maar het geene ons alderwaarschijnelijkst voor 't Gemeen gevoelen opdoed, is dit; Dat Moses in 't verhaalen van deeze Worstelinge, niet het minste woord gewag maakt, van Jakobs Slaapen, noch van zijn Droomen, noch ook van zijn Ontwaaken; daar hy zulx nogtans niet naarlaat, omtrent andere diergelijke voorvallen te doen; als-te zien is, Gen.28:11,12,16. en Kap. 31: 10, 11. &c. Doch dit zal van minder belang schijnen alsmen aanmerkt, Dat hier de eenige plaatze niet en is, waar over men te twijffelen heeft, of de Goddelijke Verschijninge ymand Waakende, of in den Slaap geschied zy? Men overdenke eens Gen.15:1. en wel inzonderheyd; *vers* 11,12. daar minder twijffel van Abrahams Slaapen te maaken is, en nogtans Tittel noch Jota van zijn Ontwaaken te vinden is. Waar by noch dit komd, dat in Jakobs Worstelinge niet voor-af gezeyd word, Dat hem de Heere verscheenen is; het zy dan Waakende, het zy Slaapende; niet teegenstaande Moses nogtans zeer gewoon is zulx aan-te teekenen. Invoegen uyt Moses verswijgen, weynig Bewijs te haalen is, dat betoogen kan, Dat Jakob deeze Worstelinge Waakende geleeden heeft; hoe kragtig die reden nogtans aan veele heeft toegescheenen. En alhoewel wy hier meede van dit Stuk, wel een eynde hadden willen maaken, schijnen ons egter noch andere gevoelens, in de voortgang deezer Historie, de pas af-te snyën, of ten minsten op-te houden, totwe ook Die zullen bezien hebben.

Op wat wijs eenige de Worstelinge van Jakob alleen Geestelijk verstaan hebben.

Dus zijn 'er dan eenige, die, alhoewelze toestaan, Dat deeze Worstelinge buyten eenig Profeetis Gezigt of Droom geschied is, nogtans ontkennen, dat dezelve Lichaamelijk en Hand-daadig, maar *Op een Figuurlijke wijze*, gelijkze spreeken, *is Geestelijk geweest*. Te weeten, zy gelooven, Dat onder de Figuur of Zinnebeeldelijke Beschrijvinge van Jakobs Lichaamelijke Worstelinge, zijn Geestelijken Strijd afgeschilderd word: Hoedaanig ons den Apostel beschrijft Efes.6:11-18. Een Worstelinge, naamelijk, welke geschied in de bevestiging van 't Gemoed, door 't Geloof en allerhande Geestelijke Waapenen, teegen de Verzoekingen der Zonde.

En hoe van Origenes en Hieronymus opgenoomen.

In dit gevoelen schijnd onder anderen, Origenes te staan, als hy zeyd, Dat Jakob ongetwijffeld teegens die kragten, welke het Menschelijk Geslagt, en voornaamelijk den Heyligen, geduurig Krijg aandoen, Geworsteld heeft. Insgelijx heeft meede Hieronymus, het Gemeen gevoelen, Dat de Lichaamelijke Worstelinge in Jakob steld, met groote veragtinge weedersprooken. *Wat doch*, zeyd hy, *steekter groots in, by-aldien wy zeggen, Dat hy Worstelende heeft Overwonnen, of dat hy Overwonnen is? Daarom moet men volgens 't redelijk bezef der voorgevalle zaake, gelooven, Dat zulk-een voortreffelijk Oud-Vader, zoodaanigen Worstelinge Geworsteld heeft, als die gewoon zijn te hebben, welke zeggen konnen*; Wy hebben niet teegen Vleesch en Bloed te Strijden, Efes.6: 12. Derhalven betrekken deeze Kerk-Vaders, de woorden, Een *Man* Worstelde *met hem*, niet op den Teegen-Worstelaar, maar op den Helpenden Engel: Zulx dat den zin van Moses verhaal, *Een Man Worstelde met hem*; moet verstaan worden, als of'er gezeyd wierd; *Een Man* of *Engel Hielp hem*, of *Stond hem by*, in zijne Worstelinge.

En hoe deeze Worsteling van haar op den Duyvel gepast is.

Verstaande onder-en-tussen door den Teegen-Worstelaar, *Den Quaaden Engel*; dat is, *De Duyvel*; want daar heenen loopen doch gemeenelijk de gedagten der meeste Kerk-Vaders; gelijkwe strax van wat naader-by verneemen zullen. Invoegen zy willen, Dat deezen Goeden Engel, Jakob teegen dien Vyand geholpen, dat is, *Met hem*, of als zijn Makker, *Neffens hem*, Geworsteld heeft.

Of de Duyvel in de Gedaante van Esau met Jakob Geworsteld heeft.

In de zelve zin verhaald Prokopius Gazæus, van een Geleerd en Beroemd Man, gehoord te hebben; Dat het van zommige daar voor gehouden is, Dat de Duyvel in de gedaante van Esau, met Jakob Geworsteld heeft; doch dat zeeker Bescherm-Engel hem heeft bygestaan; zoo dat hem de Duyvel niet en konde Overmeesteren. Andere zeggen alleen; Dat een Booze Geest voor Esau quam

Vegten;

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Vegten, om hem het Regt der Eerst-Geboorte weederom te geeven. Maar alle deeze vieze dingen worden niet alleen hier door uytgeveegd, Dat aan Jakob den Naam van *Israël* opgedraagen word; maar zy worden ook uyt de woorden van den Worstelenden Engel, 't zy wie hy dan was, opentlijk weedersprooken, zeggende, *Want indien gy teegens Godt zijd Sterk geweest, hoe veel te meer zuld gy teegens de Menschen vermoogen?* Aldus zet de Gemeene Latijnze Vertaalinge, Gen. 32:28. Doch onze Overzetters, hebben 't in deezer-voegen gegeeven: *Want gy hebd u Vorstelijk gedraagen met Godt ende met de Menschen, ende hebd Overmogt.* Waar is hier een Meede-Vegter of helpenden Bescherm-Engel te vinden? Jaa waar is hier een Duyvel of *Allemans Vyand* te vinden, teegens welke Jakob met zijn Meede-Makker, zou Gevogten hebben? Nogtans behoeven wy niet buyten twijffel te stellen, of de Ziele van Jakob is onder dit voorval, het zy die geschied zy, Waakende of in den Droom, met een Geestelijke Droefheyd en zeldzaame Verzoekinge aangetast: Met welke zijn Gemoed, en overleggingen niet weynig Geworsteld hebben. Al 't geên wy misschien alderzeekerst besluyten zullen, als wy de uyterlijke Worstelinge des Lichaams, tot een betuyginge, van de innerlijke Worstelinge der Ziele, in Jakob opneemen; waar in wy overboodig verzeekerd worden, alswe zien, dat Moses in dit verhaal niet en vergeet aan-te teekenen; Dat Jakob uyt deeze Worstelinge gekoomen, aan zijn Bezeerde Heupe, is *Hinkende* gebleeven. Want naardien dit Hinken niet by Inbeeldinge, noch in 't Gemoed van Jakob, maar weezentlijk aan het Heupe-Been van zijn Lichaam is geweest, volgd van zelfs, Dat ook de Worstelinge uyterlijk naar den Lichaame is geweest. Waar teegen niet en strijd, indien men gelooft, Dat het nogtans in den Droom geschied is; dewijl die vaak zoo heftig zijn, datze den Slaapenden Mensche tot Spreeken, tot Opstaan, Vegten en Schermen gaande maaken. Onder-en-tussen hebben ook die Uytleggers, welke vast-stellen, Dat Godt zelfs met Jakob Geworsteld heeft; dit voor haar gevoelen aangemerkt; Dat hier gants niet in de weg staat, Dat Godt, die d'alder-Eenvoudigste en Zuyverste Geest is; geen Lichaamelijke Worstelinge schijnd te konnen lijden? Naardemaal zeggenze, hy hier in een Zienelijke Gedaante en met een aangenoomen Lichaam verscheenen is; zulx daar niets is dat beletten kan, waarom hy in zoodaanigen Gedaante en Lichaam, de Worstelinge niet zou hebben konnen lijden. Hierom meenenze, word Godt genoemd איש, *Een Man*; dewijl hy aan Jakob in een Mannelijke gedaante Verscheenen is. Maar by-aldien ons hier noch indagtig is, hoedaanig wy korts te vooren, de maniere der Worstelaars beschreeven hebben; zal 't ons met een half-Oog ligt te zien zijn, hoe verre Rupertus met zommige, daar van verschillen; wanneer zy meenen, Dat men hier op geenerhande wijze, een waare Worstelinge verstaan moet, waar in d'een d'ander, door een Onderlinge Omvattinge, en Zaamendrukkinge der Leden, heeft poogen in 't Voet-Zand te dompelen; maar dat het veel-eer *Een Vasthouden* en naar-zig Trekken is geweest; waar meede Jakob den weggaanden Man, als by den Arm hield en naar-zig Getrokken heeft; Op dat hy de Beschouwinge van zijn Aangezigte, en desselfs Zaamenspraak, des te langer behield, en ten laatsten de *Zegeninge* genieten mogt. Waar in die Uytleggers alzoo schijnen te speelen, op de Beede van deezen Man; als hy tot Jakob zeyd, *Laat my Gaan*, Gen. 32:26. Maar alhoewel deeze Bedenkinge niet onfraay schijnd, leyd nogtans de beteekenis van 't woord, אבק (dat een waaragtige *Worstelinge* of Handdaadig Twee-Gevegt te kennen geeft;) daar teegens aangekant. Gelijk dan zulx ook door de Quetzinge van Jakobs Heupe, en de Getuygenis van zijn weggedraagen Overwinninge, duydelijk genoeg weedersprooken word. Maar wanneer vervolgens gezeyd word; Dat deeze Worstelinge geduurd heeft; *Tot dat de Daageraad Opging*; zoo blijkt voor-eerst, Dat de Gemeene Latijnze Bybel, *vers*

Dat van Moses weedersprooken en uytgewist word.

De Lichaamelijke Bezeeringe, hoedaanig een bewijs van de Lichaamelijke Worstelinge.

Wat die bybrengen welke willen dat Godt zelfs met Jakob Geworsteld heeft.

Quaade Overzetting der Oude Gemeene Latijnze Bybel Gen. 32: 22.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

vers 22. Zeer quaalijk en twijffelagtig, zeyd; *Als hy des Morgens Opgestaan was.* En korts daar naar *vers* 24: *Ende ziet een Man Worstelde met hem tot aan den Morgen.* Op bey de plaatzen heeft die Overzettinge, *Den Morgen* Vertaald: Te weeten, zoo wel in 't Overvoeren van Jakobs Huysgezin en Haave; als in deeze Worstelinge die eerst daar naar voorgevallen is; Doch de Hebreeuwse Text zeyd; Dat hy deeze Overvoeringe gedaan heeft, *Naar dat hy des Nagts opgestaan was*: Daar naar heeft hy met een Man Geworsteld, *Tot dat de Daageraad Opging.* Waar uyt schijnd te volgen, Dat deeze Worstelinge korts naar de Middernagt begonnen, en geduurd heeft, tot dat de Dageraad doorbrak, dat is, gelijk Aben-Ezra aanmerkt; *Tot dat de swarte Nagt, aan't wijken was.* Andere maaken uyt de beteekenis van 't Grondwoord, *Schemerligt*, te weeten, dat voor den Opgang der Zonne, door naabyheyd van haar draalen omtrent den Zigt-eynder, aan de Wolken gezien word; in hoedaanigen zin ons 't zelve woord voorkomd Jesa. 8: 20. *Het zal zijn, Datze geenen* Daageraad *zullen hebben.* Volgd dan nu de uytgang van deeze Worstelinge te bezien: Daar het misschien niet zoo gemakkelijk, in 't wel-Verklaaren, als hier, zal toegaan. Want wanneer *vers* 25 van *Dien Man*, die met Jakob Worstelde, gezeyd word; *Dat hy gezien heeft dat hy hem niet en Overmogt*; schijnd'er voornaamelijk by die, welke naar 't Gemeen gevoelen willen, Dat Jakob met Godt zelfs Geworsteld heeft; een moeyelijk Vraagstuk te beantwoorden: Te weeten, *Hoe Godt, wiens Magt On-Eyndig is, kan gezeyd worden, Deezen Mensche Jakob, niet Overmoogen te hebben*? Die van deezen Teegenworstelaar, een *Engel* maaken; schijnen zig hier veel-ligter, als andere die'er *Godt* invoeren, te konnen redden: Want zy zeggen met Abrabanel; Dat Godt hem niet en heeft toegelaaten Jakob t' Overwinnen; of dat Godt den Engel niet en is te hulp gekoomen; maar Jakob daar-en-teegen met nieuwe Kragten, heeft ondersteund. Met hoedaanigen antwoord Bonfrerius, deeze swaarigheyd van den Hals schuyft. Rest dan nu te hooren, wat ook die antwoorden, welke met de meeste staande houden, Dat Godt zelve, deeze Teegen-Worstelaar geweest zy, en hoe hy nogtans Jakob, *Niet en heeft Overmoogen*, gelijk het gemeenelijk alzoo verklaard word? Voorwaar Gregorius Nazianzenus, heeft verscheyde manieren te zaamen geroffeld, op welke gezeyd kan worden, dat ymand, dit of dat *Niet doen en kan.* Onder allen steld hy ook een afkeeringe van de Wil, of gebrek des Willens; in hoedaaniger manieren gezeyd word, Dat ymand *Niet en kan als hy niet en Wil*; even gelijk zoo van de Zaligmaaker gezeyd word, Dat hy te Nazareth geene Kragten doen kon, Marc. 6: 5. Matth. 13: 58. In welke laatste plaatze, niet het Ongeloove der Nazareërs, maar de Wil een Oorzaak van Jesus Onmagt moet gesteld worden; of om datze van weegen haar Ongeloove, hem geene Kranken voor-bragten, en alzoo geen geleegentheyd gaaven, om Wonderen te doen; gelijk de Kantteekenaars aldaar verklaaren. Op gelijke maniere, meenen dan veel fraaye Godsgeleerde, Dat ook hier het *Onvermoogen* kan Verklaard worden. Den Teegenworstelaar, konde Jakob zeekerlijk Overwinnen, maar hy en was geenzinds van voorneemen dat te doen; om dat hy veel-eer besslooten had, d'Overwinninge Jakob ter-hand te laaten. Invoegen Godt alleen zijn kragt in een uyterlijke en Menschelijke Gedaante heeft willen oeffenen, op dat hy te-gelijk aan hem betoonde, Dat hy de Verzoekingen, dien hy den zijnen toezend, zoodaanig maatigd, dat hyze niet alleen geen andere als Menschelijke laat overkoomen; maar dat Hy dezelve in haaren Strijd, ook zelfs te-Hulp komd, gelijk Paulus aanmerkt 1 Kor. 10: 13. Dezelve Uytleggers, willender ook noch dit by in-agt genoomen hebben; Dat by Godt geen ander Onmoogelijkheyd geweest is, als in dat Werktuyg, welk hy naar zijn believen hier toe heeft willen gebruyken; naamelijk het aangenoomen Lichaam, waar meede hy Jakob hier Verscheen.

Wanneer deeze Worsteling begonnen en vol-eynd is.

Hoe het te verstaan is dat Godt Jakob niet Overmogt zoo hy met hem Geworsteld heeft.

Dat verscheydentlijk beantwoord word.

Der Godsgeleerden bedenking, waarom de teegenworstelaar Jakob niet en kon Overwinnen, En of zulk onvermoogen niet gezogt moet worden in het Lichaam met

Welk Godt hier verscheen.

scheen. Nogtans word deeze Worstelinge aan Godt toe-geëygend, dewijl hy dat Instrument, naar zijn welgevallen zoodaanig maatigde, en zelfs de Stigter van deeze Worstelinge was. Daar-en-booven; dewijl de meeste die van dit gevoelen zijn, voor zeeker houden, Dat de Perzoon die dit alles bediend, is Kristus de Zone Gods geweest; agten zy niet onwaarschijnelijk, Dat hy met deeze Worstelinge, als in een Voorspel heeft willen toonen; zijn toekoomende Verneederinge voor de Zaligheyd der Geloovige.

En hoe egter op Kristus te passen in zijn Verneedering aangemerkt.

Zy willen meede; Dat de kragten waar meede Jakob Godt heeft Overmoogen, niet als zijn eygene moeten aangemerkt worden, gelijk de Joden verzieren; maar veel-meer die, welke uyt een byzondere gunst, den Worstelaar van Godt geschonken waaren. Ten laatsten isser ook van zommige niet heel onfraay aangemerkt; Dat deeze Worstelinge, voor zoo-veel die uyterlijk geschied is, aan Jakob een merkelijk Kenteeken verstrekte, dat hier toe van Godt zoodaanig bestuurd is, alswe tot hier-toe gezien hebben; om hem te verzeekeren, Dat hem dit alles tot een blijk van zijn Behoudenis was overgekoomen.

Waar toe Jakob deeze Worsteling gediend heeft.

Aldus schijnd het Chrysostomus begreepen te hebben; *Deeze geheele daad* zeyd hy, *is van Godt met zoodaanig-een gemoed geschied, Dat hy zig naar de swakheyd van Jakob voegende, hem de Vreeze benoomen, en verzeekerd heeft, dat hem d'Ontmoetinge van zijn Broeder Esau, geenzinds schaaden zou.*

En hoe van Chrysostomus aangemerkt.

Maar niet teegenstaande, Godt d'Overwinninge aan Jakob gelaaten heeft, heeft hy hem nogtans een genoegzaame indruk aan zijn Vleesch en te-gelijk aan zijn Gemoed gegeeven, waar aan hy weeten kon, Dat hy die met hem Geworsteld had, kragt genoeg had, hem geheel-en-al te Overmeesteren. 't Geên ons Moses, zoo het schijnd, niet zonder Wonderspreuk, met deeze woorden heeft willen verhaalen: *Ende doe hy zag dat hy hem niet en Overmogt, roerde hy het Gewrigte zijner Heupe aan, zoo dat het Gewrigte van Jakobs Heupe Verwrongen wierd, als hy met hem Worstelde*, Gen.32:25.

Waar toe deeze Worstelaar Jakob de Heupe bezeerde daar hy hem doch niet overmogt?

Dat is, wanneer deeze Worstelaar zag, Dat hy Jakob door handdaadige aanvattinge, geenzinds de Voet ligten, noch ter Aarden werpen kon; Wrong hy hem onder 't Worstelen, het Dye-Been uyt het Gelit, en zogt daar op alzoo zijn Teegenpartye te verlaaten; zeggende, *Laat my gaan* &c.

Gen. 32: 26.

Het is voorwaar wonder om te hooren; hoe zeer verschillig de Overzetters, de Bezeeringe van Jakobs Heupe Vertaald, en Verklaard hebben.

't Verstuyken van Jakobs Heupe, zeer verscheydentlijk Vertaald, en verklaard.

De Gemeene Latijnze Bybel, zeyd; *Hy heeft de Zenuwe van zijn Dye-Been aangeraakt, en zy is terstond Verdord.* De LXX Overzetters; *Hy heeft het Breede van zijn Dye-Been aangeraakt, en dezelve is Slap geworden als hy met hem Worstelde.* De *Targum* van Onkelos; *Hy heeft de* Palm, of *Vlakte van zijn Heupe aangeraakt, en de Dye van Jakob is Beroerd geworden.* Het woord כף CAPH, dat hier gevonden word, beteekend eygentlijk 't Binnenste van de Hand; als meede van de Voetzool of *Plante van de Voet*; anders *Het Holle van de Hand*, of *van de Voet* genoemd; naar welke gedaante ook de Hebreeuwse Letter כ *Caph* sweemd, en'er naar genoemd schijnd: Doch hier word het genoomen voor de Holle plaats van het Heupe-Been, in welk het Hooft, of ronde Knobbel van het Dye-Been, ingeleedet is; *Hebbende de gedaante van een omgekeerde Holle Hand*; gelijk het Kimchius, niet quaalijk verklaard. Waarom wy het voor een misslag houden, Dat zommige fraaye Schrijvers hier in bedenken neemen; of deeze Verwringinge geschied is, omtrent de Koppelinge, waar meede het Dye-Been aan de Knye, met het opperdeel van 't Scheen-Been verknogt is; of dat het geweest is aan 't beneedenste deel, alwaar de Voet aan 't Scheen-Been te zaamen gevoegd is?

Bezeering aan 't Heupe-Been heeft een gewis Kreupel of Mank-gaan veroorzaakt.

Daar het nogtans uyt de Worstelinge en maniere van Bezeeringe, genoegzaam schijnd openbaar te zijn; Dat deeze Verstuykinge, aan het Heupe-Been, en 't Opperste van 't Dye-Been gebeurd is: Welkers Hooft ten deel buyten zijn Panne gewrongen zijnde, een noodwendige Verswakkinge en Kreupel-gaan veroorzaakt heeft. En alhoewel ons *vers* 32, naar veeler mee-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ninge, niet en ſchijnd in twijffel te laaten, Dat in deeze geweldige Uytleedinge, een voornaame Zenuwe is gequetſt geworden; is nogtans genoeg bekend, Dat het woord כף KAPH, geenzinds *Een Zenuwe* kan beteekenen; alhoewel het Onze en andere Overzetters alzoo verklaaren, en datze derhalven, naader aan de waarheyd ſchijnen, die het de beteekenis van *Een Kroesje* of *Emmerken* geeven; dat is veel-ligt, gelijkwe ſtrax zeyden; *De Panne*, of holte van 't Heupe-Been, daar het Hooft van 't Dye-Been, Ingeleedet is.

'tVerſtuyken van Jakobs Heupe-Been naader overdagt

Verder agten de Taalkundigers, dat de Grieken, en de Gemeene Latijnze Overzetters het woord, תקע zeer quaalijk, *Hy is Verdord* of *Verdroogd* Vertaald hebben: Naademaal יקע, niet de beteekenis van *Verdroogen*, maar van *Beweegen*, of *Uyt zijn plaats Wijken* heeft. Van welke Vertaalinge, Onkelos, en de Syriſze Overzetters weynig verſcheelen. Inſgelijx ook niet Jarchius, die het *Afwijken*, of *Uytwijken* verklaard, en daar toe de plaatze Jerem. 6: 8. bybrengd; *Laat u Tugtigen Jeruſalem; op dat mijne Ziele van u niet Afwijke.* In deezer-voegen zal dan den zin zijn; Dat deezen *Man* en Teegenworſtelaar, de zaamenkoppeling van Jakobs Dye, zoo kragtelijk heeft te-gaar gedrukt, Dat het Hooft van 't Dye-Been, uyt de Holle Pan van 't Heupe-Been; (dat anders ook *Darm-Been*, *Been zonder Naam*, en *Ysbeen* genoemd word;) gewrongen is.

Hoe het met Jakobs Dye-Been in deeze Verſtuyktheyd geleegen was.

En zoo ymand luſt heeft, dit nauwkeuriger naar te ſpooren; hy vergelijke het 389ſte blad van onze *Menſchkunde*, met de Printverbeeldinge, die op 't 376ſte blad gevonden word: Als meede 't geên onze Kantteekenaars N°. 38 op *vers* 25 in-agt neemen. En alhoewel eenige hier Vertaalen; *De Heupe was uyt het Lid*, of *hing Los*: En de Grieken; *Zy was Bevangen*; als of men *Geraakt* zey, waar door een *Beroerdheyd* of *Lammigheyd* verſtaan word; (gelijkwe zien dat in 't N. Teſtament, de *Geraakte*, veelzinds by *Lamme* en *Kreupele* gevoegd worden.) moetmen nogtans niet meenen, datter een geheele *Uytleedinge* is konnen geſchieden; zoo om dat het Hooft van 't Dye-Been, te zeer met ſterke Peezen en Vleezige Spieren omzet is, en daar door in zijn holle Pan gehouden word; als om dat zulx gebeurende, Jakob den Gangk t' eenemaal had benoomen geweeſt.

Matth. 4: 24. en 8: 6. en 9: 1,2,6. Marc. 2: 3, 4,5, 3, 10. Luc. 5: 18, 24. Actor. 8: 7. en 9: 33.

En daarom giſſen wy, Dat alhoewel zommige Uytleggers, en zelfs eenige Oude Joodſe Schrijvers, dit een weynig anders verklaard hebben, ons nogtans de voortreffelijke Ontleeder Thomas Bartholinus, hier in geenzinds zal verleegen laaten. Want zijn gevoelen over *Den Hinkenden Jakob*, zullende bybrengen, heeft onder andere Heel-Kundige Waarneemingen ook niet naargelaaten, het Dwaalziek Gevoelen van Joſefus en Auguſtinus aan-te haalen.

Het Hinken van Jakob door den Ontleeder Bartholinus verklaard.

Auguſtinus, *zeyd hy*, in zijn Boek van de „Stadt Gods, verklaard dit geheel-en-al, in een Verborgen zin op het Lijden „van de Zaligmaaker Jeſus Kriſtus. Zeggende; *Dezelve Engel, als meer Ver-„moogende, heeft hem de breette van 't Dye-Been aangeraakt. En het was „een en dezelve Jakob, zoo wel den Gezegenden, als den Hinkenden: Den „Gezegenden, welke uyt dat zelve Volk in Kriſtus gelooft hebben; en den „Hinkenden in d'Ongeloovige.* Dit zeyd Auguſtinus. Maar Jakob het Ver-„wringen van zijn Dye-Been geleeden hebbende; is nogtans waarlijk *Hin-„kende* geweeſt. Voorwaar Joſefus, heeft gants quaalijk Geſchreeven; Dat „hem *De Breede Zenuwe*, of als andere Vertaalen, *De Span-Zenuwe* van „zijn Heupe, door het Worſtelen *Verſtuykt* is. Want de Zenuwen wor-„den niet gezeyd, *Verſtuykt* noch uyt haar Gelid Verwrongen te worden: „Veel-beeter luyd het als andere zeggen; *De Breette van zijn Dye*, dat is, „het *Hooft* van 't *Dye-Been*, is eensdeels buyten de holle Pan van zijn Heu-„pe geſchooten. Hoedaanig-een Voorbeeld wy hier te Padua, in onzen „Vriend Rodius hebben gezien; die alhoewel hem zijn Uytgeleede Been „niet quaalijk was ingezet, nogtans uyt dezelve Oorzaak, al zijn Leeven is „*Kreupel* gebleeven. Zulx wy ons over Toſtatus en Junius verwonderen „moeten, wanneer zy beveſtigen, Dat Jakob des anderen-daags van deeze

Kreupel-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

„Kreupelheyd geneezen was, zoo dat hy zonder Hinken, Esau konde te „Gemoet gaan. Veel waarschijnelijker hebben Hornius en Merçerus, over „Sulpitius Severus aangeteekend, Dat hy al zijn Leeven, *Hinkende* gebleeven is; en alzoo geleegentheyd gegeeven heeft, Dat zijn Naakomelingen „de gewoonte hebben ingevoerd, om zig van dat gedeelte te Onthouden; „gelijk Gen. 32: 32. aangeteekend word. De groote Galenus, Oordeeld de „Uytleedinge van 't Dye-Been Ongeneeslijk, en datze de *Kreupelheyd* voorzeeker tot een Naaween heeft. Ook is Celsus van gedagten, Dat dewijl „dit Been met sterke Spieren en Zenuwen voorzien is; niet ligt een geheele herstellinge te hôôpen is, by-aldien het een-maal uyt zijn vaste plaats „verwrongen word: 't Geên hy hier uyt meend te volgen, Dat dewijl de „Deelen voor de Uytleedinge niet magtig genoeg waaren, dit Lid in zijn „plaatze te houden; zy 't zelve noch veel-min zullen doen, dus Verslapt en uyt „haar Natuurelijke plaatze geweeken. Maar naardien in het sterk Worstelen en Wringen der Leeden, de Hoofden der Beenderen, ligtelijk uyt haar „holligheeden konnen glippen, daarom waaren in de Romeynze Worstelspeelen, doorgaans Heelmeesters en Leë-Zetters by de hand, om de Verstuykte en Verlamde Worstelaars, aanstonds te-regt te brengen; gelijk „Lipsius over deeze Oeffeninge heeft aangeteekend. En zeeker, als zommige Overzetters hier yts van 't *Verdroogen* of *Verdorren der Breede Zenuwe* laaten onderloopen; kan zulx genoegzaam voor een Gevolg van de „Uytleedinge van Jakobs Dye opgenoomen worden; naardien het veelmaal gebeurd, Dat behalven de Onmaatige Leevens wijze, of quaade Geneezinge des Bezeerden; op de kragtige Ontsteltenis, van een voornaame Leedenkoppelinge, een Verkrimpinge der Zenuwen, en een Uyt-Teeringe der „Zappen volgd; die het Hinken en Kreupel-gaan, tot aan het Graf doen volgen. Dus verre Bartholinus.

Jakob is waarschijnelijk al zijn Leeven Hinkende gebleeven.

By de Romeynen waaren Leëzetters die de Worstelaars herstelden.

Zoo is dan buyten-twijffel, Jakob dit voorval overgekoomen, Op dat hy zoo wel zijn eygen Swakheyd erkende, als de Sterkte des geenen die met hem Worstelde; en hy alzoo d'Overwinninge, niet zijn eygen Kragten, maar die des Overwonnenen toe-te-eygenen had. Zulx Theodoretus niet quaalijk heeft aangemerkt; Dat hem de Verswakkinge der Heupe, daarom toegezonden is, Op dat hy naderhand, ziende hoe grootelijx hy Overwonnen had, over zijn eygen Vermoogen, noch Trots noch Opgeblaazen worden, maar veel-eer erkennen mogt, Dat zijne Kragten van Godt afhingen: Overleggende, hoe ligt hy niet alleen van deezen Teegenworstelaar, Verswakt en Overwonnen, maar ook geheel-en-al, Gedood, en tot Stof had konnen vermaald worden. En naardien de Quetzinge van Jakobs Heupe, zoodaanig was, Datze geenzinds bedenkelijk in diervoegen onder 't Worstelen, door de Kragt van Menschen Handen, scheen te konnen geschieden; (Want deeze Worstelaar verschijnd niet met een Swaard, of ander Waapentuyg, dewijl Godt niet voor-had te Dooden, maar alleen *'t Vleesch* te drukken tot behoudenis van de *Geest*;) heeft hy zulx voor een kennelijk Teeken konnen opneemen, Dat yts meer dan Menschelijk, met hem Geworsteld had. 't Geên dan ook voorzeeker de reeden schijnd geweest te zijn, Dat hy zig tot Traanen en Gebeeden begeeven heeft, op dat hy deezen Worstelaar, *Een Zegen* afdwong, gelijk hy gedaan heeft, Gen.32:29. En alhoewel dit noch niet al is, wat'er over deeze Worstelinge t' onderzoeken vald, willen wy ons nogtans niet ophouden, met de Zinspeelige en Byspreuklijke Verklaaringe, die Filo de Jode daar over gedaan heeft; dezelve passende op den Staat der Volmaakte Heyligen, welke tot de Beschouwinge Gods opklimmen, en Godt zien; van hem zelve aangetoetst en zoodaanig getroffen worden, Dat het Opgeswollen Gemoed, dat zig te ligt Verhooveerdigt en Liefkoost, daar door ingeteugeld word. Noch ook met Augustinus, van wien wy strax uyt Bartholinus vernaamen, Dat den Worstelenden *Engel*,

Jakob had zijn Overwinninge alleen aan dien toe-te Schrijven die hem de Heupe Verwrong.

En wat hy daar uyt te Leeren had tot zijn Verneederinge en Roem der Goddelijke Genaade.

Waarom wy de Allegorize Zinspeelingen van Filo de Jode en andere ligtvoerig voorby gaan.

KRISTUS heeft voorgebeeld; Doch JAKOB, *Het Joodze Volk*, welke door haar hardnekkigheyd niet alleen met Kriſtus Geworſteld en hem Weederſtaan, maar ook zoo Vyandelijk Vervolgd hebben, Datze hem ſcheenen te Overmoogen; dewijl hy van haar Gedood is. Noch ook niet met de Groote Vader Gregorius; die van gedagten is, Dat deeze Worſtelinge aanduyd, Dat hoe meer de Geeſt des Menſchen, door Goddelijke Gezigten verheeven word, hoe het Vleeſch des te meer word needergedrukt; even gelijk de Heupe van Jakob, aan het Dye-Been is Verſtuykt geworden, als hy Godt zag en met hem Worſtelde. Met deeze en diergelijke Zinſpeelingen zeggenwe, die den Zin der voorgevalle zaak, meer Verdonkeren als Verligten, willen wy ons weynig bekommeren.

Jakobs Worſteling van de Joden voor een teeken gehouden dat Eſau hem niet ſchaaden zou.

De Joden leeren in 't gemeen, Dat door deeze Worſtelinge, aan Jakob is te kennen gegeeven, dat het gebeuren zou, Dat Eſau zelve, hem wel niet en zou Moeyelijk vallen; maar dat zijn Zaad, (verſtaat de Roomze Moogendheyd;) aan Jakobs Naakoomelingen, zouw booven-maaten laſtig zijn, en haar drukken, *Tot dat de* Daageraad *zou Opgegaan zijn*: Dat is, Tot dat de Tijd van der Joden Verloſſinge, zouw naa-by gekoomen zijn. Dus verklaarenze dan wel zeekerlijk, de Overwinninge Jakobs, een blijk te zijn, van dat hem Eſau geenzinds Verongelijken zou: En de Verſtuykinge van zijn Dye-Been, van de *Dienſtbaarheyd* der Iſraëliten onder de Naakomelingen Eſaus, door welkze de *Romeynen* verſtaan: Want alzoo Schrijft Abrabanel: *Ziet, Hier is de noodzaakelijkheyd verklaard, van de Profeetie weegens Jakob, tot dien eynde geſchied, Dat hy voor Eſau niet Vreezen en zou; dewijl hy hem geen Leed zou doen. Doch dit is waar, Dat hy zijne Naakomelingen benaauwen zou*, tot dat de Daageraad zou Opgegaan zijn. *Dat is, tot dat de Dienſtbaarheyd wijken zou; welke de tijd is der toekoomende Verloſſinge.* Dit zeyd Abrabanel; die daar in met heel de reſt der Joodſe Synagoge, genoegzaam laat blijken, hoe zeer deeze Verlaatene Menſchen, haar zelven in de Ydelheyd vermaaken; terwijlze den Rotſteen haares Heyls, te-gelijk met haare Verloſſinge verzuymd, en met de Voet geſtooten hebben.

En van Abrabanel naader verklaard.

En met dwaalingen verzeld gevonden.

Zoo dat, gelijkze hier in miſſen, Dat de Romeynen Naakoomelingen van Eſau zijn, alzoo dwaalenze ook hier in, Datze op de Verdwijninge van derzelver Moogentheyd, die nu al lang is Ondergegaan; de Verloſſinge door den Meſſias noch blijven afwagten. Doch waar toe ons langer met de Dwaalzieke meeningen der Joden opgehouden; daar ons de H. Schrift zelfs, het Oogmerk en 't Nut van deeze Worſtelinge, in de volgende woorden ontdekt heeft; *Want indien gy teegens Godt hebd Sterk geweeſt; hoe veel te-meer zuld gy by de Menſchen Vermoogen?* Gen. 32:28. Aldus heeft het de Gemeene Latijnze Overzettinge, zeer wel en kragtig van Zin Vertaald; zoo datzer van de Taalgeleerde over gepreezen word. Inſgelijx de LXX Grieken; *Dewijl gy met Godt Sterk geworden zijd; hoe veel te meer zuld gy met de Menſchen magtig zijn?* Waar teegens niet aan-en loopt, dat andere, en ook onze Duytze Overzetters en d'Arabize Bybel, deeze woorden buyten Vergelijkinge, in de Voorleedene tijd opneemen; (te weeten als wanneer zig Jakob met de Menſchen, verſtaat in de Geboorte met zijn Broeder Eſau, als ook daar naar in 't wegneemen van den Zegen, en de Worſtelingen met Laban, Dapperlijk gedraagen en Overwonnen had; gelijk het onze Uytleggers ten deele, op de kant alzoo verklaaren;) naardien de reden op een en 't zelve uytkomd.

Moſes heeft ons de regte verklaringe van Jakobs Worſteling aan de hand gegeeven.

Hoe verre onze Kantverklaarders en Salomon Jarchi dat in agtgenoomen hebben.

Waar toe onzes-agtens, meede niet quaalijk ſchijnd te paſſen, dat Jarchius onder het woord ותוכל, *Gy hebd te-Booven gegaan*; het woord להם *Haar*, te weeten *Laban* en *Eſau*, wil verſtaan hebben. Nogtans zijn zommige van Oordeel, Dat de beteekenis van de *Toekoomende Tijd* (blijvende, de reden, *Hoe veel te meer zuld gy Overmoogen*, of *Magtig zijn*;) veel kragtiger is. Hoedaanig egter ook onze Overzetters de woorden in *De Voorleeden tijd* geſteld hebben, is haaſt naagezien; en ſtaat daar in omtrent met de Arabize zingeevinge gelijk; die aldus

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

dus klinkt; *Dewijl gy by Godt en Mensch zijd te-Booven gegaan; en ook hier in hebd Overmogt*; (zal uwen Naam niet *Jakob*, maar ISRAEL zijn;) Als of hy zeggen wilde; Dewijl gy Godt en Menschen hebt te-Booven gegaan, isser niets daar voor gy in 't toekoomende te Vreezen hebd; het zy dan voor Esau, of voor andere die u beschaadigen willen. Dus hebben dan de fraayste onder de Godsgeleerde gewild, Dat deeze Worstelinge een algemeene aanduydinge is, van de veelerley Worstelingen en Verzoekingen, welke de Geloovige onderworpen zijn: Doch dat Godt dezelve doorgaans, zoo wijsselijk bestuurd en maatigd, Dat dezelve altijd een heylzaame uytkomst hebben; terwijlen hy zig van de Brosse en Sterffelijke Mensch, door Traanen en Gebeeden, zoodaanig laat Overwinnen, dat niet de kragt der Overwinninge in haare Gebeeden zelve geleegen is, maar dat hy haar door zijnen Geest, zelfs Onverwinnelijk en Overwinnaars maakt. Dus toond zig Godt in het aanvallen, aan d'een zijde wel een Worstelaar, maar aan de andere zijde, Vegt hy zelve voor de zijne, teegens het geweld waar meede hy haar Geloove beproeft. Wat onder-en-tussen de Menschelijke kragten zelfs Verwinnen; of liever ondervinden, Hoe Nietig en Ydel, dessels bestand en kragten in deeze Worstelingen zijn? Voorwaar dat geeft het Verwrongen Heupe-Been van deezen Sterken Worstelaar Jakob, zeer naadrukkelijk te kennen; en Bevestigd te-gelijk de waarheyd, in welke den Apostel door de Geest Gods verzeekerd wierd; *Dat de Goddelijke Kragt in Swakheyd volbragt word*, 2 Kor.12:9. Boovendien heeft Godt door deeze Worstelinge aan Jakob in 't byzonder willen Bekend maaken; Dat hem noch veele Worstelingen booven 't Hooft hingen; waar toe hy groote Kragten en Weederstand van nooden had; zulx, Dat alhoewel hy nu tot zijn Vaderlijk Huys zou geraaken, en thans alreede als in de Haaven van zijn Vaderland ingeloopen was, hy zig-zelven nogtans, geenzinds alle Gemak en Ruste toeleggen moest. Gelijk ons daar van eer-lang, de Staalen zullen te gemoet koomen. Nogtans moest het de Godvrugtige Vader daar voor houden, Dat al het geene hem Weederwaardigs overquam, hem zulx van Godt in diervoegen toegezonden wierd, Dat hy daar in zelfs wilde teegenwoordig zijn; op dat hy hem van een Gelukkige uytkomste verzeekerde. Want gelijk hy in deeze Worstelinge door de ondersteuninge der Goddelijke kragt, Vermoogen heeft, de Overwinninge weg-te draagen, alzoo zoudet ook in de volgende Verzoekingen gebeuren; en derhalven meede in de Ontmoetinge van zijn Broeder Esau, dien hy nu alle Oogenblik op den Hals wagte; en voor wiens Optogt hy als voor zijn Dood-Vyand bekommerd was. En zeeker, zoo wy op al het Weedervaaren van deezen Aards-Vader agt-geeven, wy zullen haast ontwaar-worden, Dat zijn gantze Leeven, een geduurige Worstelinge en Oeffeninge van Geduld geweest is. Wat heeft hy niet al Ongelijk van Laban geleeden, in zijn Twintig Jaarige Dienst aldaar? En hoe is zijn Gemoed niet wel met Verschrikkingen voor zijn Vyandigen Broeder Esau aangevogten? Van zijn Vrouwen is hy dikmaal tot Toorn en Droefheyd getergd. Zijn Dogter Dina, is van Sichem des Land-Heers Zone, Geschaakt en Geschonden? En zijn eygen Perzoon en Goede Naam, door Schelmze Doodslaagen en Plunderingen van Simeon en Levi, by al zijn Gebuurlanders Stinkende gemaakt? Rachel dien hy zeer Beminde, heeft hy in haar tweede Kinder-Baaren op de Reys verlooren, en buyten 't Vaderlijk Erf-Graf, by de Weg moeten Begraaven; en zijn Jongsten Zone Benjamin, Moederloos, en met Nat-Bekreeten Oogen groot-maaken. Daar op heeft hem het Verlies van Josef, veele Jaaren 't Hert beklemd; als wanneer hem ook den Honger in Kanaan, ongemakkelijk gevallen is: Zoo dat hy ten laatsten naar al die geleeden Teegenspoeden, in Egipten aangekoomen, van Farao naar den Ouderdom van zijne Jaaren gevraagd, niet anders wist te antwoorden; Dan dat de Daagen zijnes Leevens, tot daar-aan toe; *Waaren Weynig en Boos geweest*, Gen.47:8,9.

De Worstelinge Jakobs als een Spiegel aangemerkt, in welk de Worstelingen der Geloovige Kinderen Abrahams van verre gezien zijn.

Jakobs gantze Leeven is een geduurige Worstelinge geweest.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Waarom deezen Worſtelaar van Jakob verzoekt Losgelaaten te worden om dat den Dag aanbrak.

Maar wat mag het doch te zeggen zijn, Dat deezen Teegenworſtelaar, naar Jakobs weggedraagene Overwinninge en Verwrongen Heupe, begeerd Loſgelaaten te worden? *Laat my gaan*, zeyd hy, *want de Daageraad is opgegaan*, vers 26. Dit dienden wy te weeten; naardien het wonderlijk ſchijnd, Dat hy, die ons hier naar 't meeſte gevoelen, als Godt zelfs voorkomd; (en alzoo noch aan den *Nagt* noch aan den *Daageraad* onderworpen is, dewijl hy 't Eeuwige Ligt is,) zijn reden van *Los-laatinge* nogtans, van 't Opkoomen des *Daageraads* ontleend? Maar hier antwoorden de Godsgeleerde; Dat deeze Worſtelaar dit niet zoo-zeer begeerd, om Zijns, als wel om Jakobs wille; naardemaal het hem in 't byzonder noodzaakelijk was, Dat hy zig met het Aanligten van den Dag, tot de zijne haaſte, welke vaſt zijne komſte met verlangen, aan 't Veyr van de Beéke Jabbok te-gemoet zaagen. Daar-en-booven, dewijl deeze Worſtelinge, voornaamelijk tot voordeel van Jakob begonnen was, ſcheen het niet betaamelijk, Dat ymand anders daar van een Aanſchouwer wierd; of dat dusk-een Verborgentheyd voor allemans Oogen ontdekt wierd. Gelijk het dan ook aan Jakob genoeg was, Dat hy de Goddelijke teegenwoordigheyd, onder de bedeemſteringe van den nagt, als in een Lichaamelijke Geſtalte gezien hadde: Alhoewel wy die nogtans niet toe-enſtemmen, welke meenen, Dat deezen Worſtelaar alleen van Jakob wilde weggaan; op dat hy hem zijn Gedaante niet en liet zien, waar in hy met hem, in het Donker Geworſteld had; naardien het moeyelijk vald te denken, waar toe Godt of Kriſtus, dan hier met een Lichaam Verſcheenen was, zoo hy naar 't Gezigt der Oogen, noch Gezien noch Gekend wilde zijn. En daarom zou het wel konnen zijn, dat de fraaye Jood Abrabanel, de reden van dit *Weg-gaan*, niet

Fraaye waarneeming van Abrabanel aangaande het weg-gaan van deezen Worſtelaar.

quaalijk verſtaan heeft; wanneer hy de Zin aldus opmaakt; *Hy wil zeggen*, zeyd hy, *Het is nu noodzaakelijk dat gy uwen weg ſpoed, naade-maal uw Broeder Eſau eerſtdaags zal by u zijn; Daarom zoo raad ik u tot uw Voordeel, Dat gy my Loslaat, en gy uwes-weegs gaat.* En het is by-naar wonder, dat onze Kantteekenaars niet met-al op deeze redengeevinge hebben aangemerkt. Nogtans hebbenze meer met ſwijgen als zommige met zeggen gedaan: Want zoodaanig als Salomon Jarchi, het Voorneemen van den Worſtelenden Engel hier invoerd, is t' eenemaal belachhelijk: Te weeten, als

Vieze gedagten van Sal. Jarchi. Job 38: 7.

of hy had willen zeggen; *Laat my gaan, dewijl het noodig is, Dat ik de Morgen-Lofzang Zinge.* Dit zeyd Jarchius, en ongetwijffeld daar uyt, Dat de Joden gelooven, Dat de Engelen des Morgens, Gode Lof-Zingen, weegens de Scheppinge van de Zonne. Jakob zig onder-en-tuſſen van deeze geleegentheyd willende bedienen, Ontzeyd hem de Loslaatinge, ten zy dat hy hem eerſt, den *Zeegen* meede deeld. *Ik en zal u niet laaten gaan*, zeyd

Jakob wil zijn Teegenworſtelaar niet Loslaaten zonder van hem Gezegend te zijn.

hy, *Ten zy Dat gy my* ZEGEND, vers 26. Dus houden de meeſte Uytleggers voorzeeker, Dat naardien Jakob van deezen Worſtelaar de Zegening begeerd heeft; daar uyt niet en kan getwijffeld worden, of hy heeft daar in erkend, dat hy hier met Godt zelve te doen had, als die, zooze aanmerken, van niemand als van Godt kan verzogt worden. In hoedaanigen meeninge het ook onze Uytleggers op de kant verklaaren; *Om dat Jakob nu gevoelde, Dat hy niet met een Menſche te doen had, maar met eenen Meerderen, daarom begeerde hy van hem Gezegend te worden.* Waar toe dan ook andere, en met naamen Heydeggerus, Hoſea 12: 5. betrekken, *Hy droeg zig Vorſtelijk teegen den Engel en Overmogt hem: Hy Weende en Smeekte hem.* Als waar in de Profeet te kennen wil geeven; Dat hy naar de verkreegen Overwinninge, den Zegen niet alleen Begeerd, maar die ook *Met Traanen en Gebeeden* gezogt heeft af-te kneevelen. Want alhoewel Jakob deezen Worſtelaar, zoo kragtig als hy kon te-rug en ſtaande hield; wiſt hy egter nu wel, Dat hy hem zelven zoo veel vermoogen niet en was, den Worſtelaar geheel-en-al teegen Wil en Dank vaſt te houden en 't heenen gaan te ſchutten. Daarom is hy hem met Traanen en Gebeeden aangevallen, op dat hy hem niet en Ontglipte,

voor

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

voor hy zijn Verlangen met *Een Zegen* voldaan had. Maar alhoewel dit Aanminnige Bedenkingen zijn, ontbreekender nogtans geen welke meenen, Dat de Smertelijke Pijn van Jakobs Verwronge Heupe, d'Oorzaak van dit Weenen en Klaagen is geweest; naardien het ligt te denken is, Dat hem deeze Bezeeringe, waar door hy Hinkte, op de versse Daad, geen kleene Weedom heeft aangebragt. Waar by ook zommige noch dit voegen; Dat zijn Begeerte om *Gezegend* te worden, zag op *De Geneezinge* van zijn Heupe: Als of hy had willen zeggen; Gy die dus Magtig zijd, Dat gy my onder 't Worstelen, zoo een harde Neep aan de Heupe hebd konnen toevoegen; hebd ongetwijffeld ook 't Vermoogen, om mijn Ontzette Heupe weeder t' Herstellen: En daarom; Ik mag u niet laaten gaan, voor dat gy my met *Geneezinge Gezegend* hebd: Volgens de Spreuke; *Godt Wond en maakt Gezond.* En om dat *vers* 29. gezeyd word, Dat Jakob *Gezegend* is; willenze, Dat hy ook zeekerlijk van zijn *Kreupel-gaan*, of ten minsten van de Smerte Geneezen is. Want dat Moses naderhand, *vers* 31. zeyd; *Dat Jakob Hinkte*, zulx komd zeggenze, daar van daan, Dat Moses in dit Verhaal, hem niet al te zeer aan de Tijd-Orden gebonden heeft; of dat Jakobs Heupe, wel met het uytgeschooten Dye-Been weederom Vereenigd en in zijn Gelid gezet was; Doch dat hy alleen noch een weynig aan de Naa-weenen *Hinkte*; overmids een Uytgeleede Dye, meerder Verlamminge, dan een zober Hinken naasleept. Doch andere, al deeze Pijnelijke Bedenkingen aan-een kant zettende, Oordeelen, dat Jakob, door langwijlige Slaavernye, en swaaren Arbeyd, zoo Hard-Vogtig geworden was, Dat hy dusdaanig-een Verstuykinge aan zijn Dye, wel zonder Schryën heeft konnen doorstaan: 't Geên wy voor gants onzeeker houden; naademaal het niet alleen wat anders is, met Gezonde Leëden te Slaaven en veelerley Teegenspoeden door-te staan, of nu in hoogen Ouderdom, aan 't voornaamste steunzel des Lichaams, hoe daanig het Dye-Been aan de Heupe is; door een Geweldige daad Verwrongen en Verlamd te zijn; maar ook heel gemeen bekend is, Dat de verduuringe van allerhande Ongemak, het maakzel van den Mensch, noch de Zaamenkoppelinge der Gebeenten, geenzinds Vermoogender maaken: Behalven noch dat de Bezeeringe der Bejaarde, gemeenelijk Swaarder, Pijnelijker en Ongeneesselijker dan in de Jeugdige van Jaaren vald. En zulx noch wel zoo veel te meer, in een Ongemak van Verswakkinge aan het Dye-Been, Dat gemeenlijk *Femen*, of *Femur* van FERENDO, dat is van *Draagen*, by de Latijnen genoemd word; dewijl het gantze Lichaam daar op Steund en als Gedraagen word. 't Geên dan ook de reeden is, Dat het zelve met een Groot en Breedagtig Hooft, in de holligheyd van het Heupe-Been In-Geleedet is; dewijl het veel te draagen heeft. Maar het geene zig booven dit alles noch veel slegter opdoed, is dit, Dat Kimchius dit *Weenen* en *Bidden*, niet op Jakob, maar op den Engel betrekt; welken van Jakob *De Los-laatinge* met Traanen en Gebeeden zou hebben afgesmeekt. En volgens dat gevoelen heeft hy dan over Hosea 12: 5. aldus geschreeven: *Dat Jakob Geweend en Gebeeden heeft, daar van gedenkt Moses niet een woord: Doch de Goede Verklaaringe houd in, Dat den Engel Geweend en Gebeeden heeft, dat hem Jakob wilde Los-laaten, gelijk hy gezeyd heeft:* Laat my gaan want de Daageraad komd aan. *En zulx is geschied, Op dat hy mogt te kennen geeven, Dat de Gezegende Godt den Engel tot Hulpe van den Regtveerdigen gezonden heeft; en hy derhalven zijnen wille heeft moeten doen. Waarom hy dan ook niet, als met zijn Verlof is van hem konnen afscheyden.* 't Zelve houd meede Salomon Jarchi staande, terwijlze beyde met veel andere Joodse Schrijvers voor vast-stellen, Dat dit alles door een Geschaapen Engel gedaan is. Hoe het daarom zy; 't schijnd ten minsten zoo heel welvoegzaam niet; Dat ook het Schreyën en Bidden den Engelen word toegepast; even als of deezen in 't geval met Jakob, had toe-geleyd, om de Pligt dien hy wist

Of Jakob hier om Geneezing van zijn Verstuykte Heup Gebeeden heeft.

Dat Jakob Hinkte, alleen van een Naaween aan zijn Verwronge Heupe gehouden naar dat hy reeds Geneezen was.

Onsteide Leeden laaten zig in Oude Lieden beswaarlijk herstellen.

De Rabbijnen Kimchius en Salomon Jarchi willen dit Weenen op den Engel betrokken hebben; welke begeerde Los-gelaaten te zijn.

En van ongerijmdheyd verdagt gehouden.

dat

dat hem van Godt was opgeleyd, met Smeeken en Huyllebalken, van den Hals te ſchuyven. Beeter dan heeft het Jakob gepaſt, zoo grooten Goed, als hem deeze Zegeninge toeſcheen, met Traanen en Gebeeden van dusken zeldzaamen Worſtelaar af-te Smeeken; waar van wy reeds de grond-veſt, op welk hy zulx Begeeren kon, uyt veelerhande Bedenkingen hebben bygebragt. Welke Zegeninge hy dan ook op zijn Afbeede, voornaamelijk door een Hoogdraavende Veranderinge van zijnen Naam, deelagtig geworden is.

Waarom deezen Worſtelaar naar Jakobs Naam Vraagd, daar hyze ſcheen te weeten.

Den Worſtelaar zelfs vraagd hem; *Hoe is uwen Naam?* Alhoewel hy zeekerlijk wiſte, dat zijnen Naam *Jakob* was. Maar op dat hy 't Gemoed van dien voortreffelijken Man, opwekken en tot verwagtinge van den Zegen, dien hy gereed maakte, te-bet gaande maakte; eyſt hy d'eyge Belijdenis van zijnen Naam: En zulx om geen andere reden; als op dat hy uyt vergelijkinge van den nieuwen Naam, dien hy hem opdraagen zou, verneemen mogt, Wat grooter Zegeninge en Eerbewijs, hem en zijn Geſlagte, in Eeuwigheyd wierd aangedaan. Yts diergelijx hebben meede onze Kantteekenaars hier over aangemerkt; *Godt* zeggenze, *en vraagd naar Jakobs Naam niet, om dat hyze niet en wiſt, maar om aanleydinge te hebben, zijnen Naam te Veranderen, tot een Eeuwige Gedagtenis deezer Worſtelinge.* Dus heeft hy dan zijn eygen Naam onder deeze Bewoordinge veranderd, *Uwen Naam zal voortaan niet* Jakob, *maar* Iſraël *genoemd worden. Want indien gy teegens Godt zijd Sterk geweeſt, hoe veel te meer zuld gy teegens de Menſchen Vermoogen?* Gen. 32: 28. Aldus heeft het de Gemeene Latijnze Overzettinge; die hier den Lof van andere Vertaalingen heeft ſchijnen weg te draagen.

De Naam van Jakob in Iſraël veranderd.

Doch onze Overzetters hebbend aldus Verduytſt: *Uwen Naam en zal voortaan niet* Jakob *heeten, maar* Iſraël: *Want gy hebd u Vorſtelijk gedraagen met Godt, ende met de Menſchen, ende hebd Overmogt.* Maar wy hebben d'Oude Vertaalinge voor-aangezet; om dat wy dezelve alreede te vooren, zoodaanig tot ons voorneemen gepreezen hadden; niemand neemet ons qualijk af.

De Naam ישראל Israel, van wat beteekenis.

Voorwaar d'Oude Kerk-Leeraars hebben over d'Oorſpronkelijke Beteekenis van 't Hebreeuwſe woord, ישראל Israel, zeer noeſte geweeſt, op datze het ons ter-deugden verklaarden. Zommige door de klank van 't woord bedroogen; Verklaaren ישר אל *'t Regte Gods*: En zoodaanigen Beteekenis heeft het zelfs ook Hieronymus gegeeven; die anders in de Hebreeuwſe Taal, niet heel on-ervaaren was. Doch *Hy Bedriegd, en word Bedroogen*, zeyd Druſius; want ישראל *Iſraël*, heeft een punt booven 't ſlinker Hoorn; maar ישר dat is, *Regt*, of *Regt-opſtaande*, op de regter Hoorn. Nogtans is Hieronymus van Symon de Muys, hier in onſchuldig verklaard; naademaal het veelzinds zijn gewoonte is, meer de aangenoome meeninge der beroemde Leeraars, als zijn eygen voor-te ſtellen; ſchoon hy voor hem zelven van andere gedagten is. Gelijk het dan ook in zijn Hebreeuwſe Geſchillen klaar genoeg blijkt, Dat hy van een ander gevoelen is. Inſgelijx dwaalen ook die, welke den Naam Israel verklaaren; *Een Gemoed dat Godt ziet*; gelijk Origenes doed. Of *Een Man die Godt ziet*: Als Filo de Jode, Nazianzenus, Hylarius en andere, met meeſt al d'Ooſterze Overzetters, en Iſaber Ali doen: Of als Auguſtinus den zin geeft; *Hy is Godt ziende*; daar Chryſoſtomus en Euſebius niet veel van verſcheelen. Ten laatſten zettent ook zommige over; *De Magt Overwinnende.* Maar of ſchoon, alle deeze, of ſlegts een uyt hun allen, de Oorſpronkelijke Beteekenis geraaden had, zoudenze doch haar zelven geenzinds welvoegzaam buyten Moſes konnen redden:

De reden van den Naam Iſraël by Moſes aangeweezen.

Naardien zoo wel de reden als den Oorſprong van deezen Naam, niet donkerlijk tot deſſelfs Beteekenis, in de Text-woorden aangeweezen word; alwaar ſtaat, *Dewijl gy een Vorſt geweeſt zijd voor Godt.* Derhalven agtmen dat woord zaamen-geſteld te zijn, uyt שרה *Een vorſt zijn*, of *Als een Vorſt zig draagen*, of *Om het Vorſtendom Strijden*; En אל, *Godt*: en zoo zal het, *Een Vorſt met Godt* beteekenen. Van welke verklaaringe onze

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ze Kantverklaarders niet ver-af zijn, alsse zeggen; *Een Vorst Gods*; of *Die Princelijke Magt heeft met Godt*. Gelijk uyt de volgende woorden, naa haare Overzettinge blijkt; *Want gy hebd u Vorstelijk gedraagen met Godt*. Ziet naa Gen. 35: 10. daar deeze Naam-Veranderinge noch eens Vernieuwd en nader bevestigd word. Dat'er nu by gedaan word; Uwen Naam zal *Niet meer* Jakob heeten: Zulx moetmen geenzinds zoo opneemen, als of dien Naam voortaan uytgewist, en *Nooyt meer* genoemd zou worden; (naardien het openbaar is; dat den Naam van *Jakob*, naaderhand noch dikwils in de H. Schrift, en zelfs in 't vervolg deezer Historie voorkomd?) maar het wil alleen te kennen geeven; Dat hy naar deezen, *Niet alleen* met den Naam van JAKOB, maar *ook* met den Naam van ISRAEL, onder 't Volk Gods zou genoemd worden. Naar welke makkelijke Zingeevinge het Aben-Ezra verklaard. Invoegen, *Niet*, hier zoo veel is, als, *Niet alleen*, of *Niet zoo veel*, *Niet zoo zeer* &c. Ziet diergelijke maniere van spreeken, 1 Sam. 8: 7. Joan. 7: 16. 1 Kor. 1: 17. en 1 Johan. 3:18. met het geên'er d'Uytleggers op aanteekenen.

Waarom de Naam van Jakob is gebleeven naar dat hy Israël genoemd is.

Zoo is dan in deeze Naamgeevinge, een Openbaaringe van *Zegeninge* geleegen: Naademaal daar in verklaard word, Dat Jakob, welke in deeze Worstelinge, Overmoogen had, insgelijx de toekoomende Teegenspoeden, tebooven koomen, en alle Gevaar dat hem en zijn Naakoomelingen treffen zou, onder 't geley der Goddelijke Hulpe verduuren zou. Daar-en-booven word hem ook hier, het Regt der Eerst-Geboorte niet duysterlijk Bevestigd; 't welke hy door de Goddelijke Voorzienigheyd verkreegen had; en daar door alzoo booven Esau en zijn Geslagte gesteygerd was. Want die zig als *Een Vorst* met Godt zelve gedraagen had, had niet te Vreezen, Dat hem eenig Menschelijk Geweld Overmoogen zou. En alhoewel het ons misschien een weynig te maager zal voorkoomen, wanneer de vermaarde Jode Abrabanel, de Stoffe deezer Zeegeninge hier in steld; Dat den Engel volgens de maniere der Worstelaars heeft moeten bekennen, dat hem Jakob in de Worstelinge, *Overmoogen* heeft, (zoo dat hy van hem Overwonnen en t' Onder-gebragt was) zullen wy nogtans dessels woorden, om datze opmerkelijk en fraay tot de Zaak zijn, hier inlassen. *De Zegeninge*, zeyd hy, *bestond hier in, Dat den Engel Belijden moest, dat hy van Jakob Overwonnen en hy den Overwinnaar was. Want dat is de Zegeninge onder de Worstelaars, dat ymand zijnen Makker ter Aarden smijt, en alzoo over hem Heerscht: Of dessels Makker is gehouden hem te Zegenen, en opentlijk te Belijden, Dat hy hem Overmoogen heeft; en alsdan isset niet meer noodig, de Worstelinge t' agtervolgen. Zoodaanig heeft den Man gedaan die met Jakob Worstelde, en tot hem zeyde; Hoe is uwen Naam? En als hy die Beleed, heeft hy tot hem gezeyd; Uwen Naam en zal van weegen de Voorspellinge der Overwinninge, niet meer* Jakob *genoemd worden; dewijl gy in uwe Ermen Sterker geweest zijd als ik; maar gy zuld* Israël *genoemd worden, naademaal gy Godt te-booven gegaan zijd, en booven de Menschen vermoogen hebd. Zoo dat hy wil zeggen; Gy hebd door Regtschaapen Dapperheyd, en niet door Bedrog, my te-booven gegaan.* Dus verre Abrabanel. Die ons geenzinds in twijffel laat, of de Belijdenis van deezen Worstelaar, heeft merkelijk tot de Eere van Jakob behoord; en een groot deel der Goddelijke Zegeninge willen aanduyden. Zoo nogtans, Dat de Zegeninge in deeze zaak, die door de Overwinninge beteekend wierd, veel Hoogdraavender en van meer Vermoogen is geweest. Gelijk dan aan d'andere zijde, zoo gereed niet aan-te neemen is; Dat deêze Naamgeevinge eenigzinds op de gewoonte der Worstelaars gezien heeft; alhoewel dezelve ligt een schemeragtige gelijkheyd daar meede kan gehad hebben. Onder-en-tussen liet het Jakob van zijn kant, by deeze Grootze Naamgeevinge niet berusten; maar verstout zig insgelijx, naar den Naam van zijnen Teegen-Worstelaar te vraagen, zeggende; *Geest doch uwen Naam te kennen?* Of als andere Vertaalen; *Ik bid u geest*

Hoedaanigen Zegening in deeze Naam-veranderinge geleegen was.

Die naader word aangeweezen.

Fraaye reden van Abrabanel hier over van de Worstelaars ontleend.

Die verder naa gedagt word.

Waarom Jakob naar den Naam van zijn Teegen-Worstelaar

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

vraagd naar dat hy reeds van hem met den Naam Israël Gezegend was. Gen. 32: 29.

geeft my uwen Naam te kennen? Dit zal misschien veele wonder schijnen; naademaal immers Jakob nu al, uyt meer dan een Proefstuk had konnen weeten, Dat het Godt was, die met hem Geworsteld had. Voorzeeker had het heftig Verwringen van zijn Dye, genoeg te kennen gegeeven, Dat deeze Worstelaar meer dan een Mensche was. Ook had hy van hem den Zegen Af-gebeeden; dien hy wist dat men alleen van Godt Af-bidden moet. Jaa de meeste Godsgeleerde meenen, Datter niet en schijnd te moeten getwijffeld worden, of hy heeft zelfs uyt de Naamgeevinge, *Israël*, konnen verneemen, Dat het Godt was, dien hy Overwonnen had. En alhoewel Junius en Tremellius staande houden; Dat hier het agterste is voor-aangesteld; (als of de Vraage voor de ingeslootene Zegeninge, onder den Naam Israël geschied was) en daarom aldus Overzetten; *Maar Jakob Biddende, zeyde hy; Waarom vraagd gy naar mijnen Naam? Eer dat hy hem Zegende.* Zoo is doch die Verzettinge onnoodig. Ook verzeekeren ons vermaarde Taalkundigers, dat de woorden; ויברך אתו שם, geen andere Vertaalinge draagen konnen. En daarom willen, Dat men veel-meer behoord te zeggen, dat het Jakob geenzinds is onbekend geweest, Dat het Godt was van wien hy de Zegeninge begeerde en ook ontfangen heeft; welkers byzondere Goedheyd hy in-agt neemende, hem aanleydinge gegeeven heeft, naar zijnen Naam te vraagen; op dat hy langs-zoo-meer in zijne kennis toenam. Dit was voorzeeker een prijsselijke Begeerte: Maar dewijl de bestemde tijd noch niet voorhanden was, in welke Godt zig op 't volkoomenste Openbaaren wilde; heeft Jakob slegts dusdaanig-een afwijzend Antwoord bekoomen; *Wat vraagd gy naar mijnen Naam?* Of *Waarom is 't dat gy naar mijnen Naam vraagd?* Gen. 32:29. Alwaar de LXX Overzetters, uyt Judic. 13:17. by-doen; *Want die is doch Wonderlijk*: En de Griekze Uytleggers teekenen daar op aan, dat deeze inlas, in geen Hebreeuwse Affschriften gevonden word. Waarom nu deeze Worstelaar zijn Naam aan Jakob weygerd opentlijk bekend te maaken, daar over zijn verscheyde Bedenkingen gevallen; en wy hebbender terstond yts van gerept; zoo gy'er op gelet hebd. De Gemeene Uytleggers willen; *Dat het geschied is, om Jakob te-meer te Verzeekeren, Dat hy met geen Mensche Geworsteld had.* Doch hier van verscheeld Abrabanel, met zommige Joodze Meesters, welke meenen, dat hierom den Naam aan Jakob versweegen is; om dat hy geweeten heeft, dat het by de Worstelaars gebruykelijk was, dat den Overwinnaar den Verwonnenen, by zijn Naam, als een Dienstknegt tot Dienstbaarheyd konde roepen, wanneer het hem beliefde: En zoo zou het geschied zijn, Dat de Engelen, Slaaven der Menschen wierden, 't geên hier verhoed is. Maar dit heeft Rabbi Nachman, by den zelven Abrabanel heel anders opgevat. *Vraagd gy*, zeyd hy, *naar mijnen Naam, daar u doch uyt dien te kennen, geen Profijt kan toekoomen? En daar ook geen Vermoogen noch Kragt, dan alleen van Jehova is? En daarom, of gy my schoon Hoog en Diep zuld Aanroepen, zal ik u geenzinds antwoorden, noch uyt Benaauwdheyd redden: Maar ik zal u heeden Zegenen, terwijl my zulx gebooden, en betaamelijk te doen is.* Andere bevestigen, Dat deeze Worstelaar, daarom zijn Naam niet en heeft willen Openbaaren; om dat de Naamen der Engelen veranderd worden, volgens de maniere van haare Verrigtinge en Dienst. In welke gedagten Lyranus, Salomon Jarchi is naargevolgd. Andere zeggen, Dat het geschied is, op dat de Naakoomelingen Jakobs, met deezen Naam, geen Afgoderye zouden pleegen. Ook ontbreekender geen welke meenen, Dat deezen Engel, dewijl hy den Naam van de Zone Gods droeg; van dien Naam geen antwoord wilde geeven; om dat de Naam van *Het woord*, dat *Vleesch* zou worden, voor de Vleesch-aanneeminge, verborgen was. Hoedaanige Bedenkingen, al-te verre en buyten 't Oogmerk van den Spreekenden Worstelaar schijnen gehaald. Beeter en naader aan de waarheyd, heeft moogelijk Rivet hier vermaand, *Dat Godt gewild heeft, dat Jakob*

Waarom Jakob afgeweezen, en den Naam van zijn Teegen Worstelaar niet en is bekend gemaakt.

En hoe by Rabbi Nachman naader verklaard.

Bedenking der geener die meenen dat de Worstelaar Kristus, hier zijn Naam heeft willen verbergen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Jakob met die Beteekenis zou te vreeden zijn, welk hy hem zelfs ingegeeven had, wanneer hem het volle Ligt toeſcheen. Te minder miſſchien verwonderlijk alſwe zien, Dat een diergelijke antwoord van den Engel of Man Gods, aan Manoah gegeeven is, Judic. 13:18. zeggende: *Waarom vraagd gy dus naar mijnen Naam, die is doch Wonderlijk?* Want Godt weederhoud dikmaal, d'onnoodige Bekommeringen; zoo dat hy niet zoo-zeer tegelijk de geheele Openbaarmaakinge van zijnen Naam, als wel dat hy de Beteekende zaak daar van, door de Uytwerkinge in 't toekoomende belooft te beveſtigen. Anders is den Naam JEHOVA, aan de Vaderen des O. Verbonds, geenzinds Onbekend geweeſt; gelijk te zien is; Gen. 4:1, 26. 12:8. 13:4. 14:22. 15:2. 16:2. 18:14. 19:13. 22:16. &c. Waar teegen niet en ſtrijd, Dat Godt, wanneer hy zig naaderhand, met zijn eygen Naam aan Moſes bekend maakte, (op dat hy hem daar meede afgerigt, tot Farao zond Exod. 6:2.) zelve betuygd, Dat hy Abraham, Iſaak en Jakob, wel verſcheenen was, *Als Godt de Almagtige*; maar met *Zijn Naam* JEHOVA, *niet en was Bekend geweeſt*: Naardien aldaar niet geſprooken word, van een blote Kennis van dien Naam; maar dat zy niet gezien en hadden, Wat de Naam JEHOVA beduyde, in de Uytvoeringe en Vervullinge zijner Beloften; welkze noch niet ondervonden hadden waaragtig te zijn. Gelijk ons in de Hiſtorie van de Uyttogt der Kinderen Iſraëls, met meerder welvoegzaamheyd zal af-te doen ſtaan. Onder-en-tuſſen hebben eenige gezeyd; Dat men de reden hier van niet onderzoeken moet, om datze Godt niet Geopenbaard heeft: Of men kan zeggen meenenze, Dat in deeze Vraage, eenige Menſchelijke Kurieusheyd geweeſt is; en Godt daarom geweygerd heeft, zijn Naam bekend te maaken. En dewijl ook Godt zijn Naam reeds genoeg aan de Patriarchen, en Inzonderheyd aan Abraham had bekend gemaakt, ſcheen 't onnoodig dat Jakob naar eenen anderen Naam vraagde; en daarom moeſt hy zig met den bekenden Naam vernoegen, gelijk hy ſchijnd gedaan te hebben. Zulx nu alleen te bezien ſtaat, met hoedaanigen erkentenis Jakob deeze Zegeninge vergolden heeft? Die niet alleen hier in beſtaat, Dat hy de plaatze deezer Worſtelinge, den Naam van פניאל *Pniël* opdraagd, (dewijl hy *Godt van Aangezigte tot Aangezigte* gezien had;) maar dat zulk-een Hoogdraavend Gezigte aan hem geſchied zijnde, *Zijne Ziele nogtans Behouden was*, Gen. 32:30. De LXX Overzetters, verklaaren PNIEL *De Gedaante Gods*; en Aquila, *Het Aangezigte van de Sterke Godt*: Andere, *Het Aanzien Gods*. Gelijk ook anders *Penuël*, de plaats is, alwaar 1 Kon. 12:25. gezeyd word, Dat Jerobeam de Stadt *Penuël* Bouwde; geleegen over de Jordaane onder de Stamme Gad. Maar wanneer Jakob de Oorzaak van deeze Naamdigtinge PNIEL, hier in ſteld, Dat hy Godt *Van Aangezigte tot Aangezigte* gezien had; En dat zulx ook van Moſes getuygd word, Exod. 33:11. *De Heere ſprak tot Moſes, Aangezigte aan Aangezigte, gelijk een Man tot zijnen Vriend ſpreekt.* Schijnd'er te konnen gevraagd worden; Hoe Godt nogtans ontkend, Dat zijn Aangezigte van ymand kan Gezien worden; Exod. 33:20? *Gy en zoud mijn Aangezigte niet konnen Zien; want my en zal geen Menſche Zien ende Leeven?* Doch hier antwoorden de Godsgeleerde; Dat beyde zoo wel Jakob als Moſes, Gods Aangezigte gezien hebben, te weeten; Het uytwendig Teeken van Gods byzondere Teegenwoordigheyd; in welken Zin, Godt van Mond tot Mond tot Moſes ſprak; naamelijk door een Ongewoone meededeelinge van zijnen Wille; even als die doen, die zeer gemeen met ymand ſpreeken. En daar word by veele niet aan getwijffeld, of Jakob heeft niet anders gezien, als Godt in een Mannelijke gedaante, onder welke hy geagt word, zig aan hem vertoond te hebben. 't Geên minder moeyelijk te begrijpen vald, wanneer wy zulx gelooven, veel-eer in een Nagtgezigt en in den Droom geſchied te zijn, dan Waakende met een aangenoomen Lichaam, daarmen al-te ligt toe komd. Hoemen 't nogtans neemd; egter heeft noch Jakob,

En hoe zulx van Rivet verſtaan is.

Gods Naam Jehova ſchijnd lang voor deeze Worſteling aan de Vaders bekend geweeſt te zijn.

Met welk een erkentenis Jakob deeze Zegeninge vergolden heeft.

De Naamdigting Pniël van hoedaanigen beteekenis.

Hoe Jakob Gods Aangezigte gezien heeft.

noch Moſes, zoodaanig Gods Aangezigte gezien, datze zijn Weezentlijkheyd, of Openbaaringe van deſſelfs volle Heerlijkheyd aanſchouwd hebben; naardemaal aan niemand in dit Leeven gebeuren kan te Zien, 't geên alleen voor het toekoomende Leeven bewaard word. Doch hier ſchijnen wy noch maar halver-weg te zijn, in 't geên'er t' Onderzoeken ſtaat: Wy dienden ook te weeten, in wat Zin, en waar van daan Jakob, wanneer hy Godt van Aangezigte tot Aangezigte gezien had; daar by voegd; *En mijne Ziele is Behouden geworden*? Want alhoewel de meeninge, Dat Godt met Waakende Oogen, niet buyten 't uyterſte Gevaar des Leevens kan gezien worden, uyt Exod. 33:20. voortgekoomen is; *My en zal geen Menſche zien en Leeven.* (en dat zulx ook 't gevoelen der H. Vaderen des O. Teſtaments is geweeſt, gelijk aan Gideon gebleeken is; Judic. 6:22, 23.) ſchijnd het nogtans verwonderlijk, Waar doch Jakob, en zelfs voor hem, Hagar, Gen. 16:13. aan deeze kennis gekoomen zijn, Datze dit even zoo, van *Het zien Gods* gelooft hebben? Eer wy hier op voldoen, diend'er aangemerkt, Dat Moſes Exod. 33:20. van zoodaanigen *Godt-Gezigte* niet en handeld, dat in zeeker kennelijk Teeken van Gods Teegenwoordigheyd geſchied, om 't welk hy hier heel-geen aanzoek doed: Naardien hy Godt alreede op zulk-een wijze in de Vlam van den Brandenden Braamboſch, als in een uytſteekend Teeken der Goddelijke Teegenwoordigheyd gezien had? Ook handeld hy niet van de Weezentlijke Teegenwoordigheyd, maar van 't Zien van 't Goddelijke Aangezigte, dat Moſes bad, in d'aldervolmaaktſte Glans, en Heerlijk-blinkende gedaante, met Sterffelijke Oogen te Beſchouwen. 't Geêne teegens de Betuyginge van Jakob vergeleeken, ons ſchijnd te verzeekeren, Dat ook deeze meeninge, den Geloovigen aangebooren en Ingeplant is, door het Denkbeeld der Goddelijke Majeſteyt, en alle Dingen, welke door haar Voortreffelijkheyd, Godt 't aldernaaſt koomen: Als meede door 't Getuygenis van des Menſchen Geweeten, welk hem heymelijk Beſchuldigt, Dat hy van weegen de Zonde, Gods Aangezigte Onwaardig is t' aanſchouwen: Waar door het dan gebeurd, Dat haar de Goddelijke Dienſt-Knaapen, zoo lang als Boden van den Regtveerdigen Regter, Verſchrikkelijk voorkoomen, tot Godt haar door zijn Goedertierendheyd, Zegend en Beveſtigd. Gelijk het dan ook niet onwaarſchijnelijk is, Dat deeze meeninge in vervolg van tijd; zoo wel toegenoomen heeft, uyt het qualijk verſtaan van Moſes woorden, als uyt het Verhaal van anderen, welke zoodaanigen Vreeze ondervonden hadden. Maar gelijk eenige meenen, Dat Jakob dit niet zeggen kon, by-aldien hy Godt maar in den Droom gezien had, alzoo heeft Ridderus dit ook zeer blaauw daar meede Verantwoord; naardien de Goddelijke Openbaaringen door Droomen, niet minder Waaragtig dan de Waakende Verſchijningen zijn geweeſt: Let eens op des Mans eygen betuyginge, Gen. 28:16, 17, 18. Booven deeze opmerkelijke Betuyginge van Jakob, ſchijnd ook noch een zoort van Dankzeggelijke erkentenis, in deſſelfs Huysgezin en Naakoomelingen uyt-te blinken; welke hier in beſtond, Dat haare Geſlagten ter Eeuwiger Gedagtenis van haar Vaders Kreupelheyd, in het Spijs-Nutten van Geſlagt Vee, haar van dit deel te Eeten, Onthouden hebben. Waar toe dan Moſes dit volgende van deſſelfs Hinkende Gangk, heeft aangeteekend; *Ende de Zonne rees hem op als hy door* Pnuël *gegaan was; Ende hy was Hinkende aan zijne Heupe*, Gen. 32:31. Hoedaanig het met Jakobs Verwrongen Heupe geſchaapen ſtond, is reeds genoeg gezeyd: Diend alleen weegens zijn Kreupel-gaan aangemerkt; Dat de reden van Moſes, waarſchijnelijk wil te kennen geeven; Dat de Uytleedinge van het Dye-Been, niet geheel-en-al buyten de Holle Pan, van het Heupe-Been, is Gewrongen geweeſt, naardien de kennis der Menſchelijke Been-Koppelinge, ons nu al geleerd heeft, Dat Jakob in zulken geval, op geenderleye wijs had konnen gaan; zoo dat'er geen *Hinken* aan en zou te pas gekoomen zijn. Waarom het zommige toeſchijnd,

Hoe Jakob zeyd dat zijne Ziele behouden was, zoo hy Godt niet Gezien heeft.

En of hy geweeten heeft dat Godt niet Leevendig kan Gezien worden, en waar hy dat geleerd had.

Gedagtenis van Jakobs Verſtuykte Heupe onder zijn Naakomelingen bewaard.

De Verſtuykinge van Jakobs Heupe naader overdagt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ſchijnd, dat in deeze Worſtelinge, de Band der t' Zaamenvoeginge, alleen Verſtuykt en Verwrongen is geworden; zoo datter onder de Beweeginge van 't Ingeleede Dye-Been, ook een uytrekkinge van de Peezen der Spieren en Zenuwen geſchied is, die de Heupe Verſwakt, en de Gangk Pijnelijk maakten. Of indien wy een geheele Uytleedinge gelooven; is Jakob, eer hy dus Hinkende van hier ging, voorzeeker Geneezen geweeſt; alhoewel nogtans niet geheel-en-al, als Junius en Toſtatus willen; maar zoodaanig, Dat in 't Verſwakte Lid, een weynig Pijn, en Naa-ween overgebleeven was, die hem genoegzaam beletzel gaf, niet zonder Hinken te konnen voortkoomen: Want in zulken Zin ſchijndmen Moſes woorden, ſpreekende van Jakobs Optogt door Pnuel, te moeten opneemen. Hoe lang hem dit *Hinken* by-gebleeven is, is onzeeker: Eenige willen dat het altijd-duurende is geweeſt; en wy hebben ook alreede te vooren, uyt d'ervaaren Heel-Kundigers getoond, Dat deeze Bezeeringe, alſſe door een waare en geheele Uytleedinge bekoomen is, zelden of nooyt, volkoomen Geneezen word: Andere nogtans ſtellen, Dat Jakob wanneer hy te Sichem aanquam, teenemaal Geneezen was: Haar grondveſt neemende uyt Gen 33:18. En wy zullen niet naalaatig zijn, om wanneer de Rigtdraad der H. Hiſtorie, ons tot daar toe met Jakob zal heenen geleyd hebben, weederom aan deſſelfs *Kreupel-gaan* te gedenken. Maar naardien in de Ontmoetinge van Eſau, geen gewag van Jakobs Kreupel-gaan gemaakt word, en ook nergens blijkt, Dat Eſau naar de Oorzaak, van zijn Broeders Quaalijk-gaan, gevraagd heeft; hebben eenige daar uyt voor-vaſt gelooft; Dat alhoewel de Pijn een tijdlang in het Been gebleeven is, en by gevolg ook de Kreupelheyd; hy nogtans Geneezen is geworden, eer hy by zijn Broeder quam. Te meer meenenze waarſchijnelijk, naardien Jakob in zijn Verontſchuldiging, als niet konnende Eſau in 't Voort-reyzen zoo ſpoedig volgen, geenzinds aan zijn Kreupel-Been gedenkt, maar de ſchuld van zijn draalen, veel-eer op zijne Kinderen en den Omſlag zijner Kudden en Zoogende Schaapen leyd, Gen. 33:12-15. Doch dit gaat zoo heel zeeker niet; Want Eſau kan naar zijn Broeders Kreupl-gaan gevraagd hebben, zonder dat Moſes zulx aangeteekend heeft. Ook kan hy 't zelve gezien hebben, zonder daar naar te vraagen, dewijl 'er in deeze opmerkelijke Ontmoetinge, een hoogdraavender Stuk was af-te doen. Jaa hy kan onder het dikmaal en Beleefdelijk Neederbuygen, Dat Jakob in 't aan-naaderen deed, geheel-en al, op de gewoone Gang van zijn Broeder niet gelet hebben: Alhoewel men 't nogtans zou moogen giſſen; om dat Eſau, ziende zijn Broeders Swakheyd ter Gang en Neergebooge geſtalte, de eerſte heeft willen zijn, die toeliep en Jakob om den Hals viel, Gen. 33:4. En dat Jakob de Traagheyd van zijn Voort-reyze, niet op zijn Hinkende Gang, maar op zijn Groote Omſlag leyd, quam hem hier veel beeter te pas, naardien hem Eſau, of liever hy zig zelven, had konnen raaden, hem van een Laſt-Beeſt te bedienen, dewijl hy immers noch aan Kemelen, noch Ezelen gebrek had; en hy ook in zijne Vlugt uyt Charan tot hier toe, zijn Vrouwen en Kinderen, op Kemelen gelaaden had. Doch, datze nu alle te-Voet gingen, geſchiede uyt een Onderdaanige betuyginge van Eerbied voor zijn Broeder Eſau, dien hy *Zijnen Heere* noemde. Dus zou het konnen zijn, Dat Jakob al zijn Leeven Gehinkt heeft; alhoewel hy zulx naaderhand, zonder Pijn kan gedaan hebben. Ten zy dan dat wy de Bezeeringe zijner Heupe, van heel kleen belang, en vry minder ſtellen, als wy tot hier toe gedaan hebben: Waar toe by Moſes weynig heul te vinden is; naardemaal hy zelfs ook noch op 't afſcheyd van deeze Hiſtorie, ons in dit zelve gevoelen hier door ſchijnd te beveſtigen, Dat hy geenzinds vergeeten heeft, aan de Inſtellinge te gedenken, welke de Kinderen Iſraëls tot een Gedagtenis van haar Kreupelen Vader, van die tijd af, naauwkeurig Onderhouden hebben; zeggende, *Daarom en Eeten de Kinderen Iſraëls, de Verrukte Zenuwe niet, die op het Gewrigte*

Hoe lang Jakob aan dit Verſtuykte Been Gehinkt heeft;

Bedenkingen welk ſchijnen te bewijzen dat Jakob gants Geneezen was als hem Eſau ontmoet is.

En zulx niet aanneemelijk geagt.

Jakob heeft waarſchijnelijk altijd Gehinkt.

Gen. 32: 32.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

De Joden Eeten de Verrukte Zenuwe, dat is, het agterdeel der Geſlagte Beeſten niet, ter Gedagtenis van Jakobs Hinken.

Verſcheyde meeningen en Vertaalingen daar over

wrigte der Heupe is, tot op deezen Dag; om dat hy het Gewrigte van Jakobs Heupe, aangeroerd had aan de Verrukte Zenuwe. Aldus zettent d'onze over. Doch de Gemeene Latijnze Bybel heeft; *Daarom en Eeten de Kinderen Iſraëls die Zenuwe niet, die Verdroogd is in de Dye van Jakob, tot op deezen Dag toe, om dat hy de Zenuwe van zijne Dye, aanraakte, en daar door Ongevoelig geworden is.* Voor *Verrukte Zenuwe*, of *Verdroogde Zenuwe*, als de Grieken en de Targum van Onkelos hebben, heeft Joſefus *Span-Zenuwe*, en ook zommige *Span-Aader* gezet. Doch de Arabiſze Text; *De Vrouwelijke Zenuwe*; en verſtaan daar door het Mannelijke Teel-Lid. Van welke meeninge ook zommige Joden zijn, die by Aben-Ezra voor Gekken te-Boek ſtaan. Anders zijn de meeſte onder hen van Oordeel, Dat hier, *De Zenuwe der Vergeetenheyd* moet verſtaan worden; om dat de zelve van zijn plaatze bewoogen en afgegaan is, gelijk als of zy haar plaatze Vergeeten had. Van welke Zenuwe zy zelve, volgens 't Verhaal van Fagius, aldus Schrijven. *Die Zenuwe is een lange Zenuwe; welkers Hoofd gevoegd is aan het Been dat aan't Steert-Been hangd; van welk het afdaalende, zig over de Heupe uytſtrekt: In den Talmud doorgaans* Hizon *genoemd, om dat het by-naar het uyterſte van't breede deel der Dye inneemd, maar in een Voogel niet gevonden word.* Kimchius heeftze met de ſtrax-gemelde Overzetters, Inſgelijx genoemd, *De Zenuwe die Verdroogd is.* Doch andere brengen 't woord נשה, af van *Verheffen*, of *Opgeligt-worden*; als of men *Een hooge Zenuwe* zey. Waar teegen nogtans de Klank-Stippen ſchijnen aan-te loopen. Dus noemen 't onze Vertaalders moogelijk beeter, De *Verrukte* of *Verſtuykte Zenuwe*, by-naar in dezelve zin, als de Joden zeggen, *De Zenuwe der Vergeetenis.* Want naardien נשה de beteekenis heeft van *Vergeeten, Afwijken*, of *Uyt zijn plaats bewoogen worden*; en dat het geene uyt zijn plaats Wijkt, zijn voorige ſtand Vergeet; iſſet een-en 't zelve, of men zeyd, *De Verrukte* of *Verſtuykte Zenuwe*, of *De Zenuwe der Vergeetenis.* En in dusken zin, heeft ook Jeremias gezeyd; Kap. 23: 39. *Ik zal u Vergeetende Vergeeten*; of *Uyt de plaatze zettende, zal ik u Uytzetten.* Doch de Zenuwen zelve, zeyd de vermaarde Bartholinus, worden niet eygentlijk *Verſtuykt.* Alhoewel de Joden haar zoo digt aan deeze benaaminge houden, Dat zelfs de Heupe-Pijn, die onze Genees-Meeſters *Sciatica* noemen, by haar GID-HANNASSEH, dat is, *De Kruypende Zenuwe*, genoemd word: Hoedaanigen benaaminge moogelijk ook niet on-eygen, aan de *Gigt-Pijn* der Heupe te agten is.

d'Onkennis van 't Bezeerde deel, of Zenuwe aan Jakobs Dye maakt dat de Joden het gantze Agter-Deel der Geſlagte Beeſten niet en Eeten.

De Joden dan die zig van deeze Zenuwe Onthouden te Eeten; Beſchrijven ons dezelve, d'Eerſte uyt de Vier Zenuwen te zijn, die in de Dye voortgaan, en zig in de Vleezige Huyd van de Dye met Takken verdeeld, en in die Spieren eyndigen welke het buyten-deel der Dye bekleeden. En om dat deeze Zenuwe, niet zoo ligt aan elk Reyn Dier te onderkennen is, daarom Eeten de Joden dat geheele Spier-agtige deel niet. Ook zijn'er van haare Schrijvers, wijdloopige Verhandelingen t' zaam-gepampt, waar in onderzogt word, In wat Dieren, deeze Bezorginge moet in-agt genoomen worden. Waar toe dan ook Maimonides geleerd heeft, Dat aan de Voogelen ſlegts op een Gelijkvormige wijze, een Zenuwe aan dit gedeelte, toege-eygend word.

Wie deeze gewoonte heeft ingeſteld, is niet regt bekend.

Van wie, en om wat reden, dit alzoo te Onderhouden is Ingeſteld, daar over zijn de Geleerde niet eens-gezind. Zommige willen, Dat de Bygeloovigheyd, dat gebruyk onder de Naakoomelingen Jakobs heeft ingevoerd; dewijl daar af, geen uytdrukkelijk gewag in de Wet Gods gevonden word. Waar teegen, als zommige aanmerken, Dat Moſes den Oorſprong daar van, eenigzinds ſcheemeragtig op Jakob zelfs ſchijnd te betrekken; verſcheeld zulx weynig van verſcheyde Vermaarde Schrijvers, welke van Oordeel zijn; Dat Jakob dit gebruyk, door Goddelijk Ingeeven inagt genoomen, en zijn Naakomelingen aanbevoolen heeft. Nogtans meenen onze Kantverklaarders, Dat d'Iſraëliten zig van deeze Zenuwe en het

Vleeſch

Vleesch omtrent dezelve te Eeten, niet uyt Bygeloovigheyd, of Godsdienstigheyd Onthouden, maar tot Gedagtenis van deeze Worstelinge en Overwinninge, aan Jakob en zijne Naakoomelingen vergund. 't Geên, om dat het eenigzinds naar Joodse Viezigheyd riekt, zommige niet al-te wel behaagd; terwijl zy agten, dat de Joodse Meesters gants quaalijk Leeren, Dat het Oogmerk deezer Instellinge, was, Op dat Jakob door die Voorbeeldinge, eensdeels de Rampspoeden, die Israël te Overwinnen had, zou affchaaduwen; en anderdeels de Verlossinge, die haar door den Messias zou te weege gebragt worden. Andere Joodse Schrijvers spreekender meer in 't Onzeeker van: In Pirke Eliëzer word dit gevonden; *Jakobs Zenuwe aangeraakt, wierd als 't Vleesch van een Dood Schepzel; daarom is 't den Kinderen Israëls Onge-Oorloft te Eeten van die Zenuwe.* En in den Talmud; *De Kinderen Israëls zijn Verpligt haar van het Eeten der Zenuwe te Onthouden, zoo wel Buyten als Binnens-Lands; en dat zoo wel in de Gemeene Spijze, als in de Heylige; in Vee en in wilde Beesten; in de Regter Heupe van een Been, ende in de Linker; maar niet in de Voogelen, om datze geen* Holligheyd *hebben in de Heupe.* Zoo dat wie Eet van een Zenuwe *die* Verkrompen *is, de groote van een Olijf, zal het met* 40 *Slaagen Boeten.* En zoo heeft meede Maimonides aangeteekend, in zijn Verhandelinge *Van de Verboode Spijzen.* En gelijk de Joden omtrent deeze Zenuwe zeer Zorgvuldig zijn, om alle Takken met het Vleesch daarze in zijn, uyt alle Beesten dieze Slagten en Eeten, uyt-te snijden en weg te doen; alzoo zeyd ook Maimonides in zijn *Traktaat van de Offerhanden*; Dat wanneer de Stukken van 't Brand-Offer uytgesneeden en Gezouten wierden; alle de Deelen op den Altaar geleyd, en de Zenuwe die Gekrompen was, uytgenoomen, en op de Assche geworpen wierd, die in 't midden des Altaars was. Dat onder-en-tussen veele onder hen, Jakob voor den Insteller deezer Gedagtenis-Vieringe houden, kan niet duysterlijk uyt Rabbi Levi Barcelonita vernoomen worden, als hy zeyd; Dat Godt door dee-„ze maniere, d'Israëliten heeft willen Vermaanen, Dat ofze schoon veele Be-„naauwdheeden in haar Ballingschap, van de Heydenen en Kinderen Esaus „zouden te lyën hebben; zy nogtans vastelijk te gelooven hadden, Datze „daar in niet Vergaan, maar haaren Naam en Geslagte, Eeuwig blijven; en „dat de Verlosser koomende, haar uyt der Vyanden handen Verlossen zou. „Hy voegd'er by; Dat dien Engel, welke met Jakob Geworsteld heeft, „De Vorst van Esau is geweest, welke hem met zijn Gantze Zaad, heeft „willen Uytdelgen: Maar niet konnende, heeft hy hem alleen Benaauwd, „door het aanraaken van zijne Heupe. En op dezelve wijze, Benaauwd het „Zaad van Esau, het Zaad Israëls; die nogtans de Behoudenis weedervaa-„ren zal. Want gelijk wy aan onzen Vader Jakob bevonden hebben, Dat „de Zonne tot dessels Gezondmaakinge en Behoudenis uyt Benaauwdheyd, „is opgegaan; alzoo zal ons ook de Zonne van den Messias Opgaan, en on-„ze Teegenspoeden Geneezen en daar uyt Verlossen; Amen, *Het geschiede* „*alzoo in Onze Daagen.* Maar dit zijn alweederom die zoete Droomen der Raazende Rabbijnen, waar van wy niet heel-lang te vooren gerept hebben. Want niet den Engel of Vorst van Esau, maar de Zegenenden Godt, heeft met Jakob op zeekere wijze Geworsteld. Ook draagen immers de Israëliten onder de Naakoomelingen van Esau, thans geene Slavernye; noch haar en blijft geen Hôope van Verlossinge over, ten zijn sy zy De Messias der Weereld, die al voor lange gekoomen is, voor dezelve Verlosser aanneemen die Belooft was. 't Zal dan veel-beeter klinken, als wy zeggen; Dat Jakob deeze Gewoonte in gebruyk gebragt, en zijn Naakoomelingen, als een Gedenk-Teeken van die byzondere Weldaad en Eere (dieze van haar Vader in deeze Worstelinge ontfangen hebben,) voorgeschreeven heeft. Of misschien, Dat zijne Naakoomelingen, 't zelve alzoo tot Gedagtenis, Goet-gevonden hebben te doen. En naardien Moses hier aan gedenkt, kan het zelfs in Jakobs

Eenige Joden spreken daar van in 't onzeeker.

Nogtans hebben zommige Joden, Jakob voor den Insteller van die gewoonte gehouden.

Gen. 32. 31.

Welker meeninge met onwaarheeden beswagteld is.

Jakobs Huysgezin zijn begin genoomen hebben; gelijk de Joden van Hamans Bloeddorstig voorneemen Verlost zijnde, tot Gedagtenis, het *Feest* PURIM hebben ingesteld, Esth.9:26. Gelijk'er ook geene ontbrooken hebben, welke zeyden, Dat dit Deel niet Gegeeten wierd, om dat de Messias uyt de Heupe van Jakob moeste voortkoomen. Hoe het'er ook om zy, wy zien noch heedensdaags, Dat geen Jood, behalven misschien in Italien; De Agterschouder van eenig Slagt-Beest Eet; maar dezelve aan de Kristenen verkoopen, gelijk bekend is. En dat Moses d'herkomst van die Gewoonte, niet zoo-zeer Jakob als wel zijn Nakoomelingen toepast, is moogelijk uyt hem zelfs te gissen, overdenkt alleen, Gen.32:32. En 't zal hier van genoeg zijn, om nu met een welvoegzaam afscheyd, tot de Bly-eyndige Ontmoetinge van Esau, en de Broeder Jakob, over-te gaan.

d'Agterschouders van geen Beest te Eeten, is waarschijnelijk van de Israëliten zelfs ingevoerd.

Naar dat dan al deeze Opmerkelijke dingen, de Vader Jakob waaren overgekoomen, heeft hy ten laatsten zijn Broeder Esau, met Vier Honderd byhebbende Manschap, van verre gezien. Als wanneer het hem hoog tijd scheen, zijn Huys-Genooten, in zoodaanigen rang te schikken, als hy wilde Datze zijnen Broeder met d'aanzienelijkste Onderdaanigheyd ontmoeten zouden. Hoedaanig hy zijn Geschenk, dat in 580 stuks, allerhande Vee bestond, voor-af in goede Ordening geschikt had, hebben wy in 't voorgaande Hooftstuk aangeweezen; en wat daar aan resteerd, zal u 't volgende Print-Tafereel, leevendig genoeg voor Oogen brengen. Daar op is dan Jakob zelve, met zijne Vrouwen en Kinderen gevolgd; dien hy zoodaanig in Dry Geleederen schikte, dat bey de Dienstmaagden, *Zilpa* en *Bilha*, yder met haare twee Zoeen, *Gad* en *Aser*, *Dan* en *Nephtali*, de voortogt hadden. Daar naar volgde zijne Huysvrouwe Lea met haare Zes Zonen, *Ruben*, *Simeon*, *Levi*, *Juda*, *Issaschar*, *Zebulon*, en de Dogter *Dina*. Doch Rachel met haaren Zone *Josef*, had d'alder-agterste rang. Maar *Hy zelve*, als Hooftman en Geley-Vorst van al deeze Benden, *Ging voor haare Aangezigten heenen*, Gen. 33:3. Waar teegen niet en strijd, Dat andere, het Huysgezin van Jakob, *In Vier Troepen* deelen; want daar zijnder even-zoo veel geweest: Maar wy meenen uyt Gen. 33:2. vermaand te worden, De Dienstmaagden, beyde in Een Gelit te zetten; en de Vrouwen agter malkander; en zoo worden de *Vier Troepjes*, tot Dry Geleederen: Waar van Jakob voor-uytgaande, *Het Vijfde* maakte. 't Welk wy voor-af zeggen, om dat wy zulx ook even-zoo in onze Print-Verbeeldinge hebben waargenoomen. Dus stelde Jakob de Liefste Panden in de Agter-togt, en alzoo in de Zeekerste plaatze; op dat by avontuur, de Voorste Geslaagen wierden, de Agterste eenige Ontkoominge mogten vinden. Gelijk hy ook door die zelve Raadslag, zijn gantze Haave in Twee Heyrlegers verdeelde Gen.32:7,8. Zulx hy inzonderheyd omtrent zijne Vrouwen en Kinderen, de Voorzigtigheyd der Ouden zeer wel schijnd in-agt genoomen te hebben; welke gewoon waaren in Gevaarlijke plaatzen, de Dienstbaare voor-uyt te zenden; waar van het spreekwoord by de François en overgebleeven, in onze Taal zeyd;

In wat Ordening Jakob zijn Huysgezin en Haave geschikt heeft, zoo draa hem Esau naaderde.

Die over Brug of Water gaa;
Zend Knegt voor uyt, en volgd naa.

Agter Jakobs Huysgenooten, volgde 't Groot Leger van heel zijn Haave; te weeten, al zijn Vee, Ossen, Schaapen, Kemelen ende Ezelen; en zoo meede, zijne Knegten en Dienstmaagden, en al 't Gepak, in Twee Legers verdeeld, gelijk hy te vooren besteld had, Gen. 32:7,8. Om van welk Groot Beslag, geen breed Verhaal te moeten doen, wy goed vonden, Dit Print-Tafereel zoodaanig t' ontwerpen, Dat niet dan een kleyne Aanwijzinge tot Verklaaringe der bygevoegde Merkletteren, en Verstand van Jakobs wel-Ingestelde Ordeninge van nooden was; die hier dan volgd.

Verklaaringe van Jakobs Leger-Ordening in de Ontmoetinge van Esau.

VER-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

erfcheppen; verdeeld zyn gantse have in twee lege

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Jakob de Gramſteurigheid van Eſau, met een Geſchenk van zyne Kudden willende onderſcheppen; verdeeld zyn gantſe have in twee leg

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

twee legers, en trekt zelve met zyn Vrouwen, en

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

n twee legers, en trekt zelve met zyn Vrouwen, en hare Dienstmaagden, en Kinderen in goede order zyn Broeder tegemoet *Gen. 32: 7. 14-17.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

VERKLAARINGE

Van het Print-Tafereel, *dat Jakobs* Geſchenk *aan de Broeder* Eſau *vertoond.*

A. Het Geſchenk van *Twee Honderd* Geyten, met *Twintig* Bokken, welke Jakob onder 't Geley zijner Knegten voor-uyt zend, om zijn Minnelijke aankomſt aan Eſau bekend te maaken, en Genaade in zijns Broeders Oogen te vinden Gen. 32: 14, 16, 21. Dat is, Hem te *Verzoenen.* Want alzoo pleegen d'Ooſterſe Volken Geſchenken te zenden, wanneerze haar Onderlinge Geneegentheyd wilden betoonen, of Eerbied bewijzen, of eenig Miſnoegen Verzoenen. 't Geên dan Jakob hier niet alleen aan zijn Vergramden Broeder doet; maar ook naaderhand aan Joſef, als Stadhouder van Egipten, niet weetende Dat hy zijn Zoon was, Gen. 43:11. En zoo is ook Abigaël met Geſchenken aan David verſcheenen; en de Koningin van Scheba voor Salomon; en de Wijzen uyt het Ooſten voor Kriſtus, Matth. 2:11.

B. 't Geſchenk van *Twee Honderd* Ooy-Lammeren en *Twintig* Rammen, Die onder 't Beſtel van Jakobs Knegten, de voorgaande Kudde Geyten, in een afgezonderde Troep volgen: Want Jakob had tot zijne Knegten gezeyd; *Steld ruymte tuſſen Kudde en Kudde*; Gen. 32: 16. Op dat alzoo door de wijd-afgeleegene ruymten, de Hitte van Eſaus Gevreeſde verbolgendheyd, allengskens Verzagt, en Onderſchept wierd.

C. 't Geſchenk van *Dertig* Kemelinnen met haare Veulens, Die in het Print-Tafereel, voor 't Geſchenk der Koeyen behoorden te gaan, by-aldien wy Gen. 32:15. voor een Nette Beſchrijvinge van Jakobs ingeſtelde Ordening zullen neemen. Dat wy de Beſcheydentheyd des Beſchouwers aanbevoolen laaten.

D. 't Geſchenk van *Veertig* Koeyen, en *Tien* Stieren, door Jakobs Oſſe-Drijvers hier agter de Kudde der Lammeren aangevoerd, maar volgens de Lees-rol, Gen. 32: 15. agter de Kemelinnen behoorden te gaan.

E. 't Geſchenk van *Twintig* Ezelinnen en *Tien* Veulens in de agtertogt Gen. 32: 15.

F. De Vader Jakob, met zijn Vier Vrouwen, Elf Zonen, en de Dogter DINA over 't Veyr Jabbok getrokken, zijn Geſchenk *al-Hinkende* volgende, Gen. 32: 21, 22. Waar by aan-te merken ſtaat, dat BENJAMIN nu noch niet Gebooren was, en daarom hier maar Elf Zonen van Jakob gezien worden, vergelijkt *vers* 22.

G. Zilpa de Dienſtmaagd van Lea met haar Twee Zonen, GAD en ASER, agter Jakob ter Regterhand van Bilha gaande; want alzoo verdeelde Jakob zijne Kinderen der Twee Dienſtmaagden: En ſteldeze met haare Moeders in de Voortogt van zijne Twee Vrouwen Lea en Rachel, Gen. 33: 1, 2.

H. Bilha, de Dienſtmaagd van Rachel, met haar twee Zonen, DAN en NAPTHALI, agter Jakob aan de Linkerhand van Zilpa. Want deeze beyde ſchijnen t'zaamen de Voorrang in een Gelid gehad te hebben, vergelijkt Gen. 33: 2.

I. Lea Jakobs Huysvrouwe, met haare Zes Zonen, te weeten, RUBEN, SIMEON, LEVI, JUDA, ISASCHAR en ZEBULON, die haar Moeder met de Zuſter Dina, naar de Rang van haar Geboorte, zoodaanig volgen, Dat Ruben als d'Oudſte, aan de Hooger-Hand gaat. *Want Jakob ſtelde de Dienſtmaagden met haare Kinderen voor-aan, en* Lea *met haare Kinderen agterwaards* &c. Gen. 33:2. En dat al Jakobs Kinderen thans noch maar weynig Ouderdom hadden, is niet alleen uyt de tijd van haar Geboorte te giſſen, Gen. XXIX: XXX. maar ook uyt des Vaders getuygenis als hy tot Eſau zeyd, *Mijn Heere weet*, Dat deeze Kinderen *Teeder zijn*, *Gen.* 33: 13.

K. Rachel, Jakobs tweede en Liefſte Huysvrouwe, met haaren Zone JOSEF, die thans noch heel Jong zijnde, aan zijn 's Moeders Hand gaat. *Want Jakob ſtelde Rachel met Joſef, d'agterſte*, Gen. 33: 2.

L. Het voorſte Groot Leger van Jakobs Vee en verder Huysgezin en Haave: *Want hy hadde al zijn Schaapen, Runderen en Kemels, in twee Heyren gedeeld*; op dat het voorſte Geſlaagen wordende, 't agterſte tijd mogt hebben om te Vlugten, Gen. 32: 7, 8.

M. Het Tweede, of agterſte Leger van Jakobs Vee en Haave, het Eerſte van Verre volgende.

N. De *Beêke Jabbok*, daar Jakob met zijn Haave overgetrokken was. Anders ook *Het Veyr*, of *Doorwaadinge van Jabbok* genoemd, Gen. 32:22.

O. d'Oude Legerplaatze *Mahanaïm* over de Beêke, van waar Jakob te dees tijd met zijn Haave opgebrooken was. De reſt heeft geen Verklaaringe noodig.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Jakob buygd hem voor Esau Zevenmaal.

Als de Broeder Esau onder-en-tussen vast aannaaderde, heeft zig Jakob *Zeevenmaal ter Aarden Geboogen, tot hy by zijnen Broeder quam*, Genesis 33:3. Dat is, als het de meeste opneemen; Hy heeft zig *Dikmaals*, en met verscheyde Eerbewyzingen, voor Esau Needergeboogen: Moses een Zeeker voor een Onzeeker getal zettende: Gelijk het waarschijnelijk alzoo genoomen word, Levit. 26: 8. Psal. 12: 7. &c. Doch andere willen 't liever voor een Gewoone wijze van doen houden, waar meede d'Oosterze Volkeren, de groote Perzoonaadjen, *Zeevenmaal* pleegen te Begroeten, Daar wy weynig zeekerheyd van vinden. Alhoewel dit waar is, Dat wanneer ymand noch heedensdaags den Turksen Keyser Begroeten wil, hy gewoon is in 't naaderen, hem zeer dikmaal needer te buygen. En daar worden verscheyde Voorbeelden van dusdaanige Eerbewijzingen, in de H. Schrift gevonden, alhoewel die juyst niet met een Zeevenwerfze hervattinge bepaald staan. Maar wanneer de H. Historie hier nogtans zeyd; Dat al het gevolg van Jakobs Huys, *Zig Boog voor Esau*; en zulx daar by meer dan eens gedaan hebben; schijnd het, Dat Moses de vaak-hervatte Neederbuyginge van Jakob zelve, met *Zeevenmaal*, naar waarheyd heeft willen aanwijzen: Zonder dat nogtans ymand denken moet, Dat Jakob zijn verkreegen Regt der Eerst-Geboorte, en d'Heerschappye over Esau, hier door eenige kreuk zette, Dat hy zig dus Onderdaanig *Voor hem Needer-Buygd*, Hem *Zijnen Heere* noemd, en *Geschenken* zend? Naardien hy, die zig zoo Vorstelijk teegen Godt gedraagen en Overwonnen had; al deeze Slaafze Onderwerpingen, in zijn Vorstelijk Gemoed, ligtelijk te-booven streeven, en naar deeze tijd, zig teegen zijn Broeder (over wien den Zegen van Isaak, hem *Tot een Heere* gesteld had) gedraagen kon, naar de Ordeninge der Natuure; in verwagtinge, Dat Godt hem de volle Bezittinge, en uytvoeringe van zijn Regt, bestellen zou.

Of Jakob zijn Eerst-Geboorte-Regt en toegezeyde Heerschappye door deeze Onderdaanigheyd niet heeft schijnen te kreuken.

Esau van zijn Broeders Onderdaanige Eerbewijzing, overtuygd, stapt toe en vald hem om den Hals.

Als nu Esau al deeze Onderdaanige Ceremonien aanzag, dulde hy 't niet langer, aan zijne zijde stil te staan: En flux daar op zijn Broeder in 't gemoet loopende, neemd hy hem in den Arm, Omhelst en Kust hem; en Betuygen zoo beyde malkanderen haare Broederlijke toegeneegentheyd, met nat-Bekreeten Oogen. Daar naar slaat hy 't Gezigt op de Dienstmaagden en haare Kinderen; die vast niet naar lieten haar elk om s'eerst, ter Aarden needer te buygen; Insgelijks doed ook Lea Jakobs Huysvrouwe met haare Kinderen, en zoo doed zijn Beminde Rachel met den Zone Josef, die met zijne Moeder de agterste waren, Gen. 33: 7. Alwaar, om dat Josef voor Rachel genoemd word, zommige meenen, Dat deezen alleen onder al de Zonen, voor zijne Moeder, d'andere alle agter haare Moeders gegaan zijn. Op welke gissinge weynig staat te maaken is; en wy hebben 't in onze Printverbeeldinge ook zoodaanig niet in-agt genoomen; dewijl hy anders agter de Zonen van Lea gaande, veel-eer een afgedwaalden van die Bende, als een eenige Zoon van Rachel gescheenen had: Waarom wy hem liever neffens zijn Moeder hebben gevoegd, dewijl hy naauwelijx 6 Jaaren Oud zijnde, de handleydinge noch wel noodig scheen. En dat men hier in weynig staat op de Lees-rol van Moses te maaken heeft, blijkt daar uyt; Dat deeze Josef *vers* 2, zoo wel agter zijn Moeder gesteld word; als dat hy *vers* 7, voor dezelve gezeyd word, genaaderd te zijn. Nogtans ontzien haar de Joden niet, over de Oorzaake van deeze Verschikkinge, naauwkeurig onderzoek te doen. Doch dewijl al de Geleerde Oordeelen, Dat het al-te maal zotte grillen zijn, dieze daar over bybrengen, scheenenze ook hier geen plaats te verdienen. Maar gelijk Esau hier indagtig wierd, Hoedaanig-een Drift, van Vee en Herders, hy reeds in de Voor-aantogt ontmoet had; stelde hy ook niet uyt, daar naar te vraagen? En verneemende uyt des Broeders Mond, Dat zulx Een Geschenk was, *Om Genaade te vinden in zijn 's Heeren Oogen*; wijst hy 't zelve af, met een Verkleumde Ontschuldiging, zeggende; *Ik heb's veel, mijn Broeder; Het zy uwe dat gy hebd.* Dus spreekt hy; zonder moogelijk eens te den-

En weygerd het Geschenk van Jakob aan te neemen.

Gen. 33:9.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

denken, Dat den Zegen van zijn Vader Isaak, Gen.27:39. in hem Vervuld was, zeggende; *De Vettigheeden der Aarde zullen uwe Wooningen zijn; en van den Daauw des Hemels zuld gy Gezegend weezen.* Onder-en-tussen heeft de Gulhertige Jakob, aangehouden, en gezeyd; *Och neen, indien ik nu Genaade in uwe Oogen gevonden hebbe, zoo neemd mijn Geschenk van mijner hand: Daarom, Dat ik u Aangezigte gezien hebbe, als hadde ik Gods Aangezigte gezien, ende gy Welgevallen aan my genoomen hebd,* Gen. 33: 10. En daar op hervattende hem zijnen Zegen op-te dringen; doet hy 't ook met zulk-een ernst, *Dat hy 't nam.* Dat nu Jakob in d'eerste aanbiedinge, deeze dringreden aanvoerd; *Daarom dat ik u Aangezigte gezien hebbe, als had ik Gods Aangezigte gezien*; verklaaren de Joden, als of Jakob, van Godt, of *Esaus Engel*, dien hy Overwonnen had, gewag maakende, Esau daar door had willen Verschrikken, en alzoo dwingen, zijn Geschenk aan-te neemen. Want alzoo heeft Salomon Jarchi, den zin Uytgebreyd en Verklaard; zeggende, *Gy zuld mijn Geschenk ontfangen, om dat ik u Aangezigte gezien hebbe: Ende ziet, het is my geschied volgens het Gezigte van de gedaante des Engels, welken ik gezien hebbe; en die uwen Vorst was. Voorts, om dat Gy met my Verzoend en bereyd zijd, om my mijne Zonde te Vergeeven.* Maar waarom gedenkt hy van het Gezigte des Engels? *'t Is op dat hy mogt Verschrikt worden en by zig-zelven denken; Hy heeft Engelen gezien, en is Gered: Ik zal hem naar deezen niet konnen Overmoogen.*

Welk leen: van Jakob overdrongen word tot hy 't aan nam.

Hoe de Joden verklaaren dat Jakob de ontmoeting van Esau als het Aangezigte Gods heeft aangemerkt.

En hoe van andere fraay agtervolgd.

De Targum van Onkelos Verklaard dit anders: Te weeten, als of Jakob bekend had, het Aangezigte van Esau gezien te hebben, gelijk het Aangezigte der Vorsten. Dat is, even als ymand het Aangezigte van Groote Heeren ziende, zig Verblijd. In hoedaaniger manieren ook d'Arabisze Overzetter de Textwoorden geeft: *Want ik hebbe u Aangezigte gezien gelijk het Aangezigte der Edelen.* De vermaarde Abrabanel, pleeg dit Geschenk van Jakob, met de Giften te vergelijken, diemen aan Godt gewoon was te Offeren: Van meeninge zijnde, Dat gelijk de Menschen, om Gods Aangezigte te zien, of tot hem te naaderen, niet Leedig noch zonder Geschenk pleegen te verschijnen; (Behalven nogtans dat Oogmerk te hebben, Dat Godt yts benoodigt was, en zy zijn Gebrek daar door vervullen wilden,) Alzoo meend hy, heeft ook Jakob willen te kennen geeven, Dat hy het Aangezigte van Esau, even als het Aangezigte Gods aangezien te hebben, hem dit Geschenk opgedraagen heeft; niet om zijn Behoefte t' onderschraagen, maar veel-meer om zijne Gunst te verkrijgen. En in deezen zin heeft ook Jakob de voor-afgaande woorden van Esau opgevat, als hy zeyd; *Mijn Broeder, Het zy uwe dat gy hebd*: Want hy heeft daar door willen te kennen geeven; Dat hy zijn Broeders Geschenk niet benoodigt was, dewijl hy zelfs Overvloed had. En dit gissen wy de meeninge van Abrabanel te zijn. Doch zoo ymand zig inbeeld, dezelve beeter uyt Abrabanel zelfs te konnen opmaaken, ziet daar, wy zullen zijn eygen woorden, zoo goed als wy die hebben, hier by voegen. *Jakob* zeyd hy, *wil met deeze woorden* „*zeggen*; Mijn Geschenk is gelijk het Geschenk van een Mensche, welke „veel-meer om zijn eygen Nuttigheyd Offerd, als dat hy de Behoeftig„heyd Gods, daar meede zou te hulp koomen. Daarom, dat Geschenk „dat ik u heeden opdraage, is meer tot mijns als tot uwen Nut ingesteld. „Want *Ik heb u Aangezigte gezien, gelijk 't Aangezigte Gods.* Te wee„ten, weegens dat Geschenk, heb ik u Aangezigte gezien, gelijk als of „ik Gods Aangezigte gezien hadde, aan wien de Menschen pleegen te Of„feren; naardemaal het Aangezigte Gods zonder Geschenk niet en kan „gezien worden. Zulx, dat dewijl Esau tot hem gezeyd had; *Mijn* „*Broeder, Behoud dat uwe is*; wil nu Jakob zeggen; Dat hy hem geen„zinds van weegen zijn Gebrek, dat Geschenk opdroeg. Derhalven vergelijkt Jakob het Aangezigte van Esau niet met Godt; maar zijn Geschenk dat

Opmerkelijke waarneeminge van Abrabanel.

Waar toe d'eyge woorden van Abrabanel zelfs worden bygebragt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Hoe Jakob d'Ontmoetinge van Esau die een Onheylig Mensch was, als het zien van Gods Aangezigte heeft konnen aanmerken.

dat hy aan Esau opdroeg; naar de wijze waar meede de Offeraars, Gods Aangezigte pleegen te zien; en daar door hôôpten veel-meer haar eygen Voordeel te handhaaven, als Godt eenig Voordeel toe-te brengen. Indien wy deeze meeninge vasthouden, (gelijk'er meer van dat Gevoelen zijn) zal 'er niet heel buyten propoost konnen Gevraagd worden: Of egter Jakob, Godt geen ongelijk aandoed, hem met zoo een Ruyghaaver en gants Onheylig Mensch, te vergelijken? Jaa, of hy ook wel van Leugen vry is, als hy zeyd; Dat het Aangezigte van Esau, hem toe-gescheenen heeft, als het Aangezigte Gods? Daar hy nogtans wel zeeker, (indien 't in zijn keur gestaan had,) niets liever zou gezien hebben, als dat hy de teegenkomst van zijn Broeder, had moogen ontduyken?

En zulx uyt d'aanmerkinge van zommige Godsgeleerde beantwoord.

Wy bekennen, Dat alhoewel men hier dusdaanige Bedenkelijke Vraagen invoeren kan, dezelve nogtans zeer wel door de Verklaaringe van Kalvinus, Mercerus en Junius, konnen opgelost worden: Als die niet quaalijk besluyten, Dat Jakob ligtelijk uyt Esaus Blymoedig Gelaat, ontwaar wordende, dat den Ouden Haat verstorven, en hy alzoo met hem, Broederlijk Verzoend was; hy ook het Gelaat van Gods Aangezigte, als Verzoend heeft aangemerkt. Waar op de Spreuke van Salomon past: *Als ymands weegen den Heere behaagen; zal hy ook zijn Vyanden met hem Bevreedigen*, Prov. 16: 7. En dat ook de Joden al van ouds de Verzoeninge van Jakob en Esau, als een stuk van Opmerkinge hebben aangezien, blijkt zelfs hier in, dat zy Genesis 33: 4. het woord, Hy *Kuste* Hem, van booven met Dry Stipkens geteekend hebben; om daar door den Leezer tot opmerkinge van deeze stoffe te brengen: Dewijl dat t' eenemaal buyten Gewoonte is. Hier toe heeft dan Jakob by hem zelven konnen overleggen; Dat Godt de Herten Buygd en Neygt waar heenen hy wil, en alzoo de Stigter der Verzoeninge is.

En van de Kantteekenaars een goeden zin gegeeven.

Zulx Jakob in dit zienelijk Teeken, een Verborgene zaak gezien heeft. Als waar toe wy meenen niet quaalijk te passen, 't geên onze Uytleggers hier over op de Bybel-kant aanteekenen: *Het is zoo veel* zeggenze, *als of Jakob zey; gelijk de Gunste Godes den Mensche Verquikt; alzoo ben ik ook door deeze uwe Minnelijke en Vreedzaame Ontmoetinge vermaakt, en houde de zelve voor zoo een zeeker teeken van Gods Genaade 't mywaards, als of Godt zelve, my zoo Vriendelijk verscheenen waare.* Andere meenen, dat het ook als een *Spreuk* of *Spreekwoord* kan verklaard worden, Die in de H. Schrift niet ongebruykelijk is, wanneerze de uytsteekende waardigheyd, of Goedertierendheyd van ymands Gelaat wil uytdrukken, als te zien is; 2 Sam. 14: 17. En ook by de Heydenze Schrijvers gevonden word. Want alzoo zeyd Seneka in Octavia: *De Leeden en 't Gelaat, zijn als Godt.* Insgelijx Virgilius in 't eerste Boek van Eneas: *Het Aangezigt en de Schouderen zijn als Godt.*

Die door het getuygenis van Jakob bestendigd word.

In hoedaanigen zin ook hier ter plaatze de woorden, *Gelijk het Aangezigte Gods*, een uytdrukkinge zijn, van een Goedertierend en Vriendelijk Aangezigt. Waarom Jakob daar by voegd; *En gy zijd met my Verzoend.* Of gelijk het onze Overzetters geeven; *Ende gy hebd Welgevallen aan my genoomen.* Of, *Hebd doch Welgevallen aan my.* Als meede; *Zoo Vriendelijk hebd gy my Ontfangen.* Waar voor de Syrisze Text zeyd: *En gy hebd my Aangenaam geagt.*

Esau zoekt de plegtelijke Onderdaanigheyd van zijn Broeder door een weeder-Beleefdheyd te vergelden, en bied hem zijn Geley aan.

Dit alzoo betuygende, moet men Jakob geenzinds van Geveynstheyd verdagt houden; als of dit slegts vermompte Pligtpleegingen waaren, die anders scheenen als zijn Gemoed gesteld was; terwijl het hem ernst was, door allerhande Eerdiensten, zijn Broeder te winnen, en met hem Verzoend te zijn. *Neemd doch*, zeyd hy, *mijnen Zegen, die u toegebragt is, dewijle 't Godt my Genaadelijk verleend heeft, en ik alles hebbe.* Aldus hield hy zoo-lang by hem aan; tot Esau van zijn standvastigheyd overwonnen, 't Broederlijk Geschenk aanvaarde. En daar op niet willende van hem afscheyden, voor dat hy Jakob, van zijn-zijde, een weeder-Beleefdheyd aanbood; slaat hy voor, hem naar zijn Land te Geleyden. Zeggende; *Laat ons Reyzen, ende Voort-*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

trekken: Ende ik zal voor u trekken, Gen.33:11,12. Doch hier over heeft zig de Zagtmoedige Jakob verontſchuldigt weegens den Omſlag van zijn Groot Huysgezin en Haave; als waar in hem zijn Jonge Kinderen en de Zoogende Schaapen en Koeyen belemmerden, en zoodaanig geſteld waaren; *Dat indienmenze maar eenen Dag Afdreef, de gantze Kudde zou Geſtorven hebben.*

Dat Jakob weegens beſlommeringe, en Zoogend Vee beleefdelijk afſlaat.

Dus verzoekt hy, Dat zijn Broeder ſlegts Voor-uyt trekken zal; met Belofte, van hem zagtjes te zullen volgen naar Seïr. *Mijnen Heere*, zeyd hy, *trekke doch voorby, voor het Aangezigte zijnes Knegts: Ende ik zal my op mijn Gemak als Leydſman voegen, naar den Gang van het werk, het welke voor mijn Aangezigte is, ende naar den Gang deezer Kinderen, tot dat ik by mijnen Heere te Seïr koome.* Aldus Vertaalen 't onze.

Gen, 33: 14.

Andere hebben; *Ik Bidde mijnen Heere gaa voor zijnen Knegt voor-aan: Doch ik zal Voet voor Voet volgen naar den Gang der Kudde, die voor my is, en naar den Gang der Kinderen; tot dat ik koome tot mijnen Heere in Seïr.* Alwaar niet welvoegzaam luyd, en ook teegen de Ordening van Jakobs Leger-ſchikkinge, ſchijnd gezeyd te worden; Dat de Kudden zijner Beeſten, voor hem gingen, die nogtans agter hem quaamen; ten zy wy zeggen, Dat hy nu een andere Ordeninge wilde houden; gaande met Eſau te rug naar Seïr; en hy alzoo zijn Haave, te zeekerder in 't Oog hield. Of dat wy dit *Volgen*, tot Eſau, en niet op de Kudde betrekken. 't Geên Jakob nogtans geen van beyde gedaan heeft; alhoewel hy 't hier ſchijnd te Belooven. En ſchoon moogelijk de Gemeene Latijnze Overzettinge, den Zin hier wat netter getroffen heeft, alſſe van de Kudden geen gewag maakende aldus heeft; *Mijnen Heere gaa voor zijnen Dienaar, en ik zal allengskens zijne Voetſtappen volgen, naar dat ik zie dat mijne kleene Kinderen vermoogen, tot ik by mijnen Heere gekoomen zal zijn te Seïr:* word nogtans dit daar door niet opgeloſt, Hoe, en met welk-een opregte meeninge Jakob, zijn Broeder Eſau heeft konnen toezeggen; *Met hem* te trekken en te volgen, *Tot hy by hem zou gekoomen zijn in Seïr?*

Hoe Jakob aan Eſau toezeyd hem tot in Seïr te volgen, daar hy in 't zin had naar zijn Vaders Huys te keeren?

Want alhoewel dusken antwoord zeer wel op d'aanbiedinge van Eſau ſcheen te paſſen, (*Laat ons Reyzen, en Voortgaan; ende ik zal voor u trekken;*) word nogtans nergens geleezen, Dat Jakob dit naargekoomen is; maar veel-meer in 't zin gehad heeft, naar zijn Vaderland in Kanaan te keeren. En gelijk Auguſtinus dit moeyelijk Vraagſtuk, in zijn Geſchillen over 't Eerſte Boek Moſis, op de baan gebragt heeft, (onderzoekende, of Jakob dit Zijn Broeder *Leugenagtig belooft heeft;*) alzoo is daar op zoo wel van de Joden als van de Kriſtenen, verſcheydentlijk geantwoord.

En hoe van Abrabanel beantwoord.

Het ſchijnd wat vreemds, zeyd Abrabanel uyt zijn Makkers, *als Jakob zeyd*; Tot dat ik koome tot mijnen Heere in Seïr. *Want wy vinden niet, Dat hy heel tot in Seïr is heenen gewandeld: Waarom heeft hy dan met zijne woorden Geloogen en Bedroogen?*

En hoe van Sal. Jarchi.

Jarchius is van gedagten, Dat Jakob met Eſau Geſpot heeft; en ſchrijft zulx in deeze ronde woorden: *Hy maakte zig een langen Weg, terwijl zijn gemoed nergens gezind was te gaan, dan naar Sukkoth. Want hy dagt in hem zelven; indien hy gezind is, my yts quaads te doen, Hy wagt my tot ik in Seïr by hem koome: En daarom is hy niet gegaan. Maar wanneer zal hy gaan:* Anwoord; *In de Daagen van den Meſſias; dewijl Obadias gezeyd heeft;* De Verloſſer zal tot den Berg Sion opklimmen, *Om Eſaus Gebergte te Oordeelen. Obad. vers.* 21.

En van Bonfrerius.

En zoo wy ook de meeninge van Bonfrerius hier by-zetten, zy zal niet veel daar van verſchillen: Want hy wil dat Jakob deeze toezegginge, onder een Stilſwijgend Beding gedaan heeft, te weeten, Dat hy in zijn Gemoed een agterdeur open hield, en by zig zelven daar byvoegde; *Indien ik Oordeelen zal, Dat my eenen anderen weg niet Bequaamer vald.* Doch dits een Jeſuitze kneep; waar van wy gelooven, dat de Vroome Jakob weynig werk maakte.

Die van Rabbi Nachman verbeeterd word.

Veel gemakkelijker laat zig de meeninge van Nachman hooren, alhoewelze geen uytdrukkelijke grondveſt in de H. Hiſtorie vind. Te weeten, Dat

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Esau zijn Broeder Jakob op 't Gebergte Seïr genoodigt heeft, alwaar hy voorneemens was, hem Eerlijk te ontfangen; dewijl hy het Landschap Seir moest voorby trekken. Doch dit laatste loopt het spoor naar Seïr mis; alwaar 't schoon, dat hy zelfs dat Seïr meende 't welk booven den Lybanon, agter Gilead lag; dewijl hy daar nu reeds voorby was; gelijk ons de Land-Tafelen uytwijzen; en niet bedenkelijk is, Dat Esau zijn Broeder, met zulken omslag heeft willen te-rug doen keeren. En zeeker zoo Esau van dit Seïr opgetrokken was, heeft hy immers Jakob op geenerhande wijze, aandees-zijde van de Riviere Jabbok konnen in 't Gemoed koomen; maar had hem veel-eer, van agter op de Hielen moeten volgen; 't geên regt-draads teegen de Historie aanloopt. Gemelde Nachman voegd'er by; Dat Jakob van Esau niet en heeft willen Geleyd zijn, alhoewel hy tot genoegdoeninge aannam, hem allengskens te volgen; gelijk hy ook voor zoo-veel gedaan heeft. Maar Abrabanel, die zeer wel heeft aangemerkt, Dat men nergens leest, dat Esau zijn Broeder naar Seïr genoodigt heeft, (ten zy hier als eenige meenen, Gen. 33: 12. *Laat ons Reyzen ik zal u voorgaan*, &c. en d'Antwoord van Jakob *vers* 13.) noch ook niet, dat hy derwaards gegaan is; Heeft hier een Overgang of Verzettinge van woorden meenen te vinden: Alzoo dat onder Jakobs woorden, niet Seïr daar Esau woonde, maar שעירה *Syriën* moet verstaan worden. *Ik Bidde mijnen Heere gaa voor zijnen Knegt*; te weeten, naar *Syriën*. Ook betrekt hy het woord *Adonai* niet op Esau, maar op Isaak de Vader van Jakob en Esau. Invoegen dit 14de *vers* aldus zou moeten geleezen worden: *Ik Bidde mijnen Heere die gaa voor zijnen Knegt; maar ik zal allengskens gaan naar den Gang der Kudde, die voor my is; en naar den Gang der Kinderen, tot mijnen Heere*, (verstaat tot Isaak,) *in Syriën*. Want dat de Zonen en Dogteren, ook haar Vader pleegen, *Heere* te noemen, is uyt Gen. 31:35. openbaar. Doch gelijk dit aan veele een al-te groote afwijkinge van den gemeenen Zin schijnd in-te sluyten; alzoo is ook die waarneeminge al-te verre gezogt. Ook schijnd het agterste woord *Heere*, niet op Isaak te passen; als aan wien tot hier toe niet eens gedagt word, en ook klaar is, Dat Esau in den aanvang van dit zelve *vers* verstaan word. En alhoewel de zeer Geleerde Rivet geenzinds twijffeld, of Jakob is Esau in de volgende Daagen allengskens naargevolgd, en tot zijnen Broeder *In Seïr* gekoomen; meend hy nogtans, Dat hy daar niet heel-lang gebleeven is, dewijl het Godt anders met hem voorzien had: Waar toe het niet dienstig was, Datze by malkanderen woonden. Het geene dan de reden is, dat in de H. Historie, van dessels aankomst *In Seïr*, geen gewag gemaakt word; dewijl hy slegts by geval en om zijn Broeder te genoegen, eenige weynige Daagen, aldaar als een Gast gebleeven is. Dit meend Rivet. En wy verwonderen ons, dat die Schrandere Man, niet heeft aangemerkt, Dat Moses *vers* 16, 17. een volkoomen afscheyd deezer twee Broeders aanwijst, wanneer hy strax agter Jakobs Ontzegginge der Lijf-Wagt, zeyd; *Alzoo keerde Esau dies daags weederom zijns weegs naar Seïr toe, maar Jakob Reysde naar Sukkoth.* En zeeker, naardien het geen heel-geringe zaake was, Dat Esau Jakob naar Seïr troonde, om den Vreêde naader te bevestigen; schijndmen te moeten gelooven; Dat by-aldien zulx geschied waare, de H. Histori-Schrijver 't zelve niet zoo ligt zou agtergehouden hebben. Wy swijgen noch, hoe grooten ommeweg, deeze heen en weeder Reyze, de reeds vermoeyde Jakob, die vast naar zijn Vaderland verlangde, zou verschaft hebben; daar hy met zoo grooten Huysgezin, en overmagtige Haave beslommerd zat. Onder-en-tussen agten zommige, Dat Augustinus, aangaande Jakobs Belofte, om Esau naar Seïr te volgen; een fraaye oplossinge gedaan heeft, wanneer hy dit tot antwoord geeft: *Misschien heeft Jakob dit met een opregt Gemoed beloofd; maar hy heeft naaderhand, de Zaak overleggende, een andere verkiezinge genoomen.* Welke gedagten, Lyranus en Merçerus zoo wel hebben aangestaan,

Abrabanel wil niet dat Esau Jakob naar Seïr genoodigd heeft.

Maar dat Jakob heeft gezeyd, dat hy hem volgen zou naar Syrien tot zijnen Heere, naamelijk tot Isaak zijnen Vader.

Exod. 33.

Dat veele te verre gezogt schijnd.

Rivet meend dat Jakob zijn Broeder wel tot in Seïr gevolgd, maar heel kort gebleeven is.

Welke gedagten uyt Moses weedersprooken worden.

Fraaye gedagten van Augustinus aangaande Jakobs voorneemen om naar Seïr te gaan.

Die van andere worden naagevolgd.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ſtaan, Datze die met toeſtemminge omhelſt hebben. P. Martyr voegd'er by; Dat Jakob ongetwijffeld vermaand is geworden, niet naar Seïr te gaan; even als naaderhand, de Wijzen uyt het Ooſten, vermaand wierden, niet weeder tot Herodes naar Jeruſalem te keeren, Matth. 2: 12. En wy zien ook elders, Dat Paulus zijn voorneemen in deezer voegen veranderd heeft. Ten laatſten draagd Eſau aan zijn Broeder deeze Dienſtpligt op, Dat hy hem een goed deel van zijn Reysgenooten, tot een Lijf-Wagt mogte by zetten; zeggende, *Laat my doch van dit Volk dat met my is, by u ſtellen*, Gen. 33: 15. Of gelijk de Gemeene Latijnze Overzettinge zeyd; *Ik bid u, laat immers eenige uyt dit Volk dat by my is, u tot Reysgezellen dienen op uwen weg.* Welke aangebooden Dienſt, de Welvernoegde Jakob, met deeze woorden afwijſt; *Waar toe dat? Laat my Genaade vinden in uwe Oogen.* Of als andere in wat ruymer zin Vertaalen; *'t En is niet van nooden, alleen behoef ik van mijnen Heere, Dat ik Genaade vinde voor uwe Oogen.* Ten zy dan miſſchien ymand de volgende Overzettinge, noch beeter behaagd; *Waar toe diend dat? Hebbe ik ſlegts Genaade gevonden in de Oogen Mijns Heeren.*

Jakob ſlaat, ook het aangebooden Reys-Gezelſchap aan Eſau af.

Aldus ontkend hy dan niet alleen dusdaanigen Reys-Gezelſchap noodig te hebben, by-aldien hy maar Eſaus Gunſt genieten mag; maar hy ſchijnd ook daar meede te willen zeggen, Dat hy geenen anderen Vyand te vreezen, noch van nooden had, zig teegens ymand, met Gewaapend Krijgs-Volk op zijnen weg te verzeekeren. En dat dit zeer waarſchijnelijk de meeninge van Jakob is, heeft ons Abrabanel niet onfraay in deeze woorden afgebaakend: *De Man wil zeggen, waar toe wild gy doch deeze Mannen tot mijn Bewaaringe meede zenden; naademaal ik Genaade in uwe Oogen gevonden hebbe: Want indien ik ſlegts met u Vreêde hebbe, zal my geene Vreeze van de Strik des Jaagers overvallen.* Andere, en dat onzes agtens vry verkleumd, meenen dit den Zin te zijn: (*Laat my Genaade vinden in uwe Oogen;*) Bewijſt my deeze Gunſte, en doed het geene ik Verzoek, ende zend niemand van uw Volk met my. Hoedaanig ook onze Kantteekenaars gezind zijn.

En om wat reden hy zulx mag gedaan hebben.

Van Abrabanel bedenklijk aangeweezen.

Naar dat dan al deeze Goedgunſtige Pligt-betooningen waaren afgeleyd; zijn de twee Gebroeders in Vreêde geſcheyden. Eſau is zijns-weegs naar Seïr gegaan, en Jakob te Sukkoth aangekoomen; daar hy een Huys voor hem zelven, en Hutten voor zijn Vee Bouwde; en de plaatze daar van, met den Naam SUKKOTH, dat is, *Tenten*, *Hutten* of *Kooyen* genoemd heeft, Gen. 33: 17. Waar uyt blijkt, Dat deeze plaatze voor Jakobs aankomſte, dien Naam noch niet en droeg; alhoewelze Moſes volgens zijn gewoone maniere, door Voorkoominge zoo genoemd heeft. Dat dit *Sukkoth* naaderhand een Stadt geweeſt is, aan geên-zijde van de Jordaane, in de Stamme Gad, niet verre van *Penuël* geleegen, is uyt Joſua 13: 27. en Judic. 8: 5, 14, 15. openbaar, en genoeg te onderſcheyden van een ander *Sukkoth*, alwaar de eerſte Vertoevinge van 't Leger Iſraëls was, wanneerze uyt de Vergaaderplaatze *Rameſes* waaren opgetrokken, Exod. 12: 37. Maar naardien wy Jakobs Legerplaatze hier in Sukkoth, daar naar omtrent Sichem, beneffens zijn Ramſpoedige ontmoetingen aldaar, met de aankomſt tot zijn Lieven Vader Iſaak, en verblijf te Hebron, in een ander Hooftſtuk gezind zijn af-te doen; ſchijnd hier ſlegts te reſten, De Woonplaats van Eſau, met zijn Houwelijken, (alhoewel lang voor deeze Optogt aangegaan) te-gelijk met zijn Geſlagte, wat naauwkeuriger naa-te ſpooren; om daar meede van hem en tegelijk van dit Hoofddeel, een Eynde te maaken.

Jakob ſcheyd van Eſau af en komd te Sukkoth daar hy Tenten op-ſlaat.

Welke plaatze van Jakobs Tenten alzoo genoemd is.

Als hier dan gezeyd word, Dat Eſau *Zijnes weegs gegaan en weeder naar Seïr gekeerd is*; ſchijndmen daar uyt te moogen vaſt-ſtellen, Dat hy voor deeze Optogt, te Seïr Gewoond heeft. Maar naardien'er Gen. 36: 6. duydelijk ſtaat; Dat Eſau naar de Dood van de Vader Iſaak, met zijn gantze Huys en Haave, welk hy in Kanaan Overgewonnen had, van zijn Broeders Aangezigte, *Naar het Gebergte Seïr getrokken is*; dewijl beyder Vee en

Gen. 33: 16.

Een moeyelijkheyd aangaande Eſaus wooninge te Seïr.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

en Huys-Beſlag, te Groot en Veel was, om t' zaamen te Woonen; ſchijnd'er te moeten onderzogt worden; Hoe Moſes kan zeggen, Dat hy alreede op 't Gebergte Seïr Woonde, als hy teegens zijnen Broeder afgekoomen is? Om deeze knoop los te maaken, heeft zig onder andere Auguſtinus niet ontijdig opgemaakt, noch quaalijk gequeeten. Den zelven meend, Dat wanneer Jakob tot zijn Vader naar Hebron gekoomen is, Eſau vanſgelijke uyt Seïr derwaards getrokken is; zig aldaar Geveynſdelijk ſtilhoudende, tot aan de Dood van de Vader Iſaak. Doch de Lijkſtaatzie volbragt, en een Verbond met malkander gemaakt hebbende, is Eſau weeder naar zijn Oude Wooninge op Seïr gegaan: Zoo, om dat de Gras-Velden in die Land-ſtreeke, voor haar beyder Vee te weynig wierden, als ook, Op dat de Onderling-gemaakte Vreêde, door hun al-te naa by-een Wooninge, niet gekreukt wierd.

Hoe van Auguſtinus opgeruymd.

Maar alhoewel haar veele met deeze fraaye Uytlegginge voldaan vinden, hebben 't nogtans de Joodſe Schrijvers anders uytgeleyd; voornaamelijk, Abrabanel, Moſes Gerundenſis en Manaſſe Ben-Iſraël. Deeze meenen, Dat Eſau, voor de tijd dat Jakob naar Hebron gekoomen is, zig alleen op 't Gebergte Seïr onthouden heeft, om dat die Land ſtreeke zeer bequaam tot de Jagt was; zulx hy daar wel een Hooftman over Vierhonderd Koppen was; Doch als een Vreemdeling, en zonder Huysgenooten. Maar naar dat Jakob uyt Meſopotamien in Kanaan was weedergekeerd, en de enge Land-ſtreek, daarze zig doe beyde onthielden, haar Vee niet Voeden kon; heeft Eſau zijne Vrouwen en Kinderen, met al wat hy had, van daar doen opbreeken, en hem zelven een Vaſte Wooninge in Seïr geſteld. 't Geên die Joodſe Uytleggers meenen, Dat Moſes in deeze woorden wil te kennen geeven, als hy zeyd; *Derhalven Woonde Eſau op 't Gebergte Seïr*, Gen. 36: 8. Op dat hy daar door aanweês, Dat hy Op en Omtrent het Gebergte Seïr, een blijvende Woonplaats heeft gehad. Dit zeggen de Joden.

Wat hier de meeninge der Joden is.

Maar alhoewel bey deeze bygebragte Uytleggingen, waarſchijnelijk zijn; meenen egter sommige, Dat die van Auguſtinus niet alleen voor de Beſte te houden is; maar brengen teegen 't Gevoelen der Joden, daar-en-booven ook deeze Bedenkelijkheyd in: Te weeten, zy Vraagen; Hoe Eſau in de Optogt teegens Jakob, met een Slag-Orden van Vierhonderd Mannen, als Hooftman heeft konnen voor-aan gaan, by-aldien hy met zijn Huysgenooten en Haave, op 't Gebergte Seïr niet Gewoond en heeft, toen hy Jakob daar meede te gemoet trok? Zy voegender by, Dat het meede niet waarſchijnelijk is, Dat by-aldien hy zijn Huysgenooten en Vee-Weydinge te Hebron, zoo deun-by Jakob had, hy zijn Broeder, met wien hy zig nu Verzoend had, zonder Geley te geeven, tot dat hy aan zijn, en zijns Vaders Huys was weeder gekeerd, niet en zou hebben laaten heenen gaan. Aldus ſchijnd het dan dat Eſau, wanneer Jakob voor zijn Doodelijken Haat naar Meſopotamien Gevlugt was, het Vaderlijk Huys verlaaten heeft, en met zijne Wijven, die quaalijk met haar Schoonvader en Schoonmoeder Huys hielden, naar het Gebergte Seïr vertrokken is. Van welke Woonplaatze op Seïr, hy dan ook voorzeeker met zijn Slag-Ordens, Jakob in zijn weederkomſt uyt Meſopotamien, te gemoet getrokken, en weeder te-rug gekeerd is.

Bedenking hoe Eſau van Seïr met 400 Koppen afgekoomen is, zoo hy'er niet Gewoond heeft.

Doch zoo haaſt zig Jakob met zijn Huysgezin naar Hebron, en tot den Ouden Vader Iſaak begaf, heeft zig ook Eſau derwaards gerukt; het zy door de Vader daar toe aangelokt, op dat hy zijn beyde Verzoende Zonen te naader by hem had; of hy heeft het vrywillig uyt zig-zelven gedaan; terwijl doch den Ouden Haat ſcheen uytgeroeyd. Eſau zig daar onthoudende, heeft hy te-gelijk met Jakob den Geſtorven Vader Begraaven: Aldaar is hy gebleeven, tot dat de Wasdom van beyde zijn en zijns Broeders Rijkdom, een ſcheydinge noodig hadde. Dus is dan Eſau weeder naar Seïr geweeken; niet zoo-zeer om zijns Broeders Toeneemen te bevorderen, als wel op dat hy daar door zijn eygen zaaken, alderbeſt hoopte te zullen doen uyt-dyën. Als waar toe hem dan ongetwijffeld,

Of niet Eſau naar Jakobs weederkomſt in Kanaan Gewoond, en naar Iſaaks Dood weeder naar 't Gebergte Seïr getrokken is?

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

feld, het Gebergte Seïr, het beste scheen, dewijl hy dat te vooren Bewoond had, en wist hoe zeer hy aldaar zijn Aardze Rijkdommen vermeerderen kon. Gelijk hy'er dan ook zijn Zitplaats zeer vast gemaakt, en uytgebreyd heeft, in zijne Naakoomelingen; alhoewel'er van zijn overige Daaden, naar 't vertrek uyt Hebron, niet met allen in de H. Historien gevonden word. Al 't geên daar van kan bygebragt worden, is gehaald uyt den Onbekenden Schrijver van het Testament der XII Patriarchen, daar deeze woorden geleezen worden: *In het Veertigste Jaar* (zeyd *Juda* daar,) *van mijn Leeven, is Esau ons Vaders Broeder, met een swaare Slag over ons gekoomen; Doch hy is in Jakobs Booge gevallen, zoo dat hy Dood op 't Gebergte Seïr gebragt is, en wy hebben zijne Kinderen Vervolgd.*

Getuygenis uyt het Testament der XII Patriarchen.

Niet veel beeter maakt het Rabbi Eliëzer, wanneer hy uyt het flordig Boek SOTHA verhaald; Dat Esau, ter-tijd als d'Israëliten, Jakob in de Spelonke Machpela Begraaven wilden, haar dapper teegenstond, en zig die Begraafplaatze wilde Eygen maaken: Waar over hy van Chosin, de Zone Dan, de Kop afgeklonken, en zijn Doode Romp, naar Seïr gezonden is. Doch deeze Beuzelingen zijn buyten alle geheugenis der H. Boeken.

En het Boek SOTHA.

'T Geêne Moses waardig geschat heeft, van Esau verder aan-te teekenen, is zijn Geslagt-Register; zijn Vrouwen, Kinderen, Neeven en Swaagers: Beneffens de Voortplantinge van 't Idumæize Volk en haare Heerschappye.

Wat Moses verder van Esau gedenkt.

Het geêne dan Moses vervolgens in 't XXXVI[ste] Kapittel van zijn Eerste Boek, omstandelijk doed: En schijnd daar toe twee voornaame reden gehad te hebben: Als Eerst, Dewijl zelfs in zijn Boeken, en al de rest der H. Schriften, veel dingen zouden voorkoomen, die zonder kennis van dit Volk, Onverstaanbaar zouden geweest zijn. Want gelijk'er in de H. Schriften dikmaal gewag gemaakt word, Van *Seir*, Van *Edom*, Van de *Horiten*, *Themaniten*, *Amalekiten*, *Bosra*, en diergelijke; alzoo word der zelver Afkomst, door dit Geslagt-Register openbaar.

En Waarom hy zulx met eenige omstandigheyd gedaan heeft.

Ten anderen diende dit niet agtergehouden, om dat het Geloove, en de Betragtinge der Goddelijke Regeeringe, door dit Verhaal ondersteund word. Want daar lag de Hebreeuwse Kerke aan geleegen, Datze den uytgang wist, van 't geêne Isaak aan Esau Voorzeyd had, Gen. XXVII. op dat'er uyt mogt besslooten worden, Dat al 't geene Godt beloofd, hy dat zeekerlijk houden zal; ziende dat hy zelfs ook den Heydenen Woord houd, schoon het de Geloovige slegts van verre aangaat. Boovendien heeft Moses door deeze Beschrijvinge, een Eeuwig-duurend Bewijs in de Kerke willen agterlaaten, Van de Goddelijke Lijdzaamheyd teegens alle; Van zijn Geregtigheyd, teegens de Heydenen en Ongeloovige, en Van zijn Barmhertigheyd teegens de Zijne.

Daar was de Kerke aangeleegen dat den uytgang van Isaaks Voorzegginge in de Naakomeling van Esau gezien wierd

De Kinderen die Esau gehad heeft, zijn geweest; *Eliphas* uyt de Vrouwe Ada. *Rehuël*, uyt Basmath. En *Jehus*, *Jaëlam* en *Korach*, uyt Aholibama, Genes. 36:10, 14. Alwaar ook deeze haare Kinderen, dat zijn de Neeven van Esau, beschreeven worden.

Kinderen van Esau opgenoemd.

Van welke niet zonders te zeggen vald; dan alleen, dat *vers* 15, de Neeven van Esau, uyt Eliphas en Rehuël, tegelijk met de Zonen uyt Aholibama, VORSTEN of *Hooftlieden* genoemd worden: Welke niet d'een naar de andere, maar te-gelijk, als *Hoofden in haare Geslagten*, Geregeerd hebben.

En zijn Kinds-Kinderen.

Die dan ook desweegen van Salomon Jarchi, *Hoofden der Huysgenooten*, of *Der Bloedverwanten* genoemd zijn. En alhoewel andere meenen, datter van Ouds geen ander onderscheyd tussen *Een Hooftman* en *Een Koning*, geweest is, dan dat de Koningen met een Kroone verçierd waaren, d'andere niet zoodaanig, schijnd nogtans de meeninge van Jarchius, aanneemelijker; naardien de Naamen van *Vorst* en *Hooftman*, hier niet zoo zeer de *Regeerders* en *Overheeden* des Volks, als wel *De Vaders der Geslagten* aanwijzen, welke haaren Oorsprong van Esau reekenden: Alhoewel men zonder onvoegzaamheyd zou moogen zeggen; Datze in 't begin waaren t' zaamen gevoegd, en door 't Vaderlijk Regt, de Geslagten der Stamhuyzen Geregeerd hebben; waar van deeze die hier genoemd worden, de

Onderscheyd der Hooftmannen en Koningen.

Vorsten en Hooftmannen zijn meest de Vaders der Geslagten onder de lang-Leevende geweest.

Eerste geweest zijn. Doch het Volk naderhand voortgeplant, hebben de Koningen de Heerschappye aan haar getrokken: Van welke dan ook het Regifter, *vers* 31, 32. tot op de tijden, dat de Kinderen Israëls een Koning verkreegen, word opgeteld: Ten zy men de Text-woorden liever haar eygen zin laat, en zeyd; Dat dezelve Regeerden, *Eer de Kinderen Israëls een Koning hadden.* Doch Aben-Ezra, welke hier door *Koning*, Moses wil verstaan hebben, meend dat de Koningen der Idumeën, hier tot aan de tijden van de Koningen Israëls, dat is, tot op Moses Beschreeven worden. Maar alhoewel het niet ongerijmd is, Moses met Filo de Jode, Een *Koning*, Een *Wetgever*, Een *Profeet* en Een *Priester* te noemen, word hy nogtans nergens in de H. Schrift, eygentlijk *Een Koning* genoemd; ten zy mogelijk op eene plaatze by gelijkenis, Deut. 33: 5. *Hy was* Koning *in Jescherun, als de Hoofden des Volks zig Vergaaderden, met zaamen de Stammen Israëls*; Dat is, zoo het onze Uytleggers verklaaren; *Wetten geevende, en 't Volk Regeerende als een Koning*: Gelijk het woord *Koning*, zoodaanig een *Vorst*, of *Prins* beteekend; Jerem. 19: 3. en Kap. 46: 25. Doch de Leuvense Bybel, in naarvolginge van de Gemeene Latijnze uytgeevinge, heeft de woorden, Deut. 33: 5. aldus gegeeven: *By den Alderregtsten zal een Koning weezen, als de Prinçen des Volks, met de Geslagten van Israël zullen Vergaaderd weezen.* 't En is verder ook niet waarschijnelijk, datter van Esau af, tot op de tijden als Moses dit Schreef, zoo veel Hooftmannen en Koningen Geregeerd hadden. Waar teegen eenige inbrengen, Dat hy deeze Mannen, op een Profeetize wijze heeft aangeweezen. Andere, (en die ook meer Geloof verdienen) zijn van gedagten, Datzer van een Onbekend Schrijver zijn bygevoegd: Gelijk'er meede geen ontbreeken, welke dit Voorbeeld, nessens andere te-baat neemen, om te gelooven, dat de Vijf-Boeken, niet zoo-zeer van Moses zelfs, als wel van een ander Vermaard Schrijver, door Goddelijk Ingeeven, Geschreeven zijn. Doch wat daar van te houden zy, is met veel waarschijnelijke reden, in de Joodse Oudheeden afgedaan. Indien wy dan yts over de Regeeringe der Idumeën, dat is *Edom* besluyten zullen, schijnd dit het naaste aan de Waarheyd, Dat eerstelijk de Vaders of Hoofden der Geslagten, Geregeerd hebben: Doch het Volk te Groot en te zeer Vermengt wordende, zijnder Koningen Opgestaan; waar van de eerste is geweest BELA *De Zone Beors*, *vers* 32. En de laatste, die voor de Idumeëse Koning Saul gegaan is, is HADAR geweest, Gen. 36: 39. Dat nu kort daar op, een nieuw Verhaal *Der Vorsten Esaus* gemaakt, en wel tot Elf in Getal worden opgeteld; dezelve moet men geenzinds voor Hooftlieden neemen, die op de Koningen gevolgd zijn; maar voor Regeerende Smal-Heeren, die zelfs onder de Heerschappye der Koningen, Iduméa, in Vorstendommen verdeeld hebben, die den Koningen Schaadelijk waaren: Alhoewel het ons niet onbekend is, Dat de Regeeringe van Edom, gemeenelijk zoo verklaard word, datter eerstelijk onder de Vorsten, een Veel-Hoofdige Regeeringe was. Doch de Een-Hoofdige onder de Koningen; waar op ten laatsten weêder een Veel-Hoofdige, onder de laast-verhaalde Vorsten ontstaan is. Op welke volgelijke Beurt-Ordeninge, ook alleen het bewijs van die Uytleggers steund. Doch gelijk onze Kantteekenaars in twijfel trekken, Of deeze naar malkanderen in Iduméa Geregeerd, of 't Gebied teffens gehad hebben; alzoo schijnd het laatst-voorgesteld Gevoelen, hier door zeer bestreeden te worden; Dat zy tot aan het Koningrijk van Israël, by verwisselinge van zoo veel Hoofden en Koningen, den Toom des Rijx niet en hebben konnen handhaaven. Maar naardien Moses naar het optellen van Esaus Zonen en Neeven, ook een Regifter van *De Zonen Seïrs des Horiters* opsteld; staat hier t' onderzoeken, of deeze HORITEN, en Naakoomelingen van Seïr ook tot de Naakoomelingen van Esau behooren? Eugebinus en Serrarius Oordeelen jaa; als die uyt hem, Uz, een van Esaus Geslagte maaken, waar van *vers* 28, gerept

Gen. 36.

In wat zin misschien Moses een Koning genoemd word.

Wie d'eerste Koningen der Idumeën waaren.

En wat veranderinge die Regeeringe in Esaus Geslagte gehad heeft.

Of de Horiten tot Esaus Naakoomelingen behooren.

gerept word; van hoedaanigen gevoelen ook Torniëllus is: En meend geen reden te zijn, waarom het Stam-Huys der *Horiten*, hier zou ingelast worden, by-aldienze niet tot het Geslagte van Esau behoorden. Andere nogtans, schijnen met veel bondiger Bewijs, het teegendeel vast te stellen; welker redenvoeringe, schoonze in twee hoopen liggen; egter wel waardig zijn, hier by te zetten. Dus zijn dan onze Kantverklaarders van Oordeel; Dat *Seïr*, d'Eerste Vorst geweest is, van wien dit Landschap, Oorspronkelijk zijn Naam heeft; wiens Geslagte hier verhaald word, om dat Esau en Eliphas, met zijne Naakoomelingen door Houwelijken Vermaagschapt, en de Heerschappye der *Horiten*, (die zy uyt vergelijkinge van *vers* 2, een met de *Heviten* stellen;) op de Naakoomelingen van Esau gekoomen is. Als men hier toe dan ook aanmerkt, Dat den Berg *Hor*, bezijden Seïr of Edom lag, omtrent welke Israëls XXXIV^ste^. Legerplaatze, en Aarons Dood en Begraaffenis viel, terwijl de Koning van Edom, Israël de Doortogt van zijn Land weygerde, Num. 20:14-22. Men zal niet alleen moogen gissen, Dat deeze *Horiten*, hun byzonderen Naam van dat Gebergte draagen; maar ook door inzieninge van Israëls Reystogten, in onze Print-Verbeeldinge, te zijner plaatze verneemen, Dat dit moogelijk de voornaame reden is, waarom Israël van Streek veranderd, en agter de Doode Zee-om, is moeten, 't Land Kanaans intrekken. En zeeker, als men aanmerkt, hoedaanig Moses Num. 20:14. de Gezanten die uyt Kades tot den Koning van Edom gingen, op datze Doortogt verzogten, hem met deeze woorden belast aan-te spreeken; *Alzoo zeyd uwen Broeder Israël.* &c. zoo blijkt klaar, Dat Esaus Naakoomelingen doe ter-tijd, alreede Meester van dat Land waaren; als welkers Naakoomelingen malkanderen hier *Broeders* noemen, om dat Jakob, dat is, Israël, de Broeder van Esau was. Andere, die de strax-gemelde *Horiten*, niet onder Esaus Naakoomelingen betrekken, maaken daar een eygen Volk van, Dat voor Esaus tijden, het Zuyder-deel van 't Land Edom of Seïr Bewoond en Geregeerd hebben: Welke naaderhand van Esaus Naakoomelingen daar uyt Gedreeven zijn; gelijk duydelijk te Leezen staat, Deut. 2:12. *Ook Woonden de* Horiten *te vooren in Seïr, maar de Kinderen Esaus Verdreevenze uyt de Bezittinge, ende Verdelgdeze van haar Aangezigte, en hebben in haar-lieder plaatze Gewoond*; &c. Deut. 2:22. met Genesis 14:6. Doch wanneer zulx geschied is, weet men niet zeeker. Die dan alzoo gezind zijn, meenen daar by; Dat de Oorzaake van 't Geslagt-Regisier der *Horiten*, deeze is, Op dat daar door het Geslagte van Thimna, het By-wijf van Eliphas, aangeweezen wierd; anderdeels op dat men mogt weeten, wat Volk, voor de tijden van Esaus Naakoomelingen, het Zuyder-deel van Iduméa bezeeten heeft. Wie nu deeze SEÏR *den Horiter* geweest is, zulx blijkt heel schaars, en wy hebben zoo strax een Gissinge over desselfs by-Naam bygebragt. Doch Aben-Ezra meend, Dat de Naam HORITEN, zoo veel beteekend als *Edelen* of *Grooten*, en alzoo, *Groote-Heeren*, wil te kennen geeven. Hoe het'er om mag weezen, hier schijnd by veele geen twijffel aan, of *Seïr* heeft aan 't Zuyder-deel van Iduméa den Naam gegeeven; gelijk Esau, die ook *Seïr* genoemd word, het Oostelijker deel, den Naam heeft bygezet. Die 't nu ernst is, deeze dingen naar te spooren, zal wel doen, in de goede Land-Taafels van 't Land Kanaans, een tweederley *Seïr* in-agt te neemen: Het eene over de Jordaane niet wijd van den Libanon, en 't Gebergte Gileads; het andere, waar van wy tot noch toe voornaamelijk gesprooken hebben, teegens de Woestijne PARAN, en 't Steenagtig Arabien geleegen; verstrekkende 't Land Kanaans aan 't end van het Doode Meyr, een Sterk Bolwerk; alwaar dan ook Esau en zijn Naakoomelingen Gewoond hebben; maar te mets niet wel onderscheyden word: Zoo dat zommige meenen, als of Esau van 't Over-Jordaanze Seïr opgetrokken is. Waar toe haar dit een bondige reden gescheenen heeft, Dat Jakob anders

En zulx tweezinds beantwoord.

Horiten alleen door Houwelijk aan Esau Vermaagdschapt heeft haar Heerschappye op de Naakoomelingen van Esau doen overgaan. Gen. 36.

Horiten van den Berg Hor genaamd.

Esaus Naakoomelingen zijn ten tijde van Israëls Reys door de Woestijne, Bezitters van Edom en 't Land der Horiten geweest.

Andere meeningen aangaande de Horiten in 't Land Edoms.

Om wat Oorzaak 't Geslagt der Horiten van Moses aangeteekend is.

Wat de Naam der Horiten beteekend.

Een tweederley Seïr aan te merken.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

't Seïr van Esau te mets quaalijk verstaan.

ders voor zoo ver-afgeleegen Vyand, als Seïr aan 't eynde van Kanaan geleegen was, zoo ligt niet en zou gevreest hebben, noch ook zoo spoedig, Gezanten tot hem had konnen zenden? Maar Jakob is te-deezer plaatze, niet zoozeer weegens Esau bekommerd geweest, voor zoo-veel hy in 't ver-afgeleegen Seïr Woonde, dewijl zijn Afgezanten alleen last hadden, om zijnen Broeder aldaar te gaan Begroeten, Op dat hy hem tijdelijk van zijn Gunst verzeekerde, teegens dat hy in Kanaan quam; van voorneemen zijnde, ook naar Hebron tot zijn Vaders Huys te koomen; 't welke immers niet heel wijd van 't Idumeësze Seïr lag; en hem derhalven te naa-by had geweest, byaldien hy hem te Vreezen had. Invoegen Jakob dan veel-meer is Bevreest geworden, hoorende dat Esau reeds met 400 Man, teegens hem op weg was. Het geene dan ook de reden was, Dat zijne Afgezondene, geen heel-groote Reys behoefden te doen. Al 't geene niet langer moeylijk zal vallen, klaar te verstaan, zoo wy slegts de Land-Tafereelen inzien. Verder moet ons niet onbekend zijn, Dat dit buyten twijffel, de Gedagten van zommige verward heeft; dat Deut. 2: 12. van de *Horiten* schijnd gezeyd te worden, Dat gelijk Esau dezelve uyt Seïr Gedreeven had, Israël ook alzoo aan zijne Naakoomelingen gedaan heeft; naamelijk, wanneer zy onder Moses, aan geenzijde de Jordaane, in de Velden Moabs gekoomen, de Landen van Sihon en Og, hadden ingenoomen. Maar naardien uyt het volgende 13de *vers* blijkt, Dat Israël doe ter-tijd, noch niet over de Beëke Zereth getrokken was, is 't niet te denken, datze in deeze Togt teegens Basan, het Gebergte Seïr tot aan den Libanon Bemagtigd hebben. Ten zy dan dat wy gelooven, Dat Esaus Naakoomelingen, zoo wijd uyt haare Woonsteede, als SEÏR *Der Woestijne*, van 't SEÏR *agter Gilead*, afgeleegen was, doorgeboord, en haar zelven alzoo van die beyde verre afgeleegene *Seïrs* zouden Meester gemaakt hebben. Waar van men onzes-weetens, nergens leest. Doch al wie hier ter plaatze, wel op de Volgdraad van Moses Verhaal let, zal ligt ontwaar worden; Dat hy van het *Seïr* omtrent de Woestijne PARAN spreekt; en niet van 't geene agter Basan en Gilead lag. En daarom gelijk Moses aldaar zelve bekend, Dat Seïr, Esau tot een Erffelijke Bezittinge gegeeven was, en dat Israël niets daar af en zou hebben, *vers* 5, vald het moeyelijk te denken, hoe het zou geschied zijn, Dat Israël de Naakoomelingen van Esau, daar zou hebben uytgedreeven?

En naader aangemerkt tot goede onderscheydinge der H. Historien.

Wie ANA onder de Horiten is geweest en of hy de Warme Wateren, of Muyl-Ezelen gevonden heeft als de verschillige Overzettinge wil. Gen. 36: 24.

Maar wanneer Moses Gen. 36: 24. onder deeze *Horiten*, ook van ANA *de Neef van* SEÏR gewag maakt, en van den zelven volgens de Gemeene Latijnze en zommige andere Vertaalingen zeyd; *Dat deeze dien* Ana *is, welke Warme Wateren in de Woestijne gevonden heeft*; kan men zig naauwelijks genoeg verwonderen, over de verschillige Zingeevinge van andere Overzetters. Onze zeggen; *Hy is dien* Ana, *Die de Muylen in de Woestijne gevonden heeft, doe hy zijn Vader Zibeons Ezels Weyde.* Maar gelijk de Taalkundigers hier werk scheenen te vinden, hebben zy'er ook genoeg over gesweet. En daarom willen wy haaren arbeyd niet zoo gering agten, Datwe dezelve ons ook niet en zouden te-nutte maaken. Dus heeft eerstelijk de neerstigen Hieronymus, het Hebreeuwse woord הימם HEMIM, uyt vergelijkinge met de Punische Taal, welk de Hebreën 't naast geleegen waaren, de beteekenis van *Warme Wateren* opgedraagen. Maar het schijnd dat die zoo doen, voor הימם *Hemim*, הימם *Chemim*, geleezen hebben: En alzoo met weynig onderscheyd van het Arabisch woord המים *Hammim*; en het Syrise, המיא *Hemmæ*, of *Hammæ*, waar van *Emmaus* of *Ammaus*, genoemd is, 't welke de Naam van zeekere plaatze was, alwaar een vermaard Warm Bad gevonden wierd; gelijk by Josefus te zien is. Als meede by Bochartus in zijn Boek-deel KANAAN. Maar naardien de Leezinge van al de Hebreeuwse Afschriften, doorgaans het woord המים *Hemim* hebben, Dat geen *Warme Wateren* beteekenen kan; willen de Taalgeleerde, de Gemeene Latijnze

Josefus Joodse Oorlogen 4 Boek Kap. 1.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

tijnze Overzettinge, geenzinds voor de beste houden. De Syrisze Overzettinge heeft alleen: *Dit is* Ana, *welke voor hem Water in de Woestijne gevonden heeft.* Waar toe wy de aanteekeninge uyt de Syriers moeten byzetten, welke willen, Dat JAMMIM of JAMIM, *Water* beteekend; als of Moses van deezen ANA gezeyd had; *Hy heeft een Fonteyne in de Woestijne ondekt.* Waar teegen diend, Dat in 't Hebreeuws niet מים maar ימים gevonden word. Daar zijnder eertijds ook geweest, die ימים door *Zeën*, verklaarden, gelijk Hieronymus in deeze woorden aanwijst: *Met dezelve Letters* zeyd hy, *waar meede nu het woord Geschreeven staat; word ook*, Zeën *Geschreeven; en alzoo willenze, Dat als* Ana *zijn Vaders Ezels in de Woestijne Hoede, hy een* Verzaamelinge van Water *gevonden heeft; het welke om zijn Ongemeenheyd, als yts Byzonders, moest aangeteekend worden.* Maar ook deeze zijn bedroogen: Want of wel dezelve Letteren gevonden worden; worden die egter niet met dezelve Klank-Stippen Geschreeven, noch uytgesprooken, te weeten ימים *Jemim* en ימים *Jamim.* Ook word by de Hebreën, alle vergaadering der Wateren geen ימים *Zeën* genoemd; maar alleen Groote of eygentlijke Zeën, of Binnenlandze Meiren; Gelijk in Kanaan, De Galileëze Zee, De Doode Zee, en diergelijke ruyme Plassen, die Bevaarbaar zijn. De Arabise Overzetter heeft het woord, הימים, door אלבנאל, *Muyl-Ezels* Vertaald; en zoo hebben 't ook al de Oude Hebreën en onze Overzetters verklaard: Die'er dan ook dit op aanteekenen; *Deezen* Ana, *is d'eerste geweest die bedagt heeft, een Merrye by een Ezel te voegen; waar uyt een Derde Zoort van Gedierte, half Ezel half Paard is voortgekoomen, welk gebruyk noch duurd; alhoewel Godt*, Lev. 19:19. *Verbooden heeft, verscheyde Geslagten van Beesten te Vermengen.* Insgelijx de Kaldeësze Uytbreyder Jonathan: Hy heeft de Woud-Ezels tot de Ezelinnen toegelaaten, en heeft daar uyt in zijn tijd, *Muyl-Ezels* gevonden, welke uyt die Verzaameling waaren voortgekoomen. In *Bereschit Rabba*, zeyd Rabbi Juda, Dat JEMIM *Muyl-Ezels* zijn. En zoo heeft meede Salomon Jarchi, in een ruymweydige Verklaaringe over Genesis 36:24. gedaan: Waar aan ook de laatere Rabbijnen hun Zegel hangen, en daar by doen; Dat deezen ANA, uyt een Verdoemelijke Byslaap Gebooren is; zoo dat hy uyt de Broeder van Sibhon, die by zijn Moeder geleegen had, voortgekoomen, en alzoo te-gelijk zijn Vaders Broeder en Zone geweest is. En daarom, gelijk hy zelfs een Bastaard was; alzoo heeft hy insgelijks toegeleyd, om Schepzelen voort-te brengen, die buyten de Orden der Naatuure waaren; gelijkwe weeten dat de *Muyl-Ezels* zijn. Dit zeggen de Joden. Lud. de Dieu, meend, Dat van deezen ANA, welken de LXX Overzetters, *Enan* genoemd hebben, het Naam-woord *Enethos* afgekoomen is, waar van Homerus in zijn *Iliaden* zeyd; *Uyt de* Eneten, *heeft het Geslagte der Muyl-Ezels zijn Oorsprong genoomen.* Maar *Henetos* was een Stadt in Paflagoniën by de Zee geleegen, welke haaren Naam van het Volk droeg, die *Eneti* genoemd wierden. Maar niet teegenstaande die Vermaarde Man, daar in Pagninus, Arias Montanus, Fagius, Munsterus, Junius, Fullerus, Ammama en Diodatus, tot meedestanders vind, is egter haar Uytlegginge niet buyten geschil: En de Beroemde Bochartus, heeft met zeer aanneemelijke Bewijs-redenen getoond, Dat הימים, geen *Muyl-Ezels*, noch by de Hebreën, noch by geen der Oosterze Volken beteekend. Want de Hebreën noemen een *Muyl-Ezel* * פרד. En de Syriers en Kaldeën כודנא. De Arabiers בנל. Boovendien kan men ook niet zeggen, Dat ANA de Muyl-Ezels *Gevonden* heeft, by-aldien hy alleen de maniere omze Voor-te Teelen *Uytgevonden* heeft, naardien het woord מצא niet beteekend *Uytvinden*, of yts *Ervaaren*, 't geene te vooren niet en was; maar een ding by toeval *Vinden*, Dat alreede is, of te vooren was. Gelijk dan ook dit het gemeen gevoelen, weynig steunzel aanbrengd, wanneer hier bygedaan word; dat ANA doe ter tijd,

De Overzetting die Gen. 36:24. niet Warme Wateren maar Muyl-Ezels Vertaald, gepreezen.

Ana Esaus Schoonvader is volgens de Joden uyt een Verfoeyelijke Byslaap Gebooren.

Ana de Zone van Seïr by Homerus onder den Naam Enethos gedagt.

De meeninge der Geleerden van Bochartus overmand.

* 1 Kon. 10:25. en 18:5. 2 Kron. 9:24.

Uyt wat Dieren de Muyl-Ezels Geteeld worden.

De Ezels van zijn Vader Zibeon Weyde : Dewijl immers geen Muyl-Ezels, uyt Ezels alleen, Voorgeteeld worden; maar uyt een Ezel en Merrye-Paard, of uyt een Hengſt en Ezelinne. Of ook wel uyt een Wout-Ezel en Ezelinne of een Merrye-paard. Doch hier en word van Paard of Woud-Ezel niet een Jota gevonden. Ook doed zig nergens eenige ſcheemeringe op, waar uyt blijken kan, Dat de maniere van Muyl-Ezels te Teelen, in Iduméa is bekend geweeſt : En de Iſraëliten hebben voor de tijden van David, dat is omtrent 700 Jaaren, naar deezen, geen Muyl-Ezels Ingebruyk gehad. Want dat de LXX Overzetters, Gen.12:16. zeggen, Dat Abraham, *Hadde Muyl-Ezels ende Kemelen*; en weederom Kap.45:23. Dat Joſef *Tien Muyl-Ezelen zond, draagende Brood en Koorn, tot Teer-Koſt voor zijn Vader Jakob* : Moetmen daar nogtans volgens de Hebreeuwſe Text, *Ezelinnen* Vertaalen, gelijk onze doorgaans zoo doen. Maar zulje ten laatſten zeggen; wat zijn dan deeze הימים *Hemim* geweeſt, welke ANA gevonden heeft, byaldien het alle deeze Geleerde Mannen niet geraaden hebben? Doch dat zal ons miſſchien de *Targum* van Onkelos zeer wel zeggen, die dit woord *Reuſen* verklaard. Ook heeft de Samaritaanſe Overzetter, *Emim* Vertaald; 't geên op 't voorgaande uyt-komd. Zulx hier zeeker Volk, *Emim* of *Emeën* genoemd word. Dit zullen wy miſſchien te-bet voor de regte meeninge moogen houden, als men aanmerkt, Dat Moſes Deut.2:10,11. zeyd; *De* Emim *waaren een Groot en Lang Volk, gelijk de* Enakim; *en wierden ook voor Reuſen gehouden.* Waar toe meede behoord, dat de Joden *In Bereſchit Rabba*, De EMEEN onder de Zeven Naamen der *Reuſen* tellen. En zoo men op de meeninge zelfs let, zoo vald in ימים de *Aleph* uyt; het welke zeer gemeen in de H. Letteren is. Dus zal dan voorzeeker ANA, de *Emeën* gevonden of opgedaan hebben, terwijl hy onvoorziens onder-haar geraakt was, of haar zelfs overvallen heeft. Want volgens de Spreekwijze der Hebreën, word dien gezeyd den Vyand *Te Vinden*, welken of haar Overvald, of een Inval lijd. Waar van de Voorbeelden te vinden zijn, Gen.4:14. Num.35:27. Judic.1:5. 1 Sam.31:3. 1 Kon.13:24. 2 Kron.22:8. Invoegen het wel zou konnen zijn, Dat ANA te deezer tijd met de *Horiten*, de *Emeën* een Neerlaage heeft toegebragt; of dat hy door zijn Dapperheyd, haare Vyandelijke aanſlaagen ontworſteld is; waar door hy by de Naakoomelingen Vermaard geworden is.

Jemim, Jamim en Chemim niet Muyl-Ezels maar Reuſen verklaard.

En tot de Emim Deut.2:10,11. overgebragt.

Emim doorgaans voor Reuſen gehouden.

Of de Roode Zee naar Eſau de Erytreëze Zee genoemd is.

Dat nu Eſau dezelve is, die de Grieken *Erythrus* of *Erythra* noemen, is te vooren, met een woord uyt de waarneeminge van Fullerus aangemerkt; en de Oude Schrijvers, als Strabo, Plinius en andere, geeven voor, Dat van hem, of miſſchien van deſſelfs Koleur, de *Roode Zee*, genoemd is. Insgelijks Pomponius Mela: *De Grieken* zeyd hy, *noemen de Roode Zee*, ERYTHRAN THALASTAN; *dewijlze van zulken Verwe is*; *Of om dat eenen* Erythrus, *aldaar Geregeerd heeft.* Waar over Salmaſius aanmerkt; Dat deeze Zee, zeer wel naar de Verwe is konnen genoemd worden, *Erythran Thalaſtan*; maar dat men van ERYTHRA, met de eyge Naam, *Erythrajan* moeſt zeggen. Zoo dat het *Erytreëſe* of *Roode Meyr*, zoo veel te zeggen is, als *Het Idumeëſe Meyr*; *Het Roode van Edom* of *Erythra*; dewijl Eſau is Rood geweeſt; zoo van Hayr; als dat hy zoo Genoemd is, weegens zijne Begeerte van het Roode Linzen-Moes. Want naardien Eſau een Vorſt geweeſt is, van het gantze Landſchap Iduméa, zal hy ongetwijffeld ook het Gebied gehad hebben, Van de Zee, die d'Oevers van zijn Land beſpoelden. Waar teegen niet en ſtrijd, dat Ptolomæus de Grens-paalen van Iduméa bylang-naa, niet tot aan de Roode Zee uytſtrekt: Naardien het genoegzaam blijkt, dat het zelve Landgebied voor zijn tijd, zoo groot was, Dat zelfs ook de Nabatheën daar onder behoorden; het geene Strabo wel ſchijnd geweeten te hebben, wanneer hy de Idumeën, ook *Nabatheën* noemd. Niet anders doed meede Hieronymus, die de Nabatheëſe Stad *Petra* in het Land

Roode Zee hoe ook d'Idumeëſe Zee genoemd.

De groote van 't Land Edoms of Gebied van Eſaus Naakomelingen.

Edom

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Edom ſteld. En zoo word ook 2 Kon. 14:7. Edom tot in het Zout-Dal uytgeſtrekt. En zoomen alle twijffelinge over d'uytſtrekkinge van Edom tot aan de Roode Zee toe, wil opgeruymd zien, men lette op de plaatze 1 Kon. 9:26. alwaar te zien is, Dat de Zee-Stadt Eſion-Geber, vermaard door de uytruſtinge van Salomons Scheeps-Vloot naar Ophir, in het Land Edom geleegen heeft. Van welk Eſion-Geber, Hieronymus zeyd; *Daar is neffens de Roode Zee en Ailus, een Stadt* Eſau; *welkmen thans meend, datze daar van* Eſſiam *genoemd word.* En gelijk de vermaarde Fullerus hier van wijdloopig gehandeld heeft, alzoo toond hy ook daar by, Dat de Naam van *Erythreëze Zee*, eerſt op de baan gekoomen is, naar dat Salomon zijn Scheeps-Vloot, aan de Zee Edom uytgeruſt, en d'Arabize, Indize, en andere Koophandel ingeſteld had. Nogtans is deeze niet geweeſt de eyge Naam, die in zig zelven Edom was, maar alleen een verklaaringe van dien Naam, waar door yder Volk naar zijn Taal, een ding gewoon is uyt-te drukken: 't Geên dan de Grieken door EYRTHROS, en ERYTHRAIOS, dat is *Rood*, gedaan hebben. Invoegen de Roode Zee wel niet te onregt zoo genoemd word, als dat de Oorſprong van den Naam, gemeenelijk niet ter deege verſtaan word. Maar hier van affcheydende, ſchijnd noch een Swaarwigtig Stuk aangaande Jakob en Eſau af-te doen; niet teegenſtaande 't zelve geheel-en-al tot de Godsgeleerdheyd geagt word te behooren. Want als Godt zelve by de Profeet Malachias zeyd; *Jakob hebbe ik Lief gehad, en Eſau heb ik Gehaat*: En dat den Apoſtel Rom. 9:13. de zelve woorden tot een Onderſtellinge van zeeker hoogdraavend vooorneemen bybrengd; word'er van de Godsgeleerde onderzogt; Of deeze Jakob en Eſau, by beyde die Heylige Schrijvers, worden voorgeſteld, als Voorbeelden van Gods Eeuwige * Voorbeſchikkinge? Dat is, Jakob als een Exempel, van de *Verkiezinge* tot het Geeſtelijke Goed des Eeuwigen Leevens; en Eſau tot een Exempel der *Verwerpinge* van dat Goed? Bonfrerius erkend hier, dat Eſau het Voorbeeld der Onvroome vertoond heeft; alzoo dat gelijk hy Verworpen is geweeſt van het Tijdelijke Goed, de Ongeloovige ook alzoo van het Eeuwige en Geeſtelijke Goed verſtooten blijven: Waar toe hy den Goddelijken Haat teegen Eſau, zoodaanig verklaard, Dat hy inſgelijks alleen aangaande de Goederen van dit Leeven en Tijdelijke Gelukzaligheyd, agter Jakob geſteld is. En zoo doen met hem niet alleen de reſt der Roomsgezinde; maar ook die, welke naar Lutherus, Arminius en Socinus genoemd worden. Welke alle, de Verkiezinge van Jakob, en den Haat van Eſau, zoodaanig verklaaren, als of'er door gezeyd wierd, Dat Godt Eſau alleen met een minder trap van Liefde, als Jakob Bemind heeft; en dat zulx gebleeken is, in de Uytſluytinge van deſſelfs Erfdeel in 't Land Kanaans, en de Dienſtbaarheyd waar onder Eſaus Naakoomelingen door de Iſraëliten gebragt zijn. Waar toe'er dan ook geen ontbrooken hebben welke meenden, Dat hier veel meer, van beyde haare Naakoomelingen, als van haare Perzoonen zelfs geſprooken word. Hoedaanige voorwendingen miſſchien van heel-kleen belang zullen ſchijnen, indien ons noch in geheugen is, wat blijken wy alreede van Eſaus tijdelijke Voorſpoed hebben bygebragt. En wy hebben voorzeeker noch meer daar van te zeggen, eer wy dit Stuk andere zullen gewonnen geeven. Om onder-en tuſſen regt op te Biegten, kan niet Ontkend worden, Dat zommige onder de Hervormde Godsdienſt gevonden worden; welke geenzinds aan de Zaligheyd van Eſau willen getwijfeld hebben; niet teegenſtaande zy nogtans vaſt-ſtellen, Dat uyt d'over-eenkomſte, van het Voor en Teegenbeeld, een volſtrekt Beſluyt te maaken is, van de Eeuwige Verkiezinge. Waar van niet ver-af is, 't geene Pererius en Bellarminus tot een grondveſt van haar Gevoelen leggen; *Het Voorbeeld* zeggenze, *ſluyt de Werken uyt, of een andere hoedaanigheyd in het Voorwerp. Het Teegenbeeld, komd over-een met het Voorbeeld; derhalven, is'er dan een volſtrekte Verkiezinge en Verwerpinge van Jakob en Eſau geweeſt, voor*

zoo

Eſion Geber een Haaven-Stad aan de Roode Zee in 't Land Edoms geleegen.

Mal. 1:2, 3.

* Predeſtinatie.

Of Jakob en Eſau van Malachias en den Apoſtel Paulus als een Voorbeeld van Gods Eeuwige Predeſtinatie worden aangemerkt.

Welke teegens verſcheyde andere gevoelens waarſchijnelijk beweerd word.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

zoo verre in de Voor-uytſtellinge, de Tijdelijke Goederen begreepen zijn: Niet minder zal het zijn in de Stellinge van al't geene de volſtrekte Verkiezinge van Eeuwigheyd heeft voorbeſchikt. En gelijk de Geleerde Prideaux, hier van breed gehandeld heeft; alzoo heeft dien Engelsman ten laatſten geoordeeld, Dat men aangaande Gods Eeuwige Voorbeſchikkinge, en Zaligheyd der Heydenen, den Neuze niet zoo hard Snuyten moet, datter Bloed uytkomd. Dit zeyd dien Man. Nogtans hebben andere vermaarde Godsgeleerde, Bewijsredenen bygebragt, die t'eenemaal geloofwaardig maaken; Dat de Voorbeelden van Malachias en Paulus opgeſteld, een kennelijke aanduydinge van de Eeuwige *Predeſtinatie* zijn: Zoo dat de Liefde van Jakob, De *Verkiezinge* aanwijſt tot de Eeuwige Zaligheyd; en den Haat van Eſau, De *Verwerpinge* van het zelve, dat is, tot de Eeuwige Verdoemenis. Om 't welk verſtandelijk af-te doen, zy voor-af willen aangemerkt hebben, Dat den Apoſtel zijn Stellinge regt-uyt vaſt-maakt, door het Voorbeeld van Eſau; naamelijk, Dat aangaande de Verdoemenis, het meeſtedeel der Joden, van het Verbond Gods en de Beloften aan de Vaderen gedaan, niet uytgevallen waaren; welke Beveſtiginge zeer ſwak zal zijn, by-aldien Eſau, behouden en Zalig geworden is. Daar naar Ontkend den Apoſtel Rom 9: 6,7,8. Dat al zulke Kinderen Abrahams, en al zulke Iſraëliten, welke hy met Eſau vergelijkt, Erfgenaamen van Abraham en Iſraël zijn. Dien hy daarom ook uytſluyt van het Verbond Gods en Kriſtus, die een Heere van het Zaad Abrahams is geweeſt, en vervolgens van het Eeuwige Leeven. Inſgelijks Ontkend hy *vers* 8. Dat die, welke zoodaanig alleen Kinderen des Vleeſch zijn, Kinderen Gods zijn: Maar niemand als die aangenoomen is tot een Kind Gods, kan Erfgenaam van 't Eeuwige Leeven zijn. Daar en booven is het Onderſcheyd, dat Godt tuſſen de Tweelingen van Iſaak gemaakt heeft, geſchied uyt het Voorneemen en naar de Verkiezinge Gods, Roepende uyt een Vrye Genaade, dien hy wil; gelijk den Apoſtel *vers* 11, te kennen geeft. Zulx daar uyt te beſluyten ſtaat; Dat even gelijk het Oogmerk van het Verkiezen en Roepen, d'Eeuwige Zaligheyd is geweeſt, Eſau alzoo van die Verkiezinge en Roepinge Uytgeſlooten zijnde, het Eeuwige Leeven ook niet is konnen deelagtig worden. En op dat den Apoſtel de Verantwoordinge van zijne Leere, aangaande de Goddelijke Voorbeſchikkinge uyt het Beminnen van Jakob, en den Haat teegen Eſau, te bondiger maakte; heeft hy daar toe noch een Gelijkſtemmig Voorbeeld, in Farao aangevoerd. Voorwaar als wy de toeſtand van Eſau hier op Aarden, ter deugden inzien; dezelve zal geenzinds toelaaten, Dat men den Goddelijken Haat teegens hem, van een Tijdelijke Verwerpinge verklaard. Immers was hy niet alleen eerder als Jakob Gebooren, maar hy is ook aan Goederen en Vermoogen, veel magtiger als zijn Broeder geweeſt: Zoo dat zelfs ook het Regt van 't Prieſterdom en uyterlijke Godsdienſt, hem en zijn Naakoomelingen niet geheel-en-al is ontnoomen geweeſt. Want dat Job, die naar 't gemeen Gevoelen, uyt het Land Uz of Edom was, (alhoewelze 't zelve niet eenpaarig noch zeeker weeten t' huys te brengen;) uyt een Geſlagt-Linie van Eſau voortgekoomen is, ſchijnd eenigzinds zeeker uyt Gen. 36:1,9,28. Den welken Geofferd heeft; Job. 1:5. En het blijkt ook nergens, Dat het zelfs Eſau, by zijn Leeven ontnoomen is. Zoo dat al die waarneemingen, genoegzaam bewijzen, Dat de ſchaaduwagtige verbeeldinge van Eſaus Verwerpinge en Jakobs Verkiezinge; een louter verdigtzel buyten de meening van 't Goddelijk antwoord is. En zeeker, wanneer den Apoſtel Hebreën 12:16. Eſau, Een *Onheyligen* noemd, is zulx geen onwaarſchijnelijk kenteeken van deſſelfs Verwerpinge. Immers is hy een Menſch geweeſt, die op zijn eygen Sterkte ſteunde; *Een Jager*, van welke zoort van Menſchen de H. Schrift nooyt yts Goeds en zeyd; en Eſau derhalven meer vermaak had in 't Veld by de wilde Dieren, als in de Tenten van Sem of Heber te verkeeren: Een

Watter moet aangemerkt worden om het ſtuk der Verkiezinge en Verwerpinge wel te verſtaan.

Waarom de Verwerpinge van Eſau niet naar het Tijdelijk Leeven kan te verſtaan zijn.

Bloed-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Bloedvergieter, en Doodslaager teegen zijn Broeder in 't Gemoed; tot Droefheyd van zijn Moeder; en daar-en-booven, Een veragter der Geestelijke Goederen; die de Heyligheyd van den Eed zeer gering agte, en ook geen plaatze van Berouw vinden, noch waaragtige Traanen Schreyen kon, hoe zeer hy om *Een Zegen* riep: Gelijkwe tot-hier toe in zijn gantze Leevens-Bedrijf, nu eenmaal genoeg gezien hebben, om van hem een Eynde te maaken.

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFDSTUKS.

Jakob met Esau Verzoend, slaat zijne Tenten op te Sukkoth, naa-by de Stadt Sichem. Onderzoek of Salem, een Stadt, of Jakobs Behouden aankomst uyt Mesopotamien; en Geneezinge van zijn Verstuykte Heupe, te kennen geeft? Jakob Koopt een Stuk Lands van Hemor de Land-Vorst; en of hy dat naar d'Oude wijs van Koophandel, door uytwisselinge van Lammeren, of met Gangbaar Geld betaald heeft, op welk Een Lam Gestempeld stond; En Hoedaanig 't Oudste Geld geweest schijnd. Naamdigtinge van Jakobs Altaar El-Elohe-Israël verklaard, en van Afgoderye gezuyverd. De plaatze Actor. 7:15, 16. van Schrijffout ontheeven, en Jakobs Land-Koop met die van Abraham te-regt gebragt. Dina nieuwsgierig om de Kermis-Dansseryen der Dogteren des Lands te bezien, word van Sichem Hemors Zone, Geschaakt en Geschonden, en onder aanbiedinge van Groote Bruydschat en Vrye Landwinninge ten Houwelijk opgeëyst. Jakobs geduld in 't Verkroppen van zijn Leed; teegens de Raazende Grampschap zijner Zonen afgewoogen: Die op Wraak verdagt, Bedrieglijk met Hemor en Sichem handelen. Besnijdenis van de Sichemiten ingewilligd en volvoerd, een Oorzaak dat zy alle om-den Hals koomen, en Dina ontzet word: Met yts van de Smerte der Besnijdinge aan den Derden Dag. De Stadt SICHEM, door de Zonen Jakobs, van Vee en Haave Uytgeplonderd, en Wijf en Kinderen Weggevoerd. Jakob over de Schendaad zijner Zonen bekommerd, met welk een brusk antwoord ter-neer gezet; en daar in van de Vleyzieke Joden Vrygepleyt: Het Boek Judith tot haar verschooninge bygebragt, en haar doen nogtans, Trouweloos en Schelms bevonden. Jakob vermaand naar Bethel te gaan, doed zijn Huysgenooten, de Vreemde Goden wegruymen, belast de Kleederen te veranderen, en zig te Reynigen. Uytwendige, Reynigheyd, hoedaanig van de Heydenen, als een Aanduydinge van de Zuyverheyd der Ziele aangemerkt. Waarom de Vader Jakob ook de Oorçierzelen neffens de Vreemde Goden belast weg-te doen, door een Bedenkinge van Augustinus en Grootius opgeklaard. Jakob te Lutz aangekoomen, Bouwd een Altaar dien hy El-Beth-El noemd, en betaald zijn Belofte. Debora de Oude Voedsteres van Rebekka Sterft; met een Bedenkinge, Hoe dit Vrouwmensch in 't Huys van Jakob gevonden wierd? Sterftijd van Vrouwen, weynig of niet van de H. Schrijvers gedagt. Belofte en Naamveranderinge aan Jakob vernieuwd; met yts van Gods Opvaaren; en wat men van Jakobs Opgeregt Gedenk-Teeken te houden heeft. Rachel met Jakob naa-by Bethlehem Ephrata gekoomen, Baard onder-weeg een Zone, dien zy voor haar laatste Doodsnik, Ben-Oni, weegens de Smertelijke Geboorte noemd: Welke Naamdigtinge Jakob onder een Bly'er klank, omkeerd en in Benjamin veranderd. Hoe wijd van Bethlehem, Rachel in de Kraam gevallen en Gestorven is, door veelerley bedenkingen der Uytleggers en Overzetters, uyt het woord Chabrata waarschijnelijk gemaakt; met yts van de Renbaanen of Paarde-Loopen der Ouden. Rachel op den Weg naar Bethlehem Begraaven, en met een Steenen Graf-Teeken Ver-Eerd: Deszelfs Bouwgestalte, Oude Vermaardheyd, en Opschrift naagespoord. Jakob Legerd zig aan geene-zijde van MIGDAL EDER, of Tooren der Kudde; en waar van deeze plaatze genoemd is, en waarze geleegen was; als meede of men deeze voor dezelve te houden heeft, alwaar naaderhand den Herders, De Geboorte des Zaligmaakers Verkondigt wierd. Villalpandus gevoelen teegen Hieronymus aangekant, en voor Moria, en Oorsprong van de Naam der Jerusalemze Vee-Poorte gehouden. Jakob komd te Hebron by zijn Vader Isaak, en Woond aldaar tot zijn Reys-Togt naar Egipten. Isaak Sterft Oud 180 Jaaren, en word van Jakob en Esau Begraaven; met een aanmerkinge, waarom Moses zoo weynig van Isaaks Leevens-Bedrijf heeft aangeteekend. &c.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Jakob van Eſau afgeſcheyden komd te Sukkoth en ſlaat'er Tenten op.

TERWYL dan Eſau zijns-weegs naar Seïr ging, is Jakob met al zijn Haave naar Kanaan voortgetrokken, en behouden te *Sukkoth*, naa-by *Sichem* aangekoomen; daar hy zig Legerde in 't gezigte der Stadt, en voor hem zelven een Huys Bouwde, en Hutten maakte voor zijn Vee; waar van die plaatze SUKKOTH, dat is, *Hutten* of *Tenten* genoemd is, Gen.33:17,18. 't Geên ons genoegzaam afbaakend, Dat men dit *Sukkoth* alleen voor de Legerplaatze moet neemen, alwaar Jakob hem naar zijn weederkomſt uyt Paddan-Aram, naa-by de voornoemde Stadt needer ſloeg. Dit Sichem in 't Hebreeuws, שלם *Schalem* of *Salem* genoemd, houden zommige, die Hieronymus volgen, voor de Naam van een Stadt omtrent de Jordaane geleegen, alwaar de Voorlooper Johannes naaderhand Gedoopt heeft, Joh.3:23. *Salim in Enon* geheeten; en genoegzaam onderſcheyden van een ander *Salem*, alwaar Melchizedek Koning en Prieſter was, en naaderhand Jeruſalem genoemd wierd. Gelijk meede Grootius wil, Datze dwaalen, die deeze beyde voor dezelve plaatze neemen, die 1 Sam.9:4. שעלים *Sahalim* genoemd word. En de Grieken hebben ook Gen.33:18. Zoodaanig vertaald; Dat Jakob gekoomen is, *In de Stad* Salem *der Sichemiten, welke in 't Land Kanaans is*: Waar meede de Gemeene Latijnze en Syriſe Overzettingen, over-een ſtemmen; te weeten, zy neemen שלם *Salem*, voor een eygen Naam, en veranderen die in SALEM *De Stadt der Sichemiten*: Of ook *Een Stadt van Sichem*; 't Geên de Joodſe Landbeſchrijver is naargevolgd. Nogtans wil het Heydeggerus liever voor een algemeenen Naam genoomen hebben; door welk hier te kennen gegeeven word, Dat Jakob *Gezond en Behouden* uyt Meſopotamien, is weedergekeerd. Hoedaanigen meeninge ook al de Oudſte Schrijvers met Joſefus, de Kaldeëſze Overzetters, Onkelos en Jonathan hebben uytgedrukt; als meede d'Arabiſe, welke zeyd; *Dat Jakob daar naar*, Gezond *in de Stadt* Nabolos *is ingegaan*. Waar van ook de laatere Joden niet en verſchillen, ongemoeyd zy daar by van meeninge zijn, Dat door het woord שלם SALEM, of SCHALEM, de *Geneezinge* van Jakobs Kreupelheyd beteekend word, die hem weegen 't Verſtuyken zijner Heupe aankleefde. Doch of zy zulx al-wel beveſtigen, daar-aan ſchijndmen met regt te moogen twijffelen: Dus luyden de woorden van Jarchius; *Hy is Gezond aan zijn Lichaam weedergekeerd, (Geneezen zijnde van de Kreupelheyd:) Behouden in Vermoogen, dewijl hem aan eenige Gaave niets ontbrak: Ook Gezond in de Wet, naardien hy in 't Huys van Laban, d'Onderwijzinge niet vergeeten had.* Dit zeyd Jarchius; en de Geleerde Junius, is aangaande de *Geneezinge van zijn Kreupelheyd*, met hem en de meeſte Joden eens. Doch andere, meenen met meerder waarſchijnelijkheyd, Dat Moſes door dat woord, niet anders wil te kennen geeven, als dat Jakob, naar zoo veel uytgeſtaane moeyten, en Gevaarlijke ontmoetingen als hem in Meſopotamien, en zelfs op deeze Reyze naar Kanaan, waaren over 't Hoofd gewaayd, Behouden en Gezond weeder in Kanaan aangekoomen is; en dat hy het in die Togt met heel zijn Haave, nu tot aan de Stadt Sichem gebragt had: Alwaar hy zig Legerde, maar de Stadt niet ingetrokken is. Als hy dan hier zijne Tenten buyten de Stadt opgeſlaagen had, heeft hy, om des te geruſter te Woonen; *Een deel des Velds*, dat is, een Stuk Lands Gekogt, voor den Prijs van *Honderd Lammeren, van de Hand der Zonen Hemors des Vaders van Sichem*, Gen.33:19. Zoo dat Jakob hier als *Een Vreemdeling verkeerde*, om dat de tijd van de Erffelijke Bezittinge des Beloofden Lands, noch niet Vervuld was. En alhoewel onze Overzetters hier in plaatze van Lammeren, *Honderd ſtukken Gelds* gezet hebben; hebbenze zulx als een goede Verklaaringe volgens Actor. 7:16. gedaan; verſtaande zoodaanige ſtukken Gelds, welke *Lammeren* genoemd wierden, om datze moogelijk met het Beeld van een *Lam* geteekend waaren. Gelijk dan ook uyt Plutarchus word bygebragt, dat het Oudſte Geld, met de Beeldnis van een Os, een Schaap of

Sichem hoe by de Hebreën Salem genoemd.

Gen: 14: 18. Hebr.7: 1.3.

En hoe dat woord by-zommige op Jakobs Behouden aankomſt gepaſt word.

Jakob Koopt een Stuk Lands van de Kinderen Hemors.

Of Jakob deeze koop voor Geld of wiſſeling van Vee gedaan heeft?

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

of Swijn pleeg Gestempeld te zijn, ter Gedagtenis, Dat toen'er noch geen Geld, zelfs by de Romeynen in gebruyk was, men alle Koop-Waaren, voor dusdaanigen Vee pleeg te verwisselen: Zoo datter geen ontbreeken welke zeggen, dat het Geld, van het woord PECUS (dat by de Latijnen allerhande *Vee* of *Beestiaal* beteekend;) *Pecunia* genoemd is. Nogtans worden by de Liefhebbers der Oudheyd, geene Penningen met zoodaanigen Beest Gestempeld gevonden; ten zy moogelijk een Eenigen die eertijds den Heere Peireskius in handen had, gelijk Gassendus in zijn Leeven verhaald. En of niet in 't Boek der Openbaaringe, hier op gespeeld word, als'er meer dan eens, van 't *Merkteeken des Beest* gerept word; (verstaande de Geestelijke Koophandel om Geld in de Kerke:) magmen eenigzinds bedenkelijk houden. Onder-en-tussen meenen zommige fraaye Uytleggers, Dat het Hebreeuwse woord קשיטה KESITHA welk* hier en Jos. 24:32. Job. 42: 11. gebruykt word, eygentlijk, Een *Zeeker stuks Gelds* beteekend, en zoo veel als *Opregt* en *Onvervalst Geld* te kennen geeft. Zy doen'er by, Dat *Kesitha* noch in de H. Schrift, noch by de Joodse Schrijvers, noch in eenige Taale, voor *Lammeren* of *Schaapen* gebruykt word. Naardien nogtans Arias Montanus en meer andere, hier *Lammeren* Vertaalen; hebben zommige de woorden van Stefanus; (die deeze Koop voor *Een Zomme Gelds*, zeyd geschied te zijn;) zoodaanig daar meede vereffend, Dat hier zulke Stukken Gelds beteekend worden, daar een Lam op geslaagen stond; en dat zoo *Honderd Lammeren*, Honderd *Stukken Gelds* beduyden, die het Beeld van Lammeren droegen: Gelijk wy zouden zeggen, *Honderd Rijders*, *Honderd Leeuwen-Daalders*, *Honderd Louizen*, *Honderd Roozenobels*, &c. Om dat'er zulken Munt op Gestempeld staat. Of nu zulke Stukken by de Hebreën, even de Waardye van een Lam deeden, is onzeeker: En de Joden maaken haar zeer belachelijk, als zy slegts het Twintigste deel van een Zikel, daar aan toeschrijven; naardien het teegendeel uyt deeze Koop van Jakob, en Job 42: 11. schijnd te blijken. En alhoewel eenige Uytleggers meenen, Dat de Koophandel te dees tijd, niet meer door Verwisselinge van Lammeren, of d'eene Waâr voor d'andere te geeven, in gebruyk was: Houden nogtans andere voor-vast, Dat Jakob hier Natuurlijke Schaapen tot Honderd stuks, voor dit Stuk Lands gegeeven heeft, volgens de gewoonte der Ouden; waar van ook Homerus in zijn Agtste *Iliade*, gewag maakt.

PECUNIA Geld, van Pecus, Vee of Beest genoemd.

Apoc. 16: 2. en 19: 20. en 20: 4.

*Genesis 33:19.

Actor. 7:16. d'Oude Geld-Munte, was eertijds met een Beest Gestempeld.

Maar op dat Jakob, Godt voor de Genaadige Verlossinge uyt zoo veele swaarigheeden, als hy tot hier-aan toe te booven gekoomen was, zijn Dankbaar Gemoed betoonde, heeft hy hier eenen Altaar Gebouwd: Of hy heeft, zoo het eenige waarschijnelijker dunkt, de vervallen Puyn-Hoop des Altaars, die Abraham eertijds aan deeze plaatze Gebouwd had, van-nieuws weeder Opgerigt: En EL-ELOHE-ISRAEL genoemd. 't Geên onze Overzetters Vertaalen; *De Godt Israëls (is) Godt*: Of als andere zetten, *Des Sterken Gods Israëls*, Gen. 33:20. En verschillen daar in van De Griekse Vertaalinge, De *Targum* van Onkelos, d'Arabise Text, en De Gemeene Latijnze Bybel; welke de woorden zulken zin geeven, als of Jakob zijn Altaar herbouwd hebbende, Op of *Over dien Altaar*, De *Sterke Godt Israëls Aangeroepen heeft*. Dit is de waarheyd, voor zoo verre het Oogmerk van Jakob gestrekt lag. Doch de woorden אל אלהי ישראל konnen niet anders, als de Benaaminge des Altaars beteekenen; en ויקרא־לו, dat hy *Dien alzoo Genoemd heeft*. Bolduk merkt hier aan, Dat het der Vroomen Vaderen, en Profeeten gewoonte was, buyten de Steeden in Tenten te Woonen; en alzoo zeyd hy, heeft ook Jakob hier gedaan, als hy zijne Tenten in 't Open Veld, naar by de Stadt Sichem Opsloeg en een Altaar Stigte, welke hy genoemd heeft; DE GODT DER GODEN ISRAELS. Dus zet het Bolduk over in zijn Boek, *Van de Kerke voor de Wet*. En verstaat door *De Goden Israëls*, de Heylige of Goddelijk-Gestorvene Vaders, Abraham en Isaak, aan welke Jakob neevens den waaren Godt, ge-

Jakob noemd zijn herbouwde Altaar EL-ELOHE-ISRAEL.

Jakob van Bolduk zeer quaalijk, van Afgoderye beschuldigt.

Offerd heeft: *Want hy heeft* zeyd hy, *op den zelven Altaar, zeekere Gedaante van Een Genaaden Stoel, of Verzoendekzel gezet, welke twee Cherubinen waaren; verbeeldende het Gedenkteeken des Grootvaders Abrahams en des Vaders Isaaks.* Maar wie zal gelooven, Dat den Vroomen Jakob, tot die Afgodize Bygeloovigheyd vervallen is, Dat hy, als Goden zou Aangeroepen hebben, die van Natuuren geen Goden en zijn? En hoe zalmen beyde, of een van deeze gezeyde dingen, uyt de Daad van Jakob konnen verzieren? Hy is hier alleen voor de Stadt gebleeven, als een Vreemdeling, die geen vaste Woonplaatze in de Stadt hadde; en in 't onzeeker was, waar of hoe die te verplaatzen. En dewijl hy een Zuyvere Godsdienst had, heeft hy, om van d'Onheylige Menschen niet Besmet te worden, geeren *Alleen* willen Woonen. Hier-en-booven, beteekend קרא, geenzinds een *Aanbiddinge*, maar veelmeer, een Benoeminge van den Altaar. Ook en kan het de genoemde Goden, *Abraham* en *Isaak* niet aanduyden, die nergens in de Heylige Schrift, zoodaanig genoemd, noch in dien zin van haar gewag maakt: Gelijkze meede de Aanbiddinge niet bevoegd waaren. El Elohe, beteekend niet anders, als *Den Leevendigen Godt*; Den *Godt der Goden*, en *Heere der Heerschende.*

Hoe en Waarom Jakob zijn Altaar Sterke Godt genoemd heeft.

Dat nu Jakob den Altaar, met de Naam *Des Sterken Gods Israëls* genoemd heeft, daar uyt kan niet besllooten worden, Dat aan den Altaar zelfs, de Naam *Des Sterken Gods*, is meede gedeeld; maar alleen, Dat Jakob gewild heeft, dat deezen Altaar, Een Gedenk-Teeken ter Geheugenis van dien Sterken Godt Israëls zou zijn, welke hem uyt zoo veel Gevaar gered, en hier behouden had aangebragt. Zoo dat Junius en Tremellius, zeer fraay aanmerken, Dat de woorden El Elohe, hier niet in het *Regte*, maar in het *Geboogen Geval* gebruykt zijn, om die benoeminge te doen.

Hoe deeze Koop van Jakob Actor. 7:15,16. aan Abraham toe-geeygend word.

Den Leezer mag ook hier over de Duytze Kanteekening naazien.

Doch het geene zig hier met eenig moeyelijk naabedenken op-doed, is dit; Dat Actor. 7: 16. het Koopen van dit Land, niet aan Jakob, maar aan Abraham toegeeÿgend word, daar den H. Stefanus, aangaande Jakobs Begraavinge, de zaak aldus verhaald: *Ende Jakob quam af in Egipten, ende Stierf, hy zelve en Onze Vaders. Ende zy wierden overgebragt naar Sichem, ende gelegdt in het Graf, het welke Abraham Gekogt hadde voor een Zomme Gelds, van de Zonen Hemors (des Vaders) van Sichem.* Twee dingen zijn hier, die den Leezer moeyelijk schijnen: Eerst als'er gezeyd word, Dat Abraham die Graffsteede Gekogt heeft; daar de H. Historie, Gen. 33:19. 't zelve nogtans aan Jakob toe-eygend. Ten Tweeden, Dat die Koop met de Zonen Hemors, Dat zijn de Zonen van Sichem (gelijk eenige willen,) geschied zy; daar immers Hemor niet de Zone van Sichem, maar de Vader van Sichem is geweest, gelijk uyt het Boek Genesis, en Josua klaar is?

Gen. 33: 19. Josua 24: 32.

Hoedaanigen schijn-strijd, de Joden, zoo groot in 't Oog loopt, Datze die als een genoegzaame openbaare Ongerijmdheyd en teegenspreekelijke Verschilligheyd opgevat hebben, om het gantze Gezag van het Nieuwe Testament, aan Duygen te smijten. Doch laat ons de zaak met bedaarde Zinnen inzien; en op het eerste lid, aanmerken; Dat uyt Gen. 23:16. wel zeeker blijkt, Dat Abraham deeze Graffsteede Gekogt heeft, doch niet van de Zonen Hemors, maar van de Zonen Ephrons; en zulx ook niet te Sichem, maar te Hebron. Maar zulje zeggen, hoe zeyd dan Stefanus, Dat Abraham deeze Begraaf-plaatze gekogt heeft, *Van de Zonen Hemors?* Dits de Vraag, en wy dienden zulx te weeten, eer wy'er afscheyden. Het is bekend, Dat de Geleerde Mannen zig zelven, hier over op verscheyde wijzen aan 't sweeten geholpen hebben, op datze deeze Knoop ten voegzaamsten los-maaken, en 't Gezag van bey de H. Testamenten beschermen mogten.

En hoe van de Geleerde verscheydentlijk beantwoord.

De Geleerde Beza en Masius, meenen, Dat de Naam *Abraham*, een Oude Kantteekeninge des N. Testaments is geweest, die van een Waanwijze Betweeter op de zijde By-geschreeven, ten laatsten van d'een of d'ander Afschrijver, tot den Text ingesloopen is. En zoo zijnze van Oordeel, Dat Lukas Actor. 7. aldus Geschreeven heeft; *Ja-*

kob

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

kob ging af in Egipten, en hy zelve en Onze Vaders zijn aldaar Geſtorven, welke naar Sichem gebragt zijnde, gelegd zijn in de Begraafplaatze, dien hy; (naamelijk Jakob) *voor een Zomme Gelds Gekogt hadde.* 't Geên vaſtgeſteld, zoo meenen de ſtrax-genoemde Autheuren, Dat een half-Geleerd Kopiſt, niet wel op den Zin lettende, gemeend heeft, Dat'er omtrent de woorden, *Dien hy*, of *Hy heeft Gekogt*, een * *Geval* ontbrak, en daarom aan de Kant tot vervullinge van den zin, *Abraham* Geſchreeven heeft; in meeninge zijnde, Dat daar ter plaatze van het Graf gehandeld wierd, welk gezeyd word, van Abraham Gekogt te zijn, Gen.23:16. Waar toe naaderhand een ander, met alzoo weynig omzigtigheyd, gekoomen is, Die deeze quaade Kantteekeninge, in de Text heeft Afgeſchreeven, om dat hy van gedagten was, Dat dit een Uytlaatinge was, die noodig moeſt Ingelaſt worden. Zoo dat Beza en Maſius, ten minſten dit daar meede Beveſtigen, Dat het geenzinds den Euangeliſt Lukas, noch Stefanus de Diaken, te wijten is, als of haare Penne hier gewankeld had; maar dat het ten deele, door een Neuswijze ſtoutheyd des Kantteekenaars, en ten deele door de quaade toe-verzigt der Boek-Afſchrijvers by-gekoomen is, Dat'er *Abraham* in ſté van *Jakob* gevonden word. 't Geên men als een aanmerkinge der Geleerde Mannen ten minſten met naabedenken behoorde te Ver-Eeren.

Beza en Maſius meenen dat Actor. 7:16. een Schrijf-fout gevonden word.

* Caſus.

Onder-en-tuſſen heeft de Vermaarde Junius, deeze Knoop op een andere wijze, poogen los-te maaken: Want de Naam van *Abraham*, in de Text behoudende, geeft hy aan de woorden van Lukas zoodaanigen zin, Datze genoegzaam te kennen geeven, als of'er gezeyd wierd; *Onze Vaders zijn overgebragt, en ten deele geleyd in Sichem, ten deele in de Grafſteede die Abraham gekogt hadde; behalven die Gedagtenis-plaatze, welke Jakob van de Kinderen Hemors des Vaders Sichem Gekogt hadde, waar van te Leezen is*, Gen.33:19. Want de Iſraëliten, naaderhand uyt Egipten weederkeerende, hebben voor beyde deeze plaatzen, groote Eerbied gehad. Gelijk dan ook Jakob zelve, wanneer hy ſterven zou, begeerd, Dat zy hem niet in Egipten, maar in het Graf van zijne Vaderen Abraham en Iſaak Begraaven zouden, Gen. 47:30. daar het onze Kantteekenaars fraay verklaaren.

Doch Junius wil de Leezinge der Text behouden en door een beeter Verklaaringe goedmaaken.

Nogtans vinden wy de Bezittinge van dit Geweſt, van de Samaritaanze Vrouwe, aan Jakob toe-geëygend, Johan. 4: 12. en daar zijn meer plaatzen in de H. Schrift, die'er 't Zegel aan hangen. Ook ontbreekender geen vermaarde Uytleggers, die van Gedagten zijn; Dat *Abraham* in plaatze van *Jakob* genoemd is, volgens een meergewoone wijze des Ouden Teſtaments, alwaar de Ouders en de Kinderen volgens de Wet, voor een-en-dezelve gehouden worden. Ziet'er een Voorbeeld van 1 Kon. 12: 16. Alwaar het Volk dat op Rehabeam geſteurd was, zeyd; *Wat deel hebben wy aan David*? Dat is, aan Rehabeam, de Neef van David? Inſgelijks word'er 1 Kon.15:6. gezeyd, Dat'er een Geduurige Strijd geweeſt is, tuſſen *Rehabeam en Jerobeam, alle de Daagen zijns Leevens.* Alwaar de Goede Verklaarders willen, Dat onder den Naam van Rehabeam, welke voor lange Geſtorven was, deſſelfs Zone Abias verſtaan word; die d'Iſraëliten tot aan de Dood van Jerobeam, zeer Benaauwd heeft. Gelijk te zien is, 2 Kron. 13: 17, 18. In dezelve meeninge zeyd meede Jakob Gen.48:22. Dat hy door zijnen Booge en Sweerd, het Land der Ammoriten Gewonnen had: Welke nogtans alleen zijn Naakoomelingen ter hand genoomen en uytgevoerd hebben. En waar toe meer overhoop gehaald, daar wy immers zien, Dat aan *Kriſtus* zelfs, den Naam van *David* toe-geëygend word; Jer. 30: 9. Ezech.34:23. En dat dit ook den *Profaane* Schrijvers niet ongewoon is, toond Virgilius in zijn IVde Eneas; als hy dien Troojaan, *Dardanus* noemd. Voorwaar Stefanus heeft met veel grooter welvoegzaamheyd, *Abraham* voor *Jakob* konnen noemen, naardien de Belofte aan Abraham geſchied was, Dat Godt aan hem dat Land wilde geeven; waar in hy zig-zelven, voornaamelijk het Zaad Abrahams te-vooren ſtelde.

Fraaye waarneeminge om in de plaatze Actor. 7:16. Abraham in plaats van Jakob te behouden.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Ook en ſteekt'er geen meerder ongerijmdheyd in, Dat de Koop van Jakob, aan Abraham toe-geëygend wierd; als dat het Bereyden en Koopen der Grafſteede die Abraham deede, aan Jakob opgedraagen word, Gen. 50:5, 13. En alhoewel deeze dry-erley beantwoordingen, zoodaanig geſteld zijn, Dat elk voor hem zelven genoeg is, om daar in te beruſten; meenen eenige nogtans, Dat de laatſte reden, al-de reſt behoorde op-te weegen. Ook ontbreeken'er geen die meenen, Dat de laatſte woorden, Actor. 7 16. van verſcheyde Overzetters, gemeenelijk aldus quaalijk vertaald worden; *Van de Zonen Hemors des Zoons Sichem.* Of als de Gemeene Latijnze heeft; *Van de Kinderen Emmors Sichems Zone*: Daar het moet Overgezet worden; *Van de Zonen Emmor des Vaders Sichem.* Gelijk het Beza alzoo beſt Vertaald heeft, en onze Overzetters door een *Inlas* hebben aangevuld: Want Hemor is de Vader van Sichem, en niet de Zone geweeſt, alſwe booven uyt Gen. 33:19. hebben aangeweezen. En daar is niets in de weg, dat die vryheyd zou ſchijnen uyt-te wiſſen; hoe weynig ook eenige meenen, dat de Griekſe woorden zulx toelaaten; naardien ons de Geleerde Mannen diergelijke voorvallen by de Griekſe Autheuren weeten op-te viſſen; daar duſdaanige Uytlaatingen gevonden, en nogtans zonder teegenſpreeken met aller toeſtemminge worden aangevuld. Wy willen ſlegts eenige ſtaaltjes bybrengen, en de aanvullinge der woorden die'er in de Griekſe Boeken onder verſtaan worden, met een Onderſcheyde Letter tuſſen-Schrijven; om die met gelijke Exempel der Euangeliſten over-een te brengen. Dus Leeſt men by Herodoot aan 't eerſte Boek; *Adraſtus de Neef van Gordius*, (die Vader was) *van Midas*. En by Elianus aan xxx[ſte] Boek, *Olympias*, (de Moeder) *van Alexander.* En by de Stadt-Beſchrijver Stefanus, onder het woord DAIDALA, vindmen dit; *Daar is een Stadt in Lycia geſtigt, van Dædalus*, (de Vader) *van Ikarus.* Als meede by Herodotus aan 't eerſte Boek; *Cyrus*, (de Vader) *van Kambyſes*: Waar toe wy nu de plaatze, Luce 24:10. moeten aanmerken, daar aldus by onze Overzetters gevonden word, * *Maria Jakobi*, (Moeder) &c. als of'er ſtond, *Maria* (de Moeder) *van Jakobus*, gelijk dat zeer wel, van de Syriſe en Arabiſe Overzetters in-agt genoomen is, Marc. 15:40. Daar onze alleen, *Maria Jakobi* Vertaalen. Ook heeft Aben-Ezra over Pſalm 78. aangemerkt; Dat aldaar de eygenſte Ordening, of reeks van Zaaken die Moſes houd, niet gevonden word; en vermaand daar by, te letten, *Dat de H. Schrift aldaar eenigzinds verwardelijk ſpreekt, dewijlze het Voorſte, agter ſteld: zijnde zoo 't ſchijnd over de Rang van die dingen niet bekommerd, welke genoegzaam in haare regte Tijd-Ordening by Moſes te vinden waaren.* En die gemelde Pſalm met aandagt overleeſt, zal bevinden, Dat Aben-Ezra hier niet quaalijk uyt zijn Oogen gezien heeft. En by-aldien zijn Geloofsgenooten op meer plaatzen zoodaanigen Verzettinge konden inſchikken, daar zouden ongetwijffeld veele van haare teegenwerpingen aan duygen vallen. Nu willen wy andere dingen ter-hand neemen, en Jakobs weedervaaren aan deeze Woonplaatze agtervolgen: Daar hem voorzeeker een groot Onheyl ten eerſten aantrof. Want Dina, zijn Lieve Dogter, die hem Lea Gebaard had, (En moogelijk nu maar even * 14 Jaaren, of weynig meer Oud was,) Nieuwsgierig om de Jonge Dogteren van dat Land te bezien, begaf haar buyten 's Vaders Huys en 's Moeders Opzigt; daarze naar de Vermaaninge des Apoſtels, Titum 2:5. veel-beeter gebleeven had. 't Geên eenige zoo verklaaren, Dat deeze Dina uyt haar Moeders Tente ging op de Jaarmerkt der Sichemiten, om het Fatzoen en Maniere van Danſſen, en de Hoofze Mode van Kleederen deezer Dogteren te zien, en die ook zelve te Bezoeken: Welke te dees-tijd, als in *Pirke Eliëzer* ſtaat, met Trommelen en Reyën uytgingen om te Speelen: Want het was, gelijk Joſefus aanteekend, Een voornaame Feeſt-Dag van dat Land. Zulx men hier uyt niet alleen de Grond-Oorzaake van Dinaâs Ongeval ontwaar word; maar de Goede

De Quaade Overzettinge Actor. 7:16. te-regt gebragt.

* Μαρια Ιακωβου.

* Andere rekenen maar 12. Jaaren.

Dina Jakobs Dogter bezoekt de Dogteren der Sichemiten, en word van Sichem Geſchaakt en Verkragt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

de Vader Jakob, had'er ook te-vooren in konnen zien, *Dat men op zulke Waters zulke Vißen vangd*, en alzoo misschien verhoeden, Dat hem niet te spaade kon op zijn Brood geschooten worden;

Gy laat uw Dogters gaan tot Kamers en Tooneelen,
Alwaar men niet en ziet als kneepen van Bordeelen;
Alwaar men niet en hoord als Ongewaſſe Kout;
Is't vreemd dan, dat men Kuſt tot uwent eer men Trouwd?

Waar toe, indien wy ophaalen, wat doch gemeenelijk de zaamenspraak der Dertele Hof-Joffers, en de toeleg van haare By-eenkomsten is; voorwaar, Hendrik Kornelis Agrippa, zal ons niet onaardig zeggen, Met wat zotte klap, die Hof-Poppen, welke niet dan in een Fluweele leedigheyd opgebragt zijn, Uuren lang den tijd verquisten: Naamelijk, Hoe de Kap te Hullen; Hoe het Hayr „te Kammen; Hoe de Lokken op 't best te Poederen; Hoe het Aangezigt te „Blanketten; Hoe met Moesjes te bekladden; Hoe het Kleed te Fronssen „en Op-te Koppelen; Met welken Swier voort-te Gaan, Op-te Rijzen, en „Needer te Zitten: Wie dus of zoo behoord Gekleed te gaan; Wie voor „die of deeze plaats, moet ruymen: Met hoe veel Nygingen, Stuypingen „en Buygingen men diend te Groeten; Wien het past of Schandelijk is, van „deês of die Gekust te worden: Welke op een Muyl-Ezel, welke op een „Paard, welke op een Zetel, welke in een Rosbaar moeten Gedraagen wor„den? Welke Goud, welke Edel-Gesteenten, welke Paarlen, welke Ket„tens, welke Oorbaggen, welke Arm-Spanzelen, welke Ringen, welke „Booten draagen, En Hoe en Waar zy die draagen moogen; en veel andere „Vodderyen praatenze uyt de Semiramidische Wetten. Zoo'er Man-Volk „verschijnd, hellen strax haare dertele Gemoederen, met veel Aanlokzelen „derwaards, en spillen'er met haar Oogjes, en met haar Aangezigtjes, niet weynig „Lonkjes en Vonkjes aan; waar meede zy de ligtverleydende Vryers, on„der Bymengzel van streelende woorden, tot Geschenken aanvallen: Heb„benze een Ring, hebbenze een Gesteente, hebbenze een Kettingje; zy luy„zend zijn Mildheyd door aanhouden Goed-koop af; Dewijl haar al die din„gen, gemeenlijk niet hooger aanstaan, Dan datzer Kusjes, Poesjes, Zoentjes, „Troetelingtjes, Strookerijtjes en Praatjes voor geeven. Dit zeyd Agrippa. En het blijkt ook uyt de H. Schrift, Dat het Jonge Vrouw-Volk, zelfs onder de Dogteren Sions, dat is, in Israël, al van Ouds, zeer-veel met duske Tuyëringen op-had; waar van de Profeet een gantze Lees-Rol ophaald, Jesa. 3: 16-34. Maar hier van afscheydende, laat ons doch eens hooren, Wat vooreen Dwaasheyd, door dit Wandele-Gaan, aan Jakobs Kroost begaan is? En Hoe de Dogter Dina, 't Bezoek van deeze Hoofze Dans-Poppen bekoomen is? Sichem de Zoon van Emmor, een Jong en Weeldrig Vorst der Heviten, ziet deeze Dogter, en leydze zoodaanige laagen, Dat hyze onder 't Geweld van zijn Onkuysse Handen krijgt; en met Geyle Min teegens haar ontsteeken, Verkragt hy de teedere Maagdebloem; Dat is als Moses zeyd; *Hy namze en lag by haar, en Verkragteze*, Gen. 34: 2. Of gelijk de Gemeene Latijnze Overzettinge zeyd; *Hy heeftze Geroofd, en by haar Geſlaapen, en die Maagd met Geweld Verkragt*. Insgelijx toond de Joodze Verklaaringe, die Ben-Uziël toe-geëygend word; Dat Dina onder allerley Maagdelijke Teegen-worstelinge, Verkragt, en Geweld aangedaan is. En Josefus drukt het zoo uyt, Dat Sichem deeze Dogter, naar de wijze van Maagden-Roof Geschonden heeft. En alhoewel de Griekze Overzettinge, by eenige van misslag beschuldigd word, alsse voor de kragt des woords VERKRAGTEN, *Verneederen* heeft gezet. Schijnenze nogtans van onze Kantteekenaars verdeedigd, alsse op deeze plaatze zeggen; Dat het Hebreeuwse woord, eygentlijk, *Verdrukken* of *Verneederen* beteekend: Hoedaanig de H. Schrift doorgaans,

De Maagdelijke Verkragting van Dina, in wat zin door Verneederen uytgedrukt.

gaans, het Schenden en Schoffeeren van Vrouwen en alle Onwettige Vermenginge noemd, Deut. 21: 14. en 22: 14, 29. Judic. 19: 24. 2 Sam. 12. 13, 14. En dat deeze geheele zaak, door Geweld geſchied zy, is doorgaans het gevoelen van de Joodſe Meeſters. Inzonderheyd van Abrabanel, welke Getuygd, Dat alle Zaamenkomſt die door Geweld geſchied, Een *Verdrukkinge*, of *Onderdrukkinge*, en een *Verneederinge* genoemd word. En het ſcheeld niet veel, of het woord *Proſtituëren*, word zomtijds by de Profaane Schrijvers, in diergelijken zin, voor *Ontſchaamelen*, en *Maagden-Schennis* genoomen. En hebben zommige Schrijvers deeze Ont-Eeringe, zoo veel-te meer, *Geweldig* genoemd, als deeze Dogter noch zeer Jong zijnde, De Mannelijke Bekenninge, Smertelijk gevallen is. Ook ſchijnen onze gemeene Land-Regten, dusken *Verneederen* op-te neemen voor een *Verlaaginge van Staat* en *Agtinge*, raakende 't Houwelijk, dat een Maagdelijke Dogter met een ander konde doen, by-aldienze niet en was Ont-Eerd geworden. Want gelijk de Agtinge van ymands Eerbaarheyd en Goede Naam, van Ouds voor 't naaſte Bezit aan des Menſchen Leeven gehouden wierd; pleegen inzonderheyd die, die een Vrouw-Menſch *Met Geweld*, en teegen haar Wil *Ont-Eerden*, met de Dood Geſtraft te worden: Doch die zulx aan een Jonge Dogter buyten Geweld doed, zoo dat hy haar Ont-Maagd; is naar de Heedens-daagze Regten, alleen gehouden dezelve te Trouwen; of voor d'Ont-Maagdinge, Vergoedinge te doen *In Gelde*. 't Geên gemeenelijk op 't ſcherpſt genoomen, met zoo veel Geld Geboet word, als de Dogter meerder tot haar Houwelijx-Goed zou van nooden hebben, om met Haars-Gelijke te Trouwen; dewijl zy *Verneederd*, dat is, tot Laager-Staat gebragt is. En de Regtsgeleerde zijn ook in zulken Geval niet ongewoon, De Wet Exod. 22: 16, 17. Deut. 22: 28, 29. by-te brengen; Daar het *Verneederen van een Maagd*, ſchijnd belaſt te worden, zoodaanig te Boeten. Zulx niet alleen de Schending der Maagdelijke Eerbaarheyd, geenzinds onder de Burgerlijke Huys-Abuyzen te reekenen is, die door Troetel-Regters ligtelijk bedommeld en uytgewiſt behoorden te worden, maar de gantze Agtinge der Menſchelijke Eerbaarheyd, ſchijnd ook voornaamelijk alleen door de Bewaaringe der Vrouwelijke Kuysheyd, Beſchermd en Leevendig te konnen gehouden worden. Zoo dat de fraaye Digter Jan Hermanzen Krul, de Maagdelijke Eerbaarheyd, in zijn MINNE-BEELDEN, niet quaalijk hier ter ſné, aldus Vermaand en aangepreezen heeft:

Het alderwaardigſt aan een Maagd,
Dat is de Maagdom dieze draagd;
De Maagdom is de hoogſte Schat,
Die ooyt een Jonge Maagd bezat;
Het is de Maagdom lieve Kind,
Waarom dat u een Vryër Mind;
Waarom dat hy zoo veele tijd,
In Vryëry en Dienſt verſlijt;
De Maagdom eer gy zijd Gepaard,
Is alle Dienſt en Liefde waard;
Zy Oorzaakt Liefde, die door Trouw,
U zoekt te maaken Egte Vrouw;
Maar zoo gy van de Maagdom ſcheyd,
Al eer de Bruyloft is bereyd,
Al eer gy naar de Egte Wet,
Die overgeeft op 't Bruylofts Bed,
Zoo koeld de Min, gy blijft Geſchend,
Om dat gy Maagd noch Vrouwe bend.

Hierom heeft ook den Heere Jakob Kats, het Maagdelijke Waapen-Schild, met geen toepaſſelijker Zinne-Beeld, als dat van een Friſſe Druyven-Tros weeten te ſtoffeeren; welke by haar teedere Steêl voorzigtelijk aangegreepen, duydelijk genoeg aanwijſt, Datze op deeze wijs in haar Zuyvere Daauw, waar meede zy als met een Hemelze Waaſſem, tuſſen haare Groene Blaaden overgooten leyd, alderbeſt Beſchermd en Ongeſchonden blijft. En om dat die aardige Digter, dit Zinne-Beeld zoo Zin-rijk heeft uytgedagt, behoeft'er onzes-agtens niet dan 't enkel Voorſtel des Poëets by-gebragt, om ook de Toepaſſinge daar in ontwaar te worden. Die'er dan tot een *Inleydinge* van zijn MAAGDEN-PLIGT aldus van zeyd:

Gy

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Gy ziet een Druyven-Tros, met Koelen Daauw behangen,
Wiens aangenaam gezigt een yder doet verlangen;
En Tros, niet nu of dan Gegeeſſeld van de Wind;
Niet, hier of daar Gefoold van eenig Dertel Kind:
Een Tros, daar nooyt de Zonn' heeft vinnig op Geſteeken;
Maar die bedekt met Loof, haar Straalen is ontweeken,
Een Tros, aan wien noch Spreeuw, noch hard-gebekte Mus,
Heeft in de Druyf gedrukt, een al-te diepen Kus.
Een Tros, daar nooyt een Worm is tuſſen-ingekroopen,
Daar nooyt een Geele Bye de Jeugd heeft Uytgezoopen:
Een Tros, die nooyt een Zeug' met kruypen heeft Geſchent,
Daar nooyt een Stoute Vlieg' haar Bek heeft Ingeprent.
Een Tros, daar nooyt een Spinn' haar Rag heeft om-Geſponnen,
Daar nooyt een vuyle Slek haar Slijm heeft op doen Ronnen;
Een Tros daar nooyt een Muys, daar nooyt een ſnoode Rat,
In't Duyſter van de Nagt, haar deel van heeft gehadt.
Een Tros, nooyt aan de Muur door Wrijven Afgeſleeten,
Nooyt onder haare Schors van Mieren uyt-Gegeeten;
Een Tros, die nooyt zoo hard gedrongen heeft geſtaan,
Dat haar door groote Jeugt, het Sapjen is ontgaan.
Een Tros, door Val noch Stoot, Geborſten noch Gereeten,
Aan wien nooyt Kern'en is ontvallen door de Spleeten;
Een Tros die nooyt een Holm On-Eerlijk heeft bedot,
Van buyten niet Geblutſt, van binnen niet Verrot.
Een Tros, daar nooyt een Menſch met Vingers op-en Drukte,
Daar nooyt vermeeten Hand een Druyfken van en Plukte;
Een Tros, een Gaave Tros, noch Vers en Onbevlekt.
En met zijn aardig Waas, aan alle kant Bedekt.

En alhoewel de Wulpze Jongeling Sichem, zijn Dwaasheyd aan de Dogter Dina begaan, naaderhand Dier-genoeg betaalde, (ongemoeyd hyze nogtans begeerde te Trouwen;) zijn egter beyde Vader en Moeder, maar al te ſpaade ontwaar geworden, Dat het Opzigt over haar Kind, gewankeld had, en een veel naauwer Bewaaringe daar over, had moeten een Oog in 't Zeyl houden; naardien het met deeze Zorge even geleegen is, als de gemelde Digter in zijn SPIEGEL zeyd;

Een Wijngaard digte by de Stadt,
Een Boom met Freuyten aan het Padt,
Een Slot dat op de Grenzen ſtaat,
Een Wijf dat veel Laveyen gaat,
Een Schoone Jonge Vlugge Maagd,
Gekuſt, Gelieft, Geſtreeld, Gevraagd,
Zijn dingen die een handig Man,
Met toezien niet Bewaaren kan.

Onder-en-tuſſen dwaald hier Prokopius Gazéus zeer, als hy meend, Dat Dina niet alleen van de Zone Sichem, maar ook van de Vader Hemor Miſbruykt is. Tot hoedaanigen miſgreep hy ongetwijffeld zal gekoomen zijn, door verleydinge der bygevoegde Kantteekening die in de Griekze Bybel gevonden word; gelijk Sixtus Amama getoond heeft. Ook moet men de Jooden hier in geen Ooren leenen alze willen; Dat ASNATH, uyt deeze Schendige Byſlaap Gebooren is; welke naaderhand in Egipten, Joſef ten Houwelijk gegeeven is: Naardien uyt Gen. 41: 45. openbaar is; Dat deeze ASNATH, *De Dogter van Potiphera* genoemd word. Naar dat dan de Baldaadige Vorſt, deeze Dogter Geſchonden had, ſcheen hyze egter noch te Beminnen; *Spreekende naar het Herte van de Jonge Dogter*, Gen. 34: 3. Dat is, hy ſtreelde haar met Liefkoozende woorden, op dat hy haar, weegens zijne Schendaad, die haar onverwagt op 't Lijf gekoomen, en byſter onſteld had,

had, ter-needer zette en Vertroofte; Dewijlze *Bedroefd* was over haar Ongelijk, even als Thamar in een diergelijke Voorval, 2 Sam. 13: 19, 20. zoekende haar verder in de Netten van zijne Liefde te Verftrikken, en door Weedermin, tot de toeftemminge van een Houwelijk te brengen. 't Geêne Mofes niet alleen hier door uytdrukt, *Dat zijne Ziele aan Dina vaft-kleefde*, Maar dat hy ook zelfs tot zijn Vader Hemor fprak, op dat hy hem *Deeze Dogter tot eene Vrouwe nam*, Gen. 34: 4.

Waarom Jakob het Leed, aan zijn Dogter Dina bedreeven met Stilfwijgen een wijl-tijds Verkropt heeft.

Als nu Jakob onder-en-tuffen vernam, Dat Sichem zijne Dogter Ver Ontreynigd had, heeft hy de Smerte daar over met Stilfwijgen Verkropt, tot zijne Zonen, die thans met het Vee te Velde waaren, weeder 't huys quaamen. Welk ftilfwijgen, aan zommige geleegentheyd verfchaft heeft, De reeden daar van te onderzoeken, en te bezien, Waarom doch Jakob zijne Zonen heeft ingewagt? Onder welke eenige zijn die twijffelen, of niet Jakob hierom zijne Zonen t' Huys-gewagt heeft, op dat hyze door zijn Vaderlijk Gezag Aanmoedigde, De Schendaad aan haar Zufter gepleegt, den Sichemiten betaald te zetten. 't Geên nogtans verre-af fchijnd, zulx den Vroomen Vader toe-te denken; als wiens Vreede-lievende Inborft, wy alzinds in veele Proefftukken hebben zien uytblinken. Ook fchijnd zijn Voorzigtigheyd geenzinds toegelaaten te hebben, zijne Kinderen tot Wraake aan-te zetten, overmids hem niet onbekend was, Datze om deeze Wraak uyt-te voeren, niet Mansgenoeg en waaren. Gelijk dan ook ten laatften den uytflag van der Zonen Dolle Onderneeminge openbaar maakte, Dat hem die Daad geenzinds is bekend geweeft, veel min dat hy'er den Belhamel van zou geweeft zijn. Dus fchijndmen veel-eer te moeten gelooven, Dat Jakob, te midden van deês be-angfte Kalmte, de Goddelijke Kaftijdinge, tot Verzagtinge van zijne Droefheyd en Smerte, neerftig Overdagt, en alzoo de thuys-komfte zijner Zonen heeft ingewagt; Op dat hy de gantze Stroom van zijne Droefheyd en Traanen, in haarren fchoot uytftorten, en hem zelven met haar over 't Begaane Stuk beraaden mogt. En wat belet ons te twijffelen, Of niet miffchien de Hertbreekende Spijt en d'overgroote Droefheyd, de Vroome Vader, een wijle-tijd heeft Spraakeloos gemaakt: Gelijk Seneka elders in een zijner Treurfpeelen zeyd;

Lev. 10: 3. Pfal. 39: 10.

Als ymands Quaad te Vinnig Bijt,
Raakt vaak de Mond haar Spraake quijt.

En egter dit Feyt alleen zoo lang gefweegen heeft, tot zijne Zonen thuysquaamen.

En alhoewel'er niet anders te denken ftaat, of Jakob heeft naaderhand, zijne Zonen hier over, met groote Bezaadigtheyd des Gemoeds aangefprooken, iffet egter te giffen, Dat de Klagte van de Hoog-Beleedigde Vader, geen kleene fpoor aan de Quaade Raadflag zijner Zonen gegeeven heeft. Naardien men 't meermaal ziet gebeuren, Dat de Bedaarde Overleggingen der Vroomen, wanneerze Menfchen van een ligt-beroerde Geeft aantreffen, Olyë in de Vlam gieten. Onder-tuffen zijn de Zonen Jakobs thuys-gekoomen; die flux genoeg over zoo grooten *Dwaasheyd*, als Sichem aan haare Zufter begaan had, in grampfchap ontftaaken. De Spreekwijs, *Een Dwaasheyd in Ifraël*; hebben zommige hier zeer wel Vertaald, *Teegen Ifraël*. En de Grieken en de Kaldeën, noemen 't *Een vuyle en Schandelijke Daad*: En zoo waffe ook aan de zijde van Sichem. Maar ten aanzien van Dina, (*Teegen Ifraël*,) een Schandige Verwijtinge aan de Kerke Gods in 't Huys van Jakob; hoedaanig men de woorden, *Dwaasheyd in* of *Teegen Ifraël*, op-te neemen heeft. Doch Hemor Sichems Vader, Bezogt Jakob en zijne Zonen: En haare Gramfteurigheyd willende onderfcheppen, Eyfte hy niet alleen deeze Dogter voor zijn Zoon ten Houwelijk, maar draagd hen daar by, De volle Vryheyd van zijn Land op, om daar in als Eygen-Bezitters te Woonen. Ten laatften komd ook de Maagde-Schender zelfs voorden Dag, en fpreekt de Vader van Dina, en haare Broeders aldus aan; *Laat my*, zeyd die Heet-Gebaakerde Minnaar,

Hemor en zijn Zoon Sichem zoeken door Houwelijx aanbieding de begaane Misdaad te vergoeden.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

En Sichem wil een goede Bruydſchat voor Dina geeven.

naar, *Genaade vinden in uwe Oogen*; *En wat gy tot my zeggen zuld, zal ik Geeven*; *Vergroot zeer over my de* Bruydſchat, *ende het Geſchenk, en ik zal Geeven gelijk gy tot my zeggen zuld*; *geeft my ſlegts de Jonge Dogter tot eene Vrouwe*, Gen. 34:11,12. Want alzoo was de gewoonte der Ouden, haare Vrouwen door de *Gifte* van een *Bruydſchat* te Koopen, Exod. 22:16,17. 1 Sam. 18:25. De Mannen Broeders ſtrax haar antwoord hier op

Jakobs Zonen op Wraak verdagt, zoeken Bedriegelijk met Hemor te handelen.

voortbrengende, *Spraaken Bedriegelijk*; en meenden daar toe Bevoegt te zijn, om datze met een *Vrouwe-Schender* te doen hadden; want zoo ſchijnd het Moſes niet heel ſcheemeragtig en als met een Inlas-reden aan-te wijzen, als hy zeyd; Dat zy dus *Bedriegelijk* met Hemor en Sichem ſpraaken, (*Overmids hy Dina haare Zuſter Ver-Ontreynigd had*;) En doch, Wat zeggenze, En hoe gelaatenze haar? Zy zeggen, Datze gereed waaren, Sichem haare Zuſter te geeven, en Een Houwelijk te maaken, op datze in gevolg van de

En wenden hem het Beſnijden der Mannelijkheyd voor als een grondveſt op welk Sichem alleen aan haar verſwaageren kon.

aangeboode Vriendſchap, tot Een Volk wierden; maar dat zy zulk-een Verbintenis niet en konden aangaan; ten zy Hemors gantze Huys en al de Inwoonderen van Sichem, haar aan de Mannelijkheyd lieten Beſnijden, en alzoo den Kinderen Iſraëls Gelijk-gemaakt wierden; dewijl het onder hen een Schandvlek zou zijn, haare Zuſter uyt-te Trouwen, aan een Man die de *Voor-Huyd* had. Hier ſtond hen dan de Keur te neemen; En zoo zy de aanbiedinge van de hand ſchooven, *Zoudenze haare Zuſter wegneemen en heenen trekken*, Gen. 34:17. Hemor en de Zone Sichem, 't voorgewende Beding zoekende aan 't ſnoer te houden, roepen flux de gantze Burgerſchap by de Stads Poorte te zaamen; en brengen onder veelerhande Kittel-Oorige woorden, (ontleend van de Voordeelen, dien zy uyt de Bywooninge van Jakob en zijne Zonen t' erlangen ſtonden;) voornaamelijk den Adel, zoo verre,

De Beſnijdinge der Sichemiten aan Jakobs Zonen ingewilligd en volvoerd.

Dat al wat Mannelijk in de Stad was, zig liet *Beſnijden*, Gen. 34:24. jaa niet alleen Beſnijden, maar ook zoodaanig Ont-Mannen en Verſwakken, datze geezinds beſtand waaren, het Doodelijke Sweerd van Jakobs *Zonen* af-te keeren, gelijk de volgdraad der H. Hiſtorie, ons ſtrax zal waar-maaken. Want daar word gezeyd, *Dat alſſe op den Derden Dag in de Smerte waaren*, Overvallen en Gedood zijn, Gen. 34:25. De Gemeene Latijnze Vertaalinge zeyd; *Ende ziet op den Derden Dag, als de Pijne der Wonden op het ſwaarſte is.* De *Targum* van Onkelos; *Ende 't is geſchied op den Derden Dag, als de Smerte over hen d'overhand had*, of veel op haar vermogt;

En zitten voornaamelijk op den Derden Dag aan de Smerte der Beſnijdinge Ont-Mand en Magteloos.

dat is, op het Hevigſte was. De Joden buygen den Zin van deeze plaatze, geeren naar haare meeninge; want zy gelooven noch heedens-daags, Dat de Pijne der Beſnijdinge op den Derden Dag, op het Hevigſte is; en korts daar naar, ſchielijk afneemd. Dit heeft Aben-Ezra doen zeggen; *De Derde Dag is doorgaans Swaar, dewijl het de helft van een Vierendeel Maans is.* En ſchoon men zou moogen giſſen; Dat de Joden dit miſſchien veel beeter uyt de ondervindinge der Volwaſſene die onder hen Beſneeden worden, als uyt de Beſnijdinge der Kinderen van Agt-Daagen weeten; ſchijnen egter de Geneeskundigers toe-te ſtemmen, Dat de Pijne der Wonden, niet zelden op den Derden Dag ontſteekt, van weegen de Scherpe Vogtigheeden die'er naa-toe Vloeyen, en veelzinds Koortzen ver-Oorzaaken. Als dan ook deeze Smerte den Sichemiten op den Derden Dag 't meeſt aantrof en Magteloos maakte, hebben de Zonen Jakobs, Simeon en Levi, die met Dina uyt dezelve Moeder Lea waaren; haar kans waargenoomen, om d'aangeſtooken Brand van haar Wraakgierig Gemoed te koelen; En te doen gelijkze Beſlooten hadden te doen.

De Sichemiten te midden van haar Krankheyd door Simeon en Levi overvallen, en Vermoord.

Dus gordenze elk een Sweerd op de Heupe, en Stout-moedig de Stadt-in ſpattende, Slaanze al Dood watze Mannelijk en Onmagtig vinden haar te weederſtaan; zoo dat zelfs Hemor en de Verliefde Sichem zijn Zoon, met haar gantze Burgerſchap, aan een Rampzalig Eynde geraaken, en een en 't zelve Lot bezuuren. En hier op de Zuſter Dina uyt Sichems Huys gerukt hebbende, zijnze eens-loefs met haar de Stadt-uytgeſtooven. Doch hier en

bleef het noch niet by; maar de andere Zonen Jakobs, verneemende, Dat reeds de gantze Manschap te Sichem om den Hals was, hebben die Grouwelijke Moord, met een Verwoede Plunderinge willen eyndigen. Waar toe zy gezaamenderhand de Stadt-in gerukt zijnde, alles watze Tilbaar vonden, te-gelijk met Wijf en Kinderen, en al haar Vee, tot Beuyt gemaakt hebben, en met den Roof zijn doorgegaan. Dus heeft dan deeze Stadt, en 't Gemeene Volk, de Wraak om 's Vorsten Misdaad genoomen, moeten ontgelden, gelijk het gemeenelijk zoo gaat. Maar als hier gezeyd word, Dat Jakobs Zonen de Stadt Geplunderd hebben, *Om dat Zy* (als of'er de Sichemiten door gemeend wierden;) *haare Zuster Geschonden hadden*, is zulx geenzinds zoo te verstaan, als of eenige uyt de Stadt, daar handdaadig aan geweest waaren; maar word naar een meer-gewoone wijze van spreeken gezeyd, daar het Veel-Getal voor 't Enkel-Getal genoomen word; even gelijk van Farao en Herodes gezeyd word; *Zy zijn Gestorven die uwe Ziele zogten*, Exod. 4. Matth. 2. Inzonderheyd word dan het Veel-Getal in plaatze van het Enkel-Getal gesteld, wanneer men volgens de Gemeene wijze van spreeken voornaamelijk, De Daad van een Vorst, aan het geheele Volk toe-eygend; Dat is, gelijk het Spreekwoord zeyd; *Wat den Koning Misdoet, word van d'Onderdaanen Geboet*. En om niet wijd naar Voorbeelden om-te zoeken; De Historie deezer Sichemiten toond genoeg, Datze om de Misdaad van Eenen, zoodaanig Gestraft zijn, als ofze alle daar aan waaren Schuldig geweest. Gelijk dan ongetwijffeld ook in dezelve Historie, het *Minder*, voor het *Meerder-Getal* genoomen word, wanneer *vers 25*, gezeyd word; Dat Simeon en Levi, in de Stadt, *Al Gedood hebben wat Mannelijk was*; naardien niet gelooflijk schijnd, Dat zy alleen, deeze Stadt die vol Volk was, zoodaanig konden Slaan: Maar daar toe haar Dapperste Knaapen meede genoomen hebben; gelijk Abraham deed, als hy Loth Ontzette. En schoon ook onder deeze Verslaagene, de *Knegtjes* geweest zijn, zijn daar nogtans *Kinderen* van 't Vrouwelijk Geslagte genoeg geweest, die met de Wijven Weggerooft zijn; zonder dat men hier een Knoop in de Biezen, of een strijdigheyd in de Text hoeft te zoeken. Gelijk dan ook de Vrouwen-Roof der Grooten, zelden zonder hulp der Hoovelingen, Lakkeyën, en Lijfknegten pleeg te geschieden. Onder de Oude Schriften, die ons Eusebius stukwijs in zijn Euangelize Voorbereydzelen bewaard heeft, vindmen de Neerlaag der Sichemiten, ook van eenen Theodotus Beschreeven; waar in zommige dingen voorkoomen, daar Moses van swijgd, en daarom misschien verzierd zijn; egter willen wyze hier byvoegen. Den zelven zeyd dan, dat Sichem de Naam gekreegen heeft van „eenen Sicimus, de Zone van Merkurius, die Stigter van deeze Stadt was. Dat „de Hebreën dezelve Stadt geweldig ingenoomen hebben ter-tijd als Hemor „'t Gebied aldaar in handen had: 't Geên zig zoodaanig toegedraagen heeft; „Dat Dina vermaaks-halven in de Stadt koomende, haar de Wol-Weverye „beneerstigde; zoo datze Daagelijks haar tijd-verdrijf met Web en Spoel had. „Onder-en-tussen isse van Sichem, Hemors Zone gezien; die haar Geschaakt, „en Geweldelijk naar zijn Huys gevoerd, en Verkragt heeft. En als hyze naa„derhand, door Houwelijk tot zijn Egte Vrouwe begeerde, is hem zulx ont„zeyd, ten zy hy zig met zijn gantze Volk liet Besnijden. 't Geên zy ter„hand naamen. Onder-en-tussen heeft Simeon zijn Broeder Levi wijsge„maakt, Dat dewijl Godt de Kanaanitize Volken, aan Abrahams Naakoo„melingen ten Prooye belooft had; hy flegts met hem op de Sichemiten „aanvallen wilde. Invoegen dat hen Godt zelve, deeze onderneeminge in„geboezemd heeft. Dus gevoeld die Oude Schrijver. Maar het zy wat ook ymand hier van denken mag, blijkt nogtans uyt de strax-volgende aanspraake van Jakob, hoe zeer de Vader dit Vermeetel Stuk mishaagd heeft. *Gy hebd my Beroerd*, zeyd hy teegen Simeon en Levi, *mids my Stinkende te maaken onder de Inwoonderen dezes Lands, onder de Kanaaniten, en onder de Pheriziten*:

De Zonen Jakobs Plunderen de Stadt en maaken Wijf en Kinderen en Vee tot Beuyt.

Hoe deeze Historie by zeeker Schrijver een weynig verpoetst is.

Jakob bekommerd over de Daad zijner Zonen aan

riziten: Ende ik ben weynig Volks in getaale; zoo zy hen teegens my verzaamelen, zullen zy my Slaan, ende ik zal Verdelgt worden, Ik ende mijn Huys. Zoo spreekt de Oude Vader al-Beevende; en leyd twee voornaame reden tot zijn Grondvest, op welke hy hen betoonde, niet ten onregten Bevreest te zijn: Ongemoeyd nogtans veele Regters hebben Geoordeeld, Dat een Vader vry staat, Den Schender van zijn Dogter, met de Dood te loonen. Gelijk dan ook *De Vrouwen-Kragt*, by de Regters dikmaal met het Sweerd Gestraft word; als meede die welke, een Dogter Geweldigerhand Vervoeren; Doch heel niet, zoo het met haar Wil geschied. En alhoewel de Regtgeleerden Clarius, Covaruvias, Lessius en Zypéus, over de xx^ste Wet, *De Adulterio*, Bewijzen; Dat een Man, zijn Wijf in Overspel betrappende, dezelve beneffens den Overspeelder, vermag Dood te slaan, is zulx nogtans by onze Regten, niet zoo gul toegelaaten; daar al zulke Feyten meest met Geld-Boeten Gestraft, en den Man, *Magt gegeeven word*, om zulken Vrouwe te Verstooten; waar van men zeyd, *Hoorens Op-zetten*, dat is, Magt-geeven om haar te *Verstooten*; als de Zaligmaaker verklaard; gelijkwe op een andere plaatze omstandelijk zullen aanwijzen. Aldus steld Jakob zijne Zonen dan eerstelijk voor Oogen, hoedaanig zy door dit quaade Feyt, zijn Goeden Naam onder d'Inwoonderen des Lands, (in welke hy slegts als een Vreemden Gast, geduld wierd,) Besmet en Verhaat gemaakt hadden. En zoo doed de Gemeene Latijnze Overzetter, Jakob zeggen; *Gy hebd my Verstoord, en gemaakt, Dat ik Gehaat ben van de Kanaaniten.* Doch de Grieken schijnen aldus geleezen te hebben; *Gy hebd my Verhaat gemaakt, zoo dat ik Quaad ben aan alle die op Aarden Woonen.* De Kaldeësze Uytlegger Onkelos; *Gy hebd my Bedroest, om dat gy Vyandschap stellet tussen my en de Kanaaniten.* En booven alle andere, heeft d'Arabise Text, een fraaye Zin gegeeven, alsse zet; *Gy hebd my Ont-Eerd, en mijnen toestand met de Inwoonderen des Lands Bedorven.* Invoegen uyt des Mans Bekommeringe genoegzaam blijkt, Dat hem de Oude Spreuke niet onbekend was, welke zeyd;

de Sichemiten gepleegd.

> *Verliest wat gy verliest, behoud u Goeden Naam;*
> *Indien gy die verliest, Verlooren is't al t'zaam.*

Of gelijk weederom een andere Spreuke vermaand;

> *Al watm' op Aarden mist, men weynig agten moet;*
> *Doch Eer en Goede Naam, gaan booven Geld en Goed.*

Het Hebreeuwse woord, dat hier *Stinkende* beteekend; is een teegenstellinge des *Goeden Reuks*, en word by Aben-Ezra in zijn zaamenhang Verklaard, als of het zeggen wilde; *Zy zullen my Haaten als de Pest*; om dat men gelooft, Dat de Pest de Lugt Verderft en een Doodelijke Stank by-zet. De tweede reden die d'Oude Vader voortbrengd, is genoomen van het aannaakende Gevaar, in welke zijne Zonen hem by de Kanaaniten, weegens deeze schrikkelijke Daad hadden ingedompeld. Want wat zeyd hy? Hy steld haar een onvermydelijk Gevolg onder-Oogen, als of hy zeyde; *Indien de Kanaaniten, teegens ons zullen Opstaan, om uwe Schelmstukken te Wreken; hoe zullen wy, die zoo Kleen van Volk zijn, haar Magtige Leger-Benden konnen Weederstand bieden?* De Grieken zetten deeze woorden over; *Ik Telle de Menschen*; dat zoo veel is, als *Onzer zijn Weynige.* De Kaldeëze Uytlegger zeyd; *Een Weynig Volks.* Want de Mannen worden *Getallen* genoemd, welke ligt konnen Geteld worden. Dus Vertaald het Jarchius zeer wel; *Weynige Mannen.* Dit alles brengd Jakob in teegens zijne Zonen, die't hier wel dapper Verkorven hadden. Maar het geene de Joden hier byvoegen, aangaande de Vervloekinge der Kinderen, als meede het Vervloeken van haare Sweerden, waar van in *Pirke Eliëzer*, en in 't Boek *Tan-*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Tanchuma gewag gemaakt word, word voor loutere beuzelingen gehouden. Alhoewel wy geenzinds te twijffelen hebben, of Jakob heeft in deeze Straf-reden, niet alleen bekommerd geweeſt voor zijn Goede Naam en Lijfsgevaar; maar ook voor de Verbreekinge van den EED *Gods*, welke hy wiſte door deeze Daad Geſchonden te zijn. Want wie en ziet hier niet, hoe zeer zig deeze Bloed-dorſtige Kinderen, niet wel aan de Ontheyliging van het Verbond der Beſnijdinge hebben Schuldig gemaakt, wanneer zy dezelve tot een Werktuyg van haar liſtig-uytgevonden Schelmſtuk, onder de Heydenze Volken ingevoerd, en opentlijk ten-Toone geſteld hadden? En dewijl de Miſdaad maar door de Dertelheyd van Een-eenigen Jongeling begaan was, die dat Ongelijk door veele Weldaaden heeft zoeken te vergoeden, heeft het zeekerlijk, niet dan enkel Bloedgierigheyd in Simeon en Levi geweeſt, Dat het Vyer van haare Wraakluſt, niet als door de Uytroeyinge der gantze Stadt, is konnen Uytgebluſt worden. Boovendien was het een Afgrijſſelijke onderneeminge, Datze onder aanbiedinge van Bondgenoodſchap, en te midden onder Vrienden en Landheeren, met welkze in Vreêde zaaten; dus Verraaderlijk op dezelve aanvallen, Dat zulx in openbaaren Oorlog, teegens geen Vyand, met eenige ſchijn van Krijgs-Regt, zou durven ondernoomen worden. En wat zalmen verder zeggen van het Trouweloos Bedrog, datze gepleegd hebben; neemende het Goddelijke Regt tot een Voorwendzel, om alzoo onder de glimp van Godsdienſtigheyd, dies te zeekerder te Bedriegen. Wy laaten naa, verder op-te ſtikken, hoe zeer hier in de Eyge Wraak, door welkze de Woedende Togt van haare Begeerte, te werk-geſteld hebben, niet wel uytgeborſten is. Waarom men zig niet te verwonderen heeft, Dat den Stervenden Jakob naaderhand, deeze twee Zonen, met Diep-ingaande Vloekwoorden Gebrandmerkt heeft, Gen. 49:5-7. Maar doch, wat antwoord geeven deeze Ont-Aarde Kinderen op de Vaderlijke Beſtraffinge? Stout en Brusk voorwaar; en niet anders, als ofze een Roemwaardig Heldenſtuk hadden uytgevoerd: Want zy ontſchuldigen haare Daad, onder de ſchijn van een Gemeen Regt, dat elk terhand ſtond; WAT! zeggenze; *Zouden zy dan onze Zuſter Misbruyken als een* HOERE? Gen. 34:31. Niet anders, als ofze volgens de gemeene wijs der Belgzieke, die men in de wandelinge *Moeyte-Maakers* noemd, wilden zeggen; *Waarom hebbenze ons eerſt Oorzaak gegeeven? Wy laaten ons zoo niet Verbluffen; Wie meenenze datwe zijn?* &c. Dit magmen denken. Doch hoe Dina zelfs, over dit Stuk te moede was, vindmen nergens aangeteekend; alleen magmen uyt haar Verblijf in 't Huys van Sichem, (alwaarze van de Broeders Ontzet, en hernoomen wierd,) giſſen, Datze niet zoo-zeer toegeleyd heeft, als een Roomze Lukretia, de Schandvlek van haar Geſchonde Kuysheyd, door een Dolſchootige Zelfsmoord, met haar eyge Bloed uyt-te Wiſſen; (en alzoo d'eene Dwaasheyd met d'andere betaalt te zetten;) als wel op de Voltrekkinge van haar Houwelijk met Sichem te hôopen; waar toe hy reeds met heel zijn Volk, 't Verbond der Beſnijdinge had aangegaan. Want alhoewel de Daad van Lukretia ook haare Voorſpraaken gevonden heeft; zijn nochtans die veel-meer te prijzen, die'er aldus van ſpreeken:

De Miſdaad der Zonen Jakobs verder naagedagt.

En gants Bedriegelijk, Trouwloos en Goddeloos bevonden.

Die daarom ook van haar Vader met een Vloek in zijn Teſtament gebrandmerkt ſtaan.

Op wat wijs de Zonen Jakobs haar begaane Feyt verdaadigen.

> *Zoo u* Lukretia, *des Schenders Daad beviel,*
> *Zoo kond gy uyt u Dood, noch Loon noch Lof verwerven:*
> *Of zoo miſſchien 't Gemoed, zig Onbezoeteld hiel;*
> *Wat dolheyd was 't de ſchuld eens anders te Beſterven?*
> *Uw daad dan was* Lukreês, *noch Loffelijk noch goed,*
> *Gy Sneuveld (hoemend neemd,) of Schuldig of Verwoed.*

Onder-en-tuſſen hebben de Taal-Geleerde over de Gnar-zieke woorden van Dinaâs Broeders aangemerkt, Dat men het woord זנה SONACH, een *Hoere,*

re, met een Ongemeen-Groote Voor-letter geschreeven vind; en dat zulx diend om de overgroote Onbesloptheyd en Stoutvoerigheyd aan-te wijzen, die in de toespraak deezer Mannen-Jongelingen gevonden word; gelijk zoo Gen.23:2. een Kleyne Letter gebruykt word; tot een aanduydinge van Maatigheyd in Abrahams Rouw-Traanen over Sara. En alhoewel de Schendaad van Sichem, de Zuster Dina tot geen HOERE maakte, schijnen de Broeders nogtans met die Naam-streep, op haar verblijf in 't Huys van deeze Vrouwe-Schaaker te zien, daar zy haar Geweldigerhand hadden uytgehaald, om datze moogelijk van meeninge waaren, als het spreekwoord zeyd;

Die zijn Dogters laat gaan op alle Feesten,
En zijn Hengst laat Drinken met alle Beesten;
Krijgt Binnens-Jaars wel een Ongeval;
Een Hoer *in Huys, of een Guyl op Stal.*

Maar naardien Moses ook niet met-allen aanteekend, van 't geene Jakob hier op geantwoord heeft, schijnen de Joden beyder stilswijgen zoodaanig op-te neemen, als of de Vroome Vader dit geschil heeft laaten drijven, en niets meerder had in-te brengen. En zijn derhalven zelfs zoo koen geworden, Datze met veele Voorspreekingen hebben staande gehouden, Dat Simeon en Levi, deeze Daad, niet zoo-zeer alleen *Stoutelijk*, maar als *Dapperlijk* ondernoomen en uytgevoerd hebben. En op datze hun zeggen met waarschijnelijkheyd bewimpelden, Verklaaren zy het woord, dat onze *Bedriegelijk* Overzetten, niet van een Straf baar Bedrog; maar dat *Wijsheyd, Schranderheyd* en *Voorzigtigheyd* beteekend: Die dan by hen daar ingeleegen was, Dat de Sichemiten zig bereydwillig getoond hebben, de Ceremonie der Besnijdinge, en het Onderling Bondgenoodschap aan-te neemen, waar door het Simeon en Levi gelukt is. Zy voegender by, dat Jakobs Zonen in den aanvang deezer Onderhandelinge, geenzinds voorgenoomen hadden, de Manschap van Sichem te Dooden; maar tot dat Besluyt gekoomen zijn, wanneerze bemerkten, Dat Hemor in de redenvoeringe tot zijne Burgers, dit alleen beoogde; dat hy de Haave en alle de Beesten van Jakob, hem zelven toe-eygenen, en haar Vader alzoo met zijne Zonen onder hem wilde Dienstbaar maaken, Het geên zy alzoo besluyten uyt Gen. 34:22,23. 't Was dan billik meenenze, Datze zulk-een opkoomend Onheyl afkeerden. En alhoewel de Joden zeer wel weeten, Dat Jakob bey deeze Zonen, *Werktuygen van Geweld* noemd, Genesis 49:5. bekreunen zy hen dat geenzinds; want zy willen zulx niet van het *Geweld* teegens de Sichemiten, maar van het geêne deeze Broeders aan Josef deeden, verstaan hebben. Doch dit is van de Joden alleen stoutelijk uytgevonden, op datzè niet gedwongen wierden, de Quaade Naam van haare Voor-Vaders t'erkennen en verder uyt-te breyden. Maar zoo zy hier in Regt hebben, zal Moses voorwaar, wel een Ontaarden Leerling te agten zijn; Die, schoon hy een Levijt was, nogtans zijn Geslagte niet verschoond heeft; zoo dat hy hem niet ontziet, de Vader van zijn Stam-Huys, met eenen quaaden Naam, voor Eeuwig te Brandmerken: 't Geên een klaar bewijs verstrekt, Dat hy niet uyt het Vleesch gesprooken heeft, gelijk deeze Joden doen; maar dat de Goddelijke Geest hem dit Vonnis alzoo heeft doen uytspreeken. Waar in hy hem nogtans wel wagt, naar den Uytgang der zaake te Oordeelen, dat Godt Onregtveerdig scheên, als hy het deeze Geweldenaars, deed Gelukken, en d'Onnoozele meenigte, die zy Misleyd hadden, zoo Jammerlijk liet om den Hals brengen. Over welk-een zeldzaame bestuuringe des Hemels, de Wijze Kato zig te bijster Geërgerd vond. Want als Pompéjus de Vryheyd des Roomsen Volks teegen Cæsar zogt te staaven, en egter zoodaanig Geslaagen wierd, dat Cæsar Meester van 't Rijk wierd; mishaagde zulx aan Kato zoo-zeer, dat hy 't zelve op Rekeninge van Gods Onregtveerdigheyd

En hoe van de Joden Vrygesprooken.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

heyd wilde gesteld hebben, dewijl hy een Dwingeland deede Zegepraalen, en den Beschermer der Roomse Vryheyd, in 't Onderspit liet. Gelijk de Poëet daarom van hem gezeyd heeft;

Wat zijn de Menschen stout? Wat durven zy niet spreeken?
Gelijk dit eertijds heeft aan Katoôs woord gebleeken:
Die zeyd' al ist dat Godt, Pompejus heeft geplaagt,
Zoo zeg ik evenwel, zijn Zaake my behaagt.

Onder-en-tussen moogen wy dan hier wel vraagen, Wat doch de Joden langer moogen toeleggen, om ons hier een slinkzen Draay, voor een regte Verklaaringe in de hand te stoppen? daar immers klaar te zien is, Dat het antwoord van Simeon en Levi, de schemeringe van haar valsse Uytleg, teenemaal uytwist. Want wat zeggenze doch wanneerze haar Grouwelstuk willen Ontschuldigen? brengenze wel yts uyt het voorneemen van Sichem by, als of hy getragt had het Verbond te veranderen, haar Haave in-te Slokken, en Jakob onder Slavernye te brengen? Gants niet; Maar zy brengen alleen dit in; *Dat zy haare Zuster als een Hoere Misbruykt hadden*: En dat derhalven al der Sichemiten aangeboodene Vriendschap en Voordeelen, by hen geen Profijt te agten was, om datze teegens d'Eerbaarheyd en Edelmoedigheyd van 'sVaders Stam-Huys aanliepen; gelijk Cicero heel fraay gezeyd heeft; *Utilitas nulla est, repugnante Honestate.* Dat nu ook de Schrijver van het Boek JUDITH, aan dit gevoelen is vast geweest, kan men daar uyt afneemen, Dat hy dezelve Judith, die naaderhand de Neederlaag aan Holofernus gedaan heeft, aldus spreekende invoerd; Heere gy Godt mijns Vaders Simeon, die het Sweerd in zijne Hand gegeeven hebd, tot Wraake over de Vreemde, die de Lijf-Moeder der Maagd geopend hadden tot Onreynigheyd, ende de Dye hadden Ontbloot tot Schaamte, ende de Lijf-Moeder bevlekt hadden tot Schande, (want gy haddet gezeyd het en zal alzoo niet geschieden) Ende die 't geene gedaan hadden, waarom gy haare Overste hebd overgegeeven om Gedood te worden, en haar Leger, 't welk haar Bedrog gekend hadde, tot Bloed: Ende hebd de Knegten Geslaagen, met de Geweldige, ende de Geweldige op haare Throonen; ende hebd haare Wijven gegeeven tot eenen Roof, en haare Dogteren in Gevangenis, ende alle den Beuyt tot Verdeelinge onder uwe Lieve Kinderen: Welke ook met uwen Yver hebben Ge-yverd, ende eenen Grouwel gehad hebben, over de Bevlekkinge haares Bloeds, en hebben u tot een helper aangeroepen, O Godt, mijn Godt, Verhoord ook my, &c. Waar in dan ligt te merken is, hoe deeze beyde gezind zijn: En dat Judith zelve, Kap. XIII. de Neerlaag volvoerd hebbende, zulx niet alleen als een Lofwaardige Daad prijst; maar ook zelfs niet en ontziet, Godt tot een Stigter en Goedvinder daar van te maaken. En waarom en zou niet Zy, of den Schrijver alzoo doen, die zelfs de Moordenaars der Sichemiten, noemd *Lieve Kinderen, Yverende den Yver Gods?* En hier over heeft ook Heydeggerus, zommige Jesuiten, en onder die, Bonfrerius teegengesprooken, als hy staande houd, Dat eenige dingen in dit voorval, gantzelijk te Prijzen, en andere wederom te Laaken zijn. 't Geên hy Prijswaardig schat, is voornaamelijk den *Yver, en den Regtveerdigen Toorn over de Verfoeyelijk-bedreevene Hoere-jagt, Schendende een Maagdelijke Dogter en Zuster van een Aanzienelijk Stam-Huys; als meede d'eerste Ontvonkinge der Begeerte, om die Misdaad te Wreeken.* En betoond alzoo anders gezind, als de Spreuk vermaand;

De Joden van de Zonen Jakobs weedersprooken. Gen. 34: 31.

Judith. 9: 2, 3. en Kap. XII. 't Oude waangevoelen der Joden in het Boek Judith bygebragt.

Wat zommige in deeze Daad aan de Sichemiten gepleegd, vooor prijsselijk hebben aangemerkt.

Lijd vryëlijk met Geduld, 't en zal u nimmer Rouwen,
Te ras naar 't Sweerd gevat, heeft meenig 't Hoofd doen klouwen.

Doch hier Wepelen en Spinnevoeten deeze zoort van Uytleggers om-en-om, en

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

en zoeken al de Weereld wijs te-maaken, (Godt weet waarom, en zy moogelijk ook eenigzinds;) dat zelfs deeze Daad, veel heul in zig zelven vind; naamelijk voor zoo-verre zy eerstelijk, Stellender-wijs, van Godt is afgevloeyd, geevende Kragt en Waapenen aan Simeon en Levi, tot Beschermінge van zig zelven en de haare; Dewijl'er in dat Land geen Regter was, by wien zy Heul of Hulp verkrijgen konden. Hoedaanige twijffelmoedige Uytleggingen zy meenen, met de woorden van Judith, heel-wel t' zaamen te stemmen, als zy dezelve, *Lievelingen en Yveraars Gods* noemd; en daar door van alle Misdaad worden Vry-gepleyt. Maar hoe zal dien Yver in haar te prijzen zijn, welke geen Goede Konscientie tot haar Metgezel op den weg had meede genoomen? Voorzeeker is Jakob ook van Yverzugt wel aangetast, nogtans is hy niet tot d'Uytvoeringe van zijn eygen Wraake uytgeborsten. Jaa mistrouwde hem zelven ook 't Welgelukken van zulken onderneeminge; dewijl die van zijnen Huyze, slegts *Weynige* waaren, Gen. 34:30. Zulx hy daar by misschien ook geloofde, 't geên het Oude Spreukje vermaand;

Die zijn Leed met Leed wil Wreeken,
Manu Bellatoria,
Samsons Kragt zal hem Ontbreeken:
Nec erit Victoria.
Leerd u Leed met Lijden Wreeken;
Sic vives in Gloria.

Maar naardien Judith ook dit niet en Prijst, dat het van Godt afgekoomen is; maar dat die Neerlaag van Bloedgierige handen haar Oorsprong genoomen heeft; zijn deêze Voorstanders, zoo wel van weegen de Daad Simeons en Levi, als van het Boek Judith, weynig Beschermd. En wy willender ook niet meer van ophaalen. Want of schoon de Joden, deeze Straf-Oeffeninge door Eygen Wraak, hier meede zoeken te billikken, Datter teegen den Prince des Lands, geen ander Regt dan het Regt des Oorlogs was; hebben de Zonen van Jakob nogtans een Goddeloos Bedrog gepleegd. Want gelijk zy naar 't aangedaan Geweld van Sichem, een Akkoord op haar eygen Voorstel hadden aangegaan, dat de Sichemiten van haare zijde reeds Voldaan hadden; zijnze op geene wijs bevoegd geweest, teegens haar Gegeeven Woord, de gantze Manschap van een Stadt, te-gelijk met den Prince des Volks, dus Schelms te Vermoorden. Onder-en-tussen hebben de Tijd-Reekenaars hier aangemerkt; Dat Juda omtrent deezen tijd, zijn Afscheyd van de Broederen genoomen, en een Houwelijk met een Kanaaneêse Dogter gewaagd heeft; waar van te leezen staat, Gen. XXXVIII. En het zou wel konnen zijn, Dat hy dit gedaan heeft, eer noch d'Ont-Eeringe van Dina voorgevallen is, en zoo draa Jakob te Sichem aangekoomen was. Alhoewel Moses dit om eenige reden, zoo veel laater verhaald. Gelijk in 't volgende Hooftstuk zal te bezien staan.

Hier naar is de Vader Jakob, uyt zijn eerste Leger-plaatze by Sichem, Opgebrooken en naar *Bethel* vertrokken; waar van wy het Goddelijk Bevél, Gen. 35:1. aldus vinden aangeteekend: *Daar naar zeyde Godt tot Jakob; maakt u op, ende trekt naar* BETH-EL *ende Woond aldaar: Ende maakt aldaar eenen Altaar aan dien Godt, dien u Verscheen doe gy Vlugtende waard voor het Aangezigte uwes Broeders Esaus.* 't Is heel waarschijnelijk, Dat deeze Goddelijke Aanspraake, de Vader Jakob aangekoomen is, ter tijd dat hy maar al-te lang hier Vertoefde, en vast daagelijx met veel angstvallige twijffelingen Worstelde, niet weetende werwaards hy zig Wenden of Keeren zou, van weegen de Gevreesde Swaarigheeden, in welke hy door het Misbedrijf zijner Zonen bedraayd zat. In deeze Bedremmeldheyd wilde hem Godt niet verlaaten, maar Belasten naar Beth-El te gaan, en aldaar zijn Geloften te voldoen, welken hy Godsdienstelijk Beloofd had te zullen houden, wanneer

Jakob belast uyt de Leger-plaatze by Sichem naar Beth-El te gaan.

En aangemoedigt om aldaar een Altaar te Bouwen en zijn Belofte te voldoen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

wanneer hy voor zijns Broeders Laagen bevreest was. Het was der Vroomen Aards-Vaderen aard, Godt alzinds te Gehoorzaamen; en zoo doet ook Jakob hier, zonder met uytstel of Beraad te marren. Hy geeft dan flulx Bevél, om alles tot d'aanstaande Reyze veerdig te maaken. En hier toe eerstelijk, zijn Huys doorzoekende; Belast hy alzoo-wel de Heyliginge der Perzoonen, als der Goederen. *Doed weg*, zeyd hy tot zijn Huysgenooten, en tot alle die by hem waaren; *De Vreemde Goden, die in het midden van u zijn, en Reynigd u, en Veranderd uwe Kleederen*, Gen. 35:2. De Geleerde hebben van overlang onderzogt; wat *Vreemde Goden* dit moogen geweest zijn, die in het Huys van Jakob, of onder het Volk van zijn Huysgezin, tot noch toe verbleeven waaren? De Kaldeëſze Uytlegger Onkelos, noemdze alleenelijk, *Goden der Volken*, welke te midden onder Jakobs Huysgenooten waaren. d'Arabiſze Text zeyd; *Vreemde Aanbiddingen*, Die onder haar waaren. Joſefus verstaat'er de *Teraphim* door, naamelijk die Waarzeggende Huys Poppen, of *Goden* van Laban, die door Rachel Gestoolen waaren. Maar Aben-Ezra hier over Gebelgd, weederſpreekt Joſefus in het Aangezigte: *Het zy verre, jaa zeer verre*, zeyd hy, *Dat wy zouden durven zeggen, Dat onzen Vroomen Vader en Profeet Jakob, by een Afgodize Vrouwe Geslaapen heeft.* Hierom wil het Jarchius, van die *Goden* verstaan hebben, welke uyt den Roof van Sichem in de Hand van Jakobs Huysgenooten gevallen waaren. 't Geên niet heel onbedenklijk van dien Jode ſchijnd voortgebragt te zijn. Doch hoe het daar ook meede mag gesteld zijn; houd men nogtans waarſchijnelijk, Dat eenige van Jakobs Huysgenooten, den Afgoden Geofferd hebben: Dewijl Jakob anderzinds met geene welvoegzaamheyd had konnen zeggen, *Neemd de Vreemde Goden weg, die in 't midden onder u zijn.* Maar aangaande Rachel; men ſchijnd te moeten gelooven, Dat alhoewel zy thans geenzinds heel vast aan de Vaderlijke Goden hing; (als die dezelve al lang te vooren zoo weynig agte, datzer met haar Agterste op zat,) zy nogtans niet al-te streng in 't Verzaaken der Afgoden zal geweest zijn; en door die ſlak-heyd, geleegendheyd aan Jakobs Huysgenooten verſchaft heeft, om de Landaardze Goden, eenigzinds stijfhoofdig aan te hangen. Zoo dat het geene andere Goden geweest zijn, als zy uyt Meſopotamien meede gebragt, en tot die tijd, niet zoo opentlijk Gediend hadden, Dat Jakob daar over een Uytroeyinge belast had. 't Geên hy dan Beveeld dat nu zou gedaan worden. Invoegen wy door de *Reyniginge* of *Heyliginge*, welke Jakob insgelijx Belast, niet anders te verstaan hebben, als het Verwerpen der Vreemde Goden, en veranderinge der Kleederen; verzeld gaande met de Inwendige Reyniginge des Gemoeds. Ten zy miſſchien ymand hier met Aben-Ezra, De *Waſſchinge des Lichaams* wilde verstaan: Welke doe-ter tijd reeds een Verbeeldinge der Inwendige Waſſinge en Zuyveringe van 't Zondige Gemoed geagt was. Het geene te gelooven, ons nergens in teegen vald. Gelijk dan ook booven dit de Veranderinge der Kleederen, een Verbeeldinge van d'Eerbaarheyd der Zeden is geweest; die zeer wel met de Inwendige Reyniginge over-een quam. En zoo zienwe dat ook Iſraël naaderhand Belast is, haar te *Reynigen en de Kleederen te Waſſchen*, om de Wet te hooren Afleezen, Exod. 19:10. Waarom dan ook niet alleen den Apostel, omtrent Geestelijke dingen, veelzinds de woorden, *Aantrekken* en *Uyttrekken* gebruykt, Rom. 13:14. Koloſſ. 3:9, 10. maar ook de Heydenen zelve, hebben doorgaans geleerd, Dat de Godsdienst en Deugt-Oeffeninge niet in d'uyterlijke Pligten, maar in de Zuyverheyd der Ziele geleegen was, welke door de Waſſchinge der Kleederen, en Reyniginge des Lichaams, wierd aangeduyd. In deezervoegen heeft de Griekze Digter Menander gezeyd;

Jakob beveeld de Vreemde Goden uyt het midden van zijn Huysgenooten weg te doen.

Wat Goden in Jakobs Huys konnen geweest zijn.

Gen. 31: 34.

Wat het zy dat Jakob de Reyniging en 't veranderen der Kleederen aanbeveeld.

De Heydenen hebben ook d'Uytwendige Reyniging der Kleederen tot een aanduyding van de Zuyverheyd des Gemoeds aangemerkt.

Doed altijd met een Vroom Gemoed,
De Offerhanden die Gy doed;
't Uytwendig Kleed zy Wit of Swart,
Draag Witte Zeden in uw Hart.

En

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

En dat dit ook even-zoo van den Palts-Graaf Frederik de III[de] verstaan wierd; magmen uyt zijn eygen Getuygenis afneemen; want als hem eens zeekere Monnik, in een Swarte Kap, met een Boek verscheen, en verzogt dat zijn Vorstelijke Genaade, eenige fraaye Spreuken met zijn eygen Hand, daar in wilde Schrijven; voldeed hy des Monniks Verzoek met deeze Veerzen:

De Kristelijke Eenvoudigheyd,
My wel Behaagd ende gereyd;
Indien'er onder 't Swarte Kleyd,
Een Blank Gemoed verborgen leyd.
Maar isset Swart en ook 't Gemoed,
Gelijk het Kleed dat gy aandoed,
Is zulk-een Grouwzaam Dier wel weerd,
Dat elk daar voor zy gants Verveerd.

Insgelijks zeyd meede Cicero, in zijn tweede Boek *Van de Natuure der Goden*; Dat de Godsdienst dan eerst aller-Zuyverst en Heyligst, en meest vol van Godvrugtigheyd is; als men de Goden met een Reyne en Onvervalste Ziel en Mond Eerd. En in zijn Tweede Boek *Van de Wetten*, zeyd hy, *De Wet Beveeld, Dat men tot de Goden met de Ziel moet naaderen, waar in alles begreepen is.* Ook heeft Persius in zijn 11de Schimpgedigt niet onaardig hier ter snê gezeyd;

Men brengd de Goden toe, ('t geen uyt zijn groote Goed
De Rijkste Fokker zelf of Naauw-Aars niet en doed,)
Een regt-gestelde stand des Herten: Ziel vertrekken,
Die niet dan Eerlijkheyd en Deugdlijkheyd ontdekken:
Dus lijd ik dat men breng zijn Offer op 't Altaar,
Of 't maar van 't Grofste Meel, en niet een Slagt-Beest waar.

Ook stond'er eertijds voor den Tempel van Epidaurus Geschreeven;

WILD GY TER TEMPEL BINNE TREEDEN,
ZYD KUYSCH EN ONBESMET VAN ZEDEN.

En zoo wy ons verder inlaaten, de Getuygenissen hier van op-te haalen; wy zullen hoop-werk by Porfyrius, Charondas, Seneka en andere Heydenze Schrijvers vinden. Maar doch wat doen de Huysgenooten van de Godvrugtige Vader Jakob? Zijnze hem Ongehoorzaam? Neenze voorzeeker; maar koomen 't Gebod van haaren Heere vlijtig naa; en zulx ongetwijffeld, zoo veel te gereeder, als hen de grondvest van haare Verhuyzinge naar Bethel, en den Opbouw van den ALTAAR *aan den Waaren Godt*, breedvoerig door de Mond des Godtvrugtigen Mans was uytgemeeten. Want alzoo vervolgd Moses deeze Historie; *Doe gaaven zy Jakob alle de Vreemde Goden, die in haare Hand waaren, en de Oorçierzelen die aan haare Ooren waaren: Ende Jakob Verbergde deze onder eenen Eyken-Boom die by Sichem is*, Gen. 35:4. Alwaar het zommige niet anders toegescheenen heeft, of deeze Oorçierzelen, worden daarom te-gelijk met de Vreemde Goden, belast weg-te doen, om datze aan dezelve waaren toe-Geheyligd; en van weegen eenige toepasselijke sweem van desselfs maakzel, de Afgoden ter Eeren gedraagen wierden. Dus willen eenige dat dit Maantjes, of halve Kringen zijn geweest, die van de eene Oor tot de andere gaande, over het Voorhoofd met een Bogt neerwaards hingen. Waar onder misschien allerhande Cieraaden, die aan de Afgoden waaren Toegewijd, konnen verstaan worden. Het kan weezen, *zeyd* „*Augustinus*, Dat het Gedenk-Teekens der Vreemde Goden geweest zijn, „die hier Gebooden worden weg-te doen: Want de H. Schrift Getuygd, „Dat Rebekka van Abrahams Knegt, een Gouden Hoofd-Cierzel ontfangen „heeft, het geene van Abraham niet en zou geschied zijn, by-aldien de Oor- „hangzels buyten Afgodize Bygeloovigheyd, niet Geoorloft waaren te draa- „gen. De zelve Augustinus zeyd meede, Dat het eertijds by de Syriers de ge-

Wat de Huysgenooten van Jakob het weg-doen der Goden heeft ligt gemaakt. Gen. 35:3.

Waarom ook de Oorçierzelen tot de Afgoden belast zijn weg-te doen.

Bedenkkinge van Augustinus hier over.

gewoonte was, de Hoofd-Cieraaden, aan eenige Godheyd te Heyligen; en dat zulken gebruyk van de Feniçiers, tot in Afrika doorgedrongen is. Dusdaanige Hoofd-Cieraaden, droegen zeekere Teekens van 't Gesternte; waar van daan zy *Sphragides* genoemd wierden, gelijk Grootius door Verbeeteringe van het woord *Frigidas*, by Statius Papinus (alwaar *Sphragides* moet geleezen worden,) aangeweezen heeft. En zoodaanig zijn ook de Ringen geweest, die ten deele gebruykt wierden om Wonderlijke Dingen te doen, waar van Plato, Cicero en Plinius gewag maaken; andersdeels, om daar meede de Demons en Quaade Geesten te Verdrijven; gelijk'er volgens Lucianus van geloost wierd: En Josefus niet te vies geweest is, ook al-zulke Konsten, aan Salomon toe-te Schrijven. Jaa datze die ook teegens Ziekten en Quaade Overvallen hebben gebruykt, zulx Getuygen Alexander Trallianus, en Marcellus Empirikus met andere. Ook vind men by Ammianus Marcellinus, en zommige Oude Digters, Dat men eertijds het Lang Hayr, en de schoone Krollen in het zelve; aan de Goden plagt toe-te Wyën. Alle dusdaanige Afgodize overblijfzelen en Prullen, heeft de Vroome Jakob dan geenzinds onder die van zijn Huysgezin willen behouden hebben; maar die Verfoeyzelen alle doen 't zaamen hoopen, en in 't Verborgen weggestopt *Onder eenen Eyken-Boom*, welke by Sichem was, Gen. 35:4. Of als de Syrise, Arabise en de Gemeene Latijnze Vertaalinge zeyd, *Onder een Terpentyn-Boom.* Van welke verschilligheyd elders meer gesprooken is, 't geen men hier mag te raade neemen, zoo ymand lust heeft woorden te ziften. Invoegen Jakob hier de Goude en Zilvere Afgoden, die gemaakt waaren om zig daar voor Needer te Buygen; *Voor de Mollen en Vledermuyzen geworpen heeft*, Esa. 2:20. Doch of het waar is, dat deeze Goden naaderhand van de *Kutheën* gevonden zijn, die daar van lange tijd, *Een Duyf* Ge-Eerd hebben als de Joodse Landbeschrijver aanteekend, weetenwe niet zeeker; en de Vertaalinge der Grieken isser ook teegen als'er by-doed; *Ende Jakob Vernietigde die tot op deezen dag.* Dat de *Kutheën* Afgodendienaars geweest zijn, die den God NERGAL Dienden, blijkt 2 Kon. 17:24. 30. Maar dat deeze niet een *Duyf* maar het *Vyer*, als 't Waarteeken van de *Zonne*, Ge-Eerd hebben, is in de Joodse Oudheeden op 't 1388ste Blad, ruym-genoeg aangeweezen.

Aanmerkinge van Grootius hierop.

Tooverkragten aan Ringen en andere Cieraaden opgedraagen.

Josefus VIIIste Boek. Kap. 2.

Waar van Jakob zijn Huys wilde Zuyveren

Jakob dan heel zijn Huys van d'Afgodize Besmettinge Gezuyverd hebbende, heeft hy de Reystogt met de zijne aangevangen, hoe zeer hem ook de Vreeze voor de Nabuurige Kanaaniten 't Gemoed beknelde, en hem niet anders te wagten scheen, dan dat hem de Wraake over 't hoog-gaande Ongelijk, den Sichemiten aangedaan, alle oogenblik op den Hals quam. Maar doch wat gebeurter? *Gods Verschrikkinge was over de Steeden die rond-om hem waaren, Zoo dat zy de Zonen Jakobs niet agter-naa jaegen*, Gen. 35:5. De Kaldeeuse Text, noemd het, *Een Schrik van 't Aangezigte Gods.* Zijnde dit een Schrik, die van Godt toegezonden, en zeer groot was, waar van Exod. 23:27. 1 Sam. 14:15 en 17:10. gerept word. Gelijk meede het Naam-woord van GODT, dikmaal gebruykt word, om de Grootheyd en Uytneementheyd van eenige zaake uyt te drukken; als de Kantteekenaars op deeze plaatse, en Gen. 23:10. verklaaren. Zulx deeze Heydense Volken, veel-meer Vreesden *Voor Gode*, (haar door Schrik [illegible],) als dat zy *Voor Godt* Vreesden, daar kennis [illegible] by *Te Vreezen* was. Gelijk ook een Vreeze gezonden wierd in de Syriers, die Samaria Belegerd hadden, 2 Kon. 7:6, 7. Hier door dan zijn de Omlanden Vertzaagd, [illegible] Jakob Vry en Vrank lieten heenen trekken, en hy met de zijne te *Luza*, welk in het Land Kanaan is, (dat is BETH-EL,) behouden aangekomen is. Daar zijnde, Bouwde hy daadelijk een Altaar, en noemde die plaatse, EL BETH-EL, dewijl de Heere aldaar aan hem verscheenen was, *Als hy Vlugte voor het Aangezigte zijnes Broeders*, Gen. 35:7. Welke woorden by Heydeggerus, [illegible] worden, als of den Altaar genoemd wierd, *Die Godt Bethel*

Jakobs Reys [illegible].

De Kananiten [illegible] Afgeschrikt van Jakob te Vervolgen.

Gen. 35. [illegible]

Bethel. Of als onze Kantteekenaars *El Beth-El*, verklaaren, *Godt is* (te) *Bethel*. Hoedaanig hy deeze plaatze, voor de Tweedemaal noemd; als te zien is, uyt vergelijkinge van Gen. 28: 19. en de Aanteekeninge op Kap. 33. 20. Aldus betaalde Jakob zijn Gelofte, dien hy den Heere gedaan had, als hy door *Bethel* naar Meſopotamien Reyſde, gelijk we te vooren uyt Gen. 28: 20. hebben gezien. En gelijk hy daar een Steen tot een Gedenk-Teeken had gezet, op dat hy aan die plaatze, Behouden weeder-aangekoomen, een Altaar en Huys Gods Bouwde, alzoo zal hy ongetwijffeld ook hier, de Beloofde Tienden, uyt alles wat hy van Godt ontfangen hadde, Geofferd hebben. Als nu deezen Altaar genoemd word, *Des Gods* BETHEL (dewijl 'er gezeyd word, Dat hy hem aldaar Verſcheenen was;) betrekt de Kaldeëſ-ze Uytlegger, dit op de Engelen welke Jakob had zien Op-en-Af de vertoon-de Ladder klimmen; want zoo klinken zijne woorden: *Dewijl de Engelen Gods aldaar aan hem Verſcheenen zijn*. En alhoewel de Stijl der H. Schrift daar hard teegen is; agten de fraaye Uytleggers nogtans waarſchijnelijker, Dat door het woord אלהים ELOHIM, *Godt* zelfs, en niet zijn Engelen verſtaan worden; naardemaal dien, welke Jakob Verſcheenen en met hem van 't Op-perſte des Ladders gezeyd word, geſprooken te hebben, JEHOVA was; doch die Op-en-Afklommen, zijn *Engelen* geweeſt, Gen. 28:12, 13. Onder-en-tuſſen dat Jakob in de Legerplaatze *Bethel* vertoefde, is onder andere Voor-vallen, Debora de Voedſter of Oude Minnemoer van Rebekka, aldaar Ge-ſtorven: Welke Jakob onder een Eyke, aan de Voet van den Berg op wel-ke Bethel lag, Begraaven heeft. Want alzoo verklaaren wy de plaatze Gen. 35: 8. En waarom deezen Eyken-Boom hier, *Allon Bachuth* genoemd word, zullenwe ſtrax ontwaar worden. Hoe nu deeze Debora, onder het Gezel-ſchap van Jakob geraakt is, dat en zeyd Moſes niet; en het blijkt ook ner-gens in de H. Hiſtorien. Geneſis 24: 59. word wel gezeyd, Dat de Voedſter van Rebekka, met haar onder 't Geley van Abrahams Knegt Eliëzer, uyt Meſopotamien, tot Iſaak in Kanaan gekoomen is; Maar de Vraag is, Hoe en op wat maniere, zy thans onder 't Huysgezin van den weedergekeerden Jakob, gekoomen is? Hier heeft d'Onderzoekinge werk met Giſſen gehad; en den eenen heeft deeze, en d'andere weederom geëne Bedenklijkheyd, uyt-gevonden. Dus meenen zommige, Dat dezelve van de Moeder Rebekka, weederom naar Meſopotamien gezonden is, op datze Jakob van daar wee-der naar Kanaan bragt, gelijk zy eenigzinds ſchemeragtig ſchijnd beloofd te hebben, Gen. 27: 45. Te weeten, wanneerze aan Jakob belaſt tot Laban te vlieden, en daar zoo lang te blijven, tot de Gramſchap van zijn Broe-der Eſau zou bedaard zijn: Want zeydze, *Alsdan zal ik zenden, en u van daar neemen*. Salomon Jarchi hangd ſterk aan dit Gevoelen, en Verklaard de zaak met deeze woorden: *Wat doch zeyd hy, had Debora, in 't Huys van Jakob te doen? Maar het* [illegible] *aldaar* [illegible]. *Rebekka had tot Jakob gezeyd*, Ik zal zenden en u van daar laaten roepen. *Hierom is dan Debora naar Paddan-Aram in Meſopotamien gezonden, op datze hem van daar zou weeder-haalen, en zy is Geſtorven. Dit hebbe ik uyt de woorden van Rabbi Haddarſan geleerd.* Men zou'er noch moogen by-voegen, Dat Rebekka dit alzoo, door deeze Debora gedaan heeft, om dat zy een Sy-riſſe was, en niet alleen Labans Huys, maar ook den Weg derwaards, zeer wel kende. Andere giſſen, Dat Rebekka ter deezen-tijd al Geſtorven was, en dat daarom Debora als deſſelfs Oude Voedſter, haar zelven op de weeder-komſte van Jakob in Kanaan, onder zijn Huysgezin begeeven heeft; op datze met zijne Huysvrouwen, welke met haar uyt een en 't zelve * Vader-land geſprooten waaren, de reſt van haar Leeven eyndigen mogte. Nogtans [illegible] geen, welke zonder [illegible] [illegible], deeze Debora, voor een andere neemen, als die te zamen met Rebekka uyt Meſopotamien gegaan was. Indien men het giſſen verſtaat, meend Heydeggerus, Dat het geloof-

Tot beraalinge van zijn Geloſte als hy naar Meſopotamien Reyſde en de Vlugt voor Laban nam. Gen. 28: 20.

Debora de Voedſter van Rebekka Sterft en word van Jakob Begraaven.

Hoe Debora in 't Huysgezin van Jakob kan geraakt zijn.

[illegible] Bedenkingen [illegible] word.

* [illegible]

lijk schijnd, Dat deeze Debora, al eenige tijd geleeden, het Huysgezin van Isaak en Rebekka verlaaten, en haar zelven uyt Liefde van haar Vaderland, hoe eer hoe liever, weeder naar Mesopotamien begeeven heeft: Daarze Jakob vindende, hem als haaren Voesterling heeft aangekleeft, en naderhand weder met hem naar Kanaan getrokken is. Hoedaanigen Bedenklijkheyd niet verwerpelijk is. Doch daar men in 't Donker moet raaden, staat elk de vryheyd ter hand, het zoo Goed te maaken als hy kan, dewijl'er geen zeeker blijken van in de H. Historie te vinden zijn. Dus mag dan elk zien, wat hem uyt de voorgestelde meeningen behaagd, of Bedenken'er noch andere toe die merkelijk Beeter zijn; zoo zullen de voorige zonder teegenspraak, het Hooft onderhaalen. Naauwelijx hadden wy dit zoo verre afgedaan, of ziet daar, al weederom een naauwkeurig Vraagstuk op de Lippen der Geleerde: Want men zoekt verder te weeten, Waarom doch Moses hier van Deboraås Dood en Begraaffenis gewag maakt, daar het doch de gewoonte der H. Schrift niet en schijnd, als om hoogdraavende reden, eenig byzondere Ophef van Vrouwen te maaken? Zoo dat men de Dood van Rebekka zelfs, niet eens daar in aangeteekend vind? maar wel, Datze Begraaven is, Gen. 49:31. Gelijk we ook te vooren hebben aangemerkt, Dat Sara Abrahams Huysfrouwe, de eenigste is, daar op zulken wijs aan * Gedagt word. Om hier yts op te antwoorden, moetenwe de Vieze Gedagten der Joden, eerst aan-een kant ruymen, op datze aan andere, die Beeter schijnen, geen hinder doen. Zy zeggen dan eerst, Dat de Dood en de Begraaffenis van Rebekka, onder die van Debora begreepen is. Want dat van Rebekkaås Begraaffenis, welke voor Jakobs weederkomste uyt Mesopotamien al Gestorven was, nergens Verhaal gedaan word, zulx is geschied; Of om dat dezelve niet al-te Heerlijk geweest is; Of om datze Esau aan 't ligt gebragt heeft; Of om dat menze in 't afweezen van Jakob, niet en heeft willen Begraaven: Gelijk meede Isaak het zelve van weegen zijne Donkere Oogen, niet en heeft konnen doen. Doch andere, al deeze Beuzelingen verwerpende, meenen dat aangaande Debora, de byzondere Godzaligheyd deezer Eerbaare Vrouwe, gelegentheyd verschaft heeft, om haare Dood en Begraavinge in de H. Historie te Gedenken: Als meede, op dat Moses betoonde, Waarom aan deeze plaatze omtrent Bethel, den Naam van ALLON BACHUTH, dat is, De *Eyke des Weenens*, gegeeven is. Naamelijk om dat Debora aldaar met groote Droefheyd, van Jakob en zijn Huysgenooten, onder een Eyke, Beweend en Begraaven is. Doch de Kaldeër, heeft *Valleye des Geweens* Vertaald. 't Geen nu Jakob verder hier in Bethel overquam, was, Dat hem Godt van nieuws Verscheen, op dat hy hem zijne Beloften bevestigde, *En hem Zegende*, Gen. 35:9. Daar 't met byzondere aanwijzinge des tijds, gevonden word, naamelijk, doe hy van Paddan-Aram weeder gekoomen was. Want gelijk hy hem te vooren als hy voor Esau naar Mesopotamien Vlugte, aan deeze plaatze *Bethel* Verscheenen was; en hem groote Beloften gedaan had, alzoo Verschijnd hy hem ook nu op die zelve plaatze, als hy tot daar toe, uyt Mesopotamien was weeder-gekeerd; hem de gedaane Beloften weder ophaalende. Al 't geene Moses daarom met naadruk noemd; *Weederom*, op dat men d'eerste Verschijninge die korts naar het Vermoorden der Sichemiten geschied was; te-bet Onderscheyde. Gelijk dat meede alzoo van Jarchius verklaard word: *Tot Twee reyzen* zeyd hy, *is Godt op die plaatze aan hem Verscheenen; eens als hy naar Mesopotamien ging; en weederom als hy'er van daan quam.* Voor-al veranderd Godt hem hier van-nieuws, zijn Naam, onder deeze toespraak: *Uwen Naam is* JAKOB; *Uwen Naam zal voortaan niet* Jakob *genoemd worden, maar* ISRAEL *zal uwen Naam zijn.* Derhalven, *Noemde hy zijnen Naame* ISRAEL, Gen. 35:10. En men schijnd de reeden, waarom deeze Naamveranderinge, Jakob van-nieuws indagtig gemaakt word, voor een en dezelve te houden, om welk zy hem te vooren was opgeleyd. Want naar het Worstelen

Waarom aan de Dood van deeze Debora gedagt word teegen de gewoonte der H. Schrijvers die zulx zelden van Vrouwen doen.

* Ziet van Rachel, Gen. 35:19.

Godt Verschijnd Jakob weederom te Bethel en vernieuwd zijn Beloften.

En maakt hem zijn Naam-veranderinge waar door hy voortaan Israël genoemd worden, weeder indagtig.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ſtelen, is hem de Naam van Israel gegeeven, op dat hy daar door verſtaan mogt, Dat hy de laagen van Eſau geenzinds te Vreezen had, terwijl hy als 't waare, Godt zelfs Overmoogen had. Doch Jakob nu met de Vreeze der Kanaaniten bedremmeld, word hem het Denkbeeld van de Voortreffelijke Naam Israel, zoodaanig ingeboezemd; Dat hy nu ook daar door genoeg Geharnaſt was, teegens de Overval der Kanaaniten, welke ongetwijffeld de Krop noch dik van Wraakluſt geſwollen hadden, weegens 't geên zijne Zoonen, aan die van Sichem gedaan hadden. Als nu Godt hier op voortvoer met hem te verzeekeren, Dat hy was *Godt de Almagtige*; Dat hy hem Vermeenigvuldigen en tot Een Hoop der Volkeren zou ſtellen; *Zoo dat'er Koningen uyt zijne Lendenen zouden voortkoomen*; als meede, Dat hy hem en zijn Zaad, dit Land wilde geeven, gelijk hy Abraham Geſwooren had, Gen.35:11,12. Word'er *vers* 13 gezeyd; *Doe voer Godt van hem op, in die plaatze daar hy met hem Geſprooken hadde.* 't Geêne de Gemeene Latijnze Overzettinge, zeer kort met deeze woorden zeyd; *Ende hy ging van hem*, of *Hy is van hem Weg-gegaan.* Onze Kantteekenaars zetten den zin naar 't Hebreeuws aldus over; *Doe voer Godt op van booven hem.* Doch de LXX Overzetters, hebben den zin wat ruymer, en van woord tot woord, op deeze wijs willen geeven: *Maar Godt is van hem uyt de plaatze Opgeklommen, alwaar hy met hem Geſprooken had.* Een plaatze die Jarchius in den dut, of ten minſten aan 't twijffelen geholpen heeft: *Ik en weet niet* zeyd hy, *Wat ons dit hier wil te kennen geeven.* Dit zeyd hy, die anders genoegzaam is beezig geweeſt, om d'alderſwaarſte dingen, heel ligtvoerig op-te loſſen. Maar dat deeze Piloot hier op een Zandplaat verzeyld, is hem miſſchien hier van daan gekoomen, Dat hy niet verſtaan heeft, dat Moſes Gods *Opvaaren*, even in dien zin, als zijn *Verſchijnen* en *Spreeken met Jakob*, heeft willen te kennen geeven; en zulx door een Leen-ſpreuk als of hy Perzoonelijk had Teegenwoordig geweeſt: Zoo nogtans, Dat het ten naauwſten genoomen, alleen op het Wegwijken van het Teeken of kennelijk Merk der Goddelijke Teegenwoordigheyd te paſſen is; dewijl d'Onbegrijpelijke Godt van geen plaatze veranderd; gelijk onze Kantteekenaars niet onbillijk uyt zijn Al-om Teegenwoordigheyd verklaaren. *Godt word gezeyd*, zeggenze, *Op-te Klimmen en Needer te Daalen, niet door veranderinge van plaatze, gemerkt hy Over-al is; maar de Teekenen zijner Teegenwoordigheyd, dien hy openbaard door zijn Neederdaalen*, (als Gen. 11:5. Exod.3:8. Num.11:17.) *of weg-neemd door zijn Opklimmen, als hier, en* Gen. 17:22. Judic. 13:20,24. Dit zeggen de Kantteekenaars. Doch wy twijffelen, of hier aan Jakob eenig Zienelijk Teeken of kennelijke Gedaante vertoond is, alhoewel 'er geen ontbreeken, welke dit Opvaaren van Godt, als een Voorbeeld van Kriſtus Hemelvaard hebben aangemerkt. Doch wy meenen dat Moſes; die even als andere Heylige Schrijvers, meeſt op een Menſchelijke wijze van Godt ſpreekt, hem hier een Oneygentlijk en Leen-ſpreukig *Opvaaren* toeëygend; zoo dat Kriſtus, die waarlijk en zoodaanig met zijn Lichaam Opvaaren moeſt, Dat al de Byſtaanders *'t Voor haar Oogen zaagen*, Actor. 1:9. hier door niet en is konnen afgebeeld worden; ten zy dan dat ymand hem met enkele woorden vermaaken wil. En daarom laaten wy ons voorſtaan, Dat al die zoo gereed, de Goddelijke Verſchijninge in de Gedaante van een waar Menſchen Lichaam, onder 't O. Teſtament invoeren; de noodzaak van Kriſtus Verſchijninge in 't Vleeſch, merkelijk benaadeelen; Want te zeggen, Dat de Zone Gods, Menſch geworden is, om te konnen Sterven; zulx had hy te vooren of daar naar, ook wel in dat aangenoomen Lichaam konnen doen, waar in men wil, Dat hy zoo dikwils als Godt en Menſch Verſcheenen is, en met Abraham Gegeeten en Gedronken, en met Jakob Perzoonelijk Geworſteld heeft. Waar uyt miſſchien de Ketter Marcion, de Tijdgenoot van Polykarpus, heeft leeren drijven, Dat Kriſtus, niet waarlijk

Gen. 35. 11. 12.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

waarlijk in 't Vleesch, maar alleen in een Gewaande Gedaante verscheenen is. Waarom hem Polykarpus, *Een Eerst-Gebooren Zone des Duyvels noemde.* Doch het is ons genoeg, Dat den Uytgang der Goddelijke Bestellinge, geleerd heeft; Dat Godt het Vleesch alleen in de Beloofde Tijd aangenoomen, en daar toe als een Kind heeft willen Gebooren zijn. 't Geên ons aanraade de Uytweydinge van deeze reden, aldus te besluyten;

> *'t Was* Godt *Onmoogelijk de Dood te konnen smaaken;*
> *Een* Mensch *en kon zig ook, de* Dood *geen Meester maaken:*
> *Gy naamd het Beyd' op u,* ó Kristus *zagt van aard,*
> *En deêd het alle-Bey,* Om *dat gy 't Beyde waard.*

Want dat de Goddelijke Naatuure, met de Menschelijke Naatuure kan vereenigd worden, heeft zelfs Julianus, die Bittere Vyand van 't Kristen-Geloof, beleeden; en daar toe een Voorbeeld in Eskulapius gesteld; dien hy wilde dat van den Hemel needergedaald was, om den Mensche de Geneeskunde te leeren. 't Zelve heeft meede Rabbi Salomon, met andere onder de Joden geleerd: Alhoewel zy daar in schijnen te missen; Dat Godt eertijds voor een tijd lang, de Menschelijke Naatuure aangenoomen heeft; en daar toe Genesis 19:18. bybrengen. En gelijk de Joodse Talmud hier van ook niet heel vreemd is, zou 't wel konnen zijn, Dat de Kristenen dit van de Joden hebben overgenoomen.

Jakob rigt een Gedenkteeken op, dat hy inwijd en met Olyë Zalft.

Maar de Godvrugtige Jakob, naar deeze Verschijninge, niet konnende zijn Dankbaar Gemoed intoomen, is terstond met een Gedenk-Teeken en een Offer-Maaltijd, teegens Godt uytgevallen: *Want hy stelde een Steenen Opgeregt Teeken: En storte daar op Drank-Offer en goot Olyë daar over*, Gen. 35:14. Hoedaanig hy voor deezen gedaan had, als hy van *Bethel* ging, Gen. 28:18. Doch Aben-Ezra meend, dat Jakob deeze Plegtigheyd, niet herdaan, dat is, niet van nieuws gedaan heeft; maar een Verhaal is, van 't geên te vooren geschied was. Zoo dat dit in een *Meer dan volkoomene tijd*, moet Overgezet worden. Welke meeninge ook Piskator behaagt heeft. Doch Heydeggerus is van een ander gevoelen, en meend, Dat naardien JEHOVA hier te *Bethel*, van-nieuws aan Jakob Verscheenen is; en hy daar op, gelijk 'er terstond volgd, van nieuws de Naam BETH-EL, aan deeze plaatze gegeeven heeft; hy buyten alle twijffel, ook van nieuws-aan zijne Dankbaarheyd, (en zulx noch voortreffelijker als te vooren,) door 't Opregten van een Gedenk-Teeken heeft willen betoonen. Andere, en onder die onze Kantteekenaars, schijnen de beyde strijdende meeningen, met deeze Bedenklijkheyd te vereffenen: *Jakob*, zeggenze, *Vernieuwd hier het Gedenk-Teeken, dat hy te vooren Opgerigt had, Gen. 28: 18. om dat het door lankheyd des Tijds vervallen; of door der Ingezeetenen moetwil onder de voet gesmeeten was; Op dat het een Eeuwige Gedagtenis van Gods Weldaaden, en zijn schuldige Pligt verstrekte.* Hoe lang zig Jakob hier te Bethel onthouden heeft, blijkt niet al-te klaar. De Joden *In Seder Olam*, bepaalen dit verblijf met Zes Maanden; 't geêne van Genebrardus en Salianus word toegestemd, hoewel 't heel Onzeeker is. Waarom andere voegzaamer gelooven, Dat hy alleen zoo lang vertoeft heeft, tot hy zijn Gelofte ter Deugden voldaan had. 't Geên men hier uyt schijnd te moogen besluyten, Dat aanstonds volgd; *Dat hy van Bethel Verreysde*, Gen. 35:16. Maar als daar noch een *Kleene Streeke Lands* was, om tot * *Ephrath* te koomen; *Heeft Rachel Gebaard.* De Hebreeuwse woorden כברת־הארץ, schijnen voor de Geleerde, swaar om te Verklaaren; en zy hebben malkander daar over tot verwonderens toe Geheekeld. Het woord כברת *Chabrath*, word drymaal in de H. Schrift gevonden, en telkens met byvoeginge van 't woord ארץ ARETZ, welk *Aarde* beteekend, naamelijk Gen. 48:7. en 2 Kon. 5:19. De Griekze Overzetters

Gen. 35: 15.

Jakobs verblijf in Bethel.

* Dat is Bethlehem.

Rachel komd op den Weg in de Kraam van haar Tweede Zoon en Sterft naar de Verlossinge.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

zetters hebben zoo wel * hier als 2 Kon. 5:19. het Hebreeuwse woord behouden, want zy leezen; *Ende het is geschied als hy* Chabrata *naaderde*, *Dat hy quam in Ephrath.* Maar Gen. 48:7. hebbenze wel 't zelve woord *Chabrath*, maar zy voegen daar zoodaanig-een ander ding by, als of die plaatze moest Vertaald worden: *Als ik naaderde naa-by de* Renplaatze *van het Land* Chabratha, *Dat ik zoude koomen naar Ephrath.* Hieronymus bekend rond-uyt niet te weeten, Wat dit zeggen wil, *Naa-by de Renplaatze?* Alhoewel het moogelijk niet zoo donker noch vreemd is, als hy meend; Naardien 't niet onwaarschijnelijk, *Den Weg*, of uytstrekkinge *Van een Renplaatze* beteekend; die zoodaanig-een lengte, tussen de plaatze alwaar Rachel Gestorven en Begraaven is, en de Stadt Bethlehem begreep, als'er gemeenlijk in een Renplaatze van d'eene META, of *Paal-Steen* tot d'andere geloopen wierd. Hoedaanigen lengte der Renplaatzen, de Egiptize Koning Ptolomëus Philadelphus, en de LXX Overzetters, die de H. Schrift uyt zijn last Vertaalden, zeer wel is bekend geweest, naardien ook binnen Alexandrien een vermaarde Renbaane geweest is, gelijk Strabo en Dion Chrysostomus verhaalen. Ook verzeekerd ons het Derde Boek der Macchabeën; Dat de Olyfanten op de Alexandrijnze Renplaatze gebragt zijn, om de Joden te Vernielen. Laat'er ook Josefus bygevoegd worden; welke in 't Tweede Boek *Van de Joodse Oorlogen*; Deeze Renplaatze, onder de Naam van d'Alexandrijnze Schouwburg schijnd te verstaan. Hoedaanig hy ook de Renplaatze die Herodes te Jerusalem Gebouwd heeft, aan zijn XV[de] Boek, een *Halve Schouwburg* noemd. Gelijk dan ook Dionysius Halikarnassæus, beyde woorden, (a) *Amphitheatrum* en (b) *Hippodromus*, te zaamen gesteld heeft. En naardien gemelde Renplaatze te Alexandrien, noch in weezen was, wanneer de Griekse Overzettinge gemaakt wierd; twijffelen veele niet, of zy hebben in deeze plaatze daar op gezien. 't Geene daar uyt ten minsten aangaande het Tijdgenoodschap, bevestigd word; Dat de Schrijver der Macchabeëze Historien, van deeze Renplaatze gewag maakt. Naardien'er tussen Ptolomëus Philadelphus, onder wien deeze Overzettinge geschiede, en Ptolomëus Philopater, welke de Joden op d'Alexandrijnze Renplaatze deede koomen, om van de Olyfanten Omgebragt te worden, maar alleenelijk, Ptolomëus Evergetes Geregeerd heeft. Waar uyt de Tijd ligt te gissen is. Wat lengte d'Alexandrijnze Renplaatze gehad heeft, is niet al-te zeeker; en nogtans dienden wy het eenigzinds te weeten, by-aldien wy niet en willen schijnen, dit alles vergeefs omgehutzeld te hebben. Het *Grootste Renperk*, dat te Roomen geweest is, en ook van de Schrijvers zoodaanig by uytneemendheyd genoemd word, begreep volgens Dyonisius Halikarnassæus, Dry en een Halve Staadie in de Lengte. En alhoewel Plinius alleen van Dry Staadien gewag maakt; isser nogtans geen verschil tussen bey die Autheuren. Want gelijk een Staadie by de Romeynen, hield 125 schreeden; alzoo hieldze by de Grieken maar Honderd Schreeden; en egter hier door in de Maat der geheele Lengte, zeer-naa over-een gebragt word, alsmen aanmerkt; Dat in de Griekse Schreede zijn 6 Voeten, in de Romeynse maar Vijf. Invoegen de Romeynse Renplaatze, Agtien Honderd en Vijf-en-'t Zeventig Voeten is lang geweest. En derhalven geen wonder, datze onder alle die de Romeynen ooyt hadden, *d'Aldergrootste* genoemd word: Waarom ook zommige agten, Dat de Alexandrijnze Renplaatze, by die niet en mag in vergelijkinge koomen: Maar dat men dezelve moogelijk beeter, met die van Konstantinopelen zou moogen afmeeten, welke de Roomse Keyser Severus aldaar Bouwde; aan welke ruym Twee Staadien worden toe-geëygend. Doch zoo ymand lust heeft, de Renbaanen by de Romeynen, verder naar te spooren, hy zal daar van by Onuphrius Pannuvinus, Rosinus en J. Oudaan, goed onderrigt vinden. Maar gelijk Heydeggerus meend, Dat de Renbaan van Konstantinopelen, alderbest met de Alexandrijnze over-een komd, raad hy ons

Geschil over de plaatze alwaar Rachel Gelag

* Genesis 35:16.

(a) Ronden Schouwburg.

(b) Paardeloop of Renplaats.

De Staadien der Grieken en Romeynen over-een gebragt.

125
5
625
3
1875

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ons hier aldus te doen; Laat'er *zeyd hy*, aan deeze Twee Staadien, ook noch een Halve toegeſtaan zijn; en dezelve alzoo met de Alexandrijnze Renplaatze vergeleeken worden; Zoo zullen wy dezelve, Duyzend en Vijfhonderd Griekſe Voeten, dat is, Duyzend Ellen Lang bevinden. Welke Reekeninge, by-aldienze waar is; zal der Hebreen CHABRATHA, en de lengte van een *Renplaatze*, op-een-en dezelve Maat uytkoomen; naamelijk, Duyzend Ellen. Hoedaanig het ook Bonfrerius uytgereckend heeft. Invoegen de meeninge der LXX Overzetters is, alleenlijk aan-te wijzen, Dat de Landſtreeke, tuſſen de Graffteede van Rachel en *Bethlehem Ephrata*, zoo veel Ruymte begreep, als de Alexandrijnze Renplaatze haar in de Lengte uytſtrekte, Dat is, omtrent Duyzend Ellen. Indien wy dan het woord *Chabratha*, hier willen byvoegen, zal den Zin der LXX Overzetters hier op uyt-koomen; *Naar de Lengte van een Renplaatze*, welker Maate by de Hebreën, CHABRATH *genoemd word*. Maar niet teegenſtaande dit alzoo Bedenkelijk uyt de Griekſe Overzettinge, de Monſteringe kan paſſeeren, dunkt het nogtans eenige Taalgeleerde, Dat deeze Zingeevinge, teegens d'Hebreeuwſe Text leyd aangekant: Als die ook niet heel wel zien konnen, op hoedaanigen grondſteun de Lengte, of Ruymte van een Renplaatze, uyt deeze woorden, כברת־הארץ, konnen afgebragt worden. Want ſchoon het alwaar mag zijn, Dat כברת *Chabrath*, afkomd van כבר, Dat *Veel* of *Groot zijn* beteekend, zal 't nogtans zeer onvoegzaam ſchijnen, Dat de Ruymte van een Renplaatze, *Groot* genoemd word. Het helpt meede zeer weynig, Dat de Geleerde Mullerus en andere, door Verzettinge, of liever door Veranderinge van een Letter, (waar door van כברת, gemaakt word, רכבה, dat *Rijden*, *Paardeloop*, of *Renplaatze* beteekend,) dit zoeken te redden; Dewijl doch de zaake zelfs, met al deeze Dingen, weynig over-een komſt ſchijnd te hebben: En'er ook wel zeekerlijk, tuſſen de Graffteede van Rachel en Ephrata, meer Ruymte, als de Lengte van een Renplaatze ſchijnd tuſſen-beyden geweeſt te zijn. Hieronymus is ook anders gezind; en zeyd, Dat *Chabrath*, by de Hebreën zoo veel is, als *Een Verkiezinge*: Want hy wil כברת van כרה, dat is, *Verkiezen* afgeleyd hebben. Waar van daan hy dan in zijn *Hebreeuwſe Geſchillen over 't Boek Geneſis*. zeyd; Dat het beeter zal luyën, als men deëze woorden aldus Overzet: *In het uytgeleezenſte Zaayzoen des Lands, als hy ging naar Ephrata*. Want hy wil dat door *Zaayzoen des Lands*, De *Voor-Tijd des Jaars* beteekend word; als wanneer alle dingen in haar volle Bloey ſtaan, of de Velden reeds Nieuwe Vrugten laaten zien; zoo dat de over-weg gaande daar van Plukken en Uytleezen, &c. Dit zeyd Hieronymus. En de Gemeene Latijnze Vertaalinge is daar niet ver-af, alze zet; *Hy is in de Voor-Zoomer in 't Land gekoomen, van daar men gaat naar Ephrath*. Maar de zaak zelfs ſchijnd genoegzaam aan de hand te geeven, Dat hier niet de Tijd des Jaars, maar de Plaatze in die woorden bevat word. Gelijk het meede niet en blijkt, Dat Jakob deeze Reyze, in het Voor-Jaar aangevangen heeft; maar veel-eer het teegendeel: Want indien wy des Mans Weederkomſt uyt Meſopotamien herwaards, aandagtig naarſtappen; zal men niet heel twijffelagtig beſluyten, Dat hy omtrent den uytgang der Maand Mey, uyt Meſopotamien vertrokken is. Want uyt Gen. 31:19. word niet quaalijk beſlooten, dat zijn Vlugt uyt Labans Huys, omtrent de *Scheertijd* der Kudde voorviel. Doch de Scheertijd in deeze Geweſten, (indien men Varro zal gelooven) was gemeenlijk tuſſen het Voorjaar en der Zonnen Stilſtand; als wanneer de Schaapen begonden te Sweeten: Want door het Sweeten word de Wolle Zagter, ſwaarder van Staapel en ſchoonder van Kleur. Laat ons dan voor-vaſt houden, dat Jakob uyt Paddan-Aram, met den uytgang der Maand Mey, tot het Gebergte Gileads gekoomen is: Van waar hy ſpoedig voortgereyſt is naar Mahanaïm, en van daar naar Sukkoth, Gen. 33:17. Van waar hy naar eenige Daagen verblijf, naar Sichem vertrokken zijnde, door de aangenaamheyd der Landſtreeke aange-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

aangelokt, en eenige tijd verbleeven is: Doch hier door het Schenden van zijn Dogter Dina, en al de Rampen die daar op gevolgd zijn, van zijn ſtuk geſchokt, heeft hy zig op 't Goddelijk Bevél, van daar gepakt, en hem naar Bethel begeeven; daar wy hem nu het laatſt, eer hy naar Ephrata ging, gelaaten hebben. Voorwaar men moet niet twijffelen, of deeze Reyzen, zijn alle, in weynig Maanden konnen voldaan worden; en doed ons alzoo voegzaamer gelooven, Dat Jakob, veel-eer in den Herfſt, als in het Voorjaar te *Bethel* aangekoomen is. Aquila, volgens het Getuygenis van Hieronymus, Verklaard het; *In de Reyze van het Land.* Zoo dat den Zin zou zijn; *Ende het is geſchied in de Reyze van het Land, * Gaande naar Ephrata.* Want hy heeft de *Caph* in 't woord כברת, voor een Dienende Letter gehouden, en ברת, *Een Weg* verklaard; naamelijk, Een *Gemeene Weg*, Een *Koninglijke* of *Reys-Weg*, die buyten de Stadt lag; en van yder Vry en Vrank, Heen-en-Weeder mogt Bereyſt worden. En gelijk de Geleerde Man N. Fullerus, de Zingeving van d'Overzetter Aquila gevolgd is, word hy daar over ook gepreezen. Maar naardien d'Arabiſe Vertaalinge hier zet; *Een Myle Lands*: Waar meede eenige Joden over-een ſtemmen, heeft het ons toegeſcheenen, Dat zulx aan onze Kantteekenaars geleegentheyd verſchaft heeft, om de woorden, die zy *Een Kleene Streeke Lands* Vertaalen; ook deezen Zin te geeven, Datze *Een Voederinge* of *Pleyſteringe Lands* te kennen geeven: Dat is zeggenze, zoo veel Lands, als men Reyſt eer men Pleyſterd. Of *Een Mijle weegs.* Dit zeggen de Kantteekenaars. Doch Rabbi Bechay is'er teegen: Want behalven zijn eygen meeninge, onderſteund hy zig met de Agtbaarheyd van Rabbi Nachman, die als Oog-getuyge zeyd, Dat Rachels Graf, by lang-naa, geen Myl van Bethlehem Ephrata afgeleegen heeft. Hoedaanig Onkelos en de *Targum* van Jeruſalem, dit hebben Overgezet, daar van geeft Munſterus deeze Zin; Dat het een *Staadie Lands*, andere *Een Bunder Lands*, andere Een *Ploeg Lands* beteekend; naamelijk miſſchien zoo veel Lands, als eên Koppel Jok-Oſſen, op eenen Dag konden Omploegen. Gelijk dan ook het woord כרוב, by de Kaldeën en Syriers, zoo wel *Ploegen*, als een *Akker-Land*, dat twee Oſſen konnen afdoen, te kennen geeft. En in deezer voegen heeft meede Rabbi Benjamin, in zijn Reysbeſchrijvinge, de tuſſenruymte van Rachels Graf en Bethlehem Ephrata, met een kleyne halve Myl bepaald. Arias Montanus, met Mariana en Vatablus, hebben CHABRATH, een *Italiaanſe Myl* verklaard; welk het Vierde-deel van een Duytze Myl is. En naar die Maat, ſchijnd d'Arabiſe Bybel, *Een Myl* Vertaald te hebben. En zoo meenen zommige, Dat deeze afſtand, zeer wel met de gewoonte der Joden over-een komd, die gemeenelijk haar Begraafplaatzen, Agt Staadien, of een Italiaanſe Myl, buyten de Steeden pleegen te hebben. 't Geênze moogelijk van de Vader Abraham of Jakob geleerd hebben. Dus ſchijnen Oleaſter en andere vergeefs gemeend te hebben, Dat men *Chabrath*, voor zoo Groot en Verre Afſtant, van hier tot aan de Stadt neemen moet; Dat Moſes dezelve als een reden bybrengd, waarom Jakob Rachel niet in de Stadt Begraaven heeft; (te weeten om dat'er noch te veel Wegs, tuſſen deeze plaatze en de Stadt was, om haar derwaards te brengen;) Dewijl het der Vaderen gewoonte niet en was, haare Dooden in de Steeden te Begraaven. Boovendien ſtellen ook de meeſte Schrijvers, Rachels Graf, heel naa-by aan Bethlehem; en Moſes noemd de plaatze daar Rachel Stierf; *Een Kleene Streeke Lands, om tot Ephrata*, dat is, tot Bethlehem *te koomen*, Gen. 35:16. vergelijkt 1 Sam. 10:2. met Matth. 2:18. Maar naardien de Taalgeleerde מיל, voor de ſtrekkinge van twee Duyzend Ellen houden; zal כחצי מיל, een Ruymte van omtrent Duyzend Ellen of 1500 Voeten zijn; 't geên met de Lentge van een Geploegd Land, niet quaalijk over-een ſtemd. En gelijk dit ook de meeninge is van Lud. de Dieu, alzoo agten ook andere fraaye Schrijvers, Dat men in zoo donkeren zaake als dit is, het laatſte gevoelen behoorde in waarde te houden.

* Of ingaande naar Ephrata.

Gen. 35: 16.

Hoe wijd van Bethlehem Rachel in de Kraam gekoomen is.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Als dan Jakob met zijn gantze Huysgezin hier niet verre van Bethlehem Ephrata af-was, is zijn Huysvrouwe Rachel, onder een Swaare Geboorte, van een Jonge Zoon bevallen: En vermids zy het *Zeer hard* had, en naauwlijx magtig scheen, haar Kind te zullen Baaren; Isse egter van de Vroedvrouwe daar meede Getroost, *Dat zy ook deezen Zone hebben zou.* Dat is,

Gen 35. 17.

gelijk het de meeste Uytleggers Verklaaren; *Deezen Zone hebd gy ook booven Josef, gelijk gy Gewenst hebd, dat u noch eenen booven Dien zoude toegevoegd worden*, Gen. 30: 24.

Rachel van een Swaare Geboorte Verlost, noemd haaren Zone Ben-Oni, en geeft den Geest.

Rachel onder-en-tussen in haar Baarens-nood, van de aanvallende Ween verkragt, zoo datze in 't uyterste Gevaar lag, om de Geest uyt-te Blaazen; heeftze in de laatste Doodsnikken, haaren Zone, BEN-ONI, dat is, *Zone der Smerte* genoemd, of *Mijner Smerte*, of *Mijnes Weedoms*: Als die in haar Baaren de Straf gevoeld had, die aan de Groot-Moeder Eva was toegezeyd, Gen. 3:16.

Dien Jakob veranderd in Benjamin.

Doch de Vader, veranderde dien Droeftroostigen Naam in een Vermaakelijker klank, terwijl hy hem BENJAMIN, dat is, *Zone der Regter-Hand* noemde: Of als andere Vertaalen, *Zone der Sterkte*; welke Zin van de voorige niet zonders verscheeld: Schoon men ook mag meenen, Dat Jakob door 't aankleeven der Syrise Taal, hem *Een Zone des Ouderdoms* genoemd heeft; dewijl men den Ouden gewoon

Psal. 80: 18.

is, met de Regter-Hand te Ondersteunen en By-te-staan. En zoo is ook den Naam *Benjamin*, een Bend-Naam van alle Beminde en Jongst-Geboorne Zonen gebleeven: Gelijk hy ook d'eenigste is, van Jakobs Zonen die in Kanaan Gebooren is; en van zijn Vader op 't hoogst Bemind was; Zoo dat hy'er quaalijk af wou scheyden, doen hy in Egipten opge-Eyst wierd, Gen. 42: 36. Hoedaanig-een Naam-Verandering Jakob ongetwijffeld, al strax ondernoomen heeft, op dat de Naam *Ben-Oni*, niet telkens de Droevige Wonde van zijns Moeders Overlijden, den Vader aan 't Weenen hielp.

Rachel Begraaven op den Weg naar Ephrata, dat is Bethlehem.

Alzoo Sterft dan Rachel; En werd Begraaven aan den Weg naar Ephrata, *dat is*, Bethlehem, Gen. 35: 19 Welke Naam *Ephrata*, zommige meenen aan deêze Stadt gegeeven te zijn, van Kalebs Huysvrouwe, 1 Kron. 2: 19, 24. Zoo dat men daar meede dit *Bethlehem*, geleegen in de Stamme Juda, (Mich. 5:1. Matth. 2: 6.) onderscheyden ziet, van een ander *Bethlehem* in de Stamme Zebulon, Josua 19:15. Gelijk'er ook geen ontbreeken, welke meenen, Dat *Bethlehem Ephrata*, zoodaanig Bygenoemd is, weegens de zonderlinge Vrugtbaarheyd der Landstreeke, waar in dezelve geleegen was, Psal. 132:6. Jakob hier op Weg zijnde, had om zijn Huysvrouwe te Begraaven, niet van nooden zig stéwaards-in naar Ephrata te begeeven; dewijl de Oude de gewoonte hadden haare Dooden, buyten de Steeden te Begraaven. Naardien hy dan aan deezen Weg een bequaame plaatze vond, en hy zelfs hier, Een nieuwelijx-aangekoomen Vreemdeling was, heeft hy de Grafsteede voor het koude Lijk, aan de Gemeene Weg besteld. En hier merkt Josefus aan, Dat alleen Rachel, d'Eere niet genooten heeft, van in Hebron, dat is, in de Spelonke *Machpela* Begraaven te worden. Doch geen swaarigheyd: Want wat was het noodig, Dat haar Doode Lichaam naar Hebron gebragt wierd, om aldaar in de Grafsteede, welke Abraham voor zijn Geld gekogt had, geleyd te worden, (gelijk wy leezen, Dat de Gestorve Vaderen Isaak en Jakob derwaards gebragt zijn?) naardien wy zien, Dat Jakob in Egipten Stervende, al-

Blijk van Jakobs Geloove in Rachels Begraafnis aan deeze Weg.

leen daarom in Kanaan by zijne Vaders heeft willen Begraaven zijn, om te Betoonen, Hoe vast hy Geloofde, Dat dat zelve Land van zijne Naakoomelingen Erffelijk zou bezeeten worden: Doch nu heeft dezelve Geloovige Vader, hier reeds in Kanaan zijnde willen leeren, Dat men weegens een zeeker Begraafplaatze voor de Dooden, niet al-te Zorgvuldig moest zijn; noch Oordeelen, Dat de Lichaamen der Zalig-Gestorvene, yts zoude Ontbreeken, schoonze niet in een Algemeene Begraafplaatze des Volks, of in die van haare Ouderen wierden ter Ruste geleyd. Doch daar zijn'er al veel onder de Leevende onzes Tijds, die deeze Bygeloovigheyd noch zoodaanig aankleeft, Datze nergens

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

gens als in Gewijde Aarde willen Begraaven zijn: 't Geên de gewoonte op de baan gebragt heeft, de Dooden in de Kerken te leggen. Maar hoe zeer dit gebruyk de Napolitaanze Ridder Erycius Puderikus mishaagde, heeft hy zelfs in 't Opſchrift van zijn Grafzerk laaten blijken; welke niet In, maar Buyten de Kerk gezien wierd. Dewijl Jakob dan hier noch zeer verre van Hebron af-was, en niet raadzaam agte, zijn Vader Iſaak met de teegenwoordigheyd van dit Doode Lijk te verſchrikken, of door 't nieuwelijks ophaalen van deeze Geheugenis, hem zelven quellen; heeft hyze alderliefſt op die plaatze een Grafſteede beſteld, alwaar zy 't Leeven had afgeleyd. Nogtans heeft hy geenzinds naarlaatig willen zijn, haar Eerlijk te Begraaven: *Want hy rigte Een Gedenk-Teeken op booven haar Graf*, Gen. 35: 20. Welk Gedenk-Teeken niet alleen voor Rachels Graf bekend was, ten tijde als Moſes deeze Hiſtorie Schreef; (gelijk uyt deeze woorden af-te neemen is, als hy zeyd; Dat is het Gedenk-Teeken, van Rachels Graf, *Tot op deezen Dag*;) maar het heeft'er ook noch ten tijde van Samuël en Saul geſtaan, 1 Sam. 10: 2. En zoo ymand de moeyte luſt, hy mach'er De Kinder-Moord, over in Bedenken neemen, die Herodes ſtrax naar de Geboorte des Zaligmaakers, door 't gantze Land rond-om Bethlehem Gebood te doen, tot aan Rama toe, welk in de Stamme Benjamin geleegen was, alwaar Rachel Begraaven lag. 't Geên de Profeet in de Voorſpellinge deezer Onmenſchelijkheyd, heeft doen zeggen, *Dat Rachel haare Kinderen Beweend heeft*, Jerem. 31: 15. Waar van den Euangeliſt de Vervullinge aanhaald, Matth. 2: 16, 17, 18. Zoo om dat alle Moeder-Vrouwen der Stammen Iſraëls, als Jakobs Vrouwen aan-te merken waaren; als voornaamelijk, om dat veele Benjamiten in deeze Landſtreeke neer-gezeeten, Rachel hier alzoo in haare Dogters, over het deerlijk Verlies van haare Kinderen, (die in 't gezigte van haar Graf, zonder Erbarminge Geſlagt wierden,) zoodaanig *Geweend heeft*, Datze geen Reden *Van Vertrooſtinge* konde plaats geeven. Want om dat de Ouders gezeyd worden in haare Kinderen te Leeven, deed d'Aadelijke Vrouwe, Lukretia Parmenſi, dit te Mutina op haar Graf-Zerk zetten:

Jakob regt een Gedenk-Teeken booven Rachels' Graf op.

Dat vermaard en lang in Geheugen gebleeven is:

Hoe Rachel gezeyd word haare Kinderen Beweend te hebben, Matth. 2: 16, 17. uyt Jer. 31: 15.

Wat aan my Sterflijk was, leyd in dit Graf Peſlooten;
Maar 'k Leef noch in mijn Man, en in zijn Jonge Looten.

't Geên men hier op Rachel en de Klaagreden des Profeeten, mag toepaſſelijk agten. Voor de reſt is Rabbi Ralbag van meeninge, Dat Jakob dit Gedenk-Teeken niet eygentlijk *Op het Graf*, (dat is, niet booven over de Begraafplaatze ſtaande,) heeft Opgeregt, maar digt daar omtrent: Want het en paſte volgens de gewoonte der Joden niet, (zeyd hy,) Gedenk-Teekenen op de Grafſteeden zelve te zetten. Doch Rabbi Benjamin zeyd in zijn Reysbeſchrijvinge, Dat Rachels Gedenk-Teeken op het ſcheyden van Twee Weegen geſtaan heeft; dat is, gelijk we zouden zeggen, aan een *Twee-Sprong*. Zijnde zoo hy verhaald, uyt Twaalf Steenen naar 't getal der XII Zonen Jakobs opgebouwd: En met zeeker Welfzel, ruſtende op vier Staanders of Kolommen overdekt. Hy zeyd meede, Dat de voorby-gaande Joden, niet zelden gewoon waaren, haare Naamen in de Steenen van dat Graft-Gevaarte in-te Snyën, zoo zy beſt konden. Of nu deeze Reyziger hier in niet yts van het zijne by-gelapt heeft, op dat hy zijn Verhaal oppoetſte, en hy zelver ſcheen een Oog-Getuyge daar van te zijn, magmen eenigzinds Bedenkelijk houden van een Man, die by veelen Verdagt ſtaat. Derhalven mag het ons zonder verder onderzoek, hier over genoeg zijn, Dat de Godvrugtige Vader Jakob gewild heeft, dat de Geheugnis van zijn Beminde Rachel, door dusken Opgeregt-Teeken, by de Naakoomelingen niet Vergeeten wierd; als de welke, om datze hem twee Vermaarde Zonen, Joſef en Benjamin Gebaard had, (die naaderhand ook Hoofden onder de Stammen Iſraëls waaren,) dusdaanigen

Verſcheyde laatere Getuygeniſſen van Rachels Graf.

Deſſelfs Bouwgeſtalte van Rabbi Benjamin beſchreeven.

Waarom Jakob dit Graf Teeken van Rachel heeft opgeregt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Eer wel dobbel waardig ſcheen. Maar het geene ons Vreemd diend voor-te koomen, is dit; Dat naardien Moſes zoo wel van Een *Gedenk-Teeken*, (het zy dan een Steenen *Pylaar*, of *Grafnaald*) te Bethel, als hier op den Weg van Ephrata, gewag maakt; zommige Roomze Schrijvers en met Naamen

Of in Jakobs Opgeregt-Teeken een ruggeſteun voor de Beeldniſſen der Heyligen te vinden is.

Bolduk, haar niet ontzien, uyt dit Voorval, Een ruggeſteun voor het Gebruyk van de Beelden der Heyligen, op-te werpen. Dezelve ſpreekt in zijn Boek *Van de Kerke voor de Wet*, duſdaanig; Hier hebben wy, *zeyd hy*, de Grondſteun, waar op men het Over-Oud Gebruyk, van de Heylige Beelden veſtigen kan. Want het Hebreeuwſe woord מצבה, waar voor de Gemeene Latijnze Overzettinge, *Tytel* Vertaald, Beteekend eygentlijk, een STATUE of *Stok-Beeld*, dat is, *Een Geſneeden Beeld*, gelijk te zien is, 2 Kon. 10:26, en 17:10. Jerem. 43:13. Maar zoo dit geen Armzaalig Bewijs is, iſſer ons nooyt geen ontmoet. Het woord מצבה, komd dikmaal in de H. Schrift voor; en word van de Oude, dikwils in de beteekenis van TYTEL, dat is, *Opſchrift*, *Eer-*

Jakob heeft geen Beeld noch Gelijkenis van Rachel op haar Graf gezet, als zommige meenen.

Naam, &c. Overgezet; en Onkelos, en de Arabiſe Texten, ſtemmen zulx ook toe. Doch het is een woord van ruym Gebruyk, en Beteekend in 't gemeen, al het geene, uyt eenige Oorzaak van Geheugnis diend, of dat het Teeken van eenige zaak draagen en uytwijzen kan. Maar in het byzonder genoomen, geeft het een *Kolom*, *Steene-Spits*, *Stok*, of ook wel eenen *Altaar*, en zoo meêde een *Beeld* te kennen. En miſſchien heeft Arias Montanus hier door zommige verleyd, als hy *Statuë*, voor *Gedenk-Teeken* Vertaald heeft; alhoewel op de kant van zijn Bybel, *Tÿtel* Verklaard word. Maar doch? Wat is deeze Opgeregte PYLAAR van Jakob, hier ter plaatze anders, als een *Gedenk-Teeken* van de Grafſteede, alwaar Rachel Begraaven was? En in zulker voegen is ook uyt een andere Oorzaak het Gedenk-Teeken te Bethel

Eenvoudigheyd van der Oude Opgeregte Gedenk-Teekenen.

Opgerigt en Geheyligd; te weeten, als tot een Merk-Zuyl van die plaatze, in de welke Godt aan Jakob verſcheenen was. Doch dat in deeze Pylaaren, *Beelden* in-Geſneeden waaren, die tot eenig Heylig Gebruyk dienden, daar van kan niet de minſte ſcheemeringe getoond worden. 't Eenvoudig Verhaal der H. Hiſtorie, geeft ons veel zeekerder te denken, Dat het meeſt Rouw-uytgehouwen Steenen geweeſt zijn; aan welke de Geheugenis der Goddelijke Weldaaden, en der Vroome Menſchen, als toe-geëygend wierden, door haar teegenwoordigheyd te Bewaaren. Naaderhand zijn al-zulke Gedagtenis-Teekenen, door een Heydenze naavolginge van 't Misbruyk bekroopen, zoo datze ook Godsdienſtelijk ge-Eerd zijn. By de Grieken was 't een

d'Outſte Grieken hebben zelfs haare Goden of haare Waarteekenen onder de Gedaante van bloote Steenen zonder Beeldnis ge-Eerd.

Oud gebruyk, alle de *Veld-Steenen*, het zy die Vierkant of Rouw en Romp-Slomp waaren, alſſe ſlegts geen andere Gedaanten als Een Steen vertoonden, in plaats van Beelden te ſtellen, en aan de zelve Goddelijke Eere te bewijzen, gelijk uyt Pauſanias af-te neemen is. En wy hebben in de Joodſe Oudheeden, genoeg daar van tot een Voorbereydzel gezeyd, om'er hier minder werk aan-te hebben. Datze eertijds voor Thurus, de Koning van Aſſyrien, en Naavolger van Ninus, het Eerſte Gedenk-Teeken, of Pylaar hebben Opgeregt, word uyt Cedrenus bygebragt. Maar naardien het onder-en-tuſſen ook gebeurde, Dat de Hebreën, duſdaanige Gedenk-Teekenen en Graf-Zuylen, even als de Heydenen, begonden te Misbruyken: (gelijkwe reeds in de Dienſt der Boſſchen gezien hebben;) Heeft Godt met een ſtreng Ver-

Het Opregten van Geſneede Beelden is in de Wet verbooden. En niet de Gedenk-Teekenen van Burgerlijk gebruyk.

bod daar teegen willen waaken, als te zien is Leviticus 26:1. *Gy en zuld u geen Geſneeden Beeld, noch * Opgeregt Beeld ſtellen: Noch eenig Gebeelden Steen in uw Land zetten.* Waar in genoeg te zien is, Dat alleen het Godsdienſtig Gebruyk der Pylaaren, Gedenk-Steenen, of Uytgehouwen Beeld-Zuylen, en niet allerley ſlag van Burgerlijk Dienſtgebruyk verbooden word, gelijkmen ook Joſ. 4:8. ontwaar word, Dat aldaar XII. Steenen, uyt de Jordaane opgenoomen, tot Gedagtenis van Iſraëls Gelukkige Doorgang in Kanaan wierden Opgeregt. Onder-en-tuſſen heeft de ſtoutheyd der Menſchen,

* Dat eenigzinds *Pylaars-gewijze over-end ſtaat.* Gelijk het Hebreeuwſe woord beteekend.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ſchen, verſcheyde *Tytels*, of *Gedenk-Steenen*, aan Rachels Graf toe-geëygend. Zommige hebben 't voor een Kooper Beeld of Statuë van Rachel genoomen; waar meede zy Staande of Liggende, booven-op het Graf-Gewelf gezien wierd: Andere maakender een Porfyr-Steenen Pyramide, of Graf-Spits, of Welf-Gebouw van; hoedaanig naaderhand de Grafſteeden der Macchabeen waaren, 1 Mach. 13:27. Andere, dat het heel fraay Opgeeſſeld, en aan de Voet, of als andere zeggen, Ronds-om de Lijk-Bus, met XII Groote Steenen of *Staanders* Verçierd was, waar meede Rabbi Benjamin over-een komd. Ook ontbreekender geen, die hier XII Beeldniſſen van de Zonen Jakobs af maaken. Doch andere Oordeelen, Dat het Graf zelve, Welfsgewijs met eenvoudige Steenen opgehaald, alleen een Opſchrift vertoonde, waar in de voornaame Deugden van Rachel Uyt-Gehouwen waaren. Welk Opſchrift, zommige aldus bekorten. HIER LEYD DE SCHOONHEYD EN DE LIEFDE. Doch zy doen veel-beeter, welke op de voorligting van Moſes, gelooven, Datter alleen geſtaan heeft; HIER IS HET GRAF-GEDENK-TEEKEN VAN RACHEL: En zulx komd ook beſt met d'Alder-Oudſte Graf-Schriften over-een; die zelden yts anders als de Naamen der Overleedene daar op ſtelden: Gelijk ook Abſaloms Gedenk-Zuyl, geen andere Tytel had, als ABSALOMS HAND, 2 Sam. 18:18. Hoedaanigen Naam zoo 't ſchijnd, Verſmaadender-wijs, ook aan den Steenhoop overgegaan is, met welk zijn Dood Lijk Overſtulpt wierd, 2 Sam. 18:17. By de Reysbeſchrijvers word ook dikwils aan de heedensdaagze Bouwgeſtalte van Rachels Graf gedagt. Eenige zeggen, Dat het omtrent 700 Schreeden of een kleen Vierendeel Myls van Bethlehem, naar de zijde van Jeruſalem geleegen is; alhoewel men denken kan, zeer Verpoetſt. Het onderwerk deezer Grafſteede, Beſchrijvenze Rond-om Open en Vierkant van geſtalte: Beſtaande uyt Vier dikke en Vierkante Pylers, die naar booven door even zoo veel Boogen, aan malkanderen verbonden zijn: Op deeze ruſt een Rond Koepel-Gewelf in manieren als een Oven, uyt gemeene Steen en Cement, zonder eenig Cieraad opgehaald, Dry Vademen en een Half Hoog. Onder dit Gewelf, is een Tombe in manieren als een Verheeven Lijk-Bus, met een rond-geboogen Dek-ſtuk; ruym 7 Voeten Lang, 6 Hoog en 3½ Breed; ſtaande op een ſtuk Muurs, alles van dezelve Steen, en met Yzer-harde Plaaſteringe overſtreeken. 't Gantze Gebouw leyd binnen d'omtrek van een Vierkante Ring-Muur als met een Kerkhof beſlooten; hebbende een Ingang met Vier Trappen aan de Weg. Daar worden thans ook Twee Kleender Grafſteeden in de hoeken van deeze Ring-Muur gezien, van twee Voornaame Turken, die hier uyt Godsdienſtige neyginge wilden Begraaven zijn. En alhoewel dit Graf van Joden en Kriſtenen in Eeren gehouden word, en eertijds den Kriſtenen een Kapél verſtrekte, iſſet thans in een Turkſe Moskée veranderd: En word in 't Bezoeken van Jeruſalem en Hebron, als Rachels Grafſteede, groot Eerbewijs gedaan. Ook ſtaan aan 't Voorhooft naar de zijde van den Ingang, eenige vreemde Letteren te leezen. Als deeze Grafſteede Vervald, Bouwd men die telkens weederom op, en Overplaaſtertze van nieuws; 't geên hen moogelijk van de Joden overgebleeven is; gelijk uyt de Zinſpeelinge van de Zaligmaaker af-te neemen is, Matth. 23:27. Want dat de Joden niet alleen de Graaven der Profeeten Opbouwden, als Luce 11:47. gezeyd word; maar ook die van andere Vermaarde Lijken, alle Jaaren op den 15den der Maand *Adar*, aan 't Opgehaalde Metzel-Werk met Witte Kalk pleegen te Overplaatſteren, en met Tytels en Opſchriften Verçierden, (naar die wijs miſſchien, als naaderhand, by de Konſtenaars; *In Stukko*; *In Fresko* of ook *Schraffiti* genoemd wierd,) word uyt den Talmud en andere Joodſe Schriften aangemerkt. Aan de zijde van de Ring-Muur is een Water-Kom, daar de Mahometaanen haar Waſſchen: En daar Groeyd een meenigte *Mandragora*, welke eenige, doch quaalijk, voor de *Dudaïm* houden,

Verçierde Opſchriften op Rachels Graf.

En bedenlijk naa waarheyd.

Rachels Graf van hoedaanigen Bouwgeſtalte te deezer tijd.

En hoedaanig thans van Joden, Kriſtenen en Turken geEerd.

En geduurig voor Verval onderhouden.

waar

waar van in 't volgende Hooftstuk. Om nu ook Rachels Graf, geen VAARWEL te zeggen, zonder een woord van desselfs Afbeeldinge by-te brengen; diend alleen over dit Print-Tafereel aangemerkt, Dat dezelve in twee Vertooningen onderscheyden is; waar van de beneedenste, 't meeste naar de meeninge van Rabbi Benjamin ontworpen is; en de boovenste, 't Graf-Gebouw alleen zoodaanig vertoond, als het van de laatere Mahometaanen van tijd tot tijd Vernieuwd; en van den Reyziger Thevenoth, in den Jaare 1650, gezien is: Zulx daar geen Breed Verhaal van nooden is, om te doen zien; dat desselfs Bouwgestalte, veel van zijn Aal-Oude sweem verlooren heeft.

Gen. 35: 21.
* vers 10.
Jakob van Rachels Begraaf-plaats afgetrokken Legerd zig op geene zijde van Migdal Eder.
* מגדל גדר

Naar dat Rachel dus Eerlijk Begraaven was, is de Vader Jakob, (die hier voor de eerstemaal, naar het * Bevél Gods, ISRAEL genoemd word;) van daar Opgebrooken, *En heeft zijne Tente op geéne-zijde van* MIGDAL-EDER *Opgeslaagen*, Gen 35: 21. Welke woorden, 'k weet niet door wat toeval, in de Griekse Bybels, van haar plaatze geschokt, in het 16de *vers* gevonden worden. Alwaar gezeyd word, Dat Jakob naar Bethel gereyst zijnde; zijne *Tenten teegen-over den Tooren Gader* geslaagen heeft. *MIGDAL GEDAR beteekend *Een Tooren der Kudde.* Welke Naam Micha 4: 8. aan SION toe-geëygend word: Want zoo leest men daar, *En gy* MIGDAL GEDER, *Tooren der Dogter* SIONS, *tot u zal hy koomen*, &c. Daar onze Overzetters een weynig anders, en *Migdal Eder* Vertaalen, tot verligtinge van Gen. 35: 21. gelijk uyt de Kantteekeninge te merken is: Want by haar leest men; *En gy Schaaps-Tooren, gy * Ophel der Dogteren Zions* &c. Doch de Latijnze Text, heeft heel zeldzaam; *Gy Nevelagtige der Dogteren van Sion*, gezet. Verder hebben de Joden hier uyt beslooten, Dat deeze plaatze *Migdal Eder*, dezelve geweest is, op welke naderhand den Tempel Gebouwd is. Want zy willen dat MIGDAL EDER, Een *Tooren der Vergaaderinge is*, naamelijk der Geloovige. 't Geên Heydeggerus geen gevolg, uyt de plaatze van Micha toestaat: Om dat het een Algemeene Naam is, die hier voor een Eygen Naam te houden is. Gelijk dan ook de geleegendheyd van *Migdal Eder*, genoegzaam te kennen geeft, Datze niet dezelve met den Berg *Moriah* kan zijn.

* dat is een Heuvel. vergelijk 2 Kron. 27. 3. en 33: 14. Neh. 3: 26, 27.

Wat Migdal Eder door Vertaaling beteekend.

De verscheyde meeningen over Migdal Eder bygebragt, en naader onderzogt.

Onder-en-tussen is de strax-gemelde Bolduk van gevoelen, Dat Jakob deezen Naam aan die plaatze, niet zoo-zeer om de Kudden der Schaapen, als wel van weegen de Vergaaderinge, van de Gemeente der Geloovige, gegeeven heeft. Ook niet om dat op die plaatze, Een Tempel zouw Gebouwd worden, maar om dat Jakob zijn Huysgenooten aldaar, tot den Godsdienst Vergaaderd heeft. Het geene hy hier uyt poogt vast-te maaken, Datt'er aanstonds bygevoegd word, dat Jakob aldaar *Woonde*, Gen. 35: 22. 't Geên hem aldus heeft doen besluyten; *Indien Jakob aldaar Gewoond heeft, isser niet aan-te twyffelen, of hy heeft de Bedieninge van het ingestelde Priesterdom aldaar even zoo Geoeffend, als hy op andere plaatzen Gewoon was te doen, in welke hy lange tijd verblijf had.* Maar alhoewel het 't eenemaal gelooflijk is, Dat Jakob zoo dikmaal als Tijd en Plaatze geleegentheyd verschaften, zijn Huysgenooten, tot de Godsdienst verzaameld heeft: Kan dusdaanig-een gewoone Bezorginge, daarom geen Oorzaak gegeeven hebben, dat hy thans veel liever deeze plaatze, als zoo veel andere, in welke hy insgelijx den Godsdienst met zijn Huysgezin gepleegd heeft, met den Naam van *Migdal Eder*, zou Gedoopt hebben. En alhoewel Hieronymus het gevoelen der Joden verwerpt, als zy *Migdal Eder* voor den Berg *Moriah* neemen, en daar by zeyd, Dat Bethlehem wel Zes Mylen van Jerusalem lag; houd hy nogtans staande, Dat den *Tooren der Kudde*, omtrent Duyzend Schreeden, van Bethlehem naar Jerusalem geleegen heeft, en dezelve plaats is geweest, over welk de Harders de Nagt-Wagt hielden, als haar de Geboorte van de Zaligmaaker geboodschapt wierd, Luc. 2: 8. Want dat omtrent Bethlehem, Goed Weyland was, is te zien 1 Sam. 17: 15. Dat nogtans andere Landbeschrijvers, Bethlehem maar twee Mylen, of Zes-Duyzend Schreeden

Migdal Eder voor de plaatze gehouden alwaar den Herderen de Geboorte van Kristus Geboodschapt is.

van

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

't Graf-Gedenkteeken dat Jakob over Rachel oprigte aande weg naa Bethlehem Ephrata. Gen. 35 19 20

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

van Jeruſalem ſtellen, of ook noch wel minder, (als Juſtinus doet, die een Gebooren Samaritaan was, welke deeze Afſtand, ſlegts op 4375. Schreeden, of 2187 Roeden begroot;) komd van de Verſchilligheyd der *Groote* en *Kleene* Mylen, gelijk bekend is. Maar het geene by den Euangeliſt Lukas opmerkelijk blijft, is dit, Dat alhoewel deeze Herders, *In 't Veld*, dat is, onder den Blaauwen Hemel, *De Nagt-Waake over haare Kudden hielden*; de meeſte Kriſtenen nogtans, de Geboorte-tijd van Kriſtus, op den xxvſten van * Wintermaand ſtellen; daar de Herders by-naa nergens des Winters, inzonderheyd niet *Des Nagts*, gewoon zijn haar in het Veld te onthouden; waarom andere de Geboorte van Jeſus, in 't Voor-Jaar, en omtrent Mey, of noch laater hebben geſteld, gelijk Grootius over deeze plaatze, uyt Nicephorus, Klemens Alexandrinus, Nyſſenus en Ambroſius aanteekend. Nogtans ontbreeken'er geen fraaye Uytleggers welke meenen, Dat het bewijs van de Winterze Nagt-Waake der Herders ontleend, van kleen belang is, naardien in dat Warme Land, de Eerſtelingen der Vrugten, omtrent Paſchen, en van de Tarwe, omtrent Pinxter-tijd Geofferd wierden. Immers zeyd Jakob, Dat hy Nagt en Dag, en in verkleumdheyd der Koude, de Schaapen van zijn Schoon Vader Laban Geweyd had. Ook Getuygd Cicero van de Arabiers, Frygen en Ciliciers, Datze hun 't gantze Jaar door, met de Vee-Weydinge in 't Open-Veld moeſten Geneeren. En dewijl ook gezeyd word, Dat in Engeland, in de booven-Quartieren, en in veel Bergagtige Landen, zelfs in Holſteyn en Denemarken, in 't midden van de Winter, het Vee, Nagt en Dag in 't Veld gehouden word, (ten zy de Gras-Velden met Sneeuw bedekt liggen;) hoe veel te meer kanmen denken, Dat zulx in de Warme Landſtreeke van Judéa heeft konnen geſchieden. Nogtans iſſer altijd Geſchil over de Geboorte-tijd des Zaligmaakers geweeſt, en men iſſer moogelijk noch niet zeeker in. Doch 't is hier de plaatze niet, dit verder t'Onderzoeken; de Geleerde Man, Anthonius Bynæus, heeft'er een gants Boek van Geſchreeven, dat men hier over mag te raade neemen. Men kan dan denken, Dat deeze Plaatze, al van overlang, den Naam van den *Tooren der Kudde* gedraagen heeft; het zy dan eerſt van de Vader Jakob, als hy aldaar zijne Kudden Weyde, of van elders een weynig laater. Zulx daar op miſſchien paſt, als de *Targum* van Jonathan zeyd; *Dat dit de plaatze is, uyt welke De Koning Meſſias zal geopenbaard worden in 't laatſte der Daagen.* Doch veele twijffelen, of Migdal Eder, wel zoo naar aan *Bethlehem* geleegen heeft, en miſſchien naader aan Jeruſalem is geweeſt. Ook meend Burmannus, Dat deezen Naam, naaderhand aan de plaatze van de Verſchijninge der Engelen omtrent Bethlehem gegeeven, meer naar eygen meeninge, als naar de waarheyd geſchied is. Hoe 't'er ook om mag zijn, wy zien, dat egter Villalpandus het gevoelen der Joden aangenoomen, en de meeninge van Hieronymus verworpen heeft, voor zoo verre hy ſteld, Dat Jakob zijn Vee, op dezelve plaatze der Bethlehemitiſe Herders Geweyd heeft. Want Jakob naar 't Affterven van Rachel een Graf-Teeken naa-by Bethlehem opgeregt hebbende, is hy uyt die Landſtreeke vertrokken, en heeft *Voorby* Migdal Eder, *zijne Tenten opgeſlaagen*, in de Landſtreeke van Jeruſalem, welke aan de Voet van den Berg Moriah geleegen was. Den zelven meend ook, Dat dit het eygen gevoelen van Arias Montanus is, als hy zeyd; *Dat Jakob een ſtuk-weegs voortgereyſt zijnde, op den Akker der Jebuziten, voor by den Tooren der Kudde, zijne Tenten heeft opgeregt.* Maar nu blijkt uyt de H. Hiſtorie, Dat den Berg Moriah, alwaar *De Kudde*, of *Vee-Poorte* van Jeruſalem ſtond, den Dorſch-Vloer van Ornan des Jebuziters is geweeſt, 1 Kron. xxi. Boovendien houd Villalpandus voor heel waarſchijnelijk, Dat Jakob het Dal Joſaphats of Hinnoms, welk rijk van Weyland was, voor zijne Kudden verkoozen heeft. Waarom niet alleen den Tooren op den eenen Heuvel van dit Dal geſtigt, *De* Vee of *Kudde-Poort* genoemd wierd; maar d'Inwoonders van Jeruſalem, hebben ook om de Gedagtenis daar van in Geheu-

* December.

Luc. 2:8.

Villalpandus meend dat Migdal Eder is Moriah geweeſt.

En dat de Vee-Poorte van Jeruſalem van Jakobs Kudden alhier genoemd is.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

gen te houden, die Poorte, welke eertijds van David Gebouwd wierd; De *Vee-Poorte* genoemd, gelijk by Josefus te zien is. Doch Ligtfoot, heeft bey deeze gevoelens hier meede zoeken over-een te brengen, Datter moogelijk Twee *Migdal Eders* geweest zijn, te weeten, het een by Bethlehem, het ander by Jerusalem; welk laatste onderscheyden diend, van het geêne Moses gedenkt, Gen. 35:21. Ook konnen daar van Ouds, meer Toorens van dien Naam geweest zijn. Want gelijk het woord *Migdal Eder*, als Heydeggerus heeft aangemerkt, in 't gemeen *Een Tooren van Vee*, of *Kudden* beteekend, alzoo schijnen die Toorens tot Bewaaringe der Kudden geweest te zijn; op dat de Herders, inzonderheyd des Nagts, by-der Hand waaren, om het Vee voor alle Onraad van Wild Gedierte en Roovers te beschermen. Want dat dit ook het werk der Herders was, magmen uyt de Spreuke van de Zaligmaaker gissen, Joh. 10: 11. En het schijnd dat ook Ligtfoot in dusdaanigen Zin, de plaatze 2 Kon. 17: 9. en 18: 8. wil verstaan hebben; als'er gezeyd word; *Van den Wagt-Tooren af tot aan de Vaste Steéden.* Dat nu ook alzulke Wagt-Toorens in de Wijngaarden pleegen te zijn, is uyt de Gelijkenis van de Zaligmaaker klaar, Matth. 21:33. En op dat dan ook de *Targum* van Jonathan, dit *Migdal Eder* te Bethlehem, van alle andere plaatzen van dien Naam, (het zy omtrent Jerusalem of elders;) mogt onderscheyden, heeft hy de woorden van Moses aldus Uytgebreyd; *Ende Jakob trok voort en regte zijne Tenten op voorby* Migdal Eder, *welke de plaatze is alwaar de Koning Messias moet Verkondigd worden, in't Eynde der Daagen.* Om waar van nu afscheyd te neemen, wy alleen noch aanmerken, Dat dit *Migdal Eder*, de Derde Vertoefplaatze is, alwaar Jakob uyt Mesopotamien in Kanaan weedergekeerd, gezeyd word *Gewoond* te hebben. 't Geên hem aldaar volgens Gen. 35: 22. van zijn Zoon Ruben overgekoomen is, die Bloedschande met zijn Vaders Bywijf Bilha beging, daar toe zal ons strax een veelvoegzaamer plaatze in de hand vallen, om'er ruym genoeg van te spreeken. En daarom, gelijk Moses hier van Rubens Misdaad, klakkeloos af breekt, en daar op een Beknopte Beschrijvinge van Jakobs XII Zonen invoerd, zal 't geen byzondere Verwarringe in de rigtdraad der H. Historie geeven, Dat wy de Geboorte-stond, te-gelijk met de Naam-digtinge, van alle die Zonen, naar welke *De Twaalf Stammen Israëls*, Eeuwiglijk genoemd zijn, in een byzonder Hoofdstuk naaspooren; ongemoeyd, de meeste nogtans in Mesopotamien Gebooren zijn, wanneer de Vader Jakob noch in het Dienst-Huys van Laban was, gelijk uyt Genesis XXIX. en XXX. openbaar is. Dus heeft Moses dan hier 't restant van Jakobs weederkomst uyt Paddan Aram, tot aan het Huys van zijn Vader Isaak afgedaan, en gezeyd; Dat hy ten laatsten van *Migdal-Eder, in Mamre te Kiriath-Arba*, dat is, te *Hebron* aangekoomen is; Alwaar Abraham en Isaak, langetijd als Vreemdelingen verkeerd hadden, Gen. 35:27. En Jakob hem-zelven nu ter-tijd, een vaste Wooninge maakte: Tot hy ten tijde des Zeven-Jaarze Hongersnood, op 't verzoek van Josef, van daar met zijn gantze Huys, naar Egipten is afgegaan; naar dat hem alle die voorafgegaane Rampen, aangaande de Bloedschande van Juda, het Afsterven van Rachel en Lea, en 't verlies van Josef, waaren over 't Hoofd gewaayd; en hy ten laatsten, zijn Zoons Heerlijke Verheffinge aan 't Hof van Farao vernoomen had. Want dat Bolduk wil, dat Jakob alleen uyt *Migdal Eder* naar Hebron vertrokken is, om zijn Vader Isaak te Bezoeken, en onder-en-tussen met zijn vaste Wooninge in Migdal Eder gebleeven is, alwaar hem al die dingen zouden overgekoomen zijn, is niet waarschijnelijk; naardien het moejelijk vald te gelooven, Dat Jakob uyt Mesopotamien te-rug koomende, veelliever Eenzaam, dan in 't Huys van zijn waarde Vader zou hebben willen woonen; daar hy nu Oud geworden, de Hulp van zijn Gezegenden Zoon, het meest van nooden had. En zeeker als Moses zeyd; *Jakob quam tot Isaak zijnen Vader*; schijnd hy daar door zijn Oogmerk zoodaanig uyt te drukken,

Twee Migdal Eders van Ligtfoot gesteld.

Wat de Toorens der Kudden by de Hebreën waaren.

Marc. 12:1.

Migdal Eder Jakobs derde Vertoefplaatze komende uyt Mesopotamien.

Gen. 35: 27.

Jakob komd te Hebron by zijn Vader Isaak.

Gen. 35: 19. en 45: 31.

Alwaar hy woond tot zijn vertrek naar Egipten.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ken, Dat hy naar zoo Groote en Moeyelijken Reyze, uyt een ver-afgeleegen Land, gedaan te hebben, eyndeling weeder by zijn Vader aangekoomen is; dien hy om den Gevreesden Haat van zijn Broeder Esau, dus lange verlaaten had. Waar by ook noch dit komd, Dat Gen. 37:1. gezeyd word, Dat Jakob naar zijn weederkomst uyt Mesopotamien, *Woonde in 't Land der Vreemdelingschappen zijns Vaders.* Het welke niet zoo-zeer van 't Land Kanaans in 't gemeen, als wel in 't byzonder van die plaatze te verstaan is, in welke de Vader Isaak, en ook Jakob zelve op het laatste, Vreemdelingen geweest zijn; en datter derhalven, De Stadt Hebron door moet verstaan worden. Waar heenen dan Jakob met zijn gantze Huysgezin verhuyst is, en niet slegts zijn Vader aldaar Bezogt heeft. Hy dan hier zijnde, is de Vader Isaak, 180 Jaaren Oud zijnde, Gestorven; En te-gelijk van Jakob en de Broeder Esau, in het Graf zijns Vaders Abrahams Begraaven; in 't Jaar der Weereld 2288 ziet Moses aanteekening Genesis 35:28,29. en 49:31. die voorts van Isaaks gantze Levens-bedrijf niets meer en Verhaald. En gelijk hy zelfs ook te vooren daar in heel spaarzaam is geweest, daar hy anders het Leeven en Doen van Abraham en Jakob, Lang en Breed Verhaald, alzoo zoud wel konnen zijn, Dat misschien van weegen Isaaks Stil en Gerust Leeven, weynig is te zeggen gevallen: Ten zy wy denken, Dat Moses maar weynige dingen van hem heeft aangeteekend, op dat hy de Kerke daar door stilswijgens Vermaande, Dat het Beloofde Zaad, niet zoo-zeer in *Isaak*, als een *Voorbeeld*, maar in KRISTUS, als het *Teegenbeeld* moest gezogt worden.

Isaak Sterft in 't Jaar der Weereld 2288.

Waarom Moses zoo weynig van Isaaks Leevens-bedrijf aangeteekend heeft.

AGTIENDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DESES HOOFDSTUKS.

Jakob *worden* XII Zonen *in Mesopotamien* Gebooren, *uytgezonderd* Benjamin. Twaalf-tal *weegens de* XII. Stammen Israëls, *Opmerkelijk in de* H. Schrift. *Hoe Jakob* Twaalf Kinderen, *in* Zeven Jaaren *zijn konnen Gebooren worden?* Ruben *d'Eerst-Gebooren uyt* Lea, *en wat de reden van zijns Moeders* Naamdigting *over hem is.* Dudaïm, *van* Ruben gevonden, *wat en hoedaanigen* Vrugt? *Word quaalijk voor* Mandragora *gehouden, en de Kragt van* Bevrugtinge, *of* Liefde-Appelen *en* Minnedranken *opgedraagen. Fraaye reden van* Deusing *over de* Dudaïm *en Kragt der* Mandragora. *Wat men van de* Pisdiefjes *te gelooven heeft; met* een Dwaalziek Verhaal *van* Josefus *agtervolgd.* Meloenen *en* Pompoenen, *quaalijk voor* Dudaïm *genoomen.* Mauz, Almauz *of* Muza, *hoe waarschijnelijk voor de* Dudaïm *te houden, en deßelfs Gedaante Beschreeven en Afgebeeld.* Muza *of* Indiaanze Vyg, *ook voor den* Paradys-Appel *genoomen; met een Toepassinge op de* Vygeblaaden *met welke haar* Adam *en* Eva Bedekten. Ruben *Beslaapt zijn Vaders* Bywijf Bilha; *en hoe die* Daad *van de* Joden Verbloemd word. *Vaderlijke* Bed-schendinge, *hoe by alle Volken* Verfoeyd, *en zelden ondernoomen; en waarom moogelijk niet van de* Vader, *in* Ruben, *op de Daad* Bestraft? *De* Zonen *van* Ruben, *en haare* Nazaaten opgeteld. Simeon *Gebooren en wat d'Oorzaak van deßelfs* Naamdigtinge *is; als meede wat* Zonen en Naakomelingen *uyt hem voortgekoomen zijn.* Levi *Gebooren, en Geschil of hy van zijn Moeder of van zijn Vader, alzoo* genoemd is; *met yts van zijn* Dry Zonen *en* Geslagten, *die elders laater, Breedspraakig Beschreeven worden.* Juda *Gebooren, en zijn Naamdigtinge verklaard; en door welke Misdrijven hy de* Voortreffelijkheyd *van zijn Stam,* in zijn Perzoon verdonkerd heeft. *Israëliten, alleen van* Juda, JODEN *genoemd. Waarom* Judaâs Houwelijk *met een* Kanaanitise Dogter, *en de* Bloedschande *met zijn* Schoondogter Thamar *begaan, zoo* Breedspraakelijk zijn moeten Beschreeven worden, *en* Kristus *zig niet geschaamd heeft, uyt* Overspeelige *en* Bloedschandige Voor-Ouders *gesprooten te zijn?* Geschil der Tijd-Rekenaars *over Judaâs* afscheyden *van zijn* Broeders. *Misslag der* Gemeene Latijnze Overzetters, *die* 't Wijf *van Juda,* SUA *noemen. Judaâs Dry Zonen,* Er, Onan *en* Sela, *in haar* Benaaming *en* Houwelijk *met* Thamar *Beschreeven.* Er, *van* Godt Gedood, *word* Thamar *aan zijn Broeder* Onan *gegeeven; en uyt wat* Voorkennis *of* Oude gewoonte, *Juda, deeze* Houwelijken *alzoo heeft agtervolgd; met een fraaye aanmerkinge van* Junius *daar*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

op. Onan stort zijn Zaad liever op d'Aarde, als zijn Broeder Kinderen te Verwekken, en word met de Dood Gestraft. Thamar waarom van Juda belast, Weduwe in haars Vaders Huys te blijven? JUDA naar de Dood van zijn Vrouwe zig te Thimna op de Scheer-tijd, willende gaan Vermaaken, word van Thamar onder Vermomminge van een Hoere-gewaad verschalkt; zoo dat hyze onder Pand-laatinge voor den Hoere-Loon, Bekend en Swanger maakt. Hoere-Dekzel, waar in van 't Dekzel der Egte Vrouwen onderscheyden. Bloedschandige Vermenginge, hoe van zommige Joden, in Thamar Verbloemd en Gepreezen. Onbeschaamdheyd van Juda, die een Hoere opentlijk by den Weg, en in 't Gezelschap van zijn Waard en Reysgenoot Hira, Bekend. Thamar van Chrysostomus Verdaadigd, van andere Hooglijk beschuldigt. Juda by hem zelven Veroordeeld, en van een Hoere Bedroogen. Thamar Swanger bevonden, word van Juda tot de Verbrandinge Veroordeeld: Met een Onderzoek, uyt wat Regt by dit Straf-Vonnis over zijn Dogter uytspreeken kon. Aal-Oude Dood-Straf der Overspeelders, en wat men van de Verbrandinge, in zulken Geval te houden heeft; als meede dat de Joden dit quaalijk van een Brandmerk aan 't Voorhooft verstaan. Vrouwen in Overspel bevonden, hoe in de Magt des Mans vervald, en waar van daan een Overspeelig Wijf, gezeyd word, haar Man, Hoorens op-te zetten. Vrouwen om geen Misdaad als om Overspel te Verlaaten; en hoe nogtans anders, en verder in Regten Toegestaan, en naar gewoonten Gepleegd. Dood-Straf aan Swangere Vrouwen, om haar Vragt uytgesteld, en hoe van Juda in zijn Vonnis over Thamar, quaalijk waargenoomen. Juda door de blijken van zijn gelaaten Panden, Overtuygd en Thamar grootelijx Geregtveerdigd: Met een Bedenkinge hoe zulx kon geschieden, daar hy Onkundig, Thamar voordagtelijk Bloedschande begaan had? Der Joden vals gevoelen over 't Houwelijk van Juda met Thamar verworpen. Thamar van Tweelingen bevallen; en zeldzaame Beschikkinge der Eerst-Geboorte van den Zone Perez, die een Voorvader van de Messias geweest is; met een fraaye waarneeminge van Abrabanel daar over. De Vijf Zonen van Juda Beschreeven, en dat zijn Stam alleen uyt Drye van dezelve is Voortgeplant. Rachel nydig over haar Kinder-Zalige Zuster, houd by Jakob om Kinderen aan, die haar tot Godt wijst. Wat den Vrouwen onder 't Oude Testament, zoo ziek naar Kinderen maakte; en hoe-veel ook de Natuurelijke begeerte, daar toe kan gedaan hebben. Hoe het te verstaan is, als Rachel zeyd, datze Dood is, zooze geen Kinderen kreeg. Rachel blyë Moeder door Zoon-Aanneeminge uyt haar Dienstmaagd Bilha gemaakt, die haar Dan en Naphthali Baard; en derzelver Zonen en Naakoomelingen Beschreeven. Lea houd op van Baaren; en geeft ook haar Dienstmaagd aan Jakob, die hem twee Zonen, Gad en Ascher voortbrengd. Wat de meeninge van Lea zy geweest, als zy d'Eerste Zone uyt de Dienstmaagd Zilpa, Gad, of Ba-Gad noemd. De Zonen en Naakoomelingen van Gad en Ascher opgeteld. Lea huurd Jakobs Byslaap van Rachel voor haar Zoons Dudaïm; word Bevrugt en Baard een Zoon, dieze Issaschar noemd, wiens Zonen en Geslagte, Beschreeven worden. Zebulon uyt Lea Gebooren, en waarom zoo genoemd; zijn Zonen en Geslagte opgeteld. Rachel ten laatsten ook zelfs Bevrugt, Baard Josef; wiens Leevens-bedrijf en twee Zonen, die Jakob door Aanneeminge de zijne maakte, tot het volgende Boek-Deel worden uytgesteld. Benjamin de laatste van Jakobs Zonen uyt Rachel in Kanaan Gebooren; alwaar zy Sterft en Begraaven word, aan den weg naar Bethlehem Ephrata. Dwaalziek gevoelen, der geener die willen, dat de Romeynen uyt Benjamin voortgekoomen zijn. 't Geslagt uyt de Zonen van Benjamin opgemaakt; en wat men van het Boek te houden heeft, dat de Naam draagd van Het Testament der XII Patriarchen. Met een Bedenkinge, of de Beenderen der Vaderen in Egipten Gestorven, te-gelijk met die van Josef, in Israëls Uytgang, naar Kanaan overgebragt en aldaar Begraaven zijn.

NU zullen wy van Jakobs Zonen spreeken, en bezien, in wat Tijd, en uyt welke Vrouwen, hy die Mannelijke Kinderen Geteeld heeft, welke naaderhand d'Eer gehad hebben, Dat de Stammen Israëls, dat is, het gantze Zaad Abrahams, naar haare Naamen genoemd zijn. Gelijk ook Moses, naar dat hy Gen. XXIX. XXX. yders Geboorte in 't byzonder had aangeteekend, derzelver Getal, op een andere plaatze, in deeze Beknopte woorden vervat, *Alle de Zonen van Jakob waaren* TWAALVE, Gen. 35:22. Welke Twaalf

Jakob zijn XII Zonen, uytgezonderd Benjamin, in

Zonen, uytgezonderd alleen Benjamin, hy alle in Mesopotamien uyt zijn beyde Vrouwen, Lea en Rachel, en haare Dienstmaagden, Bilha en Zilpa verkreegen heeft, en alzoo de schaarsheyd van Erfgenaamen, aan zijne Voor-Ouderen heeft beginnen te vergoeden. Voorwaar het *Twaalf-tal* is in de H. Schrift

zeer

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

zeer opmerkelijk; en ſchijnd van dien Dry-Stammigen Boom, *Abraham, Iſaak* en *Jakob*, in zoo veele Takken verdeeld, zijn Begin en geduurige Opzigtelijke ſpeelinge in de Kerke des Ouden en Nieuwen Teſtaments genoomen te hebben. Want de XII Patriarchen uyt Jakob voortgeſprooten, zijn niet alleen de *Twaalfde Generaatie* naar de Zondvloed, maar dezelve gelijkmatigheyd van *Twaalf*, is ook van hier tot de Scheuringe der Twaalf Stammen onder Rehabeam te beſpeuren; en van deeze Scheuringe, tot de Wegvoeringe der X Stammen, zijn weederom *Twaalf Geſlagten* geweeſt. En gelijk de Kerke van Iſraël, door deeze Scheuringe, en de Wegvoeringe daar op gevolgd, jammerlijk Verduyſterd en Verſtrooyt is; alzoo hebben ook zommige fraaye Godsgeleerde, niet on-aangemerkt gelaaten; Dat het daarom noch vreemd, noch buyten reden geſchied is, Dat de Zaligmaaker gekoomen zijnde, hy inſgelijx *Twaalf Apoſtelen*, tot HOOFT-LEERAARS verkoozen heeft; op dat daar door, de *Twaalf Stammen* ISRAELS, weedergebragt en Opgeregt wierden, vergelijkt Matth. 10. met Matth. 19: 28. Op dat zoo ook in het Hemelze Jeruſalem, dat is, in de Kerke des Nieuwen Teſtaments, *De Naamen der* XII *Geſlagten Iſraëls, op de Poorten*, die door deeze Twaalf Leeraars geopend wierden, *Mogten Geſchreeven ſtaan*, Apoc. 21: 12. En dit hebben Jan d'Eſpanje, en Burmannus, en wel inzonderheyd Salomon van Til, over Matth. x. zoo wel in-agt genoomen, Dat wy 't niet beeter, als met zijn eygen woorden ſcheenen Goed-te maaken. Het blijkt klaar genoeg, „ *zeyd hy*, Dat onzen Heyland hier op het Oog had, om de Gedagtenis der „ Twaalf-Stammen in het *Twaalf-tal* zijner Apoſtelen op-te rigten; en te „ kennen te geeven, Dat zy alle behoorden tot het Beloofde Koningrijk, het „ welke van deeze Gezanten zou Gepredikt worden: Ziet alleen zijne woor- „ den, Matth. 19: 28. *Wanneer de Zone des Menſchen zal gezeeten zijn op* „ *de Throon zijner Heerlijkheyd, zuld gy ook zitten op Twaalf Throonen* „ *Oordeelende de Twaalf Geſlagten Iſraëls.* Indien nu de H. Geeſt in 't Ou- „ de Teſtament geoordeeld word, zeer wijſſelijk zommige dingen geſchikt „ te hebben in een *Twaalf-tal*, naar het Getal der Stammen Iſraëls: (gelijk „ wy zien de XII *Water-Fonteynen in Elim*, Exod. 15: 27. De XII *Be-* „ *ſpieders*, die afgezonden waaren naar het Erfland Num. 13: 2. Het Ge- „ denk-Teeken der XII *Steenen* ter Gedagtenis der Wonderlijke Uytdroo- „ ginge der Jordaane Joſ. 4: 3. De XII *Koſtelijke Steenen* in de Borſtlap van „ Aaron, Exod. 39: 14. De XII *Toon-Brooden* in 't Eerſte Heyligdom, Lev. „ 24: 5. De XII *Runderen* die de Koopere Zee onderſchraagden, 1 Kon. 7: „ 25. en andere diergelijke:) zoo kan men ook in Jeſus Verkiezinge van dit „ *Twaalf-Tal* yts aanmerken, Dat byzonder welvoeglijk was. Het is aan „ allen bekend, Dat in de Profeetie aan Kriſtus beloofd word, den *Throon* „ *Davids*, Jeſ. 9: 6. *De voorige Heerſchappye*, Mich. 4: 8. De Stammen, „ die van het Huys Davids, ten tijde van Rehabeam waaren Afgeſcheurd, die „ moeſten weederom Vereenigd worden. Gelijk dan Salomon door XII Leeu- „ wen aan zijn Throon, en XII Hof-Meeſters in zijn Hof, vertoonde de „ Vereeniginge der XII Stammen in zijn Rijk: Zoo wilde de waare Salo- „ mon, met dit *Twaalf-tal* van zijn Geeſtelijke Hof-Meeſters en Huysver- „ zorgers ook vertoonen, Dat hy van de Uytverkoorne uyt al de *Twaalf* „ *Stammen Iſraëls*, moeſte Gediend en Aangenoomen worden. Wanneer wy „ daar beneevens de Kerke des N. Teſtaments aanmerken, waar in de Ge- „ roepene uyt de Heydenen moeſten In-Geëntet worden in den Vetten Olyf- „ Boom van 't Uytverkooren Iſraël, en alzoo met haar een nieuw Koningrijk „ uytmaaken, en een Geeſtelijk Iſraël, wiens gantze Staat in 't Oude Volk „ was afgebeeld; zoo vinden wy ons gedrongen om te zeggen, Dat al het „ weedervaaren van Iſraël, onder het Oude Voorbeeldende Teſtament, van an- „ dere Beduydinge was: En dat het Nieuwe Jeruſalem van Kriſti Rijk, ook „ het *Twaalf-tal* tot zijn Fondament heeft; om dat daar in, op een Geeſtelijke

Paddan Aram Gebooren.

Het Twaalf-tal in de H. Schrift zeer opmerkelijk.

Fraaye aanmerking over de XII Stammen Iſraëls en zoo veel Apoſtelen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

„ wijze, weederom Een Israël, als van *Twaalf-Stammen* word aangemerkt, „ Apoc. 7: 4-8. en 21: 12, 13, 14. Met regt moogen wy deeze *Twaalf-Apo-* „ *stelen* aanmerken, als koomende in de steede van de *Twaalf Patriarchen*, „ dewijl zy door haar Euangelium Geestelijke Vaders zouden worden van „ het Geestelijk Israël. Van de Twaalf Hoofd-Mannen en Leydslieden des „ Volks, die uytgegaan zijn om de Kerke te brengen, tot de Erffenisse der „ Weereld: Daar toe zy met de *Twaalf Verspieders*, ook heenen gegaan „ waaren om-te verneemen, waar Godt een Deure beliefde te Openen voor „ het Euangelium. Uyt deeze *Twaalf Putten* wierd de Kerke Verquikt in „ de Woestijne der Weereld met Wateren van Vertroostinge. Door deeze „ *Twaalf* arbeydzaame Runderen wierd Kristus, het Was-Vat onzer Rey- „ niginge, aan allen voorgedraagen. Door deeze Mannen, wierd het waare „ Toon-Brood Jesus, in *Twaalven* uytgedeeld en aangebooden. En om alle „ die zoete over-eenkomsten dewelke regtsloegs, en buyten eenig gedrang, „ passen op den Dienst der *Twaalf Apostelen*, zoo moeten wy besluyten, Dat „ Jesus met dit Twaalf-tal zijner Apostelen, ook Vervuld de Profeteerende „ Schaduwen en Figuuren, welke deeze zaake te vooren hadden afgebeeld, „ naamelijk, Dat de voortzettinge van 't Rijke Kristi, door zulke *Twaalf* Ko- „ ninglijke Dienstknegten, op een Glorieuze wijze moest werden gehandhaaft. Dus verre d'aanmerkinge over het *Twaalf-tal* der Stammen Israëls, tot welke en naar welkers *Twaalf-tal*, Kristus zijn XII Apostelen uytgezonden heeft. Laat ons nu de Geboorte deezer XII *Patriarchen* bezien, die uyt Jakob Gesprooten, Erfgenaamen der Belofte, en Naam-Voerders deezer TWAALF STAMMEN ISRAELS geworden zijn.

Vier Zonen aan Jakob uyt LEA Gebooren, en agtervolgt door de Dienstmaagden Bilha en Zilpa, en ten laatsten ook van Rachel.

Uyt Lea zijn Jakob aller-eerst, Vier Zonen Gebooren, te weeten RUBEN, SIMEON, LEVI en JUDA, Gen. 29: 31-35. Daar naar heeft hy uyt Bilha de Dienstmaagd van Rachel, noch Twee Zonen DAN en NEPHTALI gewonnen, Gen. 30: 1-9. En daar op vervolgens uyt Zilpa de Dienstmaagd van Lea, insgelijks Twee Zonen, GAD en ASCHER, Gen. 30: 9-14. Daar naar weederom uyt *Lea*, Twee Zonen, ISSASCHAR en ZEBULON; en de Dogter DINA, Gen. 30: 14-22. in de H. Historie vermaard weegens het schendig verlies van haar Maagdom. Ten laatsten is uyt Rachel, ook JOSEF Gebooren; en korts daar-op, heeftze buyten Mesopotamien, in het Land Kanaans, omtrent *Bethlehem Ephrata*, ook BENJAMIN Gebaard, en'er 't Leeven by ingeschooten, Gen. 35: 16-19. Maar naardien wy uyt de H. Historie verneemen, Dat deeze Twaalf Kinderen, (DINA daar onder gereekend, en *Benjamin* uytgezonderd,) naar 't eyndigen van Jakobs tweede Zeven Jaaren Dienstbaarheyd, al ter Weereld gebragt waaren; (dewijl *Josef*, die tot hier de laatste was, reeds Gebooren was, doe Jakob van zijn Schoonvader Laban, Oorlof verzogt om te Vertrekken; dewijl hy zijn beloofde Dienst voldaan had;) schijnd daar uyt klaar, dat Jakob al die Kinderen binnen den tijd van Zeven Jaaren Gewonnen heeft. Doch op wat wijze zulx heeft konnen geschieden, heeft de Geleerde Mannen dikwils het Hooft gebrooken, en is derhalven de moeyte wel weerdig, datmen'er zijn Gedagten een weynig over beezig houd. En schijnd aan zommige de swaarigheyd voornaamelijk ook noch hier door vermeederd te worden: Dat Lea, door Vier agter-een-volgende Geboorten, *Ruben*, *Simeon*, *Levi* en *Juda* voortgebragt heeft: Daar naar ophoudende van Baaren, isse door 't Voorbeeld van haar Zuster Rachel, zoodaanig gaande geworden, datze haare Dienstmaagd Zilpa, haar Man tot een Byslaap overgedaan heeft; die hem daar uyt, *Gad*, en in 't volgende Jaar, *Ascher* Gebaard heeft: Daar-op Lea zelve wederom Beswangerd, ten eersten *Issaschar*, daar naar *Zebulon*, en ten laatsten de Dogter *Dina* Gebaard heeft. Aan welke Neegen agter-een volgende Geboorten; by-aldienze op geen andere maniere, als met de tussen-ruymte van een Veertig-Daagze Reyniginge der Kraam-Vrouwen, volgens de Wet, Lev. 12: 2-4. gesteld worden,

Hoe Jakob in 7 Jaaren 12 Kinderen heeft konnen Winnen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

den, Zeven Jaaren niet genoeg zijn, om zoo veel Kinderen, by Enkele Geboorten voort te brengen; naardien wy verpligt blijven vast te stellen, Dat yder Vrugt, naar d'Ontfankenis, Neegen Zonne-Maanden in 's Moeders Buyk moet Gedraagen worden. Deeze Swaarigheyd van de Geleerde aangemerkt, heeft haar verscheyde waarschijnelijke Raadslaagen doen neemen, op datze het Stuk ten minsten Bedenkelijk meester bleeven. Dus hebben dan Junius, Usserius, met andere Godsgeleerde onder d' Engelsen, niet alleen gesteld, Dat Jakob, zoo haast hy Lea Getrouwd had, ook Rachel korts daar op tot zijn Wijf genoomen heeft; te weeten even naar 't verloop van de Bruylofts-Weeke van Lea; maar dat hy ook bey deeze Vrouwen aanstonds, en eer hy zelfs d'eerste Zeven Jaaren voldiend had; Beslaapen heeft; en alzoo 14 Jaaren tijd vinden. Maar alzoo deeze meeninge geen stand kan houden, zonder de Historie Gen. 29: 20-30. geweld aan-te doen, word dezelve van veele verworpen. De Joden ook geenzinds haar zelven hier weetende te redden; hebben om deeze Geboorten met Zeven Jaaren, net uyt-te brengen, het Voldraagen deëzer Kinderen, met *Zeven Maanden* bepaald. Gelijk'er nu en dan, Kinderen van zulken Dragt Gebooren worden. En alhoewel deeze Vindinge, eenige onder de Kristenen behaagd, schijndmen nogtans niet onverzettelijk, tot die benaauwde uytvlugt gedwongen te zijn. Salianus heeft over het Jaar der Weereld 2283. uyt Demetrius Falerius, welken by Eusebius voorkomd, een Verdeelinge van deëze Zeven Teel-Jaaren gedaan; welke niet teegenstaande zijn Reekeninge eenigzinds gebrekkig is, en met de H. Schrift strijd, wy egter willen by-brengen. Hy meend dan, Dat'er gezeyd word, Dat Lea binnen d'eerste Veertig Maanden, ***Ruben***, ***Simeon***, ***Levi*** en ***Juda*** Gebaart heeft. Daar naar heeft dezelve Lea, omtrent Veertien Maanden van Ontfangen en Baaren opgehouden; binnen welke tijd, Zilpa Ontfangen, en ***Gad*** Gebaard heeft, en daar naar ook ***Ascher***. In de overige Dertig Maanden; heeft Lea de Dry laatste Kinderen ter Weereld gebragt, te weeten ***Issaschar***, ***Zebulon***, en de Dogter ***Dina***. Doch Rachel, naar Zes Jaaren van de ***Tweede Zeven Jaaren***, heeft ***Josef*** voort-gebragt: Eyndeling heeft Bilha, Rachels Dienstmaagd; naar dat haar Vrouwe ophield van Baaren, ***Dan*** en ***Nephtali*** Gebaard. Dezelve Salianus heeft wel een Tafel opgesteld, waar door hy meend, Dat de misslag van Demetrius, kan aangevuld en verbeeterd worden: Maar naardien uyt die voorgestelde Tafel volgd; Dat dan ***Ascher*** de Zoon van Zilpa, teegens de Orden die Moses houd, zou Gebooren zijn agter ***Issaschar*** de Zone van Lea; Oordeeld de Geleerde Petavius, Dat korts naar dat Zilpa voor de Tweede reys de Bekenninge toegelaaten had, ook Lea zelve Ontfangen heeft; en dat daarom ***Ascher***, in het Dertiende Jaar der Dienstbaarheyd uyt Zilpa Gebooren is; doch met het begin van 't Jaar, ***Issaschar*** uyt Lea, en met den uytgang van 't Jaar, ***Zebulon***. Invoegen wy konnen stellen, Dat binnen den tijd der Eerste Veertig Maanden, uyt Lea, Vier Zoonen Gebooren zijn; ***Ruben***, ***Simeon***, ***Levi*** en ***Juda***: Maar in de volgende Tien Maanden, uyt Zilpa, ***Gad***: En dat binnen den tijd der overige Maanden, uyt beyde; voor-eerst ***Ascher*** uyt Zilpa; daar naar uyt Lea, een weynig naar dat Zilpa Ontfangen had, ***Issaschar*** en ***Zebulon***. En eyndeling naar verloop van Tien Maanden, weederom vooreerst uyt Lea, de Dogter ***Dina***; daar naar uyt Rachel ***Josef***: Doch uyt Bilha zijn ***Dan*** en ***Nephthali*** Gebooren, zoo haast als Lea met Baaren ophield. Naar welke Tijd-reekeninge der Zonen Jakobs, de Ordeninge van Moses schijnd behouden, en de Kinder-Baarende Vrouwen, een bequaame tijd, om haare Vrugt ter Weereld te brengen, vergund word. En alhoewel de Geleerde Man Usserius meend, Dat Moses niet alleen de Rang en Orden der Geboorte vast-steld; maar ook de verloopen tussen-tijd aan-wijst; meend nogtans Heydeggerus, Dat zulx zoo heel vast niet en gaat. Wy stellen zeyd hy, nessens de Ordeninge der Geboorte, wel een tussen tijd vast; Doch niet uyt aanwijzinge

1 Ruben.
2 Simeon.
3 Levi.
4 Juda.
5 Gad.
6 Ascher.
7 Issaschar.
8 Zebulon.
9 Dina.

De Geboorte van Jakobs Kinderen in Mesopotamien binnen 7 Jaaren uytgereekend.

7 Jaaren,
12 Maand.
84 Maand.

40 Maand.
14
30
84 Maand.
of 7 Jaaren.

4 Kind.
2
2
1
2
11 Zon.
1 Benja.
12 Zonen.

En die uytrekeninge naader overdagt.

wijzing der H. Schrift, maar uyt de Natuure der zaake zelve. Gelijk'er dan ook niet gevoeglijk, zoodaanigen tussen-tijd kan vast-gesteld worden, Dat dezelve in deeze Geboorten, altijd met 10 of met 12 Maanden zouden te Bepaalen zijn. Dezelve Autheur, agt ook dit Bewijs niet al-te bondig, welke aangaande de Eerder-Geboorte van *Ascher* uyt Zilpa, aldus word teegengeworpen: *By-aldien Lea, by-naa op dezelve tijd moeste Baaren als Zilpa dagte in-de Kraam te koomen; wie zal durven gelooven, Dat Lea niet liever den Naam* Ascher, *aan haar eygen Zoon, als aan die van haare Dienstmaagd zou opgedraagen hebben? Want ze zeyd,* Hoe *Gelukkig* zal ik genoemd worden, Dewijl my de Dogters *Gelukkig* zullen noemen: *Daarom heeft zy zijnen Naame genoemd* ASCHER. Doch hier op is ligt te antwoorden. Want dat het bequaamer, en veel-beeter met de Natuure der geschiede zaak overeen quam, haaren Zone *Issaschar* te noemen, en niet *Ascher*; Zal terstond in de Beduydinge van dien Naam konnen blijken. Alleen diend hier over *Ascher* gezeyd, Dat dien Naam daarom van Lea aan de Zoon van Zilpa gegeeven is, om daar door niet alleen op de Verkrijginge van een Zone uyt haare Dienstmaagd te Zinspeelen, maar voornaamelijk daar-op, Dat zy zelve nu ook Beswangerd zijnde, zoude schijnen Dubbeld Geloond te zijn, in haare Verwagtinge en Uytkoopinge door de DUDAÏM: Waar toe men eens mag naardenken, Gen. 30:14-19. En gelijk Moses aldaar het Voorval, van Leaâs Swanger-gaan eenigzinds omstandelijk verhaald; En genoegzaam toond, Dat zy deeze Byslaap, voor de *Dudaïm* die haar Zoon Ruben gevonden had, Rachel had afgepragt, alzoo zullen wy ook het Voorval, dat van weegen d'Onbekende Vrugt *Dudaïm*, aan de Uytleggers veel werks verschaft heeft, hier vervolgens op zijn Geboorte afdoen.

Om dan van de XII Zonen Jakobs elk in het Byzonder te spreeken; is Ruben Jakobs Eerst-Gebooren Zone, uyt de Moeder Lea Gebooren; welke van Jakob eenigzinds minder als Rachel gelieft was: Gelijk men 't alzoo diend te Verklaaren, als'er gezeyd word, *Dat Jakob* LEA *Haate.* Doch haare Baarmoeder geopend, isse Rachel daar in haast voor-by gestreeft. Zoo dat de Verdrukte Moeder, daar uyt geleegentheyd nam, om den Zone die zy uyt die Eerste Bevrugtinge voortbragt, RUBEN, dat is, *Zone des Aanziens*, te noemen: Want zy zeyde; *Om dat de Heere mijne Verdrukkinge heeft Aangezien, Daarom zal mijn Man my nu Lief hebben.* Dat is, my meer Beminnen als te vooren, Genesis 29:32. Zoo dat *Ruben* dan zijn Naam ontfangen heeft, van het Genaadig Aanzien, of Bezoeken Gods, dat over de Baarmoeder van Lea gekoomen is. Godt word gezeyd, *Te Zien*, of *Aante Zien*, wanneer hy onze Benaauwdheyd, met zijn Vaderlijke zorge Opschort, en ons uyt Verdrukkinge verlost, Psalm 86:16. Waar van daan Augustinus, dit Onderscheyd, in de Goddelijke Aanzieninge gemaakt heeft; Dat hy gezeyd kan worden, ymand *Aan-te Zien*, of door zijn *Kennis*, of door zijn *Oordeel*, of door Bewijs van zijn *Genaade*: En betrekt het laatste op die, welke eerstelijk schijnen als Verworpene of Verlaatene; en van hem weederom Bezogt worden ten Goede; gelijk Godt in deezen zin, de Verdrukkinge van Lea heeft Aangezien. 't Geene nu Moses van Rubens Kindsheyd verhaald is dit; *Dat hy in de Daagen des Tarwen-Oogstes uytging, en* DUDAÏM *in 't Veld vond, welke hy aan zijne Moeder Lea bragt*, Gen. 30:14. Eer wy hier toe werk over-hoop haalen, schijnd het waarlijk vreemd te zijn, Dat de Geleerde Usserius staande houd, Dat Ruben, de deezer-tijd, slegts een Jongetje van Dry Jaaren en een Half, is Oud geweest. 't Geên hy alzoo heeft moeten stellen, in gevolg van zijn Opgemaakte Reekeninge. Daar andere, vry wat teegen hebben. Want alhoewel waar is, Dat de Kinderen van dien Ouderdom, groot vermaak hebben, om Bloemen en Vrugten op 't Veld te verzaamelen, gissen egter eenige, Dat Ruben te deezer-tijd, geen genoegzaame bezaadigdheyd noch Jaaren schijnd gehad te heben, dat hy deeze Dudaïm zelve

Ruben, Jakobs Eerst-Gebooren Zone uyt Lea. Gen. 29:31.

Om wat reden Lea haar eerste Zone heeft Ruben genoemd.

Geschil der Geleerden over Rubens Ouderdom, als hy de Dudaïm vond.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

zelve bygeval in het Veld gevonden, tot zijne Moeder zou hebben konnen brengen: Nogtans is hy 4 of 5 Jaaren Oud zijnde, Mans-genoeg geweeſt, om met de Knaapen van Labans Huys, in 't Veld te gaan, en de *Dudaïm* vindende, een Tros daar van af-te ſcheuren, gelijk der Jongens gewoon zijn by-de Weg te doen. Doch laat ons hier de DUDAÏM zelfs naaſpooren, en bezien, of ons onder die behandelinge niet yts in de hand vald, Dat ons in 't een of 't ander verligten kan.. Het is genoeg bekend, Dat de Naaſpooringe van Rubens DUDAÏM, de Geleerde Uytleggers, van overlang veel te-Doen gegeeven heeft; en daar zijn weynig Dingen in de H. Schrift, die met zoo veel onzeekere Giſſingen, Bedommeld en Bedraayt zijn: Zoo dat het niet als de enkele moeyelijkheyd ſchijnd, die ons verpligt, Die dikmaal-opgehaalde dingen, weederom te herkaauwen: Ten zy dan moogelijk, dat wy eenige naauwkeurige Leezers aantreffen, die fraaye Bedenkingen, niet te-ligt zat worden. Wy hebben Moſes woorden hier van, zoo ſtrax uyt Gen. 30. aangehaald; en-we moogender tot de t' zaamenhang uyt hem noch by doen; Dat Lea, Rubens Moeder, deeze *Dudaïm*, aan Rachel voor een Nagt Byſlaapens met haaren Man, Verkogt heeft; gelijk beyde geſchied is. Om dan voor-af de Verſcheyde meeningen, omtrent de Beteekenis van 't Hebreeuwſe woord דודאים DUDAÏM, op-te haalen, zoo is het zeeker, Dat men dezelve zeer gemeen, MANDRAGORA, of *Dool-Appelen* genoemd vind; hoedaanig het voornaamelijk d'alder-Oudſte Uytleggers opneemen, die *Helleniſten* zijn; En aldus Vertaalen; *Maar Ruben is in de Daagen des Tarwen Oogſtes uytgegaan, en heeft Appelen van Mandragora op 't Veld gevonden.* En daar zijn verſcheyde Joodſe Schrijvers, als meede de Kaldeeſze Uytbreyder, met de Syriſe en Arabiſe Overzettinge, die daar meede t' zaamen-ſtemmen. Nogtans zoo algemeen niet, of daar zijnder ook, die'er *Violen* af maaken; gelijk onder anderen, de Talmudiſten in het *Tractaat* SANHEDRIN. Doch Joſeſus is den Helleniſten gevolgd; maar de Latijnze Overzettinge, als meede Aben-Ezra en Kimchius, hebben de Vrugten van *Mandragora*, voor de DUDAÏM genoomen. En al die zoo gezind zijn, hebben voor Dudaïm, het woord יברוחין JABROCHIN gebruykt; Dat by de Arabiers *Jabroah*, of *Jabroh*, of *Jabrok* is, het welke *Mandragora* beteekend; gelijk Mattheus Sylvaticus in zijn *Genees-Kundig* ALBEGRIP, heeft aangemerkt. En uyt het Kaldeëſze Woorden-Boek van Elias Levita, word deeze aanteekeninge bygebragt: *Ruben heeft* Dudaïm, *dat is*, JABROCHIN *of* Mandragora, *op 't Veld gevonden*, Gen. 30. *En dit woord beteekend in d'Hoogduytze Taal*; Allruntz, *en by de Spanjaarden*, Mandragulla: *En is een Wortel-Gewas, dat zeer wel Riekt.* Aan hoedaanigen meeninge, de Geleerde Mannen, Fullerus en Druſius, ook haar Zegel gehangen hebben. Maar gelijk onze Kantteekenaars van gedagten zijn, Dat het woord *Dudaïm*, welke nergens meer in de H. Schrift, dan hier en Cantic. 7: 13. * gevonden word, eenige *Lieffelyke Vrugten* of *Bloemen* Beteekend, die een aangenaame Reuk, Verwe en Smaak geeven: (Hoedaanige moogelijk by ons pleegen *Minne-Bloemen* of *Liefde-Appelen* genoemd te worden;) alzoo moet men geenzinds twijffelen, of al de Uytleggers, welke DUDAÏM voor *Mandragora* neemen; zijn behalven andere reden, voornaamelijk hier door bewoogen; Dat zy niet alleen uyt een Oud Erfgerugt, onderſteld hebben, Dat de *Mandragora* eertijds tot een Hulpmiddel, om Liefde te Verwekken, of ook wel om d'Onkuysheyd te ontſteeken, gebruykt wierd; maar dat ook de Kruyd-Kenners, dezelve Kragt daar aan toe-ſchrijven. „Dus word'er van Dioskorides gezeyd; Eenige noemen de Mandragora, „*Antimalum*; Aandere *Circæum*, om datze ſchijnd Liefde te verwekken. „Daar zijn twee Geſlagten van: De Swarte die men voor het Wijfje houd, „is met Smalle Blaaden, en geeft een Vuyle en Swaare Stank van haar, al-„ze in de Aarde Gezaayd zijn. Zy draagd Appelen die Bleek van Kleur „en Sterk van Geur zijn, in welke het Zaad even als dat van Boom-Peeren is.

Dudaïm van veele Mandragora Vertaald.

* Ten zy moogelijk ſchemeragtig Jerem. 24; 1: 2. in 't woord. דודאי.

Dwaalzieke meeninge omtrent de Mandragora of Dool-Appelen.

Mandragora van Dioskorides Beſchreeven.

„ De Plante is vast aan dikke en diepe Wortels, en met Twee of Dry Steerten „ naar onder toe, om malkander gewonden: Van buyten Swart, en van binnen „ Wit. Zijnde met een dikke Schors bekleed. De Tweede zoort, die men voor „ 't Mannetjen houd, is Blank; en de Blaaderen, Langer en Breeder, by-naar als „ 't Loof van Beete. d' Appelen zijn tweemaal zoo groot als die van 't Wijfjen, „ en heel Saffraanig van Koleur: Hebbende een Lieffelijken Reuk die vry Swaar „ is; zoo dat de Schaap-Herders daar slegts een weynig van Eetende, heel „ Slaaperig en Vadzig worden. De Wortel is 't Wijfje gelijk, maar Grooter „ en Witter; doch hebben beyde geen Steel. Dit zeyd Dioskorides. Epifanius Getuygd van de Olyfanten, Dat de Wijfjes zeer begeerig naar de *Mandragora* zijn; en dat wanneer zy die geproeft hebben, ongemeen Togtig worden; zoo datze op alle wijzen zoeken by het Mannetjen te geraaken. Insgelijx, wanneer het Mannetjen daar van Eet, word het met een Ongemeene Brand der Wellust ontsteeken, en poogt zig alzinds met het Wijfjen te Vermengen. Dit zal ons te minder vreemd geeven, wanneer wy die Taalgeleerde gelooven, welke zeggen, Dat het Hebreeuwse woord, דודאים DUDAIM, zoo veel als *Minne-Drank* te kennen geeft. En die dit zeggen, geeven voor, Dat dit de Oorzaak is geweest, waarom Rachel dezelve zoo zeer Begeerd, en haar Zuster Lea misgund heeft: Niet rustende voor datze die haar Zuster had afgetroond; op datze haar daar door, niet alleen de Middel uyt de hand nam, om de Liefde des Mans, (dieze met haar Beyden niet elk voor zig alleen konden hebben,) aan haare zijde te lokken; maar die ook deste meer voor haar zelven Opwekken mogt. Hier-en-booven eygenenze aan de Mandragora, een Slaap-verwekkende Kragt toe, welke om deeze Oorzaak aan de Wellust niet on-aangenaam is; als die aan de Baarmoeder kragt verleend om het ontfangen Zaad te behouden. Waar toe ook Plinius zijn Getuygenisse gegeeven, en Levinus Lemnius, de Ondervindinge verhaald, terplaatze daar hy de Bybelze Kruyden verklaard: Zeggende, Dat wanneer hy in de Zomer-Maanden op verscheyde reyzen, de Lieflijk-Riekende Vrugt van die Plante, on-agtzaamelijk in zijn Studeer-Kaamer gelaaten had, hy zoo Slaaperig daar van geworden is, Dat hy zig nauwelijx daar van onthouden kon. Doch deeze Vrugt daar naar, agter-hem in een andere plaatze wegdoende, is korts daar op de Slaaperigheyd verdweenen, en hy lugter van Zinnen geworden. Zoo dat Suidas de *Mandragora*, ook naar die sweem schijnd te Beschrijven, als hy zeyd; *Het is een Vrugt die Slaap verwekt, en Vergeetenheyd aanbrengd.* En naardien ook de Natuurkundigers voorgeeven, Dat de *Mandragora*, de Bevrugte Vrouwen merkelijk Voordeelig is, schijnd het eenige toe, Dat daar van daan, zeekere ontleende By-Naam aan *Venus*, by den Letter-Meester Hesychius voortgekoomen is; zoo datze *Mandragorites* genoemd word. Gelijk dan meede dit, Dat Dioskorides zeyd, dat *d' Appelen van Mandragora*, zeer gemeen van de Vee-Herders pleegen Gegeeten te worden; niet onvoegzaam tot deeze Historie diend; naardien ook Jakob, en zijne Vrouwen, Kinderen en Knegten, haar geheel-en-al-op de Vee-Weydinge leyden. En zeeker, naardien dit Voorval van Rubens *Dudaïm*, genoegzaam toond, Dat deeze Vrugt, aan zijn Moeder Lea, en haare Zuster Rachel, zoo zeer behaaglijk was, Dat die twee Wijven, omze te genieten, daar over in Twist en Koophandel raakten; Komd zulx niet quaalijk over-een, met de zeer-groote aangenaamheyd, welke Lemnius de Appelen van *Mandragora* toeschrijft; als die van weegen haar Welriekende Geur, zeer aanlokkende zijn: Waar toe ook haar schoone Goud-geeluwe Verwe, aanleydinge geeft. Andere, en met Naamen, Georgius Venetus en Oleaster, verklaaren DUDAIM, *Een Witte Lelye.* Waar toe zy het woord דודאים, van een woord afleyden, dat *Mamme*, of *Borst* beteekend. Hoedaanig beeter aan dusdaanigen Lelye, als aan de *Mandragora* past. Dezelve geeven meede voor, Dat de Witte Lelyen gemeenlijk in de Mey-Maand te voor-

Epifanius Getuygenis van de Kragt der Mandragora.

Gevoelen der geener die Dudaïm de Kragt van Minne-drank geeven.

Slaapverwekkende kragt van Mandragora.

Dudaïm by zommige een Lelye verklaard.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

voorſchijn koomen, op welke tijd zy meenen, Dat by de Hebreen den Tarwen Oogſt viel; en niet de *Mandragora*. Hier-en-booven willenze, Dat deeze Lelye *Dudaïm*, in 't Hoogelied gepreezen word, weegens de aangenaamheyd van haaren Reuk; gelijk bekend is, dat de Witte Lelyen een zeer lieffelijken Reuk geeven; maar niet alzoo de *Mandragora*; die of gants geene, of ſlegts een Swaare en on-aangenaamen Reuk hebben: Zoo datze de Zinnen Bedwelmd, gelijk Plinius Getuygd. Eyndelijk, naardien de Witte Lelye, Warm van Natuure is, iſſe voordeelig aan de Vrugtbaarheyd; doch de Mandragora heeft geenzinds alzulken Kragt, maar is van Natuure Koud en Verkoelende, gelijk Galenus en Dodonæus met andere Schrijven. Salomon Jarchi heeft gemeend, Dat *Dudaïm* een Plante is geweeſt, welke onder de Violen zorteerd; by de Arabiers JESEMIN, en by ons *Jaſmin* genoemd. Alwaar Heydeggerus meend, Dat men voor שיגלי, moet leezen סיגלי SIGLI: 'tgeên de Joodſe Uytleggers, *Een Viôôl* verklaaren: Want aldus word'er in de Kantteekeninge van de *Gemara* geleezen; SIGLI *Is een Plante of Kruyd, welkze een* VIOOL *noemen, en Dry Blaaderen* heeft. Maar 't is zeeker, Dat de Arabiſze *Jeſemin*, volgens d'aanmerkinge van Sylvatikus, LEUKOION, dat is, *Witte Lelye* genoemd word. En daar ontbreeken ook geen Joodſe Rabbijnen, die in voordeel van Jarchius, opneemen te bewijzen, Dat DUDAÏM, *Violen* beteekend: Gelijk in den * Talmud te zien is. En in de *Targum* van Jonathan, word over Num. 21: 13. SIGLIN, door *Dudaïm* verklaard. Waar toe zy ongetwijffeld bewoogen zijn, uyt aanmerkinge, Dat de *Viool* of *Jeſemin*, of *Witte Lelye*, een zeer Schoone en Aanzienelijke Bloem is, die van weegen haar aangenaame Reuk, by yder geliefd word. Zoo datze Theophraſtus by Athenæus, als de voornaamſte onder de Bloemen teld, welkmen in het toeſtellen van Kroonen, by d'Oude pleegen te gebruyken. Zulx de Witte Violen, ook van Plinius voor zulke Bloemen gehouden worden, die onder alle, de Eerſte zijn, die 't Voorjaar Aangenaam maaken. Hy voegt-'er by, Dat dezelve onder alle-andere, ook noch het langſte ſtand houd. By de Kruyd-Kenners en Bloemiſten, vindmen veellerhande *Jaſmin*; als Roode, Blaauwe, Amerikaanze, Arabiſe, en *Jaſmin van Indiën*, of *Peru*. En die JASMIN welke d'Arabiers *Zambach* noemen, houd men voor de *Syringa* van Arabien. Gelijk ook een zoort van Blaauwe Syringa gevonden word, die d'Oorſterzen *Lillach* noemen. Maar gelijk de Vermaarde Overzetters, Junius en Tremellius, van gevoelen zijn, Dat het woord *Dudaïm*, allerhande aangenaame Bloemen mag Overgezet worden, en dat zy'er veele vinden die hen daar aan vaſthouden, willen wy ook haare eygene Bewoordinge hier inlaſſen. Zy zeggen; Als wy de Kindsheyd van Ruben aanmerken, „blijkt ons voor-af, Dat hy niet door de Kennis der Deugd, of Kragt, maar „door de Schoonheyd daar toe bewoogen is, dit Gewas aan-te neemen. „Daar-en-booven, naardien de *Dudaïm* Cantic. 7: 13. een aangenaame Reuk „toe-geëygend word; behoord zulx niet tot de *Mandragora*; naardien be-„kend is, Datze van weegen het teegendeel, by d'Arabiers JABROCHIN ge-„noemd is, als of men *Stinke-Bok* zey; om dat dezelve een Bokagtige Stank „en Bange lugt van zig geeft. En zijn wy ten laatſten, ook hier door noch „in ons Gevoelen onderſteund, Dat de vroege Tijd des Jaars, geenzinds de „Rijpheyd, noch van de *Mandragora* noch van de *Gelſemin* toelaat: Waar-„om wy veel-liever onder dit woord, alle Schoone en Welriekende Bloemen, „die laag by de Aarde Waſſen, meenen te moeten verſtaan. Als waar meede „ook het Hebreeuwſe woord, dat van *Beminnen* afgebragt word, zeer-wel „over-een komd. Dus verre haar gevoelen. Daar is ook zeeker Autheur, die in een byzondere Verhandelinge over deeze ſtoffe, wil, Dat men voor *Dudaïm*, de *Tubera Terreſtris* moet neemen; Dat zijn Aardbuylen, by ons *Aartziokken onder d'Aarde*, of *Batatas* genoemd: Of moogelijk een zoort van *Aard-Akers*, anders *Bolbo-Caſtanum* genoemd; die gemeenelijk by ons in den

Cant. 7: 13.

En by eenige Jaſmin of Witte Lelye verklaard.

* In 't Tract. Sanhedrin.

't Gevoelen van Junius en Tremellius over de Dudaïm.

Die dit voor Bloemen of Schoone Lelyen neemen.

Dudaïm van andere voor Aartziokken onder d'Aarde

of Aard-akers gehouden.

Tarwen-Oogſt, en naar de Maay-tijd, uyt de drooge Akkerlanden worden opgeſpit. En ſteund daar in booven-maaten ſterk, dat uyt Gen. 30. en Cantic. 7. genoegzaam blijkt, Dat de *Dudaim* een Gewas is, dat in het Veld gevonden en vergaaderd word: Als meede, dat het ſchijnd yts Ongemeens te zijn, Dat niet op alle plaatzen, noch ten allen-tijden Gevonden word: En dat het van een aangenaame Geur zijnde, moogelijk ook onder de Eet-Spijzen, voor een Vrugt van goede Smaak gehouden is. En deeze aanmerkinge tot een grondveſt van zijn Gevoelen geleyd hebbende, vaart hy door veele omweegen voort; en komd ten laatſten tot de Oorſprong van 't Hebreeuwſe woord, Dat hy van דדים, Een *Mamme*, of *Vrouwen-Borſt*, afbrengd; 't geene hy dan tot de Gedaante van de DUDAIM, dat is, tot zijn *Aardbuylen* paſt, die de gedaante van Quabbige Mammen vertoonen, weegens haare geſwolle Bulten.

Of ook voor Cyclamen, dat is Verkens-Brood.

Ook kan mender de CYKLAMEN, of *Verkens-Brood* door verſtaan, Dat by-naar die Gedaante in zijn Bol vertoond. En gelijk den zelven dit Gewas, naar de gemeen-bekende Naam, *Tubera Terreſtris* noemd, alzoo meend hy, dat zulx even zoo veel is, als of men TERRE-UBER, dat is, *Aard-Mamme* zey. Waar toe men de Kruyd-Boeken mag te raade neemen. Alhoewel m'er weynig, of liever niet met-allen, van de Dudaïm in vind; ten zy moogelijk yts van de goede Geur, die Dodonæus aanwijſt. En wy zullen ſtrax verneemen, Dat deeze Vrugt ook onder de Voetzaame Spijzen geteld word, die de Geylheyd opwekken. Gelijk het meede groot wonder is, dat'er ook geene zijn, die de KAMPERNOELJEN, anders *Duyvels-Brood* en *Padde-Stoelen* genoemd, voor de *Dudaim* gehouden hebben. Voor-al moogen wy niet naalaaten te zeggen, Hoe veel dit niet wel verſcheeld, van het

De Dudaim van Deuſingius verklaard.

geene de H^r. Deuſing in een byzonder BOEK, *Van de* DUDAÏM geſchreeven heeft. Den zelven maakt'er zeeker zoort van Pompoenen of Meloenen van, welke in Syrien en Egipten, zeer gemeen Waſſen, en van zeer aangenaame Geur en met Roode en Geele Verwe onderſcheydentlijk doorſpekt, bynaa als de Kolloquinten zijn. Dezelve Geleerde Man, beveſtigd zijn Gevoelen, op 't gezag van de Arabiſe en Perſiſe Overzettinge. Want de eerſte heeft DUDAÏM, *Luffahh*, Vertaald. Door welk woord hy wil, dat onder verſcheyde andere Beteekeniſſen, niet alleen de Appel van *Mandragora* aangeweezen word, welker Plante of Wortel *Jebbrouhh*, of *Jabbroh* genoemd word; maar ook een andere zoort van Vrugt, welke met de Plante *Dudaim*, zeer wel over-een komd, te weeten, een Zoort van Meloenen of Pompoenen:

En voor een zoort van Pompoenen of Meloenen gehouden.

Het geene hy beveſtigd, met het Getuygenis van Jbn Beitar. Vanſgelijke betoond hy, Dat in de Perſiſe Overzettinge, dezelve Vrugt, door het woord DEST-ANBOVIK, beteekend word; welk eygentlijk, Een *Reuk der Handen* te kennen geeft. En zoodaanig noemen de Perſiaanen een *Meloen*, om dat dezelve Vrugt van weegen haar Welriekendheyd, pleeg in de Hand Gedraagen, en veel behandeld te worden. Hy voegd'er tot meerder naarigt by; Dat *Luffahh*, by de Arabiers even dat zelve is, welk by de Syriers en Egiptenaaren, *Schemmaim* of *Schemamah* genoemd is. Maar nu heeft de Geleerde Golius, het woord שמאם SCHEMAM, volgens de beſte Arabiſe Woord-Beſchrijvers, zoodaanig Overgezet, Dat het zelve een zoort van *Kleene Meloenen* beteekend, welke als de *Colloquint*, Welriekende, en met Groene, Geele, en Roodverwige Striemen doorſpekt, heel aangenaam om te zien zijn. Hoedaanige hy daarom dan ook agt, dat die *Gulde Appelen* met dezelve zeer wel over-een koomen, waar van Matthiolus, over de *Mandragora* van Dioskorides gewag maakt; welke hy zeyd, Dat heel-laag by-de grond Waſſen. Booven al deeze bygebragte gevoelens, is ook noch yts van Ravius byte zetten; welkers Verhandelinge over de *Dudaim*, van weegen derzelver

* Metonymia of Overnaaming.

Breedweydentheyd en Geleerdheyd, by veele bekend is. Deezen dan meend, Dat DUDAÏM, eygentlijk *Takjes* beteekend: En dat naar volgens de maniere van * Naamwiſſelinge, (alwaar het Uytwerkende, voor het Uytgewrogte, of het

Onder-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Onderſtelde, voor het Bygevoegde genoomen word;) *Takken van Vyge Boomen*, te kennen gegeeven worden; en leyd daar op verder toe, om Twee dingen te Grondveſten. Als eerſt, Dat het woord Dudaïm, eygentlijk *Taxkens* beteekend; en ten Tweeden, dat het on-eygentlijk naar de gezeyde Spreekwijze van *Overnaaming*, *Taxkens van Vygen*, te kennen geeft. Wat het Eerſte belangd, Die Schrijver komd voorzeeker, met geen veragtelijk Waapentuyg te Velde; maar veel-eer met de woordelijke Verklaaringe van Gelijk-ſtemmige Getuygeniſſen der Rabbijnen; en de Toejuychinge der voornaamſte Overzettingen. En naar dat hy ruym-genoeg aangeweezen heeft, Dat de Wortel van het woord *דידאים, wel Twaalfderley is; houd hy zig het naaſt, aan de laatſte, dien hy דיה ſteld; welke zoo veel te kennen geeft, als *Hy heeft Pijn gevoeld*; Hy *Heeft Verſwakt geweeſt*, of *Hy is Flaauw geweeſt*. Maar naardien'er een byzondere ſwakheyd in de *Takken*, of *Taxkens* is, die gemeenlijk Gebuygzaam, Broos en Swak zijn, alzoo geevenze ook alle Natuurlijke kragten van de Blaaden, Bloemen en Vrugten van den Vyge-Boom te kennen: Waarom dan ook uyt de zelve Wortel דוד, een Tak van de Boom, die Geheel en Ongeſchonden is, kan gemaakt worden; even gelijk דודא, *Vol* en *Geheel*, in het Veelvoudig Getal is, דודאים *Dudaïm*; doch gebreklijk דודים *Dudïm*. Verder wil hy, Dat דוד *Dud*, of דודא *Duda*, van de wortel דוה, Beteekend *Teedere* of *Swakke Taxkens* van Boomen, Dat zijn, Wiſſen, Band-Roeyen, &c. uyt welke gemeenlijk *Korven*, *Horden* en *Manden* Gevlogten worden. Hoedaanige Vaaten, *Deyteros* genoemd worden; Tot onderſcheyd van andere, die insgelijks niet by het Vyer gebruykt worden, *Tritos* geheeten worden. Waar toe hy dan ook Jerem. 24:1,2. met Cantic. 7:13. weegens haare gelijk-ſtemmigheyd bybrengd. En daar op tot de Verklaaringe van de plaatze in 't Hoogelied koomende, meend hy dat de woorden zeer bequaam, aldus konnen Overgezet worden: *De Takken hebben reeds haare Welriekende Bloemen uytgeſtooten, en daarom hangen over onze Thuyn-Deure, allerhande aangenaame Vrugten; te-gelijk Vroeg-Rype en Tydige Vrugten, die zal ik u Plukken ô mijne Liefſte.* En korts daar op naar dezelve zin, leeſt hy Jerem. 24: 1, 2. *Ziet daar twee Takken met Vygen gebragt tot den Tempel des Heeren. Ende de eene Tak hadde Welſmaakende en Vroeg-Rype Vygen; maar de andere Tak, gants Onrype Vygen, zoo datze van weegens haar Onrypheyd, niet en konden Gegeeten worden.* Hy zeyd'er by, datter geen reden konnen gegeeven worden, waarom de Helleniſten, in die plaatze, *Korven*, of *Brood-Korven* Overzetten; en daar door van de eerſte Eygenſchap der woorden, dat is van *Takken*, tot de tweede overgaan, en *Korven* daar voor neemen, welke uyt *Wiſſen*, en ſwakke Takken van Boomen, Gevlogten worden; naardien het immers billijk is, zoo lange by de Eerſte en Eenvoudige Zin te blijven, als ons de hoogſte nood niet tot de Tweede dwingd over-te gaan, die ſlegts van de Eerſte kan afgehaald worden. Waar toe hy meend geen reeden te zijn. Want gelijk als de Vygen in een Korf hebben konnen gebragt worden, alzoo hebbenze ook Vroeg Ryp zijnde, aan een Tak hangende konnen gebragt worden. En wie doch, vraagd hy, zal Onrype Vygen van de Boomen willen af-leezen, en die in een Korf leggen omze tot den Tempel des Heeren te brengen? Ten laatſten brengd hy ook noch d'Over-eenſtemming der Oude Uytleggers te berde; en onder die, de Rabbijnen welke de *Mandragora*, voor *Dudaïm* genoomen hebben. Dus neemd hy de Griekſe Woordverklaaringe van het woord *Mandragora*, tot zijn Voordeel, 't geên andere te agteloos hebben over 't hooft gezien. Want dewijl *zeyd hy* דוד de Takken der Boomen in Boſſchen en Thuynen beteekend; en de Boomen in de Ordening der Takken verſchillen, en elk by-naa, een andere ſweem van Kruyn vertoonen, (zoo dat zommige ſnél Geſchooren, andere On-Ordentelijk, Herwaards en Derwaards uytſparkelen) moetmen aanmerken, Dat het woord *Mandragora*, een t' zaamgeſteld woord is, waar van de deelen

Of ook voor een Vyge-Tak genoomen.

*Dudaïm.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

misſchien ligtelijk naa-te ſpooren zijn: Want by Heſychius, meend MANDRA een *Boſch*; hoedaanigen Beteekenis zeer wel over-een komd, met d'eerſte aanduyding van 't Hebreeuwſe woord. Doch het laatſte deel van 't zaamgeſtelde woord GOROS, komd af van GERAS, 't welk door Letterverzettinge, by de Latijnen maakt RUGAS, dat zijn, *Rimpels*, en by gevolg *d'Ouderdom*;

En zulx weederom op de Mandragora gepaſt.

naardien de *Takken*, en MANDRÆ, of *Boſſchen*, alze afgebrooken, of Omgehouwen zijn, Verdwijnen, en als eenen Zieken allengskens in een uyt-teerende Koorts vervallen. Invoegen het Griekſe woord *Mandragoros*, in zijn eerſte en Eenvoudige beteekenis, de Verwarde Takken, of de Steel met eenige Taxkens, Met of Zonder Vrugten, van den Boom afgebrooken, te kennen geeft. Waar van daan dan dat woord, by Gelijkeniſſe overgebragt word, tot de Verwarde en On-loſmaakelijke wortelen der *Mandragora*; Die als haar Beeldtenis uytwijſt, van het midden als twee Dyen van een Menſchen Lichaam, naar beneeden dunder wordende, d'onderſte deelen heel zeldzaam om malkanderen winden en omvangen: Van welke Verwarde Gedaante der Wortelen, het gantze Kruyd zijn Naam draagd. En dat de Helleniſten, en andere onder de Oude, op deeze eerſte beteekenis van *Mandragora* gezien hebben, zal niet ligt in twijffel getrokken worden van de geene die het luſt naar te ſpooren. En in zulken Zin heeft ook Fagius gezeyd; *Ruben heeft Takken, of een Vrugt gebragt, die naar een zoort van Appelen gelijkende, een zeer aangenaamen Reuk hadden.*

DUDAÏM voor Vygetakken genoomen.

Dat nu DUDAÏM in een On-eygentlijken zin, *Vygeblaaden*, of liever *Takken* (met) *Vygen* kan beteekenen, Beveſtigd die Geleerde Man, op verſcheyde wijzen: En wel voor-eerſt door Voorbeelden van Naamwiſſelinge; hoedaanige hy betoond, dat in alle Taalen, en voor-al ook in de Bybel gevonden worden. Onder die Exempelen brengd hy by, Dat Gen. 3:2-6. *Een Boom*, voor de Vrugt des Booms geſteld word. Dewijl שבר, *Breeken*, *Deelen*, *Uytdeelen*, *Meededeelen*, om niet of voor zeekere Prijs, Man voor Man, of in het Honderd, of aan zeekere Perzoonen, hier en daar Eenvoudelijk uytgedrukt word. Ten anderen zeyd hy, dat Jeremias in de voornoemde plaatze, de zelve Figuur kennelijk genoeg toond: Want het zijn dezelve Letters en Klanken op beyde plaatzen van dat woord; en beteekend het *Veel-Getal*, en niet het *Enkelde*; het welke nogtans in 't Enkelde kan uytgeſprooken worden; en de Grieken meeſt altijd, *Mandragora* in 't Enkelvoud uytſpreeken: Doch wy vinden het hier Meervoudig, en is uyt veel dingen t' zaamen geſteld: Waarom ook Rachel niet alle, maar ſlegts een deel van die Takken begeerd; *Geeft my doch*, zeydze, *Van uwes Zoons Dudaïm*, Gen. 30:14. Ook iſſet Natuurlijker, Dat de Vygen aan Takken hangende, gebragt worden alſſe noch Onrijp zijn, als die in Brood-Korven te doen. Gelijk meede aan afgebrookene Takken, behalven de Vroeg-Rype en Zoete, ook Wrange en Onrype Vrugten, pleegen gebragt te worden, zoo lang als de Vroeg-Rijpe noch niet Afgeleezen zijn. Waar by komd, dat het van den Zin der plaatze in 't Boek Geneſis, afwijkt;

En zulx waarſchijnelijk gemaakt.

naardien de *Dudaim*, beteekend *Takken*, en zoo ook de *Vrugten van Takken*; en daar by inzonderheyd zulke, die niet alleen Aangenaam, maar ook zeer gemeen op de Velden gevonden worden; zoo datze de Kinderen hebben konnen Afbreeken en naar Huys draagen. Onzen Autheur meend verder, Dat ook dit in aanmerkinge komd, dat de Vygen, op alle plaatzen en t' allen tijde, een zeer groote aangenaamheyd verſchaft hebben; en brengd daar toe veele dingen uyt de H. Schrift, en andere Schrijvers by: En wel voornaamelijk, dat de Vroeg-Rype Vygen yder aangenaam pleegen te zijn. Hoedaanigen tijd van Rypheyd, hier zeer wel te paſſe komd. Want gelijk Ruben de DUDAÏM gevonden heeft, *In de Daagen des Tarwen Oogſts*, alzoo waaren die Vroeg-Rype Vygen op die tijd een Vroeg en Aangenaam Geſchenk; hoedaanig zy niet en waaren in den *Geerſten Oogſt*. Gelijk de Profeet daar van zijn Spreuke ontleend, Hoſea 9:10. *Ik zag uwe Vaders*

als

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

als de Eerſte Vrugt aan de Vygeboom in haar beginzel. Ten laatſten betoond hy ook, Dat de Welriekentheyd hier meede inſgelijks over-eenkomd; want gelijk de Reuk der *Dudaim* van Salomon gepreezen word, alzoo bevindmen, dat even de Reuk der Vygen, zoodaanig in de H. Schrift voor-komd: Want Cantic. 2: 13. worden zoo wel de Jonge Vygen, als de Vrugtbaare Wijnſtokken, een Goeden Geur toegeſchreeven.

Maar alhoewel wy ons nu al-lang hebben beezig gehouden, met de Gevoelens der Vermaarde Mannen, en de Grondveſt haarder Bewijzen op-te haalen; ſchijnd het egter ons niet toe, Dat dezelve zoodaanig geſteld zijn, dat ymand die naauwkeurig is, daar in volkoomen kan beruſten. Invoegen ons de Beurt ter-hand ſtaat, om der zelver meeningen naader op de proef te zetten, en uyt het Waarſchijnelijkſte een Beſluyt te maaken. Wy zeggen dan, Dat alhoewel de meeſte van Gevoelen zijn, dat men voor Dudaïm, de *Mandragora* moet neemen, zulks alleen op een ſwakke Giſſinge geveſtigd ſtaat. Gelijk dan ook de Oudſte Uytleggers onder de Joden, die het alzoo Verklaaren, niet heel-vaſt in haar Schoenen ſtaan. Want Jer. 24: 1, 2. daar men het zelve woord, te weeten דודאי, ontmoet, hebben de Griekſe Overzetters, niet de Verklaaringe van dat woord, maar van Een * *Mande*, of *Brood-Korf*, gelijk by onze Overzetters gevonden word. Maar Canticorum 7: 13. heeft de *Targum*, בלסמין Balsamin of *Balzem*, en niet *Mandragora* gezet. Het geene genoeg is om te doen zien, Dat zommige Geleerde Mannen, en zelfs ook Druſius, al-te veel op 't Gezag van Uytleggers ſteunen, die zelfs het Stuk onder malkander niet eens zijn. Hier komd by, Dat de *Dudaim*, een Aangenaamen Reuk van haar geeven volgens Cantic. 7: 13. Doch de *Mandragora*, heeft of heel geen, of alleen een Swaare en Onaangenaame Reuk; zoo dat niet alleen de Tong, maar ook de Zinnen daar van quaalijk worden aangetaſt, als Plinius Getuygd. Daar-en-booven, komd de *Mandragora*, niet in de Tarwen-Oogſt, maar veel laater voort. Het welke van Druſius en Bonfrerius, als ſtrijdig met haar Gevoelen, aangemerkt, daar toe hebben bygebragt, Dat alhoewel 'er geen *Mandragora* zoo vroeg Vergaaderd word, deeze nogtans die Ruben zijn Moeder bragt, Ryp geweeſt is; naardien men zoo onbedreeven niet en behoorde te zijn, Dat men niet zou weeten, dat de Vrugten in de Warme Landen, eerder als in de Koude Ryp worden; zoo datze dan ook in Syrien, eerder als by ons, heeft konnen Volwaſſen zijn. Dit zeggen deeze Mannen; en zulx onzes agtens, met weynig klem. Want Moſes d'Omſtandigheyd des tijds Beſchrijvende, te weeten, *De Daagen des Tarwen-Oogſtes*, in welke Ruben in 't Veld gaande, de *Dudaim* gevonden heeft, heeft daar meede opentlijk willen betoonen, Dat het de tijd geweeſt is, wanneer de *Dudaim*, te-gelijk op de Oogſt-tijd Ryp zijnde, is konnen Vergaaderd worden: Naardien 'er anders geen reden kan zijn, waar toe hy de Omſtandigheyd des tijds, heeft willen aanwijzen. Het is de waarheyd; Dat Bloemen, en Vrugten, en alzoo ook de Mandragora, in Warme Landen, eerder als in Koude Ryp worden: En het kan gebeuren, dat derzelver Rypheyd in Syrien invald, ter-tijd van onzen Tarwen-Oogſt. Nogtans volgd daar uyt niet, Dat dezelve in de tijd van de Joodſe Tarwen-Oogſt invald; naardemaal ook zelfs de Tarwen-Oogſt in de Warme Landen, voornaamelijk in Judéa, in de Maand Mey invallende, de onze verre te-vooren komd. En daarom, welke Vrugten in Koude Landen een laater Oogſt verſchaffen; volgd noodzaakelijk, datze in de Warme Landen, een Vroeg-Rype, en tijdelijke Oogſt verkrijgen. Wat nu het Gevoelen hier-over belangd; Dat Lea en Rachel om de Dudaïm Getwiſt hebben, weegens de Ingeplante Vrugtbaarmaakende kragt, die dezelve had tot bevorderinge der Ontfankenis, daar het deeze Vrouwen ſcheen te haaperen; zulke Bedenkingen ſchijnen inſgelijks niet te konnen toegelaaten worden; ongemoeyd de Kruyd-Kenner Dioskorides zeyd, *Dat de Wortel van Mandragora*, in de Minne-Dranken *zeer Krag-*

tig

Dudaïm kan de Mandragora niet zijn.

* In 't Latijn Caniſter en by ons Kanaſſer genoemd.

tig is. Maar het is geenzinds waarschijnelijk, Dat deeze Beroemde Vrouwen, ter-tijd alsse om de *Dudaim* in Beding waaren, de meeninge hadden, om door deeze Vrugt, als door *Een Minne-Drank*, d'Ontfankenis tot Kinder-Teelinge, te bevorderen. Voorwaar indien Rachel van dit Hulp-Middel had kennis gehad; of in de Natuurelijke Geneeskunde, zoo diep was Ervaaren geweest, (of zig maar ingebeeld had) Dat de *Mandragora*, haar Teelzieke Begeerte, zou konnen te-Paard helpen, zy zou voor-zeeker al voor-lange hebben zorg gedraagen, deeze Mediçijne op-te zoeken, eer zy haar Dienstmaagd aan haaren Man overgaf; en niet zoo lang gewagt hebben, tot haar dezelve eerst by onzeeker toeval ontmoete. Hier-en-booven moetmen groot Onderscheyd aanmerken, tussen de Kragt der *Minne-Dranken* en *Lief-Kruyd*, welke Dioskorides aan de *Mandragora* toeschrijft; (maar te-mets de Menschen veel meer *Dul* dan *Beminnende* maaken; en daarom ook by de Roomse Wetten, op Straf van den Hals Verbooden;) en die, welke de Baarmoeder Vrugtbaar maaken. Want de gewaande *Minne-Dranken*, kittelen alleen als door een Betooverende Kragt, de Zinnen en 't Gemoed, tot de Liefde van Wellustigheyd; niet ontziende, met hoedaanigen Dwaalinge die ook zou moogen Verzeld gaan. Doch de Geneesmiddelen die de Vrugtbaarheyd bevorderen, Verwekken niet alleen de Begeerte van Natuurelijke Liefde-pleeginge door Verzaamelinge; maar zy beletten ook d'Onmaatige Wellustigheyd. En zoo hebben de Genees-Meesters ook veele Dingen onder de Gemeene Tafel-Spijzen opgeteld, die een Swakken Ruyter, buyten Gevaar, te-Paard konnen helpen; en daar onder niet vergeeten, al wat Goed en Sterk Voedzel geeft: Als daar is het wel-Gemest Kalfs-Vleesch, Fezanten, Kapoenen, Patryzen, Quakkels, Swezers, Haane-Kammen, Rams-Ballen, Eyeren, Aardbuylen, Artizokken, Dadels, Amandelen, Pingels, Pistassen en diergelijke. Doch die met sterker Spooren moeten Genoopt worden, prijzenze zeer de Wortel SATYRION aan; als die ook zijn Naam van dat Ritzig Gebroedzel draagd, welk de Poëeten *Satyrs* noemen. Doch hoe verre het geoorloft is, hier in den Toom te Vieren, op dat men de Lesse des Apostels niet te buyten gaa, als hy Vermaand, *Het Vleesch niet tot Begeerlijkheyd te verzorgen*; Hebben d'omzigtige Schrijvers eenigzinds willen twijffelagtig laaten; gelijk men uyt deeze Veerzen afneemen mag:

Rachel is niet van weegen de Vrugtbaarmaakende kragt der Dudaim, naar dezelve begeerig geweest.

Onderscheyd der Minne-Dranken, en Vrugtbaarmaakende Genees-Kragten.

Rom. 13: 14.

Wat zeyd de Konste doch? Vermoogen Egte-Luyden,
Door Moes van Bever-Geyl en andere Minne-Kruyden,
Door Hitzig Netel-Zaad geroerd in Spaanze Pap,
Door Artizokke-Merg, en Ziltig Oester-Zap,
Door Herssens van de Duyf, en Lil van Haane-Kammen,
Door Eyers van de Mus, en Beyërs van de Rammen,
En watter door de Konst kan worden toegebragt,
Te stijven tot het Bed haar Uytgeputte Kragt?
Geef Antwoord mijn Vernuft, ten eynde Jonge Paaren,
Die over dit Beslag in eenig twijffel waaren,
Verstonden met bescheyd en watter mag bestaan,
En watter quaalijk voegd, en niet en diend gedaan.
Het Wit dat ymand heeft, kan veelerhande Zaaken,
Geoorloft aan den Mensch of gants Onheylig maaken;
Want die een Wettig ding ten Quaaden eynde buygt,
Word even in het Goed, van Zonden Overtuygt.
Ziet als een Jong Gezél in Egten Staat getreêden,
Vind Koelheyd, Traage Zugt, vind Onmagt in de Leêden,
Of dat hy anderzinds niet regt Betaalen kan,
Wat Vrouw en Trouwe vergd, tot laste van de Man,
Of dat een waare Zugt om Vrugt te moogen Winnen,
Hem prikkeld in den Geest, en niet een dertel Minnen;

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Zoo word het Egte Paar by wijlen vry-gezet,
De Tafel even-zelfs te schikken naar het Bet.
Niet door een Geyl bejag van Onbekende Spijzen,
Dat niet als Bobbels maakt, en doed de Leeden Ryzen,
Niet door een Grillig Kruyd, dat Schuym van Winden broed,
Maar door Gezonde Kost die heel het Lichaam Voed.
Maar zoo in dit Geval de Keuken zoude strekken,
Om tot een meerder Brand de Leeden op-te wekken,
Of dat een Dertel Mensch heeft voor zijn hoogste Wit,
Niet om te zijn Gevoed, maar om te zijn Verhit?
Zoo isset Ongerijmd het Lijf te moogen sterken,
Om door een nieuwe Kragt, de Togten uyt-te werken,
Geen Zonde diend verwekt, maar uyt-te zijn gebluft,
Geen Trouw en is Gewijd ten dienste van de Lust.

Dat nu Rachel dusdaanigen Wellustigheyd, niet Dertelijk in haar zelfs heeft zoeken op-te wekken; blijkt hier door klaar, Datze de begeerde Dudaim, zelfs met het missen, van de Gemeenschap haares Mans, genaaderd heeft; zoo datze *De Beslaapinge* aan haare Zuster overliet. En hoe doch mogt men Vraagen; zal de *Mandragora*, in dit werk te passe koomen, van welkmen zeyd, Datze niet alleen zeer Koud, en Verkleumd-maakende is, maar datze ook Slaap-Verwekkende, en weegens haar Verdoovende Kragt, zeer Pijn-stillende is. En dat men ook misschien alleen door Dwaalinge tot deeze meeninge gekoomen is, zou men eenigzinds hier uyt moogen gissen, Dat men de Vrugtbaarheyd alzoo gemeen aan de *Manekop* of *Slaap-Bolle* heeft toegeëygend, Dat men zelfs Venus met een Manekop in de Hand, voor een *Hieroglyphis* Zinnebeeld van de *Vrugtbaarheyd*, pleeg te Verbeelden. Doch die de Oudheyd en de reden hier van wel doorzien hebben, weeten wel, Dat zulx veel-meer ziet, op de Ogemeene Meenigte der Zaadjes die in de Slaap-Bolle gevonden worden, als op de Kragt die dezelve in 't Vermeenigvuldigen van 't Menschelijk Geslagt heeft. En die anders van de *Mandragora*, *Manekop*, *Opium*, en diergelijke Verdoovende en Slaap-maakende dingen oordelen, worden van Amatus Lusitanus, à Kastro, en Garcias ab Horto, in 't Aangezigt weedersprooken. En op dat wy te-bet elk in zijn Konst Geloof geeven; willen wy de zeer-Geleerde Deusingius, dit Geding verder laaten Afpleyten; Die'er aldus van spreekt: Dat de Mandragora, geenzinds bequaam is, om Een Verbrande of Uytgedroogde en Onvrugtbaare Baarmoeder te herstellen, en tot de Kinder-Teelinge bequaam te maaken, als Lemnius en Drusius leeren, is daar uyt openbaar, Dat deeze Plante, Een Pijn-stillende en een Doof-maakende Kragt heeft, van welke hoedaanigheyd, in dit Geval, niet dan Schaade te verwagten is; en noch wel zoo-veel te meer naadeelig aan de Ontfankenis, als zy door het Verkoelen, Nut kan aanbrengen. Want om nu niet breed op-te haalen, op wat wijze zoodaanigen Uytgebrandheyd, niet alleen Verkoelinge, maar ook de Bevogtinge van nooden heeft; kan doch de Mandragora zulx geenzinds geeven, om datze Droogende, of ten minsten niet zoo Vogtigmaakende is. Zeeker, om dat uyt te werken, 't geên men van de Mandragora eyst, hadden *Komkommers*, *Meloenen*, *Pompoenen* en *Kauwoerden*, veel-beeter geweest, beneffens alle andere Vogtigmaakende Vrugten, die geene Verdoovende Kragt hebben, welke de Natuure schaadelijk is. Maar schijnd het wel met de reden over-een te koomen, Dat deeze Slaap-maakende en Verdoovende Mandragora, de Kragt zal hebben, om Vrugtbaar te maaken; alwaar immers zeekerlijk de Geesten niet in Slaap gezust, maar tot Leevendheyd dienen Opgewekt te worden? Of zalmen niet met veel-meerder waarschijnelijkheyd moogen gelooven, Dat door het Gebruyk van dit Genees-Middel, te-gelijk alle Begeerte

Mandragora heeft geen Wellust maakende Kragt.

Venus Waarom met een Slaap-Bolle Verbeeld.

Fraaye reden van Deusingius over de Kragt der Mandragora.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

tot Byſlaapen, en de Vrugtbaarheyd word uytgebluſt? En of dit niet by de Perſiaanen is bekend geweeſt, maagmen daar uyt Oordeelen, Dat zy met een-en-'t zelve woord *Uſtorenk* en *Aſtorenk*, zoo wel De *Mandragora*, als Een *Onvrugtbaare Vrouwe* noemen. Maar hoe zal de Mandragora konnen dienen, om de Baarmoeder, het ontfangen Zaad te doen Behouden, op dat het haar Vrugtbaar maake, daar de Slaap-Middelen, de Deelen Swak-maaken, en veel-eer Een Lammigheyd en Geraaktheyd verwekken; tot welke quaale, de Slaaperigheyd wel pleeg den Eerſten Steen te leggen? Hierom noemd Dioskorides, de *Appelen* van MANDRAGORA, *Slaapmaakende*; welke doch niet anders is, als datze een Zagte zoorte van Beroerdheyd of Lammigheyd aanbrengen: Hy voegd'er by, Dat ook de bevattinge van den Reuk, ymand tot een waare *Popelſy* of Geraaktheyd kan doen vervallen. En ſchoon ymand wilde denken, dat de Slaap voordeelig aan het Lichaam is, om naar de Verzaaminge, het Mannelijk Zaad Vrugtbaar te maaken; Zullen nogtans de Slaap-middelen, die niet dan Verſlappinge en Ontſlaakinge verwekken, op de tijd der Ontfangenis, niet dan hinderlijk zijn: Om dat, (zoo wy Dioskorides en andere gelooven,) de Mandragora Ingenoomen zijnde, de Maand-Stonden, en zelfs ook de Geboorte verwekt: Gelijk dan ook het Zaad van die Appelen Ingenoomen, de Baarmoeder door geen andere Kragt komd te Reynigen, als dat aan dezelve eenige Verdoovinge toegebragt, zy het Overtollig Behoudene, door Verſlappinge laat Uytvloeyen. Waarom dit Genees-Middel niet onbequaam bevonden word, Om door zijn Verdoovende Kragt, de Scherpe Vogtigheeden te Verſtompen, en door dat Beletzel, De Roode Vloed der Vrouwen te Stremmen. Zoo datter niets in dit Genees-Middel is, dat dienſtig tot de Vrugtbaarheyd der Kinder-Teelinge, of om d'Ontfankenis in 's Moeders Lichaam te Behouden, gevonden word. Dit zeyd, Deuſingius. En die 't luſt, mag ook bezien, wat Thomas Brown, in zijn VII^de^ Boek der *Algemeene Dwaalingen*, hier van heeft aangemerkt. Het heeft meede weynig te Beduyden, als men voorgeeft, Dat de Appelen van Mandragora, eertijds een zeer Gemeene Spijze der Herders waaren: Naardien ons Dioskorides genoegzaam vermaand, Dat dezelve niet over-al van de Herders Gegeeten worden. Ook zeyd Matthiolus, Dat de Mandragora, meeſt in Apuliën op 't Gebergte *Gargano* Waſt; van waar de Kruyd-Leezers, de Schellen der Wortelen en Appelen, tot ons over-brengen. En de Reuk aangaande, de zelve is zoo wel de Bloem als de Vrugt gemeen; gelijkze meede in Schoonheyd, veele andere Vrugten niet en behoeft te wijken. En gelijk de ſtrax-gemelde Heydeggerus, dit Geſchil een ſtuk-weegs heen-gebragt heeft; heeft hy meede het Verzierzel der Joden niet willen voorby-gaan, welke zeggen; Dat volgens de Beteekenende Kragt der *Mandragora*, de Gedaante van Een Menſch, in het Vaandel van Ruben geſteld is. 't Geên zy moogelijk alzoo hebben uytgevonden, op datze eenig grondſteun voor haar Gevoelen hadden, om al de Weereld wijs-te maaken, Dat de DUDAÏM, *Mandragora* geweeſt is. Dus ſpreekt'er Aben-Ezra van over Num. 2:2,10. *Onze Voor-Vaders hebben gezeyd, Dat in het Vaandel der Stamme Ruben, de Gedaante van een Menſche Geſchilderd ſtond; volgens de Beteekenende Kragt der Mandragoren.* Diergelijke zeyt ook Nachmannus en zijn Makker. Want dat de *Mandragora* aan haare Wortelen, een Menſchelijke Gedaante vertoond, is niet alleen van de Joden Gedroomd, maar ook by veele Kriſtenen aangenoomen: En de Heydenen zijn'er al van Ouds niet vry van geweeſt: Naardien het blijkt, Dat de Mandragora, van Pythagoras, een Menſchen-Gedaante toegeſchreeven word; als meede by Kolumella. En d'Arabier Avicenna, zeyd insgelijk ALJABRUCH (verſtaande *Mandragora*) *Is een Plante die de Gedaante van een Menſch heeft*: Met wien de Turkſe Uytlegger, in de Verklaringe van het Perſiſe woord, dat *Mandragora* beteekend, teenemaal over-een ſtemd; uytgezonderd dat hy'er byvoegd, Dat het ook Een Afgod of Beeld van eenige

'tVaandel van Ruben waarom met een Menſchen-Beeld Geſchilderd.

Waar van daan men de Wortel van Mandragora de Gedaante van een Menſch toe geſchreeven heeft.

zaak

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

zaak Beteekend. Maar zoo veel als'er de *Mandragora* gezien hebben, weeten genoeg, Dat het een louter Verdigtzel is, waar van alleen naauwelijks de schemeringe kan getoond worden. Maar om dat de Mandragora, ter-tijd alsse Vrugt draagt, uyt de Aarde Gegraaven zijnde, derzelver Loof en Appelen, digt by de Wortel op de Aarde hangende, zy haar als Hoofd-Hayren, booven de Romp vertoonen, die in de Grond verborgen is, (waar van de rest naar beneeden, de Groove Klomp van een Mensch vertoond die geen Armen heeft;) heeft Pythagoras, dezelve een *Menschen Gedaante* gegeeven; en Kolumella, *Een Half-Mensch* genoemd. En niet alleen dit, maar de Joden laaten genoegzaam in haare Schriften blijken, Dat deeze niet alleen naar 't Gemeene Praatje, uyt de Pis van een Gehangen Dief, onder de Galge wast; (welker Wortel een Kleen Menschje vertoond.) maar dat het onder die Gedaante, ook waarlijk een Leevendig Dier onder de Aarde is: Het welke als Een Geele Wortel, by het Loof, als by het Hayr daar uytgetrokken wordende, een zoo Naaren Geluyd van hem geeft, Datze naauwelijx zonder Gevaar van 't Leeven der geener die deeze Stem hooren, van onder de Galg konnen opgehaald worden. Om dit Perijkel voor-te koomen, bezorgtmen, Dat dezelve door een Hongerige Hond, die aan de Wortel vastgebonden is, uytgetrokken word; waar toe zy den Hond te veerdiger maaken, met hem eenige Spijze daar omtrent voor-te zetten. En terwijl dit geschied, neemen de Menschen, welke haare Ooren met Pik-Plaasters wel digt verstopt hebben, de Vlugt, op datze van het Geschrey niet aangedaan, en alzoo Sterven mogten. En men mag vry voor-vast houden, Dat dit dezelve Wortels zijn, welke zommige Bedriegers, op 't vals Erfgerugt, voor *Pis-Diefjes* uytgeeven, en van dezelve, veel Wonderlijke Eygenschappen verhaalen. Want zy willen, Dat alle die zoo een Schepzel in zijn Bewaaringe heeft, booven-maaten Gelukkig zijn: En voor-al, eygenen zy 't Vermoogen daar aan toe, Dat het d'Onvrugtbaarheyd der Vrouwen verdrijft. En dat diergelijke Fabelen, noch van Heeden of van Gisteren op de baan gekoomen zijn, zoumen hier uyt gelooven, Dat zelfs Josefus van een diergelijke Plante gewag maakt. In het Dal,

De Fabel der Pis-Diefjes hoedaanig van der Joden Bygelooviheyd onderſteund.

,, *zeyd hy*, welke de Stadt Macheruntis, ten Noorden omringd, is een plaat-
,, ze Baraâs genoemd; alwaar een Wortel van de zelve Naam Wast; wel-
,, ker Vyerige Verwe, als een Flikker-ligt omtrent den Avond blinkt, wan-
,, neermen daar naar toe gaat: Dezelve laat zig ook niet gemakkelijk Plukken,
,, maar wijkt geduurig Agterwaards en Dieper in de Grond, ten zy men de-
,, zelve met *Vrouwe-Pis*, of met derzelver *Maandelijke Zuyveringe* begiet.
,, En indien ook ymand dezelve als-dan aanraakt, die mag de Dood voor-
,, zeeker houden, ten zy hy de Wortel alzoo hangende aan zijne Hand weg-
,, draagd. Doch zy word ook op een andere wijze en zonder Gevaar, Ge-
,, plukt; daar men aldus meede te-werk gaat: Men Omgraaft die geheel-en-al,
,, zoo datter flegts een kleen gedeelte van de Wortel in de Aarde blijft; daar
,, naar binden zy daar een Hond aan; den welken willende zijn Meester,
,, die hem Vast-gemaakt heeft, volgen, de Wortel uyt de Aarde rukt; doch
,, den Hond Sterft op staande-voet; en word alzoo in plaatze van zijn Mee-
,, ster, die dit Kruyd onderstaat weg-te neemen, aan de Dood Op-geofferd.
,, Voor de rest hebben die, welke zoodaanigen Wortel aanraaken, of met
,, haar omdraagen, voor geen verder Ongeluk te vreezen. Gelijk dan ook de
,, Vreeze, diemen om deeze Plante te bekoomen ondergaan moet, door haa-
,, re byzondere kragt, wel tien-dobbel word Betaald gezet. Want de Gee-
,, sten der Booze Menschen, die men *Demons* noemd; en welke tot de Lee-
,, vende Menschen invaaren, en dezelve Ombrengen, zooze niet by-tijds Ge-
,, holpen worden, worden door deeze Wortel, wanneer zy van de Bezeetene
,, flegts aangeraakt word, aanstonds Uytgedreeven. Dus verre Josefus. En alhoewel dit wel zeeker Een Groote Leugen is, schijndze nogtans eenig ligt, aan de strax-genoemde *Pis-Diefjes* te geeven, welke onder de Galg Wassen:

Dwaaizick verhaal van Josefus. Joodse Oorloogen 7. de Boek Kap. 23.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ſen: Ten minſten iſſer volgens 't Gevoelen van Geleerde Mannen, yts van de Wortel *Mandragora* ondergemengd; als die gehouden word, eertijds van de Vermaarde *Circe* gebruykt te zijn, om de Gemoederen te Betooveren, en tot een Raazende Minneziekte te vervoeren. En zeeker, alsmen uyt d'Oude Getuygeniſſen aanmerkt, wat-al ſchaadelijke Uytwerkingen, de gewaande Minne-Dranken eertijds hadden; men zal zig niet alleen geenzinds verwonderen; Datze niet zelden, onder De Tooveraars en Fenijn-Mengers geteld zijn, die daar meede omgingen; maar ook billik agten; Dat de Roomſe Wetten, met Hals-Straffen daar teegen Gewaakt hebben: Naardien d'Ervaarentheyd al van overlang geleerd heeft, Dat al dusdaanige Minne-Dranken, geen *Lief-Kruyd*, maar veel-meer *Dul* en *Dood-Kruyd* zijn. Dus verhaald Plutarchus, Dat aan dien Grooten en Rijken Romeyn Lukullus, de Zinnen verbyſterd zijn, wanneer hem zijn Dienaars hadden Lief-Kruyd ingegeeven, op datze te-bet in zijn gunſte ſtonden. Als ook inſgelijx de Keyzer Kaligula, eens van zijn Wijf Cæſonia, Lief-Kruyd ingenoomen had, is hy gants Onzinnig geworden; en Lukretius, met Kornelius Gallus, Silvanus, en andere, zijn'er ook al-Raazende door in de Dood gegaan. Ook verhaald Krantzius, Dat Karel de Kaluwe, Keyzer en Koning van Vrankryk, door een Minne-Drank, die hem een Jood Gebrouwen had, Om den Hals geraakt is. Zoo dat die groote Leer-Meeſter der Minne-Konſt Ovidius, genoegzaame reden vond, wel ſcherp te Vermaanen, de Vryſters geen Lief-Kruyd in-te geeven; welkers Kragt hy dusdaanig Beſchrijft;

Minne-Tooverye van Circe bedagt.

Door Liſt en Minne-Drank aan Vryſters in-te geeven,
Dat Schaad haar aan de Geeſt, of gaat haar aan het Leeven.

En om'er niets meer van op-te haalen, dewijl het buyten ons Beſtek gaat; de Zoetvloeyenſte Digter van Holland, heeft alles wat reeds gezeyd is, en hier meer te zeggen vald; in deeze Veerzen te-gaar getrokken:

Als ymand is Vergift door Looze Minne-Dranken,
Hy ſchijnd gemaakt te zijn tot enkel Venus-Janken;
Maar veel-tijds feyld de Geeſt, zoo dat hy niet en kan
Vervullen daar het diend, de Pligten van de Man.
Al die met open Keel hen geeven om te Drinken,
Wat Zotte Liefde mengd, wat Circe *plagt te Schinken,*
Zijn Dof en zonder Geeſt, gelijk een deuzig Zwijn,
Zoo datze tot den Buyk alleen geneegen zijn.
Een van het Geeſtig Volk, die met Geleerde Digten,
Ging Cieren zijnen tijd en in het Duyſter Ligten,
Verviel in Dweeperye, om dat zyn Jonge Vrouw,
Hem door een Minne-Drank tot Minnen trekken wou.
Hier door is zoo men zeyd, Kaligula *Bedorven,*
Lukullus *Uytgeteerd,* Sylvanus *Mal Geſtorven;*
Hier door heeft meenig Wijf, al ſcheen de Liefde Groot,
Door Onbedagte zugt, een Lieve Man Gedood.
Dus iſſer op gevolgd, Dat alle goede Wetten,
Haar teegen dit Bedrog, met harde Straffen zetten;
Zoo dat het Jongſte Regt met heel den Ouden tijd,
Geen Liefde-Kruyden duld, geen Minne-Dranken lijd.

Dat onder-en-tuſſen ook Plinius, omtrent het uytgraaven van de ſtrax-gemelde Wortel Mandragora; (of die Joſefus *Baraäs* noemd;) zeer bygeloovig is geweeſt, ſchijnd men uyt zijn eygen woorden te konnen afneemen; als hy zeyd; *De Uytgraavers wagten zig ook zeer naauw voor een Teegen-*
ſtree-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ſtreevende Wind; en met een Scherp Sweerd, dry Kringen ronds-om de Wortel geſchreeven hebbende, graaven zy die uyt, terwijl zy zelfs, naar het Weſten uytzien. In wat voegen nu ook de Bedriegerze Land-Loopers, die deeze *Mandragora*, onder de Gedaante van een Menſch, op de Jaarmarkten te kyken brengen, weeten op-te poetzen, op datze de Beeltenis zoo veel te Natuurlijker maaken, en de Fabel der Pis-Diefjes Leevendig houden, zulx heeft ons de Kruyd-Kundige Matthiolus te-kennen gegeeven, wanneer hy zeyd; Datze zoo wel uyt deeze Wortel, als uyt die van *Bryonia* of Wilde Wijngaard, en andere Planten; dusdaanige Menſch-Beelden, Mannekens en Wijfjes weeten te Bootzeeren; Die zy dan droogen en in lange Doozen opſluyten; en het ligt-geloovig Volk wijs-maaken, Datze in dusdaanigen Geſtalte, onder de Aarde Gebooren zijn. En op datze derzelver Gedaante, meer ſchijn mogten byzetten, beſteekenze die plaatzen, waarze willen dat Hayr W aſſen zal, te vooren met Geerſt of ander Graan, en leggenze daar naar in een Greppe, en Overdekkenze met Zand; tot de Geerſte, haar Lôôtjes ſchiet; 't geên binnen de tijd van Twintig Daagen geſchied. Dan uytgenoomen, Snijden of Klieven zy de Worteltjes deezer ſcheuten, met een Scherp Mesje of Naald-Stift van malkanderen; en maakenze alzoo bequaam, om het Hayr des Hoofts, des Baards en der Schaamelheyd te vertoonen. Gelijk meede de vermaarde Bartholijn, in het *Tweede Honderd-tal zijner Zeldzaame Hiſtorien*, ook noch een andere maniere deezer Bedriegeryen aanwijſt.

Pis-Diefjes hoe uyt de Mandragora en Bryonia toegeſteld en van de Land-loopers aan de Onweetende vertoond.

Naardien het dan blijkt, Dat de meeſte Meeningen omtrent de DUDAIM, alleen op zoodaanige algemeene Gronden ſteunen, Datmen derzelver inzigten, gemakkelijk aan de meeſte Vrugten, en Bloemen toe-ëygenen kan; iſſer onzes bedunkens tot hier toe, ook van al Die weynig gevorderd, welke willen, Dat'er de *Witte Lelye*, door moet verſtaan worden, naardemaal noch 't woord דודאים DUDAIM, van דוד DUD, dat is, *Mamme*, kan afgebragt worden; noch ook de Bollen van Lelyën, de Gedaante van *Mammen* konnen toegeſchreeven worden. Ook koomen de Witte Lelyën, niet in de tijd des Tarwen Oogſtes, maar eerder voor-den dag, het zy die Vroeg of Laat vald: En zy en zijn 't meede niet alleene onder de Bloemen, die een Aangenaame Reuk geeven; noch die alleen eenige Dienſt aan de Baarmoeder toebrengen; by-aldienze anders al eenige kragt daar aan konden geeven: Gelijk het ook noch nergens in gebleeken is, Dat de Dudaïm, zoodaanigen kragt heeft, Datze de Onvrugtbaare Vrouwen aan't Kinderhaalen helpen kan. En 't geêne wy van de Witte Lelyën zeggen, paſt inſgelijx op die, welke de *Dudaïm* een *Vioole* verklaaren: Nademaal wy uyt Plinius genoeg verſtaan, Dat de Witte Vioolen, het Voor-Jaar boodſchappen; en d'ervaarendheyd laat niet toe, Dat wy naar andere Bewijzen behoeven om-te zoeken. Want alhoewel het een aanzienelijke Bloem is, die van-weegen haar uytſteekende Schoonheyd en Geur, zeer aangenaam is; ontbreekender nogtans geen andere Bloemen, van welkmen niet alle het zelve kan zeggen. Ook ſchijnen die de Zaak geheel mis-getaſt te hebben, welke de Aardbuylen, de Aard-Aakers of een zoort van *Cyklamen*, dat is, Verkens-Brood, voor de Dudaïm gehouden hebben. Want alhoewel wy ligt konnen toeſtaan, dat דודאים DUDAÏM even als דודים DUDIM een *Borſt* of *Mamme* gezeyd word; is nogtans genoeg bekend, Dat de Geleerde Deuſingius wil, dat *Tuber* in het Latijn zoo veel te kennen geeft, als TERRÆ-UBER *Aard-Mamme*; dewijl'er veel Bultagtige dingen zijn, die nogtans niet uyt de Aarde Groeyen. Waarom het andere veel beeter van TUMEO *Geſwollen*, afbrengen: Even gelijk van FACIO *Faber*, van HUMEO *Huber*, of *Uber* afkomſtig is. Nogtans ſchijnd het niet, Dat men, naauwgenoomen zijnde, TUBER een *Geſwel*, of van het Geſwel der Aarde daar het Waſt, afleyden kan, gelijk Donatus en Iſidorus meenen; maar veel-eer daar uyt, Dat de Kloot-agtige en geſwolle Vrugt alzoo genoemd word. Invoegen Apuléus hier fraay ter ſné gezeyd heeft, UBI UBER, IBI TUBER, dat

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

dat is, *Waar Overvloed is, daar is een Geswel.* Waar door hy eygentlijk heeft willen te kennen geeven, Dat onder de aldergrootste Vreugde, ten minsten een kleyne Wee-Klaage vermengd is, of liever, *Dat'er Honing onder schuyld die met Galle gemengd is.* En naardien bekend is, Dat noch de Aardbuylen, noch de Aard-Aakers, noch de zoort van Verkens Brood *Cyklamen* genoemd, geen Schoonheyd voor 't Gezigt, noch eenige aangenaamheyd voor de Reuk verschaffen, isset zeer Belachhelijk, Dat men ons *Aartziokken onder d' Aarde* voor Dudaïm, even als *Knollen voor Citroenen* wil verkoopen. En zoo weynig als wy dit alles aanneemelijk agten, alzoo min schijnd ons ook dit naar de waarheyd te sweemen, Datm'er zig een zoort van *Meloenen* of *Pompoenen* voor zou laaten in de Handen stoppen: Als waar toe ons die eene Arabise Uytlegger, welken Deusingius bybrengd, geenzinds verpligt; en wel voornaamelijk, om dat de Beteekenis van het woord לבאחא, zeer twijffelagtig is. Waar toe men boovendien aan-te merken heeft, Dat de Meloenen, Vrugten zijn die men voordagtelijk Zaayd, en zeer naauw dienen opgepast, maar niet zoo ligt by toeval op't Veld in de Kooren Akkers gevonden worden. Hoedaanig nogtans Ruben haar schijnd gevonden te hebben. En gelijk wy onder de bygebragte Meeningen ook die van Ravius hebben aangeteekend; welke wil, Dat Dudaïm, niet zeekere Vrugt in 't Byzonder beteekend, maar eenige Taxkens van Vrugten, het zy Vygen of diergelijke, of ook Gevlogte Korven; alzoo meend Heyddegerus, Dat men dit gevoelen booven alle de andere, behoorde te omhelzen: Als waar toe ook d'opmerkelijke plaatze, Jerem. 24:1,2. van hem zeer fraay is bygebragt; naardien de Profeet aldaar te kennen geeft, Dat hem getoond zijn, דודאי תאנים, het welke de LXX Overzetters, KALATHUS SYKON, en de Gemeene Latijnze, met de Duytze, *Korven met Vygen* Vertaalen: Als meede Onkelos, *Manden* of *Korven der Vygen.* En het is openbaar, Dat het woord; Gen. 30:14. en in de strax-gezeyde plaatze, Een-en-'t zelve is. En meend derhalven, Dat'er geen reden zijn; die ons dwingen een andere Beteekenis by Jeremias, of by Moses, of in het Hoogelied te geeven; naardien het doorgaans van een-en-dezelve Wortel voortkomd; en in alle Dry de Plaatzen van Vrugten gesprooken word. Nogtans houd hy de Beteekenis van *Takjes* beeter als die van *Korven*, naardien het niet gelooflijk is, dat Ruben veele Korven heeft konnen draagen; en'er ook maar alleen gezeyd word, Dat hy de Dudaïm gebragt, en niet als een lastig ding, dat geen Jongen paste, Gedraagen of Getorst heeft. Nogtans wil Heydeggerus, Ravius geenzinds toestaan, Dat Gen. 30:14. *Takken van Vygen*, moeten verstaan worden; terwijl hy zeer quaalijk van 't algemeen tot het byzonder reedenkaaveld. My aangaande *zeyd hy*, Ik zoude veel-eer meenen, Dat aldaar Takken van Bloemen, of eenige Welriekende en Aangenaame Vrugten moeten verstaan worden. Dat nu het woord, *Takken* Beteekend, geeven ons de Bewijs-redenen van Ravius genoegzaam aan de hand; maar het woord zelve, geeft te kennen, Dat het een Vervullinge noodig heeft; en de plaatze by Jeremias, is even zoo gesteld. Invoegen Junius en Tremellius niet quaalijk, *Aangenaame Bloemen*, hebben Overgezet. En deeze meeninge zeyd hy, zal ons zoo lang behaagen, tot een andere ons beeter onderrigten zal. Indienwe nu ook hier toe, de Kruyd-Kenners en Reysbeschrijvers Raadpleegen; de meeste zullen niet twijffelen, Of de Dudaïm van Ruben gevonden, is niet anders dan de *Indiaanse Vyg* geweest, welke de Mesopotamers, Syriers en Persiaanen, *Mauz*, en d'Arabiers, *Almauz* noemen; en vervolgens van zommige *Muza* geheeten is, of ook *Muza Serapionis*, als Lobel die noemd. En wy zien dat ook den Heer J. Ludolf, in zijn Etiopise Historie, rond-uyt bekend, Dat alle gissingen hem doen gelooven, Dat de MUZA, is de Dudaïm geweest. Het en is geen Boom, maar een groote Plante, of Bamboes-agtig Gewas, dat tot de hoogte van een kleenen Boom opschiet; en zijn Bloem en Vrugten te midden uyt zijn groote Blaa-

DUDAÏM allerwaarschijnelijkst voor een zoort van Vygen gehouden.

En zulx uyt Jerem. 24:1,2. waarschijnelijk gemaakt.

En naader uyt Rubens Dudaïm bevestigd.

Dat van Heydeggerus bedenklijk en voor een woord van algemeene beteekenis gehouden word.

Dudaïm van de Kruyd-Kenners voor de Indiaanze Vyge.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

De DUDAÏM door Ruben gevonden. *Gen. 30:14.*

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Mauz of Muza gehouden.

Blaaderen aan een dikke Steel voortbrengd. De Stam is als van veel op-malkander-geleegen Schors-Blaaderen vergaaderd, en van onder naar booven toe bewassen, die aan 't Opperdeel zeer groot, en zomtijds wel 10 of 12 Palmen lang, en 3 of 4 Palmen breed zijn.

De Gedaante van de Muza Beschreeven.

In de Maldivize Eylanden, zoo Pyrard Schrijft, schiet haar Stam omtrent 10 Voeten hoog, en is van hardigheyd als een Koolstronk. In 't Wassen ziet men de Bloemen als een Pijn-Appel t' zaam-gehoopt, Roskleurig, ruym een Palm lang, en van een Eywijze gedaante; die vergaan zijnde; word de Steel in veele Steelen verdeeld, en de Vrugten worden omtrent zoo groot als een gemeene Komkommer, en hebben ook dat Fatzoen, dog geene Korrelen van binnen. De Schors is taamelijk dik, maar ligt om af-te neemen; en daar is Merg in als in een Osse-Been. Alsse beginnen Geel te worden, trektmenze af, en hangtze aan de Zolder om voort-te Rypen. Zy draagen maar eens Vrugten; en de Struyk Jaar-om-Jaar Afgekapt, schiet de Wortel met Vijf of Zes Scheuten op, die weeder Vrugt geeven. Ook ontbreeken'er geen Taal-Geleerde, welke meenen, Dat de *Muza*, weegens haar Meenigvuldig en Digt-op-malkander Getrofte Vygen, by de Hebreën, *Dudaïm* genoemd is; als of zulx haar *Veel-Maagschap* of *Veel-Talligheyd* wilde te kennen geeven; naardien zoo wel d'Etiopise Historie van Ludolf, als meer andere zeggen, Dat'er te mets 25, 40, 50, en meer van deeze lange Vygen, aan Eenen Tros hangen. Doch andere hebben haar in de Beteekenis, van *Lieffelijk*, en *Aanminnig* vermaakt, en alzoo getoond, Datze deeze Vrugt, even als Eva aangezien, en daarom *Paradys-Appel* genoemd hebben, Gen. 3:6. Men zeyd dat deeze Plant in Indiën en in meest al d'Oosterse Landschappen, van zelfs in 't Veld Wast, maar in Onze Landen niet Aarden wil.

Muza van Alpinus Beschreeven.

Ook Schrijft Alpinus, Dat d'Egiptise Muza over-al Groeyd; en datze in den aanvang van haar Wasdom, zeer wel naar 't Zuyker-Riet gelijkt; en Onze Afbeeldinge verscheeld daar heel-niet van, gelijk elk zien kan. Alpinus doet'er uyt het gevoelen der Egiptise Genees-Meesters by, Dat de Vrugt van Muza Gegeeten, of 't Zap Gezooden, en Ingenoomen, de Wellust en magt van Bekennen vermeerderd. Ook maaken zy een Drank van de Schorze, die zy *Kalaf*, of *Ban van Egipten* noemen.

Aard en Kragt der Muza van d'Arabiers Beschreeven.

Zoomen d'Arabise Genees-Meesters gelooven zal, geeft de Muza weynig Voetzel, en veel Slijm in 't Lichaam; en is taamelijk Verkoelende; waarom zy meest met Honing en Edik Gegeeten word. Ook doetze in de Warme Landen, niet alleen de Vrugt in 's Moeders Buyk Welvaaren, maar de Kinderen der Maldivers, worden ook met deeze Vrugt Opgevoed, die haar voor Pap of Bry verstrekt. Dat nu onder-en-tussen deeze Dudaïm of Muza, geen Kragt van Bevrugten in Rachel gehad heeft, blijkt daar uyt, Dat zy noch lange-tijd daar naar, Onvrugtbaar gebleeven is, en haaren Zone Josef, eerst veél-laater heeft voortgebragt. Die Syrien Bereyst hebben, zeggen, Dat'er omtrent de Stadt *Berythus*, nu *Baruth* genoemd, een groote Meenigte van deeze Mauz Wast, die van daar naar Tripolis, Damaskus, en Damiaten vervoerd word. En gelijk dezelve Vrugt by veel Uytlanders, ook *Paradys-Appel*, of *Adams-Vyg* genoemd word; alzoo word van de meeste onder hen, niet getwijffeld, of het is dezelve Vrugt, welke aan Adam is Verboden geweest:

Muza voor de Paradys-Appel of Verboode Vrugt gehouden.

En vervolgens gelooven zy, Dat zoo haast ons Eerste Voor-Ouders haare Naaktheyd Schaamden, zy van deeze Vyge-Blaaderen, Bedekzelen voor haare Schande gemaakt hebben, Gen. 3:7. Naardien deeze Blaaderen, zomtijds 10 Voet lang, en 3 of 4 Palmen breed vallen. Ook zeydmen, Dat deeze Blaaderen, eertijds in ste van Papier gebruykt zijn om op-te Schrijven. En dat voorts deeze Vrugt, aangenaam van Reuk en Goet van Smaak is, Getuygen alle Kruyd-Beschrijvers, en ook Salomon, Cantic. 7:13. die 't voorzeeker zal geweeten hebben, dewijl hy, *Van den Ceder-Boom aan, die op den Libanon is, tot op den Ysop die aan de Wand Vytwast*, met alle Wijsheyd wist te spreeken, 1 Kon. 4:33. 't Geên dan tot hier

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

hier genoeg zal zijn om Rubens DUDAÏM, door de *Muza* of *Mauz*, met eenige waarſchijnelijkheyd verklaard, en Afgebeeld te hebben; en wy zijnder moogelijk onzen Leezer, ook al-wat te lang in Beezig geweeſt; dewijl ons voorneemen was, dit Hoofdſtuk zeekerlijk aan de Geboorte van Jakobs XII. Zonen te Beſteeden, van welke wy door deeze Uytweydinge, als langs een Vermaakelijk Zy-Pad, zijn afgeleyd: Doch wy willen weedekeeren; en vooreerſt het reſtant van Rubens Bedrijf volvoeren.

Gen. 35:22. Naar dat dan Rachel Geſtorven was, en Jakob zijne Tenten, op Geên-zijde van Migdal Eder geſpannen had, heeft Ruben de Eerſt-Geboore Zoon, zijn Vaders Bed met Bloedſchande Bevlekt; welk Schendig Stuk, Moſes alleen in in korte woorden verhaald; Om dat hy voor-had niet te vergeeten, hoedaanig den zelven over die Miſdaad, naaderhand van zijn Vroomen Vader, voor al-de Weereld Gebrandmerkt is; gelijk wy op zijn plaatze uyt Gen. 49: 3, 4. zullen ontwaar worden. Daar word dan van hem aldus gezeyd: *Ende Ruben ging heenen ende Lag by Bilha zijns Vaders Bywijf: Ende Iſraël hoorde het.* Een Misdaad voorwaar, van welke den Apoſtel Getuygd, Datze zelfs niet onder de Heydenen Genoemd word, 1 Kor. 5:1. Zoo datze een zoort van Onbetaamelijkheyd agter-naaſleept, die verpligt, om'er niet als ſpaarzaam van te ſpreeken; op datwe dusdaanigen Stuk, niet minder ſchijnen te Verfoeyen, als Die, welke daar in vervallen, 't zelve nogtans, (ſchoonze booven het Regt der Straffe meenden opgeſteegen te zijn,) op allerhande-wijs hebben gezogt te bewimpelen. Gelijk dan hier-toe d'Hiſtorie van Antiochus de Zoon van Seleukus bekend is: Want alhoewel hy zijn Stiefmoeder Stratonika, met zoo Brandende Liefde Beminde, dat hy'er Krank af was, heeft hy nogtans de Oorzaak van zijn Quaale, nooyt durven ontdekken: En hy zou ook van Schaamte, die Minne-Pijn wel altijd by hem zelven geſmolten hebben, by-aldien niet een doortrapt Genees-Meeſter, d'Oorzaak van zijn Wonde ontdekt had. En met hoeveel Hoere-Gebeeden en Verbloeminge der Miſdaad, Phædra, haar Stiefzoon Hyppolitus tot Een Onkuyſſe Beſlaapinge en Schennis van zijn Vader Theſëus Egte-Bed, moeſt Noodigen; heeft ons de Digter Ovidius, in den Brief, met welk die Geyle Moeder haar Koel-aardigen Zoon, hier toe heeft zoeken t' Ontvonken, zoo ſchoon naar 't Leeven Afgeſchilderd, datze waardig ſcheenen ſtukwijs hier ingelaſt te worden. Waar in Phædra dan, onder veel andere Vleyëryen, ook deeze Strookingen ontvallen:

Gen. 35:22. Ruben Beſlaapt Bilha zijns Vaders Bywijf.

En voor een Schandelijk ſtuk by alle Volken gehouden.

Hyppolitus tot het Beſlaapen van zijn Stiefmoeder by Ovidius aangemaand.

Ey laat geen ydele Naam van Maagſchap u Verſchrikken,
Dat ik een Stiefmoêr, om mijn Stiefzoons Nagten Vley;
Die Fijnheyd is ver-Oud, en gaat al-lang op Krikken,
Die naar Saturnus Boers-Gebied te gronde ley.
't Is Eerlijk by Jupijn al wat ons kan gevallen,
** Zijn Zuſter is zijn Vrouw, die maakt het alles goed.*
't Byſlaapen veſt haar Bloed en Stam met ſterker Wallen,
Die Venus zelfs omheynd, en nimmer wagg'len doet.
Bid haar om heelens-gaaf, 't zal ligt Verhoolen blijven,
't Kan alles onder ſchijn van ons Verwandſchap gaan;
Ziet ymand dat ik u Omhels, hy zal 't noch ſtyven
Met Lof, en zien my voor een Trouwe Stiefmoêr aan.
Gy hoeft in 't Duyſter niet te Breeken of te Booren,
Geen Wagt t' ontſluypen, noch des Wreekers Dullighe͂en;
Men zal in 't zelve Huys ons zien gelijk te vooren,
En Kuſſen openbaar, als wy voor-deezen deên.
Gy zuld met my noch Lof begaan in ſté van Schande,
Al ſchoon gy in mijn Bedd' en Armen wierd gezien:
Toefd ſlegs niet meer, en knoopt d'alreeds bereyde Banden,
'k Wenſch u naar gy my doed, de Min haar gunſt wil bien.

* Volgens de Fabelkunde is Juno met Jupiter van eenen Vader Saturnus Gebooren.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Ik Schaam my niet voor u Oodmoedig neêr te Buygen:
Ha! waar is nu mijn Moed en woorden vol van Pragt?
Ik had besloooten lang te strijden, lang te tuygen
Mijn Kuysheyd, zoo men van de Liefd yts vasts verwagt;
Nu neyg ik voor uw' Knien, bey mijn Vorstinlijke Armen
Neerslagtig, och die Mind, vergeet zijn Deftigheyd;
Mijn Schaamt is al Ontschaamd, wil die't belijd Erbarmen;
Betoom uw Straffen Aart, die zig in Stuursheyd vleyd.
Mijn Adel leyd doch reeds, door Min in 't Stof gesmeeten;
En spaard gy my niet, spaar ten minsten u Geslagt.
Ik heb tot Houwelijx-Goed *het magtig Eyland Kreeten,*
Hyppolitus, *gebruyk de Koninglijke Magt;*
Bedwingd uw strafGemoed; mijn Moeder kost wel Dwingen
Een Stier; is uwen Aard dan wreeder als een Stier?
Ey spaar om Venus wil, een van haar Voesterlingen;
Datz' ook altijd uw Min zoo handhaaft en bestier.
Dat u Diaan alzoo in 't Jagtspel wil geleyden,
Dat in de Bosschen u het Wild zoo schoon mag staan;
Dat Saters, Pannen, al de Godheyd van der Heyden,
U zoo begunstig, dat gy't Swijn zoo Dood moogd slaan;
Dat u de Nimfen (schoonze u Meysjes-Vyand *agten,)*
Zoo Laaven uyt haar Bron en beste Water-Vliet.
'k Stort Traanen by dees reên, gy leest Gebeên en Klagten
Eens Minnarés, en denkt dat gy de Traanen ziet.

Dus verre Ovidius, In de Brief van de Blaakende Phædra: Die ons by Seneka nogtans zoo Zeedig in haar Gewaad Beschreeven word; dat veele niet anders Gissen, of die Groote Treurspel-Digter is daar in de Aal-Oude Schouw-Penning naagevolgd, welke met het Griekse Opschrift ΦΕΙΔΡΑ gezien word: Gelijk men beyde hier aan verneemen mag:

Haar Hals is Ongeboeyd, en vry van Peerel-Banden;
Geen Kostelijk Juweel van Overzeêze Stranden
Drukt haar het Vrouwlijk Oor: De Lokken hangen los;
De rest aan 't Agter-Hoofd gekoppeld in een Bos;
Daar geen Assyrize Asch, d'Ontvlegte Hayr-Bles Cieren;
Maar golleft zoo de Wind, ten Schouderen-af doet Swieren.

Onder-en-tussen is zoo afkeerigen Daad, in 't Huys van de Godvrugtige Vader Jakob, door de Baldaad van zijnen Zone Ruben bedreeven. Doch de Joden zijn hier zeer te belachhen, alsse niet alleen ontkennen, Dat Ruben zijn Stiefmoeder Beslaapen heeft. Maar daar by ook zeggen, Dat hy alleen het Bedde van Bilha, welke Jakob uyt de Tente van Rachel, in haare Tente gebragt had; door Belg-zugt daar uytgesmeeten heeft; en dat de Vader Jakob, zulx geen kleene Versmaadinge van zijn Bywijf agte. 't Geên Salomon Jarchi heeft doen zeggen: *Dewijl Ruben het Bedde van Rachel dat „ nu in de Tente van Bilha was, Verstrooyt heeft, en 't zelve daar toe Be- „ klommen heeft; isser even zoo van hem Geschreeven, als of hy By zijn Stief- „ moeder Geleegen had.* Maar waarom, *zeyd hy*, heeft doch Ruben haar „ Bed-Leeger Verstrooyt en Ontheyligd? Hy antwoord; Om dat Jakob naar „ Rachels Dood, het Bedde uyt haare Tente in de Tente van Bilha, en niet „ in de Tente van zijn Moeder Lea gedraagen heeft; waar over Ruben ge- „ koomen is, om het Ongelijk van zijn Moeder te Wreeken: Want hy dag- „ te by zig-zelven; By-aldien de Zuster myner Moeder, op haar Nydig is „ geweest; zoo zal de Dienstmaagd van mijn Moeders Zuster, noch veel groo-

Joden ontkennen dat Ruben zijn Vaders Bywijf Beslaapen heeft.

Waar toe zy den Text een vreemden draay geeven.

„ ter Wangunſt op haar hebben; dus heeft hy dan haar Bedde Verſtrooyd. In hoedaanigen zin het ook de Kaldeeſze Uytbreyder Jonathan verklaard. Wy voegender tuſſen-beyden in, Dat Pererius dit alles quaalijk, van *Leaâs Bedde* verſtaan heeft, daar doch de Joden van *Rachel* Droomen. Andere Beuzeldigters houden ſtaande, Dat Ruben het Bedde van Bilha Verſtoord heeft, om dat hy niet geern zag, dat Jakob meer Kinderen uyt haar verwekte; want dewijl hem als d'Eerſt-Gebooren van zijn Vaders Zonen, Een Dubbele Portie in de Erffenis toequam; was hy bekommerd, Dat de veelheyd der Kinderen, zijns Vaders Bezit, zou doen Smal-deelen. Doch Abrabanel, is wat ronder gegaan, en heeft veel-liever verſcheyde Gevoelens der Rabbynen, als zelfs yts zeekers uyt haare Vaatze Gedagten willen beſluyten: Gelijk hy met de volgende woorden te kennen geeft: *Van deeze Zaak zijn by onze Wijze Voor-Ouders, verſcheyde meeningen op de baan: d'Eene zeyd dat hy Bilha waarlijk Beſlaapen heeft. Een ander, dat hy haar Bedde Verſtoord heeft, op dat de Vader geene Kinderen meer Teelen mogt: Want dewijl hy d'Eerſt-Gebooren was, meenenze, Dat hy het gedaan heeft, om de Twee Deelen, dien hy uyt de Vaderlijke Erffenis hôôpte, niet te Verminderen. Ook zijn'er andere, welke zeggen, Dat hy dit alles ter Eeren van zijn Moeder Lea gedaan heeft, Om dat zijn Vader, het Houwelyx-Bedde naar Rachels Dood, met dat van Bilha, die te vooren haar Dienſtmaagd was, zaamen gevoegd, en tot Een gemaakt had.* Doch dit zijn loutere Verzierzelen, die de Joden hebben uytgevonden; op datze Ruben de Eerſt-Gebooren van Jakob, (in wiens Vleeſch zy Roemen,) van zoo Hoog-gaanden Miſdaad mogten Vry-Pleyten. Onderen-tuſſen blijkt uyt Gen. 49:4. duydelijk genoeg, Dat hy waarlijk zijns Vaders Bed Beklommen, en met Bloedſchande Bevlekt heeft. Alwaar des Vaders eygen Getuygenis, veel meer Geloof verdiend, als de bewimpelde Uytleggingen der Joden; wanneer wy d'Afgeleefde Man op zijn Sterf-Bed, deezen Stoutaard, aldus hooren aanſpreeken; *Gy Ruben*, zeyd hy, *en zuld de Voortreffelijkſte niet zijn: Want gy hebd uwes Vaders Leger Beklommen; doe hebd gy het Gedaan; Hy heeft mijn Bedde Verontreynigd.* Of gelijk de Gemeene Latijnze Overzettinge leeſt; *Gy Ruben zijd Uytgeſtort als Water; en waſt niet; Want gy zijd op uws Vaders Bedde Geklommen, en hebd zijn Ruſtplaatze Beſmet.* Zoo dat de woorden Gen. 35:22. *Hy lag by Bilha zijns Vaders Bywijf*, niet anders te kennen geeven, als dat Ruben zijn Stiefmoeder Bilha, Beſlaapen, en waarlijk aan die Miſdaad Schuldig ſtaat. Maar als daar vervolgens Gezeyd word; *Ende* Iſraël *heeft het Gehoord*; voegen de Griekſe Overzetters daar by, *Ende dat Quaad is hem Openbaar geworden.* Want alhoewel dit laatſte, niet in de Hebreeuwſe Text gevonden word, kan 't'er nogtans zoo veel te voegzaamer onder verſtaan worden, als de Droefheyd des Vaders, weegens de gewigtigheyd van het Schelmſtuk, naauwelijx kon Beſchreeven worden: Waarom moogelijk in de Hebreeuwſe Text, een leedige ruymte gelaaten is, die met een o geteekend ſtaat, om Opmerkinge te verwekken, even als Gen. 4:8. Zoo dat Moſes hier even ſchijnd te handelen, als dien Vermaarden Schilder, welke de Op-Offeringe van Iphigenia willende verbeelden; De Vader Agamemnon, het Aangezigte met een Doek deed bedekken, om dat het hem onmoogelijk ſcheen, d'overgroote Droefheyd des Vaders, onder zoo veel Treurende Byſtanders, naar waarde uyt te drukken. Zulx Abrabanel hier uyt vaſtelijk beſlooten heeft; Dat of ſchoon Jakob de Miſdaad van Ruben gehoord heeft; egter geen Gewag gemaakt word, Dat hy yts daar over gezeyd of gedaan heeft; en dat Moſes daarom, zoo Bloedſchandigen Byſlaap niet te kennen gegeeven heeft. Dus ſpreekt 'er die Geleerde Jood van: Als de Oude Vader deeze zaak Gehoord had, „ heeft hy ſtil-geſweegen: Want Bilha en haare Zonen hebben hem het Stuk „ bekend gemaakt. Nogtans heeft Jakob niet belaſt, Datze Ruben het Huys „ doen ruymen zouden; ook hebben hem zelfs d'andere Zonen niet uytge-„ ſtooten,

't Verſtooren van Leaâs Bed, hoe van Abrabanel verklaard.

Ruben in 't Teſtament van Jakob over 't Beſlaapen van zijn Vaders Bywijf opentlijk beſchuldigt.

Waarom Moſes alleen zeyd dat Jakob de Miſdaad van Rubens Bloedſchande Hoorde, en niet dat hy hem op de begaane daad Beſtraft heeft.

Bedenking van Abrabanel over Jakobs ſtil-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

„ ſtooten, met welke hy geen Erffenis te Beuren had; maar Jakob heeft ge- „ ſweegen, en geen Gerugt gemaakt over 't geene hy gehoord had; het welk „ een Bewijs is, Dat het zulken Schandelijk Stuk niet geweeſt is, als de Let- „ ter der H. Schrift te kennen geeft. Zeekerlijk heeft den Ouden Vader, zijn „ Gramſchap bedekt gehouden, en op 't eynde van zijn Leeven, hem door het „ Onttrekken van den Zegen, zijne Daad vergolden. Gelijk dan ook de H. „ Schriftuure, by deeze Zaak te kennen geeft, Dat de XII Zonen Jakobs, doe „ ter-tijd al Gebooren waaren; en dat hem naar dezelve geene Zonen meer „ Gebooren zijn. Dit zeyd Abrabanel. Maar zijn Bewijs is heel ſwak: Naardien uyt Moſes Stilſwijgen niet en volgd, Dat Jakob op de Ontdekkinge van Rubens Misdrijf, niet met allen Gezeyd of Gedaan heeft; maar het geeft met meerder ſchijn te kennen, Dat de Smerte der Droefheyd, die de Vader over dit Gerugt gevoelde, zoo groot was, Datze niet en is konnen Beſchreeven worden; Boovendien, vond hy ook genoegzaame reden, De Straf uyt-te ſtellen, en de Miſdaad van zijn Zoon te ſmooren; dewijl hy hier in een Vreemd Land, en onder zijn Vyanden was; die reeds genoeg Verbolgen waaren, weegens de Wraake over de Schendinge van zijn Dogter Dina genoomen: Zulx dat Ruben, Geweldigerhand Verſtooten, uyt Wanhoop miſſchien met de Vyanden had konnen aanſpannen, en zijns Vaders Huys te gronde helpen. En wie zal ons beletten te Denken; Dat Jakob dit Overval, niet als een Tugt-Oeffenende Geeſſelinge heeft aangemerkt waar in hy Straf leed, over de Vergeetelige Daad, waar door hy niet alleen, Twee Vrouwen te-gelijk in Houwelijk gehouden; maar daar toe ook noch Bilha en Zilpa, derzelver Dienſtmaagden, teegen d'Eerſte Inſtellinge des Houwelijx, misbruykt had, Gen. 30:4. Gelijk zoo ook David, door den Zone Abſalom Geſtraft is, die by zijns Vaders Bywijven lag, 2 Sam. 16:22. en 12:10,11. Zulx dit al meede, op Rekeninge van Jakobs Huys-Kruys met veel Vrouwen, te ſtellen is. Want dat ook de Heydenſe Wijzen, al van Ouds geoordeeld hebben, *Dat Eene Man, maar* Eene Vrouwe behoorde te hebben, zal ons onder andere, Euripides goed-maaken, die'er in zijn *Andromache*, aldus van zeyd;

ſwijgen op Rubens begaane Bloedſchande.

Waarom Jakob te dees-tijd ſtil geſweegen, en Ruben Onbeſtraft gebleeven is.

Ten voegd niet dat een Man als Heer,
Twee Vrouwen tot zijn Dienſt begeer;
Maar 't Huys heeft dat zig alles voeg
Ten beſt, aan Eene Vrouw genoeg.

Dus en moetmen dan d'Uytbundigheyd van Ruben, uyt des Vaders Stilſwijgen, niet zoo Gering te-Boek zetten; daar het genoegzaam openbaar is, Dat hy weegens zijn Bloedſchandig misdrijf, een Dubbele Straf-vergelding ondergaan heeft: d'Eene in zijn eygen Perzoon, De andere in zijn Naakoomelingen. De Straf dien hy in zig zelven gedraagen heeft, was, Dat zijn Vader hem op zijn Dood-Bed, van *'t Regt der Eerſte-Geboorte* Beroofd heeft, Gen. 49:3, 4. Welke Straf men denken kan, dat hem Hart-genoeg gevallen is; als men aanmerkt, hoedaanige Voorregten d'Eerſt-Geboorte te deês-tijd had. In zijn Naakoomelingen heeft hy op deeze wijze Straf geleeden; Dat de Stam van Ruben, altijd de Minſte in Getaale, en alderſwakſt van Vermoogen, onder de XII Stammen geweeſt is: Gelijk zulx zoo wel uyt derzelver Bedrijf, als uyt de voor-afgegaane Voorzegginge des Vaders, is openbaar geworden. Want wanneer de Vader, van Ruben zeyd, *Gy en zuld de Voortreffelijkſte niet zijn*: Of als andere zetten; *Gy en zuld niet te Booven gaan*: Diendmen zulx ruym zoo veel, op zijn Naakoomelingen, (in wien de Vaderlijke Stam-Naam, altijd Genoemd en Leevendig gehouden wierd,) als op zijn eygen Perzoon en Daaden te betrekken. En het ſchijnd niet heel donker van dit Exempel voortgekoomen; Dat de Regtsgeleerde, onder de XIV Redenen van *Ont-Ervinge*, ook dit tellen, *Dat een Zone zijn Vaders Bywijf of Byzit Beſlaapt.* Waar van by Gomezius, Julius Klarus en Grootius te zien is. Doch onder wat zoort van Miſdoening, men de toeleg van zulke Monſter-Dieren tellen zal,

Ruben hoe naaderhand tweezinds geſtraft.

Gen. 49:4.

die niet alleen zelfs haar eygen Ouders, by Leevenden-Lijve Ontvoogden en Ont-Erven; maar ook haar Wettige Zusters en Zusters Kinderen, tot Bastaarden en Hoere-Kinders maaken; daar van weet zelfs de grootste Regtsgeleerden, niet een woord te reppen; alhoewel wy'er nogtans zulke ook al van naa-by Gekend hebben, aan welke den Hemel noch zijne Wraake verschuldigt staat. Al 't geene nu de H. Historie, in Ruben Prijst, is dit, Dat hy ter-tijd, wanneer alle de andere Broeders, Bloedgieriglijk besslooten hadden, Josef om-den Hals te brengen, hy alleen dat Boos-aardig Voorneemen geschut, en een andere Raadslag, tot Behoud van des Jongelings Leeven voorgeslaagen heeft: Zoo dat hy niet Gedood, maar in Een Put als in Een Bedroefde Kerker ingelaaten is. Doch gelijk wy dit, in de Historie van Josef, ruymweydig meenen af-te doen; Zullen wy, om van Ruben af-te laaten, en tot Simeon over te gaan, alleen desselfs Geslagte in zijne Zonen, hier tot een Toegift aanlassen; en vervolgens ook die der andere Broeders, niet verzuymen, op dezelve wijs te gedenken.

Wat de Heylige Historie tot Rubens Lof Verteld.

Het Geslagte van RUBEN, word ons in zijn Vier Zonen, wel op vier plaatzen aangeteekend; als Gen. 46: 9. Exod. 6: 13. Num 26: 5. en 1 Kron. 6: 3. Namelijk, *Hanoch*, *Pallu*, *Hezron*, en *Charmi*. Van welke volgens d'aangehaalde plaatze Num. 26: 5. De Geslagten der *Hanochiten*, *Palluïten*, *Hezroniten* en *Charmiten* hun Oorsprong hebben. De Joden zeggen in haare Kronyken, Dat Ruben deeze Vier Zonen, by zijn Wijf *Ajoram*, een Kanaanitise Dogter van *Hussi* gewonnen heeft; welke hy in 't zelve Jaar, dat Josef in zijn afweezen Verkogt wierd, te Timna Getrouwd had. Met deeze Vier Zonen, is hy, 46 Jaaren Oud, naar Egipten getrokken; alwaar hy naar 79 Jaaren verblijf, in 't Agtste Jaar naar Josefs Dood, Gestorven is, als hy 125, Jaaren Oud was. Van waar zijne Beenderen naar 't Beloofde Land gevoerd, en te-gelijk met die van zijn Broeder Gad, in de Stadt Rumia, over de Jordaane Begraaven zijn. Desselfs Naakoomelingen zijn uyt deeze Vier Zonen, in 215 Jaaren, zoo Vermeenigvuldigd, Dat zy in de Uyttogt, en voor den Berg Sinaï, 46500 Weerbaare Mannen telden, Num. 1: 21. Welke Stamme naaderhand, met 43730 Mans-Hoofden booven 20 Jaaren, Kanaan zijn ingetrokken, en een Vrugtbaar Erfdeel, (alhoewel aan geene-zijde van de Jordaane in 't Land Giliads,) tot haar Bezit gekreegen hebben. Vergelijkt Num. 26: 7. Josua 1: 12, 13. en Kap. 22. met Deut. 3: 12, 16. Als meede haare uytstrekkinge, die tot aan de Woestijne Reykte, 1 Kron. 5: 9. gelijk Moses, in zijnen Zegen, Deut. 33: 6. over de zelve Gewenst had. En gelijkmen agt, Dat dit Geslagte alder-eerst van Godt Afgeweeken, en d'Oude Afgoderye aangehangen heeft; alzoo schijnen dezelve ook alder-eerst van de Assyriers Verwoest te zijn: Vergelijkt, 1 Kron. 5: 6. Alwaar ook van haare Oorloogen te Leezen is, welkze in de Daagen van Saul, teegens de Hagarenen, Dat zijn de Ismaëliten en Naakoomelingen Hagars, (die Woest-Arabien Bewoonden,) gevoerd, en zoodaanig Overwonnen hebben; Datze haare Tenten teegens de gantze zijde van het Ooster-Gilead, Ingenoomen en Bewoond hebben 1 Kron. 5: 10. &c.

Rubens Geslagt en Naakomelingen opgenoemd.

Gen. 46: 9.

	46
	79
	125

De Stamme Ruben als eerste Bezitters des Lands, ook eerst daar Uyt weggevoerd.

SIMEON is de Tweede Zone, die Jakob uyt Lea Gewonnen heeft. Hoe den zelven aan zijn Naam geraakt is, geeft Moses in dit Verhaal te kennen: *Ende Lea werd weederom Bevrugt, en een Zone Baarende zeyde zy; Dewijl de Heere* Gehoord *heeft, Dat ik Gehaat was, heeft hy my ook deezen gegeeven: Ende zy noemden zijnen Naame* SIMEON. Zoo dat deezen Naam *Schimhon*, afkomstig is van 't woord שמע, dat *Hooren* of *Verhooren* beteekend. Ook ontbreeken geen Geleerde Mannen, welke ons raaden, dit woord niet zoo-zeer voor *Hooren*, als wel, voor *Verstaan* op-te neemen. En naar die Zingeevinge wil Drusius, Dat het hier, *Verhooren* beteekend. Zulx, dat gelijk RUBEN, *Een Zone des Aanziens*; SIMEON, een *Zone der Verhooringe*, of *Des Verstaans* genoemd is. Dat Simeon een Wreed en Bloed-dorstig

Simeon de Tweede Zoon van Lea.

En waarom SIMEON genoemd.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ſtig Menſch geweeſt is, blijkt niet alleen daar uyt, Dat hy de Schendinge van zijn Zuſter Dina, te-gelijk met zijn Broeder Levi, verre booven de maat van alle Straf-vergeldinge Gewrooken heeft, maar dat hy ook in den Bloed-Raad, om Joſef 't Leeven te neemen, de Belhamel is geweeſt, en als Voor-aanzitter, d'eerſte Stem tot die Broeder-Moord gegeeven, doch Ruben, de Uytvoeringe geſchut heeft. Waarom men zig niet te verwonderen heeft, Dat Jakob hem te-gelijk met Levi, den Vloek en de Verſtrooyinge Voorzeyd heeft. Welke Voorſpellinge, daar in over Simeon Vervuld is, Dat zy haar Erfdeel in Juda kreegen, Joſ. 19:1. En in Levi, Dat zijn Naakoomelingen, geen zeeker Deel in de Erffenis des Lands hadden; maar door al de Stammen Verſtrooyt zijn, Joſ. XXI. Num. 18:23,24. Joſua 13: 14.

Is een Bloedgierig Menſch geweeſt. Gen. 34: 25, 26.

Van Simeon, vindmen in alles, Zes Zonen aangeteekend. Te weeten *Jemuël, Jamin, Ohad, Jachin* en *Sohar*; Daar naar *Saul*, die met onderſcheyd, *De Zone eener Kanaanitize* genoemd word, Gen. 46:10. Exod. 6:14. Doch 1 Kron. 4:24. wordenze een weynig anders op-genoemd; en even als Num. 26: 12. maar Vijf Zonen met deezen Saul te zaamen Geteld. Zulx het wonder is, Dat d'Aanteekenaars, terwijlze beezig waaren, derzelver Naamen ten-deele met het Boek Geneſis en Exodus over-een te brengen; niet een woord, weegens de agterlaatinge van Deezen Eenen, gerept hebben.

Zes Zonen van Simeon opgeteld. Gen. 49:7.

De Joden zeggen, Dat Simeon, deeze Vijf eerſte Zonen, uyt zijn Zuſter Dina gewonnen heeft, dien hy, (naar datze van Sichem, de Zone Hemors, Geſchonden was, en het Huys van dien Kanaaniter niet en wilde verlaaten, maar uyt Spyt van haar gekreukte Eer, daar in Sterven,) onder Eed-Sweeringe, tot zijn Vrouwe genoomen heeft, Op dat hy haar van die Smaad onthefte: Vergelijkt dit eens met Gen. 34:26. En 't zal uw miſſchien een Leugen ſchijnen, al watze hier van zeggen. Maar den Zone Saul, zeggenze, heeft hy by een Dienſtmaagd van Dina Gewonnen; die daarom (alſwe ſtrax uyt Gen. 46: 10. en Exod. 6: 14. zeyden) *De Zone van een Kanaanitize* genoemd word. Met deeze Kinderen, heeft Simeon zijn Vader Jakob, op de Reystogt naar Egipten, gezelſchap gehouden, als hy zelfs 45 Jaaren Oud was; alwaar hy Vier Jaaren naar Joſefs Dood, in 't 120ſte Jaar van zijn Ouderdom geſtorven is; en van daar, te-gelijk met zijn Broeder Levi, te Maſſada (dat naaderhand zijn Deel, onder de Steeden van Juda wierd,) overgebragt is, om Begraaven te worden. Zijn Naakoomelingen wierden in de Tellinge voor Sinaï, 59300 ſterk bevonden; en zijn met 22200, het Land Kanaans in-getrokken; vergelijkt, Num. 1: 23. met Kap. 26: 14. Wat Lot haar in 't midden der Stamme Juda te-Beurt viel, kan men Joſua 19:1-10. &c. verneemen. En alhoewel nergens van een *Regter* of *Koning* uyt dit Geſlagte gerept word, en Moſes deeze Stamme ook met geen Byzonderen Zegen gedagtig is, (overziet, Deut. 33.) vind men nogtans 1 Kron. 4:38. Dat eenige onder hen, tot *Naamen* gekoomen zijn; te weeten: *Die Vorſten in haare Huysgezinnen waaren.*

Der Joden Bloed-ſchandige Leugen aangaande Simeon.

Dus volgd dan nu van LEVI te ſpreeken, die de Derde Zoon uyt Lea was, Gen. 29:34. Welke de Naamdigtinge van deezen Zone, heel-breed willende uytmeeten; deeze reden op zijn Geboorte Dag voortbrengd; ***Nu zal hem dit-maal mijn Man By-my voegen, dewijl ik hem***, Dry Zonen ***Gebaard heb.*** Of als andere Vertaalen; ***Nu zal mijn Man ook met my Verzaamelen, om dat ik hem Dry Zonen Gebaard heb***: Daarom noemde *Hy* zijnen Naame LEVI. Dus ſpreekende, Belooſt Lea haar in het toekoomende, De Goedwilligheyd des Mans tot haar, wien zy nu-al Vader van Dry Kinderen gemaakt had.

LEVI de Derde Zoon van Lea Gebooren. En waar van Levi genoemd.

Welke goede Voorſpellinge, Jakob ſchijnd te agtervolgen, als hy deezen Zone, LEVI, Dat is, *Byvoeginge*, of *Mijne Toevoeginge* of ook, *Zaamenvoeginge* noemd. Want alhoewel het veel Uytleggers zoo verklaaren, als of Lea ook deeze Naamgeevinge gedaan had; en deezen Zone, LEVI genoemd heeft, weegens de *Zaamenvoeginge* van haaren Man met haar; zeyd nogtans Moſes, dat *Hy*, te weeten *Jakob*, 't zelve deed; en de omſtan-

Gen. 29:34. Of Levi van zijn Vader of van zijn Moeder al zoo genoemd is?

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

omſtandigheyd van Leaâs woorden, ſchijnen ons te vermaanen, dat Hy dit alzoo door toeſtemminge van haar voortgebragte reden gedaan heeft. Zoo nogtans, Dat wy dit alleen Bedenklijk houden; naardien het buyten de Ordening gaat, die niet alleen te-vooren de Moeder opgedraagen was, maar ook in de Geboorte van haaren Vierden Zone waargenoomen is, Die zy JUDA genoemd heeft, Gen.29:35. Naardien nogtans by Moſes niet ZY, maar HY, gevonden word, willen de Joden, Dat deezen Naam van den Engel Gabriël voorgedraagen is; want aldus heeft'er Salomon Jarchi van Geſchreeven;

Naamdigting van Levi door Sal. Jarchi, verklaard.

Ik ben verwonderd, zeyd hy, *waarom de Naamgevinge van* Levi, *aan't Mannelyk Geſlagte en niet aan't Vrouwlyk Geſlagte toe-geëygend word? Doch hier van is den Zin in* Midras Agada, *zoodaanig verklaard; Dat Godt den Engel Gabriël gezonden heeft, die deezen Zone niet alleen den Naam gegeeven, maar daar ook wel* XXIV *Bedieningen van het Prieſterdom* Bygevoegd *heeft: Om welke* Byvoeginge, *Hy hem dan ook den Naam van* LEVI, *gegeeven heeft.* Dit zeyd Jarchius. Onder-en-tuſſen ontbreeken geene Taalkundigers onder Joden en Kriſtenen, Die den Zin by Moſes, zoo opmaaken, Dat zy deeze Naamdigting aan Lea toeëygenen; en met de meeſte Uytleggers het woord לוי LEVI, van לוה, dat is, van *Bygevoegd-worden*, *Vergezelſchapt-worden*, *'t Zaamen-Eeten*, *Aanhangen*, &c. afleyden; dewijl de Moeder Lea wiſt, Dat de Zonen, *Banden*, of *Zaamenhangzels* der Ouderen waaren; gelijk Filo de Jode, 't zelve heel-fraay Beſchreeven heeft. En hier verhaald Abrabanel de meeninge der Rabbijnen; welke zeggen, Dat naardien

En hoe van de Rabbijnen agtervolgd.

Lea van haaren Man voorzeyd was; Dat hem uyt Vier Vrouwen, Twaalf Vaderlijke Zonen zouden Gebooren worden; Zy gemeend heeft, Dat uyt elk van die, (en alzoo ook uyt haar) Dry Zonen zouden voortkoomen: En overmids zy'er nu al Dry ter Weereld gebragt had, heeftze gemeend; Dat haar Taax reeds was afgedaan; en alzoo uyt-had met Baaren; Zoo datze haar zelven daar meede Geluk-gewenſt heeft; voornaamelijk hier in beſtaande, Dat haar Man, in haar te Beminnen en aan-te hangen, niet verflaauwen, maar volharden zou. Dits der Joden meeninge. Doch de H. Schrift toond nergens, Dat Lea van die Gedagten is geweeſt: Als die immers op de Geboorte van haaren tweeden Zone, haar zelven de Liefde van haaren Man, zeekerlijk belooft had, Gen.29:32. Wat Straf nu ook aan Levi Voorſpeld is, weegens zijn Makkerſchap in de Wraake aan de Borgerſchap van Sichem genoomen; zullen wy hier naar, uyt Gen.49:5,6,7. verneemen; en nu alleen zijn Geſlagte hier beknoptelijk aanhaalen. De Zonen van LEVI, worden Gen.46:11. naar haare Geboorten, niet booven Drye geteld: *Gerſon*, *Kahath* en *Merari*. Vergelijkt Exod. 6:15. Doch haare Meenigte is

De Zonen van Levi opgeteld.

voor Sinaï, noch in de Velden Moabs Num.26. niet Geteld, dewijl zulx uytdrukkelijk aan Moſes Verbooden was, Num.1:47,48,49. *Maar de Leviten, naar de Stam haarder Vaderen, worden onder hen niet geteld. Want de Heere hadde tot Moſes geſprooken, zeggende; Alleen de Stamme Levi en zuld gy niet Tellen*, noch haare Somme *opneemen onder de Zonen Iſraëls*: Maar *zy zullen den Tabernakel draagen* &c. En gelijk Num.3. het Geſlagt-Regiſter van Aaron, en de Volg-reeks zijner Zonen om 't Prieſterdom te Bedienen, gevonden word; alzoo ziet men ook een Byzondere Tellinge der Leviten, die den Dienſt der Prieſteren, en de waarneeminge des Tabernakels toegevoegd worden, Num. 4. aangeteekend. Welke Tellinge, hier naar, te-gelijk met derzelver Verſcheyde Dienſten, uytvoeriger zullen verhandeld worden. Als waar toe het dan ook van Groot Nut zal zijn, tot onderſteuninge der Gedagten, het Prieſterlijk en Levitis Geſlagt-Regiſter, in Een Tafereel te Ontwerpen, gelijk we voorneemens zijn te doen. Ziet onder-en-tuſſen naar, 1 Kron. 6. Alwaar de Volg-reex der Hoogprieſterlijke Waardigheyd uyt het Geſlagte van Aaron, (des Zoons Amrams des Zoons Kahats des Zoons Levi,) in zijne Zonen *Eliazar* en *Pinehas*, tot op de Babilonize Gevangenſchap,

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ſchap, met XXII. Hooge-Prieſters worden bepaald. Zulx het geen wonder is, dat Moſes in de Zegenſpraak over de Twaalf Stammen; de Heerlijkheyd van Levi, in de Prieſterlijke Waardigheyd Beſchrijft, door het Draagen van de URIM en THUMMIM, Deut. 33:8. Daar hy dan voorzeyd, Dat zy-lieden voortaan, De Godsdienſt en het Leer-Ampt in Iſraël zouden waarneemen: Te weeten, Aarons Geſlagte, Het *Prieſterdom*; en Het *Leer-Ampt*, de gantze Stamme Levi, door geheel Iſraël verſpreyd. Waar toe men de Steeden, die haar in 't midden der Stammen te Bewoonen gegeeven zijn, mag naar-zien Joſua 21. 1 Kron. 6: 61.

Juda de Vierde Zoon uyt Lea, Gebooren.

JUDA, is Jakobs Vierde Zoon, uyt dezelve Lea voortgekoomen: Van welker Oorſprong der Benaaminge, Lea zelve de Verklaaringe doed, Geneſis 29: 35. zeggende; *Dit maal zal ik den Heere Looven*; of als andere Vertaalen; *Dit maal zal ik den Heere Bekennen.* Want JEHUDAH, meend niet anders als *Lof*, *Dankzegginge*, *Belijdinge* of *Bekenteniſſe*. En zoo, *Een Zone der Belijdenis*. Gelijk dan ook de Arabiſe Overzetter JUDA, Leaâs *Dankzegginge* Verklaard; als in welke deeze Moeder erkend, Datze *In Godt te Looven*, zal aanhouden; waar van dit Kind, Een Bewijs en Gedenk-Teeken van derzelver Hoog-agtinge verſtrekken zou.

Wat zijn Naam beteekent.

En zoo men deeze Naamdigting wel inziet, 't zal naauwelijx te gelooven zijn, Dat de Goddelijke Voorzienigheyd daar-omtrent, heeft leedig geſtaan: Naardien *Juda*, tot Een Vader van den toekoomenden MESSIAS was Voor-geſchikt? 't Geên dan ook de reden ſchijnt, Dat de Vader Jakob, hem niet als zelfs *Prijzende* invoerd, maar als eenen diens Voortreffelijkheyd, van zijne Broeders zou *Gepreezen* worden; zeggende; *Juda, Gy zijd het, u zullen uwe Broeders Looven*, Gen. 49: 8. Dewijl uyt hem de Meſſias ſtond Gebooren te worden, en de Behoudenis *Uyt Juda* zou te voorſchijn koomen, Joh. 4: 22. Hebr. 7: 14. Apoc. 5: 5. Een ſchoone Getuygeniſſe voorwaar, tot Roem van *Juda*, in de Stam-Naam zijner Naakoomelingen. Gelijk ook ten laatſten, al de Zonen Jakobs van hem, met den Naam van JODEN genoemd zijn, 2 Kon. 16:6. &c. Eſth. 3:4. &c. Matth. 27:30, 37. Rom. 2: 29.

Voortreffelijkheyd van JUDA.

Maar het geene van zijn Perzoon te zeggen vald, en ons een weynig Werks verſchaffen zal, ſchijnd de Glands van deezen Zone merkelijk te beneevelen. Naamelijk zijn Houwelijk met een Kanaanitiſe Vrouwe, teegens de Gewoonte der Patriarchen; en daar naar, de Bloedſchandige Beſlaapinge aan zijn Schoondogter Thamar by-de Weg gepleegt; waar van Geneſis 38. te leezen ſtaat.

En waar door verdonkerd.

Die hier Moſes Verhaal aandagtig inziet, merkt ligt, datter Dry voornaame dingen in 't Houwelijk van Juda in-agt te neemen zijn: Als I. het Houwelijx-Verbond zelve. II. De Kinderen daar uyt voortgekoomen: En ten III. Het Houwelijk van die zelve Kinderen. Om waar van met eenige naauwkeurigheyd te ſpreeken, voor-af een Stuk te overweegen ſtaat, Dat zoo-wel Joodſe als Kriſten-Uytleggers, altijd ſwaar op het Hert geleegen heeft; en het luſt ons, (hoe ſchandelijk het ook ymand mogt toeſchijnen,) 't zelve hier weederom te Ontvouwen, en voor elks Oogen, open te leggen.

JUDA Trouwd teegen de gewoonte der Patriarchen met een Kanaanitiſe Dogter.

't Geên dan de Geleerde Mannen, hier hebben naageſpoord is dit, Waarom doch de H. Geeſt gewild heeft, Dat zoo wel het Houwelijk van Juda met een Kanaanitiſe Dogter, als de Bloedſchande met zijn Schoondogter Thamar bedreeven, zoo Breedſpraakig zijn moeten beſchreeven worden? daar zulx nogtans van d'andere Broeders zoodaanig niet en is geſchied?

Waarom het Houwelijk van Juda, en de Bloedſchande met Thamar, zoo breedſpraakig moeſt beſchreeven zijn.

Rabbi Abrabanel, brengd Dry reden by; Waarom de Hiſtorie van Juda voor-af gaat: Als eerſt, Dat de H. Schrift door dit Verhaal heeft willen aanwijzen; Dat Joſef en Juda, twee Hooft-Beginzelen van het Koningrijk Juda en Iſraël waaren. Want van Juda is het Koningrijk van Juda opgekoomen; en van Joſef, heeft door Manaſſe en Ephraïm, het Rijk Iſraëls zijn Oorſprong gehad. En dewijl, Manaſſe en Ephraïm uyt een Egiptiſe Moeder voortgeplant zijn, meend hy, Dat daar door te kennen gegeeven word; d'Onwettigheyd en Onregtveerdigheyd van het Iſraëlitiſe Koningrijk. Maar dewijl Juda uyt Thamar, dien

Met Dry reden van Abrabanel beantwoord.

hy

Gen. 38: 26.

hy erkend had *Regtveerdig* te zijn, *Perez* en *Zerah* gewonnen heeft, uyt welke het Koningrijk van Juda voortgekomen is; geeft zulx te kennen, Dat het Koningrijk van Juda daar door voorzeyd word, Die Stamme te zullen zijn, uyt Welke ons De *Koning, die in alle Eeuwen zal Gezegend zijn*, zoude Gebooren worden. Voor het Tweede, brengd dezelve Jood, d'Oorzaak by, Waarom'er gewag gemaakt word, *Dat Juda zig van zijne Broederen Afgescheyden heeft?* Naamelijk, Op dat Zijn Regtveerdigheyd mogt bekend worden; dewijl Hy van weegen de groote misdaad van Zijn Broeders, niet langer met Haar wilde verkeeren: Gelijk Hy daar toe ook de Vaderlijke Droefheyd niet en heeft konnen aanzien. Voor een Derde Oorzaak, brengd hy de Openbaaringe der Goddelijke Voorzienigheyd, omtrent het Zaad van Abraham by; die voornaamelijk in Juda, en desselfs Kinderen te zien is; als welker Dood, Godt door de Wonderlijke Geboorte der Twee Zonen uyt Thamar, hersteld heeft. Dit zegd Abarbanel. Maar 't en schijnd niet dat hy 't regt geraaden heeft; en dat men heel licht, Twee andere Voornaame reeden by-brengen kan, Waarom Moses zoo wel het Houwelijk van deeze Juda, als desselfs Bloedschande, zoo neerstig aangeteekend heeft?

Andere Reden uyt de vaste Geslagt-reekening van den Messias ontleend.

Waar van dit wel niet onwaarschijnelijk de Eerste is; Dat 'er grootelijks aangeleegen was, Bekend te zetten, uyt Wien den Messias, na den Vleesche, zijn Afkomst zou te reekenen hebben, Op dat'er een onafgebrookene Volg-reeks van Geslagt-reekeninge ingesteld wierd; die van Abraham af, tot op zijn Geboorte zou blijken voort-te-gaan. Dewijl dan de SCHILO, dat is de *Messias*, uyt de Stamme Juda moest Gebooren worden, was het billijk, Dat het Houwelijk, en de Kinderen van deezen Zone, Naaukeuriger, als de Houwelijken der andere Broederen, Beschreeven wierden.

En van Kristi verneedering, die zig de Sondaren niet en schaamde, voor wien hy Borge was.

Voor het Tweede, is zulx geschied; Op dat de Verneederinge van Kristus, daar door mogt bekend worden, dewijle Hy zig niet geschaamd heeft, uyt zulk-een Geslagte voort-te komen, welker Afkomst zoo Schandelijken Beginsel gehad heeft, Dat geen Kuysch, noch Zuyver Gemoed, daar aan zonder afkeerigheyd Gedenken kan. Zoo dat elk, die voor reyne Ooren, daar van onderneemd te spreeken, zig van eenige Bewimpeling schijnd te moeten bedienen, Op dat men de teere Bevattingen der Swakke, niet en quetze. Voorwaar De H. Schrift, heeft met veel waarschijnelijkheyd, door dit Verhaal, eensdeels willen toonen; Dat het Geslagte van Juda, niet door eenige Eygen Voortreffelijkheyd, noch Verdienste, aan deeze Waardigheyd gekomen is; Zoo dat men desweegen, d'Afkomste van de Zaligmaaker, haar toe-te reekenen had. Gelijk het anderdeels ook door Voor-af-schaduwinge te kennen geeft, Dat Kristus, die zelfs uyt de Grootste Misdaadigers heeft willen Gebooren zijn, de Swaar-belaadene Sondaars die tot hem zouden koomen,

En om te toonen dat het Geslagte van Juda, niet door Eygen Voortreffelijkheyd, Verkoozen was, en in 't vleesch te roemen had, als de Joden doen.

geenzins uytwerpen zou; gelijk hy naaderhand zelfs betuygde Matth. 11: 28. Wy voegender by, Dat ook Kristus in zijne Afkomst, geen Eere gezogt, maar dezelve veel-meer, Eere heeft aangedaan; haar door zijn Dood afwassende van de Smette der Zonde, dezelve *Te-niet doende*; gelijk de Zonne alle Vuyle Dampen, welke uyt de Aarde opkoomen, verslind, en aan de weereld zijn Ligt uytdeeld. Boven dien is hier door dan ook den Hoogmoed der Joden weggenoomen, die altijd zoo-zeer roemden op haar Afkomst, Datze zelfs haare Verkiezinge en Gods Verbond met haar, niet beschaamd zijn, op de Deugden haarer Voor-Vaderen te grondvesten: En desweegen al by-zetten watze konnen, om de Schandelijke Daaden van haare Voor-Ouders te bewimpelen; Ja zelfs als Verdienstelijke Deugden elkanderen toemeeten: gelijk we strax ook in deeze van Juda zullen toonen.

Gen. 38: 1.

* Adullam was een Stedeken ontrent He-

't Geen nu den eersten steen tot het Houwelijx-Geval van d'Onvoorzigtige Juda, schijnd geleyd te hebben, is zijn Vertrek van de Broederen, tot een Man van * Adullam, *Hira* geheeten. Genesis 38: 1. En naardien daar gezeyd word, Dat dit Afscheyd *Ter zelver Tijd geschiede*, is daar uyt, naa

't Oor-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

't Oordeel van zommige, een on-Oploffelijke Vraage op de Baan gekomen, Om te weeten, van wat tijd hier gefprooken word, en wanneer Juda, zijne Broeders verlaatende, tot deezen *Hira* van Adullam afgetoogen is? Onfe Kantteekenaars zeggen; „Dat dit in die tijd gefchied is, als Jakob uyt „Mefopotamien weedergekeerd, in 't Land Kanaäns woonde. Zy voe-„gender by; Dat hier eenige dingen vermeld worden, die voor 't Verkoo-„pen van Jofef, en andere, die daar naar gefchied zijn; doch dat Mofes „dezelve hier te zaamen voegd, om datze een-en-den zelven Patriarch aan-„gaan; en van die Natuure waaren, Datze met het zelve Verhaal konden afge-„daan worden. Maar het blijkt genoegzaam klaar, dat Mofes even-te vooren de Verkoopinge van Jofef verhaald heeft; aan welke hy het vervolg zijner re-den, aangaande deeze tijd, fchijnd vaft-te hegten. Indien dan d'Afzonde-ringe van Juda gefchied is, *In dezelve tijd*, gelijk de Woorden te kennen geeven, fal'er uyt fchijnen te volgen, Dat zulx aanftonds naar de Verkoo-pinge van Jofef gefchied is, naademaal die Woorden, een zaamenhang van het voorgaande Hooft-ftuk door agtervolging fchijnen te kennen te geeven. Hier toe en zien ook zommige Uytleggers niet, Wat reden men zou konnen by-brengen, om te toonen, Dat Mofes de Ordening van zijn Verhaal zou veranderd hebben, by-aldien het geêne welke hy in 't 38ste Hooft-ftuk ver-handeld, gebeurd is naar dat Jofef Verkogt was? Daar het nogtans beeter fchijnd te paffen, zulx voor de Verkoopinge te verhaalen, op dat de Hiftorie van Jofef, niet van-een gefcheurd en opgefchort wierd. Juda heeft zeeker-lijk tot aan de Verkoopinge van Jofef, by zijne Broeders gewoond, en neevens haar de Gemeene Kudde van het Vaderlijk Huys, tot op die tijd gaa-geflaa-gen. Doch nu word de Geleegentheyd verhaald, waar door het by-gekoo-men is, Dat hy zig van zijne Broeders afgefcheyden, en hem by een Kanaa-nitis Man begeeven heeft, *Sua* genaamd, die zijn Schoon-Vader wierd. Gen. 38: 2. Maar alhoewel ons dit ten eerften aanzien, gemakkelijk om ver-ftaan fchijnd, rijft nogtans tegens deeze gladde meeninge, een groote fwaa-righeyd op, die niet zoo ligt is aan-een kant te helpen, gelijk we nu bezien willen. Dus merken'er de fchrandre Koppen over aan, Dat naadien tuffen de Verkoopinge van Jofef, en het Afreyzen van Jakob naar Egipten, niet meer dan XX Jaaren geteld worden, Juda in zulk-een korten tijd niet en heeft konnen een Vrouwe Trouwen, Dry Kinderen teelen, en aan Twee vervol-gens, Thamar tot een Vrouwe toevoegen; en 't Houwelijk van de Derde, booven de behoorlijke tijd opfchorten; en daar-en-boven Kinderen uyt zijn Schoon-Dogter verkrijgen; waar van een van Die Zonen, (te weeten *Pe-rez*,) twee Zonen, naamelijk Efron en Hamul, voortteeld: En dat alles zeg-genwe, voor datze met haar Vader naar Egipten gereyft zijn? Want dat al deeze dingen voor Jakobs Aankomft in Egipten voorgevallen zijn, blijkt hier uyt, Dat de Zonen van Perez, Efron en Hamul, ook onder de Huysge-nooten en Naakoomelingen van Jakob geteld worden, die met hem naar Egip-ten afgetrokken zijn, gelijk te zien is Gen. 46: 12. Maar by-aldien dit alzoo is, zalmen ligtelijk Vraagen, Hoe het heeft konnen gebeuren, Dat binnen den tijd van twintig, of liever dry-en-twintig Jaaren, Twee Geflag-ten hebben konnen Opwaffen; te weeten, De Zonen van Juda, *Er*, *Onan*, en *Sela*, uyt zijn Eerfte Huysvrouwe: en deffelfs Twee Zonen uyt Tha-mar, de Vrouw van den Eerft-Gebooren, die Gedood, en zijn Broeder O-nans Wijf wierd? Want indien men aan elk Geflagte, flegts XV Jaaren geeft, (dat feer weynig is) zal'er ten minften XXXIV Jaar mede heenen loopen. 't Geêne van Auguftinus aangemerkt, hem heeft doen gelooven, Dat men de Volg-Draad der Hiftorie, zoodanig moet Aanhegten, Dat de Bruyloft van Juda naar de Verkoopinge van Jofef befchreeven, egter eenige Jaaren voor deffelfs Ver-koopinge gebeurd is. En van die Gedagten is ook Aben-Ezra. *Als by Mo-fes ftaat*, zeyd hy, Het gefchiede ten zelven Tijde; *Zoo en Beteekend die Tijd*,

brongelegen, Dat daar naa de Stamme Juda te Lote gevallen is. Jof. 12: 15. en 15: 35.

Swarigheyd in de H. Tijdreekening, Aangaande 't Houwelijk van Juda met de Dogter van Sua, en zijn dry Zonen.

En hoe van Auguftinus verfchikt.

Donkerheyd in de Hiftorie

van Aben-Ezra opgeklaard.

Tijd, niet dezelve waar in Josef Verkogt is, maar Die, die dezelve is voorgegaan. Want alzoo vinden wy een gelijke plaatze, Deut. 10: 7, 8. Van daar reysden zy naar *Gudgod*: Ende ter zelver Tijd scheyde de Heere de Stamme Levi uyt, &c. *Dus staat'er; Maar de Stamme Levi was al Verkooren en Afgezonderd in* het Tweede Jaar; *en Israel is naar Gudgod gereyst, in het Veertigste Jaar, gelijk ik op zijn plaatze Verklaaren zal. Maar waarom maakt doch de H. Schriftuure hier een Verdeelinge, daar het nogtans veel bequaamer had geweest, Dat naar die Woorden*, Ende de Midianiten Verkogten hem in Egipten, *Zoude volgen*; Maar Josef is naar Egipten gebragt: *Naamelijk, Op dat'er een Onderscheyd tussen Josef en Juda bleek; tot Betooninge van hoe veel Kuysser en Onschuldiger, hy zig gedraagen heeft teegen zijnen Heere Potiphar, als Juda met Thamar.* Dit zeyd Aben-Ezra; die daar in van de Vermaarde Tijd-Reekenaar Usserius, Gepreezen en Naagevolgd word. Gelijk dan ook andere fraaje Uytleggers, als Junius, Mercerus, Paræus en Jakobus Kapellus, dezelve Meeninge Omhelzen. Nogtans moogen wy niet Ongemerkt laaten doorslippen, Dat Aben-Ezra de Bewijzen die wy strax by-bragten, met zeer Verkleumde Vingeren Ontbonden, jaa zelfs niet eens aangeraakt heeft te Betoonen, Dat Juda ter-tijd als Josef Verkogt wierd, zig noch van zijne Broeders niet en had Afgescheyden: 't Geên egter zijn Pligt had geweest. Want waar toe zou het dienstig zijn, Dat de Historie van Juda niet op zijn Plaatze was Ingevoegd? Aben-Ezra meend; Dat zulx alleen is, Om het Verschillig Gemoed van Josef en Juda bekend te maaken. Doch dit is zeer slegt: Naadien die Verschilligheyd van Gemoed, niet min kon Openbaar worden, schoon Moses de Historie van Juda, op zijn Plaatze had Ingelast; Dat is, gelijkze willen, Terstond, naar dat Jakob in het Land Kanaans was weedergekeerd. Voegd'er by, Dat byaldien het Houwelijk van Juda, ten langsten genoomen, zeeven Jaaren de Verkoopinge van Josef had voorgegaan, gelijk het Paræus neemd, men nogtans met geen Bedenkelijke Reeden goed kan maaken, Dat de Tussen-tijd van Judaäs Houwelijk, en de Geboorte van Selah, te-gelijk met de straxgenoemde Twee Geslagten, de geschiede zaak konnen insluyten; men Reekend het zoo men wil. Ook doed het gants weynig tot de zaak, als Mercerus by-brengd, Dat hier geen Wonder is, naadien'er zomtijds gevonden zijn, die zeer Vroeg met de Rijpheyd der Voort-teelinge begaaft waaren. Waar toe hy een Vertellinge van Schaliger ophaald: Naamelijk, Dat het in zeekere Stadt, daar men een Nieuw Volk zogt te Planten, gebeurd is, Dat een Jongen onder de Twaalf Jaaren, een Buur-Meysje, die nauwelijx Tien Jaaren had, Bevrugt heeft. Dit zijn waarlijk Beuzelingen tot het geene hier te doen staat. Want indien men dit Verhaal, ter eerbied van den Grooten Schaliger al niet Wraaken wil; zal daar uyt nogtans geenzins volgen, Dat het geêne eens by Toeval, en buyten de Orden der Natuure geschied, zoodaanig ook in veel Perzoonen zal gebeuren? Hierom willen dan eenige fraaje Schrijvers, die Geene niet byspringen, welke Ontkennen, Dat hier een On-Ordeninge of Vermenginge der Historien is: en daar by toestaan, Dat het Houwelijk van Juda, naar de Verkoopinge van Josef geschied is; naamelijk in een-en-'t zelve Jaar als Josef verkogt wierd. Onder-en tussen meend men, Dat de Zonen, *Esron* en *Hamul*, niet in 't Land Kanaans, maar eerst naaderhand in Egipten Gebooren zijn, als wanneer Jakob reeds derwaards getoogen was. 't Geenmen insgelijks van Benjamins Kinderen kan zeggen, Gen. 46: 21. Alwaar van hem Tien Zonen, of Zonen en Neeven worden Opgeteld; terwijl eenige Gissen, Dat hy naauwlijks Dry-en-twintig Jaaren oud was, als hy met Jakob naar Egipten trok; Datwe hier naar zullen onderzoeken. Invoegen men door de Aftogt of Ingang van Jakob in Egipten, den geheelen Tijd van Zeeventien Jaaren verstaan moet, dien hy aldaar geleeft heeft.

Gen. 37: 36.

Gen. 37: 28.

Die daar over van Vermaarde Kristen-Schrijvers gepreezen word.

Het Houwelijk van Juda naar de Verkoopinge van Josef gesteld.

Als dan Juda van zijne Broeders aftoog, schijnd men uyt Gen. 35: 27. vermaand

Juda trekt van zijn Broeders af en keerd zig in tot een Man van Adullam.

maand te worden, Dat de Vader Jakob doe te Mamre in de Stadt Arba, Dat is Hebron, woonde; en dat hy alzoo mede ten Tijde als Josef Verkogt wierd, *In het Land der Vreemdelingschappen zijnes Vaders Isaaks* Gewoond heeft. Gen. 37: 1. Van waar Juda, 't Gezelschap zijner Broederen verlaatende, *Afgetoogen is.* Doch waar naar-toe hy met Opzet gegaan is, Meenen zommige, Dat niet opentlijk blijkt; en willender deswegen alleen naar geraaden hebben; ongemoeyd nogtans geseyd word, *Dat hy Inkeerde tot een Man van Adullam.* Gen. 38: 1.

Hoe te verstaan is, Dat Juda van zijn Broeders Afgetoogen is; en nogtans naderhand met zijn Broeders in 't Vaderlijke Huys gevonden is als zy om Kooren naa Egipten reysden.

Abrabanel meend, Dat deeze Aftogt, niet een plaatzelijke Aftogt, gaande van een Hooger Landstreek, naar een andere, meer in de Laagte geleegen, maar alleen een Verlaatinge zijner Broederen, ten aanzien van de gezaamentlijke Bezorginge der Kudden haares Vaders; en zig Verzeld heeft met een Adullamiter, *Hira* genoemd. Invoegen het Affscheyden van het Voortreffelijk Gezelschap zijner Adelijk-Gebooren Broeders, weegens de Gemeenschap met zoo een Kanaanitis Man; als een opmerkelijke Afgang en Verneederinge van Juda moet aangemerkt worden. Het geene Abrabanel verder daar uyt Bewijst, Dat Juda anderzins, altijd het Vaderlijk Stamhuys vastelijk Aangehangen, en ten Tijde des Hongersnood, ook te-gelijk met de andere Broeders naar Egipten, om Kooren te Koopen, is heenen gereyst. Maar die Gissinge schijnd geen Proef te konnen houden: Want dat hier van een waaragtige Aftogt en Verlaatinge zijner Broederen gesprooken word, zal men langer niet in twijffel trekken, als men aanmerkt, Dat Juda met deezen *Hira* verkeerd heeft, die een Burger van Adullam was; Welken naaderhand aan die Stadt, tussen Eleuthropolis, en Bethlehem; deezen Naam gegeeven heeft; Waar van gewag gemaakt word Jos. 12:15. Als mede in de Historie van David 1 Sam. 22:1. en 2 Sam. 23:13. en Micha 1:15. *'t Welk Heden*, als Hieronymus zeyd, *een Kleen Dorpjen is, naar 't Oosten van Eleuthropolis geleegen.* Waar teegen niet en strijd, dat hy naaderhand met zijn Broeders naar Egipten gereyst is; Naadien het heel-ligt heeft konnen gebeuren, Dat hy naa zijn wederkeeren, tot het Vaderlijk Huys gewend is; Of ten minsten, eenige Gemeenschap met het zelve gehad heeft.

Juda Trouwd de Dogter van Sua een Kanaanitis Man.

De Vrouwe nu, welke Juda onder de Verkeeringe by deezen Adullamiter Getrouwd heeft, is de Dogter geweest, *Van een Kanaanitis Man*, SUA *Genoemd.* Genesis 38:2. Alwaar de *Targum* van Onkelos het Woord, Dat andere doorgaans *Kanaaneër* Vertaalen; een Man noemd, Die *Een Koopman was.* Hoedaanigen Verklaaringe de Jooden geeren opvolgen, Op datze minder verpligt worden te Belijden, Dat haare Voor-Ouders uyt de Kanaaniten Gesprooten zijn. Waar in zig egter Aben-Ezra, veel opregter gedraagen heeft, als hy zeyd, Dat het beeter is, 't zelve Woord hier in een Eenvoudigen Zin op-te neemen, en de Dogter van *Sua*, een Kanaanitise Afkomst laat behouden.

Hoe dit op te neemen is, Dat de Voor-Ouders van Kristus ook zijn Kanaaniten geweest.

Booven-dien moet het ons ook niet teegen de Waardigheyt van den Messias schijnen aan-te loopen, Dat hy zijn Oorsprong van een Heydense Vrouwe genoomen heeft: terwijlen hier veel en verscheyde Omstandigheeden zaamen loopen; die, alhoewel naar den Vleesche, niet al-te Zuyver noch Onbevlekt, nogtans zoodaanig gesteld zijn; Datze tot de Verborgentheyd der Geopenbaarde Zaligheyd schijnen te behooren; Op datm'er uyt leerd erkennen, Dat Kristus Onze Zaligmaaker, voor alle Volken Gegeeven is; En dat in hem, *Noch Besnijdenisse, noch Voorhuyd, noch Barbaare, noch Schijta, noch Joode nochte Griek*, van de Weldaad der Verlossinge uytgeslooten is.

Mistasting van Juda waar in te bespeuren.

Onder-en-tussen is Juda niet te verontschuldigen, aangaande zijn Gedrag in deeze Raadelooze Daad; Naadien hy zig zoo-wel voor d'Afzonderinge van zijn Broeders, in Gevaar gesteld, als hem hier in misgaan heeft, Dat hy zonder Voorkennis en Bewilliging van zijn Ouders en Maagschap, een Vrouwe op Eygen Goed-dunken genoomen, en daar-en-booven ook noch een Heydinne Getrouwd heeft. Dat Juda waarlijk in deeze Onderneeminge gestruykeld heeft, schijnd ons Moses wel met weynige Woorden aan te wij-

zen, maar die egter van een Klinkende naadruk zijn: Wanneer hy van hem zeyd; I. *Dat hy is Afgetoogen*; II. *Dat hy een Dogter gezien heeft*; III. *Dat hyze genoomen heeft*; en ten IV. *Dat hy is Ingegaan*: Te weeten door Vleeſſelijke Bekenninge, van die Kanaanitiſe Dogter, Gen 38: 1,2. Niet anders, als of hy wilde zeggen, Dat hy in deeze geheele zaak, alleen het aanraaden van zijn Oogen en Begeerlijkheyd opgevolgd is; en geen omzigtigheyd aangaande de Godsdienſt van zijn Stam-Huys, noch 't Goddelijk Verbond met het zelve; noch d'Eerbiedige Pligt omtrent zijn Ouders, ter-hand genoomen heeft.

De Vrouw van Juda word nergens met Naamen genoemd.

En alhoewel deeze Heydin, de Huysvrouwe van zoo Grooten Man wierd, vindmenze nogtans nergens met haar eygen Naam genoemd: Alleen heeft haar Moſes, Gen. 38: 12. *Bath-Suah* geheeten; 't geên onze Overzetters zeer wel; *De Dogter van Sua* Vertaalen. Zoo dat de Gemeene Latijnze Text, en de Duytze van Leuven die haar gevolgd is, gants quaalijk Overzetten, wanneer zy deeze Kanaanitiſe Dogter zelfs, den Naam van SUA geeven: Want aldus leeſt men die plaatze daar: *Ende als veele Daagen verloopen waaren, is* * Sua *Judaâs Huysvrouwe Geſtorven.*

En daarom van de Gemeene Latijnze Overzetters zeer quaalijk Sua genoemd, daar Sua haar Vader was, waarom Moſes deeze Dogter Bath-Sua noemd.

't Zelve hebbenze ook *vers 2* gedaan. Dat dit een Miſſlag is, zal ons moogelijk ook hier uyt niet heel ſcheemeragtig blijken; Dat *Suah*, eygentlijk een *Vryhertigen* of *Openhertigen* beteekend; gelijk Abrabanel niet quaalijk hier ter ſné heeft aangemerkt. Hy doed'er by, Dat moogelijk Juda, ziende dat Sua zoodaanigen Man was, hem des te-liever verkoozen heeft, om Swaagerſchap met hem te maaken, dewijl hy hem veele Goederen Schonk. Dit zeyd Abrabanel, en het is heel-geen plompe Giſſinge.

Juda worden Dry Zonen uyt Bath-Sua Gebooren.

Onder-en-tuſſen heeft Juda uyt deeze *Bath-Suah*, Dry Zonen naar malkanderen gekreegen: Naamelijk *Er*, *Onan* en *Sela*, Gen. 38: 3-5.

Judaâs Zone ER, waar van zoo genoemd.

Over welke Benaaminge van den Eerſt-Gebooren, Abrabanel heeft aangemerkt, Dat hy daarom *Er* genoemd is; Om dat het Oogmerk van Juda daar heenen geſtrekt lag; dat hy zou, *Wakker*, *Neerſtig* en *Vlytig in* zijn *Werk zijn*, naarvolgens de Beteekenis van Pſal. 80: 3. *Wekt uwe Magt op.* Tot welke Benaaminge, Abrabanel meend, Dat hem de Geeſt Gods heeft aangeport; om dat den Zone *Er*, een Onvrugtbaar Menſch geweeſt is, die geen Geluk in zijne Daagen gezien heeft: 't Geên hy buyten twijffel alzoo zal beſlooten hebben, uyt het geene Moſes vervolgens van hem zeyd *vers 7*. Dat ons terſtond zal in de hand vallen naader te bezien.

En de Tweede Zone, ONAN.

Doch ONAN de Tweede Zoon van Juda, *zeyd hy*, is alzoo weegens *De beteekenis van Magt*, van zijne Moeder genoemd. Maar de H. Geeſt heeft gewild, Dat hy zou *Onan* genoemd worden, om dat Voorzien was, *Dat zijne Ziele Benouwd*; *en veele Droefheyd zou aangedaan worden.*

En den Derden SELA genoemd.

Eyndelijk is den Derden Zone van zijne Moeder, den Naam van SELA, *Tot beteekeninge van Vreede* gegeeven. Doch de H. Geeſt heeft gezeyd; Dat zijn Werk, zou Dwaalziek en Leugenagtig zijn; dewijl zijn Vader Juda door hem, Thamar Bedroogen heeft, wanneer hy, doe haar Tweeden Man Geſtorven was, tot haar zeyde;

Gen. 38: 11.

Blijft Weduwe in uws Vaders Huys, tot dat mijnen Zone Sela *zal Groot geworden zijn.* Het geên dan ook de reden is, Dat by de Geboorte van deezen Zone, de Naam van de Plaatze verhaald word; *Doch hy*, (naamelijk Juda) *was te* Chezib, *doe zy* Sela *Baarde*, Gen. 38: 5. Tot hoe verre de Naamen deezer Zonen, niet onvoegzaam van Abrabanel ſchijnen verklaard te zijn.

De Naamen der Zonen van Juda hoe by de Rabbijnen verklaard.

Doch hy bekend daar by, Dat de Oude Rabbijnen, dezelve een weynig anders uytleggen: Want zy zeggen, *zeyd hy*, dat ER, zoodaanig genoemd is; *Om dat hy uyt de Weereld weg-genoomen is.* ONAN, *om dat hy het Geklag en Gekerm in de Weereld gebragt heeft.* En ten laatſten SELAH, om dat'er met zijn Geboorte, *Een* † *Ophoudinge* gevolgd is. Doch genoeg van de Naamgeevinge en derzelver Beduydinge; wy

* 't Geên wy op de kant van een Antwerpze Druk 1572. vinden, de Dogter van Sua. Dat de Doctooren van Leuven zelfs, veel-beeter in de Text hadden moogen in-agt neemen.

† Ziet hier van een weynig verder uyt de Vertaalinge der Oude Latijnze Text.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

wy moeten noch onderzoeken, Wat doch deeze woorden willen te kennen geeven; *Ende Juda was te Chezib als Bath-Sua, hem* Sela *Baarde?* (want zoo lust ons de Text-woorden tot meerder verligtinge van den Zin, hier by-te haalen;) Welke woorden, de Gemeene Latijnze Overzetters dusdaanig geeven; *Ende doe* Sela *Gebooren was, Baarde zy niet meer.* Dit scheeld voorzeeker veel van de voorige Overzettinge; en nogtans heeft de Syrise Vertaaler gezet; *Ende zy heeft opgehouden te Baaren, als zy* Selah *had voortgebragt.* Deeze Zingeevinge is haar overgekoomen, doordien dat het woord CHEZIB, niet alleen *Liegen*, maar ook *Ontkennen*, en *Ontbreeken* beteekend; zoo datze 't zelve woord hier zoodaanig hebben opgenoomen, Dat het *Ophouden*, of *Zy heeft Opgehouden*, te kennen geeft. En in zulker-voegen heeft dan de Griekze Vertaaler Aquila, gezeyd; *Het is geschied datze Loog in de Geboorte, naar datze* Sela *ter Weereld gebragt had.* In hoedaanigen Zin het ook genoomen word, Esaia 58: 11. *Gelijk een Spring-Ader der Fonteynen; welkers Water niet en Liegd.* Dat is, gelijk het onze Overzetters heel wel Vertaalen; welkers Wateren *Niet Ontbreeken* of *Ophouden, voort te Vloeyen*; zoo dat mender nooyt te Vergeefs komd om Water te Scheppen, of den Dorstigen te-Leur gesteld word. Voorzeeker, zeyd Heydeggerus, deeze Vertaalinge zou een Goeden Zin geeven; by-aldien ons het woord והיה niet in de weg was; dewijl het zelve *Mannelijk* zijnde, zeekerlijk op Juda, en niet op zijn Huysvrouwe past. Den zelven meend ook, Dat deeze maniere van spreeken, geen goede Verklaaringe naa-zig sleept, als men leest; *Ende het is geschied, door het Liegen*, of *alsse Loog;* naardien * *Chezib*, geen onbepaalde of oneyndige maniere van spreeken toe laat. Hierom hebben het al de andere Overzetters, veel-beeter voor de Naam van die plaatze genoomen. Dus leezen de LXX Overzetters; *Zy was in Chazbi alsse dezelve Baarde.* Alwaar men meend, dat egter daar in weederom gedwaald is, Dat het Veel Getal in plaats van 't Enkel Getal gesteld is. De *Targum* van Onkelos zeyd; *En hy was in Chezib.* d' Arabise; *En Juda was in Chazib.* Doch *Chazib*, was een Stadt in Palestina, gelijk Fagius en Vatablus hebben aangemerkt. En onze Kantteekenaars neemen die voor een-en-dezelve met *Achzib*, een Stadt niet verre van *Adullam*, naaderhand in de Stamme Juda geleegen; waar van te zien is Josua 19: 29. Judic. 1: 31. Micha 1: 14. en by Mercerus, in de aanmerkinge op 't Schatboek van Pagninus. Met welke de meeste Joodse Uytleggers over-een koomen. Indien wy dan Moses verhaal willen Voet houden; zal ons het Houwelijk van deeze Zonen, strax voorkoomen: *Want Juda nam eene Vrouwe voor* Er *zijn Eerst-Gebooren: Welker Naame was Thamar*, Gen. 38: 6. Doch uyt wat Volk of Geslagte deeze Dogter geweest zy; heeft Moses niet aangeteekend: Terwijl het nogtans niet onwaarschijnelijk is, Datze een Kanaanitse geweest is. Maar om met zommige uyt de Joden te zeggen; Datze ongetwijffeld, de Dogter van Melchizedek geweest is, zou veel-eer een stoute Beraadinge, dan een Omzigtige Gissinge schijnen. Gelijk het meede niet dan Ydelheyd is, al wat Filo de Jode, van Thamar, in zijn Boek van den *Adeldom* gepraat heeft. Daar wy veel-eer in agt te neemen hebben, Dat de *Israëliten*, weegens hun Houwelijken met de Kanaaniten, (waar in haar Juda hier is voorgegaan, en andere zijn spoor gevolgd zijn;) ook by Godt voor *Kanaaniten* gehouden en zoo genoemd zijn; als te zien is Ezech. 16: 3. Onder-en-tussen schijnd het niet dat ER, lange met deeze Thamar geleeft heeft; naardien Moses aanstonds zeyd; *Maar* Er *de Eerst-Gebooren van Juda, was Quaad in des Heeren Oogen; daarom Doode hem de Heere*, Gen. 38: 7. Alwaar Abrabanel uyt de meeninge der Hebreën zeyd; Dat de Boosheyd van ER, hier in bestaan heeft; dat hy van Thamar de Vrugt haares Buyks, ontijdig afgedreeven heeft, op dat zy door een Leevende Baaringe, geen kreuk aan de Eer van zijn Vaderlijk Geslagte zette. Hy voegt'er by, Dat die Misdaad genoegzaam de Straffe des

Gen. 38: 5.

Ziet onze Kantteekenaars.

De donkere plaatze Gen. 38. 5. opgehelderd.

Gen. 38: 5

* כזיב

Juda Trouwd zijn Zone ER aan Thamar uyt.

Onzeker wie deeze Thamar geweest is.

Er de Eerste Man van Thamar van Godt Gedood.

Om wat oorzaak dit naar der Joden meeninge geschied zy.

des Doods verdiende, overmids Godt gewild heeft, Dat het Zaad van Jakob, ſterk Uytbotten en Vermeenigvuldigd zou worden. Doch dits een loutere giſſinge, die met Opſnyërye en Waan vermengd is. En 't Geên Jarchius van de Gelijkheyd van ONANS Miſdaad met deeze van ER voorgeeft; vind niet de minſte grondveſt in de H. Schrift. Doch hoe het ook daar meede geleegen is, wy zien uyt Moſes klaar, Dat ER Boosaardig is geweeſt; en dat wel zoodaanig, Dat de Goddelijke Schrijver zijn gedrag, niet alleen ſlegts *Quaad* noemd; maar zeyd, dat hy *Quaad in de Oogen des Heeren* was; dat is, uytſteekende Quaad. Een kragtige maniere van ſpreeken, die Moſes ook in de Beſchrijvinge der Sodomiten gebruykt, Gen. 13:13. Waarom eenige hier niet quaalijk meenen, Dat men deeze Boosheyd, niet zoo-zeer tot een-eenig hooggaande Schelmſtuk, als wel tot een zaamenhoopinge van veele Quaade nukken betrekken moet. Datter nu ook gezeyd word, *Dat Godt hem Gedood heeft*; ſchijndmen zoo te moeten verſtaan; Dat Godt hem door een byzonder Oordeel, en voor zoo-verre, Onmiddelijk heeft Uytgeroeyd. Deezen ER dan door de Goddelijke Beſchikkinge Weggerukt, heeft Juda, tot zijn Tweeden Zone ONAN gezeyd, *Gaat in tot uwes Broeders Huysvrouwe; en Trouwdze in uws Broeders Naame, en Verwekt uwen Broeder Zaad.* Zoo ſpreekt Juda; en ſchijnd daar meede niet duyſter aan-te wijzen, Dat het Regt van zijns Broeders Weduwe te Trouwen, zoo wel by de Eerſte Vaderen voor de Wet, (die zulx Belaſt heeft te doên,) als daar naar is in gebruyk geweeſt. Waar van wy op zijn plaatze zullen handelen: En hier over de Daad van de tweede Zoon, die de Weduwe van den Eerſt-Gebooren Broeder ter Vrouwe nam, alleen de fraaye Gedagten van Junius, ons te-nutte maaken. Hier vald voorzeeker *zeyd hy*, een voornaame Vraag „te beantwoorden; te weeten, Van waar doch Juda deeze wijze van doen „gehaald heeft; Dat d'eene Zone Geſtorven zijnde, des zelfs naagelaatene „Weduw-Vrouw, aan de Tweede Zone moet uyt-Getrouwd worden; en „uyt wat Regt hy zulx gedaan heeft? Want het ſchijnd dat Godt deeze „Wet eerſt in het Boek *Deuteronomium* Ingeſteld heeft? Ik antwoorde; „De Wet welke Godt in 't Vijfde Boek Moſis, weegens het Trouwen van „zijns Broeders Weduwe beveſtigd; is doe ter-tijd alleen Schriftelijk gegee„ven; doch te vooren, heeft zy het Volk Gods toebehoord als een God„delijke Openbaaringe. Waarom men agten moet, Dat de Wet Deut. xxv. „geen Nieuwe Inſtellinge; maar een naader Verzeegeling is, van 't geene te „vooren in gebruyk was. Zoo datze beyde van een Autheur hun afkomſt „te reekenen heeft. d'Oorzaak daar van in beyde, is niet anders, als de ag„tervolginge van den Goddelijken Zegen in zulken Huysgezin; volgens „welke Zegeninge, tot d'Eerſt-Gebooren, ook Twee Voorregten behoorden; „d'eene het Prieſterdom tot den Dienſt des Heeren; en d'andere de Magt „van de Dubbele Portie, in de Aardze Zegeninge. Dus verre Junius; die beneffens de Dubbele Erffenis, met veele andere Uytleggers, ook het Prieſterdom in elks Stam-Huys, aan de Eerſt-Geboorte opdraagt; waar van wy het teegendeel op een andere plaatze, hôôpen waarſchijnelijk te maaken. En alhoewel men hier uyt zou moogen giſſen, Dat deeze Gewoonte ook by andere Volken, en lang voor de Hebreën, in ſwang was; ſchijnd nogtans by veel Geleerde geen twijffel, of veel Oude Wetten van Athenen, (waar uyt ook de Roomſe genoomen zijn,) hebben haar Oorſpronk uyt die van Moſes ontleend; als waar onder ook die Wet gevonden word, welke Belaſt; *Dat de Weduwe zonder Kinderen, de naaſte Bloedvriend des Overleedenen ten Houwelijk neemen zal*: Want alzoo heeftze Grootius uyt het verhaal van Sopater aangeteekend. En wanneer de Schouw-Spél-Digter Terentius zeyd;

De Wet gebied een Weeuw 's Mans Naaſte Bloed te Trouwen,
En weederom aan dien, haar voor zijn Wijf te houwen;

De Spreekwijs Quaad in de Oogen des Heeren, van wat naadruk in d'H. Schrift.

Thamar aan Judaas tweeden Zone Onan ter Vrouwe gegeeven. En uyt wat Regt en voorkennis der Houwelijx-Wet hy zulx gedaan heeft, Van Junius fraay beantwoord.

Heeft

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Heeft Donatus over die plaatze, deeze Wet van Athenen bygebragt, op dat hy de meeninge van den Poëet verklaarde. Nogtans ſchijndmen niet te moeten meenen, Dat de uyttrekkinge van de Schoen, by weygeringe van des Naaſtens Broeder, doe ter tijd noch in geen Gebruyk is geweeſt, als naderhand door de Wet is Ingevoerd; Deut. 25: 7, 8, 9. Naardien ONAN anders, zeer ligt van deeze pligt had konnen ontſlaagen worden. Onder-en-tuſſen wil Junius, Dat deeze gantze zaak is Ceremonieel geweeſt, waar door de Waardigheyd van Kriſtus, die de Eerſt-Gebooren is geweeſt onder veele Broederen, van het Begin der Weereld afgeſchaduwd is. ONAN, onder-en-tuſſen quaalijk by zig zelven overleggende, Dat het Zaad, welk hem van zijn Vader Juda Belaſt was op-te Wekken, niet voor Hem, maar zijns Broeders zou zijn; heeft hem de Nyd zoo zeer 't Gemoed bezeeten; dat zoo dikmaal, hy tot Thamar naaderde, op dat hyze Bekende; *Zijn Zaad Verdierf teegens de Aarde*; Dat is, gelijk wy anders met een Eerbaare Spreekwijs in onze Taal zeggen; *Hy Storte 't Hooy voor de Kribbe*; Op dat hy zijn Broeder geen Zaad Verwekte, Gen. 38:9. Hoedaanig-een Miſdaad, om datze met veel Booze Inzigten vergezelſchapt ging, *Zeer Quaad was in de Oogen des Heeren.* En zulx geen wonder; naardien daar in niet alleen een openbaare Ongehoorzaamheyd teegens 't Gebod, en Beſpottinge van het Regt der Eerſt-Geboorte, maar voornaamelijk, een Moetwillige veragtinge van den Zegen der Vermeenigvuldiginge, door het Schandelijk Misbruyken van het Zaad der Teelinge, en Doodinge der Vrugt die daar in beſlooten was, wierd ten toone geſteld. Zoo dat Godt, dit Wanbedrijf ook zoodaanig hoog opgenoomen heeft, Dat hy hem inſgelijx als zijn Voorganger ER, met een Ontydige Dood heeft weg-geſleept. Juda thans door Twee zoo gevoelige Oordeelen, in 't naauw gebragt en merkelijk van zijn Stuk verzet, waar in hy voor-had, zijn Stam-Huys voort-te Planten, Belaſt hy Thamar, zoo lange Weduwe in haars Vaders Huys te blyven; tot zijn Jongſten Zone SELA, Groot-geworden, en de Rijpheyd der Jaaren, hem Mans-genoeg maakten, zijns Broeders Zaad by haar aan-te Fokken. Want *Hy zeyde*, (of *Hy hadde gezeyd*;) *Op dat niet miſſchien deezen ook en Sterve, gelijk als zijne Broeders*. Daar ſchijnd niet aan-te moeten getwijffeld worden, of Juda heeft ook deezen Zone *Sela*, die de Derde was, aan Thamar belooft; naardien hy daar uyt voornaamelijk ſcheen reeden te hebben, Om, wanneer hy naderhand vernam, Datze Beſwangerd was, over haar, als over een Overſpeelderesse, zoo ſwaaren Vonnis uyt-te ſpreeken: 't Geên hy in dier-voegen niet en ſchijnd te zullen gedaan hebben, by-aldienze een Vrye Weduwe zijnde, haar had laaten Bevrugten. Doch waarom mogt men Vraagen, Belaſt hy dan aan deeze Weduwe, Datze in zoodaanigen Staat, uyt zijn Huys, in dat van haare Vader zal gaan, en daar verblijven? Eenige antwoorden; Dat hy zulx gedaan heeft, om dat *Sela* noch Jong, en tot het Houwelijk onbequaam was: Zoo dat Juda gevreeſt heeft, Dat by-aldien hy zig al-te Jong tot de Beſlaapinge van Thamar begaf, het hem vans-gelijk gebeuren mogt als het zijn Broeders *Er* en *Onan* gegaan was: Dien hy voor haare Rijpe Mondigheyd, Thamar had toegevoegd, en haaſtig in 't Graf gevallen waaren. Want in deezen Zin betrekken d'Uytleggers deeze woorden; *Op dat niet miſſchien ook deezen Sterve, gelijk zijne Broeders.* En 't heeft Abrabanel geluſt, die woorden aldus te Verklaaren: *Het is* zeyd hy, *of Juda wilde zeggen; Ziet* Thamar; *Indien gy in mijn Huys blijft, zal ik den Jongen voor u niet konnen wagten, Dat hy in zijne Groene Jonkheyd, u niet en Beſlaapt; en zoo vroeg zijn Kragten verſpillende, gevaar loopt, van miſſchien ook te Sterven gelijk zijne Broeders; welke noch Swak waaren alſſe uw Trouwden, en minder dan Twaalf Jaaren telden. Daarom blijft als eene Weduwe zitten in uws Vaders Huys, en zonderd u van mijnen Zone* Sela *af, tot dat hy Opgewaſſen, en Ouder als Twaalf Jaaren geworden, Kenniſſe en Vreeze Gods ver-*

Gen. 38: 10.

Thamar van Juda belaſt Weduwe te blijven. Gen. 38. 11.

En nogtans waarſchijnelijk aan zijn Jonger Zoon Sela belooft.

Waarom Juda Thamar belaſt buyten zijn Huys in dat van haar Vader te blijven.

Van Abrabanel beantwoord.

verkrÿgd, op dat hy ook niet en Sterve, met in zÿn Jonge en Wulpze tÿd, een Vrouwe te neemen als zÿn Broeders gedaan hebben. Dit zeyd Abrabanel. Maar voorzeeker, indien Juda geen andere Bedenklijkheeden gehad heeft; is hy geenzinds te misprijzen. Doch naardien hy naaderhand over zig zelven een Vonnis veld, en Thamar *Regtveerdiger* erkend, om dat hy zijnen Zone *Sela* haar niet gegeeven had; Bekend hy daar meede opentlijk, Dat haar Ongelijk geschied is; door dien hy den Ouderdom van *Sela*, booven den behoorlijken tijd had opgeschort. Zoo dat hy Thamar, in haar Vaderlijk Huys weedergekeerd zijnde, weynig meer schijnd geagt te hebben. Dus houden het dan eenige waarschijnelijk, Dat Juda de woorden, waar meede hy Thamar Belast, *Als Weduwe* zoo lang tot haar Vaders Huys in-te keeren, tot zijnen Zone *Sela* zou Groot-geworden zijn; alleen gesprooken heeft, om haar met ydele hôôpe te voeden; en van Dag tot Dag uyt-te stellen; overmids hy haar Verdagt hield; en meende, Datze eenig Bestel omtrent de Dood van zijn twee andere Zonen gehad hadde. Waar toe men dan ook zeer wel moet aanmerken, Dat de woorden, *Want hy heeft gezeyd; Op dat hy misschien ook niet en Sterve als zÿne Broeders*; niet van Juda tot Thamar gesprooken zijn; maar dat hy zulx alleen by zig-zelven Gedagt, en in zijn Gemoed gesprooken heeft. Invoegen het moogelijk Pellikanus hier niet quaalijk geraaden heeft, als hy zeyd, *Juda Belooft* Thamar *zÿnen Zone* Sela *wel, maar hy had by zig-zelven voorgenoomen, die niet te geeven, terwÿl hy Oordeelde, datze een Ongelukkig Wÿf was. Gelÿk wy ook Leezen van Sara, de Huysvrouwe van Tobias. Maar het is haare schuld niet, Dat de Dood, de Kinderen van Juda heeft weg-gesleept, maar der Zonen eygen Boosheyd en Moetwil, heeft haar Onwaardig gemaakt, het H. Zaad op-te Wekken, dat Godt uyt Thamar aan de Weereld voorgenoomen had te Schenken.* Als onder-en-tussen Thamar, in haar Vaders Huys verbleef, is met verloop van tijd, *Bath-Sua*, de Huysvrouwe van Juda Gestorven. De Rouwdaagen vol-eyndigt zijnde, is Juda verzeld met zijn Reysgenoot en Vriend *Hira* den Adullamiter, naar Thimnath opgegaan om zijne Schaapen te Scheeren, Gen. 38: 12. alwaar de Gemeene Latijnze Vertaalinge, deezen *Hira*, noemd, *Den Schaap-Hoeder der Kudde.* En zoo hebben 't ook by-naar de LXX Overzetters Vertaald; maar zijn daar over van Hieronymus mispreezen. *Het moet niet* zeyd hy, *Een* Herder, *of* Een Schaap-Hoeder, *maar een* Vriend *Vertaald worden.* Zoo dat het dan onze Duytse Overzetters, Met de Arabise, Kaldeesze en Syrise, beeter hebben, als zy deezen HIRA, Den *Vriend* van Juda noemen. Met wien hy dan naar zijne Schaapscheerders tot Thimna ging, om hem naar de voleynde Rouw-tijd over zijn Gestorven Huysvrouwe, wat te vermaaken; naardien de Scheer-Tijd, by de Lieden die veele Schaapen hadden, als haaren Oogst, en een voornaam Inkoomen der Rijk-Gegoede was; die daarom ook als een Feest-Dach, en een tijd van Vroolijke Maaltijden was; als te zien is, 1 Sam. 25:8. Zoo dat Ovidius ook, de Dood van het Schaap, alleen om 't missen van dit Voordeel beklaagd; en daar van tot reeden geeft;

Andere bedenkingen, uyt de Mond van Juda zelfs ontleend.

Juda zijn Vrouwe Bath-Sua, verlooren hebbende, gaat naar Thimna op de Scheer-tijd om zig te Vermaaken.

Zÿn Wol is aan het Volk een Dekzel in de Nood;
't Is Nutter als het Leeft, dan als het is Gedood.

Wat Thimna voor een plaatze was en waar geleegen.

't Zelve heeft meede Juvenalis, in zijn xv^de Schimpdigt gezeyd. Of nu dit Thimna, tot welke Juda heenen gegaan is, de zelve Stadt der Filistijnen is, tot welke Simson naaderhand Opging, Judic. 14. daar aan twijffelen de Geleerde. Filo de Jode, Adrichomius, en andere geeven voor, Dat het de zelve Stadt is: Doch Delrio en Abulensis, willen datze verschillen. 't Geên onze Kantteekenaars eenigzinds twijffelagtig en tussen beyden laaten. *Thimna*, zeggenze, *is een Stadt, niet verre van Adullam geleegen, naaderhand de Stamme Juda ten-Deel gevallen*, Jos. 15:57. *Ook Leest men van een* Thimna,

na *in de Stamme Dan*, Jos.19:43. Dit zeggenze; maar van het *Thimna* Judic. 14:1. maakenze geen gewag. Niet teegenstaande zy hier van zeggen; *Datze lag in 't Westen van Zora, niet verre van de Middellandze Zee*, en overzulx, niet heel twijffelagtig dezelve Stadt, welkze Gen.38:12. in de Stamme Dan hadden aangemerkt. Heydeggerus wil het met Adrichomius en Filo, voor een en het zelve *Thimna* gehouden hebben; want daar en strijd gants niet teegen zeyd hy, Dat dit *Thimna* waar Juda heenen ging, in de Stamme Juda, niet wijd van Adullam geleegen heeft; en dat de Stadt van Simson, den Filistijnen toebehoord heeft, of moogelijk tot de Stamme Dan, den Filistijnen afgenoomen is: Want zy kan op verscheyde wijzen de Stamme Juda en Dan toe-geëygend worden; naardienze als een Paal-Stadt op de Grenzen van beyde Stammen lag. Als dan Thamar door Boodschappers vernam, Dat haar Schoonvader Juda op de Scheer-Tijd der Kudde, naar Thimna heenen ging; en zy nu al een wijl-tijds gezien had, dat *Sela* opgewassen zijnde, haar Gen.38:13
egter door geen Houwelijk tot een Byslaap besteld wierd; leyze toe, het Bedrog van haar Schoonvader, met gelijke Munt betaald te bezetten. Om 't welk te ligter te doen, zy haar Vermompt, en Veynst een Gemeene *Straat-Hoere* te zijn: Hoedaanige van Oude-tijden-af, wel pleegen by de Weegen te zitten, om de voorbygaande Pollen aan-te lokken en in haar Net te sleepen. Gelijk yts diergelijks te zien is in den Brief van Jeremias, die onder de On-Egte Boeken agter 't Boek *Baruch* gevonden word. En gelijk het de gewoonte van Ouds was, dat de Weduw-Vrouwen eenige byzondere Kleedinge droegen, door welkers Needrigheyd en Zeedigheyd zy gekend wierden; alzoo geeft Thamar die ook nu de Zak; op datze des te onbekender haar rol speelde. Want alzoo heeft het ons Moses in deeze woorden afgeschilderd: *Doe leyde zy de Kleederen haarder Weduwschap van haar af: En zy Bedekte haar met een Sleuyër, ende Bewond haar, en zette haar aan den Ingang der twee Fonteynen die op den weg naar Thimna is.* Alwaar eenige

En dessels Hoeren-Dekzel naagespoord.

voor Sleuyër, een *Zonne-Scherm*, in de gedaante van een Wiel verstaan; hoedaanige in de Warme Landen veel gedraagen wierden. De Duytze Overzettinge van Leuven, Die de Gemeene Latijnze Text gevolgd is, heeft een *Wimpel-Doek* gezet. De Griekse Uytlegger, heeft het met een bedorven woord, *Spathariskon* genoemd; waar aan de Taalzifters geen mouwen weeten te zetten. Anders meend *Spathalion*, zeeker Cieraad, Dat de Vrouwen, in plaats van *Brazeletten* of Arm-Ringen, aân den Arm droegen. Wy hebben hier vooren, in 't Houwelijk van Isaak met Rebekka, van den Sleuyër der Bruyds, en d'Hooftdekzels der Getrouwde Vrouwen genoeg gezeyd: Diend hier alleen aangemerkt, Dat dezelve te deezer tijd, zoo wel van de Hoeren, als van de Bruyds gebruykt wierden. 't Geên men daar uyt mag besluyten; Dat Juda haar ziende; hyze strax voor *Een Hoere* hield; *Dewijl zy haar Aangezigte Bedekt had.* Alhoewel het niet heel onwaarschijnelijk is, Dat de Sleuyërs, welke de Bruyds plagten op het Hoofd te draagen, van die der Hoeren, zijn verschillig geweest. Chrysippus, noemd de Hoere-Sleuyërs, * *Prosopeia*; naamelijk die, als hy Schrijft, van de Openbaare, dat is, van de *Allemans-Hoeren* gedraagen wierden. Maar naardien booven de Bedekkinge met den Sleuyer, van Thamar ook noch gezeyd word, Dat zy haar Aangezigte Bewond, schijndmen daar door eenigzinds bedenkelijk te moogen houden, of dit niet veel-eer een Hoeren Lieverey, dan den Sleuyer geweest zy die ook d'Eerbaare Vrouwen paste: En datter alzoo, van weegen deeze Bedekkinge des Aangezigts, *vers* 15 gezeyd word, Datze Juda voor *Een Hoere* aanzag. Doch het kan zijn, dat zy, behalven den Hoofd Sleuyër, deeze Vermompinge des Aangezigts, niet zoo-zeer naar de gewoonte der Hoeren, maar als een byzonder behulp gedaan heeft, op datze te-bet Onbekend aan Juda wierd. Naardien het quaalijk te denken vald, Dat Juda haar geheel-en-al Bewonden, en als men zeyd, *Met het Hoofd in een Zak*, zal Bekend heb-

* Of Prosopoeia dat is, Perzooneering.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

hebben. Dit zeggenwe, zouwmen moogen denken, als niet quaalijk passende aan 't geene de strax-gemelde Chrysippus, van dit slag aan de hand gelaaten heeft, zeggende; *Voor-eerst stelden zig de Ligte Minnaressen met een Mom-Aangezigt gedekt, buyten de Stadt tot elks gerief: Maar daar naar, haar Rol uyt-gespeeld zijnde, doenze dat Masker af, en 't zelve aan een kant gemoffeld hebbende, keerenze naar binnen, daar 't hen anders volgens de Wet verbooden is te koomen.* Doch hoe 't'er meede geleegen is; Thamar Zit hier aan de Gemeene Weg, Bewimpeld en Toegedrold als *Een Hoere*, om Juda te Verschalken; gelijk Salomon van de Hoeren zeyd, Prov. 7: 12. en Kap. 9: 14. Ezech. 16: 24, 25. En ook noch niet heel uytgesleeten is, Dat men de Hoeren, grootdeels aan 't Gewaad kend; schoon zy haar ook heel zelden, Wanhaavig vertoonen willen. Maar alhoewel onze Overzetters zeggen, Dat Thamar Zat, *Aan den Ingang van twee Weegen*; schijnd zulx van weegen de verschillige Vertaalingen, niet al-te klaar; en de Kantteekenaars hebben 't door haar aanmerkinge zoeken te verligten. Want gelijk eenige hier de Naam der plaatze uyt het Hebreeuws behouden hebben, leezenze; Zy Zat *By den Ingang* Enaïm. *Andere*, zeyd de Kantteekeninge, zetten 't over, *Aan de Scheyd-Weg.* Waar van de *Targum* van Onkelos en Fagius weynig verscheelen alsse zeggen, *De Scheydinge der Reys-Weg.* De Gemeene Latijnse zeyd, *Op 't Scheyden van Twee Weegen.* En zoo heeft insgelijks Jarchius gedaan. Want om dat het woord ENAIM, ook *Oogen* kan beteekenen, hebbenze het hier de Beteekenis, van *Een Weg-Scheydinge* gegeeven: Naardien op een Kruys-Weg, daar de Weg-Scheydinge haar Oorsprong neemd, d'Oogen der Reyzigers hier en daar heenen gewend worden: En zijn alzoo, gelijk de Kantteekenaars uyt zommige aanmerken; als *De Deure der Oogen.* Dat nu onze Overzetters, den *Ingang der Twee Fonteynen* hebben gezet; zulx schijnenze van Aben-Ezra geleerd te hebben, die gezeyd heeft, Datze aan den Weg waaren. Nogtans meenenwe, dat men 't waarschijnelijker voor *Kruys-Pad*, of *Weg-scheydinge* opneemen mag, alwaar Thamar haar Zette, als aan een Gemeene voorbyloop, daarze dagt van Juda niet te konnen gemist worden, 't zy welken Weg hy van de beyde had moogen kiezen. En dit is 't dat Hieronymus heeft willen leeren, als hy zeyd; *Het Hebreeuwse woord* ENAIM, *word Overgezet* in de Oogen. *En derhalven isset niet de Naam van een Plaatze; maar de meeninge is, dat Thamar Gezeeten heeft op een* Weg-Scheydinge; *te weeten alwaar twee Weegen te zaamen loopen; van waar zy te-beeter heeft konnen zien, waar heenen* Juda *zijnen weg zou neemen.* Gelijk dan ook andere tot een ligter Zingeevinge, hier Vertaalen; *Zy heeft Gezeeten in een Openbaare plaatze neevens de Weg-Scheydinge, al waar men naar Thimna gaat.* Ook vindmen in d'Oude Schriften der Hebreën aangeteekend; Dat de Openbaare Hoeren zoodaanige plaatzen pleegen te verkiezen, om dat daar den aanloop der Menschen viel: Waar op moogelijk Salomon het Oog heeft, Prov. 9: 16, 17, &c. Het is voorwaar een Klugtige Uytlegginge, wanneer Abrabanel over deeze woorden (*Als Juda haar zag, hield hy ze voor Een Hoere; overmids zy haar Aangezigte Bedekt had;*) meend, Dat Thamar haar eenigzinds Wanhaavig, met een *Linnen-Zak* of *Dweyl* bedekt had; op dat Juda haar voor een Weduw-Vrouwe mogt erkennen; en van hem tot de Kudde naar Thimna meede genoomen, zy aldaar geleegentheyd mogt hebben, weegens de Voltrekkinge van haar Houwelijk met de Zoon *Sela*, te konnen spreeken: Doch dat de zaak geheel-en-al, teegens haar voorneemen uytgevallen is. Maar deeze Bedenking is vlak teegens de H. Historie aangekant; want die toond klaar, Dat Thamar de Kleederen haarder Weduwschap afley en een Hoeren-Gewaad aandeede, op datze haaren Schoonvader Verstrikken mogt. Want datze haar zelven het Aangezigt Bedekte, was nergens om, dan op datze van hem Onbekend, mogt Bekend worden. Daar-en-booven, naardienze van Juda voor Een Hoere aangezien,

Hoe gezeyd word dat Thamar Zat aan de Ingang van twee Weegen.

Klugtige bewimpeling van Abrabanel voor Thamars Hoere-bedrijf bedagt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

gezien wierd; wie zal'er aan konnen twijffelen, Of by-aldien zy van zulken voorneemen was geweeſt als Abrabanel meend; zy niet haar Sleuyer, en ander Bedekzel afgenoomen, en haar zelven aan hem Bekend gemaakt, en alzoo heel-ligt van zijn Quaadaardige Geylheyd, zou hebben afgemaand. Derhalven magmen gelooven, Dat Thamar dit Bedrog zelfs verzonnen, en haar Schoonvader door 't gelukken van haaren aanſlag, een Eeuwige Schandvlek op den Hals gehaald heeft.

Juda zijn Schoondogter Thamar voor een Hoere by de Weg aanziende, eyſt haar een Byſlaap af. Die haar Pand laat voor zijn beloofden Hoeren-Loon. Gen. 38: 16,17,18.

Juda had zoo-draa de gewaande Hoere niet in 't gezigt, of ziet daar, hy wijkt bezijden van den Weg af, en regt naar haar toe: En ſtrax met haar in Geſprek koomende, eyſt hyze een Byſlaap af. Zy flux gereed, Vraagd, naar der Hoeren gewoonte, ook eerſt naar den Hoeren-Loon. Om welke, alzoo hyze uytſtelde, met Belofte van een Geyten-Boxken uyt zijne Kudde te zenden, zy nogtans om *Pand* aan-hield: Want zy ſcheen geen *Hoer*, *Om Niet*, te willen zijn. Dus eyſt zy dan zijnen *Zegel-Ring*, en Een *Snoer*, of *Armband*, (gelijk het de Latijnſe Vertaalinge heeft;) en zijnen *Wandel-Staf*, zoo lang te-Pand, tot hy zijne Belofte voldeed. Over den *Ring*, en den *Wandel-Staf*, zijn de Uytleggers en Overzetters taamelijk eens. Doch wat het woord, פתיל beteekend, dat onze Overzetters, Een *Snoer*, andere Een *Arm-Band*, *Neusdoek* of *Sweetdoek* Vertaalen, daar in vindmenze vry verſchillig. En wy zien, Dat ook onze Kantteekenaars, deeze verſcheydentheyd gedenken; naardien het Hebreeuwſe woord zeggenze, eygentlijk *Gedraayd* of *Getwijnd Gaaren* beteekend; gelijk het zoo genoomen word; Exod. 39:2,3. Judic. 16:9. En over zulx genoomen word, voor *Doeken* of *Snoeren*, die van zulken Gaaren gemaakt zijn: Waar onder men dan ook de *Gordels* zou konnen verſtaan. De Griekſe Overzettinge, heeft'er Een *Dunne Hals-Ketting* van gemaakt. Andere willen, dat men'er Een *Tulband* door verſtaan moet, dat is, Een Hoed die uyt een Lang en Fijn Windzel omgerold is; en zoo zou het van de Beteekenis van Linnen-Doek, of Getwernd Gaaren, niet heel verre-af zijn. Maar behalven dat eenige met niet veel zeekerheyd twijffelen, of deeze *Toel* of *Woel-Banden*, te deezer-tijd al tot een Mannelijk Hoofddekzel in gebruyk waaren; is 't naauwelijks te denken, Dat den Ouden Minnaar, voor dusken ſchandelijken Snoep-reys, (Dien hy naar zijn inbeelding, met een openbaare Straat-Hoer aan de Weg pleegde;) zijn Muts in-de Brand gelaaten, en hy Bloots-Hoofds tot de zijne zou hebben willen weederkeeren. Doch op de kant van de Hebreeuwſe Bybel, die Arias Montanus uytgegeeven heeft, word פתיל, Een *Mantel* Vertaald. Ook zijn'er Overzetters, die hier van geen gewag maaken, maar Vertaalen al deeze Panden; *Uw Signet, ende uwen Zegel-Ring, en uwen Staf.* Maar *Signet*, en *Zegel-Ring* ſchijndmen, voor een-en-'t zelve te moeten houden; en daarom niet aanneemelijk. Hoe het hier ook meede mag geleegen zijn, het ſchijnd, Dat hem deeze Panden egter niet te duur waaren, in handen van Een Hoere te laaten, die anders weynig geloof by Eerlijke luyden vinden.

Thamar van haar Schoonvader by den Weg Vleeſlijk Bekend.

Hy geeftze haar dan, en Bekendze daar op: *Zoo datze by hem Ontfing*, en daar van Swanger wierd, Gen. 38: 18. Dus lag'er de Miſdaad toe, die niet te herdoen was; maar aan veele Stof verſchaft heeft, haare Gedagten, over duſken Onbezuyſden Stuk, verſcheydentlijk uyt-te laaten; en elk het zijne by-te brengen; Op dat zommige die Daad ten uyterſten Brand-Merken en Verfoeyen; andere weederom, met zaam-geraapte Vyge-Blaaden bedekken mogten: Zonder dat zig egter ymand bekommerd, waar doch *Hira den Adullamiter*, die met Juda naar Thimna ging, (Gen. 38:12.) gebleeven is? naardien men gemeenelijk, geen Getuygen by dit werk zoekt? Nogtans ſchijnd hy'er niet verre afgeweeſt te zijn; naardien hy naaderhand de Beſteller was, die het Beloofde Geyte-Boxken aan Thamar zou brengen, maar haar niet en vond: En Juda ook even zoo, van zijn quijt-geſchikte Panden met deezen Hira ſpreekt, als of hem zijn Kokkemokkerye bekend was, Gen. 38:20-23. Dus magmen denken, Dat Hira voor Loer-Hals, op Schildwagt geſtaan heeft, als Juda

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

En hoe deeze Vader noch van Abrabanel van Misdrijf word Vry gekend.

Die daar in van Maymonides word naagevolgd.

met Thamar in deeze Smuyk-Min, te-Doen had; en daar op te zaamen naar Thimna gegaan zijn. 't Geën ons dan hier omtrent, Verwonderlijk ſchijnd, is dit, dat onder de Hebreën, Abrabanel, Juda niet alleen Vry van Miſdaad houd; maar hem daar-en-booven, noch onderneemd, wel dapperlijk te Verheffen. Want aldus ſpreekt hy van hem: *Voorwaar Juda was zulx niet Verbooden te doen; naardien het volgens de Wet van Noach Geoorloft was, met een Vry en Ongebonden Vrouwmenſch te-Doen te hebben. En dewijl zijn eygen Vrouwe Geſtorven was, heeft hem de Nature genooddrukt om zulx te doen. En* Rabbi Morah, *heeft verklaard, Dat de Daad van Juda, volgens de gewoonte der Noachiten, Eerlijk, Treffelijk en Lofwaardig is.* Wel zoo dan, Joden! mogtmen zeggen. En nogtans is Maymonides, dat Puykje onder de Rabbijnen, van het zelve Gevoelen; gelijk Seldenus hem daar toe aanhaald. Inſgelijx heeft Abrabanel ook Thamar deeze Miſdaad Quijt-geſcholden; naardien haar Oogmerk alleen geweeſt is, Dat aan den Broeder zou Zaad Verwekt worden. Hy brengd tot verder grondveſt van zijn meeninge, noch dit by: Dat dewijl Sela, de Broeder van bey haar Overleedene Mannen, zulx niet en heeft willen doen; de Vader in dat Geſlagte daar toe de naaſte geweeſt is: Daar beneffens, zijn Huysvrouwe Geſtorven zijnde, was het hem even-naa, met wat voor-een hy Trouwde. Doch laat ons Abrabanel liever zelfs hooren; moogelijk zal'er zig een agter-open in laaten zien, door welk hem alles wat hy gezeyd heeft, weêr ontſlippen zal. *Ziet*, zeyd hy, *By-aldien Thamar dit met dat Oogmerk gedaan heeft, op datter aan de Wet der Swaagerſchap mogte voldaan worden; en het voorneemen van die Daad, alzoo tot de Eere Gods geweeſt is, heeft ze niet quaalijk gedaan: Want de dingen welke tot Gods Eere gedaan worden, ſchoonze door Bedrog geſchieden, zijn nogtans Prijswaardig en verdienen Grooten Loon. En daarom is het werk van Thamar; en de handelinge van Ruth prijswaardig geweeſt, volgens de Goede Meeninge waarom zy zulx gedaan hebben.* Maar of moogelijk dit den Joden, wel van eenige niet al-te byſter afgenoomen word, (naardienze altijd groote Voorvegters, in 't Verſchoonen van het Misbedrijf haarder Voor-Ouders hebben willen zijn;) zal 't nogtans meer dan wonder ſchijnen, Dat ook zommige Vermaarde Kerk-Vaders onder de Kriſtenen, haar Zegel hier aan gehangen hebben. Chryſoſtomus zelfs, om geene van de ſlegtſte uyt-te kippen, heeft in zijn LXII^{ſte} Geſprek over Geneſis, hem deeze Getuygenis laaten ontvallen: Niemand, *zeyd hy*, die dit hoord, mag „ Thamar Verdoemen; naardienze de Voorbeſchikkinge Gods gediend hebbende, geene Straffe waardig is. Ook heeft Juda niets Strafwaardigs bedreeven. Want deezen weg langs gaande, zuld gy bevinden, Dat uyt de „ Kinderen, welke Juda aldus heeft voortgebragt; Kriſtus ook zijn Geſlagte, „ en Afkomſt naar den Vleeſche bekoomen heeft. Daarom hebben die „ twee Zonen, *Perez* en *Zerah*, Een Voorbeeld en Voorzegginge van Twee „ Volken geweeſt; naamelijk van het *Joodſe*, en die van het *Geeſtelijk Leeven.* Dus opentlijk vald Chryſoſtomus den Joden toe. Niet teegenſtaande Sixtus Senenſis getoond heeft, Dat hy hem zelven, op een andere plaatze, daar in genoegzaam teegen ſpreekt. Maar alhoewel ook Ambroſius en Theodoretus, beyde de Daad van Juda en Thamar prijzen, ſchieten nogtans al haare Voorwendzelen veel-te kort, om haar de Smette van Misbedrijf af-te waſſen. Waar toe ons luſt, de Joodſe en Kriſtenſſe zaam-genaayde Vyge-Blaaden, eens van vooren-aan, los-te Tornen. Wat dan eerſt het Regt der Noachiten belangd, waar door zou Vaſt-geſteld zijn, Dat de Vrye Perzoonen het Byſlaapen met elk die 't hem goed-dagt geoorloft is; zulx word buyten reden bygebragt; naardien zoo wel het Goddelijk als het Natuurlijk Regt, geen andere Byſlaapinge toelaat, als die door een zoort van Wettelijk Houwelijk is vaſtgeſteld. 't Geën vaſtgeſteld, ſtrijd het regelregt teegen al wat de Joden, van de Gebooden Noachs voorgeeven. Boovendien heeft het Goede

Seld. de Jur. Nat. Lib. 7: 5.

't Schandelijk gevoelen der Joden over de Bloedſchande van Juda uyt Abrabanel, naader bygebragt.

En hoe eenige uyt de Oud-Vaders den Joden daar in gevolgd zijn.

Thamar van Chryſoſtomus Verdedigd.

En met andere daar in weederſprooken.

En Thamar hooglijk ſchuldig verklaard.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

de Voorneemen van Thamar, geenzinds d'On-Eerbaare handeling konnen Goed-maaken; naardien het niet geoorloft is, Quaad te doen, op datter Goed uyt koomen mogt. En wat de goedkeuringe van Chryſoſtomus belangd, dezelve is van Auguſtinus in die drift onderſchept en te gemoet gekoomen; met Betooninge, van dat men alle de Daaden der Menſchen, niet voor Goed keuren moet, uyt welke nogtans naar de Ordening der Goddelijke Voorbeſchikkinge, eenig Goed te voorſchijn komd, of Aangeweezen word. *De Goddelijke Voorzienigheyd*, zeyd hy, *behoud altijd haar Goedheyd, en trekt zoo wel haar nut uyt de Quaade als Goede Werken. De Wellustigheyd van Juda, door Ongeregelde Begeerte overwonnen, heeft geenzinds belet, Dat daar uyt niet alleen wat Goeds voortgekoomen is, maar Dat daar door ook eenige Toekoomende dingen, op een Voorzeggende wijze, zouden te kennen gegeeven worden. Want om yts wat Goeds te vooren af-te Schaduwen, is daar gants niet aan geleegen, of de Daaden waar doorze afgebeeld worden, Goed of Quaad zijn.* Waar toe wy meede 't Getuygenis van Aloyſus de Veroneêz, mogen ter ſné brengen; den welken van Oordeel is, Dat Juda gantzelijk niet Vry van Hoererye ſtaat; en daar door niet Verontſchuldigt word, Dat een Vry Perzoon met een Vrye, zig buyten Houwelijk vermengen mag, dewijl het nergens Gebooden, en het teegendeel by allen in gebruyk is. Behalven dat Juda ook noch op verſcheyde manieren Gezondigt heeft; naamelijk, door Liegen, Verraaderye en Haat. Zeekerlijk kan Juda van de Zonde van Hoererye en Bedrog, niet Vry-gekeurd worden: Noch Thamar Onſchuldig aan Bloedſchande, niet zonder vuyl Bedrog gepleegt. De Zonde van Juda is Weezentlijk in haar zelven geweeſt, insgelijks 't begaan van Bloedſchande, ſchoon hy meer Zondigde als hy wiſt. Doch zy kan niet eygentlijk, ten aanzien van hem alzoo genoemd worden; om dat hy die Daad niet en zou ingewilligd hebben, by-aldien'er niet een Dwaalinge in de Perzoon met Wie, geweeſt had. Ook blijkt, Dat deeze Daad, Juda niet anders als Vuyl en Schandelijk is bekend geweeſt; zoo dat hy liever zijn gegeevene Panden heeft willen verliezen, als verder naar die Trouwlooze Hoere vraagen; (dewijl Thamar zig daar meede weg-gepakt en haar Oude Kleeding aangeſchooten had;) alleen op dat zijn Slordige Daad, niet en zou rugtbaar worden. Dus ſtond hy by zig zelven Veroordeeld; weetende, dat indien zulx uytlekte, het zelve een merkelijke Schandvlek aan zijn Naam en Faam zou geeven. Hierom zeyd hy teegen Hira, als hy met den Bok weêder te-rug quam; *Zy neeme het voor haar, op dat wy miſſchien niet tot Veragtinge worden*, Gen. 38:23. Derhalven had hy een Stuk begaan, waar door hy wiſt, als 't rugtbaar wierd, hy by de Menſchen in Veragtinge koomen zou. Maar niemand word ooyt over Vrye en Geoorloofde dingen in zijn Eer gekreukt: En daarom, indien hy Bekend voor de Menſchen Schuldig te ſtaan, hoeveel meer voor Godt? En zeeker, als hy zeyd, *Op dat wy niet in Veragtinge koomen*; ſchijnd hy daar door ook zijnen Vriend *Hira* in-te ſluyten, die 't Vuyle Feyt had bygewoond; en deſweegen zoo veel te Schandelijker zou luyden, Dat hy een Hoere in 't gezigt van een Derde, opentlijk Bekend had: Ten zy dan dat hy zoo ſpreekende, op d'Eer van zijn Geſlagte gezien heeft, en daarom zijn Panden in den Brand gelaaten heeft. Laat'er bygevoegd worden, Dat immers Juda, niet uyt een Godvrugtig inzigt en Kuyſſe begeerte, om Kinderen tot zijn Geſlagte te hoopen, maar alleen uyt een Welluſtige drift, Thamar opentlijk by-de weg Beſlaapen heeft. En niet alleen dit, maar ook zelfs Thamar, niet teegenſtaande zy veel-meer uyt verlangen naar Kinderen, en om haar geleeden Onregt betaald te zetten, als door den Brand van Vuyle Welluſt, Juda hier toe aanleydinge gegeeven heeft, heeftze nogtans met vollen gemoede, de Daad van Bloedſchande toegeſtemd; weetende dat hy, dienze deeze Laagen ley, en ter Bevrugtinge tot haar inliet, haar Schoonvader was. En zoo wy de Hiſtorie agtervolgen, zal'er zig noch 't een en

De reden van Auguſtinus bygebragt.

Juda van Hoererye beſchuldigt.

En hoe van bey deezer Miſbedrijven te Oordeelen ſtaat.

Juda by hem zelven Veroordeeld.

Waarſchijnelijk bewijs dat Juda zijn Schoondogter Thamar in 't byweezen van Hira den Adullamiter Bekend heeft.

Thamar heeft de Bloedſchande met vollen gemoede toegeſtemd.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

't ander opdoen, dat hen beyde weynig Verschoonen zal. Indien 't ons onder-entussen lust, De Regtsgeleerde hier over tot Getuyge te roepen; zy zullen van de *Bloedschande* geen andere Beschrijvinge geeven; als dat zy is, *Een Vermenginge van twee Perzoonen, die met den anderen om Naa Bloed, of Swaagerschap, nieten zouden moogen in Houwelijk treeden*: Het zy deeze Vermenging geschied in Houwelijk of daar buyten. Zoo dat al wie daar op pleegen bevonden te worden, even als Overspeelders Gestraft wierden. Maar of het zelve by ons, alwaar de Straf van Overspél (dat naar de Romeynse Wetten, met de Dood Gestraft wierd; en zoo ook by de Joden, Lev. 20:10.) op een Geld-Boete, en Eerloosheyd verminderd is, ook behoord plaatze te hebben; word by veele twijffelagtig gehouden; ongemoeyd Groeneweegen, daar hy van de *Afgeschafte Wetten* handeld, daar toe overheld.

Doch Juda heeft zijn woord willen houden; maar vind zig Bedroogen.

Maar als Juda, middelerwijl zijn gedaane Belofte wilde voldoen, heeft hy door de Hand van den Adullamitizen Slemp-Troggelaar, een Bokje van de Kudde gezonden, op dat hy alzoo zijn gelaate Panden weeder kreeg. Doch wat wasser gebeurd? Thamar had haar flux van die plaatze weg-gemaakt: En zulx niet zoo-zeer, Op datze deeze Panden behouden mogt, maar om daar meede, Juda naaderhand te konnen overtuygen, Dat zy het was, dien hy by-de Weg, als een Hoere Beslaapen had. Waar uyt niet alleen klaar blijkt, Dat Juda deugdelijk gemeend heeft, den Bedongen Hoeren-Loon te betaalen; maar dat ook zomtijds een Belofte, schoonze een Ondeugende Oorzaak heeft, nogtans van Naatuure schijnd te verpligten. Alhoewel ymand hier ligt zou konnen denken, Dat het Juda ruym zoo-veel, om de weederkrijginge van zijn gelaatene Panden, als om zijn woord te houden, is te doen geweest. Voorwaar men kan niet ontkennen, of deeze Belofte is in haar zelven Schandelijk, naardienze enkel en alleen gedaan is, op dat Thamar deeze Vuyle Vermenginge toeliet. En het blijft onzes-agtens aanmerkelijk, Dat deeze Belofte, ook juyst in de Gifte van een Geylen Bok bestond.

Juda verneemd naar dry Maanden dat Thamar Swanger van Hoererye was. En Verdoemdze flux tot het Vyer om Verbrand te worden.

Maar hoe zeer ook Juda toeley om deeze daad te laaten Dood-Bloeden; is nogtans zijn Bloedschandig Overspél, naar Dry Maanden, door het Swanger-gaan van Thamar, uytgeborsten, en onder 't Volk bekend geworden. Zoo dat men het algemeen Gerugt, ook zelfs tot Judaâs Ooren bragt: Zeggende; *Thamar uwe Schoondogter heeft Gehoereerd; en ook ziet, Zy is Swanger van Hoererye.* Juda noch weynig voor zig-zelven bekommerd, stuyft 'er over uyt, en Veld een haastig Vonnis over haar; zoo dat hyze flux aan 't Vyer wilde overgegeeven hebben. *Brengdze voor den dag*, zeyd hy, *Datze* (Leevendig) *Verbrand worde*, Gen. 38:24. Zoo spreekt hy, en wil met haar even-zoo gedaan hebben, als men naaderhand gemeenlijk met zulke pleeg te doen; die Verkeerde of Onmenschelijke Vermenginge begaan hadden; in 't gemeen, *Sodomie* genoemd; welke volgens Damhouder, en meer andere, al Leevendig tot Asch Verbrand wierden. Gelijk ook die, welke met een Beest te-Doen gehad hebben, volgens Lev. 20:15, 16. en 't Oordeel veeler Regtsgeleerden, zonder Verschooninge, aan 't Vyer worden overgegeeven. Doch uyt welk, en hoedaanigen Magt, Juda zulk-een Straf-Vonnis over zijn Schoondogter heeft konnen Uytspreeken, word niet zelden van de fraaye Uytleggers onderzogt; en zy hebbender ook verscheyde opmerkelijke Bedenkingen over. Eenige stellen, Dat deeze Magt aan Juda heeft konnen ter hand zijn; of *Als een Regter*, of *Als een Aanklaager*. Die de uytgesprooke Straf-Woorden, opneemen als van een *Regter*, Verklaaren Moses zoodaanig, als of hy Juda deede zeggen; *Voerdze uyt naar de Plaatze des Geregts, op datze Verbrand word.* Die het opneemen als woorden van een *Aanklaager*, geeven den Text deezen Zin: *Voerdze uyt naar de Plaatze des Oordeels, op datze Ondervraagd en Schuldig bevonden zijnde, mag Verbrand worden; door my als een Aanklaager, en door den Rigter volgens 't besluyt der Wet.* Junius meend, Dat de eerste verklaaringe, die Juda

Onderzoek hoe en door wat Magt Juda dit harde Dood-Vonnis over Thamar heeft konnen uytspreeken.

als

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

als *Rigter* aanmerkt, geenzinds aanneemelijk is. Want naardien het hem van zeer naa-by aanging, Dat de Misdaad van Thamar onderzogt wierd, heeft hy, aan wien de zaak zoodanig behoorde, geenzinds te-gelijk Regter en Aanklaager konnen zijn. En schoon het al waar was, Dat ook zijnen Zone Sela, Thamar weegens Overspél, heeft konnen Beschuldigen, heeft dit Oordeel nogtans geenzinds aan Juda konnen gesteld worden; naardien het Natuurlijke Regt ten minsten dat meede brengd, Dat in Bloedverwandschap en Naabestaande Vrienden, zoodaanige Vonnissen aan andere, dat is, aan Vreemde opgedraagen worden. Dit zeyd Junius: En wy bekennen, Dat zijn redenen niet onfraay noch ook heel onwaarschijnelijk zouden zijn; by-aldien ons een andere aanmerkinge niet van zinnen deed veranderen.

En hoe van Junius behandeld en verklaard.

Want zoo wy wel op 't Gevolg letten, zienwe ligtelijk, Dat zoo haast Juda, door de Teekenen die Thamar te voorschijn bragt, Overtuygd was, Thamar aanstonds is Vrygesprooken: Doch Juda, die hier zelfs nu te schandig Betrapt was, is met geen de minste Straffe gedreygd, noch beswaard geworden; niet teegenstaande hy daar toe noch zelfs, zijn eygen Schuld Vrywilliglijk Bekend heeft. Indien nu dit Vonnis van een anderen Regter, dien hy onderworpen was, gesprooken waare, of toebehoord had te spreeken; had het zelve immers niet konnen te-rug getrokken worden, noch leedig gestaan hebben, wanneer den Regter de Vrywillige Belijdenis van zoo hooggaanden Misdaad gehoord had. Invoegen het veel-eer te denken is, Dat zoodaanige Regters, Juda niet alleen een Regtveerdige Straffe zouden opgeleyd hebben, maar ook Thamar, wiens Zonde door de Belijdenis van Juda, veelmeer verswaard en aangeklaagd, als Uytgewist wierd. Doch nu is alles daar omtrent zoo stil en Vergeeven; Dat zelfs in de gantze Historie, niet eens van *Een Regter* gewag gemaakt word. Het geene ons Vrymoedig doed besluyten; Dat Juda dit Vonnis niet *Als een Aanklaager*; maar *Als een Regter* over Thamar uytgesprooken heeft. En wy zien tot noch-toe geen reeden, om de zaak anders af-te doen. Rest egter noch te onderzoeken, Waar van daan doch Juda de Magt aan zig gekreegen heeft, om eens anders Leeven te Veroordeelen? De meeste Joden zeggen, Dat hy het Overheyds-Ampt in die Landstreek bediend heeft; zoo dat hy als Vorst des Volks de Oppermagt ter hand had. Doch hier toe ontbreekt haar goed Bewijs. Want hoe zal men gelooven, Dat de Waalbarke Kanaaniten in die tijd, aan een Man die een Vreemdeling was, d'hoogste Magt zouden toevertrouwd hebben? Daar immers hy noch zijn Vader, eenige byzondere Waardigheyd, noch vaste Goederen in Bezit hadden. Gelijk ook alleen het Verbond van Swaagerschap, dat Juda met het eenig Huys van Sua had, zulx niet verschaffen kon.

Wiens reeden naader beproeft en eenigzinds te ligt bevonden worden.

Joodse bedenking over de Regthebbing van Juda.

Waarom het veel voegzaamer is te denken, Dat hem de Magt van te Oordeelen, van de Overheeden des Lands daar omheenen; of wel van zijn Vader Jakob zelfs, voornaamelijk over de zijne, opgedraagen is. Even gelijk naaderhand in zommige Landen, den Mannen, het Regt vergund is, om haare Overspeelige Vrouwen, met de Dood te Straffen. En daarom; Dewijl Thamar aan Sela de Zone van Juda; Verlooft was, isse van Juda niet zonder reeden, voor een Overspeelderesse gehouden; en kan alzoo daar uyt, Regt tot haar Vonnis gehad hebben.

Die naader overwoogen worden.

Maar alswe dit alzoo bedenkelijk voorstellen, volgd egter daar uyt geenzinds, Dat Juda te-gelijk aanklaager en Regter is geweest: Naardien het uyt Moses verhaal genoegzaam blijkt, Dat de Beschuldiginge van Thamar, uyt een andere plaatze tot Juda overgebragt is. Waar toe dan ook haar Swellende Buyk, geen naader Bewijs noodig had. Ook meend men, dat Juda, niet teegenstaande hy de Schoon-Vader en Bloed-Vriend was, uyt kragt van Vergunde Magt, het Vonnis over Thamar heeft konnen uytvoeren, even gelijk naaderhand in de Borger-Wetten van Israël, de Naaste Maagschap het Bloed over een begaanen Doodslag heeft konnen Wreeken. Eer wy hier afscheyden, staat 'er

Juda is hier geen Regter en te gelijk Aanklaager geweest. Gen. 38:24.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Wat men van de Straffe der Verbranding, ingeval van Overspél te houden heeft.

'er noch te onderzoeken; Of de Straf van *Leevendig Verbrand te worden*, niet meer als over-Wreed geweest is? waar toe nogtans de Overspeelige Thamar, van haar Schoon-Vader Verdoemd word? Want datmen hier zeekerlijk de Straffe des Vyers ter *Verbrandinge* moet verstaan, houden veel fraaye Uytleggers buyten twijffel; hoe zeer ook eenige Joden hier teegen Spinnevoeten; en opentlijk ontkennen, Dat men dit van een Leevendig Verbranden opneemen moet: Maar willen, Dat het alleen van een Branden aan het Voorhooft, te verstaan is: Naamelijk om daar door, als met een kennelijk Brandmerk, aan-te wijzen, Datze een Hoere was. Doch andere onder hen, zijn anders gezind, gelijkwe strax zullen hooren. Maar naardien Moses alleen zeyd; *Datze Verbrand worde*; Schijnd zulx niet wel anders dan van een Geheele Verbrandinge verstaan te worden. Ook blijft dit wel zeeker, Datze niet minder als een Dood-Straffe verdiend had; naardemaal Thamar niet alleen aan Hoererye, maar als een Bruyd van Sela, aan Overspél Schuldig stond. Maar nu wierd eertijds het Overspél, zoo wel volgens de Goddelijke Wet, als naar de Regten van verscheyde Volken, met verlies van 't Leeven geboet. Van het eerste kan men zien, Lev. 20: 10. En van het andere, is weegens de Romeynse Inzettingen, in de Juliaanse Wet, goed Berigt te vinden. Gelijk meede Plato, de Straffe des Doods, aan de Overspeelders toe-geëygend heeft. Zelfs ook de Wilde en Barbaarse Volken, en met Naamen d'Amerikaanen, beloonen d'Overspeelige Wijven met de Dood; en die Barmhertiger meenen te handelen, Verkoopenze voor Slavinnen. Van de Wetgeever Opilius Makrinus, Getuygdmen, Dat hy de Verbrandinge der Overspeelders heeft vast-gesteld. En dat dit eertijds by de Heydense Saxen, in gebruyk was, word uyt zeer-Oude aanteekeningen Bevestigd. Gelijk dan ook volgens de Beschreeven Regten, Een Man zijn Vrouwe in Overspel betrappende, dezelve neffens den Overspeelder vermogt Dood te Slaan, naar 't Exempel van Pinehas, Num. 25: 8. Onder-en-tussen betoonen zommige Rabbijnen, Datze het in deezen met malkanderen niet eens zijn. Want strax hoordenwe haar zeggen; Dat hier slegts een Brandmerk moet verstaan worden; gelijk het zoo van J. Baal Hatturim, uyt andere Rabbijnen aangeteekend word: Doch nu vindenwe, Dat Rabbi Meyer by Jarchius, met andere vast-steld; Dat dewijl Thamar een Dogter van Melchizedek is geweest, billijk was, datze als een Hoogen-Priesters Dogter, weegens haar Overspél aan 't Vyer wierd overgegeeven; naardemaal de Wet Lev. 21: 9. zulx duydelijk Belast. En gelijk 't by deeze, alzoo word het insgelijks gevonden by Rabbi Bechai, Uziel, en in andere Joodse Boeken over *Genesis*. Als die doorgaans, Thamar, een *Dogter van de Priester Sem* noemen. Te weeten, zy meenen, Dat Melchizedek is Sem geweest, alleen zijn Naam veranderd zijnde; gelijkwe te vooren uytvoerig hebben bygebragt. Doch het rust ook hier omtrent Thamar, op geen bestaanelijke grondvest, naardien zoo wel de Tijd, als haar Ouderdom, zulx schijnd te wraaken. Maar al schoon Thamar een Priesters Dogter waare geweest, heeftze nogtans naar die byzondere Wet, welke eerst lange daar naar, door Moses ingevoerd is, geenzinds konnen Veroordeeld worden. Andere wederom, betrekken 't tot het Burgerlijk Regt; voor-geevende, Dat daar in was vast-gesteld; *Dat elke Vrouwe van On-Egte Byslaap overtuygd; Leevendig moest Verbrand worden.* Doch hier teegens heeft zig Abrabanel aangekant en gezeyd, Dat deeze geheele zaak aan 't Oordeel van Juda afgehangen heeft. Zijn woorden luyden ten naasten-by aldus: Voor-zeeker is 't met deeze zaake volgens de gewoonte „van die tijden gesteld; want het is van overlang by zommige Volken in „gebruyk geweest, Dat een Vrouwe die Buytens-Beens Beslaapen wierd, en „alzoo van haaren Man Hoereerde, naar des Mans believen vermogt Gestraft „te worden; zijnde hem Onderworpen en geheel in zijn hand Overgegee-„ven. Met die *Volmagt*; Dat indien hy wil, *Datze Sterve*; indien niet,

Overspél van Ouds met de Dood Gestraft.

Joden willen dit Verbranden alleen van een Brandmerk aan 't Voor-Hoofd verstaan hebben.

Vrouw in Overspél bevonden hoe van Ouds in des Mans Hand.

Datze

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

„*Datze Losgelaaten worde*, En zoo isse Vry van Straffe. Maar dewijl „Thamar door Swaagerschap verbonden was, isse insgelijks als een Getrouw-„de Vrouwe geagt. Daarom heeft het dan ook aan Juda Vry-gestaan, de-„zelve naar believen te Straffen. Zoo dat hy zeggen kon, en zeggen mogt: „*Brengdze voor den dag, datze Verbrand worde*. Als waar toe het blijkt, „Dat hy om zulx te konnen doen, geen Opper-Magt-hebbend Vorst be-„hoefde te weezen, maar dat hem zulx van weegen het Regt van Swaager-„schap aanquam. Dit zeyd Abrabanel. En zeeker, alsmen aanmerkt, hoe-daanig Een Overspeelige Vrouwe, eertijds in de Magt des Mans verviel, zoo dat hyze mogt Dooden, of zoo hy zoo Wreed niet-en was, ten minsten *Van-hem Stooten* en Wegzenden; (gelijk Moses den Joden door een Scheyd-Brief toeliet te doen, Deut. 24. En de Politijke Ordinantien noch heeden, *De Scheydinge* Goed-keuren, en daar in van de Zaligmaaker gestaaft worden, Matth. 5:32.) men zou moogen denken, Dat hier van voortgekoomen is, Van zulke Vrouwen te zeggen; *Dat zy den Man Hoorens Opzet*. Want gelijk van Ouds de Magt en Heerschappye over anderen, door *Hoornen* wierd afgebeeld, en zommige Koningen en Magthebbers haar deswee-gen ook met *Hoorens* aan het Hoofd, op hunne Schouw-Penningen lieten Stempelen; (zoo dat ook *Den Hooren* doorgaans een Zinnebeeld van Koningrijken, en Daaden van Vermoogen by de Profeeten en H. Schrijvers was; vergelijkt Apoc. 17:12. met 1 Sam. 2:10. Dan. 7. &c.) alzoo gebeurd het, Dat wanneer een Egte Vrouwe, Overspél begaat, zy daar door haaren Man *Met Hoorens Kroond*; dat is, Magt geeft om haar te Verstooten, jaa te Dooden; als eertijds naar d'Ingevoerde Wetten in swang ging; doch nu by de Bezaadigste Volken is afgeschaft. En dat den Man om geen andere reeden, *De Magt* van Verstootinge, over zijn Vrouwe Krijgd, noch op zig neemen mag, als weegens Overspèl, heeft de Zaligmaaker zelfs klaar Geleerd, Matth. 5:32. Waar van de reeden by Moses te vinden is; naamelijk, Om dat hy, *Yts Schandelijks aan haar Gevonden heeft*, Deut. 24:1. dat is, Dat zy haar Kuysheyd *Schandelijk* Ontbloot heeft. En om dat de Hard-Hertige Joden, de Magt van haare Vrouwen te Verlaaten, ruymer naamen; en al-ligt haar den Scheyd-Brief in de Hand stopten; schoon niets *Schandelijx*, dat is, geen *Overspèl* aan haar gevonden wierd; ziet daarom heeft de Groote Uytlegger van Moses Wet, dit naader bepaald; gelijk uyt der Joden eygen antwoord te zien is, Matth. 19:7. Marc. 10:4. Doch dit hôôpen wy elders breeder uyt-te voeren, en daar toe noch andere reeden, van 't *Opzetten der Hoornen* by-te brengen, ter plaatze daar wy de Dwaalinge, welke *Moses leerd met Hoornen Schilderen*, uyt derzelver eerste Oorsprong zullen naaspooren. En hier slegts in 't voorbygaan aanmerken, Dat zommige Dry voornaame Oorzaaken stellen, waarom een Man zijn Vrouwe Verlaaten mag; als I. Zooze *Een Stinkenden Adem heeft*. II. Zooze *Onbequaam tot de Beslaapinge is*. Ten III. Zooze *Overspeelig is*, en zig met een ander Man *Vermengd*. En dat de Regters zomtijds over meer andere Gevallen te Oordeelen hebben, wyzen haare Boeken en Geding-Rollen uyt. By de Romeynen was onder de Keyser Domitianus, ook de Egt-Scheydinge, om *Oneenigheyd* toegelaaten, gelijk by Plutarchus te zien is; en het is naaderhand tot meer andere zaaken uyt-gerekt. Jaa ten laatsten zoo Gemeen ook den Vrouwen overgelaaten, Dat zy 't zelve tot een Voorregt van Ongestaadigheyd hebben beginnen te misbruyken; gelijk de Digter Juvenalis daar op Schimpende, zeyd;

Waarom van een Overspeelige Vrouw gezeyd word datze den Man Hoorens Op zet?

En zulx uyt de Verklaaringe van de Zaligmaaker waarschijnelijk gemaakt.

Zoo Wast der Vrouwen lust, door een Verzierd Beklag,
Tot d'Agtste Man, ten Vijfsten Herrefts-Dag.

En niet alleen Juvenalis, maar ook zelfs de Groote Seneka wist te zeggen, Dat de

 Vrou-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Vrouwen van zijnen tijd, de Jaaren niet meer naar 't Getal der Borgermeesteren, maar naar haar Verlaatene Mans begonden te tellen. Dat nu ook de Franſzen, *Een Hoorendraager*, COCU, en het *Overſpél*, of d'Onwettige *Handelinge* van een Getrouwde Vrouwe, COCUAGE noemen; is buyten twijffel, om datmen van de Koekoek zeyd, Dat hy weegens zijn Koude Aard, maar Een of Twee Eyeren leyd; en die daar toe ook noch in 't Neſt van de Ringduyf, Leeuwerik, Geelvink, en wel het meeſt in dat van de Gras-Muſch leyd, om dat hy die weegens zijn Verkleumde Natuure, zelfs niet en kan Uytbroeden.

Juda is Roekeloos en Onbedagt in zijn Vonnis over Thamar.

Maar alhoewel'er miſſchien aan te twijffelen zou zijn, of Juda dit harde Dood-Vonnis, volgens zijn eygen Goedvinden, of naar zeeker Gewoonte van die tijd, over Thamar uytgeſprooken heeft; zullen ons nogtans weynige hier in teegen vallen, Dat hy dit niet dan al-te Voorbaarig, en buyten de Maat gedaan heeft. Want hy heeft niet alleen een On-verhoorde Ver-Oordeeld; en die zelfs noch niet eens in zijn Teegenwoordigheyd te-Regte ſtond; maar hy heeft ook in zijn Dood-Vonnis, geen reeden teegens de Vrugt haares Buyks geoeffend, als hy hoorde Datze Swanger was: Het welke teegens alle Menſchelijke Mewaarigheyd aanliep: En het genoeg bekend is, Dat onder alle Bedaarde Volken, de gewoonte was, Dat de Doodſtraffe van een Bevrugte Overſpeelſter, uytgeſteld wierd tot zy Gebaard had. 't Geên Quintilianus in zijn Reedenvoeringe, welkers Opſchrift is, *Swanger-zijnde Overſpeelſter*, heel fraay verklaard heeft. Ook ſtaat de Keyſer Klaudius by Dion Kaſſius, voor een *Barbaar* Gebrandmerkt; om dat hy zig de Hals-Straffe der Swangere Vrouwen, niet en bekreunde uyt-te ſtellen. Zoo dat Juda door zijn Vonnis niet alleen Moeder en Kind; maar ook *Perez* een van de Tweelingen die zy in haaren Buyk droeg, (uyt welke de Meſſias voortkoomen moeſt;) Gedood, en de Geboorte van Kriſtus alzoo zou Vernietigd hebben. 't Geên ons als in de ſcheemering weederom grondveſt, Dat de Zaligmaaker geenzinds door het Beſtél der Voor-Ouderen gevorderd is; als die hier zoo weynig op zijn Oorſprong verdagt waaren. Maar het geene ook hier-en-booven het ſchielijk Vonnis van Juda, weynig Regtveerdigen kan, is dit, Dat het van hem uyt enkel Wraakgierigheyd, teegens Thamar uytgeſprooken is; Jaa moogelijk haar wel daarom heeft willen van-kant hebben, Op datze alzoo niet en zou behoeven aan zijnen Zone Sela ter Vrouwe gegeeven te worden. Waar door hy zig te vooren, by hem zelven genoegzaam Bekommerd had aangeſteld, Gen. 38:11. En dit zoo zijnde, heeft zulx een quaad-aardige Geveynſtheyd, onder ſchijn van yver tot Regtveerdigheyd geweeſt; zoekende door het Bedekken van zijn voorgenoomen Onbillikheyd; zijn eygen Ongelijk te Wreeken. Doch het Blad is haaſt omgekeerd, en het Stuk tot zijn eygen Schande uytgevallen, gelijk de volgdraad der Hiſtorie omſtandelijk toond.

Lijfſtraf van Swangere Vrouwen, om haar Kind uytgeſteld.

Miſſlaagen en quaad gevolg in Judaas Vonnis beſpeurd.

Thamar brengd de Panden van Juda voor den dag en verklaard hem Vader van haar Swangere Buyk. Die ſtrax Overtuygd en Thamar Geregtveerdigt word. Gen. 38:26.

Thamar onder-en-tuſſen tot de Dood-Straf voortgebragt, toeftze niet lang, de Panden voor den dag te haalen, welkze voor de Bloedſchandige Byſlaap van haar Schoon-Vader ontfangen had; Op datze hem Overtuygde en in 't Aangezigt toonde, Dat hy de Man was, door wiens Hoererye zy Beſwangerd was. Ziet daar zeydze; *Bekend doch, Wiens deezen Zegel-Ring, ende deeze Snoeren, en deezen Staf zijn?* Hier ſtond'er Juda dan toe: En ſtrax door de kennelijke Panden van zijn Beloofde Hoeren-Loon, en bewuſtheyd van zijn eygen Daad, Verſchrikt, Bedremmeld en Beſchaamd gemaakt; Barſt hy onder Schuld-bekenninge, in deeze woorden uyt en zeyd; *Zy is Regtveerdiger dan ik; Daarom dat ik haar aan mijnen Zone Sela niet gegeeven hebbe.* Dits voorwaar een wonderlijke Betuyginge; en die veeleer uyt de Schaamagtige Bedwelmdheyd van zijn Overtuygd Gemoed, als naar een Verſtandige bevattinge der zaake gerigt ſcheen. Want op wat maniere heeft Juda doch Thamar konnen Regtveerdiger agten, dan hem zel-

ven;

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

ven; daar immers het Begaane Stuk zoodaanig gefchaapen leyd, Dat niemand ontkennen kan, of de Zonde is veel grooter van dien, welke willens en weetens een Bloedfchandige Beflaapinge doed; (hoedaanig Thamar hier begaan had;) dan van een, die een Houwelijkx-Belofte, door bedriegelijke Tijdwinninge opfchort. Maar het is openbaar, Dat Thamar Weetens, Juda Onweetens, dit onmanierlijke Stuk der Vuyle Begeerte voldaan heeft. Abrabanel heeft twee reeden bygebragt, waar meede hy meend, Dat Juda deeze Thamar heeft konnen Vry-fpreeken: Eerft, Dat al het geene Thamar gedaan heeft, „uyt Voorkennis en Vreeze gedaan is: Haar Oogmerk geveftigt houdende „op het Regt van Swaagerfchap, om aan haaren Afgeftorven Man *Er*, Een „Zaad te Verwekken. Doch Juda heeft haar alleen Beflaapen, tot Verzaa„diging van zijn brandende Wellust; waar door hy zoodaanig Geflingerd is, „Dat hy niet eens onderzogt heeft; met wien hy zig te-Doen maakte: Der„halven heeft Juda, wanneer hy hem zelven die dolfchootige Daad te-bin„nen bragt, met groote billijkheyd, Thamar, *Regtveerdiger dan hem zel„ven* konnen houden. Dit is zijn Eerfte reeden. De Tweede meend hy, is hier „in geleegen; Dat Juda zig zelven tot noch toe, door een flijnx Oordeel „wijs gemaakt had, dat Thamar uyt zijn twee voorgaande Zonen, niet en „had konnen Bevrugt worden; en dat al de gene die haar Befliepen, door „ik weet niet wat voor een Ongelukkig Gefternte, of Quaade Lugt die haar „aankleefde, het Leeven daar by inbrokken moeft; en overzulx ook dit de „Oorzaak van de Dood zijner Zonen was geweeft; waar van hy nu ter-tijd, „Datze van hem zelfs Befwangerd was, een andere Getuygenis daar omtrent „bekoomen, en het teegendeel waar bevonden heeft. Zoo dat Thamar ook „daar in Onfchuldig was; en de Oorzaak des Doods, by zijne Zonen zelfs, „en niet als het Fabeltje zeyd, in haar *Witte Lëever*, geleegen heeft. Dit zeyd Abrabanel; en het is waarlijk niet onvoegzaam bedagt, alhoewel zijn reeden geenzinds de fwaarigheyd der Vraage wegneemen. Want hoe kan Thamar Godvrugtig, of Regtveerdig genoemd worden, welke uyt Juda, die haar Schoon-Vader was, Een Zaad aan haaren eerften Man wilde verwekken, daarze zulx immers, niet zonder een Verfoeyelijke Bloedfchande konde doen? Daar-en-booven blijkt nergens, Datze die meeninge omtrent Juda heeft gehad; als dien Jode fteld, maar het Bewijs in 't Vergeetboek laat. Men kan dan waarfchijnelijker agten, Dat Juda deeze Vrouwe, alleenelijk Eenigzinds *Regtveerdiger*, dat is, voorzeeker deel, minder fchuldig heeft willen houden; om dat hy zelve, zijnen Zone Sela aan haar weygerende, de Eerfte Steen geleyd heeft, waar op de Byval der Mifdaad gegrond is. Invoegen het van bey-kanten waar Blijft, Dat zoo wel Thamar als Juda (wanneermen op den Toe-leg en maniere ziet,) Onregtveerdig zijn geweeft; doch Juda noch Onregtveerdiger, om dat hy de Oorzaake en het Beginzel van die Mifdaad te agten is. Gelijk hy dan ook dus Oordeelende reeds wift, Dat hy een Bloedfchandige Byflaap begaan had; en die zoo-zeer Quaad agte, Dat hy uyt Godsdienftigheyd naaderhand, niet meer in dier-voeren met haar heeft willen te-Doen hebben; gelijk de H. Hiftorie zeyd; *Ende hy en Bekendeze voortaan niet meer*. Aldus is dan Thamar het ftrenge Doodvonnis van Juda ontkoomen, en door een zonderlinge Voorzienigheyd, uyt de Klaauwen van een Wreede Dood Verloft: Want Juda wilde niet Voortvaaren zijn Schoon-Dogter te Verdoemen; dien hy zelfs niet alleen den weg tot Zondigen gebaand; maar die hooggaande Mifdaad insgelijks ook in haar Vleefch voltrokken had. Dat nu ook eenige hier uyt de *Targum* van Jerufalem, en de Verklaaringen die men Ben-Uziël toeëygend, bybrengen; (welke verhaalen dat Thamar door een *Stemme van den Hemel Vry-Gefprooken is;) Dat moogenze met malkander goed-maaken, terwijl het ons ongelooflijk fchijnd, dat deeze Stemme zoodaanig geweeft is, Dat beyde Juda en Thamar, de Schuld is quijtgefcholden. Maar zoo moeten de Joden

Hoe Thamaris konnen Regtveerdiger dan Juda uyt-gekreten worden.

Dat van Abrabanel beantwoord word.

Abrabanels reeden naader overdagt en niet genoegzaam bevonden.

Juda houd zig zelven voornaamelijk Schuldig aan deeze Daad; om dat hy zijn Zone Sela aan Thamar niet gegeeven had.

Gen. 38: 26.

Thamar Vry van Dood-Straf gehouden.

* By de Joden de Dogter des Woords genoemd.

den praaten, om haar Gezeg, een Pluymtjen op-te zetten. Noch vry erger maaken zy 't op het eynde van dit Schand-Tooneel: Want daar Moſes zeyd, Dat Juda naar zijn ontdekte Bloedſchande, *Thamar niet meer en Bekende*; geeven zy de woorden, door een Onbeſchaamde Stoutheyd, een-geheel teegenſtrijdigen draay, en zeggen, Dat Juda door de Hemelze Stemme, d'Onſchuld van Thamar vernoomen hebbende, daar uyt Vrymoedigheyd ontfangen heeft, om zelfs een Houwelijk met haar te voltrekken; gelijk geſchied is, zooze zeggen. Waar toe zy dan zelfs ook de woorden in een Omgekeerden zin opneemen, als of'er ſtond; *Hy heeft niet Opgehouden haar te Bekennen.* 't Geên Rabbi Bechai *in Bereſchit*, op deeze wijs Verklaard; *Hy heeftze voortaan niet meer Bekend*: (dat is,) *Naar dat hy het Bevél van 't Menſchelijk Geſlagt te Vermeenigvuldigen, aan haar voldaan had*; *alhoewelze hem te zijner-tijd Geoorloft was. Ook is 't zoo, Dat eenige die woorden, in deezen Zin neemen*; Hy heeft niet Opgehouden. Dat is, *Zy is hem Geoorloft geweeſt, gelijk een Huysvrouwe die hem van Godt gegeeven was.* Welk gevoelen, hoe Vies en Ongerijmd het ook ymand mag voorkoomen, nogtans ook zijn Beſchermers onder de Kriſtenen gevonden heeft. Onder deeze heeft Heydeggerus, een Staal uyt zeeker Schrijver bygebragt, die eertijds een Abt der Eremiten was: Welke in zijn Bedenkingen over 't Bedrijf van Thamar, duſdaanig Schrijft. *In deeze Geheymenis, was het noodzaakelijk, Dat Juda de Vuyle Beweeginge, die alleen door de Begeerlijkheyd des Vleeſch geſchied was, Vrywillig door een andere die Eerlijker was, Verbeeterde en uytwiſte*; *naamelijk door een Heylig Houwelijk. Op dat Thamar de Schoon-Dogter van Juda, tot Vertrooſtinge van haare Droefheyd dieze gehad heeft, tot in Eeuwigheyd een Eerwaarde Moeder bleef*, &c. *Daarom beelden wy ons vaſtelijk in, Dat op dezelve uure wanneer de opgeëyſte Moeder voor den Regter-Stoel verſcheenen is, zy door Goddelijke Ingeevinge van Juda is ten Houwelijk genoomen: Even als of hy door Beſchaamdheyd der Overtuyginge geneepen, zig genoodzaakt vond, de Schande aldus uyt-te wiſſchen.* Die dit alzoo Schrijven, meenen ongetwijffeld, heul genoeg by de Joden gevonden te hebben; naardien zy zoodaanige Houwelijken, voor de Inſtellinge der Wet, t'eenemaal Geoorloft agten. Waar van dan ook zelfs den Grooten Seldenus, niet heel Vies ſchijnd te zijn; wanneer hy uyt Num. 11:25. poogt te Bewijzen; Dat het woord יספו, meeſtdeels, *Byvoegen*, en zomtijds, *Aflaaten*, en *Onthouden* beteekend. Te weeten op die plaatze, alwaar Moſes de LXX Oudſten tot zijn Meedehulpers verkoozen hebbende, zeyd; *Ende het is geſchied, als de Geeſt op haar Ruſtede, dat zy Profeteerden, maar daar naar niet meer.* Dus Vertaalen het onze Overzetters. Doch de Gemeene Latijnze zet; *En zy hebben voortaan niet Opgehouden.* Of gelijk onze * Kantteekeninge, tot een andere moogelijke Zingeevinge by-brengd; *Ende en hielden niet op.* Hoedaanig het meede van Onkelos en Ben-Uziël Vertaald word. En nogtans hebben het de LXX Overzetters, anders opgenoomen, zeggende; *En zy * hebben daar niet meer bygedaan.* Maar naardien ons de Taalkundigers, met wien wy ons hier beraaden hebben, wijs-maaken, Dat de Zin in een *Naarlaatende*, of *Ophoudende* meeninge moet opgenoomen worden; zullen onze Overzetters regt, en de Kantteekenaars wel verklaard hebben. Waar toe, op datze niet en mogten ſchijnen alleen te ſtaan, wy de Uytlegginge van Kajetanus met andere, hier beknopt willen byſtellen. Hy zelve voor-af gezeyd hebbende, *Dat d'Hebreeuwſe Text, vlak teegens de * Gemeene Latijnze Vertaalinge aangekant leyd*; vaart aldus voort: *Want daar word zeekerlijk gezeyd*; En zy hebben niet Bygedaan. *Derhalven geeven die woorden te kennen*, Datze wel voor-eerſt Geprofeteerd hebben, maar naar die tijd niet meer. *Invoegen dit alzoo aangeteekend ſchijnd, om te kennen te geeven, Dat aan haar de Geeſt gegeeven was, niet om daar door tot Profeeten geſteld te worden, maar op dat haar dit te dier-tijd, tot een gevoe-*

De Joden willen dat Juda zijn Schoon-Dogter Thamar, naar deezen tot zijn Vrouw genoomen heeft.

Welk gevoelen ook van zommige Kriſtenen aangenoomen is.

En zelfs van den Grooten Seldenus waarſchijnelijk gehouden.

Num. 11: 25, 26.

* Die het egter met den voorgaanden Zin haarder Overzetting ſchijnen te houden.

* Of hadden.

Die van de LXX Overzetters en andere wederſprooken word.

* Welke Num. 11: 25. leeſt; En zy hebben voortaan niet opgehouden.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

*voelig teeken zou zijn, om haar te verzeekeren datze den Geest Gods ont-
fangen hadden, om de Gemoederen des te Verstandelijker te Regeeren.* Dit zeyd
Kajetanus. En verscheeld daar in heel weynig van onze Uytleggers; die daar op
dusdaanig aanteekenen. *Zy en Profeteerden naaderhand niet meer, om dat
dit Zigtbaar Teeken voor eens genoeg was, om in den Dienst waar toe zy
Beroepen waaren, by haar zelven verzeekerd te zijn; en voor het Volk be-
vestigd te worden. Gelijk ook daar naar aan Saul geschied is*, 1 Sam. 10:6,
10,13. En dat het de Oude Hebreën eertijds ook even-zoo verstaan hebben;
word van Kimchius, in zijn Verhandelinge *Der Wortelwoorden* bevestigd.
Maar indien wy op zoo veel Getuygen, eens tot Juda en Thamar weederkee-
ren, zal ons niet langer te twijffelen staan, Of de meeninge die wy tot hier-
toe beschermd hebben, kan stand houden: Naardien wy ons hier door ook
noch meenen gedekt te vinden, Dat Juda zijn Schoon-Dogter Thamar; zon-
der openbaare Misdaad en verdubbeling der Schandvlek, niet en heeft kon-
nen Trouwen; naar dat hy reeds zelfs Bekend had, Dat hy te vooren daar
meede, Bloedschandelijk Geboeleerd had.

Ziet de Kantteekening op Num. 11: 25.

Besluyt dat Juda Thamar niet en heeft konnen noch moogen Trouwen.

Maar gelijk de Bevrugtinge van Thamar zeldzaam bygekoomen was; al-
zoo is ook de Baaringe, waar inze Tweelingen ter Weereld bragt, Gedenk-
waardig en wonderlijk. Want de Baarens-nood haar op het Lijf koomen-
de, heeft een van die Twee Gebroedertjes, zijn Hand Uytgesteeken, Voor dat
den anderen te voorschijn quam. Maar als de Vroed-Vrouwe zag, dat zulx tee-
gen de gewoonte van Makkelijk Baaren aanliep, heeftze een * Scharlaaken
Draad aan d'uytgesteeken Hand gebonden, op dat daar aan mogte Onder-
scheyden worden, wie van beyde, d'eerste Hand tot de Geboorte uytgestee-
ken had. Welk Gaaren-Snoer zy moogelijk nam van 't geene daar by de hand
was, om naar de Geboorte, de Navel-Streng af-te binden. Waar toe in de
Oude tijd, gemeenlijk *Roode Karmozijne* draaden gebruykt wierden, om dat-
ze die Verwe, een zoort van Geneeskragt toeschreeven. Gelijk het dan ook
noch in Vrankrijk gebeurd, Dat de Vrouwen Kleen-gekorven Karmozijne
Draaden, voor de Quaalen der Lijfmoeder Inneemen. In Holland neemdmen
tot het Navel-binden Wit Getwernd Gaaren. In Vrankrijk Kennippe Draaden,
Vier of Vijf dubbel, te beyder-eynde geknoopt, op dat de eynden niet van mal-
kanderen wykende, de Bindinge door haapering vertraagen zouden. Want
het schijnd dat een knaphandige geswindheyd, zeer-wel by dit werk past;
en ook van alle Genees-Meesters aanbevoolen word. Als dan dit Geteeken-
de Schaap, *Zijn Hand weeder introk*, (zijnde moogelijk daar toe van de
Vroedvrouw geholpen, gelijk in alzulke * Geboort-aanbiedingen gemeenelijk
haar werk is:) is den Tweeden Eerst te voorschijn gekoomen. Den welken
Gebooren zijnde, is hem den Naam * PEREZ, dat is, *Doorbreekinge*, of
Scheuringe gegeeven; want Thamar zeyde, *Hoe zijd gy Doorgebrooken?
Op u is de Breuke.* Naamelijk, dewijl hy zijn *Agter-Geboorte*, door een Ge-
weldige Breuke voorgekoomen en zijn Jonge Broertje zoo veel hy kon, had
aangepakt. Strax is ook den tweeden, welk eerst zijn Hand Uytgesteeken
had, en met den Rooden Draad Geteekend was, Uytgekoomen; welkers
Naam van zijn Moeder, ZERAH, dat is, *Opgaan*, of *Oprijzen*, genoemd wierd;
om dat hy hem eerst had laaten zien in de Geboorte; en alzoo *Eerst had
behooren Op-te gaan*, of *Gebooren* worden. Dat de Worsteling deezer Jon-
ge Wigters, aan Thamar een lastige Geboorte verschaft heeft, (zoo dat zy
het Smertelijk en Hard had,) daar aan schijndmen niet te moogen twijffe-
len, Ook hier aan niet, Dat zulx zoo wel aan Juda als aan Thamar, een
naader Overdenken van beyder Misdaad, ingeboezemd heeft; en nogtans
hebbenze daar in, de Ontfermende Goedheyd Gods konnen Roemen; Dat
Moeder en Kinderen, door dit Onweeder heenen gesleept; by 't Leeven ge-
houden wierden. Doch geen Wonder is hier in 't Byzonder, daar alles Won-
derlijk is. Want dat Abrabanel hier voor heel zeldzaam opneemd, Dat uyt

Thamar is ook wonderlijk in haar Kinderbaaren geweest.

* Dat is een Roode Karmozijnen Draad, of Snoertje.

Karmozijne Draaden goed teegen de Quaalen der Lijfmoeder.

Gen. 38: 29.

* Ziet Moriceau van 't Natuurlijk Baaren. 11de Boek Kap. XIX.

* In 't Euangelium PHARES genoemd.

Thamar noemd haar Tweeden Zoon Zerah.

eene Byslaap, Twee Kinderen teffens te voorschijn koomen; schijnd weynig om 't Lijf te hebben. Maar indien het ons lust hier omtrent een Aanmerkinge te doen; zoumen dit niet onvoegzaam als wat Wonders moogen agten; Dat het Zoontje, welke de Hand eerst uytgesteeken had, dezelve wederom ingetrokken, en daar door plaats verschaft heeft, Op dat zijnen Broeder, welke Godt tot een Hooft van dat Geslagte had Voorbeschikt, (en uyt welke de Messias moest Gebooren worden,) Voor hem zou in de Weereld verschijnen. Dat is, gelijk Junius zeer fraay aanmerkt; Godt heeft in deeze Zaak, aan het Heylige Zaad, ook zelfs het Regt der Eerste-Geboorte willen bezorgen, dat anders teegen d'Ordeninge der Natuure scheen te zullen aanloopen. En niet alleen deezen Man, met de meeste onder de Kristenen, maar ook Abrabanel, heeft de Geheymenis, Van dat de Messias uyt de Eerst-Gebooren zou te voorschijn koomen, genoegzaam aangemerkt, wanneer hy'er aldus van spreekt: *Uyt het verhaal der H. Schrift blijkt, Dat de byzondere Voorzienigheyd Gods, omtrent de Geboorte van* Perez *gewaakt heeft; Op dat hy Eerst-Gebooren wierd: Breekende en Scheurende de Baarmoeder zijn'er Moeder, dewijl uyt hem het Koningrijk van David moest te voorschijn koomen, uyt welken Messias de Koning zou Gebooren worden.* Doch hier by zullen wy het laaten; naardienwe buyten ons voorneemen, al meer dan te-lang, over Juda zijn beezig geweest. Gelijk dan ook al 't geên wy verder van Judaâs Daaden te zeggen hebben, van weegen de zaamenloop der H. Historie, in 't Leeven van Josef zal afgedaan worden. Rest dan hier alleen noch 't Geslagt van Juda, in zijne Zonen te bezien: En alsdan in Orden te spreeken van DAN, Jakobs Vijfde Zoon, uyt Bilha de Dienstmaagd van Rachel Gebooren. Voor welker Ontfankenis en Geboorte, wy nogtans het Ongeduld, welke Rachel over haare Onvrugtbaarheyd betoonde, de voortogt zullen geeven, naardien zy, als de Wettige Vrouwe van Jakob, die Eere wel waardig is.

d'Eerste-Geboorte bezorgd aan de Stam-Vader uyt welke de Messias moest Gebooren worden. Matth. 1: 3. Ruth. 4: 18. Luc. 3: 33.

Fraaye aanmerking van Abrabanel over d'eerst-Geboorte van Perez.

Vijf Zonen van Juda.

Het Geslagte van Juda, word ons Genesis 46:12. in Vijf Zonen Beschreeven: Te weeten *Er*, *Onan*, *Sela*, *Perez* en *Zerah*. Doch *Er* en *Onan*, zijn in Kanaan Gestorven, en alzoo met Jakob niet naar Egipten afgetrokken. ziet Num. 26: 19, 20. 1 Kron. 2: 3, 4, 5. En alhoewel daar klaar genoeg te leezen staat; *Alle de Zonen van Juda waaren Vijf*. Waar onder hem drye uyt de Dogter *Sua*, de Kanaanitise Gebooren zijn; willen de Joden egter, Dat hy *Zes Zonen* gehad heeft; waar van'er de Dogter Sua, Viere ter Weereld bragt. Want aldus luyd het Verhaal, dat wy in de Joodse Beschrijvinge van 't H. Land vinden: JUDA de Vierde Zoon van Jakob uyt Lea, is Ge„ booren, wanneer zijn Vader 87 Jaar Out was. 10 Jaaren Oud zijnde, is hy met „ zijn Vader uyt Mesopotamien gekeerd; en 21 Jaar Oud zijnde, is Josef aan „ de Ismaëliten Verkogt: In het zelve Jaar heeft hy in de Stadt *Adullam*, „ de Dogter van een Edel-Gebooren Kanaanyt met Naamen *Sua* Getrouwd, „ welke genoemd was *Halitha*. By dewelke hy *Vier Zonen* Gewonnen heeft; „ en by Thamar de Dogter van *Elam* des Zoons Sems, *Twee*; met dewelke „ hy in 't 43ste Jaar zijns Ouderdoms naar Egipten getrokken is: Daar hy „ naar 86 Jaaren Inwoonings, in 't 129ste Jaar zijns Levens, (dat is in 't 15de „ Jaar naar Josefs Dood) Gestorven is. Van waar zijn Gebeente naar Ka„ naan gevoerd, en in zeekere Stadt omtrent Bethlehem Begraaven is. Ju„ da is uyt Dry van de voornoemde Zonen, zoo Vermeenigvuldigt, Dat zy, „ naar 210 Jaaren Slavernye in Egipten; tot 74600 Weerbaare Mannen uyt„ gedeegen zijn; gelijk in de Tellinge voor Sinai blijkt, Num. 1:27. en zijn „ naar 38 Jaaren, met 76500 Man; Kanaan Ingetrokken, als te zien is Num. „ 26: 22. En naardien het Geslagte van Juda byzonder Groot was, heeft die „ Stamme ook een Groot Deel in 't Beloofde Land gekreegen; waar van zy „ naderhand, een gedeelte aan 't Geslagte van Simeon en Dan heeft over„ gelaaten, vergelijkt hier Josua 15: 1-13 met Kap. 19. Het Landgewest dat

Van de Joden op Zes gebragt.

De Stamme Juda alleen uyt Dry Zonen Vermeenigvuldigt.

Juda

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

„Juda ten Deel viel, lag ten Westen van de Doode-Zee, tot aan 't Gebergte „JUDA. En alhoewel deeze Landstreek weynig Water had, wasse nogtans „zeer Vrugtbaar in Boter, Wijn en Tarwe. Als meede in Overvloed van al-„le andere Vrugten. Zulx de Wijn daar zoo Overvloegdig geperst wierd, „Dat'er veelzinds de Kleederen, als met Water, meede Gewassen wierden. „En alhoewel de H. Schrift zig dikmaals van deeze Spreekwijze bediend, „om de Vrugtbaarheyd van Kanaan af-te Schilderen; (*Een Land Vloeyende „van Melk en Honing*). Kan zulx ook eygentlijk en naar de Letter verstaan „worden; naardien het Vee daar zoo Overvloedig Melk gaf; Datze dik-„maals uyt haare Uyers langs de Velden Stroomde. Gelijk dan ook de Palm-„Boomen, zoo grooten meenigte van Honing uytleveerden; Dat dezelve langs „de Takken op de Aarde Vloeyde. Dus verre die Joodse Beschrijvinge. Dat nu 1 Kron. 2:3,4. 't Geslagt-Register van Juda, eerst Beschreeven word, (daar niet Hy, maar Ruben, d'Eerst-Gebooren was;) geschied, om dat hy het voornaamste Voorregt der Eerst-Geboorte, door Instellinge verkreegen had, die Jakob uyt Gods Naam gedaan heeft. Naamelijk de *Heerschappye* over zijne Broederen, die in de Bezittinge van de Koninglijke Waardigheyd zou bestaan, gelijkwe uyt Gen. 49: 8. ontwaar worden. Waar uyt wy desselfs Uytneemendheyd korts hier naar, ook hier in byzonderlijk zullen zien Uytmunten, Dat de *Messias* uyt hem stond Gebooren te worden. Waar toe het hier niet ondienstig is aan-te merken dat 1 Kron. 3. het Geslagte van David en der Koningen van Juda Beschreeven word. En zoo wy met zommige fraaye Godsgeleerde Raadpleegden; Wat doch de Zegenspreeking van Moses inhoud, als hy Deut. 33:7. over Juda Bid; *Dat Godt zijne Stemme hoore, en hem weeder brenge tot zijn Volk?* Zy zouden antwoorden, Dat als Juda zou Bidden om Overwinninge; hy dan Behouden uyt den Kryg, en met Zegenpraal mogt weederkeeren. Of naar het Geestelijke, is Juda hier een Voorbeeld van de Verkoorene uyt de Wederspannige Joden; Voor welke Moses Bid, Dat Godt haar *Weederbrenge* tot de meede-Erfgenaamen der Genaade, die onder de Volken Verstrooyt waaren; en alzoo tot Een Volk Verzaamele; naardien men niet en leest dat dit in Juda Vervuld is. Moses voegd 'er by; *Zijne Handen moeten hem Genoegzaam zijn, en zijd gy* (hem) *eene Hulpe teegen zijne Vyanden.* Of als andere Vertaalen; *Word gy zijne Hand, zijn Voorstander en Hulpe teegen zijne Vyanden.* Dat is; Geeft hem genoegzaame Dapperheyd en Kragt, om teegen zijne Vyanden te bestaan. Of gelijk eenige in de voorgemelde Geestelijke Zin zeggen; Dat Godt hem Beschermen wil door zijn Woord en Geest; hem ondersteunende in alle zijne Vervolgingen, en zijne Vyanden onder zijne Voeten werpen. En zoo agt Burmannus, Dat de Overblijfzelen der Kerke, de Stamme Juda gelijk-geworden zijn; zoo in den Naam als *Belyders* zijnde; als in de Overwinninge die de Stamme Juda hadde, aan welk het Rijk en de Overwinninge der Vyanden belooft was.

Aanmerkinge over de Voortreffelijkheyd der Stamme Juda.

Als dan Rachel zag, Dat Lea haaren Man nu reeds Vader van Vier Zonen gemaakt had, en zy tot noch toe, Onvrugtbaar gebleeven was, isse niet alleen door Droefheyd Mistroostig over haar zelven geworden, maar ook zoodaanig door Nydigheyd over 't Geluk van haare Zuster gaande geworden, Dat zy haar Gemoed niet langer konnende bedwingen, ten laatsten in deeze Onverduldige woorden, teegens de Goede Vader Jakob uytgevallen is, en Gezeyd heeft; *Geeft my Kinderen, of indien niet, Zoo ben ik Dood;* Gen. 30:1. Zoo spreektze en zoo driftig bevoeldze haar zelven, in deeze haare heevigheyd. Waar toe haar de Knaagende Nyd en Afgunst, zoodaanig porde, Datze scheen daar aan te zullen Sterven; *Want de Nyd is een Verrottinge der Beenderen, maar een Gezond Hert, het Leeven des Vleesch,* Prov. 14:30. En nogtans heeftze Naazaaten genoeg agtergelaaten, die deeze Ongelaatenheyd, in aller-manieren zoeken te Bedaaren. Naamelijk de

Rachel Nydig over haar Zuster Lea, houd by Jakob aan om Kinderen.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Joden, welke voorgeeven dat Rachel in deês Onbezuysde uytval, alleen Gebeeden heeft, Dat haar Kinderen mogten gegeeven worden. Te weeten in dien zin; Dat Jakob die van Godt door het Gebed verkrijgen zou. Dus verstaan 't de Joden. Maar indien zulx met de waarheyd over-een komd, heeft Jakob voorzeeker geen reeden gehad, over de Driftige Begeerte van Rachel, zoo-zeer gesteurd te zijn, als wy uyt zijn Antwoord ontwaar worden, Dat hy geweest is. Want die vindmen by Moses zoodaanig ingesteld, datze opentlijk aanwijst, Dat Rachel even op die wijze van Jakob Kinderen begeerd heeft, als ofze in zijne Magt stonden; en dat het slegts aan de Betaalinge van zijn Goedwilligheyd haperde. Het geên zy zoodaanig hard aandringd; Dat zoo haar zulx langer onthouden word, zy het met de Dood bezuuren zal. De Geleerde Mannen die dit Geval aandagtelijk overwoogen hebben, zijn van Gedagten, Dat wanneer deeze Hôôpelooze Rachel zeyd; *Indien niet zoo Sterf ik*, of *Ik ben Dood*. Zulx met groote welvoegzaamheyd, in een Tweederley Meeninge kan opgenoomen worden. Want zy heeft daar meede willen zeggen; Dat by-aldienze zonder Kinderen bleef; zulx haar in het toekoomende, Zoo swaar zou vallen, Datze van Droefheyd voor haare tijd zou Sterven: Dewijl de Onvrugtbaarheyd der Vrouwen, byzonderlijk in die tijd, uyt Geloof en Erfgerugt der Belofte aan Abraham gedaan, een Groote Veragtinge was, en als een Schandaal, den Vrouwen aankleefde; en derhalven de Wijven, die Kittig naar Kinderen waaren, een byzondere smerte aandeed. Behalven noch, Dat de Natuurlijke Begeerte om te Ontfangen, de Baarmoeder, zommige Vrouwen ook tot zoo grooten Onbezuystheyd kan doen uytbarsten, Dat de Geneesmeesters duske Overvallen, niet alleen onder de Ziekten der Vrouwen geteld, maar ook met de Naam van *Dolle Moeder* Gedoopt hebben: Naardien zelfs d'Eerlijkste Vrouwen hier van behebd, haar niet zelden als Raazende Menschen aanstellen, en niet dan Onkuysse woorden spreeken, en Oneerlijke Gebaarden maaken, die zy anders nooyt Denken noch openbaar Doen zouden. En of niet ten minsten ook eenige Natuurlijke begeerte deeze Rachel, in haar Duldelooze Kinderloosheyd verzeld heeft, hoeft men niet Onbedenkelijk te houden; dewijl Godt den Mensche alzoo gemaakt heeft, Dat hem deeze Begeerte eygen zy: Jaa ook de Vrouwe in 't byzonder heeft toe-geëygend, als hy Zeyde, *Tot uwen Man zal uwe Begeerte zijn*, Gen. 3: 16. En voor zoo-veel die Begeerte gereguleerd blijft, kan dezelve dan ook niets Zondig aan zig hebben; naardien zy tot de Ingestelde Natuure behoord. Want of wel dit van de Uytleggers, op de Gehoorzaame Onderwerpinge der Vrouwe aan den Man gepast word; schijnd hen zulx veel-meer uyt een gewaande Eerbaarheyd, als uyt de waare reeden overgekoomen te zijn: Let slegts op de zaamenhang, en 't zal u niet anders toeschijnen, als of daar Gezeyd wierd; *Al is 't Dat gy met Smerte zuld Kinderen Baaren, zal u Begeerte egter tot den Man zijn.* En zeeker, zoo het de Natuurlijke Begeerte niet en deêd, het is te denken, Dat veele Eerbaare Vrouwen, nooyt de Schaamte zoo verre zouden willen afleggen, als hier toe vereyst word: Veel-min de last van het Kinder-draagen, en de Smerte van Baaren uytstaan; die dikmaal met Gevaar van 't Leeven verzeld gaat; gelijk deeze Rachel zelve ook noch te-Beurt viel, in 't Kraamen van Benjamin, Gen. 35: 17, 18. Waarom Medéa by den Digter Euripides zeyd; Liever Drywerf met den Schild in 't Gevegt te staan, dan eens te Baaren. Doch hier schijnd de Wijsheyd des Scheppers gewaakt te hebben; zoo dat hy den Vrouwen deswegen, een dubbel Vermaak in d'Omhelzinge des Mans, en d'Ontfanginge ter Bevrugtiginge heeft meedegedeeld. En hoedaanig ook deeze Naatuurlijke Begeerte haar rol in Jakobs Wijven gespeeld heeft, hebben wy nu reeds uyt Gen. XXIX. en XXX. vernoomen: En zy komd ons hier weeder in Rachel te vooren; welkers woorden; *Geeft my Kinderen*, of zoo niet, *Zoo ben ik Dood*, ook deeze meeninge konnen gehad

Onbetaamelijke Eysch van Rachel, aan Jakob, om Kinderen te Baaren.

Die van Droefheyd over haar Kinderloosheyd scheen te Sterven.

Wat de Vrouwen onder het O. Testament zoo Begeerig naar Kinderen maakte.

En wat daar toe ook de Natuurlijke Begeerte heeft konnen teweeg brengen.

Aanmerking over Gen. 3: 16.

had hebben; *Zoo ik zonder Kinderen Sterf, zal mÿne Gedagtenis, geheel-en-al Uytſterven; en ik zal t'eenemaal onder de Moeder-Vrouwen van het Zaad Abrahams Vergeeten worden.* Want de Ouders Leeven in haare Kinderen; doch het teegendeel vind'er plaats, wanneerze Kinderloos in 't Graf daalen.

Andere Zingeving aan Rachels woorden.

Waar van daan dan ook by de Hebreën, deeze Spreekwijze op de baan gekoomen is; *Die geene Naakoomelingen heeft, is den Dooden gelÿk geworden.* Maar niet teegenſtaande beyde deeze Bevattingen een goeden Zin geeven; ſchijnd het Rachel nogtans zoo verſtaan te hebben, Dat de Spijt van zonder Kinderen te blijven, haar aan een Ontijdige Dood zal helpen. Waar toe veel geholpen heeft, te gedenken, Dat aan Jakobs Zaad, het Land Kanaans was toegezeyd; en Moeder van zulke Doorlugtige Erfgenaamen te zijn; ſcheen haar waarlijk niet yts gerings. Jakob onder-en-tuſſen, door dusken Verwijt-agtigen Klagte van zijn Wijf, tot ſpreeken getergt; antwoord, (alhoewel zoo 't ſchijnd, niet zonder billijke Gramſchap;) indeezer-voegen, en zeyd; *Ben ik dan in plaatze van Godt, die des Buyks Vrugt van u geweerd heeft?*

Gen. 30:2. Jakob over Rachels Klagte vergramd, wijſt haar naar de Hulpe Gods, opdatze Kinderen Gewinnen mogt.

Aldus ſnaauwd de Godvrugtige Man zijn Rachel toe, dien hy zelfs meer als behoorlijk was, Beminde; om dat hem de Spijtige uytval van deeze Verdwaalde Vrouwe, zoo veel ſwaarder te verdouwen viel, als zy de Gaave, die alleen van Godt vergund word; teegens den wille des Hemels; van haar Man, als zijn eygen bedrijf afvorderde: Niet denkende dat de Baarmoeder te Openen, alleen in Gods Hand was: Waar van immers de Joden zoo veel weeten te zeggen: En Rachel had moeten door 't Gebed zoeken: Gelijk de Kaldeëſe Uytbreyder, de woorden van Jakob, *Ben ik in plaatze van Godt*, daarom ook deeze meeninge geeft; *Vraagd gy my om Kinderen? En zoud gy om dezelve Godt niet Vraagen?* Terwijl dan Rachel door de Beſtraffinge van haar Man, aan 't bedaaren raakte, bedagtze een ander middel, waar door zy niet alleen ten minſten door *Kind-Aanneeminge*, den Eer-Naam van *Moeder* kon deelagtig worden; maar waar door zy onzes-agtens, genoegzaam ſchemeragtig aanwijſt, Dat haar Ongeduldig gedrag, niet zoo-zeer voortquam uyt een krielige drift der Teel-zugt, (die in de Vrouwen zomtijds zeer hoog kan loopen,) als wel uyt een enkele Begeerte van Erfgenaamen, die Deelgenooten der Beloſte mogten zijn; en zy haar Trooſten mogt, ook daar toe een Waardige Moeder geagt te weezen.

Rachel leyd toe om uyt haar Dienſtmaagd Bilha Kinderen te Winnen en alzoo Moeder door aanneeming te worden.

Maar wat doetze dan in deeze Kinderlooze bedremmeldheyd? Buyten twijfel hadze van haar Man wel gehoord; hoedaanig Sara Onvrugtbaar zijnde; haare Dienſtmaagd Hagar, aan Abraham Onderleyd had. En dit Voorbeeld willende naarvolgen, praatze ten laatſten haare Dienſtmaagd Bilha, den Man aan; waar toe zy hem aldus aanſpreekt: *Ziet*, zeydze, *Daar is mÿne Dienſtmaagd Bilha, gaat tot haar In, dat zy op mÿne Knyen Baare, ende ik ook uyt haar Gebouwd worde.*

Gen. 30:3

Andere Leezen; *En ik zal ook Zonen uyt haar hebben.* Doch de Kaldeeſze Overzetter zeyd; *Op datze Baare en ik zal de Voedſter zÿn.* Als of Rachel zeyde; *De Zone dieze Baaren zal, zal ik op mÿn Schoot neêmen, en hem Opvoeden als mÿn eygen Kind.* Jakob de begeerte van zijn Vrouwe zoekende te ſtreelen, heeft haare Beede met zoo veel bedaardheyd voldaan, Dat alzinds bleek; dat hem de teedere Liefde met welk hy Rachel Beminde, hier toe, veel-meer aanporde, dan de Welluſt om Bilha te Beſlaapen. Alhoewel uyt het Voorbeeld van Sara aan Abraham gepleegd, niet heel duyſter te zien is; Dat deeze Daad, al meede niet geheel vry van Schuld is: En dat men de laatſte, door de eerſte genoeg verklaaren kan.

Bilha Rachels Dienſtmaagd van Jakob Beſlaapen, Baard hem Twee Zonen d'een naa d'andere.

Bilha onder-en-tuſſen van Jakob Beſlaapen, en Beſwangerd, heeft hem d'een naar de andere, Twee Zonen Gebaard, *Dan* en *Naphtali*. Van welke wy op de rye, alleen te zeggen hebben; Dat de Zone DAN, uyt Bilha Gebooren, de Vijfde van Jakobs Kinderen is geweeſt. Doch gelijk Rachel, deeze Dienſtmaagd haar Man ſlegts *Te-Leen* had onderleyd, op datze Kinderen daar uyt Ontfing; alzoo eygendze deezen Eerſt-Gebooren ook

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Van welke Rachel den eersten DAN *noemd.*

haar-zelven toe: En zeyd in de verklaaringe van zijn Naam; *Godt heeft my Gerigt, en ook mijne Stemme Verhoord; zoo dat hy my eenen Zone gegeeven heeft.* Zoo sprakze; *En noemde daarom zijnen Naame* DAN; dat is, die een *Zaake Uytvoerd, Regt wijst*, of *Gerigte Oeffend.* (vergelijkt Gen. 49:16, 17. waar van hier naar,) Even als ofze zeggen wou; Hy heeft my Verzeekeringe gedaan, en my Verlost van de Smaadheyd der Onvrugtbaarheyd. Dit eene is waarlijk prijsselijk in Rachel, Datze de Verkrijginge van deezen Zoon, aan Godt Opdraagd; maar de rest van haare woorden, schijnen een Geurtje van Wraakgierigheyd, teegens haar Zuster Lea te hebben.

Van DAN *word ons maar een Zoon opgeteld.*

Van *Dan* word ons Gen. 46:23. maar eenen Zone, met Naamen *Chusim*, opgeteld: Welken hy, naar het zeggen der Joden, uyt zijn Wijf *Ephelath*, de Dogter van *Hamudan*, des Zoons Moabs, gewonnen heeft, kort naar dat Josef Verkogt was. Desselfs Geslagte is uyt dit eene Mensch, zoo-zeer Vermeenigvuldigt, Dat zijn Stamme in de Uyttogt, 62700 Man voor Sinai uytleeverde. En is naar 't volvoeren der Veertig-Jaarige Reyze, met 64400, Strijdbaare Mannen, Kanaan ingetrokken, vergelijkt Num. 1:39. met Kap. 26:43. Dat nu Moses van DAN zeyd; *Dat hy een Jonge Leeuw is, en dat hy* (als) *uyt Basan zal voortspringen*, Deut. 33:22. daar van magmen een Proefstuk in een gedeelte zijner Kinderen zien, die noch geen Erfdeel hadden, Judic. 18. waar heenen ons de Rigtdraad der Historie, te zijner tijd geleyden zal, op datwe bezien, hoedaanigen Afgodendienst, zy binnen de Stadt Laïs, (die zy Ingenoomen en naar den Naam haares Vaders *Dan* genoemd hebben,) opgeregt en tot een grondvest geleyd hebben, op welke naaderhand Jeroboam, een van zijne Kalveren, niet heel ongelijk misschien aan de Cherubinen, geplant heeft, 1 Kon. 12:28, 29.

Nephthali de tweede Zoon uyt Bilha Gebooren.

Verder schijnd'er uyt Gen. 30:7. niet anders te blijken, of *Naphtali*, is zijn Broeder *Dan*, uyt dezelve Moeder kort gevolgd; tot welkers Naam-Digting, de H. Histori-Schrijver, Rachel, aldus spreekende invoerd: *Ik hebbe Worstelingen Gods, met mijne Zuster Geworsteld, ook heb ik de Overhand gehad: Ende zy noemde zijnen Naame*, NAPHTALI, dat is, *Worstelaar*, of *Een Zone van mijne Worstelinge*, Gen. 30:8.

Verscheyde meeningen over Rachels Naamdigting met welkze haar tweede Zoon uyt Bilha NAPHTHALI *noemd.*

Alwaar de Gemeene Latijnze Overzettinge zeyd, *De Heere heeft my mijne Zuster gelijk gemaakt.* En de LXX Overzetters, *Godt heeft my geholpen; en ik ben vergeleeken by mijne Zuster.* De Griekse Helenisten hebben anders gezet; te weeten: *Godt heeft my ook Aangenoomen, en ik heb Geworsteld met mijne Zuster, maar heb overmogt.* De *Targum* van Onkelos, heeft noch anders, en vry breedspraakelijker: *Godt heeft mijn Gebed Aangenoomen, als ik hem Aangeroepen heb, Op dat ik mogt eenen Zone krijgen, als mijn Oudste Zuster, het welke hy my eenigzinds vergund heeft.* En uyt d'Arabise Vertaalinge brengdmen ons deezen zin voor den dag: *Ik hebbe neevens mijne Zuster Barmhertigheyd verkreegen.* Doch daar word van de Taalzifters geoordeeld, Dat het de Syrisze Overzetter beeter heeft afgedaan, als hy zet; *Ik hebbe met mijn Zuster Getwist*; naardien het Hebreeuwse woord, נפתל NAPHTAL, een *Worstelinge*, of *Pooginge* beteekend: Want gelijk de Worstelaars de Lêeden en heel 't Lichaam Vringen en Buygen; alzoo schijnd dit woord, van een ander, Dat de beteekenis van *Omwringen* heeft, afgeleyd. En alzoo heeft meede Josefus *Naphtali*, uyt deeze Oorzaak, *Verstandig* en *Kloek* genoemd, om dat zijne Moeder, als door de Worstel-konst, met de Vrugtbaarheyd van haar Zuster gevogten heeft.

Vier Zonen van Naphthali geteld.

Genesis 46:24. worden Vier Zonen van Naphtali opgeteld; te weeten, *Jachzeel*, *Guni*, *Jezer* en *Zillem* of *Sallum*; vergelijkt 1 Kron. 7:13. Welke Zonen, de Joden willen, Dat hy uyt *Merimotht* Gewonnen heeft, die de Zuster was van Issaschars Wijf, die met de Dogter van Amuram, (des Zoons Hus, des Zoons Nachor, de Broeder van Abraham,) Getrouwd was. Om welke Vrouwe te hebben, hy ter-tijd als men Waande dat Josef om een Luchje was, naar Charan in Mesopotamien getrokken en daar Getrouwd is. Met deeze Kinderen

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

deren dan is hy 43 Jaar Oud, onder 't Gezelſchap van zijn Vader en d'andere Broeders, naar Egipten getrokken; daar hy naar 89 Jaaren Leevens, in het 18de Jaar naar Joſefs Dood, Geſtorven is, Oud zijnde 132 Jaaren: Van waar zijne Beenderen, door zijn Naakoomelingen in Kanaan gevoerd, en by die van Aſer, te Kedes Naphtali Begraaven zijn. Deſſelfs Geſlagte is uyt deeze Vier Zonen in Egipten zoodaanig aangewaſſen, Dat hy met 53400 Strijdbaare Manſchap Uytgetrokken is; gelijk in de Volk-Tellinge voor Sinai Num. 1:43. gebleeken is. En dat deeze Stamme, met 45400 Koppen booven 20 Jaar-Oud, 't Land Kanaans Ingetrokken is, word Kap. 26:50. aangeteekend. Daar zy ook zoo Overſchoonen Erfdeel gekreegen hebben, Dat Moſes haar Deut. 33:23. De meeſt-Gezegende noemd, zeggende; *O! Naphtali, zijd Verzaadigd van de Goedgunſtigheyd, en vol van den Zegen des* Heeren: *Bezit Erffelijk het Weſten en het Zuyden.* Vergelijkt Joſua 19:32. &c.

43
89
———
132

Maar als onder-en-tuſſen de Moeder Lea ook wel zag, Datze ophield van Baaren; en zy zoo 't ſcheen, aan Vier Zonen niet genoeg had; heeft zy, naar 't Voorbeeld van haare Zuſter Rachel, inſgelijx haar Dienſtmaagd Zilpa, aan Jakob ten beſten gegeeven, Gen. 30:9. Uyt welke hem Twee Zonen, GAD en ASER Gebooren zijn. Dus is dan *Gad*, de Zeevende van Jakobs Zonen geweeſt. Van wien Lea, als ofze de eyge Moeder waare, zeyde; *Daar komd een Hoop*: En daarom *noemdeze zijnen Naame* GAD. Dus hebben 't de onze Vertaald. De Gemeene Latijnze Bybel zet; *Zy heeft gezeyd* GELUKKIG, *en daarom* &c. De Hebreën Verklaaren de woorden בגד (of באנד) BA-GAD, *Gad komd.* 't Geên zy breeder Uytleggen door BA MAZAL-TOB, *Het Goede Geluk*, of 't *Goede Geſternte komd.* De meeſte Joden willen, Dat *Mazal-Tob*, de Sterre van de Planeet Jupiter beteekend; en even zoo GAD, by de Arabiers; die anders, Een *Sterre der Geregtigheyd* genoemd word: Welke naarvolgens d'onderwijzinge der Oude Sterrekunde, door de Invloed van haare, Straalen, byzonder voordeelig aan de Kinder-Teeling is. Waarom d'Oude Syriers, een Trouw-Ring aan de Bruyds pleegen te geeven, in welkers binnekring, MAZAL-TOB Geſchreeven ſtond. Verſtaande door *Mazal*, zeeker Geſternte: Gelijkwe in de Joodſe Oudheeden, ruym-genoeg hebben afgedaan. Zulx wy die dingen hier alleen ter-loops aanmerken, om datze tot de volgdraad der Hiſtorie behooren. Daar dan genoeg is aangeweezen, Dat MAZAL ook in 't Veel-Getal MAZZAROTH geleezen word, 't welke zomtijds de Planeeten, en al-te mets, den Teeken-Kring of *Zodiak* te kennen geeft; waar van in het Boek Jobs Kap. 38:32. gewag-gemaakt word; van de Joden gemeenlijk den * *Cirkel Mazaloth* genoemd. De Oorzaak waarom nu GAD, het *Goede Geſternte*, of *Jupiter*, of de *Fortuyn* beteekend; zulx ſchijnd hier van ontleend, Dat een *Gelukkig Geſternte*, by de Arabiers GAD genoemd word. Gelijk Aben-Ezra en Kimchius tragten te grondveſten. Want GAD, beteekend by de Arabiers, *Goed*, of *Mildaadig.* En kan alzoo zeer welvoegzaam de *Ster van Jupiter* te kennen geeven. Ook hebben wy aangeweezen, Dat Seldenus, uyt Gen. 30:11. meend te blijken, Dat deeze beteekenis, nergens als uyt de Naamgeevinge van Rachel, aan *Gad*, zijn Oorſprong onder de Hebreën genoomen heeft. Onkelos heeft voor * BA-GAD, geſteld ATHA GAD, *Gad komd.* En zoo heeft ook d'Arabiſe Text van Erpenius. 't Geên Ben-Uziël Vertaald; *Het Goede Geluk komd.* De *Targum* van Jeruſalem, *Gad komd.* Of *De Gelukkige*, of *Goede Gad.* Doch de LXX Overzetters, Ende Lea heeft gezeyd, *In het Geluk.* En nogtans hebben andere Affſchriften, en dat welk Chryſoſtomus gevolgd is, aldus; *Ik ben Zalig* of *Gelukkig geworden.* En naadien Lea naar aller meeninge, hier het *Goede Geluk* of *De Fortuyn* verſtaan heeft, heeft het aan veele niet anders toegeſcheenen, of Lea heeft de *Fortuyn* als een Afgod, over haaren Zone aangeroepen, of van weegen de zelve, *Goeder-Geluk* Gewenſt. Dit hebben wy eertijds ruymer afgedaan; en willen daarom alleen dit Gevoelen, met Auguſtinus uyt-

Lea geeft ook haar Dienſtmaagd Zilpa aan haar Man, naar datze ophield van Kinder Baaren.

Welke hem Gad te voorſchijn brengd.

Aanmerkingen over de Naamdigting Ba-Gad.

Joodſe Oudheeden het 1277 Blad &c.

* Of Kring in welk de Zon door 12 Teekenen loopt.

* בגד. אתא גד

Of Lea haar zelven met de Naamdigtinge van Gad, of Ba-

Gad, heeft Veel Geluk gezeyd.

wiſſen; die'er in zijn Geſchillen over Geneſis, aldus van zeyd. *Het geene de Latijnen hebben; 'Dat Lea van den Zoon die haar Zilpa Baarde, gezeyd heeft*; Ik ben Zalig, *of* Gelukkig geworden; *Hebben de Grieken in die Zin, Dat het een* Goede Fortuyn *Beteekend: 't Geên de Onverſtandige Menſchen geleegentheyd gegeeven heeft, om te denken, Dat deeze Vrouwe naar de gewoonte der Heydenen, ook Goddelijke Eere aan de Fortuyn beweezen heeft, of ten minſten, dat de Heylige Schrift, dat woord onder die beteekenis in gebruyk genoomen heeft.* Voor de reſt verklaaren veele Uytleggers, GAD zoodaanig, Dat het *Een Hoop, Een Schaare*, of *Bende* beteekend; als waar toe Lea niet quaalijk op de Geboorte van deezen Zoon zou gezeyd hebben, *Daar komd eenen Hoop.*

Welke meening te regt gebragt word.

Als ofze zeggen wilde, Deezen Zone gevoegd by de voorgaande, zal eenen *Hoop* of *Bende Volks* maaken. En onze Kantteekenaars vermaanen, Dat het Hebreeuwſe woord, uyt twee woorden is te zaamen gevoegd; als of men zeyde *Hoop-komd.* 't Geên verder van hem te zeggen vald; zal ons onder de Zegeningen van Jakob, neevens die van zijn Broeders te bezien ſtaan. Dus iſſer alleen overig, Dat wy ook de Mannelijke Zonen van GADS Huysgezin gedenken; welke Gen.46:16. tot Zeeven ſtuks worden opgeteld; Naamelijk *Ziphion, Chaggi, Schuni, Ezbon, Eri, Arodi,* en *Areli*: Welke Zonen hy alle, zoo de Joden voorgeeven, by zijn Wijf *Huſit*, een Dogter van Amuram (des Zoons Hus, des Zoons Nahors, die de Broeder van Abraham was,) gewonnen heeft; en daar meede, als hy 40 Jaar Oud was, naar Egipten gereyſt is.

Zeeven Zonen van Gad opgeteld.

Alwaar hy 12 Jaar naar Joſefs Dood Geſtorven, en naar Kanaan, te Ruma over de Jordaane gevoerd is, om Begraaven te worden. Zommige Joden geeven hem 125 Jaar; niet teegenſtaande hy volgens haar eygen Reekening, maar 123 kan geweeſt zijn; naardemaal hy ſlegts 83 Jaaren in Egipten verſleeten heeft; die by de voorige 40 gedaan, 123 maaken.

40
83
———
123

Zijn Naakomelingen telden by Sinai 45650, en zijn met 40500 Strijdbaare Mannen, Kanaan Ingetrokken; beziet Num. 1:25. teegens Kap. 26:18. En hoedaanig-een Vrugtbaare Land-Bezittinge zy aan geêne-zijde de Jordaane, in 't Land Gileads bekoomen hebben, magmen Joſua 13:24. en 1 Kron.5:11. verneemen. Als meede haare Oorloogen met de Rubeniten, in de Daagen van Jotham de Koning van Juda, teegens de Hagarenen, 1 Kron.5:10,16. &c. Daarze zoo grooten Overwinninge behaalden en Beuyt bequaamen, Datze in haare plaatzen woonden, *Totze van daar Gevangelijk wierden Weggevoerd*, 1 Kron.5:22. Want gelijk GAD, een van d'eerſte Stammen was, die tot d'Afgoderye vervielen; alzoo zijnze ook de tweede niet geweeſt, in de Straffe deezer Gevangenſchap. Want Godt deedeze Wegvoeren in Meden en Aſſyrien, 1 Kron. 5:25,26. Eerſt door Pul en Tiglath Pilezer; daar naar door Salmanaſſar, gelijk te zien is, 2 Kon. 15. en Kap. 17. Als dan Moſes, Deut.33:20. van GAD zeyd; *Gezegend zy, die* Gad *Ruymte maakt: Hy woond als een Oude Leeuw, en Verſcheurd den Arm jaa ook den Scheedel*: Wil zulx niet anders, dan een Zegeninge des Gezegenden Godt Iſraëls aanwijzen, welke aan het Heyrleger, *Bende* of *Hoop Volks* (want dat beteekend GAD, Gen,30:11.) ruymte gemaakt heeft, door Overwinninge der Vyanden. 't Geene wel byzonderlijk in GAD Vervuld is; die alder-eerſt met Ruben, de Magtige Rijken van *Sihon* en *Og*, in 't Vette Baſan hebben ingenoomen: En daar op met de reſt van Iſraël, over de Jordaane getrokken zijn, om met de andere Stammen, 't Land Kanaans in-te neemen. Volgd dan nu van ASER, de tweede Zone die Zilpa, Lea Baarde, te ſpreeken, welke in rang van Jakobs XII Zonen, de Agtſte was. Deeze Zilpa dan haaren tweeden Zone in de Weereld brengende, zeyde Lea; *Tot mijn Geluk*; want de Dogters zullen my Gelukkig agten: *Ende zy noemde zijnen Naame* ASER, dat is, *Gelukkig*, of die *Geluk aanbrengd*, of *maakt*, Gen. 30:13. De Gemeene Latijnſe, en ook de LXX Overzetters, hebben gezet; *'Dat is voor mijne Gelukzaligheyd; dewijl my de Vrouwen Gelukzalig*

Aſer uyt Zilpa Gebooren.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

En wat zijn Naam beduyd.

zalig zullen noemen. Of moogelijk, dat de eerste woorden naar het Griex' beeter, *Ik Gelukzalige* &c. konnen Verduytst worden. Onkelos heeft een weynig anders, alhoewel hy weynig van de voorige zin afwijkt: Hy zeyd; *Ik zal Lof hebben, dewijl my de Vrouwen zullen Prijzen.* Waar van de Arabise niet veel verscheeld. Gelijk dan ook dusdaanigen uytspraak, teenemaal welvoegzaam was, op haare Begeerte naar Kinderen; want zy van nieuws een Zone uyt deeze haare Dienstmaagd verkrijgende, agtze haar zelven Gelukkig, en vertrouwde, Dat de Vrouwen, naar den waan van die Kinderzieke tijd,(in welke de Eenzaame Moeders, Ongelukkig geagt en als Vergeetelingen van den Zegen Abrahams, in Veragtinge zaaten;) zeer Gelukkig zou geagt worden. Om 't welk dan te-bet in herdenkinge te brengen, en voort-te planten, zy deezen Zone, ASER, Dat is, *Gezegend* of *Gelukkig*, of *Die Gelukkig maakt*, genoemd heeft. In hoedaanigen zin wy ook eenigzinds te denken hebben, Dat Maria de Moeder onzes Heeren; diergelijke woorden uytboezemde, alsse zeyde, *Van nu-aan zullen my Zalig spreeken alle de Geslagten*, Luc. 1. 48. Zoo dat uyt deeze voorvallen genoegzaam blijkt, Dat inzonderheyd d'Oude Hebreën, de Vrugtbaarheyd der Kinderteelinge zoodaanig Gelukkig hebben geschat, Dat zy daar in, een deel der Gelukzaligheyd gesteld hebben.

't Geluk der Hebreën, groot deel in de Kinderteeling gesteld.

De Zonen uyt het Stam-Huys van deezen ASER, worden ons Gen. 46:17. Viere geteld; beneffens eene Zuster, en twee Neeven, Dat zijn Kinds-Kinderen. De Zonen waaren, *Imna*, *Ischva*, *Ischvi* en *Beria*. Daar toe *Sera*, haar-lieder Zuster; en de twee Zonen van Beria, *Heber* en *Malchiël*, vergelijkt, Num. 26: 44-46. met 1 Kron. 7:30. daar ook andere Zoons-Zonen genoemd worden, naar de Voorzegginge van Moses, Deut. 33:24. De Joden verhaalen van Asers Houwelijken en Kinderen, dit volgende; Aser *zeggenze*, „d'Agtste Zoon van Jakob by Zilpa Gewonnen, is korts naar dat Josef Verkogt was, Getrouwd met *Adon*, de Dogter van Ephlal, de Zone Adars „des Zoons Israëls. Die zonder Kinderen Gestorven zijnde, heeft *Aser* „een andere Vrouwe genoomen, die een Weduwe was, met Naamen *Hadora*, de Dogter van Abimaël des Zoons Joktans, des Zoons Hebers: Wel„ker eerste Man geweest was, Malchiël de Zoon van Elam des Zoons Sems; „wienze een Dogter Gebaard had, met Naamen *Serah*, welk een zeer schoo„ne Vrouwe was, en ook met Jakob naar Egipten gereyst is. By deeze „*Adora*, heeft Aser de strax-gemelde Vier Zonen Gewonnen; met wien hy „41 Jaaren Oud zijnde, naar Egipten getrokken is. Daar hy naar 82 Jaaren „Leevens, Elf Jaar naar Josefs Dood Gestorven, en van zijn Naakoome„lingen naar Kanaan gevoerd is, om aldaar neevens *Naphtali*, te Kedes„Naphtali Begraaven te worden. De Stam-Volkeren uyt deeze Vier Zonen voortgekoomen, zijn in de Tellinge voor den Berg Sinai, bevonden 41500 Weerbaare Mannen, Num. 1: 41. en zijn met 53400 Koppen Kanaan ingetrokken, Num. 26: 47. Wat stuk Lands haar aldaar in Fenicien, ten Deele gevallen is, word ons Josua 19:24. aangeweezen. Waar teegen men eens mag naarzien, hoedaanigen Zegen Moses, Deut. 33: 24. over de Stam Aser uytgesprooken heeft; en wat'er de Kantteekenaars over verklaaren. Want *Zijn Brood zou Vet zijn*; en hy moest zijn Voet *In Olyë doppen*, Gen. 49: 20. 't Geên zommige, op den Staat der Kerke, die Kristus in zijn Overwinninge zou zien, omstandelijk hebben toegepast. Onder-en-tussen is de beurt van Kinderen te Baaren, weederom op Lea gevallen, en zulx voorwaar niet zonder een zelzaame tussen-val. Want als haar Oudste Zoon Ruben, ten tijde des Tarwen-Oogstes in 't Veld was Uytgegaan, en *Dudaïm* gevonden hadde, (waar van wy hier vooren ruym-genoeg gesprooken hebben;) heeft zy voor dezelve, de Beslaapinge des Mans aan haare zijde getrokken; terwijlze zag dat Rachel, naar haar Zoons *Dudaïm*, zoo zeer Begeerig was. Waar toe men uyt Gen. 30: 15. heel ligt te denken heeft, Dat

Vier Zonen uyt Aser opgeteld.

En eenige andere van zijn Geslagte.

Lea word weeder Bevrugt naar datze eenige tijd opgehouden had.

En zulx door een gehuurde Byslaap

 Lea

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

voor haar Zoons Dudaïm aan Rachel Verkogt.

Lea te ligter is bewoogen geworden; om dat Jakob moogelijk eenige tijd had opgehouden, haar te Bekennen, terwijlze ook een wijl-tijd als Onvrugtbaar, en van Baaren afgelaaten had. Gelijk zulx uyt haar woorden af te neemen is, alſſe niet zonder ſchamperheyd zeyd; *Is het te weynig, dat gy mijn Man genoomen hebd, dat gy ook mijn Zoons* Dudaïm *neemen zuld?* Gen. 30: 15. Zoo dat Rachel thans meer van den Man bezogt wordende, voor een deel van deeze Dudaïm, haar Zuſter Lea, de Byligginge des Mans heeft overgedaan. Door deeze Beſlaapinge dan, is Lea Bevrugt geworden, en heeft aan Jakob den Negenden Zone, die haarer de Vijfde was, ter Weereld gebragt, Gen. 30: 15-17. Alwaar Moſes dit Vrouwen-akkoord, met zoo netten Bewoordinge verhaald, Datter niet een Jota tot verklaaringe, hoeft by gedaan.

Lea Huurd de Beſlaaping van haar Man voor de Dudaïm van Ruben dieze aan Rachel overdeed.

En daarom zullenwe die noch eens geheel uytſchrijven: *Doe zeyde Rachel tot Lea, geeft my doch van uw Zoons* Dudaïm: *Maar zy zeyde tot haar, Is het te weynig, dat gy mijn Man genoomen hebd, dat gy ook mijn Zoons Dudaïm neemen zuld? Doe zeyde Rachel; Daarom zal hy deezen Nagt voor uwe Zoons* Dudaïm *by-u Liggen. Als nu Jakob des Avonds uyt het Veld quam, ging Lea uyt hem te gemoete en zeyde; Gy zuld tot my Inkoomen, want ik hebbe u om Loon zeekerlijk Gehuurd voor mijn Zoons Dudaïm; ende hy lag den zelven Nagt by haar.* Hier hebd gy de gantze Handeling, de Koop, met de Leevering en de Voldoeninge. Nu volgd Moſes verhaal: *Ende Godt Verhoorde Lea, En zy werd Bevrugt en Baarde Jakob den Vijfden Zone: Doe zeyde Lea,* Godt *heeft my mijnen Loon gegeeven, naar dat ik mijne Dienſtmaagd mijnen Man gegeeven hebbe: Ende zy noemde zijnen Naame* ISSASCHAR.

En Baard een Zoon dieze Iſſaſchar noemd.

Of als eygentlijk in 't Hebreeuws ſtaat; ISCHSACHAR, dat zoo veel beduyd, als *Daar is een Loon.* Want SACHAR by de Hebreën, is *Huur* of *Loon*: En 't woord is hier Geſchreeven met de Letters ישׂשכר *Iſſaſchar*, maar met de Klankſtippen, ISACHAR, een *S*, niet uytgeſprooken; gelijk meer voorkomd.

Bedenking over deeze Naamdiging.

Maar wanneer Lea ſchijnd te willen zeggen, als of deeze Daad, (te weeten datze haare Dienſtmaagt, om in Kinderen Gebouwd te worden, haaren Man onderleyd had,) Godt zoo byzonderlijk was aangenaam geweeſt, Dat hy haar zulx nu door de Milden Zegen van een Eygen Geboorte vergolden, en haar doen daar door Goed-gekeurd had? Is zulx een Bedenking, die van de fraaye Uytleggers ongerijmd gehouden word; dewijlze haar over die Daad geenzinds te beroemen had. Waarom Junius en Tremellius willen, Dat deeze woorden, niet zoo-zeer *Een Oorzaak* van dien Loon, als wel de *Ordening* daar van te kennen geeven: En deſweegen Overzetten; *Godt heeft my mijnen Loon weederom gegeeven, naar dat ik mijne Dienſtmaagd, aan mijnen Man gegeeven hebbe.* Invoegen de Zin zou zijn; *Godt heeft my mijnen Loon vergolden.* Naamelijk dien Loon, dien ik weegens de *Dudaïm* van mijnen Zone, aan mijne Zuſter betaald heb, voor dien Nagt: Zoo dat ik daar uyt eenen Zone verkreegen hebbe; naar dat ik door Wangeloove van meer te zullen Baaren, Kinderen uyt mijne Dienſtmaagt gezogt heb. Hoedaanigen Uytleg ook Hieronymus heeft ſchijnen te behaagen. En die op de woorden (*Ik hebbe u om Loon Gehuurd voor mijn Zoons Dudaïm*,) wel let, ſchijnd niet anders te konnen denken, of het Beſluyt van Lea heeft daar op gezien. Zulx Lea haar niet zoo-zeer op haar eygen Verdienſten beroept, als wel, Dat zy de goedheyd Gods daar door ſchijnd te roemen; die een zaake van zoo kleenen Waarde als deeze Dudaïm was, met zoo grooten Weldaad Vergolden had.

Vier Zonen van Iſſaſchar opgeteld.

Van deezen *Iſſaſchar*, worden ons Gen. 46: 13. Vier Zonen opgeteld, te weeten, *Tola*, *Pua*, *Job*, of *Jaſib*, en *Simron.* Welke men agt dat hy by zijn Wijf *Arida*, de Dogter van Jobab, des Zoons Joktans, des Zoons Hebers, gewonnen heeft; en daar meede in 't 41ſte Jaar van zijn Ouderdom naar Egipten vertrokken is; alwaar hy 10 Jaaren naar Joſefs Dood Geſtorven is, 122 Jaar Oud zijnde. Deſſelfs Naakoomelingen hebben hem naar Kanaan gebragt, en neſſens zijn Broeder Zebulon, niet wijd

van

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

van Sidon Begraaven. Zijn Geſlagte is uyt deeze Vier Zonen in 210 Jaar zoodaanig Vermeenigvuldigd; Dat het in de Tellinge by Sinai 54400 Weerbaare Manſchap telde; en andermaal in de Velden Moabs omtrent de Jordaane Gemonſterd, iſſet 64300 bevonden, die Kanaan met d'andere Stammen Ingetrokken zijn, Num. 1:29. en 26:25. En gelijk Moſes Deut. 33:18. zeyd; *Dat Iſſaſchar zig over zijne Hutten Verheugen zou*; Alzoo ſchijndmen ook deſſelfs Vermeenigvuldiging, en Beroemde Krijgsbenden, niet duyſterlijk te konnen afneemen uyt 1 Kron. 7:2-5. Alwaar deezen Zegen, byzonderlijk in't Geſlagte van Thola, Iſſaſchars eerſt genoemden Zone, gemeld word, zoo datter ten tijde Davids waaren 22600 Strijdbaare Mannen, en in het Geſlagte van *Uzzi*, de Zoon van *Thola*, 36000. Jaa alle de Huysgezinnen der Broeders in de Stamme Iſſaſchars, waaren 87000 Krijgs-Helden. Doch waarom Jakob hem *Een Sterk-Gebeenden Ezel*, *liggende tuſſen twee Pakken*, genoemd heeft, zullen wy over des Vaders laatſte woorden verklaaren.

Gen. 49:14.

Hier en bleef het met Lea noch niet by; maar de Kinder-Zalige Moeder wederom Bevrugt wordende, Baarde aan Jakob haaren Zesden Zone: Zoo dat zy daar over Verheugd, zeyde; *Godt heeft my met Een Goede Gifte begiftigd; Ditmaal zal mijn Man by my Woonen, want ik hebbe hem nu Zes Zonen Gebaard. En zy noemde zijnen Naame* ZEBULON. Dat is gelijk het onze Kantteekenaars Verklaaren, *Wooninge* of *Bywooninge*. De Grieken Verklaaren het woord זבך met DORON, welk een *Gaave* of *Geſchenk* beteekend. En deſweegen ook een *Handpalm*, om dat men de *Giften* of *Gaaven* gemeenelijk in de Palm van de Hand ontfangd. De *Targum* van Onkelos zet, *Het Beſte Deel.* En zoo heeft de Syriſe Text. En die d'Arabiſe meenen wel te verſtaan; leezen daar: *Nu heeft Godt een Goeden Oververloed in my Uytgeſtort.* Kimchius verklaard het ook van een *Geſchenk*. Gerundenſis meend, dat het een t' zaamengezet woord is; te weeten uyt זה en בר, het welke een Sterken of Dikken Tak beteekend, onder wiens ſchaduwe men kan ruſten. Doch de Samaritaanſe Bybel heeft het woord זברה, de beteekenis van een *Teer-Penning* gegeeven. Immers koomen de meeſte Uytleggers en Overzetters daar meede over-een, Dat het, een *Beſchenking* van yts goeds beteekend, waarom dan ook ZEBEDÆUS naar de Hebreeuwſe zingeeving, by de Grieken, de Beteekenis kan hebben van THEODORETON, dat is, *Van Godt Geſchonken.* Aldus heeft Lea dan ZEBULON, als een treffelijk Geſchenk van den Heere, willen aanmerken. Maar alzoo zy haar zelven hier door van nu voortaan een vaſte Bywooninge van haaren Man beloofde; heeft zy, Zinſpeelende op de beteekenis van זבר, daar by gevoegd זבל, *Hy zal Woonen*, en alzoo haar Zoon, den Naam van זבלון ZEBULON gegeeven. En is deezen alzoo niet alleen den Tienden Zone van Jakob geweeſt, diemen onder de XII Patriarchen gewoon is te tellen, maar ook het laatſte Mannelijk Kind van Lea; naar wien zy noch een Dogter met Naamen DINA, dat is, *Oordeel* of *Gerigte* of *Gerigts-handel*, Gebaard heeft, Gen. 30:21. welkers weedervaaren door de Maagde-Schender Sichem, reeds gezien is uyt Gen. XXXIV. Zoo dat Lea behalven deeze Dogter, het Stam-Huys van Jakob, met Zes Zonen uyt haar zelfs, en twee uyt haar Dienſtmaagd; dat is, met Agt Manshoofden onderſteund heeft: Daarwe hebben gezien, Dat de grootſte Houwelijx-Wenſch der Romeynen, zig niet verder ſtrekte, als dat de Vrouwe mogt Vijfmaal Baaren; dewijl het by haar ongemeen was, zelf zoo dikmaal Swanger te worden. Waarom ook de Jonge Fauſtina, Vermaard onder de Keyſerinnen blijft, Datze Zes Kinderen in de Weereld bragt, die hier in de Moeder Lea is gelijk geweeſt. En daar meede ook wel deegelijk op haare Penningen heeft willen Pronken. Voor de reſt word van de Dogter DINA nergens, dan in de Hiſtorie van haare Ontſchaakinge gewag gemaakt; als meede Gen. 46:15. daarze onder de Zielen, met welke Jakob naar Egipten afging; agter Leaâs Zonen en Zoons-Zonen, in deeze woorden gedagt word; *Dit zijn Leaâs Zonen die zy Jakob Gebaard heeft, met Dina haare Dog-*

Lea andermaal bevrugt Baard haar Zesden Zone, dien zy Zebulon noemd. Gen. 30:20.

Bedenking over de Naamdigting Zebulon.

Ziet meede de Duytze Kantteekenaars over de ongewoonheyd van dit woord; welkze Gifte Vertaalen en nergens meer gevonden word.

Dogter. Gelijk dan ook de H. Hiſtorie doorgaans minder werk maakt, de Geboorte der Dogteren, ten zy om byzondere reedenen, aan-te teekenen, naardien zoo wel de Geſlagten, als de Erffeniſſen naar 's Mans-Oor genoemd en aangeſchat wierden. En gelijk den uytgang naaderhand geleerd heeft, Dat d'Iſraëliten d'Erffenis der Landeryen in Kanaan, by-naa even als Leengoederen bezaaten; alzoo ſchijnen ook noch heeden de Hollandze Leenen, altijd aan 't Mannelijk-Oor over te gaan zoo lang'er gevonden worden: Waar van het Spreekwoord zeyd;

De Oudſte op Straat,
De Naaſte in Graad,
De Mans voor Vrouwen
Altijd Hollands Leen behouwen.

Dat men nogtans Ezra 4: 9. van DINAÏTEN leeſt, hoord niet tot deeze Dogter, noch tot haare Nazaaten; maar 't ſchijnen Heydenze Volken geweeſt te zijn, die de Koning van Aſſyrien zond, om 't Land Iſraëls te Bewoonen. Zulx hier van Dina niets meer te zeggen vald; ten zy moogelijk ymand luſt het Klaaglied van de Geſchonde Dogter aan-te hooren, Dat wy 't haarder Eeren hier inlaſſen:

Zoo een Maagd haar Droeve Klagten,
  Ooyt mogt brengen aan den Dag;
Ik ben 't die geheele Nagten,
  Dan met regt wel Klaagen mag.
'k Was een Bloemptje vers Ontlooken,
  En een Roosje nooyt Geplukt,
'k Had van Minnen nooyt geſprooken.
  Liefde had my nooyt verrukt.
'k Ging by Dogters van den Lande,
  Rey-Dans zien in Hemors Stadt,
Maar daar bleef mijn Eer te Pande;
  'k Wierd Geſchaakt en Opgevat.
s'Vorſten Zoon door Liefd' ontſteeken,
  Quam mijn Friſſe Jeugt aanboord,
Ik Onkundig d'Hoofze ſtreeken,
  Ging met hem Spanzeeren voort.
Maagden die omtrent my waaren,
  Streeldemen met zoete Praat;
En zy Jong en on-Ervaaren,
  Zien niet watter ommegaat.
Dus zoo wierd ik Weg-genoomen,
  Elders om-een hoek gebragt,
Daar ik niet van daan kon koomen,
  Voor mijn Maagdom was Verkragt.
'k Was Bedroeft en Krank van Zinnen,
  Sichem Trooſt'me Hand aan Hand,
Swoer my Eeuwig te Beminnen,
  En als Man my zijn Verpand.
Om mijn Smaadheyd af-te keeren;
  Quam zijn Vader uyt de Stadt;
En mijn Ouders Offereeren,
  Bruydſchat, Eer, en wat hy had.
Maar mijn Broeders vol van Tooren,
  In haar Bloed-dorſt uytgeſpat,
Schroomden niet 't Verbond te ſtooren,
  Tot Verderf van heel de Stadt.
In de Smerte van 't Beſnijden,
  Slaanze Vorſt en Burger Dood,
En doen ook den Bruygom lijden,
  Die Ont-Eerd had Zuſters Schoot.
Daar leyd nu de Vaâr Verſlaagen,
  En den Zone leyd'er by,
Duyzend Vrouwen hoordmen Klaagen,
  Maar op 't Droevigſt hoordmen my.
Ach wat dreef u Jakobs Zonen?
  Te Vergieten 's Princen Bloed,
En Zoo Trouwloos te Beloonen?
  Trouw had alles wel Vergoed.
'k Had geweeſt een Groote Vrouwe,
  Geagt, Gediend in Sichems Huys;
En als Bedgenoot door Trouwe
  Gedekt ons Houwelijx Abuys.
'k Moet nu al mijn Leeven Treuren.
  Als een Tortelduyfje plag,
Nimmer zalm' een Prins gebeuren,
  Ach! was dit mijn leſten Dag.
Wat zal dit een Schandvlek heeten,
  Eelk die SIMON, LEVI, ken,
En ik DINA zelfs wel weeten,
  Dat ik Maagd noch Vrouwe ben.

Want dat de Joden voorgeeven, Dat de Broeder Simeon zijn Zuſter Dina onder Eedſweeren ten Houwelijk genoomen, en Vijf Zonen uyt haar Gewonnen heeft, hebben wy ſtrax te vooren, een groote Leugen geſchat. Van ZEBULON worden ons Dry Zonen opgeteld, Gen. 46: 14. Te weeten, *Sered*, *Elon* en *Jachleël*. Dien hy naar 't zeggen der Joden, by zijn Vrouwe *Meruſſa*, de Dogter van Molad, de Zoon Abidah, des Zoons Median, des Zoons Abrahams uyt Kethura, gewonnen heeft. Met welke Dry Zonen Zebulon in 't 40ſte Jaar zijns Ouderdoms, in Egipten gekoomen is. Alwaar hy naar 74 Jaaren

Dry Zonen van Zebulon opgeteld.

40
74
114

ren Inwooninge, Dry Jaaren naar Josefs Dood Gestorven is, als hy omtrent 114 Jaaren Oud was. En dat hy ook naar Kanaan gebragt, en omtrent Sidon Begraaven is, is reeds in zijn voorgaanden Broeder gebleeken. Zijne Stamme telde voor Sinaï 57400. Num. 1: 29. En daar zijnder 60500 in Kanaan gekoomen, gelijk de tweede Tellinge in de Velden Moabs aanwijst, Num. 26: 27. Wat Land-Gedeelte zy in 't needer Galileën gekreegen hebben; kanmen Josua 19: 10-16. ontwaar worden. Ziet onder-en-tussen, hoedaanig Zebulon, en Issaschar, by Moses, een-en dezelve Zegen ontfangen, Deut. 33: 18, 19. Doch Jakob zelve, heeft aan den eersten, de Wooninge *Aan de Haaven der Zee* toegeweezen, Gen. 49: 13.

Rachel word Vrugtbaar en Swanger.

Ten laatsten heeft de goede Godt ook eens aan Rachel gedagt; zoo dat hy de Smaad van haar Onvrugtbaarheyd wegnam, en Moeder van Twee Zonen maakte; naamelijk *Josef*, die de Elfde, en *Benjamin*, die de Twaalfde van Jakobs Zonen was, waar van den Eersten, de Laatste was, van die hem in Mesopotamien Gebooren zijn; d'andere in Kanaan naa-by *Bethlehem Ephrata*, wanneer Jakob omtrent Zes Jaaren naar Josefs Geboorte derwaards keerde. Als dan Rachel naar het Baaren van haar eerste Zoon gezeyd had; *Godt heeft mijne Smaadheyd weggenoomen*; Heeftze zijnen Naame genoemd IOSEPH, dat is, *Toegevoegd*, of *Hy zal toedoen*. Want zy zeyde; *De Heere Voege my eenen anderen Zone daar by*, Gen. 30: 23, 24. Dat zy hier zeyd; Dat Godt haare *Smaadheyd*, of (als andere Vertaalen,) haar *Naaktheyd*, had weggenoomen ziet buyten twijffel op haar *Onvrugtbaarheyd*; welke doe ter tijd een Smaadheyd was onder de Menschen, als te zien is, Luc. 1: 25. 1 Sam. 1: 5. Esa. 4: 1. En wy hebbender elders meer van gezeyd, dat hier ter sné komd. En wat den Naam *Josef* belangd, men vind die ook IEHOSEPH geschreeven, Psalm 81: 6, En zoo stontze meede in de *Borstlap van Aaron, Exod. 28. Doch wat Verborgentheyd de Joden daar uyt weeten te Cyfferen, zal ons hier naar te bezien staan; alhoewel ook diergelijke gebeurd in 't Schrijven van andere Naamen: Zoo dat men *Jonathan*, 1 Kron. 10: 2. ook JEHONATHAN geschreeven vind, 1 Sam. 20: 1. En zoo meede *Joas* 2 Kron. 24: 1. JEHOASH, 2 Kon. 12: 1. &c. Dat nu Rachel deeze Naamdigting over Josef, op die grondsteun doed; Dat Godt haar eenen anderen Zone *Toevoegen zal*; of liever Biddender-wijze zeyd; *Hy doe toe*, schijndze uyt haar Geloove gedaan te hebben; en heeft ook de Vervullinge daar van in den Zone *Benjamin* gekreegen, Gen. 35: 17. De Joodse Leermeesters merken hier aan, Dat Rachel zeyde; *Geen andere Zonen*: Want om datze wist zeyd Rabbi Menachem, *Datter maar* XII *Stammen zouden zijn*, Bad zy, *Dat die zelve Zoon*, die aan het Twaalftal moest *Toegevoegd* worden, *Uyt haar mogt zijn*. Andere meenen dat zy deezen Zone, JOSEPH, dat is, *Toegevoegd* genoemd heeft, door teegenstellinge van het wegneemen haarder Smaadelijke Onvrugtbaarheyd. Doch gelijk deeze Josef naaderhand in bey zijn Mannelijke Kinderen, *Manasse* en *Efraim*, door Zoon-aanneeminge van de Vader Jakob tot de Stammen Israëls Ingelijft is, zoo dat hy tot Twee Stammen wierd, en daar toe ook zijn Leevens-bedrijf om veel hoog-gaande reden, een groote Rol in de Historie der Israëlitise Kerke heeft, zullen wy alle die dingen hier naar, in byzondere Hoofdstukken afdoen. Welk voorneemen ons dan ook verpligt, Het Geslagte van Josef, (dat hy zelfs *Tot in 't Derde Gelid* gezien heeft, Gen. 50: 23.) hier over te slaan; en daar by genoegzaam afbaakend, Datter om de rye der XII Zonen Israëls, vol-te zetten, niets dan de Geboorte van *Benjamin* ontbreekt; welken Zone, Rachel Baarde op den Weg naar *Ephrata*, wanneer Jakob het Huys van Laban Verlaaten, en met Vrouwen en Kinderen van Paddan Aram, naar Kanaan was weedergekeerd, Gen. 35: 16, 17. Doch met hoe swaaren Geboorte haar deezen Zone is *Toegevoegd*, (zoo dat zy'er zelfs 't Leeven by inbrokte,) hebben wy in 't voorgaande Hoofdstuk, te-gelijk met haar Gedenkwaardig Graf-Teeken bezien. En alhoewel daar geenzinds vergeeten is, door welk een

Gen. 30: 23-25. en 35: 16.

Josef Gebooren en zijn opmerkelijke Naamdigting verklaard.

* Naar der Joden meeninge.

Genesis XLVIII.

Josefs Leevens-bedrijf zal in 't volgende Boek-deel afgedaan worden.

Benjamin is onder al de Zonen Jakobs alleen in Kanaan Gebooren; d'andere alle in Mesopotamien.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Verwiſſelinge van's Moeders Naamdigtinge, (waar inze haar Zoon BEN-ONI, noemd,) dit Kind van de Vader is BENJAMIN genoemd, zullenwe ſtrax nogtans yts meer daar van zeggen, dat hier ter ſné komd. 't Luſt ons dan by voorval van deeze Geboorte, te onderzoeken, hoe Gen. 35: 26. kan gezeyd worden, Dat alle XII de Zonen Jakobs, *In Paddan Aram*, dat is in Meſopotamien Gebooren zijn? Daar immers uyt Kap. 30: 25. blijkt, Dat Jakob korts naar de Geboorte van Joſef, van daar getrokken en naar Kanaan gekoomen is? Dit van Aben-Ezra aangemerkt, heeft die teegenſtrijdigheyd hier door niet onvoegzaam ſchijnen weg-te neemen; Dat wy uyt de Voorbeelden welke Exod. XXVIII. en XXXIV. gevonden worden, genoegzaam behoorden te weeten, Dat de H. Schrift, zeer dikwils op de kleyne Getallen, geen heel-naauw agt geeft. En op dat hy zijn Gezeg, met een ſteevig ruggeſteun onderſchraagde; brengd hy twee Exempelen by, die waarlijk niet te wraaken zijn: Als eerſt, de Zeventig Zielen, die naar Egipten afgereyſt zijn; daar nogtans Joſef en zijne Kinderen, die onder dat Getal ingeteld worden, al-te vooren in Egipten waaren. Het tweede ontleend hy van de *Zeeven Kleederen*, des Hoogen Prieſters. Want ſchoon de Goude Plaat aan den Hoed, geen Kleed genoemd word, is het nogtans een vaſt Ingeſteld Cieraad geweeſt, dat onder de Kleederen geteld, en alzoo *Agt Kleederen* genoemd zijn. En in deezer-voegen meend hy, is ook *Benjamin*, (alhoewel in 't Land Kanaans Gebooren,) nogtans onder het veel grooter Getal zijner Broederen die in Meſopotamien Gebooren waaren, ingeſlooten: En zoo iſſer naar de Optellinge van die Twaalve gezeyd; *Dit zijn Jakobs Zonen die hem Gebooren zijn in Paddan Aaram*, Gen. 35: 26. En zoo ymand meerder Voorbeelden eyſt; hy overdenke 1 Cor. 15: 5. alwaar gezeyd word, Dat Kriſtus *Den Twaalf Apoſtelen Verſcheenen is*; daar nogtans Thomas afweezig, en Judas zelfs niet eens meer onder de Leevende te tellen was. Zulx dat Beza door een andere Leezinge, (alwaar *Deka*, voor *Dodeka* ſtond,) ſchijnd gemiſt te hebben; niet teegenſtaande hy meend hier door geholpen te worden, dat *vers* 7. gezeyd word, Dat Kriſtus gezien is, *Van alle de Apoſtelen*. 't Geên weynig om 't lijf heeft; want *vers* 5. word de *Noemer* van 't gantze Gezelſchap genaamd, naamelijk *De Twaalve*; alwaar nogtans Thomas noch Judas teegenwoordig waaren. Doch *vers* 7. daar het Beza op gelaaden heeft, ſtaat, Dat hy aan alle de Apoſtelen Verſcheenen is, en alzoo ook aan Thomas zelfs. Of ook aan andere Apoſtelen, die Kriſtus booven de Twaalve, uytgezonden had om te Prediken; waar van te zien is, Luce 10: 1. Rom. 16: 7. 't Geên ook onze Kantteekenaars bedenkelijk houden. Onderen-tuſſen zienwe dat Aben-Ezra, aangaande Benjamins Geboorteplaats, vry aanneemelijker gedagten heeft, dan andere uyt de Joodſe Synagoge; als die meenen, Dat Benjamin inder-daad moet gehouden worden, neffens d'andere Broeders, in Meſopotamien Gebooren te zijn; naardien hem Rachel door haare Gebeden verkreegen heeft, doeze noch in Paddan Aram was. 't Geên voorzeeker niet vry van Joodſe viezigheyd is. Maar als Rachel in het Baaren van deezen Zone, in zoo grooten Angſt was, Dat haare Ziele uytging; heeftze hem met de Dood op de Lippen, BEN-ONI genoemd; 't geên de Kaldeëſze Uytlegger zeer-wel, *Een Zone mijnder Smerte*, Vertaald. Doch Jakob de quaade Voorbeduyding van zijn Zoons Naam, willende uytwiſſen, heeft hem BENJAMIN genoemd. En dien Naam heeft onder de XII Vaderlijke Stammen altijd ſtand gehouden. Aben-Ezra met andere Joden, Verklaaren BENJAMIN, *Een Zone der Daagen*. Dat is, volgens de naader uytleg van Druſius, om dat Jakob hem in zijn Ouderdom Geteeld had. En derhalven geen wonder, Dat hy Gen. 44: 20. *Een Zone des Ouderdoms* genoemd word; en zoo meede Joſef, Gen. 37: 3. Als die niet alleen ter Weereld quam als Jakob 91 Jaaren telde, maar ook d'Eerſt-Gebooren van Rachel was, welke tot noch toe Onvrugtbaar, hem naar lang wagten, heel ſpaade Gebaard had. En alhoewel Grootius deeze Naam-verklaaringe, voor heel-goed opneemd, verſchillen nogtans

En hoe zulx egter niet teegen Gen. 35: 26. ſtrijd.

Rachel heeft het hard in 't Baaren, en noemd haaren Zone daarom BEN-ONI.

Welke Jakob veranderd in Benjamin.

BENJAMIN een Zone des Ouderdoms of der Regterhand.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

nogtans de Rabijnen, Levi Ben-Gerson, Jarchius en andere; naardienze willen, Dat hy *Een Zone van het Zuyden* genoemd word; en zulx wel daarom, dat Benjamin in 't Land Kanaans Gebooren is; het geêne ten aanzien van Mesopotamien, in 't welk Jakob herwaards gekoomen was, in het Zuyden lag. 't Geên hem Moses Gerundensis hier door weederleyd; Dat Kanaan meer Oostelijk als Zuydelijk geleegen was. Doch wy hebben reeds te vooren gezeyd, Dat men die meeninge mag beeter houden, welke hem, *Een Zone der Regterhand*, dat is, van *Kragt* of *Sterkheyd* noemen: Even als of Jakob daar door had willen Voorzeggen, Dat hy hem zoodaanig in zijn Ouden Dag zou zijn. Of dat hy Godt heeft willen Danken, Dat hy hem in zoo hoogen Ouderdom, zoodaanig by zijne Mannelijke Kragten behouden had, dat hy noch dusken Hubzen en wel-gemaakten Zone, heeft konnen Voortteelen. Of zoo men met andere wil zeggen; *Een Zone der Regten*, zal het zeer welvoegzaam, *Een Lieven en Zeer Beminden Zone* te kennen geeven. En hoe hy zulx ook aan zijnen Vader geweest is, zal ons de Historie van Josef zoo overvloedig leeren; Dat wy zonder een onvoegzaame uytspoorigheyd te begaan, niet met-allen daar van moogen reppen. Nogtans schijnd'er raad toe, om de verschillige beteekenis van *Benjamins* Benaaminge, over-een te brengen; want zy kan *Een Zone der Regterhand*; en ook *Een Zone van 't Zuyden*, te kennen geeven; om dat de *Regterzijde* of *Hand*, by de Hebreën doorgaans *Het Zuyden* genoemd word; zoo dat men Biddende naar 't Oosten, *Het Zuyden* aan de *Regter*, en 't *Noorden* aan de *Linker-hand* had. Gelijk zoo ook het Oosten; *Voor*, en het Westen *Agter* genoemd word, Job. 23: 8. Esa. 9: 11. En om dat dit Bidden naar 't Oosten, te grooten sweem naar d'Oude Bygeloovigheyd had, heeft Godt zijn Tabernakel en Tempel zoodaanig geschikt, Dat d'Aanbidders *Teegen 't Westen* zaagen Ezech. 8:16. Exod. 27. Num. 3. Maar het geene Heydeggerus over Benjamin uyt de vermaarde Photius wil aangemerkt hebben, schijnen we niet heel te onpas hier te konnen inlassen. Dezelve onderneemd in zijn CII^de^ Brief, uyt d'Oude Erfgerugten te zeggen; hoe en op wat wijze, Paulus te-gelijk een Romeyn en een Jood heeft konnen zijn? Waar toe hy uyt een Aal-Oud Schrijver onder de Grieken, voorgeeft, Dat de Romeynen, *Uyt het Geslagte van Benjamin zijn*. Waar toe hy dan zijne reedenen aldus voortbrengd; „Indien men de Historien gelooven mag, worden ons eenige Oude dingen „verhaald, welke aan de hand geeven, Dat de Stamme *Benjamin* in Palestina „vastgeworteld, met'er tijd zoodaanig uytgedeegen is, Datze ook tot aan de „deelen van Italien, voortgestooven is. Daar-en-booven word'er ook den „Oorsprong van het Romeynse Volk, en de Benaaminge der Stadt Roome in „verhaald: Waar van daan het dan zal geschied zijn, Dat die groote Paulus, „welke uyt het Bloed van Benjamin gesprooten was, zig met regt een Romeyn „genoemd heeft. Uyt Benjamins Stam, is d'een en d'ander voortgekoomen; „van wien *Tarsus* en andere Steeden genoemd zijn; en met Naamen is'er „eenen onder die geweest, *Ros* geheeten, welke in de deelen van Italien getrokken is; daar hy een groot Geslagt Voortgeteeld, en Magtig geworden zijnde, „een Stadt stigte, die naar hem *Roomen* genoemd is, en aldus is het Romeynse „Volk Voortgeteeld. Dus verre Photius; die het zelve niet alleen veel-eer fraay bedagt, dan naar de waarheyd sweemende wil gehouden hebben: En den Autheur die aanteekeningen op hem gemaakt heeft; agt het ook voor een plomp verzierzel der Rabbijnen, dat zoo ligt te weederleggen als te verhaalen is. Niet teegenstaande de meeste van haar voor vast en zeeker houden, Dat de Romeynen niet van *Benjamin*, maar uyt *Esau*, of Edom af komstig zijn. Gelijk'er dan ook onder al de Romeynse Gedenkenissen, niet de minste Voetspeur gevonden word, waar in te zien is, Dat zoo eenen *Ros* ooyt de Stigter van Roomen, of van dat Volk geweest is. Rest hier dan alleen noch Benjamins Zonen te melden, die Gen. 46: 21. tot Tien stuks worden opgenoemd. Te weeten, *Bela*, *Becher*, *Asbel*, *Gera*, *Naaman*, *Echi*, *Ros*, *Muppim*, *Hup-*

Benjamin ook de beteekenis van een Zone van 't Zuyden gegeeven.

Romeynen van sommige zeer quaalijk van de Joodse Stamme Benjamin afgeleyd.

Tien Zonen van Benjamin opgeteld.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Huppim en *Ard.* Waar teegen, wanneer wy 1 Kron. 7: 6, 7, 8. vergelijken, by-naar ſchijnd, als of eenige Zoons-Zonen daar onder geteld worden. 't Geên ook, om dat ons Kap. 8: 1. &c. Benjamins Geſlagt weeder heel anders als hier, en Gen. 46 21. Num. 26: 38. beſchreeven word, veele Uytleggers in den dut geholpen heeft; waar van de beſte alleen in 't gemeen deeze reden hebben weeten by-te brengen, Dat veele Perzoonen verſcheyde Naamen hebben gehad; als meede dat in dit Geſlagt-Regiſter, zommige naader worden uytgedrukt, die in de booven-genoemde Geſlagt-Regiſters, om haar kortheyd over-geſlaagen, of die ten tijde van Moſes noch niet Gebooren waaren. Onder-en-tuſſen dient men te gelooven, Dat naardien al de Oude Geſlagt-Regiſters, daar deeze uytgenoomen zijn, verlooren zijn, geen byzondere reeden van dusken veranderinge kan gegeeven worden. Waarom dan ook de Joden pleegen te zeggen; tuſſen *Azel* en *Azel* (wiens Geſlagte 1 Kron. 8: 37. en Kap. 9: 44. verhaald word;) *Zijn van nooden*, 400 *Kemelen met uytleggingen belaaden*; naamelijk om reeden te geeven, *Waarom dit Geſlagte van* AZEL, *tweemaal herhaald, en een groot Regiſter van andere Geſlagten, daar tuſſen ingevoegd word.* Dat evenwel *Benjamin*, X eygen Zonen gehad heeft, als hy met zijn Vaderlijk Huys naar Egipten trok, hebben de Joden door dit Verhaal willen vaſt-maaken. Zy zeggen, Dat hy 10 Jaaren Oud zijnde, aan de Dog„ter van Amram des Zoons Sobæ, des Zoons Therachs, Abrahams Va„der Getrouwd is, by welke hy Vijf Kinderen gewonnen heeft. Terwijl „deeze noch Leefde, nam hy een andere Vrouwe met Naamen Horbath, de „tweede Dogter van Zimram des Zoons Abrahams, by welke hy insge„lijks Vijf Zonen gewonnen heeft. Zulx hy 30 Jaaren Oud geworden, „met deeze Tien Zonen naar Egipten getrokken is; alwaar hy 87 Jaaren ge„leeft, en 16 Jaaren naar Joſefs Dood Geſtorven is. Deſſelfs Naakomelin„gen, hebben hem als d'andere Stam-Huyzen, naar Kanaan gebragt, en om„trent Jeruſalem Begraaven. Zijn Stamme Telde by Sinai 35400. En is „zelfs in de Woeſtijne zoo aangewaſſen, Datze met 45600 Strijdbaare Man„nen Kanaan ingetrokken zijn. Vergelijkt Num. 1: 37. met Kap. 26: 41. Wat Erffenis hen aldaar tuſſen de Kinderen van Juda en die van Joſef tebeurt gevallen is, word Joſua 18: 11. aangeweezen. En zijn niet zonder reeden, Deut. 33: 12. in de Zegeninge van Moſes, *De Beminde des Heeren*, genoemd. Want Zinſpeelende op den Tabernakel en Tempel, die in deeze Stamme zouden Huysveſten, voegt hy'er by; *Hy zal Zeeker by hem Woonen; hy zal hem den gantzen Dag Overdekken, en tuſſen zijne Schouderen zal hy Woonen.* Ziende naamelijk op de Wooninge Gods in den Tempel te Jeruſalem, welke in de Stamme Benjamins lag, Joſua 18:21,22. Alhoewel het Heyligdom des Tempels zelfs, in de Stamme Juda was, Pſalm 78:68, 69. Waarom Godt ook gezeyd word; te Woonen als *Tuſſen zijne Schouderen*, dat is; Tuſſen, of neevens zijne Land-Paalen, die Gebuur-vaſt aan Juda waaren. Zoo dat Godt als tuſſen die beyde Woonde: Gelijk ook daar naar, Juda en Benjamin, alleen het Huys Davids en den Tempel hebben aangehangen. Want dat de Stervende Jakob, ook op de plaatze des Godsdienſts Gezinſpeeld heeft, die onder Benjamin zou zijn; Zal ons hier naar uyt Geneſis 49: 27. te bezien ſtaan.

Moeyelijkheyd in Benjamins Geſlagte.

Maar gelijk wy in het verhaalen van de Patriarchen, voornaamelijk werk gemaakt hebben, zoo veel doenlijk was, het Voetſpoor van Moſes te houden; (alleenlijk dat Rubens Dudaïm, en de Hiſtorie van Juda met Thamar, ons voor een wijl, van deſſelfs rigtdraad hebben afgeſchokt,) alzoo meenden wy het ook hier by te laaten. Nogtans, op dat niemand denken mag, Dat'er tot noch toe, weynig meer, als yts omtrent de bloote Naamgevinge gevorderd is; zullen wy ook noch 't een en ander van bezijden byhaalen. Daar is een Schrijver zonder Naam, die Het *Teſtament der XII Patriarchen*, in de Griekſe Taal Beſchreeven heeft, welke eenen Robbertus, Biſſchop van Lin-

Wat men van het Boek te houden heeft, dat het Teſta-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Linkoln, in 't Latijn heeft Overgezet. Het geene van alle Geleerde Mannen niet anders word aangemerkt, als een louter Verzierzel, Dat ymand die vermaak in Leugenen vond, alzoo van de Zonen Jakobs, en haare Profeetien, de ligt-Geloovige Menschen, voor de Waarheyd heeft in de hand gestopt. En nogtans heeft zig Sixtus Senensis niet ontzien het zelve met eenige aanprijzingen te gedenken. Want aldus spreekt hy'er van: *Alzoo daar een zeer Oud Boek is, Van de* Twaalf Patriarchen, *of Vaderlijke Zonen Jakobs; moet ik zeggen, Dat daar in veele dingen verhaald worden, welke zoo wel tot de Profeetize Voorzeggingen, als Vermaaninge van Deugd en Godsdienst strekken: Hoedaanige elk-een van die Stam-Vaders, op 't laatste van haare Daagen, tot zijne by-een geroepene Zonen, en Neeven, uytgesprooken heeft; Aangaande de dingen welke haar en haare Naakoomelingen zouden gebeuren; en hoedaanig zy in 't toekoomende stonden Gestraft te worden; als meede dat de Joden, de Zaligmaaker der Weereld Dooden; en zy daar over als Ballingen door de gantze Weereld zouden Verstrooyt worden.* Dus verre Sixtus Senensis. Die het niet alleen is, welke daar van gewag maakt; maar zelfs ook Origenes, en Prokopius Gazæus, gedenken daar aan. En naardien het by alle fraaye Verstanden, een Vaats en gants Smaakeloos Boek is, is 't zoo veel verwonderens waardiger, Dat Salianus en eenige van zijn Makkers, verscheyde dingen daar op grondvesten. En zulx misschien te liever, om d'eene Dwaalinge door de ander t'ondersteunen; en alzoo minst van malkanderen af-te steeken. Doch die regtzinnig van dit Boek Oordeelen, zijn van gedagten, Dat moogelijk eenige uyt de eerste Kristenheyd, (onder welke'er zomtijds waaren, die het Kristendom door een Vroom-aardige Archlistigheyd poogden voort-te planten;) dit Boek bedektelijk in de Weereld gebragt hebben, Op datze de Joden, by welke deeze Patriarchen in Groot aanzien waaren, tot het Geloove lokten. Even en in diervoegen, als de Godspraaken der SIBILLEN toegesteld zijn, om de Heydenen te Bekeeren; gelijk het gemeen gevoelen van meest al de groote Schrijvers daar omtrent gevestigt leyd; alhoewel'er ook geen gebrek aan Godsgeleerden geweest is, welke voor vast geloofden, Datter lange voor de Geboorte onzes Zaligmaakers, eenige Vrouwen onder de Heydenen geleeft hebben, welke van Godt met een Voorzeggende Geest begaaft waaren; en daar door veele dingen, aangaande den Op en Ondergang van Landen en Steeden; en zelfs ook de Menschwerdinge van Kristus, als de Koning der Joden Voorspeld hebben; waar van by Baudartius te zien is. Andere, en onder die Grootius, hebben gewild; Dat deeze Boeken, niet dan Griekse Veersen waaren, die van de Joden by-naar met dezelve woorden van de Profeeten toegesteld zijn. 't Geên van andere weegens de zaamenmenginge der Heydense Godsdiensten in dezelve, verworpen word. Doch gelijk het hier de plaatze niet en is, yts meerders van derzelver Oorsprong * Agtinge, en Ongelukkige Ondergang te zeggen, veel min breed op-tehaalen, hoe deeze Boeken naaderhand, een-en andermaal en allerlaatst van die, welke onder de Kristenen meenden een Godsdienstig werk te doen, by-Stukken en Brokken verzaameld, en met Bybelze dingen doorspekt zijn, (zoo datze van de Zondvloed door alle tijden tot op het Euangelium Voorzeggender-wijs afzakken; en meest in de Personaadje van Noachs Schoondogter spreeken;) alzoo meenenwe met een woord de ongeloofbaarheyd der gewaande Oudheyd, ten minsten hier uyt te konnen grondvesten, Dat zoo zy korts naar de Zondvloed Geschreeven waaren, zy dan niet in de Griekse, maar veel-eer in de Hebreeuwse Taale moesten gevonden worden. Want zoo wy Vossius gelooven zullen; is 't Griex der Sibillijnze Veerzen, die thans bekend zijn, meer dan twee Duyzend Jaaren laater. Doch gelijk Joachim Oudaan, dit geheele stuk zeer fraay en beknopt in 't Vijfde Gesprek zijner Roomse Moogentheyd heeft uytgevoerd, mag ment zelve hier met nut te raade neemen. En op datwe hier van aflaatende, insgelijx met een woord moogen zeggen, waar in men de strax-gemelde

ment der XII Patriarchen genoemd word.

Wat het oogmerk kan geweest zijn van den Autheur die 't Boek van de XII Patriachen heeft in de Weereld gebragt.

*Inzonderheyd by de Romeynen, die dezelve in Verleegen zaaken Raadpleegden. Gelijkze ook van Virgilius doorgunst van Augustus zijn ingezien.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

melde Voorzeggingen der Aards-Vaderen, van Valsheyd betrappen kan, is dit, Datze geen Toekoomende dingen Boodschappen. ('t Geên nogtans eertijds den Profeeten, tot een Bestendig Waarteeken in 't O. Testament deeden,) maar alleen Geschiede dingen verhaalen: Zoo dat menze zonder misdoeninge, voor Apokrijf verklaaren mag. Voor de rest moet het ook niemand onkekend zijn, Dat de Heylige Historie, van de Dood deezer Patriarchen, gants geen gewag maakt; uytgezonderd, Dat Exod. 6:15. van LEVI gezeyd word, *Dat hy 137 Jaaren Oud was als hy den Geest gaf.* En alhoewel in het vermaarde Tijd-Boek der Joden SEDER OLAM, de Leef-Jaaren, en het Afsterven van meest al d'andere Oud-Vaders, uyt deeze Nazaaten Beschreeven worden; geschied zulx niet als door onderstand van Onzeekere en Valsse Overleeveringen. En wy hebben ook alleen op haar Gezag, yts daar uyt bygebragt. Doch dat haare Doods-Beenderen, ten tijde als Israël uyt Egipten trok, van daar meede naar Kanaan gevoerd, en by Sichem in de Graaven van Abraham gebragt zijn, zulx heeft de Martelaar Stefanus schijnen te betuygen, Actor. 7:16. Het welke hy, schoon van Moses, noch Josua, niet zoo net Beschreeven, nogtans door eenig Geloofbaar Erfgerugt, ten minsten alzoo heeft konnen gissen; of misschien met waarheyd, den steurzieke Joden toestemmen: Jaa daar by ook zelfs gelooven, Dat het even met deeze Gebeenten, als met die van Josef zal gegaan zijn: Dewijl het niet onwaarschijnelijk is, Dat Moses dit veelliever van hem, als van andere heeft aangeteekend; om dat hy als een Groot Persoonaadje onder de Patriarchen, zulx aangaande hemzelven, in 't byzonder door den Geloove, heel zijn Vaderlijk Geslagte ten Voorbeelde, had aanbevoolen. Gen. 50:25. Dus scheyden wy van deeze Zonen af, tot wy haarder andermaal, onder de laatste Godspraaken van de Stervende Vader Jakob, in 't volgende Boek-Deel Gedenken zullen.

Dood-Beenderen der Patriarchen in Egipten Gestorven, zijn even als Josefs Gebeente, naar Kanaan meede gevoerd. En zulx uyt Actor. 7:16. waarschijnelijk gehouden.

EYNDE VAN 'T EERSTE DEEL.

BLAD-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

BLAD-WYZER.

A,

AAngenoome Lichaamen, veel ligter gesteld als beweezen hoe of watze zijn. 275

Aangenome Lichaamen moeyelijk te verstaan. 389

Aangezigte Gods, hoe van Jakob in de Worstel-plaatze PNIEL gezien. 605

Aangezigte des Heeren, hoe in Abrahams Gebed voor 't behoud van Sodom aan-te merken. 284. 286

Aangezigte op-te neemen, wat het te kennen geeft. 298

Aangezigte te Bedekken waarom aan de Vrouwen gemeen. 419. 420

Aantrekken der Voorhuyd naar de letter verklaard. 248

Aantrekken der Voorhuyd dikmaal in de Talmud gedagt. 252

Aanwas van Egipten voor een Fabel gehouden. 64

Aarde hoe als een Godheyd in de Bosschen Gediend. 360

Aardbeevinge in de Kerk over 't Boek de Betooverde Weereld ontstaan. 366

Aard-Buylen en Aard-Akers quaalijk voor Rubens Dudaïm gehouden. 670

Aardze en Hemelze beloften aan Abraham gedaan ter tijd zijner Roepinge. 44

Aarons Priesterdom teegen dat van Kristus en Melchizedek vergeleeken. 137

Aarons Priesterdom waarom niet door een Goddelijk Eedsweeren bevestigd. 147

Abimelech van wat beteekenis, en gemeenen Naam der Filistijnze Koningen. 74. 323

Abimelech berooft Abraham van zijn Huysvrouwe Sara. 323

Abimelech Koning van Gerar, van Abimelech Koning van Gad onderscheyden. 323

Abimelech beschermd de Eerbaarheyd van Rebekka door zijn bevel. 479

Abimelech komd tot Isaak om een Verbond met hem te maaken. 481

Abimelech Koning van Gerar wien hy geweest is. 476

Abimelech met Abraham in een Verbond getreeden. 347

Abimelechs Huys van de plaage der Onvrugtbaarheyd geneezen. 331

Abimelechs gesprek met Abraham en Sara verder naagedagt. 330

Abimelech van Bolduk een Heylig Man en Profeet gehouden. 324

Abimelech betuygd zijn onschuld over de geroofde Sara. 325

Abimelech over zijn Vrouwen Roof in den Droom verschrikt. 324. 325

ABRAHAM een groot Perzoonaadje in de Heylige Historie: En zijn Geslagt en Maagschap in een Tafel opgesteld. 9. 44. 45. Zijn Geboorte en Vaderland onderzogt. 10. Is een Geloofsgenoot der Nimrodze Kerke. 12. Zijn Reystogten uyt Ur der Kaldeën naar Kanaan, in een Tafereel vertoond. 13. Zijn uytgang uyt Ur, van de Joden, een Verlossinge uyt den Vyerigen Ooven gehouden. 14. Abraham is geen Afgodendienaar in Charan geweest. 15. Zijn wooninge aan geên-zijde den Eufrat, van waar hy Geroepen is. 16. Zijn Geslagte Ouwelinx van Afgoderye betigt. 23. Abraham smijt al zijn Vaders Beelden aan stukken. 32. Is met Nimroth over 't aanroepen der Godheyd in geschil; En word tot den Vyrigen Ooven verdoemd. 32, 33. Van eenige te vergeefs van Afgoderye vrygepleyt. 33. Abraham Geroepen. 43. En van waar en wanneer belast uyt zijn Land en Maagschap te gaan. 45. Waarom zulx geschied is. 46. Zijn Reystogt naar Kanaan onderzogt. 47. Waar in van de Geloovige als haar Patroon Gezeegend. 48. Zijn Geloove en Gehoorzaamheyd gepreezen. 49. Zijn optogt uyt Ur der Kaldeën naar Charan. 50. Zijn aanwinning van veel Zielen aldaar. 53. Hoe lang hy in Charan gewoond heeft. 54. Zijn opvoedinge onder de Zabeën en kennis in de Sterrekonst. 56. Vereyst uyt Charan naar Kanaan. 57. En of hy Koning te Damaskus geweest is. 58. Komd in Kanaan aan ELON MORE. 59. Zijn Geloof door Belofte van 't Land Kanaans beproeft; bouwd een Altaar en komd te Bethel. 62. Vereyst van daar naar 't Zuyden en wijkt uyt Hongersnood naar Egipten. 63. Zijn reyze derwaards, van Josefus, Eupolemus en andere verpoetst. 64. Geeft Sara voor zijn Zuster uyt, die hem ontrooft word. 65, 66. En van Manichæus daar over gelasterd, Van Augustinus gepreezen. 70, 71. Abraham van Farao heftig bestraft. 77. Krijgt Sara weeder en word rijkelijk uytgezet; en zijn weedervaaren alhier, voorbeeldig aan Israël aangemerkt. 72. Met Loth te Bethel aangekoomen, scheyd zig Abraham om de veelheyd haarder Vee, van Loth af. 80. Zijn beyde, magtig in Knegten en Maagden. 82. Abrahams Goedaardigheyd van Chrysostomus en Ambrosius gepreezen. 83, 84. Word belast het Land Kanaans naar de Vier Winden te bezien. 85. Slaat Tenten op aan d'Eyke Bosschen Mamre. 86, 88. Wanneer aller-eerst een HEBREER genoemd. 101. Zijn heldendaad in 't verlossen van zijn gevangen neeve Loth. 89. 101. 103. Zijn Bondgenooten in deeze daad beschreeven. 101. En zijn gewaapende knegten van de Joden zeer begroot. 104. Zijn veldtogt teegens d'uytheemze Koningen verdadigt. 105. 107. 108. Word van Melchizedek ontmoet en met Brood en Wijn ververst en gezegend. 109. 114. Weygerd yts van de weedergekreegen beuyt voor hem zelven te neemen, en daar over in zijn Edelmoedigheyd gepreezen. 113. Of Abraham Kristus onder Melchizedek in Menschelijke gedaante gezien heeft. 123. Word door Goddelijke aanspraake van alle vreeze ontheeven, en Grooten Loon toegezeyd. 152. 153 Word een Erfgenaam uyt zijnen lijve verzeekerd. 155. 156. Zijn Geloof hem tot Geregtigheyd gereekend. 159. En d'Erflijke bezittinge van Kanaan verzeekerd. 161. Gods verbond onder 't slagten van vier dieren getoond. 162. Het vreemdelingschap zijner Naakoomelingen voorspeld. 165. Hagar aan Abraham tot een Bywijf gegeeven. 173. En daar over van Faustus Manichæus gelasterd. 175. Zijn daad met Hagar als een struykeling in 't Geloof geschat. 177. 't zelve voorbeeldig en nogtans onregtmaatig gehouden. 181. Abraham een Zoon uyt Hagar gebooren en ISMAEL genoemd. 192. 't Verbond der Besnijdinge Abraham aangebooden, en Opregtigheyd des wandels afgeëyst. 195. 194; 102. Een groot geslagte toegezeyd. 196. En wien voor Abrahams Zaad te houden zijn. 197. Zijn verheuging in den dag van Kristus. 201. Abrahams Zaad hoe door de Besnijdenis van alle Volken afgezonderd. 213. En of zijn gekogte Slaaven teegen wil en dank Besneeden zijn. 221. Abraham d'eerste bedienaar der Besnijdenis. 228. En hoe van hem agtervolgt. 234. Zijn geheugenis onder de Volken van 't Oosten bewaard. 239. En dat zijn Naakomelingen nooyt *Onbesneedene* genoemd zijn. 242. Zijn Naam-verandering, opmerkelijk tot Gods voorneemen geagt, en van wat beteekenis. 257. 258. Abraham over de belofte van een Zoon aan 't lacchen geraakt. 261. Zijn Gebed voor Ismaël. 262. Word door een Gezandschap van DRY MANNEN bezogt. 267. 268. Heeft Godt niet onder de gedaante van een *Engel* aangemerkt. 274. Noodigt dry Mannen ter maaltijd. 276. En slagt een Kalf. 278. En zijn *Herbergzaamheyd* gepreezen. 279. Begeeft hem in 't Gebed voor 't behoud van Sodom. 282. 284. 287. En word een aanschouwer van den Naa-weên der vier Steeden in 't Dal Siddim omgekeerd. 313. Verkeerd als vreemdeling te Gerar; En word van zijn Vrouwe Sara berooft. 323. En naaderhand van Abimelech daar over bestraft. 326. Zijn Geloof tweemaal door Vrouwen roof beproeft. 333. Houd een Gastmaal op de Speentijd van Isaak 336. En word over het uytdrijven van Hagar en haar Zoon getrooft. 340. Maakt met Abimelech een Verbond. 347. Plant een Bosch in Berseba. 349. Bygeloovigheyd daar uyt voortgesprooten. 354. Word belast zijn Zoon Isaak tot een Brand-Offer te Slagten. 362. 369. Zijn Tien Verzoekingen uyt de Joodse Rabbijnen opgeteld. 363. En van Rabbi Abraham fraay verklaard. 388. Abrahams gehoorzaamheyd hoe aan Godt bekend geworden. 369. Zijn reys met Isaak naar den Offerberg Moriah. 372. 375. Voorspeld zijn Zoons behoudenis door het Geloof. 378. Bouwd een Altaar op Moriah. 380. Abrahams Geloof en Isaaks geduld, van Chrysostomus gepreezen. 382. 384. Word in 't slagten van zijn Zoon verhinderd. 385. En een Ram in Isaaks plaatze toegezonden. 391. 393. Steld een Naamdigtinge over d'Offerplaats op Moriah in. 394. Zijn gehoorzaamheyd door nieuwe Beloften geloond. 396. Is by de Filistijnen in groot aanzien, en weegens zijn Offerhande by de Heydenen gedagt. 399. Beweend zijn afgestorve Huysvrouwe Sara. 401. Sügt voor Isaak een Houwelijk uyt zijn Maagschap. 407. Trouwd naar Saraâs Dood, met Kethura. 422. En word vernieuwd in

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

in Teelkragten; zoo dat hy noch zes Zonen wind. 425, Sterft in Goeden ouderdom. 433. En word verzaameld tot zijne volken. 435. Abrahams Schoot, hoe een uytdrukkinge van den ſtaat der Zaligheyd. 436. Word van Iſaak en Iſmaël begraaven. 435. Zijn gedagtenis by de Heydenen vermaard. 437; 438.
Achilles, van de minzieke Brizëis aangezogt. 443
Adam en Eva, alleen buyten de rang van andere menſchen geſchaapen. 139
Adam van Bolduk voor d'eerſte inſteller der Offerhanden met Brood gehouden. 142
Adams eerſte Wijf Lilith, weegens de twiſt om 't meeſterſchap, weggeloopen. 450
Adams naaktheyd met de blaaden van *Muza* of *Dudaim* gedekt. 681
Adeldom gaat ook aan de Baſtaarden over, maar houd een teeken in haare waapen-ſchilden. 426
Adelijke huyzen, van waar derzelver voorpoorten met, wildvang pronken. 466
Adith, van de Joden voor Loths tweede wijf aangemerkt. 319
ADONAI hoe en wanneer de Naam van een Menſch, of van Godt te houden. 271
Afbeelding ter gedagtenis der verſtorvene, hoedaanigen oorſprong der Afgodize beelden. 26
Afgod-beelden hoe verre van de Kaldeën oorſpronkelijk te houden. 27
Afgod-beelden, by Hebreën en Grieken, van SMERTE en DROEFHEYD genoemd. 29
Afgod-beelden van Terach, door Abraham verbrooken en beſpot. 32
Afgod-beelden, waarom in de H. Schriſt ook Boſſchen genoemd. 360
Afgod-beelden van ouds maar uyt ſlegt Hout gemaakt. 555
Afgoden zijn van Abraham niet gediend als hy in Charan woonde. 15
Afgoden van ouds veel in de Eyke Boſſchen gediend. 87
Afgoden van Laban door Rachel geſtoolen. 549. 550
Afgoden ydelheyd en onvermoogen in 't ſteelen van Labans Teraphim ontdekt. 561
Afgoderye voornaamelijk by de Kaldeën en Egiptenaaren begonnen. 24
Afgoderye is gemakkelijk voortgeplant. 27
Afgoderye en Beeldendienſt ten tijde van Abraham in gebruyk. 29
Afgoderye is onzeeker tot d'eerſte oorſprong te brengen. 29
Afgoderye in 't boek der Wijsheyd in twee zoorten onderſcheyden. 30
Afgoderye der Kaldeën hoe aan de Hebreën overgegaan. 39
Afgodiſe ketterye, van Epifanius in 4 zoorten onderſcheyden. 23
Afgodize Beelden, hoe van de gedagtenis vyeringe der verſtorvene afkomſtig. 26
Afgodize Sterre-dienſt, den Iſraliëten van Amos en Stefanus verweeten. 39
Afgodize Offerdienſten waarom geen reeden konden geeven, tot afschaffinge der Offerhanden aan den waaren Godt. 88
Afgeſneede Voorhuyd door de heelkonſt weederom herſteld. 252
Afgryſſelijken Afgod, hoedaanig van Maacha opgeregt. 210
Afrika of het van Epher een der Zonen Midians genoemd is. 427
Afsnijding der Heydenen, hoe ten aanzien van Iſraël eerſt aan de Kanaaniten begonnen. 146
Afzondering der Heydenen, wanneer heeft opgehouden. 7
Agamemnon beveſtigd zijn beloſte, met het doorhouwen van een Slagt-beeſt. 168
Agamemnons Offerhande van zijn Dogter Iphigenia, hoe uyt Abrahams Offerhande van Iſaak bedagt. 398. 399
Agterdeelen der geſlagte beeſten, waarom van de Joden niet gegeeten. 608
Agtſten dag, waarom tot de Beſnijdinge verkoozen. 204. 205. En van de Joden naauw onderhouden. 206
Agtſten dag der Beſnijding, hoe en waar in teegen de gewoonte der Heydenen aangekant. 206
Agtſten dag der Beſnijdinge van wat beteekenis. 234
Aholibama, de Dogter van Ana, wieze geweeſt is. 483
AI en BETHEL, waar en hoe geleegen. 62
Alexandrijnze Renplaats van hoe grooten uytſtrekking. 651
Algemeene plaagen, hoe zomtijds ook de Vroome treffen. 287
Algenoegzaamheyd, waarom aan Abraham, onder Gods eygenſchappen voor-aan gezet. 194
Almagt Gods, aan Abraham in 't maaken van zijn Verbond voor-aan geſteld. 194
Alpes-woonders verzorgen Hannibal van leeftogt op den weg. 144
Altaar van Abraham in Elon More gebouwd. 62
Altaar hoe van Abraham in Elon Mamre gebouwd; En oude bygeloovigheyd daar omtrent. 87
Altaar van Jakob, waar van EL-ELOHE-ISRAËL genoemd. 629
Altaar, waarom in de Wet verbooden met Boomen te omplanten. 352
Altaar, hoedaanig van Abraham op Moriah gebouwd. 380
Ambroſius voorbaarigheyd in 't prijzen van Abrahams Houwelijk met Hagar. 178. 181
Amoriten ongeregtigheyd, hoe in Abrahams tijd noch niet vervuld. 166
Amos woorden van Iſraëls Afgoderye, van Stefanus verklaard. 38
Amraphel de Koning van Sinear wien hy geweeſt is. 89. 90. 91
Ambroſius lofreede over Abrahams gulhertigheyd, omtrent zijnen Neeve Loth. 84
Amoriten en Moabiten uyt Loths bloedſchande voortgekoomen. 319
ANA de Neef van Seïr, of hy warme Wateren of Muyl-Ezelen in de Woeſtijne gevonden heeft. 622
Aner, Eskol en Mamre, hoedaanige Bondgenooten van Abraham, 101
Anobreth, by de Feniciers en oude Schrijvers voor Sara genoomen. 438. 439
ANTIOCHUS, hoedaanigen gemeenen naam der Syriſe Koningen. 74
APIS of heylige Os, hoe hy in Egipten, met zijn ver-eyſte vlakken geteeld wierd. 531
Apokalipſis van Abraham, van de Joden uyt de vertaalde boeken der Sabeën geraapt. 56
Apollo de Louwrier-boom toegewijd. 358
Appelen van Sodom, van Solinus beſchreeven. 320
Arabien, ook van de Sabeën bevolkt, en haar Godsdienſt voortgeplant. 56
Arabien door de Iſmaëliten verſcheydentlijkt bevolkt. 263 264
Arabia Petræa of Steenagtig Arabien, op 't Arabiſch HAGAR genoemd. 345
Arabien hoe door zijn Landvrugten op de Roomſe Penningen verbeeld. 429
Abrabiers waarom haare Kinderen op het 13de Jaar Beſnijden. 235
Arabiers hebben de Beſnijdenis van Abraham door Iſmaël ontfangen. 237
Arabiers, hoe by eenige van Hagar genoemd. 264
Arabiers en Mahometaanen van Iſmaël afkomſtig. 265
Arabierſe Vrouwen van Mahometh het bedekken des aangezigts belaſt. 329
Aram, hoedaanigen Zoon van Soba, uyt Pellila Terachs tweede Vrouwe. 10
ARAM NAHARAIM, hoedaanigen Landgeweſt in Meſopotamien. 51
Aram de Syrier, uyt wien hy geſprooten is. 406
Aratus een Digter onder de Grieken, van Paulus aangehaald. 17. Zijn Tronybeeld in print vertoond. 18
Arioch de Koning van Ellazar, wien hy geweeſt is. 92
Ariſtoteles ſteld de Boggerye, tot nut van den Gemeentenſtaat vry. 293
Armenien en Meſopotamien, hoe op een Overwinning-Penning verbeeld, 51
Arm-ringen en Voorhooft-Cierzel, met wat fatzoen by Rebekka van Abrahams knegt aangenoomen. 413
ARNIKATES, een naam van Koninglijke waardigheyd by de Kappadociers. 74
ARSACIDES hoedaanigen gemeenen naam der Partiſche Koningen. 74
Artabanus getuygenis van Abraham. 438
ARTAXERXES een gemeenen naam der Koningen van Perſen. 74
Artiziokken onder d'aarde, t'onregt voor Rubens Dudaïm gehouden. 669. 670
ASCHERAH, hoedaanigen beteekenis zoo wel van Boſſchen als van Beelden. 351
Aſch-Koeken, hoedaanig eertijds gebakken. 277

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

B L A D - W Y Z E R.

Aſer uyt de Moeder Zilpa Gebooren van Lea genoemd. 718
Aſers Houwelijken en Kinderen uyt de Joden verhaald. 719
Aſphaltize Zee waar van zoo genoemd. 97
Aſphaltis Meyr, ziet Doode Zee, letter D.
ASTARTE, of gewijde Boſſchen en Beelden van Aſtarte. 351
ASTHAROTH voor hoedaanige Afgodize Boſſchen gehouden. 359
Aſtharoth Karnaïm, hoedaanigen Stadt en Hofhoudinge van Og, Koning in Bazan. 95
Atheënze Wet verpligte des Broeders Weduwe te Trouwen. 696
Athenienzen van den Apoſtel Paulus, den Onbekenden Godt bekend gemaakt. 18
Auguſtinus gevoelen aangaande Nahors verblijf in Ur der Kaldeën naar Abrahams uytgang. 12
Auguſtinus miſſlag aangaande Abrahams vertrek uyt zijn Vaderland. 46
Auguſtinus erkend geen Voorburg der Vaderen. 436
Auguſtus, Keyſer van Romen, is de Kinder-teelinge gunſtig. 446
Aulone, het zelve met het Dal Schave geagt. 108

B.

Baal, een Afgodize benaaming der Kaldeën en Feniciers, ook by de Hebreën aan den waaren Godt opgedraagen. 16
BAAL, Iſraël verbooden als een naam van Godt te noemen. 17
Baal-Peor, is niet dezelve dienſt noch Afgod met Iſraëls dienſt aan den Moloch of *Remphan* geweeſt. 40
BAAL-PEOR, met hoedaanigen ſchandelijke dienſten ge-Eerd. 210
Baals of Helden, hoe en waarom meeſt in de Boſſchen gediend. 356
Baar of Streep, hoedaanigen teeken van Baſtaardye in de Waapens der Edelen. 426
Baarmoeder in Vette en Vollyvige Vrouwen, Onvrugtbaar. 173
Baarmoeder hoe door inbeelding der Bevrugte aangedaan. 532
Baaringe der Bevrugte kan niet door de Duyvel of Tooverkonſt verhinderd worden. 332
Baar-tijd der Schaapen en Geyten by de Ooſterlingen. 526
Babyloniſe verwerringe, een Oorzaak van verval der Godsdienſt. 6
Babylonien hoedaanigen hooftgeweſt der Kaldeëſze en Aſſyriſe Volken. 15
Bacchus het Klimmerblad toegewijd. 358
Bak-Oovens, ofze van Aal-ouder-gebruyk waaren. 277
Baktriaanen van ouds zeer verzot op Duyvelskonſten. 25
Baronius miſſlag omtrent de Beſneede Joden, by de Romeynen RECUTITI genoemd. 252
Baraâs, hoedaanig een zeldzaame wortel die Leeft. 677
Barbaarſe, Schytiſe, Helleniſtiſe en Joodsgezinde Sekten, van Epifanius aangemerkt. 23
Bartholinus gevoelen aangaande het weeder-aanneemen der afgeſneeden Voorhuyd. 252
Bartholijns redeneering over de verandering van Loths Wijf. 310
Baſmath de Dogter Iſmaëls, Eſau ten Wijve geworden. 483
Bath-Sua de Dogter van SUA verklaard. 694
Bedekken des Aangezigts waarom van de Bruyds en Jonge Vrouwen gedaan. 419
Bedekken des Aangezigts waarom van Thamar als een Hoere gedaan. 701
Bedieninge des Lijks, quaalijk voor een Bidden voor de Doode genoomen. 402
Bedriegen voor Steelen genoomen. 557
Bedriegers Speelen eerſt dan te regt haar rol, alſſe de ſchijn van waarheyd weeten aan haar zijde te krijgen. 506
Bedrog en Krijgsliſten, hoe verre in den Oorlog geoorloft. 107
Bedrog met Bedrog te vergelden, hoe verre geoorloft. 533
Beeld of Gelijkenis is van Godt nooyt zoo gezien, datmen die afſchilderen mag. 61
Beeld van Kriſtus is onder de Perzoon van Melchizedek aan Abraham nooyt verſcheenen. 131
Beeld des Boſch hoedaanig van de Vrouwen gediend. 357
Beelden van hout geſneeden, waarom met de naam van Boſſchen genoemd. 351. 360
Beelden der verſtorvene Helden, hoe tot Baals en Afgooden geworden. 27
Beelden van vermaarde Mannen, waarom in de zaamenkomſte der Staatsmannen en Regteren geſteld. 28
Beelden der Afgooden, eertijds uyt ſlegt Hout geſneeden. 555
Beelden der Heyligen, zeer quaalijk van Rachels Grafgebouw afgeleyd. 656
Beeld-ſtormerye, vergeefs beklaagd en onder de miſdaaden gereekend. 561
Beeld-vorming hoe van de Kaldeën tot de Grieken overgegaan. 27
Beeldendienſt aan het huys van Terach toegeëygend. 33
Beenderen der Patriarchen uyt Egipten naar Kanaan meede gevoerd. 728
BEER LACHAI ROI, of Put des Leevenden my ziende; waar van zoo genoemd, 185. 192
Beeſten, Boomen en Gewaſſen, hoe een Godheyd toe-geëygend. 28
Beete Brood, hoe voor d'aanbieding van een Maaltijd te eeten genoomen. 276. 277
Begeerte tot den Man en Kinderteeling, een noodzakelijke hoedaanigheyd in de Vrouwen. 714
Beginzel der Daagen en eynde des Leevens, hoe beyde aan Kriſtus en Melchizedek ontkend. 134
Begraaffenis-regt, hoe van zommige onder de Heylige dingen der Kerke gereekend. 405
Begraafplaats in de Spelonke Machpelah, aan Abraham verkogt. 403
Begraaven der Dooden in de Kerken en Gewijde aarde, alleen uyt bygeloovigheyd ontſtaan. 655
BEHOUDER DER WEERELD, waarom dien naam aan Priapus gegeeven is. 210
Beke SICHOR hoedaanigen ader uyt de Nylſtroom. 169
Bekkeneelen der verſlaagene Vyanden by de Schyten voor drinkſchaalen gebruykt. 25
Bel en Baal, hoedaanige Godnaamen der oude Kaldeën en Feniciers. 16
Bela, weegens Loths behoudenis, Zoar genoemd. 298
Bellarminus over de zienelijke verſchijninge Gods miſpreezen. 61
Bellarmijns moedwillige verdraaying van Kalvinus woorden aangeweezen. 73
Beloften die met de Roeping van Abraham verzeld gingen. 44
Belofte van een Zaad aan Abraham vernieuwd. 157
Belofte Gods, aan Abraham voor d'Inſtelling der Beſnijdenis gedaan, in dry deelen aangemerkt. 196
Belofte aan Abraham gedaan, in dry tijden voortgeplant en gedaan als hy noch een Zondaar was. 198
Belofte van 't Eeuwig Leeven, by Grootius heel 't Oude Teſtament uytgewiſt. 199
Belofte Gods aan Iſraël van Moſes heerlijk voorgedraagen, 202
Belofte van Jakob in Bethel gedaan, als hy naar Meſopotamien vlugte. 495
BELTA, hoedaanigen Goddinne by de Sabeën en waarſchijnelijk voor Venus gehouden. 56
BEN-AMMI, van wat beteekenis dien naam is. 319
BENJAMIN, een Bend-naam aan alle Liefſte Kinderen gegeeven. 654
Benjamin gebooren, en van zijn Moeder BEN-ONI genoemd. 654
Benjamin onder Jakobs Zonen alleen in Kanaan gebooren, en een Zone des Ouderdoms genoemd. 723
Benjamins Geſlagte moeyelijk om verklaaren geagt. 726
BEN-ONI van Jakob in BENJAMIN veranderd. 654. 724
Ben-Sirâs, verhaal van Lilith, uyt der Joden Brand-Spiegel bygebragt. 450
Beproeven, hoe te mets Verzoekinge genoemd. 368
Bera de Koning van Sodom, wat zijn naam beteekend. 93
Bera de Koning van Sodom trekt Abraham op zijn Overwinning te gemoet. 114
Berg Moriah, van Abraham met een Naamdigting ver-eerd. 394
Bergen Gerizim en Hebal, waar omtrent geleegen. 62
Beroſus getuygenis van Abrahams kennis in de Sterreloop 56. 438
Berſeba, een Woeſtijne van dien naam en Landſtreek van Hagars omdoolinge. 343
BERSEBA, als een naam aan Abrahams herſtelde Put gegeeven, weegens den Eed met Abimelech geſwooren. 348. 482
Beſcherm-Engelen, waarom by de Egiptenaars met Geeſſelſweepen afgebeeld. 550
Beſcherminge Gods, hoe aan Abraham door een Schild afgebaakend. 152
Beſneeden Iſraël, met het geteekende Vee der byzondere Kudden vergeleeken. 214

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Beſnijdenis en Voorhuyd; even als de Jood en Griek, teegens malkander geſteld. 24
Beſnijdenis te wat tijd van Abrahams ouderdom ingeſteld. 194. Is een ſtuk van diepe naaſpooringe; En Teeken des Verbonds met Abraham en zijn Zaad. 203. Beſnijdenis in haar omſtandigheyd naader verklaard. 204. *Agtſten Dag* te Beſnijden, hoedaanigen waarborg teegen d'Heydenze bygeloovigheyd 205. 209. Word belaſt aan al wat Mannelijk is. 207. Moeſt niet als een Genees-middel der Zonde aangemerkt worden 208. Waarom aan 't Mannelijk Teellid belaſt; en ook niet aan de Vrouwen geboo- den. 208. 209. 212. Beſnijding der Boomen waarom in de Wet belaſt. 209. Beſnijding des Herten, hoe door Beſnijding der Mannelijkheyd aangeduyd 212. 223. Hoe den Joden *Een Teeken* geweeſt, dat hen verpligte by de Hebreeuwſe Kerke en Wet te blijven. 214. 316. Beſnijdenis waar in aan 't Zaad Abrahams dienſtig aan 't Burgerſchap Iſraëls. 215. 216. En een duydelijk kenteeken der beloofde Zegeningen. 217. Hoe dezelve een Schuldenaar aan de geheele Wet maakte. 219. Wanneer een Sakrament der afgezonderde Kerke geworden. 221. Dat met Kriſtus eyndigen moeſt. 222. 250. 254. 255. Beſnijdenis waarom in de Woeſtijne naargelaaten. 226. Moeſt niet door den Hoogenprieſter bediend worden. 229. 228. Tien omſtandigheeden der Beſnijdenis, van de Joden opgeteld. 230. En van hooge beduydinge aangemerkt. 230. 232. Hoe en van waar de Beſnijdenis by andere Volken aangenoomen is. 235. En datze van de Egiptenaars niet tot d' Iſraëliten overgegaan is. 236. 240. Beſnijdenis word van de Turkze Vrouwen door een Belijdenis voldaan. 237. Egiptiſe Beſnijdenis verſchillig aan die der Hebreën. 243. Hoe de Beſnijdenis van Moſes gegeeven is, daarze lang voor hem was. 244. Kon den Heydenen tot geen Verbonds-Teeken zijn. 245-247. Beſnijding in vierderley ſtaat aangemerkt. 253. 254. Waarom eertijds by zommige Kriſtenen voor een tijd onderhouden. 254. Beſnijdenis by zommige Volken alleen een burgerlijk gebruyk. 255. Kan thans zonder dwaalinge niet Godsdienſtig onderhouden worden. 256. En hoedaanig van de Sichemiten om 't Houwelijk van Dina aangenoomen. 637
Bethel, Abrahams tweede leegerplaatze waar geleegen. 62
Bethel, hoedaanigen naamdigting aan de plaatze van Jakobs Droom. 495
Bethuël, in zijn Geſlagt en Afkomſt beſchreeven. 406
Bethuël, de Vader van Rebekka, van Eliëzer om een Houwelijk voor Iſaak aangeſprooken. 414
Bethlehem Ephrata waar omtrent geleegen. 653
Betulia hoedaanige Gezalfde Steenen. 496
Bevrugting, hoe van de Inbeeldinge geholpen en verleeſt. 530
Beuyt den Vyanden ontzet, ziet Roof op letter R.
Bezeetene in d'Euangelize Hiſtorien; als Krankzinnige aangemerkt. 22
Bidden voor de Doode, zeer quaalijk uyt Abrahams Weenen over Sara onderſteund. 402
Bidwijze naar het Weſten, of die van Abraham op Moriah aangeweezen is. 63. 380
Bybel-Kaarten, van wat dienſt in de Hiſtorie der Heebreeuwze Kerke. 13
Bybelze verbeeteringe der Joden, van wat agtinge. 285
Byſlaapen met eenen Onbeſneedenen van de Vrouwen booven die van een Beſneedenen gepreezen. 252
Bywijf waar in van een Hoere onderſcheyden. 176. 179. 406
Bywijven en Vrouwen, van wat onderſcheyd. 424
Bileam voor een Sabeër gehouden. 56
Bileams Voorzegginge van een Sterre uyt Jakob, hoe den Arabiers bekend. 428
Bilha aan Rachel tot een Dienſtmaagd gegeeven; En wieze geweeſt is. 510. 715
Bilha van Jakobs Zone Ruben beſlaapen. 682
Bindinge Isaaks; by de Joden, voor de gantze Hiſtorie van Abrahams Offerhande genoomen. 381
Bindinge Iſaaks, hoe van de Joden voor een verdienſtelijk werk gehouden. 395
Bindinge Iſaaks met de Kruys-hegtinge van de Zaligmaaker vergeleeken. 397
Birſa de Koning van Gomorra, wat zijn naam beteekend. 93
Blankketten der Dogteren die tot Bywijven aan 't Perziſche Hof worden toebereyd. 78
Blindheyd der Sodomiten, voor bedwelming des verſtands genoomen. 294
Blindheyd der Oogen, door 't aanzien van een Kuyſſe Vrouwe geneezen. 501
Bloed der verwonnelingen by de Schyten gedronken. 25
Bloedſchande van Loth, met bey zijn Dogters begaan. 314
Bloedſchande van Loth in dronkenſchap begaan; Hoe verre hem toe-te eygenen. 318
Bloedſchande van ouds miſpreezen en geſtraft. 478
Bloedſchande door Juda met Thamar begaan; hoe van de Joden vrygeſprooken. 701
Bloedſtortinge in de Beſnijdenis van wat beduydenis. 234
Boek van Enoch hoedaanig by de Joden vermaard. 4
Boek van Seth, Enoch, d'Apokalipſis van Abraham. &c. waar van daan gehaald. 56
Boek de Betooverde Weereld genoemd, hoedaanigen Kerklijken aardbeeving veroorzaakt. 366. 367
Boek, de Aanneeminge Abrahams genoemd. 437
Boek Cosri van hoedaanigen agting by de Joden. 437
Boek Zohar hoedaanigen Kabbaliſtize uytleg over de Vijf Boeken Moſis. 437
Boek dat het Teſtament der XII Patriarchen genoemd word, Apokrijf verklaard. 727
Boeken der Sabeën, uyt het Arabiſch overgebragt en van zommige Joden aan eenige beroemde Mannen opgedraagen. 56
Boeken die aan de Vader Abraham als Autheur worden toegeëygend. 437
Boeken der Sibillen, waar toe Verzierd, en van wat agtinge. 727
Boekhouders Ontfang en Uytgift, waar in bequaam om de Regtveerdigmaaking door Toereekening te verklaaren. 160
Boggerye den Sodomiten gemeen. 290. En van Ariſtoteles vry-gegeeven. 293
Bok hoe van ouds een Zinnebeeld van de Zonde en Duyvel. 361
Bokke-bloed, of het de Leepe Oogen geneeſt. 530
Bondgenooten, die Abraham teegen d'uytheemze Koningen zijn bygeſprongen. 101
Bont-geſpikkeld Vee, waarom van Jakob tot zijn Loon geëyſt. 519. 520
Boogſchutters en Sarazenen hoe uyt de Hagarenen en Iſmaëliten afkomſtig. 189
Boomen tot Vrugtbaarheyd belaſt de Voorhuyd te Beſnijden. 209
Boomen by de Tempelen te planten van ouder gebruyk. 351
Boomen by den Altaar te planten. waarom in de Wet verbooden. 352. 356. &c.
Boomen in plaats van Boſſchen Godsdienſtelijk ge-Eerd. 353
Boomen aan byzondere Goden toegewijd en ge-Eerd. 357. 358
Boomplanting om den Altaar aan Iſraël verbooden, en van de Joden qualijk opgevat. 88
Boom-Rijzen van Jakob in de drinkbakken voor de Kudde geleyd. 524
Boomvrugten, waarom alleen aan 't vierde Jaar toegelaaten te eeten. 209
Booze Geeſten, van Joſefus voor ſpookende Zielen van Goddeloos-geſtorve Menſchen gehouden. 22
Bordeelen en Schoolen van onkuysheyd in de Boſſchen gehouden. 356. 357
Borſt-tepelen waarom den Vrouwen gegeeven. 336
Boſch van Abraham door Konſtantijn de Groot, weegens d'Afoderyen uytgeroeyd, 87
Boſſchen tot d'Afgodendienſt geheyligt, den Iſraëliten belaſt uyt-te roeyen. 88
Boſch in Berſeba, van Abraham niet uyt Godsdienſtigheyd geplant. 349
Boſch en Boomplanting van ouds met veel bygeloovigheyd gepleegt. 350. 351
Boſſchen voor houte Beelden genoomen, en verbooden by den Altaar te planten. 351
Boſſchen waarom van Abraham verkoozen om te woonen. 354. 555
Boſſchen waarom van de Heydenen Godsdienſtelijk ge-Eerd. 353. 354
Boſch waar toe in Fenicien aan Venus toegewijd. 357
Boſſchen uyt-te roeyen, in de Koningen van Iſraël gepreezen. 359
Boſſchen en Hoogten waarom aan Iſraël moeſten verbooden worden. 353. 355
Boſſchen tot Bordeelen en Schoolen van Onkuysheyd geplant.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

plant. 356
Bosch-Priesters, hoedaanige voorstanders der Godsdienst aldaar. 358
Boter waarom by d'oude voor de Maaltijd gegeeten. 278
Buygen, ziet Neederbuygen letter N.
Bullebakken en Bytebauwen, zeer quaalijk aan de stoute Kinderen gedreygt. 453
Burgerschap Israëls, verëyste Besneeden te worden. 216
Bramijnise Vrouwen, volgen haar gestorve Mannen in 't lijkvyer naar. 384
Brand-merk aan 't Voorhooft, van de Joden over Onegte byslaap ingevoerd. 706
Brand-Spiegel hoedaanigen Boek by de Joden. 450
Broeder van wat beteekenis in de H. Schrift. 294
Broeders met Zusters, by wat Volken mogten Houwelijk maaken. 477
Broeder verpligt zijns Broeders Weduwe te Trouwen. 696
Brood-en Wijn te Offeren, hoe van Melchizedeks ontmoeting van Abraham afgehaald. 143
Brood en Wijn aan de voorby-trekkende Veldheeren tot ververssing aan te bieden, van ouds gebruykelijk. 144
Brood en Wijn, hoedaanige aanhangzels der ingestelde Offerhanden. 143
Brood voor allerley daagelijkze kost genoomen. 277
Brood eeten, voor Maaltijd genoomen. 276.277.571
Brood en Water tot Teerkost van Abraham aan Hagar gegeeven. 340
Brood in 's Vyands Leger geworpen, hoe door krijgslist, ondernoomen. 108
Brood-bakken hoe by de Persianen, Arabiers en andere in gebruyk. 277
Brooden der Hebreën, weegens haar platte form, Koeken genoemd. 276
Bruyd Rebekka van Isaak ingehaald. 419
Bruyd waar van by de Latynen Nupta en de Bruyloft Nuptiæ genoemd. 419
Bruyds waaromze haar Aangezigten bedekten. 329,419
Bruyd, hoedaanig van Ouds te-Bed geleyd en den Man overgeleeverd. 505
Bruydschat en Geschenken van Eliëzer aan Rebekka en haar Ouders gegeeven. 415
Bruydschat hoe eertijds om 't verkrijgen van een Vrouwe gegeeven. 501
Bruydschat van Sichem, voor Dina belooft te geeven. 637
Bruyloft, van ouds met Zeeven daagen voltrokken. 508
Bruylofts-gedigt van Katullus, aan Manlius Torquatus en Julia toegezongen. 531
Bruylofs-digten, waarom gemeenlijk yts van de Voorttteelinge gedenken. 415
Bruylofs-God Hymen waarom met een Saffraan-kleurig kleed omhangen. 329
Bruylofts-weeke van Lea, naader onderzogt. 508

C.

Canaan en Canaaniten, ziet Kanaaniten letter K.
Cedrenus fabelagtig gevoelen over de dood van Haran Abrahams broeder, in Ur der Kaldeën. 12
Celsus gevoelen aangaande de afkomst der Besnijding weeder-sprooken. 238
Ceremoniele Wetten, ofze Ezech. 20. Gebooden genoemd worden, *Die niet Goed en zijn.* 41
Ceremonien van Geboorte, Houwelijk en Dood, met zeeven daagen voldiend. 508
Chabrath, van hoedaanigen beteekenis, in Rachels dood op de weg naar Ephrat. 651
Cham of hy de Jongste, Middelste of Oudste Zoon van Noach is geweest? 6
Chamonim, hoedaanige Afgoden, die *Zonne-Beelden* genoemd worden. 31
Charan een Stadt in Mesopotamien van wien zoo genoemd. 14. 51. 53
Chasdim voor Kaldeën en desselfs Landgewest en Tooveraars genoomen. 13
Chemarim hoedaanigen Naam, der Wijsgeeren en Priesters by d'Hebreën genoemd. 13.14
Cherubijnen, van d'Israëliten als beeldelijke Waarteekenen der Sterren aangemerkt. 40
Christus en Christenen. Ziet Kristenen letter K.
Cybele, hoe in de Bosschen gediend. 359
Cyklaamen, of Verkens-Brood, qualijk voor Rubens Dudaïm gehouden. 670
Cypresse-Boom aan d'Onderaardze Goden toegewijd. 358
Concubine of Bywijf, eertijds voor geen ergerlijken naam gehouden. 179
Constantinus ziet Konstantinus, letter K.
Cosri, een boek van dien naam, hoedaanig vermaard by de Joden. 437

D.

Dauw des Hemels, waarom in de Zegeninge Isaaks gedagt. 488
Dag van Kristus waar in van Abraham gezien. 385
Daagen der Weeke, hoe en waarom naar de Naamen der Planeeten genoemd, 56. 448
Dal der Kinderen Hinnoms, hoedaanig tot de Verbrandinge der Kinderen aan den Moloch misbruykt. 371
Dal Siddim van Loth verkoozen, als hy van Abraham afscheyd nam. 81. is een lustige Valleye. 96
Dal Siddim, met vier Steeden verzonken en van een stinkende Poel overstulpt. 303
Damaskus is nooyt van Abraham als Koning beheerscht. 58
Damaskener hoedaanigen bynaam van Abrahams Huysbezorger. 154.155
Dan, een Stadt aan de voet van den Libanon geleegen. 106
Dan uyt de Moeder Bilha gebooren. 716
David is nooyt een Priester geweest noch daar in door een Eed bevestigd. 147
Davids getuygenis van Melchizedek van Cunæus onderzogt, 125
Debora is waarschijnelijk de Voedster van Rebekka geweest. 416. en hoe in 't huys van Jakob gestorven. 647
Dedanim in haar oorsprong en zitplaats naargespoord. 428
Deelinge van tijdelijke goederen, waar in het exempel van Abraham en Loth gevolgd. 83
Dejaneira verwijt Herkules Verwijftheyd onder Iôle. 443
Dekzel der Oogen, hoe van Abimelech aan Sara in haaren Man Abraham toegezeyd. 327
Demons of quaade Geesten, van de Kaldeën in de Lugt geplaatst: En hoe in de Euangelize Historien te verstaan. 22
Demons of booze Geesten hoe door de wortel Baraâs uytgedreeven. 677
Demetrius een vry gelaatene van Pompejus zeer rijk van Slaaven en Knegten. 104
Demetrius van zijn Vader over zijn hartig kussen bestraft. 498
Diana, hoe met de Maan een-en dezelve, en Ligtbrengster genoemd. 444
Dienst van zeeven Jaaren, naar wat gewoonte van Jakob om Rachel aangebooden. 501
Dienstknegten en gekogte Slaaven en Slaavinnen, hoedaanig t' onderscheyden. 221
Dienstknegten van de Joden zeer beuzelagtig aan de Besnijdenis verpligt. 222
Dienstmaagden zelden met verlof van haare Vrouwen Beslaapen. 175
Dienstbaarheyd van 't Zaad Abrahams, hoe met 430 Jaar te bepaalen. 45
Dienstbaarheyd hoe door de Besnijdenis al van verre afgeschaduwd. 218
Dienstbaare Kerke wanneer begonnen. 345
Dienstbaar Jerusalem, hoe door Hagar en Sinai afgebeeld. 338. 345
Dienstbaare Kerke hoe ten deel in Vryheyd overgegaan. 346
Dienstbaare waarom in gevaarlijke plaatzen voor-uyt gezonden. 610
Dye-been van Jakob verstuykt. 596. En hoe verre geneezen. 601
Dina Jakobs Dogter bezoekt de Dogteren des Lands, en word van Sichem ont-Eerd. 632.635.640
Dina is nooyt de Vrouwe van haar broeder Simeon geweest als de Joden willen. 687
Dingsdag, van de Planeet-Ster Mars genoemd. 448
Dogters waarom Ongedekt, de Vrouwen Gedekt moesten gaan. 329
Dogters beneeden 20 Jaar, konden by den Duytzen niet Eerbaar trouwen. 421
Dogteren in de Huysgezinnen der H. Vaderen, waar in byzonder neerstig. 83
Dogters van Loth, van haar Vader den moetwilligen Sodomiten aangebooden. 292. Van haar Vader in Dronkenschap beslaapen. 314
Dogters in haar Maagdenstaat lastig om bewaaren. 635
Dolle Moeder, hoedaanigen ziekte der Vrouwen uyt begeer-

 te

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

te der Baarmoeder voortkoomende. 714
Donderdag, waar van zoo genoemd. 448
Dood der Oude en Afgeleefde, fraay van Cicero beſchreeven. 434
Dood van Debora, waarom van Moſes teegen zijn gewoonte aangeteekend. 648
Dooden van een eygen Zone, hoe van Godt aan Abraham is konnen belaſt worden. 370
Dooden waaren voor Abrahams tijd noch geene opgewekt. 385
Dooden by de Hebreën nooyt in de Steeden begraaven. 653
Dooden uyt Bygeloovigheyd in de Kerken begraaven. 655
Doode Zee, waar van zoo genoemd, en by de Oude Schrijvers gedagt. 98
Doode Zee in haar Oorſprong, voortkoomen en uytgang in de Roode Zee naargeſpoord. 303
Doode Zee en Ondergang van Sodom hoedaanig by de Profaane Schrijvers gedagt. 320
Dood-Maaltijden hoe in Afgoodize Eerbewijzingen verwiſſeld. 29
Doodvonnis ter Verbrandinge door Juda te ligtveerdig over Thamar uytgeſprooken. 704
Dool-Appelen, ziet Mandragora letter M.
Doop-regiſters maaken de Maane-kykers omtrent de Kinder-teelinge beſchaamd. 447
Dry-eenige Godheyd, ofze aan Abraham in Dry Mannen verſcheenen is? 268
Dry-eenigheyd kan niet uyt de verſchijninge der Dry Mannen beweezen worden, die Abraham verſcheenen. 270
Dry-eenheyd, quaalijk in de verwoeſting van Sodom gezogt. 300
Dry Mannen verſchijnen Abraham, die van hem worden ingenoodigd. 268
Dry Mannen van Abraham onthaald, keeren zig naar Sodom. 284
Dry-honderd en Dertig Koningen van Egipten, by Herodoot opgeteld. 74
Dry Sleutelen van de Joden aan Godt toe-geëygend. 517
Drinkſchaalen uyt Vergulde Bekkeneelen der verſlaagene Vyanden gemaakt. 25
Droefheyd door Houwelijk geneezen. 422
Dromedaris en Kemel van wat onderſcheyd. 431
Dronkenſchap, een oorzaak van Onkuysheyd, en die van Loth naader onderzogt. 315.
Droom verſchrikt Abimelech weegen zijn Vrouwen-roof aan Sara gepleegt. 324
Droomen, hoe de Goddelijke van de Valſſe t' onderſcheyden waaren. 493
Droomen, hoe inzonderheyd uyt de daagelijkze bedenkingen konnen voortkoomen. 590
Droomende konnen haar Lichaamen te mets bezeeren. 589
Druyven-Tros tot een Maagdelijk Waapen geſteld. 635
Dudaïm van ouds moeyelijk en onzeeker om verklaaren. 667
Dudaïm waar toe van Rachel zoo graag begeerd. 674. 668
Dudaïm waarſchijnelijk voor een zoort van Vygen en Vygetakken gehouden. 671. 680
Dudaïm van haar Tros-agtig vrugtgewas genoemd. 681
Duma, onzeeker van wat Volk hy een Vader is geweeſt. 263
Duyvelen in de Evangelize Hiſtorien vermeld, niet booven ongeneeſlijke Ziekten en Krankzinnigheeden, aangemerkt. 22
Duyvel of Helſſe Geeſt, van der Sabeën Sammael, tot de Joden en Kriſtenen overgewaayd. 56
Duyvel noch Tooveraars konnen het Baaren der Bevrugte opſchorten. 332
Duyvel hoe van de Joden tot een aanraader by Godt ingevoerd, om Iſaak tot een Brand-Offer te ſlagten. 366
Duyvel waar van daan met Hoorens en Box-voeten geſchilderd. 361
Duyvel Satan, over-al by Gods werk in te voeren, van de Joden tot de Kriſtenen overgegaan. 366. 379
Duyvel van de Joden op de Sterfdag van Sara ingevoerd. 401
Duyvel en zijn Moer, van Lilith afkomſtig. 451
Duyvel hoe van zommige Kerk-Vaders al meede in Jakobs Worſtelinge te pas gebragt. 592
Duytzen agten het Houwelijk van een Dogter beneeden de 20 Jaaren ſchandelijk. 421
Duyzend Zilverlingen, hoe van Abimelech aan Sara Een Dekzel der Oogen genoemd. 327
Dwaasheyd in Iſrael, hoedaanigen ſpreekwijs by de Hebreën. 636

E.

Edom, waar van dien naam aan Eſau en zijn Land-bezit gegeeven. 464. 470. En van wat uytſtrekking. 624
Eerbaarheyd der Vrouwen, door de gelijkenis des Mans in de Kinderen geſtaaft. 531
Eerbewijs der Afgod-Beelden, aan Terach opgedraagen. 27
Eerbewijs van ouds door Neederbuyging gedaan. 612
Eerdienſt des Vyers, van de Kaldeën tot de Perzen over gegaan. 31
Eerdienſt der Boſſchen van de Heydenen bemind. 353
Eed by de Valſſe Goden hoe aanneemelijk. 571
Eedſweeren hoe by d'oude Volken bekragtigd. 168
Eedſweeringe waarom van Godt tot vernieuwing der Belofte aan Abraham gedaan. 396
Eedſweeren met de Hand op de Heupe, van de Joden op de Beſnijdenis betrokken. 407. En hoe by verſcheyde Volken gedaan. 409
Eedſweering in Jakob en Labans Verbond. 570
Eedſweeren, by de Heydenze Filoſoofen ongeoorloft. 571
Eeren-Wijn den Veldheeren aangebooden. 144
Eerſtgeboore Zoontjes by die van Florida aan den Koning door Slagtinge ge-Offerd. 383
Eerſt-Geboorte-Regt van Eſau aan Jakob verkogt. 468
Eerſt-Geboorte-Regt hoe Gekogt en Verkogt. 472
Eerſte-Geboorte, zeldzaam in de Voorvaders van de Meſſias bezorgd. 712
Eeuwig Leeven, van de Joden nooyt in 't O. Teſtament ontkend. 199
Eeuwigheyd, in engen en ruymen zin genoomen. 223
Efron, ziet Ephron. &c,
Egipten is niet uyt Slijk aangegroeyd. 64
Egiptenaaren en Kaldeën van ouds vermaard in Wijsheyd 34
Egiptenaaren, Kolchers en Mooren, van Ouds Beſneeden. 236. 240 maar niet als de Hebreën. 247
Egiptenaaren, hoe *Met de Voorhuyd Beſneeden*. 249
Egiptenaaren ſmaadheyd, van Iſraël door verloſſinge uyt Dienſtbaarheyd weggenoomen. 241
Egiptiſchen Water-God Kanopus, overwind de Vyer-God der Kaldeën. 21
Egiptiſche Wijsheyd, hoe door de Hoovaardye der Joden van haar Voor-Vader Abraham afgehaald. 64
Egiptiſe Koningen, doorgaans Farao genoemd. 73
Egiptiſe Prieſters, hebben de Sterrekonſt niet van Abraham geleerd. 63
Egiptiſe Prieſters waarom van zommige geagt de Beſnijding der Mannelijkheyd te onderhouden. 242
Egtſcheyding, wanneer by de Joden weegen des Wijfs Onvrugtbaarheyd geoeffend. 182. En hoe by de Roomſe Vrouwen misbruykt. 707
Eyke Boomen en Boſſchen, in Kanaan gemeen. 354
Eyke Boſch More, Abrahams eerſte wooninge in Kanaan. 58
Eyke Boſſchen van Mamre, hoedaanigen wooninge van Abraham. 86
Eyke Boſch van Abraham door Konſtantijn de Groot uytgeroeyd. 87
Eyke Boſſchen, van ouds tot de Dienſt der Afgoden gebruykt. 87
Eyke-Loof aan Jupiter toegewijd. 358
Ekklipſis aan Zon en Maan, by de Kaldeën niet verſtaan. 35
Elam en Elamiten, hoedaanigen Land en Volk. 92
El-Elohe-Israel, een naam aan Jakobs Altaar. 629
Eliëzer de Damaskeener, of hy ook een Regeerder derzelver Stadt geweeſt is. 58
Eliëzers Zoon, hoe Abrahams Erfgenaam. 154
Eliëzer, Abrahams Huys-Knegt, met 10 Kemelen als een Bruyd-Werver voor Iſaak naar Meſopotamien gezonden. 407. 410 413
Èlihu, Jobs Vriend, uyt wien hy geſprooten is. 406
Ellazar hoedaanigen Landſchap en Koningrijk. 92
Elon More, Abrahams eerſte Wooning in Kanaan. 59. 86.
El-Sshaddai hoedaanigen naam Gods aan Abraham bekend gemaakt. 194
Emim een zoort van Reuſen. 95. 624
Eneten, hoedaanigen Volk by Homerus gedagt. 623
Engelen by de Kaldeën in verſcheyde Ordeningen geſchift. 22
Engel des Heeren, hoe hem zelven een Satan noemd. 23
Engelen niet onder de Schepping gereekend. 185
Engelen ofze Abraham weegens de Smerte der Beſnijdenis bezogt hebben. 235

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Engel die Hagar vertrooste, is niet de Zone Gods geweest als zommige meenen. 185. 344
Engel des Heeren, is Godt zelve geweest. 385. 388.
Engelen aan Abraham verscheenen, voor Menschen gehouden. 268. 278
Engelen of Hemelze Geesten Eeten noch Drinken niet. 275
Engelen of Mannen te Sodom aangekoomen van Loth geherbergt. 289
Engelen Godes van Jakob in MAHANAÏM gezien. 574
Enoch in d'eerste Kerk vermaard. 4. Zijn Boek, van de Joden uyt d'Arabize vertaalingen der Sabeëfze boeken t' zaam geraapt. 56
EPHER een der Zonen Midians, of hy de naam aan AFRIKA gegeeven heeft. 427
Ephrat of Bethlehem, waar omtrent geleegen. 653
Ephron verkoopt Abraham een Akker tot een Begraafplaatze. 403. 405
ER, Thamars eerste Man van Godt Gedood. 694
Erfgenaam aan Abraham uyt zijnen lijve toegezeyd. 156
Erythreëfze Zee, of Roode Meyr, hoedaanig zy van Esau genoemd is. 624. 464
Esau van Jakob in de Geboorte by de Hiel gevat. 456. Zijn leevens gedrag met dat van Jakob vergeleeken. 462. Word geheel Ros en Ruyghayrig Gebooren. 463. Beteekenis van zijn naam. 463. Word een Jager. 465. En van de Vader om zijn Wildbraad bemind. 466. Verkoopt zijn Eerst-Geboorte-Reg. 468. 470. Zijn Naam dryzinds van de Roode Verwe afgeleyd. 471. Wat Esau by 't verkoopen van zijn Eerst Geboorte *Verlooren* en Jakob *Gewonnen* heeft. 473. Neemd zig Wijven uyt de Kanaaniten. 482. En ook een Dogter van Ismaël, die aan de Moeder Rebekka verdrietig vallen. 483. Word van de Vader belast een Wildbraad op-te Jaagen. 484. Zijn kostelijke Kleederen naargespoord. 486. Van de Jagt koomende, vind zijn Zegen weggenoomen. 489. En onder een quaade Voorspellinge Gezegend. 490. Word Jakobs weederkomst in Kanaan onwaar. 576 Komd met 400 Man af en maakt Jakob bevreest. 579. Word met een Geschenk uyt Jakobs Kudde verzoend. 582. 611. Jakob van Esau ontmoet, Gekust en Omhelst. 612. Zijn weederkeering naar Seïr. 617. Wooninge te Seïr en Naakoomelingen in Edom. 619. Zijn Verwerping als een blijk van d'Eeuwige Predestinaatie verstaan. 626
Esion-Geber, een Haaven-Stadt aan de Roode Zee. 625
Eskol, Aner en Mamre, Abrahams Bondgenooten. 101
Etiopiërs hoe aan de Besnijdenis geraakt. 237
EUFRAT in haar loop beschreeven. 51. Van Moses de groote Riviere genoemd. 170
Eva voor Adams tweede Wijf gehouden. 451
Eurydice van Orpheus uyt de Hel verlost. 321.
Ezel in d'Eerdienst van Priapus geslagt. 211

F.

FAbel van Orpheus en Eurydice, listig uyt de Zout Pylaar van Loths Wijf verzierd. 321
FARAO een Egiptise naam van Koninglijke waardigheyd. 73
Farao, doet Sara van Abraham weg-neemen. 65
Farao, over zijn Vrouwen-Roof geplaagd. 75. Geeft Sara aan Abraham met Geschenken weeder. 79
FARAO een *Verstrooyer* of *Verloochenaar* geheeten. 75
Faustina op een Penning van Markus Aurelius in Houwelijx-Verbond gezien. 420
Faustina hoedaanig Venus op haare Penningen verbeeld heeft. 445. Verliest op een Schermmeester. 446
Faustus Manichæus lasteringen teegens Abrahams verloochening van Sara. 70. En vermenging met Hagar. 175. 177
Feest van Priapus, hoe door een Swanssen Ommegang gevierd. 211
Feest der Trompetten, waar toe ingesteld. 365
Feniciers hebben de Wijsheyd der Egiptenaaren en Kaldeën aan de Grieken voortgeleerd. 34
Feniciers houden ISRAEL voor den hoogsten Godt. 399
Filistijnen, doorgaans ONBESNEEDENE genoemd. 236. 242
Filistijnen houden Abraham een Vorst Gods te zijn. 399
Filistijnen stoppen Isaaks Water-Putten. 480
Filo Byblius getuygenis van Abraham. 438
FLAMMEOLUS hoedaanigen hoofdekzel voor de Bruyd. 329 420. 505

G.

GAD uyt Zilpa Gebooren en van Lea BAGAT genoemd. 517

Galiléa der Heydenen van wat Volk bewoond. 93
Gasten, hoe van Ouds met een uytgeley vereerd. 279
Gastmaal van Abraham op de Speentijd van Isaak gehouden. 336
Gastvry-heyd ziet Herbergzaamheyd, letter. H.
Gebed van Abraham voor de Regtveerdige in Sodom. 287
Gebergte Seïr de vaste woonplaatze van Esau en zijn Naakoomelingen. 618
Gebooden der Levytise Wet, hoe van zommige geagt teegen de Sabeëse Godsdienst aan-te loopen. 57
Geboorte-tijd van Abraham onder de Geleerde betwist. 10
Geboorte van Jesus, waarom door een Sterre aan de Oosterlingen bekend gemaakt. 35
Geboorte-gelukzegging, hoe by zommige Kaldeën verworpen. 36
Geboorte van Isaak, alzinds wonderlijk. 334
Geboorte van Jakobs XII Kinderen binnen Zeeven Jaaren uytgereekend. 665
Geboorte, Houwelijk en Dood, met een Ceremonie van Zeeven Daagen beslooten. 508
Geboorte-stond-Leezers watze wisten te Voorzeggen. 448
Gedaante Gods is nooyt verscheenen, met teekenen die men uytbeelden kan. 61
Gendenk-Teekenen van Labans Verbond met Jakob opgeregt. 566
Gedenk-Teekens en Steenen op-te regten, hoe verre geoorlost. 656
Geesten of Engelen, Eeten noch Drinken niet. 275
Gehoorzaamheyd Abrahams als een werkzaame vrugt van zijn Geloove aangemerkt. 375. En gepreezen. 49
Gehoorzaamheyd van Abraham, hoe met vernieuwing der Belofte vernieuwd. 396
't Geheym van Abrahams naamverandering ontdekt. 261
't Geheym van 't Houwelijx-Bed, is maar aan twee perzoonen, vertrouwd. 507
Geyte Boxkens van ouds een smaakelijke Spijze geagt. 485 529
Geyte Boxkens waarom van Rebekka genoomen, om Jakob aan den Zegen te helpen. 485
Geyten-Hayr van groot gebruyk by de Oosterlingen. 529
Geld en Geld-Munte, waarschijnelijk by de H. Vaderen bekend. 82
Geld waarom ook Lammeren genoemd. 628
Gelijkenis der Kinderen, als een blijk van der Ouderen goede zaamenleeving opgenoomen. 531
Geloove en Gehoorzaamheyd Abrahams gepreezen. 49
't Geloove hoe aan Abraham tot Geregtigheyd gereekend. 158
Geloove sluyt de Goede-werken in. 161
Geloovige, hoe en wanneer zy Abraham Zegenen, en in hem Gezegend worden. 48
Geloovige hoe in Abrahams tijd verstrooyd. 133
Genaade is niet uyt den werkenden. 33
Genaade, hoe teegen Verdienste, Loon en Schuld, in 't stuk der Regtveerdigmaaking aan-te merken. 159
Gereformeerden Leere der Regtveerdigmaaking door 't Geloove, van groote bestandigheyd. 158
Gerezim en Hebal, twee Bergen, waar omtrent geleegen. 62
Geroep der Zonden van Sodom, hoe tot Godt gekoomen. 283
Geschenken van Verversing, aan de Krijgs-oversten op weg te doen, van ouder gebruyk. 144
Geschenken van Jakob aan Esau gezonden. 581
Geslagt-Regifter van Kristus waarom by Mattheus van Abraham begonnen. 2
Geslagt-Boom van Abraham en zijn Maagschap in een Tafereel voorgesteld. 10
Geslagt-Reekening, hoe niet van Melchizedek gevonden word. 134
Geslagt van Levi in 't Geslagt van Kristus niet gedagt. 134
Geslagt-Reekening van Abrahams Eeuw, by de Joden opgemaakt. 375
Gesneeden Beelden onder Israël verbooden. 656
Gespikkelde Roeden, waar toe van Jakob in de Drinkbakken, de Schaapen en Geyten voorgeleyd. 524
Gesternte des Gods Remphan, hoe gemaakt om te Aanbidden. 38
Gesterntе van Israël ook in de Woestijne gediend. 41
Gesternte Mazzaroth, hoe by Job en de Joden verstaan. 17
Getrouwde Vrouwen, waarom van ouds met een Hoofdekzel overkaaperd. 328

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Geveynstheyd hoe en wanneer als een middelmaatige zaak aan-te merken. 289
Gevonde goederen, hoe verre te Eygenen. 393
Gewijde Boomen, ziet Boomen &c. letter B.
Gewijde Bosschen, ziet Bosschen letter B.
Gewoonten der Ouden, moetmen niet met de Wet der Natuure vermengen. 179
Gewoonten houden lange stand by de niet-Overheerde Volken. 248
Gezigten der Profeeten niet in Lichaamelijke voorwerpen geschied. 389
Gezondmaaking, waarom in d'Euangelien, aan 't uytwerpen der Duyvelen gepast. 22
Gilead hoedaanigen Gebergte en Landstreek. 558
Gods Opvaaren, en Neederkoomen, hoe te verstaan. 649
Gods Aangezigte, hoe van Jakob in de Worstelplaatze PNIEL gezien. 605
Gods Aangezigte, hoe van Jakob in d'ontmoetinge van Esau aangemerkt. 613
GODT DES AANZIENS waarom dien naam aan de plaatze van Hagars Vertroostinge gegeeven. 191
GODT verschijnd Abraham in Mesopotamien. 16. Verbied hem niet meer BAAL te noemen. 17. Hoe van Paulus aan de Atheniensen bekend gemaakt. 18. En van de Heydense Poëeten gepreezen. 19, en als de maaker van 't Heel-Al aangemerkt. 20. Belooft Israëls Godt in Kristus de Messias te zijn. 47. By d'oude Vaders *Een Godt der Leevende* genoemd. 49. Verschijnd Abraham in Elon More. 61. En andermaal naar zijn Overwinninge. 151. Noemd zig veel meer een *Schild* als een *Sweerd*, en wil Abrahams *Grooten Loon* zijn. 152. Maakt zig aan Abraham als de EL-SCHADDAI bekend. 194. Hoe *Een Godt vanden Zondaar*. 198. En wanneer ook begonnen *Een Godt der Volken* te zijn. 199. En als de Godt Abrahams en zijnes Zaads geopenbaard. 201. Verschijnd Abraham door een Gezandschap van *Dry Mannen*. 267. Hoe Godt gezeyd word te Verzoeken. 367. En waarom hy *De Vreeze Isaaks* genoemd word. 564. Of Godt waarlijk in Menschen gedaante met Jakob Geworsteld heeft. 593. Gods naam JEHOVA, hoe aan Abraham, Isaak en Jakob *Onbekend* geweest. 605. Het *Zien van Godt*, hoe by de Vaderen des O. Testaments opgenoomen. 606. Verschijnd Jakob van nieuws met beloften te Bethel. 648. Heeft voor Kristi Menschwerding, met geen waar Lichaam onder de zijne verkeerd. 650.
Goddelijke Lotspellinge over Abrahams Naakoomelingen. 166
Goddelijke openbaaringen door Droomen. 493
Goddelijke raadslag over Sodom, Abraham bekend gemaakt. 281
Goddelooze, waarom in de H. Schrift Bokken genoemd. 361
Goden, ouwelinx tweezinds gediend. 30
Goden ontugtig bedrijf van Euripides geroskamd. 37
Goden van ouds veel in de Eyke Bosschen gediend. 87
Goden Byzondere Boomen en Loof toegewijd. 358
Goden hoedaanige in Jakobs Huys gevonden. 644
Godsdienst aan 't Stamhuys van Jakob gebleeven. 6
Godsdienst der eerste Vaderen ten tijde van Abraham vervallen. 3
Godsdienst der Kaldeën, ten tijde van Abraham. 16
Godsdienst der oude Sabeën heel donker. 55
Godsdienst der Offerhanden, waarom in de Wet veel-eer van nieuws gebooden dan afgeschaft. 88
Godsdienst der Joden, grootelijks teegen de Zeden der Heydenen aangekant. 213
Godsdienst der Heydenen waarom graag in de Bosschen gepleegt. 353
Godheyd is nooyt verscheenen, met blijken diemen asschilderen kan. 61
Godspraaken, door hoedaanige middelen van de bygeloovige aangezogt. 458
Godspraaken der Sybillen van wat geloofbaarheyd. 727
Gods Engelen van de Kaldeën in verscheyde Ordeningen geschift. 22
Goeder-geluk zeggen, hoe uyt d'Aal-Oude Sterre-Raamers voortgesprooten. 36
Goeder-geluk of zulx van Lea over de Geboorte van Gad gewenst is. 717
Goede-naam, moet voor alle ding bewaard worden. 639
Goeden Ouderdom, wat die in Abraham was als hy Stierf. 434
Goede werken tot het Geloove vereyst. 161
Goedewerken een voornaam bewijs van Godvrugtigheyd. 218
Goud en Zilver, Gemunt Gelt, en rijkdom van Vee, by de H. Vaderen heel gemeen. 82
Goude en Zilvere God-Beelden van ouder gebruyk. 555
Graf-gebouw van Rachel hoedaanig van gestalte. 655
Grafschrift van Lukretia Parmensi. 655
Grafsteeden der Baals of Helden waarom in de Bosschen gevierd. 356
Grafsteeden hoe verre onder de Heylige en Geestelijke goederen der Kerke te waardeeren. 405
Grafsteede van Abraham in Machpela, hoedaanig in zijn overblijfzel gezien. 404
Graf-vernieuwinge hoe van de Joden bezorgt. 657
Grafsteenen van Reuzen voor Versteende Menschen aangezien. 310
Grieken hebben van ouds het Landleeven bemind. 83
Grieken geeven haare Zonen, voor de welstand des gemeenen beste, tot Slagt-Offers. 383
Groeten der Oosterse door Buyging des Lichaams gedaan. 612
Groetenis-Kus, van andere Bekussing onderscheyden. 498
GROOT-EETERS, hoe een naam der Helden. 469

H.

HAGAR Saraâs Dienstmaagd, Abraham tot een Bywijf gegeeven. 173. Haar Geslagt en Afkomst. 174. Word van Abraham Beslaapen en Bevrugt. 175. 177. Die daar over Trots geworden, van Sara Verneederd word. 183 In de Woestijne gevonden, Getroost en te rug gezonden. 185. Naamdigting over deeze plaatze. 190. Hagar Baard een Zoon, dien Abraham ISMAEL noemd. 192. Word een Bespotter van Isaak; en daar over met zijn Moeder, in Ballingschap verzonden. 339. Ismaël naaderhand een Egiptise Vrouwe gegeeven: En Hagar voor een Moeder der Arabiers en Sarazenen gehouden. 264. Hagar en Sara; Hoe *Dingen van andere Beduydinge*. 344. *Twee Verbonden* in Hagar en Ismaël, met Sara en Isaak aangemerkt. 340. Hagar een Zinnebeeld van *Het Dienstbaar Jerusalem*. 345. Van wat beteekenis haar naam by d'Arabiers is. 345. Ismaël en zijn Moeder by de Joden Verdoemd. 342. En haar omdoolinge in de Woestijne, van haar Afgoderye verklaard. 343. Hagar in 't Gebed voor den Smagtenden Ismaël en Getroost. 344. Van zommige een-en dezelve met Kethura gehouden, 422
Hagarenen of Saraçenen uyt Ammianus Marcellinus, beschreeven. 189
Hagarenen, hoe van zommige met de Ismaëliten voor een Volk gehouden. 263. Van andere onderscheyden. 264
Hayrige Huyd, van wat voorbeduydinge. 463
Hamelenzer Fleuyt-speelder neemd 130 Kinderen weg. 453
Handkijkerye en Goedergelukzeggen, hoe van de Sterrekunde afkomstig. 36. 448
Hand, waarom eertijds in 't Eedsweeren op de Heupe geleyd. 409
Hannibal van de Alpes-woonders in zijn doortogt met Brood en Leeftogt beschonken. 144
Haran en Nahor, hoedaanige Broeders van Abraham. 10. Zijn twee Dogters Milka en Jiska. 11.
Haran weegens d'Afgodendienst, in overleg, en in den Vyerigen Ooven verstikt. 33
Haran een Stadt, ziet Charan. &c.
Heber, van Bolduk een Kloostervoogd der Hebreën genoemd. 102
Hebreën, aller-eerst uyt de algemeene Weereld afgezonderd. 2
Hebreën van ouds maatig in Spijs en Drank. 468
Hebreër, een naam aller-eerst aan Abraham gegeeven. 101
Heere, of ADONAI, een naam van waardigheyd aan Godt en Mensch gemeen. 271
Heerschappye, hoe naar 't regt der Volken den Eygendom in bezit neemd. 112
Heydenen wanneer geheel Verworpen. 7
Heydenen hoe in Abrahams Zaad Gezegend. 48
Heydenen, hoe voornaamelijk eerst in de Kanaaniten van de Kerke afgesneeden. 146
Heydenen, hebben de Kenteekenen van haar Godwying op alle plaatzen des Lichaams gedraagen. 208
Heydenen hebben zeer-ligt allerhande grouwel en onmenschelijke diensten aangenoomen. 246
Heydenen hoe en wanneerze Abraham tot een Vader bekoomen hebben. 259
Heydenen beminnen de Eerdienst der Bosschen. 353

Hey-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

B L A D - W Y Z E R.

Heydenze Ceremonien en vuyle gewoonten hoe door Israëls Kerkpligten uytgeroeyd. 213

Heydenze Mensch-Offerhanden, hebben geen gelijkenis, met de Gehoorzaamheyd van Abraham aan zijn Zoon betoond. 384

Heydenze Poëeten, watze van 't opperste weezen dagten. 19

Heydenze Priesters hebben de verschrikkelijkste gewoonte aller-best konnen invoeren. 400

Heylig Vyer, hoe in Kappellen bewaakt. 31

't Heyr des Hemels, hoe by de Kaldeën gediend. 31

Heyr des Hemels, hoe van Israël in de Woestijne gediend. 39. 41

Helden der ouden, hoe naar haar Dood tot Baals en Afgooden gemaakt. 27. En haar beeldnis in de Raadsvergaadering gestelt. 28

Helden naar haar Dood, hoe en waarom in de Bosschen ge-Eerd. 355. 357

Helden door de schoonheyd der Vrouwen, verwijft gemaakt. 443

Helden onder d'oude, waarom by Homerus *Groot-Eeters* genoemd. 469

Helle waar van GEHENNA genoemd. 371

HELLEN, een Reuse en d'eerste Afgod onder de Grieken. 27

Hellenistize Sekte, of Heydendom, hoedaanigen Afgoderye zonder Beelden. 24

Hekatèus gedagtenis van Abraham. 56, 438

Hemels Vaderland, hoe van de H. Vaders door den Geloove verwagt. 50

Hemor met Jakobs Zonen, over d'onteerde Dina in Houwlijks-gesprek. 636

Henoch ziet Enoch letter. E.

Herbergzaamheyd van Engelen, hoedaanig van de Apostel aan Abraham en Loth toegeëygend. 272. In Abraham gepreezen. 279

Herbergzaamheyd waarom van de Engelen aan Loth afgeslaagen. 289. Hoe by den Apostel gedagt. 290

Herbergzaamheyd en Vriendschap, hoe door Zout aangeweezen. 312

Herders wat zy omtrent het Vee in de Springtijd waar te neemen hebben. 528

Herders houden zoo wel in Koude als in Warme Landen', de Nagtwaake over de Kudden. 659

Herderinnen veel onder de Dogteren der H. Vaderen gevonden. 83

Herder-Knaapen, waarom dikwijls tot Vryaadjen ingevoerd. 541

Herder-Leeven van ouds vermaard, bemind en vermaakelijk bevonden. 83

Herders-Leeven, met hoedaanigen bezorging verzeld. 536. 539

Herder-Meysjes van de Poëeten, dikwils booven de Steedze Juffers gepreezen. 541

Herkules de Populier-boom toegewijd. 358

Herkules van Iöle vermand. 443

Herodes Kindermoord, is omtrent Rachels Graf geschied. 655

Hets Zonen van Abraham om een Begraafplaatze aangesprooken. 403

HEVITEN waar van ook Kadmoniten genoemd. 172

Heupe, van ouds de plaatze voor 't Sweerd en Eedsweeren. 409

Heupe-Been van Jakob, hoe in den Droom is konnen verstuykt worden. 589. 595

Hymen de Bruylofs-God, waarom met een Gevlamd of Saffraanig Kleed omhangen. 329. 505

Hyppolitus van zijn Stiefmoeder Phædra tot Byslaapen aangezogt. 682

Hinken en Kreupel gaan hoe by Jakob door een Verstuykte Heupe bekoomen. 595. 607

HINNOM of Dal der Kinderen Hinnoms hoedaanig en waar geleegen. 371

Hira de Adullamiter een Vriend van Juda 698. in de Smuyk-Min met Thamar als Loerhals aangemerkt. 701. 703

Historie der Hebreeuwse Kerke, moet met Abraham begonnen worden. 2

Hoba, hoedaanigen Steedeken of Valleye omtrent Damaskus, in 't ontzet van Loth bekend. 108

Hoere-gewaad en Hooftsleuyer, in d'Historie van Thamar bezien. 699

Hoere-Kussen, afgemaand. 498

Hoerdom door Wetten eertijds te Roomen toegelaaten. 515

Hoererye en Overspél aan de Goden toegeëygend, van wat quaad gevolg. 37

Hongersnood in Kanaan, raad Abraham aan naar Egipten te Reysen. 63

Hongersnooden waar van de H. Schrift gedenkt. 65

Hongersnood, doed Isaak naar Gerar verhuyzen. 475

Hooft der verwonne Vyanden, waarom van de Schyten aan den Koning vertoond. 25

Hoofddekzel der Getrouwde Vrouwen, waar van het een Teeken was. 328

Hoogten en Bosschen uyt-te roeyen in zommige Koningen van Israël gepreezen. 359

Hôôpe veel meer dan de Werken in de Jongelingen te prijzen. 467

Hoorens Opzetten, waarom van een Overspelige Vrouwe gezeyd. 639. 707

Hoorens, hoedaanigen teeken van Magt en Heerschappy. 709

Horiten, Amalekiten en Amoriten, van Kedor Laomer bemagtigd. 96

Horiten ofze tot Esaus Geslagt behooren, en waarom in haar Maagschap van Moses gedagt. 620

Houwelijk van Abraham met Hagar, hoe in 't O. Testament onder de middelmaatige dingen te reekenen. 176

Houwelijks-verbintenis waarom van 's Menschen zijde onverbreekelijk. 177

Houwelijk van 't begin maar tussen twee Persoonen vastgesteld. 180. 441. 512

Houwelijken der Joden met Onbesneedene Vrouwen aangegaan, te niete gedaan en *Nul* verklaard. 214

Houwelijk vereyst des Vaders toestemming volkoomen. 415

Houwelijx-geding over Rebekka gehouden, in Print vertoond. 416

Houwelijk omtrent wat tijd des Ouderdoms geoorloft. 421

Houwelijk den Ouden Mannen afgeraaden. 424

Houwelijk, om hoedaanige Naatuurlijke gebreeken mag gescheyden worden. 455

Houwelijk by wien eertijds tussen Zusters en Broeders, en Ouderen gemeen was. 477

Houwelijk waarom en wanneer onder zeekere Bemaagtaalde bepaald. 478

Houwelijk, op Oogen-Lust gebouwd, niet standvastig. 501

Houwelijx-wensch der Romeynen tot Vijf Kinderen uytgestrekt. 721

Houtte, Steene, Zilvere, Goude en Kopere Afgooden-Beelden. 27

Houtte Beelden, dikmaal Bosschen genoemd. 351

Huys-Goden waar van PENATES genoemd. 30

Huys-Goden by de Kaldeën geraadpleegd. 31

Huys Goden van Laban, hoedaanig zy waaren. 550. 552

Huysselijke Kerke onder de Leertugt van Abraham. 281. 3

Hus, of hy d'Eerstgebooren uyt Milka is. 11

Hutten en Tenten, hoedaanige onzeekere wooningen der H. Vaderen. 82

I.

JAar-Reekening van Israëls Dienstbaarheyd met de Roepinge Abrahams begonnen. 45

Jaar-Weeken in de H. Historien, niet gebruyklijk. 509

Jagt als een geoorloofde oeffening, van ouds bemind. 465

Jaagers waarom in de H. Schrift nergens gepreezen. 466

Jakob en Esau Worstelen in de Geboorte, en word daarom JAKOB genoemd. 460. Jakobs stil Leeven, met de woelerye van Esau vergeleeken. 462. Word van zijn Moeder meer als Esau bemind. 468. Zijn Linzenmoes. 470. Zijn opregtigheyd in 't Koopen van Esaus Eerst-Geboorte. 474. Word door 's Moeders list van de Vader Isaak Gezegend. 485. Van Leugentaal verdagt gehouden. 488. Word een Heer over Esau gesteld. 488. Voor een Bedrieger gescholden. 490. Jakob neemd de Vlugt naar Charan en ziet het gezigte van een Ladder. 492. Zalft een Steen, en noemd de plaatze BETHEL. 494. Komd omtrent Charan in Mesopotamien, daar hy Rachel met een Kus aan de Water-Put ontmoet. 497. Zijn onthaal in 't Huys van Laban. 499. Eyst Rachel voor een Dienst van Zeven Jaaren. 500. 504 Word in zijn Bruylofds-Nagt bedroogen, en Lea voor Rachel te-Bed gestuurd. 505. Krijgd ook Rachel voor noch andere Zeeven Jaaren. 509. Hoe verre onder de liefhebbers van veel Vrouwen te agten. 510. Van Faustus Manichæus gelasterd. 512. Zijn Huys-Kruys met twee Vrouwen. 515. Lea door Kinderbaaring bemind gemaakt. 516. Jakob door een nieuw Verbond aan Laban ver-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

pligt. 517, Eyst het Bondgespikkeld Vee voor zijn Loon. 519. Stelt dryerley konst te werk om gevlakte Lammeren te krijgen. 524. 527. Zijn gevlakte Lammeren door de Natuure en de Konst geholpen. 530. 533. Moet niet tot een Voorbeeld verstrekken van naarvolginge. 535. Word van Labans Zonen beschuldigt. 544. En vermaand Labans huys te verlaaten. 545. Zijn Loon van Laban tienmaal veranderd. 545. Neemd op de Scheertijd heymelijk met al zijn Haave de Vlugt. 547. Rust hem uyt op 't Gebergte Gileads en word van Laban agterhaald. 558. Het Steelen van Labans Goden opgetijgd. 563. Maakt met Laban een Verbond door Eedsweeren. 571. Jakob opgebrooken, ontmoet twee Legers en noemd de plaatze *Mahanaim*. 574. Doed Esau zijn weederkomst in Kanaan weeten. 576. 579. Zend een Geschenk van zijne Kudden om Esau te Verzoenen. 580. Worsteld des Nagts met een Man. 584. Doed zulx waarschijnelijk in den Droom. 585. 590. Word Verwrongen en Hinkende aan zijn Heupe. 589. Wie deeze Teegenworstelaar was. 593. En hoe hy Godt overmogt heeft. 595. Zijn Verstuykte Heupe door Bartholinus verklaard. 596. Wat hem deeze Worsteling teegen den angst voor Esau vermaanen kon. 598. Zijn gantze leeven als een Worsteling aangemerkt. 599. Wil van zijn Teegenworstelaar Gezegend zijn. 599. 601. Zijn naam *Jakob* in ISRAEL veranderd. 602. 648. De Worstelplaatze, waarom PNIEL genoemd. 605. Verstuykte Heupe, in der Joden Vleesch-Eeten gedagt. 606. Jakob van Esau ontmoet en Omhelst. 612. Neemd afscheyd van zijn Broeder en komd te Succoth. 617. Jakob en Esau van den Apostel tot bewijs van Godts Eeuwige *Verkiezinge* en *Verwerpinge* bygebragt. 625. Jakob koopt een stuk Land van de Zonen Hemors. 628. Bouwd den Altaar EL-ELOHE-ISRAEL. 629. Zijn Land-koop van Stefanus aan Abraham toege-eygend. 530. Verswijgd de Schending van zijn Dogter Dina voor zijne Zonen. 636. Die bedriegelijk met Hemor en Sichem handelen. 627. Gaat naar Bethel en belast de vreemde Goden weg te doen. 643. Bouwd een Altaar dien hy EL-BETH-EL noemd. 646. Regt een Steenen Gedenk-Teeken op. 650. Begraaft Rachel aan de weg omtrent Bethlehem, en regt een Graf-Teeken op. 654. Legerd hem aan geênzijde van Migdal-Eder. 658. Komd te Hebron by zijn Vader Isaak. 660, Zijn XII Zonen in haar Geboorte beschreeven. 662. Of hy in Zeven Jaaren XII Kinderen heeft konnen winnen. 664. Zijn Bywijf Bilha van Ruben beslaapen. 682

Jasmin by eenige voor Rubens Dudaïm gehouden. 669

Idumeëse Koningen uyt wienze waaren. 620

JEGAR SAHADUTHA een naam aan Labans Gedenk-Teeken gegeeven. 567

JEHOVA regend Swaavel en Vyer over Sodom. 299

Jerusalem is niet de Stadt geweest die de Vaderen Abraham, Isaak en Jakob verwagt hebben. 50

Jerusalem of het van Melchizedek gebouwd is. 117. 141. En eertijds Salem genoemd was. 142

Jerusalem in zijn Dienstbaarheyd door Hagar en Sinai afgebeeld. 345

Jesus wonderen in 't geneezen der Krankheeden, verre booven, het uytwerpen van Weezentlijke Duyvelen verklaard. 23

Jesus Geboorte, onzeker in wat tijd des Jaars gevallen. 659

Jiska Harans Dogter, hoe van zommige voor Sara gehouden. 11. 67

Inbeeldings-kragt, hoe op d'ontfange Vrugt werkt. 530. 532

Inbeeldingen der Menschen by de H. Schrijvers dikwils als waaragtige dingen verhaald. 591

Indiaanze Vyg voor Dudaïm gehouden. 680

Ingeboorne des Huyzes hoedaanigen zoort van Slaaven en Knegten. 221

Inwoonderen van Sodom, hoe verre aan Abraham bekend. 287

Job wanneer hy naar gissing mag geleeft hebben. 7. Zijn Vaderland, 11

JOD, waarom die letter in de naam van SARAI weggenoomen en de HE is toegevoegd. 261

Joden hebben haar Oorsprong altijd uyt Abraham erkend. 2

Joden van Hieronymus al zinspeelende met Cham en zijn Broer vergeleeken. 6

Joden gevoelen van de Duyvelen en quaade Geesten onzeeker. 23

Joden hebben eenige Boeken der Sabeën aan vermaarde Mannen toege-eygend. 56

Joden waarom haare Kinderen, die voor den Agtsten Dag Sterven, op 't Kerk-hof Besnijden, 204

Joden konden weegens het Teeken der Besnijding, niet ligt tot anderen overloopen. 214

Joden door de Besnijdenis aan de Onderhoudinge der Wet verpligt. 216

Joden hoe naar de wederkeering uyt Babel, zomtijds de Voorhuyd hebben aangetrokken. 248

Joden stout en onbeschaamd, om den Duyvel-Satan over-al in-te voeren. 379

Joden Eeten om de Verrukte Zenuwe van Jakobs Heupe, de Agterschouder niet van eenig Slagtbeest. 608

Joden tot andere Volken overgeloopen, met de naam van *Gekorte*, *Ontdekte* en *Besneedene*, gebrandmerkt. 214

Joden-Lijm, hoedaanig uyt de Doode Zee in 't Roode Meyr opborreld. 304

Joods verdigtzel aangaande Abrahams gevaar in den Vyerigen Ooven. 15

Joodse verziering over Harans Dood. 12

Joodse verzierzelen, door welkze de Vermaardheyd der Egiptize Wijsheyd, ook van haare Vaderen poogen af-te leyden. 64

Joodse verklaaring, over Abrahams uytgang uyt Ur der Kaldeën. 14

Joodse Godsdienst moest zig teegen de Zeden der Heydenen aankanten. 213

Joodse Meesters ontkennen 't weeder-aantrekken der Voorhuyd. 252

Joodse verbeetering des Bybels van wat agting. 285

Joodse Nagt-Spookster Lilith verjaagd. 449

Johannes de Dooper huppeld in zijn 's Moeders buyk. 456

Jongen van XII Jaaren Beswangerd een Meysje die noch jonger was. 692

Josef uyt de Moeder Rachel Gebooren. 723

Josef, heeft van zijn Groot-Vader Abraham in Egipten geen gewag gemaakt. 64

Josef heeft uyt de gewoone agting van zijn Geslagt, het Overspél, Zonde geschat. 515

Josefus verhaal, aangaande Abrahams reyze naar Egipten met Leugenen gestoffeerd. 63

Josefus stoutheyd, aangaande de verschooning van Sara wedersprooken. 177

Josefus weegens d'afkomst der Besnijdenis verdedigd. 238

Josefus leugenagtig verhaal van de leevende Wortel Baraâs. 677

Jok-spel van Isaak met Rebekka naader-onderzogt. 477

Jordaane waar van zoo genoemd. 106

Jordaane in haar loop voor den ondergang van Sodom naargespoord. 303

Iphigenia van Agamemnon Geofferd, waar uyt gefableerd. 398

ISAAK alleen onder Abrahams Kinderen als zijn Zaad aangenoomen. 6. Heeft zijn naam van *Lacchen* gekreegen. 202. 334. Zijn Naakoomelingen alleen Erfgenaamen van 't Beloofde Land. 220. Is d'eenige uyt de Moeder Sara Gebooren. 333. Zijn naam van de Joden letterlijk ontleêd. 334. Moest in zijn Ouders hooge Jaaren Gebooren en aan 's Moeders Borsten Gezoogt worden. 335. En een voorbeeld van Kristi Geboorte zijn. 335. Word Gespeend, en op het Speenmaal van Ismaal bespot. 336. Van Godt tot een Brand-Offer geëyst 363. 369, Geschil over zijn Ouderdom te dees-tijd. 365. 370. Zijn Dood van Godt niet begeerd, maar Abraham beproeft. 371. Zijn behoudenis door Abrahams Geloof-voorspeld. 378. Word op Moriah aan Handen en Voeten gebonden en op den Houtstaapel geleyd. 381. Zijn geduld en 's Vaders Geloof gepreezen. 382. Word door een Ram van de Dood ontzet. 385. Zijn voorbeeldig Offer met dat van Kristus vergeleeken. 397. Abrahams Offerhande by d'Heydenen gedagt en verpoetst. 398. Word by de Feniciers JEHID en JEOUD genoemd 399. Feestdag by de Turken ter gedagtenis van Isaak. 401. Zijn Houwelijx geval met Rebekka de Dogter Bethuëls. 407. 417. 419. 421. Joodse Spreuk hier van ontleend. 422. Word van de Vader Abraham niet in 't byzonder Gezegend. 435. Door onvrugtbaarheyd van Rebekka beproeft. 440. Die ten laatsten Swanger word, en Tweelingen baard. 454. Bemind Esau om zijn Wildbraad. 466. Verhuyst uyt Hongersnood naar Gerar. 475. En word Gezegend. 479. Van Abimelech *Jokkende* met Rebekka gezien; dien hy voor zijn Zuster uytgegeeven had. 476. En daar over

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

van de Koning bestraft. 479. Zijn Waterputten van de Filistijnen gestopt. 480. Moet Gerar ruymen. 480. Gaat naar Berseba en maakt met Abimelech een Verbond. 481 Neemd voor, zijn Zoon Esau te Zegenen. 484. En doet zulx door blindheyd der Oogen en Rebekkaâs beleyd aan Jakob. 485. En nogtans door 't Geloove. 487. Sterft en word begraaven. 661

ISMAEL Gebooren. 192. Zijn Leevens-wijze door een *Woud-Ezel* afgebaakend. 187. 189. Beteekenis van zijn naam. 187. Word gezeyd, voor 't aangezigte zijner Broederen te zullen woonen. 189. Zijn geheugenis onder de Volken van 't Oosten. 239. Word een Vaderschap van Twaalf Vorsten toegezeyd. 262. Zijn Geslagt en Naakoomelingen. 262. Word een Boogschutter en Inwoonder van de Woestijne PARAN. 264. Is by de Mahometaanen in grootagting. 266. Word op zijn XIIIde Jaar Besneeden. 220. Dien hy aan de Arabiers en Turken heeft voortgeplant. 237. Bespot zijn Broeder Isaak op het Speenmaal, 337. Word met zijn Moeder, Abrahams huys uytgedreeven. 338. Zijn gewaand Regt van Erffenis teegen Isaak overdagt. 340. Word op weg in de Woestijne, in zijn smagtende Dorst gedrenkt en Hagar getroost. 343. Trouwd een Egiptize Vrouwe. 344. Is een aanduyding van de Joden die naar den Vleesche uyt Abraham Gebooren zijn. 345

Israël heeft ook het Heyr des Hemels en den Moloch in de Woestijne gediend. 39

ISRAEL by de Feniciers voor den hoogsten God gehouden. 399

ISRAEL by de Feniciers voor ISAAK genoomen en JEOUD genoemd. 399

ISRAEL van wat beteekenis dien Naam te agten is. 602

Israëliten, aller-eerst uyt d'algemeene Weereld afgezonderd. 2. Naaderhand door de Besnijdenis. 213

Israëliten, over 't Eeren der Bosschen bestraft. 350

Israëls Dienstbaarheyd, hoe met 430 Jaar te bepaalen. 45

Israëls Uytgang uyt Egipten, aan Abraham Voorspeld. 165

Israëls Godt, wanneer ook een Godt der Volkeren genoemd. 199

Issaschar uyt de Moeder Lea Gebooren en genoemd. 720

Italiaanze Waarzeggers waar van herkomstig. 35

JUDA in zijn Stam altijd by de Godsdienst en Wet gebleeven. 6. Word als de vierde Zoon uyt Lea Gebooren, en met Josef voor twee hooftbeginzelen des Koningrijx van Juda gehouden. 689. Trouwd een Kanaanitize Dogter. 691. 693. Hem worden dry Zonen Gebooren. 694. Dien hy d'een naar d'ander aan Thamar uyttrouwd. 695. Begaat Bloedschande met zijn Schoondogter Thamar op de weg naar Thimna. 699. Daar hy zijn Zegelring en Staf voor den Hoeren Loon te pand laat. 701. En word bedroogen. 704. Waarom dat vuyle stuk zoo breed moest beschreeven zijn. 689. Thamar van Juda als *Regter* of *Aanklaager* veroordeeld. 705. Roekeloosheyd van zijn Vonnis teegen een Swangere Vrouw. 708. Word door zijn Panden beschaamd, en zelfs Vader van haar Swangere buyk verklaard. 708. Joodse dwaaling, die Juda aan Thamar uyt-Hylijkt. 710. Zijn Vijf Zonen van de Joden op Zes gebragt. 712

Julianus en Porfyrius aangaande Abrahams vermoogen wedersprooken. 104

Julianus gevoelen van de af komst der Besnijding uytgewist. 238

JUNKUS ODORATUS of welriekende Bieze, hoedaanigen Kemels Voer in Arabien. 433

Juno Lucina waarom ook in de Bosschen, en van de Kinderbaarende gediend. 360

Juno Lucina, een-en dezelve met de Maan gehouden. 444

JUPITER hoe zomtijds voor de waare Godt genoemd. 17

Jupiter van de Heydenen veel Eer-naamen toege-eygend. 19

Jupiter de Eyke-boom toegewijd. 358

Justinus getuygenis van de Doode Zee. 320

Jus Trium Liberorum, of Regt van Dry Kinderen wat het by de Romeynen was. 445

K.

KABBALA, of Geheymkunde hoedaanig naar de Wetgeeving in de Kerk overgelaaten. 260

KADMONITEN dezelve met de HEVITEN gehouden. 172

Kaïns Naakoomelingen, weynig in de H. Boeken gedagt 3.

KALDEA hoe ook MESOPOTAMIEN genoemd. 15

KALDEEN, hoedaanigen benaaming van Sterrekykers. 13

Kaldeëize Zaaken tot de Historie van Abraham onderzogt. 15

Kaldeën oudste God en God-Naam *Bel* of BAAL, hoe by de Israëliten ook aan den waaren Godt opgedraagen. 16

Kaldeën, hebben 't Vyer van ouds, als 't Waarteeken der opperste Godheyd gediend. 20

Kaldeën gevoelen van de Engelen, tot de Hebreën overgegaan. 21

Kaldeën en Egiptenaars, van ouds vermaard in Wijsheyd. 34

Kaldeën Godsdienstig Eerbewijs aan Zonne en Maane. 30

Kaldeën onkundig in de Ekklipsen. 35

Kaldeësze Priesters, weegen haaren Vyer-God in Egipten beschaamd gemaakt. 20

Kameêl, ziet Kemel.

Kanaan, of 't aan Abraham bekend was. 50

Kanaan aan Abraham in Elon More getoond. 61

Kanaan van de Vaders als Vreemdelingen bewoond. 62

Kanaan aan Abraham belast, naar de Vier-Winden te bezien en te doorwandelen. 85

Kanaän, waar van het Land der Vreemdelingschappen genoemd. 166

Kanaan in zijn Grenspaalen aan Abraham afgebaakend. 169. En Erffelijk belooft. 199

Kanaaniten Dienstbaarheyd onder Kedor Laomer, van Noach Voorzeyd. 92

Kanaans Vrugtbaarheyd dikwils in de H. Schrift vermeld. 713

Kanaaniten en Pheriziten, hoe en welke ten tijde van Abraham en Loth, in Palestina woonden. 81

Kanaanitize Koningen van Kedor Laomer besprongen. 89

Kanaaniten hoe en wanneer Dienstbaar aan Kedor-Laomer de Koning van Elam. 91

Kanaanitize Koningen hoe in de Lymputten van het Dal Siddim gevallen. 99

Kanaaniten afgeschrikt om Jakob in zijn togt naar Bethel te beschaadigen. 646

Kanaaniten in wat zin de Voor-Ouders van Kristus genoemd. 693

KANDACE, een gemeenen naam der Moorse Koninginnen. 74

Kanopus der Egiptenaaren Nyl-God, overwind der Kaldeën Vyer-God. 21

Kapellen, in welke het Eeuwige Vyer bewaard wierd. 31

Karmozijne Draaden, teegen de gebreeken der Baarmoeder ingenoomen. 711

Kedar en Tenten Kedars wat Volk en Landgewest. 190

Kedarenen van wien afkomstig. 263

Kedar-Laomer Bekrijgd Vijf Kanaanitizë Koningen. 89. Wien hy was. 92. Zijn Krijgsbeleyd. 94

Kemel waar van zoo genoemd. 430

Kemels-Hooy, hoedaanig in Arabien. 432

Kemels konnen lange Dorst lijden. 432

Kemel als een Kenteeken van Arabien op de Roomse Penningen verbeeld. 429

Keniten en Kenisiten, wanneer uytgeroeyd. 171

Kerke altijd door eenige afzonderinge kenbaar. 3

Kerke door vreemde Houwelijken naar Enochs Dood vervallen. 4

Kerke wanneer alleen in 't Stam-Huys van Sem en Heber, naaderhand aan de XII. Stammen Israëls vastgemaakt. 6. En in Palestina beslooten. 7. 9.

Kerke in Dienstbaarheyd en Vryheyd, hoe door Hagar en Sara afgebeeld. 345

Kerke in Vryheyd gesteld, waar in aan den Staat der Vaderen voor de Wet gelijk. 346

Kethura van Abraham tot een Vrouwe genoomen. 422

Kethura in haar Geslagt en Vaderland onbekend, en van de Joden dezelve met Hagar gehouden. 422

Kethura Baard aan Abraham Zes Zonen. 425

Kethuraâs Zonen in Arabien thuys gebragt. 427

Kind Besneeden Gebooren, hoe by de Joden te behandelen in de Besnijdenis. 253

Kinder-Baaren van ouds bemind en gezogt. 183

Kinderen Gods, waar van alzoo genoemd. 19

Kinderen, thans zelden uyt de Dienstmeyd begeerd. 175

Kinderen onder de Veel-Wyverye ongelukkig. 180

Kinderen Abrahams, hoe in hem als in haar Vader Gezegend worden. 48

Kinderen Abrahams, wien daar voor te reekenen. 197

Kinderen over de naalaatenheyd der Besnijding niet strafbaar. 224

Kinderen voor den Agtsten dag gestorven, waarom van de Joden op 't Kerkhof Besneeden. 207

Kinderen verbooden aan den Moloch op-te Offeren. 371

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Kinderen der Bywijven Erven van de Vader niet 425
Kinderen quaalijk door Bullebakken vervaard gemaakt. 453
Kinderen by die van Florida, van de Moeders aan den Koning geflagt. 383
Kinderen der Sineezen, in de Provintie Kiangſi, *Muy-en* genoemd. 448
Kinderloosheyd der H. Vrouwen, waar toe onder 't O. Teſtament gemeen. 441
Kinderlooze Vrouwen onder 't O. Teſtament veragt. 714
Kindermoord te Behtlehem, omtrent Rachels graf geſchied. 655
Kinderſlagten, hoe verre uyt het erfgerugt van Abraham voortgeſtooven. 400
Kinderteeling van Vette Vrouwen niet gemeen. 173
Kinder-Teeling uyt een Onegte Vrouwe waarom Onwettig. 177
Kinder-Teeling van Ariſtoteles door toelaating der Boggerye verhinderd. 293
Kinder-Teelinge van ouds geagt en beyverd. 441
Kinder-Teeling, 't eenig Oogmerk van 't Houwelijk. 445
KYUN en REMPHAN hoe van Iſraël in de Woeſtijne gediend. 38
Klaaglied van Dina, naar datze van Sichem geſchonden was. 722
Kleederen van Eſau, Jakob aangetrokken, zijn geen Prieſterlijke Kleederen geweeſt. 486
KLEOPATRA, hoe een gemeenen naam der Koninginnen van Egipten. 74
Klieven der Offerbeeſten, hoe tot het maaken van Verbonden gepleegt. 167
Klimblad aan Bacchus toegewijd. 358
Knegten hoe zonder Beſneeden te zijn onder de Joden konden woonen. 222
Knegten met Abraham op reys naar Moriah, waarom van de Joden Domme Ezels genoemd. 376
Koeken, een gemeene naam aan der Hebreën Brooden. 276
Kolchers, Egiptenaaren en Mooren, van ouds Beſneeden. 236
Kolchers by Grootius quaalijk van Abraham afgebragt. 247
Kommodus Geboorte van Auſonius beklaagd. 447
Koning van Sodom trekt uyt om Abraham naar zijn overwinninge te ontmoeten. 108. 113
Koning van Salem, en Salem zelve, voor eyge Naamen genoomen. 129
Koningen der Kanaaniten van Kedor Laomer overvallen en geſlaagen. 93. 99
Koningen Heerſchten eertijds maar over eene Stadt. 94
Koningen der oude zijn veelzinds ook Prieſters geweeſt. 130
Koningen en Volken, uyt Abrahams Geſlagte belooft voortte koomen. 197
Koningen Iſraëls over 't Planten van Boſſchen voor Afgodendienaars gehouden, en d'uytroeyers gepreezen. 359
Koninginne van Sceba, hoe volgens Zaga Zabo van Salomon Beſwangerd. 255
Koninglijke Bywijven, hoe aan 't Hof der Perſen, Gezalft en toebereyd. 78
Koninglijke magt hoedaanig met de bezorging der Religie verzeld. 130
Konſtantijn de Groot roeyd het Eyke Boſch van Abraham uyt. 87
Koophandel, hoedaanig eertijds door uytwiſſeling van Vee geſchiede. 629
Koopere Slange waarom van HISKIAS, NEHUSTAN genoemd. 360
Kornelius Gallus door Minnedrank Gedood. 678
Kraambewaarſters waar van zoo genoemd. 452
Kraamvrouwen waarom een Wet aangaande haare Reyniging voorgeſchreeven. 205
Kraamvrouwen hoe by de Joden voor LILITH beſchermd, 449
Kretenzers van de Digter Kallymachus voor Leugenaars geſcholden. 19
Kreupel-gaan en Hinken, hoe door 't verſtuyken der Heupe bekoomen. 595
Krijgs-liſten en Veynzeryen hoe verre geoorloft. 107
Krijgs-Overſten, met Ververſſinge op den weg t'ontmoeten van ouder gebruyk. 144
KRISTUS Geſlagt-Regiſter verſchillig by Mattheus en Lukas aangehaald. 2. Moeſt als de SCHILO in 't Land Kanaans verwagt worden. 8. Heeft nooyt *Duyvelen*, dat Helze Geeſten of gevalle Engelen waaren, uytgeworpen 23. Hoedaanig aan Abraham als *Zijn Zaad* toegezeyd, en van hem in zijnen Dag gezien. 48. Van David *Zijnen* HEERE genoemd. 126. Heeft onder 't O. Teſtament geen *Voorbeeldige Offerhande* konnen Offeren. 129. Is Abraham niet Lichaamelijk in Melchizedek verſcheenen. 131. Hoe als Melchizedek zonder Vader en Moeder geweeſt. 134. KRISTUS, en niet Melchizedek, van den Apoſtel, *Swaar om Verklaaren* genoemd. 135. 139. Zijn Prieſterdom teegen dat van Melchizedek vergeleeken. 137. 147. 150. Als Koning van Salem te Jeruſalem Ingehuldigt. 141. Heeft geen Brood en Wijn, maar zijn eygen Lichaam Geofferd. 145. Is niet Geſtorven als *Prieſter* maar als *Offerhande*. 147. Heeft getuygenis *Dat hy Leeft*. 148. Is het voorwerp van Abrahams Geloove geweeſt. 159. Is onder 't O. Teſtament met geen waaragtig Lichaam verſcheenen 191. Is d'eenige grondveſt en kragt der Verzoeninge. 198. Zijn verſchijninge in 't Vleeſch een vervullinge der Belofte aan Abraham gedaan. 201. Heeft een eynde van de Beſnijding der Voorhuyd gemaakt. 222. Moeſt ook zelfs Beſneeden zijn. 254. Van den Apoſtel ontkend, hem *Naar den Vleeſche* te kennen. 256. Is Abraham niet onder de Dry Mannen Verſcheenen, 274. Zijn Geboorte door die van Iſaak afgeſchaaduwd. 335. Is niet *Als de Engel des Heeren* aan Abraham op Moriah verſcheenen. 388. Zijn hangen aan 't Kruys met den Ram op Moriah vergeleeken. 392. Zijn Offerhande met de voorbeeldige Slagting van Iſaak vergeleeken. 397. Zijn Godheyd, geen oorzaak dat hy minder konde Zondigen als Adam. 453. Zijn Geboorte ſchemeragtig in Virgilius Herders-Gezangen afgebaakend. 540. Heeft niet waarſchijnelijk met Jakob Lichaamelijk Geworſteld. 586. 588. 604. Hoe ook den Naam van DAVID toegepaſt. 631. Heeft voor zijn Menſchwording, geen Menſchen Lichaam willen aanneemen. 650. Heeft geen Eere in zijn Afkomſt naar den Vleeſche gezogt. 690. Zijn Voor-Ouders ook Kanaaniten genoemd. 693
Kriſtenen roemen zoo wel in Abraham als de Joden. 2
Kriſtenen, waarom in d'eerſte Kerke haar lieten Beſnijden. 254
Kriſtenen hebben alleen door quaade naarvolging een Duyvel in alle quaade feyten ingevoerd. 366
Kuſſen, hoedaanig en aan wien, op zeekere wijze ongeoorloft en t' onderſcheyden. 498
Kuſſen vindmen in de H. Schrift nooyt van de Dogters gedaan. 499
Kuysheyd der Vrouwen, door de gelijkenis des Mans in haar Kind beſchermd. 531
Kuysheyd, by de Heydenen voor de beſte ſtand der Ziele gehouden. 645

L.

LABAN een beſtelmeeſter in het huys van zijn Vader Bethuël. 414. Verwellekomd zijn Neef Jakob. 499. Belooft hem zijn Dogter Rachel voor den dienſt van Zeeven Jaaren. 502. Houd de Bruyloft over Rachel en zend Lea aan Jakob te Bed. 504. Zijn Bedriegerze aard ontdekt. 506. Geeft Jakob ook Rachel voor andere 7 Jaaren dienſt en twee Dienſtmaagden voor beyde Vrouwen. 510. Houd Jakob verder in akkoord. 517. Vind zig in de aanwas van Jakobs gevlakte Lammeren bedroogen. 533. Veranderd Jakobs Loon *Tienmaal*. 544. 546. Jakob ontvlugt hem met al zijn Haave op de Scheertijd. 548. Zijn Goden door Rachel Geſtoolen. 549. 554. Vind hem in zijn vertrouwen op Jakob bedroogen. 557. Jaagt hem naar tot op Gilead. 558. Word daar over in den Droom vermaand. 559. Zoekt zijn geſtoole Goden en word van Rachel verſchalkt. 561. Is in gekijf met Jakob over zijn vertrek. 563. Zijn Geveynſtheyd ontdekt. 565. Maakt met Jakob een onderling Verbond en houd een Maaltijd. 566. Neemd zijn afſcheyd. 572
Lachen, van Sara en Abraham, hoe in de Naam van Iſaak gedagt. 202. 262. 280. 334
Ladder van Jakob in den Droom gezien. 492
Lam ten Brand-Offer, aan Abraham toegezeyd. 379
Lammeren in de Ooſterze Landen tweemaal 's Jaars Gebooren. 526. 546
Lammeren voor Geld genoomen. 628
Lampen als giften in de Boſſchen opgehangen. 358
Land Kanaans, ziet Kanaan letter K.
't Land Edoms in zijn Gebied-ſtrekkinge beſchreeven. 624
Land der Vreemdelingſchappen, waarom dien naam aan Kanaan gegeeven is. 166
Land Moriah, ziet Moriah letter. M.

Land-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

B L A D - W Y Z E R.

Landbouw en Veeweyding, by d'oude Vaders zeer beneerſtigd. 83
Laſteringen van Fauſtus Manichæus teegens Abraham. 70. 175. 177
Leaas Teedere Oogen opgehelderd. 500, Word in plaats van Rachel, aan Jakob te Bed geſtuurd. 505. 507. In wat zin van Jakob *Gehaat*. 515. Word de Moeder van Juda uyt wien de Meſſias voortkoomen moeſt. 516. Baard aan Jakob Vier Zonen. 664. 666. Van Simeon in de Kraam, 686. Naamdigting over Ruben. 666. En Levi. 688. Word uyt haar Dienſtmaagd Zilpa, Moeder van Gad en Aſer. 717. 719. Huurd de Beſlaaping des Mans, voor haar Zoons Dudaïm. 720
Leet niet te haaſtig door geweld te Wreeken. 643
Leen-goederen blijven altijd aan 't Mannelijk Oor. 722
Leêzetters by de Romeynen, die de bezeerde Worſtelaars herſtelden. 597
Leger-Ordening van Jakobs Huysgezin, Vee en Haave, op 't aannaaderen van Eſau. 610
Lelyë voor Rubens Dudaïm gehouden. 669
Leugenagtige Kretenſers, van Epimenides en d'Apoſtel Paulus beſtraft. 19
Leugen uyt nood of om beters-wil, hoe van zommige uyt Abrahams Veynzerye, geoorloft geagt. 70
Levi de Derde Zoon van Jakob Gebooren. 687
Levi hoedaanig in de Lendenen van Abraham, de Tiende zoo wel genoomen als gegeeven heeft. 137
Levijs Geſlagt, waarom in het Geſlagte van Kriſtus niet gedagt. 134
Levijs Zonen opgeteld, en zijn Geſlagt onder de Stammen verbooden te tellen. 688
Levitize Godsdienſt hoedaanigen geneesmiddel der Sabeëſe Afgoderye. 57
Lichaamen van d'Engelen aangenoomen, veel-eer gezeyd, als getoond wat en hoeze zijn. 275. 389
Liefde-Kus, waar in van Hoere-Kuſſen, t' onderſcheyden. 498
Liefhebben der Vrouwe, waarom voornaamelijk in 't Formulier des Houwelijx den Man aanbevoolen. 516
Lief-Kruyd en Minne-Dranken by de Roomſe Wetten verbooden. 678
Lijfſtraf der Swangere Vrouwen tot de Baartijd uytgeſteld. 708
Lijk bezorging van Abraham over Sara zeer ongerijmd, een Bidden voor de Dooden genoemd. 402
Lijk-maaltijden, hoe in een Afgodize Eerbewijzing veranderd. 29
Lilith Adams eerſte Wijf, hoedaanigen Nagtſpookſter omtrent de Joodſe Kraamvrouwen. 449
Lijmputten in het Dal Siddim. 96. Wanneer den Kanaaniten ſchaadelijk. 99
Linzen hoedaanigen Koſt by d'Oude; En van de Joden in Rouw-tijd gegeeten. 469
Linzen in haar verſcheyde zoorten beſchreeven. 470
Linzen-kookzel van Jakob hoedaanigen Roode ſpijze. 470
Liſtigheyd en Bedrog hoe verre in den Krijg geoorloft. 107
Loon en *Grooten Loon*, hoedaanig van Godt aan Abraham belooft te zullen zijn. 152
Loon, Verdienſte en Schuld, hoedaanig teegen de Genaade in 't ſtuk der Regtveerdigmaaking aan-te merken. 159
Loon van Jakob, hoe door Laban *Tienmaal* veranderd. 545
Louwrier-Boom Apollo Toegewijd. 355
Loth hoedaanigen Zoon van Haran, Abrahams Broeder. 11. Krijgt om de twiſt zijner Vee-Hoeders, de keur van Landſtreek om zijn Vee te weyden. 81. Zijn Wooninge in de Vlakte tot aan Sodom toe. 82. 84. Van den Apoſtel onder de Vroome Vaderen geſteld. 85. Word met al zijn Haave van d'uytheemze Koningen Gevanklijk weggevoerd. 100. En door de Dapperheyd van Abraham ontzet en den Beuyt hernoomen. 105. 108. Herbergt te Sodom twee Mannen die *Engelen* genoemd worden. 289. Zijn huys daar over van de Sodomiten beſtormd. 290. Zijn Gaſten uytgeëyſt en van hem verdeedigt. 291. Bied zijn beyde Dogters den moetwillige Sodomiten aan. 292. Daar over van d'oude Kerk-Vaders gelaakt en gepreezen. 292. Loth in nood, word door zijn Gaſten uyt de handen der Sodomiten verloſt. 294. Zijn Dogters en verder Maagſchap binnen Sodom naageſpoord. 295. Loth vermaand uyt Sodom te gaan. 296 In zijn uytgang verbooden, niet naar Sodom agter-zig Om-te zien. 296. Zijn Wijf op den weg in een Zout-Pylaar veranderd. 306. 311. Waarom met Zout geſtraft, en van de Zaligmaaker belaſt te Gedenken. 312. Zijn verblijf in het Gebergte by Zoar. 305. Beſlaapt zijn Dogters in Dronkenſchap. 314. 317. Die beyde Bevrugt, hem elk een Zoon uyt Bloedſchande Baaren. 317
Lotſpelling uyt de Geboorteſtond, hoe van de Sterrekunde afkomſtig. 35
Lotſpelling over Abrahams Naakoomelingen. 165. 167
Lucina waarom van de Kinderbaarende Vrouwen aangeroepen. 444
Lukas waarom hy 't Geſlagt Regiſter van Kriſtus tot op Adam brengd, en Mattheus van Abraham begind. 2
Lukretia over haar zelfs-Moord miſpreezen. 640
Lukretius door Minnedrank om hals geholpen. 678
Lukullus door een Minnedrank de Zinnen verbyſterd. 678
Luperkaale Prieſters, hoedaanig de Vrouwen door Geeſſelen Vrugtbaar maakten. 445

M.

Maccha de Koninginne, zet een ſchandelijk Beeld in het Boſch. 357
Maagden-Roof der Benjamiten waar toe aangeleyd. 75
Maagdom door kenteekenen t' onderkennen van Tertullianus miſpreezen. 420
Maagdelijk Waapenſchild van de Hr. Kats uytgedagt. 635
Maagdeſchenderye en Vrouwen kragt, van ouds met de Dood geſtraft. 639
Maagſchap te naar in Bloed beſtaande, of dat van Natuure 't Houwelijk verbied. 477
Maaltijd tot voltrekking van Jakobs Verbond met Laban gehouden. 571
Maandag van de Maane genoemd. 448
Maanden by de Sabeën, even als by de Kaldeën genoemd. 56
Maandelijke Vloed, word niet van de Maane geregeerd. 447
Maan-wijze, in een Puntdigt aardig beſpot. 449
Maanziekte, wat die eertijds geagt was. 447
Machpela hoedaanigen Begraafplaatze aan Abraham verkogt. 403
Magt op het Hoofd der Vrouwen, hoe van het Dekzel des Hoofts te verſtaan. 329
Mahanaïm of plaatze van *Twee Legers*, hoe van Jakob genoemd. 574
Mahometh en Moſes van de Turken gelooft zonder Voorhuyd Gebooren te zijn. 237
Mahometh belaſt d'Arabiſe Vrouwen haar met een Sleuyer te dekken. 329
Mahomethaanen hebben de Beſnijdenis van Iſmaël ontfangen. 237
Mahometaanen en Arabiers van Iſmaël afkomſtig. 265
Mahometaanen zeer onkundig in de Hiſtorien. 266
Mahometaanen Eeren het Graf van Rachel met groote Godsdienſtigheyd. 657
Mamre, de woonplaatze van Abraham, hoe van More t' onderſcheyden. 59
Mamre, Eskol en Aner, hoedaanige Bondgenooten, van Abraham. 101
Mamre ziet Eyke Boſſchen Mamre &c.
Man het *Lieven*, de Vrouwen het *Believen* aanbevoolen. 516
Man die met Jakob Worſtelde, hoe te-gelijk voor een Engel en Godt zelfs gehouden. 588
Mandragora in haar kragt beſchreeven. 675
Mandragora hoe aan zijn wortel de gedaante van een Menſche Lichaam toegeſchreeven. 676
Mandragora van veele voor de Dudaïm gehouden. 667. maar t' onregte. 673
Maane en Sterren van ouds groot vermoogen in de Kinder-Teelinge toegeſchreeven. 441
Maane van de Kinderbaarende Vrouwen Aangeroepen 444. 447
Manichæus, ziet Fauſtus Manichæus, letter F.
Man, of hy zijn Wijf in Overſpél betrappende, vermag te Dooden. 639
Mannen minder Onvrugtbaar dan de Vrouwen bevonden. 173
Mannen alleen onder Iſraël belaſt te Beſnijden. 207
Mannen aan Abraham verſcheenen, of het Menſchen of Engelen geweeſt zijn. 268. 273
Mannen by Mannen te liggen, waar van Sodomie genoemd, 282. Van Ariſtoteles vry-gegeeven. 293
Mannelijk Teel-Lid, waarom tot het Teeken des Verbonds gekoozen. 208
Mannelijk Teel-Lid, van ouds veel Eerbjed beweezen. 209. En met een Feeſt ver-Eerd. 211
Mannelijkheyd, by de Heydenen met een Potſcherf Gods-

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

dienſtelijk afgeſneeden. 230
Mans-Beelden, tot hoedaanigen zoort van Heydenze Hoereryen gebruykt. 210
Markus Aurelius, wind Kommodus tot naadeel van den Roomzen Staat. 446
Markus Kraſſus heeft zeer veel Gewaapende Huysgenooten. 104
Mazal-Tob en Mazal Ra, hoedaanigen Goed of Quaad Gesternte by de Joden. 449
Mazzaroth en Mazaloth hoedaanigen Geſternte van Geluk. 717
Melchizedek Ververſt en Zegend Abraham in 't Dal *Schave*. 109. ontfangd als Koning van Salem en Prieſter Gods de Tienden van den hernoomen Beuyt. 110. 114. Word by zommige voor de Zone Gods gehouden. 116. Voor de Zoon van Pelech. 118. Van een Egiptize Vader afgebragt. 118. Voor een Ongeſchaapen Menſch gehouden. 120. 139. Van Cunæus Onſterffelijk en zonder Geboorte geſteld. 123. By eenige voor geen Aards Koning gehouden. 127. Secte, die *Melchizedechianen* genoemd word. 117. Melchizedek beweezen een bloot Menſch te zijn. 128. Zijn Voorbeeldig Prieſterdom ontdekt. 129. By den Zone Gods vergeleeken, een bewijs dat hy niet en is Kriſtus zelve geweeſt. 132. 147. Zijn handeling met Abraham is alleen Menſchelijk aan-te merken. 133. Hoe hy zonder Vader en Moeder en Geſlagt-Reekening kan geweeſt zijn. 134. 137. Van de Samaritaanen voor Sem gehouden. 136. Melchizedeks Teegenbeeld, den Joden ſwaar om verſtaan. 141. Zijn Offerdienſt te Salem. 142. Zijn Geſchenk van Brood en Wijn, is geen Offerhande te agten. 143
Meletheth des Hemels, de Zelve met Venus en Juno. 442
Meloenen of Pompoenen voor Rubens Dudaïm gehouden. 670
Mem, of die letter op 't eynde van Abrahams naam de Meſſias aanwijſt. 258
Menſchen, zijn buyten Adam, nooyt onmiddelijk van Godt Geſchaapen. 139
Menſchen-Offer, waar toe in gebruyk gebragt, 28
Menſch-Offerhanden aan welke Goden gedaan. 371
Menſch-Offerhanden, tot af-keering van d'onheylen over Landen en Steeden gegeeven. 383
Menſch-Offeren, hebben geen gelijkheyd met de Verzoeking van Abraham. 384
Menſch-Offeren, hoe uyt Erfgerugt van Abrahams Offerhande by de Feniciers voortgeſtooven. 400
Merk-teeken des Beeſt, bedenkelijk van Geeſtelijke Koophandel verſtaan. 629
Meſopotamien, Kaldeën en Aſſyrien, hoe onder Babylonien gerekend. 15
Meſopotamien, waar van zoo genoemd en op de Roomſe Penningen verbeeld. 51
Meſopotamien, hoe tuſſen twee Vloeden, d'Eufrat en Tiger ingeleegen. 51
Meſſen van Scherp-geſleepe Steen tot de Beſnijding gebruykt. 229
Meſſias kan het Prieſterdom van Aaron niet agtervolgen als de Joden meenen. 137
Meſſias hoe naar de Ordening van Melchizedek tot een Prieſter geſteld. 146
Meſſias moeſt uyt Juda voortkoomen. 690
Metallen hoe by de Stof-Scheyders aan de naamen der Planeeten geraakt. 31
Mezuzah, van wat beteekenis en gebruyk by de Hebreën. 95
Midianiten in haar Afkomſt en Vaderland beſchreeven. 427
Midianitize Afgod Baal-Peor hoedaanig ſchandelijk van de Vrouwen gediend. 210
Migdal-Eder, of het dezelve plaatze is alwaar de Geboorte van Jeſus den Herderen geboodſchapt wierd. 658
Migdal-Eder voor Moriah gehouden. 659
Milka hoe met haaren Oom Nahor getrouwd. 11. 68
Minne-Drank en der zelver kragt t'onregt aan de Dudaïm gegeeven. 668
Minneluſt of 't geoorloft is die op te wekken. 674
Minerva de Olyf-tak toegewijd. 358
Myrre-boom, als een Landvrugt van Arabien op de Roomſe Penningen verbeeld. 429
Myrtus-boom aan Venus Toegewijd. 358
Mis-Ceremonien quaalijk van Adam afgehaald. 143
Mis-Offer is geenzinds door Melchizedeks Brood en Wijn afgeſchaduwd. 145
Miſdaaden in Dronkenſchap begaan hoe verre ſchuldig maaken. 318
Miſpah en Gilead hoedaanigen benaaming aan 't Gedenkteeken van Jakob en Labans Verbond. 567
Moabiten en Ammoniten van Loth afkomſtig. 319
Moeder-Vrouwen het Zoogen van haare Kinderen aanbevoolen. 336
Moeder, maakt geen Baſtaard. 425
Moeders Verwe gaat ligter in de Beeſten, als in de Menſchen over aan de Jongen. 532
Mohel, hoedaanigen Amptenaar in de Beſnijding der Kinderen ervaaren. 230
Moloch, Kyun en Remphan, hoe van Iſraël in de Woeſtijne gediend. 38
Moloch voor de Zonne of Koning des Hemels gehouden. 39
Moloch ter Verontreyniging, aan Iſraël toegelaaten te dienen. 42
Moloch, verbooden den Kinderen op-te Offeren. 371
Molons getuygenis van Abraham. 438
Moordenaars en Struykroovers veelzinds uyt Jagt-Loopers voortgeſprooten. 466
Mooren, Kolchers en Egiptenaaren van ouds Beſneeden. 236
Moriach, de naam van zeeker Land en Gebergte, van wat beteekenis. 372
Moriach van Abraham tot de Slagtinge van zijn Zoon genaaderd. 377
Moriah, van Abraham den Berg des Heeren genoemd. 394
Moriah ook Migdal-Eder genoemd. 659
Moſes verblijf in Midian, van Stefanus tot 40 Jaren gebragt. 41
Moſes heeft niet alles beſchreeven, wat in Iſraëls Veertig-Jaarige Reyze voorgevallen is. 41
Moſes hoe hy gezeyd word, de Beſnijdenis gegeeven te hebben, daarze lang voor hem was. 244
Moſes in wat zin een Koning genoemd. 620
Moſollam een Jood, beſpot een Vogelraamer in 't Leger van Alexander. 38
Mulier, of *Vrouwe*, waar van by de Latijnen genoemd. 514
Muyl-Ezels ofze van Ana de Neef van Seïr, eerſt gevonden zijn. 622
Muza voor Dudaïm gehouden. 681

N.

NAamen van Perzoonen voor haar Geboorte voorzeyd. 187
Naamdigting Israel, aan Jakob opgedraagen. 602
Naamgeeving der Kinderen, op zeekere daagen gepleegt. 205
Naam-verandering van Abram en Sarai, van wat nut. 257
Naam-verandering aan Jakob andermaal vernieuwd. 648
Nabatheën, van wien afkomſtig. 263
Nabopolaſſer over 't Verbranden der Kaldeëſze Boeken beſchuldigt. 56
Nagtſpookſter Lilith wat die is. 447. 452
Nagtwandelaars en heftige Droomers, hoeze Jakobs bezeerde Heupe in den Droom verklaaren. 591
Nagtwaake der Herders over haare Kudden. 659
Nahor en Haran hoedaanige Broeders van Abraham. 10. 12
Nahors Zonen uyt Milka Gebooren. 406
Naphthali uyt de Moeder Bilha Gebooren. 716
Natuur-Wet hoe van zommige quaalijk met d'Oude gewoonten vermengd. 178
Navel-Streng met Roode Draaden af-te binden. 711
Neederbuygen hoedaanigen bewijs van Onderdaanigheyd by d'Ooſterze Volken. 612
Nergal een Afgod van de dienſt des Vyers genoemd. 31
Nehel Mizraim of Nylſtroom by Moſes genoemd. 169
Netel-huys en Zoon van 't Netel-huys, waarom aan 't huys en Huysgenooten van Abraham toegepaſt. 154
Nylſtroom heeft den oorſprong niet aan Egipten gegeeven. 64
Nylſtroom by Moſes Nehel Mizraim genoemd. 169
Nimroth met Abraham over 't aanroepen van de Godheyd in geſprek. 33
Niobé van Droefheyd in een Steen veranderd. 321
Noachs Profeetie van Kanaans Dienſtbaarheyd, waar in vervuld. 92
Nominalia, of Noem-daagen, hoe by de Heydenen geagt. 206

O.

OFferen van Menſchen, waar toe in gebruyk. 28. Is nooyt aan de waare Godt gedaan. 370
Offer-Dieren tot de Verbondmaking met Abraham geſlagt. 164

Offer.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

BLAD-WYZER.

Offerhanden, waarom in de Wet niet en mogten afgeschaft Worden. 88
Offerhanden ofze van Melchizedek in Salem gedaan zijn. 142
Offerhande van Isaak met die van Kristus vergeleeken. 397
Hoe van Godt is konnen gebooden worden. 390
Olyf-Tak, Minerva Toegewijd. 358
Oyën, ziet Schaapen letter. S.
Ommegangen PHALLOFORIA hoedaanig uytbundig. 211
Ommezien naar Sodom, aan Loth verbooden. 296
ONAN de tweede Zoon van Juda, waar van zoo genoemd, 694. 697
Onbesneede Kerke hoe en wanneer die was. 7
Onbesneede Kinderen, zijn niet onder de Straf der Uytroeyinge geweest. 224
Onbesneedene Knegten, hoe eertijds onder de Joden konden woonen. 222
Onbesneeden Knegtje, wanneer schuldig aan Verbondbreeking. 225
Onbesneedene, nooyt als een Naam aan Abrahams Naakoomelingen gegeeven. 242
Ondergang van Sodoma en Gomorra, hoe by de Profaane Schryvers gedagt. 319
Ondergang van Sodom, en derzelver Gebuur-Steeden in Print bezien. 301
Onderaardze Goden, de Cypresse-Boom Toegewijd. 358
Onias de Hoogepriester sweerd de Joodse Wet af en neemd de Voorhuyd weeder aan. 248
Onkuysse Ceremonien der Heydenen door de Godsdienst der Israëliten afgeschaft. 213
Onkuysheyd in Godsdienstige Bosschen gepleegt. 354
Onregt te konnen verdraagen, een blijk van een Groot Gemoed. 563
Onsterffelijkheyd der Ziele, waar door van ouds afgeschaduwd. 436
Ontdekking der Schaamte, voor de Bespotting van Ismaël aan Isaak opgenoomen. 338
Ontdekking der Schaamte, waar door eertijds aan de Getrouwde aangeduyd. 505
Onvrugtbaarheyd meer den Vrouwen als den Mannen gemeen. 173
Onvrugtbaarheyd, wanneer by de Joden, een reeden van Egtscheyding gereekend. 182
Onvrugtbaarheyd der Baarmoeder als een plaage over het huys van Abimelech toegezonden. 325. En Geneezen. 331
Onvrugtbaarheyd der Heylige Moeder-Vrouwen, van wat nut in de Hebreeuwse Kerke. 440
Onvrugtbaarheyd der Kinder-Teeling, hoedaanig van ouds veragt. 441
Onvrugtbaarheyd der Vrouwen, hoe in de Tempel van Juno Lucina, door de Luperkaale Priesters verbeeterd. 445
Oorcierzelen, waarom van Jakob neevens de Afgoden belast weg te doen. 645
Oorlogsbedrijf van Abraham Geregtveerdigt. 105. 113
Oorsprong der veelerley God-Naamen. 20
Oorsprong der Afgoderye onder de Kaldeën. 26
Oorsprong der Helden-Beelden, en waar toe in de Raadsvergaaderingen gesteld. 28
Oosten van de Kaldeën in 't Bidden aangezien. 63
Ooster-Hemelstreek, waar van daan tot de Ingang van haare Beede-Huyzen verkoozen. 380
Oosterse Volken, ontmoeten Groote Personaadjen onder veel Buygingen. 612
Oosterse Wijzen, hoe door een Sterre de Geboorte van Jesus bekend gemaakt. 35
Openbaaringen Gods, waarom te mets door Droomen geschied. 493
Opschrift op Rachels Graf, hoedaanig. 657
Opstandinge der Dooden, van Abraham gelooft, eer noch eenige Dooden waaren Opgewekt. 385
Orpheus Getuygenis van Abraham. 438
Os of Ezel gevonden, hoe verre te Eygenen. 393
Ossen-huyd, hoe by de Scyten tot het Eedsweeren in gebruyk. 168
Ouderen van Ouds by d'Afgodisten gelooft, altijd voor de Kinderen te Sterven. 27
Ouderen door Afbeeldingen te Eeren, hoe een Oorsprong der Afgod-Beelden. 26
Ouders hoe in haare Kinderen Leeven. 655
Ouderloosheyd van Kristus en Melchizedek, hoe te verstaan. 134
Oude Godsdienst der Offerhanden, waarom in de Wet van Moses niet en mogt afgeschaft worden. 88
Oude gewoonten moeten niet tot het Regt der Naatuure betrokken worden. 178
Oude luyden Dood, van Cicero cierlijk beschreeven. 434
Overspél, hoe van zommige onder de middelmaatige dingen geteld. 514
Overspeelige Vrouwe, hoe gezeyd word den Man Hoorens Op-te zetten. 706
Overspél van ouds met de Dood gestraft. 706
Overspél de eenige grondvest van Egtscheyding gehouden. 707
Overtreedinge der Wet, hoe die de Besnijding tot Voorhuyd maakte. 232
Overwinnaars, van ouds met Ververssingen op den weg ontmoet. 144
Overwinningen, door de Schoonheyd van Vrouwen gesteuyt. 443

P.

PADDAN ARAM of Landschap Mesopotamie. 51
Pallas de Olyf-Boom Toegewijd. 358
Pan de Pyn-Boom Toegewijd. 358. Waar van met Boxvoeten verbeeld. 361
Paradys-Appel voor Dudaïm gehouden. 681
Patriarchen in haar Doode Beenderen uyt Egipten naar Kanaan gebragt. 728
Patricides Fabelagtig verhaal van Melchizedek. 118
Paus van Roomen, van Bolduk in een Schimp-Reede beschermd. 146
PECUNIA of Geld, van PECUS, Vee, genoemd. 629
PENATES of LARES met Labans Teraphim vergeleeken. 552
Penningen die de Vrugtbaarheyd der Kinder-Teeling gedenken. 442
Penningen met een Beest gestempeld niet gemeen. 629
PEREZ, de Zoon van Thamar uyt Juda, waarom d'Eerst-gebooren moest zijn. 711
PETERS of Hef-Vaders, waar van daan Geschenken aan de Nieuw-Gedoopte Kinderen doen. 206
PHALLOFORIA hoedaanigen Ommegangen van 't Mannelijk Teel-Lid. 211
PHALLUS zoekt Priapus. &c.
PHARAO, ziet FARAO letter F.
PHARES uyt Thamar Gebooren, ziet PEREZ.
Phædra op haar Mans Zoon Hyppolitus verliest. 682
Pheniçiers, ziet Feniciers letter F.
Philêmon, een Digter onder de Grieken. 18
Philistijnen, ziet Filistijnen letter F.
Pillegiften, waar van daan ingebruyk gekoomen. 206
Pyn-Boom aan Pan Toegewijd. 358
Pisdiefjes uyt welk-een Bygeloovigheyd verzierd. 677. 679
Pythagoras wil niet dat men by de Goden zal Sweeren. 571
Pittakus, weygerd d'opdragt van een Landschap dat hy Veroverd had. 113
Plaage over Farao en zijn Huys, hoedaanig die mag geweest zijn. 76
Plaage van Onvrugtbaarheyd aan Abimelechs Huys toegezonden 325
Plaagen die algemeen koomen, hoe ook dikwils de Vroome treffen. 287
Planeeten als Goden ge-Eerd, in 't Metaal dat met hun eygenschap over-een quam. 31
Planeeten hoedaanig by de Kaldeën 't bewind over des Menschen Leeven toegekend. 35
Planeeten, by de Sabeën met veel Ceremonien gediend, en aan de Zeeven Daagen der Weeke toegepast. 56. 448.
Planeeten en Sterren, veel vermoogen toegeschreeven. 447
PNIEL of *Aanzien Gods*, waar toe dien Naam aan Jakobs Worstelplaatze gegeeven. 605
Poëeten getuygenis van den waaren Godt. 17.
Poëeten hebben de Herders-Kouten dikmaal op 't Tooneel gebragt. 541
Poorten der Adelijke Huyzen, waar van te mets met Doode Beesten behangen. 466
Populier-Boom aan Herkules Toegewijd. 358
Porfyrius en Julianus weederspreeken. 104
Porfyrius getuygenis van Abraham en Isaak onder de naam van SATURNUS en JEOUD. 399
Porfyrius Gedagtenis van Abraham. 438
Prædestinatie, of Goddelijke Voorbeschikking, hoe verre in Esaus Verwerpinge gebleeken. 625

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Priapus als de Vader en Herder der Generaatien van de Vrouwen gediend. 210
Priapus en Pan, hoe door schandelijke Mans-Beelden in ommegang gediend. 210
Priapus, Venus en Pan waarom meest in de Bosschen gediend. 357
Priapus als de Thuyn-God, uyt Vygeboomen-hout gemaakt. 361
Priesters der Kaldeën, waarom by de Hebreën CHEMARIM, of [illegible] genoemd 14
Priester in der Eeuwigheyd, hoe alleen op Kristus toepasselijk. 130. 148
Priesters of die eertijds het Ampt der Besnijding waarnaamen. 228
Priesters en Profeeten der Gewijde Bosschen. 354
Priesters der Heydenen, waarom de schrikkelijkste Z. den liefst invoerden. 400
Priester des Alderhoogsten Gods, ziet Melchizedek.
Priesterdom van Melchizedek met dat van de Messias vergeleeken. 121
Priesterdom van ouds veelzinds ook by de Koningen bediend. 130
Priesterdom van Melchizedek en Aaron waarin met dat van Kristus verschillig. 137
Profeeten van het Bosch, hoedaanige Priesters. 354
Profeeten hebben in haare Gezigten alleen Gedaanten, maar geen waare Lichaamen gezien. 389
Put aan Abraham ontweldigd van Abimelech hersteld. 347
Put LACHAI ROI ter gedagtenis van Hagar genoemd. 185. 192
Put, voor Fonteyne in de H. Schrift genoomen. 185
PTOLOMEUS hoedaanigen laater benaaming der Egiptize Koningen. 74

Q.

QUaade. Geesten of DEMONS, van de Kaldeën in de Lugt geplaatst. 22

R.

RACHEL van Jakob aan de Water Put ontmoet, en met de Kus der ontmoetinge gekust. 497. Die haar voor een dienst van Zeeven Jaar in Houwelijk eyst. 500. Haar Schoonheyd voornaamelijk in haar Oogen bespeurd. 500. Word eerst naar de Bruylofts-Week met Lea, aan Jakob ter Vrouwe. 502. 508. En meer als Lea Bemind. 515. Rachel met Lea beschuldigen haar Vader van Mishandelinge. 547. Steeld haar Vaders Goden. 549. 554. En ontzeyd hem het doorzoeken van haare Tente door list. 562. Sterft op weg naa-by Ephrata van Benjamin in de Kraam. 650. Word van Jakob aan de weg Begraaven. 654. Haar Graf-Teeken noch heeden van Joden, Turken en Kristenen bezogt. 657. Haar begeerte naar Rubens Dudaïm naader onderzogt. 674.
Ram in plaatze van Isaak Geslagt. 391. 393
RAPHAIM, EMIM en ZUZIM, verklaard. 96
REBEKKA van Abrahams Huysbezorger, aan de Fonteyne gekend. 412. Word met Isaak de Bruyd, en tot de Reys naar Kanaan uytgerust. 415. Trekt met de Bruydwerver Eliëzer op weg. 417. Bedekt haar Aangezigte met de Sleuyer en word van Isaak ingehaald. 419. Is Twintig Jaar Onvrugtbaar. 440. 453. Word op Isaaks Gebed Swanger van Tweelingen. 455. Vraagd de Godspraak om raad. 457. Word het Moederschap van twee Volken Voorspeld. 459. Baard Jakob en Esau. 468. Haar Kuysheyd door Abimelech beschermd. 479. Heeft verdriet aan Esaus Wijven. 483. Noopt haaren Zone Jakob om de Broeder Esau des Vaders Zegen af te winnen. 484
Rebellye der Koningen van Sodoma en Gomorra. 93
RECUTITI, van Baronius quaalijk voor Afvallige Joden genoomen die de Voorhuyd hadden. 253
Regen-Boog, een zienelijk Teeken van Gods voorneemen. 5
Regt der Volken, geeft d'Eygendom aan de Heerschappye. 112
Regt der Nature, qualijk met d'oude gewoonte vermengd. 178
Regt van veel Vrouwen te hebben, hoe verre den Joden toegekend. 181
Regt van Begraaven. van zommige onder de Heylige dingen der Kerke betrokken. 405
Regtveerdige, in Abrahams Gebed voor Sodom, de Straffe ontzeyd 286
Regtveerdige in Sodom, waarom in Abrahams Gebed, van Vijftig, tot op Tien afgeteld. 287
Regtveerdigheyd, hoe van den Apostel uyt de Werken geleerd. 161
Regtveerdigheyd uyt de Werken verydeld. 396
Regtveerdigmaakinge hoe aan Abraham door 't Geloove aangekoomen. 158
Regtveerdigmaaking door de Styl van Koopmans Boekhouden verklaard. 160
Rehabeam, in wat zin ook David genoemd. 631
Reyniging der Kraam-Vrouwen, waar toe in de Wet voorgeschreeven. 205
Reyniging der Kleederen, waarom van Jakob aan zijn huysgenooten belast. 644
REMPHAN, hoe by de LXX Overzetters en Stefanus, in plaats van KYUN geleezen. 39
Renbaanen en Paardeloopen van hoedaanigen uytstrekking by de Ouden. 651
Reukwerk en kostelijke Kleederen, hoe by de H. Vaderen bekend. 82
Reuzen EMIM genoemd, hoedaanig by Moses gedagt. 95. 624
Reüma, het Bywijf van Nahor Abrahams Broeder. 406
Riviere Egiptus beschreeven. 169
Rijden op Ezelen en Ezelinnen, van ouds by d'aanzienelijke in gebruyk. 376
Rijkdom der H. Vaderen waar in ouwelings bestond. 82
Roepinge van Abraham, een bequaam Tijd-punt om de Historie der Hebreeuwse Kerke te beginnen. 2
Roepinge van Abraham, hoe door zijn voorige Afgoderye te opmerkelijker. 33. Aan wien geschied en wanneer. 43. 45
Roepinge der Heydenen hoe in de Zegeningen Abrahams toegezeyd. 48
Roepende Zonden wat die zijn. 282
Roode-Huyd, van wat voorspelling aan Esau. 463
Roode Verwe, hoe in de Naamdigting van Esau gedagt. 471
Roode Zee, waar van het *Erythreësze Meyr* genoemd. 464. 624
Roof op de Vyanden behaald, hoe eertijds een deel aan de Goden, of aan de Koningen betaald. 110
Roof den Vyanden ontnoomen, hoe verre in de magt des Overwinnaars. 111
Roof-Vogels op Abrahams Offer-stukken gevallen, van wat voorbeduyding. 164
Rookenden Oven en Vyerige Fakkel waar toe aan Abraham vertoond. 167
Roomen, van zommige naar Ros een der Zonen Benjamins genoemd. 725
Romeynen gewoonte om de Helden van goede Fortuyn met Brood en Wijn t'onthaalen. 144
Romeynen quaalijk van de Stamme Benjamin afkomstig gemaakt. 725
Romulus een groot-agter der Wichelarye en Waarzeggerye. 36
Rouwklagten en Lijkmaaltijden, hoe in Afgodisch Eerbewijs verwisseld. 29
Rouwklaage hoedaanig van Abraham over Sara. 402
Ruben. uyt de Moeder Lea Gebooren. 666. Vind Dudaïm in 't Veld. 667, Zijn Vaandel waarom met een Menschen Beeld beschilderd. 676. Beslaapt zijn Vaders Bywijf Bilha. 682. Zijn Lof, Geslagt en Naakoomelingen, 686

S.

SAbeën Godsdienst donker om verklaaren. 16. 31. 55. 57
SABEK een Struykgewas op Moriah van zommige op Kristi woorden aan 't Kruys HELI, HELI, LAMA SABACHTHANI gepast. 292
Salem voor Jerusalem genoomen, van andere onderscheyden. 117. 140. 142
SALEM en ZEDEK voor hoedaanige naamen gehouden. 121
Salem de Stadt der Sichemiten van een ander Salem onderscheyden. 628
Salomon beswangerd de Koningin van Sceba. 255
Sammaël of Engel des Doods, van de Sabeën tot de Joden overgegaan. 56
Samaritaanen, houden Melchizedek voor Sem. 136
Sanchoniaton brengd de Besnijdenis van Saturnus af. 239. Zijn Verder getuygenissen van Abraham. 394. 400. 438
SARA Abrahams Huysvrouwe voor JISKA Harans Dogter gehouden. 11. Word in Egipten van Farao Gerooft. 65. 73. 75. Is d'eerste onder de Vrouwen in Schoonheyd geprezen. 66. Hoe Abrahams Vrouw en Zuster. 67. Word Abraham weedergegeeven. 77. Verdrietig over haar Onvrugtbaarheyd, geeft ze Hagar tot een Bywijf aan Abraham 172. En tragt een Zoon uyt haar Dienstmaagd te winnen. 174. 177. Van Josefus in deeze Daad vrygepleyt. 177. Hagar

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

B L A D - W Y Z E R.

over haar Beſwangering trots geworden, van Sara verneederd. 183. Haar Naamverandering waar toe ondernoomen. 257. 259. SARAH, een *Primcesse*, *Moeder* en *Koninginne der Volkeren* genoemd. 259. Abraham van dry Mannen bezogt. 277. Lagt over de toezegging van een Zoon. 280. Word van Abimelech Gerooft en weder gegeeven. 323. 326. Haar beyde Roovingen niet zonder reden van Moses beschreeven. 332. Word uyt Abraham Bevrugt, En brengd den Zone Iſaak ter Weereld; Zoogt den zelven met haare Borſten. 334. Doet Iſmaël over zijn Spotternye op Iſaaks Speenmaal, met zijn Moeder Uytdrijven, 339. SARA en HAGARS weedervaaren, *Dingen van andere Beduydeniſſe*. 340. 344. Sara Sterft en word van Abraham beweend en Begraaven. 401. Haar Dood niet door beſtier van de Duyvel en uyt Schrik over Iſaaks gemeende Dood veroorzaakt. 401
Sarazeenen of Hagareenen uyt Ammianus Marcellinus beſchreeven. 189
Sarazeenen, by de Arabiers van Hagar genoemd. 264
Sarazeenen of Turken, hebben de Beſnijdenis en haar afkomſt van Iſmaël ontfangen. 237. 265
SATAN of *Duyvel*, *Demon* en *Booze Geeſt*, geen naamen van Zelfsſtandige Perzoonen. 22
SATAN, moet over-al geen *Duyvel* maar *Wederpartijder* verklaard worden. 23
SATAN over-al tot Gods werk in-te voeren, by de Kriſtenen van de Joden overgenoomen. 379
Saterdag waar van zoo genoemd. 448
Saters en Faunen, waar uyt verzierd. 446. En met Boxvoeten en een Bokken aangezigt geſchilderd. 361. 529
Saturnus by de Feniciers voor Abraham genoomen en ISRAEL genoemd. 339. 399
Schaapen en Geyten in haar Geſlagt en Voortteeling onderzogt. 527
Schaap een zeer nuttig Dier, en hoe te Weyden in d'Ooſterze Landen. 528
Schaapen en Geyten, hoe van de Herders moeten opgepaſt worden. 536
Schaapen in d'Ooſterſze Landen, Lammeren gemeenlijk tweemaal in 't Jaar. 546
Schaapſcheeren van ouds met eenige plegtelijkheyd gedaan 549
SCHADDAI waar van afkomſtig, en tot Gods benaaming aangenoomen. 194
Scheertijd, wanneer in 't Land Kanaans voorviel. 652
Scheertijd der ouden, hoedaanigen Oogſt of Feeſt. 698
Schepping der Engelen niet beſchreeven. 185
SCHILD hoedaanigen Waapentuyg en hoe die benaaming aan Godt toepaſſelijk te houden is. 152
Scyten en Barbaaren, hoe van den Apoſtel, Joden en Grieken tegengeſteld. 24
Scytiſe Secte, wanneer die volgens Epifanius bloeyde. 24
Scyten waar in booven de oude Grieken beroemd. 25
Schoen-uyttrekken by weygering van 's Broeders Weduwe te Trouwen. 697
Schoonheyd van Sara Abrahams Huysvrouwe, hoe noch in haar Ouderdom ſtand hield. 66
Schoonheyd der Vrouwen, van wat vermoogen. 443
Schoonheyd der Oogen, van ouds in de Vrouwen gepreezen. 500
Schoon-Voet, waarom dien naam aan Jakob gegeeven. 519
Schoot Abrahams, hoedaanigen uytdrukking van den Staat der Zaligheyd. 436
SEÏR en EDOM, waar van dien naam aan Eſau gegeven. 464
SEÏR hoedaanig d'oude en vaſte woonplaats van Eſau en zijn Naakoomelingen. 618
SEÏR, tweederley aan-te merken. 621
SELAH de derde Zoon van Juda, waar van zo genoemd. 694
Sem uyt de dry Zonen Noachs uytgekoozen, om uyt zijn Familie de Kerke te bouwen, en als Vader van de Meſſias aangemerkt. 6
Sem, of aan hem de Roeping van Abraham is bekend gemaakt. 44
SEM hoe van de Joden, in de Hebreeuwſe woorden, KONING SALEM gevonden. 137
Semeber de Koning van Seboïm wat zijn naam betekend. 93
SERAPES, of zy dezelve zijn met de TERAPHIM. 549
Seraphim en Teraphim, waar in elkander gelijk en ongelijk. 551
Seruch voor den eerſten Afgodendienaar onder de Kaldeën gehouden. 26
Seſoſtris Koning van Egipten, door d'Oogen van een Kuyſſe Vrouwe, Ziende geworden. 501
Seths Nakoomelingen, waarom meer dan die van Kain genoemd. 5
Seeven daagen der Weeke, by de Sabeën aan de Planeeten Toege-eygend. 56
Seeven Hongersnooden in de H. Schrift bekend. 65
Seventig, zoek 't Zeventig, letter Z.
Sibillen, voor hoedaanige Profeeteſſen gehouden. 727
Sichem een Stadt, naar de Zone Hemors genoemd. 59
Sichem en Elon-More, voor een-en-dezelve woonplaats van Abraham gehouden. 60
Sichem een Stadt, by de Hebreën SALEM genoemd. 628
Sichem Schend de Dogter Dina, en wil haar door een groote Bruydſchat ten Houwelijk hebben. 635, 637
Sichemiten onder de Smerte der Beſnijding, van Simeon en Levi overvallen en Gedood. 637
Sichem Gedood en de Geſchaakte Dina ontzet. 641
Sichem van Jokobs Zonen, Geplonderd en alles tot Beuyt gemaakt. 638
SICHOR hoedaanige Beeke aan d'uyterſte grenze van Kanaan. 169
SIDDIM van wat beteekenis. 97. Ziet *Dal Siddim* letter. D.
Simeon en Levi, over de daad aan de Sichemiten van de Joden verdeedigt. 641
Simeon, Jakobs tweede Zoon Gebooren en waarom zoo genoemd. 686
Simeons Zonen opgeteld en 't Joods verzierzel uytgewiſt. 687
Symmachus laat hem andermaal Beſnijden. 251
SIMONIE of Geeſtelijke Amptkooping, hoe verre in 't verkoopen van een Grafſteede aan Abraham aangemerkt. 405
SINAB de Koning van Adama, wat zijn naam beteekend. 93
Synagogen en Joodſe Beedehuyzen, waarom met de Ingang naar 't Ooſten gebouwd. 380
SINAI den Berg in Arabien, hoe door HAGAR aangeduyd. 345
Sineezen naauwkeurig in haar Almanakken. 447
Syria Soba naar wien zoo genoemd. 10
Syrien der twee Stroomen, of Meſopotamien genoemd. 52
Syriers waarom teegen 't Beſnijden verwoed. 213
SKENITEN waar van zoo genoemd. 190. Van Iſmaël afkomſtig gemaakt. 265
Slaaf-handel en Zielkoperye hoe verre eertijds geoorloft. 221
Slaaven by Abraham in Charan aangewonnen. 53
Slaapbol, hoedaanig een zinnebeeld der Voortteeling. 675
Slagten van een eygen Zone hoe aan Abraham is konnen belaſt worden. 370
Sleuyer tot bedekking des Aangezigts by de Vrouwen in gebruyk. 419
Sleutel der Baarmoeder, van de Joden neffens dry andere, in in Gods hand geſteld. 517
Smaadheyd van Egipten hoe van Iſraël weggenoomen. 241
Smalcius en Socinus over de onkennis van 't Eeuwig Leeven in 't O. Teſtament, weederſprooken. 199
Sodom en Sodomiten waarom met den Ondergang moeſten geſtraft worden. 282
Sodom over gebrek aan 10 Regtveerdige Inwoonders Verdorven. 288
Sodom van twee Mannen of Engelen bezogt. 289
Sodom van de Landbeſchrijvers verſchillig geplaatſt. 304
Sodoma en Gomorra van d'uytheemze Koningen geplonderd. 100
Sodoma en Gomorra met Vyer en Swavel aangetaſt. 299
Sodoma en Gomorra in haar vreeſſelijken Ondergang bezien. 301
Sodoma en Gomorra, hoe weegens haar Ondergang, by de Profaane Schryvers bekend. 320
SODOMIE, of Mannen by Mannen te liggen, hoedaanigen Zonde teegen Natuure gereekend. 282
Sodomitize Landſtreek van Loth tot zijn ongeluk verkoozen. 84
Sodomiten Roepende Zonden. 281
Sododomiten onbeſchaamtheyd gebrandmerkt. 290
Sodomiten hoe van Loth BROEDERS genoemd. 294
Sodomiten met Blindheyd geſlaagen. 294
Sodomiten, ofze Eeuwig Verdoemd zijn. 305
Soldaaten waar aan by de Scyten gekend. 25
Solinus getuygenis van Sodoma en Gomorra en het Doode Meyr. 320
Sonde van 't Gulde Kalf, waar toe van Stefanus den Joden

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

verweeten. 38
Sonde van Sodom een Spreekwoord in de H. Schrift. 282
Sonde van Sodom, warom door een GEROEP afgeschilderd. 282
Sonde, ziet Zonde letter Z.
Sondag, van de Sonne genoemd. 448
Sone Gods hoe van zommige in de Ondergang van Sodom erkend. 299
Sone Gods is niet aan Hagar verscheenen. 185
Sonne, Maane en Sterren of Heyr des Hemels, hoe onder de Godheeden opgenoomen. 28
Sonne, als het Eeuwig Vyer, van Xerxes Geofferd. 31
Sonne Beelden, of Vyer-Steeden, CHAMMONIM en PYRETHEIA genoemd. 31
Sostratus Knidius de Bouw-Meester van de Wagt-Tooren Faros. 74
SOTER KOSMOY of Behouder der Weereld, tot een Opschrift onder 't Beeld van Priapus gesteld. 211
Spaadelingen en Vroegelingen, hoe by d'Oosterze Veehoeders onderscheyden. 526
Speening van Isaak, van Abraham met een Gastmaal ver-Eerd. 336
Spelonke in MACHPELA, hoedaanigen Begraafplaatze. 403
Spilzijde waar van in Vermaagschapping van 'sMoeder zijde genoemd. 409
Spijs en Drank van ouds by de Hebreën in Zober gebruyk. 468
Spook en 't geloof aan de zelve, door 't uytroeyen der Bosschen weggenoomen. 356
Springtijd van 't Vee, hoe by d'Oosterlingen in agt genoomen. 526. 528
Staadien der Grieken en Romeynen, weegen haar verschillige lengte vereffend. 651
Staatkunde onder Israël, door de Besnijdenis bevorderd. 216
Stadthouders in de H. Schrift ook Koningen genoemd. 93
Steeden, aller-eerst van Goddelooze Menschen gebouwd. 82
Steelen, voor Verbergen, Wegduyken en Heymelijke handeling genoomen. 556
Steenen eertijds als Goden ge-Eerd. 656
Steenen Gedenk-Teeken van Jakob in Bethel opgeregt en Gezalft. 650
Steenhoop over 't Verbond tussen Jakob en Laban opgeregt. 566
Steene Messen tot de Besnijding gebruykt. 229
Steen-veranderingen tot de Zoutpylaar van Loths Wijf bygebragt. 309
Steert-Sterren, en bygeloovigheyd daar omtrent, van de Afgodize Kaldeën voortgekoomen. 36
Stefanus heeft Moses 40 Jaarig verblijf in Midian, buyten 't getuygenis der H. Schrift aangehaald. 41
Stefanus hoe hy Jakobs Landkoop aan Abraham toe-eygend. 630
Stemme, hoe ook een Engel genoemd, 390
Sterren, van de Sabeën een Godheyd toegeschreeven. 56
Sterren waarom aan Abraham belast te Tellen. 56
Sterre die uyt Jakob zou uytgaan, hoe den Arabiers bekend. 428
Sterren des Hemels, waarom tot een aanduyding van Abrahams Zaad in menigte voorgesteld. 156
Sterrekykers waar van KALDEEN genoemd. 13. Van Thomas Morus en Jesaias bespot. 37. 553
Sterrekundige Gezangen van Aratus Ouwelinx geagt. 19
Sterrekundige Lotspellinge by de Kaldeën gemeen. 34. Waar in aan Abraham te nutte. 156. Is van hem nooyt aan de Egiptize Priesters voort-geleerd. 63
Sterre-Raamers van Lukanus beschimpt. 35
Sterf-tijd van Oud en Jong, van Cicero fraay beschreven. 434
Stinkenden Adem des Mans, aardig van een Vrouwe verantwoord. 508
Stof der Aarde, waarom tot de Menigte van Abrahams Zaad gedagt. 156. Waar toe in Worstelperken gestrooyt. 589
Straf der Uytroeying wat die was. 224 227
Struyk-Roovers en Moordenaars, uyt Jagtloopers en Bosch-Woonders voortgekoomen. 466
Struys-Vogel, als een Land-Vogel van Arabien op de Roomse Penningen vertoond. 429
Sua van Adullam wien hy geweest is. 693
SUKKOTH BENOTH, een oorsprong van de Naam VENUS. 442
Sukkoth, van Jakobs Tenten by Sichem genoemd. 628
Sulpitius Gallus, verlaat zijn Wijf, om datze Ongedekt onder 't Volk verscheenen was. 329
SWAGER en SWEER, waar van zoo genoemd. 409
Swangere Vrouwen, in Dood-Straf tot de Baartijd verschoond. 708
Swavel en Vyer over Sodoma en Gomorra Geregend. 299
Swanszen Ommegang op 't Feest van Priapus. 211
Sweerd van ouds op de Heupe gedraagen. 409
Sweeren en Eedsweeren waar van by ons genoemd. 409. Ziet Eedsweeren, letter E.
SWEERDZYDE, voor 't Maagschap van 's Vaders zijde genoomen. 409

T.

TAbernakel Molochs, hoe van Israël in de Woestijne gedraagen. 40 38
Tacitus getuygenis van den Ondergang der Steeden in het Dal Siddim. 320
TALISMATH, hoedaanige Bescherm-Goden. 553
Tamar, ziet Thamar.
Tapyten van Geyten-Hayr Geweeven. 529
Tarwen-Oogst wanneer in Warme Landen vald. 673
Teeken der Besnijdenis, hoe Gods Verbond bestendigt. 202. Waarom aan 't Schaamdeel belast. 208. 212
Teelkragt aan de Maan toege-eygend. 444. Hoe door een nieuw Houwelijk hersteld. 425
Teel-Lid by de Heydenen Godsdienstig ge-Eerd. 209. 211
Teel-Lust, ofze geoorloft is op-te Wekken. 674
TELAMONES hoedaanige Draag-Dwergjes in Gebouwen. 553
Telling der Sterren alleen in Gods vermoogen. 156
Tempelen ter Eeren van Doode Helden gestigt. 27. Hoe by de Oude ook Bosschen genoemd. 351
Tenten en Veld-Hutten, hoedaanige gemeene Wooningen der H. Vaderen. 82
Tenten Kedars waar van zoo genoemd. 190
Tente MELECHS ziet Tabernaakel.
TERACH Abrahams Vader, wanneer begon Kinderen te Teelen. 10. Voor den eersten Bootzeerder van Afgod-beelden gehouden. 27. 29. Zijn Beelden van Abraham verbrooken. 32. Gaat met al die van zijn Huys zijn uyt Ur der Kaldeën. 43. Sterft in Charan. 50. 54
TERAPHIM hoedaanige Huys-Goden van Laban. 549. Zijn d'eerste Afgoden daar de H. Schrift van meld, 552. Van de staande Beelden onderscheyden 553. Vergeefs van Laban in Jakob en Rachels Tenten gezogt. 561
Testament der XII Patriarchen Apokrijf verklaard. 727
THAMAR de Vrouw van ER en ONAN in haar afkomst onbekend. 695. Haar eerste Man Gedood. 695. Word Weduwe in 's Vaders Huys gelaaten. 697. Zet haar vermompt als een Straat-Hoere by de weg naar Thimna. 699. Word van haar Schoonvader Juda Beslaapen. 701. Word Swanger van Hoererye bevonden; en van Juda ter Verbranding veroordeeld. 704. Daar naar Geregtveerdigt. 709. Komd van Tweelingen in de Kraam. 711
Thidal de Koning der Volken, wien hy was. 92
Thienden van Abraham aan Melchizedek gegeeven. 110
Thimna, hoedaanigen Stadt en waar geleegen. 698
Tijd-reekening der 430 Jaaren aan Abraham toegezeyd. 45
Tijd-reekening der Hebreeuwse Text. 11
Tien Regtveerdige niet in Sodom gevonden. 288
Tien Verzoekingen Abrahams van de Joden opgeteld. 363
Tien Volken door Abrahams Zaad belooft uyt-te Roeyen. 171
Tienmaal voor Dikmaal genoomen. 546
Tienden ziet Thienden.
Tigerstroom in haar loop beschreeven. 51
Timotheus waarom hy moest Besneeden worden. 254
Toereekenen, wat het in de Regtveerdigmaking beduyd. 160
Tooveraars waarom CHASDIM of Kaldeën genoemd. 14
Tooverye kan de Bevrugte niet hinderen. 322
TOPHET een Offer-plaats aan den Moloch Gewijd. 371
TRISMEGISTUS waar van zoo genoemd. 130
Trouwen, in wat tijd des ouderdoms geoorloft. 421
Turken van Ismaël afkomstig. 189. Hebben de Besnijdenis van hem ontfangen. 237. Houden een Feestdag ter Eeren van Isaak. 401. Vernieuwen dikwils het Graf van Rachel. 657. Haar Tapyten van Geyten-Hayr. 529
Twaalf Apostelen met wat opzigt van Jesus verkoozen. 663
Twaalf Kinderen aan Jakob in 7 Jaar Gebooren. 664. 724
Tweelingen die in 's Moeders Buyk Geworsteld hebben. 456 Aan Rebekka Twee Volken genoemd. 459
Tweelingen van Thamar uyt Bloedschande Gebooren. 711
Twee Mannen te Sodom van Loth Geherbergt. 289
Twee Menschen, genoeg tot het Houwelijk. 441
Twee Testamenten in 't Verbond met Abraham. 201
Twee Verbonden, door Hagar en Sara Afgebeeld. 345

Twintig

B L A D - W Y Z E R.

Twintig Jaar tot des Dogters Mondigheyd gesteld. 421

V.

VAder en Moeder aan Kristus en Melchizedek ontzeyd. 134
Vader der Zaaden, een naam aan Priapus. 210
Vader, Zoon en Heylige Geest, in de Begin-letteren van Abrahams naam gevonden. 258
Vader van veele Volken, hoedaanigen verklaaringe van Abrahams Naam. 259.196
Vader of hy de Schender van zijn Vrouw of Dogter vermag te Dooden. 639
Vaders de Bezorging der Besnijding aan bevoolen. 228
Vaders gelijkenis geern in de Kinderen gezien. 531
Vaders des O. Testaments, hoe als Vreemdelingen en Reyzigers aangemerkt. 82. Zijn naar de Dood, niet in een VOORBURG maar tot de Zaligheyd ingegaan. 436
Vagevyer, zeer ongerijmd uyt Abrahams Rouwbedrijf over Sara beweerd. 402
Veelheyd der Goden waar uyt ontstaan. 20
Veelvrouwigheyd voor de Wet, van zommige vrygesprooken. 178
Veel-Wijverye uyt de daad van Abraham met Hagar afgeschaft. 179. Sleept veel onheyl naa. 180
Veel Vrouwen te hebben nooyt geoorloft. 511
Veehoeders van Abraham en Loth, over de Weylanden in geschil. 81
Vee-Poort te Jerusalem waar van genoemd. 659
Veeweyding en Landbouw van ouds beneerstigt. 82. Van Virgilius fraay beschreeven. 536
VENUS by de Feniciers een Bosch Toegewijd. 357 De Myrtus-Boom Geheyligd. 358. Waar van *Genetrix* of Teelster genoemd. 442. Is met Juno en Melethet des Hemels, dezelve, en verscheydentlijk op de Roomse Penningen verbeeld. 443. Waarom met een Slaap-Bolle vertoond. 675
Verbeetering des Bybels by de Joden gedaan. 285
VERBOND hoe van Abraham met d'Ongeloovige Amoriten aangegaan. 162. Verbond Gods met Abraham in een Nagtgezigt vernieuwd. 163. Hoedaanig Eenzijdig en Tweezijdig, 195.201.203. Verbond SLAAN of HOUWEN, waar van zoo genoemd. 168. Verbond des Ouden en Nieuwen Testaments, door HAGAR en SARA afgebeeld. 345. Tussen Abimelech en Isaak gemaakt. 481. Tussen Laban en Jakob. 566.568. Verbond der Besnijding door Simeon en Levi geschonden 640 Verbond ziet Besnijdenis, letter. B.
Verbonds Teeken der Besnijding, te wat tijd van Abrahams ouderdom ingesteld. 194. Waarom dat moest schaamagtig zijn. 218
Verbranding een Straf der Onnatuurlijke Byslaap. 706
Verbranding van Sodom, ziet Sodom letter S.
Verdienste, Loon en Schuld, hoe teegen de Genade staat. 159
Verdoemenis ofze over al de Sodomiten gekoomen is. 305
Verkiezing en Verwerping, hoe in Jakob en Esau aan-te merken. 625
Verleyding, van *Verzoeken* en *Beproeven* onderscheyden. 367
Verrukte Zenuwe waarom van de Joden niet gegeeten. 607
Verschijninge Gods in Elon More. 61. Hoe door dry Mannen of Engelen gedaan. 268
Vette Vrouwen, van ouds onvrugtbaar. 67.173
Verzoekingen Abrahams tot Tien opgeteld. 363.367
Verzoeken, in Godt voor *Beproeven* te neemen. 368
Vierhonderd en 30 Jaar aan Abraham toegezeyd, hoe en wanneer Vervuld. 45
Vierde Geslagt naar Abraham, de Verlossing uyt Egipten toegezeyd. 167
Vyerige Fakkel en Rookenden Oven Abraham vertoond. 167
Vyer-God der Kaldeën, van KANOPUS uytgepist. 21
Vyer en Swavel over Sodoma en Gomorra Geregend. 299
Vygen voor DUDAÏM gehouden ziet Dudaïm letter. D. 650
Vleesch hoe van Godt aangenoomen. 336
Voedsters en Zoogsters, omzigtig te verkiezen. 164
Vogelen op Abrahams Offer-stukken gevallen. 38
Vogel-Ramerye aardig bespot.
Volken der Aarde, hoe in Abraham Gezegend. 47. Welke in Kanaan door Abrahams Zaad zouden Uytgeroeyd worden. 171. Volken en Koningen, aan Abraham uyt zijn Geslagt toegezeyd. 196. Hoedaanige ouwelinx de Besnijding ingebruyk hadden. 236
Voorbeelden en Tegenbeelden, waar in elkaar gelijk. 134 140
Voorburg der H. Vaderen, een verzierzel. 435
Voorhooft-Cierzel hoe van Rebekka aangenoomen. 413
Voorhuyd der Mannelijkheyd, waarom belast te Besnijden. 208. Van de Afvallige Joden wederom aangenoomen. 213 232.248. En hoe zulx door de Heelkonst te doen. 251. Voorhuyd van de Joden Vierderley gesteld. 223. Wanneer by de Egiptenaaren schandelijk. 241
Voortteelinge, waar van in de Bruylofts-Digten gedagt. 415
Vreemde Goden uyt Jakobs Huys geweerd. 643
Vreemdelingschap, aan Abrahams Zaad Voorspeld. 165
Vreeze Isaaks hoedaanigen Godt-Naam. 564
Vryaadjen, van de Poëeten geern onder Herders-Kouten behandeld. 541
Vrydag waar van zoo genoemd. 448
Vrye en Dienstbaare Kerke, door Sara en Hagar verbeeld. 340.346
Vree-Verbonden, tweezinds gemaakt. 347
Vroedvrouwen 't onderzoek der Maagdom ontzeyt. 420
Vroeg en Laate Baartijd der Schaapen in 't Oosten. 526
Vrouw van Loth, een Zout-Pylaar geworden. 307
Vrouwe waarom van ouds met een Magt op 't Hooft bekaperd. 328. Waarom uyt de Ribbe des Mans genoomen. 451. Wanneer vermag over des Mans gebrek der Teeloeffening te klaagen. 454. Van Overspél verdagt, door Hippokrates vrygepleyt. 530. Waar van by de Latijnen *Mulier* genoemd. 514. In Overspél bevonden, van ouds in de magt des Mans gelaaten. 706. Om dry gebreeken geoorloft te verlaaten. 707
Vrouwen in Egipten zelden Schoon. 66. Die Vet zijn schaars in 't Kinder-haalen. 67. Hoe aan 't Persise Hof met Reukwerk toebereyd. 78. Haar Onvrugtbaarheyd hoe de Joden een reden van Egt-Scheydinge. 182. Hadden het Teeken des Verbonds aan 't Vleesch niet noodig. 208.237. Prijzen de Beslaaping der Onbesneedene Mannen. 262. Hoe te mets tot beweeging teegen Natuur overgegeeven. 293. Die haar in Wijn verloopen, als Overspeelsters Gestraft. 318. Waarom den dienst van Priapus waarnaamen. 357. Volgen by de Braminen haare Mannen in 't Lijkvyer. 384. Haar Verçierzelen van den Apostel niet verbooden. 413. Haar Sleuyer een Teeken van Eerbaarheyd. 420. VROUWEN en BYWYVEN van wat onderscheyd. 424. Worden om Vrugtbaar in Kinderen te zijn, van de Luperkaale Priesters Gegeesseld. 445. Zijn weegen de Belofte aan Abraham, begeerig naar Kinderen. 453.714. Hebben in haar Swanger-gaan verscheyde waarneemingen. 456. Stellen groote Eer daar in dat haar Kinderen den Man gelijken. 531. Wierden eertijds door Verdienste, of om Loon en Bruydschat verkreegen. 501. Met Oude Mannen Getrouwd. by eenige het Overspél toegestaan. 515. Vrouwen-Huys der Persise Koningen, van wat gebruyk. 78. Vrouwen-Roof van Ouds veel by de Groote gepleegt. 75. aan Sara tweemaal gebeurd. 332. Vrouwen Offerdienst aan Priapus op een Roomse Steen verbeeld. 210
Vrouwen-kragt en Maagdeschenderye van ouds met de Dood gestraft. 639
Vrouwelijke Schoonheyd van wat vermoogen. 443
Vrouwe-Stonden, niet van de Maan geregeerd. 447
Vrugtbaarheyd der Boomen, door Besnijden der Voorhuyd bevorderd. 209
Vrugtbaarheyd in Kinderen van Ouds geagt. 441. Hoe door de Luperkaale Priesters geholpen. 445. Van Sara een Gaave Gods erkend. 174
Uytgeley van Ouds aan de Gasten verleend. 279
Uytroeying van onder zijn Volk, hoedaanigen Straf. 227 heeft omtrent d'Onbesneedene, op 't schenden des Verbonds gezien. 223
Uytvaard-Maaltijden, in Afgoderye verwisseld. 29
Uytwerpen der Duyvelen, in de Euangelien niet van Helze Geesten te verstaan. 22
UR der Kaldeën, van de dienst des Vyers genoemd. 13.30

W.

WAarzeggers en Toveraars waar van Kaldeën genoemd. 14
Waarzeggerye uyt de Sterrekunde ontstaan. 34. 36
Warme Wateren, ofze ANA gevonden heeft. 622
Wasschinge der Kleederen, van wat aanduidinge. 644
Wassende Maan, geeft niet tot de Voortteeling van een Zoon of Dogter. 447
Water een gemeene Drank der Ouden. 342
Water en Brood, aan Hagar tot Teerkost mede gegeeven. 341
Water-Put aan Hagar in de Woestijne ontdekt. 344
Weduwen verpligt aan 's Mans naaste Bloed te Trouwen. 696
Weenen over Sara, hoe van Abraham betragt. 402

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

B L A D - W Y Z E R.

Weerelds Ondergang, in de Verwoesting van Sodom afgebeeld. 302
Wellust door de Besnijdenis ingetoomd. 231. Door wat Spyzen die opgewekt word. 674
Wet des Geloofs van Abraham afgeëyst. 202
Wichelaarye by de Romeynen graag aangenoomen. 56
Wierook-Boom al een Land Vrugt van Arabien op de Roomse Penningen gedagt. 429
Wijn ontsteekt de Wellust. 316. Van Vrouwen gedronken, als Overspel gestraft. 318
Wijzen uyt 't Oosten, waarschijnelijk Arabiers gehouden. 428
Wijze Vrouwen, ook *Witte Wyven* genoemd. 452
Witte Wijven, hoedaanige Waarzegsters. 452
Woestijne Berseba, in wat Landstreek gelegen. 343
Woonsdag waar van zoo genoemd. 448
Worsteling door wien Jakob aangedaan. 585. 588. Is waarschijnelijk in den Droom geschied. 590. 593
Worstelaar waarom Jakob de Heup verwrong. 595
Worstelaars, wanneer zy elkander onder erkentenis van Overwinninge Zegenen. 603
Worstelperken waar toe met Stof bestrooyd. 589
Woud-Ezel, een Naam aan Ismaël Voorspeld. 187

Z.

ZAad aan Abraham toegezeyd, hoe inzonderheyd van Kristus te verstaan. 47. Een Geestelijk en Vleeschelijk Zaad. 155. Waarom by de Sterren des Hemels vergeleeken. 156. Wien al onder dat Zaad te reekenen zijn. 157. 197. 219. Hoe door de Besnijdenis afgezonderd. 213. 219
Zabeën ziet Sabeën letter S.
Zaligheyd was niet aan de Besnijdenis vast. 207
Zalven van Heylige dingen van Ouds gebruyklijk. 495
Zalven van Steenen, hoe tot de Heydenen geraakt. 496
Zatan, van de Joden een aanraader van Isaaks Slagtinge gesteld. 366
Zebulon uyt de Moeder Lea Gebooren. 721
Zegen van Abraham niet aan Isaak in 't byzonder gedaan. 435. Van Esau door Jakob met Bedrog weggenoomen. 487. 489. Hoe by Jakob van zijn Teegen-Worstelaar afgeëyst. 600. Zegenen hoe van de Geloovige aan Abraham gepleegt. 48. Aan Abraham strax naar zijn Roepinge belooft. 44. Waar in die der Volken bestaat. 47. Word alleen in Kristus als zijn Zaad bekoomen. 48. Zegeningen Isaaks, niet uyt Abrahams verdienste voortgevloeyd. 475. Die van Isaak over Jakob naader overdagt. 489
Zerah, van Thamar uyt Bloedschande Gebooren. 711
Zeeven Jaaren dienst om Rachel, hoe maar *Weynig Daagen* in Jakobs Oogen. 503
Zeeven Volken in Kanaan belast uyt te roeyen. 171
't Zeeventig Overzetters, te onregt in Saraäs Naam berispt. 260
Zilpa aan Lea tot een Dienstmaagt gegeeven. 510
Ziele, van d'Oude Digters een deel van Godt genoemd. 18
Zielen hoe by Abraham in Charan gewonnen. 53
Zielen Onsterffelijkheyd waar in van Ouds afgeschaduwd. 436
Ziel-Goden en Schimmen, hoe gelooft in de Bosschen te verschijnen. 353. 355.
Zilverlingen aan Abraham geschonken, hoe aan Sara een Dekzel der Oogen genoemd. 327
ZOAR ook Bela genoemd 93. Waarom van Loth tot een Vlugtplaatze verkoozen. 297. En naaderhand verlaaten. 314. Van Ligtfoot teegen 't gemeen gevoelen, aan geenzyde de Doode Zee geleyd. 305
Zoberheyd, van Ouds by de Hebreën gemeen. 468
ZOHAR een Kabbalistise verklaaring der V. Boeken Mosis. 437
Zonden der Heylige Mannen, waarom zoo naakt in de H Schrift aangeteekend. 318
Zond-Offer waarom met een Bok geschiede. 361
Zone Gods by Melchizedek vergeleeken, is Melchizedek niet konnen zelfs zijn. 132. 117. 122
Zonen by de Hebreën van BOUWEN genoemd. 174
Zonen en Dogteren verbooden den Moloch te Offeren. 370
Zonen Abrahams uyt Kethura, met Geschenken uytgezet. 425. In Arabien thuys gebragt. 427
Zonne by de Kaldeën in 't Gebed aangezien. 63
Zoon des Huysbezorgers Eliëzer, wien hy was. 154
Zoon-Aanneeming by Sara omtrent Hagar gants wankelbaar. 177
Zondvloed noodig om 't Menschdom t' herstellen. 5
Zoogsters omzigtig te verkiezen. 336
Zout en Zouten, die tot Steen worden. 309. Waarom gemeenlijk eerst op Tafel gezet. 312
Zout-Dal en Doode Zee quaalijk voor een genoomen. 98
Zout-Pylaar hoe van Loths Wijf te verstaen. 307. 311
Zout-Zee, hoe het Dal Siddim ingenoomen heeft. 96. Ziet Doode Zee, letter D.
Zusters van halven Bedde, ouwelings, ten Wijve genoomen. 68
Zusters en Broeders by wat Volken mogten Houwelijk maaken. 477
ZUZIM, hoedaanigen Volk en waarze thuys hooren. 95

Waarschouwing aan den

B O E K - B I N D E R.

DEn Boek-Binder word vermaand, de losse Print-Tafereelen, zoodaanig in yder Boek-Deel, op de aangeteekende Pagina in-te Voegen, Dat inzonderheyd de lange Stukken, die een Tafel tot Verklaaringe hebben, naar de Linkerhand buyten 't Boek openslaan; en alzoo in 't leezen, altijd voor 't Gezigt des Beschouwers moogen Open liggen; zonder die in 't voortleezen, telkens te moeten Omkeeren; En in plaats van 't aangezigt der Afbeeldinge, het Ruggestuk, dat is, Het Wit Papier voor 't Oog te hebben; waar door den Leezer in het nuttig gebruyk der zelve, grootelijx benaadeeld word.

E Y N D E.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4

Rep Repp 2107*

Gest. 22-11-96

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
602 A 4